PARISIIS. — EXCUDEBANT FIRMIN-DIDOT ET SOCII, VIA JACOB, 56.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

ARISTOTELIS
OPERA OMNIA.

GRÆCE ET LATINE

CUM INDICE NOMINUM ET RERUM
ABSOLUTISSIMO.

VOLUMEN SECUNDUM

CONTINENS ETHICAM, NATURALES AUSCULTATIONES, DE CŒLO,
DE GENERATIONE ET METAPHYSICAM.

6931.

ECOLE DES SCIENCES SOCIALES
UNIVERSITÉ DE LAUSANNE

KPB 224/2

PARISIIS,
EDITORIBUS FIRMIN-DIDOT ET SOCIIS,
INSTITUTI FRANCICI TYPOGRAPHIS,
VIA JACOB, 56.

M DCCC LXXXIII.

PRÆFATIO.

In hoc volumine comprehensorum operum non exstabant translationes latinæ recentiores, neque adeo veterum ulla nostri aut superioris sæculi studiis castigata, si Lambinianam Nicomacheorum excipias a Zellio « passim (inquit) emendatam ». Hinc quantum laboris partum sit nobis, facile intelligitur. Quanquam enim translationum illarum nonnullæ ab hominibus acutis et aristotelicæ philosophiæ innutritis confectæ sunt, qui multis in locis velut divinatoria quadam vi mentem Magistri perspexerunt, (inter omnes autem eminet admirabilis vir Bessarion, Metaphysicorum interpres:) plures tamen erroribus et vitiis omnigenis laborant. Nos sedulo latina nostra græcis aptare studuimus, præter locos valde dubios aut corruptos, in quibus veterum interpretum verba consulto retinuimus. Hoc sæpius quam alibi factum est in EUDEMIIS Moralibus.

Corruptissimi hujus operis, quod jam Lascaris πάνυ δυσεύρετον dixit (v. Iriart. Codd. Matrit. p. 228), perpauci codices exstant; duos magno fructu adhibuit BEKKERUS; post quem SPENGELIUS et BONITZIUS permultis locis lucem et integritatem attulerunt, ille in *Commentariis Academiæ Monacensis*, a. 1841, vol. III, 2, p. 437 seqq., hic in *Observationibus criticis* Berolini editis a. 1844. Quorum virorum doctrina et sagacitate factum est ut non pauca spissis olim tenebris obruta in nostra primum editione legi et intelligi possint. Sed supersunt etiamnum obscura et depravata multa in hoc egregio peripateticarum quæstionum monumento. Quare vel tenuissimam hanc observationum symbolam afferre non erubui, obolum quidem ubi talentum exigitur, lætus si ditiores invitavero ut drachmas suas atque minas afferant.

EUDEMIORUM lib. I cap. 5, l. 45 scrib. καὶ ὁ λαβὼν ἄν τις, quomodo ap. Duval. editum video. — Cap. 8, l. 45 perperam edebatur οὐ τὸ ἀγαθὸν εἶναι pro τοῦ. Turbata quædam in fine libri, cujus postrema quinque vocabula ignorat cod. Matrit. — Lib. II cap. 1, § 22, l. 14 scrib. videtur καὶ Κορίσκος ὅτι τῶν etc., pro ὁ, et l. 16 αὐτῶν (vel αὐτοῖν, ut Marc. correctus) pro αὐτῆς. — Cap. 3, § 7: ζημιώδης δὲ ὁ μηδαμόθεν (πλεονεκτικὸς) ἀλλ' ὀλιγαχόθεν. Et similiter lib. III, c. 7, § 7, l. 18: ὁ μὲν (ἄγροικος) οὐθὲν γελοῖον ἀλλὰ χαλεπῶς προσίεται, ὁ δὲ πάντα εὐχερῶς καὶ ἡδέως. Utrobique exspectes ἤ, ut præcedit μηθὲν ἢ ὀλίγα καὶ χαλεπῶς προσίεσθαι. Scribendum videtur ἀλλ' εἴ γε, in altero loco fortasse ἀλλ' ἢ χαλ. — § 17, l. 38 scrib. ἂν πῶς λαμβ. — Cap. 4, l. 4 nimis ambigue dictum quod distinctius efferri debebat αἱ μὲν γὰρ δυνάμεις καὶ αἱ ἕξεις τῶν παθημάτων. Verum erat dicere αἱ δυνάμεις καὶ αἱ ἕξεις [αἴτιαι] τῶν παθημάτων, quorum natura ex innatis facultatibus et habitibus pendet. Ibidem l. 10 scrib. περὶ ταῦτά ἐστιν ἡ [λύπη καὶ ἡ] ἡδονή. — Cap. 8, § 19, l. 25 corruptum voc. δεῖ notarunt Casaub. et Bonitzius p. 41. Scribi potest δῆλον ὅτι, cujus compendium in antiquis libris quam simile sit voci δεῖ (diphthongo item compendiose scripto) cerni potest

in Bastii tabula palæogr. I, lin. 15, 4. — § 20, l. 30 fort. ἵνα μὴ λάθῃ ψηλαφῶν, *ne inscium attrectaret*. — In fine capitis l. 54 conjectura adscripta est in cod. Vat., ὡς βίᾳ πράττοντες, ἀλλ' [οὐχ] ἑκόντες, [λόγοι οὗτοί εἰσιν], qua non opus : significatur enim, ni fallor : « nam qui vel maxime reprimunt τὸ ἑκούσιον et βίᾳ coactique agere sibi videntur, revera tamen ἑκόντες agunt. » Conf. § 17 et 18. — Cap. 9, l. 6 : ἐνίοτε γὰρ οἶδε μὲν ὅτι πατήρ, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἀποκτείνῃ, ἀλλ' ἵνα σώσῃ, ὥσπερ αἱ Πελιάδες ἤτοι ὡς ὅτι μὲν πόμα, ἀλλ' ὡς φίλτρον ἢ οἶνον· τὸ δ' ἦν κώνειον. In loco desperato cogitavi de ἢ εἰδὼς ἔπεμπε πόμα. — Cap. 10, § 13, l. 35 : διχῇ γινομένης τῆς ἁμαρτίας (ἢ γὰρ λογιζόμενοι ἁμαρτάνομεν, ἢ κατὰ τ[...] αἴσθησιν αὐτὸ δρῶντες). Imo ἄλλο δρῶντες, aliud quam quod oportebat. Magis mirum est quod sequitur l. 38 : ἐν τῇ γραμματικῇ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ πρᾶξιν, περὶ ἧς ἂν σκοπῶσιν, εἰς ἄπειρον ἥξουσιν. Sententia et in Nicomacheis et in Magnis Moralibus exposita poscit εἰς ἀκριβῆ πεῖραν ἥξουσιν. Sequenti commate, quod Bohnitzius in ordinem redegit p. 44, malim l. 41 ἐξαίφνης γὰρ προαιρεῖται μὲν οὐθείς, δοκεῖ δὲ (nimirum is qui προαιρεῖται) πράττειν βεβουλευμένος, pro eo quod editur καὶ βούλονται. — § 24, l. 44 recipienda erat scriptura cod. Vat. εἰ ἀπὸ τοῦ τέλους ἔσκεπται, pro ἤ. — § 26, l. 51, et § 27, l. 6 lege παρὰ φύσιν δὲ κατὰ διαστροφήν, pro καὶ δ. — § 28, l. 14 verba ἐναντία δὲ τῷ μέσῳ καὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον pro parenthesi habenda sunt.

Lib. III cap. 1, § 6, l. 16 scribendum συμβαίνει τὸ ἀνδρεῖον, pro τόν. — § 12, l. 44 nonne ἀκολουθητικὴ τῷ λόγῳ? — Cap. 5, § 1, l. 13 recte Casaub. scripsit μέχρι του λανθάνει, pro τοῦ λανθάνειν. — § 19, l. 54 scribendum τί ἂν ἐποίει, pro εἴποι, ex Nicomach. IV, c. 3, § 7. Sequitur ἢ (εἰ cod. Vat.) γὰρ ἂν μεγάλων ἀξιῶν χαῦνος ἦν, ἢ ἔτι ἐλαττόνων. Legendum puto οὐ γὰρ ἂν μεγάλων ἀξιῶν χαῦνος ἦν, μὴ ὅτι ἐλαττόνων. Sic infra p. 218, l. 27 ἀλλήλους abiit in ἀλλ' εἰς. — Cap. 6, l. 18, quos Aristoteles in Nicomach. et hinc in Magnis Moralibus ἐρανιστάς, Eudemus vocat ἀγαθοδαιμονιστάς, i. e. Hesychio interprete ὀλιγοποτοῦντας. Cui expositioni in Thesauro p. 111 seq. ascripta leguntur quæ nihil ad rem. Memorandus erat Theophrastus ap. Athen. XV, p. 693, C, ἐν Ἀγαθοῦ Δαίμονος προπόσει dicens quod ὀλίγον προφέρουσιν sive, ut Philochorus (ib. II, p. 38, C), μόνον ὅσον γεύσασθαι. — Initium sectionis 4 ut scribitur, δεῖ δὲ πρέπον εἶναι, καὶ γὰρ τοῦ πρέποντος κατ' ἀξίαν, καὶ πρέπον καὶ περὶ ὅ, non potest intelligi. Apparet autem id agi quod Nicomach. IV, c. 2, § 2 : τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν ᾧ, καὶ ἅ. Habemus enim περὶ ὅ, idem quod ἐν ᾧ, et statim αὐτῷ, idem quod πρὸς αὐτόν. Itaque scribendum propono : δεῖ δὲ πρέπον εἶναι καὶ ὅ (καὶ γὰρ τοῦ πράττοντος κατ' ἀξίαν καὶ [possis τὸ, sed non opus] πρέπον), καὶ περὶ ὅ,... καὶ αὐτῷ. — § 5, l. 30 delendum est pronomen ὅ, et in fine capitis cum Casaubono scribendum ἔστι γάρ τις οὔτ' ἐλευθέριος οὔτ' ἀνελεύθερος. — Cap. 7, § 7, conf. ad II, 3.

Lib. VII c. 1, § 7, l. 39 : ἐπὶ πλέον λέγοντες idem sibi velle quod καθόλου μᾶλλον, *latius*, *generalius*, manifestum fit ex initio cap. 5. — Cap. 2, § 5, l. 31 : ὁ οἶνος ἡδίων οὐχ ὁ τῷ διεφθαρμένῳ τὴν γλῶτταν ὑπὸ οἰνοφλυγίας, ἐπεὶ τούτῳ (sic scribo pro οὔτ') ὄξος παρεγχέουσιν, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφθόρῳ αἰσθήσει. Qui est καπηλίδων mos notissimus. Aliter vetus interpres : *linguæ ex vinolentia corruptæ, quæ ne infusum quidem acetum discernat;* et ap. Duval. οὔτ' εἴγε ὄξος, haud dubie invitis codd. — § 14, l. 20, nemo quod sciam explicuit neque facile quisquam explicabit mirum proverbium

Γλαῦκ' ἐπίκουρος ἀνὴρ τὸν σὸν φίλον ἔσχε μάχηται.

Nec vertere sustinuit vetus interpres. Tam perplexa in re venia (spero) mihi parata erit exponenti qualecumque illud est quod in mentem venit. Visum est igitur proverbium illud παρῳδεῖν notum et celebre oraculum quod apud Herodotum legitur Γλαῦκ' Ἐπικυδείδη. Deinde codices Bekkeriani non τὸν σὸν φίλον præbent, sed τὸν σοφὸν φίλον. Hinc profectus hariolor :

Γλαῦκ' Ἐπικυδείδη, τὸ σοφὸν φίλον ἔσχε μασῆται

sive potius μασᾶται. *Callidi homines amici sunt dum sit quod manducent.* Est illud Ζεῖ χύτρα, ζῇ φιλία. Ceterum addendum est hoc exemplum ei quod Lud. Dindorfius attulit de ἔσχε, Thes. vol. 3, p. 2099, D. — § 27, l. 19 scribendum puto εὐθέτως δὲ καὶ πρὸ ὁδοῦ ἄνθρωπος ὢν [φύσει σπουδαῖος]· φύσει γὰρ etc., additis duobus vocabulis. Conf. § 31. Proxime sequentia si recte capio, oportet l. 21 καὶ εὐφυὴς ἀφυοῦς pro κ. ἀφυὴς εὐφυοῦς. — Lin. 22 rectius ταῦτα διαφωνῇ, ut § 47, quam τοῦτο. — § 39, l. 14 malim δι' αὑτὴν εἶναι δοκοῦσι, pro καί. — § 47, l. 53 δέ addendum, ἁπλῶς [δ'] ἀγαθὸς καὶ φίλος, ὅταν συμφωνήσῃ ταῦτα ἄμφω, ὥστε ὅ ἐστιν ἁπλῶς ἀγαθόν, τῷ τούτου ἄλλῳ, ἢ καὶ μὴ ἁπλῶς μὲν σπουδαίῳ etc. Apparet monstrosum illud τούτου ἄλλῳ nihil aliud esse quam σπουδαίῳ (scil. ἐστιν ἀγαθόν). — § 52, l. 24 : τοῦτο γὰρ διὰ τὸ ἀποβαῖνον οὐχ ἡδύ, ἀλλὰ (scil. ἡδύ ἐστι) διὰ τὸ μὴ συνεχές, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐξαπατᾷ. Sic scripserim pro inf. ἐξαπατᾶν. — Cap. 3, l. 23 Casaub. recte addidit ὦσι. Idem sequentibus τῆς ἐπὶ τὴν προθ. l. 27 ascripsit « Suspectus locus; et videtur ad locum alicujus poetæ alludere, ut illa docent,

τοιαῦτ' etc. », senarii particula. Possint etiam in τῆς (τοῖς ap. Duv.) ἐπὶ τὴν προθυμίαν verba poetæ latere : διὸ εὕρηκε νεῖκος ὁ ἐρώμενος, in jurgium incidit amatus, qui nec ipse alterius affectum recte judicat et amatorem ita locuturum fuisse negat. — Cap. 4, § 6, l. 1 scr. δ' ἔστιν. — § 8, l. 10 fort. ἐκεῖνος δ', ὁ φιλότιμος, [τούτῳ] μᾶλλον, videlicet τῷ φιλεῖσθαι. — § 9, l. 18 οἷον ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς αἱ γυναῖκες ποιοῦσι. Rursus verum indicavit Casaubonus : « Lego ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς [sic vitio typothetæ], h. e. *ut faciunt mulieres, quum suos liberos expositos tradunt educandos* », et addit locum Nicomach. VIII, c. 8, § 3. Nihil verius illo ὑποβολαῖς et aptius exemplo subjecto Andromachæ, quæ παῖδα ὑπεξέθετο aliis nutriendum. Ut mireris egregium virum Welckerum, inde Kayserum et Wagnerum, ubi de Antiphonte tragico agunt, secure omnes repetivisse ineptum ὑπερβολαῖς. — Cap. 9, l. 17 scribendum αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι ἐν δικαίοις συνυπάρχουσι, pro eo quod editur οἰκείοις. — Ib. l. 28 delenda videtur vox ἀρίστη. — Cap. 10, § 5, l. 6 : ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ μόνον πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν (sic Spengelius pro οἰκονομικὸν) ζῷον, καὶ οὐχ ὥσπερ τἄλλά ποτε συνδυάζεται καὶ (hoc vocab. deleam) τῷ τυχόντι καὶ θήλει καὶ ἄρρενι, ἀλλ' αἱ διάδυμον (cod. Marc. διὰ δύμων) αὐλικόν. Hoc monstrum ita procuro ut scribam ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο μοναυλικόν. In quibus postremum certe nemo non admittet : μοναυλία enim de cælibe vita dictum a Platone et aliis.

Capitis 14 exstat vetusta interpretatio latina, ex integriore quam qui exstant codice facta et verbum verbo reddens, ut ubicumque nihil passa est ab librariis, græca quæ interpres legit distincte cernas et agnoscas. Ea jam feliciter usus est Spengelius in eximia commentatione qua difficilem de tribus operibus Moralium quæstionem diu agitatam docte et acute absolvit. Quum autem nuper et ipse, aliud quærens, in mirum illud fragmentum incidissem, animi caussa partem cum græcis conferebam, deinde reliqua quoque, ubi bona quædam animadverteram in excerptis meis ex Spengeliano opere non memorata. Neque dum hæc scribebam, ad Commentarios Academiæ Monacensis aditus patebat, sed excerptis meis sic satis fidi posse opinabar. — § 6, l. 1 lacuna laborare nunc quoque existimo, quanquam Lat. nullam ostendat : *jacit ex eo quod naturam habet bene fortunatam*. — Ibid. l. 4 delendum δέ, quod ignorat Lat. — Idem l. 6 habebat ἀλλ' οὗτος εὐτυχῆ τὸν δαίμον' ἔχει κυβερνήτην, omisso ἀγαθόν. — § 8, l. 12 fort. εἰ μὲν οὖν [οὕτω], τὸ παραλόγως etc. Non puto enim horum apodosin esse in his l. 16 οὐ τύχη αἰτία ἀλλὰ φύσις. — § 9, l. 15 veram scripturam indicat Lat. : *Adhuc si* QUIA *talis oportet accidere : sicut quia glaucus* etc. Lege : ἔτι εἰ ὅτι τοιοσδὶ ἐπιτυγχάνει, ὥσπερ ὅτι γλαυκὸς οὐκ ὀξὺ ὁρᾷ, etc. Articulum ante γλαυκός recte omittit Marc. — § 10, l. 30 Lat. hæc invenisse videtur : ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποκατορθῶσαι ἕν, καὶ πάλιν· τὸ γὰρ αὐτὸ ταὐτοῦ αἴτιον. — § 11, l. 33 legendum est ἢ (pro ἡ) δι' ἀπειρίαν, quod refertur ad alteram rationem a consequentiæ absurditate ductam, ἢ καὶ πᾶσαι ἂν αἱ ἐπιστῆμαι etc. Lat. : *aut propter experientiam* [sic]. Qui lin. 37 præbet : *non quia* HOS *oportet*. — § 13, l. 42 seqq. Latina sequendo hanc sententiam habebis percommodam : εἰ δή τινές εἰσιν εὐφυεῖς (ὥσπερ οἱ [malim εἰ] ἀδίδακτοι οὐκ ἐπιστάμενοι ἃ δεῖ οὕτως εὖ πεφύκασι καὶ ἄνευ λόγου ὁρμῶσιν ὡς [*impetum faciunt secundum quod* Lat. Ex Speng. not. *ubi* ἀλλ' ὅτι] ἡ φύσις πέφυκε... καὶ ὅτε), οὗτοι κατορθήσουσιν [nam Lat. *dirigent;* ut mox ἔσονται]... ὥσπερ καὶ εὖ ἔσονται οὐ διδασκαλικοὶ ὄντες. — § 14, l. 52 Lat. indicat ἐν ἐκείνοις, ἐν οἷς κακῶς λογ. Deinde propono κατορθοῦντας (sic cod. Vat.) κατευτυχῆσαί φαμεν, quo verbo alibi utitur. — Lin. 54 Lat. : *in his si noluissent* [sic, vitio typ.] *utique secundum quod imus* [sic, pro *minus*] *sumpsissent bonum*. Quo nihil lucramur. Cogitavi de εἰ ἐβούλοντο ἂν (scil. λαβεῖν) ἔλαττον ἢ ἔλαβον τἀγαθόν. — § 16, l. 8 Lat. habebat εἰ ἐνταῦθα, et l. 9 κἀκεῖ ἡ αὐτή. Mox § 17, l. 14 idem ἢ ἐπεθ. (ut codd.) et ὁ λογισμὸς μὲν ἀνθρώπινος οὐκ ἂν τούτου εἴη αἴτιον. — § 19, l. 22 Lat. aptissime præbet ὅτι φύσει εὐτυχεῖται, pro εὐτυχεῖν, quod certe τὸ εὐτυχεῖν esse debebat. Idem § 20, l. 29 : *et* ANTEQUAM *consiliaretur,* nimirum ἐβουλεύσατο βουλευσάμενος πρότερον ἢ βουλεύσασθαι, convenienter sequentibus ἐνόησε νοήσας πρότερον ἢ νοῆσαι. — § 21, l. 35 idem legisse videtur αὕτη δὲ τοιαύτη τὸ εἶναι τὸ τοιοῦτον δύναται ποιεῖν, omissis διὰ τί. — § 22, l. 42 scribendum εὐτυχεῖς καλοῦνται οἳ ἂν ὁρμήσωσι κατορθοῦσιν ἄλογοι ὄντες, pro eo quod editur κατορθοῦν. Sic enim recte Lat. : *et propter hoc quod olim dicebantur* [err. typ. pro *dicebant,* lineola super *t* posita, quum esse deberet super *a*] *bene fortunati vocantur qui si impetum faciant dirigunt sine ratione existentes*. — § 23. Interpres anonymus cujus translationem correctam græcis adjecimus, a voc. εὐθυόνειροι statim transit ad φανερὸν δή § 24, neglectis versibus tribus, quos haud dubie pro depositis et desperatis habebat. Ac sane Lat. noster in suo codice alia invenit, non quæ nunc leguntur. Sic enim ille : *et ut cæci memoriantur magis amississque hiis quæ ad visibilia virtuosius esse quod memorantur. Manifestum utique* etc. In quibus græca dispicio talia : καὶ ὥσπερ οἱ τυφλοὶ μνημονεύουσι

μᾶλλον ἀπολυθέντες τοῦ πρὸς τοῖς ὁρατοῖς ἐρρωμενέστερον [vulg. πρὸς τοῖς εἰρημένοις] εἶναι τὸ μνημονεῦον, i. e. ἀπολυθέντες τοῦ εἶναι τὸ μνημ. πρὸς τοῖς ὁρατοῖς, deditum et defixum esse vehementius in visibilibus. — § 24, l. 2 Lat. habet plurali διὸ καὶ δοκοῦσιν οἱ εὐτυχεῖς.

Præmittitur huic Eudemiorum capiti translatio similiter facta capitis item unius Magnorum Moralium, lib. II, c. 8. Hinc quoque excerpsi quæ scire criticorum interest. P. 1206, b, 38—39 ed. Bekk. græca manca vel turbata exacte refert. — P. 1207, a, 2 omittit λέγεται. — 6 θεοῦ, ut cod. Marc. — 16 omittit καί. — 23 ἤδη vertit *jam et;* οἰκειότερον, *convenientissime.* — 27 *autem et* pro δέ. — 29 seq. omittit καὶ ᾧ usque ad φαμέν. — 30 IN *eo quod*, ἐν τῷ, ut Bonitzius correxit. — 33 pro his τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν λαβεῖν habet *quod et*, ὃ καί. Omissis illis vocabulis propter ὁμοιοτέλευτον vel librarius græcus vel interpres sententiam restituere volebat. — 34 pro τὸ δὲ κακόν habet *in eo autem quod est malum.* — P. 1207, b, 2 omittit οὕτω. — 9 legit οἷον ἢ τοῦ κ., *aut.* — 12 *et videtur* HIC *ex rerum eventu fieri et secundum accidens bona fortuna.* — 18 *sicut* SATIS *diximus.*

Hac data occasione non ab re erit memorare κειμήλιον quoddam Bibliothecæ Nationalis. Est NICOMACHEORUM editio vetustissima s. l. et a., splendida quasi recens, picturis ornata et scholiis manu scriptis ab initio ad finem instructa. Præfixa est epistola, cujus hoc est exemplum.

INVICTISS. AC CHRISTIANISS. GALLIARUM REGI HENRICO II.

Etsi bellum Principum mentes ad se derivare et convertere solet, Rex christianiss. ac potentissime, tamen cum in ea familia natus sis, quæ literarum laude sic floruit, ut artium parens jure dici possit, non putavi me tibi molestum facturum si gravioribus rebus occupato tibi opus antiqua doctrina refertum a Basilio illo magno religionis christianæ firmissimo columine conscriptum offerrem; quo quæ obscura sunt in Ethicis Nicomachiis illustrat, atque ita illustrat, ut multi hujus ope Aristotelis sensum intelligentes, multo meliores in imperio tuo evasuri sint. Sed ne notha hæc scripta aliqui existiment, grave testimonium Theophylacti adscripsi, in codice quodam admirandæ vetustatis a me inventum. Hæc igitur verba sunt Theophylacti : Φωτεινῷ ἱεράρχῃ Θεοφύλακτος ἐπισκόπων ἐλάχιστος Προσαγορεύω σε [*sic.* σου ?] τὴν μακαρίαν ψυχὴν, Φωτεινὲ ἱερώτατε, εἰκότως γὰρ καὶ ὄντως, εἰς τὸ τῆς τριφεγγοῦς τριάδος πανάγιον ὄνομα φωτιζόμενος, Φωτεινὸς ἐπωνομάσθης, ἐπεὶ πολλοὺς φωτίζειν ἔμελλες διὰ τῆς σῆς ἱερᾶς καὶ μελιῤῥύτου γλώττης· τοῖς μὲν τὰ ἱερὰ λόγια ἀναπτύσσων, τοὺς δὲ τὰ τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων παιδεύων. τούτου χάριν βουλόμενός σοι χαρίζεσθαι, καὶ τάχα μικρόν τι ἀνακουφίζειν σε, ᾠήθην πέμψαι σοι τοῦ μεγάλου Βασιλείου εἰς τὰ Νικομάχεια τινὰ σχόλια, ἅπερ αὐτὸς εἰς ὠφέλειαν τῶν παρὰ Ἰουλιανοῦ δεδιωγμένων ἐξέδωκεν. ἀκηκόαμεν δὲ καὶ παρὰ ἀξιοπίστων τινῶν πρεσβύτων [*sic*] τὸν πάνσοφον πατέρα ἡμῶν Ἀθήνησι σπουδάζοντα, καὶ σαυτὸν [*sic*] ἐξασκεῖν βουλόμενον, τάδε ἐπισεσημειωκέναι. ὡς δὲ τὸ πρᾶγμ' ἔχει, τοῦ πατρός ἐστι τὸ πόνημα. διὸ εὐλαβῶς ἄσμενος αὐτὸ δέχου, εὐχέτης ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Θεὸν γενόμενος. [*Sequitur translatio latina.*] Vale.

Tuæ Majestatis servus

CONSTANTINUS PALÆOCAPPA GRÆCUS.

Nihil quicquam in his scholiis reperi quod ad S. Basilium possit referri. Sunt excerpta ex EUSTRATII et aliorum commentariis a Paulo Manutio editis, præter scholia librorum II, III et IV, quæ videntur aliunde petita. Ceterum Theophylacti epistolium non legitur in Collectione Meursiana, neque alibi memoratur S. Basilii πόνημα, mirum sane auxilium τοῖς παρὰ Ἰουλιανοῦ δεδιωγμένοις. Unde jam aurem personat Græculorum illud *da mihi testimonium mutuum.*

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS ETHICA NICOMACHEA.

LIBER I.

CAP. I.

(1094 Bekk.)

Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθόν, οὗ πάντ' ἐφίεται. (2) Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν· τὰ μὲν γάρ εἰσιν ἐνέργειαι, τὰ δὲ παρ' αὐτὰς ἔργα τινά. Ὧν δ' εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ τὰς πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα. (3) Πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη· ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον, στρατηγικῆς δὲ νίκη, οἰκονομικῆς δὲ πλοῦτος. (4) Ὅσαι δ' εἰσὶ τῶν τοιούτων ὑπὸ μίαν τινὰ δύναμιν, καθάπερ ὑπὸ τὴν ἱππικὴν ἡ χαλινοποιικὴ καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσίν· αὕτη δὲ καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις ὑπὸ τὴν στρατηγικήν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἄλλαι ὑφ' ἑτέρας· ἐν ἁπάσαις δὲ τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλη πάντων ἐστὶν αἱρετώτερα τῶν ὑπ' αὐτά· τούτων γὰρ χάριν κἀκεῖνα διώκεται. (5) Διαφέρει δ' οὐδὲν τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων ἢ παρὰ ταύτας ἄλλο τι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν ἐπιστημῶν.

Omnis ars omnisque ratione descripta institutio, similiterque actio et agendi consilium, bonum aliquod appetere videtur, ideoque scite veteres id esse bonum definierunt, quod omnia appetunt. (2) Videntur autem fines inter se discrepare. Alii enim sunt energiæ : alii præter eas opera quædam. Quarum autem rerum præter actiones aliqui sunt fines, in his opera sunt actionibus meliora natura. (3) Jam quum multæ sint actiones, artes et scientiæ, multi quoque exsistunt fines. Nam medicinæ finis est bona valetudo : artis construendarum navium, navis : artis imperatoriæ, victoria : rationis ejus quæ in re familiari tuenda versatur, divitiæ. (4) Quæcumque autem artes hujus generis uni alicui facultati subjectæ sunt (ut equestri ea *ars* quæ in frenis conficiendis occupata est, ceteræque omnes, quæ sunt ad instrumenta equestria comparatæ : atque hæc ipsa equestris, omnisque actio militaris, arti imperatoriæ : itemque aliæ aliis), in iis omnibus fines earum quæ principem locum obtinent, illarum quæ eis subjectæ sunt, finibus sunt magis expetendi : nam horum causa illi quoque expetuntur. (5) Nihil porro interest, utrum ipsæ energiæ actionum sint fines; an præter has aliud quippiam : quemadmodum apparet in iis scientiis, quas modo diximus.

CAP. II. [I.]

Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν ὃ δι' αὐτὸ βουλόμεθα, τἆλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἱρούμεθα (πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν), δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. (2) Ἆρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν, καὶ καθάπερ τοξόται σκοπὸν ἔχοντες, μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος; (3) Εἰ δ' οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ' ἐστὶ καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων. (4) Δόξειε δ' ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. (5) Τοιαύτη δ' ἡ πολιτικὴ φαίνεται. (6) Τίνας γὰρ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει. Ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας, οἷον στρατηγικήν, οἰκονομικήν, ῥητορικήν. (7) Χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς πρακτικαῖς τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομο-

Si quis igitur est rerum agendarum finis, quem propter se velimus, cetera autem propter hunc, sique non omnia propter aliud eligimus (sic enim res progrederetur in infinitum, ut proinde noster appetitus inanis sit futurus), perspicuum scilicet est, hoc futurum esse summum bonum, atque adeo bonorum omnium optimum. (2) Hujus ergo cognitio an non magnum etiam ad vitam degendam habitura sit momentum? et, an non hoc perspecto scopum certum nobis propositum habentes tanquam sagittarii, id quod expetere nos oportet, facilius consequemur? (3) Jam si hoc ita est, danda erit opera, ut pingui et plana ratione illud complectamur : hoc est, ut quid et cujus scientiæ aut facultatis sit illud, ostendamus. (4) Videri porro possit is finis, quem dico, esse scientiæ reliquarum facultatum longe principis ac dominæ, ceterisque imperantis. (5) Ac talem esse ipsam politicam nemo dubitat. (6) Nam et quas in civitatibus scientias esse oporteat, et quas quisque discere debeat, et quatenus, ea statuit ac præscribit. Facultates autem etiam eas quæ summo in honore sunt, ut artem imperatoriam, et rationem tuendæ rei familiaris, et bene dicendi facultatem, huic esse subjectas videmus. (7) Porro quum hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione versan-

θετούσης τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν. (8) Εἰ γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστιν ἑνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελεώτερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν· ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ, κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν. (9) Ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτική τις οὖσα.

tur, utatur, legibusque latis quid agendum et a quibus abstinendum sit præscribat: ejus certe fine reliquarum artium fines contineri fatendum est. Itaque hoc erit summum bonum hominis. (8) Etsi enim idem sit bonum hominis, et civitatis: tamen civitatis bonum quum consequi, tum conservare majus quiddam esse ac perfectius videtur. Præclara enim quum res sit, vel uni soli *hoc contingere;* longe certe est præclarius ac divinius, gentibus ac civitatibus *id conciliari.* (9) Istorum ergo explicatio susceptæ huic institutioni est proposita: quum ars quædam civilis sit et totis civitatibus consulere velit.

CAP. III. [I.]

Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδ' ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. (2) Τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. (3) Τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει καὶ τἀγαθὰ διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν· ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. (4) Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι, καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. (5) Ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. Καθ' ἕκαστον ἄρα ὁ πεπαιδευμένος, ἁπλῶς δ' ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος. Διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων, οἱ λόγοι δ' ἐκ τούτων καὶ περὶ τούτων. (6) Ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὢν ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς, ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις ἀλλὰ πρᾶξις. (7) Διαφέρει δ' οὐθὲν νέος τὴν ἡλικίαν ἢ τὸ ἦθος νεαρός· οὐ γὰρ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν καὶ διώκειν ἕκαστα. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόνητος ἡ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσιν· τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράττουσι πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι. (8) Καὶ περὶ μὲν ἀκροατοῦ, καὶ πῶς ἀποδεκτέον, καὶ τί προτιθέμεθα πεφροιμιάσθω τοσαῦτα.

Institutio porro hæc tum satisfecerit officio suo, quum pro rei subjectæ natura unumquodque explicaverit. Non enim in omni disputationis genere peræque accurata subtilitas requirenda est, quemadmodum nec in operibus mechanicis. (2) Est vero in iis rebus, quæ honestæ et justæ sunt, quas civilis scientia considerat, tanta varietas, tantaque in eis versatur erratio, ut lege modo, non autem natura constare videatur. (3) Similisque inconstantia ac mutatio versatur etiam in iis quæ ut bona expetuntur: idque propterea, quod ex his multi detrimenta capiunt. Reperti enim sunt quibus divitiæ, etiam quibus robur corporis exitio fuerit. (4) Satis itaque erit, si, quum de ejusmodi rebus ex rationibus item ejusmodi explicatio instituatur, rudi quadam et crassa forma verum declaremus: satis item, si (quum et de rebus quæ plerumque eveniunt, et vero etiam ex talibus rationibus disputationem instituamus) ad talem quoque modum concludamus. Eodem autem modo etiam accipi oportebit quæ hic dicentur. Est enim bene instituti hominis, tantam in unoque genere disputationis subtilitatem desiderare, quantam rei ipsius fert natura. Ut enim ridiculus sit, qui mathematicum probabilibus rationibus utentem probet: ita is quoque, qui ab oratore demonstrationes postulet. (5) Recte porro ac vere judicat aliquis de iis demum, quæ habet perspecta et cognita: et horum est bonus judex. De unaquavis igitur re recte judicat is qui in unaquavis est bene eruditus: absolute vero universe de omnibus, qui est in omni doctrinæ genere bene eruditus. Ob hanc rem juvenis non est ad civilem scientiam accommodatus auditor. Est enim actionum, quæ in vita versantur, imperitus. Atque ex his manat et de his est omnis, quæ hic habetur, disputatio. (6) Præterea vero quum juvenis affectibus animi serviat et obtemperet, inanem atque inutilem operam in audiendo sumet; quandoquidem finis prudentiæ civilis in actione, non in cognitione consistit. (7) Porro an ætate aliquis sit juvenis, an moribus, nihil refert. Non est enim a tempore qualitas illa quam hic æstimamus, sed ab eo, quod pro eo, ut perturbationes ferunt, ita vivit et unumquodque persequitur. Hujusmodi enim hominibus inutilis cognitio est, perinde ut incontinentibus. Qui vero ratione suas appetitiones et actiones dirigunt, ii fructum ex ea uberrimum capere possunt. (8) Ac de auditore quidem, qualis esse debeat, quoque modo rationes hæ spectandæ, et quid nobis explicare sit propositum, ut in proœmio dictum esto hactenus.

CAP. IV. [II.]

Λέγωμεν δ' ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ὀρέγεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν. (2) Ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται· τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσιν, τὸ δ' εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν. Περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, τί ἐστιν, ἀμφισβη-

Deinceps autem repetita summa eorum quæ supra diximus, illud explicemus. Quoniam omnis cognitio, omneque adeo agendi consilium bonum aliquod expetit, quidnam est illud quod ponimus a civili scientia expeti? et quodnam omnium rerum agendarum summum bonum statuimus? (2) De nomine quidem illius fere inter omnes convenit. Beatitudinem enim et vulgus et eruditi politique homines appellant, ejusque verbi hanc esse vim statuunt, ut idem valeat, quod Bene vivere, et Bene rem gerere. At vero quænam res sit Beatitudo, de eo est non parva controver-

τοῦσι καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. (3) Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονὴν ἢ πλοῦτον ἢ τιμήν, ἄλλοι δ' ἄλλο, πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον· νοσήσας μὲν γὰρ ὑγίειαν, πενόμενος δὲ πλοῦτον· συνειδότες δ' ἑαυτοῖς ἄγνοιαν τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. Ἔνιοι δ' ᾤοντο παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ ἄλλο τι καθ' αὑτὸ εἶναι, ὃ καὶ τοῖσδε πᾶσιν αἴτιόν ἐστι τοῦ εἶναι ἀγαθά. (4) Ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς δόξας ματαιότερον ἴσως ἐστίν, ἱκανὸν δὲ τὰς μάλιστα ἐπιπολαζούσας ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον. (5) Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. Εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός, ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας ἢ ἀνάπαλιν. Ἀρκτέον μὲν οὖν ἀπὸ τῶν γνωρίμων, ταῦτα δὲ διττῶς· τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν τὰ δ' ἁπλῶς. (6) Ἴσως οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων. Διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν ἦχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν καὶ δικαίων καὶ ὅλως τῶν πολιτικῶν ἀκουσόμενον ἱκανῶς. (7) Ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι· καὶ εἰ τοῦτο φαίνοιτο ἀρκούντως, οὐδὲν προσδεήσει τοῦ διότι. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἢ ἔχει ἢ λάβοι ἂν ἀρχὰς ῥᾳδίως. Ὧ δὲ μηδέτερον ὑπάρχει τούτων, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου·

Οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

sia: neque vulgus et sapientes similiter eam declarant. (3) Alii enim eo loco habent aliquid rerum omnibus notarum et manifestarum: verbi gratia, voluptatem aut divitias, aut honorem: aliique etiam aliud; ac sæpenumero etiam unus et idem aliud atque aliud. Æger enim bonam valetudinem, pauper divitias eo loco habet: ignorantiæ sibi conscii qui sunt, eos admirantur, qui magna quædam et ipsorum facultate superiora loquuntur. Quidam vero præter ista multa bona aliud quoddam per se bonum esse censent, quod et his omnibus cur bona sint, causa sit. (4) Atque omnes quidem, quæ feruntur, opiniones ad calculos revocare fortasse operæ pretium non fuerit; satiusque erit, eas potissimum, quæ sunt insigniores, quæque aliqua ratione niti videntur, in medium proferre. (5) Sed hoc loco illud ignorare non debemus, multum interesse inter ea quæ sunt, disputatio quæ est a principiis, et quæ ad principia. Recte enim ac bene et Plato de hoc dubitabat et quærebat, utrum *in hac doctrina* a principiis ad orta ex his, an contra a principiatis ad principia sit eundum: velut in stadio ab iis qui præmia proponunt, ad metam et contra eatur. Etsi enim dubium non est quin ducendum sit initium ab iis rebus quæ notæ sunt: quia tamen bifariam dicitur Notum, *manet etiam sic difficultas.* Aut enim notum dicitur, quod est nobis tale; aut quod est tale per se et absolute. (6) Fortasse igitur *in hac doctrina* initium ab iis sumendum est, quæ sunt nobis nota; eamque ob rem qui de rebus honestis et justis, et, ut semel dicam, de civilibus utiliter auditurus est, eum oportet esse more et consuetudine recte ductum. (7) Principium enim omnis hujusce operæ in illo est, quod vocamus τὸ ὅτι: et hoc si satis perspicuum, tum vero alterum, quod est τὸ διότι, non magnopere desiderabitur: et is qui τὸ ὅτι habet, aut jam tenet principia, aut ea facile percipere poterit. Cui vero neutrum horum suppetit, Hesiodi versus ad se pertinere sciat:

Omnia qui per se sapit, est longe optimus unus,
[Multo ante expendens, quid jam, quid postmodo prosit.]
Frugi etiam est alter, qui paret recta monenti.
At qui nil per se sapiens nec mente reponit
Ex aliis audita, ad partem haud utilis ullam est.

CAP. V. [III.]

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως ἐοίκασιν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνειν. (2) Οἱ μὲν πολλοὶ καὶ φορτικώτατοι τὴν ἡδονήν, διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. Τρεῖς γάρ εἰσι μάλιστα οἱ προὔχοντες, ὅ τε νῦν εἰρημένος καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. (3) Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι, τυγχάνουσι δὲ λόγου διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλλῳ. (4) Οἱ δὲ χαρίεντες καὶ πρακτικοὶ τιμήν· τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τέλος. Φαίνεται δ' ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ, τἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα. (5) Ἔτι δ' ἐοίκασι τὴν τιμὴν διώκειν, ἵνα πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι· ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γιγνώσκονται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ· δῆλον οὖν ὅτι κατά γε τούτους ἡ ἀρετὴ κρείττων. (6) Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἄν τις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι. Φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα καὶ αὕτη· δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετήν, ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου, καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα· τὸν δ' οὕτω ζῶντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, εἰ μὴ θέσιν διαφυλάτ-

Sed nos persequamur id unde digressi sumus. Sane vero summum bonum et beatitudinem non sine ratione ex variis vitæ generibus existimare videntur. (2) Ac vulgus quidem et stultissimi ineptissimique homines illo loco habent voluptatem: ideoque eam quoque vitam amplectuntur, quæ tota in perfruendis voluptatibus consumitur. (Tria enim sunt vitæ genera quæ maxime excellunt: unum quod modo diximus; alterum civile; tertium quod in contemplatione et cognitione rerum versatur). (3) Vulgus ergo hominum, ut dixi, mancipiorum videtur esse simillimum, ut quod pecudum vitam ceteris anteponat (ceterum quod aliquo in numero illud est, inde fit, quod plerique eorum qui potestate et auctoritate præditi sunt, similiter Sardanapallo ætatem degunt). (4) Politici vero homines et ii qui ad agendum se contulerunt, beatitudinem in honore positam esse putant. Fere enim vitæ civili hic propositus finis est: quum tamen honos videatur aliquid esse eo, quem quærimus, fine infirmius minusque stabile: quod in iis potius, qui honorem deferunt, quam in eo qui honore afficitur; summum vero bonum proprium quiddam et ejusmodi, quod haud facile eripi possit, conjicimus. (5) Præterea vero honorem eo persequi videntur, ut homines credant ipsos bonos esse. Certe quidem coli se volunt et honore affici a prudentibus et ab iis quibus noti sunt, idque virtutis nomine. Perspicuum igitur est, si horum spectetur judicium, virtutem esse aliquid melius. (6) Ac fortasse aliquis jure virtutem vitæ civilis finem statuat magis quam honorem. Sed hæc ipsa quoque imperfectior esse, quam ut finis ille putari queat esse. Contingere enim posse videtur, ut qui virtute si præditus, aut dormiat tota vita, aut nihil penitus agat; prætereaque ut maximis in malis et calamitatibus versetur. Eum autem qui ita vivat, nemo in beatis numeraverit: nisi forte ex scholasticæ exercitationis more

των. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις· ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν. (7) Τρίτος δ' ἐστὶν ὁ θεωρητικός, περὶ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἑπομένοις ποιησόμεθα. (8) Ὁ δὲ χρηματιστὴς βίαιός τίς ἐστιν, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν· χρήσιμον γὰρ καὶ ἄλλου χάριν. Διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι· δι' αὑτὰ γὰρ ἀγαπᾶται. Φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα· καίτοι πολλοὶ λόγοι πρὸς αὐτὰ καταβέβληνται. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

hujusmodi aliquid defendat. Ac de his quidem satis : nam de eis satis multa etiam in encycliis dicta sunt. (7) Tertium vitæ genus est, quod in rerum contemplatione cognitioneque consumitur : quod posterius videbimus. (8) Quæ autem vita in pecuniæ quærendæ studio consumitur, ea latrocinium sapit; et certe divitiæ non sunt hoc summum bonum, quod quærimus. Illæ enim sunt dumtaxat utiles aliorum gratia. Quapropter præ ipsis illa potius, quæ supra exposuimus, fines esse merito quis existimaverit. Propter se enim illa adamantur. Verumtamen ne illa quidem videntur esse finis, ut maxime multis rationibus ad ea pro summo bono constituenda sit disputatum. Sed hæc missa faciamus.

CAP. VI. [IV.]

Τὸ δὲ καθόλου βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται, καίπερ προσάντους τῆς τοιαύτης ζητήσεως γινομένης διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. Δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας· ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. (2) Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον, διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον· τὸ δ' ἀγαθὸν λέγεται καὶ ἐν τῷ τί ἐστι καὶ ἐν τῷ ποιῷ καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ δὲ καθ' αὑτὸ καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει τοῦ πρός τι· παραφυάδι γὰρ τοῦτ' ἔοικε καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα. (3) Ἔτι ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι (καὶ γὰρ ἐν τῷ τί λέγεται, οἷον ὁ θεὸς καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποιῷ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐν τῷ ποσῷ τὸ μέτριον, καὶ ἐν τῷ πρός τι τὸ χρήσιμον, καὶ ἐν χρόνῳ καιρός, καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα καὶ ἕτερα τοιαῦτα), δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου καὶ ἕν· οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετ' ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ. (4) Ἔτι δ' ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν μία καὶ ἐπιστήμη, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἦν ἂν μία τις ἐπιστήμη· νῦν δ' εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν κατηγορίαν, οἷον καιροῦ ἐν πολέμῳ μὲν στρατηγική, ἐν νόσῳ δ' ἰατρική, καὶ τοῦ μετρίου ἐν τροφῇ μὲν ἰατρική, ἐν πόνοις δὲ γυμναστική. (5) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν αὐτοέκαστον, εἴπερ ἔν τε αὐτοανθρώπῳ καὶ ἀνθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. Ἧ γὰρ ἄνθρωπος, οὐδὲν διοίσουσιν· εἰ δ' οὕτως, οὐδ' ᾗ ἀγαθόν. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερον τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου. (7) Πιθανώτερον δ' ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν· οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ. (8) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔστω λόγος, τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοὺς λόγους εἰρῆσθαι· λέγεσθαι δὲ καθ' ἓν εἶδος τὰ καθ' αὑτὰ διωκόμενα καὶ ἀγαπώμενα, τὰ δὲ ποιητικὰ τούτων ἢ φυλακτικά πως ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικὰ διὰ ταῦτα λέγεσθαι καὶ τρόπον ἄλλον. (9) Δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ' ἂν τἀγαθά, καὶ τὰ μὲν καθ' αὑτά, θάτερα δὲ διὰ ταῦτα. Χωρίσαντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ' αὑτὰ σκεψώμεθα εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν. (10) Καθ' αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἄν; ἢ ὅσα καὶ μονούμενα διώκεται, οἷον τὸ φρονεῖν καὶ ὁρᾶν καὶ ἡδοναί τινες καὶ τιμαί; ταῦτα γὰρ εἰ καὶ δι' ἄλλο τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ' αὑτὰ ἀγαθῶν θείη τις ἄν. Ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν πλὴν τῆς ἰδέας; ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος. (11) Εἰ δὲ καὶ ταῦτ' ἐστὶ τῶν καθ' αὑτά, τὸν τἀγαθοῦ λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμφαίνεσθαι δεήσει, καθάπερ ἐν χιόνι καὶ ψιμμυθίῳ τὸν τῆς λευκότητος. Τιμῆς δὲ καὶ φρονήσεως καὶ ἡδονῆς ἕτεροι καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι ταύτῃ ᾗ ἀγαθά. Οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι κατὰ μίαν ἰδέαν. (12) Ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις. Ἀλλ' ἆρά γε τῷ ἀφ' ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ' ἀναλογίαν; ὡς γὰρ ἐν σώματι ὄψις, ἐν ψυχῇ νοῦς, καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ. (13) Ἀλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον τὸ νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν ἄλλης ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας· εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν ἢ χωριστόν τι αὐτὸ καθ' αὑτό, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ· νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται. (14) Τάχα δέ τῳ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν· οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ' ἔχοντες μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθά, κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. (15) Πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ ὁ λόγος, ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν· πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινὸς ἐφιέμεναι καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. Καίτοι βοήθημα τηλικοῦτον ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἀγνοεῖν καὶ μηδ' ἐπιζητεῖν οὐκ εὔλογον. (16) Ἄπορον δὲ καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν, ἢ πῶς ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἔσται ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τεθεαμένος. Φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου, μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

Fortasse autem utilioris fuerit operæ videre de illa sententia, quæ ideam facit illud bonum quod quærimus; tametsi nobis sit hæc ardua futura disquisitio, propterea quod homines amici ideas introduxerunt. Verum præstat scilicet atque adeo oportet etiam, veritati ita esse addictos, ut præ illa vel nostra ipsorum decreta evertere non dubitemus præsertim quum philosophi quoque simus. Nam quum utraque cara sint, pium est tamen antiquiorem habere veritatem. (2) Qui porro hanc opinionem venditarunt, non faciebant earum rerum ideas, in quibus prius et posterius aliquid esse diceretur : quam ipsam etiam ob rem numerorum ideam non constituebant. At vero bonum in Substantia dicitur, et in Qualitate, et in eo quod est Ad aliquid. Id autem, quod per se est et substantia, illo quod est Ad aliquid, prius est natura : hoc enim accessorio, eique rei, quæ illi quod est accidet, simile est. Itaque nec possit in his esse idea aliqua communis. (3) Prætera quoniam bonum totidem modis dicitur, quot modis Ens (nam in substantia dicitur, ut Deus et mens; et in eo quod est Ad aliquid, ut utile, et in Quando; ut occasio; et in Ubi, ut domicilium; et alia hujus generis), perspicuum est, commune aliquod, et universum, et unum, ipsum bonum esse non posse. Tum enim non in omnibus categoriis, sed in una sola diceretur. (4) Præterea quoniam eorum omnium, quæ una idea continentur, una etiam scientia est : necesse esset etiam bona omnia una scientia comprehendi. Atqui sunt scientiæ plures vel eorum etiam, quæ sunt uni categoriæ subjecta; v. g. opportunitatis scientia est in bello quidem imperatoria, in morbo autem medicina. Sic mediocritatis scientia est in victu quidem medicina; in laboribus autem gymnastice. (5) Dubitet vero quis merito, quid sibi velit apud illos Ipsum quidque, gr. αὐτοέκαστον : quum et in Ipsum-hominem, quem dicunt, et in Hominem una eademque conveniat definitio : hominis videlicet. Nam qua homo sit ille Ipse-homo, nihil different. Quod si ita est, nec qua bonum sit, different. (6) Neque vero eo, quod sempiternum sit prius illud, magis erit bonum : si quidem neque res candida diuturna, candidior est illa, quæ unum diem candida est. (7) Multo vero probabilius est Pythagoreorum placitum de hac re, dum hi Unum in bonorum ordine collocant : quos et Speusippus videtur esse secutus. (8) Sed de his sane alibi quæratur. Ad illa vero quæ modo dicta sunt, occurri nobis potest : Non de omni bono ideas dictas esse : quum id voluerit Plato, genus unum sive ideam esse eorum quæ per se expetuntur et amantur : horum vero aut efficientia aut aliquo modo conservantia, aut contrariorum prohibendorum vim habentia, propter hæc et alia quadam ratione bona appellari. (9) Perspicuum ergo *ex hujus objectionis sententia* illud est, bona duobus modis dici posse : uno modo ea quæ ipsa bona sunt : altero illa, quæ propter hæc. Eo igitur posito, sejunctis iis quæ per se bona sunt ab utilibus, utrum illa una idea contineantur, necne, videamus. (10) Sed quænam per se bona habenda sunt? an erunt talia aut quæ vel sola relicta et sine ceteris spectata sequimur? quale est sapere, et videre, et nonnullæ voluptates et honores : hæc enim etsi propter aliud quippiam sequimur, tamen et in per se bonis numeranda fuerint : aut nihil aliud erit per se bonum, præter idem? ita inanis res futura est idea. (11) Quodsi illa quoque in iis quæ per se bona sunt numerari debent; jam boni definitionem eandem necesse erit in eis omnibus elucere : perinde ut in nive et cerussa candoris. Atqui honoris et prudentiæ et voluptatis, quatenus bona, dissimiles ac dispares sunt definitiones. Non est igitur summum bonum commune quiddam, quod una idea constet. (12) Quonam igitur modo dicitur? nam nec simile est iis, quorum fortuito nomen est commune. Numquid ergo ejus est generis, cujus sunt quæ sunt ab uno, aut quæ ad unum? an potius, quæ sunt proportione et analogia? quia scilicet, ut in corpore videndi sensus, ita mens est in animo, et aliud in alio. (13) Sed hæc fortasse in præsentia sunt omittenda : nam disputare de iis subtilius, alterius philosophiæ proprium fuerit. Similiterque etiam de idea. Nam ut maxime sit aliquod unum illud, quod communiter de multis dici volunt bonum, aut quippiam ab aliis sejunctum, et ipsum per se exstans : tamen nec in actionem humanam cadere, neque ab homine comparari potest; quale bonum esse debebit, quod hic quæritur. (14) Sed existimaverit fortasse quispiam, plurimum valere illius cognitionem ad ea bona, quæ possidere volumus et quæ in actione versantur, comparanda : atque nos habentes istud exemplar nobis propositum facilius ea quoque, quæ nobis bona sunt, et cognituros et consecuturos. (15) Ac probabiliter quidem hæc dicuntur. Verumtamen a scientiis videtur istud abhorrere. Nam quum aliquod bonum omnes expetant, et id quod deest requirant, illius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui minime est verisimile aut consentaneum, artifices omnes tantum adjumentum fuisse ignoraturos, ac ne requisituros quidem. (16) Sed nec intelligi potest, quidnam utilitatis ad artem suam textor aut faber ex ipsius hujus idealis boni cognitione consecuturus sit; aut quo tandem modo vel ad medendum vel ad exercitum ducendum aptior sit futurus is qui ideam ipsam contemplatus fuerit. Nam ad istum modum ne valetudinem quidem considerare videtur medicus, sed valetudinem hominis : imo fortasse hujus hominis potius. Nam singulis hominibus medicinam adhibet. De his igitur hactenus dictum esto.

CAP. VII. [V.]

Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, τί ποτ' ἂν εἴη. Φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει καὶ τέχνῃ· ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ καὶ στρατηγικῇ καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως. Τί οὖν ἑκάστης τἀγαθόν; ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττεται; τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν ὑγίεια, ἐν στρατηγικῇ δὲ νίκη, ἐν οἰκοδομικῇ δ' οἰκία, ἐν ἄλλῳ δ' ἄλλο, ἐν ἁπάσῃ δὲ πράξει καὶ προαιρέσει τὸ τέλος· τούτου γὰρ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. Ὥστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν, εἰ δὲ πλείω, ταῦτα. (2) Μεταβαίνων δὴ ὁ λόγος εἰς ταὐτὸν ἀφῖκται. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον διασαφῆσαι πειρατέον. (3) Ἐπεὶ δὲ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα δι' ἕτερα, οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς καὶ ὅλως τὰ ὄργανα, δῆλον ὡς οὐκ

Ad illud vero bonum, quod quæritur jam, etiamnum regrediamur, quid illud tandem sit, visuri. Aliud enim in alia actione et arte videtur esse. Verbi gratia, aliud est in medendi arte, aliud in imperatoria; et in reliquis eodem modo. Quidnam igitur aliud cuique actioni artique bonum quam id cujus gratia aguntur cetera? Hoc autem in medicina bona valetudo est; in arte imperatoria, victoria; in arte ædificandi, domus; aliudque in alia. In omni autem actione et consilio est agendi finis : quandoquidem hujus causa omnes agunt reliqua. Quocirca si unus aliquis est omnium rerum, quæ in actione versantur, finis, hoc fuerit bonum id quod est actioni propositum : sin plures, hæc erunt bona. (2) Nostra disputatio igitur eodem redit. Verum danda nobis est opera, ut istud etiam planius explicemus. (3) Quoniam igitur plures videntur esse fines, atque ex his aliquos propter alios expetimus (ut divitias, tibias, et in universum

ἔστι πάντα τέλεια· τὸ δ' ἄριστον τέλειόν τι φαίνεται. Ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον, εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων. (4) Τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν τοῦ δι' ἕτερον καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν τῶν καὶ καθ' αὑτὰ καὶ διὰ τοῦθ' αἱρετῶν, καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. (5) Τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλιστ' εἶναι δοκεῖ· ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' αὑτὴν καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο, τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν καὶ νοῦν καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτά (μηθενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἑλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν), αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. Τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν, οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο. (6) Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν. Τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. Τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις, ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸς ἄνθρωπος. (7) Τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις· ἐπεκτείνοντι γὰρ ἐπὶ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀπογόνους καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους εἰς ἄπειρον πρόεισιν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον, τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν ὃ μονούμενον αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ· τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι. (8) Ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην μὴ συναριθμουμένην, συναριθμουμένην δὲ δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν· ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον, ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον αἱρετώτερον ἀεί. Τέλειον δή τι φαίνεται καὶ αὔταρκες ἡ εὐδαιμονία, τῶν πρακτῶν οὖσα τέλος.

[VI.] (9) Ἀλλ' ἴσως τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν ὁμολογούμενόν τι φαίνεται, ποθεῖται δ' ἐναργέστερον τί ἐστιν ἔτι λεχθῆναι. (10) Τάχα δὴ γένοιτ' ἂν τοῦτ', εἰ ληφθείη τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ καὶ ἀγαλματοποιῷ καὶ παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστὶν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἔστι τι ἔργον αὐτοῦ. (11) Πότερον οὖν τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις, ἀνθρώπου δ' οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργον τι; Τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτέ; (12) Τὸ μὲν γὰρ ζῆν κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς, ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. Ἀφοριστέον ἄρα τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν. Ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη, φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοὶ καὶ παντὶ ζῴῳ. (13) Λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. Τούτου δὲ τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον. Διττῶς δὲ καὶ ταύτης λεγομένης τὴν κατ' ἐνέργειαν θετέον· κυριώτερον γὰρ αὕτη δοκεῖ λέγεσθαι. (14) Εἰ δ' ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου,

illa quæ dicuntur instrumenta), perspicuum est, non omnes esse simpliciter et absolute fines. Id vero quod optimum est, absolutum quiddam est sine dubio. Si quis ergo finis unus undique absolutus sit, is erit bonum hoc quod quærimus: sin plures, ille, qui est omnium absolutissimus. (4) Porro quod propter se expetendum est, eo quod propter aliud expetitur, absolutius seu perfectius esse dicimus; et quod nunquam propter aliud, iis quæ et propter se et propter aliud eliguntur. Ergo illud summum bonum id erit, quod propter se semper eligitur, nunquam propter aliud. (5) Talis autem videtur esse in primis beatitudo. Hanc enim propter se semper et nunquam propter aliud optamus. At vero honorem et voluptatem, et mentem sanam et omnem virtutem quum propter se sequimur (nam etiamsi nullum ex iis fructum percepturi essemus, tamen eorum unumquodque optaremus), tum vero beatitudinis quoque causa illa expetimus: quod existimemus, nos his adjumentis instructos, beatos futuros. At beatitudinem nemo neque harum, neque alius omnino rei causa expetit. (6) Idem porro effici videtur etiam ex ea quam αὐτάρκειαν vocamus. Id enim bonum, quod undique absolutum seu perfectum est, videtur in se habere id quod est satis. Satis esse autem quum dicimus, et id dicimus, non quod sibi soli vitam solitariam agenti, sed quod parentibus etiam ac liberis, et conjugi, et, ut semel dicam, amicis ac civibus satis est: quandoquidem homo ad vitam societatemque civilem natus est. (7) Est tamen horum certus quidam constituendus finis: si enim porrigamus ad parentes et posteros, amicorumque amicos, abitura sit res in infinitum. Sed de hoc quidem alio loco post iterum videbimus: αὔταρκες porro illud sive Satis esse ponimus, quod etiam absque aliis rebus solum vitam efficit expetendam nulliusque rei indigentem. Tale quid autem beatitudinem esse arbitramur: (8) atque etiam aliquid maxime omnium optandum, etiam solum absque bono alio omni: quum quidem id ipsum, si cum alio vel minimo bono conjungatur, omnino sit futurum optabilius magisque sumendum; quod enim tum accedit, per id bonum efficitur auctius. Bonum porro omne, quo est majus, eo magis est semper optandum. Ex quibus omnibus perspicuum est, beatitudinem perfectum quiddam esse, bonisque omnibus per se cumulatum, quum rerum omnium, quæ in actione positæ sunt, sit extremum.

[VI.] (9) Sed dicet fortasse aliquis esse quidem illud certum et confessum, quomodo est dictum: Beatitudinem summum bonum esse: at vero ut planius quid ea sit ostendatur, desiderari. (10) Hoc igitur facile assequemur, si opus ac munus hominis sumptum fuerit. Ut enim tibicini et statuarum fictori omnique adeo artifici, et omnino iis qui opus aliquod efficiunt actionemque aliquam obeunt, in opere ipso bonum suum suusque finis et perfectio consistere videtur, sic et homini, si quod est ejus opus et munus, in eo ipso bonum ejus et bene vivere positum esse probabile sit. (11) Utrumnam igitur fabri et sutoris aliquod est opus et aliqua actio, hominis vero erit nullum, atque ad desidiam is inertiamque natus reperietur? An potius ut oculi, manus, pedis, singularumque adeo partium suum cujusque opus ac munus est, sic hominis quoque præter hæc omnia aliquod opus esse statuemus? Quodnam igitur hoc tandem erit? (12) Nam quod vivit, id quidem cum stirpibus et plantis ei videtur esse commune; hic vero proprium hominis opus quæritur. Itaque illa vita, quæ in alendo augescendoque consistit, removenda est. Ea vero remota, relinquitur homini vita quædam, quæ in sentiendo est posita. At hæc quoque vita homini communis est cum equo et bove et animantibus omnibus. (13) Relinquitur ergo vita quædam actuosa, illius propria, quod ratione præditum est. Hujus autem pars una est, quæ rationi obtemperat, ipsa rationis expers; altera, quæ ratione prædita est cogitandique munere fungitur. Sed quum etiam hæc vita duobus modis dicatur, eam quæ in functione muneris consistit, ponere debemus: hæc enim potior esse altera videtur. (14) Quodsi opus hominis est actio animi rationi consenta-

τὸ δ' αὐτό φαμεν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε καὶ τοῦδε σπουδαίου, ὥσπερ κιθαριστοῦ καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ, καὶ ἁπλῶς δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατ' ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον· κιθαριστοῦ μὲν γὰρ τὸ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ τὸ εὖ· εἰ δ' οὕτως, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου δ' ἀνδρὸς εὖ ταῦτα καὶ καλῶς. (15) Ἕκαστον δ' εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται· εἰ δ' οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετήν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην· (16) ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ. Μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδ' ὀλίγος χρόνος. (17) Περιγεγράφθω μὲν οὖν τἀγαθὸν ταύτῃ· δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ' ὕστερον ἀναγράψαι. [VII.] Δόξειε δ' ἂν παντὸς εἶναι προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα τῇ περιγραφῇ, καὶ ὁ χρόνος τῶν τοιούτων εὑρετὴς ἢ συνεργὸς ἀγαθὸς εἶναι. Ὅθεν καὶ τῶν τεχνῶν γεγόνασιν αἱ ἐπιδόσεις· παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον. (18) Μεμνῆσθαι δὲ καὶ τῶν προειρημένων χρή, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. (19) Καὶ γὰρ τέκτων καὶ γεωμέτρης διαφερόντως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν· ὁ μὲν γὰρ ἐφ' ὅσον χρησίμη πρὸς τὸ ἔργον, ὁ δὲ τί ἐστιν ἢ ποῖόν τι· θεατὴς γὰρ τἀληθοῦς. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίγνηται. (20) Οὐκ ἀπαιτητέον δ' οὐδὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἅπασιν ὁμοίως, ἀλλ' ἱκανὸν ἔν τισι τὸ ὅτι δειχθῆναι καλῶς, οἷον καὶ περὶ τὰς ἀρχάς· τὸ δ' ὅτι πρῶτον καὶ ἀρχή. (21) Τῶν ἀρχῶν δ' αἱ μὲν ἐπαγωγῇ θεωροῦνται, αἱ δ' αἰσθήσει, αἱ δ' ἐθισμῷ τινί, καὶ ἄλλαι δ' ἄλλως. (22) Μετιέναι δὲ πειρατέον ἑκάστας ᾗ πεφύκασιν, καὶ σπουδαστέον ὅπως ὁρισθῶσι καλῶς· (23) μεγάλην γὰρ ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα. Δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ ἥμισυ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ πολλὰ συμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς τῶν ζητουμένων.

nea, aut certe a ratione non aliena, sique idem genere esse dicimus, opus alicujus artificis, et alicujus qui sit in eo genere artificii eximius (quemadmodum citharœdi et boni citharœdi; et in aliis similiter omnibus, ut, accedente ad opus etiam excellentia seu perfectione, sit verbi causa citharœdi quidem cithara canere, boni vero citharœdi bene canere); hoc, inquam, si ita est, et hominis opus vitam quandam eamque energiam animi seu actionem cum ratione conjunctam, boni autem viri etiam bene et præclare habentem actionem ponere debemus, (15) bene porro et præclare habet unumquodque, ratione suæ propriæ virtutis. Quodsi ita se res habet, hominis bonum erit energia animi, virtute directa; ac si plures virtutes sint, virtute optima ac perfectissima: (16) et præterea in vita perfecta. Ut enim una hirundo ver non efficit, nec dies unus: sic neque dies unus, neque exiguum tempus efficit felicem ac beatum. (17) Sit igitur hoc modo descriptum confusa quadam notione summum bonum; adumbranda enim videtur res initio rudius, deinde exactius et exquisitius edisserenda. [VII.] Videturque vel cujusvis hominis esse, ea quæ bene primum suis lineamentis descripta definitaque sunt, provehere suisque veluti membris et articulis distinguere, atque ejusmodi rerum vel auctor vel certe auditor esse videtur tempus: quo modo artes ipsæ amplificatæ et propagatæ sunt; cujuslibet enim hominis est, id quod deest addere. (18) Meminisse vero nos oportet etiam illa quæ supra dicta sunt, et subtilitatem illam enucleatam non peræque in omnibus requirere; sed in unaquaque re, pro materiæ ipsius ratione, et quoad docendi via ac ratio patitur. (19) Nam faber et geometra non eodem modo rectum angulum exquirunt: sed ille quidem, quatenus operi est necesse; hic autem, quidnam sit et qualis, inquirit: in vero enim contemplando versatur. Eodem igitur modo faciendum est et in ceteris omnibus, ne operis accessiones et ornamenta exsistant ipso opere longiora. (20) Neque vero in omnibus æque causa est flagitanda; sed satis esse debet in quibusdam, si bene demonstratum sit, *ita esse*, id est ipsum τὸ ὅτι (quemadmodum res habet et in principiis) atque hoc ipsum τὸ ὅτι, id est, Rem ita esse, in talibus primum et principium est. (21) Principiorum porro alia inductione percipiuntur et cognoscuntur; alia sensu, alia consuetudine seu more, et alia aliter. (22) Ac singula persequi oportet, prout eorum natura patitur, dandaque opera est ut bene definiantur. (23) Magnum enim momentum ad ea quæ sequentur afferunt: ideoque principium plus quam dimidium totius esse videtur, multaque in quæstione posita eo cognito declarari.

CAP. VIII.

Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς οὐ μόνον ἐκ τοῦ συμπεράσματος καὶ ἐξ ὧν ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτῆς· τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα, τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές. (2) Νενεμημένων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῇ, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγομένων τῶν δὲ περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχὴν κυριώτατα λέγομεν καὶ μάλιστα ἀγαθά. Τὰς δὲ πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικὰς περὶ ψυχὴν τίθεμεν. Ὥστε καλῶς ἂν λέγοιτο κατά γε ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων. (3) Ὀρθῶς δὲ καὶ ὅτι πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι τὸ τέλος· οὕτω γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γίνεται, καὶ οὐ τῶν ἐκτός. (4) Συνᾴδει δὲ τῷ

Ergo de principio videndum est non ex conclusionibus solum et his quibus ratio sive syllogismus conficitur, sed ex iis etiam quæ de illo vulgo feruntur. Nam quod verum est in hoc genere, cum eo congruunt omnia quæ exstant inter homines; a falso autem cito verum dissidet ac discrepat. (2) Quum igitur bona tres in partes sint distributa, aliaque externa, alia animi, alia corporis dicantur: animi sane bona inprimis et maxime propria bona dicimus. Ceterum actiones et energias animi in animo collocamus. Itaque quum ex hac sententia et vetere et a philosophis uno ore comprobata recte hoc a nobis statuitur, quod modo dictum est: (3) tum vero propterea, quod actiones et energiæ nonnullæ ipsius finis rationem vicemque obtinent. Sic enim efficitur ut beatitudo in animi bonis, non in externis numeretur. (4) Cum hac ratione congruit et illud,

λόγῳ καὶ τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα· σχεδὸν γὰρ εὐζωία τις εἴρηται καὶ εὐπραξία. [IX.] (5) Φαίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἅπανθ' ὑπάρχειν τῷ λεχθέντι. (6) Τοῖς μὲν γὰρ ἀρετή, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ, τοῖς δὲ ταῦτα ἢ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς· ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐητερίαν συμπεριλαμβάνουσιν. (7) Τούτων δὲ τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσιν, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· οὐδετέρους δὲ τούτων εὔλογον διαμαρτάνειν τοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἕν γέ τι ἢ καὶ τὰ πλεῖστα κατορθοῦν. (8) Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν ἀρετὴν ἢ ἀρετήν τινα συνῳδός ἐστιν ὁ λόγος· ταύτης γάρ ἐστιν ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια. (9) Διαφέρει δὲ ἴσως οὐ μικρὸν ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν καὶ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ. Τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται μηδὲν ἀγαθὸν ἀποτελεῖν ὑπάρχουσαν, οἷον τῷ καθεύδοντι ἢ καὶ ἄλλως πως ἐξηργηκότι, τὴν δ' ἐνέργειαν οὐχ οἷόν τε· πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης, καὶ εὖ πράξει. Ὥσπερ δ' Ὀλυμπίασιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι (τούτων γάρ τινες νικῶσιν), οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν κἀγαθῶν οἱ πράττοντες ὀρθῶς ἐπήβολοι γίγνονται. (10) Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς. Τὸ μὲν γὰρ ἥδεσθαι τῶν ψυχικῶν, ἑκάστῳ δ' ἐστὶν ἡδὺ πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος, οἷον ἵππος μὲν τῷ φιλίππῳ, θέαμα δὲ τῷ φιλοθεώρῳ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια τῷ φιλοδικαίῳ καὶ ὅλως τὰ κατ' ἀρετὴν τῷ φιλαρέτῳ. (11) Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι, τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα τὰ φύσει ἡδέα. Τοιαῦτα δ' αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὥστε καὶ τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι καὶ καθ' αὑτάς. (12) Οὐδὲν δὴ προσδεῖται τῆς ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἀγαθὸς ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν· οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν, οὔτ' ἐλευθέριον τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (13) Εἰ δ' οὕτω, καθ' αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· κρίνει δ' ὡς εἴπομεν. (14) Ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐ διώρισται ταῦτα κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα·

> Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν·
> ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

Ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις· ταύτας δέ, ἢ μίαν τούτων τὴν ἀρίστην, φαμὲν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. (15) Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. (16) Πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται, καθάπερ δι' ὀργάνων, διὰ φίλων καὶ πλούτου καὶ πολιτικῆς δυνάμεως· ἐνίων δὲ τη-

quod certum est, bene vivere, et, bene rem gerere virum beatum : nam fere solet beatitudo vita bona et bona actio usurpari. [IX.] (5) Omnia quoque illa quæ de beatitudine inter eruditos solent dici, in eo, quod a nobis dictum est, videntur inesse. (6) Alii enim virtutem, alii prudentiam, alii sapientiam quandam beatitudinem esse existimant. Nonnulli hæc ipsa aut horum aliquid cum voluptate conjunctum, aut minime a voluptate sejunctum; aliqui etiam felicitatem externam adjiciunt. (7) Atque horum alia multi iique veteres, alia pauci et hi clari ac celebres, loquuntur : quorum neutros probabile est omni ex parte errare; sed in uno aliquo saltem aut in plurimis recte sentire. (8) Ac cum iis quidem qui vitam beatam esse dicunt virtutem omnem, alterisque item, qui aliquam certam virtutem, nostra congruit oratio. Virtutis enim certe est ipsa actio sive energia virtutis. (9) Ceterum in eo fortasse est rei momentum, ut statuatur, sune summum bonum in possessione, an in usu positum esse putemus; itemque in habitune, an in energia sive actione. Accidere enim potest, ut habitus bonus, qui insit, nihil boni efficiat; verbi gratia in illo qui dormit, aut qui alio aliquo modo otioaus ac feriatus est. De energia vero idem dici non potest; aget enim hæc necessario, et recte aget. Quemadmodum autem in ludis Olympicis non pulcherrimus aut valentissimus quisque corona donatur, sed illi soli qui certant (ex his enim vincunt aliqui); sic et ea, quæ sunt in vita, honesta et bona, assequuntur atque obtinent ii demum qui recte faciunt. (10) Est vero eorum vita etiam per se jucunda per seque delectat : porro delectari in eorum numero ponitur, quæ ad animum pertinent. Ac delectatur aliquis eo, de quo appellationem accipit ejusmodi, cujusmodi sunt hæ, φίλιππος, id est, amator equi, ab equo : φιλοθέωρος, i. e., amans spectaculorum, a spectaculis. Qualis item appellatio datur amanti res justas, quum φιλοδίκαιος dicitur, et qualis ei cui virtus cara est, quum eum φιλάρετον dicimus. (11) Atqui dicat quis, vulgo tamen hominum jucunda contraria sunt isti quam dico. Verum respondeo, id ex eo esse, quod vulgo suavia non sunt per se talia. Iis autem hominibus, qui studiosi sunt honestatis, ea sunt jucunda, quæ sunt natura jucunda : qualia sunt illa sola, quæ ex virtute aguntur, quæ proinde et talibus sunt jucunda, et per se jucunda. (12) Nihil igitur eget eorum vita voluptatis tanquam appendice, sed habet in se inclusam voluptatem. Nam, præter ea quæ jam dicta sunt, etiam non est is vir bonus, qui honestis actionibus non delectatur. Neque enim quisquam aut justum dixerit eum qui non ex juste factis capiat voluptatem; aut liberalem, qui liberalibus actionibus non delectetur : idemque de ceteris virtutibus sentiendum. (13) Quod si ita est, confitendum est, per se jucundas esse virtuti consentaneas actiones. Sed et bonas insuper easdem et honestas; et horum unumquodque esse sic, ut quod maxime : si quidem de iis vere judicat vir bonus. Judicat autem omnino, quemadmodum diximus. (14) Est igitur quiddam optimum, pulcherrimum et jucundissimum beatitudo. Neque vero hæc ita distincta sunt, ut refert Deliacum epigramma :

> Justitia est res pulchra; valetudo, optima : verum est
> suave, frui hoc, cujus pectus amore calet.

Insunt enim hæc omnia in optimis actionibus. Has autem aut harum unam optimam, beatitudinem esse diximus. (15) Verumtamen externis quoque bonis egere videtur, ut diximus. Fieri enim non potest, aut difficulter certe fit, ut is cui nullæ suppetunt facultates, res agat præclaras. (16) Permulta enim geruntur veluti instrumentis quibusdam, quum amicorum opera, tum divitiis, aut potentia civili; et quædam res sunt quibus si careant

τώμενοι ῥυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους· οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης ἢ δυσγενὴς ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος, ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴ τῳ πάγκακοι παῖδες εἶεν ἢ φίλοι, ἢ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνᾶσιν. (17) Καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἔοικε προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας· ὅθεν εἰς ταὐτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἕτεροι δὲ τὴν ἀρετήν.

homines, felicitatis splendor obscuratur atque inquinatur; ut sunt : nobilitas generis, felix soboles, pulchritudo. Neque enim eis facile est vitam beatam consequi, qui insigniter deformis aut obscurissimo loco natus aut solitarius et orbus sit. Ac multo etiam minus fortasse, si cui sint liberi omni vitiorum genere cooperti, aut hujusmodi amici; aut, quum boni essent liberi aut amici, excesserint e vita. (17) Quemadmodum igitur diximus, *beata vita* desiderare videtur hujuscemodi prosperitatem. Ex quo fit ut nonnulli eodem numero et loco beatitudinem habeant atque secundam fortunam; nonnulli vero etiam virtutem.

CAP. IX. [X.]

Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται πότερόν ἐστι μαθητὸν ἢ ἐθιστὸν ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν, ἢ κατά τινα θείαν μοῖραν ἢ καὶ διὰ τύχην παραγίνεται. (2) Εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλο τι ἐστὶ θεῶν δώρημα ἀνθρώποις, εὔλογον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεόσδοτον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων ὅσῳ βέλτιστον. (3) Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἄλλης ἂν εἴη σκέψεως οἰκειότερον, φαίνεται δὲ κἂν εἰ μὴ θεόπεμπτός ἐστιν, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν καί τινα μάθησιν ἢ ἄσκησιν παραγίνεται, τῶν θειοτάτων εἶναι· τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος ἄριστον εἶναι φαίνεται καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον. (4) Εἴη δ' ἂν καὶ πολύκοινον· δυνατὸν γὰρ ὑπάρξαι πᾶσι τοῖς μὴ πεπηρωμένοις πρὸς ἀρετὴν διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας. (5) Εἰ δ' ἐστὶν οὕτω βέλτιον ἢ διὰ τύχην εὐδαιμονεῖν, εὔλογον ἔχειν οὕτως, εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν, ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκεν. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τέχνην καὶ πᾶσαν αἰτίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρίστην. Τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τύχῃ λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. (7) Συμφανὲς δ' ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ λόγου τὸ ζητούμενον· εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ποιά τις. Τῶν δὲ λοιπῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ὑπάρχειν ἀναγκαῖον, τὰ δὲ συνεργὰ καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὀργανικῶς. (8) Ὁμολογούμενα δὲ ταῦτ' ἂν εἴη καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ· τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος ἄριστον ἐτίθεμεν, αὕτη δὲ πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται τοῦ ποιούς τινας καὶ ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιῆσαι καὶ πρακτικοὺς τῶν καλῶν. (9) Εἰκότως οὖν οὔτε βοῦν οὔτε ἵππον οὔτε ἄλλο τῶν ζῴων οὐδὲν εὔδαιμον λέγομεν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. (10) Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν· οἱ δὲ λεγόμενοι διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. Δεῖ γάρ, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς τελείας καὶ βίου τελείου. (11) Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον, καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστ' εὐθηνοῦντα μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται· τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

Sed et illa indidem nascitur controversia : utrumnam doctrina paretur, an consuetudine quæratur, an alia quadam exercitatione; an potius divinitus; an denique fortuito obveniat. (2) Sane quidem si ullum aliud a diis munus est hominibus datum, profecto consentaneum est, beatitudinem quoque a diis immortalibus donari; eoque maxime, quod ea est rerum humanarum optima. (3) Sed hoc fortasse alius est disputationis proprium. Illud quidem perspicuum est, ut non sit a diis immortalibus dono missa, sed virtute et doctrina aliqua aut exercitatione pariatur, in rebus divinissimis tamen esse numerandam. Virtutis enim præmium et finis optima quædam res et divina et beata videtur. (4) Eadem vero et perquam vulgaris esse quiverit. Potest enim contingere vel doctrina vel studio iis omnibus, qui non sunt aliqua parte homini propria privati. (5) Quodsi sic præstat, quam fortunæ temeritate beatum esse, certe ita probabile est : siquidem res naturales ut pulcherrimæ esse possunt, ita sunt a natura comparatæ; (6) idemque de iis quæ ab arte et omni alia causa perficiuntur, judicari debet, multoque maxime, quæ a præstantissima : et vero si rem omnium maximam et pulcherrimam arbitrio fortunæ permittere velis, nimis sit nefarium ac flagitiosum. (7) Atque etiam ex definitione beatitudinis id quod quærimus, perspicuum esse potest. Diximus enim, eam esse cujusdam modi energiam ex virtute; cetera autem bona, alia quidem præsto esse oportet, alia vero adjuvant et conducunt natura, instrumentorum instar. (8) Præterea hæc etiam cum iis quæ initio diximus, consentiunt. Civilis enim scientiæ finem optimum esse statuebamus : atque illius opus proprium est, diligentiam adhibere ut cives certo quodam modo affectos bonosque et ad res honestas agendas idoneos reddat. (9) Merito igitur neque bovem, neque equum, neque aliud animal ullum, beatum dicimus. Nulli enim illorum esse potest talis actionis sive energiæ communitas. (10) Atque ob hanc causam ne puer quidem est beatus. Nondum enim per ætatem ad talia agenda satis aptus est : ac si beatus dicitur, propter spem quam de eo habent homines, talis prædicatur. Opus est enim, ut diximus, quum absoluta virtute, tum vita integra et perfecta. (11) Multæ enim, in vita rerum commutationes variique casus interveniunt : fierique potest ut cujus res hodie sunt valde secundæ, is maximis in senectute calamitatibus afficiatur, quemadmodum in heroum historiis de Priamo referunt poetæ. Porro qui tales casus fuerit expertus, misereque de hac vita decesserit, eum profecto nemo ducit beatum.

CAP. X. [XI.]

Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον ἕως ἂν ζῇ, κατὰ Σόλωνα δὲ χρεὼν τέλος ὁρᾶν; (2) Εἰ δὲ δὴ καὶ θετέον οὕτως, ἆρά γε καὶ ἔστιν εὐδαίμων τότε ἐπειδὰν ἀποθάνῃ; ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἄλλως τε καὶ τοῖς λέγουσιν ἡμῖν ἐνέργειάν τινα τὴν εὐδαιμονίαν; (3) Εἰ δὲ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα εὐδαίμονα, μηδὲ Σόλων τοῦτο βούλεται, ἀλλ' ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ τῶν δυστυχημάτων, ἔχει μὲν καὶ τοῦτ' ἀμφισβήτησίν τινα· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακὸν καὶ ἀγαθόν, εἴπερ καὶ τῷ ζῶντι μὴ αἰσθανομένῳ δέ, οἷον τιμαὶ καὶ ἀτιμίαι καὶ τέκνων καὶ ὅλως ἀπογόνων εὐπραξίαι τε καὶ δυστυχίαι. (4) Ἀπορίαν δὲ καὶ ταῦτα παρέχει· τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι μέχρι γήρως καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς συμβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν, τοὺς δ' ἐξ ἐναντίας. Δῆλον δ' ὅτι καὶ τοῖς ἀποστήμασι πρὸς τοὺς γονεῖς παντοδαπῶς ἔχειν αὐτοὺς ἐνδέχεται. Ἄτοπον δὴ γίνοιτ' ἄν, εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεὼς καὶ γίνοιτο ὁτὲ μὲν εὐδαίμων πάλιν δ' ἄθλιος. (5) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μηδὲν μηδ' ἐπί τινα χρόνον συνικνεῖσθαι τὰ τῶν ἐκγόνων τοῖς γονεῦσιν. (6) Ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὸ πρότερον ἀπορηθέν· τάχα γὰρ ἂν θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον ἐξ ἐκείνου. (7) Εἰ δὴ τὸ τέλος ὁρᾶν δεῖ καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον οὐχ ὡς ὄντα μακάριον ἀλλ' ὅτι πρότερον ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτ' ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τοὺς ζῶντας εὐδαιμονίζειν διὰ τὰς μεταβολάς, καὶ διὰ τὸ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπειληφέναι καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον, τὰς δὲ τύχας πολλάκις ἀνακυκλεῖσθαι περὶ τοὺς αὐτούς; (8) δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον. (9) Ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς ὀρθόν· οὐ γὰρ ἐν ταύταις τὸ εὖ ἢ κακῶς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπαμεν, κύριαι δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας, αἱ δ' ἐναντίαι τοῦ ἐναντίου. (10) Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ νῦν διαπορηθέν. Περὶ οὐδὲν γὰρ οὕτως ὑπάρχει τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων βεβαιότης ὡς περὶ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετήν· μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται δοκοῦσιν εἶναι. Τούτων δ' αὐτῶν αἱ τιμιώταται μονιμώταται διὰ τὸ μάλιστα καὶ συνεχέστατα καταζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους· τοῦτο γὰρ ἔοικεν αἰτίῳ τοῦ μὴ γίγνεσθαι περὶ αὐτὰ λήθην. (11) Ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, καὶ ἔσται διὰ βίου τοιοῦτος· ἀεὶ γὰρ ἢ μάλιστα πάντων πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ' ἀρετήν, καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα καὶ πάντῃ πάντως ἐμμελῶς ὅ γ' ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος

Sed an alius quidem quisquam mortalium quamdiu manet in vita, beatus est judicandus, eque Solonis sententia spectandum tempus vitæ extremum? (2) An item, si hoc ita esse ponamus, beatus est aliquis tum, quum excesserit e vita? An hoc quidem est prorsus absurdum dictu, præsertim nobis, qui beatitudinem actionem quandam sive energiam esse dicimus? (3) Quodsi nec nos eum beatum dicimus, qui mortuus est, neque vult hoc Solon, sed intelligit, tum demum hominem vere ac tuto beatum prædicari posse, tanquam extra omnium malorum atque infortuniorum discrimen positum: hoc quoque ipsum positum est in controversia. Nam ita etiam ei qui non vivit, sed mortuus est, aliquid erit ut malum, sic et bonum, peræque ut viventi, sed jam nihil horum persentiscenti: verbi gratia, honores et ignominiæ, et quum liberorum, tum omnino posterorum secundæ pariter atque adversæ res. (4) Dubitationem vero permagnam hæc quoque habent: fieri enim potest ut, quem vita beata usque ad senectutem prosecuta sit, et qui supremum vitæ diem convenienter actæ jam ætati obierit, eum multæ in posteris mutationes et varietates excipiant: hoc est, ut quum alii eorum boni sint, vitaque ea, qua digni sunt, potiantur, aliis eorum plane diversum accidat. Ad hæc varia quoque posterorum a majorum moribus et virtute discedentium discrimina exsistere solent. Atque hic absurdum certe fuerit, si una cum eis mortuus quoque commutetur, fiatque nunc beatus, nunc contra miser. (5) Rursus absurdum fuerit etiam illud, res posterorum nihil, ne ad ullum quidem usque tempus, ad parentes pertinere. (6) Sed redeundum est nobis ad id quod primo loco dubitatum est. Fortassis enim ex illo id quoque, quod posterius quærebamus, intelligetur. (7) Quodsi igitur supremus vitæ dies exspectandus, et tum quisque beatus existimandus est, quum eum diem obierit, non quod nunc beatus sit, sed quod antea fuerit: numnam etiam absurdum fuerit, quum quis beatus est, tum id quod in eo inest, de ipso non vere dictum iri, ob hanc causam, quod vivos beatos prædicari nolimus propter rerum commutationes casuumque varietates: et vero ob illam causam, quod beatitudinem quidem firmum quiddam et prope immutabile esse existimemus, quum e diverso in uno eodemque homine subinde mutetur, velut in orbem conversa? (8) Illud namque perspicuum esse, si ad fortunæ casus commutamur, nos eundem nunc beatum, nunc contra miserum sæpe esse dicturos, chamæleontem quendam et parum stabili sede collocatum virum beatum nostra oratione fingentes. (9) Imo potius ex fortunæ varietate ac mobilitate minime dicendum est fingi formarique beatum aut non beatum (propterea quod bene vel male vivendi ratio in fortuna posita non est), et requiritur tamen illa ex ratione humanæ vitæ, ut diximus: quandoquidem actiones virtuti consentaneæ beatitudinis dominæ sunt, sicuti miseriarum contrariæ. (10) Ac testimonium huic sententiæ perhibet ipsum illud, de quo hoc in loco quæstio est. Nam quum omnia humana sint infirma et fluxa, sola virtutis actio habet constantiam. Nam et scientiis ipsis stabiliores diuturnioresque videntur virtutes: quarum ipsarum quoque prout unaquæque plurimi est, ita diutissime permanet: propterea quod in eis maxime et assidue ætatem agunt beati. Hæc enim videtur esse causa ejus, quod est, nulla unquam oblivione illarum beatos capi. (11) Inerit ergo firmiter ac vere in beato id quod quærimus, eritque ille, dum vivet, id, quod esse dicitur. Nam vel semper, vel omnium maxime, ea et aget et animo cernet, quæ sunt virtutis, fortunæque casus pulcherrime, omnique ex parte sic ut oportet feret: quippe qui vere sit

ἄνευ ψόγου. (12) Πολλῶν δὲ γινομένων κατὰ τύχην καὶ διαφερόντων μεγέθει καὶ μικρότητι, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀντικειμένων, δῆλον ὡς οὐ ποιεῖ ῥοπὴν τῆς ζωῆς, τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ γιγνόμενα μὲν εὖ μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει (καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖν πέφυκε, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία γίγνεται), ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα θλίβει καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον· λύπας τε γὰρ ἐπιφέρει καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις. Ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλόν, ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, μὴ δι' ἀναλγησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ὢν καὶ μεγαλόψυχος. (13) Εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κύριαι τῆς ζωῆς, καθάπερ εἴπομεν, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. Τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ ἔμφρονα πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἀεὶ τὰ κάλλιστα πράττειν, καθάπερ καὶ στρατηγὸν ἀγαθὸν τῷ παρόντι στρατοπέδῳ χρῆσθαι πολεμικώτατα καὶ σκυτοτόμον ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας ἅπαντας. (14) Εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων, οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ. Οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος· οὔτε γὰρ ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὐδ' ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων καὶ πολλῶν, ἔκ τε τῶν τοιούτων οὐκ ἂν γένοιτο πάλιν εὐδαίμων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ἀλλ' εἴπερ, ἐν πολλῷ τινὶ καὶ τελείῳ, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν αὐτῷ γενόμενος ἐπήβολος. (15) Τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον ἀλλὰ τέλειον βίον; ἢ προσθετέον καὶ βιωσόμενον οὕτω καὶ τελευτήσοντα κατὰ λόγον, ἐπειδὴ τὸ μέλλον ἀφανὲς ἡμῖν, τὴν εὐδαιμονίαν δὲ τέλος καὶ τέλειον τίθεμεν πάντῃ πάντως. (16) Εἰ δ' οὕτω, μακαρίους ἐροῦμεν τῶν ζώντων οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα, μακαρίους δ' ἀνθρώπους. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον διωρίσθω.

vir bonus et sine vituperatione quadratus. (12) Sed quum multa fortuito eveniant, eaque magnitudine et parvitate differant, perspicuum est, ea fortunæ bona itemque contraria, quæ parva sunt, nihil ad vitam momenti habere: magna autem fortunæ beneficia et multa vitam beatiorem esse effectura. Nam et ipsa ornamento homini suapte natura solent esse, et eorum usus pulcher et bonus est. Contraria vero illorum vitam beatam in angustias redigunt et corrumpunt. Et ægritudines enim inferunt, et multas quoque energias seu actiones impediunt: tametsi etiam in his elucet ipsum honestum, ac vel tum maxime, quum quis multas et magnas calamitates fert leviter ac placide, non quod doloris sensu careat, sed quod generosi magnique sit animi. (13) Quodsi actionibus vita continetur, ut diximus, nullus beatus ullo pacto miser esse potest. Nunquam enim quicquam aget odio dignum aut improbatum. Nam qui vere bonus et bene sanæ mentis est, eum putamus omnes fortunæ casus decenter et ex personæ suæ dignitate ferre, semperque secundum ea quæ suppetunt, res pulcherrimas agere: quo modo et bonum imperatorem eo exercitu, qui præsto est, semper uti bellicosissime, et sutorem ex iis pellibus, quarum ipsi copia est, calceum pulcherrimum conficere; eodemque modo ceteros artifices omnes. (14) Quodsi ita est, profecto vir beatus miser quidem futurus minime est, haud facile tamen beatus dici poterit, si in Priami calamitates inciderit. At neque varius erit et mutabilis. Nam ut neque facile de beata vita poterit dimoveri, neque a quibuslibet rebus adversis, sed a magnis demum et multis: sic neque talibus fortunæ casibus afflictus, rursus brevi tempore fieri poterit beatus; sed si fiet, longo et justo temporis intervallo fiet: ubi videlicet magnarum et honestarum rerum interea compos fuerit effectus. (15) Estne ergo quod vetet, beatum nos dicere eum qui suas actiones perfecta virtute dirigit, bonisque externis satis instructus est, non ad quodlibet tempus, sed per vitam perfectam? An vero ad definitionem etiam addere debemus: et, qui sit ita victurus, et vero qui mortem ei vitæ convenienter obiturus? quandoquidem res futuræ nobis sunt obscuræ, beatitudinem autem finem esse, et quiddam prorsus ex omni parte perfectum, ponimus. (16) Quæ si ita sunt, beatos ex vivis dicemus eos, in quibus illa insunt et inerunt, quæ a nobis supra dicta sunt: beatos tamen ut homines. Atque de his quidem hunc in modum definitum esto.

CAP. XI.

Τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων τύχας καὶ τῶν φίλων ἁπάντων τὸ μὲν μηδοτιοῦν συμβάλλεσθαι λίαν ἄφιλον φαίνεται καὶ ταῖς δόξαις ἐναντίον. (2) Πολλῶν δὲ καὶ παντοίας ἐχόντων διαφορὰς τῶν συμβαινόντων, καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συνικνουμένων τῶν δ' ἧττον, καθ' ἕκαστον μὲν διαιρεῖν μακρὸν καὶ ἀπέραντον φαίνεται, καθόλου δὲ λεχθὲν καὶ τύπῳ τάχ' ἂν ἱκανῶς ἔχοι. (3) Εἰ δή, καθάπερ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀτυχημάτων τὰ μὲν ἔχει τι βρῖθος καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸν βίον, τὰ δ' ἐλαφροτέροις ἔοικεν, οὕτω καὶ τὰ περὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ἅπαντας. (4) Διαφέρει δὲ τῶν παθῶν ἕκαστον περὶ ζῶντας ἢ τελευτήσαντας συμβαίνειν πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ παράνομα καὶ δεινὰ προϋπάρχειν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἢ πράττεσθαι. (5) Συλ-

Porro ad fortunam secundam et adversam posterorum et amicorum omnium quod attinet, primum quidem nihil beatum virum ea attingere dicere, quum valde ab amicitia alienum esse, tum a communibus hominum opinionibus abhorrere videtur. (2) Deinde vero quum ipsa illa eventa, de quibus agimus, sint admodum dissimilia, quumque alia magis, alia minus ad nos pertineant; ea quidem singulatim explicare atque in partes distribuere longum atque infinitum fuerit, universe autem ostendere ac velut rudi imagine adumbrare, fortasse ad nostrum institutum satis fuerit. (3) Quodsi igitur est, ut in rebus adversis, quæ singulatim cuique accidunt, aliæ pondus aliquod et momentum habent ad vitam, aliæ sunt leviores; eodem modo etiam quæ amicis, quicumque illi sunt, accidunt. (4) Rursum utrum unusquisque casus acerbus vivis an mortuis accidat, id vero multo etiam magis interest, quam in tragœdiis, utrum facinora injusta et atrocia quæ ibi referuntur, jam olim perpetrata sint, an nunc primum perpetrentur.

λογιστέον δὴ καὶ ταύτην τὴν διαφοράν, μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι περὶ τοὺς κεκμηκότας εἴ τινος ἀγαθοῦ κοινωνοῦσιν ἢ τῶν ἀντικειμένων· ἔοικε γὰρ ἐκ τούτων εἰ καὶ διικνεῖται πρὸς αὐτοὺς ὁτιοῦν, εἴτ' ἀγαθὸν εἴτε τοὐναντίον, ἀφαυρόν τι καὶ μικρὸν ἢ ἁπλῶς ἢ ἐκείνοις εἶναι, εἰ δὲ μή, τοσοῦτόν γε καὶ τοιοῦτον ὥστε μὴ ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ ὄντας μηδὲ τοὺς ὄντας ἀφαιρεῖσθαι τὸ μακάριον. (6) Συμϐάλλεσθαι μὲν οὖν τι φαίνονται τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐπραξίαι τῶν φίλων, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ δυσπραξίαι, τοιαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα ὥστε μήτε τοὺς εὐδαίμονας μὴ εὐδαίμονας ποιεῖν μήτ' ἄλλο τῶν τοιούτων μηδέν.

(5) Conficitur quidem certe vel ex hoc, plurimum inter ista interesse. Ac fortasse multo quoque major diversitas oritur ex illo, quod dubitatur, utrum mortui boni alicujus aut mali sint participes, necne. Apparet enim ex his, etiam si quid ad eos pertineat, quodcumque sit illud, sive bonum sive malum, perquam exiguum, vel absolute ac per se, vel certe illis, esse. Sin aliter hoc habeat, certe tantum ac tale modo esse, ut neque eos qui non sunt, beatos efficiat, neque beatitudinem iis qui eam adepti sunt, eripiat. (6) Videntur igitur res amicorum, tum secundæ, tum adversæ, nonnihil ad mortuos pertinere, sed ita tantum, ut nec beatos non beatos efficiant, neque quicquam aliud tale.

CAP. XII.

Διωρισμένων δὲ τούτων ἐπισκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας πότερα τῶν ἐπαινετῶν ἐστὶν ἢ μᾶλλον τῶν τιμίων· δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἔστιν. (2) Φαίνεται δὴ πᾶν τὸ ἐπαινετὸν τῷ ποιόν τι εἶναι καὶ πρός τί πως ἔχειν ἐπαινεῖσθαι· τὸν γὰρ δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὸν ἰσχυρὸν καὶ τὸν δρομικὸν καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῷ ποιόν τινα πεφυκέναι καὶ ἔχειν πως πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. (3) Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων· γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι, τοῦτο δὲ συμϐαίνει διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους δι' ἀναφορᾶς, ὥσπερ εἴπαμεν. (4) Εἰ δ' ἐστὶν ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι τῶν ἀρίστων οὐκ ἔστιν ἔπαινος, ἀλλὰ μεῖζόν τι καὶ βέλτιον, καθάπερ καὶ φαίνεται· τούς τε γὰρ θεοὺς μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους μακαρίζομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν· οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει. (5) Δοκεῖ δὲ καὶ Εὔδοξος καλῶς συνηγορῆσαι περὶ τῶν ἀριστείων τῇ ἡδονῇ· τὸ γὰρ μὴ ἐπαινεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν οὖσαν μηνύειν ᾤετο ὅτι κρεῖττόν ἐστι τῶν ἐπαινετῶν, τοιοῦτον δ' εἶναι τὸν θεὸν καὶ τἀγαθόν· πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἆλλα ἀναφέρεσθαι. (6) Ὁ μὲν γὰρ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς· πρακτικοὶ γὰρ τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης· τὰ δ' ἐγκώμια τῶν ἔργων ὁμοίως καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν. (7) Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως οἰκειότερον ἐξακριϐοῦν τοῖς περὶ τὰ ἐγκώμια πεπονημένοις, ἡμῖν δὲ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τῶν τιμίων καὶ τελείων. (8) Ἔοικε δ' οὕτως ἔχειν καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀρχή· ταύτης γὰρ χάριν τὰ λοιπὰ πάντα πάντες πράττομεν, τὴν ἀρχὴν δὲ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν τίμιόν τι καὶ θεῖον τίθεμεν.

His autem distinctis, dispiciamus de beatitudine et hoc: utrum habenda sit in numero rerum laudabilium, an in earum potius, quæ honore dignæ sunt. Est enim perspicuum, eam non numerari in potestatibus. (2) Videtur igitur id omne, quod laudabile est, ob eam causam esse laudabile, quod sit cujusdam modi, et ad aliud quodam modo referatur. Nam justum, fortem et omnino virum bonum ac virtutem propter facta et actiones laudamus; robustum et eum qui ad cursum aptus est, et unumquemque aliorum propterea laudamus, quod a natura sic comparatus et quodammodo ad aliquod bonum ac præstantiam aliquam factus est. (3) Quod etiam declarant deorum laudes. Ridiculæ enim hæc videntur eo, quod ad nos referantur. Atque hoc propterea accidit, quod laudes, quemadmodum diximus, comparatione et relatione quadam constant. (4) Quodsi laus talibus rebus tribuitur, nimirum perspicuum est, rerum præstantissimarum non esse laudem, sed quiddam laude majus et melius, quemadmodum apparet. Nam et deos beatos ac felices usurpamus, et viros maxime divinos beatam vitam agere dicimus. Itemque ea bona, quæ divinissima sunt, beata prædicamus. Beatitudinem enim nemo laudibus effert, ut nec justitiam: sed ut divinius et melius quidpiam suspicit et in rerum beatissimarum numero collocat. (5) Secundum quæ etiam scite Eudoxus causam voluptatis egisse videtur, quum primas partes principemque locum dignitatis illi tribuere vellet. Nam quod, quum sit ipsa in numero rerum bonarum, non laudatur, eo declarari putabat, eam rebus iis, quæ sunt laudabiles, esse meliorem. Talem autem esse Deum, ac Summum bonum; ad hæc enim duo cetera quoque referri. (6) Nam virtuti quidem laus proprie tribuitur. Ab hac enim ad res honestas agendas idonei efficimur. Encomia autem factorum sunt potius, et eorum peræque, quæ corporis, et eorum quæ animi viribus obeuntur. (7) Sed de his quidem subtilius et limatius disputare eorum est magis, qui in encomiis scribendis occupati sunt: nobis autem ex his quæ dicta sunt, perspicuum est, proprie in bonis iis, quæ honore digna et perfecta sunt, vitam beatam esse numerandam. (8) Atque ita videtur esse etiam ob hanc causam, quod principium est. Hujus enim gratia omnes reliqua omnia agimus. Principium autem causamque cur cetera bona sint, honore dignum et divinum quiddam esse ponimus.

CAP. XIII.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς ἐπισκεπτέον· τάχα γὰρ οὕτως ἂν βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν. (2) Δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικὸς περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι· βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους. (3) Παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται. (4) Εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γένοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν. (5) Περὶ ἀρετῆς δὲ ἐπισκεπτέον ἀνθρωπίνης δῆλον ὅτι· καὶ γὰρ τἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. (6) Ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπίνην οὐ τὴν τοῦ σώματος ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν. (7) Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν, ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα καὶ πᾶν σῶμα, καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς. Τῶν δ' ἰατρῶν οἱ χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. (8) Θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς· θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα· τὸ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐξακριϐοῦν ἐργωδέστερον ἴσως ἐστὶ τῶν προκειμένων. (9) Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια, καὶ χρηστέον αὐτοῖς· οἷον τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον. (10) Ταῦτα δὲ πότερον διώρισται καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια καὶ πᾶν τὸ μεριστόν, ἢ τῷ λόγῳ δύο ἐστὶν ἀχώριστα πεφυκότα καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρόν. (11) Τοῦ ἀλόγου δὲ τὸ μὲν ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ, λέγω δὲ τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι καὶ αὔξεσθαι· τὴν τοιαύτην γὰρ δύναμιν τῆς ψυχῆς ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἂν καὶ ἐν τοῖς ἐμϐρύοις, τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην καὶ ἐν τοῖς τελείοις· εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά. (12) Ταύτης μὲν οὖν κοινή τις ἀρετὴ καὶ οὐκ ἀνθρωπίνη φαίνεται· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο καὶ ἡ δύναμις αὕτη, ὁ δ' ἀγαθὸς καὶ κακὸς ἥκιστα διάδηλοι καθ' ὕπνον, ὅθεν φασὶν οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων. (13) Συμϐαίνει δὲ τοῦτο εἰκότως· ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς ᾗ λέγεται σπουδαία καὶ φαύλη, πλὴν εἴ πῃ κατὰ μικρὸν διικνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων, καὶ ταύτῃ βελτίω γίνεται τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν ἢ τῶν τυχόντων. (14) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλις, καὶ τὸ θρεπτικὸν ἐατέον, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν. (15) Ἔοικε δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέντοι πῃ λόγου. Τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς τὸν λόγον καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον ἐπαινοῦμεν· ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ· φαίνεται

Sed quoniam beatitudo actio seu energia quædam animi est, virtuti undique absolutæ congruens, de virtute videndum est. Ita enim fortasse et de beatitudine melius dispicere poterimus. (2) Atque is quidem qui ad rempublicam administrandam vere idoneus est, in hujus studio occupari maxime videtur. Huc enim se parat et hoc studet, ut cives suos viros bonos et legibus obedientes efficiat: (3) quarum rerum exemplum nobis suppeditant Cretensium et Lacedæmoniorum legum latores, et si qui alii tales exstiterunt. (4) Quodsi hæc civilis scientiæ propria disputatio est, nimirum ad id consilium atque institutum, quod ab initio suscepimus, disputatio hæc omnis erit accommodanda. (5) De virtute itaque videndum est, humana scilicet. Nam quum summum hominis bonum, tum beatitudinem humanam nobis proponebamus. (6) Virtutem porro humanam appellamus non corporis, sed animi virtutem. Etenim beatitudinem energiam sive actionem animi dicebamus. (7) Quodsi hæc ita se habent: nimirum ut eum qui oculos curaturus est, totum corpus oportet habere perspectum, sic eum qui politicus est futurus, ea quæ ad animum pertinent, quodammodo scientia comprehendisse necesse est. Atque id eo quoque magis, quo majore honore digna est civilis scientia, quam medicina. At vero medici periti et elegantes multum studii et operæ in cognitione corporis ponere consueverunt. (8) Ergo ei quoque qui civitatis regendæ peritus futurus est, in animi cognitionem cura atque opera multa conferenda est; conferenda, inquam, harum rerum gratia et quatenus satis sit ad ea quæ quærimus. Accuratius enim animi vim inquirere atque explicare majoris fortasse negotii sit, quam pro ratione earum rerum quæ nobis propositæ sunt. (9) Atque etiam in exotericis disputationibus satis copiose dicuntur de hoc nonnulla, iisque utendum est: nimirum unam esse animi partem rationis expertem, participem illius alteram. (10) Quæ utrum distinctæ sint, quemadmodum corporis partes, et quicquid similiter in partes secari potest, an ratione duæ sint, suapte alioqui natura indivisæ (ut in rotunda figura, ea pars quæ convexa, et ea quæ concava dicitur) ad id quod nunc agimus, nihil facit. (11) Ejus autem partis quæ rationis expers est, altera ejus quæ omnium communis est, et quæ stirpibus proprie convenit, similis est; dico autem nutritionis et augmenti causam et principium. Talem enim animi vim iis omnibus, quæ aluntur, merito aliquis attribuerit, atque adeo in fœtibus immaturis: eam vero ipsam etiam in perfectis animantibus. Certe enim probabilius est, hanc illis inesse, quam aliam ullam. (12) Hujus igitur virtus omnium communis quædam, ut dixi, non hominis propria est: quippe quum in somnis hæc particula atque hæc vis suo munere maxime fungatur. Atqui bonus ab improbo in somno minimum discernitur. Ex quo illud est quod aiunt, inter beatos ac miseros dimidiam vitæ partem nihil interesse; (13) ejusque rei ratio probabilis, cur ita accidat, afferri potest. Somnus enim animi est cessatio, qua quidem is bonus dicitur et malus: nisi si ex parte parva motus quidam animi permanant ad aliam quandam partem: atque hac ratione bonorum, quam quorumlibet aliorum, visa sunt meliora. (14) Sed de his quidem satis; prætermittendaque est alendi facultas, quandoquidem virtutis humanæ expers est sua natura. (15) Videtur autem etiam altera vis animi rationis quidem expers esse, quæ tamen aliquo modo ejus est particeps. Nam in continente et incontinente partem eam quæ ratione prædita est, laudamus (recte enim illa pars atque ad optima hortatur et excitat); ceterum deprehenditur

δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον πεφυκός, ὃ μάχεταί τε καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. Ἀτεχνῶς γὰρ καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται, καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς οὕτως· ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. (16) Ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. Ἴσως δ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυχῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ καὶ ἀντιβαῖνον. (17) Πῶς δ' ἕτερον, οὐδὲν διαφέρει. Λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἴπομεν· πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς. Ἔτι δ' ἴσως εὐηκοώτερόν ἐστι τὸ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. (18) Φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον διττόν. Τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν οὐδαμῶς κοινωνεῖ λόγου, τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν μετέχει πως, ᾗ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. Οὕτω δὴ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν. Ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε καὶ παράκλησις. (19) Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον, τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν αὑτῷ, τὸ δ' ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι. (20) Διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν διανοητικὰς τὰς δὲ ἠθικάς, σοφίαν μὲν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν διανοητικάς, ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην ἠθικάς. Λέγοντες γὰρ περὶ τοῦ ἤθους οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς ἢ συνετὸς ἀλλ' ὅτι πρᾶος ἢ σώφρων, ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν· τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς ἀρετὰς λέγομεν.

in illis quos dixi, etiam alia quædam pars, a ratione aversa naturâ, eaque rationi repugnans ac reluctans. Plane enim ut resolutæ corporis partes quum eas dextrorsum movere animum inducimus, in contrariam partem, puta, sinistrorsum perverse feruntur; sic et in animo evenit : abeunt enim in contrarias partes incontinentium appetitiones. (16) Sed in corporibus id quod perverse movetur, oculis cernimus; in animo non cernimus. Nihilo minus autem fortasse existimare debemus, in animo quoque aliquid esse, quod a ratione sit devium, eique adversetur et repugnet. (17) Quod quomodo sit aliquid a ratione diversum, nihil hoc loco disputari necesse est. Rationis autem hoc quoque videtur esse particeps, ut diximus : paret quidem certe rationi in continente. At vero in forti ac temperante multo adhuc magis obtemperare videtur : hic enim omnia plane cum ratione consentiunt. (18) Apparet ergo, etiam rationis expertem vim esse duplicem. Nam quæ stirpium est propria, nulla ex parte rationis est particeps; ea autem quæ ad concupiscendum et omnino ad appetendum impellit, aliqua ex parte ratione prædita est, nempe, qua ei paret atque obtemperat. Hac igitur ratione dicere solemus, nos patris et amicorum rationem habere : non, quo modo rerum mathematicarum rationem habemus. Rationi autem quodammodo parere partem animi rationis expertem, quum præceptio ac monitio, tum omnis reprehensio atque exhortatio indicat. (19) Quodsi fatendum est, etiam hanc vim ratione esse præditam, erit et vis animi duplex, quæ sit rationis particeps : una proprie et ut rationem habens in se ipsa; altera sic ad eam habens, uti filius ad parentis monita ille, qui parentis dicto audiens est. (20) Atque ex hac animi divisione ac differentia virtutis quoque distinctio partitioque nascitur. Alias enim virtutes in cogitatione ac ratione positas esse dicimus; alias ad mores pertinere : quas morales appellamus. In ratione positæ sunt sapientia, intelligentia, prudentia; in moribus, liberalitas, temperantia. Nam quum de moribus alicujus loquimur, non sapientem aut intelligentem ipsum dicimus, sed lenem aut temperantem. Laudamus autem sapientem quoque ex habitu. Habitus vero eos, qui sunt laudabiles, virtutes usurpamus.

LIBER II.

CAP. I.

Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. (2) Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις ἄνω ῥίπτων, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. (3) Οὔτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. (4) Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν. Ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν.

Quum sint autem duo virtutum genera, unum earum quæ rationis sunt, alterum earum quas morales a moribus appellamus : illæ quidem quæ in ratione positæ sunt, magnam partem a doctrina proficiscuntur : ideoque quum usum, tum spatium tempusque postulant. Morales autem ἐξ ἔθους, id est, ex more comparantur, a quo nomen quoque truxerunt : quod parum admodum ἀπὸ τοῦ ἔθους τὸ ἦθος deflectit. (2) Ex quo etiam perspicuum est, nullam virtutem moralem insitam nobis esse a natura. Nihil enim eorum quæ natura constant, assuefaciendo potest affici aliter, quam est a natura comparatum : ut lapis, qui deorsum fertur natura, nulla ratione assuefieri possit, ut sursum moveatur, ne si decies millies quidem aliquis eum sursum jaciens assuefacere conetur; neque ignis unquam deorsum feratur; neque quicquam aliud eorum quæ aliter a natura comparata sunt, aliter assuefieri possit. (3) Ergo neque natura, neque præter naturam in nobis exsistunt virtutes; sed insunt ut sic affectis, ut ad eas suscipiendas apti simus natura, perficiamur autem perpoliamurque more et consuetudine. (4) Præterea quæcumque nobis a natura obveniunt, eorum potestates prius accipimus, posterius energias sive actiones obimus : quod in sensibus perspici potest. Neque enim ex eo, quod aut sæpe aspeximus res, aut sæpe audivimus sonos, eos sensus accepimus. Sed contra, quum sensus haberemus, eis usi sumus; non quia usi sumus, illos adepti sumus. At virtutes consequimur prius exercentes illa quæ virtutis sunt : quo modo et in ceteris fit artibus. Quæ enim nobis, doctrina prius instructis, efficienda sunt, ea faciendo discimus : verbi gratia, ædificando fiunt ædium struendarum artifices, et fidibus canendo fidicines : item justis actionibus exercendis justi, temperantibus temperantes, fortibus fortes efficimur. (5) Atque etiam hoc ipsum testantur ea quæ in civitatibus factitari solent. Legum latores enim civibus ad virtutem assuefaciendis bonos eos efficiunt. Atque hæc quidem est omnium, qui leges ferunt, mens et voluntas. Quotquot autem minus recte eos assuefaciunt, voto suo frustrantur. Atque hoc uno reipublicæ administrandæ forma altera ab altera differt, bona a vitiosa. (6) Præterea ex iisdem rebus virtus omnis nascitur, per quas interit; similiterque et ars. Nam ex eo quod fidibus canunt, et boni et mali fidicines evadunt; eademque ratione ædificandi artifices, et reliqui opifices omnes : nam ex eo quod bene ædificant, boni sunt ædificandi artifices futuri : ex eo quod male, mali. (7) Quod nisi ita se res haberet, nec magistro qui doceret, opus esset, et omnes aut boni aut mali artifices nascerentur. Eadem igitur et virtutum ratio est. Agendis enim iis rebus, quas inter homines agi usitatum est, alii justi, alii injusti efficimur; et quum ea quæ in rebus horribilibus ac periculosis habentur, agimus ac subimus, assuescimusque ea aut timere aut præsenti animo ferre, alii fortes, alii timidi evadimus. Similis est et cupiditatum irarumque ratio. Alii enim temperantes et lenes, alii intemperantes et iracundi efficiuntur : hi, quia sic, illi, quia aliter in illis versantur. Atque (ut uno verbo dicam) ex similibus energiis seu actionibus similes habitus oriuntur. (8) Itaque danda opera est, ut actiones nostras certo quodam modo conformemus; harum enim differentias habitus differentes ac dispares consequuntur. Non ergo parum refert, sed perquam multum, sicne, an sic, a pueris assuescamus; imo vero totum in eo positum est.

Τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί. Οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι. (5) Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθούς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσιν· καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης. (6) Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. (7) Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὑτωσί. Καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. (8) Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

CAP. II.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι (οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα, ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς), ἀναγκαῖόν ἐστι σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις, πῶς πρακτέον αὐτάς· αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. (2) Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν κοινὸν καὶ ὑποκείσθω, ῥηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. (3) Ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. (4) Τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τἀκριβές· οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει, δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς

Quoniam igitur doctrina hæc omnis non cognitionis causa suscepta est, ut ceteræ (non enim quid sit virtus quærimus, ut cognoscamus, sed ut boni efficiamur : alioqui enim nihil ad beatitudinem conferret), quæ ad agendum pertinent, consideranda nobis sunt, et quemadmodum actiones obeundæ sint, videndum. In his enim situm est, quemadmodum diximus, totum hoc, ut habitus sic vel sic conformentur. (2) Atque illud quidem commune omnium est, et nunc ponatur : rectæ rationi convenienter agere oportere, quum quidem de eo posterius aliquid dicturi simus, nimirum et quid sit recta ratio et quomodo ad reliquas virtutes ea affecta sit. (3) Ceterum illud ante omnia ratum confessumque habeatur : omnem quæ de rebus in agendo positis habetur, orationem rudiore quadam et pingui, non exquisita forma constare oportere, ut et initio diximus, quod demonstrationes materiæ subjectæ convenientes sint postulandæ, et vero quod, quæ in actionibus versantur, quæque huc aliquid conferunt, nihil fixi habent, sicut nec res salubres. (4) Quum sit autem ejusmodi omnis harum rerum universalis notio; tum multo magis tenuitate subtili limataque caret ea quæ de rebus singulis hic habetur disputatio. Hæ enim neque sub præceptionem ullam cadunt; sed oportet semper eos qui in rebus agendis versantur, occasionem observare, sicut in arte medendi et gubernandi fieri videmus. (5) Ve-

ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. (5) Ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου πειρατέον βοηθεῖν. (6) Πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι, (δεῖ γὰρ b ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι) ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια καὶ τὰ ἐλλείποντα φθείρει τὴν ἰσχύν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα φθείρει τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. (7) Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ὅ τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται, ὅ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων θρασύς. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος ἀκόλαστος, ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἀγροῖκοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται. (8) Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις καὶ αἱ αὐξήσεις καὶ αἱ φθοραὶ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει, οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος· γίνεται γὰρ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. (9) Οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν γινόμεθα σώφρονες, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ γινόμεθα ἀνδρεῖοι, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά.

rumtamen etiamsi talis sit hæc, quam instituimus, ratio, danda tamen opera est, ut huic incommodo subveniamus. (6) Hoc igitur in primis animadvertendum est, hasce res naturam habentes talem, qualem diximus, ab eo quod parum, et ab eo quod nimium est, corrumpi solere natura: quemadmodum (claris enim et perspicuis exemplis, ad ea quæ sunt obscura declaranda, tanquam testibus utendum est) in viribus corporis et valetudine fieri videmus. Nam et immoderatæ et pauciores aut remissiores æquo exercitationes vires minuunt et corrumpunt. Itemque poculenta et esculenta æque copiosiora ac pauciora, valetudinem lædunt: at vero moderata, efficiunt, augent ac tuentur. (7) Eodem igitur modo se res habet in temperantia quoque et fortitudine et reliquis virtutibus. Nam ut is qui fugit et extimescit omnia nihilque subit ac perfert, timidus efficitur: sic qui a nullo omnino periculo deterretur, sed ad omnia ruit, audax: itemque et qui omni genere voluptatis perfruitur, nullaque se abstinet, intemperans, et qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes, is veluti stipes quidam et sensus expers evadit. Nam ut temperantiam et fortitudinem perimit nimium et parum, sic servat mediocritas. (8) Neque vero solum ortus et incrementa atque interitus habituum ex iisdem et ab iisdem proficiscuntur, sed etiam energiæ sive actiones in iisdem versari reperientur. Nam in aliis quoque, quæ manifestiora sunt, ita usu venire consuevit, veluti in viribus corporis. Ut enim hæ ex eo nascuntur, quod quis multum cibum capiat, multosque labores excipiat ac perferat: sic hoc utrumque maxime potest is efficere, qui viribus corporis pollet. (9) Idem etiam de virtutibus sentiendum. Nam quemadmodum prætermittendis et fugiendis voluptatibus temperantes efficimur: sic temperantes effecti voluptates maxime possumus aspernari. Similisque et fortitudinis ratio est: nam et fortes evadimus assuescendo iis quæ terribllia sunt, ea pro nihilo et putando patienterque sustinendo; et fortitudinem consecuti maxime poterimus ea quæ terrorem afferunt, subire ac perferre.

CAP. III. [II.]

Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρεῖος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός. Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. (2) Διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν. (3) Ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη, παντὶ δὲ πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας. (4) Μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων· ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν, αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. (5) Ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ ἢ ὅτε

Signum porro habitus jam producti merito habetur id, quod est, gaudere aut tristari factis. Nam qui se a corporis voluptatibus abstinet, hocque ipso delectatur, is temperans; qui molestia ex eo afficitur, is intemperans est. Rursum qui res graves et acerbas perfert, ex eoque lætitiam capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis; qui molestia afficitur, timidus habendus est. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatibus versatur. Nam et voluptatis illecebris ad turpes atque improbas actiones invitamur, et doloris aculeis ab honestis avocamur ac deterremur. (2) Itaque statim a pueris (ut ait Plato) nos oportet certo quodam modo esse educatos et institutos; ut videlicet quibus rebus oportet, iis tum lætemur, tum doleamus. Hæc est enim recta institutio. (3) Præterea si in actionibus et affectibus virtutes sunt occupatæ, omnem autem perturbationem omnemque actionem dolor sequitur aut voluptas: ob hanc quoque causam virtus in voluptatibus et doloribus versabitur. (4) Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus inferendis constituuntur in maleficos: curationes enim quædam sunt; at curationes per contraria fieri solent natura. (5) Præterea, quemadmodum supra diximus, ita res est comparata in omni animi habitu, ut de quibus rebus ille deterior aut melior fit naturâ, ad eas res ejus natura pertineat, et in iis versetur. At propter voluptates ac dolores vitiosi habitus exsistunt, quia et illas

οὐ δεῖ ἢ ὡς οὐ δεῖ ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται τὰ τοιαῦτα. Διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δέ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται. (6) Ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τῶν βελτίστων πρακτική, ἡ δὲ κακία τοὐναντίον. (7) Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις καὶ τριῶν τῶν εἰς τὰς φυγάς, καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος, καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, βλαβεροῦ, λυπηροῦ, περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς κατορθωτικός ἐστιν, ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτητικός, μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν· κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζῴοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ· καὶ γὰρ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον ἡδὺ φαίνεται. (8) Ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον οἱ δ' ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. (9) Διὰ τοῦτ' οὖν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα τὴν πᾶσαν πραγματείαν· οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις εὖ ἢ κακῶς χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι. (10) Ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος, περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον ἀεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ βέλτιον ἐν τούτῳ. Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος ἀγαθὸς ἔσται, ὁ δὲ κακῶς κακός. (11) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

consectamur, et hos fugimus, utraque aut quæ non oportet, aut quando, aut quomodo non oportet, aut quibus modis aliis talia a ratione distinguuntur. Itaque etiam definiunt nonnulli virtutes vacuitates quasdam perturbationum, animorumque status quietos. Verumtamen id eo minus recte, quod simpliciter et absolute istud habere ponunt, non autem addunt quomodo oporteat et quomodo non oporteat, et quo tempore, et cetera quæ addi consueverunt. (6) Hoc ergo pro hypothesi certa est positum: talem virtutem circa voluptates et dolores ad res optimas agendas idoneam esse: vitium autem contra. (7) Atque etiam amplius nobis liquere de his poterit ex his quæ jam dicemus. Nam quum tria sint quæ sequi et expetere solemus, honestum, utile, jucundum; tria contraria, quæ fugiamus, turpe, inutile, molestum: in his quidem omnibus vir.bonus recte facit; improbus et vitiosus offendit ac labitur, maxime vero in voluptatibus. Omnium enim animantium communis est voluptas, et eorum omnium quæ sub electionem veniunt, assidua comes est. Nam quicquid honestum, quicquid utile est, id omne jucundum videtur. (8) Præterea autem cum illa inde usque a teneris educati sumus. Atque idcirco hanc actionem animi, qua vita nostras penitus imbuta est, eluere atque abstergere difficile est. Jam et voluptate ac dolore tanquam regula actiones nostras dirigimus, alii magis, alii minus. (9) Itaque necesse est totum hoc quod a nobis susceptum est negotium in his rebus versari. Non enim parum momenti ad actiones affert, recte aut perperam lætari ac dolere. (10) Præterea difficilius resistitur voluptati, quam iræ, cui difficulter obsisti dicebat Heraclitus. At, ut quidque difficillimum est, ita maxime in eo ars et virtus occupata est. Quod enim in se bonum est et honestum, id etiam magis tale est, quum magno labore partum est. Itaque etiam propter hanc causam omnis disputatio de moribus prudentiaque civili in doloribus et voluptatibus dirigendis consumitur. Nam qui in his recte se gerit, is vir bonus; qui secus, is improbus futurus est. (11) Virtutem igitur in voluptatibus et doloribus occupatam esse, et quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam etiam augeri; et quum eodem illa modo non efficiuntur, perimi: denique quod quibus ex rebus ortum habuit, in eis quoque exercendis versetur: de his, ita sit a nobis explicatum.

CAP. IV. [III.]

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ τὰ μὲν δίκαια πράττοντας δικαίους γίνεσθαι, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονας· εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. (2) Ἢ οὐδ' ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει; ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. Τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ καὶ γραμματικῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ γραμματικήν. (3) Ἔτι οὐδ' ὅμοιόν ἐστιν ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα τὸ εὖ ἔχει ἐν αὐτοῖς, ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων πράττῃ, πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδώς, ἔπειτ' ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά, τὸ δὲ τρίτον καὶ ἐὰν βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττῃ. Ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι· πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς τὸ μὲν εἰδέναι μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει, τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρὸν ἀλλὰ τὸ πᾶν δύ-

Sed quærat aliquis, quomodo dicamus, juste agendo justos, temperanter agendo temperantes effici oportere. Si qui enim justas actiones obeunt, jam sunt justi; si temperatas, temperantes; perinde ut, qui ea quæ grammaticorum musicorumque sunt propria officia explent, grammatici et musici sint necesse est. (2) An ne in artibus quidem res ita se habet? Fieri enim potest ut quispiam aliquid grammaticum efficiat, vel fortuito vel altero præeunte ac suggerente. Dico hic: ita denique grammaticus erit, si et grammatici opus aliquod ediderit, et vero grammatice id ediderit: hoc est, ex arte grammatica, qua ipse est præditus. (3) Præterea alia quoque est artium, alia virtutum ratio. Nam quæ artibus gignuntur, bonum suum sive perfectionem suam in se ipsis inclusam habent. Itaque satis est, si ipsa certo quodam modo conformata sint. At vero virtutis opera non si ipsa cujusdam modi sint, juste aut temperanter facta sunt, sed si is quoque, qui agit, certo quodam modo conformatus illa agat, ac primum quidem si sciens: deinde si consilio agendi seu proæresi: postremo si firma et constante voluntate agat. Hæc sane in artibus quidem acquirendis non est opus congredi ac sociari; sed ipsum scire est in iis satis. Ad virtutes vero comparandas quum scientia parum aut nihil valeat, cetera minime parvam vim habent, sed multo maximam atque adeo omnem: ea-

ναται, ἅπερ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ σώφρονα περιγίνεται. (4) Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξειεν· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. (5) Εὖ οὖν λέγεται ὅτι ἐκ τοῦ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσειε γενέσθαι ἀγαθός. (6) Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν, ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες οἴονται φιλοσοφεῖν καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. Ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

que jam ex iteratis atque identidem repetitis justis ac temperatis actionibus acquiruntur. (4) Res igitur sane dicuntur justæ (verbi gratia) ac temperatæ, quum sunt tales, quales vir justus ac temperans agere soleat: porro justus et temperans est, non qui has res agit tantum, sed qui ita agit, ut justi et temperantes homines solent. (5) Recte igitur dicitur, justis ac temperatis actionibus justos ac temperantes effici: his autem neglectis neminem unquam virum bonum futurum. (6) Sed multo maxima hominum pars quum hæc agere minime curet, ad verba confugiendo philosophari se arbitratur, itaque sperat futurum ut boni sint ac virtute præditi: quales non multum ab ægrotis differunt iis qui medicos studiose quidem ac diligenter audiunt, at nihil eorum quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Porro quemadmodum ægrotis talibus nunquam valetudo bona constatura est, dum ita curantur: sic neque istis animus recte erit affectus, dum hoc modo philosophantur.

CAP. V. [IV.]

Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστί, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων ἄν τι εἴη ἡ ἀρετή. (2) Λέγω δὲ πάθη μὲν ἐπιθυμίαν, ὀργήν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαράν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι ἢ λυπηθῆναι ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν, εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα. (3) Πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν οὔθ' αἱ ἀρεταὶ οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας λεγόμεθα, καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα (οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος, οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος ἀλλ' ὁ πῶς), κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. (4) Ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. Πρὸς δὲ τούτοις κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας οὐ κινεῖσθαι ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. (5) Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς οὔτε κακοί, οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα. Καὶ ἔτι δυνατοὶ μέν ἐσμεν φύσει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει· εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. (6) Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι. Ὅ τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετή, εἴρηται.

Sequitur jam deinceps, ut, quid sit virtus, videamus. Quoniam igitur, quæ in animo exsistunt, tria sunt, affectus, potestates, habitus: necessario ex his tribus unum erit virtus. (2) Affectus autem dico, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, invidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, et omnino ea omnia quæ comitatur voluptas aut dolor. Potestates autem, quibus ad has perturbationes propensi dicimur: ut, quarum impulsu vel ad irascendum, vel ad dolendum, vel ad miserendum proclives sumus. Habitus vero sunt, quibus bene aut male adversus perturbationes affecti sumus: veluti si adversus iram affecti sumus ita, ut impensius aut remissius æquo irascamur, male affecti sumus: sin ita, ut intra modum consistatur, bene; itemque in ceteris. (3) Jam igitur virtutes et vitia perturbationes non sunt, quum ob id, quia ex perturbationibus nec boni nec mali dicimur; ex virtutibus autem et vitiis dicimur: deinde quoniam perturbationes nobis nec laudi dantur nec vitio; (neque enim qui timet laudatur, neque qui irascitur; nec qui irascitur, ob id proprie vituperatur, quod irascitur: sed ita demum, si certo quodam modo irascitur;) propter virtutes vero et vitia laudamur aut vituperamur. (4) Præterea irascimur et timemus inconsulto: at virtutes aut consilia quædam sunt, aut non sine consilio. Postremo perturbationibus moveri dicimur; virtutibus et vitiis non moveri, sed quodam modo conforti esse. (5) Propter has ipsas porro causas etiam potestates minime sunt. Neque enim eo, quod patiendi potestate præditi sumus, simpliciter boni vel mali dicimur, neque laudamur aut vituperamur. Præterea potestates insunt in nobis a natura: boni autem vel improbi non sumus natura; qua de re superius diximus. (6) Quodsi igitur virtutes nec perturbationes sunt nec potestates, relinquitur ut sint habitus. Quid igitur sit virtus genere, diximus.

CAP. VI. [V.]

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. (2) Ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ᾖ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν, οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. Ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. (3) Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. (4) Πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν. Ἔτι δὲ καὶ ὧδ' ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. (5) Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸν πᾶσιν· πρὸς ἡμᾶς δέ, ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει. Τοῦτο δ' οὐχ ἕν, οὐδὲ ταὐτὸν πᾶσι. (6) Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. (7) Τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ. Ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. (8) Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἱρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. (9) Εἰ δὲ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος σωζούσης), οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται, ἡ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική. (10) Λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον· οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. (11) Τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται·

Sed non satis est dicere, virtutem habitum esse; verum etiam ostendendum, qualis sit habitus. (2) Dicendum igitur est, virtutem omnem et id cujus ipsa virtus sit, bene affectum reddere, et opus ejus dare rectum ac perfectum. Exempli gratia, virtus oculi quum oculum ipsum probum efficit, tum aptum eundem ad suum munus explendum: virtute enim oculi bene cernimus. Itemque virtus equi quum equum bonum efficit, tum ad currendum, equitemque vehendum et hostes excipiendos expeditum et paratum. (3) Quod si ita est in omnibus, hominis quoque profecto virtus erit habitus quo homo et bonus fiat, et suo munere bene fungatur. (4) Atque hoc quidem quonam modo futurum sit, quum jam ante dixerimus, etiam magis perspicuum ita esse poterit, si qualis sit virtutis natura consideraverimus. In omni ergo re continente ac dividua et plus, et minus, et æquum sumere possumus: eaque vel ex ipsa re judicantur, vel ex relatione ad nos. Æquum autem quiddam medium est inter nimium et parum. (5) Jam rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo, quod quidem unum et idem est omnibus. Medium porro ad nos dico id, quod nec est supra id quod oportet, nec infra. Hoc autem neque unum est, neque idem omnibus, (6) exempli causa, si decem, multa, duo pauca sunt: sex medium ad rem sumi oportuerit: æqualiter enim superant et superantur. (7) Atque hoc medium est proportione arithmetica. At quod nobis medium est, non ita sumendum est. Non enim si decem libras comesse nimium sit, duas, parum; sex libras alipta præscribet. Est enim hoc quoque fortasse multum, vel parum, ei qui sit cibandus. Miloni enim parum fuerit; at illi qui nunc primum incipit exerceri, nimium. Similiterque de cursu et lucta sentiendum. (8) Ad hunc ergo modum sciens omnis nimium, et parum, fugit: medium inter hæc exquirit, atque id exoptat; medium, inquam, non rei, sed illud quod est ad nos. (9) Quodsi scientia omnis ita demum bene suum munus explet et absolvit, si medium sibi ob oculos proponat, et ad id sua opera dirigat ac revocet (ex quo ea opera, quæ scite et affabre facta sunt, hac ad extremum oratione commendare solent: nec quicquam eis detrahi nec addi posse; quasi nimium et parum omnem perfectionem artis corrumpat et perimat, conservet medium); si item boni artifices (ut quidem omnes dicimus), in suis operibus efficiendis hoc intuentur et spectant; si denique virtus omni arte limatior ac melior est, quemadmodum et natura: sequitur profecto, ut medium, quomodo sagittarii, ita et ipsa petat ac destinet. (10) De morali autem virtute loquor. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est nimium, et parum, et medium: ut timere, fidere, concupiscere, misereri, irasci, denique gaudere et dolere potest quisque nimium et parum, atque utrumque non recte. (11) At vero quo tempore, et propter quam causam, et quibus, et cujus rei gratia, et quomodo oportet his affectibus commoveri, id et medium est, et optimum: quod optimum virtuti convenit. (12) Eodem quoque modo in actionibus nimium, parum, medium reperitur. Ergo virtus in perturbationibus et actionibus versatur: in quibus utrisque quod nimium est, errat: quod parum, vituperatur: quod vero medium servat, et laudi datur, et recte factum est. Porro

ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. (13) Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. (14) Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστίν (τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου), τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον τὸ δὲ χαλεπόν, ῥᾴδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. Καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης·

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

[VI.] (15) Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν· μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. (16) Καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. (17) Διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή, κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης. (18) Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος, καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία· πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ψέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν οὐδ' αἱ ἐλλείψεις. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστι τὸ εὖ ἢ μὴ εὖ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ ἣν δεῖ καὶ ὅτε καὶ ὡς μοιχεύειν, ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν τούτων ἁμαρτάνειν ἐστίν. (19) Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν καὶ δειλαίνειν καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ οὕτω γε ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. (20) Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον, οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται ἁμαρτάνεται· ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστίν, οὔτε μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

hæc ambo sunt virtutis. (13) Est ergo virtus mediocritas quædam, quum medium veluti scopum sibi propositum petat ac destinet. (14) Præterea peccare multis modis possumus; (malum enim, ut Pythagorei conjectabant, infiniti atque interminati, bonum vero finiti et terminati est;) at recte facere, uno tantum modo. Quocirca etiam hoc difficile est, illud vero facile: a scopo scilicet aberrare facile est; scopum ferire difficile. Ob has igitur causas nimium et parum ad vitium pertinent; medium ad virtutem:

Uno namque boni, mille modisque mali.

[VI.] (15) Est igitur virtus habitus cum consilio et deliberatione in medietate consistens illa quæ ad nos, secundum rectam rationem, pro judicio viri prudentis. Mediocritas autem seu medietas, est duorum vitiorum, unius quod ex nimio, alterius quod ex eo quod parum est nascitur. (16) Atque etiam idcirco mediocritas est, quod alia vitia deserunt id quod fieri debet, tum in perturbationibus tum in actionibus, alia superant; virtus autem medium et invenit et sequitur. (17) Quocirca virtus ex sua essentia et ratione ea, quæ quod res est assignat, medium est seu medietas; ex præstantia autem ac perfectione summum. (18) Verum non omnis actio, nec omnis perturbatio medium recipit. Sunt enim quædam, quorum nominibus statim vitium est implicatum: ut malevolentia lætans alieno malo, impudentia, invidentia: et in actionibus furtum, adulterium, cædes. Hæc enim omnia, et quæ sunt hujus generis, reprehenduntur, quod ipsa mala sint, non eorum immoderationes aut deficientiæ. Nunquam igitur fieri potest ut ex his aliquid recte fiat; sed semper peccatur ea agendo: neque in talibus recte aut non recte faciendi vis in eo posita est, ut quatenus, et quo tempore, et quo modo adulterium facere oporteat animadvertatur: sed simpliciter et absolute quidvis horum admittere, peccare est. (19) Sane vero medietatem seu medium in his postulare perinde sit, ac si quis in injuria facienda, in vita ignava, in intemperantia medietatem, et nimium, et parum, quærat. Nam hac quidem ratione esset nimii, et ejus quod parum est, modus ac medietas, et nimii nimium, et ejus quod parum est, aliquod parum. (20) Sed quo modo temperantiæ ac fortitudinis nec nimium est, nec parum (propterea quod medietas quodammodo est summum): sic ne illorum quidem medietas est, nec nimium, nec parum; sed ut quidque admissum fuerit, ita peccatum est. Omnino enim nec nimii, nec ejus quod est parum, mediocritas esse potest, nec medietatis nimium et parum.

CAP. VII.

Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν· ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις οἱ μὲν καθόλου κενώτεροί εἰσιν, οἱ δ' ἐπὶ μέρους ἀληθινώτεροι· περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις, δέον δ' ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. Ληπτέον οὖν ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς. (2) Περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη ἀνδρεία μεσότης· τῶν δ' ὑπερβαλλόντων ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ ἀνώνυμος (πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα), ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων θρασύς, ὁ δὲ τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων τῷ δὲ θαρρεῖν ἐλλείπων δειλός. (3) Περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας οὐ πάσας, ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δὲ ἀκολα-

Oportet autem hoc non modo universe dici, sed etiam ad singulas species congruere. In disputationibus enim de actionibus ea quæ in genere universo versatur, inanior est; illa vero quæ partes et species explicat, verior; in rebus enim singularibus consistunt actiones. In has vero oportet omnia convenire. Atque hæc ex descriptione sive catalogo virtutum sumenda et intelligenda sunt. (2) Ac fortitudo quidem medietas est inter metus et fidentias; eorum vero qui modum superant, is qui timoris vacuitate superat, caret nomine (multa vero sunt, quæ nomine carent); qui vero fidendo modum superat, audax appellatur. Qui autem metuendo ultra modum progreditur, fidendo modum deserit, ignavus. (3) Jam vero in voluptatibus et molestiis (etsi non omnibus, quanquam minus in molestiis quam in voluptatibus) medietas temperantia est; nimium intem-

σία. Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς οὐ πάνυ γίνονται· διόπερ οὐδ' ὀνόματος τετυχήκασιν οὐδ' οἱ τοιοῦτοι, ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι. (4) Περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν μεσότης μὲν ἐλευθεριότης, ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. Ἐναντίως δ' ἑαυταῖς ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος ἐν μὲν προέσει ὑπερβάλλει ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει, ὁ δ' ἀνελεύθερος ἐν μὲν λήψει ὑπερβάλλει ἐν δὲ προέσει ἐλλείπει. (5) Νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται. (6) Περὶ δὲ τὰ χρήματα καὶ ἄλλαι διαθέσεις εἰσί, μεσότης μὲν μεγαλοπρέπεια (ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἐλευθερίου· ὁ μὲν γὰρ περὶ μεγάλα, ὁ δὲ περὶ μικρά), ὑπερβολὴ δὲ ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία, ἔλλειψις δὲ μικροπρέπεια· διαφέρουσι δ' αὗται τῶν περὶ τὴν ἐλευθεριότητα, πῇ δὲ διαφέρουσιν, ὕστερον ῥηθήσεται. (7) Περὶ δὲ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν μεσότης μὲν μεγαλοψυχία, ὑπερβολὴ δὲ χαυνότης τις λεγομένη, ἔλλειψις δὲ μικροψυχία· (8) ὡς δ' ἐλέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητα, περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, οὕτως ἔχει τις καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, περὶ τιμὴν οὖσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ μικρὰν οὖσα· ἔστι γὰρ ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ἧττον· λέγεται δ' ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι φιλότιμος, ὁ δ' ἐλλείπων ἀφιλότιμος, ὁ δὲ μέσος ἀνώνυμος. Ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ διαθέσεις, πλὴν ἡ τοῦ φιλοτίμου φιλοτιμία. Ὅθεν ἐπιδικάζονται οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἔστι μὲν ὅτε τὸν μέσον φιλότιμον καλοῦμεν ἔστι δ' ὅτε ἀφιλότιμον, καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον ἔστι δ' ὅτε τὸν ἀφιλότιμον. (9) Διὰ τίνα δ' αἰτίαν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται· νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. (10) Ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μεσότης, σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες τὴν μεσότητα πρᾳότητα καλέσομεν· τῶν δ' ἄκρων ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος ἔστω, ἡ δὲ κακία ὀργιλότης, ὁ δ' ἐλλείπων ἀόργητός τις, ἡ δ' ἔλλειψις ἀοργησία. (11) Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας, διαφέρουσαι δ' ἀλλήλων· πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν, διαφέρουσι δὲ ὅτι ἡ μέν ἐστι περὶ τἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δὲ τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ τὸ δ' ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. Ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν, τὰ δ' ἄκρα οὔτ' ὀρθὰ οὔτ' ἐπαινετὰ ἀλλὰ ψεκτά. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα· πειρατέον δ', ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν σαφηνείας ἕνεκεν καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου. (12) Περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς ὁ μὲν μέσος ἀληθής τις καὶ ἡ μεσότης ἀλήθεια λεγέσθω, ἡ δὲ προσποίησις ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀλαζονεία καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν ἀλαζών, ἡ δ' ἐπὶ τὸ ἔλαττον εἰρωνεία καὶ εἴρων. (13) Περὶ δὲ τὸ ἡδὺ τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ ὁ μὲν

perantia. In voluptatibus porro qui eo peccent, quod has minus quam oportet expetant, raro reperiuntur. Itaque ne nomen quidem illi inveniunt; sed appellentur sane sensus expertes. (4) In dandis autem et accipiendis pecuniis medietas quidem est liberalitas; nimium autem et parum, effusio et illiberalitas. Id autem quod est in dando et accipiendo medium, contraria inter se ratione vitiosi homines superant et deserunt. Prodigus enim in profundenda quidem pecunia ultra modum progreditur, in accipienda vero modum deserit; illiberalis in ea accipienda immoderatus est, in accipienda parcior ac restrictior æquo. (5) Atque hæc nunc quidem veluti adumbramus summatimque perstringimus; in præsentia hoc ipso contenti; posterius autem enucleatius ac subtilius eadem distinguemus. (6) Ad pecuniæ autem tractationem quod attinet, aliæ quoque observantur affectiones, quarum medietas quidem magnificentia appellatur; (magnificus enim eo differt a liberali, quod ille in magnis, hic in parvis versatur;) nimium vero elegantiæ inscientia, et operaria quædam in sumptu faciendo insolentia: parum denique illud indecora in sumptu faciendo parsimonia. Differuntque hæ ab illis quæ ad liberalitatem pertinent; sed quid differant, posterius dicemus. (7) Jam illa quæ in honore et infamia versatur medietas, animi magnitudo nominatur: cujus nimium animi stolida elatio dicitur; ejusdem parum, humilis et demissus animus est. (8) Quam autem comparationem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatem, eo differentem, quod in parvis versetur: eandem comparationem est quæ habeat cum animi magnitudine: quæ videlicet in magno honore versatur, quum illa altera in parvo honore vertatur. Evenire enim potest ut quis et ita ut satis est, honorem expetat, et vero etiam ut nimium aut parum expetat. Qui autem honoris cupiditate modum superat, ambitiosus qui deserit, contemptor honoris appellatur; medius nomine caret. Atque etiam affectiones ipsæ carent nominibus præterquam ambitiosi, cujus vitiositas ambitio nominatur. Hinc extremi de medio contendunt. Ac nos ipsi eum qui medius est, nunc ambitiosum, nunc honoris contemptorem appellamus: et aliquando ambitiosum, aliquando etiam honoris contemptorem laudamus; (9) quod quamobrem faciamus, in sequentibus explicabitur; nunc vero eo, qui est jam subindicatus, modo de ceteris dicamus. (10) Est autem etiam in ira nimium, parum, medietas. Sed quum ea fere nomine careant, medium clementem ac lenem, medietatem clementiam ac lenitatem nominabimus; extremorum autem is qui modum superat, iracundus, vitiumque iracundia dicatur; qui deserit, lentus quidam, et vitium lentitudo appelletur. (11) Jam vero sunt et tres aliæ medietates, quæ tametsi similitudine quadam inter se conveniunt, differunt tamen; omnes enim in sermonum et actionum communione versantur: verum hoc differunt, quod una in veritate ea quæ in eis ipsis rebus inest, vertitur; alteræ duæ in earum jucunditate positæ sunt. Et hujus generis pars in joco, pars altera in iis omnibus quæ in hac vita quotidiana usu venire solent, cernitur. Quamobrem de his quoque nobis dicendum est, ut in omnibus rebus mediocritatem esse laudandam, extrema autem nec recta nec laudanda, sed vituperanda, planius intelligamus. Sane quidem permulta ex his quoque nomine carent; est vero danda opera, ut eorum, quemadmodum et aliorum, nomina fingamus, tum perspicuitatis gratia, tum ut melius rem omnem possimus consequi. (12) In veritate igitur is qui medium tenet, verax quidem, et medietas veritas appelletur; simulatio autem, quæ rem auget et majorem facit, arrogantia, et qui ea affectus est, arrogans. Ea vero quæ de se detrahit, reique veritatem extenuat, dissimulatio, et qui ea uti solet, dissimulator vocetur. (13) In jucunditate porro ea quæ in joco cernitur, medius quidem

μέσος εὐτράπελος καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία, ἡ δ' ὑπερβολὴ βωμολοχία καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος, ὁ δ' ἐλλείπων ἀγροῖκός τις καὶ ἡ ἕξις ἀγροικία· περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὢν φίλος καὶ ἡ μεσότης φιλία, ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος, εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ, ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς δύσερίς τις καὶ δύσκολος. (14) Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη μεσότητες· ἡ γὰρ αἰδὼς ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ καὶ ὁ αἰδήμων. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις ὁ μὲν λέγεται μέσος, ὁ δ' ὑπερβάλλων, ὡς ὁ καταπλήξ, ὁ πάντα αἰδούμενος· ὁ δ' ἐλλείπων ἢ ὁ μηδὲ ὅλως ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος αἰδήμων. (15) Νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας. Εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας· ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν, ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται, ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι ὥστε καὶ χαίρειν. (16) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

facetus ac urbanus, et affectio ipsa urbanitas nominetur: nimium scurrilis dicacitas, et qui ea affectus est, scurra: qui modum deserit, rusticus quidam seu insulsus, et habitus rusticitas sive insulsitas. In jucunditate vero altera, illa videlicet quæ in vitæ communione spectatur, is qui se ita jucundum præstat ut debet, amicus, et medietas amicitia nominetur: qui modum superat, si nullo suo commodo adductus id facit, placendi studiosus, seu blandus; sin suæ utilitatis causa, assentator: qui deserit, seque omnibus in rebus insuavem et acerbum præbet, pugnax et contentiosus difficilisque. (14) Atque etiam in perturbationibus iisque rebus quæ ad eas pertinent, medietates insunt. Verecundia enim non est illa quidem virtus; verumtamen laudatur etiam is qui verecundus est. His enim in rebus alius dicitur medius, is quem modo diximus: alius, qui modum superat, tanquam obstupefactus et pudore consternatus, qui ubique verecundatur; qui autem modum deserit, quemque nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens ac verecundus. (15) Nemesis vero seu indignatio medietas est inter invidentiam et malevolentiam malis alienis lætantem, interjecta. Versantur autem hi duo affectus in molestiis ac voluptatibus ob ea commoda susceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propensus est, is dolet eorum, rebus secundis, qui eis indigni sunt: invidus, hunc superans, omnibus rebus secundis aliorum contabescit; at malevolus alienis malis lætans, ex incommodis aliorum non modo dolore non afficitur, verum etiam voluptate perfunditur. (16) Ac de his quidem alibi locus ac tempus erit agendi. De justitia autem, quoniam non simpliciter dicitur, ubi postea diviserimus in duas partes, quemadmodum ambæ sint medietates, ostendemus; similiterque de virtutibus iis quæ rationem attingunt, disseremus.

CAP. VIII.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, μιᾶς δ' ἀρετῆς τῆς μεσότητος, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι καὶ τῇ μέσῃ καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν, ἡ δὲ μέση ταῖς ἄκραις. (2) Ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον μεῖζον πρὸς δὲ τὸ μεῖζον ἔλαττον, οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις ὑπερβάλλουσι, πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς ἐλλείπουσιν ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν. Ὁ γὰρ ἀνδρεῖος πρὸς μὲν τὸν δειλὸν θρασὺς φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν δειλός· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον ἀναίσθητος, ὁ δ' ἐλευθέριος πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον ἄσωτος, πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον ἀνελεύθερος. (3) Διὸ καὶ ἀπωθοῦνται τὸν μέσον οἱ ἄκροι ἑκάτερος πρὸς ἑκάτερον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον ὁ μὲν δειλὸς θρασὺν ὁ δὲ θρασὺς δειλόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνάλογον. (4) Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, πλείων ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα ἢ πρὸς τὸ μέσον· πορρωτέρω γὰρ ταῦτα ἀφέστηκεν ἀλλήλων ἢ τοῦ μέσου, ὥσπερ τὸ μέγα τοῦ μικροῦ καὶ τὸ μικρὸν τοῦ μεγάλου, ἢ ἄμφω τοῦ ἴσου. (5) Ἔτι πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐνίοις ἄκροις ὁμοιότης τις φαίνεται, ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης. Τὰ δὲ πλεῖστον ἀπέχοντα ἀλλήλων ἐναντία ὁρίζονται, ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία τὰ πλεῖον ἀπέχοντα. (6) Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται μᾶλλον ἐφ' ὧν μὲν ἡ ἔλλειψις ἐφ' ὧν δὲ ἡ ὑπερβολή, οἷον ἀνδρείᾳ μὲν οὐχ ἡ θρασύτης ὑπερβολὴ οὖσα, ἀλλ' ἡ δειλία ἔλλειψις οὖσα, τῇ δὲ

Quum sint autem affectiones tres, duæ vitiorum (altera in medii exsuperantia, in defectu modi altera), una virtutis quæ medietas est, omnes inter se quodammodo pugnant, et cum extremis item media. (2) Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum eo quod minus est, comparetur, majus est; sin cum majore, minus: sic medii habitus, si cum iis qui deficiunt comparantur, superant; si cum iis qui superant, deficiunt, tum in perturbationibus tum in actionibus. Fortis enim ad ignavum, audax; ad audacem ignavus atque timidus videtur. Similiterque temperans ad eum quem sensus expertem diximus, intemperans; ad intemperantem sensus expers habetur. Liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus; si cum prodigo, liberalis existimatur. (3) Ideoque et propellit medium uterque extremorum, alter ad alterum: fortemque timidus audacem, audax timidum appellat. Atque ad eundem modum se res habet in ceteris. (4) Quum hæc autem ita pugnent inter se, tum major extremorum inter se, quam cum medio pugna est: quandoquidem longius abest alterum ab altero, quam a medio utrumque, quemadmodum magnum a parvo, et parvum a magno longius remotum est, quam utrumque ab æquali. (5) Præterea vero cum medio quidem quibusdam extremis similitudo quædam intercedere videtur (ut audaciæ cum fortitudine, profusioni cum liberalitate), extremis autem ipsis inter se maxima est dissimilitudo. Porro ea quæ plurimum distant inter se, definiuntur esse contraria; itaque etiam magis contraria sunt, quæ longius inter se disjuncta sunt. (6) Cum medio autem alicubi quidem magis pugnat id quod parum est; alicubi contra, quod nimium, ut fortitudini non audacia quæ modum superat, sed ignavia quæ deserit, magis ad-

σωφροσύνῃ οὐχ ἡ ἀναισθησία ἔνδεια οὖσα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα. (7) Διὰ δύο δ' αἰτίας τοῦτο συμβαίνει, μίαν μὲν τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτίθεμεν μᾶλλον, οἷον ἐπεὶ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ θρασύτης καὶ ἐγγύτερον, ἀνομοιότερον δ' ἡ δειλία, ταύτην μᾶλλον ἀντιτίθεμεν· τὰ γὰρ ἀπέχοντα πλεῖον τοῦ μέσου ἐναντιώτερα δοκεῖ εἶναι. (8) Μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἑτέρα δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν· πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ φαίνεται· οἷον αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμεν πρὸς τὰς ἡδονάς, διὸ εὐκατάφοροί ἐσμεν μᾶλλον πρὸς ἀκολασίαν ἢ πρὸς κοσμιότητα. Ταῦτ' οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ.

versatur: at cum temperantia non immanitas illa in voluptatibus aspernandis sensus expers, quæ modum deserit sed intemperantia, quæ illum superat, maxime pugnat (7) Quod quidem duabus de causis accidit, quarum altera ex ipsa reducitur: nam quia propius abest alterum extremum a medio, eique similius est, idcirco non hoc, sed contrarium potius illi opponimus, verbi gratia, quoniam fortitudini similior et propior esse videtur audacia, dissimilior ignavia, propterea hanc potius, quam illam ei opponimus. Quæ enim longius absunt a medio, videntur esse magis contraria. (8) Atque hæc quidem causa ex re ipsa trahitur: altera est quæ a nobis ipsis ducitur. Nam ad quæ vitia procliviores sumus natura, ea medio magis contraria videntur esse: ut, quia nos ad voluptates natura finxit proniores, idcirco ad intemperantiam facilius propellimur, quam ad temperantiam convertimur. Quapropter hæc magis contraria dicimus, quibus magis nos dedere solemus. Atque ideo intemperantia, quæ in nimio posita est, temperantiæ contraria magis est, quam alterum extremum.

CAP. IX.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν, ἱκανῶς εἴρηται. (2) Διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι· ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν ἔργον, οἷον κύκλου τὸ μέσον οὐ παντὸς ἀλλὰ τοῦ εἰδότος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι παντὸς καὶ ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δ' ᾧ καὶ ὅσον καὶ ὅτε καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὥς, οὐκέτι παντὸς οὐδὲ ῥᾴδιον· διόπερ τὸ εὖ καὶ σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν καὶ καλόν. (3) Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν τοῦ μᾶλλον ἐναντίου, καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παραινεῖ:

Τούτου μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
νῆα.

Τῶν γὰρ ἄκρων τὸ μέν ἐστιν ἁμαρτωλότερον, τὸ δ' ἧττον. (4) Ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν· τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον ὃν λέγομεν. Σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν· ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. Τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς. (5) Εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ· πολὺ γὰρ ἀπαγαγόντες τοῦ ἁμαρτάνειν εἰς τὸ μέσον ἥξομεν, ὅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες ποιοῦσιν. (6) Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ καὶ τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν. Ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν, καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέγειν φωνήν· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι ἧττον ἁμαρτησόμεθα. (7) Ταῦτ' οὖν ποιοῦντες, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, μάλιστα δυνησόμεθα τοῦ μέσου τυγχάνειν. Χαλεπὸν δ'

Virtutem igitur eam quæ moralis appellatur, medium seu medietatem esse, et quomodo id sit, et duorum vitiorum esse medietatem (quæ sunt nimium et parum), talem denique ideo esse, quod eam mediocritatem, quæ in perturbationibus atque actionibus versatur, sibi propositam habent ut scopum, hæc ergo satis demonstrata esse arbitror. (2) Easque ob res etiam difficile atque operosum est in quovis genere id quod est virtus. Magni enim negotii est, in unaquaque re medium consequi, ut circuli punctum medium reperire non cujuslibet, sed scientis modo hominis est. Item irasci et pecuniam donare et sumptum facere, cujuslibet hominis est et facile; cui vero, et quantum, et quo tempore, et cujus rei causa, et quomodo irascendum ac donandum sit, decernere, neque cujuslibet hominis, neque facile est: quare est cujuslibet rei absolutio et perfectio, res rara ac laudabilis; atque ipsum pulchrum sive honestum. (3) Oportet igitur eum qui medium vult ferire, primum omnium se ab illo, quod magis contrarium est, longissime removere, quemadmodum etiam suadebat Calypso:

A fumo procul et fluctu prohibeto carinam.

Extremorum enim alterum majus peccatum est, alterum minus. (4) Quoniam igitur medium præcise assequi summæ difficultatis est, secunda (ut aiunt) navigatione minima sumenda de malis. Hoc autem ea ratione continget maxime, quam ostendebamus. Videndum est autem, ad quæ vitia simus etiam ipsi proniores: alii enim ad alia sumus procliviores natura; quod quidem ex ea voluptate et ea ægritudine, qua afficimur, facile cognosci poterit. (5) Ac nos ipsos ab eo ad quod propendemus, in contrariam partem oportet abstrahere. Nam quum longissime nos a peccato removerimus, ad id quod medium est, veniemus: quod sane faciunt ii qui lingua distorta dirigunt. (6) In omni autem negotio quicquid jucundum est, ipsamque adeo voluptatem summo studio vitare oportet. In ejus enim judicio nos minime præbemus incorruptos judices. Quorcirca quemadmodum erga Helenam senes illi fuerunt animati, sic et nos oportet in voluptatem animatos esse, inque rebus omnibus illorum vocem nobis subjicere. Nam quum illam ita amandabimus missamque faciemus, levius peccabimus. (7) His igitur faciendis (ut eorum quæ dicta sunt summam faciam) medietatem facillime assequemur. Est autem fortasse hæc

ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. (5) Ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου πειρατέον βοηθεῖν. (6) Πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι, (δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι) ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια καὶ τὰ ἐλλείποντα φθείρει τὴν ἰσχύν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα φθείρει τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. (7) Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ὅ τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται, ὅ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων θρασύς. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος ἀκόλαστος, ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἀγροῖκοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται. (8) Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις καὶ αἱ αὐξήσεις καὶ αἱ φθοραὶ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει, οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος· γίνεται γὰρ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. (9) Οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν γινόμεθα σώφρονες, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ γινόμεθα ἀνδρεῖοι, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά.

rumtamen etiamsi talis sit hæc, quam instituimus, ratio, danda tamen opera est, ut huic incommodo subveniamus. (6) Hoc igitur in primis animadvertendum est, hasce res naturam habentes talem, qualem diximus, ab eo quod parum, et ab eo quod nimium est, corrumpi solere natura: quemadmodum (claris enim et perspicuis exemplis, ad ea quæ sunt obscura declaranda, tanquam testibus utendum est) in viribus corporis et valetudine fieri videmus. Nam et immoderatæ et pauciores aut remissiores æquo exercitationes vires minuunt et corrumpunt. Itemque poculenta et esculenta æque copiosiora ac pauciora, valetudinem lædunt: at vero moderata, efficiunt, augent ac tuentur. (7) Eodem igitur modo se res habet in temperantia quoque et fortitudine et reliquis virtutibus. Nam ut is qui fugit et extimescit omnia nihilque subit ac perfert, timidus efficitur: sic qui a nullo omnino periculo deterretur, sed ad omnia ruit, audax: itemque et qui omni genere voluptatis perfruitur, nullaque se abstinet, intemperans, et qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes, is veluti stipes quidam et sensus expers evadit. Nam ut temperantiam et fortitudinem perimit nimium et parum, sic servat mediocritas. (8) Neque vero solum ortus et incrementa atque interitus habituum ex iisdem et ab iisdem proficiscuntur, sed etiam energiæ sive actiones in iisdem versari reperientur. Nam in aliis quoque, quæ manifestiora sunt, ita usu venire consuevit, veluti in viribus corporis. Ut enim hæ ex eo nascuntur, quod quis multum cibum capiat, multosque labores excipiat ac perferat: sic hoc utrumque maxime potest is efficere, qui viribus corporis pollet. (9) Idem etiam de virtutibus sentiendum. Nam quemadmodum prætermittendis et fugiendis voluptatibus temperantes efficimur: sic temperantes effecti voluptates maxime possumus aspernari. Similisque et fortitudinis ratio est: nam et fortes evadimus assuescendo iis quæ terribilia sunt, ea pro nihilo et putando patienterque sustinendo; et fortitudinem consecuti maxime poterimus ea quæ terrorem afferunt, subire ac perferre.

CAP. III. [II.]

Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρεῖος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός. Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. (2) Διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν. (3) Ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη, παντὶ δὲ πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας. (4) Μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων· ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν, αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. (5) Ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ ἢ ὅτε

Signum porro habitus jam producti merito habetur id, quod est, gaudere aut tristari factis. Nam qui se a corporis voluptatibus abstinet, hocque ipso delectatur, is temperans; qui molestia ex eo afficitur, is intemperans est. Rursum qui res graves et acerbas perfert, ex eoque lætitiam capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis; qui molestia afficitur, timidus habendus est. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatibus versatur. Nam et voluptatis illecebris ad turpes atque improbas actiones invitamur, et doloris aculeis ab honestis avocamur ac deterremur. (2) Itaque statim a pueris (ut ait Plato) nos oportet certo quodam modo esse educatos et institutos; ut videlicet quibus rebus oportet, iis tum lætemur, tum doleamus. Hæc est enim recta institutio. (3) Præterea si in actionibus et affectibus virtutes sunt occupatæ, omnem autem perturbationem omnemque actionem dolor sequitur aut voluptas: ob hanc quoque causam virtus in voluptatibus et doloribus versabitur. (4) Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus inferendis constituuntur in maleficos: curationes enim quædam sunt; at curationes per contraria fieri solent natura. (5) Præterea, quemadmodum supra diximus, ita res est comparata in omni animi habitu, ut de quibus rebus ille deterior aut melior fit naturâ, ad eas res ejus natura pertineat, et in iis versetur. At propter voluptates ac dolores vitiosi habitus exsistunt, quia et illas

οὐ δεῖ ἢ ὡς οὐ δεῖ ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται τὰ τοιαῦτα. Διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δέ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται. (6) Ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τῶν βελτίστων πρακτική, ἡ δὲ κακία τοὐναντίον. (7) Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις καὶ τριῶν τῶν εἰς τὰς φυγάς, καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος, καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, βλαβεροῦ, λυπηροῦ, περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς κατορθωτικός ἐστιν, ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτητικός, μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν· κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζῴοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ· καὶ γὰρ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον ἡδὺ φαίνεται. (8) Ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον οἱ δ' ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. (9) Διὰ τοῦτ' οὖν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα τὴν πᾶσαν πραγματείαν· οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις εὖ ἢ κακῶς χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι. (10) Ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος, περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον ἀεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ βέλτιον ἐν τούτῳ. Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος ἀγαθὸς ἔσται, ὁ δὲ κακῶς κακός. (11) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

consectamur, et hos fugimus, utraque aut quæ non oportet, aut quando, aut quomodo non oportet, aut quibus modis aliis talia a ratione distinguuntur. Itaque etiam definiunt nonnulli virtutes vacuitates quasdam perturbationum, animorumque status quietos. Verumtamen id eo minus recte, quod simpliciter et absolute istud habere ponunt, non autem addunt quomodo oporteat et quomodo non oporteat, et quo tempore, et cetera quæ addi consueverunt. (6) Hoc ergo pro hypothesi certa est positum: talem virtutem circa voluptates et dolores ad res optimas agendas idoneam esse: vitium autem contra. (7) Atque etiam amplius nobis liquere de his poterit ex his quæ jam dicemus. Nam quum tria sint quæ sequi et expetere solemus, honestum, utile, jucundum; tria contraria, quæ fugiamus, turpe, inutile, molestum: in his quidem omnibus vir bonus recte facit; improbus et vitiosus offendit ac labitur, maxime vero in voluptatibus. Omnium enim animantium communis est voluptas, et eorum omnium quæ sub electionem veniunt, assidua comes est. Nam quicquid honestum, quicquid utile est, id omne jucundum videtur. (8) Præterea autem cum illa inde usque a teneris educati sumus. Atque idcirco hanc actionem animi, qua vita nostras penitus imbuta est, eluere atque abstergere difficile est. Jam et voluptate ac dolore tanquam regula actiones nostras dirigimus, alii magis, alii minus. (9) Itaque necesse est totum hoc quod a nobis susceptum est negotium in his rebus versari. Non enim parum momenti ad actiones affert, recte aut perperam lætari ac dolere. (10) Præterea difficilius resistitur voluptati, quam iræ, cui difficulter obsisti dicebat Heraclitus. At, ut quidque difficillimum est, ita maxime in eo ars et virtus occupata est. Quod enim in se bonum est et honestum, id etiam magis tale est, quum magno labore partum est. Itaque etiam propter hanc causam omnis disputatio de moribus prudentiaque civili in doloribus et voluptatibus dirigendis consumitur. Nam qui in his recte se gerit, is vir bonus; qui secus, is improbus futurus est. (11) Virtutem igitur in voluptatibus et doloribus occupatam esse, et quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam etiam augeri; et quum eodem illa modo non efficiuntur, perimi: denique quod quibus ex rebus ortum habuit, in eis quoque exercendis versetur: de his, ita sit a nobis explicatum.

CAP. IV. [III.]

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ τὰ μὲν δίκαια πράττοντας δικαίους γίνεσθαι, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονας· εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. (2) Ἢ οὐδ' ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει; ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. Τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ καὶ γραμματικῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ γραμματικήν. (3) Ἔτι οὐδ' ὅμοιόν ἐστιν ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα τὸ εὖ ἔχει ἐν αὑτοῖς, ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων πράττῃ, πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδώς, ἔπειτ' ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά, τὸ δὲ τρίτον καὶ ἐὰν βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττῃ. Ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι· πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς τὸ μὲν εἰδέναι μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει, τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρὸν ἀλλὰ τὸ πᾶν δύ-

Sed quærat aliquis, quomodo dicamus, juste agendo justos, temperanter agendo temperantes effici oportere. Si qui enim justas actiones obeunt, jam sunt justi; si temperatas, temperantes; perinde ut, qui ea quæ grammaticorum musicorumque sunt propria officia explent, grammatici et musici sint necesse est. (2) An ne in artibus quidem res ita se habet? Fieri enim potest ut quispiam aliquid grammaticum efficiat, vel fortuito vel altero præeunte ac suggerente. Dico hic: ita denique grammaticus erit, si et grammatici opus aliquod ediderit, et vero grammatice id ediderit: hoc est, ex arte grammatica, qua ipse est præditus. (3) Præterea alia quoque est artium, alia virtutum ratio. Nam quæ artibus gignuntur, bonum suum sive perfectionem suam in se ipsis inclusam habent. Itaque satis est, si ipsa certo quodam modo conformata sint. At vero virtutis opera non si ipsa cujusdam modi sint, juste aut temperanter facta sunt, sed si is quoque, qui agit, certo quodam modo conformatus illa agat, ac primum quidem si sciens: deinde si consilio agendi seu proæresi: postremo si firma et constante voluntate agat. Hæc sane in artibus quidem acquirendis non est opus congredi ac sociari; sed ipsum scire est in iis satis. Ad virtutes vero comparandas quum scientia parum aut nihil valeat, cetera minime parvam vim habent, sed multo maximam atque adeo omnem: ea-

νεται, ἅπερ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ σώφρονα περιγίνεται. (4) Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξειεν· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. (5) Εὖ οὖν λέγεται ὅτι ἐκ τοῦ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσειε γενέσθαι ἀγαθός. (6) Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν, ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες οἴονται φιλοσοφεῖν καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. Ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

que jam ex iteratis atque identidem repetitis justis ac temperatis actionibus acquiruntur. (4) Res igitur sane dicuntur justæ (verbi gratia) ac temperatæ, quum sunt tales, quales vir justus ac temperans agere soleat: porro justus et temperans est, non qui has res agit tantum, sed qui ita agit, ut justi et temperantes homines solent. (5) Recte igitur dicitur, justis ac temperatis actionibus justos ac temperantes effici: his autem neglectis neminem unquam virum bonum futurum. (6) Sed multo maxima hominum pars quum hæc agere minime curet, ad verba confugiendo philosophari se arbitratur, itaque sperat futurum ut boni sint ac virtute præditi: quales non multum ab ægrotis differunt iis qui medicos studiose quidem ac diligenter audiunt, at nihil eorum quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Porro quemadmodum ægrotis talibus nunquam valetudo bona constatura est, dum ita curantur: sic neque istis animus recte erit affectus, dum hoc modo philosophantur.

CAP. V. [IV.]

Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστί, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων ἄν τι εἴη ἡ ἀρετή. (2) Λέγω δὲ πάθη μὲν ἐπιθυμίαν, ὀργήν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαράν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι ἢ λυπηθῆναι ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν, εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα. (3) Πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν οὔθ' αἱ ἀρεταὶ οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας λεγόμεθα, καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα (οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος, οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος ἀλλ' ὁ πῶς), κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. (4) Ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. Πρὸς δὲ τούτοις κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας οὐ κινεῖσθαι ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. (5) Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς οὔτε κακοί, οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα. Καὶ ἔτι δυνατοὶ μέν ἐσμεν φύσει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει· εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. (6) Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι. Ὅ τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετή, εἴρηται.

Sequitur jam deinceps, ut, quid sit virtus, videamus. Quoniam igitur, quæ in animo exsistunt, tria sunt, affectus, potestates, habitus: necessario ex his tribus unum erit virtus. (2) Affectus autem dico, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, invidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, et omnino ea omnia quæ comitatur voluptas aut dolor. Potestates autem, quibus ad has perturbationes propensi dicimur: ut, quarum impulsu vel ad irascendum, vel ad dolendum, vel ad miserendum proclives sumus. Habitus vero sunt, quibus bene aut male adversus perturbationes affecti sumus: veluti si adversus iram affecti sumus ita, ut impensius aut remissius æquo irascamur, male affecti sumus: sin ita, ut intra modum consistatur, bene; itemque in ceteris. (3) Jam igitur virtutes et vitia perturbationes non sunt, quum ob id, quia ex perturbationibus nec boni nec mali dicimur; ex virtutibus autem et vitiis dicimur: deinde quoniam perturbationes nobis nec laudi dantur nec vitio; (neque enim qui timet laudatur, neque qui irascitur; nec qui irascitur, ob id proprie vituperatur, quod irascitur: sed ita demum, si certo quodam modo irascitur;) propter virtutes vero et vitia laudamur aut vituperamur. (4) Præterea irascimur et timemus inconsulto: at virtutes aut consilia quædam sunt, aut non sine consilio. Postremo perturbationibus moveri dicimur; virtutibus et vitiis non moveri, sed quodam modo conforti esse. (5) Propter has ipsas porro causas etiam potestates minime sunt. Neque enim eo, quod patiendi potestate præditi sumus, simpliciter boni vel mali dicimur, neque laudamur aut vituperamur. Præterea potestates insunt in nobis a natura: boni autem vel improbi non sumus natura; qua de re superius diximus. (6) Quodsi igitur virtutes nec perturbationes sunt nec potestates, relinquitur ut sint habitus. Quid igitur sit virtus genere, diximus.

CAP. VI. [V.]

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. (2) Ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ᾖ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν, οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. Ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. (3) Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. (4) Πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν. Ἔτι δὲ καὶ ὧδ' ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. (5) Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸν πᾶσιν· πρὸς ἡμᾶς δέ, ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει. Τοῦτο δ' οὐχ ἕν, οὐδὲ ταὐτὸν πᾶσι. (6) Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. (7) Τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ. Ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. (8) Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἱρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. (9) Εἰ δὲ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος σωζούσης), οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται, ἡ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική. (10) Λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον· οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. (11) Τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται·

Sed non satis est dicere, virtutem habitum esse; verum etiam ostendendum, qualis sit habitus. (2) Dicendum igitur est, virtutem omnem et id cujus ipsa virtus sit, bene affectum reddere, et opus ejus dare rectum ac perfectum. Exempli gratia, virtus oculi quum oculum ipsum probum efficit, tum aptum eundem ad suum munus explendum: virtute enim oculi bene cernimus. Itemque virtus equi quum equum bonum efficit, tum ad currendum, equitemque vehendum et hostes excipiendos expeditum et paratum. (3) Quod si ita est in omnibus, hominis quoque profecto virtus erit habitus quo homo et bonus fiat, et suo munere bene fungatur. (4) Atque hoc quidem quonam modo futurum sit, quum jam ante dixerimus, etiam magis perspicuum ita esse poterit, si qualis sit virtutis natura consideraverimus. In omni ergo re continente ac dividua et plus, et minus, et æquum sumere possumus: eaque vel ex ipsa re judicantur, vel ex relatione ad nos. Æquum autem quiddam medium est inter nimium et parum. (5) Jam rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo, quod quidem unum et idem est omnibus. Medium porro ad nos dico id, quod nec est supra id quod oportet, nec infra. Hoc autem neque unum est, neque idem omnibus, (6) exempli causa, si decem, multa, duo pauca sunt: sex medium ad rem sumi oportuerit: æqualiter enim superant et superantur. (7) Atque hoc medium est proportione arithmetica. At quod nobis medium est, non ita sumendum est. Non enim si decem libras comesse nimium sit, duas, parum; sex libras alipta præscribet. Est enim hoc quoque fortasse multum, vel parum, ei qui sit cibandus. Miloni enim parum fuerit; at illi qui nunc primum incipit exerceri, nimium. Similiterque de cursu et lucta sentiendum. (8) Ad hunc ergo modum sciens omnis nimium, et parum, fugit: medium inter hæc exquirit, atque id exoptat; medium, inquam, non rei, sed illud quod est ad nos. (9) Quodsi scientia omnis ita demum bene suum munus explet et absolvit, si medium sibi ob oculos proponat, et ad id sua opera dirigat ac revocet (ex quo ea opera, quæ scite et affabre facta sunt, hac ad extremum oratione commendare solent: nec quicquam eis detrahi nec addi posse; quasi nimium et parum omnem perfectionem artis corrumpat et perimat, conservet medium); si item boni artifices (ut quidem omnes dicimus), in suis operibus efficiendis hoc intuentur et spectant; si denique virtus omni arte limatior ac melior est, quemadmodum et natura: sequitur profecto, ut medium, quomodo sagittarii, ita et ipsa petat ac destinet. (10) De morali autem virtute loquor. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est nimium, et parum, et medium: ut timere, fidere, concupiscere, misereri, irasci, denique gaudere et dolere potest quisque nimium et parum, atque utrumque non recte. (11) At vero quo tempore, et propter quam causam, et quibus, et cujus rei gratia, et quomodo oportet his affectibus commoveri, id et medium est, et optimum: quod optimum virtuti convenit. (12) Eodem quoque modo in actionibus nimium, parum, medium reperitur. Ergo virtus in perturbationibus et actionibus versatur: in quibus utrisque quod nimium est, errat: quod parum, vituperatur: quod vero medium servat, et laudi datur, et recte factum est. Porro

ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. (13) Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. (14) Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστίν (τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου), τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον τὸ δὲ χαλεπόν, ῥᾴδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. Καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης·

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

[VI.] (15) Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν· μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. (16) Καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. (17) Διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή, κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης. (18) Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος, καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνδραφονία· πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ψέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν οὐδ' αἱ ἐλλείψεις. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστι τὸ εὖ ἢ μὴ εὖ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ ἣν δεῖ καὶ ὅτε καὶ ὡς μοιχεύειν, ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν τούτων ἁμαρτάνειν ἐστίν. (19) Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν καὶ δειλαίνειν καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ οὕτω γε ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. (20) Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον, οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται ἁμαρτάνεται· ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστίν, οὔτε μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

hæc ambo sunt virtutis. (13) Est ergo virtus mediocritas quædam, quum medium veluti scopum sibi propositum petat ac destinet. (14) Præterea peccare multis modis possumus; (malum enim, ut Pythagorei conjectabant, infiniti atque interminati, bonum vero finiti et terminati est;) at recte facere, uno tantum modo. Quocirca etiam hoc difficile est, illud vero facile : a scopo scilicet aberrare facile est; scopum ferire difficile. Ob has igitur causas nimium et parum ad vitium pertinent; medium ad virtutem :

Uno namque boni, mille modisque mali.

[VI.] (15) Est igitur virtus habitus cum consilio et deliberatione in medietate consistens illa quæ ad nos, secundum rectam rationem, pro judicio viri prudentis. Mediocritas autem seu medietas, est duorum vitiorum, unius quod ex nimio, alterius quod ex eo quod parum est nascitur. (16) Atque etiam idcirco mediocritas est, quod alia vitia deserunt id quod fieri debet, tum in perturbationibus tum in actionibus, alia superant; virtus autem medium et invenit et sequitur. (17) Quocirca virtus ex sua essentia et ratione ea, quæ quod res est assignat, medium est seu medietas; ex præstantia autem ac perfectione summum. (18) Verum non omnis actio, nec omnis perturbatio medium recipit. Sunt enim quædam, quorum nominibus statim vitium est implicatum : ut malevolentia lætans alieno malo, impudentia, invidentia : et in actionibus furtum, adulterium, cædes. Hæc enim omnia, et quæ sunt hujus generis, reprehenduntur, quod ipsa mala sint, non eorum immoderationes aut deficientiæ. Nunquam igitur fieri potest ut ex his aliquid recte fiat; sed semper peccatur ea agendo : neque in talibus recte aut non recte faciendi vis in eo posita est, ut quatenus, et quo tempore, et quo modo adulterium facere oporteat animadvertatur : sed simpliciter et absolute quidvis horum admittere, peccare est. (19) Sane vero medietatem seu medium in his postulare perinde sit, ac si quis in injuria facienda, in vita ignava, in intemperantia medietatem, et nimium, et parum, quærat. Nam hac quidem ratione esset nimii, et ejus quod parum est, modus ac medietas, et nimii nimium, et ejus quod parum est, aliquod parum. (20) Sed quo modo temperantiæ ac fortitudinis nec nimium est, nec parum (propterea quod medietas quodammodo est summum) : sic ne illorum quidem medietas est, nec nimium, nec parum; sed ut quidque admissum fuerit, ita peccatum est. Omnino enim nec nimii, nec ejus quod est parum, mediocritas esse potest, nec medietatis nimium et parum.

CAP. VII.

Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν· ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις οἱ μὲν καθόλου κενώτεροί εἰσιν, οἱ δ' ἐπὶ μέρους ἀληθινώτεροι· περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις, δέον δ' ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. Ληπτέον οὖν ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς. (2) Περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη ἀνδρεία μεσότης· τῶν δ' ὑπερβαλλόντων ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ ἀνώνυμος (πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα), ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων θρασύς, ὁ δὲ τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων τῷ δὲ θαρρεῖν ἐλλείπων δειλός. (3) Περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας οὐ πάσας, ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δὲ ἀκολα-

Oportet autem hoc non modo universe dici, sed etiam ad singulas species congruere. In disputationibus enim de actionibus ea quæ in genere universo versatur, inanior est; illa vero quæ partes et species explicat, verior; in rebus enim singularibus consistunt actiones. In has vero oportet omnia convenire. Atque hæc ex descriptione sive catalogo virtutum sumenda et intelligenda sunt. (2) Ac fortitudo quidem medietas est inter metus et fidentias; eorum vero qui modum superant, is qui timoris vacuitate superat, caret nomine (multa vero sunt, quæ nomine carent); qui vero fidendo modum superat, audax appellatur. Qui autem metuendo ultra modum progreditur, fidendo modum deserit, ignavus. (3) Jam vero in voluptatibus et molestiis (etsi non omnibus, quanquam minus in molestiis quam in voluptatibus) medietas temperantia est; nimium intem-

σία. Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς οὐ πάνυ γίνονται· διόπερ οὐδ' ὀνόματος τετυχήκασιν οὐδ' οἱ τοιοῦτοι, ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι. (4) Περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν μεσότης μὲν ἐλευθεριότης, ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. Ἐναντίως δ' ἐν αὐταῖς ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος ἐν μὲν προέσει ὑπερβάλλει ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει, ὁ δ' ἀνελεύθερος ἐν μὲν λήψει ὑπερβάλλει ἐν δὲ προέσει ἐλλείπει. (5) Νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται. (6) Περὶ δὲ τὰ χρήματα καὶ ἄλλαι διαθέσεις εἰσί, μεσότης μὲν μεγαλοπρέπεια (ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἐλευθερίου· ὁ μὲν γὰρ περὶ μεγάλα, ὁ δὲ περὶ μικρά), ὑπερβολὴ δὲ ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία, ἔλλειψις δὲ μικροπρέπεια· διαφέρουσι δ' αὗται τῶν περὶ τὴν ἐλευθεριότητα, πῇ δὲ διαφέρουσιν, ὕστερον ῥηθήσεται. (7) Περὶ δὲ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν μεσότης μὲν μεγαλοψυχία, ὑπερβολὴ δὲ χαυνότης τις λεγομένη, ἔλλειψις δὲ μικροψυχία· (8) ὡς δ' ἐλέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητα, περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, οὕτως ἔχει τις καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, περὶ τιμὴν οὖσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ μικρὰν οὖσα· ἔστι γὰρ ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ἧττον· λέγεται δ' ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι φιλότιμος, ὁ δ' ἐλλείπων ἀφιλότιμος, ὁ δὲ μέσος ἀνώνυμος. Ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ διαθέσεις, πλὴν ἡ τοῦ φιλοτίμου φιλοτιμία. Ὅθεν ἐπιδικάζονται οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἔστι μὲν ὅτε τὸν μέσον φιλότιμον καλοῦμεν ἔστι δ' ὅτε ἀφιλότιμον, καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον ἔστι δ' ὅτε τὸν ἀφιλότιμον. (9) Διὰ τίνα δ' αἰτίαν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται· νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. (10) Ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μεσότης, σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες τὴν μεσότητα πρᾳότητα καλέσομεν· τῶν δ' ἄκρων ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος ἔστω, ἡ δὲ κακία ὀργιλότης, ὁ δ' ἐλλείπων ἀόργητός τις, ἡ δ' ἔλλειψις ἀοργησία. (11) Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας, διαφέρουσαι δ' ἀλλήλων· πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν, διαφέρουσι δὲ ὅτι ἡ μέν ἐστι περὶ τἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δὲ τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ τὸ δ' ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. Ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν, τὰ δ' ἄκρα οὔτ' ὀρθὰ οὔτ' ἐπαινετὰ ἀλλὰ ψεκτά. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα· πειρατέον δ', ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν σαφηνείας ἕνεκεν καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου. (12) Περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς ὁ μὲν μέσος ἀληθής τις καὶ ἡ μεσότης ἀλήθεια λεγέσθω, ἡ δὲ προσποίησις ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀλαζονεία καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν ἀλαζών, ἡ δ' ἐπὶ τὸ ἔλαττον εἰρωνεία. καὶ εἴρων. (13) Περὶ δὲ τὸ ἡδὺ τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ ὁ μὲν

perantia. In voluptatibus porro qui eo peccent, quod has minus quam oportet expetant, raro reperiuntur. Itaque ne nomen quidem illi inveniunt; sed appellentur sane sensus expertes. (4) In dandis autem et accipiendis pecuniis medietas quidem est liberalitas; nimium autem et parum, effusio et illiberalitas. Id autem quod est in dando et accipiendo medium, contraria inter se ratione vitiosi homines superant et deserunt. Prodigus enim in profundenda quidem pecunia ultra modum progreditur, in accipienda vero modum deserit; illiberalis in ea accipienda immoderatus est, in accipienda parcior ac restrictior æquo. (5) Atque hæc nunc quidem veluti adumbramus summatimque perstringimus; in præsentia hoc ipso contenti; posterius autem enucleatius ac subtilius eadem distinguemus. (6) Ad pecuniæ autem tractationem quod attinet, aliæ quoque observantur affectiones, quarum medietas quidem magnificentia appellatur; (magnificus enim eo differt a liberali, quod ille in magnis, hic in parvis versatur;) nimium vero elegantiæ inscientia, et operaria quædam in sumptu faciendo insolentia : parum denique illud indecora in sumptu faciendo parsimonia. Differuntque hæ ab illis quæ ad liberalitatem pertinent; sed quid differant, posterius dicemus. (7) Jam illa quæ in honore et infamia versatur medietas, animi magnitudo nominatur : cujus nimium animi stolida elatio dicitur; ejusdem parum, humilis et demissus animus est. (8) Quam autem comparationem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatem, eo differentem, quod in parvis versetur : eandem comparationem est quæ habeat cum animi magnitudine : quæ videlicet in magno honore versatur, quum illa altera in parvo honore vertatur. Evenire enim potest ut quis et ita ut satis est, honorem expetat, et vero etiam ut nimium aut parum expetat. Qui autem honoris cupiditate modum superat, ambitiosus qui deserit, contemptor honoris appellatur; medius nomine caret. Atque etiam affectiones ipsæ carent nominibus præterquam ambitiosi, cujus vitiositas ambitio nominatur. Hinc extremi de medio contendunt. Ac nos ipsi eum qui medius est, nunc ambitiosum, nunc honoris contemptorem appellamus : et aliquando ambitiosum, aliquando etiam honoris contemptorem laudamus; (9) quod quamobrem faciamus, in sequentibus explicabitur; nunc vero eo, qui est jam subindicatus, modo de ceteris dicamus. (10) Est autem etiam in ira nimium, parum, medietas. Sed quum ea fere nomine careant, medium clementem ac lenem, medietatem clementiam ac lenitatem nominabimus; extremorum autem is qui modum superat, iracundus, vitiumque iracundia dicatur; qui deserit, lentus quidam, et vitium lentitudo appelletur. (11) Jam vero sunt et tres aliæ medietates, quæ tametsi similitudine quadam inter se conveniunt, differunt tamen; omnes enim in sermonum et actionum communione versantur : verum hoc differunt, quod una in veritate ea quæ in eis ipsis rebus inest, vertitur; alteræ duæ in earum jucunditate positæ sunt. Et hujus generis pars in joco, pars altera in iis omnibus quæ in hac vita quotidiana usu venire solent, cernitur. Quamobrem de his quoque nobis dicendum est, ut in omnibus rebus mediocritatem esse laudandam, extrema autem nec recta nec laudanda, sed vituperanda, planius intelligamus. Sane quidem permulta ex his quoque nomine carent; est vero danda opera, ut eorum, quemadmodum et aliorum, nomina fingamus, tum perspicuitatis gratia, tum ut melius rem omnem possimus consequi. (12) In veritate igitur is qui medium tenet, verax quidem, et medietas veritas appelletur; simulatio autem, quæ rem auget et majorem facit, arrogantia, et qui ea affectus est, arrogans. Ea vero quæ de se detrahit, reique veritatem extenuat, dissimulatio, et qui ea uti solet, dissimulator vocetur. (13) In jucunditate porro ea quæ in joco cernitur, medius quidem

μέσος εὐτράπελος καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία, ἡ δ' ὑπερβολὴ βωμολοχία καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος, ὁ δ' ἐλλείπων ἀγροῖκός τις καὶ ἡ ἕξις ἀγροικία· περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὢν φίλος καὶ ἡ μεσότης φιλία, ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος, εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ, ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς δύσερίς τις καὶ δύσκολος. (14) Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη μεσότητες· ἡ γὰρ αἰδὼς ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ καὶ ὁ αἰδήμων. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις ὁ μὲν λέγεται μέσος, ὁ δ' ὑπερβάλλων, ὡς ὁ καταπλήξ, ὁ πάντα αἰδούμενος· ὁ δ' ἐλλείπων ἢ ὁ μηδὲ ὅλως ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος αἰδήμων. (15) Νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας. Εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας· ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν, ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται, ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι ὥστε καὶ χαίρειν. (16) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

facetus ac urbanus, et affectio ipsa urbanitas nominetur: nimium scurrilis dicacitas, et qui ea affectus est, scurra: qui modum deserit, rusticus quidam seu insulsus, et habitus rusticitas sive insulsitas. In jucunditate vero altera, illa videlicet quæ in vitæ communione spectatur, is qui se ita jucundum præstat ut debet, amicus, et medietas amicitia nominetur: qui modum superat, si nullo suo commodo adductus id facit, placendi studiosus, seu blandus; sin suæ utilitatis causa, assentator: qui deserit, seque omnibus in rebus insuavem et acerbum præbet, pugnax et contentiosus difficilisque. (14) Atque etiam in perturbationibus iisque rebus quæ ad eas pertinent, medietates insunt. Verecundia enim non est illa quidem virtus; verumtamen laudatur etiam is qui verecundus est. His enim in rebus alius dicitur medius, is quem modo diximus: alius, qui modum superat, tanquam obstupefactus et pudore consternatus, qui ubique verecundatur; qui autem modum deserit, quemque nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens ac verecundus. (15) Nemesis vero seu indignatio medietas est inter invidentiam et malevolentiam malis alienis lætantem, interjecta. Versantur autem hi duo affectus in molestiis ac voluptatibus ob ea commoda susceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propensus est, is dolet eorum, rebus secundis, qui eis indigni sunt: invidus, hunc superans, omnibus rebus secundis aliorum contabescit; at malevolus alienis malis lætans, ex incommodis aliorum non modo dolore non afficitur, verum etiam voluptate perfunditur. (16) Ac de his quidem alibi locus ac tempus erit agendi. De justitia autem, quoniam non simpliciter dicitur, ubi postea diviserimus in duas partes, quemadmodum ambæ sint medietates, ostendemus; similiterque de virtutibus iis quæ rationem attingunt, disseremus.

CAP. VIII.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, μιᾶς δ' ἀρετῆς τῆς μεσότητος, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι καὶ τῇ μέσῃ καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν, ἡ δὲ μέση ταῖς ἄκραις. (2) Ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον μεῖζον πρὸς δὲ τὸ μεῖζον ἔλαττον, οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις ὑπερβάλλουσι, πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς ἐλλείπουσιν ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν. Ὁ γὰρ ἀνδρεῖος πρὸς μὲν τὸν δειλὸν θρασὺς φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν δειλός· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον ἀναίσθητος, ὁ δ' ἐλευθέριος πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον ἄσωτος, πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον ἀνελεύθερος. (3) Διὸ καὶ ἀπωθοῦνται τὸν μέσον οἱ ἄκροι ἑκάτερος πρὸς ἑκάτερον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον ὁ μὲν δειλὸς θρασὺν ὁ δὲ θρασὺς δειλόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνάλογον. (4) Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, πλείων ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα ἢ πρὸς τὸ μέσον· πορρωτέρω γὰρ ταῦτα ἀφέστηκεν ἀλλήλων ἢ τοῦ μέσου, ὥσπερ τὸ μέγα τοῦ μικροῦ καὶ τὸ μικρὸν τοῦ μεγάλου, ἢ ἄμφω τοῦ ἴσου. (5) Ἔτι πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐνίοις ἄκροις ὁμοιότης τις φαίνεται, ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης. Τὰ δὲ πλεῖστον ἀπέχοντα ἀλλήλων ἐναντία ὁρίζονται, ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία τὰ πλεῖον ἀπέχοντα. (6) Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται μᾶλλον ἐφ' ὧν μὲν ἡ ἔλλειψις ἐφ' ὧν δὲ ἡ ὑπερβολή, οἷον ἀνδρείᾳ μὲν οὐχ ἡ θρασύτης ὑπερβολὴ οὖσα, ἀλλ' ἡ δειλία ἔλλειψις οὖσα, τῇ δὲ

Quum sint autem affectiones tres, duæ vitiorum (altera in medii exsuperantia, in defectu modi altera), una virtutis quæ medietas est, omnes inter se quodammodo pugnant, et cum extremis item media. (2) Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum eo quod minus est, comparetur, majus est; sin cum majore, minus: sic medii habitus, si cum iis qui deficiunt comparantur, superant; si cum iis qui superant, deficiunt, tum in perturbationibus tum in actionibus. Fortis enim ad ignavum, audax; ad audacem ignavus atque timidus videtur. Similiterque temperans ad eum quem sensus expertem diximus, intemperans; ad intemperantem sensus expers habetur. Liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus; si cum prodigo, liberalis existimatur. (3) Ideoque et propellit medium uterque extremorum, alter ad alterum: fortemque timidus audacem, audax timidum appellat. Atque ad eundem modum se res habet in ceteris. (4) Quum hæc autem ita pugnent inter se, tum major extremorum inter se, quam cum medio pugna est: quandoquidem longius abest alterum ab altero, quam a medio utrumque, quemadmodum magnum a parvo, et parvum a magno longius remotum est, quam utrumque ab æquali. (5) Præterea vero cum medio quidem quibusdam extremis similitudo quædam intercedere videtur (ut audaciæ cum fortitudine, profusioni cum liberalitate), extremis autem ipsis inter se maxima est dissimilitudo. Porro ea quæ plurimum distant inter se, definiuntur esse contraria; itaque etiam magis contraria sunt, quæ longius inter se disjuncta sunt. (6) Cum medio autem alicubi quidem magis pugnat id quod parum est; alicubi contra, quod nimium, ut fortitudini non audacia quæ modum superat, sed ignavia quæ deserit, magis ad-

σωφροσύνῃ οὐχ ἡ ἀναισθησία ἔνδεια οὖσα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα. (7) Διὰ δύο δ' αἰτίας τοῦτο συμβαίνει, μίαν μὲν τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτίθεμεν μᾶλλον, οἷον ἐπεὶ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ θρασύτης καὶ ἐγγύτερον, ἀνομοιότερον δ' ἡ δειλία, ταύτην μᾶλλον ἀντιτίθεμεν· τὰ γὰρ ἀπέχοντα πλεῖον τοῦ μέσου ἐναντιώτερα δοκεῖ εἶναι. (8) Μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἑτέρα δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν· πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ φαίνεται· οἷον αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμεν πρὸς τὰς ἡδονάς, διὸ εὐκατάφοροί ἐσμεν μᾶλλον πρὸς ἀκολασίαν ἢ πρὸς κοσμιότητα. Ταῦτ' οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ.

versatur: at cum temperantia non immanitas illa in voluptatibus aspernandis sensus expers, quæ modum deserit sed intemperantia, quæ illum superat, maxime pugnat (7) Quod quidem duabus de causis accidit, quarum altera ex ipsa reducitur: nam quia propius abest alterum extremum a medio, eique similius est, idcirco non hoc, sed contrarium potius illi opponimus, verbi gratia, quoniam fortitudini similior et propior esse videtur audacia, dissimilior ignavia, propterea hanc potius, quam illam ei opponimus. Quæ enim longius absunt a medio, videntur esse magis contraria. (8) Atque hæc quidem causa ex re ipsa trahitur: altera est quæ a nobis ipsis ducitur. Nam ad quæ vitia procliviores sumus natura, ea medio magis contraria videntur esse: ut, quia nos ad voluptates natura finxit proniores, idcirco ad intemperantiam facilius propellimur, quam ad temperantiam convertimur. Quapropter hæc magis contraria dicimus, quibus magis nos dedere solemus. Atque ideo intemperantia, quæ in nimio posita est, temperantiæ contraria magis est, quam alterum extremum.

CAP. IX.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν, ἱκανῶς εἴρηται. (2) Διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι· ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν ἔργον, οἷον κύκλου τὸ μέσον οὐ παντὸς ἀλλὰ τοῦ εἰδότος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι παντὸς καὶ ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δ' ᾧ καὶ ὅσον καὶ ὅτε καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὥς, οὐκέτι παντὸς οὐδὲ ῥᾴδιον· διόπερ τὸ εὖ καὶ σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν καὶ καλόν. (3) Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν τοῦ μᾶλλον ἐναντίου, καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παραινεῖ:

Τούτου μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
νῆα.

Τῶν γὰρ ἄκρων τὸ μέν ἐστιν ἁμαρτωλότερον, τὸ δ' ἧττον. (4) Ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν· τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον ὃν λέγομεν. Σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν· ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. Τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς. (5) Εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ· πολὺ γὰρ ἀπαγαγόντες τοῦ ἁμαρτάνειν εἰς τὸ μέσον ἥξομεν, ὅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες ποιοῦσιν. (6) Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ καὶ τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν. Ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν, καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέγειν φωνήν· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι ἧττον ἁμαρτησόμεθα. (7) Ταῦτ' οὖν ποιοῦντες, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, μάλιστα δυνησόμεθα τοῦ μέσου τυγχάνειν. Χαλεπὸν δ'

Virtutem igitur eam quæ moralis appellatur, medium seu medietatem esse, et quomodo id sit, et duorum vitiorum esse medietatem (quæ sunt nimium et parum), talem denique ideo esse, quod eam mediocritatem, quæ in perturbationibus atque actionibus versatur, sibi propositam habent ut scopum, hæc ergo satis demonstrata esse arbitror. (2) Easque ob res etiam difficile atque operosum est in quovis genere id quod est virtus. Magni enim negotii est, in unaquaque re medium consequi, ut circuli punctum medium reperire non cujuslibet, sed scientis modo hominis est. Item irasci et pecuniam donare et sumptum facere, cujuslibet hominis est et facile; cui vero, et quantum, et quo tempore, et cujus rei causa, et quomodo irascendum ac donandum sit, decernere, neque cujuslibet hominis, neque facile est: quare est cujuslibet rei absolutio et perfectio, res rara ac laudabilis; atque ipsum pulchrum sive honestum. (3) Oportet igitur eum qui medium vult ferire, primum omnium se ab illo, quod magis contrarium est, longissime removere, quemadmodum etiam suadebat Calypso:

A fumo procul et fluctu prohibeto carinam.

Extremorum enim alterum majus peccatum est, alterum minus. (4) Quoniam igitur medium præcise assequi summæ difficultatis est, secunda (ut aiunt) navigatione minima sumenda de malis. Hoc autem ea ratione continget maxime, quam ostendebamus. Videndum est autem, ad quæ vitia simus etiam ipsi proniores: alii enim ad alia sumus procliviores natura; quod quidem ex ea voluptate et ea ægritudine, qua afficimur, facile cognosci poterit. (5) Ac nos ipsos ab eo ad quod propendemus, in contrariam partem oportet abstrahere. Nam quum longissime nos a peccato removerimus, ad id quod medium est, veniemus: quod sane faciunt ii qui lingua distorta dirigunt. (6) In omni autem negotio quicquid jucundum est, ipsamque adeo voluptatem summo studio vitare oportet. In ejus enim judicio nos minime præbemus incorruptos judices. Quorcirca quemadmodum erga Helenam senes illi fuerunt animati, sic et nos oportet in voluptatem animatos esse, inque rebus omnibus illorum vocem nobis subjicere. Nam quum illam ita amandabimus missamque faciemus, levius peccabimus. (7) His igitur faciendis (ut eorum quæ dicta sunt summam faciam) medietatem facillime assequemur. Est autem fortasse hæc

ἴσως τοῦτο, καὶ μάλιστ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι πῶς καὶ τίσι καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον· καὶ γὰρ ἡμεῖς ὁτὲ μὲν τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν καὶ πράους φαμέν, ὁτὲ δὲ τοὺς χαλεπαίνοντας ἀνδρώδεις ἀποκαλοῦμεν. (8) Ἀλλ' ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον, ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. Ὁ δὲ μέχρι τίνος καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτὸς οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν· τὰ δὲ τοιαῦτα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. (9) Τὸ μὲν ἄρα τοσοῦτο δῆλον ὅτι ἡ μέση ἕξις ἐν πᾶσιν ἐπαινετή, ἀποκλίνειν δὲ δεῖ ὁτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολὴν ὁτὲ δ' ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· οὕτω γὰρ ῥᾷστα τοῦ μέσου καὶ τοῦ εὖ τευξόμεθα.

ratio maxime difficilis et laboriosa, quum ad res agendas ventum est. Neque enim facile est distinguere, quonam modo, quibus hominibus, quibus de causis, et quamdiu sit irascendum. Nam est quum eos homines, qui parum irascuntur, laudamus, et lenes appellamus : est rursus quum illos qui graviter succensent, quumque hos virili esse animo præditos dicimus. (8) Verum qui paululum a perfectione deflectit, sive modum aliquantulum superet, sive etiam aliquantulum eum deserat, non vituperatur; sed is tantum, qui longius : hic enim non latet. Quatenus autem et quantum irascatur is qui vituperabilis est, non est facile oratione definire, perinde uti neque aliud quicquam eorum quæ sensibus subjecta sunt : qualia in rebus singularibus posita sunt, sensuumque judicio censenda. (9) Interim hoc tamen patet, mediocrem habitum in omnibus esse laudabilem : ceterum declinandum esse nunc ad nimium, nunc ad id quod est parum : sic enim id quod medium et perfectum est, facillime nos esse consecuturos.

LIBER III.

CAP. I.

Τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις οὔσης, καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς ἑκουσίοις ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀκουσίοις συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου, τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διορίσαι τοῖς περὶ ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι. (2) Χρήσιμον δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι πρός τε τὰς τιμὰς καὶ τὰς κολάσεις. (3) Δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. Βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ ὁ πάσχων, οἷον εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. (4) Ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται ἢ διὰ καλόν τι, οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σῴζοιντο, μὴ πράξαντος δ' ἀποθνήσκοιεν, ἀμφισβήτησιν ἔχει πότερον ἀκούσιά ἐστιν ἢ ἑκούσια. (5) Τοιοῦτον δέ τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐν τοῖς χειμῶσιν ἐκβολάς· ἁπλῶς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών, ἐπὶ σωτηρίᾳ δ' αὑτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. (6) Μικταὶ μὲν οὖν εἰσὶν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις· αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε ὅτε πράττονται, τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως κατὰ τὸν καιρόν ἐστιν. Καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ καὶ τὸ ἀκούσιον, ὅτε πράττει, λεκτέον. Πράττει δὲ ἑκών· καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐν αὐτῷ ἐστίν· ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχή, ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν καὶ μή. Ἑκούσια δὴ τὰ τοιαῦτα, ἁπλῶς δ' ἴσως ἀκούσια· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὑτὸ τῶν τοιούτων οὐδέν. (7) Ἐπὶ ταῖς πράξεσι δὲ ταῖς τοιαύταις ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται, ὅταν αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένωσιν ἀντὶ μεγάλων καὶ καλῶν· ἂν δ' ἀνάπαλιν, ψέγονται· τὰ γὰρ αἴσχισθ' ὑπομεῖναι ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ φαύλου. Ἐπ' ἐνίοις δ' ἔπαινος μὲν οὐ γίνεται, συγγνώμη δ', ὅταν διὰ τοιαῦτα πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ, ἃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομείναι. (8) Ἔνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθανετέον παθόντι τὰ δεινότατα· καὶ

Quum ergo virtus versetur in affectibus atque actionibus, quumque in iis rebus quas sponte facimus, laudes et vituperationes nos sequantur; iis contra quæ inviti facimus, venia atque etiam interdum misericordia tribuatur : necesse est fortasse, iis qui virtutis vim naturamque quærunt, id quod sponte, et id quod invite fit, accurate definire. (2) Idque est perquam utile futurum etiam latoribus legum, tum ad honores, tum ad supplicia decernenda. (3) Atque invite quidem facta dici videntur illa quæ aut vi coacti agimus, aut per inscientiam. Per vim porro illud agitur, cujus principium extra est, atque id ejusmodi, nihil ut adjumenti afferat is qui agit aut qui patitur, ut si quem ventus aliquo detulerit, aut ii homines qui nobis sunt superiores. (4) Quæ vero majorum malorum metu, vel boni alicujus parandi causa aguntur (verbi gratia, si quis tyrannus, cujus in manu nostrorum parentum et liberorum vita posita sit, alicui, ut turpe quippiam faciat, imperet, hac proposita conditione, ut illi, si agat quod jubetur, salvi sint; si non agat, moriantur), utrum talia sponte, an invite fiant, ambigi potest. (5) Cujusmodi ratio est in jacturis quæ tempestate in mari coorta fieri solent. Nam si rem absolute simpliciterque consideres, nemo sua sponte rerum suarum jacturam facit; ceterum pro salute sua ac ceterorum omnes faciunt, qui quidem sanæ sunt mentis. (6) Atque hujusmodi actiones sunt illæ quidem mistæ, ceterum iis quæ sponte aguntur, similiores esse videntur. Sunt enim optabiles et eligendæ tum, quum aguntur. Actionis porro finem opportunitas moderatur. Quocirca sponte agi aliquid aut invite, dicendum est tum quum agitur. Atqui eo tempore sponte agit talis; in ipso enim est principium movendarum earum, quæ instrumentorum locum obtinent in hujusmodi actionibus, partium : quarum autem rerum in aliquo principia insunt, earum quoque agendarum vel non agendarum penes ipsum est potestas. Sponte facta ergo dicenda sunt quæ sunt hujusmodi : interim tamen simpliciter spectata fortassis invite facta dicentur. Nemo enim quicquam tale ipsum propter se optaverit. (7) Jam vero in talibus actionibus homines interdum quidem laudantur, quum scilicet magnarum atque honestarum rerum causa turpitudinem aut molestiam aliquam subierint : aut etiam, si aliter fecerint, vituperantur. Nam res turpissimas absque illa honestæ rei quasi mercede, aut alicujus saltem qualiscumque honestæ rei gratia sufferre, improbi hominis est. Sunt vero deinde negotia quædam ejusmodi, ut etsi propter ea laus quidem nulla tribuatur, venia detur tamen : quum videlicet quæ minime sunt agenda, ea quis egerit ob hujusmodi aliquid, quod humanæ naturæ vires superet, quodque nemo perferre possit. (8) Sunt denique nonnulla ejusmodi, ut fortasse nulla vi aut necessitate coacti ea agere debeamus, utque potius mors nobis sit oppetenda gravis-

γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. (9) Ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε διακρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον, ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ ἐστι τὰ μὲν προσδοκώμενα λυπηρά, ἃ δ' ἀναγκάζονται αἰσχρά, ὅθεν ἔπαινοι καὶ ψόγοι γίνονται περὶ τοὺς ἀναγκασθέντας ἢ μή. (10) Τὰ δὴ ποῖα φατέον βίαια; ἢ ἁπλῶς μέν, ὁπότ' ἂν ἡ αἰτία ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται; ἃ δὲ καθ' αὑτὰ μὲν ἀκούσιά ἐστι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε αἱρετά, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ πράττοντι, καθ' αὑτὰ μὲν ἀκούσιά ἐστι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε ἑκούσια. Μᾶλλον δ' ἔοικεν ἑκουσίοις· αἱ γὰρ πράξεις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ταῦτα δ' ἑκούσια. Ποῖα δ' ἀντὶ ποίων αἱρετέον, οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι· πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. (11) Εἰ δέ τις τὰ ἡδέα καὶ τὰ καλὰ φαίη βίαια εἶναι (ἀναγκάζειν γὰρ ἔξω ὄντα), πάντα ἂν εἴη οὕτω βίαια· τούτων γὰρ χάριν πάντες πάντα πράττουσιν. Καὶ οἱ μὲν βίᾳ καὶ ἄκοντες λυπηρῶς, οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ καὶ καλὸν μεθ' ἡδονῆς. Γελοῖον δὴ τὸ αἰτιᾶσθαι τὰ ἐκτός, ἀλλὰ μὴ αὑτὸν εὐθήρατον ὄντα ὑπὸ τῶν τοιούτων, καὶ τῶν μὲν καλῶν ἑαυτόν, τῶν δ' αἰσχρῶν τὰ ἡδέα. (12) Ἔοικε δὴ τὸ βίαιον εἶναι οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχή, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος.

[II.] (13) Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν, ἀκούσιον δὲ τὸ ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ· ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράξας ὁτιοῦν, μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἑκὼν μὲν οὐ πέπραχεν, ὅ γε μὴ ᾔδει, οὐδ' αὖ ἄκων, μὴ λυπούμενός γε. Τοῦ δὴ δι' ἄγνοιαν ὁ μὲν ἐν μεταμελείᾳ ἄκων δοκεῖ, ὁ δὲ μὴ μεταμελόμενος, ἐπεὶ ἕτερος, ἔστω οὐχ ἑκών· ἐπεὶ γὰρ διαφέρει, βέλτιον ὄνομα ἔχειν ἴδιον. (14) Ἕτερον δ' ἔοικε καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν τοῦ ἀγνοοῦντα ποιεῖν· ὁ γὰρ μεθύων ἢ ὀργιζόμενος οὐ δοκεῖ δι' ἄγνοιαν πράττειν, ἀλλὰ διά τι τῶν εἰρημένων, οὐκ εἰδὼς δέ, ἀλλ' ἀγνοῶν. Ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς ὁ μοχθηρὸς ἃ δεῖ πράττειν καὶ ὧν ἀφεκτέον, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν ἄδικοι καὶ ὅλως κακοὶ γίνονται. (15) Τὸ δ' ἀκούσιον βούλεται λέγεσθαι οὐκ εἴ τις ἀγνοεῖ τὸ συμφέρον· οὐ γὰρ ἡ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια αἰτία τοῦ ἀκουσίου ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας, οὐδ' ἡ καθόλου (ψέγονται γὰρ διά γε ταύτην) ἀλλ' ἡ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς καὶ περὶ ἃ ἡ πρᾶξις· ἐν τούτοις γὰρ καὶ ἔλεος καὶ συγγνώμη· ὁ γὰρ τούτων τι ἀγνοῶν ἀκουσίως πράττει. (16) Ἴσως οὖν οὐ χεῖρον διορίσαι αὐτά, τίνα καὶ πόσα ἐστί, τίς τε δὴ καὶ τί καὶ περὶ τί ἢ ἐν τίνι πράττει, ἐνίοτε δὲ καὶ τίνι, οἷον ὀργάνῳ, καὶ ἕνεκα τίνος, οἷον σωτηρίας, καὶ πῶς, οἷον ἠρέμα ἢ σφόδρα. (17) Ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειε μὴ μαινόμενος, δῆλον δ' ὡς οὐδὲ τὸν πράττοντα· πῶς γὰρ ἑαυτόν γε; ὃ δὲ πράττει, ἀγνοήσειεν ἄν τις, οἷον λέγοντές φασιν ἐκπεσεῖν αὐτούς, ἢ οὐκ εἰδέναι ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύλος τὰ μυστικά, ἢ δεῖξαι βουλόμενος ἀφεῖναι, ὡς ὁ τὸν κατα-

simique cruciatus perferendi. Etenim Alcmæonem illum Euripidis perridicula videntur quæ impulerunt ut matrem interficeret. (9) Difficile est autem interdum judicare, quid cui anteponendum sit, quidque præ quo perferendum; atque etiam difficilius in eo quod decretum sit, perseverare. Fere enim ea quidem quæ exspectantur, acerba sunt; ea vero ad quæ quis impellitur turpia. Hinc laudes et vituperationes iis tribuuntur, qui necessitate aut coacti fuerunt, aut non fuerunt. (10) Quænam igitur sunt dicenda Vi facta? anne simpliciter quidem ac proprie, quum causa in eis est quæ sunt extra, et is qui agit, nihil operæ suæ ad actionem confert? Atque e diverso quæ per se quidem invite suscipiuntur, sed hoc tamen tempore, et præ alteris, sunt optabilia, quorum item principium est in eo qui agit; ea per se quidem invite facta sunt, verum hoc tamen temporis puncto et præ istis alteris, sponte suscepta. Iis quidem certe quæ sponte suscipiuntur, talia sunt similiora; nam actiones in rebus singularibus versantur, hæ vero sponte suscipiuntur. Quæ autem præ quibus eligenda sint, non est facile verbis ostendere, multæ enim sunt in rebus singularibus differentiæ. (11) Quodsi quis dicat, jucunda et pulchra, esse violenta (cogi enim ab iis homines, quum extra sint), ei hac ratione erunt omnia violenta : horum enim gratia agunt omnes omnia. Et hi quidem vi aliqua coacti atque inviti agunt cum molestia; alteri autem jucunde cum voluptate. Ergo perridiculum est, ea quæ extra sunt, accusare; se ipsum, qui a talibus rebus facile capiatur, minime culpare : et rerum quidem honestarum in se ipsum, turpium vero in res jucundas causam conferre. (12) Ceterum vi factum illud modo dicebamus, cujus principium extra est, quum id cui vis affertur, nihil suæ operæ conferat.

[II.](13) Quod autem fit per inscientiam, fit omne quidem illud non sponte : ceterum invite fieri id demum dicendum, quod subsequitur dolor, cujusque eum qui egit, pœnitet. Nam qui per inscientiam quippiam egerit, neque ex ea actione dolore afficiatur, sponte quidem ille non egit, utpote quod nesciebat; neque tamen invitus, quippe qui dolore non afficiatur. In eo igitur quod per inscientiam actum fuerit, si auctorem facti pœnitet, invitus fecisse videtur; quodsi quem non pœnitet, quoniam alius est a priore, egisse non sponte dicatur. Satius est enim hunc, quandoquidem differt ab altero, nomen proprium habere. (14) Videtur autem etiam differre id quod est per inscientiam agere, ab illo quod est agere inscientem : ebrius enim aut iratus agere per inscientiam non videtur; sed si causam spectes, per aliquid eorum quæ modo dicta sunt; non sciens tamen, sed ignorans; jam ignorare quæ sunt agenda, et a quibus item est abstinendum, est quidem illud ejusmodi, quod omnibus improbis conveniat : atque adeo ex ista re homines efficiuntur injusti, imo mali. (15) Ceterum invite factum dici debet, non si quis quod expedit nesciat (non enim per eam inscientiam, quæ est voluntaria, invite quid actum dicitur, sed improbe), neque item si in universali ignorantia, quoniam hæc vitio datur; sed si rerum singularium teneatur ignorantia, in quibus nimirum et circa quæ omnis actio versatur; in his enim misericordia et venia locum habent : nam qui harum rerum aliquam ignorat, invitus agit. (16) Non erit igitur fortassis abs re, quæ et quot eæ sint, distinguere · nimirum quis agat, quid agat, et qua in re versetur actio; interdum vero et quo puta instrumento, et cujus rei causa, ut salutis causa, et quomodo, ut, leniter an vehementer (17) Et omnia quidem hæc nemo ignoraverit, si modo non insaniat. Est vero et illud perspicuum, eum qui agit, ignotum esse agenti non posse. Qui enim se ipsum quis ignoret? Sed illud accidere potest, ut quis, quid agat, ignoret, quomodo oratores dicunt, se in dicendo aberrasse, aut se nescivisse, res esse reconditas et tacendas, ut Æschylus de mysteriis dicebat : aut etiam aliquis ait, se, quum ostendere vellet, de manibus rem emisisse : ut falaricam. Fieri item potest ut aliquis

πέλτην. Οἰηθείη δ' ἄν τις καὶ τὸν υἱὸν πολέμιον εἶναι ὥσπερ ἡ Μερόπη, καὶ ἐσφαιρῶσθαι τὸ λελογχωμένον δόρυ, ἢ τὸν λίθον κίσσηριν εἶναι· καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ παίσας ἀποκτεῖναι ἄν· καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὥσπερ οἱ ἀκροχειριζόμενοι, πατάξειεν ἄν. (18) Περὶ πάντα δὴ ταῦτα τῆς ἀγνοίας οὔσης, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ὁ τούτων τι ἀγνοήσας ἄκων δοκεῖ πεπραχέναι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κυριωτάτοις· κυριώτατα δ' εἶναι δοκεῖ, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις καὶ οὗ ἕνεκα. (19) Τοῦ δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ.

[III.] (20) Ὄντος δ' ἀκουσίου τοῦ βίᾳ καὶ δι' ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. (21) Ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμὸν ἢ δι' ἐπιθυμίαν. (22) Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ζῴων ἑκουσίως πράξει, οὐδ' οἱ παῖδες· (23) εἶτα πότερον οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν, ἢ τὰ καλὰ μὲν ἑκουσίως τὰ δ' αἰσχρὰ ἀκουσίως; ἢ γελοῖον ἑνός γε αἰτίου ὄντος; (24) Ἄτοπον δὲ ἴσως τὸ ἀκούσια φάναι ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. Δεῖ δὲ καὶ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν, οἷον ὑγιείας καὶ μαθήσεως. (25) Δοκεῖ δὲ τὰ μὲν ἀκούσια λυπηρὰ εἶναι, τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν ἡδέα. (26) Ἔτι δὲ τί διαφέρει τῷ ἀκούσια εἶναι τὰ κατὰ λογισμὸν ἢ θυμὸν ἁμαρτηθέντα; φευκτὰ μὲν γὰρ ἄμφω. (27) Δοκεῖ δὲ οὐχ ἧττον ἀνθρωπικὰ εἶναι τὰ ἄλογα πάθη· αἱ δὲ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας. Ἄτοπον δὴ τὸ τιθέναι ἀκούσια ταῦτα.

filium hostem esse existimet, ut Merope : item ut hastam sphæræ in modum obtusam esse putet, quæ mucronem habeat acutum; aut, qui lapis sit, eum esse pumicem : item ut interficiat, salutis causa verberans; item ut feriat, qui tangere modo volebat, ut pugiles qui summis manibus dimicant. (18) Quum ergo inscientia in omnibus his versetur, in quibus actio consistit, is qui eorum aliquid ignoravit, invitus fecisse videtur; ac multo quidem maxime in iis quæ principem locum obtinent. Ea autem videntur principem locum obtinere, in quibus et actio consistit, et id cujus gratia actio suscipitur. (19) Quum igitur quod per talem inscientiam factum est, invite factum nominatur, tum præterea actionem molestam esse oportet illi qui egit, ejusque illum pœnitere.

[III.] (20) Quoniam autem id invite factum dicitur quod est vi factum, item quod per inscientiam : sponte factum id videri possit, cujus principium est in eo qui agit, res singulares illas in quibus actio versatur, non ignorante. (21) Fortasse enim non recte illud dicitur, ea esse invite facta, quæ vel ira vel cupiditate impellente fiunt. (21) Nam primum si hoc ita erit, nulla præterea aliarum animantium sponte agent; ac ne pueri quidem. (23) Deinde utrumnam nihil eorum quæ ira vel cupiditate incitati agimus, sponte agimus? an honesta sponte, turpia autem inviti? Anne hoc plane ridiculum est, quum una sit utrorumque causa? (24) Absurdum vero fortasse etiam fuerit, ea invite facta dicere, quæ velle et cupere debemus. Porro et irasci ob res aliquas oportet, et quarundam desiderio teneri : ut valetudinis bonæ et eruditionis. (25) Jam et quæ invite fiunt, molestiam; quæ vero ex cupiditate, voluptatem videntur afferre. (26) Præterea si sub unum genus (invite scilicet factorum) retulerimus quæ ratione aut quæ ira peccantur, quibusnam, quæso, differentiis ea dirimemus? Nam et fugienda sunt utraque : (27) insuperque perturbationes rationis expertes, nihilo minus quam alteræ, hominum videntur esse, et denique actiones hominis ab ira et a cupiditate nascuntur. Absurdum igitur fuerit, hæc in iis quæ invite fiunt, numerare.

CAP. II. [IV.]

Διωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου, περὶ προαιρέσεως ἕπεται διελθεῖν· οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ καὶ μᾶλλον τὰ ἤθη κρίνειν τῶν πράξεων. (2) Ἡ προαίρεσις δὴ ἑκούσιον μὲν φαίνεται, οὐ ταὐτὸν δέ, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τὸ ἑκούσιον· τοῦ μὲν γὰρ ἑκουσίου καὶ παῖδες καὶ τἆλλα ζῷα κοινωνεῖ, προαιρέσεως δ' οὔ· καὶ τὰ ἐξαίφνης ἑκούσια μὲν λέγομεν, κατὰ προαίρεσιν δ' οὔ. (3) Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἢ θυμὸν ἢ βούλησιν ἤ τινα δόξαν οὐκ ἐοίκασιν ὀρθῶς λέγειν. Οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων, ἐπιθυμία δὲ καὶ θυμός. (14) Καὶ ὁ ἀκρατὴς ἐπιθυμῶν μὲν πράττει, προαιρούμενος δ' οὔ· ὁ ἐγκρατὴς δ' ἀνάπαλιν προαιρούμενος μέν, ἐπιθυμῶν δ' οὔ. (5) Καὶ προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντιοῦται, ἐπιθυμίᾳ δ' ἐπιθυμία οὔ. Καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία ἡδέος καὶ ἐπιλύπου, ἡ προαίρεσις δ' οὔτε λυπηροῦ οὔθ' ἡδέος. (6) Θυμὸς δ' ἔτι ἧττον· ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς γε, καίπερ σύνεγγυς φαινόμενον· προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων, καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι· βούλησις δ' ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας. (8) Καὶ ἡ μὲν βούλησίς ἐστι καὶ περὶ τὰ μηδαμῶς δι' αὑτοῦ πραχθέντα ἄν, οἷον ὑποκριτήν τινα

Post distincta igitur illa quæ sunt sponte factum et invite factum, sequitur ut de consilio dicamus. Nam et virtuti conjunctissima res est, et ab illo magis, quam ab ipsis actionibus, mores dijudicari videntur. (2) Ac videtur sane consilium esse quippiam sponte susceptum; non tamen est idem cum hoc : sed id quod dicitur sponte factum, patet latius. Ejus enim quod sponte fit, etiam pueri sunt capaces, et reliqua animalia; sed consilii non item. Tum repentinæ actiones sponte quidem nostra suscipi dicuntur, consulto autem non item. (3) Qui autem dicunt, consilium esse cupiditatem, aut animi impetum, aut voluntatem aut opinionem quandam, non recte dicere videntur. Consilium enim non est eorum quoque quæ sunt rationis expertia : est vero cupiditas impetus. (4) Præterea incontinens a cupiditate quidem impulsus agit, at non consilio capto : continens contra, consilio capto, non cupiditate impulsus. (5) Jam et consilio contraria est cupiditas : cupiditati autem cupiditas nequaquam. Tum præterea cupiditas et jucundi est et cum molestia conjuncti : consilium autem neque jucundum est, neque habet molestiam. (6) Multo autem minus animi impetus est. Nam quæ per eum fiunt, consilio minime consentanea esse videntur. (7) Neque vero voluntas est, etiamsi ei aliquid finitimum esse videatur. Consilium enim non est eorum quæ fieri non possunt : et si quis dicat, se talium rerum agendarum consilium cepisse, stultus habeatur. Voluntas autem etiam eorum est quæ contingere nemini possunt, ut immortalitatis. (8) Præterea voluntas etiam ad ea pertinet quæ nullo modo is qui vult, per se agere possit : ut si quis velit histrionem

νικᾶν ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδείς, ἀλλ' ὅσα οἴεται γενέσθαι ἂν δι' αὑτοῦ. (9) Ἔτι δ' ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν, καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν καὶ φαμέν, προαιρούμεθα δὲ λέγειν οὐχ ἁρμόζει· ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. (10) Οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη· ἡ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια καὶ τὰ ἀδύνατα ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ καὶ ἀγαθῷ, ἡ προαίρεσις δὲ τούτοις μᾶλλον. (11) Ὅλως μὲν οὖν δόξῃ ταὐτὸν ἴσως οὐδὲ λέγει οὐδείς. Ἀλλ' οὐδέ τινι· τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ ἢ τὰ κακὰ ποιοί τινές ἐσμεν, τῷ δὲ δοξάζειν οὔ. (12) Καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν ἢ φυγεῖν ἤ τι τῶν τοιούτων, δοξάζομεν δὲ τί ἐστιν ἢ τίνι συμφέρει ἢ πῶς· λαβεῖν δ' ἢ φυγεῖν οὐ πάνυ δοξάζομεν. (13) Καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται τῷ εἶναι οὗ δεῖ μᾶλλον ἢ τῷ ὀρθῶς, ἡ δὲ δόξα τῷ ὡς ἀληθῶς. Καὶ προαιρούμεθα μὲν ἃ μάλιστα ἴσμεν ἀγαθὰ ὄντα, δοξάζομεν δὲ ἃ οὐ πάνυ ἴσμεν. (14) Δοκοῦσί τε οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαί τε ἄριστα καὶ δοξάζειν, ἀλλ' ἔνιοι δοξάζειν μὲν ἄμεινον, διὰ κακίαν δ' αἱρεῖσθαι οὐχ ἃ δεῖ. (15) Εἰ δὲ προγίνεται δόξα τῆς προαιρέσεως ἢ παρακολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει· οὐ τοῦτο γὰρ σκοποῦμεν, ἀλλ' εἰ ταὐτόν ἐστι δόξῃ τινί. (16) Τί οὖν ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐθέν; ἑκούσιον μὲν δὴ φαίνεται, τὸ δ' ἑκούσιον οὐ πᾶν προαιρετόν. (17) Ἀλλ' ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον; ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας. Ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε καὶ τοὔνομα ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

illum, vel athletam superiorem discedere. At nemo de talibus rebus consilium capit : sed de iis dumtaxat, quas ipse se efficere posse arbitratur. (9) Præterea voluntas est ultimi ac finis : consilium autem eorum quæ ad finem conferunt; ut, bene valere volumus; quibus vero rebus bene valeamus, eas adhibere dicimur consilio : et beati esse volumus quidem, atque velle nos dicimus : sed consilium nobis captum esse ut beati simus, dicere ineptum est. Omnino enim consilium ad eas res pertinet, quæ sunt in nostra potestate. (10) Neque vero erit opinio. Ad omnia enim pertinere videtur opinio, nec minus ad ea quæ æterna sunt, quæque a nobis fieri non possunt, quam ad illa quæ in nobis sita sunt. Præterea vero et falso distinguitur, non bono ac malo : at consilium his potius quam illis. (11) Ac in universum cum opinione idem esse consilium, fortasse ne dicat quidem quisquam. Atqui ne idem quidem etiam est, quod quædam opinio. Nam eo quod consilium nobis captum sit, ut bona vel mala sequamur, cujusdam modi sumus; sed eo quod opinemur, non item. (12) Et consilium capimus vel adipiscendi vel fugiendi, vel tale quippiam faciendi; opinamur autem quid sit, aut cui conducat, aut quemadmodum : adipisci vero aut fugere non facile opinamur : (13) et consilium eo potius laudatur, quod ejus rei sit quam eligi oportuit, quam quod ipsa in sua essentia recte sit comparata; at opinio, quod vere quis opinetur. Præterea consilium capimus earum rerum agendarum, quas maxime exploratum habemus esse bonas : sed ea opinamur, quæ non admodum nobis explorata sunt. (14) Postremo non iidem videntur, quæ optima sunt, et consilio sequi et opinione tenere, sed nonnulli melius quidem opinari, verum animi vitio corrupti ea quæ oportet nec sequi nec sumere. (15) Utrum vero consilium opinio antecedat, an subsequatur, nihil refert. Non enim hoc consideramus; sed, an idem sit consilium, quod aliqua opinio. (16) Quænam igitur, aut qualis res est, quandoquidem nihil est eorum quæ supra dicta sunt? Sane videtur quippiam esse quod sponte fiat. Verum non quicquid sponte fit, id etiam tale est ut de eo consilium captum sit. (17) Numquidnam ergo id de quo prius consultatum est? consilium enim cum ratione et cogitatione conjunctum est. Quod quidem etiam ipso significatur nomine προαιρετόν, tanquam quod sit præ ceteris optabile et sumendum.

CAP. III. [V.]

Βουλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων καὶ πᾶν βουλευτόν ἐστιν, ἢ περὶ ἐνίων οὐκ ἔστι βουλή; (2) Λεκτέον δ' ἴσως βουλευτὸν οὐχ ὑπὲρ οὗ βουλεύσαιτ' ἄν τις ἠλίθιος ἢ μαινόμενος, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ὁ νοῦν ἔχων. (3) Περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται, οἷον περὶ τοῦ κόσμου ἢ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι. (4) Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δὲ κατὰ ταὐτὰ γινομένων, εἴτ' ἐξ ἀνάγκης εἴτε καὶ φύσει ἢ διά τινα αἰτίαν ἄλλην, οἷον τροπῶν καὶ ἀνατολῶν. (5) Οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων. Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως. (6) Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων, οἷον πῶς ἂν Σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο οὐδεὶς Λακεδαιμονίων βουλεύεται. Οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν τούτων οὐθὲν δι' ἡμῶν. (7) Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν· ταῦτα δὲ καὶ ἔστι λοιπά. Αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι φύσις καὶ ἀνάγκη καὶ τύχη, ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου. Τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι' αὑτῶν πρακτῶν. (8) Καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν οὐκ ἔστι βουλή, οἷον περὶ γραμμάτων (οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον)·

Sed utrumnam consultant de omnibus rebus homines, omniaque in consultationem cadunt? an de quibusdam consultari non debet? (2) Ac fortasse id quidem in consultationem venire dicendum est, non de quo stolidus aut insanus consultaverit; sed de quo is qui mentis est compos. (3) De rebus æternis autem consultat nemo : ut de mundo, aut de diametro et latere, cur incommensurabilia. (4) Neque vero de iis quæ quum perpetuo moveantur, eodem semper modo fiunt : sive necessitate, sive natura, sive propter aliam aliquam causam : ut de solis conversionibus atque ortibus; (5) nec de iis etiam quæ alias aliter fiunt : ut de siccitatibus et imbribus. Neque de iis quæ fortuito eveniunt, ut de thesauri inventione. (6) Quin imo ne de omnibus quidem rebus humanis : verbi gratia, quemadmodum Scythæ optime suam rempublicam administrare possint, nemo Lacedæmoniorum consultat. Nihil enim horum per nos effici queat. (7) At de iis consultamus, quæ quum sub actionem cadunt, tum in nostra sunt potestate. Et quidem hæc nobis adhuc sunt reliqua. Etenim quæcumque fiunt, ab una harum causarum videntur esse : natura, necessitate, fortuna; quibus addemus mentem, et quæcumque est humana affectio. Unusquisque autem inter homines de iis consultat, quæ ab ipso agi possunt; (8) neque vero in scientiis exquisitis suaque vi contentis consultationi locus est; ut, de litteris (non enim quomodo scribendum sit

ἀλλ' ὅσα γίνεται δι' ἡμῶν, μὴ ὡσαύτως δ' ἀεί, περὶ τούτων βουλευόμεθα, οἷον περὶ τῶν κατὰ ἰατρικὴν καὶ χρηματιστικήν, καὶ περὶ κυβερνητικὴν μᾶλλον ἢ γυμναστικήν, ὅσῳ ἧττον διηκρίβωται, (9) καὶ ἔτι περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας ἢ τὰς ἐπιστήμας· μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτὰς διστάζομεν. (10) Τὸ βουλεύεσθαι δὲ ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀδήλοις δὲ πῶς ἀποβήσεται, καὶ ἐν οἷς ἀδιόριστον. Συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα, ἀπιστοῦντες ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς διαγνῶναι. (11) Βουλευόμεθα δ' οὐ περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. Οὔτε γὰρ ἰατρὸς βουλεύεται εἰ ὑγιάσει, οὔτε ῥήτωρ εἰ πείσει, οὔτε πολιτικὸς εἰ εὐνομίαν ποιήσει, οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδεὶς περὶ τοῦ τέλους· ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται σκοποῦσι, καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένου γίνεσθαι διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα ἐπισκοποῦσι, δι' ἑνὸς δ' ἐπιτελουμένου πῶς διὰ τούτου ἔσται κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωσιν ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὑρέσει ἔσχατόν ἐστιν· ὁ γὰρ βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν καὶ ἀναλύειν τὸν εἰρημένον τρόπον ὥσπερ διάγραμμα. (12) Φαίνεται δ' ἡ μὲν ζήτησις οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις, οἷον αἱ μαθηματικαί, ἡ δὲ βούλευσις πᾶσα ζήτησις, καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει. (13) Κἂν μὲν ἀδυνάτῳ ἐντύχωσιν, ἀφίστανται, οἷον εἰ χρημάτων δεῖ, ταῦτα δὲ μὴ οἷόντε πορισθῆναι· ἐὰν δὲ δυνατὸν φαίνηται, ἐγχειροῦσι πράττειν. Δυνατὰ δὲ ἃ δι' ἡμῶν γένοιτ' ἄν· τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων δι' ἡμῶν πως ἐστίν· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν ἡμῖν. (14) Ζητεῖται δ' ὁτὲ μὲν τὰ ὄργανα, ὁτὲ δ' ἡ χρεία αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁτὲ μὲν δι' οὗ, ὁτὲ δὲ πῶς ἢ διὰ τίνος. (15) Ἔοικε δή, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων· ἡ δὲ βουλὴ περὶ τῶν αὑτῷ πρακτῶν, αἱ δὲ πράξεις ἄλλων ἕνεκα. (16) Οὐκ ἂν οὖν εἴη βουλευτὸν τὸ τέλος ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη. Οὐδὲ δὴ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο ἢ πέπεπται ὡς δεῖ· αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα. Εἰ δὲ ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει. (17) Βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό, πλὴν ἀφωρισμένον ἤδη τὸ προαιρετόν· τὸ γὰρ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθὲν προαιρετόν ἐστιν. Παύεται γὰρ ἕκαστος ζητῶν πῶς πράξει, ὅταν εἰς αὑτὸν ἀναγάγῃ τὴν ἀρχήν, καὶ αὑτοῦ εἰς τὸ ἡγούμενον· τοῦτο γὰρ τὸ προαιρούμενον. (18) Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐμιμεῖτο· οἱ γὰρ βασιλεῖς ἃ προέλοιντο ἀνήγγελλον τῷ δήμῳ. (19) Ὄντος δὲ τοῦ προαιρετοῦ βουλευτοῦ ὀρεκτοῦ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἡ προαίρεσις ἂν εἴη βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν· ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν. (20) Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τύπῳ εἰρήσθω, καὶ περὶ ποῖά ἐστι, καὶ ὅτι τῶν πρὸς τὰ τέλη.

ambigimus); sed de iis quæ tametsi opera nostra fiant, non tamen semper eodem modo fiunt: ut de iis quæ ad medicinam et ad artem quærendæ pecuniæ pertinent, et in arte gubernandarum navium potius quam in ratione corporum exercendorum, et quidem tanto magis de ista dubitare solemus, quanto minus illa quam hæc certis præceptionibus absoluta est, (9) et eodem modo de reliquis, magis autem in artibus, quam in scientiis: in illis enim sæpius ambigere solemus: (10) ceterum consultandi ratio in iis locum habet, quæ plerumque usu veniunt, quum eorum exitus incertus sit, et in quibus nihil est definiti. Porro in iis quæ sunt magna, alios in consilium adhibemus, nobis ipsis diffidentes, quasi minus ad eas res dispiciendas idoneis. (11) Consultamus autem non de finibus, sed de iis quæ ad fines pertinent; neque enim aut medicus an sanaturus sit consultat, aut orator an persuasurus, aut politicus an bonis legibus civitatem constituturus; nec reliqui denique artifices de fine deliberant: sed omnes, proposito sibi certo aliquo fine, quemadmodum et quibus rebus possint eum assequi, cogitant. Ac si pluribus modis id quod volunt, confici posse videatur, qua facillime et optime confici possit, inspiciunt. Sin autem una ratione commode possit absolvi, qua via ad illam perveniant, et qua ad hanc ipsam viam, eo usque dum ad primam causam pervenerint, quæ inventione est ultima. Qui consultant enim, inquirere ac retexere veluti descriptionem quandam mathematicam videntur, quomodo dictum est. (12) Sed apparet, non omnem quæstionem esse consultationem, ut sunt quæstiones mathematicæ; consultationem vero omnem esse quæstionem. Illud etiam planum est, quod est retexenti postremum, id esse re primum. (13) Quodsi ii qui acturi sunt, in aliquid inciderint quod fieri nequeat, tum ab eo desistunt; veluti, si pecunia sit opus, ejusque expediendæ nulla ratio inveniri possit. Sin id offeratur quod fieri posse videatur, tum ad agendum aggrediuntur. Fieri autem posse dicuntur ea quæ nostra opera effici possunt. Nam quæ amicorum ope efficiuntur, nostra opera quodammodo fieri videntur; principium enim in nobis est. (13) Quæruntur autem aliquando instrumenta, aliquando eorum usus; itemque in reliquis interdum per quid, aliquando quo modo, aliquando cujus opera res expediri debeat. (15) Videtur itaque homo, ut est dictum, actionum esse principium: consultatio item iis de rebus esse, quæ a quoque agi possunt: tum actiones aliarum rerum causa suscipi. (16) Quare de fine consultari non potest; sed de iis quæ ad fines pertinent. Neque sane de rebus singularibus: ut, sitne hoc panis; aut, sitne coctus ut oportuit; hæc enim sensu judicantur. Quodsi semper consultabitur, abibit res in infinitum. (17) Id autem de quo consultatur, et id de quo consilium captum est, res una et eadem est: nisi quod definitum jam est ac decisum hoc posterius. Quod enim consultatione adhibita reliquis præpositum est, id est de quo consilium captum dicitur, propositum ipsum. Nam quemadmodum sit aliquis acturus quærere tum desinit, quum principium ad se ipsum, et ad sui partem principem, revocarit; hæc est enim quæ consilium capit. (18) Idque ita esse ex veteribus quoque reipublicæ administrandæ formis, quas Homerus imitabatur, perspici potest. Nam quibus de rebus reges deliberaverant, eas populo deinde renunciabant. (19) Quoniam autem id de quo consilium capitur, sub deliberationem et appetitionem cadit, quum sit ex numero earum rerum quæ in nobis sitæ sunt, consilium erit earum rerum quæ in nostra potestate sunt, appetitio ex consultatione proveniens. Nam posteaquam consultatione adhibita judicavimus, tum ei consultationi convenienter appetimus. (20) Ac agendi quidem consilium quid sit, et quibus in rebus versetur, et denique earum illud esse quæ ad fines pertinent, sic a nobis veluti adumbrando expositum esto.

CAP. IV. [VI.]

Ἡ δὲ βούλησις ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστίν, εἴρηται, δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν ἀγαθοῦ εἶναι, τοῖς δὲ τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ. (2) Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι μὴ εἶναι βουλητὸν ὃ βούλεται ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος (εἰ γὰρ ἔσται βουλητόν, καὶ ἀγαθόν· ἦν δ', εἰ οὕτως ἔτυχε, κακόν), (3) τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν τὸ βουλητὸν λέγουσι μὴ εἶναι φύσει βουλητόν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν· ἄλλο δ' ἄλλῳ φαίνεται, καὶ εἰ οὕτως ἔτυχε, τἀναντία. (4) Εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἆρα φατέον ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν, ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον; τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι, τῷ δὲ φαύλῳ τὸ τυχόν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις ὑγιεινά ἐστι τὰ κατ' ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα, τοῖς δ' ἐπινόσοις ἕτερα. Ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα καὶ θερμὰ καὶ βαρέα καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα· ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται. (5) Καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν ἴδιά ἐστι καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν. Τοῖς πολλοῖς δὲ ἡ ἀπάτη διὰ τὴν ἡδονὴν ἔοικε γίνεσθαι· οὐ γὰρ οὖσα ἀγαθὸν φαίνεται. (6) Αἱροῦνται οὖν τὸ ἡδὺ ὡς ἀγαθόν, τὴν δὲ λύπην ὡς κακὸν φεύγουσιν.

Ceterum voluntas quod ad finem spectet, de eo dictum est; de reliquis vero ad eam pertinentibus alii aliter; sunt qui boni illam esse volunt; sunt qui ejus quod videtur bonum. (2) Atqui ex eorum ratione, qui id quod sub voluntatem cadit, dicunt esse verum bonum, sequeretur id, quod vult is qui minus recte eligit, non cadere sub voluntatem. Quippe quum *ex hypothesi istorum* quod sub voluntatem cadit, sit bonum: et vero id ipsum etiam improbum esse potest. (3) Rursus ex sententia illorum qui id quod sub voluntatem cadit, apparens bonum esse dicunt, nihil erit quod sub voluntatem cadat natura; sed erit quod cuique videbitur. Atqui aliud alii videtur: igitur contingere potest ut sint contraria. (4) Quodsi hæc minus probanda sunt, dicendumne est, absolute et revera sub voluntatem cadere verum bonum; at vero unicuique peti bonum apparens? ac bono quidem viro, quod revera bonum est, vitioso autem, quidquid fors obtulerit? ut et corporibus bene quidem constitutis salubria sunt ea quæ revera talia sunt; morbosis autem et ægris alia: itemque amara, dulcia, calida, gravia, et ceterorum unumquodque; nam vere de singulis rebus judicat vir bonus, et ei statim, quod in unaquaque re veri est, elucet. (5) Ex uniuscujusque enim habitu honesta et jucunda finguntur. Atque eo ipso fortasse longe præstat reliquis vir bonus, quod singulis in rebus verum perspicit, quasi earum norma sit ac mensura. Vulgo autem fucum facere videtur voluptas: quippe quæ quum bonum non sit, boni speciem præ se ferat. (6) Itaque vulgus jucundum sequitur, ut bonum; dolorem autem fugit, ut malum.

CAP. V. [VII.]

Ὄντος δὴ βουλητοῦ μὲν τοῦ τέλους, βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ ταῦτα πράξεις κατὰ προαίρεσιν ἂν εἶεν καὶ ἑκούσιοι. Αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι περὶ ταῦτα. (2) Ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. Ἐν οἷς γὰρ ἐφ' ἡμῖν τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν, καὶ ἐν οἷς τὸ μή, καὶ τὸ ναί· ὥστ' εἰ τὸ πράττειν καλὸν ὂν ἐφ' ἡμῖν ἐστί, καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐφ' ἡμῖν ἔσται αἰσχρὸν ὄν, καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν καλὸν ὂν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ πράττειν αἰσχρὸν ὂν ἐφ' ἡμῖν. (3) Εἰ δ' ἐφ' ἡμῖν τὰ καλὰ πράττειν καὶ τὰ αἰσχρά, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν, τοῦτο δ' ἦν τὸ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς εἶναι, ἐφ' ἡμῖν ἄρα τὸ ἐπιεικέσι καὶ φαύλοις εἶναι. (4) Τὸ δὲ λέγειν ὡς

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς οὐδ' ἄκων μάκαρ,

ἔοικε τὸ μὲν ψευδεῖ τὸ δ' ἀληθεῖ· μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων, ἡ δὲ μοχθηρία ἑκούσιον. (5) Ἢ τοῖς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητητέον, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐ φατέον ἀρχὴν εἶναι οὐδὲ γεννητὴν τῶν πράξεων ὥσπερ καὶ τέκνων. (6) Εἰ δὲ ταῦτα φαίνεται καὶ μὴ ἔχομεν εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναγαγεῖν παρὰ τὰς ἐφ' ἡμῖν, ὧν καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσια. (7) Τούτοις δ' ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νομοθετῶν· κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας μοχθηρά, ὅσοι μὴ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι, τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν, ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες. Καίτοι ὅσα μήτ' ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μήθ' ἑκούσια, οὐδεὶς

Quoniam igitur pertinent, voluntas quidem ad finem, consilium vero et propositum ad illa quæ ad finem spectant, consequens est ut, quæ in eis vertuntur actiones, et consilio suscipiantur et sponte. At functiones et munera virtutum in his vertuntur. (2) Itaque virtus in nostra est potestate; similiterque et vitium. Quas enim res agere in nobis situm est, eas etiam non agere possumus; et quas non agere in nobis situm est, earundem quoque agendarum potestas nostra est. Itaque si quid agere quod honestum sit in nobis situm est, non agere quoque quod turpe sit in nobis erit situm; et si non agere est in nobis quanquam honestum, etiam quod est turpe agere in nobis erit situm. (3) Quodsi honesta et turpia agere nostri arbitrii est, similiterque non agere (hoc autem erat bonos et malos esse), nostri quoque arbitrii erit profecto, ut probi et improbi simus. (14) Jam vero quod dicitur:

Sponte improbus nemo, nec invitus beatus ullus est,

partim falsum partim verum esse videtur. Nam invitus quidem beatus est nemo; vitiositas autem sponte nostra contrahitur; (5) alioquin ea quæ jam nunc dicta sunt, erunt in dubium inque controversiam vocanda, negandumque erit, hominem esse principium ac parentem actionum, ut et liberorum. (9) Quodsi hæc nobis probantur et vera videntur, neque possumus actiones ad alia principia præterquam ad ea quæ in nobis insunt, revocare: profecto quarum rerum principia in nobis insunt, eæ res quoque in nobis sitæ sunt, nostraque sponte suscipiuntur. (7) Atque hæc ita habere quum privatim singuli testari videntur, tum publice legum latores. Eos enim qui res flagitiosas admittunt, castigant supplicioque afficiunt, modo non per vim aut inscientiam, quæ ipsorum culpa contracta non sit, admiserint; eos contra, qui res præclaras gesserint, honoribus et præmiis ornant, quasi hos exercitaturi, illos a maleficio deterrituri. Atqui ad ea excitat nemo, quæ neque

προτρέπεται πράττειν, ὡς οὐδὲν πρὸ ἔργου ὂν τὸ πεισθῆναι μὴ θερμαίνεσθαι ἢ ἀλγεῖν ἢ πεινῆν ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. (8) Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι, τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι. (10) Ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός ἐστιν ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι. Ἀλλὰ τοῦ τοιούτους γενέσθαι αὐτοὶ αἴτιοι, ζῶντες ἀνειμένως, καὶ τοῦ ἀδίκους ἢ ἀκολάστους εἶναι, οἱ μὲν κακουργοῦντες, οἱ δὲ ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες· αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι τοιούτους ποιοῦσιν. (11) Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς ἡντινοῦν ἀγωνίαν ἢ πρᾶξιν· διατελοῦσι γὰρ ἐνεργοῦντες. (12) Τὸ μὲν οὖν ἀγνοεῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, κομιδῇ ἀναισθήτου. (13) Ἔτι δ' ἄλογον τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶναι ἢ τὸν ἀκολασταίνοντα ἀκόλαστον. Εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη, (14) οὐ μὴν ἐάν γε βούληται, ἄδικος ὢν παύσεται καὶ ἔσται δίκαιος· οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν ὑγιής· καὶ εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἑκὼν νοσεῖ, ἀκρατῶς βιοτεύων καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. Τότε μὲν οὖν ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν, προεμένῳ δ' οὐκέτι, ὥσπερ οὐδ' ἀφέντι λίθον ἔτι αὐτὸν δυνατὸν ἀναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτῷ τὸ βαλεῖν καὶ ῥῖψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐπ' αὐτῷ. Οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ καὶ τῷ ἀκολάστῳ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐξῆν τοιούτοις μὴ γενέσθαι, διὸ ἑκόντες εἰσί· γενομένοις δ' οὐκέτι ἔξεστι μὴ εἶναι. (15) Οὐ μόνον δ' αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ἐπιτιμῶμεν· τοῖς μὲν γὰρ διὰ φύσιν αἰσχροῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ, τοῖς δὲ δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν καὶ πήρωσιν· οὐθεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει ἢ ἐκ νόσου ἢ ἐκ πληγῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι· τῷ δ' ἐξ οἰνοφλυγίας ἢ ἄλλης ἀκολασίας πᾶς ἂν ἐπιτιμήσαι. (16) Τῶν δὴ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν αἱ ἐφ' ἡμῖν ἐπιτιμῶνται, αἱ δὲ μὴ ἐφ' ἡμῖν οὔ. Εἰ δ' οὕτω, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπιτιμώμεναι τῶν κακιῶν ἐφ' ἡμῖν ἂν εἶεν. (17) Εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ· εἰ μὲν οὖν ἕκαστος ἑαυτῷ τῆς ἕξεώς ἐστί πως αἴτιος, καὶ τῆς φαντασίας ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος· εἰ δὲ μή, οὐθεὶς αὑτῷ αἴτιος τοῦ κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν τοῦ τέλους ταῦτα πράττει, διὰ τούτων οἰόμενος αὑτῷ τὸ ἄριστον ἔσεσθαι. Ἡ δὲ τοῦ τέλους ἔφεσις οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φῦναι δεῖ ὥσπερ ὄψιν ἔχοντα, ᾗ κρινεῖ καλῶς καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεται. Καὶ ἔστιν εὐφυής, ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκεν· τὸ γὰρ μέγιστον καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ' ἑτέρου μὴ οἷόντε

in nobis posita sunt, neque sponte nostra obeuntur: nimirum quod nihil referat, suaderi nobis ut ne vel caleamus vel doleamus vel esuriamus vel aliquid aliud tale; nihilo enim magis ea perpetiemur. (8) Atque hoc vel illo quoque confirmatur, quod in peccatis ignorantiæ tum demum pœnam constituunt legum latores, si quis sibi ipse suæ inscientiæ causa esse videatur: ut, in ebrios duplex pœna constituta est; principium enim in ipsis est; nam in eorum potestate erat non inebriari; ebrietas autem causa inscientiæ est. Præterea in eos qui aliquid ignorant eorum quæ legibus sancita sunt, quæ et scienda neque cognitu difficilia sint, animadvertunt: (9) idemque fit in ceteris qui negligentia sua videntur ignorare, quum liceat ipsis non ignorare; poterant enim sibi, ut diligentiam adhiberent, imperare. (10) Sed ejusmodi est aliquis fortasse, ut diligentiam adhibere non possit? At enim ut tales sint, ipsorum culpa est (quippe qui negligenter ac dissolute vivant), ut item injusti atque intemperantes, causa in ipsis versatur: utpote quod eorum alteri in maleficio, alteri in compotationibus et id genus nequitiis ætatem consumant. Nam quales sunt singulares actiones, tales ii qui agunt, efficiuntur. (11) Atque hoc ex iis perspicuum esse potest, qui se in certamine quocumque aut actione exercent: nunquam enim agere intermittunt. (12) Et vero ignorare, qui e studiis et actionibus in qualibet re positis habitus gignantur, hominis est sensu plane carentis. (13) Præterea hoc ipsum a ratione alienum est, qui injuriam alteri faciat, eum injustum, et qui intemperanter vivat, intemperantem effici nolle. Jam si quis sciens eas res agat, quibus evadat injustus, sponte sua profecto efficietur injustus. (14) Neque vero si velit, etiam desinet esse injustus, ac justus fiet: nam ne æger quidem sanus efficiatur, quum velit; nam fere sponte sua morbum contraxit; quippe qui et incontinenter vivebat, et medicorum præcepta aspernabatur. Tunc quidem igitur ei licebat in morbum non incidere: at posteaquam sese projecit, id jam desiit esse integrum, ut nec is qui lapidem misit, retrahere eum jam potest; penes ipsum tamen erat an vellet jacere; principium enim in ipso est. Sic et injusto et intemperanti homini ab initio licebat, talem non esse; idcirco sua voluntate tales sunt; posteaquam vero tales facti sunt, non possunt non esse. (15) Non solum autem animi vitia sponte contrahuntur; sed in nonnullis hominibus etiam quæ sunt corporis; quos etiam reprehendere solemus. Nam qui deformes sunt natura, eos reprehendit nemo; sed eos demum qui propterea, quod exercitationes corporis prætermittunt et valetudinem non curant, id mali contraxerunt. Similisque est imbecillitatis, [deformitatis] et debilitatis ratio. Nemo enim cæcitatem ei qui vel natura vel morbo vel ictu aliquo cæcus est, probri loco objiciat: quin ejus misereatur potius; sed qui ex ebriositate aut aliqua alia intemperantia cæcitatem contraxerit, eum nemo quivis reprehendet. (16) Itaque quæcumque vitia corporis in nostra potestate sunt, ea reprehenduntur: quæ non sunt, non reprehenduntur. Quodsi ita est, in ceteris quoque rebus omnibus ea quæ reprehenduntur vitia, in nostra potestate esse reperientur. (17) Quodsi quis dixerit, id quemque expetere, quod ei videatur bonum; verum non in cujusque potestate esse, quæ species nobis offeratur; sed qualis quisque sit, talem ei finem videri: imo vero si sibi quisque habitus ingenerandi quodammodo causa est, erit et phantasiæ profecto sibi ipse quodammodo causa. Quodsi non est, mali in se admittendi sibi causa erit nemo; sed ignoratione finis male agit, existimans hoc genere vitæ se maximo bono potiturum. Sed appetitionem finis nemo sibi suo arbitratu adoptare potest, verum ita natum esse unumquemque oportet, ut quasi lumen mentis habeat, quo et judicare recte, et id quod vere bonum est, sumere atque optare possit. Atque est ille bene informatus a natura, cui hoc naturæ beneficio bene constitutum est eo quod maxima sit ac pulcherrima isthæc res, quamque ab alio neque consequi neque discere aliquis possit, sed quam

λαβεῖν μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ' οἷον ἔφυ, τοιοῦτον ἕξει, καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ ἂν εἴη εὐφυΐα. Εἰ δὴ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας ἔσται ἑκούσιον; (18) Ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει ἢ ὁπωσδήποτε φαίνεται καὶ κεῖται, τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ' ἀναφέροντες πράττουσιν ὁπωσδήποτε. (19) Εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται οἱονδήποτε ἀλλά τι καὶ παρ' αὐτόν ἐστιν, εἴτε τὸ μὲν τέλος φυσικόν, τῷ δὲ τὰ λοιπὰ πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον ἡ ἀρετὴ ἑκούσιόν ἐστιν, οὐθὲν ἧττον καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη· ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι καὶ εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει. (20) Εἰ οὖν, ὥσπερ λέγεται, ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἀρεταί (καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοί ἐσμεν, καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα), καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν· ὁμοίως γάρ.

[VIII.] (21) Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν τό τε γένος τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσιν, καὶ ὅτι ἕξεις, ὑφ' ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων πρακτικαὶ καθ' αὑτάς, καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσιοι, καὶ οὕτως ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. (22) Οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν ἕξεων δὲ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἕκαστα δὲ ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν· ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι.

[IX.] (23) Ἀναλαβόντες δὴ περὶ ἑκάστης, εἴπωμεν τίνες εἰσὶ καὶ περὶ ποῖα καὶ πῶς· ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσίν. Καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρείας.

talem obtineat quisque qualis ipsi a natura data est: adeoque ipsum illud, bene et pulchre a natura factam esse hanc partem, fuerit perfecta et vera naturæ bonitas. Hæc si vera sunt, quamobrem virtus magis quam vitium nostra sponte ac voluntate suscipi dicetur? (18) Utrique enim, et viro bono et improbo homini, natura vel quolibet alio modo finis et videtur et positus est: reliqua vero omnia ad hunc referentes agunt, quoquo modo agant. (19) Sive igitur finis non natura ostenditur alicui, qualiscumque demum ille fuerit, sed ad eum statuendum aliquid etiam amplius unicuique suppetit, sive etiam finis ipse a natura est, at cetera illa (quæ videlicet ad finem assequendum suscipiuntur) vir bonus voluntate suscipit, atque ob id jam voluntaria est virtus: nihilominus profecto vitium quoque erit voluntarium sponteque contrahetur. Æque enim in homine malo atque in bono viro inest hoc, ut per se agere possit, ut maxime in fine statuendo nihil detur voluntati. (20) Quodsi ergo, ut dicitur, virtutes sponte nostra comparantur, idque ex eo, quia habituum causas quodammodo nos ipsi præstamus, et deinde pro eo atque sic vel sic affecti sumus, etiam finem nobis proponimus alium atque alium: profecto vitia quoque ipsa sponte nostra contrahentur: similis enim est utrorumque ratio.

[VIII.] (21) Ac de virtutibus quidem universe a nobis dictum est, earumque genus rudi quadam effigie adumbratum: nimirum quod sint medietates, et quod habitus; hinc a quibus rebus gignantur ii habitus; tum eosdem habitus ad eas res agendas valere, et hoc per se; et esse in nobis sitos, et nostra sponte suscipi, et ita, ut recta ratio præscripserit. (22) Aliter vero actiones nostra voluntate suscipi dicuntur, aliter habitus. Actionum enim a principio ad extremum domini sumus, quum rerum singularium cognitionem habemus: habituum vero principium dumtaxat in nostra est potestate. At quæ a rebus singularibus fit ad habitum accessio, nota non est; ut in morbis evenit. Quia vero sic aliterve tractare res singulares nobis licebat, idcirco habitus nostra sponte suscipi dicuntur.

[IX.] (23) De singulis igitur virtutibus disputationem a capite repetitam ordiamur, quæ sint, et qualibus in rebus versentur, et quomodo. Eodem negotio quot sint numero virtutes, planum fiet. Ac primum de fortitudine dicamus.

CAP. VI. [IX.]

Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάρρη, ἤδη καὶ πρότερον εἴρηται. (2) Φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά, ταῦτα δ' ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ. (3) Φοβούμεθα μὲν οὖν πάντα τὰ κακά, οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον, ἀλλ' οὐ περὶ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· ἔνια γὰρ καὶ δεῖ φοβεῖσθαι καὶ καλόν, τὸ δὲ μὴ αἰσχρόν, οἷον ἀδοξίαν· ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος ἐπιεικὴς καὶ αἰδήμων, ὁ δὲ μὴ φοβούμενος ἀναίσχυντος· λέγεται δ' ὑπό τινων ἀνδρεῖος κατὰ μεταφοράν· ἔχει γάρ τι ὅμοιον τῷ ἀνδρείῳ· ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. (4) Πενίαν δ' ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι οὐδὲ νόσον, οὐδ' ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας μηδὲ δι' αὐτόν. Ἀλλ' οὐδ' ὁ περὶ ταῦτα ἄφοβος ἀνδρεῖος. Λέγομεν δὲ καὶ τοῦτον καθ' ὁμοιότητα· ἔνιοι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις δειλοὶ ὄντες ἐλευθέριοί εἰσι καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχουσιν. (5) Οὐδὲ δὴ εἴ τις ὕβριν περὶ παῖδας καὶ γυναῖκα φοβεῖται ἢ φθόνον ἤ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν· οὐδ' εἰ θαρρεῖ μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος. (6) Περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀνδρεῖος; ἢ περὶ τὰ μέγιστα; οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετι-

Fortitudinem igitur esse medietatem quæ in formidine et fiducia vertitur, jam ante diximus. (2) Timemus autem ea scilicet, quæ terribilia sunt; ea vero sunt, ut simpliciter dicamus, mala: unde etiam timorem exspectationem mali esse definiunt; (3) ac timemus quidem mala omnia: ut infamiam, paupertatem, morbum, solitudinem ab amicis, mortem, non tamen videtur in his omnibus vir fortis versari. Sunt enim quæ pertimescere et oportet et est honestum, et contra contemnere turpe est, velut infamiam (nam qui eam metuit, et probus est et pudens; qui vero non metuit, impudens; sed is a nonnullis fortis appellatur ex quadam translatione sermonis: quoniam quidpiam habet forti simile; nam aliquis ab omni metu liber est vir fortis); (4) paupertatem vero pertimescere fortasse non oportet, nec morbum, neque ea omnia (ut semel dicam) quæ non a vitio nascuntur, neque culpa nostra contrahuntur. Nec tamen vel is qui in his se a metu vacuum præstiterit, fortis dicendus est; fortem tamen eum quoque ex similitudine dicimus. Nonnulli enim quum in belli periculis timidi sint, liberales sunt tamen et in pecunia amittenda fidenti ac præsenti sunt animo. (5) Jam qui contumeliam in liberos et uxorem extimescit vel invidiam vel aliquid ejus generis, timidus minime est: neque fortis item is, qui animo confidit tum, quum se flagellis verberatum iri videat. (6) Quibus ergo in rebus formidolosis vir fortis cernitur? nonne in maximis? Nec

κώτερος τῶν δεινῶν. Φοβερώτατον δ' ὁ θάνατος· πέρας γάρ, καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακὸν εἶναι. (7) Δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι, οἷον εἰ ἐν θαλάττῃ ἢ ἐν νόσοις. (8) Ἐν τίσιν οὖν; ἢ ἐν τοῖς καλλίστοις; τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ. (9) Ὁμόλογοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ παρὰ τοῖς μονάρχοις. (10) Κυρίως δὴ λέγοιτ' ἂν ἀνδρεῖος ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδεής, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει ὑπόγυια ὄντα· τοιαῦτα δὲ μάλιστα τὰ κατὰ πόλεμον. (11) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος, οὐχ οὕτω δὲ ὡς οἱ θαλάττιοι· οἱ μὲν γὰρ ἀπεγνώκασι τὴν σωτηρίαν καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν, οἱ δὲ εὐέλπιδές εἰσι παρὰ τὴν ἐμπειρίαν. (12) Ἅμα δὲ καὶ ἀνδρίζονται ἐν οἷς ἐστὶν ἀλκὴ ἢ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν· ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ φθοραῖς οὐθέτερον ὑπάρχει.

enim quisquam res horribiles et asperas patientius tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilius est morte; nam et omnium rerum est extremum, nihilque reliquum esse mortuo videtur nec bonum nec malum. (7) Sed nec in omni mortis genere vir fortis cernitur : ut si quis vel in mari naufragio pereat vel morbis. (8) In quonam igitur alio quam in eo quod pulcherrimum est? quales sunt mortes in bello : in maximo enim et pulcherrimo periculo eæ suscipiuntur. (9) Testantur et comprobant hæc quæ dicimus, etiam honores ii qui et in liberis civitatibus et apud reges iis qui in bello ceciderunt, decernuntur. (10) Quocirca fortis proprie dicetur is, qui nec morte honesta, nec iis impendentibus atque instantibus quæ mortem afferunt, perterretur : cujusmodi sunt ea maxime quæ in bellis accidunt. (11) Vacat tamen metu etiam in mari inque morbis vis fortis; licet non sic, ut nautæ. Fortes enim tali tempore quum de salute sua desperant, tum genus hoc ipsum mortis ægre ferunt; nautas vero usus et experientia confirmavit beneque sperare docuit. (15) Simul etiam illi comparant se ad fortitudinem in iis rebus, in quibus spectari potest robur aut in quibus pulchrum est mori; quorum neutrum in illis alteris generibus interitus reperitur.

CAP. VII. [X.]

Τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό, λέγομεν δέ τι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Τοῦτο μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν τῷ γε νοῦν ἔχοντι, τὰ δὲ κατ' ἄνθρωπον διαφέρει μεγέθει καὶ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ θαρραλέα. (2) Ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἀνέκπληκτος ὡς ἄνθρωπος. Φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς δεῖ δὲ καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ, τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς. (3) Ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον ταῦτα φοβεῖσθαι, καὶ ἔτι τὰ μὴ φοβερὰ ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι. (4) Γίνεται δὲ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ μὲν ὅτι οὐ δεῖ, ἡ δὲ ὅτι οὐχ ὡς δεῖ, ἡ δὲ ὅτι οὐχ ὅτε, ἤ τι τῶν τοιούτων· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαρραλέα. (5) Ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ καὶ οὗ ἕνεκα ὑπομένων καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε, ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, ἀνδρεῖος· κατ' ἀξίαν γάρ, καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος. (6) Τέλος δὲ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν. Καὶ τῷ ἀνδρείῳ δὲ ἡ ἀνδρεία καλόν. Τοιοῦτον δὴ καὶ τὸ τέλος· ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει. Καλοῦ δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρείαν. (7) Τῶν δ' ὑπερβαλλόντων ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ ἀνώνυμος (εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα), εἴη δ' ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηθὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς. Ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ θρασύς. (8) Δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς ἀνδρείας. Ὡς οὖν ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως οὗτος βούλεται φαίνεσθαι· ἐν οἷς οὖν δύναται, μιμεῖται. (9) Διὸ καὶ εἰσὶν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. (10) Ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων δειλός· καὶ γὰρ ἃ μὴ δεῖ καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ. Ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν· ἀλλ' ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων μᾶλλον καταφανής ἐστιν. (11) Δύσελπις δή τις ὁ δειλός· πάντα γὰρ φοβεῖται. Ὁ δ' ἀνδρεῖος

Jam id quod horribile dicitur, non omnibus unum et idem est : vocaturque hoc nomine etiam aliquid quod supra hominem est, quod omnibus qui sanæ mentis sunt, terrorem injicit. Quæ autem homini tolerabilia sunt, ea magnitudine differunt, eoque, quod alia aliis terribiliora sunt aut leviora. Eodemque sese habent modo ea quoque in quibus confidentia versatur. (2) Vir autem fortis imperterritus est, sed ut homo. Proinde hæc talia quoque pertimescet, sed ita ut oportet et ut ratio postulat, subibit, honesti causa : hic enim virtutis finis est. (3) Fieri autem potest ut hæc quis et magis et minus quam debet extimescat : et præterea, ut quæ non sunt formidolosa, perinde ac si talia sint, metuat. (4) Peccata autem committuntur alia, quod id agitur quod non oportet : alia, quod non ut oportet : alia, quod non quo tempore oportet, aut aliquid hujusmodi. Idem de iis in quibus confidentia versatur, sentiendum. (5) Qui igitur ea quæ oportet, et cujus rei causa oportet, et ut oportet, et quando, perfert ac metuit, fortis est : itemque et qui confidit. Nam pro rei dignitate, et ut ratio postulat, patitur et agit vir fortis. (6) Omnis autem actionis finis est quod est secundum habitum. Ad hæc viro forti fortitudo honestum quiddam est. Talis igitur est et finis : suo enim quidque fine definitur. Honesti igitur causa fortis vir et suffert et agit quæ fortitudini consentanea sunt. (7) Ex iis autem qui modum superant, is qui metus vacuitate nimius est, caret nomine; (esse autem multa, quibus nomina imposita non sint, supra diximus :) sed appellari poterit vel insanus quidam, vel doloris sensûs expers, si nihil metuat neque terræ motum neque procellas, quales aiunt esse Gallos. Qui autem in eo modum superat, quod in rebus formidolosis præfidat, audax est. (8) Atque audax etiam arrogans esse sibique fortitudinis laudem sumere videtur. Itaque quo ille animo est in rebus formidolosis, eodem vult hic esse videri; quibuscumque igitur rebus potest, illum imitatur. (9) Ita fit etiam ut plerique illorum timiditatem habeant cum audacia conjunctam. Nam quum in his se jactent audaciamque ostentent, res formidolosas tamen non perferunt. (50) At qui metuendo modum superat, is ignavus timidusque nominatur. Nam et quæ metuenda non sunt, et quemadmodum non sunt, metuit : omniaque ejusdem generis eum comitantur. Confidentia quoque idem deficitur : sed in molestiis quia nimius est, magis sese prodit. (11) Ab omni igitur fere spe derelictus est ignavus; omnia enim pertimescit :

ἐναντίως· τὸ γὰρ θαρρεῖν εὐέλπιδος. (12) Περὶ ταὐτὰ μὲν οὖν ἐστιν ὅ τε δειλὸς καὶ ὁ θρασὺς καὶ ὁ ἀνδρεῖος, διαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν, ὁ δὲ μέσως ἔχει καὶ ὡς δεῖ· καὶ οἱ μὲν θρασεῖς προπετεῖς, καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων, ἐν αὐτοῖς δ' ἀφίστανται, οἱ δ' ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δ' ἡσύχιοι.

[XI.] (13) Καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαρραλέα καὶ φοβερά, ἐν οἷς εἴρηται, καὶ ὅτι καλὸν αἱρεῖται καὶ ὑπομένει, ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πενίαν ἢ ἔρωτα ἤ τι λυπηρὸν οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, καὶ οὐχ ὅτι καλὸν ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρεία τοιοῦτόν τι.

contra vero fortis; confidere enim hominis est bona spe freti. (12) In iisdem igitur rebus timidus, audax et fortis versantur : sed non eodem modo in eas affecti sunt. Illi enim modum transeunt ac deserunt : hic mediocritatem servat, seseque in his ita, ut debet, gerit. Atque audaces sane præproperi sunt ac præcipites, periculumque ante, quam est ostensum, adire volunt, in ipso autem periculo a sententia desistunt. At viri fortes in factis ipsis acres sunt, ante facta vero sedati et quieti.

[XI.] (13) Quemadmodum igitur diximus, fortitudo medietas est quæ versatur quum in iis in quibus fiducia spectatur, tum in iis quæ terrorem afferunt, non omnibus, sed iis quæ supra diximus; eaque sumit ac perfert vel quia perferre honestum, vel quia non perferre turpe est. Mori autem fugientem, vel paupertatem vel amorem vel ægritudinem aliquam non est viri fortis, vel ignavi potius : mollis enim animi est, res ærumnosas et laboriosas fugere; at ille non ob id mortem perfert, quod honestum sit ita facere, sed quod malum fugere studeat. Ac fortitudo quidem talis quædam res est.

CAP. VIII. [XI.]

Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους, πρῶτον μὲν ἡ πολιτική· μάλιστα γὰρ ἔοικε· δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνείδη καὶ διὰ τὰς τιμάς. Καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρειότατοι δοκοῦσιν εἶναι παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. (2) Τοιούτους δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν Διομήδην καὶ τὸν Ἕκτορα·

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει·

καὶ Διομήδης,

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.

(3) Ὡμοίωται δ' αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται· δι' αἰδῶ γὰρ καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν (τιμῆς γάρ) καὶ φυγὴν ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος. (4) Τάξαι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό· χείρους δ', ὅσῳ οὐ δι' αἰδῶ ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρόν· ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ,

Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.

(5) Καὶ οἱ προστάττοντες, κἂν ἀναχωρῶσι τύπτοντες τὸ αὐτὸ δρῶσι, καὶ οἱ πρὸ τῶν τάφρων καὶ τῶν τοιούτων παρατάττοντες· πάντες γὰρ ἀναγκάζουσιν. Δεῖ δ' οὐ δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καλόν. (6) Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα ἀνδρεία τις εἶναι· ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρείαν. Τοιοῦτοι δὲ ἄλλοι μὲν ἐν ἄλλοις, ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ' οἱ στρατιῶται· δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι· φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν. (7) Εἶτα ποιῆσαι καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δύνανται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις καὶ τοιαῦτα ἔχοντες ὁποῖα ἂν εἴη καὶ πρὸς τὸ ποιῆσαι καὶ

Esse vero perhibetur fortitudo etiam aliter, et quidem quinque modis; quorum primus est ejus quæ civilis appellatur. Ad illam enim, quæ vere et proprie fortitudo est, hæc proxime videtur accedere. Videntur enim cives pericula subire quum legitimis pœnis atque ignominiis compulsi, tum honoribus ac præmiis invitati. Quare apud eos maxime viri fortissimi reperiuntur, apud quos et infamia notantur ignavi, et honore afficiuntur viri fortes. (2) Ac tales sane introducit etiam Homerus, velut Diomedem et Hectorem :

Primus Pulydamas me turpi labe notabit.

Et Diomedes inquit :

Namque Hector Trojana inter sic agmina dicet :
A me Tydides....

(3) Atque hæc maxime similis illi fortitudini est quæ primo loco a nobis posita est. Nam et de virtute exsistit, quum a pudore proficiscatur, et de honesti appetitione, puta, honoris : et vero ex fuga rei turpis, qualis certe est ignominia. (4) Eundem autem in numerum referre licet illos, qui ab iis quorum sub imperio sunt, fortes esse coguntur; sed hi eo sunt illis deteriores, quod non pudore adducti, sed metu coacti id faciunt; nec eo, quod turpitudinem, sed quod dolorem fugiant. Cogunt enim ii quorum sunt in potestate : quo modo Hector :

Quem vero sese e pugna subducere cernam,
Ut fiat canibus mox faxo voracibus esca.

(5) Cogunt etiam ii qui in primo ordine aliquos locant, ac si retrocedant, eos verberant; item qui ante fossas et alias hujusmodi munitiones aliquos collocant; nam omnes hi cogunt. Atqui fortem virum par est honesto excitatum talem esse, non vi aut necessitate coactum. (6) Atque etiam usus in quaque re sibi fortitudinis nomen vindicat; ex quo et Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Atque usu periti et exercitati alii quidem sunt aliis in rebus, sed in bellicis milites. Nam multi videntur esse belli terrores inanes, quos hi experiendo maxime perspectos habent; atque ob id habentur illi pro fortibus, propterea quod alii, quales sint terrores illi, non intelligunt. (7) Deinde ut adversarios damnis afficere queant, nulloque ipsi detrimento affici, usu et consuetudine consecuti sunt : quippe qui et armis sciunt uti, atque his ipsis etiam instructi sunt

πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κράτιστα. (8) Ὥσπερ οὖν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες. (9) Οἱ στρατιῶται δὲ δειλοὶ γίνονται, ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ φεύγουσι, τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα ἀποθνήσκει, ὅπερ κἀπὶ τῷ Ἑρμαίῳ συνέβη. Τοῖς μὲν γὰρ αἰσχρὸν τὸ φεύγειν καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος· οἱ δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινδύνευον ὡς κρείττους ὄντες, γνόντες δὲ φεύγουσι, τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχροῦ φοβούμενοι· ὁ δ' ἀνδρεῖος οὐ τοιοῦτος. (10) Καὶ τὸν θυμὸν δ' ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν· ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν ὥσπερ τὰ θηρία ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι, ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· ἰτητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους, ὅθεν καὶ Ὅμηρος,

σθένος ἔμβαλε θυμῷ·

καὶ

μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε·

καὶ

δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος·

καὶ

ἔζεσεν αἷμα·

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν καὶ ὁρμήν. (11) Οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν, ὁ δὲ θυμὸς συνεργεῖ αὐτοῖς· τὰ θηρία δὲ διὰ λύπην· διὰ γὰρ τὸ πληγῆναι ἢ φοβεῖσθαι, ἐπεὶ ἐάν γε ἐν ὕλῃ ἢ ἐν ἕλει ᾖ, οὐ προσέρχονται. Οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα διὰ τὸ ὑπ' ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾶν, οὐθὲν τῶν δεινῶν προορῶντα, ἐπεὶ οὕτω γε κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι εἶεν πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν. (12) Οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα τὰ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον. Φυσικωτάτη δ' ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἀνδρεία εἶναι. Καὶ οἱ ἄνθρωποι δὴ ὀργιζόμενοι μὲν ἀλγοῦσι, τιμωρούμενοι δ' ἥδονται· οἱ δὲ διὰ ταῦτα μαχόμενοι μάχιμοι μέν, οὐκ ἀνδρεῖοι δέ· οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· παραπλήσιον δ' ἔχουσί τι. (13) Οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες ἀνδρεῖοι· διὰ γὰρ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι θαρροῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις. Παρόμοιοι δέ, ὅτι ἄμφω θαρραλέοι· ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι διὰ τὰ προειρημένα θαρραλέοι, οἱ δὲ διὰ τὸ οἴεσθαι κρείττους εἶναι καὶ μηθὲν ἀντιπαθεῖν. (14) Τοιοῦτον δὲ ποιοῦσι καὶ οἱ μεθυσκόμενοι· εὐέλπιδες γὰρ γίνονται. Ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσιν· ἀνδρείου

talibus, quæ ad damnum hosti inferendum et a se propulsandum maxime valent. (8) Quamobrem sic, ut cum inermibus armati, et ut athletæ cum luctandi imperitis, decertant. In talibus namque certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est, sed qui plurimum viribus valet corporeque est præstantissimo. (9) Ceterum milites tum timidi sunt, quum et periculum majus est quam ut possint obsistere, et copiis atque apparatu sunt inferiores; primi enim terga vertunt : civiles vero copiæ pugnantes occidunt; id quod Hermæo contigit. Nam et fuga civibus turpis, et mors ita parta salute optabilior est : illi vero initio pugnæ se periculis offerunt ea fiducia, quod sint superiores; sed cognito periculo salutem fuga petunt, mortem pejus turpitudine metuentes. At vero fortis vir non solet esse hujusmodi. (10) Porro iram quoque fortitudini adscribunt. Jam in fortibus esse videntur etiam ii qui ira concitati feruntur, quomodo belluæ in eos irruunt qui eas vulnerarunt : quoniam qui fortes sunt, iidem etiam iracundi. Maximum enim ad pericula adeunda calcar ira admovet; ex quo et Homerus :

Vires addidit ira;

et illud,

Bilem concivit et iram;

et hoc,

Acris per nares subiit furor;

et istud,

Toto fervebat corpore sanguis.

Hæc enim omnia eruptionem atque impetum concitati animi significare videntur. (11) Fortes quidem igitur viri honesti causa res tales gerunt, eosque ira adjuvat : bestiæ vero ob dolorem quo sunt affectæ. Nam vel quod ictæ fuerunt, vel quod hoc metuunt, ob id talia agunt : nam si sint in silva aut palude, neminem aggrediuntur. Non igitur fortes sunt, eo quod dolore et ira incitatæ periculum adeant, nihil eorum quæ gravia et periculosa sunt, providentes. Nam isto quidem modo etiam asinos fortes dicere liceat, quum esuriunt : quoniam ne verberibus quidem a pastu dimoventur. Sed et adulteri, cupiditate inflammati, multa faciunt audacissime. (12) Non igitur fortia sunt ea quæ dolore vel ira elata sese discrimini offerunt. Videtur porro ea fortitudo maxime naturalis esse, quam ira excitavit, eaque adjuncto consilio et fine, vere fortitudo poterit appellari. Itaque et homines, quum irascuntur, dolore; quum injuriam acceptam ulciscuntur, voluptate afficiuntur. Verumtamen qui his causis impulsi pugnant, pugnaces illi quidem, nec tamen fortes appellandi sunt. Non enim propter honestum, neque ita ut ratio monet, id faciunt, sed perturbatione concitati. Ceterum simile quiddam habent fortibus. (13) Sed nec illi qui bona spe animis efferuntur, sunt in fortibus habendi. Nam hi propterea quod et sæpius et multos vicerunt, in periculis fidunt; eo tamen sunt alteris similes, quod utrique fiducia præditi sunt : verumtamen fortes propter eas causas quas diximus, fidunt; hi, quia animum induxerunt, se viribus esse omnium præstantissimos, nihilque incommodi vicissim accepturos. (14) Idem fit ab ebriis quoque; nam bona spe eriguntur; quum vero alia, ac speraverunt, ipsis evenerint, diffugiunt.

δ' ἦν τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα καὶ φαινόμενα ὑπομένειν, ὅτι καλὸν καὶ αἰσχρὸν τὸ μή. (15) Διὸ καὶ ἀνδρειοτέρου δοκεῖ εἶναι τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις ἄφοβον καὶ ἀτάραχον εἶναι ἢ ἐν τοῖς προδήλοις· ἀπὸ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅτι ἧττον ἐκ παρασκευῆς· τὰ προφανῆ μὲν γὰρ κἂν ἐκ λογισμοῦ καὶ λόγου τις προέλοιτο, τὰ δ' ἐξαίφνης κατὰ τὴν ἕξιν. (16) Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, καί εἰσιν οὐ πόρρω τῶν εὐελπίδων, χείρους δ' ὅσῳ ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν, ἐκεῖνοι δέ· διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον· οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἕτερον ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν· ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν ὡς Σικυωνίοις. (17) Οἵ τε δὴ ἀνδρεῖοι εἴρηνται ποῖοί τινες, καὶ οἱ δοκοῦντες ἀνδρεῖοι.

Erat autem viri fortis, quæ formidolosa homini sunt et videntur, ideo perferre, quia et perferre honestum sit, et non perferre turpe. (15) Itaque fortitudinis laudem id magis habet, quod est, in repentinis terroribus sese imperterritum minimeque perturbatum præbere, quam in provisis : vel quia hæc animi constantia magis ab habitu proficiscitur; vel etiam, quia minus præparationis habet. Nam quæ multo ante perspecta sunt, in iis quilibet animi agitatione ac ratione consilium ceperit; at in repentinis ea præstare, id est habitûs. (16) Fortes porro videntur ii quoque qui periculum ignorant; neque hi longe absunt ab iis quibus bona spes animum addit : eo tamen sunt illis deteriores, quod nihil rei aut rationis habent ad ita sentiendum, alteri habent. Itaque hi quidem aliquantum temporis perstant; illi autem in errorem inducti, statim ut aliud esse, ac putaverint, cognoverunt, fugiunt : quod et Argivis accidit, qui in Lacedæmonios inciderunt, pro Sicyoniis eos habentes. (17) Ac vero fortes quidem, et ii item qui similitudinem fortium gerunt, quales sint, diximus.

CAP. IX. [XII.]

Περὶ θάρρη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστίν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά· ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀτάραχος καὶ περὶ ταῦθ' ὡς δεῖ ἔχων ἀνδρεῖος μᾶλλον ἢ ὁ περὶ τὰ θαρραλέα. (2) Τῷ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖοι λέγονται. Διὸ καὶ ἐπίλυπον ἡ ἀνδρεία, καὶ δικαίως ἐπαινεῖται· χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. (3) Οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρείαν τέλος ἡδύ, ὑπὸ τῶν κύκλῳ δ' ἀφανίζεσθαι, οἷον κἂν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδύ, οὗ ἕνεκα, ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί, τὸ δὲ τύπτεσθαι ἀλγεινόν, εἴπερ σάρκινοι, καὶ λυπηρόν, καὶ πᾶς ὁ πόνος· διὰ δὲ τὸ πολλὰ ταῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα οὐδὲν ἡδὺ φαίνεται ἔχειν. (4) Εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρείαν, ὁ μὲν θάνατος καὶ τὰ τραύματα λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἄκοντι ἔσται, ὑπομένει δὲ αὐτά, ὅτι καλὸν ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. Καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἔχῃ πᾶσαν καὶ εὐδαιμονέστερος ᾖ, μᾶλλον ἐπὶ τῷ θανάτῳ λυπηθήσεται· τῷ τοιούτῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ οὗτος μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται εἰδώς· λυπηρὸν δὲ τοῦτο. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνδρεῖος, ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν ἀντ' ἐκείνων αἱρεῖται. (5) Οὐδὲ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται. (6) Στρατιώτας δ' οὐδὲν ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι, ἀλλὰ τοὺς ἧττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δ' ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας· ἕτοιμοι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται. (7) Περὶ μὲν οὖν ἀνδρείας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· τί δ' ἐστίν, οὐ χαλεπὸν τύπῳ γε περιλαβεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

Sed quum in fiducia metuque versetur fortitudo, non tamen peræque in utroque, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, ad eademque ita affectus est animo ut debet, is magis est fortis eo qui in fiducialibus quæ appellantur constantiam retinet. (2) Itaque ex eo fortes viri appellantur, ut supra dictum est, quia res molestas fortiter ferant. Quare etiam molestiæ expers non est fortitudo, et jure laudatur. Difficilius enim est, res molestas toleranter pati, quam sese a jucundis abstinere. (3) Sed tamen videri possit, finem quidem fortitudinis esse jucundum, sed ab iis rebus quæ circumstant, obscurari ac pæne deleri; cujusmodi quippiam in ludis gymnicis accidit. Pugilibus enim finis ipse, cujus causa decertant, jucundus est, corona nimirum et honores; at plagæ ac verbera et omnis denique labor, quod e carne constent, molestia eos afficiunt. Quia porro perquam multa sunt illa, quæ dixi, laboriosa et molesta, finis ipse, qui tenuis et exiguus est, nihil jucunditatis in se inclusum habere videtur. (4) Quodsi talis quoque est fortitudinis natura, mors et vulnera forti viro sunt illa quidem molesta futura, atque invito accident; sed omnia tamen illa perferet, quia et perferre honestum, et non perferre turpe est. Ad hæc, quo magis virtutem omnem complexus fuerit ille ipse, et quo beatior erit, eo molestius mortem feret. Nam vir talis et vita est dignissimus, et ipse quoque maximis bonis spoliatur, idque sciens : quod profecto molestum est. At nihilo minus tamen sese virum fortem præbet; atque eo fortasse etiam magis, quod illis omnibus id quod in bello spectatur honestum, anteponit. (5) Non itaque in omnibus istud virtutibus inest, ut earum actiones habeant jucunditatem, nisi ratione finis. (6) Nihil autem prohibet fortasse, minus præstantes esse milites tales, id est, eos qui vere fortes sint, iis qui et minus fortes sint et nihil aliud boni habeant. Tales enim ad pericula subeunda parati sunt, et vitam exigui quæstus gratia paciscuntur et commutant. (7) Ac de fortitudine quidem hactenus; quæ quid sit non est difficile ex iis, quæ dicta sunt, rudi quadam forma descriptionis cognoscere.

CAP. X. [XIII.]

Μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται αἱ ἀρεταί. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν· ἧττον γὰρ καὶ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας· ἐν τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται. Περὶ ποίας

Sequitur jam ut de temperantia disseramus. Hæ namque duæ virtutes earum animi partium videntur esse, quæ sunt rationis expertes. De hac porro jam ante docuimus, medietatem ipsam esse, versantem in voluptatibus; (minus enim neque eodem modo in doloribus versatur;) atque in his ipsis intemperantia quoque vertitur. Nunc igitur quibus

οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν. (2) Διῃρήσθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαί, οἷον φιλοτιμία, φιλομάθεια· ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, οὗ φιλητικός ἐστιν, οὐθὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας· οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· ὁμοίως δ' οὐδ' οἱ περὶ τὰς ἄλλας ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσιν· τοὺς γὰρ φιλομύθους καὶ διηγητικοὺς καὶ περὶ τῶν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας ἀδολέσχας, ἀκολάστους δ' οὐ λέγομεν, οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις. (3) Περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη, οὐ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας· οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς διὰ τῆς ὄψεως, οἷον χρώμασι καὶ σχήμασι καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· καίτοι δόξειεν ἂν εἶναι καὶ ὡς δεῖ χαίρειν καὶ τούτοις, καὶ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκοήν· τοὺς γὰρ ὑπερβεβλημένως χαίροντας μέλεσιν ἢ ὑποκρίσει οὐθεὶς ἀκολάστους λέγει, οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ σώφρονας. (5) Οὐδὲ τοὺς περὶ τὴν ὀσμήν, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· τοὺς γὰρ χαίροντας μήλων ἢ ῥόδων ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς οὐ λέγομεν ἀκολάστους, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μύρων καὶ ὄψων· χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν ἐπιθυμητῶν. (6) Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν πεινῶσι, χαίροντας ταῖς τῶν βρωμάτων ὀσμαῖς· τὸ δὲ τοιούτοις χαίρειν ἀκολάστου· τούτῳ γὰρ ἐπιθυμητὰ ταῦτα. (7) Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζῴοις κατὰ ταύτας τὰς αἰσθήσεις ἡδονὴ πλὴν κατὰ συμβεβηκός· οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει· τὴν δ' αἴσθησιν ἡ ὀσμὴ ἐποίησεν. Οὐδ' ὁ λέων τῇ φωνῇ τοῦ βοός, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ· ὅτι δ' ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο, καὶ χαίρειν δὴ ταύτῃ φαίνεται. Ὁμοίως δ' οὐδ' ἰδὼν ἢ εὑρὼν ἔλαφον ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει. (8) Περὶ τὰς τοιαύτας δὴ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἐστὶν ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα κοινωνεῖ, ὅθεν ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται· αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ καὶ γεῦσις. (9) Φαίνονται δὴ καὶ τῇ γεύσει ἐπὶ μικρὸν ἢ οὐθὲν χρῆσθαι· τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυμῶν, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες καὶ τὰ ὄψα ἀρτύοντες· οὐ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐχ οἵ γε ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἣ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς καὶ ἐν σιτίοις καὶ ἐν ποτοῖς καὶ τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις. (10) Διὸ καὶ ηὔξατό τις ὀψοφάγος ὢν τὸν φάρυγγα αὑτῷ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ. Κοινοτάτη δὴ τῶν αἰσθήσεων καθ' ἣν ἡ ἀκολασία· καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ ζῷα. (11) Τὸ δὴ τοιούτοις χαίρειν καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν θηριῶδες. Καὶ γὰρ αἱ ἐλευθεριώταται τῶν διὰ τῆς ἁφῆς ἡδονῶν ἀφῄρηνται, οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ τῆς θερμασίας γινόμεναι· οὐ γὰρ περὶ πᾶν τὸ σῶμα ἡ τοῦ ἀκολάστου ἁφή, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

in voluptatibus versetur, facta earum distinctione explicemus. (2) Ac primum distinguantur voluptates ita, ut aliæ sint animi, aliæ corporis, velut honoris cupiditas et discendi studium. Uterque enim horum eo delectatur, cujus amore et studio tenetur : neque corpus tamen afficitur, sed animus potius atque cogitatio. Qui autem hujusmodi voluptatibus dediti sunt, ii nec temperantes nec intemperantes nominantur : ut nec aliis quibuslibet occupati, quæ quidem ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate studioque rerum narrandarum ducuntur, et in rebus quibusvis, quas forte casus obtulerit, totos dies conterunt, eos loquaces vel nugaces, non autem intemperantes dicere solemus; neque eos qui ex pecuniarum jactura vel amicorum ingentem dolorem capiunt. (3) At vero in corporis voluptatibus temperantia versatur, neque tamen in his quidem etiam omnibus. Nam qui delectantur iis rebus quæ aspectu sentiuntur, ut coloribus, figuris, pictura, nec temperantes appellantur nec intemperantes; quum quidem etiam in talia cadere videatur, et ita ut oportet, et supra atque infra modum delectari; (4) item in ea quæ ad auditum pertinent. Neque enim quisquam aut eos qui supra modum cantilenis vel histrionum gestu lætantur, intemperantes appellat, aut eos qui ut oportet, temperantes. (5) Neque item in eos qui ad eas res sic vel sic affecti sunt, quæ sub odoratum cadunt, hæc nomina conveniunt, nisi ex eventu; nam eos qui malorum aut rosarum aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes minime dicimus; sed illos potius qui unguentorum et obsoniorum. His enim gaudent intemperantes, propterea quod eis hæc ipsa earum rerum quas concupiscere solent, memoriam refricant. (6) Quo modo etiam alios, quum esuriunt, ex ciborum odore capere videmus voluptatem. Talibus autem rebus delectari hominis est intemperantis : nam ejus natura est hæc concupiscere. (7) Ac ne ceteris quidem animalibus ex istorum sensuum usu percipitur voluptas, nisi ex eventu. Nam neque leporum odore delectantur canes, sed cibo; sensum vero cibi præsentis odor commovet; neque item leo bovis voce, sed esca; ex voce autem eum propinquum esse sensit; quo fit ut hac delectari videatur. Similiter et cervo viso capreave reperta, non illa quidem re lætatur, sed quia se nactum esse videt quod edat. (8) Vertuntur igitur temperantia et intemperantia in hujusmodi voluptatibus omnibus, quæ nobis sunt etiam cum reliquis animantibus communes. Ex quo serviles eas et belluinas esse apparet. Hæ autem sunt tactus et gustatus voluptates. (9) Ac videntur sane etiam gustatu parum admodum aut etiam prorsus nihil intemperantes uti. De saporibus enim proprie gustatus judicat; ut eos facere videmus, qui vina explorant et obsonia condiunt. Non admodum vero aut etiam nihil plane gustationem sequuntur intemperantes, sed ipsa perceptione ducuntur : quam profecto totam tactus efficit, quum in esculentis et poculentis, tum in iis rebus quæ venereæ appellantur. (10) Quapropter et collum quidam obsoniorum gurges sibi gruis collo longius optavit : ut qui tactu maximam capiebat voluptatem. Omnium igitur sensuum maxime communis est is sensus, in quo posita est intemperantia : meritoque maledicti loco objicienda videatur, propterea quia inest in nobis, non qua homines, sed qua animalia sumus. (11) His igitur talibus delectari eaque vehementius amare belluarum est; namque omnium quæ tactu percipiuntur voluptatum liberalissimæ, eæ, inquam, quæ in gymnasiis frictione et calfactione percipiuntur, hinc exceptæ intelligi debent. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus sparsus est, sed quibusdam partibus circumscribitur.

CAP. XI. [XIII.]

Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι, αἱ δ' ἴδιοι καὶ ἐπίθετοι· οἷον ἡ μὲν τῆς τροφῆς φυσική· πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ὁ ἐνδεὴς ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς τροφῆς, ὁτὲ δ' ἀμφοῖν, καὶ εὐνῆς, φησὶν Ὅμηρος, ὁ νέος καὶ ἀκμάζων· (2) τὸ δὲ τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε, οὐκέτι πᾶς, οὐδὲ τῶν αὐτῶν. Διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικόν· ἕτερα γὰρ ἑτέροις ἐστὶν ἡδέα, καὶ ἔνια πᾶσιν ἡδίω τῶν τυχόντων. (3) Ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι καὶ ἐφ' ἕν, ἐπὶ τὸ πλεῖον· τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυχόντα ἢ πίνειν ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ, ὑπερβάλλειν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν τῷ πλήθει· ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία. Διὸ λέγονται οὗτοι γαστρίμαργοι, ὡς παρὰ τὸ δέον πληροῦντες αὐτήν. Τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. (4) Περὶ δὲ τὰς ἰδίας τῶν ἡδονῶν πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσιν· τῶν γὰρ φιλοτοιούτων λεγομένων ἢ τῷ χαίρειν οἷς μὴ δεῖ, ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοί, ἢ μὴ ὡς δεῖ, κατὰ πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι ὑπερβάλλουσιν· καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐνίοις οἷς οὐ δεῖ (μισητὰ γάρ), καὶ εἴ τισι δεῖ χαίρειν τῶν τοιούτων, μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. (5) Ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ ὅτι ἀκολασία καὶ ψεκτόν, δῆλον· περὶ δὲ τὰς λύπας οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων, ἀκόλαστος δὲ τῷ μή, ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, ὅτι τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνει (καὶ τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή), ὁ δὲ σώφρων τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ καὶ τῷ ἀπέχεσθαι τοῦ ἡδέος. [XIV.] (6) Ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων ἢ τῶν μάλιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ὥστε ἀντὶ τῶν ἄλλων ταῦθ' αἱρεῖσθαι· διὸ καὶ λυπεῖται καὶ ἀποτυγχάνων καὶ ἐπιθυμῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία· ἀτόπῳ δ' ἔοικε τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι. (7) Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες οὐ πάνυ γίνονται· οὐ γὰρ ἀνθρωπική ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῷα διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ τοῖς μὲν χαίρει τοῖς δ' οὔ· εἰ δέ τῳ μηδέν ἐστιν ἡδὺ μηδὲ διαφέρει ἕτερον ἑτέρου, πόρρω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι· οὐ τέτευχε δ' ὁ τοιοῦτος ὀνόματος διὰ τὸ μὴ πάνυ γίνεσθαι. (8) Ὁ δὲ σώφρων μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει· οὔτε γὰρ ἥδεται οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει, οὔθ' ὅλως οἷς μὴ δεῖ οὔτε σφόδρα τοιούτῳ οὐδενί, οὔτ' ἀπόντων λυπεῖται οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως, οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων οὐθέν· ὅσα δὲ πρὸς ὑγίειάν ἐστιν ἢ πρὸς εὐεξίαν ἡδέα ὄντα, τούτων ὀρέξεται μετρίως καὶ ὡς δεῖ, καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων ἢ παρὰ τὸ καλὸν ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν. Ὁ γὰρ οὕτως ἔχων μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας· ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

Cupiditatum autem aliæ communes esse videntur, aliæ propriæ et ascitæ : ut cibi cupiditas naturalis est; alimentum enim vel siccum vel humidum vel etiam utrumque appetunt, quum eo indigent, omnes : lectum vero jugalem (ut ait Homerus) adolescens et qui floret ætate : (2) at vero ut talia aut talia appetantur, id non jam est cujuslibet; neque eadem omnes desiderant. Itaque hoc proprie nostrum videtur esse. Et habet tamen etiam istud quippiam a natura insitum : alii enim aliis delectantur, et omnes certa quædam magis delectant quam quævis alia. (3) In naturalibus igitur illis cupiditatibus labuntur pauci, atque id in uno fere : nempe in eo quod nimium est. Nam comesse aut bibere quæ forte oblata sint, quoad plenior sis quam naturæ necessitas postulat, nihil aliud est quam modum naturæ convenientem copia superare. Id enim quod deest explere velle, ea est naturalis cupiditas. Itaque appellantur hi γαστρίμαργοι (*id est* ventri usque ad insaniam indulgentes), quippe ventrem præter modum implentes. Atque istud quidem eorum est, qui maxime servili ingenio præditi sunt. (4) At vero in propriis voluptatibus complures, et multis modis peccant. Nam quum hujus aut illius rei amantes ex eo dicantur, vel quod re delectentur ea qua non oportet, vel quod nimium delectentur, vel quod ita ut vulgus, vel quod non ita ut oportet : intemperantes his omnibus in rebus modum superant. Nam et quibus rebus non oportet (quæ scilicet odio dignæ sunt) delectantur : et si maxime quibusdam talibus rebus delectari conveniat, magis tamen quam oportet, aut etiam ita ut solet vulgus, iis delectantur. (5) De voluptate quidem igitur liquet, in ea id quod est nimium esse intemperantiam et rem vituperandam. In doloribus autem non ut vir fortis, sic temperans ex eo quod dolores perferat, appellatur sicuti nec intemperans ex eo quod illos non perferat : sed eo intemperans dicitur, quod ægrius quam debet ferat, nullam se corporis percipere voluptatem (et quidem hunc ei dolorem affert ipsa voluptas); temperans contra ex eo dicitur, quod non afficiatur molestia propter absentiam jucundi, nec propter ejusdem abstinentiam. [XIV.] (6) Intemperans igitur omnia quæ jucunda sunt, concupiscit; aut certe, quæ jucundissima : atque a cupiditate ita trahitur, ut illa ceteris habeat potiora. Ideo dolore angitur, et quum voluptatibus potiri non potest, et quum eas concupiscit. Semper enim cupiditas est cum dolore conjuncta, quantumvis absurdum hoc esse videatur dictu, propter voluptatem dolore affici. (7) Sed qui in voluptatibus expetendis modum deserant, minusque quam oportet iis delectentur, rarissime inveniuntur. Nam hujusmodi stupore præditum esse, id vero humanum non est, quum cetera quoque animalia pabulum a pabulo discernant et hoc delectentur, illo non item. Quodsi cui nihil sit jucundum, nihilque differre alterum ab altero videatur, is profecto ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniam igitur, qui talis sit, non admodum reperitur, nomen etiam non invenit. (8) Temperans autem in his rebus mediocritatem servat. Nam neque iis delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius : neque omnino, quibus ex rebus capienda voluptas non est, ex iis capit voluptatem; neque ulla re tali vehementer delectatur : neque si eæ res absint, discruciatur, neque eas concupiscit, aut concupiscit certe moderate, nec magis quam debet, nec quo tempore non debet; neque omnino quicquam tale. Quæ quidem ita jucunda sunt, ut eadem ad bonam valetudinem vel optimum corporis habitum pertineant, ea non nisi modice et ut debet concupiscet; adeoque cetera etiam quæ his non sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris non exhauritur. Nam qui ista non cavet, is vehementius quam par sit, tales voluptates amplectitur. At temperans talis non est, sed rectæ rationi paret.

CAP. XII. [XV.]

Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην, ὧν τὸ μὲν αἱρετόν, τὸ δὲ φευκτόν. (2) Καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν, ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, μᾶλλον δ' ἑκούσιον· διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον. Καὶ γὰρ ἐθισθῆναι ῥᾷον πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τὰ τοιαῦτα, καὶ οἱ ἐθισμοὶ ἀκίνδυνοι· ἐπὶ δὲ τῶν φοβερῶν ἀνάπαλιν. (3) Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον· αὐτὴ μὲν γὰρ ἄλυπος, ταῦτα δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν, ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν καὶ τἆλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι. (4) Τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν τὰ μὲν καθ' ἕκαστα ἑκούσια, ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ, τὸ δ' ὅλον ἧττον· οὐθεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος εἶναι. (5) Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν· ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα. Πότερον δ' ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐθὲν πρὸς τὰ νῦν διαφέρει, δῆλον δ' ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου. (6) Οὐ κακῶς δ' ἔοικε μετενηνέχθαι· κεκολάσθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον καὶ πολλὴν αὔξησιν ἔχον, τοιοῦτον δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία, καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις. (7) Εἰ οὖν μὴ ἔσται εὐπειθὲς καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, ἐπὶ πολὺ ἥξει· ἄπληστος γὰρ ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις καὶ πανταχόθεν τῷ ἀνοήτῳ, καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενές, κἂν μεγάλαι καὶ σφοδραὶ ὦσι, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούουσιν. Διὸ δεῖ μετρίας εἶναι αὐτὰς καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηθὲν ἐναντιοῦσθαι. (8) Τὸ δὲ τοιοῦτον εὐπειθὲς λέγομεν καὶ κεκολασμένον· ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. (9) Διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ· σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν, καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. (10) Ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

Videtur autem intemperantia magis quam timiditas sponte ac voluntate suspici: illa enim propter voluptatem, hæc propter dolorem; quorum alterum optabile est, alterum fugiendum. (2) Ac dolor quidem naturam ejus qui angitur, de statu suo deturbat et interimit: voluptas autem nihil tale facit; et proinde est aliquid magis voluntarium, eamque ob rem probrosior ac flagitiosior est; nam etiam facilius est rerum jucundarum mediocritati servandæ adsuefieri. Multa enim hujusmodi in vita quotidiana occurrunt, et assuefaciendi exercitatio periculo vacat; id quod contra fit in rebus formidolosis. (3) Porro non æque voluntarium timiditas ut habitus esse videtur quam actiones timidæ singulares. Habitus enim expers doloris est; actiones doloris magnitudine homines exterrent, adeo ut etiam arma abjiciant, aliaque suæ personæ indecora faciant. Itaque videntur esse violentæ. (4) Contra fit in intemperante. Actiones enim singulares sponte ab eo suscipiuntur, nempe concupiscente atque appetente: universale vero non item; intemperans enim esse cupit nemo. (5) Ceterum ipsum nomen intemperantiæ [*græce* non-coercitionis] etiam ad peccata puerorum accommodamus; est enim ipsis cum hoc genere quædam similitudo. Utrum autem ab utro mutuetur appellationem, ad institutum nostrum nihil facit; etsi perspicuum est illud quidem, a priore posterius esse nominatum. (6) Nec male sane translatio videtur esse facta. Id enim castigandum et coercendum est, quod turpia concupiscit, et quod magnopere potest amplificari: qualia sunt maxime cupiditas et puer. Nam et pueri ita vivunt, ut cupiditatem tanquam vitæ suæ ducem sequantur; maximeque in his rerum jucundarum appetitio dominatur. (7) Sane quidem si non parebit rationi neque sub ejus erit imperio ista affectio, augescet admodum. Est enim inexplebilis rerum jucundarum appetitio, et undequaque excitatur in stulto; tum cupiditatis usus vires ejus ipsius stultæ affectionis, quæ cognatum aliquid est ipsi, amplificat; adeoque si magnæ sint et vehementes cupiditates, mentem ipsam ac rationem de sua sede deturbare solent. Danda igitur opera est, ut mediocres sint ac modicæ, neque quicquam rationi adversentur. (8) Atque hoc ipsum sane obediens et castigatum dicimus. Ut enim puer ex pædagogi præscriptione vivere, ita et vis hæc concupiscendi obtemperare rationi debet. (9) Quocirca debet in viro temperante cum ratione consentire ea pars animi, quæ ad concupiscendum valet. Utrique enim proposita meta honestum est, appetitque temperans, quæ oportet, et quemadmodum, et quo tempore oportet: quæ quidem est etiam rationis lex atque institutio. (10) Ac de temperantia quidem hactenus.

LIBER IV.

CAP. I.

Λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος, δοκεῖ δ' εἶναι ἡ περὶ χρήματα μεσότης· ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν, μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει. (2) Χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. (3) Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις· καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπτομεν ἀεὶ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι, τὴν δ' ἀσωτίαν ἐπιφέρομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες· τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς ἀσώτους

Deinceps de liberalitate dicamus. Ea videtur esse medietas in pecunia tractanda. Nam laus hominis liberalis non versatur in rebus bellicis neque in iis quibus commendatur temperans, neque rursus in judiciis; sed in dandis accipiendisque pecuniis ac magis sane in dandis. (2) Pecunias autem appellamus omnia, quorum æstimationem metitur numus. (3) Porro etiam Asotia (*hoc est* profusio ac luxuria) et illiberalitas sive avaritia sunt in pecunia Nimium et Parum. Atque illiberalitatem quidem semper iis adscribimus, qui nimium sunt pecuniæ studiosi. Asotiam autem usurpamus interdum plura vitia complectendo (*profusionem scilicet cum libidine et petulantia*); incontinentes enim inque luxuria sumptuosos, asotos, hoc est

καλοῦμεν. (4) Διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι· πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν. Οὐ δὴ οἰκείως προσαγορεύονται. (5) Βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν· ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος, δοκεῖ δ' ἀπώλειά τις αὑτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος. Οὕτω δὴ τὴν ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα. (6) Ὧν δ' ἐστὶ χρεία, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ καὶ κακῶς· ὁ πλοῦτος δ' ἐστὶ τῶν χρησίμων· ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται ὁ ἔχων τὴν περὶ τοῦτο ἀρετήν· καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα ἀρετήν. Οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος. (7) Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις· ἡ δὲ λῆψις καὶ ἡ φυλακὴ κτῆσις μᾶλλον. Διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι οἷς δεῖ ἢ λαμβάνειν ὅθεν δεῖ καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν οὐ δεῖ. Τῆς γὰρ ἀρετῆς μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν· (8) οὐκ ἄδηλον δ' ὅτι τῇ μὲν δόσει ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ καλὰ πράττειν, τῇ δὲ λήψει τὸ εὖ πάσχειν ἢ μὴ αἰσχροπραγεῖν. Καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι, καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον. (9) Καὶ ῥᾷον δὲ τὸ μὴ λαβεῖν τοῦ δοῦναι· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον προΐενται μᾶλλον ἢ οὐ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον. (10) Καὶ ἐλευθέριοι δὲ λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην· (11) οἱ δὲ λαμβάνοντες οὐδ' ἐπαινοῦνται πάνυ. Φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ' ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ, τοῦτο δ' ἐν τῇ δόσει. [II.] (12) Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαὶ καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα. Καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς· οἷς γὰρ δεῖ καὶ ὅσα καὶ ὅτε, καὶ τἆλλα ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει. (13) Καὶ ταῦτα ἡδέως ἢ ἀλύπως· τὸ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἡδὺ ἢ ἄλυπον, ἥκιστα δὲ λυπηρόν. (14) Ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τιν' ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος ἀλλ' ἄλλος τις ῥηθήσεται. Οὐδ' ὁ λυπηρῶς· μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ' ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως, τοῦτο δ' οὐκ ἐλευθερίου. (15) Οὐδὲ λήψεται δὲ ὅθεν μὴ δεῖ· οὐδὲ γάρ ἐστι τοῦ μὴ τιμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις. (16) Οὐκ ἂν εἴη δὲ οὐδ' αἰτητικός· οὐ γάρ ἐστι τοῦ εὖ ποιοῦντος εὐχερῶς εὐεργετεῖσθαι. (17) Ὅθεν δὲ δεῖ, λήψεται, οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλὸν ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον, ὅπως ἔχῃ διδόναι. Οὐδ' ἀμελήσει τῶν ἰδίων, βουλόμενός γε διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν. Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ καὶ ὅτε καὶ οὗ καλόν. (18) Ἐλευθερίου δ' ἐστὶ σφόδρα καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω· τὸ γὰρ μὴ ἐπιβλέπειν ἐφ' ἑαυτὸν ἐλευθερίου. (19) Κατὰ τὴν οὐσίαν δ' ἡ ἐλευθεριότης λέγεται· οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει, αὕτη δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν δίδωσιν. Οὐθὲν δὴ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπ' ἐλαττόνων διδῷ. (20) Ἐλευθεριώτεροι δὲ εἶναι

prodigos, appellamus. (4) Quare et improbissimi videntur isti esse: nam multa simul vitia in eis cumulantur. Sane isti tum proprio nomine minime appellantur. (5) Asotus enim proprie is videtur esse, qui uno vitio affectus est, rem familiarem perdere ac dilapidare: nam qui ipse sese perdit, is est græce ἄσωτος. Unicuique porro pernicies ac perditio quædam sui ipsius esse videtur etiam facultatum interitus, quippe quum his vitam tueamur. Ita profusionis vocabulum fere accipimus. (6) Quarum autem rerum usus aliquis est, iis et recte et perperam uti licet; divitiæ autem sunt ex rebus utilibus: optime porro unaquaque re utitur is qui propria ejus rei virtute præditus est. Ergo optime et divitiis utetur is qui virtutem eam, quæ ad pecuniarum usum pertinet, consecutus erit. Atque hic est liberalis. (7) Usum porro pecuniarum statuimus esse sumptum et dationem. Acceptio namque et custodia quærentis est potius quam utentis. Itaque hominis liberalis est magis, quibus largiendum est, largiri, quam et a quibus accipiendum non est, non accipere. Virtutis enim proprium magis est bene facere, quam aliorum benefacta recipere; itemque res honestas gerere magis ei convenit, quam turpitudinem non admittere. (8) Obscurum porro non est, dationi quidem consequens esse illud, quod vocamus bene facere aliis, et honeste se gerere: acceptioni vero id modo consequens est, quod vocamus bene affici: item, se a turpibus actionibus abstinere. Præterea ei qui donat habetur gratia, non illi qui accipit; similiterque laus illi potius quam huic tribuitur. (9) Tum facilius est non accipere quam dare. Suum enim quisque minus libenter profundere solet, quam non accipere alienum. (10) Præterea liberales dicuntur ii qui largiuntur; qui non accipiunt autem, non liberalitatis sed justitiæ potius nomine laudantur: (11) at qui accipiunt, iis ne partem quidem laudis ullam concedimus. Omnium autem hominum, qui virtutis nomine cari sunt, maxime diliguntur liberales: prosunt enim aliis, dando nimirum ipsis. [II.] (12) Actiones quæ sunt ex virtute, et honestæ sunt, et honesti gratia suscipiuntur. Itaque etiam liberalis et honesti causa, et recte dabit. Nam et quibus dandum est, dabit, et quæ quantumve, et quo tempore, et cetera omnia faciet quæ rectam dandi rationem consequuntur. (13) Et vero libenter quoque ac jucunde dabit, aut certe non gravate. Nam quod virtuti convenienter geritur, jucundum est, aut molestia vacuum, denique tale quod molestiam afferat minime. (14) At qui dat vel quibus dandum non est, vel non honesti gratia, sed alia aliqua causa impulsus: hic non est liberalis, sed aliquo alio nomine appellabitur. Similiter et qui molestia afficitur ex dando. Hic enim pecuniam honestis actionibus anteponet: quod minime convenit liberali. (15) Non etiam, unde non oporteat, accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non est ejus qui pecuniam contemnit. (16) Non erit etiam in poscendo procax; non enim hominis est benefici, facilem ac promptum esse ad beneficium accipiendum. (17) Accipiet tamen unde debebit: verbi gratia, de suis bonis et fructibus: non quod honestum sit, sed quod necessarium, ut habeat dandi facultatem. Neque erit suarum negligens: quippe qui ex his velit aliquibus succurrere; neque quibuslibet largietur: ut suppetat videlicet ei quod largiri possit quibus oportet, et quo tempore, et ubi honestum est. (18) Magnopere autem proprium est hominis liberalis, in dando adeo non esse restrictum, ut sibi pauciora relinquat. Nam sui rationem non habere liberalis est; (19) ceterum ex facultatibus censetur atque appellatur liberalitas. Non enim in multitudine eorum quæ dantur, sed in habitu ejus qui dat, sita est vis hujus virtutis; hic autem habitus dat pro facultatibus. Itaque nihil prohibet quominus liberalior sit qui pauciora donat, si modo ex paucioribus donet. (20) Videntur porro liberaliores esse qui suas facultates non quæsi-

δοκοῦσιν οἱ μὴ κτησάμενοι ἀλλὰ παραλαβόντες τὴν οὐσίαν· ἄπειροί τε γὰρ τῆς ἐνδείας, καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὑτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί. Πλουτεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε ληπτικὸν ὄντα μήτε φυλακτικόν, προετικὸν δὲ καὶ μὴ τιμῶντα δι' αὐτὰ τὰ χρήματα ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως. (21) Διὸ καὶ ἐγκαλεῖται τῇ τύχῃ ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες ἥκιστα πλουτοῦσιν. Συμβαίνει δ' οὐκ ἀλόγως τοῦτο· οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ' ἔχειν μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως ἔχῃ, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων. (22) Οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα, καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν. (23) Ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν καὶ εἰς ἃ δεῖ· ὁ δ' ὑπερβάλλων ἄσωτος. Διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους· τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι ταῖς δόσεσι καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν. (24) Τῆς ἐλευθεριότητος δὴ μεσότητος οὔσης περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ καὶ ὅσα δεῖ, ὁμοίως ἐν μικροῖς καὶ μεγάλοις, καὶ ταῦτα ἡδέως· καὶ λήψεται δ' ὅθεν δεῖ καὶ ὅσα δεῖ. Τῆς ἀρετῆς γὰρ περὶ ἄμφω οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα ὡς δεῖ· ἕπεται γὰρ τῇ ἐπιεικεῖ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις, ἡ δὲ μὴ τοιαύτη ἐναντία ἐστίν. Αἱ μὲν οὖν ἑπόμεναι γίγνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ, αἱ δ' ἐναντίαι δῆλον ὡς οὔ. (25) Ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, λυπήσεται, μετρίως δὲ καὶ ὡς δεῖ· τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι ἐφ' οἷς δεῖ καὶ ὡς δεῖ. (26) Καὶ εὐκοινώνητος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα· δύναται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα. (27) Καὶ μᾶλλον ἀχθόμενος εἴ τι δέον μὴ ἀνάλωσεν ἢ λυπούμενος εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσε, καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος. [III.] (28) Ὁ δ' ἄσωτος καὶ ἐν τούτοις διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ οὐδὲ ὡς δεῖ οὔτε λυπεῖται· ἔσται δὲ προϊοῦσι φανερώτερον. (29) Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δυσίν, ἐν δόσει καὶ λήψει· καὶ τὴν δαπάνην γὰρ εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν. Ἡ μὲν οὖν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει, ἡ δ' ἀνελευθερία τῷ διδόναι μὲν ἐλλείπει, τῷ λαμβάνειν δ' ὑπερβάλλει, πλὴν ἐπὶ μικροῖς. (30) Τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας οὐ πάνυ συνδυάζεται· οὐ γὰρ ῥᾴδιον μηδαμόθεν λαμβάνοντα πᾶσι διδόναι· ταχέως γὰρ ἐπιλείπει ἡ οὐσία τοὺς ἰδιώτας διδόντας, οἵπερ καὶ δοκοῦσιν ἄσωτοι εἶναι. (31) Ἐπεὶ ὅ γε τοιοῦτος δόξειεν ἂν οὐ μικρῷ βελτίων εἶναι τοῦ ἀνελευθέρου. Εὐίατός τε γάρ ἐστι καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας, καὶ ἐπὶ τὸ μέσον δύναται ἐλθεῖν. Ἔχει γὰρ τὰ τοῦ ἐλευθερίου· καὶ γὰρ δίδωσι καὶ οὐ λαμβάνει, οὐδέτερον δ' ὡς δεῖ οὐδ' εὖ. Εἰ δὴ τοῦτο ἐθισθείη ἤ πως ἄλλως μεταβάλοι, εἴη ἂν ἐλευθέριος· δώσει γὰρ οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται ὅθεν οὐ δεῖ. Διὸ καὶ δοκεῖ οὐκ εἶναι φαῦλος τὸ ἦθος· οὐ γὰρ μοχθηροῦ οὐδ' ἀγεννοῦς

verunt ipsi, sed ab aliis partas acceperunt; egestatis enim incommodum non sunt experti; præterea sua cuique opera sunt cariora, ut parentibus et poetis. Difficile est autem, qui liberalis sit, eundem divitem esse; quippe qui nec ad accipiendum sit attentus, nec ad custodiendum; sed ad profundendum facilis, et pecuniam non propter ipsam, sed beneficii conferendi causa alicujus æstimans. (21) Atque ex illo est quod vulgus criminari fortunam solet, quæ minime omnium divites reddat eos qui maxime esse merebantur. Sed in eo nihil inest rationi dissentaneum. Neque enim fieri potest ut pecuniis abundet is cui quo pacto abundare possit, non est curæ : quod nec in ceteris rebus ejusmodi locum habet. (22) Non tamen aut quibus non debet, aut quo tempore non debet, aut ceteris id genus honesti formulis neglectis dabit. Non enim jam liberalitatis esset actio illa : et, si sumptum in hæc faceret, unde in illa impenderet in quæ oportet non haberet. (23) Est enim is liberalis (ut diximus), qui et pro facultatibus et quas in res oportet, sumptum facit. Qui autem modum transit, asotus est; atque ideo reges asotos dicere non solemus. Non enim videtur esse facile, ut donationibus et sumptibus superare possint facultates suas. (24) Quoniam igitur liberalitas medietas est quæ in dandis et accipiendis pecuniis vertitur, largietur et impendet liberalis in eas res, in quas debet, et quantum debet, quum in parvis, tum in magnis : atque hæc faciet libenter ac jucunde; præterea unde et quantum accipere debet, accipiet. Nam quum ipsa hæc virtus medietas sit ad utrumque istud pertinens, utrumque etiam, quemadmodum debet, liberalis administrabit. Bonam enim donationem similis sequitur acceptio : quæ autem similis illi non est, contraria est. Tam datio igitur quam acceptio, quum se mutuo consequuntur, simul in eodem homine inesse possunt; at contrarias easdem non posse apparet. (25) Jam si liberali evenerit ut contra atque oporteat, atque præter honestum, sumptum faciat : ægre fert ille quidem, sed modice et ut debet. Virtutis est enim et quibus rebus et quomodo lætandum et dolendum est, lætari ac dolere. (26) Præterea benignum ac facilem se præbet liberalis in pecunia communicanda; perpeti enim injuriam potest, quippe qui non magni faciat pecuniam, (27) et molestius ferat, se, quum res postularet, sumptum non fecisse, quam, quum facere non oporteret, fecisse; neque illi probatur Simonidis ratio. [III.] (28) Prodigus autem etiam in his semper peccat. Nam neque gaudet neque dolet quibus aut quomodo debet; quod ex iis quæ posterius dicentur a nobis, planum fiet. (29) Atque hoc jam ante diximus, profusionem et illiberalitatem nimium esse et parum : et horum utrumque in duobus consistere, in dando scilicet et accipiendo. Nam et sumptum in genere donationis locamus. Ac profusio quidem dando et non accipiendo rectum modum superat; accipiendo autem eundem non assequitur. Illiberalitas vero dando modum non assequitur, accipiendo superat. Quæ tamen omnia intelligi debent de parvis. (30) Ea porro quæ profusionis esse modo diximus, minime una habent incrementum. Non enim facile est, eum qui a nemine accipiat, omnibus donare. Nam celeriter deficiunt eorum facultates, qui, quum sint privati, plus æquo largiuntur; qui quidem asoti videntur esse posse. (31) Alioqui aliquis talis videretur non paullo melior esse avaro; facile enim potest ad sanitatem converti, et ætatis maturitate correctus et inopia coactus, atque etiam ad medium pervenire potest, quippe quum in eo insint quæ conveniunt liberali. Nam et donat et non accipit, etsi neutrum facit decenter et recte. Quodsi ad recte et decenter illa agendum adsuescat, aut aliqua alia ratione immutetur, jam liberalis sit. Nam et quibus dandum erit, dabit : neque unde accipere nefas erit, accipiet. Itaque non male moratus esse videtur. Non enim improbi neque degeneris hominis est, sed stulti potius,

τὸ ὑπερβάλλειν διδόντα καὶ μὴ λαμβάνοντα, ἠλιθίου δέ. (32) Ὁ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄσωτος πολὺ δοκεῖ βελτίων τοῦ ἀνελευθέρου εἶναι διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν ὠφελεῖ πολλούς, ὁ δὲ οὐθένα, ἀλλ' οὐδ' αὑτόν. (33) Ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων, καθάπερ εἴρηται, καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καὶ εἰσὶ κατὰ τοῦτο ἀνελεύθεροι. (34) Ληπτικοὶ δὲ γίνονται διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο ποιεῖν μὴ δύνασθαι· ταχὺ γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα. Ἀναγκάζονται οὖν ἑτέρωθεν πορίζειν. Ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηθὲν τοῦ καλοῦ φροντίζειν ὀλιγώρως καὶ πάντοθεν λαμβάνουσιν· διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ πῶς ἢ πόθεν οὐθὲν αὐτοῖς διαφέρει. (35) Διόπερ οὐδ' ἐλευθέριοι αἱ δόσεις αὐτῶν εἰσίν· οὐ γὰρ καλαί, οὐδὲ τούτου αὐτοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους πλουσίους ποιοῦσι, καὶ τοῖς μὲν μετρίοις τὰ ἤθη οὐδὲν ἂν δοῖεν, τοῖς δὲ κόλαξιν ἤ τιν' ἄλλην ἡδονὴν πορίζουσι πολλά. Διὸ καὶ ἀκόλαστοι αὐτῶν εἰσὶν οἱ πολλοί· εὐχερῶς γὰρ ἀναλίσκοντες καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροί εἰσι, καὶ διὰ τὸ μὴ πρὸς τὸ καλὸν ζῆν πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσιν. (36) Ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γενόμενος εἰς ταῦτα μεταβαίνει, τυχὼν δ' ἐπιμελείας εἰς τὸ μέσον καὶ τὸ δέον ἀφίκοιτ' ἄν. (37) Ἡ δ' ἀνελευθερία ἀνίατός ἐστιν· δοκεῖ γὰρ τὸ γῆρας καὶ πᾶσα ἀδυναμία ἀνελευθέρους ποιεῖν. Καὶ συμφυέστερον τοῖς ἀνθρώποις τῆς ἀσωτίας· οἱ γὰρ πολλοὶ φιλοχρήματοι μᾶλλον ἢ δοτικοί. (38) Καὶ διατείνει δ' ἐπὶ πολύ, καὶ πολυειδές ἐστιν· πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι. Ἐν δυσὶ γὰρ οὖσα, τῇ τ' ἐλλείψει τῆς δόσεως καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, οὐ πᾶσιν ὁλόκληρος παραγίνεται, ἀλλ' ἐνίοτε χωρίζεται, καὶ οἱ μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλουσιν, οἱ δὲ τῇ δόσει ἐλλείπουσιν. (39) Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις προσηγορίαις οἷον φειδωλοί, γλίσχροι, κίμβικες, πάντες τῇ δόσει ἐλλείπουσι, τῶν δ' ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίενται οὐδὲ βούλονται λαμβάνειν, οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν τῶν αἰσχρῶν· δοκοῦσι γὰρ ἔνιοι ἤ φασί γε διὰ τοῦτο φυλάττειν, ἵνα μή ποτ' ἀναγκασθῶσιν αἰσχρόν τι πρᾶξαι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος· ὠνόμασται δ' ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ μηθενὶ ἂν δοῦναι· οἱ δ' αὖ διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων ὡς οὐ ῥᾴδιον τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἑτέρων λαμβάνειν, τὰ δ' αὑτοῦ ἑτέρους μή· ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς τὸ μήτε λαμβάνειν μήτε διδόναι. (40) Οἱ δ' αὖ κατὰ τὴν λῆψιν ὑπερβάλλουσι τῷ πάντοθεν λαμβάνειν καὶ πᾶν, οἷον οἱ τὰς ἀνελευθέρους ἐργασίας ἐργαζόμενοι, πορνοβοσκοὶ καὶ πάντες οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοκισταὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ πολλῷ. Πάντες γὰρ οὗτοι ὅθεν οὐ δεῖ λαμβάνουσι, καὶ ὁπόσον οὐ δεῖ. (41) Κοινὸν δ' ἐπ' αὐτοῖς ἡ αἰσχροκέρδεια φαίνεται· πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους, καὶ τούτου μικροῦ, ὀνείδη ὑπομένουσιν. (42) Τοὺς γὰρ τὰ μεγάλα μὴ ὅθεν δὲ δεῖ λαμβάνοντας, μηδὲ ἃ δεῖ, οὐ λέγομεν ἀνελευθέρους, οἷον τοὺς τυράννους πόλεις πορθοῦντας καὶ ἱερὰ συλῶντας, ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον

largiendo et non accipiendo modum superare. (32) Hoc porro modo qui est prodigus, avaro multo melior esse videtur, quum propter eas causas quas diximus, tum quod hic juvat multos, ille neminem, atque adeo ne se ipsum quidem. (33) Verum plerique ex prodigis, ut dictum est, et unde non debent, capiunt, et ea de causa sunt illiberales. (34) Efficiuntur autem ad rapiendum propensi eo, quod impensas facere velint, neque facere tamen has in promptu ipsis sit. Nam cito deficiunt eos rei familiaris copiæ. Aliunde igitur quam de suo elargiri coguntur. Simul et ob id rapaces evadunt, quia nullam honesti rationem habent. Largiendi enim cupiditate flagrantes quomodo aut unde largiantur, susque deque habent. (35) Quare ne liberales quidem sunt eorum largitiones. Nam nec honestæ sunt, nec honesti causa fiunt; nec ut par est, sed interdum, quos homines oportet in paupertate vivere, eos locupletant; et quum iis qui temperatis probatisque sunt moribus, nihil donent, in assentatores aliarumve voluptatum administros multa prolixe effundunt. Itaque et plerique eorum sunt intemperantes et luxuriosi. Nam quum facile impendant etiam in res ab intemperantia natas, sumptuosi sunt : et quia vitam suam honesti regula non dirigunt, ad voluptates declinant. (36) Atque prodigus quidem si custode ac magistro destituatur, in hæc delabitur. Verum si cura et diligentia disciplinæ ipsi contingat, ad mediocritatem et ad id quod oportet perveniat. (37) At vero illiberalitas insanabilis est. Primum enim senectus, sicut et omnis alia imbecillitas, illiberales efficere videtur : deinde magis quoque hominibus cognata est eadem quam profusio. Nam plerique omnes pecuniæ studio ducuntur potius quam ad largiendum prompti sunt. (38) Pertendit etiam hoc vitium late, et est multiplex. Multi enim modi avaritiæ videntur esse. Quum enim in duabus rebus vertatur, et in dando infra modum et in supra modum accipiendo, haudquaquam tota et quasi integra inest in omnibus : sed interdum divellitur, aliique reperiuntur qui accipiendo modum superant, alii qui dando deserunt. (39) Nam illi quidem in quos quadrant tales appellationes, velut parci, tenaces, sordidi, omnes in largiendo modum deserunt, sed aliena nec appetunt nec accipere volunt, alii quidem probitate quadam rerumque turpium cavendarum studio adducti; (videntur enim nonnulli, aut certe dicunt, se idcirco sua conservare, ut ne quid aliquando turpe admittere cogantur : eorumque in numero est et ille qui cumini sector vocatur, et quisquis talis est, inde tracto nomine, quod supra modum a dando abhorreant;) alii vero metu deterriti accipere nolunt ab aliis : quod fieri vix possit ut ab aliis accipias, et non ipse quoque des aliis. Placet igitur eis, neque ab aliis accipere, neque aliis dare. (40) Alii vero qui non dationis defectu peccant, sed in accipiendi excessu, sunt in accipiendo nimii, quia undequaque et quidlibet accipiunt : quales sunt ii qui illiberales operas præstant, ut lenones, et omnes hujus notæ homines : fœneratores item, quibus vili impensa magna emolumenta comparantur. Hi enim omnes, a quibus non debent, et quantum non debent, accipiunt. (41) Communis autem appellatio eorum videtur esse, quod lucri turpis amatores sunt. Omnes enim propter quæstum, eumque exiguum, turpitudinem ac dedecus subeunt. (42) Nam qui magna, quæ non debent, et a quibus non debent, auferunt, quales sunt tyranni, qui urbes evertunt templaque expilant, eos non avaros, sed

καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους. (43) Ὁ μέντοι κυβευτὴς καὶ ὁ λωποδύτης καὶ ὁ λῃστὴς τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν· αἰσχροκερδεῖς γάρ. Κέρδους γὰρ ἕνεκεν ἀμφότεροι πραγματεύονται καὶ ὀνείδη ὑπομένουσιν, καὶ οἱ μὲν κινδύνους τοὺς μεγίστους ἕνεκα τοῦ λήμματος, οἱ δ' ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσιν, οἷς δεῖ διδόναι. Ἀμφότεροι δὴ ὅθεν οὐ δεῖ κερδαίνειν βουλόμενοι αἰσχροκερδεῖς, καὶ πᾶσαι δὴ αἱ τοιαῦται λήψεις ἀνελεύθεροι. (44) Εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι ἀνελευθερία ἐναντίον λέγεται· μεῖζόν τε γάρ ἐστι κακὸν τῆς ἀσωτίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ ταύτην ἁμαρτάνουσιν ἢ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀσωτίαν. (45) Περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν τοσαῦτ' εἰρήσθω.

improbos potius et impios et injustos dicimus. (43) Interim et aleator, et stellio vestiarius, et latro in numero illiberalium sunt habendi : turpem enim quæstum consectantur. Nam lucri causa utrique suum illud negotium gerunt, et ignominiosa facere sustinent : atque hi quidem lucri gratia maximis in periculis versantur; illi vero ab amicis, quibus donare debebant, lucrum quærunt. Utrique igitur, quoniam ab iis a quibus non debent, lucrum captant, turpis quæstus studiosi dicendi sunt : omnesque tales accipiendi rationes sunt illiberales. (44) Merito autem illiberalitatis nomen ex liberalitatis contrario est constitutum. Nam quum ipsa malum sit profusione majus, tum facilius ac sæpius in ipsa, quam in altera, quam diximus, profusione homines offendunt. (45) Ac de liberalitate quidem iisque vitiis, quæ cum ea pugnant, hactenus.

CAP. II. [IV.]

Δόξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας διελθεῖν· δοκεῖ γὰρ καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά τις ἀρετὴ εἶναι. Οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον· ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει. Καθάπερ γὰρ τοὔνομα αὐτὸ ὑποσημαίνει, ἐν μεγέθει πρέπουσα δαπάνη ἐστίν. (2) Τὸ δὲ μέγεθος πρός τι· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα τριηράρχῳ καὶ ἀρχιθεωρῷ. Τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν ᾧ καὶ περὶ ἅ. (3) Ὁ δ' ἐν μικροῖς ἢ ἐν μετρίοις κατ' ἀξίαν δαπανῶν οὐ λέγεται μεγαλοπρεπής, οἷον τὸ « πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ· » ἀλλ' ὁ ἐν μεγάλοις οὕτως. Ὁ μὲν γὰρ μεγαλοπρεπὴς ἐλευθέριος, ὁ δ' ἐλευθέριος οὐθὲν μᾶλλον μεγαλοπρεπής. (4) Τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις μικροπρέπεια καλεῖται, ἡ δ' ὑπερβολὴ βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία καὶ ὅσαι τοιαῦται, οὐχ ὑπερβάλλουσαι τῷ μεγέθει περὶ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἐν οἷς οὐ δεῖ καὶ ὡς οὐ δεῖ λαμπρυνόμεναι· ὕστερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν. (5) Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμονι ἔοικεν· τὸ πρέπον γὰρ δύναται θεωρῆσαι καὶ δαπανῆσαι μεγάλα ἐμμελῶς. (6) Ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καὶ ὧν ἐστίν. Αἱ δὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι μεγάλαι καὶ πρέπουσαι. Τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ ἔργα· οὕτω γὰρ ἔσται μέγα δαπάνημα καὶ πρέπον τῷ ἔργῳ. Ὥστε τὸ μὲν ἔργον τῆς δαπάνης ἄξιον δεῖ εἶναι, τὴν δὲ δαπάνην τοῦ ἔργου, ἢ καὶ ὑπερβάλλειν. (7) Δαπανήσει δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ μεγαλοπρεπὴς τοῦ καλοῦ ἕνεκα· κοινὸν γὰρ τοῦτο ταῖς ἀρεταῖς. (8) Καὶ ἔτι ἡδέως καὶ προετικῶς· ἡ γὰρ ἀκριβολογία μικροπρεπές. (9) Καὶ πῶς κάλλιστον καὶ πρεπωδέστατον, σκέψαιτ' ἂν μᾶλλον ἢ πόσου καὶ πῶς ἐλαχίστου. (10) Ἀναγκαῖον δὴ καὶ ἐλευθέριον τὸν μεγαλοπρεπῆ εἶναι· καὶ γὰρ ὁ ἐλευθέριος δαπανήσει ἃ δεῖ καὶ ὡς δεῖ. Ἐν τούτοις δὲ τὸ μέγα τοῦ μεγαλοπρεποῦς, οἷον μέγεθος, περὶ ταὐτὰ τῆς ἐλευθεριότητος οὔσης, καὶ ἀπὸ τῆς ἴσης δαπάνης τὸ ἔργον ποιήσει μεγαλοπρεπέστερον. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου· κτῆμα μὲν γὰρ τὸ πλείστου ἄξιον τιμιώτατον, οἷον χρυσός, ἔργον δὲ τὸ μέγα καὶ

Sequitur ut de magnificentia disseramus; nam ea quoque videtur virtus quædam esse, quæ in pecuniis tractandis versetur; verum non ut liberalitas ad omnes pecuniarias actiones, sed ad sumptuosas dumtaxat pertinet; in his autem liberalitatem magnitudine superat. Nam, ut nomen ipsum subindicat, sumptus est in rebus amplis et magnis decorus; (2) magnitudo autem ad aliquid refertur. Neque enim sumptus idem trierarchum decet et eum qui mittitur ad publicos conventus obeundos. Decorum igitur et personæ quæ impendit, et rei in quam impendit, et pecuniæ quæ impenditur, spectatur. (3) Qui autem sumptus facit in res parvas vel mediocres pro earum rerum dignitate, is non dicitur magnificus, ut ille qui dicebat : « Mendicoque vago dare sæpe solebam ; » sed is demum, qui in res magnas. Nam magnificus est ille quidem liberalis; sed qui liberalis est, non continuo etiam magnificus. (4) In hoc autem habitu id quod est parum, indecora parcimonia appellatur : quod nimium, operaria quædam in sumptu faciendo insolentia, et elegantiæ inscientia, et quotquot sunt hujusmodi affectiones, quæ in vitio sunt non ratione sumptus magni in rebus idoneis facti, verum eo quod splendorem adhibent in iis, in quibus non oportet, aut sic ut non oportet. Verum de iis posterius dicemus. (5) Magnificus autem homini scienti similis est. Et decorum enim animo cernere, et magnos sumptus concinne facere potest. (6) Nam (ut initio diximus) omnis habitus actionibus iisque rebus, quarum est habitus, definitur. Sumptus autem viri magnifici, magni sunt et decori. Talia quoque sunt ejus opera. Sic enim sumptus magnus erit, et ad opus accommodatus. Quare et opus sumptu dignum, et opere sumptus, aut hic etiam superior, esse debet. (7) Hujusmodi autem sumptus vir magnificus faciet honesti gratia : hoc enim omnium virtutum commune est. (8) Et præterea jucunde ac prolixe. Nam subtilius rationes subducere, hominis est parum magnifici. (9) Atque etiam quo modo opus quam pulcherrimum et quam maxime decorum potius, quam quanti et qua ratione minimo efficiatur, cogitabit. (10) Necesse est itaque, ut et liberalis sit vir magnificus; impendet enim liberalis et quæ oportet, et ut oportet. Sed horum impendiorum magnitudo magnifici propria est : quandoquidem magnitudo, liberalitate circa eadem versante, etiam pari impensa opus efficiet magnificentia præstantius. Non enim eadem re commendatur possessio atque opus. Nam facultates seu possessio ea quæ maximi æstimatur, pretiosissima est et carissima, velut aurum : opus vero illud demum commendationem habet

καλόν. Τοῦ γὰρ τοιούτου ἡ θεωρία θαυμαστή, τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς θαυμαστόν. Καὶ ἔστιν ἔργου ἀρετὴ μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει. [V.] (11) Ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια, οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα καὶ κατασκευαὶ καὶ θυσίαι, ὁμοίως δὲ καὶ ὅσα περὶ πᾶν τὸ δαιμόνιον, καὶ ὅσα πρὸς τὸ κοινὸν εὐφιλοτίμητά ἐστιν, οἷον εἴ που χορηγεῖν οἴονται δεῖν λαμπρῶς ἢ τριηραρχεῖν ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. (12) Ἐν ἅπασι δ', ὥσπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν πράττοντα ἀναφέρεται τὸ τίς ὢν καὶ τίνων ὑπαρχόντων· ἄξια γὰρ δεῖ τούτων εἶναι, καὶ μὴ μόνον τῷ ἔργῳ ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρέπειν. (13) Διὸ πένης μὲν οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής· οὐ γὰρ ἔστιν ἀφ' ὧν πολλὰ δαπανήσει πρεπόντως· ὁ δ' ἐπιχειρῶν ἠλίθιος· παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ καὶ τὸ δέον, κατ' ἀρετὴν δὲ τὸ ὀρθῶς. (14) Πρέπει δὲ καὶ οἷς τὰ τοιαῦτα προϋπάρχει δι' αὐτῶν ἢ διὰ τῶν προγόνων ἢ ὧν αὐτοῖς μέτεστι, καὶ τοῖς εὐγενέσι καὶ τοῖς ἐνδόξοις καὶ ὅσα τοιαῦτα· πάντα γὰρ ταῦτα μέγεθος ἔχει καὶ ἀξίωμα. (15) Μάλιστα μὲν οὖν τοιοῦτος ὁ μεγαλοπρεπής, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις δαπανήμασιν ἡ μεγαλοπρέπεια, ὥσπερ εἴρηται· μέγιστα γὰρ καὶ ἐντιμότατα· τῶν δὲ ἰδίων ὅσα εἰσάπαξ γίνεται, οἷον γάμος καὶ εἴ τι τοιοῦτον, καὶ εἰ περί τι πᾶσα ἡ πόλις σπουδάζει ἢ οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ περὶ ξένων δὲ ὑποδοχὰς καὶ ἀποστολάς, καὶ δωρεὰς καὶ ἀντιδωρεάς· οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπὴς ἀλλ' εἰς τὰ κοινά, τὰ δὲ δῶρα τοῖς ἀναθήμασιν ἔχει τι ὅμοιον. (16) Μεγαλοπρεποῦς δὲ καὶ οἶκον κατασκευάσασθαι πρεπόντως τῷ πλούτῳ· κόσμος γάρ τις καὶ οὗτος. Καὶ περὶ ταῦτα μᾶλλον δαπανᾶν ὅσα πολυχρόνια τῶν ἔργων· κάλλιστα γὰρ ταῦτα. Καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον. (17) Οὐ γὰρ ταὐτὰ ἁρμόζει θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, οὐδ' ἐν ἱερῷ καὶ τάφῳ· καὶ ἐπὶ τῶν δαπανημάτων ἕκαστον μέγα ἐν τῷ γένει, καὶ μεγαλοπρεπέστατον μὲν τὸ ἐν μεγάλῳ μέγα, ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐν τούτοις μέγα. (18) Καὶ διαφέρει τὸ ἐν τῷ ἔργῳ μέγα τοῦ ἐν τῷ δαπανήματι· σφαῖρα μὲν γὰρ ἢ λήκυθος ἡ καλλίστη ἔχει μεγαλοπρέπειαν παιδικοῦ δώρου, ἡ δὲ τούτου τιμὴ μικρὸν καὶ ἀνελεύθερον. (19) Διὰ τοῦτό ἐστι τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ἐν ᾧ ἂν ποιῇ γένει, μεγαλοπρεπῶς ποιεῖν· τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐκ εὐυπέρβλητον, καὶ ἔχον κατ' ἀξίαν τοῦ δαπανήματος. [VI.] (20) Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής· ὁ δ' ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος τῷ παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκειν ὑπερβάλλει, ὥσπερ εἴρηται. Ἐν γὰρ τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων πολλὰ ἀναλίσκει καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος, οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων, ὥσπερ οἱ Μεγαρεῖς. Καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ποιήσει οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνύμενος, καὶ διὰ ταῦτα οἰόμενος θαυμάζεσθαι, καὶ οὗ μὲν δεῖ πολλὰ ἀναλῶσαι, ὀλίγα δαπανῶν, οὗ δ' ὀλίγα πολλά. (21) Ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει, καὶ τὰ μέγιστα ἀναλώσας ἐν μικρῷ τὸ καλὸν ἀπολεῖ, καὶ ὅ τι ἂν ποιῇ μέλλων, καὶ σκοπῶν πῶς ἂν ἐλάχιστον ἀναλώσαι, καὶ ταῦτ' ὀδυρόμενος, καὶ πάντ'

maximam, quod magnitudine præstat : talis enim operis spectatio admiratione homines afficit; quod autem magnificum est, id admirabile est : opusque ut sit magnificum, facit ejus magnitudo. [V.] (11) Impendiorum autem illa quæ ampla et honorata dicimus, sunt, verbi gratia, dona quæ suspenduntur in templis diisque dicantur, et constructiones templorum, et sacrificia; itemque ea omnia quæ in id quod divinum est impenduntur, et quæcumque in rempublicam honestæ laudis studio conferuntur; ut sicubi ludos a se splendide fieri, aut triremium præfecturam de suo administrari, aut epulum dari civitati aliquis putet oportere. (12) In omnibus autem (ut dictum est) ejus qui agit, habenda est ratio, qui sit ille, et quæ sint ejus facultates. Sumptus enim cum his congruere debet, neque opus solum, sed etiam eum qui facit, decere. (13) Quocirca nemo pauper magnificus esse queat : quia non habet unde sumptus decore facere possit : et qui conetur, stultus sit habendus, ut qui præter dignitatem et præter id quod fieri oporteat, contendat; quod autem in virtutis loco referri debet, recte habeat oportet. (14) Decet autem hoc quum eos quibus res hujusmodi vel ipsorum labore partæ sunt, vel a majoribus, iisve quibuscum aliqua necessitudine conjuncti sunt, fuerunt relictæ : tum honesto loco natos, tum claros viros, alia denique ejusmodi laude antecellentes; inest enim in his omnibus amplitudo quædam et dignitas. (15) Talis igitur est maxime vir magnificus, et in hujus generis sumptibus magnificentia, ut diximus, elucet : maximi sunt enim et honore dignissimi. In privatis autem sumptibus ii qui semel fiunt, etiam locum habent : quales sunt nuptiæ, et si quid præterea ejusce generis est, et si qua in re vel tota civitas studiose occupata est, vel ii qui dignitate præstant. In recipiendorum quoque hospitum et dimittendorum officio, in donis et remunerationibus. Non enim in se ipsum sumptuosus est vir magnificus, sed in rem communem et publicam. Dona autem simile quid iis rebus habent, quæ diis consecrantur. (16) Est et hoc viri magnifici, domum ita exædificare, ut ejus species divitiis conveniat (aliquid enim ex hac quoque ornamenti comparatur); et hoc, ut in ea potius pecuniam impendat, quæ diuturna sunt futura; sunt enim hæc pulcherrima. Et hoc, ut in unoquoque decorum spectet. (17) Non enim eadem diis atque hominibus conveniunt, neque eodem sumptu fanum et sepulcrum ædificandum est. Atque ad impendia quod attinet, in suo unumquodque genere spectatum, magnum est. Et quum sit illud magnificentissimum, quod in genere magnorum magnum est, tum hic, quod in horum genere magnum. (18) Ad hæc interest etiam inter id quod est in opere magnum, et id quod est in sumptu. Nam pila vel ampulla pulcherrima doni puerilis magnificentiam habet; honor tamen hujus exiguum quid est et illiberale. (19) Itaque magnifici est, cujusque generis opus efficiat, magnifice facere. Nam nec id quod erit ejusmodi, facile superari poterit, et sumptus magnitudini respondebit. [VI.] (20) Talis igitur est vir magnificus. At qui nimius hic est et modum superat, puta, quem in sumptu faciendo stolide insolentem diximus, eo ipso nimius est, quod secus ac debet, impendit. In res enim parvas et quæ parvum sumptum desiderant, multam pecuniam insumit, splendoremque ostentat invenuste; exempli gratia : nuptiali apparatu eos excipit qui symbolam in cœnam dederunt, et in comico choro curator positus, ad chori ingressum exornandum purpuram confert, ut facere consueverunt Megarenses. Atque hujusmodi omnia faciet non honesti sed ostentandarum divitiarum causa, et quod se ab his rebus hominibus in admiratione futurum sperat. Et quas in res multa impendere debet, in eis sumptum exiguum faciet : ubi parva impensa desideratur, ibi profusus erit. (21) Alter autem ille, indecore videlicet parcus, ubique modum deseret, maximaque pecunia consumpta, in parvis honesti speciem omnem perdet; quidquid item facturus est, cunctabundus efficiet, et qua ratione quam minimo sumptu id conficere possit, considerabit : lamentabitur etiam et inge-

οἰόμενος μείζω ποιεῖν ἢ δεῖ. (22) Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται κακίαι, οὐ μὴν ὀνείδη γ' ἐπιφέρουσι διὰ τὸ μήτε βλαβεραὶ τῷ πέλας εἶναι μήτε λίαν ἀσχήμονες.

miscet in sumptu, omniaque se efficere majora quam oporteat arbitrabitur. (22) Sunt igitur hi habitus vitia : nullam tamen ea turpitudinis aut dedecoris notam inurunt; quia nec alteri damnum inferunt, neque admodum sunt deformes.

CAP. III. [VII.]

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι, περὶ ποῖα δ' ἐστὶ πρῶτον λάβωμεν. (2) Διαφέρει δ' οὐθὲν τὴν ἕξιν ἢ τὸν κατὰ τὴν ἕξιν σκοπεῖν. (3) Δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν ἄξιος ὤν. Ὁ γὰρ μὴ κατ' ἀξίαν αὐτὸ ποιῶν ἠλίθιος, τῶν δὲ κατ' ἀρετὴν οὐδεὶς ἠλίθιος οὐδ' ἀνόητος. Μεγαλόψυχος μὲν οὖν ὁ εἰρημένος. (4) Ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος καὶ τούτων ἀξιῶν ἑαυτὸν σώφρων, μεγαλόψυχος δ' οὔ. (5) Ἐν μεγέθει γὰρ ἡ μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι, οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. (6) Ὁ δὲ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιῶν ἀνάξιος ὢν χαῦνος· ὁ δὲ μειζόνων ἢ ἄξιος οὐ πᾶς χαῦνος. (7) Ὁ δ' ἐλαττόνων ἢ ἄξιος μικρόψυχος, ἐάν τε μεγάλων ἐάν τε μετρίων, ἐάν τε καὶ μικρῶν ἄξιος ὢν ἔτι ἐλαττόνων αὑτὸν ἀξιοῖ. Καὶ μάλιστα ἂν δόξειεν ὁ μεγάλων ἄξιος· τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ τοσούτων ἦν ἄξιος; (8) Ἔστι δὴ ὁ μεγαλόψυχος τῷ μὲν μεγέθει ἄκρος, τῷ δὲ ὡς δεῖ μέσος· τοῦ γὰρ κατ' ἀξίαν αὑτὸν ἀξιοῖ· οἱ δ' ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν. (9) Εἰ δὲ δὴ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ ἄξιος ὤν, καὶ μάλιστα τῶν μεγίστων, περὶ ἓν μάλιστα ἂν εἴη. (10) Ἡ δ' ἀξία λέγεται πρὸς τὰ ἐκτὸς ἀγαθά. Μέγιστον δὲ τοῦτ' ἂν θείημεν ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ οὗ μάλιστ' ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἆθλον. Τοιοῦτον δ' ἡ τιμή· μέγιστον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. Περὶ τιμὰς δὴ καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν ὡς δεῖ. (11) Καὶ ἄνευ δὲ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὴν εἶναι· τιμῆς γὰρ μάλισθ' οἱ μεγάλοι ἀξιοῦσιν ἑαυτούς, κατ' ἀξίαν δέ. (12) Ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. (13) Ὁ δὲ χαῦνος πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει, οὐ μήν τόν γε μεγαλόψυχον. (14) Ὁ δὲ μεγαλόψυχος, εἴπερ τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη· μείζονος γὰρ ἀεὶ ὁ βελτίων ἄξιος, καὶ μεγίστων ὁ ἄριστος. Τὸν ὡς ἀληθῶς ἄρα μεγαλόψυχον δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. Καὶ δόξειε δ' ἂν εἶναι μεγαλοψύχου τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ μέγα. (15) Οὐδαμῶς τ' ἂν ἁρμόζοι μεγαλοψύχῳ φεύγειν παρασείσαντι, οὐδ' ἀδικεῖν· τίνος γὰρ ἕνεκα πράξει αἰσχρά, ᾧ οὐθὲν μέγα; καθ' ἕκαστα δ' ἐπισκοποῦντι πάμπαν γελοῖος φαίνοιτ' ἂν ὁ μεγαλόψυχος μὴ ἀγαθὸς ὤν. Οὐκ εἴη δ' ἂν οὐδὲ τιμῆς ἄξιος φαῦλος ὤν· τῆς ἀρετῆς γὰρ ἆθλον ἡ τιμή, καὶ ἀπονέμεται τοῖς ἀγαθοῖς. (16) Ἔοικε μὲν οὖν ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν· μείζους γὰρ αὐτὰς ποιεῖ, καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων. Διὰ τοῦτο χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι· οὐ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκἀγαθίας. (17) Μάλιστα μὲν οὖν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστι, καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαίων μετρίως ἡσθήσεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων ἢ καὶ ἐλαττόνων·

Magnitudo animi autem magnis in rebus esse etiam nominis ipsius indicio elucet. Quænam vero sint hæ res, primo intelligamus. (2) Nihil porro interest, utrum ipsum animi habitum, an eum qui sit illo præditus, consideremus. (3) Magnanimus autem videtur habendus is qui magna se mereri existimat, re ita habente. Qui enim præter meritum et dignitatem id facit, stolidus est. At eorum qui virtutem colunt, nemo stolidus est, nemo mente captus. Est igitur magno is animo, quem descripsimus (4) Qui enim se ipsum, quum parvis rebus atque honoribus dignus sit, parvis quoque dignum judicat, modestus habendus est, non magnanimus. (5) Hæc enim virtus in magnitudine sita est; quemadmodum et in magno corpore pulchritudo. Brevis autem staturæ homines venusti ac lepidi, aptaque membrorum quidem proportione præditi, sed pulchri non sunt. (6) Qui vero magna se meritum esse putat, quum talibus dignus non sit, vanus est : etsi non quicumque, majora sibi deberi, quam quibus dignus sit, arbitratur, continuo vanus est. (7) At ille qui se minoribus dignum, quam mereatur, existimat, angusti et humilis animi homo dicitur, sive magnis sive mediocribus sive parvis dignus, etiam minora sibi tribui putat oportere : maxime vero si, qui magnis dignus est, iis se indignum putet. Quid enim eum facturum putemus, si hisce non esset dignus? (8) Magnanimus igitur magnitudine est ille quidem summus; sed eo, quod ita ut oportet de suis meritis judicat, medius. Iis enim quæ ipsius dignitati meritisque respondent, se ipsum dignum judicat, alteri vero illi modum superant aut non assequuntur. (9) Ergo si se magnis dignum censet, quum sit iis dignus; itemque maximis, quum sit maximis dignus; in una re potissimum sane versabitur. (10) Dignitatis vero ratio ad externa bona refertur. Hoc autem maximum censere debeamus, quod et diis tribuimus, et ii omnes qui in existimatione magna habentur, expetunt : quod est denique rerum pulcherrime gestarum præmium. At honos tale quidpiam est. Hoc enim est externorum bonorum maximum. In honore igitur et infamia sic se gerit, ut oportet, vir magni animi. (11) Perspicitur vero etiam sine argumentis, viros magnanimos in honore versari. Honore enim maxime magni viri sese dignos esse existimant, pro eo illi quidem ac merentur. (12) At qui humili animo est, quum sese ipso, tum multo magis viri magnanimi animo inferiora sapit. (13) Vanus autem ad se ipsum relatus modum superat; minime autem, si eum cum viro magnanimo conferas. (14) Magnanimus autem si maximis sit honoribus dignus, vir ille profecto sit præstantissimus. Nam quo quisque melior est, eo majore honore dignus est, et quidem optimus quisque maximis. Vere igitur magnanimus vir bonus sit necesse est. Atque etiam quod in quaque virtute magnum est, viri magnanimi esse videatur. (15) Neque conveniat magnanimo demissis manibus fugere, neque injuriam cuiquam facere. Quid est enim cur turpe aliquid admittat, cui nihil sit magnum? Atque ei quidem, qui res singulatim inspiciat, prorsus ridiculus videatur esse magnanimus, si non sit idem vir bonus. Quin ne honore quidem dignus erit, si sit malus et nequam. Præmium enim virtutis est honos, et tribuitur bonis viris. (16) Quocirca videtur animi magnitudo quasi quoddam virtutum omnium esse ornamentum. Nam et majores eas facit, et sine illis constare nullo modo potest. Atque ob hanc causam qui reapse magno sit animo, non facile reperias : quippe qui sine eximia quadam bonitate talis esse non possit. (17) In honoribus igitur et ignominiis vir magni animi maxime cernitur. Ac magnis quidem honoribus et iis qui a viris bonis deferentur, modice delectabitur, tanquam scilicet sua sibique accommodata, aut etiam sua virtute

ἀρετῆς γὰρ παντελοῦς οὐκ ἂν γένοιτο ἀξία τιμή· οὐ μὴν ἀλλ' ἀποδέξεταί γε τῷ μὴ ἔχειν αὐτοὺς μείζω αὐτῷ ἀπονέμειν. Τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ μικροῖς πάμπαν ὀλιγωρήσει· οὐ γὰρ τούτων ἄξιος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀτιμίας· οὐ γὰρ ἔσται δικαίως περὶ αὐτόν. (18) Μάλιστα μὲν οὖν ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται, ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμάς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν μετρίως ἕξει, ὅπως ἂν γίνηται, καὶ οὔτ' εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται οὔτ' ἀτυχῶν περίλυπος. Οὐδὲ γὰρ περὶ τιμὴν οὕτως ἔχει ὡς μέγιστον ὄν. Αἱ γὰρ δυναστεῖαι καὶ ὁ πλοῦτος διὰ τὴν τιμήν ἐστιν αἱρετά· οἱ γοῦν ἔχοντες αὐτὰ τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται. Ὧ δὴ καὶ ἡ τιμὴ μικρόν ἐστι, τούτῳ καὶ τἄλλα. Διὸ ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι. [VIII.] (19) Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα συμβάλλεσθαι πρὸς μεγαλοψυχίαν. Οἱ γὰρ εὐγενεῖς ἀξιοῦνται τιμῆς καὶ οἱ δυναστεύοντες ἢ οἱ πλουτοῦντες· ἐν ὑπεροχῇ γάρ, τὸ δ' ἀγαθῷ ὑπερέχον πᾶν ἐντιμότερον. Διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα μεγαλοψυχοτέρους ποιεῖ· τιμῶνται γὰρ ὑπό τινων. (20) Κατ' ἀλήθειαν δ' ὁ ἀγαθὸς μόνος τιμητέος· ᾧ δ' ἄμφω ὑπάρχει, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς. Οἱ δ' ἄνευ ἀρετῆς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἔχοντες οὔτε δικαίως ἑαυτοὺς μεγάλων ἀξιοῦσιν οὔτε ὀρθῶς μεγαλόψυχοι λέγονται· ἄνευ γὰρ ἀρετῆς παντελοῦς οὐκ ἔστι ταῦτα. (21) Ὑπερόπται δὲ καὶ ὑβρισταὶ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἔχοντες ἀγαθὰ γίγνονται. Ἄνευ γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν ἐμμελῶς τὰ εὐτυχήματα· οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν καὶ οἰόμενοι τῶν ἄλλων ὑπερέχειν ἐκείνων μὲν καταφρονοῦσιν, αὐτοὶ δ' ὅ τι ἂν τύχωσι πράττουσιν. Μιμοῦνται γὰρ τὸν μεγαλόψυχον οὐχ ὅμοιοι ὄντες, τοῦτο δὲ δρῶσιν ἐν οἷς δύνανται· τὰ μὲν οὖν κατ' ἀρετὴν οὐ πράττουσι, καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἄλλων. (22) Ὁ δὲ μεγαλόψυχος δικαίως καταφρονεῖ (δοξάζει γὰρ ἀληθῶς), οἱ δὲ πολλοὶ τυχόντως. (23) Οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος οὐδὲ φιλοκίνδυνος διὰ τὸ ὀλίγα τιμᾶν, μεγαλοκίνδυνος δέ, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ, ἀφειδὴς τοῦ βίου ὡς οὐκ ἄξιον ὂν πάντως ζῆν. (24) Καὶ οἷος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δ' αἰσχύνεται· τὸ μὲν γὰρ ὑπερέχοντος, τὸ δ' ὑπερεχομένου. Καὶ ἀντευεργετικὸς πλειόνων· οὕτω γὰρ προσοφλήσει ὁ ὑπάρξας καὶ ἔσται εὖ πεπονθώς. (25) Δοκοῦσι δὲ καὶ μνημονεύειν οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ, ὧν δ' ἂν πάθωσιν οὔ· ἐλάττων γὰρ ὁ παθὼν εὖ τοῦ ποιήσαντος, βούλεται δ' ὑπερέχειν. Καὶ τὰ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὰ δ' ἀηδῶς· διὸ καὶ τὴν Θέτιν οὐ λέγειν τὰς εὐεργεσίας τῷ Διί· οὐδ' οἱ Λάκωνες πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἃ πεπόνθεσαν εὖ. (26) Μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηθενὸς δεῖσθαι ἢ μόγις, ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως, καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις μέγαν εἶναι, πρὸς δὲ τοὺς μέσους μέτριον· τῶν μὲν γὰρ ὑπερέχειν χαλεπὸν καὶ σεμνόν, τῶν δὲ ῥᾴδιον, καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγεννές, ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς φορτικόν, ὥσπερ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἰσχυρίζεσθαι. (27) Καὶ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι, ἢ οὗ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητὴν ἀλλ'

inferiora, consecutus., Virtuti enim omnibus suis numeris perfectæ non facile par ullus honos reperiri possit : verum tamen eos æquo animo accipiet, quod illi non possint ei tribuere majora. Eum autem honorem, qui et a quibuslibet et ob res parvas tribuetur, prorsus aspernabitur : hæc enim ad ipsum non conveniunt; itemque ignominiam atque infamiam contemnet, quia in eum jure cadere non poterunt. (18) Potissimum igitur, ut dictum, in honoribus versatur vir magnanimus. Verumtamen in divitiis quoque et principatu, in omni denique secunda atque adversa fortuna, quidquid acciderit, in eo se moderatum præbebit : neque in rebus secundis lætitia efferetur, neque in adversis mœrore superabitur. Nam ne in honorem quidem sic animatus est, quasi is maxima res sit. Principatus enim et divitiæ propter honorem sunt optabilia. Certe qui hæc consecuti sunt, ob ea honore affici volunt. Cui igitur vel honos in rebus parvis numeretur, huic ne cetera quidem magna erunt : et ob id elati videntur esse et despectores. [VIII.] (19) Videntur autem secundæ quoque res ad animi magnitudinem conferre. Nam et honesto summoque loco nati honore digni putantur, et ii qui principatum obtinent, aut opulenti, quoniam ceteris antecellunt. Porro quo quidque bono aliquo magis antecellit, eo honoratius est. Itaque etiam istis rebus magnanimitas augetur. Honore enim, qui his præditi sunt, a nonnullis afficiuntur. (20) Sed si verum quærimus, solus vir bonus honore afficiendus est. Cujus autem virtuti conjuncta fortuna est, is honore dignior habetur. Quibus vero sine virtute talia bona contigerunt, hi neque se ipsos magnis honoribus dignos censere debent, neque recte magnanimi vocantur. Istud enim sine virtute undique perfecta constare nullo modo potest. (21) Aliorum vero contemptores, superbique talia bona possidentes evadunt. Difficile est enim sine virtute res secundas composite et concinne ferre. Quum porro ferre non possint, seque præ ceteris præstare existiment, tum illos contemnunt, tum ipsi, quidquid fors tulerit, agunt. Virum magnanimum enim imitantur, quum sint ei dissimiles, atque id, quibus in rebus possunt, faciunt. Neque ea igitur quæ virtuti consentanea sunt, agere student, et alios tamen fastidiose despiciunt. (22) Magnanimus autem non injuria despicit; de rebus enim vere opinatur et judicat : at vulgus, quomodocumque sors tulerit. (23) Jam vero neque parva pericula suscipit, neque cupide adit, quoniam pauca sunt pericula quæ magni faciat. Magnis autem periculis sese objicit : et quum in discrimine versatur, vitæ non parcit; quod ipsi minime conveniat omnino vivere velle; (24) et quum eo sit animo, ut libenter beneficium in alios conferat, ab aliis accipere ipsum pudet. Illud enim præcellentis hominis est, hoc inferioris. Idem beneficium majore mensura remetiri consuevit, quam accepit. Sic enim is qui de eo prior bene meritus est, etiam ei debebit et beneficio devinctus erit. (25) Præterea videntur magnanimi meminisse, quos beneficio affecerint : a quibus autem acceperint, non item. Est enim is qui beneficium accepit, illo qui dedit, inferior : at vult magnanimus excellere. Atque illa quidem audit libentissime, hæc gravate. Itaque neque Thetis Jovi sua in eum beneficia commemorat, neque Lacedæmonii Atheniensibus, sed quæ ab illis acceperunt. (26) Est etiam magnanimi neminem aut vix quemquam rogare, sed libenter alteri inservire, atque in eos quidem, qui aliqua dignitate præditi sunt, quorumque res valde sunt secundæ, magnum se atque excelsum, in eos vero, quorum mediocris fortuna est, moderatum præbere. Illis enim antecellere difficile et amplum, his facile est : et inter illos gloriari generosi hominis est, inter humiles autem ineptum, tanquam in imbecillos vires suas expromere velle. (27) Est ejusdem, ad ea non ire quæ honorantur, aut in quibus alii principem locum obtinent. Præterea ces-

ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον, καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικόν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν. (28) Ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον· τὸ γὰρ λανθάνειν φοβουμένου. Καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἢ τῆς δόξης, καὶ λέγειν καὶ πράττειν φανερῶς· παρρησιαστὴς γὰρ διὰ τὸ καταφρονεῖν. Διὸ καὶ ἀληθευτικός, πλὴν ὅσα μὴ δι' εἰρωνείαν· εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς. (29) Καὶ πρὸς ἄλλον μὴ δύνασθαι ζῆν ἀλλ' ἢ πρὸς φίλον· δουλικὸν γάρ, διὸ καὶ πάντες οἱ κόλακες θητικοὶ καὶ οἱ ταπεινοὶ κόλακες. (30) Οὐδὲ θαυμαστικός· οὐθὲν γὰρ μέγα αὐτῷ ἐστίν. Οὐδὲ μνησίκακος· οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε καὶ κακά, ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν. (31) Οὐδ' ἀνθρωπολόγος· οὔτε γὰρ περὶ αὑτοῦ ἐρεῖ οὔτε περὶ ἑτέρου· οὔτε γὰρ ἵνα ἐπαινῆται μέλει αὐτῷ οὔθ' ὅπως οἱ ἄλλοι ψέγωνται· οὐδ' αὖ ἐπαινετικός ἐστιν· διόπερ οὐδὲ κακολόγος, οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν, εἰ μὴ δι' ὕβριν. (32) Καὶ περὶ ἀναγκαίων ἢ μικρῶν ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς καὶ δεητικός· σπουδάζοντος γὰρ οὕτως ἔχειν περὶ ταῦτα. (33) Καὶ οἷος κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον. (34) Καὶ κίνησις δὲ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· οὐ γὰρ σπευστικὸς ὁ περὶ ὀλίγα σπουδάζων, οὐδὲ σύντονος ὁ μηθὲν μέγα οἰόμενος· ἡ δ' ὀξυφωνία καὶ ἡ ταχυτὴς διὰ τούτων. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος. [IX.] (35) Ὁ δ' ἐλλείπων μικρόψυχος, ὁ δ' ὑπερβάλλων χαῦνος. Οὐ κακοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν εἶναι οὐδ' οὗτοι· οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν· ἡμαρτημένοι δέ. Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος ἄξιος ὢν ἀγαθῶν ἑαυτὸν ἀποστερεῖ ὧν ἄξιός ἐστι, καὶ ἔοικε κακὸν ἔχειν τι ἐκ τοῦ μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγνοεῖν δ' ἑαυτόν· ὠρέγετο γὰρ ἂν ὧν ἄξιος ἦν, ἀγαθῶν γε ὄντων. Οὐ μὴν ἠλίθιοί γε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ὀκνηροί. Ἡ τοιαύτη δὲ δόξα δοκεῖ καὶ χείρους ποιεῖν· ἕκαστοι γὰρ ἐφίενται τῶν κατ' ἀξίαν, ἀφίστανται δὲ καὶ τῶν πράξεων τῶν καλῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὡς ἀνάξιοι ὄντες, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. (36) Οἱ δὲ χαῦνοι ἠλίθιοι καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες, καὶ ταῦτ' ἐπιφανῶς· ὡς γὰρ ἄξιοι ὄντες τοῖς ἐντίμοις ἐπιχειροῦσιν, εἶτα ἐξελέγχονται· καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦνται καὶ σχήματι καὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ βούλονται τὰ εὐτυχήματα φανερὰ εἶναι αὐτῶν, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι. (37) Ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία μᾶλλον τῆς χαυνότητος· καὶ γὰρ γίγνεται μᾶλλον καὶ χεῖρόν ἐστιν.

satorem et cunctatorem esse, nisi ubi aut magnus honor proponatur, aut magna res agatur : deinde res gerere, paucas illas quidem, sed magnas et omnium sermone celebrandas. (28) Jam vero et aperte eum inimicitias gerere, et aperte amare necesse est; timentis enim est occultare sententiam. Deinde majorem veritatis quam opinionis curam habere; tum aperte et dicere et agere omnia; apertus enim et liber est, quia contemnit; atque ob hoc in oratione veritatem sequitur : nisi quum interdum ironia utitur, quod facit ad vulgus. (29) Est et ejusdem, alterius nutu vivere non posse, nisi amici. Servile enim id est. Itaque ut assentatores omnes mercenarii sunt, sic humiles ac demissi homines assentatores. (30) Neque facile admiratur. Nihil enim ei magnum est. Neque meminit injurias. Viri enim magnanimi non est memorem esse, præcipueque malorum, sed potius pro nihilo ea putare. (31) Neque de hominibus loquitur : quippe qui nec de se, nec de aliis loqui curet; nam neque ut laudetur, magnopere curat; neque ut alii vituperentur. Nec rursus laudator est, et ob eandem causam neque maledicus, ne in inimicos quidem, nisi contumelia irritatus. (32) In iis autem rebus quæ necessariæ aut exiguæ sunt, minime queribundus est, neque supplex : est enim hoc hominis nimium studium in res humanas conferentis. (33) Atque etiam ita comparatus est, ut res pulchras easque steriles possidere malit, quam fructuosas et utiles. Hoc enim magis proprium est hominis se ipso contenti, et bonorum omnium copiam in sese habentis. (34) Motus quoque magnanimi viri tardus fere fuerit, vox gravis, oratio stabilis et sedata. Neque enim festinare solet is qui paucis rebus studet : neque vehementer contendit, cui nihil magnum esse videtur. Propter has causas autem et vox acuta et celer ingressus esse consuevit. Ac magnanimus quidem talis. [IX.] (35) Qui autem modum deserit, is parvo animo esse dicitur : qui superat, vanus. Ac ne hi quidem mali videntur esse; non sunt enim aliis auctores mali. Verumtamen peccant. Nam qui demisso parvoque animo est, quum sit rebus bonis dignus, ipse se iis fraudat quæ meretur. Videturque mali quiddam in hoc inesse ex eo, quod sese bonis esse indignum arbitratur, atque adeo se ipsum videtur ignorare. Nam ni ita esset, ea expeteret, quibus dignus est, quum bona sint. Tales homines tamen stulti non videntur esse, sed cunctantes potius. Talis autem opinio, quam de se ipsis habent, etiam deteriores eos efficere videtur. Ea enim quæ meretur, quisque expetere consuevit : at hi refugiunt ab honestis actionibus et studiis, quasi indigni sint, itemque a bonis externis. (36) Vani autem quum stulti sunt, tum se ipsos ignorant, neque id obscure. Nam proinde, quasi digni sint, res amplas et honoratas aggrediuntur : deinde se ipsi, quales sint, indicant et ab aliis coarguuntur. Tum vero ex vestitu, ex habitu gestuque corporis et consimilibus aliis ornatum sibi quærunt, suasque res secundas omnibus notas esse volunt, et de se ipsis prædicant, quasi ex his honorem consècuturi. (37) Magis autem animi magnitudini adversatur humilitas vel demissio animi, quam vanitas. Nam et frequentior est, et aliquid item deterius.

CAP. IV. [X.]

Ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία περὶ τιμήν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται. Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη, ἣ δόξειεν ἂν παραπλησίως ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἄμφω γὰρ αὗται τοῦ μὲν μεγάλου ἀφεστᾶσι, περὶ δὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ μικρὰ

Animi igitur magnitudo in magno honore versatur, ut ostendimus. Videtur autem in hoc etiam alia quædam virtus esse occupata, ut in superioribus diximus, quæ ad magnanimitatem parem rationem habere videatur, atque ad magnificentiam liberalitas. Ambæ enim istæ virtutes a magno quidem remotæ sunt, in mediocribus vero et

διατιθέασιν ἡμᾶς ὡς δεῖ. (2) Ὥσπερ δ' ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων μεσότης ἐστὶ καὶ ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις, οὕτω καὶ ἐν τιμῆς ὀρέξει τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ἧττον, καὶ τὸ ὅθεν δεῖ καὶ ὡς δεῖ. (3) Τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ὅθεν οὐ δεῖ τῆς τιμῆς ἐφιέμενον, τόν τε ἀφιλότιμον ὡς οὐδ' ἐπὶ τοῖς καλοῖς προαιρούμενον τιμᾶσθαι. (4) Ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον, τὸν δὲ ἀφιλότιμον ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν. Δῆλον δ' ὅτι πλεοναχῶς τοῦ φιλοτοιούτου λεγομένου οὐκ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ φέρομεν τὸν φιλότιμον, ἀλλ' ἐπαινοῦντες μὲν ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί, ψέγοντες δ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ. Ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρήμης ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τὰ ἄκρα· ἐν οἷς δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. (5) Ὀρέγονται δὲ τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ἧττον, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς δεῖ· ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος. Φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν ἀφιλοτιμία, πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν φιλοτιμία, πρὸς ἀμφότερα δὲ ἀμφότερά πως. (6) Ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἀντικεῖσθαι δ' ἐνταῦθ' οἱ ἄκροι φαίνονται διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸν μέσον.

parvis nos ita ut par est afficiunt. (2) Porro ut in accipiendis et dandis pecuniis locum habent et mediocritas, et id quod est nimium ac parum : sic etiam in honoris appetitione invenitur et illud quod est supra quam oportet, et illud quod infra : et rursum, unde, et quomodo oportet. (3) Nam et ambitiosum est ubi vituperamus, tanquam nimia honoris cupiditate inflammatum, honoremque unde non oportet aucupantem : et honoris contemptorem item, ut eum qui ne ex honestis quidem rebus adipiscendi honoris consilium capiat. (4) Rursus est quum ambitiosum laudamus ut virum fortem et honestatis studiosum : honoris contemptorem item, tanquam modestum et temperantem, ut etiam supra diximus. Perspicuum est autem, multis modis, quis hujus vel illius rei amans dicatur, non respectu eodem semper nomen φιλοτίμου efferri; sed si in laude id ponamus, ad eum referri, qui studiosior sit honoris quam vulgus; sin in vituperio, ad illum qui studiosior sit illius quam oporteat. Quoniam autem medietas ipsa vacat nomine, idcirco fit ut extrema de ejus possessione, quasi de loco vacuo, concertent. Ceterum quibus in rebus nimium reperitur et parum, in iis etiam medietas. (5) At honorem homines et nimium expetunt, et parum. Eum igitur etiam expetere licet medio modo et ut oportet. Atque is habitus laudatur : nimirum qui est medietas in honore expetendo occupata, nomine carens. Videtur autem, si cum ambitione comparetur, honoris contemptio; si cum honoris contemptione, ambitio : sed cum utraque comparata, utriusque speciem quodammodo præ se fert. (6) Atque etiam in reliquis virtutibus eodem modo res videtur habere. Pugnare autem hic videntur inter se extremi, quia ei qui medius est, nomen impositum non est.

CAP. V. [XI.]

Πραότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς, ἀνωνύμου δ' ὄντος τοῦ μέσου, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄκρων, ἐπὶ τὸν μέσον τὴν πραότητα φέρομεν, πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον οὖσαν. (2) Ἡ δ' ὑπερβολὴ ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν. Τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐστὶν ὀργή, τὰ δ' ἐμποιοῦντα πολλὰ καὶ διαφέροντα. (3) Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται· πρᾶος δὴ οὗτος ἂν εἴη, εἴπερ ἡ πραότης ἐπαινεῖται. Βούλεται γὰρ ὁ πρᾶος ἀτάραχος εἶναι καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ' ὡς ἂν ὁ λόγος τάξῃ, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον χαλεπαίνειν. (4) Ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· οὐ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ πρᾶος, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός. (5) Ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τίς ἐστιν εἴθ' ὅ τι δή ποτε, ψέγεται. Οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ μηδ' ὅτε μηδ' οἷς δεῖ· (6) δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. Τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι καὶ τοὺς οἰκείους περιορᾶν ἀνδραποδῶδες. (7) Ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θᾶττον, καὶ πλείω χρόνον· οὐ μὴν ἅπαντά γε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει. Οὐ γὰρ ἂν δύναιτ' εἶναι· τὸ γὰρ κακὸν καὶ ἑαυτὸ ἀπόλλυσι, κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται. (8) Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι ταχέως μὲν ὀργίζονται καὶ οἷς οὐ δεῖ καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, παύονται δὲ ταχέως· ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσιν. Συμβαίνει δ' αὐτοῖς τοῦτο, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργὴν ἀλλ' ἀνταποδιδόασιν ᾗ φα-

Lenitas autem medietas est quæ in iris versatur. Sed quia medius vacat nomine, ac fere etiam ipsi extremi, medio lenitatis nomen damus, ad id extremum, quod est parum, propendens : quod ipsum extremum nomine caret. (2) Nimium autem iracundia dici potest; ipsa enim perturbatio ira est, cujus multæ et variæ causæ sunt efficientes. (3) Atque is quidem qui quas ob res, quibusque hominibus oportet, irascitur, præterea vero et quemadmodum, quo tempore, et quam diu oportet, laudatur. Mansuetus igitur ac lenis appellari ille poterit, si modo lenitas est laudabilis. Vult enim mansuetus vacare animi tumultu, neque rapi perturbatione; sed prout ratio præceperit, ita, et his de causis, et tam diu indignari. (4) Peccare tamen videtur magis in eam partem, quæ est infra modum. Non enim ad ulciscendum pronus est homo lenis, sed potius ad ignoscendum propensus. (5) Parum autem quod est in hoc genere, sive id lentitudinem, sive quo alio nomine appelles, vituperatur. Nam quum ii qui non succensent ob eas causas, ob quas succensere debent, stulti videantur, tum ii quoque, qui non quo modo, nec quo tempore, nec quibus decet. (6) Videtur enim talis sensu carere neque dolorem percipere ullum : quumque non irascatur, non facile ad propulsandam injuriam excitari. Affici vero contumelia se sinere, et suos contumelia affectos negligere, mancipiorum est. (7) Nimium autem hujus generis secundum omnes quidem attributiones contrahitur (nam et quibus et propter quas causas irasci non debemus, et vehementius quam debemus, et citius, et diutius quam oportet, irascimur); non tamen hæc in uno insunt omnia. Neque enim inesse possint. Nam quum malum se ipsum perdat, tum si integrum sit, intolerabile efficitur. (8) Ὀργίλοι igitur seu iracundi, sunt illi quidem irritabiles, celeriterque irascuntur, et quibus et propter quas causas non oportet, et vehementius quam oportet : sed iidem tamen placabiles sunt, irascendique finem cito faciunt; quod quidem est in illis vel optimum. Atque hoc eis propterea accidit, quia iram non comprimunt, sed statim injuria accepta vicem reddunt nihil occultando, sed præ se ferendo omnia, propter animi

νεροί εἰσι διὰ τὴν ὀξύτητα, εἶτ' ἀποπαύονται. (9) Ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι ὀξεῖς καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τοὔνομα. (10) Οἱ δὲ πικροὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται· κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν. Παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν ἀνταποδιδῷ· ἡ γὰρ τιμωρία παύει τῆς ὀργῆς, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα. Τούτου δὲ μὴ γινομένου τὸ βάρος ἔχουσιν· διὰ γὰρ τὸ μὴ ἐπιφανὲς εἶναι οὐδὲ συμπείθει αὐτοὺς οὐδείς, ἐν αὑτῷ δὲ πέψαι τὴν ὀργὴν χρόνου δεῖ. Εἰσὶ δ' οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς ὀχληρότατοι καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. (11) Χαλεποὺς δὲ λέγομεν τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας ἢ κολάσεως. (12) Τῇ πραότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν· καὶ γὰρ μᾶλλον γίνεται· ἀνθρωπικώτερον γὰρ τὸ τιμωρεῖσθαι. Καὶ πρὸς τὸ συμβιοῦν οἱ χαλεποὶ χείρους. (13) Ὃ δὲ καὶ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται, καὶ ἐκ τῶν λεγομένων δῆλον· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι τὸ πῶς καὶ τίσι καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον, καὶ τὸ μέχρι τίνος ὀρθῶς ποιεῖ τις ἢ ἁμαρτάνει. Ὁ μὲν γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ἐνίοτε γὰρ τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν καὶ πράους φαμέν, καὶ τοὺς χαλεπαίνοντας ἀνδρώδεις ὡς δυναμένους ἄρχειν. Ὁ δὴ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων ψεκτός, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀποδοῦναι· ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. (14) Ἀλλὰ τό γε τοσοῦτον δῆλον, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις ἐπαινετή, καθ' ἣν οἷς δεῖ ὀργιζόμεθα καὶ ἐφ' οἷς δεῖ καὶ ὡς δεῖ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, αἱ δ' ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις ψεκταί, καὶ ἐπὶ μικρὸν μὲν γινόμεναι ἠρέμα, ἐπὶ πλέον δὲ μᾶλλον, ἐπὶ πολὺ δὲ σφόδρα. Δῆλον οὖν ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον. (15) Αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις εἰρήσθωσαν.

concitati celeritatem, deindeque irasci desinunt. (9) Ἀκρόχολοι vero qui dicuntur (*id est*, quibus bilis supra modum effervescit) supra modum sunt celeres, et ad omnia et omnibus de causis iracundia exardescunt; unde et nomen natum est. (10) At amari sive acerbi propemodum sunt implacabiles, diuque in iracundia perseverant; iram enim continent et comprimunt, quæ tum quiescit, quum injuriam ulti fuerint. Ultio enim iram sedat, eo quod dolore sublato voluptatem affert : quod dum assequi non possunt, grave illud onus molestiæ remanet. Nam quia onus eorum non est aliis notum, iis nemo, ut se placabiles præbeant, suadet. Ad iram autem in se ipso concoquendam tempore opus est. Est vero hoc hominum genus quum sibi ipsi molestissimum, tum amicissimis quibusque. (11) Χαλεποὺς autem, sive asperos eos appellamus, qui et propter quas causas non debent, et gravius et diutius quam debent, irascuntur, et qui nunquam placantur, nisi suam injuriam ulti sint, vel adversarios castigarint. (12) Lenitati autem magis oppositum esse censemus nimium, quam parum. Frequentius enim est illud : quandoquidem est hominibus ingenium ad ulciscendum proclivius. Prætereaque asperi homines ad vitæ consuetudinem minus accommodati sunt. (13) Sed quod jam supra quoque dictum est, ex iis quoque quæ nunc dicimus, intelligi potest : non esse videlicet facile, oratione distinguere, quomodo, et quibus hominibus, et quibus de causis, et quamdiu sit irascendum, et quousque in iracundia progredi rectum pravumve esse videatur. Non vituperatur enim statim, qui paullum declinat a medio, sive in id quod est nimium, sive in id quod parum. Interdum enim eos qui modum deserunt, laudamus, mansuetosque ac lenes appellamus : interdum eos qui graviter irascuntur, esse animo virili dicimus, tanquam ad imperandum idoneos. Quantum igitur et quomodo peccans vituperandus sit, non facile potest verbis explicari. In rebus enim singularibus et sensu judicium hujus rei positum est. (14) Interim illud certe perpicuum est, medium quidem habitum esse laudabilem (per quem et quibus et propter quas causas, et quomodo oportet, irascimur, ceteraque id genus omnia); nimium autem et parum vituperabilia : quæ si non longe absunt a medio, leviter; si longius, graviter; si longissime, gravissime sunt vituperanda. Perspicuum igitur est, medium habitum diligenter esse retinendum. (15) Atque ii animi habitus qui in ira versantur, hactenus sint a nobis expositi.

CAP. VI. [XII.]

Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν καὶ λόγων καὶ πραγμάτων κοινωνεῖν οἱ μὲν ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι, οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, ἀλλ' οἰόμενοι δεῖν ἄλυποι τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἶναι. (2) Οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις πρὸς πάντα ἀντιτείνοντες καὶ τοῦ λυπεῖν οὐδ' ὁτιοῦν φροντίζοντες δύσκολοι καὶ δυσέριδες καλοῦνται. (3) Ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις ψεκταί εἰσιν, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ἡ μέση τούτων ἐπαινετή, καθ' ἣν ἀποδέξεται ἃ δεῖ καὶ ὡς δεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ δυσχερανεῖ. (4) Ὄνομα δ' οὐκ ἀποδέδοται αὐτῇ τι, ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ· τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν μέσην ἕξιν οἷον βουλόμεθα λέγειν τὸν ἐπιεικῆ φίλον, τὸ στέργειν προσλαβόντα. (5) Διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους ἐστὶ καὶ τοῦ στέργειν οἷς ὁμιλεῖ· οὐ γὰρ τῷ φιλεῖν ἢ ἐχθαίρειν ἀποδέχεται ἕκαστα ὡς δεῖ, ἀλλὰ τῷ τοιοῦτος εἶναι. Ὁμοίως γὰρ πρὸς ἀγνῶτας καὶ γνωρίμους καὶ συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις αὐτὸ ποιήσει πλὴν καὶ ἐν ἑκάστοις ὡς ἁρμόζει· οὐ γὰρ

In congressu autem hominum et vitæ quotidianæ consuetudine, in sermonum item ac factorum communicatione alii blandi seu placendi studiosi videntur esse : qui obsequendi studio laudant omnia nullaque in re adversantur, seque oportere putant esse eos, qui nihil molestiæ exhibeant iis quibuscum quotidie versantur. (2) Alii contra, qui videntur in omni re adversari, neque magnopere laborare ne quem offendant, appellantur morosi, atque in contendendo pervicaces. (3) Hi igitur, quos diximus, animi habitus sunt nimirum vituperabiles, horumque medius laudabilis : quo vir bonus ea omnia quæ probanda, et ut probanda sunt, probabit : offendeturque similiter contrariis. (4) Nomen autem ei habitui nullum impositum est; sed ad amicitiæ similitudinem proxime videtur accedere. Nam qui hoc medio habitu animi præditus est, ejusmodi est, cujusmodi hominem commodum et amicum bonum significamus, quum quidem ille amandi affectum assumpserit. (5) Eo autem differt ab amicitia, quod animi motu amorisque affectu in eos, quibuscum versatur, caret. Neque enim eo quod vel amet vel oderit, unumquidque sic ut oportet approbat; sed quia eo ingenio est. Æque enim hanc facilitatem erga notos atque ignotos, æque erga eos quorum consuetudine utitur, atque illos quibuscum nulla consuetudine conjunctus est, adhibebit, sed hoc ita, ut

ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν, οὐδ' αὖ λυπεῖν. (6) Καθόλου μὲν οὖν εἴρηται ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει, ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον στοχάσεται τοῦ μὴ λυπεῖν ἢ συνηδύνειν. (7) Ἔοικε μὲν γὰρ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας, τούτων δ' ὅσας μὲν αὐτῷ ἐστὶ μὴ καλὸν ἢ βλαβερὸν συνηδύνειν, δυσχερανεῖ, καὶ προαιρήσεται λυπεῖν. Κἂν τῷ ποιοῦντι δ' ἀσχημοσύνην φέρῃ, καὶ ταύτην μὴ μικράν, ἢ βλάβην, ἡ δ' ἐναντίωσις μικρὰν λύπην, οὐκ ἀποδέξεται ἀλλὰ δυσχερανεῖ. (8) Διαφερόντως δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον γνωρίμοις, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διαφοράς, ἑκάστοις ἀπονέμων τὸ πρέπον, καὶ καθ' αὑτὸ μὲν αἱρούμενος τὸ συνηδύνειν, λυπεῖν δ' εὐλαβούμενος, τοῖς δ' ἀποβαίνουσιν, ἐὰν ᾖ μείζω, συνεπόμενος, λέγω δὲ τῷ καλῷ καὶ τῷ συμφέροντι. Καὶ ἡδονῆς δ' ἕνεκα τῆς εἰσαῦθις μεγάλης μικρὰ λυπήσει. (9) Ὁ μὲν οὖν μέσος τοιοῦτός ἐστιν, οὐκ ὠνόμασται δέ, τοῦ δὲ συνηδύνοντος ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος μὴ δι' ἄλλο τι ἄρεσκος, ὁ δ' ὅπως ὠφέλειά τις αὑτῷ γίγνηται εἰς χρήματα καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ· ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων εἴρηται ὅτι δύσκολος καὶ δύσερις. Ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται τὰ ἄκρα ἑαυτοῖς διὰ τὸ ἀνώνυμον εἶναι τὸ μέσον.

cuique conveniet; non enim æquo modo convenit homines consuetudine et familiaritate conjunctos atque alienos curare, neque rursus offendere. (6) Universe igitur jam dictum est, eum cum hominibus ita ut debet versaturum esse; ad honestum tamen et utile suas actiones referendo ita hoc sibi propositum habebit, ne quem offendat, aut, ut delectet potius. (7) Etsi enim in iis voluptatibus ac molestiis versari videtur, quæ in consuetudine vitæ inter homines capiuntur : si quando tamen non nisi cum turpitudine aut damno consulere alterius delectationi potest, delectare minime volet; sed tristitia potius afficiet alterum. Idemque faciet, si quid erit quod ei qui facit dedecori sit non parvo, aut damno; ipse autem adversando levi illum molestia afficiat, verum tum factum illud non probabit, sed moleste feret potius. (8) Aliter autem cum iis communicabit et loquetur, qui dignitate aliqua præditi sunt, aliter cum qualibuscumque hominibus, aliter cum notioribus, aliter cum minus notis; similiterque in aliis dissimilitudinibus suum cuique tribuet, quod decet. Ac delectationem quidem eorum per se sequetur, offensionem contra vitabit : ceterum ad ea quæ sunt eventura, si majora se sint, accommodabit, honestatem, inquam, et utilitatem; denique magnæ in posterum voluptatis causa leviter offendet. (9) Talis igitur ille medius est, proprio nomine carens. Obsequio porro indulgentium is qui nihil aliud sibi proponit quam ut sit jucundus, blandus et placendi studiosus appellatur : qui vero id hic spectat, ut aliquam ex eo utilitatem capiat, vel in pecuniam, vel in res quæ pecunia parantur, assentator. At eum qui omnibus infensus est et indignatur, morosum, et in contendendo pugnacem diximus appellari. Pugnare autem idcirco inter se videntur extrema, quod medietati nomen impositum non est.

CAP. VII. [XIII.]

Περὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδόν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης· ἀνώνυμος δὲ καὶ αὐτή. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπελθεῖν· μᾶλλόν τε γὰρ ἂν εἰδείημεν τὰ περὶ τὸ ἦθος, καθ' ἕκαστον διελθόντες, καὶ μεσότητας εἶναι τὰς ἀρετὰς πιστεύσαιμεν ἄν, ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον συνιδόντες. Ἐν δὴ τῷ συζῆν οἱ μὲν πρὸς ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμιλοῦντες εἴρηνται, περὶ δὲ τῶν ἀληθευόντων τε καὶ ψευδομένων εἴπωμεν ὁμοίως ἐν λόγοις καὶ πράξεσι καὶ τῷ προσποιήματι. (2) Δοκεῖ δὴ ὁ μὲν ἀλαζὼν προσποιητικὸς τῶν ἐνδόξων εἶναι καὶ μὴ ὑπαρχόντων καὶ μειζόνων ἢ ὑπάρχει. (3) Ὁ δὲ εἴρων ἀνάπαλιν ἀρνεῖσθαι τὰ ὑπάρχοντα ἢ ἐλάττω ποιεῖν. (4) Ὁ δὲ μέσος αὐθέκαστός τις ὢν ἀληθευτικὸς καὶ τῷ βίῳ καὶ τῷ λόγῳ, τὰ ὑπάρχοντα ὁμολογῶν εἶναι περὶ αὑτόν, καὶ οὔτε μείζω οὔτε ἐλάττω. (5) Ἔστι δὲ τούτων ἕκαστα καὶ ἕνεκά τινος ποιεῖν καὶ μηθενός. Ἕκαστος δ' οἷός ἐστι, τοιαῦτα λέγει καὶ πράττει καὶ οὕτω ζῇ, ἐὰν μή τινος ἕνεκα πράττῃ. (6) Καθ' αὑτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν, τὸ δ' ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετόν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν ἀληθευτικὸς μέσος ὢν ἐπαινετός, οἱ δὲ ψευδόμενοι ἀμφότεροι μὲν ψεκτοί, μᾶλλον δ' ὁ ἀλαζών. Περὶ ἑκατέρου δ' εἴπωμεν, πρότερον δὲ περὶ τοῦ ἀληθευτικοῦ. (7) Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν, οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν ἢ δικαιοσύνην συντείνει (ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς), ἀλλ' ἐν οἷς μηθενὸς τοιούτου διαφέροντος καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύει τῷ τὴν ἕξιν τοιοῦτος εἶναι. (8) Δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος ἐπιεικὴς εἶναι. Ὁ γὰρ φιλαλήθης,

In iisdem autem fere gloriosæ quoque vanitatis medietas versatur. Atque hæc ipsa etiam nomine vacat. Non erit autem incommodum tales quoque habitus persequi. Nam et planius ea quæ ad mores pertinent, cognoscemus, singulis explicatis; et virtutes medietates esse magis erit nobis persuasum ac probatum, quum ita esse in omnibus perspexerimus. De iis igitur qui in convictu vitæque societate voluptatem et offensionem eorum quibuscum versantur spectant, est dictum. Nunc de iis qui veritatem colunt aut mentiuntur, idque verbis pariter ac factis et simulatione, paucis dicendum est. (2) Videtur igitur vane gloriosus res sibi gloriosas vindicare solere, quæ non insunt, quæque sunt iis quæ insunt majores : (3) dissimulator contra vel ea quæ insunt, esse negare, vel minora fingere atque extenuare. (4) Medius vero ille aliquis est, qui de se ipso rebusque suis recte sentiens et verax item in oratione, ea quæ habet in se esse confiteatur, neque ea verbis augeat, neque extenuet. (5) Fit autem ut quis hæc singula et alicujus et nullius rei causa faciat. Qualis vero quisque est, talis ejus et actio et oratio est, talis denique et vita : nisi rei alicujus agat et loquatur gratia. (6) Per se autem mendacium quidem malum et vituperabile est, verum autem honestum et laudabile. Ita et verax quum sit medius, laudabilis est : at qui mentiuntur, ambo sunt illi quidem vituperandi, sed magis tamen arrogans. De utroque autem dicamus; ac primum de veraci. (7) Non enim de eo loquimur, qui in pactis conventis est verax, neque de eo qui in rebus quæ ad injustitiam justitiamve pertinent (alius enim hæc sunt virtutis), sed de eo qui, quibus in rebus nihil refert utrum sit ejusmodi necne, tum in oratione tum in vita, veritatem colit ac sequitur, eo ipso quod tali animi habitu sit præditus. (8) Talis autem qui est, vir bonus non immerito videri possit. Nam qui veritatem amat, veraque loquitur, quibus in rebus

καὶ ἐν οἷς μὴ διαφέρει ἀληθεύων, ἀληθεύσει καὶ ἐν οἷς διαφέρει ἔτι μᾶλλον· ὡς γὰρ αἰσχρὸν τὸ ψεῦδος εὐλαβήσεται, ὅ γε καὶ καθ' αὑτὸ ηὐλαβεῖτο· ὁ δὲ τοιοῦτος ἐπαινετός. (9) Ἐπὶ τὸ ἔλαττον δὲ μᾶλλον τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίνει· ἐμμελέστερον γὰρ φαίνεται διὰ τὸ ἐπαχθεῖς τὰς ὑπερβολὰς εἶναι. (10) Ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος μηθενὸς ἕνεκα φαύλῳ μὲν ἔοικεν (οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει), μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. (11) Εἰ δ' ἕνεκά τινος, ὁ μὲν δόξης ἢ τιμῆς οὐ λίαν ψεκτός, ὡς ὁ ἀλαζών, ὁ δὲ ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον, ἀσχημονέστερος. (12) Οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζών, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει· κατὰ τὴν ἕξιν γὰρ καὶ τῷ τοιόσδε εἶναι ἀλαζών ἐστιν, ὥσπερ καὶ ψεύστης ὁ μὲν τῷ ψεύδει αὐτῷ χαίρων, ὁ δὲ δόξης ὀρεγόμενος ἢ κέρδους. (13) Οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι τὰ τοιαῦτα προσποιοῦνται ἐφ' οἷς ἔπαινος ἢ εὐδαιμονισμός, οἱ δὲ κέρδους, ὧν καὶ ἀπόλαυσίς ἐστι τοῖς πέλας καὶ ἃ διαλαθεῖν ἔστι μὴ ὄντα, οἷον μάντιν σοφὸν ἢ ἰατρόν. Διὰ τοῦτο οἱ πλεῖστοι προσποιοῦνται τὰ τοιαῦτα καὶ ἀλαζονεύονται· ἔστι γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. (14) Οἱ δ' εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον λέγοντες χαριέστεροι μὲν τὰ ἤθη φαίνονται· οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα δοκοῦσι λέγειν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ ὀγκηρόν· μάλιστα δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἔνδοξα ἀπαρνοῦνται, οἷον καὶ Σωκράτης ἐποίει. (15) Οἱ δὲ καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ φανερὰ προσποιούμενοι βαυκοπανοῦργοι λέγονται καὶ εὐκαταφρόνητοί εἰσιν. Καὶ ἐνίοτε ἀλαζονεία φαίνεται, οἷον ἡ τῶν Λακώνων ἐσθής· καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις ἀλαζονικόν. (16) Οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ καὶ περὶ τὰ μὴ λίαν ἐμποδὼν καὶ φανερὰ εἰρωνευόμενοι χαρίεντες φαίνονται. (17) Ἀντικεῖσθαι δ' ὁ ἀλαζὼν φαίνεται τῷ ἀληθευτικῷ· χείρων γάρ.

id facere nihil attinet, is multo magis in iis vere loquetur, in quibus magnopere refert. Mendacium enim ut rem turpem fugiet, quod jam etiam per se suapteque natura fugiebat. At talis vir laudabilis est. (9) Ad minus autem eo quod vere poterat, dicendum fere propensior est; concinnius enim hoc esse videtur, quoniam omne nimium grave et odiosum est. (10) Qui vero majora sibi quam quæ insunt tribuit nullius rei causa, est ille quidem improbo similis (aliter enim mendacio non delectaretur), verumtamen levis hominis potius ac nugatoris, quam mali instar habet. (11) Quodsi alicujus rei gratia illud faciat, is quidem qui gloriæ vel honoris causa facit, non est valde vituperandus, vel ut arrogans : at qui pecuniæ gratia aut aliarum rerum quæ pecuniæ loco sunt, multo est turpior. (12) Ceterum non facultate seu potestate, sed instituta vitæ ratione intelligitur arrogans. Ex habitu enim, et eo quia talis sit, arrogans est; quomodo et mendax. Alius enim mendacio ipso delectatur, alius vero gloriæ quæstusve causa sibi plus quam par est, arrogat. (13) Atque ii quidem qui cupiditate gloriæ incensi sibi plus æquo tribuunt, ea sibi vindicant, propter quæ homines vel laudari vel beati prædicari solent. Qui autem quæstus causa id faciunt, ea sibi sumunt, de quibus alii fructum percipiant, et quæ in glorioso illo non inesse minime alii intelligant; verbi gratia, jactare se medicum esse aut vatem peritum. Atque hinc fit ut plurimi gloriosorum talia in se inesse simulent, et de talibus vane glorientur. In iis enim rebus insunt ea quæ a nobis sunt dicta. (14) Dissimulatores autem, qui omnia sua verbis elevant, moribus videntur illi quidem esse politioribus; non enim lucri causa ita loqui videntur, sed quod jactationem fugiant. Maxime autem etiam hi gloriosa omnia de se negant; quod faciebat et Socrates. (15) Qui vero res quum parvas tum insignes affectant, versuti seu delicati veteratores appellantur, suntque tales contemnendi. Atque adeo est ubi hoc vitium sit, qualis Lacedæmoniorum vestitus (nam sibi et nimium assumere, et admodum parum tribuere, pariter vanæ arrogantiæ est); (16) rursum, qui moderate utuntur dissimulatione, eaque dissimulant, quæ non admodum nota neque in promptu posita sunt, ii politi homines videntur. (17) Arrogans autem seu gloriose vanus veraci videtur opponi : deterior enim est.

CAP. VIII. [XIV.]

Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ διαγωγῆς μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὁμιλία τις ἐμμελής, καὶ οἷα δεῖ λέγειν καὶ ὥς, ὁμοίως δὲ καὶ ἀκούειν. Διοίσει δὲ καὶ τὸ ἐν τοιούτοις λέγειν ἢ τοιούτων ἀκούειν. (2) Δῆλον δ' ὡς καὶ περὶ ταῦτ' ἐστὶν ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου. (3) Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ φορτικοί, γλιχόμενοι πάντως τοῦ γελοίου, καὶ μᾶλλον στοχαζόμενοι τοῦ γέλωτα ποιῆσαι ἢ τοῦ λέγειν εὐσχήμονα καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον· οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μηθὲν γελοῖον τοῖς τε λέγουσι δυσχεραίνοντες ἄγριοι καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι. Οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι· τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσι κινήσεις εἶναι· ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη. (4) Ἐπιπολάζοντος δὲ τοῦ γελοίου, καὶ τῶν πλείστων χαιρόντων τῇ παιδιᾷ καὶ τῷ σκώπτειν μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οἱ βωμολόχοι εὐτράπελοι προσαγορεύονται ὡς χαρίεντες. Ὅτι δὲ διαφέρουσι, καὶ οὐ

Sed quum sit in vita etiam requies, atque in hac ita degere soleant homines, ut ludo et joco vacent : hac quoque in parte videtur congressuum ratio quædam esse certusque modus quum dicendi, qualia et quemadmodum dici debent, tum etiam audiendi : intereritque in ea ratione non parum, anne aliquis loqui inter tales, an item tales loquentes audire debeat. (2) Jam vero perspicuum est, in his quoque et nimium esse et parum, quorum utrumque abest a medio. (3) Atque ii quidem qui risu movendo ultra modum procedunt, scurræ videntur esse, et molesti homines, ridiculorum singulari cupiditate affecti, magisque sibi hunc scopum propositum habentes, ut risum moveant, quam ut honesta et decora loquantur, et ne ejus in quem salse dicunt, animum offendant. Qui autem nec ipsi quidquam ridicule ac salse dicunt, et iis qui dicunt, infensi sunt, agrestes et insulsi homines habentur. At qui concinne et lepide jocis utuntur, εὐτράπελοι, *id est* faceti et urbani nominantur : quasi εὔτροποι, *id est* flexibili ac versatili ingenio præditi; videntur enim ista morum esse quidam quasi motus. Porro ut corpora ex motibus suis judicantur, ita et in moribus res habet. (4) Jam vero quum sales et ridicula frequententur, compluresque jocis et salse dictis magis quam par sit delectentur : fit ut scurræ faceti appellentur, tanquam humanitate politi : quum quidem differentia eorum non parva sit; quod ex supra dictis perspi-

μικρόν, ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον. (5) Τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἐστίν· τοῦ δ' ἐπιδεξίου ἐστὶ τοιαῦτα λέγειν καὶ ἀκούειν οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει· ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει καὶ ἀκούειν, καὶ ἡ τοῦ ἐλευθερίου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ αὖ τοῦ πεπαιδευμένου καὶ ἀπαιδεύτου. (6) Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν καινῶν· τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον ἡ αἰσχρολογία, τοῖς δὲ μᾶλλον ἡ ὑπόνοια· διαφέρει δ' οὐ μικρὸν ταῦτα πρὸς εὐσχημοσύνην. (7) Πότερον οὖν τὸν εὖ σκώπτοντα ὁριστέον τῷ λέγειν ἃ πρέπει ἐλευθερίῳ, ἢ τῷ μὴ λυπεῖν τὸν ἀκούοντα, ἢ καὶ τέρπειν; ἢ καὶ τό γε τοιοῦτον ἀόριστον; ἄλλο γὰρ ἄλλῳ μισητόν τε καὶ ἡδύ. (8) Τοιαῦτα δὲ καὶ ἀκούσεται· ἃ γὰρ ὑπομένει ἀκούων, ταῦτα καὶ ποιεῖν δοκεῖ. (9) Οὐ δὴ πᾶν ποιήσει· τὸ γὰρ σκῶμμα λοιδόρημά τί ἐστιν, οἱ δὲ νομοθέται ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσιν· ἔδει δ' ἴσως καὶ σκώπτειν. (10) Ὁ δὴ χαρίεις καὶ ἐλευθέριος οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος ἐστίν, εἴτ' ἐπιδέξιος εἴτ' εὐτράπελος λέγεται. Ὁ δὲ βωμολόχος ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε τῶν ἄλλων ἀπεχόμενος, εἰ γέλωτα ποιήσει, καὶ τοιαῦτα λέγων ὧν οὐθὲν ἂν εἴποι ὁ χαρίεις, ἔνια δ' οὐδ' ἂν ἀκούσαι. Ὁ δ' ἄγριος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος· οὐθὲν γὰρ συμβαλλόμενος πᾶσι δυσχεραίνει. (11) Δοκεῖ δὲ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀναγκαῖον. (12) Τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες, εἰσὶ δὲ πᾶσαι περὶ λόγων τινῶν καὶ πράξεων κοινωνίαν. Διαφέρουσι δ' ὅτι ἡ μὲν περὶ ἀλήθειάν ἐστιν, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ. Τῶν δὲ περὶ τὴν ἡδονὴν ἡ μὲν ἐν ταῖς παιδιαῖς, ἡ δ' ἐν ταῖς κατὰ τὸν ἄλλον βίον ὁμιλίαις.

cuum est. (5) Ad medietatis autem habitum in hoc genere etiam ea quæ dexteritas appellatur, accommodata est. Dexteri porro hominis est, ea et dicere et audire, quæ viro bono ac libero conveniunt. Sunt enim quædam quæ talem virum joco deceat et dicere et audire. Atque inter ingenue dignum et servilem jocum multum interest, interque eruditi jocum et ineruditi. (6) Quod quidem ex veteribus et novis comœdiis cuivis intelligere licet : illis enim ridicula res erat obscœnitas, his scita sententia potius. Inter hæc autem ad honestatem et elegantiam multum interest. (7) Utrum igitur is, qui bene in alterum dicta salsa jacit, ex eo definiendus est, quod ea dicat quæ liberum decent? an, quod eum qui audit, non offendat, aut etiam delectet? an vero hoc tale indefinitum est? nam et odiosæ res et jucundæ aliæ sunt aliis : (8) eæque tales ipsis sunt etiam auditu. Nam quæ quisque libenter audit, hæc facere quoque putatur. (9) Non ergo quidvis faciet urbanus jocator. Cavillatio enim seu salse dictum, genus quoddam est convicii. At scriptores legum quædam convicia vetant fieri; eratque fortasse æquum, cavillationum quoque et salse dictorum aliqua vetari. (10) Homo igitur politus et ingenuus sic erit affectus, quippe qui ipse sibi lex sit. Ac medius quidem talis est, sive dexter, sive facetus et urbanus appellandus est. Scurra autem ridiculo moderari non potest, quum nec sibi nec aliis parcat, dummodo risum moveat : quum talia denique dicat, quæ humanitate politus homo nunquam diceret, nonnulla autem etiam vel aures ejus respuerent. Agrestis autem ille et insulsus ad tales congressiones prorsus ineptus est. Nam quum ipse nihil ad eas operæ conferat, tum omnibus offenditur. (11) Videntur autem ad hominum vitam requies et jocus esse necessaria. (12) Tres igitur sunt illæ, quas diximus, in vita medietates : quæ omnes in quorundam sermonum et actionum communicatione versantur. Differunt autem eo, quod una in veritate, reliquæ duæ in jucunditate positæ sunt. Atque harum quæ ad jucunditatem pertinent, altera in jocis, altera in congressionibus reliquæque vitæ communitatibus vertitur.

CAP. IX. [XV.]

Περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν· πάθει γὰρ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ἕξει. Ὁρίζεται γοῦν φόβος τις ἀδοξίας, (2) ἀποτελεῖται δὲ τῷ περὶ τὰ δεινὰ φόβῳ παραπλήσιον· ἐρυθραίνονται γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι, οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι ὠχριῶσιν. Σωματικὰ δὴ φαίνεταί πως εἶναι ἀμφότερα, ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον ἢ ἕξεως εἶναι. (3) Οὐ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ· οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους αἰδήμονας εἶναι διὰ τὸ πάθει ζῶντας πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ κωλύεσθαι. Καὶ ἐπαινοῦμεν τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας, πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν ὅτι αἰσχυντηλός· οὐθὲν γὰρ οἰόμεθα δεῖν αὐτὸν πράττειν ἐφ' οἷς ἐστὶν αἰσχύνη. (4) Οὐδὲ γὰρ ἐπιεικοῦς ἐστὶν ἡ αἰσχύνη, εἴπερ γίγνεται ἐπὶ τοῖς φαύλοις· οὐ γὰρ πρακτέον τὰ τοιαῦτα. (5) Εἰ δ' ἐστὶ τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρὰ τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐθὲν διαφέρει· οὐδέτερα γὰρ πρακτέα, ὥστ' οὐκ αἰσχυντέον. (6) Φαύλου δὲ καὶ τὸ εἶναι τοιοῦτον οἷον πράττειν τι τῶν αἰσχρῶν. Τὸ δ' οὕτως ἔχειν ὥστ' εἰ πράξειέ τι τῶν τοιούτων αἰσχύνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτ' οἴεσθαι ἐπιεικῆ

De verecundia autem non convenit ita agi, quasi virtus sit aliqua. Perturbationi enim quam habitui similior est. Itaque definitur illa quidem infamiæ metus quidam : (2) exsistit autem similiter atque metus rerum atrocium. Erubescunt enim ii qui pudore afficiuntur : pallescunt autem, qui mortem extimescunt. Apparet igitur, utrumque quodammodo ad corpus pertinere. Quod quidem perturbationis potius quam habitus proprium videtur esse. (3) Non omni porro ætati, sed primæ modo hæc perturbatio convenit. Qui enim hac ætate sunt, pudentes et verecundos putamus esse oportere, eo quod eorum vita assiduis perturbationibus agitetur et multa peccet, a quibus pudore revocantur. Adolescentes itaque laudamus eos qui sunt pudentes : seniorem vero ex eo quod facile ipsum pudeat, nemo laudaverit. Nihil enim hunc agere oportere arbitramur eorum propter quæ pudor exsistere solet. (4) Nam nec viri boni est pudor, si quidem ex rebus malis nascitur : quæ res ne agendæ quidem scilicet sunt. (5) Quod autem alia sunt re turpia, alia opinione, id nihil ad rem. Neutra enim sunt agenda. Ergo pudori locus nullus; (6) atque est illud quoque improbi hominis, ita comparatum esse, ut turpe aliquid suscipere possit. Sed ita animatum esse, ut, si quid tale admiseris, pudere te velis facti atque ob hanc causam bonus vir haberi, absurdum est. Eorum enim quæ sponte

εἶναι, ἄτοπον· ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις γὰρ ἡ αἰδώς, ἑκὼν δὲ ὁ ἐπιεικὴς οὐδέποτε πράξει τὰ φαῦλα. (7) Εἴη δ' ἂν ἡ αἰδὼς ἐξ ὑποθέσεως ἐπιεικές· εἰ γὰρ πράξαι, αἰσχύνοιτ' ἄν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς ἀρετάς. Εἰ δ' ἡ ἀναισχυντία φαῦλον καὶ τὸ μὴ αἰδεῖσθαι τὰ αἰσχρὰ πράττειν, οὐθὲν μᾶλλον τὸ τοιαῦτα πράττοντα αἰσχύνεσθαι ἐπιεικές. (8) Οὐκ ἔστι δ' οὐδ' ἡ ἐγκράτεια ἀρετή, ἀλλά τις μικτή· δειχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον. Νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

nostra agimus, nos pudet: at vir bonus nunquam quidquam mali sponte sua admittet. (7) Neque aliter quam ex conditione pudor potest bonum videri. Nam si quid turpe admittat quis, tum etiam pudore afficiatur. Sed hujusmodi non est ratio virtutis. Neque vero, si vitiosum est impudentem esse et minime vereri suscipere turpia; idcirco turpia agentem pudore affici honestum erit. (8) Jam vero ne continentia quidem virtus est, sed quiddam virtutis habet admistum: de qua posterius dicemus. Nunc autem de justitia disseramus.

LIBER V.

CAP. I.

Περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον, περὶ ποίας τε τυγχάνουσιν οὖσαι πράξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον. (2) Ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον τοῖς προειρημένοις. (3) Ὁρῶμεν δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσὶ καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι καὶ βούλονται τὰ δίκαια· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ ἀδικίας, ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι καὶ βούλονται τὰ ἄδικα. Διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ ὑποκείσθω ταῦτα. (4) Οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων. Δύναμις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι, ἕξις δ' ἡ ἐναντία τῶν ἐναντίων οὔ, οἷον ἀπὸ τῆς ὑγιείας οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον· λέγομεν γὰρ ὑγιεινῶς βαδίζειν, ὅταν βαδίζῃ ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων. (5) Πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας, πολλάκις δὲ αἱ ἕξεις ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων· ἐάν τε γὰρ ἡ εὐεξία ᾖ φανερά, καὶ ἡ καχεξία φανερὰ γίνεται, καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία καὶ ἐκ ταύτης τὰ εὐεκτικά. Εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία πυκνότης σαρκός, ἀνάγκη καὶ τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός, καὶ τὸ εὐεκτικὸν τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί. (6) Ἀκολουθεῖ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐὰν θάτερα πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι, οἷον εἰ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. [II.] (7) Ἔοικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία, ἀλλὰ διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν λανθάνει καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πόρρω δήλη μᾶλλον· ἡ γὰρ διαφορὰ πολλὴ ἡ κατὰ τὴν ἰδέαν, οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζῴων καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείουσιν. (8) Εἰλήφθω δὴ ὁ ἄδικος ποσαχῶς λέγεται. Δοκεῖ δὲ ὅ τε παράνομος ἄδικος εἶναι καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἄνισος, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται ὅ τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. Τὸ μὲν δίκαιον ἄρα τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον, τὸ δ' ἄδικον τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον. (9) Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, περὶ τἀγαθὰ ἔσται, οὐ πάντα, ἀλλὰ περὶ ὅσα εὐτυχία καὶ ἀτυχία, ἃ ἐστὶ μὲν ἁπλῶς ἀεὶ ἀγαθά, τινὶ δ' οὐκ ἀεί. Οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται καὶ διώκουσιν· δεῖ δ' οὔ, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν τὰ

De justitia autem et injustitia hoc videndum est, quibus in actionibus versentur: quænam medietas sit justitia, quarum denique rerum medium sit jus. (2) Quibus exquirendis eadem atque in superioribus ratione utamur. (3) Videmus igitur, eum animi habitum, quo ad res justas gerendas homines efficiuntur idonei, quoque res justas agunt et volunt, ab omnibus justitiam intelligi et appellari solere: eodemque modo injustitiam habitum eum, quo et injuriam faciunt et res injustas volunt. Itaque nobis quoque, hæc ut in rudi adumbratione, primum sint posita. (4) Neque enim eodem modo se res habet in scientiis et facultatibus sive potestatibus, ut in habitibus. Facultas enim seu potestas et scientia eadem contrariorum videtur esse: habitus autem contrariarum ipsis rerum habitus minime sunt; verbi gratia, a bona valetudine non proficiscuntur contraria, sed bonæ valetudinis propria dumtaxat. Dicimus enim, aliquem valenter ambulare, quum ita ambulat ut is qui bene valet. (5) Sane quidem sæpenumero e contrario habitu habitus intelligitur contrarius: sæpe vero etiam ex rebus habitui subjectis habitus ipse. Nam si bona corporis habitudo nota sit, nota erit etiam mala; et cognitis iis quæ firmam corporis constitutionem efficiunt, firma quoque corporis constitutio erit cognita: et rursus ex hac ipsa ea quæ bonam corporis habitudinem efficiunt. Si enim bona corporis habitudo soliditas carnis est, necesse est malam corporis habitudinem carnis raritatem esse; et quod vim habet efficientem firmæ constitutionis corporis, id ad carnis soliditatem gignendam necessario valebit. (6) Plerumque autem sequitur ut, si altera pluribus modis dicantur, alterorum quoque multi sint significandi modi; verbi gratia, si multæ sint significationes justi, multæ etiam erunt injusti. [II.] (7) Multis autem modis justitia et injustitia dici videntur: sed quia valde est propinqua earum homonymia, idcirco obscurior illa est, neque ita, ut in iis quæ longe inter se distant, apparet. Magna enim differentia ea est quæ ex specie est; ut clavis apud Græcos uno et communi nomine appellatur ea quæ cervicibus animalium subest, et ea qua ostia claudunt. (8) Hoc igitur sumptum esto, quot modis homo injustus dicatur. Videtur vero homo injustus esse et is qui contra legem agit, et is qui sibi plus vindicat quam par sit, et qui inæqualis est. Ex quo perspicuum est, justum quoque futurum et eum qui legibus pareat, et eum qui æquus, et qui æqualis sit. Jus igitur erit tum id quod legitimum appellant, tum id quod æquum est: et contra, injustum tum id quo contra legem committitur, tum id quod iniquum est. (9) Quia vero ex injustis alter plus justo habendi cupidus est, circa bona ille versatur, non quælibet, sed circa illa dumtaxat, de quibus prospera fortuna aut adversa usurpatur; quæ sunt absolute quidem illa semper bona; sed huic vel illi non semper: et vero hæc homines optant et persequuntur, quum minime ita fieri oporteat: verum optandum quidem sit unicuique, ut, quæ sunt sim-

ἁπλῶς ἀγαθὰ καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι, αἱρεῖσθαι δὲ τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. (10) Ὁ δ' ἄδικος οὐκ ἀεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαττον ἐπὶ τῶν ἁπλῶς κακῶν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ καὶ τὸ μεῖον κακὸν ἀγαθόν πως εἶναι, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστιν ἡ πλεονεξία, διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι. (11) Ἔστι δ' ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιέχει καὶ κοινόν. [III.] (12) Ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν, ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια· τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς νόμιμά ἐστι, καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναι φαμέν. (13) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν ἢ τοῖς ἀρίστοις ἢ τοῖς κυρίοις, κατ' ἀρετὴν ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον· ὥστε ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν τὰ ποιητικὰ καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῶν μορίων αὐτῆς τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. (14) Προστάττει δ' ὁ νόμος καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν, οἷον μὴ λείπειν τὴν τάξιν μηδὲ φεύγειν μηδὲ ῥίπτειν τὰ ὅπλα, καὶ τὰ τοῦ σώφρονος, οἷον μὴ μοιχεύειν μηδ' ὑβρίζειν, καὶ τὰ τοῦ πράου, οἷον μὴ τύπτειν μηδὲ κακηγορεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας τὰ μὲν κελεύων τὰ δ' ἀπαγορεύων, ὀρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὀρθῶς, χεῖρον δ' ὁ ἀπεσχεδιασμένος. (15) Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ πρὸς ἕτερον. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη τῶν ἀρετῶν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη, καὶ οὔθ' ἕσπερος οὔθ' ἑῷος οὕτω θαυμαστός· καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν « ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ ἔνι. » Καὶ τελεία μάλιστα ἀρετή, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστιν. Τελεία δ' ἐστίν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν· πολλοὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις τῇ ἀρετῇ δύνανται χρῆσθαι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον ἀδυνατοῦσιν. (16) Καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ τοῦ Βίαντος, ὅτι ἀρχὴ ἄνδρα δείξει· πρὸς ἕτερον γὰρ καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων. (17) Διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἀρετῶν, ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν· ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι ἢ κοινωνῷ. (18) Κάκιστος μὲν οὖν ὁ καὶ πρὸς αὑτὸν καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ, ἄριστος δ' οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τῇ ἀρετῇ ἀλλὰ πρὸς ἕτερον· τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν. (19) Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς ἀλλ' ὅλη ἀρετή ἐστιν, οὐδ' ἡ ἐναντία ἀδικία μέρος κακίας ἀλλ' ὅλη κακία. (20) Τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό, ἀλλ' ᾗ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη, ᾗ δὲ τοιάδε ἕξις, ἁπλῶς ἀρετή.

pliciter bona, ea ipsi quoque bona sint, eligenda autem, quæ sint ipsi bona. (10) Sane vero injustus iste non semper fertur in id quod plus est: verum etiam nonnunquam in illud quod minus, in iis nimirum quæ absolute sunt mala; ubi tamen istud hac ratione ei contingit, quia videtur etiam minus malum quodammodo bonum esse, quumque plus justo possidendi cupido bonum sequatur, videtur etiam hoc respectu ea affectus esse. (11) Est autem idem inæqualis sive iniquus. Hoc enim includit alterum, et est commune. [III.] (12) Quoniam autem eum qui contra leges agit, unum esse diximus eorum qui injusto comprehenduntur, illum vero qui leges servat, justum: perspicuum est, ea omnia quæ legitima sunt, quodammodo esse justa. Nam quum ea quæ a scientia legum ferendarum definita sunt, sunt legitima, tum unumquodque horum jus esse dicimus. (13) Leges porro omnibus de rebus ita loquuntur, ut vel communem omnium utilitatem spectent, vel optimorum, vel eorum penes quos summa rerum est potestas: idque vel secundum virtutem vel secundum aliquem alium modum talem. Quocirca uno modo jura appellamus ea quæ vitam beatam ejusque partes civili societate conciliare et conservare possunt. (14) Atque lex sane et viri fortis muneribus fungi jubet, verbi gratia, locum atque ordinem in acie tenere neque fugere neque arma abjicere: et temperantis, ut, non adulterari neque vitium afferre: et lenis ac mansueti, ut, neminem verberare, nemini maledicere. Itemque in ceteris virtutibus ac vitiis, partim jubendo, partim vetando; recte quidem ea lex quæ recte, perperam autem ea quæ inconsiderate lata est. (15) Hæc igitur justitia virtus est illa quidem perfecta; sed non tamen absolute virtus, verum ut foras progreditur; ex quorum posteriore fit sæpe ut omnium præstantissima virtutum videatur esse justitia, ac nec Hesperus nec Lucifer tanta est admiratione dignus; solemusque proverbii vice referre illud: « Justitia una alias virtutes continet omnes; » et perfecta maxime virtus, nimirum perfectæ virtutis usus. Illud autem, quod perfecta virtus hæc est, inde est, quia, qui ea præditus est, etiam erga alios, non secum solum virtutem colere potest. Multi enim in suis quidem rebus virtute uti possunt; in iis autem, quas habent cum altero, non possunt. (16) Quocirca præclare illud Biantis videtur esse dictum: « Magistratus virum declarabit. » Nam qui magistratum gerit, is jam cum altero rationem habet et in communione vitæ versatur. (17) Atque ob hanc eandem causam sola ex omnibus virtutibus justitia alienum videtur esse bonum, quia ad alterum pertinet. Aliorum enim utilitati consulit, nempe aut principis, aut civium. (18) Deterrimus igitur sane ille habendus est, qui improbitate et adversus se ipsum utitur, et adversus amicos: optimus tamen, non qui secum et sibi, sed qui cum aliis et erga alios virtutem colit. Hoc enim opus, hic labor est. (19) Ergo justitia hæc non virtutis pars est, sed virtus universa: neque contraria ipsi injustitia pars vitii est, sed vitium integrum atque universum. (20) Quid porro intersit inter virtutem et hanc justitiam, ex iis quæ diximus perspicuum est. Est enim eadem illa quidem, sed ejus essentia non est eadem; verum qua cum altero rationem habet, justitia est; qua talis quidam habitus, absolute virtus est.

CAP. II. [IV.]

Ζητοῦμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην· ἔστι γάρ τις, ὡς φαμέν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. (2) Σημεῖον δ' ὅτι ἔστιν· κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν ἀδικεῖ μέν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν, οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν ἢ κακῶς εἰπὼν διὰ χαλεπότητα ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν· ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλάκις κατ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γε τινά (ψέγομεν γάρ) καὶ κατ' ἀδικίαν. (3) Ἔστιν ἄρα γε ἄλλη τις ἀδικία ὡς μέρος τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. (4) Ἔτι εἰ ὁ μὲν τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνων, ὁ δὲ προστιθεὶς καὶ ζημιούμενος δι' ἐπιθυμίαν', οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης, ἐκεῖνος δ' ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ· δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν. (5) Ἔτι περὶ μὲν τἆλλα πάντα ἀδικήματα γίνεται ἡ ἐπαναφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν ἀεί, οἷον εἰ ἐμοίχευσεν, ἐπ' ἀκολασίαν, εἰ ἐγκατέλιπε τὸν παραστάτην, ἐπὶ δειλίαν, εἰ ἐπάταξεν, ἐπ' ὀργήν· εἰ δ' ἐκέρδανεν, ἐπ' οὐδεμίαν μοχθηρίαν ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν. (6) Ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην ἄλλη ἐν μέρει συνώνυμος, ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον ἔχουσι τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τιμὴν ἢ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τινι ἔχοιμεν ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν ταῦτα πάντα, καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἡ δὲ περὶ ἅπαντα περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος.

[V.] 7. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετήν, δῆλον· τίς δὲ καὶ ὁποία τις, ληπτέον. (8) Διώρισται δὴ τὸ ἄδικον τό τε παράνομον καὶ τὸ ἄνισον, τὸ δὲ δίκαιον τό τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. Κατὰ μὲν οὖν τὸ παράνομον ἡ πρότερον εἰρημένη ἀδικία ἐστίν. (9) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταὐτὸν ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον (τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πᾶν πλέον), καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταὐτὰ ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων, τὰ μὲν ὡς μέρη τὰ δ' ὡς ὅλα· μέρος γὰρ αὕτη ἡ ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης. Ὥστε καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει ἀδικίας λεκτέον, καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ὡσαύτως. (10) Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν τεταγμένη δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ἡ μὲν τῆς ὅλης ἀρετῆς οὖσα χρῆσις πρὸς ἄλλον, ἡ δὲ τῆς κακίας, ἀφείσθω. Καὶ τὸ δίκαιον δὲ καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας φανερὸν ὡς διοριστέον· σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς πραττόμενά ἐστιν· καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος. (11) Τὰ δὲ ποιητικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς ἐστὶ τῶν νομίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ παιδείαν τὴν πρὸς τὸ κοινόν. Περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστὶν

Justitiam autem quærimus eam quæ pars virtutis est; est enim aliqua, ut dicimus: itemque injustitiam eam quæ in partibus vitii numeratur. (2) Aliquam porro esse hujusmodi argumento est quod, qui agit aliquid eorum quæ ad cetera vitia pertinent, facit ille quidem injuste, sibi tamen non plus justo boni dicitur sumere; verbi gratia, qui clypeum abjecit propter ignaviam, aut qui maledixit alteri ira incensus, aut qui pecunia non est alicui opitulatus propter illiberalitatem; quum autem sibi plus justo boni sumit, sæpe nullo tali vitio peccat. Atqui non etiam omnibus tum peccat: et peccat tamen per improbitatem aliquam et injustitiam: vituperamus enim eum. (3) Est igitur alia quædam injustitia, tanquam injustitiæ pars quædam universæ: itemque injustum quoddam, idque ut totius injusti pars, ejus, inquam, quod contra leges committitur. (4) Præterea si quis quæstus causa adulterium committat, mercedemque etiam ferat, alius autem cupiditate inflammatus idem faciat, dans etiam aliquid de suo, jacturamque rei suæ faciens: hic quidem intemperans potius quam plus justo sibi sumens videtur; ille autem injustus, at non intemperans, propterea scilicet, quia quæstus causa facit. (5) Præterea in ceteris quidem omnibus injuste factis si quid peccatur, id semper ad aliquod genus improbitatis refertur; verbi gratia, si quis adulterium commisit, ad intemperantiam; si eum qui in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timiditatem; si quem pulsavit, ad iracundiam. At si quæstum fecit, ad nullum aliud vitium nisi ad injustitiam refertur. (6) Perspicuum igitur est, præter totam illam injustitiam, aliam quandam esse, quæ sit tamen huic ex parte συνώνυμος: quoniam eodem genere utraque continetur. Utriusque enim vis in eo posita est, quod ad alterum refertur. Verum hæc quidem altera versatur in honore, aut pecunia, aut salute, aut in eo si quo uno nomine hæc omnia complecti possimus: et quidem idcirco posita est, quia lucri gratia facile aliquid delinquitur. Illa vero versatur in iis omnibus, in quibus vir bonus occupatus est.

[V.] 7. Justitias ergo plures esse, aliam item quandam esse præter universam virtutem, perpicuum est; quæ sit porro et qualis, est investigandum. (8) Hoc igitur ut agamus, illa jam a nobis proposita est injusti distinctio, esse illud, et quod contra leges committitur, et quod ab æquitate seu æqualitate remotum est. Itemque jus esse et legitimum æquale. Atque ex eo quidem injusto, quod est legibus inobedientia, prior injustitiæ species est orta. (9) Verum quoniam non est idem injustum illud, quod ex inæqualitate, cum inobedientia legibus, sed unum eorum ad aliud relatum est, ut pars ad totum (nam quidquid iniquum est, contra leges committitur; sed non quidquid contra leges committitur, continuo est iniquum), efficitur ut hoc injustum et hæc injustitia non sint eadem atque illa, sed ab illis differant, partiumque ad tota rationem obtineant. Hæc enim injustitia totius injustitiæ pars est: item totius justitiæ hæc justitia. Itaque et de justitia ea dicendum est, quæ speciei rationem habet, et de injustitia item, quæ pars est: eodemque modo de jure atque non-jure. (10) Atque illam quidem quum justitiam, tum injustitiam, quæ in eodem atque virtus universa vitiumque universum ordine locatæ sunt (quarum altera totius virtutis, altera totius vitii usus est erga alterum) prætermittamus. Jus quoque et non-jus, quæ sunt his consentanea, quonam modo discernenda sint, non est obscurum. Nam pleraque jura legitima ea fere officia sunt, quæ ab universa virtute præscribuntur. Unicuique enim virtuti convenienter vivere lex jubet, et unumquodque vitium vetat suscipere. (11) Ad hæc causæ efficientes virtutis universæ sunt ea omnia jura legitima, quæ legibus de disciplina ad rempublicam utili comprehensa sunt. De privata vero cujusque disciplina, qua quis absolute vir bonus est, utrum sit prudentiæ civilis, an alius

ἢ ἑτέρας, ὕστερον διοριστέον· οὐ γὰρ ἴσως ταὐτὸν ἀνδρί τ' ἀγαθῷ εἶναι καὶ πολίτῃ παντί. (12) Τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας (ἐν τούτοις γὰρ ἔστι καὶ ἄνισον ἔχειν καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου), ἓν δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. (13) Τούτου δὲ μέρη δύο· τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μὲν ἑκούσιά ἐστι τὰ δ' ἀκούσια, ἑκούσια μὲν τὰ τοιάδε οἷον πρᾶσις, ὠνή, δανεισμός, ἐγγύη, χρῆσις, παρακαταθήκη, μίσθωσις· ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος. Τῶν δ' ἀκουσίων τὰ μὲν λαθραῖα, οἷον κλοπή, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, δουλαπατία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· τὰ δὲ βίαια, οἷον αἰκία, δεσμός, θάνατος, ἁρπαγή, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός.

facultatis, posterius erit disputandum. Non est enim fortasse idem, virum bonum esse, et civem bonum. (12) Ejus autem justitiæ quæ est partis, jurisque item ejus quod ipsi consentaneum est, una species est, quæ in distributione vel honoris, vel pecuniæ, vel aliarum rerum, quæ inter eos dividi possunt, qui ejusdem reipublicæ communione inter se conjuncti sunt, versatur; in his enim est ut alter cum altero et æquum et iniquum consequatur. Altera, quæ in rebus contrahendis vim corrigendi atque emendandi habet. (13) Hujus porro duæ sunt partes: contractuum enim alii sponte nostra, alii nobis invitis fiunt. Sponte fiunt exempli causa hi, venditio, emptio, mutuum, fidejussio, commodatum, depositum, locatio et conductio. Dicuntur vero sponte fieri, quia contractuum principium est in nostra voluntate positum. Eorum autem qui nobis invitis fiunt, alii sunt clandestini, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni corruptio, cædes dolo facta, falsum testimonium. Alii sunt violenti, ut verbera, vincula, cædes, rapina, debilitatio corporis, maledictum, contumelia.

CAP. III. [V.]

Ἐπεὶ δ' ὅ τ' ἄδικος ἄνισος καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου. (2) Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον· ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἐστὶ καὶ τὸ ἴσον. (3) Εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη. (4) Ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν· ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι [καὶ πρός τι] καὶ τισίν, καὶ ᾗ μὲν μέσον, τινῶν (ταῦτα δ' ἐστὶ πλεῖον καὶ ἔλαττον), ᾗ δ' ἴσον ἐστί, δυοῖν, ᾗ δὲ δίκαιον, τισίν. (5) Ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν· οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστί, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο. (6) Καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης, οἷς καὶ ἐν οἷς· ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει· εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν, ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ ἴσοι μὴ ἴσα ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται. (7) Ἔτι ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦτο δῆλον· τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι, τὴν μέντοι ἀξίαν οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες ὑπάρχειν, ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ἐλευθερίαν, οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ πλοῦτον, οἱ δ' εὐγένειαν, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν. (8) Ἔστιν ἄρα τὸ δίκαιον ἀνάλογόν τι. Τὸ γὰρ ἀνάλογον οὐ μόνον ἐστὶ μοναδικοῦ ἀριθμοῦ ἴδιον, ἀλλ' ὅλως ἀριθμοῦ· ἡ γὰρ ἀναλογία ἰσότης ἐστὶ λόγων, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις. (9) Ἡ μὲν οὖν διῃρημένη ὅτι ἐν τέτταρσι, δῆλον. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής· τῷ γὰρ ἑνὶ ὡς δυσὶ χρῆται καὶ δὶς λέγει, οἷον ὡς ἡ τοῦ Α πρὸς τὴν τοῦ Β, οὕτως καὶ ἡ τοῦ Β πρὸς τὴν τοῦ Γ· δὶς οὖν ἡ τοῦ Β εἴρηται· ὥστ' ἐὰν ἡ τοῦ Β τεθῇ δίς, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα. (10) Ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός· διῄρηνται γὰρ ὁμοίως, οἷς τε καὶ ἅ. (11) Ἔσται ἄρα ὡς Α ὅρος πρὸς τὸν Β, οὕτως ὁ Γ πρὸς τὸν Δ, καὶ ἐναλλὰξ ἄρα, ὡς ὁ Α πρὸς τὸν Γ, ὁ Β πρὸς τὸν Δ. Ὥστε καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον· ὅπερ ἡ νομὴ συνδυάζει· κἂν

Quoniam autem et injustus iniquus, et injustum iniquitas est: perspicuum est, aliquod esse etiam iniquitatis medium. (2) Hoc autem est æquum seu æquale. In quacumque enim actione plus est et minus, in ea æquum quoque seu æquale est. (3) Si igitur injustum est iniquitas seu inæqualitas, jus erit æqualitas; idque, etiamsi ratio cur ita sit non afferatur, ita videtur omnibus. Quoniam autem æquale medium est, jus quoque medium quoddam erit. (4) Atque æquale quidem in duobus minimum reperitur. Ceterum necesse est jus, quod et medium est et æquale, [et ad aliud referri,] et aliquibus esse. Ac qua medium est, aliquorum est; (quæ quidem sunt plus et minus; qua æquale, in duobus consistit: qua jus, aliquibus est. (5) Necessario igitur jus in quattuor minimum versatur. Nam et quibus ut sit jus accidit, duo (*duæ personæ*) sunt; et in quibus jus ipsum situm est, duæ res. (6) Atque eadem erit æqualitas, et personis et in rebus. Nam ut res illæ, in quibus jus positum est, se habent: sic et illi quibus jus tribuitur. Nisi enim sint æquales, non habebunt æqualia: sed hinc prœlia querelæque et expostulationes, quum aut æquales non æqualia, aut non-æquales æqualia, habent et consequuntur. (7) Est præterea hoc perspicuum ex illo quod est ratio dignitatis. Nam quod jus in distributionibus positum est, id fatentur omnes pro cujusque dignitate esse oportere; quanquam interim dignitatem non eandem omnes dicunt esse: sed qui forma reipublicæ administrandæ utuntur populari, libertatem; qui paucorum principatu utuntur, ex his alii divitias, alii nobilitatem generis; qui ab optimatibus reguntur, virtutem. (8) Jus igitur proportione et comparatione quadam constat. Non enim solum ejus numeri quo aliquid numeramus, proprium est, proportione constare; sed etiam ejus qui universe et omnino numerus est. Proportio enim rationis est æqualitas, quæ in quattuor minimum reperitur. (9) Ac disjunctam quidem proportionem in quattuor consistere non est obscurum. Et vero similiter etiam continua seu continens in totidem. Hæc enim loco duorum, uno utetur, et bis unum sumet: exempli gratia, quæ proportio est lineæ A ad lineam B, eadem est lineæ B ad eam quæ est C; bis sane hic sumpta est secunda. Quodsi linea secunda bis sumpta fuerit, quattuor erunt quæ sunt proportione inter se comparata. (10) Est autem et jus minimum in quattuor, eademque etiam illius ratio est. Distant similiter et ii quibus quid tribuitur, et eæ res quæ distribuuntur. (19) Atque ita quæ est termini A ad terminum B proportio, eadem erit et termini C ad terminum D. Et altera igitur etiam ratione ut terminus A ad terminum C, sic B ad D. Ergo et totum cum toto comparabitur: quod quidem distributio copulat;

οὕτως συντεθῇ, δικαίως συνδυάζει. [VII.] (12) Ἡ ἄρα τοῦ Α ὅρου τῷ Γ καὶ ἡ τοῦ Β τῷ Δ σύζευξις τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, καὶ μέσον τὸ δίκαιον τοῦτ᾽ ἐστὶ τοῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· τὸ γὰρ ἀνάλογον μέσον, τὸ δὲ δίκαιον ἀνάλογον. (13) Καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν γεωμετρικὴν οἱ μαθηματικοί· ἐν γὰρ τῇ γεωμετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον. (14) Ἔστι δ᾽ οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία· οὐ γὰρ γίνεται εἷς ἀριθμῷ ὅρος, ᾧ καὶ ὅ. Τὸ μὲν οὖν δίκαιον τοῦτο τὸ ἀνάλογον, τὸ δ᾽ ἄδικον τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. Γίνεται ἄρα τὸ μὲν πλέον τὸ δὲ ἔλαττον. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν πλέον ἔχει, ὁ δ᾽ ἀδικούμενος ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. (15) Ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ ἀνάπαλιν· ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον κακόν· (16) ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος, τὸ δ᾽ αἱρετὸν ἀγαθόν, καὶ τὸ μᾶλλον μεῖζον. (17) Τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτ᾽ ἐστίν.

sique ita jam etiam inter se componantur, juste ea copulat ipsa distributio. [VII.] (12) Igitur termini A cum termino C et termini B cum termino D conjugatio, jus illud est quod in distributione consistit, et medium illud hoc est quod proportione constat. Nam quod proportione constat, medium est. Jus autem proportione constat. (13) Appellantque mathematici talem proportionem geometricam. In geometrica enim proportione évenit ut, quomodo utrumque cum utroque, sic totum cum toto comparetur. (14) Non est autem continua hæc proportio. Non fit enim ut terminus unus numero sit, persona cui tribuitur, et res quæ tribuitur. Ex his igitur satis intelligitur, hoc jus proportione constare; injuriam autem ei oppositam esse aliquid a proportione alienum. Itaque est illud aliud quidem plus, aliud vero minus. Quod quidem etiam in vitæ usu ita esse reperitur. Nam is qui injuriam facit, plus justo sibi sumpsit; ei contra qui afficitur injuria, minus obtigit, in bono quidem : (15) cujus contrarium fit in malo; boni enim rationem obtinet levius malum, si cum graviore malo comparetur. (16) Nam levius malum optabilius graviore est; ceterum quod optabile est id bonum est; et quod optabilius, id melius. (17) Atque hoc sane juris unum genus est.

CAP. IV. [VII.]

Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν, ὃ γίνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις καὶ τοῖς ἀκουσίοις. (2) Τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον ἄλλο εἶδος ἔχει τοῦ προτέρου. Τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν ἀεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐστὶ τὴν εἰρημένην· καὶ γὰρ ἀπὸ χρημάτων κοινῶν ἐὰν γίγνηται ἡ διανομή, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτὸν ὅνπερ ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα· καὶ τὸ ἄδικον τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ παρὰ τὸ ἀνάλογόν ἐστιν. (3) Τὸ δ᾽ ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον ἐστὶ μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν. Οὐθὲν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν ἢ φαῦλος ἐπιεικῆ, οὐδ᾽ εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς ἢ φαῦλος· ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις, εἰ ὁ μὲν ἀδικεῖ ὁ δ᾽ ἀδικεῖται, καὶ εἰ ἔβλαψεν ὁ δὲ βέβλαπται. (4) Ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο ἄνισον ὂν ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής· καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν πληγῇ ὁ δὲ πατάξῃ, ἢ καὶ κτείνῃ ὁ δ᾽ ἀποθάνῃ, διῄρηται τὸ πάθος καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα· ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους. (5) Λέγεται γὰρ ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, κἂν εἰ μή τισιν οἰκεῖον ὄνομα εἴη, τὸ κέρδος, οἷον τῷ πατάξαντι, καὶ ἡ ζημία τῷ παθόντι· (6) ἀλλ᾽ ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται τὸ μὲν ζημία τὸ δὲ κέρδος. Ὥστε τοῦ μὲν πλείονος καὶ ἐλάττονος τὸ ἴσον μέσον, τὸ δὲ κέρδος καὶ ἡ ζημία τὸ μὲν πλέον, τὸ δ᾽ ἔλαττον ἐναντίως, τὸ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ πλέον, τοῦ κακοῦ δ᾽ ἔλαττον κέρδος, τὸ δ᾽ ἐναντίον ζημία· ὧν ἦν μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον ἂν εἴη τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους. (7) Διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσιν· τὸ δ᾽ ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον· ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον· καὶ ζητοῦσι δικαστὴν

Reliquum autem alterum jus illud est, quod correctorium vocatur : versaturque in rebus et sponte et invite contractis. (2) Hujus autem juris forma diversa est a priore. Jus enim quod versatur in distribuendis rebus, communium rerum est, semperque in ea quam dixi proportione constat. Nam de pecunia publica quod datur, sicubi earum distributio fiat, id eadem ratione dandum erit, quam habent inter se res eæ quæ ab unoquoque in medium allatæ sunt. Atque injuria ea quæ huic juri opponitur, in eam proportionem peccat. (3) Jus autem quod contractibus versatur, est illud quidem æquale quiddam, et contrà injuria inæquale : verum non ista proportione, sed arithmetica. Nihil enim refert, utrum vir bonus malum hominem fraudarit, an malus homo virum bonum, neque utrum vir bonus, an improbus adulterium fecerit : sed damni tantum differentiam intuetur lex, personis ipsis utitur tanquam æqualibus, si facit injuriam unus, afficitur injuria alter; item si hic damnum intulit, ille accepit; (4) proindeque hoc non justum, quod inæquale quid est, judex exæquare conatur. Nam quum hic percussus fuerit, ille percusserit; aut etiam occiderit ille, hic autem mortuus fuerit, perpessio ea et actio item in partes inæquales divisa est; ceterum damno et mulcta conatur eas judex exæquare, de lucro videlicet detrahens. (5) Nam generaliter communiterque in talibus, etiamsi quibusdam nomen non conveniat, lucrum appellatur, verbi gratia in eo qui percusserit, contraque damnum in eo qui percussus fuerit. (6) Ubi tamen perpessionem mensus fuerit judex, ibi demum hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem quæ sunt plus et minus, id quod æquale est, medium est : lucrum autem et damnum, illud quidem plus est; hoc vero minus contrarie : boni plus et minus mali, lucrum; contrarie vero comparatum, damnum : quorum medium est æquale, quod modo demonstrabamus esse id quod jus dicimus. Erit igitur illud jus correctorium, damni et lucri medium. (7) Itaque et quum aliqua de re inter se dissident, ad judicem confugiunt. Adire porro ad judicem adire ad jus est; nihil enim videtur aliud esse judex, quam jus animatum : quæruntque judicem medium, et vocant nonnulli ju-

μέσον, καὶ καλοῦσιν ἔνιοι μεσιδίους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τευξόμενοι. (8) Μέσον ἄρα τι τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής. Ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ, καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ᾽ ἀφεῖλε καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν. Ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε φασὶν ἔχειν τὰ αὑτῶν, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. (9) Τὸ δ᾽ ἴσον μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον, καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής. (10) Ἐπὰν γὰρ δύο ἴσων ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου, πρὸς θάτερον δὲ προστεθῇ, δυσὶ τούτοις ὑπερέχει θάτερον· εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μέν, μὴ προσετέθη δέ, ἑνὶ ἂν μόνον ὑπερεῖχεν. Τοῦ μέσου ἄρα ἑνί, καὶ τὸ μέσον, ἀφ᾽ οὗ ἀφῃρέθη, ἑνί. (11) Τούτῳ ἄρα γνωριοῦμεν τί τε ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ τῷ ἔλαττον ἔχοντι, ᾧ δ᾽ ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μεγίστου. (12) Ἴσαι αἱ ἐφ᾽ ὧν ΑΑ ΒΒ ΓΓ ἀλλήλαις· ἀπὸ τῆς ΑΑ ἀφῃρήσθω τὸ ΑΕ, καὶ προσκείσθω τῇ ΓΓ τὸ ἐφ᾽ ὧν ΓΔ, ὥστε ὅλη ἡ ΔΓΓ τῆς ΕΑ ὑπερέχει τῷ ΓΔ καὶ τῷ ΓΖ· τῆς ἄρα ΒΒ τῷ ΓΔ. [Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τοῦτο· ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο καὶ τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.] (13) Ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος, ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀλλαγῆς· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν ἢ τὰ ἑαυτοῦ κερδαίνειν λέγεται, τὸ δ᾽ ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς ζημιοῦσθαι, οἷον ἐν τῷ ὠνεῖσθαι καὶ πωλεῖν καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. (14) Ὅταν δὲ μήτε πλέον μήτ᾽ ἔλαττον ἀλλ᾽ αὐτὰ δι᾽ αὑτῶν γένηται, τὰ αὑτῶν φασὶν ἔχειν καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι οὔτε κερδαίνειν· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

dices intermedios sive mediatores; quasi videlicet futurum, ut jus suum obtineant, si medium consequantur. (8) Jus ergo medium quiddam est, si quidem etiam judex medius est. Ac judex quidem exæquat et veluti linea in duas partes æquales secta, quo major pars dimidiam superat, hoc de illa detrahit et ad partem minorem addit. Toto autem in duas partes æquales diviso, tum se suum dicunt obtinere, quum partes æquales abstulerint. (9) Est autem æquale illud medium rei majoris et minoris, ad proportionem arithmeticam; propterque hanc adeo causam græce δίκαιον appellatur, quia δίχα id est in duo æqualia divisio est, perinde ac si δίχαιον dicas : et δικαστής nominatus est quasi διχαστής, id est qui in duo rem secat. (10) Nam si, quum duæ res sunt æquales, id quod ab una fuerit detractum, additur alteri : his duobus hæc illam superabit. Si enim detractum quidem uni rei fuisset, non autem etiam alteri additum, uno dumtaxat altera alteram superaret. Mediam igitur ea res, cui accessit aliquid, uno superat; et media eam, cui quid detractum est, uno. (11) Ex hoc itaque cognoscemus et quid ei qui plus habet, detrahendum sit, et quid ei qui minus, addendum. Nam quo res media minorem superat, id ei quæ minus habet, addendum est : quo media superatur, id maximo detrahendum. (12) Sint tres lineæ AA, BB, CC, inter se æquales. Lineæ AA detracta sit pars AE, addaturque ad lineam CC, sitque ea pars CD. Ita tota linea DCC lineam EA superabit lineâ CD et lineâ CF. Ergo et lineam BB lineâ CD. (13) Nata sunt autem hæc nomina, damnum et lucrum, ab eo contractu qui sponte initur. Nam plus suo obtinere, lucrum facere appellatur; minus autem quam re integra oportuerat habere, damno affici : ut fit in rebus vendendis et emendis, aliisque contractibus lege permissis. (14) Ubi vero neque plus neque minus habent, sed idem per idem efficitur (*res in æquo est*), sua se habere dicunt, et nec damnum accepisse nec quiddam lucri fecisse. Itaque lucri cujusdam et damni medium jus est, in iis quæ præter voluntatem obvenerint, nimirum ut tantundem uterque habeat posterius, quantum prius.

CAP. V. [VIII.]

Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. (2) Τὸ δ᾽ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· (3) καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον·

Εἴ κε πάθοι τά κ᾽ ἔρεξε, δίκη κ᾽ ἰθεῖα γένοιτο.

(4) Πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι, καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. (5) Ἔτι καὶ τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει πολύ. (6) Ἀλλ᾽ ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθός, κατ᾽ ἀναλογίαν καὶ μὴ κατ᾽ ἰσότητα· τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις. Ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν· εἰ δὲ μή, δου-

Videtur autem quibusdam talio quoque jus esse simpliciter et absolute, ut Pythagorei dixerunt. Definiebant enim jus absolute, id quod quis a se factum vicissim ab altero pateretur. (2) Jus porro talionis neque ad id jus, quod in distributione bonorum versatur, neque ad id quod ad emendationem factorum valet, accommodari potest : (4) tametsi etiam Rhadamanthi jus fuisse videntur significare tale :

Si quis quod fecit patiatur, jus erit æquum.

(4) Multis enim locis a jure hoc discrepat; veluti si quis magistratum gerens aliquem pulsaverit, non item est pulsandus; et si quis magistratum pulsaverit, non modo ille verberandus, sed etiam supplicio afficiendus est; (5) præterea multum interest inter id quod sponte nostra, et id quod invite facimus. (6) Sed in communitatibus rerum contrahendarum sane tale jus reciprocæ perpessionis seu talionis, proportione, non æqualitate civilem societatem continet. Factis enim proportione reciprocis manet conjunctio civitatis. Aut enim malum acceptum reponere conantur

λεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει· ἢ τὸ εὖ· εἰ δὲ μή, μετάδοσις οὐ γίνεται, τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσιν. (7) Διὸ καὶ Χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵν' ἀνταπόδοσις ᾖ· τοῦτο γὰρ ἴδιον χάριτος· ἀνθυπηρετῆσαί τε γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. (8) Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατ' ἀναλογίαν ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις, οἷον οἰκοδόμος ἐφ' ᾧ Α, σκυτοτόμος ἐφ' ᾧ Β, οἰκία ἐφ' ᾧ Γ, ὑπόδημα ἐφ' ᾧ Δ. Δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τοῦ ἐκείνου ἔργου, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τὸ αὑτοῦ. Ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ μή, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει· οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον ἢ τὸ θατέρου· δεῖ οὖν ταῦτα ἰσασθῆναι. (9) Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο καὶ τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον. Οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων· ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι. (10) Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστὶν ἀλλαγή. Ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε, καὶ γίνεταί πως μέσον· πάντα γὰρ μετρεῖ, ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματ' ἴσον οἰκίᾳ ἢ τροφῇ. Δεῖ τοίνυν ὅπερ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ οὐδὲ κοινωνία. Τοῦτο δ' εἰ μὴ ἴσα εἴη πως, οὐκ ἔσται. (11) Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει· εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ ἢ οὐχ ἡ αὐτή. Οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβαλεῖν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. (12) Ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ, ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τὸ τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ. Εἰς σχῆμα δ' ἀναλογίας οὐ δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται· εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον· ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί, ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. Γεωργὸς Α, τροφὴ Γ, σκυτοτόμος Β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον Δ. Εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία. (13) Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι ἢ ἅτερος, οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγῆς. Δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. (14) Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐσθ' ἡμῖν· δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν. Πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό· οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται· ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον. Διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι· οὕτω γὰρ

(quod si non liceat, servitus esse putatur, injuriam referre non posse), aut ei qui bene meritus sit, referre gratiam volunt; quod si non fiat, sublata est rerum communicatio; at hac rerum communicatione continetur societas. (7) Itaque et Gratiarum templum in propatulo urbis loco ponunt, ut sit remuneratio : hoc enim gratiæ proprium est. Nam ei qui beneficium dederit, referendum beneficium est; et is rursus alterum beneficio provocare debet : (8) facit autem remunerationem proportione constantem ea quæ mediis transversis lineis fit conjugatio, velut : sit ædificiorum opifex A, sutor B, domus C, calceus D. Ædificiorum igitur opificem oportet a sutore opus illius sumere, eique vicissim suum impertiri. Ergo si primum æqualitas sit ea quæ proportione constat, deinde tantumdem accipiatur, quantum datum sit exstabit id quod a nobis dicitur; sin minus, neque erit æqualitas, neque manebit societas. Nihil enim prohibet quo minus unius opus alterius opere sit præstabilius. Hæc igitur exæquata sint oportet. (9) Quod idem fit in ceteris quoque artibus. Tollantur enim funditus, nisi efficiendi vis efficiat quantum et quale, atque id quod patitur accipiat id ipsum et tantundem et tale. Non enim ex duobus medicis societas constare potest, sed ex medico et agricola, et omnino ex diversis ac dissimilibus, quos tamen oporteat exæquari. (10) Quapropter quarum rerum sit permutatio, eas omnes oportet esse ejusmodi, ut inter se quodammodo comparari possint. Atque ad hanc rem numus inventus est, qui omnium rerum quodammodo sit medius : nam res omnes metitur, quare et nimium et parum metitur : quotnam videlicet calcei domui vel alimento sint æquales. Oportet vero quam proportionem habet ædificandi artifex ad sutorem, tot numero calceos cum domo aut alimento comparari. Nam si hoc non ita fiet, non erit permutatio nec communitas. Non poterunt autem comparari, nisi quodammodo sint æqualia. (11) Ergo, ut supra dixi, unum quiddam esse oportet quod cetera omnia metiatur. Hoc porro re quidem vera usus seu indigentia est, quæ omnia continet. Nam si nulla re egerent homines, aut si non similiter egerent, vel nulla vel non eadem esset permutatio. Sed quasi vicarius indigentiæ ex hominum convento factus est numus; atque is hanc ob causam νόμισμα dicitur, a legis (νόμου) vocabulo : quia non natura sed lege valet, estque penes nos, eum mutare, inutilemque reddere. (12) Secundum hæc igitur reciprocatio tum erit, quum res fuerint exæquatæ. Itaque quam rationem obtinet agricola ad sutorem, eandem rationem habere debet sutoris opus ad opus agricolæ. Sunt autem in figuram proportionis deducendi non tum, quum permutaturi sunt : alioqui alterum extremum utramque exsuperantiam habebit; sed tum, quum suas singuli res habent : ita videlicet æquales inter se ac socii, quia hæc modo notata æqualitas inter ipsos effici potest. Agricola A, alimentum C, sutor B, opus sutoris exæquatum cum alimento D. Porro si hoc modo non fieret ista vicissim perpessio seu acceptio, nulla societas esset. (13) Jam quod indigentiâ societas hominum contineatur, tanquam uno quodam vinculo, ex eo perspici potest, quod ubi neuter eget re alterius, aut alter omnino non eget, permutatio inter eos esse non solet : quæ tum demum est, quum eo quod unus habet, alter indiget : puta, quum vino egens exportandi frumenti facit potestatem. Hoc igitur oportet exæquatum esse. (14) Ad permutationem vero futuram (quod videlicet, si maxime re aliqua nunc non egeamus, ejus tamen nobis facultas constatura sit, si quando ea egebitur) veluti sponsor nobis intercedit numus. Oportet enim numum afferenti unicuique eam rem, qua indigeat, accipere licere. Sed idem numo quoque interdum accidit; non enim semper æqualem vim habet : veruntamen stabilior esse solet. Itaque debent esse res omnes æsti-

ἀεὶ ἔσται ἀλλαγή, εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία. Τὸ δὴ νόμισμα ὥσπερ μέτρον σύμμετρα ποιῆσαν ἰσάζει· οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας. Τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα σύμμετρα γενέσθαι, πρὸς δὲ τὴν χρείαν ἐνδέχεται ἱκανῶς. (15) Ἓν δή τι δεῖ εἶναι, τοῦτο δ' ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται· τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα· μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι. Οἰκία Α, μναῖ δέκα Β, κλίνη Γ. Τὸ δὴ Α τοῦ Β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία, ἢ ἴσον· ἡ δὲ κλίνη δέκατον μέρος τὸ Γ τοῦ Β· δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. (16) Ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν πρὶν τὸ νόμισμα εἶναι, δῆλον· διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ πέντε κλῖναι.

[IX.] 17. Τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. Διωρισμένων δὲ τούτων δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν τὸ δ' ἔλαττόν ἐστιν. Ἡ δὲ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστίν· ἡ δ' ἀδικία τῶν ἄκρων. Καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὑτῷ πρὸς ἄλλον καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον, οὐχ οὕτως ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ πλέον αὑτῷ ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον, τοῦ βλαβεροῦ δ' ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον. (18) Ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον. Διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν, ἐφ' αὑτοῦ μὲν ὑπερβολῆς μὲν τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου, ἐλλείψεως δὲ τοῦ βλαβεροῦ· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων τὸ μὲν ὅλον ὁμοίως, τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχεν. Τοῦ δὲ ἀδικήματος τὸ μὲν ἔλαττον τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι, τὸ δὲ μεῖζον τὸ ἀδικεῖν. (19) Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου καθόλου.

matæ. Sic enim rerum permutatio semper futura est. Quodsi erit permutatio, erit et societas. Numus igitur tanquam mensura media intercedens ad consentientem modum omnia exæquando redigit. Nam neque si non fuisset permutatio, societas constare potuisset, neque sine æqualitate permutatio esse, neque sine commensu æqualitas. Res igitur inter se tam dissimiles, si verum quærimus, nulla communi mensura inter se convenire possunt : sed quod ad usum attinet, commode possunt. (15) Quare unum quid exstare oportet, idque constituto : quare νόμισμα appellatur. Numus enim omnia inter se commensurabilia efficit; nam omnia metitur. Sit domus A, minæ decem B, lectus C. Atque ipsum A dimidium esto ipsius B. Hic jam si quinque minarum sit domus, aut tanti : lectus autem si decima pars intelligatur, ipsum nempe C ipsius B : perspicuum jam erit, quot lectis domus exæquetur, nempe quinque. (16) Sic autem rerum permutationem fieri solitam esse ante numi usum, planum est. Nihil enim interest utrum lecti quinque, an quod tanti sit quanti lecti quinque, pro domo detur.

[IX.] 17. Quid igitur sit injuria, et quid jus, supra est explicatum. His autem distinctis perspicuum est, justam actionem inter id quod est facere et accipere injuriam, mediam esse. Illud enim plus obtinere est, hoc, minus. Justitia porro medietas est, non quomodo virtutes superiores, sed quia medii est; injustitia autem est extremorum. Et justitia quidem virtus est, secundum quam homo justus dicitur, aptus videlicet ad agendum consulto id quod justum est, itemque ad jus tribuendum et sibi, si cum altero contrahat, et alteri cum altero contrahenti : non ita, ut sibi plus ejus quod optabile est, minus alteri, et contra sibi minus damni, plus alteri : sed sibi et aliis id quod æquum proportione est, tribuat : idemque erga alium observet cum alio contrahentem. (18) Contra vero injustitia vitium est, quo ad id quod injustum est, consulto agendum nobisque et aliis tribuendum parati sumus. Hoc autem est, nimium et parum commodi aut incommodi, a proportione alienum. Itaque injustitia est nimium et parum : quia est ejus quod nimium est, et ejus quod parum : quum quis in sua quidem causa nimium rei absolute utilis sibi tribuit, damnosæ parum; in aliorum autem negotio generaliter ad eundem modum se gerit : sed in eo quod in proportionem peccat, utrocumque modo casus tulerit. Injuste facti autem quum duo sint extrema, minus extremum injuriam accipere est, majus autem injuste facere. (19) De justitia igitur et injustitia, quænam sit utriusque natura, hoc modo dictum sit; itemque de justo et injusto universim.

CAP. VI. [X.]

Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁ ποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης ἢ μοιχὸς ἢ λῃστής; ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει; καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ εἰδὼς τὸ ᾗ, ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχὴν ἀλλὰ διὰ πάθος. (2) Ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν, οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ, οὐδὲ μοιχός, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (3) Πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον· (4) δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Τοῦτο δέ ἐστιν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμόν· ὥστε ὅσοις μή ἐστι

Sed quoniam fieri potest ut is qui injuste facit, nondum tamen sit injustus, quibusnam injuste factis jam injustus est in unoquoque injustitiæ genere, ut fur, aut adulter, aut latro? An sic nihil intererit? quippe quum fieri possit ut quis cum aliqua muliere rem habeat, sibi nota quidem, verumtamen non consulto, sed animi perturbatione et libidine. (2) Facit igitur hic quidem injuste : sed non idcirco injustus est : quemadmodum nec fur est, etiamsi furatus sit; nec adulter, etiamsi adulterium commiserit; itemque in ceteris. (3) Quomodo igitur reciproca perpessio sive talio ad jus affecta sit, dictum est antea. (4) Sed sciendum est, jus id quod quærimus, esse et quod simpliciter jus est, et quod jus civile. Hoc autem inter eos est, qui communitate et societate vitæ inter se conjuncti sunt ad rerum ei necessariarum plenum fructum, homines videlicet liberi et æquales vel proportione vel numero. Itaque quibus hoc non est, eis inter ipsos non est jus civile, sed

τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα. Ἔστι γὰρ δίκαιον, οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δ', ἐν οἷς ἀδικία· ἡ γὰρ δίκη κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. Ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔλαττον δὲ τῶν ἁπλῶς κακῶν. (5) Διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον, ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. Ἔστι δ' ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου, εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου. (6) Ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὑτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ, εἴπερ δίκαιος· οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὑτὸν ἀνάλογόν ἐστι. διὸ ἑτέρῳ ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. (7) Μισθὸς ἄρα τις δοτέος, τοῦτο δὲ τιμὴ καὶ γέρας· ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ τὰ τοιαῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι. (8) Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν οὐ ταὐτὸ τούτοις ἀλλ' ὅμοιον· οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς, τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ πηλίκον καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὑτοῦ. (9) Αὑτὸν δ' οὐθεὶς προαιρεῖται βλάπτειν· διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν. Οὐδ' ἄρα ἄδικον οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν· κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος· οὗτοι δ' ἦσαν οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτήματα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον· ἕτερον δὲ καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ.

jus quoddam certum et ad illius similitudinem. Jus enim inter illos commune est, quibus et lex inter ipsos communis est. Lex porro eorum est, in quos et injustitia cadit; δίκη enim (ex qua injustitiæ nomen Græcis ducitur) juris et injuriæ disceptatio est. Inter quos autem injustitia locum habet, inter hos et injuriæ faciendæ locus esse potest. Etsi in quos cadit injuriam facere, non continuo in iis omnibus injustitia reperitur. Est autem injuriam facere, eorum quæ absolute bona sunt, sibi plus tribuere, minusque eorum quæ absolute mala. (5) Itaque hominem non sinimus imperare, sed legem aut rationem : quia ista quæ modo diximus, ille sibi facere consuevit, fitque tyrannus. Est autem is, qui præest, juris custos. Quodsi juris, ergo et æqualitatis. (6) *Objicitur :* si quis justus sit, nihilo plus ad eum boni, quam ad ceteros videri pervenire : non enim eorum quæ absolute bona sunt, plus sibi quam aliis tribuit, nisi ex proportione ei istud debeatur : atque idcirco talem alteri laborare, et ob hanc causam bonum alienum dicunt esse justitiam, ut et ante dictum est. (7) *Respondetur :* danda igitur ei est merces aliqua. Hæc autem est honos et decus. Qui vero his contenti non sunt, hi fiunt tyranni. (8) Jus autem vel domini in servos, vel patris in liberos, non est idem atque hæc; sed aliquid horum simile. Neque enim cuiquam in res suas injuste agendi locus esse potest absolute. Atqui et possessio seu mancipium, et liberi, usquedum parvi sunt necdum a patre sejuncti, partis instar sunt. (9) Se ipsum autem nemo damno afficit consulto. Non est igitur cuiquam in se ipsum injustitiæ exercendæ locus : ex quo efficitur, neque injuriam neque jus civile cuiquam esse adversus se ipsum. Lege enim jus constare, in iisque locum habere, apud quos legem esse communem natura fert, paullo ante dicebamus. Hos autem esse docuimus, quibus est inter ipsos imperandi et parendi æqualitas. Itaque inter virum et uxorem magis quam inter patrem et liberos, et dominum item ac servum juris est communitas. Illud enim est œconomicum jus : aliud vero etiam ipsum est a jure civili seu politico.

CAP. VII. [X.]

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου τὸ μὲν φυσικόν ἐστι τὸ δὲ νομικόν, φυσικὸν μὲν τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή, νομικὸν δὲ ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐθὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως, ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει, οἷον τὸ μνᾶς λυτροῦσθαι, ἢ τὸ αἶγα θύειν ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα, ἔτι ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν, οἷον τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη. (2) Δοκεῖ δ' ἐνίοις εἶναι πάντα τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει ἀκίνητον καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Πέρσαις καίει, τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσιν. (3) Τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὥς. Καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς· παρ' ἡμῖν δ' ἐστὶ μέν τι καὶ φύσει, κινητὸν μέντοι πᾶν. Ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τὸ μὲν φύσει τὸ δ' οὐ φύσει. (4) Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὒ ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός· φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων, καίτοι ἐνδέχεταί τινας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. (5) Τὰ δὲ κατὰ συνθήκην καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω, οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικὰ ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ,

Jus civile autem aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale, quod ubique gentium eandem vim obtinet, non quod ita vel decretum sit, vel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio hoc an illo modo fiat nihil refert : quum vero constitutum fuerit, tunc demum refert; quale est istud, mina captivum redimere; aut, capra Jovi sacrificare, non ovibus duabus. Præterea leges omnes, quas de rebus singularibus ferunt, ut Brasidæ sacra facere, et quæcumque a populis scita et decreta sunt. (2) Existimant autem nonnulli, jura omnia esse hujusmodi, id est legitima : quoniam id quod constat natura, immutabile est et ubique eandem vim habet; ut ignis et hic et apud Persas urit : jura autem quotidie vident immutari. (3) Sed hoc non est ita, quum sit tamen aliqua ex parte. Quanquam apud deos fortasse nequaquam ita habet : apud nos certe est aliquid, et quidem naturale, tamen mutabile est hoc omne. Verumtamen hoc non obstante aliud natura valet, aliud non natura. (4) Porro quodnam et quale etiam eorum quæ aliter evenire quæque mutari possunt, natura constet, et quod rursum non natura valeat, sed lege et consensu, si quidem ambo sunt peræque mutabilia, facile intelligitur. Ac ceteris quoque rebus poterit eadem distinctio accommodari. Manus enim dextra valentior est sinistra naturà : atqui evenire potest ut aliqui sinistra perinde ut dextra ,utantur. (5) Jam vero quæ jura ex consensu et utilitate hominum nata sunt, ea mensuris similia sunt. Neque enim omnibus in locis sunt æquales vini triticique mensuræ : sed iis in locis, ubi emunt quæ illic nata alio exportentur, majores; apud illos, ubi ea revendunt, minores. Itemque jura non naturalia, sed humana, non sunt omnibus locis eadem. Nam

ἐπεὶ οὐδ' αἱ πολιτεῖαι, ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν ἡ ἀρίστη. (6) Τῶν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει· τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα πολλά, ἐκείνων δ' ἕκαστον ἕν· καθόλου γάρ. (7) Διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον· ἄδικον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι, πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον. Ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα. Καλεῖται δὲ μᾶλλον δικαιοπράγημα τὸ κοινόν, δικαίωμα δὲ τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. Καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

ne reipublicæ quidem regendæ forma una et eadem est apud omnes; etsi una dumtaxat ubique locorum consentanea naturæ est, ea quæ est optima. (6) Jam unumquodque jus et unumquodque legitimum eandem rationem habet ad hominum actiones, quam res universæ ad singulares. Nam quæ aguntur, multa sunt : sed horum unumquodque quiddam est unum. Est enim universum quiddam. (7) Differt autem injuste factum sive injuria, ab eo quod est injustum factum sive res injusta; et juste factum sive justa actio, ab illo quod est justum factum sive res justa; nam factum injustum spectatur in ipsa natura vel constitutione : hoc vero ipsum, ubi ad rem collatum fuerit, injuria est; quod priusquam fieret, nondum injuria erat, sed res injusta. Eademque est juste facti ratio. Ceterum vocabulum δικαιοπράγημα magis usurpatur generaliter quam δικαίωμα, quod fere ponitur pro eo quod est emendatio injuste facti. Quæ sint autem cujusque genera et partes, et quot sint, et in quibus versentur, posterius nobis erit videndum.

CAP. VIII. [X.]

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δ' ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ οὔτε δικαιοπραγεῖ ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· οἷς γὰρ συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσιν. (2) Ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ· ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται, ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότ' ἐστίν· ὥστ' ἔσται τι ἄδικον μέν, ἀδίκημα δ' οὔπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ. (3) Λέγω δ' ἑκούσιον μέν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὑτῷ ὄντων εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν πράττῃ μήτε ὃν μήτε ᾧ μήτε οὗ ἕνεκα, οἷον τίνα τύπτει καὶ τίνι καὶ τίνος ἕνεκα, κἀκείνων ἕκαστον μὴ κατὰ συμβεβηκὸς μηδὲ βίᾳ, ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ τύπτοι ἕτερον, οὐχ ἑκών· οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ. Ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι, τὸν δ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος ἢ τῶν παρόντων τις γινώσκειν, ὅτι δὲ πατὴρ ἀγνοεῖν. Ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω καὶ ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην. Τὸ δὴ ἀγνοούμενον, ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν μὴ ἐπ' αὐτῷ δ' ὄν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον· πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔθ' ἑκούσιον οὔτ' ἀκούσιόν ἐστιν, οἷον τὸ γηρᾶν ἢ ἀποθνήσκειν. (4) Ἔστι δ' ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων καὶ τὸ κατὰ συμβεβηκός· καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων καὶ διὰ φόβον, ὃν οὔτε δίκαια πράττειν οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀναγκαζόμενον καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν καὶ τὰ ἄδικα πράττειν. (5) Τῶν δὲ ἑκουσίων τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν τὰ δ' οὐ προελόμενοι, προελόμενοι μὲν ὅσα προβουλευσάμενοι, ἀπροαίρετα δὲ ὅσα ἀπροβούλευτα. (6) Τριῶν δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν μήτε ὃν μήτε ὃ μήτε ᾧ μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε πράξῃ· ἢ γὰρ οὐ βαλεῖν ἢ οὐ τούτῳ ἢ οὐ τοῦτον ἢ οὐ τούτου ἕνεκα ᾠήθη, ἀλλὰ συνέβη οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη, οἷον οὐχ ἵνα τρώσῃ ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὅν, ἢ οὐχ ὥς. (7) Ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύ-

Jus porro et injusta quum sint ea quæ sunt a nobis exposita, injuste et juste agit aliquis, quum ea sua sponte agit; quum invitus agit, nec injuste nec juste agit, sed secundum eventum : agunt enim hi ea quibus accidit ut justa vel injusta sint. (2) At injuste et juste factum illo definitur, quod est sponte et invite factum. Nam quum quid sponte fit, tum et vituperatur, et simul injuste factum est. Erit ergo aliquid injustum, quod nondum erit injuste factum, nisi eo accesserit ut sponte factum sit. (3) Sponte autem fieri dico (ut et supra a nobis dictum est) id quod quis in sua potestate positum facit, et sciens, id est, non ignorans eum quem injuria afficit, nec id quod facit, nec quo instrumento, nec cujus rei gratia : puta, si non ignorans quem verberet, quare verberet, cujus denique rei causa verberet; atque etiam ista omnia non sint ex eventu, nec fiant per vim; veluti si quis alicujus manu apprehensa alterum verberet, hic non sponte facit : non enim erat res hæc in ipso sita. Contingere etiam potest ut pater sit is qui pulsatur; is vero qui pulsat, illum esse hominem dumtaxat, aut eorum qui adsunt aliquem sciat, patrem suum esse nesciat. Similem autem distinctionem in eo quoque adhiberi oportet, quod est. cujus causa res agitur, et in tota adeo actione. Quod autem ignoratur, aut quum minime ignoretur, tamen vel in ejus qui agit potestate non est, vel in quo agenti vis affertur, id ab invito agi dicitur. Nam multa sane eorum quæ naturaliter eveniunt in nobis, scientes et agimus et patimur : quorum tamen, nihil nec sponte nostra nec nobis invitis fieri dicendum est; ut, senescere aut mori. (4) In rebus justis autem æque atque injustis illud quod dicitur ex eventu, locum habet. Nam si quis depositum reddiderit invitus et metu coactus, ejus actionem justam esse, aut ipsum juste agere dicendum non est, nisi ex eventu : itemque qui necessitate coactus et invitus depositum non reddit, is quoque ex eventu injuriam facere resque injustas agere dicendus est. (5) Eorum autem quæ sponte aguntur, alia consilio capto agimus, alia consilio non capto. Consilio capto agimus, quæ re prius deliberata; non capto consilio, quæ re non ante deliberata agimus. (6) Jam quum in vitæ societate et contrahendis rebus tria sint damnorum genera : ea quidem, quæ cum inscientia conjuncta sunt, errata vocantur : quum quis scilicet egerit aut in quem, aut quod, aut quomodo, aut cujus gratia minime existimavit. Nam aut se non percussurum, aut non hoc instrumento, aut non hunc, aut non hujus rei causa arbitratus est; accidit autem non id cujus causa se facere existimavit, sed longe aliud : verbi gratia, si non ut vulneraret, sed ut pungeret, ferrum strinxit : aut non eum quem putavit vulneravit, aut non quomodo voluit. (7) Quum igitur necopinato damnum illatum fuerit

χημα, ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα· ἁμαρτάνει μὲν γὰρ ὅταν ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ᾖ τῆς αἰτίας, ἀτυχεῖ δ' ὅταν ἔξωθεν. (8) Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν μὴ προβουλεύσας δέ, ἀδίκημα, οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικά, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες ἀδικοῦσι μέν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν, οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα οὐδὲ πονηροί· οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη· (9) ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. Διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. (10) Ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι ἢ μὴ ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου· ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ γενέσθαι ἀμφισβητοῦσιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρόν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ ποτέρως δίκαιον ἀμφισβητοῦσιν. Ὁ δ' ἐπιβουλεύσας οὐκ ἀγνοεῖ, ὥστε ὁ μὲν οἴεται ἀδικεῖσθαι, ὁ δ' οὔ. (11) Ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ. Καὶ κατὰ ταῦτ' ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ ἢ παρὰ τὸ ἴσον. Ὁμοίως δὲ καὶ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. Δικαιοπραγεῖ δέ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. (12) Τῶν δ' ἀκουσίων τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικὰ τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά· ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά, ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μὲν διὰ πάθος δὲ μήτε φυσικὸν μήτ' ἀνθρώπινον, οὐ συγγνωμονικά.

infortunium nominatur : quum autem non inopinato quidem, sed non tamen malitiose, erratum seu peccatum est. Peccat enim tum quisque, quum in ipso causæ principium inest; infortunatus est, quum principium extra est. (8) At vero quum quis sciens læsit alterum, sed deliberatione non antegressa, injuste factum est; exempli causa, quæcumque vel ab ira vel ab aliis affectibus qui aut necessarii sunt aut naturales, hominibus accidunt. Hujuscemodi namque damnum dantes, atque ita peccantes, injuriam quidem illi faciunt, et hæc sunt injuste facta : nondum tamen propter hæc ipsi injusti neque improbi sunt; non enim malitiose damnum illatum est. (9) At vero si quis consilio capto et de industria ista agit, tum vero et injustus et improbus est dicendus. Quapropter recte quæ per iram fiunt, facta non putant de industria. Non enim talium auctor est is qui iratus facit, sed is qui irritavit. (10) Præterea non est controversia de facto, sed de jure. Ob injustitiæ enim speciem animo objectam ira commovetur. Neque enim hic de facto controversia est, ut in rebus contrahendis inter eos qui contraxerunt (quorum necesse est alterum esse improbum, nisi obliti id faciant), sed de facto unum et idem sentientes, de jure ambigunt. At qui cogitato et fraude concepta læsit alterum, non ignorat. Itaque alter injuria se esse affectum arbitratur, alter vero non item. (4) Quodsi quis consulto damnum inferat, injuriam facit : et ab his demum injuriis inferendis injustus est, quum videlicet a proportione vel ab æqualitate discesserit. Quo modo item justus est aliquis tum, quum consulto juste agit. Juste agit autem, si modo voluntate sua agat. (12) Ceterum eorum quæ invite fiunt, alia venia digna sunt, alia non item. Quæcumque enim non solum inscientes, sed etiam per inscientiam peccant homines, iis ignoscendum est; quæcumque vero non propter inscientiam peccant, sed inscientes, quia perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, iis non est ignoscendum.

CAP. IX. [XI.]

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν, πρῶτον μὲν εἰ ἔστιν ὥσπερ Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων ἀτόπως·

> Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμήν, βραχὺς λόγος,
> ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών·

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔστιν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὒ ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον. Καὶ ἆρα πᾶν οὕτως ἢ ἐκείνως, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον, ἢ τὸ μὲν ἑκούσιον τὸ δ' ἀκούσιον; (2) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι· τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον, ὥστ' εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον τό τ' ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι ἢ ἑκούσιον ἢ ἀκούσιον εἶναι. Ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ πᾶν ἑκούσιον· ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες. (3) Ἐπεὶ καὶ τόδε διαπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς ἀδικεῖται πᾶς ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστίν· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων. Ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων· οὐ γὰρ ταὐτὸν τὸ τἄδικα πράττειν τῷ ἀδικεῖν οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν τῷ ἀδικεῖσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιοῦσθαι· ἀδύνατον γὰρ

Dubitare autem posset aliquis, anne satis distincte de accipienda et facienda injuria a nobis disputatum sit. Ac primum quidem quæri potest, utrumnam ita se res habeat, ut dixit Euripides, cujus hæc sunt absurde sane dicta :

> Matrem is meam peremit, ut paucis loquar,
> volens volentem, vel volentem non volens.

Utrum enim potest revera fieri ut sua voluntate quis accipiat injuriam, an non potest; sed potius omnis invito fit injuria? quemadmodum sane facere injuriam omnino est voluntarium. Utrum, inquam, omnis injuria accipitur hoc posteriore modo (*contra voluntatem*), an potius illo priore modo (*voluntate*), quemadmodum facere injuriam omnino est voluntarium? an vero aliam quis sua sponte accipit, aliam invitus? (2) Atque hoc idem etiam de juris actionibus quæri potest. Voluntarium est enim quidquid juste aliquis agit. Itaque oppositionis quoque in ambobus eandem esse rationem consentaneum est, atque ita utraque similiter, injuriam scilicet accipere, et jus suum obtinere, vel voluntaria esse, vel non voluntaria. Sane quum satis constet, jus suum nonnullos pati minime sua sponte, vel ob illud quoque videatur absurdum dicere, jus non nisi a volentibus percipi. (3) Quod quæri de eo quoque potest, num, quicumque aliquid pertulit injusti, injuriam accepisse dicendus sit; an vero ut in agendo, sic se res habeat etiam in perpetiendo. Contingere enim potest ex eventu, ut quis in utroque justa percipiat. Similiterque videlicet etiam in injustis. Plurimum namque interest inter, res injustas agere, et injuriam facere : itemque inter, res injustas perferre, atque injuriam accipere. Idemque est de juste agendo,

ἀδικεῖσθαι μὴ ἀδικοῦντος ἢ δικαιοῦσθαι μὴ δικαιοπραγοῦντος. (4) Εἰ δ' ἐστὶν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά, τὸ δ' ἑκόντα εἰδότα καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ ὥς, ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτόν, ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἕν τι τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. (5) Ἔτι ἑκὼν ἄν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος, ὥστ' εἴη ἂν ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι. Ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμός, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν εἰδότα καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ ὡς τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν; (6) Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τἄδικα πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐθεὶς ἑκών· οὐθεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής, ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐθεὶς ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον, ὅ τε ἀκρατὴς οὐχ ἃ οἴεται δεῖν πράττειν πράττει. (7) Ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει

> χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἐστι τὸ διδόναι, τὸ δ' ἀδικεῖσθαι οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν. (8) Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον.

[XII.] Ἔτι δ' ὧν προειλόμεθα δύ' ἔστιν εἰπεῖν, πότερόν ποτ' ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον ἢ ὁ ἔχων, καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν· (9) εἰ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πρότερον λεχθὲν καὶ ὁ διανέμων ἀδικεῖ ἀλλ' οὐχ ὁ ἔχων τὸ πλέον, εἴ τις πλέον ἑτέρῳ ἢ αὑτῷ νέμει εἰδὼς καὶ ἑκών, οὗτος αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ. Ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν· ὁ γὰρ ἐπιεικὴς ἐλαττωτικός ἐστιν. Ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν; ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ, εἰ ἔτυχεν, ἐπλεονέκτει, οἷον δόξης ἢ τοῦ ἁπλῶς καλοῦ. Ἔτι λύεται καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀδικεῖν· οὐθὲν γὰρ παρὰ τὴν αὑτοῦ πάσχει βούλησιν, ὥστε οὐκ ἀδικεῖται διά γε τοῦτο, ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον. (10) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί· οὐ γὰρ ᾧ τὸ ἄδικον ὑπάρχει ἀδικεῖ, ἀλλ' ᾧ τὸ ἑκόντα τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δ' ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως, ἥ ἐστιν ἐν τῷ διανέμοντι ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ λαμβάνοντι. (11) Ἔτι ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κτείνει καὶ ἡ χεὶρ καὶ ὁ οἰκέτης ἐπιτάξαντος, οὐκ ἀδικεῖ μέν, ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα. (12) Ἔτι εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δίκαιον οὐδ' ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν, ἔστι δ' ὡς ἄδικος· ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον καὶ τὸ πρῶτον· εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως, πλεονεκτεῖ καὶ αὐτὸς ἢ χάριτος ἢ τιμωρίας. (13) Ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως πλέον ἔχει· καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας οὐκ ἀγρὸν ἀλλ' ἀργύριον ἔλαβεν. [XIII.] (14) Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν, διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν· συγγενέσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ γείτονος καὶ πατάξαι τὸν πλησίον καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον ῥᾴδιον καὶ ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλὰ τὸ ὡδὶ

atque de justum perpetiendo statuendum. Nam fieri non potest ut quis injuriam accipiat, nisi sit qui faciat, aut ut jus suum obtineat, nisi sit qui juste agat. (4) Quodsi injuriam facere, simpliciter est alicui sponte sua nocere (sponte autem nocere est, scientem et cui, et quo, et quo modo noceas), incontinens autem sponte sua sibi ipse nocet : ergo sponte sua injuria afficietur, et fieri poterit ut quis se ipse injuria afficiat; quod ipsum etiam unum est ex iis quæ dubitantur, fierine possit ut quis sibi ipse injuriam faciat. (5) Præterea poterit aliquis sponte sua propter incontinentiam suam ab altero item volente damno affici. Atque secundum hæc fieri poterit ut quis sponte sua injuria afficiatur. Aut non est recta superior definitio, sed illis verbis Nocere scientem et cui, et quo, et quomodo noceas, addendane sunt hæc : Contra illius voluntatem? (6) Damno igitur sua sponte quispiam affici resque injustas perferre potest; injuriam autem sua sponte accipere nemo potest. Nemo enim vult injuriam accipere, ac ne incontinens quidem : sed præter suam voluntatem agit. Nam nec vult quisquam quod non arbitratur esse bonum, et incontinens id quod agendum esse non putat, agit. (7) Neque vero qui dat sua sic ut scribit Homerus Glaucum Diomedi

> Aurea donantem arma, sibi invicem ahena recepse,
> bubus emenda novem hæc, centum æquiparantibus illis,

injuria afficitur. In ejus enim potestate situm est dare aut non dare : at injuriam accipere non est in ejus qui accipit potestate situm, sed oportet sit qui injuriam faciat. (8) Injuriam igitur non accipi sponte, sic apparet.

[XII.] Sed ex iis quæ consilium erat proponere, duo nobis restant explicanda : utrumnam injuriam faciat is qui plus alicui tribuit, præter ejus meritum ac dignitatem; an is qui plus consecutus est; et fierine possit ut quis sibi ipsi injuriam faciat. (9) Nam si contingere potest id, quod priore loco dictum est, ut is qui plus tribuit, faciat injuriam, non is qui plus obtinuit; sequitur ut, si quis plus alteri quam sibi tribuit sciens et sua voluntate, is se ipse afficiat injuria. Id quod modesti homines facere consueverunt. Nam vir bonus de suo jure libenter et facile aliis concedere solet. An ne hoc quidem etiam simplex est? nam plus sibi alterius boni forsan vindicavit, veluti gloriæ, aut ejus quod absolute honestum est. Præterea ex definitione ejus quod est injuriam facere, refellitur altera sententia. Nihil enim tali accidit præter ipsius voluntatem. Quare propter istud injuria non afficitur, sed, si forte, damno afficitur dumtaxat. (10) Perspicuum autem etiam illud est, eum qui plus æquo dat uni, quum distribuit, facere injuriam; neque vero semper eum qui plus obtinet. Non enim is in quo id inest, quod injustum est, injuriam facit; sed is in quo inest sponte hoc facere, hoc est, a quo actionis principium proficiscitur, quod sane est in eo qui distribuit, non in eo qui capit. (11) Præterea quoniam Facere multis modis dicitur, et usu venit ut inanima quoque interficiant, et manus, et servus item domini jussu : non injuriam quidem facit talis, sed tamen rem injustam facit. (12) Præterea si quis ignorans judicavit, neque facit injuriam, quod quidem ad jus legitimum attinet, neque judicium injustum est, sed tamen quasi injustum. Nam jus legitimum aliud est ab illo primo. Quodsi sciens injuste judicavit, jam ipse quoque plus consecutus est vel in eo quod gratiam iniit ab altero, vel in eo quod inimicitias suas ultus est. (13) Igitur si quis injuriæ factæ sit socius, sic etiam in illis is ut qui propter hæc injuste judicavit, plus obtinere intelligitur. Nam et qui agrum alteri adjudicavit ob hujusmodi rem, non agrum mox necesse est ut acceperit, sed pecuniam vel quid simile. [XIII.] (14) Homines autem in sua potestate positum esse putant injuriam facere; eoque esse facile, justum esse. Sed non ita est. Nam cum vicini uxore rem habere, et alterum verberare, et manu pecuniam dare, tum facile est, tum in eorum qui faciunt potestate situm est : sed ex ha-

ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν οὔτε ῥᾴδιον οὔτ' ἐπ' αὐτοῖς. (15) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι. Ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα δίκαια· τοῦτο δὲ πλέον ἔργον ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι, ἐπεὶ κἀκεῖ μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον καὶ καῦσιν καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν καὶ τίνι καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον ὅσον ἰατρὸν εἶναι. (16) Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι οὐθὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν, ὅτι οὐθὲν ἧττον ὁ δίκαιος ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων· καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁποτεραοῦν τρέχειν. Ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν καὶ τὸ ἀδικεῖν οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστί, πλὴν κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα ταῦτα ποιεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν οὐ τὸ τέμνειν ἢ μὴ τέμνειν ἢ φαρμακεύειν ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὡδί. (17) Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔχουσι δ' ὑπερβολὴν ἐν τούτοις καὶ ἔλλειψιν· τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως τοῖς θεοῖς, τοῖς δ' οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον, τοῖς ἀνιάτως κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει, τοῖς δὲ μέχρι του· διὰ τοῦτ' ἀνθρωπινόν ἐστι.

bitu et sic affectos hæc facere, id neque facile neque in eorum potestate situm est. (15) Similiter justa et injusta nosse nullius sapientiæ esse putant : quia ea de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non est. Verum ista non sunt justa, nisi ex eventu : quum autem certo quodam modo et aguntur et distribuuntur, tunc justa sunt. Hoc autem majus opus est, quam verbi gratia res salubres cognoscere. Nam illic quoque mel, vinum, veratrum, ustionem et sectionem nosse facile est; sed quomodo, et cui, et quando ad sanitatem adhibenda sint, cognoscere, tam est magnum et operosum, quam medicum esse. (16) Propter hanc ipsam causam non minus justi quam injusti hominis esse putant, injuriam facere : quia justus non minus quam injustus, imo vero magis unumquodque horum agere possit. Nam et hunc cum aliena uxore rem habere, alterumque verberare, et virum fortem clypeum abjicere, et in utramvis conversum partem currere posse dicunt. Atqui ignavum esse et injuriam facere, non est hæc facere, nisi ex eventu : sed sic affectum facere; quemadmodum mederi et sanare non est secare aut non secare, medicamento purgare aut non purgare; sed sic affectum hæc præstare. (17) Ceterum jura locum habent tantum inter eos, inter quos eorum quæ absolute bona sunt, communitas est, et quibus horum nimium et parum esse potest. Aliquibus enim non potest esse eorum nimium, ut fortasse diis : aliis nulla prorsus eorum particula utilis est, nempe hominibus insanabiliter improbis, sed omnia nocent : aliis aliquatenus utilia sunt. Atque in eo est humana conditio.

CAP. X. [XIV.]

Περὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ὡς ταὐτὸν ἁπλῶς οὔθ' ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις, καὶ ὁτὲ μὲν τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον, ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ἐπιεικέστερον ὅτι βέλτιον δηλοῦντες· ὁτὲ δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον εἰ τὸ ἐπιεικὲς παρὰ τὸ δίκαιόν τι ὂν ἐπαινετόν ἐστιν· ἢ γὰρ τὸ δίκαιον οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο· ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταὐτόν ἐστιν. (2) Ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές, ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ ὀρθῶς καὶ οὐθὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς· τό τε γὰρ ἐπιεικὲς δικαίου τινὸς ὂν βέλτιόν ἐστι δίκαιον, καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὂν βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου. Ταὐτὸν ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές, καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. (3) Ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ τὸ κατὰ νόμον δέ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. (4) Αἴτιον δ' ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς, περὶ ἐνίων δ' οὐχ οἷόντε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου. Ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόντε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον. Καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς· τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν· εὐθὺς γὰρ τοιαύτη ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη ἐστίν. (5) Ὅταν οὖν λέγῃ μὲν

Sequitur ut de æquitate et de æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad justitiam, quam æquum bonum ad jus habeat. Namque propius intuentibus neque ut idem omnino, neque ut aliud genere videtur. Atque interdum æquum bonum laudamus, eumque virum qui æquus et bonus est. Quin etiam hoc nomen ad alia laudando transferimus, pro bono usurpando id quod dicimus τὸ ἐπιεικέστερον, melius scilicet aliquid significantes. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur, æquum bonum, quum sit quidpiam a jure diversum, esse laudabile. Nam vel jus non est bonum, vel æquum bonum non est justum, si quidem hoc a jure aliquid diversum est, vel si utrumque bonum est, idem sunt. (2) Tota igitur de æquo bono quæstio ex his propemodum quæ diximus nascitur. Sed hæc omnia quodammodo bene habent, nec quidquam eorum est quod secum pugnet. Nam æquum bonum jure quodam melius jus est; neque ita jure melius est, ut sit aliud quoddam genus. Idem ergo est jus et æquum bonum : quumque ambo sint bona, melius est æquum bonum. (3) Sed hinc nata dubitatio est, quod, quamvis æquum bonum jus sit, non est tamen jus lege constitutum aut legitimum, sed juris legitimi correctio. (4) Cujus rei hæc causa est, quod lex omnis generalis est; de quibusdam autem rebus universe et generaliter recte præcipi non potest. Itaque quibus in rebus legis vocem universam ac generalem esse necesse est, id autem est ubi non satis recte fieri potest, in iis id sumit lex quod plerumque solet evenire; quamvis id quod in hoc peccatur, satis intelligat. Nec tamen idcirco minus recte hoc fit. Non enim culpa legis est, neque ejus qui legem tulit, sed naturæ rerum. Earum enim rerum quæ in actionem cadunt, hujusmodi plane materia est. (5) Quum igitur lege generaliter

ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτου παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθέν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης αὐτὸς οὕτως ἂν εἴποι ἐκεῖ παρών, καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. (6) Διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου, οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος. Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου. Τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον, ὥστε ψηφίσματος δεῖ. (7) Τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολίβδινος κανών· πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται καὶ οὐ μένει ὁ κανών, καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. (8) Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐπιεικές, καὶ ὅ,τι δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, δῆλον. Φανερὸν δ' ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστιν· ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλ' ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν, ἐπιεικής ἐστι, καὶ ἡ ἕξις αὕτη ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

locuta, aliquid evenit postea præter genus illud universum; tunc par est, qua prætermisit aliquid lator legis et peccavit in eo quod absolute locutus est, id quod deest quodque omissum est, corrigere : quod etiam lator legis, si illic adesset, ita eloqueretur, et de eo legem tulisset, si præscivisset. (6) Itaque quum jus est æquum bonum, tum quodam jure melius, non eo quod absolute jus est, sed eo quod propter generalem edictionem peccato non caret. Denique hæc æqui boni natura est, ut legis correctio sit, qua aliquid ei deest, propterea quod generaliter loquitur. Hæc enim causa est cur non omnia sint lege comprehensa, quod de quibusdam lex ferri non potest; ut proinde plebiscito opus sit. (7) Rei enim non definitæ infinita quoque regula est, ut et structuræ Lesbiæ regula plumbea; nam ad lapidis figuram inflectitur, neque regula eadem manet; sic et populi scitum ad res accommodatur. (8) Quid sit igitur æquum bonum, quid jus, quo denique jure melius sit æquum bonum, ex his perspicuum est. Ex hoc etiam apparet, quis sit vir æquus et bonus. Nam qui consilium hujusmodi cepit ut hæc sequatur, quique ad ea ipsa agenda aptus est, et qui non nimis urget jus summum, neque in deteriorem partem, sed de jure suo concedit potius, etiamsi legis auxilio niti possit, is est æquus et bonus : atque hic habitus æquitas appellatur, quæ justitia quædam est, non alius quidam habitus.

CAP. XI. [XV.]

Πότερον δ' ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἀποκτιννύναι ἑαυτὸν ὁ νόμος, ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. (2) Ἔτι ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκών, ἀδικεῖ, ἑκὼν δὲ ὁ εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ. Ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος· (3) ἀδικεῖ ἄρα. Ἀλλὰ τίνα; ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ' οὔ; ἑκὼν γὰρ πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐθεὶς ἑκών. Διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ, καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι. (4) Ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι ἑαυτόν. Τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου. Ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος οὕτω πονηρὸς ὥσπερ ὁ δειλός, οὐχ ὡς ὅλην ἔχων τὴν πονηρίαν, ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ· ἅμα γὰρ ἂν τῷ αὐτῷ εἴη ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι τὸ αὐτό· τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. (5) Ἔτι δὲ ἑκούσιόν τε καὶ ἐκ προαιρέσεως καὶ πρότερον. Ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν· αὐτὸς δ' ἑαυτόν, τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει καὶ ποιεῖ. Ἔτι εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι. (6) Πρὸς δὲ τούτοις, ἄνευ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων οὐθεὶς ἀδικεῖ, μοιχεύει δ' οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ. Ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν κατὰ τὸν διορισμὸν τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι. (7) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον τὸ δὲ πλέον ἔχειν ἐστὶ τοῦ μέσου καὶ ὥσπερ ὑγιεινὸν μὲν ἐν ἰατρικῇ, εὐεκτικὸν δὲ ἐν γυμναστικῇ· ἀλλ' ὅμως χεῖρον τὸ ἀδι-

Ex iis autem quæ dicta sunt, perspicuum est, utrum fieri possit ut quis sibi ipse faciat injuriam, necne. Nam et quæ omni virtuti congruentia lege constituta sunt, in juribus sunt habenda; exempli gratia, non jubet lex se ipsum interficere, et quæ non jubet, ea vetat. (2) Et præterea quum quis contra legem non nocet alteri nullo ab eo incommodo accepto, sponte quidem, facit injuriam; sponte autem facit, qui sciens cui et quomodo injuriam facit. At qui ira impulsus sibi ipse mortem consciscit, hoc sponte facit contra rectam rationem, quod lex non permittit. (3) Injuriam igitur facit. Sed cui? an civitati, et non sibi? sponte enim hunc casum subit. At sponte sua nemo afficitur injuria. Itaque et mulctat eum civitas, et ignominia afficitur, qui se ipse exanimavit, ut qui civitatem injuria afficiat. (4) Atque etiam secundum illam injustitiam, qua quis particulariter injustus est, et non prorsus improbus, fieri non potest ut quisquam sibi ipse injuriam inferat, quandoquidem hæc injustitia aliud est ab illa. Nam hic modo dictus injustus sic quodammodo improbus est, ut ignavus, non ut is qui omni genere improbitatis affectus est. Ergo ne hac quidem etiam improbitate sibi injuriam facit; alioqui namque idem eidem decedere simul et accedere posset : quod fieri nullo modo potest : sed semper in pluribus jus et injuriam esse necesse est. (5) Præterea injuriam facere quum a voluntate et consilio proficiscitur, tum etiam tempore prius est. Is enim qui malo accepto malum refert, injuriam facere non videtur; at qui se injuste lædit, eadem ipse et patitur simul et facit. Deinde etiam acciperet aliquis sponte sua injuriam. (6) His accedit quod nemo injuriam facit, nisi quodam certo injuriæ genere. At uxorem suam nemo adulterat, nemo parietem suum perfodit, nemo rei suæ furtum committit. Ad summam, sibi aliquem injuriam facere non sinunt ea quæ a nobis decisa sunt, quod nemo possit sponte sua injuriam accipere. (7) Jam vero ne illud quidem obscurum est, utrumque esse malum, accipere et facere injuriam. Alterum enim minus medio, alterum plus eo obtinere est; quod similem rationem obtinet, atque in medicina quidem id quod ad bonam valetudinem pertinet, in gymnastica autem id quo firma corporis constitutio comparatur. Verumtamen deterius est facere injuriam. Nam injuriam facere cum vi-

κεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν μετὰ κακίας καὶ ψεκτόν, καὶ κακίας ἢ τῆς τελείας καὶ ἁπλῶς ἢ ἐγγύς (οὐ γὰρ ἅπαν τὸ ἑκούσιον μετὰ ἀδικίας), τὸ δ' ἀδικεῖσθαι ἄνευ κακίας καὶ ἀδικίας. (8) Καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι ἧττον φαῦλον, κατὰ συμβεβηκὸς δ' οὐθὲν κωλύει μεῖζον εἶναι κακόν. Ἀλλ' οὐδὲν μέλει τῇ τέχνῃ, ἀλλὰ πλευρῖτιν λέγει μείζω νόσον προσπταίσματος· καίτοι γένοιτ' ἄν ποτε θάτερον κατὰ συμβεβηκός, εἰ προσπταίσαντα διὰ τὸ πεσεῖν συμβαίη ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν. (9) Κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά ἐστιν οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δίκαιον ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισίν, οὐ πᾶν δὲ δίκαιον ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν ἢ τὸ οἰκονομικόν· ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον. Εἰς ἃ δὴ βλέπουσι καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτόν, ὅτι ἐν τούτοις ἔστι πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις· ὥσπερ οὖν ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι καὶ τούτοις. (10) Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

tio conjunctum et vituperandum est; et cum vitio quidem vel perfecto atque absoluto, vel eo quod huic finitimum est. Non enim quidquid sponte fit, conjunctum cum injustitia est. Accipere autem injuriam vitio et injustitia vacat. (8) Per se igitur levius malum est accipere injuriam, quamvis ex eventu gravius esse nihil prohibeat. Sed de hoc ars non laborat; quin lateris dolorem semper esse dicit morbum pedis offensione graviorem, et tamen ex eventu pedis offensio morbo lateri majus malum poterit esse; ut si cui offenso pede evenerit ut prolapsus caperetur ab hostibus et occideretur. (9) Ex translatione autem verbi et similitudine quadam poterit esse non ipsi quidem secum, sed sui tamen partium aliquibus inter ipsas quædam juris communitas: verum non omnis juris, sed vel ejus quo dominus in servum, vel ejus quo paterfamilias in familiam suam uti solet. His enim rationibus pars animi rationis particeps, ab ea distat, quæ ratione vacat. Ad quæ ipsa respiciunt, et hoc respectu videtur homini quoque in se ipsum injustitiæ locus esse, quia fieri potest ut in his partibus aliquid a suis appetitionibus diversum perferat. Itaque etiam in animi partibus inter ipsas, ut inter eum qui præest, et eum qui paret imperio, jus aliquod intercedere videtur. (10) De justitia igitur ceterisque virtutibus moralibus cum hac distinctione sic a nobis sit explicatum.

LIBER VI.

CAP. I.

Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι καὶ μὴ τὴν ὑπερβολὴν μηδὲ τὴν ἔλλειψιν, τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν. Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἐστί τις σκοπὸς πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων ἐπιτείνει καὶ ἀνίησι, καί τις ἐστὶν ὅρος τῶν μεσοτήτων, ἅς μεταξύ φαμεν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. (2) Ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως ἀληθὲς μέν, οὐθὲν δὲ σαφές· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις, περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτ' ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν οὐδὲ ῥᾳθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος· τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις οὐθὲν ἂν εἰδείη πλέον, οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴπειεν ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων. (3) Διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις μὴ μόνον ἀληθὲς εἶναι τοῦτ' εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον τίς τ' ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τούτου τίς ὅρος.

[II.] (4) Τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς διελόμενοι τὰς μὲν εἶναι τοῦ ἤθους ἔφαμεν τὰς δὲ τῆς διανοίας. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, περὶ ψυχῆς πρῶτον εἰπόντες, λέγωμεν οὕτως. (5) Πρότερον μὲν οὖν ἐλέχθη δύ' εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς, τό τε λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον· νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγον ἔχοντος τὸν αὐτὸν τρόπον διαιρετέον. Καὶ ὑποκείσθω δύο τὰ λόγον ἔχοντα, ἓν μὲν ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ὅσων αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, ἓν δὲ ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα· πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τῷ γένει τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκός, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις

Quoniam autem supra diximus medium esse deligendum, non nimium, neque parum; medium autem ita esse ut recta ratio præscribit: de hoc distinctius disseramus. In omnibus enim, quos dixi, habitibus, quemadmodum et in aliis rebus, scopus aliquis est, quem spectans is qui rationis est particeps, tum contentionem adhibet, tum remissionem; ac terminus aliquis est medietatum, quas inter nimium et parum interjectas esse dicimus, rectæ rationi consentaneas. (2) Quod quum ita dicitur, est illud quidem verum, at non tamen satis perspicuum. Nam et in ceteris exercitationibus, quarum est scientia, licet hoc vere dicere, neque plus neque minus laboris aut remissionis quam res postulet, suscipiendum esse, sed omnia mediocriter et ut recta ratio præscribit, esse facienda. Verum qui hoc tantum perceptum et cognitum habeat, nihilo magis sit sciens; ut, si quis quærenti, qualia alendo et curando corpori sint adhibenda, respondeat: quæ ars medendi præcipit, et ut is qui ea est præditus, præcipit. (3) Quapropter etiam in habitibus animi non solum hoc esse vere dictum, sed plane etiam explicatum ac definitum esse oportet, quæ sit recta ratio, et quæ illius definitio.

[II.] (4) Animi virtutes ita distribuimus, ut alias morum, alias mentis seu rationis esse diceremus. Eas igitur quæ ad mores pertinent, persecuti sumus: de ceteris autem ubi pauca fuerimus prius de animo locuti, ita postea disseremus. (5) Dictum est supra, duas esse animi partes, alteram rationis participem, expertem illius alteram. Nunc autem ejus partis quæ ratione prædita est, facienda eodem modo divisio est. Atque hoc positum sit, duas esse animi partes ratione præditas: unam, qua res eas cernimus, quarum principia aliter sese habere non possunt; alteram, qua eas quæ hoc vel illo modo possunt evenire. Ad ea enim quæ genere differunt, diversum etiam pertinet partium animi genus, nimirum id quod ad unumquodque eorum aptum natumque est, si quidem eis ex similitudine quadam atque affinitate exsistit suorum objectorum per

ὑπάρχει αὐτοῖς. (6) Λεγέσθω δὲ τούτων τὸ μὲν ἐπιστημονικὸν τὸ δὲ λογιστικόν· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν, οὐθεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν. (7) Ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἕν τι μέρος τοῦ λόγον ἔχοντος. Ληπτέον ἄρ' ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου, ἡ δ' ἀρετὴ πρὸς τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον.

ceptio. (6) Appelletur vero harum altera pars, ea in qua inest vis sciendi; altera, quæ ad ratiocinandum valet. Nam consultare et ratiocinari idem sunt. Jam vero nemo de iis consultat, quæ aliter evenire non possunt. Itaque ea quæ ad ratiocinandum valet, una quædam pars est ejus animi partis, quæ ratione prædita est. (7) Intelligendum igitur est, utriusque harum partium quis optimus sit habitus. Hic enim utriusque virtus est; at virtus ad suum quæque opus.

CAP. II.

Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας· αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις. (2) Τούτων δ' ἡ αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως· δῆλον δὲ τῷ τὰ θηρία αἴσθησιν μὲν ἔχειν, πράξεως δὲ μὴ κοινωνεῖν. Ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἡ δὲ προαίρεσις ὄρεξις βουλευτική, δεῖ διὰ ταῦτα τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθήν, εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν μὲν φάναι τὴν δὲ διώκειν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτική. (3) Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας καὶ μὴ πρακτικῆς μηδὲ ποιητικῆς τὸ εὖ καὶ κακῶς τἀληθές ἐστι καὶ ψεῦδος· τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ ἔργον, τοῦ δὲ πρακτικοῦ καὶ διανοητικοῦ ἡ ἀλήθεια ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ. (4) Πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις ἀλλ' οὐχ οὗ ἕνεκα, προαιρέσεως δὲ ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστὶν ἕξεως ἡ προαίρεσις· εὐπραξία γὰρ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους οὐκ ἔστιν. (5) Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική· αὕτη γὰρ καὶ τῆς ποιητικῆς ἄρχει· ἕνεκα γάρ του ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν, καὶ οὐ τέλος ἁπλῶς ἀλλὰ πρός τι καὶ τινὸς τὸ ποιητόν. Ἀλλὰ τὸ πρακτόν· ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος, ἡ δ' ὄρεξις τούτου· διὸ ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις ἢ ὄρεξις διανοητική, καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ ἄνθρωπος. (6) Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐθὲν γεγονός, οἷον οὐθεὶς προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου καὶ ἐνδεχομένου, τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων·

Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

Ἀμφοτέρων δὴ τῶν νοητικῶν μορίων ἀλήθεια τὸ ἔργον. Καθ' ἃς οὖν μάλιστα ἕξεις ἀληθεύσει ἑκάτερον, αὗται ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

Tria autem sunt in animo, quæ in actionem et veritatem quasi dominatum habent: sensus, mens, appetitus. (2) Ex his tamen tribus sensus nullius actionis principium est: quod ex eo perspicuum est, quod tametsi bestiæ sint sensu præditæ, actionis tamen communionem non habent. Quod est autem in cogitatione affirmatio et negatio, hoc est in appetitu rei alicujus appetitio et fuga. Quare quoniam virtus moralis est cum consilio seu proposito conjunctus habitus, consilium autem appetitus est ex consultatione: idcirco si consilium bonum esse volumus, oportet et rationem esse veram, et appetitum rectum; eademque et illam affirmare, et hunc persequi. Atque hæc cogitatio et veritas ad agendum valet. (3) Cogitationis autem ejus quæ ad res contemplandas, non ad agendas nec ad efficiendas valet, præstantia et vitium est verum et falsum. In hoc enim consumitur animi partis ad cogitandum valentis omnis vis atque operatio; partis autem animi ad agendum valentis, cum illa conjunctæ, quæ ad cogitandum valet, opus est veritas congruens cum appetitu recto. (4) Actionis quidem igitur principium consilium est: principium, inquam, illud unde motus proficiscitur, non id cujus gratia res agitur. Consilii autem capiendi principium est appetitus et ratio ea quæ est ultimi sive finis alicujus. Ideo neque sine mente et cogitatione, neque sine habitu morali, consilium esse potest. Nam neque bona perfectaque actio neque ei contraria sine cogitatione et moribus constare potest. (5) Cogitatio autem ipsa nihil movet, nisi ea quæ est de fine et de actione. Hæc enim etiam ei quæ ad efficiendum valet, præest. Nam quisquis aliquid efficit, alicujus id gratia efficit: neque absolute finis est, sed ad aliquid refertur et alicujus est illud quod efficitur. Quod idem de eo quod in actionem cadit, dici non potest: actionis enim ultimum est actionis bonitas et præstantia, ad illamque tendit appetitio. Consilium itaque aut mens est ad appetendum excitans; aut appetitus cogitandi vim habens: principiumque tale homo est. (6) Nullius autem rei jam factæ consilium capi potest; ut, nemo consilium capit, captum ab se esse Ilium. Nam neque de re præterita deliberat quisquam, sed de futura et ea quæ fieri potest: et vero quod factum est, ut sit infectum, fieri non potest. Itaque recte Agatho:

Deficitur hoc uno vel ipse etiam Deus,
quod factum est hoc ut infectum queat dare.

Quocirca ambarum animi partium quæ ad cogitandum valent, opus est veritas. Qui igitur habitus efficiunt ut utraque pars verum enunciet, hi sunt utriusque virtutes.

CAP. III.

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν. Ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς· ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι. (2) Ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, ἐντεῦθεν φανερόν, εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι καὶ μὴ

Principio igitur altius repetito de iis rursum disseramus. Sunto quinque numero ea quibus animus verum enunciat vel aiendo vel negando: Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens sive intelligentia. Nam existimatione et opinione ut mentiatur animus, evenire potest. (2) Ac scientia quidem quid sit, ex eo perspicuum esse potest (si

ἀκολουθεῖν ταῖς ὁμοιότησιν· πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα, μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν· τὰ δ' ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται, λανθάνει εἰ ἔστιν ἢ μή. Ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν. Ἀΐδιον ἄρα· τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἁπλῶς πάντα ἀΐδια, τὰ δ' ἀΐδια ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα. (3) Ἔτι διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν. Ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς λέγομεν· ἡ μὲν γὰρ δι' ἐπαγωγῆς, ἡ δὲ συλλογισμῷ. Ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ ἀρχή ἐστι καὶ τοῦ καθόλου, ὁ δὲ συλλογισμὸς ἐκ τῶν καθόλου. Εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμός· ἐπαγωγὴ ἄρα. (4) Ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς· ὅταν γάρ πως πιστεύῃ καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ ἀρχαί, ἐπίσταται· εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος, κατὰ συμβεβηκὸς ἕξει τὴν ἐπιστήμην. Περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

rei veritatem subtiliter exquirere, non similitudines consectari volumus), quod omnes existimamus evenire non posse, ut id quod scimus, aliter sese habeat. Quæ autem sese aliter habere possunt, ea quoties a conspectu remota sunt, sint necne sint, obscurum est. Ergo quod scientia comprehendi potest, necessario est. Itaque est æternum : nam quæ necessario sunt simpliciter, ea sunt æterna omnia. Æterna autem, neque unquam orta sunt, neque interire possunt. (3) Præterea scientia omnis sub doctrinam cadere videtur : et quicquid sub scientiam cadit, discendo percipi potest. Jam vero ex rebus ante cognitis omnis doctrina procedit, ut et in Analyticis docebamus. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. At que inductio quidem principium est, et universi est : ratiocinatio autem ex universis constat. Sunt ergo principia aliqua, ex quibus construitur ratiocinatio, quum ipsa ratiocinando non concludantur : hinc inductio. (4) Scientia ergo habitus est demonstrativus, quæque alia in Analyticis ad ejus definitionem addidimus. Quum enim rem ita esse quodammodo credit aliquis, et nota sunt ei principia, tum scire dicitur. Nam si non erunt conclusione notiora, ex eventu parta scientia habebitur. Ac de scientia quidem hunc in modum a nobis explicatum esto.

CAP. IV.

Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν, ἕτερον δ' ἐστὶ ποίησις καὶ πρᾶξις. (2) Πιστεύομεν δὲ περὶ αὐτῶν καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις. Ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. Διὸ οὐδὲ περιέχονται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ποίησις οὔτε ἡ ποίησις πρᾶξίς ἐστιν. (3) Ἐπεὶ δ' ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη τίς ἐστι καὶ ὅπερ ἕξις τις μετὰ λόγου ποιητική, καὶ οὐδεμία οὔτε τέχνη ἐστὶν ἥτις οὐ μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις ἐστίν, οὔτε τοιαύτη ἣ οὐ τέχνη, ταὐτὸν ἂν εἴη τέχνη καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική. (4) Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων ἡ τέχνη ἐστίν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν· ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν. (5) Ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. Καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡ τύχη καὶ ἡ τέχνη, καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησὶ

Τέχνη τύχην ἔστερξε καὶ τύχη τέχνην.

(6) Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν, ἡ δ' ἀτεχνία τοὐναντίον μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

Eorum autem quæ aliter evenire possunt, aliud est quod sub effectionem venit; aliud, quod sub actionem. Differt autem ab actione effectio. (2) Atque exotericis etiam sermonibus hac ipsa in re credendum est. Itaque et habitus cum ratione conjunctus ad agendum idoneus ab illo differt, qui, quum ad efficiendum valeat, cum ratione conjunctus est, neuterque ab altero continetur. Nam neque actio effectio, neque effectio actio est. (3) Quoniam autem ædificandi facultas ars quædam est, et id ipsum quod habitus quidam cum ratione conjunctus effectivus, neque ars ulla est quæ non sit habitus cum ratione conjunctus effectivus; neque item ullus talis habitus, qui non sit ars : idem erunt ars et habitus effectivus cum vera ratione conjunctus. (4) Ceterum ars omnis in productione rei occupata est, idque molitur et spectat, ut aliquid fiat eorum quæ esse possunt et non esse, quorumque principium in eo qui facit, non in eo quod fit, positum est. Nam neque eorum quæ necessario vel sunt vel fiunt, ars est; neque eorum quæ natura constant. Hæc enim habent principium in semetipsis. (5) Quoniam autem effectio et actio inter se differunt, necesse est artem effectionis esse, non actionis : in iisdemque rebus quodammodo ars et fortuna versantur, ut ait et Agatho :

Fortuna ut artem, sic et ars fortunam amat.

(6) Ars igitur, ut dictum est, habitus est quidam cum vera ratione conjunctus, operis alicujus efficiens. Inertia contra habitus cum ratione falsa conjunctus, operis alicujus effector, in eo quod aliter evenire potest occupatus.

CAP. V.

Περὶ δὲ φρονήσεως οὕτως ἂν λάβοιμεν, θεωρήσαντες τίνας λέγομεν τοὺς φρονίμους. Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ κατὰ μέρος, οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχύν, ἀλλὰ ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν. (2) Σημεῖον δ' ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν, ὅταν

De prudentia autem sic optime cognoscemus, si, quos prudentes appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidem videtur esse, in illis quæ sibi bona et utilia sunt non sigillatim (verbi gratia, quænam ad bonam valetudinem aut ad vires), sed universæ quæ ad bene beateque vivendum conducant, bene consulere posse. (2) Cujus rei argumentum est, quod prudentes in aliqua certa re dicimus

πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογίσωνται, ὧν μή ἐστι τέχνη. Ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικός. (3) Βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι· ὥστ' εἴπερ ἐπιστήμη μὲν μετ' ἀποδείξεως, ὧν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων μή ἐστιν ἀπόδειξις (πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων), οὐκ ἂν εἴη ἡ φρόνησις ἐπιστήμη οὐδὲ τέχνη, ἐπιστήμη μὲν ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν, τέχνη δ' ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως καὶ ποιήσεως. (4) Λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά· τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἂν εἴη· ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. (5) Διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὑτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις δύνανται θεωρεῖν· εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ τοὺς πολιτικούς. Ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι, ὡς σῴζουσαν τὴν φρόνησιν. (6) Σῴζει δὲ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. Οὐ γὰρ ἅπασαν ὑπόληψιν διαφθείρει οὐδὲ διαστρέφει τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρόν, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει ἢ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν. Αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά· τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι' ἡδονὴν ἢ λύπην εὐθὺς οὐ φαίνεται ἡ ἀρχή, οὐδὲ δεῖν τούτου ἕνεκεν οὐδὲ διὰ τοῦθ' αἱρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν· ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς· ὥστ' ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. (7) Ἀλλὰ μὴν τέχνης μὲν ἐστὶν ἀρετή, φρονήσεως δ' οὐκ ἔστιν· καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων αἱρετώτερος, περὶ δὲ φρόνησιν ἧττον, ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. Δῆλον οὖν ὅτι ἀρετή τίς ἐστι καὶ οὐ τέχνη. (8) Δυοῖν δ' ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς τῶν λόγον ἐχόντων, θατέρου ἂν εἴη ἀρετή, τοῦ δοξαστικοῦ· ἥ τε γὰρ δόξα περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν καὶ ἡ φρόνησις. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἕξις μετὰ λόγου μόνον· σημεῖον δ' ὅτι λήθη τῆς μὲν τοιαύτης ἕξεώς ἐστι, φρονήσεως δ' οὐκ ἔστιν.

eos qui bene ratiocinando, quomodo ad honestum finem perveniant, assequuntur in iis quæ arte non continentur. Quocirca qui consilii inveniendi facultate polleat, is prudens etiam omnino et universe fuerit. (3) Consultat autem iis de rebus nemo, quæ aliter sese habere, quæque ab ipso agi non possunt. Quare si scientia omnis cum demonstratione conjuncta est, et si, quorum principia aliter se habere possunt, eorum non est demonstratio (omnia enim sese aliter quoque habere possunt, et de iis quæ necessario sunt, consultari non potest) : neque scientia, neque ars erit prudentia. Scientia non erit, quia, quod sub actionem cadit, sese aliter habere potest; neque ars, quia aliud actionis, aliud effectionis est genus. (4) Restat igitur ut sit habitus cum ratione vera conjunctus, ad agendum idoneus, in iis occupatus quæ homini bona et mala sunt. Effectionis enim alius quam effectio finis est; actionis vero non semper alius ab actione est finis. Est enim ipsa res bene gesta seu perfecta actio, actionis finis. (5) Ac propter hanc causam Periclem ceterosque tales viros prudentes arbitramur esse, quod ea quæ sibi hominumque generi bona sunt, providere possunt : quales esse putamus eos qui rei familiaris tuendæ, reique publicæ administrandæ periti sunt. Ex quo etiam nomen invenit σωφροσύνη, tanquam intelligentiæ conservatrix : (6) quum illa virtus proprie hujusmodi notitias tueatur et conservet. Non enim omnem opinionem corrumpunt neque depravant dolor et voluptas; exempli causa, triangulum duobus rectis pares angulos habere, aut non habere : sed eas dumtaxat, quæ ad id quod sub actionem venit, pertinent. Eorum enim quæ sub actionem veniunt, principia sunt eæ res, quarum gratia suscipiuntur quæ sub actionem veniunt. Qui autem voluptate aut dolore corruptus est, ei statim principii videndi facultas eripitur : neque is animo cernere potest, se hujus rei causa et propter hanc causam omnia optare atque agere oportere. Vitium enim principii delendi vim habet. Quapropter necesse est, prudentiam habitum esse cum ratione vera conjunctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum. (7) Quin etiam artis est virtus : prudentiæ autem non est. Et qui voluntate in arte offenderit, ei est anteferendus, qui invitus : In prudentia contra deterior est is qui sponte sua offenderit, ut et in virtutibus. Perspicuum igitur est, eam virtutem esse quandam, non artem. (8) Quum sint autem duæ animi partes rationis participes, ejus partis quæ ad opinandum valet, virtus est prudentia. In iis enim quæ aliter sese habere possunt, et opinio et prudentia versatur. Sed nec habitus est cum ratione conjunctus tantum. Idque ex eo perspici potest, quod hujusmodi habitum delere potest oblivio, non potest autem prudentiam.

CAP. VI.

Ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ὑπόληψις καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, εἰσὶ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης (μετὰ λόγου γὰρ ἡ ἐπιστήμη), τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ οὔτ' ἂν ἐπιστήμη εἴη οὔτε τέχνη οὔτε φρόνησις· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητὸν ἀποδεικτόν, αἱ δὲ τυγχάνουσιν οὖσαι περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν. Οὐδὲ δὴ σοφία τούτων ἐστίν· τοῦ γὰρ σοφοῦ περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν. (2) Εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν καὶ μηδέποτε διαψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη καὶ φρόνησίς ἐστι καὶ σοφία καὶ νοῦς, τούτων δὲ τῶν τριῶν μηθὲν ἐνδέχεται εἶναι (λέγω δὲ τρία, φρόνησιν, ἐπιστήμην, σοφίαν), λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν.

Quoniam autem scientia existimatio est de rebus universis iisque quæ necessario sunt; quoniamque rerum quæ sub demonstrationem cadunt, omnisque adeo scientiæ sunt aliqua principia (cum ratione enim conjuncta scientia est) : consequens est ut principii earum rerum quæ scientia comprehendi possunt, neque scientia sit, neque ars, neque prudentia. Nam quod scientia comprehendi potest, demonstrari potest : ars autem et prudentia in iis rebus versantur, quæ sese aliter possunt habere. Ne sapientia quidem harum rerum potest esse. Sapientis enim est, nonnullarum rerum demonstrationem expedire posse. (2) Si igitur per quæ verum enunciamus et nunquam mentimur, tum in iis rebus quæ non possunt aliter sese habere, tum in iis quæ possunt sunt scientia, prudentia, sapientia et mens seu intelligentia; nullum autem ex his tribus principiorum esse potest (tria dico prudentiam, sapientiam, scientiam) : relinquitur ut mens sit principiorum.

CAP. VII.

Τὴν δὲ σοφίαν ἔν τε ταῖς τέχναις τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν, οἷον Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν καὶ Πολύκλειτον ἀνδριαντοποιόν, ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐθὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν· εἶναι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως οὐ κατὰ μέρος οὐδ' ἄλλο τι σοφούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ·

> Τὸν δ' οὔτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν οὔτ' ἀροτῆρα
> οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.

Ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία. (3) Δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. Ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη, ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων. Ἄτοπον γὰρ εἴ τις τὴν πολιτικὴν ἢ τὴν φρόνησιν σπουδαιοτάτην οἴεται εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωπός ἐστιν. (4) Εἰ δὴ ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἕτερον ἀνθρώποις καὶ ἰχθύσι, τὸ δὲ λευκὸν καὶ εὐθὺ ταὐτὸν ἀεί, καὶ τὸ σοφὸν ταὐτὸν πάντες ἂν εἴποιεν, φρόνιμον δὲ ἕτερον· τὸ γὰρ περὶ αὑτὸ ἕκαστα εὖ θεωροῦν φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψειαν αὐτά. Διὸ καὶ τῶν θηρίων ἔνια φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ σοφία καὶ ἡ πολιτικὴ ἡ αὐτή· εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα τὰ αὑτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· οὐ γὰρ μία περὶ τὸ ἁπάντων ἀγαθὸν τῶν ζῴων, ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον, εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία περὶ πάντων τῶν ὄντων. Εἰ δ' ὅτι βέλτιστον ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζῴων, οὐδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολὺ θειότερα τὴν φύσιν, οἷον φανερώτατά γε ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν. (5) Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων δῆλον ὅτι ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει. Διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν καὶ τοὺς τοιούτους σοφοὺς μέν, φρονίμους δ' οὔ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέρονθ' ἑαυτοῖς, καὶ περιττὰ μὲν καὶ θαυμαστὰ καὶ χαλεπὰ καὶ δαιμόνια εἰδέναι αὐτούς φασιν, ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν. [VIII.] (6) Ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι· τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναί φαμεν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι, βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος τί ἐστι, καὶ τοῦτο πρακτὸν ἀγαθόν. Ὁ δ' ἁπλῶς εὔβουλος ὁ τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ τὸν λογισμόν. (7) Οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν· πρακτικὴ γάρ, ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες ἑτέρων εἰδότων πρακτικώτεροι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις οἱ ἔμπειροι· εἰ γὰρ εἰδείη ὅτι τὰ κοῦφα εὔπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινά, ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν, ἀλλ' ὁ εἰδὼς ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινὰ ποιήσει

At vero sapientiam in artibus iis attribuimus qui cujusque artis sunt peritissimi; ut, Phidiam sapientem lapidum sculptorem, Polycletum sapientem statuarum fictorem dicimus: nihil hic aliud per sapientiam, quam artis virtutem significantes. Nonnullos autem universe sapientes esse arbitramur, non sigillatim, neque ad quidquam aliud sapientes, ut ait Homerus in Margite:

> Hic neque fossor erat, nec arator munere divum:
> nec sapiens alia in re aliqua.

Quapropter perspicuum est, scientiarum omnium exactissimam et absolutissimam esse sapientiam. (3) Sapientem igitur oportet non ea solum intelligere, quæ ex principiis colliguntur, sed etiam in principiis ipsis vera videre. Itaque sapientiam dicere licebit esse tum mentem, tum scientiam; ac scientiam quidem rerum honoratissimarum, quæ quasi caput est. Absurda enim fuerit ejus sententia, qui scientiam civilem aut prudentiam omnium optimam esse putet, nisi rerum omnium quæ in mundo sunt, homo sit res una præstantissima. (4) Quodsi salubre ac bonum aliud est hominibus, aliud piscibus, album autem et rectum semper est idem: idem quoque semper esse dicent omnes id quod sit sapientia; quod vero prudentia, aliud et diversum. Quod enim singulis in rebus ipsum εὖ (*bonum et perfectum*) earum rerum pervidet, id prudens esse aliquis dixerit, et eas res huic commiserit. Itaque et bestias quasdam prudentes esse dicunt: nempe eas quæ rerum ad suam vitam necessariarum providendarum facultatem habere videntur. Civilem autem scientiam non esse eandem atque sapientiam minime obscurum est. Nam si sapientiam dicent esse eam quæ in suis cuique emolumentis comparandis sit occupata, multæ reperientur sapientiæ. Non enim una est quæ versetur in omnium animantium bono; sed de uno quoque est peculiaris aliqua: nisi forte omnium quæ sunt in rerum natura, etiam medicina una est. Neque vero quidquam ad rem attinet, quod dicatur: hominem in genere animalium esse longe optimum. Sunt enim et alia homine multo diviniora natura: ut ea quæ omnibus maxime sunt in conspectu, ex quibus hic mundus constat. (5) Ex iis igitur quæ diximus, perspicuum est, sapientiam esse earum rerum, quæ sunt honore dignissimæ naturâ, scientiam et mentem sive intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, ceterosque tales viros, sapientes quidem esse dicunt, prudentes vero nequaquam: quum videant eos, quæ sibi utilia sint, ignorare, atque eos fateantur eximia quædam et admirabilia et difficilia et divina tenere, sed inutilia, quia humana bona non quærant. [VIII.] (6) Prudentia vero in rebus humanis est, iisque, de quibus consultari solet. Prudentis enim hoc maxime proprium munus esse dicimus, bene consulere. De iis autem consilium quærit nemo, quæ aliter sese habere non possunt; neque item de iis quorum non est finis aliquis, nempe bonum quod in actionem veniat. Absolute autem consultus is est, qui id quod homini est eorum quæ in actionem veniunt optimum, ratione consequi potest. (7) Neque vero rerum universarum modo prudentia est; sed debent etiam ei esse notæ res singulares. In agendo enim vis ejus cernitur. Porro omnis actio versatur in rebus singularibus. Itaque quum hic nonnulli inscii sunt ad agendum aptiores scientibus, tum in aliis ii qui sunt usu periti. Nam si quis sciat carnes leves esse ad concoquendum faciles et salubres, leves autem quæ sint ignoret, bonam valetudinem non efficiet: sed is potius efficiet, qui avium carnes scit esse leves et salubres. Prudentia autem in agendo posita est.

μᾶλλον. Ἡ δὲ φρόνησις πρακτική· ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν, ἢ ταύτην μᾶλλον. Εἴη δ' ἄν τις καὶ ἐνταῦθα ἀρχιτεκτονική.

Danda igitur opera est ut vel utramque cognitionem habeamus, vel hanc potius, quam illam solam: et habebimus hic quoque principem et quasi moderatricem quandam

CAP. VIII. [IX.]

Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις, τὸ μέντοι εἶναι οὐ ταὐτὸν αὐταῖς. (2) Τῆς δὲ περὶ πόλιν ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις νομοθετική, ἡ δὲ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα, πολιτική· αὕτη δὲ πρακτικὴ καὶ βουλευτική· τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτὸν ὡς τὸ ἔσχατον. Διὸ πολιτεύεσθαι τούτους μόνους λέγουσιν· μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι ὥσπερ οἱ χειροτέχναι· (3) δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι ἡ περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα. Καὶ ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἐκείνων δὲ ἡ μὲν οἰκονομία, ἡ δὲ νομοθεσία, ἡ δὲ πολιτική, καὶ ταύτης ἡ μὲν βουλευτικὴ ἡ δὲ δικαστική. (4) Εἶδος μὲν οὖν τι ἂν εἴη γνώσεως τὸ αὑτῷ εἰδέναι· ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλήν· καὶ δοκεῖ ὁ τὰ περὶ αὑτὸν εἰδὼς καὶ διατρίβων φρόνιμος εἶναι, οἱ δὲ πολιτικοὶ πολυπράγμονες· διὸ Εὐριπίδης·

> Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
> ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένῳ στρατοῦ
> ἴσον μετασχεῖν;
> Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον.

Ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν, καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν πράττειν. Ἐκ ταύτης οὖν τῆς δόξης ἐλήλυθε τὸ τούτους φρονίμους εἶναι· καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὑτοῦ εὖ ἄνευ οἰκονομίας οὐδ' ἄνευ πολιτείας. Ἔτι δὲ τὰ αὑτοῦ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον καὶ σκεπτέον. (5) Σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου καὶ διότι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, φρόνιμος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. Αἴτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας, νέος δ' ἔμπειρος οὐκ ἔστιν· πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν· (6) ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί δὴ μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν, σοφὸς δ' ἢ φυσικὸς οὔ. Ἢ ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστιν, τῶν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας· καὶ τὰ μὲν οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι ἀλλὰ λέγουσιν, τῶν δὲ τὸ τί ἐστιν οὐκ ἄδηλον. (7) Ἔτι ἡ ἁμαρτία ἢ περὶ τὸ καθόλου ἐν τῷ βουλεύσασθαι ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον· ἢ γὰρ ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα φαῦλα, ἢ ὅτι τοδὶ βαρύσταθμον. (8) Ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν· τοῦ γὰρ ἐσχάτου ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται· τὸ γὰρ πρακτὸν τοιοῦτον. (9) Ἀντίκειται μὲν δὴ τῷ νῷ· ὁ μὲν γὰρ νοῦς τῶν ὅρων, ὧν οὐκ ἔστι λόγος, ἡ δὲ τοῦ ἐσχάτου, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη ἀλλ' αἴσθησις, οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ' οἵᾳ αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἔσχατον τρίγωνον· στήσεται γὰρ κἀκεῖ. Ἀλλ' αὕτη μᾶλλον αἴσθησις ἢ φρόνησις, ἐκείνης δ' ἄλλο εἶδος.

Civilis autem scientia et prudentia sunt illæ quidem idem habitus; sed natura et essentia non est ipsis eadem. (2) Atque ejus scientiæ quæ ad civitatem pertinet, altera pars est tanquam princeps et moderatrix, prudentia quæ est legum scribendarum facultas; altera quemadmodum singularia communi nomine civilis appellatur. Quæ tota agendo et consultando continetur: decreta enim sub actionem veniunt, tanquam extremum. Itaque hos solos administrare rempublicam dicunt. Hi enim soli ut operarii quidam in rebus gerendis versantur. (3) Illa porro judicatur esse prudentia maxime, qua quisque sibi et uni prospicit: et hæc communi nomine appellatur prudentia. Ex reliquis autem speciebus alia rei familiaris tuendæ et procurandæ ratio, alia scientia legum ferendarum, alia civilis. Atque hujus pars altera ad consultandum pertinet, ad judicandum altera. (4) Genus sane quoddam cognitionis esse videatur, sibi utilia scire. Verum ejus differentiæ sunt multæ. Ac videtur hominibus, qui quæ ad se pertinent habet cognita et in eis versatur, prudens esse; sed qui se ad rempublicam contulerunt, habentur pro curiosis hominibus: quare dixit Euripides:

> Prudentem enim quis me putet mortalium,
> qui potui sic, ut aliquis sapientissimus,
> ipse unus e vulgo facillime degere?

Item:

> Præstantiores namque et eos qui pluribus
> se rebus implicant.

Qui affectus ex eo oritur, quod vulgo id quærit unusquisque, quod sibi bono est, idque unum agere se putat oportere. Ex hac igitur opinione natum est illud, quod putatur hos esse prudentes. Atqui suum negotium nosse atque agere sine rei familiaris reique publicæ cura, fortasse nemo possit. Præterea quomodo suum quisque negotium gerere debeat, obscurum est, et res eget consideratione magna, (5) cujus rei hoc argumentum est, quod juvenes fiunt et geometræ et mathematici et talibus disciplinis eruditi; prudentes non item. Causa hæc est, quod in rebus singularibus prudentia vertitur, quarum cognitio usu paratur; adolescens autem usum rerum non habet: quippe quem temporis longinquitas afferat. (6) Nam hoc quoque consideratione dignum est, quamobrem puer mathematicus effici possit, sapiens aut physicus non possit. An, quod illa a materia divulsa ac segregata sunt, horum vero principia ex usu et experientia nascuntur? et his non assentiuntur neque fidem habent juvenes, sed ea dicunt tantum: quid sint autem altera, non est eis obscurum. (7) Præterea quidquid in consultando peccatur, vel ad res universas pertinet, vel ad singulares. Nam vel omnes aquas graves esse insalubres, vel hanc esse gravem nescitur. (8) Non esse tamen prudentiam scientiam perspicuum est. Extremi enim est, ut dictum est. Tale enim est id quod sub actionem venit. (9) Menti porro seu intelligentiæ opponitur. Mens enim quidem eorum terminorum est, quorum ratio afferri non potest: prudentia vero extremi, quod non scientia, sed sensu percipitur: non illo quidem, cui propriæ sunt attributæ qualitates quas sentiat, sed quodam ejusmodi sensu, quali sentimus extremum in mathematicis, ut triangulum. Nam illic quoque insistitur. Hic igitur potius sensus quam prudentia est: ille alter singularis ad aliud genus pertinet.

CAP. IX. [X.]

Τὸ ζητεῖν δὲ καὶ τὸ βουλεύεσθαι διαφέρει· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι ζητεῖν τι ἐστίν. Δεῖ δὲ λαϐεῖν καὶ περὶ εὐϐουλίας τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις ἢ δόξα ἢ εὐστοχία ἢ ἄλλο τι γένος. (2) Ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν, ἡ δ' εὐϐουλία βουλή τις, ὁ δὲ βουλευόμενος ζητεῖ καὶ λογίζεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εὐστοχία· ἄνευ τε γὰρ λόγου καὶ ταχύ τι ἡ εὐστοχία, βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον, καὶ φασὶ πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. (3) Ἔτι ἡ ἀγχίνοια ἕτερον καὶ ἡ εὐϐουλία· ἔστι δ' εὐστοχία τις ἡ ἀγχίνοια. Οὐδὲ δὴ δόξα ἡ εὐϐουλία οὐδεμία. Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος ἁμαρτάνει, ὁ δ' εὖ ὀρθῶς βουλεύεται, δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐϐουλία ἐστίν, οὔτ' ἐπιστήμης δὲ οὔτε δόξης· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης (οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία), δόξης δ' ὀρθότης ἀλήθεια· ἅμα δὲ καὶ ὥρισται ἤδη πᾶν οὗ δόξα ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄνευ λόγου ἡ εὐϐουλία. Διανοίας ἄρα λείπεται· αὕτη γὰρ οὔπω φάσις· καὶ γὰρ ἡ δόξα οὐ ζήτησις ἀλλὰ φάσις τις ἤδη, ὁ δὲ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι καὶ λογίζεται. (4) Ἀλλ' ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐϐουλία βουλῆς· διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τί καὶ περὶ τί. Ἐπεὶ δ' ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς, δῆλον ὅτι οὐ πᾶσα· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος ὃ προτίθεται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ τεύξεται, ὥστε ὀρθῶς ἔσται βεϐουλευμένος, κακὸν δὲ μέγα εἰληφώς. (5) Δοκεῖ δ' ἀγαθόν τι εἶναι τὸ εὖ βεϐουλεῦσθαι· ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς εὐϐουλία, ἡ ἀγαθοῦ τευκτική. Ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυχεῖν, καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι τυχεῖν, δι' οὗ δ' οὔ, ἀλλὰ ψευδῆ τὸν μέσον ὅρον εἶναι· ὥστ' οὐδ' αὕτη πω εὐϐουλία, καθ' ἣν οὗ δεῖ μὲν τυγχάνει, οὐ μέντοι δι' οὗ ἔδει. (6) Ἔτι ἔστι πολὺν χρόνον βουλευόμενον τυχεῖν, τὸν δὲ ταχύ. Οὐκοῦν οὐδ' ἐκείνη πω εὐϐουλία, ἀλλ' ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ οὗ δεῖ καὶ ὡς καὶ ὅτε. (7) Ἔτι ἔστι καὶ ἁπλῶς εὖ βεϐουλεῦσθαι καὶ πρός τι τέλος. Ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς κατορθοῦσα, ἡ δέ τις ἡ πρός τι τέλος. Εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βεϐουλεῦσθαι, ἡ εὐϐουλία εἴη ἂν ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστιν.

Quærere autem et consultare inter se differunt. Nam consultare quærere quoddam est. Sed etiam de bona consultatione quid sit, distinctione adhibita videndum est, utrum scientia aliqua sit, an opinio, an bona conjectura, an aliud aliquod genus. (2) Ac primum sane non est scientia. Nam de iis quæ sciuntur, quæri non solet. At bona consultatio quædam consultatio est; qui autem aliqua de re consultat, quærit et ratiocinatur. Jam vero neque conjectura esse potest. Nam quum bona conjectura sine ratiocinatione fiat, tum est etiam aliquid subitum. In consultando autem multum temporis consumitur: aiuntque id de quo consultaveris, celeriter esse agendum, at lente consultandum. (3) Præterea aliud est sagacitas, aliud bona consultatio. Est vero sagacitas bona conjectura quædam. Neque vero ulla bona consultatio opinio est. Sed quoniam qui male consultat, peccat; qui bene, recte consultat: perspicuum est, bonam consultationem quoddam rectum esse, sed neque scientiæ tamen neque opinionis rectum est. Scientiæ enim nullum est rectum: nam neque ejus est ulla pravitas. Opinionis autem rectum est veritas: simulque id omne, cujus est opinio, decisum jam ac transactum est. Quin etiam bona consultatio non est sine ratione. Cogitatione igitur inferior est. Bona consultatio enim nondum enunciatio est. Etenim opinio illa est non quæstio, sed quædam jam enunciatio. At qui consultat, sive bene sive male consultet, is quærit aliquid et ratiocinatur. (4) Sed profecto bona consultatio rectum quoddam consultationis est. Eapropter quid sit consultatio, quærendum primo est, et in quo versetur. Sed quoniam rectum multis modis dicitur; non omne rectum bonam consultationem esse perspicuum est. Incontinens enim et malus homo, quod sibi proposuerit ad inspiciendum, ratiocinatione consequetur. Itaque recte consultasse videbuntur, quum interea magnum malum sit in eventu. (5) At bene consultare bonum quiddam videtur esse. Id enim consultationis rectum, quod ad boni adeptionem valet, bona consultatio est. Sed fieri potest ut quis etiam ratiocinatione falso conclusa bonum adipiscatur, et id quidem quod facto opus est, consequatur, non autem qua ratione oportebat, sed medius ratiocinationis terminus falsus sit. Itaque ne ea quidem bona consultatio est, qua consequitur quiddam aliquis quod oportet, sed non qua ratione oportebat. (6) Præterea contingere potest ut alius diu, alius celeriter consultando, id quod vult assequatur. Nondum igitur ne illa quidem bona consultatio est: sed id quod ad utilitatem, et ad id quod oportet obtinendum, et quo modo, et quo tempore obtineri debet, accommodatum est. (7) Præterea licet et absolute bene consultare, et ad certum aliquem finem consultationem referre: ac bona sane consultatio absolute ea est quæ proposito sibi absolute, et totius vitæ humanæ communi fine, bene procedit; quædam autem bona consultatio est, quæ certum aliquem et proprium finem spectat. Quodsi bene consultare prudentium est, bona consultatio rectum quoddam consultationis erit, ad utilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum, cujus ipsa prudentia est vera existimatio.

CAP. X. [XI.]

Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀσυνεσία, καθ' ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους, οὔθ' ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμῃ ἢ δόξῃ (πάντες γὰρ ἂν ἦσαν συνετοί) οὔτε τις μία τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν, οἷον ἰατρικὴ περὶ ὑγιεινῶν ἢ γεωμετρία περὶ μεγέθους· οὔτε γὰρ περὶ τῶν ἀεὶ ὄντων καὶ ἀκινήτων ἡ σύνεσίς ἐστιν οὔτε περὶ τῶν γιγνομένων ὁτουοῦν, ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο. Διὸ περὶ τὰ αὐτὰ μὲν τῇ φρονήσει ἐστίν, οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις·

Σύνεσις autem (intelligentia) et ἀσυνεσια (stoliditas), ex quibus intelligentes et stolidi nominantur, neque idem prorsus est quod scientia aut opinio (omnes enim essent intelligentes), neque una aliqua ex scientiis singularibus; ut medicina in cognitione rerum salubrium, aut geometria in magnitudinibus est occupata. Neque enim intelligentia earum rerum est, quæ semper sunt, nunquamque moventur; neque uniuscujusque earum quæ oriuntur: sed earum de quibus valde dubitari et consultari potest. Quapropter in iisdem sane rebus est, in quibus et prudentia versatur: sed tamen non est idem intelligentia, quod

(2) ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτακτική ἐστιν· τί γὰρ δεῖ πράττειν ἢ μή, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστίν· ἡ δὲ σύνεσις κριτικὴ μόνον· ταὐτὸν γὰρ σύνεσις καὶ εὐσυνεσία καὶ συνετοὶ καὶ εὐσύνετοι. (3) Ἔστι δ' οὔτε τὸ ἔχειν τὴν φρόνησιν οὔτε τὸ λαμϐάνειν ἡ σύνεσις· ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται ξυνιέναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως ἐν τῷ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τὸ κρίνειν περὶ τούτων περὶ ὧν ἡ φρόνησίς ἐστιν, ἄλλου λέγοντος, καὶ κρίνειν καλῶς· τὸ γὰρ εὖ τῷ καλῶς ταὐτό. (4) Καὶ ἐντεῦθεν ἐλήλυθε τοὔνομα ἡ σύνεσις, καθ' ἣν εὐσύνετοι, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν· λέγομεν γὰρ τὸ μανθάνειν συνιέναι πολλάκις.

prudentia: (2) habet enim vim quandam præcipiendi atquè imperandi prudentia (nam propositus ei finis est, quid agendum sit, aut non agendum): intelligentia autem, judicandi solum. Idem est enim intelligentia, quod εὐσυνεσία, id est bona intelligentia; et qui sunt intelligentes, iidem quoque sunt bene intelligentes. (3) Præterea intelligentia non est neque habere prudentiam, neque consequi; sed ut id quod proprie est discere, intelligere dicitur, quum videlicet docentis scientia aliquis utitur: sic et quum quis opinione ad id utitur, ut quæ alio loquente iis de rebus quarum est prudentia, ipse judicet, ac probe quidem judicet: bene enim et probe idem sunt. (4) Hinc natum est intelligentiæ nomen, ex qua bene intelligentes appellantur: ex illa scilicet, quæ est in discendo, intelligentia. Sæpe enim « discere » significamus verbo « intelligere. »

CAP. XI. [XII.]

Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας καὶ ἔχειν φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις ὀρθή. Σημεῖον δέ· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν, καὶ ἐπιεικὲς τὸ ἔχειν περὶ ἔνια συγγνώμην. ἡ δὲ συγγνώμη γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή. Ὀρθὴ δ' ἡ τοῦ ἀληθοῦς.

2. Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις εὐλόγως εἰς ταὐτὸ τείνουσαι· λέγομεν γὰρ γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν καὶ νοῦν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες γνώμην ἔχειν καὶ νοῦν ἤδη καὶ φρονίμους καὶ συνετούς· πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσὶ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον, καὶ ἐν μὲν τῷ κριτικὸς εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς καὶ εὐγνώμων ἢ συγγνώμων· τὰ γὰρ ἐπιεικῆ κοινὰ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον. (3) Ἔστι δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων πάντα τὰ πρακτά· καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον δεῖ γινώσκειν αὐτά, καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά, ταῦτα δ' ἔσχατα. (4) Καὶ ὁ νοῦς τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφότερα· καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων καὶ τῶν ἐσχάτων νοῦς ἐστὶ καὶ οὐ λόγος, καὶ ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων, ὁ δ' ἐν ταῖς πρακτικαῖς τοῦ ἐσχάτου καὶ ἐνδεχομένου καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως· ἀρχαὶ γὰρ τοῦ οὗ ἕνεκα αὗται· ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. (5) Τούτων οὖν ἔχειν δεῖ αἴσθησιν, αὕτη δ' ἐστὶ νοῦς. Διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι ταῦτα, καὶ φύσει σοφὸς μὲν οὐδείς, γνώμην δ' ἔχει καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν. (6) Σημεῖον δ' ὅτι καὶ ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν, καὶ ἥδε ἡ ἡλικία νοῦν ἔχει καὶ γνώμην, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. Διὸ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος νοῦς· ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις καὶ περὶ τούτων. Ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσϐυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα ὁρῶσιν ὀρθῶς. (7) Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία, καὶ περὶ τίνα ἑκατέρα τυγχάνει οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται.

Γνώμη autem (sententia) quæ appellatur, unde quo dam εὐγνώμονας (bonæ sententiæ) seu cordatos nominant, et γνώμην ἔχειν, sentire commode dicimus: ea est, id quod bonum et æquum est, recte judicare. Cui rei hoc argumento est, quod virum bonum et moderatum maxime omnium appellamus συγγνωμονικόν, id est, ad ignoscendum propensum: et æquum ac bonum esse dicimus in nonnullis factis veniam (συγγνώμην) dare. Omnis porro συγγνώμη (*quasi dicas*) cosententia) sententia est existimatrix de æquo et bono, eaque recta: recta autem ea est, quæ ad veritatem refertur.

2. Atque est rationi consentaneum omnes hos habitus eodem pertinere. Nam sententiam, et intelligentiam, et prudentiam, et mentem iisdem attribuentes, sententiæ habendæ facultate præditos esse, et mentis vi valere, et prudentes et intelligentes dicimus. Omnes enim hæ animi potestates sunt extremorum et rerum singularium, atque in eo sane, quod aptus quis sit ad judicandum iis de rebus quæ ad prudentiam pertinent, spectatur homo συνετός (intelligens), et εὐγνώμων (sententia ferenda moderatus) aut συγγνώμων (ad ignoscendum facilis). Nam et æqua bona quæ sunt omnium bonorum communia, sunt in eo rerum genere, quod ad alterum refertur. (3) Quæ autem prudens nosse debet, πρακτά (quæ sunt actionis), ea omnia singularia et in extremorum numero sunt. Tum intelligentia et sententia in πρακτοῖς versantur, quæ sunt extremorum in numero. (4) Ad hæc mens extremorum est in utramque partem. Est enim et primorum terminorum (*principiorum universalium*) et extremorum (*singularium*), et non ratio: ea mens quidem, quæ demonstrationibus occupata est immobilium et primorum terminorum; altera autem, quæ in practicis conclusionibus versatur, extremi, et ejus quod esse et non esse potest, et alterius propositionis: hæ enim propositiones τοῦ cujus gratia res agitur, principia sunt. Nam ex singularibus oriuntur et constant universa. (5) Singularia porro illa sensu comprehensa esse oportet: at hic sensus mens est. Quocirca videntur hæc etiam naturalia esse: et quum sapiens nemo sit naturâ, tamen et sententiæ facultate præditus est, et est intelligens, et mentis capax naturâ. (6) Cujus rei hoc argumentum est, quod hos habitus ætatum comites esse arbitramur: et hæc quædam ætas mente valet et sententia, quasi horum sit effectrix et causa natura. Atque ob illa mens et principium est et finis. Ex his enim constant, et de his sunt demonstrationes. Itaque usu peritorum et seniorum aut prudentium pronunciatis atque opinionibus, etiam non demonstratis, non minus quam demonstrationibus attendendum est. Nam quoniam per experientiam oculum quendam consecuti sunt, recte cernunt. (7) Quid sit igitur sapientia et prudentia, et in quibus utraque versetur, et utramque non esse ejusdem animi partis virtutem, dictum est.

CAP. XII. [XIII.]

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν τί χρήσιμοί εἰσιν. Ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος (οὐδεμιᾶς γάρ ἐστι γενέσεως), ἡ δὲ φρόνησις τοῦτο μὲν ἔχει, ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς; εἴπερ ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν ἡ περὶ τὰ δίκαια καὶ καλὰ καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ, ταῦτα δ' ἐστὶν ἃ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἀνδρὸς πράττειν, οὐδὲν δὲ πρακτικώτεροι τῷ εἰδέναι αὐτά ἐσμεν, εἴπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινὰ οὐδὲ τὰ εὐεκτικά, ὅσα μὴ τῷ ποιεῖν ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγεται· οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τῷ ἔχειν τὴν ἰατρικὴν καὶ γυμναστικήν ἐσμεν. (2) Εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον θετέον ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι, τοῖς οὖσι σπουδαίοις οὐθὲν ἂν εἴη χρήσιμος, ἔτι δ' οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν· οὐθὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι, ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν· βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν. (3) Πρὸς δὲ τούτοις ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας οὖσα κυριωτέρα αὐτῆς ἔσται· ἡ γὰρ ποιοῦσα ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. Περὶ δὴ τούτων λεκτέον· νῦν μὲν γὰρ ἠπόρηται περὶ αὐτῶν μόνον. (4) Πρῶτον μὲν οὖν λέγομεν ὅτι καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι, ἀρετάς γ' οὔσας ἑκατέραν ἑκατέρου τοῦ μορίου, καὶ εἰ μὴ ποιοῦσι μηδὲν μηδετέρα αὐτῶν. (5) Ἔπειτα καὶ ποιοῦσι μέν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ δὲ ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια, οὕτως ἡ σοφία εὐδαιμονίαν· μέρος γὰρ οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ καὶ τῷ ἐνεργεῖν εὐδαίμονα. (6) Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον. Τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, τοῦ θρεπτικοῦ· οὐθὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ πράττειν ἢ μὴ πράττειν. (7) Περὶ δὲ τοῦ μηθὲν εἶναι πρακτικωτέρους διὰ τὴν φρόνησιν τῶν καλῶν καὶ δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν ἀρκτέον, λαβόντας ἀρχὴν ταύτην. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας οὔπω δικαίους εἶναι, οἷον τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας ἢ ἄκοντας ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ δι' ἕτερόν τι καὶ μὴ δι' αὐτά (καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον), οὕτως, ὡς ἔοικεν, ἔστι τὸ πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα ὥστ' εἶναι ἀγαθόν, λέγω δ' οἷον διὰ προαίρεσιν καὶ αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραττομένων. (8) Τὴν μὲν οὖν προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ ἡ ἀρετή, τὸ δ' ὅσα ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι οὐκ ἔστι τῆς ἀρετῆς ἀλλ' ἑτέρας δυνάμεως· λεκτέον δ' ἐπιστήσασι σαφέστερον περὶ αὐτῶν. (9) Ἔστι δή τις δύναμις ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δ' ἐστὶ τοιαύτη ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα δύνασθαι ταῦτα πράττειν καὶ τυγχάνειν αὐτῶν. Ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλός, ἐπαινετή ἐστιν, ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία· διὸ καὶ τοὺς φρονίμους δεινοὺς καὶ πανούργους φαμὲν εἶναι. (10) Ἔστι δ' ἡ φρόνησις οὐχ ἡ δεινότης, ἀλλ' οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἡ δ' ἕξις

Sed quærat aliquis, quam utilitatem afferant. Sapientia enim nihil eorum considerat, quibus homo beatus sit futurus : quia nullam ad rem, quæ producatur, pertinet. Prudentia autem habet hoc illa quidem : sed quid ea opus est? si quidem prudentia est ea, quæ in rebus justis et honestis hominique bonis et utilibus occupata est : hæ autem res sunt, quas administrare atque agere viri boni est. Nihilo quoque ad agendum nos efficiet aptiores earum cognitio, si quidem virtutes habitus sunt, non notitiæ : quemadmodum neque aptiores sumus sciendo ad effectionem earum rerum quæ sunt sanitatis et quæ roboris : quæ quidem hujus generis ita appellantur, non ex aliquo quod fiat, sed ex eo quod ab habitu proficiscatur illud quod fit. Nihilo enim aptiores ad agendum talia sumus ex eo quod medicinam aut gymnasticen teneamus. (2) Quodsi non propter has causas prudentem esse oportere, sed ut probus efficiatur, certe iis qui jam probi sunt, nihil profutura prudentia est. Præterea nec iis qui virtute præditi non sunt. Nihil enim refert, utrum tales ipsi prudentes sint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim satis fuerit, quemadmodum satis est etiam in valetudine curanda. Neque enim, quum valere velimus, medicinam ideo discimus. (3) Præterea absurdum esse videatur, prudentiam, quæ sit deterior sapientiâ, hac esse potiorem. Cujus enim actio est et efficacitas, ad id pertinet principatus et imperium in singula. De his igitur nunc dicendum est : adhuc enim de iis dumtaxat quæstiones proposuimus. (4) Ac primum quidem dicimus, ambas eas per se necessario esse expetendas, quum virtutes sint ambæ, una hujus, altera alterius partis animi. Idque vel tum quoque, si vel neutra earum quidquam efficiat. (5) Porro efficiunt etiam illæ aliquid, non sane ut sanitatem medicina, sed ut sanitas ea quæ sunt sani hominis propria, sic sapientia vitam beatam. Nam quum sit pars universæ virtutis, eo quod inest ut habitus, et quod suo munere fungitur, beatum facit. (6) Præterea ex prudentia et virtute morali opus virtutis absolvitur. Virtus enim scopum propositum agenti rectum efficit, prudentia vero ea quæ ad scopum ducunt. Quartæ autem animæ partis, in qua vis inest alendi, nulla talis virtus est : nihil est enim in ea positum, ut vel agatur, vel non agatur. (7) Jam quod supra objectum est, nihilo nos aptiores ad res honestas et justas a prudentia effici, paullo altius nobis hujus rei repetendum principium est, hinc ordientibus. Ut enim res justas agentes aliquos, nondum tamen justos esse dicimus, ut qui ea quæ legibus constituta sunt, faciunt vel inviti, vel ignorantia, vel propter aliud quidpiam, non propter ipsa; et agent tamen ea quæ sunt agenda, quæque virum bonum oportet agere : sic res habet, ut videtur, etiam in istis : ut scilicet, qui certo quodam modo affectus unumquodque agit, is demum sit bonus : dico autem (verbi gratia) ut tale consilium ceperit, et ipsorum quæ aguntur causa quæque agat. (8) Consilium igitur rectum virtus efficit. Ea autem dispicere, quæ illius causa suscipi consueverunt, non virtutis, sed cujusdam alterius facultatis munus est : de quibus accuratius et planius est dicendum, insistentibus aliquantulum in hoc loco. (9) Est igitur vis seu potestas quædam, quam δεινότητα, sollertiam, vocant. Hæc autem ejusmodi est, ut ea quæ ad scopum propositum pertinent, agere et consequi possit. Ea, si scopus ille honestus sit, laudabilis; sin malus aut turpis, versutia est nominanda. Proinde et prudentes et versutos dicimus δεινοὺς sive sollertes. (10) Prudentia porro non est hæc sollertia, sed tamen non sine hac facultate. Habitus autem

τῷ ὄμματι τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς οὐκ ἄνευ ἀρετῆς, ὡς εἴρηταί τε καὶ ἔστι δῆλον· οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν, ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον, ὁτιδήποτε ὄν· ἔστω γὰρ λόγου χάριν τὸ τυχόν. Τοῦτο δ' εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται· διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν.

huic quasi animi oculo minime ingeneratur sine virtute, ut et dictum est et perspicuum est. Ratiocinationes enim eæ quæ sunt de rebus agendis, hujusmodi sunt : quoniam iste finis est, et hoc optimum, quodcumque illud tandem sit : esto enim, verbi gratia, quod libet. Hoc autem optimum et ille finis non nisi viro bono apparet. Pervertit enim et depravat judicium rationis vitiositas, efficitque ut de principiis actionum falsum judicemus : ex quo perspici potest, fieri non posse ut quis sit prudens, quin idem sit vir bonus.

CAP. XIII.

Σκεπτέον δὴ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα· οὐ ταὐτὸν μέν, ὅμοιον δέ· οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν. Πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι καὶ σωφρονικοὶ καὶ ἀνδρεῖοι καὶ τἆλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι τὸ κυρίως ἀγαθὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν· καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις, ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ φαίνονται οὖσαι. Πλὴν τοσοῦτον ἔοικεν ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ σώματι ἰσχυρῷ ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα· (2) ἐὰν δὲ λάβῃ νοῦν, ἐν τῷ πράττειν διαφέρει. Ἡ δ' ἕξις ὁμοία οὖσα τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή. Ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης καὶ φρόνησις, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστί, τὸ μὲν ἀρετὴ φυσικὴ τὸ δ' ἡ κυρία, καὶ τούτων ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως. (3) Διόπερ τινές φασι πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι, καὶ Σωκράτης τῇ μὲν ὀρθῶς ἐζήτει, τῇ δ' ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς, ἡμάρτανεν· ὅτι δ' οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγεν. (4) Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετήν, προστιθέασι τὴν ἕξιν, εἰπόντες καὶ πρὸς ἅ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δ' ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν. Ἐοίκασι δὴ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀρετή ἐστιν ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν. (5) Δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι· οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις ἀρετή ἐστιν. Ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων ἡ φρόνησίς ἐστιν. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι (ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας), ἡμεῖς δὲ μετὰ λόγου. (6) Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐχ οἷόντε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἄν, ᾧ διαλεχθείη τις ἂν ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας, ὥστε τὴν μὲν ἤδη τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται· τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται, καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθός, οὐκ ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσιν. (7) Δῆλον δέ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴ ἦν, ὅτι ἔδει ἂν αὐτῆς διὰ τὸ τοῦ μορίου ἀρετὴν εἶναι, καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος, ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος

Redeundum vero nobis denuo est ad considerationem virtutis. Eodem enim ferme modo, quo prudentia et sollertia sunt inter se affectæ (non eædem quidem illæ, ceterum similes tamen) eodem, inquam, modo comparatur et virtus illa naturalis cum ea quæ proprie et præcipue virtus est. Unaquæque enim virtus moralis in omnibus hominibus quodammodo videtur inesse natura. Nam et justi, et temperantes, et fortes sumus, et ceteras item virtutes habemus, quum primum nascimur : sed tamen et aliud quiddam (quod est illud proprie ac vere bonum) ut sit requirimus, virtutesque ejusmodi alio quodam pacto in nobis inesse volumus. Habitus namque isti naturales in pueris quoque, nec non in bestiis insunt. Sed quod mentis sunt expertes, detrimentum videntur afferre. Verumtamen, utut hoc habet, tale aliquid videtur manifestum : ut robusto et valido corpori, quod sine videndi sensu movetur, graves offensiones accidunt, propterea quod videndi sensu illud caret : sic se rem habere etiam hac in parte; (2) at si mentem istud adeptum fuerit, incredibile est quantum in agendo valeat : et vero habitus ipse isti naturali facultati similis, tunc proprie virtus erit. Itaque ut in ea parte animi quæ ad opinandum valet, duæ sunt formæ, sollertia et prudentia : ita et in morali duæ : quarum altera est virtus naturalis, altera ea quæ præcipue et proprie virtus appellatur. Quarum hæc, quæ præcipue virtus est, sine prudentia constare non potest. (3) Itaque et virtutes omnes prudentias esse dicunt. Et Socrates quidem partim recte quærebat, partim errabat. Nam quod virtutes omnes prudentias esse putabat, in hoc errabat : quod autem eas non esse sine prudentia arbitrabatur, pulchre dicebat. (4) Cujus rei hoc argumentum est, quod nunc omnes, quum virtutem definiunt, habitum assignant (addentes simul etiam in quibus versetur) rectæ rationi consentaneum. Recta autem ratio est ea cui prudentia moderatur. Ergo omnes quodammodo videntur augurari, talem habitum prudentiæ consentaneum esse virtutem. (5) Verumtamen paullulum decedendum est alio. Non enim rectæ rationi consentaneus solum, sed etiam cum recta ratione conjunctus habitus virtus est. Porro recta talibus de rebus ratio est ipsa prudentia. Socrates virtutes rationes esse existimabat; omnes enim scientias esse; nos autem cum ratione statuimus conjunctas. (6) Ex iis igitur quæ dicta sunt, perspicuum est, nec sine prudentia quenquam proprie virum bonum esse posse; nec prudentem sine virtute morali. Sed et hoc eodem modo dilui potest illud quod disputare solent aliqui de virtutum separatione. Non enim idem ad omnes virtutes aptissimus est natura. Itaque hanc jam adeptus est; illam autem nondum erit consecutus. Nam hoc in naturali quidem virtute evenire potest; in iis autem ex quibus absolute vir bonus nominatur, non item. Una enim cum prudentia, quæ una est, ceteræ omnes præsto aderunt. (7) Perspicuum est autem, etiamsi ad agendum prudentia nulla vim haberet, eam tamen necessariam futuram : quia certæ partis animi virtus est, et quia agendi consilium sine prudentia sineque virtute non erit rectum. Hæc enim finem definit; illa ut ea quæ ad finem pertinent agamus efficit.

ποιεῖ πράττειν. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γ' ἐστὶ τῆς σοφίας οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου, ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας ἡ ἰατρική· οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ, ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται· ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ. Ἔτι ὅμοιον κἂν εἴ τις τὴν πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει.

(8) Quin etiam ne potior quidem est sapientiâ, neque animi particulæ melioris habitus est, ut nec medicina bonâ valetudine potior est. Non enim ea utitur, sed ut adsit, operam dat. Illius igitur causa præcipit, non illi. Præterea sub prudentiæ imperio sapientiam esse dicere perinde est, ac si quis dicat, scientiam civilem diis præesse, quia omnia præcipiat quæ sunt in civitate.

LIBER VII.

CAP. I.

Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλην ποιησαμένους ἀρχήν, ὅτι τῶν περὶ τὰ ἤθη φευκτῶν τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης. Τὰ δ' ἐναντία τοῖς μὲν δυσὶ δῆλα· τὸ μὲν γὰρ ἀρετὴν τὸ δ' ἐγκράτειαν καλοῦμεν· πρὸς δὲ τὴν θηριότητα μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετήν, ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθός,

οὐδὲ ἐῴκει
ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

Sequitur nunc, ut alio initio facto dicamus, eorum quæ in moribus fugienda sunt, esse tria genera : vitiositatem, incontinentiam, feritatem. Ac duorum quidem primorum contraria nota sunt : alterum enim virtutem, alterum continentiam appellamus. Feritati autem aptissime dicere possimus opponi eam quæ supra nos est, heroicam quandam ac divinam virtutem; sicut Priamum Homerus de Hectore loquentem facit, quoniam virtute præstabat :

Nec cum esse putares
mortali genitore satum, at genus esse deorum.

(2) Ὥστ' εἰ, καθάπερ φασίν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοὶ δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν, τοιαύτη τις ἂν εἴη δῆλον ὅτι ἡ τῇ θηριώδει ἀντιτιθεμένη ἕξις· καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίου ἐστὶ κακία οὐδ' ἀρετή, οὕτως οὐδὲ θεοῦ, ἀλλ' ἡ μὲν τιμιώτερον ἀρετῆς, ἡ δ' ἕτερόν τι γένος κακίας. (3) Ἐπεὶ δὲ σπάνιον καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν, ὅταν ἀγασθῶσι σφόδρα του (σεῖος ἀνήρ φασιν), οὕτω καὶ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις σπάνιος, μάλιστα δ' ἐν τοῖς βαρβάροις ἐστίν· γίνεται δ' ἔνια καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις· καὶ τοὺς διὰ κακίαν δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας οὕτως ἐπιδυσφημοῦμεν. (4) Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὕστερον ποιητέον τινὰ μνείαν, περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον· περὶ δὲ ἀκρασίας καὶ μαλακίας καὶ τρυφῆς λεκτέον, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας· οὔτε γὰρ ὡς περὶ τῶν αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ μοχθηρίᾳ ἑκατέραν αὐτῶν ὑποληπτέον, οὔθ' ὡς ἕτερον γένος. (5) Δεῖ δ', ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τιθέντας τὰ φαινόμενα καὶ πρῶτον διαπορήσαντας οὕτω δεικνύναι μάλιστα μὲν πάντα τὰ ἔνδοξα περὶ ταῦτα τὰ πάθη, εἰ δὲ μή, τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα· ἐὰν γὰρ λύηταί τε τὰ δυσχερῆ καὶ καταλείπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον ἂν εἴη ἱκανῶς.

(2) Itaque si, ut aiunt, propter excellentiam præstantiamque virtutis dii ex hominibus efficiuntur, talis erit profecto is animi habitus, qui habitui illi ferino opponitur. Nam ut feræ neque vitium neque virtus est, sic neque dei. Sed hic quidem habitus præstabilius et altius quiddam est virtute; ille autem aliud quoddam a vitio genus est. (3) Verum quoniam rara admodum res est divinus homo (ut Lacones solent divinum appellare quem magnopere admirantur, dicentes : divinus hic est vir), sic aliquis feritate belluarum similis inter homines raro, ac fere tantum apud barbaros, reperitur. Nonnullas autem hujusmodi immanitates mala morborum et corporis partium necessariarum ereptiones pariunt. Sed et eos homines, qui vitiositate ceteros anteeunt, turpi et infami nomine feros et immanes appellamus. (4) Verum de hac animi affectione nobis erit aliquid dicendum posterius : de vitiositate autem supra diximus. Nunc de incontinentia et mollitia seu luxu dicendum est; itemque de continentia et tolerantia. Nam neque ita est de utrisque existimandum, ut quasi sint in numero habituum eorum, qui sunt virtutis species aut vitii, neque item, quasi penitus diversi sint generis. (5) Oportet autem, quod in aliis facere solemus, propositis primum iis quæ videntur vulgo, inque quæstionem revocatis, ita explicare atque ostendere, maxime quidem omnia, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus feruntur; sin minus, at certe plurima ac præcipua. Nam si ea quæ difficilia atque inexplicata sunt, dissolvantur, et restent ea quæ comprobat opinio, satis fuerit a nobis res hæc demonstrata.

[II.] (6) Δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια καὶ καρτερία τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι, ἡ δ' ἀκρασία τε καὶ μαλακία τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν, καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς καὶ ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ καὶ ἀκρατὴς καὶ ἐκστατικὸς τοῦ λογισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει διὰ πάθος, ὁ δ' ἐγκρατὴς εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ τὸν λόγον. Καὶ τὸν σώφρονα μὲν ἐγκρατῆ καὶ καρτερικόν, τὸν δὲ τοιοῦτον οἱ μὲν πάντα σώφρονα οἱ δ' οὔ, καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ καὶ τὸν ἀκρατῆ ἀκόλαστον συγκεχυμένως, οἱ δ' ἑτέρους εἶναί φασιν. (7) Τὸν δὲ φρόνιμον ὁτὲ μὲν οὔ φασιν ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀκρατῆ, ὁτὲ δ' ἐνίους φρονίμους ὄντας καὶ δεινοὺς ἀκρατεῖς εἶναι. Ἔτι ἀκρατεῖς λέγονται καὶ θυμοῦ καὶ τιμῆς καὶ κέρδους. Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ταῦτ' ἐστίν.

[II.] (6) Videtur igitur continentia et tolerantia in numero rerum bonarum et laudabilium esse, incontinentia autem et mollitia in malarum et vituperabilium; tum idem esse continens, et qui facile in eo permanet quod ratio præcipit : idem quoque incontinens, atque is qui facile desciscit a judicio rationis. Tum incontinens quidem sciens res esse malas, agit eas tamen, perturbatione animi concitatus : continens autem, quia cupiditates esse turpes et malas intelligit, a ratione revocatus, eas non sequitur. Tum temperantem quidem, continentem et tolerantem esse volunt : eum autem qui talis sit, esse omnino temperantem alii aiunt, alii negant : itemque intemperantem alii incontinentem, et incontinentem intemperantem confuse dicunt esse. alii eos inter se differre volunt. (7) Jam et prudentem aiunt interdum nullo modo incontinentem esse posse : interdum aliquos, qui prudentes sint et sollertes, incontinentes esse. Præterea dicuntur iræ et honoris, et lucri incontinentes. Hæc quidem sunt quæ de his virtutibus ac vitiis dici solent

CAP. II. [III.]

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς ἀκρατεύεταί τις. Ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόντε εἶναι· δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν καὶ περιέλκειν αὐτὸν ὥσπερ ἀνδράποδον. Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας· οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. (2) Οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις ἐναργῶς, καὶ δέον ζητεῖν περὶ τὸ πάθος, εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας. Ὅτι γὰρ οὐκ οἴεταί γε ὁ ἀκρατευόμενος πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν. (3) Εἰσὶ δέ τινες οἳ τὰ μὲν συγχωροῦσι τὰ δ' οὔ· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμης μηθὲν εἶναι κρεῖττον ὁμολογοῦσι, τὸ δὲ μηθένα πράττειν παρὰ τὸ δόξαν βέλτιον οὐχ ὁμολογοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀκρατῆ φασὶν οὐκ ἐπιστήμην ἔχοντα κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαν. (4) Ἀλλὰ μὴν εἴγε δόξα καὶ μὴ ἐπιστήμη, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις ἡ ἀντιτείνουσα ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη τῷ μὴ μένειν ἐν αὐταῖς πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς· τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν. (5) Φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης· αὕτη γὰρ ἰσχυρότατον. Ἀλλ' ἄτοπον· ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρόνιμος καὶ ἀκρατής, φήσειε δ' οὐδ' ἂν εἷς φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν ἑκόντα τὰ φαυλότατα. Πρὸς δὲ τούτοις δέδεικται πρότερον ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος· τῶν γὰρ ἐσχάτων τις καὶ τὰς ἄλλας ἔχων ἀρετάς. (6) Ἔτι εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ὁ ἐγκρατής, οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατὴς οὐδ' ὁ ἐγκρατὴς σώφρων· οὔτε γὰρ τὸ ἄγαν σώφρονος οὔτε τὸ φαύλας ἔχειν. Ἀλλὰ μὴν δεῖ γε· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύουσα ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν, ὥσθ' ἡ ἐγκράτεια οὐ πᾶσα σπουδαία· εἰ δ' ἀσθενεῖς καὶ μὴ φαῦλαι, οὐθὲν σεμνόν, οὐδ' εἰ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐθὲν μέγα. (7) Ἔτι εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια, φαύλη, οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ· καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία ἐκστατικόν, ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία, οἷον ὁ Σοφοκλέους Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ· ἐπαινετὸς γὰρ οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενος. (8) Ἔτι ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος ἀπορία· διὰ γὰρ τὸ παράδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν ὅταν ἐπιτύχωσιν, ὁ γενόμενος συλλογισμὸς ἀπορία γίνεται· δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ συμπερανθέν, προϊέναι δὲ μὴ δύνηται διὰ τὸ λῦσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον.

Dubitare autem possit aliquis, quomodo is qui de rebus recte existimat, incontinenter vivere queat. Eum quidem certe qui sciat, sunt qui negent posse. Scientia namque præditus qui sit, is mirum fuerit si alteri alicui rei sit obnoxius, et ab hac sese huc et illuc, ceu mancipium, trahendum præbeat. Socrates enim omnino sententiam eam : quod quis sciens incontinenter agat, oppugnabat, quasi omnino non foret incontinentia. Neminem enim prudentem quidquam aliud, quam quod sit optimum, agere : si agat aliud, propter inscientiam agere. (2) Hæc vero oratio ea in controversiam vocat, quæ sunt perspicua et omnibus apparent, quum etiam quærendum fuisset, si perturbatio incontinentis ab inscientia proficiscitur, quisnam sit hic inscientiæ modus. Manifestum enim est, eum quem impotentem vocamus, ne opinione quidem duci, priusquam illa affectio exsistat. (3) Sunt autem qui aliquid horum concedunt, aliquid non item. Nihil enim scientia potentius esse fatentur. Neminem autem quidquam, præter id quod ei potius esse visum est agere, non concedunt. Atque ob hanc causam dicunt, incontinentem non scientia præditum, sed opinione dumtaxat a voluptatibus superari. (4) Atqui si opinio est incontinentis, non scientia, neque firma existimatio, quæ adversetur et obsistat cupiditati, sed infirma et imbecilla, ut iis contingit quorum est in dubio animus : profecto ei ignosci debet, si in ea non permaneat adversus vehementes cupiditates. Atqui improbitati non est ignoscendum, neque ulli cuiquam rei vituperabili. (5) Prudentia igitur reclamante et repugnante : hæc enim potentissima quædam res est. At hoc absurdum. Erit enim simul idem prudens et incontinens. Nemo vero prudentis esse dixerit, sua voluntate res improbissimas admittere. Præterea supra docuimus, qui sit prudens, ad agendum esse aptissimum : quippe qui in extremis, id est in rebus singularibus, versetur, aliisque virtutibus ornatus sit. (6) Præterea si in eo cernitur continens, quod vehementibus et malis cupiditatibus incenditur : non erit profecto is quem temperantem vocamus, continens; neque quem continentem, temperans. Nam neque immoderatum quidquam, neque malis cupiditatibus affici, temperantis est. Atqui ita esse oportet. Nam si bonæ cupiditates, malus est habitus qui prohibet sequi. Itaque non omnis erit bona continentia. Quodsi sint imbecillæ neque malæ, non erit gloriosum, eas vincere; si malæ et imbecillæ, non magnum. (7) Præterea si in omni opinione, velut etiam in falsa, perseverantem efficit continentia, mala erit; rursum si incontinentia de omni opinione facile demovebit, erit aliqua bona incontinentia. Ejus rei exemplum est Sophoclis Neoptolemus in Philoctete, laudandus is quidem, quum non manet in iis quæ persuaserat ei Ulysses, quod ei molestum est mentiri. (8) Præterea exemplum est hujus rei sophistarum ratio illa quam Mentientem vocant. Nam quia volunt adversarium adigere ad assentiendum rebus inopinatis et abhorrentibus ab opinione populari (ut si assecuti fuerint, quod volunt, solertes et acuti esse videantur), ratiocinatio ea quæ collecta est, dubitationem parit inexplicabilem. Vincta enim mens est, quum ille neque vult insistere, quia id quod conclusum est, non probat; neque longius progredi potest, pro-

(9) Συμβαίνει δ' ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφροσύνη μετὰ ἀκρασίας ἀρετή· τἀναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει διὰ τὴν ἀκρασίαν, ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι καὶ οὐ δεῖν πράττειν, ὥστε τἀγαθὰ καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει. (10) Ἔτι ὁ τῷ πεπεῖσθαι πράττων καὶ διώκων τὰ ἡδέα καὶ προαιρούμενος βελτίων ἂν δόξειεν τοῦ μὴ διὰ λογισμὸν ἀλλὰ δι' ἀκρασίαν· εὐϊατότερος γὰρ διὰ τὸ μεταπεισθῆναι ἄν. Ὁ δ' ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ ἐν ᾗ φαμὲν « ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν; » εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο ἃ πράττει, μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο· νῦν δὲ πεπεισμένος οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει. (11) Ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής; οὐθεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας, φαμὲν δ' εἶναί τινας ἁπλῶς.

[IV.] (12) Αἱ μὲν οὖν ἀπορίαι τοιαῦταί τινες συμβαίνουσιν, τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ τὰ δὲ καταλιπεῖν· ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας εὕρεσίς ἐστιν.

pterea quod rationem dissolvere nequit. (9) Evenire autem quadam ratione potest ut imprudentia cum incontinentia sit virtus. Contra enim facit atque existimat propter incontinentiam. Existimat autem ea quæ bona sunt, esse mala, neque esse agenda. Itaque tunc, quæ bona sunt, acturus est, non quæ mala. (10) Præterea qui ea quæ jucunda sunt, eo ipso quod ita persuasum habeat, taleque consilium ceperit, agit et persequitur, is melior videatur eo qui non ratione, sed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. Facilius enim sanari potest, eo quod de sententia possit demoveri. In incontinentem autem quadrat illud quod proverbio dicimus : Fauces ubi suffocant aquæ, quid bibendum? Si enim ei persuasum esset, de sententia desisteret : nunc autem tametsi ei persuasum, alia tamen agit omnia. (11) Præterea si in omnibus versatur incontinentia et continentia, quis tandem absolute incontinens est? nemo enim omni genere incontinentiæ affectus est. At aliquos esse dicimus incontinentes absolute.

[IV.] (12) Et hæ quidem fere sunt quæ hoc in loco oriuntur quæstiones ac dubitationes : quarum aliquæ tollendæ, aliquæ relinquendæ sunt. Difficultatis enim et dubitationis dissolutio inventio est.

CAP. III. [IV.]

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον πότερον εἰδότες ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες, εἶτα περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον, λέγω δὲ πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην ἢ περί τινας ἀφωρισμένας, καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικόν, πότερον ὁ αὐτὸς ἢ ἕτερός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης. (2) Ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς καὶ ὁ ἀκρατής εἰσι τῷ περὶ ἃ ἢ τῷ πῶς ἔχοντες τὴν διαφοράν, λέγω δὲ πρότερον τῷ περὶ ταδὶ εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατής, ἢ οὒ ἀλλὰ τῷ ὥς, ἢ οὒ ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν· ἔπειτ' εἰ περὶ πάντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια ἢ οὔ· οὔτε γὰρ περὶ πάντ' ἐστὶν ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἅπερ ὁ ἀκόλαστος, οὔτε τῷ πρὸς ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν (ταὐτὸν γὰρ ἂν ἦν τῇ ἀκολασίᾳ), ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγεται προαιρούμενος, νομίζων ἀεὶ δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν· ὁ δ' οὐκ οἴεται μέν, διώκει δέ. [V.] (3) Περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην εἶναι παρ' ἣν ἀκρατεύονται, οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι. (4) Εἰ οὖν διὰ τὸ ἠρέμα πιστεύειν οἱ δοξάζοντες μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων παρὰ τὴν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐθὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης· ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίστανται· δηλοῖ δ' Ἡράκλειτος. (5) Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι (καὶ γὰρ ὁ ἔχων μὲν οὐ χρώμενος δὲ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ὁ χρώμενος λέγεται ἐπίστασθαι), διοίσει τὸ ἔχοντα μὲν μὴ θεωροῦντα δὲ ἃ μὴ δεῖ πράττειν τοῦ ἔχοντα καὶ θεωροῦντα· τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινόν, ἀλλ' οὐκ εἰ μὴ θεωρῶν. (6) Ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων, ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας οὐθὲν κωλύει πράττειν παρὰ τὴν ἐπιστήμην, χρώμενον μέντοι τῇ καθόλου ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος· πρακτὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα. Διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου· τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ δ' ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν· οἷον ὅτι

Primum igitur videndum est, utrum scientes peccent incontinentes, necne : et quemadmodum scientes. Deinde quibus in rebus incontinentem et continentem versari putandum sit : id est, utrum in omni voluptate et dolore, an in certis voluptatibus et doloribus. Itemque continens et tolerans utrum idem sint, an differant. Itemque de aliis omnibus, quæ sunt huic disputationi cognata. Hinc autem ducitur hujus orationis initium, utrum continens et incontinens differant inter se ex iis rebus, in quibus versantur, an ex animorum habitu : hoc dico, utrum incontinens eo solum sit incontinens, quod in his aut illis versetur, an vero eo quod sic vel sic sit affectus : an potius eorum utroque. Deinde utrum in rebus omnibus versetur incontinentia et continentia, an contra. Non enim in omnibus versatur is qui dicitur absolute incontinens, sed in quibus intemperans : neque eo dicitur, quod absolute in hæc affectus sit (esset enim idem incontinentia quod intemperantia), sed quod hoc modo sit affectus. Nam intemperans quidem cupiditatibus servit consilio capto, existimans præsentem jucunditatem sequi semper oportere : incontinens autem non existimat ille quidem, sed sequitur tamen. [V.] (3) Ad illam sane sententiam quod attinet, quod impotenter agere sit non scientia præditorum, sed veram opinionem habentium, nihil interest ad eam rem, de qua disputamus. Nonnulli enim eorum qui aliqua de re opinantur, prorsus nihil dubitant, sed se rem exquisite scire existimant. (4) Quodsi ii qui opinantur, propterea quod leviter et remisse credunt ita rem esse de qua opinantur, facilius quam qui sciunt, contra atque existimant agent; nihil inter scientiam et opinionem intererit. Nonnulli enim non minorem fidem habent iis quæ opinantur, quam alii iis quæ sciunt. Quod exemplo suo declarat Heraclitus. (5) Sed quoniam scire dupliciter dicimus (nam et is qui scientia præditus est, nec ea utitur, et is qui utitur, scire dicitur), intererit, utrum quod agi non debet, agatur ab eo qui scientia quidem præditus sit, nec tamen ea utatur contemplando : an ab illo qui et sciat, et ea quæ scit, animo contemplans agat. Hoc enim posterius mirum videatur; at non illud alterum. (6) Præterea quum in syllogismo practico duo insint enunciationum genera, nihil prohibet quominus is qui utrumque genus tenet, aliquid præter scientiam agat : si quidem enunciatione universa et generali utitur, non autem ea quoque quæ ad res singulares pertinet. Res enim singulares tantum sub actionem veniunt. Jam vero etiam ipsius universi sunt aliquæ differentiæ. Aliud est enim, quod in se ipso vertitur; aliud, quod in rebus ipsis, verbi gratia, omni

παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρά, καὶ ὅτι οὗτος ἄνθρωπος ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ τοιόνδε· ἀλλ' εἰ τόδε τοιόνδε, ἢ οὐκ ἔχει ἢ οὐκ ἐνεργεῖ. Κατά τε δὴ τούτους διοίσει τοὺς τρόπους ἀμήχανον ὅσον, ὥστε δοκεῖν οὕτω μὲν εἰδέναι μηθὲν ἄτοπον, ἄλλως δὲ θαυμαστόν. (7) Ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις· ἐν τῷ γὰρ ἔχειν μὲν μὴ χρῆσθαι δὲ διαφέρουσαν ὁρῶμεν τὴν ἕξιν, ὥστε καὶ ἔχειν πως καὶ μὴ ἔχειν, οἷον τὸν καθεύδοντα καὶ μαινόμενον καὶ οἰνωμένον. Ἀλλὰ μὴν οὕτω διατίθενται οἱ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· θυμοὶ γὰρ καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων καὶ ἔνια τῶν τοιούτων ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν, ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσιν. Δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς τούτοις. (8) Τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης οὐδὲν σημεῖον· καὶ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους, καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δ' οὔπω· δεῖ γὰρ συμφῦναι, τούτῳ δὲ χρόνου δεῖ· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους. (9) Ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τὴν αἰτίαν. Ἡ μὲν γὰρ καθόλου δόξα, ἡ δ' ἑτέρα περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία· ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν ἔνθα μὲν φάναι τὴν ψυχήν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς πράττειν εὐθύς, οἷον, εἰ παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ ὡς ἕν τι τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν. (10) Ὅταν οὖν ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ κωλύουσα γεύεσθαι, ἡ δέ, ὅτι πᾶν τὸ γλυκὺ ἡδύ, τουτὶ δὲ γλυκύ (αὕτη δὲ ἐνεργεῖ), τύχῃ δ' ἐπιθυμία ἐνοῦσα, ἡ μὲν λέγει φεύγειν τοῦτο, ἡ δ' ἐπιθυμία ἄγει· κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων· ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι, οὐκ ἐναντίας δὲ καθ' αὑτήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. (11) Ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐναντία, ἀλλ' οὐχ ἡ δόξα, τῷ ὀρθῷ λόγῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει τῶν καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστα φαντασίαν καὶ μνήμην. (12) Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια καὶ πάλιν γίνεται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατής, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ οἰνωμένου καὶ καθεύδοντος καὶ οὐκ ἴδιος τούτου τοῦ πάθους, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν. (13) Ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία πρότασις δόξα τε αἰσθητοῦ καὶ κυρία τῶν πράξεων, ταύτην ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὤν, ἢ οὕτως ἔχει ὡς οὐκ ἦν τὸ ἔχειν ἐπίστασθαι ἀλλὰ λέγειν ὥσπερ ὁ οἰνωμένος τὰ Ἐμπεδοκλέους, καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου μηδ' ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον. Καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν· (14) οὐ γὰρ τῆς κυρίως ἐπιστήμης εἶναι δοκούσης παρούσης γίνεται τὸ πάθος, οὐδ' αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς. Περὶ μὲν οὖν τοῦ εἰδότα καὶ μή, καὶ πῶς εἰδότα ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

homini sicca prodesse, et, hunc esse hominem, vel, quidquid tale sit, siccum esse : verum, sitne istud tale, aut nescit, aut si scit, minime considerat. Atque ex his duobus incredibile est quantum differentiæ hisce rebus exoriatur : adeo quidem, ut si quis ita sciens peccet, nihil absurdi sit : sin illo modo, valde mirum. (7) Præterea alio modo fieri potest ut homines scientia præditi sint, quam quos modos antea exposuimus. Nam habitûs, qui in eo est qui scientiam habet modo, at non ea utitur, aliam magnopere rationem esse videmus; adeo, ut habere quodammodo et non habere ille videatur : qualis est is qui dormit, et furiosus, et vinolentus. Porro homines aliqua animi perturbatione concitati perinde, ut isti, sunt affecti. Iræ enim et rerum venerearum cupiditates, et nonnullæ hujusmodi animi perturbationes perspicue corpus quoque ipsum immutant, ac nonnullis hominibus etiam furores conciliant. Absque dubio igitur dicendum est, similiter atque hos affectos esse incontinentes. (8) Neque vero si quis rationes ac sententias a scientia profectas pronunciet, satis hoc signi sit ad hanc sententiam refellendam. Nam qui his animi perturbationibus æstuant, demonstrationes et versus Empedoclis recitant : quomodo et qui primum didicerunt, sermones illi quidem connectunt, sed nondum intelligunt : oportet enim illa una cum ætate adolescere; cui rei tempore opus est. Quocirca ut histriones, sic existimandi sunt loqui etiam incontinentes. (9) Præterea hoc etiam modo hujus rei causam e physicis spectare liceat. Nam quum opiniones aliæ sint de rebus universis, aliæ de singularibus, quarum jam sensus arbiter est, necesse est, ubi ex duabus una effecta sit, in iis quidem quæ sunt cognitionis, animum id quod conclusum est enunciare et affirmare; in iis autem quæ sub actionem veniunt, statim agere. Ut, si omne dulce gustandum est; hoc autem est dulce, tanquam unum de singularibus : necesse est eum qui possit, quique non prohibeatur, simul atque dictum sit, etiam agere. (10) Quum igitur inest menti universa opinio, una, quæ gustare prohibet; alia hæc : omnia dulcia esse jucunda; atque hoc aliquid est dulce : (hæc porro opinio ea est quæ agit;) denique quum obtinet forte in animo cupiditas : ibi tum opinio quidem illa prima hoc aliquid fugere jubet; cupiditas autem trahit ad illud : potest enim hæc unamquamque animi partem commovere. Ita fit ut a ratione et opinione quodammodo nascatur incontinentia, non quod opinio per se rationi contraria sit, sed ex eventu. (12) Cupiditas enim, non opinio rectæ rationi adversatur. Quocirca etiam propter hanc rationem bestiæ non sunt incontinentes : quia non habent rerum universarum notionem, sed singularium visionem et memoriam. (12) Jam quo pacto inscientia depulsa scientiam recuperet incontinens, et eadem est ratio cum illa quæ jam exposita est, ebriorum ac dormientium; et non est hic aliquid hujus perturbationis proprium : eaque doctrina ab iis petenda est, qui de natura rerum disputant. (13) Quia vero ultima enunciatio et opinio est de eo quod sub sensum cadit, et actionum eadem domina : aut non habet hanc is qui in perturbatione est, aut eo modo habet, qui modus habendi non sit scire, sed sit perinde ac recitatio versuum Empedoclis a vinolento facta; atque ob id quod non æque universalis neque scientificus videtur esse terminus ille ultimus, atque id quod universum est. Sic videatur id quod quærebat Socrates, evenire. (14) Non enim tum, quum præsto est illa quæ vere et proprie videtur esse scientia, exsistit perturbatio, neque ea scientia a perturbatione convellitur; sed quum adest ea quæ sensu continetur. De eo igitur, quod est scientem et inscientem incontinenter agere, et quomodo fiat ut sciens incontinenter agat, hactenus a nobis dictum esto.

CAP. IV. [VI.]

Πότερον δ' ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατὴς ἢ πάντες κατὰ μέρος, καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖά ἐστι, λεκτέον ἐφεξῆς. Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν οἵ τ' ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοί, φανερόν. (2) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα τῶν ποιούντων ἡδονήν, τὰ δ' αἱρετὰ μὲν καθ' αὑτὰ ἔχοντα δ' ὑπερβολήν, ἀναγκαῖα μὲν τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα, τά τε περὶ τὴν τροφὴν καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωματικῶν περὶ ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθεμεν καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ' ἀναγκαῖα μὲν οὔ, αἱρετὰ δὲ καθ' αὑτά. Λέγω δ' οἷον νίκην, τιμήν, πλοῦτον καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων. Τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας τὸν ἐν αὑτοῖς ἁπλῶς μὲν οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς, προστιθέντες δὲ τὸ χρημάτων ἀκρατεῖς καὶ κέρδους καὶ τιμῆς καὶ θυμοῦ, ἁπλῶς δ' οὒ ὡς ἑτέρους καὶ καθ' ὁμοιότητα λεγομένους, ὥσπερ ἄνθρωπος ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκώς· ἐκείνῳ γὰρ ὁ κοινὸς λόγος τοῦ ἰδίου μικρῷ διέφερεν ἀλλ' ὅμως ἕτερος ἦν. Σημεῖον δέ· ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις ἢ ἁπλῶς οὖσα ἢ κατά τι μέρος, τούτων δ' οὐθείς. (3) Τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα καὶ ἀκόλαστον, ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκων τὰς ὑπερβολὰς καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγων, πείνης καὶ δίψης καὶ ἀλέας καὶ ψύχους καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀκρατὴς λέγεται, οὐ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι περὶ τάδε, καθάπερ ὀργῆς, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον. (4) Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας, περὶ ἐκείνων δ' οὐδεμίαν. Καὶ διὰ τοῦτ' εἰς ταὐτὸν τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἀκόλαστον τίθεμεν καὶ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων οὐδένα, διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτάς πως ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι· οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ ταὐτά, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως εἰσίν, ἀλλ' οἱ μὲν προαιροῦνται οἱ δ' οὐ προαιροῦνται. Διὸ μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα· τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά; (5) Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσι τῷ γένει καλῶν καὶ σπουδαίων· τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια φύσει αἱρετά, τὰ δ' ἐναντία τούτων, τὰ δὲ μεταξύ, καθάπερ διείλομεν πρότερον, οἷον χρήματα καὶ κέρδος καὶ νίκη καὶ τιμή· πρὸς ἅπαντα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ μεταξὺ οὐ τῷ πάσχειν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ φιλεῖν ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πως ὑπερβάλλειν. Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον ἢ κρατοῦνται ἢ διώκουσι τῶν φύσει τι καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἷον οἱ περὶ τιμὴν μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες ἢ περὶ τέκνα καὶ γονεῖς· καὶ γὰρ ταῦτα τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπαινοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες· ἀλλ' ὅμως ἔστι τις ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις, εἴ τις ὥσπερ ἡ Νιόβη μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς

Deinceps, utrum aliquis sit absolute incontinens, an omnes in parte seu certæ rei sint incontinentes; tum si quis est absolute incontinens, in quibus is versetur, dicendum est. Continentes igitur et tolerantes, incontinentes et molles in voluptatibus et doloribus versari perspicuum est. (2) Quum autem eorum quæ voluptatem efficiunt, alia sint necessaria, alia autem sunt per se quidem expetenda illa, sed ejusmodi tamen, ut præter modum possint expeti : quumque hæc necessaria ea sint quæ ad corpus pertinent (ea, inquam, quæ in victu et rerum venerearum usu posita sunt, ceteraque hujus generis, quæ ad corpus referuntur, in quibus intemperantiam et temperantiam posuimus); alia rursum minime necessaria illa quidem, quum sint tamen per se optabilia et expetenda (verbi gratia, victoria, honos, divitiæ, taliaque bona et jucunda): hæc ergo quum ita sint, eos sane qui in his præter rectam rationem, qua ipsi præditi sunt, modum superant, absolute quidem incontinentes non dicimus, sed cum adjectione appellamus pecuniæ incontinentes, item lucri, honoris, iræ : absolute autem nequaquam, quippe ab illis alteris differentes et ex quadam similitudine sic appellatos. Quo modo res habet, si dicatur homo qui Olympia vicit. Hujusce enim hominis definitio a definitione communis hominis perparum quidem discrepat, et est tamen ab illa diversa. Cujus rei hoc argumentum est, quod incontinentia vituperatur non solum ut error, sed etiam ut vitium quoddam aut simpliciter et absolute, aut aliqua ex parte : horum autem, quos proxime posui, incontinentium nemo sic vituperatur. (3) At vero quod attinet ad alteros illos, qui scilicet corporis voluptates percipiunt illas in quibus temperantem atque intemperantem versari dicimus; ille qui non consulto rerum jucundarum nimium persequitur, et rerum molestarum nimium fugit, ut famis, sitis, caloris, frigoris, omniumque quæ ad tactum et gustatum pertinent, sed præter consilium et cogitationem, incontinens dicitur, absque adjunctione hujus vel illius rei, iræ verbi gratia, sed simpliciter tantum. (4) Cui rei id argumento est, quod et circa has molles dicuntur, circa nullam vero illarum. Atque ob hanc causam in eadem re incontinentem et intemperantem ponimus, itemque continentem et temperantem, secus quam illos alteros [quos intemperantes aut temperantes nemo dicit]. Nam hi quos dicimus, in eisdem quodammodo voluptatibus et doloribus versantur, verumtamen id non eodem modo; sed ita, quod intemperantes consilium ceperunt ita vivendi, incontinentes non item. Quamobrem potius eum intemperantem appellaverimus, qui ne cupiens quidem, aut certe levi tantum cupiditate affectus immoderatas voluptates persequitur et mediocres dolores fugit, quam eum qui idem agat magnis et vehementibus cupiditatibus incensus. Quid enim faciat ille, si acris et vehemens aliqua cupiditas accedat, et vehemens item dolor ipsum excruciet, in rerum necessariarum penuria? (5) Quoniam autem cupiditatum et voluptatum aliæ sunt genere honestæ et bonæ (nam jucundorum aliqua sunt natura expetenda, alia his contraria, alia etiam his interjecta, ut supra partiti sumus, ut pecunia, lucrum, victoria, honor) : in his sane omnibus ceterisque ejusdem generis, et in mediis item, non quod afficiantur iis, et cupiant et ament ea homines, vituperantur; sed quod hoc modo cupiant vel ament, et quod modum superent : ut illi qui aliter quam monet ratio aut vincuntur ab aliquo, aut id persequuntur, quod est natura bonum et honestum : puta, qui nimio honoris aut liberorum et parentum amore studioque ducuntur. Nam hæc in numero bonorum habenda sunt, et qui hæc studiose colunt atque expetunt, etiam laudantur. Verumtamen est etiam in his aliquod nimium, si quis, ut Niobe, etiam cum diis pugnet,

θεούς, ἢ ὥσπερ Σάτυρος ὁ φιλοπάτωρ ἐπικαλούμενος περὶ τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν. Μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία περὶ ταῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι' αὑτό· φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσὶν αἱ ὑπερβολαί. (6) Ὁμοίως δὲ οὐδὲ ἀκρασία· ἡ γὰρ ἀκρασία οὐ μόνον φευκτὸν ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστίν. Δι' ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους προσεπιτιθέντες τὴν ἀκρασίαν περὶ ἑκάστου λέγουσιν, οἷον κακὸν ἰατρὸν καὶ κακὸν ὑποκριτήν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν εἴποιεν κακόν· ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐνταῦθα, διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον ὁμοίαν, οὕτω δῆλον ὅτι κἀκεῖ ὑποληπτέον μόνον ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν εἶναι ἥτις ἐστὶ περὶ ταὐτὰ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ, περὶ δὲ θυμὸν καθ' ὁμοιότητα λέγομεν· διὸ καὶ προστιθέντες ἀκρατῆ θυμοῦ ὥσπερ τιμῆς καὶ κέρδους φαμέν.

aut ut Satyrus ille, qui patris amans vocatus est, immodico patris amore afficiatur : valde enim desipere videbatur. Vitium igitur in his nullum est, propterea quod, ut dixi, unumquodque eorum per se expetendum est natura; sed eorum nimiæ atque immoderatæ cupiditates malæ sunt ac fugiendæ. (6) Similiter autem nulla est eorum incontinentia. Incontinentia enim non solum fugienda res est, verum etiam in iis numeratur, quæ sunt vituperabilia. Propter similitudinem autem quam cum illa habet ea, de qua loquimur, affectio, adjectione præterea facta rei cujus incontinentia est, ita cujusque rei incontinentiam dicere solent, ut malum medicum, et malum histrionem : quem absolute malum nemo dixerit. Ut igitur hic ita dicuntur isti, non qui singula ista sint vitium seu vitiositas proprie dicta, sed quod proportione quadam vitio similia : sic nimirum et illic existimare debemus, dumtaxat eam esse incontinentiam et continentiam, quæ in iisdem atque temperantia et intemperantia versatur. In ira autem ex similitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque etiam cum adjectione dicimus, iræ incontinens, ut honoris et lucri.

CAP. V. [VI.]

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα φύσει, καὶ τούτων τὰ μὲν ἁπλῶς τὰ δὲ κατὰ γένη καὶ ζῴων καὶ ἀνθρώπων, τὰ δ' οὐκ ἔστιν ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ πηρώσεις τὰ δὲ δι' ἔθη γίνεται, τὰ δὲ διὰ μοχθηρὰς φύσεις, ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις. (2) Λέγω δὲ τὰς θηριώδεις, οἷον τὴν ἄνθρωπον ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν τὰ παιδία κατεσθίειν, ἢ οἵοις χαίρειν φασὶν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν ὠμοῖς τοὺς δὲ ἀνθρώπων κρέασιν, τοὺς δὲ τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν, ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον. (3) Αὗται μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ διά τε νόσους γίνονται καὶ μανίαν ἐνίοις, ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγών, καὶ ὁ τοῦ συνδούλου τὸ ἧπαρ. Αἱ δὲ νοσηματώδεις ἢ ἐξ ἔθους, οἷον τριχῶν τίλσεις καὶ ὀνύχων τρώξεις, ἔτι δ' ἀνθράκων καὶ γῆς, πρὸς δὲ τούτοις ἡ τῶν ἀφροδισίων τοῖς ἄρρεσιν· τοῖς μὲν γὰρ φύσει τοῖς δ' ἐξ ἔθους συμβαίνουσιν, οἷον τοῖς ὑβριζομένοις ἐκ παίδων. (4) Ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτους μὲν οὐδεὶς ἂν εἴπειεν ἀκρατεῖς, ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπυίουσιν ἀλλ' ὀπυίονται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς νοσηματωδῶς ἔχουσι δι' ἔθος. (5) Τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης· τὸ δ' ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι οὐχ ἡ ἁπλῆ ἀκρασία ἀλλ' ἡ καθ' ὁμοιότητα, καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πάθους, ἀκρατῆ δ' οὐ λεκτέον. Πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα καὶ ἀφροσύνη καὶ δειλία καὶ ἀκολασία καὶ χαλεπότης αἱ μὲν θηριώδεις αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν· (6) ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός, ὁ δὲ τὴν γαλῆν ἐδεδίει διὰ νόσον· καὶ τῶν ἀφρόνων οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων, οἱ δὲ διὰ νόσους, οἷον τὰς ἐπιληπτικάς, ἢ μανίας νοσηματώδεις. (7) Τούτων δ' ἔστι μὲν ἔχειν τινὰ ἐνίοτε μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δέ, λέγω δὲ οἷον εἰ Φάλαρις κατεῖχεν ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν ἢ πρὸς

Sed quoniam aliqua sunt jucunda naturâ, eorumque alia simpliciter et absolute, alia diversis et animantium generibus et hominum jucunda sunt; alia non sunt jucunda naturâ, sed partim propter eorum quæ natura requirit, ereptiones, partim propter consuetudinem, partim propter vitiosas naturas fiunt jucunda : licet etiam in his singulis consimiles habitus animadvertere. (2) Dico autem immanes et ferinos habitus, qualis erat ejus mulieris, quam dicunt gravidis mulieribus apertis ac persectis pueros devorare solitam : aut qualibus rebus efferatos quosdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus; alios liberos suos inter se mutuas in epulas dare; aut quale est id quod vulgo de Phalaride dicitur. (3) Et hi sane ferini sunt habitus. Alii autem e morbis aut furore aliquibus insunt; qualis in illo fuit qui matrem immolatam comedit, et in illo qui conservi jecur. Alii denique ipsi instar habent morbi, aut e consuetudine orti : quales pilos evellere et ungues vorare, itemque carbones ac terram : qualis item venereorum usus cum masculis. Hæ enim cupiditates aliis naturales sunt, aliis ex consuetudine inseruntur : puta qui iis inde a pueris immanitati innutriuntur. (4) Atque eorum quidem, quibus natura causam præbet, incontinentem nemo quenquam dixerit; ut nec mulieres, quod in complexu venereo non agant, sed patiantur. Eademque ratione neque eos qui ex consuetudine vitium morbo simile contraxerunt. (5) Atque hæc singula ejusmodi sunt, ut ita affectum esse, aliquid sit extra vitii terminos ac fines constitutum; qualis res est etiam feritas. His autem tentatum et affectum superiorem esse aut inferiorem, non est simplex proprieque dicta continentia, sed ex similitudine; ut eum quoque qui in ira ita affectus est ut vincatur, hujus perturbationis incontinentem dicere debemus, non autem incontinentem absolute. Omnis enim modum superans vitiositas et amentia, et timiditas, et intemperantia, et sævitia, vel ferina est, vel morbi instar habet. (6) Nam qui natura talis est ut omnia extimescat, etiam musculi stridorem, ferina quadam timiditate timidus est. Alius felem morbo quodam metuebat. Et ex amentium numero ii qui natura stulti et inconsiderati sunt, sensuque dumtaxat vivunt, ferarum sunt similes, ut nonnullæ longius dissitorum barbarorum nationes. Qui vero tales sunt propter morbos (verbi gratia, comitialem) vel ob furores, morbidi dicantur. (7) In talibus vero affectionibus est quum talis aliquis habeat modo istas cupiditates, et non tamen etiam ab illis superetur : verbi gratia, Phalaris aliquis quum pusionem concupiscat vel ad edendum vel ad utendum nefaria libidine, si se co-

ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδονήν· ἔστι δὲ καὶ κρατεῖσθαι, μὴ μόνον ἔχειν. (8) Ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία ἡ μὲν κατ' ἄνθρωπον ἁπλῶς λέγεται μοχθηρία, ἡ δὲ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι θηριώδης ἢ νοσηματώδης, ἁπλῶς δ' οὔ, τὸν αὐτὸν τρόπον δῆλον ὅτι καὶ ἀκρασία ἐστὶν ἡ μὲν θηριώδης ἡ δὲ νοσηματώδης, ἁπλῶς δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη.

[VII.] (9) Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη, καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἐστὶν ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφορὰν καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον.

hibeat et contineat. Fit vero etiam ut talis etiam vincatur, non solum affectus vitio sit. (7) Ut igitur improbitas alia absolute dicitur improbitas, illa videlicet, quæ in hominem cadit, alia cum adjectione, improbitas ferina aut morbosa, non absolute: sic nimirum et incontinentia est alia ferina et immanis, alia morbosa. Simpliciter autem et absolute ea sola est, quæ humanæ intemperantiæ convenit.

[VII.] (9) Incontinentiam ergo et continentiam in iisdem versari, in quibus intemperantia et temperantia; in aliis aliam quandam incontinentiæ speciem esse, quæ per translationem nominis, et non absolute ita dicatur, perspicuum.

CAP. VI. [VII.]

Ὅτι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν. Ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δέ, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον ἐκθέουσιν, εἶτα ἁμαρτάνουσι τῆς προστάξεως, καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὑλακτοῦσιν· οὕτως ὁ θυμὸς διὰ θερμότητα καὶ ταχυτῆτα τῆς φύσεως ἀκούσας μέν, οὐκ ἐπίταγμα δ' ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία ἐδήλωσεν, ὁ δ' ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν χαλεπαίνει δὴ εὐθύς· ἡ δ' ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδὺ ὁ λόγος ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν. Ὥσθ' ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως, ἡ δ' ἐπιθυμία οὔ. Αἰσχίων οὖν· ὁ μὲν γὰρ τοῦ θυμοῦ ἀκρατὴς τοῦ λόγου πως ἡττᾶται, ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας καὶ οὐ τοῦ λόγου. (2) Ἔτι ταῖς φυσικαῖς μᾶλλον συγγνώμη ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν, ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίαις ταῖς τοιαύταις μᾶλλον ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ' ὅσον κοιναί· ὁ δὲ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων, ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι, « καὶ γὰρ οὗτος » ἔφη « τὸν ἑαυτοῦ κἀκεῖνος τὸν ἄνωθεν, » καὶ τὸ παιδίον δείξας « καὶ οὗτος ἐμέ » ἔφη, « ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν. » Καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ παύεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύσαι τὸν πατέρα μέχρις ἐνταῦθα. (3) Ἔτι ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι. Ὁ μὲν οὖν θυμώδης οὐκ ἐπίβουλος, οὐδ' ὁ θυμός, ἀλλὰ φανερός· ἡ δ' ἐπιθυμία, καθάπερ τὴν Ἀφροδίτην φασί·

Δολοπλόκου γὰρ Κυπρογενοῦς·

καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα Ὅμηρος·

Πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος.

Ὥστ' εἴπερ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη τῆς περὶ τὸν θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ κακία πως. (4) Ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει λυπούμενος, ὁ δ' ὀργῇ ποιῶν πᾶς ποιεῖ λυπούμενος, ὁ δ' ὑβρίζων μεθ' ἡδονῆς. Εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ταῦτα ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία ἡ δι' ἐπιθυμίαν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν

Nunc illud quoque videamus, quod iræ, quam cupiditatum, minus esse turpem censemus incontinentiam. Videtur enim ira audire quidem illa ex aliqua parte rationem, licet negligenter et confuse audiat, ministrorum more præproperorum, qui, priusquam id omne quod dicitur audierint, exsiliunt, deindeque in agendo aberrant: itemque canum more, qui, priusquam attenderint utrum sit amicus necne, si quis modo fores pulsaverit, latrant. Sic ira propter fervorem et celerem naturæ motum audit illa quidem, sed imperio non exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim aut imaginatio contumeliam vel contemptum in facto inesse indicavit: illa proinde, quasi ratiocinando concluserit, huic tali bellum inferri oportere, continuo sævit atque excandescit. Cupiditas autem, si mens vel sensus esse quid jucundum dixerit modo, mox ad perfruendam voluptatem incitatur. Ira ergo rationem quodammodo sequitur; cupiditas vero minime: ideoque hæc turpior illâ est. Nam iræ incontinens quodammodo a ratione superatur: ille autem alter a cupiditate, non a ratione. (2) Præterea ignoscendum ei magis est, qui naturales appetitiones sequitur. Nam et iis potius cupiditatibus danda venia est, quæ sunt omnium communes, et quatenus sunt communes. Ira autem et asperitas magis est naturalis, quam cupiditates immoderatæ minimeque necessariæ: exemplo est ille qui hac defensione, cur patrem verberaret, utebatur: « nam et iste, inquit, suum verberavit, et hic quoque me, vir factus, verberabit (parvulo filio suo demonstrato): est enim hoc generi nostro proprium. » Et qui a filio trahebatur, trahendi finem facere jubebat ad ostium: nam a se quoque usque ad hunc locum patrem suum tractum esse. (3) Præterea quo quisque occultior et insidiosior est, eo injustior. At homo iracundus minime est insidiator, neque ira ipsa: imo vero hæc aperta est. Cupiditas autem fallax est, item, ut de Venere dicitur:

Nectentis fraudem Veneris;

et ut Homerus ait de Zona Veneris:

In qua sermo inerat blandus, qui mente sagaci
quamvis prudentes spoliat....

Si ergo injustior, certe et turpior hæc incontinentia fuerit illa altera, quæ in ira versatur: eritque adeo hæc absolute incontinentia et quodammodo vitiositas. (4) Præterea nemo dolens insultat alteri; sed is qui ira incitatus aliquid facit, dolens facit; at qui insultat alicui, cum voluptate facit. Igitur si eo quidque est injustius, quo justius ei irascimur, profecto incontinentia per cupiditatem commota, injustior est. Non inest enim in ira libido con-

θυμῷ ὕβρις. (5) Ὡς μὲν τοίνυν αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς περὶ τὸν θυμόν, καὶ ὅτι ἔστιν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικάς, δῆλον. (6) Αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς ληπτέον. Ὥσπερ γὰρ εἴρηται κατ' ἀρχάς, αἱ μὲν ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαί, καὶ τῷ γένει καὶ τῷ μεγέθει, αἱ δὲ θηριώδεις, αἱ δὲ διὰ πηρώσεις καὶ νοσήματα. Τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας σωφροσύνη καὶ ἀκολασία μόνον ἐστίν· διὸ καὶ τὰ θηρία οὔτε σώφρονα οὔτ' ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ' ἢ κατὰ μεταφορὰν καὶ εἴ τινι ὅλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει γένος τῶν ζῴων ὕβρει καὶ σιναμωρίᾳ καὶ τῷ παμφάγον εἶναι· οὐ γὰρ ἔχει προαίρεσιν οὐδὲ λογισμόν, ἀλλ' ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων. (7) Ἔλαττον δὲ θηριότης κακίας, φοβερώτερον δέ· οὐ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιστον, ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἔχει. Ὅμοιον οὖν ὥσπερ ἄψυχον συμβάλλειν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον· ἀσινεστέρα γὰρ ἡ φαυλότης ἀεὶ ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς ἀρχή. Παραπλήσιον οὖν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον· ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου.

tumeliæ faciendæ. (5) Incontinentiam igitur eam quæ in cupiditatibus versatur, iræ incontinentiâ turpiorem esse; continentiam item et incontinentiam in cupiditatibus et corporis voluptatibus versari perspicuum est. (6) Harum autem ipsarum differentiæ sunt cognoscendæ. Nam, ut ab initio a nobis dictum est, aliæ sunt humanæ et naturales, tum genere, tum magnitudine; aliæ immanes et ferinæ; aliæ ex ereptionibus eorum quæ naturæ necessaria sunt, aut ex morbis natæ. In harum primis modo versantur temperantia et intemperantia. Itaque neque temperantes neque intemperantes bestias dicimus, nisi per translationem sermonis, et si quod omnino animantium genus aliud ab alio differat libidine et profusa ad rem veneream petulantia et voracitate. Non enim consilium habent, nullaque ratione prædita sunt, sed a natura desciverunt, perinde ut homines furiosi. (7) Est autem feritas minus malum quidem vitiositate, sed horribilius tamen. Neque enim corruptum est in illis id quod est optimum, quomodo in homine, sed eo carent. Similis ergo fuerit horum comparatio inter se illi, qua inanimum cum animato conferatur, quæraturque utrum eorum sit pejus. Innocentior enim minusque semper perniciosa improbitas est ejus quod principium non habet. Mens autem principium est. Simile ergo hujus sit, injustitiam cum homine injusto conferre. Nam fieri potest ut utrumque altero reperiatur pejus. Infinitis enim partibus plura mala importaverit homo vitiosus et improbus, quam fera.

CAP. VII. [VIII.]

Περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως ἡδονὰς καὶ λύπας καὶ ἐπιθυμίας καὶ φυγάς, περὶ ἃς ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη διωρίσθη πρότερον, ἔστι μὲν οὕτως ἔχειν ὥστε ἡττᾶσθαι καὶ ὧν οἱ πολλοὶ κρείττους, ἔστι δὲ κρατεῖν καὶ ὧν οἱ πολλοὶ ἥττους· τούτων δ' ὁ μὲν περὶ ἡδονὰς ἀκρατὴς ὁ δ' ἐγκρατής, ὁ δὲ περὶ λύπας μαλακὸς ὁ δὲ καρτερικός. Μεταξὺ δ' ἡ τῶν πλείστων ἕξις, κἂν εἰ ῥέπουσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους. (2) Ἐπεὶ δ' ἔνιαι τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν αἱ δ' οὔ καὶ μέχρι τινός, αἱ δ' ὑπερβολαὶ οὔ, οὐδ' αἱ ἐλλείψεις, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει καὶ λύπας, ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων ἢ καθ' ὑπερβολὰς ἢ διὰ προαίρεσιν, δι' αὐτὰς καὶ μηδὲν δι' ἕτερον ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος· ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν, ὥστ' ἀνίατος· ὁ γὰρ ἀμεταμέλητος ἀνίατος. Ὁ δ' ἐλλείπων ὁ ἀντικείμενος, ὁ δὲ μέσος σώφρων. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας μὴ δι' ἧτταν ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν. (3) Τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων ὁ μὲν ἄγεται διὰ τὴν ἡδονήν, ὁ δὲ διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας, ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων. Παντὶ δ' ἂν δόξειε χείρων εἶναι, εἴ τις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα πράττοι τι αἰσχρόν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν, καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος τύπτοι ἢ εἰ ὀργιζόμενος· τί γὰρ ἂν ἐποίει ἐν πάθει ὤν; διὸ ὁ ἀκόλαστος χείρων τοῦ ἀκρατοῦς. Τῶν δὴ λεχθέντων τὸ μὲν μαλακίας εἶδος μᾶλλον, ὁ δ' ἀκόλαστος. (4) Ἀντίκειται δὲ τῷ μὲν ἀκρατεῖ ὁ ἐγκρατής, τῷ δὲ μαλακῷ ὁ καρτερικός· τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν, ἡ δ' ἐγκράτεια ἐν τῷ κρατεῖν, ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι τοῦ νικᾶν· διὸ

In voluptatibus autem et doloribus, quæ tactu et gustatu percipiuntur, itemque in earum cupiditatibus et fugis (in quibus temperantiam et intemperantiam supra posuimus) potest quis ita affectus esse, ut etiam ab eis vincatur, quibus superiores sunt plerique; potest rursus fieri ut etiam illas vincat, a quibus vulgus superatur. Ex his autem ille qui a voluptatibus vincitur, incontinens; qui voluptatum victor est, continens: et qui doloribus est inferior, mollis; qui superior, tolerans dicendus est: in quorum medio versatur maximæ hominum partis habitus, quamvis ad vitiosos magis vergere videantur. (2) Quoniam autem voluptates aliæ sunt necessariæ, aliis contrario modo se habentibus, atque illæ usque ad aliquem finem necessariæ, quum earum neque nimium neque parum sit necessarium (quod ipsum et de cupiditatibus ac doloribus est sentiendum): qui jucunditates aut immoderatas aut immoderate sequitur, si id facit propterea quod consilium cepit hujusmodi, et propter ipsas, non propter aliud quidpiam quod ex eis proveniat, intemperans est. Hunc enim necesse est non facile factorum suorum pœnitere: ideoque talis insanabilis est. Nam impœnitens ad sanitatem nunquam revertitur. Qui autem in expetendis voluptatibus in eo quod parum est delinquit, isti opponitur; medius temperans nominatur. Similiterque intemperans est qui dolores corporis fugit, non quia vincatur, sed consulto. (3) Eorum autem qui consilium non ceperunt ita vivendi, alius voluptate ducitur, alius eo quod dolorem fugit ex cupiditate nascentem. Itaque inter se differunt. Nemo est autem cui non videatur deterior is qui nulla aut levi cupiditate affectus turpe aliquid admittat, quam qui vehementi; et qui non iratus alterum pulset, quam qui ira incitatus. Quid enim hic faceret commotus? Itaque deterior est incontinente intemperans. Eorum igitur qui supra a nobis dicti sunt, alterius potius est mollities, alterius incontinentia. (4) Opponitur autem incontinenti continens, molli tolerans. Tolerantia enim est in resistendo, continentia in vincendo. Aliud est autem resistere, aliud vincere; ut aliud est non vinci, aliud vincere. Quare et continentia opta-

καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἐστίν. (5) Ὁ δ' ἐλλείπων πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι καὶ δύνανται, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ μαλακία τίς ἐστίν· ὃς ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην, καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. (6) Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀκρασίαν· οὐ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται ἢ λυπῶν, θαυμαστόν, ἀλλὰ συγγνωμονικόν, εἰ ἀντιτείνων, ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἔχεως πεπληγμένος ἢ ὁ Καρκίνου ἐν τῇ Ἀλόπῃ Κερκύων, καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν, οἷον συνέπεσε Ξενοφάντῳ, ἀλλ' εἴ τις πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται καὶ μὴ δύναται ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τοῦ γένους ἢ διὰ νόσον, οἷον ἐν τοῖς Σκυθῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκεν. (7) Δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης ἀκόλαστος εἶναι, ἔστι δὲ μαλακός· ἡ γὰρ παιδιὰ ἄνεσίς ἐστιν, εἴπερ ἀνάπαυσις· τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων ὁ παιδιώδης ἐστίν. (8) Ἀκρασίας δὲ τὸ μὲν προπέτεια τὸ δ' ἀσθένεια· οἱ μὲν γὰρ βουλευσάμενοι οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο διὰ τὸ πάθος, οἱ δὲ διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους· ἔνιοι γάρ, ὥσπερ προγαργαλίσαντες οὐ γαργαλίζονται, οὕτω καὶ προαισθόμενοι καὶ προϊδόντες καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς καὶ τὸν λογισμὸν οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, οὔτ' ἂν ἡδὺ ᾖ οὔτ' ἂν λυπηρόν. Μάλιστα δ' οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν γὰρ διὰ τὴν ταχυτῆτα, οἱ δὲ διὰ τὴν σφοδρότητα οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

bilius quiddam est, quam tolerantia. (5) Jam vero qui deficit in iis quibus plerique obsistunt et obsistere possunt, is mollis et delicatulus est. Deliciæ enim mollities quædam est : ut, qui vestem trahit, ne quid in ea attollenda laboris habeat, quique ægri instar se gerit, minime putando miserum se ea re esse, quum sit misero similis. (6) Eodemque modo de continentia et incontinentia res habet. Neque enim si quis a vehementibus et immodicis voluptatibus aut doloribus superetur, mirum debeat videri : imo vero venia is sit dignus, si obsistens vincatur; ut Theodectæ Philoctetes a vipera percussus, vel Carcini Cercyon in Alope : et ut, qui risum comprimere conantes, in cachinnum solvuntur, quod Xenophanto accidit : sed si quis, quibus voluptatibus plerique possunt obsistere, ab iis superetur, neque possit contra niti, idque ita fiat, non propter generis naturam aut morbum, ut Scytharum (?) regibus mollities propter genus innata est, et ut femina a mare distat. (7) Etsi vero etiam is qui ludo et joco magnopere deditus est, videtur esse intemperans; tamen mollis est potius. Ludus enim remissio animorum est, siquidem est requies. In iis autem qui modum in ludendo superant, est lusitator. (7) Incontinentia autem alia est festinatio præceps, alia imbecillitas. Alii enim posteaquam deliberaverunt, non permanent in iis quæ deliberata sunt, propter perturbationem : alios autem, quia non consultarunt, quovis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim, ut ii qui se ipsi ante titillarint, non titillantur ab alio; sic quia præsenserunt ac præviderunt, se ipsosque adeo ac rationis judicium antea expergefecerunt, a perturbatione non vincuntur, sive jucunditatem ea ostentet, sive dolorem intentet. Maxime autem et ii quos acuta, et ii quos atra bilis vexat, præcipiti illa incontinentia sunt incontinentes. Illi enim propter celeritatem, hi propter acrimoniam seu vehementiam rationem non opperiuntur, eo quod species animo oblatas facile sequantur.

CAP. VIII. [IX.]

Ἔστι δ' ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός· ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει· ὁ δ' ἀκρατὴς μεταμελητικὸς πᾶς. Διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνίατος, ὁ δ' ἰατός· ἔοικε γὰρ ἡ μὲν μοχθηρία τῶν νοσημάτων οἷον ὑδέρῳ καὶ φθίσει, ἡ δ' ἀκρασία τοῖς ἐπιληπτικοῖς· ἡ μὲν γὰρ συνεχής, ἡ δ' οὐ συνεχὴς πονηρία. Καὶ ὅλως δ' ἕτερον τὸ γένος ἀκρασίας καὶ κακίας· ἡ μὲν γὰρ κακία λανθάνει, ἡ δ' ἀκρασία οὐ λανθάνει. (2) Αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοὶ ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μέν, μὴ ἐμμένοντες δέ· ὑπ' ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι ὥσπερ ἅτεροι· ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις καὶ ὑπ' ὀλίγου οἴνου καὶ ἐλάττονος ἢ ὡς οἱ πολλοί. (3) Ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν. Ἀλλά πῃ ἴσως· τὸ μὲν γὰρ παρὰ προαίρεσιν τὸ δὲ κατὰ προαίρεσίν ἐστιν. Οὐ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις ὥσπερ τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους « Μιλήσιοι ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσίν, δρῶσι δ' οἷάπερ οἱ ἀξύνετοι. » Καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσίν, ἀδικοῦσι δέ.

Quia vero intemperans est, ut supra diximus, non facile suorum factorum pœnitens (perstat enim in consilio suscepto), contraque incontinens omnis ejusmodi est ut eum facile pœniteat : non ita se res habet, ut supra dubitationem retulimus; sed hic quidem sanabilis est, ille autem insanabilis. Similis enim est vitiositas aquæ inter cutem et tabi; incontinentia autem morbis comitialibus. Illa enim assidua ac perpetua, hæc non assidua ac perpetua est improbitas. Estque in summa aliud incontinentiæ genus, aliud vitiositatis. Vitiositas enim fallit; non fallit incontinentia. (2) Interea ipsorum impotentium illi sunt meliores, qui subitos habent impetus, quam qui ratione in consilium adhibita in ea non perstant. Hi enim et a minore perturbatione superantur, et non sine deliberatione antegressa, ut illi alteri. Similis est enim incontinens hic, quem imbecillum diximus, iis qui cito et modico vino, et pauciore quam vulgo plerique, fiunt ebrii. (3) Incontinentiam igitur non esse vitiositatem, perspicuum est, nisi forte aliqua ratione. Partim enim a consilio aversa est, partim consilio congruit. In actionibus tamen reperiuntur similes, secundum illud Demodoci in Milesios : « Milesii non sunt illi quidem stulti, sed tamen eadem faciunt, quæ stulti : » sic incontinentes non sunt illi quidem injusti,

(4) Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονάς, ὁ δὲ πέπεισται διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι οἷος διώκειν αὐτάς, ἐκεῖνος μὲν οὖν εὐμετάπειστος, ὁ δ' οὔ· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ ἡ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν ἡ μὲν φθείρει ἡ δὲ σώζει, ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα ἀρχή, ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις· οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ ἢ φυσικὴ ἢ ἐθιστὴ τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν. Σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος, ἀκόλαστος δ' ὁ ἐναντίος. (5) Ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃν ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον κρατεῖ τὸ πάθος, ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς οὐ κρατεῖ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατής, βελτίων τοῦ ἀκολάστου, οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς· σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή. Ἄλλος δ' ἐναντίος, ὁ ἐμμενετικὸς καὶ οὐκ ἐκστατικὸς διά γε τὸ πάθος. Φανερὸν δὴ ἐκ τούτων ὅτι ἡ μὲν σπουδαία ἕξις, ἡ δὲ φαύλη.

sed injuste faciunt tamen. (4) Quoniam autem incontinens ejusmodi est ut non, quod ita sibi persuaserit, immoderatas et a recta ratione alienas sequatur corporis voluptates; intemperans vero sibi persuasit, ita vivendum esse, quia talis est ut eas sequatur : ergo ille facile de sententia deducetur, hic non item. Nam ut virtus principium tuetur et conservat, ita vitiositas perdit atque exstinguit. In actionibus autem, id cujus gratia illæ suscipiuntur, principium est, ut in mathematicis posita et concessa. Neque igitur illic principia ratione doceri possunt, neque hic, sed virtus aut naturalis aut consuetudine parata, recte sentiendi de principio magistra est. Temperans igitur est is qui talis est; intemperans autem, qui ei contrarius. (5) Est vero hic aliquis talis, qui propter perturbationem a recta ratione aversus de consilio, quasi de gradu dejicitur : quem quidem perturbatio hactenus superat, ut non agat quod monet et præscribit ratio; ut autem talis sit, qui sibi persuadeat, impudenter et improbe persequendas esse hujus generis voluptates, illo usque ipsum non superat. Et hic est incontinens ille, intemperante melior, neque absolute improbus. Salva enim res est ea quæ omnium est optima, principium. Alter vero huic contrarius est ille qui in sententia permanet, quique de eo quod constituit non depellitur, per animi quidem perturbationem. Ex quibus jam perspicuum est, hunc habitum esse bonum; illum malum et vitiosum.

CAP. IX. [X.]

Πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ καὶ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ, καὶ ἀκρατὴς δὲ ὁ ὁποιᾳοῦν, μὴ ἐμμένων προαιρέσει καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ ἢ ὁ τῷ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ προαιρέσει τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥσπερ ἠπορήθη πρότερον; ἢ κατὰ μὲν συμβεβηκὸς ὁποιᾳοῦν καθ' αὑτὸ δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει ὁ μὲν ἐμμένει ὁ δ' οὐκ ἐμμένει; εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ πρότερον. Ἁπλῶς δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτό, ὥστε ἔστι μὲν ὡς ὁποιᾳοῦν δόξῃ ὁ μὲν ἐμμένει ὁ δ' ἐξίσταται, ἁπλῶς δὲ ὁ τῇ ἀληθεῖ. (2) Εἰσὶ δέ τινες καὶ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ, οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· οἳ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ, ὥσπερ ὁ ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ καὶ ὁ θρασὺς τῷ θαρραλέῳ, εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά. Ὁ μὲν γὰρ διὰ πάθος καὶ ἐπιθυμίαν οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής, ἐπεὶ εὔπειστος, ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής· ὁ δὲ οὐχ ὑπὸ λόγου, ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. (3) Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι, οἱ μὲν ἰδιογνώμονες δι' ἡδονὴν καὶ λύπην· χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται, καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ ὥσπερ ψηφίσματα· ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ. (4) Εἰσὶ δέ τινες οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν οὐ δι' ἀκρασίαν, οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ τῷ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος. Καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν· τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν, ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι. Οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων οὔτ' ἀκόλαστος οὔτε φαῦλος οὔτ' ἀκρατής, ἀλλ' ὁ δι' αἰσχράν.

[XI.] (5) Ἐπεὶ δ' ἐστί τις καὶ τοιοῦτος οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρων, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ ἢ τοιοῦτος, τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος ὁ ἐγκρατής·

Utrum igitur continens est is qui in qualibet ratione et in quolibet consilio perstat, an is demum, qui in recto consilio? et rursum is incontinens, qui in quolibet consilio atque in quavis ratione non permanet, an is qui in ratione falsa et in consilio minus recto, ut supra a nobis dubitatum est? An vero potius ex eventu quidem in quovis consilio, per se autem in vera ratione et recto consilio qui permanet, continens; qui non permanet, incontinens est? Si quis enim rem quampiam propter aliam optet aut persequatur, per se quidem hoc optare et persequi dicendus est, ex eventu vero illud prius. Per se autem simpliciter et absolute intelligi volumus. Itaque accidere potest ut in qualibet opinione ille permaneat, hic ex qualibet depellatur : absolute autem de vera hoc valeat. (2) Sunt autem ex illis quos diximus, aliqui in sententia permansivi (pertinaces) quasi dicas, ægre sibi aliquid diversum persuaderi patientes, et qui non facile de sententia deducuntur : qui aliquid habent simile continenti, ut et prodigus liberali, et audax fidenti; sed in multis ab eo discrepant. Continens enim ob perturbationem et cupiditatem sententiam non mutat. Nam ubi forte melior ratio apparuerit, facile se persuaderi patietur. Pertinax autem de sententia non decedit ob rationem. Deinde isti ipsi magnam partem cupiditates ultro accersunt ac recipiunt, seseque a voluptatibus duci facile patiuntur. (3) Pertinaces autem sunt sententiæ propriæ tenaces, indocti item et agrestes homines. Atque ii quidem qui suas sententias animo tenent, propter voluptatem ac dolorem sunt pertinaces : lætantur enim se vincere, quum de sententia sua non deducuntur; et moleste ferunt, quum sua veluti decreta rescindi ipsis videntur. Itaque incontinenti quam continenti sunt similiores. (4) Sunt autem rursus nonnulli, qui non perstant in iis quæ ipsi decreverunt; sed id non propter incontinentiam, ut in Sophoclis Philoctete Neoptolemus. Atqui (inquiat aliquis) propter voluptatem in sententia hic non perstitit. Imo propter honestam. Nam vera loqui erat ei pulchrum atque honestum : persuasum autem ei fuerat ab Ulysse, ut mentiretur. Non enim quisquis voluptate adductus aliquid agit, intemperans est neque improbus neque incontinens, sed qui turpi.

[XI.] (5) Quoniam autem est etiam aliquis ejusmodi, quis minus quam debeat corporis voluptatibus delectetur, quique in ratione non permaneat : inter hunc et inconti-

ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ διὰ τὸ μᾶλλόν τι, οὗτος δὲ διὰ τὸ ἧττόν τι· ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐμμένει καὶ οὐδὲ δι' ἕτερον μεταβάλλει. Δεῖ δέ, εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνονται· ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανεράν, ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ. (6) Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν· ὅ τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ποιεῖν καὶ ὁ σώφρων, ἀλλ' ὁ μὲν ἔχων ὁ δ' οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας, καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον, ὁ δ' οἷος ἥδεσθαι ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι. (7) Ὅμοιοι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἕτεροι μὲν ὄντες, ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν, ἀλλ' ὁ μὲν καὶ οἰόμενος δεῖν, ὁ δ' οὐκ οἰόμενος.

nentem medius continens locatus est. Incontinens enim sese in rationis præscripto non continet, propter quoddam agere plus quam par est : hic vero alter, propter quoddam agere minus quam par est. Continens autem in ratione permanet, neque etiam ullius alterius rei gratia sententiam mutat. Necessario autem, si continentia bonum est, ambo habitus contrarii mali sunt, ut etiam esse videntur : sed quia alter in paucis et raro reperitur, idcirco ut temperantia intemperantiæ dumtaxat videtur adversari, sic et incontinentiæ continentia. (6) Sed quia ex similitudine multa dicuntur, fit ex eo, ut temperantis quoque continentia ex similitudine quadam dicatur. Nam et continens ejusmodi est, ut nihil a ratione faciat alienum propter corporis voluptates, et est talis etiam temperans. Sed hoc interest, quod ille pravis afficitur cupiditatibus, hic non item : et hic ejusmodi est, ut nulla re delectetur absque ratione; ille ejusmodi, ut delectetur quidem, sed non et trahatur. (7) Similes autem et incontinens et intemperans, quanquam proprie diversi, ambo tamen corporis delectationes persequuntur, verum hic ita, ut existimet eas sequi oportere, ille ita, ut non existimet.

CAP. X.

Οὐδ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν· ἅμα γὰρ φρόνιμος καὶ σπουδαῖος τὸ ἦθος δέδεικται ὤν. (2) Ἔτι οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός· ὁ δ' ἀκρατὴς οὐ πρακτικός. Τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι· διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι μὲν εἶναί τινες ἀκρατεῖς δέ, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις, καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι, διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν. (3) Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων ἢ οἰνωμένος. Καὶ ἑκὼν μέν (τρόπον γάρ τινα εἰδὼς καὶ ὃ ποιεῖ καὶ οὗ ἕνεκα), πονηρὸς δ' οὔ· ἡ γὰρ προαίρεσις ἐπιεικής· ὥσθ' ἡμιπόνηρος. Καὶ οὐκ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν οὐκ ἐμμενετικὸς οἷς ἂν βουλεύσηται, ὁ δὲ μελαγχολικὸς οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως. Καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δὲ οὐδέν, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν,

Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει·

ἡ δὲ πονηρὸς χρωμένη μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένη. (4) Ἔστι δ' ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως· ὁ μὲν γὰρ ἐμμένει μᾶλλον ὁ δ' ἧττον τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως. Εὐϊατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευομένων μὲν μὴ ἐμμενόντων δέ, καὶ οἱ δι' ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς τῶν φυσικῶν· ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπόν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει·

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι, φίλε, καὶ δὴ
ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

(5) Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἐγκράτεια καὶ τί ἀκρασία καὶ τί καρτερία καὶ τί μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

Neque vero fieri potest ut idem una prudens sit et incontinens. Nam prudentem etiam bonum virum simul esse ostendimus. (2) Præterea non ex eo solum prudens aliquis est, quod sciat; sed oportet, ut etiam agat. At incontinens actionis studio deficitur. Eum vero, quem sollertem dicimus, nihil prohibet incontinentem esse. Itaque etiam videntur interdum nonnulli prudentes esse, et tamen incontinentes, quod ex eo est, quia sollertia differt a prudentia eo modo, quomodo in superioribus libris diximus : et quia rationis facultate et præsentia sunt duo illa quidem finitima, sed proposito atque consilio differunt. (3) Neque sane ille talis est scientiam et cognitionem exercendo; sed ejus modo instar scit et contemplatur, qui dormit, vel qui vino obrutus est. Ad hæc sua sponte facit quidem ille : (facit enim quodammodo sciens et quid, et cujus rei gratia faciat :) sed improbus non est tamen. Consilium enim ejus bonum est; itaque dimidia ex parte malus est. Neque injustus est : quoniam non est subdolus aut insidiosus. Incontinentium enim reliqui quidem non perstant in iis quæ deliberarint; ii autem qui atra bile laborant, ne ad consultandum quidem ulla ex parte apti sunt. Similis igitur incontinens est ei civitati, quæ omnia quidem decernit quæ sunt decernenda, legesque habet bonas, sed nulla earum utitur : ut Anaxandrides salse dixit : *Volebat hoc civitas illa, cui cura legum nulla est.* Improbus autem ei similis est civitati, quæ legibus utitur, sed malis. (4) Versatur autem incontinentia et continentia in eo, quod magnæ partis hominum habitum superat. Continens enim magis, incontinens minus, quam maxima pars hominum possit, in recta ratione permanet. Ea autem incontinentia sanabilior est, quæ inest in incontinentibus atra bile affectis, quam illorum alterorum, qui in eo quod deliberarunt non permanent : faciliusque sanari possunt, qui ex consuetudine, quam qui ex natura incontinentiam contraxerunt. Facilius est enim consuetudinem mutare, quam naturam. Propterea enim etiam consuetudinem mutare difficile est, quia naturæ similis est; quemadmodum ait Evenus : *Fuisse aio continuatam diu exercitationem, amice, eamque ita pertendentem hominibus, tandem habere instar naturæ.* (5) Quid igitur sit continentia, quid incontinentia, quid tolerantia, quid mollities, et quam inter se hi habitus rationem habeant, hactenus a nobis expositum est.

CAP. XI. [XII.]

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος· οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες ἕκαστον τὸ μὲν κακὸν τὸ δ' ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν. (2) Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν· τήν τε γὰρ ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν τὴν ἠθικὴν περὶ λύπας καὶ ἡδονὰς ἔθεμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ' ἡδονῆς εἶναί φασιν, διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. (3) Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθόν, οὔτε καθ' αὑτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ εἶναι ταὐτὸν ἀγαθὸν καὶ ἡδονήν· τοῖς δ' ἔνιαι μὲν εἶναι, αἱ δὲ πολλαὶ φαῦλαι. Ἔτι δὲ τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθόν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν. (4) Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθόν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή, οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν, οἷον οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκίᾳ. Ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς. Ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ. Ἔτι ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν αἱ ἡδοναί, καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον, οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων· οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαί τι ἐν αὐτῇ. Ἔτι τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς· καίτοι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον. Ἔτι παιδία καὶ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς. (5) Τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ἔτι βλαβεραί· νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων. Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονή, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις. Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

De voluptate autem et dolore cognoscere est ejus qui civilis prudentiæ doctrinam profitetur. Hic enim ultimi bonorum omnium magister et veluti architectus est : ad quod scilicet in vita degenda velut ad scopum respicientes unumquodque vel malum vel bonum in universum dicere solemus. (2) Præterea vero etiam necessario suscipienda talis est ista consideratio. Omnes enim habitus ethicos, virtutes et vitia, in voluptate et dolore posuimus : ac beatitudinem plurimi conjunctam cum voluptate esse dicunt. Itaque beatum μακάριον, ἀπὸ τοῦ χαίρειν, a gaudendo, nominarunt. (3) Jam sunt qui nullam voluptatem bonum esse censent, neque per se, neque ex eventu : non enim idem esse bonum et voluptatem. Alii nonnullas esse bonas volunt, plurimas vero malas. Tertii disputant, etiamsi voluptates omnes sint bonum, non posse tamen fieri ut summum bonum sit voluptas. (4) Ac primo prorsus non esse bonum voluptatem, ex eo aiunt liquere, quod, quum voluptas omnis sit ad naturam progressio sive ortus, qui sensu percipi possit, illud constet, nullum ortum finibus esse cognatum, aut idem cum fine suo : veluti domus confectio minime est domus. Præterea temperans fugit voluptates : tum prudens indolentiam persequitur, non voluptatem. Ad hæc prudenter sentiendi facultatem impediunt voluptates, eoque magis, quo quisque magis voluptatem percipit, velut veneream : in ea enim neminem mente atque consilio uti posse. Præterea voluptatis ars nulla est : atqui omnis energia bona, artis opus est. Denique voluptates pueri et bestiæ persequuntur. (5) Non omnes autem esse bonas illud declarat, quod sunt etiam aliquæ turpes et quæ vitio vertuntur, aliquæ etiam damnum afferunt : nam jucundorum quædam morbos gignunt. Jam vero neque summum bonum est voluptas, quia non finis, sed ortus est. Hæc fere sunt quæ de voluptate disputari vulgo solent.

CAP. XII. [XIII.]

Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθὸν μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. Πρῶτον μέν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς (τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς τὸ δὲ τινί), καὶ αἱ φύσεις καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν, ὥστε καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ γενέσεις· καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι εἶναι αἱ μὲν ἁπλῶς φαῦλαι, τινὶ δ' οὒ ἀλλ' αἱρεταὶ τῷδε, ἔνιαι δ' οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον, αἱρεταὶ δ' οὔ· αἱ δ' οὐδ' ἡδοναί, ἀλλὰ φαίνονται, ὅσαι μετὰ λύπης καὶ ἰατρείας ἕνεκεν, οἷον αἱ τῶν καμνόντων. (2) Ἔτι ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μὲν ἐνέργεια τὸ δ' ἕξις, κατὰ συμβεβηκὸς αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν ἡδεῖαί εἰσιν. Ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολοίπου ἕξεως καὶ φύσεως, ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί, οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεοῦς οὔσης. Σημεῖον δ' ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ χαίρουσιν ἡδεῖ ἀναπληρουμένης τε τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας, ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν, ἀναπληρουμένης δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ ὀξέσι καὶ πικροῖς χαίρουσιν, ὧν οὐδὲν οὔτε φύσει ἡδὺ οὔθ' ἁπλῶς ἡδύ. Ὥστ' οὐδ' ἡδοναί· ὡς γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συνέστηκεν, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. (3) Ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φασι τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐ γὰρ γενέσεις εἰσὶν οὐδὲ μετὰ

Verum hinc non effici ut nec bonum nec summum bonum sit voluptas, ex his apparebit. Primum quia duobus modis dicitur bonum, uno, quod absolute et per se bonum est; altero, quod alicui bonum : eandem partitionem sequentur et naturæ et habitus; eandemque proinde et motiones, et ortus, et necesse erit, ut, quia hujusmodi esse ipsis videntur, sint aut simpliciter quidem malæ, sed alicui non malæ, imo huic aut illi optabiles : aut si ne huic quidem aut illi sunt optabiles, aliquando tamen sint et non diu, utut minime, optabiles : aliæ denique ut ne sint quidem voluptates, sed speciem modo earum habeant : nempe quæ cum dolore aliquo conjunctæ sunt, et quæ curationis causa adhibentur; ut ægrotorum. (2) Præterea quum bonum contineatur partim energia, partim habitu, eæ voluptates, per quas in naturalem habitum restitutiones fiunt, ex eventu jucundæ sunt. Est autem energia in desideriis eorum quæ habitum et naturam complent. Sunt enim etiam aliquæ voluptates, quæ sunt doloris et cupiditatis expertes : quales sunt energiæ contemplationis, quarum absentia natura nihil dolet. Esse vero quasdam voluptates per se, quasdam per accidens bonas, argumento est, quod non iisdem rebus jucundis delectantur homines, quum expletur, quum in suo statu est natura; sed secundum naturam nos habentes rebus delectamur absolute jucundis; quum expletur vero natura, etiam contrariis. Acribus enim et amaris gaudent, quorum nihil est neque natura neque absolute jucundum : ergo ne voluptates quidem. Ut enim jucunda inter se affecta sunt, sic etiam eæ, quæ ab iis oriuntur, voluptates. (3) Sed neque illud subsistit, quod aiunt, quum voluptas sit ortus seu ad finem progressio, et finis sit melior γενέσει, summum bonum non posse esse voluptatem. Voluptates enim non sunt ortus : ne omnes quidem sunt cum ortu con-

γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ' ἐνέργειαι καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσιν, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελέωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως. Διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν ἀνεμπόδιστον. Δοκεῖ δὲ γένεσίς τις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν· τὴν γὰρ ἐνέργειαν γένεσιν οἴονται εἶναι, ἔστι δ' ἕτερον. (4) Τὸ δ' εἶναι φαύλας ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ὑγιεινὰ ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν. Ταύτῃ οὖν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ' οὐ φαῦλα κατά γε τοῦτο, ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν. (5) Ἐμποδίζει δὲ οὔτε φρονήσει οὔθ' ἕξει οὐδεμιᾷ ἡ ἀφ' ἑκάστης ἡδονή, ἀλλ' αἱ ἀλλότριαι, ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ μανθάνειν μᾶλλον ποιήσουσι θεωρεῖν καὶ μανθάνειν. (6) Τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον ἡδονὴν μηδεμίαν εὐλόγως συμβέβηκεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλης ἐνεργείας οὐδεμιᾶς τέχνη ἐστίν, ἀλλὰ τῆς δυνάμεως· καίτοι καὶ ἡ μυρεψικὴ τέχνη καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι. (7) Τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὸ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα. Ἐπεὶ γὰρ εἴρηται πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναί, τὰς τοιαύτας τὰ θηρία καὶ τὰ παιδία διώκει, καὶ τὴν τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ' ἐπιθυμίας καὶ λύπης καὶ τὰς σωματικάς (τοιαῦται γὰρ αὗται) καὶ τὰς τούτων ὑπερβολάς, καθ' ἃς ὁ ἀκόλαστος ἀκόλαστος. Διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας, ἐπεὶ εἰσὶν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

junctæ: sed energiæ potius et finis: nec quum gignuntur res aliquæ, sed quum aliquibus rebus utimur, eveniunt atque exsistunt voluptates: neque omnium voluptatum fines aliquid est ab illis diversum, sed earum quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter non recte dicunt, voluptatem ortum sive generationem esse, quæ sensu percipi possit: sed dicendum fuit potius, esse actionem habitus cum natura consentientis: et in locum illorum verborum, « quæ sensu percipi possit, » substituendum est, non impeditam. Idcirco autem ortum quendam esse existimant, quia proprie bonum est: nam energiam ortum esse arbitrantur; sed aliud est. (4) Quod autem effici ex eo putant, voluptates esse malas, quia nonnulla jucunda morbos pariunt, eadem ratio contra salubria facit, quia nonnulla eorum sunt ad pecuniam quærendam inutilia. Hac igitur ratione erunt utraque mala: sed non idcirco mala sunt. Nam etiam ipsa philosophica contemplatio nocet interdum valetudini. (5) Sed neque prudentiam neque ullum alium habitum voluptas impedit ea quæ ab unoquoque habitu proficiscitur; sed quæ sunt alienæ. Eæ enim, quæ ex contemplatione rerum et disciplina manant voluptates, efficient ut magis ac magis contemplemur ac discamus. (6) Non artis vero opus esse voluptatem, id rationi consentaneum est. Nam neque ullius energiæ ars est, sed facultatis potius: quamquam unguentaria et culinaria videntur esse voluptatis artes. (7) Quod vero aiunt, temperantem fugere voluptates, et prudentem sequi vitam a dolore vacuam, pueros autem ac bestias voluptates consectari, hæc omnia solvuntur eadem ratione, qua superiora. Nam quoniam exposuimus, quemadmodum sint absolute bonæ voluptates, et quemadmodum non omnes bonæ: has tales pueri et bestiæ persequuntur, harumque indolentiam vir prudens, eas, inquam, quæ cum cupiditate et dolore conjunctæ sunt, et quæ ad corpus pertinent (sunt enim hæ hujusmodi) earumque immoderationes, ex quibus intemperans et dicitur et est intemperans. Quo fit ut has fugiat temperans; nam sunt et temperantis propriæ quædam voluptates.

CAP. XIII. [XIV.]

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακόν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν· ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς κακόν, ἡ δὲ τῷ πῇ ἐμποδιστική. Τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον ᾗ φευκτόν τε καὶ κακόν, ἀγαθόν. Ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι. Ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις, ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι καὶ τῷ ἴσῳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. (2) Ἄριστόν τ' οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναί, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐνίων φαύλων οὐσῶν. Ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ' ἡ πασῶν ἐνέργειά ἐστιν εὐδαιμονία εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ᾖ ἀνεμπόδιστος, αἱρετωτάτην εἶναι, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡδονή. Ὥστε εἴη ἄν τις ἡδονὴ τὸ ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδονῶν φαύλων οὐσῶν, εἰ ἔτυχεν, ἁπλῶς. Καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν εὐδαίμονα ἡδὺν οἴονται βίον εἶναι, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, εὐλόγως· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέλειος ἐμποδιζομένη, ἡ δ' εὐδαιμονία τῶν τελείων· διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα. (3) Οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθός, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσιν. (4) Διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι

Quin etiam de dolore constat inter omnes, malum eum esse ac fugiendum. Alius enim absolute malum est, alius aliquo modo, nempe quod impedit. Porro quodcumque rei fugiendæ contrarium est, qua ea fugienda et mala, bonum est. Necessario igitur bonum quiddam est voluptas. Neque enim ea, qua utebatur Speusippus, solutio rei congruit: ut majus minori et æquali contrarium est, sic voluptati duo esse contraria: et dolorem et id quod medium est. Non enim dixerit, voluptatem idem ipsum esse, quod aliquod malum. (2) Jam vero nihil prohibet, si maxime nonnullæ voluptates malæ sunt, quominus aliqua voluptas sit summum bonum: quemadmodum et scientia aliqua est optima, etiamsi aliquæ sunt malæ. Imo vero etiam fortasse necesse est, si quidem uniuscujusque habitus functiones quæ sunt, eæ possunt esse liberæ, non impeditæ. Necesse, inquam, est sive omnium habituum functio beatitudo est, sive alicujus eorum, ut ea functio, non impedita, sit omnium maxime expetenda. Atqui hoc ipsum est voluptas. Itaque erit aliqua voluptas summum bonum, si vel maxime verum sit, voluptates multas esse absolute malas. Atque ob hanc causam vitam beatam jucundam esse omnes existimant, beatitudinem cum voluptate connectentes: neque id sine ratione. Nulla enim energia seu functio, si impediatur, perfecta esse potest. Porro beatitudo in rebus perfectis numeratur: atque ob hanc rem corporis et externa bona, fortunamque item, ne hæc impediantur, desiderat beatus. (3) Illi vero, qui etiam ei qui in rota crucietur et maximis calamitatibus afficiatur, beato esse licere dicunt, modo vir bonus sit, nihil dicunt, sive volentes, seu non volentes. (4) Jam quod fortunam desiderat beatitudo, pro-

τῆς τύχης δοκεῖ τισὶ ταὐτὸν εἶναι ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ οὖσα, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ὑπερβάλλουσα ἐμπόδιός ἐστιν, καὶ ἴσως οὐκέτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον· πρὸς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ὅρος αὐτῆς. (5) Καὶ τὸ διώκειν δ' ἅπαντα καὶ θηρία καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν σημεῖόν τι τοῦ εἶναί πως τὸ ἄριστον αὐτήν.

> Φήμη δ' οὔ τί γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα λαοὶ
> πολλοί . . .

(6) Ἀλλ' ἐπεὶ οὐχ ἡ αὐτὴ οὔτε φύσις οὔθ' ἕξις ἡ ἀρίστη οὔτ' ἔστιν οὔτε δοκεῖ, οὐδ' ἡδονὴν διώκουσι τὴν αὐτὴν πάντες, ἡδονὴν μέντοι πάντες. Ἴσως δὲ καὶ διώκουσιν οὐχ ἣν οἴονται οὐδ' ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν· πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον. Ἀλλ' εἰλήφασι τὴν τοῦ ὀνόματος κληρονομίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ διὰ τὸ πλειστάκις τε παραβάλλειν εἰς αὐτὰς καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν· διὰ τὸ μόνας οὖν γνωρίμους εἶναι ταύτας μόνας οἴονται εἶναι. (7) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν εὐδαίμονα· τίνος γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἴπερ μὴ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς ἐνδέχεται ζῆν; οὔτε κακὸν γὰρ οὔτ' ἀγαθὸν ἡ λύπη, εἴπερ μηδ' ἡδονή· ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι; οὐδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ τοῦ σπουδαίου, εἰ μὴ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

pterea quibusdam idem esse videtur fortunata cum beata vita, quum non sit, atque etiam ipsa fortuna, si sit immoderata, impedimento sit vitæ beatæ: nec eadem fortasse secunda fortuna jure nominabitur. Ea enim circumscribitur ac definitur ex ipsius cum vita beata comparatione. (5) Jam et illud, quod omnes et bestiæ et homines persequuntur voluptatem, argumento est, eam quodammodo esse summum bonum.

> Fama autem haud dubie non frustra diditur illa,
> Quam multi celebrant.

(6) Sed quoniam neque eadem natura optima, neque idem habitus optimus vel est vel videtur: non etiam eandem sequuntur omnes voluptatem; sed omnes tamen voluptatem. Fortasse vero etiam sequuntur non illam, quam putant, neque quam dixerint, sed unam et eandem. In omnibus enim divinum quiddam inest natura. Sed nominis hæreditas venit ad corporis voluptates, propterea quod plerumque sese ad eas homines applicant, earumque sunt omnes participes. Quia igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas putant esse voluptates. (7) Est vero idem hoc perspicuum etiam ex illo, quod, si non est bonum voluptas et ipsa energia, fieri non potest ut beatus vivat jucunde. Quamobrem enim eam desideret ille, si non sit bonum, sed si vivi possit etiam in dolore ac molestia? Quippe neque malum erit dolor ac molestia, nec bonum, si neque voluptas bonum est. Quod si ita est, quid erit causæ cur dolorem fugiat? Ita vero nihilo quoque erit jucundior viri boni vita vitæ contrariæ, si talis vitæ energia jam negata sit esse jucundior.

CAP. XIV.

Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον τοῖς λέγουσιν ὅτι ἔνιαί γε ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα, οἷον αἱ καλαί, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαὶ καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος. (2) Διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι μοχθηραί; κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον. Ἢ οὕτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστιν; ἢ μέχρι του ἀγαθαί; τῶν μὲν γὰρ ἕξεων καὶ κινήσεων ὅσων μή ἐστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολή, οὐδὲ τῆς ἡδονῆς· ὅσων δ' ἐστί, καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστίν. Τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστὶν ὑπερβολή, καὶ ὁ φαῦλος τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολήν ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας· πάντες γὰρ χαίρουσί πως καὶ ὄψοις καὶ οἴνοις καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ. Ἐναντίως δ' ἐπὶ τῆς λύπης· οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως· οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολήν.

[XV.] (3) Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους· τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν· ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθὲς οὐκ ὂν ἀληθές, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον· ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι. (4) Πρῶτον μὲν οὖν δὴ ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην· καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν καὶ ὅλως τὴν σωματικήν. Σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι, διὸ καὶ διώκονται, διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. Καὶ οὐ σπουδαῖον δὴ δοκεῖ ἡ ἡδονὴ διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται, ὅτι αἱ μὲν φαύλης φύσεώς εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσπερ θηρίου, ἢ δι' ἔθος,

Jam vero de corporis voluptatibus, iis qui dicunt nonnullas voluptates magnopere esse expetendas (nimirum honestas, non autem eas quæ ad corpus pertinent, et in quibus versatur intemperans), iis ergo dispiciendum est, (2) quinam fiat ut contrarius his voluptatibus dolor sit in malis: quum, quod malo est contrarium, in bonis esse oporteat. Numnam dicendum, corporeas voluptates, quas supra necessarias diximus, ad illum modum esse bonas, quo bona sunt illa quæ non sunt proprie mala? an potius dicendum, eas aliquo usque esse bonas? Nam in quemcunque habitum et motum illud non cadit, ut quod bonum erat, fiat nimium, in eo nec voluptas est nimia. At in quæ prius hoc cadit, eorum voluptas quoque nimia esse potest. Corporis autem bonorum aliquod est nimium, et improbus aliquis in hoc genere ex eo est, quod immoderate voluptates sequatur, non necessarias tantum. Delectantur enim omnes quodammodo obsoniis, vino et rebus venereis; sed non omnes ita ut oportet. Contra fit in dolore. Fugit enim quisque non immoderatum dolorem, sed omnino dolorem. Non enim nimius dolor est aliquid contrarium dolori (ut nimia corporis voluptas voluptati corporis modicæ), præterquam si quis forte doloris nimium sequatur et expetat.

[XV.] (3) Quoniam autem non solum quod verum est exponi debet, verum etiam causa erroris aperiri: (hoc enim ad fidem faciendam valet: nam quum manifesta reddita fuerit causa per quam visum est verum quod verum non esset, tum magis adducimur, ut vero fidem habeamus), idcirco exponenda ratio est, per quam fit ut voluptates corporis magis expetendæ videantur. (4) Primum igitur quia voluptatis est proprium excutere dolorem: ita adversus exsuperantes dolores (veluti medicina iis hoc pacto quæratur) voluptatem quærunt exsuperantem, planeque corporis voluptatem. Medicina autem omnis est vehemens, eoque studiose quæritur, quia juxta contrarium apparet. Atque e diverso non esse bonum voluptas hisce duabus de causis videtur, quas diximus, partim quia pravæ naturæ sunt actiones, aut ab origine, ut in bestia, aut propter consuetudinem, ut sunt vitiosorum hominum vo-

οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων· αἱ δ' ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δὲ συμβαίνουσι τελεουμένων· κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι. (5) Ἔτι διώκονται διὰ τὸ σφοδραὶ εἶναι ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν· αὐτοὶ γοῦν αὑτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν. Ὅταν μὲν οὖν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον, ὅταν δὲ βλαβεράς, φαῦλον· οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα ἐφ' οἷς χαίρουσιν, τό τε μηδέτερον πολλοῖς λυπηρὸν διὰ τὴν φύσιν· ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῷον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν φάσκοντες εἶναι λυπηρόν· ἀλλ' ἤδη συνήθεις ἐσμέν, ὥς φασίν. (6) Ὁμοίως δ' ἐν μὲν τῇ νεότητι διὰ τὴν αὔξησιν ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι διάκεινται, καὶ ἡδὺ ἡ νεότης. Οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν ἀεὶ δέονται ἰατρείας· καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν, καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσίν. Ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην ἥ τ' ἐναντία καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά· καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται. (7) Αἱ δ' ἄνευ λυπῶν οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν. Αὗται δὲ αἱ τῶν φύσει ἡδέων καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα τὰ ἰατρεύοντα· ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι· φύσει δ' ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως. (8) Οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτὸ διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν ἡμῶν εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά, ὥστε ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν, ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον· ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται. Διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας, καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει. Μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, διὰ πονηρίαν τινά· ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος ὁ πονηρός, καὶ ἡ φύσις ἡ δεομένη μεταβολῆς· οὐ γὰρ ἁπλῆ οὐδ' ἐπιεικής.

9. Περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης εἴρηται, καὶ τί ἕκαστον καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι τὰ δὲ κακά· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

luptates; partim quia curationes sunt ejus quod aliquid desiderat : possidere vero præstat quam acquirere : partim denique percipiuntur quum perfecta natura attingitur. Ex eventu igitur bonæ sunt. (5) Præterea corporis voluptates, quæ sunt vehementes, consectantur ii qui aliis oblectari non possunt. Itaque et sitim earum quandam sibi ipsi quærunt, non male quidem, quum res caret noxia : ubi vero res damnosa et perniciosa, male. Nam neque alia habent quibus delectentur, et neuter status plerisque est molestus natura. Perpetuo enim laborat animal, ut etiam libri de natura scripti testantur, quibus affirmatur, videre et audire laboriosum et molestum esse; sed quotidiana consuetudine, aiunt, fit ut minus sentiamus. (6) Eadem adolescentiæ ratio est, propterea quod ea ætate corpus crescit, ex eoque sic afficiuntur homines, ut vinolenti : et ætas illa jucundum quiddam est. Qui autem atra bile vexantur natura, semper egent medicina. Corpus enim eorum assidue vellicatur et mordetur, propter temperamentum, semperque in vehementi appetitione ipsi versantur. Porro voluptas dolorem propulsat, tum ea quæ contraria est, tum quælibet alia, si valida sit et vehemens. Et propter has causas efficiuntur intemperantes et vitiosi. (7) Quæ autem doloris sunt expertes voluptates, eæ nihil habent nimium. Atque eæ sunt quæ ex rebus natura, non eventu, jucundis proficiscuntur. Ea autem eventu jucunda appello, quæ curationis causa adhibentur. Nam quia evenit ut medicamento curetur aliquis, parte ea quæ sana atque integra subest, aliquid agente, idcirco medicamenti assumptio videtur esse aliquid jucundum. Natura autem jucunda ea dico, quæ talis naturæ actionem eliciunt. (8) Jam vero quod nihil idem nobis semper est jucundum, ejus rei hæc est causa, quod simplex non est nostra natura, sed inest in ea etiam aliquid alterum ac dispar, ex quo intereat necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri naturæ præter naturam est. Quodsi vero æquabili tenore ad utramque partem se habeat aliquid, neque molestum, quod agitur, neque jucundum videtur. Enimvero si cujus natura simplex foret, eadem actio semper ei esset jucundissima. Et ob id una semper et simplici deus voluptate potitur : non enim motionis tantum functio est aliqua, sed etiam immotionis sive quietis; magisque est in quiete, quam in motu voluptas. Postremo mutatio in rebus omnibus dulcissima est, ut ait poeta, propter improbitatem quandam hominum. Quemadmodum enim homo vitiosus ingenio mobili ac mutabili est : sic ea natura quæ mutationem desiderat, mala ac vitiosa est. Non enim simplex est, neque sibi usquequaque consentiens.

9. De continentia igitur et incontinentia, de voluptate item ac dolore, quid sit eorum unumquodque, quoque modo eorum alia bona, alia mala sint, dictum est. Restat ut de amicitia dicamus.

LIBER VIII.

CAP. I.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἕποιτ' ἂν διελθεῖν· ἔστι γὰρ ἀρετή τις ἢ μετ' ἀρετῆς, ἔτι δ' ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον· ἄνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἕλοιτ' ἂν ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ πλουτοῦσι καὶ ἀρχὰς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ φίλων μάλιστ' εἶναι χρεία· τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίγνεται μάλιστα καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη καὶ σώζοιτ' ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. (2) Ἐν πενίᾳ τε καὶ ταῖς λοιπαῖς δυσ-

His autem expositis deinceps nobis de amicitia est disserendum. Etenim aut virtus quædam est amicitia, aut cum virtute conjuncta. Præterea res est ad vitam degendam maxime necessaria. Nemo enim est qui sine amicis vitam sibi optabilem esse ducat, etiamsi ceterorum bonorum omnium copia circumfluat. Nam etiam ii qui divitiis, imperiis et potentia instructi atque ornati sunt, maxime videntur amicis opus habere. Quem enim fructum afferat hujusmodi rerum prosperitas, sublata beneficentia? quæ et in amicos confertur maxime, et summis laudibus, quum in amicos usurpatur, affici solet. Aut quonam modo res lauta sine amicis custodiri incolumisque servari possit? nam quanto major est opulentia, tanto pluribus casibus et periculis exposita est. (2) Jam in paupertate ceterisque

τυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. Καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον καὶ πρεσβυτέροις πρὸς θεραπείαν καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν βοηθεῖ, τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ πρὸς τὰς καλὰς πράξεις·

σύν τε δύ' ἐρχομένω·

καὶ γὰρ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι. (3) Φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γεννήσαντι [καὶ πρὸς τὸ γεννῆσαν τῷ γεννηθέντι], οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ ἐν ὄρνισι καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ζῴων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα, καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις, ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. (4) Ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν ἢ τὴν δικαιοσύνην· ἡ γὰρ ὁμόνοια ὅμοιόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι, ταύτης δὲ μάλιστ' ἐφίενται καὶ τὴν στάσιν ἔχθραν οὖσαν μάλιστα ἐξελαύνουσιν. Καὶ φίλων μὲν ὄντων οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης, δίκαιοι δ' ὄντες προσδέονται φιλίας, καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. (5) Οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἕν τι εἶναι, καὶ ἔνιοι τοὺς αὐτοὺς οἴονται ἄνδρας ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φίλους.

[II.] (6) Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. Οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητά τινα τιθέασιν αὐτὴν καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους, ὅθεν τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι. Καὶ περὶ αὐτῶν τούτων ἀνώτερον ἐπιζητοῦσι καὶ φυσικώτερον, Εὐριπίδης μὲν φάσκων ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν, ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν πληρούμενον ὄμβρου πεσεῖν ἐς γαῖαν, καὶ Ἡράκλειτος τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι· ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις ἄλλοι τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς· τὸ γὰρ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. (7) Τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων ἀφείσθω (οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως)· ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα, οἷον πότερον ἐν πᾶσι γίνεται φιλία ἢ οὐχ οἷόντε μοχθηροὺς ὄντας φίλους εἶναι, καὶ πότερον ἓν εἶδος τῆς φιλίας ἐστὶν ἢ πλείω. Οἱ μὲν γὰρ ἓν οἰόμενοι, ὅτι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ· δέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. Εἴρηται δ' ὑπὲρ αὐτῶν ἔμπροσθεν.

rebus adversis unicum perfugium amicos esse putant. Atque etiam adolescentibus opitulatur amicitia, ne quid peccent; et senibus opportuna est, ut colantur, utque, quibus ipsi in rebus agendo non sunt propter ætatis infirmitatem, ab amicis adjuventur : ii denique quorum ætas floret, ut res magnas et præclaras gerant, amicitiis opus habent :

Namque simul duo euntes...

ita enim et ad intelligendum et ad agendum erunt paratiores. (3) Quin etiam hæc affectio videtur natura inesse iis qui procrearunt aliquid, adversus genitum, neque solum in hominibus, verum etiam in avibus plurimisque animalibus. Inest præterea et in iis quæ sunt ejusdem generis ac gentis inter se, inque hominibus maxime. Ex quo eos quos ab hominum amore φιλανθρώπους (humanos) dicimus, laudare consuevimus. Cernere etiam licet in erroribus, quam sit omnis homo homini accommodatum quiddam atque amicum. (4) Videtur autem amicitia etiam civitates continere majorique quam justitia latoribus legum curæ esse. Nam et concordiam, quæ amicitiæ simillima ac gemina est, summopere expetunt, et seditionem ei inimicam omni studio exterminant. Et si cives inter se amicitiam colant, nihil sit quamobrem justitiam desiderent. At si justi sint, tamen amicitiæ accessionem requirant. Et id quod ex omnibus juribus maxime jus est (*æquitas*), ad amicitiam videtur pertinere. (5) Neque vero necessaria solum res est, verum etiam honesta. Nam et eos laudamus, qui amicos amant, et amicorum multitudo in rebus pulchris atque honestis numeratur. Præterea nonnulli eosdem viros bonos, et amicos, esse putant.

[II.] (6) Sed de ea magna multis in rebus controversia est. Alii enim eam esse similitudinem quandam faciunt, et qui similes sunt, eosdem amicos : ex quo proverbia nata sunt : semper similem ad similem; et : graculus cum graculo : et cetera hujus generis. Alii contra, hos tales figulos (*æmulos et invidos*) inter se dicunt omnes esse. Ac de his ipsis disputationem altius et magis a natura repetunt : Euripides quidem ita loquens : « Tellus quidem imbrem amat, ubi campus aridus ob siccitatem sterilis humore indiget : cœlum at beatum quum refertum est imbribus, ardet cadendi mira in humum libidine. » Itemque Heraclitus, contrarium identidem utile esse aiens, ex rebus dissimilibus pulcherrimum concentum exsistere, et ex discordia nasci omnia. Adversantur autem his quum alii multi tum Empedocles : simile enim ejus quod simile est desiderio teneri. (7) Atque dubitationes sane eas quæ sunt rerum naturalium, missas faciamus : non enim huic disputationi conveniunt. Eas autem, quæ ad homines eorumque mores et perturbationes pertinent, videamus : quales sunt hæ : utrum inter omnes possit esse amicitia, an inter malos non possit; et : utrum sit unum genus amicitiæ, an plura. Qui enim ob eam causam unum esse putant, quia amplificationem et deminutionem recipit, non satis firmo nituntur argumento. Recipiunt enim amplificationem et deminutionem multa quæ specie et forma differunt, de quibus supra dictum est.

CAP. II.

Τάχα δ' ἂν γένοιτο περὶ αὐτῶν φανερὸν γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ· δοκεῖ γὰρ οὐ πᾶν φιλεῖσθαι ἀλλὰ τὸ φιλητόν, τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθὸν ἢ ἡδὺ ἢ χρήσιμον. Δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι δι' οὗ γίνεται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή, ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθόν τε καὶ τὸ ἡδὺ

Hæc autem fortasse plana fient, si, quid sit amabile, fuerit cognitum. Non enim omnia videntur amari, sed id dumtaxat, quod amabile est. Atque hoc videtur esse vel bonum, vel jucundum, vel utile. Utile vero videtur definiri posse, quo aliquod bonum, aut voluptas comparatur.

ὡς τέλη. (2) Πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν ἢ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν; διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοτε ταῦτα. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἡδύ. Δοκεῖ δὲ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν φιλεῖν ἕκαστος, καὶ εἶναι ἁπλῶς μὲν τἀγαθὸν φιλητόν, ἑκάστῳ δὲ τὸ ἑκάστῳ. Φιλεῖ δ' ἕκαστος οὐ τὸ ὂν αὑτῷ ἀγαθὸν ἀλλὰ τὸ φαινόμενον. Διοίσει δ' οὐδέν· ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον. (3) Τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, ἐπὶ μὲν τῇ τῶν ἀψύχων φιλήσει οὐ λέγεται φιλία· οὐ γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις, οὐδὲ βούλησις ἐκείνων ἀγαθοῦ· γελοῖον γὰρ ἴσως τῷ οἴνῳ βούλεσθαι τἀγαθά· ἀλλ' εἴπερ, σώζεσθαι βούλεται αὐτόν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ· τῷ δὲ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα. Τοὺς δὲ βουλομένους οὕτω τἀγαθὰ εὔνους λέγουσιν, ἐὰν μὴ ταὐτὸ καὶ παρ' ἐκείνου γίγνηται· εὔνοιαν γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι φιλίαν εἶναι. Ἢ προσθετέον μὴ λανθάνουσαν· πολλοὶ γάρ εἰσιν εὖνοι οἷς οὐχ ἑωράκασιν, ὑπολαμβάνουσι δὲ ἐπιεικεῖς εἶναι ἢ χρησίμους· τοῦτο δὲ ταὐτὸν κἂν ἐκείνων τις πάθοι πρὸς τοῦτον. Εὖνοι μὲν οὖν οὗτοι φαίνονται ἀλλήλοις· φίλους δὲ πῶς ἄν τις εἴποι λανθάνοντας ὡς ἔχουσιν ἑαυτοῖς; Δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ μὴ λανθάνοντας δι' ἕν τι τῶν εἰρημένων.

Itaque bonum et jucundum amabilia erunt tanquam fines. (2) Utrumnam vero id quisque diligit, quod absolute bonum est, an, quod sibi est bonum? aliquando enim hæc inter se dissentiunt. Idemque de jucundo valet. Atque videtur amare unusquisque quod sibi bonum est : esseque absolute quidem amabile ipsum bonum : cuique vero amabile id quod cuique bonum est. Amat autem unusquisque non quod sibi reapse bonum est, sed quod videtur. Neque quicquam in eo nunc quidem est discriminis. Ita enim amabile hic definietur, quod bonum esse videtur. (3) Quum sint autem tria, in quibus inest causa cur amentur, in inanimorum amatione amicitiæ nomen non usurpatur. Nam neque mutuo amant, neque illis quisquam vult bene evenire. Rideatur enim fortasse, si quis dicat, se vino bene evenire velle; nisi si conservari illud velit eo, ut ipse illo fruatur. Atqui amico bene cupere ejus causa, non sua, aiunt oportere. Qui autem ita amico volunt bene evenire, eos benevolos appellant, dummodo non idem etiam ab illo referatur. Benevolentiam enim inter aliquos mutuam amicitiam esse perhibent. Addendumne vero est et illud : non occultam neque incognitam? Multi enim eos quos nunquam viderunt, benevolentia complectuntur, quia viros bonos esse, aut sibi utiles fore existimant. Eodem modo illorum quoque aliquis in hunc *colentem illum* affectus esse potest. Inter hos igitur benevolentia intercedere videtur : sed amicos quomodo quispiam eos dicat, quorum alter de alterius in se animo nihil explorati habet? Ergo ut sint amici, et eos oportet se mutuo benevolentia comprehendere, velleque alterum alteri bona evenire, ita, ut hoc utrique sit cognitum, propter unum aliquod eorum quæ dicta sunt.

CAP. III.

Διαφέρει δὲ ταῦτα ἀλλήλων εἴδει· καὶ αἱ φιλήσεις ἄρα καὶ αἱ φιλίαι. Τρία δὴ τὰ τῆς φιλίας εἴδη, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καθ' ἕκαστον γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις οὐ λανθάνουσα. Οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους βούλονται τἀγαθὰ ἀλλήλοις ταύτῃ ᾗ φιλοῦσιν. Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους οὐ καθ' αὑτοὺς φιλοῦσιν, ἀλλ' ᾗ γίγνεταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονήν· οὐ γὰρ τῷ ποιούς τινας εἶναι ἀγαπῶσι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἡδεῖς αὑτοῖς. (2) Οἵ τε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες διὰ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν στέργουσι, καὶ οἱ δι' ἡδονὴν διὰ τὸ αὑτοῖς ἡδύ, καὶ οὐχ ᾗ ὁ φιλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ᾗ χρήσιμος ἢ ἡδύς. Κατὰ συμβεβηκός τε δὴ αἱ φιλίαι αὗταί εἰσιν· οὐ γὰρ ᾗ ἐστὶν ὅσπερ ἐστὶν ὁ φιλούμενος, ταύτῃ φιλεῖται, ἀλλ' ᾗ πορίζουσιν οἱ μὲν ἀγαθόν τι οἱ δ' ἡδονήν. (3) Εὐδιάλυτοι δὴ αἱ τοιαῦταί εἰσι, μὴ διαμενόντων αὐτῶν ὁμοίων· ἐὰν γὰρ μηκέτι ἡδεῖς ἢ χρήσιμοι ὦσι, παύονται φιλοῦντες. Τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλο γίγνεται. Ἀπολυθέντος οὖν δι' ὃ φίλοι ἦσαν, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, ὡς οὔσης τῆς φιλίας πρὸς ἐκεῖνα. (4) Μάλιστα δ' ἐν τοῖς πρεσβύταις ἡ τοιαύτη δοκεῖ φιλία γίνεσθαι (οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον), καὶ τῶν ἐν ἀκμῇ καὶ νέων ὅσοι τὸ συμφέρον διώκουσιν. Οὐ πάνυ δ' οἱ τοιοῦτοι οὐδὲ συζῶσι μετ' ἀλλήλων· ἐνίοτε γὰρ οὐδ' εἰσὶν ἡδεῖς· οὐδὲ δὴ προσδέονται τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, ἐὰν μὴ ὠφέλιμοι ὦσιν· ἐπὶ τοσοῦτον γάρ εἰσιν ἡδεῖς ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσιν ἀγαθοῦ. Εἰς ταύτας δὲ καὶ τὴν ξενικὴν τιθέασιν. (5) Ἡ δὲ τῶν νέων φιλία δι' ἡδονὴν εἶναι δοκεῖ· κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὑτοῖς καὶ τὸ παρόν· τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα. Διὸ ταχέως γίγνονται φίλοι καὶ παύονται· ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει, τῆς δὲ τοιαύτης ἡδονῆς ταχεῖα ἡ μεταβολή. Καὶ ἐρωτικοὶ δ' οἱ νέοι· κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἡδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς· διόπερ φιλοῦσι καὶ ταχέως παύονται, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες. Συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται· γίγνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ φιλίαν οὕτως.

Sed quum hæc tria, quæ amari solere dicimus, genere inter se differant : amationes quoque differunt, et amicitiæ. Sunt igitur tria amicitiæ genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent. Est enim sua cujusque generis amatio et mutua, et eadem non incognita. Jam vero, qui inter se amant, alter alteri omnia bene evenire volunt, qua amant. Atque ii quidem qui utilitatis causa amant inter se, non propter se, neque sua causa inter se amant : sed qua quidplam boni alteri ab altero proficiscitur. Eorum deinde qui propter voluptatem amicitiam inter se compararunt, similis ratio est. Non enim facetos propterea diligimus, quia cujusdam modi sunt : sed quia nos delectant. (2) Itaque et qui utilitatis causa amici sunt, propter id quod ipsis bonum est, diligunt ; et illi quos voluptas ad amandum excitat, amicitiam jucundo metiuntur : nec is qui amatur, qua est, amatur, sed qua utilis aut jucundus est. Denique ex eventu solum constant hæ amicitiæ. Non enim qua est is qui diligitur, qualis est, amatur; sed qua alteri utilitatem aliquam præbent, alteri voluptatem. (3) Quocirca facile tales amicitiæ dirimuntur, quum ii, inter quos sunt, similes non permaneant. Nam si non amplius sint jucundi aut utiles, desinunt amari. Utile porro non idem permanet, sed aliud alias efficitur. Itaque eo, quod amicitiam contraxerat, dissoluto, amicitia quoque dissolvitur : quippe quum amicitiæ tales ab istis dependeant. (4) Atque hujus generis amicitia maxime in senibus cernitur; (non enim, qui hac ætate sunt, in amicitiis jucundum sequuntur, sed utile;) et in juvenibus quoque et ætate provectis hujusmodi, qui emolumento ducuntur. Non autem admodum tales societate vitæ inter se conjunguntur. Nam et minime jucundi aliquando sunt : et vero si commoda nulla concilient, consuetudine illorum nihil est opus. Nam tantisper sese jucundos præbent, quamdiu se commodum aliquid consecuturos esse sperant. Atque in hoc genere hospitalis quoque amicitia locatur. (5) Juvenum autem amicitia voluptatis causa comparari videtur. Nam quum affectibus animi in vita hi obtemperent, quod sibi jucundum, quodque præsens est, sequuntur maxime. Mutata vera ætate mutantur et ea quæ sunt jucunda. Idcirco celeriter et amici fiunt, et amare desinunt. Nam eorum amicitia, una cum eo quod eis jucundum est, vertitur. Talis autem voluptas conversionem celerem habet. Ad amores quoque proclives sunt adolescentes. Nam magna ex parte amorum conjunctio perturbatione animi continetur, et causam habet voluptatem. Amant igitur, citoque amandi finem faciunt, ita ut sæpe uno et eodem die mutent. Volunt autem hi totos dies una traducere vitæque societate conjungi : ejusmodi enim illorum amicitiæ natura atque conditio est.

[IV.] (6) Τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· οὗτοι γὰρ τἀγαθὰ ὁμοίως βούλονται ἀλλήλοις, ᾗ ἀγαθοί· ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὑτούς. Οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις ἐκείνων ἕνεκα μάλιστα φίλοι· δι' αὑτοὺς γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός· διαμένει οὖν ἡ τούτων φιλία ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν, ἡ δ' ἀρετὴ μόνιμον. Καὶ ἔστιν ἑκάτερος ἁπλῶς ἀγαθὸς καὶ τῷ φίλῳ· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ καὶ ἀλλήλοις ὠφέλιμοι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς· καὶ γὰρ ἁπλῶς οἱ ἀγαθοὶ ἡδεῖς καὶ ἀλλήλοις· ἑκάστῳ γὰρ καθ' ἡδονήν εἰσιν αἱ οἰκεῖαι πράξεις καὶ αἱ τοιαῦται, τῶν ἀγαθῶν δὲ αἱ αὐταὶ ἢ ὅμοιαι. (7) Ἡ τοιαύτη δὲ φιλία μόνιμος εὐλόγως ἐστίν· συνάπτει γὰρ ἐν αὐτῇ πάνθ' ὅσα τοῖς φίλοις δεῖ ὑπάρχειν. Πᾶσα γὰρ φιλία δι' ἀγαθόν ἐστιν ἢ δι' ἡδονήν, ἢ ἁπλῶς ἢ τῷ φιλοῦντι, καὶ καθ' ὁμοιότητά τινα· ταύτῃ δὲ πάνθ' ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καθ' αὑτούς· ταύτῃ γὰρ ὅμοιοι καὶ τὰ λοιπά, τό τε ἁπλῶς ἀγαθὸν καὶ ἡδὺ ἁπλῶς ἐστίν. Μάλιστα δὲ ταῦτα φιλητά, καὶ τὸ φιλεῖν δὲ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα καὶ ἀρίστη. (8) Σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι· ὀλίγοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι. Ἔτι δὲ προσδεῖται χρόνου καὶ συνηθείας· κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι· οὐδ' ἀποδέξασθαι δὴ πρότερον οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἂν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητὸς καὶ πιστευθῇ. (9) Οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦντες βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ καὶ φιλητοί, καὶ τοῦτ' ἴσασιν· βούλησις μὲν οὖν ταχεῖα φιλίας γίνεται, φιλία δ' οὔ.

[IV.] (6) Perfecta vero amicitia est virorum bonorum et virtute similium. Hi enim se mutuo similiter bonis affici volunt, qua sunt boni : boni autem sunt per se. Jam qui bona amicis optant eorum gratia, maxime sunt amici. Sunt enim hoc animo per se, non ex eventu. Manet igitur horum amicitia tamdiu, quamdiu boni sunt : (virtus autem diuturna quædam res est :) estque uterque et simpliciter absoluteque bonus, et amico. Nam viri boni et absolute boni sunt, et inter se utiles; itemque jucundi : quandoquidem boni, et absolute jucundi, et inter se jucundi sunt. Voluptati enim sunt suæ cuique actiones, et quæcumque sunt ejusdem modi : bonorum autem eædem aut similes sunt actiones. (7) Talis porro amicitia merito firma ac stabilis est. Omnia enim concurrunt in ea quæ in amicis esse debent. Nam omnem amicitiam bonum aliquod contrahit, vel voluptas, et utrumque horum vel absolute, vel ei qui amat : spectaturque similitudine quadam. In hac autem ei insunt omnia quæ jam dicta sunt per se. Nam hac parte similes, etiam ceteris rebus inter se sunt similes, atque etiam quod absolute bonum est, id absolute quoque est jucundum. Maxime itaque amabilia sunt hæc, et amare ipsum, ipsaque amicitia, quæ inter tales est, maxime omnium amicitia, eademque optima. (8) Ceterum fieri aliter non potest, quam ut raræ sint tales amicitiæ. Magna est enim talium virorum paucitas. Præterea tempore et consuetudine vitæ opus est. Verum enim illud proverbium est, multos modios salis una edendos, ut homines inter se norint : neque quemquam in amicitiam recipere oportet, neque ullos inter se amicos esse, priusquam alter alteri dignus, qui ametur, dignusque, cui fides habeatur, visus fuerit. (9) Qui vero cito ea quæ amicitiæ propria sunt, inter se faciunt, amici illi quidem esse volunt, sed non sunt tamen, nisi etiam digni sint qui amentur, idque habeant exploratum. Atque amicitiæ conciliandæ voluntas repente exsistere sane potest : at non ipsa etiam amicitia.

CAP. [V.]

Αὕτη μὲν οὖν καὶ κατὰ τὸν χρόνον καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ τελεία ἐστί, καὶ κατὰ πάντα ταὐτὰ γίνεται καὶ ὅμοια ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου, ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν· ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ ὁμοίωμα ταύτης ἔχει· καὶ γὰρ οἱ ἀγαθοὶ ἡδεῖς ἀλλήλοις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον· καὶ γὰρ τοιοῦτοι ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί. Μάλιστα δὲ καὶ ἐν τούτοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ αὐτὸ γίγνηται παρ' ἀλλήλων, οἷον ἡδονή, καὶ μὴ μόνον οὕτως ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, οἷον τοῖς εὐτραπέλοις, καὶ μὴ ὡς ἐραστῇ καὶ ἐρωμένῳ· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἥδονται οὗτοι, ἀλλ' ὁ μὲν ὁρῶν ἐκεῖνον, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ· ληγούσης δὲ τῆς ὥρας ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει· τῷ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡδεῖα ἡ ὄψις, τῷ δ' οὐ γίνεται ἡ θεραπεία. Πολλοὶ δ' αὖ

Hæc igitur et tempore et reliquis rebus perfecta est, et in omnibus eadem et similia fiunt alteri ab altero : id quod in amicis esse debet. At vero illa quæ jucundi causa comparatur amicitia huic similis est : nam etiam boni viri inter se jucundi sunt. Itemque ea quam utilitas emolumentumque conflavit : tales enim sunt inter se boni viri. Maxime autem etiam in his amicitiæ permanent, quum par pari inter se referunt, verbi gratia, voluptatem : imo quum non hoc modo, sed voluptatem etiam ex uno eodemque genere, ut fit inter urbanos ac facetos, non ut fit inter amatorem eumque qui amatur. Non enim iisdem rebus hi delectantur, sed amator illius aspectu, is vero qui amatur, amatoris erga se studio et observantia. Porro ætate deflorescente interdum evanescit etiam amicitia. Illi enim ejus qui amatur conspectus desinit esse jucundus; hic ab illo non amplius colitur neque observatur. At multi tamen horum in amici-

διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες. (2) Οἱ δὲ μὴ τὸ ἡδὺ ἀντικαταλλαττόμενοι ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς καὶ εἰσὶν ἧττον φίλοι καὶ διαμένουσιν. Οἱ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι ἅμα τῷ συμφέροντι διαλύονται· οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. Δι' ἡδονὴν μὲν οὖν καὶ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ φαύλους ἐνδέχεται φίλους εἶναι ἀλλήλοις, καὶ ἐπιεικεῖς φαύλοις καὶ μηδέτερον ὁποιῳοῦν, δι' αὑτοὺς δὲ δῆλον ὅτι μόνους τοὺς ἀγαθούς· οἱ γὰρ κακοὶ οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μή τις ὠφέλεια γίγνοιτο. (3) Καὶ μόνη δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητός ἐστιν· οὐ γὰρ ῥᾴδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ ὑπ' αὐτῶν δεδοκιμασμένου. Καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδέποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλίᾳ ἀξιοῦται. Ἐν δὲ ταῖς ἑτέραις οὐδὲν κωλύει τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι. (4) Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λέγουσι φίλους καὶ τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, ὥσπερ αἱ πόλεις (δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γίνεσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος), καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους στέργοντας, ὥσπερ οἱ παῖδες, ἴσως λέγειν μὲν δεῖ καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους, εἴδη δὲ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρώτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ᾗ ἀγαθοί, τὰς δὲ λοιπὰς καθ' ὁμοιότητα· ᾗ γὰρ ἀγαθόν τι καὶ ὅμοιον, ταύτῃ φίλοι· καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ ἀγαθὸν τοῖς φιληδέσιν. (5) Οὐ πάνυ δ' αὗται συνάπτουσιν, οὐδὲ γίνονται οἱ αὐτοὶ φίλοι διὰ τὸ χρήσιμον καὶ διὰ τὸ ἡδύ· οὐ γὰρ πάνυ συνδυάζεται τὰ κατὰ συμβεβηκός.

[VI.] (6) Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας νενεμημένης οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες, οἱ δ' ἀγαθοὶ δι' αὑτοὺς φίλοι· ᾗ γὰρ ἀγαθοί. Οὗτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι, ἐκεῖνοι δὲ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ τῷ ὡμοιῶσθαι τούτοις.

tia permanent, si consuetudine vitæ adhibita mores dilexerint; quum sint videlicet inter se moribus similes. (2) Qui autem in amoribus non pro jucunditate recipiunt mutuam jucunditatem, sed jucundum utili permutant, quum minus amici sunt, tum minus diu in eadem inter se voluptate permanent. Qui vero utilitatis causa sunt amici, utilitate sublata dirimuntur. Non enim se mutuo amabant, sed emolumentum. Propter voluptatem ergo atque utilitatem et malis inter se, et bonis cum malis, et neutris cum qualibuscumque amicitia intercedere potest : sed propter se nimirum amici sunt inter se soli viri boni. Mali enim familiaritate mutua non delectantur, nisi aliquam utilitatem alter ab altero percipiat. (3) Ad hæc vero sola bonorum virorum amicitia criminationibus et calumniis vacat. Non enim facile est quidquam alicui credere de eo quem ipse diu probaris ac spectaris. Præterea fides habetur horum alteri ab altero maxime; summaque ab utroque diligentia adhibetur, ne alteri ab altero injuria inferatur; ceteraque omnia in his insunt, quæ vera amicitia postulat. In aliis autem sodalitatibus nihil prohibet quominus hujusmodi mala incidant. (4) Quoniam enim homines amicos appellant etiam eos qui utilitate ad amandum ducuntur, ut civitates (inter civitates enim utilitatis causa societates bellicæ contrahi videntur), et eos item, qui voluptate, ut pueri : fortasse amicos dici oportet etiam a nobis tales, sed plura poni amicitiæ genera. Ac primo sane loco et proprie amicitiam nominare oportuerit eam, quæ est inter bonos, qua boni sunt : reliquas vero ex similitudine. Amici enim sunt ea ratione, qua est in eis boni quidpiam, et aliquid simile. Jucundum enim bona quædam res est iis qui rebus jucundis ducuntur. (5) Non autem facile fit ut hæ amicitiæ copulatæ reperiantur, neque inter eosdem amicitia utilitate et voluptate jungitur. Nam non admodum copulantur quæ sunt per accidens.

[VI.] (6) Quum sit autem in hæc genera amicitia distributa, mali quidem propter voluptatem aut utilitatem inter se erunt amici, quando sunt hac ratione inter se similes : boni autem propter se amici futuri sunt. Qua enim boni sunt, ea ratione sunt similes. Itaque hi quidem absolute sunt amici, illi vero ex eventu et eo quod his sunt assimiles.

CAP. V. [VI.]

Ὥσπερ δ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν καθ' ἕξιν οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας· οἱ μὲν γὰρ συζῶντες χαίρουσιν ἀλλήλοις καὶ πορίζουσι τἀγαθά, οἱ δὲ καθεύδοντες ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις οὐκ ἐνεργοῦσι μέν, οὕτω δ' ἔχουσιν ὥστ' ἐνεργεῖν φιλικῶς· οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. Ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται, καὶ τῆς φιλίας δοκεῖ λήθην ποιεῖν· ὅθεν εἴρηται,

πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

(2) Οὐ φαίνονται δ' οὔθ' οἱ πρεσβῦται οὔθ' οἱ στρυφνοὶ φιλικοὶ εἶναι· βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς, οὐδεὶς δὲ δύναται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ οὐδὲ τῷ μὴ ἡδεῖ· μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν, ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος. (3) Οἱ δ' ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δέ, εὔνοις ἐοίκασι μᾶλλον ἢ φίλοις. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων ὡς τὸ συζῆν· ὠφελείας μὲν γὰρ οἱ ἐνδεεῖς ὀρέγονται, συνημερεύειν

Quemadmodum autem in virtutibus alii habitu, alii re et energia boni nominantur, sic res habet et in amicitia. Alii enim quum mutua vitæ consuetudine et convictu sese oblectant, tum utilitates alter alteri suppeditant : alii vero aut dormientes, aut locorum intervallo disjuncti amicitiæ muneribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint. Locorum enim intervalla non dirimunt simpliciter amicitiam, sed functionem. Quodsi tamen diuturna fuerit absentia, efficere videtur ut amicitiam quoque inobscuret oblivio. Ex quo dici solet :

Fœdus amicitiæ diuturna silentia solvunt.

(2) Ceterum videntur nec senes, nec austeri ad amicitiam esse idonei. Nam apud eos non multum loci voluptati relictum est. Nemo autem neque cum eo qui gravis ac molestus est, neque cum eo in quo nihil est jucundi, quotidianæ vitæ usu frui potest. Dolorem enim maxime fugere et jucunditatem expetere videtur natura. (3) Qui vero quum inter se neutiquam abhorreant, sed probentur alter alteri, non tamen vitæ usu devinciuntur, benevolis quam amicis sunt similiores. Nihil est enim amicorum tam proprium, quam vitæ societate conjungi. Nam utilitatem quidem egentes expetunt; vitæ autem consuetudinem etiam

δὲ καὶ οἱ μακάριοι· μονώταις μὲν γὰρ εἶναι τούτοις ἥκιστα προσήκει. Συνδιάγειν δὲ μετ' ἀλλήλων οὐκ ἔστι μὴ ἡδεῖς ὄντας μηδὲ χαίροντας τοῖς αὐτοῖς, ὅπερ ἡ ἑταιρικὴ δοκεῖ ἔχειν.

[VII.] (4) Μάλιστα μὲν οὖν ἐστὶ φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται· δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ ἡδύ, ἑκάστῳ δὲ τὸ αὐτῷ τοιοῦτον· ὁ δ' ἀγαθὸς τῷ ἀγαθῷ δι' ἄμφω ταῦτα. (5) Ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει, ἡ δὲ φιλία ἕξει· ἡ γὰρ φίλησις οὐχ ἧττον πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν, ἀντιφιλοῦσι δὲ μετὰ προαιρέσεως, ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ' ἕξεως. Καὶ τἀγαθὰ βούλονται τοῖς φιλουμένοις ἐκείνων ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος ἀλλὰ καθ' ἕξιν. Καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν φιλοῦσιν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γινόμενος ἀγαθὸν γίνεται ᾧ φίλος. Ἑκάτερος οὖν φιλεῖ τε τὸ αὑτῷ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βουλήσει καὶ τῷ εἴδει· λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. Μάλιστα δὴ τῇ τῶν ἀγαθῶν ταῦθ' ὑπάρχει.

divites ac beati. Solitaria enim vita his minime omnium convenit. Atqui una vivere non possunt, qui nec jucundi inter se sunt, nec iisdem rebus delectantur : hoc enim certe sodalitas videtur habere proprium.

[VII.] (4) Est itaque amicitia maxime omnium illa, quæ bonorum est, ut sæpius jam dictum est. Nam quum id amabile et optabile videatur quod absolute bonum aut jucundum est; et vero quum id cuique amabile sit, quod ei tale est : vir bonus viro bono propter horum utrumque amabilis est. (5) Videtur autem amatio affectui similis esse; habitui amicitia. Amatio enim non minus res inanimes complectitur, quam alias : redamare autem conjunctum est cum consilio, quod ab habitu proficiscitur. Præterea tales bonis affici volunt eos quos amant, illorum causa, non secundum affectionem, sed ex habitu. Ad hæc qui amicum diligunt, id quod sibi bono est, diligunt. Nam vir bonus, amicus alicui factus, ei ipsi, cui amicus est, bonum est. Uterque igitur quum id quod sibi bono est, diligit, tum par pari etiam refert, voluntati alterius et generi meritorum. Nam vulgo dici solet, æqualitatem amicitiam esse. Maxime vero in amicitia virorum bonorum hæc insunt.

CAP. VI. [IX.]

Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσιν· ταῦτα γὰρ δοκεῖ μάλιστ' εἶναι φιλικὰ καὶ ποιητικὰ φιλίας. Διὸ νέοι μὲν γίνονται φίλοι ταχύ, πρεσβῦται δ' οὔ· οὐ γὰρ γίγνονται φίλοι οἷς ἂν μὴ χαίρωσιν· ὁμοίως δ' οὐδ' οἱ στρυφνοί. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εὖνοι μέν εἰσιν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ τἀγαθὰ καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰς χρείας· φίλοι δ' οὐ πάνυ εἰσὶ διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις, ἃ δὴ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ φιλικά. (2) Πολλοῖς δ' εἶναι φίλον κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδ' ἐρᾶν πολλῶν ἅμα· ἔοικε γὰρ ὑπερβολῇ, τὸ τοιοῦτο δὲ πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι, πολλοὺς δ' ἅμα τῷ αὐτῷ ἀρέσκειν σφόδρα οὐ ῥᾴδιον, ἴσως δ' οὐδ' ἀγαθοῖς εἶναι. (3) Δεῖ δὲ καὶ ἐμπειρίαν λαβεῖν καὶ ἐν συνηθείᾳ γενέσθαι, ὃ παγχάλεπον. Διὰ τὸ χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἡδὺ πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι. (4) Τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε φιλίᾳ ἡ διὰ τὸ ἡδύ, ὅταν ταὐτὰ ὑπ' ἀμφοῖν γίγνηται καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις ἢ τοῖς αὐτοῖς, οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι· μᾶλλον γὰρ ἐν ταύταις τὸ ἐλευθέριον. Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ἀγοραίων. Καὶ οἱ μακάριοι δὲ χρησίμων μὲν οὐδὲν δέονται, ἡδέων δέ· συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι, τὸ δὲ λυπηρὸν ὀλίγον μὲν χρόνον φέρουσιν, συνεχῶς δ' οὐθεὶς ἂν ὑπομείναι, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη· διὸ τοὺς φίλους ἡδεῖς ζητοῦσιν. Δεῖ δ' ἴσως καὶ ἀγαθοὺς τοιούτους ὄντας, καὶ ἔτι αὐτοῖς· οὕτω γὰρ ὑπάρξει αὐτοῖς ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις. (5) Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσὶ χρήσιμοι καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ· οὔτε γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλά, ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους τοῦ ἡδέος ἐφιέμενοι, τοὺς δὲ δεινοὺς πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν·

Inter austeros tamen et senes eo minus amicitia conciliatur, quo ipsi sunt difficiliores, minusque hominum congressu et sermone delectantur : hæc enim et propria sunt amicitiæ maxime, et ad eam conglutinandam plurimum valent. Itaque cito fiunt juvenes amici : senes non item. Non enim fieri solemus iis amici, quibus non delectamur. Similiter neque acerbi tristesque natura. Sed tales homines sane benevoli inter se esse possunt : (bene enim alter alteri volunt omnia evenire, præstoque adsunt sibi, adeoque occurrunt in re necessaria :) sed non admodum sunt amici, quia neque intercedat vitæ quotidianæ consuetudo, neque alter alterius moribus delectetur, quæ maxime videntur amicitiæ convenire. (2) Jam quod ad perfectam amicitiam attinet, ea uni cum multis intercedere non potest. Nam illa naturam sapit ejus quod est ὑπερβολή sive excellentia : tale autem erga unum modo est. Ad hæc multos uno tempore uni vehementer placere haud facile est, ac fortasse neque multis bonos esse. (3) Denique periculum facere et consuetudine cum eis conjungi oportet, quod est omnium difficillimum. At vero propter utilitatem et jucunditatem ut quis multis placeat, fieri potest. Nam et hujus generis hominum magna copia est; et obsequia illa non desiderant longum tempus. (4) Harum autem duarum ea magis amicitiæ similitudinem gerit, quæ jucundi causa instituta est, quum eadem ab altero alteri præstantur, et alter altero delectatur, aut uterque eisdem : quales amicitiæ juvenum sunt. Magis enim elucet in his ingenium quoddam liberale. At ea quæ propter utile comparatur, forensis turbæ est. Jam et illud constat, divites ac beatos non utiles, sed jucundos amicos desiderare. Vivere enim cum aliquibus volunt. Ad hæc dolorem ac molestiam etiamsi modico tempore ferunt, perpetuo tamen nemo sustineat : imo ne ipsum quidem bonum, si ei molestum sit. Itaque jucundos amicos quærunt. Sed oportet, opinor, etiam bonos quærere ad amicitiam homines suaves, nec solum absolute, sed etiam ipsis. Sic enim eis illa suppetent, quibus amici instructi esse debent. (5) Qui vero in imperiis versantur, hi distinctis amicis uti videntur. Alii enim sunt eis utiles; alii suaves ac jucundi. Nam in uno ambo ista inesse haud facile contingit. Neque enim quærunt jucundos cum virtute, neque utiles ad honesta. Sed qua jucundum spectatur, eos quærunt qui sint faceti atque urbani : qua vero utile, eos qui sint sollertes ad imperata efficienda : quæ res fere nunquam in uno et eodem repe-

ταῦτα δ' οὐ πάνυ γίνεται ἐν τῷ αὐτῷ. (6) Ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται ὅτι ὁ σπουδαῖος· ἀλλ' ὑπερέχοντι οὐ γίνεται ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται· εἰ δὲ μή, οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον ὁ ὑπερεχόμενος. Οὐ πάνυ δ' εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι.

[VIII.] (7) Εἰσὶ δ' οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ γίγνεται ἀπ' ἀμφοῖν καὶ βούλονται ἀλλήλοις, ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, οἷον ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας. Ὅτι δ' ἧττον εἰσὶν αὗται φιλίαι καὶ μένουσιν, εἴρηται. Δοκοῦσι δὲ καὶ δι' ὁμοιότητα καὶ ἀνομοιότητα ταὐτοῦ εἶναί τε καὶ οὐκ εἶναι φιλίαι· καθ' ὁμοιότητα γὰρ τῆς κατ' ἀρετὴν φαίνονται φιλίαι (ἡ μὲν γὰρ τὸ ἡδὺ ἔχει, ἡ δὲ τὸ χρήσιμον, ταῦτα δ' ὑπάρχει κἀκείνῃ), τῷ δὲ τὴν μὲν ἀδιάβλητον καὶ μόνιμον εἶναι, ταύτας δὲ ταχέως μεταπίπτειν ἄλλοις τε διαφέρειν πολλοῖς, οὐ φαίνονται φιλίαι δι' ἀνομοιότητα ἐκείνης.

riuntur. (6) Quod autem jucundum simul et utilem esse eum diximus, qui sit vir bonus, sciendum et illud est, homini dignitate ac potentia præstanti talem non facile fieri amicum, nisi etiam ille potentia præstans virtute superetur. Nam si id non fiat, non æquatur proportione cum illo præstantiore is qui superatur potentia. Admodum autem raro tales homines reperiri solent.

[VIII.] (7) Atque illæ sane amicitiæ, quas proximo loco diximus, in æqualitate positæ sunt. Eadem enim ab utroque præstantur, estque mutua inter ipsos voluntas : aut certe aliud alio commutatur : verbi gratia, utilitate voluptas. Interea tamen et minus esse has amicitias, minusque diu permanere sciendum, ut dictum est. Sed videntur etiam propter similitudinem simul ac dissimilitudinem ad veram illam et esse amicitiæ et non esse. Ex similitudine enim ejus amicitiæ, quæ virtute constat, amicitiæ similitudinem gerunt. Inest enim in altera jucundum, utile in altera : quæ ipsa insunt etiam in illa. Eo autem, quod illa criminationum expers est et firma pæne ad perpetuitatem; hæ autem celeriter intercidunt, aliisque multis rebus differunt, non habent speciem amicitiæ, propter hanc ab illa dissimilitudinem.

CAP. VII. [VIII.]

Ἕτερον δ' ἐστὶ φιλίας εἶδος τὸ καθ' ὑπεροχήν, οἷον πατρὶ πρὸς υἱὸν καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον. Διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι πρὸς τέκνα καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους, ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱὸν καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα, οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα. Ἑτέρα γὰρ ἑκάστῳ τούτων ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον, ἕτερα δὲ καὶ δι' ἃ φιλοῦσιν· ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι. (2) Ταὐτὰ μὲν δὴ οὔτε γίγνεται ἑκατέρῳ παρὰ θατέρου οὔτε δεῖ ζητεῖν· ὅταν δὲ γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ ἃ δεῖ τοῖς γεννήσασι, γονεῖς δὲ υἱέσιν ἃ δεῖ τοῖς τέκνοις, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία. Ἀνάλογον δ' ἐν πάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις καὶ τὴν φίλησιν δεῖ γίνεσθαι, οἷον τὸν ἀμείνω μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως· ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίγνηται, τότε γίγνεταί πως ἰσότης, ὃ δὴ τῆς φιλίας εἶναι δοκεῖ.

Aliud autem amicitiæ genus est, secundum excellentiam : veluti quæ patri intercedit cum filio, seni cum juvene, viro cum uxore, omni denique qui præest, cum eo qui imperio parere debet : quæ quidem inter se ipsas quoque differunt. Non est enim eadem parentum cum liberis, atque eorum qui præsunt, cum subjectis : sed neque eadem patris cum filio, quæ filii cum patre; neque eadem viri cum uxore, quæ uxoris cum viro. Alia enim cujusque horum virtus est, aliud opus, alia denique quæ ad amandum incitant. Ex quo sequitur, diversas quoque esse tam amationes, quam amicitias. (2) Sane eadem ut horum utrique ab altero præstentur, id neque accidit neque est postulandum. Quum vero iis qui procrearunt, ea quæ parentibus debentur, liberi tribuunt, vicissimque filiis parentes, quæ debentur liberis : tum firma et æquabilis talis amicitia futura est. Ceterum in omnibus iis amicitiis, quæ in excellentia positæ sunt, amatio debet esse æqualitas proportionis, ut scilicet is qui potior est, ametur magis quam amet; et is qui plus utilitatis affert. Idemque de ceteris singulatim similiter dici poterit. Quum enim amatio fit pro dignitate, tum quodammodo exsistit æqualitas : id quod amicitiæ proprium esse existimatur.

[IX.] (3) Οὐχ ὁμοίως δὲ τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ φαίνεται ἔχειν· ἔστι γὰρ ἐν μὲν τοῖς δικαίοις ἴσον πρώτως τὸ κατ' ἀξίαν, τὸ δὲ κατὰ ποσὸν δευτέρως, ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ τὸ μὲν κατὰ ποσὸν πρώτως, τὸ δὲ κατ' ἀξίαν δευτέρως. (4) Δῆλον δ', ἐὰν πολὺ τὸ διάστημα γίγνηται ἀρετῆς ἢ κακίας ἢ εὐπορίας ἤ τινος ἄλλου· οὐ γὰρ ἔτι φίλοι εἰσίν, ἀλλ' οὐδ' ἀξιοῦσιν. Ἐμφανέστατον δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῶν θεῶν· πλεῖστον γὰρ οὗτοι πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσιν. Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων· οὐδὲ γὰρ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις οἱ μηδενὸς ἄξιοι. (5) Ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις οὐκ ἔστιν ὁρισμός, ἕως τίνος οἱ φίλοι· πολλῶν γὰρ ἀφαιρουμένων ἔτι μένει, πολὺ δὲ χωρισθέντος, οἷον τοῦ θεοῦ, οὐκέτι. (6) Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, μή ποτ' οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ

[IX.] (3) Non ita porro se habet in rebus justis, ut in amicitia æqualitas. Etenim in rebus justis primo loco ponitur æqualitas ea, quæ censetur dignitatis ac meriti comparatione; secundo ea, quæ æqualitate quantitatis definitur. In amicitia contra primo loco statuitur id æquale, quod est magnitudinis; secundo id, quod est dignitatis seu meriti. (4) Idque ex eo perspici potest, quod est, si magna sit virtutis, aut vitii, aut copiæ, aut alius alicujus rei distantia. Non enim jam tum amici sunt : imo ne debere quidem se amicos esse judicant alterorum. Idque in diis maxime apparet. Omnibus enim bonis ii longe antecellunt. Perspicuum idem est etiam in regibus. Nam ne ad eorum quidem etiam amicitiam aspirare audent ii qui multo sunt inferiores : ut neque præstantissimorum aut sapientissimorum virorum amicitiam expetunt contemptissimi homines. (5) Sane constitui in his subtiliter certus terminus non potest, quatenus subsistere amicitia possit. Nam si vel multa ab altero detrahantur, manet tamen etiam tum amicitia. At vero si penitus etiam separentur, ut homo a deo, non jam manet. (6) Ex quo etiam quæri solet, velintne amicos amici bonis quammaximis affici (verbi gratia deos esse) :

μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, οἷον θεοὺς εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἔτι φίλοι ἔσονται αὐτοῖς· οὐδὲ δὴ ἀγαθά· οἱ γὰρ φίλοι τἀγαθά. Εἰ δὴ καλῶς εἴρηται ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ βούλεται τἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα, μένειν ἂν δέοι οἷός ποτ' ἐστὶν ἐκεῖνος· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται τὰ μέγιστα ἀγαθά· ἴσως δ' οὐ πάντα· αὑτῷ γὰρ μάλισθ' ἕκαστος βούλεται τἀγαθά.

non enim jam amicos eis futuros esse tales : igitur non optant bona : quum amici amicis optent bona. Quodsi recte dicitur, suo quemque amico bona optare illius causa, profecto talis ut maneat oportet, qualis est alter ille. Sane, ut homini, maxima bona optare ac velle poterit : sed fortasse ne sic quidem omnia. Sibi enim maxime vult quisque bona evenire.

CAP. VIII. [IX.]

Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ φιλεῖν, διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί· ὑπερεχόμενος γὰρ φίλος ὁ κόλαξ, ἢ προσποιεῖται τοιοῦτος εἶναι καὶ μᾶλλον φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι. Τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται. (2) Οὐ δι' αὑτὸ δ' ἐοίκασιν αἱρεῖσθαι τὴν τιμήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις τιμώμενοι διὰ τὴν ἐλπίδα· οἴονται γὰρ τεύξεσθαι παρ' αὐτῶν, ἄν του δέωνται· ὡς δὴ σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ. Οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν καὶ εἰδότων ὀρεγόμενοι τιμῆς βεβαιῶσαι τὴν οἰκείαν δόξαν ἐφίενται περὶ αὑτῶν· χαίρουσι δὴ ὅτι εἰσὶν ἀγαθοί, πιστεύοντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει. Τῷ φιλεῖσθαι δὲ καθ' αὑτὸ χαίρουσιν· διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία καθ' αὑτὴν αἱρετὴ εἶναι. (3) Δοκεῖ δ' ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι εἶναι. Σημεῖον δ' αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι· ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται, ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας, καὶ αὐταὶ φιλοῦσιν αὐτούς, κἂν ἐκεῖνοι μηδὲν ὧν μητρὶ προσήκει ἀπονέμωσι διὰ τὴν ἄγνοιαν.

Vulgus vero hominum honoris studio malle videtur amari quam amare. Itaque multo maximæ parti hominum assentatores placent. Est enim assentator amicus inferior, seu, qui ab altero superatur, aut certe, qui præ se fert putare se talem esse, amareque magis quam amari. Ceterum amare videtur finitimum esse ei quod est honore affici, cujus rei plerique sunt cupidissimi. (2) Verum honor non propter se expeti videtur, sed ex eventu. Nam vulgus quidem quum ab iis qui potestate et imperio præditi sunt, honore afficitur, lætatur, ea spe atque opinione, quod existimat futurum ut, si qua re egeat, ab illis consequatur. Sic igitur honore delectantur quasi argumento et pignore ejus quod sibi bene fieri volunt. Illi vero qui a viris probis et rerum intelligentibus honorem expetunt, opinionem de se propriam stabiliri et confirmari gestiunt. Bonos igitur se esse gaudent, eorum judicio, qui id dicunt, fidem habentes : ipso vero amore sui gaudent per se. Quo fit ut amor honore potior, amicitiaque per se esse optabilis et expetenda videatur. (3) Magis autem ea consistere videtur in eo, ut quis amet, quam in eo, ut ametur. Atque hoc ipsum matres indicant, quibus ipsum amare est voluptati. Nonnullæ enim filios suos dant alendos, eosque scientes ex se natos, amant, nec ut ab eis redamentur, magnopere laborant, si fieri utrumque non possit : sed satis habent, si videant eos frui secunda fortuna. Denique nihilominus eos diligunt, quamvis illi non possint matri, quod eam non norunt, quæ convenit tribuere.

[X.] (4) Μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν, ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι καὶ ἡ τούτων φιλία. (5) Οὕτω δ' ἂν καὶ οἱ ἄνισοι μάλιστ' εἶεν φίλοι· ἰσάζοιντο γὰρ ἄν· ἡ δ' ἰσότης καὶ ὁμοιότης φιλότης, καὶ μάλιστα μὲν ἡ τῶν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότης· μόνιμοι γὰρ ὄντες καθ' αὑτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους μένουσι, καὶ οὔτε δέονται φαύλων οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν καὶ διακωλύουσι· τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν. Οἱ δὲ μοχθηροὶ τὸ μὲν βέβαιον οὐκ ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ αὑτοῖς διαμένουσιν ὅμοιοι ὄντες· ἐπ' ὀλίγον δὲ χρόνον γίγνονται φίλοι, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ. (6) Οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς ἐπὶ πλεῖον διαμένουσιν· ἕως γὰρ ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις. Ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστα μὲν δοκεῖ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον γίγνεσθαι φιλία, οἷον πένης πλουσίῳ, ἀμαθὴς εἰδότι· οὗ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς ὤν, τούτου ἐφιέμενος ἀντιδωρεῖται ἄλλο. Ἐνταῦθα δ' ἄν τις ἕλκοι καὶ ἐραστὴν καὶ ἐρώμενον, καὶ καλὸν καὶ αἰσχρόν. Διὸ φαίνονται καὶ οἱ ἐρασταὶ γελοῖοι ἐνίοτε, ἀξιοῦντες φιλεῖσθαι ὡς φιλοῦσιν· ὁμοίως δὴ φι-

[X.] (4) Quum autem in eo, ut amemur, amicitia consistat, laudenturque ii qui amicorum amantes perhibentur, probabile est, amicorum virtutem in eo, ut ament, esse positam. Itaque in quibus hoc fit pro dignitate, ii stabiles ac firmi permanent amici, taliumque amicitia stabilis est ac permanens. (5) Atque hoc modo etiam homines inter se inæquales maxime esse queant amici. Nam et hi possint æquari : æqualitas autem et similitudo amicitia est, maximeque eorum qui virtute similes sunt, similitudo. Nam quum hi maneant ex se ipsis firmi ac stabiles, tum alter quoque ad alterum manet is qui erat, ac neque res malas desiderant, neque se talium rerum ministros præbent : imo vero etiam prohibent. Virorum enim bonorum est neque peccare, neque amicis permittere ut peccent. Mali vero quum stabile nihil habeant (quippe qui ne sui quidem similes permaneant), tum ad perexiguum tempus amicitiam inter se tuentur, mutua improbitate delectati. (6) Utiles autem ac jucundi diutius amici permanent. Tamdiu enim manent, quoad utilitates ac voluptates sibi mutuo suppeditant. Quæ autem ex contrariis constare videntur, maxime quidem illæ sunt, quas utilitas jungit : ut quum pauper diviti, doctus indocto sit amicus. Nam qua quisque re forte eget, eam ab altero expetens alio genere illum muneratur. Deinde vero ad hunc numerum etiam amatorem et eum qui amatur, formosum item ac deformem licet aggregare. Quocirca videntur interdum et amatores ridiculi, quum eos quos amant, pari mensura ipsos redamare volunt. Sane si æque digni sint qui amentur, jure

λητοὺς ὄντας ἴσως ἀξιωτέον, μηδὲν δὲ τοιοῦτον ἔχοντας γελοῖον. (7) Ἴσως δὲ οὐδ' ἐφίεται τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ἡ δ' ὄρεξις τοῦ μέσου ἐστίν· τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, οἷον τῷ ὑγρῷ οὐ ξηρῷ γενέσθαι ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ τῷ θερμῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γάρ ἐστιν ἀλλοτριώτερα.

fortasse hoc postulari potest : sin nihil tale habeant, ridiculum sit istud postulare. (7) Fortasse vero etiam totum hoc aliter habet, neque res contraria contrariam per se desiderat, sed ex eventu : appetitio autem medii est. Hoc enim bonum est : verbi gratia rei humidæ bonum est, non ut arida fiat, sed ut ad mediocritatem redigatur. Item rei calidæ et ceteris. Sed hæc omittantur sane : sunt enim ab instituto nostro alieniora.

CAP. IX. [XI.]

Ἔοικε δέ, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ ταὐτὰ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον· ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ· προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους τοὺς σύμπλους καὶ τοὺς συστρατιώτας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις. Καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία· καὶ γὰρ τὸ δίκαιον. Καὶ ἡ παροιμία « κοινὰ τὰ φίλων, » ὀρθῶς· ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. (2) Ἔστι δ' ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δ' ἄλλοις ἀφωρισμένα, καὶ τοῖς μὲν πλείω τοῖς δ' ἐλάττω· καὶ γὰρ τῶν φιλιῶν αἱ μὲν μᾶλλον αἱ δ' ἧττον. Διαφέρει δὲ καὶ τὰ δίκαια· οὐ γὰρ ταὐτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα καὶ ἀδελφοῖς πρὸς αλλήλους, οὐδ' ἑταίροις καὶ πολίταις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν. (3) Ἕτερα δὴ καὶ τὰ ἄδικα πρὸς ἑκάστους τούτων, καὶ αὔξησιν λαμβάνει τῷ μᾶλλον πρὸς φίλους εἶναι, οἷον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον δεινότερον ἢ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι ἀδελφῷ ἢ ὀθνείῳ, καὶ πατάξαι πατέρα ἢ ὁντινοῦν ἄλλον. Αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. (4) Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς· συμπορεύονται γὰρ ἐπί τινι συμφέροντι, καὶ ποριζόμενοί τι τῶν εἰς τὸν βίον· καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν καὶ διαμένειν· τούτου γὰρ καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. (5) Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται, οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς ἐργασίαν χρημάτων ἤ τι τοιοῦτον, συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων εἴτε νίκης ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι, ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. Ἔνιαι δὲ τῶν κοινωνιῶν δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίγνεσθαι, θιασωτῶν καὶ ἐρανιστῶν· αὗται γὰρ θυσίας ἕνεκα καὶ συνουσίας. (6) Πᾶσαι δ' αὗται ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐοίκασιν εἶναι (οὐ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον), θυσίας τε ποιοῦντες καὶ περὶ ταύτας συνόδους, τιμὰς ἀπονέμοντες θεοῖς, καὶ αὑτοῖς ἀναπαύσεις πορίζοντες μεθ' ἡδονῆς. Αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι καὶ σύνοδοι φαίνονται γίνεσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς οἷον ἀπαρχαί· μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. (7) Πᾶσαι δὴ φαίνονται αἱ κοινωνίαι μόρια τῆς πολιτικῆς εἶναι· ἀκολουθήσουσι δὲ αἱ τοιαῦται φιλίαι ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις.

Videntur autem, ut in principio dictum est, ad eadem pertinere jus et amicitia, in iisdemque esse. Nam in omni societate aliquod jus reperitur, et vero etiam aliqua amicitia. Itaque pro amicis compellant et eos quibuscum navigant, et commilitones, itemque alios, quibuscum aliquam inierunt societatem. Quanta porro communio est, tam late patet et amicitia. Nam tam late jus patet. Et proverbium « amicorum res communes » recte jactatur : in communione enim posita est amicitia. (2) Sunt autem fratribus quidem et sodalibus omnia inter ipsos communia; reliquis autem certa quædam ac distincta : aliisque plura, aliis pauciora. Nam et amicitiæ aliæ magis, aliæ minus sunt amicitiæ. Differunt etiam jura. Non enim eadem sunt patribus cum liberis, quæ fratribus inter ipsos; neque sodalibus et civibus : similiterque se res habet in ceteris quoque amicitiis. (3) Differunt igitur et injuriæ horum singulorum inter se : quæ hoc sunt graviores, quo amicioribus inferuntur. Exempli gratia sodalem pecunia fraudare gravius est, quam civem; et fratri non succurrere, quam alieno; et parentem verberare, quam quemlibet alium. Solet autem una cum amicitia etiam jus amplificari natura : quippe quum ambo in iisdem rebus consistant, et æque late pateant. (4) Omnes autem societates sunt tanquam quædam civilis societatis partes ac membra. Conveniunt enim homines quum emolumenti alicujus gratia, tum ut aliquid quærant ac parent vitæ necessariorum : eodemque modo etiam societas civilis et ab initio utilitatis causa constituta videtur esse, et permanere. Hoc enim legumlatores quoque sibi tanquam scopum proponunt, ac jus esse dicunt, quod communiter rei publicæ utile est. (5) Ceteræ igitur societates pro sua quæque parte utile expetunt : verbi gratia, nautæ id quod ex navigatione quæritur, ut pecuniam conficiant, aut aliquid tale consequantur : commilitones, id quod bello paratur, sive pecuniam concupiscant, sive victoria potiri, sive urbe aliqua : itemque tribules ac populares. Nonnullæ autem societates propter voluptatem comparari videntur : ut sodalitia eorum qui ad cultum alicujus numinis una epulantur ac saltant; et eorum qui pro rata cujusque parte symbolas in convivium conferunt. Hæ enim partim sacrificii, partim convictus causa comparantur. (6) Omnes autem κοινωνίαι tales civili societati subjectæ esse videntur : (quæ præsentem utilitatem, sed eam quæ ad omnem vitam pertinet, expetit), et qui sacrificia instituunt et circa ea conventus, honores deferunt diis, et sibi requiem cum voluptate conjunctam parant. Nam prisca sacrificia, et conventus qui sacrificiorum causa habebantur, ea credibile est collectis jam fructibus ut primitias quasdam fuisse instituta. His enim temporibus maxime erant otiosi. (7) Apparet igitur, societates omnes civilis societatis esse membra. Quales autem fuerint ipsæ illæ societates, tales etiam amicitiæ consequentur.

CAP. X. [XII.]

Πολιτείας δ' ἐστὶν εἴδη τρία, ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων. Εἰσὶ δ' αἱ μὲν πολιτεῖαι βασιλεία τε καὶ ἀριστοκρατία, τρίτη δ' ἡ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν τιμοκρατικὴν λέγειν οἰκεῖον φαίνεται, πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν. (2) Τούτων δὲ βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δ' ἡ τιμοκρατία. Παρέκβασις δὲ βασιλείας μὲν τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι, διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτῷ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. Οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ αὐτάρκης καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐδενὸς προσδεῖται· τὰ ὠφέλιμα οὖν αὑτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποίη, τοῖς δ' ἀρχομένοις· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος κληρωτὸς ἄν τις εἴη βασιλεύς. Ἡ δὲ τυραννὶς ἐξ ἐναντίας ταύτῃ· τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει. Καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης ὅτι χειρίστη· κάκιστον δὲ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. (3) Μεταβαίνει δ' ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα· φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς· ὁ δὴ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. Ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ εἰς ὀλιγαρχίαν κακίᾳ τῶν ἀρχόντων, οἳ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν· ὀλίγοι δὴ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. Ἐκ δὲ τιμοκρατίας εἰς δημοκρατίαν· σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται· πλήθους γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. Ἥκιστα δὲ μοχθηρόν ἐστιν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰρ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. Μεταβάλλουσι μὲν οὖν μάλισθ' οὕτως αἱ πολιτεῖαι· ἐλάχιστον γὰρ οὕτω καὶ ῥᾷστα μεταβαίνουσιν. (4) Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις. Ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει· πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι. Ἐν Πέρσαις δ' ἡ τοῦ πατρὸς τυραννική· χρῶνται γὰρ ὡς δούλοις τοῖς υἱέσιν. Τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους· τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ἐν αὐτῇ πράττεται. Αὕτη μὲν οὖν ὀρθὴ φαίνεται, ἡ Περσικὴ δ' ἡμαρτημένη· τῶν διαφερόντων γὰρ αἱ ἀρχαὶ διάφοροι. (5) Ἀνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς ἀριστοκρατικὴ φαίνεται· κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἃ δεῖ τὸν ἄνδρα· ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσιν. Ἁπάντων δὲ κυριεύων ὁ ἀνὴρ εἰς ὀλιγαρχίαν μεθίστησιν· παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. Ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι· οὐ δὴ γίνονται κατ' ἀρετὴν αἱ ἀρχαί, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις. (6) Τιμοκρατικῇ δ' ἔοικεν ἡ τῶν ἀδελφῶν· ἴσοι γάρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσιν· διόπερ ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκέτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία. Δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκή-

Administrandæ porro reipublicæ tria sunt genera, totidemque ab illis declinationes, et veluti vitia. Sunt autem reipublicæ administrandæ formæ : regnum, optimatum principatus, et potestas ex censu, quam timocraticam non inepte appellaverimus : sed eam plurimi politiam sive rempublicam solent nominare. (2) Harum autem formarum omnium regnum est optima, timocratia deterrima. Declinatio autem a regno tyrannis est. In utraque enim penes unum summa rerum est potestas. Sed plurimum tamen inter se differunt. Tyrannus enim suam, rex eorum quibus imperat utilitatem spectat. Etenim rex non est, cui sua non sunt satis, quique non omnium bonorum copia antecellit. At qui talis est, nihil præterea desiderat : ideoque non sua, sed eorum quibus præest commoda sibi proponet. Nam qui talis non fuerit, is sorte ductus quispiam rex videatur. Regno adversatur tyrannis : nam quod sibi expedit, sequitur. Atque hanc vel magis perspicuum est esse deterrimam. Quod enim optimo est contrarium, pessimum. (3) Ex regno autem in tyrannidem degenerat imperium. Nam monarchiæ vitium tyrannis est : rex malus autem tyrannus efficitur. Ex optimatum vero potestate in paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præsunt culpa, qui res civitatis tribuunt indignis, et omnia bona aut multo maximam eorum partem vindicant sibi, et magistratus iisdem semper deferunt, divitias rebus fere omnibus anteponentes : quo fit ut pauci magistratum gerant, iique improbi ac vitiosi loco virorum optimorum. Ex timocratia autem in popularem statum fit conversio. Sunt enim hæ reipublicæ administrandæ formæ inter se finitimæ. Nam etiam hæc ex censu potestas natura sua multorum videtur esse; omnesque, qui habent censum, inter se sunt pares. Minime vero omnium vitiosa popularis potestas est : quia paullulum admodum a politiæ forma deflexit. Ac civilis quidem status formæ his fere modis commutari solent : hujusmodi namque minima est et facillima mutatio. (4) Ceterum statuum horum similitudines et velut exempla deprehendat aliquis in privatis quoque domibus. Patris enim cum filiis societas regni speciem quandam præ se fert. Nam filii patri curæ sunt. Ex quo et Homerus Jovem patrem appellat. Patriam enim potestatem regnum videtur proxime referre. Sed apud Persas patria potestas est tyrannica : utuntur enim liberis suis ut servis. Est et domini in servos imperium tyrannicum. In eo enim negotium domini agitur, ejusque utilitati consulitur. Atque hoc sane rectum est; Persicum tamen illud depravatum ac perversum : eorum enim qui inter se differunt, imperia quoque differre debent. (5) Jam viri et uxoris societas ad optimatium principatum proxime videtur accedere. Nam pro eo, ut ipso dignum est, vir imperat, in iisque adeo rebus, in quibus virum oportet imperare : et quæ mulieri conveniunt, ei permittit. Quodsi vir in omnibus dominetur, rem ille traducit in potestatis paucorum speciem. Id enim faciet præter dignitatem, non ea ratione qua vir melior est. Interdum vero fit ut mulieres imperent : eæ scilicet, quibus amplissimæ venerunt hæreditates. Non igitur tum ex virtute, sed propter divitias et potentiam imperatur, ut in paucorum principatu. (6) Denique potestati illi quæ census ratione constat, fraterna societas est similis. Sunt enim ii pares; nisi forte ætatis ratione inter se differunt. Quocirca si multum inter se distent ætatibus, jam amicitia fraterna constare non potest. At vero popularis potestas est quum in iis familiis maxime, quæ domino carent (hic enim

σεων (ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου), καὶ ἐν αἷς ἀσθενὴς ὁ ἄρχων καὶ ἑκάστῳ ἐξουσία.

ex æquo omnes imperant), tum in quibus imbecillus est is qui imperat : ideoque suo quisque arbitratu agit omnia.

CAP. XI. [XIII.]

Καθ' ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν φιλία φαίνεται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον, βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας· εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, εἴπερ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων· ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν εἶπεν. (2) Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική, διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας· καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα προσνέμεται· φύσει τε γὰρ ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν καὶ πρόγονοι ἐκγόνων καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. (3) Ἐν ὑπεροχῇ δὲ αἱ φιλίαι αὗται, διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς. Καὶ τὸ δίκαιον δὴ ἐν τούτοις οὐ ταὐτὸ ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν· οὕτω γὰρ καὶ ἡ φιλία. (4) Καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ· κατ' ἀρετὴν γάρ, καὶ τῷ ἀμείνονι πλέον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ δίκαιον. (5) Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν τῇ ἑταιρικῇ ἔοικεν· ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται, οἱ τοιοῦτοι δ' ὁμοπαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Ἔοικε δὴ ταύτῃ καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικήν· ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· ἐν μέρει δὴ τὸ ἄρχειν, καὶ ἐξ ἴσου· οὕτω δὴ καὶ ἡ φιλία. (6) Ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία ἐστί, καὶ ἥκιστα ἐν τῇ χειρίστῃ· ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας. Ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ τῷ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία· οὐδὲ γὰρ δίκαιον· ἀλλ' οἷον τεχνίτῃ πρὸς ὄργανον καὶ ψυχῇ πρὸς σῶμα καὶ δεσπότῃ πρὸς δοῦλον· ὠφελεῖται μὲν γὰρ πάντα ταῦτα ὑπὸ τῶν χρωμένων, φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα οὐδὲ δίκαιον· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὐδὲ πρὸς δοῦλον ᾗ δοῦλος. Οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν· ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τὸ δ' ὄργανον ἄψυχος δοῦλος. (7) Ἧ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης· καὶ φιλίας δή, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. (8) Ἐπὶ μικρὸν δὴ καὶ ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον, ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ἐπὶ πλεῖστον· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

In unaquaque autem reipublicæ administrandæ forma ratio amicitiæ esse videtur secundum rationem juris : quæ regi cum iis qui in regno vivunt intercedit, in quadam beneficii excellentia est posita. Bene enim meretur is de iis quibus imperat : si, quum sit bonus, curam eorum habeat velut pastor ovium, ut sint felices. Unde et Homerus Agamemnomen pastorem populorum appellavit. (2) Talis est etiam paterna amicitia : nisi quod magnitudine beneficiorum præstat. Est enim pater filio causa, ut sit : quæ videtur esse res omnium maxima. Idemque alendum et erudiendum curavit. Atque hæc eadem avis et majoribus tribuuntur. Ad imperandum etenim facti sunt natura pater liberis, avi nepotibus, rex iis qui sub regno sunt. (3) In excellentiæ vero genere amicitiæ istæ positæ sunt (ideoque etiam parentibus tribuitur honos), et vero non æquale jus in iis versatur : sed id quod pro dignitate est : cujusmodi est scilicet amicitia eorum. (4) Jam viri et uxoris amicitia eadem est, atque ea quæ in optima tum principatu. Ex virtute enim res tota penditur, et plus boni meliori tribuitur, et quod cuique aptum et accommodatum est. Idemque etiam de jure sentiendum. (5) Fratrum autem amicitia sodalium amicitiæ similis est. Sunt enim pares inter se et æquales ætate : quales qui sunt, ii plurimum iisdem studiis dediti, consimilibusque moribus præditi sunt. Atque similis etiam ea amicitia videtur, quæ in timocratia reperitur. Postulat enim ratio et natura talium civium, ut inter se sint pares et æquabiles ac moderati bonique viri. Singulatim ergo et ex æquo solent imperare : talisque proinde et eorum amicitia est. (6) In declinationibus autem a recto ut juris perparum est, sic et amicitiæ : minimumque adeo in deterrima. In tyrannide enim aut nihil aut parum est amicitiæ. Inter quos enim nihil est commune illi qui imperat cum eo qui paret, nulla prorsus amicitia est : quoniam neque jus. Sed tantum ita sunt inter se affecti, ut est artifex ad instrumentum, animus ad corpus, dominus ad servum. His enim omnibus prosunt quidem et consulunt qui utuntur : verum nec amicitia nec jus est nobis cum rebus inanimis : imo ne cum equo quidem aut bove; sed neque cum servo, qua servus est : nihil enim domino cum servo commune est. Nam servus instrumentum est animatum, instrumentum autem servus inanimus. (7) Qua igitur servus est, nulla cum eo amicitia intercedit domino : sed qua homo est, aliqua. Nam omni homini cum eo, cum quo pactionum et rerum contrahendarum ratio nobis esse potest, jus aliquod intercedere videtur. Ergo et amicitia, quoad homo est. (8) In tyrannica ergo dominatione neque amicitiæ multum esse potest, neque juris : at in popularibus potestatibus plurimum; multa enim inter pares communia sunt.

CAP. XII. [XIV.]

Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία ἐστίν, καθάπερ εἴρηται· ἀφορίσειε δ' ἄν τις τήν τε συγγενικὴν καὶ τὴν ἑταιρικήν. Αἱ δὲ πολιτικαὶ καὶ φυλετικαὶ καὶ συμπλοϊκαί, καὶ ὅσαι τοιαῦται, κοινωνικαῖς ἐοίκασι μᾶλλον· οἷον γὰρ καθ' ὁμολογίαν τινὰ φαίνονται εἶναι. Εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν. (2) Καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται πολυειδὴς εἶναι, ἠρτῆσθαι δὲ πᾶσα ἐκ τῆς πατρικῆς· οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα, τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς

In communitate igitur quadam omnis amicitia versatur, quemadmodum diximus. Possit tamen aliquis forte et cognatorum et sodalium amicitiam ab his secernere. Civium namque et tribulium et eorum qui una navigant, et quæcumque sunt hujus generis amicitiæ, apertius præ se ferunt communionem, quam istæ prius dictæ. Consensu enim et pacto quodam videntur constare. Atque in eodem numero et ordine etiam hospitalem collocaveris. (2) Jam cognatorum amicitia multiplex videtur esse, tota autem a paterna pendere. Parentes enim liberos diligunt, ut aliquid sui : liberi autem parentes, ut aliquid ab eis pro-

ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα. Μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων, καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι· τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον τῷ ἀφ' οὗ, οἷον ὀδούς, θρίξ, ὁτιοῦν τῷ ἔχοντι· ἐκείνῳ δ' οὐθὲν τὸ ἀφ' οὗ, ἢ ἧττον. Καὶ τῷ πλήθει δὲ τοῦ χρόνου· οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς γενόμενα στέργουσιν, τὰ δὲ προελθόντα τοῖς χρόνοις τοὺς γονεῖς, σύνεσιν ἢ αἴσθησιν λαβόντα. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ δι' ἃ φιλοῦσι μᾶλλον αἱ μητέρες. (3) Γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς (τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν οἷον ἕτεροι αὐτοὶ τῷ κεχωρίσθαι), τέκνα δὲ γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα, ἀδελφοὶ δ' ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι· ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταὐτότης ἀλλήλοις ταὐτοποιεῖ· ὅθεν φασὶ ταὐτὸν αἷμα καὶ ῥίζαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσὶ δὴ ταὐτό πως καὶ ἐν διῃρημένοις. (4) Μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ σύντροφον καὶ τὸ καθ' ἡλικίαν· ἧλιξ γὰρ ἥλικα, καὶ οἱ συνήθεις ἑταῖροι· διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. Ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τούτων συνῳκείωνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι. Γίγνονται δ' οἱ μὲν οἰκειότεροι οἱ δ' ἀλλοτριώτεροι τῷ σύνεγγυς ἢ πόρρω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι. (5) Ἔστι δ' ἡ μὲν πρὸς γονεῖς φιλία τέκνοις, καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεούς, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον· εὖ γὰρ πεποιήκασι τὰ μέγιστα· τοῦ γὰρ εἶναι καὶ τραφῆναι αἴτιοι, καὶ γενομένοις τοῦ παιδευθῆναι. (6) Ἔχει δὲ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον τῶν ὀθνείων, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος αὐτοῖς ἐστίν. Ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ ἀδελφικῇ ἅπερ καὶ ἐν τῇ ἑταιρικῇ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ὅλως ἐν τοῖς ὁμοίοις, ὅσῳ οἰκειότεροι καὶ ἐκ γενετῆς ὑπάρχουσι στέργοντες ἀλλήλους, καὶ ὅσῳ ὁμοηθέστεροι οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ σύντροφοι καὶ παιδευθέντες ὁμοίως· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία πλείστη καὶ βεβαιοτάτη. (7) Ἀνάλογον δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν συγγενῶν τὰ φιλικά. Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον τοῖς ζῴοις. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. Εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετήν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή, καὶ χαίροιεν ἂν τῷ τοιούτῳ. Σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται· τὰ γὰρ τέκνα κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν, συνέχει δὲ τὸ κοινόν. (8) Τὸ δὲ πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι ἢ πῶς δίκαιον· οὐ γὰρ ταὐτὸν φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον καὶ τὸν ὀθνεῖον καὶ τὸν ἑταῖρον καὶ τὸν συμφοιτητήν.

fectum. Melius autem noverunt liberos suos parentes, quam sciunt liberi se ex his esse procreatos. Majore quoque necessitudine conjunctum est ei quod generatum est, id a quo generatum est, quam id quod natum est, ei quod generavit. Nam quod ab aliquo profectum est, ejus est proprium a quo profectum est : ut dens, aut pilus, aut quidlibet ejus cui inhæret. Id autem a quo aliquid ortum est, illi non est proprium aut certe minus. Præterea temporis longinquitate patris amor in filium superior est. Parentes enim liberos statim ut nati sunt, diligunt : liberi parentes ætate progressi, et tum denique, quum intelligere aut scire cœperunt. Atque ex his perspicuum etiam est, quamobrem matribus liberi sint cariores. (3) Ergo parentes quidem liberos ut se ipsos diligunt : (nam qui ex eis nati sunt, eo ipso quod separati sunt, tanquam alteri ipsi sunt :) liberi autem parentes, ut qui ex illis sunt nati : fratres vero inter se amant, quod ex iisdem sint nati. Nam eo ipso, quod idem sunt atque illi, fit ut inter se quoque sint idem. Idcirco de fratribus ita loqui solemus : idem sanguis, stirps eadem, ceteraque ejusdem generis. Sunt ergo quodammodo unum et idem etiam in corporibus separatis. (4) Magnum etiam ad amicitiam momentum habet educationis communitas et ætatis æqualitas. Nam æqualem æqualis, inquit ille : et qui consuetudine mutua delectantur, sodales sunt. Itaque amicitia fraterna sodalium amicitiæ assimilatur. Patrueles autem reliquique cognati per hos ipsi quoque inter se devinciuntur : ex eo scilicet, quod ex iisdem orti sunt. Atque horum alii sunt inter se propinquiores, alii distantiores, quod vel propius vel longius ab eis abest auctor generis. (5) Amicitia porro, quæ liberis cum parentibus, itemque illa quæ hominibus cum diis intercedit, est tanquam cum bona quadam re atque excellente intercedens. Beneficiis enim nos maximis affecerunt : sunt enim causa, et ut filii nascantur et alantur, et ut jam conformati instituantur. (6) Et vero inest in tali amicitia eo quoque plus jucunditatis et utilitatis, quam in alienorum, quod etiam vitæ communitate magis inter se devincti sunt. Insunt tamen etiam in fraterna eadem omnia, quæ et in sodalium amicitia : ac multo quidem magis in probis et æquis, in universum denique in iis qui sunt similes : eo quidem magis etiam, quo magis illi inter se familiares sunt, et ex eo tempore, quo primum in lucem editi sunt, se mutuo diligunt : quanto denique similioribus moribus præditi sunt qui ex iisdem nati et una educati, et simili cura eruditi sunt. Postremo probatio ea, quæ tempore constat, in hac et valet plurimum et firmissima est. (7) Peræque autem in ceteris quoque cognatis res amicitiæ propriæ reperiuntur. Jam vero quæ inter virum et uxorem amicitia est, maxime secundum naturam videtur esse. Homo enim magis ad conjugium factus est a natura, quam ad societatem civilem : et tanto quidem magis, quanto prior magisque necessaria est domus quam civitas quantoque filiorum procreatio animantium omni generi communior est. Atque in ceteris quidem hactenus progreditur communitas, quod procreationis causa conjunguntur : homines autem non solum ad procreandos liberos communi domo utuntur, sed etiam ut eorum quæ ad vitam pertinent, majorem habeant facultatem. Statim enim descripta ac divisa sunt eorum officia, aliæque sunt viri, aliæ uxoris partes. Inserviunt igitur alter alteri, sua uterque in commune conferentes : eamque ob rem in hac amicitia et utilitas inesse videtur et voluptas. Poterunt etiam ista inesse propter virtutem, si probus fuerit uterque : est enim sua utriusque virtus, et uterque ea re lætabuntur. Liberi autem communes vinculi cujusdam instar obtinent. Itaque citius dirimuntur, qui liberis carent. Liberi enim commune amborum sunt bonum : atque omne quod commune est, ad continendum valet. (8) Viro autem cum uxore, et omnino amico cum amico quomodo sit vivendum, si quæratur, nihil aliud hoc sit quam quærere, quid inter eos juris intercedat. Non enim idem, quod est amico cum amico, jus, est etiam cum peregrino, aut cum socio, aut cum condiscipulo.

CAP. XIII. [XV.]

Τριττῶν δ' οὐσῶν φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ' ἑκάστην τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων τῶν δὲ καθ' ὑπεροχήν (καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ φίλοι γίνονται καὶ ἀμείνων χείρονι, ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον ἰσάζοντες ταῖς ὠφελείαις καὶ διαφέροντες), τοὺς ἴσους μὲν κατ' ἰσότητα δεῖ τῷ φιλεῖν καὶ τοῖς λοιποῖς ἰσάζειν, τοὺς δ' ἀνίσους τῷ ἀνάλογον ταῖς ὑπεροχαῖς ἀποδιδόναι. (2) Γίγνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα καὶ αἱ μέμψεις ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἢ μόνῃ ἢ μάλιστα, εὐλόγως. Οἱ μὲν γὰρ δι' ἀρετὴν φίλοι ὄντες εὖ δρᾶν ἀλλήλους προθυμοῦνται· τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας. Πρὸς τοῦτο δ' ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα οὐδὲ μάχαι· τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει, ἀλλ' ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμύνεται εὖ δρῶν. Ὁ δ' ὑπερβάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ· ἑκάτερος γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται. (3) Οὐ πάνυ δ' οὐδ' ἐν τοῖς δι' ἡδονήν· ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσιν. Γελοῖος δ' ἂν φαίνοιτο καὶ ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι, ἐξὸν μὴ συνδιημερεύειν. (4) Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ἐγκληματική· ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται ὅτι οὐχ ὅσων δέονται τοσούτων τυγχάνουσιν ἄξιοι ὄντες· οἱ δ' εὖ ποιοῦντες οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν τοσαῦτα ὅσων οἱ πάσχοντες δέονται. (5) Ἔοικε δέ, καθάπερ τὸ δίκαιόν ἐστι διττόν, τὸ μὲν ἄγραφον τὸ δὲ κατὰ νόμον, καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας ἡ μὲν ἠθικὴ ἡ δὲ νομικὴ εἶναι. Γίγνεται οὖν τὰ ἐγκλήματα μάλισθ' ὅταν μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν συναλλάξωσι καὶ διαλύωνται. (6) Ἔστι δὴ νομικὴ μὲν ἡ ἐπὶ ῥητοῖς, ἡ μὲν πάμπαν ἀγοραία ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, ἡ δὲ ἐλευθεριωτέρα εἰς χρόνον, καθ' ὁμολογίαν δὲ τί ἀντὶ τίνος. Δῆλον δ' ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα κοὐκ ἀμφίλογον, φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει· διὸ παρ' ἐνίοις οὐκ εἰσὶ τούτων δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. (7) Ἡ δ' ἠθικὴ οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται ἢ ὁτιδήποτε ἄλλο. Κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκὼς ἀλλὰ χρήσας. (8) Οὐχ ὁμοίως δὲ συναλλάξας καὶ διαλυόμενος ἐγκαλέσει. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους τὰ καλά, προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. Καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ, ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι. (9) Δυναμένῳ δὲ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθεν, καὶ ἑκοντί· ἄκοντα γὰρ φίλον οὐ ποιητέον· ὡς δὴ διαμαρτόντα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ εὖ παθόντα ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει· οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτο δρῶντος· καθάπερ οὖν ἐπὶ ῥητοῖς εὐεργετηθέντα διαλυτέον, καὶ ὁμολογῆσαι δ' ἂν δυνάμενος ἀποδώσειν· ἀδυνατοῦντα δ' οὐδ' ὁ δοὺς ἠξίωσεν ἄν· ὥστ' εἰ δυνατός, ἀποδοτέον. Ἐν ἀρχῇ δ' ἐπισκεπτέον ὑφ' οὗ εὐεργετεῖται καὶ ἐπὶ τίνι, ὅπως ἐπὶ τούτοις ὑπομένῃ ἢ μή. (10) Ἀμφισβήτησιν δ' ἔχει πότερα δεῖ τῇ τοῦ παθόντος ὠφελείᾳ μετρεῖν καὶ πρὸς ταύτην

Quum sint tria amicitiæ genera, ut initio diximus, et in unaquaque alii sint pares amici, alii præstantia quadam inter se differant (nam et æque boni inter se fiunt amici, et melior deteriori : similiterque et jucundi, et ii qui utilitatem sequuntur, tum utilitatibus præbendis sunt æquales, tum et differentes) : eos quidem qui inter se sunt pares, etiam amando et reliquis rebus oportet exæquari; illos autem qui sunt dispares, id persolvere præstantioribus, quod est proportione consentaneum. (2) Oriuntur autem criminationes et querelæ in ea amicitia sola, quam constituit utilitas, aut certe in ea maxime : neque id sine ratione. Nam qui ob virtutem sunt amici, student alter de altero bene mereri. Hoc enim virtutis et amicitiæ proprium est. In tali porro contentione neque criminationes exsistunt, neque pugnæ. In eum enim qui amat et bene meretur, nemo offenso est animo : imo vero si non sit alienus ab omni humanitate, benefaciendo refert gratiam. Jam qui beneficiis alterum superat, quum id quod cupit assequatur, non facile queratur de amico : uterque enim bonum expetit. (3) Ne in amicitiis quidem propter voluptatem conciliatis admodum sæpe querelæ incidunt. Simul enim id quod expetunt, contingit pariter ambobus, si quidem consuetudine mutua delectantur. Si id aliter habeat, ridiculus fuerit qui alterum criminetur, eo nomine, quod ab eo non percipiat delectationem, quum ab ejus consuetudine discedere liceat. (4) Amicitia autem ob utilitatem constituta, criminationum et querelarum plena est. Nam quia tales emolumenti causa utuntur consuetudine mutua, semper plura desiderant, et minus quam conveniat tribui sibi existimant, et queruntur se tantum non consequi, quantum merito suo ipsis debeatur. Illi autem qui beneficium conferunt, tam multa suppeditare non possunt, quam multa requirunt ii in quos beneficia conferuntur. (5) Porro ut jus est duplex : unum non scriptum, alterum scriptum et legitimum; sic et amicitiæ utilitatibus comparatæ duorum generum esse videntur : una in moribus posita, altera in legibus. Nascuntur igitur criminationes maxime, ubi non ex eadem, qua societatem contraxerunt, ratione fit transactio. (6) Est autem legitima sive lege constituta talis, qua certa merces præstituitur : estque hæc duplex : altera prorsus forensis, in qua de manu in manum merces aut pretium numeratur : altera liberalior, in qua in diem confertur utilitas, non tamen sine pacto aliquid pro aliquo præstandi. Neque vero in hac obscurum est neque dubium id quod debetur : sed amicitiæ aliquid proprium, dilationem, habet. Itaque apud nonnullos non dantur de his judicia aut actiones; sed putant, eos qui fidem alterius secuti cum eo aliquid contraxerunt, æqui bonique facere oportere. (7) Illa vero quæ in moribus posita est, certis præscriptisque conditionibus non constat : sed alter alteri, tanquam amico, donat, aut quid aliud præstat : interea tamen æquum esse censet, tantundem, aut plus etiam, ad se redire; proinde, quasi non donaverit, sed utendum dederit et commodarit. (8) Ac si hic aliter solvetur, quam quis contraxerit, alterum accusabit. Idque propterea accidit, quia volunt omnes aut plurimi res honestas, sed honestis utiles anteponunt. Honestum autem est, bene de altero mereri, nulla vicissim utilitate sperata : utile, beneficium accipere. (9) Debet volens qui potest reddere quod tanti sit, quanti id quod accepit : nam invitum amicum facere non debebas : quippe qui tum peccares in ipso principio, amici beneficium accipiendo ab eo a quo non debebas accipere. Neque enim ab amico accepisti, neque ab eo qui amicitiæ causa istud faceret. Itaque talis aliquis, perinde quasi beneficium acceperit legitima illa ratione, sic debet dissolvere, ac profiteri quoque, si quidem referre possit, sese parem gratiam relaturum : quodsi non possit, ne is quidem qui dedit, sibi reddi postulet. Quocirca si facultatem habet, referendum beneficium est. Videndum autem statim a principio est, a quo beneficium accipiat, et quam beneficii mercedem ille exspectet : ut hac conditione se beneficio affici aut patiatur aut recuset. (10) Sed ambigi potest, utrum ejus utilitate, qui accepit, beneficium sit ponderandum, ad eamque

ποιεῖσθαι τὴν ἀνταπόδοσιν, ἢ τῇ τοῦ δράσαντος εὐεργεσίᾳ. Οἱ μὲν γὰρ παθόντες τοιαῦτά φασι λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, κατασμικρίζοντες· οἱ δ' ἀνάπαλιν τὰ μέγιστα τῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις ἢ τοιαύταις χρείαις. (11) Ἆρ' οὖν διὰ μὲν τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν; οὗτος γὰρ ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην· τοσαύτη οὖν γεγένηται ἡ ἐπικουρία ὅσον οὗτος ὠφέληται, καὶ ἀποδοτέον δὴ αὐτῷ ὅσον ἐπηύρατο, ἢ καὶ πλέον· κάλλιον γάρ. Ἐν δὲ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐγκλήματα μὲν οὐκ ἔστιν, μέτρῳ δ' ἔοικεν ἡ τοῦ δράσαντος προαίρεσις· τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ τοῦ ἤθους ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον.

mensuram referenda gratia : an ejus qui dedit liberalitate metiendum. Nam qui acceperunt, ea se a bene meritis extenuantes accepisse dicunt, quæ et illis erant parva, et ab aliis sumi potuissent : illi contra, se quæ maxima potuerint contulisse, et quæ hi ab aliis non tulissent; item, dedisse se periculosis alterorum temporibus aut in alia aliqua hujusmodi necessitate. (11) Quid? ita hic pronuntiemus, quod amicitiam istam utilitas constituerit, ea re illius, qui accepit, utilitate omnia esse metienda? Hic enim est qui eget, et ille huic opitulatur, tanquam parem gratiam accepturus. Tantam igitur ille huic opem tulit, quantam hic utilitatem cepit. Et reddendum igitur illi tantundem est, quantum est consecutus, et vero etiam amplius : hoc enim futurum est honestius. In iis autem amicitiis, quæ virtute constant, nullæ criminationes exsistunt. Ejus tamen, qui bene meritus est, consilio beneficium videtur esse metiendum : virtutis enim et morum vis summa in consilio est atque proposito.

CAP. XIV. [XVI.]

Διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· ἀξιοῖ γὰρ ἑκάτερος πλέον ἔχειν· ὅταν δὲ τοῦτο γίγνηται, διαλύεται ἡ φιλία. Οἴεται γὰρ ὅ τε βελτίων προσήκειν αὐτῷ πλέον ἔχειν· τῷ γὰρ ἀγαθῷ νέμεσθαι πλέον· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· ἀχρεῖον γὰρ ὄντα οὔ φασι δεῖν ἴσον ἔχειν· λειτουργίαν τε γὰρ γίνεσθαι καὶ οὐ φιλίαν, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἔσται τὰ ἐκ τῆς φιλίας· οἴονται γάρ, καθάπερ ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον, οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ. Ὁ δ' ἐνδεὴς καὶ ὁ χείρων ἀνάπαλιν· φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσιν· τί γάρ, φασίν, ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηθέν γε μέλλοντα ἀπολαύειν; (2) Ἔοικε δ' οὖν ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι τιμῆς, τῷ δ' ἐνδεεῖ κέρδους· τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας, τῆς δ' ἐνδείας ἐπικουρία τὸ κέρδος. (3) Οὕτω δ' ἔχειν τοῦτο καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι, ἡ τιμὴ δὲ κοινόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τιμᾶσθαι· ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον οὐδεὶς ὑπομένει. Τῷ δὴ περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ τιμὴν ἀπονέμουσι καὶ τῷ δωροδόκῳ χρήματα· τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. Οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ ἢ εἰς ἀρετὴν τιμὴν ἀνταποδοτέον, ἀνταποδιδόντα τὸ ἐνδεχόμενον. Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν· (4) οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐν πᾶσι, καθάπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς καὶ τοὺς γονεῖς· οὐδεὶς γὰρ ἄν ποτε τὴν ἀξίαν ἀποδοίη, εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. Διὸ κἂν δόξειεν οὐκ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, πατρὶ δ' υἱόν· ὀφείλοντα γὰρ ἀποδοτέον, οὐθὲν δὲ ποιήσας ἄξιον τῶν ὑπηργμένων δέδρακεν, ὥστ' ἀεὶ ὀφείλει. Οἷς δ' ὀφείλεται, ἐξουσία ἀφεῖναι· καὶ τῷ πατρὶ δή. Ἅμα δ' ἴσως οὐδείς ποτ' ἂν ἀποστῆναι δοκεῖ μὴ ὑπερβάλλοντος μοχθηρίᾳ· χωρὶς γὰρ τῆς φυ-

Jam vero in iis quoque amicitiis, quæ in excellentia quadam consistunt, dissensiones exsistere solent; postulat enim uterque plus sibi tribui. Quod quum fit, dirimitur amicitia. Existimat enim et is qui melior est, sibi plus tribuendum esse : (bono enim viro plus tribui solere :) et similiter is quoque, qui utilitatum auctor est majorum. Negant enim, eum qui sit inutilis, æquam partem percipere oportere. Omnino enim munerarius quidam constitueretur amicus superior alteri, si non merito operum respondeat ab amico fructus. Arbitrantur enim, ut in societate pecuniaria plura auferunt qui plura in societatem attulerunt, sic et in amicitia fieri oportere. Egentis autem et deterioris contraria est opinio. Esse enim boni amici, egentibus opitulari, eaque quæ desiderant suppeditare. Quid enim juvat (inquiunt) viro bono aut potenti amicum esse, si nullum ex eo fructum sis consecuturus? (2) Ac videtur æqua utriusque esse postulatio, et utrique ex amicitia plus tribui oportere, sed non ejusdem rei; verum meliori quidem et ei qui virtute præstat, plus honoris; egenti vero plus emolumenti. Virtutis enim et beneficentiæ præmium est honos; egestatis autem subsidium lucrum. (3) Atque etiam in omni reipublicæ administrandæ forma ita sese res habere videtur. Non enim honore afficitur is qui nihil boni confert in rempublicam. Nam quod publicum est, ut commune, ei tribuitur, qui de re communi et publica bene meretur. Honos autem res communis est : non enim quæstum facere e republica et honore simul affici licet. Nemo enim omnibus in rebus suam conditionem deteriorem esse patitur. Itaque illis qui circa quæstum sunt deteriore loco, honorem tribuunt : contraque iis qui lucro capiuntur, pecuniam. Dignitatis enim et meriti ratio amicitiam exæquat et conservat, ut diximus. Sic igitur etiam eos qui non sunt æquales, alterum cum altero agere par est. Et qui vel pecunia vel virtute auctus et ornatus est, is alterum honore remunerari debet, id saltem referens, cujus reddendi facultatem habet. Id enim quod præstari potest, amicitia desiderat ac requirit, non quo quisque dignus sit. (4) Nam hoc ne potest quidem in rebus omnibus effici, uti in honoribus iis quos diis immortalibus et parentibus habere solemus. Nemo est enim qui honorem iis dignum tribuere possit : sed qui eos pro viribus et facultate colat, is probus et pius esse putatur. Eamque ob rem videtur patrem abdicare filio non licere; sed patri filium maxime. Æquum est enim, ut, qui debet, reddat. Quidquid autem fecerit filius, nihil beneficiis a patre acceptis dignum fecerit. Semper igitur debebit. Iis vero quibus debetur, dimittendi ac liberandi debitoris datur potestas. Ergo in patris hoc est potestate. Et vero nemo pater fortasse discedere a filio velle videatur, nisi ab eo qui improbitate sit nimia. Nam

τ:χῆς φιλίας τὴν ἐπικουρίαν ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι. Τῷ δὲ φευκτὸν ἢ οὐ σπουδαστὸν τὸ ἐπαρκεῖν, μοχθηρῷ ὄντι· εὖ πάσχειν γὰρ οἱ πολλοὶ βούλονται, τὸ δὲ ποιεῖν φεύγουσιν ὡς ἀλυσιτελές. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

præter amicitiam naturalem humanum quoque est, auxilium non aspernari. At vero filius is qui sit improbus, aut fugiet maxime, ne patri cogatur opitulari, aut certe non admodum, ut id faciat, laborabit. Plerique enim beneficium accipere volunt; dare non volunt, quod id sit utilitatibus contrarium. Ac de his quidem hactenus.

LIBER IX.

CAP. I.

Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις τὸ ἀνάλογον ἰσάζει καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται, οἷον καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν, καὶ τῷ ὑφάντῃ, καὶ τοῖς λοιποῖς. (2) Ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, καὶ πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται· ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐθὲν ἔχων φιλητόν, εἰ οὕτως ἔτυχεν, πολλάκις δ' ὁ ἐρώμενος ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα νῦν οὐθὲν ἐπιτελεῖ. (3) Συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὰν ὁ μὲν δι' ἡδονὴν τὸν ἐρώμενον φιλῇ, ὁ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον τὸν ἐραστήν, ταῦτα δὲ μὴ ἀμφοῖν ὑπάρχῃ. Διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης διάλυσις γίνεται, ἐπειδὰν μὴ γίνηται ὧν ἕνεκα ἐφίλουν· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔστεργον ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα, οὐ μόνιμα ὄντα· διὸ τοιαῦται καὶ αἱ φιλίαι. Ἡ δὲ τῶν ἠθῶν καθ' αὑτὴν οὖσα μένει, καθάπερ εἴρηται. (4) Διαφέρονται δὲ καὶ ὅταν ἕτερα γίγνηται αὐτοῖς καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται· ὅμοιον γὰρ τῷ μηθὲν γίγνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ, οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ ὁ ἐπαγγελλόμενος, καὶ ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειεν, τοσούτῳ πλείω· εἰς ἕω δ' ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις ἀνθ' ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. Εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος τοῦτο ἐβούλετο, ἱκανῶς ἂν εἶχεν· εἰ δ' ὁ μὲν τέρψιν ὁ δὲ κέρδος, καὶ ὁ μὲν ἔχει ὁ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς· ὧν γὰρ δεόμενος τυγχάνει, τούτοις καὶ προσέχει, κἀκείνου γε χάριν ταῦτα δώσει. (5) Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστί, τοῦ προϊεμένου ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικ' ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ. Ὅπερ φασὶ καὶ Πρωταγόραν ποιεῖν· ὅτε γὰρ διδάξειεν ἁδήποτε, τιμῆσαι τὸν μαθόντα ἐκέλευεν ὅσου δοκεῖ ἄξια ἐπίστασθαι, καὶ ἐλάμβανε τοσοῦτον. (6) Ἐν τοῖς τοιούτοις δ' ἐνίοις ἀρέσκει τὸ « μισθὸς δ' ἀνδρί ». Οἱ δὲ προλαμβάνοντες τὸ ἀργύριον, εἶτα μηθὲν ποιοῦντες ὧν ἔφασαν, διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασι γίνονται· οὐ γὰρ ἐπιτελοῦσιν ἃ ὡμολόγησαν. (7) Τοῦτο δ' ἴσως ποιεῖν οἱ σοφισταὶ ἀναγκάζονται διὰ τὸ μηθένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν ἐπίστανται. Οὗτοι μὲν οὖν ὧν ἔλαβον τὸν μισθόν, μὴ ποιοῦντες εἰκότως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν· ἐν οἷς δὲ μὴ γίγνεται διομολογία τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν δι' αὑτοὺς προϊέμενοι εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοι· τοιαύτη γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία. Τὴν ἀμοιβήν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν· αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ

In omnibus autem dissimilium amicorum amicitiis rationum similitudo amicitiam exæquat et conservat, ut diximus : quomodo etiam in re civili sutori pro calceis retribuitur quod convenit, et textori et ceteris item artificibus atque opificibus. (2) Estque ad hæc mensura communis comparata nummus : ad hunc omnia referuntur, et hic omnia metitur. In amatoria vero amicitia queritur interdum amator de eo quem amat, quod quum eum ipse deamet, ille sibi mutuo non respondeat in amore, ipse forte nihil in se habens amabile. Sæpe autem etiam is qui amatur, de amatore queritur, qui quum antea omnia promitteret, nunc nihil præstet. (3) Atque accidere talia tum solent, quum amator eum qui colitur, propter voluptatem amat; ille amatorem propter utilitatem : et hæc utrimque non congruunt. Nam quum istorum causa amicitiam illi coierint, dirimitur hæc tum, quum ea non præstantur, quæ ipsis erant causæ diligendi. Non enim alter alterum diligebat, sed bona certa alterius alter, quæ stabilia non sunt. Quamobrem tales, quales dictum est, sunt et amicitiæ istæ. At vero ea quæ ex morum virtute proficiscitur amicitia, quum per se sit, manet, ut diximus. (4) Dissident autem inter se amici etiam, quum alia, et non ea quæ expetebant, consequuntur : perinde enim est, ac si quis nihil consequatur, id quod cupiebat, non consequi. Quale illud est quod de citharœdo jactatur, cui is qui promiserat, quanto melius caneret, tanto se plura daturum, mane promissam mercedem exigenti, voluptatem se pro voluptate reddidisse respondit. Sane si hoc volebat uterque, satis illi factum esset. Sin hic oblectationem, et ille quæstum petebat; et hic habet quod voluit, ille non habet : non fuerit rite satis factum. Nam quibus quisque eget, ad hæc animum refert, illorumque gratia hæc, quæ habet, daturus est. (5) Sed æstimatio ejus quod convenit, utrius est? ejusne qui ante dedit, an ejus qui antea accepit? Nam qui dat prior, rem permittere illi alteri videtur. Quod aiunt et Protagoram facere solitum. Quum enim docuisset aliqua, eum qui didicerat jubebat post modo æstimare, quanti esse judicaret ea quæ didicisset : et tantum auferebat. (6) In talibus autem placet illud nonnullis, « Dicta viro merces ab amico ». Qui autem præcepta pecunia nihil eorum quæ promiserunt præstant, propter immoderatam scilicet promissorum magnitudinem, merito accusantur. Non enim persolvunt ea quæ promiserunt. (7) Atque hoc sophistas fortasse facere necesse est, propterea quod nemo in ea quæ illi sciunt, pecuniam impensurus sit. Hi igitur, quia ea, quorum causa mercedem acceperunt, non faciunt, non immerito accusantur. Inter quos autem nulla intercedit pro opera atque officio mercedis pactio, ex his illi qui de altero propter ipsum priores bene merentur, non solent criminationibus esse obnoxii, ut ante dictum est. Talis enim est ea quæ virtute constituitur amicitia : atque hic ita est facienda remuneratio, ut est hoc instituto dignum. Hoc enim et amici et vir-

τῆς ἀρετῆς. Οὕτω δ' ἔοικε καὶ τοῖς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν· οὐ γὰρ πρὸς χρήμαθ' ἡ ἀξία μετρεῖται, τιμή τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο, ἀλλ' ἴσως ἱκανόν, καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς, τὸ ἐνδεχόμενον. (8) Μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως ἀλλ' ἐπί τινι, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν γίγνεσθαι δοκοῦσαν ἀμφοῖν κατ' ἀξίαν εἶναι· εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, οὐ μόνον ἀναγκαῖον δόξειεν ἂν τὸν προέχοντα τάττειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον· ὅσον γὰρ οὗτος ὠφελήθη ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἵλετ' ἄν, τοσοῦτον ἀντιλαβὼν ἕξει τὴν παρὰ τούτου ἀξίαν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον, (9) ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. Ὧι γὰρ ἐπετράφθη, τοῦτον οἴεται δικαιότερον εἶναι τάξαι τοῦ ἐπιτρέψαντος. Τὰ πολλὰ γὰρ οὐ τοῦ ἴσου τιμῶσιν οἱ ἔχοντες καὶ οἱ βουλόμενοι λαβεῖν· τὰ γὰρ οἰκεῖα καὶ ἃ διδόασιν ἑκάστοις φαίνεται πολλοῦ ἄξια. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμοιβὴ γίνεται πρὸς τοσοῦτον ὅσον ἂν τάττωσιν οἱ λαμβάνοντες. Δεῖ δ' ἴσως οὐ τοσούτου τιμᾶν ὅσου ἔχοντι φαίνεται ἄξιον, ἀλλ' ὅσου πρὶν ἔχειν ἐτίμα.

tutis est. Eademque ratio videtur eorum esse, qui philosophiam communicarunt cum aliis. Neque enim sapientiæ æstimationem pecunia metiri potest, neque ullum pretium paris momenti reperiri queat : ac fortasse satis esse debeat id quod facultates patiuntur, referre, ut et in diis et parentibus colendis res habet. (8) Ubi vero non hoc modo neque hoc animo beneficium confertur, sed remunerationis spe : nihil æquius quam ut mensura remunerationis statuatur secundum id quod utrique parti videatur. Quodsi id locum non habere contingat, non modo necessarium, sed etiam justum videatur, ut is qui prior acceperit, quantum sit reddendum, præfiniat. Quanta enim utilitas huic allata est, aut quanti voluptatem emisset, si tantum vicissim acceperit alter, justum pretium videbitur ab hoc esse consesecutus. Nam etiam in rebus venalibus hoc idem videmus factitari. (9) Et quibusdam in locis leges non dant contractuum voluntariorum judicia et actiones, quasi oporteat, cujus quis fidem secutus est, cum eo sic, ut contraxerat, decidere. Nam cui permissum est, eum justius esse arbitrantur, quantum sit reddendum, præstituere, quam illum qui permiserit : quum ita comparatum sit, ut pleraque non tantidem æstiment ii qui habent, quanti, qui ea accipere volunt. Sua enim cuique et quæ quisque dat, cara habet magnique æstimat. Verum eo non obstante remuneratio fieri debet ad æstimationem ejus qui acceperit. Interea est illud tenendum, videri rectum, ut res æstimetur ab illo non ex sensu ipsius eo qui est, quum jam rem habet, sed ex illo, qui erat, priusquam eam adipisceretur.

CAP. II.

Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον πότερα δεῖ πάντα τῷ πατρὶ ἀπονέμειν καὶ πείθεσθαι, ἢ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πειστέον, στρατηγὸν δὲ χειροτονητέον τὸν πολεμικόν· ὁμοίως δὲ φίλῳ μᾶλλον ἢ σπουδαίῳ ὑπηρετητέον, καὶ εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ προετέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. (2) Ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς μὲν διορίσαι οὐ ῥᾴδιον; πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς καὶ μεγέθει καὶ μικρότητι καὶ τῷ καλῷ καὶ ἀναγκαίῳ. (3) Ὅτι δ' οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον, οὐκ ἄδηλον. Καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον ἢ χαριστέον ἑταίροις, καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον. (4) Ἴσως δ' οὐδὲ τοῦτ' ἀεί, οἷον τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν πότερον τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ καὶ μὴ ἑαλωκότι ἀπαιτοῦντι δὲ ἀποδοτέον, ἢ τὸν πατέρα λυτρωτέον; δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. (5) Ὅπερ οὖν εἴρηται, καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον, ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον· ἐνίοτε γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἴσον τὸ τὴν προϋπαρχὴν ἀμείψασθαι, ἐπειδὰν ὁ μὲν σπουδαῖον εἰδὼς εὖ ποιήσῃ, τῷ δὲ ἡ ἀνταπόδοσις γίγνηται, ὃν οἴεται μοχθηρὸν εἶναι. Οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειστέον· ὁ μὲν γὰρ οἰόμενος κομιεῖσθαι ἐδάνεισεν ἐπιεικεῖ ὄντι, ὁ δ' οὐκ ἐλπίζει κομιεῖσθαι παρὰ πονηροῦ. Εἴτε τοίνυν τῇ ἀληθείᾳ οὕτως ἔχει, οὐκ ἴσον τὸ ἀξίωμα· εἴτ' ἔχει μὲν μὴ οὕτως οἴονται δέ, οὐκ ἂν δόξαιεν ἄτοπα ποιεῖν. (6) Ὅπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, οἱ περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις λόγοι ὁμοίως ἔχουσι τὸ ὡρισμένον τοῖς περὶ ἅ εἰσιν. Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ

Sed hujusmodi quoque quæstiones in controversia versantur : omniane patri sint tribuenda, eique in omnibus sit obtemperandum; an morbo laborans quis medico potius parere debeat; in imperatore item creando viro rei militaris perito potius suum dare suffragium . itemque amicone potius, quam viro bono mos gerendus sit; et eine, qui bene meritus est, gratia sit referenda potius, quam sodali donandum, si utrique satisfieri non possit. (2) Hæc omnia subtiliter et enucleate distinguere haud dubie difficile est : multum enim varieque differunt inter se ista et magnitudine et parvitate, et honestate et necessitate. (3) Et interim tamen pro certo habendum, non omnia uni eidemque esse præstanda, beneficiaque potius iis, a quibus acceperis, esse referenda, quam sodalibus gratificandum : sicut mutuum ei, cui debetur, reddendum est potius, quam sodali donandum. (4) Atqui fortasse ne hoc quidem etiam sequendum sit semper : verbi gratia, utrumnam qui a prædonibus redemptus sit, illum qui redemerit, captum vicissim, redimere debebit, quisquis sit; aut non capto etiam illi, sed repetenti, quod impenderit, reddet : an patrem captivum redimere potius debebit? Nam patrem potius quam vel se ipsum redimere debere videatur. (5) Quapropter universe quidem sanciendo, dicendum : id quod debetur, reddendum esse, ut diximus : verumtamen si plus vel honestatis vel necessitatis habeat, dare alii, quam illi reddere, unde acceperis, ad hæc oportet esse propensiorem. Interdum enim ne æquum quidem sit, ei qui alteri prior dederit beneficium, gratiam alterum referre, ubi videlicet ille sciens hunc esse virum bonum, beneficium in eum contulerit; illi autem gratiam referens hic alter, hominem improbum ornaturus esse videatur. Nam ne ei quidem interdum, qui mutuum dederit, mutuum vicissim dandum est. Ille enim existimans, se suum recuperaturum, mutuum dedit bono viro : hic autem ab improbo sese recuperaturum esse non potest sperare. Sive autem revera ita se res habet, minime æqua sit postulatio : sive aliter est, et existimatur tamen ita esse, non fieri illud absurde videatur. (6) Quod igitur sæpenumero a nobis dictum est, omnis quæ in perturbationibus et actionibus explicandis versatur consideratio, nihilo magis certa aut definita est, quam illa, in quibus versatur. Non eadem igitur omnibus esse tribuenda, neque patri omnia, quem-

πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διὶ θύεται, οὐκ ἄδηλον· (7) ἐπεὶ δ' ἕτερα γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς καὶ ἑταίροις καὶ εὐεργέταις, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ τὰ ἁρμόττοντα ἀπονεμητέον. Οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται· εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσι τοὺς συγγενεῖς· τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πράξεις· καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστ' οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν διὰ ταὐτό. (8) Δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἐπαρκεῖν. Καὶ τιμὴν δὲ γονεῦσι καθάπερ θεοῖς, οὐ πᾶσαν δέ· οὐδὲ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί· οὐδ' αὖ τὴν τοῦ σοφοῦ ἢ τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλὰ τὴν πατρικήν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν μητρικήν. (9) Καὶ παντὶ δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ τιμὴν τὴν καθ' ἡλικίαν, ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει καὶ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς ἑταίρους δ' αὖ καὶ ἀδελφοὺς παρρησίαν καὶ ἁπάντων κοινότητα. Καὶ συγγενέσι δὴ καὶ φυλέταις καὶ πολίταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν, καὶ συγκρίνειν τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ' οἰκειότητα καὶ ἀρετὴν ἢ χρῆσιν. (10) Τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥᾴων ἡ κρίσις, τῶν δὲ διαφερόντων ἐργωδεστέρα. Οὐ μὴν διά γε τοῦτο ἀποστατέον, ἀλλ' ὡς ἂν ἐνδέχηται, οὕτω διοριστέον.

admodum neque Jovi omnia immolantur, non obscurum est. (7) Quoniam autem alia atque alia parentibus, et fratribus, et sodalibus, et bene meritis debentur : sua cuique et accommodata sunt tribuenda. Atque ita sane homines facere videntur. Ad nuptias enim cognatos vocant. Nam quum hi genus habeant cum ipsis commune, erunt quoque, quæ in hoc versantur, actiones communes. Atque ob eandem causam existimant, cognatos maxime funeribus et parentalibus interesse oportere. (8) Ceterum filii parentibus maxime victum suppeditare debere videntur, tanquam debitores; et quum pulchrius adeo sit, iis, per quos sunt, quam sibimet ipsis, hujusmodi rebus suppeditare. Præterea honos parentibus ut diis est habendus; sed non quivis honos parentibus : nam nec patri idem, qui matri; sicuti non etiam sapiente aut imperatore dignus, sed paternus : itemque matri maternus. (9) Omni autem ætate grandiori pro ætate honos tribuendus est, ut ei assurgamus, ut de sede et accubatione honoratiore decedamus, et cetera hujusmodi præstemus. Sodalibus autem et fratribus inter ipsos orationis libertas omniumque rerum communitas esse debet. Postremo ut cognatis, tribulibus, civibus ceterisque omnibus suum cuique jus suumque honorem tribuamus, danda opera est, conferendo inter se et perpendendo, quæ cuique insunt ratione necessitudinis, et virtutis, vel usus. (10) Ac de genere conjunctis facilius judicari potest; de non conjunctis difficilius. Non tamen idcirco desistendum est, sed inter se, quoad ejus fieri potest, discernendi sunt.

CAP. III.

Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας ἢ μὴ πρὸς τοὺς μὴ διαμένοντας. Ἢ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ φίλους ὄντας, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι; ἐκείνων γὰρ ἦσαν φίλοι· ὧν ἀπολιπόντων εὔλογον τὸ μὴ φιλεῖν. Ἐγκαλέσειε δ' ἄν τις, εἰ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ ἀγαπῶν προσεποιεῖτο διὰ τὸ ἦθος· ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, πλεῖσται διαφοραὶ γίγνονται τοῖς φίλοις, ὅταν μὴ ὁμοίως οἴωνται καὶ ὦσι φίλοι. (2) Ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηθὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἑαυτὸν αἰτιῷτ' ἄν· ὅταν δ' ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τιμιώτερον ἡ κακουργία. (3) Ἐὰν δ' ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν, γένηται δὲ μοχθηρὸς καὶ δοκῇ, ἆρ' ἔτι φιλητέον; ἢ οὐ δυνατόν, εἴπερ μὴ πᾶν φιλητὸν ἀλλὰ τἀγαθόν; οὔτε δὲ φιλητέον πονηρὸν οὔτε δεῖ· φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρὴ εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ· εἴρηται δ' ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον. Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον; ἢ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις κατὰ τὴν μοχθηρίαν; ἐπανόρθωσιν δ' ἔχουσι μᾶλλον βοηθητέον εἰς τὸ ἦθος ἢ τὴν οὐσίαν, ὅσῳ βέλτιον καὶ τῆς φιλίας οἰκειότερον. Δόξειε δ' ἂν ὁ διαλυόμενος οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖν· οὐ γὰρ τούτῳ ἦ τοιούτῳ φίλος ἦν· ἀλλοιωθέντα οὖν ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι ἀφίσταται. (4) Εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι, ὁ δ' ἐπιεικέστερος γίγνοιτο καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ἆρα χρηστέον φίλῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται, οἷον ἐν ταῖς παιδικαῖς φιλίαις· εἰ γὰρ ὁ μὲν διαμένοι τὴν διάνοιαν παῖς, ὁ δ' ἀνὴρ εἴη οἷος κράτιστος, πῶς ἂν εἶεν φίλοι μήτ' ἀρεσκόμενοι τοῖς αὐτοῖς μήτε χαίροντες καὶ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ περὶ ἀλλήλους ταῦθ' ὑπάρξει αὐτοῖς, ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἦν φίλους εἶναι· συμβιοῦν γὰρ οὐχ οἷόν τε. Εἴρηται δὲ περὶ τούτων. (5) Ἆρ' οὖν οὐθὲν ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἑκτέον ἢ εἰ μὴ ἐγεγόνει φίλος μηδέποτε; ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας, καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς γενομένοις ἀπονεμητέον τι διὰ τὴν προγεγενημένην φιλίαν, ὅταν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται;

Est autem quæstio ac dubitatio subdifficilis de dirimendis aut non dirimendis amicitiis cum iis qui iidem non permanent, qui fuerant. An vero inter eos, quorum amicitiam utilitas aut jucunditas contraxit, quum utiles aut jucundi esse desierint, discidium nasci nihil est absurdum? Illarum enim rerum erant amici, quibus deficientibus si jam desinant amare, non sit mirum. Merito autem quis eum accuset, qui, quum utili aut jucundo ad amandum ducatur, simulet se moribus et virtute ad id excitari. Nam quod initio diximus, plurimæ inter amicos dissensiones oriuntur, quum non ita, ut existimarunt alteri, sunt ipsorum amici. (2) Quum igitur aliquem sua fefellerit opinio, existimaritque se propter mores diligi, alter autem nihil ejusmodi ostenderit, de se ipso queratur. Quum vero illius simulatione in errorem inductus ac deceptus fuerit, merito jam is accusandus est, qui fefellit; tantoque magis iis qui nummos adulterant, quanto pretiosiore in re hoc maleficium versatur. (3) Sed si quis in amicitiam receperit aliquem ut virum bonum, et is malus evaserit aut evasisse videatur, utrum etiam nunc amandus est? An hoc fieri non potest; si quidem non omnis res amabilis est, sed ea demum quæ bona est. [Neque vero quisquam vitiosus est diligendus.] Non enim oportet rerum malarum studio atque amore teneri, neque item improbi hominis similis effici aliquis debet. Supra autem dictum est, simili amicum esse simile. Utrumnam ergo statim discindendæ sunt istæ amicitiæ? an non cum omnibus, sed cum iis demum, quorum improbitas insanabilis est? Iis autem qui corrigi possunt, succurrendum est, multo magis ad mores, quam ad fortunas et facultates : idque eo magis, quanto hoc melius amicitiæque convenientius est. Videatur tamen, qui sese a tali amico disjungit, nihil absurdi facere : non enim huic ut tali amicus erat. Igitur immutatum restituere ac servare quum non possit, sese ab eo merito segregat. (4) Jam si uno manente qui fuit, alter longe melior fiat, multoque virtute superior, etiamne tum eo amico utendum est? an hoc fieri non potest? ceterum in magna distantia id maxime perspicere licet : ut in iis amicitiis, quæ a pueritia constitutæ sunt. Si enim alter cogitatione et animo puer maneat, alter vir evadat quam optimus et præstantissimus, qui fieri potest ut sint amici, qui neque eadem probent, neque iisdem aut delectentur aut offendantur? Nam neque hæc in eorum altero erga alterum inerunt. At sine his fieri non posse ut sint amici, dicebamus. Una enim vivere non possunt. Sed de his jam dictum est. (5) Erga talem vero num quid non alio animo esse debet, quam si nunquam ei amicus fuisset? An potius præteritæ consuetudinis memoria conservanda est? et quemadmodum amicis potius quam alienis gratificari putamus oportere : ita et iis, quibuscum multus aliquando nobis usus intercessit, aliquid concedendum est propter amicitiam pristinam, quando non immoderata quædam improbitas discidii causam præbuerit?

CAP. IV.

Τὰ φιλικὰ δὲ τὰ πρὸς τοὺς φίλους, καὶ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι. Τιθέασι γὰρ φίλον τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα τἀγαθὰ ἢ τὰ φαινόμενα ἐκείνου ἕνεκα, ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν· ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι, καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες. Οἱ δὲ τὸν συνδιάγοντα καὶ ταὐτὰ αἱρούμενον, ἢ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ· μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. Τούτων δέ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὁρίζονται. (2) Πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ ὑπάρχει, τοῖς δὲ λοιποῖς, ᾗ τοιοῦτοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι. Ἔοικε γάρ, καθάπερ εἴρηται, μέτρον ἑκάστῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος εἶναι. (3) Οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχήν, καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα καὶ πράττει (τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τἀγαθὸν διαπονεῖν) καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ. Καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο ᾧ φρονεῖ· ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. (4) Ἕκαστος δ' ἑαυτῷ βούλεται τἀγαθά, γενόμενος δ' ἄλλος οὐδεὶς αἱρεῖται πάντ' ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γενόμενον· ἔχει γὰρ καὶ νῦν ὁ θεὸς τἀγαθόν, ἀλλ' ὢν ὅ τι ποτ' ἐστίν. Δόξειε δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστος εἶναι, ἢ μάλιστα. (5) Συνδιάγειν τε ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ βούλεται· ἡδέως γὰρ αὐτὸ ποιεῖ· τῶν τε γὰρ πεπραγμένων ἐπιτερπεῖς αἱ μνῆμαι, καὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδες ἀγαθαί· αἱ τοιαῦται δ' ἡδεῖαι. Καὶ θεωρημάτων δ' εὐπορεῖ τῇ διανοίᾳ, συναλγεῖ τε καὶ συνήδεται μάλισθ' ἑαυτῷ· πάντοτε γάρ ἐστι τὸ αὐτὸ λυπηρόν τε καὶ ἡδύ, καὶ οὐκ ἄλλοτ' ἄλλο· ἀμεταμέλητος γὰρ ὡς εἰπεῖν. Τῷ δὴ πρὸς αὐτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν τῷ ἐπιεικεῖ, πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν (ἔστι γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός), καὶ ἡ φιλία τούτων εἶναί τι δοκεῖ, καὶ φίλοι οἷς ταῦθ' ὑπάρχει. (6) Πρὸς αὐτὸν δὲ πότερόν ἐστιν ἢ οὐκ ἔστι φιλία, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος· δόξειε δ' ἂν ταύτῃ εἶναι φιλία, ᾗ ἐστὶ δύο ἢ πλείω ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιοῦται. (7) Φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίπερ οὖσι φαύλοις. Ἆρ' οὖν ᾗ ἀρέσκουσιν ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβά-

Officia porro amicitiarum et ea quibus amicitiæ definiri solent, ex iis quæ sibi ipsi quisque exoptat ac tribuit, videntur fluxisse. Eum enim amicum esse ponunt, qui amicum illius ipsius causa bonis vel iis quæ bonorum speciem præ se ferunt, ornatum esse cupit, et ornat ipse. Item eum, qui amicum vult esse et vivere ipsius causa : quemadmodum matres erga filios affectæ sunt, et amici ii, inter quos aliqua offensiuncula nata est. Alii amicum eum esse volunt, qui una ætatem agit, eandemque vitæ degendæ rationem instituit et eadem studia sequitur. Item eum, qui pari dolore parique lætitia atque amicus afficitur. Quod quidem et ipsum matribus accidit maxime. Atque horum aliquo etiam amicitiam definiunt. (2) Porro unumquodque horum in viro bono inest erga se ipsum : atque in ceteris etiam, qua sese tales esse existimant. Consentaneum est enim, virtutem et virum bonum unicuique rei esse mensuram, ut supra diximus. (3) Hic enim secum ipse concordat eademque non una aliqua animi parte, sed toto animo expetit; vultque ea sibi evenire, quæ et vere bona sunt, et talia videntur; ea denique ipsa agit (nam viri boni est, in eo, quod vere bonum est, omni contentione elaborare), idque sua ipsius causa : nimirum ejus partis animi gratia, in qua cogitandi vis inest, quæ unusquisque nostrûm videtur esse. Vult præterea sese vivere et salvum esse, maximeque hanc partem qua sapit et in qua prudentia inest. Viro bono enim bonum est esse. (4) Sibi autem quisque, quod est bonum, vult contingere. Nemo autem sibi optarit, ut, si alius quam prius erat (*melior*) sit effectus, in eo quoque statu, in quem transierit, eadem, quæ prius habuit, tum quoque habeat. Obtinet enim nunc quoque deus bonum, sed ille immutabilis. Non immerito autem id quod in nobis intelligit, unusquisque nostrûm esse videatur, aut quammaxime. (5) Jam vero is qui talis est, secum vult habitare secumque vivere. Id enim libenter facit. Nam et rerum actarum memoria est ei jucunda, et spes futurarum bona : quæ quidem etiam est jucunda. Præterea rerum plurimarum perceptione et cognitione mens ejus abundat; doletque et lætatur una secum maxime. Nam omni ex parte idem ei molestum est, idemque jucundum, neque alias aliud : quum, pæne dicam, nunquam cujusquam eum pœnitere possit. Quoniam igitur hæc singula viro bono insunt erga se ipsum, estque idem sic animatus in amicum, ut in se ipsum (amicus enim alter ipse), efficitur ex his, ut amicitia quoque aliquid horum esse, iique, in quibus hæc insunt, amici esse videantur. (6) Utrum autem cuique erga se ipsum amicitia intercedere possit, necne, in præsenti quærere omittamus. Sed certe hactenus cuique erga se ipsum amicitia esse videatur, quatenus in eo insunt duo aut plura ex iis quæ supra diximus : itemque quia amicitiam insignem ei amicitiæ, quæ cuique secum est, solemus comparare. (7) Videntur autem quæ diximus, etiam in vulgo inesse, quamvis id sit pravum. An forte qua sibi ipsi placent et arbitrantur se bonos esse,

νουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, ταύτῃ μετέχουσιν αὐτῶν; ἐπεὶ τῶν γε κομιδῇ φαύλων καὶ ἀνοσιουργῶν οὐθενὶ ταῦθ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. (8) Σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς φαύλοις· διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς, καὶ ἑτέρων μὲν ἐπιθυμοῦσιν ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς· αἱροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα· οἱ δ' αὖ διὰ δειλίαν καὶ ἀργίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι· οἷς δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ πέπρακται, καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, φεύγουσι τὸ ζῆν καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. (9) Ζητοῦσί τε οἱ μοχθηροὶ μεθ' ὧν συνδιημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν· ἀναμιμνήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, μεθ' ἑτέρων δ' ὄντες ἐπιλανθάνονται. Οὐθέν τε φιλητὸν ἔχοντες οὐθὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. Οὐδὲ δὴ συγχαίρουσιν οὐδὲ συναλγοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς· στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή, καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ ἀπεχόμενον τινῶν, τὸ δ' ἥδεται, καὶ τὸ μὲν δεῦρο τὸ δ' ἐκεῖσε ἕλκει ὥσπερ διασπῶντα. (10) Εἰ δὲ μὴ οἷόντε ἅμα λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται ὅτι ἥσθη, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ· μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσιν. Οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακεῖσθαι διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν φιλητόν. Εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμένως καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι· οὕτω γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι καὶ ἑτέρῳ φίλος γένοιτο.

eatenus sunt illorum participes? nam in eorum profecto, qui penitus vitiosi et scelerati sunt, nemine ista insunt: quin etiam ne inesse quidem videntur: (8) ac fere vix etiam in ullo vitioso. Semper enim secum pugnant ac dissident tales, aliaque concupiscunt, alia volunt, perinde ut incontinentes. Iis enim rejectis quæ sibi bona esse opinantur, jucunda sequuntur, et quæ sunt damnosa, sumunt. Alii propter ignaviam ac desidiam ab earum rerum, quas sibi optimas esse ducunt, actione longe se removent. Jam qui multa et atrocia facinora admiserunt et propter improbitatem in odio sunt, vitam fugiunt, sibique manus afferunt. (9) Et vitiosi homines atque improbi quærunt quibuscum dies totos traducant; se ipsos autem fugiunt. Multa enim gravia atque horrenda recordantur, taliaque altera, quum soli sunt, exspectant; tantisper autem, dum cum aliis sunt, obliviscuntur. Et quum nihil sit in eis amabile, nullo erga se amoris affectu commoventur. Non igitur, qui tales sunt, secum ipsi aut lætantur, aut dolent. In eorum enim animo discordiæ et seditiones concitantur: et una pars propter pravitatem dolore afficitur, abstinens a quibusdam rebus; altera lætatur: denique una pars huc ipsum trahit, altera illuc, tanquam ipsum divellendo. (10) Quod si fieri non potest ut quis simul doleat ac lætetur; at certe paullo post, quod lætatus sit, mœrore conficitur, nolitque hæc sibi voluptatem attulisse; malos enim assidue actionum suarum pœnitet. Non videtur igitur homo malus ne in se ipsum quidem amico esse animo, quia nihil habet amabile. Quodsi ita affectum esse, valde est miserum; acerrima contentione fugienda improbitas est, operaque unicuique danda, ut sit probus. Sic enim et amico in se ipsum erit animo, et alii poterit amicus esse.

CAP. V.

Ἡ δ' εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐστί γε φιλία. γίνεται γὰρ εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτας καὶ λανθάνουσα, φιλία δ' οὔ. Καὶ πρότερον δὲ ταῦτ' εἴρηται. Ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστιν· οὐ γὰρ ἔχει διάτασιν οὐδ' ὄρεξιν, τῇ φιλήσει δὲ ταῦτ' ἀκολουθεῖ. (2) Καὶ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας, ἡ δ' εὔνοια καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστὰς συμβαίνει· εὖνοι γὰρ αὐτοῖς γίνονται καὶ συνθέλουσιν, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐθέν· ὅπερ γὰρ εἴπομεν, προσπαίως εὖνοι γίνονται καὶ ἐπιπολαίως στέργουσιν. (3) Ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τοῦ ἐρᾶν ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή· μὴ γὰρ προησθεὶς τῇ ἰδέᾳ οὐθεὶς ἐρᾷ, ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει οὐθὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ. Οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόντ' εἶναι μὴ εὔνους γενομένους, οἱ δ' εὖνοι οὐθὲν μᾶλλον φιλοῦσιν· βούλονται γὰρ μόνον τἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὖνοι, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐθέν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτὴν ἀργὴν εἶναι φιλίαν, χρονιζομένην δὲ καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένην γίνεσθαι φιλίαν, οὐ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδύ· οὐδὲ γὰρ εὔνοια ἐπὶ τούτοις γίνεται. Ὁ μὲν γὰρ εὐεργετηθεὶς ἀνθ' ὧν πέπονθεν ἀπονέμει τὴν εὔνοιαν, τὰ δίκαια δρῶν· ὁ δὲ βουλόμενός τιν' εὐπραγεῖν, ἐλπίδα ἔχων εὐπορίας δι' ἐκείνου οὐκ ἔοικ' εὔνους ἐκείνῳ εἶναι,

Benevolentia autem similis est illa quidem amicitiæ; non tamen amicitia est. Exsistit enim benevolentia etiam erga ignotos, esseque potest obscura et occulta: amicitia non item. Atque hæc supra a nobis explicata sunt. Sed nec amatio est. Nam neque contentionem habet, neque appetitionem: quæ duo amationem consequuntur. (2) Præterea amatio cum vitæ consuetudine conjuncta est: benevolentia autem vel subito conciliari potest, ut erga certantes usu venit. Benevoli enim eis fieri homines solent, et voluntate illos adjuvant; actionis tamen socii ipsis esse nolint. Nam, ut diximus, repentino quodam animi motu benevoli efficiuntur, et leviter modo diligunt. (3) Itaque principium amicitiæ videtur istud esse, ut amoris ea quæ adspectu gignitur voluptas. Nemo enim amore capitur, qui non fuerit ante forma specieque delectatus; nec tamen is qui specie delectatur, continuo amat, sed tum, quum et absentem desiderat, et præsentiam concupiscit. Sic igitur nec fieri potest ut inter se sint ulli amici, nisi ante fuerint inter se benevoli: at benevoli non continuo inter se amant. Bona enim contingere dumtaxat illis volunt, quibus sunt benevoli: sed eos opera sua adjuvare, nec quidquam molestiæ eorum causa suscipere velint. Itaque recte quis verbi translatione eam dixerit esse amicitiam otiosam: accessione temporis autem et consuetudine adhibita fieri amicitiam, non eam quæ utilitatis, non etiam illam quæ jucunditatis causa constituatur. Nam benevolentia propter hæc non conciliatur; is enim qui beneficium ab altero accepit, si ob illius erga se liberalitatem ei benevolentiam præstat, jure et merito præstat: qui vero alicui res secundas exoptat, sperans se illius beneficio locupletem futurum, non in illum, sed in se ipsum potius benevolo esse animo videtur: sicuti nec

ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτῷ, καθάπερ οὐδὲ φίλος, εἰ θεραπεύει αὐτὸν διά τινα χρῆσιν. (4) Ὅλως δ' ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τῳ φανῇ καλός τις ἢ ἀνδρεῖος ἤ τι τοιοῦτον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωνιστῶν εἴπομεν.

amicus dicendus est, si propter utilitatem aliquam eum colat. (4) In summa propter virtutem et bonitatem quandam conciliatur benevolentia, quum præ se fert aliquis aut honestatis, aut fortitudinis, aut alicujus hujusmodi virtutis speciem, sicut in certantibus fieri solere diximus.

CAP. VI.

Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται· διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία· τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους ὑπάρξειεν ἄν· οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασίν, οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων (οὐ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν), ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασίν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι καὶ ταὐτὰ προαιρῶνται καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα. (2) Περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσιν, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν ἢ πᾶσιν, οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς εἶναι, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρχειν Πιττακόν, ὅτε καὶ αὐτὸς ἤθελεν. Ὅταν δ' ἑκάτερος ἑαυτὸν βούληται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς Φοινίσσαις, στασιάζουσιν· οὐ γάρ ἐσθ' ὁμονοεῖν τὸ αὐτῷ ἑκάτερον ἐννοεῖν ὁδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ, οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τοὺς ἀρίστους ἄρχειν· οὕτω γὰρ πᾶσι γίγνεται οὗ ἐφίενται. Πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται ἡ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται· περὶ τὰ συμφέροντα γάρ ἐστι καὶ τὰ εἰς τὸν βίον ἀνήκοντα. (3) Ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν· οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες ὡς εἰπεῖν· τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα καὶ οὐ μεταρρεῖ ὥσπερ εὔριπος, βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. (4) Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόντε ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρόν, καθάπερ καὶ φίλους εἶναι, πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις ἐλλείποντας· ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος ταῦτα τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει· μὴ γὰρ τηρούντων τὸ κοινὸν ἀπόλλυται. Συμβαίνει οὖν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας, αὐτοὺς δὲ μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.

Ad amicitiæ porro rationem etiam concordia videtur pertinere: quæ ideo non est opinionum consensio. Hoc enim etiam in iis inesse potest, qui inter se sunt ignoti. Neque concordes eos esse dicimus, qui de re aliqua, quæcumque ea sit, idem sentiunt, ut eos qui de rebus cœlestibus. Neque enim quidquam habet de natura amicitiæ his de rebus convenire sententiis. Sed civitates concordes esse dicuntur, quum de iis quæ sibi conducunt, unum sentiunt, eademque consilia capiunt, et quæ communi consensu fuerint approbata, exsequuntur. (2) In rebus igitur agendis concordia versatur, atque harum in iis quæ magnitudine excellunt, et quæ contingere possunt vel utrisque vel omnibus. Exempli gratia, concordes sunt civitates, quum placet civibus omnibus ut magistratus per suffragia conferantur, aut belli societas cum Lacedæmoniis ineatur, aut ut Pittacus præsit civitati, quando idem etiam ipse velit. Quum vero se ipsum uterque vult præfici (ut illi in Phœnissis), seditionem inter se concitant. Non est enim concordia, duos sibi idem velle, quidquid illud sit; sed idem in eodem: exempli causa, quum et populus et viri boni optimates præesse civitati volunt. Sic enim omnes id quod expetunt consequuntur. Concordia autem civilis amicitia videtur esse, itaque etiam appellatur. Versatur enim in iis quæ reipublicæ conducunt, quæque ad usum vitæ pertinent. (3) Inest autem concordia talis in viris bonis: hi enim et secum ipsi concordant, et inter se, quum in iisdem, pæne dicam, consiliis et factis versentur ac perseverent. Talium enim virorum eædem manent voluntates, nec instar Euripi fluunt et refluunt. Voluntque illi justa et utilia, atque hæc communiter concupiscunt. (4) Mali autem concordes esse non possunt, nisi parum admodum: quemadmodum nec facile amici esse possunt, quum in rebus utilibus superiora omnia habere velint, in laboribus autem muneribusque publicis sustinendis vinci se facile patiantur; at ubi sibi ipsi quisque illa concupiscit, in eum, qui sibi proximus est, inquirit, eumque ab illis rebus arcet. Respublica enim illorum interit, dum illam ipsorum nemo tuetur. Accidit ergo eis, ut discordiis et seditionibus inter se conflictentur, dum alter alteri necessitatem imponit; ipsi autem, quæ justa sunt, pro sua virili parte facere nolunt.

CAP. VII.

Οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας, καὶ ὡς παρὰ λόγον γινόμενον ἐπιζητεῖται. Τοῖς μὲν οὖν πλείστοις φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν ὀφείλουσι τοῖς δὲ ὀφείλεται· καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων οἱ μὲν ὀφείλοντες βούλονται μὴ εἶναι οἷς ὀφείλουσιν, οἱ δανείσαντες δὲ καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας, οὕτω καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας βούλεσθαι εἶναι τοὺς παθόντας ὡς κομιουμένους τὰς χάριτας, τοῖς δ' οὐκ εἶναι ἐπιμελὲς τὸ ἀνταποδοῦναι. Ἐπίχαρμος μὲν οὖν τάχ' ἂν φαίη ταῦτα λέγειν αὐτοὺς ἐκ πονηροῦ θεωμένους, ἔοικε δ' ἀνθρωπικῷ· ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοί, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν ἢ ποιεῖν ἐφίενται. (2) Δόξειε δ' ἂν φυσι-

Jam qui beneficia in aliquos contulerunt, eos de quibus bene meriti sunt, vehementius amare videntur, quam ii qui beneficium acceperunt, bene de se meritos: ejusque rei quasi rationi contrariæ causa quæritur. Atque plurimis ex eo illud fieri videtur, quod alteri debent, alteris debetur. Quemadmodum itaque pecunia mutuo data et accepta debitores suis creditoribus interitum exoptant; at iis qui mutuum dederunt, debitorum salus etiam curæ est: sic et eos qui de aliquibus bene meriti sunt, eorum qui beneficium acceperunt, incolumitatis studiosos esse, tanquam beneficii gratiam consecuturos: illos autem de gratia referenda non magnopere laborare. Atque hæc fortassis Epicharmus eos perhibeat dicere, ex deteriore parte rem spectando. Verumtamen ab humano ingenio ista res non abhorret: nam magna pars hominum beneficii immemor est, mavultque beneficium accipere, quam dare. (2) Verum hujus rei causa natura potius contineri videatur,

χώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας· οὐ γάρ ἐστι φίλησις περὶ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦ σώζεσθαι βούλησις τῆς κομιδῆς ἕνεκα· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς πεπονθότας, κἂν μηθὲν ὦσι χρήσιμοι μηδ' εἰς ὕστερον γένοιντ' ἄν. (3) Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκεν· πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμψύχου γενομένου. Μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει· ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. (4) Τοιούτῳ δὴ ἔοικε καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν· τὸ γὰρ εὖ πεπονθὸς ἔργον ἐστὶν αὐτῶν· τοῦτο δὴ ἀγαπῶσι μᾶλλον ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν, ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ· τῷ ζῆν γὰρ καὶ πράττειν. Ἐνεργείᾳ δὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον ἔστι πως· στέργει δὴ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι. Τοῦτο δὲ φυσικόν· ὃ γάρ ἐστι δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει. (5) Ἅμα δὲ καὶ τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλὸν τὸ κατὰ τὴν πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο, τῷ δὲ παθόντι οὐθὲν καλὸν ἐν τῷ δράσαντι, ἀλλ' εἴπερ, συμφέρον· τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ καὶ φιλητόν. (6) Ἡδεῖα δ' ἐστὶ τοῦ μὲν παρόντος ἡ ἐνέργεια, τοῦ δὲ μέλλοντος ἡ ἐλπίς, τοῦ δὲ γεγενημένου ἡ μνήμη. Ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως. Τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι μένει τὸ ἔργον (τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον), τῷ δὲ παθόντι τὸ χρήσιμον παροίχεται. Ἥ τε μνήμη τῶν μὲν καλῶν ἡδεῖα, τῶν δὲ χρησίμων οὐ πάνυ ἢ ἧττον· ἡ προσδοκία δ' ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικεν. Καὶ ἡ μὲν φίλησις ποιήσει ἔοικεν, τὸ φιλεῖσθαι δὲ τῷ πάσχειν. Τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὴν πρᾶξιν ἕπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικά. (7) Ἔτι δὲ τὰ ἐπιπόνως γενόμενα πάντες μᾶλλον στέργουσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων· δοκεῖ δὴ τὸ εὖ μὲν πάσχειν ἄπονον εἶναι, τὸ δ' εὖ ποιεῖν ἐργῶδες. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι· ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν. Δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖον εἶναι.

neque magnopere huc facere similitudinem fœnoris ac mutui. Non enim amant hi suos debitores; sed salvos esse volunt, ut suum recuperent. Qui autem beneficium contulerunt, amant et diligunt eos quos beneficio affecerunt, etiam si neque in præsenti ulla in re sibi sint utiles, neque sint postmodo futuri. (3) Quod et in artificibus usu venit. Amat enim suum quisque opus vehementius, quam ab opere suo amaretur, si ex inanimo fieret animatum. Atque hoc in poetis fortasse maxime contingit. Hi enim sua poemata supra modum amant, estque talis affectio erga ea ipsorum, qualis erga liberos. (4) Eique admodum similis est eorum qui beneficia dederunt ratio. Id enim quod beneficio affectum est, eorum qui beneficium dederunt, opus est. Hoc igitur illis carius est, quam operi is qui effecit. Hujus rei causa est, quod esse omnibus optabile et amabile est. Quod sumus autem, id efficacitate cernitur; quippe vivendo et aliquid agendo. Per efficacitatem igitur ipse operis effector quodammodo est. Suum itaque opus ipsi carum est, quia etiam ipsum esse. Atque hoc accidit naturaliter. Quod enim potestate est, hoc esse ipsum energia atque actu, opus indicat. (5) Præterea homini bene de altero merito pulchrum et honestum est ita fecisse : ideoque delectatur eo, per quem hoc contingit ei. At illi qui beneficium accepit, nihil honesti in eo qui bene meritus est, inest; sed si quid est, emolumentum est. Hoc vero minus jucundum minusque amabile est. (6) Affert porro præsentis quidem rei usus sive energia voluptatem, futuræ autem spes, præteritæ autem memoria. Omnium autem rerum ea jucundissima est, quæ usu et energia est, eademque amabilis maxime. Ei igitur qui beneficium contulit, manet opus suum. Honestum enim diuturna res est. Ei autem qui accepit, utilitas celeriter evanescit. Et rerum quidem honestarum est memoria jucunda, utilium autem non admodum, aut certe minus : cujus contrarium esse videtur in spe seu exspectatione. Præterea amatio effectioni similis est, amari autem perpessioni. Porro qui ratione actionis sunt alteris superiores, iis et amare ipsum, et ea quæ amicitiæ propria sunt, conveniunt. (7) Præterea ab omnibus illa magis diliguntur, quæ magno labore parta sunt, sicut et pecunias cariores habent, qui ipsi eas acquisiverunt, quam qui hæreditate acceperunt. Itaque videtur accipere beneficium minime esse laboriosum; conferre vero operosum. Et hanc quoque ob causam matres ardentius complectuntur liberos, quam patres; quia partus laboriosior res est, et certius sciunt suos esse. Atque hoc ipsum etiam beneficiorum auctoribus congruere consentaneum est.

CAP. VIII.

Ἀπορεῖται δὲ καὶ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα ἢ ἄλλον τινά· ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶσι, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ φιλαύτους ἀποκαλοῦσι, δοκεῖ τε ὁ μὲν φαῦλος ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν, καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον· ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ ὅτι οὐθὲν ἀφ' ἑαυτοῦ πράττει· ὁ δ' ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλόν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν καὶ φίλου ἕνεκα· τὸ δ' αὑτοῦ παρίησιν. (2) Τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως. Φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα φίλον, φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος ᾧ βούλεται τἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηθεὶς εἴσεται. Ταῦτα δ' ὑπάρχει μάλιστ' αὐτῷ πρὸς αὑτόν, καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάνθ' οἷς ὁ φίλος ὁρίζεται· εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. Καὶ

Quæritur etiam, an quis debeat se ipsum præ ceteris amare, an alium potius. Solent namque reprehendi, qui sui sunt amatores, et probri atque contumeliæ causa fere *philautos* appellamus, videturque improbus quidem ad suam utilitatem referre omnia, et eo sane magis, quo est ipse deterior. Ex quo fit ut in tales hujusmodi quædam vulgo dici soleant : nihil iste nisi suum commodum curat. E diverso vero vir bonus omnia honestatis causa agit, et quo melior ipse est, eo id facit studiosius, et propter honestum, et amici gratia, posthabita suæ utilitatis cura. (2) Atqui veritas adeoque res ipsa huic assertioni reclamat : et quidem non immerito. Etenim vulgo aiunt, maxime eum amare oportere, qui maxime sit amicus. Talis porro is est qui, quem vult bonis ornatum esse, ipsius causa bonis ornatum cupit, etiamsi nemo id ipsum resciturus esse videatur. Jam hoc erga se ipsum maxime facit unusquisque : sicut et cetera φιλικά, quibus amicus definitur, unicuique erga semet ipsum maxime insunt. Etenim diximus, omnia amicitiæ propria, a nobismet ipsis profecta, hinc in amicos pro-

αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὸ « μία ψυχή » καὶ « κοινὰ τὰ φίλων » καὶ « ἰσότης φιλότης » καὶ « γόνυ κνήμης ἔγγιον· » πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὑτὸν μάλιστ' ἂν ὑπάρχοι· μάλιστα γὰρ φίλος αὑτῷ, καὶ φιλητέον δὴ μάλισθ' ἑαυτόν. Ἀπορεῖται δ' εἰκότως ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιστόν. (3) Ἴσως οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν καὶ διορίζειν ἐφ' ὅσον ἑκάτεροι καὶ πῇ ἀληθεύουσιν. Εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον πῶς ἑκάτεροι λέγουσιν, τάχ' ἂν γένοιτο δῆλον. (4) Οἱ μὲν [οὖν] εἰς ὄνειδος ἄγοντες αὐτὸ φιλαύτους καλοῦσι τοὺς ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι καὶ τιμαῖς καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς· τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. Οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί· διὸ καὶ ἡ προσηγορία γεγένηται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φαύλου ὄντος. Δικαίως δὴ τοῖς οὕτω φιλαύτοις ὀνειδίζεται. (5) Ὅτι δὲ τοὺς τὰ τοιαῦθ' αὑτοῖς ἀπονέμοντας εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον· εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζοι τὰ δίκαια πράττειν αὐτὸς μάλιστα πάντων ἢ τὰ σώφρονα ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετάς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐθεὶς ἐρεῖ τοῦτον φίλαυτον οὐδὲ ψέξει. (6) Δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος μᾶλλον εἶναι φίλαυτος· ἀπονέμει γοῦν ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστ' ἀγαθά, καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάντα τούτῳ πείθεται· ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μάλιστ' εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος· καὶ φίλαυτος δὴ μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν καὶ τούτῳ χαριζόμενος. Καὶ ἐγκρατὴς δὲ καὶ ἀκρατὴς λέγεται τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μή, ὡς τούτου ἑκάστου ὄντος· καὶ πεπραγέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ καὶ ἑκουσίως τὰ μετὰ λόγου μάλιστα. Ὅτι μὲν οὖν τοῦθ' ἕκαστός ἐστιν ἢ μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπιεικὴς μάλιστα τοῦτ' ἀγαπᾷ. Διὸ φίλαυτος μάλιστ' ἂν εἴη, καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ δοκοῦντος συμφέρειν. (7) Τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαινοῦσιν· πάντων δὲ ἁμιλλωμένων πρὸς τὸ καλὸν καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν κοινῇ τ' ἂν πάντ' εἴη τὰ δέοντα καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν. Ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐ δεῖ· βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενος. (8) Τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ ἃ δεῖ πράττειν καὶ ἃ πράττει· ὁ δ' ἐπιεικής, ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει· πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ, ὁ δ' ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ. (9) Ἀληθὲς δὲ περὶ τοῦ σπουδαίου καὶ τὸ τῶν φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν·

manare. Et omnia item vulgi proverbia idem probant, verbi gratia illud : « unus amicorum animus; » item : « amicorum omnia communia », et « æqualitas est amicitia » ; et « genu sura propius. » Hæc etenim omnia unicuilibet erga se ipsum maxime insunt. Sibi enim quilibet maxime amicus est. Ex quo sequitur ut quilibet a sese maxime diligendus esse videatur. Dubitatur autem, utra harum duarum amplectenda sit opinio, quum utraque quadam probabilitate nitatur. (3) Fortassis igitur distinguendum est in hujuscemodi quæstionibus, definiendumque, quid et quatenus utraque pars verum dicat. Quodsi intelligamus quid utrique vocent sui amantem esse, res fortasse erit plana. (4) Qui igitur in vitio ac probro habent φιλαυτίαν, illi nominant sui amantes, qui ubique sibi potiorem lucri, voluptatis corporeæ, et honoris attribuunt partem. Nam vulgus ista ut præcipua hominis bona appetit, in iisque præcipuum studium ponit : ideoque de iis vehementer dimicari solet. Jam qui his præ ceteris abundare volunt, illi scilicet suis cupiditatibus indulgent, adeoque in universum affectibus, brutæque animæ parti. Hujusmodi porro quia est multitudo hominum multo maxima, factum scilicet est, ut ab hac vitiosa vulgi affectione φιλαυτίας ducta sit appellatio. Et recte sane, qui hoc modo sunt φίλαυτοι, vituperantur. (5) Quod autem plus dictorum bonorum sibi, quam aliis, tribuentes vulgo φίλαυτοι nominentur, non est obscurum : siquidem nemo eum, qui præ ceteris honestis rebus gaudeat, temperateque agere velit, aliisque animi bonis sese exornare, sui amantem dixerit, sicuti neque vituperaverit illum unquam. (6) Tamen ejusmodi virtutis cultor maxime sit φίλαυτος : quippe sibi res pulcherrimas atque optimas tribuat. Menti namque, præstantissimæ sui parti, obsequitur et in omnibus obtemperat. Porro sicut præcipua pars civitatis vel cujusvis alius cœtus ipsum totum esse videtur : ita et homo a præcipua sui parte, nempe mente, denominari solet. Ex quo maxime φίλαυτος erit, qui hanc amat et huic gratificatur. Continens præterea et incontinens dicuntur ex eo, quod in ipsis penes mentem potestas sit aut non sit : quasi scilicet quilibet nostrûm nihil aliud sit quam sua mens : denique existimantur homines ipsi maxime egisse illa quæ cum ratione egerunt. Quod igitur unusquisque illud sit maxime quod diximus, perspicuum est : sicut etiam illud, quod hæc pars optimo cuique sit carissima. Itaque qui meritissime φίλαυτος dicatur, erit quidam longe alius, quam ille superius notatus, et tantum ab illo differt, quantum discrepant, rectæ rationis dictamini congruenter vivere, et affectibus parere : item honestum verum appetere, et illa sequi quæ utilitatis speciem habent. (7) Jam illud certum est, eos homines, qui præ ceteris honestis actionibus incumbunt, ab omnibus probari et laudari : quippe omnibus ad honestum certatim connitentibus, pulcherrimaque contentione pergere in eo cupientibus, tam publice omnibus, quam privatim unicuilibet maxima bona proventura videntur : siquidem hoc proprium est virtutis et ejus potestas. Ex quo sequitur, optimum quemque oportere sui amantem esse : quando et ipse honestis actionibus, in hoc proposito incumbens, juvabitur, idemque aliis simul proderit : improbum contra sese amare minime debere. Nocebit enim hic et sibi ipsi, et proximis, affectibus pravis indulgendo. (8) Sane improbi hominis facta ab iis quæ facienda erant, plurimum discrepant : vir autem bonus ea quæ facere oportet, etiam facit. Etenim omnis mens, quod sibi est optimum, eligit. At vero menti per omnia obtemperat vir bonus. (9) Insuperque verum etiam illud est, quod de bono viro dici solet, eum multa amicorum et patriæ causa agere : atque etiam, si res postulet, eorundem gratia

προήσεται γὰρ καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθά, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν· ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα μᾶλλον ἕλοιτ' ἂν ἢ πολὺν ἠρέμα, καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν ἢ πολλ' ἔτη τυχόντως, καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην ἢ πολλὰς καὶ μικράς. Τοῖς δ' ὑπεραποθνήσκουσι τοῦτ' ἴσως συμβαίνει· αἱροῦνται δὴ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς. Καὶ χρήματα προοῖντ' ἂν ἐφ' ᾧ πλείονα λήψονται οἱ φίλοι· γίγνεται γὰρ τῷ μὲν φίλῳ χρήματα, αὐτῷ δὲ τὸ καλόν· τὸ δὴ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. (10) Καὶ περὶ τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς ὁ αὐτὸς τρόπος· πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσεται· καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. Εἰκότως δὴ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν. Ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προΐεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι. (11) Ἐν πᾶσι δὴ τοῖς ἐπαινετοῖς ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων. Οὕτω μὲν οὖν φίλαυτον εἶναι δεῖ, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ' οἱ πολλοί, οὐ χρή.

mortem oppetere. Etenim negliget ille opes, honores, ceteraque bona vulgo magna contentione quæri solita sibi honestatem per id parans. Mavult enim paulisper voluptate magna perfrui, quam diu remissa; unum annum honeste vivere, quam multos temere et absque dignitate; unam denique actionem magnam et honestam anteponit multis et iisdem parvis. Atqui omnibus his ille fortasse potitur, qui pro patria vel amicis occumbit : eligit is sibi quod est apprime honestum. Porro etiam opes profundens talis, illud utique agit, ut amicos locupletiores reddendo illis quidem pecunias acquirat, sibi vero ipsi honestatem : atque ita sibi majus bonum attribuit. (10) De honoribus et magistratibus idem judicandum. Omnia enim hæc amico relinquens, id sibi sumet, quod est honestum sibi ac laudabile : summa quidem ratione. Nihil enim magis convenit viro probo, quam rebus omnibus anteponere virtutem. Postremo etiam quum functiones honestas amico permittit, eadem est ratio cum antedictis : videtur namque honestius esse, auctorem talium agendorum fuisse amico, quam ipsum egisse. (11) In omnibus igitur speciebus rerum laudabilium virum bonum veriorem et meliorem partem boni sibi tribuere videmus. Dicto igitur modo eum φίλαυτον esse oportet, non autem vulgi more.

CAP. IX.

Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων ἢ μή. Οὐθὲν γάρ φασι δεῖν φίλων τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν· ὑπάρχειν γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά· αὐτάρκεις οὖν ὄντας οὐδενὸς προσδεῖσθαι, τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν ἃ δι' αὑτοῦ ἀδυνατεῖ· ὅθεν τὸ

ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

(2) Ἔοικε δ' ἀτόπῳ τὸ πάντ' ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι φίλους μὴ ἀποδιδόναι, ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον εἶναι. Εἴ τε φίλου μᾶλλόν ἐστι τὸ εὖ ποιεῖν ἢ πάσχειν, καὶ ἔστι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς τὸ εὐεργετεῖν, κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους ὀθνείων, τῶν εὖ πεισομένων δεήσεται ὁ σπουδαῖος. Διὸ καὶ ἐπιζητεῖται πότερον ἐν εὐτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων ἢ ἐν ἀτυχίαις, ὡς καὶ τοῦ ἀτυχοῦντος δεομένου τῶν εὐεργετησόντων καὶ τῶν εὐτυχούντων οὓς εὖ ποιήσουσιν. (3) Ἄτοπον δ' ἴσως καὶ τὸ μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον· οὐθεὶς γὰρ ἕλοιτ' ἂν καθ' αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά· πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός. Καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει· τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει. Δῆλον δ' ὡς μετὰ φίλων καὶ ἐπιεικῶν κρεῖττον ἢ μετ' ὀθνείων καὶ τῶν τυχόντων συνημερεύειν· δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων. (4) Τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν; ἢ ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι; τῶν τοιούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσεται ὁ μακάριος, ἐπειδὴ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ. Οὐδὲ δὴ τῶν διὰ τὸ ἡδύ, ἢ ἐπὶ μικρόν· ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ὢν οὐθὲν δεῖται ἐπεισάκτου ἡδονῆς. Οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων. (5) Τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἴσως ἀληθές· ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐνέργειά τίς ἐστιν, ἡ δ' ἐνέργεια δῆλον ὅτι γίνεται καὶ οὐχ ὑπάρχει ὥσπερ κτῆμά τι. Εἰ δὲ

Jam et de beato quæri disputarique solet, anne ille egeat amicis, an non egeat. Felicibus enim nullaque re egentibus aiunt minime opus esse amicis, quum suppetant ipsis bona omnia. Porro quum sint semet ipsis contenti, amicorum illos præsidio minime egere. Atqui amici, quum sit alter idem, proprium esse, ea supplere quæ quis a se ipso habere non potest. Ex quo illud est factum :

Cui sunt secundæ res, quid amicis huic opus?

(2) Atqui perabsurdum videtur, beatis tribuere omnia bona, et interim negare amicos eis esse; quum hi sint in bonis externis pars præcipua. Quodsi amici proprium est conferre potius in alterum, quam ab altero accipere beneficium; si item viri boni et virtutis benefacere; si denique pulchrius est benefacere amicis, quam peregrinis : amicis profecto vir bonus egebit. Quæri hinc solet, magisne fortuna adversante, an favente, amicis egeamus : nimirum quod in adversitatibus requiruntur qui nos sublevent; et vero in rebus secundis desideramus aliquos habere, in quos conferantur officia. (3) Quin et illud absurdum videtur, beatum velle solitarium facere. Nemo enim velit vel omnibus bonis affluere, hac conditione, ut solitarie vivat. Est enim animal civile homo, naturaque ita factus, ut in societate vivat. Porro beatus bonis affluit. Possidet enim ille cuncta naturæ bona. Est vero illud quoque perspicuum, melius esse, cum amicis et viris bonis, quam cum peregrinis et forte fortuna oblatis consuetudinem habere. Omnino ergo beato amicis est opus. (4) Quid igitur dicunt priores illi, et quo sensu assertio eorum consistere potest? An quia vulgus eos modo censet esse amicos, a quibus utilitas percipitur? Talium amicorum beatus non egebit (ut qui bonis abundet), quemadmodum ne illis quidem eget, in quibus voluptas spectatur, aut parum certe eget : tota enim ejus vita quum jucunda sit, non eget ille certe adventitia voluptate. Itaque consequens esse putant, eum qui talibus non egeat amicis, absolute non egere amicis. (5) At hoc fortasse verum non est; in primo enim libro ostendimus quod beatitudo sit energia; hæc autem assidue fit seu nascitur (id est continua in actione consistit), non autem ut possessio

τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτήν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, ἔστι δὲ καὶ τὸ οἰκεῖον τῶν ἡδέων, θεωρεῖν δὲ μᾶλλον τοὺς πέλας δυνάμεθα ἢ ἑαυτοὺς καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις ἢ τὰς οἰκείας, αἱ τῶν σπουδαίων δὴ πράξεις φίλων ὄντων ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς· ἄμφω γὰρ ἔχουσι τὰ τῇ φύσει ἡδέα. Ὁ μακάριος δὴ φίλων τοιούτων δεήσεται, εἴπερ θεωρεῖν προαιρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας· τοιαῦται δ' αἱ τοῦ ἀγαθοῦ φίλου ὄντος. Οἴονταί τε δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα· μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος· οὐ γὰρ ῥᾴδιον καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς, μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ῥᾷον. (6) Ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὖσα καθ' αὑτήν, ὃ δεῖ περὶ τὸν μακάριον εἶναι· ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι χαίρει, ταῖς δ' ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει, καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται. (7) Γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς φησιν. Φυσικώτερον δ' ἐπισκοποῦσιν ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὸν εἴρηται ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ' αὑτό· τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται τοῖς ζῴοις δυνάμει αἰσθήσεως, ἀνθρώποις δ' αἰσθήσεως ἢ νοήσεως· ἡ δὲ δύναμις εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀνάγεται· τὸ δὲ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ· ἔοικε δὴ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν. Τὸ δὲ ζῆν τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ, τὸ δ' ὡρισμένον τῆς τἀγαθοῦ φύσεως. Τὸ δὲ τῇ φύσει ἀγαθὸν καὶ τῷ ἐπιεικεῖ· διόπερ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι. (8) Οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὰν ζωὴν καὶ διεφθαρμένην, οὐδ' ἐν λύπαις· ἀόριστος γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ. Ἐν τοῖς ἐχομένοις δὲ περὶ τῆς λύπης ἔσται φανερώτερον. (9) Εἰ δ' αὐτὸ τὸ ζῆν ἀγαθὸν καὶ ἡδύ (ἔοικε δὲ καὶ ἐκ τοῦ πάντας ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ μακαρίους· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων μακαριωτάτη ζωή), ὁ δ' ὁρῶν ὅτι ὁρᾷ αἰσθάνεται καὶ ὁ ἀκούων ὅτι ἀκούει καὶ ὁ βαδίζων ὅτι βαδίζει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἔστι τι τὸ αἰσθανόμενον ὅτι ἐνεργοῦμεν, ὥστε αἰσθανοίμεθ' ἂν ὅτι αἰσθανόμεθα καὶ νοοῖμεν ὅτι νοοῦμεν· τὸ δ' ὅτι αἰσθανόμεθα ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν· τὸ γὰρ εἶναι ἦν αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ζωή, τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπάρχον ἐν ἑαυτῷ αἰσθάνεσθαι ἡδύ· αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς, ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῖς καὶ ἡδύ· συναισθανόμενοι γὰρ τοῦ καθ' αὑτὸ ἀγαθοῦ ἥδονται· (10) ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον· ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστίν· καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸ εἶναι αἱρετόν ἐστιν ἑκάστῳ, οὕτω καὶ τὸ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως. Τὸ δ' εἶναι ἦν αἱρετὸν διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὑτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. Ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖα καθ' ἑαυτήν. Συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου ὅτι ἔστιν, τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ δια-

quædam obtinetur. Quodsi beatum esse consistit in vivendo et in muneris functione, sique boni viri actio bona et jucunda est per se (sicut initio dictum est), si item jucundum est id quod cuique proprium est, quum quidem illud quod in altero exsistit, illo quod nostrum est, conspectius nobis esse soleat; actiones item illorum, quam nostræ : actiones honestorum hominum, qui sint ipsis amici, jucundas esse bonis necesse est, quando utraque pars talium habet quæ sunt jucunda natura. Igitur beatus egebit ejusmodi amicis : Quippe quum velit contemplari actiones honestas et proprias; et vero quum tales actiones sint boni viri ejusque amici actiones. Ad hæc omnes existimant, beatum suaviter et jucunde vivere oportere. Solitariam porro vitam viventi difficilis et acerba est vita. Non potest enim perpetua esse actio, quam quis exercet ad sese; sed cum aliis et erga alios facilius ea perpetratur. (6) Erit vero perpetua illa potius energia, quæ per se jucunda est : quod sane beato convenit. Vir enim bonus, qua bonus, delectatur actionibus secundum virtutem, et harum contrariis offenditur, perinde ut musicus delectatur decente symphonia, futilibus cantionibus offenditur. (7) Præterea ex assiduo cum bonis convictu exercitatio quædam virtutis exsistere solet, ut Theognis quoque dicit. Sed iis qui in hac disquisitione etiam ex physicis petitas considerationes adhibent, naturâ videtur bono viro bonus amicus expetendus esse. Dictum est enim, quod natura bonum est, id bono viro per se jucundum ac bonum esse. Vivere autem (quod in animantibus sentiendi, in hominibus sentiendi et intelligendi facultate definitur, facultate quidem ad energiam pertinente, in energiaque consistente vitæ principatu; denique quum plane videatur vivere esse proprie sentire aut intelligere,) vivere, inquam, est aliquid natura bonum. Vivere igitur de numero rerum per se bonarum et jucundarum est, quia finitum ac terminatum quiddam est : quod autem finitum, id ex ordine bonorum est. Porro quod natura bonum, etiam viro bono tale est. Quocirca vivere omnibus videtur jucundum esse. (8) Non tamen pravam hic vitam intelligimus, et corruptam aut exercitam doloribus : talis enim vita nullis terminis finita est, sicut nec illa quæ ei insunt. Quod deinceps ex disputatione de voluptate et dolore erit evidentius. (9) Quodsi vivere bonum est, sane et jucundum erit. Idque eo quoque apparet, quod omnes homines vitæ cupiditate ducuntur, maximeque omnium boni et beati viri. His enim maxime vita expetenda est, horumque vitæ ratio universa beatissima est. Porro qui videt, sentit sese videre; qui audit, sentit se audire; qui ambulat, sentit se ambulare, atque sic etiam in ceteris aliquid est quod sentit, nos actione quapiam fungi. Sic sentire etiam possumus quod sentiamus, item intelligere quod intelligamus. Et hæc ipsa (quum sentimus, inquam, et intelligimus) sunt certe, intelligere nos esse. Nam modo ostendebamus, vivere esse sentire aut intelligere. Porro sentire se vivere annumeratur rebus per se jucundis. Vita enim bonum est natura, et sentire quod nobis insit bonum, est jucundum. Jam ipsum vivere optabile est maxime bonis; quoniam ipsum esse talibus est et bonum et jucundum. Quippe quum ipsi boni etiam sensu percipiunt id quod per se bonum est, voluptate perfunduntur. (10) Ut autem vir bonus erga se ipsum, ita etiam erga amicum affectus est, quia hic alter ipse est. Itaque ut unicuilibet expetendum est, ipsum exsistere, ita et amici esse, eidem est expetendum, aut non multo certe aliter. Suum autem esse cuique optabile dicebamus esse, quia id sentiat esse bonum, cujusmodi sensus magna voluptate per sese afficit. Igitur una secum sentire oportet amicum exsistere. Quod contigit in societate vitæ et sermonum atque cogitationum communi-

νοίας· οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. Εἰ δὴ τῷ μακαρίῳ τὸ εἶναι αἱρετόν ἐστι καθ' αὑτό, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδύ, παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ τοῦ φίλου ἐστίν, καὶ ὁ φίλος τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη. Ὃ δ' ἐστὶν αὐτῷ αἱρετόν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ, ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται. Δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

cατione. Sic enim societatem et convictum hominibus proprium definiri debere videtur; non, ut in pecudibus, pascuorum et pabuli communitate. Si igitur viro beato expetendum per se est, ut sit; quum id sit bonum atque jucundum natura; sique idem ipsi est de amico sentiendum : profecto amicus ipsi in rebus expetendis erit habendus. Porro quod beato expetendum est, id ipsum ut eidem etiam suppetat oportet. Alioqui ab hac parte indigentia laborabit. Concludimus igitur, qui beatus futurus sit, ei amicis opus esse virtute præditis.

CAP. X.

Ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον, ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας ἐμμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ

μήτε πολύξεινος μήτ' ἄξεινος,

καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἁρμόσει μήτ' ἄφιλον εἶναι μήτ' αὖ πολύφιλον καθ' ὑπερβολήν; (2) Τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν καὶ πάνυ δόξειεν ἂν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν· πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν ἐπίπονον, καὶ οὐχ ἱκανὸς ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν. Οἱ πλείους δὴ τῶν πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶς περίεργοι καὶ ἐμπόδιοι πρὸς τὸ καλῶς ζῆν· οὐθὲν οὖν δεῖ αὐτῶν. Καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ ἀρκοῦσιν ὀλίγοι, καθάπερ ἐν τῇ τροφῇ τὸ ἥδυσμα. (3) Τοὺς δὲ σπουδαίους πότερον πλείστους κατ' ἀριθμόν, ἢ ἔστι τι μέτρον καὶ φιλικοῦ πλήθους, ὥσπερ πόλεως; οὔτε γὰρ ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ' ἂν πόλις, οὔτ' ἐκ δέκα μυριάδων ἔτι πόλις ἐστίν. Τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξὺ τινῶν ὡρισμένων. Καὶ φίλων δή ἐστι πλῆθος ὡρισμένον, καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ' ὧν ἂν δύναιτό τις συζῆν· τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι· (4) ὅτι δ' οὐχ οἷόντε πολλοῖς συζῆν καὶ διανέμειν αὑτόν, οὐκ ἄδηλον. Ἔτι δὲ κἀκείνους δεῖ ἀλλήλοις φίλους εἶναι, εἰ μέλλουσι πάντες μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν· τοῦτο δ' ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν. (5) Χαλεπὸν δὲ γίνεται καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς· εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα τῷ μὲν συνήδεσθαι τῷ δὲ συνάχθεσθαι. Ἴσως οὖν εὖ ἔχει μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δόξειεν ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα. Διόπερ οὐδ' ἐρᾶν πλειόνων· ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας, τοῦτο δὲ πρὸς ἕνα· καὶ τὸ σφόδρα δὴ πρὸς ὀλίγους. (6) Οὕτω δ' ἔχειν ἔοικε καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· οὐ γίγνονται γὰρ φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν, αἱ δ' ὑμνούμεναι ἐν δυσὶ λέγονται. Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς, οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους. Πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον καὶ μὴ ἄρεσκον ὄντα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ· δι' ἀρετὴν δὲ καὶ δι' αὐτοὺς οὐκ ἔστι πρὸς πολλούς, ἀγαπητὸν δὲ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

Numquid igitur quamplurimi amici nobis adsciscendi sunt? an illud quod est in hospitalitate apte dictum videtur,

Ne sis multorum, ne sis quoque nullius hospes?

etiam in amicitia valebit, ut nec sine amicis sis neque nimis multos habeas? (2) De amicitia utilitatis gratia instituta verissimum esse videatur : neque inopem oportere ab amicis esse, neque item nimium illis abundare. Multis namque vicissim deservire laboriosum est : neque muneri ei vita nostra sufficiat. Plures igitur, quam conditio cujusque admittit, amici supervacanei sunt, et beatæ vitæ cursum impediunt : igitur non admittendi. Tum etiam in iis amicitiis, quæ voluptatis causa quæruntur, pauci sufficiunt amici, sicut cibo modicum sufficit condimentum. (3) Sed de viris bonis quæritur, utrumne hos quamplurimos in amicitiam assumi oporteat : an vero ut civitatis, ita et amicorum numero modus aliquis ponendus sit. Nam neque ex decem hominibus constare possit civitas, neque centum hominum millia civitas adhuc fuerint. Ceterum quantitas definiri fortasse non potest uno numero, sed est illud universum, quod inter aliqua definita interjectum est. Atque etiam amicorum est aliqua definita copia. Ac fortasse maximus numerus fuerint ii quibuscum commode convictum habere quispiam potest. Convictus namque amicitiæ maxime proprius esse supra docebatur. (4) Porro ut cum multis quispiam vivat, et iis sese impertiat, id fieri non posse perspicuum est. Præterea illos ipsos inter se quoque amicos esse necesse est, si quidem omnes inter se usu et consuetudine vitæ conjungi debent. Hoc autem in multis inveniri operosum est. (5) Est et illud perdifficile, ut cum multis et condoleas et læteris, ad cujusque affectum accommodate. Etenim subinde coincidet, ut dolendum sit cum uno, lætandum cum altero amicorum. Fortasse igitur rectum est, nolle implicari permultorum amicitia, sed tot amicos adsciscere, quot ad vitæ societatem videntur nobis esse commodi. Etenim nec natura ferre videtur, ut quispiam multis fiat excellenter amicus : unde nec amor quidem esse potest plurium. Etenim in eo genere, quo de hic agimus, videtur spectari excellentia quædam amicitiæ. At excellentia tantum in uno spectatur. Ergo etiam vehementer amare tantum inter paucos locum habet. (6) Atque hanc assertionem nostram etiam res ipsa comprobat. Non enim multos reperias sodalitia illa amicitia conjunctos; et quæ hujus generis vulgo celebratæ sunt, binorum sunt omnes. Qui vero multis sunt amici, omnibusque familiariter utuntur, nulli videntur amici esse, præterquam civili more, vocanturque blandi, seu placendi studiosi. Civili sane modo potest quispiam multis esse amicus, ita ut vitiose blandus non sit, sed præstet se virum bonum et honestum : at virtutis nomine propterque ipsos ut quis multos amet, id plane fieri nequit, ac præclare rem cecidisse putandum est, si vel paucos tali amore dignos nacti fuerimus.

CAP. XI.

Πότερον δ' ἐν εὐτυχίαις μᾶλλον φίλων δεῖ ἢ ἐν δυστυχίαις; ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται· οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες δέονται ἐπικουρίας, οἱ δ' εὐτυχοῦντες συμβίων καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν· βούλονται γὰρ εὖ δρᾶν. Ἀναγκαιότερον μὲν δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις, διὸ τῶν χρησίμων ἐνταῦθα δεῖ, κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις· διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσιν· τούτους γὰρ αἱρετώτερον εὐεργετεῖν καὶ μετὰ τούτων διάγειν. (2) Ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα καὶ ἐν ταῖς δυστυχίαις· κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι συναλγούντων τῶν φίλων. Διὸ κἂν ἀπορήσειέν τις πότερον ὥσπερ βάρους μεταλαμβάνουσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὔ, ἡ παρουσία δ' αὐτῶν ἡδεῖα οὖσα καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συναλγεῖν ἐλάττω τὴν λύπην ποιεῖ. Εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα ἢ δι' ἄλλο τι κουφίζονται, ἀφείσθω· συμβαίνειν δ' οὖν φαίνεται τὸ λεχθέν. (3) Ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι. Αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους ἡδύ, ἄλλως τε καὶ ἀτυχοῦντι, καὶ γίνεταί τις ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι· παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος· οἶδε γὰρ τὸ ἦθος καὶ ἐφ' οἷς ἥδεται καὶ λυπεῖται. (4) Τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ ταῖς αὑτοῦ ἀτυχίαις λυπηρόν· πᾶς γὰρ φεύγει λύπης αἴτιος εἶναι τοῖς φίλοις. Διόπερ οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν εὐλαβοῦνται συλλυπεῖν τοὺς φίλους αὑτοῖς, κἂν μὴ ὑπερτείνῃ τῇ ἀλυπίᾳ, τὴν ἐκείνοις γινομένην λύπην οὐχ ὑπομένει, ὅλως τε συνθρήνους οὐ προσίεται διὰ τὸ μηδ' αὐτὸς εἶναι θρηνητικός· γύναια δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες τοῖς συστένουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας. Μιμεῖσθαι δ' ἐν ἅπασι δεῖ δῆλον ὅτι τὸν βελτίω. (5) Ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις τῶν φίλων παρουσία τήν τε διαγωγὴν ἡδεῖαν ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς αὑτοῦ ἀγαθοῖς. Διὸ δόξειεν ἂν δεῖν εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους προθύμως· εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι καλόν· εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας ὀκνοῦντα· μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν, ὅθεν τὸ

ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν.

Μάλιστα δὲ παρακλητέον, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες μεγάλ' αὐτὸν ὠφελήσειν. (6) Ἰέναι δ' ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἄκλητον καὶ προθύμως (φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ καὶ τὸ μὴ ἀξιώσαντας· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον), εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας συνεργοῦντα μὲν προθύμως (καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεία φίλων), πρὸς εὐπάθειαν δὲ σχολαίως· οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. Δόξαν δ' ἀηδίας ἐν τῷ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον. ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει. Ἡ παρουσία δὴ τῶν φίλων ἐν ἅπασιν αἱρετὴ φαίνεται.

Utrumnam vero in rebus secundis potius, an in adversis egemus amicis? utroque enim tempore requiruntur. Et infelices enim egent amicis auxilii causa : et felices item, ut habeant convictores, et quibus bene faciant. Proprium enim horum est benefacere. Itaque adverso quidem tempore magis sunt necessarii amici : ideoque hic utilibus amicis opus est. Ceterum rebus secundis honestior est eorundem possessio. Ex quo illud est, quod amici quæruntur boni viri : quod expetibilius sit talibus benefacere et cum iis conjunctum esse. (2) Est scilicet ipsa præsentia amicorum tam in secunda, quam in adversa fortuna suavis. Etenim mœrentes allevantur amicorum condolentia. Ex quo etiam addubitari queat, utrumne amici quasi oneris aliquam partem in sese derivent; an vero nihil hujus, sed ipsa potius præsentia, suavis exsistens, et persuasio, quod condolere eos putamus, minuat dolorem. Sed num propter has, an ob alias causas dolore leventur tales, omittatur in præsentia : ceterum rem ipsam evenire experientia docet. (3) Videtur autem amicorum præsentia mixtum aliquid esse. Etenim ipse quidem illorum conspectus (præsertim calamitoso) jucundus est, exsistitque inde levatio quædam doloris. Inest enim amico vis quædam consolandi tum aspectu tum sermone : qui quidem fuerit accommodatus. Novit namque talis amicus ingenium alterius, et scit quibus gaudeat et quibus contristetur. (4) Rursum autem eundem molestia affectum sentire ex tuis rebus adversis, id vero ægritudinem affert. Omnis enim amicus cavet ne amico causam dolendi præbeat. Itaque fortes quidem et magnanimi natura viri nolunt committere ut ipsis amici condoleant; ac nisi quis indolentia ultra modum prodeat, dolorem, quo illi afficiuntur, non fert æquo animo. In summa collacrimantes non admittit vir talis, quia nec ipse est querulus aut lamentator. At vero mulierculæ, et his similiter affecti viri quærunt lamentorum socios. Porro omnibus in rebus meliorem imitari scilicet æquum est. (5) Jam porro in rebus prosperis præsentia amicorum tum consuetudinem habet jucunditatis plenam, tum etiam cogitationem : nimirum quum utrique iisdem bonis suaviter afficiantur. Quocirca faciendum videtur ut advocemus amicos studiose ad res secundas (de aliis etenim bene mereri, res pulchra est), contra vero ad minus secundas lente, quia malorum participem facere amicum quamminime oportet. Ex quo illud factum :

Satis est me esse miserum.

Atque accersendi sunt tum potissimum, quando possunt, parva suscepta molestia, maximis amicum incommodis liberare. (6) At vero accessus ad amicos nostri contraria est ratio : ad infelices scilicet ultro eundum est, neque dum voceris exspectandum. Amici enim est benefacere, et maxime duris amicorum temporibus, atque iis etiam, qui id minime postularint. Utrisque enim hoc et honestius et jucundius est. At vero ad res amicorum secundas, adjutorii quidem gratia prompte eundum est : huic enim rei usui sunt amici. At vero ad beneficii participationem est non nisi lente accedendum. Non enim honestum est, cupidum esse beneficii accipiendi. Est tamen et hic fortasse suspicio acerbitatis fugienda, in repudiando, inquam, oblato beneficio : qua in re nonnunquam peccari consuevit. Præsentia igitur amicorum quolibet tempore expetenda est.

CAP. XII.

Ἆρ' οὖν, ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατόν ἐστι καὶ μᾶλλον αἱροῦνται ταύτην τὴν αἴσθησιν ἢ τὰς λοιπάς, ὡς κατὰ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτος ὄντος καὶ γινομένου, οὕτω καὶ τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν; κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. Καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον. Περὶ αὑτὸν δ' ἡ αἴσθησις ὅτι ἔστιν αἱρετή· καὶ περὶ τὸν φίλον δή. Ἡ δ' ἐνέργεια γίνεται αὐτοῖς ἐν τῷ συζῆν, ὥστ' εἰκότως τούτου ἐφίενται. (2) Καὶ ὅ τι ποτ' ἐστὶν ἑκάστοις τὸ εἶναι ἢ οὗ χάριν αἱροῦνται τὸ ζῆν, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλονται διάγειν· διόπερ οἱ μὲν συμπίνουσιν, οἱ δὲ συγκυβεύουσιν, ἄλλοι δὲ συγγυμνάζονται καὶ συγκυνηγοῦσιν ἢ συμφιλοσοφοῦσιν, ἕκαστοι ἐν τούτῳ συνημερεύοντες ὅ τί περ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν τῷ βίῳ· συζῆν γὰρ βουλόμενοι μετὰ τῶν φίλων, ταῦτα ποιοῦσι καὶ τούτων κοινωνοῦσιν οἷς οἴονται συζῆν. (3) Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία μοχθηρά· κοινωνοῦσι γὰρ φαύλων ἀβέβαιοι ὄντες, καὶ μοχθηροὶ δὲ γίνονται ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις· ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν ἐπιεικής, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις· δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ἐνεργοῦντες καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους· ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων οἷς ἀρέσκονται, ὅθεν

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλά.

(4) Περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

Numnam autem amicitia conversationem et convictum requirit? perinde ut amantibus rei amatæ adspectus est jucundissimus, ceterisque sensibus anteponitur, utpote ex quo constet oriaturque maxime amor; ut scilicet quemadmodum his adspectus amasii, sic etiam amicis vitæ societas optabilissima sit. Amicitia quippe societas quædam est: et sicut erga se ipsum animatus quispiam est, ita etiam est erga amicum. De se ipso autem sentire se esse, optabile est: proindeque et de amico. Sensio porro illa his consistit in vitæ societate. Merito igitur illa gaudent amici. (2) Ad hæc quacumque in re cuique suum esse et suum vivere situm est, seu cujus rei gratia exoptat quis vivere, in ea re vult cum amicis vitam traducere. Quocirca alii una potant, alii una ludunt, alii una exercentur, aut una venantur, aut una philosophantur: his in rebus tempus una exigentes, quas res præ omnibus in vita rebus maxime amant. Amicis enim conjuncti esse volentes hæc faciunt, illarumque rerum eis participant, quibus contineri putant illud *una vivere*. (3) Malorum quidem igitur amicitia est vitiosa; malas enim res invicem communicant, quum et ipsi sint instabiles; corrumpunturque insuper, dum similes invicem fiunt. Contra vero bonorum amicitia bona est, aucta in dies conversationibus: videnturque etiam ipsi meliores in dies fieri, agendo nimirum operandoque, et mutuo errata corrigendo. Exprimit enim ac deformat sibi quisque eorum ab altero ea quæ in eo probat. Unde illud factum:

Namque bona addisces ex his, qui sunt boni et ipsi.

(4) De amicitia tantum dictum sit; sequitur ut de voluptate dicamus.

LIBER X.

CAP. I.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται διελθεῖν· μάλιστα γὰρ δοκεῖ συνῳκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν· διὸ παιδεύουσι τοὺς νέους οἰακίζοντες ἡδονῇ καὶ λύπῃ. Δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι τὸ χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μισεῖν ἃ δεῖ· διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δύναμιν πρὸς ἀρετήν τε καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον· τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν. (2) Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων ἥκιστ' ἂν δόξειε παρετέον εἶναι, ἄλλως τε καὶ πολλὴν ἐχόντων ἀμφισβήτησιν. Οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον, οἱ μὲν ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν, οἱ δὲ οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μή ἐστιν· ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς, διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν· ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον. (3) Μή ποτε δὲ οὐ καλῶς τοῦτο λέγεται. Οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων· ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν· ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονήν, ὀφθείς ποτ' ἐφιέμενος,

Dehinc fortasse de voluptate ut dicamus, ordo postulat; maxime namque hæc naturæ hominis propria esse videtur; ideoque puerorum informatores voluptatis et doloris veluti gubernaculo ad officium eos adducunt. Videtur vero etiam ad moralem virtutem plurimum referre, ut et gaudeant rebus iis quibus oportet gaudere, et oderint ea quæ odisse oportet; duo enim hæc per totam vitam extenduntur, momentum præcipuum habentia ad virtutem, adeoque ad vitam beatam; quandoquidem omnes jucunda sequuntur, fugiuntque contraria; (2) ejusmodi porro quod sunt, de iis minime videtur tacendum: præsertim quum de eorundem natura opiniones multum varient. Quidam enim voluptatem bonum dicunt; nonnulli contra magnum malum eam asserunt esse, atque id quidem partim eorum, quod fortasse vere ita se rem habere existimant; partim vero, quod utilius ad bene vivendi rationem esse existimant, voluptatem in numero malorum habere, etiamsi malum ipsa non sit. Ultro enim ad eam ferri homines plerosque, eique servire; ideoque oportere ipsos in contrarium reflecti. Sic enim ad mediocritatis statum redigi. (3) Sed fortasse non satis recte ob id asseritur, voluptatem esse malum. Nam quod attinet ad ea quæ sunt in affectibus et actionibus, multo minus ad persuadendum valet oratio quam eventus atque res ipsæ. Itaque quum usurpata de his oratio discrepat ab opere sensibus comperto, primum ipsa ut falsa repudiatur; deinde, si quid etiam veri complectebatur, id una evertitur. Reprehendens enim voluptatem, si forsan contra quam docuerat, eandem appetere videatur, facere

ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν ὡς τοιαύτην οὖσαν ἅπασαν· τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. (4) Ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς τῶν λόγων οὐ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον· συνῳδοὶ γὰρ ὄντες τοῖς ἔργοις πιστεύονται, διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ' αὐτούς. Τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἅλις, τὰ δ' εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς ἐπέλθωμεν.

id existimabitur quasi omnem quamcunque voluptatem expetendam haberet. Vulgus enim distinguere nescit. (4) E diverso igitur veri de talibus sermones videntur non tantum ad cognitionem prodesse, sed ad vitam quoque bene transigendam vim habere præcipuam. Quia enim factis consentanei sunt, ob id facile creduntur: ac proinde exstimulant auditores, ut secundum eos vivant. Sed de his quidem hactenus. Examinemus jam, quæ ab aliis sunt de voluptate dicta.

CAP. II.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν ᾤετ' εἶναι διὰ τὸ πάνθ' ὁρᾶν ἐφιέμενα αὐτῆς, καὶ ἔλλογα καὶ ἄλογα· ἐν πᾶσι δ' εἶναι τὸ αἱρετὸν ἐπιεικές, καὶ τὸ μάλιστα κράτιστον· τὸ δὴ πάντ' ἐπὶ ταὐτὸ φέρεσθαι μηνύειν ὡς πᾶσι τοῦτο ἄριστον· ἕκαστον γὰρ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν· τὸ δὴ πᾶσιν ἀγαθόν, καὶ οὗ πάντ' ἐφίεται, τἀγαθὸν εἶναι. Ἐπιστεύοντο δ' οἱ λόγοι διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον ἢ δι' αὑτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι· οὐ δὴ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλ' οὕτως ἔχειν κατ' ἀλήθειαν. (2) Οὐχ ἧττον δ' ᾤετ' εἶναι φανερὸν ἐκ τοῦ ἐναντίου· τὴν γὰρ λύπην καθ' αὑτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι, ὁμοίως δὴ τοὐναντίον αἱρετόν. Μάλιστα δ' εἶναι αἱρετὸν ὃ μὴ δι' ἕτερον μηδ' ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα· τοιοῦτον δ' ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν· οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν τίνος ἕνεκα ἥδεται, ὡς καθ' αὑτὴν οὖσαν αἱρετὴν τὴν ἡδονήν. Προστιθεμένην τε ὁτῳοῦν τῶν ἀγαθῶν αἱρετώτερον ποιεῖν, οἷον τῷ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν· καὶ αὔξεσθαι δὴ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ αὑτῷ. (3) Ἔοικε δὴ οὗτός γε ὁ λόγος τῶν ἀγαθῶν αὐτὴν ἀποφαίνειν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἑτέρου· πᾶν γὰρ μεθ' ἑτέρου ἀγαθοῦ αἱρετώτερον ἢ μονούμενον. Τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν· αἱρετώτερον γὰρ εἶναι τὸν ἡδὺν βίον μετὰ φρονήσεως ἢ χωρίς, εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν· οὐδενὸς γὰρ προστεθέντος αὐτὸ τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι. Δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται. (4) Τί οὖν ἐστὶ τοιοῦτον, οὗ καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν; τοιοῦτον γὰρ ἐπιζητεῖται. Οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὗ πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐθὲν λέγωσιν· ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτ' εἶναί φαμεν. Ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ· εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα ὠρέγετο αὐτῶν, ἦν ἄν τι τὸ λεγόμενον, εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἄν τι; Ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν κρεῖττον ἢ καθ' αὑτά, ὃ ἐφίεται τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ. (5) Οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου καλῶς λέγεσθαι. Οὐ γάρ φασιν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ἀντικεῖσθαι γὰρ καὶ κακὸν κακῷ καὶ ἄμφω τῷ μηδετέρῳ, λέγοντες ταῦτα οὐ κακῶς, οὐ μὴν ἐπί γε τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες. Ἀμφοῖν μὲν γὰρ ὄντων κακῶν καὶ φευκτὰ ἔδει ἄμφω εἶναι, τῶν μηδετέρων δὲ μηδέτερον ἢ ὁμοίως· νῦν δὲ φαίνονται τὴν μὲν φεύγοντες ὡς κακόν, τὴν δ' αἱρούμενοι ὡς ἀγαθόν· οὕτω δὴ καὶ ἀντίκειται.

Eudoxus igitur existimabat, summum bonum esse voluptatem: quoniam videmus omnia, tam bruta quam ratione prædita animantia, expetere voluptatem; et vero quum omnibus in rebus id quod expetendum sit, esse bonum oporteat; et quidem quod maxime sit expetendum, id maximum bonum esse oporteat: denique quum, ad quod unum omnia feruntur, id jam evidenter constet esse quiddam ipsis optimum. Unumquodque enim, id quod ipsi sit bonum natura duce invenire, sicut et cibum: quod igitur omnibus bonum est, et ab omnibus expetitur, id vere bonum esse. Atqui huic assertioni magis propter mores et virtutem illius viri credebatur, quam propter sese; singularis enim ille temperantiæ videbatur esse. Itaque non tanquam patronus voluptatis existimabatur hæc dicere; sed potius res sic se habere judicabatur. (2) Atque hoc idem ille etiam ex voluptatis contrario probari putabat: dolorem enim omnibus videri declinandum per se, sicut ejus contrarium e diverso expetendum. Maxime præterea expetendum esse, quod non alterius gratia, sed per sese tale est: quod constanter omnium ore de voluptate affirmatur, quum nemo interrogare soleat alterum, cur voluptatem quis sectetur, quod scilicet per se expetenda illa sit. Eandem quoque adjunctam rei alicui alteri bonæ, efficere eam magis expetendam; quales res sunt, juste agere, temperanter vivere. Porro bonum crescere et augeri non nisi a bono. (3) Atqui hoc ultimum quidem argumentum probare videtur, voluptatem esse de numero rerum bonarum; at non etiam meliorem re qualibet alia, licet eam meliorem suo accessu faciat; siquidem omne bonum alteri junctum, optabilius est quam ipsum separatum atque solum relictum. Ac tali argumento Plato efficere vult, voluptatem non esse summum bonum. Expetibilior enim, inquit, est vita jucunda cum prudentia conjuncta, quam sine hac illa. Quodsi voluptas alteri bono adjuncta melior evadat, non posse eam dici summum bonum; quia hoc sine ullius additione fiat magis expetendum. Sed si vera esset hæc Platonis ratiocinatio, sequeretur, nec aliud ullum genus rei esse summum bonum, quod altero aliquo per se bonorum addito ad ipsum melius redderetur. (4) Quodnam igitur est illud summum bonum, cujus homo particeps exsistit? tale namque inquiritur. Qui vero Eudoxo ita resistunt, ut id quod ab omnibus rebus experitur, esse bonum infitientur, vereor ne nihil dicant. Quod enim omnibus videtur, ita esse statuitur; nec qui communem illam persuasionem tollit, probabiliora allaturus est. Si enim illa ratione ac carentia sola appeterent illam, foret alicujus ponderis id quod dicunt. Sed quum non minus eam sequantur ratione utentes, quomodo assertio non sit nihili? Ac fortassis inest etiam in vilibus despectisque quoddam naturale bonum, et id ipsam illorum naturam superans dignitate, quod ipsis conveniens bonum expetit. (5) Sed nec de contrario Eudoxi argumentum satis perite redarguunt, ut videtur, dicentes, non recte concludi ex eo, quod dolor malum sit, voluptatem bonum esse, propterea quod malum malo opponatur, et utrumque horum ei quod est neutrum. Hæc quidem non omnino male dicuntur; at non tamen in præsenti disputatione vere dicuntur. Etenim si dolor et voluptas mala ambo forent, ambo etiam fugienda erant, quia scilicet mala; vel si neutrum essent (nec bonum nec malum), neutrum quoque foret vel fugiendum vel aliquo simili affectu persequendum. Atqui experimur, voluptatem homines ut bonum expetere, dolorem ut malum devitare. Ex eo igitur contrarie opponi inter se illa perspicuum est.

CAP. III. [II.]

Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ τῶν ποιοτήτων ἐστὶν ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτ' οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν· οὐδὲ γὰρ αἱ τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαι ποιότητές εἰσιν, οὐδ' ἡ εὐδαιμονία. (2) Λέγουσι δὲ τὸ μὲν ἀγαθὸν ὡρίσθαι, τὴν δ' ἡδονὴν ἀόριστον εἶναι, ὅτι δέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Εἰ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἥδεσθαι τοῦτο κρίνουσι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασὶ μᾶλλον καὶ ἧττον τοὺς ποιοὺς ὑπάρχειν κατὰ τὰς ἀρετάς, ἔσται τὸ αὐτό· δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἀνδρεῖοι, ἔστι δὲ καὶ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττον. Εἰ δ' ἐν ταῖς ἡδοναῖς, μή ποτ' οὐ λέγουσι τὸ αἴτιον, ἂν ὦσιν αἱ μὲν ἀμιγεῖς αἱ δὲ μικταί. (3) Τί γὰρ κωλύει, καθάπερ ὑγίεια ὡρισμένη οὖσα δέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, οὕτω καὶ τὴν ἡδονήν; οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσίν ἐστιν, οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεί, ἀλλ' ἀνιεμένη διαμένει ἕως τινός, καὶ διαφέρει τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τοιοῦτον δὴ καὶ τὸ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι. (4) Τέλειόν τε τἀγαθὸν τιθέντες, τὰς δὲ κινήσεις καὶ τὰς γενέσεις ἀτελεῖς, τὴν ἡδονὴν κίνησιν καὶ γένεσιν ἀποφαίνειν πειρῶνται. Οὐ καλῶς δ' ἐοίκασι λέγειν οὐδ' εἶναι κίνησιν· πάσῃ γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής, καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτήν, οἷον τῇ τοῦ κόσμου, πρὸς ἄλλο· τῇ δ' ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει· ἡσθῆναι μὲν γὰρ ἔστι ταχέως ὥσπερ ὀργισθῆναι, ἥδεσθαι δ' οὔ, οὐδὲ πρὸς ἕτερον, βαδίζειν δὲ καὶ αὔξεσθαι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως καὶ βραδέως ἔστιν, ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν οὐκ ἔστι ταχέως, λέγω δ' ἥδεσθαι. (5) Γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ τυχὸν γίγνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίγνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι. Καὶ οὗ γένεσις ἡ ἡδονή, τούτου ἡ λύπη φθορά. (6) Καὶ λέγουσι δὲ τὴν μὲν λύπην ἔνδειαν τοῦ κατὰ φύσιν εἶναι, τὴν δ' ἡδονὴν ἀναπλήρωσιν. Ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι τὰ πάθη. Εἰ δή ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις ἡ ἡδονή, ἐν ᾧ ἀναπλήρωσις, τοῦτ' ἂν καὶ ἥδοιτο· τὸ σῶμα ἄρα· οὐ δοκεῖ δέ· οὐδ' ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις ἡ ἡδονή, ἀλλὰ γινομένης μὲν ἀναπληρώσεως ἥδοιτ' ἄν τις, καὶ τεμνόμενος λυποῖτο. Ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν· ἐνδεεῖς γὰρ γινομένους καὶ προλυπηθέντας ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει. (7) Τοῦτο δ' οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς· ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαὶ καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις αἱ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, καὶ ἀκροάματα δὲ καὶ ὁράματα πολλὰ καὶ μνῆμαι καὶ ἐλπίδες. Τίνος οὖν αὗται γενέσεις ἔσονται; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια γεγένηται, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις. (8) Πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν λέγοι τις ἂν ὅτι οὐκ ἔστι ταῦθ' ἡδέα· οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα ἐστίν, οἰητέον αὐτὰ καὶ ἡδέα εἶναι πλὴν τούτοις, καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινὰ ἢ γλυκέα ἢ πικρά, οὐδ' αὖ λευκὰ τὰ φαινόμενα τοῖς

Non subsistit etiam argumentum illud, quod ideo, quia non est qualitas, non sit etiam in bonis voluptas. Non enim virtutis energiæ qualitates sunt, neque beatitudo. (2) Dicunt etiam, bonum esse finitum, voluptatem vero, quia recipit magis et minus, indeterminatum. Ob id non esse hanc in bonis. Atqui si ex voluptatis percipiendæ consideratione istud censent, respondemus ipsis, eodem modo rem habere in justitia et aliis virtutibus, quarum respectu scilicet dicitur, magis et minus esse tales eos, in quibus illæ insunt. Etenim alius alio justior ac fortior est; itemque alius alio opera justitiæ et temperantiæ magis vel minus edit. Sin autem ipsius voluptatis ratione dicunt indefinitam hanc esse, fortasse veram causam non afferunt: quum sint voluptates aliæ puræ, aliæ mixtæ, (3) et quid obstat quominus, perinde ut sanitas definita est et nihilominus recipit magis et minus, etiam voluptas quamvis definita sit, intendi tamen remittique possit? nam quod ad sanitatem attinet, non eadem omnibus est temperatura, neque in uno eadem semper, sed nonnihil in dies remittendo, ita aliquatenus permanet: differtque ipsa a se ipsa certis gradibus. Hujusmodi ergo aliquid et circa voluptatem accidit. (4) Quando porro summum bonum perfectum quiddam esse arguunt, quum motiones atque ortus constet esse res imperfectas, in eo argumento posse doceri putant, voluptatem esse motum et ortum. Non recte autem id affirmare videntur: neque motus esse videtur voluptas. Omni namque motioni tarditas et celeritas competit: si non absolute seu ad sese (ut motioni cœli), at respectu saltem. Sed voluptati neutrum horum competit. Nam tametsi contingit ut repente quispiam voluptate perfusus sit, sicut et ira quispiam cito exarserit: tamen cito inesse actu voluptatem non dicimus, neque ad alterum; iis enim tantum hæc conveniunt; quæ sunt ambulare et augeri et omnia hujusmodi. Traduci igitur ad voluptatem tarde aut celeriter possumus: sed voluptatis energias celeriter aut tarde nemo exercet, sic autem voco id quod est voluptate affici. (5) Jam quod voluptas dicitur esse ortus, quæso quod habet rationis? Non fit res quælibet ex qualibet aliquo fortuito motu: sed ex qua re nascitur quidpiam, in eandem quoque resolvitur; et cujus rei voluptas est generatio, ejusdem dolor est corruptio. (6) Addunt vero etiam, voluptatem esse expletionem ejus quod natura desiderabat; dolorem contra ejusdem indigentiam: atqui expletio hæc atque penuria sunt affectiones corporis. Quodsi ergo voluptas est ejus quod secundum naturam est suppletio; utique id quod expletur, voluptate affici dicetur. Nimirum corpus. At id quidem falsum; quando potius anima lætari et dolere videtur. Non igitur voluptas indigentiæ est expletio: verum quum fit expletio, potest aliquis voluptate affici; sicut contra dolorem percipere, quum secatur. Hæc autem opinio inde orta fuerit, quod solummodo voluptatem et dolorem intuiti sunt illum, qui ex alimentis percipitur. Nimirum quod homines his destituti, et dolore exinde affecti ipsa postmodum expletione delectantur. (7) Atqui hoc non in omnibus voluptatibus accidit. Multæ enim voluptates omnis doloris expertes sunt, ut mathematicæ, itemque ex sensuum voluptatibus eæ quæ odoratu percipiuntur, et auditu et visu; item voluptates quas reminiscendo vel sperando percipimus; quæ sane non possunt alicujus rei ortus esse, quum nullius rei penuria antegressa sit, cujus ipsæ essent expletio. (8) Illis denique, qui turpes ac probrosas voluptates objiciendo tollere nituntur Eudoxi sententiam, opponimus tales voluptates non esse jucundas; non enim si qua hominibus male affectis jucunda sunt, absolute et sua natura etiam sunt talia; sicuti nec ægrotis salubria, vel dulcia, vel amara, absolute talia sunt: neque etiam lippientibus alba putata, vere talia sunt. (9) Atqui vel

ὀφθαλμιῶσιν. (9) Ἢ οὕτω λέγοιτ' ἄν, ὅτι αἱ μὲν ἡδοναὶ αἱρεταί εἰσιν, οὐ μὴν ἀπό γε τούτων, ὥσπερ καὶ τὸ πλουτεῖν, προδόντι δ' οὔ, καὶ τὸ ὑγιαίνειν, οὐ μὴν ὁτιοῦν φαγόντι. (10) Ἢ τῷ εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί· ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν τῶν ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ δικαίου μὴ ὄντα δίκαιον οὐδὲ τὴν τοῦ μουσικοῦ μὴ ὄντα μουσικόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (11) Ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν τοῦ κόλακος, οὐκ οὖσαν ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν ἢ διαφόρους εἴδει· ὁ μὲν γὰρ πρὸς τἀγαθὸν ὁμιλεῖν δοκεῖ, ὁ δὲ πρὸς ἡδονήν, καὶ τῷ μὲν ὀνειδίζεται, τὸν δ' ἐπαινοῦσιν ὡς πρὸς ἕτερα ὁμιλοῦντα. (12) Οὐδείς τ' ἂν ἕλοιτο ζῆν παιδίου διάνοιαν ἔχων διὰ βίου, ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία ὡς οἷόντε μάλιστα, οὐδὲ χαίρειν ποιῶν τι τῶν αἰσχίστων, μηδέποτε μέλλων λυπηθῆναι. Περὶ πολλά τε σπουδὴν ποιησαίμεθ' ἂν καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονήν, οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρετὰς ἔχειν. Εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναί, οὐδὲν διαφέρει· ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα καὶ εἰ μὴ γίνοιτ' ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. (13) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ οὔτε πᾶσα αἱρετή, δῆλον ἔοικεν εἶναι, καὶ ὅτι εἰσί τινες αἱρεταὶ καθ' αὑτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει ἢ ἀφ' ὧν. Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ἱκανῶς εἰρήσθω.

sic iisdem respondere posse videmur, voluptates esse quidem expetendas, sed non tamen et illas, quæ sunt ab his rebus profectæ: sicut et divitiæ quærendæ, sed non tamen ex proditione; item valetudini consulendum, sed non ita ut quolibet cibo vesci velis. (10) Quid autem si ita respondeamus; ut distinctione utamur, dicendo, alias voluptates a rebus honestis, alias a turpibus percipi? plurimum enim differunt, quas capimus a rebus honestis, et quas ex turpibus; neque potest fieri ut quis justi hominis voluptate fruatur, qui non sit justus; aut ut musicâ, qui musicus non sit; quod idem est et in ceteris. (11) Declarat etiam amicus, plurimum discrepans ab assentatore, illud quod docemus, aut non esse voluptatem bonum, aut certe differentes esse voluptatis species; ille enim cum amico conversatur, ut ei sit bono; hic autem, ut voluptati: quorum illud laudant omnes, hoc vituperant; qua re id indicant amicum alio fine quam assentatorem cum altero conversari. (12) Ac nemo sibi exoptaturus sit voluptates eas, quæ sunt ætatis puerilis: ita quidem, ut mentem quoque semper habeat ejus ætatis; nemo item reperietur, qui voluptate perfundatur ex perpetrato scelere, si nullum sit ex eo dolorem percepturus (*impunitate proposita*). Postremo multæ sunt res, quibus studeremus propter ipsas solas, citra omnem voluptatis adjunctionem, ut sunt: videre, scire, recordari, virtutes habere. Quod autem actionibus modo dictis necessario adjunctæ sunt voluptates, id nihil obstat jam dictis; quandoquidem etiam prorsus orbatæ ejusmodi voluptatibus, nihilominus expeterentur. (13) Quod igitur voluptas non sit summum bonum, quod item non sit omnis voluptas expetenda, apparet ex hisce argumentis: item et hoc, nonnullas esse per se expetendas differentes specie, vel iis rebus, ex quibus oriuntur. Et sic ea quæ de voluptate et dolore ab aliis dicuntur, sunt nobis explicata.

CAP. IV. [III.]

Τί δ' ἐστὶν ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον γένοιτ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἀναλαβοῦσιν. Δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ὅρασις καθ' ὁντινοῦν χρόνον τελεία εἶναι· οὐ γάρ ἐστιν ἐνδεὴς οὐδενός, ὃ εἰς ὕστερον γενόμενον τελειώσει αὐτῆς τὸ εἶδος. Τοιούτῳ δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή· ὅλον γάρ τί ἐστι, καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λάβοι τις ἂν ἡδονὴν ἧς ἐπὶ πλείω χρόνον γινομένης τελειωθήσεται τὸ εἶδος. (2) Διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν· ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις καὶ τέλους τινός, οἷον ἡ οἰκοδομικὴ τελεία, ὅταν ποιήσῃ οὗ ἐφίεται. Ἢ ἐν ἅπαντι δὴ τῷ χρόνῳ ἢ τούτῳ. Ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς, καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης καὶ ἀλλήλων· ἡ γὰρ τῶν λίθων σύνθεσις ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως, καὶ αὗται τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ τελεία· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου ἀτελής· μέρους γὰρ ἑκατέρα. Τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει, ἀλλ' εἴπερ, ἐν τῷ ἅπαντι. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν· εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἴδη, πτῆσις, βάδισις, ἅλσις καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐ μόνον δ' οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει· τὸ γὰρ πόθεν ποῖ οὐ ταὐτὸν ἐν τῷ σταδίῳ καὶ ἐν τῷ μέρει, καὶ ἐν ἑτέρῳ μέρει καὶ ἑτέρῳ, οὐδὲ τὸ διεξιέναι τὴν γραμμὴν τήνδε κἀκείνην· οὐ μόνον γὰρ γραμμὴν διαπορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ οὖσαν, ἐν ἑτέρῳ δ' αὕτη ἐκείνης. Δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως ἐν ἄλλοις εἴρηται, ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπαντι

Quid autem aut qualis res sit voluptas, clarius apparebit, si ab initio rem repetemus. Videtur enim et adspectus quolibet tempore perfectus esse (nullius enim rei indigentia laborat, cujus rei acquisitione postmodum ille perficiatur). Et adspectui in hoc similis est voluptas. Est namque ea totum quiddam, neque voluptatem percipimus aliquo tempore talem, cujus forma productione temporis perficiatur. (2) Ideoque ne motus quidem illa est. Fit enim omnis motus in tempore, et finis alicujus gratia suscipitur. Verbi gratia, motus is qui in ædificando consistit, tunc demum perfectus esse putatur, quum id quod desiderat effecerit. Aut igitur in toto tempore motus omnis est; aut in aliquo certo tempore. In ejus vero temporis partibus quicumque sunt, ii omnes imperfecti sunt, ac specie quum ab invicem discrepantes, tum et a toto motu. Lapidum enim compositio alia est a columnæ striatione; et horum motuum uterque a templi perfectione. Et templi quidem fabrica perfectum aliquid est: nihil etenim desideratur ad id quod institutum erat: fundamenti vero et triglyphi elaboratio imperfecta. Utraque enim partis est, Specie igitur discrepant, et non potest in ullo aliquo tempore motus in sua specie perfectus sumi; præterquam in toto tantum illius rei tempore. (3) Idem et de incessu ac reliquis motibus existimandum. Si enim latio seu loci mutatio est motus alicunde aliquo, sane ejus species (ut volatus, saltus, incessus) discrepant specie et ipsæ: imo vero et singulæ hæ species a sese invicem differunt; incessus enim alicunde aliquo, alius est in stadio atque in parte ejus; et quidem alius in alia atque alia parte. Similiter alius etiam incessus est, consideratus in hac vel illa linea. Si quidem non modo linea transitur, sed certo in loco considerata linea. Atqui hæc linea in loco est alio, quam illa; proinde discrepat etiam illius transitus a transitu alterius. Ac de motu accurate disputatur alio in loco. Ceterum illud videtur verum esse, non in omni tempore

χρόνῳ τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρουσαι τῷ εἴδει, εἴπερ τὸ πόθεν ποῖ εἰδοποιόν. (4) Τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος. Δῆλον οὖν ὡς ἕτεραί τ' ἂν εἶεν ἀλλήλων, καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἡ ἡδονή. Δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι μὴ ἐν χρόνῳ, ἥδεσθαι δέ· τὸ γὰρ ἐν τῷ νῦν ὅλον τι. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν. Οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων· οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις οὐδὲ στιγμῆς οὐδὲ μονάδος, οὐδὲ τούτων οὐθὲν κίνησις οὐδὲ γένεσις· οὐδὲ δὴ ἡδονῆς· ὅλον γάρ τι. [IV.] (5) Αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν· τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ ἐστί, μηθὲν διαφερέτω· καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν. Αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη· κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστιν ἡδονή, ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ θεωρίαν, ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη, τελειοτάτη δ' ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν. (6) Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή. Οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἥ τε ἡδονὴ τελειοῖ καὶ τὸ αἰσθητόν τε καὶ ἡ αἴσθησις, σπουδαῖα ὄντα, ὥσπερ οὐδ' ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἴτιά ἐστι τοῦ ὑγιαίνειν. (7) Καθ' ἑκάστην δ' αἴσθησιν ὅτι γίνεται ἡδονή, δῆλον· φαμὲν γὰρ ὁράματα καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡδέα. Δῆλον δὲ καὶ ὅτι μάλιστα, ἐπειδὰν ἥ τε αἴσθησις ᾖ κρατίστη καὶ πρὸς τοιοῦτον ἐνεργῇ· τοιούτων δ' ὄντων τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθανομένου, ἀεὶ ἔσται ἡδονὴ ὑπάρχοντός γε τοῦ ποιήσοντος καὶ τοῦ πεισομένου. (8) Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγιγνόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα· ἕως ἂν οὖν τό τε νοητὸν ἢ αἰσθητὸν ᾖ οἷον δεῖ καὶ τὸ κρῖνον ἢ θεωροῦν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή· ὁμοίων γὰρ ὄντων καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων τοῦ τε παθητικοῦ καὶ τοῦ ποιητικοῦ ταὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι. (9) Πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται; ἢ κάμνει; πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν. Οὐ γίνεται οὖν οὐδ' ἡδονή· ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ. Ἔνια δὲ τέρπει καινὰ ὄντα, ὕστερον δὲ οὐχ ὁμοίως διὰ ταὐτό· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες, μετέπειτα δ' οὐ τοιαύτη ἡ ἐνέργεια ἀλλὰ παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. (10) Ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας, ὅτε καὶ τοῦ ζῆν ἅπαντες ἐφίενται· ἡ δὲ ζωὴ ἐνέργειά τίς ἐστι, καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ ἃ καὶ μάλιστ' ἀγαπᾷ, οἷον ὁ μὲν μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, ὁ δὲ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα, οὕτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος. Ἡ δ' ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ τὸ ζῆν δέ, οὗ ὀρέγονται. Εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται· τελειοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν,

motum perfectum esse, sed plerosque esse imperfectos speciequе differentes : siquidem id quod diximus alicunde aliquo, speciem illius certam constituit. (4) Sed voluptatis species in quolibet temporis puncto perfecta est. Igitur longe aliud quidpiam est voluptas quam motus : perfectum nimirum ac totum quiddam. Hoc ipsum etiam inde intelligi potest, quod nemo nisi in tempore moveri possit, sed voluptatem aliter quam in tempore percipere possumus : nimirum in momento. Porro quod in temporis momento consistit, id certe totum aliquid est. Ex quo perspicuum est, voluptatem non esse motum vel γένεσιν. Duo enim hæc non sunt omnium rerum, sed tantum illarum quæ partitionem recipiunt, nec sunt quædam tota. Non enim visionis est generatio, neque puncti, neque unitatis : sicuti neque de horum aliquo dici potest aut ortus aut motus. Ergo certe neque voluptatis; quia totum quiddam ea est. [IV.] (5) Quum vero omnis sensus agat in suum sensile, et perfecte quidem is qui est optime affectus erga suum objectum, ipsum quoque bene habens : quum item tale quid esse videatur perfecta operatio, denique quum (quod jam ponere licet) perinde sit, dicere, ipsum sensum agere, et illi actionem tribuere, in quo sensus hæret : sequitur certe, ut in quolibet genere actionum illa præstantissima sit, quæ editur ab eo quod habet facultatem præstantissimam erga suum objectum item optimum : itemque ut hæc actio seu functio perfectissima sit atque jucundissima. In omni namque sensu inest voluptas, similiterque et in omni cogitatione et contemplatione : et quidem jucundissima illa, quæ et perfectissima. Perfectissima denique ea, quæ erga suum objectum optime affectum est bene affecta et ipsa. (6) Voluptas igitur perficit energiam. Sed non ita perficit voluptas energiam, ut eam perficit res sensui subjecta, et sensus ipse, quum integra sunt utraque : sicut nec simili modo sanitas et medicus causæ sunt ut valeat quispiam. (7) Porro in omni sensu voluptatem exsistere, perspicuum est; dicimus enim spectacula et acroamata jucunda esse : et quidem jucundissima esse tum dicimus, quum et sensus fuerit optime affectus, et is objectum quoque habuerit hujusmodi, in quod agat. Et quamdiu talia erunt, quum id quod sentitur, tum id quod sentit, semper erit voluptas : quippe quum præsto sit et quod agere vult, et quod pati. (8) Perficit autem voluptas energiam, non ut habitus insitus, sed ut accedens finis quidam; perinde ut juvenibus flos ætatis. Quamdiu autem sensile aut intelligibile fuerit quale esse debet, atque ipse etiam sensus aut ratio similiter talia fuerint, erit etiam in actu voluptas. Quum enim illic adsint agens et patiens inter se consentanea, debitaque ambo ratione affecta, unum et eundem effectum produci necesse est. (9) Cur igitur nemo continenter voluptate afficitur, aut si id fiat, languescit? Quia nullæ res humanæ assiduam operationem perferre possunt, ideoque nec perpetua voluptas exsistit : quia muneris functionem sequitur. Propter eandem causam res quædam, quamdiu sunt novæ, delectant : postmodum non item; principio enim cogitatio in eas conversa est, obnixeque circa eas operatur : sed postea non adhibetur talis energia, sed alia remissior; quare et voluptas elanguescit. (10) Quod autem omnes voluptatis cupidos esse videmus, id ex eo fieri existimare possumus, quia vivere consistit in energia seu muneris functione : et unusquisque in iis maxime operationibus versari vult, quas præcipue amat, ut musicus in auditione harmoniarum, disciplinarum studiosus in rebus cognoscendis, et similiter alii aliis in rebus. Operationum porro omnium perfectio voluptas est. Ergo eadem et vitæ energiam (cujus omnes cupidos esse diximus) absolvit. Itaque non sine causa voluptas ab omnibus expetitur; quia unicui-

αἱρετὸν ὄν. [V.] (11) Πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι. Συνεζεῦχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι· ἄνευ τε γὰρ ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή, πᾶσάν τε ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

que vitam, quæ natura optabilis est, perficit. [V.] (11) Utrum porro voluptatis gratia vitam, an illam hujus gratia expetamus, id in præsentia omittatur. Videntur enim hæc connexa esse, neque separationem admittere. Nulla namque voluptas est absque energia; neque ulli energiæ aliunde quam a voluptate, sua est perfectio.

CAP. V.

Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν· τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει ὑφ' ἑτέρων οἰόμεθα τελειοῦσθαι. Οὕτω γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ὑπὸ τέχνης, οἷον ζῷα καὶ δένδρα καὶ γραφὴ καὶ ἀγάλματα καὶ οἰκία καὶ σκεῦος. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει ὑπὸ διαφερόντων εἴδει τελειοῦσθαι. (2) Διαφέρουσι δ' αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις καὶ αὐταὶ ἀλλήλων κατ' εἶδος· καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί. Φανείη δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συνῳκειῶσθαι τῶν ἡδονῶν ἑκάστην τῇ ἐνεργείᾳ ἣν τελειοῖ. Συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή· μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν οἱ μεθ' ἡδονῆς ἐνεργοῦντες, οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλοικοδόμοι καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστοι ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον χαίροντες αὐτῷ. Συναύξουσι δὲ αἱ ἡδοναί, τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα. Τοῖς ἑτέροις δὲ τῷ εἴδει καὶ τὰ οἰκεῖα ἕτερα τῷ εἴδει. (3) Ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι· οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ τῆς παρούσης ἐνεργείας· ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν οὖν ἡδονὴ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν φθείρει. (4) Ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ· ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει, κἂν πολὺ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἡδονήν, μᾶλλον, ὥστε μηδ' ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑτέραν. Διὸ χαίροντες ὁτῳοῦν σφόδρα οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον, καὶ ἄλλα ποιοῦμεν ἄλλοις ἠρέμα ἀρεσκόμενοι, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγηματίζοντες, ὅταν φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστ' αὐτὸ δρῶσιν. (5) Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ ἐξακριβοῖ τὰς ἐνεργείας καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, αἱ δ' ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσιν· σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι· φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι, οἷον εἴ τῳ τὸ γράφειν ἀηδὲς καὶ ἐπίλυπον ἢ τὸ λογίζεσθαι· ὁ μὲν γὰρ οὐ γράφει, ὁ δ' οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης τῆς ἐνεργείας. Συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τοὐναντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν· οἰκεῖαι δ' εἰσὶν αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ' αὑτὴν γινόμεναι. Αἱ δ' ἀλλότριαι ἡδοναὶ εἴρηται ὅτι παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσιν· φθείρουσι γάρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως. (6) Διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ τῶν μὲν αἱρετῶν οὐσῶν τῶν δὲ φευκτῶν τῶν δ' οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί· καθ' ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν. Ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ

Atque hinc etiam sequi videtur, voluptates specie differre. Quæ enim specie discrepant, nonnisi a specie discrepantibus perfici existimantur; cujus rei tam illa quæ naturâ, quam quæ arte constant, exemplum esse possunt; verbi gratia animalia, arbores, item tabulæ, simulacra, domus, vasa. Simili igitur modo et actiones specie discrepantes perfici videntur a specie differentibus voluptatibus. (2) Porro differunt specie cogitationis et sensionis energiæ : et utræque item inter sese. Ergo certe et voluptates quæ perficiunt easdem. Atque hoc ipsum etiam ex eo probari videtur, quod unicuilibet actioni quædam propria atque ipsam perficiens voluptas esse reperitur. Auget enim energiam sua quamque voluptas. Et judicant enim melius singula, et accuratius administrant, qui cum voluptate agunt. Sic geometræ evadunt qui delectantur geometricis studiis, singulaque exactius intelligunt : item in musicis, in architectonica, peritiores evadunt qui ejusmodi exercitiis delectantur. Augent igitur actionem voluptates. Porro quæ adjuvant et augent rem, sunt illi propria ac sua. Quæ vero specie differentibus propria sunt, eadem specie quoque discrepare necesse est. (3) Hujus autem rei evidentius etiam adhuc argumentum est, quod voluptates ortæ ab aliis actionibus impediant quaslibet actiones. Ut tibiæ cantu gaudentes, si tibia canentem aliquem forte audiverint, non possunt attendere orationi quæ forte tum habeatur : magis scilicet gaudentes tibiæ cantu, quam eo quod agitur negotio. Voluptas igitur ea quæ ex tibiæ cantu percipitur, eam actionem impedit quæ est orationis auscultandæ. (4) Idemque in aliis contingit, quum quis duabus simul energiis vacat; jucundior enim energia alteram elidit; idque tanto magis, quanto ejus voluptas major fuerit; adeo ut tum plane nihil, quod ad alteram energiam attinet, præstare ille possit. Ex quo illud accidit, ut vehementem lætitiam capientes ex re quapiam, nihil fere aliud agere possimus : contraque, ut re aliqua capti, remissius ac levius alia atque peregrina tractare soleamus. Sic et in theatris, quum mali futilesque aliqui in scena versantur, tum ex spectatoribus illi qui solent ibi nuces mandere, maxime id agunt. (5) Quoniam autem propria et sua actionis alicujus voluptas actionem eam elaboratam efficit, firmiorem et meliorem, et contra alienæ voluptates corrumpunt actiones non suas : patet ex eo, multum voluptates inter se differre. Propemodum enim idem, quod proprii dolores, alienæ quoque voluptates efficiunt. Illi namque proprias actiones impediunt : verbi gratia, si cui scribere, aut ratiocinari sit injucundum et molestum; ille non scribit, hic non ratiocinatur : quia molesta est ei hujusce muneris functio. Contrarium igitur in munerum functionibus evenit a propriis ac suis voluptatibus, atque a propriis et suis doloribus. Sunt autem voluptates et dolores ii proprii et sui, qui energiam per se comitantur. Porro de alienis voluptatibus diximus, eas simile quiddam dolori facere : corrumpunt enim, sed dissimili modo. (6) Jam quum energiæ bonitate et pravitate inter se differant, aliæque sint expetendæ, aliæ vero fugiendæ, nonnullæ neutrius modi : voluptates quoque similis sunt conditionis. Pro cujuslibet enim natura energiæ, sua quoque est ejus ac propria voluptas. Itaque illa quidem voluptas, quæ honestæ actioni pro-

οἰκεία ἐπιεικής, ἡ δὲ τῇ φαύλῃ μοχθηρά· καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν ἐπαινεταί, τῶν δ' αἰσχρῶν ψεκταί. Οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναὶ τῶν ὀρέξεων· αἱ μὲν γὰρ διωρισμέναι εἰσὶ καὶ τοῖς χρόνοις καὶ τῇ φύσει, αἱ δὲ σύνεγγυς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως ὥστ' ἔχειν ἀμφισβήτησιν εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ. (7) Οὐ μὴν ἔοικέ γε ἡ ἡδονὴ διάνοια εἶναι οὐδ' αἴσθησις· ἄτοπον γάρ· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι φαίνεταί τισι ταὐτόν. Ὥσπερ οὖν αἱ ἐνέργειαι ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί. Διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς καθαριότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις γεύσεως· ὁμοίως δὴ διαφέρουσι καὶ αἱ ἡδοναί, καὶ τούτων αἱ περὶ τὴν διάνοιαν, καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων. (8) Δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον· ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ ἐφ' ἑκάστῳ δὲ θεωροῦντι τοῦτ' ἂν φανείη· ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν ὄνου σύρματ' ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. Αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει διαφέρουσιν εἴδει, τὰς δὲ τῶν αὐτῶν ἀδιαφόρους εὔλογον εἶναι. (9) Διαλλάττουσι δ' οὐ μικρὸν ἐπί γε τῶν ἀνθρώπων· τὰ γὰρ αὐτὰ τοὺς μὲν τέρπει τοὺς δὲ λυπεῖ, καὶ τοῖς μὲν λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι, τοῖς δὲ ἡδέα καὶ φιλητά. Καὶ ἐπὶ γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δοκεῖ τῷ πυρέττοντι καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτικῷ. Ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐφ' ἑτέρων συμβαίνει. (10) Δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. Εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ ἀγαθός, ᾗ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ εἶεν ἂν αἱ τούτῳ φαινόμεναι καὶ ἡδέα οἷς οὗτος χαίρει. Τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ εἴ τῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστόν· πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται· ἡδέα δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τούτοις καὶ οὕτω διακειμένοις. (11) Τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις· τῶν δ' ἐπιεικῶν εἶναι δοκουσῶν ποίαν ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι; ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί. Εἴτ' οὖν μία ἐστὶν εἴτε πλείους αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρός, αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι, αἱ δὲ λοιπαὶ δευτέρως καὶ πολλοστῶς, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

pria est, bona erit; quæ pravæ, mala. Nam et ipsæ cupiditates, bonarum rerum quidem laudabiles sunt, malarum vero vituperabiles. Porro multo propius conjunctæ cum actionibus sunt suæ et cum ipsis conjunctæ voluptates, quam appetitiones; hæ enim ab operationibus suis tempore pariter et natura distinctæ sunt: illæ vero proximæ sunt iisdem, adeoque ab iis indistinctæ, ut actio et voluptas actionis ferme unum et idem esse videantur. (7) Verumtamen non potest certe cogitatio aut sensio esse voluptas videri. Id enim plane absurdum fuerit: sed propterea quod non separantur, videntur aliquibus esse idem. Ut igitur operationes differunt, ita et voluptates. Differt autem visus a tactu, puritate; et auditus similiter atque odoratus a gustu. Igitur ad eundem modum et voluptates illis propriæ differunt; et ab hisce ipsis eæ quæ sunt cogitationis; et utræque istæ inter sese. (8) Videtur autem et uniuscujusque animalis esse, ut munus proprium ac suum, ita et voluptas. Etenim ea voluptas hujusmodi est, quæ est consentanea actioni: idque etiam inductione ostendi potest; alia enim equo, alia cani, alia homini voluptas est; sicut etiam Heraclitus ait, asino culmos et paleas auro jucundiores esse; pabulum enim jucundius est asinis quam aurum. Quæ igitur disparis sunt speciei animalia, eorum sunt etiam diversæ voluptates: quæ contra ejusdem speciei, eorum et voluptates easdem esse specie consentaneum est. (9) Porro in hominum genere magna est illarum varietas. Etenim eædem res alios quidem molestia afficiunt, alios vero delectant: his odiosa et intoleranda sunt, illis amabilia et jucunda. Atque hoc ita et in rebus dulcibus usu venit; non enim eadem dulcia sunt febricitanti et valenti neque idem calidum videtur debili, et corpus firmum habenti. Idem vero etiam in aliis usu venit. (10) Sed in hisce omnibus id videtur verum esse, quod viro bono esse videtur. Quodsi hoc recte dicitur, ut certe videtur, sique virtus est rei cujusque mensura, itemque vir bonus, qua bonus: sane et voluptates æstimandæ sunt, quæ huic videntur, illaque item vere jucunda, quibus hic delectatur: illa autem, quæ huic molesta sunt, si cui alteri suavia videantur, non est mirum; multæ enim sunt hominum pestes et corruptelæ. Vere tamen talia jucunda non sunt, sed his solummodo atque sic effectis. (11) Quæ igitur communi omnium hominum consensu turpes habentur, non debent voluptates vocari, nisi hominibus corruptis; illarum autem, quæ videntur honestæ esse, quænam hominis propria dicenda sit, hoc fortasse indicant energiæ hominis; has enim sequuntur suæ voluptates. Sive igitur hæc una, sive plures fuerint, perfecti et beati viri, quæ has perficiunt voluptates, eas proprias et solas esse hominis recte statuitur; reliquas secundo loco, et ita modo, ut aliarum socias; prout ipsæ quoque energiæ sunt comparatæ.

CAP. VI.

Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς τε καὶ φιλίας καὶ ἡδονάς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπειδὴ τέλος αὐτὴν τίθεμεν τῶν ἀνθρωπίνων. Ἀναλαβοῦσι δὴ τὰ προειρημένα συντομώτερος ἂν εἴη ὁ λόγος. (2) Εἴπομεν δ' ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις· καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι διὰ βίου ὑπάρχοι ἄν, φυτῶν ζῶντι βίον, καὶ τῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα. Εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα θετέον, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται, τῶν δ' ἐνεργειῶν αἱ μέν εἰσιν ἀναγκαῖαι

Explicatis autem iis quæ ad virtutes, ad amicitias, ad voluptates pertinent, restat ut de beatitudine pingui et plano quodam modo dicamus: quandoquidem statuebamus, illam rerum humanarum finem esse. Ac repetitis quæ superius dicta sunt, brevior erit disputatio. (2) Diximus vero eam non esse habitum. Alioqui enim inesset illa etiam tota vita dormienti, stirpisque modo vitam viventi: et item, qui in maximis versaretur calamitatibus. Quodsi hæc non probantur, potiusque energia quædam esse videtur (ut est supra dictum) suntque energiæ omnes aut necessariæ

καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί, αἱ δὲ καθ' αὑτάς, δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινὰ θετέον καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία ἀλλ' αὐτάρκης. (3) Καθ' αὑτὰς δ' εἰσὶν αἱρεταί, ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν. Τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις· τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν τῶν δι' αὑτὰ αἱρετῶν. Καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι· οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐτὰς αἱροῦνται· βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελοῦνται, ἀμελοῦντες τῶν σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως. Καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί, διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι· ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς· δέονται δὲ τοιούτων. Δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι διὰ τὸ τοὺς ἐν δυναστείαις ἐν τούτοις ἀποσχολάζειν. (4) Οὐδὲν δὲ ἴσως σημεῖον οἱ τοιοῦτοί εἰσιν· οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετὴ οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι· οὐδ' εἰ ἄγευστοι οὗτοι ὄντες ἡδονῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσιν, διὰ τοῦτο ταύτας οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι· καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι. Εὔλογον δή, ὥσπερ παισὶ καὶ ἀνδράσιν ἕτερα φαίνεται τίμια, οὕτω καὶ φαύλοις καὶ ἐπιεικέσιν. (5) Καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα· ἑκάστῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν αἱρετωτάτη ἐνέργεια, καὶ τῷ σπουδαίῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν. (6) Οὐκ ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία· καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος εἶναι παιδιάν, καὶ πραγματεύεσθαι καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα τοῦ παίζειν χάριν. Ἅπαντα γὰρ ὡς εἰπεῖν ἑτέρου ἕνεκα αἱρούμεθα πλὴν τῆς εὐδαιμονίας· τέλος γὰρ αὕτη. Σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν· παίζειν δ' ὅπως σπουδάζῃ, κατ' Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ· ἀναπαύσει γὰρ ἔοικεν ἡ παιδιά, ἀδυνατοῦντες δὲ συνεχῶς πονεῖν ἀναπαύσεως δέονται. Οὐ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις· γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας. Δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι· οὗτος δὲ μετὰ σπουδῆς, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ. (7) Βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα τῶν γελοίων καὶ τῶν μετὰ παιδιᾶς, καὶ τοῦ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου καὶ ἀνθρώπου σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν· ἡ δὲ τοῦ βελτίονος κρείττων καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἤδη. (8) Ἀπολαύσειέ τ' ἂν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ὁ τυχὼν καὶ ἀνδράποδον οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου· εὐδαιμονίας δ' οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσιν, εἰ μὴ καὶ βίου· οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

et propter aliud expetendæ, aut expetendæ propter se ipsas: perspicuum est, beatitudinem esse aliquid ex illarum numero, quæ per se expetuntur, et non propter aliud, quippe quæ rei nullius indiget, sed in semet ipsa bonis omnibus affluit. (3) Sunt autem per sese expetibiles energiæ illæ, ex quibus nihil præter ipsam muneris functionem quæritur; quales videntur esse primum actiones virtutis (nam honesta bonaque agere de numero illarum est, quæ per se expetuntur); deinde etiam ex ludicris actionibus illæ, quæ jucunditatis ac recreationis gratia suscipiuntur; hæ enim non propter alia expetuntur: quippe quum inde multi damnis potius afficiantur quam commodis, qui præ his corporis et rei familiaris curam negligunt. Item quum fere ad hanc rationem vitæ confugiunt qui vulgo beati existimantur. Ex quo et illud evenit, ut apud tyrannos in pretio et honore sint illi, qui in tali vitæ consuetudine festivi et urbani sunt. Nam quæ ab illis expetuntur, in iis sese hi suaves exhibent et jucundos: cujus generis hominibus magnates illi indigent. Talia vulgo videntur ad beatam vitam pertinere, propterea quod imperio potestateque præditi talibus in rebus otium suum consumunt. (4) Tamen ab hujusmodi hominum exemplo veritatis argumentum forsan capi non debet: non enim consistit in principatu virtus vel mens, a quibus honestæ actiones perficiuntur; neque si veræ ac liberalis voluptatis ignari ad corporis voluptates confugiunt, idcirco has magis sectandas esse existimandum est. Nam et pueri, quæ apud ipsos pretiosa habentur, putant optima esse. Nihil ergo absurdi est, si, ut alia pueris, alia adultis in pretio sunt, ita etiam bonis alia et moderatis, alia futilibus ac malis probantur. (5) Quodcirca, ut sæpe jam est dictum, et pretiosa sunt et jucunda ea quæ viro bono talia videntur. Jam quum unicuique energia illa suavis sit, cujus habitu præditus est; viro bono maxime expetenda illa, quæ est secundum virtutem, energia. (6) Non potest certe fieri ut in ludicris actionibus beatitudo consistat. Etenim absurdum est, finem hominis statuere rem ludicram, negotiisque tota vita distringi et difficiles labores perpeti, ludi causa. Cetera namque pæne dixerim omnia alterius alicujus gratia expetimus: sola beatitudo secus est. Hæc enim finis omnium. Porro vehementer niti defatigarique rei ludicræ gratia, stultum videtur et admodum puerile: ludere vero, ut seria postmodum studiose agas (secundum Anacharsin), rectum est. Ludus enim quasi requies est. Atque idcirco homines requietione egent, quod non sufficiunt continuis laboribus. Non est igitur requies illa finis; quippe quæ admittatur non nisi operationis causa. At vero beata vita videtur esse in actionibus virtutis: talis autem vita seria est, neutiquam vero in joco et ludo posita. (7) Sed et meliora illa vocamus, quæ seria sunt, quam quæ ridicula et cum joco ludoque conjuncta: sicuti tum partis in homine melioris, tum hominis item melioris actionem σπουδαιοτέραν, tamquam seriam, dicimus. Porro quod melius, idem jam præstantius quoque et pollentius est ad beatam vitam efficiendam. (8) Postremo, ludis corporeisque voluptatibus etiam unusquisque ac vel mancipium etiam quodlibet, non minus quam vir optimus, potiri poterit: in beatitudinis vero participationem nemo mancipium admittet, nisi forte etiam in vitæ beatæ; quod fieri non potest. Constat enim, non in hujusmodi vitæ conditione beatitudinem consistere, sed in virtutum actionibus, ut dictum est in præcedentibus.

CAP. VII.

Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· αὕτη δ' ἂν εἴη τοῦ ἀρίστου. Εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων, εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτὸ εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον, ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. Ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική, εἴρηται. (2) Ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι καὶ τοῖς πρότερον καὶ τῷ ἀληθεῖ. Κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· καὶ γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς. Ἔτι δὲ συνεχεστάτη· θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον ἢ πράττειν ὁτιοῦν, (3) οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν παραμεμῖχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστίν· δοκεῖ γοῦν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαριότητι καὶ τῷ βεβαίῳ, εὔλογον δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητούντων ἡδίω τὴν διαγωγὴν εἶναι. (4) Ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ' ἂν εἴη· τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ οἱ λοιποὶ δέονται, τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένων ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει καὶ μεθ' ὧν, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος, ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' αὑτὸν ὢν δύναται θεωρεῖν, καὶ ὅσῳ ἂν σοφώτερος ᾖ μᾶλλον· βέλτιον δ' ἴσως συνεργοὺς ἔχων, ἀλλ' ὅμως αὐταρκέστατος. (5) Δόξαι τ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι, ἀπὸ δὲ τῶν πρακτῶν ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον περιποιούμεθα παρὰ τὴν πρᾶξιν. (6) Δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι· ἀσχολούμεθα γὰρ ἵνα σχολάζωμεν, καὶ πολεμοῦμεν ἵν' εἰρήνην ἄγωμεν. Τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἢ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἡ ἐνέργεια· αἱ δὲ περὶ ταῦτα πράξεις δοκοῦσιν ἄσχολοι εἶναι, αἱ μὲν πολεμικαὶ καὶ παντελῶς· οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδὲ παρασκευάζει πόλεμον· δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. Ἔστι δὲ καὶ ἡ τοῦ πολιτικοῦ ἄσχολος, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι περιποιουμένη δυναστείας καὶ τιμὰς ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν αὑτῷ καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν οὖσαν τῆς πολιτικῆς, ἣν καὶ ζητοῦμεν δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν. (7) Εἰ δὴ τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν, αὗται δ' ἄσχολοι καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται καὶ οὐ δι' αὑτὰς αἱρεταί εἰσιν, ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ θεωρητικὴ οὖσα, καὶ παρ' αὑτὴν οὐδενὸς ἐφίεσθαι τέλους, ἔχειν τε ἡδονὴν οἰκείαν, αὕτη δὲ συναύξει τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὸ αὔταρκες δὴ καὶ σχολαστικὸν καὶ ἄτρυτον ὡς ἀνθρώπῳ, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμεται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα· ἡ τελεία δὴ εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη ἀνθρώπου, λαβοῦσα μῆκος βίου τέλειον· οὐδὲν γὰρ ἀτελές ἐστι τῶν τῆς εὐδαιμονίας. (8) Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει· ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τοῦ συνθέτου, τοσούτῳ καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Οὐ χρὴ δὲ κατὰ τοὺς παραινοῦντας ἀνθρώπινα φρονεῖν ἄνθρωπον ὄντα οὐδὲ θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὑτῷ· εἰ γὰρ καὶ τῷ ὄγκῳ μικρόν ἐστι, δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ μᾶλλον πάντων ὑπερέχει. (9) Δόξειε δ' ἂν καὶ εἶναι ἕκαστος τοῦτο, εἴπερ τὸ κύριον καὶ ἄμεινον· ἄτοπον οὖν γίνοιτ' ἄν, εἰ μὴ τὸν αὑτοῦ βίον αἱροῖτο ἀλλά τινος ἄλλου. Τὸ λεχθέν τε πρότερον ἁρμόσει καὶ νῦν· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ. Καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος, εἴπερ τοῦτο μάλιστα ἄνθρωπος. Οὗτος ἄρα καὶ εὐδαιμονέστατος.

Quodsi beatitudo est actio virtutis, consentaneum est, ejus quæ optima est virtutis eam esse. Ea porro virtus erit scilicet præstantissimæ partis in homine. Sive igitur mens illud sit, sive aliud quiddam, quod videatur imperare ac principatum obtinere debere natura, rerumque honestarum et divinarum notionem in sese continere (sive divinum hoc ipsum sit, sive eorum quæ in nobis sunt : divinissimum) : hujus sane energia illa, quæ a propria virtute proficiscitur, perfecta beatitudo erit. In contemplando porro eam esse positam superius diximus. (2) Et hoc quidem quum superius expositis, tum ipsi veritati consentaneum est. Præstantissima enim primum est hæc energia; nam quum eorum omnium quæ sunt in nobis, mens præstantissima est; tum omnium cognoscibilium illa optima sunt, quæ mente comprehenduntur. Deinde mentis energia etiam maxime est continua; contemplari namque assidue facilius poterimus, quam agere quidvis. (3) Et vero quum beatitudini voluptatem admixtam esse debere credamus, omnium virtutis actionum jucundissimam esse sapientiæ energiam, omnium consensu certum est. Et videatur quidem certe sapientia mirabiles quasdam quum sinceritate tum stabilitate voluptates continere; ad hæc probabile est, eos qui jam sciunt, vitam agere jucundiorem illis qui adhuc scire quærunt. Præterea illud quod dicitur αὔταρκες, magis exsistit in vita ea quæ in contemplando versatur. Et res enim ad vitæ cultum necessarias sapiens et justus et reliqui item desiderant : et vero quum iis bonis jam sufficienter instructi sunt, requirunt tamen, justus quidem erga quos et cum quibus exerceat justas actiones, similiterque et fortis et temperans, et ceteri omnes. At vero sapiens ad suam energiam obeundam per se valet, ac quanto est sapientior, tanto magis ad illud valet. Fortasse sane melius id efficiet, si adjutores habeat; at nihilominus tamen etiam se ipso contentus esse potest. (5) Ad hæc merito fortasse videatur sola propter se ipsam diligi illa energia, quod nihil ex ea exsistat præter ipsam contemplationem (quum e diverso ex practica vita semper aliquid, præter ipsam actionem, comparemus, sive plus illud sit, sive minus). (6) Quodque insuper beatitudo videatur in quiete atque otio consistere. Rebus enim agendis occupamur ob id, ut in otio et quiete vivere possimus : bella gerimus, ut pace fruamur. Practicæ porro virtutes (quarum energiæ in negotiis aut politicis aut bellicis versantur) earumque exprompta actiones scilicet omnes irrequietæ sunt; bellicæ quidem omnino : nemo enim expetit, vel ut bellum gerat belli inveniendi causa, vel ut serere bellum liceat : videretur enim esse plane quispiam sanguinarius, qui ex amicis inimicos faceret, ut pugnæ atque cædes fierent. Porro est etiam politica administratio negotiosa et irrequieta, parans scilicet præter ipsam, quæ navatur, operam, potestates et honores, aut certe beatitudinem, vel sibi vel civibus suis, quæ alia sane exsistit a civili scientia : quam etiam nos, ut ab illa diversam, quærimus. (7) Si itaque actiones virtutis tam bellicæ quam politicæ et honestate et magnitudine præcellunt, eædemque irrequietæ sunt, et finis alicujus gratia suscipiuntur, nec propter se sunt expetendæ; at vero mentis actio videtur et studii gravitate præstare (quum sit contemplationis) et præter se nullum finem expetere, et in se voluptatem habere (ea porro actionem promovet et amplificat), habetque illa insuper etiam id quod est se ipso contentum esse, et quietam otiosamque esse, et defatigationis item esse expertem, quantum quidem res humanæ ferunt; cetera denique omnia ei adsunt, quæ beato tribui solent : profecto perfecta hominis beatitudo hac actione continetur : si quidem perfectam vitæ longitudinem etiam sit nacta. Nihil namque, quod beatum dicatur, imperfectum est. (8) Talis autem vita præstantior fuerit quam humana. Non enim qua homo est, ita vivet; sed qua divinum quiddam ei inest. Quantum porro illud differt a composito, tantum etiam energia hæc præstat ei quæ est aliarum virtutum. Quodsi igitur mens comparata cum homine divinum quiddam est, sane vita quoque quæ secundum mentem agitur, divina erit, respectu humanæ et vulgaris vitæ. Ceterum oportet nos non, ut quidem hortantur, facere, qui aiunt, humana sapere oportere eum, qui homo sit natus; non autem immortalia sectanda esse mortali. Quin potius summa ope nitendum est, ut quantum licet mortalitatis conditioni nos eximamus, omniaque agenda, ut secundum eam partem nostri, quæ melior est, vivamus : hæc enim etsi mole exigua est, facultate tamen et honore longissime ceteris partibus antecellit. (9) Imo vero videri possit quisque nostrûm illud esse : si quidem pars ea principatum obtinet ac melior est. Quamobrem absurdum certe foret, aliquem non suam, sed alienam quandam vitam expetere. Atque illud quod diximus, hic etiam valebit : illud quod cuique natura proprium est, optimum quoque eidem ac jucundissimum esse. Ergo homini etiam ea vita, quæ secundum mentem degitur, optima est et jucundissima : siquidem hæc pars maxime homo est. Hæc igitur vita est etiam beatissima.

CAP. VIII.

Δευτέρως δ' ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι ἀνθρωπικαί· δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα καὶ ἄλλα τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς πρὸς ἀλλήλους πράττομεν ἐν συναλλάγμασι καὶ χρείαις καὶ πράξεσι παντοίαις ἔν τε τοῖς πάθεσι διατηροῦντες τὸ πρέπον ἑκάστῳ. Ταῦτα δ' εἶναι φαίνεται πάντα ἀνθρωπικά. (2) Ἔνια δὲ καὶ συμβαίνειν ἀπὸ τοῦ σώματος δοκεῖ, καὶ πολλὰ συνῳκειῶσθαι τοῖς πάθεσιν ἡ τοῦ ἤθους ἀρετή. Συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, καὶ αὕτη τῇ φρονήσει, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς, τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ τὴν φρόνησιν. (3) Συνηρτημέναι δ' αὗται καὶ τοῖς πάθεσι περὶ τὸ σύνθετον ἂν εἶεν· αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ ἀνθρωπικαί. Καὶ ὁ βίος δὴ ὁ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ εὐδαιμονία. Ἡ δὲ τοῦ νοῦ κεχωρισμένη· τοσοῦτον γὰρ περὶ αὐτῆς εἰρήσθω· διακριβῶσαι γὰρ μεῖζον τοῦ προκειμένου ἐστίν. (4) Δόξειε δ' ἂν καὶ τῆς ἐκτὸς χορηγίας ἐπὶ μικρὸν ἢ ἐπ' ἔλαττον δεῖσθαι τῆς ἠθικῆς· τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀμφοῖν χρεία καὶ ἐξ ἴσου ἔστω, εἰ καὶ μᾶλλον διαπονεῖ περὶ τὸ σῶμα ὁ πολιτικός, καὶ ὅσα τοιαῦτα· μικρὸν γὰρ ἄν τι διαφέροι· πρὸς δὲ τὰς ἐνεργείας πολὺ διοίσει. Τῷ μὲν γὰρ ἐλευθερίῳ δεήσει χρημάτων πρὸς τὸ πράττειν τὰ ἐλευθέρια, καὶ τῷ δικαίῳ δὴ εἰς τὰς ἀνταποδόσεις (αἱ γὰρ βουλήσεις ἄδηλοι, προσποιοῦνται δὲ καὶ οἱ μὴ δίκαιοι βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν), τῷ ἀνδρείῳ δὲ δυνάμεως, εἴπερ ἐπιτελεῖ τι τῶν κατὰ τὴν ἀρετήν, καὶ τῷ σώφρονι ἐξουσίας· πῶς γὰρ δῆλος ἔσται ἢ οὗτος ἢ τῶν ἄλλων τις; (5) Ἀμφισβητεῖται δὲ πότερον κυριώτερον τῆς ἀρετῆς ἡ προαίρεσις ἢ αἱ πράξεις, ὡς ἐν ἀμφοῖν οὔσης. Τὸ δὴ τέλειον δῆλον ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. Πρὸς δὲ τὰς πράξεις πολλῶν δεῖται, καὶ ὅσῳ ἂν μείζους ὦσι καὶ καλλίους,

Secundo loco beata habenda illa vita, quæ per alias virtutes degitur. Harum namque actiones humanæ sunt. Justitiæ enim et fortitudinis et aliarum virtutum actiones exercemus inter nos in contractibus, necessitatibus, actionibus omnis generis, in perturbationibus item, cuique competens decorum attribuentes : hæc vero omnia videntur humanæ imbecillitatis propria esse. (2) Secundum nonnulla etiam a corpore videtur proficisci virtus moralis; multisque in rebus eadem videtur conjuncta esse cum perturbationibus. Quin etiam prudentia conjuncta est cum morum virtutibus, et vicissim hæ cum illa; siquidem principia quidem prudentiæ habent se perinde, ut virtutes quæ dicuntur morales; quod autem rectum in moribus est, a prudentia descendit. (3) Porro quum et inter sese hæc sint complicata, et utraque perturbationibus insuper implicata; utique versabuntur in quodam composito. Quæ autem sunt virtutes compositi, vere sunt humanæ. Ergo et vita secundum eas virtutes et beatitudo humana est. Mentis vero beatitudo separata est et quodammodo abstracta. Tantum enim modo de ea dicatur : subtilior namque de his disputatio non est hujus loci. (4) Ad hæc videtur etiam hæc beatitudo externis bonis parum, aut certe longe minus, indigere, quam ethica beatitudo. Etenim rebus ad usum necessariis ponatur ambas egere, et quidem æqualiter egere. Nam si maxime politicus magis laborat circa corpori necessaria, et circa totum hoc genus : id tamen parum momenti habet. At muneris functionem certe quod attinet, multo alia est in politico, quam in contemplatore, bonorum externorum ratio. Liberali enim opes ad liberalitatis officia exercenda necessariæ sunt; et justo itidem, ad facultatem remunerandi beneficia (nudæ etenim voluntates in obscuro sunt, multique nec justi simulant voluntatem res justas agendi); et forti viro potentia est opus, si quidem effecturus quidpiam sit virtuti suæ conveniens et temperanti facultate peccandi : alioqui sciri non potest, sitne talis, an alius quispiam. (5) Jam ambigitur, utrum ad virtutem plus in consilio et electione, an in actione positum sit, quippe in hisce duobus consistat virtus. Sane id quod perfectum est, ex utroque consistere perspicuum est : ad actiones vero multa requiruntur, et quo sunt majores ac pulchriores, eo plura.

πλειόνων. (6) Τῷ δὲ θεωροῦντι οὐδενὸς τῶν τοιούτων πρός γε τὴν ἐνέργειαν χρεία, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν καὶ ἐμπόδιά ἐστι πρός γε τὴν θεωρίαν· ᾗ δ' ἄνθρωπός ἐστι καὶ πλείοσι συζῇ, αἱρεῖται τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν· δεήσεται οὖν τῶν τοιούτων πρὸς τὸ ἀνθρωπεύεσθαι. (7) Ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία ὅτι θεωρητική τίς ἐστιν ἐνέργεια, καὶ ἐντεῦθεν ἂν φανείη· τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα ὑπειλήφαμεν μακαρίους καὶ εὐδαίμονας εἶναι· πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς; πότερα τὰς δικαίας, ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες καὶ ὅσα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους, ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν; ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα ἤ τι τοιοῦτον. Αἱ δὲ σώφρονες τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν. Ἀλλὰ μὴν ζῆν τε πάντες ὑπειλήφασιν αὐτοὺς καὶ ἐνεργεῖν ἄρα· οὐ γὰρ δὴ καθεύδειν ὥσπερ τὸν Ἐνδυμίωνα. Τῷ δὴ ζῶντι τοῦ πράττειν ἀφαιρουμένου, ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦ ποιεῖν, τί λείπεται πλὴν θεωρία; ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια, μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη. Καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη εὐδαιμονικωτάτη. (8) Σημεῖον δὲ καὶ τὸ μὴ μετέχειν τὰ λοιπὰ ζῷα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως. Τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς ἅπας ὁ βίος μακάριος, τοῖς δ' ἀνθρώποις, ἐφ' ὅσον ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει· τῶν δ' ἄλλων ζῴων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ, ἐπειδὴ οὐδαμῇ κοινωνεῖ θεωρίας. Ἐφ' ὅσον δὴ διατείνει ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οἷς μᾶλλον ὑπάρχει τὸ θεωρεῖν, καὶ εὐδαιμονεῖν, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν· αὐτὴ γὰρ καθ' αὑτὴν τιμία. Ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις.

[IX.] (9) Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας ἀνθρώπῳ ὄντι· οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιαίνειν καὶ τροφὴν καὶ τὴν λοιπὴν θεραπείαν ὑπάρχειν. Οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν καὶ μεγάλων δεήσεσθαι τὸν εὐδαιμονήσοντα, εἰ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μακάριον εἶναι· οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὸ αὔταρκες οὐδ' ἡ πρᾶξις· (10) δυνατὸν δὲ καὶ μὴ ἄρχοντα γῆς καὶ θαλάττης πράττειν τὰ καλά· καὶ γὰρ ἀπὸ μετρίων δύναιτ' ἄν τις πράττειν κατὰ τὴν ἀρετήν. Τοῦτο δ' ἔστιν ἰδεῖν ἐναργῶς· οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν δυναστῶν οὐχ ἧττον δοκοῦσι τὰ ἐπιεικῆ πράττειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Ἱκανὸν δὲ τοσαῦθ' ὑπάρχειν· ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐνεργοῦντος. (11) Καὶ Σόλων δὲ τοὺς εὐδαίμονας ἴσως ἀπεφαίνετο καλῶς, εἰπὼν μετρίως τοῖς ἐκτὸς κεχορηγημένους, πεπραγότας δὲ τὰ κάλλισθ', ὡς ᾤετο, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως· ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ. Ἔοικε δὲ καὶ Ἀναξαγόρας οὐ πλούσιον οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα, εἰπὼν ὅτι οὐκ ἂν θαυμάσειεν εἴ τις ἄτοπος φανείη τοῖς πολλοῖς· οὗτοι γὰρ κρίνουσι τοῖς ἐκτός, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον.

(6) At vero illi qui in contemplatione versatur, nihil talium rerum necessarium est ad suas quidem energias obeundas : quin talia pæne dixerim obsunt potius contemplationi : quanquam interea tamen qua homo est, cumque aliis vitæ societate conjungitur, statuet scilicet etiam, quæ virtuti consentanea sunt, agere; ac proinde indigebit jam dictis rebus, ad humanitatis vitam colendam. (7) Præterea quod perfecta beatitudo contemplativa quædam sit energia, inde etiam perspicuum est, quod deos felicissimos ac beatissimos existimamus. Diis porro qualesnam actiones tribuemus? num justitiæ? at ridiculum est asserere, eos invicem contrahere, depositaque reddere, et his similia virtutis officia colere. An ergo fortitudinis? ut scilicet res formidolosas subeant, et periculis se objiciant propter virtutem. An liberalitatis? Sed cuinam dabunt obsecro? Absurdum vero dictu et illud sit, si statuatur, esse illis nomismata ejusque generis similia alia. At temperantiæ quales erunt? Atqui pinguis fuerit hæc laus, quod careant vitiosis cupiditatibus. Quodsi omnium actionum genera persequamur, abjecta esse deprehenduntur et diis indigna. Atqui nemo non existimat vivere eos et proinde etiam agere aliquid. Non enim certe instar Endymionis dormiendo ætatem eos transigere fingendum est. Viventi igitur si actio adimatur, multoque etiam magis effectio, quid restat aliud quam ut contemplatio ei tribuatur? Quocirca et dei actio, beatitudine illa antecellens, in contemplatione consistat : et vero humanarum actionum illa, quæ huic familiarissima est, maxime beatam vitam constituit. (8) Et vero hujus rei indicium illud quoque, quod bruta, quia non participant cum homine theoreticas actiones ulla ex parte, felicitatis quoque proinde participia minime censentur. Diis enim tota vita beata est; sed hominibus, quatenus talis actionis simulacrum quoddam ipsi quoque habent. Reliquorum vero animalium nullum beate vivit : quoniam omnia ea contemplatione carent. Quam late igitur patet contemplatio, tam longe etiam beatitudo sese extendit : et quibus inest theoria, iidem sunt etiam beatiores. Neque hoc per accidens, sed ex ipsa contemplationis natura. Hæc enim per se est maximi pretii. Ex quo jam intelligi potest, beatitudinem esse contemplationem quandam.

[IX.] (9) Etsi autem opus etiam futurum est beato externorum quoque bonorum copia, quippe qui homo sit (non enim natura hominis in semet ipsa instructa est bonis omnibus ad contemplandum necessariis; sed indiget præterea corpore sano, item victu, et reliquo vitæ cultu) : existimare tamen non oportet, quum beatus absque externis bonis esse non possit, idcirco etiam magnis atque affluentibus ipsum indigere; quippe non est in excessu positum quod satis est, sicuti neque usus et actio. (10) Fieri namque potest ut præclaras res etiam illi agant, qui non sunt domini terræ atque maris. Possunt enim etiam mediocria sufficere ad edendas virtutis actiones. Ejusque rei documentum ex eo capi potest, quod etiam privatos nihilo impeditius videmus res laude dignas agere, quam qui sunt cum potestate; quin etiam expeditius sæpenumero. Satis itaque fuerit tantam copiam suppetere, quantam diximus. Beata namque erit illius vita, qui potest virtutis muneribus fungi. (11) Et fortasse Solon beatos non absurde pronunciavit illos, qui mediocriter bonis externis instructi essent, et qui vitam exegissent defuncti honestissimis (ut ipsi videbatur) actionibus, in perpetuo cultu temperantiæ. Nihil enim obstat quominus mediocrium facultatum possessoribus in promptu sit honesta facere. Videtur etiam Anaxagoras non divitem aliquem neque potentem existimasse esse virum beatum, quando dixit, minime se mirari, si ineptus homo videatur vulgo. Multitudo enim ex rebus externis ita judicat, quandoquidem has solum percipit. (12) Con-

(12) Συμφωνεῖν δὴ τοῖς λόγοις ἐοίκασιν αἱ τῶν σοφῶν δόξαι. Πίστιν μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχει τινά, τὸ δ' ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται· ἐν τούτοις γὰρ τὸ κύριον. Σκοπεῖν δὴ τὰ προειρημένα χρὴ ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον ἐπιφέροντας, καὶ συναδόντων μὲν τοῖς ἔργοις ἀποδεκτέον, διαφωνούντων δὲ λόγους ὑποληπτέον. (13) Ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν καὶ τοῦτον θεραπεύων καὶ διακείμενος ἄριστα καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν εἶναι· εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐτοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ τῷ συγγενεστάτῳ (τοῦτο δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς) καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶντας ἀντευποιεῖν ὡς τῶν φίλων αὐτοῖς ἐπιμελουμένους καὶ ὀρθῶς τε καὶ καλῶς πράττοντας. Ὅτι δὲ πάντα ταῦτα τῷ σοφῷ μάλισθ' ὑπάρχει, οὐκ ἄδηλον. Θεοφιλέστατος ἄρα. Τὸν αὐτὸν δ' εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον· ὥστε κἂν οὕτως εἴη ὁ σοφὸς μάλιστ' εὐδαίμων.

gruere igitur videntur hisce rationibus etiam sapientum opiniones. Et certe hæ quoque ad fidem faciendam pondus aliquod habent : veritas tamen practicorum dogmatum ex factis et vita judicatur. In his enim vis eorum præcipue spectatur. Superius igitur dicta ita consideranda sunt, ut ad facta atque vitam hominum referantur. His si consentiant, acceptanda; sin dissonent, fabulæ et verba inania existimanda sunt. (13) Qui vero in fungendis vitæ muneribus gerit se consentanee menti, et hanc colit et reveretur; et rectissime affectus videtur esse, et eum probabile est deo esse amicissimum. Etenim si dii aliquam curam habent rerum humanarum (ut eos habere certe verisimile est), illud etiam probabile erit, delectari eos parte hominis longe optima sibique cognatissima (hæc utique mens fuerit), et hanc maxime diligentibus et honorantibus, vicissimque et benefacere his tanquam cultoribus earum rerum, quæ ipsis caræ sunt, et alioqui etiam recte et honeste vitam agentibus. Hæc omnia autem maxime in sapientem cadere, non est obscurum. Igitur hic deo carissimus est : eundemque verisimile est etiam beatissimum esse. Quare vel hac quoque ratione sapiens erit omnium beatissimus.

CAP. IX. [X.]

Ἆρ' οὖν εἰ περὶ τούτων καὶ τῶν ἀρετῶν, ἔτι δὲ καὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς ἱκανῶς εἴρηται τοῖς τύποις, τέλος ἔχειν οἰητέον τὴν προαίρεσιν, ἢ καθάπερ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πρακτοῖς τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά; (2) οὐδὲ δὴ περὶ ἀρετῆς ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον, ἢ εἴ πως ἄλλως ἀγαθοὶ γινόμεθα. (3) Εἰ μὲν οὖν ἦσαν οἱ λόγοι αὐτάρκεις πρὸς τὸ ποιῆσαι ἐπιεικεῖς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως ἔφερον κατὰ τὸν Θέογνιν, καὶ ἔδει ἂν τούτους πορίσασθαι· νῦν δὲ φαίνονται προτρέψασθαι μὲν καὶ παρορμῆσαι τῶν νέων τοὺς ἐλευθερίους ἰσχύειν, ἦθός τ' εὐγενὲς καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον ποιῆσαι ἂν κατοκώχιμον ἐκ τῆς ἀρετῆς, τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν πρὸς καλοκαγαθίαν προτρέψασθαι· (4) οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν ἀλλὰ φόβῳ, οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας· πάθει γὰρ ζῶντες τὰς οἰκείας ἡδονὰς διώκουσι καὶ δι' ὧν αὗται ἔσονται, φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένας λύπας, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος οὐδ' ἔννοιαν ἔχουσιν, ἄγευστοι ὄντες. (5) Τοὺς δὴ τοιούτους τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; οὐ γὰρ οἷόντε ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ ἐκ παλαιοῦ τοῖς ἤθεσι κατειλημμένα λόγῳ μεταστῆσαι. Ἀγαπητὸν δ' ἴσως ἐστὶν εἰ πάντων ὑπαρχόντων, δι' ὧν ἐπιεικεῖς δοκοῦμεν γίνεσθαι, μεταλάβοιμεν τῆς ἀρετῆς. (6) Γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει, οἱ δ' ἔθει, οἱ δὲ διδαχῇ. Τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτ' οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύῃ, ἀλλὰ δέῃ προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὴν θρέψουσαν τὸ σπέρμα. (7) Οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος οὐδ' αὖ συνείη ὁ κατὰ πάθος ζῶν· τὸν δ' οὕτως ἔχοντα πῶς οἷόντε μεταπεῖσαι; ὅλως

Numquid igitur si et de his, et de virtutibus, et de amicitia et de voluptate satis est disputatum, formis eorum omnium universe adumbratis, instituti nostri finem consecuti videmur? an potius, sicuti dicitur, in practicis disciplinis non esse finem, cernere ac nosse singula, sed illa agere, (2) sic porro etiam virtutis non sola notio sufficit, sed actionem usumque accedere oportet, aut aliquid aliud, si quid est tale, cujus ratione boni evadamus? (4) Sane quidem si nihil præter disputationes atque verba requireretur ad bonitatem virtutemque comparandam, magnam ea merito multamque mercedem reportarent secundum Theognidem : oporteretque hæc sibi quemque parare. Nunc vero ita comparatum est, ut possint illa quidem liberalia ingenia excitare, et bene nata et amantia honestatis ingenia amore virtutis inflammare : at reliquos, qui sunt multo plurimi, non possint ad virtutem impellere. (4) Horum enim natura est, ut non pudore pareant legibus, sed metu; neque a pravis abstineant propter dedecus, sed metu pœnarum. Perturbationibus enim quum regantur, sibi notas voluptates sequuntur, et illa, quibus hæc parantur; fugiunt vero contrarias his molestias : vere honestarum autem vereque jucundarum rerum ne cogitatio quidem ipsis ulla subit : utpote quod earum nunquam quidquam gustarint. (5) Tales igitur homines quæ ratio possit corrigere et a vitiis ad virtutis respectum traducere? nunquam fit enim, aut fit certe difficillime, ut longo tempore inveterati mores oratione exstirpentur, bonique consulendum est, si vel omnibus adhibitis, quibus existimamus bonos nos fieri posse, virtutis participes evadamus. (6) Bonos autem fieri putant alii natura, nonnulli consuetudine, quidam doctrina. Quod ad naturæ donum attinet, non est id penes nos, sed divina quadam ex causa inest vere felicibus. Ratio autem et doctrina fortasse non satis validæ sunt ad virtutem inducendam causæ : oportetque prius animum auditoris excoli moribus, ut recte gaudere ac dolere possit : non aliter quam terram, quæ proferendi seminis facultatem habitura sit, prius probe excultam esse oportet. (7) Nam qui affectibus ducitur, nunquam auditurus est dehortantem a vitiis, neque etiam rationum ac præceptorum momenta intelligit. Talis porro habitus in quo est, eum quomodo a proposito suo abducere ullis rationibus valeas? in summa, perturbatio non paret rationi, sed

τ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος ἀλλὰ βίᾳ. (8) Δεῖ δὴ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πως οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν. Ἐκ νέου δ' ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν χαλεπὸν μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις· τὸ γὰρ σωφρόνως καὶ καρτερικῶς ζῆν οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις. Διὸ νόμοις δεῖ τετάχθαι τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα· οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γινόμενα. (9) Οὐχ ἱκανὸν δ' ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ καὶ ἐθίζεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων, καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον· οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ μᾶλλον ἢ λόγῳ πειθαρχοῦσι καὶ ζημίαις ἢ τῷ καλῷ. (10) Διόπερ οἴονταί τινες τοὺς νομοθετοῦντας δεῖν μὲν παρακαλεῖν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν καὶ προτρέπεσθαι τοῦ καλοῦ χάριν, ὡς ὑπακουσομένων τῶν ἐπιεικῶς τοῖς ἔθεσι προηγμένων, ἀπειθοῦσι δὲ καὶ ἀφυεστέροις οὖσι κολάσεις τε καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι, τοὺς δ' ἀνιάτους ὅλως ἐξορίζειν· τὸν μὲν γὰρ ἐπιεικῆ καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν, τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγόμενον λύπῃ κολάζεσθαι ὥσπερ ὑποζύγιον. Διὸ καί φασι δεῖν τοιαύτας γίνεσθαι τὰς λύπας αἳ μάλιστ' ἐναντιοῦνται ταῖς ἀγαπωμέναις ἡδοναῖς. (11) Εἰ δ' οὖν, καθάπερ εἴρηται, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν τραφῆναι καλῶς δεῖ καὶ ἐθισθῆναι, εἶθ' οὕτως ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἐπιεικέσι ζῆν καὶ μήτ' ἄκοντα μήθ' ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα, ταῦτα δὲ γίγνοιτ' ἂν βιουμένοις κατά τινα νοῦν καὶ τάξιν ὀρθήν, ἔχουσαν ἰσχύν. (12) Ἡ μὲν οὖν πατρικὴ πρόσταξις οὐκ ἔχει τὸ ἰσχυρὸν οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον, οὐδὲ δὴ ὅλως ἡ ἑνὸς ἀνδρός, μὴ βασιλέως ὄντος ἤ τινος τοιούτου· ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν, λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ. Καὶ τῶν μὲν ἀνθρώπων ἐχθαίρουσι τοὺς ἐναντιουμένους ταῖς ὁρμαῖς, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσιν· ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐπαχθὴς τάττων τὸ ἐπιεικές. (13) Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει μετ' ὀλίγων ὁ νομοθέτης ἐπιμέλειαν δοκεῖ πεποιῆσθαι τροφῆς τε καὶ ἐπιτηδευμάτων· ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος ὡς βούλεται, κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων ἠδ' ἀλόχου. (14) Κράτιστον μὲν οὖν τὸ γίγνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν καὶ δρᾶν αὐτὸ δύνασθαι· κοινῇ δ' ἐξαμελουμένων ἑκάστῳ δόξειεν ἂν προσήκειν τοῖς σφετέροις τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν συμβάλλεσθαι, ἢ προαιρεῖσθαί γε. Μάλιστα δ' ἂν τοῦτο δύνασθαι δόξειεν ἐκ τῶν εἰρημένων νομοθετικὸς γενόμενος· αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δῆλον ὅτι διὰ νόμων γίγνονται, ἐπιεικεῖς δ' αἱ διὰ τῶν σπουδαίων. Γεγραμμένων δ' ἢ ἀγράφων, οὐδὲν ἂν δόξειε διαφέρειν, οὐδὲ δι' ὧν εἷς ἢ πολλοὶ παιδευθήσονται, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων. Ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνισχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἔθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίαις οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἔθη, καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν συγγένειαν καὶ τὰς εὐεργεσίας· προϋπάρχουσι γὰρ στέργοντες καὶ εὐπει-

vi coercenda est. (8) Quocirca moribus accommodatis virtuti imbuendus animus prius est; iis, inquam, moribus, quibus amplectatur honestum, et turpitudinem aversetur. A teneris porro rectam ad virtutem institutionem adipisci difficile est, nisi quis illic, ubi sub hujusmodi legibus vivitur, fuerit educatus; temperanter enim et patienter vivere, insuave est vulgo hominum, præsertim juvenibus. Ideoque educationem et exercitationes legibus ordinatas esse necesse est. Usu enim et consuetudine id assequentur, ut talia sint eis minime molesta. (9) Ac fortasse non satis est pueros recte educari : sed, quod adultos etiam oporteat exerceri et corroborari in iis quæ didicerunt; quum ob hæc, tum præterea per totam adeo vitam legum opus est adminiculis. Vulgus namque hominum necessitati potius paret, quam rationibus et verbis, item damnis et pœnis potius, quam pulchro et honesto. (10) Proinde sunt qui existiment, legumlatores primum quidem oportere homines ad virtutem cohortari atque impellere argumento honesti : quo sit futurum ut boni viri præcipue obtemperent ad id faciendum assuefacti : inobedientibus deinde et natura ineptis ad virtutem, animadversiones et pœnas esse constituendas; insanabiles vero penitus exterminandos. Virum enim bonum et virtuti consentaneam vitam amplectentem, verbis obtemperaturum; malum vero voluptatis cupidum dolore inflicto veluti jumentum coercitum iri. Quocirca iidem et hoc censent, dolorem illum debere ejusmodi esse, ut maxime sit voluptatibus, quibus isti capiuntur, contrarius. (11) Jam si, ut dictum est, qui sit vir bonus futurus, eum oportet bene educatum esse, bonisque moribus imbutum; si item rectæ vitæ studiis sedulo esse occupatum; si præterea neque sponte neque invite ad suscipiendum flagitium prolabi : hæc contingere illis solum possint, qui mentem aliquam atque ordinem sequuntur præscriptum cum aliquo auctoritate cogendi. (12) Patriæ quidem potestati non inest hæc vis aut necessitas, neque omnino viri unius præcepto ullius, nisi rex ille fuerit, aut regi similis quispiam. Lex vero habet vim ad cogendum valentem, quum sit ratio a prudentia et mente profecta. Præterea homines quidem illos, qui cupiditatibus ipsorum (quantumvis id recte fiat) resistunt, graviter odisse solent : lex autem quæ ordinat quod æquum est, gravis esse non solet. (13) In sola autem Laconum civitate paululum videtur legumlator rationem habuisse educationis et studiorum : in longe plurimis autem civitatibus hæc neglecta sunt, ubi vivit quisque pro libidine, Cyclopum more liberis et uxori imperando. (14) Sane consultissimum est ut communiter hujus rei procuratio suscipiatur, eaque recta; atque ut ea perfici quoque possit. Ceterum quum publice ratio ea negligatur, existimari scilicet possit, uniuscujusque privatim esse, ut liberis atque amicis suis ad virtutem consequendam adjumentum hac in parte afferat, aut afferre certe velit. Porro ut præstare istud possit aliquis, oportet ipsum scientia ferendarum legum pollere, idque ex iis, quæ proposita sunt, intelligitur. Quippe institutiones quidem publicas planum est per leges fieri, et quidem bonas, quæ ex bonis legibus fiunt. Neque refert, scriptæ sint, necne : ut neque illud refert, utrum iisdem privatim instituantur singuli, an publice multi, sicut nec in musica et gymnastica et in ceteris disciplinis. Ut enim in civitatibus leges et instituta valent, ita in privatis domibus verba moresque paterni : et quidem magis valent, quum propter cognationem, tum ob varia in filios collata beneficia. Parentes enim filii per naturam jam ante et diligunt et eorundem auctoritate facile moventur.

θεῖς τῇ φύσει. (15) Ἔτι δὲ καὶ διαφέρουσιν αἱ καθ' ἕκαστον παιδεῖαι τῶν κοινῶν, ὥσπερ ἐπὶ ἰατρικῆς· καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἡσυχία καὶ ἀσιτία, τινὶ δ' ἴσως οὔ, ὅ τε πυκτικὸς ἴσως οὐ πᾶσι τὴν αὐτὴν μάχην περιτίθησιν. Ἐξακριβοῦσθαι δὴ δόξειεν ἂν μᾶλλον τὸ καθ' ἕκαστον ἰδίας τῆς ἐπιμελείας γινομένης· μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυγχάνει ἕκαστος. Ἀλλ' ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα καθ' ἓν καὶ ἰατρὸς καὶ γυμναστὴς καὶ πᾶς ἄλλος ὁ τὸ καθόλου εἰδώς, ὅτι πᾶσιν ἢ τοῖς τοιοῖσδε· τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσίν. (16) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑνός τινος οὐδὲν ἴσως κωλύει καλῶς ἐπιμεληθῆναι καὶ ἀνεπιστήμονα ὄντα, τεθεαμένον δ' ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἐφ' ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν, καθάπερ καὶ ἰατροὶ ἔνιοι δοκοῦσιν ἑαυτῶν ἄριστοι εἶναι, ἑτέρῳ οὐδὲν ἂν δυνάμενοι ἐπαρκέσαι. Οὐδὲν δ' ἧττον ἴσως τῷ γε βουλομένῳ τεχνικῷ γενέσθαι καὶ θεωρητικῷ ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶναι δόξειεν ἄν, κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς ἐνδέχεται· εἴρηται γὰρ ὅτι περὶ τοῦθ' αἱ ἐπιστῆμαι. (17) Τάχα δὲ καὶ τῷ βουλομένῳ δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλοὺς εἴτ' ὀλίγους, νομοθετικῷ πειρατέον γενέσθαι, εἰ διὰ νόμων ἀγαθοὶ γενοίμεθ' ἄν. Ὅντινα γὰρ οὖν καὶ τὸν προτεθέντα διαθεῖναι καλῶς οὐκ ἔστι τοῦ τυχόντος, ἀλλ' εἴπερ τινός, τοῦ εἰδότος, ὥσπερ ἐπ' ἰατρικῆς καὶ τῶν λοιπῶν ὧν ἐστὶν ἐπιμέλειά τις καὶ φρόνησις. (18) Ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον πόθεν ἢ πῶς νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις, ἢ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, παρὰ τῶν πολιτικῶν; μόριον γὰρ ἐδόκει τῆς πολιτικῆς εἶναι. Ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν τε καὶ δυνάμεων; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε δυνάμεις παραδιδόντες καὶ ἐνεργοῦντες ἀπ' αὐτῶν, οἷον ἰατροὶ καὶ γραφεῖς· τὰ δὲ πολιτικὰ ἐπαγγέλλονται μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί, πράττει δ' αὐτῶν οὐδείς, ἀλλ' οἱ πολιτευόμενοι, οἳ δόξαιεν ἂν δυνάμει τινὶ τοῦτο πράττειν καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ· οὔτε γὰρ γράφοντες οὔτε λέγοντες περὶ τῶν τοιούτων φαίνονται (καίτοι κάλλιον ἦν ἴσως ἢ λόγους δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς), οὐδ' αὖ πολιτικοὺς πεποιηκότες τοὺς σφετέρους υἱεῖς ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων. (19) Εὔλογον δ' ἦν, εἴπερ ἐδύναντο· οὔτε γὰρ ταῖς πόλεσιν ἄμεινον οὐδὲν κατέλιπον ἄν, οὔθ' αὑτοῖς ὑπάρξαι προέλοιντ' ἂν μᾶλλον τῆς τοιαύτης δυνάμεως, οὐδὲ δὴ τοῖς φιλτάτοις. Οὐ μὴν μικρόν γε ἔοικεν ἡ ἐμπειρία συμβάλλεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἐγίγνοντ' ἂν διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας πολιτικοί· διὸ τοῖς ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εἰδέναι προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας. (20) Τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι λίαν φαίνονται πόρρω εἶναι τοῦ διδάξαι· ὅλως γὰρ οὐδὲ ποιόν τί ἐστιν ἢ περὶ ποῖα ἴσασιν· οὐ γὰρ ἂν τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν, οὐδ' ἂν ᾤοντο ῥᾴδιον εἶναι τὸ νομοθετῆσαι συναγαγόντι τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν νόμων· ἐκλέξασθαι γὰρ εἶναι τοὺς ἀρίστους, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἐκλογὴν οὖσαν συνέσεως καὶ τὸ κρῖναι ὀρθῶς μέγιστον, ὥσπερ ἐν

(15) Est vero et aliud, quo privata institutio differt a publica, illo scilicet, quod de artis medicæ comparatione intelligitur. Universe namque febricitanti prodest inedia et quies : sed huic aut illi forsan obest. Item pugil non omnes discipulos eodem genere pugnæ exercet. Exactius videtur porro effici aliquod singulare, in quod specialiter incumbitur; ita namque magis unaquæque res consequitur illud quod ipsi convenit. Veruntamen et medicus, et gymnastes et quivis alius melius curabit singulos, intelligens quid universe prosit vel omnibus vel huic aut illi : scientiæ enim et dicuntur esse et sunt universalium. (16) Veruntamen nihil fortasse obstat quominus uni alicui recte consulat is qui inscius quidem sit; ceterum qui experiendo accurate perspexerit illa quæ singulatim uni illi eveniunt, perinde ut et medici nonnulli videntur sibi ipsis peritissime consulere, quum alteri opitulari nequeant. Sed nihilominus tamen si velit artificis ac scientis nomen tueri, ad universalium theorematum considerationem progrediendum est, eorumque, quantum conceditur, gnarum esse oportet. Nam, ut dictum est, scientia circa universalia versatur. (17) Fortasse vero etiam conanti aliquos sive paucos sive plures institutione meliores reddere, danda erit opera, ut habitu hoc nomothetico sese instruat, si quidem facultas inest legibus ea, ut ab iis meliores cives efficiantur. Quippe non cujuslibet est, oblatum aliquem recte instituere : sed, si alicujus illud est, tantum illius est quem vocamus scientem; sicut in medicina et aliis artibus, quæ constant diligentia et prudentia, contingit. (18) Numquid igitur deinceps videndum, unde et quomodo facultas illa nomothetica paranda sit? an, inquam, ex illis discenda, qui perhibentur politici, sicut accidit in aliis disciplinis? conficiebatur enim in nomothetica politicæ partem quandam esse. An potius diversa ratio sit politicæ et aliarum scientiarum ac facultatum? nam in ceteris quidem videmus eosdem scientias ac facultates et tradere et exercere, juxta ejusdem artis decreta, ut medicos et pictores : doctrinam vero rerum civilium profitentur quidem illam ii qui vocantur sophistæ, administrat vero rempublicam nemo illorum, sed ii modo qui versantur in republica, qui existimari possint facultate potius quadam id agere et experientia atque usu, quam scientia aut artis lege. Non enim comperiuntur vel scribere vel disserere de ratione regendi rem communem, quum utique multo præclarius esset de hac re præcepta dare, quam forensibus concionibus et orationibus scribendis occupari. Non etiam unquam compertum est, quod vel filios suos vel ullos alios ex amicis suis effecerint politicos viros : (19) quod utique eos facturos fuisse, si potuissent, probabile est. Nihil enim hac facultate melius civitatibus reliquissent; nihil item nec sibi ipsis neque sane amicis etiam suis potius contingere vellent aut studerent. Haud parum tamen etiam usus et experientia confert ad hanc rem. Alioqui enim non efficerentur homines aptiores societatum rectores usu politico. Quamobrem videtur politicæ scientiæ cupido, consuetudine agendi insuper opus esse. (20) Jam vero ex sophistis ii qui politicam se docturos profitentur, longissime ab eo præstando absunt quod promittunt. In universum enim illi, quidnam ista scientia sit, aut quibus in rebus occupetur, ignorant. Alioqui enim non dicerent modo, esse eam idem cum rhetorica, modo, aliquid ea deterius : non item opinarentur leges condere facile esse ei qui optimas leges collegerit, quod scilicet inde præcipue conducibiles desumere liceat : quasi vero ipsa electio non sit intelligentiæ res magnæ; quasi item recte de hujusmodi rebus judicare

τοῖς κατὰ μουσικήν· οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα κρίνουσιν ὀρθῶς τὰ ἔργα, καὶ δι' ὧν ἢ πῶς ἐπιτελεῖται συνιᾶσιν, καὶ ποῖα ποίοις συνᾴδει· τοῖς δ' ἀπείροις ἀγαπητὸν τὸ μὴ διαλανθάνειν εἰ εὖ ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ ἐπὶ γραφικῆς. Οἱ δὲ νόμοι τῆς πολιτικῆς ἔργοις ἐοίκασιν· πῶς οὖν ἐκ τούτων νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις, ἢ τοὺς ἀρίστους κρίναι; (21) οὐ γὰρ φαίνονται οὐδ' ἰατρικοὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων γίνεσθαι· καίτοι πειρῶνταί γε λέγειν οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰαθεῖεν ἂν καὶ ὡς δεῖ θεραπεύειν ἑκάστους, διελόμενοι τὰς ἕξεις. Ταῦτα δὲ τοῖς μὲν ἐμπείροις ὠφέλιμα εἶναι δοκεῖ, τοῖς δ' ἀνεπιστήμοσιν ἀχρεῖα. Ἴσως οὖν καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ συναγωγαὶ τοῖς μὲν δυναμένοις θεωρῆσαι καὶ κρῖναι τί καλῶς ἢ τοὐναντίον καὶ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, εὔχρηστ' ἂν εἴη· τοῖς δ' ἄνευ ἕξεως τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσι τὸ μὲν κρίνειν καλῶς οὐκ ἂν ὑπάρχοι, εἰ μὴ ἄρα αὐτόματον, εὐσυνετώτεροι δ' εἰς ταῦτα τάχ' ἂν γένοιντο. (22) Παραλιπόντων οὖν τῶν προτέρων ἀνερεύνητον τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας, αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι μᾶλλον βέλτιον ἴσως, καὶ ὅλως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπινα φιλοσοφία τελειωθῇ. (23) Πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι κατὰ μέρος εἴρηται καλῶς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων πειραθῶμεν ἐπελθεῖν, εἶτα ἐκ τῶν συνηγμένων πολιτειῶν θεωρῆσαι τὰ ποῖα σώζει καὶ φθείρει τὰς πόλεις καὶ τὰ ποῖα ἑκάστας τῶν πολιτειῶν, καὶ διὰ τίνας αἰτίας αἱ μὲν καλῶς αἱ δὲ τοὐναντίον πολιτεύονται· θεωρηθέντων γὰρ τούτων τάχ' ἂν μᾶλλον συνίδοιμεν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη. Λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

non sit opus longe maximum, sicut de musicis intelligitur. Periti enim illius quodcumque opus ejus artis recte dijudicant, et insuper per quæ quibusque modis efficiantur, quæ debent effici, tenent : sciunt item, quæ quibusque congruant. Imperitis vero boni satis est, si judicare norint, rectumne, an pravum opus sit; ut fit in pictura. Leges porro videntur esse opera quædam civilis facultatis. Tales ergo quum sint isti sophistæ, quomodo, quæso, ipsorum opera potest efficere virum politicum? (21) Sane vero lectio commentariorum nunquam efficit medicos, quantumvis commemorare tradereque conantur curationum genera, itemque rationem et modum curandi, insuper et quomodo medicina sit facienda, de cujuslibet corporis habitudine distincte disserendo. Quod quidem videtur peritis prodesse, inutilia vero esse scientia destitutis. Similiter fortasse legum ac rerumpublicarum formæ collectæ, peritis ac dijudicare valentibus, quid recte aut secus habeat, item quæ quibus apta sint, aliquid proderunt : tali vero facultate destitutis nunquam continget ut recte dijudicare possint leges, nisi forte casu et temere. Interim ad hoc tamen fortasse conferent tales collectiones, ut, si aliquando ad rempublicam accesserint, ea facilius apprehendant. (22) Quum igitur veteres legum ferendarum rationem non tradiderint, non abs re fuerit fortasse, nos ipsos de ea re, et de omni adeo reipublicæ forma attentius commentari, ut, quantum in nobis est, philosophiæ pars ea, quæ pertinet ad res humanas, perfecta sit. (23) Conabimur ergo, si quid hac de re singulatim recte dictum est a prioribus, id persequi : deinde ex collectis undique rerumpublicarum formis videre quid singulis societatibus interitum attrahat quid salutem iisdem pariat : denique quibus de causis aliæ civitates bene, aliæ male administrentur, attendere. His enim omnibus discussis, fortasse rectius cognoverimus, quænam forma reipublicæ sit optima, et quibus institutis, legibus ac moribus utentes maxime floreant. Exordiamur igitur de his dicere.

[ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ]

ΗΘΙΚΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

[ARISTOTELIS]

MORALIUM MAGNORUM

LIBER I.

(1181, 118·)

CAP. I.

Ἐπειδὴ προαιρούμεθα λέγειν ὑπὲρ ἠθικῶν, πρῶτον ἂν εἴη σκεπτέον τίνος ἐστὶ μέρος τὸ ἦθος. Ὡς μὲν οὖν συντόμως εἰπεῖν, δοκεῖ οὐκ ἄλλης ἢ τῆς πολιτικῆς εἶναι μέρος. Ἔστι γὰρ οὐθὲν ἐν τοῖς πολιτικοῖς δυνατὸν πρᾶξαι ἄνευ τοῦ ποιόν τινα εἶναι, λέγω δ' οἷον σπουδαῖον. Τὸ δὲ σπουδαῖον εἶναί ἐστι τὸ τὰς ἀρετὰς ἔχειν. (2) Δεῖ ἄρα, εἴ τις μέλλει ἐν τοῖς πολιτικοῖς πρακτικὸς εἶναι, τὸ ἦθος εἶναι σπουδαῖος. (3) Μέρος ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικεν, καὶ ἀρχὴ ἡ περὶ τὰ ἤθη πραγματεία τῆς πολιτικῆς. Τὸ δ' ὅλον καὶ τὴν ἐπωνυμίαν δικαίως δοκεῖ ἄν μοι ἔχειν ἡ πραγματεία οὐκ ἠθικὴν ἀλλὰ πολιτικήν. (4) Δεῖ ἄρα, ὡς ἔοικεν, πρῶτον ὑπὲρ ἀρετῆς εἰπεῖν, τί τ' ἐστὶ καὶ ἐκ τίνων γίνεται. Οὐθὲν γὰρ ἴσως ὄφελος εἰδέναι μὲν τὴν ἀρετήν, πῶς δ' ἔσται καὶ ἐκ τίνων μὴ ἐπαΐειν. Οὐ γὰρ μόνον ὅπως εἰδήσομεν τί ἐστι σκοπεῖσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τίνων ἔσται σκέψασθαι. Ἅμα γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι· τοῦτο δ' οὐ δυνησόμεθα, ἐὰν μὴ εἰδῶμεν καὶ ἐκ τίνων καὶ πῶς ἔσται. (5) Ἀναγκαῖον μὲν οὖν εἰδῆσαι τί ἐστιν ἀρετή· οὐ γὰρ ῥᾴδιον εἰδέναι τὸ ἐκ τίνων ἔσται καὶ πῶς ἔσται, ἀγνοοῦντα τὸ τί ἐστιν, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν. Οὐ δεῖ δὲ λανθάνειν οὐδ' εἴ τινες πρότερον ὑπὲρ τούτων εἰρήκασιν. (6) Πρῶτος μὲν οὖν ἐνεχείρησε Πυθαγόρας περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν, οὐκ ὀρθῶς δέ· τὰς γὰρ ἀρετὰς εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνάγων οὐκ οἰκείαν τῶν ἀρετῶν τὴν θεωρίαν ἐποιεῖτο· οὐ γάρ ἐστιν ἡ δικαιοσύνη ἀριθμὸς ἰσάκις ἴσος. (7) Μετὰ τοῦτον Σωκράτης ἐπιγενόμενος βέλτιον καὶ ἐπὶ πλεῖον εἶπεν ὑπὲρ τούτων, οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδ' οὗτος. Τὰς γὰρ ἀρετὰς ἐπιστήμας ἐποίει, τοῦτο δ' ἐστὶν εἶναι ἀδύνατον. Αἱ γὰρ ἐπιστῆμαι πᾶσαι μετὰ λόγου, λόγος δὲ ἐν τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς ἐγγίνεται μορίῳ. Γίνονται οὖν αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι κατ' αὐτὸν ἐν τῷ λογιστικῷ τῆς ψυχῆς μορίῳ. Συμβαίνει οὖν αὐτῷ ἐπιστήμας ποιοῦντι τὰς ἀρετὰς ἀναιρεῖν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, τοῦτο δὲ ποιῶν ἀναιρεῖ καὶ πάθος καὶ ἦθος· διὸ οὐκ ὀρθῶς ἥψατο ταύτῃ τῶν ἀρετῶν. (8) Μετὰ ταῦτα δὲ Πλάτων διείλετο τὴν ψυχὴν εἴς τε τὸ λόγον ἔχον καὶ εἰς τὸ

Quoniam de moribus agere propositum nobis est, primum illud videndum cujusnam *scientiæ vel artis* pars sint mores, *sive moralis hæc disciplina.* Ut igitur paucis absolvam, non alius videtur pars esse quam Civilis. Civilibus autem in rebus absque eo ut sit aliquis talis *vel certo modo affectus*, effici nihil potest : puta, ut sit honestus. Esse autem honestum, idem est quod virtutes habere. (2) Oportet igitur, si quis secundum Politices sive civilis scientiæ præcepta agere velit, eum moribus probis esse. (3) Itaque, ut apparet, Politices pars est ac principium tractatio de moribus : ut in totum jure mihi videatur omnis hæc disputatio non ethica, sed politica appellanda. (4) Necesse est itaque (ut videre est) de virtute primum dicere, et quid sit, et ex quibus gignatur. Inutile enim fere fuerit, virtutem quidem nosse, quomodo autem et ex quibus paretur, non intelligere. Non enim *de virtute*, tantum ut sciamus quid sit, est quærendum; sed illud quoque investigandum, quibus rationibus paretur. Utrumque enim volumus, et rem nosse, et ipsi tales fieri. Hoc autem non poterimus, nisi sciamus et ex quibus, et quomodo fiat. (5) Scire igitur quid sit virtus, necesse est : siquidem et ex quibus sit, et quomodo, scitu haudquaquam facile est ignoranti quid sit, quemadmodum in scientiis. Verum ne latere quidem nos oportet, si qui de his prius disseruere. (6) Primum igitur Pythagoras de virtute dicere aggressus est; sed non recte : virtutes siquidem ad numeros referens, non convenientem virtutibus inquirendi rationem iniit. Neque enim justitia est numerus pariter par (*conflatus ex duobus paribus numeris, quorum alter per alterum fuerit multiplicatus*). (7) Huic succedens Socrates de hac re melius et copiosius disseruit, sed ne ipse quidem recte : quoniam virtutes scientias efficiebat : quod fieri nullo modo potest. Cunctæ siquidem scientiæ sunt cum ratione : atqui ratio in sola animæ parte gignitur, qua cogitamus. Quocirca virtutes omnes in animæ parte rationali sint, necesse est. Evenit itaque, ut qui virtutes scientias faciat, irrationalem animæ partem exstinguat : quod faciens, et affectum et moralem indolem perimit. Quamobrem non recte hac in parte disputationem de virtute instituit. (8) Postea demum Plato animam in partem quæ teneret rationem, et in eam quæ

ἄλογον ὀρθῶς, καὶ ἀπέδωκεν ἑκάστου ἀρετὰς προσηκούσας. Μέχρι μὲν οὖν τούτου καλῶς, μετὰ μέντοι τοῦτο οὐκέτι ὀρθῶς· τὴν γὰρ ἀρετὴν κατέμιξεν εἰς τὴν πραγματείαν τὴν ὑπὲρ τἀγαθοῦ, οὐ δὴ ὀρθῶς· οὐ γὰρ οἰκεῖον. Ὑπὲρ γὰρ τῶν ὄντων καὶ ἀληθείας λέγοντα οὐκ ἔδει ὑπὲρ ἀρετῆς φράζειν· οὐδὲν γὰρ τούτῳ κἀκείνῳ κοινόν. (9) Οὗτοι μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον ἐφήψαντο καὶ οὕτως, ἐχόμενον δ' ἂν εἴη μετὰ ταῦτα σκέψασθαι τί δεῖ αὐτοὺς λέγειν ὑπὲρ τούτων. Πρῶτον μὲν οὖν ἰδεῖν δεῖ ὅτι πάσης ἐπιστήμης καὶ δυνάμεώς ἐστί τι τέλος, καὶ τοῦτ' ἀγαθόν· οὐδεμία γὰρ οὔτ' ἐπιστήμη οὔτε δύναμις ἕνεκεν κακοῦ ἐστίν. (10) Εἰ οὖν πασῶν τῶν δυνάμεων ἀγαθὸν τὸ τέλος, δῆλον ὡς καὶ τῆς βελτίστης βέλτιστον ἂν εἴη. Ἀλλὰ μὴν ἥ γε πολιτικὴ βελτίστη δύναμις, ὥστε τὸ τέλος αὐτῆς ἂν εἴη ἀγαθόν. Ὑπὲρ ἀγαθοῦ ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν λεκτέον, καὶ ὑπὲρ ἀγαθοῦ οὐ τοῦ ἁπλῶς ἀλλὰ τοῦ ἡμῖν· οὐ γὰρ τοῦ θεῶν ἀγαθοῦ· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτου καὶ ἄλλος λόγος καὶ ἀλλοτρία ἡ σκέψις. (11) Ὑπὲρ τοῦ πολιτικοῦ ἄρα ἀγαθοῦ ἡμῖν λεκτέον. Πάλιν δὲ καὶ τοῦτο διελεῖν δεῖ· ὑπὲρ ἀγαθοῦ τοῦ πῶς λεγομένου; οὐ γάρ ἐστιν ἁπλοῦν. Λέγεται γὰρ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἄριστον ἐν ἑκάστῳ τῶν ὄντων, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ διὰ τὴν αὑτοῦ φύσιν αἱρετόν, ἢ οὗ τἆλλα μετασχόντα ἀγαθά ἐστιν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ἰδέα τἀγαθοῦ. (12) Πότερον οὖν ὑπὲρ τῆς ἰδέας τἀγαθοῦ δεῖ, ἢ οὔ, ἀλλ' ὡς τὸ κοινὸν ἐν ἅπασιν ὑπάρχον ἀγαθόν; ἕτερον γὰρ τῆς ἰδέας τοῦτο δόξειεν ἂν εἶναι· ἡ μὲν γὰρ ἰδέα χωριστὸν καὶ αὐτὸ καθ' αὑτό, τὸ δὲ κοινὸν ἐν ἅπασιν ὑπάρχει. Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν τῷ χωριστῷ· οὐ γὰρ ἄν ποτε τὸ χωριστὸν καὶ τὸ πεφυκὸς αὐτὸ καθ' αὑτὸ εἶναι ἐν πᾶσιν ὑπάρχοι. (13) Πότερον οὖν ὑπὲρ τούτου δεῖ λέγειν τἀγαθοῦ τοῦ ἐνυπάρχοντος ἢ οὔ; διὰ τί; ὅτι τοῦτο ἐστὶ μὲν τὸ κοινόν, ὡς ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ ἐπαγωγή. Ὁ δὲ ὁρισμὸς βούλεται τὴν ἑκάστου οὐσίαν λέγειν, ἤτοι ὅτι ἀγαθὸν ἢ ὅτι κακὸν ἢ ὅ τι ἂν ἄλλο ᾖ. Λέγει δ' ὁ ὅρος ὅτι τὸ τοιόνδ' ἀγαθὸν καθόλου, ὃ ἂν ᾖ αὐτὸ δι' αὐτὸ αἱρετόν. Τὸ δὲ ἐν ἅπασιν ἐνυπάρχον ὅμοιον τῷ ὅρῳ ἐστίν. (14) Ὁ δὲ ὅρος λέγει ὅτι ἀγαθόν· ἐπιστήμη δέ γε οὐδὲ δύναμις οὐδεμία λέγει ὑπὲρ τοῦ τέλους τοῦ αὑτῆς ὅτι ἀγαθόν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἄλλης δυνάμεώς ἐστι θεωρῆσαι. Οὔτε γὰρ ὁ ἰατρὸς οὔτε ὁ οἰκοδόμος λέγει ὅτι ἀγαθὸν ἡ ὑγίεια οὐδὲ ἡ οἰκία, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ὑγίειαν ποιεῖ, καὶ ὡς ποιεῖ, ὁ δ' οἰκίαν. (15) Δῆλον τοίνυν ὅτι οὐδὲ τῇ πολιτικῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον τοῦ κοινοῦ· μία γάρ ἐστι καὶ αὐτὴ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, τοῦτο δὲ οὐδεμιᾶς ἦν λέγειν οὔτε δυνάμεως οὔτ' ἐπιστήμης ὡς τέλος. Οὐδ' ἄρα τῆς πολιτικῆς ἐστὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λέγειν τοῦ κατὰ τὸν ὁρισμόν. (16) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν κοινοῦ. Διὰ τί; ὅτι ὅταν βουλώμεθα δεῖξαί τι τῶν κατὰ μέρος ἀγαθῶν, ἢ τῷ ὁρισμῷ δείκνυμεν ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος ἐφαρμόττει ἐπί τε τἀγαθὸν καὶ ἐπὶ τοῦτο ὃ ἂν βουλώμεθα δεῖξαι ὅτι ἀγαθόν, ἢ τῇ ἐπαγωγῇ, οἷον ὅταν θέλωμεν δεῖξαι ὅτι ἡ μεγαλοψυχία ἐστὶν ἀγαθόν, φαμὲν ὅτι ἡ δι-

esset rationis expers, recte distribuit, reddiditque suas utrique virtutes. Hactenus quidem probe; reliqua vero neutiquam recte : quandoquidem virtutem tractationi quæ de bono per se esset, admiscuit : non sane recte, quia non erat is aptus locus. Neque enim de eo quod est ac de vero disserentem, de virtute dicere oportuit : illi siquidem nihil est cum hoc commune. (9) Huc usque igitur atque hoc modo provecta est illorum de moribus disputatio. Deinceps ergo restat ut videamus, quidnam de his dicendum fuerit nobis. Primum illud observandum est, scientiæ omnis atque facultatis finem esse aliquem, eumque per se bonum : nulla siquidem scientia, et facultas nulla est, quæ finem malum habeat. (10) Quodsi facultatum omnium bonus est finis, non dubium quin etiam optimæ sit optimus. Atqui civilis, optima est facultas : igitur ipsius finis, bonus. De bono itaque, ut videtur, nobis dicendum est : at de bono non in universum, sed nobis bono. Neque enim de deorum bono *agendum est :* sed de eo alia habenda fuerit oratio, et consideratio nunc est aliena. (11) De civili itaque bono dicendum est nobis. Rursus autem in hoc quoque distinguendum est, nimirum bonum, quonam dicatur modo. Neque enim simplex atque unum est : quandoquidem dicitur bonum, aut quod in unoquoque est optimum (id vero suapte natura expetendum), aut cujus participatione alia sunt bona : id nimirum idea boni est. (12) An igitur de boni idea loqui oportet, an non, sed de eo potius quod in universum rebus omnibus bonis inest? bonum id namque diversum esse ab idea merito videatur. Idea enim et separari potest, et per se subsistit : bonum vero illud commune, rebus omnibus inest. Non est igitur idem cum eo quod separari potest : fieri enim nequit ut quod separari natura potest ac per se subsistere, rebus omnibus insit. (13) Numquid igitur de hoc nobis disserendum bono, quod in omnibus exsistit, aut non? Quid ita? nempe quoniam id commune est, ut definitio, et inductio. Definitionem oportet quid quæque res sit referre, seu bonum, seu malum sit, seu quidvis aliud. Refert autem definitio, tale quid bonum esse in universum, quod sit ipsum per sese eligendum. Verum quod in cunctis exsistit, definitioni est simile. (14) Definitio autem ait bonum esse quippiam : sed neque scientia, neque facultas ulla finem suum asserit bonum esse : verum id alius est inspicere facultatis : quandoquidem neque medicus, neque ædificator refert, ille quidem sanitatem esse bonam, hic vero domum; sed ille quidem se sanos homines efficere, et quemadmodum id faciat : hic vero, domum. (15) Perspicuum est igitur, ne civili quidem scientiæ de communi bono dicendum esse : una siquidem et hæc inter reliquas scientias est. Atqui hoc nullius esse apparebat dicere aut facultatis, aut scientiæ, ut de fine : ne civilis quidem *scientiæ* igitur erit de communi bono dicere, eo quod per definitionem est. (16) Verum enimvero neque de eo quod per inductionem commune. Quid ita? Quia quando volumus particulare aliquod bonum esse demonstrare, aut definitione utimur, dicimusque eandem et bono convenire, et rei quam bonam esse probare propositum fuerit nobis : aut inductione *utimur :* exempli causa, si probare velimus magnanimi-

καιοσύνη ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀνδρία καὶ ἁπλῶς αἱ ἀρεταί, ἡ δὲ μεγαλοψυχία ἀρετή, ὥστε καὶ ἡ μεγαλοψυχία ἀγαθόν. (17) Οὐδὲ δὴ ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν κοινοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον τῇ πολιτικῇ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἀδύνατα συμβήσεται τούτῳ καὶ τῷ κατὰ τὸν ὅρον κοινῷ ἀγαθῷ· ὅτι γὰρ ἀγαθόν, καὶ ἐνταῦθ' ἐρεῖ. Δῆλον τοίνυν ὅτι ὑπὲρ τοῦ ἀρίστου ἀγαθοῦ λεκτέον ἐστί, καὶ ἀρίστου τοῦ ἡμῖν ἀρίστου. (18) Τὸ δ' ὅλον ἴδοι ἄν τις ὅτι οὐκ ἔστι μιᾶς οὔτ' ἐπιστήμης οὔτε δυνάμεως τὸ ὑπὲρ παντὸς ἀγαθοῦ σκοπεῖν. Διὰ τί; ὅτι τἀγαθὸν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις ἐστίν· καὶ γὰρ ἐν τῷ τί καὶ ἐν τῷ ποιῷ καὶ ἐν τῷ ποσῷ καὶ πότε καὶ πρός τι καὶ ποῦ, καὶ ἁπλῶς ἐν ἁπάσαις. (19) Ἀλλὰ μὴν τὸ πότε ἀγαθὸν ἐν μὲν ἰατρικῇ ὁ ἰατρὸς οἶδεν, ἐν δὲ κυβερνητικῇ ὁ κυβερνήτης, ἐν ἑκάστῃ δ' ἕκαστος. Πότε μὲν γὰρ δεῖ τεμεῖν ὁ ἰατρὸς οἶδεν, πότε δὲ πλεῖν ὁ κυβερνήτης· ἐν ἑκάστῃ δὲ τὸ πότε ἀγαθὸν ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰδήσει· οὔτε γὰρ ὁ ἰατρὸς τὸ ἐν τῇ κυβερνητικῇ ἀγαθὸν πότε εἰδήσει, οὔτε ὁ κυβερνήτης τὸ ἐν ἰατρικῇ. Οὐκ ἄρα οὐδ' οὕτως ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον· τὸ γὰρ πότε ἐν πάσαις κοινόν. (20) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πρός τι ἀγαθὸν καὶ τὸ κατὰ τὰς ἄλλας κατηγορίας κοινὸν μὲν ἁπάσαις, οὐδεμιᾶς δ' ἐστὶν οὔτε δυνάμεως οὔτ' ἐπιστήμης εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ ἐν ἑκάστῃ πότε ἀγαθοῦ, οὐδ' αὖ τῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λέγειν. Ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ ἄρα, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρίστου, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἡμῖν ἀρίστου. (21) Ἴσως δὲ οὐδὲ δεῖ βουλόμενόν τι δεικνύναι τοῖς μὴ φανεροῖς παραδείγμασι χρῆσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς καὶ ὑπὲρ τῶν νοητῶν τοῖς αἰσθητοῖς· ταῦτα γὰρ φανερώτερα. Ὅταν οὖν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τις ἐγχειρῇ λέγειν, οὐ λεκτέον ἐστὶν ὑπὲρ τῆς ἰδέας. (22) Καίτοι οἴονταί γε δεῖν, ὅταν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ λέγωσιν, ὑπὲρ τῆς ἰδέας δεῖν λέγειν· ὑπὲρ γὰρ τοῦ μάλιστα ἀγαθοῦ φασὶ δεῖν λέγειν, αὐτὸ δ' ἕκαστον μάλιστ' ἐστὶ τοιοῦτον, ὥστε μάλιστ' ἂν εἴη ἀγαθὸν ἡ ἰδέα, ὡς οἴονται. (23) Ὁ δὴ τοιοῦτος λόγος ἀληθὴς μέν ἐστιν ἴσως· ἀλλ' οὐχ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἢ δύναμις, ὑπὲρ ἧς νῦν ἐστὶν ὁ λόγος, οὐχ ὑπὲρ τούτου σκοπεῖ τἀγαθοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἡμῖν ἀγαθοῦ. Οὐδεμία γὰρ οὔτ' ἐπιστήμη οὔτε δύναμις ὑπὲρ τοῦ τέλους λέγει ὅτι ἀγαθόν, ὥστ' οὐδ' ἡ πολιτική. Διὸ οὐχ ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ἀγαθοῦ τὸν λόγον ποιεῖται. (24) Ἀλλ' ἴσως τούτῳ τἀγαθῷ ἀρχῇ χρησάμενος ὑπὲρ τῶν καθ' ἕκαστα, ἐκ τούτου προβάς, ἐρεῖ. Οὐδ' οὕτως ὀρθῶς· δεῖ γὰρ τὰς ἀρχὰς οἰκείας λαμβάνειν. Ἄτοπον γάρ, εἴ τις βουλόμενος τὸ τρίγωνον ὡς δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχον δεῖξαι, λάβοι ἀρχὴν ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος. Οὐ γὰρ οἰκεία, δεῖ δὲ τὴν ἀρχὴν οἰκείαν εἶναι καὶ συνημμένην· νῦν δὲ καὶ ἄνευ τοῦ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι δείξει τις δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχον τὸ τρίγωνον. (25) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν ἔστι θεάσασθαι τὰ ἄλλα ἄνευ τοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ἀγαθοῦ, διὰ τὸ οὐκ οἰκείαν ἀρχὴν εἶναι τούτου τἀγαθοῦ. (26) Οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδ' ὁ Σωκράτης ἐπιστήμας ἐποίει τὰς ἀρετάς. Ἐκεῖνος

tatem esse bonum, dicemus justitiam esse rem bonam, itemque fortitudinem omnesque adeo virtutes. Magna nimitas autem virtus est : ergo etiam res bona. (17) Non igitur de communi per inductionem bono, *scientiæ* civili dicendum est : eadem enim absurda consequentur, quæ in eo communi bono quod in definitionem venit, esse ostendimus. Ipsum enim bonum sic quoque dicet. Manifestum igitur, de optimo bono dicendum esse, eoque, quod nobis optimum sit. (18) Omnino autem non unius esse scientiæ, aut facultatis, de universali bono considerare, facile quis intelligat. Cur ita? Nempe quia bonum est in omnibus categoriis. Nam et in substantia, et in qualitate, et in quantitate, et in tempore, et in loco, et in iis quæ ad aliquid referuntur, in omnibus denique categoriis bonum reperitur. (19) Ceterum bonum id quod ad tempus pertinet, in medicina notum est medico; in arte gubernandi, gubernatori; in unaquaque *arte, perito artis* cujusque. Quando secandum quidem sit, novit medicus; quando navigandum, gubernator; in unaquaque vero arte, quisque tempus sibi conveniens et bonum cognoscit. Nam neque medicus, quod in gubernatoria bonum sit tempus; neque gubernator, quod in medicina, cognoverit. Igitur ne sic quidem de communi bono dicendum est : nam opportunum tempus omnibus est commune. (20) Similiter ac quod est in categoria temporis, etiam quod in iis quæ ad aliud referuntur, et quod in ceteris categoriis, idem est bonum ac commune omnibus. Atqui nullius est facultatis, aut scientiæ, dicere de eo bono quod in unaquaque est. Ne *scientiæ* quidem igitur civilis est, dicere de communi bono. De bono igitur *dicendum est* ac de optimo et quod est nobis optimum. (21) Ceterum eum qui velit quippiam demonstrare, obscuris non oportet exemplis uti, sed ubi obscura aperienda sunt, manifestis, ac in eis quæ sub intelligentiam cadunt, sensibilibus : ea siquidem sunt apertissima. Quum igitur de bono dicere quispiam aggreditur, de idea neutiquam dicendum est. (22) Et tamen quidam de idea dicendum esse existimant, ubi de bono dicunt. Aiunt namque de maxime bono esse disserendum. Est vero ejusmodi ipsum quidque maxime : ita bonum maxime fuerit idea ex ipsorum quidem sententia. (23) Hujusmodi certe oratio est illa quidem fortassis vera : verum neutiquam ad civilem scientiam vel facultatem facit, de qua in præsentia nobis est sermo. Non enim illa de hoc per se bono, sed bono nobis, tractat. Nulla siquidem scientia aut facultas de fine loquitur, quod sit bonum : et proinde, ne civilis quidem. Ideo non de bono quod in idea consistit, loquitur. (24) Verum, dixerit fortasse, hoc per se bono usus ceu principio, ducto inde exordio, de singulis postea dicam. Verum ne id quidem recte. Sua enim et propria cujuslibet *scientiæ* sumenda sunt principia. Absurdum quippe fuerit volenti ostendere triangulum duobus rectis æquales habere angulos, sumere principium ejusmodi, Anima immortalis est; neque enim hoc proposito convenit. Oportet siquidem, principium proprium esse ei rei de qua agatur, atque conjunctum. Jam vero, etiam absque hoc quod anima sit immortalis, demonstraverit quispiam duobus rectis æquales habere triangulum. (25) Itidem et de bonis licet cetera intelligere citra ideam boni; quia proprium non est hujus *in rebus singulis* boni principium. (26) At ne Socrates quidem recte virtutes scientias faciebat. Is enim nihil frustra

γὰρ οὐδὲν ᾤετο δεῖν μάτην εἶναι, ἐκ δὲ τοῦ τὰς ἀρετὰς ἐπιστήμας εἶναι συνέβαινεν αὐτῷ τὰς ἀρετὰς μάτην εἶναι. Διὰ τί; ὅτι ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει ἅμα εἰδέναι τὴν ἐπιστήμην τί ἐστι καὶ εἶναι ἐπιστήμονα· εἰ γὰρ ἰατρικήν τις οἶδε τί ἐστιν, καὶ ἰατρὸς οὗτος εὐθέως ἐστίν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. (27) Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τοῦτο συμβαίνει· οὐ γὰρ εἴ τις οἶδε τὴν δικαιοσύνην τί ἐστιν, εὐθέως δίκαιός ἐστιν, ὡς δ' αὕτως κἀπὶ τῶν ἄλλων. Συμβαίνει οὖν καὶ μάτην τὰς ἀρετὰς εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐπιστήμας.

esse arbitratus est. Tamen dum poneret virtutes esse scientias, ei eveniebat virtutes esse frustra. Quid ita? In scientiis namque contingit ut una eademque opera et scientiam cognoscamus quid qualisque sit, et ipsi docti evadamus, scientiamque teneamus. Verbi gratia, medicinam si quis novit quid sit, is statim sit medicus necesse est. Idem est in reliquis scientiis. (27) At in virtutibus non idem est. Neque enim si quis noverit quid sit justitia, continuo etiam justus est. Itidem et in ceteris. Evenit igitur, et frustra virtutes esse, et non esse scientias.

CAP. II.

Ἐπεὶ δ' ὑπὲρ τούτων διώρισται, πειραθῶμεν λέγειν τἀγαθὸν ποσαχῶς λέγεται. Ἔστι γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν τίμια, τὰ δ' ἐπαινετά, τὰ δὲ δυνάμεις. Τὸ δὲ τίμιον λέγω τὸ τοιοῦτον, τὸ θεῖον, τὸ βέλτιον, οἷον ψυχή, νοῦς, τὸ ἀρχαιότερον, ἡ ἀρχή, τὰ τοιαῦτα· τίμια γὰρ ἐφ' οἷς ἡ τιμή, τοῖς δὲ τοιούτοις πᾶσι τιμὴ ἀκολουθεῖ. Οὐκοῦν καὶ ἡ ἀρετὴ τίμιον, ὅταν γε ἀπ' αὐτῆς σπουδαῖός τις γένηται· ἤδη γὰρ οὗτος εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς σχῆμα ἥκει. (2) Τὰ δ' ἐπαινετὰ οἷον ἀρεταί· ἀπὸ γὰρ τῶν κατ' αὐτὰς πράξεων ὁ ἔπαινος γίνεται. Τὰ δὲ δυνάμεις, οἷον ἀρχή, πλοῦτος, ἰσχύς, κάλλος· τούτοις γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος εὖ ἂν δύνηται χρήσασθαι καὶ ὁ φαῦλος κακῶς, διὸ δυνάμει τὰ τοιαῦτα καλοῦνται ἀγαθά. (3) Ἀγαθὰ μὲν δή εἰσιν· δοκιμάζεται γὰρ τῇ τοῦ σπουδαίου αὐτῶν ἕκαστον χρήσει, οὐ τῇ τοῦ φαύλου. Τοῖς δ' αὐτοῖς τούτοις συμβέβηκεν ἀγαθοῖς καὶ τὴν τύχην τῆς γενέσεως αὐτῶν εἶναι αἰτίαν· ἀπὸ τύχης γὰρ καὶ πλοῦτος γίγνεται καὶ ἀρχὴ καὶ ὅλως ὅσα εἰς δυνάμεως τάξιν ἥκει. (4) Λοιπὸν δὲ καὶ τέταρτον τῶν ἀγαθῶν τὸ σωστικὸν καὶ ποιητικὸν ἀγαθοῦ, οἷον γυμνάσια ὑγιείας καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. (5) Ἀλλ' ἔτι καὶ ἄλλην ἔχει τἀγαθὰ διαίρεσιν, οἷόν ἐστι τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν πάντῃ καὶ πάντως αἱρετά, τὰ δ' οὔ, οἷον ἡ μὲν δικαιοσύνη καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ καὶ πάντῃ καὶ πάντως αἱρεταί, ἰσχὺς δὲ καὶ πλοῦτος καὶ δύναμις καὶ τὰ τοιαῦτα οὔτε πάντῃ οὔτε πάντως. (6) Ἔτι καὶ ἄλλως· τῶν γὰρ ἀγαθῶν τὰ μέν ἐστι τέλη, τὰ δ' οὐ τέλη, οἷον ἡ μὲν ὑγίεια τέλος, τὰ δὲ τῆς ὑγιείας ἕνεκεν οὐ τέλη. Καὶ ὅσα οὕτως ἔχει, τούτων ἀεὶ τὸ τέλος βέλτιον, οἷον ἡ ὑγίεια βέλτιον ἢ τὰ ὑγιεινά, καὶ ἁπλῶς ἀεὶ καθόλου τοῦτο βέλτιον οὗ ἕνεκεν καὶ τὰ ἄλλα. Πάλιν αὐτῶν τῶν τελῶν βέλτιον ἀεὶ τὸ τέλειον τοῦ ἀτελοῦς. (7) Τέλειον δέ ἐστιν οὗ παραγενομένου μηθενὸς ἔτι προσδεόμεθα, ἀτελὲς δὲ οὗ παραγενομένου προσδεόμεθά τινος, οἷον τῆς δικαιοσύνης μὲν παραγενομένης πολλῶν προσδεόμεθα, τῆς δ' εὐδαιμονίας παραγενομένης οὐδενὸς ἔτι προσδεόμεθα. Τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ ἄριστον ἡμῖν ὃ ζητοῦμεν, ὅ ἐστι τέλος τέλειον· τὸ δὲ δὴ τέλειον τέλος ἀγαθόν ἐστι, καὶ τὸ τέλος τὸ ἀγαθόν. (8) Μετὰ ταῦτα τοίνυν πῶς τὸ ἄριστον δεῖ σκοπεῖν; πότερον οὕτως ὡς καὶ αὐτοῦ συναριθμουμένου; ἀλλ' ἄτοπον. Τὸ γὰρ ἄριστον ἐπειδή ἐστι τέλος τέλειον, τὸ δὲ τέλειον τέλος ὡς ἁπλῶς

His expositis, annitamur dicere bonum quot dicatur modis. Sunt nimirum bonorum alia honore digna, laudabilia alia, potestates alia. Honore dignum, hujusmodi dico, quod divinum, quod melius, ut anima, mensque est : quod antiquius, quod principium, et alia id genus. Honorata enim sunt in quibus honor : talia siquidem omnia honor consequitur. Igitur etiam virtus, honore dignum bonum est : quando ab ipsa probus quispiam gignitur. Is namque jam in virtutis penetravit habitum. (2) Laudabilia sunt, ut virtutes : ab ipsarum namque actionibus laus emergit. Potestates *sunt*, ut dominatus, opulentia, robur, pulchritudo : iis namque bonus bene, ut malus male uti potuerit; ideo etiam potestate res ejusmodi bona nuncupatur. (3) Bona certe sunt : debet enim res quæque ex usu viri boni, non mali, æstimari. Id genus nimirum bonis evenit ut etiam fortuna ortus causa ipsorum esse possit. A fortuna namque et opulentia, et dominatus est, et quæcumque prorsus in potestatis ordinem perveniunt. (4) Reliquum porro, ac quartum, inter bona, quo conservatur et paratur bonum, sicut exercitatione sanitas, ac si id genus est aliud. (5) Verum aliam quoque subeunt bona distributionem : verbi gratia, bonorum quædam prorsus et omni ratione sunt expetenda; quædam vero non : veluti justitia, et virtutes reliquæ, omni ratione et omnino sunt expetendæ; at robur, et opulentia, potentiaque, et id genus alia, neque omni ratione, neque omnino. (6) Rursus quoque aliter : bonorum alia sunt fines, alia non : quemadmodum sanitas quidem, finis; at quæ sanitatis fiunt causa, neutiquam sunt fines. Et quæcumque ita habent, inter illa finis semper præstat : ut sanitas melior, quam quæ ad sanitatem conferunt; atque in universum semper id melius est cujus gratia sunt et alia. Rursus inter ipsos fines præstat semper, qui perfectus est, imperfecto. (7) Est nimirum perfectus, quo si potiamur, nulla re amplius nobis opus est; imperfectus autem, quo licet potiamur, alia tamen desideramus : quemadmodum si solum adsit justitia, multa desideramus; sin felicitas, nulla re amplius nobis opus est. Id ergo illud est nobis optimum quod desideramus, qui finis est perfectus : absolutus namque finis bonum est, necnon finis bonum. (8) Jam vero quonam modo optimum considerandum est? numquid eo modo, ut ipsum quoque reliquis annumeremus? At hoc est absurdum : siquidem optimum, finis est perfectus; ac perfectus finis, ut paucis absolvam, nil aliud quam feli-

εἰπεῖν οὐθὲν ἂν ἄλλο δόξειεν εἶναι ἢ εὐδαιμονία, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συντίθεμεν, ἐὰν δὴ τὸ βέλτιστον σκοπῶν καὶ αὐτὸ συναριθμῇς, αὐτὸ αὑτοῦ ἔσται βέλτιον· αὐτὸ γὰρ βέλτιστον ἔσται. Οἷον τὰ ὑγιεινὰ θεὶς καὶ τὴν ὑγίειαν, σκόπει τί τούτων πάντων βέλτιστον· βέλτιστον δ' ἐστὶν ὑγίεια· εἰ δὴ τοῦτο πάντων βέλτιστον, καὶ αὐτὸ αὑτοῦ βέλτιστον· ἄτοπον δὴ συμβαίνει. (9) Οὐ δὴ ἴσως οὕτω γε σκεπτέον τὸ βέλτιστον. Ἀλλ' ἆρά γε οὕτω πως, οἷον χωρὶς αὐτοῦ; ἢ καὶ τοῦτο ἄτοπον; ἡ γὰρ εὐδαιμονία ἐστὶν ἔκ τινων ἀγαθῶν συγκειμένη· τὸ δ' ἐξ ὧν ἀγαθῶν σύγκειται, σκοπεῖν εἰ τοῦτ' ἐστὶ βέλτιστον, ἄτοπον· οὐ γάρ ἐστιν ἄλλο τι χωρὶς τούτων ἡ εὐδαιμονία, ἀλλὰ ταῦτα. (10) Ἀλλ' ἆρά γε οὑτωσί πως ἄν τις ὀρθῶς σκοποῖτο συγκρίνων τὸ ἄριστον; οἷον αὐτὴν τὴν εὐδαιμονίαν τὴν ἐκ τούτων τῶν ἀγαθῶν οὖσαν συγκρίνων πρὸς ἄλλα ἃ μή ἐστιν ἐν αὐτῇ ἐνόντα, οὕτως τὸ ἄριστον σκοπῶν ὀρθῶς ἂν σκοποῖτο; (11) Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἁπλοῦν τὸ ἄριστον ὃ ζητοῦμεν νῦν· οἷον λέγοι ἄν τις εἶναι ἄριστον τὴν φρόνησιν ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν καθ' ἓν συγκρινομένων. Ἀλλ' ἴσως οὐχ οὕτω ζητητέον ἐστὶ τὸ ἄριστον ἀγαθόν. Τὸ γὰρ τέλειον ζητοῦμεν ἀγαθόν, ἡ δὲ φρόνησις μόνη οὖσα οὐ τέλειον· οὐκ ἄρα τοῦτο τὸ ἄριστον ὃ ζητοῦμεν, οὐδὲ τὸ οὕτως ἄριστον.

citas esse videtur; ex multis porro bonis felicitatem constare probamus : si igitur de eo quod optimum est disputans, id quoque reliquis annumeres, erit ipsum se ipso melius, siquidem optimum erit. Exempli gratia, salubria et sanitatem pone : tum considera ecquid inter ista omnia sit optimum : sanitas videlicet est optimum : ergo, si *sanitas* horum omnium est optimum, ipsum quoque *optimum* se ipso melius est : quod est perabsurdum. (9) Non igitur ita considerare oportet quod est optimum. An vero ita, ut reliqua sine eo ponantur? Numquid etiam hoc esset absurdum? Nam felicitas ex quibusdam conflata bonis est : quærere autem, quibus ex bonis ipsa constet, sitne *quod optimum* est iis melius, absurdum est. Neque enim est quicquam aliud ab his felicitas, verum hæc ipsa. (10) An ita potius recte disputationem instituerit, si id quod optimum est, comparet cum reliquis? puta, si felicitatem ex his conflatam bonis, cum aliis comparet, quæ ea non continentur, sicque id quod optimum est, inquirat, an ille recte disputationem instituerit? (11) Ceterum non est simplex, quod nunc quærimus, optimum : ut si dicat quispiam, optimum cunctorum bonorum, si singula inter se compares, esse prudentiam. Verum hoc fortasse modo non est quærendum optimum bonum : perfectum siquidem quærimus bonum. At prudentia sola neutiquam est perfectum : non igitur hoc est optimum quod quærimus, neque aliud quidquam pari ratione optimum.

CAP. III.

Μετὰ τοίνυν τοῦτο ἔχει τἀγαθὰ καὶ ἄλλην διαίρεσιν. Ἔστι γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἐν ψυχῇ, οἷον αἱ ἀρεταί· τὰ δ' ἐν τῷ σώματι, οἷον ὑγίεια, κάλλος· τὰ δ' ἐκτός, πλοῦτος, ἀρχή, τιμὴ ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων. Τούτων δὲ τὰ ἐν ψυχῇ βέλτιστα. (2) Τὰ δ' ἐν ψυχῇ διώρισται ἀγαθὰ εἰς τρία, εἰς φρόνησιν, εἰς ἀρετὴν καὶ ἡδονήν. Ἤδη τοίνυν τὸ μετὰ τοῦτο, ὃ καὶ λέγομεν πάντες καὶ δοκεῖ καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν καὶ τελειότατον εἶναι, ἡ εὐδαιμονία, καὶ τοῦτο ταὐτό φαμεν εἶναι τῷ εὖ πράττειν καὶ εὖ ζῆν. (3) Τὸ δὲ τέλος ἐστὶν οὐχ ἁπλοῦν ἀλλὰ διττόν· ἐνίων μὲν γάρ ἐστι τὲ τέλος αὐτὴ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χρῆσις, οἷον τῆς ὄψεως· καὶ ἔστι γε ἡ χρῆσις αἱρετωτέρα τῆς ἕξεως. Τέλος δὲ ἡ χρῆσις· οὐδεὶς γὰρ ἂν βούλοιτο ἔχειν τὴν ὄψιν μὴ μέλλων ὁρᾶν ἀλλὰ μύειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' ἀκοῆς καὶ τῶν τοιούτων. (4) Ὧν ἄρα καὶ χρῆσις καὶ ἕξις ἐστίν, ἀεὶ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον ἡ χρῆσις τῆς ἕξεως· ἡ γὰρ χρῆσις καὶ ἡ ἐνέργεια τέλος, ἡ δ' ἕξις τῆς χρήσεως ἕνεκεν. (5) Μετὰ τοῦτο τοίνυν τοῦτ' ἐάν τις σκοπῇ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν πασῶν, ὄψεται οὐκ ἄλλην μὲν ποιοῦσαν οἰκίαν, ἄλλην δὲ σπουδαίαν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν οἰκοδομικήν· καὶ οὗ ποιητικὸς ὁ οἰκοδόμος, ἡ τούτου ἀρετὴ τοῦ αὐτοῦ τούτου εὖ ποιητική· ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων.

Præterea aliam admittunt bona divisionem. Sunt siquidem bonorum alia in animo, ut virtutes : alia in corpore, ut sanitas, pulchritudo : alia externa, opulentia, dominatus, honor, et si quid est hujusmodi. Horum quæ in animo, sunt optima. (2) Quæ porro in animo sunt bona, trifariam distribuuntur; in prudentiam, in virtutem, et in voluptatem. Post hoc igitur, quod profitemur omnes, etiam finis videtur bonorum, idemque absolutissimus esse felicitas : quod sane fatemur esse in bene agendo ac bene vivendo. (3) Ceterum finis simplex non est, sed duplex : quorundam enim est finis ipsa actio ususque, sicut visus : est nimirum usus optabilior habitu : finis autem est usus. Nemo siquidem velit visum habere ea lege ut non spectet, sed conniveat et oculos claudat. Idem de auditu ceterisque talibus dicendum. (4) Proinde quorum usus et habitus est, semper melius et optabilius eorum est usus habitu. Usus enim et actio, finis, quum sit propter usum ipse habitus. (5) Post id si consideravit quispiam in cunctis scientiis, intuebitur non aliam esse quæ domum, aliam quæ probam domum exstruat, sed unam eandemque esse artem ædificandi; et cujus effector, ædificator, ut cujus sit virtus, ejusdem sit proba effectrix. In aliis omnibus eundem se in modum habet.

CAP. IV.

Μετὰ τοίνυν τοῦτο ὁρῶμεν ὅτι οὐθενὶ ἄλλῳ ἢ ψυχῇ ζῶμεν· ἐν ψυχῇ δ' ἐστὶν ἀρετή· τὸ αὐτὸ γέ τοί φαμεν τήν τε ψυχὴν ποιεῖν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀρετὴ ἐν ἑκάστῳ τοῦτ' εὖ ποιεῖ οὗ ἐστὶν ἀρετή, ἡ δὲ ψυχὴ καὶ τἆλλα μέν, ψυχῇ δὲ ζῶμεν· διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἄρα εὖ ζήσομεν. (2) Τὸ δέ γε εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν οὐθὲν ἄλλο ἢ τὸ εὐδαιμονεῖν λέγομεν. Τὸ ἄρα εὐδαιμονεῖν καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ εὖ ζῆν ἐστίν, τὸ δ' εὖ ζῆν ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν. Τοῦτ' ἄρ' ἐστὶ τέλος καὶ ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄριστον. (3) Ἐν χρήσει τοίνυν τινὶ ἂν εἴη καὶ ἐνεργείᾳ ἡ εὐδαιμονία. Ὧν γὰρ ἦν ἕξις καὶ χρῆσις, ἡ χρῆσις καὶ ἡ ἐνέργεια τέλος· τῆς δὲ ψυχῆς ἡ ἀρετὴ ἕξις ἐστίν· ἔστι δὲ καὶ ἐνέργεια καὶ χρῆσις αὐτῆς τῶν ἀρετῶν, ὥστε τέλος ἂν εἴη ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς. Ἡ εὐδαιμονία ἄρ' ἂν εἴη ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν. (4) Ἐπειδήπερ οὖν τὸ ἄριστον ἀγαθόν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, καὶ αὕτη τέλος ἐνεργείᾳ, ζῶντες ἂν κατὰ τὰς ἀρετὰς εὐδαίμονες ἂν εἴημεν καὶ ἔχοιμεν τὸ ἄριστον ἀγαθόν. (5) Ἐπεὶ δ' οὖν ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τέλειον ἀγαθὸν καὶ τέλος, οὐδὲ τοῦτο δεῖ λανθάνειν ὅτι καὶ ἐν τελείῳ ἔσται. Οὐ γὰρ ἔσται ἐν παιδί (οὐ γάρ ἐστι παῖς εὐδαίμων), ἀλλ' ἐν ἀνδρί· οὗτος γὰρ τέλειος. Οὐδ' ἐν χρόνῳ γε ἀτελεῖ, ἀλλ' ἐν τελείῳ. Τέλειος δ' ἂν εἴη χρόνος, ὅσον ἄνθρωπος βιοῖ. Καὶ γὰρ λέγεται ὀρθῶς παρὰ τοῖς πολλοῖς ὅτι δεῖ τὸν εὐδαίμονα ἐν τῷ μεγίστῳ χρόνῳ τοῦ βίου κρίνειν, ὡς δέον τὸ τέλειον εἶναι καὶ ἐν χρόνῳ τελείῳ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ. (6) Ὅτι δὲ ἐνέργειά ἐστιν, ἴδοι ἄν τις καὶ ἐντεῦθεν. Ἐν γὰρ τοῖς ὕπνοις, οἷον εἴ τις καθεύδοι διὰ βίου, τὸν τοιοῦτον οὐ πάνυ βουλόμεθα λέγειν εὐδαίμονα εἶναι· τὸ μὲν γὰρ ζῆν αὐτῷ ὑπάρχει, ἀλλὰ τὸ ζῆν αὐτῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς οὐχ ὑπάρχει, ὃ ἦν κατὰ τὴν ἐνέργειαν. (7) Μετὰ τοῦτο τὸ μέλλον λέγεσθαι οὔτε λίαν δόξειεν ἂν οἰκεῖον εἶναι τούτων οὔτε μακρὰν ἀπέχον, οἷον ἐπειδήπερ ἔστιν, ὡς δοκεῖ, μόριόν τι τῆς ψυχῆς ᾧ τρεφόμεθα, ὃ καλοῦμεν θρεπτικόν· (τοῦτο γὰρ εὔλογόν ἐστιν εἶναι· τοὺς γοῦν λίθους ὁρῶμεν ἀδυνάτους τρέφεσθαι ὄντας, ὥστε δῆλον ὅτι τῶν ἐμψύχων ἐστὶ τὸ τρέφεσθαι· εἰ δὲ τῶν ἐμψύχων, ἡ ψυχὴ ἂν εἴη αἰτία·) (8) τῆς δὲ ψυχῆς τούτων μὲν τῶν μορίων οὐθὲν αἴτιον ἂν εἴη τοῦ τρέφεσθαι, οἷον τὸ λογιστικὸν ἢ τὸ θυμικὸν ἢ τὸ ἐπιθυμητικόν, ἄλλο δέ τι παρὰ ταῦτα, ᾧ οὐθὲν ἔχομεν οἰκειότερον ὄνομα ἐπιθεῖναι ἢ θρεπτικόν· (9) τί οὖν, ἄν τις εἴποι, πότερον καὶ τούτου τοῦ μορίου τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρετή; Εἰ γὰρ ἔστι, δῆλον ὅτι καὶ ταύτῃ δεήσει ἐνεργεῖν· τῆς γὰρ τελείας ἀρετῆς ἡ ἐνέργεια εὐδαιμονία. Εἰ μὲν οὖν ἔστιν ἀρετὴ τούτου ἢ μή ἐστιν, ἄλλος λόγος· εἰ δ' ἄρ' ἔστιν, οὐκ ἔστι ταύτης ἐνέργεια. Ὧν γὰρ μή ἐστιν ὁρμή, οὐδ' ἐνέργεια τούτων ἔσται. Οὐκ ἔοικε δὲ εἶναι ὁρμὴ ἐν τῷ μορίῳ τούτῳ, ἀλλ' ὅμοιον ἔοικεν εἶναι τῷ πυρί· καὶ γὰρ ἐκεῖνο ὅ τι ἂν ἐμβάλῃς καταναλώσει, κἂν μὴ

Præterea hoc videmus, alia re nulla quam anima nos vivere. In anima autem est virtus. Idem certe fatemur facere animam atque animæ virtutem. Ceterum virtus in quoque, cujus est virtus, bene id facit. Anima vero quum alia *nobis præstat*, tum per eam quoque vivimus : per animæ itaque virtutem bene vivemus. (2) Ceterum bene vivere, et bene agere, nihil aliud dicimus, quam felicem esse : ergo et feliciter agere, et felicitas, in vivendo est. Verum bene vivere est in eo positum, ut secundum virtutem vivamus. Hoc igitur est finis, et felicitas, et optimum. (3) In usu itaque sit necesse est, et actione, felicitas. Nam quorum habitus ususque est, in his usus et actio est finis. Atqui animæ virtus est habitus : sed præterea etiam et actio et usus in ejus virtutibus sunt : ergo finis, ipsius actio ususque fuerit : felicitas igitur in vivendo ex virtutibus sit necesse est. (4) Quoniam igitur optimum bonum est felicitas, et hæc ipsa finis per actionem, vivendo ex virtutibus, felices fuerimus, optimumque bonum habuerimus. (5) Quum igitur sit felicitas bonum perfectum, ac finis, nos latere non oportet, id in ætate perfecta esse. Non enim erit in puero (quia puer dici felix nequit), sed in viro : is namque perfectus. Neque in tempore imperfecto, sed perfecto. Perfectum fuerit utique tempus, vitæ humanæ spatium. Recte namque vulgo dicitur, felicem in longissimo vitæ tempore esse judicandum : quod nimirum oporteat perfectionem hanc tam in tempore perfecto quam in homine constare. (6) Quod autem sit actio vel hinc quispiam intelligat. In somnis namque, ut si toto vitæ spatio quispiam dormiat, hominem ejusmodi non facile solemus dicere esse felicem. Nam vivit ille quidem; sed non secundum virtutem vivit : quod in actione et muneris functione positum est. (7) Rursus quod mox dicendum, non admodum proposito argumento conveniens, neque ab eo nimis alienum videatur : quoniam nimirum animæ pars quædam est qua alimur, quam altricem appellamus : (est enim rationi consentaneum ita esse : siquidem lapides ali non posse videmus; et proinde non dubium quin sit animalibus proprium ali; quod si est animatorum tantum, causa est anima;) (8) atqui animæ talium partium nulla alendi fuerit causa, quales sunt rationalis, vel qua irascimur aut concupiscimus, sed alia quædam præter has : et ei nullum magis peculiare possumus nomen, quam θρεπτικῆς, *id est* alendi vim habentis, accommodare : (9) hujus quoque igitur, dicat fortassis quispiam, numquid est partis animæ virtus? Enimvero si fuerit, non dubium quin etiam hac agere opus sit. Perfectæ siquidem virtutis actio, felicitas est. At numquid ejus sit, vel non sit virtus, alius fuerit quærendi locus. Sane si fuerit, ejus non est actio. Quæ enim appetitu carent, eorum nulla est actio. Hujus vero partis non videtur esse appetitus, quæ quidem igni similis videtur : cui quicquid objeceris, absumet; at si non

ἐμβάλῃς, οὐκ ἔχει ὁρμὴν πρὸς τὸ λαβεῖν. Οὕτω καὶ τοῦτο τὸ μόριον τῆς ψυχῆς ἔχει· ἂν μὲν γὰρ ἐμβάλῃς τροφήν, τρέφει, ἂν δὲ μὴ ἐμβάλῃς τροφήν, οὐκ ἔχει ὁρμὴν τοῦ τρέφειν. Διὸ οὐδὲ ἐνέργεια οὗ μηδὲ ὁρμή. Ὥστ' οὐδὲν συνεργεῖ τὸ μόριον τοῦτο πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

10. Μετὰ ταῦτα τοίνυν λεκτέον ἂν εἴη τί ἐστιν ἡ ἀρετή, ἐπείπερ ἡ ταύτης ἐνέργειά ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. Ὡς μὲν οὖν ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἕξις ἡ βελτίστη· ἀλλ' ἴσως οὐχ ἱκανὸν οὕτως ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ σαφέστερον διορίσαι δεῖ.

objeceris, ad capiendum nulla ratione impellitur. Ita etiam hæc se habet pars animæ. Si enim alimentum objicias, alet; sin minus, ad alendum nullo modo commovetur, et proinde ejus non erit actio, cujus non est appetitus. Itaque hæc pars ad felicitatem capessendam nihil coadjuvat.

10. Deinceps igitur, quid sit virtus, dicendum erit : quandoquidem ejus actio est felicitas. Ut paucis itaque absolvam, virtus habitus est optimus. Verum non satis forte sit, ita simpliciter loqui, sed evidentius fuerit definiendum.

CAP. V.

Πρῶτον μὲν οὖν λεκτέον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἐν ᾗ ἐγγίνεται, οὐ τί ἐστιν ἡ ψυχή (ὑπὲρ μὲν γὰρ τούτου ἄλλος λόγος), ἀλλ' ὡς τύπῳ διελέσθαι. Ἔστι δ' ἡ ψυχή, ὥς φαμέν, εἰς δύο μέρη διῃρημένη, εἴς τε λόγον ἔχον καὶ ἄλογον. Ἐν μὲν δὴ τῷ λόγον ἔχοντι ἐγγίνεται φρόνησις, ἀγχίνοια, σοφία, εὐμάθεια, μνήμη καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐν δὲ τῷ ἀλόγῳ αὗται αἱ ἀρεταὶ λεγόμεναι, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρία, ὅσαι ἄλλαι τοῦ ἤθους δοκοῦσιν ἐπαινεταὶ εἶναι. (2) Κατὰ γὰρ ταύτας ἐπαινετοὶ λεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς τοῦ τὸν λόγον ἔχοντος οὐδεὶς ἐπαινεῖται· οὔτε γὰρ ὅτι σοφός, οὐδεὶς ἐπαινεῖται, οὔτε ὅτι φρόνιμος, οὐδ' ὅλως κατά τι τῶν τοιούτων οὐθέν. Οὐδὲ δὴ τὸ ἄλογον, εἰ μὴ ᾗ ὑπηρετικόν ἐστι καὶ ὑπηρετεῖ τῷ λόγον ἔχοντι μορίῳ. (3) Ἔστι δ' ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθειρομένη. Ὅτι δὲ ἡ ἔνδεια καὶ ἡ ὑπερβολὴ φθείρει, τοῦτ' ἰδεῖν ἔστιν ἐκ τῶν ἠθικῶν. Δεῖ δ' ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι. Εὐθέως γὰρ ἐπὶ γυμνασίων ἴδοι ἄν τις· πολλῶν γὰρ γινομένων φθείρεται ἡ ἰσχύς, ὀλίγων τε ὡσαύτως. Ἐπί τε ποτῶν καὶ σιτίων ὡσαύτως· πολλῶν τε γὰρ δὴ γινομένων φθείρεται ἡ ὑγίεια, ὀλίγων τε ὡσαύτως, συμμέτρων δὲ γινομένων σώζεται ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ὑγίεια. (4) Ὁμοίως δὲ τούτοις συμβαίνει καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρίας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἐὰν μὲν γάρ τινα λίαν ποιήσῃς ἄφοβον, ὥστε μηδὲ τοὺς θεοὺς φοβεῖσθαι, οὐκ ἀνδρεῖος ἀλλὰ μαινόμενος, ἂν δὲ φοβούμενον πάντα, δειλός· ἀνδρεῖος ἄρα ἔσται οὔτε ὁ φοβούμενος πάντα, οὔτε ὁ μηθέν. (5) Ταῦτ' ἄρα καὶ αὔξει καὶ φθείρει τὴν ἀρετήν. Καὶ γὰρ οἱ λίαν φόβοι καὶ πάντες φθείρουσι, καὶ οἱ περὶ μηθὲν δὲ ὁμοίως. Ἔστι δ' ἡ ἀνδρία περὶ φόβους, ὥστε οἱ μέτριοι φόβοι αὔξουσι τὴν ἀνδρίαν. Ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἄρα καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται ἡ ἀνδρία· ὑπὸ φόβων γὰρ τοῦτο πάσχουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί.

Primum igitur de anima, in qua virtus exoritur, dicendum est : non, quid sit anima (alia siquidem ejus rei consideratio), sed ut rudi quodam modo distribuatur. Anima nimirum, ut dicere solemus, in duas partes distribuitur, in eam quæ rationem habet, et quæ rationis expers est. In ea parte quæ habet rationem, nascitur prudentia, sollertia, sapientia, doctrina, memoria, et id genus alia. At in parte rationis experte hæ quæ virtutes appellantur, temperantia, justitia, fortitudo, et quæcumque aliæ ad mores pertinentes, laude dignæ censentur. (2) Per has enim laude digni habemur : at per eas quæ ad partem rationem habentem pertinent, nemo laudatur : nec enim quod sapiens, nec quod prudens, nec prorsus ex hujusmodi aliquo quispiam laudatur. Neque porro pars rationis expers *laudatur,* nisi quatenus ad se suggerendum idonea est, suggeritque se ei quæ obtinet rationem. (3) Est nempe moralis virtus, quæ ab excessu defectuque corrumpitur. Quod autem tam defectus quam excessus corrumpat, ex eis est videre, quæ ad mores pertinent. Utendum sane in rebus incertis, testimoniis certis est. Ne longe abeam igitur, in exercitationibus *corporis* hoc viderit quispiam : quæ si excedant, robur perimunt; similiter si deficiant. Idem in potu ciboque evenit. Nam sive sit nimia eorum copia, sive deficiant, læditur valetudo : contra, mediocri eorum usu et robur corporis et valetudo conservantur. (4) His consimile evenit in temperantia, et fortitudine, reliquisque virtutibus. Nam si quempiam eo usque feceris intrepidum, ut ne deos quidem metuat; jam non fortis, sed demens fuerit : sin cuncta formidantem, meticulosus. Fortis ergo erit, qui neque omnia metuet, neque nihil. (5) Eadem igitur sunt, quæ tam augent quam labefaciunt virtutem. Nam et nimii metus, et omnes (*sive* qui de omni re temere concipiuntur), labefaciunt. Itidemque qui re nulla commoventur. Versatur autem circa metus fortitudo. Mediocres itaque metus ei dant incrementum. Ab eisdem igitur et crescit et perimitur fortitudo : metu enim ita *diverse alii atque alii* afficiuntur. Idem de ceteris dicendum virtutibus.

CAP. VI.

Ἔτι οὐ μόνον τοῖς τοιούτοις τὴν ἀρετὴν ἀφορίσειεν ἄν τις, ἀλλὰ καὶ λύπῃ καὶ ἡδονῇ· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα, ὅλως τε οὐκ ἔστι λαβεῖν ἀρετὴν καὶ κακίαν

Rursus non his modo virtutem quispiam definierit, sed etiam ægritudine, et voluptate. Nam voluptate allecti, improba factitamus : ægritudini autem succumbentes, ab honestis deficimus. Omnino non est virtutem et vitium ad-

ἄνευ λύπης καὶ ἡδονῆς. (2) Ἔστιν οὖν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας· ἡ δ' ἠθικὴ ἀρετὴ ἐντεῦθεν ἔχει τὰς ἐπωνυμίας, εἰ δεῖ παρὰ γράμμα λέγοντα τὴν ἀλήθειαν ὡς ἔχει σκοπεῖν· δεῖ δ' ἴσως. Τὸ γὰρ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται διὰ τὸ ἐθίζεσθαι. (3) Ὣ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία ἡμῖν τῶν ἀρετῶν τῶν τοῦ ἀλόγου μέρους φύσει ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν ὄντων φύσει ἔθει ἄλλως γίνεται· οἷον ὁ λίθος καὶ ὅλως τὰ βαρέα πέφυκε κάτω φέρεσθαι· ἄν τις οὖν ἄνω ῥίπτῃ πολλάκις καὶ ἐθίζῃ ἄνω φέρεσθαι, ὅμως οὐκ ἄν ποτ' ἄνω ἐνεχθείη, ἀλλ' ἀεὶ κάτω. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.

mittere citra ægritudinem et voluptatem. (2) Circa voluptates igitur et ægritudines virtus versatur. Virtus porro ἠθικὴ *sive* moralis, hinc est appellata (si liceat rei veritatem ex literarum similitudine et ratione nominis venari; quod faciendum sane est). Igitur a voce ἔθος, *id est* consuetudo, ἦθος est appellatum. Ethica ergo dicta est ἀπὸ τοῦ ἐθίζεσθαι, *id est*, quia consuetudine acquiritur. (3) Unde perspicuum est, nullam earum virtutum quæ ad animæ partem rationis expertem referuntur, natura nobis esse insitam. Siquidem eorum quæ natura fiunt, nihil est quod assuetudine aliud evadat : velut lapis, graviaque prorsus omnia, quæ ferendi deorsum vim insitam habent, si quis ea sursum sæpius jaciat, et sursum ferri assuescat, nunquam tamen sursum ferentur, sed semper deorsum. Idem de ceteris ejusmodi est intelligendum.

CAP. VII.

Μετὰ τοίνυν τοῦτο δεῖ βουλομένους εἰπεῖν τὸ τί ἐστιν ἡ ἀρετή, εἰδῆσαι τίνα ἐστὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα. Ἔστι δ' ἃ γίνεται ταῦτα, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις· ὥστε δῆλον ὅτι τούτων ἄν τι εἴη ἀρετή. (2) Πάθη μὲν οὖν ἐστὶν ὀργή, φόβος, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος, τὰ τοιαῦτα, οἷς εἴωθε παρακολουθεῖν λύπη καὶ ἡδονή· δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοί ἐσμεν ὀργισθῆναι, λυπηθῆναι, ἐλεῆσαι, τὰ τοιαῦτα. (3) Ἕξεις δ' εἰσὶ καθ' ἃς πρὸς ταῦτα ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν λίαν ὀργίλως, κακῶς ἔχομεν πρὸς ὀργήν, εἰ δ' ὅλως μὴ ὀργιζόμεθα ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οὕτω κακῶς ἔχομεν πρὸς ὀργήν. Τὸ ἄρα μέσως ἔχειν τὸ μήτε λίαν ὑπεραλγεῖν μήτε παντελῶς ἀναλγήτως ἔχειν. (4) Ὅταν οὖν οὕτως ἔχωμεν, εὖ διακείμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα τὰ ὅμοια. Τὸ γὰρ εὐόργητον καὶ τὸ πρᾶον ἐν μεσότητί ἐστιν ὀργῆς καὶ ἀναλγησίας τῆς πρὸς ὀργήν. Ὁμοίως καὶ ἐπ' ἀλαζονείας καὶ εἰρωνείας· τὸ μὲν γὰρ πλείω προσποιεῖσθαι τῶν ὑπαρχόντων ἔχειν ἀλαζονείας, τὸ δ' ἐλάττω εἰρωνείας· ἡ ἄρα μεσότης ἡ τούτων ἡ ἀλήθειά ἐστιν.

Præterea, qui velit quid sit virtus dicere, scire expedit quænam demum in anima procreentur. Sunt autem hæc hujusmodi : perturbationes, potestates, habitus. Et proinde non dubium quin horum quid sit virtus. (2) Perturbationes igitur sunt, ira, metus, odium, cupido, livor, miseratio et id genus alia, quæ comitari consueverunt ægritudo et voluptas. Potestates autem, per quas hæc pati posse dicimur, ut per quas possumus excandescere, dolere, miserescere, et alia hujusmodi. (3) At habitus sunt, per quos erga hæc habemus bene vel male, sicut ad excandescendum. Si namque supra modum iracunde, circa iram peccamus : sin in quibus expedit, prorsus ira non commovemur, ita quoque circa iram peccamus. Medium igitur est, ut neque supra modum commoveamur, neque prorsus simus a commotione alieni. (4) Ita igitur si habeamus, recte affecti sumus. In similibus quoque aliis, idem intelligendum. Nam mediocriter esse iracundum et lenem, medium est inter iram et lentitudinem animi sive vacuitatem iræ. Simile est in arrogantia et dissimulatione : plura namque quam adsint, sibi arrogare, arrogantiæ est; minus vero, dissimulationis. Inter hæc igitur medium est veritas.

CAP. VIII.

Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πάντων· τοῦτο γάρ ἐστι τῆς ἕξεως, τὸ εὖ ἢ κακῶς πρὸς ταῦτα ἔχειν· τὸ δ' εὖ ἔχειν πρὸς ταῦτ' ἐστὶ τὸ μήτε πρὸς τὴν ὑπερβολὴν ἔχειν μήτε πρὸς τὴν ἔνδειαν· πρὸς μεσότητα ἄρα τῶν τοιούτων καθ' ἃ ἐπαινετοὶ λεγόμεθα ἡ ἕξις ἐστὶ τοῦ εὖ ἔχειν, τοῦ δὲ κακῶς πρὸς ὑπερβολὴν καὶ ἔνδειαν. (2) Ἐπεὶ τοίνυν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ τῶν παθῶν τούτων μεσότης, τὰ δὲ πάθη ἤτοι λῦπαί εἰσιν ἢ ἡδοναὶ ἢ οὐκ ἄνευ λύπης ἢ ἡδονῆς, ἡ ἄρα ἀρετὴ ὅτι περὶ λύπας καὶ ἡδονάς, καὶ ἐντεῦθέν ἐστι δῆλον. (3) Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πάθη, ὡς δόξειεν ἄν τινι, ἐφ' ὧν ἡ κακία οὐκ ἔστιν ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει τινί, οἷον μοιχεία καὶ ὁ μοιχός· οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ μᾶλλον τὰς ἐλευθέρας διαφθείρων. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτόν ἐστιν, ὃ περιέχεται ἡδονῇ τῇ κατ' ἀκολασίαν, ἢ καὶ ὃ ἐν ἐλλείψει καὶ ὃ ἐν ὑπερβολῇ τὸ ψεκτὸν ἔχει.

Idem in ceteris omnibus est intelligendum. Id enim proprium ipsius est habitus, ut bene maleve erga hæc habeat. Bene autem in iis habere, fuerit neque excedere neque deficere. Medium horum igitur habitus is obtinet, per quem laude digni habemur : vituperamur autem vel propter nimium vel propter parum. (2) Quandoquidem igitur harum perturbationum, virtus est medium; perturbationes autem sunt ægritudines, et voluptates, aut non citra ægritudinem vel voluptatem : esse virtutem circa ægritudines vel voluptates, etiam hinc est certum. (3) Sunt autem etiam affectus alii, ut videri posset cuipiam, in quibus non in excessu et defectu aliquo est vitium : velut adulterium, et adulter. Nec enim magis est talis, qui ingenuas constuprarit. Ceterum et hoc, et si quid aliud hujusmodi est, quod a voluptate comprehenditur in intemperantia posita, sive in eo quod nimium est, sive in eo quod parum, vituperationem suam invenit.

CAP. IX.

Μετὰ τοίνυν τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστιν ἴσως ῥηθῆναι τί τῇ μεσότητι ἀντίκειται, πότερον ἡ ὑπερβολὴ ἢ ἡ ἔνδεια. Ἐνίαις μὲν γὰρ μεσότησιν ἔνδεια ἐναντίον, ἐνίαις δὲ ὑπερβολή, οἷον ἀνδρίᾳ μὲν οὐχ ἡ θρασύτης ὑπερβολὴ οὖσα, ἀλλ' ἡ δειλία ἔνδεια οὖσα, τῇ δὲ σωφροσύνῃ μεσότητι οὔσῃ ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας τῆς περὶ ἡδονὰς οὐ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι ἡ ἀναισθησία ἔνδεια οὖσα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία οὖσα ὑπερβολή. (2) Ἔστι δ' ἀμφότερα ἐναντία τῇ μεσότητι, καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔνδεια· ἡ γὰρ μεσότης τῆς μὲν ὑπερβολῆς ἐνδεέστερον, τῆς δ' ἐνδείας ὑπερβάλλον. Διὸ καὶ οἱ μὲν ἄσωτοι τοὺς ἐλευθερίους ἀνελευθέρους φασὶν εἶναι, οἱ δ' ἀνελεύθεροι τοὺς ἐλευθερίους ἀσώτους, καὶ οἱ μὲν θρασεῖς καὶ προπετεῖς τοὺς ἀνδρείους καλοῦσι δειλούς, οἱ δὲ δειλοὶ τοὺς ἀνδρείους προπετεῖς καὶ μαινομένους. (3) Διὰ δύο δὴ αἰτίας δόξαιμεν ἂν ἀντιτιθέναι τῇ μεσότητι τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔνδειαν· ἢ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος σκοποῦσι πότερον ἐγγύτερόν ἐστι τοῦ μέσου ἢ πορρώτερον, οἷον ἐλευθεριότητι πότερον ἀσωτία ἢ ἀνελευθερία πορρώτερον· μᾶλλον γὰρ ἂν δόξειεν ἐλευθεριότης ἡ ἀσωτία ἢ ἡ ἀνελευθερία. Πορρώτερον ἄρα ἡ ἀνελευθερία. (4) Τὰ δὲ πλεῖον ἀπέχοντα τοῦ μέσου ἐναντιώτερα δόξειεν ἂν εἶναι. Ἐκ μὲν ἄρα αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἡ ἔνδεια ἐναντιώτερον φαίνεται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως, οἷον πρὸς ἃ μᾶλλον πεφύκαμεν, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ. Οἷον πεφύκαμεν μᾶλλον ἀκόλαστοι εἶναι ἢ κόσμιοι· ἡ οὖν ἐπίδοσις γίνεται μᾶλλον πρὸς ἃ πεφύκαμεν· πρὸς ἃ δὲ μᾶλλον ἐπιδίδομεν, ταῦτα καὶ μᾶλλον ἐναντία. Ἐπιδίδομεν δὲ πρὸς ἀκολασίαν μᾶλλον ἢ πρὸς κοσμιότητα· ὥστ' ἐναντιώτερον ἂν εἴη ὑπερβολὴ μεσότητος· ἡ γὰρ ἀκολασία ὑπερβολὴ σωφροσύνης. (5) Ὅ τι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετή, ἐπέσκεπται· μεσότης γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τῶν παθῶν, ὥστε δέοι ἂν τὸν μέλλοντα κατὰ τὸ ἦθος εὐδοκιμήσειν τὴν μεσότητα τῶν παθῶν ἑκάστου διατηρεῖν. (6) Διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι. Ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν ἔργον, οἷον κύκλον μὲν γράψαι παντός ἐστι, τὸ δὲ μέσον τὸ ἐν αὐτῷ ἤδη λαβεῖν χαλεπόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὀργισθῆναι μὲν ῥᾴδιον, καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτῳ, τὸ δὲ μέσως ἔχειν χαλεπόν. Ἁπλῶς δὲ ἐν ἑκάστῳ τῶν παθῶν ἔστιν ἰδεῖν ὅτι τὸ ἐμπεριέχον τὸ μέσον ῥᾴδιόν ἐστι, τὸ δὲ μέσον χαλεπόν, καθ' ὃ ἐπαινούμεθα· διὸ καὶ σπάνιον τὸ σπουδαῖον.

7. Ἐπεὶ δ' οὖν ὑπὲρ ἀρετῆς εἴρηται, μετὰ τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον πότερον δυνατὴ παραγενέσθαι ἢ οὔ, ἀλλ' ὥσπερ Σωκράτης ἔφη, οὐκ ἐφ' ἡμῖν γενέσθαι τὸ σπουδαίους εἶναι ἢ φαύλους. Εἰ γάρ τις, φησίν, ἐρωτήσειεν ὁντιναοῦν πότερον ἂν βούλοιτο δίκαιος εἶναι ἢ ἄδικος, οὐθεὶς ἂν ἕλοιτο τὴν ἀδικίαν. Ὁμοίως δ' ἐπὶ ἀνδρείας καὶ δειλίας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἀεὶ ὡσαύτως. (8) Δῆλον δ' ὡς εἰ φαῦλοί τινές εἰσιν, οὐκ ἂν ἑκόντες εἴησαν φαῦλοι· ὥστε δῆλον ὅτι οὐδὲ σπου-

Deinceps igitur fuerit sane dictu necessarium, quidnam demum medietati adversetur, excessusne an defectus. Nam quibusdam medietatibus defectus opponitur, ut nonnullis excessus : sicut fortitudini, neutiquam excessus, quæ est audacia, sed quæ defectus est timiditas; temperantiæ vero quæ est medietas inter intemperantiam et stuporem illum qui est ab omni sensu voluptatis alienus, non videtur stupor iste esse contrarius, in quo est parum, sed intemperantia, in qua est nimium. (2) Sunt nimirum utraque, tam excessus quam defectus, medietati opposita. Medietas siquidem, excessu inferior, sed defectu superior. Ideo etiam prodigi, liberales esse illiberales aiunt; contra illiberales, liberales prodigos vocant. Audaces vero et petulantes, fortes nominant timidos; ut timidi, fortes esse petulantes et furibundos dicendos putant. (3) Duabus itaque de causis duxerimus medietati opponendum esse excessum atque defectum : quippe vel e re ipsa licet nobis considerare, utrum extremorum ad medium propius accedat an longinquius : ut, longinquiorne liberalitati sit prodigalitas, an avaritia : magis esse liberalitas videatur profusio opum, quam sordes et avaritia : longius ergo abest *ab liberalitate* avaritia. (4) Atqui a medio quæ magis absunt, magis opposita merito existimentur. E re itaque ipsa, defectum magis opponi apparet. Est etiam aliter, ut ad quæ naturam magis pronam habemus, ea medio sint magis contraria : velut ad intemperantiam nati sumus proniores, quam modestiam et id quod decet : potius igitur illa incrementum capiunt, ad quæ sumus proniores; quæ autem facilius incrementum capiunt, sunt magis contraria. Atqui proniores ad intemperantiam sumus, quam ad modestiam et temperantiam : magis ergo excessus medietati contrarius. Intemperantia siquidem temperantiæ est excessus. (5) Quid ergo sit virtus, sic dispeximus : medietas siquidem affectuum quædam esse videtur. Proinde qui velit moribus compositis et laude dignis esse, ei affectuum singulorum medietas est tuenda. (6) Proinde, probum esse, operosum atque difficile est. Quandoquidem in unoquoque medium capere, operosum est : velut circulum describere, cuivis obvium est; at in ipso medium capere, arduum. Itidem et excandescere quidem facile, necnon contrarium huic : at mediocriter se habere, arduum. Omnino autem in quavis perturbatione est videre, id quod medium ambiat, esse facile; medium vero, unde laudamur, arduum : ideo etiam rarum est quod probum.

7. Quoniam vero de virtute dictum est, deinceps fuerit considerandum, possitne ea adesse nobis, necne quemadmodum Socrates dixit, in nobis non esse situm, probos vel malos esse : quandoquidem sit quis roget aliquem, velitne justus esse, an injustus; nemo delegerit injustitiam. Itidem de fortitudine, et timiditate, reliquisque virtutibus semper eodem modo. (8) Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte esse eos malos; et proinde ne probos qui-

δαῖοι. (9) Ὁ δὴ τοιοῦτος λόγος οὐκ ἔστιν ἀληθής. Διὰ τί γὰρ ὁ νομοθέτης οὐκ ἐᾷ τὰ φαῦλα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ καὶ σπουδαῖα κελεύει; καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς φαύλοις ζημίαν τάττει, ἂν πράττῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς καλοῖς, ἂν μὴ πράττῃ; Καίτοι ἄτοπος ἂν εἴη ταῦτα νομοθετῶν ἃ μὴ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ πράττειν. (10) Ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ἐφ' ἡμῖν τὸ σπουδαίοις εἶναι καὶ τὸ φαύλοις. Ἔτι δὲ μαρτυροῦσιν οἵ τ' ἔπαινοι καὶ οἱ ψόγοι γινόμενοι· ἐπὶ μὲν γὰρ τῇ ἀρετῇ ἔπαινος, ἐπὶ δὲ τῇ κακίᾳ ψόγος, ἔπαινος δὲ καὶ ψόγος οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀκουσίοις· ὥστε δῆλον ὅτι ὡσαύτως ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ σπουδαῖά ἐστι πράττειν καὶ τὰ φαῦλα. (11) Ἔλεγον δὲ καὶ τοιαύτην τινὰ παραβολήν, βουλόμενοι δεικνύναι ὅτι οὐχ ἑκούσιον. Διὰ τί γάρ, φασίν, ὅταν νοσῶμεν ἢ αἰσχροὶ ὦμεν, οὐδεὶς ψέγει τοὺς τοιούτους; Τὸ δ' οὐκ ἀληθές· ψέγομεν γὰρ καὶ τοὺς τοιούτους, ὅταν αὐτοὺς οἰηθῶμεν αἰτίους εἶναι τοῦ νοσεῖν ἢ τοῦ κακῶς ἔχειν τὸ σῶμα, ὡς ὂν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἑκούσιον. Ἔοικεν οὖν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν εἶναι τὸ ἑκούσιον.

dem. (9) Hæc ratio neutiquam vera. Nam cur legislator mala facere non permittit, at honesta et proba jubet, et pœnas, si quis res malas patraverit, aut bonas prætermiserit, statuit? Absurde namque fecerit si leges de iis tulerit, quæ perficere in nostra potestate non est. (10) Verum, ut videtur, in nobis est ut probi simus aut improbi. Item laudes et vituperationes id quoque attestantur : virtutem namque laus, vitium autem vituperatio consequitur. Atqui laus et vituperatio iis quæ quis invitus fecerit, non tribuuntur. Manifestum igitur hoc modo, in nostro arbitrio esse bona malaque facere. (11) Similitudine vero hujusmodi utebantur, volentes demonstrare, non esse id in nobis positum. Cur namque, inquiunt, ægrotantes aut turpes forma nemo vituperat? At hoc minime verum. Tales namque reprehendimus, quando ipsos putamus sibi aut morbi aut alicujus deformitatis esse auctores, quia videlicet in ipsis id fuisse positum intelligitur. Apparet igitur ut quis vel virtutem vel vitium sequatur, id sponte fieri.

CAP. X.

Ἔτι δ' ἄν τις τοῦτο ἐναργέστερον καὶ ἐντεῦθεν ἴδοι. Πᾶσα γὰρ φύσις γεννητική ἐστιν οὐσίας τοιαύτης οἵα ἐστίν, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα· ἀμφότερα γὰρ γεννητικά. Γεννητικὰ δὲ ἐκ τῶν ἀρχῶν, οἷον τὸ δένδρον ἐκ τοῦ σπέρματος· αὕτη γάρ τις ἀρχή. Τὸ δὲ μετὰ τὰς ἀρχὰς οὕτως ἔχει· ὡς γὰρ ἂν ἔχωσιν αἱ ἀρχαί, οὕτως καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἔχει. (2) Ἐναργέστερον δ' ἐστὶ κατιδεῖν τοῦτο ἐν τοῖς κατὰ γεωμετρίαν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐπειδή τινες λαμβάνονται ἀρχαί, ὡς ἂν αἱ ἀρχαὶ ἔχωσιν, οὕτω καὶ τὰ μετὰ τὰς ἀρχάς, οἷον εἰ τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, τὸ δὲ τετράγωνον τέτταρσιν, ὡς ἂν μεταβάλλῃ τὸ τρίγωνον, οὕτω καὶ τὸ τετράγωνον συμμεταβάλλει· ἀντιστρέφει γάρ· καὶ ἐὰν τὸ τετράγωνον μὴ ἔχῃ τέτταρσιν ὀρθαῖς ἴσας, οὐδὲ τὸ τρίγωνον ἕξει δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας.

Rursus hinc etiam poterit quispiam evidentius intueri, quod omnis natura ejusdem essentiæ est procreatrix atque ipsa est : veluti stirpes, et animalia; nam utraque procreandi vim habent : ex principiis vero producunt, ut arbor ex semine; id namque principium est. Quod porro principia consequitur, ita habet : ut enim habuerint principia, ita quæ a principiis ortum ducunt. (2) Perspicue autem magis licet hoc in geometria intueri, ubi quum ponantur principia quædam, qualia fuerint ipsa, talia erunt quæ ipsa consequentur. Velut, si triangulum duobus rectis æquales habet angulos, quadratum quoque quattuor angulis rectis habeat, necesse est. Et si in triangulo sit secus, etiam in quadrato secus erit : nam hæc convertuntur. Et si quadratum quattuor angulis rectis æquales non habuerit angulos, ne triangulum quidem duobus rectis habebit æquales.

CAP. XI. [XII.]

Οὕτω τοίνυν καὶ ὁμοίως τούτοις καὶ ἐπ' ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ γὰρ γεννητικόν ἐστιν ἄνθρωπος οὐσίας, ἔκ τινων ἀρχῶν καὶ τῶν πράξεων ὧν πράττει ἄνθρωπος γεννητικόν ἐστιν. Τί γὰρ ἂν ἄλλο; οὔτε γὰρ ἀψύχων οὐθὲν λέγομεν πράττειν, οὔτε τῶν ἐμψύχων τῶν ἄλλων ἔξω ἀνθρώπων. Δῆλον οὖν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῶν πράξεών ἐστι γεννητικός. (2) Ἐπεὶ οὖν ὁρῶμεν μεταβαλλούσας τὰς πράξεις καὶ οὐδέποτε τὰ αὐτὰ πράττομεν, εἰσὶ δὲ αἱ πράξεις γεγενημέναι ἔκ τινων ἀρχῶν, δῆλον ὅτι, ἐπειδὴ αἱ πράξεις μεταβάλλουσιν, καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν πράξεων, ἀφ' ὧν εἰσί, μεταβάλλουσιν, ὥσπερ ἔφαμεν παραβάλλοντες ἐπὶ τῶν ἐν γεωμετρίᾳ. (3) Ἀρχὴ δ' ἐστὶ πράξεως καὶ σπουδαίας καὶ φαύλης προαίρεσις καὶ βούλησις καὶ τὸ κατὰ λόγον πᾶν. Δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ αὗται μεταβάλλουσιν· μεταβάλλομεν γὰρ καὶ ταῖς πράξεσιν ἑκόντες, ὥστε καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ προαίρεσις·

Par igitur ac similis ratio est in homine : nam quum insita sit ei natura vis quædam res producendi, nimirum per principia quædam atque actiones quæ ab ipso proficiscuntur, res edit in lucem. Nam quid aliud? neque enim inanimatum ullum agere dicimus; neque etiam animatum, præter hominem. Manifestum igitur, actionum hominem esse progenitorem. (2) Proinde quoniam actiones commutari videmus, nec eadem unquam agimus, suntque actiones ex aliquibus progenitæ principiis; manifestum, quandoquidem actiones immutantur, etiam actionum immutari principia, a quibus sunt, quemadmodum similitudine ostendimus rerum geometricarum. (3) Atqui actionis tam bonæ quam malæ principium est consilium, et voluntas, et quicquid ad rationem tendit. Non dubium igitur quin hæc quoque commutentur. Sponte namque actiones immutamus : et proinde etiam principium atque consilium pro-

μεταβάλλει γὰρ ἑκουσίως. Ὥστε δῆλον ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἂν εἴη καὶ σπουδαίοις εἶναι καὶ φαύλοις. (4) Ἴσως οὖν λέγοι ἄν τις, ἐπειδήπερ ἐπ' ἐμοί ἐστι τὸ δικαίῳ εἶναι καὶ σπουδαίῳ, ἐὰν βούλωμαι, ἔσομαι πάντων σπουδαιότατος. Οὐ δὴ δυνατὸν τοῦτο. Διὰ τί; ὅτι οὐδ' ἐπὶ τοῦ σώματος γίγνεται τοῦτο. Οὐ γὰρ ἄν τις βούληται ἐπιμελεῖσθαι τοῦ σώματος, καὶ δὴ πάντων ἄριστον ἕξει τὸ σῶμα. Δεῖ γὰρ μὴ μόνον τὴν ἐπιμέλειαν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει γίνεσθαι τὸ σῶμα καλὸν κἀγαθόν. Βέλτιον μὲν οὖν ἕξει τὸ σῶμα, ἄριστα μέντοι πάντων οὔ. (5) Ὁμοίως δὲ δεῖ ὑπολαμβάνειν καὶ ἐπὶ ψυχῆς· οὐ γὰρ ἔσται ὁ προαιρούμενος εἶναι σπουδαιότατος, ἂν μὴ καὶ ἡ φύσις ὑπάρξῃ, βελτίων μέντοι ἔσται.

positum : nam hæc sponte fit mutatio. Proinde non dubium quin in nobis sit, et probos et malos esse. (4) Fortasse igitur hic quispiam dixerit : Quandoquidem in me situm est ut sim justus et probus, ero, si voluero, omnium optimus. Id vero fieri nullo modo potest. Curnam? Quoniam ne in corpore quidem fieri id potest. Neque enim si quispiam voluerit corporis curam habere, is statim omnium optime habebit corpore. Nam opus est non solum curam adhiberi, verum etiam natura honestum et bonum corpus esse. Melius igitur *per curam* certe habebit corpus, non tamen erit omnium optimum. (5) Idem de anima intelligendum est : neque enim ut quisque voluerit, erit omnium optimus, nisi etiam natura accesserit : melior tamen erit.

CAP. XII. [XIII.]

Ἐπεὶ οὖν φαίνεται ἐφ' ἡμῖν ὂν τὸ σπουδαῖον εἶναι, ἀναγκαῖον τὸ μετὰ ταῦτα εἰπεῖν ὑπὲρ ἑκουσίου, τί ἐστι τὸ ἑκούσιον· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κυριώτατον πρὸς τὴν ἀρετήν, τὸ ἑκούσιον. Ἑκούσιον δὲ ἁπλῶς μὲν οὕτως ῥηθῆναί ἐστιν ὃ πράττομεν μὴ ἀναγκαζόμενοι· ἀλλ' ἴσως σαφέστερον λεκτέον ἐστὶν ὑπὲρ αὐτοῦ. (2) Ἔστιν οὖν καθ' ὃ πράττομεν ὄρεξις, ὀρέξεως δ' ἐστὶν εἴδη τρία, ἐπιθυμία, θυμός, βούλησις. Πρῶτον μὲν οὖν τὴν κατ' ἐπιθυμίαν πρᾶξιν ἐπισκεπτέον, πότερον ἑκούσιός ἐστιν ἢ ἀκούσιος. Τὸ μὲν οὖν ἀκούσιον οὐκ ἂν δόξειεν. Διὰ τί καὶ πόθεν; ὅτι ὅσα μὴ ἑκόντες πράττομεν, ἀναγκαζόμενοι πράττομεν, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐξ ἀνάγκης πραττομένοις πᾶσιν ἕπεται λύπη· τοῖς δὲ δι' ἐπιθυμίαν πραττομένοις ἡδονὴ ἀκολουθεῖ· ὥστε οὑτωσί γε οὐκ ἂν εἴη τὰ δι' ἐπιθυμίαν πραττόμενα ἀκούσια, ἀλλ' ἑκούσια. (3) Ἀλλὰ πάλιν ἄλλος λόγος τις τούτῳ ἐναντιοῦται, ὁ ἐπὶ τῇ ἀκρασίᾳ. Οὐθεὶς γάρ, φησί, πράττει ἑκὼν τὰ κακά, εἰδὼς ὅτι κακά ἐστιν· ἀλλὰ μήν, φησίν, ὅ γε ἀκρατὴς εἰδὼς ὅτι ταῦτα φαῦλά ἐστιν ὅμως πράττει, καὶ κατ' ἐπιθυμίαν γε πράττει· οὐκ ἄρα ἑκών· ἀναγκαζόμενος ἄρα. (4) Ἐνταῦθα πάλιν ὁ αὐτὸς λόγος ἀπαντήσεται. Καὶ γὰρ εἰ κατ' ἐπιθυμίαν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης· τῇ γὰρ ἐπιθυμίᾳ ἡδονὴ ἀκολουθεῖ, τὰ δὲ δι' ἡδονὴν οὐκ ἐξ ἀνάγκης. Καὶ ἄλλως τοῦτ' ἂν γένοιτο δῆλον, ὅτι ὁ ἀκρατὴς ἑκὼν πράττει· οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες ἑκόντες ἀδικοῦσιν, οἱ δὲ ἀκρατεῖς ἄδικοι καὶ ἀδικοῦσιν· ὥστε ὁ ἀκρατὴς ἑκὼν ἂν πράττοι τὰ κατὰ τὴν ἀκρασίαν.

Quoniam igitur probum esse in nobis, ut apparet, situm est, dicendum deinceps est nobis de sponte factis, quidnam sit quod sponte factum dicitur. Principem enim locum in virtute obtinet quod sponte fit. Ac simpliciter quidem sponte fieri dicendum, quod non coacti agimus. Verum de hoc magis adhuc perspicue nobis disserendum est. (2) Nempe ad id quod agimus, aliquis nos impellit appetitus. Atqui tres sunt appetitus species, cupiditas, ira, voluntas. Primum igitur de actione, quæ a cupiditate oritur, videndum spontene an invite a nobis suscipiatur. Invitum hoc neutiquam videri debet. Cur ita, et unde id? Nempe quod quæcumque inviti agimus, coacti faciamus necesse est. Atqui ubi subest agentibus aliqua necessitas, dolor consequitur. Verum ex cupiditate agentes voluptas comitatur : proinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiam invite, sed sponte. (3) Atqui est rursus alia ratio quæ huic adversatur, quæ est de incontinentia : neque enim, inquiunt, sponte mala peragit, qui sciat mala esse : verum qui incontinens est, scit ea esse improba; agit tamen, quippe cupiditate illectus agit. Non ergo sponte sua : coactus ergo est. (4) Hic vero rursus eadem occurret ratio. Nam si ex cupiditate, non ex necessitate : cupiditatem enim voluptas comes consequitur; at quæ ex voluptate fiunt, non possis dicere ex necessitate. Sed et alia ratione manifestum est, incontinentem sponte agere *si incontinenter* agat. Quandoquidem qui afficiunt injuria, ultro afficiunt injuria. Atqui incontinentes injusti sunt, atque injuria afficiunt : incontinens ergo in incontinentiam sponte delabitur.

CAP. XIII. [XIV.]

Ἀλλὰ πάλιν ἄλλος λόγος ἐναντιοῦται, ὅς φησιν οὐχ ἑκούσιον εἶναι. Ὁ γὰρ ἐγκρατὴς ἑκὼν πράττει τὰ κατὰ τὴν ἐγκράτειαν· ἐπαινεῖται γάρ, ἐπαινοῦνται δὲ ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις. Εἰ δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἑκούσιον, τὸ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκούσιον· ὁ δ' ἐγκρατὴς παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττει, ὥστε ὁ ἐγκρατὴς οὐχ ἑκὼν ἂν εἴη ἐγκρατής. Ἀλλ' οὐ δοκεῖ· οὐδ' ἄρα τὸ κατ' ἐπιθυμίαν ἑκούσιόν ἐστιν. (2) Πάλιν ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν θυμὸν ὁμοίως· οἱ γὰρ αὐτοὶ λόγοι οἵπερ καὶ

Verum enimvero alia iterum ratio adversatur, non esse voluntarium affirmans. Continens siquidem laudatur, quod sponte continenter agat. Laudantur autem illa quæ sponte fiunt. Quodsi ex cupiditate sponte agitur; quod cupiditati adversatur, invitum erit. Atqui continens cupiditati adversatur, continenter agens. Continens ergo, præter voluntatem fuerit continens. Verum hoc non videtur. Non ergo id quod ex cupiditate est, voluntarium est. (2) Rursus idem est in eis quæ ira fiunt : eædem namque hic, quas de cupiditate diximus, rationes conveniunt,

κατὰ τῆς ἐπιθυμίας ἁρμόττουσιν, ὥστε τὴν ἀπορίαν ποιήσουσιν· ἔστι γὰρ ἀκρατῆ καὶ ἐγκρατῆ ὀργῆς εἶναι. (3) Ἔτι λοιπή ἐστι τῶν ὀρέξεων ὧν διειλόμεθα ἡ βούλησις, πρὸς τὸ ἐπισκέπτεσθαι εἰ ἐστὶν ἑκούσιον. Ἀλλὰ μὴν οἵ γε ἀκρατεῖς ἐφ' ἃ ὁρμῶσι, ταῦτα τέως βούλονται· πράττουσιν ἄρα οἱ ἀκρατεῖς τὰ φαῦλα βουλόμενοι. Ἑκὼν δέ γε οὐθεὶς τὰ κακὰ εἰδὼς πράττει ὅτι κακά ἐστιν· ὁ δ' ἀκρατής, εἰδὼς τὰ κακὰ ὅτι κακά, πράττει βουλόμενος. Οὐκ ἄρα ἑκών, οὐδ' ἡ βούλησις ἑκούσιον ἄρα ἐστίν. (5) Ἀλλ' οὗτος ὁ λόγος ἀναιρεῖ ἀκρασίαν καὶ τὸν ἀκρατῆ. Εἰ γὰρ μὴ ἑκών, οὐκ ἔστι ψεκτός· ἀλλ' ἔστιν ὁ ἀκρατὴς ψεκτός· ἑκὼν ἄρα· ἡ ἄρα βούλησις ἑκούσιον. Ἐπεὶ οὖν λόγοι τινὲς ἐναντίοι φαίνονται, σαφέστερον λεκτέον ὑπὲρ τοῦ ἑκουσίου.

et perinde dubitationem movent. Possumus enim iræ quoque tam continentes esse quam incontinentes. (3) Restat species residua appetituum, ut in distributione posuimus, voluntas, ut an sit in sponte nostra sita videamus. Atqui incontinentes, quatenus impelluntur, eatenus volunt. Agunt igitur incontinentes mala, volentes. Sponte autem nemo mala agit, ubi sciat esse mala; at incontinens mala agit, quæ scit ipse esse mala: non ergo sponte sua agit; nec voluntas igitur ipsa sponte suscipitur. (4) At hæc plane tollit oratio incontinentiam et incontinentem. Nam si non sponte agit, vituperari non debet. Atqui merito vituperatur incontinens: sponte sua ergo talis est, et voluntas igitur sponte suscipitur. Quum sint itaque contrariæ quædam rationes, magis perspicue de eo quod sponte fit, disserendum est.

CAP. XIV. [XV.]

Πρότερον τοίνυν ἂν εἴη λεκτέον ὑπὲρ βίας καὶ ὑπὲρ ἀνάγκης. Ἡ μὲν γὰρ βία ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. Ἑκάστοις γάρ ἐστι τῶν ἀψύχων οἰκεῖος τόπος ἀποδεδομένος, τῷ μὲν πυρὶ ὁ ἄνω, τῇ δὲ γῇ ὁ κάτω· ἔστι μέντοι γε βιάσασθαι καὶ τὸν λίθον ἄνω φέρεσθαι καὶ τὸ πῦρ κάτω. (2) Ἔστι δὲ καὶ τὸ ζῷον βιάσασθαι, οἷον ἵππον ἐπ' ὀρθὸν θέοντα ἀντιλαμβανόμενον ἀποστρέψαι. Ὅσοις μὲν οὖν ἐστὶν ἐκτὸς ἡ αἰτία τοῦ παρὰ φύσιν τι ἢ παρ' ἃ βούλονται ποιεῖν, ἐροῦμεν βιαζομένους ἃ ἂν ποιῶσι ποιεῖν· ἐν οἷς δ' ἐν αὐτοῖς ἐστὶν ἡ αἰτία, οὐκέτι τούτους βιάζεσθαι ἐροῦμεν. (3) Εἰ δὲ μή, ὁ ἀκρατὴς ἀντερεῖ, οὐ φάσκων φαῦλος εἶναι· βιαζόμενος γὰρ φήσει ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τὰ φαῦλα πράττειν. Τοῦ οὖν βιαίου οὗτος ἡμῖν ἔστω ὁ ὁρισμός, ὧν ἐκτός ἐστιν ἡ αἰτία ὑφ' ἧς βιάζονται πράττειν· ὧν δ' ἐντὸς καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ αἰτία, οὐ βία.

Prius itaque de vi et necessitate dicendum fuerit. Vis enim est etiam in carentibus anima. Singulis namque inanimatis suus est locus attributus: igni quidem supra, terræ autem infra. Vi autem adigi potest, lapis quidem, ut sursum feratur, ignis vero ut deorsum. (2) Potest et animantibus vis fieri: verbi gratia, equus qui recta currebat, retroactus, cursum flectat. Quibuscumque igitur exterior est causa, aliquid contra naturam aut præter voluntatem faciendi, cogi dicemus facere quæ faciunt: at quibus in ipsis inest causa, hos nequaquam cogi dicemus. (3) Alioquin repugnabit incontinens, negabitque se esse malum: quippe quem cogat cupiditas, ea quæ sunt mala, agere. Violenti igitur hæc nobis erit definitio: quorum agendi causa, a qua cogantur, fuerit externa, *vis est*: quorum autem interior atque in ipsis causa est, nequaquam vis.

CAP. XV. [XVI.]

Πάλιν δ' ὑπὲρ ἀνάγκης καὶ τοῦ ἀναγκαίου λεκτέον. Τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐ πάντως οὐδ' ἐν παντὶ λεκτέον ἐστίν, οἷον ὅσα ἡδονῆς ἕνεκεν πράττομεν. Εἰ γάρ τις λέγοι ὅτι ἠναγκάσθην τὴν τοῦ φίλου γυναῖκα διαφθεῖραι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, ἄτοπος ἂν εἴη. (2) Τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐν παντί, ἀλλ' ἤδη ἐν τοῖς ἐκτός, οἷον ὃς ἂν καταβλάπτηται ἀντικαταλλαττόμενός τι ἄλλο μεῖζον ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν πραγμάτων· οἷον ἠναγκάσθην συντονώτερον βαδίσαι εἰς ἀγρόν· εἰ γὰρ μή, ἀπολώλοτ' ἂν εὗρον τὰ ἐν ἀγρῷ. Ἐν τοῖς τοιούτοις ἄρα τὸ ἀναγκαῖον.

Rursus de necessitate necessarioque dicendum. Necessarium non omnino, neque in omni dicendum est: cujusmodi sunt quæcumque voluptatis causa agimus. Nam si quispiam dicat se a voluptate coactum ut amici mulierem vitiaret, fuerit id perineptum. (2) Nec enim in omni necessarium est, sed in iis quæ sunt extra: ut si offendatur quispiam, a rerum necessitate coactus majus aliud quippiam devitare, hoc modo: in agrum properare coactus sum; alioquin corrupta omnia in agro reperissem. In hujusmodi itaque rebus est necessarium.

CAP. XVI. [XVII.]

Ἐπεὶ δὲ τὸ ἑκούσιον ἐν οὐδεμιᾷ ὁρμῇ ἐστίν, λοιπὸν ἂν εἴη τὸ ἐκ διανοίας γιγνόμενον. Τὸ γὰρ ἀκούσιόν ἐστι τό τε κατ' ἀνάγκην καὶ κατὰ βίαν γιγνόμενον, καὶ τρίτον ὃ μὴ μετὰ διανοίας γίγνεται. Δῆλον δ' ἐστὶ τοῦτο ἐκ τῶν γιγνομένων· ὅταν γάρ τις πατάξῃ τινὰ ἢ ἀποκτείνῃ ἤ τι τῶν τοιούτων ποιήσῃ μηδὲν προδιανοηθείς, ἄκοντά φαμεν ποιῆσαι, ὡς τοῦ ἑκουσίου ὄντος ἐν τῷ διανοηθῆναι. (2) Οἷόν φασί ποτέ τινα

Quoniam vero quod sponte fit, nemine impellente fit, restat ut id esse dicamus quod cogitato fit. Invitum enim est, quod ex necessitate vique efficitur: et tertio loco, quod non fit cogitato: quod plane ex iis quæ evenire solent, certum est. Nam quum quis aliquem ceciderit, occideritve, aut ejusmodi aliquid fecerit; qui horum nihil ante cogitaverit, eum dicimus invitum fecisse: quippe quod sponte factum id intelligatur quod cogitato fit. (2) Ve-

γυναῖκα φίλτρον τινὶ δοῦναι πιεῖν, εἶτα τὸν ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὸ τοῦ φίλτρου, τὴν δ' ἄνθρωπον ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ἀποφυγεῖν· οὗ παροῦσαν δι' οὐθὲν ἄλλο ἀπέλυσαν ἢ διότι οὐκ ἐκ προνοίας. Ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου· διὸ οὐχ ἑκούσιον ἐδόκει εἶναι, ὅτι τὴν δόσιν τοῦ φίλτρου οὐ μετὰ διανοίας τοῦ ἀπολέσθαι αὐτὸν ἐδίδου. Ἐνταῦθα ἄρα τὸ ἑκούσιον πίπτει εἰς τὸ μετὰ διανοίας.

lut olim mulierem aiunt quandam poculum præbuisse cuidam amatorium; dein eo poculo hominem fuisse sublatum: eam vero mulierem in Areopago fuisse absolutam: quam præsentem non alia de causa liberarunt, quam quod non consulto id fecisset: amoris enim causa dedisse, verum a proposito aberrasse: itaque sponte factum id non est visum; non enim perimendi hominis animo poculum ei propinaverat. Hic igitur in unum conveniunt, quod sponte fit, et quod cogitato.

CAP. XVII. [XVIII.]

Ἔτι δὲ λοιπόν ἐστιν ἐπισκέψασθαι τὴν προαίρεσιν, πότερόν ἐστιν ὄρεξις ἢ οὔ. Ὄρεξις μὲν γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις ἐγγίνεται, προαίρεσις δ' οὔ· ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου, λόγος δ' ἐν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ζῴων ἐστίν. Ὄρεξις μὲν δὴ οὐκ ἂν εἴη. (2) Ἀλλ' ἆρά γε βούλησις; ἢ οὐδὲ τοῦτο; Βούλησις μὲν γάρ ἐστι καὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον βουλόμεθα μὲν ἀθάνατοι εἶναι, προαιρούμεθα δὲ οὔ. Ἔτι δὲ προαίρεσις μὲν οὐκ ἔστι τοῦ τέλους ἀλλὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον οὐθεὶς προαιρεῖται ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν ὑγίειαν προαιρούμεθα, περιπατεῖν, τροχάζειν· βουλόμεθα δὲ τὰ τέλη· ὑγιαίνειν γὰρ βουλόμεθα. (3) Ὥστε δῆλον καὶ οὕτως ὅτι οὐ ταὐτὸν ἡ βούλησις καὶ ἡ προαίρεσις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἔοικεν οὕτως ἔχειν ὥσπερ καὶ τοὔνομα αὐτῆς ἔχει, οἷον προαιρούμεθα τόδε ἀντὶ τοῦδε, οἷον τὸ βέλτιον ἀντὶ τοῦ χείρονος. Ὅταν οὖν ἀντικαταλλαττώμεθα τὸ βέλτιον ἀντὶ τοῦ χείρονος ἐν αἱρέσει ὄντος, ἐνταῦθα τὸ προαιρεῖσθαι δόξειεν ἂν οἰκεῖον εἶναι. (4) Ἐπεὶ οὖν ἡ προαίρεσις οὐθὲν τούτων ἐστίν, ἆρά γ' ἐστὶ τὸ κατὰ διάνοιαν ἐν προαιρέσει, ἢ οὐδὲ τοῦτο; πολλὰ γὰρ διανοούμεθα καὶ δοξάζομεν κατὰ διάνοιαν· ἆρ' οὖν ἃ διανοούμεθα, ταῦτα καὶ προαιρούμεθα ἢ οὔ; πολλάκις γὰρ διανοούμεθα ὑπὲρ τῶν ἐν Ἰνδοῖς, ἀλλ' οὔτι καὶ προαιρούμεθα. Οὐκ ἄρα οὐδὲ διάνοιά ἐστιν ἡ προαίρεσις. (5) Ἐπεὶ οὖν καθ' ἕκαστον τούτων οὐδέν ἐστιν ἡ προαίρεσις, ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, ἀναγκαῖον συνδυαζομένων τινῶν τούτων εἶναι τὴν προαίρεσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐστίν, ὥσπερ ἔμπροσθεν ἐλέχθη, ἡ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος ἀγαθῶν καὶ οὐ τοῦ τέλους, καὶ τῶν δυνατῶν ἡμῖν, καὶ τῶν ἀντιλογίαν παραδιδόντων πότερον τοῦτο ἢ τοῦτο αἱρετόν, δῆλον ὅτι δέοι ἂν πρότερον διανοηθῆναι ὑπὲρ αὐτῶν καὶ βουλεύσασθαι, εἶθ' ὅταν ἡμῖν φανῇ κρεῖττον διανοηθεῖσιν, οὕτως ὁρμή τις τοῦ πράττειν ἐστίν, καὶ τοῦτο δὴ πράττοντες κατὰ προαίρεσιν δοκοῦμεν πράττειν. (6) Εἰ τοίνυν ἡ προαίρεσις ὄρεξίς τις βουλευτικὴ μετὰ διανοίας, οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον προαιρετόν. Ἑκόντες γὰρ πολλὰ πράττομεν πρὸ τοῦ διανοηθῆναι καὶ βουλεύσασθαι, οἷον καθίζομεν καὶ ἀνιστάμεθα καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἑκόντες μὲν ἄνευ δὲ τοῦ διανοηθῆναι, τὸ δὲ κατὰ προαίρεσιν πᾶν ἦν μετὰ διανοίας. (7) Οὐκ ἄρα τὸ ἑκούσιον προαιρετόν, ἀλλὰ τὸ προαιρετὸν ἑκούσιον· ἄν τι γὰρ προαιρώμεθα πράττειν βουλευσάμενοι, ἑκόντες πράττομεν. Φαίνονται δέ τινες ὀλίγοι καὶ τῶν νομοθετῶν

Reliquum adhuc ut de consilio rei agendæ sive delectæ consideremus, sitne appetitus, necne. Appetitus namque in ceteris quoque gignitur animalibus: consilium vero aut delectus, non. Siquidem cum ratione delectus est: at ratio nulli alii deputatur animali: non igitur fuerit appetitus. (2) Verum nunquid voluntas? an ne id quidem? Voluntas namque etiam eorum est quæ fieri non possunt: ut volumus quidem esse immortales, ceterum de eo neutiquam capimus consilium, neque id eligimus. Deinde, finis quidem non est delectus, sed eorum quæ ad finem faciunt: puta, nemo deligit esse sanus, sed quod ad bonam valetudinem facit, ambulare, currere. Fines autem volumus. nam prospera uti valetudine volumus. (3) Hinc igitur manifestum est, non esse idem voluntatem et delectum. Verum ita se habere προαίρεσις sive delectus videtur, ut nomen ejus innuit: προαίρεσις enim est et delectus, quum eligimus hoc potius quam illud, quod melius est nimirum, loco ejus quod est deterius. Quando igitur quod est melius sumimus loco ejus quod est deterius, re in optione posita, hoc proprie erit προαιρεῖσθαι ac deligere. (4) Quodsi horum nihil est delectus, numquid quod cogitato fit, id in delectu? an ne id quidem? Multa enim cogitamus et opinamur cogitando. Numquid igitur quæ cogitamus, ea etiam deligimus, an non? Sæpe siquidem cogitamus de Indis, at nequaquam quicquam super iis deligimus. Non ergo cogitatio est delectus. (5) Quoniam igitur horum per se et seorsum consideratum nihil est delectus, suntque hæc animæ insita; necesse est ut delectus sit aliquid quod ex istorum duobus junctis constet. Quoniam igitur est, quemadmodum paulo ante memoravimus, bonorum ad finem tendentium delectus, non utique finis; estque eorum quæ in nostra potestate sunt, et eorum quæ nobis diversam ingenerant ratiocinationem, hocne, an hoc deligendum: non dubium quin prius opus sit ea ipsa intelligere et in consilium vocare; quumque nobis cogitantibus apparuerit quod præstare videatur, tum ad agendum aliquis insurgit impulsus, atque id agendo, consilio et delectu adhibito agere dicimur. (6) Quodsi delectus, appetitus quidam est in consilium deveniens, cum cogitatione et deliberatione conjunctus, non est voluntarium quod est deligibile. Sponte enim agimus multa antequam intelligamus atque consultemus, sicut sedendo, exsurgendo, et id genus alia faciendo; sponte quidem, sed citra cogitationem. At quod cum delectu facimus, id omne fit cum cogitatione. (7) Non ergo quicquid sponte facimus, deligimus et de eo consilium capimus, sed quicquid deligimus id voluntarium est. Si quid enim agere consultantes proposuerimus, sponte agimus. Exsistunt vero ex conditoribus legum nonnulli, qui id quod

διορίζειν τό τε ἑκούσιον καὶ τὸ ἐκ προαιρέσεως ἕτερον ὄν, ἐλάττους τὰς ζημίας ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις ἢ τοῖς κατὰ προαίρεσιν τάττοντες. (8) Ἔστιν οὖν ἡ προαίρεσις ἐν τοῖς πρακτοῖς, καὶ τούτοις ἐν οἷς ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ καὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι, καὶ οὕτως ἢ μὴ οὕτως, καὶ ἐν οἷς ἔστι λαβεῖν τὸ διὰ τί. (9) Τὸ δὲ διὰ τί οὐχ ἁπλοῦν ἐστίν. Ἐν μὲν γὰρ γεωμετρίᾳ, ὅταν φῇ τὸ τετράγωνον τέτταρσιν ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν, καὶ ἐρωτᾷ διὰ τί, ὅτι, φησί, καὶ τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει. Ἐν μὲν οὖν τοῖς τοιούτοις ἐκ τῆς ἀρχῆς ὡρισμένης ἔλαβον τὸ διὰ τί, ἐν δέ γε τοῖς πρακτοῖς, ἐν οἷς ἡ προαίρεσις, οὐχ οὕτως· οὐδεμία γὰρ κεῖται ὡρισμένη· ἀλλ' ἂν ἀπαιτῇ τις, διὰ τί τοῦτ' ἔπραξας; ὅτι οὐκ ἐνῆν ἄλλως, ἢ ὅτι βέλτιον οὕτως. Ἐξ αὐτῶν τῶν συμβαινόντων, ὁποῖ' ἂν φαίνηται βελτίω εἶναι, ταῦτα προαιρεῖται καὶ διὰ ταῦτα. (10) Διὸ δὴ ἐν τοῖς τοιούτοις τὸ βουλεύσασθαί ἐστι τὸ πῶς δεῖ, ἐν δὲ ταῖς ἐπιστήμαις οὔ· οὐθεὶς γὰρ βουλεύεται πῶς δεῖ γράψαι τὸ ὄνομα Ἀρχικλέους, ὅτι ἐστὶν ὡρισμένον πῶς δεῖ γράψαι τὸ ὄνομα Ἀρχικλέους. Ἡ οὖν ἁμαρτία οὐ γίγνεται ἐν τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ γράφειν. Ἐν οἷς γὰρ μή ἐστιν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐδὲ βουλεύονται ὑπὲρ τούτων· ἀλλ' ἐν οἷς ἤδη ἀόριστόν ἐστι τὸ ὡς δεῖ, ἐνταῦθα ἡ ἁμαρτία. (11) Ἔστι δ' ἐν τοῖς πρακτοῖς τὸ ἀόριστον, καὶ ἐν οἷς διτταὶ αἱ ἁμαρτίαι. Ἁμαρτάνομεν οὖν ἐν τοῖς πρακτοῖς καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὰς ἀρετὰς ὁμοίως. Τῆς γὰρ ἀρετῆς στοχαζόμενοι ἁμαρτάνομεν ἐπὶ τὰς πεφυκυίας ὁδούς. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἐλλείψει καὶ ἐν ὑπερβολῇ ἁμαρτία, ἐφ' ἑκάτερα δὲ τούτων φερόμεθα δι' ἡδονὴν καὶ λύπην· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τὰ καλὰ φεύγομεν.

sponte fit, et quod cum delectu, definiant ut diversa, minoresque iis quæ sponte fiunt, quam iis quæ cogitato et consilio, mulctas infligant. (8) Est igitur propositum in eis quæ sub actionem cadunt, et eis ipsis in quibus penes nos sit agere et non agere, et ita vel non ita; et in quibus causam propter quam agitur, videre liceat. (9) Est autem non simplex causa propter quam aliquid fit. In geometria siquidem quum quis dixerit quadratum quattuor rectis æquales angulos habere, et percunctatur, propter quid? occurrit, Quia etiam triangulum duobus rectis æquales habet. In his igitur, ex definito principio illud propter quid assumpserunt. At in eis quæ sub actionem cadunt, in quibus est delectus, non ita : nullum siquidem ponitur definitum. Sed si quis exquirat, cur hoc fecisti? Quoniam non erat aliter ut facerem, vel quoniam ita melius. Ex ipsis evenientibus, qualiacumque apparuerint esse meliora, delectus sumitur, et ob ea ipsa. (10) Quamobrem etiam in hujusmodi est consilium capere de eo, quomodo expediat : at in scientiis, nequaquam. Nemo siquidem quemadmodum scribere opus sit nomen Archiclis, init consilium : quia quo pacto scribendum nomen Archiclis, est jam definitum. Mendum igitur non in intelligentia gignitur, sed in scribendi actione positum. In quibus enim non est intelligentiæ error, de eis non initur consilium : sed in quibus indefinitum est nec certum quomodo oporteat, ibi mendum procreatur. (11) Atqui in eis quæ sub actionem cadunt, id non est definitum, et in quibus duplex mendum. Delinquimus igitur tam in eis quæ sub actionem cadunt, quam ex virtutibus pariter. Virtutem enim conjectantes, per agnata nobis itinera hallucinamur. Est siquidem in defectu excessuque hallucinatio. In horum utrumlibet deferimur voluptate et dolore : quandoquidem ex voluptate in mala delabimur, ut ex ægrimonia, honesta fugitamus.

CAP. XVIII. [XIX.]

Ἔτι δ' ἐστὶν ἡ διάνοια οὐχ ὥσπερ αἴσθησις, οἷον τῇ ὄψει οὐκ ἂν δύναιτ' οὐθὲν ἂν ἄλλο ποιῆσαι ἢ ἰδεῖν, οὐδὲ τῇ ἀκοῇ οὐθὲν ἄλλο ἢ ἀκοῦσαι. Ὁμοίως δὲ οὐδὲ βουλευόμεθα πότερον δεῖ ἀκοῦσαι τῇ ἀκοῇ ἢ ἰδεῖν. Ἡ δὲ διάνοια οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δύναται πράττειν καὶ ἄλλα. Διὰ τοῦτο βουλεύεσθαι ἤδη ἐνταῦθα ὑπάρχει. (2) Ἔστιν οὖν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ αἱρέσει τῶν ἀγαθῶν οὐ περὶ τὰ τέλη (ταῦτα μὲν γὰρ ἅπαντες ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὴν ὑγίειαν ὅτι ἀγαθόν), ἀλλ' ἤδη τὰ πρὸς τὸ τέλος, οἷον πότερον ἀγαθὸν πρὸς ὑγίειαν φαγεῖν τοῦτο ἢ οὔ. Μάλιστα οὖν ποιεῖ ἐν τούτοις τὸ σφάλλεσθαι ἡδονὴ καὶ λύπη· τὴν μὲν γὰρ φεύγομεν, τὴν δ' αἱρούμεθα. (3) Ἐπεὶ οὖν διῄρηται ἐν τίνι ἡ ἁμαρτία καὶ πῶς, λοιπόν ἐστι τίνος ἐστὶν ἡ ἀρετὴ στοχαστική, πότερον τοῦ τέλους ἢ τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον πότερον τοῦ καλοῦ ἢ τῶν πρὸς τὸ καλόν. (4) Πῶς οὖν ἡ ἐπιστήμη; πότερον τῆς οἰκοδομικῆς ἐστὶν ἐπιστήμης τὸ τέλος καλῶς προθέσθαι ἢ τὰ πρὸς τὸ τέλος ἰδεῖν; ἂν γὰρ τοῦτο καλῶς προθῆται, οἷον καλὴν οἰκίαν ποιῆσαι, καὶ τὰ πρὸς τοῦτο οὐκ ἄλλος τις εὑρήσει καὶ ποριεῖ ἢ οἰκο-

Rursum autem est, non quemadmodum sensus, animi cogitatio, velut visu non poterit quicquam aliud quam videre, non auditu aliud quam audire. Itidem neque consultamus, numquid audiendum auditu, an videndum *visu*. At animi cogitatio non est hujusmodi, sed et id et alia potest efficere. Ob hoc ibi jam exsistit consultare. (2) Est igitur in bonorum delectu, non in fine, delictum; (nam in eis omnes consentiunt; ut, sanitatem esse bonum;) verum in iis quæ ad finem faciunt : velut expediatne sanitati hoc comesse, an non. Facit igitur plurimum in his ad hallucinandum voluptas et ægrimonia. Hanc siquidem amplectimur, illam vero fugimus. (3) Quoniam igitur distribuimus, in quo et quomodo sit delictum; reliquum est ut intueamur, cujusnam rei sit virtus quæ collimet : ad finemne an ad ea quæ ad finem, ut ad honestumne an ad ea quæ sunt honestatis. (4) In scientiis ergo quomodo se res habet? utrum ædificandi scientiæ est finem pulchre describere, an ea quæ ad finem conducunt, inquirere? Nam si hoc speciose proponetur, ut, pulchram domum efficere, etiam ad hoc quæcumque spectant, non alius quisquam inveniet neque

δόμος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἐπιστημῶν. (5) Ὡσαύτως ἄρα δόξειεν ἂν ἔχειν καὶ ἐπ' ἀρετῆς, μᾶλλον εἶναι αὐτῆς τὸν σκοπὸν πρὸς τὸ τέλος, ὃ δεῖ ὀρθῶς προθέσθαι, ἢ τὰ πρὸς τὸ τέλος· καὶ ἐξ ὧν τοῦτ' ἔσται οὐθεὶς ἄλλος ποριεῖ, καὶ εὑρήσει ἃ δεῖ πρὸς τοῦτο. Καὶ εὔλογον δὲ τούτου εἶναι προθετικὴν τὴν ἀρετήν, ἐν οἷς ἡ ἀρχὴ τοῦ βελτίστου ἐστὶν ἕκαστον καὶ ποιητικὸν καὶ προθετικόν. Οὐθὲν οὖν βέλτιον τῆς ἀρετῆς ἐστίν· ταύτης γὰρ ἕνεκεν καὶ τἆλλά ἐστιν, καὶ πρὸς ταύτην ἐστὶν ἡ ἀρχή. (6) Τούτου ἕνεκεν μᾶλλον τὰ πρὸς τοῦτ' ἐστίν· τὸ δὲ τέλος ἀρχῇ τινὶ ἔοικεν, καὶ τούτου ἕνεκέν ἐστιν ἕκαστον. Ἀλλὰ κατὰ τρόπον τοῦτο ἔσται. Ὥστε δῆλον ὡς κἀπὶ τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ βελτίστη ἐστὶν αἰτία, ὅτι τοῦ τέλους ἐστὶ στοχαστικὴ μᾶλλον ἢ τῶν πρὸς τὸ τέλος.

exhibebit, quam ædificator. Itidem in aliis quoque omnibus scientiis. (5) Eodem modo igitur in virtute habere videbitur, ut ad finem potius ipsius tendat consideratio, quem rectum oportet proponi, quam ad ea quæ ad finem sunt; et ex quibus finis constet, nemo alius exhibebit, neque inveniet quæ ad finem expediant. Jureque hoc virtus proposuerit, quibus in rebus optimi principium est unumquodque quod efficiat et proponat. Nihil igitur virtute est melius, quandoquidem hujus causa etiam sunt alia, atque ad ipsam principium est. (6) Hujus causa magis sunt quæ ad idem. At finis principio alicui assimulatur, et ejus causa est unumquodque. Verum id erit modo aliquo. Proinde certum ut etiam in virtute, quandoquidem causa est optima, ipsam magis ad finem collimare, quam ad ea quæ ad finem faciunt.

CAP. XIX. [XX.]

Ἀρετῆς δέ γ' ἐστὶ τέλος τὸ καλόν. Τούτου ἄρ' ἐστὶ στοχαστικὴ μᾶλλον ἢ ἐξ ὧν ἔσται. Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ταύτης. Ὅλως δὲ δὴ φαίνεται ἄτοπον· ἴσως γὰρ ἂν ἐν γραφικῇ εἴη τις ἀγαθὸς μιμητής, ὅμως δὲ οὐκ ἂν ἐπαινεθείη, ἂν μὴ τὸν σκοπὸν θῇ τὰ κάλλιστα μιμεῖσθαι. Τῆς ἀρετῆς ἄρα παντελῶς τοῦτ' ἐστί, τὸ καλὸν προθέσθαι. (2) Διὰ τί οὖν, ἄν τις εἴποι, πρότερον μὲν ἐλέγομεν τὴν ἐνέργειαν κρεῖττον εἶναι ἢ τὴν ἀρετὴν αὐτήν, νῦν δ' οὐκ ἐξ οὗ ἡ ἐνέργεια, τοῦτο τῇ ἀρετῇ ἀποδίδομεν ὡς κάλλιον, ἀλλ' ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἐνέργεια; (3) Ναί, ἀλλὰ καὶ νῦν φαμὲν τοῦτο ὁμοίως, τὴν ἐνέργειαν τῆς ἕξεως βέλτιον εἶναι· οἱ γὰρ ἄλλοι ἄνθρωποι τὸν σπουδαῖον θεωροῦντες κρίνουσιν ἐκ τοῦ πράττειν, διὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι δηλῶσαι τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ἣν ἔχει, ἐπεὶ εἰ ἦν εἰδέναι τὴν ἑκάστου γνώμην, ὡς ἔχει πρὸς τὸ καλόν, καὶ ἄνευ τοῦ πράττειν σπουδαῖος ἂν ἐδόκει εἶναι. Ἀλλ' ἐπεὶ μεσότητάς τινας τῶν παθῶν κατηριθμησάμεθα, λεκτέον ἂν εἴη περὶ ποῖα τῶν παθῶν εἰσίν.

Atqui virtutis finis, est honestum : ad honestum ergo magis collimat virtus, quam ad ea ex quibus constet : sunt nempe hæc ipsius. At in universum videri potest alienum : quandoquidem in pictura quispiam fortassis egregius fuerit imitator, non tamen ideo laudem ferat, nisi optimam imitandi habuerit intentionem. Virtutis demum id omnino est, sibi honestum proponere. (2) Dixerit quispiam : Cur ergo prius actionem meliorem dicebamus, quam virtutem ipsam; at nunc, non id ex quo actio est, virtuti, utpote honestius, attribuimus, sed id in quo non est actio? (3) Ita. Atqui nunc idem dicimus, habitu actionem esse meliorem. Alii namque homines probum inspicientes, ab actione dijudicant, quod non possint cujuslibet, quomodo habeat, judicare propositum : nam si foret singulorum nosse sententiam, qualis erga honestatem esset, etiam citra actionem probus esse videri potuerat. Denique quoniam affectuum quasdam recensuimus medietates, circa quos affectus versentur, hinc nobis dicendum est.

CAP. XX. [XXI.]

Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρία περὶ θάρρη καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη. Ἆρ' οὖν εἰ μέν τις φοβεῖται μὴ ἀποβάλλῃ τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός, εἰ δέ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, ἢ οὔ; ὁμοίως δ' εἴ τις φοβεῖται νόσον ἢ θαρρεῖ, οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον. Οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσίν ἐστιν ἡ ἀνδρία. (2) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς τοιούτοις, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν, οὐκ ἀνδρεῖος ἀλλὰ μαινόμενός τις. Ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσίν ἐστιν ὁ ἀνδρεῖος τοῖς κατ' ἀνθρώπους· λέγω δὲ ἃ οἱ πολλοὶ φοβοῦνται ἢ οἱ πάντες, ὁ ἐν τούτοις ὢν θαρραλέος, οὗτος ἀνδρεῖος. (3) Τούτων τοίνυν διωρισμένων σκεπτέον ἂν εἴη, ἐπειδὴ κατὰ πολλά εἰσιν οἱ ἀνδρεῖοι, ὁ ποῖος ἀνδρεῖος. Ἔστι γὰρ καὶ κατ' ἐμπειρίαν τις

Quum igitur sit fortitudo circa fiduciam, ac metum, considerandum fuerit, circa cujusmodi metum atque fiduciam Numquid igitur si quispiam metuat ne rem disperdat suam, is timidus? sin animo confidenti sit in tali periculo, fortis, an non? Itidem si quis formidet morbum, aut minime formidet, neque meticulosum fatendum est esse metuentem, neque fortem non metuentem. Non igitur in hujusmodi metibus et fiduciis fuerit fortitudo. (2) At ne in talibus quidem, cujusmodi si quis tonitrus et fulmina non metuat, vel quidvis aliud supra hominem horrendum, fuerit non jam fortis, sed furens. In metibus itaque et fiduciis humanis est fortitudo : in eis, inquam, quæ plerique metuant, aut omnes : in quibus qui audeat, fuerit fortis. (3) His itaque definitis, conctituendum fuerit (quandoquidem multis modis fortes dici possunt) qualis sit fortis. Est enim propter experientiam fortis aliquis, velut milites. Isti siquidem ab

ἀνδρεῖος, οἷον οἱ στρατιῶται· οὗτοι γὰρ οἴδασι δι' ἐμπειρίαν ὅτι ἐν τοιούτῳ τόπῳ ἢ ἐν τοιούτῳ καιρῷ ἢ οὕτως ἔχοντι ἀδύνατόν τι παθεῖν. Ὁ δὲ ταῦτα εἰδὼς καὶ διὰ ταῦτα ὑπομένων τοὺς πολεμίους, οὐκ ἀνδρεῖος· ἐὰν γὰρ τούτων μηθὲν ὑπάρχῃ, οὐχ ὑπομένει. (4) Διὸ τοὺς δι' ἐμπειρίαν οὐ φατέον ἀνδρείους. Οὐδὲ Σωκράτης δὴ ὀρθῶς ἔλεγεν, ἐπιστήμην εἶναι φάσκων τὴν ἀνδρίαν. Ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἐξ ἔθους τὴν ἐμπειρίαν λαβοῦσα ἐπιστήμη γίνεται· τοὺς δὲ δι' ἐμπειρίαν ὑπομένοντας οὔ φαμεν, οὐδ' ἐροῦσιν ἀνδρείους εἶναι. Οὐκ ἄρα ἡ ἀνδρία ἐπιστήμη ἂν εἴη. (5) Πάλιν δ' αὖ εἰσὶν ἀνδρεῖοι ἐκ τοῦ ἐναντίου τῆς ἐμπειρίας· οἱ γὰρ ἄπειροι τῶν ἐκβησομένων οὐ φοβοῦνται διὰ τὴν ἀπειρίαν. Οὐδὲ δὴ οὐδὲ τούτους φατέον ἀνδρείους. (6) Εἰσὶ δ' αὖ ἄλλοι δοκοῦντες ἀνδρεῖοι εἶναι διὰ τὰ πάθη, οἷον οἱ ἐρῶντες ἢ οἱ ἐνθουσιάζοντες. Οὐδὲ δὴ τούτους φατέον ἀνδρείους εἶναι· ἐὰν γὰρ αὐτῶν τὸ πάθος ἀφαιρεθῇ, οὐκέτι εἰσὶν ἀνδρεῖοι, δεῖ δὲ τὸν ἀνδρεῖον ἀεὶ εἶναι ἀνδρεῖον. (7) Διὸ οὐδὲ τὰ θηρία οἷον τοὺς σῦς οὐκ ἄν τις εἴποι ἀνδρείους διὰ τὸ ἀμύνεσθαι, ἐπειδὰν πληγέντες λυπηθῶσιν· οὐ δεῖ δὲ τὸν ἀνδρεῖον διὰ πάθος εἶναι ἀνδρεῖον. (8) Πάλιν ἔστιν ἄλλη ἀνδρία πολιτικὴ δοκοῦσα εἶναι, οἳ δι' αἰσχύνην τὴν πρὸς τοὺς πολίτας ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους καὶ δοκοῦσιν ἀνδρεῖοι εἶναι. Σημεῖον δὲ τούτου· καὶ γὰρ Ὅμηρος πεποίηκε τὸν Ἕκτορα λέγοντα

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει

διὸ οἴεται δεῖν μάχεσθαι. Οὐδὲ δὴ τὴν τοιαύτην φατέον εἶναι· ὁ γὰρ αὐτὸς ἐφ' ἑκάστῳ τούτων διορισμὸς ἁρμόσει. Οὗ γὰρ ἀφαιρουμένου μὴ διαμένει ἡ ἀνδρία, οὐκ ἂν εἴη ἔτι ἀνδρεῖος· ἂν οὖν τὴν αἰσχύνην περιέλω δι' ἣν ἦν ἀνδρεῖος, οὐκέτι ἔσται ἀνδρεῖος. (9) Ἔτι καὶ ἄλλως εἰσὶν ἀνδρεῖοι δοκοῦντες εἶναι οἱ δι' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἀγαθοῦ. Οὐδὲ δὴ τούτους φατέον εἶναι ἀνδρείους, ἐπειδὴ τοὺς τοιούτους καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνδρείους λέγειν ἄτοπον φαίνεται. Οὐδένα οὖν τῶν τοιούτων ἀνδρεῖον θετέον εἶναι. Τὸν ὁποῖον οὖν ἀνδρεῖον, καὶ τίς ὁ ἀνδρεῖος σκεπτέον. (10) Ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν, ὁ διὰ μηθὲν τῶν προειρημένων ἀνδρεῖος ὤν, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν αὐτὸ εἶναι καλόν, καὶ τοῦτο ποιῶν κἂν παρῇ τις κἂν μή. Οὐδὲ δὴ παντελῶς ἄνευ πάθους καὶ ὁρμῆς ἐγγίγνεται ἡ ἀνδρία· δεῖ δὲ τὴν ὁρμὴν γίνεσθαι ἀπὸ λόγου διὰ τὸ καλόν. Ὁ δὴ ὁρμῶν διὰ λόγον ἕνεκεν τοῦ καλοῦ ἐπὶ τὸ κινδυνεύειν, ἄφοβος ὢν περὶ ταῦτα, οὗτος ἀνδρεῖος, καὶ ἡ ἀνδρία περὶ ταῦτα. (11) Ἄφοβος δὲ οὐχ ὅταν οὕτω συμπέσῃ τῷ ἀνδρείῳ ὥστε ὅλως μὴ φοβεῖσθαι. Ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος οὐκ ἀνδρεῖος, ᾧ ὅλως μηθέν ἐστι φοβερόν· οὕτω μὲν γὰρ ὁ λίθος εἴη καὶ τἆλλα ἄψυχα ἀνδρεῖα· ἀλλὰ δεῖ φοβεῖσθαι μέν, ὑπομένειν δέ· εἰ γὰρ αὖ μὴ φοβούμενος ὑπομένει, οὐκ ἂν εἴη ἀνδρεῖος. (12) Ἔτι δὲ καὶ ὥσπερ ἐπάνω διειλόμεθα, περὶ φόβους καὶ κινδύνους οὐ πάντας ἀλλὰ τοὺς ἀναιρετικοὺς τῆς οὐσίας. Ἔτι δὲ οὐδ' ἐν τῷ τυχόντι καὶ παντὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ φόβοι καὶ οἱ κίνδυνοι πλησίον εἰσίν. Εἰ

experientia didicerunt, in hujusmodi loco, vel hujusmodi tempore, vel rebus ita habentibus, fieri non posse ut malum subeant; et proinde qui hæc noverit, et ea de causa ingruentes hostes sustinuerit, non fortis. Nam si horum nihil exstiterit, non toleraverit. (4) Proinde quos experientia fortes reddit, ii fortes dicendi non sunt. Neque Socrates recte aiebat, fortitudinem esse scientiam : quandoquidem ex consuetudine scientia capiens experientiam, efficitur scientia. At ab experientia tolerantes, neque dicimus neque dicturus sit quisquam fortes esse. Non igitur fortitudo fuerit scientia. (5) Rursus sunt fortes ab experientiæ contrario. Nam qui ignari sunt eorum quæ impendent, ii non timent propter inexperientiam illam ; verum ne hi quidem fortes sunt dicendi. (6) Sunt porro qui fortes propter perturbationes existimentur, velut amantes, aut lymphatici. At ne hos quidem fortes dicere oportet : quandoquidem si ab ipsis auferatur affectus, non erunt amplius fortes. Fortem siquidem, perpetuo fortem esse oportet. (7) Et proinde ne feræ quidem, ut sues, dici fortes possunt, quod quum icti dolorem senserint, ultum eant injuriam. Non oportet vero qui sit vere fortis, eum ob perturbationem esse fortem. (8) Est vicissim fortitudo alia, quæ civilis existimatur : velut si qui civium pudore offusi, tolerant pericula, atque inde ut fortes existimantur : quemadmodum, verbi causa, Homerus Hectora dicentem inducit,

Polydamas vereor me carpat in agmine primus.

Ideo pugnandum esse existimat. At ne hæc quidem dicenda fortitudo. In istorum enim singulis eadem congruet definitio. Quo namque ablato non perdurat fortitudo, id efficere fortem non potest : ut si pudorem, per quem fortis erat, abstulero, non jam erit fortis. (9) Sunt item et aliter fortes existimati, ob spem bonique exspectationem. At ne hos quidem dicere fortes possis : quandoquidem tales, ac in talibus, fortes appellare, videtur alienum. Proinde in nullis hujusmodi fortitudo collocanda est. Qualis igitur et quisnam fortis sit existimandus, hinc considerandum. (10) Atque, ut paucis absolvam, qui nulla jam supra dicta causa fortis est, verum quod id honestum esse censeat, idque faciat, seu aliqua, seu nulla oblata fuerit occasio. Neque tamen prorsus circa perturbationem impulsumque gignitur fortitudo. Oportet vero impetum hunc a ratione proficisci, honesti causa. Qui igitur ratione ductus, honesti causa, ad pericula ruit intrepidus, is demum fortis est censendus, et in his fortitudo consistit. (11) Intrepidus autem non est quando ita acciderit forti ut plane inaccessus sit sensui timoris. Nec enim talis fortis, cui prorsus nihil est formidolosum. Ita namque etiam lapis et reliqua inanima fuerint fortia. Verum oportet ut capax quidem sit hujus metuendi affectus, sed toleret animo. Nam si nihil metuens toleret, neutiquam erit fortis. (12) Item (ut etiam paullo ante de metu atque periculo disseruimus) non omne, sed quod essentiam ipsam delere possit intelligimus. Neque item in fortuito et quovis tempore, verum in quo et metus et peri-

γάρ τις τὸν εἰς δέκατον ἔτος κίνδυνον μὴ φοβεῖται, οὔπω ἀνδρεῖος· ἔνιοι γὰρ θαρροῦσι διὰ τὸ μακρὰν ἀπέχειν, ἂν δὲ πλησίον γένωνται, ἀποθνήσκουσι τῷ δέει. Ἡ μὲν οὖν ἀνδρία καὶ ὁ ἀνδρεῖος τοιοῦτος.

cula prope imminent. Nam si quis decimo post anno futurum non metuerit periculum, is nondum est fortis. Sunt enim, eo quod longe absint, fiducia pleni : qui si fuerint proximi, moriantur metu. Hæc igitur est fortitudo, et hic fortis.

CAP. XXII.

Σωφροσύνη δ' ἐστὶ μεσότης ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας τῆς περὶ τὰς ἡδονάς. Ἔστι γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἁπλῶς ἅπασα ἀρετὴ ἕξις ἡ βελτίστη, ἡ δὲ βελτίστη ἕξις τοῦ βελτίστου ἐστίν, βέλτιστον δὲ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐνδείας τὸ μέσον· κατ' ἀμφότερα γάρ εἰσι ψεκτοί, καὶ καθ' ὑπερβολὴν καὶ κατ' ἔνδειαν. Ὥστε εἴπερ τὸ μέσον βέλτιστον, ἡ σωφροσύνη μεσότης τις ἂν εἴη ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας. Μεσότης μὲν οὖν ἂν εἴη τούτων. (2) Ἔστι δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δὲ οὐδὲ τὰς περὶ πάντα. Οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἤ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ δὴ οὗτος ἀκόλαστος· ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ἀκοῆς οὐδὲ περὶ ὀσφρήσεως, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. (3) Οὐδὲ δὴ περὶ ταύτας ἀνὴρ σώφρων ἔσται ὁ οὕτως ἔχων ὥστε μηδ' ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν μηθὲν πάσχειν (ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος), ἀλλ' ἤδη ὁ πάσχων καὶ μὴ ἀγόμενος, ὥστε εἰς ὑπερβολὴν αὐτῶν ἀπολαύων πάντα τἆλλα ποιεῖσθαι πάρεργα, καὶ αὐτόν γε τὸν ἤδη αὐτοῦ τοῦ καλοῦ ἕνεκεν καὶ μὴ ἄλλου πράττοντα σώφρονα. (4) Ὅστις γὰρ τῶν τοιούτων ἡδονῶν τῆς ὑπερβολῆς ἀπέχεται ἢ διὰ φόβον ἢ δι' ἄλλο τι τῶν τοιούτων, οὐ σώφρων. Οὐδὲ γὰρ τἆλλα ζῷα λέγομεν εἶναι σώφρονα ἔξω ἀνθρώπου, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐν αὐτοῖς λόγον, ᾧ δοκιμάζοντα τὸ καλὸν αἱροῦνται· πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τοῦ καλοῦ καὶ πρὸς τὸ καλόν ἐστιν. Ὥστε εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ταύτας τὰς ἐν ἁφῇ καὶ γεύσει γινομένας.

Temperantia medietas est intemperantiæ et stuporis illius qui est ab omni sensu voluptatis remotus. Nam temperantia, ac prorsus virtus omnis, habitus est optimus. At optimus habitus, optimi est. Optimum vero, inter excessum defectumque medium : quandoquidem utrumque reddit vituperatione dignos, tam id quod nimium quam id quod parum. Proinde si optimum medium, et temperantia inter intemperantiam et stuporem illum est quædam medietas; horum itaque fuerit quædam medietas. (2) Temperantia autem circa voluptates et ægrimonias versatur; non tamen omnes et quæ ex omni re capiantur. Neque enim si quispiam picturæ aut statuæ, vel hujusmodi alterius oblectetur aspectu, erit jam intemperans. Similiter ne audiendo quidem, aut olfaciendo, sed in eis voluptatibus, quæ in tactu sint, et gustu. (3) Neque vero vir temperans talis erga eas ipsas erit, ut nullo omnino ullius earum desiderio tangatur, (stupidus est, sensuque caret, si quis est ejusmodi,) sed qui tangatur quidem, ac non iis teneatur ita, ut supra modum iis indulgens omnia alia præ ipsis negligat, sed honesti neque ullius alius rei causa hic quoque agat. (4) Nam quicumque ab excessu talium voluptatum abstinuerit vel metus vel cujuspiam alterius rei causa, temperans non est. Neque enim cetera animalia, præter hominem, dicimus temperantia, quod ab ipsis ratio absit, qua honestum examinent ac deligant. Omnis siquidem virtus, honesti est, et ad honestum tendit. Proinde erit temperantia circa voluptates et ægrimonias, easque in tactu gustuque progenitas.

CAP. XXIII.

Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη τούτου λέγειν ὑπὲρ πραότητος, τί ἐστι καὶ ἐν τίσιν. Ἔστιν οὖν ἡ πραότης ἀνὰ μέσον ὀργιλότητος καὶ ἀοργησίας. Καὶ ὅλως δὲ δοκοῦσιν αἱ ἀρεταὶ μεσότητές τινες εἶναι. Ὅτι δ' εἰσὶ μεσότητες, καὶ οὕτως ἄν τις εἴποι· εἰ γάρ ἐστιν ἐν μεσότητι τὸ βέλτιστον, ἡ δ' ἀρετή ἐστιν ἡ βελτίστη ἕξις, βέλτιστον δ' ἐστὶ τὸ μέσον, ἡ ἀρετὴ ἂν εἴη τὸ μέσον. (2) Δῆλον δὲ ἔσται μᾶλλον καὶ καθ' ἕκαστον σκοποῦσιν. Ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ὀργίλος ὁ παντὶ καὶ πάντως καὶ ἐπὶ πλεῖον ὀργιζόμενος, καὶ ψεκτὸς δὲ ὁ τοιοῦτος· οὔτε γὰρ παντὶ δεῖ ὀργίζεσθαι οὔτ' ἐπὶ πᾶσιν οὔτε πάντως καὶ ἀεί, οὐδ' αὖ πάλιν οὕτως ἔχειν δεῖ ὥστε μηθενὶ μηδέποτε· καὶ γὰρ οὗτος ψεκτός, ἀνάλγητός γε ὤν· (3) ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ κατὰ τὴν ὑπερβολὴν ψεκτὸς καὶ ὁ κατὰ τὴν ἔλλειψιν, ὁ μέσος ἂν τούτων εἴη καὶ πρᾶος καὶ ἐπαινετός. Οὔτε γὰρ ὁ ἐλλείπων τῇ ὀργῇ οὔτε ὁ ὑπερβάλλων ἐπαινετός, ἀλλ' ὁ μέσως ἔχων πρὸς ταῦτα, οὗτος πρᾶος. Καὶ ἡ πραότης δὲ τούτων τῶν παθῶν μεσότης ἂν εἴη.

Demum consequens erit ut de mansuetudine dicamus, et quid et in quibus sit. Mansuetudo igitur est inter iracundiam et eum habitum quo quis ira incendi nequit. Omnino autem existimantur virtutes, medietates quædam esse. Quod autem sint medietates, hinc facile quis dixerit. Nam si quod optimum, in medietate est collocatum, estque virtus, habitus optimus, atque optimum est medium ; virtus ergo sit medium, necesse est. (2) Quod sane evidentius singula considerantibus est. Nam quia iracundus est, qui usquequaque et plurimum excandescit, qui quidem jure vituperatur; (non enim decet usquequaque excandescere, aut adversus omnes et omnia aut omnino ac semper : neque contra ita habere ut in nulla re unquam : nam is quoque jure vituperatur, ut qui re nulla moveatur ;) (3) quum igitur tam is qui in excessu, quam qui in defectu versatur, sub reprehensionem cadat : qui horum medius fuerit, mansuetus ac laudabilis. Neque enim ab ira deficiens neque item excedens in ipsa, laudabilis ; sed qui mediocriter in his habet, is mansuetus : harumque perturbationum medietas fuerit mansuetudo.

CAP. XXIV.

Ἐλευθεριότης δ' ἐστὶ μεσότης ἀσωτίας καὶ ἀνελευθερίας. Ἔστι δὲ περὶ χρήματα τὰ τοιαῦτα πάθη· ὅ τε γὰρ ἄσωτός ἐστιν ὁ ἀναλίσκων εἰς ἃ μὴ δεῖ καὶ πλείω ὧν δεῖ καὶ ὅτε μὴ δεῖ, ὅ τ' ἀνελεύθερος ἐναντίως τούτῳ ὁ μὴ ἀναλίσκων εἰς ἃ δεῖ καὶ ὅσα δεῖ καὶ ὅτε δεῖ. (2) Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ψεκτοί. Ἔστι δὲ τούτων ὁ μὲν κατ' ἔλλειψιν, ὁ δὲ καθ' ὑπερβολήν. Ὁ ἄρα ἐλευθέριος, ἐπειδή ἐστιν ἐπαινετός, μέσος τις ἂν εἴη τούτων. Τίς οὖν ἐστίν; ὁ ἀναλίσκων εἰς ἃ δεῖ καὶ ὅσα δεῖ καὶ ὅτε δεῖ.

Liberalitas autem est inter prodigalitatem et avaritiam medietas collocata. Versantur autem hujusmodi perturbationes circa pecunias. Prodigus namque est, qui, ubi non decet, impendit, et plura quam deceat, et quum minime decet. At avarus, ei contrarius, is est qui non impendit ubi decet, et quantum decuerit, et quando decuerit. (2) Utrique sub reprehensionem cadunt : alter quidem deficiendo, alter vero excedendo. Liberalis ergo, quandoquidem laudabilis est, medium inter hos tenet locum. Quis igitur est? is qui ubi decet, et quantum decet, impendit.

CAP. XXV.

Ἔστι δὲ καὶ τῆς ἀνελευθεριότητος εἴδη πλείω, οἷον κίμβικάς τινας καλοῦμεν καὶ κυμινοπρίστας καὶ αἰσχροκερδεῖς καὶ μικρολόγους. Πάντες δ' οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀνελευθεριότητα πίπτουσιν. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν πολυειδές, τὸ δ' ἀγαθὸν μονοειδές, οἷον ἡ μὲν ὑγίεια ἁπλοῦν, ἡ δὲ νόσος πολυειδές. Ὁμοίως ἡ μὲν ἀρετὴ ἁπλοῦν, ἡ δὲ κακία πολυειδές. Πάντες γὰρ οὗτοι περὶ χρήματά εἰσι ψεκτοί. (2) Πότερον οὖν τοῦ ἐλευθερίου καὶ τὸ κτήσασθαί ἐστι καὶ τὸ παρασκευάσασθαι χρήματα, ἢ οὔ; οὐδὲ γὰρ ἄλλης ἀρετῆς οὐδεμιᾶς. Οὔτε γὰρ τῆς ἀνδρίας ἐστὶ τὸ ὅπλα ποιῆσαι, ἀλλ' ἄλλης, ταύτης δὲ λαβούσης τούτοις ὀρθῶς χρήσασθαι· ὁμοίως ἐπὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων· οὐδὲ δὴ τῆς ἐλευθεριότητος, ἀλλ' ἤδη χρηματιστικῆς.

Sunt autem plures illiberalitatis sive avaritiæ species : sicut eorum, quos κίμβικας (*sordidos*) Græci appellant, et κυμινοπρίστας (*cuminisectores*) et αἰσχροκερδεῖς (*turpilucricupidos*) et μικρολόγους (*qui vel minimas impensas magni æstiment*). Isti enim omnes illiberalitate comprehenduntur. Malum namque multiplex : at boni unica est ratio. Ut sanitas quidem simplex, sed multiformis morbus : itidem virtus simplex, quum sit vitium multiforme. Cuncti siquidem memorati, ob pecuniam sub vituperationem cadunt. (2) Utrum igitur liberalis est, acquirere et pecuniam sibi comparare, an non? neque enim ullius alterius est virtutis. Nam neque fortitudinis est arma fabricare, sed alterius : verum ipsius est accipere, eisque recte uti. Idem de temperantia ceterisque dicendum. Ergo nec liberalitatis est *opes parare* : sed ejus potius quæ χρηματιστική (*ars pecuniaria*) dicitur.

CAP. XXVI.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία μεσότης μέν ἐστι χαυνότητος καὶ μικροψυχίας, ἔστι δὲ περὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, καὶ περὶ τιμὴν οὐ τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἀλλὰ τὴν παρὰ τῶν σπουδαίων, καὶ μᾶλλον δὲ δὴ περὶ ταύτην. Οἱ γὰρ σπουδαῖοι εἰδότες καὶ κρίνοντες ὀρθῶς τιμήσουσιν· βουλήσεται οὖν μᾶλλον ὑπὸ τοῦ συνειδότος αὐτῷ ὅτι ἄξιός ἐστι τιμῆς τιμᾶσθαι. Οὐδὲ γὰρ περὶ πᾶσαν τιμὴν ἔσται, ἀλλὰ περὶ τὴν βελτίστην, καὶ τὸ τίμιον ἀγαθὸν καὶ ἀρχῆς τάξιν ἔχον. (2) Οἱ μὲν οὖν εὐκαταφρόνητοι ὄντες καὶ φαῦλοι, μεγάλων δ' αὑτοὺς ἀξιοῦντες, καὶ πρὸς τούτοις τιμᾶσθαι οἰόμενοι δεῖν, χαῦνοι· ὅσοι δὲ ἐλαττόνων αὑτοὺς ἀξιοῦσιν ἢ προσῆκον αὐτοῖς, μικρόψυχοι. (3) Ὁ ἄρα μέσος τούτων ἐστὶν ὃς μήτε ἐλάττονος τιμῆς αὑτὸν ἀξιοῖ ἢ προσήκει, μήτε μείζονος ἢ ἄξιός ἐστι, μήτε πάσης· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ μεγαλόψυχος. Ὥστε δῆλον ὅτι ἡ μεγαλοψυχία μεσότης ἐστὶ χαυνότητος καὶ μικροψυχίας.

Magnanimitas est superbiæ et demissionis animi sive pusillanimitatis medietas; et circa honorem et ignominiam versatur : et honorem quidem non a multis, sed a probis attributum, qui ei præcipue conveniat. Probi namque et periti judices recte honorabunt. Honorari itaque se, qui dignus honore fuerit, potius volet ab his qui ipsum cognoverint. Neque enim de omni honore fuerit, sed optimo, magnanimitas et circa honorabile bonum et ordinem obtinens principatûs. (2) Jure igitur despecti et improbi, magnis rebus se dignos opinantes, et hoc amplius honorem sibi tribui postulantes, dicuntur elati vanive : qui vero sese summittunt et magis quam par est abjiciunt, pusillanimi. (3) Horum igitur medius est qui non se ita abjicit, ut minore quam sit par honore velit honestari, neque rursum majore quam deceat, neque omni : is demum est magnanimus. Et proinde certum est, magnanimitatem esse inter animum nimis elatum et nimis demissum, medietatem.

CAP. XXVII.

Μεγαλοπρέπεια δ' ἐστὶ μεσότης σαλακωνείας καὶ μικροπρεπείας. Ἔστι δ' ἡ μεγαλοπρέπεια περὶ δαπάνας ἃς τῷ πρέποντι γίγνεσθαι προσήκει. Ὅστις μὲν οὖν δαπανᾷ οὗ μὴ δεῖ, σαλάκων, οἷον εἴ τις ἑστιᾷ ἐρανιστὰς ὡς ἂν γάμους τις ἑστιῶν, ὁ τοιοῦτος σαλάκων·

Magnificentia est inter ostentationem et indecoram parcimoniam medietas. Versatur autem magnificentia circa sumptus, quos commodum hominem facere par est. Quicumque igitur, ubi non expedit, sumptum facit, ostentator est : ut si quis convivas qui symbolam contulerint, ita epulo acci-

ὁ γὰρ σαλάκων τοιοῦτός ἐστιν, ὁ ἐν ᾧ μὴ δεῖ καιρῷ ἐνδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ εὐπορίαν. (2) Ὁ δὲ μικροπρεπὴς ὁ ἐναντίος τούτῳ, ὃς οὗ δεῖ μὴ μεγαλείως δαπανήσει, ἢ τοῦτο μὴ ποιῶν, οἷον εἰς γάμους ἢ χορηγίαν δαπανῶν μὴ ἀξίως ἀλλ' ἐνδεῶς· ὁ τοιοῦτος μικροπρεπής. (3) Ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος φανερά ἐστιν οὖσα τοιαύτη οἷον λέγομεν· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῷ πρέποντι τὸ μέγα δέον εἶναι, ὀρθῶς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοὔνομα κεῖται. Ἡ μεγαλοπρέπεια ἄρ' ἂν εἴη, ἐπειδή ἐστιν ἐπαινετή, μεσότης τις ἐλλείψεως καὶ ὑπερβολῆς τῆς περὶ δαπάνας τὰς προσηκούσας, ἐν οἷς δεῖ. (4) Εἰσὶ δέ, ὡς οἴονται, καὶ πλείους μεγαλοπρέπειαι, οἷόν φασι μεγαλοπρεπῶς τ' ἐβάδισε, καὶ ἄλλαι δὴ τοιαῦται μεγαλοπρέπειαι μεταφοραῖς λέγονται, οὐ κυρίως· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τούτοις μεγαλοπρέπεια, ἀλλ' ἐν οἷς εἰρήκαμεν.

piat, ac si nuptias faciat, is ostentator. Talis namque est qui, quo tempore non expedit, suam indicat affluentiam. (2) Huic contrarius est homo indecore parcus, qui ubi oportet, magnifice non impendit, aut si id facere instituat, puta nuptias celebrans aut sumptum choro præbens, id non, ut decet, sed parce nimis faciet. Qui hujusmodi fuerit, is indecore parcus appellatur. (3) At magnificentia vel ex ipso nomine nobis potest, qualis sit, innotescere. Opportuno namque tempore magnifice factum, recte magnificentiæ nomen assequetur. Magnificentia igitur fuerit, quandoquidem laudabilis, inter excessum defectumque circa sumptus idoneos, quædam medietas. (4) Sunt et nonnullis plures magnificentiæ existimatæ : velut dicentibus, Magnifice incedit; et hujusmodi aliæ magnificentiæ, non propriæ, sed a translatione nomen invenientes. Nec enim in illis magnificentia, sed in his quæ diximus.

CAP. XXVIII.

Νέμεσις δ' ἐστὶ μεσότης φθονερίας καὶ ἐπιχαιρεκακίας· ἀμφότεραι γὰρ αὗται ψεκταί εἰσιν, ὁ δὲ νεμεσητικὸς ἐπαινετός. Ἔστι δ' ἡ νέμεσις περὶ ἀγαθά, ἃ τυγχάνει ὑπάρχοντα ἀναξίῳ ὄντι, λύπη τις. Νεμεσητικὸς οὖν ὁ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λυπητικός. Καὶ ὁ αὐτός γε πάλιν οὗτος λυπήσεται, ἄν τινα ἴδῃ κακῶς πράττοντα ἀνάξιον ὄντα. Ἡ μὲν οὖν νέμεσις καὶ ὁ νεμεσητικὸς ἴσως τοιοῦτος· (2) ὁ δέ γε φθονερὸς ἐναντίως τούτῳ· ἁπλῶς γάρ, ἄν τε ἄξιός τις ᾖ ἄν τε μὴ τοῦ εὖ πράττειν, λυπήσεται. Ὁμοίως τούτῳ ὁ ἐπιχαιρέκακος ἡσθήσεται κακῶς πράττοντι καὶ τῷ ἀξίῳ καὶ τῷ ἀναξίῳ. Ὁ δέ γε νεμεσητικὸς οὔ, ἀλλὰ μέσος τίς ἐστι τούτων.

Indignatio est invidentiæ et malevolentiæ medietas; ambæ enim istæ sub vituperationem cadunt : at indignabundus, laudabilis. Est autem indignatio, quædam ægrimonia de bonis, quæ indigno alicui aliquo pacto evenerunt. Indignabundus igitur, qui in hujusmodi tristatur; idemque rursus tristabitur, si quem viderit indigne malis afflictatum. Atque indignatio et indignabundus, talis. (2) Huic contrarius est invidens, quippe qui tristabitur semper, quum quempiam sive dignum, sive indignum, bene agere viderit. Cui similiter malevolus et ipse lætabitur, quod quis male agat, sive dignus, sive indignus sit. Sed indignabundus non est ejusmodi, verum inter hos medius.

CAP. XXIX.

Σεμνότης δ' ἐστὶν αὐθαδείας ἀνὰ μέσον τε καὶ ἀρεσκείας, ἔστι δὲ περὶ τὰς ἐντεύξεις. Ὅ τε γὰρ αὐθάδης τοιοῦτός ἐστιν οἷος μηθενὶ ἐντυχεῖν μηδὲ διαλεγῆναι, ἀλλὰ τοὔνομα ἔοικεν ἀπὸ τοῦ τρόπου κεῖσθαι· ὁ γὰρ αὐθάδης αὐτοάδης τίς ἐστιν, ἀπὸ τοῦ αὐτὸς αὑτῷ ἀρέσκειν. (2) Ὁ δὲ ἄρεσκος τοιοῦτος οἷος πᾶσιν ὁμιλεῖν καὶ πάντως καὶ πανταχῇ. Οὐδέτερος δὴ τούτων ἐπαινετός, ὁ δέ γε σεμνὸς ἀνὰ μέσον τούτων ὢν ἐπαινετός· οὔτε γὰρ πρὸς πάντας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους, οὔτε πρὸς οὐθένα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς αὐτοὺς τούτους.

Gravitas, medium est inter nimiam de se opinionem, indeque natam pertinaciam, et nimium aliis placendi obsequendique studium : versatur autem in congressu hominum. Nam pertinax qui ita sibi placet, is est qui neminem convenire velit, neminem alloqui, nomenque a suis moribus invenit. Αὐθάδης enim Græce dicitur, quasi αὐτοάδης (*sibi ipsi placens*) : sibi siquidem uni obsequitur ac placet. (2) Delectator autem, talis, ut omnium velit habere conversationem, et omnino, et omnifariam. Horum neuter laudabilis. At gravis, qui in medio istorum, laudabilis. Neque enim erga omnes, sed erga meritos; nec erga neminem, sed erga hos ipsos consuescit.

CAP. XXX.

Αἰδὼς δ' ἐστὶ μεσότης ἀναισχυντίας καὶ καταπλήξεως, ἔστι δὲ περὶ πράξεις καὶ λόγους. Ὁ μὲν γὰρ ἀναίσχυντός ἐστιν ὁ ἐν παντὶ καὶ πρὸς πάντας λέγων καὶ πράττων ἃ ἔτυχεν, ὁ δὲ καταπεπληγμένος ὁ ἐναντίος τούτῳ, ὁ πάντα καὶ πρὸς πάντας εὐλαβούμενος καὶ πρᾶξαι καὶ εἰπεῖν· ἄπρακτος γὰρ ὁ τοιοῦτος, ὁ πάντα καταπληττόμενος. (2) Ἡ δὲ αἰδὼς καὶ ὁ αἰδήμων μεσότης τις τούτων· οὔτε γὰρ ἅπαντα καὶ πάντως, ὡς ὁ ἀναίσχυντος, καὶ ἐρεῖ καὶ πράξει, οὔτε ὡς ὁ καταπλήξ,

Verecundia est inter impudentiam et stuporem medietas, in actionibus colloquiisque constituta. Impudens est, qui ubique et in omnes loquitur, et omnia agit utcumque evenerint. At stupidus, seu attonitus, huic contrarius, et cuncta et cunctos veritus, tam agendo quam dicendo sollertiæ expers : talis est, qui in cunctis obstupescit. (2) At verecundia et verecundus inter hæc medium tenet locum : neque enim cuncta, et omnino (ut impudens) et dicit et agit : neque porro (ut attonitus) in omni et omnino trepi-

ἐν παντὶ καὶ πάντως εὐλαβηθήσεται, ἀλλὰ πράξει καὶ ἐρεῖ ἐν οἷς δεῖ καὶ ἃ δεῖ καὶ ὅτε δεῖ.

dabit : verum aget ille loqueturque ubi, et quæ, et quando expediat.

CAP. XXXI.

Εὐτραπελία δ' ἐστὶ μεσότης βωμολοχίας καὶ ἀγροικίας, ἔστι δὲ περὶ τὰ σκώμματα. Ὅ τε γὰρ βωμολόχος ἐστὶν ὁ πάντα καὶ πᾶν οἰόμενος δεῖν σκώπτειν, ὅ τε ἄγροικος ὁ μήτε σκώπτειν βουλόμενος [δεῖν] μήτε σκωφθῆναι, ἀλλ' ὀργιζόμενος. (2) Ὁ δ' εὐτράπελος ἀνὰ μέσον τούτων, ὁ μήτε πάντας καὶ πάντως σκώπτων μήτ' αὐτὸς ἄγροικος ὤν. Ἔσται δ' ὁ εὐτράπελος διττῶς πως λεγόμενος· καὶ γὰρ ὁ δυνάμενος σκῶψαι ἐμμελῶς, καὶ ὃς ἂν ὑπομείνῃ σκωπτόμενος, εὐτράπελος, καὶ ἡ εὐτραπελία τοιαύτη.

Urbanitas est scurrilitatis et rusticitatis medietas; in salibusque versatur. Scurra siquidem est, qui cuncta et omnino incessendum esse existimat. Rusticus vero, qui neque incessere vult, neque ipse dicterio peti, sed excandescit. (2) Urbanus, qui inter hos medius, neque omnes neque omnino incessens, neque item ipse agrestis ac durus. At erit duobus fere modis urbanus : nam et moderate incessere percalluerit, et aliorum jaculationem tolerabit. Ita nimirum urbanus, atque urbanitas.

CAP. XXXII.

Φιλία δ' ἐστὶ μεσότης κολακείας καὶ ἔχθρας, ἔστι δὲ περὶ πράξεις καὶ λόγους. Ὁ μὲν γὰρ κόλαξ ἐστὶν ὁ πλείω τῶν προσηκόντων καὶ ὄντων προστιθείς, ὁ δ' ἀπεχθητικὸς ἐχθρὸς καὶ τῶν ὑπαρχόντων περιαιρῶν. Οὐδέτερος οὖν ὀρθῶς ἐπαινετός ἐστιν· (2) ὁ δὲ φίλος ἀνὰ μέσον τούτων· οὔτε γὰρ πλείω τῶν ὑπαρχόντων προσθήσει, οὔτ' ἐπαινέσει τὰ μὴ προσήκοντα, οὔτ' αὖ πάλιν ἐλάττω ποιήσει, οὔτε πάντως ἐναντιώσεται παρὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν φίλος τοιοῦτος.

Amicitia est inter assentationem et inimicitiam medietas; in actione sermoneque versatur. Assentator namque est, qui plura quam sit par, adsintque cuipiam, ei tribuit. At infensus, inimicus, qui derogat etiam quæ adsunt. Quorum neuter jure laudari potest. (2) Inter quos medius est amicus : quippe qui nec plura præsentibus cuiquam astruit, nec, quæ minime conveniat, laudaverit; neque e contrario imminuet, neque omnino adversabitur, præterquam ipse existimet. Hujusmodi igitur est amicus.

CAP. XXXIII.

Ἀλήθεια δ' ἐστὶ μεταξὺ εἰρωνείας καὶ ἀλαζονείας. Ἔστι δὴ περὶ λόγους, οὐ πάντας δέ. Ὁ μὲν γὰρ ἀλαζών ἐστιν ὁ πλείω τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ προσποιούμενος εἶναι, ἢ εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν· ὁ δ' εἴρων ἐναντίος τούτῳ, καὶ ἐλάττω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος αὐτῷ εἶναι, καὶ ἃ οἶδε μὴ φάσκων, ἀλλ' ἐπικρυπτόμενος τὸ εἰδέναι. (2) Ὁ δ' ἀληθὴς οὐδέτερον τούτων ποιήσει· οὔτε γὰρ προσποιήσεται πλείω τῶν ὑπαρχόντων οὔτ' ἐλάττω, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ταῦτα φήσει καὶ εἶναι καὶ εἰδέναι. Εἰ μὲν οὖν εἰσὶν αὗται ἀρεταὶ ἢ μὴ ἀρεταί, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· ὅτι δὲ μεσότητές εἰσι τῶν εἰρημένων, δῆλον· οἱ γὰρ κατ' αὐτὰς ζῶντες ἐπαινοῦνται.

Veritas est inter dissimulationem et jactationem sive arrogantiam media, quæ in oratione versatur, sed non omni. Gloriosus nimirum est, qui plura quam adsint, sibi arrogat, aut scire fingit quæ non noverit. Huic contrarius dissimulator, pauciora et minora esse sua simulans, quæque novit, diffitetur, occultatque quæ cognoscit. (2) Neutrum horum facit verus : neque enim plura, neque pauciora quam quæ sibi affuerint, confinget, sed ea demum et esse sibi et scire se dicet, quæ teneat. Sint denique hæ ipsæ virtutes, an secus, alia fuerit consideratio. At quod medietates sint jam memoratorum, hinc certum est, quod qui ad hæc vivunt, laudibus exornantur.

CAP. XXXIV.

Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ ποῖα. Πρῶτον μὲν οὖν εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστι δὴ διττὸν τὸ δίκαιον, ὧν τὸ μέν ἐστι κατὰ νόμον· (2) δίκαια γάρ φασιν εἶναι ἃ ὁ νόμος προστάττει. Ὁ δὲ νόμος κελεύει τἀνδρεῖα πράττειν καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. Διὸ καί, φασί, δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι· εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει, ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις τελείως σπουδαῖος ἔσται, ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιο-

Consequitur ut jam de justitia dicamus, quid sit, et in quibus, et circa quæ : si prius tamen quid sit justum sive jus, exposuerimus. Est sane justum duplex : unum quidem, ex lege. (2) Justa siquidem perhibent, quæ lex jubet. At lex fortitudinis et temperantiæ opera nos edere jubet, prorsusque cuncta, quæ ex virtutibus ducuntur. Et proinde justitiam, perfectam quandam esse virtutem dicunt. Nam si justa sunt, quæ lex facere præscribit, lex autem quæ ex omnibus virtutibus sunt, mandat : qui igitur iis quæ ex lege justa sunt obtemperat, perfectam nancisci-tur probitatem. Proinde justus, et justitia, virtus quædam

σύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν. (3) Ἓν μὲν δή τι δίκαιον ἔν τε τούτοις ἐστὶ καὶ περὶ ταῦτα. Ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. Κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστι καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι· ὁ γὰρ σώφρων καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ ἐγκρατὴς καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτόν ἐστι τοιοῦτος. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον τὸ πρὸς ἕτερον ἄλλο τοῦ εἰρημένου κατὰ νόμον δικαίου ἐστίν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς πρὸς ἕτερον δικαίοις οὖσι καθ' αὑτὸν εἶναι δίκαιον. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα. (4) Τὸ τοίνυν δίκαιόν ἐστι τὸ πρὸς ἕτερον ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν τὸ ἴσον. Τὸ γὰρ ἄδικον τὸ ἄνισόν ἐστιν· ὅταν γὰρ τῶν μὲν ἀγαθῶν τὰ μείζω αὑτοῖς νέμωσι, τῶν δὲ κακῶν τὰ ἐλάσσονα, ἄνισον τοῦτ' ἐστί, καὶ οὕτως ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι οἴονται. (5) Δῆλον ἄρα ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἀδικία ἐν ἀνίσοις, ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων. Ὥστε δῆλον ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης τις ἂν εἴη ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως καὶ πολλοῦ καὶ ὀλίγου. (6) Ὅ τε γὰρ ἄδικος τῷ ἀδικεῖν πλεῖον ἔχει, καὶ ὁ ἀδικούμενος δὲ τῷ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον· τὸ δέ γε μέσον τούτων δίκαιόν ἐστιν. Τὸ δὲ μέσον ἴσον, ὥστε τὸ ἴσον ἂν πλείονος καὶ ἐλάττονος εἴη δίκαιον, καὶ δίκαιος δὲ ὁ τὸ ἴσον βουλόμενος ἔχειν. (7) Τὸ δέ γε ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσὶν ἐγγίνεται· τὸ ἄρα πρὸς ἕτερον ἴσον εἶναι δίκαιόν ἐστι, καὶ δίκαιος ὁ τοιοῦτος ἂν εἴη. (8) Ἐπεὶ οὖν ἡ δικαιοσύνη ἐν δικαίῳ καὶ ἐν ἴσῳ καὶ ἐν μεσότητι, τὸ μὲν δίκαιον ἔν τισι λέγεται δίκαιον, τὸ δ' ἴσον τισὶν ἴσον, τὸ δὲ μέσον τισὶ μέσον, ὥσθ' ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἔσται καὶ πρός τινας καὶ ἔν τισιν. (9) Ἐπεὶ οὖν ἐστὶ τὸ δίκαιον ἴσον, καὶ τὸ τῷ ἀνάλογον ἴσον δίκαιον ἂν εἴη. Τὸ δ' ἀνάλογον ἐν τέτταρσι γίνεται ἐλαχίστοις· ὡς γὰρ τὸ Α πρὸς τὸ Β, τὸ Γ πρὸς τὸ Δ· οἷον ἀνάλογόν ἐστι τὸν τὰ πολλὰ κεκτημένον πολλὰ εἰσφέρειν, τὸν δὲ τὰ ὀλίγα κεκτημένον ὀλίγα· πάλιν ὁμοίως τὸν μὲν πολλὰ πεπονηκότα πολλὰ λαμβάνειν, τὸν δὲ ὀλίγα πεπονηκότα ὀλίγα λαμβάνειν. Ὡς δ' ἔχει ὁ πεπονηκὼς πρὸς τὸν μὴ πεπονηκότα, οὕτω τὰ πολλὰ πρὸς τὰ ὀλίγα· ὡς δ' ὁ πεπονηκὼς πρὸς τὰ πολλά, οὕτως ὁ μὴ πεπονηκὼς πρὸς τὰ ὀλίγα. (10) Ἔοικε δὲ καὶ Πλάτων τῇ ἀναλογίᾳ ταύτῃ τοῦ δικαίου χρῆσθαι ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Ὁ μὲν γὰρ γεωργός, φησί, σῖτον ποιεῖ, ὁ δ' οἰκοδόμος οἰκίαν, ὁ δ' ὑφάντης ἱμάτιον, ὁ δὲ σκυτοτόμος ὑπόδημα. Ὁ μὲν οὖν γεωργὸς τῷ οἰκοδόμῳ σῖτον δίδωσιν, ὁ δ' οἰκοδόμος τῷ γεωργῷ οἰκίαν· ὁμοίως δὲ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτως ἔχουσιν ὥστε τὰ παρ' αὑτοῖς ἀντικαταλλάττεσθαι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις. (11) Ἔστι δ' ἡ ἀναλογία αὕτη· ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς τῷ οἰκοδόμῳ, οὕτως ὁ οἰκοδόμος τῷ γεωργῷ· ὁμοίως τῷ σκυτεῖ, τῷ ὑφάντῃ, τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἡ αὐτὴ ἀναλογία πρὸς ἀλλήλους γίνεται, καὶ συνέχει δ' ἡ αὐτὴ ἀναλογία τὴν πολιτείαν. Ὥστε τὸ δίκαιον εἶναι ἔοικε τὸ ἀνάλογον· τὸ γὰρ δίκαιον συνέχει τὰς πολιτείας, τὸ αὐτὸ δ' ἐστὶ τὸ δίκαιον τῷ ἀνάλογον. (12) Ἐπεὶ δὲ ὁ οἰκοδόμος

perfecta est. (3) Unum itaque quoddam justum in his, et circa hæc. Verum enimvero neque id justum, sive jus, neque eam quæ circa ea versatur, justitiam quærimus. Secundum hæc justa fieri potest ut quis per sese justus sit. Nam temperans, et fortis, et continens, per sese est ejusmodi. Sed justum indagamus, quod ad alterum refertur, aliud sane quam quod dictum est ex lege justum. Nam non est in iis quæ adversus alterum justa sunt, per sese esse justum. Id nimirum est quod quærimus justum, atque eam quæ circa hoc versatur justitiam. (4) Quod igitur in alterum justum, ut paucis absolvam, hoc æquale est : nam injustum inæquale. Quum enim bonorum majora sibi adsciscunt, malorum vero minora admittunt, id inæquale, et hoc modo injuria afficere se alios, afficique ipsi ab aliis homines putantur. (5) Non dubium igitur, quum sit injuria in rebus inæqualibus, quin justitia et justum in contractuum æquitate sive æqualitate collocetur. Proinde certum est, justitiam, medietatem quandam esse inter excessum atque defectum, et multum et paucum. (6) Nam et qui injuste agit, eo ipso quod injuste agit, plus habet quam oporteat : et qui injuria afficitur, eo ipso quod injuriam patitur, minus : quod autem in horum medio est, id justum est. Atqui medium æquale est : ergo æquale, pluris et paucioris fuerit justum, justusque is qui æquale volet. (7) Sed æquale in duobus saltem conficitur : ergo in alterum æquum seu æquale esse, justum est : talis demum fuerit justus. (8) Quum igitur justitia, et in justo et in æquali, et in medietate, justum quidem in quibusdam dicatur : æquale vero, quibusdam æquale; necnon medium, in quibusdam medium : erit justitia, et justum, erga quosdam et in quibusdam. (9) Quoniam igitur justum, æquale est, et quod proportione quadam respondet æquale, hoc justum fuerit. Atqui proportionale in quattuor terminis minimum perficitur. Nam quemadmodum A ad B, ita C ad D : sic proportionale est, ut qui multa possideat, conferat multa : ita qui pauca possideat, pauca conferat. Rursus eodem modo qui plurimum laboraverit, plurima capiat : qui vero parum laboraverit, parum capiat. Ut autem laborans ad non laborantem habuerit, ita plurima ad pauca : ut vero laborans ad plurima, ita non laborans ad pauca. (10) Visus sane et in libris de Republica Plato uti ejusmodi de justo proportione. Agricola enim (inquit) cibum parat, ædificator vero domum; ut textor vestem, ita sutor calceum. Agricola igitur ædificatori cibum suggerit, et ædificator agricolæ domum. Ita et eodem modo ceteri omnes habent, et perinde quæ apud se, permutant in ea quæ apud alios. (11) Est namque hujusmodi proportio. Nam ut agricola ædificatori, ita ædificator agricolæ, similiterque sutori, textori, atque aliis omnibus eadem invicem inter ipsos est proportio, quæ continet et tuetur totam rempublicam : ut liceat nobis intelligere justum proportionale esse : siquidem continet justum respublicas, idemque est justum, quod proportionale. (12) At quoniam ædificator suo opere

πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον ἢ ὁ σκυτεύς, καὶ ἣν ἔργον ἀντικαταλλάττεσθαι τῷ σκυτεῖ πρὸς τὸν οἰκοδόμον, ἀνθ' ὑποδημάτων δ' οὐκ ἦν οἰκίαν λαβεῖν, ἐνταῦθα ἤδη ἐνόμισαν, οὗ πάντα ταῦτα ὠνητά ἐστιν, ἀργύριον προσαγορεύσαντες νόμισμα, τούτῳ χρῆσθαι, καὶ τὴν ἀξίαν ἕκαστον ἑκάστου διδόντας τὴν ἄλλαξιν ποιεῖσθαι παρ' ἀλλήλων, καὶ τούτῳ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν συνέχειν. (13) Ἐπεὶ οὖν τὸ δίκαιόν ἐστιν ἐν τούτοις καὶ τοῖς εἰρημένοις ἔμπροσθεν, ἡ περὶ ταῦτα δικαιοσύνη ἂν εἴη τῇ ἕξει ὁρμὴν ἔχουσα μετὰ προαιρέσεως περὶ ταῦτα καὶ ἐν τούτοις. Ἔστι δὲ δίκαιον καὶ τὸ ἀντιπεπονθός, οὐ μέντοι γε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἅ τις ἐποίησε, ταῦτ' ἀντιπαθεῖν. (14) Τὸ δὴ τοιοῦτον οὐκ ἔστι πρὸς ἅπαντας. Οὐ γάρ ἐστι δίκαιον οἰκέτῃ πρὸς ἐλεύθερον ταὐτόν· ὁ οἰκέτης γὰρ ἐὰν πατάξῃ τὸν ἐλεύθερον, οὐκ ἔστι δίκαιος ἀντιπληγῆναι, ἀλλὰ πολλάκις. Καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς δὲ δίκαιόν ἐστιν ἐν τῷ ἀνάλογον· ὡς γὰρ ὁ ἐλεύθερος ἔχει πρὸς τὸν δοῦλον τῷ βελτίων εἶναι, οὕτως τὸ ἀντιποιῆσαι πρὸς τὸ ποιῆσαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐλευθέρῳ πρὸς ἐλεύθερον ἕξει. Οὐ γὰρ δίκαιον, εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος, ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν, ἀκολουθήσαντα τῇ ἀναλογίᾳ· καὶ γὰρ ἦρξε πρότερος καὶ ἠδίκησεν, ἀδικεῖ δὲ κατ' ἀμφότερα· ὥστε ἀνάλογον καὶ τὰ ἀδικήματα, καὶ τὸ ἀντιπαθεῖν πλείω ὧν ἐποίησε δίκαιόν ἐστιν. (15) Ἐπεὶ δὲ τὸ δίκαιον πολλαχῶς λέγεται, διοριστέον ἂν εἴη ὑπὲρ ποίου δικαίου ἐστὶν ἡ σκέψις. Ἔστι δὴ δίκαιόν τι, ὥς φασίν, οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα. Τὸ δ' ἐν τούτοις δίκαιον ὁμωνύμως ἂν δόξειεν λέγεσθαι τῷ πολιτικῷ δικαίῳ. Ἔστι γὰρ τὸ δίκαιον ὑπὲρ οὗ ἐστιν ἡ σκέψις, τὸ πολιτικὸν δίκαιον. (16) Τοῦτο γὰρ μάλιστά ἐστιν ἐν ἰσότητι· κοινωνοὶ γὰρ οἱ πολῖται τινες, καὶ ὅμοιοι βούλονται εἶναι τῇ φύσει, τῷ δὲ τρόπῳ ἕτεροι. Τῷ δὲ υἱῷ πρὸς πατέρα καὶ οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην οὐκ ἂν δόξειεν εἶναι δίκαιον οὐθέν· οὔτε γὰρ τῷ ποδὶ τῷ ἐμῷ πρὸς ἐμὲ οὔτε τῇ χειρί, ὁμοίως δ' οὐδ' ἑκάστῳ τῶν μορίων. Ὡσαύτως ἂν οὖν δόξειεν ἔχειν καὶ ὁ υἱὸς πρὸς πατέρα· ὥσπερ γὰρ μέρος τί ἐστι τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τάξιν καὶ χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, τότ' ἤδη ἐν ἰσότητι καὶ ὁμοιότητί ἐστι τῷ πατρί· οἱ δὲ πολῖται τοιοῦτοί τινες ἐθέλουσιν εἶναι. (17) Ὡς δ' αὔτως οὐδ' οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην ἐστὶ δίκαιον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· τοῦ γὰρ δεσπότου τί ἐστιν ὁ οἰκέτης. Ἀλλὰ δὴ καὶ εἰ ἔστιν αὐτῷ δίκαιον, τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον πρὸς αὐτόν ἐστιν. Οὐ τοῦτο δέ γε ἡμεῖς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τὸ πολιτικόν· ἐν ἰσότητι γὰρ καὶ ὁμοιότητι τὸ πολιτικὸν δίκαιον ἔοικεν εἶναι. (18) Ἀλλὰ δὴ τὸ μὲν ἐν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κοινωνίᾳ δίκαιόν ἐστιν ἐγγὺς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου· χεῖρον μὲν γὰρ ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' οἰκειότερον, καὶ μετέχει ἰσότητός πως μᾶλλον, διότι ἐγγὺς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὁ βίος αὐτῶν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον τὸ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα μάλιστά πως ἤδη τῶν ἄλλων πο-

plura mereretur, quam eo quod sutor præstat, difficile quoque erat, ut ædificator cum sutore faceret permutationem; neque enim pro calceis par fuerit domum capere: hic jam instituerunt, quo hæc omnia venalia sint, argento uti, quod numisma vocant: ut pro æstimatione et pretio cujuslibet fiat inter ipsos invicem contrahentes permutatio, quæ civilem communicationem contineat. (13) Quum igitur in his, et quæ proxime dicta sunt, justum sit, erit justitia quæ circa hæc et in his consistit, cum delectu ex habitu impulsum nacta. Est vero etiam talio jus: non tamen, ut aiebant Pythagorici; rati namque illi sunt, justum esse, ubi quæ quis effecisset, eadem essent talionis vice ferenda: (14) quod erga omnes non potest eo modo fieri. Neque enim justum, eadem servum cum ingenuo ferre: quandoquidem si servus ingenuum ceciderit, justum non est ex altera parte tantum cædi, sed impensius: nam et ipsa talio, jus est proportione constans. Nam quemadmodum ingenuus adversus servum habet, eo longe præstantior, eadem ratione et proportione rependendum est, quod alter fecerit prior. Itidem etiam ingenuo adversus ingenuum res habebit. Nec enim justum est, ut qui oculum eruerit, ei tantum talionis pœna infligatur, sed multo plura ferat, proportionis consecutione: quandoquidem et cœpit prior, et affecit injuria. Atqui utrimque illata injuria est: et proinde proportionale est, ut etiam injuriæ ratio habeatur, atque plura ferat quam fecerit: idque justi exigit ratio. (15) Verum quoniam multis modis justum, vel jus, dicitur, definiendum fuerit de quonam demum justo sit nobis disceptatio. Est nimirum, ut perhibent, aliquod justum servo adversus dominum, et filio adversus patrem. In quibus quod obtinet justum, æquivoco nomine justum civile dici videbatur. Est namque justum de quo nunc loquimur, civile justum. (16) Id propemodum in ipsa æqualitate positum. Cives enim communionem quandam inter se habent, et natura quidem consimiles esse volunt, diversi vero more. At filio erga patrem, et servo erga dominum, jus ullum non esse videbitur: neque enim pedi adversum me, neque manui, neque itidem alicui membro. Similiter igitur habere videbitur et filius erga patrem: nam veluti membrum patris est filius, nisi jam virilem induerit ætatem, qua ab ipso separetur; tunc enim in similitudine et æqualitate est patri: sed civibus hujusmodi esse licet. (17) Eadem de causa ne servo quidem erga dominum est justum: domini namque quiddam est servus. Ceterum si modo ei justum sit aliquod, id justum erga ipsum fuerit domesticum, quod in præsentia minime indagamus, sed civile: siquidem in similitudine et æqualitate civile justum apparet esse positum. (18) Præterea, in mulieris et viri communicatione, justum est fere idem quod civile justum: deterius namque est mulier viro, sed quiddam magis conjunctum, et quodammodo magis æqualitatis particeps: proinde ipsorum vita ad societatem civilem proxime accedit. Quare justum etiam mulieri erga virum, præci-

λιτικόν ἐστιν. (19) Ἐπεὶ οὖν ἐστι δίκαιον τὸ ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ ὄν, ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ δίκαιος περὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον ἔσται. Τῶν δὲ δικαίων ἐστὶ τὰ μὲν φύσει, τὰ δὲ νόμῳ. Δεῖ δ' οὕτως ὑπολαμβάνειν μὴ ὡς μηδέποτε ἂν μεταπεσόντα· καὶ γὰρ τὰ φύσει ὄντα μεταλαμβάνουσι μεταβολῆς· (20) λέγω δ' οἷον εἰ τῇ ἀριστερᾷ μελετῷμεν πάντες ἀεὶ βάλλειν, γινοίμεθ' ἂν ἀμφιδέξιοι· ἀλλὰ φύσει γε ἀριστερά ἐστι, καὶ τὰ δεξιὰ οὐδὲν ἧττον φύσει βελτίω ἐστὶ τῆς ἀριστερᾶς, κἂν πάντα ποιῶμεν τῇ ἀριστερᾷ καθάπερ τῇ δεξιᾷ. Οὐδ' ὅτι μεταπίπτουσι, διὰ τοῦτ' οὐκ ἔστι φύσει· ἀλλ' εἰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τὸν πλείω χρόνον οὕτω διαμένει ἡ ἀριστερὰ οὖσα ἀριστερὰ καὶ ἡ δεξιὰ δεξιά, τοῦτο φύσει ἐστίν. (21) Ὡσαύτως ἐπὶ τῶν φύσει δικαίων, μή, εἰ μεταβάλλει διὰ τὴν ἡμετέραν χρῆσιν, διὰ τοῦτ' οὐκ ἔστι δίκαιον φύσει, ἀλλ' ἔστιν. Τὸ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαμένον, τοῦτο φύσει δίκαιον προφανές. Ὃ γὰρ ἂν ἡμεῖς θώμεθα καὶ νομίσωμεν, τοῦτο καὶ ἔστι δίκαιον ἤδη καὶ καλοῦμεν κατὰ νόμον δίκαιον. Βέλτιον οὖν δίκαιον τὸ κατὰ φύσιν τοῦ κατὰ νόμον. Ἀλλ' ὃ ζητοῦμεν, δίκαιόν ἐστι πολιτικόν. Τὸ δὲ πολιτικόν ἐστι τὸ νόμῳ, οὐ τὸ φύσει. (22) Τὸ δ' ἄδικον καὶ τὸ ἀδίκημα δόξειεν ἂν εἶναι οὕτω ταὐτόν, οὐκ ἔστι δέ· τὸ μὲν γὰρ ἄδικόν ἐστι τὸ νόμῳ ὡρισμένον, οἷον τὸ παρακαταθήκην ἀποστερῆσαι ἄδικόν ἐστιν, τὸ δ' ἀδίκημά ἐστι τὸ ἤδη ἀδίκως τι πρᾶξαι. Ὁμοίως δὲ τὸ δίκαιον καὶ τὸ δικαιοπράγημα οὐ ταὐτόν· τὸ μὲν γὰρ δίκαιον τὸ τῷ νόμῳ ὡρισμένον, τὸ δὲ δικαιοπράγημα τὸ τὰ δίκαια πράττειν. (23) Πότε οὖν τὸ δίκαιον, καὶ πότε οὔ; Ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν, ὅταν πράττῃ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἑκουσίως (τὸ δ' ἑκουσίως ὃ ἦν, εἴρηται ἐν τοῖς ἐπάνω ἡμῖν), καὶ ὅταν εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ οὗ ἕνεκα, οὕτως δίκαιον πράττει. Ὁμοίως καὶ ὡσαύτως καὶ ὁ ἄδικος ἔσται ὁ εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ οὗ ἕνεκα. Ὅταν δὲ μηθὲν τούτων εἰδὼς πράξῃ τι ἄδικον, ἄδικος μὲν οὐκ ἔστιν, ἀτυχὴς δέ· εἰ γὰρ οἰόμενος τὸν πολέμιον ἀποκτείνειν τὸν πατέρα ἀπέκτεινεν, ἄδικον μέν τι ἔπραξεν, ἀδικεῖ μέντοι οὐθένα, ἀτυχεῖ δέ. (24) Ὥστε οὖν τὸ μὴ ἀδικεῖν τὰ ἄδικα πράττοντα ἐν τῷ ἀγνοεῖν ἐστὶ τοῦτο, ὃ καὶ μικρὸν ἐπάνω ἐλέγετο, ὅταν μὴ εἰδὼς μήθ' ὃν βλάπτει μήθ' ᾧ μήθ' οὗ ἕνεκεν. Ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν ἄγνοιαν διοριστέον ἐστί, πῶς ἂν γινομένης τῆς ἀγνοίας, ὃν βλάπτει, οὐκ ἀδικήσει. (25) Ἔστω δὴ οὗτος ὁ διορισμός· ὅταν μὲν γὰρ ἡ ἄγνοια αἰτία ᾖ τοῦ πρᾶξαί τι, οὐχ ἑκὼν τοῦτο πράττει, ὥστε οὐκ ἀδικεῖ· ὅταν δὲ τῆς ἀγνοίας αὐτὸς ᾖ αἴτιος, καὶ πράττῃ τι κατὰ τὴν ἄγνοιαν ἧς αὐτὸς αἴτιός ἐστιν, οὗτος ἤδη ἀδικεῖ, καὶ δικαίως αἴτιος ὁ τοιοῦτος κληθήσεται. Οἷον ἐπὶ τῶν μεθυόντων· οἱ γὰρ μεθύοντες καὶ πράξαντές τι κακὸν ἀδικοῦσιν· τῆς γὰρ ἀγνοίας αὐτοί εἰσιν αἴτιοι· ἐξῆν γὰρ αὐτοῖς μὴ πίνειν τοσοῦτον ὥστ' ἀγνοήσαντας τύπτειν τὸν πατέρα. (26) Ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγνοιῶν ὅσαι μὲν γίνονται δι' αὐτούς, οἱ κατὰ ταύτας ἀδικοῦντες ἄδικοι· ὧν δὲ μὴ αὐτοί εἰσιν αἴτιοι, ἀλλ' ἡ ἄγνοια κἀκείνοις ἐστὶν αἰτία

puum quodammodo jam præ ceteris civile est. (19) Quoniam igitur justum est id quod in civili communicatione positum est: tam justitia quam justus, circa civile justum erit. Sed justorum quædam naturâ, quædam lege sunt. Verum arbitrari ita oportet, ne putemus nunquam ea inter se mutari: etenim quæ natura sunt, sane etiam mutationem subeunt: (20) ut, inquam, si jaculari omnes semper sinistra annitamur, tandem sinistra manu æque ac dextra utemur. Atqui a natura sinistra est: sed dextera nihilominus natura potiora sunt sinistris, tametsi cuncta sinistra, sicut et dextra, faciamus. Neque ideo quod mutari hæc queant, ob hoc a natura non sunt: verum si utplurimum diutiusque ita permaneant, ut sinistra sit sinistra, et dextra dextra, hoc a natura esse censendum est. (21) Idem obtinet in iis quæ a natura sunt justa, si nostro usu immutentur: non ob hoc a natura justa non fuerint, imo equidem fuerint. Nam quod utplurimum perdurat, id propalam justum a natura est. Quod vero nos constituamus, legeque sciscamus, id certe justum jam, atque etiam ex lege justum nuncupamus. Præstat igitur justum quod a natura est, illi quod ex lege. Ceterum quod indagamus justum, civile est: atqui civile, non natura, sed lege est. (22) Porro injustum, et injuria sive injuste factum, videri possint idem esse: non sunt tamen. Siquidem quid injustum sit, lege definitur: veluti deposito quendam fraudare, injustum est: at injuria, ubi injuste aliquid perpetratur. Itidem porro justum, ac justum facinus, non est idem: nam justum lege definitum est, quum sit justum facinus facere justa. (23) Quando igitur justum, et quando non? Nempe (ut paucis absolvam) quum dedita opera et sponte quis peregerit, (quid sponte sit, paullo ante a nobis dictum est,) et quando sciverit, et in quem, et cui, et qua de causa, tum justa peragit. Itidem adsimiliter erit etiam injustus, qui sciverit et in quem, et cui, et cujus causa deliquerit. At quum horum nihil sciens, injusti tamen quippiam commiserit, tum ille injustus non est, sed infortunatus. Nam si patrem occiderit, se hostem ratus occidere, injustum quidem commisit aliquid, et quum neminem affecerit injuria, egit tamen infeliciter. (24) Ergo non afficere injuria, ubi injusta peragantur, id est in ignorando positum, quod et paullo ante disseruimus: quum non sciat quemnam offenderit, neque cui, neque qua de causa. At definienda quoque videtur ignorantia, quonam pacto quis per ignorantiam quem lædit, non afficiet injuria. (25) Sit nimirum hæc definitio: Quandocumque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte; et proinde non afficit injuria. Verum quando ipse suæ causa fuerit ignorantiæ, perpetraritque quippiam ex ignorantia, cujus ipse exstiterit causa, is plane jam afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namque mersi, si quid mali perpetrarint, sine controversia afferunt injuriam: quandoquidem ipsi sibi ejus ignorantiæ causa exstiterunt. In ipsis enim fuit, ne tantum biberent, ut ignorantes cæderent patrem. (26) Idem in ceteris est ignorantiis, quæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qui per ipsas inferant injuriam, sint injusti. Quorum autem non ipsi sunt causa,

τοῖς πράξασι τοῦ πρᾶξαι, οὐκ ἄδικοι. Ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ἄγνοια ἡ φυσική, οἷον τὰ παιδία ἀγνοοῦντα τοὺς πατέρας τύπτουσιν, ἀλλ' ἡ ἐν τούτοις ἄγνοια φυσικὴ οὖσα οὐ ποιεῖ διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην τὰ παιδία λέγεσθαι ἄδικα· ἡ γὰρ ἄγνοια αἰτία τοῦ πράττειν ταῦτα, τῆς δ' ἀγνοίας οὐκ αὐτὰ αἴτια· διὸ οὐδ' ἄδικα λέγονται. (27) Ὑπὲρ δὲ δὴ τοῦ ἀδικεῖσθαι πῶς; πότερον ἑκόντα ἔστιν ἀδικεῖσθαι ἢ οὔ; δίκαια μὲν γὰρ καὶ ἄδικα πράττομεν ἑκόντες, ἀδικούμεθα δὲ οὐκέτι ἑκόντες· τὸ γὰρ κολάζεσθαι φεύγομεν, ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἂν ἀδικοίμεθα ἑκόντες. Οὐδεὶς γὰρ ἑκὼν βλάπτεσθαι ὑπομένει· τὸ γὰρ ἀδικεῖσθαι βλάπτεσθαί ἐστιν. (28) Ναί, ἀλλ' εἰσί τινες οἳ δέον αὐτοὺς τὸ ἴσον ἔχειν παραχωροῦσί τισιν, ὥστε εἰ τὸ ἴσον ἔχειν ἦν δίκαιον, τὸ δ' ἔλαττον ἔχειν ἀδικεῖσθαί ἐστιν, ἔλαττον δὲ ἑκὼν ἔχει, ἑκὼν ἄρα, φησίν, ἀδικεῖται. Ἀλλ' ἐντεῦθεν δῆλον πάλιν ὅτι οὐχ ἑκών. Πάντες γὰρ οἱ ἔλαττον λαμβάνοντες ἀντικαταλλάττονται ἢ τιμὴν ἢ ἔπαινον ἢ δόξαν ἢ φιλίαν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων· ὁ δ' ἀντικαταλλαττόμενός τι ἀνθ' οὗ προΐεται, οὐκέτι ἀδικεῖται· εἰ δὲ μὴ ἀδικεῖται, οὐδὲ ἑκὼν ἄρα. (29) Ἔτι πάλιν οἱ τὸ ἔλαττον λαμβάνοντες καὶ ἀδικούμενοι, ᾗ οὐκ ἴσον λαμβάνουσιν, οὗτοι καλλωπίζονται καὶ σεμνύνονται ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, ὅτι φασίν « ἐξόν μοι ἴσον λαμβάνειν οὐκ ἐλάμβανον, ἀλλὰ παρῆκα τῷ πρεσβυτέρῳ ἢ τῷ φίλῳ. » Ἀδικούμενος δέ γε οὐδεὶς σεμνύνεται. Εἰ δ' ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι μὴ σεμνύνονται, ἐπὶ δὲ τούτοις σεμνύνονται, ὅλως οὐκ ἂν ἀδικοῖντο οὕτως ἐλαττούμενοι. Εἰ δὲ μὴ ἀδικοῦνται, οὐδ' ἂν ἑκόντες ἀδικοῖντο. (30) Πρὸς δὴ ταῦτα καὶ τοὺς τοιούτους λόγους ὁ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς λόγος ἐναντιοῦται· ὁ γὰρ ἀκρατὴς βλάπτει αὐτὸς αὑτὸν τὰ φαῦλα πράττων, καὶ ἑκών γε ταῦτα πράττει, βλάπτει ἄρα αὐτὸς αὑτὸν εἰδώς, ὥσθ' ἑκὼν αὐτὸς ὑφ' αὑτοῦ ἀδικεῖται. Ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ διορισμὸς προστεθεὶς κωλύσει τὸν λόγον τοῦτον. Ἔστι δὲ ὁ διορισμὸς οὗτος, τὸ μηδένα βούλεσθαι ἀδικεῖσθαι. Ὁ δέ γε ἀκρατὴς βουλόμενος πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀκρασίαν, ὥστε αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· βούλεται ἄρα τὰ φαῦλα πράττειν αὑτῷ. Ἀλλ' οὐδεὶς βούλεται ἀδικεῖσθαι, ὥστ' οὐδ' ὁ ἀκρατὴς αὐτὸς αὑτὸν ἑκὼν ἀδικοίη. (31) Ἀλλ' ἴσως ἐνταῦθα πάλιν ἀπορήσειεν ἄν τις, ἆρά γε ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν; ἐκ μὲν δὴ τοῦ ἀκρατοῦς σκοπουμένῳ ἔοικεν ἐνδέχεσθαι. Καὶ πάλιν οὕτως· εἰ γὰρ ἃ ὁ νόμος πράττειν τάττει, ταῦτά ἐστι δίκαια, ὁ μὴ πράττων ταῦτα ἀδικεῖ· καὶ εἰ πρὸς ὃν κελεύει πράττειν, πρὸς τοῦτον εἰ μὴ πράττει, τοῦτον ἀδικεῖ· ὁ δὲ νόμος κελεύει σώφρονα εἶναι, οὐσίαν κεκτῆσθαι, σώματος ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα· ὁ ἄρα ταῦτα μὴ πράττων ἀδικεῖ αὑτόν· εἰς οὐθένα γὰρ ἄλλον τῶν τοιούτων ἀδικημάτων ἡ ἀναφορά ἐστιν. (32) Ἀλλὰ μή ποτε ταῦτα οὐκ ἀληθῆ ἦν, οὐδ' ἐνδέχεται αὐτὸν ἀδικεῖν αὑτόν. Τὸν γὰρ αὐτὸν οὐκ ἐνδέχεται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πλεῖον ἔχειν καὶ ἔλαττον, οὐδ' ἑκόντα ἅμα καὶ ἄκοντα· ἀλλὰ μὴν ὁ ἀδικῶν, ᾗ ἀδικεῖ, πλεῖον ἔχει, ὁ δ' ἀδικούμενος, ᾗ ἀδικεῖται, ἔλαττον· εἰ ἄρα αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ, ἐνδέχεται τὸν αὐτὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ πλεῖον ἔχειν καὶ ἔλαττον. Ἀλλὰ τοῦτ' ἀδύνατον· οὐκ ἄρα ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. (33) Ἔτι ὁ μὲν ἀδικῶν ἑκὼν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἄκων ἀδικεῖται, ὥστε εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν, ἐνδέχοιτ' ἂν ἅμα καὶ ἀκουσίως καὶ ἑκουσίως πράττειν τι. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον· οὐκ ἄρα οὐδ' οὕτως ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. (34) Ἔτι εἴ τις λαμβάνοι ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων. Ἀδικοῦσι γὰρ πάντες ἤτοι παρακαταθήκην ἀποστεροῦντες ἢ μοιχεύοντες ἢ κλέπτοντες ἤ τι ἄλλο τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων ποιοῦντες· οὐδεὶς δὲ πώποτε αὐτὸς αὑτὸν παρακαταθήκην ἀπεστέρησεν, οὐδ' ἐμοίχευσε τὴν αὑτοῦ γυναῖκα, οὐδ' ἔκλεψεν αὐτὸς τὰ αὑτοῦ, ὥστε εἰ τὸ μὲν ἀδικεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις ἐστί, τούτων δὲ μηθὲν ἐνδέχεται πρὸς αὑτὸν ποιεῖν, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο αὐτὸν ἀδικεῖν. (35) Εἰ δὲ μή, οὔ τό γε πολιτικὸν ἀδίκημα, ἀλλὰ τὸ οἰκονομικόν· ἡ γὰρ ψυχὴ εἰς πλείω μεμερισμένη ἔχει τι αὑτῆς τὸ μὲν χεῖρον τὸ δὲ βέλτιον, ὥστ' εἴ τι ἐγγίγνεται τῶν ἐν ψυχῇ ἀδίκημα, τῶν μερῶν ἐστὶ πρὸς ἄλληλα. Τὸ οἰκονομικὸν γὰρ ἀδίκημα διειλόμεθα τῷ ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ βέλτιον, ὡς γίνεσθαι πρὸς αὑτὸν ἄδικον καὶ δίκαιον. Οὐ τοῦτο δ' ἡμεῖς ἐπισκοπούμεθα, ἀλλὰ τὸ πολιτικόν. (36) Ὥστ' ἐν τοῖς τοιούτοις ἀδικήμασιν ἐν οἷς ἡμεῖς ζητοῦμεν, οὐκ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. Πότερος δὲ πάλιν ἀδικεῖ, καὶ ἐν ποτέρῳ ἐστὶ τὸ ἀδίκημα, ἐν τῷ ἀδίκως ὁτιοῦν ἔχοντι ἢ τῷ κρίναντι καὶ τῷ ἀπονείμαντι, ὥσπερ ἐν τοῖς ἀγῶσιν; καὶ γὰρ ὁ λαβὼν τὸν φοίνικα παρὰ τοῦ ἐφεστῶτος καὶ ταῦτα κρίναντος οὐκ ἀδικεῖ, κἂν ἀδίκως αὐτῷ ἀποδοθῇ· ἀλλ' ἤδη ὁ κρίνας κακῶς καὶ δούς, οὗτος ἀδικεῖ. Καὶ οὗτος ἔστι μὲν ᾗ ἀδικεῖ, ἔστι δὲ ᾗ οὐκ ἀδικεῖ· ᾗ μὲν γὰρ τὸ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ φύσει ὂν δίκαιον μὴ ἔκρινε, ταύτῃ μὲν ἀδικεῖ, ᾗ δὲ τὸ αὐτῷ δοκοῦν εἶναι δίκαιον, οὐκ ἀδικεῖ.

sed ignorantia sola, ut delinquant, neutiquam injusti. Est enimvero ejusmodi ignorantia naturalis, velut nescii infantes, patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inscientia non facit ut ab hac actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscientia. Neque ipsi suæ sunt causa inscientiæ; ideo nec injusti dicuntur. (27) Verum de deferenda injuria quid dicemus? utrum qui afficit injuria, sponte afficitur, an non? Justa namque, et injusta, sponte agimus : at non sponte afficimur injuria. Cruciatus siquidem devitamus : et proinde non dubium quin non sponte afficiamur injuria, quoniam ultro nemo offendi sufferat. Nam affici injuria, nonne est offendi? (28) Est ita. At sunt quibus licuit æquale assequi, sed id aliis concedunt. Quod si æquale consequi, justum fuit; et minus habere, injuria affici; sponteque minus habet : sponte ergo, ait, quis afficitur injuria. Verum manifestum hinc quoque est quod nemo sponte læditur. Nam cuncti, qui *sponte* minus consequuntur, illius vice nanciscuntur aut honorem, aut laudem, aut gloriam, aut amicitiam, aut aliud quid id genus. Verum qui in vicem ejus quod dimisit aliquid recepit, is neutiquam afficitur injuria. Quodsi injuria non afficitur, ne sponte quidem ergo. (29) Rursus qui minus assequuntur, et quatenus æquale non accipiunt, affecti injuria, iidem sese jactant ostentantque hac de causa, quod dicunt, « Æquale mihi capere licuit, at nolui : cessi equidem seniori aut amico. » Atqui affectus injuria, nemo id sibi laudi ducit neque jactat se ideo. Quodsi in acceptis injuriis nulla gloriatio est, at propter ista illi gloriari solent, prorsus necesse est ut qui hoc modo minus acceperint, nulla injuria fuerint affecti. Quodsi injuriæ non subjiciuntur, ne sponte quidem afficiuntur injuria. (30) Interim hujusmodi orationi adversari videtur quod fit in incontinentibus : quandoquidem incontinens, nequiter agendo, se ipse offendit, idque sponte facit : consulto igitur sese ipse lædit : proinde sponte ipse a sese afficitur injuria. Verum hic definitio proposita hanc præpedict rationem. Est autem definitio, Neminem velle affici injuria. At incontinens, volens incontinenter agit : proinde ipse se afficit injuria; vult ergo mala sibi infligere. Atqui vult nemo affici injuria : proinde ne incontinens quidem sese sponte affecerit injuria. (31) Ceterum hinc fortassis ambigat quispiam, numquid accidat ut sibi quisquam ipse inferat injuriam. In incontinentem quidem injecta consideratione videatur contingere. Rursus in hunc modum *ratiocinemur :* si quæ agenda lex jubet, ea sunt justa; qui non agit ea, injuste facit. At si, erga quem agendum jubeat, neutiquam erga eundem id egerit, ipsum afficit injuria. Lex vero temperantem esse jubet, rem suam tueri, corpus curare, ac id genus alia. Qui ergo hæc non peragit, se afficit injuria : quandoquidem erga alium neminem, fit talium affectio injuriarum. (32) Sed videndum ne hæc parum vera sint, ut contingat se quempiam afficere injuria. Contingere enim qui potest, ut eodem tempore plus quispiam habeat, et minus; ut simul sponte, et invitus agat quicquam? Siquidem qui afficit injuria, quatenus afficit, plus admittit : injuria affectus, quatenus afficitur, minus. Quodsi ipse sibi infert injuriam, contigerit ut per idem tempus plus idem habeat, et minus. Verum hoc fieri non potest. Non ergo se quispiam affecerit injuria. (33) Rursus, qui afficit injuria, sponte facit injuriam, at affectus injuria, invitus fert injuriam. Proinde si contingat se quempiam afficere injuria, contigerit simul et invito et sponte aliquid agere. Id autem fieri non potest : ne sic quidem igitur contigerit, sibi quemquam inferre injuriam. (34) Rursus, si consideraverit quispiam particulares injurias, *idem apparet.* Nam quicumque alteri faciunt injuriam; id illi faciunt, aut deposito fraudando, aut adulterium aut furtum committendo, aut aliquod ejusmodi injuriæ genus particulatim admittendo : nec tamen quispiam se unquam deposito fraudavit, neque suam adulterio vitiavit uxorem, neque sua ipsius furatus est. Itaque si istis modis infertur injuria, neque ea in ipsum fieri auctorem potest : ne sic quidem contigerit cuipiam se ipsum afficere injuria. (35) Sin secus, ea non fuerit civilis injuria, sed domus administrationis, planeque familiaris. Anima siquidem in plures distributa partes, unam habet suam quidem deteriorem, alteram vero meliorem : proinde si quid in anima procreetur injuriarum, id partium adversum se invicem est. Familiarem porro injuriam distribuimus in deteriorem ac meliorem, ut fiat adversum se justum, et injustum. Verum id nos nunc non inquirimus, sed civile. (36) Proinde in id genus injuriis, quas nunc ipsum pervestigamus, neutiquam contingit ut se quisquam afficiat injuria. At insuper uter afficit injuria, et in utro injuria est? in eone, qui utcumque injuste possideat, an in judicante atque distribuente, veluti in certaminibus? Enimvero qui præmium a præside atque hæc judicante accepit, non ipse facit injuriam, tametsi ei injuste tributum est; sed qui tulit judicium, maleque attribuit, is affecit injuria. Estque ubi hic *judex* afficiat injuria, et ubi non. Nam quatenus vere, et ut justi natura postulabat, non judicavit, eatenus affecit injuria : quatenus vero quod ipsi justum esse visum est pronunciavit, neutiquam affecit injuria.

CAP. XXXV.

Ἐπειδὴ δ' ὑπὲρ τῶν ἀρετῶν εἴρηται, καὶ τίνες εἰσὶ καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ ποῖα, καὶ περὶ ἑκάστης αὐτῶν, ὅτι εἰ πράττοιμεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον τὸ βέλτιστον, τὸ μὲν οὕτως εἰπεῖν, τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, ὅμοιόν ἐστιν ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι ὅτι ὑγίεια ἄριστ' ἂν γένοιτο, εἴ τις τὰ ὑγιεινὰ προσφέροιτο. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσαφές· ἀλλ' ἐρεῖ μοι, τὰ ποῖα διασάφησον ὑγιεινά ἐστιν. (2) Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου, τί ἐστιν ὁ λόγος καὶ τίς ὁ ὀρθὸς λόγος; Ἀναγκαῖον ἴσως ἐστὶ πρῶτον μέν, ἐν ᾧ ὁ λόγος ἐγγίνεται, ὑπὲρ τούτου διελέσθαι.

3. Διωρίσθη μὲν οὖν ὑπὲρ ψυχῆς ὡς τύπῳ καὶ πρότερον, ὅτι τὸ μὲν αὐτῆς ἐστὶ λόγον ἔχον, τὸ δ' ἄλογον μόριον τῆς ψυχῆς. Ἔστι δὴ εἰς δύο τὴν διαίρεσιν ἔχον τὸ λόγον ἔχον μόριον τῆς ψυχῆς, ὧν ἐστὶ τὸ μὲν βουλευτικόν, τὸ δ' ἐπιστημονικόν. Ὅτι δὲ ἕτερα ἀλλήλων ἐστίν, ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἂν γένοιτο φανερόν. (4) Ὥσπερ γὰρ δὴ ἕτερά ἐστιν ἀλλήλων

Quoniam autem de virtutibus, et quæ sint, et in quibus, et circa quæ, jam dictum est; de singulisque, quod, si recta agamus ratione, sit optimum : ita nimirum ex recta ratione agere dicendo, est, ut si quis dixerit valetudinem fieri optimam, si quis salubribus vescatur. Id utique minus apertum : sed jam mihi dicat aliquis, Aperito mihi quæ sunt salubria. (2) Idem erit in ratione, et tam quid sit ratio, quam quæ sit recta ratio *scire postulabit.* Erit igitur necessarium, primum in quo ratio gignitur, considerare.

3. Paucis equidem de anima antea locuti, diximus animæ partem esse quæ habeat rationem, partem quæ sit rationis expers. Ea, inquam, pars animæ, quæ habet rationem, in duas est partes distributa : quarum una quidem consultatrix, altera autem scientiæ indagatrix. Quæ quod inter se invicem distinguantur, ex subjectis facile fuerit intelligere. (4) Nam quemadmodum inter se invicem differunt

χρῶμά τε καὶ χυμὸς καὶ ψόφος καὶ ὀσμή, ὡσαύτως καὶ τὰς αἰσθήσεις ἑτέρας αὐτῶν ἡ φύσις ἀπέδωκεν· ψόφον μὲν γὰρ ἀκοῇ, χυμὸν δὲ γεύσει γνωρίζομεν, χρῶμα δὲ ὄψει. Ὁμοίως δὲ καὶ τἄλλα τὸν αὐτὸν τρόπον δεῖ ὑπολαμβάνειν, ἐπεὶ ἕτερα τὰ ὑποκείμενά ἐστιν, ἕτερα καὶ τὰ τῆς ψυχῆς εἶναι μέρη οἷς ταῦτα γνωρίζομεν. (5) Ἕτερον δ' ἐστὶ τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητόν, ταῦτα δὲ ψυχῇ γνωρίζομεν· ἕτερον ἄρ' ἂν εἴη τὸ μόριον τὸ περὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητά. Τὸ δὲ βουλευτικὸν καὶ προαιρετικὸν περὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἐν κινήσει, καὶ ἁπλῶς ὅσα ἐν γενέσει τε καὶ φθορᾷ ἐστίν. (6) Βουλευόμεθα γὰρ ὑπὲρ τούτων ἃ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ καὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι προελομένοις, περὶ ἃ ἐστι βουλὴ καὶ προαίρεσις τοῦ πρᾶξαι ἢ μὴ πρᾶξαι· ταῦτα δ' ἐστὶν αἰσθητὰ καὶ ἐν κινήσει τοῦ μεταβάλλειν, ὥστε τὸ προαιρετικὸν μόριον τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν λόγον τῶν αἰσθητῶν ἐστίν. (7) Τούτων δὴ διωρισμένων, μετὰ ταῦτα λεκτέον ἂν εἴη, ἐπειδὴ ὑπὲρ ἀληθοῦς ἐστιν ὁ λόγος καὶ τἀληθὲς ὡς ἔχει σκοπούμεθα, ἔστι δ' ἐπιστήμη, φρόνησις, νοῦς, σοφία, ὑπόληψις, περὶ τί δὴ ἕκαστον τούτων ἐστίν. (8) Ἡ μὲν οὖν ἐπιστήμη ἐστὶ περὶ ἐπιστητόν, καὶ τοῦτο μετ' ἀποδείξεως καὶ λόγου διατεινόμενον· ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ πρακτά, ἐν οἷς αἵρεσις καὶ φυγὴ καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι. (9) Ἔστι δὴ τῶν ποιουμένων καὶ πραττομένων οὐ ταὐτὸ τὸ ποιητικὸν καὶ πρακτικόν· τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐστί τι παρὰ τὴν ποίησιν ἄλλο τέλος, οἷον παρὰ τὴν οἰκοδομικήν, ἐπειδή ἐστι ποιητικὴ οἰκίας, οἰκία αὐτῆς τὸ τέλος παρὰ τὴν ποίησιν. Ὁμοίως ἐπὶ τεκτονικῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν. (10) Ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν οὐκ ἔστιν ἄλλο οὐθὲν τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν, οἷον παρὰ τὸ κιθαρίζειν οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος οὐθέν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τέλος, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ πρᾶξις. Περὶ μὲν οὖν τὴν πρᾶξιν καὶ τὰ πρακτὰ ἡ φρόνησις, περὶ δὲ τὴν ποίησιν καὶ τὰ ποιητὰ ἡ τέχνη· ἐν γὰρ τοῖς ποιητοῖς μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐστὶ τὸ τεχνάζειν. (11) Ὥστε ἡ φρόνησις ἂν εἴη ἕξις τις προαιρετικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν ὄντων καὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι, ὅσα εἰς τὸ συμφέρον ἤδη συντείνει. (12) Ἔστι δ' ἡ φρόνησις ἀρετή, ὡς δόξειεν ἄν, οὐκ ἐπιστήμη· ἐπαινετοὶ γάρ εἰσιν οἱ φρόνιμοι, ὁ δ' ἔπαινος ἀρετῆς. Ἔτι δ' ἐπιστήμης μὲν πάσης ἀρετή ἐστι, φρονήσεως δὲ ἀρετὴ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὡς ἔοικεν, αὐτό τί ἐστιν ἀρετή. (13) Ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν νοητῶν καὶ τῶν ὄντων· ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη τῶν μετ' ἀποδείξεως ὄντων ἐστίν, αἱ δ' ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη περὶ τὰς ἀρχὰς ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ὁ νοῦς. (14) Ἡ δὲ σοφία ἐστὶν ἐξ ἐπιστήμης καὶ νοῦ συγκειμένη. Ἔστι γὰρ ἡ σοφία καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἤδη δεικνύμενα, περὶ ἃ ἡ ἐπιστήμη· ᾗ μὲν οὖν περὶ τὰς ἀρχάς, τοῦ νοῦ αὐτὴ μετέχει, ᾗ δὲ περὶ τὰ μετὰ τὰς ἀρχὰς μετ' ἀποδείξεως ὄντα, τῆς ἐπιστήμης μετέχει. Ὥστε δῆλον ὅτι ἡ σοφία ἐστὶν ἔκ τε νοῦ καὶ ἐπιστήμης συγκειμένη, ὥστ' εἴη ἂν περὶ ταῦτα περὶ ἃ καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐπιστήμη.

color, et succus, et sonus, et odor, itidem alios ipsis sensu natura accommodavit. Sonum namque auditu, succum gustu cognoscimus, et colorem visu. Similiter etiam cetera ita se habere oportet existimare. Quod porro alia sint subjecta, alias quoque esse animæ partes manifestum est, quibus illa cognoscimus. (5) Aliud siquidem intellectu percipitur (intellectile vocant); aliud sensu (sensile appellant). Atqui subjecta illa, anima deprehendimus. Alia ergo pars fuerit, quæ circa sensilia, et alia, quæ circa intellectilia. Consultatrix autem et quæ deligit, circa sensilia et ea quæ in motu sunt, versatur, atque prorsus circa omnia quæ in ortu interituque sunt. (6) Nam consultamus de eis quæ in nostra sunt potestate agendi ac non agendi cum delectu, circa quæ consilium ac delectus est agendi, vel non agendi. Hæc nimirum sensilia, in motuque ad permutandum. Proinde pars animæ qua res agendas aut non agendas deligimus, sensilis. (7) His itaque definitis, deinceps dicendum fuerit, quandoquidem de veritate est nobis sermo, et verum cujusmodi sit consideramus: (est autem scientia, prudentia, mens, sapientia, existimatio:) *dicendum, inquam, fuerit*, circa quod unumquodque istorum sit. (8) Scientia igitur, circa id quod sub scientiam cadit: quod cum demonstratione ac ratione explicatur. Prudentia vero, circa ea quæ sub actionem cadunt, in quibus delectus evitatioque, et in nobis agere, ac non agere est. (9) Jam vero eorum quæ fiunt, quæque aguntur, non est communis quædam facultas tam ad faciendum quam ad agendum apta. Facultati enim ad faciendum idoneæ, alius est præter effectionem finis. Ut in ædificandi arte, cujus est domos ædificare, præter effectionem, finis ei est propositus, domus: idem est in arte fabrili, et reliquis omnibus quæ pertinent ad faciendum aliquod opus. (10) At in iis artibus quæ ad res agendas pertinent, præter actionem, nullus est alius finis: ut præter citharæ modulationem, finis non est alius; sed id ipsum pro fine est, operatio atque actio. Circa actionem itaque et quæ in agendo posita sunt, prudentia: circa effectionem et quæ in faciendo posita sunt, ars: siquidem in faciendo potius quam agendo est artem exercere. (11) Proinde fuerit prudentia, deligendi et agendi quæ in nostra sunt potestate, habitus, tendente ad commodum ipsa quoque actione. (12) Prudentia autem virtus est, ut videtur, non scientia. Laudandi siquidem sunt prudentes: at laus, virtutis est. Item scientiæ quidem omnis est virtus: at prudentiæ, virtus non est, sed, ut apparet, id ipsum quiddam est virtus. (13) Mens porro est circa principia intellectilium. Scientia vero eorum quæ sunt cum demonstratione. Atqui principia sunt indemonstrabilia; et proinde non circa principia scientia est, sed mens. (14) Sapientia porro ex scientia menteque constituitur. Complectitur enim sapientia tam principia quam quæ ex principiis sunt demonstrata, circa quæ versatur scientia. Quatenus igitur principia complectitur sapientia, est mentis particeps: at quatenus circa ea quæ post principia sunt, cum demonstratione, scientiæ est particeps. Proinde non dubium quin sapientia ex mente scien-

(15) Ἡ δὲ ὑπόληψίς ἐστιν, ᾗ ὑπὲρ ἁπάντων ἐπαμφοτερίζομεν πρὸς τὸ καὶ εἶναι ταῦτα οὕτω καὶ μὴ εἶναι. (16) Πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία ταὐτὸν ἢ οὔ; ἡ μὲν γὰρ σοφία ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα, ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα· λέγω δὲ οἷον εὐθὺ μὲν ἢ καμπύλον καὶ κοῖλον καὶ τὰ τοιαῦτα ἀεί ἐστι τοιαῦτα, τὰ δὲ συμφέροντα οὐκέτι οὕτως ἔχουσι τὸ μὴ εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, ἀλλὰ μεταβάλλουσι, καὶ νῦν μὲν συμφέρει τοῦτο, αὔριον δ' οὔ, καὶ τῷ μέν, τῷ δ' οὔ, καὶ οὕτω μὲν συμφέρει, ἐκείνως δὲ οὐ συμφέρει. Περὶ δὲ τὰ συμφέροντά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἡ δὲ σοφία οὔ. Ἕτερον ἄρα ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις. (17) Πότερον δ' ἐστὶν ἡ σοφία ἀρετὴ ἢ οὔ; διὰ τούτων ἂν δῆλον γένοιτο, ὅτι ἐστὶν ἀρετή, ἐξ αὐτῆς τῆς φρονήσεως. Εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὥς φαμέν, τοῦ μορίου τοῦ ἑτέρου τῶν λόγον ἐχόντων, ἔστι δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας (περὶ χείρω γάρ ἐστιν· ἡ μὲν γὰρ σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ὥς φαμέν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ), εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστι, τό γε βέλτιον εἰκός ἐστιν ἀρετὴν εἶναι, ὥστε δῆλον ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. (18) Ἡ δὲ σύνεσις τί ἐστιν ἢ περὶ τί; ἔστι δ' ἡ σύνεσις ἐν οἷσπερ καὶ ἡ φρόνησις, περὶ τὰ πρακτά. Ὁ γὰρ συνετός που λέγεται τῷ δυνατὸς βουλεύεσθαι καὶ ἐν τῷ ὀρθῶς τι κρῖναι καὶ ἰδεῖν, περὶ μικρῶν τε καὶ ἐν μικροῖς ἡ κρίσις αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν ἡ σύνεσις καὶ ὁ συνετὸς μέρος τι φρονήσεως καὶ τοῦ φρονίμου, καὶ οὐκ ἄνευ τούτων· οὐ γὰρ ἂν χωρίσαις τὸν συνετὸν τοῦ φρονίμου. (19) Ὁμοίως δ' ἂν δόξειεν ἔχειν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς δεινότητος· ἡ γὰρ δεινότης καὶ ὁ δεινὸς οὐκ ἔστι μὲν οὔτε φρόνησις οὔτε φρόνιμος, ὁ μέντοι φρόνιμος δεινός· διὸ καὶ συνεργεῖ πως τῇ φρονήσει ἡ δεινότης. (20) Ἀλλὰ δεινὸς μὲν καὶ ὁ φαῦλος λέγεται, οἷον Μέντωρ δεινὸς μὲν ἐδόκει εἶναι, ἀλλ' οὐ φρόνιμος ἦν. Τοῦ γὰρ φρονίμου καὶ τῆς φρονήσεώς ἐστι τὸ τῶν βελτίστων ἐφίεσθαι καὶ τούτων προαιρετικὸν εἶναι καὶ πρακτικὸν ἀεί, τῆς δὲ δεινότητος καὶ τοῦ δεινοῦ σκέψασθαι ἐκ τίνων ἂν ἕκαστον γένοιτο τῶν πρακτῶν, καὶ τὸ ταῦτα πορίσαι. Δόξειεν ἂν οὖν εἶναι ὁ δεινὸς ἐν τοῖς τοιούτοις τε καὶ περὶ ταῦτα. (21) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ θαυμάσειε, διὰ τί ὑπὲρ ἠθῶν λέγοντες καὶ πολιτικῆς τινὸς πραγματείας ὑπὲρ σοφίας λέγομεν. Ὅτι ἴσως γε πρῶτον μὲν οὐδ' ἀλλοτρία δόξειεν ἂν εἶναι ἡ σκέψις ἡ ὑπὲρ αὐτῆς, εἴπερ ἐστὶν ἀρετή, ὥς φαμέν. Ἔτι δ' ἴσως ἐστὶ φιλοσόφου καὶ περὶ τούτων παρεπισκοπεῖν ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ τυγχάνουσιν ὄντα. (22) Καὶ ἀναγκαῖον δέ, ἐπεὶ περὶ τῶν ἐν ψυχῇ λέγομεν, περὶ ἁπάντων λέγειν· ἔστι δὲ καὶ ἡ σοφία ἐν ψυχῇ, ὥστε οὐκ ἀλλοτρίως ὑπὲρ ψυχῆς ποιούμεθα τοὺς λόγους. (23) Ὥσπερ δ' ἔχει ἡ δεινότης πρὸς φρόνησιν, οὕτως δόξειεν ἂν ἔχειν ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἁπασῶν· λέγω δὲ οἷον εἰσὶν ἀρεταὶ καὶ φύσει ἐν ἑκάστοις ἐγγινόμεναι, οἷον ὁρμαί τινες ἐν ἑκάστῳ ἄνευ λόγου πρὸς τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια καὶ καθ' ἑκάστην πρὸς τὰ τοιαῦτα. (24) Ἔστι

tiaque confletur. Quare circa ea versabitur, circa quæ mens atque scientia. (15) Existimatio est, qua in omnibus ferimur ancipites, sintne hæc ita, an secus. (16) Sed utrum prudentia et sapientia idem est, an non? Sapientia enim est circa ea quæ cum demonstratione sunt quæque semper eodem modo habent: prudentia vero non de talibus, sed de his quæ sunt in permutatione, quemadmodum rectum, inflexumve, et cavum, et talia quæ sunt ejusmodi. At utilia, et quæ conferunt, eo non habent modo, ut non inter se invicem permutentur; sed permutantur, ut nunc hoc conferat, quod cras non conferet; et huic conferat, illi autem non; atque hoc modo conferat, illo autem modo non conferat. Atqui circa ea quæ conferunt, prudentia est, non sapientia. Differunt ergo inter se prudentia atque sapientia. (17) Utrum autem sapientia virtus est, an non? Hinc perspicuum est, ex ipsa quidem prudentia, virtutem esse. Nam si virtus est prudentia, partis nempe alterius (ut diximus) quæ ex ratione sunt; estque prudentia, quam sapientia, deterior; (circa deteriora enim versatur: quandoquidem sapientia circa æternum divinumque, ut diximus, quum prudentia de hominis sit commodo;) ergo si, quod est deterius, virtus est: æquum fuerit, quod melius est, et ipsum esse virtutem. Non dubium igitur quin sapientia sit virtus. (18) Quid est autem seu circa quod intelligentia sive peritia? Est nempe peritia in iis, in quibus et prudentia, circa ea quæ sub actionem cadunt. Peritus siquidem dicitur, quatenus consulere recte aliquid, judicare ac perspicere potuerit; circa pusilla in pusillisque ejus judicium est. Igitur peritia atque peritus, prudentiæ, et prudentis pars, nec citra hæc. Neque enim peritum a prudente separaveris. (19) Idem profecto et in astutia existimandum est. Nam astutia, et astutus, non est quidem prudentia, neque prudens: verumtamen prudens, astutus; ideo astutia adjuvat quodammodo prudentiam. (20) Ceterum astutus etiam malus dicitur: quemadmodum Mentor astutus quidem fuisse visus est, non etiam prudens. Prudentis namque, et prudentiæ est, optima expetere, eaque semper sibi proponere atque actitare: at astutiæ, et astuti fuerit, conjectare ex quibusnam fiant singula quæ sub actionem cadunt, eaque sibi parare. Astutus igitur in hujusmodi ac circa talia esse videatur. (21) Dubitaverit quispiam, et admirari potuerit, quod loquentes de moribus, deque civili negotio, de sapientia dicamus. Nempe quia primum quidem de hac re non videatur esse aliena consideratio, si, ut diximus, sapientia est virtus. Item philosophi est, de iis omnibus vel obiter tractare quæ in eodem fuerint. (22) At necessarium, quum de his quæ in anima sunt loquimur, de omnibus dicere. Atqui est in anima sapientia: proinde alieno ab re modo ita de anima disputamus. (23) Quemadmodum vero habet astutia ad prudentiam, ita de cunctis virtutibus haberi putandum est: velut, inquam, sunt virtutes, quæ natura sunt singulis ingenitæ, tanquam impulsus quidam ad fortia ac justa, in unoquoque citra rationem; et singulæ sunt *impulsus* ad talia agenda. (24) Sunt autem tam

δὲ δὴ καὶ ἔθει καὶ προαιρέσει. Αἱ δὲ δὴ μετὰ λόγου οὖσαι τελέως ἀρεταί εἰσιν ἐπαινεταὶ ἐπιγινόμεναι. Ἔστιν οὖν ἡ φυσικὴ ἀρετὴ αὕτη ἡ ἄνευ λόγου χωριζομένη μὲν τοῦ λόγου μικρὰ καὶ ἀπολειπομένη τοῦ ἐπαινεῖσθαι, πρὸς δὲ τὸν λόγον καὶ τὴν προαίρεσιν προστιθεμένη τελείαν ποιεῖ τὴν ἀρετήν. Διὸ καὶ συνεργεῖ τῷ λόγῳ καὶ οὐκ ἔστιν ἄνευ τοῦ λόγου ἡ φυσικὴ ὁρμὴ πρὸς ἀρετήν. (25) Οὐδ' αὖ ὁ λόγος καὶ ἡ προαίρεσις οὐ πάνυ τελειοῦται τῷ εἶναι ἀρετὴ ἄνευ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς. Διὸ οὐκ ὀρθῶς Σωκράτης ἔλεγε, φάσκων εἶναι τὴν ἀρετὴν λόγον· οὐδὲν γὰρ ὄφελος εἶναι πράττειν τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια, μὴ εἰδότα καὶ προαιρούμενον τῷ λόγῳ. Διὸ τὴν ἀρετὴν ἔφη λόγον εἶναι, οὐκ ὀρθῶς, ἀλλ' οἱ νῦν βέλτιον· τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν τὰ καλά, τοῦτό φασιν εἶναι ἀρετήν, ὀρθῶς μὲν οὐδ' οὕτως. (26) Πράξαι μὲν γὰρ ἄν τις τὰ δίκαια προαιρέσει μὲν οὐδεμιᾷ, οὐδὲ γνώσει τῶν καλῶν, ἀλλ' ὁρμῇ τινὶ ἀλόγῳ, ὀρθῶς δὲ ταῦτα καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Λέγω δέ, ὡς ἂν ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς κελεύσειεν, οὕτως ἔπραξεν. Ἀλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη πρᾶξις οὐκ ἔχει τὸ ἐπαινετόν· ἀλλὰ βέλτιον, ὡς ἡμεῖς ἀφορίζομεν, τὸ μετὰ λόγου εἶναι τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ καλόν· τὸ γὰρ τοιοῦτον καὶ ἀρετὴ καὶ ἐπαινετόν. (27) Πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις ἀρετὴ ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐντεῦθεν ἂν γένοιτο δῆλον ὅτι ἀρετή. Εἴπερ γὰρ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρία καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί, διότι τῶν καλῶν πρακτικαί, ἐπαινεταί εἰσι, δῆλον ὡς καὶ ἡ φρόνησις τῶν ἐπαινετῶν ἄν τις εἴη καὶ τῶν ἐν ἀρετῆς τάξει ὄντων· ἐφ' ἃ γὰρ ἡ ἀνδρία ὁρμᾷ πράττειν, ἐπὶ ταῦτα καὶ ἡ φρόνησις. Τὸ γὰρ ὅλον ὡς ἂν αὕτη προστάττῃ, οὕτω καὶ ἡ ἀνδρία πράττει· ὥστε εἰ αὐτὴ ἐπαινετὴ τῷ ποιεῖν ἃ ἂν ἡ φρόνησις προστάττῃ, ἥ γε φρόνησις τελείως ἂν εἴη καὶ ἐπαινετὴ καὶ ἀρετή. (28) Πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις πρακτικὴ ἢ οὔ, ἴδοι ἄν τις ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰς ἐπιστήμας ἐπιβλέψας, οἷον ἐπὶ τὴν οἰκοδομικήν. Ἔστι γάρ, ὡς φαμέν, ἐν οἰκοδομικῇ ὁ μὲν ἀρχιτέκτων τις καλούμενος, ὁ δὲ ὑπηρετῶν τούτῳ οἰκοδόμος· οὗτος δ' ἐστὶ ποιητικὸς οἰκίας. Ἔστι δὲ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων, καθὸ οὗτος ἐποίει οἰκίαν, ποιητικὸς οἰκίας. Ὁμοίως δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν ἔχει, ἐν αἷς ἐστὶν ἀρχιτέκτων καὶ ὑπηρέτης τούτου. Ποιητικὸς ἄρα τινὸς καὶ ὁ ἀρχιτέκτων ἔσται, καὶ τοῦ αὐτοῦ τούτου, οὗ ποιητικὸς καὶ ὁ ὑπηρετικός. (29) Εἰ τοίνυν ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει, ὅπερ εἰκὸς καὶ εὔλογον, καὶ ἡ φρόνησις ἂν εἴη πρακτική. Αἱ γὰρ ἀρεταὶ πᾶσαι πρακτικαί εἰσιν, ἡ δὲ φρόνησις ὥσπερ ἀρχιτέκτων τις αὐτῶν ἐστίν· ὅπως γὰρ αὕτη προστάξει, οὕτως αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ κατ' αὐτὰς πράττουσιν· ἐπεὶ οὖν αἱ ἀρεταὶ πρακτικαί, καὶ ἡ φρόνησις πρακτικὴ ἂν εἴη. (30) Πότερον δὲ αὕτη πάντων ἄρχει τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, ὥσπερ δοκεῖ καὶ ἀπορεῖται, ἢ οὔ; τῶν γὰρ βελτιόνων οὐκ ἂν δόξειεν, οἷον τῆς σοφίας οὐκ ἄρχει. (31) Ἀλλά, φησίν, αὕτη ἐπιμελεῖται πάντων, καὶ κυρία ἐστὶ προστάττουσα. Ἀλλ' ἴσως ἔχει ὥσπερ ἐν

consuetudine quam consilio. At quæ cum ratione sunt, *veluti temperantia, aut fortitudo*, perfecte sunt virtutes atque laudabiles. Naturalis igitur virtus ea quæ est citra rationem, ubi est a ratione separata, parva est, et quæ laudatione digna nequaquam sit; sed rationi et consilio adjuncta perfectam efficit virtutem : ideo etiam cum ratione exercetur neque citra rationem est ad virtutem naturalis impulsus : (25) neque rursus ratio atque delectus admodum perficitur, ut sit virtus, citra impulsum naturalem. Ideo non recte Socrates sentiebat, quum diceret, virtutem esse rationem : nihil enim *aiebat* proficere agendo fortia atque justa eum qui nesciret ac non ratione duce proponeret. Et proinde virtutem rationem esse aiebat, non recte quidem. Sed melius ii qui nostra ætate philosophantur. Nam juxta rectam rationem honesta agere, virtutem esse perhibent. At ne ita quidem recte. (26) Aget siquidem quispiam justa, nullo proposito honestorum, nulla eorum cognitione, sed irrationali aliquo impulsu : recte vero aget et juxta rectam rationem : ita, inquam, egit, sicut recta jusserit ratio. Nihilominus tamen hujusmodi actio neutiquam sub laudem cadit. Sed melius, ut nos definimus, cum ratione impulsum esse ad honestatem. Hoc namque virtus est atque sub laudem cadit. (27) Utrum prudentia virtus sit, an non, ambigere quispiam potuerit. Verum enimvero hinc, esse virtutem, certum fuerit. Nam si justitia, et fortitudo, ceteræque virtutes, quod honesta exsequuntur, laudabiles sunt, non dubium quin prudentia quoque eorum sit quæ sub laudem cadunt, quæque in virtutis ordinem veniunt. Nam ad quæ fortitudo agenda impellit, in eadem etiam prudentia : in totumque, ut ipsa præscribit, ita etiam agit fortitudo. Proinde si hæc sub laudem cadit, ea faciendo quæ præscripserit prudentia, sine controversia etiam prudentia sub laudem cadit, virtusque est. (28) Utrum prudentia sub actionem cadat, an non, licuerit hinc nosse cuivis, spectando scientias, quemadmodum ædificaturam. Est namque in ædificatura, ut dici solet, unus quidem quispiam architectus, cui subministrat sese ædificator : is domus est effector. Est vero etiam architectus, quatenus de hujus præscripto ad domum exstruendam se faber accingit, effector domus. Idem in reliquis effectivis locum habet, in quibus est architectus, et ejus minister. Erit igitur et architectus alicujus effector, et ejus quidem ipsius, cujus etiam minister est effector. (29) Si igitur eodem modo etiam in virtutibus se res habet, (quod æquum ac rationi consentaneum,) etiam prudentia sub actionem cadit. Quandoquidem virtutes omnes sub actionem cadunt, quarum prudentia tanquam architectus quidam est : nam sicut ipsa præscripserit, ita virtutes, et qui eas sequuntur, agunt. Quum igitur virtutes sub actionem cadant, etiam sub actionem cadet prudentia. (30) Utrum vero omnibus quæ sunt in anima, hæc imperat, ut censetur, pariterque ambigitur, an secus? Melioribus certe, ut sapientia est, imperare eam videri par non est. (31) Sed hæc (dicat aliquis) cuncta ipsa procurat, præscribensque domina est. At forsitan,

οἰκίᾳ ὁ ἐπίτροπος. Οὗτος γὰρ πάντων κύριος καὶ πάντα διοικεῖ· ἀλλ' οὔπω οὗτος ἄρχει πάντων, ἀλλὰ παρασκευάζει τῷ δεσπότῃ σχολήν, ὅπως ἂν ἐκεῖνος μὴ κωλυόμενος ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων ἐκκλείηται τοῦ τῶν καλῶν τι καὶ προσηκόντων πράττειν. (32) Οὕτω καὶ ὁμοίως τούτῳ ἡ φρόνησις ὥσπερ ἐπίτροπος τίς ἐστι τῆς σοφίας, καὶ παρασκευάζει ταύτῃ σχολὴν καὶ τὸ ποιεῖν τὸ αὐτῆς ἔργον, κατέχουσα τὰ πάθη καὶ ταῦτα σωφρονίζουσα.

ita se habet, ut in ædibus dispensator : is namque præest omnibus, dispensatque omnia, sed nondum idem imperat omnibus: verum domino otium parat, ne is præpeditus rerum domesticarum necessitate dissolvatur, quominus honesti quippiam et officiosi agat. (32) Ita atque similiter prudentia tanquam dispensator quidam est sapientiæ; et huic otium parat, ut suum peragat opus, affectus cohibendo eosque temperando.

LIBER II.

CAP. I.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπὲρ ἐπιεικείας δέοι ἂν τὴν ἐπίσκεψιν ποιήσασθαι, τί τ' ἐστὶ καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ ποῖα. Ἔστι δ' ἡ ἐπιείκεια καὶ ὁ ἐπιεικὴς ὁ ἐλαττωτικὸς τῶν δικαίων τῶν κατὰ νόμον. Ἃ γὰρ ὁ νομοθέτης ἐξαδυνατεῖ καθ' ἕκαστα ἀκριβῶς διορίζειν, ἀλλὰ καθόλου λέγει, ὁ ἐν τούτοις παραχωρῶν, καὶ ταῦθ' αἱρούμενος ἃ ὁ νομοθέτης ἐβούλετο μὲν τῷ καθ' ἕκαστα διορίσαι, οὐκ ἠδυνήθη δέ, ὁ τοιοῦτος ἐπιεικής. Οὐκ ἔστι δὲ ἐλαττωτικὸς τῶν δικαίων ἁπλῶς· τῶν μὲν γὰρ φύσει καὶ ὡς ἀληθῶς ὄντων δικαίων οὐκ ἐλαττοῦται, ἀλλὰ τῶν κατὰ νόμον, ἃ ὁ νομοθέτης ἐξαδυνατῶν ἀπέλιπεν.

Post ea quæ tradidimus, par videtur ut de æquitate disseramus, quidque sit, et in quibus, et circa qualia. Æquitas autem, homoque æquus is est qui de suo jure cedit, quod ei legibus competit : nam qui in iis quæ legislator particulatim examinate et ad unguem definire non potest (in universum enim loquitur), suo jure cedit, idque sequitur quod voluisset quidem legislator etiam particulatim definire, sed non potuit : is est homo æquus. Porro autem non omni jure cedit is simpliciter : quandoquidem quæ naturâ ac vere justa sunt, non diminuit, sed ea dumtaxat quæ legislator deseruit, quum definire non posset.

CAP. II.

Ἡ δὲ εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ εὐγνώμων ἐστὶ περὶ ταὐτὰ περὶ ἃ καὶ ἡ ἐπιείκεια, περὶ τὰ δίκαια τὰ ἐλλελειμμένα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου τῷ μὴ ἀκριβῶς διωρίσθαι, κριτικὸς ὢν τῶν ἐλλελειμμένων ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, καὶ γινώσκων ὅτι ὑπὸ μὲν τοῦ νομοθέτου ἐλλέλειπται, ἔστι μέντοι δίκαια. Ὁ τοιοῦτος εὐγνώμων. Ἔστι μὲν οὖν οὐκ ἄνευ ἐπιεικείας ἡ εὐγνωμοσύνη· τὸ μὲν γὰρ κρῖναι τοῦ εὐγνώμονος, τὸ δὲ δὴ πράττειν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπιεικοῦς.

Modestia, ac modestus (*sive æqui et boni intelligens*) est circa eadem circa quæ et æquitas, nempe circa justa, quæ omissa a legislatore, non satis ad unguem definita sunt, ut judex inveniatur eorum quæ legislator omittit, certoque cognoscit a legislatore prætermissa, quæ justa tamen sunt; is modestus est. Itaque non citra æquitatem est modestia. Judicare siquidem, modesti : agere vero secundum hoc judicium, æqui fuerit.

CAP. III.

Ἡ δέ γε εὐβουλία ἐστὶ μὲν περὶ ταὐτὰ τῇ φρονήσει (περὶ γὰρ τὰ πρακτά ἐστι τὰ περὶ αἵρεσιν καὶ φυγὴν ὄντα), ἔστι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις πρακτικὴ τούτων ἐστίν, ἡ δ' εὐβουλία ἕξις ἢ διάθεσις ἤ τι τοιοῦτον ἡ ἐπιτευκτικὴ τῶν ἐν τοῖς πρακτοῖς βελτίστων καὶ συμφορωτάτων. (2) Διὸ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα εὐβουλίας ἂν δόξειε τὰ ἀπὸ ταὐτομάτου συμβαίνοντα κατὰ τρόπον· οἷς γὰρ μή ἐστιν ὁ λόγος ὁ σκοπῶν τὸ βέλτιστον, οὐκέτι ἂν εἴποις, ᾧ συνέβη τι κατὰ τρόπον, τοῦτον εὔβουλον, ἀλλ' εὐτυχῆ· τὰ γὰρ ἄνευ τοῦ λόγου τοῦ κρίνοντος γινόμενα κατορθώματα εὐτυχήματά ἐστιν. (3) Πότερον δὲ τοῦ δικαίου ἐστὶ τὸ τῇ ἐντεύξει τὸ ἴσον ἑκάστῳ ἀποδιδόναι (λέγω δὲ οἷον, ὁποῖος ἂν ᾖ ἕκαστος, τοιοῦτον γιγνόμενον ἐντυγχάνειν), ἢ οὔ; τοῦτο μὲν γὰρ καὶ κόλακος καὶ ἀρέσκου δόξειεν ἂν εἶναι· ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἀποδιδόναι τὴν ἔντευξιν, τοῦτο καὶ

Promptitudo sive facultas illa per quam ad recta ineunda consilia sumus apti, est circa eadem circa quæ et prudentia, nempe circa ea quæ sub actionem cadunt : quippe quæ circa delectum et evitationem. Est sane non citra prudentiam. Nam prudentia horum effectrix est : at promptitudo sive recta deliberatio, habitus seu affectio, vel quidvis hujusmodi, per quam facile intelligimus quid sit in rebus agendis factu optimum et utilissimum. (2) Et proinde promptitudinis ea videri non debent, quæ fortuito recte eveniunt. Nam quibus ratio deest, quid optimum sit, considerans; cui bene ac feliciter aliquid evenerit, huic boni consilii laudem haud merito tribueris, sed fortunatum recte prædicaris. Nam quæ feliciter evenerint citra judicantis rationem, felicitates æquum est appellare. (3) Sed nonne justi est, colloquio et conversatione æquale cuilibet attribuere : ut, inquam, qualis fuerit quilibet, ita cum eo ille colloquatur, an non? Id certe etiam assentatoris et delectantis esse videatur. Ceterum pro cujusque dignitate versari con-

δικαίου καὶ σπουδαίου ἁπλῶς ἂν δόξειεν εἶναι. (4) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ τοῦτο. Εἴπερ ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα καὶ εἰδότα καὶ ὃν καὶ ὡς καὶ οὗ ἕνεκα, ἔστι δ' ἡ βλάβη καὶ ἡ ἀδικία ἐν ἀγαθοῖς καὶ περὶ ἀγαθά, ὁ ἀδικῶν ἄρα καὶ ὁ ἄδικος εἰδείη ἂν ὁποῖα ἀγαθὰ καὶ ὁποῖα κακά· τὸ δέ γε ὑπὲρ τῶν τοιούτων εἰδέναι ἐστὶν ἴδιον τοῦ φρονίμου καὶ τῆς φρονήσεως· ἄτοπον δὴ συμβαίνει τὸ τῷ ἀδίκῳ συμπαρακολουθεῖν τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τὴν φρόνησιν. (5) Ἢ οὐκ ἂν δόξειε παρακολουθεῖν τῷ ἀδίκῳ ἡ φρόνησις; οὐ γὰρ σκοπεῖ ὁ ἄδικος οὐδὲ δύναται κρίνειν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθόν, ἀλλὰ διαμαρτάνει· τῆς δὲ φρονήσεως τοῦτό ἐστι, τὸ ὀρθῶς δύνασθαι ταῦτα θεωρεῖν, (6) ὁμοίως ὥσπερ ἐπὶ τῶν κατ' ἰατρικὴν τὸ μὲν ἁπλῶς ὑγιεινὸν καὶ τὸ ὑγιείας ποιητικὸν οἴδαμεν ἅπαντες, ὅτι ἐλλέβορος καὶ τὸ ἐλατήριον καὶ αἱ τομαὶ καὶ αἱ καύσεις ὑγιεινά εἰσι καὶ ὑγιείας ποιητικά, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔχομεν τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ ἔτι οἴδαμεν τὸ καθ' ἕκαστον ἀγαθόν, ὥσπερ ὁ ἰατρὸς οἶδε τίνι ἐστὶ τοῦτ' ἀγαθὸν καὶ πότε καὶ πῶς διακειμένῳ· ἐν τούτῳ γὰρ ἤδη ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Τὰ μὲν οὖν ἁπλῶς ὑγιεινὰ εἰδότες ὅμως οὐκ ἔχομεν οὐδὲ παρακολουθεῖ ἡμῖν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. (7) Ὡς δ' αὔτως ὁ ἄδικος ὅτι μὲν οὖν ἁπλῶς καὶ ἡ τυραννὶς ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξουσία, οἶδεν· ἀλλ' εἰ αὑτῷ ἀγαθὸν ἢ μή, ἢ πότε, ἢ πῶς διακειμένῳ, οὐκέτι οἶδεν. Τοῦτο δ' ἐστὶ μάλιστα τῆς φρονήσεως, ὥστε τῷ ἀδίκῳ οὐ παρακολουθεῖ ἡ φρόνησις. Αἱρεῖται γὰρ τἀγαθά, ὑπὲρ ὧν ἀδικεῖ, τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, οὐ τὰ αὑτῷ ἀγαθά. Ὁ γὰρ πλοῦτος καὶ ἡ ἀρχὴ ἁπλῶς μὲν ἀγαθόν, αὐτῷ μέντοι ἴσως οὐκ ἀγαθόν· εὐπορήσας γὰρ καὶ ἄρξας πολλὰ κακὰ αὐτὸς ἑαυτῷ ποιήσει καὶ τοῖς φίλοις· οὐ γὰρ δυνήσεται ἀρχῇ ὀρθῶς χρήσασθαι. (8) Ἔχει δὲ καὶ τοῦτο ἀπορίαν καὶ σκέψιν, πότερόν ἐστι πρὸς τὸν φαῦλον ἀδικία ἢ οὔ. Εἰ γὰρ ἡ μὲν ἀδικία ἐστὶν ἐν βλάβῃ, ἡ δὲ βλάβη ἐν στερήσει τῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἂν δόξειε βλάπτειν· τὰ γὰρ ἀγαθὰ ἃ αὐτῷ οἴεται εἶναι ἀγαθά, οὐκ ἀγαθά εἰσιν· ἡ γὰρ ἀρχὴ καὶ ὁ πλοῦτος τὸν φαῦλον οὐ δυνάμενον αὐτοῖς χρῆσθαι ὀρθῶς βλάψει· εἰ οὖν αὐτὸν βλάψει παραγενόμενα, ὁ τούτων στερίσκων οὐκ ἂν δόξειεν ἀδικεῖν. (9) Ὁ δὴ τοιοῦτος λόγος δόξειεν ἂν εἶναι παράδοξος τοῖς πολλοῖς· πάντες γὰρ οἴονται καὶ ἀρχῇ καὶ δυνάμει καὶ πλούτῳ δυνατοὶ εἶναι χρῆσθαι, οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνοντες. (10) Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ νομοθέτου· ὁ γὰρ νομοθέτης οὐ πᾶσιν ἐπιτρέπει τὸ ἄρχειν, ἀλλ' ὥρισται καὶ ἡ ἡλικία καὶ ἡ εὐπορία ἣν δεῖ ὑπάρχειν τῷ μέλλοντι ἄρχειν, ὡς οὐ δυνατὸν ὂν παντὶ ἄρχειν ὑπάρξαι. Εἰ δή τις ἀγανακτοίη ὅτι οὐκ ἄρχει ἢ οὐδεὶς αὐτὸν ἐᾷ κυβερνᾶν, « οὐ γὰρ ἔχεις » εἴποι ἄν τις « οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῇ ψυχῇ ᾧ δυνήσῃ καὶ ἄρχειν καὶ κυβερνᾶν. » (11) Ἢ ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος ὁρῶμεν οὐ δυναμένους ὑγιαίνειν τοὺς τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ προσφερομένους, ἀλλ' εἰ μέλλει τις ὑγιαίνειν τὸ σῶμα τὸ φαῦλον, ὕδωρ αὐτῷ πρότερον καὶ ὀλίγα σιτία προσενεκτέον· τῷ δὲ τὴν ψυχὴν φαύλην ἔχοντι πρὸς τὸ μηθὲν κακὸν

suetudinemque habere cum omnibus, id justi et probi omnino esse videbitur. (4) Dubitare etiam forte quispiam potuerit hoc. Si injuriam inferre est offendere sponte, atque ita ut scias et quem, et quomodo, et qua de causa; est autem nocumentum et injuria de bonis ac circa bona : afferens ergo injuriam, et injustus, cognoverit et qualia bona, et qualia mala sint. Id autem ac talia percallere, prudentis atque prudentiæ est. Hoc modo fuerit absurdum, ut bonum ingens prudentia, comitetur injustum. (5) An existimandum non est quod injustum prudentia comitetur? Neque enim videt injustus nec discernere potest inter id quod simpliciter est bonum, et id quod ipsi est bonum, sed in eo errat : quum prudentiæ proprium sit, posse id recte cognoscere. (6) Itidem ut in medicina hoc quod simpliciter salubre sit quodque sanitatem efficiat, scimus omnes, *verbi causa* quod veratrum, et elaterium, et sectiones, et exustiones salubres sint sanitatemque efficiant, nec tamen medicinæ habemus scientiam. Non enim particulare novimus bonum, ut novit medicus cui sit hoc bonum, et quando, et qualiter affecto, in quo demum medicinæ scientia est. Salubria igitur simpliciter cognoscentes, non tamen continuo nos medicinæ comitatur scientia. (7) Itidem injustus : is igitur quod simpliciter est bonum et tyrannis, et dominatus, et imperium novit : verum sibine bonum, an secus, vel quando, vel quomodo affecto, neutiquam novit. Id quod est in primis prudentiæ : proinde injusti comes non est prudentia. Bona siquidem deligit, quibus afferat injuriam : quæ certe bona simpliciter, non ipsi sunt bona : quandoquidem opulentia, et dominatus simpliciter bonum est, ipsi tamen non fortassis bonum; nam si opes cum dominatione conjunctas nactus fuerit, multa sibi amicisque nequiter faciet, quoniam jure uti dominatu non potest. (8) Hinc ambigendum considerandumque videtur, sitne adversus hominem nequam injuria, necne? Nam si in offensione injuria est, et in privatione bonorum offensio, neutiquam ille videri potest offendere. Siquidem qua sibi esse bona arbitratur nequam, bona non sunt. Nam dominatus et opulentia nequam hominem offendunt, quod ipsis recte uti non potest. Proinde si quæ adventantia eum offendent, is qui ea bona abstulerit, afficere non videtur injuria. (9) Multis ejusmodi oratio videbitur incredibilis. Omnes siquidem opinantur, se posse dominatu, et imperio, et opulentia uti : neutiquam recte ita existimantes. (10) Quod ex ipso legislatore certum est. Legis namque lator non omnibus permittit imperare, verum est definitum cui ætas, cui copia non defuerit ad dominandum : quod nimirum fieri nequeat ut sint omnes ad imperandum apti. Quodsi quispiam indignetur, se carere imperio aut a nemine ipsi permitti ut gubernet; dixerit quispiam, Neque tibi ea est anima, unde imperare gubernareque possis. (11) Corpore quidem cernimus non posse sanos esse eos qui iis semper vescantur quæ sint simpliciter bona : sed si quis corpus imbecillum volet convalescere, aquam prius et inediam adhibere eum oportet. Ita sane qui nequam ha-

ἐργάζεσθαι οὐκ ἀφεκτέον καὶ πλούτου καὶ ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἁπλῶς τῶν τοιούτων, ὅσῳ εὐκινητότερον καὶ εὐμεταβολώτερον ψυχὴ σώματος; ὥσπερ γὰρ ὁ φαῦλος τὸ σῶμα οὕτως ἦν ἐπιτήδειος διαιτᾶσθαι, καὶ ὁ φαῦλος τὴν ψυχὴν οὕτως ἐπιτήδειος διάγειν, μηθὲν τῶν τοιούτων ἔχων. (12) Ἔχει δὲ καὶ τὸ τοιοῦτον ἀπορίαν, οἷον ἐπειδὰν μὴ ᾖ ἅμα πρᾶξαι τἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια, πότερ' ἄν τις πράξειεν; ἐν μὲν δὴ ταῖς φυσικαῖς ἀρεταῖς ἔφαμεν τὴν ὁρμὴν μόνον δεῖν τὴν πρὸς τὸ καλὸν ὑπάρχειν ἄνευ λόγου· ᾧ δ' ἐστὶν αἵρεσις, ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῷ λόγον ἔχοντί ἐστιν. Ὥστε τὸ ἅμα ἑλέσθαι παρέσται, καὶ ἡ τελεία ἀρετὴ ὑπάρξει, ἣν ἔφαμεν μετὰ φρονήσεως εἶναι. (13) Οὐκ ἄνευ δὲ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς τῆς ἐπὶ τὸ καλόν, οὐδ' ἐναντιώσεται ἀρετὴ ἀρετῇ· πέφυκε γὰρ ὑπείκειν τῷ λόγῳ, ἢ ὡς οὗτος προστάττει, ὥστ' ἐφ' ὃ ἂν οὗτος ἄγῃ, ἐπὶ τοῦτο ἀποκλίνει· τὸ γὰρ βέλτιον οὗτός ἐστιν ὁ αἱρούμενος. Οὔτε γὰρ ἄνευ τῆς φρονήσεως αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ γίνονται, οὔθ' ἡ φρόνησις τελεία ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀλλὰ συνεργοῦσί πως μετ' ἀλλήλων ἐπακολουθοῦσαι τῇ φρονήσει. (14) Οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπορήσεται, πότερόν ποτε καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οὕτως ἔχει ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν τ' ἐκτὸς καὶ τῶν περὶ σῶμα. Ταῦτα γὰρ εἰς ὑπερβολὴν γινόμενα χείρους ποιεῖ, οἷον πλοῦτος πολὺς γενόμενος ὑπερόπτας καὶ ἀηδεῖς ἐποίησεν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ἀρχῆς, τιμῆς, κάλλους, μεγέθους. (15) Πότερον οὖν καὶ ἐπ' ἀρετῆς οὕτως ἔχει, ὥστε ἐάν τινι δικαιοσύνη ἢ ἀνδρία εἰς ὑπερβολὴν παραγένηται, χείρων ἔσται, ἢ οὔ; οὔ φησιν. Ἀλλ' ἀπὸ μὲν ἀρετῆς τιμὴ γίνεται, ἡ δὲ τιμὴ μεγάλη γινομένη χείρους ποιεῖ. Ὥστε δῆλον ὅτι, φησίν, ἀρετὴ εἰς ἐπίδοσιν βαδίζουσα μεγέθους χείρους ποιήσει. Τῆς δὲ τιμῆς ἡ ἀρετὴ αἰτία, ὥστε καὶ ἡ ἀρετὴ ποιοίη ἂν χείρους μείζων γινομένη. (16) Ἢ τοῦτο οὐκ ἀληθές; τῆς γὰρ ἀρετῆς εἰ καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἔργα, ὥσπερ καὶ ἔστι, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς μάλιστα, τὸ τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις δύνασθαι ὀρθῶς παραγενομένοις χρῆσθαι. Εἰ δὴ ὁ σπουδαῖος παραγενομένης αὐτῷ ἢ τιμῆς ἢ ἀρχῆς μεγάλης μὴ χρήσεται ὀρθῶς τούτοις, οὐκέτι ἂν εἴη σπουδαῖος. Οὔτε δὴ τιμὴ οὔτε ἀρχὴ ποιήσει τὸν σπουδαῖον χείρω, ὥσπερ οὐδ' ἡ ἀρετή. (17) Τὸ δ' ὅλον ἐπειδήπερ ἡμῖν ἐν ἀρχῇ διώρισται ὅτι εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μεσότητες, καὶ ἡ μᾶλλον ἀρετὴ μᾶλλόν ἐστι μεσότης, ὥστ' οὐχ ὅτι χείρω ποιήσει εἰς μέγεθος ἡ ἀρετὴ ἰοῦσα, ἀλλὰ βελτίω· ἡ γὰρ μεσότης ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς τῆς τῶν παθῶν ἦν μεσότης. Ταῦτα μὲν οὖν μέχρι τούτου.

buerit animam, ne quippiam mali exerceat, ei opulentia, et imperium, et dominatus, et omnino alia id genus, sunt auferenda, atque hoc eo magis, quanto mobilior mutabiliorque est corpore anima. Nam quemadmodum improbum corpus quispiam sortitus, victum debet sibi adhibere idoneum ad hanc imbecillitatem : ita improbam animam nactus, is est cui sint ea quæ memoravimus, devitanda. (12) Hoc etiam ambiguum esse potest, ut, quando simul aliquis non potest agere et fortiter et juste, utrum horum sit acturus. In naturalibus quippe virtutibus, solum dicebamus impulsum sine ratione ad honestatem esse oportere. Cui vero est delectus, in ratione et eo quod rationem habet, delectus habet sedem. Sic fieri poterit ut simul deligatur, et perfecta erit virtus, quam esse dicebamus cum prudentia. (13) Minime autem erit citra naturalem impulsum ad honestum; neque virtus virtuti adversabitur. Agnatum namque habet atque insitum, ut rationi obtemperet, ut ipsa præscribit, ut quo agit illa, eo declinet. Ipsa enim est quæ id quod melius est, eligit. Et ne aliæ quidem sine prudentia virtutes sunt, neque prudentia absque reliquis virtutibus perfecta : verum invicem sese coadjuvant, comitantes prudentiam. (14) Nihilominus addubitet quispiam etiam de hujusmodi quæstione : numquid ita in virtutibus quoque habeat, quemadmodum in reliquis bonis, quæ externa, quæque in corpore? Hæc namque quum fuerint nimis abundantia, deteriores efficiunt : sicut opum affluentia, elatos facit, et truculentos vel morosos. Itidem reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. (15) Numquid igitur etiam in virtute ita habet, ut si cuipiam justitia, vel fortitudo fuerit exuberans, fiat is deterior, an non?. Minime quidem fiet. Ceterum a virtute quidem honor gignitur, qui, quum ingens fuerit, deteriores facit : et proinde virtus, inquit *adversarius*, haud dubie fecerit deteriores, quum major evaserit; virtus enim causa erat honoris : ergo virtus nimis aucta fecerit deteriores. (16) An id neutiquam verum? quandoquidem etsi sunt multa alia virtutis opera, quemadmodum sunt, id etiam in primis est, ut qui his et similibus bonis muniatur, eisdem recte uti possit. Igitur si probus, adventante ei vel honore, vel ingenti dominatu, ipsis non utetur recte, neutiquam fuerit probus : ergo neque honor neque imperium probum fecerit deteriorem, et proinde ne virtus quidem. (17) In totum autem, quoniam a principio nobis determinatum est, virtutes esse medietates, etiam quo magis sit virtus, eo magis erit medietas. Proinde quo sublimior virtus evadet accedetque ad magnitudinem, non modo non deteriorem, sed etiam meliorem efficiet. Medietas namque, inter excessum defectumque perturbationum erat medietas. Atque hæc quidem hactenus.

CAP. IV.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναγκαῖόν ἐστιν ἑτέραν ἀρχὴν ποιησαμένους λέγειν ὑπὲρ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας. Ὥσπερ δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία αὐταί εἰσιν ἄτοποι, ὡσαύτως ἀναγκαῖον καὶ τοὺς περὶ τούτων λόγους λεχθησομένους ἀτόπους γίνεσθαι. (2) Οὐ γὰρ ὁμοία ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐστὶ ταῖς ἄλλαις· ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἐπὶ

Deinceps aliud nobis sumendum est principium, de continentia incontinentiaque dicturis. Quemadmodum autem et virtus hæc et vitium absurdi aliquid et miri in sese habet; ita necesse est, orationem quæ de iis habebitur, miram et absurdam videri. (2) Nec enim hæc virtus ceteris par est. In ceteris siquidem eodem tendunt tam ratio quam

ταὐτὰ καὶ ὁ λόγος καὶ τὰ πάθη ὁρμῶσι, καὶ οὐκ ἐναντιοῦνται ἀλλήλοις, ἐπὶ δὲ ταύτης ἐναντιοῦνται ἀλλήλοις ὅ τε λόγος καὶ τὰ πάθη. (3) Ἔστι δὲ τρία τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, καθ' ἃ φαῦλοι λεγόμεθα, κακία, ἀκρασία, θηριότης. Ὑπὲρ μὲν οὖν κακίας καὶ ἀρετῆς, τί ἐστι καὶ ἐν τίσιν, εἴρηται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐπάνω· νῦν δὲ ὑπὲρ ἀκρασίας καὶ θηριότητος λεκτέον ἂν εἴη.

affectus, nec invicem sibi adversantur : at in hac, se invicem oppugnant ratio et affectus. (3) Sunt nimirum in anima unde mali esse dicamur, tria : vitium, incontinentia, feritas. De vitio igitur ac virtute quid sit, et in quibus, a nobis supra dictum est : nunc de incontinentia ac feritate dicendum.

CAP. V.

Ἔστι δὲ ἡ θηριότης ὑπερβάλλουσά τις κακία· ὅταν γάρ τινα παντελῶς ἴδωμεν φαῦλον, οὐδ' ἄνθρωπόν φαμεν εἶναι ἀλλὰ θηρίον, ὡς οὖσάν τινα κακίαν θηριότητα. (2) Ἡ δὲ ἀντικειμένη ἀρετὴ ταύτῃ ἐστὶν ἀνώνυμος, ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὑπὲρ ἄνθρωπον οὖσα, οἷον ἡρωϊκή τις καὶ θεία. Ἀνώνυμος δ' ἐστὶν αὕτη ἡ ἀρετή, ὅτι οὐκ ἔστι θεοῦ ἀρετή· ὁ γὰρ θεὸς βελτίων τῆς ἀρετῆς καὶ οὐ κατ' ἀρετήν ἐστι σπουδαῖος· οὕτω μὲν γὰρ βέλτιον ἔσται ἡ ἀρετὴ τοῦ θεοῦ. (3) Διὸ ἀνώνυμος ἡ ἀρετὴ ἡ τῇ κακίᾳ τῇ θηριότητι ἀντικειμένη. Θέλει δὲ τῇ τοιαύτῃ ἀντικεῖσθαι ἡ θεία καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον· ὥσπερ γὰρ καὶ ἡ κακία ἡ θηριότης ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἡ ἀντικειμένη.

Est autem feritas quoddam vitium exuberans : nam quum aliquem prorsus improbum videmus, solemus dicere eum ne hominem quidem esse, sed bestiam feram : sicut et vitium ipsum, feritatem. (2) Huic virtus opposita, nominis expers est : quippe quod ejusmodi virtus supra hominem, tanquam heroica quædam ac divina. Eo certe hæc virtus nominis expers, quod Dei virtus nulla. Præstantior siquidem omni virtute Deus, ac non virtute probus : nam hinc consequeretur, virtutem esse Deo meliorem : (3) ideo nominis expers hæc virtus, quæ feritatis vitio opposita est. Est nimirum divina, et supra hominem virtus quædam quæ huic vitio opponitur : quod quemadmodum feritas vitium hominem excedens evadit, ita etiam ei opposita virtus.

CAP. VI.

Ὑπὲρ δὲ ἀκρασίας καὶ ἐγκρατείας πρῶτον ἂν δέοι εἰπεῖν τὰ ἀπορούμενα καὶ τοὺς ἐναντιουμένους λόγους τοῖς φαινομένοις, ὅπως ἐκ τῶν ἀπορουμένων λόγων συνεπισκεψάμενοι, καὶ ταῦτα ἐξετάσαντες, τὴν ἀλήθειαν ὑπὲρ αὐτῶν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον ἴδωμεν· ῥᾷον γὰρ οὕτως ἰδεῖν τἀληθὲς ἔσται. (2) Σωκράτης μὲν οὖν ὁ πρεσβύτης ἀνῄρει ὅλως καὶ οὐκ ἔφη ἀκρασίαν εἶναι, λέγων ὅτι οὐθεὶς εἰδὼς τὰ κακὰ ὅτι κακά εἰσιν ἕλοιτ' ἄν· ὁ δὲ ἀκρατὴς δοκεῖ, εἰδὼς ὅτι φαῦλά εἰσιν, αἱρεῖσθαι ὅμως, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους. Διὰ δὴ τὸν τοιοῦτον λόγον οὐκ ᾤετ' εἶναι ἀκρασίαν, οὐ δὴ ὀρθῶς. (3) Ἄτοπον γὰρ τῷ λόγῳ τούτῳ πεισθέντας ἀναιρεῖν τὸ πιθανῶς γινόμενον· ἀκρατεῖς γάρ εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ εἰδότες ὅτι φαῦλα ὅμως ταῦτα πράττουσιν. (4) Ἐπεὶ δ' οὖν ἔστιν ἀκρασία, πότερον ὁ ἀκρατὴς ἐπιστήμην τινὰ ἔχει, ᾗ θεωρεῖ καὶ ἐξετάζει τὰ φαῦλα; Ἀλλὰ πάλιν ἂν δόξειεν ἄτοπον τὸ κράτιστον καὶ βεβαιότατον τῶν ἐν ἡμῖν ἡττᾶσθαι ὑπό τινος· ἐπιστήμη γὰρ πάντων τῶν ἐν ἡμῖν μονιμώτατόν ἐστι καὶ βιαστικώτατον, ὥστε πάλιν ὁ λόγος οὗτος ἐναντιοῦται τῷ μὴ εἶναι ἐπιστήμην. (5) Ἀλλ' ἆρά γε ἐπιστήμη μὲν οὔ, δόξα δέ; ἀλλ' εἰ δόξαν ἔχει ὁ ἀκρατής, οὐκ ἂν εἴη ψεκτός. Εἰ γὰρ φαῦλόν τι πράττει μὴ ἀκριβῶς εἰδὼς ἀλλὰ δοξάζων, συγγνώμην ἄν τις ἀποδοίη προσθέσθαι τῇ ἡδονῇ καὶ πρᾶξαι τὰ φαῦλα, μὴ ἀκριβῶς εἰδότα ὅτι φαῦλά εἰσιν, ἀλλὰ δοξάζοντα. Οἷς δέ γε συγγνώμην ἔχομεν, τούτους οὐ ψέγομεν. Ὥστε ὁ ἀκρατής, εἴπερ δόξαν ἔχει, οὐκ ἔσται ψεκτός. Ἀλλ' ἔστι ψεκτός. (6) Οἱ δὴ τοιοῦτοι λόγοι ἀπορεῖν ποιοῦσιν· οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔφασαν εἶναι ἐπιστήμην, ἄτοπόν τι γὰρ ἐποίουν συμβαίνειν· οἱ δὲ

De incontinentia et continentia dicturis, expedit nobis quæ ambiguos et contrarios sermones admittunt, significare : ut ex dubiis orationibus considerando, et hæc exquirendo, ad veritatem circa hæc perspiciendam, quantum fieri potest, perveniamus. Nam tum facilius verum scrutari poterimus. (2) Antiquus igitur Socrates tollebat prorsus, ac negabat esse incontinentiam, dicendo, neminem esse qui mala facienda, sciens esse mala, deligeret. Atqui incontinens videtur, sciens mala, ea tamen deligere; agi namque a perturbatione. Hac ratione incontinentiam non esse existimavit : nequaquam recte. (3) Alienum namque sit, hac ratione persuasos, quod factum est persuasibiliter, exstinguere. Incontinentes siquidem sunt homines, et iidem mala esse scientes, verumtamen ea perpetrant. (4) Quoniam igitur incontinentia est numquid incontinens aliquam habet scientiam, qua inspiciat exquiratque mala? At rursum cuipiam absurdum videatur quod nobis potentissimum firmissimumque est, vi ab aliquo superari; siquidem scientia, omnium, quæ sunt in nobis, firmissimum . et nulli est obnoxia violentiæ : proinde hæc rursus ratio adversatur quominus credatur esse scientia. (5) Ceterum numquid scientia quidem non est, sed opinio? At si habet incontinens opinionem, vituperandus non erit. Nam si mali aliquid, non exacte sciens planeque cognoscens, sed opinatus agat, venia dignus videatur, quod voluptati sese dediderit, et ea quæ mala sunt, fecerit, quum non exacte noverit mala ea esse, sed opinaretur tantum. At quos venia dignos esse censemus, eos neutiquam reprehendimus. Et proinde si opinionem habet incontinens, vituperandus non erit. Atqui vituperandus est. (6) Hujusmodi rationes ambiguitatem objiciunt : quandoquidem quæ scientiam esse negaverunt, ab-

πάλιν οὐδὲ δόξαν, καὶ γὰρ οὗτοι ἄτοπόν τι πάλιν ἐποίουν συμβαίνειν. (7) Ἀλλὰ δὴ καὶ ταῦτ' ἄν τις ἀπορήσειεν· ἐπεὶ γὰρ δοκεῖ ὁ σώφρων καὶ ἐγκρατὴς εἶναι, πότερον τῷ σώφρονί τι ποιήσει σφοδρὰς ἐπιθυμίας; εἰ μὲν οὖν ἔσται ἐγκρατής, σφοδρὰς δεήσει αὐτὸν ἔχειν ἐπιθυμίας· οὐ γὰρ ἂν εἴποις ἐγκρατῆ, ὅστις μετρίων ἐπιθυμιῶν κρατεῖ. Εἰ δέ γε σφοδρὰς μὴ ἕξει ἐπιθυμίας, οὐκέτι ἔσται σώφρων· οὐ γὰρ σώφρων ἔσται ὁ μὴ ἐπιθυμῶν μηδὲ πάσχων μηθέν. (8) Ἔχει δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἀπορίαν· συμβαίνει γὰρ ἐκ τῶν λόγων καὶ τὸν ἀκρατῆ ποτὲ ἐπαινετὸν εἶναι καὶ τὸν ἐγκρατῆ ψεκτόν. Ἔστω γάρ τις, φησί, διημαρτηκὼς τῷ λογισμῷ, καὶ δοκείτω αὐτῷ λογιζομένῳ τὰ καλὰ εἶναι φαῦλα, ἡ δ' ἐπιθυμία ἀγέτω ἐπὶ τὰ καλά. Οὐκοῦν ὁ μὲν λόγος οὐκ ἐάσει πράττειν, ὑπὸ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἀγόμενος πράσσει· τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ ἀκρατής. Πράξει ἄρα τὰ καλά· ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐπὶ ταῦτ' ἀγέτω. Ὁ δὲ λόγος κωλύσει· διαμαρτανέτω γὰρ τῷ λογισμῷ τῶν καλῶν. Οὐκοῦν οὗτος ἀκρατὴς μὲν ἔσται, ἐπαινετὸς μέντοι· ᾗ γὰρ πράττει τὰ καλά, ἐπαινετός. Ἄτοπον δὴ τὸ συμβαῖνον. (9) Πάλιν αὖ διαμαρτανέτω τῷ λόγῳ, καὶ τὰ καλὰ αὐτῷ μὴ δοκείτω καλὰ εἶναι, ἡ δ' ἐπιθυμία ἀγέτω ἐπὶ τὰ καλά. Ἐγκρατὴς δέ γ' ἐστὶν ὁ ἐπιθυμῶν μέν, μὴ πράττων δὲ ταῦτα διὰ τὸν λόγον. Οὐκοῦν ὁ διαμαρτάνων τῷ λόγῳ τῶν καλῶν κωλύσει ὧν ἐπιθυμεῖ πράττειν· κωλύει ἄρα τὰ καλὰ πράττειν· ἐπὶ ταῦτα γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἦγεν. Ὁ δέ γε τὰ καλὰ μὴ πράττων δέον πράττειν ψεκτός. Ὁ ἄρα ἐγκρατὴς ἔσται ποτὲ ψεκτός. Ἄτοπον δὴ καὶ οὕτω τὸ συμβαῖνον. (10) Πότερον δ' ἡ ἀκρασία καὶ ὁ ἀκρατὴς ἐν ἅπασιν ἔσται καὶ περὶ πάντα, οἷον περὶ χρήματα καὶ τιμὴν καὶ ὀργὴν καὶ δόξαν (περὶ γὰρ ταῦτα πάντα δοκοῦσιν ἀκρατεῖς εἶναι) ἢ οὔ, ἀλλὰ περί τι ἀφωρισμένον ἐστὶν ἡ ἀκρασία, ἀπορήσειεν ἄν τις. Τὰ μὲν οὖν τὴν ἀπορίαν παρέχοντα ταῦτ' ἐστίν, ἀναγκαῖον δὲ λῦσαι τὰς ἀπορίας. (11) Πρῶτον μὲν οὖν τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης· ἄτοπον γὰρ ἐδόκει εἶναι ἐπιστήμην ἔχοντα ταύτην ἀποβάλλειν ἢ μεταπίπτειν. (12) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς δόξης· οὐθὲν γὰρ διαφέρει δόξαν εἶναι ἢ ἐπιστήμην. Εἰ γὰρ ἔσται ἡ δόξα σφοδρὰ τῷ βέβαιον εἶναι καὶ ἀμετάπειστον, οὐθὲν διοίσει τῆς ἐπιστήμης δόξας ἔχουσι τῷ πιστεύειν οὕτως ἔχειν ὡς δοξάζουσιν, οἷον Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τοιαύτην ἔχει δόξαν ὑπὲρ ὧν αὐτῷ ἐδόκει. (13) Οὐθὲν δὴ ἄτοπον τῷ ἀκρατεῖ, οὔτ' εἰ ἐπιστήμην ἔχει οὔτ' εἰ δόξαν οἵαν λέγομεν, πράττειν τι φαῦλον. Ἔστι γὰρ τὸ ἐπίστασθαι διττόν, ὧν τὸ μέν ἐστι τὴν ἐπιστήμην ἔχειν (ἐπίστασθαι γάρ φαμεν τότε ὅταν τις ἐπιστήμην ἔχῃ), τὸ δ' ἕτερον τὸ ἐνεργεῖν ἤδη τῇ ἐπιστήμῃ. Ἀκρατὴς οὖν ἐστὶν ὁ ἔχων τὴν ἐπιστήμην τῶν καλῶν, οὐκ ἐνεργῶν δὲ αὐτῇ. (14) Ὅταν οὖν μὴ ἐνεργῇ τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ, οὐδὲν ἄτοπον αὐτόν ἐστι πράττειν τὰ φαῦλα ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην. Ὅμοιον γάρ ἐστιν ὥσπερ ἐπὶ τῶν καθευδόντων· οὗτοι γὰρ ἔχοντες τὴν ἐπιστήμην ὅμως ἐν τῷ ὕπνῳ πολλὰ δυσχερῆ καὶ πράτ-

surdum quiddam evenire compellebant : et quæ ne opinionem quidem, pariter aliena evenire ostendebant. (7) Verum et dubitaverit in his quispiam, quod quia temperans et continens esse videatur, temperantine futuræ sint vehementes cupiditates? Quodsi continens erit, vehementibus eum agi cupiditatibus necesse fuerit. Neque enim continentem dixeris, qui mediocres compescat cupiditates. Quodsi vehementes cupiditates non habeat, ne temperans quidem erit. Neque enim temperans, qui nullo modo agitur a cupiditatibus. (8) Ambiguitatem vero talia quoque movent. Contingit siquidem exinde rationibus, incontinentem quandoque fore laudabilem, et vituperabilem continentem. Si namque quispiam, inquit, in ratiocinando hallucinatus, ut ratiocinanti, quæ honesta sint, mala videantur, ac cupiditate ad honesta ducatur; ratio quippe agere non permittit : at cupiditate allectus aget : talis enim definiebatur incontinens. Aget ergo honesta : cupiditas namque (ita sumebamus) ab talia eum ducat. Sed ratio prohibebit : ratiocinio siquidem honestorum hallucinetur. Is igitur incontinens quidem erit, verumtamen laudabilis : nam quatenus honesta peragit, laudabilis. Absurdum id profecto evenit. (9) Rursus hallucinetur interim ratiocinio, et honesta ei minime honesta esse videantur : at cupiditate ad honesta ducatur. Continens nimirum est concupiscens quidem, sed non peragens id, ob rationem. Itaque qui ratiocinando ab iis quæ sunt honesta, aberrarit, prohibebitur agere quæ concupiscit : prohibetur ergo honesta agere : ad hæc siquidem adduxit cupiditas. Verum, quum honesta agere oportuerit, non agens vituperandus est. Ergo continens quandoque erit vituperandus. Hoc quoque valde dictu absurdum contigerit. (10) Utrum vero incontinentia et incontinens in cunctis futurus sit, et circa cuncta (sicut circa pecunias, et honorem, et iram, et gloriam; nam circa hæc omnia existimantur esse), an non; sed circa aliquid sit definita incontinentia, addubitaverit quispiam. Hæc igitur sunt quæ faciunt dubitationem. At dubitationes solvere necesse est. (11) Primum igitur quæ de scientia habita est dubitatio, ea diluenda videatur : nimirum, esse absurdum scientiam habere, et ipsam ejicere, vel intercidere. (12) Eadem de opinione fuerit ratio : nihil siquidem refert, sitne opinio, an scientia. Nam si vehemens fuerit opinio, quatenus stabilis est et credulitate inconcussa, a scientia non differt, credendo ita habere ut existimant, si habeant opiniones, sicut Heraclitus Ephesius talem habuit, de quibus opinabatur, opinionem. (13) Alienum utique nihil incontinenti, sive habeat scientiam, sive opinionem quam dicimus, flagitium aliquod committere. Est quippe scire duplex : unum quidem, habere scientiam (nam tum demum scire quempiam dicimus, si teneat scientiam); alterum vero, operari jam et agere per scientiam. Incontinens igitur est, qui honestorum tenet scientiam, sed non agit per eam. (14) Quum igitur hæc non exercebitur scientia, nihil eveniet alienum, committere mala eum ipsum qui teneat scientiam. Est enim quemadmodum in dormientibus. Isti siquidem, quum habeant scientiam, multa

τουσι καὶ πάσχουσιν· οὐ γὰρ ἐνεργεῖ ἐν αὐτοῖς ἡ ἐπιστήμη. Ὡσαύτως δ' ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς· ὥσπερ γὰρ καθεύδοντι ἔοικε, καὶ τῇ ἐπιστήμῃ οὐκ ἐνεργεῖ. (15) Λύεται δ' ἡ ἀπορία οὕτως. Ἠπορεῖτο γὰρ πότερον ὁ ἀκρατὴς ἐκβάλλει τότε τὴν ἐπιστήμην ἢ μεταπίπτει· ἄτοπον γὰρ ἀμφότερα δοκεῖ εἶναι. Ἀλλὰ πάλιν ἐντεῦθεν ἂν γένοιτο φανερόν, ὥσπερ ἔφαμεν ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς ἐκ δύο προτάσεων γίνεσθαι τὸν συλλογισμόν, καὶ τούτων εἶναι τὴν μὲν πρώτην καθόλου, τὴν δὲ δευτέραν ὑπὸ ταύτην τε καὶ ἐπὶ μέρους, οἷον ἐπίσταμαι πάντ' ἄνθρωπον πυρέττοντα ὑγιῆ ποιῆσαι, ουτοσὶ δὲ πυρέττει· ἐπίσταμαι ἄρα καὶ τοῦτον ὑγιῆ ποιῆσαι. Ἔστιν οὖν ὃ τῇ μὲν καθόλου ἐπιστήμῃ ἐπίσταμαι, τῇ δ' ἐπὶ μέρους οὔ. (16) Γίνεται οὖν ἁμαρτία τῷ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντι καὶ ἐνταῦθ', οἷον ἅπαντα μὲν τὸν πυρέττοντα ὑγιῆ ποιῆσαι, εἰ μέντοι οὗτος πυρέττει, οὐκ οἶδεν. Ὡσαύτως τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος ἡ αὐτὴ ἁμαρτία συμβήσεται. Ἐνδέχεται γὰρ τὸν ἀκρατῆ τὴν μὲν καθόλου ἐπιστήμην ἔχειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα φαῦλα καὶ βλαβερά, μὴ μέντοι γε ὅτι ἐστὶ ταῦτα φαῦλα ἐπὶ μέρους εἰδέναι· ὥστε οὕτως ἔχων τὴν ἐπιστήμην ἁμαρτήσεται· ἔχει γὰρ τὴν καθόλου, τὴν δ' ἐπὶ μέρους οὔ. (17) Οὐδὲν οὖν ἄτοπον οὐδ' οὕτω συμβήσεται ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς, τὸν ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην φαῦλόν τι πράττειν. Ἔστι γὰρ ὡς ἐπὶ τῶν μεθυόντων· οἱ γὰρ μεθύοντες, ὅταν αὐτοῖς ἡ μέθη ἀπαλλαγῇ, πάλιν οἱ αὐτοί εἰσιν, οὐκ ἐξέπεσε δ' αὐτῶν ὁ λόγος οὐδ' ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἐκρατήθη ὑπὸ τῆς μέθης, ἀπαλλαγέντες δὲ τῆς μέθης πάλιν οἱ αὐτοί εἰσιν. Ὁμοίως οὖν ἔχει ὁ ἀκρατὴς πάλιν· ἐπικρατῆσαν γὰρ τὸ πάθος ἠρεμεῖν ἐποίησε τὸν λογισμόν, ὅταν δ' ἀπαλλαγῇ τὸ πάθος ὥσπερ ἡ μέθη, πάλιν ὁ αὐτός ἐστιν. (18) Ἦν δὲ καὶ ἄλλος τις λόγος ἐπὶ τῆς ἀκρασίας ὃς παρεῖχεν ἀπορίαν, ὡς ἐπαινετοῦ ποτὲ τοῦ ἀκρατοῦς ἐσομένου καὶ ψεκτοῦ τοῦ ἐγκρατοῦς. Οὐ συμβαίνει δὲ τοῦτο· οὐ γάρ ἐστιν οὔτ' ἐγκρατὴς οὔτ' ἀκρατὴς ὁ τῷ λόγῳ διεψευσμένος, ἀλλ' ὁ λόγον ἔχων ὀρθὸν καὶ τούτῳ τὰ φαῦλ' ὄντα κρίνων καὶ τὰ καλά, καὶ ἀκρατὴς μὲν ὁ τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀπειθῶν, ἐγκρατὴς δὲ ὁ πειθόμενος καὶ μὴ ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀγόμενος. Οὐδὲ γὰρ ᾧτινι οὐ δοκεῖ τὸν πατέρα τύπτειν αἰσχρὸν εἶναι, ἐπιθυμῶν δὲ τύπτειν, ὁ τούτου ἀπεχόμενος ἐγκρατής ἐστιν. (19) Ὥστε εἰ μή ἐστιν ἐπὶ τῶν τοιούτων μήτε ἐγκράτεια μήτε ἀκρασία, οὐδ' ἂν ἐπαινετὴ εἴη ἡ ἀκρασία οὐδὲ ψεκτὴ ἡ ἐγκράτεια, ὥσπερ ἐδόκει. (20) Εἰσὶ δὲ τῶν ἀκρασιῶν αἱ μὲν νοσηματικαί, αἱ δὲ φύσει, οἷον νοσηματικαὶ μὲν αἱ τοιαῦται· εἰσὶ γάρ τινες οἳ τίλλοντες τὰς τρίχας διατρώγουσιν. Εἰ οὖν τις ταύτης τῆς ἡδονῆς κρατεῖ, οὐκ ἔστιν ἐπαινετός, οὐδὲ ψεκτὸς εἰ μὴ κρατεῖ, ἢ οὐ σφόδρα γε. Φύσει δέ, οἷον υἱόν ποτέ φασι κρινόμενον ἐν δικαστηρίῳ, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι, ἀπολογεῖσθαι λέγονθ' ὅτι « καὶ γὰρ οὗτος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, » καὶ ἀποφυγεῖν δή· ἐδόκει γὰρ τοῖς δικασταῖς φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν. Εἰ δή τις τοῦ τὸν πατέρα τύπτειν κρατοίη, οὐκ

tamen in somnis molesta et perpetrant et perpetiuntur : neque enim in iis scientia tum operatur. Idem est de incontinente : evenit siquidem ut dormienti, ut non exerceat scientiam. (15) Proinde solvitur hoc modo dubitatio. Fuerat siquidem dubitatum, numquid scientiam incontinens ejiciat, eave intercidat : et utrumque horum videtur absurdum. Ceterum hinc fuerit rursus manifestum, quemadmodum diximus in Analyticis, ex duabus fieri syllogismum propositionibus, earumque primam universalem, secundam, quæ sub illa, particularem : veluti, Scio omnem hominem febricitantem sanum facere : atqui hic febricitat : scio igitur et hunc sanum facere. Possum igitur aliquid scientia quidem generali scire, quod in particulari nesciam. (16) Potest igitur sic quoque ei qui scientiam habeat evenire ut peccet, ut Hominem omnem febricitantem sanare scio : verum an hic febricitet, haud scio. Itidem igitur in incontinente, qui habeat scientiam, idem error eveniet. Contigerit enim, incontinentem in universum habere scientiam, ut talia sint improba et perniciosa : nec tamen sciat, hæc ipsa particulatim nosse improba. Proinde ita habendo scientiam aberrabit : quandoquidem in universum habet, non etiam particulariter. (17) Non itaque hoc modo fuerit alienum, ut incontinens habendo scientiam, mali aliquid agat. Est enim sicut in ebriis, a quibus quum excessit ebrietas et ad sese redierunt, non excidit ipsis ratio, nec quidem scientia, quæ sub ebrietate delituerat fueratque prostrata : deinde ab ebrietate liberati, rursus fiunt qui prius erant. Similiter habet incontinens. Perturbatio enim ubi superior evasit, ratiocinationem rectam facit delitescere : sed si, ut de ebrietate dicebamus, abfuerit perturbatio, rursus in sese redit. (18) Memorabatur etiam alia quædam de incontinente, quæ dubitationem faciebat, ratio, ubi laus incontinentem sequebatur aliquando, et continentem vituperatio. Quod neutiquam evenit. Neque enim continens est aut incontinens, qui ratione falsus est, sed qui recta institutus ratione, qua tam mala quam bona discernit. Incontinens quidem, qui et ejusmodi ratione non persuasus est; sed continens, qui persuasus, ab ipsis non agitur cupiditatibus. Neque enim cuicumque videtur patrem cædere, turpe esse; sed qui cædere concupiscit, et abstinet, is continens est. (19) Proinde si in talibus neque continentia est neque incontinentia, ne laudabilis quidem fuerit incontinentia, ut neque vituperabilis continentia, quemadmodum videbatur. (20) Sunt nimirum incontinentiæ varia genera : alias enim morbus attulit; aliæ cum natura ortum habuere. Morbo natæ sunt ejusmodi, ut eorum qui vellunt capillos et manducant. Quodsi quispiam huic imperet voluptati, non continuo laudabilis est; neque vituperabilis, quatenus non imperat, aut non admodum certe. Naturales autem, ut in judicio convictum olim aiunt filium, quod patrem cecidisset, pro defensione attulisse, quod is quoque suum patrem cecidisset, et absolutum fuisse. Naturale etenim judicibus fuisse crimen visum est. Quodsi quis igitur a cædendo patre

ἐπαινετός. (21) Οὐ δὴ τὰς τοιαύτας ζητοῦμεν νῦν ἀκρασίας οὐδ' ἐγκρατείας, ἀλλὰ καθ' ἃς ψεκτοὶ ἁπλῶς καὶ ἐπαινετοὶ λεγόμεθα. Ἔστι δὲ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἐκτός, οἷον πλοῦτος, ἀρχή, τιμή, φίλοι, δόξα· τὰ δ' ἀναγκαῖα καὶ περὶ σῶμά ἐστιν, οἷον ἁφή τε καὶ γεῦσις. Ὁ οὖν περὶ ταῦτα ἀκρατής, οὗτος ἁπλῶς ἂν ἀκρατὴς δόξειεν εἶναι, καὶ οἷον αἱ σωματικαί· καὶ ἣν ζητοῦμεν ἀκρασίαν, ἤδη περὶ ταῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι. (22) Ἠπορεῖτο δὲ περὶ τί ποτ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία. Περὶ μὲν οὖν τιμὴν οὐκ ἔστιν ἁπλῶς ἀκρατής· ἐπαινεῖται γάρ πως ὁ περὶ τιμὴν ἀκρατής· φιλότιμος γάρ τις ἐστίν. Τὸ δ' ὅλον λέγομεν καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων τὸν ἀκρατῆ προστιθέντες, περὶ τιμὴν ἀκρατὴς ἢ δόξαν ἢ ὀργήν. Ἀλλὰ τῷ ἁπλῶς ἀκρατεῖ οὐ προστίθεμεν περὶ ἅ, ὡς ὑπάρχοντος αὐτῷ καὶ φανεροῦ ὄντος ἄνευ τῆς προσθέσεως, περὶ ἅ ἐστιν· ἔστι γὰρ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς σωματικὰς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής. (23) Δῆλον δὲ καὶ ἐντεῦθεν ὅτι περὶ ταῦτα ἡ ἀκρασία· ἐπεὶ γὰρ ψεκτὸς ὁ ἀκρατής, ψεκτὰ εἶναι δεῖ τὰ ὑποκείμενα· τιμὴ μὲν οὖν καὶ δόξα καὶ ἀρχὴ καὶ χρήματα καὶ περὶ ὅσα ἄλλα ἀκρατεῖς λέγονται, οὐκ εἰσὶ ψεκτά, αἱ δ' ἡδοναὶ αἱ σωματικαὶ ψεκταί· διὸ εἰκότως ὁ περὶ ταύτας ὢν μᾶλλον τοῦ δέοντος, οὗτος ἀκρατὴς τελέως λέγεται. (24) Ἐπειδὴ δέ ἐστι τῶν περὶ τὰ ἄλλα ἀκρασιῶν λεγομένων ἡ περὶ τὴν ὀργὴν οὖσα ἀκρασία ψεκτοτάτη, πότερον ψεκτοτέρα ἐστὶν ἡ περὶ τὴν ὀργὴν ἢ ἡ περὶ τὰς ἡδονάς; Ἔστιν οὖν ἡ περὶ τὴν ὀργὴν ἀκρασία ὁμοία τῶν παίδων τοῖς πρὸς τὸ διακονεῖν προθύμως ἔχουσιν. Καὶ γὰρ οὗτοι, ὅταν εἴπῃ ὁ δεσπότης « δός μοι, » τῇ προθυμίᾳ ἐξενεχθέντες, πρὸ τοῦ ἀκοῦσαι ὃ δεῖ δοῦναι, ἔδωκαν, καὶ ἐν τῇ δόσει διήμαρτον· πολλάκις γὰρ δέον βιβλίον δοῦναι, γραφεῖον ἔδωκαν. (25) Ὅμοιον δὲ πέπονθε τούτῳ ὁ τῆς ὀργῆς ἀκρατής· ὅταν γὰρ ἀκούσῃ τὸ πρῶτον ῥῆμα ὅτι ἠδίκησεν, ὥρμησεν ὁ θυμὸς πρὸς τὸ τιμωρήσασθαι, οὐκέτι ἀναμείνας ἀκοῦσαι πότερον δεῖ ἢ οὐ δεῖ, ἢ ὅτι γε οὐχ οὕτω σφόδρα. (26) Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη ὁρμὴ πρὸς ὀργήν, ἣ δοκεῖ ἀκρασία εἶναι ὀργῆς, οὐ λίαν ἐπιτιμητέα ἐστίν, ἡ δὲ πρὸς ἡδονὴν ὁρμὴ ψεκτή γε· ἔστι γὰρ διαφορὰν ἔχουσα πρὸς ταύτην διὰ τὸν λόγον ὃς ἀποτρέπει τοῦ μὴ πράττειν· ἀλλ' ὅμως πράττει παρὰ τὸν λόγον. Διὸ ψεκτή ἐστι μᾶλλον τῆς δι' ὀργὴν ἀκρασίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ὀργὴν ἀκρασία λύπη ἐστί (οὐδεὶς γὰρ ὀργιζόμενος οὐ λυπεῖται), ἡ δὲ δι' ἐπιθυμίαν μεθ' ἡδονῆς. Διὸ μᾶλλον ψεκτή· ἡ γὰρ δι' ἡδονὴν ἀκρασία μεθ' ὕβρεως δοκεῖ εἶναι. (27) Πότερον δὲ καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ καρτερία ταὐτόν ἐστιν, ἢ οὔ; ἡ μὲν γὰρ ἐγκράτειά ἐστι περὶ ἡδονὰς καὶ ὁ ἐγκρατὴς ὁ κρατῶν τῶν ἡδονῶν, ἡ δὲ καρτερία περὶ λύπας· ὁ γὰρ καρτερῶν καὶ ὑπομένων τὰς λύπας, οὗτος καρτερικός ἐστιν. (28) Πάλιν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ μαλακία οὐκ ἔστι ταὐτόν· ἡ μὲν γὰρ μαλακία ἐστὶ καὶ ὁ μαλακὸς ὁ μὴ ὑπομένων πόνους, οὐχ ἅπαντας δὲ ἀλλ' οὓς ἀναγκαίως ἂν ἄλλος τις ὑπομείνειεν· ὁ δ' ἀκρατὴς ὁ μὴ δυνάμενος ὑπομένειν ἡδονάς, ἀλλὰ καταμαλακιζόμενος καὶ ὑπὸ τούτων ἀγόμε-

se continuerit, non continuo laudabilis. (21) Et ne nos quidem ejusmodi nunc incontinentias et continentias quærimus, sed per quas vituperandi sunt homines simpliciter, vel laudandi. Bonorum certe quædam sunt externa, ut opulentia, dominatus, honor, amici, gloria : quædam necessaria et circa corpus, ut tactus et gustus. Qui ergo circa hæc incontinens, is incontinens simpliciter esse videatur, quales sunt corporales *incontinentiæ* : et quam quærimus incontinentiam, circa hæc jam esse videbitur. (22) Ambigitur autem, circa quidnam sit incontinentia. Circa honorem quidem non simpliciter incontinens. Laudatur enim quodammodo, qui est circa honorem est incontinens : nam honoris amans videtur. Omnino autem solemus, qui sunt ejusmodi, eos incontinentes appellare, cum adjectione quadam : verbi gratia, incontinens honoris, aut gloriæ, aut iræ. Verum simpliciter incontinenti non accommodamus circa quæ, ut ei adsit manifestum aliquod sine appositione ejus circa quod sit. Est enim fere circa voluptates et ægritudines corporis is qui simpliciter appellatur incontinens. (23) Hinc quoque manifestum est, circa hæc versari incontinentiam. Nam quoniam incontinens vituperabilis, subjecta esse oportet vituperabilia. Honor igitur, et gloria, et dominatus, et pecuniæ, et circa quæcumque talia dicuntur incontinentes, sub vituperationem non cadunt : at corporis voluptates vituperandæ. Ideo non injuria, qui circa has magis quam sit par versatur, is incontinens prorsus dicitur. (24) Verum quoniam incontinentiarum, quæ circa alia versari dicuntur, ea quæ circa iram, maxime reprehendenda incontinentia : utrum magis reprehendenda est, quæ circa iram, an quæ circa voluptates? Est igitur quæ circa iram incontinentia, similis pueris ad subministrandum promptis. His namque quum dixerit dominus, Cedo mihi : promptitudine erecti, antequam audierint quid sit subministrandum, suggerere solent, et inter suggerendum hallucinantur. Sæpe enim liber fuit exhibendus, et graphium dedere. (25) Itidem incontinens iræ succumbit. Quum primum enim audierit verbum, quod quispiam affecit injuria, ira ad ulciscendum insultat, neutiquam patiens audire, expediatne, an non, vel non ita vehementer. (26) Hujusmodi igitur ad iram impulsus, quæ iræ deputatur incontinentia, non admodum videtur incessenda. At ad voluptatem impulsus sub reprehensionem cadit. Hic namque distinctus est ab illo, ob rationem, quæ avertit ne agatur aliquid : et tamen contra rationem agitur. Ideo magis est quam per iram reprehendenda incontinentia voluptatis : quandoquidem quæ est per iram incontinentia, ægrimonia est (nemo siquidem stomachatus non ægrescit); at quæ ex concupiscentia, est cum voluptate. Idcirco magis vituperabilis, quod ex voluptate incontinentia insolentiam comitem habere videtur. (27) Utrum vero tolerantia, et continentia idem est, an non? Nam continentia, nec non continens, circa voluptates est, ipsas coercendo : at tolerantia, circa ægrimonias : siquidem patiens ac sustinens ægrimonias, is tolerans est. (28) Rursus incontinentia, et mollities, idem non est. Mollities siquidem, et mollis, est succumbens laboribus, non certe omnibus, sed quos alius aliquis necessario duxerit sustinendos. Incontinens vero, qui voluptates sustinere non possit, sed remollescens ab eis agatur.

νος. (29) Ἔστιν αὖ πάλιν τις καλούμενος ἀκόλαστος· πότερον οὖν ὁ ἀκόλαστος (ἀκρατής) καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁ αὐτός, ἢ οὔ; Ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος τοιοῦτός τις οἷος οἴεσθαι, ἃ πράττει, ταῦτα καὶ βέλτιστα εἶναι αὑτῷ καὶ συμφορώτατα, καὶ λόγον οὐδένα ἔχειν ἐναντιούμενον τοῖς αὑτῷ φαινομένοις ἡδέσιν· ὁ δὲ ἀκρατὴς λόγον ἔχει ὃς ἐναντιοῦται αὐτῷ, ἐφ' ἃ ἡ ἐπιθυμία ἄγει. (30) Πότερος δὲ εὐϊατότερος, ὁ ἀκόλαστος ἢ ὁ ἀκρατής; οὕτω μὲν οὖν δόξειεν ἂν ἴσως οὐχ ὁ ἀκρατής· ὁ γὰρ ἀκόλαστος εὐϊατότερος· εἰ γὰρ αὐτῷ λόγος ἐγγένοιτο ὁ διδάξων ὅτι φαῦλα, οὐκέτι πράξει· τῷ δέ γε ἀκρατεῖ ὑπάρχει ὁ λόγος, καὶ ὅμως πράττει, ὥστ' ἂν ὁ τοιοῦτος δόξειεν ἀνίατος εἶναι. (31) Ἀλλὰ πότερος διάκειται χεῖρον, ᾧ μηδὲν ἀγαθόν τι ὑπάρχει, ** καὶ τὰ κακὰ ταῦτα; ἢ δῆλον ὅτι ἐκεῖνος, καὶ ὅσῳ γε ὃ τιμιώτερον, κακῶς διάκειται. Ἔστι τοίνυν ὁ μὲν ἀκρατὴς ἀγαθὸν ἔχων τὸν λόγον ὀρθὸν ὄντα, ὁ δ' ἀκόλαστος οὐκ ἔχει. (32) Ἔτι ἐστὶν ὁ λόγος ἑκάστου ἀρχή· τοῦ μὲν οὖν ἀκρατοῦς ἡ ἀρχὴ τιμιώτατον ὂν εὖ διάκειται, τοῦ δὲ ἀκολάστου κακῶς, ὥστε χείρων ἂν εἴη ὁ ἀκόλαστος τοῦ ἀκρατοῦς. (33) Ἔτι ὥσπερ ἐπὶ τῆς θηριότητος ἧς ἐλέγομεν κακίας, οὐκ ἔστιν ἰδεῖν ἐν θηρίῳ οὖσαν ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ· ἡ γὰρ θηριότης ὄνομά ἐστι τῇ ὑπερβαλλούσῃ κακίᾳ. Διὰ τί; δι' οὐδὲν ἢ ὅτι ἀρχὴ φαύλη ἐν θηρίῳ οὐκ ἔστιν· ἔστι δὲ ἡ ἀρχὴ ὁ λόγος. Ἐπεὶ πότερος ἂν πλείω κακὰ ποιήσειεν, λέων ἢ Διονύσιος ἢ Φάλαρις ἢ Κλέαρχος ἤ τις τούτων τῶν μοχθηρῶν; ἢ δῆλον ὅτι οὗτοι; ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐνοῦσα φαύλη μεγάλα συμβάλλεται, ἐν δὲ θηρίῳ ὅλως οὐκ ἔστιν ἀρχή. (34) Ἐν μὲν οὖν τῷ ἀκολάστῳ ἔνεστιν ἀρχὴ φαύλη· ᾗ γὰρ πράττει φαῦλα ὄντα καὶ ὁ λόγος σύμφησι ταῦτα καὶ δοκεῖ αὐτῷ ταῦτα δεῖν πράττειν, ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ ἔνεστιν οὐχ ὑγιής· διὸ βελτίων ἂν δόξειεν εἶναι ὁ ἀκρατὴς τοῦ ἀκολάστου. (35) Ἔστι δὲ καὶ τῆς ἀκρασίας δύο εἴδη, ἡ μὲν προτρεπτική τις καὶ ἀπρονόητος καὶ ἐξαίφνης γινομένη, οἷον, ὅταν ἴδωμεν καλὴν γυναῖκα, εὐθέως τι ἐπάθομεν καὶ ἀπὸ τοῦ πάθους ὁρμὴ ἐγένετο πρὸς τὸ πρᾶξαί τι ὧν ἴσως οὐ δεῖ· ἡ δ' ἑτέρα οἷον ἀσθενική τις, ἡ μετὰ τοῦ λόγου οὖσα τοῦ ἀποτρέποντος. Ἐκείνη μὲν οὖν οὐδ' ἂν λίαν δόξειεν εἶναι ψεκτή· καὶ γὰρ ἐν τοῖς σπουδαίοις ἡ τοιαύτη ἐγγίνεται, ἐν τοῖς θερμοῖς καὶ εὐφυέσιν· ἡ δὲ ἐν τοῖς ψυχροῖς καὶ μελαγχολικοῖς, οἱ δὲ τοιοῦτοι ψεκτοί. (36) Ἔτι τε ἔστι τῷ λόγῳ προλαβόντα μηθὲν παθεῖν, ὅτι ἥξει γυνὴ εὐπρόσωπος, δεῖ οὖν κατασχεῖν αὑτόν. Τῷ δὴ τοιούτῳ λόγῳ προκαταλαβὼν ὁ ἐκ τῆς προσφάτου φαντασίας ἀκρατὴς οὐδὲ πείσεται οὐδὲ πράξει οὐδὲν αἰσχρόν. Ὁ δὲ τῷ λόγῳ μὲν εἰδὼς ὅτι οὐ δεῖ, πρὸς δὲ τὴν ἡδονὴν ἐνδιδοὺς καὶ καταμαλακιζόμενος, ὁ τοιοῦτος ψεκτότερος. Οὔτε γὰρ ὁ σπουδαῖος οὐδέποτε οὕτω γένοιτ' ἂν ἀκρατής, ὅ τε λόγος προκαταλαβὼν οὐκ ἂν ἰάσαιτο· ἡγεμὼν γὰρ οὗτος ἐν αὐτῷ ὑπάρχει, ᾧ ** οὐ πειθαρχεῖ, ἀλλὰ τῇ ἡδονῇ ἐνδίδωσι, καὶ καταμαλακίζεται καὶ ἐξασθενεῖ πως. (37) Πότερον δ' ὁ σώφρων ἐγκρατής ἐστιν, ἠπορήθη μὲν ἐν τοῖς ἐπάνω, νῦν δὲ λέγωμεν. Ἔστι γὰρ ὁ σώφρων καὶ ἐγκρατής· ὁ γὰρ ἐγκρατής ἐστιν οὐ μόνον ὁ ἐπιθυμιῶν ἐνουσῶν ταύτας κατέχων διὰ τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ὁ τοιοῦτος ὢν οἷος καὶ μὴ ἐνουσῶν ἐπιθυμιῶν τοιοῦτος εἶναι οἷος εἰ ἐγγένοιντο κατέχειν. (38) Ἔστι δὲ σώφρων ὁ μὴ ἔχων ἐπιθυμίας φαύλας τόν τε λόγον τὸν περὶ ταῦτα ὀρθόν· ὁ δ' ἐγκρατὴς ὁ ἐπιθυμίας ἔχων φαύλας, τὸν δὲ λόγον τὸν περὶ ταῦτα ὀρθόν· ὥστ' ἀκολουθήσει τῷ σώφρονι ὁ ἐγκρατής, καὶ ἔσται * σώφρων· ὁ μὲν γὰρ σώφρων ὁ μὴ πάσχων, ὁ δ' ἐγκρατὴς ὁ πάσχων καὶ τούτων κρατῶν ἢ οἷόστε ὢν πάσχειν *. Οὐδέτερον δὲ τούτων τῷ σώφρονι ὑπάρχει· διὸ οὐκ ἔστιν ὁ ἐγκρατὴς σώφρων. (39) Πότερον δὲ ὁ ἀκόλαστος ἀκρατής ἐστιν, ἢ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος; ἢ οὐδετέρῳ ἕτερος ἀκολουθεῖ; ὁ μὲν γὰρ ἀκρατής ἐστιν οὗ ὁ λόγος τοῖς πάθεσι μάχεται, ὁ δ' ἀκόλαστος οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὁ τῷ πράττειν τὰ φαῦλα ἅμα τὸν λόγον σύμψηφον ἔχων. Οὔτε δὴ ὁ ἀκόλαστος οἷος ὁ ἀκρατής, οὔθ' ὁ ἀκρατὴς οἷος ὁ ἀκόλαστος. (40) Ἔτι δὲ καὶ φαυλότερος ὁ ἀκόλαστος τοῦ ἀκρατοῦς. Δυσιατότερα γὰρ τὰ φυσικὰ τῶν ἐξ ἔθους γινομένων· καὶ γὰρ τὸ ἔθος διὰ τοῦτο δοκεῖ ἰσχυρὸν εἶναι, ὅτι εἰς φύσιν καθίστησιν. (41) Ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος φαῦλός τις τῇ φύσει εἶναι· διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τούτου ὁ λόγος φαῦλος ἐν αὐτῷ ἐστίν. Ἀλλ' οὐχ ὁ ἀκρατὴς οὕτως· οὐ γὰρ ὅτι αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν, ὁ λόγος οὐ σπουδαῖος· φαῦλον γὰρ αὐτὸν ἔδει εἶναι, εἰ αὐτὸς τῇ φύσει τοιοῦτος ἦν οἷος ὁ φαῦλος. (42) Ὁ μὲν ἄρα ἀκρατὴς ἔθει ἔοικε φαῦλος εἶναι, ὁ δὲ ἀκόλαστος φύσει. Δυσιατότερος δ' ὁ ἀκόλαστος· τὸ μὲν γὰρ ἔθος ἄλλῳ ἔθει ἐκκρούεται, ἡ δὲ φύσις οὐδενὶ ἐκκρούεται. (43) Πότερον δ', ἐπείπερ ἐστὶν ὁ ἀκρατὴς τοιοῦτος οἷος εἰδέναι καὶ μὴ διεψεῦσθαι τῷ λόγῳ, ἔστι δὲ καὶ ὁ φρόνιμος τοιοῦτος ὁ τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ ἕκαστα θεωρῶν, πότερον ἐνδέχεται τὸν φρόνιμον ἀκρατῆ εἶναι, ἢ οὔ; ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις τὰ εἰρημένα· ἐὰν δὲ παρακολουθήσωμεν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, οὐκ ἔσται ὁ φρόνιμος ἀκρατής. Ἔφαμεν γὰρ τὸν φρόνιμον εἶναι οὐχ ᾧ ὁ ὀρθὸς λόγος μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' ᾧ καὶ τὸ πράττειν τὰ κατὰ τὸν λόγον φαινόμενα βέλτιστα. Εἰ δὲ πράττει τὰ βέλτιστα ὁ φρόνιμος, οὐδ' ἂν ἀκρατὴς εἴη ὁ φρόνιμος. (44) Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος δεινὸς μέν ἐστιν· διῃρήμεθα γὰρ ἐν τοῖς ἐπάνω τόν τε δεινὸν καὶ τὸν φρόνιμον ὡς ἑτέρων ὄντων· περὶ μὲν γὰρ ταὐτά, ἀλλ' ὁ μὲν πρακτικὸς περὶ ἃ δεῖ, ὁ δ' οὐ πρακτικός. Τὸν οὖν δεινὸν ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι (οὐ γὰρ πρακτικὸς περὶ ἃ καὶ δεινός), τὸν φρόνιμον δ' οὐκ ἐνδέχεται ἀκρατῆ εἶναι.

(29) Est porro quispiam intemperans appellatus : numquid igitur intemperans idem quod incontinens, an non est? Nempe intemperans ejusmodi est, ut quæ agit, eadem et optima et commodissima sibi esse arbitretur; nec ullam habet rationem, quæ ejus videatur adversari voluptatibus. At incontinens habet rationem, quæ adversatur ei in iis ad quæ cupiditate agitur. (30) Uter autem curatu facilior, intemperans an incontinens? Certe hac quidem ratione intemperans curatu facilior videatur. Nam si ratio ei advenerit, quæ mala esse doceat, ipse non operabitur. At incontinenti non deest ratio, et tamen agit mala : proinde homo hujusmodi incurabilis esse videbitur. (31) Ceterum uter horum deterius afficitur, is cui nihil adest boni, *an cui adest quidem bonum aliquod*, sed simul etiam mala illa? An id quidem manifestum est, illum (*intemperantem*) pejus habere, siquidem id quod majore honore dignum est, *ipsa ratio*, male habet? Est nimirum incontinens, qui bonum obtinet, rectam rationem, quum intemperans hoc non habeat. (32) Quum ergo ratio utriusque principatum obtineat, incontinentis honoratissimum principium sanum est, intemperantis non sanum. Ergo incontinente intemperans deterius habet. (33) Rursus, ut supra mentionem fecimus de feritatis vitio, non est ipsum in fera spectare, sed in homine. Feritatis siquidem nomen adeptum est id vitium, ob singularem improbitatem. Sed cur? ideo quod improbum in fera principium non sit. Est siquidem ratio principium. Enimvero uter plura mala patraverit, leone aliquis an Dionysius, sive Phalaris aut Clearchus, aut alius quis ex istis improbis hominibus? An perspicuum est istos? quando enim inest male agenti principium depravatum, multum id confert : at in fera nullum prorsus est principium. (34) Ita igitur improbum est in ipso intemperante principium. Nam quatenus quæ mala sunt, committit, etiam ratio in his ei adstipulatur, censetque ea esse peragenda, sic improbum in ipso est principium. At in continente sanum principium est, ut hinc melior incontinens intemperante esse videatur. (35) Sunt etiam incontinentiæ binæ species : una quidem prorumpens, et improvisa, et confestim proveniens; velut quum speciosam viderimus mulierem, et confestim afficimur, et ab affectu erumpit impulsus ad aliquid perpetrandum quod fortasse non expediat. Altera vero velut quædam imbecillitas, quæ cum ratione insurgit avertente. Prior igitur non admodum sub reprehensionem cadere videbitur : quandoquidem etiam virtutis studiosis potest evenire, calidis et ingeniosis. Secunda autem, frigidis, et melancholicis : tales nimirum reprehendendi. (36) Præterea si quis munire se ratione anteverterit, poterit non affici : ut si scierit venturam formosam mulierem; convenit igitur se cohibere. Nam qui ejusmodi ratione prævenerit, ex obvia visione incontinens non commovebitur, nec turpe quicquam aget. Verum qui ratione cognoverit indecens aliquid, ad idque voluptate delabetur, et remollescet, is multo magis reprehendendus. Neque enim probus unquam ejusmodi fuerit incontinens, et ratio præveniens nihil in eo sanandum habuerit : dux siquidem ea in ipso probo exsistit. Cui non obtemperat improbus, sed voluptati deditus est et remollescit, et quodammodo effeminatur. (37) Utrum vero temperans sit continens, quod supra fecimus ambiguum, nunc disseramus. Est igitur temperans, et continens : nam continens non solum est præsentes cupiditates cohibens per rationem, verum etiam talis, ut si nullæ adsint cupiditates, ita instructus, ut eas possit quando inciderint cohibere. (38) Est autem temperans, qui nullas habeat cupiditates malas, rectæque rationi circa hæc insistat; at continens qui malas habet cupiditates, et adversum ipsas rectam rationem. Proinde temperantem continens comitatur, eritque temperans continens. Siquidem temperans non afficitur, continens vero afficitur quidem, sed compescit affectus, vel qui potest affici ita ut non succumbat. Temperanti autem istorum est neutrum : ideo continens, temperans non est. (39) Utrum intemperans incontinens, an incontinens intemperans, aut neuter alterum comitatur? Incontinens enim est, cujus ratio perturbationes oppugnat : at intemperans, non hujusmodi, sed qui mala agens simul adstipulantem habet rationem. Non itaque intemperans, qualis incontinens : neque incontinens, qualis intemperans. (40) Præterea, improbior incontinente est intemperans. Curatu enim difficiliora quæ naturalia, quam quæ ex consuetudine gignuntur. Ob hoc siquidem valida esse videtur consuetudo, quod mores in naturam convertit. (41) Intemperans igitur ejusmodi, cujusmodi malus quispiam natura est : ob hoc, et hac de causa, in ipso improba ratio est. Sed non talis est incontinens : nam non quia ipse ejusmodi est, ideo ratio non est proba. Oportuit namque ipsam esse improbam, si foret natura qualis est improbus. (42) Incontinens igitur, consuetudine malus esse videbitur : sed naturâ, intemperans. Curatu autem longe difficilior intemperans : quandoquidem consuetudo consuetudine exploditur; at natura a nemine extrudi potest. (43) Utrum autem, quum sit incontinens ejusmodi, ut norit et non fallatur ratione sua, sitque prudens hujusmodi, ut recta ratione singula perpendat, fieri poterit ut incontinens sit prudens, an non? ex his enim quæ dicta sunt, ambigere quispiam potuerit. Verum si quæ a nobis antea dicta sunt, suscipere voluerimus, non erit prudens incontinens. Dicebamus namque prudentem esse, non cui recta ratio modo inesset, verum etiam qui faceret quæ ex ratione optima viderentur. Prudens igitur si facit et exsequitur optima incontinens non fuerit prudens. (44) Ceterum talis, astutus quidem est. Distinximus siquidem paulo ante astutum a prudente, ut qui inter se differrent : versantur enim illi quidem circa eadem, verum interim unus quidem circa hæc sollers, alter vero non sollers. Astutum igitur incontinentem esse contingit; neque enim sollers, circa quæ et astutus : prudentem vero incontinentem esse non contingit.

CAP. VII.

Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον ἂν εἴη περὶ ἡδονῆς, ἐπειδήπερ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἐστὶν ὁ λόγος, τὴν δ' εὐδαιμονίαν οἴονται πάντες ἤτοι ἡδονὴν εἶναι καὶ τὸ ἡδέως ζῆν, ἢ οὐκ ἄνευ γε ἡδονῆς. Οἱ δὲ καὶ τῇ ἡδονῇ δυσχεραίνοντες καὶ οὐκ οἰόμενοι δεῖν τὴν ἡδονὴν ἐναριθμεῖσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, ἀλλὰ τό γε ἄλυπον προστιθέασιν·

Post hæc de voluptate disserendum est, quum de felicitate sit nobis oratio. Felicitatem arbitrantur omnes aut voluptatem esse, et vitam delectabilem, aut certe non citra voluptatem. At qui voluptatem urgent, nec inter bona enumerandam esse existimant, saltem hoc felicitati conjunctum esse volunt, ut sit doloris omnis expers.

ἐγγὺς οὖν τὸ ἀλύπως τῆς ἡδονῆς ἐστίν. (2) Διόπερ λεκτέον ὑπὲρ ἡδονῆς, οὐ μόνον δὲ διότι καὶ οἱ ἄλλοι οἴονται δεῖν, ἀλλὰ δὴ ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐστὶ λέγειν ὑπὲρ ἡδονῆς· ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, τὴν δ' εὐδαιμονίαν διωρίκαμεν καὶ φαμὲν εἶναι ἀρετῆς ἐνέργειαν ἐν βίῳ τελείῳ, ἡ δ' ἀρετή ἐστι περὶ ἡδονὴν καὶ λύπην, ὑπὲρ ἡδονῆς ἂν εἴη ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἡ εὐδαιμονία ἄνευ ἡδονῆς. (3) Πρῶτον μὲν οὖν εἴπωμεν ἅ τινες λέγοντες οὐκ οἴονται δεῖν τὴν ἡδονὴν ὡς ἐν ἀγαθοῦ μέρει λαμβάνειν. Πρῶτον μὲν γάρ φασιν εἶναι τὴν ἡδονὴν γένεσιν, τὴν δὲ γένεσιν ἀτελές τι, τὸ δὲ ἀγαθὸν οὐδέποτε τὴν τοῦ ἀτελοῦς χώραν ἔχειν. Δεύτερον δ' ὅτι εἰσί τινες φαῦλαι ἡδοναί, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐδέποτ' ἐν φαυλότητι εἶναι. Πάλιν ὅτι ἐν πᾶσιν ἐγγίνεται· καὶ γὰρ ἐν τῷ φαύλῳ καὶ ἐν τῷ σπουδαίῳ καὶ ἐν θηρίῳ καὶ ἐν βοσκήματι· τὸ δ' ἀγαθὸν ἀμιγές ἐστι τοῖς φαύλοις καὶ οὐ πολύκοινον. Καὶ ὅτι οὐ κράτιστον ἡδονή, τὸ δ' ἀγαθὸν κράτιστον. Καὶ ὅτι ἐμπόδιον τοῦ πράττειν τὰ καλά, τὸ δὲ κωλυτικὸν τῶν καλῶν οὐκ ἂν εἴη ἀγαθόν. (4) Πρῶτον μὲν οὖν πρὸς τὸ πρῶτον ἂν εἴη λεκτέον, πρὸς τὴν γένεσιν, καὶ πειρατέον τὸν λόγον τοῦτον λύειν διὰ τὸ μὴ ἀληθῆ εἶναι. Ἔστι γὰρ πρῶτον μὲν οὐ πᾶσα ἡδονὴ γένεσις. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν ἡδονὴ γινομένη οὐκ ἔστι γένεσις, οὐδ' ἡ ἀπὸ τοῦ ἀκοῦσαι καὶ ὀσφρανθῆναι. Οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας γινομένη, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον ἐκ τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν. Αὗται μὲν γὰρ ἐξ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς γίνονται, τῷ ἢ τὴν ἔνδειαν ἀναπληροῦσθαι ἢ τῆς ὑπερβολῆς ἀφαιρεῖσθαι· διὸ γένεσις δοκεῖ εἶναι. (5) Ἡ δ' ἔνδεια καὶ ἡ ὑπερβολὴ λύπη. Λύπη οὖν ἐνταῦθα ἔνθα ἡδονῆς γένεσις. Ἐπὶ δέ γε τοῦ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι καὶ ὀσφρανθῆναι οὐκ ἔστι προλυπηθῆναι· οὐδεὶς γὰρ ἡδόμενος τῷ ὁρᾶν ἢ τῷ ὀσφραίνεσθαι προελυπήθη. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας ἔστι θεωροῦντά τι ἥδεσθαι ἄνευ τοῦ προλυπηθῆναι, ὥστ' εἴη ἄν τις ἡδονὴ ἣ οὐκ ἔστι γένεσις. Εἰ οὖν ἡ μὲν ἡδονή, ὡς ὁ λόγος αὐτῶν ἔφη, διὰ τοῦτο οὐκ ἀγαθὸν ὅτι γένεσις, ἔστι δέ τις ἡδονὴ ἣ οὐκ ἔστι γένεσις, αὕτη ἂν εἴη ἀγαθόν. (7) Τὸ δ' ὅλον οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἡδονὴ γένεσις· οὐδὲ γὰρ αὗται αἱ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν ἡδοναὶ οὐκ εἰσὶ γενέσεις, ἀλλὰ διαμαρτάνουσιν οἱ ταύτας φάσκοντες εἶναι τὰς ἡδονὰς γενέσεις. Οἴονται γάρ, ἐπειδὴ τῆς προσφορᾶς γινομένης γίνεται ἡδονή, διὰ τοῦτο γένεσιν εἶναι· ἔστι δ' οὔ. (8) Ἐπειδὴ γάρ ἐστι τῆς ψυχῆς τι μέρος ᾧ ἡδόμεθα ἅμα τῇ προσφορᾷ ὧν ἐσμὲν ἐνδεεῖς, τοῦτο τὸ μόριον τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖ καὶ κινεῖται, ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ καὶ ἡ ἐνέργειά ἐστιν ἡδονή· διὰ δὴ τὸ ἅμα τῇ προσφορᾷ ἐκεῖνο τὸ μόριον τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖν, ἢ διὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, οἴονται γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονὴν τῷ τὴν προσφορὰν δήλην εἶναι, τὸ δὲ τῆς ψυχῆς μόριον ἄδηλον. (9) Ὅμοιον οὖν εἴ τις τὸν ἄνθρωπον οἴεται εἶναι σῶμα, ὅτι τοῦτο μὲν αἰσθητόν ἐστιν ἡ δὲ ψυχὴ οὔ· ἔστι δέ γε καὶ ἡ ψυχή. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τούτου· ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς ψυχῆς ᾧ ἡδόμεθα,

Sine ægritudine esse igitur, vicinum voluptati est. (2) Quapropter de voluptate quoque dicendum, non modo quia etiam alii ita arbitrantur, verum etiam quod nobis de voluptate dicere necessarium esse censeamus. Nam quum de felicitate nobis sit oratio, felicitatemque definierimus, et dicamus in vita perfecta esse virtutis actionem, sitque virtus circa voluptatem et ægritudinem; de voluptate dicere necesse est, quandoquidem citra voluptatem non est felicitas. (3) Primum itaque dicamus, quænam nonnulli afferentes voluptatem in numero bonorum non esse censendam existiment. Aiunt namque primo ortum esse voluptatem. At ortum, quiddam imperfectum : bonum porro, imperfecti locum nunquam obtinere. Secundo loco, voluptates esse quasdam improbas : at improbitatem nunquam bonum admittere. Rursus, quod gignatur in omnibus. Nam et malo, et improbo, et feræ, et pecudi deputatur : at bonum, malis immisceri, nefas, et ne multis quidem commune est. Quodque non potentissimum, voluptas : at bonum, potentissimum. Quodque honesta agendi sit impedimentum. Nam quod honesta agere prohibeat, bonum qui potest esse? (4) Primum igitur primo occurrendum, de ortu, ratioque diluenda, quod neutiquam vera sit. Est igitur in primis non omnis voluptas ortus. Nam quæ ab inspiciendo voluptas gignitur, ortus non est : nec quæ ab audiendo, et olfaciendo. Neque enim ex egestate procreata, quemadmodum in aliis, ut ex comedendo, vel bibendo. Hæ namque ex egestate et redundantia fiunt, aut saturando egestatem, aut redundantiæ auferendo : ideo ortus esse videntur. (5) At egestas, et redundantia, ægritudo : igitur ægritudo hic, ubi ortus voluptatis. Atqui in spectando, et audiendo, et olfaciendo, non est ut ægritudo antecedat : nemo siquidem qui spectando delectatur, aut olfaciendo, prius tristatus est. (6) Itidem in cogitatione : potest enim contemplanti rem aliquam delectatio esse citra præcedentem ægritudinem : et proinde fuerit voluptas aliqua, quæ ortus non est. Quodsi voluptas, (ut eorum dictat oratio,) ideo bonum non est, quia ortus; estque voluptas aliqua, quæ ortus non est : fuerit utique bonum, voluptas. (7) Atqui in totum non est voluptas ortus; nam neque quæ a comedendo et bibendo voluptates, ortus dici possunt. Verum hallucinantur qui has voluptates ortus esse perhibent. Putant siquidem, quoniam, dum admoventur et sumuntur res (*cibus*), gignitur voluptas, ob hoc ortum esse : sed non est : (8) quandoquidem enim est pars animæ quædam, qua oblectamur : simul admotis, quibus indigebamus, rebus, ea pars animæ, quatenus exercetur et movetur, oblectatur. Atqui motus ipsius, et exercitium, voluptas est : quod una cum admotis rebus ea pars animæ exerceatur, aut propter ipsius actionem, ortum esse censent voluptatum : quod non manifesta sit rerum admotio, animæ tamen pars non cernatur : (9) perinde atque si quis hominem esse opinetur corpus, quod id sub sensum cadat, non autem animam : verum est etiam anima. Itidem et in hoc. Est namque pars quædam animæ, qua oblectamur, quæ,

ὃ ἅμα τῇ προσφορᾷ ἐνεργεῖ· διὸ οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἡδονὴ γένεσις. (10) Καὶ ἀποκατάστασις δέ, φασίν, εἰς φύσιν αἰσθητή. Καὶ γὰρ μὴ ἀποκαθισταμένοις εἰς φύσιν ἐστὶν ἡδονή. Τὸ γὰρ ἀποκαθίστασθαί ἐστι τὸ τοῦ ἐνδεοῦς τῇ φύσει, τούτου τὴν ἀναπλήρωσιν γενέσθαι· ἔστι δέ, ὡς φαμέν, μὴ ὄντα ἐνδεᾶ ἥδεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ ἔνδεια λύπη, ἄνευ δὲ λύπης καὶ πρὸ λύπης φαμὲν ἥδεσθαι, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ἡ ἡδονὴ ἀποκατάστασις τοῦ ἐνδεοῦς· ἐνδεὲς γὰρ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡδονῶν οὐδέν. Ὥστε εἰ διότι μὲν γένεσις ἡ ἡδονὴ οὐκ ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι, οὐκ ἔστι δὲ οὐδεμία ἡδονὴ γένεσις, ἀγαθὸν ἂν εἴη ἡ ἡδονή. (11) Ἀλλὰ μετὰ τοῦτο οὐ πᾶσα, φησίν, ἡδονὴ ἀγαθόν. Συνίδοι δ' ἄν τις καὶ ὑπὲρ τούτου οὕτως. Ἐπεὶ γὰρ τἀγαθόν φαμεν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις λέγεσθαι (καὶ γὰρ ἐν οὐσίᾳ καὶ ἐν τῷ πρός τι καὶ ποσῷ καὶ πότε καὶ ὅλως ἐν ἁπάσαις), ἤδη γ' ἐκεῖνο φανερόν· κατὰ πάσας γὰρ ἀγαθοῦ ἐνεργείας ἡδονή τις ἀκολουθεῖ. Ὥστ' ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, καὶ ἡδονὴ ἂν εἴη ἀγαθόν. Ὥστ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις μὲν τἀγαθὰ καὶ ἡδονή, ἡ δ' ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἡδονὴ ἡδονή, ἀγαθὸν ἂν εἴη πᾶσα ἡδονή. (12) Ἅμα δὲ δῆλον ἐκ τούτου ὅτι καὶ διάφοροι τῷ εἴδει αἱ ἡδοναί εἰσιν· διάφοροι γὰρ καὶ αἱ κατηγορίαι, ἐν αἷς ἐστὶν ἡδονή. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν ἔχει, οἷον τῆς γραμματικῆς ἢ ἄλλης ἡστινοσοῦν. Ἐὰν γὰρ ἔχῃ Λάμπρος τὴν γραμματικήν, ὁμοίως διακείσεται ὑπὸ τῆς γραμματικῆς ταύτης [γραμματικὸς] ἄλλῳ ὁτῳοῦν ἔχοντι γραμματικήν, οὐ δύο εἰσὶ διάφοροι αἱ γραμματικαὶ ἥ τ' ἐν Λάμπρῳ καὶ ἐν Ἰλεῖ. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡδονῆς οὐχ οὕτως· ἡ γὰρ ἀπὸ τῆς μέθης ἡδονὴ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ συγγίνεσθαι οὐχ ὁμοίως διατιθέασιν, διὸ διάφοροι τῷ εἴδει δόξαιεν ἂν εἶναι αἱ ἡδοναί. (13) Ἀλλὰ δὴ καὶ διότι φαῦλαί εἰσιν ἡδοναί τινες, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐδόκει ἡ ἡδονὴ αὐτοῖς ἀγαθὸν εἶναι. Τὸ δὴ τοιοῦτον καὶ ἡ τοιαύτη κρίσις οὐκ ἴδιός ἐστιν ἡδονῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φύσεως καὶ ἐπιστήμης. Ἔστι γὰρ καὶ φύσις φαύλη, οἷον ἡ τῶν σκωλήκων καὶ ἡ τῶν κανθάρων καὶ ὅλως ἡ τῶν ἀτίμων ζῴων, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἡ φύσις τῶν φαύλων. (14) Ὁμοίως δ' εἰσὶ καὶ ἐπιστῆμαι φαῦλαι, οἷον αἱ βάναυσοι, ἀλλ' ὅμως οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀγαθὸν τῷ γένει καὶ ἐπιστήμη καὶ φύσις. Ὥσπερ γὰρ οὐδ' ἀνδριαντοποιὸν θεωρεῖν δεῖ ποῖός τις ἐστὶν ἐξ ὧν ἀπέτυχε καὶ κακῶς εἰργάσατο, ἀλλ' ἐξ ὧν εὖ, οὕτως οὐδ' ἐπιστήμην οὐδὲ φύσιν οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ποῖόν τί ἐστιν ἐκ τῶν φαύλων, ἀλλ' ἐκ τῶν σπουδαίων. (15) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἡδονὴ τῷ γένει ἀγαθόν ἐστιν, ἐπεὶ ὅτι γ' εἰσὶ φαῦλαι ἡδοναί, οὐδ' ἡμᾶς λανθάνει. Ἐπεὶ γὰρ καὶ φύσεις τῶν ζῴων εἰσὶ διάφοροι, οἷον καὶ φαύλη καὶ σπουδαία, οἷον ἡ μὲν ἀνθρώπου σπουδαία, ἡ δὲ λύκου ἤ τινος ἄλλου θηρίου φαύλη, ὁμοίως δ' ἑτέρα φύσις ἵππου καὶ ἀνθρώπου καὶ ὄνου καὶ κυνός· (16) ἡ δὲ ἡδονή ἐστι κατάστασις ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς φύσιν ἑκάστῳ τὴν αὐτοῦ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἥδιστον τῇ γε φαύλῃ φύσει, φαύλη ἡδονή.

simul atque res admotæ sunt, exercetur : ideo nulla voluptas est ortus. (10) Verum et conversio, inquiunt, in naturam sub sensum cadit. Nam non convertentibus sese in naturam, voluptas est. Siquidem convertendo naturæ egestatem, fit exsaturatio. At, ut diximus, fieri potest ut sine ulla egestate fiat oblectatio. Siquidem egestas, ægritudo. At citra ægritudinem atque ante ægritudinem dicimus *posse aliquem* oblectari : et proinde non fuerit voluptas, egestatis conversio. Indignum namque in hujusmodi voluptatibus nihil. Proinde si ideo quod ortus est, voluptas non bonum esse existimetur, nullaque est voluptas ortus, bonum utique fuerit voluptas. (11) Præterea, non omnis, inquiunt, voluptas bonum. De quo poterit aliquis dispicere hoc pacto. Nam quia bonum in omnibus dicimus esse prædicamentis (nempe in essentia, et in ad aliquid, et in quanto, et quando, ac universe in omnibus); illud quoque manifestum, per omnes boni actiones voluptatem aliquam comitari. Proinde, quia in omnibus prædicamentis est bonum, etiam voluptas fuerit bonum. Et proinde, quoniam in his quidem per se bona, etiam voluptas fuerit per se bonum. Atqui a bonis voluptas, est voluptas : bonum ergo fuerit omnis voluptas. (12) Simul certum hinc, etiam differre inter se specie voluptates, quandoquidem differunt etiam prædicamenta, in quibus est voluptas. Neque enim est quemadmodum in scientiis, ut grammatica, vel quacumque alia. Nam si Lamprus grammaticam habeat, similiter afficietur hic ab hac grammatica, ut quivis alius habens grammaticam : non sunt igitur duæ grammaticæ diversæ, quæ in Lampro, et quæ in Ileo. At in voluptate non ita. Nam quæ ex ebrietate voluptas, et quæ ex copulatu, non eodem modo afficiunt : quamobrem specie inter se distingui videbuntur voluptates. (13) Ceterum quia sunt et malæ voluptates, etiam ob hoc voluptas bonum non esse illis videbatur. At id voluptatis minime proprium judicium est, sed naturæ etiam atque scientiæ. Nam est et natura mala, sicut vermium, et crabronum, ac prorsus vilium animalium; nec tamen ob hoc, ipsa natura malorum. (14) Eodem modo habentur et malæ scientiæ, sicut sedentariæ, nec tamen ob hoc, malum scientia est; sed genere bonum tam scientia quam natura. Nam quemadmodum statuarius inspiciendus non est, qualisnam sit, ex eo quod per errorem commiserit et male fecerit, sed quod bene : ita ne scientiam quidem naturamve, aut quippiam aliud, quale sit, ex malis, sed ex probis. (15) Itidem ergo voluptas quoque genere bonum est. Quod vero sint et malæ voluptates, ne nos quidem latet. Nam sunt etiam diversæ naturæ animalium, bona, et mala; sicut hominis quidem, bona; lupi vero, vel cujusvis alterius feræ, mala. Similiter equi natura alia quam hominis, et asini, et canis. (16) At voluptas conversio est ex eo quod contra naturam, in naturam cujuslibet suam : proinde et hoc fuerit suavissimum improbæ naturæ, improbam dico voluptatem. Neque enim equo idem

Οὐ γάρ ἐστι ταὐτὸν ἵππῳ καὶ ἀνθρώπῳ, ὁμοίως οὐδὲ τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ἐπείπερ αἱ φύσεις διάφοροι, καὶ αἱ ἡδοναὶ διάφοροι. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ἦν ἀποκατάστασις, καὶ ἡ ἀποκατάστασις, φασίν, εἰς φύσιν καθίστη, ὥστε τῆς μὲν φαύλης φύσεως ἡ κατάστασις φαύλη, τῆς δὲ σπουδαίας σπουδαία. (17) Ἀλλ' οἱ φάσκοντες εἶναι τὴν ἡδονὴν οὐ σπουδαίαν, πεπόνθασιν οἷον οἱ μὴ εἰδότες τὸ νέκταρ οἴονται τοὺς θεοὺς οἶνον πίνειν καὶ οὐκ εἶναι τούτου ἥδιον οὐδέν. Τοῦτο δὲ πάσχουσι διὰ τὴν ἄγνοιαν. Οἷς ὅμοιον πεπόνθασιν οἱ πάσας τὰς ἡδονὰς γενέσεις φάσκοντες εἶναι καὶ οὐκ ἀγαθόν· διὰ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι ἄλλας ἡδονὰς ἀλλ' ἢ τὰς σωματικάς, ταύτας τε ὁρᾶν γενέσεις τε οὔσας καὶ οὐ σπουδαίας, ὅλως οὐκ οἴονται εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν. (18) Ἐπεὶ δ' οὖν ἐστὶν ἡ ἡδονὴ καὶ καθισταμένης τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας, οἷον καθισταμένης μὲν αἱ ἐξ ἐνδείας ἀναπληρώσεις, καθεστηκυίας δὲ αἱ ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῶν τοιούτων οὖσαι, βελτίους ἂν εἴησαν αἱ καθεστηκυίας τῆς φύσεως ἐνέργειαι· αἱ γὰρ ἡδοναὶ κατ' ἀμφοτέρους λεγόμεναι τοὺς τρόπους ἐνέργειαί εἰσιν, ὥστε δῆλον ὅτι αἱ ἀπὸ τῆς ὄψεως ἡδοναὶ καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τοῦ διανοεῖσθαι βέλτισται ἂν εἴησαν, ἐπεὶ αἵ γε σωματικαὶ ἐξ ἀναπληρώσεως. (19) Ἔτι καὶ τοῦτο ἐλέγετο, ὅτι οὐκ ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν εἶναι καὶ πᾶσι κοινὸν οὐκ ἀγαθόν. Τὸ δὴ τοιοῦτον ἐπὶ φιλοτίμου μᾶλλον καὶ φιλοτιμίας οἰκεῖόν ἐστιν· ὁ γὰρ φιλότιμός ἐστιν ὁ μόνος βουλόμενος ἔχειν καὶ τῷ τοιούτῳ τῶν ἄλλων ὑπερέχειν. Καὶ τὴν ἡδονὴν οὖν, εἰ μέλλει τἀγαθὸν εἶναι, τοιοῦτον δεῖν εἶναι. (20) Ἢ οὔ, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον διὰ τοῦτο ἂν δόξειεν ἀγαθὸν εἶναι, ὅτι πάντα τούτου ἐφίεται· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ πάντα πέφυκεν ἐφίεσθαι, ὥστ' εἰ τῆς ἡδονῆς πάντ' ἐφίεται, ἀγαθὸν ἂν εἴη τῷ γένει ἡ ἡδονή. (21) Πάλιν καὶ ὅτι ἐστὶν ἐμπόδιον ἡ ἡδονή, οὐκ ἔφασαν αὐτὴν ἀγαθὸν εἶναι. Τὸ δ' ἐμπόδιον φάσκειν εἶναι διὰ τὸ μὴ ὀρθῶς σκοπεῖν φαίνετ' αὐτοῖς. Οὐ γάρ ἐστιν ἐμπόδιον ἡ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ πραττομένου ἡδονή. Ἐὰν μέντοι ἄλλη, ἐμπόδιον, οἷον ἡ ἀπὸ τῆς μέθης ἡδονὴ ἐμπόδιόν ἐστι τοῦ πράττειν. (22) Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστήμης ἐμπόδιον ἔσται· οὐ γὰρ ἔστιν ἅμα ἀμφοτέραις ἐνεργεῖν. Ἀλλὰ διὰ τί οὐκ ἀγαθὸν ἡ ἐπιστήμη, ἂν ποιῇ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἡδονήν; καὶ πότερον ἐμπόδιον ἔσται, ἢ οὔ; ἀλλὰ μᾶλλον πράξει· (23) ἡ γὰρ ἡδονὴ παρορμᾷ πρὸς τὸ μᾶλλον πράττειν ἀπ' αὐτοῦ γινομένη, ἐπεὶ τὸν σπουδαῖον ποίησον πράττειν τὰ κατ' ἀρετήν, καὶ ἡδέως ταῦτα πράττειν· ἆρα οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐνεργήσει κατὰ τὴν πρᾶξιν; καὶ ἐὰν μέν γε ἡδόμενος πράττῃ, σπουδαῖος ἔσται, ἂν δὲ λυπούμενος τὰ καλὰ πράττῃ, οὐ σπουδαῖος. Ἡ γὰρ λύπη ἐπὶ τοῖς δι' ἀνάγκην ἐστίν, ὥστ' εἰ λυπεῖταί τις τὰ καλὰ πράττων, ἀναγκαζόμενος πράττει· ὁ δ' ἐξ ἀνάγκης πράττων οὐ σπουδαῖος. (24) Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι γε μὴ λυπούμενον ἢ ἡδόμενον τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν· τὸ δ' ἀνὰ μέσον οὐκ ἔστιν. Διὰ τί; ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐν πάθει, τὸ δὲ πάθος ἐν λύπῃ καὶ ἡδονῇ·

quod homini, similiterque neque aliis. At quoniam diversæ naturæ, sunt diversæ etiam voluptates. Nam voluptas, conversio est; et conversio, (inquiunt,) sive restauratio, in naturam restituit. Proinde et malæ naturæ mala conversio est, ut probæ proba. (17) Qui porro voluptatem non esse bonam contendunt, eo afficiuntur modo, quo qui nectar incognitum habent, et deos vinum potare existimant, nihilque eo esse suavius : ex inscitia in id delabuntur. Simile contingit iis qui cunctas voluptates ortus esse asserunt, et neutiquam bonum. Nam quod alias voluptates ignorant, præter eas quæ corporis sunt, easque ducunt ortus esse, nec bonas; in universum non rentur voluptatem esse bonum. (18) Quoniam igitur est voluptas et restituendæ naturæ et jam restitutæ, (restituendæ naturæ sunt, nimirum repletiones post defectum; restitutæ autem, quæ oculis et auribus percipiuntur, ac similes,) videntur restitutæ ac suum, ut sic dicam, statum obtinentis naturæ functiones esse meliores. Voluptates namque utrovis modo dictæ, sunt actiones. Proinde non dubium quin a visu voluptates, et auditu, et intelligentia sint longe optimæ, quum eæ quæ sub corpus cadunt, ab expletione procreentur. (19) Rursum id dicebatur, quod bonum non sint. Siquidem unum in omnibus et commune omnibus esse non bonum. Id certe in honoris cupido, et honoris cupiditate; magis proprium est. Honoris siquidem cupidus, solus vult habere, et illo ceteros anteire. Voluptatem igitur, si ipsam per se bonum esse oporteat, convenire esse ejusmodi. (20) An non ita est, sed etiam contrario modo ob id bonum esse videatur quod cuncta eam expetant? Agnatum enim cunctis, bonum expetere. Et proinde si cuncta voluptatem expetunt, genere bonum fuerit voluptas. (21) Rursus, quod sit impedimentum voluptas, ipsam bonum esse negaverunt. Sed impedimentum esse eos asserere apparet, quod non recte rem considerant. Minime enim ad res transigendas est impedimentum, si qua fit ex ipsa rei, dum agitur, actione. At si est alia voluptas, sane est impedimentum : ut ebrietatis voluptas actionem inhibet. (22) Ceterum ita etiam scientia scientiæ fuerit impedimentum. Nam fieri non potest ut simul utramque exerceas. Sed cur non bonum scientia, si voluptatem ex scientia excitarit? et utrum impedimentum sit, annon? Ceterum multo magis aget; (23) voluptas namque ad magis agendum, inde suscitata impellit : quippe fac probum aliquem agere quæ sunt ex virtute, et ea suaviter agere : nonne multo etiam magis quæ ad actionem pertineant, exercebit? Ac si oblectatus agat, probus erit; sin tristatus honesta prosequatur, non probus. Ægrimonia namque in iis est quæ sunt ex necessitate. Proinde si quispiam dolore afficiatur, honesta prosequendo, coactus peragit; qui autem a necessitate agere compellitur, non probus. (24) Ceterum nemo potest quæ sunt virtuti consentanea, agere, ut non aliqua vel voluptate vel ægritudine afficiatur : medium enim nihil est. Cur? nempe quod virtus in affectu, affectus

ἐν δὲ τῷ ἀνὰ μέσον οὐκ ἔστιν. Δῆλον οὖν ὡς καὶ ἡ ἀρετὴ μετὰ λύπης καὶ ἡδονῆς. Εἰ μὲν οὖν λυπούμενός τις τὰ καλὰ πράττει, οὐ σπουδαῖος. Ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ μετὰ λύπης· μεθ' ἡδονῆς ἄρα. (25) Οὐ μόνον ἄρα οὐκ ἐμπόδιόν ἐστιν ἡ ἡδονή, ἀλλὰ καὶ προτρεπτικὸν πρὸς τὸ πράττειν, καὶ τὸ ὅλον δὲ οὐκ ἐνδέχεται ἄνευ ἡδονῆς εἶναι τῆς ἀπ' αὐτῆς γινομένης. (26) Ἄλλος ἦν λόγος ὅτι οὐδεμία ποιεῖ ἐπιστήμη ἡδονήν. Ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές· οἱ γὰρ δειπνοποιοὶ καὶ στεφανοποιοὶ καὶ μυρεψοὶ ἡδονῆς εἰσὶ ποιητικοί. Ἀλλὰ δὴ ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ ὡς τέλος, ἀλλὰ μεθ' ἡδονῆς τε καὶ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς· ἔστιν οὖν καὶ ἐπιστήμη ποιητικὴ ἡδονῆς. (27) Ἔτι δὲ καὶ ἄλλως ἐλέγετο, ὅτι οὐκ ἄριστον. Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀναιρήσεις καὶ τὰς καθ' ἕκαστα λεγομένας ἀρετάς. Ἡ γὰρ ἀνδρεία οὐκ ἔστιν ἄριστον· ἆρ' οὖν διὰ τοῦτ' οὐκ ἀγαθόν; ἢ τοῦτ' ἄτοπον; ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Οὐδὲ ἡδονὴ διὰ τοῦτ' οὐκ ἀγαθόν, ὅτι οὐκ ἄριστον. (28) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις μεταβὰς καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τὸ τοιοῦτον, οἷον ἐπειδὴ ὁ λόγος κρατεῖ ποτὲ τῶν παθῶν (φαμὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς), καὶ τὰ πάθη δὲ πάλιν ἀντεστραμμένως τοῦ λόγου κρατεῖ, οἷον ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν συμβαίνει· ἐπεὶ οὖν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς ἔχον τὴν κακίαν κρατεῖ τοῦ λόγου εὖ διακειμένου (ὁ γὰρ ἀκρατὴς τοιοῦτος), καὶ ὁ λόγος ὁμοίως φαῦλος· διὸ κἀκεῖνος κρατήσει τῶν παθῶν εὖ διακειμένων καὶ ἐχόντων τὴν οἰκείαν ἀρετήν. Εἰ δὲ τοῦτ' ἔσται, συμβήσεται τῇ ἀρετῇ κακῶς χρῆσθαι· ὁ γὰρ λόγῳ φαύλῳ διακείμενος καὶ χρώμενος τῇ ἀρετῇ κακῶς αὐτῇ χρήσεται. Τὸ δὴ τοιοῦτον ἄτοπον ἂν συμβαίνειν δόξειεν. (29) Πρὸς δὴ τὴν τοιαύτην ἀπορίαν ῥᾴδιον ἀντειπεῖν καὶ λῦσαι ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἡμῖν εἰρημένων ὑπὲρ ἀρετῆς. Τότε γάρ φαμεν εἶναι ἀρετήν, ὅταν ὁ λόγος εὖ διακείμενος τοῖς πάθεσιν ἔχουσι τὴν οἰκείαν ἀρετὴν σύμμετρος ᾖ, καὶ τὰ πάθη τῷ λόγῳ. Οὕτω γὰρ διακείμενα συμφωνήσουσι πρὸς ἄλληλα, ὥστε τὸν μὲν λόγον προστάττειν ἀεὶ τὸ βέλτιστον, τὰ δὲ πάθη ῥᾳδίως εὖ διακείμενα ποιεῖν ὃ ἂν ὁ λόγος προστάττῃ. (30) Ἂν οὖν ὁ λόγος φαύλως ᾖ διακείμενος, τὰ δὲ πάθη εὖ, οὐκ ἔσται ἀρετὴ ἐκλείποντος τοῦ λόγου· ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ ἡ ἀρετή. Ὥστ' οὐδὲ κακῶς χρῆσθαι ἐνδέχεται ἀρετῇ. Ἁπλῶς δ' οὐχ, ὡς οἴονται οἱ ἄλλοι, τῆς ἀρετῆς ἀρχὴ καὶ ἡγεμών ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάθη. Δεῖ γὰρ πρὸς τὸ καλὸν ὁρμήν ἄλογόν τινα πρῶτον ἐγγίνεσθαι (ὃ καὶ γίνεται), εἶθ' οὕτως τὸν λόγον ὕστερον ἐπιψηφίζοντα εἶναι καὶ διακρίνοντα. (31) Ἴδοι δ' ἄν τις τοῦτο ἐκ τῶν παιδίων καὶ τῶν ἄνευ λόγου ζώντων· ἐν γὰρ τούτοις ἄνευ τοῦ λόγου ἐγγίνονται ὁρμαὶ παθῶν πρὸς τὸ καλὸν πρότερον, ὁ δὲ λόγος ὕστερος ἐπιγινόμενος καὶ σύμψηφος ὢν ποιεῖ πράττειν τὰ καλά. Ἀλλ' οὐκ ἐὰν ἀπὸ τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν λάβῃ πρὸς τὰ καλά, οὐκ ἀκολουθεῖ τὰ πάθη ὁμογνωμονοῦντα, ἀλλὰ πολλάκις ἐναντιοῦται· διὸ μᾶλλον ἀρχῇ ἔοικε πρὸς τὴν ἀρετὴν τὸ πάθος εὖ διακείμενον ἢ ὁ λόγος.

vero in ægritudine et voluptate; nec quicquam in medio positum est. Non dubium igitur quin virtus cum ægritudine et voluptate esse possit. Si quis igitur mœstus honesta prosequatur, non bonus. Proinde non fuerit virtus cum ægritudine : cum voluptate ergo. (25) Tantum ergo abest ut sit impedimentum voluptas, ut etiam ad agendum exhortetur. In totumque non contingit ut sit actio citra voluptatem eam quæ ab ipsa procreatur. (26) Alia fuit oratio, quod nulla scientia faciat voluptatem. Sed ne id quidem verum est. Conviviorum namque structores, et qui coronas plectunt, necnon unguentarii, voluptatis sunt effectores. Ceterum aliis scientiis non est voluptas ut finis, sed cum voluptate, nec citra voluptatem. Est igitur etiam scientia, voluptatis effectrix. (27) Rursus etiam aliter dicebatur, quod non optimum. Verum hoc modo atque hac ratione etiam singulas ieris perditum virtutes. Siquidem fortitudo, optimum non est. Numquid igitur ob hoc non bonum? An id absurdum sit? Itidem et in ceteris. Igitur non dicendum, voluptatem non esse bonum, quia non est optimum. (28) Dubitaverit autem quispiam ad aliud transiens etiam tali modo in hoc loco de virtutibus : quia ratio quandoque imperat affectibus, (de continente enim hoc dicebamus,) et e converso affectus imperant rationi, ut evenit incontinentibus; quia, inquam, expers rationis pars animæ, vitium admittendo, imperat rationi bene dispositæ, (talis siquidem incontinens,) et ratio similiter mala : ipsa quoque ratio bene dispositis perturbationibus imperabit et suam virtutem continentibus. Hoc si ita fit, eveniet abuti virtute. Improba namque ratione affectus, virtutem usurpando, ipsa abutetur. Hoc nimirum absurdum evenire videbitur. (29) Tali sane dubitationi facile est ex eis quæ a nobis ante de virtute dicta sunt, occurrere, atque hoc refellere. Tum demum namque virtutem esse dicebamus, quum ratio bene affecta, perturbationibus suam virtutem habentibus fuerit moderata, necnon perturbationes rationi consentaneæ. Ita namque affecta, inter se invicem consentient, ut ratio, quod optimum sit, semper præscribat; perturbationes vero facile, bene dispositæ, id exsequantur quod ratio præscripserit. (30) Si ratio igitur male fuerit affecta, perturbationes vero bene, non fuerit virtus, deficiente ratione; nam ex utroque virtus. Proinde non contigerit abuti virtute. Simpliciter vero non, quemadmodum alii opinantur, dux ratio virtutis est atque principium, sed potius perturbationes. Ad honestum namque impulsum quendam oportet primo innasci irrationalem, qui producatur, atque ita postremo rationem esse discernentem atque constituentem. (31) Quod sane viderit quispiam ex pueris, et rationis expertibus animantibus. In his namque sine ratione, perturbationum impulsus exoriuntur primo ad honestum : mox posterior adveniens ratio, et constituens, honesta agere exhortatur. Sed non, si a ratione ad honesta ceperit principium, perturbationes consentientes comitantur, verum sæpenumero controversantur. Quamobrem potius convenerit, perturbationem ad virtutem anteire bene affectam, quam rationem.

CAP. VIII.

Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη τούτων εἰπεῖν, ἐπειδὴ περὶ εὐδαιμονίας ἐστὶν ὁ λόγος, περὶ εὐτυχίας. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τὸν εὐδαίμονα βίον τὸν εὐτυχῆ εἶναι ἢ οὐκ ἄνευ γε εὐτυχίας, καὶ ὀρθῶς ἴσως· ἄνευ γὰρ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, ὧν ἡ τύχη ἐστὶ κυρία, οὐκ ἐνδέχεται εὐδαίμονα εἶναι. Διὸ ῥητέον ἐστὶν ὑπὲρ εὐτυχίας, καὶ ἁπλῶς ὁ εὐτυχὴς τίς ἐστι καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ τί. (2) Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ ταῦτ' ἄν τις ἐλθὼν καὶ ἐπιβλέψας ἀπορήσειεν. Οὔτε γὰρ ἂν εἴποι τις τὴν τύχην ὡς ἐστὶ φύσις. Ἡ γὰρ φύσις ἀεὶ οὗ ἐστὶν αἰτία, τούτου * ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὡσαύτως ποιητική ἐστιν, ἡ δέ γε τύχη οὐδέποτε, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ ὡς ἔτυχεν· διὸ ἡ τύχη ἐν τοῖς τοιούτοις λέγεται. Οὔτε δὴ νοῦν γέ τινα ἢ λόγον ὀρθόν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα οὐχ ἧττόν ἐστι τὸ τεταγμένον καὶ τὸ ἀεὶ ὡσαύτως, ἡ δὲ τύχη οὔ. Διὸ καὶ οὗ πλεῖστος νοῦς καὶ λόγος, ἐνταῦθα ἐλαχίστη τύχη· οὗ δὲ πλείστη τύχη, ἐνταῦθ' ἐλάχιστος νοῦς. (3) Ἀλλ' ἆρά γε ἡ εὐτυχία ἐστὶν ὡς ἐπιμέλειά τις θεῶν; ἢ τοῦτ' οὐκ ἂν δόξειεν; τὸν γὰρ θεὸν ἀξιοῦμεν κύριον ὄντα τῶν τοιούτων τοῖς ἀξίοις ἀπονέμειν καὶ τἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, ἡ δὲ τύχη καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τύχης ὡς ἀληθῶς ὡς ἂν τύχῃ γίνεται. Εἰ δέ γε τῷ θεῷ τὸ τοιοῦτον ἀπονέμομεν, φαῦλον αὐτὸν κριτὴν ποιήσομεν ἢ οὐ δίκαιον· τοῦτο δ' οὐ προσῆκόν ἐστι θεῷ. (4) Ἀλλὰ μὴν ἔξω γε τούτων εἰς οὐδὲν ἄλλο τὴν τύχην ἄν τις τάξειεν, ὥστε δῆλον ὅτι τούτων ἄν τι εἴη. Νοῦς μὲν δὴ καὶ λόγος καὶ ἐπιστήμη παντελῶς ἀλλότριόν τι ἔοικεν εἶναι. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ εὔνοια ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ δόξειεν ἂν εἶναι εὐτυχία διὰ τὸ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐγγίνεσθαι· τὸν δὲ θεὸν τῶν φαύλων οὐκ εἰκὸς ἐπιμελεῖσθαι. (5) Λοιπὸν τοίνυν καὶ οἰκειότατον τῆς εὐτυχίας ἐστὶν ἡ φύσις, ἔστι δ' ἡ εὐτυχία καὶ ἡ τύχη ἐν τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν οὖσι, μηδ' ὧν αὐτοὶ κύριοί ἐσμεν καὶ δυνατοὶ πρᾶξαι. Διὸ τὸν δίκαιον, ᾗ δίκαιος, οὐθεὶς λέγει εὐτυχῆ, οὐδὲ τὸν ἀνδρεῖον, οὐδ' ὅλως τῶν κατ' ἀρετὴν οὐδένα· ἐφ' ἡμῖν γάρ ἐστι ταῦτα καὶ ἔχειν καὶ μὴ ἔχειν. Ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τοῖς τοιούτοις οἰκειότερον τὴν εὐτυχίαν ἐροῦμεν· τὸν γὰρ εὐγενῆ εὐτυχῆ λέγομεν, καὶ ὅλως ᾧ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχει ὧν μὴ αὐτὸς κύριός ἐστιν. (6) Ἀλλ' ὅμως οὐδ' ἐνταῦθα κυρίως ἂν ἡ εὐτυχία λέγοιτο. Ἔστι δὲ πολλαχῶς ὁ εὐτυχὴς λεγόμενος· καὶ γὰρ ᾧ παρὰ τὸν λογισμὸν τὸν αὐτοῦ συνέβη τι ἀγαθὸν πρᾶξαι, εὐτυχῆ φαμέν, καὶ ᾧ κατὰ λόγον ζημίαν ἦν λαβεῖν, τὸν τοιοῦτον κερδάναντα εὐτυχῆ φαμέν. (7) Ἔστιν οὖν ἡ εὐτυχία ἐν τῷ ἀγαθόν τι ὑπάρξαι παρὰ λόγον καὶ ἐν τῷ κακὸν μὴ λαβεῖν εὔλογον. Ἀλλὰ μᾶλλον καὶ οἰκειότερον ἡ εὐτυχία ἂν δόξειεν εἶναι ἐν τῷ ἀγαθὸν λαβεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν λαβεῖν καθ' αὑτὸ δόξειεν ἂν εὐτύχημα εἶναι, τὸ δὲ κακὸν μὴ λαβεῖν κατὰ συμβεβηκὸς εὐτύχημα. (8) Ἔστιν οὖν ἡ εὐτυχία ἄλογος φύσις· ὁ γὰρ εὐτυχής ἐστιν ὁ ἄνευ λόγου ἔχων ὁρμὴν πρὸς τἀγαθὰ καὶ τούτων ἐπιτυγχάνων, τοῦτο δ' ἐστὶ φύσεως· ἐν γὰρ τῇ ψυχῇ ἔνεστι τῇ

Conjunctus his est locus de prospera fortuna, quoniam de felicitate nobis est oratio. Arbitrantur namque plerique, felicem vitam esse vitam fortunatam aut certe non citra prosperam fortunam. Et forte non injuria. Absque enim exteris bonis, quorum domina fortuna est, felicem esse non contingit. Idcirco de secunda fortuna nobis dicendum, necnon quis prorsus sit fortunatus, et in quibus, et circa quid. (2) Primum igitur ad hæc quispiam accedens spectansque dubitaverit, quandoquidem non dixerit quis fortunam esse, ut natura est. Semper enim natura, id cujus est causa, *vel semper vel* utplurimum eodem modo solet efficere; at fortuna nunquam, verum temere et sine ordine, ac ut fors tulerit. Ideo fortuna in ejusmodi rebus esse dicitur. Neque mentem aliquam dixerit inesse aut rectam rationem. Nam ubi id, nihilo minus est quicquam ordinatum, ac est semper eodem modo; sed non ita fortuna. Idcirco ubi mens plurima ac ratio, ibi fortunæ minimum; ubi plurima fortuna, ibi mens perexigua. (3) At nunquid secunda fortuna est, ut deorum quædam cura? an id minime videri debet? Talium siquidem dominum facimus Deum, ut bona malaque meritis distribuat. At fortuna, et quæ a fortuna sunt, prorsus, ut nomen indicat, ut fors tulerit, fiunt. Quodsi tale hoc distributori Deo adscripserimus, malum ipsum judicem faciemus, neque justum; id nefas Deo deputare. (4) Ceterum præter hæc, ad nihil aliud fortunam quispiam ordinarit. Proinde non dubium quin horum aliquid sit; mens certe, ac ratio, necnon scientia prorsus alienum ab illa esse videatur. Præterea neque cura et benevolentia a Deo exhibita, videatur esse felicitas, quoniam malis quoque attribuitur. Atqui Deum, malorum curam habere fas non est. (5) Reliquum igitur, et maxime peculiare prosperæ fortunæ, natura est. Est nimirum prosperitas, ipsaque fortuna, in his quæ in nostra potestate non sunt, neque eorum quorum ipsi sumus domini, quæque possimus efficere. Ideo justum, quatenus justum, nemo fortunatum dicit; et ne fortem quidem, nec prorsus quenquam alium ex iis qui ab aliqua virtute denominantur. In nobis siquidem est situm, hæc habere, vel non habere. Sed talibus potius convenienter et apte prosperam fortunam attribuerit: ingenuum namque dicimus fortunatum, ac prorsus cui talia bona exstiterint, quorum ipse neutiquam dominus est. (6) Verumtamen ne de his quidem proprie prosperitas diceretur. Est autem fortunatus multis modis dictus. Nam cui præter suam ipsius opinionem et exspectationem feliciter aliquid evenit, eum dicimus fortunatum; et cui jure infligi damnum debuerat, ejusmodi hominem lucrum facientem, dicimus fortunatum. (7) Est igitur prosperitas, in agendo bonum aliquod præter rationem, et in non subeundo, ut debuit, malo. Ceterum potius et magis peculiariter, in bono capiendo prosperitas videatur. Siquidem bonum capere, per sese fortunatum quiddam esse videatur; malum vero non subire, ex casu fortunatum. (8) Est igitur prosperitas, natura rationis expers. Namque fortunatus est, qui sine ratione ad bona impellitur, eaque consequitur. Id vero naturæ est; nam in anima est a natura hujusmodi aliquid,

φύσει τοιοῦτον ᾧ ὁρμῶμεν ἀλόγως πρὸς ἃ ἂν εὖ ἔχωμεν. (9) Καὶ εἴ τις ἐρωτήσειε τὸν οὕτως ἔχοντα, διὰ τί τοῦτο ἀρέσκει σοι οὕτω πράττειν; οὐκ οἶδα, φησίν, ἀλλ' ἀρέσκει μοι, ὅμοιον πάσχων τοῖς ἐνθουσιάζουσιν· καὶ γὰρ οἱ ἐνθουσιάζοντες ἄνευ λόγου ὁρμὴν ἔχουσι πρὸς τὸ πράττειν τι. (10) Τὴν δ' εὐτυχίαν οὐκ ἔχομεν οἰκείῳ καὶ ἰδίῳ ὀνόματι προσαγορεύειν, ἀλλ' αἰτίαν πολλάκις φαμὲν εἶναι αὐτήν· ἡ δ' αἰτία ἀλλότριον τοῦ ὀνόματος. Ἡ γὰρ αἰτία καὶ οὗ ἐστὶν αἰτία ἄλλο ἐστί, καὶ ἄνευ ὁρμῆς τῆς ἐπιτυγχανούσης τῶν ἀγαθῶν αἰτία λεγομένη, οἷον ἡ τοῦ κακὸν μὴ λαβεῖν ἢ πάλιν τοῦ μὴ οἰόμενον ἀγαθὸν λήψεσθαι ἀγαθὸν λαβεῖν. (11) Ἔστιν οὖν ἡ τοιαύτη εὐτυχία διάφορος ἐκείνης, καὶ ἔοικεν αὕτη ἐκ τῶν πραγμάτων τῆς μεταπτώσεως γίνεσθαι, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς εὐτυχία. Ὥστ' εἰ καὶ ἡ τοιαύτη ἐστὶν εὐτυχία, ἀλλ' οὖν πρός γε τὴν εὐδαιμονίαν ἡ τοιαύτη ἂν εἴη εὐτυχία οἰκειοτέρα, ἧς ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ τῆς ὁρμῆς τῶν ἀγαθῶν ἐστὶ τῆς ἐπιτεύξεως. (12) Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, ταῦτα δὲ γίνεται ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, οἷον ἀρτίως ἔφαμεν, συνεργὸς ἂν εἴη τῇ εὐδαιμονίᾳ. Περὶ μὲν οὖν εὐτυχίας τοσαῦτα.

quo sine ratione impellamur ad ea unde bene habeamus. (9) Eousque ut si quis roget ita habentem, Curnam id tibi ita libet agere? Nescio, inquit, sed libet. Similiter propemodum affectus ac lymphatici; siquidem lymphatici citra rationem ad aliquid agendum impelluntur. (10) Prosperitatem vero, suo ac peculiari nomine appellare non habemus; verum ipsam sæpe dicimus esse causam. At causa, a nomine eo alienum quiddam est: quoniam causa, et cujus est causa, aliud est, et citra impulsum bona consequentem, causa dicta est; ut causa ejus quod quis malum non subeat, vel porro quod quid minime animo deputans se bonum capturum, nanciscatur bonum. (11) Est profecto hujusmodi prosperitas ab illa distincta, videturque hæc ex rerum fieri interventu, ex casuque prosperitas; et proinde tametsi est hujusmodi prosperitas, ad felicitatem tamen talis prosperitas fuerit magis peculiaris, cujus in ipso *nec in externis rebus* est principium impulsus bonorum consequendorum. (12) Quoniam igitur est felicitas non sine bonis externis, et quæ a prosperitate contingunt, ut jamdudum dicebamus, prosperitas dicenda fuerit felicitatem coadjuvare. De prosperitate igitur hactenus.

CAP. IX.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ ἑκάστης τῶν ἀρετῶν κατὰ μέρος εἰρήκαμεν, λοιπὸν ἂν εἴη καὶ καθόλου συνθέντας τὰ καθ' ἕκαστα κεφαλαιωσαμένους εἰπεῖν. (2) Ἔστι μὲν οὖν οὐ κακῶς λεγόμενον τοὔνομα ἐπὶ τοῦ τελέως σπουδαίου, ἡ καλοκἀγαθία. Καλὸς κἀγαθὸς γάρ, φησίν, ὅταν τελέως σπουδαῖος ᾖ· ἐπὶ γὰρ τῆς ἀρετῆς τὸν καλὸν κἀγαθὸν λέγουσιν, οἷον τὸν δίκαιον καλὸν κἀγαθόν φασι, τὸν ἀνδρεῖον, τὸν σώφρονα, ὅλως ἐπὶ τῶν ἀρετῶν. (3) Ἐπειδὴ οὖν εἰς δύο διαιροῦμεν, καὶ τὰ μέν φαμεν εἶναι καλὰ τὰ δὲ καὶ ἀγαθά, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἁπλῶς ἀγαθὰ τὰ δ' οὔ, καὶ καλὰ μὲν οἷον τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἀπ' ἀρετῆς πράξεις, ἀγαθὰ δὲ οἷον ἀρχήν, πλοῦτον, δόξαν, τιμὴν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔστιν οὖν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ᾧ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά ἐστιν ἀγαθὰ καὶ τὰ ἁπλῶς καλὰ καλά ἐστιν. (4) Ὁ τοιοῦτος γὰρ καλὸς καὶ ἀγαθός· ᾧ δὲ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά μή ἐστιν ἀγαθά, οὐκ ἔστι καλὸς καὶ ἀγαθός, ὥσπερ οὐδ' ὑγιαίνειν ἂν δόξειεν ᾧ τὰ ἁπλῶς ὑγιεινὰ μὴ ὑγιεινά ἐστιν. Εἰ γὰρ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀρχὴ παραγινόμενά τινα βλάπτοιεν, οὐκ ἂν αἱρετὰ εἴη, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ὅσα αὐτὸν μὴ βλάψει, βουλήσεται αὐτῷ εἶναι. (5) Ὁ δὲ τοιοῦτος ὢν οἷος ὑποστελλόμενός τι τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸ μὴ εἶναι αὐτῷ, οὐκ ἂν δόξειε καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι· ἀλλ' ᾧ τἀγαθὰ πάντα ὄντα ἀγαθά ἐστι καὶ ὑπὸ τούτων μὴ διαφθείρεται, οἷον ὑπὸ πλούτου καὶ ἀρχῆς, ὁ τοιοῦτος καλὸς καὶ ἀγαθός.

Quoniam de singulis virtutibus particulatim diximus, reliquum jam fuerit ut in totum componendo singula summam exponamus. (2) Est igitur non male nomen impositum de eo qui sit perfecte probus, honesta probitas. Honestus et bonus namque dicitur, quum est perfecte probus. Siquidem virtuti honestum bonumque attribuunt: ut justum aliquem, honestum bonumque dicunt, item eum qui sit fortis, temperansve: et ita in reliquis virtutibus. (3) Quoniam igitur in duo distribuimus, ut alia quidem honesta, alia vero bona dicamus; et bonorum alia quidem simpliciter bona, alia vero non; honesta porro, ut virtutes, et virtutum actiones; bona vero, dominatum, opulentiam, gloriam, honorem, et id genus alia: est igitur honestus et bonus, apud quem simpliciter bona, sunt bona, et simpliciter honesta, honesta sunt; (4) talis namque honestus et bonus. Sed apud quem simpliciter bona, non sunt bona, is neque honestus et bonus; sicut ne is quidem bene valere videatur, cui simpliciter salubria, non sint salubria. Nam si opulentia et dominatus adveniendo quempiam offenderint, optanda non fuere: sed talia, quæ non offendant, sibi esse optaverint. (5) Qui autem talis sit, qui cedat bonis, eaque veluti fugiat, ne sibi adsint, is nequaquam perfecte bonus, quem honestum bonumque vocant, esse videatur: sed is cui per se bona omnia bona sint, nec ab iis corrumpatur, ut ab opulentia et dominatu, talis homo est honestus et bonus.

CAP. X.

Ὑπὲρ δὲ τοῦ κατὰ τὰς ἀρετὰς ὀρθῶς πράττειν εἴρηται μέν, οὐχ ἱκανῶς δέ. Ἔφαμεν γὰρ τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν· ἀλλ' ἴσως ἄν τις αὐτὸ τοῦτο ἀγνοῶν ἐρωτήσειε, τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον τί ποτ' ἐστί, καὶ ποῦ ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος; (2) Ἔστιν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, ὅταν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς μὴ κωλύῃ τὸ λογιστικὸν ἐνεργεῖν τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν· τότε γὰρ ἡ πρᾶξις ἔσται κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐπειδὴ γάρ τι τῆς ψυχῆς τὸ μὲν χεῖρον ἔχομεν τὸ δὲ βέλτιον, ἀεὶ δὲ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἕνεκέν ἐστιν, ὥσπερ ἐπὶ σώματος καὶ ψυχῆς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἕνεκεν, καὶ τότ' ἐροῦμεν ἔχειν τὸ σῶμα καλῶς, ὅταν οὕτως ἔχῃ ὥστε μὴ κωλύειν ἀλλὰ καὶ συμβάλλεσθαι καὶ συμπαρορμᾶν πρὸς τὸ τὴν ψυχὴν ἐπιτελεῖν τὸ αὐτῆς ἔργον· τὸ γὰρ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἕνεκεν, πρὸς τὸ συνεργεῖν τῷ βελτίονι· (3) ὅταν οὖν τὰ πάθη μὴ κωλύωσι τὸν νοῦν τὸ αὐτοῦ ἔργον ἐπιτελεῖν, τότ' ἔσται τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γινόμενον. Ναί, ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅταν πῶς ἔχωσι τὰ πάθη, οὐ κωλύουσι, καὶ πότε οὕτως ἔχουσιν; οὐ γὰρ οἶδα. (4) Τὸ δὴ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ῥᾴδιον. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἰατρός, ἀλλ' ὅταν εἴπῃ τῷ πυρέττοντι πτισάνην προσφέρεσθαι· τοῦ δὲ πυρέττειν πῶς αἰσθάνομαι; ὅταν, φησίν, ὁρᾷς ὠχρὸν ὄντα. Τὸ δ' ὠχρὸν πῶς εἰδήσω; ἐνταῦθα δὴ συνιέτω ὁ ἰατρός· εἰ γὰρ μὴ ἔχεις παρὰ σαυτῷ, φήσει, τῶν γε τοιούτων αἴσθησιν, οὐκ ἔστιν. Ὡσαύτως ὑπὲρ τῶν ἄλλων κοινός ἐστι τῶν τοιούτων ὁ λόγος. (5) Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν τοῦ γνωρίζειν· δεῖ γὰρ αὐτὸν συμβάλλεσθαι πρὸς αἴσθησίν τι. (6) Ἐπιζητήσειε δ' ἄν τις ἴσως καὶ τὸ τοιοῦτον, ἆρά γε ἔργῳ εἰδήσας ταῦτα καὶ δὴ εὐδαίμων ἔσομαι; οἴονται γάρ. Τὸ δ' ἐστὶν οὐ τοιοῦτον· οὐδεμία γὰρ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν παραδίδωσι τῷ μανθάνοντι τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὴν ἕξιν μόνον. Οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα παραδίδωσι τὸ εἰδῆσαι ταῦτα τὴν χρῆσιν (ἡ γὰρ εὐδαιμονία ἐστὶν ἐνέργεια, ὥς φαμέν), ἀλλὰ τὴν ἕξιν, οὐδ' ἐν τῷ εἰδέναι ἐξ ὧν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐκ τοῦ τούτοις χρήσασθαι. (7) Τὴν δὲ χρῆσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τούτων οὐκ ἔστι ταύτης τῆς πραγματείας τὸ παραδοῦναι· οὐδὲ γὰρ ἄλλη ἐπιστήμη οὐδεμία τὴν χρῆσιν παραδίδωσιν, ἀλλὰ τὴν ἕξιν.

De eo quod est, ex virtutibus recte agere, dictum quidem a nobis, sed non quod satis sit. Nam dicebamus, ex recta ratione agendum esse. Verum id ipsum non intelligens aliquis, interrogaverit fortassis, ex recta ratione quidnam sit, et ubi sit recta ratio? (2) Est nimirum ex recta ratione agere, quum animæ pars irrationalis non prohibuerit rationalem suam exercere actionem : tum demum enim ex recta ratione erit actio. Quoniam animæ partem, unam quidem deteriorem habemus, alteram meliorem; et semper deteriorem, melioris causa obtinemus, sicut in corpore et anima, corpus animæ causa habere dicimur : tum dicemus corpus bene habere, quum ita habuerit, ne præpediat, sed conjungatur et consurgat ad animæ opus perficiendum. Quandoquidem deterius *omne* melioris est causa, ut ei in agendo sit auxilio. (3) Quum igitur affectus menti non inhibuerit suum opus exercere, tum ex recta ratione res fiet. Vere hoc; sed fortassis dixerit quispiam, Quomodo affectus habebunt, quum non impedient? ac quandonam ita habebunt? nescio enim. (4) Sane id dictu neutiquam facile est. Neque enim vel medicus *facile dixerit :* sed quando dixerit febricitanti ptisanam proferendam, *illo dicente*, At quo pacto me febricitare sentiam? Quum, inquit, impalluisse videris. At pallescentem quo modo sciero? Hic occurrit medicus, Si non habes ex te, inquiens, ut talia sentias, non habeo amplius quid dicam. Hoc eodem pacto de ceteris hujusmodi communis huic erit oratio. (5) Similiter habet et in affectibus dignoscendis. Aliquid namque per sese sensu oportet conjicere. (6) Quærat porro et hoc fortassis quispiam : Nunquid re ipsa ista cognoscens, ero continuo felix? nam sunt qui opinentur. Hoc certe non est hujusmodi; sicut neque ceterarum scientiarum ulla discenti usum præbet et actionem, sed habitum dumtaxat, ita ne hic quidem, hæc sciendo usum tradit (felicitas enim est, ut dicimus, actio), verum habitum. Neque enim sciendo ex quibus fiat, constat felicitas, sed ex utendo his contingit. (7) Atqui horum usum atque actionem non est præsentis tractationis tradere; quandoquidem neque ulla alia quæpiam scientia usum tradit, sed habitum.

CAP. XI.

Ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις ὑπὲρ φιλίας ἀναγκαῖόν ἐστιν εἰπεῖν, τί ἐστι καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ τί· ἐπειδή περ ὁρῶμεν παρὰ πάντα τὸν βίον παρατείνουσαν καὶ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ οὖσαν ἀγαθόν, συμπαραληπτέα ἂν εἴη πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. (2) Πρῶτον μὲν οὖν ἴσως ἃ ἀπορεῖται καὶ ζητεῖται, βέλτιον διελθεῖν. Πότερον γάρ ἐστιν ἡ φιλία ἐν τοῖς ὁμοίοις, ὥσπερ δοκεῖ καὶ λέγεται; καὶ γὰρ κολοιός φασι παρὰ κολοιὸν ἱζάνει, καὶ

Αἰεί τοι τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον.

Verum enimvero inter cuncta hujusmodi, nobis de amicitia dicere necesse est, quid sit, et in quibus, et circa quid; quandoquidem ad omnem vitam ipsam tendere perspicimus, et omni tempore bonum esse quoad felicitatem complectendum. (2) Primum igitur videbitur melius, percurrere atque excutere quæ ambigua sunt. Nam est in primis amicitia in similibus, ut videtur ac dici solet. Siquidem « graculus (inquiunt) graculo assidet », et

. . . Ad similem numen similem trahit usque.

Φασὶ δὲ καὶ κυνός ποτε ἀεὶ καθευδούσης ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεραμῖδος, ἐρωτηθέντα τὸν Ἐμπεδοκλέα διὰ τί ποτε ἡ κύων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεραμῖδος καθεύδει, εἰπεῖν ὅτι ἔχει τι τῇ κεραμῖδι ὅμοιον ἡ κύων, ὡς διὰ τὸ ὅμοιον τὴν κύνα φοιτῶσαν. (3) Πάλιν δ' αὖ δοκεῖ ἄλλοις τισὶν ἐν τοῖς ἐναντίοις μᾶλλον ἐγγίνεσθαι ἡ φιλία. Ἐρᾷ μὲν γάρ, φησίν, ὄμβρου γαῖα, ὅταν ξηρὸν πέδον· τὸ δὴ ἐναντίον, φησί, τῷ ἐναντίῳ βούλεσθαι φίλον εἶναι. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ὁμοίοις οὐδ' ἐνδέχεται γίνεσθαι· τὸ γὰρ ὅμοιον, φησί, τοῦ ὁμοίου οὐδὲν προσδεῖται, καὶ τὰ τοιαῦτα δή. (4) Ἔτι πότερον ἔργον ἐστὶ φίλον γενέσθαι ἢ ῥᾴδιον γενέσθαι; οἱ γοῦν κόλακες ταχέως προσεδρεύσαντες φίλοι μὲν οὐκ εἰσίν, φαίνονται δὲ φίλοι εἶναι. (5) Ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπορεῖται, πότερον ἔσται ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ φίλος ἢ οὔ· ἡ μὲν γὰρ φιλία ἐν πίστει καὶ βεβαιότητι, ὁ δὲ φαῦλος ἥκιστα τοιοῦτος. Καὶ ὁ φαῦλος τῷ φαύλῳ, ἢ οὐδὲ τοῦτο; (6) Πρῶτον μὲν οὖν διοριστέον ἂν εἴη ὑπὲρ φιλίας ποίας σκοποῦμεν. Ἔστι γάρ, ὡς οἴονται, φιλία καὶ πρὸς θεὸν καὶ τὰ ἄψυχα, οὐκ ὀρθῶς. Τὴν γὰρ φιλίαν ἐνταῦθά φαμεν εἶναι οὗ ἐστὶ τὸ ἀντιφιλεῖσθαι, ἡ δὲ πρὸς τὸν θεὸν φιλία οὔτε τὸ ἀντιφιλεῖσθαι δέχεται οὔθ' ὅλως τὸ φιλεῖν· ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη εἴ τις φαίη φιλεῖν τὸν Δία. (7) Οὐδὲ δὴ παρὰ τῶν ἀψύχων ἐνδέχεται ἀντιφιλεῖσθαι· φιλία μέντοι καὶ πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν, οἷον οἶνον ἢ ἄλλο δὴ τῶν τοιούτων. Διὸ δὴ οὔτε τὴν πρὸς τὸν θεὸν φιλίαν ἐπιζητοῦμεν οὔτε τὴν πρὸς τὰ ἄψυχα, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὰ ἔμψυχα, καὶ πρὸς ταῦτα ἐν οἷς ἐστὶ τὸ ἀντιφιλεῖν. (8) Εἰ δή τις μετὰ τοῦτο ἐπισκέψαιτο τί ἐστι τὸ φιλητόν, ἔστιν οὖν οὐκ ἄλλο τι ἢ τἀγαθόν. Ἕτερον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ φιλητὸν καὶ τὸ φιλητέον, ὥσπερ καὶ τὸ βουλητὸν καὶ τὸ βουλητέον. (9) Βουλητὸν μὲν γὰρ τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν, βουλητέον δὲ τὸ ἑκάστῳ ἀγαθόν. Οὕτω καὶ φιλητὸν μὲν τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν, φιλητέον δὲ τὸ αὐτῷ ἀγαθόν, ὥστε τὸ μὲν φιλητὸν καὶ φιλητέον, τὸ δὲ φιλητέον οὐκ ἔστι φιλητόν. (10) Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐστὶ καὶ διὰ τὸ τοιοῦτον ἡ ἀπορία, πότερόν ἐστιν ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ φίλος ἢ οὔ. Συνῆπται γάρ πως [τῷ ἁπλῶς] ἀγαθῷ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν καὶ τὸ φιλητέον τῷ φιλητῷ, ἕχεται δὲ καὶ ἀκολουθεῖ τῷ ἀγαθῷ καὶ τὸ ἡδὺ εἶναι καὶ τὸ συμφέρον. (11) Ἡ μὲν οὖν τῶν σπουδαίων φιλία ἐστίν, ὅταν ἀντιφιλῶσιν ἀλλήλους· φιλοῦσι δὲ ἀλλήλους, ᾗ φιλητοί· φιλητοὶ δέ, ᾗ ἀγαθοί. (12) Οὐκοῦν ὁ σπουδαῖος, φησί, τῷ φαύλῳ οὐκ ἔσται φίλος; ἔσται μὲν οὖν. Ἐπειδὴ γὰρ τἀγαθῷ ἠκολούθει τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἡδύ, ᾗ ἐστὶ φαῦλος ὢν ἡδύς, ταύτῃ φίλος· πάλιν αὖ συμφέρων, ᾗ συμφέρων, ταύτῃ φίλος. (13) Ἀλλ' οὐκ ἔσται γε κατὰ τὸ φιλητὸν ἡ τοιαύτη φιλία. Φιλητὸν γὰρ ἦν τἀγαθόν, ὁ δὲ φαῦλος οὐ φιλητός· οὐ γὰρ ἀλλὰ κατὰ τὸ φιλητέον. Εἰσὶ γὰρ ἀπὸ τῆς παντελοῦς φιλίας, τῆς ἐν τοῖς σπουδαίοις, καὶ αὗται αἱ φιλίαι, ἥ τε κατὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον. (14) Ὁ οὖν κατὰ τὸ ἡδὺ φιλῶν οὐ φιλεῖ τὴν κατὰ τὸ ἀγαθὸν φιλίαν, οὐδὲ ὁ κατὰ τὸ συμφέρον. (15) Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ φιλίαι αὗται, ἥ τε κατὰ τὸ ἀγαθὸν

Quum aliquando canis in eadem semper dormitaret tegula, interrogatus fertur Empedocles, curnam canis semper in eadem dormiat tegula, dixisse, Quoniam simile canis habet tegulæ, et proinde ob similitudem eo tendere. (3) Aliis porro quibusdam visum est, potius in contrariis gigni amicitiam. « Amat siquidem imbrem terra (inquit *Euripides*), quum solum exaruit : » quippe quod, inquiunt, contrarium contrario velit conciliari. At in similibus ne potest quidem fieri *ut sit amicitia :* siquidem simile, ut aiunt, simili non eget; ac talia jactantur. (4) Iterum, utrum operosum est amicum fieri an facile? velut assentatores confestim assident, faciléque se in aliorum familiaritatem insinuant, nec amici tamen sunt, ut esse videntur. (5) Dubitaverit in his quoque quispiam, Num fuerit probus malo amicus, an non? Amicitia siquidem in fide est et constantia; at malus, neutiquam talis. An malus malo amicus? an ne id quidem? (6) Primum igitur definiendum, qualem consideremus amicitiam. Est namque, ut opinantur, amicitia etiam erga Deum, atque erga inanimata; neutiquam recte. Amicitiam namque hic esse dicimus, ubi est amor mutuus. At erga Deum, amicitia neutiquam mutua, et ne amare quidem recipit. Alienum namque fuerit, si quispiam dixerit se amare Jovem. (7) At ne ab inanimatis quidem amorem esse continget mutuum; amor tamen erga inanimata est, ut erga vinum, vel hujusmodi aliud. Ideo neque eam quæ est erga Deum quærimus amicitiam, neque eam quæ erga inanimata, sed quæ erga animata, atque erga ea in quibus sit amare mutuo. (8) Quodsi quis deinceps consideret quid sit amabile, est haud dubie aliud quicquam quam bonum. Aliud siquidem est amabile, et aliud amandum, quemadmodum *aliud est* optabile, et optandum : (9) optabile enim est quod est simpliciter bonum; optandum vero et cupiendum cuique quod ipsi est bonum. Ita etiam amabile quidem est simpliciter bonum; amandum vero, quod est ipsi cuique bonum. Itaque amandum quidem est etiam amabile; at amabile, non idem est quod amandum. (10) Hinc igitur et hac de causa est ambiguitas, num probus malo sit amicus, an non? Connectitur namque quodammodo per se bono, sibi bonum; et amandum, amabili. Bonum autem comitatur eique inhæret jucundum esse et commodum. (11) Proborum igitur amicitia est, quum se mutuo amaverint. Amant autem se invicem, quatenus amabiles : et amabiles sunt, quatenus boni. (12) Non igitur probus, inquit, malo erit amicus? Atqui erit : quandoquidem per se bonum comitatur commodum et jucundum. Si malus est, qui suavis, hac de causa amicus : rursus si commodus, quatenus commodus, eatenus amicus. (13) Verum non erit ex eo quod est amabile, ejusmodi amicitia. Siquidem amabile, bonum est. Atqui malus non amabilis. Non ergo propter amabile, sed propter amandum. Sunt namque ab universali amicitia, ea quæ in ipsis probis est, et hæ quoque amicitiæ, quæ ex jucundo, et quæ ex commodo. (14) Qui ergo propter jucundum amicus, non tenet propter bonum amicitiam : neque qui propter commodum. (15) Atqui sunt hæ amicitiæ, quæ

καὶ ἡ κατὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον, οὐχ αἱ αὐταὶ μέν, οὐ παντελῶς δὲ οὐδὲ ἀλλότριαι ἀλλήλων, ἀλλ' ἀπὸ ταὐτοῦ πως ἠρτημέναι εἰσίν· οἷον φαμὲν ἰατρικὸν τὸ μαχαίριον, ἰατρικὸν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἰατρικὴν τὴν ἐπιστήμην· ταῦτ' οὐχ ὁμοίως λέγονται, ἀλλὰ τὸ μὲν μαχαίριον τῷ χρήσιμον εἶναι πρὸς ἰατρικὴν ἰατρικὸν λέγεται, ὁ δ' ἄνθρωπος τῷ ποιητικὸς εἶναι ὑγιείας, ἡ δ' ἐπιστήμη τῷ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχή. (16) Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ φιλίαι οὐχ ὡσαύτως, ἥ τε τῶν σπουδαίων ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ κατὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον. Οὔτε δὴ ὁμωνύμως λέγονται, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ μὲν αἱ αὐταί, περὶ ταὐτὰ δέ πως καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν εἰσίν. (17) Εἰ δή τις λέγοι « ὁ κατὰ τὸ ἡδὺ φιλῶν οὐκ ἔστι φίλος τούτῳ· οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἀγαθὸν φίλος ἐστίν, » βαδίζει ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τὴν τῶν σπουδαίων φιλίαν, τὴν ἐξ ἁπάντων τούτων οὖσαν, καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἡδέος καὶ ἐκ τοῦ συμφέροντος, ὥστ' ἀληθῶς οὐκ ἔστιν ἐκείνην γε τὴν φιλίαν φίλος, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ ἡδὺ ἢ κατὰ τὸ συμφέρον. (18) Πότερον οὖν ἔσται ὁ σπουδαῖος τῷ σπουδαίῳ φίλος ἢ οὔ; οὐδὲν γὰρ προσδεῖται, φησίν, ὁ ὅμοιος τοῦ ὁμοίου. Ὁ δὴ τοιοῦτος λόγος ζητεῖ τὴν κατὰ τὸ συμφέρον φιλίαν· ᾗ γὰρ προσδεῖται ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου, ταύτῃ ὄντες φίλοι ἐν τῇ κατὰ τὸ συμφέρον φιλίᾳ εἰσίν. (19) Ἀλλ' ἑτέρα διώρισται ἡ κατὰ τὸ συμφέρον φιλία καὶ ἡ κατ' ἀρετὴν καὶ ἡδονήν. Εἰκὸς δὴ καὶ πολὺ μᾶλλον τούτους· πάντα γὰρ αὐτοῖς ὑπάρχει τἀγαθά, καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ συμφέρον. (20) Ἀλλὰ καὶ ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ· ᾗ γὰρ ἴσως ἡδύς, ταύτῃ καὶ φίλος. Καὶ ὁ φαῦλός γε τῷ φαύλῳ· ᾗ γὰρ ἴσως τὸ αὐτὸ αὐτοῖς συμφέρει, ταύτῃ φίλοι. Ὁρῶμεν γὰρ τοῦτο γινόμενον, ὅταν τὸ αὐτὸ ᾖ τὸ συμφέρον, φίλους τούτους διὰ τὸ συμφέρον, ὥστ' οὐδὲν κωλύσει καὶ φαύλοις οὖσι ταὐτόν τι συμφέρειν. (21) Βεβαιοτάτη μὲν οὖν καὶ μονιμωτάτη καὶ καλλίστη ἡ ἐν τοῖς σπουδαίοις φιλία, ἡ κατ' ἀρετὴν καὶ τἀγαθὸν οὖσα, εἰκότως· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ ἀμετάπτωτον, δι' ἣν ἡ φιλία, ὥστε εἰκὸς τὴν φιλίαν τὴν τοιαύτην ἀμετάπτωτον εἶναι, τὸ δὲ συμφέρον οὐδέποτε ταὐτόν· διὸ ἡ διὰ τὸ συμφέρον φιλία οὐ βεβαία, ἀλλὰ τῷ συμφέροντι συμμεταπίπτει. (22) Ὁμοίως καὶ ἡ κατὰ τὴν ἡδονήν. Ἡ μὲν οὖν τῶν βελτίστων φιλία ἡ κατ' ἀρετὴν γιγνομένη ἐστίν, ἡ δὲ τῶν πολλῶν ἡ κατὰ τὸ συμφέρον· ἡ δὲ κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐν τοῖς φορτικοῖς καὶ τυχοῦσιν. (23) Συμβαίνει δὲ καὶ ἀγανακτεῖν, ὅταν φαύλοις ἐντύχωσι τοῖς φίλοις, καὶ θαυμάζειν. Ἔστι δὲ οὐδὲν ἄτοπον· ὅταν γὰρ ἡ φιλία λάβῃ τὴν ἡδονὴν ἀρχήν, δι' ἣν φίλοι εἰσίν, ἢ τὸ συμφέρον, ἅμα ταῦτ' ἀπολείπει καὶ ἡ φιλία οὐ διαμένει. (24) Πολλάκις δὲ μένει μὲν ἡ φιλία, κακῶς δ' ἐχρήσατο τῷ φίλῳ· διὸ ἀγανακτοῦσιν. Ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο ἄλογον· οὐ γὰρ δι' ἀρετὴν ἡ φιλία σοι πρὸς τοῦτον ὑπῆρχεν, διὸ οὐδ' ἄτοπον μηδὲν ποιεῖν αὐτὸν τῶν κατ' ἀρετήν. Ἀγανακτοῦσιν οὖν οὐκ ὀρθῶς· δι' ἡδονὴν γὰρ ποιησάμενοι τὴν φιλίαν, τὴν δι' ἀρετὴν οἴονται δεῖν αὐτοῖς ὑπάρχειν. Τὸ δ' οὐ δυνατόν· οὐ γάρ ἐστιν ἡ δι' ἡδονὴν καὶ συμφέρον ἀρετῆς ἐχομένη.

propter bonum, quæ propter jucundum, quæ propter commodum, non eædem quidem, sed nec prorsus quidem inter se invicem alienæ; sed ab eodem quodammodo pendentes : velut medicum cultellum dicimus, medicum hominem, et medicam scientiam. Hæc non similiter dicuntur : sed cultellus, quod ad medicinam utilis sit, medicus dicitur; at homo, quod sanitatem faciat; scientia vero, quod sit causa atque principium. (16) Itidem et amicitiæ non itidem dicuntur, quippe quæ proborum, propter bonum, et quæ propter jucundum, et quæ propter commodum. Neque dicuntur æquivoce : verum non sunt quidem eædem, sed sunt circa eadem quodammodo, atque ex eisdem. (17) Quodsi quis dicat, Qui propter jucundum amat, ei amicus non est, quandoquidem non propter bonum amicus est : is in amicitiam proborum demigrat, quæ ex his omnibus constat, quippe ex bono, et ex jucundo, et ex commodo. proinde non est vere ex illa amicitia amicus, sed ex ea quæ propter jucundum, vel propter commodum. (18) Utrum igitur erit probus probo amicus, an non? siquidem non eget, inquit, similis simili. Hæc nimirum oratio eam quæ est propter commodum indagat amicitiam; nam quatenus alter altero indiget, eatenus sunt amici in ea quæ est propter commodum amicitia constituti. (19) Sed quum aliter definiatur quæ propter commodum amicitia, et quæ propter virtutem et voluptatem; æquum utique hos multo magis *amicos esse, qui virtute conciliantur*; cuncta siquidem ipsis bona exsistunt, et jucundum et commodum. (20) Ceterum etiam probus malo *amicus erit :* nam quatenus fortassis jucundus est, eatenus etiam amicus. Et malus malo : nam quatenus idem forte ipsis commodum, eatenus amici sunt. Fieri namque intuemur, quum idem fuerit commodum, eos ob commodum conciliari. Proinde nihil prohibet, etiam malis aliquod commodum idem esse. (21) Constantissima vero, ac stabilissima, et honestissima, est ea quæ inest probis amicitia : quippe quod est propter virtutem ac per se bonum; et merito quidem. Nam virtus incommutabilis, et quæ per eam conciliatur amicitia, constantissima est. Atqui commodum minime est stabile : quare ex commodo, stabilis non est amicitia : quippe quæ cum commodo elabitur. (22) Similiter etiam quæ propter voluptatem. Optimorum igitur amicitia per virtutem excitata est; multorum autem, quæ propter commodum; at quæ propter voluptatem, in hominibus vilibus reperitur et nihili. (23) Contingit autem etiam indignari cum malis amicis, pariterque admirari. Est vero non absurdum, quum amicitia principium ceperit voluptatem, propter quod amici sunt, itidem et commodum. Simul enim atque hæc deficiunt, neutiquam etiam perduraverit amicitia. (24) At sæpe perstat quidem amicitia, verum abusus amico est : ideo indignantur; neque id injuria Non enim propter virtutem cum hoc tibi fuerat amicitia; ut alienum non videatur, alterum nihil facere ex virtute. Quamobrem non recte indignantur, qui amicitiam per voluptatem conciliarunt, quod existiment eam ipsis per virtutem duraturam : quod fieri non potest : non enim quæ propter voluptatem et commodum, ex virtute est.

(25) Κοινωσάμενοι οὖν ἡδονῇ ἀρετὴν ζητοῦσιν, οὐκ ὀρθῶς· οὐ γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ ἡδονῇ καὶ τῷ συμφέροντι ἡ ἀρετή, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ ἀμφότερα ταῦτ' ἀκολουθεῖ. Ἄτοπον γὰρ εἰ μή τις οἰήσεται τοὺς σπουδαίους αὐτοὺς αὐτοῖς ἡδίστους εἶναι· καὶ γὰρ οἱ φαῦλοι, ὥς φησιν Εὐριπίδης, αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἡδεῖς εἰσίν· « κακὸς κακῷ γὰρ συντέτηκεν. » Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ ἡδονῇ ἡ ἀρετή, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ ἡ ἡδονὴ ἀκολουθεῖ. (26) Πότερον δὲ καὶ δεῖ ἐν τῇ τῶν σπουδαίων φιλίᾳ τὴν ἡδονὴν εἶναι, ἢ οὐ δεῖ; ἄτοπον γὰρ τὸ μὴ φάναι δεῖν. Εἰ γὰρ ἀφελεῖς αὐτῶν τὸ ἡδεῖς εἶναι ἀλλήλοις, ἄλλους ποριοῦνται φίλους εἰς τὸ συζῆν, τοὺς ἡδεῖς· εἰς γὰρ τὸ συζῆν οὐδὲν μεῖζόν ἐστι τοῦ ἡδεῖς εἶναι. (27) Ἄτοπον οὖν τὸ μὴ οἴεσθαι δεῖν τοὺς σπουδαίους μάλιστ' ἀλλήλοις συζῆν· τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν ἄνευ τοῦ ἡδέος· δέοι ἂν ἄρα, ὡς ἔοικε, μάλιστα τούτοις ὑπάρχειν τὸ ἡδέσιν εἶναι. (28) Ἐπεὶ δὲ διῄρηνται αἱ φιλίαι εἰς τρία εἴδη, καὶ ἐν ταύταις ἠπορεῖτο πότερον ἐν ἰσότητι ἡ φιλία ἐγγίνεται ἢ ἐν ἀνισότητι· ἔστιν οὖν κατ' ἀμφότερα· ἡ μὲν γὰρ καθ' ὁμοιότητα ἡ τῶν σπουδαίων καὶ ἡ τελεία φιλία, ἡ δὲ κατ' ἀνομοιότητα ἡ κατὰ τὸ συμφέρον. Τῷ γὰρ εὐπόρῳ ὁ πένης διὰ τὴν ἔνδειαν ὧν ὁ πλούσιος εὐπορεῖ φίλος ἐστί, καὶ τῷ σπουδαίῳ ὁ φαῦλος διὰ ταὐτό· διὰ γὰρ τὴν ἔνδειαν τὴν τῆς ἀρετῆς, παρ' οὗ οἴεται αὐτῷ ἔσεσθαι, διὰ τοῦτο τούτῳ φίλος. (29) Γίνεται οὖν ἐν τοῖς ἀνομοίοις φιλία κατὰ τὸ συμφέρον· διὸ καὶ Εὐριπίδης·

Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ', ὅταν ξηρὸν πέδον.

Ὡς ἐναντίοις οὖσι τούτοις ἐγγίνεται φιλία ἡ διὰ τὸ συμφέρον. Καὶ γὰρ εἰ θέλεις τὰ ἐναντιώτατα ποιῆσαι πῦρ καὶ ὕδωρ, ταῦτα ἀλλήλοις χρήσιμά ἐστιν. (30) Τὸ γὰρ πῦρ φασίν, ἐὰν μὴ ἔχῃ ὑγρόν, φθείρεσθαι, ὡς τοῦτ' αὐτῷ παρασκευάζον ὥσπερ τροφήν τινα, ταύτην δὲ τοσαύτην ὅσης κρατήσειεν ἄν· ἂν μὲν γὰρ πλεῖον ποιήσῃς τὸ ὑγρὸν ἐπικρατῆσαν, φθείρεσθαι τὸ πῦρ, ἐὰν δὲ σύμμετρον, συνοίσει. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἐναντιωτάτοις φιλία ἐγγίνεται διὰ τὸ συμφέρον. (31) Ἀνάγονται δὲ πᾶσαι αἱ φιλίαι, καὶ αἱ ἐν ἰσότητι καὶ αἱ ἐν ἀνισότητι, εἰς τὰς διῃρημένας τρεῖς. Ἔστι δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς φιλίαις διαφορὰ γινομένη πρὸς ἀλλήλους, ὅταν μὴ ὁμοίως φιλῶσιν ἢ εὖ ποιῶσιν ἢ ὑπηρετῶσιν ἢ ὅ τι ἂν τῶν τοιούτων· ὅταν μὲν γὰρ ὁ μὲν ἐκτενῶς ποιῇ ὁ δ' ἐλλείπῃ, κατὰ τὴν ἔλλειψιν τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ μέμψις. (32) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν τοιούτων ὧν τὸ αὐτό ἐστι τέλος τῆς φιλίας, οἷον εἰ ἀμφότεροι κατὰ τὸ συμφέρον ἀλλήλοις φίλοι ἢ κατὰ τὸ ἡδὺ ἢ κατ' ἀρετήν, εὔδηλος ἡ ἔλλειψις ἡ παρὰ τοῦ ἑτέρου· ἐὰν οὖν πλείω ἀγαθὰ σύ μοι ποιῇς ἢ ἐγὼ σοί, οὐδ' ἀμφισβητῶ ἔτι μὴ οὐ δεῖν σε μᾶλλον ὑπ' ἐμοῦ φιλεῖσθαι. (33) Ἐν ᾗ δὲ φιλίᾳ μὴ διὰ ταὐτὸ φίλοι ἐσμέν, μᾶλλον αἱ διαφοραί· ἄδηλος γὰρ ἡ ἔλλειψις παρ' ἑκατέρου· οἷον εἰ ὁ μὲν δι' ἡδονὴν φίλος ἐστὶν ὁ δὲ διὰ τὸ συμφέρον, ἐνταῦθα ἡ ἀμφισβήτησις· οὔτε γὰρ ὁ τῷ συμφέροντι ὑπερέχων

(25) Voluptate igitur conciliati, non recte virtutem quærunt. Neque enim comitatur voluptatem et commodum virtus : sed contra, ea ambo virtutem consequuntur. Absurdum enim fuerit non putare bonos sibi inter se fore jucundos : quandoquidem mali (ut inquit Euripides) ipsi sibi suaves jucundique sunt : « Conjunctus hæret nam malus malo. » Nec enim voluptatem virtus comes consequitur, sed virtutem voluptas comitatur. (26) Utrum vero etiam oportet in amicitia proborum esse voluptatem, an non? Alienum enim est negare oportere. Nam si ab ipsis inter se invicem auferas suavitatem, alios ad consuescendum in vita, jucundos quidem, amicos quærent sibi. Nam ad simul vivendum, nihil majus est quam jucundos esse. (27) Quamobrem alienum est non arbitrari, probos maxime simul invicem vitam agere. Id vero citra jucundum non est. Convenit ergo, ut videtur, his maxime jucundis esse. (28) Quoniam autem distributæ sunt amicitiæ in tres species, in hisque ambigebatur, utrum in ipsa æqualitate amicitia esset, an in eo quod esset inæquabile : est igitur in utroque. Nam proborum, per similitudinem perfecta amicitia est : at quæ per dissimilitudinem, ea quæ propter commodum. Nam eo modo, copioso pauper, ob inopiam eorum quibus affluit dives, amicus est : ac eadem de causa, malus probo. Siquidem propter virtutis inopiam, a quo sibi opitulatum iri putat, ei ob hoc amicus est. (29) Fit igitur inter dissimiles propter commodum amicitia. Hac de causa dixit Euripides :

Amat imbrem terra quando solum exaruit.

His utpote contrariis, amicitia ob commodum exoritur. Nam si libeat vel maxime contraria facere ignem et aquam, hæc quoque sibi invicem utilia sunt. (30) Nam ignis, inquiunt, si desit humor, absumitur, quia hic illi præbeat alimentum, tantum quidem, ut non succumbat : nam si superarit humor, ignis absumitur; si vero moderatus est, conferet. Non dubium igitur quin etiam in maxime contrariis, ob commodum, sit amicitia. (31) Reducuntur autem amicitiæ omnes tam quæ æqualitate, quam quæ inæqualitate constant, ad tres supra distinctas species. Est autem in cunctis contentio inter se invicem amicitiis, quando non similiter amaverint vel bene fecerint vel suppetiverint, vel id genus quæcumque. Etenim quum unus quidem assidue et vehementer facit, alter vero deficit, propter defectum est criminatio et querela. (32) Enimvero in quibus idem est amicitiæ finis, ut si utrique propter commodum inter se invicem amici concilientur, aut propter jucundum, aut propter virtutem : defectus, qui proficiscitur ab altero, exploratus ac certus est. Si igitur plura tu mihi bona contuleris, quam ego tibi, non jam ambigo quin tu de me bene meritus, a me plus amari debeas. (33) Ubi autem amicitiâ non ob idem utrumque contractâ amici fuerimus, ibi majora dissidia. Defectus siquidem ab utroque, incertus. Ut si propter voluptatem unus quidem sit amicus, et propter commodum alter, inde oritur ambiguitas. Neque enim qui commodo excedit, voluptatem censet dignam quæ

ἀξίαν οἴεται τὴν ἡδονὴν ἀντικαταλλάττεσθαι τοῦ συμφέροντος, οὔτε ὁ τῇ ἡδονῇ ὑπερέχων ἀξίαν τῆς ἡδονῆς ἐν τῷ συμφέροντι χάριν ἀπολαμβάνειν· διὸ μᾶλλον αἱ διαφοραὶ ἐν ταῖς τοιαύταις φιλίαις γίγνονται. (34) Οἱ δ' ἐν ἀνισότητι φίλοι ὄντες, οἱ μὲν ὑπερέχοντες πλούτῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ οὐκ οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐνδεεστέρων οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖσθαι. (35) Ἔστι δὲ βέλτιον τὸ φιλεῖν ἢ τὸ φιλεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ φιλεῖν ἐνέργειά τις ἡδονῆς καὶ ἀγαθόν, ἀπὸ δὲ τοῦ φιλεῖσθαι οὐδεμία τῷ φιλουμένῳ ἐνέργεια γίνεται. (36) Ἔτι δὲ βέλτιον τὸ γνωρίζειν ἢ τὸ γνωρίζεσθαι· τὸ μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖσθαι καὶ τοῖς ἀψύχοις ὑπάρχει, τὸ δὲ γνωρίζειν καὶ τὸ φιλεῖν τοῖς ἐμψύχοις. (37) Ἔτι τὸ εὐποιητικὸν εἶναι βέλτιον ἢ τὸ μή· ὁ μὲν οὖν φιλῶν εὐποιητικὸς ᾗ φιλεῖ, ὁ δὲ φιλούμενος, ᾗ φιλεῖται, οὔ. (38) Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι διὰ φιλοτιμίαν φιλεῖσθαι μᾶλλον βούλονται ἢ φιλεῖν, διὰ τὸ ἐν τῷ φιλεῖσθαι ὑπεροχήν τινα εἶναι· ἀεὶ γὰρ ὁ φιλούμενος ὑπερέχει ἡδονῇ ἢ εὐπορίᾳ ἢ ἀρετῇ, ὁ δὲ φιλότιμος τῆς ὑπεροχῆς ὀρέγεται. (39) Καὶ οὐκ οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖν οἱ ἐν ὑπεροχῇ ὄντες· ἀντιδιδόναι γὰρ ἐν οἷς ὑπερέχουσι τοῖς φιλοῦσιν αὐτούς. Ἔτι δὲ καὶ ἥττους αὐτῶν εἰσίν· διὸ οὐκ οἴονται δεῖν φιλεῖν ἀλλὰ φιλεῖσθαι. Ὁ δ' ἐνδεὴς χρημάτων ἢ ἡδονῶν ἢ ἀρετῆς θαυμάζει τὸν ὑπερέχοντα τούτοις, καὶ φιλεῖ διὰ τὸ τούτων ἢ τυγχάνειν ἢ οἴεσθαι τεύξεσθαι. (40) Εἰσὶ δὲ καὶ τοιαῦται φιλίαι ἐξ ὁμοιοπαθείας, ἐκ τοῦ τἀγαθὰ βούλεσθαί τινι εἶναι. Οὐκ ἔστι δὲ ἡ ἐπὶ τούτων γινομένη φιλία πάντα ταῦτα ἔχουσα· πολλάκις γὰρ ἄλλῳ μὲν εἶναι βουλόμεθα τἀγαθά, συζῆν μέντοι μετ' ἄλλου. (41) Ἀλλὰ ταῦτα πότερον φιλίας δεῖ εἰπεῖν ἢ τῆς τελείας φιλίας τῆς κατ' ἀρετὴν πάθη; ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῇ φιλίᾳ πάντα ταῦτα ἐνυπάρχει· καὶ γὰρ συζῆν μετ' οὐδενὸς ἄλλου ἂν θέλοιμεν (καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀρετὴ τῷ σπουδαίῳ ὑπάρχει) καὶ τἀγαθὰ τούτῳ μάλιστα βουλοίμεθ' ἄν, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εὖ ζῆν οὐκ ἄλλῳ τινὶ ἢ τούτῳ. (42) Πότερον δ' ἐστὶν αὐτῷ καὶ πρὸς αὑτὸν φιλία, ἢ οὔ, νῦν μὲν ἀφείσθω, ὕστερον δ' ἐροῦμεν. Πάντα δὲ βουλόμεθα ἡμῖν αὐτοῖς· καὶ γὰρ συζῆν μεθ' ἡμῶν αὐτῶν βουλόμεθα (ἴσως δὲ τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον) καὶ τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ βούλεσθαι τἀγαθόν, οὐκ ἄλλῳ τινί. (43) Ἔτι ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν αὐτοῖς μάλιστα ἐσμέν· ἂν γὰρ προσπταίσωμεν ἢ ἄλλῳ τινὶ περιπέσωμεν τῶν τοιούτων, εὐθὺς λυπούμεθα. Διὸ δόξειεν ἂν οὕτως εἶναι αὐτῷ πρὸς αὑτὸν φιλία. (44) Τὰ δὴ τοιαῦτα, οἷον τὴν ὁμοιοπάθειαν καὶ τὸ εὖ ζῆν καὶ τἆλλα, ἤτοι εἰς τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς φιλίαν ἀναφέροντες λέγομεν ἢ εἰς τὴν τελείαν, ἐν ἀμφοτέραις δὲ πάντα ταῦτα ὑπάρχει· καὶ γὰρ τὸ συζῆν καὶ τὸ εἶναι βούλεσθαι καὶ τὸ εὖ εἶναι καὶ τἆλλα πάντα ἐν ταύταις ἐστίν. (45) Ἔτι δ' ἴσως ἂν δόξειεν, ἐν οἷς ἐστὶ δίκαιον, ἐν τούτοις καὶ φιλίαν εἶναι· διὸ καὶ ὅσαπερ δικαίων εἴδη, τοσαῦτα καὶ φιλιῶν. Τὸ δὴ δίκαιόν ἐστι καὶ ξένῳ πρὸς πολίτην καὶ δούλῳ πρὸς δεσπότην καὶ πολίτῃ πρὸς πολίτην καὶ

commodo rependatur : nec qui voluptate superat, dignam gratiam in ipso commodo se existimat accipere. Idcirco in ejusmodi amicitiis magis exoriuntur dissidia. (34) Qui vero ex inæqualitate amici sunt, nempe excedentes opibus, vel alio hujusmodi aliquo, non sibi censent amandum esse, sed ab inferioribus ipsos amari oportere existimant. (35) At amare melius est, quam amari. Siquidem amare, voluptatis actio quædam est, et bonum : ab eo autem quod quis amatur, nulla actio est ab eo qui amatur. (36) Etiam cognoscere, melius est quam cognosci. Cognosci enim et amari etiam in carentibus anima exsistit : at cognoscere, et amare, in rebus animatis. (37) Rursus, beneficum esse, melius est quam non esse. Jam qui amat, quatenus amat, beneficus est : amatus vero, quatenus amatur, non. (38) Sed homines honoris cupiditate incensi, amari quam amare malunt : quod quatenus amantur, videantur præcellere. Amatus siquidem, voluptate, vel copia, vel virtute præcellit semper : at honoris cupidus, eminentiam affectat : (39) et qui excellunt, sibi ipsis non amandum esse arbitrantur, quod in quibus excedunt, amantibus rependi opinantur. Item ipsis sunt inferiores illi, ob hoc non censent amare debere, sed amari. Sed qui egenus est pecuniarum, aut voluptatum, aut virtutis, is affluentem illis suspicit et amat, quod ea aut consequatur, aut se consecuturum opinetur. (40) Sunt autem et aliæ ex consimili affectu conciliatæ amicitiæ, et ex eo quod cuipiam bona velint : in quibus non est cuncta hæc comprehendens amicitia. Nam sæpenumero alii bona volumus, attamen cum alio vitam agere malimus. (41) Utrum vero hæc amicitiæ dicere oportet convenire, an perfectæ amicitiæ quam virtus conciliarit? in ea siquidem amicitia hæc insunt cuncta. Nam cum alio nemine vitam agere libuerit (siquidem jucundum, et commodum, et virtus inest probo), et bona huic inprimis voluerimus, et vivere, et bene vivere non alii ulli ita *cupimus* ut huic. (42) Numquid autem ipsi est etiam erga se amicitia, an non? Id nunc omittamus, dicemus postea. Sed enim nobis ipsis cuncta volumus, nempe nobiscum vivere, vitamque ducere una volumus : id fere etiam necessarium, et bene vivere, et vivere, ac bonum velle, non cuiquam alii magis. (43) Rursus condolemus inprimis nobis ipsis. Nam si labamur, vel in hujusmodi rem aliquam patiamur, confestim tristamur. Hac de causa videatur ipsi esse erga se amicitia. (44) Talia quidem certe, ut condolere et bene vivere, et id genus alia, aut ad amicitiam erga nos ipsos referentes usurpamus, aut ad eam quæ perfecta sit : in ambabus enim sunt hæc omnia. Nempe una vitam agere, et esse velle, et bene esse, ac cetera omnia in his sunt. (45) Rursus videatur fere in quibus justum est, in eisdem esse amicitia ; quamobrem quot justorum sunt species, totidem et amicorum. Jus certe est et hospiti erga civem, et servo erga dominum, et civi erga

υἱῷ πρὸς πατέρα καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα, καὶ ὅσαι ἁπλῶς ἄλλαι κοινωνίαι καὶ φιλίαι ἔνεισιν ἐν ἑκάστοις τούτων. (46) Βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική· οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, οἷον ἐν τοῖς πολίταις· διαμφισβητοῦντες γὰρ πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὴν ὑπεροχὴν οὐ μένουσι φίλοι ὄντες. (47) Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη νῦν τοῦτ' εἰπεῖν, πότερόν ἐστι πρὸς αὑτὸν φιλία ἢ οὔ. Ἐπεὶ δ' οὖν ὁρῶμεν, ὥσπερ καὶ μικρὸν ἐπάνω ἐλέγομεν, ὅτι ἐκ μὲν τῶν καθ' ἕκαστα τὸ φιλεῖν γνωρίζεται, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα αὐτοὶ αὑτοῖς ἂν μάλιστα βουλοίμεθα (καὶ γὰρ τἀγαθὰ καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι), ὁμοιοπαθέστατοι δ' αὐτοῖς ἡμῖν ἐσμέν, καὶ συζῆν γε μεθ' ἑαυτῶν μάλιστα βουλόμεθα· ὥστ' εἰ μὲν ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γνωρίζεται ἡ φιλία, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἡμῖν αὐτοῖς ἂν βουλοίμεθα ὑπάρχειν, δῆλόν ἐστιν ὡς ἔστι πρὸς αὑτοὺς φιλία, ὥσπερ καὶ τὴν ἀδικίαν ἔφαμεν πρὸς αὑτὸν εἶναι. (48) Ἐπειδὴ γὰρ ἕτερος μὲν ὁ ἀδικῶν ἕτερος δὲ ὁ ἀδικούμενος, ὁ αὐτὸς δ' εἷς ἐστὶν ἕκαστος, διὰ τὸ τοιοῦτον οὐκ ἐδόκει εἶναι πρὸς αὑτὸν ἀδικία. Ἔστι μέντοι, ὡς ἔφαμεν σκοποῦντες ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, ἐπειδή ἐστι πλείω, ὅταν ταῦτα μὴ ὁμονοῶσι, τότε εἶναι πρὸς αὑτὸν τὴν ἀδικίαν. (49) Ὁμοίως οὖν τούτῳ καὶ ἡ φιλία δόξειεν ἂν εἶναι πρὸς αὑτόν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ φίλος ἐστίν, ὡς φαμέν, ὅταν βουλώμεθα σφόδρα φίλον εἰπεῖν, μία φαμὲν ψυχὴ ἡ ἐμὴ καὶ ἡ τούτου· ἐπεὶ οὖν ἐστὶ τῆς ψυχῆς πλείω μέρη, τότ' ἔσται μία ψυχή, ὅταν συμφωνῶσι πρὸς ἄλληλα ὅ τε λόγος καὶ τὰ πάθη· οὕτω γὰρ μία ἔσται. Ὥστε μιᾶς γενομένης ἔσται πρὸς αὑτὸν φιλία. (50) Αὕτη δ' ἔσται ἡ πρὸς αὑτὸν φιλία ἐν τῷ σπουδαίῳ· τούτῳ γὰρ μόνῳ τὰ τῆς ψυχῆς εὖ ἔχουσι μέρη πρὸς ἄλληλα τῷ μὴ διαφέρεσθαι, ἐπεὶ ὅ γε φαῦλος οὐδέποτ' ἐστὶν αὐτὸς αὑτῷ φίλος· μάχεται γὰρ ἀεὶ ἑαυτῷ. Ὁ γοῦν ἀκρατὴς ὅταν πράξῃ τι τῶν καθ' ἡδονήν, μετ' οὐ πολὺ μεταμελεῖται καὶ κακίζει αὐτὸς αὑτόν. Ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων κακιῶν ὁ φαῦλος ἔχει· διατελεῖ γὰρ αὐτὸς αὑτῷ μαχόμενος καὶ ἐναντιούμενος. (51) Ἔστι δὲ φιλία καὶ ἐν ἰσότητι, οἷον ἡ μὲν τῶν ἑταίρων ἐν ἰσότητι ἀριθμῷ καὶ δυνάμει ἀγαθοῦ. Οὐδέτερος γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἄξιος θατέρου πλέον ἔχειν οὔτε κατ' ἀριθμὸν ἀγαθῶν οὔτε κατὰ δύναμιν οὔτε κατὰ μέγεθος, ἀλλὰ τὸ ἴσον· ἴσοι γάρ τινες ἐθέλουσιν εἶναι οἱ ἑταῖροι. (52) Ἐν ἀνισότητι δὲ ἡ πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ ἀρχομένου πρὸς ἄρχοντα, καὶ κρείττονος καὶ χείρονος, καὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρός, καὶ ἁπλῶς ἐν οἷς ἐστὶν ὁ τὴν τοῦ χείρονος καὶ κρείττονος τάξιν ἔχων ἐν τῇ φιλίᾳ. (53) Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἐν ἀνισότητι φιλία κατὰ λόγον. Οὐδέποτε γὰρ ἐπ' ἀγαθοῦ δόσει οὐδεὶς ἂν ἴσον δοίη τῷ βελτίονι καὶ τῷ χείρονι, ἀλλὰ μεῖζον τῷ καθ' ὑπεροχὴν ὄντι ἀεί· τοῦτο δ' ἴσον ἐστὶ τῷ λόγῳ· ἴσον γάρ πώς ἐστιν ὁ ἔλαττον ἔχων ἀγαθὸν χείρων ὢν τῷ μεῖζον ἔχοντι κρείττονι ὄντι.

civem, et filio erga patrem, et uxori erga virum, et quæcumque simpliciter aliæ conciliationes et amicitiæ sunt in horum singulis. (46) Amicitiarum vero, hospitalis validissima videatur. Neque enim ullus est communis, de quo ambigatur, finis, ut inter cives : siquidem si ambigunt propter excessum inter se invicem, amici non permanent. (47) Nunc demum illud dicendum est, utrum erga se sit amicitia, necne. Quoniam igitur perspicimus, ut paullo ante dicebamus, quod ex singularibus, amare cognoscitur, singularia vero nobis ipsi inprimis velimus, nempe bona, et esse, et bene esse, et omnium maxime condolemus nobis ipsis, et nobiscum vivere præcipue malimus : ergo ex singularibus si cognoscitur amicitia, singularia vero nobis ipsis esse volumus, non dubium quin ita erga nos sit amicitia, quemadmodum et injuriam erga nos ipsos esse dicebamus. (48) Nam quia alius quidem est afficiens injuria, alius vero affectus injuria, quisque autem unus idemque est, hac ratione negari videbatur, posse quenquam se ipsum injuria afficere, quum fieri tamen id possit, ut dicebamus, habita ratione animi partium : quæ quum sint plures, quum non consentiunt ipsæ inter se, tunc potest aliquis sese injuria afficere. (49) Huic igitur similiter etiam erga se esse videatur amicitia. Nam quoniam amicus est talis, ut famur, quum demum voluerimus impense amicum dicere, una mea et hujus anima est; animæ autem quando plures sunt partes, tum una fuerit anima, quum erga se invicem consenserint ratio et perturbationes. Ita namque una erit : itaque, quando una facta fuerit, erit erga se amicitia. (50) Hæc autem erga se erit in bono amicitia, quandoquidem in eo solo animæ partes bene inter se invicem habent, quoniam inter se non differunt : quandoquidem malus nunquam sibi amicus est : secum namque semper pugnat. Nempe incontinens quum quid per voluptatem nequiter egerit, mox pœnitentia affligitur, ac se vituperat ipsum. Itidem et in ceteris vitiis malus habet : semper enim secum pugnat ac sibi adversatur. (51) Est autem amicitia etiam in ipsa æqualitate, ut sociorum per æqualitatem, numero et potestate boni. Neuter siquidem ipsorum debet altero plus sibi ascire, neque numero bonorum, neque potestate, neque magnitudine : æquales enim esse inter se socii cupiunt. (52) At in inæqualitate est amicitia patris erga filium, et subditi erga imperantem, et potioris et deterioris, et uxoris et viri : ac simpliciter, ubicumque inter potiorem et deteriorem in amicitia ordo intercessit. (53) Hæc namque est ex ratione in disparilitate amicitia. Neque enim unquam in boni datione æquale ullus dabit meliori et deteriori, sed majus semper ei qui excedat. Id quippe est ratione æquale : æquale enim fere habendum est quum minus bonum capit qui est deterior, eo qui melior est.

CAP. XII.

Τῶν δὲ φιλιῶν ἁπασῶν τῶν εἰρημένων τούτων μάλιστά πως ἐγγίγνεται τὸ φιλεῖν ἐν τῇ συγγενικῇ, καὶ ταῦτα ἐν τῇ πατρὶ πρὸς υἱόν. Καὶ διὰ τί ποτε ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν μᾶλλον φιλεῖ ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα; πότερον οὖν, ὡς ἔνιοι λέγοντες ὀρθῶς πρός γε τοὺς πολλούς, ὅτι ὁ μὲν πατὴρ εὐεργέτηκέ πως τὸν υἱόν, ὁ δ' υἱὸς χάριν ὀφείλει τῆς εὐεργεσίας; (2) Αὕτη μὲν οὖν ἡ αἰτία ἐν τῇ κατὰ τὸ συμφέρον φιλίᾳ δόξειεν ἂν ὑπάρχειν. Ὥσπερ δὲ καὶ κατὰ τὰς ἐπιστήμας ὁρῶμεν ἔχον, οὕτω πως ἔχει καὶ ἐνταῦθα. (3) Λέγω δ' οἷον ἔστι μὲν ὧν τὸ αὐτὸ τέλος τε καὶ ἐνέργεια, καὶ οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐνέργειαν τέλος, οἷον τῷ αὐλητῇ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια καὶ τέλος· τὸ γὰρ αὐλεῖν καὶ τέλος αὐτῷ ἐστὶ καὶ ἐνέργεια· ἀλλ' οὐ τῇ οἰκοδομικῇ· καὶ γὰρ ἕτερον τέλος παρὰ τὴν ἐνέργειαν. (4) Ἔστιν οὖν ἡ φιλία ἐνέργειά τις, οὐδὲν δ' ἐστὶν ἄλλο τέλος παρὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ φιλεῖν, ἀλλὰ τοῦτο αὐτό. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ ἐνεργεῖ πως ἀεὶ μᾶλλον παρὰ τὸ αὐτοῦ τι εἶναι ποίημα τὸν υἱόν. Τοῦτο δ' ὁρῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὄν· πάντες γὰρ πρὸς ὃ ἂν αὐτοὶ ποιήσωσι, πρὸς τοῦτό πως καὶ εὔνοοί εἰσιν. (5) Ὁ οὖν πατὴρ εὐνοεῖ πως πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὄντα ποίημα, τῇ μνήμῃ καὶ τῇ ἐλπίδι ἀγόμενος· διὸ μᾶλλον φιλεῖ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα. (6) Δεῖ δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων φιλιῶν τῶν λεγομένων καὶ δοκουσῶν ἐπισκέψασθαι εἰ εἰσὶ φιλίαι, οἷον ἡ εὔνοια φιλία δοκεῖ. (7) Ἁπλῶς μὲν οὖν οὐκ ἂν δόξειεν ἡ εὔνοια εἶναι φιλία· πολλοῖς γὰρ πολλάκις ἢ ἀπὸ τοῦ ἰδεῖν ἢ ἀπὸ τοῦ ἀκοῦσαί τι ὑπέρ τινος ἀγαθὸν εὖνοι γινόμεθα· ἆρ' οὖν ἤδη καὶ φίλοι, ἢ οὔ; οὐ γὰρ εἴ τις ἦν Δαρείῳ εὔνους ἐν Πέρσαις ὄντι, ὥσπερ ἴσως ἦν, εὐθέως καὶ φιλία ἦν αὐτῷ πρὸς Δαρεῖον. (8) Ἀλλ' ἀρχὴ μὲν ἄν ποτε ἡ εὔνοια φιλίας δόξειεν εἶναι, γένοιτο δ' ἂν ἡ εὔνοια φιλία, εἰ προσλάβοι βούλησιν τοῦ τἀγαθὰ δυνατὸς ὢν πρᾶξαι πράττειν ἐκείνου ἕνεκεν ᾧ ἐστὶν εὔνους. (9) Ἔστι δ' ἡ εὔνοια τοῦ ἤθους καὶ πρὸς τὸ ἦθος· οὐδεὶς γὰρ λέγεται εὔνους οἴνῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀψύχων ἀγαθῶν ἢ ἡδέων, ἀλλ' ἄν τις ᾖ τὸ ἦθος σπουδαῖος, πρὸς τοῦτον ἡ εὔνοια. (10) Οὐκ ἔστι δὲ χωρὶς φιλίας ἡ εὔνοια, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ· διὸ δοκεῖ φιλία εἶναι. (11) Ἡ δ' ὁμόνοια ἐστὶ μὲν σύνεγγυς τῇ φιλίᾳ, ἐὰν τὴν ὁμόνοιαν λάβῃς τὴν κυρίως λεγομένην. Εἰ γάρ τις Ἐμπεδοκλεῖ ὁμοίως ὑπολαμβάνει καὶ δοκεῖ αὐτῷ τὰ στοιχεῖα εἶναι ἃ κἀκείνῳ, ἆρά γε οὗτος Ἐμπεδοκλεῖ ὁμονοεῖ ἢ οὔ; ἐπείπερ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. (12) Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ ὁμόνοια ἐν τοῖς νοητοῖς ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτοῖς, καὶ ἐν τούτοις οὐχ ᾗ νοοῦσι ταὐτόν, ἀλλ' ᾗ ἅμα τῷ ταὐτὸν νοεῖν προαίρεσιν ἔχουσι περὶ ἃ νοοῦσιν ἐπὶ ταὐτά. Εἰ γὰρ ἐννοοῦσιν ἀμφότεροι ἄρχειν, ἀλλ' ὁ μὲν αὑτὸν ὁ δ' αὑτόν, ἆρά γε ἤδη ὁμονοοῦσιν, ἢ οὔ; ἀλλ' εἰ κἀγὼ ἐμαυτὸν βούλομαι ἄρχειν κἀκεῖνος ἐμέ, οὕτως ἤδη ὁμονοοῦμεν. (13) Ἔστι δὴ ὁμονοεῖν ἐν τοῖς πρακτοῖς μετὰ βουλήσεως ταὐτοῦ. Περὶ ἄρχοντος ἄρα κατάστασιν ἐν πρακτοῖς τοῦ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ὁμόνοια ἡ κυρίως λεγομένη.

Amicitiarum omnium, quæ jam memoratæ sunt, inprimis innatus est amor qui in affinitate, is præsertim qui est in patre in filium. Et curnam pater filium magis amat quam filius patrem? utrum (ut nonnulli dicunt, et recte quidem pro rudi vulgi multitudine) quod pater beneficus erga filium sit, quodque filius gratiam debeat accepti beneficii? (2) Sane hæc causa in amicitia per commodum conciliata esse videbitur. Quemadmodum in scientiis quoque spectatur, ita quodammodo hic etiam habebit. (3) Tale autem est quod dico : sunt quibus sit idem finis, atque actio, neque aliud aliquid præter actionem, finis : ut tibicini eadem actio, atque finis : perflare enim tibias, ei et finis et actio est. Non autem ædificationi : nam præter actionem alius est finis. (4) Est igitur amicitia, actio quædam : nec finis alius est præter actionem in amando, sed illud idem. Pater igitur semper magis agit, et, ut sic dicam, actu magis amat, *quam filius nimirum*, ob hoc quod ejus opus sit filius : id quod in ceteris rebus cernimus. Omnes siquidem erga id quod ipsi effecerunt, sunt quodammodo benevoli. (5) Pater igitur filio, utpote quem ipse effecerit edideritque in lucem, bona vult, memoria speque adductus. Ideo magis filium pater diligit, quam filius patrem. (6) Expedit autem jam dictas et existimatas amicitias explorare, sintne amicitiæ, ut benevolentia videaturne amicitia. (7) Simpliciter igitur benevolentia, neutiquam amicitia esse videatur. Siquidem frequenter multis, aut videndo aut audiendo aliquid de aliquo bonum, benevoli efficimur : an tum etiam amici, an non? Neque enim si quispiam Dario apud Persas exsistenti benevolus (quemadmodum erat fortassis) fuerit, confestim etiam erga Darium illi fuerit amicitia. (8) At amicitiæ, benevolentia quandoque initium esse videbitur. Fiat certe benevolentia amicitia, si voluntatem asciverit benefaciendi, quum facere possit, ei erga quem sit affectus benevolentia. (9) Morum autem benevolentia est, et erga mores. Nemo siquidem aut vino, aut cuiquam alii inanimato bono vel suavi, benevolus esse perhibetur : sed si quis moribus est probus et honestus, erga hunc fit benevolentia. (10) Neque citra amicitiam est benevolentia, sed in eodem, ut amicitia esse videatur. (11) Concordia autem est confinis amicitiæ, si proprio modo dictam accipias concordiam. Nam si quis Empedocli astipuletur, arbitreturque, eadem quæ ille statuit esse elementa, nunquid concors erit Empedocli, an non? vel si quid aliud tale. (12) Primum certe non est concordia in eis quæ sub intelligentiam, sed quæ sub actionem cadunt : et in his non qua idem sentiunt, sed qua cum hoc sentiendi et opinandi consensu etiam *ad agendum* eadem deligunt circa ea quæ sentiunt. Nam si ambo dominari cogitant et volunt, hic quidem se, ille vero se, nunquid sunt concordes, an non? Minime : sed si ego me velim imperare, et ille me, jam concordes hoc pacto sumus. (13) Est nimirum concordes esse in eis quæ sub actionem cadant, cum ejusdem voluntate. Circa statum igitur dominantis, in eis quæ sub actionem cadant, proprie dicitur esse concordia.

CAP. XIII.

Ἐπεὶ δ' ἐστίν, ὡς φαμέν, αὐτῷ πρὸς αὐτὸν φιλία, πότερον ὁ σπουδαῖος ἔσται φίλαυτος ἢ οὔ; Ἔστι δὲ φίλαυτος ὁ αὑτοῦ ἕνεκεν πάντα πράττων ἐν τοῖς κατὰ τὸ λυσιτελές. Ὁ μὲν οὖν φαῦλος φίλαυτός ἐστιν· αὐτὸς αὑτοῦ γὰρ ἕνεκεν πάντα πράττει· ἀλλ' οὐχ ὁ σπουδαῖος· διὰ τοῦτο γάρ ἐστι σπουδαῖος, ὅτι ἄλλου ἕνεκεν τοῦτο πράττει· διὸ οὐκ ἔστι φίλαυτος. (2) Ἀλλ' ὁρμῶσι μὲν ἅπαντες ἐπὶ τἀγαθά, καὶ οἴονται αὐτοῖς δεῖν μάλιστα ὑπάρχειν· τοῦτο δ' ἐστὶ μάλιστα φανερὸν ἐπὶ πλούτου καὶ ἀρχῆς. Ὁ μὲν οὖν σπουδαῖος ἐκστήσεται τούτων ἄλλῳ, οὐχ ὡς οὐ προσῆκον αὐτῷ μάλιστα, ἀλλ' ἂν ὁρᾷ ἄλλον δυνησόμενον μᾶλλον τούτοις αὑτοῦ χρῆσθαι. Οἱ δ' ἄλλοι τοῦτο οὐ ποιήσουσι δι' ἄγνοιαν (οὐ γὰρ οἴονται κακῶς ἂν χρήσασθαι τοῖς τοιούτοις ἀγαθοῖς) ἢ διὰ φιλοτιμίαν τοῦ ἄρχειν. (3) Ὁ δὲ σπουδαῖος οὐδέτερον τούτων πείσεται· διὸ οὐδὲ φίλαυτος κατά γε τὰ τοιαῦτα ἀγαθά, ἀλλ' εἰ ἄρα, κατὰ τὸ καλόν. Τούτου γὰρ μόνον ἄλλῳ οὐκ ἂν ἐκσταίη, τὰ δὲ συμφέροντα καὶ ἡδέα ἐκστήσεται. (4) Τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸ καλὸν αἵρεσιν φίλαυτος ἔσται· τὴν δὲ κατὰ τὸ συμφέρον καὶ καθ' ἡδονὴν λεγομένην οὐκ ἔσται ὁ σπουδαῖος, ἀλλὰ ὁ φαῦλος.

Verum quoniam est, ut diximus, sua alicujus erga se amicitia, utrum probus sese amabit, an non? Est certe se amans, qui sua de causa agit omnia, ubi modo aliqua suggeratur utilitas. Malus igitur sui amans erit : sua enim causa agit omnia : probus vero, non est. Hac enim de causa est probus, quod alterius causa id agat : et proinde sui amans non est. (2) Atqui omnes ad bona prosiliunt, opinanturque sua inprimis esse oportere : idque præcipue manifestum est ex opulentia, ac dominatu. Probus igitur alii hæc cedet, non quod putet ipsi sibi non convenire inprimis; sed quando alium viderit, qui his commode magis uti possit, facile concesserit. Alii hoc inscitia quadam non facient (neque enim opinantur se talibus bonis abusuros), vel etiam ob honoris cupiditatem in imperando. (3) Probo autem horum neutrum accidet : et proinde, propter ejusmodi quidem bona, sui amans non erit : verum si erit, propter honesta erit. Hæc enim solum nemini alii concesserit : at commoda et jucunda cesserit. (4) Itaque in delectu honestatis sui amans erit : at ubi commodum, ac jam dicta voluptas affectabitur, probus non erit sui amans, sed improbus talis erit.

CAP. XIV.

Πότερον δέ ποτε ὁ σπουδαῖος φιλήσει αὐτὸς ἑαυτὸν μάλιστα ἢ οὔ; Ἔστι μὲν οὖν αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα ὡς φιλήσει, ἔστι δ' ὡς οὔ. Ἐπειδὴ γάρ φαμεν τὸν σπουδαῖον ἐκστήσεσθαι τῶν ἀγαθῶν τῶν κατὰ τὸ συμφέρον τῷ φίλῳ, τὸν φίλον μᾶλλον αὑτοῦ φιλήσει. (2) Ναί, ἀλλ' ᾗ τούτων ἐξιστάμενος τῷ φίλῳ αὑτῷ τὸ καλὸν περιποιεῖται, ταύτῃ ἐξίσταται τῶν τοιούτων. Ἔστι μὲν οὖν ὡς τὸν φίλον αὐτὸς αὑτοῦ μᾶλλον φιλεῖ, ἔστι δὲ ὡς αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα, κατὰ μὲν τὸ συμφέρον τὸν φίλον, κατὰ δὲ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα· αὑτῷ γὰρ ταῦτα περιποιεῖται κάλλιστα ὄντα. (3) Ἔστι μὲν οὖν καὶ φιλάγαθος, οὐ φίλαυτος· μόνον γάρ, εἴπερ φιλεῖ αὐτὸς ἑαυτόν, ὅτι ἀγαθός. Ὁ δὲ φαῦλος φίλαυτος· οὐδὲν γὰρ ἔχει δι' ὃ φιλήσει αὐτὸς ἑαυτὸν οἷον καλόν τι, ἀλλ' ἄνευ τούτων αὐτὸς ἑαυτὸν φιλήσει, ᾗ αὐτός. Διὸ καὶ οὗτος ἂν κυρίως λέγοιτο φίλαυτος.

Utrum probus sese maxime amabit, an non? Est certe ubi sese maxime amabit, est ubi non. Nam quum dicimus probum ea bona cessurum, quæ ad utilitatem tendant amico; magis, quam se, amicum amaverit. (2) Ita est : verum qua hæc amico concedens, sibi honestatem accommodat, eo modo ista talia concedit. Est igitur ubi amicum se magis diligat, estque ubi sese maxime. In ipso namque commodo, amicum : at ubi honestum et bonum, ipse sese maxime diligit; sibi enim hæc vindicat, quæ sunt honestissima. (3) Est igitur boni etiam amans, nec sui amans. Nam si sese amat, ideo solum hoc fit, quia est bonus. Malus autem sui amans est; neque enim habet quapropter se amet, sicut honestum aliquod; sed citra hæc, ipse, quatenus ipse est, sese amabit : et proinde hic de causa proprie sui amans hic dicatur.

CAP. XV.

Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη εἰπεῖν ὑπὲρ αὐταρκείας καὶ τοῦ αὐτάρκους, πότερον ὁ αὐτάρκης προσδεήσεται φιλίας ἢ οὔ, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ αὐτάρκης ἔσται καὶ κατὰ τοῦτο. Λέγουσι γὰρ τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταί·

> Ὅταν δ' ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

ὅθεν καὶ ἡ ἀπορία γίγνεται, πότερον ὁ πάντα τἀγαθὰ ἔχων καὶ ὢν αὐτάρκης προσδεήσεται φίλου; ἢ τότε

Dicendum hinc de eo quod sibi satis, et non altero indigens : utrum qui nulla re indiget, suis bonis contentus, egebit amicitia, an non? an vero ipse sibi satis erit etiam ob hoc? Siquidem etiam poetæ talia jactitant;

> Amicis quid opus, prospera quando dat deus?

Unde etiam nascitur quæstio, utrum qui cuncta habeat bona, quique sibi satis sit, amicis egebit? an tum etiam

καὶ μάλιστα; τίνα γὰρ εὖ ποιήσει, ἢ μετὰ τοῦ συμβιώσεται; οὐ γὰρ δὴ μόνος γε διάξει. (2) Εἰ τοίνυν τούτων δεήσεται, ταῦτα δὲ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ φιλίας, προσδέοιτ' ἂν ὁ αὐτάρκης φιλίας. (3) Ἡ μὲν οὖν ἐν τοῖς λόγοις εἰωθυῖα ὁμοιότης λαμβάνεσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ οὔτ' ἐκεῖ ὀρθῶς οὔτ' ἂν ἐνταῦθα εἴη χρήσιμος· οὐ γὰρ εἰ ὁ θεός ἐστιν αὐτάρκης καὶ μηδενὸς δεῖται, διὰ τοῦτ' οὐδ' ἡμεῖς οὐδενὸς δεησόμεθα. (4) Ἔστι γὰρ καὶ τοιοῦτός τις λόγος ἐπὶ τοῦ θεοῦ λεγόμενος. Ἐπεὶ γάρ, φησί, πάντα ἔχει τἀγαθὰ ὁ θεὸς καὶ ἔστιν αὐτάρκης, τί ποιήσει; οὐ γὰρ καθευδήσει. Θεάσεται δή τι, φησίν· τοῦτο γὰρ κάλλιστον καὶ οἰκειότατον. Τί οὖν θεάσεται; εἰ μὲν γὰρ ἄλλο τι θεάσεται, βέλτιον θεάσεταί τι αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτ' ἄτοπον, τὸ τοῦ θεοῦ ἄλλο τι εἶναι βέλτιον. Αὐτὸς ἑαυτὸν ἄρα θεάσεται. Ἀλλ' ἄτοπον· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἂν αὐτὸς ἑαυτὸν κατασκοπῆται, ὡς ἀναισθήτῳ ἐπιτιμῶμεν. Ἄτοπος οὖν, φησίν, ὁ θεὸς ἔσται αὐτὸς ἑαυτὸν θεώμενος. (5) Τί μὲν οὖν ὁ θεὸς θεάσεται, ἀφείσθω· ὑπὲρ δὲ τῆς αὐταρκείας οὐ τῆς τοῦ θεοῦ τὴν ἐπίσκεψιν ποιούμεθα, ἀλλ' ἀνθρωπίνης, πότερον ὁ αὐτάρκης δεήσεται φιλίας ἢ οὔ. Εἰ δή τις ἐπὶ τὸν φίλον ἐπιβλέψας ἴδοι τί ἐστι καὶ ὁποῖός τις ὁ φίλος, τοιοῦτος οἷος ἕτερος εἶναι ἐγώ, ἄν γε καὶ σφόδρα φίλον ποιήσῃς, ὥσπερ τὸ λεγόμενον « ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, ἄλλος φίλος ἐγώ. » (6) Ἐπεὶ οὖν ἐστὶ καὶ χαλεπώτατον, ὥσπερ καὶ τῶν σοφῶν τινὲς εἰρήκασι, τὸ γνῶναι αὑτόν, καὶ ἥδιστον (τὸ γὰρ αὑτὸν εἰδέναι ἡδύ), αὐτοὶ μὲν οὖν αὑτοὺς ἐξ αὑτῶν οὐ δυνάμεθα θεάσασθαι. Ὅτι δ' αὐτοὶ αὑτοὺς οὐ δυνάμεθα, δῆλον ἐξ ὧν ἄλλοις ἐπιτιμῶμεν, αὐτοὶ δὲ λανθάνομεν ταὐτὰ ποιοῦντες. (7) Τοῦτο δὲ γίνεται δι' εὔνοιαν ἢ διὰ πάθος· πολλοῖς δὲ ἡμῶν ταῦτα ἐπισκοπεῖ πρὸς τὸ κρίνειν ὀρθῶς. Ὥσπερ οὖν ὅταν θέλωμεν αὐτοὶ αὑτῶν τὸ πρόσωπον ἰδεῖν, εἰς τὸ κάτοπτρον ἐμβλέψαντες εἴδομεν, ὁμοίως καὶ ὅταν αὐτοὶ αὑτοὺς βουληθῶμεν γνῶναι, εἰς τὸν φίλον ἰδόντες γνωρίσαιμεν ἄν· ἔστι γάρ, ὡς φαμέν, ὁ φίλος ἕτερος ἐγώ. (8) Εἰ οὖν ἡδὺ μὲν τὸ αὑτὸν εἰδέναι, τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν εἰδέναι ἄνευ ἄλλου φίλου, δέοιτ' ἂν ὁ αὐτάρκης φιλίας πρὸς τὸ αὐτὸς αὑτὸν γνωρίζειν. (9) Ἔτι δὲ καὶ εἴπερ ἐστὶ καλόν, ὥσπερ ἐστί, τὸ εὖ ποιεῖν ἔχοντα τὰ παρὰ τῆς τύχης ἀγαθά, τίνα εὖ ποιήσει; μετὰ τίνος δὲ συμβιώσεται; οὐ γὰρ δὴ μόνος γε διάξει· τὸ γὰρ συμβιοῦν ἡδὺ καὶ ἀναγκαῖον. Εἰ τοίνυν ταῦτα καλὰ καὶ ἡδέα καὶ ἀναγκαῖα, ταῦτα δὲ μὴ ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ φιλίας, προσδέοιτ' ἂν ὁ αὐτάρκης φιλίας.

maxime? Cui enim bene faciet, aut quicum vitam ducet? neque enim certe solus deget. (2) Quodsi his opus erit, neque contingunt hæc citra amicitiam: qui sibi satis est, egebit amicitia. (3) Quæ igitur in sermonibus consuevit capi similitudo ex Deo, neque illic recte habet, neque hic fuerit utilis. Neque enim si Deus sibi unus est satis, nec ullo indigens, ob hoc etiam nos nullo indigebimus. (4) Est nimirum jactatus de Deo hujusmodi quoque sermo. Nam quoniam bona cuncta obtinet Deus, ac sibi satis est, quid faciet? neque enim dormiet. Contemplabitur aliquid, inquiunt: id namque pulcherrimum, et ipsi maxime peculiare. Quid igitur contemplabitur? nam si quicquam aliud inspiciet, id erit melius ipso. Hoc vero absurdum est, ut se quicquam melius habeat Deus. Ipse igitur sese contemplabitur. At hoc delirum: nam hominem qui sese contempletur, utpote sensu carentem increpamus. Absurdus igitur, inquiunt, Deus erit ipse se ipsum contemplans. (5) Quid igitur Deus contempletur, omittamus: neque de eo quod sibi Deus satis sit, consideramus, sed de homine: Utrum qui sibi satis sit, is egeat amicitia, necne? Quodsi quis amicum spectans viderit quid sit, et qualis amicus, talis nimirum qualis alter ego, tum vehementer amicum facies, quemadmodum dictum est, Hic alter Hercules, alter amicus ego. (6) Quoniam igitur difficillimum est, quemadmodum quidam dixere sapientes, sese cognoscere, et suavissimum, (nam se nosse, jucundum,) ex nobis ipsis certe nos non possumus inspicere. Quod autem non nos possumus, hinc certum, quod in aliis reprehendimus, sed haud intelligimus eadem nos facere. (7) Id vero fit, aut quia bene volumus nobis, aut propter affectum. At nobis hæc ad recte judicandum obstant plerisque. Quemadmodum igitur, si velimus ipsi nostram spectare faciem, in speculo obtuemur; itidem etiam quum nos cognoscere voluerimus, amicum spectantes nosse potuerimus. Est siquidem, ut diximus, amicus alter ego. (8) Quodsi jucundum est se nosse, idque scire non est sine altero amico, opus erit amico ei etiam qui nulla re indigeat, ut sese cognoscat. (9) Rursus etiam si honestum (ut est) benefacere, eum qui a fortuna bona obtinuerit, cui benefaciet? quocum vitam aget? non enim certe solus deget. Nam vitam ducere cum alio, et jucundum, et necessarium est. Quodsi hæc honesta sunt et jucunda, necnon necessaria, et hæc sine amicitia esse non possunt, opus erit amicitia ei qui sibi satis sit.

CAP. XVI.

Πότερον δὲ πολλοὺς κτητέον φίλους ἢ ὀλίγους; οὔτε δὴ πολλοὺς ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν οὔτ' ὀλίγους δεῖ (ἀεί). Πολλῶν μὲν γὰρ ὄντων ἔργον ἐφ' ἕκαστον μερίσαι τὸ φιλεῖν. Ἐφ' ἁπάντων γὰρ καὶ τῶν ἄλλων ἐξαδυνατεῖ ἡμῶν ἡ φύσις ἀσθενὴς οὖσα πρὸς τὸ ἐπὶ πολὺ ἀφικνεῖσθαι· οὔτε γὰρ τῇ ὄψει ἐπὶ πολὺ ὁρῶμεν, (ἀλλ' ἐὰν πλέον ἀποστήσῃς τοῦ συμμέτρου, ἐλλείπει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως,) οὔτ' ἐπ' ἀκοῆς, οὔτ' ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἁπάντων. (2) Ἐλλείπων οὖν τῷ φιλεῖν δι' ἀδυναμίαν καὶ ἐγκλήματ' ἄν τις ἔχοι δικαίως, καὶ οὐκ ἂν εἴη φίλος, μὴ φιλῶν γε ἀλλ' ἢ τῷ γε λόγῳ· ἡ δὲ φιλία οὐ τοῦτο βούλεται. (3) Ἔτι ἂν ὦσι πολλοί, οὐκ ἔστι παύσασθαι λυπούμενον· πολλῶν γὰρ ὄντων εἰκὸς ἀεὶ περὶ ἕνα γέ τινα συμβαίνειν τι ἀτύχημα, ὧν γινομένων ἀναγκαῖον λυπεῖσθαι. Οὔτ' αὖ πάλιν ὀλίγους, ἕνα ἢ δύο, ἀλλὰ συμμέτρους τῷ καιρῷ καὶ τῇ αὑτοῦ ὁρμῇ πρὸς τὸ φιλεῖν.

Utrum multos habere amicos expedit, an paucos? Neque profecto multos (ut paucis absolvam) neque paucos oportet. Nam si multi erunt, amorem in singulos distribuere, erit operosum. In cunctis siquidem aliis, imbecilla natura nostra in plurima pervenire non potest. Nam neque oculorum acie longe penetrare possumus: (sed si justo intervallo longius abstiteris, ob imbecillam naturam deficit:) neque auditu, neque aliis ejusmodi omnibus. (2) Qui igitur deficiat in amando ea causa quod non possit, etiam justæ criminationi locum dabit: neque jam verus amicus fuerit ille censendus, qui non amet nisi verbo tenus. Ceterum hac ratione esse non postulat amicitia. (3) Rursus, si sunt multi, nunquam mœrere desierit. Inter multos namque par est ut aliquod semper uni alterive accidat infortunium, unde tristari necesse sit. Neque porro paucos, unum vel duos, esse expedit: sed inter parum et multum, ut dabitur occasio, et ut quemque ad amandum sua voluntas compellet.

CAP. XVII.

Μετὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον ἂν εἴη πῶς δεῖ φίλῳ χρῆσθαι. Ἔστι δ' οὐκ ἐν ἁπάσῃ φιλίᾳ ἡ σκέψις, ἀλλ' ἐν ᾗ μάλιστα ἐγκαλοῦσιν ἀλλήλοις οἱ φίλοι. Οὐκ ἐγκαλοῦσι δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμοίως, οἷον ἐν τῇ πατρὸς πρὸς υἱὸν οὐκ ἔστιν ἔγκλημα τοιοῦτον οἷον ἀξιοῦσιν ἐν ἐνίαις, ὥσπερ ἐγὼ σοί, οὕτω καὶ σὺ ἐμοί· εἰ δὲ μή, ἐνταῦθα τὸ σφοδρὸν ἔγκλημα. (2) Ἐν δὲ ἀνίσοις φίλοις οὐκ ἔστι τὸ ἴσον. Ἔστι δὲ ἡ πατρὸς πρὸς υἱὸν φιλία ἐν ἀνίσῳ, ὁμοίως ἡ γυναικὸς πρὸς ἄνδρα ἢ οἰκέτου πρὸς δεσπότην, καὶ ὅλως δὲ χείρονος καὶ βελτίονος· οὐχ ἕξουσι δὴ τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἴσοις φίλοις καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα, ὥστε σκεπτέον ἂν εἴη τὸ πῶς δεῖ χρῆσθαι φίλῳ ἐν τῇ ἐν ἴσοις φιλίᾳ.

Deinceps considerandum fuerit, quomodo utendum sit amico. Est profecto non in omni amicitia hæc consideratio, sed in qua se invicem maxime amici objurgant. Atqui non in aliis eodem modo querelæ oriuntur: puta, in ea quæ est patris erga filium, nulla est ejusmodi querela, qualis in multis exsistere solet, quemadmodum ego tibi, et tu mihi: quodsi non, hic jam vehemens fuerit criminatio. (2) At in amicis inæqualibus æqualitas locum non habet. Est vero patris erga filium amicitia, in minime æquali; itidem uxoris erga virum, aut servi erga dominum, prorsusque deterioris erga meliorem. Itaque in his talis nulla erit criminatio; verum inter æquales potius amicos, et in æquali amicitia locum habebit potius. Proinde considerandum, quo pacto utendum amico fuerit, in ea demum amicitia, quæ inter pares fuerit conciliata.

[ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ]

ΗΘΙΚΩΝ

ΕΥΔΗΜΙΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

[ARISTOTELIS]

ETHICORUM

EUDEMIORUM

LIBER I.

CAP. I.

(1214.)

Ὁ μὲν ἐν Δήλῳ παρὰ τῷ θεῷ τὴν αὑτοῦ γνώμην ἀποφηνάμενος συνέγραψεν ἐπὶ τὸ προπύλαιον τοῦ Λητῴου, διελὼν οὐχ ὑπάρχοντα πάντα τῷ αὐτῷ, τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ ἡδύ, ποιήσας

κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν·
πάντων δ' ἥδιστον, οὗ τις ἐρᾷ, τὸ τυχεῖν.

Ἡμεῖς δ' αὐτῷ μὴ συγχωρῶμεν· ἡ γὰρ εὐδαιμονία κάλλιστον καὶ ἄριστον ἁπάντων οὖσα ἥδιστόν ἐστιν. (2) Πολλῶν δ' ὄντων θεωρημάτων ἃ περὶ ἕκαστον πρᾶγμα καὶ περὶ ἑκάστην φύσιν ἀπορίαν ἔχει καὶ δεῖται σκέψεως, τὰ μὲν αὐτῶν συντείνει πρὸς τὸ γνῶναι μόνον, τὰ δὲ καὶ περὶ τὰς κτήσεις καὶ περὶ τὰς πράξεις τοῦ πράγματος. (3) Ὅσα μὲν οὖν ἔχει φιλοσοφίαν μόνον θεωρητικήν, λεκτέον κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα καιρόν, ὅ τι περ οἰκεῖον ἦν τῇ μεθόδῳ. (4) Πρῶτον δὲ σκεπτέον ἐν τίνι τὸ εὖ ζῆν καὶ πῶς κτητόν, πότερον φύσει γίνονται πάντες εὐδαίμονες οἱ τυγχάνοντες ταύτης τῆς προσηγορίας, ὥσπερ μεγάλοι καὶ μικροὶ καὶ τὴν χροιὰν διαφέροντες, ἢ διὰ μαθήσεως, ὡς οὔσης ἐπιστήμης τινὸς τῆς εὐδαιμονίας, ἢ διά τινος ἀσκήσεως· πολλὰ γὰρ οὔτε κατὰ φύσιν οὔτε μαθοῦσιν ἀλλ' ἐθισθεῖσιν ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις, φαῦλα μὲν τοῖς φαύλως ἐθισθεῖσι, χρηστὰ δὲ τοῖς χρηστῶς. (5) Ἢ τούτων μὲν κατ' οὐδένα τῶν τρόπων, δυοῖν δὲ θάτερον, ἤτοι καθάπερ οἱ νυμφόληπτοι καὶ θεόληπτοι τῶν ἀνθρώπων, ἐπιπνοίᾳ δαιμονίου τινὸς ὥσπερ ἐνθουσιάζοντες, ἢ διὰ τύχην· πολλοὶ γὰρ ταὐτόν φασιν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν. (6) Ὅτι μὲν οὖν ἡ παρουσία διὰ τούτων ἁπάντων ἢ τινῶν ἢ τινὸς ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἄδηλον· ἅπασαι γὰρ αἱ γενέσεις σχεδὸν πίπτουσιν εἰς ταύτας τὰς ἀρχάς· καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς διανοίας ἁπάσας πρὸς τὰς ἀπ' ἐπιστήμης ἄν τις συναγάγοι πράξεις. (7) Τὸ δ' εὐδαιμονεῖν καὶ τὸ ζῆν μακαρίως καὶ καλῶς εἴη ἂν ἐν τρισὶ μάλιστα, τοῖς εἶναι δοκοῦσιν αἱρετωτάτοις· οἱ μὲν γὰρ τὴν φρόνησιν μέγιστον εἶναί φασιν ἀγαθόν, οἱ δὲ τὴν ἀρετήν, οἱ δὲ τὴν ἡδονήν. (8) Καὶ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἔνιοι περὶ τοῦ μεγέθους αὐτῶν διαμφισβητοῦσι,

Qui in Delo penes deum suam sententiam edisseruit, vestibulo templi Letoi eam inscripsit, distinguens ea quæ simul in eodem haud reperiantur, bonum, honestum, et jucundum, his versibus :

Pulcherrimum est quod justissimum : optima res sanitas :
Præ omnibus vero jucundum, quod quisque amat, id con-
[sequi.

Quod nos nequaquam concesserimus. Felicitas enim, quum optima sit et pulcherrima, eadem etiam jucundissima exsistit. (2) Ceterum inter considerationes varias, quæ in unaquaque re naturaque excutienda negotium faciunt, et contemplatione egent, aliæ ad cognoscendum tantum pertinent, aliæ vero ad acquisitionem et negotia spectant. (3) Quamobrem, quæ in sola contemplatione posita sunt, opportuno tempore, id quod methodi proprium munus est, a nobis pertractabuntur. (4) Ante omnia vero considerandum, in quonam vita beata consistat, et quo pacto ad eam perveniatur : utrum quemadmodum homines parvi, magni et colore differentes, sic quibus nomen beatorum contingit, natura fiant; an per disciplinam, velut certam eo destinatam scientiam; an per exercitationem aliquam. Haud enim pauca, nec natura, nec arte aliqua, sed consuetudine sola parantur, mala iis qui malæ consuetudini indulgent, bona iis qui bonæ. (5) An nullo quidem horum modorum, sed duorum altero, aut dei alicujus afflatu, quod fanatico furore correptis aut numine instinctis accidit; aut fortuna. Plurimi enim felicitatem idem quod secundam fortunam esse arbitrantur. (6) Patet igitur, beatitudinem evenire vel per hæc omnia, vel quædam, vel unum aliquid. Nam ad hæc principia referuntur fere omnes rerum generationes. Ac ab intelligentia profectæ ad actiones, quæ a scientia fluunt, transferri omnes queant. (7) Porro bene beateque vivere in tribus maxime rebus consistit, iis nempe quæ potissimum expetuntur. Nam prudentiam alii, alii virtutem, alii vero voluptatem pro summo bono habent; (8) contenduntque inter se de harum magnitudine et potestate, quænam ad felicitatis consecutionem vim af-

συμβάλλεσθαι φάσκοντες θάτερον θατέρου μᾶλλον εἰς αὐτήν, οἱ μὲν ὡς οὖσαν μεῖζον ἀγαθὸν τὴν φρόνησιν τῆς ἀρετῆς, οἱ δὲ ταύτης τὴν ἀρετήν, οἱ δ' ἀμφοτέρων τούτων τὴν ἡδονήν· καὶ τοῖς μὲν ἐκ πάντων δοκεῖ τούτων, τοῖς δ' ἐκ δυοῖν, τοῖς δ' ἐν ἑνί τινι τούτων εἶναι τὸ ζῆν εὐδαιμόνως.

ferat maximam. Unde fit ut quidam prudentiam virtuti, alii prudentiæ virtutem, nonnulli utrique voluptatem anteponant. Quocirca ad bene beateque vivendum, quidam omnia hæc, alii duo tantum requirunt; alii denique vel in uno aliquo horum beatam vitam positam esse judicant.

CAP. II.

Περὶ δὴ τούτων ἐπιστήσαντας, ἅπαντα τὸν δυνάμενον ζῆν κατὰ τὴν αὑτοῦ προαίρεσιν θέσθαι τινὰ σκοπὸν τοῦ καλῶς ζῆν, ἤτοι τιμὴν ἢ δόξαν ἢ πλοῦτον ἢ παιδείαν, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ποιήσεται πάσας τὰς πράξεις, ὡς τό γε μὴ συντετάχθαι τὸν βίον πρός τι τέλος ἀφροσύνης πολλῆς σημεῖόν ἐστιν· (2) μάλιστα δὴ δεῖ πρῶτον ἐν αὑτῷ διορίσασθαι μήτε προπετῶς μήτε ῥᾳθύμως, ἐν τίνι τῶν ἡμετέρων τὸ ζῆν εὖ, καὶ τίνων ἄνευ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἐνδέχεται τοῦθ' ὑπάρχειν. Οὐ γὰρ ταὐτόν, ὧν τ' ἄνευ οὐχ οἷόντε ὑγιαίνειν καὶ τὸ ὑγιαίνειν. (3) Ὁμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐφ' ἑτέρων πολλῶν, ὥστ' οὐδὲ τὸ ζῆν καλῶς καὶ ὧν ἄνευ οὐ δυνατὸν ζῆν καλῶς. (4) Ἔστι δὲ τῶν τοιούτων τὰ μὲν οὐκ ἴδια τῆς ὑγιείας οὐδὲ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ κοινὰ πάντων ὡς εἰπεῖν, καὶ τῶν ἕξεων καὶ τῶν πράξεων, οἷον ἄνευ τοῦ ἀναπνεῖν ἢ ἐγρηγορέναι ἢ κινήσεως μετέχειν οὐθὲν ἂν ὑπάρξειεν ἡμῖν οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν, τὰ δ' ἴδια μᾶλλον περὶ ἑκάστην φύσιν, ἃ δεῖ μὴ λανθάνειν· οὐ γὰρ ὁμοίως οἰκεῖον πρὸς εὐεξίαν τοῖς εἰρημένοις κρεωφαγία καὶ τῶν περιπάτων οἱ μετὰ δεῖπνον. (5) Ἔστι γὰρ ταῦτ' αἴτια τῆς ἀμφισβητήσεως περὶ τοῦ εὐδαιμονεῖν, τί ἐστι καὶ γίνεται διὰ τίνων· ὧν ἄνευ γὰρ οὐχ οἷόντε εὐδαιμονεῖν, ἔνιοι μέρη τῆς εὐδαιμονίας εἶναι νομίζουσιν.

De his igitur præcipiendo omnibus, scopum quendam recte vivendi propositum esse, qui modo ex electione vivere jam queant, ut sunt honor, gloria, opes, eruditio; quem spectans quisque, omnes actiones peraget : (quapropter vita proposito fine carens, insignis stultitiæ argumentum est :) (2) maxime oportet primum ut apud sese quisque, nec temerarie, nec segniter constituat, quanam parte eorum quæ penes nos sunt beata vita consistat, et quid sit quo sine nemini ea contingat. Neque enim sanum esse, et id quo sine nequeat consistere sanitas, pro eodem reputari debent. (3) Ita nec recte vivere idem cum eo est, citra quod id nemo consequatur. Quod idem etiam in aliis innumeris observatur. (4) Sunt autem causæ ejusmodi, non equidem vitæ sanitatisve propriæ, sed communes (ut sic loquar) omnium habituum et operationum. Nam absque respiratione, aut vigilia, aut motus facultate, nec bonum nec malum in universum ullum subsistit. Aliæ vero propriæ sunt magis uniuscujusque naturæ, quas ignorare non conveniat. Neque enim ex æquo cum jam dictis ad bonam habitudinem acquirendam faciunt, carnium esus, atque cibo ingesto deambulatio. (5) Atque hæc sunt quæ difficultatem controversiamque pariunt de beata vita, dum quid sit recte vivere, et unde contingat homini, inquiritur. Nam id, quo sine nemo queat beatus esse, nonnulli felicitatis partem esse existimant.

CAP. III.

Πάσας μὲν οὖν τὰς δόξας ἐπισκοπεῖν, ὅσας ἔχουσί τινες περὶ αὐτῆς, περίεργον. Πολλὰ γὰρ φαίνεται καὶ τοῖς παιδαρίοις καὶ τοῖς κάμνουσι καὶ παραφρονοῦσι, περὶ ὧν ἂν οὐθεὶς νοῦν ἔχων διαπορήσειεν· δέονται γὰρ οὐ λόγων, ἀλλ' οἱ μὲν ἡλικίας ἐν ᾗ μεταβάλλουσιν, οἱ δὲ κολάσεως ἰατρικῆς ἢ πολιτικῆς· κόλασις γὰρ ἡ φαρμακεία τῶν πληγῶν οὐκ ἐλάττων ἐστίν. (2) Ὁμοίως δὲ ταύταις οὐδὲ τὰς τῶν πολλῶν· εἰκῇ γὰρ λέγουσι σχεδὸν περὶ ἁπάντων, καὶ μάλιστα περὶ * ἐπισκεπτέον μόνας· ἄτοπον γὰρ προσφέρειν λόγον τοῖς λόγου μηδὲν δεομένοις ἀλλὰ πάθους. (3) Ἐπεὶ δ' εἰσὶν ἀπορίαι περὶ ἑκάστην πραγματείαν οἰκεῖαι, δῆλον ὅτι καὶ περὶ βίου τοῦ κρατίστου καὶ ζωῆς τῆς ἀρίστης εἰσίν. Ταύτας οὖν καλῶς ἔχει τὰς δόξας ἐξετάζειν· οἱ γὰρ τῶν ἀμφισβητούντων ἔλεγχοι τῶν ἐναντιουμένων αὐτοῖς λόγων ἀποδείξεις εἰσίν. (4) Ἔτι δὲ πρὸ ἔργου τὸ τὰ τοιαῦτα μὴ λανθάνειν μάλιστα πρὸς ἃ δεῖ συντείνειν πᾶσαν σκέψιν, ἐκ τίνων ἐνδέχεται μετασχεῖν τοῦ εὖ καὶ καλῶς ζῆν, εἴ τῳ μακαρίως ἐπιφθονώτερον εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τὴν περὶ ἕκαστα γενομένην ἂν τῶν ἐπιεικῶν. (5) Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς διὰ τύχην

Verum omnes omnium de his opiniones persequi supervacuum sit, quando et ægrotis, ac deliris, et puerulis quædam videantur, quæ nemo sanæ mentis in quæstionem posuerit. Ratione enim in his non est opus, sed aliis quidem ætate provectiore, qua corrigatur judicium; aliis vero punitione politica, medicave : nam medicatio plagis vim habet haud minorem. (2) Similiter et vulgi omittenda sententia est : hoc enim de omnibus fere rebus temere pronuntiat; sed excutiendæ sunt solæ eruditorum sententiæ : absurdum quippe ratione cum iis contendere, qui non rationem sed mulctam mereantur. (3) Porro quum in omni negotio quæstiones oriantur, patet etiam de vita excellentissima, dubitationes opinionesque occurrere, quas sit expendere operæ pretium. Controvertentium enim argumentis, rationes contrariæ demonstrantur. (4) Insuper utile est non ignorare ea quibus omnis consideratio destinatur, scilicet e quibus bene recteque vivere contingat (sic enim dicimus, si cui forte « beate » dicere invidiosius videatur), atque confert ad spem, quæ in singulis a bonis honestisque viris percipi solet. (5) Nam si vel in fortuitis, vel iis quæ

γινομένοις ἢ τοῖς διὰ φύσιν τὸ καλῶς ζῆν ἐστίν, ἀνέλπιστον ἂν εἴη πολλοῖς· οὐ γάρ ἐστι δι' ἐπιμελείας ἡ κτῆσις οὐδὲ ἐπ' αὐτοῖς οὐδὲ τῆς αὐτῶν πραγματείας. Εἰ δ' ἐν τῷ αὐτὸν ποιόν τινα εἶναι καὶ τὰς κατ' αὐτὸν πράξεις, κοινότερον ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ θειότερον, κοινότερον μὲν τῷ πλείοσιν ἐνδέχεσθαι μετασχεῖν, θειότερον δὲ τῷ κεῖσθαι τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς αὐτοὺς παρασκευάζουσι ποιούς τινας καὶ τὰς πράξεις.

natura eveniunt, sita est vitæ honestas, commoditasque, spes ejus præcidatur multis : quippe qui frustra eo cura sedulitateque enitantur, sive id quod in ipsis est, sive studium actionemque spectes. Verum si in operatione penes ipsum posita, et in eo qualis quisque sit, bene vivere constituatur, communius jam et divinius bonum fuerit, illud quidem quia pluribus participare liceat, hoc quod felicitas sita sit in formando comparandoque aliqua ratione sese atque actiones suas.

CAP. IV.

Ἔσται δὲ φανερὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητουμένων καὶ διαπορουμένων, ἂν καλῶς ὁρισθῇ τί χρὴ νομίζειν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, πότερον ἐν τῷ ποιόν τινα μόνον εἶναι τὴν ψυχήν, καθάπερ τινὲς ᾠήθησαν τῶν σοφῶν καὶ πρεσβυτέρων, ἢ δεῖ μὲν καὶ ποιόν τινα ὑπάρχειν αὐτόν, μᾶλλον δὲ δεῖ τὰς πράξεις εἶναι ποιάς τινας. (2) Διῃρημένων δὲ τῶν βίων καὶ τῶν μὲν [οὐδ'] ἀμφισβητούντων τῆς τοιαύτης εὐημερίας, ἀλλ' ὡς τῶν ἀναγκαίων χάριν σπουδαζομένων, οἷον τῶν περὶ τὰς τέχνας τὰς φορτικὰς καὶ τῶν περὶ χρηματισμὸν καὶ τὰς βαναύσους (λέγω δὲ φορτικὰς μὲν τὰς πρὸς δόξαν πραγματευομένας μόνον, βαναύσους δὲ τὰς ἑδραίας καὶ μισθαρνικάς, χρηματιστικὰς δὲ τὰς πρὸς ἀγορὰς καὶ πράσεις καπηλικάς), τῶν δ' εἰς ἀγωγὴν εὐδαιμονικὴν ταττομένων τριῶν ὄντων, τῶν καὶ πρότερον ῥηθέντων ἀγαθῶν ὡς μεγίστων τοῖς ἀνθρώποις, ἀρετῆς καὶ φρονήσεως καὶ ἡδονῆς, τρεῖς ὁρῶμεν καὶ βίους ὄντας, οὓς οἱ ἐπ' ἐξουσίας τυγχάνοντες προαιροῦνται ζῆν ἅπαντες, πολιτικόν, φιλόσοφον, ἀπολαυστικόν. (3) Τούτων γὰρ ὁ μὲν φιλόσοφος βούλεται περὶ φρόνησιν εἶναι καὶ τὴν θεωρίαν τὴν περὶ τὴν ἀλήθειαν, ὁ δὲ πολιτικὸς περὶ τὰς πράξεις τὰς καλάς (αὗται δ' εἰσὶν αἱ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς), ὁ δ' ἀπολαυστικὸς περὶ τὰς ἡδονὰς τὰς σωματικάς· διόπερ ἕτερον τὸν εὐδαίμονα προσαγορεύει, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. (4) Ἀναξαγόρας μὲν ὁ Κλαζομένιος ἐρωτηθεὶς τίς ὁ εὐδαιμονέστατος, « οὐθείς » εἶπεν « ὧν σὺ νομίζεις, ἀλλ' ἄτοπος ἄν τίς σοι φανείη. » Τοῦτον δ' ἀπεκρίνατο τὸν τρόπον ἐκεῖνος ὁρῶν τὸν ἐρόμενον ἀδύνατον ὑπολαμβάνοντα μὴ μέγαν ὄντα καὶ καλὸν ἢ πλούσιον ταύτης τυγχάνειν τῆς προσηγορίας. Αὐτὸς δ' ἴσως ᾤετο τὸν ζῶντα ἀλύπως καὶ καθαρῶς πρὸς τὸ δίκαιον ἤ τινος θεωρίας κοινωνοῦντα θείας, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον εἰπεῖν μακάριον εἶναι.

Equidem quæ de his ambiguntur et disputantur, perspicua pleraque fient, si constiterit quid vere tandem felicitatem oporteat appellare : an pro animo hoc vel illo pacto disposito, ut quidam sapientes veteresque existimarunt, definire eam conveniat, an vero pro totius hominis statu, aut operationum potius qualitate et modo? (2) Distinctis autem inter sese vitæ conditionibus, et aliis ne vindicantibus quidem sibi ejusmodi felicitatem, sed necessariorum gratia tantum opera et labore utentibus, cujusmodi sunt artes odiosæ, et quæstuariæ, et mechanicæ (odiosas autem voco gloriæ tantum destinatas; mechanicas voco sellularias et mercenarias; quæstuarias autem, foro cauponicisque artibus comparatas), aliis vero ad vitam bene beateque transigendam pertinentibus, quum tria (ut supra diximus) velut potissima bonorum genera ordinata sint, virtus, prudentia, et voluptas : totidem etiam vitæ genera enasci videmus, quæ omnes, mentis saltem compotes, adipisci et sectari cupiant : nempe civile, philosophicum, voluptuarium. (3) Philosophica enim vita prudentiam contemplationemque veritatis; civilis, actiones honestas, eas, inquam, quæ a virtute proficiscuntur; voluptuaria vero corporis voluptates expetit : quapropter, ut etiam supra dictum est, ad aliam refertur felicis beatæque vitæ appellatio. (4) Unde Anaxagoras Clazomenius, a quodam interrogatus quemnam beatissimum judicaret, *Nullum*, inquit, *ex iis quos existimas, sed qui a felicitate alienissimus tibi videatur*. Hoc autem ille modo respondit, quod animadverterat, nisi magnum, pulchrum, aut divitem, neminem felicis appellatione dignum illi censeri : quum contra, sibi felices beatique haberentur, qui justis honestisque actionibus tranquille incumberent, divinave aliqua contemplatione participarent.

CAP. V.

Περὶ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἑτέρων οὐ ῥᾴδιον τὸ κρῖναι καλῶς, μάλιστα δὲ περὶ οὗ πᾶσι ῥᾷστον εἶναι δοκεῖ καὶ παντὸς ἀνθρώπου τὸ γνῶναι, τί τῶν ἐν τῷ ζῆν αἱρετόν, καὶ λαβὼν ἄν τις ἔχοι πλήρη τὴν ἐπιθυμίαν. Πολλὰ γάρ ἐστι τοιαῦτα τῶν ἀποβαινόντων δι' ἃ προΐενται τὸ ζῆν, οἷον νόσους, περιωδυνίας, χειμῶνας· ὥστε δῆλον ὅτι κἂν ἐξ ἀρχῆς αἱρετὸν ἦν, εἴ τις αἵρεσιν ἐδίδου, διά γε ταῦτα τὸ μὴ γενέσθαι. (2) Πρὸς δὲ τούτοις ὁ βίος ὃν ζῶσιν ἔτι παῖδες ὄντες· καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦτον

Ceterum quum recta sinceraque judicatio de rebus difficultate ubique plena sit, tum inprimis de iis quæ obvia omniumque cognitioni exposita vulgus arbitratur, ut quid in vita expetendum sit, quove comparato plenam cupiditatem consequantur. Multa quippe mortalium vitam circumstant, et molestam faciunt et acerbam, ut sunt morbi, dolorum intensio, tempestates : ut si hæc consideranti optio a principio detur, non nasci potius quam hæc experiri velint. (2) Qua conditione vita puerilis est, ad quam nemo

ἀνακάμψαι πάλιν οὐδεὶς ἂν ὑπομείνειεν εὖ φρονῶν· (3) Ἔτι δὲ πολλὰ τῶν τε μηδεμίαν ἐχόντων ἡδονὴν ἢ λύπην, καὶ τῶν ἐχόντων μὲν ἡδονὴν μὴ καλὴν δέ, τοιαῦτ' ἐστὶν ὥστε τὸ μὴ εἶναι κρεῖττον εἶναι τοῦ ζῆν. (4) Ὅλως δ' εἴ τις ἅπαντα συναγάγοι ὅσα πράττουσι μὲν καὶ πάσχουσιν ἅπαντες, ἑκόντες μέντοι μηθὲν αὐτῶν διὰ τὸ μηδ' αὐτοῦ χάριν, καὶ προσθείη χρόνου πλῆθος ἀπέραντόν τι, οὐ μᾶλλον ἕνεκ' ἄν τις τούτων ἕλοιτο ζῆν ἢ μὴ ζῆν. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διὰ τὴν τῆς τροφῆς μόνον ἡδονὴν ἢ τὴν τῶν ἀφροδισίων, ἀφαιρεθεισῶν τῶν ἄλλων ἡδονῶν, ἃς τὸ γινώσκειν ἢ βλέπειν ἢ τῶν ἄλλων τις αἰσθήσεων πορίζει τοῖς ἀνθρώποις, οὐδ' ἂν εἷς προτιμήσειε τὸ ζῆν, μὴ παντελῶς ὢν ἀνδράποδον. (6) Δῆλον γὰρ ὅτι τῷ ταύτην ποιουμένῳ τὴν αἵρεσιν οὐθὲν ἂν διενέγκειε γενέσθαι θηρίον ἢ ἄνθρωπον· ὁ γοῦν ἐν Αἰγύπτῳ βοῦς, ὃν ὡς Ἆπιν τιμῶσιν, ἐν πλείοσι τῶν τοιούτων ἐξουσιάζει πολλῶν μοναρχιῶν. (7) Ὁμοίως δὲ οὐδὲ διὰ τὴν τοῦ καθεύδειν ἡδονήν· τί γὰρ διαφέρει καθεύδειν ἀνέγερτον ὕπνον ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας μέχρι τῆς τελευταίας ἐτῶν ἀριθμὸν χιλίων ἢ ὁποσωνοῦν, ἢ ζῆν ὄντα φυτόν; τὰ γοῦν φυτὰ τοιαύτης τινὸς ἔοικε μετέχειν ζωῆς, ὥσπερ καὶ τὰ παιδία· καὶ γὰρ ταῦτα κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ μητρὶ γένεσιν πεφυκότα μὲν διατελεῖ, καθεύδοντα δὲ τὸν πάντα χρόνον. (8) Ὥστε φανερὸν ἐκ τῶν τοιούτων ὅτι διαφεύγει σκοπουμένους, τί τὸ εὖ καὶ τί τὸ ἀγαθὸν τὸ ἐν τῷ ζῆν. (9) Τὸν μὲν οὖν Ἀναξαγόραν φασὶν ἀποκρίνασθαι πρός τινα διαποροῦντα τοιαῦτ' ἄττα, καὶ διερωτῶντα τίνος ἕνεκ' ἄν τις ἕλοιτο γενέσθαι μᾶλλον ἢ μὴ γενέσθαι, « τοῦ » φάναι « θεωρῆσαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν περὶ τὸν ὅλον κόσμον τάξιν. » Οὗτος μὲν οὖν ἐπιστήμης τινὸς ἕνεκεν τὴν αἵρεσιν ᾤετο τιμίαν εἶναι τοῦ ζῆν: (10) οἱ δὲ Σαρδανάπαλον μακαρίζοντες ἢ Σμινδυρίδην τὸν Συβαρίτην ἢ τῶν ἄλλων τινὰς τῶν ζώντων τὸν ἀπολαυστικὸν βίον, οὗτοι δὲ πάντες ἐν τῷ χαίρειν φαίνονται τάττειν τὴν εὐδαιμονίαν. (11) Ἕτεροι δέ τινες οὔτ' ἂν φρόνησιν οὐδεμίαν οὔτε τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἕλοιντο μᾶλλον ἢ τὰς πράξεις τὰς ἀπ' ἀρετῆς· αἱροῦνται γοῦν οὐ μόνον ἔνιοι δόξης χάριν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ μὴ μέλλοντες εὐδοκιμήσειν. (12) Ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν πολιτικῶν οὐκ ἀληθῶς τυγχάνουσι τῆς προσηγορίας· οὐ γάρ εἰσι πολιτικοὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν· ὁ μὲν γὰρ πολιτικὸς τῶν καλῶν ἐστὶ πράξεων προαιρετικὸς αὐτῶν χάριν, οἱ δὲ πολλοὶ χρημάτων καὶ πλεονεξίας ἕνεκεν ἅπτονται τοῦ ζῆν οὕτως. (13) Ἐκ μὲν οὖν τῶν εἰρημένων φανερὸν ὅτι πάντες ἐπὶ τρεῖς βίους φέρουσι τὴν εὐδαιμονίαν, πολιτικόν, φιλόσοφον, ἀπολαυστικόν. Τούτων δ' ἡ μὲν περὶ τὰ σώματα καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡδονή, καὶ τίς καὶ ποία τις γίνεται καὶ διὰ τίνων, οὐκ ἄδηλον, ὥστ' οὐ τίνες εἰσὶ δεῖ ζητεῖν αὐτάς, ἀλλ' εἰ συντείνουσί τι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μή, καὶ πῶς συντείνουσι, καὶ πότερον εἰ δεῖ προσάπτειν τῷ ζῆν καλὰς ἡδονάς τινας, ταύτας δεῖ προσάπτειν, ἢ τούτων μὲν ἄλλον τινὰ τρόπον ἀνάγκη κοινωνεῖν, ἕτεραι δ' εἰσὶν ἡδοναὶ δι' ἃς εὐλόγως οἴονται τὸν εὐδαίμονα ζῆν ἡδέως

prudens, etiamsi queat, redire sustinuerit. (3) Præterea multa, vel voluptatis dolorumve expertia, vel voluptatibus juncta quidem sed inhonestis, ejusmodi sunt, ut non esse omnino quam vivere, melius judicetur. (4) At in universum, si congeras cuncta quæ vel agunt vel patiuntur homines, non volentes illi quidem, quia nec ipsius gratia, adjectis infinitis temporum spatiis, nihilo tamen propterea magis vivere, quam non vivere, eligatur. (5) Eodem pacto neque ob cibi solum venerisve voluptates, si reliquis destituta fuerit, quas vel cognitio, vel visus, aut sensus quispiam alius suppeditarit, nemo, nisi servile prorsus mancipium, magnopere sibi vitam exoptandam duxerit. (6) Patet enim ita affectum hominem nihil distare a bruto, adeo ut bos Ægyptius, quem ut Apin colunt, in pluribus bonis ejusmodi monarchas multos antecellat. (7) Eadem ratio est de somni voluptate. Quid enim refert, sive a prima nativitatis die ad ultimam usque, mille annis aut quotcumque numero, somno profundo stertas, an vitam plantæ vivas? plantæ enim eadem propemodum, qua infantes, vita participare videntur : nam et hi ut primum in utero matris concepti sunt, excrescunt quidem, sed veluti jugi somno sopiti. (8) Ex his omnibus constat, nequaquam nostræ cognitioni expositum esse quid rectum illud bonumque in vita sit. (9) Quocirca Anaxagoras ambigenti cuidam sciscitantique, quare vivere potius quam non vivere expetendum esset, respondit, Ad cœlum mundique totius constitutionem et ordinem contuendum. Hic igitur existimabat vitæ cupiditatem non nisi scientiæ alicujus gratia laudabilem esse. (10) Ceterum qui Sardanapalum, aut Smindyriden Sybaritam, aut alium quemcunque vitæ voluptuariæ indulgentem, beatum prædicant, hi in lætando felicitatem ponere videntur. (11) Rursum alii reperiuntur qui nec prudentiam, nec corporis voluptates, actionibus a virtute profectis prætulerint, quippe quas non gloriæ modo alicujus gratia nonnulli sectantur, sed etiam quum felicitatem minime consequuntur. (12) Verum multis civilibus appellatio illa parum convenit : non sunt enim re ipsa politici vel civiles. Politicus enim is demum est, qui res honestas facere instituit ipsarum gratia. Nunc vero plerique habendi studio, et gratia divitiarum, vitam ejusmodi capessunt. (13) Ex iis igitur quæ exposuimus manifestum est, felicitatem ad tria vitæ genera transferri, civile, philosophicum, et voluptuarium. Neque clam est, quæ harum circa corporis voluptates consummetur, quæ item qualisque sit, tum quo pacto fiat. Ut non sit necessarium, quæ sint, sed num ad felicitatem, et quo pacto conferant, perquirere. Item an voluptates honestas aliquas vitæ applicare oporteat, an alio pacto quopiam hæc inter sese necessitate quadam communicent. Sunt vero etiam aliæ voluptates, quibus in rationibus colligendis beatum non absque dolore tantum

καὶ μὴ μόνον ἀλύπως. (14) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον· περὶ δ' ἀρετῆς καὶ φρονήσεως πρῶτον θεωρήσωμεν, τήν τε φύσιν αὐτῶν ἑκατέρου τίς ἐστι, καὶ πότερον μόρια ταῦτα τῆς ἀγαθῆς ζωῆς ἐστίν, ἢ αὐτὰ ἢ αἱ πράξεις αἱ ἀπ' αὐτῶν, ἐπειδὴ προσάπτουσιν αὐτὰ κἂν εἰ μὴ πάντες εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλ' οὖν οἱ λόγου ἄξιοι τῶν ἀνθρώπων πάντες. (15) Σωκράτης μὲν οὖν ὁ πρεσβύτης ᾤετ' εἶναι τέλος τὸ γινώσκειν τὴν ἀρετήν, καὶ ἐπεζήτει τί ἐστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ τί ἡ ἀνδρία καὶ ἕκαστον τῶν μορίων αὐτῆς. Ἐποίει γὰρ ταῦτ' εὐλόγως· ἐπιστήμας γὰρ ᾤετ' εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς, ὥσθ' ἅμα συμβαίνειν εἰδέναι τε τὴν δικαιοσύνην καὶ εἶναι δίκαιον· ἅμα γὰρ μεμαθήκαμεν τὴν γεωμετρίαν καὶ οἰκοδομίαν καὶ ἐσμὲν οἰκοδόμοι καὶ γεωμέτραι. Διόπερ ἐζήτει τί ἐστιν ἀρετή, ἀλλ' οὐ πῶς γίνεται καὶ ἐκ τίνων. (16) Τοῦτο δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει τῶν θεωρητικῶν· οὐθὲν γὰρ ἕτερόν ἐστι τῆς ἀστρολογίας οὐδὲ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης οὐδὲ γεωμετρίας πλὴν τὸ γνωρίσαι καὶ θεωρῆσαι τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων τῶν ὑποκειμένων ταῖς ἐπιστήμαις· οὐ μὴν ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς οὐθὲν κωλύει πρὸς πολλὰ τῶν ἀναγκαίων εἶναι χρησίμους αὐτὰς ἡμῖν. (17) Τῶν δὲ ποιητικῶν ἐπιστημῶν ἕτερον τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης καὶ γνώσεως, οἷον ὑγίεια μὲν ἰατρικῆς, εὐνομία δὲ ἤ τι τοιοῦθ' ἕτερον τῆς πολιτικῆς. (18) Καλὸν μὲν οὖν καὶ τὸ γνωρίζειν ἕκαστον τῶν καλῶν· οὐ μὴν ἀλλά γε περὶ ἀρετῆς οὐ τὸ εἰδέναι τιμιώτατον τί ἐστιν, ἀλλὰ τὸ γινώσκειν ἐκ τίνων ἐστίν. Οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα τί ἐστιν ἀνδρία, ἀλλ' εἶναι ἀνδρεῖοι, οὐδὲ τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλ' εἶναι δίκαιοι, καθάπερ καὶ ὑγιαίνειν μᾶλλον ἢ γινώσκειν τί ἐστι τὸ ὑγιαίνειν καὶ εὖ ἔχειν τὴν ἕξιν μᾶλλον ἢ γινώσκειν τί ἐστι τὸ εὖ ἔχειν.

sed jucunde etiam vivere arbitrantur. (14) Verum de his postea dicetur. Virtutis vero prudentiæque naturam primum excutiemus quæ sit, et utrum beatæ vitæ partes exsistant, vel ipsæ vel operatione ab ipsis profectæ. Junguntur enim felicitati, si non ab omnibus, certe ab insignioribus inter homines et pretio aliquo dignis. (15) Socrates igitur senex ille finem summum ponebat homini virtutis cognitionem, et quid sit justitia, quid fortitudo, et quæ sint partes singulæ virtutis, inquirebat. Et recte id, quandoquidem scientias esse virtutes omnes arbitrabatur, ut juxta hunc, nosse justitiam, et justum esse, coincidant : simul atque enim geometriam architectonicamque didicisse, sumus geometræ et architecti. Quocirca non quo pacto, et ex quibus fiat, sed quid sit virtus, investigabat. (16) Id quod in scientiis contemplativis usu venit : neque enim aliud est astrologiæ, geometriæ, physiologiæque officium, quam ut naturam subjectarum rerum norint et intelligant. Sed enim eas ipsas, nihil obstat, ad res necessarias multas utiles nobis frugiferasque fieri per accidens. (17) Verum alius est activis scientiis, alius cognitioni contemplationique finis propositus, ut sanitas medicinæ, recta juris legumque constitutio et quæ sunt similia politicæ. (18) Ergo quum res quidem honestas cognoscere pulchrum sit, in virtutis tamen consideratione, non tam quid sit illa, quam e quibus petatur, cognoscendum est. Neque enim scire quid sit fortitudo, magnopere, sed esse fortes potius volumus; non scire justitiam, sed esse justi; quemadmodum sani esse potius beneque habere quam sanitatem bonumque habitum cognoscere.

CAP. VI.

Πειρατέον δὲ περὶ τούτων πάντων ζητεῖν τὴν πίστιν διὰ τῶν λόγων, μαρτυρίοις καὶ παραδείγμασι χρώμενον τοῖς φαινομένοις. Κράτιστον μὲν γὰρ πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις, εἰ δὲ μή, τρόπον γέ τινα πάντως, ὅπερ μεταβιβαζόμενοι ποιήσουσιν· ἔχει γὰρ ἕκαστος οἰκεῖόν τι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐξ ὧν ἀναγκαῖον δεικνύναι πως περὶ αὐτῶν· ἐκ γὰρ τῶν ἀληθῶς μὲν λεγομένων οὐ σαφῶς δὲ προϊοῦσιν ἔσται καὶ τὸ σαφῶς, μεταλαμβάνουσιν ἀεὶ τὰ γνωριμώτερα τῶν εἰωθότων λέγεσθαι συγκεχυμένως. (2) Διαφέρουσι δ' οἱ λόγοι περὶ ἑκάστην μέθοδον οἵ τε φιλοσόφως λεγόμενοι καὶ μὴ φιλοσόφως. Διόπερ καὶ τῶν πολιτικῶν οὐ χρὴ νομίζειν περίεργον εἶναι τὴν τοιαύτην θεωρίαν, δι' ἧς οὐ μόνον τὸ τί φανερόν, ἀλλὰ καὶ τὸ διὰ τί· φιλόσοφον γὰρ τὸ τοιοῦτο περὶ ἑκάστην μέθοδον. (3) Δεῖται μέντοι τοῦτο πολλῆς εὐλαβείας. Εἰσὶ γάρ τινες οἳ διὰ τὸ δοκεῖν φιλοσόφου εἶναι τὸ μηθὲν εἰκῆ λέγειν ἀλλὰ μετὰ λόγου, πολλάκις λανθάνουσι λέγοντες ἀλλοτρίους λόγους τῆς πραγματείας καὶ κενούς. (4) Τοῦτο

Probationem vero horum omnium colligere per rationem oportet, adhibitis testimoniis exemplisque apparentibus. Potentissimum vero est in omni probatione, quod confessum sit hominibus omnibus testimonio proposito firmare posse : si id nequeas omnium consensu diserto, aliquo certe modo firmes, exponendo quod facient immutati et ad meliora progressi; residet enim penes omnes aliqua veritatis confessio, unde oportet fere demonstratio de illis duci. Nam ab iis quæ vere quidem, sed minus aperte dicuntur, progrediendo effici poterit perspicuitas, si ex iis quæ confuse dici solent, notiora et manifestiora semper assumantur. (2) Rationes porro in unaquaque methodo differunt vel philosophice, vel secus adhibitæ : quare etiam in politicis haud supervacua videri debet ejusmodi contemplatio, qua non solum quid, sed quare quid (quod philosophi est proprium) intelligatur. (3) Qua in re animadversio accurata requiritur. Quia enim philosophicum apparet nihil temere sed omnia ratione addita dicere, ignorantes sæpe in rationes alienas incidunt, tractationesque inanes advocant : (4) idque

δὲ ποιοῦσιν ὁτὲ μὲν δι' ἄγνοιαν ὁτὲ δὲ δι' ἀλαζονείαν· ὑφ' ὧν ἁλίσκεσθαι συμβαίνει καὶ τοὺς ἐμπείρους καὶ δυναμένους πράττειν ὑπὸ τούτων τῶν μήτ' ἐχόντων μήτε δυναμένων διάνοιαν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ πρακτικήν. (5) Πάσχουσι δὲ τοῦτο δι' ἀπαιδευσίαν· ἀπαιδευσία γάρ ἐστι περὶ ἕκαστον πρᾶγμα τὸ μὴ δύνασθαι κρίνειν τούς τ' οἰκείους λόγους τοῦ πράγματος καὶ τοὺς ἀλλοτρίους. (6) Καλῶς δ' ἔχει καὶ τὸ χωρὶς κρίνειν τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τὸ δεικνύμενον, διά τε τὸ ῥηθὲν ἀρτίως, ὅτι προσέχειν οὐ δεῖ πάντα τοῖς διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ πολλάκις μᾶλλον τοῖς φαινομένοις (νῦν δ' ὁπότ' ἂν λύειν μὴ ἔχωσιν, ἀναγκάζονται πιστεύειν τοῖς εἰρημένοις), καὶ διότι πολλάκις τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ λόγου δεδεῖχθαι δοκοῦν ἀληθὲς μέν ἐστιν, οὐ μέντοι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν δι' ἥν φησιν ὁ λόγος· ἔστι γὰρ διὰ ψεύδους ἀληθὲς δεῖξαι· δῆλον δ' ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν.

vel per ignorantiam, vel etiam per insolentiam faciunt : quo fit ut nonnunquam periti, rebusque agendis idonei, ab ejusmodi hominibus vincantur, qui hæc nec habeant nec possint habere intelligentiam theoreticam aut practicam. (5) Cujus rei causa est inscitia : quæ in unaquaque re nihil est aliud, quam inopia judicii, quo rei propriæ omnes rationes ab alienis distinguantur. (6) Recte vero habet si causæ rationem, remque demonstratam distincte discusseris : nam, ut modo dictum est, non solum certis et subductis rationibus, sed apparentibus sæpe potius insistere oportet animumque advertere : at nunc quando nequeunt solvere, violenter ad fidem dictis habendam pertrahuntur. Deinde etiam sæpe id quod demonstratum esse videtur ratione, verum exsistit quidem, sed non ea ex causa, quæ forte ab ratiocinante affertur : nam etiam ex falsis vera colliguntur, quemadmodum in Analyticis ostenditur.

CAP. VII.

Πεπροιμιασμένων δὲ καὶ τούτων, λέγωμεν ἀρξάμενοι πρῶτον ἀπὸ τῶν πρώτων, ὥσπερ εἴρηται, οὐ σαφῶς λεγομένων, ζητοῦντες ἐπὶ τὸ σαφῶς εὑρεῖν τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. (2) Ὁμολογεῖται δὴ μέγιστον εἶναι καὶ ἄριστον τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀνθρωπίνων· ἀνθρώπινον δὲ λέγομεν, ὅτι τάχ' ἂν εἴη καὶ βελτίονός τινος ἄλλου τῶν ὄντων εὐδαιμονία, οἷον θεοῦ. (3) Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ζῴων, ὅσα χείρω τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, οὐθὲν κοινωνεῖ ταύτης τῆς προσηγορίας· οὐ γάρ ἐστιν εὐδαίμων ἵππος οὐδ' ὄρνις οὐδ' ἰχθὺς οὐδ' ἄλλο τῶν ὄντων οὐθέν, ὃ μὴ κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν ἐν τῇ φύσει μετέχει θείου τινός, ἀλλὰ κατ' ἄλλην τινὰ τῶν ἀγαθῶν μετοχὴν τὸ μὲν βέλτιον ζῇ τὸ δὲ χεῖρον αὐτῶν. (4) Ἀλλ' ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὕστερον ἐπισκεπτέον, νῦν δὲ λέγομεν ὅτι τῶν ἀγαθῶν τὰ μέν ἐστιν ἀνθρώπῳ πρακτὰ τὰ δ' οὐ πρακτά. Τοῦτο δὲ λέγομεν οὕτω, διότι ἔνια τῶν ὄντων οὐθὲν μετέχει κινήσεως, ὥστ' οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν· καὶ ταῦτ' ἴσως ἄριστα τὴν φύσιν ἐστίν· ἔνια δὲ πρακτὰ μέν, ἀλλὰ πρακτὰ κρείττοσιν ἡμῶν. (5) Ἐπειδὴ δὲ διχῶς λέγεται τὸ πρακτόν (καὶ γὰρ ὧν ἕνεκα πράττομεν καὶ ἃ τούτων ἕνεκα μετέχει πράξεως, οἷον καὶ τὴν ὑγίειαν καὶ τὸν πλοῦτον τίθεμεν τῶν πρακτῶν, καὶ τὰ τούτων πραττόμενα χάριν, τά θ' ὑγιεινὰ καὶ τὰ χρηματιστικά), δῆλον ὅτι καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπῳ πρακτῶν ἄριστον θετέον.

Hæc præfati, a primis exorsi, quæ (ut memoratum est) obscurius dicuntur, ad manifestiora progrediemur, quid sit felicitas, vestigaturi. (2) Quæ omnium quidem consensu inter humana bona maximum esse proditur et præstantissimum : humana adjicio, quia etiam excellentiori fortasse cuidam congruat felicitas, ut Deo. (3) Nam reliqua animantia natura sua homine inferiora, hujus appellationis prorsus sunt expertia. Neque enim felix dicitur equus, aut avis, aut piscis, aut aliud quodcumque animantis genus, nisi forte naturæ bonitate præstanti divinaque re aliqua fruatur, unde nomen hoc trahat, sed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodius incommodiusve vivit. (4) Verum hoc ad eum modum habere, deinceps excutietur : nunc dicamus quod bona alia sint homini agibilia, quædam non. Id ita intelligas, quod ut entia quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla : atque hæc fortasse natura sunt præstantissima. Alia vero agibilia quidem, sed agibilia præstantioribus homine. (5) Quia vero Agibile bifariam dicitur (nam et quorum gratia agimus, et quæ propter illa actione participant, ut sanitas, et divitiæ, quæque horum gratia fiunt, salubria quæstuariaque, inter agibilia connumeramus), patet et felicitatem inter agibilia homini præstantissimum dicendum esse.

CAP. VIII.

Σκεπτέον τοίνυν τί τὸ ἄριστον, καὶ λέγεται ποσαχῶς. Ἐν τρισὶ δὴ μάλιστα φαίνεται δόξαις εἶναι τοῦτο. Φασὶ γὰρ ἄριστον μὲν εἶναι πάντων αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ δ' εἶναι τὸ ἀγαθὸν ᾧ ὑπάρχει τό τε πρώτῳ εἶναι τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ αἰτίῳ τῇ παρουσίᾳ τοῖς ἄλλοις τοῦ ἀγαθὰ εἶναι. (2) Ταῦτα δ' ὑπάρχει ἀμφότερα τῇ ἰδέᾳ τἀγαθοῦ, λέγω δὲ ἀμφότερα τό τε πρῶτον τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις αἴτιον ἀγαθοῖς τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῖς εἶναι. Μάλιστά τε γὰρ τἀγαθὸν λέγεσθαι κατ' ἐκείνης

Itaque considerandum quod sit optimum illud; atque pluribus id modis dicitur. Tribus igitur potissimum opinionibus hoc constat. Omnium enim bonorum excellentissimum inquiunt ipsum bonum; ipsum autem bonum esse, quod et primum sit inter bona, et aliis suæ bonitatis causa. (2) Utrumque autem proprium est ideæ boni : dico Utrumque, et primum esse bonorum, et causam quæ præsentia sua efficit ut cetera quæ bona perhibentur, sint bona. De hac idea autem maxime et verissime bonum dici (ut quæ participatione similitudineque ejus revera bona et ipsa

ἀληθῶς (κατὰ μετοχὴν γὰρ καὶ ὁμοιότητα τἄλλα ἀγαθὰ ἐκείνης εἶναι), καὶ πρῶτον τῶν ἀγαθῶν· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ μετεχομένου ἀναιρεῖσθαι καὶ τὰ μετέχοντα τῆς ἰδέας, ἃ λέγεται τῷ μετέχειν ἐκείνης. (3) Τὸ δὲ πρῶτον τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον πρὸς τὸ ὕστερον, ὥστ' εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ γὰρ χωριστὴν εἶναι τῶν μετεχόντων, ὥσπερ καὶ τὰς ἄλλας ἰδέας. (4) Ἔστι μὲν οὖν τὸ διασκοπεῖν περὶ ταύτης τῆς δόξης ἑτέρας τε διατριβῆς καὶ τὰ πολλὰ λογικωτέρας ἐξ ἀνάγκης· οἱ γὰρ ἅμα ἀναιρετικοί τε καὶ κοινοὶ λόγοι κατ' οὐδεμίαν εἰσὶν ἄλλην ἐπιστήμην. (5) Εἰ δὲ δεῖ συντόμως εἰπεῖν περὶ αὐτῶν, λέγομεν ὅτι πρῶτον μὲν τὸ εἶναι ἰδέαν μὴ μόνον ἀγαθοῦ ἀλλὰ καὶ ἄλλου ὁτουοῦν λέγεται λογικῶς καὶ κενῶς· ἐπέσκεπται δὲ πολλοῖς περὶ αὐτοῦ τρόποις καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις καὶ ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν. (6) Ἔπειτ' εἰ καὶ ὅτι μάλιστ' εἰσὶν αἱ ἰδέαι καὶ ἀγαθοῦ ἰδέα, μή ποτ' οὐδὲ χρήσιμος πρὸς ζωὴν ἀγαθὴν οὐδὲ πρὸς τὰς πράξεις. (7) Πολλαχῶς γὰρ λέγεται καὶ ἰσαχῶς τῷ ὄντι τὸ ἀγαθόν. Τό τε γὰρ ὄν, ὥσπερ ἐν ἄλλοις διῄρηται, σημαίνει τὸ μὲν τί ἐστι, τὸ δὲ ποιόν, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ πότε, καὶ πρὸς τούτοις τὸ μὲν ἐν τῷ κινεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν τῷ κινεῖν· καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἑκάστῃ τῶν πτώσεών ἐστι τούτων, ἐν οὐσίᾳ μὲν ὁ νοῦς καὶ ὁ θεός, ἐν δὲ τῷ ποιῷ τὸ δίκαιον, ἐν δὲ τῷ ποσῷ τὸ μέτριον, ἐν δὲ τῷ πότε ὁ καιρός, τὸ δὲ διδάσκον καὶ τὸ διδασκόμενον περὶ κίνησιν. (8) Ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ ὂν ἕν τι ἐστὶ περὶ τὰ εἰρημένα, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶ μία οὔτε τοῦ ὄντος οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὁμοιοσχημόνως λεγόμενα ἀγαθὰ μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι, οἷον τὸν καιρὸν ἢ τὸ μέτριον, ἀλλ' ἑτέρα ἕτερον καιρὸν θεωρεῖ καὶ ἑτέρα ἕτερον μέτριον, οἷον περὶ τροφὴν μὲν τὸν καιρὸν καὶ τὸ μέτριον ἰατρικὴ καὶ γυμναστική, περὶ δὲ τὰς πολεμικὰς πράξεις στρατηγία, καὶ οὕτως ἑτέρα περὶ ἑτέραν πρᾶξιν, ὥστε σχολῇ αὐτό γε τὸ ἀγαθὸν θεωρῆσαι μιᾶς. (9) Ἔτι ἐν ὅσοις ὑπάρχει τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, οὐκ ἔστι κοινόν τι παρὰ ταῦτα, καὶ τοῦτο χωριστόν. (10) Εἴη γὰρ ἄν τι τοῦ πρώτου πρότερον· πρότερον γὰρ τὸ κοινὸν καὶ χωριστὸν διὰ τὸ ἀναιρουμένου τοῦ κοινοῦ ἀναιρεῖσθαι τὸ πρῶτον· οἷον εἰ τὸ διπλάσιον πρῶτον τῶν πολλαπλασίων, οὐκ ἐνδέχεται τὸ πολλαπλάσιον τὸ κοινῇ κατηγορούμενον εἶναι χωριστόν· ἔσται γὰρ τοῦ διπλασίου πρότερον, εἰ συμβαίνει τὸ κοινὸν εἶναι τὴν ἰδέαν, οἷον εἰ χωριστὸν ποιήσειέ τις τὸ κοινόν· εἰ γάρ ἐστι δικαιοσύνη ἀγαθόν, καὶ ἀνδρία. (11) Ἔτι τοίνυν φασὶν αὐτό τι ἀγαθόν. Τὸ οὖν αὐτὸ πρόσκειται πρὸς τὸν λόγον τὸν κοινόν. Τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη πλὴν ὅτι ἀΐδιον καὶ χωριστόν; ἀλλ' οὐδὲν μᾶλλον λευκὸν τὸ πολλὰς ἡμέρας λευκὸν τοῦ μίαν ἡμέραν, ὥστ' οὐδὲ δὴ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ταὐτὸ τῇ ἰδέᾳ· πᾶσι γὰρ ὑπάρχει κοινόν. (12) Ἀνάπαλιν δὲ καὶ δεικτέον ἢ ὡς νῦν δεικνύουσι τὸ ἀγαθὸν αὐτό. Νῦν μὲν γὰρ ἐκ τῶν [μὴ] ὁμολογουμένων ἔχειν τὸ ἀγαθόν, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁμολογούμενα εἶναι ἀγαθὰ δεικνύουσιν, ἐξ ἀριθμῶν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ὑγίεια ἀγαθόν· τάξεις γὰρ καὶ

exsistant) et primum bonorum. Sublata enim idea, participantia quoque ejus auferri: quippe quæ ex ejus participatione nomen boni sortiuntur. (3) Primum autem eum habere modum ad posterius, ut bonum ipsum boni idea sit, quæ, ut reliquæ ideæ, a participantibus separatur. (4) Verum hujus opinionis consideratio alterius exercitationis est. et logicæ magis. Refellentes enim simul et communes rationes nulla alia scientia subsistunt. (5) Porro si breviter de his dicere convenit, pronuntiamus primum, ideas, non boni solum, sed cujuscumque alterius, inutiliter contentioseque affirmari. Plurimi autem modi sunt, tum pervagatarum populariumque, tum philosophicarum rationum, quibus hæc inquisitio fieri solet. (6) Deinde si vel maxime ideas atque boni ideam concesserint, nihil tamen id vel ad vitam honestam vel actiones contulerit. (7) Multis enim modis atque tot modis bonum dicitur, quot modis ens. Quemadmodum enim alibi ostensum atque distinctum est, ens significat et rem ipsam, et quale, et quantum, et quando: et præterea in eo ponitur interdum quod moveatur, aliquando vero quod moveat. Sic etiam bonum in singulis his ordinibus conspicitur: substantia enim mentem et Deum, qualitas justum, quantitas mediocre, quando tempus et opportunitatem, motus id quod docet et quod docetur comprehendit. (8) Ergo ut ens non unum est in prædictis consideratum, ita nec bonum, et proinde neque una scientia est entis, et boni. Sed vel conformia inter sese non ad eandem considerationem pertinent, ut tempus et mediocritas: sed alia aliud tempus, alia aliam mediocritatem spectat; ut opportunitatem mediocritatemque in alimento, medicina et gymnastice, circa actiones vero bellicas ars militaris, et sic alia disciplina in aliis tradit definitque: itaque vix et ne vix quidem fieri potest ut ipsum bonum una aliqua scientia comprehendatur. (9) Præterea in quibus prius et posterius fuerit, eis communem quandam ideam, eamque separabilem, nequeas constituere. (10) Sic enim sit aliquid primo prius: prius enim commune, et separabile est, eo quod ablato communi, necesse sit et primum tolli: ut si duplum multiplicium primum est, non licet multiplex communiter prædicatum separari, quippe quod tum duplo prius erit, siquidem ideam communem esse contendas: perinde enim fiat ac si commune illud separabile reddas. Nam si justitia bonum est, et fortitudo erit. (11) Præterea aliquid vocant ipsum bonum. Ipsum quidem adjectum eo videtur, ut communem rationem intelligas: quæ quid aliud esse potest quam æternum et inseparabile? Verum album diebus multis nihilo magis album est quam quod uno. Quapropter commune bonum idem cum idea censeri non debet; omnibus enim inest commune. (12) Est vero contrario modo ipsum bonum ostendendum quam quo pacto impræsentiarum demonstrant. Nunc equidem ex iis quæ minime inter omnes convenit in se habere bonum, ex his demonstrant quæ inter omnes convenit esse bona, nimirum ex numeris, quod justitia et sanitas sit bonum. Ordines enim et numeri sunt, ut numeris unitatibusque inesse

ἀριθμοί, ὡς τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς μονάσιν ἀγαθὸν ὑπάρχον διὰ τὸ εἶναι τὸ ἓν αὐτὸ ἀγαθόν. (13) Δεῖ δ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων, οἷον ὑγιείας, ἰσχύος, σωφροσύνης, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀκινήτοις μᾶλλον τὸ καλόν. Πάντα γὰρ τάδε τάξις καὶ ἠρεμία· εἰ ἄρα, ἐκεῖνα μᾶλλον· ἐκείνοις γὰρ ὑπάρχει αὐτὰ μᾶλλον. (14) Παράβολος δὲ καὶ ἡ ἀπόδειξις ὅτι τὸ ἓν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ ἐφίενται· οὔτε γὰρ ὡς ἐφίενται λέγονται φανερῶς, ἀλλὰ λίαν ἁπλῶς τοῦτό φασι, καὶ ὄρεξιν εἶναι πῶς ἄν τις ὑπολάβοι ἐν οἷς ζωὴ μὴ ὑπάρχει; (15) Δεῖ δὲ περὶ τούτου πραγματευθῆναι, καὶ μὴ ἀξιοῦν μηθὲν ἀλόγως, ἃ καὶ μετὰ λόγου πιστεῦσαι οὐ ῥᾴδιον. Τό τε φάναι πάντα τὰ ὄντα ἐφίεσθαι ἑνός τινος ἀγαθοῦ οὐκ ἀληθές· ἕκαστον γὰρ ἰδίου ἀγαθοῦ ὀρέγεται, ὀφθαλμὸς ὄψεως, σῶμα ὑγιείας, οὕτως ἄλλο ἄλλου. (16) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν αὐτό τι ἀγαθόν, ἔχει ἀπορίας τοιαύτας, καὶ ὅτι οὐ χρήσιμον τῇ πολιτικῇ, ἀλλ' ἴδιόν τι ἀγαθόν, ὥσπερ καὶ ταῖς ἄλλαις, οἷον γυμναστικῇ εὐεξία. (17) Ἔτι καὶ τὸ ἐν τῷ λόγῳ γεγραμμένον· ἢ γὰρ οὐδεμιᾷ χρήσιμον αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγαθοῦ εἶδος, ἢ πάσαις ὁμοίως. (18) Ἔτι οὐ πρακτόν. Ὁμοίως δ' οὐδὲ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν οὔτε αὐτὸ ἀγαθόν ἐστιν (καὶ γὰρ ἂν μικρῷ ὑπάρξαι ἀγαθῷ) οὔτε πρακτόν· οὐ γὰρ ὅπως ὑπάρξει τὸ ὁτῳοῦν ὑπάρχον ἡ ἰατρικὴ πραγματεύεται, ἀλλ' ὅπως ὑγίεια. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν ἑκάστη. (19) Ἀλλὰ πολλαχῶς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἔστι τι αὐτοῦ καλόν, καὶ τὸ μὲν πρακτόν, τὸ δ' οὐ πρακτόν. Πρακτὸν δὲ τὸ τοιοῦτον ἀγαθόν, τὸ οὗ ἕνεκα. Οὐκ ἔστι δὲ τὸ ἐν τοῖς ἀκινήτοις φανερόν, ὅτι οὐδὲ ἡ ἰδέα τἀγαθοῦ τὸ ζητούμενον αὐτὸ τὸ ἀγαθόν ἐστιν, οὔτε τὸ κοινόν. Τὸ μὲν γὰρ ἀκίνητον καὶ οὐ πρακτόν, τὸ δὲ κινητὸν μὲν ἀλλ' οὐ πρακτόν. (20) Τὸ δ' οὗ ἕνεκα ὡς τέλος ἄριστον καὶ αἴτιον τῶν ὑφ' αὐτὸ καὶ πρῶτον πάντων. Ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπῳ πρακτῶν. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑπὸ τὴν κυρίαν πασῶν. Αὕτη δ' ἐστὶ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ καὶ φρόνησις. Διαφέρουσι γὰρ αὗται αἱ ἕξεις πρὸς τὰς ἄλλας τῷ τοιαῦται εἶναι· πρὸς δ' ἀλλήλας εἴ τι διαφέρουσιν, ὕστερον λεκτέον. (21) Ὅτι δ' αἴτιον τὸ τέλος τῶν ὑφ' αὐτό, δηλοῖ ἡ διδασκαλία. Ὁρισάμενοι γὰρ τὸ τέλος τἄλλα δεικνύουσιν, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἀγαθόν· αἴτιον γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα· οἷον ἐπειδὴ τὸ ὑγιαίνειν τοδί, ἀνάγκη τόδε εἶναι τὸ συμφέρον πρὸς αὐτήν· τὸ δ' ὑγιεινὸν τῆς ὑγιείας αἴτιον ὡς κινῆσαν, καὶ τότε τοῦ εἶναι, ἀλλ' οὐ τοῦ ἀγαθὸν εἶναι τὴν ὑγίειαν. (22) Ἔτι οὐδὲ δείκνυσιν οὐθεὶς ὅτι ἀγαθὸν ἡ ὑγίεια, ἂν μὴ σοφιστὴς ᾖ καὶ μὴ ἰατρός (οὗτοι γὰρ τοῖς ἀλλοτρίοις λόγοις σοφίζονται), ὥσπερ οὐδ' ἄλλην ἀρχὴν οὐδεμίαν. Τὸ δ' ὡς τέλος ἀγαθὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ ἄριστον τῶν πρακτῶν, σκεπτέον ποσαχῶς τὸ ἄριστον πάντων, ἐπειδὴ τοῦτο ἄριστον, μετὰ ταῦτα ἄλλην λαβοῦσιν ἀρχήν.

bonum affirmetur, quum unum sit ipsum bonum. (13) Verum ex confessis, ut sanitate, robore, modestia, adstruere oportet, quod etiam in immobilibus magis est honestum. Omnia enim hæc, ordo quidam, et quies: quod si sic habet, illa utique magis bona sunt: quippe quæ hæc intra sese complectantur. (14) Verum audaci et singulari demonstratione probatur, unum esse ipsum bonum, quod numeri concupiscant. Non enim appetere manifeste dicuntur, sed simpliciter admodum concupiscentiam etiam dicunt, quam quo pacto quis tribuat vitæ expertibus? (15) Itaque operæ pretium est circa hæc nonnihil occupari, neque committere ut citra rationem transmittantur, quæ etiam ratione adhibita difficulter persuadeantur. Atque affirmare omnia entia unum aliquod bonum appetere, minime est verum. Unumquodque enim proprium bonum expetit, oculus visum, corpus sanitatem, sic etiam reliqua. (16) Non esse igitur aliquod ipsum bonum, ejusmodi dubitationes habet, et esse tale bonum politicæ inutile; verum huic proprium aliquod bonum est, quemadmodum et in aliis, ut gymnasticæ bona habitudo. (17) Præterea etiam quod in ratione descriptum. Aut enim nulli ipsa idea boni, aut omnibus ex æquo utilis est. (18) Porro non agibile est. Similiter vero neque commune bonum, aut ipsum bonum est (namque etiam mediocri bono insit), aut est agibile. Neque enim ut cuique suus status sit, medicina in quolibet operatur, sed ut sanitas acquiratur: similiter et reliquæ artes singulæ. (19) Verum multis modis dicitur bonum, et est in eo proprium aliquod pulchrum, et hoc quidem agibile, illud vero non agibile. Agibile vero est ejusmodi bonum, id est cujus gratia. Ex immobilibus autem non liquebit, quod neque commune, neque ipsum bonum, quod quæritur, idea boni exsistat. Illud enim immobile est, non agibile: hoc vero mobile, sed nihilo tamen magis agibile. (20) Id autem cujus gratia, finis est præstantissimus, primumque omnium, tum causa inferiorum. Quocirca hoc fuerit ipsum bonum, rerum homini agibilium finis. Hoc autem est subjectus omnium rectrici, politicæ videlicet, œconomicæ, prudentiæque. Qui habitus ab aliis quidem differunt, eo quod ejusmodi sunt: verum a se invicem si quo modo distinguantur, post explicabitur. (21) Ceterum finem causam inferioribus esse, ostendit ratio, qua finem definientes, reliqua eo bona esse demonstramus: finis est enim id cujus gratia; velut, si tale quid est sanitas, necessarium omnino est tale quid esse quod ad ipsam conferat. Porro salubre est tanquam causa movens sanitatis, et tum causa est ut sit sanitas, non autem causa ut sanitas sit bonum. (22) Præterea demonstrat, sanitatem esse bonum nisi sophista, non autem medicus est is qui ea de re disputat. Isti enim in aliena arena sese jactando cavillantur. Neque ullius artis principium monstratur. Id vero, quod homini, ut finis, bonum est, quum omnium, quæ quidem possunt ab homine fieri, sit præstantissimum, videndum est præstantissimum quot modis dicatur, siquidem hoc præstantissimum est, initium disputationis aliud post hæc sumentibus.

LIBER II.

CAP. I.

Μετὰ δὲ ταῦτ' ἄλλην λαβοῦσιν ἀρχὴν περὶ τῶν ἑπομένων λεκτέον. Πάντα δὴ τἀγαθὰ ἢ ἐκτὸς ἢ ἐν ψυχῇ, καὶ τούτων αἱρετώτατα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ, καθάπερ διαιρούμεθα καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις· φρόνησις γὰρ καὶ ἀρετὴ καὶ ἡδονὴ ἐν ψυχῇ, ὧν ἔνια ἢ πάντα τέλος εἶναι δοκεῖ πᾶσιν. Τῶν δὲ ἐν ψυχῇ τὰ μὲν ἕξεις ἢ δυνάμεις εἰσί, τὰ δ' ἐνέργειαι καὶ κινήσεις. (2) Ταῦτα δὴ οὕτως ὑποκείσθω καὶ περὶ ἀρετῆς, ὅτι ἐστὶν ἡ βελτίστη διάθεσις ἢ ἕξις ἢ δύναμις ἑκάστων, ὅσων ἐστί τις χρῆσις ἢ ἔργον. Δῆλον δ' ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς· ἐπὶ πάντων γὰρ οὕτω τίθεμεν· οἷον ἱματίου ἀρετή ἐστιν· καὶ γὰρ ἔργον τι καὶ χρῆσίς ἐστιν, καὶ ἡ βελτίστη ἕξις τοῦ ἱματίου ἀρετή ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ πλοίου καὶ οἰκίας καὶ τῶν ἄλλων. Ὥστε καὶ ψυχῆς· ἔστι γάρ τι ἔργον αὐτῆς. (3) Καὶ τῆς βελτίονος δὴ ἕξεως ἔστω βέλτιον τὸ ἔργον· καὶ ὡς ἔχουσιν αἱ ἕξεις πρὸς ἀλλήλας, οὕτω καὶ τὰ ἔργα τὰ ἀπὸ τούτων πρὸς ἄλληλα ἐχέτω. Καὶ τέλος ἑκάστου τὸ ἔργον. (4) Φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὅτι βέλτιον τὸ ἔργον τῆς ἕξεως· τὸ γὰρ τέλος ἄριστον ὡς τέλος· ὑπόκειται γὰρ τελος τὸ βέλτιστον καὶ τὸ ἔσχατον, οὗ ἕνεκα τἆλλα πάντα. Ὅτι μὲν τοίνυν τὸ ἔργον βέλτιον τῆς ἕξεως καὶ τῆς διαθέσεως, δῆλον. (5) Ἀλλὰ τὸ ἔργον λέγεται διχῶς· τῶν μὲν γάρ ἐστιν ἕτερόν τι τὸ ἔργον παρὰ τὴν χρῆσιν, οἷον οἰκοδομικῆς οἰκία ἀλλ' οὐκ οἰκοδόμησις, καὶ ἰατρικῆς ὑγίεια ἀλλ' οὐχ ὑγίασις οὐδ' ἰάτρευσις, τῶν δ' ἡ χρῆσις ἔργον, οἷον ὄψεως ὅρασις καὶ μαθηματικῆς ἐπιστήμης θεωρία. Ὥστ' ἀνάγκη, ὧν ἔργον ἡ χρῆσις, τὴν χρῆσιν βέλτιον εἶναι τῆς ἕξεως. (6) Τούτων δὲ τοῦτον τὸν τρόπον διωρισμένων, λέγομεν ὅτι [ταὐτὸ] τὸ ἔργον τοῦ πράγματος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως, οἷον σκυτοτομικῆς καὶ σκυτεύσεως ὑπόδημα. Εἰ δή τις ἐστὶν ἀρετὴ σκυτικῆς καὶ σπουδαίου σκυτέως, τὸ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον ὑπόδημα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (7) Ἔτι ἔστω ψυχῆς ἔργον τὸ ζῆν ποιεῖν, τοῦ δὲ χρῆσις ἡ ἐγρήγορσις· ὁ γὰρ ὕπνος ἀργία τις καὶ ἡσυχία. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ ἔργον ἀνάγκη ἓν καὶ ταὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀρετῆς, ἔργον ἂν εἴη τῆς ἀρετῆς ζωὴ σπουδαία. Τοῦτ' ἄρ' ἐστὶ τὸ τέλεον ἀγαθόν, ὅπερ ἦν ἡ εὐδαιμονία. (8) Δῆλον δὲ ἐκ τῶν ὑποκειμένων (ἦν μὲν γὰρ ἡ εὐδαιμονία τὸ ἄριστον, τὰ δὲ τέλη ἐν ψυχῇ καὶ τὰ ἄριστα τῶν ἀγαθῶν, αὐτὴ δὲ ἢ ἕξις ἢ ἐνέργεια), ἐπεὶ βέλτιον ἡ ἐνέργεια τῆς διαθέσεως καὶ τῆς βελτίστης ἕξεως ἡ βελτίστη ἐνέργεια, ἡ δ' ἀρετὴ βελτίστη ἕξις, τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ἄριστον εἶναι. (9) Ἦν δὲ καὶ ἡ εὐδαιμονία τὸ ἄριστον· ἔστιν ἄρα ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἀγαθῆς ἐνέργεια. Ἐπεὶ δὲ ἦν ἡ εὐδαιμονία τέλεόν τι, καὶ ἔστι ζωὴ καὶ τελέα καὶ ἀτελής, καὶ ἀρετὴ ὡσαύτως (ἡ μὲν γὰρ ὅλη, ἡ δὲ μόριον), ἡ δὲ τῶν ἀτελῶν ἐνέργεια ἀτελής, εἴη

Post hæc autem, aliud disputationis initium sumendo, de sequentibus est disserendum. Omnia igitur bona aut extra nos sunt, aut *in corpore, aut* in animo posita sunt . præstantissima sunt autem horum animi bona, quemadmodum etiam in exotericis libris distinguimus. Prudentia enim, virtus, et voluptas, in animo sunt, quorum aut nonnulla, aut omnia finis omnibus esse videntur. Animi autem bona, alia habitus et potentiæ sunt, alia operationes et motus. (2) Quibus ita positis, et de virtute fateamur præstantissimam dispositionem esse, aut habitum, aut potentiam singulorum, quorum usus aliquis opusve exstiterit. Id inductione manifestum fit : de omnibus enim ita statuimus : exempli causa, vesti et opus aliquod et usum assignamus, præstantissimumque ejus habitum virtutem dicimus : sic et de navi et de domo, et de ceteris statuimus. Proinde sic etiam de animo sentiendum. Est enim aliquod ejus opus. (3) Præstantioris ergo habitus præstantius fuerit opus; et ut sese habitus ad invicem, ita actiones ab ipsis profectæ habent. Ac opus uniuscujusque est finis. (4) Unde manifestum est, opus habitui præstare : finis enim, qua finis, utique excellentissimum est, quando et supra est concessum, finem, et ultimum, et optimum esse, utpote cujus gratia cuncta fiant. Patet igitur, opus habitum dispositionemque præcellere. (5) Verum opus bifariam dicitur. In aliis enim ab usu diversum est, ut ædificatoriæ opus est domus, non ædificatio; medicinæ, sanitas, non sanatio neque medicatio. In aliis vero usus opusque non distant; ut visûs opus est visio, mathematicæque scientiæ speculatio. Quocirca necessarium est, quorum opus in usu consistat, usum habitui præstare. (6) His ita determinatis, dicimus, opus idem esse negotii atque virtutis, verum non eodem pacto, ut sutoriæ sutionisque calceus. Et siquidem sutoriæ bonique sutoris virtus est aliqua, opus erit ipsius bonus et commodus calceus. Eodem modo et in reliquis. (7) Jam esto animæ opus, vitam rebus inferre, ejus vero usus, vigilia : quandoquidem somnus, desidia quædam est et quies. Quapropter quum opus unum atque idem sit necessario animæ virtutisque, virtutis opus fuerit vita composita et honesta; id vero est bonum perfectum quod felicitatem supra vocavimus. (8) Apparet autem hoc ex iis quæ definivimus : nimirum felicitatem esse optimum, fines et bonorum optima in animo posita esse, ipsum autem animum esse aut habitum aut actum. Actus autem melius aliquid est habitu, et optimi habitus est optima actio, virtus autem est optimus habitus : apparet igitur virtutis operationem esse optimum quod habet anima. (9) Ponebatur autem etiam felicitas ut præstantissimum : est ergo felicitas animæ excellentis operatio. Quum igitur perfectum quippiam sit (ut diximus) felicitas, vita vero et perfecta sit et imperfecta, similiterque virtus (quippe quod alia integra sit totaque, alia vero particula tantum), atque imperfectorum sit imperfecta operatio : conficitur, felicitatem esse vitæ

ἂν ἡ εὐδαιμονία ζωῆς τελείας ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν. (10) Ὅτι δὲ τὸ γένος καὶ τὸν ὅρον αὐτῆς λέγομεν καλῶς, μαρτύρια τὰ δοκοῦντα πᾶσιν ἡμῖν. Τό τε γὰρ εὖ πράττειν καὶ τὸ εὖ ζῆν τὸ αὐτὸ τῷ εὐδαιμονεῖν, ὧν ἕκαστον χρῆσίς ἐστι καὶ ἐνέργεια, καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ πρᾶξις. Καὶ γὰρ ἡ πρακτικὴ χρηστική ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ χαλκεὺς ποιεῖ χαλινόν, χρῆται δ' ὁ ἱππικός. Καὶ τὸ μήτε μίαν ἡμέραν εἶναι εὐδαίμονα μήτε παῖδα μήθ' ἡλικίαν πᾶσαν, διὸ καὶ τὸ Σόλωνος ἔχει καλῶς, τὸ μὴ ζῶντ' εὐδαιμονίζειν, ἀλλ' ὅταν λάβῃ τέλος· οὐθὲν γὰρ ἀτελὲς εὔδαιμον· οὐ γὰρ ὅλον. (11) Ἔτι δ' οἱ ἔπαινοι τῆς ἀρετῆς διὰ τὰ ἔργα, καὶ τὰ ἐγκώμια τῶν ἔργων· καὶ στεφανοῦνται οἱ νικῶντες, ἀλλ' οὐχ οἱ δυνάμενοι νικᾶν, μὴ νικῶντες δέ. Καὶ τὸ κρίνειν ἐκ τῶν ἔργων ὁποῖός τις ἐστίν. (12) Ἔτι διὰ τί ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἐπαινεῖται; ὅτι διὰ ταύτην τἆλλα, ἢ τῷ εἰς ταύτην ἀναφέρεσθαι ἢ τῷ μόρια εἶναι αὐτῆς. Διὸ ἕτερον εὐδαιμονισμὸς καὶ ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον· τὸ μὲν γὰρ ἐγκώμιον λόγος τοῦ καθ' ἕκαστον ἔργου, ὁ δ' ἔπαινος τοιοῦτον εἶναι καθόλου, ὁ δ' εὐδαιμονισμὸς τέλους. (13) Καὶ τὸ ἀπορούμενον δ' ἐνίοτε δῆλον ἐκ τούτων, διὰ τί ποτ' οὐθὲν βελτίους οἱ σπουδαῖοι τῶν φαύλων τὸν ἥμισυν τοῦ βίου· ὅμοιοι γὰρ καθεύδοντες πάντες. Αἴτιον δ' ὅτι ἀργία ψυχῆς ὁ ὕπνος, ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια. (14) Διὸ καὶ ἄλλο εἴ τι μόριόν ἐστι ψυχῆς, οἷον τὸ θρεπτικόν, ἡ τούτου ἀρετὴ οὐκ ἔστι μόριον τῆς ὅλης ἀρετῆς, ὥσπερ οὐδ' ἡ τοῦ σώματος· ἐν τῷ ὕπνῳ γὰρ μᾶλλον ἐνεργεῖ τὸ θρεπτικόν, τὸ δ' αἰσθητικὸν καὶ ὀρεκτικὸν ἀτελῆ ἐν τῷ ὕπνῳ. Ὅσον δὲ τοῦ (μὴ) κινεῖσθαι μετέχουσι, καὶ αἱ φαντασίαι βελτίους αἱ τῶν σπουδαίων, ἐὰν μὴ διὰ νόσον ἢ πήρωσιν. (15) Μετὰ ταῦτα περὶ ψυχῆς θεωρητέον· ἡ γὰρ ἀρετὴ ψυχῆς, οὐ κατὰ συμβεβηκός. Ἐπεὶ δ' ἀνθρωπίνην ἀρετὴν ζητοῦμεν, ὑποκείσθω δύο μέρη ψυχῆς τὰ λόγου μετέχοντα, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον μετέχειν λόγου ἄμφω, ἀλλὰ τὸ μὲν τῷ ἐπιτάττειν τὸ δὲ τῷ πείθεσθαι καὶ ἀκούειν πεφυκέναι· εἰ δέ τι ἐστὶν ἑτέρως ἄλογον, ἀφείσθω τοῦτο τὸ μόριον. (16) Διαφέρει δ' οὐθὲν οὔτ' εἰ μεριστὴ ἡ ψυχὴ οὔτ' εἰ ἀμερής· ἔχει μέντοι δυνάμεις διαφόρους καὶ τὰς εἰρημένας, ὥσπερ ἐν τῷ καμπύλῳ τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτὸν ἀδιαχώριστον, καὶ τὸ εὐθὺ καὶ τὸ λευκόν· καίτοι τὸ εὐθὺ οὐ λευκόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, καὶ οὐκ οὐσία τοῦ αὐτοῦ. (17) Ἀφήρηται δὲ καὶ εἴ τι ἄλλο ἐστὶ μέρος ψυχῆς, οἷον τὸ φυσικόν. Ἀνθρωπίνης δὲ ψυχῆς τὰ εἰρημένα μόρια ἴδια. Διὸ οὐδ' αἱ ἀρεταὶ αἱ τοῦ θρεπτικοῦ καὶ ὀρεκτικοῦ ἀνθρώπου· δεῖ γάρ, εἰ ᾗ ἄνθρωπος, λογισμὸν ἐνεῖναι καὶ ἀρχὴν καὶ πρᾶξιν· ἄρχει δ' ὁ λογισμὸς οὐ λογισμοῦ ἀλλ' ὀρέξεως καὶ παθημάτων· ἀνάγκη ἄρα ταῦτ' ἔχειν τὰ μέρη. (18) Καὶ ὥσπερ ἡ εὐεξία σύγκειται ἐκ τῶν κατὰ μόριον ἀρετῶν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἀρετὴ ᾗ τέλος. (19) Ἀρετῆς δ' εἴδη δύο, ἡ μὲν ἠθικὴ ἡ δὲ διανοητική. Ἐπαινοῦμεν γὰρ οὐ μόνον τοὺς δικαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνετοὺς καὶ τοὺς σοφούς· ἐπαινετὸν γὰρ ὑπέκειτο ἡ ἀρετὴ ἢ τὸ ἔργον, ταῦτα δ' οὐκ

perfectæ, et secundum perfectam virtutem, operationem. (10) Atque genus et definitionem rei recte constituta esse, testatur communis omnium consensus, qui bene agere, beneque vivere, idem quod felicem beatumque esse, censent. Quorum unumquodque usus est et operatio, vitaque et actio : activa enim vita usibus comparata est. Nam faber frena conficit, equiti usui futura. Tum etiam quod nec die tantum una, nec puerili, neque omni ætate felicitatem constare posse dicimus. Quocirca vera est Solonis sententia, negantis, vivum ullum posse felicem prædicari, nisi ubi finem attigerit. Nihil quippe imperfectum felix esse potest, quum integrum non sit. (11) Deinde laudes virtutis actionibus impenduntur, et encomia sunt operum; et coronantur, non qui vincere quidem possint, nec vincant tamen, sed victores. Sed et judicium, quo qualis quisque sit, constituitur, ex operibus pendet. (12) Præterea, quare non solet laudari felicitas? Quia ob hanc sunt reliqua vel partes ejus exsistunt, aut ad ipsam referuntur : quamobrem aliud est beati prædicatio, aliud laus, aliud encomium. Encomium enim oratio est, facta cujusque singularia exponens : laus vero universalia celebrans : beati prædicatio autem finem intendit. (13) Hinc etiam manifestum redditur, de quo interdum controvertitur, quare dimidia vitæ parte boni honestique pravos nihil antecellant : nihil enim discriminis inter dormientes est. Causa in hoc est, quod somnus est vitæ otium, non operatio. (14) Quapropter, alia si qua est pars animæ, velut nutritiva, hujus virtus, quemadmodum nec corporis virtus, totius virtutis pars nequaquam censeri debet, eo quod in somno vim suam uberius exserat agatque nutrix facultas, quum contra sensitiva concupiscensque dormientibus sint imperfectiores. Porro quatenus motu participant, phantasiæ quoque et visa proborum et honestorum meliora sunt, nisi forte morbo aut alio quopiam malo turbentur. (15) Verum, quia virtus animæ est, non accidentarie, de hac considerandum deinceps studiosius erit. Humanam autem virtutem quoniam quærimus, positæ sint animæ duæ partes, quarum utraque ratione participat, sed non eodem modo; altera enim ut imperio, altera vero ut obsequentiæ auscultationique nata : si quid præterea fuerit rationis expers, prætermittatur hæc pars. (16) Neque vero refert, in partesne dividi anima queat, an nequeat : (sunt enim illi facultates diversæ, tum illæ etiam quas memoravimus supra :) quemadmodum in curva superficie concavum convexumque separari non possunt, item in eadem rectum et album; quanquam rectum non per se album est, sed per accidens, neque hoc substantia est ejus. (17) Segregata ab disputatione est etiam si qua pars animæ præterea adscribitur, velut naturale. Humanæ namque animæ hæ partes propriæ sunt. Quocirca nec nutrix, nec concupiscibilis facultas existimari hominis propria debet. Ex naturæ enim humanæ conditione necessarium est, rationem, ac rerum agendarum principium, tum operandi potentiam inesse. Porro ratio non imperat rationi, sed affectionibus et cupiditati : oportet igitur humanæ animæ has quoque partes assignari. (18) Et quemadmodum bona habitudo ex singulis corporis virtutibus constat, ita et animæ virtus, quatenus finis, e singulis conflatur. (19) Virtutis vero duæ species sunt, moralis alia, alia intellectiva; neque enim justos tantum, sed etiam intelligentes sapientesque laudamus, quia virtutem ejusve

ἐνεργεῖ, ἀλλ' εἰσὶν αὐτῶν ἐνέργειαι. (20) Ἐπεὶ δ' αἱ διανοητικαὶ μετὰ λόγου, αἱ μὲν τοιαῦται τοῦ λόγον ἔχοντος, ὃ ἐπιτακτικόν ἐστι τῆς ψυχῆς ᾗ λόγον ἔχει, αἱ δ' ἠθικαὶ τοῦ ἀλόγου μέν, ἀκολουθητικοῦ δὲ κατὰ φύσιν τῷ λόγον ἔχοντι· οὐ γὰρ λέγομεν ποῖός τις τὸ ἦθος, ὅτι σοφὸς ἢ δεινός, ἀλλ' ὅτι πρᾶος ἢ θρασύς. (21) Μετὰ ταῦτα σκεπτέον πρῶτον περὶ ἀρετῆς ἠθικῆς, τί ἐστι, καὶ ποῖα μόρια αὐτῆς, εἰς τοῦτο γὰρ ἀνῆκται, καὶ γίνεται διὰ τίνων. Δεῖ δὴ ζητεῖν ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔχοντές τι ζητοῦσι πάντες, ὥστε δεῖ διὰ τῶν ἀληθῶς μὲν λεγομένων οὐ σαφῶς δὲ πειρᾶσθαι λαβεῖν καὶ τὸ ἀληθῶς καὶ σαφῶς. (22) Νῦν γὰρ ὁμοίως ἔχομεν ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ὑγίειαν, ὅτι ἡ ἀρίστη διάθεσις τοῦ σώματος, καὶ Κορίσκος ὁ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ μελάντατος· τί μὲν γὰρ ἑκάτερον τούτων οὐκ ἴσμεν, πρὸς μέντοι τὸ εἰδέναι τί ἑκάτερον αὐτῆς πρὸ ἔργου τὸ οὕτως ἔχειν. (23) Ὑποκείσθω δὴ πρῶτον ἡ βελτίστη διάθεσις ὑπὸ τῶν βελτίστων γίγνεσθαι, καὶ πράττεσθαι ἄριστα περὶ ἕκαστον ἀπὸ τῆς ἑκάστου ἀρετῆς, οἷον πόνοι τε ἄριστοι καὶ τροφὴ ἀφ' ὧν γίνεται εὐεξία, καὶ ἀπὸ τῆς εὐεξίας πονοῦσιν ἄριστα. (24) Ἔτι πᾶσαν διάθεσιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαί πως προσφερομένων, ὥσπερ ὑγίεια ὑπὸ τροφῆς καὶ πόνων καὶ ὥρας. Ταῦτα δὲ δῆλα ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Καὶ ἡ ἀρετὴ ἄρα ἡ τοιαύτη διάθεσίς ἐστιν, ἣ γίνεταί τε ὑπὸ τῶν ἀρίστων περὶ ψυχὴν κινήσεων καὶ ἀφ' ἧς πράττεται τὰ ἄριστα τῆς ψυχῆς ἔργα καὶ πάθη, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν πῶς μὲν γίνεται πῶς δὲ φθείρεται. (25) Πρὸς ταὐτὰ ἡ χρῆσις αὐτῆς ὑφ' ὧν καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, πρὸς ἃ βέλτιστα διατίθησιν. Σημεῖον δ' ὅτι περὶ ἡδέα καὶ λυπηρὰ καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία· αἱ γὰρ κολάσεις ἰατρεῖαι οὖσαι καὶ γινόμεναι διὰ τῶν ἐναντίων, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, διὰ τούτων εἰσίν.

opus laudibus celebrari supra ostendimus; hæ vero, quum non operentur ipsæ quidem, operationes tamen virtutum exsistunt. (20) Quia vero intellectivæ partes cum ratione sunt, a parte rationem habente celebrantur, quæ imperium obtinet in anima, nempe qua rationem participat : morales vero, irrationalis quidem partis sunt, sed quæ necessario sequitur ratione præditam. Neque enim interroganti, cujusmodi sit moribus aliquis, respondemus, Sapiens, aut callidus; sed, Mansuetus, aut confidens. (21) His itaque consequens ut de virtute morali, primum quid sit, et quæ ejus partes, consideretur (ad hæc enim res deducta est), et per quæ fiat. Oportet igitur inquisitionem, quemadmodum in aliis de definita re inquirunt omnes, ita fieri, ut procedatur ab iis quæ vere quidem, sed non perspicue dicuntur, et hinc tentemus ea quæ et vera sunt, et perspicua, colligere. (22) Perinde enim se hæc vestigatio habet, ac si sanitatem finire, dispositionem corporis optimam instituamus; et Coriscum illum, qui in foro sedet, nigerrimum esse dicamus. Quid enim sit alterutrum horum, ignoramus; proinde quo quid sit utrumque cognoscatur, operæ pretium est novisse hoc pacto se illa habere. (23) Primum igitur constituatur, præstantissimam actionem a præstantissimis virtutibus produci, et in singulis quid optimum sit, effici ab uniuscujusque virtute; velut e laboribus commodis, nutrimentoque idoneo, bona habitudo oritur, ex habitudine vero optima, optima etiam elaborant homines. (24) Deinde omnem dispositionem ex iisdem, hoc vel illo pacto illatis, nasci et corrumpi, velut sanitas ex laboribus, alimento et temporibus; quæ inductione patent. Proinde et virtus, nascens a motibus animæ præstantissimis, et unde animæ affectiones operaque præstantissima proveniunt, ab iisdem aliquo modo qua fit, qua corrumpitur. (25) Ad eadem igitur refertur usus ipsius, a quibus et augetur, et labefactatur, circa quæ et rectissime vitam disponit. Argumento est quod circa jucunda tristiaque virtus versatur : nam punitiones, quæ ut medicationis vice per contraria usurpantur, ut in aliis, ita per hæc quoque fiunt.

CAP. II.

Ὅτι μὲν τοίνυν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ ἡδέα καὶ λυπηρά ἐστι, δῆλον. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ ἦθος ὥσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει ὅτι ἀπὸ ἔθους ἔχει τὴν ἐπίδοσιν, ἐθίζεται δὲ τὸ ὑπ' ἀγωγῆς μὴ ἐμφύτου τῷ πολλάκις κινεῖσθαί πως, οὕτως ἤδη τὸ ἐνεργητικόν· ὃ ἐν τοῖς ἀψύχοις οὐχ ὁρῶμεν· οὐδὲ γὰρ ἂν μυριάκις ῥίψῃς ἄνω τὸν λίθον, οὐδέποτε ποιήσει τοῦτο μὴ βίᾳ. (2) Διὸ ἔστω ἦθος τοῦτο ψυχῆς κατὰ ἐπιτακτικὸν λόγον, δυναμένου δ' ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ ποιότης. (3) Λεκτέον δὴ κατὰ τί τῆς ψυχῆς ποῖ' ἄττα ἤθη. Ἔσται δὲ κατά τε τὰς δυνάμεις τῶν παθημάτων, καθ' ἃς ὡς παθητικοὶ λέγονται, καὶ κατὰ τὰς ἕξεις, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ταῦτα λέγονται τῷ πάσχειν πως ἢ ἀπαθεῖς εἶναι. (4) Μετὰ ταῦτα ἡ διαίρεσις ἐν τοῖς ἀπηλλαγμένοις τῶν παθημάτων καὶ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἕξεων. Λέγω δὲ πάθη μὲν τὰ τοιαῦτα, θυμόν, φόβον, αἰδῶ, ἐπιθυμίαν, ὅλως οἷς ἕπεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ αἰσθητικὴ ἡδονὴ ἢ λύπη καθ' αὑτά. (5) Καὶ κατὰ μὲν ταῦτα οὐκ ἔστι ποιότης, ἀλλὰ πάσχει, κατὰ δὲ τὰς δυνάμεις ποιότης. Λέγω δὲ

Patet igitur, virtutem moralem circa jucunda tristiaque versari. Quoniam vero ἦθος, *id est* mos, ut nomen indicat, ἀπὸ τοῦ ἔθους, *id est* a consuetudine, incrementum capit (adsuescit autem operatrix facultas exercitatione non naturali, ut hoc vel illo pacto sæpe moveatur, etsi inanimatis id non contingat; nemo enim lapidem, quamlibet crebro sursum jactum, itidem facere, nisi vi extrinsecus adhibita, viderit) : (2) recte morem animæ juxta imperantem rationem vocari, et qualitatem ejus quod possit rationem impellentem sequi. (3) Neque vero prætereundum est, juxta quas animæ affectiones quales quidam mores dicantur. Hoc fiet juxta potentias passionum, a quibus passivi, juxtaque habitus, a quibus dicuntur secundum hos affectus, quod vel affecti aliquo modo, vel passionibus non obnoxii. (4) Ceterum divisio constituatur deinceps ex affectuum potentiarumque et habituum animæ enumeratione. Voco autem affectus, iram, metum, verecundiam, cupiditatem, et in universum, quæ per se plerumquevoluptas tristitiave sensitiva sequitur; (5) et secundum hæc quidem qualitas nulla formatur, sed afficiuntur homines; sed juxta potentias qualitas exsistit. Voco autem potentias, quibus fit ut

τὰς δυνάμεις καθ' ἃς λέγονται κατὰ τὰ πάθη οἱ ἐνεργοῦντες, οἷον ὀργίλος, ἀνάλγητος, ἐρωτικός, αἰσχυντηλός, ἀναίσχυντος. (6) Ἕξεις δέ εἰσιν ὅσαι αἰτιαί εἰσι τοῦ ταῦτα ἢ κατὰ λόγον ὑπάρχειν ἢ ἐναντίως, οἷον ἀνδρία, σωφροσύνη, δειλία, ἀκολασία.

agere secundum affectus dicamur, ut iracundus, stupidus, amoribus deditus, verecundus, impudens. (6) Habitus vero sunt, quibus efficitur ut hæc aut secundum rationem nobis insint, aut contrario modo; ut fortitudo, modestia, timor, intemperantia.

CAP. III.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ληπτέον ὅτι ἐν ἅπαντι συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἐστὶν ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μέσον, καὶ ταῦτα ἢ πρὸς ἄλληλα ἢ πρὸς ἡμᾶς, οἷον ἐν γυμναστικῇ, ἐν ἰατρικῇ, ἐν οἰκοδομικῇ, ἐν κυβερνητικῇ, καὶ ἐν ὁποιᾳοῦν πράξει, καὶ ἐπιστημονικῇ καὶ ἀνεπιστημονικῇ, καὶ τεχνικῇ καὶ ἀτέχνῳ. (2) Ἡ μὲν γὰρ κίνησις συνεχές, ἡ δὲ πρᾶξις κίνησις. Ἐν πᾶσι δὲ τὸ μέσον τὸ πρὸς ἡμᾶς βέλτιστον· τοῦτο γάρ ἐστιν ὡς ἡ ἐπιστήμη κελεύει καὶ ὁ λόγος. Πανταχοῦ δὲ τοῦτο καὶ ποιεῖ τὴν βελτίστην ἕξιν. Καὶ τοῦτο δῆλον διὰ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ ἐναντία φθείρει ἄλληλα, τὰ δ' ἄκρα καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ μέσῳ ἐναντία· τὸ γὰρ μέσον ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερόν ἐστιν, οἷον τὸ ἴσον τοῦ μὲν ἐλάττονος μεῖζον, τοῦ μείζονος δὲ ἔλαττον. (3) Ὥστ' ἀνάγκη τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν περὶ μέσ' ἄττα εἶναι καὶ μεσότητά τινα. Ληπτέον ἄρα ἡ ποία μεσότης ἀρετή, καὶ περὶ ποῖα μέσα. (4) Εἰλήφθω δὴ παραδείγματος χάριν, καὶ θεωρείσθω ἕκαστον ἐκ τῆς ὑπογραφῆς·

ὀργιλότης	ἀναλγησία	πραότης.
θρασύτης	δειλία	ἀνδρία.
ἀναισχυντία	κατάπληξις	αἰδώς.
ἀκολασία	ἀναισθησία	σωφροσύνη.
φθόνος	ἀνώνυμον	νέμεσις.
κέρδος	ζημία	δίκαιον.
ἀσωτία	ἀνελευθερία	ἐλευθεριότης.
ἀλαζονεία	εἰρωνεία	ἀλήθεια.
κολακεία	ἀπέχθεια	φιλία.
ἀρέσκεια	αὐθάδεια	σεμνότης.
τρυφερότης	κακοπάθεια	καρτερία.
χαυνότης	μικροψυχία	μεγαλοψυχία.
δαπανηρία	μικροπρέπεια	μεγαλοπρέπεια.
πανουργία	εὐήθεια	φρόνησις.

(5) Τὰ μὲν πάθη ταῦτα καὶ τοιαῦτα συμβαίνει ταῖς ψυχαῖς, πάντα δὲ λέγεται τὰ μὲν τῷ ὑπερβάλλειν τὰ δὲ τῷ ἐλλείπειν. Ὀργίλος μὲν γάρ ἐστιν ὁ μᾶλλον ἢ δεῖ ὀργιζόμενος καὶ θᾶττον καὶ πλείοσιν ἢ οἷς δεῖ, ἀνάλγητος δὲ ὁ ἐλλείπων καὶ οἷς καὶ ὅτε καὶ ὥς· καὶ θρασὺς μὲν ὁ μήτε ἃ χρὴ φοβούμενος μήθ' ὅτε μήθ' ὥς, δειλὸς δὲ ὁ καὶ ἃ μὴ δεῖ καὶ ὅτ' οὐ δεῖ καὶ ὡς οὐ δεῖ. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ ἀκόλαστος καὶ ὁ ἐπιθυμητικὸς καὶ ὁ ὑπερβάλλων πᾶσιν ὅσοις ἐνδέχεται, ἀναίσθητος δὲ ὁ ἐλλείπων καὶ μηδ' ὅσον βέλτιον καὶ κατὰ τὴν φύσιν ἐπιθυμῶν, ἀλλ' ἀπαθὴς ὥσπερ λίθος. (7) Κερδαλέος δὲ ὁ πανταχόθεν πλεονεκτικός, ζημιώδης δὲ ὁ μηδαμόθεν ἀλλ' ὀλιγαχόθεν. Ἀλαζὼν δὲ ὁ πλείω τῶν ὑπαρχόν-

Quibus ita determinatis, constituendum, in omni continuo divisibilique excessum, defectum, mediumque reperiri : atque hæc vel mutuo ad se invicem, vel nostri respectu; ut gymnastica, medicina, ædificatoria, gubernatoria, et quæcumque actiones aliæ, sive juxta scientiam institutæ sive scientiæ expertes, aut artificiosæ sive inartificiosæ. (2) Motus enim continuum quippiam est, actio vero motus. In omnibus vero medium ad nos spectans optimum est : hoc enim consentaneum est ei quod scientia et ratio præcipit; idque passim etiam gignit habitum præstantissimum, quod etiam inductione et ratione probari potest. Contraria enim contrariis exitio sunt, extrema vero et mediis et sibi adversa. Medium enim utrumlibet est ad utrumlibet, ut æquale minore quidem majus, majore vero minus exsistit. (3) Itaque necessarium est, virtutem moralem circa media quædam versari, et medium quippiam virtutem esse. Restat igitur ut dicatur cujusmodi medietas virtus sit, et circa quæ versetur media. (4) Quæ omnia dilucidius exemplis, velut subscripta tabula, adumbrabimus. Sumatur enim :

iracundia,	stupor,	mansuetudo.
confidentia,	timor,	fortitudo.
impudentia,	abjectus animus,	verecundia.
intemperantia,	sine sensu vita,	modestia.
invidentia,	(nomine carens)	justa indignatio.
lucrum,	damnum,	justum.
prodigalitas,	sordes,	liberalitas.
jactantia,	dissimulatio,	veritas.
adulatio,	odium,	amicitia.
placendi studium,	contumacia,	gravitas.
mollities,	afflictio,	tolerantia.
ostentatio inepta,	pusillanimitas,	magnanimitas.
profusio sumptuosa,	illiberalitas,	magnificentia.
versutia,	stultitia,	prudentia.

(5) Hæc atque ejusmodi affectiones animis accidunt, ac ab excessu aliæ, aliæ a defectu nomen habent. Iracundus enim dicitur, qui vehementius, et citius, et ob plura quam deceat, excandescit : stupidus vero qui deficit in quibus, et quando, et quomodo conveniebat. Confidens, qui non metuit, nec quæ decebat, nec quando, nec quomodo : timidus vero, qui metuit quæ non convenit, nec quando, nec quomodo. (6) Similiter et intemperans, cupiditatibusque indulgens, et qui modum nesciat, in re quacumque tandem : sensu vero humano caret, qui nec quantum expedit, nec secundum naturam concupiscit, sed omnis affectionis, ad instar lapidis, expers est. (7) Lucri cupidus, qui undequaque quæstum aucupatur : perditus vero, qui nusquam, aut a paucissimis certe. Jactabundus, qui plura

των προσποιούμενος, εἴρων δὲ ὁ ἐλάττω. (8) Καὶ κόλαξ μὲν ὁ πλείω συνεπαινῶν ἢ καλῶς ἔχει, ἀπεχθητικὸς δὲ ὁ ἐλάττω. Καὶ τὸ μὲν λίαν πρὸς ἡδονὴν ἀρέσκεια, τὸ δ' ὀλίγα καὶ μόγις αὐθάδεια. (9) Ἔτι δ' ὁ μὲν μηδεμίαν ὑπομένων λύπην, μηδ' εἰ βέλτιον, τρυφερός· ὁ δὲ πᾶσαν ὁμοίως ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν ἀνώνυμος, μεταφορᾷ δὲ λέγεται σκληρὸς καὶ ταλαίπωρος καὶ κακοπαθητικός. (10) Χαῦνος δ' ὁ μειζόνων ἀξιῶν αὑτόν, μικρόψυχος δ' ὁ ἐλαττόνων. Ἔτι δ' ἄσωτος μὲν ὁ πρὸς ἅπασαν δαπάνην ὑπερβάλλων, ἀνελεύθερος δὲ ὁ πρὸς ἅπασαν ἐλλείπων. (11) Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μικροπρεπὴς καὶ ὁ σαλάκων· ὁ μὲν γὰρ ὑπερβάλλει τὸ πρέπον, ὁ δ' ἐλλείπει τοῦ πρέποντος. Καὶ ὁ μὲν πανοῦργος πάντως καὶ πάντοθεν πλεονεκτικός, ὁ δ' εὐήθης οὐδ' ὅθεν δεῖ. (12) Φθονερὸς δὲ τῷ λυπεῖσθαι ἐπὶ πλείοσιν εὐπραγίαις ἢ δεῖ· καὶ γὰρ οἱ ἄξιοι εὖ πράττειν λυποῦσι τοὺς φθονεροὺς εὖ πράττοντες. Ὁ δ' ἐναντίος ἀνωνυμώτερος, ἔστι δ' ὁ ὑπερβάλλων ἐπὶ τῷ μὴ λυπεῖσθαι μηδ' ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις εὖ πράττουσιν, ἀλλ' εὐχερὴς ὥσπερ οἱ γαστρίμαργοι πρὸς τροφήν· ὁ δὲ δυσχερὴς κατὰ τὸν φθόνον ἐστίν. (13) Τὸ δὲ πρὸς ἕκαστον μὴ κατὰ συμβεβηκὸς οὕτως ἔχειν περίεργον διορίζειν· οὐδεμία γὰρ ἐπιστήμη, οὔτε θεωρητικὴ οὔτε ποιητική, οὔτε λέγει οὔτε πράττει τοῦτο προσδιορίζουσα, ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶ πρὸς τὰς συκοφαντίας τῶν τεχνῶν τὰς λογικάς. (14) Ἁπλῶς μὲν οὖν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον, ἀκριβέστερον δ', ὅταν περὶ τῶν ἕξεων λέγωμεν τῶν ἀντικειμένων. Αὐτῶν δὲ τούτων τῶν παθημάτων εἴδη κατονομάζεται τῷ διαφέρειν κατὰ τὴν ὑπερβολὴν ἢ χρόνου ἢ τοῦ μᾶλλον ἢ πρός τι τῶν ποιούντων τὰ πάθη. (15) Λέγω δ', οἷον ὀξύθυμος μὲν τῷ θᾶττον πάσχειν ἢ δεῖ, χαλεπὸς δὲ καὶ θυμώδης τῷ μᾶλλον· πικρὸς δὲ τῷ φυλακτικὸς εἶναι τῆς ὀργῆς, πλήκτης δὲ καὶ λοιδορητικὸς ταῖς κολάσεσι ταῖς ἀπὸ τῆς ὀργῆς. (16) Ὀψοφάγοι δὲ καὶ γαστρίμαργοι καὶ οἰνόφλυγες τῷ πρὸς ὁποτέρας τροφῆς ἀπόλαυσιν ἔχειν τὴν δύναμιν παθητικὴν παρὰ τὸν λόγον. (17) Οὐ δεῖ δ' ἀγνοεῖν ὅτι ἔνια τῶν λεγομένων οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πῶς λαμβάνειν, ἄν πως λαμβάνηται τῷ μᾶλλον πάσχειν, οἷον μοιχὸς οὐ τῷ μᾶλλον ἢ δεῖ πρὸς τὰς γαμετὰς πλησιάζειν· οὐ γάρ ἐστιν· ἀλλὰ μοχθηρία τις αὕτη δή ἐστιν· συνειλημμένον γὰρ τό τε πάθος λέγεται καὶ τὸ τοιόνδε εἶναι. (18) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὕβρις. Διὸ καὶ ἀμφισβητοῦσι, συγγενέσθαι μὲν φάσκοντες, ἀλλ' οὐ μοιχεῦσαι· ἀγνοοῦντες γὰρ ἢ ἀναγκαζόμενοι· καὶ πατάξαι μέν, ἀλλ' οὐχ ὑβρίσαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα.

quam possideat, ostentat : dissimulator, qui pauciora. (8) Assentator, qui plura, quam deceat, laudat : odio indulgens, qui pauciora. Qui nimis ad voluptatem comparat orationem, placendi studiosus; verum qui ægre, aut pauca ad gratiam dicit, contumax appellatur. (9) Porro qui nullum dolorem, etiamsi expediat, sustineat, mollis; qui vero omnem omnino, proprio quidem et simplici nomine caret, sed translato, obduratus, ærumnosus, miseriisque natus dicitur. (10) Ostentator ineptus, qui pluribus se dignum arbitratur quam deceat : pusillanimus, qui paucioribus. Profusus, qui omnibus sumptibus excedit : illiberalis, qui omnibus parcit. (11) Similiter et parcus, et prodigus; hic enim excedit erogando modum, alter eum non attingit. Versutus, qui in omnibus et undequaque alios in utilitatis captione antevertit : stolide simplex vero etiam istic cessat, ubi non oportebat. (12) Invidus, ob successus plures et allos, quam ob quos deceat, angitur; nam et dignorum successibus adfliguntur invidi. Contrarius huic nomine caret, is scilicet qui spectans vel indignorum successum, nihil commovetur tamen, sed expeditus est securusque, perinde ac solent ad alimenta esse voraces; ille vero, difficilis est ob invidiæ morbum. (13) Jam vero in singulis hæc ita se habere non per accidens, supervacuum est determinare. Nulla enim scientia, vel contemplativa vel activa, ratiocinatur aut agit hoc insuper determinando, sed fit hoc contra deceptiones artium logicas. (14) Quocirca simpliciter hæc sic determinata nobis sufficiant, accuratius deinceps pertractanda, ubi de oppositis inter se habitibus disputabitur. Affectionum vero ejusmodi ipsarum species ex eo nomen trahunt, quod aut juxta excessum temporis, aut secundum quod magis quidque est, aut relatione ad aliquid differant ii in quibus affectus exseruntur. (15) Sic animo præceps dicitur, eo quod citius quam oporteat, prorumpat : sævus vero, et immanis, eo quod violentius prorumpat. Acerbus vero, quod irascendi captet occasionem : percussor vero et contumeliosus, a punitionibus ex ira profectis. (16) Delicati autem, gulosi, vinolentique, eo quod utroque alimenti genere nimis et præter rationem deliniuntur. (17) Ceterum ignorari non oportet, aliqua horum nomina capi non debere de modo si modus pro uberiore passione capitur; velut adulter non ex eo vocatur, quia magis quam oporteat soleat conjugatis misceri; sed ipsum per se factum malitia est : simul namque et passio, et talem esse exprimuntur. (18) Idem obtinet in contumelia. Unde sæpe controvertitur, an qui congressus sit, etiam adulterium commiserit, ut puta si ignorans, aut coactus fecerit; et qui percusserit, etiam contumeliatus sit. Atque eodem pacto in reliquis ejusmodi.

CAP. IV.

Εἰλημμένων δὲ τούτων, μετὰ ταῦτα λεκτέον ὅτι ἐπειδὴ δύο μέρη τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ ἀρεταὶ κατὰ ταῦτα διῄρηνται, καὶ αἱ μὲν τοῦ λόγον ἔχοντος διανοητικαί, ὧν ἔργον ἀλήθεια, ἢ περὶ τοῦ πῶς ἔχει ἢ περὶ γενέσεως, αἱ δὲ τοῦ ἀλόγου, ἔχοντος δ' ὄρεξιν· οὐ γὰρ ὁτιοῦν μέρος ἔχει τῆς ψυχῆς ὄρεξιν, εἰ μεριστή ἐστιν· (2) ἀνάγκη δὴ φαῦλον τὸ ἦθος καὶ σπουδαῖον εἶναι τῷ διώκειν καὶ φεύγειν ἡδονάς τινας καὶ λύπας. Δῆλον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν διαιρέσεων τῶν περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἕξεις· αἱ μὲν γὰρ δυνάμεις καὶ αἱ ἕξεις τῶν παθημάτων, τὰ δὲ πάθη λύπῃ καὶ ἡδονῇ διώρισται. (3) Ὥστε διά τε ταῦτα καὶ διὰ τὰς ἔμπροσθεν θέσεις συμβαίνει πᾶσαν ἠθικὴν ἀρετὴν περὶ ἡδονὰς εἶναι καὶ λύπας. Πᾶσα γὰρ ψυχὴ ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτά ἐστιν ἡ ἡδονή. (4) Δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαύλους φαμὲν εἶναι, τῷ διώκειν καὶ φεύγειν ἢ ὡς μὴ δεῖ ἢ ἃς μὴ δεῖ. Διὸ καὶ διορίζονται πάντες προχείρως ἀπάθειαν καὶ ἠρεμίαν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἀρετάς, τὰς δὲ κακίας ἐκ τῶν ἐναντίων.

His itaque positis, jam dicendum est, duæ quum sint animæ partes, virtutes etiam juxta easdem distingui; aliæ enim rationalis partis contemplativæ, quarum opus est veritatis inquisitio, vel quomodo habeat, aut generetur; aliæ vero partis irrationalis, cupiditatibusque obnoxiæ. Non enim, si in partes dividi anima queat, idcirco omnes ejus cupiditate participant. (2) Hinc sequitur, mores honestos aut pravos, exsistere certorum dolorum voluptatumque certarum fuga aut persecutione. Id quod ex divisionibus affectuum, potentiarum, habituumque patet; potentiæ enim et habitus affectionum sunt; ipsi vero affectus, dolore voluptateque finiuntur. (3) Itaque et ex his, et iis quæ superiorius posita sunt, constat, omnes virtutes morales circa dolores voluptatesque versari. Omnis enim animi voluptas in ea intendit, quibus meliores deterioresve reddimur. (4) Etenim in dolorum ac voluptatum fuga et persecutione, tum pravos fieri mores manifestum est, quando nec ut oportet, nec quas oportet persequuntur ac fugiunt; ideoque promptum illud omnibus est, ut animum in voluptatibus et tristitiis imperturbate ac tranquille consistentem, virtutem esse definiant, contrariaque de vitio loquantur.

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ὑπόκειται ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν βελτίστων καὶ καθ' ἣν ἄριστα διάκεινται περὶ τὸ βέλτιστον, βέλτιστον δὲ καὶ ἄριστον τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ μέσον ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως τῆς πρὸς ἡμᾶς, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν καθ' αὑτὸν ἕκαστον μεσότητα εἶναι ἢ περὶ μέσ' ἄττα ἐν ἡδοναῖς καὶ λύπαις καὶ ἡδέσι καὶ λυπηροῖς. (2) Ἔσται δ' ἡ μεσότης ὁτὲ μὲν ἐν ἡδοναῖς (καὶ γὰρ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις), ὁτὲ δ' ἐν λύπαις, ὁτὲ δ' ἐν ἀμφοτέραις. Ὁ γὰρ ὑπερβάλλων τῷ χαίρειν τῷ ἡδεῖ ὑπερβάλλει καὶ ὁ τῷ λυπεῖσθαι τῷ ἐναντίῳ, καὶ ταῦτα ἢ ἁπλῶς ἢ πρός τινα ὅρον, οἷον ὅταν μὴ ὡς οἱ πολλοί· ὁ δ' ἀγαθὸς ὡς δεῖ. (3) Ἐπεὶ δ' ἐστί τις ἕξις ἀφ' ἧς τοιοῦτος ἔσται ὁ ἔχων αὐτὴν ὥστε τοῦ αὐτοῦ πράγματος οὗ μὲν ἀποδέχεσθαι τὴν ὑπερβολὴν οὗ δὲ τὴν ἔλλειψιν, ἀνάγκη, ὡς ταῦτ' ἀλλήλοις ἐναντία καὶ τῷ μέσῳ, οὕτω καὶ τὰς ἕξεις ἀλλήλαις ἐναντίας εἶναι καὶ τῇ ἀρετῇ. (4) Συμβαίνει μέντοι τὰς ἀντιθέσεις ἔνθα μὲν φανερωτέρας εἶναι πάσας, ἔνθα δὲ τὰς ἐπὶ τὴν ὑπερβολήν, ἐνιαχοῦ δὲ τὰς ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. (5) Αἴτιον δὲ τῆς ἐναντιώσεως, ὅτι οὐκ ἀεὶ ἐπὶ ταὐτὰ τῆς ἀνισότητος ἢ ὁμοιότητος πρὸς τὸ μέσον, ἀλλ' ὁτὲ μὲν θᾶττον ἂν μεταβαίη ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς ἐπὶ τὴν μέσην ἕξιν, ὁτὲ δ' ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως, ἧς πλέον ἀπέχων οὗτος δοκεῖ ἐναντιώτερος εἶναι, οἷον καὶ περὶ τὸ σῶμα ἐν μὲν τοῖς πόνοις ὑγιεινότερον ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἐγγύτερον τοῦ μέσου, ἐν δὲ τῇ τροφῇ ἡ ἔλλειψις ὑπερβολῆς. (6) Ὥστε καὶ αἱ προαιρετικαὶ ἕξεις αἱ φιλογυμναστικαὶ φιλοϋγιεῖς μᾶλλον ἔσονται καθ' ἑκατέραν τὴν αἵρεσιν, ἔνθα μὲν οἱ πολυπονώτεροι, ἔνθα δ' οἱ ὑποστατικώτεροι, καὶ ἐναντίος τῷ μετρίῳ καὶ τῷ ὡς ὁ λόγος ἔνθα μὲν ὁ ἄπονος καὶ οὐκ ἄμφω, ἔνθα δὲ καὶ ὁ ἀπολαυστικὸς καὶ οὐχ ὁ πεινητικός. (7) Συμβαίνει δὲ τοῦτο, διότι ἡ φύσις εὐθὺς οὐ πρὸς ἅπαντα ὁμοίως ἀφέστηκε τοῦ μέσου, ἀλλ' ἧττον μὲν φιλόπονοί ἐσμεν, μᾶλλον δ' ἀπολαυστικοί. Ὁμοίως δὲ ταῦτ' ἔχει καὶ περὶ ψυχῆς. (8) Ἐναντίαν δὲ τίθεμεν τὴν ἕξιν ἐφ' ἥν τε ἁμαρτάνομεν μᾶλλον καὶ ἐφ' ἣν οἱ πολλοί· ἡ δ' ἑτέρα ὥσπερ οὐχ

Quandoquidem autem virtutem jam liquet habitum ejusmodi esse, quo et effectivi optimorum reddantur homines, et optime etiam ad optimum disponantur, (optimum enim et præstantissimum est quod est secundum rectam rationem, medium nempe nostri respectu excessus defectusque;) necessarium est, virtutem moralem esse mediocritatem in re qualibet aut in voluptatibus doloribusque, et in jucundis ac tristibus circa media quædam versari. (2) Mediocritas vero illa interdum in voluptatibus consistit (est etenim harum et excessus et defectus); interdum in doloribus, nonnunquam in utrisque. Excessus enim fit, vel jucundis nimis lætando, vel tristibus nimis dolendo; idque vel simpliciter, vel termini communis respectu, ut quum non velut vulgus, sed vir bonus, quemadmodum decet, commovetur. (3) Quia vero habitus quidam est, juxta quem in eadem re hic quidem ad excessum, alius vero ad defectum prolabatur; necessarium est ut, quemadmodum hæc et sibi ipsis et medio contraria sunt, sic etiam habitus et sibi invicem et virtutibus pugnent. (4) Contingit autem antitheses alibi quidem omnes juxta perspicuas esse, alibi vero in excessibus, alicubi in defectu magis. (5) Causa autem contrarietatis ejus est, quia non semper eodem modo comparata res est in inæqualitate vel similitudine cum medio, sed nunc quidem ab excessu, nunc autem a defectu citius transiri potest ad medium, a quo qui longius abest, is contrarius magis videtur : quemadmodum in corporibus laborando quidem excedere, quam deficere, edendo vero deficere, quam excedere, propius est medio, id est salubritati. (6) Itaque habitus qui deligunt agenda, verbi causa qui se dant exercitationibus, sanitatis amantiores erunt in utramque partem delectus sui, hinc quidem qui laborum, illinc qui continentiæ stabilitatisque studiosiores sunt. Et contra, quum a mediocri et ab eo quod ratio probat, disceditur, hinc quidem ignavus ille laborumque fugiens, non autem ambo, illinc vero luxu perditus, et non famelicus ille, delectu deterior dicetur. (7) Id vero evenit, quod natura non in omnibus æqualiter a medio distat; laboribus enim minus, quam voluptatibus, capimur. Quæ similiter circa animam habent. (8) Contrarium vero constituimus habitum, in quo

οὖσα λανθάνει· διὰ γὰρ τὸ ὀλίγον ἀναίσθητός ἐστιν· (9) οἷον ὀργὴν πραότητι καὶ τὸν ὀργίλον τῷ πράῳ· καίτοι ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἐπὶ τῷ ἵλεων εἶναι καὶ τῷ καταλλακτικὸν εἶναι καὶ μὴ ὀργίζεσθαι ῥαπιζόμενον· ἀλλ' ὀλίγοι οἱ τοιοῦτοι, ἐπ' ἐκεῖνο δὲ πάντες ῥέπουσι μᾶλλον· διὸ καὶ οὐ κολακικὸν ὁ θυμός. (10) Ἐπεὶ δ' εἴληπται ἡ διαλογὴ τῶν ἕξεων καθ' ἕκαστα τὰ πάθη, καὶ αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, καὶ τῶν ἐναντίων ἕξεων καθ' ἃς ἔχουσι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον (τίς δ' ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πρὸς τίνα δεῖ ὅρον ἀποβλέποντας λέγειν τὸ μέσον, ὕστερον ἐπισκεπτέον), φανερὸν ὅτι πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι περὶ ἡδονῶν καὶ λυπῶν ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις εἰσί, καὶ ἡδοναὶ καὶ λῦπαι ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἕξεων καὶ παθημάτων γίνονται. (11) Ἀλλὰ μὴν ἥ γε βελτίστη ἕξις ἡ περὶ ἕκαστα μέση ἐστίν. Δῆλον τοίνυν ὅτι αἱ ἀρεταὶ ἢ πᾶσαι ἢ τούτων τινὲς ἔσονται τῶν μεσοτήτων.

magis excedunt, et in quem vulgus inclinatur; alter vero latet perinde ac non exsistat prorsus; quia enim contingit raro, non sentitur. (9) Ita iram mansuetudini opponimus, et iracundum mansueto : quanquam excessus contingit etiam in mansuetudine exercenda, et in admittenda reconciliatione, et in non irascendo, quum sit cæsus alapis: verum pauci ejusmodi reperiuntur, omnibus in alterum extremum propensis; quare etiam ira minime solet esse blanda. (10) Posteaquam igitur habitus circa quamlibet passionem, ac excessus defectusque, et contrarios habitus percensuimus, quos habent homines secundum rectam rationem (quid sit autem recta ratio, cujusque termini respectu nobis medium vocandum sit, infra erit exponendum); manifestum est omnes virtutes morales, omniaque vitia circa voluptuaria tristiaque excessus quosdam esse atque defectus, voluptatesque a memoratis habitibus affectionibusque fieri. (11) Verum optimus habitus rei cujusque est medius. Unde patet, virtutes, aut omnes aut quasdam certe earum in mediocritate sitas esse.

CAP. VI.

Λάβωμεν οὖν ἄλλην ἀρχὴν τῆς ἐπιούσης σκέψεως. Εἰσὶ δὴ πᾶσαι μὲν αἱ οὐσίαι κατὰ φύσιν τινὲς ἀρχαί, διὸ καὶ ἑκάστη πολλὰ δύναται τοιαῦτα γεννᾶν, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπους καὶ ζῷον ὅλως ζῷα καὶ φυτὸν φυτά. (2) Πρὸς δὲ τούτοις ὅ γ' ἄνθρωπος καὶ πράξεών τινών ἐστιν ἀρχὴ μόνον τῶν ζῴων· τῶν γὰρ ἄλλων οὐθὲν εἴποιμεν ἂν πράττειν. (3) Τῶν δ' ἀρχῶν ὅσαι τοιαῦται, ὅθεν πρῶτον αἱ κινήσεις, κύριαι λέγονται, μάλιστα δὲ δικαίως ἀφ' ὧν μὴ ἐνδέχεται ἄλλως, ἣν ἴσως ὁ θεὸς ἄρχει. (4) Ἐν δὲ ταῖς ἀκινήτοις ἀρχαῖς, οἷον ἐν ταῖς μαθηματικαῖς, οὐκ ἔστι τὸ κύριον, καίτοι λέγεταί γε καθ' ὁμοιότητα· καὶ γὰρ ἐνταῦθα κινουμένης τῆς ἀρχῆς πάντα μάλιστ' ἂν τὰ δεικνύμενα μεταβάλλοι, αὐτὰ δ' αὐτὰ οὐ μεταβάλλει ἀναιρουμένου θατέρου ὑπὸ θατέρου, ἂν μὴ τῷ τὴν ὑπόθεσιν ἀνελεῖν καὶ δι' ἐκείνης δεῖξαι. (5) Ὁ δ' ἄνθρωπος ἀρχὴ κινήσεώς τινος· ἡ γὰρ πρᾶξις κίνησις. Ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀρχὴ αἰτία ἐστὶ τῶν δι' αὐτὴν ὄντων ἢ γινομένων, δεῖ νοῆσαι καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων. (6) Εἰ γὰρ ἔχοντος τοῦ τριγώνου δύο ὀρθὰς ἀνάγκη τὸ τετράγωνον ἔχειν τέτταρας ὀρθάς, φανερὸν ὡς αἴτιον τούτου τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν τὸ τρίγωνον. Εἰ δέ γε μεταβάλλοι τὸ τρίγωνον, ἀνάγκη καὶ τὸ τετράγωνον μεταβάλλειν, οἷον εἰ τρεῖς, ἕξ, εἰ δὲ τέτταρες, ὀκτώ. Κἂν εἰ μὴ μεταβάλλοι, τοιοῦτον δ' ἐστί, κἀκεῖνο τοιοῦτον ἀναγκαῖον εἶναι. (7) Δῆλον δ' ὃ ἐπιχειροῦμεν ὅτι ἀναγκαῖον, ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν· νῦν δ' οὔτε μὴ λέγειν οὔτε λέγειν ἀκριβῶς οἷόντε, πλὴν τοσοῦτον. Εἰ γὰρ μηθὲν ἄλλο αἴτιον τοῦ τὸ τρίγωνον οὕτως ἔχειν, ἀρχή τις ἂν εἴη τοῦτο καὶ αἴτιον τῶν ὑστέρων. (8) Ὥστ' εἴπερ ἐστὶν ἔνια τῶν ὄντων ἐνδεχόμενα ἐναντίως ἔχειν, ἀνάγκη καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἶναι τοιαύτας. Ἐκ γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ἀναγκαῖον τὸ συμβαῖνόν ἐστι, τὰ δέ γε ἐντεῦθεν ἐνδέχεται γενέσθαι τἀναντία, καὶ ὃ ἐφ' αὐτοῖς ἐστι τοῖς ἀνθρώποις, πολλὰ τῶν τοιούτων, καὶ ἀρχαὶ τῶν τοιούτων εἰσὶν αὐτοί. (9) Ὥστε ὅσων πράξεων ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἀρχὴ καὶ κύριος, φανερὸν ὅτι ἐνδέχεται καὶ γίνεσθαι καὶ μή, καὶ ὅτι ἐφ' αὐτῷ ταῦτ' ἐστὶ γίνεσθαι καὶ μή, ὧν γε κύριός ἐστι τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι. Ὅσα δ' ἐφ' αὐτῷ ἐστὶ ποιεῖν ἢ μὴ ποιεῖν, αἴτιος τούτων οὗτός ἐστιν· καὶ ὅσων αἴτιος, ἐφ' αὐτῷ. (10) Ἐπεὶ δ' ἥ τε ἀρετὴ καὶ ἡ κακία καὶ τὰ ἀπ' αὐτῶν ἔργα τὰ μὲν ἐπαινετὰ τὰ δὲ ψεκτά (ψέγεται γὰρ καὶ ἐπαινεῖται οὐ διὰ τὰ ἐξ ἀνάγκης ἢ τύχης ἢ φύσεως ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὅσων αὐτοὶ αἴτιοί ἐσμεν· ὅσων γὰρ ἄλλος αἴτιος, ἐκεῖνος καὶ τὸν ψόγον καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει), δῆλον ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία περὶ ταῦτ' ἐστὶν ὧν αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων. (11) Ληπτέον ἄρα ποίων αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων. Πάντες μὲν δὴ ὁμολογοῦμεν, ὅσα μὲν ἑκούσια καὶ κατὰ προαίρεσιν τὴν ἑκάστου, ἐκεῖνον αἴτιον εἶναι, ὅσα δ' ἀκούσια, οὐκ αὐτὸν αἴτιον. Πάντα δ' ὅσα προελόμενος, καὶ ἑκὼν δῆλον ὅτι. Δῆλον τοίνυν ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία τῶν ἑκουσίων ἂν εἴησαν.

Quapropter aliud principium considerationi sequenti constituatur. Etenim substantiæ omnes secundum naturam principia quædam sunt : quare possunt singulæ multa ejus generis progignere, ut homo hominem, et in universum animal alia animalia, plantæque plantas. (2) Præter hæc vero solus omnium animantium homo actionum quarundam principium est; quippe quod præter hunc nullum præterea animal « agere » dicamus. (3) Sed enim ea principia, e quibus primum motus proficiscuntur, proprie principia vocantur; justissime vero omnium, e quibus aliter nihil queat fieri : quod principium fortasse unus Deus est. (4) Immobilia autem, ut in mathematicis, non per se et proprie, sed similitudine quadam principia appellantur. Hic enim ipso principio labefactato, labefieri omnes quæ ab illo principio fluxere demonstrationes oportet, quum ipsæ inter se demonstrationes altera alteram tantisper non evertunt, quantisper illa communis hypothesis, unde lucem istæ suam habent, non evertitur. (5) Homo igitur motus cujusdam principium est : nam actio, motus est. Quia vero principium, quemadmodum et in aliis, eorum quæ per ipsum sunt fiuntque, causa exsistit; ut in demonstrationibus, ita hic quoque pensiculare ea convenit. (6) Nam si habente trigono duos rectos, necessarium est tetragonum quattuor rectis constare; manifestum est quod trigonus duos rectos habens, causa ejus exsistat. Verum si quid in trigono mutaris, necessarium est et in tetragono mutes, ut si tres habuerit illud, huic sex, et si quattuor, huic octo des. Sin vero non mutes, ut illud, ita hoc quoque sic habeat necesse est. (7) Id ita necessario evenire, ex Analyticis patet; verum impræsentiarum in tantillum neque dicere accurate, neque non dicere convenit. Nam si nulla alia triangulo causa est cur ita habeat, id ipsum principium erit et causa, qua reliqua adstruantur. (8) Quocirca si eorum quæ sunt quædam sunt ejusmodi, ut etiam contra habere possint, necessario etiam principia eorum sunt ejusmodi. Nam ex necessariis nihil nisi necessarium concluditur; quæ vero a nobis oriuntur, etiam contrarie evenire possunt. Equidem quæ penes homines sunt, pleraque ejus generis comperiuntur atque ipsi talium principia exsistunt. (9) Quarum igitur cumque actionum principium et dominus homo constituitur, ea patet fieri et non fieri posse, et in sua etiam manu esse, qui fiant, vel non fiant; utputa quorum ipse dominus est, ut vel sint, vel non sint. Quæ vero in ipso sita sunt, ut faciat, vel non faciat, eorum utique causa exsistit : quorum autem causa exsistit, ea sunt penes ipsum. (10) Quoniam autem virtus, ac vitium, et utrorumque effectus, hi quidem laudantur, illi vero vituperantur, (vituperantur autem, laudanturque, non quæ a necessitate, vel fortuna, vel natura insunt, sed quorum ipsi causa sumus; quorum vero alii causa sunt, eorundem in hos etiam laus vel nota cadit;) manifestum, virtutem ac vitium circa talia versari, quorum causa quisque est et actionis principium. (11) Quocirca dispiciendum, quorum causa, quarumque actionum principium homo exsistat. Etenim confitemur omnes voluntariorum tantum, et eorum quæ electionem admittunt, causam quemque esse; involuntariorum vero, nequaquam. Omnia autem quæ quis deliberato suscipit, ea haud dubie volens facit. Unde satis constat, voluntariorum tantum virtutem esse, ac vitium.

CAP. VII.

Ληπτέον ἄρα τί τὸ ἑκούσιον καὶ τί τὸ ἀκούσιον, καὶ τί ἐστιν ἡ προαίρεσις, ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ὁρίζεται τούτοις. Πρῶτον σκεπτέον τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον. (2) Τριῶν δὴ τούτων ἕν τι δόξειεν εἶναι, ἤτοι κατ' ὄρεξιν ἢ κατὰ προαίρεσιν ἢ κατὰ διάνοιαν, τὸ μὲν ἑκούσιον κατὰ τούτων τι, τὸ δ' ἀκούσιον παρὰ τούτων τι. (3) Ἀλλὰ μὴν ἡ ὄρεξις εἰς τρία διαιρεῖται, εἰς βούλησιν καὶ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν· ὥστε ταῦτα διαιρετέον, καὶ πρῶτον κατ' ἐπιθυμίαν. (4) Δόξειε δ' ἂν πᾶν τὸ κατ' ἐπιθυμίαν ἑκούσιον εἶναι. Τὸ γὰρ ἀκούσιον πᾶν δοκεῖ εἶναι βίαιον, τὸ δὲ βίαιον λυπηρόν, καὶ πᾶν ὃ ἀναγκαζόμενοι ποιοῦσιν ἢ πάσχουσιν, ὥσπερ καὶ Εὔηνός φησι,

Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφυ.

ὥστ' εἴ τι λυπηρόν, βίαιον, καὶ εἰ βίαιον, λυπηρόν. (5) Τὸ δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν πᾶν λυπηρόν (ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος), ὥστε βίαιον καὶ ἀκούσιον. Τὸ ἄρα κατ' ἐπιθυμίαν ἑκούσιον· ἐναντία γὰρ ταῦτ' ἀλλήλοις. (6) Ἔτι ἡ μοχθηρία ἀδικώτερον πᾶσα ποιεῖ, ἡ δ' ἀκρασία μοχθηρία δοκεῖ εἶναι, ὁ δ' ἀκρατὴς ὁ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν παρὰ τὸν λογισμὸν οἷος πράττειν, ἀκρατεύεται δ' ὅταν ἐνεργῇ κατ' αὐτήν, τὸ δ' ἀδικεῖν ἑκούσιον, ὥσθ' ὁ ἀκρατὴς ἀδικήσει τῷ πράττειν κατ' ἐπιθυμίαν· ἑκὼν ἄρα πράξει, καὶ ἑκούσιον τὸ κατ' ἐπιθυμίαν· καὶ γὰρ ἄτοπον εἰ δικαιότεροι ἔσονται οἱ ἀκρατεῖς γινόμενοι. (7) Ἐκ μὲν τοίνυν τούτων δόξειεν ἂν τὸ κατ' ἐπιθυμίαν ἑκούσιον εἶναι, ἐκ δὲ τῶνδε τοὐναντίον. Ἅπαν γὰρ ὃ ἑκών τις πράττει, βουλόμενος πράττει, καὶ ὃ βούλεται, ἑκών. Βούλεται δ' οὐθεὶς ὃ οἴεται εἶναι κακόν. Ἀλλὰ μὴν ὁ ἀκρατευόμενος οὐχ ἃ βούλεται ποιεῖ· τὸ γὰρ παρ' ὃ οἴεται βέλτιστον εἶναι πράττειν δι' ἐπιθυμίαν ἀκρατεύεσθαί ἐστιν. Ὥστε ἅμα συμβήσεται τὸν αὐτὸν ἑκόντα καὶ ἄκοντα πράττειν·

Idcirco quid voluntarium ac involuntarium sit, et quid sit electio agendorum, quum virtus his vitiumque describantur, considerandum erit. Primum de voluntario et involuntario videamus. (2) E tribus his unum esse videtur, aut juxta cupiditatem, aut electionem, aut intelligentiam : voluntarium quidem secundum hæc aliquid; involuntarium vero præter hæc aliquid. (3) Verum cupiditas in tres partes distribuitur, voluntatem, irascentiam, et cupiditatem. Itaque hæc distinguenda sunt, et primum quidem secundum cupiditatem. (4) Omne enim, quod juxta cupiditatem est, voluntarium utique judicatur : nam involuntarium omne violentum videtur; et si violentum sit, etiam acerbum erit, omne scilicet quod coacti faciunt, aut patiuntur; quemadmodum Evenus inquit,

omnem rem necessariam molestam esse.

Itaque si quid molestum, idem etiam violentum erit; et si violentum, etiam molestum. (5) Quidquid vero præter cupiditatem est, id omne dolorem infert : jucundorum enim cupiditas est. Itaque violenta etiam involuntaria sunt : et proinde quæ secundum cupiditatem sunt, eadem voluntaria; hæc enim inter se invicem sunt contraria. (6) Porro omnis malitia reddit deteriorem. Intemperantia autem, malitia quædam est, ut videtur; et intemperans, qui præter rationem sequitur cupiditates; quas sequens intemperanter agit, et volens male facit : intemperans igitur injustus erit, eo quod volens agit juxta cupiditatem. Absurdum enim sit, intemperantes redditos justiores fore. (7) Ex his igitur voluntarium id quod fit secundum cupiditatem, judicari queat; ex aliis vero contrarium. Quicquid enim fit voluntarie, id fit a volente; quodque a volente, id voluntarium. Nemo autem vult, quod malum esse norit. Verum intemperans non quæ vult, facit : siquidem intemperanter agere, est ex cupiditate præter id quod optimum quis arbitratur, agere. Unde volentem nolentemque eundem agere contingeret : quod est

τοῦτο δ' ἀδύνατον. (8) Ἔτι δ' ὁ ἐγκρατὴς δικαιοπραγήσει, καὶ μᾶλλον τῆς ἀκρασίας· ἡ γὰρ ἐγκράτεια ἀρετή, ἡ δ' ἀρετὴ δικαιοτέρους ποιεῖ. Ἐγκρατεύεται δ' ὅταν πράττῃ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν κατὰ τὸν λογισμόν. Ὥστ' εἰ τὸ μὲν δικαιοπραγεῖν ἑκούσιον, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν (ἄμφω γὰρ δοκεῖ ταῦτα ἑκούσια εἶναι, καὶ ἀνάγκη, εἰ θάτερον ἑκούσιον, καὶ θάτερον), τὸ δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἑκούσιον, ἅμα ἄρα ὁ αὐτὸς τὸ αὐτὸ πράξει ἑκὼν καὶ ἄκων. (9) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ θυμοῦ· ἀκρασία γὰρ καὶ ἐγκράτεια καὶ θυμοῦ δοκεῖ εἶναι, ὥσπερ καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τὸ παρὰ τὸν θυμὸν λυπηρόν, καὶ βίαιον ἡ κάθεξις, ὥστ' εἰ τὸ βίαιον ἀκούσιον, τὸ κατὰ τὸν θυμὸν ἑκούσιον ἂν εἴη πᾶν. Ἔοικε δὲ καὶ Ἡράκλειτος λέγειν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ θυμοῦ βλέψας ὅτι λυπηρὰ ἡ κώλυσις αὐτοῦ· « χαλεπὸν γάρ » φησι « θυμῷ μάχεσθαι· ψυχῆς γὰρ ὠνεῖται. » (10) Εἰ δ' ἀδύνατον τὸ αὐτὸ ἑκόντα καὶ ἄκοντα πράττειν ἅμα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ πράγματος, μᾶλλον ἑκούσιον τὸ κατὰ βούλησιν τοῦ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. Τεκμήριον δέ· πολλὰ γὰρ πράττομεν ἑκόντες ἄνευ ὀργῆς καὶ ἐπιθυμίας. (11) Λείπεται ἄρα, εἰ τὸ βουλόμενον καὶ ἑκούσιον ταὐτό, σκέψασθαι· φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο ἀδύνατον. Ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν καὶ δοκεῖ ἡ μοχθηρία ἀδικωτέρους ποιεῖν, ἡ δ' ἀκρασία μοχθηρία τις φαίνεται. Συμβήσεται δὲ τοὐναντίον· βούλεται μὲν γὰρ οὐθεὶς ἃ οἴεται εἶναι κακά, πράττει δ' ὅταν γίνηται ἀκρατής· εἰ οὖν τὸ μὲν ἀδικεῖν ἑκούσιον, τὸ δ' ἑκούσιον τὸ κατὰ βούλησιν, ὅταν ἀκρατὴς γένηται, οὐκέτι ἀδικήσει, ἀλλ' ἔσται δικαιότερος ἢ πρὶν γενέσθαι ἀκρατής. Τοῦτο δ' ἀδύνατον. (12) Ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον τὸ κατὰ ὄρεξιν πράττειν, οὐδ' ἀκούσιον τὸ παρὰ τὴν ὄρεξιν, φανερόν.

impossibile. (8) Porro, continens juste agit; atque hoc de continentia magis valet quam de incontinentia. Nam continentia virtus est, et proinde justiores efficit sui studiosos. Tum vero exercetur, quum contra cupiditatem secundum rationem vivitur. Quocirca si juste, quemadmodum et prave, agere voluntarium est (utraque enim voluntaria esse apparent; et necessarium, si alterum voluntarium sit, etiam alterum esse), si porro quod præter cupiditatem fit, non est voluntarium: necessario idem in eadem re et volens aget, et non volens. (9) Sic etiam propemodum sese de ira habet. Nam continentia, et incontinentia, quemadmodum circa cupiditatem, ita circa iram quoque versari videntur. Nam quod iræ repugnat, triste est, et violenta ejus cohibitio. Itaque si violenta, etiam involuntaria; et quod secundum iram fit, omne fuerit voluntarium. Videtur et Heraclitus vim iræ contuens, repressionem ejus permolestam attestari: « Difficile enim, inquit, iræ resistere est; anima enim emit ira quod cupit. » (10) Sin impossibile est, eundem quippiam nolentem, volentemque unum idem facere, magis voluntarium est, quod a voluntate, quam quod a cupiditate aut irascentia fit: argumento est, quod multa facimus consulto et volentes absque ira et cupiditate. (11) Superest igitur ut, an quod volunt homines, idem sit voluntarium, consideretur; videtur namque et id impossibile, quando et supra constitutum est, malitiam reddere injustiores; ac intemperantia quidem malitia est. Contrarium vero usu veniet, eo quod nemo quæ mala arbitratur, vult; ea tamen facit intemperans. Itaque si injuria afficere, spontaneum est, hoc autem ex voluntate; ergo intemperans factus, non injurius, sed temperante priore illo justior erit; quod est impossibile. (12) Voluntarium igitur non esse quod juxta cupiditatem fit, neque involuntarium esse quod contra cupidinem fit, jam patet.

CAP. VIII.

Ὅτι δ' οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν, πάλιν ἐκ τῶνδε δῆλον. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ βούλησιν ὡς οὐκ ἀκούσιον, ἀπεδείχθη, ἀλλὰ μᾶλλον πᾶν ὃ βούλεται καὶ ἑκούσιον. Ἀλλ' ὅτι καὶ μὴ βουλόμενον ἐνδέχεται πράττειν ἑκόντα, τοῦτο δέδεικται μόνον. Πολλὰ δὲ βουλόμενοι πράττομεν ἐξαίφνης, προαιρεῖται δ' οὐδεὶς οὐδὲν ἐξαίφνης. (2) Εἰ δὲ ἀνάγκη μὲν ἦν τριῶν τούτων ἕν τι εἶναι τὸ ἑκούσιον, ἢ κατ' ὄρεξιν ἢ κατὰ προαίρεσιν ἢ κατὰ διάνοιαν, τούτων δὲ τὰ δύο μή ἐστι, λείπεται ἐν τῷ διανοούμενόν πως πράττειν εἶναι τὸ ἑκούσιον. (3) Ἔτι δὲ μικρὸν προαγαγόντες τὸν λόγον, ἐπιθῶμεν τέλος τῷ περὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διορισμῷ. Δοκεῖ γὰρ τὸ βίᾳ καὶ μὴ βίᾳ τι ποιεῖν οἰκεῖα τοῖς εἰρημένοις εἶναι· τό τε γὰρ βίαιον ἀκούσιον, καὶ τὸ ἀκούσιον πᾶν βίαιον εἶναι φαμέν. Ὥστε περὶ τοῦ βίᾳ σκεπτέον πρῶτον, τί ἐστι καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον. (4) Δοκεῖ δὴ τὸ βίαιον καὶ τὸ ἀναγκαῖον ἀντικεῖσθαι, καὶ ἡ βία καὶ ἡ ἀνάγκη, τῷ ἑκουσίῳ καὶ τῇ πειθοῖ ἐπὶ τῶν πραττομένων. Καθόλου δὲ τὸ βίαιον καὶ τὴν ἀνάγκην καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων λέγομεν· καὶ γὰρ τὸν λίθον ἄνω καὶ

Sed neque id quod est secundum electionem, esse voluntarium ex iisdem manifestum est. Nam quod a voluntate fit, demonstratum est involuntarium non esse; sed magis quod quisque vult, id voluntarium. Verum contingit etiam non volentem, tamen spontaneum aliquid agere; atque solum id est demonstratum. Multa insuper repentino motu facimus volentes; eligit autem repente nemo. (2) At enim si necessario trium horum est aliquod voluntarium, aut secundum cupiditatem, aut electionem, aut intellectum, quum ex his illud non sit duo priora, relinquitur ut in eo quod contemplando quis agat, situm voluntarium esse dicamus. (3) Ceterum paululum etiam progressi oratione, finem tractatui de voluntario involuntarioque imponemus. Eorum enim quæ vi aut non vi eveniunt, consideratio prioribus cognata est ac propria. Omne enim violentum, involuntarium, et involuntarium omne, violentum esse dicimus. Quocirca de violento primum considerandum est, quid sit, quove pacto ad voluntarium et involuntarium habeat. (4) Videtur autem violentum et necessarium, vis et necessitas voluntario persuasionique in rebus agendis opponi. In universum autem violentum ne-

τὸ πῦρ κάτω βίᾳ καὶ ἀναγκαζόμενα φέρεσθαι φαμέν. Τοῦτο δ' ὅταν κατὰ τὴν φύσει καὶ καθ' αὑτὰ ὁρμὴν φέρηται, οὐ βίᾳ, οὐ μὴν οὐδ' ἑκούσια λέγεται, ἀλλ' ἀνώνυμος ἡ ἀντίθεσις· ὅταν δὲ παρὰ ταύτην, βίᾳ φαμέν. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἐμψύχων καὶ ἐπὶ τῶν ζῴων ὁρῶμεν βίᾳ πολλὰ καὶ πάσχοντα καὶ ποιοῦντα, ὅταν παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὁρμὴν ἔξωθέν τι κινῇ. Ἐν μὲν τοῖς ἀψύχοις ἁπλῆ ἡ ἀρχή, ἐν δὲ τοῖς ἐμψύχοις πλεονάζει· οὐ γὰρ ἀεὶ ἡ ὄρεξις καὶ ὁ λόγος συμφωνεῖ. (6) Ὥστ' ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ζῴων ἁπλοῦν τὸ βίαιον, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀψύχων· οὐ γὰρ ἔχει λόγον καὶ ὄρεξιν ἐναντίαν, ἀλλὰ τῇ ὀρέξει ζῇ. Ἐν δ' ἀνθρώπῳ ἔνεστιν ἄμφω, καὶ ἔν τινι ἡλικίᾳ, ᾗ καὶ τὸ πράττειν ἀποδίδομεν· οὐ γάρ φαμεν τὸ παιδίον πράττειν, οὐδὲ τὸ θηρίον, ἀλλ' ὅταν ἤδη διὰ λογισμὸν πράττοντα. (7) Δοκεῖ δὴ τὸ βίαιον ἅπαν λυπηρὸν εἶναι, καὶ οὐθεὶς βίᾳ μὲν ποιεῖ, χαίρων δέ. Διὸ περὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν ἀκρατῆ πλείστη ἀμφισβήτησίς ἐστιν· ἐναντίας γὰρ ὁρμὰς ἔχων αὐτὸς ἕκαστος αὑτῷ πράττει, ὥσθ' ὅ τ' ἐγκρατὴς βίᾳ, φασίν, ἀφέλκει αὑτὸν ἀπὸ τῶν ἡδέων ἐπιθυμιῶν (ἀλγεῖ γὰρ ἀφέλκων πρὸς ἀντιτείνουσαν τὴν ὄρεξιν), ὅ τ' ἀκρατὴς βίᾳ παρὰ τὸν λογισμόν. (8) Ἧττον δὲ δοκεῖ λυπεῖσθαι· ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος, ᾗ ἀκολουθεῖ χαίρων, ὥσθ' ὁ ἀκρατὴς μᾶλλον ἑκὼν καὶ οὐ βίᾳ, ὅτι οὐ λυπηρῶς. Ἡ δὲ πειθὼ τῇ βίᾳ καὶ ἀνάγκῃ ἀντιτίθεται. Ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐφ' ἃ πέπεισται ἄγει, καὶ πορεύεται οὐ βίᾳ ἀλλ' ἑκών. Ἡ δ' ἐπιθυμία οὐ πείσασα ἄγει· οὐ γὰρ μετέχει λόγου. (9) Ὅτι μὲν οὖν δοκοῦσιν οὗτοι μόνοι βίᾳ καὶ ἄκοντες ποιεῖν, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ὅτι καθ' ὁμοιότητά τινα τοῦ βίᾳ, καθ' ἣν καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων λέγομεν, εἴρηται. (10) Οὐ μὴν ἀλλ' εἴ τις προσθῇ τὸ ἐν τῷ διορισμῷ προσκείμενον κἀκεῖ, λύεται τὸ λεχθέν. Ὅταν μὲν γάρ τι τῶν ἔξωθεν παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὁρμὴν κινῇ ἢ ἠρεμίζῃ, βίᾳ φαμέν, ὅταν δὲ μή, οὐ βίᾳ. Ἐν δὲ τῷ ἐγκρατεῖ καὶ ἀκρατεῖ ἡ καθ' αὑτὸν ὁρμὴ ἐνοῦσα ἄγει· ἄμφω γὰρ ἔχει. Ὥστ' οὐ βίᾳ οὐδέτερος ἀλλ' ἑκὼν διά γε ταῦτα πράττοι ἄν, οὐδ' ἀναγκαζόμενος. (11) Τὴν γὰρ ἔξωθεν ἀρχήν, τὴν παρὰ τὴν ὁρμὴν ἢ ἐμποδίζουσαν ἢ κινοῦσαν, ἀνάγκην λέγομεν, ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα τύπτοι τινὰ ἀντιτείνοντος καὶ τῷ βούλεσθαι καὶ τῷ ἐπιθυμεῖν. Ὅταν δ' ἔσωθεν ἡ ἀρχή, οὐ βίᾳ, ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη ἐν ἀμφοτέροις ἔνεστιν. (12) Καὶ γὰρ ὁ ἐγκρατευόμενος λυπεῖται παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττων ἤδη, καὶ χαίρει τὴν ἀπ' ἐλπίδος ἡδονήν, ὅτι ὕστερον ὠφεληθήσεται, ἢ καὶ ἤδη ὠφελεῖται ὑγιαίνων· καὶ ὁ ἀκρατὴς χαίρει μὲν τυγχάνων ἀκρατευόμενος οὗ ἐπιθυμεῖ, λυπεῖται δὲ τὴν ἀπ' ἐλπίδος λύπην· οἴεται γὰρ κακὸν πράττειν. (13) Ὥστε τὸ μὲν βίᾳ ἑκάτερον φάναι ποιεῖν ἔχει λόγον, καὶ διὰ τὴν ὄρεξιν καὶ διὰ τὸν λογισμὸν ἑκάτερον ἄκοντα ποτὲ πράττειν· κεχωρισμένα γὰρ ὄντα ἑκάτερα ἐκκρούεται ὑπ' ἀλλήλων. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὴν ὅλην μεταφέρουσι ψυχήν, ὅτι τῶν ἐν ψυχῇ τι τοιοῦτον ὁρῶσιν. (14) Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μορίων ἐνδέχεται τοῦτο λέγειν· ἡ δ' ὅλη

cessitatemque etiam inanimatis assignamus. Nam et lapidem sursum et ignem deorsum vi coactosque ferri dicimus. Verum quando secundum naturam propriumque impetum fertur, non violentia, neque vero etiam voluntarium dicitur, sed nomine caret antithesis; verum quum præter hæc contingunt, vi dicimus fieri. (5) Eodem pacto et animalia et inanimata vi multa quum facere tum pati animadvertimus, quando scilicet præter naturalem impetum ab externo aliquo moventur. In anima quidem expertibus simplex principium est, sed in animatis sæpe multiplex, ut in quibus non semper ratio cupiditasque consonant. (6) Ac ceteris quidem animalibus, quemadmodum et inanimatis, violentum simplex est, quippe quæ cupiditati (nam hac vel instinctu vivunt) rationem minime contrariam habeant; homini vero ambo insunt, certa quadam ætate; ea scilicet quæ rebus per rationem agendis idonea est; neque enim vel puerum vel feram agere dicimus. (7) Proinde quum violentum omne molestum esse, nec vi quisquam sed gaudens agere videatur, magna de temperante intemperanteque controversia oritur, eo quod uterque contrarios intra se impetus sentiens agit. Unde temperantem vi se ipsum a suavium cupiditate abstrahere aiunt; dolet enim luctans cum resistente cupiditate; intemperantem autem vi præter rationem rapi; (8) minus tamen adfligi videtur; nam cupiditati lætus indulget, quippe quæ suavibus intendit, quocirca intemperans non vi sed volens potius agit, quia dolore vacat. Porro persuasio, violentiæ necessitatique opponitur; temperans vero ea sectatur, de quibus persuasus est, non vi, sed volens. Sed cupiditas citra persuasionem trahit, quippe quæ ratione caret. (9) Quod igitur hi soli vi invitique facere videantur, quamque ob causam, scilicet ob similitudinem quandam cum vi, qua et inanimata agere dicimus, exposuimus hactenus. (10) Sed enim si et quod in determinatione positum istic fuerat, adjiciatur, solvitur quod dictum est. Quando igitur eorum quæ foris sunt quippiam præter impetum intrinsecum moverit, sedaritve, vi id fieri asseveramus; quando vero secus, non vi. In temperante autem, intemperanteque, insitus impetus ducit: utrumque enim in se habet. Quare neuter vi, et coactus, sed volens uterque agit. (11) Nam principium quod foris est præter naturalem impetum, sive moveat, sive motum impediat, necessitatem vocamus, ut si quis manu alicujus et voluntate et cupiditate renitentis arrepta, percutiat alium. Verum si intrinsecus principium fuerit, non vi res agitur; quandoquidem et voluptas inest et dolor in utrisque. (12) Nam et qui continenter agit, dolore afficitur, quippe qui contra quam cupiditas ferat, faciat; et lætitia ac voluptate, quippe qui speret sibi id olim fore commodo et bono, vel jam fruatur bono, dum hac ratione morbum expellit. Similiter incontinens gaudet ille quidem dum fruitur hac sua incontinentia, re optata; sed et dolore afficitur, quippe qui metuat necessario, propter conscientiam male facti. (13) Itaque dicere, vi utrumque agere, a ratione non est alienum; uterque enim, si spectes in altero appetitum, in altero rationem, agit invitus. Nam quum divisa sint hæc duo, alterum ab altero extruditur. Quoniam autem in aliqua animi parte id contingere animadvertunt, solent id ad totum animum transferre. (14) Atqui de partibus quidem ejus dici hoc potest: ceterum animus totus tam incontinentis

ἔχουσα ψυχὴ καὶ τοῦ ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἐγκρατοῦς πράττει, βίᾳ δ' οὐδέτερος, ἀλλὰ τῶν ἐν ἐκείνοις τι, ἐπεὶ καὶ φύσει ἀμφότερα ἔχομεν. Καὶ γὰρ ὁ λόγος φύσει ἄρχων ὅτι ἐωμένης τῆς γενέσεως καὶ μὴ πηρωθείσης ἐνέσται, καὶ ἡ ἐπιθυμία, ὅτι εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἀκολουθεῖ καὶ ἔνεστιν. (15) Σχεδὸν δὲ τούτοις δυσὶ τὸ φύσει διορίζομεν, τῷ τε ὅσα εὐθὺς γινομένοις ἀκολουθεῖ πᾶσι, καὶ ὅσα ἐωμένης τῆς γενέσεως εὐθυπορεῖν γίνεται ἡμῖν, οἷον πολιὰ καὶ γῆρας καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα. Ὥστε μὴ κατὰ φύσιν ἑκάτερον πράττει, ἁπλῶς δὲ κατὰ φύσιν ἑκάτερος, οὐ τὴν αὐτήν. (16) Αἱ μὲν οὖν περὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ ἀκρατῆ ἀπορίαι [αὗται], περὶ τοῦ βίᾳ πράττειν ἢ ἀμφοτέρους ἢ τὸν ἕτερον, ὥστε ἢ μὴ ἑκόντας ἢ ἅμα βίᾳ καὶ ἄκοντας, εἰ δὲ τὸ βίᾳ ἑκούσιον, ἅμα ἑκόντας καὶ ἄκοντας πράττειν· σχεδὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον ἡμῖν ὡς ἀπαντητέον. (17) Λέγονται δὲ κατ' ἄλλον τρόπον βίᾳ καὶ ἀναγκασθέντες πρᾶξαι, οὐ διαφωνοῦντος τοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρέξεως, ὅταν πράττωσιν ὃ καὶ λυπηρὸν καὶ φαῦλον ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλ' ἂν μὴ τοῦτο πράττωσι, πληγαὶ ἢ δεσμοὶ ἢ θάνατοι ὦσιν. Ταῦτα γάρ φασιν ἀναγκασθέντες πρᾶξαι. (18) Ἢ οὔ, ἀλλὰ πάντες ἑκόντες ποιοῦσιν αὐτὸ τοῦτο· ἔξεστι γὰρ μὴ ποιεῖν, ἀλλ' ἐκεῖνο ὑπομεῖναι τὸ πάθος. (19) Ἔτι ἴσως τούτων τὰ μὲν φαίη τις ἂν τὰ δ' οὔ. Ὅσα μὲν γὰρ ἐφ' αὐτῷ τῶν τοιούτων μὴ ὑπάρξαι ἢ ὑπάρξαι (δεῖ), ὅσα πράττει ἃ μὴ βούλεται, ἑκὼν πράττει καὶ οὐ βίᾳ· ὅσα δὲ μὴ ἐφ' αὐτῷ τῶν τοιούτων, βίᾳ πως, οὐ μέντοι γ' ἁπλῶς, ὅτι οὐκ αὐτὸ τοῦτο προαιρεῖται ὃ πράττει, ἀλλ' οὗ ἕνεκα, ἐπεὶ καὶ ἐν τούτοις ἐστί τις διαφορά. (20) Εἰ γὰρ ἵνα μὴ λάβῃ ψηλαφῶν ἀποκτείνῃ, γελοῖος ἂν εἴη εἰ λέγοι ὅτι βίᾳ καὶ ἀναγκαζόμενος. Ἀλλὰ δεῖ μεῖζον κακὸν καὶ λυπηρότερον εἶναι, ὃ πείσεται μὴ ποιήσας. Οὕτω γὰρ ἀναγκαζόμενος καὶ ἢ βίᾳ πράξει ἢ οὐ φύσει, ὅταν κακὸν ἀγαθοῦ ἕνεκα ἢ μείζονος κακοῦ ἀπολύσεως πράττῃ, καὶ ἄκων γε· οὐ γὰρ ἐφ' αὐτῷ ταῦτα. (21) Διὸ καὶ τὸν ἔρωτα πολλοὶ ἀκούσιον τιθέασιν, καὶ θυμοὺς ἐνίους καὶ τὰ φυσικά, ὅτι ἰσχυρὰ καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν. Καὶ συγγνώμην ἔχομεν ὡς πεφυκότα βιάζεσθαι τὴν φύσιν. Καὶ μᾶλλον ἂν δόξειε βίᾳ καὶ ἄκων πράττειν, ἵνα μὴ ἀλγῇ ἰσχυρῶς, ἢ ἵνα μὴ ἠρέμα, καὶ ὅλως ἵνα μὴ ἀλγῇ ἢ ἵνα χαίρῃ. Τὸ γὰρ ἐφ' αὐτῷ, εἰς ὃ ἀνάγεται ὅλον, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἡ αὐτοῦ φύσις οἵα τε φέρειν· ὃ δὲ μὴ οἵα τε, μηδ' ἐστὶ τῆς ἐκείνου φύσει ὀρέξεως ἢ λογισμοῦ, οὐκ ἐφ' αὐτῷ. (22) Διὸ καὶ τοὺς ἐνθουσιῶντας καὶ προλέγοντας, καίπερ διανοίας ἔργον ποιοῦντας, ὅμως οὔ φαμεν ἐφ' αὐτοῖς εἶναι, οὔτ' εἰπεῖν ἃ εἶπον, οὔτε πρᾶξαι ἃ ἔπραξαν. (23) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δι' ἐπιθυμίαν· ὥστε καὶ διάνοιαί τινες καὶ πάθη οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἰσίν, ἢ πράξεις αἱ κατὰ τὰς τοιαύτας διανοίας καὶ λογισμούς, ἀλλ' ὥσπερ Φιλόλαος ἔφη εἶναί τινας λόγους κρείττους ἡμῶν. Ὥστ' εἰ τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον καὶ πρὸς τὸ βίᾳ ἔδει σκέψασθαι, τοῦτο μὲν οὕτω διῃρήσθω· οἱ γὰρ μάλιστ' ἐμποδίζοντες τὸ ἑκούσιον ὡς βίᾳ πράττοντες, ἀλλ' ἑκόντες.

quam continentis, sponte sua agit; vi vero neuter : sed aliquid tantum quod ipsis inest agit; utrumque horum invicem pugnantium a natura habemus. Nam et ratio natura nobis inest ad imperandum : si enim aliquem ita ut natus est, esse siveris, neque debilis aut mutilus ulla sui parte fiat, inerit ei ratio; et cupiditas item natura inest; statim enim ut editus est aliquis in lucem, hæc eum comitatur innata. (15) Atque his fere duobus a natura quippiam inesse determinamus : eo scilicet quod statim a nativitate inest omnibus, et quod generatione exsistente integra facile consequimur, ut est senectus, canities, ac alia id genus. Itaque non secundum naturam facit alterutra pars, sed secundum naturam simpliciter facit alteruter homo, sed non eandem. (16) Hæ igitur sunt quæstiones de temperante intemperanteque, utrum vi et non volens agat alter, aut uterque, ut aut nolentes aut vi simul volentesque agant; et si vi agere involuntarium sit, num volentes simul nolentesque agant. Sed fere ex dictis hactenus occurrendum esse hisce apparet. (17) Verum et aliter vi coactique agere dicuntur, non dissentientibus inter se mutuo ratione et cupiditate, quando scilicet id faciunt, quod molestum quidem et frivolum judicant; sed neglectum, verbera aut vincula aut mortem inferat : hæc enim « coactos » facere aiunt. (18) Nisi potius minime coacti : hoc ipsum sponte faciunt omnes : nam omittere quidem licet, sed ferendum illud incommodum. (19) Verum ex his alia quidem voluntaria, alia vero non voluntaria forte quis dixerit. Quæcumque enim ex his incommodis ut sint aut non sint si penes ipsum est, etiamsi non volens facit, tamen sponte dicitur, et non vi, facere : in iis vero quæ penes ipsum non sunt, vi quodammodo, sed non simpliciter, fieri dicuntur; eo quod non illud ipsum eligit quod facit, sed id cujus gratia agit : nam in his quoque est quoddam discrimen. (20) Nam ridiculus fuerit, si ut contactus quis vitaret, occidisset alterum, vi se id coactumque fecisse dicat : majus enim acerbiusque malum oportet non facienti propositum sit. Sic enim coactus et aut vi faciet aut repugnante natura, scilicet quando malum boni gratia, vel ob majoris mali repulsionem agit, idque invitus. Neque enim penes ipsum hæc sunt. (21) Quocirca et amorem, et iras quasdam, et naturalia nonnulla inter involuntaria connumerant, quia violenta et supra naturam sunt. Unde et veniam hisce damus, eo quod vi cogere naturam soleant. Sed et magis vi inviteque facere videtur, qui facit ne vehementius aut ne leviter doleat, et in universum, ne doleat et ut gaudeat. Nam quod penes aliquem est, quo hoc refertur universum, est id cui ferendo natura est; cui vero hæc ferendo non est, quæ neque naturalis cupiditatis nec rationis sunt, non debent penes ipsum esse censeri. (22) Quamobrem fanatici, et qui futura prædicunt, quamlibet intellectus opus faciunt, non tamen id penes ipsos esse asseveramus, neque ut faciant quæ fecerunt, neque ut dicant quæ dixerunt. (23) Sed nec per cupiditatem. Itaque et intellectus quidam et affectus, aut actiones secundum ejusmodi rationes et intelligentias, in nostra potestate non sunt : sed, quemadmodum Philolaus dixit, rationes quædam sunt nobis potentiores. Ergo si voluntariorum ac involuntariorum consideratio, eorum quæ vi eveniunt, tractatui jungenda erant, hæc ita sunto inter sese distincta. Nam qui spontaneum maxime interpellant, ad id se coactos dicunt, ut in eam animi sententiam venirent.

CAP. IX.

Ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἔχει τέλος, καὶ οὔτε τῇ ὀρέξει οὔτε τῇ προαιρέσει τὸ ἑκούσιον ὥρισται, λοιπὸν δὴ ὁρίσασθαι τὰ κατὰ διάνοιαν. (2) Δοκεῖ δὴ ἐναντίον εἶναι τὸ ἑκούσιον τῷ ἀκουσίῳ, καὶ τὸ εἰδότα ἢ ὃν ἢ ᾧ ἢ οὗ ἕνεκα (ἐνίοτε γὰρ οἶδε μὲν ὅτι πατήρ, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἀποκτείνῃ ἀλλ' ἵνα σώσῃ, ὥσπερ αἱ Πελιάδες ἤτοι ὡς ὅτι μὲν πόμα, ἀλλ' ὡς φίλτρον καὶ οἶνον· τὸ δ' ἦν κώνειον) τῷ ἀγνοοῦντι καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ ὅ, δι' ἄγνοιαν, μὴ κατὰ συμβεβηκός. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν, καὶ ὃ καὶ ᾧ καὶ ὄν, ἀκούσιον. Τὸ ἐναντίον ἄρ' ἑκούσιον. (3) Ὅσα μὲν οὖν ἐφ' ἑαυτῷ ὂν μὴ πράττειν πράττει μὴ ἀγνοῶν καὶ δι' αὑτόν, ἑκούσια ταῦτ' ἀνάγκη εἶναι, καὶ τὸ ἑκούσιον τοῦτ' ἐστίν· ὅσα δ' ἀγνοῶν καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖν, ἄκων. (4) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐπίστασθαι καὶ τὸ εἰδέναι διττόν, ἓν μὲν τὸ ἔχειν, ἓν δὲ τὸ χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ ἔχων μὴ χρώμενος δὲ ἔστι μὲν ὡς δικαίως ἀγνοῶν λέγοιτο, ἔστι δ' ὡς οὐ δικαίως, οἷον εἰ δι' ἀμέλειαν μὴ ἐχρῆτο. Ὁμοίως δὲ καὶ μὴ ἔχων τις ψέγοιτο ἄν, εἰ ὃ ῥᾴδιον ἢ ἀναγκαῖον ἦν, μὴ ἔχει δι' ἀμέλειαν ἢ ἡδονὴν ἢ λύπην. Ταῦτ' οὖν προσδιοριστέον. Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον.

Et quia finem id jam habet, et voluntarium nec cupiditate nec electione terminatum est, reliquum est ut ea quæ juxta intellectum fiunt, determinentur. (2) Videtur autem involuntario contrarium esse voluntarium, et facere scientem aut quis sit, aut cui facias, aut cujus gratia (interdum enim novit quod pater sit, non tamen facit ut occidat, sed ut servet potius, velut Peliades, aut qui dant poculum, sed ut amatorium et vino plenum, quod re ipsa venenum erat) : huic scienti igitur contrarius est ignorans et quem, et cui, et quid, ex ignorantia, non per accidens. Quod autem fit ab ignorante et quid et cui et quem, involuntarium est; ergo voluntarium contrarium est. (3) Quæ igitur penes ipsum sunt ut facere omittat, facit non ignorans, et per se, ea utique voluntaria sunt, et voluntarium id ipsum est; quæ vero ignorans, ex eo quod ignorat, ea invitus facit. (4) Porro quia scire et intelligere bifariam capiuntur, vel ut possideatur, vel ut usurpetur scientia, qui habens non utitur, interdum ignorans merito dicitur, interdum vero nequaquam, velut si per negligentiam ea non est usus. Similiter et is vituperetur, qui vel facilium vel necessariorum peritiam per negligentiam, aut dolorem aliquem, voluptatemve sibi non comparet. Hæc igitur præter superiora erant definienda. Ac de voluntario et involuntario hoc modo determinatum sit.

CAP. X.

Περὶ δὲ προαιρέσεως μετὰ τοῦτο λέγωμεν, διαπορήσαντες πρῶτον τῷ λόγῳ περὶ αὐτῆς. Διστάσειε γὰρ ἄν τις ἐν τῷ γένει πέφυκε καὶ ἐν ποίῳ θεῖναι αὐτὴν χρή, καὶ πότερον οὐ ταὐτὸν τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ προαιρετὸν ἢ ταὐτόν ἐστιν. (2) Μάλιστα δὲ λέγεται παρά τινων, καὶ ζητοῦντι δόξειε δ' ἂν δυοῖν εἶναι θάτερον ἡ προαίρεσις, ἤτοι δόξα ἢ ὄρεξις· ἀμφότερα γὰρ φαίνεται παρακολουθοῦντα. (3) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὄρεξις, φανερόν. Ἢ γὰρ βούλησις ἂν εἴη ἢ ἐπιθυμία ἢ θυμός· οὐθεὶς γὰρ ὀρέγεται μηθὲν πεπονθὼς τούτων. Θυμὸς μὲν οὖν καὶ ἐπιθυμία καὶ τοῖς θηρίοις ὑπάρχει, προαίρεσις δ' οὔ. Ἔτι δὲ καὶ οἷς ὑπάρχει ἄμφω ταῦτα, πολλὰ καὶ ἄνευ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας προαιροῦνται· καὶ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες οὐ προαιροῦνται, ἀλλὰ καρτεροῦσιν. Ἔτι ἐπιθυμία μὲν καὶ θυμὸς ἀεὶ μετὰ λύπης, προαιρούμεθα δὲ πολλὰ καὶ ἄνευ λύπης. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις καὶ προαίρεσις ταὐτόν· βούλονται μὲν γὰρ ἔνια καὶ τῶν ἀδυνάτων εἰδότες, οἷον βασιλεύειν τε πάντων ἀνθρώπων καὶ ἀθάνατοι εἶναι, προαιρεῖται δ' οὐθεὶς μὴ ἀγνοῶν ὅτι ἀδύνατον, οὐδ' ὅλως ὃ δυνατὸν μέν, μὴ ἐφ' αὑτῷ δ' οἴεται πρᾶξαι ἢ μὴ πρᾶξαι. Ὥστε τοῦτο μὲν φανερόν, ὅτι ἀνάγκη τὸ προαιρετὸν τῶν ἐφ' αὑτῷ τι εἶναι. (5) Ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι οὐδὲ δόξα, οὐδ' ἁπλῶς εἴ τις οἴεταί τι. Τῶν γὰρ ἐφ' αὑτῷ τι εἶναι τὸ προαιρετόν, δοξάζομεν δὲ πολλὰ καὶ τῶν οὐκ ὄντων ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὴν διάμετρον σύμμετρον. (6) Ἔτι οὐκ ἔστι προαίρεσις ἀληθὴς ἢ ψευδής. Οὐδὲ δὴ ἡ τῶν ἐφ' αὑτῷ ὄντων πρακτῶν δόξα, ᾗ τυγχάνομεν οἰόμενοι δεῖν τι πράττειν ἢ οὐ πράττειν. Κοινὸν δὲ περὶ δόξης

De electione vero deinceps dicemus, expositis primum nonnullis quæstionibus ad eam pertinentibus. Ambigat enim fortasse quis, in quo genere oriantur, tum in quali constituenda sint, aut, eademne aut diversa sint voluntarium et involuntarium. (2) Maxime vero quidam asseverant, et quærenti etiam ita forte videri queat, electionem ex duobus his alterum esse, scilicet aut opinionem, aut appetitum : utraque enim consectanea videntur. (3) Verum appetitum non esse, patet ex eo quod tum aut voluntatem, aut cupiditatem, aut iram esse necessarium sit : nemo quippe nisi horum aliquid patiens appetit. Jam ira cupiditasque etiam feris inest, electio vero nequaquam. Porro hi etiam quibus ambo illa insunt, multa absque ira cupiditateque eligunt; et dum passionibus affliguntur, non eligunt, sed tolerant. Præterea, cupiditati iræque semper dolor jungitur; multa vero nos absque dolore eligimus. (4) Voluntas insuper et electio idem non sunt; volunt enim interdum etiam ea homines, quæ impossibilia esse norunt, ut omnibus hominibus imperare, immortalem esse, id quod nemo, sciens impossibile esse, elegerit; atque adeo in universum ne ea quidem elegerit, quæ etsi non per se, sed ipsi tamen impossibilia vel factu vel omissu norit; unde manifestum, electionem esse rerum penes nos sitarum. (5) Similiter clarum, nec opinionem esse electionem, neque simpliciter, si quis aliquid putet, quum eligibile ejusmodi quid sit, quod viribus nostris paretur : multa vero opinione concipimus, quæ penes nos non sunt, ut diametrum commensurabilem. (6) Porro nec vera est, nec falsa electio, sed nec rerum penes nos sitarum opinio, qua faciendum aliquid vel non faciendum arbitramur. Commune vero id

τοῦτο καὶ βουλήσεως· (7) οὐθεὶς γὰρ τέλος οὐθὲν προαιρεῖται, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸ τέλος· λέγω δ' οἷον οὐθεὶς ὑγιαίνειν προαιρεῖται, ἀλλὰ περιπατεῖν ἢ καθῆσθαι τοῦ ὑγιαίνειν ἕνεκεν, οὐδ' εὐδαιμονεῖν, ἀλλὰ χρηματίζεσθαι ἢ κινδυνεύειν τοῦ εὐδαιμονεῖν ἕνεκα· καὶ ὅλως δηλοῖ ἀεὶ προαιρούμενος τί τε καὶ τίνος ἕνεκα προαιρεῖται, ἔστι δὲ τὸ μὲν τίνος, οὗ ἕνεκα προαιρεῖται ἄλλο, τὸ δὲ τί, ὃ προαιρεῖται ἕνεκα ἄλλου. (8) Βούλεται δέ γε μάλιστα τὸ τέλος, καὶ δοξάζει δεῖν καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν. Ὥστε φανερὸν διὰ τούτων ὅτι ἄλλο καὶ δόξης καὶ βουλήσεως. Βούλεσθαι μὲν καὶ δόξα μάλιστα τοῦ τέλους, προαίρεσις δ' οὐκ ἔστιν. (9) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε βούλησις οὔτε δόξα οὔθ' ὑπόληψις ἁπλῶς ἡ προαίρεσις, δῆλον· τί δὲ διαφέρει τούτων, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ ἑκούσιον; ἅμα δὲ δῆλον ἔσται καὶ τί ἐστι προαίρεσις. (10) Ἔστι δὴ τῶν δυνατῶν καὶ εἶναι καὶ μὴ τὰ μὲν τοιαῦτα ὥστε ἐνδέχεσθαι βουλεύσασθαι περὶ αὐτῶν, περὶ ἐνίων δ' οὐκ ἐνδέχεται. Τὰ μὲν γὰρ δυνατὰ μέν ἐστι καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν αὐτῶν ἡ γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ φύσιν τὰ δὲ δι' ἄλλας αἰτίας γίνεται· περὶ ὧν οὐδεὶς ἂν οὐδ' ἐγχειρήσειε βουλεύεσθαι μὴ ἀγνοῶν. (11) Περὶ ὧν δ' ἐνδέχεται μὴ μόνον τὸ εἶναι καὶ μή, ἀλλὰ καὶ τὸ βουλεύσασθαι τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ πρᾶξαι ἢ μὴ πρᾶξαι. Διὸ οὐ βουλευόμεθα περὶ τῶν ἐν Ἰνδοῖς, οὐδὲ πῶς ἂν ὁ κύκλος τετραγωνισθείη· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τὸ δ' ὅλως οὐ πρακτόν. (12) Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν περὶ ἁπάντων. Ἧ καὶ δῆλον ὅτι οὐδὲ δόξα ἁπλῶς ἡ προαίρεσίς ἐστιν. Τὰ δὲ προαιρετὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ὄντων ἐστίν. (13) Διὸ καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, τί δή ποθ' οἱ μὲν ἰατροὶ βουλεύονται περὶ ὧν ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην, οἱ δὲ γραμματικοὶ οὔ; αἴτιον δ' ὅτι διχῆ γινομένης τῆς ἁμαρτίας (ἢ γὰρ λογιζόμενοι ἁμαρτάνομεν, ἢ κατὰ τὴν αἴσθησιν αὐτὸ δρῶντες) ἐν μὲν τῇ ἰατρικῇ ἀμφοτέρως ἐνδέχεται ἁμαρτεῖν, ἐν δὲ τῇ γραμματικῇ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ πρᾶξιν, περὶ ἧς ἂν σκοπῶσιν, εἰς ἄπειρον ἥξουσιν. (14) Ἐπειδὴ οὖν οὔτε δόξα οὔτε βούλησίς ἐστι προαίρεσις ὡς ἑκάτερον, οὐδ' ἄμφω (ἐξαίφνης γὰρ προαιρεῖται μὲν οὐθείς, δοκεῖ δὲ πράττειν καὶ βούλονται), ὡς ἐξ ἀμφοῖν ἄρα· ἄμφω γὰρ ὑπάρχει τῷ προαιρουμένῳ ταῦτα. Ἀλλὰ πῶς ἐκ τούτων σκεπτέον. (15) Δηλοῖ δέ πως καὶ τὸ ὄνομα αὐτό. Ἡ γὰρ προαίρεσις αἵρεσις μὲν ἐστιν, οὐχ ἁπλῶς δέ, ἀλλ' ἑτέρου πρὸ ἑτέρου· τοῦτο δὲ οὐχ οἷόντε ἄνευ σκέψεως καὶ βουλῆς. Διὸ ἐκ δόξης βουλευτικῆς ἐστὶν ἡ προαίρεσις. (16) Περὶ μὲν δὴ τοῦ τέλους οὐδεὶς βουλεύεται, ἀλλὰ τοῦτο κεῖται πᾶσι, περὶ δὲ τῶν εἰς τοῦτο τεινόντων, πότερον τόδε ἢ τόδε συντείνει, ἢ δεδογμένου τοῦτο πῶς ἔσται. Βουλευόμεθα δὲ πάντως τοῦτο, ἕως ἂν εἰς ἡμᾶς ἀναγάγωμεν τῆς γενέσεως τὴν ἀρχήν. (17) Εἰ δὴ προαιρεῖται μὲν μηθεὶς μὴ παρασκευασάμενος μηδὲ βουλευσάμενος ἢ χεῖρον ἢ βέλτιον, βουλεύεται δ' ὅσα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τῶν

est, de opinione, et voluntate. (7) Nemo enim finem, sed ea quæ fini consequendo conferunt, eligit; quemadmodum nemo sanum esse eligit sed ambulare aut sedere, sanitatis gratia. Neque felicitate potiri quispiam eligit, sed quæstus studium, aut periclitationes, felicitatis adipiscendæ gratia. Et in universum declarat semper eligens, quid et cujus gratia eligat : est enim aliud id cujus gratia, et quod gratia alterius eligit. (8) Vult autem maxime finem, et judicat oportere sanum esse et feliciter beateque vivere. Itaque patet, electionem diversam esse et ab opinione et a voluntate. Voluntas enim et opinio maxime finem spectant, quod non facit electio. (9) Ergo electionem patet nec voluntatem, nec opinionem, nec simpliciter ullam animi perceptionem esse. Sed quomodo differt ab his, et quomodo se ad voluntarium habet? Hinc simul elucebit quid sit electio. (10) Jam possibilium esse, aut non esse, alia ejusmodi sunt, ut de iis suscipi possit deliberatio, alia vero ejusmodi, ut non possit. Quorum enim generatio penes nos non est, etiamsi per se fieri aut non fieri possint, sed quæ vel natura, vel aliis ex causis fiunt, de iis sciens nemo consultare instituat. (11) Verum quæ non tantum fieri aut non fieri possunt, sed in consultationem etiam venire solent hominibus, ea sunt, quæ pro arbitrio facere aut non facere possumus : quapropter non de remotis apud Indos, nec de circuli quadratura deliberamus : nam illa ad nos non spectant, hoc vero fieri nequit. (12) Sed nec de omnibus omnino quæ a nobis queant fieri, consultamus. Unde manifestum, nec opinionem simpliciter electionem esse, sed [illegible] etiam agibilia, rerum scilicet penes nos exsistentium. (13) Proinde miretur forte quis, quo pacto medici, quæ scientia sua complectuntur, in deliberatione ponant, quum id non faciat grammaticus. Ratio ejus ex eo constat, quod duplici modo, aut ratiocinando, aut sensu, error omnis committatur, quorum utrumque in medicina contingere potest, in grammaticis vero juxta sensum et actionem, de quacumque dispicere velint, in infinitum progredientur. (14) Quoniam igitur neque opinio, neque voluntas est electio, neque alterum utrumque, neque ambo (ex improviso enim nemo eligit, sed quum faciendum videtur, conspiratque voluntas), constabit ex ambobus, quum ambo eligenti insint. Considerandum autem, quomodo insint hæc. (15) Id explicabit quodammodo nomen ipsum. Nam electio est assumptio, non autem simpliciter, sed alterius præ altero. Quod fieri non potest absque consideratione et consilio et proinde ex opinione consultativa constituetur electio. (16) Neque enim de fine qui rebus omnibus quidam propositus est, sed de iis quæ ad finem tendunt, an hoc vel illud eo tendat, aut, re placita, quomodo exsequi eam possimus, suscipitur consultatio. Hactenus autem omnino consultamus, donec ad nos transtulerimus generationis principium. (17) Quodsi nemo eligit, nisi re prius consultata, melius sit an deterius, et omnes consultant de iis quæ possibilium fieri aut non

δυνατῶν καὶ εἶναι καὶ μὴ τῶν πρὸς τὸ τέλος, δῆλον ὅτι ἡ προαίρεσις μέν ἐστιν ὄρεξις τῶν ἐφ' αὐτῷ βουλευτική. Ἅπαντες γὰρ βουλόμεθα ἃ καὶ προαιρούμεθα, οὐ μέντοι γε ἃ βουλόμεθα, πάντα προαιρούμεθα. Λέγω δὲ βουλευτικήν, ἧς ἀρχὴ καὶ αἰτία βούλευσίς ἐστι, καὶ ὀρέγεται διὰ τὸ βουλεύσασθαι. (18) Διὸ οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις ἐστὶν ἡ προαίρεσις, οὔτε ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ, οὔτε πάντως ἔχοντος ἀνθρώπου. Οὐδὲ γὰρ τὸ βουλεύσασθαι, οὔθ' ὑπόληψις τοῦ διὰ τί, ἀλλὰ δοξάσαι μὲν εἰ ποιητέον ἢ μὴ ποιητέον οὐθὲν κωλύει πολλοῖς ὑπάρχειν, τὸ δὲ διὰ λογισμοῦ οὐκέτι. Ἔστι γὰρ βουλευτικὸν τῆς ψυχῆς τὸ θεωρητικὸν αἰτίας τινός. (19) Ἡ γὰρ οὗ ἕνεκα μία τῶν αἰτιῶν ἐστίν· τὸ μὲν γὰρ διὰ τί αἰτία· οὗ δ' ἕνεκα ἐστὶν ἢ γίγνεταί τι, τοῦτ' αἴτιόν φαμεν εἶναι, οἷον τοῦ βαδίζειν ἡ κομιδὴ τῶν χρημάτων, εἰ τούτου ἕνεκα βαδίζει. Διὸ οἷς μηθεὶς κεῖται σκοπός, οὐ βουλευτικοί. (20) Ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν ἐφ' αὐτῷ ὂν ἢ πράττειν ἢ μὴ πράττειν, ἐάν τις πράττῃ ἢ ἀπρακτῇ δι' αὐτὸν καὶ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἑκὼν πράττει ἢ ἀπρακτεῖ, πολλὰ δὲ τῶν τοιούτων πράττομεν οὐ βουλευσάμενοι οὐδὲ προνοήσαντες, ἀνάγκη τὸ μὲν προαιρετὸν ἅπαν ἑκούσιον εἶναι, τὸ δ' ἑκούσιον μὴ προαιρετόν, καὶ τὰ μὲν κατὰ προαίρεσιν πάντα ἑκούσια εἶναι, τὰ δ' ἑκούσια μὴ πάντα κατὰ προαίρεσιν. (21) Ἅμα δ' ἐκ τούτων φανερὸν καὶ ὅτι καλῶς διορίζονται οἱ τῶν παθημάτων τὰ μὲν ἑκούσια, τὰ δ' ἀκούσια, τὰ δ' ἐκ προνοίας νομοθετοῦσιν· εἰ γὰρ καὶ μὴ διακριβοῦσιν, ἀλλ' ἅπτονταί γέ πῃ τῆς ἀληθείας. (22) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐροῦμεν ἐν τῇ περὶ τῶν δικαίων ἐπισκέψει· ἡ δὲ προαίρεσις ὅτι οὔτε ἁπλῶς βούλησις οὔτε δόξα ἐστί, δῆλον, ἀλλὰ δόξα τε καὶ ὄρεξις, ὅταν ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι συμπερανθῶσιν. Ἐπεὶ δὲ βουλεύεται ἀεὶ ὁ βουλευόμενος ἕνεκά τινος, καὶ ἐστὶ σκοπός τις ἀεὶ τῷ βουλευομένῳ πρὸς ὃν σκοπεῖ τὸ συμφέρον, περὶ μὲν τοῦ τέλους οὐθεὶς βουλεύεται, ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις, ὥσπερ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις ὑποθέσεις. (23) Εἴρηται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν μὲν τοῖς ἐν ἀρχῇ βραχέως, ἐν δὲ τοῖς Ἀναλυτικοῖς δι' ἀκριβείας. Περὶ δὲ τῶν πρὸς τὸ τέλος φερόντων ἡ σκέψις καὶ μετὰ τέχνης καὶ ἄνευ τέχνης πᾶσίν ἐστιν, οἷον εἰ πολεμῶσιν ἢ μὴ πολεμῶσι τοῦτο βουλευομένοις. (24) Ἐκ προτέρου δὲ μᾶλλον ἔσται τὸ δι' ὅ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον πλοῦτος ἢ ἡδονὴ ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον ὃ τυγχάνει οὗ ἕνεκα. Βουλεύεται γὰρ ὁ βουλευόμενος, ἢ ἀπὸ τοῦ τέλους ἔσκεπται, ὅτι ἐκεῖ συντείνει ὅπως εἰς αὐτὸν ἀγάγῃ, ἢ αὐτὸς δύναται πρὸς τὸ τέλος. (25) Τὸ δὲ τέλος ἐστὶ φύσει μὲν ἀεὶ ἀγαθόν, καὶ περὶ οὗ κατὰ μέρος βουλεύονται, οἷον ἰατρὸς βουλεύσαιτο ἂν εἰ δῴη φάρμακον, καὶ στρατηγὸς ποῦ στρατοπεδεύσηται. Οἷς ἀγαθὸν τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς ἄριστόν ἐστιν. (26) Παρὰ φύσιν δὲ καὶ διαστροφὴν οὐ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. Αἴτιον δ' ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπ' ἄλλῳ χρήσασθαι ἢ πρὸς ἃ πέφυκεν, οἷον ὄψει· οὐ γὰρ οἷόντ' ἰδεῖν οὗ μή ἐστιν ὄψις, οὐδ' ἀκοῦσαι οὗ

fieri in nobis sita sunt et quæ ad finem conducunt, erit electio, cupiditas rerum penes nos sitarum deliberativa. Enimvero omnes, quæ eligimus, eadem volumus, nec tamen quæ volumus, ea omnia etiam eligimus. Porro deliberativam facultatem voco, cujus principium est consultatio, quæ et concupiscit id quod utile decreverit. (18) Quapropter nec reliquis animantibus, nec omni ætati, neque homini omnino et qua tali electio inest, eo quod nec consultare, nec causam quare quid eveniat, judicare omnes queant. Opinationem tamen faciendumne quippiam sit, an non, nihil vetat pluribus inesse, sed ratione perspicere, nequaquam. Animæ enim pars deliberativa est ea quæ rationes causasque vestigat. (19) Nam id cujus gratia, una ex causis exsistit : quare enim aliquid est aut fit, id ratio est : sed et id cujus gratia quid est aut fit, dicimus causam : ut profectionis causa esse potest facultatum comportatio, si ejus gratia proficiscuntur. Unde constat, eos qui proposito fine carent, consultationi parum idoneos esse. (20) Quapropter quum quis facit, aut negligit, quæ penes nos sunt ut faciamus, vel non faciamus, idque non ignoranter, volens utique, aut facit, aut non facit, et quoniam multa ejusmodi citra consultationem præcogitationemque agimus : necessarium est, omne eligibile voluntarium esse, non autem voluntarium statim eligibile : item quæ ex electione fiunt, omnia voluntaria esse, non autem voluntaria omnia juxta electionem. (21) Similiter ex his manifestum, affectiones recte in voluntarias, involuntarias, et consultatas distribui : quæ etsi non sint accurata, veritatem tamen modo aliquo attingunt : (22) verum deinceps de his dicemus in tractatu de justis. Electionem igitur nec voluntatem simpliciter, nec opinionem esse patet, sed opinionem cum appetitione, quando ex consultatione una efficiuntur. Et quia consultantes omnes gratia alicujus consultant, et scopum habent præfixum certum, quoniam respiciunt utile : de fine quidem nemo deliberat, qui principium est, et fundamentum : quemadmodum in contemplativis scientiis sunt hypotheses, (23) de quibus breviter sub principium, verum in Analyticis accurate disseruimus. Ceterum consideratio de iis quæ ad finem ducunt, partim artificiosa, partim vero inartificialis, apud omnes est : velut, bellum gerant necne, his quibus hoc in consultatione versatur. (24) Obvium autem magis est, quapropter id est cujus gratia consultatio exsistit, ut opes, ut voluptas, aut aliquid aliud hujusmodi quodcumque finis est vice : nam consulit, quisquis consilium capit, vel finem rectene perspexerit constitueritque : tendit enim eo consulendo, quomodo hic finis in ipsum adducatur, vel quomodo ipse perduci in finem possit. (25) Finis autem semper natura bonus est, de quo et particulariter consultant, medicus de remedio adhibendo, dux de castrorum metatione : quibus finis propositus est bonum, id scilicet quod simpliciter optimum. (26) Verum quod præter naturam est, et ex aliqua perversitate; non id bonum vere, sed apparens bonum est. Cujus rei causa est, quod entium quorumdam usus non nisi iis quibus facta natura sunt, applicari potest, ut sunt visibilia : neque enim videre licet, quorum visio non sit, neque audire, quorum nulla auditio. Sed per scien-

μή ἐστιν ἀκοή· ἀλλ' ἀπὸ ἐπιστήμης ποιῆσαι καὶ οὗ μή ἐστιν ἡ ἐπιστήμη. Οὐ γὰρ ὁμοίως τῆς ὑγιείας ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη καὶ νόσου, ἀλλὰ τῆς μὲν κατὰ φύσιν, τῆς δὲ παρὰ φύσιν. (27) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ βούλησις φύσει μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἐστί, παρὰ φύσιν δὲ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ βούλεται φύσει μὲν τὸ ἀγαθόν, παρὰ φύσιν δὲ καὶ διαστροφὴν καὶ τὸ κακόν. Ἀλλὰ μὴν ἑκάστου γε φθορὰ καὶ διαστροφὴ οὐκ εἰς τὸ τυχὸν ἀλλ' εἰς τὰ ἐναντία καὶ τὰ μεταξύ. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐκβῆναι ἐκ τούτων, ἐπεὶ καὶ ἡ ἀπάτη οὐκ εἰς τὰ τυχόντα γίνεται, ἀλλ' εἰς τὰ ἐναντία ὅσοις ἐστὶν ἐναντία, καὶ εἰς ταῦτα τῶν ἐναντίων ἃ κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐναντία ἐστίν. (28) Ἀνάγκη ἄρα καὶ τὴν ἀπάτην καὶ τὴν προαίρεσιν ἀπὸ τοῦ μέσου ἐπὶ τὰ ἐναντία γίνεσθαι. Ἐναντία δὲ τῷ μέσῳ καὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον. Αἴτιον δὲ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρόν· οὕτω γὰρ ἔχει ὥστε τῇ ψυχῇ φαίνεσθαι τὸ μὲν ἡδὺ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἥδιον ἄμεινον, καὶ τὸ λυπηρὸν κακὸν καὶ τὸ λυπηρότερον χεῖρον. (29) Ὥστε καὶ ἐκ τούτων δῆλον ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. Περὶ μὲν γὰρ τὰ προαιρετὰ τυγχάνουσιν οὖσαι, ἡ δὲ προαίρεσις περὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν καὶ τὰ φαινόμενα, τοιαῦτα δὲ φύσει ἡδονὴ καὶ λύπη. (30) Ἀνάγκη τοίνυν, ἐπειδὴ ἀρετὴ μὲν ἡ ἠθικὴ αὐτή τε μεσότης τις ἐστὶ καὶ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα, ἡ δὲ κακία ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει καὶ περὶ ταὐτὰ τῇ ἀρετῇ, τὴν ἀρετὴν εἶναι τὴν ἠθικὴν ἕξιν προαιρετικὴν μεσότητος τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐν ἡδέσι καὶ λυπηροῖς, καθ' ὅσα ποιός τις λέγεται τὸ ἦθος, ἢ χαίρων ἢ λυπούμενος· ὁ γὰρ φιλόγλυκος ἢ φιλόπικρος οὐ λέγεται ποιός τις τὸ ἦθος.

tiam etiam ea quorum scientia non est, possunt fieri. Neque enim æqualiter sanitatis morbique eadem est scientia, sed illius quidem, juxta, hujus autem præter naturam. (27) Sic et voluntas secundum naturam quidem boni est, præter naturam vero mali : et vult naturâ quidem bonum; præter naturam vero, et ex mentis quadam eversione, malum. Verum cujusque corruptio eversioque non in quodlibet, sed in contraria et media competit : hos enim limites transgredi non licet, quia etiam error non in quælibet, sed in contraria committitur, quibus contraria sunt, tum in ea contraria, quæ juxta scientiam opponuntur. (28) Necessarium est igitur et errorem et electionem a medio ad contraria ferri. Porro contraria sunt medio et majus, et minus, eo quod jucundum et triste sic habeant, ut ab anima jucundum quidem bonum judicetur, jucundius vero, melius; et triste, malum; et tristius, deterius. (29) Sic ex his quoque patet, circa voluptates et dolores virtutes vitiaque versari : circa eligibilia namque consistunt. Electio autem circa bonum, malum, et apparentia, quæ naturâ sunt voluptas et dolor, versatur. (30) Quoniam igitur virtus moralis ipsa mediocritas est, omnisque circa voluptates et dolores versatur, vitium autem circa excessum et defectum, et circa eadem prorsus, in quibus etiam virtus consistit : necessarium est, virtutem moralem esse electivam mediocritatis ad nos pertinentis in jucundis et tristibus, juxta quæ qualis quisque moribus dicitur, dolens gaudensve. Dulce namque sive amarum diligens, non qualis quidam moribus dicitur.

CAP. XI.

Τούτων δὲ διωρισμένων λέγωμεν πότερον ἡ ἀρετὴ ἀναμάρτητον ποιεῖ τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ τέλος ὀρθόν, οὕτως ὥστε οὗ ἕνεκα δεῖ προαιρεῖσθαι, ἢ ὥσπερ δοκεῖ τισί, τὸν λόγον. Ἔστι δὲ τοῦτο ἐγκράτεια· αὕτη γὰρ οὐ διαφθείρει τὸν λόγον. (2) Ἔστι δ' ἀρετὴ καὶ ἐγκράτεια ἕτερον. Λεκτέον δ' ὕστερον περὶ αὐτῶν, ἐπεὶ ὅσοις γε δοκεῖ τὸν λόγον ὀρθὸν παρέχειν ἡ ἀρετή, τοῦτο αἴτιον. Ἡ μὲν ἐγκράτεια τοιοῦτον, τῶν ἐπαινετῶν δ' ἡ ἐγκράτεια. Λέγομεν δὲ προαπορήσαντες. (3) Ἔστι γὰρ τὸν μὲν σκοπὸν ὀρθὸν εἶναι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς τὸν σκοπὸν διαμαρτάνειν· ἔστι δὲ τὸν μὲν σκοπὸν ἡμαρτῆσθαι, τὰ δὲ πρὸς ἐκεῖνον περαίνοντα ὀρθῶς ἔχειν, καὶ μηδέτερον. (4) Πότερον δ' ἡ ἀρετὴ ποιεῖ τὸν σκοπὸν ἢ τὰ πρὸς τὸν σκοπόν; τιθέμεθα δὴ ὅτι τὸν σκοπόν, διότι τούτου οὐκ ἔστι συλλογισμὸς οὐδὲ λόγος. Ἀλλὰ δὴ ὥσπερ ἀρχὴ τοῦτο ὑποκείσθω. Οὔτε γὰρ ἰατρὸς σκοπεῖ εἰ δεῖ ὑγιαίνειν ἢ μή, ἀλλ' εἰ περιπατεῖν ἢ μή, οὔτε ὁ γυμναστικὸς εἰ δεῖ εὖ ἔχειν ἢ μή, ἀλλ' εἰ παλαῖσαι ἢ μή. (5) Ὁμοίως δ' οὐδ' ἄλλη οὐδεμία περὶ τοῦ τέλους· ὥσπερ γὰρ ταῖς θεωρητικαῖς αἱ ὑποθέσεις ἀρχαί, οὕτω καὶ ταῖς ποιητικαῖς τὸ τέλος ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ δεῖ τόδε ὑγιαίνειν, ἀνάγκη τοδὶ ὑπάρξαι, εἰ ἔσται ἐκεῖνο, ὥσπερ ἐκεῖ, εἰ ἔστι τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαί, ἀνάγκη τοδὶ εἶναι.

Quibus ita determinatis, dispiciatur utrum virtus electionem reddat non peccabilem, finemque rectum, nempe, ut cujus gratia debeat, tantum eligat : an, ut nonnullis videtur, rationem reddat non peccabilem : id quod temperantiam dicimus, quippe quæ rationem non evertit. (2) Sed enim virtus et temperantia non eadem sunt, sed discreta : de quibus post erit dicendi locus. Quibus enim cumque rationem rectam præstare virtus videtur, id causa exsistit, cujusmodi etiam temperantia. Ceterum eam laudabilium esse præmissis dubitationibus ostendetur. (3) Accidit enim scopum quidem esse rectum, verum in his quæ ad scopum ducunt, aberrari. Rursum scopo etiam falso proposito, in iis quæ ad ipsum tendunt, recte habere : interdum vero utraque fallunt (4) Utrum igitur virtus scopum, an ea quæ ad scopum, regit? Asseveramus autem, scopum a virtute constitui : quocirca nec syllogismo nec ratione hic concluditur. Hoc vero ut principium positum nobis esto. Neque enim medicus considerat, an esse sanum, an non, sed utrum deambulare an non deambulare oporteat. Neque gymnastes, an bene habere, an non, sed utrum luctari vel non luctari expediat. (5) Similiter neque alia ulla circa finem occupatur. Quemadmodum enim in contemplativis scientiis hypotheses principiorum locum obtinent, sic etiam in effectivis finis est principium et hypothesis. Quoniam si hoc sanum esse convenit, necessarium est hoc esse, si quidem illud exspectes, quemadmodum istic si trian-

(6) Τῆς μὲν οὖν νοήσεως ἀρχὴ τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως ἡ τῆς νοήσεως τελευτή. Εἰ οὖν πάσης ὀρθότητος ἢ ὁ λόγος ἢ ἡ ἀρετὴ αἰτία, εἰ μὴ ὁ λόγος, διὰ τὴν ἀρετὴν ἂν ὀρθὸν εἴη τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ τὰ πρὸς τὸ τέλος. (7) Τέλος δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα. Ἔστι γὰρ πᾶσα προαίρεσις τινὸς καὶ ἕνεκά τινος. Οὗ μὲν οὖν ἕνεκα τὸ μέσον ἐστίν, οὗ αἰτία ἡ ἀρετὴ τὸ προαιρεῖσθαι οὗ ἕνεκα. Ἔστι μέντοι ἡ προαίρεσις οὐ τούτου, ἀλλὰ τῶν τούτου ἕνεκα. (8) Τὸ μὲν οὖν τυγχάνειν τούτων ἄλλης δυνάμεως, ὅσα ἕνεκα τοῦ τέλους δεῖ πράττειν· τοῦ δὲ τὸ τέλος ὀρθὸν εἶναι τῆς προαιρέσεως, οὗ ἡ ἀρετὴ αἰτία. (9) Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς προαιρέσεως κρίνομεν ποῖός τις· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τίνος ἕνεκα πράττει, ἀλλ' οὐ τί πράττει. (10) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία τῶν ἐναντίων ἕνεκα ποιεῖ τὴν προαίρεσιν. Εἰ δή τις, ἐφ' αὐτῷ ὂν πράττειν μὲν τὰ καλά, ἀπρακτεῖν δὲ τὰ αἰσχρά, τοὐναντίον ποιεῖ, δῆλον ὅτι οὐ σπουδαῖός ἐστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Ὥστ' ἀνάγκη τήν τε κακίαν ἑκούσιον εἶναι καὶ τὴν ἀρετήν· οὐδεμία γὰρ ἀνάγκη τὰ μοχθηρὰ πράττειν. (11) Διὰ ταῦτα καὶ ψεκτὸν ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπαινετόν· τὰ γὰρ ἀκούσια αἰσχρὰ καὶ κακὰ οὐ ψεκτά, οὐδὲ τὰ ἀγαθὰ ἐπαινετά, ἀλλὰ τὰ ἑκούσια. Ἔτι πάντας ἐπαινοῦμεν καὶ ψέγομεν εἰς τὴν προαίρεσιν βλέποντες μᾶλλον ἢ εἰς τὰ ἔργα (καίτοι αἱρετώτερον ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρετῆς), ὅτι πράττουσι μὲν φαῦλα καὶ ἀναγκαζόμενοι, προαιρεῖται δ' οὐδείς. (12) Ἔτι διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι ἰδεῖν τὴν προαίρεσιν ὁποία τις, διὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἔργων ἀναγκαζόμεθα κρίνειν ποῖός τις. (13) Αἱρετώτερον μὲν οὖν ἡ ἐνέργεια, ἐπαινετώτερον δ' ἡ προαίρεσις. Ἔκ τε τῶν κειμένων οὖν συμβαίνει ταῦτα, καὶ ἔτι ὁμολογεῖται τοῖς φαινομένοις.

gulo sunt duo recti, necessarium est hoc consequi. (6) Cogitationis igitur principium est finis : actionis vero, cogitationis terminus. Si igitur omnis rectitudinis aut ratio causa est, aut virtus : si ratio non fuerit, per virtutem finis erit rectus, sed non continuo etiam quæ ad finem. (7) Finis autem est id cujus gratia : omnis enim electio alicujus est et alicujus gratia. Cujus igitur gratia medium est, ejus causa virtus, quæ id cujus gratia, eligit. Verum electio non est hujus, sed eorum quæ sunt hujus gratia. (8) Horum autem consecutio alterius est facultatis, eorum inquam quæ finis gratia facienda sunt. Verum ut finis rectus præfigatur, electionis munus est, cujus causa est virtus : (9) quocirca qualis quisque sit, ex electione judicamus, non quid, sed cujus gratia faciat, expendentes. (10) Similiter et vitium contrariorum gratia electionem efficit. Nam si quis, quum in potestate sua sit bonum agere, malumque omittere, agat contrarium; necessarium est, hunc honesti studiosum haudquaquam esse. Itaque virtus et vitium necessario voluntaria sunt, quum nulla necessitas ad mala perpetranda cogat. (11) Quare etiam vituperabile est vitium, et laudabilis virtus. Involuntaria enim, quum turpia sint, non vituperantur tamen, contraque bona non involuntaria sed voluntaria laudantur. Postremo omnes laudamus vituperamusque, electionem magis quam facta intuentes, (etiamsi virtute sit eligibilior operatio,) quia faciunt mala quidem coacti, sed eligit ea nemo. (12) Sed quia difficile est electionem cujusmodi sit perspicere, idcirco ex operibus qualis quisque sit, judicare cogimur. (13) Itaque eligibilior quidem est actio, sed laudabilior electio. Hæc tam expositis eveniunt, quam consentanea sunt apparentibus.

LIBER III.

CAP. I.

Ὅτι μὲν οὖν μεσότητες εἰσί τε ἐν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ αὗται προαιρετικαί, καὶ αἱ ἐναντίαι κακίαι, καὶ τίνες εἰσὶν αὗται, καθόλου εἴρηται· καθ' ἑκάστην δὲ λαμβάνοντες λέγωμεν ἐφεξῆς, καὶ πρῶτον εἴπωμεν περὶ ἀνδρείας. (2) Σχεδὸν δὴ δοκεῖ πᾶσιν ὅ τ' ἀνδρεῖος εἶναι περὶ φόβους, καὶ ἡ ἀνδρεία μία τῶν ἀρετῶν. Διείλομεν δ' ἐν τῇ διαγραφῇ πρότερον θράσος καὶ φόβον ἐναντία· καὶ γάρ ἐστί πως ἀντικείμενα ἀλλήλοις. (3) Δῆλον οὖν ὅτι καὶ οἱ κατὰ τὰς ἕξεις ταύτας λεγόμενοι ὁμοίως ἀντικείσονται σφίσιν αὐτοῖς, οἷον ὁ δειλός (οὗτος γὰρ λέγεται κατὰ τὸ φοβεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ θαρρεῖν ἧττον ἢ δεῖ) καὶ ὁ θρασύς· καὶ γὰρ οὗτος κατὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι οἷος φοβεῖσθαι μὲν ἧττον ἢ δεῖ, θαρρεῖν δὲ μᾶλλον ἢ δεῖ. Διὸ καὶ παρωνυμιάζεται· ὁ γὰρ θρασὺς παρὰ τὸ θράσος λέγεται παρωνύμως. (4) Ὥστ' ἐπεὶ ἡ ἀνδρεία ἐστὶν ἡ βελτίστη ἕξις περὶ φόβους καὶ θάρρη, δεῖ δὲ μήθ' οὕτως ὡς οἱ θρασεῖς (τὰ μὲν γὰρ ἐλλείπουσι, τὰ δ' ὑπερβάλλουσι) μήθ' οὕτως ὡς οἱ δειλοί (καὶ γὰρ οὗ-

Mediocritates igitur esse in virtutibus, easque electivas, et contraria earum vitia, quæque sint, universaliter dictum est. Singulatim vero unamquamque persequentes, primum de fortitudine dicemus. (2) Fere enim apud omnes in confesso est, et fortem circa terribilia versari, et fortitudinem unam e virtutibus esse. Distinximus autem in tabula superiore confidentiam et timorem ut inter se contraria, quum aliquo pacto sibi invicem opponantur. (3) Unde manifestum qui ab iis habitibus nomen habent, similiter inter sese invicem opponi, quemadmodum timidus (nam is magis quam deceat, timere; minus vero quam deceat audere dicitur) et confidens, qui ipse quoque ex eo quod hujusmodi sit, minus scilicet quam deceat, timens, magisque quam deceat, audens, nomen trahit : unde et audax ab audacia denominatur. (4) Quocirca quum fortitudo sit circa timores audaciamque habitus præstantissimus, decet vero nec ut audaces, qui in nonnullis deficiunt, in aliis vero excedunt, agere, neque timidorum instar, quia etiam ipsi

τοι ταὐτὸ ποιοῦσι, πλὴν οὐ περὶ ταὐτὰ ἀλλ' ἐξ ἐναντίας· τῷ μὲν γὰρ θαρρεῖν ἐλλείπουσι, τῷ δὲ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλουσι), δῆλον ὡς ἡ μέση διάθεσις θρασύτητος καὶ δειλίας ἐστὶν ἀνδρεία· αὕτη γὰρ βελτίστη. (5) Δοκεῖ δ' ὁ ἀνδρεῖος ἄφοβος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ὁ δὲ δειλὸς φοβητικός, καὶ ὁ μὲν καὶ πολλὰ καὶ ὀλίγα καὶ μεγάλα καὶ μικρὰ φοβεῖσθαι, καὶ σφόδρα καὶ ταχύ, ὁ δὲ τὸ ἐναντίον ἢ οὐ φοβεῖσθαι ἢ ἠρέμα καὶ μόλις καὶ ὀλιγάκις καὶ μεγάλα. Καὶ ὁ μὲν ὑπομένει τὰ φοβερὰ σφόδρα, ὁ δὲ οὐδὲ τὰ ἠρέμα. (6) Ποῖα οὖν ὑπομένει ὁ ἀνδρεῖος (πρῶτον); πότερον τὰ αὑτῷ φοβερὰ ἢ τὰ ἑτέρῳ; εἰ μὲν δὴ τὰ ἑτέρῳ φοβερά, οὐθὲν σεμνὸν φαίη ἄν τις εἶναι· εἰ δὲ τὰ αὑτῷ, εἴη ἂν αὐτῷ μέγα· τὰ δὲ φοβερὰ φόβου ποιητικὰ ἑκάστῳ ᾧ φοβερά, οἷον εἰ μὲν σφόδρα φοβερά, εἴη ἂν ἰσχυρὸς ὁ φόβος, εἰ δ' ἠρέμα, ἀσθενής. Ὥστε συμβαίνει τὸν ἀνδρεῖον μεγάλους φόβους καὶ πολλοὺς ποιεῖσθαι· ἐδόκει δὲ τοὐναντίον ἡ ἀνδρεία ἄφοβον παρασκευάζειν, τοῦτο δ' εἶναι ἐν τῷ ἢ μηθὲν ἢ ὀλίγα φοβεῖσθαι, καὶ ἠρέμα καὶ μόλις. (7) Ἀλλ' ἴσως τὸ φοβερὸν λέγεται, ὥσπερ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τἀγαθόν, διχῶς. Τὰ μὲν γὰρ ἁπλῶς, τὰ δὲ τινὶ μὲν καὶ ἡδέα καὶ ἀγαθά ἐστιν, ἁπλῶς δ' οὔ, ἀλλὰ τοὐναντίον φαῦλα καὶ οὐχ ἡδέα, ὅσα τοῖς πονηροῖς ὠφέλιμα, καὶ ὅσα ἡδέα τοῖς παιδίοις ᾗ παιδία. (8) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ φοβερὰ τὰ μὲν ἁπλῶς ἐστί, τὰ δὲ τινί. Ἃ μὲν δὴ δειλὸς φοβεῖται ᾗ δειλός, τὰ μὲν οὐδενί ἐστι φοβερά, τὰ δ' ἠρέμα· τὰ δὲ τοῖς πλείστοις φοβερά, καὶ ὅσα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ταῦθ' ἁπλῶς φοβερὰ λέγομεν. (9) Ὁ δ' ἀνδρεῖος πρὸς ταῦτα ἔχει ἀφόβως, καὶ ὑπομένει τὰ τοιαῦτα φοβερά, ἃ ἔστι μὲν ὡς φοβερὰ αὐτῷ, ἔστι δ' ὡς οὔ, ᾗ μὲν ἄνθρωπος, φοβερά, ᾗ δ' ἀνδρεῖος, οὐ φοβερὰ ἀλλ' ἢ ἠρέμα ἢ οὐδαμῶς. Ἔστι μέντοι φοβερὰ ταῦτα· τοῖς γὰρ πλείστοις φοβερά. (10) Διὸ καὶ ἐπαινεῖται ἡ ἕξις· ὥσπερ γὰρ ὁ ἰσχυρὸς καὶ ὑγιεινὸς ἔχει. Καὶ γὰρ οὗτοι οὐ τῷ ὑπὸ μηθενὸς ὁ μὲν πόνου τρίβεσθαι, ὁ δ' ὑπὸ μηδεμιᾶς ὑπερβολῆς, τοιοῦτοί εἰσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὸ τούτων ἀπαθεῖς εἶναι, ἢ ἁπλῶς ἢ ἠρέμα, ὑφ' ὧν οἱ πολλοὶ καὶ οἱ πλεῖστοι. (11) Οἱ μὲν οὖν νοσώδεις καὶ ἀσθενεῖς καὶ δειλοὶ καὶ ὑπὸ τῶν κοινῶν παθημάτων πάσχουσί τι, πλὴν θᾶττόν τε καὶ μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί· ** καὶ ἔτι ὑφ' ὧν οἱ πολλοὶ πάσχουσιν, ὑπὸ τούτων ἀπαθεῖς ἢ ὅλως ἢ ἠρέμα. (12) Ἀπορεῖται δ' εἰ τῷ ἀνδρείῳ οὐθέν ἐστι φοβερόν, οὐδ' ἂν φοβηθείη. Ἢ οὐθὲν κωλύει τὸν εἰρημένον τρόπον; ἡ γὰρ ἀνδρεία ἀκολούθησις τῷ λόγῳ ἐστίν, ὁ δὲ λόγος τὸ καλὸν αἱρεῖσθαι κελεύει. Διὸ καὶ ὁ μὴ διὰ τοῦτον ὑπομένων αὐτά, οὗτος ἤτοι ἐξέστηκεν ἢ θρασύς· ὁ δὲ διὰ τὸ καλὸν ἄφοβος καὶ ἀνδρεῖος μόνος. (13) Ὁ μὲν οὖν δειλὸς καὶ ἃ μὴ δεῖ φοβεῖται, ὁ δὲ θρασὺς καὶ ἃ μὴ δεῖ θαρρεῖ· ὁ δ' ἀνδρεῖος ἄμφω ἃ δεῖ, καὶ ταύτῃ μέσος ἐστίν. Ἃ γὰρ ἂν ὁ λόγος κελεύῃ, ταῦτα καὶ θαρρεῖ καὶ φοβεῖται. Ὁ δὲ λόγος τὰ μεγάλα λυπηρὰ καὶ φθαρτικὰ οὐ κελεύει ὑπομένειν, ἂν μὴ καλὰ ᾖ. (14) Ὁ μὲν οὖν θρασύς, καὶ εἰ μὴ κελεύει, ταῦτα θαρρεῖ, ὁ δὲ δειλὸς οὐδ' ἂν κελεύῃ· ὁ δ' ἀνδρεῖος μόνος, ἐὰν κελεύῃ. (15) Ἔστι

in eodem peccant, non eodem tamen, sed contrario modo (audendo enim deficiunt, timendo vero excedunt), manifestum est, mediam audaciæ timiditatisque dispositionem, fortitudinem esse : is enim habitus optimus. (5) Videtur autem fortis metu vacare utplurimum, timidus autem metui obnoxius esse. Et hic quidem multa et pauca, magna et parva metuit, idque vehementer et cito : ille vero contra, aut prorsus non, aut leviter, et ægre, et raro, et non nisi magna. Et hic quidem vehementer terribilia sustinet, ille vero ne leviter quidem horrida. (6) Quæ igitur sustinet fortis primum, sibine, an alteri terribilia? Etenim si alteri terribilia sufferat, nihil videatur magnificum, fortem esse : sin vero sibi ipsi terribilia, hoc ei magnum fuerit : terribilia autem ei terrorem incutiunt, cui sunt terribilia. Itaque si terribilia vehementer, vehemens; sin leviter, infirmus metus erit. Unde contingit, fortem effici multis magnisque terroribus. Verum videbatur e contrario fortitudo vacuum timore reddere, et hoc esse in eo quod aut nihil aut pauca timeat, eaque et leviter et ægre. (7) Sed enim horribile, quemadmodum et jucundum, et bonum, bifariam fortasse dicitur : alia enim simpliciter, alia vero cuidam jucunda bonaque vocantur, non simpliciter ac contra prava, et minime jucunda, quemadmodum quæ pravis utilia sunt, et quæ jucunda pueris, qua pueri sunt. (8) Sic etiam terribilia alia sunt simpliciter, alia vero alicui. Quæ igitur timidus metuit, qua timidus, alia nemini terribilia sunt, alia leviter : sed quæ plurimis timentur, et quæcumque naturæ humanæ horribilia sunt, ea simpliciter terribilia vocamus : (9) fortis vero ad hæc intrepide habet, sustinetque res ejusmodi. Quæ partim ipsum quoque terrent, partim vero non. Qua enim homo est, terribilia illi quoque sunt : qua vero fortis, non sunt, aut certe leviter, aut nequaquam. Terribilia tamen dicuntur, quia a plerisque timeri solent; (10) quocirca hic habitus laudatur. Quemadmodum enim robusti sanique appellantur, non quod illi nullis laboribus frangantur, aut hi nullo excessu debilitentur : sed ex eo quod his vel prorsus non turbantur, aut simpliciter, aut leviter, a quibus multi et plerique. (11) Valetudinarii enim, et infirmi, et timidi, communibus etiam vulgaribusque passionibus afficiuntur, sed citius vehementiusque quam solent multi : *sani vero et robusti et fortes magnis quidem afficiuntur, sed lentius et minus quam solent multi :* præterea quibus multi afficiuntur, ea vel prorsus non vel leviter ipsos tangunt. (12) Quæritur autem, num forti nihil sit terribile, neque metuat quicquam, an nihil vetet, pro eo ac dictum est, ipsum quoque timere : fortitudo enim rationem sequitur; ratio vero honesta capessere jubet. Quocirca qui non per hanc sustinet, is aut stupidus est, aut confidens : verum qui ob honestum tantum non metuit, solus fortis est. (13) Timidus igitur, quæ non decet, metuit; audax vero in quibus non oportet, audet : fortis vero in utroque agit quod decet, et proin medius exsistit. Nam quæ ratio dictat, ea et metuit et sustinet. Quæ autem magna sunt et acerba interitumque inferentia, ea, nisi sint honesta, subire haudquaquam ratio jubet. (14) Audax vero etiam non jubente ipsa subit; timidus vero ne si jubeat quidem : solus autem fortis ipsius jussui obtemperat. (15) Species autem fortitudinis quinque

δ' εἴδη ἀνδρείας πέντε λεγόμενα καθ' ὁμοιότητα, τὰ αὐτὰ γὰρ ὑπομένουσιν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ αὐτά. Μία μὲν πολιτική· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δι' αἰδῶ οὖσα. Δευτέρα ἡ στρατιωτική· αὕτη δὲ δι' ἐμπειρίαν καὶ τὸ εἰδέναι, οὐχ ὥσπερ Σωκράτης ἔφη, τὰ δεινά, ἀλλ' ὅτι τὰς βοηθείας τῶν δεινῶν. (16) Τρίτη δ' ἡ δι' ἀπειρίαν καὶ ἄγνοιαν, δι' ἣν τὰ παιδία καὶ οἱ μαινόμενοι οἱ μὲν ὑπομένουσι τὰ φερόμενα, οἱ δὲ λαμβάνουσι τοὺς ὄφεις. Ἄλλη δ' ἡ κατ' ἐλπίδα, καθ' ἣν οἵ τε κατευτυχηκότες πολλάκις ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους καὶ οἱ μεθύοντες· εὐέλπιδας γὰρ ποιεῖ ὁ οἶνος. (17) Ἄλλη δὲ διὰ πάθος ἀλόγιστον, οἷον δι' ἔρωτα καὶ θυμόν. Ἄν τε γὰρ ἐρᾷ, θρασὺς μᾶλλον ἢ δειλός, καὶ ὑπομένει πολλοὺς κινδύνους, ὥσπερ ὁ ἐν Μεταποντίῳ τὸν τύραννον ἀποκτείνας καὶ ὁ ἐν Κρήτῃ μυθολογούμενος· καὶ δι' ὀργὴν καὶ θυμὸν ὡσαύτως· ἐκστατικὸν γὰρ ὁ θυμός. Διὸ καὶ οἱ ἄγριοι θῆρες ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν εἶναι, οὐκ ὄντες· ὅταν γὰρ ἐκστῶσι, τοιοῦτοι εἰσίν, εἰ δὲ μή, ἀνώμαλοι, ὥσπερ οἱ θρασεῖς. (18) Ὅμως δὲ μάλιστα φυσικὴ ἡ τοῦ θυμοῦ· ἀήττητον γὰρ ὁ θυμός, διὸ καὶ οἱ παῖδες ἄριστα μάχονται. (19) Διὰ νόμον δὲ ἡ πολιτικὴ ἀνδρεία. Κατ' ἀλήθειαν δὲ οὐδεμία τούτων, ἀλλὰ πρὸς τὰς παρακελεύσεις τὰς ἐν τοῖς κινδύνοις χρήσιμα ταῦτα πάντα. (20) Περὶ δὲ τῶν φοβερῶν νῦν μὲν ἁπλῶς εἰρήκαμεν, βέλτιον δὲ διορίσασθαι μᾶλλον. Ὅλως μὲν οὖν φοβερὰ λέγεται τὰ ποιητικὰ φόβου. Τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα φαίνεται ποιητικὰ λύπης φθαρτικῆς· τοῖς γὰρ ἄλλην τινὰ προσδεχομένοις λύπην ἑτέρα μὲν ἄν τις ἴσως λύπη γένοιτο καὶ πάθος ἕτερον, φόβος δ' οὐκ ἔσται, οἷον εἴ τις προορῷτο ὅτι λυπήσεται λύπην ἣν οἱ φθονοῦντες λυποῦνται, ἢ τοιαύτην οἵαν οἱ ζηλοῦντες ἢ οἱ αἰσχυνόμενοι. (21) Ἀλλ' ἐπὶ μόναις ταῖς τοιαύταις φαινομέναις ἔσεσθαι λύπαις φόβος γίνεται, ὅσων ἡ φύσις ἀναιρετικὴ τοῦ ζῆν. Διὸ καὶ σφόδρα τινὲς ὄντες μαλακοὶ περὶ ἔνια ἀνδρεῖοί εἰσι, καὶ ἔνιοι σκληροὶ καὶ καρτερικοί, δειλοί. (22) Καὶ δὴ δοκεῖ σχεδὸν ἴδιον τῆς ἀνδρείας εἶναι τὸ περὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν τούτου λύπην ἔχειν πως· εἰ γάρ τις εἴη τοιοῦτος οἷος πρὸς ἀλέας καὶ ψύχη καὶ τὰς τοιαύτας λύπας ὑπομενετικός, ὡς ὁ λόγος, ἀκινδύνους οὔσας, πρὸς δὲ τὸν θάνατον καὶ μαλακὸς καὶ περίφοβος, μὴ δι' ἄλλο τι πάθος ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φθοράν, ἄλλος δὲ πρὸς μὲν ἐκείνας μαλακός, πρὸς δὲ τὸν θάνατον ἀπαθής, ἐκεῖνος μὲν ἂν εἶναι δόξειε δειλός, οὗτος δ' ἀνδρεῖος. (23) Καὶ γὰρ κίνδυνος ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λέγεται μόνοις τῶν φοβερῶν, ὅταν πλησίον ᾖ τὸ τῆς τοιαύτης φθορᾶς ποιητικόν. Φαίνεται δὲ κίνδυνος, ὅταν πλησίον φαίνεται. Τὰ μὲν οὖν φοβερά, περὶ ὅσα φαμὲν εἶναι τὸν ἀνδρεῖον, εἴρηται δὴ ὅτι τὰ φαινόμενα ποιητικὰ λύπης τῆς φθαρτικῆς· ταῦτα μέντοι πλησίον τε φαινόμενα καὶ μὴ πόρρω, καὶ τοσαῦτα τῷ μεγέθει ὄντα ἢ φαινόμενα ὥστ' εἶναι σύμμετρα πρὸς ἄνθρωπον. (24) Ἔνια γὰρ ἀνάγκη παντὶ φαίνεσθαι ἀνθρώπῳ φοβερὰ καὶ διαταράττειν· οὐθὲν γὰρ κωλύει, ὥσπερ θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἐνίας ὑπὲρ ἡμᾶς εἶναι καὶ τὰς τοῦ ἀν-

sunt numero, propter similitudinem quandam sic appellatæ : eadem enim sustinent, non tamen easdem ob causas. Una est civilis, quam verecundia parit : altera militaris, ex peritia usuque rerum perfecta, non, quemadmodum dixit Socrates, ut horribilia, sed ut auxilia horribilium cognoscantur : (16) tertia, per ignorantiam et imperitiam, velut est puerorum insanorumque fortitudo, qua hi horribilia sustinent, illi vero serpentes manibus prehendunt. Alia rursum ex spe nascitur, qua felicitate usi ebriique pericula sæpe suscipiunt : nam vinum spem solet addere. (17) Postremo alia ex affectuum impotentia rationis expers, ut amore irave accensorum. Nam sive amet quis, audax potius quam timidus erit, multaque pericula sustinebit : velut qui in Metaponto tyrannum occidit, et in Creta ille quem fabulæ recitant : sive ira commoveatur; nam extra se rapitur animus. Unde et feræ silvestres, fortes dicuntur, nec sunt tamen. Concitatæ enim, sunt ejusmodi; non concitatæ, inæquales sunt, sicut audaces. (18) Maxime autem naturalis est ab animi impetu profecta fortitudo : invictus enim impetus : quapropter et pueri optime pugnant. (19) Civilis autem propter legem exstitit. Ceterum nulla harum secundum veritatem comparata est; ad cohortationes tamen in periculis usum afferunt hæc omnia non mediocrem. (20) De horribilibus igitur quum simpliciter jam dixerimus, non ab re fuerit de his fusius determinare. In universum igitur horribilia dicuntur metus effectiva; ea scilicet quæ dolorem inferunt corruptivum. Nam quibus alia afflictio incidit, alium etiam dolorem diversumque affectum, non metum parit, velut qui molestiam aliquam prospicit, ut eam qua invidi, aut æmuli, aut pudore suffusi affliguntur, aliud nomen sortiuntur : (21) eo quod verus metus eorum tantum malorum est, quorum natura interitum videtur inferre. Quocirca nonnulli, quamlibet molles, fortes tamen sunt in quibusdam : et nonnulli, duri ac tolerantes, timidi. (22) Videtur enim propemodum proprium fortitudinis munus esse, circa mortem ejusque acerbitatem recte affici. Nam si algorem quis et calorem et hujus generis dolores pro eo ac ratio dictat sustinet, quum a periculo absint, verum ad mortem mollis sit et timidus, non ob aliud, nisi ob interitum; alius vero ad eadem quidem mollis, erga mortem autem intrepidus : ille quidem timidus, hic autem fortis judicari sane queat. (23) Periculum namque iis constare terribilibus tantum dicitur, quæ in propinquo habent ejusmodi interitus effectiva. Apparet autem periculum, quando prope cernitur. Terribilia igitur, circa quæ versari fortis assolet, dicta jam nobis sunt, eo quod apparentia effectiva doloris corruptivi, oportet, eaque non procul sed in propinquo, apparere, nec magnitudine humanæ virtutis proportionem excedere. (24) Quædam enim necessarium est omnibus terribilia videantur, omnesque percellant. Nibil enim vetat quominus, quemadmodum calida frigidaque et alia quædam corporis humani habitus viresque su-

θρωπίνου σώματος ἕξεις, οὕτω καὶ τῶν περὶ τὴν ψυχὴν παθημάτων. Οἱ μὲν [οὖν] δειλοὶ καὶ θρασεῖς διαψεύδονται διὰ τὰς ἕξεις· τῷ μὲν γὰρ δειλῷ τά τε μὴ φοβερὰ δοκεῖ φοβερὰ εἶναι καὶ τὰ ἠρέμα σφόδρα, τῷ δὲ θρασεῖ τοὐναντίον τά τε φοβερὰ θαρραλέα καὶ τὰ σφόδρα ἠρέμα, τῷ δ' ἀνδρείῳ τἀληθῆ μάλιστα. (25) Διόπερ οὔτ' εἴ τις ὑπομένει τὰ φοβερὰ δι' ἄγνοιαν, ἀνδρεῖος, οἷον εἴ τις τοὺς κεραυνοὺς ὑπομένει φερομένους διὰ μανίαν, οὔτ' εἰ γινώσκων ὅσος ὁ κίνδυνος, διὰ θυμόν, οἷον οἱ Κελτοὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαντῶσι λαβόντες, καὶ ὅλως ἡ βαρβαρικὴ ἀνδρία μετὰ θυμοῦ ἐστίν. (26) Ἔνιοι δὲ καὶ δι' ἄλλας ἡδονὰς ὑπομένουσιν. Καὶ γὰρ ὁ θυμὸς ἡδονὴν ἔχει τινά· μετ' ἐλπίδος γάρ ἐστι τιμωρίας. Ἀλλ' ὅμως οὔτ' εἰ διὰ ταύτην οὔτ' εἰ δι' ἄλλην ἡδονὴν ὑπομένει τις τὸν θάνατον ἢ φυγὴν μειζόνων λυπῶν, οὐδεὶς δικαίως ἀνδρεῖος λέγοιτο τούτων. (27) Εἰ γὰρ ἦν ἡδὺ τὸ ἀποθνήσκειν, πολλάκις ἂν δι' ἀκρασίαν ἀπέθνησκον οἱ ἀκόλαστοι, ὥσπερ καὶ νῦν αὐτοῦ μὲν τοῦ ἀποθνήσκειν οὐκ ὄντος ἡδέος, τῶν ποιητικῶν δ' αὐτοῦ, πολλοὶ δι' ἀκρασίαν περιπίπτουσιν εἰδότες, ὧν οὐδεὶς ἀνδρεῖος εἶναι δόξειεν, εἰ καὶ πάνυ ἕτοιμος ἀποθνήσκειν. Οὔτ' εἰ φεύγοντες τὸ πονεῖν, ὅπερ πολλοὶ ποιοῦσιν, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐθεὶς ἀνδρεῖος, καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησὶ

Φαῦλοι βροτῶν γὰρ τοῦ πονεῖν ἡσσώμενοι
θανεῖν ἐρῶσιν·

ὥσπερ καὶ τὸν Χείρωνα μυθολογοῦσιν οἱ ποιηταὶ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἕλκους ὀδύνην εὔξασθαι ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα. (28) Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ ὅσοι δι' ἐμπειρίαν ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους, ὅνπερ τρόπον σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν ἀνθρώπων ὑπομένουσιν. Αὐτὸ γὰρ τοὐναντίον ἔχει ἢ ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἐπιστήμην οἰόμενος εἶναι τὴν ἀνδρίαν. Οὔτε γὰρ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ φοβερὰ θαρροῦσιν οἱ ἐπὶ τοὺς ἱστοὺς ἀναβαίνειν ἐπιστάμενοι, ἀλλ' ὅτι ἴσασι τὰς βοηθείας τῶν δεινῶν· οὔτε δι' ὃ θαρραλεώτερον ἀγωνίζονται, τοῦτο ἀνδρεία. (29) Καὶ γὰρ ἂν ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος κατὰ Θέογνιν ἀνδρεία εἴεν· « πᾶς γὰρ ἀνὴρ πενίῃ δεδμημένος. » Φανερῶς ἔνιοι δειλοὶ ὄντες ὅμως ὑπομένουσι δι' ἐμπειρίαν· τοῦτο δέ, ὅτι οὐκ οἴονται κίνδυνον εἶναι· ἴσασι γὰρ τὰς βοηθείας. Σημεῖον δέ· ὅταν γὰρ μὴ ἔχειν οἴωνται βοήθειαν, ἀλλ' ἤδη πλησίον ᾖ τὸ δεινόν, οὐχ ὑπομένουσιν. (30) Ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων αἰτίων οἱ διὰ τὴν αἰδῶ ὑπομένοντες μάλιστα φανεῖεν ἀνδρεῖοι, καθάπερ καὶ Ὅμηρος τὸν Ἕκτορά φησιν ὑπομεῖναι τὸν κίνδυνον τὸν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα·

Ἕκτορα δ' αἰδὼς
εἷλε·
Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει. »

Καὶ ἔστιν ἡ πολιτικὴ ἀνδρία αὕτη. (31) Ἡ δ' ἀληθὴς οὔτε αὕτη οὔτ' ἐκείνων οὐδεμία, ἀλλ' ὁμοία μέν, ὥσπερ καὶ ἡ τῶν θηρίων, ἃ διὰ τὸν θυμὸν ὁμόσε τῇ πληγῇ φέρεται. Οὔτε γὰρ ὅτι ἀδοξήσει, δεῖ μένειν φοβουμένους, οὔτε δι' ὀργήν, οὔτε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀποθα-

perant; ita animi affectionibus nonnullis opprimamur. Timidi enim et audaces secundum habitus decipiuntur. Timido enim non horribilia, horribilia tamen videntur, et quæ leviter metuenda sunt, vehementer : audaci vero contrarium, horribilia videntur ejusmodi ut iis confidi possit, et quæ vehementer terribilia, leviter : viro autem forti quæ vera sunt maxime. (25) Quocirca nec si quis ignoranter pericula sustineat, fortis est : velut qui fulmen, ex insania, ferat illatum, ac si cognoscat quantum sit periculum, ex animi impetu agat; quemadmodum si Celtæ, sumptis armis, occurrant fluctibus : cujusmodi est omnis barbarorum furiosa fortitudo. (26) Nonnulli vero ob alias voluptates pericula sustinent : nam et ira voluptatem habet quandam, quum sit cum spe ultionis sumendæ. Verum nec si ob ejusmodi, nec ob alias voluptates, malorumve graviorum fugam, mortem obeat, justus quisquam propterea merito dicatur. (27) Nam si mori jucundum sit, sæpe per intemperantiam morerentur lascivi. Quemadmodum et hodie, quum ipsa quidem mors minime, sed inferentia eam multa sint suavia, fit ut multi per incontinentiam certum sibi concilient interitum, non ignari etiam certam mortem propositam : quo ex genere nullus fortis videatur. Neque si quis dolorem fugiens (quod solent multi) mortem accersat, fortis fuerit:; quemadmodum et Agathon dicit,

Namque homines pravi perciti doloribus
Mortem sibi optant;

veluti etiam Chironem fabulæ perhibent ob dolorem ulceris mortem optasse, licet immortalem. (28) Non procul ab his distant qui ex peritia pericula sustinent, id quod plerique solent militares viri. Hoc namque contrario plane modo se habet Socratis sententiæ, opinantis, scientiam esse fortitudinem : neque enim quia noverint horribilia, qui in summos malos escendere didicerunt, id ausi sunt, sed quia præsidia contra discrimina explorata habent. Neque enim quia audacius pugnant, idcirco fortes sunt : (29) nam hac ratione etiam robur, et divitiæ, juxta Theognim, essent fortitudo. Vir enim, inquit, paupertate domitus omnis *nec dicere quicquam nec facere valet*. Manifeste quidam, quum timidi sint, pericula tamen sustinent, propter experientiam, idque quod periculum non esse arbitrentur, quum paratum noscant præsidium. Argumento est, quod quum præsidium habere non putant, malis jam re vera imminentibus, retrocedunt. (30) Inter omnes igitur ex illis unde diximus causis ortas ea videtur virtuti proxima, quæ ex verecundia nascitur, fortitudo; quemadmodum et Homerus Hectorem scribit periculum in certamine cum Achille obiisse verecundia impulsum :

... verecundia cepit
Hectora...
Pulydamas etenim primus probro mihi vertet.

Atque ea est quam diximus civilem fortitudinem. (31) Ceterum vera neque hæc est, neque alia ex illis ulla, sed furori similis est ferarum, quæ impetu feruntur adversus ictus. Neque enim vel ob ignominiam, vel ex ira, vel quod non morituros se arbitrentur, aut quod facultatibus

νεῖσθαι, ἢ διὰ τὸ δυνάμεις ἔχειν φυλακτικάς· οὐδὲ γὰρ οἰήσεται οὕτω γε φοβερὸν εἶναι οὐθέν. (32) Ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσα ἀρετὴ προαιρετική (τοῦτο δὲ πῶς λέγομεν, εἴρηται πρότερον, ὅτι ἕνεκά τινος πάντα αἱρεῖσθαι ποιεῖ, καὶ τοῦτο ἐστί, τὸ οὗ ἕνεκα, τὸ καλόν), δῆλον ὅτι καὶ ἡ ἀνδρία ἀρετή τις οὖσα ἕνεκά τινος ποιήσει τὰ φοβερὰ ὑπομένειν, ὥστ' οὔτε δι' ἄγνοιαν (ὀρθῶς γὰρ μᾶλλον ποιεῖ κρίνειν) οὔτε δι' ἡδονήν, ἀλλ' ὅτι καλόν, ἐπεί, ἄν γε μὴ καλὸν ᾖ ἀλλὰ μανικόν, οὐχ ὑπομένει· αἰσχρὸν γάρ. (33) Περὶ ποῖα μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία μεσότης καὶ τίνων καὶ διὰ τί, καὶ τὰ φοβερὰ τίνα δύναμιν ἔχει, σχεδὸν εἴρηται κατὰ τὴν παροῦσαν ἔφοδον ἱκανῶς.

præservativis instructi sint, sustinere horribilia debent : nam ita nihil horribile esse judicarint. (32) Et quoniam virtus omnis electiva est (nempe, ut supra diximus, quod omnia gratia alicujus, ejus nempe quod honestum est, hujus instinctu eligantur), patet, fortitudinem, quia virtus est, horribilia gratia alicujus sustinenda instituere : ergo neque ex ignorantia (ut quæ judicium format), neque ob voluptatem, sed ob solam honestatem; quoniam, si non sit honestum, sed furiosum, id nequaquam suffert : turpe enim est. (33) Circa quæ igitur versetur fortitudinis mediocritas, et quorum sit, et propter quid, et horribilia quam vim habeant, satis impræsentiarum explicatum videtur.

CAP. II.

Περὶ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀκολασίας μετὰ ταῦτα διελέσθαι πειρατέον. Λέγεται δ' ὁ ἀκόλαστος πολλαχῶς. Ὅ τε γὰρ μὴ κεκολασμένος πως μηδ' ἰατρευόμενος, ὥσπερ ἄτμητος ὁ μὴ τετμημένος, καὶ τούτων ὁ μὲν δυνατὸς ὁ δ' ἀδύνατος· ἄτμητον γὰρ τό τε μὴ δυνάμενον τμηθῆναι, καὶ τὸ δυνατὸν μὲν μὴ τετμημένον δέ. (2) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸ ἀκόλαστον· καὶ γὰρ τὸ μὴ πεφυκὸς δέχεσθαι κόλασιν, καὶ τὸ πεφυκὸς μὲν μὴ κεκολασμένον δὲ περὶ ἁμαρτίας περὶ ἃς ὀρθοπραγεῖ ὁ σώφρων, ὥσπερ οἱ παῖδες· κατὰ ταύτην γὰρ ἀκόλαστοι λέγονται τὴν ἀκολασίαν. (3) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον οἱ δυσίατοι καὶ οἱ ἀνίατοι πάμπαν διὰ κολάσεως. Πλεοναχῶς δὲ λεγομένης τῆς ἀκολασίας, ὅτι μὲν περὶ ἡδονάς τινας καὶ λύπας εἰσί, φανερόν, καὶ ὅτι ἐν τῷ περὶ ταύτας διακεῖσθαί πως καὶ ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ τῶν ἄλλων· διεγράψαμεν δὲ πρότερον πῶς τὴν ἀκολασίαν ὀνομάζοντες μεταφέρομεν. (4) Τοὺς γὰρ ἀκινήτως ἔχοντας δι' ἀναισθησίαν πρὸς τὰς αὐτὰς ἡδονὰς οἱ μὲν καλοῦσιν ἀναισθήτους, οἱ δ' ἄλλοις ὀνόμασι τοιούτοις προσαγορεύουσιν. (5) Ἔστι δ' οὐ πάνυ γνώριμον τὸ πάθος οὐδ' ἐπιπόλαιον διὰ τὸ πάντας ἐπὶ θάτερον ἁμαρτάνειν μᾶλλον καὶ πᾶσιν εἶναι σύμφυτον τὴν τῶν τοιούτων ἡδέων ἧτταν καὶ αἴσθησιν. Μάλιστα δ' εἰσὶ τοιοῦτοι, οἵους οἱ κωμῳδοδιδάσκαλοι παράγουσιν ἀγροίκους, οἳ οὐδὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ ἀναγκαῖα πλησιάζουσι τοῖς ἡδέσιν. (6) Ἐπεὶ δ' ὁ σώφρων ἐστὶ περὶ ἡδονάς, ἀνάγκη καὶ περὶ ἐπιθυμίας τινὰς αὐτὸν εἶναι. Δεῖ δὴ λαβεῖν περὶ τίνας. Οὐ γὰρ περὶ πάσας οὐδὲ περὶ ἅπαντα τὰ ἡδέα ὁ σώφρων σώφρων ἐστίν, ἀλλὰ τῇ μὲν δόξῃ περὶ δύο τῶν αἰσθητῶν, περί τε τὸ γευστὸν καὶ τὸ ἁπτόν, τῇ δ' ἀληθείᾳ περὶ τὸ ἁπτόν· (7) περὶ γὰρ τὴν διὰ τῆς ὄψεως ἡδονὴν τῶν καλῶν ἄνευ ἐπιθυμίας ἀφροδισίων, ἢ λύπην τῶν αἰσχρῶν, καὶ περὶ τὴν διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν εὐαρμόστων ἢ ἀναρμόστων, ἔτι δὲ πρὸς τὰς δι' ὀσφρήσεως, τάς τε ἀπὸ εὐωδίας καὶ τὰς ἀπὸ δυσωδίας, οὐκ ἔστιν ὁ σώφρων. Οὐδὲ γὰρ ἀκόλαστος οὐδεὶς λέγεται τῷ πάσχειν ἢ μὴ πάσχειν. (8) Εἰ γοῦν τις ἢ καλὸν ἀνδριάντα θεώμενος ἢ ἵππον ἢ ἄνθρωπον, ἢ ἀκροώμενος ᾄδοντος, μὴ βούλοιτο μήτε ἐσθίειν μήτε πίνειν μήτε ἀφροδισιάζειν, ἀλλὰ τὰ μὲν καλὰ θεωρεῖν τῶν δ' ᾀδόν-

Porro de temperantia et intemperantia deinceps disserere conabimur. Intemperans autem (*græce ad verbum* intemperatus) multifariam dicitur : interdum enim dicitur qui non est castigatus, nec emendatus : quemadmodum incastratum dicimus quod castratum non sit : quorum castrari nonnulla possunt, alia non possunt. Dicimus enim incastratum, et quod castrari non possit, et quod quum possit, non sit tamen castratum. (2) Sic et intemperans [*græce* intemperatum] dicitur, vel quod temperiem castigationemque natura sua non admittat, vel quod admittat quidem, sed nunquam sit castigatum in iis peccatis, circa quæ recte agit temperans, ut sunt pueri. Juxta eam enim intemperiem homines intemperantes dicuntur. (3) Rursum et id intemperans dicitur, quod vel ægre, vel omnino non possit castigatione ulla emendari. Jam quum multifariam dicatur intemperantia, patet, circa voluptates quasdam et dolores eam versari : tum quod ex dispositione circa eas varia, et a se invicem, et ab aliis homines differant. Prius autem descripsimus quo pacto intemperantiam appellatione transferamus. (4) Nam eos qui nullo sensu erga easdem voluptates commoventur, insensatos alii vocant; nonnulli aliud nomen imponunt. (5) Verum non est valde nota hæc affectio, neque vulgaris, eo quod vulgo magis in alteram partem peccetur, et quod congenitus sit omnibus jucundorum ejusmodi sensus et delinitio. Hujusmodi autem maxime sunt, quos Comici inducunt, agrestes homines, qui ne moderata quidem necessariaque ulla suavitate frui volunt. (6) Et quia temperans circa voluptates versatur, necessarium est etiam, cupiditates quasdam illi propositas esse. Itaque quæ sint istæ, explicare oportet. Neque enim circa omnes cupiditates, omniaque suavia, versatur temperans, sed opinione quidem circa sensibilia duo, gustabile scilicet et tangibile : re vera autem circa tangibilia tantum. (7) Nam circa voluptatem, quæ citra veneris cupiditatem, aspectu pulchrorum, aut dolorem, qui turpium aspectu nascitur, aut eam quæ ex auditione suaviter consonantium, aut secus, aut quæ olfactu fragrantium, aut secus fœtidorum provenit, non versatur temperans. Neque enim vel patiendo vel non patiendo dicitur intemperans. (8) Si igitur quis aut pulchram statuam aut equum aut hominem cernens, vel suaviter audiens canentem, nec bibere, nec edere, nec veneri indulgere velit,

των ἀκούειν, οὐκ ἂν δόξειεν ἀκόλαστος εἶναι, ὥσπερ οὐδ' οἱ κηλούμενοι παρὰ ταῖς Σειρῆσιν. (9) Ἀλλὰ περὶ τὰ δύο τῶν αἰσθητῶν ταῦτα, περὶ ἅπερ καὶ τἆλλα θηρία μόνα τυγχάνει αἰσθητικῶς ἔχοντα καὶ χαίροντα καὶ λυπούμενα, περὶ τὰ γευστὰ καὶ ἁπτά. (10) Περὶ δὲ τὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἡδέα σχεδὸν ὁμοίως ἅπαντα φαίνεται ἀναισθήτως διακείμενα, οἷον περὶ εὐαρμοστίαν ἢ κάλλος· οὐθὲν γάρ, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου, φαίνεται πάσχοντα αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν καλῶν ἢ τῇ ἀκροάσει τῶν εὐαρμόστων, εἰ μή τί που συμβέβηκε τερατῶδες. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὰ εὐώδη ἢ δυσώδη· καίτοι τάς γε αἰσθήσεις ὀξυτέρας ἔχουσι πάσας. (11) Ἀλλὰ καὶ τῶν ὀσμῶν ταύταις χαίρουσιν ὅσαι κατὰ συμβεβηκὸς εὐφραίνουσιν, ἀλλὰ μὴ καθ' αὑτάς. Λέγω δὲ καθ' αὑτάς, αἷς μὴ ἐλπίζοντες χαίρομεν ἢ μεμνημένοι, οἷον ὄψων καὶ ποτῶν· δι' ἑτέραν γὰρ ἡδονὴν ταύταις χαίρομεν, τὴν τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν. Καθ' αὑτὰς δέ, οἷαι αἱ τῶν ἀνθῶν εἰσίν. Διὸ ἐμμελῶς ἔφη Στρατόνικος τὰς μὲν καλὸν ὄζειν, τὰς δὲ ἡδύ. (12) Ἐπεὶ καὶ τῶν περὶ τὸ γευστὸν οὐ περὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἐπτόηται τὰ θηρία, οὐδ' ὅσων τῷ ἄκρῳ τῆς γλώττης ἡ αἴσθησις, ἀλλ' ὅσων τῷ φάρυγγι, καὶ ἔοικεν ἁφῇ μᾶλλον ἢ γεύσει τὸ πάθος· διὸ οἱ ὀψοφάγοι οὐκ εὔχονται τὴν γλῶτταν ἔχειν μακρὰν ἀλλὰ τὸν φάρυγγα γεράνου, ὥσπερ Φιλόξενος ὁ Ἐρύξιδος. Ὥστε περὶ τὰ ἁπτόμενα, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, θετέον τὴν ἀκολασίαν. (13) Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος περὶ τὰς τοιαύτας ἐστίν. Οἰνοφλυγία γὰρ καὶ γαστριμαργία καὶ λαγνεία καὶ ὀψοφαγία καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα περὶ τὰς εἰρημένας ἐστὶν αἰσθήσεις, εἰς ἅπερ μόρια ἡ ἀκολασία διαιρεῖται. (14) Περὶ δὲ τὰς δι' ὄψεως ἢ ἀκοῆς ἢ ὀσφρήσεως ἡδονὰς οὐθεὶς λέγεται ἀκόλαστος, ἐὰν ὑπερβάλλῃ, ἀλλ' ἄνευ ὀνείδους τὰς ἁμαρτίας ψέγομεν ταύτας, καὶ ὅλως περὶ ὅσα μὴ λέγονται ἐγκρατεῖς· οἱ δ' ἀκρατεῖς οὐκ εἰσὶν ἀκόλαστοι οὐδὲ σώφρονες. (15) Ἀναίσθητος μὲν οὖν, ἢ ὅπως δεῖ ὀνομάζειν, ὁ οὕτως ἔχων ὥστε καὶ ἐλλείπειν ὅσων ἀνάγκη κοινωνεῖν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πάντας καὶ χαίρειν· ὁ δ' ὑπερβάλλων ἀκόλαστος. (16) Πάντες γὰρ τούτοις φύσει τε χαίρουσι, καὶ ἐπιθυμίας λαμβάνουσι, καὶ οὐκ εἰσὶν οὐδὲ λέγονται ἀκόλαστοι· οὐ γὰρ ὑπερβάλλουσι τῷ χαίρειν μᾶλλον ἢ δεῖ τυγχάνοντες καὶ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ μὴ τυγχάνοντες. Οὐδ' ἀνάλγητοι· οὐ γὰρ ἐλλείπουσι τῷ χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερβάλλουσιν. (17) Ἐπεὶ δ' ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις περὶ αὐτά, δῆλον ὅτι καὶ μεσότης, καὶ βελτίστη αὕτη ἡ ἕξις, καὶ ἀμφοῖν ἐναντία. Ὥστε [ἐπεὶ ἡ] σωφροσύνη ἡ βελτίστη ἕξις, περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστος, ἡ περὶ τὰ ἡδέα τὰ εἰρημένα τῶν αἰσθητῶν μεσότης σωφροσύνη ἂν εἴη, μεσότης οὖσα ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας· ἡ δ' ὑπερβολὴ ἀκολασία, ἡ δ' ἔλλειψις ἤτοι ἀνώνυμος ἢ τοῖς εἰρημένοις ὀνόμασι προσαγορευομένη. (18) Ἀκριβέστερον δὲ περὶ τοῦ γένους τῶν ἡδονῶν ἔσται διαιρετέον ἐν τοῖς λεγομένοις ὕστερον περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας.

sed pulchra quidem videre, et canentem audire, is intemperans non videatur: quemadmodum nec Sirenum cantibus deliniti. (9) Sed circa duo hæc sensibilia versantur, quæ et reliquorum animantium sensibus incurrentia, dolorem voluptatemve cient: ea scilicet, quæ gustu tactuve sentiuntur. (10) Ceterum quæ reliquis sensibus suavia existunt, nullum fere animalibus sensum movent: ut circa proportionum vel pulchritudinis contuitionem nihil magnopere moveri videntur. Sed et nec auscultationibus sonorum rite consonantium, neque suave aut graviter olentibus, licet omnes sensus illa acutiores habeant. (11) Sed et odoribus iis gaudent maxime, qui per accidens, non per sese, oblectant. Dico autem per se, quibus gaudemus nec sperantes nec recordantes aliud, velut cibi, aut potus: nam ob aliam, hoc est edendi bibendique voluptatem, iis gaudemus. Per se vero, ut sunt odores florum. Quocirca scite Stratonicus dixit, illa quidem pulchre, hæc vero suaviter fragrare. (12) Et quia in gustabilibus non omnis voluptas feras attingit, nec quantum extremo linguæ apice, sed quantum toto gutture sentitur: tactu potius quam gustu hæc affectio contineri videtur. Quapropter gulones non optant linguam longam, sed quemadmodum Philoxenus Eryxidis, vulturis guttur. Itaque circa tangibilia, ut simpliciter dicam, intemperantia est constituenda, (13) circa ea circa quæ etiam intemperans versatur. Nam vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, et omnia ejusmodi, circa sensus prædictos sunt: quas in partes intemperantia dividitur. (14) Verum qui voluptatibus visu, auditione, olfactuve perceptis excedit, nemo dicitur intemperans, citraque ignominiam tales errores vituperamus, et prorsus circa quæ non dicuntur continentes. Incontinentes vero nec temperantes sunt, nec intemperantes. (15) Insensatus igitur, aut quocumque alio nomine appellare conveniat, est is qui in omnibus deficiat, quibus solent plerumque omnes participare atque lætari. Verum qui excedit, intemperans est. (16) Omnes enim his et natura gaudent, et aliquo etiam modo concupiscunt, nec tamen sunt vel dicuntur intemperantes. Nam et consecuti non excedunt magis, quam oporteat, gaudendo, et non consecuti, magis quam oporteat, dolendo. Sed nec dolore etiam vacantes dicuntur. Non enim deficiunt gaudendo dolendove, sed magis excedunt. (17) Quia igitur circa hæc est excessus, defectusque, manifestum quod et mediocritas, qui habitus optimus est, et utrique contrarius. Itaque quum temperantia sit habitus præstantissimus in iis circa quæ intemperans versatur, fuerit temperantia in dictis jucundis sensibilibus mediocritas, nimirum insensibilitatis intemperantiæque mediocritas. Excessus vero intemperantia est: sed defectus aut nomine caret, aut supra positas appellationes sortitur. (18) Accuratius vero deinceps de jucundorum genere pertractandum erit, ubi de continentia incontinentiaque agemus.

CAP. III.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ληπτέον καὶ περὶ πρᾳότητος καὶ χαλεπότητος· καὶ γὰρ τὸν πρᾶον περὶ λύπην τὴν ἀπὸ θυμοῦ γιγνομένην ὁρῶμεν ὄντα, τῷ πρὸς ταύτην ἔχειν πως. Διεγράψαμεν δὲ καὶ ἀντεθήκαμεν τῷ ὀργίλῳ καὶ χαλεπῷ καὶ ἀγρίῳ (πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα τῆς αὐτῆς ἐστὶ διαθέσεως) τὸν ἀνδραποδώδη καὶ τὸν ἀνόητον· (2) σχεδὸν γὰρ ταῦτα μάλιστα καλοῦσι τοὺς μηδ' ἐφ' ὅσοις δεῖ κινουμένους τὸν θυμόν, ἀλλὰ προπηλακιζομένους εὐχερῶς καὶ ταπεινοὺς πρὸς τὰς ὀλιγωρίας. Ἔστι γὰρ ἀντικείμενον τῷ μὲν ταχὺ τὸ μόλις, τῷ δ' ἠρέμα τὸ σφόδρα, τῷ δὲ πολὺν χρόνον τὸ ὀλίγον λυπεῖσθαι ταύτην τὴν λύπην ἣν καλοῦμεν θυμόν. (3) Ἐπεὶ δ' ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἴπομεν, καὶ ἐνταῦθ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις (ὁ μὲν γὰρ χαλεπὸς τοιοῦτός ἐστιν, ὁ καὶ θᾶττον καὶ μᾶλλον πάσχων καὶ πλείω χρόνον, καὶ ὅτ' οὐ δεῖ, καὶ ὁποίοις οὐ δεῖ, καὶ ἐπὶ πολλοῖς, ὁ δ' ἀνδραποδώδης τοὐναντίον), δῆλον ὅτι ἔστι τις καὶ ὁ μέσος τῆς ἀνισότητος. (4) Ἐπεὶ οὖν ἡμαρτημέναι ἀμφότεραι αἱ ἕξεις ἐκεῖναι, φανερὸν ὅτι ἐπιεικὴς ἡ μέση τούτων ἕξις· οὔτε γὰρ προτερεῖ οὔθ' ὑστερίζει, οὔτε οἷς οὐ δεῖ ὀργίζεται, οὔτε οἷς δεῖ οὐκ ὀργίζεται. Ὥστ' ἐπεὶ καὶ πρᾳότης ἡ βελτίστη ἕξις περὶ ταῦτα τὰ πάθη ἐστίν, εἴη ἂν καὶ ἡ πρᾳότης μεσότης τις, καὶ ὁ πρᾶος μέσος τοῦ χαλεποῦ καὶ τοῦ ἀνδραποδώδους.

Eodem pacto de mansuetudine rigiditateque sentiendum est. Nam et mansuetum, qualem quendam esse erga dolorem ex ira profectum cernimus. Supra enim in descriptione iracundo, rigido, et agresti (omnia enim hæc sunt dispositionis ejusdem) servilem, et insensatum opposuimus, (2) eo quod ita vocentur, quotquot non moveantur ad iram quibus oporteat, sed lacessiti et injuria affecti, faciles humilesque sese præbeant ad contemptum. Opposita enim sibi invicem sunt, celeriter et ægre; leniter et vehementer; longo tempore et brevi, sentire eum dolorem quem iram vocamus. (3) Quoniam vero, quemadmodum et in ceteris diximus, hic quoque excessus defectusque reperitur (rigidus enim est ejusmodi, qui citius et magis, longioreque tempore, nec quando, nec quibus oportet, atque in multis afficitur: servilis autem contrarius quispiam est): apparet medium quendam hanc inter inæqualitatem consistere. (4) Et quia uterque habituum illorum vitiosus est, patet, medium horum æquanimitatem esse: neque enim præcurrit, aut excedit; neque quibus non oportet irascitur, nec quibus oportet non irascitur. Quocirca quum et mansuetudo circa easdem affectiones habitus sit optimus, fuerit mansuetudo mediocritas quædam, et mansuetus inter rigidum servilemque medius.

CAP. IV.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ μεγαλοψυχία καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ ἐλευθεριότης μεσότητες, ἡ μὲν ἐλευθεριότης περὶ χρημάτων κτῆσιν καὶ ἀποβολήν. Ὁ μὲν γὰρ κτήσει μὲν πάσῃ μᾶλλον χαίρων ἢ δεῖ, ἀποβολῇ δὲ πάσῃ λυπούμενος μᾶλλον ἢ δεῖ, ἀνελεύθερος, ὁ δ' ἀμφότερα ἧττον ἢ δεῖ ἄσωτος, ὁ δ' ἄμφω ὡς δεῖ ἐλευθέριος. Τοῦτο δὲ λέγω τὸ ὡς δεῖ, καὶ ἐπὶ τούτων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τὸ ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθός. (2) Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνοι μέν εἰσιν ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει, ὅπου δὲ ἔσχατά εἰσι, καὶ μέσον, καὶ τοῦτο βέλτιστον, ἓν δὲ περὶ ἕκαστον τῷ εἴδει τὸ βέλτιστον, ἀνάγκη καὶ τὴν ἐλευθεριότητα μεσότητα εἶναι ἀσωτίας καὶ ἀνελευθερίας περὶ χρημάτων κτῆσιν καὶ ἀποβολήν. (3) Διχῶς δὲ τὰ χρήματα λέγομεν καὶ τὴν χρηματιστικήν. Ἡ μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ χρῆσις τοῦ κτήματός ἐστιν, οἷον ὑποδήματος ἢ ἱματίου, ἡ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς μέν, οὐ μέντοι οὕτως ὡς ἂν εἴ τις σταθμῷ χρήσαιτο τῷ ὑποδήματι, ἀλλ' οἷον ἡ πώλησις καὶ ἡ μίσθωσις· χρῆται γὰρ ὑποδήματι. (4) Ὁ δὲ φιλάργυρος ὁ περὶ τὸ νόμισμά ἐστιν ἐσπουδακώς, τὸ δὲ νόμισμα τῆς κτήσεως ἀντὶ τῆς κατὰ συμβεβηκὸς χρήσεώς ἐστιν. (5) Ὁ δ' ἀνελεύθερος εἴη ἂν καὶ ἄσωτος περὶ τὸν κατὰ συμβεβηκὸς τρόπον τοῦ χρηματισμοῦ· καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν χρηματισμοῦ τὴν αὔξησιν διώκει. Ὁ δ' ἄσωτος ἐλλείπει τῶν ἀναγκαίων, ὁ δ' ἐλευθέριος

Sunt porro et magnanimitas, et magnificentia, et liberalitas, mediocritates. Liberalitas quidem circa acquisitionem amissionemque facultatum versatur. Nam qui omni acquisitione gaudet omnique amissione dolet magis quam oportet, is illiberalis est: qui vero utroque minus afficitur quam oporteat, prodigus: qui vero ut oportet afficitur utroque, liberalis. Ut oportet, hic, velut in aliis etiam, expono, quemadmodum recta ratio dictat. (2) Et quia illi quidem in excessu defectuque sunt; ubi autem extrema sunt, istic etiam medium, quod est præstantissimum in quaque specie, et unum; necessarium est etiam liberalitatem inter prodigalitatem illiberalitatemque circa facultatum acquisitionem et amissionem, mediam consistere. (3) Bifariam autem facultates, quæstuariamque vocamus. Alius enim per se est et proprius facultatum usus, velut calcei et vestis: alius vero per accidens, nec tamen ita, ut si quis calceo utatur lancis vice, sed velut emptio conductioque mercenaria: usus enim fit calcei. (4) Pecuniæ autem cupidus nummos congerere studet, eorum autem possessio illi est pro usu per accidens. (5) Illiberalis vero, et prodigus fuerit circa accidentarium quæstuariæ modum. Nam ille quidem in acquisitione naturali augmentum quærit: prodigus vero in necessariis deficit: liberalis autem ex abundanti copia

τὴν περιουσίαν δίδωσιν. (6) Αὐτῶν δὲ τούτων εἴδη λέγονται διαφέροντα τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον περὶ μόρια, οἷον ἀνελεύθερος, φειδωλὸς καὶ κίμβιξ καὶ αἰσχροκερδής, φειδωλὸς μὲν ἐν τῷ μὴ προΐεσθαι, αἰσχροκερδὴς δ' ἐν τῷ ὁτιοῦν προσίεσθαι, κίμβιξ δὲ ὁ σφόδρα περὶ μικρὰ διατεινόμενος, παραλογιστὴς δὲ καὶ ἀποστερητὴς ὁ ἄδικος κατ' ἀνελευθερίαν. (7) Καὶ τοῦ ἀσώτου ὡσαύτως λαφύκτης μὲν ὁ ἐν τῷ ἀτάκτως ἀναλίσκειν, ἀλόγιστος δὲ ὁ ἐν τῷ μὴ ὑπομένειν τὴν ἀπὸ λογισμοῦ λύπην.

largitur. (6) Species vero harum differre dicuntur, eo quod magis et minus circa particulas ostendunt, ut illiberalis, parcus, sordidus, turpis lucri cupidus. Parcus enim eo quod non eroget, dicitur; turpis autem lucri cupidus, quod omnia quidquid sit corradat; sordidus, qui vehementer in exiguis obnititur; deceptor vero depilatorque, qui injustus ex illiberalitate est. (7) E contrario, prodigorum hic quidem ligurritor est, qui inordinate consumit : ille vero inconsideratus, qui in eo, quem ferre dictat ratio, durare dolore non potest.

CAP. V.

Περὶ δὲ μεγαλοψυχίας ἐκ τῶν τοῖς μεγαλοψύχοις ἀποδιδομένων δεῖ διορίσαι τὸ ἴδιον. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τὴν γειτνίασιν καὶ ὁμοιότητα μέχρι τοῦ λανθάνειν πόρρω προϊόντα, καὶ περὶ τὴν μεγαλοψυχίαν ταὐτὸ συμβέβηκεν. (2) Διὸ ἐνίοτε οἱ ἐναντίοι τοῦ αὐτοῦ ἀντιποιοῦνται, οἷον ὁ ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ καὶ ὁ αὐθάδης τῷ σεμνῷ καὶ ὁ θρασὺς τῷ ἀνδρείῳ· εἰσὶ γὰρ καὶ περὶ ταὐτὰ καὶ ὅμοροι μέχρι τινός, ὥσπερ ὁ ἀνδρεῖος ὑπομενετικὸς κινδύνων καὶ ὁ θρασύς, ἀλλ' ὁ μὲν ὧδε ὁ δ' ὧδε· ταῦτα δὲ διαφέρει πλεῖστον. (3) Λέγομεν δὲ τὸν μεγαλόψυχον κατὰ τὴν τοῦ ὀνόματος προσηγορίαν, ὥσπερ ἐν μεγέθει τινὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως. Ὥστε καὶ τῷ σεμνῷ καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ ὅμοιος εἶναι δοκεῖ, ὅτε καὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ἀκολουθεῖν φαίνεται. (4) Καὶ γὰρ τὸ ὀρθῶς κρῖναι τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ τῶν ἀγαθῶν ἐπαινετόν. Δοκεῖ δὲ ταῦτ' εἶναι μεγάλα, ἃ διώκει ὁ τὴν κρατίστην ἔχων ἕξιν περὶ τὰ τοιαῦτ' εἶναι ἡδέα. (5) Ἡ δὲ μεγαλοψυχία κρατίστη· κρίνει δ' ἡ περὶ ἕκαστον ἀρετὴ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ὀρθῶς, ἅπερ ὁ φρόνιμος ἂν κελεύσειε καὶ ἡ ἀρετή, ὥστε ἕπεσθαι αὐτῇ πάσας τὰς ἀρετάς, ἢ αὐτὴν ἕπεσθαι πάσαις. (6) Ἔτι δοκεῖ μεγαλοψύχου εἶναι τὸ καταφρονητικὸν εἶναι. Ἑκάστη δ' ἀρετὴ καταφρονητικοὺς ποιεῖ τῶν παρὰ τὸν λόγον μεγάλων, οἷον ἀνδρία κινδύνων (μέγα γὰρ οἴεται εἶναι τῶν αἰσχρῶν, καὶ πλῆθος οὐ πᾶν φοβερόν), καὶ σώφρων ἡδονῶν μεγάλων καὶ πολλῶν, καὶ ἐλευθέριος χρημάτων. (7) Μεγαλοψύχου δὲ τοῦτο δοκεῖ διὰ τὸ περὶ ὀλίγα σπουδάζειν, καὶ ταῦτα μεγάλα, καὶ οὐχ ὅτι δοκεῖ ἑτέρῳ τινί. Καὶ μᾶλλον ἂν φροντίσειεν ἀνὴρ μεγαλόψυχος τί δοκεῖ ἑνὶ σπουδαίῳ ἢ πολλοῖς τοῖς τυγχάνουσιν, ὥσπερ Ἀντιφῶν ἔφη πρὸς Ἀγάθωνα κατεψηφισμένος τὴν ἀπολογίαν ἐπαινέσαντα. Καὶ τὸ ὀλίγωρον τοῦ μεγαλοψύχου μάλιστ' εἶναι πάθος ἴδιον. (8) Πάλιν περὶ τιμῆς καὶ τοῦ ζῆν καὶ πλούτου, περὶ ὧν σπουδάζειν δοκοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐθὲν φροντίζειν περὶ τῶν ἄλλων πλὴν περὶ τιμῆς. Καὶ λυπηθήσοιτ' ἂν ἀτιμαζόμενος καὶ ἀρχόμενος ὑπὸ ἀναξίου. Καὶ χαίρει μάλιστα τυγχάνων. (9) Οὕτω μὲν οὖν δόξειεν ἂν ἐναντίως ἔχειν· τὸ γὰρ εἶναί τε μάλιστα περὶ τιμὴν καὶ καταφρονητικὸν εἶναι τῶν πολλῶν καὶ δόξης οὐχ ὁμολογεῖσθαι. Δεῖ δὲ τοῦτο διορίσαντας εἰπεῖν. (10) Ἔστι γὰρ τιμὴ καὶ μικρὰ καὶ μεγάλη διχῶς· ἢ γὰρ τῷ ὑπὸ πολλῶν τῶν τυχόντων ἢ τῷ ὑπὸ τῶν ἀξίων λόγου, καὶ πάλιν τῷ ἐπὶ τίνι ἡ τιμὴ διαφέρει. Μεγάλη γὰρ οὐ τῷ πλήθει τῶν τιμώντων οὐδὲ τῷ ποιῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίαν εἶναι· τῇ ἀληθείᾳ δὲ καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ τἆλλα ἀγαθὰ τίμια καὶ ἄξια σπουδῆς ταῦτα ὅσα μεγάλα ἀληθῶς ἐστίν, ὥστε καὶ ἀρετὴ οὐδεμία ἄνευ μεγέθους· διὸ δοκοῦσι μεγαλοψύχους ποιεῖν ἑκάστη, περὶ ὃ ἐστιν ἑκάστη αὐτῶν, ὥσπερ εἴπομεν. (11) Ἀλλ' ὅμως ἐστί τις παρὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς μία μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ ἰδίᾳ μεγαλόψυχον τοῦτον λεκτέον τὸν ἔχοντα ταύτην. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν τίμια τὰ δ' ὡς διωρίσθη πρότερον, τῶν τοιούτων δ' ἀγαθῶν ἐστὶ τὰ μὲν μεγάλα κατ' ἀλήθειαν τὰ δὲ μικρά, καὶ τούτων ἔνιοι ἄξιοι καὶ ἀξιοῦσιν αὐτούς, ἐν τούτοις ζητητέος ὁ μεγαλόψυχος. (12) Τετραχῶς δ' ἀνάγκη διαφέρειν. Ἔστι μὲν γὰρ ἄξιον εἶναι μεγάλων καὶ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τούτων, ἔστι δὲ μικρὰ καὶ ἄξιόν τινα τηλικούτων καὶ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τούτων, ἔστι δ' ἀνάπαλιν πρὸς ἑκάτερα αὐτῶν· ὁ μὲν γὰρ ἂν εἴη τοιοῦτος οἷος ἄξιος ὢν μικρῶν μεγάλων ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἐντίμων ἀγαθῶν, ὁ δὲ ἄξιος ὢν μεγάλων ἀξιοίη ἂν μικρῶν ἑαυτόν. (13) Ὁ μὲν οὖν ἄξιος μικρῶν, μεγάλων δ' ἀξιῶν ἑαυτόν, ψεκτός· ἀνόητον γὰρ καὶ οὐ καλὸν τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν τυγχάνειν. Ψεκτὸς δὲ καὶ ὅστις ἄξιος ὢν ὑπαρχόντων αὐτῷ τῶν τοιούτων μετέχειν μὴ ἀξιοῖ ἑαυτόν. (14) Λείπεται δὲ ἐνταῦθα ἐναντίος τούτοις ἀμφοτέροις, ὅστις ὢν ἄξιος μεγάλων ἀξιοῖ αὐτὸς ἑαυτὸν τούτων, καὶ τοιοῦτός ἐστιν οἷος ἀξιοῦν ἑαυτόν. Οὗτος ἐπαινετὸς καὶ μέσος τούτων. (15) Ἐπεὶ οὖν περὶ τιμῆς αἵρεσιν καὶ χρῆσιν καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν ἐντίμων ἀρίστη ἐστὶ διάθεσις ἡ μεγαλοψυχία, καὶ τοῦτ' ἀποδίδομεν, καὶ οὐ περὶ τὰ χρήσιμα τὸν μεγαλόψυχον, ἅμα δὲ καὶ ἡ μεσότης αὕτη ἐπαινετωτάτη, δῆλον ὅτι καὶ ἡ μεγαλοψυχία μεσότης ἂν εἴη. (16) Τῶν δ' ἐναντίων, ὥσπερ διεγράψαμεν, ἡ μὲν ἐπὶ τῷ ἀξιοῦν ἑαυτὸν ἀγαθῶν μεγάλων ἀνάξιον ὄντα χαυνότης (τοὺς τοιούτους γὰρ χαύνους λέγομεν, ὅσοι μεγάλων οἴονται ἄξιοι εἶναι οὐκ ὄντες), ἡ δὲ περὶ τὸ ἄξιον ὄντα μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν μεγάλων μικροψυχία (μικροψύχου γὰρ εἶναι δοκεῖ, ὅστις ὑπαρχόντων δι' ἃ δικαίως ἂν ἀξιοῖτο, μὴ ἀξιοῖ μηθενὸς μεγάλου ἑαυτόν), ὥστ' ἀνάγκη καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν εἶναι μεσότητα χαυνότητος καὶ μικροψυχίας. (17) Ὁ δὲ τέταρτος τῶν διορισθέντων οὔτε πάμπαν ψεκτὸς οὔτε μεγαλόψυχος, περὶ οὐδὲν ἔχων μέγεθος· οὔτε γὰρ ἄξιος οὔτε ἀξιοῖ μεγάλων, διὸ οὐκ ἐναντίος. (18) Καίτοι δόξειεν ἂν ἐναντίον εἶναι τῷ μεγάλων ἀξίῳ ὄντι μεγάλων τὸ μικρῶν ὄντα ἄξιον ἀξιοῦν ἑαυτόν. Οὐκ ἔστι δ' ἐναντίος οὔτε τῷ μεμπτὸς εἶναι· ὡς γὰρ ὁ λόγος κελεύει, ἔχει. Καὶ ὁ αὐτός ἐστι τῇ φύσει τῷ μεγαλοψύχῳ· ὧν γὰρ ἄξιοι, τούτων ἀξιοῦσιν αὑτοὺς ἄμφω. (19) Καὶ ὁ μὲν γένοιτ' ἂν μεγαλόψυχος· ἀξιώσει γὰρ ὧν ἐστὶν ἄξιος· ὁ δὲ μικρόψυχος, ὃς ὑπαρχόντων αὐτῷ μεγάλων κατὰ τιμὴν ἀγαθῶν οὐκ ἀξιοῖ, τί ἂν εἴποι,

De magnanimitate autem, ex iis quæ de magnanimis dicta sunt, quod ei proprium est determinare oportet. Nam sicut in aliis, juxta affinitatem et similitudinem, quoad latent, progredi convenit : ita et de magnanimitate tractantibus idem usu venit. (2) Quocirca nonnunquam contrarii eadem affectant : quemadmodum prodigus et liberalis; perfractus et gravis; audax et fortis. Circa eadem enim versantur, et cognati sunt aliquousque : nam et audax et fortis pericula sustinet, sed hic quidem sic, ille vero aliter : hæc vero plurimum inter se distant. (3) Dicimus autem magnanimum juxta nominis etymon, veluti magnitudine quadam animi instructum et potentia. Itaque et gravi et magnifico similis videatur : quandoquidem omnes virtutes quodammodo sectatur. (4) Nam recto judicio, de rebus maximis pariter et infimis bonis, pollere, laudabile est. Videntur autem ea magna esse quæ optimo habitu instructus prosequitur, circa ejusmodi scilicet jucunda. (5) Magnanimitas vero est præstantissima : judicat autem virtus in unoquoque majus et minus recte juxta sapientis virtutisque præscriptum. Unde vel ipsa omnes virtutes, vel ipsam omnes consequuntur. (6) Præterea contemptivus esse videtur magnanimus. Singulæ vero virtutes, rerum præter rationem magnarum sunt contemptrices, ut fortitudo, periculorum (id enim magnum inter turpia deputat, neque multitudinem omnem judicat formidandam); et intemperans, voluptates; liberalis, opes multas magnasque spernit : (7) id quod magnanimi esse videtur, eo quod in paucis occupetur : atque hæc magna sunt, eo quod nec cujuslibet judicium spectat. Magis quippe magnanimus spectat quid uni sapienti probetur, quam quid multitudini et vulgo : quemadmodum ad Agathonem dixit Antiphon condemnatus, defensionem ejus laudantem. Neglectus enim propria maxime affectio magnanimi. (8) Porro honoris, et vitæ, et opum, quibus studere magnopere videntur homines, horum curam gerit nullam præter honoris. Itaque et dolet ignominia affectus, et indigni subjectus imperio : gaudet autem principatum assecutus. (9) Sic sic ille in se ipse contrarium in modum constitutus esse videtur. Nam circa honores occupari, et quæ vulgus sentiat de se, contemnere, non sunt consentanea. Quocirca accuratius hæc distinguere et discutere oportet. (10) Nam honor exiguus, et magnus, bifariam capiuntur : aut enim a multis is et vulgaribus, aut ab illustribus ille contingit; qui rursus pro re, in qua evenit, differt. Magnus enim honor non solum honorantium multitudine, aut qualitate, sed etiam dignitate ipsius æstimatur : vere autem et principatus, et reliqua præclara, et studio digna bona censentur, quæ re vera eximia exsistunt. Quocirca nulla virtus magnitudine caret : quare unaquæque magnanimos reddere videtur in eo in quo unaquæque versatur, sicuti diximus. (11) Sed enim inter ceteras virtutes una quæpiam proprie est magnanimitas : quare peculiari vocabulo hac præditus, magnanimus appellatur. Quoniam vero bona alia honorabilia sunt, alia vero sic ut supra determinavimus; ex his autem alia vere eximia, alia parva sunt, et his nonnulli, quum digni sint, se ipsos dignos etiam arbitrantur : in his quærendus est qui proprie dicitur magnanimus. (12) Quadrifariam vero hæc discernuntur. Nam et dignum esse magnis, et sese dignum iis judicare contingit interdum. Interdum vero mediocria esse et mediocribus dignum, iis quoque se judicare dignum. Nonnunquam vero e converso, utralibet hæc ad se invicem componuntur. Nam quum exiguis aliquis dignus, magnis atque honorabilibus se dignum arbitratur; alius maximis dignus, parvis se dignum existimat. (13) Prior quidem hic exiguis dignus, magnaque affectans, vituperationem meretur. Dedecens enim id est, ac minime honestum, præter dignitatem quippiam consequi. Verum is quoque vituperandus, qui præsenti honore dignus, eum tamen aversetur, quod se eo dignum non putet. (14) Restat jam utrique horum contrarius, qui quum rebus magnis dignus sit, se ipsum etiam dignum arbitretur : hic laudabilis, et inter hos medius est. (15) Et quia circa honoris electionem fruitionemque æque ac honorabilium bonorum reliquorum, dispositio est præstantissima magnanimitas, et, quemadmodum ostendimus, ea non circa utilia occupatur, ac ipsa mediocritas cum primis est laudabilis; manifestum etiam magnanimitatem esse quandam mediocritatem. (16) Contrariorum autem, secundum descriptionem nostram, sese, indignus quum sit, maximis esse dignum arbitrantis, vanitas est : tales quippe vanos dicimus, qui magna venditant, quum ipsis non insint. Verum ubi dignus magnis se indignum censet, pusillanimitas appellatur. Pusillanimis enim est, qui præclara vere meritus, iis sese indignum judicarit. Itaque magnanimitatem necessarium est mediocritatem esse inter pusillanimitatem et vanitatem. (17) Porro quartus ex his, neque omnino vituperatione dignus, neque magnanimus, in nulla re magni quippiam consecutus. Neque enim vel dignus exsistit, vel ita de se ipso censet : quapropter non est contrarius. (18) Nam etsi sane contraria inter se videantur, magnis dignum magna et parvis dignum exigua deberi sibi arbitrari : contraria tamen non sunt, neque hic reprehensione careat, quandoquidem ex rationis instinctu agit, et eadem qua magnanimus, naturæ conditione est : quum uterque quibus dignus est, iis sese dignum arbitratur. (19) Magnanimus, ex iis quibus dignus est, sese dignum censebit : pusillanimis vero, quum magna insint ei bona honorabilia, si eis se indignum judicat, quid diceret, si par-

εἰ μικρῶν ἄξιος ἦν; ἢ γὰρ ἂν μεγάλων ἀξιῶν χαῦνος ἦν, ἢ ἔτι ἐλαττόνων. (20) Διὸ καὶ οὐθεὶς ἂν εἴποι μικρόψυχον, εἴ τις μέτοικος ὢν ἄρχειν μὴ ἀξιοῖ ἑαυτὸν ἀλλ' ὑπείκει· ἀλλ' εἴ τις εὐγενὴς ὢν καὶ ἡγούμενος μέγα εἶναι τὸ ἄρχειν.

vis dignus esset? aut enim magnis se dignum judicans, vanus sibi videretur, aut etiam minoribus dignus. (20) Quocirca nemo pusillanimem dixerit, qui inquilinus tantum, se non imperio dignum censeat, seque subjiciat, verum qui honesto loco natus sit, imperiumque rem magnam judicarit.

CAP. VI.

Ἔστι δὲ καὶ ὁ μεγαλοπρεπὴς οὐ περὶ τὴν τυχοῦσαν πρᾶξιν καὶ προαίρεσιν, ἀλλὰ τὴν δαπάνην, εἰ μή που κατὰ μεταφορὰν λέγομεν· ἄνευ δὲ δαπάνης μεγαλοπρέπεια οὐκ ἔστιν. Τὸ μὲν γὰρ πρέπον ἐν κόσμῳ ἐστίν, ὁ δὲ κόσμος οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων ἀναλωμάτων, ἀλλ' ἐν ὑπερβολῇ τῶν ἀναγκαίων ἐστίν. (2) Ὁ δὴ ἐν μεγάλῃ δαπάνῃ τοῦ πρέποντος μεγέθους προαιρετικός, καὶ τῆς τοιαύτης μεσότητος καὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἡδονῇ ὀρεκτικός, μεγαλοπρεπής. (3) Ὁ δ' ἐπὶ τὸ μεῖζον καὶ παρὰ μέλος ἀνώνυμος· οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει τινὰ γειτνίασιν, οὓς καλοῦσί τινες ἀπειροκάλους καὶ σαλάκωνας· οἷον εἰ εἰς γάμον δαπανῶν τις τοῦ ἀγαπητοῦ, πλούσιος ὤν, δοκεῖ πρέπειν ἑαυτῷ τοιαύτην κατασκευὴν οἷον ἀγαθοδαιμονισταῖς ἑστιῶντι, οὗτος μὲν μικροπρεπής, ὁ δὲ τοιούτους δεχόμενος ἐκείνως μὴ δόξης χάριν μηδὲ δι' ἐξουσίαν ὅμοιος τῷ σαλάκωνι, ὁ δὲ κατ' ἀξίαν καὶ ὡς ὁ λόγος μεγαλοπρεπής· τὸ γὰρ πρέπον κατ' ἀξίαν ἐστίν· οὐθὲν γὰρ πρέπει τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν. (4) Δεῖ δὲ πρέπον εἶναι· καὶ γὰρ τοῦ πρέποντος κατ' ἀξίαν, καὶ πρέπον καὶ περὶ ὅ, οἷον περὶ οἰκέτου γάμον ἕτερον τὸ πρέπον καὶ περὶ ἐρωμένου, καὶ αὐτῷ, εἴπερ ἐπὶ τοσοῦτον ἢ τοιοῦτον, οἷον τὴν θεωρίαν οὐκ ᾤετο Θεμιστοκλεῖ πρέπειν ἣν ἐποιήσατο Ὀλυμπίαζε, διὰ τὴν προϋπάρξασαν ταπεινότητα, ἀλλὰ Κίμωνι. (5) Ὁ δ' ὅπως ἔτυχεν ἔχων πρὸς τὴν ἀξίαν, ὁ οὐθεὶς τούτων. Καὶ ἐπ' ἐλευθεριότητος ὡσαύτως· ἔστι γάρ τις ὡς ἐλευθέριος, ὅταν ἐλεύθερος.

Magnificus autem non ex qualibet operatione electioneve dicitur, sed ex sumptibus, nisi forte per translationem ita vocetur: absque sumptu enim magnificentia non est. Nam τὸ πρέπον (decens, *unde dicta est* μεγαλοπρέπεια, magnificentia) positum est in ornatu: ornatus vero, non in quibuslibet impensis, sed in necessariorum excessu consistit. (2) Jam qui in magno sumptu decentem magnitudinem eligit, eamque mediocritatem cum ejusmodi voluptate expetit, magnificus est. (3) Qui vero amplius quam par sit, et præter modum, is nomine caret, tametsi quandam affinitatem inter sese habent quos vocant ineptos et prodigos. Nam qui opulentus, dilecti hominis nuptiis sumptus suppeditat, cum apparatum se decere arbitratur; qui frugales paucaque desiderantes conveniat excipienti, hic est parvificus. Verum qui nuptiali apparatu hos excipiat, nec ob gloriam, neque pro auctoritate peculiari aliqua, prodigo similis videtur. At qui pro dignitate juxtaque rationem id facit, magnificus est: decorum enim juxta dignitatem est, quandoquidem nihil præter dignitatem decet: (4) nam decorum esse oportet. Et decentis est agere juxta dignitatem, et quod deceat, et circa quid deceat. Aliud enim decorum est circa famuli, aliud circa amati nuptias, atque ipsi quod decens sit, si in tantum, aut ejusmodi, ut pompam Olympiam deductam quis existimabat Cimonem, non Themistoclem, quod humiliore fortuna hactenus fuisset, decere. (5) Ille vero, qui qualicumque modo habet respectu dignitatis, nullus horum. De liberalitate vero similiter se habet. Nam liberalis aliquis est, quando liber.

CAP. VII.

Σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα τῶν περὶ τὸ ἦθος ἐπαινετῶν καὶ ψεκτῶν τὰ μὲν ὑπερβολαὶ τὰ δ' ἐλλείψεις τὰ δὲ μεσότητές εἰσι παθητικαί, οἷον ὁ φθονερὸς καὶ ἐπιχαιρέκακος. Καθ' ἃς γὰρ ἕξεις λέγονται, ὁ μὲν φθόνος τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς κατ' ἀξίαν εὖ πράττουσίν ἐστιν, τὸ δὲ τοῦ ἐπιχαιρεκάκου πάθος ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀνώνυμον, ἀλλ' ὁ ἔχων δῆλος, ἐπὶ τῷ χαίρειν ταῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακοπραγίαις. (2) Μέσος δὲ τούτων ὁ νεμεσητικός, καὶ ὃ ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν νέμεσιν, τὸ λυπεῖσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακοπραγίαις καὶ εὐπραγίαις, χαίρειν δ' ἐπὶ ταῖς ἀξίαις· διὸ καὶ θεὸν οἴονται εἶναι τὴν νέμεσιν. (3) Αἰδὼς δὲ μεσότης ἀναισχυντίας καὶ καταπλήξεως· ὁ μὲν γὰρ μηδεμιᾶς φροντίζων δόξης ἀναίσχυντος, ὁ δὲ πάσης ὁμοίως καταπλήξ, ὁ δὲ τῆς τῶν φαινομένων ἐπιεικῶν αἰδήμων. (4) Φιλία δὲ μεσότης ἔχθρας καὶ κολακείας· ὁ μὲν γὰρ εὐχερῶς ἅπαντα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ὁμιλῶν κόλαξ, ὁ δὲ πρὸς ἁπάσας ἀντικρούων ἀπεχθητικός, ὁ δὲ μήτε πρὸς ἅπασαν ἡδονὴν μήτ' ἀκολουθῶν μήτ' ἀντιτείνων, ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον βέλτιστον, φίλος. (5) Σεμνότης δὲ μεσότης αὐθαδείας καὶ ἀρεσκείας· ὁ μὲν γὰρ μηδὲν πρὸς ἕτερον ζῶν καταφρονητικὸς αὐθάδης, ὁ δὲ πάντα πρὸς ἄλλον ἢ καὶ πάντων ἐλάττων ἄρεσκος, ὁ δὲ τὰ μὲν τὰ δὲ μή, καὶ πρὸς τοὺς ἀξίους οὕτως ἔχων, σεμνός. (6) Ὁ δ' ἀληθὴς καὶ ἁπλοῦς, ὃν καλοῦσιν αὐθέκαστον, μέσος τοῦ εἴρωνος καὶ ἀλαζόνος· ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τὰ χείρω καθ' αὑτοῦ ψευδόμενος μὴ ἀγνοῶν εἴρων, ὁ δ' ἐπὶ τὰ βελτίω ἀλαζών, ὁ δ' ὡς ἔχει, ἀληθὴς καὶ καθ' Ὅμηρον πεπνυμένος· καὶ ὅλως ὁ μὲν φιλαλήθης, ὁ δὲ φιλοψευδής. (7) Ἔστι δὲ καὶ ἡ εὐτραπελία μεσότης, καὶ ὁ εὐτράπελος μέσος τοῦ ἀγροίκου καὶ δυστραπέλου καὶ τοῦ βωμολόχου. Ὥσπερ γὰρ περὶ τροφὴν ὁ σικχὸς τοῦ παμφάγου διαφέρει τῷ ὁ μὲν μηθὲν ἢ ὀλίγα καὶ χαλεπῶς προσίεσθαι, ὁ δὲ πάντα εὐχερῶς, οὕτω καὶ ὁ ἄγροικος ἔχει πρὸς τὸν φορτικὸν καὶ βωμολόχον· ὁ μὲν γὰρ οὐθὲν γελοῖον ἀλλὰ χαλεπῶς προσίεται, ὁ δὲ πάντα εὐχερῶς καὶ ἡδέως. Δεῖ δ' οὐδέτερον, ἀλλὰ τὰ μὲν τὰ δὲ μή, καὶ κατὰ λόγον· οὗτος δ' εὐτράπελος. (8) Ἡ δ' ἀπόδειξις ἡ αὐτή· ἥ τε γὰρ εὐτραπελία ἡ τοιαύτη, καὶ μὴ ἣν μεταφέροντες λέγομεν, ἐπιεικεστάτη ἕξις, καὶ ἡ μεσότης ἐπαινετή, τὰ δ' ἄκρα ψεκτά. Οὔσης δὲ διττῆς τῆς εὐτραπελίας (ἡ μὲν γὰρ ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶ τῷ γελοίῳ καὶ τῷ εἰς αὐτόν, ἐὰν ᾖ τοιονδί, ὧν ἓν καὶ τὸ σκῶμμά ἐστιν, ἡ δ' ἐν τῷ δύνασθαι τοιαῦτα πορίζεσθαι), ἕτεραι μέν εἰσιν ἀλλήλων, ἀμφότεραι μέντοι μεσότητες. (9) Καὶ γὰρ τὸν δυνάμενον τοιαῦτα πορίζεσθαι ἐφ' ὅσοις ἡσθήσεται εὖ κρίνων, κἂν εἰς αὐτὸν ᾖ τὸ γελοῖον, μέσος ἔσται τοῦ φορτικοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ. Ὁ δ' ὅρος οὗτος βελτίων ἢ τὸ μὴ λυπηρὸν εἶναι τὸ λεχθὲν τῷ σκωπτομένῳ ὄντι ὁποιῳοῦν· μᾶλλον γὰρ δεῖ τῷ ἐν μεσότητι ὄντι ἀρέσκειν· οὗτος γὰρ κρίνει εὖ. (10) Πᾶσαι δ' αὗται αἱ μεσότητες ἐπαινεταὶ μέν, οὐκ εἰσὶ δ' ἀρεταί, οὐδ' αἱ ἐναντίαι κακίαι· ἄνευ προαιρέσεως γάρ. Ταῦτα δὲ πάντ' ἐστὶν ἐν ταῖς τῶν παθημάτων διαιρέσεσιν· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν πάθος τί ἐστιν. (11) Διὰ δὲ τὸ φυσικὰ εἶναι εἰς τὰς φυσικὰς συμβάλλεται ἀρετάς· ἔστι γάρ, ὥσπερ λεχθήσεται ἐν τοῖς ὕστερον, ἑκάστη πως ἀρετή, καὶ φυσικαὶ ἄλλως μετὰ φρονήσεως. (12) Ὁ μὲν οὖν φθόνος εἰς ἀδικίαν συμβάλλεται (πρὸς ἄλλον γὰρ αἱ πράξεις αἱ ἀπ' αὐτοῦ) καὶ ἡ νέμεσις εἰς δικαιοσύνην, ἡ αἰδὼς εἰς σωφροσύνην, διὸ καὶ ὁρίζονται ἐν τῷ γένει τούτῳ τὴν σωφροσύνην. Ὁ δ' ἀληθὴς καὶ ψευδὴς ὁ μὲν ἔμφρων, ὁ δ' ἄφρων. (13) Ἔστι δ' ἐναντιώτερον τοῖς ἄκροις τὸ μέσον ἢ ἐκεῖνα ἀλλήλοις, διότι τὸ μὲν μετ' οὐδετέρου γίνεται αὐτῶν, τὰ δὲ πολλάκις μετ' ἀλλήλων καὶ εἰσὶν ἐνίοτε οἱ αὐτοὶ θρασύδειλοι, καὶ τὰ μὲν ἄσωτοι τὰ δὲ ἀνελεύθεροι, καὶ ὅλως ἀνώμαλοι κακῶς. (14) Ὅταν μὲν γὰρ καλῶς ἀνώμαλοι ὦσιν, μέσοι γίνονται· ἐν τῷ μέσῳ γάρ ἐστί πως τὰ ἄκρα. Αἱ δ' ἐναντιώσεις οὐ δοκοῦσιν ὑπάρχειν τοῖς ἄκροις πρὸς τὸ μέσον ὁμοίως ἀμφότεραι, ἀλλ' ὁτὲ μὲν

Et fere etiam sic cetera circa mores, vel laudabilia, vel vituperabilia, alia excessus sunt, alia defectus, alia vero mediocritates sunt passivæ: quemadmodum invidus, et alienis malis gaudens. Juxta hos enim habitus dicitur, invidus quidem angi dignorum successu, alterius vero, qui delectatur aliorum malis, passio nomine caret, sed qui ei affectioni obnoxius, notus est, gaudendo indignorum casibus. (2) Medius vero inter hos est, indignabundus, et quod veteres νέμεσιν vocant, dolorem de indignorum casibus et successibus, gaudium vero de dignorum. Quapropter et Nemesin deam esse arbitrantur. (3) Verecundia, mediocritas est inter impudentiam et stuporem. Nam qui nullam de se existimationem moratur, impudens; qui omnes, stupidus: qui vero apparentes quasdam modeste, is verecundus. (4) Amicitia autem medium est inter inimicitiam et adulationem. Nam qui omnibus pro cupiditate ipsorum jucunde congreditur, adulator est: qui vero studiis aliorum omnino omnibus adversatur, odiosus: verum qui nec sectatur nec refugit omnem voluptatem, sed quod optimum videtur in congressu observat, amicus est. (5) Gravitas vero mediocritas est inter contumaciam et placendi studium. Nam qui nihil in convictu alteri largitur, sed contemnit, contumax; qui vero omnia, omnibusque se subjicit, placendi studiosus est: qui vero alia quidem largitur, alia non, gravis appellatur. (6) Verus autem, et simplex, quem rigidum vocant, inter dissimulatorem et jactabundum medius est. Nam qui sua deteriora mentitur, quam sunt, idque non ignorans, dissimulator; qui vero majora prædicat, jactabundus est: verum qui ut habeat, exponit, is verus, et juxta Homerum sapiens appellatur. Et in universum hic quidem veri, ille falsi amator est. (7) Porro urbanitas, mediocritas est, et urbanus, inter rusticum et inscitum et scurram medius. Quemadmodum enim circa alimentum vorax, et qui cibos fastidit, differunt, quod hic nihil, aut pauca atque ægre admittat, ille vero facile omnia: sic rusticus habet ad importunum ac scurram. Nam ille ridiculum nihil, aut ægre admittit, hic vero omnia et prompte, et suaviter: verum neutrum decet, sed quædam admittenda, quædam non, idque juxta rationem: quod facit urbanus. (8) Ratio est in promptu, quandoquidem est urbanitas ejusmodi, non ea quam translate ita vocare solemus, æquissimus habitus, et mediocritas laudabilis: extrema vero vituperabilia sunt. Duplex autem urbanitas quum sit (alia enim, quæ ridiculis gaudet, jocisque etiam in ipsum jactis et, si ita fit, etiam dicteriis; alia quæ jocos lususque exhibere aliis potest): diversæ quidem a se invicem sunt, sed mediocritates ambæ. (9) Nam qui et exhibere jocum aliis potest, quo jucunde afficiatur sincere judicans, et qui in se dictum ferre ridiculum, inter importunum et frigidum medius est. Quæ determinatio melior est, quam illa: non esse, quod dicitur, molestum illuso cuicumque: quippe quod magis placere, ea moderatione prædito conveniat: hic enim recte judicat. (10) Ceterum omnes hæ mediocritates etsi laudabiles sunt, non tamen virtutes dici debent, neque earum contraria, vitia, quippe quod hæc omnia, in affectionum divisione posita, carere electione constat: unaquæque enim harum affectio quædam est. (11) Et quia naturales sunt hæ affectiones, ad naturales etiam virtutes referuntur. Naturales enim quodammodo virtutes hæ sunt, ut ex sequentibus patebit, cum prudentia: (12) unde et invidia injustitiæ (nam ad alium spectant actiones ab ipsa profectæ), et indignatio justitiæ, verecundia modestiæ accensentur: quocirca etiam eo in genere modestiam definiunt. Verus autem et vanus ejusmodi, ut ille sapiens, hic stultus sit. (13) Medium autem magis extremis contrarium est, quam extrema ipsa sibi, eo quod illud cum neutro jungatur, sed hæc frequenter una habitant: suntque nonnunquam timidi audaces, ac partim prodigi, partim illiberales, et in universum illi qui sunt vitiose inæquales. (14) Nam quum recte inæquales sunt, medii exsistunt: medio namque extrema aliquo modo insunt. Verum contrarietates non videntur extremis similiter juxta medium ambæ inesse, sed interdum juxta de-

καθ' ὑπερβολὴν ὁτὲ δὲ κατ' ἔλλειψιν. (15) Αἴτια δὲ τά τε πρῶτα ῥηθέντα δύο, ὀλιγότης τε, οἷον τῶν πρὸς τὰ ἡδέα ἀναισθήτων, καὶ ὅτι ἐφ' ὃ ἁμαρτάνομεν μᾶλλον, τοῦτο ἐναντιώτερον εἶναι δοκεῖ. (16) Τὸ δὲ τρίτον, ὅτι τὸ ὁμοιότερον ἧττον ἐναντίον φαίνεται, οἷον πέπονθε τὸ θάρσος πρὸς τὸ θράσος καὶ ἀσωτία πρὸς ἐλευθεριότητα. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἀρετῶν τῶν ἐπαινετῶν εἴρηται σχεδόν, περὶ δὲ δικαιοσύνης ἤδη λεκτέον.

fectum, aliquando juxta excessum insunt: (15) quorum causa sunt tam duo illa supra commemorata, quam paucitas, nimirum eorum qui jucundi sensum non habent, et quod contrarium magis esse videtur, in quo magis solemus peccare. (16) Tertium vero, quod similius, minus contrarium videtur: velut audacia ad fortitudinem, et prodigalitas ad liberalitatem. De reliquis igitur virtutibus laudabilibus fere dictum est: jam de justitia deinceps dicendum erit.

Σημείωσαι ὅτι τὸ δ' καὶ ε' καὶ ς' τῶν Εὐδημίων ἠθικῶν ἐνταῦθα παρεῖνται διὰ τὸ τὸ μὲν δ' τῷ ε' τῶν Νικομαχείων, τὸ δὲ ε' τῷ ζ', τὸ δὲ ς' τῷ η' τῶν Νικομαχείων ἐν πᾶσι καὶ κατὰ λέξιν ὅμοια εἶναι.

Notandum est quartum et quintum et sextum libros Moralium Eudemiorum hic esse omissos, quoniam quartus quinto Moralium Nicomacheorum, quintus sexto, sextus septimo eorundem Moralium et sententiis et verbis examussim respondent.

LIBER VII.

CAP. I.

Περὶ φιλίας, τί ἐστι καὶ ποιόν τι, καὶ τίς ὁ φίλος, καὶ πότερον μοναχῶς λέγεται ἡ φιλία ἢ πλεοναχῶς, καὶ εἰ πλεοναχῶς, ποσαχῶς, ἔτι δὲ πῶς χρηστέον τῷ φίλῳ καὶ τί τὸ δίκαιον τὸ φιλικόν, ἐπισκεπτέον οὐθενὸς ἧττον τῶν περὶ τὰ ἤθη καλῶν καὶ αἱρετῶν. (2) Τῆς τε γὰρ πολιτικῆς ἔργον εἶναι δοκεῖ μάλιστα ποιῆσαι φιλίαν, καὶ τὴν ἀρετὴν διὰ τοῦτό φασιν εἶναι χρήσιμον· οὐ γὰρ ἐνδέχεσθαι φίλους ἑαυτοῖς εἶναι τοὺς ἀδικουμένους ὑπ' ἀλλήλων. (3) Ἔτι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον περὶ τοὺς φίλους εἶναι μάλιστα πάντες φαμέν, καὶ ὁ αὐτὸς δοκεῖ ἀνὴρ εἶναι καὶ ἀγαθὸς καὶ φίλος, καὶ φιλία ἠθική τις εἶναι ἕξις, καὶ ἐάν τις βούληται ποιῆσαι ὥστε μὴ ἀδικεῖν ἀλλήλους, φίλους ποιῆσαι· οἱ γὰρ ἀληθινοὶ φίλος οὐκ ἀδικοῦσιν. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐὰν δίκαιοι ὦσιν, οὐκ ἀδικήσουσιν· ἢ ταὐτὸν ἄρα ἢ ἐγγύς τι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλία. (5) Πρὸς δὲ τούτοις τῶν μεγίστων ἀγαθῶν τὸν φίλον εἶναι ὑπολαμβάνομεν, τὴν δὲ ἀφιλίαν καὶ τὴν ἐρημίαν δεινότατον, ὅτι ὁ βίος ἅπας καὶ ἡ ἑκούσιος ὁμιλία μετὰ τούτων· μετ' οἰκείων γὰρ ἢ μετὰ συγγενῶν ἢ μεθ' ἑταίρων συνδιημερεύομεν, ἢ τέκνων ἢ γονέων ἢ γυναικός. (6) Καὶ τὰ ἴδια δίκαια τὰ πρὸς τοὺς φίλους ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν μόνον, τὰ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους νενομοθέτηται καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. (7) Ἀπορεῖται δὲ πολλὰ περὶ τῆς φιλίας, πρῶτον μὲν ὡς οἱ ἔξωθεν περιλαμβάνοντες καὶ ἐπὶ πλέον λέγοντες· δοκεῖ γὰρ τοῖς μὲν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ εἶναι φίλον, ὅθεν εἴρηται

ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον·

καὶ γὰρ « κολοιὸς παρὰ κολοιόν· »

ἔγνω δὲ φώρ τε φῶρα καὶ λύκος λύκον.

(8) Οἱ δὲ φυσιολόγοι καὶ τὴν ὅλην φύσιν διακοσμοῦσιν

De amicitia, quid sit, quis item amicus; ac utrum simpliciter tantum dicatur amicitia, an multifariam; et, si multifariam, quotnam modis; insuper quo pacto sit amico utendum, et quid sit justum amicum, nihilo minus excutienda nobis sunt quam ea quæ de moribus circa honesta eligibiliaque traduntur. (2) Nam inter civilia officia vel potissimum est, amicitias inter se hominum mutuas conciliare. Eamque ob causam virtutem utilem exsistere dicimus, quod amici esse nequeunt, qui mutuis inter se injuriis conflictantur. (3) Præterea, justum injustumque, maxime inter amicos versari omnes confitemur. Et sane videtur vir bonus etiam amicus esse, ac amicitia moralis quidam habitus: ut si injuriam quis cavere instituat, homines invicem reddat amicos: eo quod veri amici nunquam mutuo injuriam inferunt. (4) Neque justi inter se inferent injuriam. Quocirca aut idem prorsus aut cognata inter sese sunt amicitia justitiaque. (5) Præterea, inter bona præstantissima reputamus esse amicum; et malum gravissimum, solitudinem amicorumque carentiam habemus: quod omnis vita spontaneaque hominum conversatio his constet, quæ cum familiaribus aut cognatis, aut aliis nobiscum degentibus, vel liberis, vel parentibus, vel uxore, transigitur. (6) Et propria quidem justa quæ ad amicos spectant, solum ad nos pertinent: verum quæ lege constituta sunt, ea etiam alios respiciunt. (7) Verum multa ambigi circa amicitiam solent. Primum quidem ea dicitur ut extrinsecus eam definiunt et plerumque eo vocabulo utuntur: videtur enim nonnullis simile simili amicum esse: unde natum est, quod fertur:

Ut semper similem ducit deus ad similem ipsi;

etenim graculus ad graculum *se associat*:

Furemque fur cognoscit, et lupus lupum.

(8) Sed et physiologi universam naturam rerum describen-

ἀρχὴν λαβόντες τὸ τὸ ὅμοιον ἰέναι πρὸς τὸ ὅμοιον, διὸ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τὴν κύν' ἔφη καθῆσθαι ἐπὶ τῆς κεραμῖδος διὰ τὸ ἔχειν πλεῖστον ὅμοιον. (9) Οἱ μὲν οὖν οὕτω τὸν φίλον λέγουσιν, οἱ δὲ τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ φασὶν εἶναι φίλον. Τὸ μὲν γὰρ ἐρώμενον καὶ ἐπιθυμητὸν πᾶσιν εἶναι φίλον, ἐπιθυμεῖ δὲ οὐ τὸ ξηρὸν τοῦ ξηροῦ, ἀλλ' ὑγροῦ, ὅθεν εἴρηται

ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖα.

Καὶ τὸ

μεταβολὴ πάντων γλυκύ·

ἡ δὲ μεταβολὴ εἰς τοὐναντίον. Τὸ δ' ὅμοιον ἐχθρὸν τῷ ὁμοίῳ· καὶ γὰρ

κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει,

καὶ τὰ ἀπὸ τῶν αὐτῶν τρεφόμενα πολέμια ἀλλήλοις ζῷα. (10) Αὗται μὲν οὖν αἱ ὑπολήψεις τοσοῦτον διεστᾶσιν. Αἱ μὲν γὰρ τὸ ὅμοιον φίλον, τὸ δ' ἐναντίον πολέμιον·

τῷ πλέονι δ' αἰεὶ πολέμιον καθίσταται
τοὔλασσον, ἔχθρας θ' ἡμέρα κατάρχεται.

(11) Ἔτι δὲ καὶ οἱ τόποι κεχωρισμένοι τῶν ἐναντίων, ἡ δὲ φιλία δοκεῖ συνάγειν. Οἱ δὲ τὰ ἐναντία φίλα· καὶ Ἡράκλειτος ἐπιτιμᾷ τῷ ποιήσαντι

ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο·

Οὐ γὰρ ἂν εἶναι ἁρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος, οὐδὲ τὰ ζῷα ἄνευ θήλεος καὶ ἄρρενος ἐναντίων ὄντων. (12) Δύο μὲν αὗται δόξαι περὶ φιλίας εἰσί, λίαν τε καθόλου καὶ κεχωρισμέναι τοσοῦτον, ἄλλαι δὲ ἤδη ἐγγυτέρω καὶ οἰκεῖαι τῶν φαινομένων. Τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἐνδέχεσθαι δοκεῖ τοὺς φαύλους εἶναι φίλους, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἀγαθούς· τοῖς δ' ἄτοπον εἰ μὴ φιλοῦσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα. (13) Φαίνεται δὲ καὶ ἐν τοῖς θηρίοις ἐνοῦσα φιλία· προαποθνήσκειν οὖν αἱροῦνται τῶν τέκνων. (14) Τοῖς δὲ τὸ χρήσιμον δοκεῖ φίλον εἶναι μόνον. Σημεῖον δ' ὅτι καὶ διώκουσι ταῦτα πάντες, τὰ δὲ ἄχρηστα καὶ αὐτοὶ αὑτῶν ἀποβάλλουσιν, ὥσπερ Σωκράτης ὁ γέρων ἔλεγε τὸν πτύελον καὶ τὰς τρίχας καὶ τοὺς ὄνυχας παραβάλλων, καὶ τὰ μόρια ὅτι ῥιπτοῦμεν τὰ ἄχρηστα, καὶ τέλος τὸ σῶμα, ὅταν ἀποθάνῃ· ἄχρηστος γὰρ ὁ νεκρός. Οἷς δὲ χρήσιμον, φυλάττουσιν, ὥσπερ ἐν Αἰγύπτῳ. (15) Ταῦτα πάντα δοκεῖ μὲν ὑπεναντία ἀλλήλοις εἶναι. Τό τε γὰρ ἄχρηστον τῷ ὁμοίῳ, καὶ ἐναντιότης ὁμοιότητος ἀπέχει πλεῖστον, καὶ τὸ ἐναντίον ἀχρηστότατον τῷ ἐναντίῳ· φθαρτικὸν γὰρ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον. (16) Ἔτι δοκεῖ τοῖς μὲν ῥᾴδιον τὸ κτήσασθαι φίλον, τοῖς δὲ σπανιώτατον γνῶναι, καὶ οὐκ ἐνδέχεσθαι ἄνευ εὐτυχίας· τοῖς γὰρ εὖ πράττουσι βούλονται πάντες δοκεῖν φίλοι εἶναι. (17) Οἱ δ' οὐδὲ τοῖς συνδιαμένουσιν ἐν ταῖς ἀτυχίαις ἀξιοῦσι πιστεύειν, ὡς ἐξαπατῶντας καὶ προσποιουμένους, ἵνα κτήσωνται διὰ τῆς τῶν ἀτυχούντων ὁμιλίας πάλιν εὐτυχούντων φιλίαν.

tes, principium hoc constituunt, similia ad similia contendere. Quocirca et Empedocles canem fictili incumbere aiebat, ob similitudinem quam cum eo plurimam haberet. (9) Atque hi quidem ad hunc modum amicum definiunt, alii vero contrarium contrario amicum asserunt. Amabilia enim desiderabiliaque omnibus amica sunt: appetit autem siccum humida, non sicca. Unde dictum est:

Amat imbrem terra;

et

Mutatio omnium est dulcissimum;

ea vero in contrarium fit. Et simile simili est inimicum, nam dicitur,

Et figulus figulo est inimicus.

Insuper et animantia, quibus ex eodem victus suppetit, hostilia invicem sunt. (10) Opiniones igitur hæ tantum distant inter se. Illæ enim simile, amicum; et contrarium, inimicum censent.

Potentiori semper id quod est minus
Hostile exsistit, inimicitiam alit dies.

(11) Præterea et loca inter se dissita, contrariorum sunt: amicitia vero contrahere videtur. Alii autem contraria amica putant; et Heraclitus increpat poetam dicentem,

Lis utinam dis et mortalibus abripiatur.

Neque enim harmoniam consistere inquit citra acutum et gravem sonum, neque animalia absque mare et femina duobus contrariis. (12) Quæ duæ opiniones de amicitia et nimis late patent et plurimum discrepant: verum aliæ magis jam prope accedunt, et propriæ sunt apparentium. Aliis enim videtur inter pravos amicitiam constare non posse, sed inter bonos tantum: aliis autem absurdum videtur, si mater liberos non amare asseratur, (13) quum et inter bruta animalia amicitia intercedat tanta, ut etiam pro sobole sua mori non recusent. (14) Alii tantum utile amicum arbitrantur. Argumento illis est, quod omnes id prosequuntur; inutilia vero vel ipsi ab se abjiciunt. Unde Socrates senex ille salivam projiciens, et capillos unguesque præscindens, particulas nos inutiles abjicere dicebat, et postremo etiam corpus ipsum, quum mortuum fuerit, quoniam nullis porro usibus accommodari queat: verum quibus usui est, velut in Ægypto, illi reservant. (15) Quæ omnia contraria inter se maxime videntur. Nam inutile simili, et contrarietas similitudini, ac contrarium inutilissimum contrario suo maxime repugnat: quippe quod contrarii sit contrarium corruptivum. (16) Insuper videtur aliis quidem facile amicos comparare, aliis vero rarissimum talem cognoscere, quoniam citra felicissimum casum id non contingat. Cum felicibus autem amicitiam omnes captant. (17) Alii ne iisdem quidem in infortuniis persistentibus credendum judicant: quippe qui fallacia quadam fictaque cum calamitosis conversatione, bonorum amicitiæ sese insinuent.

CAP. II.

Ληπτέος δὴ τρόπος ὅστις ἡμῖν ἅμα τά τε δοκοῦντα περὶ τούτων μάλιστα ἀποδώσει, καὶ τὰς ἀπορίας λύσει καὶ τὰς ἐναντιώσεις. Τοῦτο δ' ἔσται, ἐὰν εὐλόγως φαίνηται τὰ ἐναντία δοκοῦντα· μάλιστα γὰρ ὁμολογούμενος ὁ τοιοῦτος ἔσται λόγος τοῖς φαινομένοις. Συμβαίνει δὲ μένειν τὰς ἐναντιώσεις, ἐὰν ἔστι μὲν ὡς ἀληθὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, ἔστι δ' ὡς οὔ. (2) Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ πότερον τὸ ἡδὺ ἢ τὸ ἀγαθόν ἐστι τὸ φιλούμενον. Εἰ μὲν γὰρ φιλούμενον ἐπιθυμοῦμεν (καὶ μάλιστα ὁ ἔρως τοιοῦτον·

οὐδεὶς γὰρ ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ),

ἡ δ' ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος, ταύτῃ μὲν τὸ φιλούμενον τὸ ἡδύ· εἰ δὲ ὃ βουλόμεθα, τὸ ἀγαθόν· ἔστι δ' ἕτερον τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ἀγαθόν. (3) Περὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν συγγενῶν τούτοις πειρατέον διορίσαι, λαβοῦσιν ἀρχὴν τήνδε. Τὸ γὰρ ὀρεκτὸν καὶ βουλητὸν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. Διὸ καὶ τὸ ἡδὺ ὀρεκτόν· φαινόμενον γάρ τι ἀγαθόν. Τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ, τοῖς δὲ φαίνεται κἂν μὴ δοκῇ· οὐ γὰρ ἐν ταὐτῷ τῆς ψυχῆς ἡ φαντασία καὶ ἡ δόξα. (4) Ὅτι μέντοι φίλον καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἡδύ, δῆλον. Τούτου δὲ διωρισμένου ληπτέον ὑπόθεσιν ἑτέραν. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν τὰ μὲν ἁπλῶς ἐστὶν ἀγαθά, τὰ δὲ τινί, ἁπλῶς δ' οὔ. Καὶ τὰ αὐτὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ καὶ ἁπλῶς ἡδέα. Τὰ μὲν γὰρ τῷ ὑγιαίνοντί φαμεν σώματι συμφέροντα ἁπλῶς εἶναι σώματι ἀγαθά, τὰ δὲ τῷ κάμνοντι οὔ, οἷον φαρμακείας καὶ τομάς. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡδέα ἁπλῶς σώματι τὰ τῷ ὑγιαίνοντι καὶ ὁλοκλήρῳ, οἷον τὸ ἐν τῷ φωτὶ ὁρᾶν καὶ οὐ τὸ ἐν τῷ σκότει· καίτοι τῷ ὀφθαλμιῶντι ἐναντίως. Καὶ οἶνος ἡδίων οὐχ ὁ τῷ διεφθαρμένῳ τὴν γλῶτταν ὑπὸ οἰνοφλυγίας, ἐπεὶ οὔτ' ὄξος παρεγχέουσιν, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφθόρῳ αἰσθήσει. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ψυχῆς, καὶ οὐχ ἃ τοῖς παιδίοις καὶ τοῖς θηρίοις, ἀλλὰ τοῖς καθεστῶσιν· ἀμφοτέρων γοῦν μεμνημένοι ταῦθ' αἱρούμεθα. (7) Ὡς δ' ἔχει παιδίον καὶ θηρίον πρὸς ἄνθρωπον καθεστῶτα, οὕτως ἔχει ὁ φαῦλος καὶ ἄφρων πρὸς τὸν ἐπιεικῆ καὶ φρόνιμον. Τούτοις δὲ ἡδέα τὰ κατὰ τὰς ἕξεις· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ καλά. (8) Ἐπεὶ οὖν τὰ ἀγαθὰ πλεοναχῶς (τὸ μὲν γὰρ τῷ τοιόνδ' εἶναι λέγομεν ἀγαθόν, τὸ δὲ τῷ ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον), ἔτι δὲ τὸ ἡδὺ τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ ἀγαθὸν ἁπλῶς, τὸ δὲ τινὶ ἢ [πῶς] φαινόμενον ἀγαθόν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων δι' ἕκαστον τούτων ἐνδέχεται ἡμᾶς αἱρεῖσθαί τι καὶ φιλεῖν, οὕτω καὶ ἄνθρωπον· τὸν μὲν γὰρ [τῷ] τοιόνδε καὶ δι' ἀρετήν, τὸν δ' ὅτι ὠφέλιμος καὶ χρήσιμος, τὸν δ' ὅτι ἡδὺς καὶ δι' ἡδονήν. Φίλος δὴ γίνεται ὅταν φιλούμενος ἀντιφιλῇ, καὶ τοῦτο μὴ λανθάνῃ πως αὐτούς. (9) Ἀνάγκη ἄρα τρία φιλίας εἴδη εἶναι, καὶ μήτε καθ' ἓν ἁπάσας μήθ' ὡς εἴδη ἑνὸς γένους μήτε πάμπαν λέγεσθαι ὁμωνύμως. Πρὸς μίαν γάρ τινα λέγονται καὶ πρώτην, ὥσπερ τὸ ἰατρικόν· καὶ [γὰρ] ψυχὴν

Sed ineundus nobis est modus, qui et opiniones de his rectissime exponat, et dubitationes contrarietatesque solvat. Quod fit, quando recta ratione dici apparet quæ videntur contraria. Ejusmodi enim maxime ratio apparentibus consonat. Contingit autem oppositiones manere, quando in nonnullis verum est quod sumitur, in aliis vero secus. (2) Dubitationem autem habet, utrum jucundum an bonum id sit quod ametur. Nam si id amamus quod concupiscimus (et erit ejusmodi potissimum amor: nam

Nemo est amator, qui non semper diligat),

et cupiditas semper ad jucunda fertur: hac ratione jucundum est id quod amamus; sed si quod volumus amamus, bonum: verum aliud est jucundum, ac bonum: (3) de quibus, et aliis cognatis, determinare conabimur, his principiis constitutis. Quæ cupiditate aut voluntate appetuntur, aut bona sunt, aut apparentia bona. Quapropter et jucundum concupiscibile est, quia apparens bonum: quippe quod aliis bonum judicetur, aliis appareat tantum, etiamsi non judicatur. Neque enim in eadem animæ parte sunt, phantasia et opinio. (4) Patet igitur, amicum et bonum et jucundum esse. Quo determinato, altera jam hypothesis præmittenda. Bonorum enim alia simpliciter bona sunt, alia alicui, non simpliciter; atque eadem simpliciter bona, et simpliciter jucunda. Nam quæ sano corpori conducunt, simpliciter corpori bona; quæ vero laboranti tantum, non simpliciter corpori bona dicimus, velut sunt remedia et sectiones. (15) Similiter et jucunda simpliciter vocamus, quæ integrum sanumque corpus oblectant, ut in clara luce, non in tenebris cernere: verum laboranti ex oculis contrarium. Et vinum jucundius esse judicatur, non quod ita videatur linguæ ex vinolentia corruptæ, quæ ne infusum quidem acetum discernat; sed quod sensui sincero. (6) Similiter et in iis quæ animam spectant, non quæ pueris, aut bestiis, sed quæ cordatis probantur. Utrorumque igitur memores, hæc eligimus. (7) Et quemadmodum pueri ac bestiæ habent ad cordatum, sic pravus stolidusque ad moderatum et sapientem. His vero jucunda sunt, quæ juxta habitus incidunt, hoc est bona et honesta. (8) Quia vero bona multifariam dicuntur (aliud enim quia tale sit, aliud quia utile ac frugiferum), et jucundum aliud simpliciter ac bonum simpliciter; aliud vero quod alicui est aut aliquo modo videtur bonum, quemadmodum etiam in inanimatis contingit: ob singula hæc fieri potest ut aliquid ametur et eligatur: sic etiam hominem amant alium, quod talis sit et virtute præditus, alium quia bonus et frugiferus, alium quia jucundus et ob voluptatem. Amicus autem fit, quando amatus redamat, neque id ignoratur ab ipsis. (9) Quocirca necessarium est tres amicitiæ species esse: neque juxta unum aliquid omnes, neque ut unius generis species, neque omnino æquivoce dicantur: ad unam enim quandam primamque referuntur quemadmodum medicinale: nam animam medicinalem et

ἰατρικὴν καὶ σῶμα λέγομεν καὶ ὄργανον καὶ ἔργον, ἀλλὰ κυρίως τὸ πρῶτον. (10) Πρῶτον δ' οὗ λόγος ἐν πᾶσιν ὑπάρχει· οἷον ὄργανον ἰατρικόν, ᾧ ἂν ὁ ἰατρὸς χρήσαιτο· ἐν δὲ τῷ τοῦ ἰατροῦ λόγῳ οὐκ ἔστιν ὁ τοῦ ὀργάνου. Ζητεῖται μὲν οὖν πανταχοῦ τὸ πρῶτον. (11) Διὰ δὲ τὸ καθόλου εἶναι τὸ πρῶτον, λαμβάνουσι καὶ πρῶτον καθόλου· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος. Ὥστε καὶ περὶ τῆς φιλίας οὐ δύνανται πάντ' ἀποδιδόναι τὰ φαινόμενα· οὐ γὰρ ἐφαρμόττοντος ἑνὸς λόγου οὐκ οἴονται [τὰς] ἄλλας φιλίας εἶναι. Αἱ δ' εἰσὶ μέν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως εἰσίν. (12) Οἱ δ' ὅταν ἡ πρώτη μὴ ἐφαρμόττῃ, ὡς οὖσαν καθόλου ἄν, εἴπερ ἦν πρώτη, οὐδ' εἶναι φιλίας τὰς ἄλλας φασίν. (13) Ἔστι δὲ πολλὰ εἴδη φιλίας. Τῶν γὰρ ῥηθέντων ἦν ἤδη, ἐπειδὴ διώρισται τριχῶς λέγεσθαι τὴν φιλίαν. Ἡ μὲν γὰρ διώρισται δι' ἀρετήν, ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδύ. (14) Τούτων ἡ μὲν διὰ τὸ χρήσιμόν ἐστιν ἡ τῶν πλείστων φιλία· διὰ γὰρ τὸ χρήσιμοι εἶναι φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ μέχρι τούτου, ὥσπερ ἡ παροιμία

Γλαῦκ' ἐπίκουρος ἀνὴρ τὸν σὸν φίλον ἔσκε μάχηται,

καὶ

Οὐκέτι γιγνώσκουσιν Ἀθηναῖοι Μεγαρῆας.

(15) Ἡ δὲ δι' ἡδονὴν τῶν νέων· τούτου γὰρ αἴσθησιν ἔχουσιν. Διὸ εὐμετάβολος φιλία ἡ τῶν νέων· μεταβαλλόντων γὰρ τὰ ἤθη κατὰ τὰς ἡλικίας μεταβάλλει καὶ τὸ ἡδύ. (16) Ἡ δὲ κατ' ἀρετὴν τῶν βελτίστων. Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ὅτι ἡ πρώτη φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐστὶν ἀντιφιλία καὶ ἀντιπροαίρεσις πρὸς ἀλλήλους. Φίλον μὲν γὰρ τὸ φιλούμενον τῷ φιλοῦντι φίλος δὲ τῷ φιλουμένῳ καὶ ἀντιφιλῶν. (17) Αὕτη μὲν οὖν ἐν ἀνθρώποις μόνον ὑπάρχει φιλία· μόνον γὰρ αἰσθάνεται προαιρέσεως. Αἱ δ' ἄλλαι καὶ ἐν τοῖς θηρίοις, [οἷς] καὶ τὸ χρήσιμον ἐπὶ μικρόν τι φαίνεται ἐνυπάρχον, καὶ πρὸς ἄνθρωπον τοῖς ἡμέροις καὶ πρὸς ἄλληλα, οἷον τὸν τροχίλον φησὶν Ἡρόδοτος τῷ κροκοδείλῳ, καὶ ὡς οἱ μάντεις τὰς συνεδρείας καὶ διεδρείας λέγουσιν. (18) Καὶ οἱ φαῦλοι ἂν εἶεν φίλοι ἀλλήλοις καὶ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ διὰ τὸ ἡδύ. (19) Οἱ δ' ὅτι ἡ πρώτη οὐχ ὑπάρχει αὐτοῖς, οὔ φασι φίλους εἶναι· ἀδικήσει γὰρ ὅ γε φαῦλος τὸν φαῦλον, οἱ δ' ἀδικούμενοι οὐ φιλοῦσι σφᾶς αὐτούς. (20) Οἱ δὲ φιλοῦσι μέν, ἀλλ' οὐ τὴν πρώτην φιλίαν, ἐπεὶ τάς γε ἑτέρας οὐθὲν κωλύει· δι' ἡδονὴν γὰρ ὑπομένουσιν ἀλλήλους βλαπτόμενοι, ὡς ἂν ὦσιν ἀκρατεῖς. (21) Οὐ δοκοῦσι δ' οὐδ' οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες ἀλλήλους φίλοι εἶναι, ὅταν κατ' ἀκρίβειαν ζητῶσιν, ὅτι οὐχ ἡ πρώτη· ἐκείνη μὲν γὰρ βέβαιος, αὕτη δὲ ἀβέβαιος· ἡ δ' ἐστὶ μέν, ὥσπερ εἴρηται, φιλία, οὐκ ἐκείνη δέ, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης. (22) Τὸ μὲν οὖν ἐκείνως μόνον λέγειν τὸν φίλον βιάζεσθαι τὰ φαινόμενά ἐστι, καὶ παράδοξα λέγειν ἀναγκαῖον· καθ' ἕνα δὲ λόγον πάσας ἀδύνατον. (23) Λείπεται τοίνυν οὕτως, ὅτι ἔστι μὲν ὡς μόνη ἡ πρώτη φιλία, ἔστι δ' ὡς πᾶσαι, οὔτε ὡς ὁμώνυμοι καὶ ὡς ἔτυχεν ἔχουσαι πρὸς αὑτάς, οὔτε καθ' ἓν εἶδος,

corpus, atque insuper etiam instrumentum, et opus dicimus, sed proprie primum. (10) Primum est autem, cujus ratio in omnibus inest: velut instrumentum medicinale, quo medicus utitur, nec tamen instrumenti ratio, medici rationi inest: quocirca in omnibus primum illud quæritur. (11) Et quia primum universale est, universaliter etiam capiunt primum: id quod fallit. Itaque et de amicitia non possunt omnia apparentia edere. Ratione enim una minus congruente, non arbitrantur ceteras amicitias esse. Hæ vero sunt quidem, sed non similiter. (12) At isti, quando prima illa amicitia non congruit (ut quæ sit universalis, siquidem prima sumpta erat) neque ceteras esse amicitias inquiunt. (13) Verum, ut supra dictum est, multæ amicitiæ species sunt, quoniam tripliciter dici amicitiam determinavimus, quum alia ob virtutem, alia ob utilitatem, alia ob jucunditatem oriri definitum sit. (14) Et sane quæ commodorum gratia nata est, ea plerorumque est amicitia, qui quia utiles sunt invicem, mutuo se diligere solent, atque hactenus: ut est in proverbio,

Glauce, tuere tuum, donec pugnatur, amicum;

et

Non amplius Athenienses cognoscunt Megarenses.

(15) Quæ vero ob voluptatem contrahitur, juvenum est: nam voluptate vividæ afficiuntur. Quare valde mutabilis est amicitia juvenum: mutatis enim pro ætate moribus, etiam jucundum mutant. (16) Quæ vero a virtute proficiscitur, optimorum hominum est. Unde manifestum est, primam amicitiam esse, quæ bonorum est mutuus erga se invicem amor mutuaque electio. Amicum enim est amatum amanti, amicusque item redamans amato. (17) Ea igitur inter homines modo est, quippe quæ sola electionis conscia est. Ceteræ autem etiam feris inter se sunt, ubi etiam aliqua mediocris elucet utilitas. Atque ita etiam cicura homini, et alia aliis amica sunt, quemadmodum regulus avis crocodilo, Herodoto teste; et quemadmodum vates de considiis et dissidiis auguralium signorum loquuntur. (18) Et mali malos quum ob utilitatem, tum ob jucunditatem amant: (19) illi tamen hos amicos non vocant, quum primæ amicitiæ sint expertes: quippe quod pravus injuriam pravo inferat; at mutuæ injuriæ obnoxii se invicem non amant. (20) Alii itidem amant illi quidem, sed citra amicitiam primam; quos tamen reliquas colere nihil vetat. Ob voluptatem enim suas invicem ferunt injurias, quomodo fere agunt intemperantes. (21) Quocirca nec ob voluptatem se mutuo amantes, dici posse amici videntur, quando accurate disquirentibus plane primam non esse constet. Illa enim firma est amicitia, hæc vero infirma. Prima, prout hactenus diximus, est vera amicitia, non illa autem, sed quæ a prima est profecta. (22) Quapropter illo tantum pacto amicum esse asserere, hoc est vim facere apparentibus, absurdaque dicere cogi. Ab altera vero parte fieri non potest ut amicitiæ omnes juxta rationem dicantur unam. (23) Superest igitur ut prima tantum amicitia vocetur: interdum vero etiam omnes, neque tamen æquivoce, neque ad se ipsas quomodocumque habentes, neque juxta unam speciem, sed

ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἕν. (24) Ἐπεὶ δ' ἁπλῶς ἀγαθὸν καὶ ἁπλῶς ἡδὺ τὸ αὐτὸ καὶ ἅμα, ἂν μή τι ἐμποδίζῃ, ὁ δ' ἀληθινὸς φίλος καὶ ἁπλῶς ὁ πρῶτός ἐστιν, ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ δι' αὐτὸν αὐτὸς αἱρετός (ἀνάγκη δ' εἶναι τοιοῦτον· ὡς γὰρ βούλεταί τις δι' αὐτὸν εἶναι τἀγαθά, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν αἱρεῖσθαι εἶναι), (25) ὁ δ' ἀληθινὸς φίλος καὶ ἡδύς ἐστιν ἁπλῶς· διὸ δοκεῖ καὶ ὁ ὁπωσοῦν φίλος ἡδύς. (26) Ἔτι δὲ διοριστέον περὶ τούτου μᾶλλον· ἔχει γὰρ ἐπίστασιν· πότερον τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν φίλον, καὶ πότερον τὸ κατ' ἐνέργειαν φιλεῖν μεθ' ἡδονῆς, ὥστε καὶ τὸ φιλητὸν ἡδύ, ἢ οὔ; ἄμφω γὰρ εἰς ταὐτὸ συνακτέον· τά τε γὰρ μὴ ἁπλῶς ἀγαθὰ ἀλλὰ αὐτῷ ἁπλῶς * τύχῃ φευκτά, καὶ τὸ μὴ αὑτῷ ἀγαθὸν οὐθὲν πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν ὃ ζητεῖται, τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ αὑτῷ εἶναι ἀγαθά. (27) Ἔστι γὰρ αἱρετὸν μὲν τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν, αὑτῷ δὲ τὸ αὑτῷ ἀγαθόν· ἃ δεῖ συμφωνῆσαι. Καὶ τοῦτο ἡ ἀρετὴ ποιεῖ· καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τούτῳ, ὅπως οἷς μήπω ἐστὶ γένηται. Εὐθέτως δὲ καὶ πρὸ ὁδοῦ ἄνθρωπος ὤν· φύσει γὰρ αὐτῷ ἀγαθὰ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά. (28) Ὁμοίως δὲ καὶ ἀνὴρ ἀντὶ γυναικὸς καὶ εὐφυὴς ἀφυοῦς. Διὰ τοῦ ἡδέος δὲ ἡ ὁδός· ἀνάγκη εἶναι τὰ καλὰ ἡδέα. Ὅταν δὲ τοῦτο διαφωνῇ, οὔπω σπουδαῖον τελέως· ἐνδέχεται γὰρ ἐγγενέσθαι ἀκρασίαν· τὸ γὰρ διαφωνεῖν τἀγαθὸν τῷ ἡδεῖ ἐν τοῖς πάθεσιν ἀκρασία ἐστίν. (29) Ὥστ' ἐπειδὴ ἡ πρώτη φιλία κατ' ἀρετήν, ἔσονται καὶ αὐτοὶ ἁπλῶς ἀγαθοί. Τοῦτο δ' οὐχ ὅτι χρήσιμοι, ἀλλ' ἄλλον τρόπον· διχῶς γὰρ ἔχει τὸ τῳδὶ ἀγαθὸν καὶ ἁπλῶς ἀγαθόν. (30) Καὶ ὁμοίως ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ὠφελίμου, και ἐπὶ τῶν ἕξεων. Ἄλλο γὰρ τὸ ἁπλῶς ὠφέλιμον καὶ τὸ αὑτῷ, οἷον τὸ γυμνάζεσθαι πρὸς τὸ φαρμακεύεσθαι. Ὥστε καὶ ἡ ἕξις ἡ ἀνθρώπου ἀρετή. (31) Ἔστω γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῶν φύσει σπουδαίων· ἡ γὰρ τοῦ φύσει σπουδαίου ἀρετὴ ἁπλῶς ἀγαθόν, ἡ δὲ τοῦ μὴ ἐκείνῳ. (32) Ὁμοίως δὴ ἔχει καὶ τὸ ἡδύ. Ἐνταῦθα γὰρ ἐπιστατέον, καὶ σκεπτέον πότερόν ἐστιν ἄνευ ἡδονῆς φιλία, καὶ τί διαφέρει, καὶ ἐν ποτέρῳ ποτ' ἐστὶ τὸ φιλεῖν, καὶ πότερον ὅτι ἀγαθός, κἂν εἰ μὴ ἡδύς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο· διχῶς δὲ λεγομένου τοῦ φιλεῖν, πότερον ὅτι ἀγαθὸν τὸ κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἄνευ ἡδονῆς φαίνεται. (33) Δῆλον δ' ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης αἱ πρόσφατοι θεωρίαι καὶ μαθήσεις αἰσθηταὶ μάλιστα τῷ εἴδει, οὕτω καὶ αἱ τῶν συνήθων ἀναγνωρίσεις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς ἐπ' ἀμφοῖν. Φύσει γοῦν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἡδὺ ἁπλῶς, καὶ οἷς ἀγαθόν, τούτοις ἡδύ. (34) Διὸ εὐθὺς τὰ ὅμοια ἀλλήλοις χαίρει, καὶ ἀνθρώπῳ ἥδιστον ἄνθρωπος. Ὥστ' ἐπεὶ καὶ ἀτελῆ, δῆλον ὅτι καὶ τελειωθέντα· ὁ δὲ σπουδαῖος τέλειος. Εἰ δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν φιλεῖν μεθ' ἡδονῆς ἀντιπροαίρεσις τῆς ἀλλήλων γνωρίσεως, δῆλον ὅτι καὶ ὅλως ἡ φιλία ἡ πρώτη ἀντιπροαίρεσις τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν καὶ ἡδέων, ὅτι ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. (35) Ἔστι δ' αὐτὴ ἡ φιλία ἕξις ἀφ' ἧς ἡ τοιαύτη προαίρεσις. Τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς ἐνέργεια, αὕτη δ' οὐκ ἔξω ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ φιλοῦντι, δύναμις δὲ πᾶσα ἔξω· ἢ γὰρ ἐν ἑτέρῳ ἢ ᾗ ἕτερον. Διὸ τὸ φιλεῖν χαίρειν,

potius ad unum aliquod relatas: (24) et quia simpliciter bonum jucundumque idem et simul est, nisi quid obstet; et primus est qui verus et simpliciter amicus; talisque propter se ipsum est eligibilis (idque necessario : quemadmodum enim propter se quispiam appetit bona, sic et ipsum talem esse præoptare oportet); (25) verus autem amicus etiam jucundus est simpliciter : videtur igitur quomodocumque amicus esse jucundus. (26) Verum magis præterea de his determinandum : nam hæc in iis quæstio continetur, utrum quod ipsi, an quod simpliciter bonum amicum sit, et utrum actu amare cum voluptate, unde et amabile jucundum, an non : hæc enim ad idem reducenda sunt; nam hinc quod non simpliciter bonum fuerit, sed ipsi soli bonum, fugiendum est; illinc, quod non ipsi bonum, ad eum non pertinet. Atque hoc ipsum est quod quæritur, ipsi esse bona quæ simpliciter bona sunt. (27) Eligibile enim est simpliciter bonum : ipsi vero eligibile, quod ipsi est bonum : quæ consentire inter se oportet. Et virtus hoc efficit : præterea civilis facultas etiam, quibus hæc non insunt, ingignit, modo jam ante accommodatus et in via homo exsistat. Naturaliter enim huic bona sunt, quæ simpliciter bona. (28) Similiter et vir præ femina, et præditus indole præ stupido. Per dulce vero ad hæc itur : necesse est, quæ pulchra sunt, sint et dulcia. Ubi vero dissonant hæc, jam non prorsus bonum : nam intemperantia intervenire potest. Quum enim honestum jucundumque disconveniunt, in affectionibus intemperantia est. (29) Quare, quum prima amicitia sit secundum virtutem, erunt et ipsi simpliciter boni : et hoc non quia utiles, sed alio quopiam modo : quandoquidem bifariam huic bonum et simpliciter bonum capitur. (30) Et similiter, quemadmodum in conducibili, etiam in habitibus. Nam aliud est simpliciter conducibile, et ipsi conducibile, velut sese exercitatio ad medicationem habet. Itaque et habitus vere hominis est virtus. (31) Sit igitur homo ex rebus natura præstantibus. Nam virtus natura præstantis est simpliciter bonum, sed non naturâ præstantis, non simpliciter sed ipsi bonum dicitur. (32) Eadem ratio dulcis quoque est. Hic igitur immorandum est, et vestigandum, utrum absque voluptate sit amicitia, quidve differat, et in utro amare consistat, et utrum bonus esse etiam non jucundus queat, sed non propter id ipsum tamen; amor autem quum dicatur bifariam, an, quia bonum judicatur quod in actu est, non absque voluptate esse appareat. (33) Patet autem, quemadmodum in scientia rerum, novæ contemplationes disciplinæque specie sua maxime intelliguntur, ita etiam familiarium recognitiones expeditæ fiunt : cujus rei ratio eadem in utrisque est. Natura igitur simpliciter bonum est etiam simpliciter jucundum : et quibus bonum, iisdem etiam jucundum est. (34) Quapropter similia similibus statim gaudent, et homini homo jucundissimum. Et quia vel imperfecta in ea conditione sunt, etiam absoluta ejusmodi erunt. Est autem vir bonus perfectus. Siquidem ergo amare actu mutuæ familiaritatis et notitiæ electio cum voluptate est : scilicet et amicitia prima prorsus simpliciter bonorum et jucundorum, quia bona jucundaque sunt, mutua electio est. (35) Est autem ea amicitia, habitus ex quo ejusmodi electio proficiscitur : nam opus ejus, actus est, qui non extra, sed in ipso amante consistit, quum potentia omnis extra sit : nam vel in alio in est, vel est qua diversum.

ἀλλ' οὐ τὸ φιλεῖσθαί ἐστιν. (36) Τὸ μὲν γὰρ φιλεῖσθαι φιλητοῦ ἐνέργεια, τὸ δὲ καὶ φιλίας, καὶ τὸ μὲν ἐν ἐμψύχῳ, τὸ δὲ καὶ ἐν ἀψύχῳ· φιλεῖται γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα. (37) Ἐπεὶ δὲ τὸ φιλεῖν (τὸ) κατ' ἐνέργειαν τὸ φιλουμένον ἐστι χρῆσθαι ᾗ φιλούμενον, ὁ δὲ φίλος φιλούμενον τῷ φίλῳ ᾗ φίλος, ἀλλὰ μὴ ᾗ μουσικὸς ἢ ἰατρικός, ἡδονὴ τοίνυν ἡ ἀπ' αὐτοῦ, ᾗ αὐτός, αὕτη φιλική· αὐτὸν γὰρ φιλεῖ, οὐχ ὅτι ἄλλῳ. Ὥστ' ἂν μὴ χαίρῃ ᾗ ἀγαθός, οὐχ ἡ πρώτη φιλία. (38) Οὐδὲ δεῖ ἐμποδίζειν οὐθὲν τῶν συμβεβηκότων μᾶλλον ἢ τὸ ἀγαθὸν εὐφραίνειν· εἰ γὰρ σφόδρα δυσώδης, λείπεται· ἀγαπᾶται γὰρ τὸ εὐνοεῖν, συζῆ δὲ μή. Αὕτη μὲν οὖν ἡ πρώτη φιλία, ἣ πάντες ὁμολογοῦσιν. (39) Αἱ δ' ἄλλαι δι' αὐτὴν καὶ δοκοῦσι καὶ ἀμφισβητοῦνται. Βέβαιον γάρ τι δοκεῖ ἡ φιλία, μόνη δ' αὕτη βέβαιος. Τὸ γὰρ κεκριμένον βέβαιον, τὰ δὲ μὴ ταχὺ γινόμενα μηδὲ ῥᾳδίως (οὐ) ποιεῖ τὴν κρίσιν ὀρθήν. (40) Οὐκ ἔστι δ' ἄνευ πίστεως φιλία βέβαιος, ἡ δὲ πίστις οὐκ ἄνευ χρόνου. Δεῖ γὰρ πεῖραν λαβεῖν, ὥσπερ λέγει καὶ Θέογνις·

> Οὐ γὰρ ἂν εἰδείης ἀνδρὸς νόον οὐδὲ γυναικός,
> πρὶν πειραθείης ὥσπερ ὑποζυγίου.

Οὐδ' ἄνευ χρόνου φίλος. Ἀλλὰ βούλονται φίλοι, καὶ μάλιστα λανθάνει ἡ τοιαύτη ἕξις ὡς φιλία. (41) Ὅταν γὰρ προθύμως ἔχωσι φίλοι εἶναι, διὰ τὸ πάνθ' ὑπηρετεῖν τὰ φιλικὰ ἀλλήλοις, οἴονται οὐ βούλεσθαι φίλοι ἀλλ' εἶναι φίλοι. Τὸ δ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας· οὐ γὰρ εἰ βούλονται ὑγιαίνειν, ὑγιαίνουσιν, ὥστ' οὐδ' εἰ φίλοι βούλονται, ἤδη καὶ φίλοι εἰσίν. (42) Σημεῖον δέ· εὐδιάβλητοι γὰρ οἱ διακείμενοι ἄνευ πείρας τοῦτον τὸν τρόπον. Περὶ ὧν μὲν γὰρ πεῖραν δεδώκασιν ἀλλήλοις, οὐκ εὐδιάβλητοι, περὶ ὧν δὲ μή, πεισθεῖεν ἂν ὅταν σύμβολα λέγωσιν οἱ διαβάλλοντες. (43) Ἅμα δὲ φανερὸν ὅτι οὐδ' ἐν τοῖς φαύλοις αὕτη ἡ φιλία· ἄπιστος γὰρ ὁ φαῦλος καὶ κακοήθης πρὸς πάντας· αὑτῷ γὰρ μετρεῖ τοὺς ἄλλους. Διὸ εὐεξαπατητότεροί εἰσιν οἱ ἀγαθοί, ἂν μὴ διὰ πεῖραν ἀπιστῶσιν. (44) Οἱ δὲ φαῦλοι αἱροῦνται τὰ φύσει ἀγαθὰ ἀντὶ τοῦ φίλου, καὶ οὐθεὶς φιλεῖ μᾶλλον ἄνθρωπον ἢ πράγματα. Ὥστ' οὐ φίλοι. Οὐ γὰρ γίνεται οὕτω κοινὰ τὰ φίλων· προσνέμεται γὰρ ὁ φίλος τοῖς πράγμασιν, οὐ τὰ πράγματα τοῖς φίλοις. (45) Οὐ γίνεται ἄρ' ἡ φιλία ἡ πρώτη ἐν πολλοῖς, ὅτι χαλεπὸν πολλῶν πεῖραν λαβεῖν· ἑκάστῳ γὰρ ἂν ἔδει συζῆσαι. Οὐδὲ δὴ αἱρετέον ὁμοίως περὶ ἱματίου καὶ φίλου. (46) Καίτοι ἐν πᾶσι δοκεῖ τοῦ νοῦν ἔχοντος δυοῖν τὸ βέλτιον αἱρεῖσθαι· καὶ εἰ μὲν τῷ χείρονι πάλαι ἐχρῆτο, τῷ βελτίονι δὲ μηδέπω, τοῦθ' αἱρετέον, ἀλλ' οὐκ ἀντὶ τοῦ πάλαι φίλου τὸν ἀγνῶτα εἰ βελτίων. Οὐ γάρ ἐστιν ἄνευ πείρας οὐδὲ μιᾶς ἡμέρας ὁ φίλος, ἀλλὰ χρόνου δεῖ· διὸ εἰς παροιμίαν ἐλήλυθεν ὁ μέδιμνος τῶν ἁλῶν. (47) Ἅμα δὲ δεῖ μὴ μόνον ἁπλῶς ἀγαθὸν εἶναι ἀλλὰ καὶ σοί, εἰ ὁ φίλος ἔσται σοι φίλος. Ἀγαθὸς μὲν γὰρ ἁπλῶς ἐστι τῷ ἀγαθὸς εἶναι, φίλος δὲ τῷ ἄλλῳ ἀγαθός· ἁπλῶς ἀγαθὸς καὶ φίλος, ὅταν συμφωνήσῃ ταῦτα ἄμφω, ὥστε ὅ ἐστιν ἁπλῶς ἀγαθόν, τῷ

Quocirca in amante, non in amato gaudium est. (36) Amari enim est actus amati, illud vero etiam amicitiæ actus est, et animati tantum, quum prius etiam inanimatis competat, quando et ea quoque diliguntur. (37) Et quia amare actu est consuescere cum amato quatenus amato, et amicus etiam est, qui ab amico amatur vicissim quatenus amicus, non qua musicus vel medicus : voluptas igitur ex ipso percepta, qua est ipse, proprie amica voluptas appellatur : ipsum enim diligit, non diligit ob aliud quippiam. Quamobrem nisi eo, quatenus bonus est, delectatur, non fuerit amicitia prima. (38) Neque rem ullam intervenientem obstare decet, ut bonum ipsum non delectet. Itaque etiam si graveolentia fuerit valde molestus, relinquitur tamen ut mentis præstantiam amplectatur et amet, etsi non vivat cum eo et una consuescat. Hanc igitur primam amicitiam esse omnes confitentur : (39) aliæ vero propter hanc et aliquo modo videntur, et in controversiam veniunt. Constantiam enim quandam habere amicitia videtur, ac sola ea constans est. Nam quod subacto judicio electum est, constans id est; et quæ non cito geruntur nec leviter, ea recto judicio locum præbent. (40) Porro nec citra fidem consistit amicitia firma : fides vero tempus ut sibi concedatur postulat; nam experimentum requirit, ut inquit Theognis :

> Non licet ullius mortalis noscere mentem,
> quin sis expertus ceu bovis agricolæ.

Eodem pacto etiam amicitia tempus requirit. Sed (ante contractam amicitiam) cupiunt amicitiam, qui habitus velut jam consummata amicitia latet. (41) Nam quando ad mutuam amicitiam propendent, quia sibi invicem omnia officia præstant, non velle se putant, sed re ipsa esse amici. Verum quemadmodum in ceteris, ita in amicitia quoque usu venit. Non enim, verbi causa, sani sunt statim qui id velint : ita nec amici statim, qui esse volunt. (42) Argumento est, quod in tali conditione positi calumniæ patent, nondum assumpto experimento : nam experimentum quibus in rebus dederunt invicem, in his facile se calumniæ non præbent : in quibus autem non dederunt, persuadeantur, si conjecturas calumniator adhibeat. (43) Simul vero patet, nec inter pravos hanc amicitiam constare posse : quippe qui improbis moribus sunt, et nemini sese committunt, ex se ipsis alios metientes. Unde boni facilius decipiuntur, nisi experimentis edocti diffidant. (44) Etenim pravi natura, bona amico præferunt, neque quisquam amicum magis quam res amat. Quocirca ii amici non sunt : nam hoc modo fieri non potest ut (quæ amicitiæ lex est) amicorum communia omnia sint : quandoquidem amicus rebus accensetur, non res amicis attribuuntur. (45) Unde prima amicitia inter paucos modo incidit, eo quod difficile sit, multorum capere experimentum : nam ita quivis multis deberet convivere. Neque ex æquo de veste et amico deliberare convenit. (46) Equidem quod inter duo melius exstiterit, in omni re eliget mentis compos. Et si quo est usus olim deteriore, meliore vero nunquam, hoc eligendum quidem per se est, sed non pro vetere amico incognitus qualis sit. Neque enim absque experimento est et unius diei amicus, sed temporis spatio opus est : quapropter in proverbium abiit, Salis modius. (47) Simul autem debet non tantum simpliciter bonus esse, sed etiam tibi bonus, ut amicus sit tibi commodus. Bonus enim quisque dicitur simpliciter, eo quod bonus est; amicus autem, quia alteri bonus : simpliciter autem bonus amicusque, in quo utraque ista concurrunt. Itaque quod simpliciter bonum, eo est

τούτου ἄλλῳ, ἢ καὶ μὴ ἁπλῶς μὲν σπουδαίῳ, ἄλλῳ δ' ἀγαθός, ὅτι χρήσιμος. (48) Τὸ δὲ πολλοῖς ἅμα εἶναι φίλος καὶ τὸ φιλεῖν κωλύει· οὐ γὰρ οἷόντε ἅμα πρὸς πολλοὺς ἐνεργεῖν. (49) Ἐκ δὴ τούτων φανερὸν ὅτι ὀρθῶς λέγεται ὅτι ἡ φιλία τῶν βεβαίων, ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τῶν αὐταρκῶν. Καὶ ὀρθῶς εἴρηται· ἡ γὰρ φύσις βέβαιον, οὐ τὰ χρήματα. (50) Πολὺ δὲ κάλλιον εἰπεῖν ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς φύσεως, καὶ ὅτι χρόνος λέγεται δεικνύναι τὸν φιλούμενον, καὶ αἱ ἀτυχίαι μᾶλλον τῶν εὐτυχιῶν. Τότε γὰρ δῆλον ὅτι κοινὰ τὰ τῶν φίλων· οὗτοι γὰρ μόνοι ἀντὶ τῶν φύσει ἀγαθῶν καὶ φύσει κακῶν, περὶ ἃ αἱ εὐτυχίαι καὶ αἱ δυστυχίαι, αἱροῦνται μᾶλλον ἄνθρωπον ἢ τούτων τὰ μὲν εἶναι τὰ δὲ μὴ εἶναι. (51) Ἡ δ' ἀτυχία δηλοῖ τοὺς μὴ ὄντως ὄντας φίλους, ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον τυχόν. Ὁ δὲ χρόνος δηλοῖ ἀμφοτέρους· οὐδὲ γὰρ ὁ χρήσιμος ταχὺ δῆλος, ἀλλ' ὁ ἡδὺς μᾶλλον. Πλὴν οὐδ' ὁ ἁπλῶς ἡδὺς ταχύ. Ὅμοιοι γὰρ οἱ ἄνθρωποι τοῖς οἴνοις καὶ ἐδέσμασιν· ἐκείνων τε γὰρ τὸ μὲν ἡδὺ ταχὺ δηλοῖ, πλείω δὲ χρόνον γινόμενον ἀηδὲς καὶ οὐ γλυκύ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ τὸ ἁπλῶς ἡδὺ τῷ τέλει ὁριστέον καὶ τῷ χρόνῳ. (52) Ὁμολογήσαιεν δ' ἂν καὶ οἱ πολλοί, οὐκ ἐκ τῶν ἀποβαινόντων μόνον, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πόματος καλοῦσι γλύκιον· τοῦτο γὰρ διὰ τὸ ἀποβαῖνον οὐχ ἡδύ, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ συνεχές, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐξαπατᾶν. (53) Ἡ μὲν οὖν πρώτη φιλία, καὶ δι' ἣν αἱ ἄλλαι λέγονται, ἡ κατ' ἀρετήν ἐστι, καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀρετῆς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. Αἱ δ' ἄλλαι ἐγγίνονται φιλίαι καὶ ἐν παισὶ καὶ θηρίοις καὶ τοῖς φαύλοις. Ὅθεν λέγεται « ἧλιξ ἥλικα τέρπει » καὶ

Κακὸς κακῷ [δὲ] συντέτηκεν ἡδονῇ.

(54) Ἐνδέχεται δὲ καὶ ἡδεῖς ἀλλήλοις εἶναι τοὺς φαύλους, οὐχ ᾗ φαῦλοι ἢ μηδέτεροι, ἀλλ' οἷον ᾠδικοὶ ἄμφω, ἢ ὁ μὲν φιλῳδὸς ὁ δ' ᾠδικός ἐστιν. Καὶ ᾗ πάντες ἔχουσιν ἀγαθόν, καὶ ταύτῃ συναρμόττουσιν ἀλλήλοις. (55) Ἔτι χρήσιμοι ἂν εἶεν ἀλλήλοις καὶ ὠφέλιμοι, οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ πρὸς τὴν προαίρεσιν, ᾗ οὐδέτεροι. (56) Ἐνδέχεται δὲ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ φαῦλον εἶναι φίλον. Καὶ γὰρ χρήσιμος ἂν εἴη πρὸς τὴν προαίρεσιν, ὁ μὲν φαῦλος πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν τῷ σπουδαίῳ, ὁ δὲ τῷ μὲν ἀκρατεῖ πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν, τῷ δὲ φαύλῳ πρὸς τὴν κατὰ φύσιν· καὶ βουλήσεται τὰ ἀγαθά, ἁπλῶς μὲν τὰ ἁπλᾶ, τὰ δ' ἐκείνῳ ἐξ ὑποθέσεως, ᾗ πενίᾳ συμφέρει ἢ νόσοις, καὶ ταῦτα τῶν ἁπλῶν ἀγαθῶν ἕνεκα, ὥσπερ καὶ αὐτὸ τὸ φάρμακον πιεῖν· οὐ γὰρ βούλεται, ἀλλὰ τοῦδ' ἕνεκα βούλεται. (57) Ἔτι καθ' οὓς τρόπους καὶ ἀλλήλοις οἱ μὴ σπουδαῖοι εἶεν ἂν φίλοι. Εἴη γὰρ ἂν ἡδὺς οὐχ ᾗ φαῦλος, ἀλλ' ᾗ τῶν κοινῶν τινὸς μετέχει, οἷον εἰ μουσικός. Ἔτι ᾗ ἔνι τι πᾶσιν ἐπιεικές· διὸ ἔνιοι ὁμιλητικοί εἰσιν, ἂν καὶ [μὴ] σπουδαῖοι. Ἢ ᾗ προσαρμόττουσιν ἑκάστῳ· ἔχουσι γάρ τι πάντες τοῦ ἀγαθοῦ.

alteri, quanquam fortasse non simpliciter bono, alteri tamen bonus, quia ei utilis. (48) Amare autem una multos, hoc amorem ipsum avertit : nam impossibile erga plures simul operari. (49) Ex his autem constat recte dici, amicitiam constantiam bonorum esse, quemadmodum felicitas sufficientium : recte, inquam, dicitur; etenim natura, non facultates, firmitatem habet. (50) Verum multo rectius virtutem naturæ esse affirmabitur, et recte fertur tempus amantem indicare, infortuniaque magis quam successus. Tunc vero declaratur quod dicitur, Communia amicorum omnia : quippe qui soli præ iis quæ naturâ bona et naturâ mala sunt, circa quæ infortunia et successus versantur, hominem ipsum potius præferunt, quam ut illa sint, alia vero non sint. (51) Versa fortuna autem arguit non veros amicos, et ad utilitatem tantum comparatos; tempus vero arguit utrosque. Neque enim utilis amicus statim fit manifestus, verum citius is qui suavis et jucundus : imo ne is quidem cito manifestus fit, qui suavis simpliciter est. Quando perinde ut vini cibique suavitas statim et celeriter percipitur, longiore tempore opus est ad percipiendum insuave et dulcedinis expers : sic etiam hominibus usu venit. Nam quod simpliciter jucundum est, fine temporeque determinari debet. (52) Fateatur autem et vulgus, dulce vocans non solum quod compererunt, sed veluti quum bibunt, quumque adhuc in manibus poculum est. Non enim id inde dulce est, quia compererit aliquis, sed quia non frequenter bibit, sed quia primum fallit et decipit. (53) Prima igitur amicitia, a qua ceteræ nomen trahunt, secundum virtutem est et propter hujus delectationem, velut dictum est prius. Reliquæ amicitiæ etiam inter pueros, brutaque et pravos contingunt. Unde proverbio dicitur, « Æqualis æqualem delectat; » et,

Malus malo jucunde convivit simul.

(54) Nam et pravi nonnunquam se mutuo oblectant, non quatenus pravi, nec quatenus neutri, sed quatenus ambo (exempli gratia) musicæ periti : vel hic quidem amans musicæ, ille vero ejus peritus. Atque omnes, quatenus bonum aliquod habent, eatenus etiam congruunt sibi. (55) Præterea, utiles sibi etiam hos esse contingit, non quidem simpliciter, sed institutis, qua sunt neutri (*nec pravi nec probi*). (56) Sed etiam bono viro amicum malum esse contingit, nempe ad institutum aliquod utilem : ut malus boni viri instituto, quale bonus habet, inserviat : bonus intemperanti quidem ad illud quod habet institutum, malo autem ad id quod juxta naturam exsistit. Volentque bona, simplicia quidem simpliciter, illi vero bona ex hypothesi, nempe quatenus aut paupertati, aut morbis confert, idque bonorum simplicium causa : quemadmodum et pharmacum bibit. Non enim bibere vult ipsum, sed hujus mali pellendi gratia vult. (57) Præterea, amici hi esse possunt invicem, qualiter et ii possunt qui probi non sunt. Jucundus enim esse potest, non quatenus malus, sed quatenus aliquid ex iis quæ communicantur habet : ut si sit musicus. Insuper, quatenus unum quiddam est omnibus, quod ferre possis : ideo quidam ad consuescendum sunt apti, etiamsi non probi. Aut quatenus denique unicuique congruunt : aliquid enim boni omnes habent.

CAP. III.

Τρία μὲν οὖν εἴδη ταῦτα φιλίας, ἐν πᾶσι δὲ τούτοις κατ' ἰσότητά πως λέγεται ἡ φιλία· καὶ γὰρ οἱ κατ' ἀρετὴν φίλοι ἐν ἰσότητί πως ἀρετῆς εἰσὶ φίλοι ἀλλήλοις. (2) Ἄλλη δὲ διαφορὰ τούτων ἡ κατ' ὑπερβολήν, ὥσπερ θεοῦ ἀρετὴ πρὸς ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ ἕτερον εἶδος φιλίας, καὶ ὅλως ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καθάπερ καὶ τὸ δίκαιον ἕτερον· κατ' ἀναλογίαν γὰρ ἴσον, κατ' ἀριθμὸν δ' οὐκ ἴσον. Ἐν τούτῳ τῷ γένει πατὴρ πρὸς υἱὸν καὶ ὁ εὐεργέτης πρὸς τὸν εὐεργετηθέντα. (3) Αὐτῶν δὲ τούτων διαφοραί εἰσιν ἄλλη πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, αὕτη μὲν ὡς ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, ἡ δὲ εὐεργέτου πρὸς εὐεργετηθέντα. Ἐν ταύταις δὲ ἢ οὐκ ἔνεστιν ἢ οὐχ ὁμοίως τὸ ἀντιφιλεῖσθαι. (4) Γελοῖον γὰρ εἴ τις ἐγκαλοίη τῷ θεῷ ὅτι οὐχ ὁμοίως τὸ ἀντιφιλεῖσθαι ὡς φιλεῖται, ἢ τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ. Φιλεῖσθαι γάρ, οὐ φιλεῖν, τοῦ ἄρχοντος, ἢ φιλεῖν ἄλλον τρόπον. (5) Καὶ ἡδονὴ διαφέρει οὐδὲν ἥ τε τοῦ αὐτάρκους ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κτήματι ἢ παιδί, καὶ τοῦ ἐνδεοῦς ἐπὶ τῷ γινομένῳ. (6) Ὡς δ' αὔτως καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τὴν χρῆσιν φίλων καὶ ἐπὶ τῶν δι' ἡδονήν, οἱ μὲν κατ' ἰσότητα εἰσίν, οἱ δὲ καθ' ὑπεροχήν. Διὸ καὶ οἱ ἐκείνως οἰόμενοι ἐγκαλοῦσιν, ἐὰν μὴ ὁμοίως [ὦσι] χρήσιμοι καὶ εὖ ποιῶσιν καὶ ἐπὶ τῆς ἡδονῆς. (7) Δῆλον δ' ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς· τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μάχεσθαι ἀλλήλοις πολλάκις· ἀγνοεῖ γὰρ ὁ ἐρῶν ὅτι οὐχ ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἐπὶ τὴν προθυμίαν. Διὸ εὑρηκέναι νεῖκος ὁ ἐρώμενος· « τοιαῦτ' ἂν οὐκ ἐρῶν λέγοι. » Οἱ δὲ νομίζουσι τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον.

Tres igitur hæ species amicitiæ sunt, et in his omnibus juxta æqualitatem quodammodo amicitia appellatur. Nam qui amici secundum virtutem, in æqualitate quadam virtutis sibi invicem amici sunt. (2) Alia porro in his differentia secundum excessum : velut est Dei erga hominem virtus. Aliud enim hoc amicitiæ genus est, et in universum aliud principis, aliud subditi. Quemadmodum et justum aliud est : proportione enim æquale, numero vero non æquale. Quo in genere sunt pater erga filium, et beneficus erga beneficia passum. (3) In iis vero ipsis discrimina quædam elucent, quando alia est patris erga filium ratio, et viri erga uxorem : hæc quidem ut principis erga subditum, illa vero ut benefici erga beneficia passum. In his aut prorsus non, aut certe non similiter redamare contingit. (4) Ridiculum enim fuerit, si quis Deo exprobret, si non pro eo ac ab hominibus amatur, vicissim ipse diligat; aut principi, quod non æqualem amorem subditis præstet. Imperanti enim, ut ametur, non, ut amet, aut certe alio pacto, convenit. (5) Verum in oblectatione nihil est discriminis; sive ut in opulento, erga facultates domesticas, et sobolem suam, vel ut egens erga id quod habet. (6) Atque similiter se habet in amicis et qui ob utilitatem, et qui ob delectationem conciliantur : hi quidem juxta æqualitatem, illi vero juxta excessum amici sunt. Proin quemadmodum illi expostulant, si non ex æquo utiles sint ac beneficiis respondeant : sic hi etiam ob delectationem. (7) Quod in amatoriis usu venit, ubi persæpe ex hujusmodi causis rixæ suboriuntur, ignorante scilicet eo qui amat, rationem esse diversam in iis quæ animi promptitudinem spectant. Quocirca contentionis causam adversus amatum se invenisse arbitratur : Hæc (inquit) non diceret amans. Amantes vero intercedere existimant rationem eandem *inter se et amatos*.

CAP. IV.

Ὥσπερ οὖν εἴρηται, τριῶν ὄντων εἰδῶν φιλίας, κατ' ἀρετήν, κατὰ τὸ χρήσιμον καὶ κατὰ τὸ ἡδύ, αὗται πάλιν διῄρηνται εἰς δύο· αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἴσον αἱ δὲ καθ' ὑπεροχήν εἰσιν. (2) Φιλίαι μὲν οὖν ἀμφότεραι, φίλοι δ' οἱ κατὰ τὴν ἰσότητα· ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη εἰ ἀνὴρ παιδίῳ φίλος, φιλεῖ δέ γε καὶ φιλεῖται. Ἐνιαχοῦ δὲ φιλεῖσθαι μὲν δεῖ τὸν ὑπερέχοντα, ἐὰν δὲ φιλῇ, ὀνειδίζεται ὡς ἀνάξιον φιλῶν. Τῇ γὰρ ἀξίᾳ τὸ φιλεῖν μετρεῖται καί τινι ἴσῳ. (3) Τὰ μὲν οὖν δι' ἡλικίας ἔλλειψιν ἀνάξια ὁμοίως φιλεῖσθαι, τὰ δὲ κατ' ἀρετὴν ἢ γένος ἢ κατὰ ἄλλην τοιαύτην ὑπεροχήν. Ἀεὶ δὲ τὸν ὑπερέχοντα ἢ ἧττον ἢ μὴ φιλεῖν ἄξιον, καὶ ἐν τῷ χρησίμῳ καὶ ἐν τῷ ἡδεῖ καὶ κατ' ἀρετήν. (4) Ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς ὑπεροχαῖς εἰκότως γίνονται ἀμφισβητήσεις. Τὸ γὰρ μικρὸν ἐνιαχοῦ οὐδὲν ἰσχύει, ὥσπερ ἐν ξύλου σταθμῷ, ἀλλ' ἐν χρυσίῳ. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν κακῶς κρίνουσιν· φαίνεται γὰρ τὸ μὲν οἰκεῖον ἀγαθὸν διὰ τὸ ἐγγὺς μέγα, τὸ δ' ἀλλότριον διὰ τὸ πόρρω μικρόν. (5) Ὅταν δὲ ὑπερβολὴ ᾖ, οὐδ' αὐτοὶ ἐπιζητοῦσιν ὡς δεῖ ἢ ἀντιφιλεῖσθαι ἢ ὁμοίως ἀντιφιλεῖσθαι, οἷον εἴ τις ἀξιοῖ τὸν θεόν. (6) Φανερὸν δὴ ὅτι φίλοι μέν, ὅταν ἐν

Quum igitur tres amicitiæ species sint, secundum virtutem, secundum utilitatem, et secundum voluptatem; rursum hæ in duo distinguuntur. Aliæ enim juxta æqualitatem, aliæ juxta excessum sunt. (2) Amicitiæ quidem sunt utræque, amici vero juxta æqualitatem tantum. Absurdum enim sit, amicum vocare virum puerulo, eo quod amet et ametur. Nam etsi excellentem virum amari alicubi convenit, si tamen redamet ipse, ut dedecus improperatur, ut qui amet indignum. Nam dignitate quadam æqualitateque ponderatur amicitia. (3) Quædam igitur ex ætatis defectu, quædam vero ex virtutis, generis, aut alio quopiam excessu æquali amori non conveniunt. Semper autem ab excellente, sive utilitatem, sive jucunditatem, sive virtutem spectes, aut nullus aut minor amor requiri debet. (4) Verum in mediocribus excessibus merito controversiæ oriuntur. Parvum enim nonnunquam minime valet, velut ligni pondere, sed *valet* in auro. Atqui parvum illud homines perperam judicant, quibus domesticum bonum, magnum videtur, quia propinquum; alienum vero exiguum, quia remotum. (5) Quum autem excessus intervenit, nec ipsi quidem inquirunt, quo modo, ac an redamari aut similiter redamari oporteat, perinde si quis amorem a Deo reposcat. (6) Manifestum est igitur, amicos in æqualitate quadam

τῷ ἴσῳ, τὸ ἀντιφιλεῖν δ' ἐστὶν ἄνευ τοῦ φίλους εἶναι. (7) Δῆλον δὲ καὶ διὰ τί ζητοῦσι μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι τὴν καθ' ὑπεροχὴν φιλίαν τῆς κατ' ἰσότητα· ἅμα γὰρ ὑπάρχει οὕτως αὐτοῖς τό τε φιλεῖσθαι καὶ ἡ ὑπεροχή. Διὸ ὁ κόλαξ παρ' ἐνίοις ἐντιμότερος τοῦ φίλου· ἄμφω γὰρ φαίνεσθαι ποιεῖ ὑπάρχειν τῷ κολακευομένῳ. Μάλιστα δ' οἱ φιλότιμοι τοιοῦτοι· τὸ γὰρ θαυμάζεσθαι ἐν ὑπεροχῇ. (8) Φύσει δὲ γίνονται οἱ μὲν φιλητικοί, οἱ δὲ φιλότιμοι. Φιλητικὸς δὲ ὁ τῷ φιλεῖν χαίρων μᾶλλον ἢ τῷ φιλεῖσθαι· ἐκεῖνος δὲ φιλότιμος μᾶλλον. Ὁ μὲν οὖν χαίρων τῷ θαυμάζεσθαι καὶ φιλεῖσθαι τῆς ὑπεροχῆς φίλος, ὁ δὲ τῆς ἐν τῷ φιλεῖν ἡδονῆς ὁ φιλητικός. Ἔνεστι γὰρ ἀνάγκη ἐνεργοῦντα· τὸ μὲν γὰρ φιλεῖσθαι συμβεβηκός· ἔστι γὰρ λανθάνειν φιλούμενον, φιλοῦντα δ' οὔ. (9) Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν φιλίαν τὸ φιλεῖν μᾶλλον ἢ τὸ φιλεῖσθαι, τὸ δὲ φιλεῖσθαι κατὰ τὸ φιλητόν. Σημεῖον δ' ἕλοιτ' ἂν ὁ φίλος μᾶλλον, εἰ μὴ ἐνδέχοιτ' ἄμφω, γινώσκειν ἢ γινώσκεσθαι, οἷον ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς αἱ γυναῖκες ποιοῦσι, καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἡ Ἀντιφῶντος. Καὶ γὰρ ἔοικε τὸ μὲν ἐθέλειν γινώσκεσθαι αὑτοῦ ἕνεκα, καὶ τοῦ πάσχειν τι ἀγαθὸν ἀλλὰ μὴ ποιεῖν, τὸ δὲ γινώσκειν τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ φιλεῖν ἕνεκα. (10) Διὸ καὶ τοὺς ἐμμένοντας τῷ φιλεῖν πρὸς τοὺς τεθνεῶτας ἐπαινοῦμεν· γινώσκουσι γάρ, ἀλλ' οὐ γινώσκονται. Ὅτι μὲν οὖν πλείονες τρόποι φιλίας, καὶ πόσοι τρόποι, ὅτι τρεῖς, καὶ ὅτι τὸ φιλεῖσθαι καὶ ἀντιφιλεῖσθαι καὶ οἱ φίλοι διαφέρουσιν, οἵ τε κατ' ἰσότητα καὶ οἱ καθ' ὑπεροχήν, εἴρηται.

consistere: redamare autem licere, etiamsi amici non sint. (7) Neque vero obscurum est, quare homines amicitiam juxta excessum, ei quæ ad æqualitatem comparata est, anteponant: ideo scilicet, quia per illam et excellentia et amore potiuntur. Quocirca nonnullis assentator amico gratior est, quippe qui utrumque ei cui adulatur, videtur astruere. Ac sunt fere ambitiosi tales: nam in admiratione esse, excellentiæ cujusdam speciem habet. (8) Natura autem alii amatorii, alii vero ambitiosi nascuntur. Amatorius quidem qui magis oblectatur amando, quam dum amatur: ille vero ambitiosus, contra. Qui igitur magis amari, et in admiratione esse cupit, excellentiæ amicus: alter vero voluptatis ejus quam percipit amando. Nam in actu necessario amans est: redamari autem per accidens contingit, et latere potest: amans vero non potest. (9) Et est amicitiæ hoc peculiare, ut amare potius quam amari cupiant: amari vero juxta id quod amabile fuerit, contingit. Argumento est, quod amicus, si non contingat utrumque, cognoscere vult magis quam cognosci: velut in excessibus summis faciunt feminæ, ut Andromache Antiphontis. Nam cognosci velle videtur aliquis ipsius gratia, utque bono aliquo afficiatur, non afficiat; cognoscere vero afficiendi amandique gratia. (10) Quocirca etiam eos qui in amore erga mortuos persistunt laudamus, quippe qui cognoscant, non cognoscantur. Plures igitur modos amicitiæ esse, et quot, tres nempe; item quod amari et redamari differat, atque amici differant, qui juxta æqualitatem, et qui juxta excessum amici sunt invicem, dictum est.

CAP. V.

Ἐπεὶ δὲ τὸ φίλον λέγεται καὶ καθόλου μᾶλλον, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς ἐλέχθη ὑπὸ τῶν ἔξωθεν συμπεριλαμβανόντων (οἱ μὲν γὰρ τὸ ὅμοιόν φασιν εἶναι φίλον, οἱ δὲ τὸ ἐναντίον), λεκτέον καὶ περὶ τούτων πῶς εἰσὶ πρὸς τὰς εἰρημένας φιλίας. (2) Ἀνάγεται δὲ τὸ μὲν ὅμοιον καὶ εἰς τὸ ἡδὺ καὶ εἰς τὸ ἀγαθόν. Τό τε γὰρ ἀγαθὸν ἁπλοῦν, τὸ δὲ κακὸν πολύμορφον· καὶ ὁ ἀγαθὸς μὲν ὅμοιος ἀεὶ καὶ οὐ μεταβάλλεται τὸ ἦθος, ὁ δὲ φαῦλος καὶ ὁ ἄφρων οὐθὲν ἔοικεν ἕωθεν καὶ ἑσπέρας. (3) Διὸ ἐὰν μὴ συμβάλλωσιν οἱ φαῦλοι, οὐ φίλοι ἑαυτοῖς, ἀλλὰ διίστανται· ἡ δ' οὐ βέβαιος φιλία οὐ φιλία. Ὥστε οὕτω μὲν τὸ ὅμοιον φίλον, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ὅμοιον, ἔστι δὲ ὡς καὶ κατὰ τὸ ἡδύ· τοῖς γὰρ ὁμοίοις ταὔθ' ἡδέα, καὶ ἕκαστον δὲ φύσει αὐτὸ αὑτῷ ἡδύ. (4) Διὸ καὶ φωναὶ καὶ ἕξεις καὶ συνημερεύσεις τοῖς ὁμογενέσιν ἥδισται ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις· καὶ ταύτῃ ἐνδέχεται καὶ τοὺς φαύλους ἀλλήλους φιλεῖν·

κακὸς κακῷ δὲ συντέτηκεν ἡδονῇ.

(5) Τὸ δ' ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ φίλον ὡς τὸ χρήσιμον· αὐτὸ γὰρ αὑτῷ τὸ ὅμοιον ἄχρηστον. Διὸ δεσπότης δούλου δεῖται καὶ δοῦλος δεσπότου, καὶ γυνὴ καὶ ἀνὴρ ἀλλήλων, καὶ ἡδὺ καὶ ἐπιθυμητὸν τὸ ἐναντίον ὡς χρήσιμον, καὶ οὐχ ὡς ἐν τέλει ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ τέλος· ὅταν

Quia vero amicum etiam universaliter dicitur, velut principio adductis extrariis quibusdam opinionibus ostendimus, (nam alii simile, alii contrarium esse amicum pronuntiant,) dicendum etiam de his est, quo pacto se habeant erga expositas hactenus amicitias. (2) Simile autem tam ad jucundum quam bonum refertur. Bonum enim simplex est, malum vero multiplex. Et bonus similis sibi semper est, neque mores mutat: pravus autem et stultus, sibi dispar est mane et vesperi. (3) Quocirca nisi inter se paciscantur mali, amici sibi invicem non erunt, sed dissiliunt: quæ autem amicitia non est firma, ea plane amicitia non est. Quare eatenus simile amicum est, dum simile bonum sit. Interdum autem simile etiam juxta voluptatem consistit: similibus enim eadem jucunda sunt, et natura simile quodque mutuo jucundum est. (4) Unde et voces, et habitudines, et conversationes, cognatis inter se suavissimæ solent esse, quum hominibus, tum ceteris animantibus. Atque hac possunt etiam pravi se invicem diligere, et,

Malus jucunde cum malo consuescere.

(5) Contrarium autem contrario amicum, quemadmodum utile. Nam quod simile inter se, id inutile est. Quapropter dominus servo, et servus domino indiget, et vir feminaque inter sese mutuo. Ac jucundum et desiderabile est contrarium, ut utile, non qua in fine, sed qua ut ad finem. Nam

γὰρ τύχῃ οὗ ἐπιθυμεῖ, ἐν τῷ τέλει μέν ἐστιν, οὐκ ὀρέγεται δὲ τοῦ ἐναντίου, οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ καὶ τὸ ξηρὸν τοῦ ὑγροῦ. (6) Ἔστι δέ πως καὶ ἡ τοῦ ἐναντίου φιλία τοῦ ἀγαθοῦ. Ὀρέγεται γὰρ ἀλλήλων διὰ τὸ μέσον· ὡς σύμβολα γὰρ ὀρέγεται ἀλλήλων, διὰ τὸ γίνεσθαι ἐξ ἀμφοῖν ἓν μέσον. (7) Ἔτι κατὰ συμβεβηκός ἐστι τοῦ ἐναντίου, καθ' αὑτὸ δὲ τῆς μεσότητος. Ὀρέγονται γὰρ οὐκ ἀλλήλων τἀναντία, ἀλλὰ τοῦ μέσου. Ὑπερψυχθέντες γάρ, ἐὰν θερμανθῶσιν, εἰς τὸ μέσον καθίστανται, καὶ ὑπερθερμανθέντες, ἐὰν ψυχθῶσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (8) Εἰ δὲ μή, ἀεὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ, οὐκ ἐν τοῖς μέσοις. Ἀλλὰ χαίρει ὁ ἐν τῷ μέσῳ ἄνευ ἐπιθυμίας τοῖς φύσει ἡδέσιν, οἱ δὲ πᾶσι τοῖς ἐξιστᾶσι τῆς φύσει ἕξεως. (9) Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εἶδος καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων ἐστίν· τὸ φιλεῖν δὲ γίνεται, ὅταν ᾖ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων. Διὸ ἐνίοτε ἀνομοίοις χαίρουσιν, οἷον αὐστηροὶ εὐτραπέλοις καὶ ὀξεῖς ῥαθύμοις· εἰς τὸ μέσον γὰρ καθίστανται ὑπ' ἀλλήλων. (10) Κατὰ συμβεβηκὸς οὖν, ὥσπερ ἐλέχθη, τὰ ἐναντία φίλα, καὶ διὰ τὸ ἀγαθόν. Πόσα μὲν οὖν εἴδη φιλίας, καὶ τίνες διαφοραὶ καθ' ἃς λέγονται οἵ τε φίλοι καὶ οἱ φιλοῦντες καὶ οἱ φιλούμενοι, καὶ οὕτως ὥστε φίλοι εἶναι καὶ ἄνευ τούτου, εἴρηται.

ubi consecutus est quod concupiscebat, in fine quidem jam est, sed contrarium non concupiscit, veluti frigidum petitur a calido, et humidum a sicco. (6) Porro et contrarii amicitia fere est amicitia boni: se invicem enim contraria desiderant ut propter media, symbola, quia ex ambobus unum medium fiat. (7) Per accidens autem contrarii desiderium est, per se autem mediocritatis: neque enim se invicem, sed medium concupiscunt contraria. Nimium enim algentes ad medium reducuntur, quum calefiunt, et calentes, quum frigefiunt. Similiter et in reliquis. (8) Sin vero, semper erunt in cupiditate, nunquam in medio. Sed gaudet qui in medio constitutus est natura jucundis, citra cupiditatem: alii vero omnibus, quæ naturalem habitudinem egrediuntur. (9) Quæ species quidem etiam inanimatis competit: amare autem contingit, quando fuerit in animatis. Quocirca nonnunquam dissimilibus gaudent, velut austeri facetis, irritabiles ad iram, tardis, ut qui a se invicem ad medium reducuntur. (10) Per accidens igitur, velut ostensum est, contraria inter se amica, et propter bonum. Quot igitur species amicitiæ sint, et quæ differentiæ, juxta quas discernuntur amici, amantes, ac amati, idque sic ut amici vocari possint aut sic ut non possint, dictum est hactenus.

CAP. VI.

Περὶ δὲ τοῦ αὐτὸν αὑτῷ φίλον εἶναι ἢ μή, πολλὴν ἔχει ἐπίσκεψιν. Δοκεῖ γὰρ ἐνίοις μάλιστα ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ φίλος εἶναι, καὶ τούτῳ χρώμενοι κανόνι κρίνουσι τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους φίλους φιλίαν. Κατὰ δὲ τοὺς λόγους καὶ τὰ δοκοῦνθ' ὑπάρχειν τοῖς φίλοις τὰ μὲν ὑπεναντιοῦται, τὰ δ' ὅμοια φαίνεται ὄντα. (2) Ἔστι γάρ πως κατ' ἀναλογίαν αὕτη ἡ φιλία, ἁπλῶς δ' οὔ. Ἐν δυσὶ γὰρ διῃρημένοις τὸ φιλεῖσθαι καὶ φιλεῖν. Δι' ἃ μᾶλλον οὕτως αὐτὸς αὑτῷ φίλος, [ὡς] ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς καὶ ἐγκρατοῦς εἴρηται πῶς ἑκὼν ἢ ἄκων, τῷ τὰ μέρη ἔχειν πως πρὸς ἄλληλα τὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ὅμοιον τὰ τοιαῦτα πάντα, εἰ φίλος αὐτὸς αὑτῷ καὶ ἐχθρός, καὶ εἰ ἀδικεῖ τις αὐτὸς αὑτόν. Πάντα γὰρ ἐν δυσὶ ταῦτα καὶ διῃρημένοις. (3) Εἰ δὲ δύο πως καὶ ἡ ψυχή, ὑπάρχει πως ταῦτα· εἰ δ' οὐ διῃρημένα, οὐχ ὑπάρχει. Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς αὑτὸν ἕξεως (ὡς) οἱ λοιποὶ τρόποι τοῦ φιλεῖν διωρισμένοι, καθ' οὓς ἐν τοῖς λόγοις ἐπισκοπεῖν εἰώθαμεν. Δοκεῖ γὰρ φίλος εἶναι ὁ βουλόμενός τινι τἀγαθὰ ἢ οἷα οἴεται ἀγαθά, μὴ δι' αὑτὸν ἀλλ' ἐκείνου ἕνεκα. (4) Ἄλλον δὲ τρόπον ᾧ τὸ εἶναι βούλεται δι' ἐκεῖνον καὶ μὴ δι' αὑτόν, κἂν εἰ μὴ διανέμων τἀγαθά, μὴ τῷ τὸ εἶναι τούτῳ ἂν δόξαιεν μάλιστα φιλεῖν. (5) Ἄλλον δὲ τρόπον ᾧ συζῆν αἱρεῖται δι' αὐτὴν τὴν ὁμιλίαν καὶ μὴ δι' ἕτερόν τι, οἷον οἱ πατέρες τὸ μὲν εἶναι τοῖς τέκνοις, συζῶσι δ' ἑτέροις. (6) Μάχεται δὴ ταῦτα πάντα πρὸς ἄλληλα. Ὁ μὲν γὰρ ἂν μὴ τὸ ἑαυτοῖς, ὁ δὲ ἂν μὴ τὸ εἶναι, οἱ δὲ τὸ συζῆν οὐκ οἴονται φιλεῖσθαι. (7) Ἔτι τὸ ἀλγοῦντι συναλγεῖν μὴ δι' ἕτερόν τι ἀγαπᾶν θήσομεν, οἷον οἱ δοῦλοι πρὸς τοὺς δεσπότας, ὅτι χαλεποὶ ἀλγοῦν-

Verum an sibi quisquam ipsi esse amicus queat, an non, vestigationem uberiorem requirit. Nonnullis enim videtur sibi quisque amicus esse maxime: qui hoc ipso utentes canone, amicitias erga alios judicant: verum secundum rationes, juxtaque ea quæ in amicis censentur exsistere, partim repugnant, partim vero similia esse videntur. (2) Quodammodo enim juxta analogiam hæc amicitia est, simpliciter vero nequaquam: eo quod amari, ac amare, in disjunctis duobus consistat. Quare magis hoc modo ipse sibi amicus aliquis fuerit, quomodo in continente et in incontinente dictum est, qui idem volens nolensque agit, quando partes animi aliquo ad se invicem pacto habent. Ac rationem habent hæc omnia eandem, num qui sibi amicus est, etiam inimicus sit, aut injuria num se quispiam afficiat. Quæ omnia in duobus disjunctis considerantur. (3) Jam si etiam anima duplex quidpiam est, hæc consistent fere: si non est duo disjuncta, non consistent. Verum ab habitudine erga se ipsum reliqui amandi modi sunt determinati, juxta quos in sermonibus investigare solemus. Videtur enim amicus esse, qui alicui vel vere bona, vel quæ arbitretur bona, alii evenisse cupiat, non sui, sed alterius gratia. (4) Alio autem modo, quo cupit ut bona adsint illi sua gratia, non ipsius (*cupientis*) gratia, etiamsi nulla ei bona tribuat, non videatur optando tantum ut illi bona adsint, valde amare. (5) Alio vero modo, quo convivere optat ob ipsam conversationem tantum, non ob aliud quidpiam, veluti patres liberis quidem bona optant, sed aliis convivunt tamen: (6) quæ inter se invicem omnia pugnant. Ille enim si non quod sibi, hic autem si non quod est, alii vero convivendi desiderium non ad amorem referunt. (7) Condolere quoque dolenti, non ob aliud quidpiam, nos dile-

τες, ἀλλ' οὐ δι' αὐτούς, ὥσπερ αἱ μητέρες τοῖς τέκνοις, καὶ οἱ συνωδίνοντες ὄρνιθες. (8) Βούλεται γὰρ μάλιστά τε οὐ μόνον συλλυπεῖσθαι ὁ φίλος τῷ φίλῳ, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτὴν λύπην, οἷον διψῶντι συνδιψῆν, εἰ ἐνεδέχετο, ὅτι μὴ ἐγγύτατα. (9) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ χαίρειν μὴ δι' ἕτερόν τι ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον, ὅτι χαίρει, φιλικόν. Ἔτι τὰ τοιάδε λέγεται περὶ φιλίας, ὡς ἰσότης φιλότης, καὶ (μὴ) μίαν ψυχὴν εἶναι τοὺς ἀληθῶς φίλους. (10) Ἅπαντα ταῦτα ἐπαναφέρεται πρὸς τὸν ἕνα. Καὶ γὰρ βούλεται τἀγαθὰ αὑτῷ τοῦτον τὸν τρόπον. Οὐθεὶς γὰρ αὐτὸς αὑτὸν εὖ ποιεῖ διά τι ἕτερον, οὐδὲ χάριτος. Οὐδὲ λέγει ὅτι ἐποίησεν ᾗ εἷς· δοκεῖ γὰρ φιλεῖσθαι βούλεσθαι ὁ δῆλον ποιῶν ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' οὐ φιλεῖν. (11) Καὶ τὸ εἶναι μάλιστα καὶ τὸ συζῆν καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν, καὶ μία δὴ ψυχή, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἄνευ ἀλλήλων μηδὲ ζῆν, ἀλλὰ συναποθνήσκειν· οὕτω γὰρ ἔχει ὁ εἷς, καὶ ἴσως ὁμιλεῖ αὐτὸς αὑτῷ. Πάντα δὲ ταῦτα τῷ ἀγαθῷ ὑπάρχει πρὸς αὑτόν. (12) Ἐν δὲ τῷ πονηρῷ διαφωνεῖ, οἷον ἐν τῷ ἀκρατεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ καὶ ἐχθρὸν ἐνδέχεσθαι αὐτὸν αὑτῷ εἶναι· ᾗ δ' εἷς καὶ ἀδιαίρετος, ὀρεκτὸς αὐτὸς αὑτῷ. (13) Τοιοῦτος ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ κατ' ἀρετὴν φίλος, ἐπεὶ ὅ γε μοχθηρὸς οὐχ εἷς ἀλλὰ πολλοί, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἕτερος καὶ ἔμπληκτος. Ὥστε καὶ ἡ αὑτοῦ πρὸς αὑτὸν φιλία ἀνάγεται πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅτι γάρ πῃ ὅμοιος καὶ εἷς καὶ αὐτὸς αὑτῷ ἀγαθός, ταύτῃ αὐτὸς αὑτῷ φίλος καὶ ὀρεκτός· φύσει δὲ τοιοῦτος, ἀλλ' ὁ πονηρὸς παρὰ φύσιν. (14) Ὁ δ' ἀγαθὸς οὔθ' ἅμα λοιδορεῖται ἑαυτῷ, ὥσπερ ὁ ἀκρατής, οὔθ' ὁ ὕστερος τῷ πρότερον, ὥσπερ ὁ μεταμελητικός, οὔτε ὁ ἔμπροσθεν τῷ ὕστερον, ὥσπερ ὁ ψεύστης. (15) Ὅλως τε εἰ δεῖ ὥσπερ οἱ σοφισταὶ διορίζουσιν, ὥσπερ τὸ Κορίσκος καὶ Κορίσκος σπουδαῖος. Δῆλον γὰρ ὡς τὸ αὐτὸ πόσον σπουδαῖον αὐτόν, ἐπεὶ ὅταν ἐγκαλέσωσιν αὑτοῖς, ἀποκτιννύασιν αὑτοῖς. Ἀλλὰ δοκεῖ πᾶς αὐτὸς αὑτῷ ἀγαθός. Ζητεῖ δὲ ὁ ἁπλῶς ὢν ἀγαθὸς εἶναι καὶ αὐτὸς αὑτῷ φίλος, ὥσπερ εἴρηται, ὅτι δύ' ἔχει ἐν αὑτῷ ἃ φύσει βούλεται εἶναι φίλα καὶ διασπάσαι ἀδύνατον. (16) Διὸ ἐπ' ἀνθρώπου μὲν δοκεῖ ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ φίλος, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ζῴων οἷον ἵππος αὐτὸς αὑτῷ· οὐκ ἄρα φίλος. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ παιδία, ἀλλ' ὅταν ἤδη ἔχῃ προαίρεσιν· ἤδη γὰρ τότε διαφωνεῖ ὁ παῖς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν. (17) Ἔοικε δ' ἡ φιλία ἡ πρὸς αὑτὸν τῇ κατὰ συγγένειαν, οὐθέτερον γὰρ ἐφ' αὑτοῖς λῦσαι, ἀλλὰ κἂν διαφέρωνται, ὅμως οὗτοι μὲν συγγενεῖς ἔτι, ὁ δὲ ἔτι εἷς, ἕως ἂν ζῇ. Ποσαχῶς μὲν οὖν τὸ φιλεῖν λέγεται, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ φιλίαι ἀνάγονται πρὸς τὴν πρώτην, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

ctionem vocabimus. Solent enim servi ita erga dominos condolere, qui ægrotantes plerumque sunt morosiores, non ob ipsos quidem et vero affectu, velut matres solent liberis, et aves nonnullæ una cum enitentibus similiter dolore affligi. (8) Amicus enim non solum amico condolere vel maxime studet, sed eadem etiam conturbatione affici, veluti simul cum sitiente sitire, si fieri posset, vel simillima. (9) Eadem in gaudendo quoque ratio amicitiæ est, non ob aliud quidpiam, sed propter ipsum amicum gaudere. Præterea ejusmodi verba de amicitia dicuntur, ut æqualitas sit amor; et unam animam esse veros amicos. (10) Cuncta hæc simul conferantur in unum: bona enim sibi ipsi cupit prorsus eodem modo. Nemo enim sibi ipsi ob aliud quippiam benefacit aut gratum facit quam se ipsum: neque indicat quod fecit, quatenus unus est. Nam qui amorem patefacit, is amari velle videtur, sed non amare. (11) Itaque et esse cupere et convivere, congaudere, condolere, absque se mutuo ne vivere quidem posse, (una enim anima sunt), sed commori, unius illius veræque amicitiæ est. Sic enim unus ille habet, ac sibi in hunc modum convivit. Omniaque hæc in bono insunt, et is sic secum versatur. (12) In pravo autem hæc dissentiunt, velut in incontinente: unde et adversus aliquando ipse sibi exsistit. Quatenus vero quisque unus est et indivisibilis, ipse desiderabilis sibi est: (13) quales boni sunt, et secundum virtutem amici. Malus autem non unus est, sed multi, et die eadem varius et importunus ipse sibi. Quamobrem recte cujusque erga se ipsum amicitia ad boni probatique amicitiam reducitur. Quia enim sibi ipsi et similis est et commodus, ac unus insuper, utique etiam amicus sibi est, et desiderabilis: qualis est secundum naturam, contra naturam vero pravus. (14) Porro bonus non dissidet secum et expostulat, incontinentis instar: nec posterior priori succenset, velut is quem sui pœnitet: neque prior posteriori, velut mendax. (15) Et omnino, si distingui debet ut sophistæ distinguunt, velut *dicas* Coriscus et Coriscus probus (v. *Soph. El.* c. 17). Apparet enim idem...... Sed videtur omnis ipse sibi bonus. Præterea qui simpliciter bonus est, quærit ut ipse etiam sibi amicus exsistat, quemadmodum dictum est supra, quia duo in sese complectitur, quæ ad amicitiam mutuam propendeant, quæ disjungere sit impossibile. (16) Quocirca in homine amicitia erga se ipsum constare posse videtur, non etiam in reliquis animantibus. Neque enim equus sibi ipsi amicus est, neque pueri, priusquam electionem per ætatem consequantur: jam tum enim puer pro cupiditate a se ipso dissentit. (17) Cognatorum vero amicitiæ similis videtur ea quæ cuique est erga se ipsum, quandoquidem penes neutrum eam divellere: et si maxime differant, cognati tamen illi sunt, ac unus ille quoad vixerit. Quot igitur modis amare dicatur, quodque omnes amicitiæ ad unam primam reducantur, ex dictis patet.

CAP. VII.

Οἰκεῖον δὲ τῇ σκέψει θεωρῆσαι καὶ περὶ ὁμονοίας καὶ εὐνοίας· δοκεῖ γὰρ τοῖς μὲν εἶναι ταὐτά, τοῖς δ' οὐκ ἄνευ ἀλλήλων. Ἔστι δ' ἡ εὔνοια τῆς φιλίας οὔτε πάμπαν ἕτερον οὔτε ταὐτόν. (2) Διῃρημένης γὰρ τῆς φιλίας κατὰ τρεῖς τρόπους, οὔτ' ἐν τῇ χρησίμῃ οὔτ' ἐν τῇ

Proprium vero hujus considerationis fuerit, de concordia benevolentiaque disquirere; quæ aliis eadem, aliis vero absque se mutuo non esse videntur. Est autem benevolentia cum amicitia neque prorsus idem, nec plane diversum. (2) Nam amicitia tribus modis distincta, neque in ea quæ

καθ' ἡδονήν ἐστιν. Εἴτε γὰρ ὅτι χρήσιμον βούλεται αὐτῷ τἀγαθά, οὐ δι' ἐκεῖνον ἀλλὰ δι' αὑτὸν βούλοιτ' ἄν. Δοκεῖ δ' ὥσπερ καὶ ἡ [φιλία ἡ] εὔνοια οὐκ αὑτοῦ εὔνοια τοῦ εὐνοϊζομένου εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ᾧ εὐνοεῖ. Εἰ δ' ἦν ἐν τῇ τοῦ ἡδέος φιλίᾳ, κἂν τοῖς ἀψύχοις εὐνόουν. Ὥστε δῆλον ὅτι περὶ τὴν ἠθικὴν φιλίαν ἡ εὔνοιά ἐστιν. (3) Ἀλλὰ τοῦ μὲν εὐνοοῦντος βούλεσθαι μόνον ἐστί, τοῦ δὲ φίλου καὶ πράττειν ἃ βούλεται. Ἔστι γὰρ ἡ εὔνοια ἀρχὴ φιλίας· ὁ μὲν γὰρ φίλος πᾶς εὔνους, ὁ δ' εὔνους οὐ πᾶς φίλος. Ἀρχομένῳ γὰρ ἔοικεν ὁ εὐνοῶν μόνον, διὸ ἀρχὴ φιλίας, ἀλλ' οὐ φιλία. Δοκοῦσι γὰρ οἵ τε φίλοι ὁμονοεῖν καὶ οἱ ὁμονοοῦντες φίλοι εἶναι. (4) Ἔστι δ' οὐ περὶ πάντα ἡ ὁμόνοια ἡ φιλική, ἀλλὰ περὶ τὰ πρακτὰ τοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ὅσα εἰς τὸ συζῆν συντείνει. Οὔτε μόνον κατὰ διάνοιαν ἢ κατὰ ὄρεξιν· ἔστι γὰρ τἀναντία τὸ κινοῦν ἐπιθυμεῖν, ὥσπερ ἐν τῷ ἀκρατεῖ διαφωνεῖ τοῦτο οὗ δεῖ κατὰ τὴν προαίρεσιν ὁμονοεῖν καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν. (5) Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἡ ὁμόνοια· οἵ γε φαῦλοι ταὐτὰ προαιρούμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες βλάπτουσιν ἀλλήλους. (6) Ἔοικε δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια οὐχ ἁπλῶς λέγεσθαι, ὥσπερ οὐδ' ἡ φιλία, ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ φύσει σπουδαία, διὸ οὐκ ἔστι τοὺς φαύλους ὁμονοεῖν· ἑτέρα δὲ καθ' ἣν καὶ οἱ φαῦλοι ὁμονοοῦσιν, ὅταν τῶν αὐτῶν τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχωσιν. (7) Οὕτω δὲ δεῖ τῶν αὐτῶν ὀρέγεσθαι ὥστ' ἐνδέχεσθαι ἀμφοτέροις ὑπάρχειν οὗ ὀρέγονται. Ἂν γὰρ τοιούτου ὀρέγωνται ὃ μὴ ἐνδέχεται ἀμφοῖν, μαχοῦνται· οἱ ὁμονοοῦντες δ' οὐ μαχοῦνται. (8) Ἔστι δ' ἡ ὁμόνοια, ὅταν περὶ τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι ἡ αὐτὴ προαίρεσις ᾖ, μὴ τοῦ ἑκάτερον, ἀλλὰ τοῦ τὸν αὐτόν. Καὶ ἔστιν ἡ ὁμόνοια φιλία πολιτική. Περὶ μὲν οὖν ὁμονοίας καὶ εὐνοίας εἰρήσθω τοσαῦτα.

utile, neque ea quæ voluptatem spectat, consistit. Sive enim, quia utile est, ei bona cupiunt, non ob illum, sed se, cupiunt. Videtur autem benevolentia, quemadmodum et amicitia, non benevolentis esse benevolentia, sed ejus cui is bene vult. Si in jucundo amicitiam constituas, benevolentiam etiam inanimatis tribues. Quapropter benevolentia circa moralem amicitiam consistit. (3) Verum benevoli tantum est voluntas: amici vero, ut quod vult, præstet etiam. Est enim amicitiæ omnis principium benevolentia, ac omnis quidem amicus benevolus, non contra omnis benevolus amicus. Incipienti enim tantum similis benevolus est: unde et amicitiæ principium, non amicitia appellatur. Ceterum et consentire amici videntur, et consentientes inter se concordesque amici esse. (4) Verum non circa omnia versatur amica concordia, sed circa res concordibus ad agendum propositas, quæque ad convictum mutuum conducant: nec juxta cogitationem cupiditatemque tantum. Contraria sunt enim quæ concupiscentiam excitant, velut in incontinente hæc ipsa sibi repugnant, ubi oportet secundum electionem simul et cupiditatem constare concordiam. (5) Atque bonorum est tantum concordia: pravi autem eadem eligentes et appetentes, ipsi sibi incommodant. (6) Videtur autem concordia, quemadmodum et amicitia, non dici simpliciter: verum alia prima quædam, et naturâ recta (qua mali concordes esse nequeunt); alia, qua etiam pravi inter sese conspirant, quando eadem concupiscunt et eligunt. (7) Sic autem eadem cupere oportet, ut his potiri ambo queant. Nam si eas res appetent, quæ nequeant ambobus contingere, certamen oritur: quum contra inter sese concordes non soleant contendere. (8) Est autem concordia, eadem de principatu subjectioneque electio et voluntas: ita ut non uterque sed alter atque idem *utriusque consensu imperet aut obediat.* Quocirca amicitia quædam civilis concordia est. De concordia igitur benevolentiaque hæc dicta sint.

CAP. VIII.

Ἀπορεῖται δὲ διὰ τί μᾶλλον φιλοῦσιν οἱ ποιήσαντες εὖ τοὺς παθόντας ἢ οἱ παθόντες εὖ τοὺς ποιήσαντας. Δοκεῖ δὲ δίκαιον εἶναι τοὐναντίον. (2) Τοῦτο δ' ὑπολάβοι μὲν ἄν τις διὰ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ αὑτῷ ὠφέλιμον συμβαίνειν· τὸν μὲν γὰρ ὠφελεῖσθαι τὸν δ' ἀποδοῦναι δεῖ. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ φυσικόν. (3) Ἡ γὰρ ἐνέργεια αἱρετώτερον· τὸν αὐτὸν δὴ λόγον ἔχει τὸ ἔργον καὶ ἡ ἐνέργεια, ὁ δ' εὖ παθὼν ὥσπερ ἔργον τοῦ εὖ ποιήσαντος. Διὸ καὶ ἐν τοῖς ζῴοις ἡ περὶ τὰ τέκνα σπουδή ἐστι, καὶ τοῦ γεννῆσαι καὶ γεννώμενα σώζειν. (4) Καὶ φιλοῦσι δὴ μᾶλλον οἱ πατέρες τὰ τέκνα [καὶ αἱ μητέρες τῶν πατέρων] ἢ φιλοῦνται· καὶ οὗτοι πάλιν τὰ αὑτῶν ἢ τοὺς γεννήσαντας, διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν εἶναι τὸ ἄριστον. Καὶ αἱ μητέρες τῶν πατέρων, ὅτι μᾶλλον οἴονται αὑτῶν εἶναι ἔργον τὰ τέκνα· τὸ γὰρ ἔργον τῷ χαλεπῷ διορίζουσιν, πλείω δὲ λυπεῖται περὶ τὴν γένεσιν μήτηρ. Καὶ περὶ μὲν φιλίας τῆς πρὸς αὑτὸν καὶ τῆς ἐν πλείοσι διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Dubitatur autem, qui fiat ut magis ament qui beneficiis affecerunt eos quos affecerunt quam beneficiis affecti benefactores suos: quum videatur contrarium justum esse. (2) Quod crediderit quis fieri ob utile quidpiam, et quia commodare ei contingit. Alium enim juvari, alium vero impendere decet. Sed non id tantum est, sed naturâ datum aliquid subest. (3) Nimirum actio est eligibilior, rationemque prorsus eandem habet opus, et actio: et qui beneficium accipit, quasi opus est benefacientis. Quocirca et in animantibus peculiare in generando natosque conservando studium cernitur. (4) Et magis parentes sobolem suam diligunt, quam diliguntur vicissim ipsi; ac nati itidem magis ex se genitos, quam genitores amant: quia præstantissima est actio. Et matres effusius quam patres amant liberos, quia magis suum opus esse liberos arbitrantur; namque opus difficultate definiunt, et magis utique generando mater affligitur. De amicitia igitur, quæ unicuique est erga se, quæque in pluribus versatur, hoc pacto determinatum sit.

CAP. IX.

Δοκεῖ δὲ τό τε δίκαιον εἶναι ἴσον τι καὶ ἡ φιλία ἐν ἰσότητι, εἰ μὴ μάτην λέγεται ἰσότης ἡ φιλότης. Αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι δικαίου τι εἶδος· κοινωνία γάρ, τὸ δὲ κοινὸν πᾶν διὰ τοῦ δικαίου συνέστηκεν, ὥστε ὅσα εἴδη φιλίας καὶ δικαίου καὶ κοινωνίας, καὶ πάντα ταῦτα σύνορα ἀλλήλοις, καὶ ἐγγὺς ἔχει τὰς διαφοράς. (2) Ἐπεὶ δ' ὁμοίως ἔχει ψυχὴ πρὸς σῶμα καὶ τεχνίτης πρὸς ὄργανον καὶ δεσπότης πρὸς δοῦλον, τούτων μὲν οὐκ ἔστι κοινωνία. Οὐ γὰρ δύ' ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἕν, τὸ δὲ τοῦ ἑνὸς ἴδιον. Οὐδὲ διαιρετὸν τὸ ἀγαθὸν ἑκατέρῳ, ἀλλὰ τὸ ἀμφοτέρων τοῦ ἑνὸς οὗ ἕνεκά ἐστιν. Τό τε γὰρ σῶμά ἐστιν ὄργανον σύμφυτον, καὶ τοῦ δεσπότου ὁ δοῦλος ὥσπερ μόριον καὶ ὄργανον ἀφαιρετόν, τὸ δ' ὄργανον ὥσπερ δοῦλος ἄψυχος. (3) Αἱ δ' ἄλλαι κοινωνίαι εἰσὶν (ἢ) μόριον τῶν τῆς πόλεως κοινωνιῶν, οἷον ἡ τῶν φρατέρων ἢ τῶν ὀργίων, ἢ αἱ χρηματιστικαὶ ἔτι πολιτεῖαι. Αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι ἐν οἰκείοις συνυπάρχουσι καὶ αἱ ὀρθαὶ καὶ αἱ παρεκβάσεις. Ἔστι γὰρ τὸ αὐτὸ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἁρμονιῶν, καὶ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις. (4) Βασιλικὴ μὲν ἡ τοῦ γεννήσαντος, ἀριστοκρατικὴ δ' ἡ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πολιτεία δ' ἡ τῶν ἀδελφῶν. Παρέκβασις δὲ τούτων τυραννίς, ὀλιγαρχία, δῆμος· καὶ τὰ δίκαια δὴ τοσαῦτα. (5) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον τὸ μὲν κατ' ἀριθμὸν τὸ δὲ κατ' ἀναλογίαν, καὶ τοῦ δικαίου εἴδη ἔσται καὶ τῆς φιλίας καὶ τῆς κοινωνίας. Κατ' ἀριθμὸν μὲν γὰρ ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἑταιρικὴ φιλία· τῷ γὰρ αὐτῷ ὅρῳ μετρεῖται· κατ' ἀναλογίαν δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀρίστη καὶ βασιλική· οὐ γὰρ ταὐτὸν δίκαιον τῷ ὑπερέχοντι καὶ ὑπερεχομένῳ, ἀλλὰ τὸ ἀνάλογον. (6) Καὶ ἡ φιλία δὲ ὁμοίως πατρὸς καὶ παιδός, καὶ ἐν ταῖς κοινωνίαις ὁ αὐτὸς τρόπος.

Videtur autem justum æquale quippiam esse, et amicitia in æqualitate quadam consistere: nisi frustra dicitur illud, Amicitia est æqualitas. Porro omnes politiæ, justi quædam species sunt: communicationes enim sunt; et commune omne ex justo conflatur. Quocirca quotquot sunt species amicitiæ, justi et communicationis, hæ omnes vicinæ sunt inter se, et discrimina quidem tenuia habent. (2) Et quia similiter habet anima ad corpus, ut artifex ad instrumentum, et servus ad dominum: horum quidem nulla communicatio est, quia duo non sunt: sed illud quidem unum, hoc autem unius proprium. Neque divisibile utrique est bonum, sed amborum unius, cujus gratia est. Corpus enim, instrumentum est congenitum, et servus domini velut particula et instrumentum separabile: instrumentum autem, velut servus inanimatus est. (3) Reliquæ autem communicationes sunt particula communicationum civitatis, velut contribulium est, et quæ vocatur orgiorum, aut quæstuariæ.... Verum civitates omnes propriis et congruentibus ipsis continentur, et rectæ et transgressoriæ. Quemadmodum in harmoniis, sic etiam in civitatibus usu venit: (4) quæ in regia quidem, parentis est; in aristocratica, velut viri et uxoris; in simplici autem republica, fratrum: excessus autem in his, tyrannis, oligarchia, et plebs. Et justa quidem totidem sunt. (5) Quemadmodum vero æquale aliud quidem numero est, aliud proportione; sic et justi, et amicitiæ communicationis species sunt, secundum numerum quidem, ut socialis amicitia; nam eadem ipsa definitione terminatur; secundum proportionem vero, aristocratica optima, et regia. Neque enim idem principi subditoque justum est, sed secundum proportionem. (6) Sic et amicitia similiter patris et filii, neque absimilis in communicationibus ratio.

CAP. X.

Λέγονται δὲ φιλίαι συγγενική, ἑταιρική, κοινωνική, ἡ λεγομένη πολιτική. Ἔστι μὲν συγγενικὴ πολλὰ ἔχουσα εἴδη, ἡ μὲν ὡς ἀδελφῶν, ἡ δ' ὡς πατρὸς καὶ υἱῶν. Καὶ γὰρ κατ' ἀναλογίαν, οἷον ἡ πατρική, καὶ κατ' ἀριθμόν, οἷον ἡ τῶν ἀδελφῶν. Ἐγγὺς γὰρ αὕτη τῆς ἑταιρικῆς· ἐπιλαμβάνουσι γὰρ ἐνταῦθα πρεσβείων. (2) Ἡ δὲ πολιτικὴ συνέστηκε μὲν κατὰ τὸ χρήσιμον καὶ μάλιστα· διὰ γὰρ τὸ μὴ αὐτάρκη δοκοῦσι συνελθεῖν, ἐπεὶ συνῆλθόν γ' ἂν καὶ τοῦ συζῆν χάριν. Μόνη δ' ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ παρ' αὐτὴν παρέκβασις οὐ μόνον φιλίαι, ἀλλὰ καὶ ὡς φίλοι κοινωνοῦσιν· αἱ δ' ἄλλαι καθ' ὑπεροχήν. (3) Μάλιστα δὲ δίκαιον τὸ ἐν τῇ τῶν χρησίμων φιλίᾳ, διὰ τὸ τοῦτ' εἶναι τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Ἄλλον γὰρ τρόπον συνῆλθον πρίων καὶ τέχνη, οὐχ ἕνεκα κοινοῦ τινός (οἷον γὰρ ὄργανον καὶ ψυχή), ἀλλὰ τοῦ χρωμένου ἕνεκεν. (4) Συμβαίνει δὲ καὶ τοῦτο ὄργανον ἐπιμελείας τυγχάνειν, ἧς δίκαιον πρὸς τὸ ἔργον, ἐκείνου γὰρ ἕνεκέν ἐστι· καὶ τὸ τρυπάνῳ εἶναι διττόν, ὧν τὸ κυριώτερον ἐνέργεια, ἡ τρύπησις. Καὶ ἐν τούτῳ

Amicitiæ autem sunt, naturalis, socialis, communicativa, et quæ politica appellatur. Et naturalis quidem multas species habet; alia quidem ut fratrum, alia ut patris et filiorum: hæc juxta proportionem, illa vero secundum numerum. Propinqua hæc sociali est, in qua singuli dignitate participant. (2) Politica autem maxime ad utilitatem comparata est. Nam quia sibi per se non sufficiunt, convenire videntur, quia convenissent vel convictus mutui gratia. Sola autem civilis, et quæ in illa transgressio committitur, non solum ut amicitiæ sunt, sed ut amici, juxta eas inter sese communicant; aliæ vero juxta excessum; (3) potissimum vero justum in utilium amicitia consistit, eo quod hoc ipsum civile justum exsistat. Alio enim pacto serra et ars simul conveniunt, non communis alicujus (nam ut organum, et anima), sed utentis gratia; (4) contingitque ut eam industriam id instrumentum consequatur, quæ ad opus juste conveniat, ut cujus gratia exsistit. Ac in terebro id ipsum dupliciter · præstantior enim actus est perforatio ipsa; et in

τῷ εἴδει σῶμα καὶ δοῦλος, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. (5) Τὸ δὴ ζητεῖν πῶς δεῖ τῷ φίλῳ ὁμιλεῖν, τὸ ζητεῖν δίκαιον τί ἐστιν. Καὶ γὰρ ὅλως τὸ δίκαιον ἅπαν πρὸς φίλον. Τό τε γὰρ δίκαιόν τισι καὶ κοινωνοῖς, καὶ ὁ φίλος κοινωνός, ὁ μὲν γένους, ὁ δὲ βίου. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ μόνον πολιτικὸν ἀλλὰ καὶ κοινωνικὸν ζῷον, καὶ οὐχ ὥσπερ τἆλλά ποτε συνδυάζεται καὶ τῷ τυχόντι καὶ θήλει καὶ ἄρρενι ἀλλ' αἱ διάδυμον αὐλικόν. (6) Ἀλλὰ κοινωνικὸν ἄνθρωπος ζῷον πρὸς οὓς φύσει συγγένειά ἐστιν· καὶ κοινωνία τοίνυν καὶ δίκαιόν τι, καὶ εἰ μὴ πόλις εἴη. (7) Οἰκία δ' ἐστί τις φιλία. Δεσπότου μὲν οὖν καὶ δούλου, ἥπερ καὶ τέχνης καὶ ὀργάνων καὶ ψυχῆς καὶ σώματος· αἱ δὲ τοιαῦται οὔτε φιλίαι οὔτε δικαιοσύναι, ἀλλ' ἀνάλογον, ὥσπερ καὶ τὸ ὑγιεινὸν οὐ δίκαιον ἀλλ' ἀνάλογον. (8) Γυναικὸς δὲ καὶ ἀνδρὸς φιλία ὡς χρήσιμον καὶ κοινωνία. Πατρὸς δὲ καὶ υἱοῦ ἡ αὐτή, ἥπερ θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον καὶ τοῦ εὖ ποιήσαντος πρὸς τὸν παθόντα καὶ ὅλως τοῦ φύσει ἄρχοντος πρὸς τὸν φύσει ἀρχόμενον. (9) Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους ἑταιρικὴ μάλιστα ἡ κατ' ἰσότητα.

Οὐ γάρ τι νόθος τῷδ' ἀπεδείχθη,
ἀμφοῖν δὲ πατὴρ αὐτὸς ἐκλήθη
Ζεὺς ἐμὸς ἄρχων·

ταῦτα γὰρ ὡς τὸ ἴσον ζητούντων λέγεται. Διὸ ἐν οἰκίᾳ πρῶτον ἀρχαὶ καὶ πηγαὶ φιλίας καὶ πολιτείας καὶ δικαίου. (10) Ἐπεὶ δὲ φιλίαι τρεῖς, κατ' ἀρετήν, κατὰ τὸ χρήσιμον, κατὰ τὸ ἡδύ, τούτων δὲ ἑκάστης δύο διαφοραί (ἡ μὲν γὰρ καθ' ὑπεροχὴν ἡ δὲ κατ' ἰσότητά ἐστιν ἑκάστη αὐτῶν, τὸ δὲ δίκαιον τὸ περὶ αὐτὰς ἐκ τῶν ἀμφισβητηθέντων δῆλον), ἐν μὲν τῷ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦται τὸ ἀνάλογον οὐχ ὡσαύτως, ἀλλ' ὁ μὲν ὑπερέχων ἀντεστραμμένως τὸ ἀνάλογον, ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐλάττω, οὕτω τὸ παρὰ τοῦ ἐλάττονος γινόμενον πρὸς τὸ παρ' αὐτοῦ, διακείμενος ὥσπερ ἄρχων πρὸς ἀρχόμενον. (11) Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἴσον κατ' ἀριθμὸν ἀξιοῖ. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν οὕτω συμβαίνει. Ὁτὲ μὲν γὰρ ἀριθμῷ τοῦ ἴσου μετέχουσιν, ὁτὲ δὲ λόγῳ. Εἰ μὲν γὰρ ἴσον ἀριθμῷ εἰσήνεγκον ἀργύριον, ἴσον καὶ τῷ ἴσῳ ἀριθμῷ διαλαμβάνουσιν, εἰ δὲ μὴ ἴσον, ἀνάλογον. (12) Ὁ δ' ὑπερεχόμενος τοὐναντίον στρέφει τὸ ἀνάλογον, καὶ κατὰ διάμετρον συζεύγνυσιν. Δόξειε δ' ἂν οὕτως ἐλαττοῦσθαι ὁ ὑπερέχων καὶ λειτουργία ἡ φιλία καὶ ἡ κοινωνία. Δεῖ ἄρα τινὶ ἑτέρῳ ἀνισάσαι καὶ ποιῆσαι ἀνάλογον. (13) Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ τιμή, ὅπερ καὶ τῷ ἄρχοντι φύσει καὶ θεῷ πρὸς τὸ ἀρχόμενον. Δεῖ δὲ ἰσασθῆναι τὸ κέρδος πρὸς τὴν τιμήν. Ἡ δὲ κατ' ἴσα φιλία ἐστὶν ἡ πολιτική. (14) Ἡ δὲ πολιτικὴ ἐστὶ μὲν κατὰ τὸ χρήσιμον, καὶ ὥσπερ αἱ πόλεις ἀλλήλαις φίλαι, οὕτω καὶ οἱ πολῖται καὶ ὁμοίως.

Οὐκέτι γιγνώσκουσιν Ἀθηναῖοι Μεγαρῆας,

καὶ οἱ πολῖται, ὅταν μὴ χρήσιμοι ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα ἡ φιλία. (15) Ἔστι δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄρχον καὶ ἀρχόμενον οὔτε τὸ φυσικὸν οὔτε τὸ βασιλι-

hac quidem specie sunt corpus et servus, velut dictum est prius. (5) Quærere igitur, quo pacto amico convivendum sit, ipsum est quid sit justum quærere. Nam in universum omne justum ad amicum pertinet; justum enim aliquibus, et inter sese mutuo communicantibus justum est. Et amicus communis est, alius genere, alius vero vitæ ratione. Homo enim solus non solum civile, verum etiam communicabile animal est; et non ut cetera, aliquando se temere alteri, aut viro, aut mulieri conjungens, sed...... (6) Verum communicabile animans homo est erga ea quibuscum naturalis cognatio illi intercedit. Quocirca et communicatio, et justum quodpiam erit, etiamsi urbs non sit. (7) Nam domus amicitia quædam est. Servi equidem et domini, velut artis et instrumentorum, animæ et corporis communicatio est. Verum tales communicationes nec amicitiæ, neque justitiæ sunt, sed proportionale quidpiam: quemadmodum et salubre non justum est, sed proportionale. (8) Mulieris autem et viri amicitia, velut utile quodpiam, et communicatio; patris vero et filii, velut Dei erga hominem, et benefici erga accipientem, et in universum naturâ imperantis ad naturâ subjectum. (9) Fratrum autem ad se invicem societas maxime secundum æqualitatem est.

Neque enim nothus est huic exhibitus,
verum amborum pater est dictus
princeps Juppiter:

hæc enim a quærentibus æquale dicuntur. Quocirca in domo primum fons et principium amicitiæ civitatisque et justi oritur. (10) Quia vero tres amicitiæ species numerantur, juxta virtutem, juxta utilitatem, juxtaque jucundum, et singulæ harum in duo distribuuntur (quandoquidem unaquæque harum et secundum excessum et secundum æqualitatem exsistit; justum autem circa eas ex controversiis patet): in eo quod est juxta excessum, proportio quæritur non æqualiter, sed excellens conversim proportionale flagitat; nam ipse ad inferiorem, sicut id quod ab inferiore fit, ad id quod fit ab ipso, ita se habet ut imperans ad subditum; (11) sin minus, numero certe æquale quæret, quemadmodum et in reliquis communicationibus usu venit, ubi interdum numero, interdum proportione æquale participant. Nam si æquale numero argentum intulerint, æquale etiam in æquali numero comprehendunt: sin vero numero non æquale fuerit, proportionale erit. (12) Excellens vero contrarie convertit proportionale, juxtaque diametrum jungit. Ac sic quidem videatur inferior reddi excellens, et ministerium publicum fuerit amicitia, et communicatio. Quocirca aliquo alio æquare et proportionale reddere convenit. (13) Hoc autem est honor, qui Deo naturâ principi tribuitur a subjectis. Sed et lucrum æquare cum honore convenit. Ac amicitia quidem ad æqualitatem constituta civilis est. (14) Civilis autem utilitati destinata est; et quemadmodum urbes invicem amicæ exsistunt, sic etiam et similem in modum cives.

Non amplius cognoscuntur ab Atheniensibus Megarenses,

ac cives ipsi, nisi invicem utiles fuerint. Verum ex manu in manum ea amicitia est. (15) Porro hic est et imperans et subditum non naturale, nec regium, sed quod in parte

χόν, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ μέρει· οὐδὲ τούτου ἕνεκα ὅπως εὖ ποιῇ ὡς ὁ θεός, ἀλλὰ ἵνα ἴσον ᾖ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τῆς λειτουργίας. Κατ' ἰσότητα δὴ βούλεται εἶναι ἡ πολιτικὴ φιλία. (16) Ἔστι δὲ τῆς χρησίμου φιλίας εἴδη δύο, ἡ μὲν νομικὴ ἡ δ' ἠθική. Βλέπει δ' ἡ μὲν πολιτικὴ εἰς τὸ ἴσον καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ οἱ πωλοῦντες καὶ οἱ ὠνούμενοι· διὸ εἴρηται « μισθὸς ἀνδρὶ φίλῳ. » (17) Ὅταν μὲν οὖν καθ' ὁμολογίαν ἡ πολιτικὴ αὕτη φιλία, καὶ νομική· ὅταν δ' ἐπιτρέπωσιν αὐτοῖς, ἡ ἠθικὴ βούλεται εἶναι φιλία καὶ ἑταιρική. Διὸ μάλιστα ἔγκλημα ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. Αἴτιον δ' ὅτι παρὰ φύσιν. Ἕτεραι γὰρ φιλίαι ἡ κατὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν· οἱ δ' ἀμφότερα βούλονται ἅμα ἔχειν, καὶ ὁμιλοῦσι μὲν τοῦ χρησίμου ἕνεκα, ἠθικὴν δὲ ποιοῦσι ὡς ἐπιεικεῖς. Διὸ ὡς πιστεύοντες οὐ νομικὴν ποιοῦσιν. (18) Ὅλως μὲν γὰρ ἐν τῇ χρησίμῃ τῶν τριῶν πλεῖστα ἐγκλήματα. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ ἀνέγκλητον, οἱ δ' ἡδεῖς ἔχοντες καὶ δόντες ἀπαλλάττονται. Οἱ δὲ χρήσιμοι οὐκ εὐθὺς διαλύονται, ἂν μὴ νομικῶς καὶ ἑταιρικῶς προσφέρωνται. (19) Ὅμως δὲ τῆς χρησίμου ἡ νομικὴ ἀνέγκλητος. Ἔστι δ' ἡ μὲν νομικὴ διάλυσις πρὸς νόμισμα (μετρεῖται γὰρ τούτῳ τὸ ἴσον), ἡ δ' ἠθικὴ ἑκούσιος. Διὸ ἐνιαχοῦ νόμος ἐστὶ τοῖς οὕτως ὁμιλοῦσι φιλικῶς μὴ εἶναι δίκας τῶν ἑκουσίων συναλλαγμάτων, ὀρθῶς· τοῖς γὰρ ἀγαθοῖς οὐ πέφυκε δίκαιον εἶναι, οἱ δ' ὡς ἀγαθοὶ ἑαυτοῖς συναλλάττουσιν. (20) Ἔστι δ' ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ τὰ ἐγκλήματα ἀμφιβάλλοντα αὐτοῖς ἀμφότερα, πῶς ἑκάτερος ἐγκαλεῖ, ὅταν ἠθικῶς ἀλλὰ μὴ νομικῶς πιστεύσωσιν. (21) Καὶ ἔχει δὴ ἀπορίαν ποτέρως δεῖ κρίνειν τὸν δίκαιον, πότερα πρὸς τὸ πρᾶγμα βλέποντα τὸ ὑπηρετηθέν, πόσον ἢ ποῖον, ἢ τῷ πεπονθότι. Ἐνδέχεται δ' εἶναι ὅπερ λέγει Θέογνις·

Σοὶ μὲν τοῦτο, θεά, σμικρόν· ἐμοὶ δὲ μέγα.

Ἐνδέχεται γὰρ καὶ τοὐναντίον γενέσθαι, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ, σοὶ μὲν παιδιὰν τοῦτ' εἶναι, ἐμοὶ δὲ θάνατον. Ἐντεῦθεν δ' εἴρηται τὰ ἐγκλήματα. (22) Ὁ μὲν γὰρ ἀξιοῖ ἀντιπαθεῖν ὡς μέγα ὑπηρετήσας, ὅτι δεομένῳ ἐποίησεν, ἤ τι ἄλλο τοιοῦτο λέγων, πρὸς τὴν ἐκείνου ὠφέλειαν πόσον ἠδύνατο, ἀλλ' οὐ τί ἦν αὐτῷ· ὁ δὲ τοὐναντίον ὅσον ἐκείνῳ, ἀλλ' οὐχ ὅσον αὐτῷ. (23) Ὁτὲ δὲ καὶ μεταλαμβάνων καὶ ἀμφιβάλλει· ὁ μὲν γὰρ ὅσον αὐτῷ μικρὸν ἀπέβη, ὁ δ' ὅσον αὐτῷ μέγα ἐδύνατο, οἷον εἰ κινδυνεύσας δραχμῆς ἄξιον ὠφέλησεν, ὁ μὲν τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος ὁ δὲ τὸ τοῦ ἀργυρίου, ὥσπερ ἐν τῇ τῶν νομισμάτων ἀποδόσει. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα περὶ τούτων ἡ ἀμφισβήτησις· ὁ μὲν γὰρ ἀξιοῖ πῶς τότ' ἦν, ὁ δὲ πῶς νῦν, ἂν μὴ διέπωνται. (24) Ἡ μὲν οὖν πολιτικὴ βλέπει εἰς τὴν ὁμολογίαν καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα, ἡ δ' ἠθικὴ εἰς τὴν προαίρεσιν. Ὥστε καὶ δίκαιον τοῦτο μᾶλλόν ἐστι, καὶ δικαιοσύνη φιλική. Αἴτιον δὲ τοῦ μάχεσθαι, διότι καλλίων μὲν ἡ ἠθικὴ φιλία, ἀναγκαιοτέρα δὲ ἡ χρησίμη. (25) Οἱ δ' ἄρχονται μὲν ὡς ἠθικοὶ φίλοι καὶ δι' ἀρετὴν ὄντες· ὅταν δ' ἀντικρυς ᾖ τι τῶν

consistit : neque ejus gratia, ut benefaciat sicut Deus, sed ut æqualitas sit boni, ac muneris publici. Ad æqualitatem ergo comparata esse vult civilis amicitia. (16) Ceterum utilis amicitiæ duæ species sunt : alia enim legalis est, alia moralis. Ac respicit civilis inæqualitatem et negotium ipsum, quemadmodum ementes et vendentes : unde dicitur, « Merces viro amico. » (17) Quando igitur ex pacto convenit hæc civilis amicitia, est etiam legalis : verum quum rem ipsorum arbitrio committunt, ad moralem amicitiam accedit et socialem. Quocirca potissimum in hac amicitia expostulatio est, eo quod est præter naturam. Reliquæ enim amicitiæ sunt et ea quæ utilitatem spectat, et quæ est secundum virtutem. Illi vero utraque complecti volunt, et quidem utilitatis gratia consuetudinem cum alio habent; moralem autem faciunt ut honesti. Proinde fidem inter se habentes legitimam non faciunt. (18) Universe autem inter tres istas, utilis illa expostulationes habet frequentissimas. Virtus enim, accusationis expers est; suaves autem, obtinentes erogantesque, conciliantur. Utiles vero non facile in gratiam redeunt, nisi legitime, atque ut socios decet, inter sese congrediantur. (19) Nihilominus inter utiles amicitias, legitima criminatione vacat. Pecunia enim de controversiis decidit legitima, qua et æquale mensuratur : moralis autem voluntaria conventio est. Quocirca lex alicubi ita amice conviventibus posita est, ut in contractibus voluntariis jus et judicium non interponatur : recte; nam bonis inter sese justum nullum est, sed hi ut boni inter se soli mutuo contrahunt. (20) Licet autem in hac amicitia utrimque accusationes ancipites fieri, ita ut uterque criminetur, quando juxta mores, non legitime fidem habent. (21) Ac dubium tum est, utronam modo justum judicare conveniat, an respectu rei præstitæ, quanta sit, et qualis, an accipientis. Contingit enim interdum, quod inquit Theognis :

Tibi quidem, dea, id parvum est; mihi vero ingens.

Nam contrarium etiam evenire potest, velut in illa oratione : Tibi quidem hoc lusus est, quod mihi mortem affert. Hinc igitur accusationes petuntur. (22) Nam ille quidem repetit officium, ut qui rem magnam præstiterit, quod adfuerit egenti, aut si quid aliud dicat, ad illius utilitatem quantum quidem potuerit, sed non quod illi expediebat : hic autem contra, quantum illi par fuisset, non quantum sibi commodasset. (23) Interdum vero transsumpta expostulatione controvertit : ille enim quantulum ipsi contigerit, hic vero quam magnum pro facultatibus præstiterit. Velut si in periculo constitutus, ille drachmæ pretio adjutus sit, hic quidem periculi, ille vero argenti magnitudinem reputabit, velut in retributione pecuniæ fieri solet : nam et hic de his controvertitur. Nam ille ut tum, hic vero ut impræsentiarum res est, nisi concilient, judicandum arbitratur. (24) Civilis igitur amicitia conventionem et rem ipsam intuetur; moralis autem ad electionem et voluntatem respicit. Quocirca justum hoc magis est, et justitia inter amicos usurpata. Contentionis autem causa in eo est, quod honestior amicitia moralis, utilis autem necessaria magis. (25) Equidem nonnulli consuescere incipiunt ut morali amicitia et virtute juncti; verum ubi quid adversum expe-

ἰδίων, δῆλοι γίνονται ὅτι ἕτεροι ἦσαν. Ἐκ περιουσίας γὰρ διώκουσιν οἱ πολλοὶ τὸ καλόν· διὸ καὶ τὴν καλλίω φιλίαν. (26) Ὥστε φανερὸν πῶς διαιρετέον περὶ τούτων. Εἰ μὲν γὰρ ἠθικοὶ φίλοι, εἰς τὴν προαίρεσιν βλεπτέον εἰ ἴση, καὶ οὐθὲν ἄλλο ἀξιωτέον θατέρῳ παρὰ θατέρου. Εἰ δ' ὡς χρήσιμοι καὶ πολιτικοί, ὡς ἂν λυσιτελεῖ ὁμολογοῦσιν. Ἂν δ' ὁ μὲν φῇ ὧδε ὁ δ' ἐκείνως, οὐ καλὸν μὲν ἀντιποιῆσαι, δέον τοὺς καλοὺς λέγειν λόγους· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ θατέρου. (27) Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ διείποντο ὡς ἠθικῶς, δεῖ κρίνειν τινὰ μηδ' ὑποκρινόμενον μηδέτερον αὐτῶν ἐξαπατᾶν. Ὥστε δεῖ στέργειν αὐτὸν τὴν τύχην. (28) Ὅτι δ' ἐστὶν ἡ ἠθικὴ κατὰ προαίρεσιν, δῆλον, ἐπεὶ κἂν εἰ μεγάλα παθὼν μὴ ἀποδῴη δι' ἀδυναμίαν, ἀλλ' ὡς ἐδύνατο, καλῶς· καὶ ὁ θεὸς ἀνέχεται κατὰ δύναμιν λαμβάνων τὰς θυσίας. (29) Ἀλλὰ τῷ πωλοῦντι οὐχ ἱκανῶς ἕξει, ἂν μὴ φήσῃ δύνασθαι πλέον δοῦναι, οὐδὲ τῷ δανείσαντι. (30) Πολλὰ ἐγκλήματα γίνεται ἐν ταῖς φιλίαις ταῖς μὴ κατ' εὐθυωρίαν, καὶ τὸ δίκαιον ἰδεῖν οὐ ῥᾴδιον· χαλεπὸν γὰρ μετρῆσαι ἑνὶ τῷδε τὰ μὴ κατ' εὐθυωρίαν, οἷον συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἐρωτικῶν. (31) Ὁ μὲν γὰρ διώκει ὡς τὸν ἡδὺν ἐπὶ τῷ συζῆν, ὁ δ' ἐκεῖνον ἐνίοτε ὡς χρήσιμον. Ὅταν δὲ παύσηται τοῦ ἐρᾶν, ἄλλου γινομένου ἄλλος γίνεται· καὶ τότε λογίζονται παντί, καὶ ὡς Πύθων καὶ Παμμένης διεφέροντο, καὶ ὅλως διδάσκαλος καὶ μαθητής (ἐπιστήμη γὰρ καὶ χρήματα οὐχ ἑνὶ μετρεῖται), καὶ ὡς Πρόδικος ὁ ἰατρὸς πρὸς τὸν ἀποδιδόντα μικρὸν τὸν μισθόν, καὶ ὡς ὁ κιθαρῳδὸς καὶ ὁ βασιλεύς. (32) Ὁ μὲν γὰρ ὡς ἡδεῖ, ὁ δ' ὡς χρησίμῳ ὡμίλει· ὁ δ', ἐπεὶ ἔδει ἀποδιδόναι αὐτόν, αὐτὸν ὡς ἡδὺν ἐποίησεν, καὶ ἔφη, ὥσπερ ἐκεῖνον ᾄσαντα εὐφρᾶναι, οὕτω καὶ αὐτὸς ὑποσχόμενος ἐκείνῳ. (33) Ὅμως δὲ φανερὸν καὶ ἐνταῦθα πῶς γνωριστέον· ἑνὶ γὰρ μετρητέον καὶ ἐνταῦθ', ἀλλ' οὐχ ὅρῳ ἀλλὰ λόγῳ· τὸ ἀνάλογον γὰρ μετρητέον, ὥσπερ καὶ ἡ πολιτικὴ μετρεῖται κοινωνία. Πῶς γὰρ κοινωνήσει γεωργῷ σκυτοτόμος, εἰ μὴ τῷ ἀνάλογον ἰσασθήσεται τὰ ἔργα; (34) Τοῖς δὲ μὴ κατ' εὐθυωρίαν τὸ ἀνάλογον μέτρον, οἷον εἰ ὁ μὲν σοφίαν δοῦναι ἐγκαλεῖ, ὁ δ' ἐκείνῳ ἀργύριον, τί σοφία πρὸς τὸ πλούσιον· εἶτα τί δοθὲν πρὸς ἑκάτερον. Εἰ γὰρ ὁ μὲν τοῦ ἐλάττονος ἥμισυ ἔδωκεν, ὁ δὲ τοῦ μείζονος μὴ πολλοστὸν μέρος, δῆλον ὅτι οὗτος ἀδικεῖ. (35) Ἔστι δὲ κἀνταῦθα ἐν ἀρχῇ ἀμφισβήτησις, ἂν φήσωμεν ὡς χρησίμους συνελθεῖν αὐτούς, ὁ δὲ μή, ἀλλ' ὡς κατ' ἄλλην τινὰ φιλίαν.

riuntur, declarant sese esse diversos. Nam animi causa plerique etiam honestum persequuntur : quapropter honestiorem amicitiam. (26) Quocirca manifestum est qua ratione hæc distinguenda sint. Nam si morales amici sunt, ad electionem spectandum est, num æqualis, neque aliud quicquam alteri ab altero est postulandum. Verum si utilitatis mutuæ gratia conveniunt et civiles sunt amici, ex utilitate pendet mutuus consensus. Quodsi hic quidem ex moribus, ille vero ex utili statuat, non pulchrum quidem est eos sibi adversari studiis contrariis, honestis sermonibus utendo, sed consentiendum æqualiter est in altero utro. (27) Verum quoniam non moraliter res inter eos constituta est, judicare oportet ita ut neuter alterum simulando fallat. Sic prior esse contentus debet in talem amicum incidisse. (28) Moralem igitur amicitiam secundum electionem esse patet, quoniam etsi magnis beneficiis acceptis ob facultatum penuriam non rependit, sed quantum potuit præstitit, recte habet. Atque ita Deus quoque pro facultatum modulo nostrarum sacrificia æstimat : (29) verum ementi ac mutuo ad usuram danti, si negaverit se posse plura dare, non suffecerit. (30) Unde multæ accusationes oriuntur in amicitiis non secundum rectitudinem constitutis, et justum ipsum dispicere non est facile. Difficile enim est, una mensura hac metiri omne quod ab rectitudine deflectit, velut inter amantes usu venit : (31) ubi hic ob convivendi voluptatem complectitur alterum; ille vero propter utilitatem. Verum quando is amor refrigescit, alio superveniente aliquo fit alius, ac tum inter sese ratiocinantur, velut Python et Pammenes altercabantur; et in universum præceptor et discipulus (neque enim scientiam et facultates uno aliquo metiri convenit), ac velut Prodicus medicus erga mercedem maligne persolventem, et citharœdus et rex : (32) hic enim ut jucundo, ille vero ut utili conversabatur; et quando persolvere mercedem oportebat, jucundum se ipsum exhibuit, et dixit : « ut ille se exhilaraverit canendo, sic sese illum promissis. » (33) Tamen manifestum est, quo pacto hæc dijudicanda sint. Nam utique hoc loco uno quopiam hæc mensuranda sunt, verum non termino, sed ratione : proportio enim mensuranda est, quemadmodum et civilis communicatio solet. Nam quo pacto inter agricolam sutoremque communicatio constabit, nisi ex proportione æquetur opera? (34) Nam qui non directe ad invicem agunt, mensuram habent proportionem : velut si hic quidem sapientiam, alter vero pecuniam promittat, ut relatio sapientiæ ad divitias, et utriusque ad datum sit consideranda. Nam si alter ex acervo minori partem dimidiam dederit, ille vero ex majore non multiplicem, injuria utique affecit. (35) Ac recurrit quidem hoc quoque loco prima controversia, si ut utiles convenisse ipsos affirmemus, ille neget, sed juxta aliam quampiam amicitiam.

CAP. XI.

Περὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κατ' ἀρετὴν φίλου, σκεπτέον πότερον δεῖ ἐκείνῳ τὰ χρήσιμα ὑπηρετεῖν καὶ βοηθεῖν ἢ τῷ ἀντιποιοῦντι καὶ δυναμένῳ. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ πρόβλημά ἐστι, πότερον τὸν φίλον ἢ τὸν σπουδαῖον εὖ ποιητέον μᾶλλον. (2) Ἂν μὲν γὰρ φίλος καὶ σπουδαῖος, ἴσως οὐ λίαν χαλεπόν, ἂν μή τις τὸ μὲν αὐξήσῃ τὸ δὲ ταπεινώσῃ, φίλον μὲν σφόδρα ποιῶν, ἐπιεικῆ δὲ ἠρέμα. Εἰ δὲ μή, πολλὰ προβλήματα γίνε-

Porro discutiendum est de bono juxta virtutem amico, huicne sit præstandum beneficium et auxilium, an retribuenti potius facultatibusque instructo. Quod idem problema est prorsus, an amico potius quam viro bono sit benefaciendum. (2) Et si quidem amicus sit idem etiam vir bonus, non fuerit difficile judicare, nisi forte quis alterum amplificet, alterum vero imminuat, amicum maximi faciens, bonum virum vero mediocriter æstimans. Sin secus fiat,

ται, οἷον εἰ ὁ μὲν ἦν, οὐκ ἔσται δέ, ὁ δὲ ἔσται, οὔπω δέ, ἢ ὁ μὲν ἐγένετο, ἔστι δ' οὔ, ὁ δέ ἐστιν, οὐκ ἦν δὲ οὐδὲ ἔσται. (3) Ἀλλ' ἐκεῖνο ἐργωδέστερον. Μὴ γάρ τι λέγει Εὐριπίδης, ποιήσας,

Λόγων δίκαιον μισθὸν ἂν λόγους φέροις,
ἔργων δ' ἐκείνοις ἔργα [καὶ] παρέσχετο·

καὶ οὐ πάντα δεῖ τῷ πατρί, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ τῇ μητρί· καίτοι βελτίων ὁ πατήρ. Οὐδὲ γὰρ τῷ Διὶ πάντα θύεται, οὐδ' ἔχει πάσας τὰς τιμὰς ἀλλὰ τινάς. (4) Ἴσως οὖν ἔστιν ἃ δεῖ τῷ χρησίμῳ, ἄλλα δὲ τῷ ἀγαθῷ· οἷον οὐχ ὃς σῖτον δίδωσι καὶ τἀναγκαῖα, καὶ συζῆν τούτῳ δεῖ. Οὐδ' ᾧ τοίνυν τὸ συζῆν, τούτῳ ἃ μὴ οὗτος δίδωσιν, ἀλλὰ χρήσιμος. Ἀλλ' οἱ τοῦτο ποιοῦντες τούτῳ πάντα τῷ ἐρωμένῳ διδόασιν, οὐ δέον, οὐδ' εἰσὶν ἄξιοι. Καὶ οἱ ἐν τοῖς λόγοις ὅροι τῆς φιλίας πάντες μέν πώς εἰσι φιλίας, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς. (5) Τῷ μὲν γὰρ χρησίμῳ τὸ βούλεσθαι τἀκείνῳ ἀγαθά, καὶ τῷ εὖ ποιήσαντι, καὶ τῷ ὁποῖος δεῖ. Οὐ γὰρ ἐπισημαίνει οὗτος ὁ ὁρισμὸς τῆς φιλίας, ἄλλῳ δὲ τὸ εἶναι καὶ ἄλλῳ τὸ συζῆν· τῷ δὲ καθ' ἡδονὴν τὸ συναλγεῖν καὶ συγχαίρειν. (6) Πάντες δ' οὗτοι οἱ ὅροι κατὰ φιλίαν μὲν λέγονταί τινα, (οὐ) πρὸς μίαν δ' οὐδείς. Διὸ πολλοί εἰσι, καὶ ἕκαστος μιᾶς εἶναι δοκεῖ φιλίας, οὐκ ὤν, οἷον ἡ τοῦ εἶναι προαίρεσις. Καὶ γὰρ ὁ καθ' ὑπεροχὴν καὶ ποιήσας εὖ βούλεται τῷ ἔργῳ τῷ αὐτοῦ ὑπάρχειν, καὶ τῷ διδόντι τὸ εἶναι δεῖ καὶ ἀνταποδιδόναι, ἀλλὰ συζῆν οὐ τούτῳ ἀλλὰ τῷ ἡδεῖ. (7) Ἀδικοῦσιν οἱ φίλοι ἔνιοι ἀλλήλους· τὰ γὰρ πράγματα μᾶλλον, ἀλλ' οὐ φιλοῦσι τὸν ἔχοντα· διὸ φίλοι κἀκείνοις, οἷον διότι ἡδὺς τὸν οἶνον εἵλετο, καὶ ὅτι χρήσιμος τὸν πλοῦτον εἵλετο· χρησιμώτερον γάρ. Διὸ δεῖ ἀγανακτεῖν, ὥσπερ ἂν εἰ μᾶλλον εἵλετο ἀντὶ ἥττονος. Οἱ δ' ἐγκαλοῦσιν· ἐκεῖνον γὰρ νῦν ζητοῦσι τὸν ἀγαθόν, πρότερον ζητήσαντες τὸν ἡδὺν ἢ τὸν χρήσιμον.

multæ quæstiones oriuntur : velut si hic quidem erat, non erit autem; ille autem erit, sed nondum. Vel hic quidem factus est, non est tamen, vel est, sed non erat neque erit. (3) Verum illud laboriosius fuerit. Recte enim dicit Euripides, scribens,

Verborum justam verba mercedem feras,
sed illis operum pro mercede res fuit.

Nec omnia patri conveniunt, sed et matri alia, quamlibet sit præstantior pater. Neque enim Jovi sacrificantur omnia, neque omnes honores, sed quosdam habet. (4) Fortasse igitur sunt quæ utili præstare oporteat, alia rursum quæ bono amico; velut cui alimentum et necessaria debemus, non etiam convivere illi oportet. Et quocum vivere decet, ei non præstanda quæ non ipse, sed quæ utilis largitur. Verum qui id faciunt huic, omnia amato præstant, quum non oporteat, nec sunt digni. Et quæ in orationibus amicitiæ definitiones constituuntur, etsi omnes amicitiam exprimant, non tamen eandem determinant. (5) Utili enim competit velle alteri bona, et benefacienti, et ei qui est qualem decet (*amicus ex virtute*). Nec tamen hæc amicitiæ definitio id vere exprimit, sed alii esse, alii vero convivere assignatur; ei vero qui voluptuarius amicus est, communis dolor, communisque lætitia tribuitur. (6) Atque omnes quidem hæ definitiones amicitiam quandam ostendunt; nulla vero proprie unam exprimit. Nec singulæ singulis amicitiis congruunt, etiamsi videantur : velut electio est exsistendi. Nam et is qui secundum excessum et qui benefecit, suo operi id inexsistere vult, ac eroganti utique convenit, et ut sit, et ut retribuat; verum non huic, sed jucundo convivere. (7) Nonnulli autem amici se invicem injuria afficiunt : nam res amant magis, non amant qui eas possidet. Quare etiam sunt amici illis, velut qui vinum elegit quia dulce, divitias quia utiles : hoc quippe utilius. Igitur indignari oportet, quasi meliora (*res*) delegerit pro inferiore (*persona*). Illi vero vituperant : nam nunc quærunt bonum hominem, quum prius quæsiverint dulcem vel utilem.

CAP. XII.

Σκεπτέον δὲ καὶ περὶ αὐταρκείας καὶ φιλίας, πῶς ἔχουσι πρὸς τὰς ἀλλήλων δυνάμεις. Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερον, εἴ τις εἴη κατὰ πάντα αὐτάρκης, ἔσται τούτῳ φίλος. Εἰ κατ' ἔνδειαν ζητεῖται φίλος ἢ ἔσται ἀγαθὸς αὐταρκέστατος, εἰ ὁ μετ' ἀρετῆς εὐδαίμων, τί ἂν δέοι φίλου; οὔτε γὰρ τῶν χρησίμων δεῖσθαι αὐτάρκους, οὔτε τῶν εὐφραινόντων, οὔτε τοῦ συζῆν· αὐτὸς γὰρ ἱκανὸς αὑτῷ συνεῖναι. (2) Μάλιστα δὲ τοῦτο φανερὸν ἐπὶ θεοῦ· δῆλον γὰρ ὡς οὐδενὸς προσδεόμενος οὐδὲ φίλου δεήσεται, οὐδ' ἔσται αὐτῷ οὔτε μηθὲν δεσπότου. Ὥστε καὶ ἄνθρωπος ὁ εὐδαιμονέστατος ἥκιστα δεήσεται φίλου, ἀλλ' ἢ καθ' ὅσον ἀδύνατον εἶναι αὐτάρκη. (3) Ἀνάγκη ἄρα ἐλαχίστους εἶναι φίλους τῷ ἄριστα ζῶντι, καὶ δεῖ ἐλάττους γίνεσθαι, καὶ μὴ σπουδάζειν ὅπως ὦσι φίλοι, ἀλλ' ὀλιγωρεῖν μὴ μόνον τῶν χρησίμων ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ συζῆν αἱρετῶν. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ τότε φανερὸν ἂν εἶναι δόξειεν ὡς οὐ χρήσεως ἕνεκα ὁ φίλος οὐδ' ὠφελείας, ἀλλ' ὁ δι' ἀρετὴν φίλος μόνος. Ὅταν γὰρ μηθενὸς ἐνδεεῖς ὦμεν, τότε τοὺς συν-

Considerandum est etiam de sufficientiæ amicitiæque conditione, quo pacto habeant ad se invicem ipsarum facultates. Quærat enim forte quispiam, si sit homo sibi per omnia sufficienti, an hic habebit amicum. Si secundum indigentiam quæritur amicus, et sit vir bonus sufficientissimus, et si, qui est cum virtute, est beatus, quid hic habeat opus amico? neque enim vel utilibus, vel exhilarantibus, vel alieno convictu sufficiens opus habet, quippe qui abunde sibi ipsi convivere adesseque possit. (2) Maxime hoc manifestum est in Deo, qui, quum nulla re egeat, nec amico etiam opus habet; neque erit ei socius, quum nulla re egeat. Quocirca et homo beatissimus minime omnium eget amico, nisi quatenus impossibile est sese sibi sufficientem esse. (3) Unde necessarium est, optime viventi amicos paucissimos esse, neque comparandis amicis operam illos dare, sed negligere et susque deque habere non utiles tantum, sed ad mutuum convictum etiam suaves. (4) Atque hinc sane perspicuum evadit, nec usus, nec utilitatis gratia, sed propter virtutem tantum verum amicum esse. Nam quum re nulla egemus, tum magis omnes, suis etiam

ἀπολαυσομένους ζητοῦσι πάντες, καὶ τοὺς εὖ πεισομένους μᾶλλον ἢ τοὺς ποιήσοντας. Ἀμείνω δ' ἔχομεν κρίσιν αὐτάρκεις ὄντες ἢ μετ' ἐνδείας, μάλιστά τε τῶν συζῆν ἀξίων δεόμεθα φίλων. (5) Περὶ δὲ τῆς ἀπορίας ταύτης σκεπτέον, μή ποτε τὸ μέν τι λέγεται καλῶς, τὸ δὲ λανθάνει διὰ τὴν παραβολήν. Δῆλον δὲ λαβοῦσι τί τὸ ζῆν τὸ κατ' ἐνέργειαν καὶ ὡς τέλος. (6) Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ γνωρίζειν, ὥστε καὶ τὸ συζῆν τὸ συναισθάνεσθαι καὶ τὸ συγγνωρίζειν ἐστίν. Ἔστι δὲ τὸ αὐτοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ αὐτὸν γνωρίζειν αἱρετώτατον ἑκάστῳ, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ζῆν πᾶσιν ἔμφυτος ἡ ὄρεξις· τὸ γὰρ ζῆν δεῖ τιθέναι γνῶσίν τινα. (7) Εἰ οὖν τις ἀποτέμοι καὶ ποιήσειε τὸ γινώσκειν αὐτὸ καθ' αὑτὸ καὶ μή· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λανθάνει, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ γέγραπται, τῷ μέντοι πράγματι ἔστι μὴ λανθάνειν, οὐθὲν ἂν διαφέροι ἢ τὸ γινώσκειν ἄλλον ἀνθ' αὑτοῦ. Τὸ δ' ὅμοιον τοῦ ζῆν ἀνθ' αὑτοῦ ἄλλον. Εὐλόγως δὲ τὸ ἑαυτοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ γνωρίζειν αἱρετώτερον. Δεῖ γὰρ ἅμα συνθεῖναι δύο ἐν τῷ λόγῳ, ὅτι τε τὸ ζῆν καὶ αἱρετόν, καὶ ὅτι τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκ τούτων ὅτι τὸ αὐτὸ τοῖς ὑπάρχειν τὴν τοιαύτην φύσιν. (8) Εἰ οὖν ἐστὶν ἀεὶ τῆς τοιαύτης συστοιχίας ἡ ἑτέρα ἐν τῇ τοῦ ἑτέρου τάξει, καὶ τὸ γνωστὸν καὶ τὸ αἱρετόν ἐστιν ὡς ὅλως εἰπεῖν τὸ κοινωνεῖν τῆς ὡρισμένης φύσεως· ὥστε τὸ αὑτοῦ βούλεσθαι αἰσθάνεσθαι τὸ αὐτὸν εἶναι τοιονδὶ βούλεσθαι ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν οὐ κατ' αὐτούς ἐσμεν ἕκαστον τούτων, ἀλλὰ κατὰ μετάληψιν τῶν δυνάμεων ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἢ γνωρίζειν· αἰσθανόμενος γὰρ αἰσθητὸς γίνεται ταύτῃ, καὶ κατὰ τοῦτο καθὰ πρότερον αἰσθάνεται, καὶ ᾗ, καὶ οὗ, γνωστὸς δὲ γινώσκων· ὥστε διὰ τοῦτο καὶ ζῆν ἀεὶ βούλεται, ὅτι βούλεται ἀεὶ γνωρίζειν. Τοῦτο δὲ ὅτι αὐτὸς εἶναι τὸ γνωστόν. (9) Τὸ δὴ συζῆν αἱρεῖσθαι δόξειε μὲν ἂν εἶναι σκοπουμένοις πως εὔηθες, ἐπὶ τῶν κοινῶν πρῶτον καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις, οἷον τὸ συνεσθίειν ἢ τὸ συμπίνειν. Τί γὰρ διαφέρει τὸ πλησίον οὖσι ταῦτα συμβαίνειν ἢ χωρίς, ἂν ἀφέλῃς τὸν λόγον; (10) Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ λόγου κοινωνεῖν τοῦ τυχόντος ἕτερον τοιοῦτον. Ἅμα τ' οὔτε διδάσκειν οὔτε μανθάνειν τοῖς αὐτάρκεσι φίλοις οἷόν τε· μανθάνων μὲν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔχει ὡς δεῖ, διδάσκοντος δ' οὐ φίλος· ἡ δ' ὁμοιότης φιλία. Ἀλλὰ μὴν φαίνεταί γε, καὶ πάντες ἥδιον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῶν φίλων κοινωνοῦμεν, καθ' ὅσον ἐπιβάλλει ἕκαστον καὶ οὗ δύναται ἀρίστου. (11) Ἀλλὰ τούτων τῷ μὲν ἡδονῆς σωματικῆς, τῷ δὲ θεωρίας μουσικῆς, τῷ δὲ φιλοσοφίας. Καὶ τολμᾷ δὴ εἶναι τῷ φίλῳ. Διό φησι « μόχθος οἱ τηλοῦ φίλοι, » ὡς οὐ δεῖ γενέσθαι ἀπ' ἀλλήλων τούτου γινόμενον. Ὅθεν καὶ ὁ ἔρως δοκεῖ φιλίᾳ ὅμοιον εἶναι· τοῦ γὰρ συζῆν ὀρέγεται ὁ ἐρῶν, ἀλλ' οὐχ ᾗ μάλιστα δεῖ, ἀλλὰ κατ' αἴσθησιν. (12) Ὁ μὲν τοίνυν λόγος ἐκεῖνά φησι διαπορῶν, τὸ δ' ἔργον οὕτω φαίνεται γινόμενον, ὥστε δῆλον ὅτι παρακρούεταί πως ἡμᾶς ὁ διαπορῶν. Σκεπτέον ἔνθεν τἀληθές. (13) Ὁ γὰρ φίλος βούλεται εἶναι, ὥσπερ ἡ παροιμία φησίν, ἄλλος Ἡρακλῆς, ἄλλος

bonis una fruituros quærunt, magisque tales in quos conferant, quam a quibus accipiant beneficia. Et accuratiore judicio pollemus rerum copia affluentes, quam si sumus egeni, maximeque amicos convictui idoneos tum requirimus. (5) De hac autem quæstione considerandum est, an non aliud quidem recte dicatur, aliud vero lateat propter comparationem. Manifestum equidem id quidem, sumentibus quid vivere actu sit, atque ut finis. (6) Atque patet, ut vivere est sentire et cognoscere, ita convivere esse una sentire et cognoscere. Jam vero se sentire et se cognoscere maxime expetitur; atque hinc est ingenita omnibus vivendi cupiditas; nam vitam cognitionem quandam definire oportet. (7) Verum si quis detrahat hæc, et cognitionem constituat ipsam per se, et non per se (id equidem latebit, velut in oratione scriptum est, re ipsa tamen licet non latere), nihil referat, si alium pro se ipso cognoscat : sed quod simile vivere alium pro se ipso diversum est. Rationabile autem est suum cognoscere et sentire eligibilius esse. Quocirca conjungere hæc duo in oratione oportet, vivere, et eligibile, et quod bonum ex his constat, quando id inest eadem natura participantibus. (8) Si igitur in ejusmodi serie, altera semper in alterius ordine continetur, et cognoscibile atque eligibile est, ut in summa dicam, ipsa communicatio determinatæ naturæ : se velle sentire se ipsum talem quendam esse, est velle. Et quoniam non secundum nos ipsos horum unumquodque sumus, sed participatione facultatum in sentiendo aut cognoscendo (sentiens enim hoc modo sensibilis redditur, et juxta hoc, ut secundum prius sentit et qua, et cujus, et cognoscibilis redditur cognoscens), idcirco et vivere semper volumus, ob juge cognoscendi desiderium, hoc est, quia et ipse cognoscibile quidpiam esse cupit, electionem esse cupit. (9) Electionem autem convictus stultum forte quispiam inquirens judicarit, in iis primum quæ etiam animalium ceterorum, communia sunt, quale est simul edere, simul bibere. Quid enim differt, in propinquone invicem constitutis an separatis hæc contingant, si auferas sermonem? (10) Sed etiam sermone communicare, simile et cujuslibet est. Adde quod nec docere nec discere in amicitia possunt qui sufficiunt : nam si discit, non ita se habet ut oportet; docentis autem amicus non est, quando similitudo est amicitia. Atqui hoc apparet : suavius bona omnes cum amicis communicamus, quantum scilicet quodque bonum incidit, et quo præstantissimo quisque pollet. (11) Ex iis autem alia voluptatem corporalem, alia musicam, alia physicam contemplationem habent. Porro convenire posse amicum debemus. Unde quidam inquit : « Ærumnæ sunt qui procul absunt amici » : quocirca loco non esse disjunctos oportet. Unde amor maxime, ut videtur, amicitiæ similis. Una enim vivere amans cupit, non tamen quomodo oportuit potissimum, sed juxta sensus. (12) Ratio ergo illa dubitando profert : ipsum autem opus sic contingere videtur. Unde patet, hæc ambigentem nobis aliquo modo imponere. Veritas autem hinc consideranda. (13) Amicus enim esse vult, ut proverbium habet Alter Hercules, et alter ipse.

οὗτος. Διέσπασται δὲ καὶ χαλεπὸν τὰ ἐφ' ἑνὸς γενέσθαι· ἀλλὰ κατὰ μὲν φύσιν ὃ συγγενέστατον, κατὰ δὲ σῶμα ὅμοιος ἕτερος, ἄλλος δὲ κατὰ τὴν ψυχήν, καὶ τούτων κατὰ μόριον ἕτερος ἕτερον. Ἀλλ' οὐθέν τε ἧττον βούλεται ὥσπερ αὐτὸς διαιρετὸς εἶναι ὁ φίλος. (14) Τὸ οὖν τοῦ φίλου αἰσθάνεσθαι τὸ αὐτοῦ πως ἀνάγκη αἰσθάνεσθαι εἶναι, καὶ τὸ αὐτόν πως γνωρίζειν. Ὥστε καὶ τὰ φορτικὰ μὲν συνήδεσθαι καὶ συζῆν τῷ φίλῳ ἡδὺ εὐλόγως (συμϐαίνει γὰρ ἐκείνου ἅμα αἴσθησις ἀεί), μᾶλλον δὲ τὰς θειοτέρας ἡδονάς. Αἴτιον δ' ὅτι ἀεὶ ἥδιον ἑαυτὸν θεωρεῖν ἐν τῷ βελτίονι ἀγαθῷ. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὁτὲ μὲν πάθος, ὁτὲ δὲ πρᾶξις, ὁτὲ δὲ ἕτερόν τι, εἰ δυνατὸν εὖ ζῆν, καὶ οὕτω καὶ τὸν φίλον. Ἐν δὲ τῷ συζῆν συνεργεῖν, ἡ κοινωνίαν τῶν ἐν τέλει μάλιστά γε. Διὸ συνθεωρεῖν καὶ συνευωχεῖσθαι, οὐ τὰ διὰ τροφὴν καὶ τὰ ἀναγκαῖα αἱ τοιαῦται ὁμιλίαι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλ' ἀπολαύσεις. (15) Ἀλλ' ἕκαστος οὗ δύναται τυγχάνειν τέλους, ἐν τούτῳ βούλεται συζῆν· εἰ δὲ μή, καὶ ποιεῖν εὖ καὶ πάσχειν ὑπὸ τῶν φίλων αἱροῦνται μάλιστα. Ὅτι μὲν τοίνυν καὶ δεῖ συζῆν, καὶ ὅτι μάλιστα βούλονται πάντες, καὶ ὅτι ὁ εὐδαιμονέστατος καὶ ἄριστος μάλιστα τοιοῦτος, φανερόν. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν λόγον οὐκ ἐφαίνετο, καὶ τοῦτ' εὐλόγως συνέϐαινε λέγοντος ἀληθῆ. Κατὰ τὴν σύνθεσιν γὰρ τῆς παραϐολῆς ἀληθοῦς οὔσης ἡ λύσις ἐστίν. Ὅτι γὰρ ὁ θεὸς οὐ τοιοῦτος οἷος δεῖσθαι φίλου, καὶ τὸν ὅμοιον ἀξιοῖ. (16) Καίτοι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον οὐδὲ νοήσει ὁ σπουδαῖος· οὐ γὰρ οὕτως ὁ θεὸς εὖ ἔχει, ἀλλὰ βέλτιον ἢ ὥστε ἄλλο τι νοεῖν παρ' αὐτὸς αὐτόν. Αἴτιον δ' ὅτι ἡμῖν μὲν τὸ εὖ καθ' ἕτερον, ἐκείνῳ δὲ αὐτὸς αὐτοῦ τὸ εὖ ἐστίν. (17) Καὶ τὸ ζητεῖν ἡμῖν καὶ εὔχεσθαι πολλοὺς φίλους, ἅμα δὲ λέγειν ὡς οὐθεὶς φίλος ᾧ πολλοὶ φίλοι, ἄμφω λέγεται ὀρθῶς. Ἐνδεχομένου γὰρ πολλοῖς συζῆν ἅμα καὶ συναισθάνεσθαι ὡς πλείστους αἱρετώτατον. Ἐπεὶ δὲ χαλεπώτατον, ἐν ἐλάττοσιν ἀνάγκη τὴν ἐνέργειαν τῆς συναισθήσεως εἶναι. (18) Ὥστ' οὐ μόνον χαλεπὸν τὸ πολλοὺς κτήσασθαι (πείρας γὰρ δεῖ), ἀλλὰ καὶ οὖσι χρήσασθαι. Καὶ ὁτὲ μὲν ἀπεῖναι εὖ πράττοντα τὸν φιλούμενον βουλόμεθα, ὁτὲ δὲ μετέχειν τῶν αὐτῶν, καὶ τὸ ἅμα βούλεσθαι εἶναι φιλικόν. Ἐνδεχομένου μὲν γὰρ ἅμα καὶ εὖ, τοῦτο πάντες αἱροῦνται· μὴ ἐνδεχομένου δέ, ἀλλ' ὥσπερ τῷ Ἡρακλεῖ ἴσως ἂν ἡ μήτηρ εἵλετο θεὸν εἶναι μᾶλλον ἢ μετ' αὐτῆς ὄντα τῷ Εὐρυσθεῖ θητεύειν. (19) Ὁμοίως γὰρ ἂν εἴπειεν καὶ ὃν ὁ Λάκων ἔσκωψεν, ἐπεί τις ἐκέλευσεν αὐτὸν χειμαζόμενον ἐπικαλέσασθαι τοὺς Διοσκόρους. Δοκεῖ δὲ τοῦ μὲν φιλοῦντος τὸ ἀπείργειν εἶναι τῆς συμμεθέξεως τῶν χαλεπῶν, τοῦ δὲ φιλουμένου τὸ βούλεσθαι συμμετέχειν, καὶ ταῦτα ἀμφότερα συμϐαίνει εὐλόγως. Δεῖ γὰρ τῷ φίλῳ μηθὲν εἶναι οὕτω λυπηρὸν ὡς ἡδὺ τὸν φίλον. (20) Δοκεῖ δὲ δεῖν αἱρεῖσθαι μὴ τὸ αὐτοῦ. Διὸ κωλύουσι συμμετέχειν· ἱκανοὶ γὰρ αὐτοὶ κακοπαθοῦντες, ἵνα μὴ φαίνωνται τὸ αὑτῶν σκοποῦντες καὶ αἱρεῖσθαι τὸ χαίρειν λυπουμένου τοῦ φίλου, ἔτι δὲ κουφότεροι εἶναι μὴ μόνοι φέροντες τὰ κακά.

Atqui divulsus est: difficileque, quæ ab uno discesserunt, unum esse. Atqui juxta naturam quidem quæ cognatissima est, similis est; juxta corpus vero, diversus, ac etiam juxta animam diversus est, juxtaque partes animæ singulas diversus: nihilominus velut alter ipse divisus, esse vult amicus. (14) Itaque amicum sentire, se ipsum quodammodo sentire necessario est, se ipsumque cognoscere. Igitur etiam in vulgaribus voluptatibus cum amico collætari ac convivere sine dubio jucundum est (accidit enim ut illius sensus semper ad nos quoque pertineat), magis vero si qua divina voluptas est. Causa vero hujus est, quia suavius est semper in meliore bono sese contemplari. Hoc autem nunc quidem affectus, nunc vero negotium, nunc aliquid aliud est, in quo bene vivere nobis, et sic etiam amico sit possibile. In convivendo autem inest actio communis, aut communicatio eorum maxime in quibus finis cernitur. Itaque una contemplari et una se oblectare, hoc esse videtur quod tales consuetudines afferunt, non in victu et vulgaribus necessitatibus vitæ, sed fructum earum rerum. (15) Verum quivis, quem finem assequi valet, in eo cupit convivere; sin minus, et benefacere amicis et accipere beneficia optant ab amicis potissimum. Ergo et convivendum esse, et omnes hoc maxime cupere, et felicissimum et præstantissimum in hoc maxime cerni, jam perspicuum est. Verum quod ex ratione non eluxit, id quoque rationabiliter consequebatur ex vere dictis. Nam ex compositione collationis, quum vera sit, in promptu solutio est, quod Deus ejusmodi non sit, ut amico egeat, aut similem requirat. (16) Atqui non reputabit pari ratione vir bonus. Neque enim in hunc modum (*ut vir bonus*) Deus bene habet, sed melius quam ut quicquam aliud præter se ipsum cogitet. Causa est quod nobis bonum aliunde evenit; ille vero suum sibi ipse bonum est. (17) Atque nos multos amicos conquirere et optare; simul autem amicum esse nullum ei cui sunt multi amici, recte utrumque affirmatur. Quia enim multis convivere licet, simul etiam sentire nobiscum quam plurimos utique gratissimum sit. Rursum quia hoc difficillimum est, in paucioribus necessarium est actum in mutua sensatione consistere. (18) Non solum igitur multos comparare arduum est (nam experientia opus est), sed etiam comparatis multis uti. Et interdum quidem abesse amatum volumus prospere degentem, interdum vero participare iisdem: et communionem cupere, amicitiam decet. Nam quum fieri potest ut simul et una esse et bene possint, utique omnes præoptant; quum fieri non potest, certe ut Herculem mater potius deum esse volebat, quam una cum ipsa manentem, Eurystheo mercenariam operam locare. (19) Similiter enim diceret et quem Lacon dicterio irrisit, quum aliquis eum, dum tempestate affligeretur, juberet Castorem et Pollucem implorare. Videtur autem amantis esse, a molestorum participatione arcere; amati vero, simul eadem sustinere velle: quæ utraque rationabiliter eveniunt. Nihil enim decet amico tam acerbum judicari quam ut ægre afficiat amicum. (20) Videtur tamen non malum ipsius expetendum: unde et participationem ejusmodi vetant, quando sufficit ipsos affligi: ne videantur sua spectare, inque amici perturbatione lætitiam affectare. Sed et levius mala tolerantur, quum non soli ferunt. Et quia eligibile est, et ut bonum

Ἐπεὶ δ' αἱρετὸν τό τ' εὖ καὶ τὸ ἅμα, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἅμα εἶναι μετ' ἐλάττονος ἀγαθοῦ αἱρετόν πως ἢ χωρὶς μετὰ μείζονος. (21) Ἐπειδὴ ἄδηλον τὸ πόσον δύναται τὸ ἅμα, ἤδη διαφέρονται καὶ οἴονται τὸ μετέχειν ἅμα πάντων φιλικόν, καὶ ὥσπερ συνδειπνεῖν ἅμα φασὶν ἥδιον ταὐτὰ ἔχοντας· οἱ δ' ἂν μέντοι οὐ βούλονται. Ἐπεὶ δέ γέ τις ὑπερϐολὰς ποιήσει, ὁμολογῶσιν ἅμα κακῶς πράττοντας σφόδρα ἢ εὖ σφόδρα χωρίς. (22) Παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ περὶ τὰς ἀτυχίας. Ὁτὲ μὲν γὰρ βουλόμεθα τοὺς φίλους ἀπεῖναι οὐδὲ λυπεῖν, ὅταν μηθὲν μέλλωσι ποιήσειν πλέον· ὁτὲ δὲ αὐτοὺς ἥδιστον παρεῖναι. Τὸ δὲ τῆς ὑπεναντιώσεως ταύτης καὶ μάλ' εὔλογον. Διὰ γὰρ τὰ προειρημένα τοῦτο συμϐαίνει, καὶ ὅτι μὲν τὸ λυπούμενον ἢ ἐν φαύλῃ ὄντα ἕξει τὸν φίλον θεωρεῖν φεύγομεν ἁπλῶς, ὥσπερ καὶ ἡμᾶς αὐτούς, τὸ δ' ὁρᾶν τὸν φίλον ἡδύ, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἡδίστων, διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν καὶ μὴ κάμνοντα ἢ αὐτός· (23) ὥστε ὁπότερον ἂν τούτων ᾖ, μᾶλλον ἡδὺ ποιεῖ τὴν ῥοπὴν τοῦ βούλεσθαι παρεῖναι ἢ μή, καὶ τότ' ἐπὶ τῶν χειρόνων συμϐαίνει καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν γίνεσθαι· μάλιστα γὰρ φιλοτιμοῦνται τοὺς φίλους μὴ πράττειν εὖ, μηδ' εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖς κακῶς. Διὸ ἐνίοτε τοὺς ἐρωμένους συναποκτιννύασιν. Μᾶλλον γὰρ τοῦ οἰκείου αἰσθάνεσθαι κακοῦ· ὥσπερ ἂν εἰ καὶ μεμνημένος ὅτι ποτὲ εὖ ἔπραττε μᾶλλον, ἢ εἰ ᾤετο ἀεὶ κακῶς πράττειν.

nobis contingat, et ut simul potiatur amicus, patet quod simul in minore bono versari quodammodo eligibilius sit quam cum majore seorsum. (21) Et quia incertum est quantum valeat convictus, jam inter se discedunt et opinantur in omnium omnino participatione amicitiam consistere, quemadmodum et simul convivari jucundius aiunt eadem habentes; alii autem contra volunt. Quando autem hyperbolas aliquis faciet,..... simul qui in nimis mala re, quam seorsum qui in nimis bona versantur. (22) Similiter etiam circa infortunia: interdum enim amicos abesse volumus, neque dolore eos afficere, quando scilicet nihil sint nobis amplius effecturi: interdum vero jucundissimum præsto esse. Etiam hæc contrarietas ratione nititur: nam ob prædicta hoc contingit: quandoquidem naturâ afflictum aut in mala habitudine constitutum videre, non minus quam in nobis ipsis, refugimus: gaudentem autem jucundumque, et non dolentem amicum, velut rem multo suavissimam intuemur, propter causam prædictam. (23) Quocirca utrumlibet horum fuerit, magis suavem voluntatis propensionem reddit quod adest quam quod abest; idque in deterioribus ex eadem causa contingit: maxime enim cupiunt amicos non felices esse, sed et nec omnino in adversis cruciari: quocirca nonnunquam simul quos amant, interimunt: sic enim magis proprium sentiat malum, tanquam recordans in quo successu vixerit, magis, quam si perpetuo se male habiturum arbitretur.

CAP. XIII.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ἔστιν ἑκάστῳ χρήσασθαι καὶ ἐφ' ὃ πέφυκε καὶ ἄλλως, καὶ τοῦτο ἢ [καθ'] αὑτὸ ἢ κατὰ συμϐεϐηκός, οἷον ὀφθαλμῷ ἢ ἰδεῖν ἢ καὶ ἄλλως παριδεῖν διαστρέψαντα, ὥστε δύο τὸ ἓν φανῆναι. Αὗται μὲν δὴ [χρεῖαι] ἄμφω ὅτι μὲν ὀφθαλμός, ὅτι ἦν δ' ὀφθαλμῷ· ἄλλη δὲ κατὰ συμϐεϐηκός, οἷον εἰ ἦν ἀποδόσθαι ἢ φαγεῖν. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπιστήμῃ· καὶ γὰρ ἀληθῶς καὶ ἁμαρτεῖν, οἷον ὅταν ἑκὼν μὴ ὀρθῶς γράψῃ, ὡς ἀγνοίᾳ δὴ χρῆται, ὥσπερ μεταστρέψασαι τὴν χεῖρα, καὶ τῷ ποδί ποτε ὡς χειρὶ καὶ ταύτῃ ὡς ποδὶ χρῶνται [αἱ] ὀρχηστρίδες. (3) Εἰ δὴ πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι, εἴη ἂν καὶ τῇ δικαιοσύνῃ ὡς ἀδικίᾳ χρῆσθαι. Ἀδικήσει ἄρα ἀπὸ δικαιοσύνης τὰ ἄδικα πράττων, ὥσπερ καὶ τὰ ἀγνοητικὰ ἀπὸ ἐπιστήμης· εἰ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἶεν ἐπιστῆμαι αἱ ἀρεταί. Οὐδ' εἰ μὴ ἔστιν ἀγνοεῖν ἀπὸ ἐπιστήμης, ἀλλ' ἁμαρτάνειν μόνον, καὶ τὰ αὐτὰ [ἅπερ] καὶ ἀπὸ ἀγνοίας ποιεῖν, οὔτι ἀπὸ δικαιοσύνης γε ὡς ἀπὸ ἀδικίας πράξει· ἀλλ' εἰ ἡ φρόνησις ἐπιστήμη, καὶ ἀληθές τι [καὶ] ταὐτὸ ποιήσει κἀκείνῃ· ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν ἀφρόνως ἀπὸ φρονήσεως, καὶ ἁμαρτάνειν ταὐτὰ ἅπερ ὁ ἄφρων. Εἰ δὲ ἁπλῆ ἦν ἑκάστου χρεία ᾗ ἕκαστον, κἂν φρονίμως ἔπραττον οὕτω πράττοντες. (4) Ἐπὶ μὲν οὖν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις ἄλλη κυρία ποιεῖ τὴν στροφήν· αὐτῆς δὲ τῆς πασῶν κυρίας τίς; οὐ γὰρ [ἔτι] ἐπιστήμη γε [ἢ νοῦς]. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀρετή· Χρῆται γὰρ αὐτῇ· ἡ γὰρ τοῦ

Dubitarit autem aliquis an quolibet uti possimus et ad quod natura idoneum sit, et aliter; atque hoc aut per se aut secundum accidens, velut oculo aut ad videndum, aut eo distorto perverse videndum, ut unum duo esse appareat. Ambo igitur illi usus, quia oculus, et quod oculi est. Alius vero est per accidens, quemadmodum vendere aut edere. (2) Similiter etiam scientia uti possumus: nam et vere et falso, velut si qui volens non recte scribit, hac tanquam ignorantia utitur, quemadmodum conversis manuum officiis, pedibus quandoque manuum, et manibus pedum vice utuntur saltatriculæ. (3) Jam si omnes virtutes scientiæ sint, possimus etiam justitia uti tanquam injustitia, *ut scientia tanquam ignorantia*. Injuste igitur aget ex justitia injusta faciens, perinde ut qui imperita et stolida ex scientia. Verum si id impossibile, manifestum est, virtutes non esse scientias. Minime autem, si non licet ex scientia ignorare, sed errare tantum, eademque, quæ ex ignorantia, facere, ex justitia quidem tanquam ex injustitia aget: sed si prudentia scientia est, etiam verum quidpiam atque idem faciet quod illa: liceat enim stolide agere a prudentia, et desipere in iisdem quibus et stolidus. Verum si simplex cujusque, quatenus quidque est, usus esset, etiam ita agentes facerent sapienter. (4) In ceteris igitur scientiis alia quædam princeps est, quæ conversionem efficit: sed principis rursum ipsius quænam? non enim scientia [vel intellectus]. Sed nec virtus, ut qua utitur, quando regentis

ἄρχοντος ἀρετὴ τῇ τοῦ ἀρχομένου χρῆται. (5) Τίς οὖν ἐστίν; ἢ ὥσπερ λέγεται ἀκρασία κακία τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς, καὶ ὡς ἀκόλαστος ὁ ἀκρατὴς ἔχων νοῦν. Ἀλλ' ἤδη ἂν ἰσχυρὰ ᾖ ἡ ἐπιθυμία, στρέψει καὶ λογιεῖται τἀναντία· ἢ… σφι… δῆλον ὅτι, κἂν ἐν μὲν τούτῳ ἀρετὴ ἐν δὲ τῷ ἀλόγῳ ἄγνοια ᾖ, ἕτεραι μεταποιοῦνται. Ὥστε ἔσται δικαιοσύνῃ καὶ ἀδίκως χρῆσθαι καὶ κακῶς, καὶ φρονήσει ἀφρόνως· ὥστε καὶ τἀναντία. Ἄτοπον γὰρ εἰ τὴν μὲν ἐν τῷ λογιστικῷ ἀρετὴν μοχθηρία ποτὲ ἐγγενομένη ἐν τῷ λόγῳ στρέψει καὶ ποιήσει ἀγνοεῖν, ἡ δ' ἀρετὴ ἐν τῷ ἀλόγῳ ἀγνοίας ἐνούσης οὐ στρέψει ταύτην, καὶ ποιήσει φρονίμως κρίνειν καὶ τὰ δέοντα. Καὶ πάλιν ἡ φρόνησις ἡ ἐν τῷ λογιστικῷ τὴν ἐν τῷ ἀλόγῳ ἀκολασίαν σωφρόνως πράττειν· ὅπερ δοκεῖ ἡ ἐγκράτεια. Ὥστ' ἔσται καὶ ἡ ἀπὸ ἀγνοίας φρονίμως. (6) Ἔστι δὲ ταῦτα ἄτοπα, ἄλλως τε καὶ ἀπὸ ἀγνοίας χρῆσθαι φρονίμως. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὐδαμῶς ὁρῶμεν, ὥσπερ τὴν ἰατρικὴν ἢ γραμματικὴν στρέφει ἀκολασία. Ἀλλ' οὖν ὁ τὴν ἄγνοιαν, ἐὰν ᾖ ἐναντία, διὰ τὸ μὴ ἐνεῖναι τὴν ὑπεροχὴν ἀλλὰ τὴν ἀρετήν, ὅλως μᾶλλον εἶναι πρὸς τὴν κακίαν οὕτως ἔχουσαν. Καὶ γὰρ ὁ ἄδικος πάντα [ἃ] ὁ δίκαιος δύναται, καὶ ὅλως ἔνεστιν ἐν τῇ δυνάμει ἡ ἀδυναμία. (7) Ὥστε δῆλον ὅτι ἅμα φρόνιμοι καὶ ἀγαθαὶ ἐκεῖναι αἱ ἄλλου ἕξεις, καὶ ὀρθῶς τὸ Σωκρατικόν, ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως. Ἀλλ' ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὀρθόν· ἀρετὴ γάρ ἐστι καὶ οὐκ ἐπιστήμη, ἀλλὰ γένος ἄλλο γνώσεως.

virtus utitur subditi virtute. (5) Quænam igitur est? an sicuti dicitur intemperantia, vitium irrationalis animæ partis, et ut intemperans fuerit incontinens mente præditus? Verum si prævalens cupiditas conversionem faciet ratiocinabiturque contraria; *** apparet, etsi virtus quidem in illo, in ratione vero carente, ignorantia resideat, reliquas inverti : justitia injuste.etiam et male, et prudentia stulte abuti liceat : unde contraria etiam eveniunt. Absurdum enim, si virtutem in rationali parte sitam vitium incidens rationi evertet et ignorantiam inducet; virtus autem inexistentem in irrationabili stultitiam non evertet, et rectum conveniensque de rebus judicium formabit. Rursum autem prudentia rationalem partem occupans, ex irrationali sublata intemperantia, moderatas actiones efficit : id quod continentiæ videtur proprium. Itaque licet ab ignorantia prudenter agere. (6) Sunt vero hæc absurda, præsertim quod ex ignorantia prudenter agi liceat : quod in ceterarum rerum nulla evenire cernimus. Velut quum medicinam et grammaticam evertit intemperantia............................ Injustus enim omnia quæ et justus potest, et in universum potentiæ inest impotentia. (7) Quocirca apparet, simul prudentes et bonas esse illas irrationales (?) habitudines, et verum esse illud Socraticum, quod nihil fortius prudentia est. Verum quod scientiam dixit, non recte habet : virtus enim est, non scientia, et genus diversum cognitionis.

CAP. XIV.

Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον ἡ φρόνησις ποιεῖ τὴν εὐπραγίαν καὶ ἀρετή, ἀλλὰ φαμὲν καὶ τοὺς εὐτυχεῖς εὖ πράττειν ὡς καὶ τῆς εὐτυχίας (εὖ) ποιούσης εὐπραγίαν καὶ ταὐτὰ τῇ ἐπιστήμῃ, σκεπτέον ἆρ' ἐστὶ φύσει ὁ μὲν εὐτυχὴς ὁ δ' ἀτυχής, ἢ οὔ, καὶ πῶς ἔχει περὶ τούτων. (2) Ὅτι μὲν γὰρ εἰσί τινες εὐτυχεῖς ὁρῶμεν· ἄφρονες γὰρ ὄντες κατορθοῦσι πολλά, ἐν οἷς ἡ τύχη κυρία· ἔτι δὲ καὶ ἐν οἷς τέχνη ἐστί, πολὺ μέντοι καὶ τύχης ἐνυπάρχει, οἷον ἐν στρατηγίᾳ καὶ κυβερνητικῇ. (3) Πότερον οὖν ἀπό τινος ἕξεως οὗτοί εἰσιν, ἢ οὐ τῷ αὐτοὶ ποιοί τινες εἶναι πρακτικοί εἰσι τῶν εὐτυχημάτων; Νῦν μὲν γὰρ οὕτως οἴονται ὡς φύσει τινῶν ὄντων· ἡ δὲ φύσις ποιούς τινας ποιεῖ, καὶ εὐθὺς ἐκ γενετῆς διαφέρουσιν, ὥσπερ οἱ μὲν γλαυκοὶ οἱ δὲ μελανόμματοι τῷ τοδὶ τοιονδὶ ἔχειν, οὕτω καὶ οἱ εὐτυχεῖς καὶ ἀτυχεῖς. (4) Ὅτι μὲν γὰρ οὐ φρονήσει κατορθοῦσι, δῆλον· οὐ γὰρ ἄλογος ἡ φρόνησις, ἀλλ' ἔχει λόγον διὰ τί οὕτω πράττει· οἱ δ' οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν διὰ τί κατορθοῦσι· τέχνη γὰρ ἂν ἦν. (5) Ἔτι δὲ φανεροὶ ὄντες ἄφρονες, οὐχ ὅτι περὶ τἆλλα (τοῦτο μὲν γὰρ οὐθὲν ἄτοπον· οἷον Ἱπποκράτης γεωμετρικὸς ὤν, ἀλλὰ περὶ τὰ ἄλλα δοκεῖ βλὰξ καὶ ἄφρων εἶναι, καὶ πολὺ χρυσίον πλέων ἀπώλεσεν ὑπὸ τῶν ἐν Βυζαντίῳ πεντηκοστολόγων δι' εὐήθειαν, ὡς λέγουσιν), ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν οἷς εὐτυχοῦσιν, ἄφρονες. (6) Περὶ γὰρ ναυκληρίαν οὐχ οἱ δεινότατοι εὐτυχεῖς, ἀλλ' ὥσπερ ἐν κύ-

Quoniam vero non prudentia solum felicitatem efficit atque virtus, sed fortunatos etiam bene agere dicimus, tanquam fortuna secunda prosperos gignente successus, eodem modo quo scientia : considerandum est, naturâne fortunatus ac infortunatus sit, an secus, et quo pacto res habeat. (2) Fortunatos enim quosdam esse cernimus : nam stulti in multis, quorum scilicet fortuna domina est, prospere agunt : sed præterea etiam quæ arte administrantur, sæpe fortunam admittunt, velut in militia et gubernatoria. (3) Utrum igitur ab habitudine aliqua tales sunt, an non eo, quod ipsi tales sunt, successibus ejusmodi conficiendis idonei homines fiunt? Nunc equidem naturæ id quidem assignant, quæ tales quosdam efficit et a nativitate statim distinctum aliquid habent, velut quidam cæsiis, alii nigris oculis, eo quod hoc tale quid in se naturâ habet : sic etiam fortunati et infortunati. (4) Tales enim non per prudentiam prospere agere, inde manifestum est, quia non irrationalis prudentia est, sed rationem in se habet, quare ita administret : at illi non possunt dicere, quare feliciter ipsis succedat; nam sic ars esset fortuna. (5) Apparet præterea in manifesto stupidis, non quod circa alia sint (neque enim id absurdum, quemadmodum Hippocratem, quum geometra esset præstans, in ceteris tamen imperitum stupidumque fuisse constat, qui pecuniæ plurimum navigans amisit, ob stultitiam suam, ut ferunt, fraude eorum, qui quinquagesimam exigunt apud Byzantios), sed et in iis ipsis, quæ prospere agunt, sint stolidi. (6) Nam verbi causa in arte navium gubernatrice, non peritissimi semper sunt felices, sed velut in aleæ

βων πτώσει ὁ μὲν οὐδέν, ἄλλος δὲ βάλλει καθ' ἣν [** ἢ] φύσει ἐστὶν εὐτυχής, ἢ τῷ φιλεῖσθαι, ὥσπερ φασίν, ὑπὸ θεοῦ καὶ ἔξωθέν τι εἶναι τὸ κατορθοῦν· οἷον πλοῖον κακῶς νεναυπηγημένον ἄμεινον πολλάκις (δὲ) πλεῖ, ἀλλ' οὐ δι' αὐτό, ἀλλ' ὅτι ἔχει κυβερνήτην ἀγαθόν. Ἀλλ' οὗτος εὐτυχῶν τὸν δαίμον' ἔχει κυβερνήτην ἀγαθόν. (7) Ἀλλ' ἄτοπον θεὸν ἢ δαίμονα φιλεῖν τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ μὴ τὸν βέλτιστον καὶ τὸν φρονιμώτατον. Εἰ δὴ ἀνάγκη ἢ φύσει ἢ νόῳ ἢ ἐπιτροπίᾳ τινὶ κατορθοῦν, τὰ δὲ δύο μή ἐστι, φύσει ἂν εἶεν οἱ εὐτυχεῖς. (8) Ἀλλὰ μὴν ἥ γε φύσις αἰτία ἢ τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως ἢ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡ δὲ τύχη τοὐναντίον. Εἰ μὲν οὖν τὸ παραλόγως ἐπιτυγχάνειν τύχης δοκεῖ εἶναι. Ἀλλ' εἴπερ διὰ τύχην εὐτυχής, οὐκ ἂν τοιοῦτον εἶναι τὸ αἴτιον, οἷον ἀεὶ τοῦ αὐτοῦ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (9) Ἔτι εἰ τοιοσδὶ ἐπιτυγχάνει ὥσπερ ὅτι (ὁ) γλαυκὸς οὐκ ὀξὺ ὁρᾷ, οὐ τύχη αἰτία ἀλλὰ φύσις· οὐκ ἄρα ἐστὶν εὐτυχὴς ἀλλ' οἷον εὐφυής. Ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη λεκτέον, ὅτι οὓς λέγομεν εὐτυχεῖς, οὐ διὰ τύχην εἰσίν. Οὐκ ἄρα εἰσὶν εὐτυχεῖς· τύχης γάρ, ὅσων αἰτία τύχη ἀγαθὴ ἀγαθῶν. Εἰ δ' οὕτω, πότερον οὐκ ἔσται τύχη ὅλως, ἢ ἔσται μέν, ἀλλ' οὐκ αἰτία; ἀλλ' ἀνάγκη καὶ εἶναι καὶ αἰτίαν εἶναι. Ἔσται ἄρα καὶ ἀγαθῶν τισὶν αἰτία ἢ κακῶν. (10) Εἰ δ' ὅλως ἐξαιρετέον καὶ οὐδὲν ἀπὸ τύχης φατέον γίνεσθαι, ἀλλ' ἡμεῖς ἄλλης οὔσης αἰτίας διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν τύχην εἶναί φαμεν αἰτίαν, διὸ καὶ ὁριζόμενοι τὴν τύχην τιθέασιν αἰτίαν ἄλογον ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ὡς οὔσης τινὸς φύσεως· τοῦτο μὲν οὖν ἄλλο πρόβλημ' ἂν εἴη· ἐπεὶ δὲ ὁρῶμέν τινας ἅπαξ εὐτυχήσαντας, διὰ τί οὐ καὶ πάλιν ἄν, διὰ τὸ ἀποκατορθῶσαι καὶ πάλιν; τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτ' αἴτιον. (11) Οὐκ ἄρα ἔσται τύχης τοῦτο· ἀλλ' ὅταν τὸ αὐτὸ ἀποβαίνῃ ἀπείρων καὶ ἀορίστων, ἔσται μὲν τὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἐπιστήμη δ' οὐκ ἔσται αὐτοῦ ἡ δι' ἀπειρίαν, ἐπεὶ ἐμάνθανον ἄν τινες εὐτυχεῖν, ἢ καὶ πᾶσαι ἂν αἱ ἐπιστῆμαι, ὥσπερ ἔφη Σωκράτης, εὐτυχίαι ἦσαν. (12) Τί οὖν κωλύει συμβῆναί τινι ἐφεξῆς τὰ τοιαῦτα πολλάκις, οὐχ ὅτι (τοῖς) δεῖ, ἀλλ' οἷον ἂν εἴη τὸ κύβους ἀεὶ μακρὰν βάλλειν. Τί δὲ δή; ἆρ' οὐκ ἔνεισιν ὁρμαὶ ἐν τῇ ψυχῇ αἱ μὲν ἀπὸ λογισμοῦ, αἱ δ' ἀπὸ ὀρέξεως ἀλόγου, καὶ πρότεραι αὗται; Εἰ γάρ ἐστι φύσει ἡ δι' ἐπιθυμίαν ἡδέος (καὶ ἡ) ὄρεξις, φύσει γε ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν βαδίζοι ἂν πᾶν. (13) Εἰ δή τινές εἰσιν εὐφυεῖς ὥσπερ οἱ ᾠδικοὶ οὐκ ἐπιστάμενοι ᾄδειν, οὕτως εὖ πεφύκασι καὶ ἄνευ λόγου ὁρμῶσιν,* ἡ φύσις πέφυκε, καὶ ἐπιθυμοῦσι καὶ τούτου καὶ τότε καὶ οὕτως ὡς δεῖ καὶ οὗ δεῖ καὶ ὅτε, οὗτοι κατορθοῦσι, κἂν τύχωσιν ἄφρονες ὄντες καὶ ἄλογοι, ὥσπερ καὶ εὖ ἔσονται οἱ διδασκαλικοὶ ὄντες. Οἱ δέ γε τοιοῦτοι εὐτυχεῖς, ὅσοι ἄνευ λόγου κατορθοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· φύσει ἄρα οἱ εὐτυχεῖς εἶεν ἄν. (14) Ἢ πλεοναχῶς λέγεται ἡ εὐτυχία. Τὰ μὲν γὰρ πράττεται ἀπὸ τῆς ὁρμῆς καὶ προελομένων πρᾶξαι, τὰ δ' οὔ, ἀλλὰ τοὐναντίον. Καὶ ἐν ἐκείνοις [εἰ] κακῶς λογίσασθαι δοκοῦσι κατορθοῦντες, (καὶ) εὐτυχῆσαί φαμεν· καὶ πάλιν ἐν τούτοις, εἰ ἐβούλοντο ἂν ἢ ἔλαττον ἔλαβον

jactu, alius nihil, alius vero mittit *venerem*.... felicitatem vel naturæ beneficio accepit, vel, ut inquiunt, benevolentia Dei, ita ut extra ipsum sit situm quod felicitatem parit; veluti male compacta navis sæpe recte vehitur, non per se quidem, sed quia peritum gubernatorem habet. Sed enim fortunatus ille genium secundum gubernatorem habet. (7) Atqui absurdum est, talem a deo geniove diligi, non præstantissimum potius, sapientissimumque. Quapropter si necessum est, aut natura, aut intellectu, aut procuratione divina, fortunam secundam contingere, et neutro posteriorum eveniat : naturæ sane ea prosperitas fuerit assignanda. (8) Attamen natura, vel rerum semper sic se vel utplurimum habentium causa est : contra autem, fortuna. Sic igitur quod præter rationem fauste evenit, fortunæ esse videtur. At si per fortunam homines fortunati dicuntur; non equidem natura causa fuerit, ut quæ semper, aut utplurimum, sic se habentibus adscribitur. (9) Jam si talis habitu voto potitur, *vel frustratur* (quemadmodum, quia est cæsius, non cernit acute), huic non fortuna, sed natura causa exsistit. Quocirca non fortunatus, sed bona natura præditus dicitur. Quocirca sic de his dicendum est, ut quos fortunatos dicimus, non fortunæ beneficio id esse asseramus : unde nec fortunati etiam sunt : fortunæ namque bona sunt, quorum bona fortuna est causa. Sic vero rursum quæritur, an fortuna non sit in universum aliqua, vel quum sit, at non sit causa? Atqui necessum est, et esse fortunam, et causam esse. Quare et bonorum quorundam et malorum causa fuerit. (10) At si fortuna plane eximenda et nihil dicendum forte fortuna fieri, sed nos, quum alia causa exstet, quod hanc non cernimus, fortunam causam esse affirmamus : quocirca definientes fortunam, causam sine ratione humanæ ratiocinationi constituunt, tanquam sit quædam natura : hæc igitur jam alia quæstio fuerit : sed quoniam aliquos cernimus semel prospera usos fortuna, quare ii non rursus, quia rursum rem bene gesserunt? idem enim ipsum causa. (11) Non igitur erit fortunæ hoc. Sed si indeterminatorum infinitorumque unum et idem aliquod contingat, erit quidem bonum aut malum, scientia vero non erit ejus, propter infinitatem. Nam sic etiam discerent aliqui esse fortunati, aut omnes scientiæ (quod Socrates dixit) fortunæ essent. (12) Quid igitur vetat quominus cuidam ex ordine talia sæpe contingant, non quod oporteat, sed quale fuerit talos semper longe jacere. Quid autem? num impetus in anima non sunt, alii a ratione, alii a cupiditate irrationali (qui et priores) profecti? Si enim naturalis est per cupiditatem jucundæ rei appetitus, natura omnia ad bonum festinent. (13) Quodsi quidam bene nati sunt, velut canori homines cantionis imperiti, ita bene nati, ut citra rationem ferantur ut dictat natura, ac concupiscant, quod, quando et quo pacto, oportuit, hi prospere agunt, etsi fuerint stolidi et sine ratione, quemadmodum etiam bene erunt harum rerum præceptores. Tales utique fortunati censendi sunt, quotquot scilicet præter rationem plurimum prospere agunt. Natura igitur quidam fortunati sint. (14) Nisi multifariam dicitur secunda fortuna : alia enim ex impetu et prælectione fiunt, alia vero secus, et prorsus contrarium. In illis, si male ratiocinati esse videntur prospere agentes, secunda fortuna usos esse dicimus : ac rursus in his, quum voluerint

τἀγαθόν. (15) Ἐκείνους μὲν τοίνυν εὐτυχεῖν διὰ φύσιν ἐνδέχεται. Ἡ γὰρ ὁρμὴ καὶ ἡ ὄρεξις οὖσα οὗ δεῖ κατώρθωσεν, ὁ δὲ λογισμὸς ἦν ἠλίθιος. Καὶ τοὺς μὲν ἐνταῦθα, ὅταν μὲν λογισμὸς μὴ δοκῶν ὀρθὸς εἶναι τύχῃ, ἡ δ' αὐτοῦ αἰτία οὖσα, αὕτη ὀρθὴ οὖσα ἔσωσεν· ἀλλ' ἐνίοτε δι' ἐπιθυμίαν ἐλογίσατο πάλιν καὶ οὕτως ἠτύχησεν. (16) Ἐν δὲ δὴ τοῖς ἑτέροις πῶς ἔσται ἡ εὐτυχία κατ' εὐφυΐαν ὀρέξεως καὶ ἐπιθυμίας; Ἀλλὰ μὴν ἡ ἐνταῦθα εὐτυχία καὶ τύχη διττή, κἀκείνη ἡ αὐτή, ἢ πλείους αἱ εὐτυχίαι. (17) Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν παρὰ πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς ὀρθοὺς εὐτυχοῦντάς τινας, δῆλον ὅτι ἕτερον ἄν τι εἴη τὸ αἴτιον τῆς εὐτυχίας. Ἐκείνη δὲ πότερον [ἐστιν] εὐτυχία ἢ οὐκ ἔστιν, εἰ ἐπεθύμησεν ὧν ἔδει καὶ ὅτε ἔδει ὁ λογισμὸς ἀνθρώπινος; οὐκ ἂν τοῦτ' εἴη. Οὐ γὰρ δὴ πάμπαν ἀλόγιστον τοῦτο, οὔτε φυσική ἐστιν ἡ ἐπιθυμία, ἀλλὰ διαφθείρεται ὑπό τινος. (18) Εὐτυχεῖν μὲν οὖν δοκεῖ, ὅτι ἡ τύχη τῶν παρὰ λόγον αἰτία· τοῦτο δὲ παρὰ λόγον· παρὰ γὰρ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ καθόλου. Ἀλλ', ὡς ἔοικεν, οὐκ ἀπὸ τύχης. Ἀλλὰ δοκεῖ διὰ τοῦτο. (19) Ὥσθ' οὗτος μὲν ὁ λόγος οὐ δείκνυσιν ὅτι φύσει εὐτυχεῖν, ἀλλ' ὅτι οὐ πάντες οἱ δοκοῦντες εὐτυχεῖν διὰ τύχην κατορθοῦσιν, ἀλλὰ διὰ φύσιν· οὐδ' ὅτι οὐδέν ἐστι τύχη αἰτία οὐθενὸς δείκνυσιν, ἀλλ' οὐ τῶν πάντων ὧν δοκεῖ. (20) Τοῦτο μέντ' ἂν ἀπορήσειέ τις, ἆρ' αὐτοῦ τούτου τύχη αἰτία, τοῦ ἐπιθυμῆσαι οὗ δεῖ καὶ ὅτε δεῖ. Ἢ οὕτω γε πάντων ἔσται; καὶ γὰρ τοῦ νοῆσαι καὶ βουλεύσασθαι· οὐ γὰρ δὴ ἐβουλεύσατο βουλευσάμενος, καὶ τότ' ἐβουλεύσατο, ἀλλ' ἔστιν ἀρχή τις, οὐδ' ἐνόησε νοήσας πρότερον ἢ νοῆσαι, καὶ τοῦτ' εἰς ἄπειρον. Οὐκ ἄρα τοῦ νοῆσαι νοῦς ἀρχή, οὐδὲ τοῦ βουλεύσασθαι βουλή. Τί οὖν ἄλλο πλὴν τύχη; ὥστ' ἀπὸ τύχης ἅπαντα ἔσται, ἢ ἔστι τις ἀρχὴ ἧς οὐκ ἔστιν ἄλλη ἔξω. (21) Αὕτη δὲ διὰ τί τοιαύτη τὸ εἶναι τὸ τοῦτο δύνασθαι ποιεῖν. Τὸ δὲ ζητούμενον τοῦτ' ἐστί, τίς ἡ τῆς κινήσεως ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχῇ. Δῆλον δή, ὥσπερ ἐν τῷ ὅλῳ θεός, κἂν ἐκείνῃ· κινεῖ γάρ πως πάντα τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. (22) Λόγου δ' ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον. Τί οὖν ἂν κρεῖττον καὶ ἐπιστήμης εἴη [καὶ νοῦ] πλὴν θεός; ἡ γὰρ ἀρετὴ τοῦ νοῦ ὄργανον· καὶ διὰ τοῦτο οἱ πάλαι ἔλεγον, εὐτυχεῖς καλοῦνται οἳ ἂν ὁρμήσωσι κατορθοῦν ἄλογοι ὄντες, καὶ βουλεύεσθαι οὐ συμφέρει αὐτοῖς· ἔχουσι γὰρ ἀρχὴν τοιαύτην ἣ κρεῖττον τοῦ νοῦ καὶ βουλεύσεως. (23) Οἱ δὲ τὸν λόγον· τοῦτο δ' οὐκ ἔχουσι. Καὶ ἐνθουσιασμόν· τοῦτο δ' οὐ δύνανται. Ἄλογοι γὰρ ὄντες ἐπιτυγχάνουσι καὶ τούτων φρονίμων καὶ σοφῶν ταχεῖαν εἶναι τὴν μαντικὴν καὶ μόνον οὐ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δεῖ ἀπολαβεῖν, ἀλλ' οἱ μὲν δι' ἐμπειρίαν, οἱ δὲ διὰ συνήθειαν τοῦ ἐν τῷ σκοπεῖν χρῆσθαι· τῷ θείῳ δὲ αὗται· τοῦτο καὶ εὖ ὁρᾷ καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ ὄν· καὶ ὧν ἀπολύεται ὁ λόγος οὗτος. Διὸ οἱ μελαγχολικοὶ καὶ εὐθυόνειροι. Ἔοικε γὰρ ἡ ἀρχὴ ἀπολυομένου τοῦ λόγου ἰσχύειν μᾶλλον· καὶ ὥσπερ οἱ τυφλοὶ μνημονεύουσι μᾶλλον ἀπολυθέντες τοῦ πρὸς τοῖς

sic, aut etiam minus bonum acceperint. (15) Illis igitur contingit per naturam ut prosperitatem consequantur: nam impetus animi cupiditasque, quo oportebat delata, successu est usa; ratiocinatio autem erat stulta. Atque hos quidem, si forte ratiocinatio falsa erat, sed ratiocinandi causa (*cupiditas*) recta, hæc recta servavit: interdum vero per cupiditatem quis male ratiocinatus adversam fortunam expertus est. (16) In ceteris autem quo pacto juxta appetitus cupiditatisque bonam naturam successus erit? Verum hic successus, et ille, est idem; aut sunt plures prosperitates, et fortuna duplex. (17) Quia vero præter omnes scientias et ratiocinationes rectas quosdam fortuna secunda affluentes videmus, manifestum est, aliud esse causam, aliud fortunam. Jam illa num est prosperitas, an non est, si, quæ oportuit et quando oportuit, concupivit ratiocinatio humana? Hoc non ita fuerit. Neque enim hoc prorsus rationis expers, nec naturalis est cupiditas, sed ab aliquo corrumpitur. (18) Secunda igitur fortuna esse videtur, quia eorum quæ præter rationem ipsa causa exsistit: hoc autem est præter rationem: nam præter scientiam, præterque universale est. Nec tamen a fortuna profectum videtur: imo propter hoc videtur. (19) Quocirca hæc quidem ratio non ostendit naturâ esse uti secunda fortuna, sed potius, non omnes, quibus secunda fortuna videtur adfluere, id ex fortuna, sed ex natura habere: neque nullius esse causam fortunam demonstrat, sed non omnium quorum existimatur. (20) Hoc enimvero quæret forsan quispiam, an fortuna ejus ipsius causa sit, ut quid, et quando oporteat, concupiscatur. Sed nonne sic omnium erit? nam et cognoscendi consultandique. Neque enim consultans consultavit, et tunc consultavit, sed principium est quoddam: neque cogitans cogitavit priusquam cogitavit, atque in infinitum ejusmodi fiat progressio. Neque igitur cogitandi intellectus principium, neque consultandi consilium. Quid igitur aliud, nisi fortuna? Quocirca a fortuna omnia proficiscentur, aut quoddam est principium, extra quod aliud nullum reperiatur. (21) Ipsa autem (quæritur) qua re talis sit ut hoc præstare queat. Quæ quæstio huc redit: quid sit principium motus in anima. Patet vero, quemadmodum in universo est Deus, sic etiam in anima: moventur enim omnia ab inexsistente in nobis numine. (22) Rationis autem, non ratio, sed præstantius quidpiam est principium. Quid autem et scientia præstantius est et intellectu, nisi Deus? Virtus enim organum intellectus est: quocirca veteres dixerunt: felices appellantur quicumque irrationabiles ad recte agendum impelluntur; nec velle ipsis confert: principium enim in se habent et intellectu et voluntate præstantius. (23) Alii vero rationem dicent: hoc vero non habent. Et enthusiasmum: hoc vero non possunt. Quippe sine ratione assequuntur. Itaque horum, qui prudentes sapientesque sunt, celerem esse vaticinationem et tantum non a ratione profectam esse suspicari debemus. Sed aliis contingit ob peritiam, aliis ob consuetudinem speculandi. Hæ autem divino numine utuntur, quod bene cernit et futurum et præsens. Et a quibus se subducit ratio nostra. Itaque et melancholici recta et aperta insomnia habent. Videtur enim principium, se subducente ratione, plus valere; atque velut cæci memoria magis valent, soluti ab iis quæ vim

εἰρημένοις εἶναι τὸ μνημονεῦον. (24) Φανερὸν δὴ ὅτι δύο εἴδη εὐτυχίας, ἡ μὲν θεία, διὸ καὶ δοκεῖ ὁ εὐτυχὴς διὰ θεὸν κατορθοῦν, [ἡ δὲ φύσει]. Οὗτος δ' ἐστὶν ὁ κατὰ τὴν ὁρμὴν διορθωτικός, ὁ δ' ἕτερος ὁ παρὰ τὴν ὁρμήν· ἄλογοι δ' ἀμφότεροι. Καὶ ἡ μὲν συνεχὴς εὐτυχία μᾶλλον, αὕτη δὲ οὐ συνεχής.

memoriæ distrahunt et turbant. (24) Patet itaque quod species felicitatis duæ sunt: altera divina; ideoque qui felix est, numine adjutum aliquid prospere fecisse dicunt; [altera secundum naturam]. Hic autem est, qui prospere rem administrat juxta impetum; alter est, qui præter hunc impetum: irrationales vero ambo. Atque illa frequens et continua magis felicitas est, hæc autem non continua.

CAP. XV.

Κατὰ μέρος μὲν οὖν περὶ ἑκάστης ἀρετῆς εἴρηται πρότερον· ἐπεὶ δὲ χωρὶς διείλομεν τὴν δύναμιν αὐτῶν, καὶ περὶ τῆς ἀρετῆς διαρθρωτέον τῆς ἐκ τούτων, ἣν ἐκαλοῦμεν ἤδη καλοκἀγαθίαν. (2) Ὅτι μὲν οὖν ἀνάγκη τὸν ταύτης ἀληθῶς τευξόμενον τῆς προσηγορίας ἔχειν τὰς κατὰ μέρος ἀρετάς, φανερόν. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὐθενὸς οἷόντ' ἄλλως ἔχειν· οὐθεὶς γὰρ ὅλον μὲν τὸ σῶμα ὑγιαίνει, μέρος δ' οὐθέν, ἀλλ' ἀναγκαῖον πάντα ἢ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον τῷ ὅλῳ. (3) Ἔστι δὴ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ καλὸν κἀγαθὸν οὐ μόνον κατὰ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ [καὶ] καθ' αὑτὰ ἔχοντα διαφοράν. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν πάντων τέλη ἐστίν, ἃ αὐτὰ αὑτῶν ἕνεκά ἐστιν αἱρετά. Τούτων δὲ καλά, ὅσα δι' αὑτὰ ὄντα αἱρετὰ ἐπαινετά ἐστιν. (4) Ταῦτα γάρ ἐστιν ἐφ' ὧν αἵ τε πράξεις εἰσὶν ἐπαινεταὶ καὶ αὐτὰ ἐπαινετά, δικαιοσύνη καὶ αὐτὴ καὶ αἱ πράξεις. Καὶ οἱ σώφρονες· ἐπαινετὴ γὰρ καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἀλλ' οὐχ ὑγίεια ἐπαινετόν· οὐδὲ γὰρ τὸ ἔργον. Οὐδὲ τὸ ἰσχυρῶς· οὐδὲ γὰρ ἡ ἰσχύς. Ἀλλ' ἀγαθὰ μέν, ἐπαινετὰ δ' οὔ. (5) Ὁμοίως δὲ τοῦτο δῆλον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἀγαθὸς μὲν οὖν ἐστὶν ᾧ τὰ φύσει ἀγαθά ἐστιν ἀγαθά. Τὰ γὰρ περιμάχητα καὶ μέγιστα εἶναι δοκοῦντα ἀγαθά, τιμὴ καὶ πλοῦτος καὶ σώματος ἀρεταὶ καὶ εὐτυχίαι καὶ δυνάμεις, ἀγαθὰ μὲν φύσει ἐστίν, ἐνδέχεται δ' εἶναι βλαβερά τισι διὰ τὰς ἕξεις. Οὔτε γὰρ ἄφρων οὔτ' ἄδικος ἢ ἀκόλαστος ὢν οὐδ[ὲν ἂν] ὀνήσειε χρώμενος αὐτοῖς, ὥσπερ οὐδ' ὁ κάμνων τῇ τοῦ ὑγιαίνοντος τροφῇ χρώμενος, οὐδ' ὁ ἀσθενὴς καὶ ἀνάπηρος τοῖς τοῦ ὑγιοῦς καὶ τοῖς τοῦ ὁλοκλήρου κόσμοις. (6) Καλὸς δὲ κἀγαθὸς τῷ τῶν ἀγαθῶν τὰ καλὰ ὑπάρχειν αὐτῷ δι' αὑτά, καὶ τῷ πρακτικὸς εἶναι τῶν καλῶν καὶ αὐτῶν ἕνεκα. Καλὰ δ' ἐστὶν αἵ τε ἀρεταὶ καὶ τὰ ἔργα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. (7) Ἔστι δέ τις ἕξις πολιτική, οἵαν οἱ Λάκωνες ἔχουσιν ἢ ἄλλοι τοιοῦτοι ἔχοιεν ἄν. Αὕτη δ' ἐστὶν ἕξις τοιαύτη. Εἰσὶ γὰρ οἳ οἴονται τὴν ἀρετὴν δεῖν μὲν ἔχειν, ἀλλὰ τῶν φύσει ἀγαθῶν ἕνεκεν. Διὸ ἀγαθοὶ μὲν ἄνδρες εἰσίν· τὰ γὰρ φύσει μὲν ἀγαθὰ αὐτοῖς ἐστίν· * καλοκἀγαθίαν γὰρ οὐκ ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ὑπάρχει αὐτοῖς τὰ καλὰ δι' αὑτά, καὶ προαιροῦνται [εἶναι] καλοὶ κἀγαθοί, καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ καλὰ μὲν φύσει ὄντα, ἀγαθὰ δὲ φύσει ὄντα, τούτοις καλά. (8) Καλὰ γάρ ἐστιν ὅταν οὗ ἕνεκα πράττωσι. Καὶ αἱροῦνται καλά, ἢ διότι τῷ καλῷ κἀγαθῷ καλά ἐστι τὰ φύσει ἀγαθά· καλὸν γὰρ τὸ δίκαιον· τοῦτο δὲ τὸ κατ' ἀξίαν· ἄξιος δ' οὗτος τούτων. (9) Καὶ τὸ πρέπον καλόν· πρέπει δὲ ταῦτα τούτῳ, πλοῦτος, εὐγένεια, δύναμις. Ὥστε τῷ καλῷ κἀγαθῷ αὐτὰ καὶ συμφέ-

Singillatim igitur de unaquaque virtute determinatum est prius. Quia vero seorsum ipsarum vim distinximus, etiam de virtute quæ harum omnium quasi summa est, et quam honestam-bonitatem vocabamus, dicendum erit. (2) Singulas igitur habere reliquas particulares eum, qui hujus appellationem est consecuturus, necessum esse patet: nam neque in ceterarum rerum ulla aliter id veniat usu. Nemo enim toto corpore sanus sit, parte autem nulla; sed necessum est aut omnes, aut certe præstantissimas partes eodem modo se habere atque totum. (3) Bonum enim esse, et honestum simul et bonum esse, non ipsis solum nominibus, sed etiam re et per se differunt. Omnium enim bonorum sunt fines, ipsi per se suique gratia eligibiles. Horum honesta sunt, quæcumque per se ipsa eligibilia quum sint, laudabilia sunt. (4) Hæc igitur sunt in quibus et actiones laudabiles et ipsa per se laudabilia, velut justitia et ipsa et actiones ejus. Item modesti: nam modestia quoque laudabilis. Sed non est sanitas inter laudabilia: nam neque opus ejus. Neque quod robuste fit: quia neque robur. Sed bona hæc, neque tamen laudabilia. (5) Similiter autem id etiam in ceteris per inductionem manifestum est. Bonus enim est is, cui naturâ-bona sunt etiam bona. Nam quæ præstantissima esse omnesque sui desiderio excitantia bona videntur, honor, divitiæ, corporis virtutes et facultates, felicitas, potentia, natura quidem sunt bona, sed noxia esse possunt nonnullis ob habituum corruptionem. Neque enim vel stultus, vel injustus, vel intemperans aliquod ex eorum possessione commodum referat, quemadmodum nec æger ex sani hominis alimento, neque infirmus, mutilusve, ex sani integrique hominis ornatu. (6) Honestus autem bonusque dicitur ex eo quod honesta bona per se ipsa insunt illi, et eo, quod honestorum, idque ipsorum gratia, effectivus exsistat: honesta autem sunt virtutes, operaque a virtute profecta. (7) Sed est habitudo quædam civilis, qualem Lacones habent, et alii simili ingenio habeant, ita illa comparata. Sunt enim qui virtutem sequendam quidem esse putent, sed naturâ-bonorum gratia. Quocirca viri boni sunt, quod iis naturâ-bona inexsistunt; *sed non sunt honesti bonique*, quia honestam-bonitatem non sunt nacti: neque enim honesta per se illis sunt, nec honesti bonique esse eligunt: neque id tantum, sed et quæ non honesta naturâ, sed bona sunt naturâ, honestorum loco illis habentur. (8) Honesta enim sunt, quum ipsius gratia faciunt; eliguntque honesta, vel quod honesto bonoque naturâ bona, honesta sunt. Honestum enim justum est, id vero secundum dignitatem censetur: hic autem iis utique dignus exsistit. (9) Sed et decens honestum est; decentia autem illum sunt, nobilitas, divitiæ, potentia: quocirca ho-

ροντα καὶ καλά ἐστιν· τοῖς δὲ πολλοῖς διαφωνεῖ τοῦτο. Οὐ γὰρ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ κἀκείνοις ἀγαθά ἐστι, τῷ δ' ἀγαθῷ ἀγαθά· τῷ δὲ καλῷ κἀγαθῷ καὶ καλά· πολλὰς γὰρ καὶ καλὰς πράξεις δι' αὑτὰς ἔπραξεν. (10) Ὁ δ' οἰόμενος τὰς ἀρετὰς ἔχειν δεῖν ἕνεκα τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, κατὰ τὸ συμβεβηκὸς καλὰ πράττει. Ἔστιν οὖν καλοκἀγαθία ἀρετὴ τέλειος. (11) Καὶ περὶ ἡδονῆς δ' εἴρηται ποῖόν τι καὶ πῶς ἀγαθόν, καὶ ὅτι τά τε ἁπλῶς ἡδέα καὶ καλά, τά τε ἁπλῶς ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. Οὐ γίνεται δὲ ἡδονὴ μὴ ἐν πράξει· διὰ τοῦτο ὁ ἀληθῶς εὐδαίμων καὶ ἥδιστα ζήσει, καὶ τοῦτο οὐ μάτην οἱ ἄνθρωποι ἀξιοῦσιν. (12) Ἐπεὶ δ' ἐστί τις ὅρος καὶ τῷ ἰατρῷ, πρὸς ὃν ἀναφέρων κρίνει τὸ ὑγιαῖνον σῶμα καὶ μή, πρὸς ὃν μέχρι ποσοῦ ποιητέον ἕκαστον καὶ εὖ ὑγιαῖνον· εἰ δὲ ἔλαττον ἢ πλέον, οὐκέτι· οὕτω καὶ τῷ σπουδαίῳ περὶ τὰς πράξεις καὶ αἱρέσεις τῶν φύσει μὲν ἀγαθῶν οὐκ ἐπαινετῶν δὲ δεῖ τινὰ εἶναι ὅρον καὶ ἕξεως καὶ τῆς αἱρέσεως, καὶ περὶ φυγῆς χρημάτων πλήθους καὶ ὀλιγότητος καὶ τῶν εὐτυχημάτων. (13) Ἐν μὲν οὖν τοῖς πρότερον ἐλέχθη τὸ ὡς ὁ λόγος· τοῦτο δ' ἐστὶν ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τοῖς περὶ τὴν τροφὴν εἴπειεν ὡς ἡ ἰατρικὴ καὶ ὁ λόγος ταύτης. Τοῦτο δ' ἀληθὲς μέν, οὐ σαφὲς δέ. (14) Δεῖ δὴ ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πρὸς τὸ ἄρχον ζῆν, καὶ πρὸς τὴν ἕξιν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν τοῦ ἄρχοντος, οἷον δοῦλον πρὸς δεσπότου καὶ ἕκαστον πρὸς τὴν ἑκάστου καθήκουσαν ἀρχήν. (15) Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος φύσει συνέστηκεν ἐξ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καὶ ἕκαστον ἂν δέοι πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν ζῆν. Αὕτη δὲ διττή· ἄλλως γὰρ ἡ ἰατρικὴ ἀρχὴ καὶ ἄλλως ἡ ὑγίεια. Ταύτης δὲ ἕνεκα ἐκείνη. Οὕτω δ' ἔχει κατὰ τὸ θεωρητικόν. Οὐ γὰρ ἐπιτακτικῶς ἄρχων ὁ θεός, ἀλλ' οὗ ἕνεκα ἡ φρόνησις ἐπιτάττει. Διττὸν δὲ τὸ οὗ ἕνεκα· διώρισται δ' ἐν ἄλλοις, ἐπεὶ ἐκεῖνός γε οὐθενὸς δεῖται. (16) Ἥτις οὖν αἵρεσις καὶ κτῆσις τῶν φύσει ἀγαθῶν ποιήσει τὴν τοῦ θεοῦ μάλιστα θεωρίαν, ἢ σώματος ἢ χρημάτων ἢ φίλων ἢ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, αὕτη ἀρίστη, καὶ οὗτος ὁ ὅρος κάλλιστος· ἥτις δ' ἢ δι' ἔνδειαν ἢ δι' ὑπερβολὴν κωλύει τὸν θεὸν θεραπεύειν καὶ θεωρεῖν, αὕτη δὲ φαύλη. (17) Ἔχει δὲ τοῦτο τῇ ψυχῇ, καὶ οὗτος τῆς ψυχῆς ὁ ὅρος ἄριστος, τὸ ἥκιστα αἰσθάνεσθαι τοῦ ἄλλου μέρους τῆς ψυχῆς, ᾗ τοιοῦτον. Τίς μὲν οὖν ὅρος τῆς καλοκἀγαθίας, καὶ τίς ὁ σκοπὸς τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔστω εἰρημένον.

nesto bonoque ea et utilia et honesta sunt : at plurimis hæc disconveniunt. Neque enim simpliciter bona, his quoque bona sunt; sed bono sunt bona; honesto vero bonoque etiam honesta, quippe qui multas honestas actiones propter eas ipsas conficiat. (10) Verum qui virtutes externarum rerum gratia amplectendas arbitratur, per accidens honesta facit. Quocirca virtus perfecta est honesta-bonitas (καλοκἀγαθία). (11) Porro de voluptate dictum est, qualis, et quo pacto bonum sit, tum quod alia simpliciter jucunda sint, honestaque, alia vero simpliciter bona, jucundaque. Non fit autem voluptas nisi in actione. Quocirca vere beatus etiam jucundissime vivit; neque id temere homines arbitrantur. (12) Et quoniam etiam medico propositus est terminus aliquis, ad quem referens sanum corpus judicat, et non sanum, cujus termini respectu aliquousque progrediendo sanum sit efficiendum quodque corpus, non etiam si plus sit, minusve : sic et viro probo circa actiones electionesque natura bonorum non laudabilium tamen, terminum quendam et de habitudine, et de electione, ac fuga vel paucitatis vel copiæ divitiarum, deque successibus constituere oportet. (13) In prioribus quidem ostensum est, hoc esse ut ratio dictat : quod idem est ac si quis dicat, se alimento sumendo omnia observare, ut medicina et ejus ratio dictat : quod verum quidem, sed non satis manifestum est. (14) Oportet igitur, sicut et ceteris, juxta quod imperat, juxtaque habitudinem et actionem imperantis, vitam instituere, velut servus juxta domini, singulique juxta convenientem suum principatum. (15) Quandoquidem et homo natura sua ex imperante subditoque constituitur, unumquodque necessum habet ad sui principis indolem se accommodare. Is autem princeps duplex est : aliter enim medicina, aliter sanitas imperat. Hujus autem gratia illa est. Sic et in contemplativis principatus habet. Neque enim jubendo Deus imperat, sed cujus gratia, prudentia præcipit. Duplex vero alicujus gratia : quod in aliis determinatum est, quoniam ille quidem nullo eget. (16) Quæ igitur electio possessioque naturâ-bonorum vel corporis, vel divitiarum, vel amicorum, vel reliquorum bonorum, considerare maxime Deum facit, hæc præstantissima est, atque hic terminus est pulcherrimus. Quæ vero vel ob defectum, vel ob excessum, considerare colereque Deum permittit minime, ea est pessima. (17) Atque sic quidem res habet animæ, et hic terminus ejus præstantissimus est, minimum, inquam, alteram (irrationalemque) animæ partem sentire, quatenus talis est. Qui igitur terminus honestæ-bonitatis, et quis simpliciter bonorum sit scopus, hunc in modum sit dictum.

[ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ] ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΚΙΩΝ.

[ARISTOTELIS] DE VIRTUTIBUS ET VITIIS.

CAP. I.

(1249,1250.)

Ἐπαινετὰ μέν ἐστι τὰ καλά, ψεκτὰ δὲ τὰ αἰσχρά. Καὶ τῶν μὲν καλῶν ἡγοῦνται αἱ ἀρεταί, τῶν δ' αἰσχρῶν αἱ κακίαι. (2) Ἐπαινετὰ δ' ἐστὶ καὶ τὰ αἴτια τῶν ἀρετῶν καὶ τὰ παρεπόμενα ταῖς ἀρεταῖς καὶ τὰ γινόμενα ἀπ' αὐτῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, ψεκτὰ δὲ τὰ ἐναντία. (3) Τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετή ἐστιν ἡ φρόνησις, τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἥ τε πραότης καὶ ἡ ἀνδρεία, τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἥ τε σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς ἥ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐλευθεριότης καὶ ἡ μεγαλοψυχία. (4) Κακία δ' ἐστὶ τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἡ ἀφροσύνη, τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἥ τε ὀργιλότης καὶ ἡ δειλία, τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ ἀκράτεια, ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς ἥ τε ἀδικία καὶ ἀνελευθεριότης καὶ μικροψυχία.

Quemadmodum vehere laudibus quæ pulchra sunt, sic quæ sunt turpia, conviciis proscindere, par est. Sed inter pulchra quidem, virtutes, inter turpia vero vitia primatum tenent. (2) Laudari vero non ipsa modo virtus, sed causæ quoque, et comites, fructusque, et opus omne virtutis, ut contra reprehendi contraria debent. (3) Quum autem animæ partes, qualiter opinatur Plato, tres sint : in ea qua de agendis omittendisque dispicitur, est prudentia; in parte incitabili, mansuetudo ac robur; in parte cupiente, sobrietas ac continentia : communesque partium omnium harum, justitia, liberalitas ac magnanimitas. (4) Vitium vero est, in parte rationabili, stultitia; in parte incitabili, ferocia et ignavia; in parte cupiente, protervitas ac incontinentia : communesque partium earum omnium injustitia, et illiberalitas, et abjectus animus.

CAP. II.

Ἔστι δὲ φρόνησις μὲν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, παρασκευαστικὴ τῶν πρὸς εὐδαιμονίαν συντεινόντων. (2) Πραότης δ' ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ὑπὸ ὀργῆς γίνονται δυσκίνητοι. (3) Ἀνδρεία δ' ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν δυσέκπληκτοί εἰσιν ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον. (4) Σωφροσύνη δ' ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν. (5) Ἐγκράτεια δ' ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχουσι τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἡδονάς. (6) Δικαιοσύνη δ' ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν. (7) Ἐλευθεριότης δ' ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς εὐδάπανος εἰς τὰ καλά. (8) Μεγαλοψυχία δ' ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν δύναται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

Prudentia igitur, rationabilis animi partis virtus est, qua ea quæ ad felicitatem suam tendunt, dispicientes sibi comparant. (2) Mansuetudo vero, incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, per quam ægre ad iram concitantur. (3) Fortitudo vero, incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, per quam ægre terroribus mortem minantibus concutiuntur. (4) Sobrietas vero, pronæ ad cupiditatem partis virtus est, qua fit ut in fruendis rebus sic versentur, pravas ut omnino voluptates ne appetant. (5) Continentia vero, pronæ ad cupiditatem partis virtus est, per quam in fruendis rebus pravas ad voluptates incitantem cupiditatem ratione sistunt ac continent. (6) Justitia vero, virtus animi, qua tribuitur quod cuique est par. (7) Liberalitas autem, animi virtus est, erogare, quatenus honestum est, parata. (8) Magnanimitas vero, virtus animi, qua ferre fortunam infortuniumque, honorem et ignominiam potest.

CAP. III.

Ἀφροσύνη δ' ἐστὶ κακία τοῦ λογιστικοῦ, αἰτία τοῦ ζῆν κακῶς. (2) Ὀργιλότης δ' ἐστὶ κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν εὐκίνητοι γίνονται πρὸς ὀργήν. (3) Δειλία δ' ἐστὶ κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ἐκπλήττονται ὑπὸ φόβων, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον. (4) Ἀκολασία δ' ἐστὶ κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν αἱροῦνται τὰς φαύλας ἡδονάς. [Περὶ μὲν τῆς ἀκρατείας οὐδέν·

Stultitia, rationis est vitium ac morbus, infelicis vitæ totius causa. (2) Iracundia, incitabilis ad vindictam partis vitium, unde procliviter iræ concedunt. (3) Timiditas, incitabilis ad vindictam partis vitium, quo terroribus facile concutiuntur, præsertim interitum minantibus. (4) Protervitas ac lascivia, pronæ ad cupiendum partis vitium est, quo pravas voluptates deligunt. [De incontinentia

οὕτω δὲ σὺ δύνασαι ὁρίζειν·] (5) Ἀκράτεια δ' ἐστὶ κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν παρασύρουσι τῇ ἀλογίᾳ τὴν ἐπιθυμίαν ὠθοῦσαν ἐπὶ τὰς τῶν φαύλων ἡδονῶν ἀπολαύσεις. (6) Ἀδικία δ' ἐστὶ κακία ψυχῆς, καθ' ἣν πλεονεκτικοὶ γίνονται παρὰ τὴν ἀξίαν. (7) Ἀνελευθερία δ' ἐστὶ κακία ψυχῆς, καθ' ἣν ὀρέγονται τοῦ πανταχόθεν κέρδους. (8) Μικροψυχία δ' ἐστὶ κακία ψυχῆς, καθ' ἣν ἀδύνατοί εἰσι φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

nihil exstat hoc quidem loco a philosopho traditum : tu eam sic definire potes :] (5) Incontinentia, pronæ ad cupiendum partis vitium est : quo fit ut contra rationem avide cupita, turpium ad voluptatum illecebras ducentia, amplectimur attrahimusque. (6) Injustitia vero, vitium animi est, quo amplius quam par sit, qualibet in re habere pollereque volunt. (7) Illiberalitas autem, vitium, quo lucrum undecumque oblatum sectantur. (8) Pusillitas autem animi, vitium est, per quod fit ut nec fortunam nec infortunium, nec honorem nec ignominiam ferre possint.

CAP. IV.

Τῆς δὲ φρονήσεώς ἐστι τὸ βουλεύσασθαι, τὸ κρῖναι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά, τὸ χρῆσθαι πᾶσι καλῶς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, τὸ ὁμιλῆσαι ὀρθῶς, τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς, τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων πάντων. (2) Ἡ μνήμη δὲ καὶ ἐμπειρία καὶ ἀγχίνοια ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστίν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει· ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῆς φρονήσεώς ἐστι, καθάπερ ἐμπειρία καὶ ἡ μνήμη, τὰ δὲ οἷον μέρη αὐτῆς, οἷον εὐβουλία καὶ ἀγχίνοια. (3) Πραότητος δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι φέρειν μετρίως ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας, καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὰς τιμωρίας, καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον εἶναι πρὸς τὰς ὀργάς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει καὶ ἀφιλόνεικον, ἔχοντα τὸ ἠρεμαῖον ἐν τῇ ψυχῇ καὶ στάσιμον. (4) Ἀνδρείας δ' ἐστὶ τὸ δυσέκπληκτον ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι. Ἔτι δὲ ἀνδρείας ἐστὶ καὶ τὸ πονεῖν καὶ καρτερεῖν καὶ αἱρεῖσθαι ἀνδραγαθίζεσθαι. Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ καὶ ἡ εὐτολμία καὶ ἡ εὐψυχία καὶ τὸ θάρσος καὶ τὸ θράσος, ἔτι δὲ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία. (5) Σωφροσύνης δ' ἐστὶ τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαύσεως αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἄδειαν, καὶ τὸ τετάσθαι περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. Παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐταξία, κοσμιότης αἰδώς, εὐλάβεια.

Prudentiæ est, et consilium capere, et bona malaque discernere, et petenda fugiendave in vita omnia judicare, et bonis iis quæ quidem concessa nobis natura sunt, præclare uti, et recte cum hominibus congredi, et opportunitatem rerum cernere, et rationem orationemque sagaciter adhibere, et eorum quæ esse nobis possunt usui, omnium experimentum scientiamque tenere, (2) Ipsa vero memoria experientiaque et industria, aut a prudentia proficiscuntur, et comes ejus unaquæque earum exsistit : aut experimentum et memoria quidem concurrentes coadjutricesque causæ sunt; industria vero et in dando consilio felicitas, partes prudentiæ sunt judicandæ. (3) Mansuetudinis est autem criminationes calumniasque et contemptus moderate ferre, ac ad vindictam celeriter non tendere, minimeque ad iram præcipitem esse : et quum nec insuavibus nec irritabilibus moribus sis, placidum stabilemque animum retinere. (4) At fortitudinis est, imperculso mortis ad minas animo esse, alacritatemque difficilibus in rebus servare, ad subeunda pericula animis abundare, malleque præclare mori, quam turpiter vivere servarique cupere, auctoremque victoriæ exsistere. Ad hæc, laborare durareque quum velle tum posse, fortitudinis est. Hanc et animositas, et generositas, et fiducia, et audacia, tum et sedulitas, et tolerantia sequuntur. (5) Sobrietatis autem sive moderationis, voluptatum corporearum illecebras minime mirari, nullaque turpis illectamenti delinitione duci, ac etiam licitis utendi rebus securitatem suspectam habere : et non magis quum ampliter, quam quum mediocriter suppetit, animum vitamque laxare est. Comes sobrietatis, quædam ordinis conservatio, et rerum munditia, et verecundia, et cautio est.

CAP. V.

Ἐγκρατείας δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι κατασχεῖν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, καὶ τὸ καρτερεῖν, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας καὶ λύπης. (2) Δικαιοσύνης δ' ἐστὶ τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ' ἀξίαν, καὶ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη καὶ τὰ νόμιμα, καὶ τὸ σώζειν τοὺς γεγραμμένους νόμους, καὶ τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι, καὶ τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας. Ἔστι δὲ πρώτη τῶν δικαιοσυνῶν πρὸς τοὺς θεούς, εἶτα πρὸς δαίμονας, εἶτα πρὸς πατρίδα καὶ γονεῖς, εἶτα πρὸς τοὺς κατοιχομένους· ἐν οἷς ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, ἤτοι μέρος οὖσα

Continentiæ vero, ratione cupiditatem turpes ad illecebras voluptatesque cientem compescere posse, et animo adversus naturalium rerum defectiones perturbationesque constanti esse ac durabili. (2) Justitiæ vero, ejus quod par et dignum quoque sit, qualibet in re rationem habere, et mores ac instituta patria, scriptasque leges conservare, veritatem, ubicumque refert, dicere, pactaque custodire. Prima vero justitia est, qua Deo : proxima, qua geniis ; tertia deinde, qua patriæ parentibusque : postrema, qua vita jam functis debitum suumque cuique officium præstamus. Inter quas pietas, aut pars justitiæ, aut ipsam con-

δικαιοσύνης, ἢ παρακολουθοῦσα. (3) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότης καὶ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ μισοπονηρία. (4) Ἐλευθεριότητος δ' ἐστὶ τὸ προετικὸν εἶναι χρημάτων εἰς τὰ ἐπαινετά, καὶ δαψιλῆ ἐπὶ τῷ εἰς τὰ δέοντα ἀναλωθῆναι, καὶ τὸ βοηθητικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν μὴ δεῖ. Ἔστι δὲ ὁ ἐλευθέριος καὶ περὶ ἐσθῆτα καθαρὸς καὶ περὶ οἴκησιν, καὶ κατασκευαστικὸς τῶν περιττῶν καὶ καλῶν καὶ διαγωγὴν ἐχόντων ἡδεῖαν ἄνευ τοῦ λυσιτελοῦντος, καὶ θρεπτικὸς τῶν ζῴων τῶν ἴδιον ἐχόντων τι ἢ θαυμαστόν. (5) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἐλευθεριότητι τοῦ ἤθους ὑγρότης καὶ εὐαγωγία καὶ φιλανθρωπία καὶ τὸ εἶναι ἐλεητικὸν καὶ φιλόφιλον καὶ φιλόξενον καὶ φιλόκαλον. (6) Μεγαλοψυχίας δ' ἐστὶ τὸ καλῶς ἐνεγκεῖν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, καὶ τὸ θαυμάζειν μήτε τρυφὴν μήτε θεραπείαν μήτε ἐξουσίαν μήτε τὰς νίκας τὰς ἐναγωνίους, ἔχειν δέ τι βάθος τῆς ψυχῆς καὶ μέγεθος. Ἔστι δὲ μεγαλόψυχος οὔθ' ὁ τὸ ζῆν περὶ πολλοῦ ποιούμενος οὔθ' ὁ φιλόζωος· ἁπλοῦς δὲ τῷ ἤθει καὶ γενναῖος, ἀδικεῖσθαι δυνάμενος, καὶ οὐ τιμωρητικός. (7) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἁπλότης καὶ ἀλήθεια.

sequens justitiam est. (3) Justitiam vero, et sanctitas, et veritas, et fides, et ipsum pravitatis totius odium consequitur. (4) Liberalitatis est, animo tali comparatum esse, ut opes suas honestas ad res erogare, utque in expendendo necessarias ad res abundare, tum ut subsidio sicubi maxime referat, esse, contraque ut inde, unde non decet, minime accipere velis. Liberalis autem vir, etiam vestes ac habitationem mundam amabit; sæpeque supervacuas, honestas modo, ac haud insuavem oblectationem habentes res, licet ipsi non magno usui futuras, comparabit : quale est, animantia aut jucundum aut admirabile quippiam præ se ferentia alere. (5) Comes hujus, quædam in moribus remissio, facilitasque, et humanitas; tum ad misericordiam, ad amicitiam, ad hospitalitatem, ad omneque præclarum propensio et amor est. (6) Magnanimitatis autem, felicitatem et infortunium, honorem et ignominiam præclare ferre; ac neque voluptatem, neque clientelam, neque potestatem, neque victorias eas quæ certando parantur, mirari : sed aliquod in animo profundum ac veluti pondus habere est. Est autem magnanimus is qui nec vivere faciat plurimi, nec vitam ipsam vehementer amet : sed simplici quodam animo generosoque quum sit, ferre injuriam absque vindictæ studio potest. (7) Comes hujus, simplicitas est, et veritas.

CAP. VI.

Ἀφροσύνης δ' ἐστὶ τὸ κρίνειν κακῶς τὰ πράγματα, τὸ βουλεύσασθαι κακῶς, τὸ ὁμιλῆσαι κακῶς, τὸ χρήσασθαι κακῶς τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, τὸ ψευδῶς δοξάζειν περὶ τῶν εἰς τὸν βίον καλῶν καὶ ἀγαθῶν. (2) Παρακολουθεῖ δὲ τῇ ἀφροσύνῃ ἀπειρία, ἀμαθία, ἐπαριστερότης, ἀμνημοσύνη. (3) Ὀργιλότητος δ' ἐστὶν εἴδη τρία· ἀκροχολία, πικρία, βαρυθυμία. Ἔστι δὲ τοῦ ὀργίλου μὴ δύνασθαι φέρειν μηδὲ τὰς μικρὰς ὀλιγωρήσεις, εἶναι δὲ κολαστικὸν καὶ τιμωρητικὸν καὶ εὐκίνητον πρὸς ὀργὴν καὶ ὑπὸ ἔργου καὶ ὑπὸ λόγου τοῦ τυχόντος. (4) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ὀργιλότητι τὸ παροξυντικὸν τοῦ ἤθους καὶ εὐμετάβολον, καὶ ἡ πικρολογία, καὶ τὸ ἐπὶ μικροῖς λυπεῖσθαι, καὶ τὸ ταῦτα πάσχειν ταχέως καὶ παρὰ βραχὺν καιρόν. (5) Δειλίας δ' ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῶν τυχόντων φόβων εὐκίνητον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον καὶ τὰς σωματικὰς πηρώσεις, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν κρεῖττον εἶναι ὁπωσοῦν σωθῆναι ἢ τελευτῆσαι καλῶς. (6) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δειλίᾳ μαλακία, ἀνανδρία, ἀπονία, φιλοψυχία. Ὕπεστι δέ τις εὐλάβεια καὶ τὸ ἀφιλόνεικον τοῦ ἤθους. (7) Ἀκολασίας δ' ἐστὶ τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν τῶν βλαβερῶν καὶ αἰσχρῶν, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν εὐδαιμονεῖν μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς τοιαύταις ἡδοναῖς ὄντας, καὶ τὸ φιλογέλοιον εἶναι καὶ τὸ φιλοσκώπτην καὶ φιλευτράπελον, καὶ τὸ ῥᾳδιουργὸν εἶναι ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἐν τοῖς ἔργοις. (8) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκολασίᾳ ἀταξία, ἀναίδεια, ἀκοσμία, τρυφή, ῥᾳθυμία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις. (9) Ἀκρασίας δ' ἐστὶ τὸ κωλύοντος τοῦ λογισμοῦ τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν αἱρεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπολαμβάνοντα κρεῖττον εἶναι μὴ μετασχεῖν μὲν αὐτῶν, μετέχειν

Stultitiæ vero proprium, prave de rebus judicare, praveque consulere, prave præsentibus cum rebus congredi conflictarique, falso de iis rebus quæ in vita bonæ malæque versantur, sentire est. (2) Comites ejus, inscitia, ruditas, ineptitudo sunt, ac oblivio. (3) Iracundiæ vero tria sunt genera : excandescentia, amarulentia, et quædam ex offensa torpescentia. Est autem iracundi hominis, contemptiones imminutionesve sui vel minimas ferre minime posse, sed ad vindictam mulctamque statim tendere, itaque et verbo et re qualibet ad iram perfacile moveri. (4) Consequitur hanc, concitatis mobilibusque in universum ut moribus reddat homines, ut amaro duroque sermone uti soleant, ut levissimas ob res ægritudine afficiantur, eaque subito ac momento patiantur. (5) Timiditatis autem est, ab undecumque venientibus terroribus commoveri facile, iis præsertim quæ vel mortem ipsam corpori, vel aliquam corpoream orbitatem minentur; tum qualitercumque superesse servarique, quam præclare oppetere, satius ducere. (6) Sequitur hanc animi mollitia, invirilitasque, et inertia, ac vitæ tuendæ nimia cupiditas. Subest autem quædam huic cautio, moresque ejus alienos esse a contentione videmus. (7) Protervitatis autem, perniciosarum turpiumque voluptatum illecebras sectari est, eosque qui his dediti sunt, felices maxime esse putare, risuque, et salibus, et facetiis gaudere abundareque, denique quum rebus tum verbis supinum ac dissolutum esse. (8) Comites hujus, confusio, et impudentia, et invenustas, et luxuria, et levitas, negligentia, et contemptus et dissolutio sunt. (9) Incontinentiæ vero est, voluptatum illecebras ratione prohibente sectari, et his non potiri

δὲ μηδὲν ἧττον, καὶ τὸ οἴεσθαι μὲν δεῖν πράττειν καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα, ἀφίστασθαι δὲ αὐτῶν διὰ τὰς ἡδονάς. (10) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκρασίᾳ μαλακία καὶ μεταμέλεια καὶ τὰ πλεῖστα ταὐτὰ ἃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ.

quum satius esse ducas, nihilominus potiri velle; quumque recta et honesta quæ sunt, esse facienda statuas, ea voluptatis ergo deserere. (10) Comes incontinentiæ, mollitia pœnitentiaque est, et omnia fere quæ protervitatem sequuntur.

CAP. VII.

Ἀδικίας δ' ἐστὶν εἴδη τρία· ἀσέβεια, πλεονεξία, ὕβρις. (2) Ἀσέβεια μὲν ἡ περὶ θεοὺς πλημμέλεια καὶ περὶ δαίμονας ἢ καὶ περὶ τοὺς κατοιχομένους, καὶ περὶ γονεῖς καὶ περὶ πατρίδα· (3) πλεονεξία δὲ περὶ τὰ συμβόλαια, παρὰ τὴν ἀξίαν αἱρουμένη τὸ διάφορον· (4) ὕβρις δέ, καθ' ἣν τὰς ἡδονὰς αὑτοῖς παρασκευάζουσιν, εἰς ὄνειδος ἀγαγόντες ἑτέρους, ὅθεν Εὔηνος περὶ αὐτῆς λέγει·

Ἥτις κερδαίνουσ' οὐδὲν ὅμως ἀδικεῖ.

(5) Ἔστι δὲ τῆς ἀδικίας τὸ παραβαίνειν τὰ πάτρια ἔθη καὶ τὰ νόμιμα, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἄρχουσι, τὸ ψεύδεσθαι, τὸ ἐπιορκεῖν, τὸ παραβαίνειν τὰς ὁμολογίας καὶ τὰς πίστεις. (6) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀδικίᾳ συκοφαντία, ἀλαζονεία, φιλανθρωπία προσποίητος, κακοήθεια, πανουργία. (7) Ἀνελευθερίας δ' ἐστὶν εἴδη τρία· αἰσχροκερδία, φειδωλία, κιμβεία. (8) Αἰσχροκερδία μέν, καθ' ἣν κερδαίνειν ζητοῦσι πανταχόθεν, καὶ τὸ κέρδος τῆς αἰσχύνης περὶ πλείονος ποιοῦνται· (9) φειδωλία δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἀδάπανοι γίνονται τῶν χρημάτων εἰς τὸ δέον· (10) κιμβεία δ' ἐστὶ καθ' ἣν δαπανῶσι μέν, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ κακῶς, καὶ πλέον βλάπτονται τῷ μὴ κατὰ καιρὸν ποιεῖσθαι τὸ διάφορον. (11) Ἔστι δὲ τῆς ἀνελευθερίας τὸ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι χρήματα, καὶ τὸ μηδὲν ὄνειδος ἡγεῖσθαι τῶν ποιούντων τὸ κέρδος, βίος θητικὸς καὶ δουλοπρεπὴς καὶ ῥυπαρός, φιλοτιμίας καὶ ἐλευθερίας ἀλλότριος. (12) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀνελευθεριότητι μικρολογία, βαρυθυμία καὶ μικροψυχία, ταπεινότης, ἀμετρία, ἀγένεια, μισανθρωπία. (13) Μικροψυχίας δ' ἐστὶ τὸ μήτε τιμὴν μήτε ἀτιμίαν, μήτε εὐτυχίαν μήτε ἀτυχίαν δύνασθαι φέρειν, ἀλλὰ τιμώμενον μὲν χαυνοῦσθαι, μικρὰ δὲ εὐτυχήσαντα ὑπεξαίρεσθαι, ἀτιμίαν δὲ μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐνεγκεῖν δύνασθαι, ἀπότευγμα δ' ἄτην καὶ ἀτυχίαν κρίνειν μεγάλην, ὀδύρεσθαι δ' ἐπὶ πᾶσι καὶ δυσφορεῖν. Ἔτι δὲ τοιοῦτός ἐστιν ὁ μικρόψυχος οἷος πάντα τὰ ὀλιγωρήματα καλεῖν ὕβριν καὶ ἀτιμίαν, καὶ τὰ δι' ἄγνοιαν ἢ λήθην γιγνόμενα. (14) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μικροψυχίᾳ μικρολογία, μεμψιμοιρία, δυσελπιστία, ταπεινότης.

Injustitiæ vero genera tria reperiuntur : impietas, arrogantia, contumelia. (2) Impietas quidem erga deos, et genios, aut etiam erga mortuos, tum erga parentes, et patriam, rectum non servans. (3) Arrogantia vero, circa contractus commerciumque vitæ, supra quam merita est præpollere volens. (4) Contumelia vero, voluptatem sibi sic struens, in probrum ac dedecus alios ut ducat. Recteque de ea sic Evenus :

Quæ detrimentum dat lucra nulla ferens.

(5) Iniquitatis est vero, mores ritusque patrios prævaricari, legibus et auctoritati publicæ subesse non velle, mentiri etiam, ac pejerare, pactaque transgredi, et fidem fallere. (6) Hanc calumnia, jactantiaque, ac humanitatis simulatio, et perversitas, dolusque malus sequuntur. (7) Illiberalitatis quoque genera tria sunt : turpilucrium, parcitas, tenacitas. (8) Turpilucrium, quo quærere lucrumque ex re qualibet facere non pudet, plurisque lucrum quam ignominia est. (9) Parcitas autem, qua honestas necessariasque ad res nostras minime sustinemus impendere. (10) Tenacitas autem, qua impendunt quidem, tenuiter vero maligneque adeo, plus ut incommodent, dum sumptus in tempore non faciunt. (11) Illiberalitatis est, maximi pecuniam facere, inque faciendo lucro probrum nullum inesse putare. Mercenaria hæc servilisque ac sordida vita, ab omnique honorum studio ac liberalitate aliena est; (12) qua usu nobis venit, ut nostris in rationibus quidem angustia circumdemur; in studiis vero ac voluntatibus, veluti pondus ac molem objectam habeamus; ac omnino pusillitas, ac dejectio, ingenerositasque animi, ac humanitatis totius odium, nos ut consequatur. (13) Pusillitatis autem, neque fortunam nec infortunium, neque honorem nec ignominiam ferre posse est; sed honore subeunte tumescere vanumque reddi, fortuna vero vel paululum aspirante, continuo extolli; ignominiam ne minimam quidem sustinere posse : repulsam vero frustrationemque quantumvis exiguam, infortunium ingens esse judicare, omnemque eam lacrimis prosequi ac ægre ferre. Denique talis pusillus homo est, qui omnem neglectum sui, etiam qui per ignorantiam oblivionemve evenit, injuriam ac contumeliam dicat. (14) Hanc angustia, querimoniaque, et diffidentia, et depressio quædam animi sequitur.

CAP. VIII.

Καθόλου δὲ τῆς μὲν ἀρετῆς ἐστὶ τὸ ποιεῖν σπουδαίαν τὴν διάθεσιν περὶ τὴν ψυχήν, ἠρεμαίαις καὶ τεταγμέναις κινήσεσι χρωμένην, συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα τὰ μέρη· διὸ καὶ δοκεῖ παράδειγμα πολιτείας ἀγαθῆς εἶναι ψυχῆς σπουδαία διάθεσις. (2) Ἔστι δὲ ἀρετῆς καὶ τὸ εὐεργετεῖν τοὺς ἀξίους, καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς ἀγαθούς, καὶ τὸ μήτε κολαστικὸν εἶναι μήτε τιμωρητικόν, ἀλλὰ ἵλεων καὶ εὐμενικὸν καὶ συγγνωμονικόν. (3) Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀρετῇ χρηστότης, ἐπιείκεια, εὐγνωμοσύνη, ἐλπὶς ἀγαθή. Ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα οἷον φίλοικον εἶναι καὶ φιλόφιλον, φιλέταιρον, φιλόξενον, φιλάνθρωπον καὶ φιλόκαλον· ἃ δὴ πάντα τῶν ἐπαινουμένων ἐστίν. (4) Τῆς δὲ κακίας ἐστὶ τὰ ἐναντία.

In universum autem animus rite compositus ut sit, placidisque ac moderatis et suis motibus ut feratur, omnesque per partes ipsius velut harmonia, ut consonet, efficere, virtutis est. Itaque perfectæ reipublicæ similis virtuosus animi status esse videtur. (2) Est vero virtutis et hoc, beneficiis dignos afficere, bonos amicitia sua dignari; tum nec pœnæ nec vindictæ cupidum, sed misericordem clementemque, ac veniam concedere paratum esse. (3) Comites virtutis, probitas, æquitas, candor, spes bona sunt : præterea alia ejusmodi, velut familiarium, amicorum, sociorum, hospitum, hominum denique omnium, eorumque bonorum præsertim, amor. Quæ quidem laudatorum de numero sunt omnia. (4) Vitium vero contrariis per omnia præditum est moribus.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΦΥΣΙΚΗΣ

ΑΚΡΟΑΣΕΩΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

ARISTOTELIS

NATURALIS

AUSCULTATIONIS

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

(181.)

Ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει περὶ πάσας τὰς μεθόδους, ὧν εἰσιν ἀρχαὶ ἢ αἴτια ἢ στοιχεῖα, ἐκ τοῦ ταῦτα γνωρίζειν (τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας καὶ μέχρι τῶν στοιχείων), δῆλον ὅτι καὶ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης πειρατέον πρότερον διορίσασθαι τὰ περὶ τὰς ἀρχάς. (2) Πέφυκε δὲ ἐκ τῶν γνωριμωτέρων ἡμῖν ἡ ὁδὸς καὶ σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῇ φύσει καὶ γνωριμώτερα· οὐ γὰρ ταὐτὰ ἡμῖν τε γνώριμα καὶ ἁπλῶς· διόπερ ἀνάγκη τὸν τρόπον τοῦτον προάγειν ἐκ τῶν ἀσαφεστέρων μὲν τῇ φύσει, ἡμῖν δὲ σαφεστέρων, ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῇ φύσει καὶ γνωριμώτερα. (3) Ἔστι δ' ἡμῖν τὸ πρῶτον δῆλα καὶ σαφῆ τὰ συγκεχυμένα μᾶλλον· ὕστερον δὲ ἐκ τούτων γίνεται γνώριμα τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ ἀρχαὶ διαιροῦσι ταῦτα. (4) Διὸ ἐκ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα δεῖ προϊέναι. Τὸ γὰρ ὅλον κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον· τὸ δὲ καθόλου ὅλον τί ἐστι· πολλὰ γὰρ περιλαμβάνει ὡς μέρη τὸ καθόλου. (5) Πέπονθε δὲ ταὐτὸ τοῦτο τρόπον τινὰ καὶ τὰ ὀνόματα πρὸς τὸν λόγον. Ὅλον γάρ τι καὶ ἀδιορίστως σημαίνει, οἷον ὁ κύκλος· ὁ δὲ ὁρισμὸς αὐτοῦ διαιρεῖ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Καὶ τὰ παιδία δὲ τὸ μὲν πρῶτον προσαγορεύει πάντας τοὺς ἄνδρας πατέρας καὶ μητέρας τὰς γυναῖκας, ὕστερον δὲ διορίζει τούτων ἑκάτερον.

Quoniam cognitio et scientia in omnibus methodis, quarum sunt principia vel causæ vel elementa, ex horum notitia proficiscitur (tunc enim putamus unumquodque cognoscere, quum causas primas noverimus et principia prima, et usque ad elementa), perspicuum est hic quoque tentandum esse ut primum definiantur ea quæ ad principia naturalis scientiæ pertinent. (2) Naturaliter autem constituta est via ab iis quæ sunt nobis notiora et clariora, ad ea quæ sunt clariora et notiora naturâ; non enim eadem sunt et nobis nota, et simpliciter: quare necesse est hoc modo progredi, nimirum ex iis quæ naturâ quidem sunt obscuriora, nobis tamen sunt clariora, ad ea quæ sunt notiora et clariora naturâ. (3) Ea vero sunt nobis primum perspicua et manifesta, quæ sunt magis confusa; deinde iis qui hæc dividunt, ex ipsis elementa et principia innotescunt. (4) Idcirco ab universalibus ad singularia progredi oportet. Totum enim secundum sensum notius est: universale autem est totum quiddam, quoniam universale multa, tanquam partes, comprehendit. (5) Sic affecta quodammodo sunt etiam nomina erga definitionem. Totum enim quiddam et indefinite significant, veluti Circulus: definitio vero ejus dividit in singulas partes. Ac pueri quoque primum omnes viros appellant patres, et omnes mulieres matres; postea vero discernunt horum utrumque.

CAP. II.

Ἀνάγκη δ' ἤτοι μίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἢ πλείους· καὶ εἰ μίαν, ἤτοι ἀκίνητον, ὥσπερ φησὶ Παρμενίδης καὶ Μέλισσος, ἢ κινουμένην, ὥσπερ οἱ φυσικοί, οἱ μὲν ἀέρα φάσκοντες εἶναι, οἱ δὲ ὕδωρ, τὴν πρώτην ἀρχήν· εἰ δὲ πλείους, ἢ πεπερασμένας ἢ ἀπείρους· καὶ εἰ πεπερασμένας, πλείους δὲ μιᾶς ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέτταρας ἢ ἄλλον τινὰ ἀριθμόν· καὶ εἰ ἀπείρους, ἢ οὕτως ὥσπερ Δημόκριτος, τὸ γένος ἕν, σχήματι δὲ ἢ εἴδει διαφερούσας, ἢ καὶ ἐναντίας. (2) Ὁμοίως δὲ ζητοῦσι

Necesse est autem aut unum esse principium, aut plura; et, si unum sit, aut esse immobile, ut inquiunt Parmenides et Melissus; aut quod moveatur, ut aiunt physici: quorum alii aerem, alii aquam statuunt esse primum principium. Quodsi plura sint, necesse est vel esse finita vel infinita; et, si finita, uno autem plura, certe vel esse duo, vel tria, vel quattuor, vel aliquo alio numero: si infiniter vel oportet sic esse ut censuit Democritus, nimirum genere unum, figura autem vel forma discrepantia, aut etiam contraria. (2) Similiter etiam ii quærunt, qui quærunt quot

καὶ οἱ τὰ ὄντα ζητοῦντες πόσα· ἐξ ὧν γὰρ τὰ ὄντα ἐστὶ ζητοῦσι πρῶτον, ταῦτα πότερον ἓν ἢ πολλά· καὶ εἰ πολλά, εἰ πεπερασμένα ἢ ἄπειρα. Ὥστε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ στοιχεῖον ζητοῦσι, πότερον ἓν ἢ πολλά. (3) Τὸ μὲν οὖν εἰ ἓν καὶ ἀκίνητον τὸ ὂν σκοπεῖν οὐ περὶ φύσεώς ἐστι σκοπεῖν. Ὥσπερ γὰρ καὶ τῷ γεωμέτρῃ οὐκέτι λόγος ἐστὶ πρὸς τὸν ἀνελόντα τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἤτοι ἑτέρας ἐπιστήμης ἢ πασῶν κοινῆς, οὕτως οὐδὲ τῷ περὶ ἀρχῶν· οὐ γὰρ ἔτι ἀρχή ἐστιν, εἰ ἓν μόνον καὶ οὕτως ἕν ἐστιν. Ἡ γὰρ ἀρχὴ τινὸς ἢ τινῶν. (4) Ὅμοιον δὴ τὸ σκοπεῖν εἰ οὕτως ἓν καὶ πρὸς ἄλλην θέσιν ὁποιανοῦν διαλέγεσθαι τῶν λόγου ἕνεκα λεγομένων, οἷον τὴν Ἡρακλείτειον· ἢ εἴ τις φαίη ἄνθρωπον ἕνα τὸ ὂν εἶναι· (5) ἢ λύειν λόγον ἐριστικόν, ὅπερ ἀμφότεροι μὲν ἔχουσιν οἱ λόγοι, καὶ ὁ Μελίσσου καὶ ὁ Παρμενίδου· καὶ γὰρ ψευδῆ λαμβάνουσι καὶ ἀσυλλόγιστοί εἰσι· μᾶλλον δὲ ὁ Μελίσσου φορτικὸς καὶ οὐκ ἔχων ἀπορίαν, ἀλλ' ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τἆλλα συμβαίνει. Τοῦτο δὲ οὐδὲν χαλεπόν. (6) Ἡμῖν δὲ ὑποκείσθω τὰ φύσει ἢ πάντα ἢ ἔνια κινούμενα εἶναι· δῆλον δὲ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἅμα δὲ οὐδὲ λύειν ἅπαντα προσήκει, ἀλλ' ἢ ὅσα ἐκ τῶν ἀρχῶν τις ἐπιδεικνὺς ψεύδεται, ὅσα δὲ μή, οὔ, οἷον τὸν τετραγωνισμὸν τὸν μὲν διὰ τῶν τμημάτων γεωμετρικοῦ διαλῦσαι, τὸν δὲ Ἀντιφῶντος οὐ γεωμετρικοῦ. (7) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ φύσεως μὲν οὔ, φυσικὰς δὲ ἀπορίας συμβαίνει λέγειν αὐτοῖς, ἴσως ἔχει καλῶς ἐπὶ μικρὸν διαλεχθῆναι περὶ αὐτῶν· ἔχει γὰρ φιλοσοφίαν ἡ σκέψις. [III.] (8) Ἀρχὴ δὲ οἰκειοτάτη πασῶν, ἐπειδὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν, ἰδεῖν πῶς λέγουσιν οἱ λέγοντες εἶναι ἓν τὰ πάντα, πότερον οὐσίαν τὰ πάντα ἢ ποσὰ ἢ ποιά, καὶ πάλιν πότερον οὐσίαν μίαν τὰ πάντα, οἷον ἄνθρωπον ἕνα ἢ ἵππον ἕνα ἢ ψυχὴν μίαν, ἢ ποιὸν ἓν δὲ τοῦτο,. οἷον λευκὸν ἢ θερμὸν ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων· ταῦτα γὰρ πάντα διαφέρει τε πολὺ καὶ ἀδύνατα λέγειν. (9) Εἰ μὲν γὰρ ἔσται καὶ οὐσία καὶ ποσὸν καὶ ποιόν, καὶ ταῦτα εἴτ' ἀπολελυμένα ἀπ' ἀλλήλων εἴτε μή, πολλὰ τὰ ὄντα· εἰ δὲ πάντα ποιὸν ἢ ποσόν, εἴτ' οὔσης οὐσίας εἴτε μὴ οὔσης, ἄτοπον, εἰ δεῖ ἄτοπον λέγειν τὸ ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων χωριστόν ἐστι παρὰ τὴν οὐσίαν· πάντα γὰρ καθ' ὑποκειμένου τῆς οὐσίας λέγεται. (10) Μέλισσος δέ φησι τὸ ὂν ἄπειρον εἶναι. Ποσὸν ἄρα τι τὸ ὄν· τὸ γὰρ ἄπειρον ἐν τῷ ποσῷ· οὐσίαν δὲ ἄπειρον εἶναι ἢ ποιότητα ἢ πάθος, οὐκ ἐνδέχεται εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, εἰ ἅμα καὶ ποσὰ ἄττα εἶεν· ὁ γὰρ τοῦ ἀπείρου λόγος τῷ ποσῷ προσχρῆται, ἀλλ' οὐκ οὐσίᾳ οὐδὲ τῷ ποιῷ. Εἰ μὲν τοίνυν καὶ οὐσία ἐστὶ καὶ ποσόν, δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν· εἰ δ' οὐσία μόνον, οὐκ ἄπειρον, οὐδὲ μέγεθος ἕξει οὐδέν· ποσὸν γάρ τι ἔσται. (11) Ἔτι ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ ἓν πολλαχῶς λέγεται, ὥσπερ καὶ τὸ ὄν, σκεπτέον τίνα τρόπον λέγουσιν εἶναι ἓν τὸ πᾶν. Λέγεται δ' ἓν ἢ τὸ συνεχὲς ἢ τὸ ἀδιαίρετον ἢ ὧν ὁ λόγος ὁ αὐτὸς καὶ εἷς ὁ τοῦ

sint entia: primum enim quærunt, utrum hæc, ex quibus entia constant, unum sint, an multa; et, si multa sint, utrum sint finita, an infinita. Quocirca quærunt, utrum principium ac elementum sit unum, an multa. (3) Porro hæc consideratio, an unum sit ens et immobile, non est consideratio de natura. Quemadmodum enim minime est geometræ disputare adversus eum qui geometriæ principia evertit, sed ea disputatio est vel alterius scientiæ, vel omnium communis: ita etiam ei qui de principiis physicis agit, non est disputandum adversus negantes principia physica: quia non est amplius principium, si est tantum unum, et ita unum: quandoquidem principium est alicujus, vel aliquorum. (4) Perinde igitur est, considerare an ita sit unum principium, ac si contra quamvis aliam thesin disceptetur, quæ disputationis causa asseratur; veluti adversus thesin Heracliteam: vel si quis affirmarit id quod est, esse unum hominem: (5) aut solvere argumentationem litigiosam, quam ambo quidem sermones habent, tam Melissi quam Parmenidis (etenim falsa accipiunt, neque concludunt), sed ratio Melissi est magis importuna, nec habet dubitationem, sed uno absurdo dato, cetera eveniunt: hoc vero non est difficile. (6) Nos autem supponamus, quæ natura constant, vel omnia vel quædam moveri: quod quidem per inductionem perspicuum est. Simul autem nec solvere omnia decet, sed ea tantum, quæ ex principiis demonstrans quispiam falso concludit: quæ vero non ita concluduntur, nequaquam solvenda sunt. Exempli gratia, tetragonismum qui per segmenta fit, geometræ est dissolvere; Antiphontis vero tetragonismum dissolvere, non est geometræ. (7) Sed quia, licet non de natura, tamen naturales dubitationes eos dicere contingit: fortassis e re erit paululum de his disserere: habet enim in se philosophiam hæc consideratio. [III.] (8) Principium autem omnium accommodatissimum est, ut videamus, quoniam ens multis modis dicitur, quonam modo id accipiant qui inquiunt omnia esse unum: utrum intelligant omnia esse substantiam an esse quanta, an qualia. Rursus, utrum omnia esse unam substantiam, ut hominem unum, vel equum unum, vel animam unam; an unum quale, ut album, vel calidum, vel aliud quidpiam tale. Hæc enim omnia longe inter se differunt, ac dici nequeunt. (9) Etenim si sit et substantia, et quantum, et quale (sive hæc sint a se invicem sejuncta, sive non), certe multa entia sunt. Si vero omnia sint quantum, vel quale, sive etiam substantia sit, sive non sit; absurdum est, si tamen absurdum dicere oportet quod est impossibile. Nihil enim aliud separabile est præter substantiam: quoniam reliqua omnia de subjecta substantia dicuntur. (10) Atqui Melissus inquit ens infinitum esse. Ens igitur est quantum quiddam: quoniam infinitum est in quantitate: substantia vero, aut qualitas, aut affectio non potest esse infinita, nisi ex accidenti, videlicet si simul quædam quanta sint. Nam in definitione infiniti quantum adhibetur, non substantia, nec quale. Ergo si et substantia est, et quantum, duo sunt entia, non unum. Quodsi substantia tantum sit, profecto ens nec infinitum erit, nec ullam magnitudinem habebit: quandoquidem esset quantum quiddam. (11) Præterea quoniam ipsum quoque unum dicitur multis modis, quemadmodum et ens; considerandum est, quonam modo dicant universum esse unum. Dicitur autem unum, vel quod est continuum, vel quod est individuum, vel quorum una et eadem est definitio quidditatem expli-

τί ἦν εἶναι, ὥσπερ μέθυ καὶ οἶνος. Εἰ μὲν τοίνυν συνεχές, πολλὰ τὸ ἕν· εἰς ἄπειρον γὰρ διαιρετὸν τὸ συνεχές. (12) Ἔχει δ' ἀπορίαν περὶ τοῦ μέρους καὶ τοῦ ὅλου (ἴσως δὲ οὐ πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' αὐτὴν καθ' αὑτήν) πότερον ἓν ἢ πλείω τὸ μέρος καὶ τὸ ὅλον, καὶ πῶς ἓν ἢ πλείω· καὶ εἰ πλείω, πῶς πλείω· καὶ περὶ τῶν μερῶν τῶν μὴ συνεχῶν [ὁ αὐτὸς λόγος]· καὶ εἰ τῷ ὅλῳ ἓν ἑκάτερον ὡς ἀδιαίρετον, ὅτι καὶ αὐτὰ αὑτοῖς. (13) Ἀλλὰ μὴν εἰ ὡς ἀδιαίρετον, οὐθὲν ἔσται ποσὸν οὐδὲ ποιόν, οὐδὲ δὴ ἄπειρον τὸ ὄν, ὥσπερ Μέλισσός φησιν, οὐδὲ πεπερασμένον, ὥσπερ Παρμενίδης· τὸ γὰρ πέρας ἀδιαίρετον, οὐ τὸ πεπερασμένον. (14) Ἀλλὰ μὴν εἰ τῷ λόγῳ ἓν τὰ ὄντα πάντα, ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον, τὸν Ἡρακλείτου λόγον συμβαίνει λέγειν αὐτοῖς· ταὐτὸν γὰρ ἔσται καὶ ἀγαθῷ καὶ κακῷ εἶναι καὶ μὴ ἀγαθῷ καὶ ἀγαθῷ· ὥστε ταὐτὸν ἔσται ἀγαθὸν καὶ οὐκ ἀγαθόν, καὶ ἄνθρωπος καὶ ἵππος· καὶ οὐ περὶ τοῦ ἓν εἶναι τὰ ὄντα ὁ λόγος ἔσται αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ τοῦ μηδέν, καὶ τὸ τοιῳδὶ εἶναι καὶ τοσῳδὶ ταὐτόν. (15) Ἐθορυβοῦντο δὲ καὶ οἱ ὕστεροι τῶν ἀρχαίων ὅπως μὴ ἅμα γένηται αὐτοῖς τὸ αὐτὸ ἓν καὶ πολλά. Διὸ οἱ μὲν τὸ ἔστιν ἀφεῖλον, ὥσπερ Λυκόφρων, οἱ δὲ τὴν λέξιν μετερρύθμιζον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ λευκός ἐστιν ἀλλὰ λελεύκωται, οὐδὲ βαδίζων ἐστὶν ἀλλὰ βαδίζει· ἵνα μήποτε τὸ ἔστι προσάπτοντες πολλὰ εἶναι ποιῶσι τὸ ἕν, ὡς μοναχῶς λεγομένου τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ὄντος. Πολλὰ δὲ τὰ ὄντα ἢ λόγῳ (οἷον ἄλλο τὸ λευκῷ εἶναι καὶ μουσικῷ, τῷ δ' αὐτῷ ἄμφω· πολλὰ ἄρα τὸ ἕν) ἢ διαιρέσει, ὥσπερ τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη. Ἐνταῦθα δὲ ἤδη ἠπόρουν, καὶ ὡμολόγουν τὸ ἓν πολλὰ εἶναι, ὥσπερ οὐκ ἐνδεχόμενον ταὐτὸν ἕν τε καὶ πολλὰ εἶναι, μὴ τὰ ἀντικείμενα δέ· ἔστι γὰρ τὸ ἓν καὶ δυνάμει καὶ ἐντελεχείᾳ.

cans, ut temetum et vinum. Itaque si ens continuum est, multa est quod est unum : quia continuum est divisibile in infinitum. (12) Est autem dubitatio de parte ac toto (quæ fortasse nihil ad hanc rationem facit, sed ipsa per se spectanda est), utrum pars et totum sint unum, an multa : et quomodo sint unum, vel multa : et si sunt multa, quomodo multa (ac de partibus non continuis est eadem disputatio) : et si utraque pars cum toto unum sit utpote individua, hinc effici ut et ipsæ partes inter se unum sint. (13) At vero si unum est ens ut individuum, nihil erit quantum, aut quale : proinde ens nec erit infinitum, ut inquit Melissus; nec finitum, ut ait Parmenides : finis enim seu terminus individuum est, non id quod est finitum. (14) Sed si omnia entia sunt definitione unum, ut vestimentum et indumentum; accidit eis ut Heracliti sermonem pronuntient. Eadem enim erit essentia boni et mali, item non boni et boni. Quocirca idem erit et bonum et non bonum, idem homo et equus : nec de hoc erit illis disputatio, an omnia entia sint unum, sed de eo potius, an nihil sint : item tale esse, et tantum esse, idem erunt. (15) Posteriores quoque veterum, conturbati sunt, verentes ne quando eis accideret ut dicerent idem simul esse unum et multa. Quare nonnulli verbum EST auferebant, ut Lycophron : alii vero orationem reformabant, non dicentes hominem album esse, sed albescere; nec hominem esse ambulantem, sed ambulare : ne quando verbum EST adjungentes, multa esse efficerent, quod est unum : quasi uno modo dicatur unum aut ens. Entia vero multa sunt, vel definitione (ut alia est albi essentia, et musici : eidem tamen subjecto insunt : multa igitur est quod est unum), vel divisione, ut totum et partes. Hic vero jam ambigebant, et fatebantur, quod unum est, esse multa : quasi idem non posset esse unum et multa; non propterea tamen opposita concedebant : est enim unum et potestate et actu.

CAP. III.

Τόν τε δὴ τρόπον τοῦτον ἐπιοῦσιν ἀδύνατον φαίνεται τὰ ὄντα ἓν εἶναι, καὶ ἐξ ὧν ἐπιδεικνύουσι, λύειν οὐ χαλεπόν. Ἀμφότεροι γὰρ ἐριστικῶς συλλογίζονται, καὶ Μέλισσος καὶ Παρμενίδης· καὶ γὰρ ψευδῆ λαμβάνουσι καὶ ἀσυλλόγιστοί εἰσιν αὐτῶν οἱ λόγοι· μᾶλλον δὲ ὁ Μελίσσου φορτικὸς καὶ οὐκ ἔχων ἀπορίαν, ἀλλὰ ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τἆλλα συμβαίνει· τοῦτο δ' οὐθὲν χαλεπόν. (2) Ὅτι μὲν οὖν παραλογίζεται Μέλισσος, δῆλον· οἴεται γὰρ εἰληφέναι, εἰ τὸ γενόμενον ἔχει ἀρχὴν ἅπαν, ὅτι καὶ τὸ μὴ γενόμενον οὐκ ἔχει. Εἶτα καὶ τοῦτο ἄτοπον, τὸ παντὸς οἴεσθαι εἶναι ἀρχὴν τοῦ πράγματος καὶ μὴ τοῦ χρόνου, καὶ γενέσεως μὴ τῆς ἁπλῆς, ἀλλὰ καὶ ἀλλοιώσεως, ὥσπερ οὐκ ἀθρόας γινομένης μεταβολῆς. (3) Ἔπειτα καὶ διὰ τί ἀκίνητον, εἰ ἕν; ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ μέρος ἓν ὄν, τοδὶ τὸ ὕδωρ, κινεῖται ἐν ἑαυτῷ, διὰ τί οὐ καὶ πᾶν; ἔπειτα ἀλλοίωσις διὰ τί οὐκ ἂν εἴη; Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ εἴδει οἷόντε ἓν εἶναι, πλὴν τῷ ἐξ οὗ. Οὕτως δὲ ἓν καὶ τῶν φυσικῶν τινὲς λέγουσιν, ἐκείνως δ' οὔ· ἄνθρωπος γὰρ ἵππου ἕτερον τῷ εἴδει

Iis igitur qui hoc modo aggrediuntur, apparet, fieri non posse ut ea quæ sunt, unum sint. Atque ea ex quibus demonstrant, solvere non est difficile. Utrique enim litigiose ratiocinantur, tam Melissus quam Parmenides. Etenim falsa sumunt, neque concludunt eorum rationes : sed magis importuna est ratio Melissi, nec habet ullam dubitationem : verum uno absurdo dato, cetera sequuntur : hoc autem non est difficile. (2) Vitiose igitur Melissum argumentari perspicuum est. Sumpsisse enim putat, si quicquid est factum, habet principium, etiam quod non est factum, non habere principium. Deinde et hoc absurdum est, existimare quamlibet generationem, non tantum simplicem, sed etiam variationem, rei principium habere, non temporis, quasi non fiat simul ulla mutatio. (3) Insuper cur est immobile, si sit unum? sicut enim pars, quum sit una, ut hæc aqua, movetur in eodem loco : cur non etiam universum ita movebitur? præterea variatio quam ob causam esse non poterit? At vero nec formâ potest esse unum, sed tantum eo ex quo. Hoc autem modo unum esse etiam physici quidam dicunt, illo autem modo nequaquam : homo namque ab

καὶ τἀναντία ἀλλήλων. (4) Καὶ πρὸς Παρμενίδην δὲ ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν λόγων, καὶ εἴ τινες ἄλλοι εἰσὶν ἴδιοι· καὶ ἡ λύσις τῇ μὲν ὅτι ψευδής, τῇ δὲ ὅτι οὐ συμπεραίνεται· ψευδὴς μέν, ᾗ ἁπλῶς λαμβάνει τὸ ὂν λέγεσθαι, λεγομένου πολλαχῶς· ἀσυμπέραντος δέ, ὅτι εἰ μόνα τὰ λευκὰ ληφθείη, σημαίνοντες ἓν τοῦ λευκοῦ, οὐθὲν ἧττον πολλὰ τὰ λευκὰ καὶ οὐχ ἕν. Οὔτε γὰρ τῇ συνεχείᾳ ἓν ἔσται τὸ λευκὸν οὔτε τῷ λόγῳ. Ἄλλο γὰρ ἔσται τὸ εἶναι λευκῷ καὶ τὸ δεδεγμένῳ, καὶ οὐκ ἔσται παρὰ τὸ λευκὸν οὐθὲν χωριστόν· οὐ γὰρ ᾗ χωριστόν, ἀλλὰ τῷ εἶναι ἕτερον τὸ λευκὸν καὶ ᾧ ὑπάρχει. Ἀλλὰ τοῦτο Παρμενίδης οὔπω ἑώρα. (5) Ἀνάγκη δὴ λαβεῖν μὴ μόνον ἓν σημαίνειν τὸ ὄν, καθ' οὗ ἂν κατηγορηθῇ, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ὂν καὶ ὅπερ ἕν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται. Ὥστε ᾧ συμβέβηκε τὸ ὄν, οὐκ ἔσται· ἕτερον γὰρ τοῦ ὄντος· ἔσται τι ἄρα οὐκ ὄν· οὐ δὴ ἔσται ἄλλῳ ὑπάρχον τὸ ὅπερ ὄν. Οὐ γὰρ ἔσται ὄν τι αὐτῷ εἶναι, εἰ μὴ πολλὰ τὸ ὂν σημαίνει οὕτως ὥστε εἶναί τι ἕκαστον. Ἀλλ' ὑπόκειται τὸ ὂν σημαίνειν ἕν. (6) Εἰ οὖν τὸ ὅπερ ὂν μηδενὶ συμβέβηκε, τἆλλα δ' ἐκείνῳ, τί μᾶλλον τὸ ὅπερ ὂν σημαίνει τὸ ὂν ἢ μὴ ὄν; εἰ γὰρ ἔσται τὸ ὅπερ ὂν ταὐτὸ καὶ λευκόν, τὸ λευκῷ δ' εἶναι μή ἐστιν ὅπερ ὄν· οὐδὲ γὰρ συμβεβηκέναι αὐτῷ οἷόντε τὸ ὄν· οὐθὲν γὰρ ὂν ὃ οὐχ ὅπερ ὄν· οὐκ ἄρα ὂν τὸ λευκόν· οὐχ οὕτω δὲ ὥσπερ τι μὴ ὄν, ἀλλ' ὅλως μὴ ὄν. Τὸ ἄρα ὅπερ ὂν οὐκ ὄν· ἀληθὲς γὰρ εἰπεῖν ὅτι λευκόν, τοῦτο δὲ οὐκ ὂν ἐσήμαινεν· ὥστ' εἰ καὶ τὸ λευκὸν σημαίνει ὅπερ ὄν, πλείω ἄρα σημαίνει τὸ ὄν. (7) Οὐ τοίνυν οὐδὲ μέγεθος ἕξει τὸ ὄν, εἴπερ ὅπερ ὂν τὸ ὄν· ἑκατέρῳ γὰρ ἕτερον τὸ εἶναι τῶν μορίων. Ὅτι δὲ διαιρεῖται τὸ ὅπερ ὂν εἰς ὅπερ ὄν τι ἄλλο, καὶ τῷ λόγῳ φανερόν· οἷον ὁ ἄνθρωπος εἰ ἔστιν ὅπερ ὄν τι, ἀνάγκη καὶ τὸ ζῷον ὅπερ ὄν τι εἶναι καὶ τὸ δίπουν· εἰ γὰρ μὴ ὅπερ ὄν τι, συμβεβηκότα ἔσται· ἢ οὖν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ ὑποκειμένῳ. Ἀλλ' ἀδύνατον· συμβεβηκός τε γὰρ λέγεται τοῦτο, ἢ ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ἢ οὗ ἐν τῷ λόγῳ ὑπάρχει τὸ ᾧ συμβέβηκεν, ἢ ἐν ᾧ ὁ λόγος ὑπάρχει ᾧ συμβέβηκεν, οἷον τὸ μὲν καθῆσθαι ὡς χωριζόμενον, ἐν δὲ τῷ σιμῷ ὑπάρχει ὁ λόγος ὁ τῆς ῥινὸς ᾗ φαμὲν συμβεβηκέναι τὸ σιμόν. (8) Ἔτι ὅσα ἐν τῷ ὁριστικῷ λόγῳ ἔνεστιν ἢ ἐξ ὧν ἐστιν, ἐν τῷ λόγῳ τῷ τούτων οὐκ ἐνυπάρχει ὁ λόγος ὁ τοῦ ὅλου, οἷον ἐν τῷ δίποδι ὁ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν τῷ λευκῷ ὁ τοῦ λευκοῦ ἀνθρώπου. Εἰ τοίνυν ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον καὶ τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκε τὸ δίπουν, ἀνάγκη χωριστὸν εἶναι αὐτό· ὥστε ἐνδέχοιτο ἂν μὴ δίπουν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἢ ἐν τῷ λόγῳ τῷ τοῦ δίποδος ἐνέσται ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος. Ἀλλὰ ἀδύνατον· ἐκεῖνο γὰρ ἐν τῷ ἐκείνου λόγῳ ἔνεστιν. Εἰ δ' ἄλλῳ συμβέβηκε τὸ δίπουν καὶ τὸ ζῷον, καὶ μή ἐστιν ἑκάτερον ὅπερ ὄν τι, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη τῶν συμβεβηκότων ἑτέρῳ. (9) Ἀλλὰ τὸ ὅπερ ὄν τι ἔστω μηδενὶ συμβεβηκός, καὶ καθ' οὗ ἄμφω, καὶ ἑκάτερον

equo formâ diversum est, et contraria inter se differunt. (4) Sed et adversus Parmenidem idem est rationum modus, et si qui alii sunt proprii : ac solutio est, partim quia falsa sumit, partim quia non concludit. Falsa sumit, quatenus accipit ens simpliciter dici, quum dicatur multis modis. Non concludit autem, quia, si sola alba sumpta fuerint, quum album unam rem significet, nihilominus multa alba erunt, non unum : quoniam album neque continuatione unum erit, neque definitione. Diversa enim erit essentia albi, et subjecti suscipientis album; ac nihil erit separabile præter album : non enim differt, quatenus est separabile, verum essentiâ differt album ab eo cui albor inest. Sed hoc Parmenides nondum viderat. (5) Necesse igitur est, ut [qui dicunt ens esse unum] non solum sumant ens significare unum cui attribuatur; sed etiam sumant quod est proprie atque essentialiter ens, et quod est proprie atque essentialiter unum; accidens enim de subjecto aliquo dicitur. Quare id cui ens accidit, non erit : quandoquidem est diversum ab ente : erit igitur aliquid non ens : ergo non erit in alio id quod est proprie atque essentialiter ens : siquidem aliud entis essentiam non habebit, nisi ens multa significet, ita ut unumquodque sit aliquid. Atqui supponitur ens unam rem significare. (6) Si igitur quod proprie atque essentialiter est ens, nulli accidit, reliqua vero illi enti, cur ens significat potius id quod proprie atque essentialiter est ens, quam non ens? nam si idem sit proprie atque essentialiter ens et album, albi vero essentia non sit proprie atque essentialiter ens (etenim nullum ens potest ei accidere, quum non sit ens præter id quod est proprie atque essentialiter ens), album non erit ens : nec tamen ita, quasi aliquid non ens, sed omnino erit non ens. Quod igitur est proprie atque essentialiter ens, est non ens : vere enim dicitur esse album : hoc autem significabat non ens. Quapropter si etiam album significat id quod proprie atque essentialiter est ens, profecto ens multa significat. (7) Ergo nec magnitudinem ens habebit, siquidem ens nil aliud est quam quod est proprie et essentialiter ens : quoniam utriusque partis essentia est diversa. Id autem quod est proprie et essentialiter ens, dividi in aliud proprie atque essentialiter ens quiddam : etiam ratione perspicuum est : veluti, si homo est proprie atque essentialiter ens quiddam; necesse est et animal et bipes esse proprie atque essentialiter ens quiddam : nisi enim proprie atque essentialiter entia sint, accidentia erunt : aut igitur homini accident, aut alii cuipiam subjecto. Atqui hoc est impossibile. Id enim dicitur accidens, vel quod potest inesse et non inesse, vel in cujus definitione inest id cui accidit : exempli causa, sedere, est accidens, tanquam quod separatur; in simo autem inest ratio nasi, cui dicimus simum accidere. (8) Præterea quæcumque insunt in oratione definitiva, aut ex quibus res constat, in horum definitione non inest ratio totius, ut in bipede non inest ratio hominis, aut in albo non inest ratio albi hominis. Si igitur ista hoc modo se habent, et bipes homini accidit; necesse est ipsum esse separabile : adeo ut homo possit esse non bipes; aut in bipedis definitione inerit hominis ratio. Sed hoc est impossibile : quoniam illud in hujus definitione inest. Quodsi alii subjecto accidant bipes et animal, ac neutrum sit proprie atque essentialiter ens quoddam; certe et homo erit in eorum numero quæ alii accidunt. (9) Atqui illud esto proprie atque essentialiter ens quoddam, quod nulli accidit. Item de quo ambo sive utrumque, de eo id

καὶ τὸ ἐκ τούτων λεγέσθω· ἐξ ἀδιαιρέτων ἄρα τὸ πᾶν. Ἔνιοι δ' ἐνέδοσαν τοῖς λόγοις ἀμφοτέροις, τῷ μὲν ὅτι πάντα ἕν, εἰ τὸ ὂν ἓν σημαίνει, ὅτι ἐστὶ τὸ μὴ ὄν, τῷ δὲ ἐκ τῆς διχοτομίας, ἄτομα ποιήσαντες μεγέθη. (10) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἀληθές, ὡς εἰ ἓν σημαίνει τὸ ὂν καὶ μὴ οἷόντε ἅμα τὴν ἀντίφασιν, οὐκ ἔσται οὐθὲν μὴ ὄν· οὐθὲν γὰρ κωλύει μὴ ἁπλῶς εἶναι, ἀλλὰ μὴ ὄν τι εἶναι τὸ μὴ ὄν. Τὸ δὴ φάναι παρ' αὐτὸ τὸ ὄν, ὡς εἰ μή τι ἔσται ἄλλο, ἓν πάντα ἔσεσθαι, ἄτοπον. Τίς γὰρ μανθάνει αὐτὸ τὸ ὂν εἰ μὴ τὸ ὅπερ ὄν τι εἶναι; εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲν ὅμως κωλύει πολλὰ εἶναι τὰ ὄντα, ὥσπερ εἴρηται. Ὅτι μὲν οὖν οὕτως ἓν εἶναι τὸ ὂν ἀδύνατον, δῆλον.

quoque quod ex his constat, dicatur. Ex individuis igitur universum constat. Nonnulli autem utrique rationi sunt assensi : alteri quidem, qua concluditur omnia esse unum, si ens significet unum : nam alioqui esset etiam non ens; alteri vero, per bipertitam divisionem, efficiendo magnitudines individuas. (10) Perspicuum autem est non esse verum, si ens significet unum, et contradictio simul esse nequeat, sequi ut nullum non ens sit : nihil enim vetat, sumi non ens, quod non simpliciter sit non ens, sed non ens quiddam. Hæc igitur assertio, si non est aliud quidpiam præter ipsum ens, omnia unum fore, absurda est. Quis enim intelligit ipsum ens aliud esse, quam quod est proprie et essentialiter ens quiddam? quod si verum est, nihil tamen prohibet esse multa entia, ut dictum fuit. Ergo ita ens unum esse non posse, perspicuum est.

CAP. IV.

Ὡς δ' οἱ φυσικοὶ λέγουσι, δύο τρόποι εἰσίν· οἱ μὲν γὰρ ἓν ποιήσαντες τὸ ὂν σῶμα τὸ ὑποκείμενον, ἢ τῶν τριῶν τι ἢ ἄλλο, ὅ ἐστι πυρὸς μὲν πυκνότερον, ἀέρος δὲ λεπτότερον, τἆλλα γεννῶσι πυκνότητι καὶ μανότητι πολλὰ ποιοῦντες. Ταῦτα δ' ἐστὶν ἐναντία, καθόλου δ' ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ τὸ μέγα φησὶ Πλάτων καὶ τὸ μικρόν· πλὴν ὅτι ὁ μὲν ταῦτα ποιεῖ ὕλην, τὸ δὲ ἓν τὸ εἶδος· οἱ δὲ τὸ μὲν ἓν τὸ ὑποκείμενον ὕλην, τὰ δ' ἐναντία διαφορὰς καὶ εἴδη· οἱ δ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐνούσας τὰς ἐναντιότητας ἐκκρίνεσθαι, ὥσπερ Ἀναξίμανδρός φησι καὶ ὅσοι δ' ἓν καὶ πολλά φασιν εἶναι, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας· ἐκ τοῦ μίγματος γὰρ καὶ οὗτοι ἐκκρίνουσι τἆλλα. Διαφέρουσι δ' ἀλλήλων τῷ τὸν μὲν περίοδον ποιεῖν τούτων, τὸν δ' ἅπαξ, καὶ τὸν μὲν ἄπειρα τά τε ὁμοιομερῆ καὶ τἀναντία, τὸν δὲ τὰ καλούμενα στοιχεῖα μόνον. (2) Ἔοικε δὲ Ἀναξαγόρας ἄπειρα οὕτως οἰηθῆναι διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν τὴν κοινὴν δόξαν τῶν φυσικῶν εἶναι ἀληθῆ, ὡς οὐ γινομένου οὐδενὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· διὰ τοῦτο γὰρ οὕτω λέγουσιν, Ἦν ὁμοῦ τὰ πάντα, καὶ Τὸ γίνεσθαι τοιόνδε καθέστηκεν ἀλλοιοῦσθαι. Οἱ δὲ σύγκρισιν καὶ διάκρισιν. (3) Ἔτι δ' ἐκ τοῦ γίνεσθαι ἐξ ἀλλήλων τἀναντία· ἐνυπῆρχεν ἄρα· εἰ γὰρ πᾶν μὲν τὸ γινόμενον ἀνάγκη γίνεσθαι ἢ ἐξ ὄντων ἢ ἐκ μὴ ὄντων, τούτων δὲ τὸ μὲν ἐκ μὴ ὄντων γίνεσθαι ἀδύνατον (περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνωμονοῦσι τῆς δόξης ἅπαντες οἱ περὶ φύσεως), τὸ λοιπὸν ἤδη συμβαίνειν ἐξ ἀνάγκης ἐνόμισαν ἐξ ὄντων μὲν καὶ ἐνυπαρχόντων γίνεσθαι, διὰ δὲ σμικρότητα τῶν ὄγκων ἐξ ἀναισθήτων ἡμῖν. Διό φασι πᾶν ἐν παντὶ μεμῖχθαι, διότι πᾶν ἐκ παντὸς ἑώρων γινόμενον· φαίνεσθαι δὲ διαφέροντα καὶ προσαγορεύεσθαι ἕτερα ἀλλήλων ἐκ τοῦ μάλισθ' ὑπερέχοντος διὰ πλῆθος ἐν τῇ μίξει τῶν ἀπείρων· εἰλικρινῶς μὲν γὰρ ὅλον λευκὸν ἢ μέλαν ἢ γλυκὺ ἢ σάρκα ἢ ὀστοῦν οὐκ εἶναι, ὅτου δὲ πλεῖστον ἕκαστον ἔχει, τοῦτο δοκεῖν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. (4) Εἰ δὴ τὸ μὲν ἄπειρον ᾗ ἄπειρον ἄγνωστον, τὸ μὲν κατὰ πλῆθος ἢ κατὰ μέγεθος ἄπειρον ἄγνωστον ποσόν τι, τὸ δὲ κατ' εἶδος ἄπειρον ἄγνωστον ποιόν τι. Τῶν

Ut autem physici dicunt, duo sunt modi. Alii namque quum ens unum statuerint, videlicet corpus quod est subjectum, nempe aut trium elementorum aliquod, aut aliud quod est igne densius, aere rarius, reliqua gignunt, densitate ac raritate multas res efficiendo. Hæc vero sunt contraria : universaliter autem sunt exsuperantia et defectio, ut magnum et parvum asserit Plato : præterquam quod hic quidem ista facit materiam, unum autem, formam; illi autem unum quod subjectum est, materiam, contraria vero, differentias et formas. Alii autem ex uno contrarietates quæ in eo insunt, secerni dicunt, : quemadmodum ait Anaximander, et quicumque inquiunt essentialiter esse unum et multa, sicut Empedocles et Anaxagoras : ex eo namque quod mixtum est, hi quoque reliqua secernunt. Differunt autem inter se, quoniam ille horum circuitum facit, hic vero semel; et hic quidem infinitas et similares partes et contraria esse inquit, ille vero ea tantum quæ vocantur elementa. (2) Videtur autem sensisse Anaxagoras sic esse infinita : quia existimavit communem physicorum opinionem esse veram, ex nihilo nihil fieri. Ideo namque sic inquiunt, « Erant simul omnia; » et « Fieri tale, est variari. » Alii vero aiunt esse confusionem et secretionem. (3) Præterea movetur Anaxagoras eo quod contraria ex se invicem fiunt : inerant igitur : nam si necesse est ut, quicquid fit, vel ex entibus fiat, vel ex non entibus : hoc autem, ut ex non entibus fiat, est impossibile (in hanc enim sententiam consentiunt quicumque de natura disserunt): quod reliquum est necessario evenire censuere, ut fiat ex iis quæ sunt et insunt, sed propter molis parvitatem sensu a nobis non percipiantur. Idcirco aiunt quodlibet esse cuilibet admixtum, quia quodlibet ex quolibet fieri cernunt : videri autem res differentes et appellari diversas inter se, ex eo quod propter multitudinem infinitorum quæ in mixtione insunt, exsuperat : totum enim sincere album, aut nigrum, aut dulce, aut carnem, aut os non esse; sed cujus plurimum quæque res habet, hoc videri ejus rei naturam esse. (4) Si igitur infinitum, qua infinitum, ignotum est; sane quod numero vel magnitudine est infinitum, ignoratur quantum sit : quod vero forma est infinitum, ignoratur quale sit. Si vero

δ' ἀρχῶν ἀπείρων οὐσῶν καὶ κατὰ πλῆθος καὶ κατ' εἶδος, ἀδύνατον εἰδέναι τὰ ἐκ τούτων. Οὕτω γὰρ εἰδέναι τὸ σύνθετον ὑπολαμβάνομεν, ὅταν εἰδῶμεν ἐκ τίνων καὶ πόσων ἐστίν. (5) Ἔτι δ' εἰ ἀνάγκη, οὗ τὸ μόριον ἐνδέχεται ὁπηλικονοῦν εἶναι κατὰ μέγεθος καὶ μικρότητα, καὶ αὐτὸ ἐνδέχεσθαι (λέγω δὲ τῶν τοιούτων τι μορίων, εἰς ὃ ἐνυπάρχον διαιρεῖται τὸ ὅλον)· εἰ δὲ ἀδύνατον ζῷον ἢ φυτὸν ὁπηλικονοῦν εἶναι κατὰ μέγεθος καὶ μικρότητα, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τῶν μορίων ὁτιοῦν· ἔσται γὰρ καὶ τὸ ὅλον ὁμοίως. Σὰρξ δὲ καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα μόρια ζῴου, καὶ οἱ καρποὶ τῶν φυτῶν. Δῆλον τοίνυν ὅτι ἀδύνατον σάρκα ἢ ὀστοῦν ἢ ἄλλο τι ὁπηλικονοῦν εἶναι τὸ μέγεθος, ἐπὶ τὸ μεῖζον ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττον. (6) Ἔτι εἰ ἅπαντα μὲν ἐνυπάρχει τὰ τοιαῦτα ἐν ἀλλήλοις, καὶ μὴ γίνεται ἀλλ' ἐκκρίνεται ἐνόντα, λέγεται δὲ ἀπὸ τοῦ πλείονος, γίνεται δὲ ἐξ ὁτουοῦν ὁτιοῦν (οἷον ἐκ σαρκὸς ὕδωρ ἐκκρινόμενον καὶ σὰρξ ἐξ ὕδατος), ἅπαν δὲ σῶμα πεπερασμένον ἀναιρεῖται ὑπὸ σώματος πεπερασμένου· φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἐν ἑκάστῳ ἕκαστον ὑπάρχειν. Ἀφαιρεθείσης γὰρ ἐκ τοῦ ὕδατος σαρκός, καὶ πάλιν ἄλλης γινομένης ἐκ τοῦ λοιποῦ ἀποκρίσει, εἰ καὶ ἀεὶ ἐλάττων ἔσται ἡ ἐκκρινομένη, ἀλλ' ὅμως οὐχ ὑπερβαλεῖ μέγεθός τι τῇ σμικρότητι· ὥστ' εἰ μὲν στήσεται ἡ ἔκκρισις, οὐχ ἅπαν ἐν παντὶ ἐνέσται (ἐν γὰρ τῷ λοιπῷ ὕδατι οὐκ ἐνυπάρξει σάρξ)· εἰ δὲ μὴ στήσεται ἀλλ' ἀεὶ ἕξει ἀφαίρεσιν, ἐν πεπερασμένῳ μεγέθει ἴσα πεπερασμένα ἐνέσται ἄπειρα τὸ πλῆθος· τοῦτο δ' ἀδύνατον. (7) Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ ἅπαν μὲν σῶμα ἀφαιρεθέντος τινὸς ἔλαττον ἀνάγκη γίνεσθαι, τῆς δὲ σαρκὸς ὥρισται τὸ ποσὸν καὶ μεγέθει καὶ σμικρότητι, φανερὸν ὅτι ἐκ τῆς ἐλαχίστης σαρκὸς οὐθὲν ἐκκριθήσεται σῶμα· ἔσται γὰρ ἔλαττον τῆς ἐλαχίστης. Ἔτι δ' ἐν τοῖς ἀπείροις σώμασιν ἐνυπάρχοι ἂν ἤδη σὰρξ ἄπειρος καὶ αἷμα καὶ ἐγκέφαλος, κεχωρισμένα μέντοι ἀπ' ἀλλήλων, οὐθὲν δὲ ἧττον ὄντα, καὶ ἄπειρον ἕκαστον· τοῦτο δ' ἄλογον. (8) Τὸ δὲ μηδέποτε διακριθήσεσθαι, οὐκ εἰδότως μὲν λέγεται, ὀρθῶς δὲ λέγεται· τὰ γὰρ πάθη ἀχώριστα. Εἰ οὖν ἐμέμικτο τὰ χρώματα καὶ αἱ ἕξεις, ἐὰν διακριθῶσιν, ἔσται τι λευκὸν ἢ ὑγιεινὸν οὐχ ἕτερόν τι ὂν οὐδὲ καθ' ὑποκειμένου. Ὥστε ἄτοπος τὰ ἀδύνατα ζητῶν ὁ νοῦς, εἴπερ βούλεται μὲν διακρῖναι, τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἀδύνατον καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν· κατὰ μὲν τὸ ποσόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐλάχιστον μέγεθος· κατὰ δὲ τὸ ποιόν, ὅτι ἀχώριστα τὰ πάθη. (9) Οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδὲ τὴν γένεσιν λαμβάνει τῶν ὁμοιοειδῶν. Ἔστι μὲν γὰρ ὡς ὁ πηλὸς εἰς πηλοὺς διαιρεῖται, ἔστι δ' ὡς οὔ. Καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς τρόπος, ὡς πλίνθοι ἐξ οἰκίας καὶ οἰκία ἐκ πλίνθων, οὕτω δὲ καὶ ὕδωρ καὶ ἀὴρ ἐξ ἀλλήλων καὶ εἰσὶ καὶ γίνονται. Βέλτιον δ' ἐλάττω καὶ πεπερασμένα λαβεῖν, ὅπερ ποιεῖ Ἐμπεδοκλῆς.

principia tam numero quam forma sunt infinita, impossibile est ea nosse quæ ex his constant. Nam ita demum compositum nosse existimamus, quum novimus ex quibus et quot constet. (5) Præterea, si necesse est ut cujus pars quantacumque esse potest magnitudine et parvitate, etiam ipsum totum quantumcunque esse possit (ejusmodi autem partium aliquam dico, in quam, quum in toto insit, ipsum totum dividitur); impossibile autem est animal aut plantam quantacumque esse magnitudine et parvitate : manifestum est ne partium quidem ullam quantamcunque esse posse : alioqui similiter etiam totum quantumcunque esset. Atqui caro, et os, et ejusmodi alia sunt partes animalis; nec non fructus sunt partes plantarum. Patet igitur non posse carnem, aut os, aut aliud quidpiam tale quantumcunque esse magnitudine, sive augendo, sive deminuendo magnitudo spectetur. (6) Præterea, si ejusmodi omnia in se vicissim insunt, nec fiunt, sed quum insint, secernuntur, appellationem vero sumunt ab eo quod plus est, fit autem ex quovis quodvis (ut ex carne aqua per secretionem, et caro ex aqua), omne autem corpus finitum consumitur a corpore finito : manifestum est non posse in unoquoque unumquodque inesse. Ablata enim carne ex aqua, et rursus alia carne facta ex residua aqua per secretionem, quanquam ea quæ secernitur, semper minor erit, tamen magnitudinem aliquam parvitate non superabit. Quocirca si secretio consistet, non inerunt omnia in omnibus; quoniam in aqua residua non inerit caro : sin autem non consistet, sed fiet semper ablatio; profecto quæ in re finita inerunt, magnitudine quidem æqualia ac finita, multitudine autem infinita erunt : quod est impossibile. (7) Ad hæc, si necesse est omne corpus aliquo ablato minus fieri, carnis autem quantitas definita est tam ratione magnitudinis, quam parvitatis; manifestum est, ex minima carne nullum corpus secretum iri : alioquin erit minus carne minima. Præterea in infinitis corporibus inesse jam posset caro infinita, et sanguis, et cerebrum : atque hæc a se invicem separata, quæ nihilominus essent, et quidem singula infinita : quod est a ratione alienum. (8) Quod autem ait Anaxagoras, nunquam secretum iri, non quidem scite dicitur, recte tamen dicitur : quoniam affectiones sunt inseparabiles. Si igitur mixti essent colores et habitus : si secernantur, erit aliquod album, aut salubre, quod non erit aliud quiddam, nec de subjecto dicetur. Quapropter mens illa inepta erit ea quærens quæ fieri nequeunt : siquidem vult secernere; hoc autem est factu impossibile, tam secundum quantitatem, quam secundum qualitatem : et quidem secundum quantitatem, quia non datur minima magnitudo; secundum qualitatem autem, quoniam affectiones sunt inseparabiles. (9) Nec vero generationem recte sumit sitam in iis esse quæ formam similem habent. Nam lutum partim in luta dividitur, partim non dividitur : nec ut lateres ex domo, et domus ex lateribus, ita etiam aqua et aer ex se invicem et sunt et fiunt. Præstat autem pauciora et finita principia sumere; quod quidem facit Empedocles.

CAP. V.

Πάντες δὴ τἀναντία ἀρχὰς ποιοῦσιν οἵ τε λέγοντες ὅτι ἓν τὸ πᾶν καὶ μὴ κινούμενον (καὶ γὰρ Παρμενίδης θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἀρχὰς ποιεῖ, ταῦτα δὲ προσαγορεύει πῦρ καὶ γῆν), καὶ οἱ μανὸν καὶ πυκνόν, καὶ Δημόκριτος τὸ στερεὸν καὶ κενόν, ὧν τὸ μὲν ὡς ὄν, τὸ δὲ ὡς οὐκ ὂν εἶναί φησιν· ἔτι θέσει, σχήματι, τάξει. Ταῦτα δὲ γένη ἐναντίων· θέσεως ἄνω κάτω, πρόσθεν ὄπισθεν· σχήματος γωνία, εὐθύ, περιφερές. (2) Ὅτι μὲν οὖν τἀναντία πως πάντες ποιοῦσι τὰς ἀρχάς, δῆλον. Καὶ τοῦτο εὐλόγως· δεῖ γὰρ τὰς ἀρχὰς μήτε ἐξ ἀλλήλων εἶναι μήτε ἐξ ἄλλων, καὶ ἐκ τούτων πάντα· τοῖς δ' ἐναντίοις τοῖς πρώτοις ὑπάρχει ταῦτα, διὰ μὲν τὸ πρῶτα εἶναι μὴ ἐξ ἄλλων, διὰ δὲ τὸ ἐναντία μὴ ἐξ ἀλλήλων. (3) Ἀλλὰ δεῖ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου σκέψασθαι πῶς συμβαίνει. Ληπτέον δὴ πρῶτον ὅτι πάντων τῶν ὄντων οὐθὲν οὔτε ποιεῖν πέφυκεν οὔτε πάσχειν τὸ τυχὸν ὑπὸ τοῦ τυχόντος, οὐδὲ γίνεται ὁτιοῦν ἐξ ὁτουοῦν, ἂν μή τις λαμβάνῃ κατὰ συμβεβηκός· πῶς γὰρ ἂν γένοιτο τὸ λευκὸν ἐκ μουσικοῦ, πλὴν εἰ μὴ συμβεβηκὸς εἴη τῷ λευκῷ ἢ τῷ μέλανι τὸ μουσικόν; ἀλλὰ λευκὸν μὲν γίνεται ἐξ οὐ λευκοῦ, καὶ τούτου οὐκ ἐκ παντός, ἀλλ' ἐκ μέλανος ἢ τῶν μεταξύ, καὶ μουσικὸν οὐκ ἐκ μουσικοῦ, πλὴν οὐκ ἐκ παντός, ἀλλ' ἐξ ἀμούσου ἢ εἴ τι αὐτῶν ἐστὶ μεταξύ. (4) Οὐδὲ δὴ φθείρεται εἰς τὸ τυχὸν πρῶτον, οἷον τὸ λευκὸν οὐκ εἰς μουσικόν, πλὴν εἰ μή ποτε κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' εἰς τὸ μὴ λευκόν, καὶ οὐκ εἰς τὸ τυχόν, ἀλλ' εἰς τὸ μέλαν ἢ τὸ μεταξύ· ὡς δ' αὔτως καὶ τὸ μουσικὸν εἰς τὸ μὴ μουσικόν, καὶ τοῦτο οὐκ εἰς τὸ τυχόν, ἀλλ' εἰς τὸ ἄμουσον ἢ εἴ τι αὐτῶν ἐστὶ μεταξύ. (5) Ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἐπεὶ καὶ τὰ μὴ ἁπλᾶ τῶν ὄντων ἀλλὰ σύνθετα κατὰ τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ τὰς ἀντικειμένας διαθέσεις ὠνομάσθαι λανθάνειν τοῦτο συμβαίνει· ἀνάγκη γὰρ πᾶν τὸ ἡρμοσμένον ἐξ ἀναρμόστου γίνεσθαι καὶ τὸ ἀνάρμοστον ἐξ ἡρμοσμένου, καὶ φθείρεσθαι τὸ ἡρμοσμένον εἰς ἀναρμοστίαν, καὶ ταύτην οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἀντικειμένην. (6) Διαφέρει δ' οὐθὲν ἐπὶ ἁρμονίας εἰπεῖν ἢ τάξεως ἢ συνθέσεως· φανερὸν γὰρ ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος. Ἀλλὰ μὴν καὶ οἰκία καὶ ἀνδριὰς καὶ ὁτιοῦν ἄλλο γίνεται ὁμοίως· ἥ τε γὰρ οἰκία γίνεται ἐκ τοῦ μὴ συγκεῖσθαι ἀλλὰ διῃρῆσθαι ταδὶ ὡδί, καὶ ὁ ἀνδριὰς καὶ τῶν ἐσχηματισμένων τι ἐξ ἀσχημοσύνης, καὶ ἕκαστον τούτων τὰ μὲν τάξις, τὰ δὲ σύνθεσίς τις ἐστίν. (7) Εἰ τοίνυν τοῦτ' ἐστὶν ἀληθές, ἅπαν ἂν γίγνοιτο τὸ γιγνόμενον καὶ φθείροιτο τὸ φθειρόμενον ἢ ἐξ ἐναντίων ἢ εἰς ἐναντία καὶ τὰ τούτων μεταξύ. Τὰ δὲ μεταξὺ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐστίν, οἷον χρώματα ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος. Ὥστε πάντα ἂν εἴη τὰ φύσει γινόμενα ἢ ἐναντία ἢ ἐξ ἐναντίων. (8) Μέχρι μὲν οὖν τούτου σχεδὸν συνηκολουθήκασι καὶ τῶν ἄλλων οἱ πλεῖστοι, καθάπερ εἴπομεν πρότερον· πάντες

Omnes igitur ea quæ contraria sunt, principia esse statuunt, tam ii qui dicunt universum esse unum quod non movetur (etenim Parmenides calidum et frigidum principia facit, atque hæc appellat ignem et terram), quam ii qui rarum et densum. Democritus quoque solidum et inane principia statuit : quorum illud rationem entis, hoc vero rationem non-entis habere ait. Præterea solida illa distinguit situ, figurâ, ordine; hæc vero sunt contrariorum genera : situ, ut supra infra, ante retro : figurâ, ut angulus, rectum, circulare. (2) Omnes igitur quodammodo ea quæ contraria sunt rerum principia statuere, manifestum est. Atque hoc rationi est consentaneum : oportet enim principia nec ex se invicem esse, nec ex aliis, et ex ipsis esse omnia. Primis autem contrariis hæc insunt : nam quia prima sunt, ex aliis non sunt, et quia sunt contraria, non sunt ex se invicem. (3) Sed hoc etiam ratione considerandum est quomodo accidat. Primum igitur sumendum est, in omnibus entibus ita esse naturâ comparatum, ut nec agat quodvis in quodvis, nec patiatur quodlibet a quolibet, nec fiat quodcumque ex quocumque, nisi quis hæc sumat ex accidenti. Nam qui fieri possit album ex musico, nisi albo aut nigro musicum forte accidit? sed album fit ex non albo, atque ex hoc non quovis, sed ex nigro, vel ex interjectis coloribus. Musicum quoque fit ex non musico, nec tamen ex quovis, sed ex musicæ experte, aut si quid est his interjectum. (4) Ergo nec interit in quodvis primum, ut album non interit in musicum, nisi forte ex accidenti, sed in non album : nec in quodvis non album, sed in nigrum aut colorem medium. Itidemque musicum interit in non musicum, et hoc non quodvis, sed in musicæ expers, aut si quid his est interjectum. (5) Non aliter se res habet in ceteris : quoniam et entium illorum, quæ non simplicia sed composita sunt, eadem est ratio : sed quia oppositæ affectiones nomine vacant, accidit ut hoc lateat. Necesse enim est, quicquid harmonia constat, ex harmoniæ experte fieri; et quod harmonia caret, ex eo fieri quod harmoniam habet; item interire quod est harmonia præditum, in harmoniæ privationem, et hanc non quamlibet, sed oppositam. (6) Nihil autem interest, utrum de harmonia dicatur, an de ordine vel compositione. Patet enim horum omnium eandem esse rationem. Sed et domus et statua et quodvis aliud similiter fit. Domus enim fit ex eo quod hæc non essent hoc modo composita, sed sejuncta. Statua quoque et omnino eorum aliquid quæ figuram habent, fit ex figuræ privatione. Atque horum unumquodque partim ordo, partim compositio quædam est. (7) Si igitur hoc verum est; quicquid fit, ex contrariis fit, et quicquid interit, in contraria interit, et in media his interjecta. Sed hæc media ex contrariis sunt, ut medii colores ex albo et nigro. Quapropter quæcumque naturâ fiunt, aut sunt contraria, aut ex contrariis. (8) Hucusque igitur fere simul profecti sunt et alii plurimi, quemadmodum antea diximus. Omnes enim

γὰρ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν καλουμένας ἀρχὰς καίπερ ἄνευ λόγου τιθέντες, ὅμως τἀναντία λέγουσιν, ὥσπερ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγκασθέντες. Διαφέρουσι δ' ἀλλήλων τῷ τοὺς μὲν πρότερα τοὺς δ' ὕστερα λαμβάνειν, καὶ τοὺς μὲν γνωριμώτερα κατὰ τὸν λόγον, τοὺς δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν· οἱ μὲν γὰρ θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἱ δὲ ὑγρὸν καὶ ξηρόν, ἕτεροι δὲ περιττὸν καὶ ἄρτιον, οἱ δὲ νεῖκος καὶ φιλίαν αἰτίας τίθενται τῆς γενέσεως· ταῦτα δ' ἀλλήλων διαφέρει κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον. (9) Ὥστε ταὐτὰ λέγειν πως καὶ ἕτερα ἀλλήλων, ἕτερα μὲν ὥσπερ καὶ δοκεῖ τοῖς πλείστοις ταὐτὰ δὲ ᾗ ἀνάλογον· λαμβάνουσι γὰρ ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας· τὰ μὲν γὰρ περιέχει, τὰ δὲ περιέχεται τῶν ἐναντίων. Ταύτῃ δὲ δὴ ὡσαύτως λέγουσι καὶ ἑτέρως, καὶ χεῖρον καὶ βέλτιον, καὶ οἱ μὲν γνωριμώτερα κατὰ τὸν λόγον, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, οἱ δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν· τὸ μὲν γὰρ καθόλου κατὰ τὸν λόγον γνώριμον, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον κατὰ τὴν αἴσθησιν· ὁ μὲν γὰρ λόγος τοῦ καθόλου, ἡ δ' αἴσθησις τοῦ κατὰ μέρος· οἷον τὸ μὲν μέγα καὶ τὸ μικρὸν κατὰ τὸν λόγον, τὸ δὲ πυκνὸν καὶ μανὸν κατὰ τὴν αἴσθησιν. Ὅτι μὲν οὖν ἐναντίας δεῖ τὰς ἀρχὰς εἶναι, φανερόν.

elementa, et quæ ab ipsis vocantur principia, quamvis sine ratione ponant, tamen contraria esse pronuntiant, tanquam ab ipsa veritate coacti. Differunt autem inter se : quoniam alii priora, alii posteriora principia sumunt. Et nonnulli quidem accipiunt notiora secundum rationem, quidam vero secundum sensum. Alii namque calidum et frigidum, quidam humidum et siccum, alii impar et par, nonnulli contentionem et amicitiam, generationis causas ponunt : hæc vero inter se eo quo diximus modo differunt. (9) Adeo ut eadem quodammodo dicant et diversa inter se, diversa quidem, quemadmodum et plerisque videtur; eadem autem, quâ in his est proportio. Sumunt enim principia ex eadem classe : quia contrariorum alia continent, alia continentur. Sic igitur eodem modo et diverso loquuntur, ac partim deterius, partim melius : et alii quidem ponunt notiora secundum rationem, ut antea dictum fuit, alii vero secundum sensum. Universale enim secundum rationem notum est, particulare vero secundum sensum. Quandoquidem ratio est rei universalis; sensus autem, rei particularis. Exempli causa magnum et parvum, secundum rationem; densum autem et rarum, secundum sensum notiora sunt. Principia igitur contraria esse perspicuum est.

CAP. VI.

Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη λέγειν πότερον δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείους εἰσί. Μίαν μὲν γὰρ οὐχ οἷόντε, ὅτι οὐχ ἓν τὸ ἐναντίον, ἀπείρους δέ, ὅτι οὐκ ἐπιστητὸν τὸ ὂν ἔσται· μία τε ἐναντίωσις ἐν παντὶ γένει ἑνί, ἡ δ' οὐσία ἕν τι γένος· καὶ ὅτι ἐνδέχεται ἐκ πεπερασμένων. Βέλτιον δ' ἐκ πεπερασμένων, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς, ἢ ἐξ ἀπείρων· πάντα γὰρ ἀποδιδόναι οἴεται, ὅσα περ Ἀναξαγόρας ἐκ τῶν ἀπείρων. Ἔτι δὲ ἐστὶν ἄλλα ἄλλων πρότερα ἐναντία, καὶ γίνεται ἕτερα ἐξ ἄλλων, οἷον γλυκὺ καὶ πικρόν, καὶ λευκὸν καὶ μέλαν, τὰς δ' ἀρχὰς ἀεὶ δεῖ μένειν. (2) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε μία οὔτε ἄπειροι, δῆλον ἐκ τούτων· ἐπεὶ δὲ πεπερασμέναι, τὸ μὴ ποιεῖν δύο μόνον ἔχει τινὰ λόγον. Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πῶς ἢ ἡ πυκνότης τὴν μανότητα ποιεῖν τι πέφυκεν ἢ αὕτη τὴν πυκνότητα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλη ὁποιαοῦν ἐναντιότης· οὐ γὰρ ἡ φιλία τὸ νεῖκος συνάγει καὶ ποιεῖ τι ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ τὸ νεῖκος ἐξ ἐκείνης, ἀλλ' ἄμφω ἕτερόν τι τρίτον. Ἔνιοι δὲ καὶ πλείω λαμβάνουσιν ἐξ ὧν κατασκευάζουσι τὴν τῶν ὄντων φύσιν. (3) Πρὸς δὲ τούτοις ἔτι κἂν τόδε τις ἀπορήσειεν, εἰ μή τις ἑτέραν ὑποτίθησι τοῖς ἐναντίοις φύσιν· οὐθενὸς γὰρ ὁρῶμεν τῶν ὄντων οὐσίαν τἀναντία. Τὴν δ' ἀρχὴν οὐ καθ' ὑποκειμένου δεῖ λέγεσθαί τινος. Ἔσται γὰρ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς· τὸ γὰρ ὑποκείμενον ἀρχή, καὶ πρότερον δοκεῖ τοῦ κατηγορουμένου εἶναι. Ἔτι, οὐκ εἶναί φαμεν οὐσίαν ἐναντίαν οὐσίᾳ· πῶς οὖν ἐκ μὴ οὐσιῶν οὐσία ἂν εἴη; ἢ πῶς ἂν πρότερον μὴ οὐσία οὐσίας εἴη; (4) Διόπερ εἴ τις τόν τε πρότερον ἀληθῆ νομίσειεν εἶναι λόγον καὶ τοῦτον, ἀναγκαῖον, εἰ μέλλει διασώσειν ἀμφοτέρους αὐτούς, ὑποτιθέναι τι τρίτον, ὥσπερ φασὶν οἱ μίαν τινὰ φύσιν

Consequens autem est ut explicetur duone sint principia, an tria, an plura. Unum enim principium esse nequit, quia contraria non sunt unum. Infinita vero principia esse non possunt : quoniam ens sub scientiam non caderet. Item una contrarietas est in omni genere uno : substantia vero est unum quoddam genus. Et quia potest ex principiis finitis res astrui : melius autem est ex finitis, ut facit Empedocles, quam ex infinitis. Omnia namque putat Empedocles se per causas explicare ex principiis finitis, quæ Anaxagoras explicat ex infinitis. Præterea alia contraria sunt aliis priora, et fiunt alia ex aliis, ut dulce et austerum, et album et nigrum : principia vero semper manere oportet. (2) Ex his igitur perspicuum est nec unum nec infinita principia esse. Quum autem finita principia sint : ratio aliqua est, cur non ponantur duo tantum principia. Dubitare enim aliquis possit quomodo naturâ comparatum sit ut aut densitas efficiat raritatem esse aliquid, aut hæc densitatem. Similis ratio est alius cujusvis contrarietatis : quia nec amicitia contentionem copulat, seu quidpiam ex ea facit; neque contentio quicquam ex illa facit : sed ambo aliud quiddam tertium efficiunt. Nonnulli autem et plura sumunt, ex quibus rerum naturam constituunt. (3) Ad hæc, illud quoque in dubitationem revocare aliquis possit, nisi quis aliam naturam contrariis subjiciat. Nam contraria nullius rei essentiam esse videmus. Principium vero non oportet dici de aliquo subjecto : alioquin erit principium principii : quandoquidem subjectum ut principium videtur prius esse attributo. Præterea dicimus non esse substantiam contrariam substantiæ. Quomodo igitur ex non-substantia substantia esse poterit? aut quomodo non-substantia poterit esse prior quam substantia? (4) Quare si quis et priorem sermonem et hunc verum esse putet, necesse est, si utrumque sermonem tueri velit, ut contrariis subjiciat aliquod tertium, quemadmodum affirmant qui aiunt universum esse unam naturam,

εἶναι λέγοντες τὸ πᾶν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ τὸ μεταξὺ τούτων. (5) Δοκεῖ δὲ τὸ μεταξὺ μᾶλλον· πῦρ γὰρ δὴ καὶ γῆ καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ μετ' ἐναντιοτήτων συμπεπλεγμένα ἐστί. Διὸ οὐκ ἀλόγως ποιοῦσιν οἱ τὸ ὑποκείμενον ἕτερον τούτων ποιοῦντες, τῶν δ' ἄλλων οἱ ἀέρα· καὶ γὰρ ὁ ἀὴρ ἥκιστα ἔχει τῶν ἄλλων διαφορὰς αἰσθητάς· ἐχόμενον δὲ τὸ ὕδωρ. (6) Ἀλλὰ πάντες γε τὸ ἓν τοῦτο τοῖς ἐναντίοις σχηματίζουσιν, οἷον πυκνότητι καὶ μανότητι καὶ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον. Ταῦτα δ' ἐστὶν ὅλως ὑπεροχὴ δηλονότι καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. Καὶ ἔοικε παλαιὰ εἶναι καὶ αὕτη ἡ δόξα, ὅτι τὸ ἓν καὶ ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις ἀρχαὶ τῶν ὄντων εἰσί, πλὴν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' οἱ μὲν ἀρχαῖοι τὰ δύο μὲν ποιεῖν, τὸ δὲ ἓν πάσχειν, τῶν δὲ ὕστερον τινὲς τοὐναντίον τὸ μὲν ἓν ποιεῖν, τὰ δὲ δύο πάσχειν φασὶ μᾶλλον. (7) Τὸ μὲν οὖν τρία φάναι τὰ στοιχεῖα εἶναι ἔκ τε τούτων καὶ ἐκ τοιούτων ἄλλων ἐπισκοποῦσι δόξειεν ἂν ἔχειν τινὰ λόγον, ὥσπερ εἴπομεν, τὸ δὲ πλείω τριῶν οὐκέτι· πρὸς μὲν γὰρ τὸ πάσχειν ἱκανὸν τὸ ἕν, εἰ δὲ τεττάρων ὄντων δύο ἔσονται ἐναντιώσεις, δεήσει χωρὶς ἑκατέρας ὑπάρχειν ἑτέραν τινὰ μεταξὺ φύσιν· εἰ δ' ἐξ ἀλλήλων δύνανται γεννᾶν δύο οὖσαι, περίεργος ἂν ἡ ἑτέρα τῶν ἐναντιώσεων εἴη. Ἅμα δὲ καὶ ἀδύνατον πλείους εἶναι ἐναντιώσεις τὰς πρώτας· ἡ γὰρ οὐσία ἕν τι γένος ἐστὶ τοῦ ὄντος, ὥστε τῷ πρότερον καὶ ὕστερον διοίσουσιν ἀλλήλων αἱ ἀρχαὶ μόνον, ἀλλ' οὐ τῷ γένει· ἀεὶ γὰρ ἐν ἑνὶ γένει μία ἐναντίωσίς ἐστιν, πᾶσαί τε αἱ ἐναντιώσεις ἀνάγεσθαι δοκοῦσιν εἰς μίαν. (8) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε ἓν τὸ στοιχεῖον οὔτε πλείω δυοῖν ἢ τριῶν, φανερόν· τούτων δὲ πότερον, καθάπερ εἴπομεν, ἀπορίαν ἔχει πολλήν.

ut aquam aut ignem aut quod est his interjectum. (5) Videtur autem illud potius esse subjectum, quod est elementis interjectum. Ignis enim, ac terra, nec non aer et aqua, contrarietatibus implicita sunt. Proinde non absurde faciunt qui subjectum ab his diversum constituunt. Inter ceteros autem illi rectius sentiunt, qui aerem ponunt: etenim aer minus ceteris habet differentias sensiles. Aerem autem sequitur aqua. (6) Sed omnes unum hoc contrariis figurant, ut densitate et raritate, nec non contentione et remissione. Hæc autem in universum profecto sunt exsuperantia et defectio, ut antea dictum fuit. Ac videtur etiam hæc opinio antiqua esse, nempe unum et exsuperantiam et defectionem esse rerum principia: quanquam non eodem modo veteres hæc principia posuere, quo recentiores: sed veteres duo illa efficere, unum autem illud pati; quidam autem posteriores e contrario unum illud efficere, duo vero illa pati potius affirmant. (7) Hæc igitur assertio, tria esse elementa, iis qui ex his et aliis ejusmodi inspectionibus rem considerant, videri potest habere aliquam rationem, ut antea diximus. Plura autem tribus non item: quoniam unum ad patiendum sufficit. Quodsi, quattuor quum sint termini, duæ contrarietates erunt: certe oportebit seorsum utrique subjici aliam quandam mediam naturam. Sin ex se invicem gignere possunt, quum sint duo; utique supervacua erit alterutra contrarietas. Item non possunt esse plures contrarietates primæ: nam substantia est unum quoddam entis genus. Quapropter principia eo tantum inter se different, quod alia sint priora, alia posteriora, sed genere non differunt: quia semper in uno genere est una contrarietas, et omnes contrarietates ad unam referri videntur. (8) Ergo nec unum esse elementum, nec plura duobus, vel tribus, manifestum est: horum autem utrum sit verius, quemadmodum diximus, magnam habet dubitationem.

CAP. VII.

Ὧδ' οὖν ἡμεῖς λέγομεν πρῶτον περὶ πάσης γενέσεως ἐπελθόντες· ἔστι γὰρ κατὰ φύσιν τὰ κοινὰ πρῶτον εἰπόντας οὕτω τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια θεωρεῖν. (2) Φαμὲν γὰρ γίνεσθαι ἐξ ἄλλου ἄλλο καὶ ἐξ ἑτέρου ἕτερον ἢ τὰ ἁπλᾶ λέγοντες ἢ τὰ συγκείμενα. Λέγω δὲ τοῦτο ὡδί· ἔστι γὰρ γίνεσθαι ἄνθρωπον μουσικόν· ἔστι δὲ τὸ μὴ μουσικόν τι γίνεσθαι μουσικὸν ἢ τὸν μὴ μουσικὸν ἄνθρωπον, ἄνθρωπον μουσικόν. Ἁπλοῦν μὲν οὖν λέγω τὸ γιγνόμενον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ μὴ μουσικόν, καὶ ὃ γίνεται ἁπλοῦν, τὸ μουσικόν· συγκείμενον δὲ καὶ ὃ γίγνεται καὶ τὸ γιγνόμενον, ὅταν τὸν μὴ μουσικὸν ἄνθρωπον φῶμεν γίγνεσθαι ἢ μουσικὸν ἄνθρωπον. (3) Τούτων δὲ τὸ μὲν οὐ μόνον λέγεται τόδε τι γίγνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦδε, οἷον ἐκ μὴ μουσικοῦ μουσικός· τὸ δ' οὐ λέγεται ἐπὶ πάντων· οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπου ἐγένετο μουσικός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο μουσικός. (4) Τῶν δὲ γιγνομένων ὡς τὰ ἁπλᾶ λέγομεν γίγνεσθαι, τὸ μὲν ὑπομένον γίγνεται, τὸ δ' οὐχ ὑπομένον· ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπομένει μουσικὸς γιγνόμενος ἄνθρωπος καὶ ἔστι, τὸ δὲ μὴ μουσικὸν καὶ τὸ ἄμουσον οὔτε ἁπλῶς οὔτε συντιθέμενον ὑπομένει. (5) Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐξ ἁπάντων τῶν γιγνομένων τοῦτο ἔστι λαβεῖν, ἄν τις ἐπιβλέψῃ, ὥσπερ λέγομεν, ὅτι δεῖ τι ἀεὶ ὑποκεῖσθαι τὸ γιγνόμενον· (6) καὶ τοῦτο εἰ καὶ ἀριθμῷ ἐστὶν ἕν, ἀλλ' εἴδει γε οὐχ ἕν· τὸ γὰρ εἴδει λέγω καὶ λόγῳ ταὐτόν· οὐ γὰρ ταὐτὸν τὸ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ ἀμούσῳ εἶναι· καὶ τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' οὐχ ὑπομένει· τὸ μὲν μὴ ἀντικείμενον ὑπομένει (ὁ γὰρ ἄνθρωπος ὑπομένει), τὸ μουσικὸν δὲ καὶ τὸ ἄμουσον οὐχ ὑπομένει, οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συγκείμενον, οἷον ὁ ἄμουσος ἄνθρωπος. (7) Τὸ δ' ἔκ τινος γίγνεσθαί τι καὶ μὴ τόδε γίνεσθαί τι μᾶλλον μὲν λέγεται ἐπὶ τῶν μὴ ὑπομενόντων, οἷον ἐξ ἀμούσου μουσικὸν γίγνεσθαι, ἐξ ἀνθρώπου δὲ οὔ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὑπομενόντων ἐνίοτε λέγεται ὡσαύτως· ἐκ γὰρ χαλκοῦ ἀνδριάντα γίγνεσθαί φαμεν, οὐ τὸν χαλκὸν ἀνδριάντα. Τὸ μέντοι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καὶ μὴ ὑπομένοντος ἀμφοτέρως λέγεται, καὶ ἐκ τοῦδε τόδε, καὶ τόδε τόδε· καὶ γὰρ ἐξ ἀμούσου καὶ ὁ ἄμουσος γίγνεται μουσικός. Διὸ καὶ ἐπὶ τοῦ συγκειμένου ὡσαύτως· καὶ γὰρ ἐξ ἀμούσου ἀνθρώπου καὶ ὁ ἄμουσος ἄνθρωπος γίγνεσθαι λέγεται μουσικός. (8) Πολλαχῶς δὲ λεγομένου τοῦ γίγνεσθαι, καὶ τῶν μὲν οὐ γίγνεσθαι ἀλλὰ τόδε τι γίγνεσθαι, ἁπλῶς δὲ γίγνεσθαι τῶν οὐσιῶν μόνον, κατὰ μὲν τἆλλα φανερὸν ὅτι ἀνάγκη ὑποκεῖσθαί τι τὸ γιγνόμενον. Καὶ γὰρ ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ πρὸς ἕτερον καὶ ποτὲ καὶ ποῦ γίγνεται ὑποκειμένου τινός, διὰ τὸ μόνην τὴν οὐσίαν μηθενὸς κατ' ἄλλου λέγεσθαι ὑποκειμένου, τὰ δ' ἄλλα πάντα κατὰ τῆς οὐσίας. (9) Ὅτι δὲ καὶ αἱ οὐσίαι καὶ ὅσα ἄλλα ἁπλῶς ὄντα ἐξ ὑποκειμένου τινὸς γίγνεται, ἐπισκοποῦντι γένοιτ' ἂν φανερόν. Ἀεὶ γὰρ ἔστι τι ὃ ὑπόκειται, ἐξ οὗ γίγνεται τὸ γιγνόμενον, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα ἐκ σπέρματος. (10) Γίγνεται δὲ τὰ γιγνόμενα ἁπλῶς τὰ μὲν μετασχηματίσει, οἷον ἀνδριὰς ἐκ χαλκοῦ, τὰ δὲ προσθέσει, οἷον τὰ αὐξανόμενα, τὰ δ' ἀφαιρέσει, οἷον ἐκ τοῦ λίθου ὁ Ἑρμῆς, τὰ δὲ συνθέσει, οἷον οἰκία, τὰ δ' ἀλλοιώσει, οἷον τὰ τρεπόμενα κατὰ τὴν ὕλην. Πάντα δὲ τὰ οὕτω γιγνόμενα φανερὸν ὅτι ἐξ ὑποκειμένων γίγνεται. (11) Ὥστε δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ γιγνόμενον ἅπαν ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, καὶ ἔστι μέν τι γιγνόμενον, ἔστι δέ τι ὃ τοῦτο γίνεται· καὶ τοῦτο διττόν· ἢ γὰρ τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸ ἀντικείμενον· λέγω δὲ ἀντικεῖσθαι μὲν τὸ ἄμουσον, ὑποκεῖσθαι δὲ τὸν ἄνθρωπον· καὶ τὴν μὲν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν ἀμορφίαν ἢ τὴν ἀταξίαν τὸ ἀντικείμενον, τὸν δὲ χαλκὸν ἢ τὸν λίθον ἢ τὸν χρυσὸν τὸ ὑποκείμενον. (12) Φανερὸν οὖν ὡς, εἴπερ εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν φύσει ὄντων, ἐξ ὧν πρώτων εἰσί, καὶ γεγόνασι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' ἕκαστον ὃ λέγεται κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅτι γίγνεται πᾶν ἔκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς· σύγκειται γὰρ ὁ μουσικὸς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου καὶ μουσικοῦ τρόπον τινά· διαλύσεις γὰρ τοὺς λόγους εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἐκείνων. (13) Δῆλον οὖν ὡς γίγνοιτ' ἂν τὰ γιγνόμενα ἐκ τούτων. Ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῷ μὲν ἕν, εἴδει δὲ δύο· ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος καὶ

Nos itaque sic dicimus, omni prius generatione pertractata. Est enim naturæ consentaneum, quum prius ea quæ communia sunt, declarata fuerint, sic deinde cujusque rei propria contemplari. (2) Dicimus enim fieri ex alio aliud, et ex diverso diversum, quum aut de simplicibus loquamur, aut de compositis. Hoc autem sic dico: Potest enim homo fieri musicus: potest etiam aliquid non musicum, fieri musicum: aut homo non musicus, fieri homo musicus. Simplex igitur quod fit, appello ut hominem, et non musicum, et simplex cujus est generatio, ut musicum: compositum vero et ejus generationem, et quod fit, quando non musicum hominem dicimus fieri hominem musicum. (3) De horum altero non solum dicitur fieri hoc aliquid, sed etiam ex hoc: puta ex non musico musicum. Sed hoc non dicitur de omnibus. Non enim ex homine fit musicus, sed homo fit musicus. (4) Jam vero eorum quæ fiunt, prout simplicia fieri dicimus, aliud, quum fit, permanet, aliud non permanet. Homo namque permanet atque est, quum fit homo musicus: sed non musicum, et musicæ expers, neque simpliciter neque compositum permanet. (5) His autem definitis, ex iis omnibus quæ fiunt, hoc licet accipere, si quis animum advertat, sicut dicimus opus semper esse ut subjiciatur aliquid quod fiat. (6) Atque hoc licet numero sit unum, tamen formâ non est unum (nam formâ et definitione pro eodem accipio): non est enim eadem essentia hominis et musicæ expertis: et illud quidem permanet, hoc autem non permanet. Quod enim non est oppositum, permanet: homo namque permanet: musicum vero, et musicæ expers non permanet. Imo nec id permanet, quod est ex ambobus compositum, ut homo musicus. (7) Ex aliquo autem fieri aliquid, et non hoc fieri aliquid, magis quidem dicitur de iis quæ permanent, exempli causâ, ex non musico musicum fieri dicitur: ex homine autem non dicitur. Verumtamen et in iis quæ permanent, interdum dicitur eodem modo; dicimus enim ex ære statuam fieri: non, æs fieri statuam. De eo autem quod est oppositum, nec permanet, utroque modo dicitur, nimirum et ex hoc fieri illud, et hoc fieri illud; nam et ex musicæ experte fit musicus, et musicæ expers fit musicus. Idcirco etiam in composito res se habet eodem modo: quoniam et ex homine musicæ experte, et homo musicæ expers, dicitur fieri musicus. (8) Quum autem multis modis fieri dicatur, et quædam dicantur non fieri simpliciter, sed fieri hoc aliquid; simpliciter autem fieri, tantum substantiarum proprium sit: in aliis quidem constat necesse esse ut subjiciatur aliquid quod fiat. Nam et quantum, et quale, et quod ad alterum quidpiam refertur, et quando, et ubi, re aliqua subjecta fiunt: propterea quod sola substantia de nullo alio subjecto dicitur, reliqua vero omnia de substantia dicuntur. (9) Sed et substantias et quæcumque alia simpliciter sunt, ex subjecto aliquo fieri, consideranti perspicuum utique fiet. Semper enim est aliquid, quod subjicitur, ex quo fit id quod fit: ut plantæ et animantia ex semine. (10) Fiunt autem quæ simpliciter fiunt, partim figuræ mutatione, ut statua ex ære: quædam adjectione, ut ea quæ augentur: nonnulla ablatione, ut ex lapide Mercurius: alia ex compositione, ut domus: alia variatione, ut quorum materia mutatur. Quæcumque autem sic fiunt, constat ex subjectis fieri. (11) Quapropter ex iis quæ diximus, manifestum est, quicquid fit, semper esse compositum: et esse quidem aliquid quod fit; esse autem et aliquid, in quod hoc mutatur. Et hoc quod fit duplex est: aut enim est subjectum, aut est oppositum. Dico autem opponi quod est musicæ expers, subjici autem hominem. Item figuræ et formæ vel ordinis privationem, oppositum appello: æs autem, aut lapidem, aut aurum, voco subjectum. (12) Si quidem igitur causæ et principia rerum natura constantium ea sunt, ex quibus primis res sunt, et factæ sunt non ex accidenti, sed quod quidque secundum essentiam dicitur, perspicuum est, rem omnem fieri ex subjecto et forma. Componitur enim quodammodo musicus homo ex homine et musico: quoniam definitiones in eorum definitiones dissolves. (13) Patet igitur ea quæ fiunt ex his fieri. Porro subjectum numero quidem unum est, specie autem duo. Homo namque et aurum, et omnino materia est nu-

ὁ χρυσὸς καὶ ὅλως ἡ ὕλη ἀριθμητή· τόδε γάρ τι μᾶλλον, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ αὐτοῦ γίγνεται τὸ γιγνόμενον· ἡ δὲ στέρησις καὶ ἡ ἐναντίωσις συμβεβηκός· ἓν δὲ τὸ εἶδος, οἷον ἡ τάξις ἢ ἡ μουσικὴ ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν οὕτω κατηγορουμένων. (14) Διὸ ἔστι μὲν ὡς δύο λεκτέον εἶναι τὰς ἀρχάς, ἔστι δ' ὡς τρεῖς· καὶ ἔστι μὲν ὡς τἀναντία, οἷον εἴ τις λέγοι τὸ μουσικὸν καὶ τὸ ἄμουσον, ἢ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν, ἢ τὸ ἡρμοσμένον καὶ τὸ ἀνάρμοστον· ἔστι δὲ ὡς οὔ· ὑπ' ἀλλήλων γὰρ πάσχειν τἀναντία ἀδύνατον. Λύεται δὲ καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ὑποκείμενον· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐναντίον· ὥστε οὔτε πλείους τῶν ἐναντίων αἱ ἀρχαὶ τρόπον τινά, ἀλλὰ δύο ὡς εἰπεῖν τῷ ἀριθμῷ, οὔτ' αὖ παντελῶς δύο διὰ τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τὸ εἶναι αὐτοῖς, ἀλλὰ τρεῖς· ἕτερον γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ ἀμούσῳ τὸ εἶναι, καὶ τῷ ἀσχηματίστῳ καὶ χαλκῷ. (15) Πόσαι μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ τῶν περὶ γένεσιν φυσικῶν, καὶ πῶς πόσαι, εἴρηται· καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δεῖ ὑποκεῖσθαί τι τοῖς ἐναντίοις καὶ τὰ ἐναντία δύο εἶναι· τρόπον δέ τινα ἄλλον οὐκ ἀναγκαῖον· ἱκανὸν γὰρ ἔσται τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ποιεῖν τῇ ἀπουσίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὴν μεταβολήν. (16) Ἡ δ' ὑποκειμένη φύσις ἐπιστητὴ κατ' ἀναλογίαν. Ὡς γὰρ πρὸς ἀνδριάντα χαλκὸς ἢ πρὸς κλίνην ξύλον ἢ πρὸς τῶν ἄλλων τι τῶν ἐχόντων μορφὴν ἡ ὕλη καὶ τὸ ἄμορφον ἔχει πρὶν λαβεῖν τὴν μορφήν, οὕτως αὕτη πρὸς οὐσίαν ἔχει καὶ τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν. Μία μὲν οὖν ἀρχὴ αὕτη, οὐχ οὕτω μία οὖσα οὐδὲ οὕτως ἓν ὡς τὸ τόδε τι, μία δὲ ᾗ ὁ λόγος. Ἔτι δὲ τὸ ἐναντίον τούτῳ ἡ στέρησις. (17) Ταῦτα δὲ πῶς δύο καὶ πῶς πλείω, εἴρηται ἐν τοῖς ἄνω. Πρῶτον μὲν οὖν ἐλέχθη ὅτι ἀρχαὶ τἀναντία μόνον, ὕστερον δ' ὅτι ἀνάγκη καὶ ἄλλο τι ὑποκεῖσθαι καὶ εἶναι τρία· ἐκ δὲ τῶν νῦν φανερὸν τίς ἡ διαφορὰ τῶν ἐναντίων, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἀρχαὶ πρὸς ἀλλήλας, καὶ τί τὸ ὑποκείμενον. (18) Πότερον δὲ οὐσία τὸ εἶδος ἢ τὸ ὑποκείμενον, οὔπω δῆλον· ἀλλ' ὅτι αἱ ἀρχαὶ τρεῖς, καὶ πῶς τρεῖς, καὶ τίς ὁ τρόπος αὐτῶν, δῆλον. Πόσαι μὲν οὖν καὶ τίνες εἰσὶν αἱ ἀρχαί, ἐκ τούτων θεωρείσθωσαν.

merabilis: magis enim est hoc aliquid: nec per accidens ex eo fit quod fit: privatio autem et contrarietas est accidens. Forma vero est unum principium ut ordo, aut musica, aut aliud quidpiam eorum quæ sic attribuuntur. (14) Quapropter quum duo principia dici possunt, tum etiam tria Et partim contraria; veluti, si quis dicat musicum et musicæ expers, aut calidum et frigidum, aut harmonia constans et harmonia carens: partim non contraria: quia contraria vicissim pati nequeunt. Sed et hoc solvitur, quoniam subjectum aliud est: hoc enim non est contrarium. Quocirca principia nec plura quodammodo sunt, quam contraria, sed duo tantum, ut ita dicam, numero: nec rursus sunt omnino duo, quia diversa est eorum essentia, sed sunt tria: alia enim est hominis, alia musicæ expertis essentia, nec non ejus quod figura caret et æris. (15) Quot igitur sint principia rerum naturalium, quæ sub generationem cadunt, et quomodo tot sint, dictum est: et constat opus esse ut aliquid subjiciatur contrariis, et contraria duo esse: sed alio quodam modo hoc non esse necessarium. Sufficiet enim alterum contrarium ad efficiendam sua absentia et præsentia mutationem. (16) Subjecta vero natura sciri potest proportione. Ut enim ad statuam æs, vel ad lecticam lignum, vel ad aliud quidpiam eorum quæ formam habent, materia, et quod forma caret, se habet priusquam formam acceperit: sic ipsa ad substantiam se habet, et ad id quod est hoc aliquid, atque ens. Hoc igitur est unum principium, quum tamen non sit ita unum, nec ita ens, ut hoc aliquid; sed unum secundum rationem. Insuper est et huic contrarium, id est privatio. (17) Hæc autem quomodo sint duo, et quomodo plura, dictum fuit in superioribus: ac primum quidem dictum fuit, tantum contraria esse principia: postea vero necesse esse etiam aliud quiddam subjici, et esse tria principia. Ex iis vero quæ nunc exposita fuere, patet quæ sit differentia contrariorum, et quomodo principia sint inter se affecta, et quid sit quod subjicitur. (18) Utrum autem forma an subjectum sit rei essentia, nondum manifestum est: sed principia esse tria, et quomodo sint tria, et quis sit eorum modus, est manifestum. Quot igitur, et quæ sint principia, ex his perspicitor.

CAP. VIII.

Ὅτι δὲ μοναχῶς οὕτω λύεται καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων ἀπορία, λέγομεν μετὰ ταῦτα. Ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν φύσιν τὴν τῶν ὄντων ἐξετράπησαν οἷον ὁδόν τινα ἄλλην ἀπωσθέντες ὑπὸ ἀπειρίας, καὶ φασὶν οὔτε γίγνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι διὰ τὸ ἀναγκαῖον μὲν εἶναι γίγνεσθαι τὸ γιγνόμενον ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος, ἐκ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀδύνατον εἶναι· οὔτε γὰρ τὸ ὂν γίγνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη), ἔκ τε μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι· ὑποκεῖσθαι γάρ τι δεῖ. (2) Καὶ οὕτω δὴ τὸ ἐφεξῆς συμβαῖνον αὔξοντες οὐδ' εἶναι πολλά φασιν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ τὸ ὄν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταύτην ἔλαβον τὴν δόξαν διὰ τὰ εἰρημένα. (3) Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι τὸ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος γίγνεσθαι, ἢ τὸ μὴ ὂν ἢ τὸ ὂν ποιεῖν

Atque hoc tantum modo veterum dubitationem dissolvi, post hæc dicemus. Primi namque philosophi veritatem et rerum naturam quærentes aberrarunt, quasi in aliam quandam viam præ imperitia abducti: atque asserunt, eorum quæ sunt, nihil fieri aut interire, propterea quod necesse est, ut quod fit, vel fiat ex ente, vel ex nonente: ex his autem utrisque fieri nequit: quia neque ens fit, quum jam sit; ex nihilo autem nihil fit, quoniam aliquid subjici oportet. (2) Atque ita deinceps consecutionem augentes, non esse multas res inquiunt, sed tantummodo ipsum ens. Illi igitur hanc opinionem conceperunt ob ea quæ dicta sunt. (3) Nos autem dicimus, hæc, ex ente vel non-ente fieri, aut non-ens vel ens facere quippiam, seu pati, aut quodvis fieri illud, uno modo nihil dif-

τι ἢ πάσχειν ἢ ὁτιοῦν τόδε γίγνεσθαι, ἕνα μὲν τρόπον οὐδὲν διαφέρει ἢ τὸ τὸν ἰατρὸν ποιεῖν τι ἢ πάσχειν ἢ τὸ ἐξ ἰατροῦ εἶναί τι ἢ γίγνεσθαι. (4) Ὥστ' ἐπειδὴ τοῦτο διχῶς λέγεται, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐξ ὄντος καὶ τὸ ὂν ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν. Οἰκοδομεῖ μὲν οὖν ὁ ἰατρὸς οὐχ ᾗ ἰατρός, ἀλλ' ᾗ οἰκοδόμος· καὶ λευκὸς γίγνεται οὐχ ᾗ ἰατρός, ἀλλ' ᾗ μέλας· ἰατρεύει δὲ καὶ ἀνίατρος γίνεται ᾗ ἰατρός. Ἐπεὶ δὲ μάλιστα λέγομεν κυρίως τὸν ἰατρὸν ποιεῖν τι ἢ πάσχειν ἢ γίγνεσθαι ἐξ ἰατροῦ, ἐὰν ᾗ ἰατρὸς ταῦτα πάσχῃ ἢ ποιῇ ἢ γίγνηται, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ ἐξ ὄντος γίγνεσθαι, τοῦτο σημαίνει τὸ ᾗ μὴ ὄν. Ὅπερ ἐκεῖνοι μὲν οὐ διελόντες ἀπέστησαν, καὶ διὰ ταύτην τὴν ἄγνοιαν τοσοῦτον προσηγνόησαν, ὥστε μηθὲν οἴεσθαι γίγνεσθαι μηδὲ εἶναι τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀνελεῖν πᾶσαν τὴν γένεσιν. (5) Ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοί φαμεν γίγνεσθαι μὲν οὐδὲν ἁπλῶς ἐκ μὴ ὄντος, ὅμως μέντοι γίγνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, οἷον κατὰ συμβεβηκός· ἐκ γὰρ τῆς στερήσεως, ὅ ἐστι καθ' αὑτὸ μὴ ὄν, οὐκ ἐνυπάρχοντος γίγνεταί τι. Θαυμάζεται δὲ τοῦτο καὶ ἀδύνατον οὕτω δοκεῖ, γίγνεσθαί τι ἐκ μὴ ὄντος. (6) Ὡσαύτως δὲ οὐδ' ἐξ ὄντος οὐδὲ τὸ ὂν γίγνεσθαι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. Οὕτω δὲ καὶ τοῦτο γίγνεσθαι τὸν αὐτὸν τρόπον, οἷον εἰ ἐκ ζῴου ζῷον γίγνοιτο καὶ ἐκ τινὸς ζῴου τὶ ζῷον, οἷον εἰ κύων ἐξ ἵππου γίγνοιτο. Γίγνοιτο μὲν γὰρ ἂν οὐ μόνον ἐκ τινὸς ζῴου ὁ κύων, ἀλλὰ καὶ ἐκ ζῴου, ἀλλ' οὐχ ᾗ ζῷον· ὑπάρχει γὰρ ἤδη τοῦτο· εἰ δέ τι μέλλει γίγνεσθαι ζῷον μὴ κατὰ συμβεβηκός, οὐκ ἐκ ζῴου ἔσται· (7) καὶ εἴ τι ὄν, οὐκ ἐξ ὄντος, οὐδ' ἐκ μὴ ὄντος· τὸ γὰρ ἐκ μὴ ὄντος εἴρηται ἡμῖν τί σημαίνει, ὅτι ᾗ μὴ ὄν. Ἔτι δὲ καὶ τὸ εἶναι ἅπαν ἢ τὸ μὴ εἶναι οὐκ ἀναιροῦμεν. (8) Εἷς μὲν δὴ τρόπος οὗτος· ἄλλος δ' ὅτι ἐνδέχεται ταὐτὰ λέγειν κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν· τοῦτο δ' ἐν ἄλλοις διώρισται δι' ἀκριβείας μᾶλλον· ὥσθ' (ὅπερ ἐλέγομεν) αἱ ἀπορίαι λύονται δι' ἃς ἀναγκαζόμενοι ἀναιροῦσι τῶν εἰρημένων ἔνια· διὰ γὰρ τοῦτο τοσοῦτον καὶ οἱ πρότερον ἐξετράπησαν τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ ὅλως μεταβολήν. Αὕτη γὰρ ἂν ὀφθεῖσα ἡ φύσις ἔλυσεν αὐτῶν πᾶσαν τὴν ἄγνοιαν.

ferre, sed perinde valere, ac si quis dicat medicum aliquid facere, vel pati, aut ex medico aliquid esse, vel fieri. (4) Quare quum hoc duobus modis dicatur: patet etiam illud, nimirum ex ente, et ens vel facere vel pati, bifariam accipi. Ædificat igitur medicus, non qua medicus, sed qua ædificator: et albus fit, non qua medicus, sed qua niger. Medetur autem, et fit medicinæ expers, qua medicus. Quia vero dicimus maxime proprie medicum aliquid facere vel pati, aut ex medico fieri, quum, qua medicus, hæc patitur, aut facit, aut fit: manifestum est etiam hoc, ex non-ente fieri, significare qua non-ens. Quod quidem illi non distinguentes, a recta via sunt abducti: et propter hanc ignorantiam eo inscitiæ pervenerunt, ut putarint nullam aliam rem fieri aut esse, sed tollerent omnem generationem. (5) Nos autem et ipsi dicimus nihil quidem fieri simpliciter ex non ente, fieri tamen ex non ente tanquam per accidens: fit enim aliquid ex privatione, quæ est per se non ens, quum non insit in eo quod fit. Admirationi autem hoc est, et impossibile ita videtur fieri aliquid ex non ente. (6) Itidemque dicimus, neque ex ente, neque ens fieri, nisi per accidens. Eodem autem modo fieri hoc dicimus, ac si ex animali animal fieret, et ex aliquo animali aliquod animal: veluti, si canis ex equo fieret. Nam canis fieret non solum ex aliquo animali, verum etiam ex animali: non tamen qua est animal, quia hoc jam est. Quodsi futurum est ut aliquid fiat animal non ex accidenti, certe non ex animali erit. (7) Et si quid fiet ens, non fiet ex ente, neque ex non ente: quippe dictum a nobis fuit quid significet illud, ex non ente, videlicet qua est non ens. Præterea vero omnem rem esse aut non esse non tollimus. (8) Unus igitur dubitationis solvendæ modus hic est. Alius autem est: quoniam eadem dici possunt secundum potestatem et secundum actum. Hoc vero in aliis libris magis exquisite definitum est. Quare (ut diximus) dubitationes solvuntur, quibus coacti veteres tollunt nonnulla eorum quæ dicta sunt. Ideo namque priores philosophi tantum aberrarunt a via ducente ad generationem et interitum, et omnino mutationem. Nam hæc natura si ab eis cognita fuisset, omnem hanc eorum ignorantiam dissolvisset.

CAP. IX.

Ἡμμένοι μὲν οὖν καὶ ἕτεροί τινές εἰσιν αὐτῆς, ἀλλ' οὐχ ἱκανῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁμολογοῦσιν ἁπλῶς γίγνεσθαί τι ἐκ μὴ ὄντος, ᾗ Παρμενίδην ὀρθῶς λέγειν· εἶτα φαίνεται αὐτοῖς, εἴπερ ἐστὶν ἀριθμῷ μία, καὶ δυνάμει μία μόνον εἶναι. Τοῦτο δὲ διαφέρει πλεῖστον· ἡμεῖς μὲν γὰρ ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερόν φαμεν εἶναι, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὂν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν καθ' αὑτήν, καὶ τὴν μὲν ἐγγὺς καὶ οὐσίαν πως, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν οὐδαμῶς. (2) Οἱ δὲ τὸ μὴ ὂν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὁμοίως, ἢ τὸ συναμφότερον ἢ τὸ χωρὶς ἑκάτερον· ὥστε παντελῶς ἕτερος ὁ τρόπος οὗτος τῆς τριάδος κἀκεῖνος. Μέχρι μὲν γὰρ δεῦρο προῆλθον, ὅτι δεῖ τινὰ ὑποκεῖσθαι φύσιν, ταύ-

Sane attigerunt eam et alii nonnulli, non tamen satis. Primum enim fatentur simpliciter fieri aliquid ex non ente, quatenus fatentur Parmenidem recte dicere. Deinde ipsis videtur, si hæc natura est una numero, etiam potestate tantummodo unam esse. Hoc autem plurimum differt. Nos enim materiam et privationem diversa esse dicimus: et horum illud quidem esse non ens ex accidenti, nempe materiam: privationem vero esse non ens per se. Et illam quidem esse prope et quodammodo substantiam, nimirum materiam: privationem autem nequaquam. (2) Alii vero magnum et parvum, sive utrumque, sive seorsum alterutrum, similiter statuunt esse non ens. Quare omnino hic ternarii modus ab illo differt. Huc usque enim progressi sunt ut intelligerent naturam aliquam subjici oportere. Sed

την μέντοι μίαν ποιοῦσι· καὶ γὰρ εἴ τις δυάδα ποιεῖ, λέγων μέγα καὶ μικρὸν αὐτήν, οὐθὲν ἧττον ταὐτὸ ποιεῖ· τὴν γὰρ ἑτέραν παρεῖδε [τὴν στέρησιν.] Ἡ μὲν γὰρ ὑπομένουσα συναιτία τῇ μορφῇ τῶν γιγνομένων ἐστίν, ὥσπερ μήτηρ· ἡ δ' ἑτέρα, μοῖρα τῆς ἐναντιώσεως, πολλάκις ἂν φαντασθείη τῷ πρὸς τὸ κακοποιὸν αὐτῆς ἀτενίζοντι τὴν διάνοιαν οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν. (3) Ὄντος γάρ τινος θείου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ἐφετοῦ, τὸ μὲν ἐναντίον αὐτῷ φαμὲν εἶναι, τὸ δὲ ὃ πέφυκεν ἐφίεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Τοῖς δὲ συμβαίνει τὸ ἐναντίον, ὀρέγεσθαι τῆς ἑαυτοῦ φθορᾶς. Καίτοι οὔτε αὐτὸ ἑαυτοῦ οἷόντε ἐφίεσθαι τὸ εἶδος διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐνδεές, οὔτε τὸ ἐναντίον· φθαρτικὰ γὰρ ἀλλήλων τὰ ἐναντία. Ἀλλὰ τοῦτ' ἔστιν ἡ ὕλη, ὥσπερ ἂν εἰ θῆλυ ἄρρενος καὶ αἰσχρὸν καλοῦ· πλὴν οὐ καθ' αὑτὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, οὐδὲ θῆλυ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. (4) Φθείρεται δὲ καὶ γίγνεται ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ. Ὡς μὲν γὰρ τὸ ἐν ᾧ, καθ' αὑτὸ φθείρεται· τὸ γὰρ φθειρόμενον ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ στέρησις· ὡς δὲ κατὰ δύναμιν, οὐ καθ' αὑτό, ἀλλ' ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι· εἴτε γὰρ ἐγίγνετο, ὑποκεῖσθαί τι δεῖ πρῶτον, τὸ ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος· τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτὴ ἡ φύσις, ὥστ' ἔσται πρὶν γενέσθαι. Λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίγνεταί τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός· εἴτε φθείρεται, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον, ὥστε ἐφθαρμένη ἔσται πρὶν φθαρῆναι. (5) Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὸ εἶδος ἀρχῆς, πότερον μία ἢ πολλαί, καὶ τίς ἢ τίνες εἰσί, δι' ἀκριβείας τῆς πρώτης φιλοσοφίας ἔργον ἐστὶ διορίσαι· ὥστε εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἀποκείσθω. Περὶ δὲ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν φθαρτῶν εἰδῶν ἐν τοῖς ὕστερον δεικνυμένοις ἐροῦμεν. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶν ἀρχαί, καὶ τίνες, καὶ πόσαι τὸν ἀριθμόν, διωρίσθω ἡμῖν οὕτως· πάλιν δὲ ἄλλην ἀρχὴν ἀρξάμενοι λέγωμεν.

hanc unam faciunt. Nam etsi quidam dualitatem tacit, inquiens eam subjectam naturam esse magnum et parvum; nihilominus tamen idem facit : quoniam alteram neglexit, nimirum privationem. Alia namque natura, quum permaneat, eorum quæ fiunt, una cum forma est causa, quasi mater. Altera vero, quæ est pars contrarietatis, sæpe videri poterit ei qui ad ipsius maleficium animum adverterit, ne esse quidem ullo modo. (3) Quum enim sit quiddam divinum et bonum et expetendum, dicimus aliud esse ei contrarium; aliud quod sua natura id expetit et appetit. Sed illis accidit ut contrarium appetat sui ipsius interitum. Atqui nec ipsa forma se ipsam expetere potest, quia non est sui indigens; neque contrarium eam expetit : quia contraria sui invicem perimendi vim habent. Sed hoc est materia : perinde ac si femina marem, aut turpe pulchrum appeteret. Verumtamen non est per se turpis, sed ex accidenti : nec per se femina, sed ex accidenti. (4) Partim autem interit et fit : partim minime. Ut enim est id in quo, per se interit. Quod enim interit, in ipsa est, nempe privatio. Ut autem secundum potestatem spectatur, non per se gignitur et interit, sed necesse est eam esse incorruptibilem et ingenitam. Sive enim fieret, oporteret subjici aliquod primum, nempe id ex quo insito fit : hoc autem est ipsa natura : proinde prius erit quam fiat. Materiam enim voco primum cujusque rei subjectum, ex quo insito fit aliquid, non per accidens. Sive quid intereat, in hoc ultimum abibit. Quare interempta erit, antequam interimatur. (5) De principio autem, quod est secundum formam, utrum sit unum an multa, et quod vel quæ sint, exquisite definire est munus primæ philosophiæ. Quare in illud tempus rejiciatur. De naturalibus autem et interitui obnoxiis formis in iis dicemus quæ posterius demonstrabuntur. Quod igitur sint principia, et quæ, et quot numero sint, sic a nobis definitum esto. Rursus autem alio facto initio dicamus.

LIBER II.

CAP. I.

Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστι φύσει, τὰ δὲ δι' ἄλλας αἰτίας· φύσει μὲν τά τε ζῷα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἁπλᾶ τῶν σωμάτων, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ· ταῦτα γὰρ εἶναι καὶ τὰ τοιαῦτα φύσει φαμέν. Πάντα δὲ τὰ ῥηθέντα φαίνεται διαφέροντα πρὸς τὰ μὴ φύσει συνεστῶτα. Τὰ μὲν γὰρ φύσει ὄντα πάντα φαίνεται ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως, τὰ μὲν κατὰ τόπον, τὰ δὲ κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν, τὰ δὲ κατ' ἀλλοίωσιν. (2) Κλίνη δὲ καὶ ἱμάτιον, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ἐστίν, ᾗ μὲν τετύχηκε τῆς κατηγορίας ἑκάστης καὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἀπὸ τέχνης, οὐδεμίαν ὁρμὴν ἔχει μεταβολῆς ἔμφυτον, ᾗ δὲ συμβέβηκεν αὐτοῖς εἶναι λιθίνοις ἢ γηΐνοις ἢ μικτοῖς ἐκ τούτων, ἔχει, καὶ κατὰ τοσοῦτον, ὡς οὔσης τῆς φύσεως ἀρχῆς τινὸς καὶ αἰτίας τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἐν

Eorum quæ sunt, alia naturâ constant, alia per alias causas. Naturâ quidem constant et animalia, et eorum partes, et plantæ, et simplicia corpora, ut terra, et ignis, et aer, et aqua. Hæc enim et ejusmodi alia dicimus naturâ constare. Hæc autem quæ dicta sunt omnia differre videntur ab iis quæ naturâ non constant. Nam quæcumque naturâ constant, videntur in se ipsis habere principium motus et quietis, alia secundum locum, alia secundum accretionem et deminutionem, alia secundum variationem. (2) Lectica vero, et vestimentum, et si quod aliud ejusmodi genus est, qua singulis his appellationibus significantur, et quatenus ab arte sunt, nullum mutationis impetum insitum habent : qua vero eis accidit ut sint lapidea, vel terrea, vel ex his mixta, habent, et in tantum quidem, quatenus natura est principium quoddam et causa cur id moveatur et quie-

ᾧ ὑπάρχει πρώτως καθ' αὑτό, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Λέγω δὲ τὸ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὅτι γένοιτ' ἂν αὐτὸς ἑαυτῷ τις αἴτιος ὑγιείας, ὢν ἰατρός· ἀλλ' ὅμως οὐ καθὸ ὑγιάζεται, τὴν ἰατρικὴν ἔχει, ἀλλὰ συμβέβηκε τὸν αὐτὸν ἰατρὸν εἶναι καὶ ὑγιαζόμενον· διὸ καὶ χωρίζεταί ποτ' ἀπ' ἀλλήλων. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν ποιουμένων· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐν ἑαυτῷ τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν ἄλλοις καὶ ἔξωθεν, οἷον οἰκία καὶ τῶν ἄλλων τῶν χειροκμήτων ἕκαστον, τὰ δ' ἐν αὑτοῖς μὲν ἀλλ' οὐ καθ' αὑτά, ὅσα κατὰ συμβεβηκὸς αἴτια γένοιτ' ἂν αὑτοῖς. Φύσις μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ῥηθέν. (4) Φύσιν δὲ ἔχει ὅσα τοιαύτην ἔχει ἀρχήν. Καὶ ἔστι πάντα ταῦτα οὐσία· ὑποκείμενον γάρ τι καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν ἡ φύσις ἀεί. (5) Κατὰ φύσιν δὲ ταῦτά τε καὶ ὅσα τούτοις ὑπάρχει καθ' αὑτά, οἷον τῷ πυρὶ φέρεσθαι ἄνω· τοῦτο γὰρ φύσις μὲν οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἔχει φύσιν· φύσει δὲ καὶ κατὰ φύσιν ἐστί. (6) Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ φύσις, εἴρηται, καὶ τί τὸ φύσει, καὶ κατὰ φύσιν. Ὡς δ' ἔστιν ἡ φύσις, πειρᾶσθαι δεικνύναι γελοῖον· φανερὸν γὰρ ὅτι τοιαῦτα τῶν ὄντων ἐστὶ πολλά. Τὸ δὲ δεικνύναι τὰ φανερὰ διὰ τῶν ἀφανῶν οὐ δυναμένου κρίνειν ἐστὶ τὸ δι' αὑτὸ καὶ μὴ δι' αὑτὸ γνώριμον. Ὅτι δ' ἐνδέχεται τοῦτο πάσχειν, οὐκ ἄδηλον· συλλογίσαιτο γὰρ ἄν τις ἐκ γενετῆς ὢν τυφλὸς περὶ χρωμάτων· ὥστε ἀνάγκη τοῖς τοιούτοις περὶ τῶν ὀνομάτων εἶναι τὸν λόγον, νοεῖν δὲ μηδέν. (7) Δοκεῖ δ' ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία τῶν φύσει ὄντων ἐνίοις εἶναι τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον ἑκάστῳ ἀρρύθμιστον καθ' ἑαυτό, οἷον κλίνης φύσις τὸ ξύλον, ἀνδριάντος δ' ὁ χαλκός. Σημεῖον δέ φησιν Ἀντιφῶν ὅτι, εἴ τις κατορύξειε κλίνην καὶ λάβοι δύναμιν ἡ σηπεδὼν ὥστ' ἀνεῖναι βλαστόν, οὐκ ἂν γενέσθαι κλίνην, ἀλλὰ ξύλον, ὡς τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχον, τὴν κατὰ νόμον διάθεσιν καὶ τὴν τέχνην, τὴν δ' οὐσίαν οὖσαν ἐκείνην ἣ καὶ διαμένει ταῦτα πάσχουσα συνεχῶς. (8) Εἰ δὲ καὶ τούτων ἕκαστον πρὸς ἕτερόν τι ταὐτὸ τοῦτο πέπονθεν (οἷον ὁ μὲν χαλκὸς καὶ ὁ χρυσὸς πρὸς ὕδωρ, τὰ δ' ὀστᾶ καὶ ξύλα πρὸς γῆν, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν), ἐκεῖνα τὴν φύσιν εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. (9) Διόπερ οἱ μὲν γῆν, οἱ δὲ πῦρ, οἱ δ' ἀέρα φασίν, οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δ' ἔνια τούτων, οἱ δὲ πάντα ταῦτα τὴν φύσιν εἶναι τὴν τῶν ὄντων. Ὃ γάρ τις αὐτῶν ὑπέλαβε τοιοῦτον, εἴτε ἓν εἴτε πλείω, τοῦτο καὶ τοσαῦτά φησιν εἶναι τὴν ἅπασαν οὐσίαν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα πάθη τούτων καὶ ἕξεις καὶ διαθέσεις. (10) Καὶ τούτων μὲν ὁτιοῦν εἶναι ἀΐδιον (οὐ γὰρ εἶναι μεταβολὴν αὐτοῖς ἐξ αὑτῶν), τὰ δ' ἄλλα γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι ἀπειράκις. Ἕνα μὲν οὖν τρόπον οὕτως ἡ φύσις λέγεται, ἡ πρώτη ἑκάστῳ ὑποκειμένη ὕλη τῶν ἐχόντων ἐν αὑτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ μεταβολῆς· ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος τὸ κατὰ τὸν λόγον. (11) Ὥσπερ γὰρ τέχνη λέγεται τὸ κατὰ τέχνην καὶ τὸ τεχνικόν, οὕτω καὶ φύσις τὸ κατὰ φύσιν λέγεται καὶ τὸ φυσικόν. Οὔτε δ' ἐκεῖ πως φαῖμεν ἂν ἔχειν κατὰ τὴν τέχνην οὐδέν, εἰ δυνάμει μόνον ἐστὶ κλίνη,

scat, in quo inest primum, per se, non ex accidenti. Dico autem, non ex accidenti, quia fieri potest ut aliquis sibi ipsi sit causa sanitatis, quum sit medicus : verumtamen, non quatenus sanatur, medicinam habet, sed accidit eundem esse medicum et sanari. Idcirco hæc aliquando a se invicem separantur. (3) Similiter vero se habet unumquodque ceterorum quæ fiunt : nullum enim eorum habet in se principium effectionis; sed quædam in aliis et extra habent, ut domus, et unumquodque aliorum quæ manu efficiuntur : quædam in se ipsis habent quidem, non tamen per se, nimirum quæcumque ex accidenti sibi ipsis causæ fieri possunt. Natura igitur est quod dictum fuit. (4) Naturam vero habent, quæcumque habent ejusmodi principium. Atque hæc omnia sunt substantia. Natura namque semper est subjectum quoddam et in subjecto. (5) Secundum naturam autem dicuntur et hæc et quæ his insunt per se, ut igni sursum ferri. Hoc enim non est natura, nec habet naturam, sed est naturaliter et secundum naturam. (6) Dictum est igitur quid sit natura, et quid sit quod est naturaliter, et secundum naturam. Esse autem naturam conari probare, ridiculum est : patet enim ejusmodi entia multa esse. Demonstrare autem, quæ sunt perspicua, ex obscuris, ejus est qui non potest dijudicare quod est per se, et quod non est per se notum. Posse autem aliquem ita esse affectum, non est obscurum. Aliquis enim qui ab ortu sit cæcus, potest de coloribus ratiocinari. Quare necesse est his esse disputationem de nominibus, sed ipsos nihil intelligere. (7) Jam vero quibusdam videtur natura et essentia eorum quæ naturâ constant, esse id quod primum cuique rei inest, informe per se : ut lecticæ natura est lignum, statuæ vero æs. Cujus rei signum esse inquit Antiphon, quod, si quis defoderit lecticam, et putredo vim acceperit, adeo ut germinet, certe non fiet lectica, sed lignum : quasi illud ex accidenti insit, nempe dispositio quæ est secundum formam et artem; essentia vero ea sit, quæ etiam permanet, ab his continenter affecta. (8) Quodsi etiam horum unumquodque ad aliud quiddam eodem modo est affectum (veluti æs et aurum ad aquam, ossa autem et ligna ad terram, similiterque aliud quodvis), ea inquit esse ipsorum naturam et essentiam. (9) Idcirco alii terram, alii ignem, alii aerem, alii aquam, alii nonnulla ex his, alii hæc omnia inquiunt esse rerum naturam. Quod enim quisque existimavit esse tale, sive unum sive multa, hoc et tot inquiunt esse universam essentiam, reliqua autem omnia esse horum affectiones, et habitus, et dispositiones. (10) Et horum quidem quodvis esse sempiternum (non enim esse ipsis mutationem ex se ipsis); cetera vero fieri et interire infinities. Uno igitur modo natura sic dicitur, nimirum prima cuique rei in se motus et mutationis principium habenti subjecta materia. Alio autem modo forma et species, quæ in definitione ponitur. (11) Ut enim dicitur ars, quod est secundum artem, et quod est artificiosum : ita etiam dicitur natura, quod est secundum naturam, et quod est naturale. Neque in illo autem ullo modo dicemus habere quidpiam secundum artem, si potestate

μήπω δ' ἔχει τὸ εἶδος τῆς κλίνης, οὐδ' εἶναι τέχνην, οὔτ' ἐν τοῖς φύσει συνισταμένοις· τὸ γὰρ δυνάμει σὰρξ ἢ ὀστοῦν οὔτ' ἔχει πω τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, πρὶν ἂν λάβῃ τὸ εἶδος τὸ κατὰ τὸν λόγον, ὃ ὁριζόμενοι λέγομεν τί ἐστι σὰρξ ἢ ὀστοῦν, οὔτε φύσει ἐστίν. (12) Ὥστε ἄλλον τρόπον ἡ φύσις ἂν εἴη τῶν ἐχόντων ἐν αὑτοῖς κινήσεως ἀρχὴν ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος, οὐ χωριστὸν ὂν ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν λόγον. Τὸ δ' ἐκ τούτων φύσις μὲν οὐκ ἔστι, φύσει δέ, οἷον ἄνθρωπος. Καὶ μᾶλλον αὕτη φύσις τῆς ὕλης· ἕκαστον γὰρ τότε λέγεται, ὅταν ἐντελεχείᾳ ᾖ, μᾶλλον ἢ ὅταν δυνάμει. (13) Ἔτι γίγνεται ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ κλίνη ἐκ κλίνης· διὸ καί φασιν οὐ τὸ σχῆμα εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὸ ξύλον, ὅτι γένοιτ' ἄν, εἰ βλαστάνοι, οὐ κλίνη, ἀλλὰ ξύλον. Εἰ δ' ἄρα τοῦτο τέχνη, καὶ ἡ μορφὴ φύσις· γίγνεται γὰρ ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπος. (14) Ἔτι δ' ἡ φύσις ἡ λεγομένη ὡς γένεσις ὁδός ἐστιν εἰς φύσιν. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡ ἰάτρευσις λέγεται οὐκ εἰς ἰατρικὴν ὁδός, ἀλλ' εἰς ὑγίειαν· ἀνάγκη μὲν γὰρ ἀπὸ ἰατρικῆς, οὐκ εἰς ἰατρικὴν εἶναι τὴν ἰάτρευσιν· οὐχ οὕτω δ' ἡ φύσις ἔχει πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὸ φυόμενον ἐκ τινὸς εἰς τὶ ἔρχεται ἢ φύεται. Εἰς τί οὖν φύεται; οὐχὶ ἐξ οὗ, ἀλλ' εἰς ὅ. (15) Ἡ ἄρα μορφὴ φύσις. Ἡ δέ γε μορφὴ καὶ ἡ φύσις διχῶς λέγεται· καὶ γὰρ ἡ στέρησις εἶδός πως ἐστίν. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ στέρησις καὶ ἐναντίον τι περὶ τὴν ἁπλῆν γένεσιν ἢ μή ἐστιν, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

tantum sit lectica, necdum habeat lecticæ speciem, neque dicimus esse artem : neque in iis quæ natura constant. Quod enim potestate est caro, aut os, id necdum habet suam ipsius naturam priusquam acceperit formam quæ ponitur in definitione (hoc est quam dicimus definientes quid sit caro, vel os), nec naturâ constat. (12) Quare alio modo natura fuerit eorum quæ in se principium motus habent forma et species, quæ non est separabilis, nisi secundum definitionem. Quod autem ex his est compositum, natura quidem non est, sed naturaliter est seu naturâ constat, ut homo. Atque hæc magis, quam materia, est natura. Unumquodque enim tunc dicitur, quum actu est, potius quam quum est potestate. (13) Præterea fit homo ex homine, non lectica ex lectica. Ideoque inquiunt, non figuram, sed lignum esse naturam, quia, si germinaret, non fieret lectica, sed lignum. Si igitur hoc est ars, etiam forma est natura : fit enim ex homine homo. (14) Præterea natura accepta pro generatione, est via ad naturam. Non enim ita se habet, ut medicatio, quæ dicitur via non ad medicinam, sed ad sanitatem; necesse enim est medicationem a medicina esse, non ad medicinam : sed non ita habet natura ad naturam. Verum id quod nascitur, ex aliquo ad aliquid venit seu nascitur. Ad quod igitur veniendo nascitur? non ad id ex quo, sed ad id ad quod. (15) Forma igitur est natura. Forma autem et natura duobus modis dicitur; etenim privatio est quodammodo forma. Utrum autem privatio et contrarium quidpiam sit in simplici generatione, necne, posterius erit considerandum.

CAP. II.

Ἐπεὶ δὲ διώρισται ποσαχῶς ἡ φύσις λέγεται, μετὰ τοῦτο θεωρητέον τίνι διαφέρει ὁ μαθηματικὸς τοῦ φυσικοῦ· καὶ γὰρ ἐπίπεδα καὶ στερεὰ ἔχει τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μήκη καὶ στιγμάς, περὶ ὧν σκοπεῖ ὁ μαθηματικός. (2) Ἔτι εἰ ἡ ἀστρολογία ἑτέρα ἢ μέρος τῆς φυσικῆς· εἰ γὰρ τοῦ φυσικοῦ τὸ τί ἐστιν ἥλιος ἢ σελήνη εἰδέναι, τῶν δὲ συμβεβηκότων καθ' αὑτὰ μηδέν, ἄτοπον, ἄλλως τε καὶ ὅτι φαίνονται λέγοντες οἱ περὶ φύσεως καὶ περὶ σχήματος σελήνης καὶ ἡλίου, καὶ πότερον σφαιροειδὴς ἡ γῆ καὶ ὁ κόσμος ἢ οὔ. (3) Περὶ τούτων μὲν οὖν πραγματεύεται καὶ ὁ μαθηματικός, ἀλλ' οὐχ ᾗ φυσικοῦ σώματος πέρας ἕκαστον· οὐδὲ τὰ συμβεβηκότα θεωρεῖ ᾗ τοιούτοις οὖσι συμβέβηκε. Διὸ καὶ χωρίζει· χωριστὰ γὰρ τῇ νοήσει κινήσεώς ἐστι, καὶ οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ γίνεται ψεῦδος χωριζόντων. (4) Λανθάνουσι δὲ τοῦτο ποιοῦντες καὶ οἱ τὰς ἰδέας λέγοντες· τὰ γὰρ φυσικὰ χωρίζουσιν ἧττον ὄντα χωριστὰ τῶν μαθηματικῶν. Γίγνοιτο δ' ἂν τοῦτο δῆλον, εἴ τις ἑκατέρων πειρῷτο λέγειν τοὺς ὅρους, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν συμβεβηκότων· τὸ μὲν γὰρ περιττὸν ἔσται καὶ τὸ ἄρτιον καὶ τὸ εὐθὺ καὶ τὸ καμπύλον, ἔτι δὲ ἀριθμὸς καὶ γραμμὴ καὶ σχῆμα ἄνευ κινήσεως, σὰρξ δὲ καὶ ὀστοῦν καὶ ἄνθρωπος οὐκέτι, ἀλλὰ ταῦτα ὥσπερ ῥὶς σιμή, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ καμπύλον λέγεται. (5) Δηλοῖ

Quum autem definitum sit quot modis natura dicatur, deinceps videndum est quo differat mathematicus a physico : naturalia namque corpora planities habent, et soliditates, et longitudines, et puncta; quæ considerat mathematicus. (2) Præterea videndum est utrum astrologia sit diversa a physica, an pars physicæ. Nam si physici est scire quid sit sol, aut luna, nihil autem eorum scire quæ soli aut lunæ per se accidunt, certe est absurdum : præsertim quia videntur, qui de natura disserunt, etiam loqui de figura lunæ ac solis, et quærere utrum terra et mundus sint rotunda necne. (3) De his igitur tractat etiam mathematicus, non tamen qua horum unumquodque est terminus corporis naturalis : neque horum accidentia contemplatur, qua ejusmodi rebus accidunt : ideoque separat· sunt enim res in mutatione per intellectum separabiles; nihilque interest, nec falsum committitur ab iis qui separant. (4) Non animadvertunt autem se quoque hoc facere illi qui ideas esse dicunt; separant enim res naturales, quæ minus separabiles sunt quam mathematicæ. Hoc autem manifestum fieri potest, si quis utrorumque definitiones afferre conetur : id est, tam rerum ipsarum, quam accidentium. Impar enim erit et par, et rectum et inflexum; præterea numerus, et linea, et figura, sine motu erunt : caro autem, et os, et homo, non item : sed hæc ut nasus simus, non ut inflexum dicuntur. (5) Quinetiam hoc declarant eæ mathe-

δὲ καὶ τὰ φυσικώτερα τῶν μαθημάτων, οἷον ὀπτικὴ καὶ ἁρμονικὴ καὶ ἀστρολογία· ἀνάπαλιν γὰρ τρόπον τιν' ἔχουσι τῇ γεωμετρίᾳ. Ἀλλ' ἡ μὲν γεωμετρία περὶ γραμμῆς φυσικῆς σκοπεῖ, ἀλλ' οὐχ ᾗ φυσική· ἡ δ' ὀπτικὴ μαθηματικὴν μὲν γραμμήν, ἀλλ' οὐχ ᾗ μαθηματική, ἀλλ' ᾗ φυσική. (6) Ἐπεὶ δ' ἡ φύσις διχῶς, τό τε εἶδος καὶ ἡ ὕλη, ὡς ἂν εἰ περὶ σιμότητος σκοποῖμεν τί ἐστιν, οὕτω θεωρητέον. Ὥστ' οὔτ' ἄνευ ὕλης τὰ τοιαῦτα οὔτε κατὰ τὴν ὕλην. Καὶ γὰρ δὴ καὶ περὶ τούτου διχῶς ἀπορήσειεν ἄν τις, ἐπεὶ δύο αἱ φύσεις, περὶ ποτέρας τοῦ φυσικοῦ, ἢ περὶ τοῦ ἐξ ἀμφοῖν· ἀλλ' εἰ περὶ τοῦ ἐξ ἀμφοῖν, καὶ περὶ ἑκατέρας. (7) Πότερον οὖν τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης ἑκατέραν γνωρίζειν; εἰς μὲν γὰρ τοὺς ἀρχαίους ἀποβλέψαντι δόξειεν ἂν εἶναι ἄλλης· ἐπὶ μικρὸν γάρ τι μέρος Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος τοῦ εἴδους καὶ τοῦ τί ἦν εἶναι ἥψαντο. Εἰ δὲ ἡ τέχνη μιμεῖται τὴν φύσιν, τῆς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης εἰδέναι τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην μέχρι του (οἷον ἰατροῦ ὑγίειαν καὶ χολὴν καὶ φλέγμα, ἐν οἷς ἡ ὑγίεια· ὁμοίως δὲ καὶ οἰκοδόμου τό τε εἶδος τῆς οἰκίας καὶ τὴν ὕλην, ὅτι πλίνθοι καὶ ξύλα· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων), καὶ τῆς φυσικῆς ἂν εἴη τὸ γνωρίζειν ἀμφοτέρας τὰς φύσεις. Ἔτι τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος τῆς αὐτῆς, καὶ ὅσα τούτων ἕνεκα. (8) Ἡ δὲ φύσις τέλος καὶ οὗ ἕνεκα· ὧν γὰρ συνεχοῦς τῆς κινήσεως οὔσης ἔστι τι τέλος τῆς κινήσεως, τοῦτο ἔσχατον καὶ τὸ οὗ ἕνεκα· διὸ καὶ ὁ ποιητὴς γελοίως προήχθη εἰπεῖν,

Ἔχει τελευτήν, ἧσπερ οὕνεκ' ἐγένετο·

βούλεται γὰρ οὐ πᾶν εἶναι τὸ ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ τὸ βέλτιστον. (9) Ἐπεὶ δὲ ποιοῦσιν αἱ τέχναι τὴν ὕλην, αἱ μὲν ἁπλῶς, αἱ δὲ εὐεργόν, καὶ χρώμεθα ὡς ἡμῶν ἕνεκα πάντων ὑπαρχόντων (ἐσμὲν γάρ πως καὶ ἡμεῖς τέλος· διχῶς γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα· εἴρηται δὲ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας), (10) δύο δὴ αἱ ἄρχουσαι τῆς ὕλης καὶ αἱ γνωρίζουσαι τέχναι, ἥ τε χρωμένη καὶ τῆς ποιητικῆς ἡ ἀρχιτεκτονική. Διὸ καὶ ἡ χρωμένη ἀρχιτεκτονική πως· διαφέρει δὲ ᾗ ἡ μὲν τοῦ εἴδους γνωριστική, ἡ δὲ ἀρχιτεκτονικὴ ὡς ποιητικὴ τῆς ὕλης. Ὁ μὲν γὰρ κυβερνήτης ποιόν τι τὸ εἶδος τοῦ πηδαλίου γνωρίζει καὶ ἐπιτάττει, ὁ δ' ἐκ ποίου ξύλου καὶ ποίων κινήσεων ἔσται. Ἐν μὲν οὖν τοῖς κατὰ τέχνην ἡμεῖς ποιοῦμεν τὴν ὕλην τοῦ ἔργου ἕνεκα, ἐν δὲ τοῖς φυσικοῖς ὑπάρχει οὖσα. (11) Ἔτι τῶν πρός τι ἡ ὕλη· ἄλλῳ γὰρ εἴδει ἄλλη ὕλη. Μέχρι δὴ πόσου τὸν φυσικὸν δεῖ εἰδέναι τὸ εἶδος καὶ τὸ τί ἐστιν; ἢ ὥσπερ ἰατρὸν νεῦρον, ἢ χαλκέα χαλκόν, μέχρι του. Τινὸς γὰρ ἕνεκα ἕκαστον, καὶ περὶ ταῦτα ἅ ἐστι χωριστὰ μὲν εἴδει, ἐν ὕλῃ δέ· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ, καὶ ἥλιος ** Πῶς δ' ἔχει τὸ χωριστὸν καὶ τί ἐστι, φιλοσοφίας τῆς πρώτης διορίσαι ἔργον.

maticæ, quæ sunt magis naturales : ut perspectiva, et musica, et astrologia. Contra enim quodammodo se habent ac geometria : quoniam geometria naturalem quidem lineam considerat, non tamen qua est naturalis; perspectiva autem mathematicam quidem lineam considerat, non tamen qua est mathematica, sed qua est naturalis. (6) Quum autem natura duobus modis dicatur, nimirum forma et materia : sic debemus contemplari, ac si de simitate consideraremus quid sit. Quocirca ejusmodi res neque sunt absque materia, neque secundum materiam. Nam et de hoc dubitare quispiam possit, quum duæ sint naturæ, de utra disserere sit munus physici : an de eo disserat, quod ex ambabus constat. Atqui si de eo disserit quod ex ambabus naturis constat, certe etiam de utraque natura disseret. (7) Utrum igitur ad eandem, an ad aliam atque aliam scientiam pertinet utramque naturam cognoscere? Ad veteres quidem philosophos respicienti videri potest ad aliam pertinere : parum enim Empedocles ac Democritus formam et quidditatem attigerunt. Quodsi ars imitatur naturam, ejusdem vero scientiæ est quadamtenus nosse formam et materiam (ut medici est nosse sanitatem, nec non bilem et pituitam, in quibus inest sanitas : similiter etiam ædificatoris est nosse et formam domus et materiam, quod scilicet materia domus sint lateres et ligna : eademque ratio est aliarum rerum); profecto etiam physicæ munus erit cognoscere ambas naturas. Præterea ejusdem scientiæ est nosse id cujus causa, et finem, et quæcumque horum causa sunt. (8) Natura autem est finis et id cujus causa : quorum enim motus quum sit continuus, est aliquis finis illius motus, hic finis est extremum et id cujus causa. Ideoque poeta ridicule adductus est ut diceret,

Habet finem cujus causa genitus erat.

Non enim omne extremum meretur nomen finis, sed id quod est optimum. (9) Quum autem artes materiam faciant, aliæ simpliciter, aliæ ad opus idoneam; nosque his omnibus utamur tanquam nostra causa sint (sumus enim et nos aliquo modo finis : quia bifariam sumitur id cujus causa, ut dictum est in libris de philosophia); (10) duæ sane sunt artes quæ præsunt materiæ, atque eam cognoscunt, nempe ea quæ utitur, et quæ effectrici præest, architectonica. Idcirco etiam ea quæ utitur, est quodammodo architectonica. Differunt autem, quatenus hæc quidem formam cognoscit, architectonica vero est tanquam efficiens materiam; nam gubernator, qualis sit forma clavi, novit, et imperat : alter autem novit ex quali ligno et quibus motibus clavus erit. In iis igitur quæ secundum artem, nos materiam facimus operis causa : in naturalibus vero suppetit. (11) Præterea materia in eorum numero est, quæ ad aliquid referuntur. Nam alii formæ alia materia convenit. Quousque igitur oportet physicum cognoscere formam et quid est? an ut medicus nosse debet nervum, aut faber æs, nempe usque ad aliquem terminum? alicujus enim causa unumquodque considerat, et in iis versatur, quæ sunt quidem forma separabilia, sunt tamen in materia : homo namque hominem gignit; et sol...... Quomodo autem se habeat quod separatur, et quid sit, primæ philosophiæ munus est definire.

CAP. III.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐπισκεπτέον περὶ τῶν αἰτίων, ποῖά τε καὶ πόσα τὸν ἀριθμόν ἐστιν. Ἐπεὶ γὰρ τοῦ εἰδέναι χάριν ἡ πραγματεία, εἰδέναι δ' οὐ πρότερον οἰόμεθα ἕκαστον πρὶν ἂν λάβωμεν τὸ διὰ τί περὶ ἕκαστον (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λαβεῖν τὴν πρώτην αἰτίαν) δῆλον ὅτι καὶ ἡμῖν τοῦτο ποιητέον καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ πάσης τῆς φυσικῆς μεταβολῆς, ὅπως εἰδότες αὐτῶν τὰς ἀρχάς, ἀνάγειν εἰς αὐτὰς πειρώμεθα τῶν ζητουμένων ἕκαστον. (2) Ἕνα μὲν οὖν τρόπον αἴτιον λέγεται τὸ ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος τῆς φιάλης καὶ τὰ τούτων γένη ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα· τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ τὰ τούτου γένη, οἷον τοῦ διὰ πασῶν τὰ δύο πρὸς ἕν, καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ. (3) Ἔτι ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἡ πρώτη ἢ τῆς ἠρεμήσεως, οἷον ὁ βουλεύσας αἴτιος, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ τέκνου, καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου καὶ τὸ μεταβάλλον τοῦ μεταβαλλομένου. Ἔτι ὡς τὸ τέλος· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια· διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φαμὲν ἵνα ὑγιαίνῃ, καὶ εἰπόντες οὕτως, οἰόμεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. Καὶ ὅσα δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους, οἷον τῆς ὑγιείας ἡ ἰσχνασία ἢ ἡ κάθαρσις ἢ τὰ φάρμακα ἢ τὰ ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἕνεκά ἐστι, διαφέρει δ' ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ἔργα, τὰ δ' ὄργανα. (4) Τὰ μὲν οὖν αἴτια σχεδὸν τοσαυταχῶς λέγεται. Συμβαίνει δὲ πολλαχῶς λεγομένων τῶν αἰτίων καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ αἴτια εἶναι, οὐ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τοῦ ἀνδριάντος καὶ ἡ ἀνδριαντοποιικὴ καὶ ὁ χαλκός, οὐ καθ' ἕτερόν τι ἀλλ' ᾗ ἀνδριάς, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς ὕλη, τὸ δ' ὡς ὅθεν ἡ κίνησις. Ἔστι δέ τινα καὶ ἀλλήλων αἴτια, οἷον τὸ πονεῖν τῆς εὐεξίας καὶ αὕτη τοῦ πονεῖν· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς τέλος, τὸ δ' ὡς ἀρχὴ κινήσεως. Ἔτι δὲ τὸ αὐτὸ τῶν ἐναντίων ἐστὶν αἴτιον· ὃ γὰρ παρὸν αἴτιον τοῦδε, τοῦτο καὶ ἀπὸν αἰτιώμεθα ἐνίοτε τοῦ ἐναντίου, οἷον τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυβερνήτου τῆς τοῦ πλοίου ἀνατροπῆς, οὗ ἦν ἡ παρουσία αἰτία τῆς σωτηρίας. (5) Ἅπαντα δὲ τὰ νῦν εἰρημένα αἴτια εἰς τέτταρας τρόπους πίπτει τοὺς φανερωτάτους· τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν, καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων, καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου, καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος ὡς τὸ ἐξ οὗ αἴτιά ἐστι· τούτων δὲ τὰ μὲν ὡς τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὰ μέρη· τὰ δὲ ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, τό τε ὅλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ εἶδος· τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ βουλεύσας καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν, πάντα ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ στάσεως ἢ κινήσεως· τὰ δὲ ὡς τὸ τέλος καὶ τὸ ἀγαθὸν τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα βέλτιστον καὶ τέλος τῶν ἄλλων ἐθέλει εἶναι. Διαφερέτω δὲ μηδὲν

His definitis, considerandum est, quænam et quot numero sint causæ. Quum enim cognoscendi gratia instituta sit hæc tractatio, nec prius unumquodque nosse arbitremur, quam sumpserimus causam propter quam est (hoc autem est sumere primam causam): profecto nobis quoque hoc faciendum est et in ortu et interitu, et in omni naturali mutatione: ut, cognitis horum principiis, conemur ad ea referre singula quæsita. (2) Uno igitur modo causa dicitur id ex quo insito aliquid fit: ut æs est causa statuæ, et argentum phialæ, et horum genera. Alio autem modo forma et exemplar: hæc autem est ratio quidditatis, et hujus genera; ut harmoniæ diapason forma est duo ad unum, et omnino numerus, ac partes quæ in definitione ponuntur. (3) Præterea unde est primum mutationis vel quietis principium: cujusmodi causa est, qui consultat; et pater filii; et omnino quod facit, ejus quod fit: et quod mutat, ejus quod mutatur. Præterea ut finis. Hoc autem est id cujus gratia: ut deambulandi, sanitas. Cur enim deambulat? dicimus, ut bene valeat: et, quum sic dixerimus, putamus nos causam reddidisse; et quæcumque alio movente interjecta, finis gratia fiunt: ut sanitatis gratia fit extenuatio, vel purgatio, vel pharmaca, vel instrumenta: hæc enim omnia finis gratia sunt: differunt autem inter se, quod alia sint opera, alia instrumenta. (4) Causæ igitur tot fere modis dicuntur. Quum autem causæ multis modis dicantur, accidit ut ejusdem effectus sint multæ causæ, non ex accidente: ut statuæ et ars statuaria et æs, non alia quapiam ratione, sed qua est statua; non tamen eodem modo: sed altera est causa, ut materia; altera, ut id unde motus profectus est. Sunt etiam quædam sibi invicem causæ: ut labor est causa firmæ corporis constitutionis; atque hæc est causa laborandi: non tamen eodem modo: sed hæc est causa ut finis; illud autem, ut principium motus. Præterea eadem est contrariorum causa: quod enim præsens, est causa hujus effectus, hoc absens dicimus interdum causam esse contrarii effectus: ut absentiam gubernatoris dicimus esse causam submersionis navis, cujus præsentia erat causa salutis. (5) Omnes autem causæ quæ nunc dictæ sunt, in quattuor modos manifestissimos cadunt: nam elementa sunt causæ syllabarum; et materia, eorum quæ opificio constant; et ignis, et quæ sunt ejusmodi, corporum; et partes, totius; et hypotheses, conclusionis: causæ, inquam, sunt, ut id ex quo. Harum vero aliæ sunt ut subjectum, veluti partes: aliæ ut quidditas, nempe totum, et compositio et forma; sed semen, et medicus, et consultans, et omnino quod est faciens, hæc, inquam, omnia sunt causæ unde est principium mutationis vel status vel motionis; aliæ vero sunt causæ, ut finis bonumque aliorum. Id enim cujus gratia, debet esse optimum et ceterorum finis. Nihil vero intersit utrum di-

εἰπεῖν αὐτὸ ἀγαθὸν ἢ φαινόμενον ἀγαθόν. (6) Τὰ μὲν οὖν αἴτια τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι τῷ εἴδει· τρόποι δὲ τῶν αἰτίων ἀριθμῷ μέν εἰσι πολλοί, κεφαλαιούμενοι δὲ καὶ οὗτοι ἐλάττους. Λέγεται γὰρ αἴτια πολλαχῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοειδῶν προτέρως καὶ ὑστέρως ἄλλο ἄλλου, οἷον ὑγιείας ὁ ἰατρὸς καὶ τεχνίτης, καὶ τοῦ διὰ πασῶν τὸ διπλάσιον καὶ ὁ ἀριθμός, καὶ ἀεὶ τὰ περιέχοντα πρὸς τὸ καθ' ἕκαστα. (7) Ἔτι δ' ὡς τὸ συμβεβηκὸς καὶ τὰ τούτων γένη· οἷον ἀνδριάντος ἄλλως Πολύκλειτος καὶ ἄλλως ἀνδριαντοποιός, ὅτι συμβέβηκε τῷ ἀνδριαντοποιῷ τὸ Πολυκλείτῳ εἶναι. Καὶ τὰ περιέχοντα δὲ τὸ συμβεβηκός, οἷον εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος εἴη ἀνδριάντος ἢ ὅλως ζῷον. Ἔστι δὲ καὶ τῶν συμβεβηκότων ἄλλα ἄλλων πορρώτερον καὶ ἐγγύτερον, οἷον εἰ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μουσικὸς αἴτιος λέγοιτο τοῦ ἀνδριάντος. (8) Πάντα δὲ καὶ τὰ οἰκείως λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς τὰ μὲν ὡς δυνάμενα λέγεται, τὰ δ' ὡς ἐνεργοῦντα, οἷον τοῦ οἰκοδομεῖσθαι οἰκίαν ὁ οἰκοδόμος ἢ οἰκοδομῶν οἰκοδόμος. (9) Ὁμοίως δὲ λεχθήσεται καὶ ἐφ' ὧν αἴτια τὰ αἴτια τοῖς εἰρημένοις, οἷον τουδὶ τοῦ ἀνδριάντος ἢ ἀνδριάντος ἢ καὶ ὅλως εἰκόνος, καὶ χαλκοῦ τοῦδε ἢ χαλκοῦ ἢ ὅλως ὕλης· καὶ ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων ὡσαύτως. (10) Ἔτι δὲ συμπλεκόμενα καὶ ταῦτα κἀκεῖνα λεχθήσεται, οἷον οὐ Πολύκλειτος οὐδὲ ἀνδριαντοποιός, ἀλλὰ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιός. Ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτά ἐστι τὸ μὲν πλῆθος ἕξ, λεγόμενα δὲ διχῶς. Ἢ γὰρ ὡς τὸ καθ' ἕκαστον, ἢ ὡς τὸ γένος, ἢ ὡς τὸ συμβεβηκός, ἢ ὡς τὸ γένος τοῦ συμβεβηκότος, ἢ ὡς συμπλεκόμενα ταῦτα, ἢ ὡς ἁπλῶς λεγόμενα· πάντα δὲ ἢ ἐνεργοῦντα ἢ κατὰ δύναμιν. (11) Διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅτι τὰ μὲν ἐνεργοῦντα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἅμα ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστι καὶ ὧν αἴτια, οἷον ὅδ' ὁ ἰατρεύων τῷδε τῷ ὑγιαζομένῳ, καὶ ὅδε ὁ οἰκοδομῶν τῷδε τῷ οἰκοδομουμένῳ· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν οὐκ ἀεί· φθείρεται γὰρ οὐχ ἅμα ἡ οἰκία καὶ ὁ οἰκοδόμος. (12) Δεῖ δ' ἀεὶ τὸ αἴτιον ἑκάστου τὸ ἀκρότατον ζητεῖν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον ἄνθρωπος οἰκοδομεῖ ὅτι οἰκοδόμος, ὁ δ' οἰκοδόμος κατὰ τὴν οἰκοδομικήν· τοῦτο τοίνυν πρότερον τὸ αἴτιον. Καὶ οὕτως ἐπὶ πάντων. Ἔτι τὰ μὲν γένη τῶν γενῶν, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον τῶν καθ' ἕκαστον, οἷον ἀνδριαντοποιὸς μὲν ἀνδριάντος, ὁδὶ δὲ τουδί· καὶ τὰς μὲν δυνάμεις τῶν δυνατῶν, τὰ δ' ἐνεργοῦντα πρὸς τὰ ἐνεργούμενα. (13) Ὅσα μὲν οὖν τὰ αἴτια καὶ ὃν τρόπον αἴτια, ἔστω ἡμῖν διωρισμένα ἱκανῶς.

catur ipsum finem esse bonum, an videri bonum. (6) Causæ igitur tales ac tot sunt specie. Modi vero causarum numero quidem sunt multi, sed si summatim colligantur, et ipsi pauciores fiunt. Dicuntur enim causæ multis modis et ipsarum causarum quæ sunt ejusdem generis, alia est prior et posterior quam alia, ut sanitatis causa est medicus, et artifex: et harmoniæ diapason causa est duplum et numerus, ac semper ea quæ continent, ita se habent ad singula. (7) Præterea dicuntur causæ ut accidens, et horum genera: ut puta statuæ aliter causa est Polycletus, aliter statuarius, quoniam accidit statuario ut sit Polycletus. Sed et ea quæ accidens continent, appellantur causæ: veluti si homo sit causa statuæ aut omnino animal. Accidentium quoque alia sunt aliis remotiora et propinquiora: veluti si albus et musicus dicatur esse causa statuæ. (8) Omnes autem causæ, et quæ proprie, et quæ ex accidenti dicuntur, ita dicuntur, aliæ, quia possunt, aliæ quia agunt: ut ædificandæ domus causa est ædificator, aut ædificans ædificator. (9) Similiter autem dicetur etiam in iis quorum eæ causæ, quas exposuimus, sunt causæ: exempli gratia, est causa hujus statuæ, vel statuæ, vel omnino imaginis; item est causa hujus æris, vel æris, vel omnino materiæ. Eadem est accidentium ratio. (10) Præterea et hæ et illæ dicentur conjunctæ: verbi gratia, non Polycletus, nec statuarius, sed Polycletus statuarius. Sed nihilominus omnes hæ sunt quidem, quod ad multitudinem, sex, sed dicuntur bifariam: vel enim ut singulare, vel ut genus, vel ut accidens, vel ut genus accidentis, et ut hæc conjuncta, vel simpliciter accepta: hæc autem omnia vel agentia vel secundum potestatem. (11) Adeo autem differunt, ut agentes, et singulares, simul sint et non sint cum iis quorum sunt causæ (veluti hic qui medetur simul est cum hoc qui sanatur; et hic ædificans, simul est cum hac re quæ ædificatur): quæ vero secundum potestatem causæ dicuntur, non semper simul sunt; quia non simul interit domus et ædificator. (12) Oportet autem semper summam cujusque rei causam quærere, quemadmodum et in aliis rebus: ut homo ædificat quia est ædificator; ædificator autem est secundum artem ædificandi: hæc igitur causa prior est. Atque ita se res habet in omnibus. Præterea oportet generum quærere genera: singularium autem, singularia: ut statuarius est causa statuæ: hic autem statuarius, hujus statuæ. Ac potestates quidem, eorum quæ fieri possunt: agentia vero eorum quæ aguntur. (13) Quot igitur sint causæ, et quomodo sint causæ, satis a nobis definitum esto.

CAP. IV.

Λέγεται δὲ καὶ ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον τῶν αἰτίων, καὶ πολλὰ καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι διὰ τύχην καὶ διὰ τὸ αὐτόματον. Τίνα οὖν τρόπον ἐν τούτοις ἐστὶ τοῖς αἰτίοις ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον, καὶ πότερον τὸ αὐτὸ ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον ἢ ἕτερον, καὶ ὅλως τί ἐστιν ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον, ἐπισκεπτέον. (2) Ἔνιοι γὰρ καὶ εἰ ἔστιν ἢ μή, ἀποροῦσιν· οὐδὲν γὰρ

Sed et fortuna et casus dicuntur esse in causarum numero, multaque et esse et fieri fortuito et casu. Quo igitur modo in his causis sit fortuna et casus, et utrum idem sint fortuna et casus, an diversa, et omnino quid sit fortuna et casus, considerandum est. (2) Etenim nonnulli, an sit necne, dubitant; aiunt enim nihil fieri a fortuna, sed omnium,

γίγνεσθαι ἀπὸ τύχης φασίν, ἀλλὰ πάντων εἶναί τι αἴτιον ὡρισμένον, ὅσα λέγομεν ἀπ' αὐτομάτου γίγνεσθαι ἢ τύχης, οἷον τοῦ ἐλθεῖν ἀπὸ τύχης εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ καταλαβεῖν ὃν ἐβούλετο μέν, οὐκ ᾤετο δέ, αἴτιον τὸ βούλεσθαι ἀγοράσαι ἐλθόντα· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπὸ τύχης λεγομένων ἀεί τι εἶναι λαβεῖν τὸ αἴτιον, ἀλλ' οὐ τύχην· (3) ἐπεὶ εἴ γέ τι ἦν ἡ τύχη, ἄτοπον ἂν φανείη ὡς ἀληθῶς, καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις διὰ τί ποτ' οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων σοφῶν τὰ αἴτια περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς λέγων, περὶ τύχης οὐδὲν διώρισεν, ἀλλ' ὡς ἔοικεν, οὐδὲν ᾤοντο οὐδ' ἐκεῖνοι εἶναι ἀπὸ τύχης. (4) Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θαυμαστόν· πολλὰ γὰρ καὶ γίγνεται καὶ ἔστιν ἀπὸ τύχης καὶ ἀπὸ ταὐτομάτου, ἃ οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἔστιν ἐπανενεγκεῖν ἕκαστον ἐπί τι αἴτιον τῶν γιγνομένων, καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος εἶπεν ὁ ἀναιρῶν τὴν τύχην, ὅμως τούτων τὰ μὲν εἶναί φασι πάντες ἀπὸ τύχης, τὰ δ' οὐκ ἀπὸ τύχης. Διὸ καὶ ἁμωσγέπως ἦν ποιητέον αὐτοῖς μνείαν. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκείνων γέ τι ᾤοντο εἶναι τὴν τύχην, οἷον φιλίαν ἢ νεῖκος ἢ νοῦν ἢ πῦρ ἢ ἄλλο γέ τι τῶν τοιούτων. Ἄτοπον οὖν εἴτε μὴ ὑπελάμβανον εἶναι εἴτε οἰόμενοι παρέλειπον, καὶ ταῦτ' ἐνίοτε χρώμενοι, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς· οὐκ ἀεὶ τὸν ἀέρα ἀνωτάτω ἀποκρίνεσθαί φησιν, ἀλλ' ὅπως ἂν τύχῃ. Λέγει γοῦν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ,

Ὡς οὕτω συνέκυρσε θέων τότε, πολλάκι δ' ἄλλως·

καὶ τὰ μόρια τῶν ζῴων ἀπὸ τύχης γενέσθαι τὰ πλεῖστα φησίν. (6) Εἰσὶ δέ τινες οἳ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τοῦδε καὶ τῶν κοσμικῶν πάντων αἰτιῶνται τὸ αὐτόματον· ἀπὸ ταὐτομάτου γὰρ γίγνεσθαι τὴν δίνην καὶ τὴν κίνησιν τὴν διακρίνασαν καὶ καταστήσασαν εἰς ταύτην τὴν τάξιν τὸ πᾶν. (7) Καὶ μάλα τοῦτο θαυμάσαι ἄξιον· λέγοντας γὰρ τὰ μὲν ζῷα καὶ τὰ φυτὰ ἀπὸ τύχης μήτε εἶναι μήτε γίγνεσθαι, ἀλλ' ἤτοι φύσιν ἢ νοῦν ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον εἶναι τὸ αἴτιον (οὐ γὰρ ὅ τι ἔτυχεν ἐκ τοῦ σπέρματος ἑκάστου γίγνεται, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ τοιουδὶ ἐλαία, ἐκ δὲ τοῦ τοιουδὶ ἄνθρωπος), τὸν δ' οὐρανὸν καὶ τὰ θειότατα τῶν φανερῶν ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου γενέσθαι, τοιαύτην δ' αἰτίαν μηδεμίαν εἶναι οἵαν τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν. (8) Καίτοι εἰ οὕτως ἔχει, τοῦτ' αὐτὸ ἄξιον ἐπιστάσεως, καὶ καλῶς ἔχει λεχθῆναί τι περὶ αὐτοῦ. Πρὸς γὰρ τῷ καὶ ἄλλως ἄτοπον εἶναι τὸ λεγόμενον, ἔτι ἀτοπώτερον τὸ λέγειν ταῦτα, ὁρῶντας ἐν μὲν τῷ οὐρανῷ οὐδὲν ἀπὸ ταὐτομάτου γιγνόμενον, ἐν δὲ τοῖς οὐκ ἀπὸ τύχης πολλὰ συμβαίνοντα ἀπὸ τύχης. Καίτοι εἰκός γε ἦν τοὐναντίον γίγνεσθαι. (9) Εἰσὶ δέ τινες οἷς δοκεῖ εἶναι αἰτία μὲν ἡ τύχη, ἄδηλος δὲ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, ὡς θεῖόν τι οὖσα καὶ δαιμονιώτερον. Ὥστε σκεπτέον καὶ τί ἑκάτερον, καὶ εἰ ταὐτὸν ἢ ἕτερον τό τε αὐτόματον καὶ ἡ τύχη, καὶ πῶς εἰς τὰ διωρισμένα αἴτια ἐμπίπτουσι.

quæ dicimus casu vel fortuito fieri, esse aliquam causam definitam : ut puta fortuito veniendi in forum, et reperiendi quem volebat quidem, non tamen putabat se reperturum, causa est voluntas, rem aliquam, quum in forum venisset, emendi. Similiter et in aliis, quæ fortuito fieri dicuntur, semper aliquam causam sumi posse, non autem fortunam. (3) Nam si fortuna esset aliquid, re vera absurdum videretur : ac dubitare quispiam posset, cur nemo unquam veterum sapientum, causas ortus et interitus tradens, de fortuna quidpiam definierit. Sed, ut videtur, ne illi quidem putarunt aliquid esse a fortuna. (4) Sed et hoc admirabile est. Multa namque et fiunt et sunt a fortuna et casu : quæ non ignorantes posse referri singula ad aliquam eorum quæ fiunt causam, quemadmodum antiquus sermo fortunam tollens ait; tamen horum quædam omnes aiunt esse a fortuna, quædam autem non a fortuna. Quocirca ejus quoque aliqua mentio ab ipsis facienda erat. (5) At vero nec illorum quidpiam putarunt esse fortunam, veluti amicitiam, aut contentionem, aut mentem, aut ignem, aut aliquid aliud ejusmodi. Absurdum igitur est, sive non existimarunt esse, sive, quum esse putarent, prætermiserunt; præsertim quum ipsi quoque interdum casu et fortuna utantur : sicut Empedocles non semper aerem in superiorem locum secerni inquit, sed quomodo contigerit : dicit enim in Cosmopœia,

Sæpe alias aliter, sed tum sic forte cucurrit.

Partes quoque animalium plerasque a fortuna factas esse dicit. (6) Sunt autem nonnulli, qui et cœli hujus et omnium mundi partium causam adscribunt casui : casu enim fieri aiunt conversionem, et motum, qui universum distinxit et redegit in hunc ordinem. (7) Et sane hoc valde est admiratione dignum, quod dicunt animalia quidem et plantas nec esse nec fieri a fortuna; sed eorum causam esse aut naturam, aut mentem, aut aliquid aliud tale (quia non quodvis ex unoquoque semine fit, sed ex illo oliva, ex hoc autem homo); cœlum autem, et quæ sunt inter res manifestas maxime divina, casu facta esse, atque eorum nullam esse talem causam, qualem fatentur esse animalium et plantarum. (8) Atqui, si ita res habet, hoc ipsum est consideratione dignum, et e re est de ipso aliquid dicere. Nam, præterquam quod alioqui est absurdum quod dicitur, adhuc absurdius est hæc dicere, quum videamus in cœlo quidem nihil casu fieri, in his autem quæ non sunt a fortuna, multa fortuito accidere. Atqui contrarium fieri decebat. (9) Sunt autem nonnulli quibus fortuna videtur esse quidem causa, sed humanæ menti obscura, tanquam sit divinum quid ac numen excellentius. Quare considerandum est, et quid sit utrumque, et utrum idem sint, an diversa casus inquam et fortuna, et quomodo in causas supra definitas cadant.

CAP. V.

Πρῶτον μὲν οὖν, ἐπειδὴ ὁρῶμεν τὰ μὲν ἀεὶ ὡσαύτως γιγνόμενα, τὰ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, φανερὸν ὅτι οὐδετέρου τούτων αἰτία ἡ τύχη λέγεται οὐδὲ τὸ ἀπὸ τύχης, οὔτε τοῦ ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεί, οὔτε τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστιν ἃ γίγνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ ταῦτα πάντες φασὶν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἔστι τι ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον· τά τε γὰρ τοιαῦτα ἀπὸ τύχης καὶ τὰ ἀπὸ τύχης τοιαῦτα ὄντα ἴσμεν. (2) Τῶν δὲ γιγνομένων τὰ μὲν ἕνεκά του γίγνεται, τὰ δ' οὔ· τούτων δὲ τὰ μὲν κατὰ προαίρεσιν, τὰ δ' οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἄμφω δ' ἐν τοῖς ἕνεκά του· ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἐν τοῖς παρὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔστιν ἔνια περὶ ἃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν τὸ ἕνεκά του. Ἔστι δ' ἕνεκά του ὅσα τε ἀπὸ διανοίας ἂν πραχθείη καὶ ὅσα ἀπὸ φύσεως. (3) Τὰ δὴ τοιαῦτα ὅταν κατὰ συμβεβηκὸς γένηται, ἀπὸ τύχης φαμὲν εἶναι· ὥσπερ γὰρ καὶ ὄν ἐστι τὸ μὲν καθ' αὑτό, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οὕτω καὶ αἴτιον ἐνδέχεται εἶναι, οἷον οἰκίας καθ' αὑτὸ μὲν αἴτιον τὸ οἰκοδομικόν, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ λευκὸν ἢ τὸ μουσικόν. Τὸ μὲν οὖν καθ' αὑτὸ αἴτιον ὡρισμένον, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἀόριστον· ἄπειρα γὰρ ἂν τῷ ἑνὶ συμβαίη. Καθάπερ οὖν ἐλέχθη, ὅταν ἐν τοῖς ἕνεκά του γιγνομένοις τοῦτο γένηται, τότε λέγεται ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ ἀπὸ τύχης. (4) Αὐτῶν δὲ πρὸς ἄλληλα τὴν διαφορὰν τούτων ὕστερον διοριστέον. Νῦν δὲ τοῦτο ἔστω φανερόν, ὅτι ἄμφω ἐν τοῖς ἕνεκά του ἐστίν, οἷον ἕνεκα τοῦ ἀπολαβεῖν τὸ ἀργύριον ἦλθεν ἄν, κομισόμενος τὸν ἔρανον, εἰ ᾔδει· ἦλθε δ' οὐ τούτου ἕνεκα, ἀλλὰ συνέβη αὐτῷ ἐλθεῖν καὶ ποιῆσαι τοῦτο τοῦ κομίσασθαι ἕνεκα· τοῦθο δὲ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φοιτῶν εἰς τὸ χωρίον, οὔτ' ἐξ ἀνάγκης. Ἔστι δὲ τὸ τέλος, ἡ κομιδή, οὐ τῶν ἐν αὐτῷ αἰτίων, ἀλλὰ τῶν προαιρετῶν καὶ ἀπὸ διανοίας· καὶ λέγεταί γε τότε ἀπὸ τύχης ἐλθεῖν. Εἰ δὲ προελόμενος καὶ τούτου ἕνεκα, ἢ ἀεὶ φοιτῶν ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κομιζόμενος, οὐκ ἀπὸ τύχης. (5) Δῆλον ἄρα ὅτι ἡ τύχη αἰτία κατὰ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν τῶν ἕνεκά του· διὸ περὶ τὸ αὐτὸ διάνοια καὶ τύχη· ἡ γὰρ προαίρεσις οὐκ ἄνευ διανοίας. (6) Ἀόριστα μὲν οὖν τὰ αἴτια ἀνάγκη εἶναι, ἀφ' ὧν ἂν γένοιτο τὸ ἀπὸ τύχης. Ὅθεν καὶ ἡ τύχη τοῦ ἀορίστου εἶναι δοκεῖ καὶ ἄδηλος ἀνθρώπῳ. Καὶ ἔστιν ὡς οὐδὲν ἀπὸ τύχης δόξειεν ἂν γίγνεσθαι. Πάντα γὰρ ταῦτα ὀρθῶς λέγεται, ὅτι εὐλόγως. Ἔστι μὲν γὰρ ὡς γίγνεται ἀπὸ τύχης· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ γίγνεται· (7) καὶ ἔστιν αἴτιον ὡς συμβεβηκὸς ἡ τύχη, ὡς δ' ἁπλῶς οὐδενός, οἷον οἰκίας οἰκοδόμος μὲν αἴτιος, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ αὐλητής· καὶ τοῦ ἐλθόντα κομίσασθαι τὸ ἀργύριον, μὴ τούτου ἕνεκα ἐλθόντα, ἄπειρα τὸ πλῆθος· καὶ γὰρ ἰδεῖν τινὰ βουλόμενος καὶ διώκων, καὶ φεύγων. (8) Καὶ τὸ φάναι εἶναί τι παράλογον τὴν τύχην, ὀρθῶς· ὁ γὰρ λόγος ἢ τῶν ἀεὶ ὄντων ἢ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡ δὲ

Primum igitur, quum videamus quædam semper alia plerumque eodem modo fieri, manifestum est neutrius horum causam dici aut fortunam aut quod est fortuitum, id est, neque ejus quod necessario et semper fit, neque ejus quod plerumque fit. Sed quia nonnulla etiam sunt quæ præter hæc fiunt, atque omnes hæc aiunt esse a fortuna : apparet fortunam et casum esse aliquid. Nam quæ sunt ejusmodi, esse a fortuna; et quæ sunt a fortuna, ejusmodi esse novimus. (2) Eorum autem quæ fiunt, alia fiunt alicujus gratia, alia minime : illorum autem quædam sunt ex præelectione, quædam non ex præelectione : ambo autem sunt in iis quæ alicujus gratia fiunt. Quapropter perspicuum est, etiam in iis quæ nec necessario nec plerumque fiunt, esse nonnulla, in quibus esse potest quod fit alicujus gratia. Sunt autem alicujus gratia, quum ea quæ a mente fieri possunt, tum etiam quæ a natura. (3) Quæ igitur sunt ejusmodi, quum ex accidenti fiunt, ea dicimus esse a fortuna. Sicut enim ens aliud est per se, aliud ex accidenti : ita etiam causa esse potest; ut ædium per se causa est quod est ædificandi facultate præditum, ex accidenti autem album aut musicum. Quæ igitur est causa per se, definita est; quæ vero ex accidenti, indefinita : quoniam infinita possunt uni accidere. Sicut igitur dictum fuit, quando in iis quæ alicujus causa fiunt, hoc fit, tum dicitur esse a casu et a fortuna. (4) Horum autem inter se differentia posterius explicanda erit. Sed hoc in præsentia constet, utraque in iis esse quæ alicujus causa fiunt : ut puta, argenti accipiendi gratia venisset, utique accepturus pecuniam, si scivisset; sed non hujus rei gratia venit : verum accidit ut veniret, et hoc faceret accipiendi gratia : idque nec plerumque veniens in eum locum, nec necessario. Finis autem, id est acceptio pecuniæ, non est in numero causarum quæ in ipsa re sunt, sed est eorum quæ sub præelectionem cadunt, et a mente proficiscuntur. Tuncque dicitur fortuito profectus esse. Quodsi id præelegisset et hujus gratia fuisset, vel semper aut plerumque eo se conferens acciperet pecuniam : certe id non esset a fortuna. (5) Patet igitur fortunam esse causam ex accidenti, in iis quæ *raro* contingunt secundum præelectionem eorum quæ alicujus gratia fiunt. Quapropter in eodem versantur mens et fortuna : quia præelectio non est sine mente. (6) Necesse est igitur ut eæ causæ sint indefinitæ, a quibus fieri potest quod est a fortuna. Unde etiam fortuna videtur esse rei indefinitæ, atque homini occulta. Et aliquo modo nihil a fortuna fieri posse videtur. Hæc enim omnia recte dicuntur, quia sunt rationi consentanea. Nam aliquo modo fit a fortuna : ex accidenti namque : (7) ac fortuna est causa ut accidens : simpliciter autem nullius rei causa est : ut puta, ædium causa quidem est ædificator, sed ex accidenti tibicen; et ut, quum in forum venerit, argentum accipiat, qui non hujus causa venit, causæ sunt multitudine infinitæ : nam et videre aliquem volens, et persequens, et fugiens, venisse potest. (8) Illud quoque recte dicitur, fortunam esse rem a ratione alienam : quoniam ratio est eorum quæ semper aut quæ plerumque sunt; fortuna vero

τύχη ἐν τοῖς γιγνομένοις παρὰ ταῦτα. Ὥστ' ἐπειδὴ ἀόριστα τὰ οὕτως αἴτια, καὶ ἡ τύχη ἀόριστον. Ὅμως δ' ἐπ' ἐνίων ἀπορήσειεν ἄν τις, ἆρ' οὖν τὰ τυχόντα αἴτι' ἂν γένοιτο τῆς τύχης, οἷον ὑγιείας ἢ πνεῦμα ἢ εἵλησις, ἀλλ' οὐ τὸ ἀποκεκάρθαι· ἔστι γὰρ ἄλλα ἄλλων ἐγγύτερα τῶν κατὰ συμβεβηκὸς αἰτίων. (9) Τύχη δὲ ἀγαθὴ μὲν λέγεται, ὅταν ἀγαθόν τι ἀποβῇ· φαύλη δέ, ὅταν φαῦλόν τι· εὐτυχία δὲ καὶ δυστυχία, ὅταν μέγεθος ἔχοντα ταῦτα· διὸ καὶ τὸ παρὰ μικρὸν κακόν, ἢ ἀγαθὸν μέγα λαβεῖν ἢ δυστυχεῖν ἢ εὐτυχεῖν ἐστίν, ὅτι ὡς ὑπάρχον λέγει ἡ διάνοια· τὸ γὰρ παρὰ μικρὸν ὥσπερ οὐδὲν ἀπέχειν δοκεῖ. Ἔτι ἀβέβαιον ἡ εὐτυχία, εὐλόγως· ἡ γὰρ τύχη ἀβέβαιος· οὔτε γὰρ ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἷόντ' εἶναι τῶν ἀπὸ τύχης οὐθέν. [VI.] (10) Ἔστι μὲν οὖν ἄμφω αἴτια, καθάπερ εἴρηται, κατὰ συμβεβηκός, καὶ ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον, ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις γίγνεσθαι μὴ ἁπλῶς μηδ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ τούτων ὅσ' ἂν γένοιτο ἕνεκά του.

in iis cernitur, quæ præter hæc fiunt : adeo ut, quia indefinitæ sunt quæ ita sunt causæ, etiam fortuna sit res indefinita. Verumtamen de quibusdam aliquis dubitare possit, an quævis causæ fieri possint ipsius fortunæ : veluti, an valetudinis causa sit aut ventus, aut æstus, sed non detonsum esse. Nam causarum accidentariarum aliæ sunt aliis propinquiores. (9) Secunda autem fortuna dicitur, quum aliquid boni evenit : adversa vero, quum aliquid mali. Fortunæ vero prosperitas, et infortunium seu calamitas tum dicitur, quum hæc magna sunt. Quare etiam quum parum abest quin in magnum aliquod malum vel bonum inciderimus, id quoque est infortunio vel prosperitate fortunæ uti : quia mens id asserit, quasi sit. Quod enim parum abest, quasi nihil abesse videtur. Præterea fortunæ prosperitas inconstans est, merito : quoniam ipsa fortuna inconstans est : utpote quum nihil eorum quæ a fortuna proficiscuntur, aut semper aut plerumque esse possit. [VI.] (10) Utræque igitur sunt causæ, sicut dictum fuit, ex accidenti, tam fortuna quam casus; videlicet in iis quæ fieri contingit nec simpliciter, nec plerumque, et in horum numero quæ fieri possunt alicujus gratia.

CAP. VI.

Διαφέρει δ' ὅτι τὸ αὐτόματον ἐπὶ πλεῖόν ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τύχης ἀπὸ ταὐτομάτου τοῦτο δ' οὐ πᾶν ἀπὸ τύχης. Ἡ μὲν γὰρ τύχη καὶ τὸ ἀπὸ τύχης ἐστὶν ὅσοις καὶ τὸ εὐτυχῆσαι ἂν ὑπάρξειε καὶ ὅλως πρᾶξις. (2) Διὸ καὶ ἀνάγκη περὶ τὰ πρακτὰ εἶναι τὴν τύχην· σημεῖον δ' ὅτι δοκεῖ ἤτοι ταὐτὸν εἶναι τῇ εὐδαιμονίᾳ ἡ εὐτυχία ἢ ἐγγύς, ἡ δ' εὐδαιμονία πρᾶξίς τις· εὐπραξία γάρ· ὥσθ' ὁπόσοις μὴ ἐνδέχεται πρᾶξαι, οὐδὲ τὸ ἀπὸ τύχης τι ποιῆσαι. (3) Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἄψυχον οὐδὲν οὔτε θηρίον οὔτε παιδίον οὐδὲν ποιεῖ ἀπὸ τύχης, ὅτι οὐκ ἔχει προαίρεσιν· οὐδ' εὐτυχία οὐδ' ἀτυχία ὑπάρχει τούτοις, εἰ μὴ καθ' ὁμοιότητα, ὥσπερ ἔφη Πρώταρχος εὐτυχεῖς εἶναι τοὺς λίθους ἐξ ὧν οἱ βωμοί, ὅτι τιμῶνται, οἱ δὲ ὁμόζυγες αὐτῶν καταπατοῦνται. Τὸ δὲ πάσχειν ἀπὸ τύχης ὑπάρξει πως καὶ τούτοις, ὅταν ὁ πράττων τι περὶ αὐτὰ πράξῃ ἀπὸ τύχης· ἄλλως δὲ οὐκ ἔστι. (4) Τὸ δ' αὐτόματον καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις καὶ πολλοῖς τῶν ἀψύχων, οἷον ὁ ἵππος αὐτόματος, φαμέν, ἦλθεν, ὅτι ἐσώθη μὲν ἐλθών, οὐ τοῦ σωθῆναι δὲ ἕνεκα ἦλθε. Καὶ ὁ τρίπους αὐτόματος κατέπεσεν· ἔστη μὲν γὰρ τοῦ καθῆσθαι ἕνεκα, ἀλλ' οὐ τοῦ καθῆσθαι ἕνεκα κατέπεσεν. (5) Ὥστε φανερὸν ὅτι ἐν τοῖς ἁπλῶς ἕνεκά του γινομένοις, ὅταν μὴ τοῦ συμβάντος ἕνεκα γένηται οὗ ἔξω τὸ αἴτιον, τότε ἀπὸ ταὐτομάτου λέγομεν· ἀπὸ τύχης δέ, τούτων ὅσα ἀπὸ ταὐτομάτου γίγνεται τῶν προαιρετῶν τοῖς ἔχουσι προαίρεσιν. (6) Σημεῖον δὲ τὸ μάτην, ὅτι λέγεται ὅταν μὴ γένηται τὸ ἕνεκα ἄλλου ἐκεῖνο οὗ ἕνεκα, οἷον τὸ βαδίσαι λαπάξεως ἕνεκά ἐστιν· εἰ δὲ μὴ ἐγένετο βαδίσαντι, μάτην φαμὲν βαδίσαι, καὶ ἡ βάδισις ματαία, ὡς τοῦτο ὂν τὸ μάτην, τὸ πεφυκὸς ἄλλου ἕνεκα, ὅταν μὴ περαίνῃ ἐκεῖνο οὗ ἕνεκα ἦν καὶ ἐπεφύκει· ἐπεὶ εἴ τις λούσασθαι φαίη μάτην ὅτι οὐκ ἐξέ-

Differunt autem, quia casus latius patet. Quod enim a fortuna est, casu est : hoc autem non omne est a fortuna. Nam fortuna et fortuitum in iis est, in quibus et fortunæ prosperitas inesse potest, et omnino actio spectatur. (2) Quare necesse est ut fortuna in iis rebus versetur quæ sub actionem cadunt. Cujus rei signum est, quia fortunæ prosperitas videtur aut idem esse quod beatitudo, aut ei propinqua : beatitudo vero est actio quædam, siquidem est recta actio. Quocirca quæcumque non possunt agere, ea nec fortuito aliquid facere queunt. (3) Atque ob hanc causam nec inanimatum aliquid, nec bellua, nec infans facit aliquid fortuito : quia non habet præelectionem. Nec fortunæ prosperitas vel infortunium his inest, nisi secundum similitudinem : ut Protarchus dixit fortunatos esse lapides ex quibus aræ exstruuntur, quia honorantur, quum alii ejusdem generis pedibus conculcentur. Sed et pati a fortuna his quodammodo inest, quando scilicet qui in his aliquid facit, fortuito facit. Aliter vero non inest. (4) Casus autem aliis quoque animalibus et multis rebus inanimatis attribuitur, ut puta dicimus equum casu venisse : quia, quum veniret, servatus est, non tamen ob eam causam venit, ut servaretur. Ac tripoda casu cecidisse : stetit enim sedendi gratia; sed non ob eam causam cecidit, ut quis sederet. (5) Quare perspicuum est, in iis quæ simpliciter alicujus causa fiunt, quando non ejus quod contingit, gratia facta sunt quæ externam causam habent, tunc nos dicere hæc casu esse facta. Horum autem ea fieri a fortuna, quæ casu fiunt, et sub eorum præelectionem cadunt quæ præelectione sunt prædita. (6) Argumento est vox μάτην, id est Frustra : quia tunc dicitur aliquid frustra fieri, quum id quod alius gratia quoddam fit, id ipsum non fit cujus gratia geritur : ut deambulatio si purgationis gratia est, nec purgatio evenit ei qui deambulavit; dicimus eum frustra deambulasse, ac deambulationem suo fine esse frustratam : tanquam hoc sit frustra, quod sua natura in alterius gratiam est comparatum, quando scilicet non perficit id cujus gratia est et naturâ comparatum est. Nam si quis

λιπεν ὁ ἥλιος, γελοῖος ἂν εἴη· οὐ γὰρ ἦν τοῦτο ἐκείνου ἕνεκα. (7) Οὕτω δὴ τὸ αὐτόματον καὶ κατὰ τὸ ὄνομα, ὅταν αὐτὸ μάτην γένηται· κατέπεσε γὰρ οὐ τοῦ πατάξαι ἕνεκα ὁ λίθος· ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ἄρα κατέπεσεν ὁ λίθος, ὅτι πέσοι ἂν ὑπὸ τινὸς καὶ τοῦ πατάξαι ἕνεκα. (8) Μάλιστα δ' ἐστὶ χωριζόμενον τὸ ἀπὸ τύχης ἐν τοῖς φύσει γινομένοις· ὅταν γὰρ γένηταί τι παρὰ φύσιν, τότε οὐκ ἀπὸ τύχης ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ ταὐτομάτου γεγονέναι φαμέν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἕτερον· τοῦ μὲν γὰρ ἔξω τὸ αἴτιον, τοῦ δ' ἐντός.

9. Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ αὐτόματον καὶ τί ἡ τύχη, εἴρηται, καὶ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων. Τὸν δὲ τρόπον τῆς αἰτίας ἐν τοῖς ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ἑκάτερον αὐτῶν· ἢ γὰρ τῶν φύσει τι ἢ τῶν ἀπὸ διανοίας αἴτιον ἀεί ἐστιν· ἀλλὰ τούτων τὸ πλῆθος ἀόριστον. (10) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη αἴτια ὧν ἂν ἢ νοῦς γένοιτο αἴτιος ἢ φύσις, ὅταν κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιόν τι γένηται τούτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ κατὰ συμβεβηκός ἐστι πρότερον τῶν καθ' αὑτό, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιον πρότερον τοῦ καθ' αὑτό. (11) Ὕστερον ἄρα τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη καὶ νοῦ καὶ φύσεως· ὥστ' εἰ ὅτι μάλιστα τοῦ οὐρανοῦ αἴτιον τὸ αὐτόματον, ἀνάγκη πρότερον νοῦν καὶ φύσιν αἰτίαν εἶναι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦδε παντός.

dicat se frustra lavisse, quia sol non defecit, ridiculus profecto erit, quoniam hoc non est illius gratia. (7) Sic igitur τὸ αὐτόματον, id est Casus, etiam nominis ratione habita, tunc dicitur, quum ipsum frustra (μάτην) sit. Cecidit enim lapis non feriendi gratia : casu igitur lapis cecidit, quia cadere potest etiam ab aliquo feriendi gratia projectus. (8) Maxime autem a casu sejungitur, quod est a fortuna, in iis quæ a natura fiunt. Quum enim factum est aliquid præter naturam, tunc non dicimus id factum esse a fortuna, sed potius casu : quanquam et hoc est diversum; illius enim causa est externa, hujus vero interna.

9. Quid igitur sit casus, et quid fortuna, dictum est, et quid inter se differant. Quod autem ad causæ modum attinet, horum utrumque in iis causis numeratur unde est principium motus. Semper enim est causa vel eorum quæ naturâ, vel eorum quæ a mente fiunt : sed horum multitudo est indefinita. (10) Quum autem casus et fortuna sint earum rerum causæ, quarum mens aut natura potest esse causa, quando scilicet aliquid ex accidenti fit horum ipsorum gratia; nihil autem quod fit ex accidenti prius sit iis quæ sunt per se : patet etiam causam ex accidenti non esse priorem causa per se. (11) Casus igitur et fortuna sunt causæ posteriores et mente et natura. Quare etiam si quammaxime casus esset cœli causa, tamen necesse esset mentem et naturam esse causam priorem quum multarum aliarum rerum, tum etiam hujus universi.

CAP. VII

Ὅτι δ' ἔστιν αἴτια, καὶ ὅτι τοσαῦτα τὸν ἀριθμὸν ὅσα φαμέν, δῆλον· τοσαῦτα γὰρ τὸν ἀριθμὸν τὸ διὰ τί περιείληφεν· ἢ γὰρ εἰς τὸ τί ἐστιν ἀνάγεται τὸ διὰ τί ἔσχατον ἐν τοῖς ἀκινήτοις, οἷον ἐν τοῖς μαθήμασιν (εἰς ὁρισμὸν γὰρ τοῦ εὐθέος ἢ συμμέτρου ἢ ἄλλου τινὸς ἀνάγεται ἔσχατον), (2) ἢ εἰς τὸ κινῆσαν πρῶτον, οἷον διὰ τί ἐπολέμησαν; ὅτι ἐσύλησαν· ἢ τίνος ἕνεκα; ἵν' ἄρξωσιν· ἢ ἐν τοῖς γινομένοις ἡ ὕλη. Ὅτι μὲν οὖν τὰ αἴτια ταῦτα καὶ τοσαῦτα, φανερόν. (3) Ἐπεὶ δ' αἱ αἰτίαι τέσσαρες, περὶ πασῶν τοῦ φυσικοῦ εἰδέναι, καὶ εἰς πάσας ἀνάγων τὸ διὰ τί ἀποδώσει φυσικῶς, τὴν ὕλην, τὸ εἶδος, τὸ κινῆσαν, τὸ οὗ ἕνεκα. Ἔρχεται δὲ τὰ τρία εἰς τὸ ἓν πολλάκις· τὸ μὲν γὰρ τί ἐστι καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἕν ἐστι· τὸ δ' ὅθεν ἡ κίνησις πρῶτον, τῷ εἴδει ταὐτὸ τούτοις· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ· (4) καὶ ὅλως ὅσα κινούμενα κινεῖ· ὅσα δὲ μή, οὐκέτι φυσικῆς· οὐ γὰρ ἐν αὑτοῖς ἔχοντα κίνησιν οὐδ' ἀρχὴν κινήσεως κινεῖ, ἀλλ' ἀκίνητα ὄντα· διὸ τρεῖς αἱ πραγματεῖαι ἡ μὲν περὶ ἀκίνητον, ἡ δὲ περὶ κινούμενον μὲν ἄφθαρτον δέ, ἡ δὲ περὶ τὰ φθαρτά. (5) Ὥστε τὸ διὰ τί καὶ εἰς τὴν ὕλην ἀνάγοντι ἀποδίδοται, καὶ εἰς τὸ τί ἐστι, καὶ εἰς τὸ πρῶτον κινῆσαν· περὶ γενέσεως γὰρ μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον τὰς αἰτίας σκοποῦσι, τί μετὰ τί γίγνεται, καὶ τί πρῶτον ἐποίησεν ἢ τί ἔπαθε, καὶ οὕτως ἀεὶ τὸ ἐφεξῆς. (6) Διτταὶ δὲ αἱ ἀρχαὶ αἱ κινοῦσαι φυσικῶς, ὧν ἡ ἑτέρα οὐ φυσική· οὐ γὰρ ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν αὑτῇ· τοιοῦτον δ' ἐστὶν εἴ τι κινεῖ μὴ κινούμενον, ὥσπερ τό τε παν-

Esse autem causas, ac tot esse numero, quot diximus, manifestum est. Tot etenim numero comprehendit quæstio cur sit : nam quæstio cur sit, vel ad quidditatem inducitur, quæ extremum est in rebus immobilibus, ut in mathematicis (ad definitionem enim recti, aut symmetri, aut alius cujuspiam ad postremum revocatur : (2) vel ad primum movens, veluti, cur pugnarunt? quia prædati sunt : vel cujus gratia? ut dominentur : vel in iis quæ fiunt, materia. Has igitur ac tot esse causas perspicuum est. (3) Quum autem causæ quattuor sint, omnes nosse, physici munus est; et ad omnes referens, causam cur sit, physice reddet : nimirum ad materiam, formam, movens, et id cujus gratia. Sed tres plerumque in unam coeunt; nam quid est, et id cujus gratia, unum sunt; primum autem a quo motus proficiscitur, specie ab his non differt. homo namque hominem gignit : (4) et omnino quæcumque mota movent. Quæcumque vero non mota movent, non sunt amplius physicæ considerationis : quia movent, quum in se ipsis non habeant motum nec principium motus, sed sint immobilia. Idcirco tres sunt tractationes. una de immobili; altera de eo quod movetur quidem, sed est interitus expers; tertia de rebus interitui obnoxiis. (5) Quocirca redditur causa cur sit, et ab eo qui refert ad materiam, et ad quidditatem, et ad primum movens. Etenim de generatione maxime hoc modo causas considerant, quid post quid fiat, et quid primum fecerit, aut quid passum sit, et ita semper quod deinceps sequitur. (6) Duo autem sunt principia moventia naturaliter : quorum alterum non est physicum, quia non habet in se principium motus : tale autem est, si quid movet nec movetur; ve-

τελῶς ἀκίνητον καὶ τὸ πάντων πρῶτον. (7) Καὶ τὸ τί ἐστι καὶ ἡ μορφή· τέλος γὰρ καὶ οὗ ἕνεκα· ὥστ' ἐπεὶ ἡ φύσις ἕνεκά του, καὶ ταύτην εἰδέναι δεῖ. Καὶ πάντως ἀποδοτέον τὸ διὰ τί, οἷον ὅτι ἐκ τοῦδε ἀνάγκη τόδε· τὸ δὲ ἐκ τοῦδε ἢ ἁπλῶς ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· καὶ εἰ μέλλει τοδὶ ἔσεσθαι, ὥσπερ ἐκ τῶν προτάσεων τὸ συμπέρασμα· καὶ ὅτι τοῦτ' ἦν τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ διότι βέλτιον οὕτως, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν ἑκάστου οὐσίαν.

luti quod est omnino immobile et omnium primum. (7) Porro quidditas et forma : est enim finis, et id cujus gratia. Quapropter quum natura alicujus gratia agat, etiam hanc causam nosse oportet. Et omnino reddenda est causa cur sit : veluti, quia ex illo necesse est hoc fieri ; ex illo, inquam, aut simpliciter, aut plerumque : et si hoc est futurum, ut ex propositionibus conclusio : et quia hæc est quidditas : et quia melius ita est, non simpliciter, sed relatione habita ad cujusque rei essentiam.

CAP. VIII.

Λεκτέον δὴ πρῶτον μὲν διότι ἡ φύσις τῶν ἕνεκά του αἰτίων, ἔπειτα περὶ τοῦ ἀναγκαίου, πῶς ἔχει ἐν τοῖς φυσικοῖς· εἰς γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀνάγουσι πάντες, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ θερμὸν τοιονδὶ πέφυκε, καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ ἕκαστον δὴ τῶν τοιούτων, ταδὶ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ καὶ γίγνεται· καὶ γὰρ ἐὰν ἄλλην αἰτίαν εἴπωσιν, ὅσον ἁψάμενοι χαίρειν ἐῶσιν, ὁ μὲν τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος, ὁ δὲ τὸν νοῦν. (2) Ἔχει δ' ἀπορίαν τί κωλύει τὴν φύσιν μὴ ἕνεκά του ποιεῖν μηδ' ὅτι βέλτιον, ἀλλ' ὥσπερ ὕει ὁ Ζεὺς οὐχ ὅπως τὸν σῖτον αὐξήσῃ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· τὸ γὰρ ἀναχθὲν ψυχθῆναι δεῖ, καὶ τὸ ψυχθὲν ὕδωρ γενόμενον κατελθεῖν· τὸ δ' αὐξάνεσθαι τούτου γενομένου τὸν σῖτον συμβαίνει. Ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τῳ ἀπόλλυται ὁ σῖτος ἐν τῇ ἅλῳ, οὐ τούτου ἕνεκα ὕει ὅπως ἀπόληται, ἀλλὰ τοῦτο συμβέβηκεν. Ὥστε τί κωλύει οὕτω καὶ τὰ μέρη ἔχειν ἐν τῇ φύσει; οἷον τοὺς ὀδόντας ἐξ ἀνάγκης ἀνατεῖλαι τοὺς μὲν ἐμπροσθίους ὀξεῖς, ἐπιτηδείους πρὸς τὸ διαιρεῖν, τοὺς δὲ γομφίους πλατεῖς καὶ χρησίμους πρὸς τὸ λεαίνειν τὴν τροφήν, ἐπεὶ οὐ τούτου ἕνεκα γενέσθαι, ἀλλὰ συμπεσεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἐν ὅσοις δοκεῖ ὑπάρχειν τὸ ἕνεκά του. Ὅπου μὲν οὖν ἅπαντα συνέβη ὥσπερ κἂν εἰ ἕνεκά του ἐγίγνετο, ταῦτα μὲν ἐσώθη ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου συστάντα ἐπιτηδείως· ὅσα δὲ μὴ οὕτως, ἀπώλετο καὶ ἀπόλλυται, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς λέγει τὰ βουγενῆ ἀνδρόπρωρα. (3) Ὁ μὲν οὖν λόγος, ᾧ ἄν τις ἀπορήσειεν, οὗτος, καὶ εἴ τις ἄλλος τοιοῦτός ἐστιν· ἀδύνατον δὲ τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. Ταῦτα μὲν γὰρ καὶ πάντα τὰ φύσει ἢ ἀεὶ οὕτω γίγνεται ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τῶν δ' ἀπὸ τύχης καὶ τοῦ αὐτομάτου οὐδέν· οὐ γὰρ ἀπὸ τύχης οὐδ' ἀπὸ συμπτώματος δοκεῖ ὕειν πολλάκις τοῦ χειμῶνος, ἀλλ' ἐὰν ὑπὸ κύνα· οὐδὲ καύματα ὑπὸ κύνα, ἀλλ' ἂν χειμῶνος. Εἰ οὖν ἢ ὡς ἀπὸ συμπτώματος δοκεῖ ἢ ἕνεκά του εἶναι, εἰ μὴ οἷόντε ταῦτ' εἶναι μήτε ἀπὸ συμπτώματος μήτ' ἀπὸ ταὐτομάτου, ἕνεκά του ἂν εἴη. Ἀλλὰ μὴν φύσει γ' ἐστὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, ὡς κἂν αὐτοὶ φαῖεν οἱ ταῦτα λέγοντες. Ἔστιν ἄρα τὸ ἕνεκά του ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις καὶ οὖσιν. (4) Ἔτι ἐν ὅσοις τέλος ἐστί τι, τούτου ἕνεκα πράττεται τὸ πρότερον καὶ τὸ ἐφεξῆς. Οὐκοῦν ὡς πράττεται, οὕτω πέφυκε, καὶ ὡς πέφυκεν, οὕτω πράττεται ἕκαστον, ἂν μή τι ἐμποδίζῃ. Πράττεται

Dicendum igitur est, primum cur natura sit in earum causarum numero quæ alicujus gratia agunt : deinde quomodo se habeat necessitas in rebus naturalibus. Ad hanc enim causam omnes referunt : veluti, quia natura est comparatum, ut, quod est calidum, sit tale, et quod est frigidum, et unumquodque eorum quæ talia sunt, idcirco hæc necessario sunt et fiunt : nam quando aliam causam dicunt, statim, quum vix attigerint, eam valere sinunt, alius amicitiam et contentionem, alius mentem. (2) Est autem dubitatio, quid prohibeat naturam non facere alicujus gratia, nec quia ita sit melius, sed sicut Juppiter pluit, non ut frumentum augeat, sed ex necessitate. Quod enim sublatum est, refrigerari oportet, et refrigeratum, quum sit in aquam mutatum, descendere : accidit autem ut hoc facto frumentum augeatur. Similiter et si cui pereat frumentum in area : non hujus gratia pluit, ut periret, sed hoc accidit. Quare quid prohibet sic etiam partes se habere in natura? veluti, dentes necessario oriri, anteriores quidem acutos et ad scindendum aptos ; molares autem latos et ad molendum cibum idoneos? non enim hujus causa factum id esse, sed contigisse. Similis ratio est reliquarum partium, quæ videntur esse alicujus gratiâ. Ubi igitur omnia acciderunt perinde ac si alicujus gratia facta essent, hæc sunt servata, quum casu essent apte constituta. Quæ vero non ita facta sunt, perierunt, et pereunt : quemadmodum Empedocles inquit periisse bovigena androprora. (3) Ratio igitur, ob quam dubitare aliquis possit, hæc est, et si qua alia est ejusmodi. Sed impossibile est ut hoc modo hæc se habeant. Hæc enim, et quæcumque natura constant, aut semper ita fiunt, aut plerumque : eorum autem quæ fortuna aut casu fiunt, nihil semper aut plerumque ita fit : non enim fortuito neque casu videtur sæpe pluere hieme, sed si id fiat quum sòl est sub cane : neque æstus sub cane, sed si hieme. Si igitur aut casu esse videtur, aut alicujus gratia : si hæc esse casu non possunt, certe alicujus gratia erunt. Atqui ejusmodi omnia natura constant, ut vel ipsi affirmarent qui hæc dicunt. Esse igitur alicujus gratia, inest in rebus quæ fiunt et constant natura. (4) Præterea in quibus est aliquis finis, hujus gratia fit id quod est prius, et quod deinceps. Ergo ut fit, ita natura aptum est fieri : et ut natura aptum est fieri, nisi quid impediat, ita unumquodque

δ' ἕνεκά του· καὶ πέφυκεν ἄρα τούτου ἕνεκα. Οἷον εἰ οἰκία τῶν φύσει γιγνομένων ἦν, οὕτως ἂν ἐγίγνετο ὡς νῦν ὑπὸ τέχνης· εἰ δὲ τὰ φύσει μὴ μόνον φύσει, ἀλλὰ καὶ τέχνῃ γίγνοιτο, ὡσαύτως ἂν γίγνοιτο ᾗ πέφυκεν· ἕνεκα ἄρα θατέρου θάτερον. (5) Ὅλως τε ἡ τέχνη τὰ μὲν ἐπιτελεῖ, ἃ ἡ φύσις ἀδυνατεῖ ἀπεργάσασθαι, τὰ δὲ μιμεῖται. Εἰ οὖν τὰ κατὰ τὴν τέχνην ἕνεκά του, δῆλον ὅτι καὶ τὰ κατὰ τὴν φύσιν· ὁμοίως γὰρ ἔχει πρὸς ἄλληλα ἐν τοῖς κατὰ τέχνην καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν τὰ ὕστερα πρὸς τὰ πρότερα. (6) Μάλιστα δὲ φανερὸν ἐπὶ τῶν ζῴων τῶν ἄλλων, ἃ οὔτε τέχνῃ οὔτε ζητήσαντα οὔτε βουλευσάμενα ποιεῖ· ὅθεν διαποροῦσί τινες πότερον νῷ ἤ τινι ἄλλῳ ἐργάζονται οἵ τ' ἀράχναι καὶ οἱ μύρμηκες καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ μικρὸν δ' οὕτω προϊόντι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς φαίνεται τὰ συμφέροντα γιγνόμενα πρὸς τὸ τέλος, οἷον τὰ φύλλα τῆς τοῦ καρποῦ ἕνεκα σκέπης. Ὥστ' εἰ φύσει τε ποιεῖ καὶ ἕνεκά του ἡ χελιδὼν τὴν νεοττιὰν καὶ ὁ ἀράχνης τὸ ἀράχνιον, καὶ τὰ φυτὰ τὰ φύλλα ἕνεκα τῶν καρπῶν, καὶ τὰς ῥίζας οὐκ ἄνω ἀλλὰ κάτω ἕνεκα τῆς τροφῆς, φανερὸν ὅτι ἐστὶν ἡ αἰτία ἡ τοιαύτη ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις καὶ οὖσι. (7) Καὶ ἐπεὶ ἡ φύσις διττή, ἡ μὲν ὡς ὕλη, ἡ δ' ὡς μορφή, τέλος δ' αὕτη, τοῦ τέλους δ' ἕνεκα τἆλλα, αὕτη ἂν εἴη ἡ αἰτία ἡ οὗ ἕνεκα. (8) Ἁμαρτία δὲ γίγνεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ τέχνην· ἔγραψε γὰρ οὐκ ὀρθῶς ὁ γραμματικός, καὶ ἐπότισεν οὐκ ὀρθῶς ὁ ἰατρὸς τὸ φάρμακον· ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν. Εἰ δὴ ἔστιν ἔνια κατὰ τέχνην ἐν οἷς τὸ ὀρθῶς ἕνεκά του, ἐν δὲ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἕνεκα μέν τινος ἐπιχειρεῖται ἀλλ' ἀποτυγχάνεται, ὁμοίως ἂν ἔχοι καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ τὰ τέρατα ἁμαρτήματα ἐκείνου τοῦ ἕνεκά του. Καὶ ἐν ταῖς ἐξ ἀρχῆς ἄρα συστάσεσι τὰ βουγενῆ, εἰ μὴ πρός τινα ὅρον καὶ τέλος δυνατὰ ἦν ἐλθεῖν, διαφθειρομένης ἂν ἀρχῆς τινὸς ἐγίγνετο, ὥσπερ νῦν τοῦ σπέρματος. (9) Ἔτι ἀνάγκη σπέρμα γενέσθαι πρῶτον, ἀλλὰ μὴ εὐθὺς τὰ ζῷα· καὶ τὸ « οὐλοφυὲς μὲν πρῶτα » σπέρμα ἦν. Ἔτι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς ἔνεστι τὸ ἕνεκά του, ἧττον δὲ διήρθρωται· πότερον οὖν καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς ἐγίγνετο, ὥσπερ βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, οὕτω καὶ ἀμπελογενῆ ἐλαιόπρωρα, ἢ οὔ; ἄτοπον γάρ· ἀλλὰ μὴν ἔδει γε, εἴπερ καὶ ἐν τοῖς ζῴοις. (10) Ἔτι ἔδει ἐν τοῖς σπέρμασι γίγνεσθαι ὅπως ἔτυχεν· ὅλως δ' ἀναιρεῖ ὁ οὕτω λέγων τὰ φύσει τε καὶ φύσιν· φύσει γάρ, ὅσα ἀπό τινος ἐν αὑτοῖς ἀρχῆς συνεχῶς κινούμενα ἀφικνεῖται εἴς τι τέλος· ἀφ' ἑκάστης δὲ οὐ τὸ αὐτὸ ἑκάστοις οὐδὲ τὸ τυχόν, ἀεὶ μέντοι ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐὰν μή τι ἐμποδίσῃ. (11) Τὸ δὲ οὗ ἕνεκα, καὶ ὃ τούτου ἕνεκα, γένοιτο ἂν καὶ ἀπὸ τύχης, οἷον λέγομεν ὅτι ἀπὸ τύχης ἦλθεν ὁ ξένος καὶ λουσάμενος ἀπῆλθεν, ὅταν ὥσπερ ἕνεκα τούτου ἐλθὼν πράξῃ, μὴ ἕνεκα δὲ τούτου ἔλθῃ· καὶ τοῦτο κατὰ συμβεβηκός· ἡ γὰρ τύχη τῶν κατὰ συμβεβηκὸς αἰτίων, καθάπερ καὶ πρότερον εἴπομεν· ἀλλὰ ὅταν τοῦτο ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνηται, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς οὐδ' ἀπὸ

fit. Atqui fit alicujus gratia : ergo etiam natura aptum est fieri hujus gratia. Ut puta si domus in eorum numero esset, quæ natura fiunt : sic utique a natura fieret, ut nunc fit ab arte. Quodsi ea quæ fiunt natura, non solum natura, sed etiam arte fierent ; eodem sane modo fierent, quo natura fieri apta sunt. Alterum igitur alterius gratia. (5) Et omnino ars partim perficit, quæ non potest natura perficere ; partim naturam imitatur. Si igitur artificiosa fiunt alicujus gratia, patet etiam naturalia ita fieri. Nam posteriora et priora similiter inter se affecta sunt in rebus artificiosis, atque in rebus naturalibus. (6) Maxime autem hoc manifestum est in aliis animalibus, quæ nec arte nec adhibita inquisitione aut consultatione faciunt. Ideo quidam dubitant, utrum mente, an alio quopiam operentur aranei, et formicæ, et ejusmodi animalia. Paulatim vero ita progredienti etiam in plantis videntur ea fieri, quæ ad finem conferunt : ut folia fructus tegendi gratia. Quocirca si natura et alicujus gratia facit hirundo nidum, et araneus araneam, et plantæ folia fructuum gratia, et radices non sursum sed deorsum versus, alimenti gratia : perspicuum est ejusmodi causam esse in iis quæ natura fiunt et constant. (7) Et quum natura duplex sit, altera ut materia, altera ut forma ; hæc autem sit finis, et finis gratia reliqua sint : certe hæc erit causa cujus gratia. (8) Peccatum autem committitur etiam in rebus artificiosis : scripsit enim non recte grammaticus ; et propinavit non recte medicus pharmacum. Quare patet id contingere etiam in rebus naturalibus. Si igitur sunt quædam artificiosa, in quibus quod recte fit, alicujus gratia fit ; in iis autem quæ peccantur, alicujus quidem gratia ars aggreditur, sed aberrat : res similiter se habebit etiam in rebus naturalibus, ac monstra erunt peccata ejus quod alicujus gratia agit. Ergo et in primis constitutionibus bovigena, nisi ad aliquem terminum et finem venire poterant, utique corrupto aliquo principio fiebant, ut nunc fiunt corrupto semine. (9) Præterea necesse est, semen prius factum esse, non statim animalia. Et illud οὐλοφυές (id est confusum et indigestum) primum exortum, semen erat. Præterea et in plantis inest quod alicujus gratia est : sed minus est distinctum. Utrum igitur etiam in plantis fiebant, sicut bovigena androprora, ita etiam vitigena elæoprora, an non? quippe absurdum est. Atqui oportebat, siquidem et in animalibus. (10) Præterea oportebat etiam in seminibus fieri quidvis. Omnino autem qui sic dicit, ea tollit, quæ natura constant, et ipsam naturam. Natura enim constant, quæcumque ab aliquo interno principio continenter mota, perveniunt ad aliquem finem. Ab unoquoque autem principio non fit idem singulis, nec quidvis, sed semper ad eundem pervenitur, nisi quid impediat. (11) Id autem cujus gratia et id quod est ejus gratia, fieri possunt etiam a fortuna : sicut dicimus fortuito venisse hospitem, et quum laverit, abivisse ; quando scilicet ita egit, ac si hujus gratia venisset, non tamen hujus gratia venit : atque hoc fecit ex accidenti : nam fortuna est in earum causarum numero, quæ ex accidenti agunt, quemadmodum et antea diximus : sed quum hoc semper aut plerumque fit, tunc non fit ex accidenti, nec a fortuna.

τύχης· ἐν δὲ τοῖς φυσικοῖς ἀεὶ οὕτως, ἂν μή τι ἐμποδίσῃ. (12) Ἄτοπον δὲ τὸ μὴ οἴεσθαι ἕνεκά του γίγνεσθαι, ἐὰν μὴ ἴδωσι τὸ κινοῦν βουλευσάμενον. Καίτοι καὶ ἡ τέχνη οὐ βουλεύεται· καὶ γὰρ εἰ ἐνῆν ἐν τῷ ξύλῳ ἡ ναυπηγική, ὁμοίως ἂν φύσει ἐποίει· ὥστ' εἰ ἐν τῇ τέχνῃ ἔνεστι τὸ ἕνεκά του, καὶ ἐν φύσει. Μάλιστα δὲ δῆλον, ὅταν τις ἰατρεύῃ αὐτὸς ἑαυτόν· τούτῳ γὰρ ἔοικεν ἡ φύσις. Ὅτι μὲν οὖν αἰτία ἡ φύσις, καὶ οὕτως ὡς ἕνεκά του, φανερόν.

In rebus vero naturalibus semper ita fit, nisi quid impediat. (12) Illud quoque absurdum est, quod non putant alicujus gratia fieri, nisi videant movens consultasse. Atqui etiam ars non consultat. Etenim si in ligno inesset ars navium exstruendarum; similiter ut natura faceret. Quapropter si in arte inest quod est alicujus gratia, etiam in natura inest. Quod maxime manifestum est, quum aliquis sibi ipse medetur : huic enim natura assimilatur. Naturam igitur esse causam, atque ita ut alicujus gratia agat, perspicuum est.

CAP. IX.

Τὸ δ' ἐξ ἀνάγκης πότερον ἐξ ὑποθέσεως ὑπάρχει ἢ καὶ ἁπλῶς; νῦν μὲν γὰρ οἴονται τὸ ἐξ ἀνάγκης εἶναι ἐν τῇ γενέσει, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὸν τοῖχον ἐξ ἀνάγκης γεγενῆσθαι νομίζοι, ὅτι τὰ μὲν βαρέα κάτω πέφυκε φέρεσθαι, τὰ δὲ κοῦφα ἐπιπολῆς· διὸ οἱ λίθοι μὲν κάτω καὶ τὰ θεμέλια, ἡ δὲ γῆ ἄνω διὰ κουφότητα, ἐπιπολῆς δὲ μάλιστα τὰ ξύλα· κουφότατα γάρ. (2) Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἄνευ μὲν τούτων γέγονεν, οὐ μέντοι διὰ ταῦτα πλὴν ὡς δι' ὕλην, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ κρύπτειν ἄττα καὶ σώζειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ἐν ὅσοις τὸ ἕνεκά του ἐστίν, οὐκ ἄνευ μὲν τῶν ἀναγκαίαν ἐχόντων τὴν φύσιν, οὐ μέντοι γε διὰ ταῦτα, ἀλλ' ἢ ὡς ὕλην, ἀλλ' ἕνεκά του, οἷον διὰ τί ὁ πρίων τοιοσδί; ὅπως τοδὶ καὶ ἕνεκα τουδί. Τοῦτο μέντοι τὸ οὗ ἕνεκα ἀδύνατον γενέσθαι, ἂν μὴ σιδηροῦς ᾖ· ἀνάγκη ἄρα σιδηροῦν εἶναι, εἰ πρίων ἔσται καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἐξ ὑποθέσεως δὴ τὸ ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐχ ὡς τέλος· ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ δ' οὗ ἕνεκα ἐν τῷ λόγῳ. (3) Ἔστι δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἔν τε τοῖς μαθήμασι καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν γιγνομένοις τρόπον τινὰ παραπλησίως· ἐπεὶ γὰρ τὸ εὐθὺ τοδί ἐστιν, ἀνάγκη τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν· ἀλλ' οὐκ εἰ τοῦτο, ἐκεῖνο· ἀλλ' εἴ γε τοῦτο μή ἐστιν, οὐδὲ τὸ εὐθύ ἐστιν. Ἐν δὲ τοῖς γιγνομένοις ἕνεκά του ἀνάπαλιν, εἰ τὸ τέλος ἔσται ἢ ἔστι, καὶ τὸ ἔμπροσθεν ἔσται ἢ ἔστιν· εἰ δὲ μή, ὥσπερ ἐκεῖ μὴ ὄντος τοῦ συμπεράσματος ἡ ἀρχὴ οὐκ ἔσται, καὶ ἐνταῦθα τὸ τέλος καὶ τὸ οὗ ἕνεκα· ἀρχὴ γὰρ καὶ αὕτη, οὐ τῆς πράξεως, ἀλλὰ τοῦ λογισμοῦ· ἐκεῖ δὲ τοῦ λογισμοῦ· πράξεις γὰρ οὐκ εἰσίν. (4) Ὥστ' εἰ ἔσται οἰκία, ἀνάγκη ταῦτα γενέσθαι ἢ ὑπάρχειν ἢ εἶναι, ἢ ὅλως τὴν ὕλην τὴν ἕνεκά του, οἷον λίθους καὶ πλίνθους, εἰ οἰκία· οὐ μέντοι διὰ ταῦτά ἐστι τὸ τέλος, ἀλλ' ἢ ὡς ὕλην· οὐδ' ἔσται διὰ ταῦτα. Ὅλως μέντοι μὴ ὄντων οὐκ ἔσται οὐδ' ἡ οἰκία οὐδ' ὁ πρίων, ἡ μὲν εἰ μὴ οἱ λίθοι, ὁ δ' εἰ μὴ ὁ σίδηρος· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ αἱ ἀρχαί, εἰ μὴ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαῖς. Φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἀναγκαῖον ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸ ὡς ὕλη λεγόμενον καὶ αἱ κινήσεις αἱ ταύτης. (5) Καὶ ἄμφω μὲν τῷ φυσικῷ λεκτέαι αἱ αἰτίαι, μᾶλλον δὲ ἡ τινὸς ἕνεκα· αἴτιον γὰρ τοῦτο τῆς ὕλης, ἀλλ' οὐχ αὕτη τοῦ τέλους· καὶ τὸ τέλος τὸ οὗ ἕνεκα, καὶ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ τέχνην, ἐπεὶ ἡ οἰκία τοιάνδε,

Necossitas autem utrum inest ex hypothesi, an simpliciter? Nunc enim putant necessitatem in ortu esse. Perinde ac si quis ædificium ex necessitate factum esse arbitraretur : quia gravia deorsum feruntur suapte natura, levia vero in locum sublimem : idcirco lapides quidem et fundamenta sunt inferiori loco, supra autem est terra ob levitatem; summum locum maxime obtinent ligna, quia sunt levissima. (2) Verumtamen non quidem sine his factum est, non tamen propter hoc est factum, nisi ut propter materiam, sed potius quædam celandi ac servandi gratia. Similiter autem et in aliis omnibus, in quibus inest quod est alicujus gratia. Non sunt enim sine his, quæ necessariam naturam habent; non tamen sunt propter hæc, nisi ut materiam : sed alicujus gratia; veluti, cur serra est talis? ut hoc sit, hujusque gratia : hoc vero cujus gratia, fieri nequit, nisi ferrea sit : necesse est igitur ferream esse, si futura sit serra, et opus ejus. Ergo ex hypothesi est necessitas, non ut finis. In materia namque est necessitas : id vero cujus gratia, est in ratione. (3) Est autem necessitas et in disciplinis, et in iis quæ natura fiunt, quodammodo similis. Quum enim rectum sit hoc, necesse est triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales. At non si hoc sit, etiam illud est : sed si hoc non sit, neque rectum erit. In iis vero quæ alicujus gratia fiunt, e contrario si finis erit aut est; etiam quod antecedit, erit aut est. Sin minus, ut illic quum non est conclusio, non erit principium; ita etiam hic non erit finis et id cujus gratia. Hoc enim est principium, non actionis, sed ratiocinationis : ibi autem ratiocinationis, quoniam actiones non sunt. (4) Quare si erit domus, necesse est hæc esse facta, aut suppetere, aut esse, aut omnino esse materiam propriam alicujus gratia : veluti, lapides et lateres, si futura est domus. Non tamen propter hæc est finis, neque ob hæc erit, nisi ut ob materiam. Omnino vero, nisi hæc sint, neque domus erit, neque serra : illa quidem, nisi sint lapides; hæc autem, nisi sit ferrum : quia nec ibi sunt principia, nisi triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis. Perspicuum igitur est, necessitatem esse in rebus naturalibus, quæ dicitur ut materia, et hujus motiones. (5) Et ambæ quidem causæ tradendæ sunt a physico; magis tamen ea cujus gratia : hæc enim est causa materiæ, non ipsa materia est causa finis. Ac finis, id cujus gratia, et principium, a definitione et ratione sumitur : ut in rebus artificiosis, quum domus sit talis oportet hæc esse facta.

τάδε δεῖ γίγνεσθαι καὶ ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης, καὶ ἐπεὶ ἡ ὑγίεια τοδί, τάδε δεῖ γίγνεσθαι ἐξ ἀνάγκης καὶ ὑπάρχειν· οὕτως καὶ εἰ ἄνθρωπος τοδί, ταδί· εἰ δὲ ταδί, ταδί. (6) Ἴσως δὲ καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἐστὶ τὸ ἀναγκαῖον. Ὁρισαμένῳ γὰρ τὸ ἔργον τοῦ πρίειν ὅτι διαίρεσις τοιαδί· αὕτη δ' οὐκ ἔσται, εἰ μὴ ἕξει ὀδόντας τοιουσδί· οὗτοι δ' οὔ, εἰ μὴ σιδηροῦς. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἔνια μόρια ὡς ὕλη τοῦ λόγου.

et esse ex necessitate; et quum sanitas sit hoc, oportet ex necessitate hæc esse facta et esse : ita etiam si homo est hoc, oportet hæc quoque esse; et si hæc, etiam ista. (6) Fortassis autem etiam in definitione est necessitas. Quum enim opus secandi aliquis definierit esse divisionem talem : at hæc non erit, nisi serra habeat dentes tales; hi vero non erunt, nisi sit ferrea. Sunt enim in definitione quoque partes quædam definitionis, tanquam materia.

LIBER III.

CAP. I.

Ἐπεὶ δ' ἡ φύσις μέν ἐστιν ἀρχὴ κινήσεως καὶ μεταβολῆς, ἡ δὲ μέθοδος ἡμῖν περὶ φύσεώς ἐστι, δεῖ μὴ λανθάνειν τί ἐστι κίνησις· ἀναγκαῖον γάρ, αὐτῆς ἀγνοουμένης, ἀγνοεῖσθαι καὶ τὴν φύσιν. Διορισαμένοις δὲ περὶ κινήσεως πειρατέον τὸν αὐτὸν ἐπελθεῖν τρόπον περὶ τῶν ἐφεξῆς. Δοκεῖ δ' ἡ κίνησις εἶναι τῶν συνεχῶν, τὸ δ' ἄπειρον ἐμφαίνεται πρῶτον ἐν τῷ συνεχεῖ· διὸ καὶ τοῖς ὁριζομένοις τὸ συνεχὲς συμβαίνει προσχρήσασθαι πολλάκις τῷ λόγῳ τῷ τοῦ ἀπείρου, ὡς τὸ εἰς ἄπειρον διαιρετὸν συνεχὲς ὄν. (2) Πρὸς δὲ τούτοις ἄνευ τόπου καὶ κενοῦ καὶ χρόνου κίνησιν ἀδύνατον εἶναι. Δῆλον οὖν ὡς διά τε ταῦτα, καὶ διὰ τὸ πάντων εἶναι κοινὰ καὶ καθόλου ταῦτα πᾶσι, σκεπτέον προχειρισαμένοις περὶ ἑκάστου τούτων. Ὑστέρα γὰρ ἡ περὶ τῶν ἰδίων θεωρία τῆς περὶ τῶν κοινῶν ἐστί. (3) Καὶ πρῶτον, καθάπερ εἴπαμεν, περὶ κινήσεως. Ἔστι δή τι τὸ μὲν ἐντελεχείᾳ μόνον, τὸ δὲ δυνάμει καὶ ἐντελεχείᾳ, τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ τοσόνδε, τὸ δὲ τοιόνδε, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ ὄντος κατηγοριῶν ὁμοίως. Τοῦ δὲ πρός τι τὸ μὲν καθ' ὑπεροχὴν λέγεται, καὶ κατ' ἔλλειψιν, τὸ δὲ κατὰ τὸ ποιητικὸν καὶ παθητικόν, καὶ ὅλως κινητικόν τε καὶ κινητόν· τὸ γὰρ κινητικὸν κινητικὸν τοῦ κινητοῦ, καὶ τὸ κινητὸν κινητὸν ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ. (4) Οὐκ ἔστι δὲ κίνησις παρὰ τὰ πράγματα· μεταβάλλει γὰρ τὸ μεταβάλλον ἀεὶ ἢ κατ' οὐσίαν ἢ κατὰ ποσὸν ἢ κατὰ ποιὸν ἢ κατὰ τόπον. Κοινὸν δ' ἐπὶ τούτων οὐθὲν ἔστι λαβεῖν, ὡς φαμέν, ὃ οὔτε τόδε οὔτε ποσὸν οὔτε ποιὸν οὔτε τῶν ἄλλων κατηγορημάτων οὐθέν. Ὥστ' οὐδὲ κίνησις οὐδὲ μεταβολὴ οὐθενὸς ἔσται παρὰ τὰ εἰρημένα, μηδενός γε ὄντος παρὰ τὰ εἰρημένα. (5) Ἕκαστον δὲ διχῶς ὑπάρχει πᾶσιν, οἷον τὸ τόδε· τὸ μὲν γὰρ μορφὴ αὐτοῦ, τὸ δὲ στέρησις· καὶ κατὰ τὸ ποιόν· τὸ μὲν γὰρ λευκόν, τὸ δὲ μέλαν· καὶ κατὰ τὸ ποσόν, τὸ μὲν τέλειον, τὸ δ' ἀτελές. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν φορὰν τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, ἢ τὸ μὲν κοῦφον τὸ δὲ βαρύ. Ὥστε κινήσεως καὶ μεταβολῆς ἐστὶν εἴδη τοσαῦτα, ὅσα τοῦ ὄντος. (6) Διῃρημένου δὲ καθ' ἕκαστον γένος τοῦ μὲν ἐντελεχείᾳ τοῦ δὲ δυνάμει, ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχειά, ᾗ τοιοῦτον, κίνησίς ἐστιν, οἷον τοῦ μὲν ἀλλοιωτοῦ, ᾗ ἀλλοιωτόν, ἀλλοίωσις, τοῦ δὲ αὐξητοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμένου φθιτοῦ (οὐδὲν

Quum autem natura sit principium motus et mutationis, ac methodus nobis sit instituta de natura, non est ignorandum quid sit motus : hoc enim ignorato, necesse est etiam naturam ignorari. Quum autem definierimus de motu, nitendum erit eodem modo tractare de iis quæ deinceps sequuntur. Videtur autem motus esse in rerum continuarum numero, infinitum vero apparet primum in eo quod est continuum; ideoque plerumque accidit ut, qui definiunt, adjungant rationem infiniti : tanquam id quod in infinitum dividi potest, continuum sit. (2) Ad hæc sine loco et inani et tempore motus esse nequit. Manifestum est igitur, quum propter has causas, tum etiam quoniam ista sunt omnibus communia et universalia, considerandum in primis esse de his singulis : quia propriorum inspectio posterior est quam ea quæ in communibus versatur. (3) Primum autem, ut diximus, videndum est de motu. Est autem aliquid quod est actu tantum : aliud, quod est potestate et actu : quod partim est hoc aliquid, partim tantum, partim tale : et similiter in ceteris entis categoriis. Eorum autem quæ ad aliquid referuntur, aliud secundum exsuperantiam et defectionem dicitur : aliud, quia efficiendi et patiendi, et omnino ut moveat et moveatur, vim habet. Quod enim movendi vim habet, rem mobilem movendi vim habet : et mobile, ab eo est mobile, quod movendi vi est præditum. (4) Jam vero non est motus extra res; quicquid enim mutatur, aut mutatur secundum substantiam, aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem, aut secundum locum. Commune autem his sumere nihil licet, sicut dicimus, quod nec sit hoc aliquid, nec quantum, nec quale, nec in ulla alia categoria. Quare nec motus nec mutatio erit ullius præter ea quæ dicta sunt : quum nihil sit præter ea quæ dicta sunt. (5) Unumquodque autem bifariam cunctis inest; ut hoc aliquid : nam ejus aliud est forma, aliud privatio; et in qualitate · aliud enim est album, aliud nigrum : et in quantitate, aliud est perfectum, aliud imperfectum. Similiter et in latione, aliud est supra, aliud infra : vel aliud leve, aliud grave. Quocirca motus et mutationis species tot sunt quot entis. (6) Quum autem in unoquoque genere distincta sint, quod est actu, et quod est potestate : actus ejus quod est potestate, qua talis est, motus est. Ut ejus quod est variabile, qua est variabile, variatio : et ejus quod potest augeri, nec non oppositi, id est ejus quod potest deminui

γὰρ ὄνομα κοινὸν ἐπ' ἀμφοῖν) αὔξησις καὶ φθίσις, τοῦ δὲ γενητοῦ καὶ φθαρτοῦ γένεσις καὶ φθορά, τοῦ δὲ φορητοῦ φορά. (7) Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἡ κίνησις, ἐντεῦθεν δῆλον. Ὅταν γὰρ τὸ οἰκοδομητόν, ᾗ τοιοῦτον αὐτὸ λέγομεν εἶναι, ἐντελεχείᾳ ᾖ, οἰκοδομεῖται, καὶ ἔστι τοῦτο οἰκοδόμησις· ὁμοίως δὲ καὶ μάθησις καὶ ἰάτρευσις καὶ κύλισις καὶ ἅλσις καὶ ἅδρυνσις καὶ γήρανσις. (8) Ἐπεὶ δ' ἔνια ταὐτὰ καὶ δυνάμει καὶ ἐντελεχείᾳ ἐστίν, οὐχ ἅμα δὲ ἢ οὐ κατὰ τὸ αὐτό, ἀλλ' οἷον θερμὸν μὲν δυνάμει, ψυχρὸν δὲ ἐντελεχείᾳ, πολλὰ ἤδη ποιήσει καὶ πείσεται ὑπ' ἀλλήλων· ἅπαν γὰρ ἔσται ἅμα ποιητικὸν καὶ παθητικόν. Ὥστε καὶ τὸ κινοῦν φυσικῶς κινητόν· πᾶν γὰρ τὸ τοιοῦτον κινεῖ κινούμενον καὶ αὐτό. Δοκεῖ μὲν οὖν τισὶν ἅπαν κινεῖσθαι τὸ κινοῦν· οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ἐξ ἄλλων ἔσται δῆλον ὅπως ἔχει· ἔστι γάρ τι κινοῦν καὶ ἀκίνητον· (9) ἡ δὲ τοῦ δυνάμει ὄντος, ὅταν ἐντελεχείᾳ ὂν ἐνεργῇ ἢ αὐτὸ ἢ ἄλλο, ᾗ κινητόν, κίνησίς ἐστι. Λέγω δὲ τὸ ᾗ ὡδί· ἔστι γὰρ ὁ χαλκὸς δυνάμει ἀνδριάς, ἀλλ' ὅμως οὐχ ἡ τοῦ χαλκοῦ ἐντελέχεια, ᾗ χαλκός, κίνησίς ἐστιν· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ τὸ χαλκῷ εἶναι καὶ δυνάμει τινὶ κινητῷ, ἐπεὶ εἰ ταὐτὸν ἦν ἁπλῶς καὶ κατὰ τὸν λόγον, ἦν ἂν ἡ τοῦ χαλκοῦ, ᾗ χαλκός, ἐντελέχεια κίνησις· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτόν, ὡς εἴρηται. (10) Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων· τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι ὑγιαίνειν καὶ δύνασθαι κάμνειν ἕτερον (καὶ γὰρ ἂν τὸ κάμνειν καὶ τὸ ὑγιαίνειν ταὐτὸν ἦν)· τὸ δὲ ὑποκείμενον καὶ τὸ ὑγιαῖνον, καὶ τὸ νοσοῦν, εἴθ' ὑγρότης εἴθ' αἷμα, ταὐτὸν καὶ ἕν. Ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτόν, ὥσπερ οὐδὲ χρῶμα ταὐτὸν καὶ ὁρατόν, ἡ τοῦ δυνατοῦ, ᾗ δυνατόν, ἐντελέχεια φανερὸν ὅτι κίνησίς ἐστιν. (11) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν αὕτη, καὶ ὅτι συμβαίνει τότε κινεῖσθαι, ὅταν ἡ ἐντελέχεια ᾖ αὕτη, καὶ οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον, δῆλον· ἐνδέχεται γὰρ ἕκαστον ὁτὲ μὲν ἐνεργεῖν, ὁτὲ δὲ μή, οἷον τὸ οἰκοδομητὸν καὶ ἡ τοῦ οἰκοδομητοῦ ἐνέργεια, ᾗ οἰκοδομητόν, οἰκοδόμησίς ἐστιν· ἢ γὰρ ἡ οἰκοδόμησις ἡ ἐνέργεια τοῦ οἰκοδομητοῦ ἢ ἡ οἰκία· ἀλλ' ὅταν οἰκία ᾖ, οὐκέτ' οἰκοδομητὸν ἔστιν· οἰκοδομεῖται δὲ τὸ οἰκοδομητόν· ἀνάγκη ἄρα τὴν οἰκοδόμησιν τὴν ἐνέργειαν εἶναι· ἡ δὲ οἰκοδόμησις κίνησίς τίς ἐστιν. Ἀλλὰ μὴν ὁ αὐτὸς ἐφαρμόσει λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κινήσεων.

(nullum enim nomen est commune utrisque), accretio et deminutio; ejus quod oriri et interire potest, ortus et interitus: et ejus quod ferri potest, latio. (7) Motum autem hoc esse, hinc paret: quum enim ædificabile, quatenus ipsum dicimus tale esse, actu est; tunc ædificatur, atque hoc est ædificatio. Itidemque discendi actus, et medicatio, et volutatio, et saltatio, et ad virilem ætatem et senectutem progressio. (8) Quum autem nonnulla ita se habeant, ut eadem sint et potestate et actu, non tamen simul vel non secundum idem; sed, exempli gratia, calidum potestate, frigidum actu: multa jam vicissim facient et patientur; quodvis enim horum simul habebit vim faciendi, et patiendi. Quapropter etiam quod naturaliter movet, mobile est; quicquid enim est tale, movet, quum et ipsum moveatur. Quibusdam ergo videtur, quicquid movet, moveri; sed de hoc manifestum ex aliis libris erit, quomodo res se habeat: est enim aliquid movens et immobile. (9) Actus vero ejus quod potestate est, quando actu est et agit vel ipsum vel aliud, quatenus est mobile: hic, inquam, actus est motus. Illud autem quatenus, sic dico: nam æs potestate est statua; non tamen actus æris, quatenus est æs, est motus; non est enim eadem essentia æris, et potestate aliqua mobilis; quodsi eadem essent simpliciter et secundum rationem, utique actus æris qua est æs, esset motus; sed non est eadem, ut dictum fuit. (10) Hoc autem patet in contrariis: nam posse valere, et posse ægrotare, differunt (alioqui enim ægrotare et valere essent idem), subjectum vero, quod valet, et quod ægrotat, sive sit humor, sive sanguis, est unum et idem. Quum autem non idem sit, sicuti neque color est idem quod aspectabile; perspicuum est, actum possibilis, quatenus est possibile, esse motum. (11) Esse igitur hunc actum, et tunc accidere ut res moveatur, quum est hic actus, non prius, nec posterius, manifestum est; unumquodque enim potest interdum actu esse, interdum non esse: veluti quod ædificari potest; et actus ejus quod ædificari potest, quatenus ædificari potest, ædificatio est; aut enim ædificatio est actus ejus quod ædificari potest, aut ædes: atqui quum ædes sunt, non est amplius quod potest ædificari: ædificatur autem quod potest ædificari: necesse igitur est ædificationem esse actum illum; ædificatio vero est motus quidam. Atque eadem ratio conveniet etiam aliis motibus.

CAP. II. [I.]

Ὅτι δὲ καλῶς εἴρηται, δῆλον καὶ ἐξ ὧν οἱ ἄλλοι περὶ αὐτῆς λέγουσι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ῥᾴδιον εἶναι διορίσαι ἄλλως αὐτήν. Οὔτε γὰρ τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβολὴν ἐν ἄλλῳ γένει θεῖναι δύναιτ' ἄν τις [οὔτε οἱ ἑτέρως εἰρηκότες περὶ αὐτῆς κατορθοῦσι]. Δῆλον δὲ σκοποῦσιν ὡς τιθέασιν αὐτὴν ἔνιοι, ἑτερότητα καὶ ἀνισότητα καὶ τὸ μὴ ὂν φάσκοντες εἶναι τὴν κίνησιν· ὧν οὐδὲν ἀναγκαῖον κινεῖσθαι, οὔτ' ἂν ἕτερα ᾖ οὔτ' ἂν ἄνισα οὔτ' ἂν οὐκ ὄντα. (2) Ἀλλ' οὐδ' ἡ μεταβολὴ οὔτ' εἰς ταῦτα οὔτ' ἐκ τούτων μᾶλλόν ἐστιν ἢ ἐκ τῶν

Scite autem dictum esse patet etiam ex iis quæ alii de ipso motu dicunt, et ex eo quod non facile est ipsum aliter definire. Neque enim motum et mutationem in alio genere collocare aliquis possit: nec qui de eo aliter dixerunt, recte locuti sunt. Quod quidem manifestum fiet considerantibus quemadmodum quidam eum ponant, qui aiunt motum esse diversitatem, et inæqualitatem, et non ens, quum nihil horum moveri necesse sit, nec si sint diversa, nec si inæqualia, nec si non entia. (2) Sed neque mutatio aut in hæc aut ex his potius est quam ex oppositis. Causa

ἀντικειμένων. Αἴτιον δὲ τοῦ εἰς ταῦτα τιθέναι ὅτι ἀόριστόν τι δοκεῖ εἶναι ἡ κίνησις, τῆς δὲ ἑτέρας συστοιχίας αἱ ἀρχαὶ διὰ τὸ στερητικαὶ εἶναι ἀόριστοι· οὔτε γὰρ τόδε οὔτε τοιόνδε οὐδεμία αὐτῶν ἐστίν, ὅτι οὐδὲ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν. (3) Τοῦ δὲ δοκεῖν ἀόριστον εἶναι τὴν κίνησιν αἴτιον ὅτι οὔτε εἰς δύναμιν τῶν ὄντων οὔτε εἰς ἐνέργειαν ἔστι θεῖναι αὐτὴν ἁπλῶς· οὔτε γὰρ τὸ δυνατὸν ποσὸν εἶναι κινεῖται ἐξ ἀνάγκης οὔτε τὸ ἐνεργείᾳ ποσόν. (4) Ἥ τε κίνησις ἐνέργεια μέν τις εἶναι δοκεῖ, ἀτελὴς δέ· αἴτιον δ' ὅτι ἀτελὲς τὸ δυνατόν, οὗ ἐστιν ἡ ἐνέργεια. Καὶ διὰ τοῦτο δὴ χαλεπὸν αὐτὴν λαβεῖν τί ἐστιν· ἢ γὰρ εἰς στέρησιν ἀναγκαῖον θεῖναι ἢ εἰς δύναμιν ἢ εἰς ἐνέργειαν ἁπλῆν, τούτων δ' οὐθὲν φαίνεται ἐνδεχόμενον. Λείπεται τοίνυν ὁ εἰρημένος τρόπος, ἐνέργειαν μέν τινα εἶναι, τοιαύτην δ' ἐνέργειαν οἵαν εἴπαμεν, χαλεπὴν μὲν ἰδεῖν, ἐνδεχομένην δ' εἶναι. [II.] (5) Κινεῖται δὲ καὶ τὸ κινοῦν, ὥσπερ εἴρηται, πᾶν τὸ δυνάμει ὂν κινητόν, καὶ οὗ ἡ ἀκινησία ἠρεμία ἐστίν· ᾧ γὰρ ἡ κίνησις ὑπάρχει, τούτῳ ἡ ἀκινησία ἠρεμία· τὸ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐνεργεῖν, ᾗ τοιοῦτον, αὐτὸ τὸ κινεῖν ἐστί· τοῦτο δὲ ποιεῖ θίξει, ὥστε ἅμα καὶ πάσχει· διὸ ἡ κίνησις ἐντελέχεια τοῦ κινητοῦ, ᾗ κινητόν. (6) Συμβαίνει δὲ τοῦτο θίξει τοῦ κινητικοῦ, ὥσθ' ἅμα καὶ πάσχει. Εἶδος δὲ ἀεὶ οἴσεταί τι τὸ κινοῦν, ἤτοι τόδε ἢ τοιόνδε ἢ τοσόνδε, ὃ ἔσται ἀρχὴ καὶ αἴτιον τῆς κινήσεως, ὅταν κινῇ, οἷον ὁ ἐντελεχείᾳ ἄνθρωπος ποιεῖ ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος ἀνθρώπου ἄνθρωπον.

vero cur hi motum ad hæc retulerint, est: quia motus videtur esse indefinitum quiddam: ac alterius classis principia, quia sunt privantia, sunt indefinita; neque enim ullum eorum est hoc aliquid, neque tale, quia neque in ulla aliarum categoriarum. (3) Cur autem motus videatur esse res indefinita, causa est: quia neque ad entium potestatem, neque ad actum referri potest simpliciter; neque enim quod potest esse quantum, necessario movetur, neque quod est actu quantum. (4) Ac motus videtur quidem esse actus quidam, sed imperfectus; causa autem est: quia id est imperfectum, quod est potestate, cujus actus est motus. Ideoque difficile est sumere, quid ipse sit; aut enim necesse est eum ad privationem referre, aut ad potestatem, aut ad actum simplicem; quorum nullum videtur esse posse. Relinquitur ergo modus quem diximus: nimirum motum esse actum quendam, ac talem actum, qualem diximus, difficilem quidem cognitu, sed qui esse possit. [II.] (5) Movetur autem, ut dictum fuit, omne movens quod potestate est mobile, et cujus immobilitas est quies; cui namque motus inest, huic immobilitas est quies; nam in id agere, qua tale est, id ipsum est movere; id autem facit tactu: quare simul etiam patitur: idcirco motus est actus ejus quod est mobile, quatenus est mobile. (6) Atque hoc evenit tactu ejus quod movendi vim habet: quapropter simul etiam patitur. Jam vero quod movet, semper afferet aliquam formam, id est, vel hoc aliquid, vel tale, vel tantum, quod erit principium et causa motus, quando movet; ut is qui actu est homo, facit hominem ex eo quod est homo potestate.

CAP. III. [II.]

Καὶ τὸ ἀπορούμενον δὲ φανερόν, ὅτι ἐστὶν ἡ κίνησις ἐν τῷ κινητῷ· ἐντελέχεια γάρ ἐστι τούτου, καὶ ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ. Καὶ ἡ τοῦ κινητικοῦ δὲ ἐνέργεια οὐκ ἄλλη ἐστί· δεῖ μὲν γὰρ εἶναι ἐντελέχειαν ἀμφοῖν· κινητικὸν μὲν γάρ ἐστι τῷ δύνασθαι, κινοῦν δὲ τῷ ἐνεργεῖν· ἀλλ' ἔστιν ἐνεργητικὸν τοῦ κινητοῦ, ὥστε ὁμοίως μία ἡ ἀμφοῖν ἐνέργεια, ὥσπερ τὸ αὐτὸ διάστημα ἓν πρὸς δύο καὶ δύο πρὸς ἕν, καὶ τὸ ἄναντες καὶ τὸ κάταντες· ταῦτα γὰρ ἓν μέν ἐστιν, ὁ μέντοι λόγος οὐχ εἷς. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος καὶ κινουμένου. (2) Ἔχει δ' ἀπορίαν λογικήν· ἀναγκαῖον γὰρ ἴσως εἶναί τινα ἐνέργειαν ἄλλην τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ· τὸ μὲν δὴ ποίησις, τὸ δὲ πάθησις· ἔργον δὲ καὶ τέλος τοῦ μὲν ποίημα, τοῦ δὲ πάθος. Ἐπεὶ οὖν ἄμφω κινήσεις, εἰ μὲν ἕτεραι, ἐν τίνι; ἢ γὰρ ἄμφω ἐν τῷ πάσχοντι καὶ κινουμένῳ, ἢ ἡ μὲν ποίησις ἐν τῷ ποιοῦντι, ἡ δὲ πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι· εἰ δὲ δεῖ καὶ ταύτην ποίησιν καλεῖν, ὁμώνυμος ἂν εἴη. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, ἡ κίνησις ἐν τῷ κινοῦντι ἔσται· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος ἐπὶ κινοῦντος καὶ κινουμένου. Ὥστ' ἢ πᾶν τὸ κινοῦν κινήσεται, ἢ ἔχον κίνησιν οὐ κινήσεται. Εἰ δ' ἄμφω ἐν τῷ κινουμένῳ καὶ πάσχοντι, καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ πάθησις, καὶ ἡ δίδαξις καὶ ἡ μάθησις δύο οὖσαι ἐν τῷ μανθάνοντι, πρῶτον μὲν ἡ ἐνέργεια ἡ ἑκάστου οὐκ ἐν

Sed et id de quo dubitari solet, perspicuum fit, nempe motum esse in re mobili; est enim actus hujus, et ab eo quod movendi vim habet. Atque ejus quod movendi vim habet, actus non est diversus: oportet enim ambobus esse actum; motivum enim est, quia potest: movens autem, quia agit; est autem activum ipsius mobilis: quare similiter unus est utrisque actus, quemadmodum idem est intervallum, sive spectes unum ad duo, sive duo ad unum, nec non acclive et declive; hæc enim sunt unum, sed definitio non est una; similiter autem res habet etiam in movente et eo quod movetur. (2) Exsistit autem dubitatio logica: quia fortasse necesse est esse aliquem actum diversum effectivi et passivi; alterum enim est effectio, alterum passio; opus vero et finis illius quidem est effectus, hujus vero affectio. Quum igitur ambo sint motus, si diversi sunt, in quonam erunt? aut enim ambo sunt in eo quod patitur et movetur: aut effectio est in efficiente, passio vero in patiente; quodsi et hanc vocare effectionem oportet, sane homonymus erit. At vero si hoc est, motus erit in eo quod movet; est enim eadem ratio ejus quod movet et ejus quod movetur. Quare aut omne movens movebitur, aut habens motum, non movebitur. Quodsi ambo sint in eo quod movetur et patitur, tam effectio quam passio, et in eo quod discit, tam docendi quam discendi actio, quum duo sint; primum qui-

ἑκάστῳ ὑπάρξει, εἶτα ἄτοπον δύο κινήσεις ἅμα κινεῖσθαι· τίνες γὰρ ἔσονται ἀλλοιώσεις δύο τοῦ ἑνὸς καὶ εἰς ἓν εἶδος; ἀλλ' ἀδύνατον. Ἀλλὰ μία ἔσται ἡ ἐνέργεια. Ἀλλ' ἄλογον δύο ἑτέρων τῷ εἴδει τὴν αὐτὴν καὶ μίαν εἶναι ἐνέργειαν· καὶ ἔσται, εἴπερ ἡ δίδαξις καὶ ἡ μάθησις ταὐτὸ καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ πάθησις, καὶ τὸ διδάσκειν τῷ μανθάνειν ταὐτό, καὶ τὸ ποιεῖν τῷ πάσχειν· ὥστε τὸν διδάσκοντα ἀνάγκη ἔσται πάντα μανθάνειν καὶ τὸν ποιοῦντα πάσχειν. (3) Ἢ οὔτε τὸ τὴν ἄλλου ἐνέργειαν ἐν ἑτέρῳ εἶναι ἄτοπον (ἔστι γὰρ ἡ δίδαξις ἐνέργεια τοῦ διδασκαλικοῦ, ἔν τινι μέντοι, καὶ οὐκ ἀποτετμημένη, ἀλλὰ τοῦδε ἐν τῷδε), οὔτε μίαν δυοῖν τὴν αὐτὴν εἶναι κωλύει, μὴ ὡς τὸ εἶναι τὸ αὐτό, ἀλλ' ὡς ὑπάρχει τὸ δυνάμει ὂν πρὸς τὸ ἐνεργοῦν· (4) οὔτ' ἀνάγκη τὸν διδάσκοντα μανθάνειν, οὐδ' εἰ τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν τὸ αὐτό ἐστι, μὴ μέντοι ὡς τὸν λόγον εἶναι ἕνα τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα, ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον, ἀλλ' ὡς ἡ ὁδὸς ἡ Θήβηθεν Ἀθήναζε καὶ ἡ Ἀθήνηθεν εἰς Θήβας, ὥσπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Οὐ γὰρ ταὐτὰ πάντα ὑπάρχει τοῖς ὁπωσοῦν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλὰ μόνον οἷς τὸ εἶναι τὸ αὐτό. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' εἰ ἡ δίδαξις τῇ μαθήσει τὸ αὐτό, καὶ τὸ μανθάνειν τῷ διδάσκειν, ὥσπερ οὐδ' εἰ ἡ διάστασις μία τῶν διεστηκότων, καὶ τὸ διΐστασθαι ἐνθένδε ἐκεῖσε κἀκεῖθεν δεῦρο ἓν καὶ τὸ αὐτό. (5) Ὅλως δ' εἰπεῖν, οὐδ' ἡ δίδαξις τῇ μαθήσει οὐδ' ἡ ποίησις τῇ παθήσει τὸ αὐτὸ κυρίως, ἀλλ' ᾧ ὑπάρχει ταῦτα, ἡ κίνησις· τὸ γὰρ τοῦδε ἐν τῷδε, καὶ τὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦδε ἐνέργειαν εἶναι ἕτερον τῷ λόγῳ. [III.] (6) Τί μὲν οὖν ἐστὶ κίνησις καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρος, εἴρηται· οὐ γὰρ ἄδηλον ὡς ὁρισθήσεται τῶν εἰδῶν ἕκαστον αὐτῆς· ἀλλοίωσις μὲν γὰρ ἡ τοῦ ἀλλοιωτοῦ, ᾗ ἀλλοιωτόν, ἐντελέχεια. Ἔτι δὲ γνωριμώτερον, ἡ τοῦ δυνάμει ποιητικοῦ καὶ παθητικοῦ, ᾗ τοιοῦτον, ἁπλῶς τε καὶ πάλιν καθ' ἕκαστον, ἢ οἰκοδόμησις ἢ ἰάτρευσις. Τὸν αὐτὸν δὲ λεχθήσεται τρόπον καὶ περὶ τῶν ἄλλων κινήσεων ἑκάστης.

dem suus cujusque actus in ipso non erit; deinde eveniet absurdum, duobus motibus idem simul moveri; quænam enim erunt variationes duæ unius subjecti et ad unam formam. At hoc impossibile. Sed unus erit actus? verum a ratione est alienum, duarum rerum specie diversarum unum et eundem esse actum. Et si quidem docendi ac discendi actus idem sunt, nec non effectio et passio; certe et docere erit idem quod discere, et facere idem quod pati. Quare necesse erit, omnem docentem discere, et facientem pati. (3) An nec absurdum est, alius rei actum in alia re esse? (nam actus docendi est actus ejus quod docendi vim habet, in aliquo tamen est, neque abscissus, sed hujus in hoc :) nec quidquam prohibet unum et eundem esse duarum rerum actum, non ut essentia sit eadem, sed ut id quod est potestate, se habet ad id quod agit. (4) Nec necesse est eum qui docet, discere, ne si quidem facere et pati idem sint, non sint tamen ita ut una sit ratio quidditatem explicans, qualis est vestimenti et indumenti, sed ut via quæ Thebis Athenas et quæ Athenis Thebas ducit, sicut et ante dictum fuit. Non enim eadem omnia insunt iis quæ quoquo modo sunt eadem, sed tantum iis quorum eadem est essentia. At vero nec si actus docendi est idem quod actus discendi, propterea etiam discere est idem quod docere; quemadmodum nec si distantia est una eorum quæ distant, propterea etiam distare hoc ab illo, et illud ab hoc, sunt unum et idem. (5) Ut autem omnino dicam, nec docendi et discendi actus, nec effectio et passio sunt idem proprie : sed motus, cui hæc insunt, idem est; nam esse actum hujus in hoc, et hujus ab hoc, ratione differunt. [III.] (6) Quid igitur sit motus et universaliter et in parte, dictum est : non est enim obscurum, quomodo unaquæque ejus species definietur. Variatio namque est actus ejus quod variari potest, quatenus variari potest. Præterea notiori modo definitur actus ejus quod facere et quod pati potest, quatenus est tale; idque et simpliciter, et rursus in singulis, vel ædificatio, vel medicatio. Eodem modo dicetur et de singulis aliis motibus.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη περὶ μεγέθη καὶ κίνησιν καὶ χρόνον, ὧν ἕκαστον ἀναγκαῖον ἢ ἄπειρον ἢ πεπερασμένον εἶναι, εἰ καὶ μὴ πᾶν ἐστὶν ἄπειρον ἢ πεπερασμένον, οἷον πάθος ἢ στιγμή (τῶν γὰρ τοιούτων ἴσως οὐδὲν ἀναγκαῖον ἐν θατέρῳ τούτων εἶναι), προσῆκον ἂν εἴη τὸν περὶ φύσεως πραγματευόμενον θεωρῆσαι περὶ ἀπείρου, εἴ ἐστιν ἢ μή, καὶ εἰ ἔστι, τί ἐστι. (2) Σημεῖον δ' ὅτι τῆς ἐπιστήμης οἰκεία ἡ θεωρία ταύτης· πάντες γὰρ οἱ δοκοῦντες ἀξιολόγως ἧφθαι τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας πεποίηνται λόγον περὶ τοῦ ἀπείρου, καὶ πάντες ὡς ἀρχήν τινα τιθέασι τῶν ὄντων, οἱ μέν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων, καθ' αὑτό, οὐχ ὡς συμβεβηκός τινι ἑτέρῳ, ἀλλ' οὐσίαν αὐτὸ ὂν τὸ ἄπειρον· πλὴν οἱ μὲν Πυθαγόρειοι ἐν τοῖς αἰσθητοῖς (οὐ γὰρ χωριστὸν ποιοῦσι

Quum autem scientia de natura in magnitudinibus et motibus ac temporibus versetur, quorum unumquodque necesse est vel infinitum vel finitum esse (etsi non quodvis est vel infinitum vel finitum; ut affectio aut punctum : fortassis enim nihil eorum quæ sunt ejusmodi, necesse est in horum altero collocari); sane decet, eum qui de natura pertractat, considerare de infinito, an sit, necne : et si sit, quid sit. (2) Indicat autem hanc inspectionem esse hujus scientiæ propriam : quod quicumque videntur cum dignitate hujusmodi philosophiam attigisse, de infinito disseruerunt. Idque omnes ut principium quoddam entium ponunt : alii quidem, ut Pythagorei et Plato, per se, non quasi ipsum infinitum alii cuipiam accidat, sed quasi sit substantia. Verum Pythagorei ponunt infinitum in rebus sensibilibus; quia numerum separatum non fa-

τὸν ἀριθμόν), καὶ εἶναι τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἄπειρον· Πλάτων δὲ ἔξω μὲν οὐδὲν εἶναι σῶμα, οὐδὲ τὰς ἰδέας, διὰ τὸ μηδέ που εἶναι αὐτάς, τὸ μέντοι ἄπειρον καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ἐν ἐκείναις εἶναι. (3) Καὶ οἱ μὲν τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἄρτιον· τοῦτο γὰρ ἐναπολαμβανόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ περιττοῦ περαινόμενον παρέχειν τοῖς οὖσι τὴν ἀπειρίαν· σημεῖον δ' εἶναι τούτου τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν· περιτιθεμένων γὰρ τῶν γνωμόνων περὶ τὸ ἓν καὶ χωρίς, ὁτὲ μὲν ἄλλο ἀεὶ γίγνεσθαι τὸ εἶδος, ὁτὲ δὲ ἕν. Πλάτων δὲ δύο τὰ ἄπειρα, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. (4) Οἱ δὲ περὶ φύσεως ἅπαντες ἀεὶ ὑποτιθέασιν ἑτέραν τινὰ φύσιν τῷ ἀπείρῳ τῶν λεγομένων στοιχείων, οἷον ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ τὸ μεταξὺ τούτων· τῶν δὲ πεπερασμένα ποιούντων στοιχεῖα οὐθεὶς ἄπειρα ποιεῖ· ὅσοι δ' ἄπειρα ποιοῦσι τὰ στοιχεῖα, καθάπερ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος, ὁ μὲν ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν, ὁ δ' ἐκ τῆς πανσπερμίας τῶν σχημάτων, τῇ ἁφῇ συνεχὲς τὸ ἄπειρον εἶναί φασι· (5) καὶ ὁ μὲν ὁτιοῦν τῶν μορίων εἶναι μίγμα ὁμοίως τῷ παντὶ διὰ τὸ ὁρᾶν ὁτιοῦν ἐξ ὁτουοῦν γιγνόμενον· ἐντεῦθεν γὰρ ἔοικε καὶ ὁμοῦ ποτὲ πάντα χρήματα φάναι εἶναι, οἷον ἥδε ἡ σὰρξ καὶ τόδε τὸ ὀστοῦν, καὶ οὕτως ὁτιοῦν· καὶ πάντα ἄρα· καὶ ἅμα τοίνυν· ἀρχὴ γὰρ οὐ μόνον ἐν ἑκάστῳ ἐστὶ τῆς διακρίσεως, ἀλλὰ καὶ πάντων· ἐπεὶ γὰρ τὸ γιγνόμενον ἐκ τοῦ τοιούτου γίγνεται σώματος, πάντων δ' ἐστὶ γένεσις πλὴν οὐχ ἅμα, καί τινα ἀρχὴν δεῖ εἶναι τῆς γενέσεως· αὕτη δ' ἐστὶ μία, ὃν ἐκεῖνος καλεῖ νοῦν· ὁ δὲ νοῦς ἀπ' ἀρχῆς τινὸς ἐργάζεται νοήσας· ὥστε ἀνάγκη ὁμοῦ ποτὲ πάντα εἶναι καὶ ἄρξασθαί ποτε κινούμενα. (6) Δημόκριτος δ' οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίγνεσθαι τῶν πρώτων φησίν· ἀλλ' ὅμως γε αὐτὸ τὸ κοινὸν σῶμα ἁπάντων ἐστὶν ἀρχή, μεγέθει κατὰ μόρια καὶ σχήματι διαφέρον. Ὅτι μὲν οὖν προσήκουσα τοῖς φυσικοῖς ἡ θεωρία, δῆλον ἐκ τούτων. (7) Εὐλόγως δὲ καὶ ἀρχὴν αὐτὸ τιθέασι πάντες· οὔτε γὰρ μάτην αὐτὸ οἷόντε εἶναι, οὔτε ἄλλην ὑπάρχειν αὐτῷ δύναμιν πλὴν ὡς ἀρχήν· ἅπαντα γὰρ ἢ ἀρχὴ ἢ ἐξ ἀρχῆς· τοῦ δὲ ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή· εἴη γὰρ ἂν αὐτοῦ πέρας. Ἔτι δὲ καὶ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ὡς ἀρχή τις οὖσα· τό τε γὰρ γενόμενον ἀνάγκη τέλος λαβεῖν, καὶ τελευτὴ πάσης ἐστὶ φθορᾶς. Διό, καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ καὶ περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾶν, ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, οἷον νοῦν ἢ φιλίαν· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον, ὥς φησιν ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων. [V.] (8) Τοῦ δ' εἶναί τι ἄπειρον ἡ πίστις ἐκ πέντε μάλιστ' ἂν συμβαίνοι σκοποῦσιν, ἔκ τε τοῦ χρόνου, (οὗτος γὰρ ἄπειρος) καὶ ἐκ τῆς ἐν τοῖς μεγέθεσι διαιρέσεως (χρῶνται γὰρ καὶ οἱ μαθηματικοὶ τῷ ἀπείρῳ), ἔτι τῷ οὕτως ἂν μόνως μὴ ὑπολείπειν γένεσιν καὶ φθοράν, εἰ ἄπειρον εἴη ὅθεν ἀφαιρεῖται τὸ γιγνόμενον· ἔτι τῷ τὸ πεπερασμένον ἀεὶ πρός τι πε-

ciunt; atque asserunt id quod est extra cœlum, esse infinitum : Plato vero inquit extra cœlum non esse ullum corpus, nec ideas, propterea quod hæ nullibi sunt : sed infinitum et in rebus sensibilibus, et in illis esse ait. (3) Et illi quidem infinitum aiunt esse par : hoc enim comprehensum et ab impari terminatum præbet entibus infinitatem : hujus autem rei signum esse, quod accidit in numeris : quum enim circa unum et seorsum ponantur normæ, aliquando fit semper alia forma, aliquando una et eadem manet : Plato autem duo infinita ponit, nempe magnum et parvum. (4) Qui vero de natura disserunt, omnes infinito semper subjiciunt aliquam aliam naturam eorum quæ vocantur elementa; ut aquam, aut aerem, aut quod est his interjectum. Eorum autem qui finita elementa faciunt, nemo ea infinita facit. Sed quicumque infinita elementa faciunt, sicut Anaxagoras et Democritus; hi aiunt infinitum esse tactu continuum : nempe ille ex partibus similaribus, hic autem ex figurarum farragine. (5) Et ille quidem, quamvis particularum æque esse mixturam atque universum; quia videt quodvis ex quovis fieri : hinc enim dixisse videtur simul aliquando omnes res fuisse, ut hæc caro, et hoc os, atque ita quodvis : ergo et omnia : et simul igitur. Principium enim secretionis non solum est in unoquoque, sed et omnium. Quum enim quod fit, ex tali fiat corpore, omnium autem fit generatio, quamvis non simul; etiam principium aliquod generationis esse oportet; hoc autem est unum, quam ille appellat mentem; mens vero a principio aliquo operatur intelligendo. Quare necesse est, omnia simul aliquando fuisse, et quandoque moveri cœpisse. (6) Democritus autem nullum principiorum fieri alterum ex altero inquit. Verumtamen ipsum commune corpus est omnium rerum principium, magnitudine ac figura partium differens. Hanc igitur inspectionem physicis convenire, manifestum ex his est. (7) Nec sine ratione omnes ponunt ipsum esse principium : quia nec frustra esse potest, nec aliam vim habere quam principii; omnia namque aut sunt principium, aut ex principio; sed infiniti non est principium; alioquin etiam ejus esset finis. Præterea et ingenitum et interitus expers, utpote quod est principium quoddam; quod enim factum est, necesse est accepisse finem; et finis quoque est cujusvis interitus. Ideo, sicut dicimus, non videtur esse hujus principium, sed hoc esse aliorum principium; et continere omnia, atque omnia gubernare, ut aiunt quicumque præter infinitum non faciunt alias causas, veluti mentem, aut amicitiam; atque hoc esse numen : esse enim immortale, ac perire non posse, ut inquit Anaximander, et plurimi eorum qui de natura disserunt. [V.] (8) Esse autem quoddam infinitum, ex quinque potissimum argumentis fides considerantibus fit. Nempe ex tempore : hoc enim est infinitum; et ex divisione, quæ in magnitudinibus cernitur; nam et mathematici utuntur infinito. Præterea, quia hoc tantum modo non deficit ortus et interitus, si illud sit infinitum, unde aufertur quod fit. Præterea, quia finitum semper ad aliquid termi-

ραίνειν, ὥστε ἀνάγκη μηδὲν εἶναι πέρας, εἰ ἀεὶ περαίνειν ἀνάγκη ἕτερον πρὸς ἕτερον. (9) Μάλιστα δὲ καὶ κυριώτατον, ὃ τὴν κοινὴν ποιεῖ ἀπορίαν πᾶσι· διὰ γὰρ τὸ ἐν τῇ νοήσει μὴ ὑπολείπειν καὶ ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ ἄπειρος εἶναι καὶ τὰ μαθηματικὰ μεγέθη καὶ τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπείρου δ' ὄντος τοῦ ἔξω, καὶ σῶμα ἄπειρον εἶναι δοκεῖ καὶ κόσμοι. Τί γὰρ μᾶλλον τοῦ κενοῦ ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα; ὥστ' εἴπερ μοναχοῦ, καὶ πανταχοῦ ἀνάγκη εἶναι τὸν ὄγκον. Ἅμα δ' εἰ καὶ ἔστι κενὸν καὶ τόπος ἄπειρος, καὶ σῶμα ἄπειρον εἶναι ἀναγκαῖον· ἐνδέχεσθαι γὰρ ἢ εἶναι οὐθὲν διαφέρει ἐν τοῖς ἀϊδίοις. (10) Ἔχει δ' ἀπορίαν ἡ περὶ τοῦ ἀπείρου θεωρία· καὶ γὰρ μὴ εἶναι τιθεμένοις πόλλ' ἀδύνατα συμβαίνει καὶ εἶναι. Ἔτι δέ, ποτέρως ἐστί, πότερον ὡς οὐσία ἢ συμβεβηκὸς καθ' αὑτὸ φύσει τινί; ἢ οὐδετέρως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐστὶν ἄπειρον ἢ ἄπειρα τῷ πλήθει. (11) Μάλιστα δὲ φυσικοῦ ἐστι σκέψασθαι εἰ ἔστι μέγεθος αἰσθητὸν ἄπειρον. [VI.] Πρῶτον οὖν διοριστέον ποσαχῶς λέγεται τὸ ἄπειρον. Ἕνα μὲν δὴ τρόπον τὸ ἀδύνατον διελθεῖν τῷ μὴ πεφυκέναι διιέναι, ὥσπερ ἡ φωνὴ ἀόρατος· ἄλλως δὲ τὸ διέξοδον ἔχον ἀτελεύτητον, ἢ ὃ μόλις, ἢ ὃ πεφυκὸς ἔχειν μὴ ἔχει διέξοδον ἢ πέρας. Ἔτι ἄπειρον ἅπαν ἢ κατὰ πρόσθεσιν ἢ κατὰ διαίρεσιν ἢ ἀμφοτέρως.

natur : quare necesse est nullum esse terminum, si semper necesse est terminari alterum ad alterum. (9) Maxime autem fidem facit et maxime proprium est argumentum, quod communem dubitationem omnibus efficit; nam quia cogitationis non est finis, videtur et numerus esse infinitus, et mathematicæ magnitudines, et quod est extra cœlum; quum autem infinitum sit quod extra est, etiam corpus infinitum esse videtur, ac mundi infiniti; cur enim potius in hac parte inanis, quam in illa? quare si uno est loco, etiam ubique esse molem necesse est. Item si est inane, et locus infinitus, necesse est etiam esse corpus infinitum; nam posse et esse, in sempiternis nihil differunt. (10) Habet autem dubitationem inspectio de infinito : quoniam et iis qui non esse ponunt, multa impossibilia eveniunt, et iis qui esse ponunt. Præterea, utro modo sit, utrum ut substantia, an ut accidens per se naturæ alicui, an neutro modo, sed nihilominus sit infinitum vel infinita numero. (11) Maxime autem physici est considerare an sit magnitudo sensibilis infinita. [VI.] Primum igitur definiendum est, quot modis dicatur infinitum. Uno igitur modo dicitur infinitum, quod est impossibile pertransire, quia non est natura aptum ut percurratur : quemadmodum vox est inaspectabilis; alio modo, cujus transitus non habet finem, aut vix, aut quod sua natura potest habere, non tamen habet transitum vel finem. Præterea omne infinitum est vel additione, vel divisione, vel utroque modo.

CAP. V. [VI.]

Χωριστὸν μὲν οὖν εἶναι τὸ ἄπειρον τῶν αἰσθητῶν, αὐτό τι ὂν ἄπειρον, οὐχ οἷόντε. Εἰ γὰρ μήτε μέγεθός ἐστι μήτε πλῆθος, ἀλλ' οὐσία αὐτό ἐστι τὸ ἄπειρον καὶ μὴ συμβεβηκός, ἀδιαίρετον ἔσται· τὸ γὰρ διαιρετὸν ἢ μέγεθος ἔσται ἢ πλῆθος. Εἰ δὲ ἀδιαίρετον, οὐκ ἄπειρον, εἰ μὴ ὡς ἡ φωνὴ ἀόρατος. Ἀλλ' οὐχ οὕτως οὔτε φασὶν εἶναι οἱ φάσκοντες εἶναι τὸ ἄπειρον, οὔτε ἡμεῖς ζητοῦμεν, ἀλλ' ὡς ἀδιέξοδον. (2) Εἰ δὲ κατὰ συμβεβηκός ἐστι τὸ ἄπειρον, οὐκ ἂν εἴη στοιχεῖον τῶν ὄντων, ᾗ ἄπειρον, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀόρατον τῆς διαλέκτου, καίτοι ἡ φωνή ἐστιν ἀόρατος. Ἔτι πῶς ἐνδέχεται εἶναί τι αὐτὸ ἄπειρον, εἴπερ μὴ καὶ ἀριθμὸν καὶ μέγεθος, ὧν ἐστὶ καθ' αὑτὸ πάθος τι τὸ ἄπειρον; ἔτι γὰρ ἧττον ἀνάγκη ἢ τὸν ἀριθμὸν ἢ τὸ μέγεθος. (3) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι τὸ ἄπειρον, ὡς ἐνεργείᾳ ὂν καὶ ὡς οὐσίαν καὶ ἀρχήν· ἔσται γὰρ ὁτιοῦν αὐτοῦ ἄπειρον τὸ λαμβανόμενον, εἰ μεριστόν. Τὸ γὰρ ἀπείρῳ εἶναι καὶ ἄπειρον τὸ αὐτό, εἴπερ οὐσία τὸ ἄπειρον καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου· ὥστ' ἢ ἀδιαίρετον ἢ εἰς ἄπειρα διαιρετόν· πολλὰ δ' ἄπειρα τὸ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν ὥσπερ ἀέρος ἀὴρ μέρος, οὕτω καὶ ἄπειρον ἀπείρου, εἴ γε οὐσία ἐστὶ καὶ ἀρχή. Ἀμέριστον ἄρα καὶ ἀδιαίρετον. Ἀλλ' ἀδύνατον τὸ ἐντελεχείᾳ ὂν ἄπειρον· ποσὸν γάρ τι εἶναι ἀναγκαῖον. (4) Κατὰ συμβεβηκὸς ἄρα ὑπάρχει τὸ ἄπειρον. Ἀλλ' εἰ οὕτως, εἴρηται ὅτι οὐκ ἐνδέχεται αὐτὸ λέγειν ἀρχήν, ἀλλ' ἐκεῖνο ᾧ συμβέβηκε, τὸν ἀέρα, ἢ τὸ ἄρτιον. Ὥστε ἀτόπως ἂν ἀποφαίνοιντο οἱ λέγοντες οὕτως, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοί φασιν· ἅμα γὰρ οὐσίαν ποιοῦσι τὸ ἄπειρον καὶ μερίζουσιν. [VII.] (5) Ἀλλ' ἴσως αὕτη μέν ἐστι καθόλου ἡ ζήτησις μᾶλλον, εἰ ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον καὶ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς εἶναι καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς καὶ μηδὲν ἔχουσι μέγεθος· ἡμεῖς δ' ἐπισκοποῦμεν περὶ τῶν αἰσθητῶν καὶ περὶ ὧν ποιούμεθα τὴν μέθοδον, ἆρ' ἔστιν ἐν αὐτοῖς, ἢ οὐκ ἔστι σῶμα ἄπειρον περὶ τὴν αὔξησιν. (6) Λογικῶς μὲν οὖν σκοπουμένοις ἐκ τῶν τοιῶνδε δόξειεν ἂν οὐκ εἶναι· εἰ γάρ ἐστι σώματος λόγος τὸ ἐπιπέδῳ ὡρισμένον, οὐκ ἂν εἴη σῶμα ἄπειρον, οὔτε νοητὸν οὔτε αἰσθητόν. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀριθμὸς οὕτως ὡς κεχωρισμένος καὶ ἄπειρος· ἀριθμητὸν γὰρ ὁ ἀριθμὸς ἢ τὸ ἔχον ἀριθμόν· εἰ οὖν τὸ ἀριθμητὸν ἐνδέχεται ἀριθμῆσαι, καὶ διεξελθεῖν ἂν εἴη δυνατὸν τὸ ἄπειρον. Φυσικῶς δὲ μᾶλλον θεωροῦσιν ἐκ τῶνδε. (8) Οὔτε γὰρ σύνθετον οἷόντε εἶναι οὔτε ἁπλοῦν. Σύνθετον μὲν οὖν οὐκ ἔσται τὸ ἄπειρον σῶμα, εἰ πεπερασμένα τῷ πλήθει τὰ στοιχεῖα. Ἀνάγκη γὰρ πλείω εἶναι καὶ ἰσάζειν ἀεὶ τἀναντία, καὶ μὴ εἶναι ἓν αὐτῶν ἄπειρον· εἰ γὰρ ὁποσῳοῦν λείπεται ἡ ἐν ἑνὶ σώματι δύναμις θατέρου, οἷον εἰ τὸ πῦρ πεπέρανται, ὁ δ' ἀὴρ ἄπειρος, ἔστι δὲ τὸ ἴσον πῦρ τοῦ ἴσου ἀέρος τῇ δυνάμει ὁποσαπλασιονοῦν, μόνον δὲ ἀριθμόν τινα ἔχον, ὁμῶς φανερὸν ὅτι τὸ ἄπειρον ὑπερβαλεῖ καὶ φθερεῖ τὸ πεπερασμένον. (9) Ἕκαστον δ' ἄπειρον εἶναι ἀδύνατον· σῶμα μὲν γάρ ἐστι τὸ πάντῃ ἔχον διάστασιν, ἄπειρον δὲ τὸ ἀπεράντως διεστηκός, ὥστε τὸ ἄπειρον σῶμα πανταχῇ ἔσται διεστηκὸς εἰς ἄπειρον. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἓν καὶ ἁπλοῦν εἶναι ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον σῶμα, οὔτε, ὡς λέγουσί τινες, τὸ παρὰ τὰ στοιχεῖα, ἐξ οὗ ταῦτα γεννῶσιν, οὔθ' ἁπλῶς. Εἰσὶ γάρ τινες οἳ τοῦτο ποιοῦσι τὸ ἄπειρον, ἀλλ' οὐκ ἀέρα ἢ ὕδωρ, ὡς μὴ τἆλλα φθείρηται ὑπὸ τοῦ ἀπείρου αὐτῶν· ἔχουσι γὰρ πρὸς ἄλληλα ἐναντίωσιν, οἷον ὁ μὲν ἀὴρ ψυχρός, τὸ δ' ὕδωρ ὑγρόν, τὸ δὲ πῦρ θερμόν· ὧν εἰ ἓν ἄπειρον, ἔφθαρτο ἂν ἤδη τἆλλα· νῦν δ' ἕτερον εἶναί φασιν ἐξ οὗ ταῦτα. (11) Ἀδύνατον δ' εἶναι τοιοῦτον, οὐχ ὅτι ἄπειρον (περὶ τούτου μὲν γὰρ κοινόν τι λεκτέον ἐπὶ παντὸς ὁμοίως, καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ ὁτουοῦν), ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι τοιοῦτον σῶμα αἰσθητὸν παρὰ τὰ στοιχεῖα καλούμενα· ἅπαντα γὰρ ἐξ οὗ ἐστί, καὶ διαλύεται εἰς τοῦτο· ὥστε ἦν ἂν ἐνταῦθα παρὰ ἀέρα καὶ πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ· φαίνεται δ' οὐδέν. (12) Οὐδὲ δὴ πῦρ οὐδ' ἄλλο τι τῶν στοιχείων οὐδὲν ἄπειρον ἐνδέχεται εἶναι. Ὅλως γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ ἄπειρον εἶναί τι αὐτῶν, ἀδύνατον τὸ πᾶν, κἂν ᾖ πεπερασμένον, ἢ εἶναι ἢ γίνεσθαι ἕν τι αὐτῶν, ὥσπερ Ἡράκλειτός φησιν ἅπαντα γίνεσθαί ποτε πῦρ. (13) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνός, οἷον ποιοῦσι παρὰ τὰ στοιχεῖα οἱ φυσικοί· πάντα γὰρ μεταβάλλει ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον, οἷον ἐκ θερμοῦ εἰς ψυχρόν. Δεῖ δὲ περὶ παντὸς ἐκ τῶνδε σκοπεῖν, εἰ ἐνδέχεται ἢ οὐκ ἐνδέχεται εἶναι σῶμα ἄπειρον αἰσθητόν. (14) Ὅτι δ' ὅλως ἀδύνατον εἶναι σῶμα ἄπειρον αἰσθητόν, ἐκ τῶνδε δῆλον· πέφυκε γὰρ πᾶν τὸ αἰσθη-

Infinitum igitur separatum a rebus sensibilibus, quod sit ipsum quiddam infinitum, esse nequit : nam si ipsum infinitum nec est magnitudo, nec multitudo, sed est substantia, non accidens : certe individuum erit. Quod enim est dividuum, aut erit magnitudo aut multitudo. Si vero individuum sit, non erit infinitum, nisi ut vox est inaspectabilis. Sed ita nec esse dicunt ii qui aiunt esse infinitum, nec nos quærimus, sed ut id quod pertransiri non potest. (2) Sin autem infinitum est ex accidenti : non potest esse elementum eorum quæ sunt, quatenus est infinitum : quemadmodum nec inaspectabile est linguæ elementum, quamvis vox sit inaspectabilis. Præterea qui fieri potest ut aliquid sit ipsum infinitum, si quidem non ita esse possunt numerus et magnitudo, quorum affectio quædam per se est infinitum? Necesse enim est adhuc minus esse infinitum, quam numerum, vel magnitudinem. (3) Perspicuum est etiam non posse infinitum esse ut actu exsistens, et ut substantiam, et ut principium : nam quævis ejus pars sumatur, erit infinita, si partibilis est : infiniti enim essentia, et infinitum, idem sunt : si quidem infinitum est substantia, nec dicitur de subjecto. Quare aut individuum est, aut in infinita dividuum : sed multa infinita non possunt esse idem. At vero ut aeris pars est aer; ita etiam infiniti infinitum, si est substantia et principium. Est igitur impartibile et individuum. Sed impossibile est, quum actu sit infinitum : quantum enim quiddam esse necesse est. (4) Ergo ex accidenti infinitum inest. Sed si ita sit, dictum fuit non posse id appellari principium, sed illud potius cui accidit, nempe aerem, aut par. Quare absurde pronuntiant, qui sic asserunt, ut inquiunt Pythagorei : simul enim statuunt infinitum esse substantiam, et in partes dividunt. [VII.] (5) Sed fortassis hæc quæstio est magis universalis, an possit esse infinitum etiam in mathematicis, et in intelligibilibus, et in iis quæ nullam habent magnitudinem. Nos vero de rebus sensibilibus, ac de quibus methodum conscribimus, dispiciamus, utrum in his sit an non sit corpus infinitum accretione. (6) Logice igitur considerantibus ex rationibus ejusmodi videri possit non esse. Nam si est corporis definitio, Quod superficie terminatur : non potest esse corpus infinitum, nec intelligibile, nec sensibile. (7) At vero neque numerus, sic ut separatus, est et infinitus : quoniam numerus, aut quod habet numerum, est numerabile. Si igitur numerabile potest numerari : etiam poterit infinitum pertransiri. Magis autem physice dispicientibus, ex his *videri poterit non esse.* (8) Etenim infinitum neque compositum esse potest, neque simplex. Compositum igitur corpus non erit infinitum, si elementa sint numero finita. Necesse enim est, semper contraria esse plura et inter se æquari, nec esse unum eorum infinitum. Nam si cujuscumque eorum vis, quæ in uno est corpore, superetur ab altero, veluti si ignis est finitus, aer autem infinitus, sed æqualis ignis æqualem aerem vi quantumvis multipla superat, modo numerum aliquem habeat : perspicuum tamen est fore ut infinitum superet, et interimat quod finitum est. (9) Unumquodque autem esse infinitum, impossibile est. Corpus enim est, quod undique habet extensionem : infinitum vero, quod in immensum extenditur. Quare infinitum corpus undique erit extensum in immensum. (10) Ac vero nec potest infinitum corpus esse unum et simplex, neque, ut quidam dicunt, id quod est præter elementa, ex quo hæc gignuntur, neque omnino. Sunt enim nonnulli, qui infinitum hoc faciunt, sed non aerem, aut aquam, ne cetera ab eo interimantur quod inter illa est infinitum. Habent enim inter se contrarietatem, ut puta aer est frigidus, aqua vero est humida, ignis autem calidus : quorum si unum sit infinitum, cetera jam dudum interiissent; nunc vero aliud esse aiunt id ex quo hæc fiunt. (11) Verum impossibile est esse tale : non quia infinitum (de hoc enim commune aliquid dicendum est, quod omni corpori æque conveniat, id est et aeri et aquæ et alii cuivis); sed quia non est tale sensibile corpus præter ea quæ vocantur elementa; omnis enim res, ex quo est, in id etiam dissolvitur. Quare hic esset aliud quidpiam præter aerem et ignem et terram et aquam : sed nullum apparet. (12) Neque igitur ignis, neque ullum aliud elementum potest esse infinitum; nam omnino, et præterquam quod esset aliquod eorum infinitum, impossibile est ut universum, etiamsi sit finitum, aut sit aut fiat unum aliquid illorum : sicut Heraclitus ait omnia fieri aliquando ignem. (13) Eadem ratio est etiam in uno, quale præter elementa faciunt physici : omnia namque mutantur ex contrario in contrarium, ut ex calido in frigidum. Oportet autem de omni corpore etiam ex his considerare, utrum possit, an non possit esse corpus infinitum sensibile. (14) Omnino autem esse impossibile, ut sit corpus infinitum sensibile, ex his

τόν που εἶναι, καί ἐστι τόπος τις ἑκάστου, καὶ ὁ αὐτὸς τοῦ μορίου καὶ παντός, οἷον ὅλης τε τῆς γῆς καὶ βώλου μιᾶς, καὶ πυρὸς καὶ σπινθῆρος. Ὥστε εἰ μὲν ὁμοειδές, ἀκίνητον ἔσται ἢ ἀεὶ οἰσθήσεται. Καίτοι ἀδύνατον· τί γὰρ μᾶλλον κάτω ἢ ἄνω ἢ ποῦ; λέγω δέ, οἷον εἰ βῶλος εἴη, ποῦ αὕτη κινηθήσεται ἢ ποῦ μενεῖ; ὁ γὰρ τόπος ἄπειρος τοῦ συγγενοῦς αὐτῇ σώματος. Πότερον οὖν καθέξει τὸν ὅλον τόπον; καὶ πῶς; τίς οὖν ἡ ποῦ ἡ μονὴ καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς; ἢ πανταχοῦ μενεῖ; οὐ κινηθήσεται ἄρα· ἢ πανταχοῦ κινηθήσεται; οὐκ ἄρα στήσεται. (15) Εἰ δ' ἀνόμοιον τὸ πᾶν, ἀνόμοιοι καὶ οἱ τόποι· καὶ πρῶτον μὲν οὐχ ἓν τὸ σῶμα τοῦ παντὸς ἀλλ' ἢ τῷ ἅπτεσθαι· ἔπειτα ἤτοι πεπερασμένα ταῦτ' ἔσται ἢ ἄπειρα τῷ εἴδει. Πεπερασμένα μὲν οὐχ οἷόντε· ἔσται γὰρ τὰ μὲν ἄπειρα, τὰ δ' οὔ, εἰ τὸ πᾶν ἄπειρον, οἷον τὸ πῦρ ἢ τὸ ὕδωρ· φθορὰ δὲ τὸ τοιοῦτον τοῖς ἐναντίοις, καθάπερ εἴρηται πρότερον. Καὶ διὰ τοῦτο οὐθεὶς τὸ ἓν καὶ ἄπειρον πῦρ ἐποίησεν οὐδὲ γῆν τῶν φυσιολόγων, ἀλλ' ἢ ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ τὸ μέσον αὐτῶν, ὅτι τόπος ἑκατέρου δῆλος ἦν διωρισμένος. Ταῦτα δ' ἐπαμφοτερίζει τῷ ἄνω καὶ κάτω. Εἰ δ' ἄπειρα καὶ ἁπλᾶ, καὶ οἱ τόποι ἄπειροι, καὶ ἔσται ἄπειρα τὰ στοιχεῖα. Εἰ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον, καὶ πεπερασμένοι οἱ τόποι, καὶ τὸ ὅλον πεπεράνθαι ἀναγκαῖον· ἀδύνατον γὰρ μὴ ἀπαρτίζειν τὸν τόπον καὶ τὸ σῶμα· οὔτε γὰρ ὁ τόπος ὁ πᾶς μείζων ἢ ὅσον ἐνδέχεται τὸ σῶμα ἅμα εἶναι· ἅμα δ' οὐδ' ἄπειρον ἔσται τὸ σῶμα· οὔτε τὸ σῶμα μεῖζον ἢ ὁ τόπος· ἢ γὰρ κενὸν ἔσται τι ἢ σῶμα οὐδαμοῦ πεφυκὸς εἶναι. (16) Ἀναξαγόρας δ' ἀτόπως λέγει περὶ τῆς τοῦ ἀπείρου μονῆς· στηρίζειν γὰρ αὐτὸ αὑτό φησι τὸ ἄπειρον· τοῦτο δέ, ὅτι ἐν αὑτῷ· ἄλλο γὰρ οὐδὲν περιέχει, ὡς ὅπου ἄν τι ᾖ, πεφυκὸς ἐνταῦθα εἶναι. Τοῦτο δ' οὐκ ἀληθές· εἴη γὰρ ἄν τι που βίᾳ καὶ οὐχ οὗ πέφυκεν. (17) Εἰ οὖν ὅτι μάλιστα μὴ κινεῖται τὸ ὅλον (τὸ γὰρ αὑτῷ στηριζόμενον καὶ ἐν αὑτῷ ὂν ἀκίνητον εἶναι ἀνάγκη), ἀλλὰ διὰ τί οὐ πέφυκε κινεῖσθαι, λεκτέον. Οὐ γὰρ ἱκανὸν τὸ οὕτως εἰπόντα ἀπηλλάχθαι· εἴη γὰρ ἂν καὶ ὁτιοῦν ἄλλο οὐ κινούμενον, ἀλλὰ πεφυκέναι οὐδὲν κωλύει, ἐπεὶ καὶ ἡ γῆ οὐ φέρεται, οὐδ' εἰ ἄπειρος ἦν, εἰργμένη μέντοι ἀπὸ τοῦ μέσου· ἀλλ' οὐχ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλο οὗ ἐνεχθήσεται, μείνειεν ἂν ἐπὶ τοῦ μέσου, ἀλλ' ὅτι πέφυκεν οὕτως. Καίτοι ἐξείη ἂν λέγειν ὅτι στηρίζει ἑαυτήν. Εἰ οὖν μηδ' ἐπὶ τῆς γῆς τοῦτο αἴτιον ἀπείρου οὔσης, ἀλλ' ὅτι βάρος ἔχει, τὸ δὲ βαρὺ μένει ἐπὶ τοῦ μέσου, ἡ δὲ γῆ ἐπὶ τοῦ μέσου, ὁμοίως ἂν καὶ τὸ ἄπειρον μένει ἐν αὑτῷ διὰ τιν' ἄλλην αἰτίαν, καὶ οὐχ ὅτι ἄπειρον καὶ στηρίζει αὐτὸ αὑτό. (18) Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι κἂν ὁτιοῦν μέρος δέοι μένειν· ὡς γὰρ τὸ ἄπειρον ἐν ἑαυτῷ μενεῖ στηρίζον, οὕτω κἂν ὁτιοῦν ληφθῇ μέρος, ἐν ἑαυτῷ μένει· τοῦ γὰρ ὅλου καὶ τοῦ μέρους ὁμοειδεῖς οἱ τόποι, οἷον ὅλης γῆς καὶ βώλου κάτω, καὶ παντὸς πυρὸς καὶ σπινθῆρος ἄνω. Ὥστε εἰ τοῦ ἀπείρου τόπος τὸ ἐν αὑτῷ, καὶ τοῦ μέρους ὁ αὐτός· μενεῖ ἄρα ἐν

manifestum erit: quia natura est comparatum, ut omne sensibile sit alicubi, et sit cujusque rei locus aliquis, idemque sit partis et totius locus, ut totius terræ et unius glebæ, nec non ignis et scintillæ. Quocirca, si quidem est unius formæ, aut immobile erit, aut semper feretur. Atqui est impossibile: cur enim potius infra quam supra, aut ubi? verbi gratia, si gleba sit, ubi hæc movebitur? aut ubi manebit? infinitus enim est locus corporis ei cognati. Utrum igitur continebit totum locum? et quomodo? quisnam ergo aut ubi erit status et motus ejus? an ubique stabit? non ergo movebitur. An ubique movebitur? non igitur consistet. (15) Quodsi universum dissimile sit, dissimiles etiam erunt loci. Ac primum quidem non erit universi corpus unum, nisi tactu. Deinde aut finita hæc erunt, aut infinita, specie. Ac finita quidem esse non possunt: nam alia erunt infinita, alia minime, si universum est infinitum: ut ignis, vel aqua. Sed quod est tale, contrariis interitum affert, sicut antea dictum fuit. Ideoque nullus eorum qui de natura disseruerunt, unum illud et infinitum statuerunt esse ignem, aut terram: sed vel aquam, vel aerem, vel medium his interjectum: quia locus illius utriusque perspicue definitus est: hæc autem participant superiorem et inferiorem locum. Sin autem infinita et simplicia sunt: etiam loci erunt infiniti, et elementa erunt infinita. Quod si est impossibile, ac finiti loci sunt: necesse est ut etiam universum sit finitum. Est enim impossibile, non esse paria locum et corpus: quia neque totus locus est major, quam ut possit corpus simile esse: (simul autem neque corpus erit infinitum;) neque corpus est majus quam locus: alioqui aut erit aliquid inane, aut corpus, quod suapte natura nullibi sit. (16) Anaxagoras vero absurde loquitur de infiniti permansione. Ait enim ipsum infinitum se ipsum sustinere: et hoc ideo, quia in se ipso est: quippe quod nulla alia res continet. Quasi ubi aliquid est, ibi suapte natura sit. Sed hoc non est verum: potest enim aliquid esse alicubi vi, non ubi natura comparatum est ut sit. (17) Si igitur quammaxime non movetur universum; quia necesse est id esse immobile, quod in se sustinetur et in se est: tamen dicendum est, cur non sit natura aptum moveri. Non enim sufficit hoc, ut is qui ita dixerit, dimittatur: quoniam et quodvis aliud esse potest, quod non moveatur; sed natura aptum esse ut moveatur, nihil prohibet. Nam et terra non fertur: nec si infinita esset, ferretur, a medio cohibita: non tamen, quia non est aliud quo feratur, manet in medio; sed quia est ei naturâ sic insitum. Tamen *aliquatenus* dicere licet terram se ipsam sustinere. Ergo si ne in terra quidem, si sit infinita, hæc est causa quietis; sed quia pondus habet, quod autem est grave, in medio manet, terra vero in medio est: similiter etiam infinitum manet in se ipso propter aliquam aliam causam, non quia est infinitum, et ipsum se sustinet. (18) Item manifestum est, opus esse ut quævis ejus pars maneat. Ut enim infinitum in se ipso manet, se sustinens: ita et si quævis pars sumatur, in se ipsa manebit; quia loca totius et partis sunt ejusdem speciei: veluti, totius terræ et glebæ locus inferus, ac totius ignis ac scintillæ locus superus: quare si infiniti locus est in se ipso, partis etiam locus idem erit: in se igitur manebit.

ἑαυτῷ. (19) Ὅλως δὲ φανερὸν ὅτι ἀδύνατον ἅμα ἄπειρον λέγειν σῶμα καὶ τόπον τινὰ εἶναι τοῖς σώμασιν, εἰ πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἢ βάρος ἔχει ἢ κουφότητα, καὶ εἰ μὲν βαρύ, ἐπὶ τὸ μέσον ἔχει τὴν φορὰν φύσει· εἰ δὲ κοῦφον, ἄνω. Ἀνάγκη γὰρ καὶ τὸ ἄπειρον, ἀδύνατον δὲ ἢ ἅπαν ὁποτερονοῦν ἢ τὸ ἥμισυ ἑκάτερον πεπονθέναι· πῶς γὰρ διελεῖς; ἢ πῶς τοῦ ἀπείρου ἔσται τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, ἢ ἔσχατον ἢ μέσον; (20) Ἔτι πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἐν τόπῳ, τόπου δὲ εἴδη καὶ διαφοραὶ τὸ ἄνω καὶ κάτω, καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, καὶ δεξιὸν καὶ ἀριστερόν· καὶ ταῦτα οὐ μόνον πρὸς ἡμᾶς καὶ θέσει, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὅλῳ διώρισται. Ἀδύνατον δ' ἐν τῷ ἀπείρῳ εἶναι ταῦτα. (21) Ἁπλῶς δ' εἰ ἀδύνατον τόπον ἄπειρον εἶναι, ἐν τόπῳ δὲ πᾶν σῶμα, ἀδύνατον ἄπειρόν τι εἶναι σῶμα. Ἀλλὰ μὴν τό γε ποῦ ἐν τόπῳ, καὶ τὸ ἐν τόπῳ, ποῦ. Εἰ οὖν μηδὲ ποσόν, [οὐδ'] οἷόντ' εἶναι τὸ ἄπειρον· πόσον γάρ τι ἔσται, οἷον δίπηχυ ἢ τρίπηχυ· ταῦτα γὰρ σημαίνει τὸ ποσόν· οὕτω καὶ ἐν τόπῳ, ὅτι ποῦ· τοῦτο δὲ ἢ ἄνω ἢ κάτω ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ διαστάσει τῶν ἕξ· τούτων δ' ἕκαστον πέρας τί ἐστιν. (22) Ὅτι μὲν οὖν ἐνεργείᾳ οὐκ ἔστι σῶμα ἄπειρον, φανερὸν ἐκ τούτων.

(19) Omnino autem patet esse impossibile, ut simul dicatur esse infinitum corpus, et aliquem esse locum corporibus: si omne corpus sensibile aut pondus habet, aut levitatem: et, si quidem grave est, ad medium natura fertur; si vero leve, sursum: quia necesse est, etiam infinitum corpus esse tale. Sed est impossibile, aut totum alterutro modo aut dimidium utroque modo affectum esse. Quo enim modo divides? aut quomodo infiniti erit alia pars supra, alia infra, aut extrema vel media? (20) Præterea omne corpus sensibile est in loco. Loci autem species ac differentiæ sunt superum et inferum, et anterius et posterius, et dextrum et sinistrum: atque hæc non tantum relatione ad nos habita, et positione, sed etiam in ipso universo definita sunt. Atqui est impossibile, hæc infinito inesse. (21) Et omnino si impossibile est locum esse infinitum, omne autem corpus est in loco: impossibile est etiam, esse aliquod corpus infinitum. At vero quod est alicubi, est in loco; et quod in loco est, est alicubi. Ergo si neque quantum est infinitum, omnino exsistere non potest: quoniam esset quantum quiddam, ut bicubitum et tricubitum (hæc enim quantum significant); atque ita esse etiam in loco: quia est alicubi: hoc autem vel supra, vel infra, vel in aliquia alia sex dimensionum, quarum unaquæque est terminus quidam. (22) Non esse igitur actu corpus infinitum, ex his perspicuum est.

CAP. VI. [VIII.]

Ὅτι δ' εἰ μή ἐστιν ἄπειρον ἁπλῶς, πολλὰ ἀδύνατα συμβαίνει, δῆλον· τοῦ τε γὰρ χρόνου ἔσται τις ἀρχὴ καὶ τελευτή, καὶ τὰ μεγέθη οὐ διαιρετὰ εἰς μεγέθη, καὶ ἀριθμὸς οὐκ ἔσται ἄπειρος. Ὅταν δὲ διωρισμένων οὕτως μηδετέρως φαίνηται ἐνδέχεσθαι, διαιτητοῦ δεῖ, καὶ δῆλον ὅτι πῶς μὲν ἔστι πῶς δ' οὔ. Λέγεται δὴ τὸ εἶναι τὸ μὲν δυνάμει, τὸ δὲ ἐντελεχείᾳ· καὶ τὸ ἄπειρον ἔστι μὲν προσθέσει, ἔστι δὲ καὶ ἀφαιρέσει· τὸ δὲ μέγεθος ὅτι μὲν κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἔστιν ἄπειρον, εἴρηται, διαιρέσει δ' ἐστίν· οὐ γὰρ χαλεπὸν ἀνελεῖν τὰς ἀτόμους γραμμάς. (2) Λείπεται οὖν δυνάμει εἶναι τὸ ἄπειρον. Οὐ δεῖ δὲ τὸ δυνάμει ὂν λαμβάνειν, ὥσπερ εἰ δυνατὸν τοῦτ' ἀνδριάντα εἶναι, ὡς καὶ ἔσται τοῦτ' ἀνδριάς, οὕτω καὶ ἄπειρόν τι, ὃ ἔσται ἐνεργείᾳ· ἀλλ' ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ εἶναι, ὥσπερ ἡ ἡμέρα ἐστὶ καὶ ὁ ἀγὼν τῷ ἀεὶ ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἄπειρον. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἐστὶ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· Ὀλύμπια γάρ ἐστι καὶ τῷ δύνασθαι τὸν ἀγῶνα γίνεσθαι καὶ τῷ γίνεσθαι. Ἄλλως δ' ἔν τε τῷ χρόνῳ δῆλον τὸ ἄπειρον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῶν μεγεθῶν. Ὅλως μὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ τὸ ἄπειρον, τῷ ἀεὶ ἄλλο καὶ ἄλλο λαμβάνεσθαι, καὶ τὸ λαμβανόμενον μὲν ἀεὶ εἶναι πεπερασμένον, ἀλλ' ἀεί γε ἕτερον καὶ ἕτερον. (3) Ὥστε τὸ ἄπειρον οὐ δεῖ λαμβάνειν ὡς τόδε τι, οἷον ἄνθρωπον ἢ οἰκίαν, ἀλλ' ὡς ἡ ἡμέρα λέγεται καὶ ὁ ἀγών, οἷς τὸ εἶναι οὐχ ὡς οὐσία τις γέγονεν, ἀλλ' ἀεὶ ἐν γενέσει ἢ φθορᾷ, εἰ καὶ πεπερασμένον, ἀλλ' ἀεί γε ἕτερον καὶ ἕτερον. Ἀλλ'

Sed accidere multa impossibilia, si infinitum omnino non sit, manifestum est: quia temporis erit aliquod principium, et finis; ac magnitudines non erunt dividuæ in magnitudines; ac numerus non erit infinitus. Quando autem, his sic definitis, neutro modo videtur esse posse: arbitrario judice opus est, atque apparet, aliquo modo infinitum esse, aliquo modo non esse. Esse vero dicitur aliud potestate, aliud actu. Et infinitum partim est adjectione, partim est etiam detractione. Jam vero magnitudinem actu non esse infinitam dictum fuit; divisione autem esse infinitam: non enim difficile est tollere insectiles lineas. (2) Relinquitur ergo, infinitum esse potestate. Non oportet autem, quod est potestate, accipere: veluti, si hoc potest statua, hoc ideo erit etiam statua: sic et infinitum quidpiam, quod erit actu. Sed quum multis modis Esse dicatur; sicut est dies, et certamen: quia semper aliud et aliud fit: ita etiam est infinitum: est enim in his quoque potestate esse, et actu. Olympia namque sunt, et quia potest certamen fieri, et quia fit. Aliter autem et in tempore infinitum apparet, et in hominibus, et in divisione magnitudinum. Etenim in universum sic infinitum est: quia semper aliud et aliud sumitur: et id quidem, quod sumitur, semper finitum est; sed semper est aliud, et aliud. (3) Quare infinitum non oportet accipere ut hocce aliquid: veluti, hominem, aut domum: sed ut hæc dies dicitur, et hoc certamen, quorum essentia non ut substantia quædam facta est, sed semper in ortu et interitu consistit: etiam si sint finita, tamen semper alia atque alia.

ἐν μὲν τοῖς μεγέθεσιν, ὑπομένοντος τοῦ ληφθέντος, τοῦτο συμβαίνει, ἐπὶ δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων φθειρομένων οὕτως ὥστε μὴ ἐπιλείπειν. (4) Τὸ δὲ κατὰ πρόσθεσιν τὸ αὐτό ἐστί πως καὶ τὸ κατὰ διαίρεσιν· ἐν γὰρ τῷ πεπερασμένῳ κατὰ πρόσθεσιν γίνεται ἀντεστραμμένως· ᾗ γὰρ διαιρούμενον ὁρᾶται εἰς ἄπειρον, ταύτῃ προστιθέμενον φανεῖται πρὸς τὸ ὡρισμένον· ἐν γὰρ τῷ πεπερασμένῳ μεγέθει ἂν λαβών τις ὡρισμένον προσλαμβάνῃ τῷ αὐτῷ λόγῳ, μὴ τὸ αὐτό τι μέγεθος τῷ ὅλῳ περιλαμβάνων, οὐ διέξεισι τὸ πεπερασμένον· ἐὰν δ' οὕτως αὔξῃ τὸν λόγον ὥστε ἀεί τι τὸ αὐτὸ περιλαμβάνειν μέγεθος, διέξεισι, διὰ τὸ πᾶν τὸ πεπερασμένον ἀναιρεῖσθαι ὁτῳοῦν ὡρισμένῳ. Ἄλλως μὲν οὖν οὐκ ἔστιν, οὕτως δ' ἔστι τὸ ἄπειρον, δυνάμει τε καὶ ἐπὶ καθαιρέσει. Καὶ ἐντελεχείᾳ δὲ ἐστίν, ὡς τὴν ἡμέραν εἶναι λέγομεν καὶ τὸν ἀγῶνα, καὶ δυνάμει οὕτως ὡς ἡ ὕλη, καὶ οὐ καθ' αὑτό, ὡς τὸ πεπερασμένον. (5) Καὶ κατὰ πρόσθεσιν δὴ οὕτως ἄπειρον δυνάμει ἐστίν, ὃ ταὐτὸ λέγομεν τρόπον τινὰ εἶναι τῷ κατὰ διαίρεσιν· ἀεὶ μὲν γάρ τι αὐτοῦ ἔξω ἔσται λαμβάνειν, οὐ μέντοι ὑπερβαλεῖ παντὸς ὡρισμένου μεγέθους, ὥσπερ ἐπὶ τὴν διαίρεσιν ὑπερβάλλει παντὸς ὡρισμένου, καὶ ἔσται ἔλαττον. Ὥστε δὲ παντὸς ὑπερβάλλειν κατὰ τὴν πρόσθεσιν, οὐδὲ δυνάμει οἷόντε εἶναι, εἴπερ μή ἐστι κατὰ συμβεβηκὸς ἐντελεχείᾳ ἄπειρον, ὥσπερ φασὶν οἱ φυσιολόγοι τὸ ἔξω σῶμα τοῦ κόσμου, οὗ ἡ οὐσία ἢ ἀὴρ ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἄπειρον εἶναι. Ἀλλ' εἰ μὴ οἷόντε εἶναι ἄπειρον ἐντελεχείᾳ σῶμα αἰσθητὸν οὕτω, φανερὸν ὅτι οὐδὲ δυνάμει ἂν εἴη κατὰ πρόσθεσιν, ἀλλ' ἤ, ὥσπερ εἴρηται, ἀντεστραμμένως τῇ διαιρέσει· (6) ἐπεὶ καὶ Πλάτων διὰ τοῦτο δύο τὰ ἄπειρα ἐποίησεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τὴν αὔξην δοκεῖ ὑπερβάλλειν καὶ εἰς ἄπειρον ἰέναι καὶ ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν. Ποιήσας μέντοι δύο, οὐ χρῆται· οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τὸ ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν ἄπειρον ὑπάρχει· ἡ γὰρ μονὰς ἐλάχιστον· οὔτε ἐπὶ τὴν αὔξην· μέχρι γὰρ δεκάδος ποιεῖ τὸν ἀριθμόν. [IX.] (7) Συμβαίνει δὲ τοὐναντίον εἶναι ἄπειρον ἢ ὡς λέγουσιν· οὐ γὰρ οὗ μηδὲν ἔξω, ἀλλ' οὗ ἀεί τι ἔξω ἐστί, τοῦτο ἄπειρόν ἐστι· σημεῖον δέ· καὶ γὰρ τοὺς δακτυλίους ἀπείρους λέγουσι τοὺς μὴ ἔχοντας σφενδόνην, ὅτι αἰεί τι ἔξω ἔστι λαμβάνειν, καθ' ὁμοιότητα μέν τινα λέγοντες, οὐ μέντοι κυρίως· δεῖ γὰρ τοῦτό τε ὑπάρχειν, καὶ μηδέποτε τὸ αὐτὸ λαμβάνεσθαι· ἐν δὲ τῷ κύκλῳ οὐ γίνεται οὕτως, ἀλλ' αἰεὶ τὸ ἐφεξῆς μόνον ἕτερον. (8) Ἄπειρον μὲν οὖν ἐστὶν οὗ κατὰ ποσὸν λαμβάνουσιν αἰεί τι λαβεῖν ἔστιν ἔξω. Οὗ δὲ μηθὲν ἔξω, τοῦτ' ἐστὶ τέλειον καὶ ὅλον· οὕτω γὰρ ὁριζόμεθα τὸ ὅλον, οὗ μηθὲν ἄπεστιν· οἷον ἄνθρωπον ὅλον ἢ κιβωτόν. Ὥσπερ δὲ τὸ καθ' ἕκαστον, οὕτω καὶ τὸ κυρίως, οἷον τὸ ὅλον οὗ μηθέν ἐστιν ἔξω· οὗ δ' ἐστὶν ἀπουσία ἔξω, οὐ πᾶν, ὅ τι ἂν ἀπῇ. (9) Ὅλον δὲ καὶ τέλειον ἢ τὸ αὐτὸ πάμπαν ἢ σύνεγγυς τῇ φύσει ἐστί· τέλειον δ' οὐθὲν μὴ ἔχον τέλος· τὸ δὲ τέλος, πέρας. Διὸ βέλτιον οἰητέον

Sed in magnitudinibus quidem hoc accidit, permanente eo quod sumptum est : in tempore vero et hominibus, iis interemptis, ita ut nunquam deficiant. (4) Jam vero quod est secundum adjectionem, et quod secundum divisionem, idem quodammodo est. Nam in eo quod est finitum secundum adjectionem, fit modo converso. Quatenus enim dividi conspicitur in infinitum, eatenus adjici apparebit ad id quod est finitum. Etenim in magnitudine finita, si quis sumpta parte finita, rursus sumat eadem ratione, non eandem aliquam cum toto magnitudinem comprehendens : non pertransibit, quod est finitum. Sin autem ita rationem auxerit, ut semper complectatur eandem magnitudinem; pertransibit : quia omne finitum consumitur quovis finito. Infinitum igitur aliter non est, sic autem est : potestate ac detractione. Quin et actu est : sicuti diem esse dicimus, et certamen, et potestate ita est, ut materia : non per se, ut id quod est finitum. (5) Ergo et secundum additionem ita infinitum est potestate : quod dicimus idem quodammodo esse, atque infinitum secundum divisionem : quia semper licebit aliquid extra ipsum sumere. Non tamen superabit omnem definitam magnitudinem : sicut in divisione superat omnem magnitudinem definitam : et fit minus. Ut autem omnem magnitudinem superet infinitum additione, ne potestate quidem esse potest, nisi sit ex accidenti infinitum actu, ut inquiunt physici illi, qui extra mundum ponunt corpus, cujus essentia sit aer aut aliud quidpiam tale infinitum. Sed si corpus sensile infinitum actu ita esse non potest; perspicuum est, ne potestate quidem infinitum esse posse secundum additionem, nisi, ut dictum fuit, modo divisioni contrario. (6) Nam et Plato ideo fecit duo infinita, quia et accretione videtur superare et in infinitum abire, et detractione. Quum tamen duo fecerit, his non utitur. Neque enim in numeris inest infinitas detractione, quia unitas est minimum : neque accretione, quia numerum facit usque ad denarium. [IX.] (7) Contra vero accidit esse infinitum, quam dicunt : non enim cujus nihil extra est, sed cujus semper aliquid extra est, id infinitum est. Hujus autem rei signum est : quoniam annulos illos infinitos esse aiunt, qui pala carent, propterea quod semper aliquid extra licet sumere : per similitudinem quandam hoc dicentes, non proprie : oportet enim hoc inesse, et nunquam idem sumi. In circulo autem non fit ita, sed tantummodo semper diversum est, quod deinceps sumitur. (8) Infinitum igitur hoc est, cujus quantitate aliqua accepta, semper aliquid extra sumere licet. Cujus autem nihil extra est, id est perfectum ac totum. Sic enim totum definimus, a quo nihil abest; ut hominem totum, vel arcam. Sicut autem unumquodque definimus, ita etiam quod proprie et præcipue est, ut totum, cujus nihil est extra : cujus autem aliquid abest, id non est universum, quidquid absit. (9) Totum vero et perfectum aut omnino idem sunt, aut natura inter se affinia. Atqui perfectum nihil est, quod non habeat finem : finis autem est terminus. Idcirco existimandum est, rectius locutum esse Parmenidem, quam Melis-

Παρμενίδην Μελίσσου εἰρηκέναι· ὁ μὲν γὰρ τὸ ἄπειρον ὅλον φησίν, ὁ δὲ τὸ ὅλον πεπεράνθαι

μεσσόθεν ἰσοπαλές.

Οὐ γὰρ ὡς λίνον λίνῳ συνάπτειν ἔστι τῷ ἅπαντι καὶ ὅλῳ τὸ ἄπειρον. [X.] (10) Ἐπεὶ ἐντεῦθέν γε λαμβάνουσι τὴν σεμνότητα κατὰ τοῦ ἀπείρου, Τὸ πάντα περιέχον, καὶ Τὸ πᾶν ἐν ἑαυτῷ ἔχον, διὰ τὸ ἔχειν τινὰ ὁμοιότητα τῷ ὅλῳ. Ἔστι γὰρ τὸ ἄπειρον τῆς τοῦ μεγέθους τελειότητος ὕλη, καὶ τὸ δυνάμει ὅλον, ἐντελεχείᾳ δὲ οὔ· διαιρετὸν δ' ἐπί τε τὴν καθαίρεσιν καὶ τὴν ἀντεστραμμένην πρόσθεσιν, ὅλον δὲ καὶ πεπερασμένον οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατ' ἄλλο· καὶ οὐ περιέχει, ἀλλὰ περιέχεται, ᾗ ἄπειρον· διὸ καὶ ἄγνωστον ᾗ ἄπειρον· εἶδος γὰρ οὐκ ἔχει ἡ ὕλη. (11) Ὥστε φανερὸν ὅτι μᾶλλον ἐν μορίου λόγῳ τὸ ἄπειρον ἢ ἐν ὅλου· μόριον γὰρ ἡ ὕλη τοῦ ὅλου, ὥσπερ ὁ χαλκὸς τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος· ἐπεὶ εἴ γε περιέχει ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ἔδει περιέχειν τὰ νοητά. Ἄτοπον δὲ καὶ ἀδύνατον τὸ ἄγνωστον καὶ τὸ ἀόριστον περιέχειν καὶ ὁρίζειν.

sum. Hic enim ait infinitum esse totum : ille vero, totum esse finitum

a medio æquivalens.

Nam infinitum cum universo ac toto connectere, non est ut linum cum lino conjungere. [X.] (10) Ceterum hinc sumunt excellentiam illam infiniti, Quod omnia continet; et, Quod in se universum habet : quoniam habet similitudinem quandam cum toto. Infinitum enim est perfectionis magnitudinis materia. Et potestate totum, actu autem minime. Dividuum autem detractione, et inversa adjectione. Totum vero, et finitum, non per se, sed per aliud. Neque continet, sed continetur, quatenus est infinitum. Ideoque est ignotum, qua infinitum. Materia namque formam non habet. (11) Quare perspicuum est, infinitum potius habere rationem partis, quam totius : nam materia est pars totius, ut æs æneæ statuæ. Ceterum si magnum et parvum continet in sensibilibus et intelligibilibus; oportebat id continere intelligibilia : sed absurdum est et impossibile, id quod est ignotum et infinitum, continere ac definire.

CAP. VII. [XI.]

Κατὰ λόγον δὲ συμβαίνει καὶ τὸ κατὰ πρόσθεσιν μὲν μὴ εἶναι δοκεῖν ἄπειρον οὕτως ὥστε παντὸς ὑπερβάλλειν μεγέθους, ἐπὶ τὴν διαίρεσιν δὲ εἶναι· περιέχεται γὰρ ὡς ἡ ὕλη ἐντὸς καὶ τὸ ἄπειρον, περιέχει δὲ τὸ εἶδος. (2) Εὐλόγως δὲ καὶ τὸ ἐν μὲν τῷ ἀριθμῷ εἶναι ἐπὶ τὸ ἐλάχιστον πέρας, ἐπὶ δὲ τὸ πλεῖον αἰεὶ παντὸς ὑπερβάλλειν πλήθους, ἐπὶ δὲ τῶν μεγεθῶν τοὐναντίον, ἐπὶ μὲν τὸ ἔλαττον παντὸς ὑπερβάλλειν μεγέθους, ἐπὶ δὲ τὸ μεῖζον μὴ εἶναι μέγεθος ἄπειρον. Αἴτιον δ' ὅτι τὸ ἕν ἐστιν ἀδιαίρετον, ὅ τι περ ἂν ἓν ᾖ, οἷον ἄνθρωπος εἷς ἄνθρωπος καὶ οὐ πολλοί· ὁ δ' ἀριθμός ἐστιν ἑνὸς πλείω καὶ ποσὰ ἅττα· ὥστ' ἀνάγκη στῆναι ἐπὶ τὸ ἀδιαίρετον. Τὰ γὰρ δύο καὶ τρία παρώνυμα ὀνόματά ἐστιν, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀριθμῶν ἕκαστος· (3) ἐπὶ δὲ τὸ πλεῖον ἀεὶ ἔστι νοῆσαι· ἄπειροι γὰρ αἱ διχοτομίαι τοῦ μεγέθους. Ὥστε δυνάμει μέν ἐστιν, ἐνεργείᾳ δ' οὔ· ἀλλ' ἀεὶ ὑπερβάλλει τὸ λαμβανόμενον, παντὸς ὡρισμένου πλήθους. Ἀλλ' οὐ χωριστὸς ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῆς διχοτομίας, οὐδὲ μένει ἡ ἀπειρία, ἀλλὰ γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ χρόνου. Ἐπὶ δὲ τῶν μεγεθῶν τοὐναντίον ἐστί· διαιρεῖται μὲν γὰρ εἰς ἄπειρα τὸ συνεχές· ἐπὶ δὲ τὸ μεῖζον οὐκ ἔστιν ἄπειρον. Ὅσον γὰρ ἐνδέχεται δυνάμει εἶναι, καὶ ἐνεργείᾳ ἐνδέχεται τοσοῦτον εἶναι. Ὥστ' ἐπεὶ ἄπειρον οὐδέν ἐστι μέγεθος αἰσθητόν, οὐκ ἐνδέχεται παντὸς ὑπερβολὴν εἶναι ὡρισμένου μεγέθους· εἴη γὰρ ἄν τι τοῦ οὐρανοῦ μεῖζον. (4) Τὸ δ' ἄπειρον οὐ ταὐτὸν ἐν μεγέθει καὶ κινήσει καὶ χρόνῳ, ὡς μία τις φύσις, ἀλλὰ τὸ ὕστερον λέγεται κατὰ τὸ πρότερον, οἷον κίνησις μὲν ὅτι τὸ μέγεθος ἐφ' οὗ κινεῖται ἢ ἀλλοιοῦται ἢ αὐξάνεται, ὁ χρόνος δὲ διὰ τὴν κίνησιν. Νῦν

Jam vero hoc rationi consentaneum accidit, ut adjectione infinitum non ita esse videatur, ut omnem magnitudinem superet : divisione autem sit. Ut enim materia intus continetur, ita etiam infinitum : forma autem continet. (2) Illud quoque rationi consentaneum evenit, ut in numero versus minimum sit terminus; progrediendo autem ad plus, semper omnis multitudo superetur. In magnitudinibus vero contrarium fit : nam in progressu ad minimum omnis magnitudo superatur; in progressu autem ad majus, non est magnitudo infinita. Causa vero est : quia unum est individuum, quidquid unum sit, ut homo est unus homo, non multi. Numerus autem est plura uno, et quanta quædam. Quapropter necesse est, in individuo consistere. Duo namque aut tria sunt nomina paronyma : itidemque quilibet alius numerus. (3) Id autem versus quod plus est progredienti semper licet intelligere : quoniam infinitæ sunt bipartitæ divisiones magnitudinis. Quocirca potestate quidem est, actu vero minime; sed semper, quod sumitur, superat omnem definitam multitudinem. Verum hic numerus non est separatus a bipartita illa divisione, neque manet illa infinitas : sed fit ut et tempus, et numerus temporis. In magnitudinibus autem contrarium est : continuum enim dividitur quidem in infinita : progrediendo autem ad id quod est majus, non est infinitum. Quantum enim potest esse potestate, tantum potest etiam esse actu. Quare quum nulla magnitudo sensibilis sit infinita; fieri non potest ut superetur omnis finita magnitudo : esset enim aliquid cœlo majus. (4) Jam vero infinitum non est idem in magnitudine, et motu, et tempore, quasi una quædam natura : sed posterius dicitur ratione prioris; ut motus dicitur, quia prius est magnitudo, in qua movetur, aut variatur, aut augetur, tempus autem propter motum. Nunc igitur his

μὲν οὖν χρώμεθα τούτοις, ὕστερον δὲ πειρασόμεθα λέγειν καὶ τί ἐστιν ἕκαστον, καὶ διότι πᾶν μέγεθος εἰς μεγέθη διαιρετόν. (5) Οὐκ ἀφαιρεῖται δ' ὁ λόγος οὐδὲ τοὺς μαθηματικοὺς τὴν θεωρίαν, ἀναιρῶν οὕτως εἶναι τὸ ἄπειρον, ὥστ' ἐνεργείᾳ εἶναι ἐπὶ τὴν αὔξην ὡς ἀδιεξίτητον· οὐδὲ γὰρ νῦν δέονται τοῦ ἀπείρου οὐδὲ χρῶνται, ἀλλὰ μόνον εἶναι ὅσην ἂν βούλωνται τὴν πεπερασμένην· τῷ δὲ μεγίστῳ μεγέθει τὸν αὐτὸν ἔστι τετμῆσθαι λόγον ὁπηλικονοῦν μέγεθος ἕτερον. Ὥστε πρὸς μὲν τὸ δεῖξαι ἐκείνοις οὐδὲν διοίσει, τὸ δὲ εἶναι ἐν τοῖς οὖσιν ἔσται μεγέθεσιν. [XII.] (6) Ἐπεὶ δὲ τὰ αἴτια διῄρηται τετραχῶς, φανερὸν ὅτι ὡς ὕλη τὸ ἄπειρόν ἐστιν αἴτιον, καὶ ὅτι τὸ μὲν εἶναι αὐτῷ στέρησις, τὸ δὲ καθ' αὑτὸ ὑποκείμενον τὸ συνεχὲς καὶ αἰσθητόν. Φαίνονται δὲ πάντες καὶ οἱ ἄλλοι ὡς ὕλῃ χρώμενοι τῷ ἀπείρῳ· διὸ καὶ ἄτοπον τὸ περιέχον ποιεῖν αὐτό, ἀλλὰ μὴ τὸ περιεχόμενον.

utimur, posterius autem dicere conabimur, et quid unumquodque sit, et cur omnis magnitudo in magnitudines sit divisa. (5) Porro hæc disputatio minime aufert inspectionem mathematicis, dum tollit infinitum sic esse, ut actu sit accretione, quasi pertransiri non possit. Neque enim mathematici nunc egent infinito, neque utuntur : sed tantum sumunt, finitam esse quantamcunque velint. Licet autem eadem ratione, qua maximam magnitudinem, dividere quantulamcunque aliam magnitudinem. Quare ad hoc ut illo modo demonstretur, nihil referet : esse autem infinitum, in iis magnitudinibus reperietur quæ sunt. [XII.] (6) Quia vero causæ dividuntur quadrifariam : patet infinitum esse causam ut materiam, et essentiam ejus esse privationem ; continuum autem et sensibile esse id quod per se subest. Sed et omnes alii videntur uti infinito, tanquam materia. Ideoque absurdum est, ipsum facere id quod continet, non quod continetur.

CAP. VIII. [XIII.]

Λοιπὸν δ' ἐπελθεῖν καθ' οὓς λόγους τὸ ἄπειρον εἶναι δοκεῖ οὐ μόνον δυνάμει, ἀλλ' ὡς ἀφωρισμένον· τὰ μὲν γάρ ἐστιν αὐτῶν οὐκ ἀναγκαῖα, τὰ δ' ἔχει τινὰς ἑτέρας ἀληθεῖς ἀπαντήσεις. Οὔτε γὰρ ἵνα ἡ γένεσις μὴ ἐπιλείπῃ, ἀναγκαῖον ἐνεργείᾳ ἄπειρον εἶναι σῶμα αἰσθητόν· ἐνδέχεται γὰρ τὴν θατέρου φθορὰν θατέρου εἶναι γένεσιν, πεπερασμένου ὄντος τοῦ παντός. (2) Ἔτι τὸ ἅπτεσθαι καὶ τὸ πεπεράνθαι ἕτερον. Τὸ μὲν γὰρ πρός τι καὶ τινός (ἅπτεται γὰρ πᾶν τινός) καὶ τῶν πεπερασμένων τινὶ συμβέβηκε· τὸ δὲ πεπερασμένον οὐ πρός τι, οὐδ' ἅψασθαι τῷ τυχόντι τοῦ τυχόντος ἔστιν. (3) Τὸ δὲ τῇ νοήσει πιστεύειν ἄτοπον· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ πράγματος ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, ἀλλ' ἐπὶ τῆς νοήσεως. Ἕκαστον γὰρ ἡμῶν νοήσειεν ἄν τις πολλαπλάσιον ἑαυτοῦ αὔξων εἰς ἄπειρον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔξω τοῦ ἄστεός τίς ἐστιν ἢ τοῦ τηλικοῦδε μεγέθους ὃ ἔχομεν, ὅτι νοεῖ τις, ἀλλ' ὅτι ἐστί· τοῦτο δὲ συμβέβηκεν. Ὁ δὲ χρόνος καὶ ἡ κίνησις ἄπειρά ἐστι, καὶ ἡ νόησις οὐχ ὑπομένοντος τοῦ λαμβανομένου. Μέγεθος δὲ οὔτε τῇ καθαιρέσει οὔτε τῇ νοητικῇ αὐξήσει ἐστὶν ἄπειρον. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἀπείρου, πῶς ἐστὶ καὶ πῶς οὐκ ἔστι, καὶ τί ἐστιν, εἴρηται.

Reliquum est ut percurramus rationes propter quas infinitum esse videtur non tantum potestate, sed etiam ut definitum. Nam partim earum non sunt necessariæ, partim eis occurri potest aliis quibusdam veris modis. Neque enim ut generatio non deficiat, necesse est actu infinitum esse corpus sensile : quia potest alterius interitus esse alterius generatio, quum universum sit finitum. (2) Præterea tangere, et finitum esse, differunt. Illud enim ad aliquid refertur, et *in Græca lingua* alicujus esse dicitur (quodcumque enim tangit, ἅπτεται τινός, id est Tangit rem aliquam), et alicui finito accidit : quod autem finitum est, non refertur ad aliquid, nec quamvis rem tangere quævis potest. (3) Cogitationi autem credere absurdum est. Non est enim exsuperantia et defectio in re, sed in cogitatione. Unumquenque enim nostrûm posset aliquis cogitare multiplo quam sit majorem, infinite augens. Non ideo tamen excedit aliquis urbem, aut est tali magnitudine præditus, quam habemus, quia sic quispiam cogitat, sed quia est : hoc autem accidit. Tempus vero et motus infinita sunt, nec non intellectio, non permanente eo quod sumitur. Sed magnitudo neque decretione, neque accretione quæ in cogitatione constat, infinita est. Verum de infinito, quomodo sit, et quomodo non sit, et quid sit, dictum est.

LIBER IV.

CAP. I.

Ὁμοίως δ' ἀνάγκη καὶ περὶ τόπου τὸν φυσικόν, ὥσπερ καὶ περὶ ἀπείρου, γνωρίζειν, εἰ ἔστιν ἢ μή, καὶ πῶς ἐστί, καὶ τί ἐστι. Τά τε γὰρ ὄντα πάντες ὑπολαμβάνουσιν εἶναί που (τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδαμοῦ εἶναι· ποῦ γάρ ἐστι τραγέλαφος ἢ σφίγξ;) καὶ τῆς κινήσεως ἡ κοινὴ μάλιστα καὶ κυριωτάτη κατὰ τόπον ἐστίν, ἣν καλοῦμεν φοράν. (2) Ἔχει δὲ πολλὰς ἀπορίας τί ποτ' ἐστιν ὁ τόπος· οὐ γὰρ ταὐτὸν φαίνεται θεωροῦσιν ἐξ ἁπάντων τῶν ὑπαρχόντων. Ἔτι δ' οὐδ' ἔχομεν οὐδὲν παρὰ τῶν ἄλλων οὔτε προηπορημένον οὔτε προευπορημένον περὶ αὐτοῦ. [II.] (3) Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν ὁ τόπος, δοκεῖ δῆλον εἶναι ἐκ τῆς ἀντιμεταστάσεως· ὅπου γάρ ἐστι νῦν ὕδωρ, ἐνταῦθα, ἐξελθόντος ὥσπερ ἐξ ἀγγείου, πάλιν ἀὴρ ἔνεστιν· ὅτε δὲ τὸν αὐτὸν τόπον τοῦτον ἄλλο τι τῶν σωμάτων κατέχει, οὗτος δὴ τῶν ἐγγινομένων καὶ μεταβαλλόντων ἕτερον πάντων εἶναι δοκεῖ· ἐν ᾧ γὰρ ἀήρ ἐστι νῦν, ὕδωρ ἐν τούτῳ πρότερον ἦν· ὥστε δῆλον ὡς ἦν ὁ τόπος τι καὶ ἡ χώρα ἕτερον ἀμφοῖν, εἰς ἣν καὶ ἐξ ἧς μετέβαλον. (4) Ἔτι δὲ καὶ αἱ φοραὶ τῶν φυσικῶν σωμάτων καὶ ἁπλῶν, οἷον πυρὸς καὶ γῆς καὶ τῶν τοιούτων, οὐ μόνον δηλοῦσιν ὅτι ἔστι τι ὁ τόπος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔχει τινὰ δύναμιν· φέρεται γὰρ ἕκαστον εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον μὴ κωλυόμενον, τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω. (5) Ταῦτα δ' ἐστὶ τόπου μέρη καὶ εἴδη, τό τε ἄνω καὶ τὸ κάτω, καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἓξ διαστάσεων. Ἔστι δὲ τὰ τοιαῦτα οὐ μόνον πρὸς ἡμᾶς, τὸ ἄνω καὶ κάτω· καὶ δεξιὸν καὶ ἀριστερόν· ἡμῖν μὲν γὰρ οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ κατὰ τὴν θέσιν, ὅπως ἂν στραφῶμεν, γίνεται. Διὸ καὶ ταὐτὸ πολλάκις δεξιὸν καὶ ἀριστερόν ἐστι, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πρόσθεν καὶ ὄπισθεν. Ἐν δὲ τῇ φύσει διώρισται χωρὶς ἕκαστον. Οὐ γὰρ ὅ, τι ἔτυχέν ἐστι τὸ ἄνω, ἀλλ' ὅπου φέρεται τὸ πῦρ καὶ τὸ κοῦφον· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κάτω, οὐχ ὅ, τι ἔτυχεν, ἀλλ' ὅπου τὰ ἔχοντα βάρος καὶ τὰ γεηρά, ὡς οὐ τῇ θέσει διαφέροντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει. Δηλοῖ δὲ καὶ τὰ μαθηματικά· οὐκ ὄντα γὰρ ἐν τόπῳ, ὅμως κατὰ τὴν θέσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχει δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ὥστε μόνον αὐτῶν νοεῖσθαι τὴν θέσιν, ἀλλὰ μὴ ἔχειν φύσιν τούτων ἕκαστον. (6) Ἔτι οἱ τὸ κενὸν φάσκοντες εἶναι, τόπον λέγουσι· τὸ γὰρ κενὸν τόπος ἂν εἴη ἐστερημένος σώματος. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι τι ὁ τόπος παρὰ τὰ σώματα, καὶ πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἐν τόπῳ, διὰ τούτων ἄν τις ὑπολάβοι. Δόξειε δ' ἂν καὶ Ἡσίοδος ὀρθῶς λέγειν, ποιήσας πρῶτον τὸ χάος· λέγει γοῦν

Πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
γαῖ' εὐρύστερνος·

ὡς δέον πρῶτον ὑπάρξαι χώραν τοῖς οὖσι, διὰ τὸ νομίζειν, ὥσπερ οἱ πολλοί, πάντα εἶναί που καὶ ἐν τόπῳ. (7) Εἰ δ' ἐστὶ τοιοῦτο, θαυμαστή τις ἂν εἴη ἡ τοῦ τόπου δύναμις καὶ προτέρα πάντων· οὗ γὰρ ἄνευ τῶν ἄλλων οὐδέν ἐστιν, ἐκεῖνο δ' ἄνευ τῶν ἄλλων, ἀνάγκη πρῶτον εἶναι· οὐ γὰρ ἀπόλλυται ὁ τόπος, τῶν ἐν αὐτῷ φθειρομένων. [III.] (8) Οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει γ' ἀπορίαν, εἰ ἔστι, τί ἐστι, πότερον ὄγκος τις σώματος, ἤ τις ἑτέρα φύσις· ζητητέον γὰρ τὸ γένος αὐτοῦ πρῶτον. Διαστήματα μὲν οὖν ἔχει τρία, μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, οἷς ὁρίζεται σῶμα πᾶν. Ἀδύνατον δὲ σῶμα εἶναι τὸν τόπον· ἐν ταὐτῷ γὰρ ἂν εἴη δύο σώματα. (9) Ἔτι εἴπερ ἐστὶ σώματος τόπος καὶ χώρα, δῆλον ὅτι καὶ ἐπιφανείας καὶ τῶν λοιπῶν περάτων· ὁ γὰρ αὐτὸς ἁρμόσει

Similiter necesse est etiam de loco, ut de infinito, physicum nosse, an sit necne, et quomodo sit, et quid sit. Omnes enim existimant, ea quæ sunt, alicubi esse; etenim non-ens nullibi est; ubi namque est hircocervus, aut sphinx? Et motus ille, qui est maxime communis et maxime proprius, secundum locum est, quem vocamus lationem. (2) Exsistunt autem multæ dubitationes, quid tandem sit locus : non enim idem videtur dispicientibus, ex iis omnibus

quæ insunt. Præterea nihil habemus ab aliis de eo vel dubitatum, vel expositum. [II.] (3) Locum igitur esse, videtur constare ex mutatione quæ vicissim fit; ubi namque nunc est aqua, hic, ea exeunte ut ex vase, rursus aer inerit; quando vero hunc ipsum locum aliquod aliud corpus occupat, hic ergo videtur esse diversum quid ab his omnibus quæ ingrediuntur et mutantur; nam in quo loco nunc est aer, antea in eo aqua erat. Quare patet, locum et receptaculum esse quiddam ab utrisque diversum, in quod et ex quo sunt mutata. (4) Præterea lationes naturalium et simplicium corporum, ut ignis et terræ et aliorum ejusmodi, non solum declarant locum esse aliquid, sed et habere vim quandam. Unumquodque enim fertur in suum locum, nisi prohibeatur, aliud quidem sursum, aliud vero deorsum. (5) Hæc autem sunt loci partes ac species : superum, inquam, et inferum, et sex dimensionum reliquæ. Talia vero sunt non tantum quod ad nos, nempe superum et inferum, dextrum et sinistrum : quia nobis non semper idem est, sed secundum positionem fit, prout nos convertimur. Unde et idem sæpe est dextrum et sinistrum, et superum et inferum, et ante et retro. In natura vero unumquodque seorsum est definitum; non enim quodvis est superum, sed quo fertur ignis, et corpus leve : itidemque non quodvis est inferum, sed quo feruntur quæ habent pondus, ac terrestria : utpote non tantum positione differentia, sed etiam facultate. Declarant hoc etiam res mathematicæ; quum enim non sint in loco, tamen positione quadam, quæ ad nos refertur, habent dextrum et sinistrum : adeo ut solum intelligatur earum positio, non habeant naturâ hæc singula. (6) Præterea qui dicunt esse inane, hi locum esse inquiunt : quandoquidem inane est locus corpore privatus. Locum igitur esse aliquid præter corpora, et omne corpus sensile esse in loco, ex his possit aliquis existimare. Videri etiam potest Hesiodus recte dicere, qui Chaos primum fecit; inquit enim :

Omnium primum Chaos factum est : sed postea
Terra lato pectore prædita :

quasi oporteat primum subesse entibus receptaculum : propterea quod putavit, ut plurimi, omnia esse alicubi et in loco. (7) Si vero est tale, admirabilis quædam erit loci vis, et omnium prima; id enim, sine quo aliorum nihil aliud est, ipsum vero est sine aliis, necesse est esse primum; locus namque non perit, iis intereuntibus quæ in ipso sunt [III.] (8) Verumenimvero exsistit dubitatio, si locus est, quid sit, utrum moles quædam corporis, an alia quædam natura. Primum namque ipsius genus est quærendum. Sane dimensiones tres habet, longitudinem, et latitudinem, et altitudinem, quibus omne corpus definitur : impossibile tamen est locum esse corpus, propterea quod in eodem essent duo corpora. (9) Præterea si corporis est locus et receptaculum; patet etiam superficiei esse, ac reliquorum terminorum; eadem namque ratio conveniet; ubi namque

λόγος· ὅπου γὰρ ἦν πρότερον τὰ τοῦ ὕδατος ἐπίπεδα, ἔσται πάλιν τὰ τοῦ ἀέρος. Ἀλλὰ μὴν οὐδεμίαν διαφορὰν ἔχομεν στιγμῆς, καὶ τόπου στιγμῆς· ὥστ' εἰ μηδὲ ταύτης ἕτερόν ἐστιν ὁ τόπος, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐθενός, οὐδ' ἔστι τι παρ' ἕκαστον τούτων ὁ τόπος. (10) Τί γὰρ ἄν ποτε καὶ θείημεν εἶναι τὸν τόπον; οὔτε γὰρ στοιχεῖον οὔτ' ἐκ στοιχείων οἷόντ' εἶναι τοιαύτην ἔχοντα φύσιν οὔτε τῶν σωματικῶν οὔτε τῶν ἀσωμάτων· μέγεθος μὲν γὰρ ἔχει, σῶμα δ' οὐδέν. Ἔστι δὲ τὰ μὲν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων στοιχεῖα σώματα, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν οὐδὲν γίνεται μέγεθος. (11) Ἔτι δὲ καὶ τίνος ἄν τις θείη τοῖς οὖσιν αἴτιον εἶναι τὸν τόπον; οὐδεμία γὰρ αὐτῷ ὑπάρχει αἰτία τῶν τεττάρων· οὔτε γὰρ ὡς ὕλη τῶν ὄντων (οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτοῦ συνέστηκεν) οὔτε ὡς εἶδος καὶ λόγος τῶν πραγμάτων, οὔθ' ὡς τέλος, οὔτε κινεῖ τὰ ὄντα. (12) Ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς εἰ ἔστι τι τῶν ὄντων, ποῦ ἔσται; ἡ γὰρ Ζήνωνος ἀπορία ζητεῖ τινὰ λόγον· εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ, δῆλον ὅτι καὶ τοῦ τόπου τόπος ἔσται, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον πρόεισιν. (13) Ἔτι, ὥσπερ ἅπαν σῶμα ἐν τόπῳ, οὕτω καὶ ἐν τόπῳ ἅπαντι σῶμα· πῶς οὖν ἐροῦμεν περὶ τῶν αὐξανομένων; ἀνάγκη γὰρ ἐκ τούτων συναύξεσθαι τὸν τόπον αὐτοῖς, εἰ μήτ' ἐλάττων μήτε μείζων ὁ τόπος ἑκάστου. Διὰ μὲν οὖν τούτων οὐ μόνον τί ἐστιν, ἀλλὰ καὶ εἰ ἔστιν, ἀπορεῖν ἀναγκαῖον.

prius erant planities aquæ, rursus erunt planities aeris. Atque differentiam nullam habemus puncti et loci puncti; quare si non est locus ab hoc diversus, nec ab ullo alio diversus erit, nec locus est aliquid præter hæc singula. (10) Quid enim tandem possumus ponere locum esse? quia, quum talem habeat naturam, neque potest esse elementum, neque constare ex elementis aut corporeis aut incorporeis: nam magnitudinem quidem habet, sed non est corpus ullum; elementa vero corporum sensibilium sunt corpora; ex elementis autem intelligibilibus nulla magnitudo fit (11) Præterea quamobrem ponat aliquis locum esse entibus causam? nulla enim quattuor causarum ipsi inest: quia nec est ut entium materia (quandoquidem ex eo nil constat), nec ut rerum forma et ratio, nec ut finis, nec entia movet. (12) Præterea et ipse locus, si est aliquod ens, ubi erit? Zenonis enim dubitatio rationem aliquam quærit: quia si omne ens est in loco, patet etiam loci locum fore: atque hoc in infinitum progreditur. (13) Præterea, quemadmodum omne corpus inest loco, ita etiam in omni loco est corpus: quomodo igitur dicemus de iis quæ augentur? necesse enim ex his est, eorum locum simul augeri, si locus neque minor neque major est qualibet re locata. Ex his igitur non solum quid sit, sed etiam an sit, dubitare necesse est.

CAP. II. [IV.

Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν καθ' αὑτὸ τὸ δὲ κατ' ἄλλο λέγεται, καὶ τόπος ὁ μὲν κοινός, ἐν ᾧ ἅπαντα τὰ σώματά ἐστιν, ὁ δ' ἴδιος, ἐν ᾧ πρώτῳ· λέγω δ' οἷον σὺ νῦν ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῷ ἀέρι δὲ ὅτι ἐν τῇ γῇ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ταύτῃ, ὅτι ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, ὃς περιέχει οὐδὲν πλέον ἢ σέ. Εἰ δή ἐστιν ὁ τόπος τὸ πρῶτον περιέχον τῶν σωμάτων ἕκαστον, πέρας τι ἂν εἴη· ὥστε δόξειεν ἂν τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφὴ ἑκάστου ὁ τόπος εἶναι, ᾧ ὁρίζεται τὸ μέγεθος καὶ ἡ ὕλη ἡ τοῦ μεγέθους· τοῦτο γὰρ ἑκάστου πέρας. (2) Οὕτω μὲν οὖν σκοποῦσιν ὁ τόπος τὸ ἑκάστου εἶδός ἐστιν· ᾗ δὲ δοκεῖ ὁ τόπος εἶναι τὸ διάστημα τοῦ μεγέθους, ἡ ὕλη· τοῦτο γὰρ ἕτερον τοῦ μεγέθους· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ περιεχόμενον ὑπὸ τοῦ εἴδους καὶ ὡρισμένον, οἷον ὑπὸ ἐπιπέδου καὶ πέρατος. Ἔστι δὲ τοιοῦτον ἡ ὕλη καὶ τὸ ἀόριστον· ὅταν γὰρ ἀφαιρεθῇ τὸ πέρας καὶ τὰ πάθη τῆς σφαίρας, λείπεται οὐδὲν παρὰ τὴν ὕλην. Διὸ καὶ Πλάτων τὴν ὕλην καὶ τὴν χώραν τὸ αὐτό φησιν εἶναι ἐν τῷ Τιμαίῳ· τὸ γὰρ μεταληπτικὸν καὶ τὴν χώραν ἓν καὶ ταὐτόν· ἄλλον δὲ τρόπον ἐκεῖ τε λέγων τὸ μεταληπτικὸν καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγράφοις δόγμασιν, ὅμως τὸν τόπον καὶ τὴν χώραν τὸ αὐτὸ ἀπεφήνατο. (3) Λέγουσι μὲν γὰρ πάντες εἶναί τι τὸν τόπον, τί δ' ἐστίν, οὗτος μόνος ἐπεχείρησεν εἰπεῖν. Εἰκότως δ' ἐκ τούτων σκοπουμένοις δόξειεν ἂν εἶναι χαλεπὸν γνωρίσαι τί ἐστιν ὁ τόπος, εἴπερ τούτων ὁποτερονοῦν ἐστίν, εἴτε ἡ ὕλη εἴτε τὸ εἶδος· ἄλλως τε γὰρ τὴν

Quum autem aliquid per se, aliquid per aliud dicatur; locus quoque alius est communis, in quo sunt omnia corpora; alius proprius, in quo primo aliquid est. Verbi gratia, tu nunc es in cœlo, quia es in aere, hic autem est in cœlo: et in aere es, quia es in terra: similiterque in hac es, quia es in hoc loco, qui nihil aliud continet quam te. Si igitur locus est id quod primum continet unumquodque corpus; utique erit aliquis terminus: quare locus videatur esse forma et species cujusque rei: quo definitur magnitudo et magnitudinis materia; hic enim est cujusque rei terminus. (2) Ergo iis qui ita considerant, locus est cujusque rei species. Quatenus autem locus videtur esse intervallum magnitudinis, est potius materia; hoc enim est diversum a magnitudine: atque hoc est quod continetur ac definitur a forma, ut a planitie et termino: tale autem est materia, et quod interminatum est; quum enim terminus et affectiones globi detractæ fuerint, nihil relinquitur præter materiam. Idcirco etiam Plato in Timæo materiam et receptaculum ait idem esse; quod enim vim habet recipiendi, ac receptaculum, ait esse unum et idem. Quum autem alio modo ibi appellet id quod habet vim recipiendi, et alio modo in iis quæ vocantur dogmata non scripta; tamen locum et receptaculum pronuntiavit esse idem: (3) nam omnes quidem inquiunt locum esse aliquid; sed quid sit, hic solus dicere est aggressus. Merito autem, si quis ex his rem consideret, difficile esse videbitur cognoscere quid sit locus: siquidem est horum alterutrum, id est, sive materia, sive forma:

ἀκροτάτην ἔχει θέαν, καὶ χωρὶς ἀλλήλων οὐ ῥᾴδιον γνωρίζειν. (4) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γε ἀδύνατον ὁποτερονοῦν τούτων εἶναι τὸν τόπον, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. Τὸ μὲν γὰρ εἶδος καὶ ἡ ὕλη οὐ χωρίζεται τοῦ πράγματος, τὸν δὲ τόπον ἐνδέχεται· ἐν ᾧ γὰρ ἀὴρ ἦν, ἐν τούτῳ πάλιν ὕδωρ, ὡς ἔφαμεν, γίνεται, ἀντιμεθισταμένων ἀλλήλοις τοῦ τε ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ὁμοίως· ὥστε οὔτε μόριον οὔθ' ἕξις, ἀλλὰ χωριστὸς ὁ τόπος ἑκάστου ἐστίν· καὶ γὰρ δοκεῖ τοιοῦτό τι εἶναι ὁ τόπος οἷον τὸ ἀγγεῖον· ἔστι γὰρ τὸ ἀγγεῖον τόπος μεταφορητός· τὸ δ' ἀγγεῖον οὐδὲν τοῦ πράγματός ἐστιν. (5) Ἧ μὲν οὖν χωριστός ἐστι τοῦ πράγματος, ταύτῃ μὲν οὐκ ἔστι τὸ εἶδος· ᾗ δὲ περιέχει, ταύτῃ ἕτερος τῆς ὕλης. Δοκεῖ δὲ ἀεὶ τὸ ὄν που αὐτό τε εἶναί τι καὶ ἕτερόν τι ἐκτὸς αὐτοῦ. Πλάτωνι μέντοι λεκτέον, εἰ δεῖ παρεκβάντας εἰπεῖν, διὰ τί οὐκ ἐν τόπῳ τὰ εἴδη καὶ οἱ ἀριθμοί, εἴπερ τὸ μεθεκτικὸν ὁ τόπος, εἴτε τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ ὄντος τοῦ μεθεκτικοῦ, εἴτε τῆς ὕλης, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραφεν. (6) Ἔτι πῶς ἂν φέροιτο εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον, εἰ ὁ τόπος ἦν ἡ ὕλη ἢ τὸ εἶδος; ἀδύνατον γὰρ οὗ μὴ κίνησις μηδὲ τὸ ἄνω ἢ κάτω ἐστί, τόπον εἶναι. Ὥστε ζητητέος ἐν τοῖς τοιούτοις ὁ τόπος. (7) Εἰ δ' ἐν αὐτῷ ὁ τόπος (δεῖ γάρ, εἴπερ ἢ μορφὴ ἢ ὕλη), ἔσται ὁ τόπος ἐν τόπῳ· μεταβάλλει γὰρ ἅμα τῷ πράγματι καὶ κινεῖται καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ ἀόριστον, οὐκ ἀεὶ ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλ' οὗπερ καὶ τὸ πρᾶγμα· ὥστε τοῦ τόπου ἔσται τόπος. (8) Ἔτι ὅταν ἐξ ἀέρος ὕδωρ γένηται, ἀπόλωλεν ὁ τόπος· οὐ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τὸ γενόμενον σῶμα. Τίς οὖν ἡ φθορά; (9) Ἐξ ὧν μὲν τοίνυν ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸν τόπον, καὶ πάλιν ἐξ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις αὐτοῦ περὶ τῆς οὐσίας, εἴρηται.

nam alioqui altissimam hæc habent inspectionem, nec facile est ea cognoscere a se invicem sejuncta. (4) At vero impossibile esse ut locus sit horum alterutrum, non difficile est videre. Forma namque et materia non sejunguntur a re; locus autem sejungi potest: in quo enim modo erat aer, in eum rursus aqua (ut dicebamus) ingreditur, vicissim facta translatione aquæ et aeris, et similiter aliorum corporum. Quocirca locus nec est pars, nec habitus, sed est separabilis a quaque re. Etenim locus tale quidpiam esse videtur, quale est vas: nam vas est locus qui transferri potest: vas autem non est pars ulla rei. (5) Quatenus igitur est separabilis a re, eatenus non est forma; quatenus autem continet, eatenus differt a materia. Porro semper videtur quod est alicubi, et ipsum esse aliquid, et extra id esse quiddam ab eo diversum. Platoni sane dicendum erat, si oportet hoc in excessu dicere, cur formæ et numeri non sint in loco: siquidem locus est id quod habet vim participandi: sive id quod habet vim participandi sit magnum et parvum; sive sit materia, ut in Timæo scripsit. (6) Præterea quomodo res ferretur ad suum locum, si locus esset materia vel forma? impossibile enim est id esse locum, cujus non motus, nec superum, nec inferum est. Quapropter in hujusmodi locus est quærendus. (7) Quodsi in ipsa re est locus (oportet enim, siquidem est vel forma vel materia), erit locus in loco. Simul enim cum re mutatur ac movetur et forma, et quod est interminatum; nec semper est in eodem loco, sed ubi est res ipsa: quapropter loci erit locus. (8) Præterea quando ex aere facta est aqua, locus periit; nam corpus quod factum est, non est in eodem loco: quis igitur est interitus? (9) Ergo ex quibus necesse est locum esse aliquid, et rursus ex quibus aliquis dubitare possit de ejus essentia, dictum est.

CAP. III. [V.]

Μετὰ δὲ ταῦτα ληπτέον ποσαχῶς ἄλλο ἐν ἄλλῳ λέγεται. Ἕνα μὲν δὴ τρόπον ὡς ὁ δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ καὶ ὅλως τὸ μέρος ἐν τῷ ὅλῳ· ἄλλον δὲ ὡς τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσιν· οὐ γάρ ἐστι παρὰ τὰ μέρη τὸ ὅλον. Ἄλλον δὲ τρόπον ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐν ζῴῳ καὶ ὅλως εἶδος ἐν γένει. Ἄλλον δὲ ὡς τὸ γένος ἐν τῷ εἴδει καὶ ὅλως τὸ μέρος τοῦ εἴδους ἐν τῷ τοῦ εἴδους λόγῳ. Ἔτι ὡς ὑγίεια ἐν θερμοῖς καὶ ψυχροῖς καὶ ὅλως τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ. Ἔτι ὡς ἐν βασιλεῖ τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅλως τὸ ἐν τῷ πρώτῳ κινητικῷ. Ἔτι ὡς ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ὅλως ἐν τῷ τέλει· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα. Πάντων δὲ κυριώτατον τὸ ὡς ἐν ἀγγείῳ καὶ ὅλως ἐν τόπῳ. (2) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, ἆρα καὶ αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ ἐνδέχεται εἶναι, ἢ οὐθέν, ἀλλὰ πᾶν ἢ οὐδαμοῦ ἢ ἐν ἄλλῳ. Διχῶς δὲ τοῦτ' ἐστίν, ἤτοι καθ' αὑτὸ ἢ καθ' ἕτερον· ὅταν μὲν γὰρ ᾖ μόρια τοῦ ὅλου τὸ ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐν τούτῳ, λεχθήσεται τὸ ὅλον ἐν ἑαυτῷ· λέγεται γὰρ καὶ κατὰ μέρη, οἷον λευκὸς ὅτι ἡ ἐπιφάνεια λευκή, καὶ ἐπιστήμων ὅτι τὸ λογιστικόν. Ὁ μὲν οὖν ἀμφορεὺς οὐκ ἔσται ἐν ἑαυτῷ, οὐδ' ὁ οἶνος·

Post hæc sumendum est quot modis aliud esse dicatur in alio. Uno igitur modo, ut digitus in manu, et omnino pars in toto; alio modo, ut totum in partibus: non enim totum est extra partes; alio modo, ut homo in animali, et omnino ut species in genere; alio, ut genus in specie, et omnino pars speciei in definitione speciei. Præterea ut sanitas in calidis et frigidis, et omnino forma in materia. Præterea ut in rege res Græcorum, et omnino quod est in primo motore. Præterea ut in bono, et omnino in fine: hoc autem est id cujus gratia. Omnium autem maxime proprie dicitur, quod est ut in vase, et omnino quod est in loco. (2) Jam vero dubitare quis possit, utrum aliquid possit esse ipsum in semetipso, an nihil, sed omnia vel nusquam sint, vel in alio. Hoc autem bifariam est, nempe vel per se, vel per aliud. Quum enim totius partes sunt, et id in quo inest, et id quod in illo inest; tunc dicetur totum esse in se ipso; nam et ratione partium dicitur: utputa albus, quia superficies est alba; et homo sciens, quia facultas rationandi est sciens. Ergo nec vas erit in se ipso, nec vinum, sed vini

ὁ δὲ τοῦ οἴνου ἀμφορεὺς ἔσται· ὅ τε γὰρ καὶ ἐν ᾧ, ἀμφότερα τοῦ αὐτοῦ μόρια. (3) Οὕτω μὲν οὖν ἐνδέχεται αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ εἶναι, πρώτως δ' οὐκ ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν ἐν σώματι. Ἡ ἐπιφάνεια γὰρ ἐν σώματι, ἡ δ' ἐπιστήμη ἐν ψυχῇ. Κατὰ ταῦτα δ' αἱ προσηγορίαι μέρη ὄντα, ὥς γε ἐν ἀνθρώπῳ· ὁ δ' ἀμφορεὺς καὶ ὁ οἶνος, χωρὶς μὲν ὄντα, οὐ μέρη, ἅμα δέ· διὸ ὅταν ᾖ μέρη, ἔσται αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ, οἷον τὸ λευκὸν ἐν ἀνθρώπῳ, ὅτι ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν ἐπιφανείᾳ· ἐν δὲ ταύτῃ οὐκέτι κατ' ἄλλο· καὶ ἕτερά γε τῷ εἴδει ταῦτα, καὶ ἄλλην φύσιν ἔχει ἑκάτερον καὶ δύναμιν, ἥ τ' ἐπιφάνεια καὶ τὸ λευκόν. (4) Οὔτε δὴ ἐπακτικῶς σκοποῦσιν οὐδὲν ὁρῶμεν ἐν ἑαυτῷ κατ' οὐδένα τῶν διορισμῶν, τῷ τε λόγῳ δῆλον ὅτι ἀδύνατον· δεήσει γὰρ ἀμφότερα ἑκάτερον ὑπάρχειν, οἷον τὸν ἀμφορέα ἀγγεῖόν τε καὶ οἶνον εἶναι, καὶ τὸν οἶνον οἶνόν τε καὶ ἀμφορέα, εἴπερ ἐνδέχεται αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ εἶναι· ὥστε εἰ ὅτι μάλιστα ἐν ἀλλήλοις εἶεν, ὁ μὲν ἀμφορεὺς δέξεται τὸν οἶνον οὐχ ᾗ αὐτὸς οἶνος, ἀλλ' ᾗ ἐκεῖνος, ὁ δ' οἶνος ἐνέσται ἐν τῷ ἀμφορεῖ, οὐχ ᾗ αὐτὸς ἀμφορεύς, ἀλλ' ᾗ ἐκεῖνος. Κατὰ μὲν οὖν τὸ εἶναι ὅτι ἕτερον, δῆλον· ἄλλος γὰρ ὁ λόγος τοῦ ἐν ᾧ καὶ τοῦ ἐν τούτῳ. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ δύο ἐν ταὐτῷ ἔσται· αὐτός τε γὰρ ἐν αὑτῷ ὁ ἀμφορεὺς ἔσται, εἰ οὗ ἡ φύσις δεκτική, τοῦτ' ἐνδέχεται ἐν ἑαυτῷ εἶναι, καὶ ἔτι ἐκεῖνο οὗ δεκτικόν, οἷον, εἰ οἴνου, ὁ οἶνος. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον ἐν ἑαυτῷ τι εἶναι πρώτως, δῆλον. (6) Ὃ δὲ Ζήνων ἠπόρει, ὅτι εἰ ἔστι τι ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται, λύειν οὐ χαλεπόν· οὐδὲν γὰρ κωλύει ἐν ἄλλῳ μὲν εἶναι τὸν πρῶτον τόπον, μὴ μέντοι ὡς ἐν τόπῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἡ μὲν ὑγίεια ἐν τοῖς θερμοῖς ὡς ἕξις, τὸ δὲ θερμὸν ἐν τῷ σώματι ὡς πάθος. Ὥστ' οὐκ ἀνάγκη εἰς ἄπειρον ἰέναι. (7) Ἐκεῖνο δὲ φανερόν, ὅτι ἐπεὶ οὐδὲν τὸ ἀγγεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ (ἕτερον γὰρ τὸ πρώτως, ὅ τε καὶ ἐν ᾧ), οὐκ ἂν εἴη οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος ὁ τόπος, ἀλλ' ἕτερον. Ἐκείνου γάρ τι ταῦτα τοῦ ἐνόντος, καὶ ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή. Ταῦτα μὲν οὖν ἔστω διηπορημένα.

vas erit: quod enim inest, et id in quo inest, ambo sunt ejusdem partes: (3) sic igitur fieri potest ut idem aliquid sit in se ipso; Primo autem non potest, ut album in corpore: quia superficies est in corpore, scientia vero est in anima; ex his autem, quum sint partes, appellationes sumuntur, ut in homine certe; sed amphora et vinum, quum sunt seorsum, non sunt partes, sed simul tamen: idcirco, quando sunt partes, erit idem in se ipso: ut album in homine, quia est in corpore: et in hoc, quia est in superficie: verum in hac non amplius per aliud; atque hæc diversa sunt specie, aliamque naturam et vim utrumque habet, superficies, et albor. (4) Si igitur per inductionem consideremus, nihil videmus esse in se ipso secundum ullam definitionem. Et ratione patet hoc esse impossibile; oportebit enim utrumque ambo esse: utputa, amphoram esse et vas et vinum, ac vinum esse et vinum et amphoram: si quidem aliquid potest ipsum esse in se ipso. Quocirca si quammaxime in se invicem sint; tamen amphora recipiet vinum, non quatenus ipsa est vinum, sed quatenus illud est vinum; vinum autem inerit in amphora, non quatenus ipsum est amphora, sed quatenus illa est amphora. Secundum essentiam igitur hæc differre patet · alia namque est definitio ejus in quo est, et ejus quod in illo est. (5) Quinimo nec ex accidenti esse potest: simul enim duo corpora in eodem inerunt; nam et ipsa amphora in se ipsa erit, si id cujus natura est ad suscipiendum apta, potest in se ipso esse: et insuper in eodem erit id cujus suscipiendi vim habet, ut vinum, si vini suscipiendi vim habet. Impossibile igitur esse ut aliquid sit primo in se ipso, manifestum est. (6) Quod autem Zeno dubitabat, quia si locus est aliquid, erit in aliquo, solvere non est difficile: nihil enim vetat, primum locum esse quidem in alio; non tamen esse in illo ut in loco, sed quemadmodum sanitas est in calidis, ut habitus; calidum autem in corpore, ut affectio: quare non est necesse in infinitum abire. (7) Sed illud perspicuum est, quia vas non est ulla pars ejus quod in ipso est (nam quod primo inest, et in quo inest, diversa sunt), locum nec posse esse materiam, nec formam, sed diversum quidpiam: nam hæc sunt aliquid ejus quod inest, tam materia quam forma. De his igitur dubitatum esto.

CAP. IV. [VI.]

Τί δέ ποτ' ἐστὶν ὁ τόπος, ὧδ' ἂν γένοιτο φανερόν. Λάβωμεν δὴ περὶ αὐτοῦ ὅσα δοκεῖ ἀληθῶς καθ' αὑτὸ ὑπάρχειν αὐτῷ. Ἀξιοῦμεν δὴ τὸν τόπον εἶναι πρῶτον μὲν περιέχον ἐκεῖνο οὗ τόπος ἐστί, καὶ μηδὲν τοῦ πράγματος εἶναι· ἔτι τὸν πρῶτον τόπον μήτε ἐλάττω μήτε μείζω· ἔτι ἀπολείπεσθαι ἑκάστου καὶ χωριστὸν εἶναι· πρὸς δὲ τούτοις πάντα τόπον ἔχειν τὸ ἄνω καὶ κάτω, καὶ φέρεσθαι φύσει καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἕκαστον τῶν σωμάτων, τοῦτο δὲ ποιεῖν ἢ ἄνω, ἢ κάτω. (2) Ὑποκειμένων δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ θεωρητέον. Δεῖ δὲ πειρᾶσθαι τὴν σκέψιν οὕτω ποιεῖσθαι, ὅπως τὸ τί ἐστιν ἀποδοθήσεται· ὥστε τά τε ἀπορούμενα λύεσθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ὑπάρχειν τῷ τόπῳ

Sed quid tandem sit locus, ita perspicuum fieri potest. De eo autem accipiamus, quæcumque videntur vere ipsi per se inesse. Censemus igitur locum esse primo id quod continet illud cujus est locus, nec esse aliquid ejus rei quam continet. Præterea primum locum nec esse minorem, nec majorem re locata. Præterea, destitui quaque re et esse separabile. Ad hæc, omnem locum habere partem superam et inferam; et singula corpora naturâ ferri, ac manere in propriis locis: hoc autem facere aut supra, aut infra. (2) His suppositis, reliqua sunt dispicienda. Conari autem oportet considerationem ita instituere, quatenus quid sit explicetur: adeo ut et ea de quibus dubitatur, solvantur, et quæ videntur

ὑπάρχοντα ἔσται, καὶ ἔτι τὸ τῆς δυσκολίας αἴτιον καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπορημάτων ἔσται φανερόν· οὕτω γὰρ ἂν κάλλιστα δεικνύοιτο ἕκαστον. (3) Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ κατανοῆσαι ὅτι οὐκ ἂν ἐζητεῖτο ὁ τόπος, εἰ μὴ κίνησίς τις ἦν ἡ κατὰ τόπον· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν οὐρανὸν μάλιστ' οἰόμεθα ἐν τόπῳ, ὅτι ἀεὶ ἐν κινήσει. Ταύτης δὲ τὸ μὲν φορά, τὸ δ' αὔξησις καὶ φθίσις· καὶ γὰρ ἐν τῇ αὐξήσει καὶ φθίσει μεταβάλλει, καὶ ὃ πρότερον ἦν ἐνταῦθα, πάλιν μεθέστηκεν εἰς ἔλαττον ἢ μεῖζον. Ἔστι δὲ κινούμενον τὸ μὲν καθ' αὑτὸ ἐνεργείᾳ, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός· τοῦ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ μὲν ἐνδεχόμενον κινεῖσθαι καθ' αὑτό, οἷον τὰ μόρια τοῦ σώματος καὶ ὁ ἐν τῷ πλοίῳ ἧλος, τὰ δ' οὐκ ἐνδεχόμενα ἀλλ' ἀεὶ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ λευκότης καὶ ἡ ἐπιστήμη· ταῦτα γὰρ οὕτω μεταβέβληκε τὸν τόπον, ὅτι ἐν ᾧ ὑπάρχουσι μεταβάλλει. (4) Ἐπεὶ δὲ λέγομεν εἶναι ὡς ἐν τόπῳ τῷ οὐρανῷ, διότι ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ἐν τῷ ἀέρι δὲ οὐκ ἐν παντί, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔσχατον αὐτοῦ καὶ περιέχον ἐν τῷ ἀέρι φαμὲν εἶναι· εἰ γὰρ πᾶς ὁ ἀὴρ τόπος, οὐκ ἂν ἴσος εἴη ἑκάστου ὁ τόπος καὶ ἕκαστον· δοκεῖ δέ γε ἴσος εἶναι. Τοιοῦτος δ' ὁ πρῶτος ἐν ᾧ ἐστίν. (5) Ὅταν μὲν οὖν μὴ διῃρημένον ᾖ τὸ περιέχον, ἀλλὰ συνεχές, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ λέγεται εἶναι ἐν ἐκείνῳ, ἀλλ' ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· ὅταν δὲ διῃρημένον ᾖ καὶ ἁπτόμενον, ἐν πρώτῳ ἐστὶ τῷ ἐσχάτῳ τοῦ περιέχοντος, ὃ οὔτ' ἐστὶ μέρος τοῦ ἐν αὐτῷ ὄντος, οὔτε μεῖζον τοῦ διαστήματος, ἀλλ' ἴσον· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ τὰ ἔσχατα τῶν ἁπτομένων. Καὶ συνεχὲς μὲν ὂν οὐκ ἐν ἐκείνῳ κινεῖται, ἀλλὰ μετ' ἐκείνου, διῃρημένον δὲ ἐν ἐκείνῳ. Καὶ ἐάν τε κινῆται τὸ περιέχον ἐάν τε μή, οὐδὲν ἧττον. Ἔτι ὅταν μὴ διῃρημένον ᾖ, ὡς μέρος ἐν ὅλῳ λέγεται, οἷον ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἡ ὄψις ἢ ἐν τῷ σώματι ἡ χείρ· ὅταν δὲ διῃρημένον, οἷον ἐν τῷ κάδῳ τὸ ὕδωρ ἢ ἐν τῷ κεραμίῳ ὁ οἶνος· ἡ μὲν γὰρ χεὶρ κατὰ τοῦ σώματος κινεῖται, τὸ δὲ ὕδωρ ἐν τῷ κάδῳ. (6) Ἤδη τοίνυν φανερὸν ἐκ τούτων τί ἐστιν ὁ τόπος. Σχεδὸν γὰρ τέτταρά ἐστιν ὧν ἀνάγκη τὸν τόπον ἕν τι εἶναι· ἢ γὰρ μορφὴ ἢ ὕλη ἢ διάστημά τι τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχάτων, ἢ τὰ ἔσχατα, εἰ μή ἐστι μηδὲν διάστημα παρὰ τὸ τοῦ ἐγγινομένου σώματος μέγεθος. Τούτων δ' ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τὰ τρία εἶναι, φανερόν· ἀλλὰ διὰ μὲν τὸ περιέχειν δοκεῖ ἡ μορφὴ εἶναι· ἐν ταὐτῷ γὰρ τὰ ἔσχατα τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦ περιεχομένου. Ἔστι μὲν οὖν ἄμφω πέρατα, ἀλλ' οὐ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ μὲν εἶδος τοῦ πράγματος, ὁ δὲ τόπος τοῦ περιέχοντος σώματος. (7) Διὰ δὲ τὸ μεταβάλλειν πολλάκις μένοντος τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον καὶ διῃρημένον, οἷον ἐξ ἀγγείου ὕδωρ, τὸ μεταξὺ εἶναί τι δοκεῖ διάστημα, ὡς ὄν τι παρὰ τὸ σῶμα τὸ μεθιστάμενον. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ τυχὸν ἐμπίπτει σῶμα τῶν μεθισταμένων καὶ ἅπτεσθαι πεφυκότων. (8) Εἰ δ' ἦν τι τὸ διάστημα τὸ πεφυκὸς καὶ μένον ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἄπειροι ἂν ἦσαν τόποι· μεθισταμένου γὰρ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος ταὐτὸ

loco inesse, maneant: et præterea causa difficultatis, atque eorum quæ de ipso dubitantur, perspicua fiat. Sic enim pulcherrime unumquodque monstrabitur. (3) Primum itaque oportet intelligere, non futuram fuisse loci inquisitionem, nisi motus aliquis esset, qui in loco spectaretur. Idcirco et cœlum maxime putamus esse in loco, quia semper est in motu. Hic vero partim est latio, partim accretio et deminutio: nam et in accretione et deminutione fit mutatio: et quod prius hic erat, rursus translatum est in minus aut majus. Quod autem movetur, partim est per se actu, partim ex accidenti. Quod autem est ex accidenti, partim potest moveri per se, ut partes corporis, et clavus qui est in navi · alia non possunt per se moveri, sed semper moventur ex accidenti; ut albor, et scientia: hæc enim sic mutant locum, quia id in quo insunt, mutat. (4) Quia vero dicimus esse in cœlo ut in loco, quia est in aere; hic autem est in cœlo: sed et in aere esse dicimus, id est, non in toto; sed propter ejus extremum et continens, in aere esse dicimus: nam si universus aer esset locus, certe non esset æqualis cujusque rei locus et res ipsa: sed videtur æqualis esse. Talis autem est primus locus, in quo res est. (5) Quum igitur id quod continet, non est divisum, sed continuum; tunc dicitur in illo esse, non ut in loco, sed ut pars in toto. Quum autem est divisum, ac tangit; tunc est in aliquo primo, quod est extremum continentis, et neque est pars ejus quod in ipso est, neque majus intervallo, sed æquale: quoniam in eodem sunt extremitates eorum quæ se tangunt. Et id quidem quod est continuum, non in illo movetur, sed cum illo: quod autem est divisum, in illo: et sive continens moveatur, sive minime, nihilominus ipsum movetur. Præterea quum non est divisum, dicitur esse ut pars in toto: veluti in oculo aspectus aut in corpore manus. Quum autem est divisum, dicitur esse ut in loco, velut in cado aqua, aut in dolio vinum; etenim manus cum corpore movetur: aqua vero in cado. (6) Jam vero ex his perspicuum est, quid sit locus. Fere enim quattuor sunt, ad quorum unum necesse est locum referri; aut enim est forma, aut materia, aut intervallum quoddam, quod est extremis interjectum, aut extrema, si nullum est intervallum præter magnitudinem corporis quod inest. Horum autem tria esse non posse, perspicuum est. Verum, quia continet, videtur esse forma; in eodem enim sunt extremitates ejus quod continet, et ejus quod continetur. Sane ambo sunt termini, non tamen ejusdem: sed forma est terminus rei; locus autem, corporis continentis. (7) Quia vero id quod continetur ac divisum est, eo quod continet manente, mutatur sæpe, ut ex vase aqua; idcirco quod est interjectum, videtur esse aliquod intervallum, quasi quippiam sit præter corpus quod transfertur. Quod non ita est: sed incidit quodvis corpus eorum quæ transferuntur, et sua natura tangere possunt. (8) Ceterum si intervallum esset aliquid quod sua natura esset, ac maneret eodem in loco; infiniti essent loci; translatis enim

ποιήσει τὰ μόρια πάντα ἐν τῷ ὅλῳ ὅπερ ἅπαν τὸ ὕδωρ ἐν τῷ ἀγγείῳ· ἅμα δὲ καὶ ὁ τόπος ἔσται μεταβάλλων. Ὥστ' ἔσται τοῦ τόπου τ' ἄλλος τόπος, καὶ πολλοὶ τόποι ἅμα ἔσονται. Οὐκ ἔστι δὲ ἄλλος τόπος ὁ τοῦ μορίου, ἐν ᾧ κινεῖται, ὅταν ὅλον τὸ ἀγγεῖον μεθίστηται, ἀλλ' ὁ αὐτός· ἐν ᾧ γάρ ἐστιν, ἀντιμεθίσταται ὁ ἀὴρ καὶ τὸ ὕδωρ ἢ τὰ μόρια τοῦ ὕδατος, ἀλλ' οὐκ ἐν ᾧ γίνονται τόπῳ, ὅς μέρος ἐστὶ τοῦ τόπου ὅς ἐστι τόπος ὅλου τοῦ οὐρανοῦ. (9) Καὶ ἡ ὕλη δὲ δόξειεν ἂν εἶναι τόπος, εἴ γε ἐν ἠρεμοῦντί τις σκοποίη καὶ μὴ κεχωρισμένῳ ἀλλὰ συνεχεῖ· ὥσπερ γὰρ εἰ ἀλλοιοῦται, ἔστι τι ὃ νῦν μὲν λευκόν, πάλαι δὲ μέλαν, καὶ νῦν μὲν σκληρόν, πάλαι δὲ μαλακόν (διό φαμεν εἶναί τι τὴν ὕλην), οὕτω καὶ ὁ τόπος διὰ τοιαύτης τινὸς εἶναι δοκεῖ φαντασίας· πλὴν ἐκεῖνο μὲν διότι ὃ ἦν ἀήρ, τοῦτο νῦν ὕδωρ, ὁ δὲ τόπος, ὅτι οὗ ἦν ὁ ἀήρ, ἐνταῦθ' ἐστὶ νῦν ὕδωρ. Ἀλλ' ἡ μὲν ὕλη, ὥσπερ ἐλέχθη ἐν τοῖς πρότερον, οὔτε χωριστὴ τοῦ πράγματος οὔτε περιέχει, ὁ δὲ τόπος ἄμφω. (10) Εἰ τοίνυν μηδὲν τῶν τριῶν ὁ τόπος ἐστί, μήτε τὸ εἶδος μήτε ἡ ὕλη μήτε διάστημά τι ἀεὶ ὑπάρχον ἕτερον παρὰ τὸ τοῦ πράγματος τοῦ μεθισταμένου, ἀνάγκη τὸν τόπον εἶναι τὸ λοιπὸν τῶν τεσσάρων, τὸ πέρας τοῦ περιέχοντος σώματος. Λέγω δὲ τὸ περιεχόμενον σῶμα τὸ κινητὸν κατὰ φοράν. (11) Δοκεῖ δὲ μέγα τι εἶναι καὶ χαλεπὸν ληφθῆναι ὁ τόπος διά τε τὸ παρεμφαίνεσθαι τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν, καὶ διὰ τὸ ἐν ἠρεμοῦντι τῷ περιέχοντι γίνεσθαι τὴν μετάστασιν τοῦ φερομένου· ἐνδέχεσθαι γὰρ φαίνεται εἶναι διάστημα μεταξὺ ἄλλο τι τῶν κινουμένων μεγεθῶν. Συμβάλλεται δέ τι καὶ ὁ ἀὴρ δοκῶν ἀσώματος εἶναι· φαίνεται γὰρ οὐ μόνον τὰ πέρατα τοῦ ἀγγείου εἶναι ὁ τόπος, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταξὺ ὡς κενόν. (12) Ἔστι δ' ὥσπερ τὸ ἀγγεῖον τόπος μεταφορητός, οὕτω καὶ ὁ τόπος ἀγγεῖον ἀμετακίνητον. Διὸ ὅταν μὲν ἐν κινουμένῳ τι κινῆται καὶ μεταβάλλῃ τὸ ἐντός, οἷον ἐν ποταμῷ πλοῖον, ὡς ἀγγείῳ χρῆται μᾶλλον ἢ τόπῳ τῷ περιέχοντι. Βούλεται δ' ἀκίνητος εἶναι ὁ τόπος· διὸ ὁ πᾶς μᾶλλον ποταμὸς τόπος, ὅτι ἀκίνητος ὁ πᾶς. Ὥστε τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον, τοῦτ' ἔστιν ὁ τόπος. [VII.] (13) Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸ ἔσχατον τὸ πρὸς ἡμᾶς τῆς κύκλῳ φορᾶς δοκεῖ εἶναι τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω μάλιστα πᾶσι κυρίως, ὅτι τὸ μὲν ἀεὶ μένει, τοῦ δὲ κύκλου τὸ ἔσχατον ὡσαύτως ἔχον μένει. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν κοῦφον τὸ ἄνω φερόμενόν ἐστι φύσει, τὸ δὲ βαρὺ τὸ κάτω, τὸ μὲν πρὸς τὸ μέσον περιέχον πέρας κάτω ἐστί, καὶ αὐτὸ τὸ μέσον, τὸ δὲ πρὸς τὸ ἔσχατον ἄνω, καὶ αὐτὸ τὸ ἔσχατον· καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἐπίπεδόν τι εἶναι καὶ οἷον ἀγγεῖον ὁ τόπος καὶ περιέχον. Ἔτι ἅμα τῷ πράγματι ὁ τόπος· ἅμα γὰρ τῷ πεπερασμένῳ τὰ πέρατα.

aqua et aere, idem facient omnes partes in toto, quod universa aqua facit in vase. Item locus mutabitur; quapropter erit etiam loci alius locus: et multi loci simul erunt. Non est autem alius locus partis in quo movetur, quum totum vas transfertur, sed idem manet; nam in quo sunt, in eo vicissim transferuntur aer et aqua et partes aquæ, sed non in eo loco in quem transeunt: qui scilicet est pars loci qui est locus totius cœli. (9) Sed et materia videri potest esse locus, si quis consideret in eo quod quiescit, nec est separatum sed continuum; quemadmodum enim si variatur, est aliquid quod nunc est album, olim erat nigrum; et nunc est durum, olim erat molle: unde dicimus materiam esse aliquid: ita et locus videtur esse aliquid, quia ejusmodi quandam speciem præ se fert. Verum illud ideo dicitur: quia quod erat aer, nunc est aqua; locus autem, quia ubi erat aer, ibi nunc est aqua. Sed materia quidem, ut in superioribus dictum fuit, neque separabilis est a re, neque continet: quum utrumque loco conveniat. (10) Si igitur locus non est ullum ex his tribus; hoc est, neque forma, neque materia, neque intervallum, quod semper diversum quiddam sit præter rem quæ transfertur: necesse est locum esse id quod ex illis quattuor est reliquum, nempe terminus corporis continentis. Corpus autem contentum appello, quod est latione mobile. (11) Jam vero magnum quiddam ac difficile esse videtur, sumere quid sit locus: quum quia materiæ et formæ speciem refert; tum etiam quia in eo quod continet, quiescente, fit translatio ejus quod fertur; videtur enim esse posse intervallum quoddam interjectum, diversum a magnitudinibus quæ moventur. Confert etiam aliquid aer, qui videtur esse incorporeus; nam locus videtur esse non solum extremitates vasis, sed etiam quod est interjectum quasi inane. (12) Porro sicut vas est locus qui transferri potest, ita locus est vas immobile· idcirco quando in re mota aliquid movetur, et quod intus est, mutat locum, veluti in flumine navigium, eo utitur quod continet, potius ut vase, quam ut loco; locus autem debet esse quiddam immobile; quare universum flumen magis est locus: quia universum est immobile. Quocirca ejus quod continet, terminus immobilis primus, id ipsum est locus. [VIII.] (13) Ideoque medium cœli, et extremum circularis conversionis quod nos versus est, omnibus maxime proprie videtur esse, hoc quidem supra, illud autem infra: quoniam illud semper manet; circuli autem extremum semper eodem modo se habens manet. Quapropter quum leve id sit quod sursum naturâ fertur, grave autem quod deorsum; certe terminus qui medium versus continet, infra est, necnon et ipsum medium; qui vero extremum versus continet, supra est, necnon et ipsum extremum. Proinde locus videtur esse planum quiddam, et quasi vas, et rem locatam continens. Præterea locus simul est cum re: quia termini simul sunt cum eo quod terminatur.

CAP. V. [VII.]

Ὧι μὲν οὖν σώματι ἔστι τι ἐκτὸς σῶμα περιέχον αὐτό, τοῦτό ἐστιν ἐν τόπῳ· ᾧ δὲ μή, οὔ. Διὸ κἂν ὕδωρ γένηται τοιοῦτο, τὰ μὲν μόρια κινήσεται αὐτοῦ (περιέχεται γὰρ ὑπ' ἀλλήλων), τὸ δὲ πᾶν ἔστι μὲν ὡς κινήσεται, ἔστι δ' ὡς οὔ· ὡς μὲν γὰρ ὅλον, ἅμα τὸν τόπον οὐ μεταβάλλει, κύκλῳ δὲ κινήσεται· τῶν μορίων γὰρ οὗτος ὁ τόπος· καὶ ἄνω μὲν καὶ κάτω οὔ, κύκλῳ δ' ἔνια· τὰ δὲ καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὅσα ἔχει πύκνωσιν καὶ μάνωσιν. Ὥσπερ δ' ἐλέχθη, τὰ μέν ἐστιν ἐν τόπῳ κατὰ δύναμιν, τὰ δὲ κατ' ἐνέργειαν. Διὸ ὅταν μὲν συνεχὲς ᾖ τὸ ὁμοιομερές, κατὰ δύναμιν ἐν τόπῳ τὰ μέρη· ὅταν δὲ χωρισθῇ μὲν ἅπτηται δὲ ὥσπερ σωρός, κατ' ἐνέργειαν. (2) Καὶ τὰ μὲν καθ' αὑτά, οἷον πᾶν σῶμα, ἢ κατὰ φορὰν ἢ κατ' αὔξησιν κινητὸν καθ' αὑτό που, ὁ δ' οὐρανός, ὥσπερ εἴρηται, οὔ που ὅλος οὐδ' ἔν τινι τόπῳ ἐστίν, εἴ γε μηδὲν αὐτὸν περιέχει σῶμα. Ἐφ' ᾧ δὲ κινεῖται, ταύτῃ καὶ τόπος ἐστὶ τοῖς μορίοις· ἕτερον γὰρ ἑτέρου ἐχόμενον τῶν μορίων ἐστί. Τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ ψυχὴ καὶ ὁ οὐρανός· τὰ γὰρ μόρια ἐν τόπῳ πως πάντα· ἐπὶ τῷ κύκλῳ γὰρ περιέχει ἄλλο ἄλλο. Διὸ κινεῖται μὲν κύκλῳ μόνον τὸ ἄνω, τὸ δὲ πᾶν οὔ που· τὸ γάρ που αὐτό τε ἐστί τι, καὶ ἔτι ἄλλο τι δεῖ εἶναι παρὰ τοῦτο ἐν ᾧ ὃ περιέχει· παρὰ δὲ τὸ πᾶν καὶ ὅλον οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ παντός. (3) Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ οὐρανῷ πάντα· ὁ γὰρ οὐρανὸς τὸ πᾶν ἴσως. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὐχ ὁ οὐρανός, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τι τὸ ἔσχατον καὶ ἁπτόμενον τοῦ κινητοῦ σώματος πέρας ἠρεμοῦν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν γῆ ἐν τῷ ὕδατι, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ αἰθέρι, ὁ δ' αἰθὴρ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ δ' οὐρανὸς οὐκέτι ἐν ἄλλῳ. (4) Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ὅτι καὶ αἱ ἀπορίαι πᾶσαι λύοιντ' ἂν οὕτω λεγομένου τοῦ τόπου. Οὔτε γὰρ συναύξεσθαι ἀνάγκη τὸν τόπον, οὔτε στιγμῆς εἶναι τόπον, οὔτε δύο σώματα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, οὔτε διάστημά τι εἶναι σωματικόν. Σῶμα γὰρ τὸ μεταξὺ τοῦ τόπου τὸ τυχόν, ἀλλ' οὐ διάστημα σώματος· καὶ ἔστιν ὁ τόπος καὶ ποῦ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ δέ, ἀλλ' ὡς τὸ πέρας ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ, ἀλλὰ τὸ κινητὸν σῶμα. (5) Καὶ φέρεται δὴ εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον ἕκαστον εὐλόγως· ὃ γὰρ ἐφεξῆς καὶ ἁπτόμενον μὴ βίᾳ, συγγενές· καὶ συμπεφυκότα μὲν ἀπαθῆ, ἁπτόμενα δὲ παθητικὰ καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων. Καὶ μένει δὴ φύσει πᾶν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἕκαστον οὐκ ἀλόγως· καὶ γὰρ τὸ μέρος τόδε ἐν ὅλῳ τῷ τόπῳ ὡς διαιρετὸν μέρος πρὸς ὅλον ἐστίν, οἷον, ὅταν ὕδατος κινήσῃ τις μόριον ἢ ἀέρος. (6) Οὕτω δὲ καὶ ἀὴρ ἔχει πρὸς ὕδωρ· οἷον ὕλη γάρ, τὸ δὲ εἶδος, τὸ μὲν ὕδωρ ὕλη ἀέρος, ὁ δ' ἀὴρ οἷον ἐνέργειά τις ἐκείνου· τὸ γὰρ ὕδωρ δυνάμει ἀήρ ἐστιν, ὁ δ' ἀὴρ δυνάμει ὕδωρ ἄλλον τρόπον. Διοριστέον δὲ περὶ τούτων ὕστερον, ἀλλὰ διὰ τὸν καιρὸν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν, ἀσαφῶς δὲ νῦν ῥηθὲν τότ' ἔσται σαφέστε-

Illud corpus igitur est in loco, extra quod est aliquod aliud corpus, quod ipsum continet; illud vero non est in loco, extra quod non est ullum corpus. Idcirco etiamsi aqua talis fiat; partes quidem ejus movebuntur, quia continentur aliæ ab aliis: universum autem aliquo modo movebitur, aliquo modo non movebitur; ut enim est totum, simul locum non mutabit: in orbem autem movebitur, quia partium hic locus est. Et nonnulla quidem non moventur sursum et deorsum, sed in orbem: alia vero sursum ac deorsum, quæcumque scilicet habent densitatem et raritatem. Sicut autem dictum fuit, alia sunt in loco potestate, alia actu: quare quum id quod constat ex similibus partibus, est continuum; partes potestate in loco sunt; quum autem separatæ sunt, ac tangunt, velut acervus; tunc actu in loco sunt. (2) Et alia quidem per se sunt in loco, ut omne corpus aut latione aut accretione mobile, per se est alicubi; cœlum autem (ut dictum fuit) nusquam totum est, nec in aliquo loco: si quidem nullo corpore continetur. Quatenus autem movetur, eatenus etiam locus est partibus: alia namque pars alii cohæret. Alia vero sunt in loco ex accidenti: ut anima, et cœlum; nam omnes partes sunt quodammodo in loco: quoniam in circulo alia pars aliam continet; idcirco superum corpus tantum in orbem movetur; universum autem non est alicubi: quod enim est alicubi, et ipsum est aliquid, et insuper oportet præter hoc esse aliud quidpiam, in quo sit, seu quod ipsum contineat: sed præter universum ac totum, nihil est quod scilicet sit extra universum. (3) Proinde in cœlo omnia sunt: nam cœlum fortasse est universum. Locus autem est, non cœlum, sed cœli quoddam extremum ac terminus quiescens, qui tangit corpus mobile. Ideoque terra est in aqua; hæc vero in aere; hic autem in æthere; æther autem in cœlo, sed cœlum non est amplius in alio. (4) Ex his perspicuum est, omnes dubitationes dissolvi posse, si ita locus explicetur: quia neque necesse est, simul augeri locum; neque puncti esse locum; neque duo corpora esse in eodem loco; neque esse aliquod intervallum corporeum; quod enim loco est interjectum, est corpus quodlibet, non intervallum corporis; et locus est alicubi, non tamen ut in loco, sed ut terminus in re terminata: non enim omne ens est in loco, sed tantum corpus mobile. (5) Et fertur igitur unumquodque optima ratione ad suum locum; quod enim deinceps collocatum est, ac tangit non vi, illud est cognatum: et copulata quidem in unam naturam, sunt impartibilia; quum autem se tangunt, vicissim pati et agere possunt. Et manet igitur naturaliter unumquodque in loco proprio, non sine ratione; nam et hæc pars habet eandem rationem ad locum totum, quam habet pars divisa ad totum; veluti, quum aliquis amoverit partem aquæ vel aeris. (6) Sic vero et aer se habet ad aquam; hæc enim est ut materia; ille vero, ut forma: nempe aqua est materia aeris, aer autem est tanquam actus quidam illius; etenim aqua est potestate aer, sed aer est potestate aqua alio modo. Definiendum autem de his est posterius: sed per occasionem necesse fuit aliquid dicere. Verum quod in præsentia obscure dictum est, tunc

ρον. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ἡ ὕλη καὶ ἡ ἐντελέχεια (ὕδωρ γὰρ ἄμφω, ἀλλὰ τὸ μὲν δυνάμει, τὸ δὲ ἐντελεχείᾳ), ἔχοι ἂν ὡς μόριόν πως πρὸς ὅλον. Διὸ καὶ τούτοις ἁφή ἐστι· σύμφυσις δέ, ὅταν ἄμφω ἐνεργείᾳ ἓν γένωνται. Καὶ περὶ μὲν τόπου, καὶ ὅτι ἔστι καὶ τί ἐστιν, εἴρηται.

erit magis perspicuum. Si igitur idem est materia et actus (nam aqua est utrumque, sed est alterum potestate, alterum actu), eo fere modo se habebit ut pars ad totum: ideoque his est tactus: copulatio vero est in unam naturam, quando ambo fiunt unum actu. Ac locum quidem esse, et quid sit, dictum est.

CAP. VI. [VIII.]

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὑποληπτέον εἶναι τοῦ φυσικοῦ θεωρῆσαι καὶ περὶ κενοῦ, εἰ ἔστιν ἢ μή, καὶ πῶς ἐστὶν ἢ τί ἐστιν, ὥσπερ καὶ περὶ τόπου· καὶ γὰρ παραπλησίαν ἔχει τήν τε ἀπιστίαν καὶ τὴν πίστιν διὰ τῶν ὑπολαμβανομένων· οἷον γὰρ τόπον τινὰ καὶ ἀγγεῖον τὸ κενὸν τιθέασιν οἱ λέγοντες, δοκεῖ δὲ πλῆρες μὲν εἶναι, ὅταν ἔχῃ τὸν ὄγκον οὗ δεκτικόν ἐστιν, ὅταν δὲ στερηθῇ, κενόν, ὡς τὸ αὐτὸ μὲν ὂν κενὸν καὶ πλῆρες καὶ τόπον, τὸ δ' εἶναι αὐτοῖς οὐ ταὐτὸ ὄν. (2) Ἄρξασθαι δὲ δεῖ τῆς σκέψεως λαβοῦσιν ἅ τε λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι, καὶ πάλιν ἃ λέγουσιν οἱ μὴ φάσκοντες, καὶ τρίτον τὰς κοινὰς περὶ αὐτῶν δόξας. Οἱ μὲν οὖν δεικνύναι πειρώμενοι ὅτι οὐκ ἔστιν, οὐχ ὃ βούλονται λέγειν οἱ ἄνθρωποι κενόν, τοῦτ' ἐξελέγχουσιν, ἀλλ' ἁμαρτάνοντες λέγουσιν, ὥσπερ Ἀναξαγόρας καὶ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον ἐλέγχοντες. Ἐπιδεικνύουσι γὰρ ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, στρεβλοῦντες τοὺς ἀσκοὺς καὶ δεικνύντες ὡς ἰσχυρὸς ὁ ἀήρ, καὶ ἐναπολαμβάνοντες ἐν ταῖς κλεψύδραις. Οἱ δ' ἄνθρωποι βούλονται κενὸν εἶναι διάστημα ἐν ᾧ μηδέν ἐστι σῶμα αἰσθητόν· οἰόμενοι δὲ τὸ ὂν ἅπαν εἶναι σῶμα, φασίν· ἐν ᾧ ὅλως μηδέν ἐστι, τοῦτ' εἶναι κενόν· διὸ τὸ πλῆρες ἀέρος, μὴ κενὸν εἶναι. (3) Οὔκουν τοῦτο δεῖ δεικνύναι, ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι διάστημα ἕτερον τῶν σωμάτων, οὔτε χωριστὸν οὔτε ἐνεργείᾳ ὄν, ὃ διαλαμβάνει τὸ πᾶν σῶμα, ὥστ' εἶναι μὴ συνεχές, καθάπερ λέγουσι Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῶν φυσιολόγων, ἢ καὶ εἴ τι ἔξω τοῦ παντὸς σώματός ἐστιν ὄντος συνεχοῦς. (4) Οὗτοι μὲν οὖν οὐ κατὰ θύρας πρὸς τὸ πρόβλημα ἀπαντῶσιν, ἀλλ' οἱ φάσκοντες εἶναι μᾶλλον. Λέγουσι δ' ἓν μὲν ὅτι ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη (αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ καὶ αὔξησις), οὐ γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησιν, εἰ μὴ εἴη κενόν· τὸ γὰρ πλῆρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαί τι· εἰ δὲ δέξαιτο καὶ ἔσται δύο ἐν τῷ αὐτῷ, ἐνδέχοιτ' ἂν καὶ ὁποσαοῦν εἶναι ἅμα σώματα· τὴν γὰρ διαφοράν, δι' ἣν οὐκ ἂν εἴη τὸ λεχθέν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐνδέχεται, καὶ τὸ σμικρότατον δέξεται τὸ μέγιστον· πολλὰ γὰρ μικρά ἐστι τὸ μέγα· ὥστ' εἰ πολλὰ ἴσα ἐνδέχεται ἐν ταὐτῷ εἶναι, καὶ πολλὰ ἄνισα. (5) Μέλισσος μὲν οὖν καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ πᾶν ἀκίνητον ἐκ τούτων· εἰ γὰρ κινήσεται, ἀνάγκη εἶναι, φησί, κενόν· τὸ δὲ κενόν, οὐ τῶν ὄντων. (6) Ἕνα μὲν οὖν τρόπον ἐκ τούτων δεικνύουσιν ὅτι ἔστι τι κενόν, ἄλλον δ' ὅτι φαίνονται ἔνια συνιόντα καὶ πιλούμενα, οἷον καὶ τὸν οἶνόν φασι δέχεσθαι μετὰ τῶν ἀσκῶν τοὺς πίθους, ὡς εἰς τὰ ἐνόντα κενὰ συνιόντος τοῦ πυκνουμένου σώματος. Ἔτι δὲ καὶ ἡ αὔξησις δοκεῖ πᾶσι γίγνεσθαι διὰ

Eodem modo existimandum est, physici esse dispicere etiam de inani, an sit, necne, et quomodo sit, vel quid sit; quemadmodum et de loco; etenim similem habet refutationem et fidem ex iis quæ de eo existimantur; nam qui id esse dicunt, hi ponunt inane quasi locum quendam et vas. Videtur autem plenum quidem esse, quum molem habet, cujus est capax: quum autem ea destitutum fuerit, tunc esse inane; quasi idem sit inane, et plenum, et locus, sed eorum essentia non sit eadem. (2) Initium autem considerationis fieri oportet, sumptis iis quæ dicunt qui aiunt esse inane, et rursus quæ dicunt qui negant esse; ac tertium communes de iis opiniones. Qui igitur ostendere conantur non esse inane, hi non id refellunt, quod homines inane dicere volunt, sed quod aberrantes inquiunt: sicut Anaxagoras, et alii qui hoc modo redarguunt: demonstrant enim aerem esse aliquid, utres torquendo, et ostendendo quanta sit vis aeris, eumque in clepsydris intercipiendo. Homines autem volunt, inane esse intervallum, in quo nullum est corpus sensile. Et quum putent omne ens esse corpus, inquiunt, in quo omnino nihil est, id esse inane: idcirco quod est aere plenum, non esse inane. (3) Non oportet igitur hoc probare, aerem esse aliquid: sed non esse intervallum diversum a corporibus, neque separatum, neque quod actu sit et permeet per omne corpus, adeo ut non sit continuum: quemadmodum inquiunt Democritus et Leucippus, et multi alii de natura disserentes: aut si quid est extra omne corpus, quum corpus sit continuum. (4) Ergo hi non per januam problemati occurrunt; sed potius qui inane esse dicunt. Primum autem inquiunt non fore motum secundum locum: hic vero est latio, et accretio; non videri enim esse motum, nisi sit inane: quia quod est plenum, recipere aliquid nequit; sin autem reciperet, et duo corpora in eodem essent; certe possent quotcumque corpora simul esse; nam differentia, propter quam, quod dixi, esse nequeat, afferri non potest. Quodsi hoc fieri potest, etiam quod est minimum, recipiet quod est maximum. Multa namque parva est quod magnum est. Quapropter si multa æqualia possunt in eodem esse, etiam multa inæqualia esse poterunt. (5) Ac Melissus quidem ex his ostendit universum esse immobile: quia si movebitur, necesse, inquit, erit inane esse: inane autem non est in entium numero. (6) Uno igitur modo ex his ostendunt inane esse aliquid: alio autem, quia videntur quædam coire et comprimi, sicut et vinum aiunt una cum utribus recipi a doliis, tanquam corpus condensatum coeat in ea spatia inania quæ insunt. Præterea etiam accretio videtur omnibus fieri per inane: alimentum

κενοῦ· τὴν μὲν γὰρ τροφὴν σῶμα εἶναι, δύο δὲ σώματα ἀδύνατον ἅμα εἶναι. (7) Μαρτύριον δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς τέφρας ποιοῦνται, ἣ δέχεται ἴσον ὕδωρ ὅσον τὸ ἀγγεῖον τὸ κενόν. Εἶναι δ' ἔφασαν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι κενόν, καὶ ἐπεισιέναι αὐτὸ τῷ οὐρανῷ ἐκ τοῦ ἀπείρου πνεύματος ὡς ἀναπνέοντι καὶ τὸ κενόν, ὃ διορίζει τὰς φύσεις, ὡς ὄντος τοῦ κενοῦ χωρισμοῦ τινὸς τῶν ἐφεξῆς καὶ τῆς διορίσεως· καὶ τοῦτ' εἶναι πρῶτον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· τὸ γὰρ κενὸν διορίζειν τὴν φύσιν αὐτῶν. Ἐξ ὧν μὲν οὖν οἱ μέν φασιν εἶναι, οἱ δ' οὔ φασι, σχεδὸν τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι.

enim esse corpus: duo vero corpora simul esse non posse. (7) Testimonium de cinere quoque afferunt, qui recipit tantum aquæ, quantum vas, quum est inane. Pythagorei quoque dixerunt esse inane: et in cœlum, quasi respiret, ingredi ex infinito spiritu: atque inane esse, quod naturas disterminat; tanquam inane sit separatio quædam et distinctio eorum quæ deinceps collocantur: et hoc esse primum in numeris: inane enim distinguere eorum naturam. Ex quibus igitur alii aiunt esse, alii negant, talia fere et tot numero sunt.

CAP. VII. [IX.]

Πρὸς δὲ τὸ ποτέρως ἔχει δεῖ λαβεῖν τί σημαίνει τοὔνομα. Δοκεῖ δὴ τὸ κενὸν τόπος εἶναι ἐν ᾧ μηδέν ἐστι. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι τὸ ὂν σῶμα οἴονται εἶναι, πᾶν δὲ σῶμα ἐν τόπῳ, κενὸν δ' ἐν ᾧ τόπῳ μηδέν ἐστι σῶμα· ὥστ' εἴ που μή ἐστι σῶμα, κενὸν εἶναι ἐνταῦθα. Σῶμα δὲ πάλιν ἅπαν οἴονται εἶναι ἁπτόν· τοιοῦτο δὲ ὃ ἂν ἔχῃ βάρος ἢ κουφότητα. Συμβαίνει οὖν ἐκ συλλογισμοῦ τοῦτο εἶναι κενόν, ἐν ᾧ μηδέν ἐστι βαρὺ ἢ κοῦφον. Ταῦτα μὲν οὖν, ὥσπερ εἴπομεν καὶ πρότερον, ἐκ συλλογισμοῦ συμβαίνει. Ἄτοπον δὲ εἰ ἡ στιγμὴ κενόν· δεῖ γὰρ τόπον εἶναι, ἐν ᾧ σώματός ἐστι διάστημα ἁπτοῦ. (2) Ἀλλ' οὖν φαίνεται λέγεσθαι τὸ κενὸν ἕνα μὲν τρόπον τὸ μὴ πλῆρες αἰσθητοῦ σώματος κατὰ τὴν ἁφήν· αἰσθητὸν δ' ἐστὶ κατὰ τὴν ἁφὴν τὸ βάρος ἔχον καὶ κουφότητα. Διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις, τί ἂν φαῖεν, εἰ ἔχοι τὸ διάστημα χρῶμα ἢ ψόφον, πότερον κενὸν ἢ οὔ; ἢ δῆλον ὅτι εἰ μὲν δέχοιτο σῶμα ἁπτόν, κενὸν εἶναι· εἰ δὲ μή, οὔ. (3) Ἄλλον δὲ τρόπον, ἐν ᾧ μὴ τόδε τι μηδ' οὐσία τις σωματική· διό φασί τινες εἶναι τὸ κενὸν τὴν τοῦ σώματος ὕλην, οἵπερ καὶ τὸν τόπον, τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγοντες οὐ καλῶς· ἡ μὲν γὰρ ὕλη οὐ χωριστὴ τῶν πραγμάτων, τὸ δὲ κενὸν ζητοῦσιν ὡς χωριστόν. [X.] (4) Ἐπεὶ δὲ περὶ τόπου διώρισται, καὶ τὸ κενὸν ἀνάγκη τόπον εἶναι εἰ ἔστιν ἐστερημένον σώματος, τόπος δὲ καὶ πῶς ἔστι καὶ πῶς οὐκ ἔστιν εἴρηται, φανερὸν ὅτι οὕτω μὲν κενὸν οὐκ ἔστιν, οὔτε ἀχώριστον οὔτε κεχωρισμένον· τὸ γὰρ κενὸν οὐ σῶμα, ἀλλὰ σώματος διάστημα βούλεται εἶναι. (5) Διὸ καὶ τὸ κενὸν δοκεῖ τι εἶναι, ὅτι καὶ ὁ τόπος, καὶ διὰ τὰ αὐτά. Ἥκει γὰρ δὴ ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον καὶ τοῖς τὸν τόπον φάσκουσιν εἶναί τι παρὰ τὰ σώματα τὰ ἐμπίπτοντα καὶ τοῖς τὸ κενόν. Αἴτιον δὲ κινήσεως οἴονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως ὡς ἐν ᾧ κινεῖται· τοῦτο δ' ἂν εἴη οἷον τὸν τόπον φασί τινες εἶναι. (6) Οὐδεμία δ' ἀνάγκη, εἰ κίνησις ἔστιν, εἶναι κενόν. Ὅλως μὲν οὖν πάσης κινήσεως οὐδαμῶς, διὸ καὶ Μέλισσον ἔλαθεν· ἀλλοιοῦσθαι γὰρ τὸ πλῆρες ἐνδέχεται. Ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τὴν κατὰ τόπον κίνησιν· ἅμα γὰρ ἐνδέχεται ὑπεξιέναι ἀλλήλοις, οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα. Καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δίναις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν. (7) Ἐνδέχεται

Ceterum ad intelligendum utro modo res habet, oportet sumere quid nomen significet. Videtur igitur inane esse locus, in quo nihil est. Hujus causa est: quia quod est, putant esse corpus, omne autem corpus esse in loco; inane vero, in quo loco nullum est corpus: quare sicubi non est corpus, ibi esse inane. Rursus putant omne corpus esse tactile: tale autem esse, quodcumque habet gravitatem aut levitatem. Itaque syllogismo efficitur id esse inane, in quo nihil est grave aut leve. Hæc igitur, ut et antea diximus, syllogismo colliguntur. Absurdum autem est, punctum esse inane; oportet enim inane esse locum, in quo sit corporis tactilis intervallum. (2) At vero videtur inane dici uno quidem modo, quod non est plenum corporis tactu sensibilis: tactu autem sensibile est, quod habet pondus et levitatem. Idcirco et dubitare quispiam possit, quid dicerent, si intervallum haberet colorem aut sonum, utrum esset inane necne. At manifestum est, si possit recipere corpus tactile, inane esse; sin minus, non esse. (3) Alio autem modo inane dicitur, in quo non est hoc aliquid, nec substantia aliqua corporea. Quare nonnulli aiunt inane esse corporum materiam: qui hoc ipsum dicunt etiam esse locum, haud scite: nam materia non est separabilis a corporibus: inane autem quærunt ut separabile. [X.] (4) Quia vero de loco definitum fuit; et necesse est inane esse locum, si est corpore privatum; dictum autem est, quomodo locus sit, et quomodo non sit: apparet non esse ita inane, nec inseparabile, nec separatum: quandoquidem inane non debet esse corpus, sed corporis intervallum. (5) Quocirca etiam inane videtur esse aliquid, quia et locus ita videtur, atque iisdem de causis. Etenim motus secundum locum in mentem venit et iis qui dicunt locum esse aliquid præter corpora quæ incidunt, et iis qui inane. Putant autem inane esse causam motus, sicut id in quo movetur: quod perinde est, ut nonnulli locum esse inquiunt. (6) Sed nulla necessitas cogit, si sit motus, esse inane. Ac omnino quidem omnis motûs inane causa esse nullo modo potest: ob id quod et Melissum latuit; variari enim potest, quod est plenum. Sed neque motum secundum locum necesse est esse propter inane. Simul enim sibi vicissim cedere possunt corpora quæ moventur, quum nullum præter ea sit intervallum separatum; atque hoc manifestum est etiam in rerum continuarum, ut et in humidarum, conversionibus.

δὲ καὶ πυκνοῦσθαι μὴ εἰς τὸ κενόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὰ ἐνόντα ἐκπυρηνίζειν, οἷον ὕδατος συνθλιβομένου τὸν ἐνόντα ἀέρα, καὶ αὐξάνεσθαι οὐ μόνον εἰσιόντος τινός, ἀλλὰ καὶ ἀλλοιώσει, οἷον εἰ ἐξ ὕδατος γίνοιτο ἀήρ. Ὅλως δὲ ὅ τε περὶ τῆς αὐξήσεως λόγος καὶ τοῦ εἰς τὴν τέφραν ἐγχεομένου ὕδατος αὐτὸς αὑτὸν ἐμποδίζει. Ἢ γὰρ οὐκ αὐξάνεται ὁτιοῦν, ἢ οὐ σώματι, ἢ ἐνδέχεται δύο σώματα ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι· (ἀπορίαν οὖν κοινὴν ἀξιοῦσι λύειν, ἀλλ' οὐ κενὸν δεικνύουσιν ὡς ἔστιν·) ἢ πᾶν εἶναι ἀναγκαῖον τὸ σῶμα κενόν, εἰ πάντῃ αὐξάνεται καὶ αὐξάνεται διὰ κενοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς τέφρας. Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ὧν δεικνύουσιν εἶναι τὸ κενὸν λύειν ῥᾴδιον, φανερόν.

(7) Possunt etiam corpora cogi non in inane, sed quia extruduntur ea quæ insunt, ut aqua compressa extruditur aer qui inest. Et augeri possunt, non solum corpore aliquo ingrediente, sed etiam variatione: veluti, si ex aqua fiat aer. Omnino autem et hæc ratio de accretione, et illa de aqua in cinerem infusa, sibi ipsi est impedimento. Aut enim non quodvis augetur; aut non corpore augetur: aut possunt duo corpora esse in eodem loco: (dubitationem igitur communem putant se solvere, sed inane non probant esse:) aut necesse est, universum corpus esse inane, si undique augetur, et per, inane augetur. Eadem ratio est etiam in cinere. Ea igitur, ex quibus demonstrant esse inane, facile solvi, perspicuum est.

CAP. VIII. [XI.]

Ὅτι δ' οὐκ ἔστι κενὸν οὕτω κεχωρισμένον, ὥς ἔνιοί φασι, λέγωμεν πάλιν. Εἰ γάρ ἐστιν ἑκάστου φορά τις τῶν ἁπλῶν σωμάτων φύσει, οἷον τῷ πυρὶ μὲν ἄνω, τῇ δὲ γῇ κάτω καὶ πρὸς τὸ μέσον, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν τὸ κενὸν αἴτιον εἴη τῆς φορᾶς. Τίνος οὖν αἴτιον ἔσται τὸ κενόν; δοκεῖ γὰρ αἴτιον εἶναι κινήσεως τῆς κατὰ τόπον· ταύτης δ' οὐκ ἔστιν. (2) Ἔτι, εἰ ἔστι τι, οἷον τόπος ἐστερημένος σώματος, ὅταν ᾖ κενόν, ποῦ οἰσθήσεται τὸ εἰστεθὲν εἰς αὐτὸ σῶμα; οὐ γὰρ δὴ εἰς ἅπαν. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ πρὸς τοὺς τὸν τόπον οἰομένους εἶναί τι κεχωρισμένον, εἰς ὃν φέρεται· πῶς γὰρ οἰσθήσεται τὸ ἐντεθέν, ἢ μενεῖ; Καὶ περὶ τοῦ ἄνω καὶ κάτω καὶ περὶ τοῦ κενοῦ ὁ αὐτὸς ἁρμόσει λόγος εἰκότως· τὸ γὰρ κενὸν τόπον ποιοῦσιν οἱ εἶναι φάσκοντες· καὶ πῶς δὴ ἐνέσται ἢ ἐν τῷ τόπῳ ἢ ἐν τῷ κενῷ; οὐ γὰρ συμβαίνει, ὅταν ὅλον τεθῇ ὡς ἐν κεχωρισμένῳ τόπῳ καὶ ὑπομένοντι σώματι· τὸ γὰρ μέρος ἂν μὴ χωρὶς τιθῆται, οὐκ ἔσται ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ. Ἔτι, εἰ μὴ τόπος, οὐδὲ κενὸν ἔσται. (3) Συμβαίνει δὲ τοῖς λέγουσιν εἶναι κενὸν ὡς ἀναγκαῖον, εἴπερ ἔσται κίνησις, τοὐναντίον μᾶλλον, ἐάν τις ἐπισκοπῇ, μὴ ἐνδέχεσθαι μηδὲ ἓν κινεῖσθαι, ἐὰν ᾖ κενόν· ὥσπερ γὰρ οἱ διὰ τὸ ὅμοιον φάμενοι τὴν γῆν ἠρεμεῖν, οὕτως καὶ ἐν τῷ κενῷ ἀνάγκη ἠρεμεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν οὗ μᾶλλον ἢ ἧττον κινηθήσεται· ᾗ γὰρ κενόν, οὐκ ἔχει διαφοράν. (4) Πρῶτον μὲν οὖν, ὅτι πᾶσα κίνησις ἢ βίᾳ ἢ κατὰ φύσιν· ἀνάγκη δ', ἄν περ ᾖ βίαιος, εἶναι καὶ τὴν κατὰ φύσιν. Ἡ μὲν γὰρ βίαιος παρὰ φύσιν ἐστίν, ἡ δὲ παρὰ φύσιν ὑστέρα τῆς κατὰ φύσιν. Ὥστ' εἰ μὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἑκάστῳ τῶν φυσικῶν σωμάτων κίνησις, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἔσται κινήσεων οὐδεμία. Ἀλλὰ μὴν φύσει γε πῶς ἔσται, μηδεμιᾶς οὔσης διαφορᾶς κατὰ τὸ κενὸν καὶ τὸ ἄπειρον; ᾗ μὲν γὰρ ἄπειρον, οὐδὲν ἔσται ἄνω οὐδὲ κάτω οὐδὲ μέσον· ᾗ δὲ κενόν, οὐδὲν διαφέρει τὸ ἄνω τοῦ κάτω· ὥσπερ γὰρ τοῦ μηδενὸς οὐδεμία ἐστὶ διαφορά, οὕτως καὶ τοῦ μὴ ὄντος. Τὸ δὲ κενὸν μὴ ὄν τι καὶ στέρησις δοκεῖ εἶναι· ἡ δὲ φύσει φορὰ διάφορος· ὥστ' ἔσται τὰ φύσει διάφορα. Ἢ οὖν οὐκ ἔστι φύσει οὐδαμοῦ οὐδενὶ φορά, ἢ εἰ τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἔστι κενόν. (5) Ἔτι νῦν

Non esse autem inane ita separatum, ut nonnulli aiunt, rursus dicamus. Nam si cuique simplici corpori est naturalis quædam latio, ut igni sursum versus, terræ autem deorsum et ad medium; utique patet, inane non esse causam lationis. Cujus igitur causa inane erit? quandoquidem videtur esse causa motus, qui fit in loco: sed tamen hujus causa non est. (2) Præterea si est aliquid ut locus privatus corpore, quum sit inane, quo feretur corpus in illud impositum? non enim feretur ad universum. Eadem ratio est et adversus eos qui putant locum esse aliquid separatum, in quem fertur id quod fertur. Quomodo enim feretur, quod impositum est? aut quomodo manebit? Ac de supero atque infero et de inani eadem ratio merito conveniet: quoniam ii qui dicunt esse inane, statuunt id esse locum. Quomodo igitur inerit vel in loco vel inani? hoc enim esse nequit, quum totum aliquod ponitur tanquam in loco separato ac permanente corpore. Pars enim, nisi seorsum ponatur, non erit in loco, sed in toto. Præterea si non est locus, nec inane erit. (3) Quodsi quis rem consideret, iis qui dicunt esse inane, quasi hoc sit necessarium si sit motus, contrarium potius evenit, id est, non posse quidpiam moveri si sit inane: sicut enim quidam propter similitudinem inquiunt terram quiescere; ita etiam necesse est, in inani quiescere. Non est enim ubi magis vel minus moveatur; nam qua est inane, non habet differentiam. (4) Primum igitur quia omnis motus aut est vi aut naturâ; necesse est, si violentus sit, etiam naturalem esse; nam violentus est quidem præter naturam; qui vero est præter naturam, est naturali posterior. Quare nisi motus naturalis insit cuique naturali corpori, nec ullus alius motus inerit. Atqui naturalis quomodo erit, quum nulla sit differentia in inani et infinito? quatenus enim est infinitum, nihil erit superum aut inferum, aut medium; quatenus vero est inane, nihil differet superum ab infero. Nam sicuti nihili nulla est differentia, ita etiam non-entis: inane autem videtur esse non-ens quiddam, ac privatio; sed naturalis latio est differens: quocirca et quæ naturâ moventur, differentia erunt. Aut igitur nulli usquam est naturalis latio: aut si hoc est, non est inane. (5) Præ-

μὲν κινεῖται τὰ ῥιπτούμενα, τοῦ ὤσαντος οὐχ ἁπτομένου, ἢ δι' ἀντιπερίστασιν, ὥσπερ ἔνιοί φασιν, ἢ διὰ τὸ ὠθεῖν τὸν ὠσθέντα ἀέρα θάττω κίνησιν τῆς τοῦ ὠσθέντος φορᾶς, ἣν φέρεται εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Ἐν δὲ τῷ κενῷ οὐδὲν τούτων ἐνδέχεται ὑπάρχειν, οὐδ' ἔσται φέρεσθαι, ἀλλ' ἢ ὡς τὸ ὀχούμενον. (6) Ἔτι, οὐδεὶς ἂν ἔχοι εἰπεῖν διὰ τί κινηθὲν στήσεταί που· τί γὰρ μᾶλλον ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα; ὥστ' ἢ ἠρεμήσει ἢ εἰς ἄπειρον ἀνάγκη φέρεσθαι, ἐὰν μή τι ἐμποδίσῃ κρεῖττον. (7) Ἔτι νῦν μὲν εἰς τὸ κενὸν διὰ τὸ ὑπείκειν φέρεσθαι δοκεῖ· ἐν δὲ τῷ κενῷ πάντῃ ὁμοίως τὸ τοιοῦτον· ὥστε πάντῃ οἰσθήσεται. (8) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε φανερὸν τὸ λεγόμενον· ὁρῶμεν γὰρ τὸ αὐτὸ βάρος καὶ σῶμα θᾶττον φερόμενον διὰ δύο αἰτίας, ἢ τῷ διαφέρειν τὸ δι' οὗ, οἷον δι' ὕδατος ἢ γῆς ἢ ἀέρος, ἢ τῷ διαφέρειν τὸ φερόμενον, ἐὰν τἆλλα ταὐτὰ ὑπάρχῃ, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βάρους ἢ τῆς κουφότητος. Τὸ μὲν οὖν δι' οὗ φέρεται αἴτιον, ὅτι ἐμποδίζει μάλιστα μὲν ἀντιφερόμενον, ἔπειτα καὶ μένον· μᾶλλον δὲ τὸ μὴ εὐδιαίρετον· τοιοῦτο δὲ τὸ παχύτερον. Τὸ δὴ ἐφ' οὗ Α οἰσθήσεται διὰ τοῦ Β τὸν ἐφ' ᾧ Γ χρόνον· διὰ δὲ τοῦ Δ, λεπτομεροῦς ὄντος, τὸν ἐφ' ᾧ Ε, εἰ ἴσον τὸ μῆκος τὸ τοῦ Β τῷ Δ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἐμποδίζοντος σώματος. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Β ὕδωρ, τὸ δὲ Δ ἀήρ· ὅσῳ δὴ λεπτότερον ἀὴρ ὕδατος καὶ ἀσωματώτερον, τοσούτῳ θᾶττον τὸ Α διὰ τοῦ Δ οἰσθήσεται ἢ διὰ τοῦ Β. Ἐχέτω δὴ τὸν αὐτὸν λόγον ὅνπερ διέστηκεν ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, τὸ τάχος πρὸς τὸ τάχος· ὥστ' εἰ διπλασίως λεπτόν, ἐν διπλασίῳ χρόνῳ τὴν τὸ Β δίεισιν ἢ τὴν τὸ Δ, καὶ ἔσται ὁ ἐφ' ᾧ Γ χρόνος διπλάσιος τοῦ ἐφ' ᾧ Ε. Καὶ ἀεὶ δὴ ὅσῳ ἂν ᾖ ἀσωματώτερον καὶ ἧττον ἐμποδιστικὸν καὶ εὐδιαιρετώτερον δι' οὗ φέρεται, θᾶττον οἰσθήσεται. Τὸ δὲ κενὸν οὐδένα ἔχει λόγον ᾧ ὑπερέχεται ὑπὸ τοῦ σώματος, ὥσπερ οὐδὲ τὸ μηδὲν πρὸς ἀριθμόν. Εἰ γὰρ τὰ τέτταρα τῶν τριῶν ὑπερέχει ἑνί, πλείονι δὲ τοῖν δυοῖν, καὶ ἔτι πλείονι τοῦ ἑνὸς ἢ τοῖν δυοῖν, τοῦ δὲ μηδενὸς οὐκέτι ἔχει λόγον ᾧ ὑπερέχει· ἀνάγκη γὰρ τὸ ὑπερέχον διαιρεῖσθαι εἴς τε τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ ὑπερεχόμενον· ὥστε ἔσται τὰ τέτταρα ὅσῳ τε ὑπερέχει καὶ οὐδέν. Διὸ οὐδὲ γραμμὴ στιγμῆς ὑπερέχει, εἰ μὴ σύγκειται ἐκ στιγμῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κενὸν πρὸς τὸ πλῆρες οὐδένα οἷόντε ἔχειν λόγον· ὥστ' οὐδὲ τὴν κίνησιν. (9) Ἀλλ' εἰ διὰ τοῦ λεπτοτάτου ἐν τοσῳδὶ τὴν τοσήνδε φέρεται διὰ τοῦ κενοῦ, παντὸς ὑπερβάλλει λόγου. Ἔστω γὰρ τὸ Ζ κενόν, ἴσον δὲ τῷ μεγέθει τοῖς Β καὶ Δ· τὸ δὴ Α εἰ δίεισι καὶ κινηθήσεται ἔν τινι μὲν χρόνῳ, τῷ ἐφ' οὗ Η, ἐν ἐλάττονι δὲ ἢ τῷ ἐφ' οὗ Ε, τοῦτον ἕξει τὸν λόγον τὸ κενὸν πρὸς τὸ πλῆρες. Ἀλλ' ἐγ τοσούτῳ χρόνῳ ὅσος ἐφ' οὗ τὸ Η, τοῦ Δ τὸ Α δίεισι τὴν τὸ Θ. Δίεισι δέ γε, κἂν ᾖ τι λεπτότητι διαφέρον τοῦ ἀέρος ἐφ' ᾧ τὸ Ζ, ταύτην τὴν ἀναλογίαν ἣν ἔχει ὁ χρόνος ἐφ' ᾧ Ε πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ Η. Ἂν γὰρ ᾖ τοσούτῳ λεπτότερον τὸ ἐφ' ᾧ Ζ σῶμα τοῦ Δ, ὅσῳ ὑπερέχει τὸ Ε τοῦ Η, ἀντεστραμμένως δίεισι τῷ τάχει ἐν τοσούτῳ, ὅσον

terea, quæ jaciuntur, nunc moventur, quum is qui impulit, amplius non tangit; vel propter antiperistasin, ut nonnulli inquiunt; vel quoniam aer impulsus celeriori motu impellit quam sit latio corporis impulsi, qua fertur ad proprium locum. In inani autem nihil tale inesse potest; nec ferri quicquam poterit, nisi ut id quod vehitur. (6) Præterea nemo potest dicere cur res mota sistetur alicubi. Cur enim potius hic quam illic? quare aut quiescet; aut necesse est in infinitum ferri; nisi quid potentius impediet. (7) Præterea nunc quidem ad inane, quia cedit, ferri videtur: sed in omni parte inanis similiter est ejusmodi quod cedit. Quare in omnem partem feretur. (8) Præterea ex his quoque perspicuum fit quod dicitur: videmus enim idem pondus et corpus celerius ferri ob duas causas: nimirum vel quia differt id per quod fertur, veluti per aquam, aut terram, aut aerem: vel quia id quod fertur, si cetera eadem sint, differt ob exsuperantiam ponderis vel levitatis. Id igitur per quod fertur, est causa, quia impedit, maxime quidem si contra feratur, deinde etiam si maneat: magis autem quod non facile dividi potest; cujusmodi est, quod crassius est. Pondus igitur A feretur per magnitudinem B in tempore Γ: per magnitudinem vero Δ, quæ est subtilior, in tempore E: si æqualis est longitudo magnitudinis B et magnitudinis Δ, secundum proportionem impedientis corporis. Esto namque τὸ B aqua: τὸ Δ autem aer. Quanto igitur aer est res subtilior et magis incorporea quam aqua, tanto celerius τὸ A feretur per Δ, quam per B. Habeat ergo eandem rationem celeritas ad celeritatem, quam aer ad aquam; quare si duplo est subtilius, in duplo tempore conficiet spatium B, quam spatium Δ: ac tempus Γ erit duplo majus tempore E. Et semper igitur quanto magis erit incorporeum, et minus habebit vim impediendi, et facilius dividi poterit id per quod fertur; tanto celerius pondus feretur. Inane autem nullam habet proportionem, qua superetur a corpore: sicuti nihil nullam habet proportionem ad numerum. Nam si quattuor uno superant tria, pluribus autem duo, et adhuc pluribus unum quam duo: jam nulla erit proportio, qua superet Nihil: quandoquidem necesse est, id quod superat, dividi in exsuperantiam et id quod superatur: proinde quattuor erunt id quo superant et nihil. Idcirco nec linea superat punctum, nisi componatur ex punctis. Itidemque inane non potest ullam rationem habere ad plenum. Quocirca neque motus per inane ullam rationem habebit ad motum qui fit per plenum. (9) Sed si pondus conficit tantum spatii, tanto tempore, per id quod est subtilissimum: profecto si feratur per inane, superat omnem proportionem. Esto namque τὸ Z inane æquale magnitudinibus B et Δ. Si igitur τὸ A transeat et moveatur in aliquo tempore, nempe in tempore ubi H, quod minus est quam tempus E, certe hanc inane ad plenum rationem habebit. Atqui in tanto tempore, quantum est H, pondus A pertransit τοῦ Δ partem Θ. Verum pertransibit etiam, si quid sit, in quo Z subtilitate differens ab aere, eadem proportione quam habet tempus E ad tempus H. Nam si corpus Z tanto sit subtilius corpore Δ, quanto tempus E superat tempus H: vice versa pondus A si feratur,

ὁ δὲ τοῦ οἴνου ἀμφορεὺς ἔσται· ὅ τε γὰρ καὶ ἐν ᾧ, ἀμφότερα τοῦ αὐτοῦ μόρια. (3) Οὕτω μὲν οὖν ἐνδέχεται αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ εἶναι, πρώτως δ' οὐκ ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν ἐν σώματι. Ἡ ἐπιφάνεια γὰρ ἐν σώματι, ἡ δ' ἐπιστήμη ἐν ψυχῇ. Κατὰ ταῦτα δ' αἱ προσηγορίαι μέρη ὄντα, ὥς γε ἐν ἀνθρώπῳ· ὁ δ' ἀμφορεὺς καὶ ὁ οἶνος, χωρὶς μὲν ὄντα, οὐ μέρη, ἅμα δέ· διὸ ὅταν ᾖ μέρη, ἔσται αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ, οἷον τὸ λευκὸν ἐν ἀνθρώπῳ, ὅτι ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν ἐπιφανείᾳ· ἐν δὲ ταύτῃ οὐκέτι κατ' ἄλλο· καὶ ἑτερά γε τῷ εἴδει ταῦτα, καὶ ἄλλην φύσιν ἔχει ἑκάτερον καὶ δύναμιν, ἥ τ' ἐπιφάνεια καὶ τὸ λευκόν. (4) Οὔτε δὴ ἐπακτικῶς σκοποῦσιν οὐδὲν ὁρῶμεν ἐν ἑαυτῷ κατ' οὐδένα τῶν διορισμῶν, τῷ τε λόγῳ δῆλον ὅτι ἀδύνατον· δεήσει γὰρ ἀμφότερα ἑκάτερον ὑπάρχειν, οἷον τὸν ἀμφορέα ἀγγεῖόν τε καὶ οἶνον εἶναι, καὶ τὸν οἶνον οἶνόν τε καὶ ἀμφορέα, εἴπερ ἐνδέχεται αὐτό τι ἐν ἑαυτῷ εἶναι· ὥστε εἰ ὅτι μάλιστα ἐν ἀλλήλοις εἶεν, ὁ μὲν ἀμφορεὺς δέξεται τὸν οἶνον οὐχ ᾗ αὐτὸς οἶνος, ἀλλ' ᾗ ἐκεῖνος, ὁ δ' οἶνος ἐνέσται ἐν τῷ ἀμφορεῖ, οὐχ ᾗ αὐτὸς ἀμφορεύς, ἀλλ' ᾗ ἐκεῖνος. Κατὰ μὲν οὖν τὸ εἶναι ὅτι ἕτερον, δῆλον· ἄλλος γὰρ ὁ λόγος τοῦ ἐν ᾧ καὶ τοῦ ἐν τούτῳ. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ δύο ἐν ταὐτῷ ἔσται· αὐτός τε γὰρ ἐν αὐτῷ ὁ ἀμφορεὺς ἔσται, εἰ οὗ ἡ φύσις δεκτική, τοῦτ' ἐνδέχεται ἐν ἑαυτῷ εἶναι, καὶ ἔτι ἐκεῖνο οὗ δεκτικόν, οἷον, εἰ οἴνου, ὁ οἶνος. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον ἐν ἑαυτῷ τι εἶναι πρώτως, δῆλον. (6) Ὃ δὲ Ζήνων ἠπόρει, ὅτι εἰ ἔστι τι ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται, λύειν οὐ χαλεπόν· οὐδὲν γὰρ κωλύει ἐν ἄλλῳ μὲν εἶναι τὸν πρῶτον τόπον, μὴ μέντοι ὡς ἐν τόπῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἡ μὲν ὑγίεια ἐν τοῖς θερμοῖς ὡς ἕξις, τὸ δὲ θερμὸν ἐν τῷ σώματι ὡς πάθος. Ὥστ' οὐκ ἀνάγκη εἰς ἄπειρον ἰέναι. (7) Ἐκεῖνο δὲ φανερόν, ὅτι ἐπεὶ οὐδὲν τὸ ἀγγεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ (ἕτερον γὰρ τὸ πρώτως, ὅ τε καὶ ἐν ᾧ), οὐκ ἂν εἴη οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος ὁ τόπος, ἀλλ' ἕτερον. Ἐκείνου γάρ τι ταῦτα τοῦ ἐνόντος, καὶ ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή. Ταῦτα μὲν οὖν ἔστω διηπορημένα.

vas erit: quod enim inest, et id in quo inest, ambo sunt ejusdem partes: (3) sic igitur fieri potest ut idem aliquid sit in se ipso; Primo autem non potest, ut album in corpore: quia superficies est in corpore, scientia vero est in anima; ex his autem, quum sint partes, appellationes sumuntur, ut in homine certe; sed amphora et vinum, quum sunt seorsum, non sunt partes, sed simul tamen: idcirco, quando sunt partes, erit idem in se ipso: ut album in homine, quia est in corpore: et in hoc, quia est in superficie: verum in hac non amplius per aliud; atque hæc diversa sunt specie, aliamque naturam et vim utrumque habet, superficies, et albor. (4) Si igitur per inductionem consideremus, nihil videmus esse in se ipso secundum ullam definitionem. Et ratione patet hoc esse impossibile; oportebit enim utrumque ambo esse: utputa, amphoram esse et vas et vinum, ac vinum esse et vinum et amphoram: si quidem aliquid potest ipsum esse in se ipso. Quocirca si quammaxime in se invicem sint; tamen amphora recipiet vinum, non quatenus ipsa est vinum, sed quatenus illud est vinum; vinum autem inerit in amphora, non quatenus ipsum est amphora, sed quatenus illa est amphora. Secundum essentiam igitur hæc differre patet: alia namque est definitio ejus in quo est, et ejus quod in illo est. (5) Quinimo nec ex accidenti esse potest: simul enim duo corpora in eodem inerunt; nam et ipsa amphora in se ipsa erit, si id cujus natura est ad suscipiendum apta, potest in se ipso esse: et insuper in eodem erit id cujus suscipiendi vim habet, ut vinum, si vini suscipiendi vim habet. Impossibile igitur esse ut aliquid sit primo in se ipso, manifestum est. (6) Quod autem Zeno dubitabat, quia si locus est aliquid, erit in aliquo, solvere non est difficile: nihil enim vetat, primum locum esse quidem in alio; non tamen esse in illo ut in loco, sed quemadmodum sanitas est in calidis, ut habitus; calidum autem in corpore, ut affectio: quare non est necesse in infinitum abire. (7) Sed illud perspicuum est, quia vas non est ulla pars ejus quod in ipso est (nam quod primo inest, et in quo inest, diversa sunt), locum nec posse esse materiam, nec formam, sed diversum quidpiam: nam hæc sunt aliquid ejus quod inest, tam materia quam forma. De his igitur dubitatum esto.

CAP. IV. [VI.]

Τί δέ ποτ' ἐστὶν ὁ τόπος, ὧδ' ἂν γένοιτο φανερόν. Λάβωμεν δὲ περὶ αὐτοῦ ὅσα δοκεῖ ἀληθῶς καθ' αὐτὸ ὑπάρχειν αὐτῷ. Ἀξιοῦμεν δὴ τὸν τόπον εἶναι πρῶτον μὲν περιέχον ἐκεῖνο οὗ τόπος ἐστί, καὶ μηδὲν τοῦ πράγματος εἶναι· ἔτι τὸν πρῶτον τόπον μήτε ἐλάττω μήτε μείζω· ἔτι ἀπολείπεσθαι ἑκάστου καὶ χωριστὸν εἶναι· πρὸς δὲ τούτοις πάντα τόπον ἔχειν τὸ ἄνω καὶ κάτω, καὶ φέρεσθαι φύσει καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἕκαστον τῶν σωμάτων, τοῦτο δὲ ποιεῖν ἢ ἄνω, ἢ κάτω. (2) Ὑποκειμένων δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ θεωρητέον. Δεῖ δὲ πειρᾶσθαι τὴν σκέψιν οὕτω ποιεῖσθαι, ὅπως τὸ τί ἐστιν ἀποδοθήσεται· ὥστε τά τε ἀπορούμενα λύεσθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ὑπάρχειν τῷ τόπῳ

Sed quid tandem sit locus, ita perspicuum fieri potest. De eo autem accipiamus, quæcumque videntur vere ipsi per se inesse. Censemus igitur locum esse primo id quod continet illud cujus est locus, nec esse aliquid ejus rei quam continet. Præterea primum locum nec esse minorem, nec majorem re locata. Præterea, destitui quaque re et esse separabile. Ad hæc, omnem locum habere partem superam et inferam; et singula corpora naturâ ferri, ac manere in propriis locis: hoc autem facere aut supra, aut infra. (2) His suppositis, reliqua sunt dispicienda. Conari autem oportet considerationem ita instituere, quatenus quid sit explicetur: adeo ut et ea de quibus dubitatur, solvantur, et quæ videntur

ὑπάρχοντα ἔσται, καὶ ἔτι τὸ τῆς δυσκολίας αἴτιον καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπορημάτων ἔσται φανερόν· οὕτω γὰρ ἂν κάλλιστα δεικνύοιτο ἕκαστον. (3) Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ κατανοῆσαι ὅτι οὐκ ἂν ἐζητεῖτο ὁ τόπος, εἰ μὴ κίνησίς τις ἦν ἡ κατὰ τόπον· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν οὐρανὸν μάλιστ' οἰόμεθα ἐν τόπῳ, ὅτι ἀεὶ ἐν κινήσει. Ταύτης δὲ τὸ μὲν φορά, τὸ δ' αὔξησις καὶ φθίσις· καὶ γὰρ ἐν τῇ αὐξήσει καὶ φθίσει μεταβάλλει, καὶ ὃ πρότερον ἦν ἐνταῦθα, πάλιν μεθέστηκεν εἰς ἔλαττον ἢ μεῖζον. Ἔστι δὲ κινούμενον τὸ μὲν καθ' αὐτὸ ἐνεργείᾳ, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός· τοῦ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ μὲν ἐνδεχόμενον κινεῖσθαι καθ' αὑτό, οἷον τὰ μόρια τοῦ σώματος καὶ ὁ ἐν τῷ πλοίῳ ἧλος, τὰ δ' οὐκ ἐνδεχόμενα ἀλλ' ἀεὶ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ λευκότης καὶ ἡ ἐπιστήμη· ταῦτα γὰρ οὕτω μεταβέβληκε τὸν τόπον, ὅτι ἐν ᾧ ὑπάρχουσι μεταβάλλει. (4) Ἐπεὶ δὲ λέγομεν εἶναι ὡς ἐν τόπῳ τῷ οὐρανῷ, διότι ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ἐν τῷ ἀέρι δὲ οὐκ ἐν παντί, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔσχατον αὐτοῦ καὶ περιέχον ἐν τῷ ἀέρι φαμὲν εἶναι· εἰ γὰρ πᾶς ὁ ἀὴρ τόπος, οὐκ ἂν ἴσος εἴη ἑκάστου ὁ τόπος καὶ ἕκαστον· δοκεῖ δέ γε ἴσος εἶναι. Τοιοῦτος δ' ὁ πρῶτος ἐν ᾧ ἐστίν. (5) Ὅταν μὲν οὖν μὴ διῃρημένον ᾖ τὸ περιέχον ἀλλὰ συνεχές, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ λέγεται εἶναι ἐν ἐκείνῳ, ἀλλ' ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· ὅταν δὲ διῃρημένον ᾖ καὶ ἁπτόμενον, ἐν πρώτῳ ἐστὶ τῷ ἐσχάτῳ τοῦ περιέχοντος, ὃ οὔτ' ἐστὶ μέρος τοῦ ἐν αὐτῷ ὄντος, οὔτε μεῖζον τοῦ διαστήματος, ἀλλ' ἴσον· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ τὰ ἔσχατα τῶν ἁπτομένων. Καὶ συνεχὲς μὲν ὂν οὐκ ἐν ἐκείνῳ κινεῖται, ἀλλὰ μετ' ἐκείνου, διῃρημένον δὲ ἐν ἐκείνῳ. Καὶ ἐάν τε κινῆται τὸ περιέχον ἐάν τε μή, οὐδὲν ἧττον. Ἔτι ὅταν μὴ διῃρημένον ᾖ, ὡς μέρος ἐν ὅλῳ λέγεται, οἷον ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἡ ὄψις ἢ ἐν τῷ σώματι ἡ χείρ· ὅταν δὲ διῃρημένον, οἷον ἐν τῷ κάδῳ τὸ ὕδωρ ἢ ἐν τῷ κεραμίῳ ὁ οἶνος· ἡ μὲν γὰρ χεὶρ κατὰ τοῦ σώματος κινεῖται, τὸ δὲ ὕδωρ ἐν τῷ κάδῳ. (6) Ἤδη τοίνυν φανερὸν ἐκ τούτων τί ἐστιν ὁ τόπος. Σχεδὸν γὰρ τέτταρά ἐστιν ὧν ἀνάγκη τὸν τόπον ἕν τι εἶναι· ἢ γὰρ μορφὴ ἢ ὕλη ἢ διάστημά τι τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχάτων, ἢ τὰ ἔσχατα, εἰ μή ἐστι μηδὲν διάστημα παρὰ τὸ τοῦ ἐγγινομένου σώματος μέγεθος. Τούτων δ' ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τὰ τρία εἶναι, φανερόν· ἀλλὰ διὰ μὲν τὸ περιέχειν δοκεῖ ἡ μορφὴ εἶναι· ἐν ταὐτῷ γὰρ τὰ ἔσχατα τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦ περιεχομένου. Ἔστι μὲν οὖν ἄμφω πέρατα, ἀλλ' οὐ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ μὲν εἶδος τοῦ πράγματος, ὁ δὲ τόπος τοῦ περιέχοντος σώματος. (7) Διὰ δὲ τὸ μεταβάλλειν πολλάκις μένοντος τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον καὶ διῃρημένον, οἷον ἐξ ἀγγείου ὕδωρ, τὸ μεταξὺ εἶναί τι δοκεῖ διάστημα, ὡς ὄν τι παρὰ τὸ σῶμα τὸ μεθιστάμενον. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ τυχὸν ἐμπίπτει σῶμα τῶν μεθισταμένων καὶ ἅπτεσθαι πεφυκότων. (8) Εἰ δ' ἦν τι τὸ διάστημα τὸ πεφυκὸς καὶ μένον ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἄπειροι ἂν ἦσαν τόποι· μεθισταμένου γὰρ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος ταὐτὸ

loco inesse, maneant: et præterea causa difficultatis, atque eorum quæ de ipso dubitantur, perspicua fiat. Sic enim pulcherrime unumquodque monstrabitur. (3) Primum itaque oportet intelligere, non futuram fuisse loci inquisitionem, nisi motus aliquis esset, qui in loco spectaretur. Idcirco et cœlum maxime putamus esse in loco, quia semper est in motu. Hic vero partim est latio, partim accretio et deminutio: nam et in accretione et deminutione fit mutatio: et quod prius hic erat, rursus translatum est in minus aut majus. Quod autem movetur, partim est per se actu, partim ex accidenti. Quod autem est ex accidenti, partim potest moveri per se, ut partes corporis, et clavus qui est in navi · alia non possunt per se moveri, sed semper moventur ex accidenti; ut albor, et scientia: hæc enim sic mutant locum, quia id in quo insunt, mutat. (4) Quia vero dicimus esse in cœlo ut in loco, quia est in aere; hic autem est in cœlo: sed et in aere esse dicimus, id est, non in toto; sed propter ejus extremum et continens, in aere esse dicimus: nam si universus aer esset locus, certe non esset æqualis cujusque rei locus et res ipsa: sed videtur æqualis esse. Talis autem est primus locus, in quo res est. (5) Quum igitur id quod continet, non est divisum, sed continuum; tunc dicitur in illo esse, non ut in loco, sed ut pars in toto. Quum autem est divisum, ac tangit; tunc est in aliquo primo, quod est extremum continentis, et neque est pars ejus quod in ipso est, neque majus intervallo, sed æquale: quoniam in eodem sunt extremitates eorum quæ se tangunt. Et id quidem quod est continuum, non in illo movetur, sed cum illo: quod autem est divisum, in illo: et sive continens moveatur, sive minime, nihilominus ipsum movetur. Præterea quum non est divisum, dicitur esse ut pars in toto: veluti in oculo aspectus aut in corpore manus. Quum autem est divisum, dicitur esse ut in loco, velut in cado aqua, aut in dolio vinum; etenim manus cum corpore movetur: aqua vero in cado. (6) Jam vero ex his perspicuum est, quid sit locus. Fere enim quattuor sunt, ad quorum unum necesse est locum referri; aut enim est forma, aut materia, aut intervallum quoddam, quod est extremis interjectum, aut extrema, si nullum est intervallum præter magnitudinem corporis quod inest. Horum autem tria esse non posse, perspicuum est. Verum, quia continet, videtur esse forma; in eodem enim sunt extremitates ejus quod continet, et ejus quod continetur. Sane ambo sunt termini, non tamen ejusdem: sed forma est terminus rei; locus autem, corporis continentis. (7) Quia vero id quod continetur ac divisum est, eo quod continet manente, mutatur sæpe, ut ex vase aqua; idcirco quod est interjectum, videtur esse aliquod intervallum, quasi quippiam sit præter corpus quod transfertur. Quod non ita est: sed incidit quodvis corpus eorum quæ transferuntur, et sua natura tangere possunt. (8) Ceterum si intervallum esset aliquid quod sua natura esset, ac maneret eodem in loco; infiniti essent loci; translatis enim

ποιήσει τὰ μόρια πάντα ἐν τῷ ὅλῳ ὅπερ ἅπαν τὸ ὕδωρ ἐν τῷ ἀγγείῳ· ἅμα δὲ καὶ ὁ τόπος ἔσται μεταβάλλων. Ὥστ' ἔσται τοῦ τόπου τ' ἄλλος τόπος, καὶ πολλοὶ τόποι ἅμα ἔσονται. Οὐκ ἔστι δὲ ἄλλος τόπος ὁ τοῦ μορίου, ἐν ᾧ κινεῖται, ὅταν ὅλον τὸ ἀγγεῖον μεθίστηται, ἀλλ' ὁ αὐτός· ἐν ᾧ γάρ ἐστιν, ἀντιμεθίσταται ὁ ἀὴρ καὶ τὸ ὕδωρ ἢ τὰ μόρια τοῦ ὕδατος, ἀλλ' οὐκ ἐν ᾧ γίνονται τόπῳ, ὅς μέρος ἐστὶ τοῦ τόπου ὅς ἐστι τόπος ὅλου τοῦ οὐρανοῦ. (9) Καὶ ἡ ὕλη δὲ δόξειεν ἂν εἶναι τόπος, εἴ γε ἐν ἠρεμοῦντί τις σκοποίη καὶ μὴ κεχωρισμένῳ ἀλλὰ συνεχεῖ· ὥσπερ γὰρ εἰ ἀλλοιοῦται, ἔστι τι ὃ νῦν μὲν λευκόν, πάλαι δὲ μέλαν, καὶ νῦν μὲν σκληρόν, πάλαι δὲ μαλακόν (διό φαμεν εἶναί τι τὴν ὕλην), οὕτω καὶ ὁ τόπος διὰ τοιαύτης τινὸς εἶναι δοκεῖ φαντασίας· πλὴν ἐκεῖνο μὲν διότι ὃ ἦν ἀήρ, τοῦτο νῦν ὕδωρ, ὁ δὲ τόπος, ὅτι οὗ ἦν ὁ ἀήρ, ἐνταῦθ' ἐστὶ νῦν ὕδωρ. Ἀλλ' ἡ μὲν ὕλη, ὥσπερ ἐλέχθη ἐν τοῖς πρότερον, οὔτε χωριστὴ τοῦ πράγματος οὔτε περιέχει, ὁ δὲ τόπος ἄμφω. (10) Εἰ τοίνυν μηδὲν τῶν τριῶν ὁ τόπος ἐστί, μήτε τὸ εἶδος μήτε ἡ ὕλη μήτε διάστημά τι ἀεὶ ὑπάρχον ἕτερον παρὰ τὸ τοῦ πράγματος τοῦ μεθισταμένου, ἀνάγκη τὸν τόπον εἶναι τὸ λοιπὸν τῶν τεσσάρων, τὸ πέρας τοῦ περιέχοντος σώματος. Λέγω δὲ τὸ περιεχόμενον σῶμα τὸ κινητὸν κατὰ φοράν. (11) Δοκεῖ δὲ μέγα τι εἶναι καὶ χαλεπὸν ληφθῆναι ὁ τόπος διά τε τὸ παρεμφαίνεσθαι τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν, καὶ διὰ τὸ ἐν ἠρεμοῦντι τῷ περιέχοντι γίνεσθαι τὴν μετάστασιν τοῦ φερομένου· ἐνδέχεσθαι γὰρ φαίνεται εἶναι διάστημα μεταξὺ ἄλλο τι τῶν κινουμένων μεγεθῶν. Συμβάλλεται δέ τι καὶ ὁ ἀὴρ δοκῶν ἀσώματος εἶναι· φαίνεται γὰρ οὐ μόνον τὰ πέρατα τοῦ ἀγγείου εἶναι ὁ τόπος, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταξὺ ὡς κενόν. (12) Ἔστι δ' ὥσπερ τὸ ἀγγεῖον τόπος μεταφορητός, οὕτω καὶ ὁ τόπος ἀγγεῖον ἀμετακίνητον. Διὸ ὅταν μὲν ἐν κινουμένῳ τι κινῆται καὶ μεταβάλλῃ τὸ ἐντός, οἷον ἐν ποταμῷ πλοῖον, ὡς ἀγγείῳ χρῆται μᾶλλον ἢ τόπῳ τῷ περιέχοντι. Βούλεται δ' ἀκίνητος εἶναι ὁ τόπος· διὸ ὁ πᾶς μᾶλλον ποταμὸς τόπος, ὅτι ἀκίνητος ὁ πᾶς. Ὥστε τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον, τοῦτ' ἔστιν ὁ τόπος. [VII.] (13) Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸ ἔσχατον τὸ πρὸς ἡμᾶς τῆς κύκλῳ φορᾶς δοκεῖ εἶναι τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω μάλιστα πᾶσι κυρίως, ὅτι τὸ μὲν ἀεὶ μένει, τοῦ δὲ κύκλου τὸ ἔσχατον ὡσαύτως ἔχον μένει. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν κοῦφον τὸ ἄνω φερόμενόν ἐστι φύσει, τὸ δὲ βαρὺ τὸ κάτω, τὸ μὲν πρὸς τὸ μέσον περιέχον πέρας κάτω ἐστί, καὶ αὐτὸ τὸ μέσον, τὸ δὲ πρὸς τὸ ἔσχατον ἄνω, καὶ αὐτὸ τὸ ἔσχατον· καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἐπίπεδόν τι εἶναι καὶ οἷον ἀγγεῖον ὁ τόπος καὶ περιέχον. Ἔτι ἅμα τῷ πράγματι ὁ τόπος· ἅμα γὰρ τῷ πεπερασμένῳ τὰ πέρατα.

aqua et aere, idem facient omnes partes in toto, quod universa aqua facit in vase. Item locus mutabitur; quapropter erit etiam loci alius locus: et multi loci simul erunt. Non est autem alius locus partis in quo movetur, quum totum vas transfertur, sed idem manet; nam in quo sunt, in eo vicissim transferuntur aer et aqua et partes aquæ, sed non in eo loco in quem transeunt: qui scilicet est pars loci qui est locus totius cœli. (9) Sed et materia videri potest esse locus, si quis consideret in eo quod quiescit, nec est separatum sed continuum; quemadmodum enim si variatur, est aliquid quod nunc est album, olim erat nigrum; et nunc est durum, olim erat molle: unde dicimus materiam esse aliquid: ita et locus videtur esse aliquid, quia ejusmodi quandam speciem præ se fert. Verum illud ideo dicitur: quia quod erat aer, nunc est aqua; locus autem, quia ubi erat aer, ibi nunc est aqua. Sed materia quidem, ut in superioribus dictum fuit, neque separabilis est a re, neque continet: quum utrumque loco conveniat. (10) Si igitur locus non est ullum ex his tribus; hoc est, neque forma, neque materia, neque intervallum, quod semper diversum quiddam sit præter rem quæ transfertur: necesse est locum esse id quod ex illis quattuor est reliquum, nempe terminus corporis continentis. Corpus autem contentum appello, quod est latione mobile. (11) Jam vero magnum quiddam ac difficile esse videtur, sumere quid sit locus: quum quia materiæ et formæ speciem refert; tum etiam quia in eo quod continet, quiescente, fit translatio ejus quod fertur; videtur enim esse posse intervallum quoddam interjectum, diversum a magnitudinibus quæ moventur. Confert etiam aliquid aer, qui videtur esse incorporeus; nam locus videtur esse non solum extremitates vasis, sed etiam quod est interjectum quasi inane. (12) Porro sicut vas est locus qui transferri potest, ita locus est vas immobile: idcirco quando in re mota aliquid movetur, et quod intus est, mutat locum, veluti in flumine navigium, eo utitur quod continet, potius ut vase, quam ut loco; locus autem debet esse quiddam immobile; quare universum flumen magis est locus: quia universum est immobile. Quocirca ejus quod continet, terminus immobilis primus, id ipsum est locus. [VIII.] (13) Ideoque medium cœli, et extremum circularis conversionis quod nos versus est, omnibus maxime proprie videtur esse, hoc quidem supra, illud autem infra: quoniam illud semper manet; circuli autem extremum semper eodem modo se habens manet. Quapropter quum leve id sit quod sursum naturâ fertur, grave autem quod deorsum; certe terminus qui medium versus continet, infra est, necnon et ipsum medium; qui vero extremum versus continet, supra est, necnon et ipsum extremum. Proinde locus videtur esse planum quiddam, et quasi vas, et rem locatam continens. Præterea locus simul est cum re: quia termini simul sunt cum eo quod terminatur.

CAP. V. [VII.]

Ὧ μὲν οὖν σώματι ἔστι τι ἐκτὸς σῶμα περιέχον αὐτό, τοῦτό ἐστιν ἐν τόπῳ· ᾧ δὲ μή, οὔ. Διὸ κἂν ὕδωρ γένηται τοιοῦτο, τὰ μὲν μόρια κινήσεται αὐτοῦ (περιέχεται γὰρ ὑπ' ἀλλήλων), τὸ δὲ πᾶν ἔστι μὲν ὡς κινήσεται, ἔστι δ' ὡς οὔ· ὡς μὲν γὰρ ὅλον, ἅμα τὸν τόπον οὐ μεταβάλλει, κύκλῳ δὲ κινήσεται· τῶν μορίων γὰρ οὗτος ὁ τόπος· καὶ ἄνω μὲν καὶ κάτω οὔ, κύκλῳ δ' ἔνια· τὰ δὲ καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὅσα ἔχει πύκνωσιν καὶ μάνωσιν. Ὥσπερ δ' ἐλέχθη, τὰ μέν ἐστιν ἐν τόπῳ κατὰ δύναμιν, τὰ δὲ κατ' ἐνέργειαν. Διὸ ὅταν μὲν συνεχὲς ᾖ τὸ ὁμοιομερές, κατὰ δύναμιν ἐν τόπῳ τὰ μέρη· ὅταν δὲ χωρισθῇ μὲν ἅπτηται δὲ ὥσπερ σωρός, κατ' ἐνέργειαν. (2) Καὶ τὰ μὲν καθ' αὑτά, οἷον πᾶν σῶμα, ἢ κατὰ φορὰν ἢ κατ' αὔξησιν κινητὸν καθ' αὑτό που, ὁ δ' οὐρανός, ὥσπερ εἴρηται, οὔ που ὅλος οὐδ' ἔν τινι τόπῳ ἐστίν, εἴ γε μηδὲν αὐτὸν περιέχει σῶμα. Ἐφ' ᾧ δὲ κινεῖται, ταύτῃ καὶ τόπος ἐστὶ τοῖς μορίοις· ἕτερον γὰρ ἑτέρου ἐχόμενον τῶν μορίων ἐστί. Τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ ψυχὴ καὶ ὁ οὐρανός· τὰ γὰρ μόρια ἐν τόπῳ πως πάντα· ἐπὶ τῷ κύκλῳ γὰρ περιέχει ἄλλο ἄλλο. Διὸ κινεῖται μὲν κύκλῳ μόνον τὸ ἄνω, τὸ δὲ πᾶν οὔ που· τὸ γάρ που αὐτό τε ἐστί τι, καὶ ἔτι ἄλλο τι δεῖ εἶναι παρὰ τοῦτο ἐν ᾧ ὃ περιέχει· παρὰ δὲ τὸ πᾶν καὶ ὅλον οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ παντός. (3) Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ οὐρανῷ πάντα· ὁ γὰρ οὐρανὸς τὸ πᾶν ἴσως. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὐχ ὁ οὐρανός, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τι τὸ ἔσχατον καὶ ἁπτόμενον τοῦ κινητοῦ σώματος πέρας ἠρεμοῦν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν γῆ ἐν τῷ ὕδατι, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ αἰθέρι, ὁ δ' αἰθὴρ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ δ' οὐρανὸς οὐκέτι ἐν ἄλλῳ. (4) Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ὅτι καὶ αἱ ἀπορίαι πᾶσαι λύοιντ' ἂν οὕτω λεγομένου τοῦ τόπου. Οὔτε γὰρ συναύξεσθαι ἀνάγκη τὸν τόπον, οὔτε στιγμῆς εἶναι τόπον, οὔτε δύο σώματα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, οὔτε διάστημά τι εἶναι σωματικόν. Σῶμα γὰρ τὸ μεταξὺ τοῦ τόπου τὸ τυχόν, ἀλλ' οὐ διάστημα σώματος· καὶ ἔστιν ὁ τόπος καὶ ποῦ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ δέ, ἀλλ' ὡς τὸ πέρας ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ, ἀλλὰ τὸ κινητὸν σῶμα. (5) Καὶ φέρεται δὴ εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον ἕκαστον εὐλόγως· ὃ γὰρ ἐφεξῆς καὶ ἁπτόμενον μὴ βίᾳ, συγγενές· καὶ συμπεφυκότα μὲν ἀπαθῆ, ἁπτόμενα δὲ παθητικὰ καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων. Καὶ μένει δὴ φύσει πᾶν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἕκαστον οὐκ ἀλόγως· καὶ γὰρ τὸ μέρος τόδε ἐν ὅλῳ τῷ τόπῳ ὡς διαιρετὸν μέρος πρὸς ὅλον ἐστίν, οἷον, ὅταν ὕδατος κινήσῃ τις μόριον ἢ ἀέρος. (6) Οὕτω δὲ καὶ ἀὴρ ἔχει πρὸς ὕδωρ· οἷον ὕλη γάρ, τὸ δὲ εἶδος, τὸ μὲν ὕδωρ ὕλη ἀέρος, ὁ δ' ἀὴρ οἷον ἐνέργειά τις ἐκείνου· τὸ γὰρ ὕδωρ δυνάμει ἀήρ ἐστιν, ὁ δ' ἀὴρ δυνάμει ὕδωρ ἄλλον τρόπον. Διοριστέον δὲ περὶ τούτων ὕστερον, ἀλλὰ διὰ τὸν καιρὸν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν, ἀσαφῶς δὲ νῦν ῥηθὲν τότ' ἔσται σαφέστε-

Illud corpus igitur est in loco, extra quod est aliquod aliud corpus, quod ipsum continet; illud vero non est in loco, extra quod non est ullum corpus. Idcirco etiamsi aqua talis fiat; partes quidem ejus movebuntur, quia continentur aliæ ab aliis: universum autem aliquo modo movebitur, aliquo modo non movebitur; ut enim est totum, simul locum non mutabit: in orbem autem movebitur, quia partium hic locus est. Et nonnulla quidem non moventur sursum et deorsum, sed in orbem: alia vero sursum ac deorsum, quæcumque scilicet habent densitatem et raritatem. Sicut autem dictum fuit, alia sunt in loco potestate, alia actu: quare quum id quod constat ex similibus partibus, est continuum; partes potestate in loco sunt; quum autem separatæ sunt, ac tangunt, velut acervus; tunc actu in loco sunt. (2) Et alia quidem per se sunt in loco, ut omne corpus aut latione aut accretione mobile, per se est alicubi; cœlum autem (ut dictum fuit) nusquam totum est, nec in aliquo loco: si quidem nullo corpore continetur. Quatenus autem movetur, eatenus etiam locus est partibus: alia namque pars alii cohæret. Alia vero sunt in loco ex accidenti: ut anima, et cœlum; nam omnes partes sunt quodammodo in loco: quoniam in circulo alia pars aliam continet; idcirco superum corpus tantum in orbem movetur; universum autem non est alicubi: quod enim est alicubi, et ipsum est aliquid, et insuper oportet præter hoc esse aliud quidpiam, in quo sit, seu quod ipsum contineat: sed præter universum ac totum, nihil est quod scilicet sit extra universum. (3) Proinde in cœlo omnia sunt: nam cœlum fortasse est universum. Locus autem est, non cœlum, sed cœli quoddam extremum ac terminus quiescens, qui tangit corpus mobile. Ideoque terra est in aqua; hæc vero in aere; hic autem in æthere; æther autem in cœlo, sed cœlum non est amplius in alio. (4) Ex his perspicuum est, omnes dubitationes dissolvi posse, si ita locus explicetur: quia neque necesse est, simul augeri locum; neque puncti esse locum; neque duo corpora esse in eodem loco; neque esse aliquod intervallum corporeum; quod enim loco est interjectum, est corpus quodlibet, non intervallum corporis; et locus est alicubi, non tamen ut in loco, sed ut terminus in re terminata: non enim omne ens est in loco, sed tantum corpus mobile. (5) Et fertur igitur unumquodque optima ratione ad suum locum; quod enim deinceps collocatum est, ac tangit non vi, illud est cognatum: et copulata quidem in unam naturam, sunt impartibilia; quum autem se tangunt, vicissim pati et agere possunt. Et manet igitur naturaliter unumquodque in loco proprio, non sine ratione; nam et hæc pars habet eandem rationem ad locum totum, quam habet pars divisa ad totum; quum aliquis amoverit partem aquæ vel aeris. (6) Sic vero et aer se habet ad aquam; hæc enim est ut materia; ille vero, ut forma: nempe aqua est materia aeris, aer autem est tanquam actus quidam illius; etenim aqua est potestate aer, sed aer est potestate aqua alio modo. Definiendum autem de his est posterius: sed per occasionem necesse fuit aliquid dicere. Verum quod in præsentia obscure dictum est, tunc

ρον. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ἡ ὕλη καὶ ἡ ἐντελέχεια (ὕδωρ γὰρ ἄμφω, ἀλλὰ τὸ μὲν δυνάμει, τὸ δὲ ἐντελεχείᾳ), ἔχοι ἂν ὡς μόριόν πως πρὸς ὅλον. Διὸ καὶ τούτοις ἁφή ἐστι· σύμφυσις δέ, ὅταν ἄμφω ἐνεργείᾳ ἓν γένωνται. Καὶ περὶ μὲν τόπου, καὶ ὅτι ἔστι καὶ τί ἐστιν, εἴρηται.

erit magis perspicuum. Si igitur idem est materia et actus (nam aqua est utrumque, sed est alterum potestate, alterum actu), eo fere modo se habebit ut pars ad totum : ideoque his est tactus : copulatio vero est in unam naturam, quando ambo fiunt unum actu. Ac locum quidem esse, et quid sit, dictum est.

CAP. VI. [VIII.]

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὑποληπτέον εἶναι τοῦ φυσικοῦ θεωρῆσαι καὶ περὶ κενοῦ, εἰ ἔστιν ἢ μή, καὶ πῶς ἐστὶν ἢ τί ἐστιν, ὥσπερ καὶ περὶ τόπου· καὶ γὰρ παραπλησίαν ἔχει τήν τε ἀπιστίαν καὶ τὴν πίστιν διὰ τῶν ὑπολαμβανομένων· οἷον γὰρ τόπον τινὰ καὶ ἀγγεῖον τὸ κενὸν τιθέασιν οἱ λέγοντες, δοκεῖ δὲ πλῆρες μὲν εἶναι, ὅταν ἔχῃ τὸν ὄγκον οὗ δεκτικόν ἐστιν, ὅταν δὲ στερηθῇ, κενόν, ὡς τὸ αὐτὸ μὲν ὂν κενὸν καὶ πλῆρες καὶ τόπον, τὸ δ' εἶναι αὐτοῖς οὐ ταὐτὸ ὄν. (2) Ἄρξασθαι δὲ δεῖ τῆς σκέψεως λαβοῦσιν ἅ τε λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι, καὶ πάλιν ἃ λέγουσιν οἱ μὴ φάσκοντες, καὶ τρίτον τὰς κοινὰς περὶ αὐτῶν δόξας. Οἱ μὲν οὖν δεικνύναι πειρώμενοι ὅτι οὐκ ἔστιν, οὐχ ὃ βούλονται λέγειν οἱ ἄνθρωποι κενόν, τοῦτ' ἐξελέγχουσιν, ἀλλ' ἁμαρτάνοντες λέγουσιν, ὥσπερ Ἀναξαγόρας καὶ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον ἐλέγχοντες. Ἐπιδεικνύουσι γὰρ ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, στρεβλοῦντες τοὺς ἀσκοὺς καὶ δεικνύντες ὡς ἰσχυρὸς ὁ ἀήρ, καὶ ἐναπολαμβάνοντες ἐν ταῖς κλεψύδραις. Οἱ δ' ἄνθρωποι βούλονται κενὸν εἶναι διάστημα ἐν ᾧ μηδέν ἐστι σῶμα αἰσθητόν· οἰόμενοι δὲ τὸ ὂν ἅπαν εἶναι σῶμα, φασίν· ἐν ᾧ ὅλως μηδέν ἐστι, τοῦτ' εἶναι κενόν· διὸ τὸ πλῆρες ἀέρος, μὴ κενὸν εἶναι. (3) Οὔκουν τοῦτο δεῖ δεικνύναι, ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι διάστημα ἕτερον τῶν σωμάτων, οὔτε χωριστὸν οὔτε ἐνεργείᾳ ὄν, ὃ διαλαμβάνει τὸ πᾶν σῶμα, ὥστ' εἶναι μὴ συνεχές, καθάπερ λέγουσι Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῶν φυσιολόγων, ἢ καὶ εἴ τι ἔξω τοῦ παντὸς σώματός ἐστιν ὄντος συνεχοῦς. (4) Οὗτοι μὲν οὖν οὐ κατὰ θύρας πρὸς τὸ πρόβλημα ἀπαντῶσιν, ἀλλ' οἱ φάσκοντες εἶναι μᾶλλον. Λέγουσι δ' ἓν μὲν ὅτι ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη (αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ καὶ αὔξησις), οὐ γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησιν, εἰ μὴ εἴη κενόν· τὸ γὰρ πλῆρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαί τι· εἰ δὲ δέξαιτο καὶ ἔσται δύο ἐν τῷ αὐτῷ, ἐνδέχοιτ' ἂν καὶ ὁποσαοῦν εἶναι ἅμα σώματα· τὴν γὰρ διαφοράν, δι' ἣν οὐκ ἂν εἴη τὸ λεχθέν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐνδέχεται, καὶ τὸ σμικρότατον δέξεται τὸ μέγιστον· πολλὰ γὰρ μικρά ἐστι τὸ μέγα· ὥστ' εἰ πολλὰ ἴσα ἐνδέχεται ἐν ταὐτῷ εἶναι, καὶ πολλὰ ἄνισα. (5) Μέλισσος μὲν οὖν καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ πᾶν ἀκίνητον ἐκ τούτων· εἰ γὰρ κινήσεται, ἀνάγκη εἶναι, φησί, κενόν· τὸ δὲ κενόν, οὐ τῶν ὄντων. (6) Ἕνα μὲν οὖν τρόπον ἐκ τούτων δεικνύουσιν ὅτι ἔστι τι κενόν, ἄλλον δ' ὅτι φαίνονται ἔνια συνιόντα καὶ πιλούμενα, οἷον καὶ τὸν οἶνόν φασι δέχεσθαι μετὰ τῶν ἀσκῶν τοὺς πίθους, ὡς εἰς τὰ ἐνόντα κενὰ συνιόντος τοῦ πυκνουμένου σώματος. Ἔτι δὲ καὶ ἡ αὔξησις δοκεῖ πᾶσι γίγνεσθαι διὰ

Eodem modo existimandum est, physici esse dispicere etiam de inani, an sit, necne, et quomodo sit, vel quid sit; quemadmodum et de loco; etenim similem habet refutationem et fidem ex iis quæ de eo existimantur; nam qui id esse dicunt, hi ponunt inane quasi locum quendam et vas. Videtur autem plenum quidem esse, quum molem habet, cujus est capax : quum autem ea destitutum fuerit, tunc esse inane; quasi idem sit inane, et plenum, et locus, sed eorum essentia non sit eadem. (2) Initium autem considerationis fieri oportet, sumptis iis quæ dicunt qui aiunt esse inane, et rursus quæ dicunt qui negant esse; ac tertium communes de iis opiniones. Qui igitur ostendere conantur non esse inane, hi non id refellunt, quod homines inane dicere volunt, sed quod aberrantes inquiunt : sicut Anaxagoras, et alii qui hoc modo redarguunt : demonstrant enim aerem esse aliquid, utres torquendo, et ostendendo quanta sit vis aeris, eumque in clepsydris intercipiendo. Homines autem volunt, inane esse intervallum, in quo nullum est corpus sensile. Et quum putent omne ens esse corpus, inquiunt, in quo omnino nihil est, id esse inane : idcirco quod est aere plenum, non esse inane. (3) Non oportet igitur hoc probare, aerem esse aliquid : sed non esse intervallum diversum a corporibus, neque separatum, neque quod actu sit et permeet per omne corpus, adeo ut non sit continuum : quemadmodum inquiunt Democritus et Leucippus, et multi alii de natura disserentes : aut si quid est extra omne corpus, quum corpus sit continuum. (4) Ergo hi non per januam problemati occurrunt; sed potius qui inane esse dicunt. Primum autem inquiunt non fore motum secundum locum : hic vero est latio, et accretio; non videri enim esse motum, nisi sit inane : quia quod est plenum, recipere aliquid nequit; sin autem reciperet, et duo corpora in eodem essent; certe possent quotcumque corpora simul esse; nam differentia, propter quam, quod dixi, esse nequeat, afferri non potest. Quodsi hoc fieri potest, etiam quod est minimum, recipiet quod est maximum. Multa namque parva est quod magnum est. Quapropter si multa æqualia possunt in eodem esse, etiam multa inæqualia esse poterunt. (5) Ac Melissus quidem ex his ostendit universum esse immobile : quia si movebitur, necesse, inquit, erit inane esse : inane autem non est in entium numero. (6) Uno igitur modo ex his ostenduut inane esse aliquid : alio autem, quia videntur quædam coire et comprimi, sicut et vinum aiunt una cum utribus recipi a doliis, tanquam corpus condensatum coeat in ea spatia inania quæ insunt. Præterea etiam accretio videtur omnibus fieri per inane : alimentum

κενοῦ· τὴν μὲν γὰρ τροφὴν σῶμα εἶναι, δύο δὲ σώματα ἀδύνατον ἅμα εἶναι. (7) Μαρτύριον δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς τέφρας ποιοῦνται, ἣ δέχεται ἴσον ὕδωρ ὅσον τὸ ἀγγεῖον τὸ κενόν. Εἶναι δ' ἔφασαν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι κενόν, καὶ ἐπεισιέναι αὐτὸ τῷ οὐρανῷ ἐκ τοῦ ἀπείρου πνεύματος ὡς ἀναπνέοντι καὶ τὸ κενόν, ὃ διορίζει τὰς φύσεις, ὡς ὄντος τοῦ κενοῦ χωρισμοῦ τινὸς τῶν ἐφεξῆς καὶ τῆς διορίσεως· καὶ τοῦτ' εἶναι πρῶτον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· τὸ γὰρ κενὸν διορίζειν τὴν φύσιν αὐτῶν. Ἐξ ὧν μὲν οὖν οἱ μέν φασιν εἶναι, οἱ δ' οὔ φασι, σχεδὸν τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι.

enim esse corpus : duo vero corpora simul esse non posse. (7) Testimonium de cinere quoque afferunt, qui recipit tantum aquæ, quantum vas, quum est inane. Pythagorei quoque dixerunt esse inane : et in cœlum, quasi respiret, ingredi ex infinito spiritu : atque inane esse, quod naturas disterminat; tanquam inane sit separatio quædam et distinctio eorum quæ deinceps collocantur : et hoc esse primum in numeris : inane enim distinguere eorum naturam. Ex quibus igitur alii aiunt esse, alii negant, talia fere et tot numero sunt.

CAP. VII. [IX.]

Πρὸς δὲ τὸ ποτέρως ἔχει δεῖ λαβεῖν τί σημαίνει τοὔνομα. Δοκεῖ δὴ τὸ κενὸν τόπος εἶναι ἐν ᾧ μηδέν ἐστι. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι τὸ ὂν σῶμα οἴονται εἶναι, πᾶν δὲ σῶμα ἐν τόπῳ, κενὸν δ' ἐν ᾧ τόπῳ μηδέν ἐστι σῶμα· ὥστ' εἴ που μή ἐστι σῶμα, κενὸν εἶναι ἐνταῦθα. Σῶμα δὲ πάλιν ἅπαν οἴονται εἶναι ἁπτόν· τοιοῦτο δὲ ὃ ἂν ἔχῃ βάρος ἢ κουφότητα. Συμβαίνει οὖν ἐκ συλλογισμοῦ τοῦτο εἶναι κενόν, ἐν ᾧ μηδέν ἐστι βαρὺ ἢ κοῦφον. Ταῦτα μὲν οὖν, ὥσπερ εἴπομεν καὶ πρότερον, ἐκ συλλογισμοῦ συμβαίνει. Ἄτοπον δὲ εἰ ἡ στιγμὴ κενόν· δεῖ γὰρ τόπον εἶναι, ἐν ᾧ σώματός ἐστι διάστημα ἁπτοῦ. (2) Ἀλλ' οὖν φαίνεται λέγεσθαι τὸ κενὸν ἕνα μὲν τρόπον τὸ μὴ πλῆρες αἰσθητοῦ σώματος κατὰ τὴν ἁφήν· αἰσθητὸν δ' ἐστὶ κατὰ τὴν ἁφὴν τὸ βάρος ἔχον καὶ κουφότητα. Διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις, τί ἂν φαῖεν, εἰ ἔχοι τὸ διάστημα χρῶμα ἢ ψόφον, πότερον κενὸν ἢ οὔ; ἢ δῆλον ὅτι εἰ μὲν δέχοιτο σῶμα ἁπτόν, κενὸν εἶναι· εἰ δὲ μή, οὔ. (3) Ἄλλον δὲ τρόπον, ἐν ᾧ μὴ τόδε τι μηδ' οὐσία τις σωματική· διό φασί τινες εἶναι τὸ κενὸν τὴν τοῦ σώματος ὕλην, οἵπερ καὶ τὸν τόπον, τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγοντες οὐ καλῶς· ἡ μὲν γὰρ ὕλη οὐ χωριστὴ τῶν πραγμάτων, τὸ δὲ κενὸν ζητοῦσιν ὡς χωριστόν. [X.] (4) Ἐπεὶ δὲ περὶ τόπου διώρισται, καὶ τὸ κενὸν ἀνάγκη τόπον εἶναι εἰ ἔστιν ἐστερημένον σώματος, τόπος δὲ καὶ πῶς ἔστι καὶ πῶς οὐκ ἔστιν εἴρηται, φανερὸν ὅτι οὕτω μὲν κενὸν οὐκ ἔστιν, οὔτε ἀχώριστον οὔτε κεχωρισμένον· τὸ γὰρ κενὸν οὐ σῶμα, ἀλλὰ σώματος διάστημα βούλεται εἶναι. (5) Διὸ καὶ τὸ κενὸν δοκεῖ τι εἶναι, ὅτι καὶ ὁ τόπος, καὶ διὰ τὰ αὐτά. Ἥκει γὰρ δὴ ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον καὶ τοῖς τὸν τόπον φάσκουσιν εἶναί τι παρὰ τὰ σώματα τὰ ἐμπίπτοντα καὶ τοῖς τὸ κενόν. Αἴτιον δὲ κινήσεως οἴονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως ὡς ἐν ᾧ κινεῖται· τοῦτο δ' ἂν εἴη οἷον τὸν τόπον φασί τινες εἶναι. (6) Οὐδεμία δ' ἀνάγκη, εἰ κίνησις ἔστιν, εἶναι κενόν. Ὅλως μὲν οὖν πάσης κινήσεως οὐδαμῶς, διὸ καὶ Μέλισσον ἔλαθεν· ἀλλοιοῦσθαι γὰρ τὸ πλῆρες ἐνδέχεται. Ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τὴν κατὰ τόπον κίνησιν· ἅμα γὰρ ἐνδέχεται ὑπεξιέναι ἀλλήλοις, οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα. Καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δίναις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν. (7) Ἐνδέχεται

Ceterum ad intelligendum utro modo res habet, oportet sumere quid nomen significet. Videtur igitur inane esse locus, in quo nihil est. Hujus causa est : quia quod est, putant esse corpus, omne autem corpus esse in loco; inane vero, in quo loco nullum est corpus : quare sicubi non est corpus, ibi esse inane. Rursus putant omne corpus esse tactile : tale autem esse, quodcumque habet gravitatem aut levitatem. Itaque syllogismo efficitur id esse inane, in quo nihil est grave aut leve. Hæc igitur, ut et antea diximus, syllogismo colliguntur. Absurdum autem est, punctum esse inane; oportet enim inane esse locum, in quo sit corporis tactilis intervallum. (2) At vero videtur inane dici uno quidem modo, quod non est plenum corporis tactu sensibilis : tactu autem sensibile est, quod habet pondus et levitatem. Idcirco et dubitare quispiam possit, quid dicerent, si intervallum haberet colorem aut sonum, utrum esset inane necne. At manifestum est, si possit recipere corpus tactile, inane esse; sin minus, non esse. (3) Alio autem modo inane dicitur, in quo non est hoc aliquid, nec substantia aliqua corporea. Quare nonnulli aiunt inane esse corporum materiam : qui hoc ipsum dicunt etiam esse locum, haud scite : nam materia non est separabilis a corporibus : inane autem quærunt ut separabile. [X.] (4) Quia vero de loco definitum fuit; et necesse est inane esse locum, si est corpore privatum; dictum autem est, quomodo locus sit, et quomodo non sit : apparet non esse ita inane, nec inseparabile, nec separatum : quandoquidem inane non debet esse corpus, sed corporis intervallum. (5) Quocirca etiam inane videtur esse aliquid, quia et locus ita videtur, atque iisdem de causis. Etenim motus secundum locum in mentem venit et iis qui dicunt locum esse aliquid præter corpora quæ incidunt, et iis qui inane. Putant autem inane esse causam motus, sicut id in quo movetur : quod perinde est, ut nonnulli locum esse inquiunt. (6) Sed nulla necessitas cogit, si sit motus, esse inane. Ac omnino quidem omnis motûs inane causa esse nullo modo potest : ob id quod et Melissum latuit; variari enim potest, quod est plenum. Sed neque motum secundum locum necesse est esse propter inane. Simul enim sibi vicissim cedere possunt corpora quæ moventur, quum nullum præter ea sit intervallum separatum; atque hoc manifestum est etiam in rerum continuarum, ut et in humidarum, conversionibus.

δὲ καὶ πυκνοῦσθαι μὴ εἰς τὸ κενόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὰ ἐνόντα ἐκπυρηνίζειν, οἷον ὕδατος συνθλιβομένου τὸν ἐνόντα ἀέρα, καὶ αὐξάνεσθαι οὐ μόνον εἰσιόντος τινός, ἀλλὰ καὶ ἀλλοιώσει, οἷον εἰ ἐξ ὕδατος γίνοιτο ἀήρ. Ὅλως δὲ ὅ τε περὶ τῆς αὐξήσεως λόγος καὶ τοῦ εἰς τὴν τέφραν ἐγχεομένου ὕδατος αὐτὸς αὐτὸν ἐμποδίζει. Ἢ γὰρ οὐκ αὐξάνεται ὁτιοῦν, ἢ οὐ σώματι, ἢ ἐνδέχεται δύο σώματα ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι· (ἀπορίαν οὖν κοινὴν ἀξιοῦσι λύειν, ἀλλ' οὐ κενὸν δεικνύουσιν ὡς ἔστιν·) ἢ πᾶν εἶναι ἀναγκαῖον τὸ σῶμα κενόν, εἰ πάντῃ αὐξάνεται καὶ αὐξάνεται διὰ κενοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς τέφρας. Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ὧν δεικνύουσιν εἶναι τὸ κενὸν λύειν ῥᾴδιον, φανερόν.

(7) Possunt etiam corpora cogi non in inane, sed quia extruduntur ea quæ insunt, ut aqua compressa extruditur aer qui inest. Et augeri possunt, non solum corpore aliquo ingrediente, sed etiam variatione: veluti, si ex aqua fiat aer. Omnino autem et hæc ratio de accretione, et illa de aqua in cinerem infusa, sibi ipsi est impedimento. Aut enim non quodvis augetur; aut non corpore augetur: aut possunt duo corpora esse in eodem loco: (dubitationem igitur communem putant se solvere, sed inane non probant esse:) aut necesse est, universum corpus esse inane, si undique augetur, et per, inane augetur. Eadem ratio est etiam in cinere. Ea igitur, ex quibus demonstrant esse inane, facile solvi, perspicuum est.

CAP. VIII. [XI.]

Ὅτι δ' οὐκ ἔστι κενὸν οὕτω κεχωρισμένον, ὥς ἔνιοί φασι, λέγωμεν πάλιν. Εἰ γάρ ἐστιν ἑκάστου φορά τις τῶν ἁπλῶν σωμάτων φύσει, οἷον τῷ πυρὶ μὲν ἄνω, τῇ δὲ γῇ κάτω καὶ πρὸς τὸ μέσον, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν τὸ κενὸν αἴτιον εἴη τῆς φορᾶς. Τίνος οὖν αἴτιον ἔσται τὸ κενόν; δοκεῖ γὰρ αἴτιον εἶναι κινήσεως τῆς κατὰ τόπον· ταύτης δ' οὐκ ἔστιν. (2) Ἔτι, εἰ ἔστι τι, οἷον τόπος ἐστερημένος σώματος, ὅταν ᾖ κενόν, ποῦ οἰσθήσεται τὸ εἰστεθὲν εἰς αὐτὸ σῶμα; οὐ γὰρ δὴ εἰς ἅπαν. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ πρὸς τοὺς τὸν τόπον οἰομένους εἶναί τι κεχωρισμένον, εἰς ὃν φέρεται· πῶς γὰρ οἰσθήσεται τὸ ἐντεθέν, ἢ μενεῖ; Καὶ περὶ τοῦ ἄνω καὶ κάτω καὶ περὶ τοῦ κενοῦ ὁ αὐτὸς ἁρμόσει λόγος εἰκότως· τὸ γὰρ κενὸν τόπον ποιοῦσιν οἱ εἶναι φάσκοντες· καὶ πῶς δὴ ἐνέσται ἢ ἐν τῷ τόπῳ ἢ ἐν τῷ κενῷ; οὐ γὰρ συμβαίνει, ὅταν ὅλον τεθῇ ὡς ἐν κεχωρισμένῳ τόπῳ καὶ ὑπομένοντι σώματι· τὸ γὰρ μέρος ἂν μὴ χωρὶς τιθῆται, οὐκ ἔσται ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ. Ἔτι, εἰ μὴ τόπος, οὐδὲ κενὸν ἔσται. (3) Συμβαίνει δὲ τοῖς λέγουσιν εἶναι κενὸν ὡς ἀναγκαῖον, εἴπερ ἔσται κίνησις, τοὐναντίον μᾶλλον, ἐάν τις ἐπισκοπῇ, μὴ ἐνδέχεσθαι μηδὲ ἓν κινεῖσθαι, ἐὰν ᾖ κενόν· ὥσπερ γὰρ οἱ διὰ τὸ ὅμοιον φάμενοι τὴν γῆν ἠρεμεῖν, οὕτως καὶ ἐν τῷ κενῷ ἀνάγκη ἠρεμεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν οὗ μᾶλλον ἢ ἧττον κινηθήσεται· ᾗ γὰρ κενόν, οὐκ ἔχει διαφοράν. (4) Πρῶτον μὲν οὖν, ὅτι πᾶσα κίνησις ἢ βίᾳ ἢ κατὰ φύσιν· ἀνάγκη δ', ἄν περ ᾖ βίαιος, εἶναι καὶ τὴν κατὰ φύσιν. Ἡ μὲν γὰρ βίαιος παρὰ φύσιν ἐστίν, ἡ δὲ παρὰ φύσιν ὑστέρα τῆς κατὰ φύσιν. Ὥστ' εἰ μὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἑκάστῳ τῶν φυσικῶν σωμάτων κίνησις, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἔσται κινήσεων οὐδεμία. Ἀλλὰ μὴν φύσει γε πῶς ἔσται, μηδεμιᾶς οὔσης διαφορᾶς κατὰ τὸ κενὸν καὶ τὸ ἄπειρον; ᾗ μὲν γὰρ ἄπειρον, οὐδὲν ἔσται ἄνω οὐδὲ κάτω οὐδὲ μέσον· ᾗ δὲ κενόν, οὐδὲν διαφέρει τὸ ἄνω τοῦ κάτω· ὥσπερ γὰρ τοῦ μηδενὸς οὐδεμία ἐστὶ διαφορά, οὕτως καὶ τοῦ μὴ ὄντος. Τὸ δὲ κενὸν μὴ ὄν τι καὶ στέρησις δοκεῖ εἶναι· ἡ δὲ φύσει φορὰ διάφορος· ὥστ' ἔσται τὰ φύσει διάφορα. Ἢ οὖν οὐκ ἔστι φύσει οὐδαμοῦ οὐδενὶ φορά, ἢ εἰ τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἔστι κενόν. (5) Ἔτι νῦν

Non esse autem inane ita separatum, ut nonnulli aiunt, rursus dicamus. Nam si cuique simplici corpori est naturalis quædam latio, ut igni sursum versus, terræ autem deorsum et ad medium; utique patet, inane non esse causam lationis. Cujus igitur causa inane erit? quandoquidem videtur esse causa motus, qui fit in loco: sed tamen hujus causa non est. (2) Præterea si est aliquid ut locus privatus corpore, quum sit inane, quo feretur corpus in illud impositum? non enim feretur ad universum. Eadem ratio est et adversus eos qui putant locum esse aliquid separatum, in quem fertur id quod fertur. Quomodo enim feretur, quod impositum est? aut quomodo manebit? Ac de supero atque infero et de inani eadem ratio merito conveniet: quoniam ii qui dicunt esse inane, statuunt id esse locum. Quomodo igitur inerit vel in loco vel inani? hoc enim esse nequit, quum totum aliquod ponitur tanquam in loco separato ac permanente corpore. Pars enim, nisi seorsum ponatur, non erit in loco, sed in toto. Præterea si non est locus, nec inane erit. (3) Quodsi quis rem consideret, iis qui dicunt esse inane, quasi hoc sit necessarium si sit motus, contrarium potius evenit, id est, non posse quidpiam moveri si sit inane: sicut enim quidam propter similitudinem inquiunt terram quiescere; ita etiam necesse est, in inani quiescere. Non est enim ubi magis vel minus moveatur; nam qua est inane, non habet differentiam. (4) Primum igitur quia omnis motus aut est vi aut naturâ; necesse est, si violentus sit, etiam naturalem esse; nam violentus est quidem præter naturam; qui vero est præter naturam, est naturali posterior. Quare nisi motus naturalis inest cuique naturali corpori, nec ullus alius motus inerit. Atqui naturalis quomodo erit, quum nulla sit differentia in inani et infinito? quatenus enim est infinitum, nihil erit superum aut inferum, aut medium; quatenus vero est inane, nihil differet superum ab infero. Nam sicuti nihili nulla est differentia, ita etiam nonentis: inane autem videtur esse non-ens quiddam, ac privatio; sed naturalis latio est differens: quocirca et quæ naturâ moventur, differentia erunt. Aut igitur nulli usquam est naturalis latio: aut si hoc est, non est inane. (5) Præ-

μὲν κινεῖται τὰ ῥιπτούμενα, τοῦ ὤσαντος οὐχ ἁπτομένου, ἢ δι' ἀντιπερίστασιν, ὥσπερ ἔνιοί φασιν, ἢ διὰ τὸ ὠθεῖν τὸν ὠσθέντα ἀέρα θάττω κίνησιν τῆς τοῦ ὠσθέντος φορᾶς, ἣν φέρεται εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Ἐν δὲ τῷ κενῷ οὐδὲν τούτων ἐνδέχεται ὑπάρχειν, οὐδ' ἔσται φέρεσθαι, ἀλλ' ἢ ὡς τὸ ὀχούμενον. (6) Ἔτι, οὐδεὶς ἂν ἔχοι εἰπεῖν διὰ τί κινηθὲν στήσεταί που· τί γὰρ μᾶλλον ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα; ὥστ' ἢ ἠρεμήσει ἢ εἰς ἄπειρον ἀνάγκη φέρεσθαι, ἐὰν μή τι ἐμποδίσῃ κρεῖττον. (7) Ἔτι νῦν μὲν εἰς τὸ κενὸν διὰ τὸ ὑπείκειν φέρεσθαι δοκεῖ· ἐν δὲ τῷ κενῷ πάντῃ ὁμοίως τὸ τοιοῦτον· ὥστε πάντῃ οἰσθήσεται. (8) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε φανερὸν τὸ λεγόμενον· ὁρῶμεν γὰρ τὸ αὐτὸ βάρος καὶ σῶμα θᾶττον φερόμενον διὰ δύο αἰτίας, ἢ τῷ διαφέρειν τὸ δι' οὗ, οἷον δι' ὕδατος ἢ γῆς ἢ ἀέρος, ἢ τῷ διαφέρειν τὸ φερόμενον, ἐὰν τἆλλα ταὐτὰ ὑπάρχῃ, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βάρους ἢ τῆς κουφότητος. Τὸ μὲν οὖν δι' οὗ φέρεται αἴτιον, ὅτι ἐμποδίζει μάλιστα μὲν ἀντιφερόμενον, ἔπειτα καὶ μένον· μᾶλλον δὲ τὸ μὴ εὐδιαίρετον· τοιοῦτο δὲ τὸ παχύτερον. Τὸ δὴ ἐφ' οὗ Α οἰσθήσεται διὰ τοῦ Β τὸν ἐφ' ᾧ Γ χρόνον· διὰ δὲ τοῦ Δ, λεπτομεροῦς ὄντος, τὸν ἐφ' ᾧ Ε, εἰ ἴσον τὸ μῆκος τὸ τοῦ Β τῷ Δ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἐμποδίζοντος σώματος. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Β ὕδωρ, τὸ δὲ Δ ἀήρ· ὅσῳ δὴ λεπτότερον ἀὴρ ὕδατος καὶ ἀσωματώτερον, τοσούτῳ θᾶττον τὸ Α διὰ τοῦ Δ οἰσθήσεται ἢ διὰ τοῦ Β. Ἐχέτω δὴ τὸν αὐτὸν λόγον ὅνπερ διέστηκεν ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, τὸ τάχος πρὸς τὸ τάχος· ὥστ' εἰ διπλασίως λεπτόν, ἐν διπλασίῳ χρόνῳ τὴν τὸ Β δίεισιν ἢ τὴν τὸ Δ, καὶ ἔσται ὁ ἐφ' ᾧ Γ χρόνος διπλάσιος τοῦ ἐφ' ᾧ Ε. Καὶ ἀεὶ δὴ ὅσῳ ἂν ᾖ ἀσωματώτερον καὶ ἧττον ἐμποδιστικὸν καὶ εὐδιαιρετώτερον δι' οὗ φέρεται, θᾶττον οἰσθήσεται. Τὸ δὲ κενὸν οὐδένα ἔχει λόγον ᾧ ὑπερέχεται ὑπὸ τοῦ σώματος, ὥσπερ οὐδὲ τὸ μηδὲν πρὸς ἀριθμόν. Εἰ γὰρ τὰ τέτταρα τῶν τριῶν ὑπερέχει ἑνί, πλείονι δὲ τοῖν δυοῖν, καὶ ἔτι πλείονι τοῦ ἑνὸς ἢ τοῖν δυοῖν, τοῦ δὲ μηδενὸς οὐκέτι ἔχει λόγον ᾧ ὑπερέχει· ἀνάγκη γὰρ τὸ ὑπερέχον διαιρεῖσθαι εἴς τε τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ ὑπερεχόμενον· ὥστε ἔσται τὰ τέτταρα ὅσῳ τε ὑπερέχει καὶ οὐδέν. Διὸ οὐδὲ γραμμὴ στιγμῆς ὑπερέχει, εἰ μὴ σύγκειται ἐκ στιγμῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κενὸν πρὸς τὸ πλῆρες οὐδένα οἷόντε ἔχειν λόγον· ὥστ' οὐδὲ τὴν κίνησιν. (9) Ἀλλ' εἰ διὰ τοῦ λεπτοτάτου ἐν τοσῳδὶ τὴν τοσήνδε φέρεται διὰ τοῦ κενοῦ, παντὸς ὑπερβάλλει λόγου. Ἔστω γὰρ τὸ Ζ κενόν, ἴσον δὲ τῷ μεγέθει τοῖς Β καὶ Δ· τὸ δὴ Α εἰ δίεισι καὶ κινηθήσεται ἔν τινι μὲν χρόνῳ, τῷ ἐφ' οὗ Η, ἐν ἐλάττονι δὲ ἢ τῷ ἐφ' οὗ Ε, τοῦτον ἕξει τὸν λόγον τὸ κενὸν πρὸς τὸ πλῆρες. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ χρόνῳ ὅσος ἐφ' οὗ τὸ Η, τοῦ Δ τὸ Α δίεισι τὴν τὸ Θ. Δίεισι δέ γε, κἂν ᾖ τι λεπτότητι διαφέρον τοῦ ἀέρος ἐφ' ᾧ τὸ Ζ, ταύτην τὴν ἀναλογίαν ἣν ἔχει ὁ χρόνος ἐφ' ᾧ Ε πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ Η. Ἂν γὰρ ᾖ τοσούτῳ λεπτότερον τὸ ἐφ' ᾧ Ζ σῶμα τοῦ Δ, ὅσῳ ὑπερέχει τὸ Ε τοῦ Η, ἀντεστραμμένως δίεισι τῷ τάχει ἐν τοσούτῳ, ὅσον

terea, quæ jaciuntur, nunc moventur, quum is qui impulit, amplius non tangit; vel propter antiperistasin, ut nonnulli inquiunt; vel quoniam aer impulsus celeriori motu impellit quam sit latio corporis impulsi, qua fertur ad proprium locum. In inani autem nihil tale inesse potest; nec ferri quicquam poterit, nisi ut id quod vehitur. (6) Præterea nemo potest dicere cur res mota sistetur alicubi. Cur enim potius hic quam illic? quare aut quiescet; aut necesse est in infinitum ferri; nisi quid potentius impediet. (7) Præterea nunc quidem ad inane, quia cedit, ferri videtur: sed in omni parte inanis similiter est ejusmodi quod cedit. Quare in omnem partem feretur. (8) Præterea ex his quoque perspicuum fit quod dicitur: videmus enim idem pondus et corpus celerius ferri ob duas causas: nimirum vel quia differt id per quod fertur, veluti per aquam, aut terram, aut aerem: vel quia id quod fertur, si cetera eadem sint, differt ob exsuperantiam ponderis vel levitatis. Id igitur per quod fertur, est causa, quia impedit, maxime quidem si contra feratur, deinde etiam si maneat: magis autem quod non facile dividi potest; cujusmodi est, quod crassius est. Pondus igitur Α feretur per magnitudinem Β in tempore Γ: per magnitudinem vero Δ, quæ est subtilior, in tempore Ε: si æqualis est longitudo magnitudinis Β et magnitudinis Δ, secundum proportionem impedientis corporis. Esto namque τὸ Β aqua: τὸ Δ autem aer. Quanto igitur aer est res subtilior et magis incorporea quam aqua, tanto celerius τὸ Α feretur per Δ, quam per Β. Habeat ergo eandem rationem celeritas ad celeritatem, quam aer ad aquam; quare si duplo est subtilius, in duplo tempore conficiet spatium Β, quam spatium Δ: ac tempus Γ erit duplo majus tempore Ε. Et semper igitur quanto magis erit incorporeum, et minus habebit vim impediendi, et facilius dividi poterit id per quod fertur; tanto celerius pondus feretur. Inane autem nullam habet proportionem, qua superetur a corpore: sicuti nihil nullam habet proportionem ad numerum. Nam si quattuor uno superant tria, pluribus autem duo, et adhuc pluribus unum quam duo: jam nulla erit proportio, qua superet Nihil: quandoquidem necesse est, id quod superat, dividi in exsuperantiam et id quod superatur: proinde quattuor erunt id quo superant et nihil. Idcirco nec linea superat punctum, nisi componatur ex punctis. Itidemque inane non potest ullam rationem habere ad plenum. Quocirca neque motus per inane ullam rationem habebit ad motum qui fit per plenum. (9) Sed si pondus conficit tantum spatii, tanto tempore, per id quod est subtilissimum: profecto si feratur per inane, superat omnem proportionem. Esto namque τὸ Ζ inane æquale magnitudinibus Β et Δ. Si igitur τὸ Α transeat et moveatur in aliquo tempore, nempe in tempore ubi Η, quod minus est quam tempus Ε, certe hanc inane ad plenum rationem habebit. Atqui in tanto tempore, quantum est Η, pondus Α pertransit τοῦ Δ partem Θ. Verum pertransibit etiam, si quid sit, in quo Ζ subtilitate differens ab aere, eadem proportione quam habet tempus Ε ad tempus Η. Nam si corpus Ζ tanto sit subtilius corpore Δ, quanto tempus Ε superat tempus Η: vice versa pondus Α si feratur,

τὸ Η, τὴν τὸ Ζ τὸ ἐφ' οὗ Α, ἐὰν φέρηται. Ἐὰν τοίνυν μηδὲν ᾖ σῶμα ἐν τῷ Ζ, ἔτι θᾶττον· ἀλλ' ἦν ἐν τῷ Η. Ὥστ' ἐν ἴσῳ χρόνῳ δίεισι πλῆρές τε ὂν καὶ κενόν. Ἀλλ' ἀδύνατον. (10) Φανερὸν τοίνυν ὅτι, εἰ ἔστι τις χρόνος ἐν ᾧ διὰ τοῦ κενοῦ ὁτιοῦν οἰσθήσεται, συμβήσεται τοῦτο τὸ ἀδύνατον. Ἐν ἴσῳ γὰρ ληφθήσεται πλῆρές τε ὂν διεξιέναι τι, καὶ κενόν· ἔσται γάρ τι ἀνάλογον σῶμα ἕτερον πρὸς ἕτερον, ὡς χρόνος πρὸς χρόνον. Ὡς δ' ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, δῆλον τὸ τοῦ συμβαίνοντος αἴτιον, ὅτι κινήσεως μὲν πρὸς κίνησιν πάσης ἐστὶ λόγος (ἐν χρόνῳ γάρ ἐστι, χρόνου δὲ παντός ἐστι πρὸς χρόνον, πεπερασμένων ἀμφοῖν), κενοῦ δὲ πρὸς πλῆρες οὐκ ἔστιν. (11) Ἧ μὲν οὖν διαφέρουσι δι' ὧν φέρονται, ταῦτα συμβαίνει, κατὰ δὲ τὴν τῶν φερομένων ὑπεροχὴν τάδε· ὁρῶμεν γὰρ τὰ μείζω ῥοπὴν ἔχοντα ἢ βάρους ἢ κουφότητος, ἐὰν τἆλλα ὁμοίως ἔχῃ τοῖς σχήμασι, θᾶττον φερόμενα τὸ ἴσον χωρίον, καὶ κατὰ λόγον ὃν ἔχουσι τὰ μεγέθη πρὸς ἄλληλα. Ὥστε καὶ διὰ τοῦ κενοῦ. Ἀλλ' ἀδύνατον· διὰ τίνα γὰρ αἰτίαν οἰσθήσεται θᾶττον; ἐν μὲν γὰρ τοῖς πλήρεσιν ἐξ ἀνάγκης· θᾶττον γὰρ διαιρεῖ τῇ ἰσχύϊ τὸ μεῖζον. (12) Ἢ γὰρ σχήματι διαιρεῖ, ἢ ῥοπῇ ἣν ἔχει τὸ φερόμενον ἢ τὸ ἀφεθέν. Ἰσοταχῆ ἄρα πάντ' ἔσται. Ἀλλ' ἀδύνατον. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ ἔστι κενόν, συμβαίνει τοὐναντίον ἢ δι' ὃ κατασκευάζουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι κενόν, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Οἱ μὲν οὖν οἴονται τὸ κενὸν εἶναι, εἴπερ ἔσται ἡ κατὰ τόπον κίνησις, ἀποκρινόμενον καθ' αὑτό· τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ τὸν τόπον φάναι εἶναί τι κεχωρισμένον· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, εἴρηται πρότερον. [XII.] (13) Καὶ καθ' αὑτὸ δὲ σκοποῦσι φανείη ἂν τὸ λεγόμενον κενὸν ὡς ἀληθῶς κενόν. Ὥσπερ γὰρ ἐὰν ἐν ὕδατι τιθῇ τις κύβον, ἐκστήσεται τοσοῦτον ὕδωρ ὅσος ὁ κύβος, οὕτω καὶ ἐν ἀέρι· ἀλλὰ τῇ αἰσθήσει ἄδηλον. Καὶ ἀεὶ δὴ ἐν παντὶ σώματι ἔχοντι μετάστασιν, ἐφ' ὃ πέφυκε μεθίστασθαι, ἀνάγκη, ἂν μὴ συμπιλῆται, μεθίστασθαι ἢ κάτω ἀεί, εἰ κάτω ἡ φορά, ὥσπερ γῆς· ἢ ἄνω, εἰ πῦρ· ἢ ἐπ' ἄμφω [ὡς ὁ ἀήρ], ἢ ὁποῖον ἄν τι ᾖ τὸ ἐντιθέμενον. Ἐν δὲ δὴ τῷ κενῷ τοῦτο μὲν ἀδύνατον· οὐδὲ γὰρ σῶμα· διὰ δὲ τοῦ κύβου τὸ ἴσον διάστημα διεληλυθέναι δόξειεν, ὅπερ ἦν καὶ πρότερον ἐν τῷ κενῷ, ὥσπερ ἂν εἰ τὸ ὕδωρ μὴ μεθίστατο τῷ ξυλίνῳ κύβῳ μηδ' ὁ ἀήρ, ἀλλὰ πάντα διῄεσαν δι' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ κύβος ἔχει τοσοῦτον μέγεθος, ὅσον κατέχει τὸ κενόν· ὃ εἰ καὶ θερμὸν ἢ ψυχρόν ἐστιν ἢ βαρὺ ἢ κοῦφον, οὐδὲν ἧττον ἕτερον τῷ εἶναι πάντων τῶν παθημάτων ἐστί, καὶ εἰ μὴ χωριστόν· λέγω δὲ τὸν ὄγκον τοῦ ξυλίνου κύβου. Ὥστ' εἰ καὶ χωρισθείη τῶν ἄλλων πάντων καὶ μήτε βαρὺ μήτε κοῦφον εἴη, καθέξει τὸ ἴσον κενὸν καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἔσται τῷ τοῦ τόπου καὶ τῷ τοῦ κενοῦ μέρει ἴσῳ αὑτῷ. Τί οὖν διοίσει τὸ τοῦ κύβου σῶμα τοῦ ἴσου κενοῦ καὶ τόπου; καὶ εἰ δύο τοιαῦτα, διὰ τί οὐ καὶ ὁποσαοῦν ἐν τῷ αὐτῷ ἔσται; ἓν μὲν δὴ τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. (14) Ἔτι δὲ φανερὸν ὅτι τοῦτο ὁ κύβος ἕξει καὶ μεθιστάμενος, ὃ καὶ τὰ ἄλλα

celeritate pertransibit magnitudinem Z tanto tempore quantum est τὸ H. Si igitur nullum sit corpus in Z, adhuc celerius. Atqui erat in tempore H: quare in tempore æquali pertransit, quod est plenum, et quod est inane. Sed hoc est impossibile. (10) Perspicuum igitur est, si erit aliquod tempus, quo feretur quodvis per inane, eventurum hoc impossibile. Sumetur enim, aliquid in tempore æquali pertransire quod est plenum et quod est inane. Erit enim corpus aliquod proportione habens alterum, ut tempus ad tempus. Et, ut in summa dicam, manifesta est ejus quod accidit, causa: quia scilicet omnis motionis ad motionem ratio est (in tempore enim est); omnis autem temporis ad tempus est ratio, quum ambo sunt finita: sed vacui ad plenum non est ratio. (11) Ergo hæc eveniunt, quatenus differunt ea per quæ feruntur. Hæc vero ex eorum quæ feruntur, exsuperantia: videmus enim, ea quæ majus momentum habent aut ponderis aut levitatis, si, quod ad cetera, similibus figuris prædita sint, celerius ferri per æquale spatium: idque secundum rationem quam habent magnitudines inter se: quapropter et per inane ita fiet. Sed est impossibile. Quam enim ob causam feretur celerius? etenim in iis quæ plena sunt, hoc necessario accidit: quod enim est majus, vi sua celerius dividit. (12) Nam quod fertur aut projectum est, id vel figura dividit, vel momento quod obtinet: æquali igitur celeritate omnia ciebuntur: quod est impossibile. Ex his igitur quæ dicta sunt, apparet, si inane sit, contrarium accidere quam cujus causa, qui dicunt esse inane, illud astruunt. Hi namque putant, si sit motus secundum locum, esse inane separatum ac per se: quod perinde est ac si dicatur, esse locum aliquid separatum. Sed antea dictum fuit, hoc esse impossibile. [XII.] (13) Sed per se considerantibus videbitur, quod dicitur inane, revera esse inane. Sicut enim in aqua si quis ponat tesseram, tantum aquæ cedet, quanta est tessera: ita etiam in aere; quanquam sensu non percipitur. Semper itaque in omni corpore quod transferri potest, quatenus natura aptum est ut transferatur, necesse est ut, nisi comprimatur, transferatur, vel semper deorsum, si deorsum sit ejus latio, ut terræ; vel sursum, si sit ignis: vel in utramque partem, veluti si sit aer: aut qualecumque sit quod imponitur. In inani vero hoc est impossibile: quia non est corpus: sed videbitur per tesseram æquale intervallum meare, quod erat antea in inani, perinde ac si aqua non cederet ligneæ tesseræ, nec aer, sed in omnem partem per ipsam permearet. At vero et tessera habet tantam magnitudinem, quantum inane continet: quæ etiam si calida sit aut frigida, aut gravis aut levis, nihilominus [imo et magis] essentia differt ab omnibus affectionibus, quamvis non sit separabilis: molem dico ligneæ tesseræ. Quocirca etiamsi separetur ab omnibus aliis, et neque sit gravis, neque levis, tamen occupabit æquale inane, et erit in eadem loci atque inanis parte sibi æquali. Quid ergo differet corpus tesseræ ab æquali inani et loco? et si duo ejusmodi, cur non etiam quæcumque in eodem erunt? Hoc igitur est unum absurdum et impossibile. (14) Præterea perspicuum est, tesseram etiam alio translatam, hoc habituram, quod et reliqua

σώματα πάντ' ἔχει. Ὥστ' εἰ τοῦτό που μηδὲν διαφέρει, τί δεῖ ποιεῖν τόπον τοῖς σώμασι παρὰ τὸν ἑκάστου ὄγκον, εἰ ἀπαθὲς ὁ ὄγκος; οὐδὲν γὰρ συμβάλλεται, εἰ ἕτερον περὶ αὐτὸν ἴσον διάστημα τοιοῦτον εἴη. (15) [Ἔτι δεῖ δῆλον εἶναι οἷον κενὸν ἐν τοῖς κινουμένοις. Νῦν δ' οὐδαμοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου· ὁ γὰρ ἀήρ ἐστι τι, οὐ δοκεῖ δέ γε· οὐδὲ τὸ ὕδωρ, εἰ ἦσαν οἱ ἰχθύες σιδηροῖ· τῇ ἁφῇ γὰρ ἡ κρίσις τοῦ ἁπτοῦ.] (16) Ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι κεχωρισμένον κενόν, ἐκ τούτων ἐστὶ δῆλον.

omnia corpora habent. Quare si hoc nihil fere differt, quid opus est efficere locum corporibus præter cujusque rei molem, si moles est impatibilis? nihil enim confert, si æquale hujusmodi intervallum in ipsa sit. (15) [Præterea oportet manifestum esse, cujusmodi sit inane in iis quæ moventur. Nunc vero nusquam apparet intra mundum; nam aer est aliquid: atqui non videtur, sed nec aqua videretur, si pisces essent ferrei: quoniam tactu judicatur res tactilis.] (16) Ex his igitur perspicuum est, non esse inane separatum.

CAP. IX. [XIII.]

Εἰσὶ δέ τινες οἳ διὰ τοῦ μανοῦ καὶ πυκνοῦ οἴονται φανερὸν εἶναι ὅτι ἔστι κενόν. Εἰ μὲν γὰρ μή ἐστι μανὸν καὶ πυκνόν, οὐδὲ συνιέναι καὶ πιλεῖσθαι οἷόν τε. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ εἴη, ἢ ὅλως κίνησις οὐκ ἔσται, ἢ κυμανεῖ τὸ ὅλον, ὥσπερ ἔφη Ξοῦθος, ἢ εἰς ἴσον ἀεὶ μεταβάλλειν ἀέρα καὶ ὕδωρ. Λέγω δ' οἷον εἰ ἐξ ὕδατος κυάθου γέγονεν ἀήρ, ἅμα ἐξ ἴσου ἀέρος ὕδωρ τοσοῦτον γεγενῆσθαι, ἢ κενὸν εἶναι ἐξ ἀνάγκης· συμπιλεῖσθαι γὰρ καὶ συνεπεκτείνεσθαι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως. (2) Εἰ μὲν οὖν τὸ μανὸν λέγουσι τὸ πολλὰ κενὰ κεχωρισμένα ἔχον, φανερὸν ὡς εἰ μηδὲ κενὸν ἐνδέχεται εἶναι χωριστὸν ὥσπερ μηδὲ τόπον ἔχοντα διάστημα αὑτοῦ, οὐδὲ μανὸν οὕτως. (3) Εἰ δὲ μὴ χωριστόν, ἀλλ' ὅμως ἐνεῖναί τι κενόν, ἧττον μὲν ἀδύνατον. Συμβαίνει δὲ πρῶτον μὲν οὐ πάσης κινήσεως αἴτιον τὸ κενόν, ἀλλὰ τῆς ἄνω (τὸ γὰρ μανὸν κοῦφον· διὸ καὶ τὸ πῦρ μανὸν εἶναί φασιν), ἔπειτα κινήσεως αἴτιον οὐχ οὕτω τὸ κενὸν ὡς ἐν ᾧ, ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἀσκοὶ τῷ φέρεσθαι αὐτοὶ ἄνω φέρουσι τὸ συνεχές, οὕτω τὸ κενὸν ἀνωφερές. Καίτοι πῶς οἷόν τε φορὰν εἶναι κενοῦ ἢ τόπον κενοῦ; κενοῦ γὰρ γίγνεται κενὸν εἰς ὃ φέρεται. (4) Ἔτι δὲ πῶς ἐπὶ τοῦ βαρέος ἀποδώσουσι τὸ φέρεσθαι κάτω; Καὶ δῆλον ὅτι εἰ ὅσῳ ἂν μανότερον καὶ κενώτερον ᾖ ἄνω οἰσθήσεται, εἰ ὅλως εἴη κενόν, τάχιστ' ἂν φέροιτο. Ἴσως δὲ καὶ τοῦτ' ἀδύνατον κινηθῆναι· λόγος δ' ὁ αὐτός, ὥσπερ ὅτι ἐν τῷ κενῷ ἀκίνητα πάντα, οὕτω καὶ τὸ κενὸν ὅτι ἀκίνητον· ἀσύμβλητα γὰρ τὰ τάχη. (5) Ἐπεὶ δὲ κενὸν μὲν οὔ φαμεν εἶναι, τἆλλα δ' ἠπόρηται ἀληθῶς, ὅτι ἢ κίνησις οὐκ ἔσται, εἰ μὴ ἔσται πύκνωσις καὶ μάνωσις, ἢ κυμανεῖ ὁ οὐρανός, ἢ ἀεὶ ἴσον ὕδωρ ἐξ ἀέρος ἔσται καὶ ἀὴρ ἐξ ὕδατος· δῆλον γὰρ ὅτι πλείων ἀὴρ ἐξ ὕδατος γίνεται. Ἀνάγκη τοίνυν, εἰ μή ἐστι πίλησις, ἢ ἐξωθούμενον τὸ ἐχόμενον τὸ ἔσχατον κυμαίνειν ποιεῖν, ἢ ἄλλοθί που ἴσον μεταβάλλειν ἐξ ἀέρος ὕδωρ, ἵν' ὁ πᾶς ὄγκος τοῦ ὅλου ἴσος ᾖ, ἢ μηδὲν κινεῖσθαι· ἀεὶ γὰρ μεθισταμένου τοῦτο συμβήσεται, ἂν μὴ κύκλῳ περιίστηται· οὐκ ἀεὶ δ' εἰς τὸ κύκλῳ ἡ φορά, ἀλλὰ καὶ εἰς εὐθύ. Οἱ μὲν δὴ διὰ τοιαῦτα κενόν τι φαῖεν ἂν εἶναι. (6) Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ὅτι ἐστὶν ὕλη μία τῶν ἐναντίων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ τῶν ἄλλων τῶν φυσικῶν ἐναντιώσεων, καὶ ἐκ δυνάμει ὄντος ἐνεργείᾳ ὂν γίνεται, καὶ οὐ χωριστὴ μὲν ἡ ὕλη, τῷ δ' εἶναι ἕτερον, καὶ μία τῷ ἀριθμῷ, εἰ

Sunt autem nonnulli, qui ex raro et denso perspicuum esse putant, esse inane. Nisi enim sit rarum ac densum, neque coire et comprimi res poterunt. Quod si non sit, aut omnino motus non erit, aut fluctuabit universum, ut dicebat Xuthus; aut semper oportebit tantumdem mutari aeris et aquæ. Verbi gratia, si ex aquæ poculo sit factus aer, simul ex æquali aere factum esse tantumdem aquæ, aut vacuum esse necessario: comprimi enim ac dilatari non aliter accidit. (2) Si igitur rarum appellant, quod multa inania separata habet; perspicuum est, si non potest esse inane separatum, quemadmodum nec locus habens sui intervallum, ne rarum quidem ita esse. (3) At si non separatum esse aiunt, inesse tamen aliquid vacui, minus quidem est impossibile: verumtamen accidit, primum ut inane non sit causa omnis motionis, sed tantum ascensus (quod enim est rarum, leve est; idcirco et ignem rarum esse inquiunt); deinde inane non erit causa motus sic, ut in quo; sed quemadmodum utres, quia ipsi sursum feruntur, efferunt etiam quod cohæret, ita inane vim habebit sursum ferendi. Atqui quomodo potest esse latio vacui, aut locus vacui? fit enim vacuum vacui in quod fertur. (4) Præterea quomodo de pondere rationem afferunt, propter quam deorsum feratur? Ac manifestum est, si corpus, quo rarius et inanius est, eo magis sursum fertur, consequens esse, ut, si omnino sit inane, celerrime feratur. Fortassis autem et impossibile est, hoc moveri. Ac ratio est eadem: quia sicut in vacuo sunt omnia immobilia, ita etiam vacuum est immobile: quandoquidem celeritates inter se conferri nequeunt. (5) Quia vero inane esse negamus, de reliquis autem vere dubitatum est: profecto aut motus non erit, nisi sit condensatio et rarefactio, aut fluctuabit cœlum, aut semper tantumdem aquæ fiet ex aere, et aeris ex aqua: constat enim plus aeris ex aqua fieri. Necesse igitur est, nisi sit compressio, aut expulsum id quod cohæret, efficere ut extremum fluctuet, aut aliquo alio loco tantumdem aeris mutari in aquam, ut tota moles universi sit æqualis, aut nihil moveri. Semper enim, aliquo corpore translato, hoc eveniet, nisi in orbem volvatur: verum latio non semper in orbem fit, sed etiam in rectum. Ergo hi propter hujusmodi argumenta inane aliquod esse affirmarent. (6) Nos autem ex iis quæ supposita sunt, dicimus unam esse materiam contrariorum, nempe calidi et frigidi, et aliarum naturalium contrarietatum, et ex eo quod est potestate, fieri quod est actu, et materiam non esse separabilem, sed es-

ἔτυχε, χροιᾶς καὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ. Ἔστι δὲ καὶ σώματος ὕλη καὶ μεγάλου καὶ μικροῦ ἡ αὐτή. Δῆλον δέ· ὅταν γὰρ ἐξ ὕδατος ἀὴρ γένηται, ἡ αὐτὴ ὕλη οὐ προσλαβοῦσά τι ἄλλο ἐγένετο, ἀλλ' ὃ ἦν δυνάμει, ἐνεργείᾳ ἐγένετο. Καὶ πάλιν ὕδωρ ἐξ ἀέρος ὡσαύτως, ὁτὲ μὲν εἰς μέγεθος ἐκ σμικρότητος, ὁτὲ δ' εἰς μικρότητα ἐκ μεγέθους. Ὁμοίως τοίνυν κἂν ἀὴρ πολὺς ὢν ἐν ἐλάττονι γίγνηται ὄγκῳ καὶ ἐξ ἐλάττονος μείζων, ἡ δυνάμει οὖσα γίγνεται ὕλη ἄμφω. Ὥσπερ γὰρ καὶ ἐκ ψυχροῦ θερμὸν καὶ ἐκ θερμοῦ ψυχρὸν ἡ αὐτή, ὅτι ἦν δυνάμει, οὕτω καὶ ἐκ θερμοῦ μᾶλλον θερμόν, οὐδενὸς γενομένου ἐν τῇ ὕλῃ θερμοῦ, ὃ οὐκ ἦν θερμόν, ὅτε ἧττον ἦν θερμόν. Ὥσπερ γε οὐδ' ἡ τοῦ μείζονος κύκλου περιφέρεια καὶ κυρτότης ἐὰν γίνηται ἐλάττονος κύκλου, ἡ αὐτὴ οὖσα ἢ ἄλλη, ἐν οὐθενὶ γέγονε τὸ κυρτὸν ὃ ἦν οὐ κυρτὸν ἀλλ' εὐθύ· (οὐ γὰρ τῷ διαλείπειν τὸ ἧττον ἢ τὸ μᾶλλόν ἐστιν·) οὐδ' ἔστι τῆς φλογὸς λαβεῖν τι μέγεθος ἐν ᾧ οὐ καὶ θερμότης καὶ λευκότης ἔνεστιν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ πρότερον θερμότης τῇ ὕστερον· ὥστε καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἡ μικρότης τοῦ αἰσθητοῦ ὄγκου, οὐ προσλαβούσης τι τῆς ὕλης, ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ὅτι δυνάμει ἐστὶν ἡ ὕλη ἀμφοῖν· ὥστ' ἐστὶ τὸ αὐτὸ πυκνὸν καὶ μανόν, καὶ μία ὕλη αὐτῶν· ἔστι δὲ τὸ μὲν πυκνὸν βαρύ, τὸ δὲ μανὸν κοῦφον. (7) [Ἔτι, ὥσπερ ἡ τοῦ κύκλου περιφέρεια συναγομένη εἰς ἔλαττον οὐκ ἄλλο τι λαμβάνει τὸ κοῖλον, ἀλλ' ὃ ἦν συνήχθη, καὶ τοῦ πυρὸς ὅ, τι ἄν τις λάβῃ πᾶν ἔσται θερμόν, οὕτω καὶ τὸ πᾶν συναγωγῇ καὶ διαστολῇ τῆς αὐτῆς ὕλης.] Δύο γάρ ἐστιν ἐφ' ἑκατέρου τοῦ τε πυκνοῦ καὶ τοῦ μανοῦ· τό τε γὰρ βαρὺ καὶ τὸ σκληρὸν πυκνὰ δοκεῖ εἶναι, καὶ τἀναντία μανά, τό τε κοῦφον καὶ τὸ μαλακόν· διαφωνεῖ δὲ τὸ βαρὺ καὶ τὸ σκληρὸν ἐπὶ μολίβδου καὶ σιδήρου. (8) Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων φανερὸν ὡς οὔτ' ἀποκεκριμένον κενόν ἐστιν οὔθ' ἁπλῶς οὔτ' ἐν τῷ μανῷ οὔτε δυνάμει, εἰ μή τις βούλεται πάντως καλεῖν κενὸν τὸ αἴτιον τοῦ φέρεσθαι. Οὕτω δ' ἡ τοῦ βαρέος καὶ κούφου ὕλη, ᾗ τοιαύτη, εἴη ἂν τὸ κενόν· τὸ γὰρ πυκνὸν καὶ τὸ μανὸν κατὰ ταύτην τὴν ἐναντίωσιν φορᾶς ποιητικά, κατὰ δὲ τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν πάθους καὶ ἀπαθείας, καὶ οὐ φορᾶς, ἀλλ' ἑτεροιώσεως μᾶλλον. Καὶ περὶ μὲν κενοῦ, πῶς ἔστι καὶ πῶς οὐκ ἔστι, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

sentia diversam, et unam numero esse materiam : verbi gratia, coloris, et calidi et frigidi. Est etiam corporis tam magni quam parvi eadem materia : quod manifestum est, quia, quum ex aqua fit aer, eadem materia, non assumpto aliquo alio, fit aer : sed quod erat potestate, fit actu : itidemque rursus fit aqua ex aere, modo ex parvitate in magnitudinem, modo ex magnitudine in exiguitatem mutatione facta. Similiter itaque, si aer ex majori mole in minorem, et ex minore in majorem mutetur : materia, quæ potestate est, fit utrumque. Sicut enim eadem materia ex frigida fit calida, et ex calida fit frigida, quoniam erat potestate : ita etiam ex calida fit magis calida, quum nulla materiæ pars calefiat, quæ non esset antea calida, quum erat minus caloris. Quemadmodum nec majoris circuli circumferentia et convexitas, si fiat minoris circuli, sive sit eadem sive alia; in nulla parte fit convexitas, quæ non convexa, sed recta esset : (non enim intermissione est minus vel magis :) nec licet sumere aliquam flammæ magnitudinem, in qua non insit et calor et candor. Sic igitur et prior calor se ad posteriorem habet. Quare et magnitudo et parvitas molis sensibilis, non assumente aliquid materia, extenditur : sed quia materia potestate est ad utrumque. Quocirca idem est densum et rarum, et una est ipsorum materia. Porro densum est grave : rarum autem est leve. (7) [Præterea, ut circuli circumferentia in minus redacta non aliud quoddam cavum recipit, sed quod erat contractum est, et ignis quamcunque particulam quis sumat, omnis est calida : sic et universum constat contractione et dilatatione ejusdem materiæ.] Duo namque in utroque sunt, id est, denso et raro. Nam grave et durum, videntur esse densa : et contraria videntur esse rara, nempe leve et molle; discordant autem grave et durum in ferro et plumbo. (8) Ex iis igitur quæ dicta fuerunt, perspicuum est, neque esse inane separatum, sive simpliciter sive in eo quod est rarum; neque potestate : nisi quis omnino appellare velit inane, id quod est causa lationis. Sic autem gravis et levis rei materia, qua est talis, erit inane illud. Nam densum et rarum, ratione hujus contrarietatis, vim habent efficiendæ lationis : ratione autem duri et mollis, vim habent efficiendæ passionis et impatibilitatis, nec lationis, sed variationis potius. Ac de inani quidem, quomodo sit, et quomodo non sit, hoc modo definitum esto.

CAP. X. [XIV.]

Ἐχόμενον δὲ τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἐπελθεῖν· περὶ χρόνου πρῶτον δὲ καλῶς ἔχει διαπορῆσαι περὶ αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν λόγων, πότερον τῶν ὄντων ἐστὶν ἢ τῶν μὴ ὄντων, εἶτα τίς ἡ φύσις αὐτοῦ. (2) Ὅτι μὲν οὖν ἢ ὅλως οὐκ ἔστιν ἢ μόγις καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδέ τις ἂν ὑποπτεύσειε· τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὔπω ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων καὶ ὁ ἄπειρος καὶ ὁ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται· τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον ἀδύνατον ἂν δόξειε μετέχειν οὐσίας. (3) Πρὸς δὲ τούτοις παντὸς μεριστοῦ,

His quæ dicta sunt, consequens est ut agatur de tempore; primum autem e re erit, de eo dubitare etiam per rationes exotericas, utrum sit in numero entium an non-entium : deinde quæ sit ejus natura. (2) Omnino igitur tempus non esse, aut saltem vix et obscure esse, ex his suspicari quispiam possit. Pars enim ejus fuit, nec est : pars autem futura est, necdum est : ex his autem partibus constat tempus infinitum et quod semper sumitur. Quod vero constat ex iis quæ non sunt, non videtur posse obtinere essentiam. (3) Ad hæc, cujusvis rei dividuæ,

ἐάνπερ ᾖ, ἀνάγκη, ὅτε ἔστιν, ἤτοι πάντα τὰ μέρη εἶναι ἢ ἔνια· τοῦ δὲ χρόνου τὰ μὲν γέγονε τὰ δὲ μέλλει, ἔστι δ' οὐδέν, ὄντος μεριστοῦ· τὸ δὲ νῦν οὐ μέρος· μετρεῖ τε γὰρ τὸ μέρος, καὶ συγκεῖσθαι δεῖ τὸ ὅλον ἐκ τῶν μερῶν· ὁ δὲ χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν. (4) Ἔτι δὲ τὸ νῦν, ὃ φαίνεται διορίζειν τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, πότερον ἓν καὶ ταὐτὸν ἀεὶ διαμένει ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐ ῥᾴδιον ἰδεῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἀεὶ ἕτερον καὶ ἕτερον, μηδὲν δ' ἐστὶ τῶν ἐν τῷ χρόνῳ ἄλλο καὶ ἄλλο μέρος ἅμα, ὃ μὴ περιέχει, τὸ δὲ περιέχεται, ὥσπερ ὁ ἐλάττων χρόνος ὑπὸ τοῦ πλείονος, τὸ δὲ νῦν μὴ ὂν πρότερον δὲ ὂν ἀνάγκη ἐφθάρθαι ποτέ, καὶ τὰ νῦν ἅμα μὲν ἀλλήλοις οὐκ ἔσται, ἐφθάρθαι δὲ ἀνάγκη ἀεὶ τὸ πρότερον. Ἐν ἑαυτῷ μὲν οὖν ἐφθάρθαι οὐχ οἷόντε διὰ τὸ εἶναι τότε· ἐν ἄλλῳ δὲ νῦν ἐφθάρθαι τὸ πρότερον νῦν οὐκ ἐνδέχεται. Ἔστω γὰρ ἀδύνατον ἐχόμενα εἶναι ἀλλήλων τὰ νῦν, ὥσπερ στιγμὴ στιγμῆς. Εἴπερ οὖν ἐν τῷ ἐφεξῆς οὐκ ἔφθαρται, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ, ἐν τοῖς μεταξὺ τοῖς νῦν ἀπείροις οὖσιν ἅμα ἂν εἴη· τοῦτο δ' ἀδύνατον. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀεὶ τὸ αὐτὸ διαμένειν δυνατόν· οὐδενὸς γὰρ διαιρετοῦ πεπερασμένου ἓν πέρας ἐστίν, οὔτ' ἂν ἐφ' ἓν ᾖ συνεχὲς οὔτε ἂν ἐπὶ πλείω· τὸ δὲ νῦν πέρας ἐστί, καὶ χρόνον ἔστι λαβεῖν πεπερασμένον. (6) Ἔτι εἰ τὸ ἅμα εἶναι κατὰ χρόνον καὶ μήτε πρότερον μήτε ὕστερον τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι καὶ ἐν τῷ νῦν ἐστίν, εἰ τά τε πρότερον καὶ τὰ ὕστερον ἐν τῷ νῦν τῳδί ἐστιν, ἅμα ἂν εἴη τὰ εἰς ἔτος γενόμενα μυριοστὸν τοῖς γενομένοις τήμερον, καὶ οὔτε πρότερον, οὔθ' ὕστερον οὐδὲν ἄλλο ἄλλου. (7) Περὶ μὲν οὖν τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ τοσαῦτ' ἔστω διηπορημένα. [XV.] Τί δ' ἐστὶν ὁ χρόνος καὶ τίς αὐτοῦ ἡ φύσις, ὁμοίως ἔκ τε τῶν παραδεδομένων ἄδηλόν ἐστι, καὶ περὶ ὧν τυγχάνομεν διεληλυθότες πρότερον. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν εἶναί φασιν, οἱ δὲ τὴν σφαῖραν αὐτήν. Καίτοι τῆς περιφορᾶς καὶ τὸ μέρος χρόνος τίς ἐστι, περιφορὰ δέ γε οὔ· μέρος γὰρ περιφορᾶς τὸ ληφθέν, ἀλλ' οὐ περιφορά. Ἔτι δ' εἰ πλείους ἦσαν οἱ οὐρανοί, ὁμοίως ἂν ἦν ὁ χρόνος ἡ ὁτουοῦν αὐτῶν κίνησις· ὥστε πολλοὶ χρόνοι ἅμα. (8) Ἡ δὲ τοῦ ὅλου σφαῖρα ἔδοξε μὲν τοῖς εἰποῦσιν εἶναι ὁ χρόνος, ὅτι ἔν τε τῷ χρόνῳ πάντα ἐστὶ καὶ ἐν τῇ τοῦ ὅλου σφαίρᾳ· ἔστι δ' εὐηθικώτερον τὸ εἰρημένον ἢ ὥστε περὶ αὐτοῦ τὰ ἀδύνατα ἐπισκοπεῖν. (9) Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα κίνησις εἶναι καὶ μεταβολή τις ὁ χρόνος, τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον. Ἡ μὲν οὖν ἑκάστου μεταβολὴ καὶ κίνησις ἐν αὐτῷ τῷ μεταβάλλοντι μόνον ἐστίν, ἢ οὗ ἂν τύχῃ ὂν αὐτὸ τὸ κινούμενον καὶ μεταβάλλον· ὁ δὲ χρόνος ὁμοίως καὶ πανταχοῦ καὶ παρὰ πᾶσιν. (10) Ἔτι δὲ μεταβολὴ μέν ἐστι πᾶσα θάττων καὶ βραδυτέρα, χρόνος δ' οὐκ ἔστι· τὸ γὰρ βραδὺ καὶ ταχὺ χρόνῳ ὥρισται, ταχὺ μὲν τὸ ἐν ὀλίγῳ πολὺ κινούμενον, βραδὺ δὲ τὸ ἐν πολλῷ ὀλίγον· ὁ δὲ χρόνος οὐχ ὥρισται χρόνῳ, οὔτε τῷ ποσός τις εἶναι οὔτε τῷ ποιός. (11) Ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι κίνησις, φανερόν· μηδὲν δὲ διαφε-

si sit, necesse est, ut, quando est, vel omnes ejus partes sint vel aliquæ. Atqui temporis aliæ partes præterierunt, aliæ futuræ sunt, nulla autem est, quum sit dividuum. Instans autem non est pars. Nam pars metitur, et opus est ut totum componatur ex partibus : tempus autem non videtur componi ex instantibus. (4) Præterea instans, quod videtur disterminare præteritum et futurum, utrum semper unum et idem permaneat, an sit aliud et aliud, non facile est videre. Nam si semper est aliud atque aliud; non est autem in tempore ulla pars alia atque alia simul, quarum una non contineat, et altera contineatur, ut minus tempus continetur a majori; quod vero nunc non est, et antea erat, necesse est aliquando interiisse : profecto etiam instantia vicissim simul non erunt, sed necesse semper erit prius instans interiisse. Itaque in se ipso interiisse non potest, quia tunc est; in alio autem instanti interiisse prius instans non potest. Esto namque impossibile, ut instantia sibi invicem cohæreant, sicuti punctum puncto. Ergo si in eo quod est deinceps, non interiit, sed in alio : certe in infinitis instantibus interjectis simul erit : quod est impossibile. (5) At vero nec semper idem permanere potest. Nullius enim rei dividuæ finitæ unus est terminus, nec si ad unum sit continua, nec si ad plura : instans autem est terminus : ac licet sumere tempus terminatum. (6) Præterea si simul esse tempore, et neque prius neque posterius esse : nihil aliud est quam in eodem esse, et in instanti esse, certe si ea quæ sunt prius et quæ posterius, sint in eodem hoc instanti, etiam ea quæ ante decem millia annorum facta sunt, simul erunt cum iis quæ facta sunt hodie, nec erit quicquam prius aut posterius aliud alio. (7) De iis igitur quæ ipsi tempori insunt, tot in dubium revocata sunto. [XV.] Quid autem sit tempus, et quæ sit ejus natura, æque ex iis quæ tradita sunt, est incertum, atque de iis de quibus antea disseruimus. Alii namque aiunt esse motum universi : alii vero ipsam sphæram. Atqui conversionis etiam pars est tempus quoddam : non tamen est ipsa conversio. Quod enim sumptum est, pars est conversionis, non conversio. Præterea si plures essent cœli, æque tempus esset cujusvis horum motio : quare multa tempora simul essent. (8) Universi autem sphæra visum est iis qui id dixerunt, tempus esse : quia et in tempore omnia sunt, et in universi sphæra. Sed hoc eorum dictum magis fatuum est, quam ut sit opus de eo considerare impossibilia quæ consequuntur. (9) Quum autem maxime videatur tempus esse motum et mutationem quandam : hoc utique considerandum est. Ergo cujusque mutatio ac motus est solum in eo quod mutatur, vel ubicumque est illud ipsum quod movetur et mutatur : tempus vero peræque est et ubique et apud omnia. (10) Insuper omnis quidem mutatio est celerior et tardior. tempus vero non est : nam tardum et velox tempore definitur : velox quidem id quod brevi tempore multum movetur; tardum autem, quod longo tempore parvum. Atqui tempus non definitur tempore, nec quia sit quantum quiddam, nec quia sit quale. (11) Patet igitur tempus non esse

ρέτω λέγειν ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι κίνησιν ἢ μεταβολήν.

CAP. XI. [XVI.]

Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄνευ γε μεταβολῆς· ὅταν γὰρ μηδὲν αὐτοὶ μεταβάλλωμεν τὴν διάνοιαν ἢ λάθωμεν μεταβάλλοντες, οὐ δοκεῖ ἡμῖν γεγονέναι χρόνος, καθάπερ οὐδὲ τοῖς ἐν Σαρδοῖ μυθολογουμένοις καθεύδειν παρὰ τοῖς ἥρωσιν, ὅταν ἐγερθῶσι. Συνάπτουσι γὰρ τὸ πρότερον νῦν τῷ ὕστερον νῦν καὶ ἓν ποιοῦσιν, ἐξαιροῦντες διὰ τὴν ἀναισθησίαν τὸ μεταξύ. Ὥσπερ οὖν εἰ μὴ ἦν ἕτερον τὸ νῦν ἀλλὰ ταὐτὸ καὶ ἕν, οὐκ ἂν ἦν χρόνος, οὕτω καὶ ἐπεὶ λανθάνει ἕτερον ὄν, οὐ δοκεῖ εἶναι τὸ μεταξὺ χρόνος. Εἰ δὴ τὸ μὴ οἴεσθαι εἶναι χρόνον τότε συμβαίνει ἡμῖν, ὅταν μὴ ὁρίζωμεν μηδεμίαν μεταβολήν, ἀλλ' ἐν ἑνὶ καὶ ἀδιαιρέτῳ φαίνηται ἡ ψυχὴ μένειν, ὅταν δ' αἰσθώμεθα καὶ ὁρίσωμεν, τότε φαμὲν γεγονέναι χρόνον, φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς χρόνος. (2) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε κίνησις οὔτ' ἄνευ κινήσεως ὁ χρόνος ἐστί, φανερόν. Ληπτέον δέ, ἐπεὶ ζητοῦμεν τί ἐστιν ὁ χρόνος, ἐντεῦθεν ἀρχομένοις, τί τῆς κινήσεώς ἐστιν. Ἅμα γὰρ κινήσεως αἰσθανόμεθα καὶ χρόνου· καὶ γὰρ ἐὰν ᾖ σκότος καὶ μηδὲν διὰ τοῦ σώματος πάσχωμεν, κίνησις δέ τις ἐν τῇ ψυχῇ ἐνῇ, εὐθὺς ἅμα δοκεῖ τις γεγονέναι καὶ χρόνος. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅταν γε χρόνος δοκῇ γεγονέναι τις, ἅμα καὶ κίνησίς τις φαίνεται γεγονέναι. Ὥστε ἤτοι κίνησις ἢ τῆς κινήσεώς τι ἐστὶν ὁ χρόνος. Ἐπεὶ οὖν οὐ κίνησις, ἀνάγκη τῆς κινήσεώς τι εἶναι αὐτόν. (3) Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον κινεῖται ἔκ τινος εἴς τι καὶ πᾶν μέγεθος συνεχές, ἀκολουθεῖ τῷ μεγέθει ἡ κίνησις· διὰ γὰρ τὸ τὸ μέγεθος εἶναι συνεχὲς καὶ ἡ κίνησίς ἐστι συνεχής, διὰ δὲ τὴν κίνησιν καὶ ὁ χρόνος· ὅση γὰρ ἡ κίνησις, τοσοῦτος καὶ ὁ χρόνος ἀεὶ δοκεῖ γεγονέναι. Τὸ δὲ δὴ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν τόπῳ πρῶτόν ἐστιν· ἐνταῦθα μέντοι τῇ θέσει· ἐπεὶ δ' ἐν τῷ μεγέθει ἐστὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, ἀνάγκη καὶ ἐν κινήσει εἶναι τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, ἀνάλογον τοῖς ἐκεῖ. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν χρόνῳ ἐστὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον διὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἀεὶ θατέρῳ θάτερον αὐτῶν. Ἔστι δὲ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον αὐτῶν ἐν τῇ κινήσει, ὃ μέν ποτε ὂν κίνησίς ἐστι· τὸ μέντοι εἶναι αὐτῷ ἕτερον καὶ οὐ κίνησις. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν χρόνον γε γνωρίζομεν, ὅταν ὁρίσωμεν τὴν κίνησιν, τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ὁρίζοντες· καὶ τότε φαμὲν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἴσθησιν λάβωμεν. Ὁρίζομεν δὲ τῷ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑπολαβεῖν αὐτά, καὶ μεταξύ τι αὐτῶν ἕτερον· ὅταν γὰρ ἕτερα τὰ ἄκρα τοῦ μέσου νοήσωμεν, καὶ δύο εἴπῃ ἡ ψυχὴ τὰ νῦν, τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον, τότε καὶ τοῦτο φαμὲν εἶναι χρόνον· τὸ γὰρ ὁριζόμενον τῷ νῦν χρόνος εἶναι δοκεῖ, καὶ ὑποκείσθω. (5) Ὅταν μὲν οὖν ὡς ἓν τὸ νῦν αἰσθανώμεθα, καὶ μὴ ἤτοι ὡς πρότερον καὶ ὕστερον ἐν τῇ κινήσει ἢ ὡς τὸ αὐτὸ μέν, προ-

motum. Nihil autem differat in præsentia sive dicamus motum, sive mutationem.

At vero nec est sine mutatione; quum enim ipsi nihil mutamur cogitatione, aut, si mutemur, non animadvertimus; tunc non videtur nobis fuisse tempus, quemadmodum nec iis quos in Sardinia fabulantur dormire apud heroas, quum experrecti fuerint: conjungunt enim prius instans cum posteriori instanti, et unum faciunt, eximentes tempus interjectum, quia id sensu non percipiunt. Sicut igitur si non esset aliud instans, sed unum et idem, non esset tempus: ita etiam quando non animadvertitur esse diversum, non videtur esse tempus quod est interjectum. Ergo si tunc nobis accidit, ut non putemus esse tempus, quum nullam mutationem distinguimus, sed anima in uno et individuo manere videtur; quum autem sentimus ac distinguimus, tunc dicimus fuisse tempus: perspicuum est, non esse tempus sine motu et mutatione. (2) Patet igitur tempus nec esse motum nec sine mutatione. Quoniam autem quærimus quid sit tempus, sumendum est, hinc facto initio, quid motionis sit. Simul enim motionem sentimus ac tempus. Nam etiam si tenebræ sint, et nihil corpore patiamur, motus tamen aliquis in anima insit: confestim simul videtur fuisse etiam aliquod tempus. At vero et quum tempus aliquod videtur fuisse, simul etiam motus aliquis fuisse apparet: quocirca tempus aut est motus aut aliquid ipsius motus. Quoniam igitur non est motus; necesse est ut sit aliquid ipsius motus. (3) Quum autem id quod movetur, moveatur ab aliquo ad aliquod, quumque omnis magnitudo sit continua: magnitudini consequens est motus. Nam quia magnitudo est continua, etiam motus est continuus, et quia motus, etiam tempus. Quantus enim fuit motus, tantum etiam semper videtur tempus fuisse. Jam vero prius et posterius in loco primum sunt: et hic quidem positione partium. Quum autem in magnitudine sit prius et posterius; necesse est ut etiam in motu sint prius et posterius, quæ illis proportione respondeant. (4) Quin etiam in tempore est prius et posterius, quia semper horum alterum alteri consequens est. Horum autem prius et posterius est in motu, quod re ipsa est motus; sed ejus essentia diversa non motus est. At vero etiam tempus cognoscimus, quum motum distinximus, prius et posterius distinguentes: tuncque dicimus fuisse tempus, quum sensu percepimus prius et posterius in motu. Distinguimus autem, quoniam hæc aliud atque aliud esse, et his diversum quiddam esse interjectum existimamus. Quum enim extrema a medio diversa intelligimus, ac duo momenta affirmat anima, alterum prius, alterum posterius; tunc id dicimus esse tempus. Quod enim momentis terminatur, tempus esse videtur: atque hoc supponatur. (5) Quum igitur sentimus momentum, quasi unum, nec vel tanquam prius et posterius in motu, vel quasi idem quidem, sed ad prius et posterius aliquid

τέρου δὲ καὶ ὑστέρου τινός, οὐ δοκεῖ χρόνος γεγονέναι οὐθείς, ὅτι οὐδὲ κίνησις. Ὅταν δὲ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τότε λέγομεν χρόνον· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. Οὐκ ἄρα κίνησις ὁ χρόνος, ἀλλ' ᾗ ἀριθμὸν ἔχει ἡ κίνησις. (6) Σημεῖον δέ· τὸ μὲν γὰρ πλεῖον καὶ ἔλαττον κρίνομεν ἀριθμῷ, κίνησιν δὲ πλείω καὶ ἐλάττω χρόνῳ· ἀριθμὸς ἄρα τις ὁ χρόνος. Ἐπεὶ δ' ἀριθμός ἐστι διχῶς (καὶ γὰρ τὸ ἀριθμούμενον καὶ τὸ ἀριθμητὸν ἀριθμὸν λέγομεν, καὶ ᾧ ἀριθμοῦμεν), ὁ δὴ χρόνος ἐστὶ τὸ ἀριθμούμενον καὶ οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν. [Ἔστι δ' ἕτερον ᾧ ἀριθμοῦμεν καὶ τὸ ἀριθμούμενον.] [XVII.] (7) Καὶ ὥσπερ ἡ κίνησις ἀεὶ ἄλλη καὶ ἄλλη, καὶ ὁ χρόνος, ὁ δ' ἅμα πᾶς χρόνος ὁ αὐτός· [τὸ γὰρ νῦν τὸ αὐτὸ ὅ ποτ' ἦν· τὸ δ' εἶναι αὐτῷ ἕτερον.] Τὸ δὲ νῦν τὸν χρόνον μετρεῖ, ᾗ πρότερον καὶ ὕστερον. (8) Τὸ δὲ νῦν ἔστι μὲν ὡς τὸ αὐτό, ἔστι δ' ὡς οὐ τὸ αὐτό· ᾗ μὲν γὰρ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ, ἕτερον [τοῦτο δ' ἦν αὐτὸ τὸ νῦν] ᾗ δὲ ὅ ποτε ὄν ἐστι τὸ νῦν, τὸ αὐτό. Ἀκολουθεῖ γάρ, ὥσπερ ἐλέχθη, τῷ μὲν μεγέθει ἡ κίνησις, ταύτῃ δ' ὁ χρόνος, ὡς φαμέν. Καὶ ὁμοίως δὴ τῇ στιγμῇ τὸ φερόμενον, ᾧ τὴν κίνησιν γνωρίζομεν καὶ τὸ πρότερον ἐν αὐτῇ καὶ τὸ ὕστερον. Τοῦτο δὲ ὃ μέν ποτε ὂν τὸ αὐτό (στιγμὴ γάρ, ἢ λίθος, ἤ τι ἄλλο τοιοῦτόν ἐστι), τῷ λόγῳ δὲ ἄλλο, ὥσπερ οἱ σοφισταὶ λαμβάνουσιν ἕτερον τὸ Κορίσκον ἐν Λυκείῳ εἶναι καὶ τὸ Κορίσκον ἐν ἀγορᾷ. Καὶ τοῦτο δὴ τῷ ἄλλοθι καὶ ἄλλοθι εἶναι ἕτερον· τῷ δὲ φερομένῳ ἀκολουθεῖ τὸ νῦν, ὥσπερ ὁ χρόνος τῇ κινήσει· τῷ γὰρ φερομένῳ γνωρίζομεν τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν κινήσει· ᾗ δ' ἀριθμητὸν τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τὸ νῦν ἐστίν· ὥστε καὶ ἐν τούτοις, ὃ μέν ποτε ὂν νῦν, ἔστι τὸ αὐτό· πρότερον γὰρ καὶ ὕστερόν ἐστι τὸ ἐν κινήσει· τὸ δ' εἶναι ἕτερον· [ᾗ ἀριθμητὸν γὰρ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τὸ νῦν ἐστι]. Καὶ γνώριμον δὲ μάλιστα τοῦτ' ἐστί· καὶ γὰρ ἡ κίνησις διὰ τὸ κινούμενον καὶ ἡ φορὰ διὰ τὸ φερόμενον· τόδε γάρ τι τὸ φερόμενον, ἡ δὲ κίνησις οὔ. Ἔστι μὲν οὖν ὡς τὸ αὐτὸ τὸ νῦν λεγόμενον ἀεί, ἔστι δ' ὡς οὐ τὸ αὐτό· καὶ γὰρ τὸ φερόμενον. (9) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι εἴτε χρόνος μὴ εἴη, τὸ νῦν οὐκ ἂν εἴη, εἴτε τὸ νῦν μὴ εἴη, χρόνος οὐκ ἂν εἴη· ἅμα γὰρ ὥσπερ τὸ φερόμενον καὶ ἡ φορά, οὕτως καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ τοῦ φερομένου καὶ ὁ τῆς φορᾶς. Χρόνος μὲν γὰρ ὁ τῆς φορᾶς ἀριθμός, τὸ νῦν δὲ ὡς τὸ φερόμενον οἷον μονὰς ἀριθμοῦ. Καὶ συνεχής τε δὴ ὁ χρόνος τῷ νῦν, καὶ διῄρηται κατὰ τὸ νῦν· ἀκολουθεῖ γὰρ καὶ τοῦτο τῇ φορᾷ καὶ τῷ φερομένῳ· καὶ γὰρ ἡ κίνησις καὶ ἡ φορὰ μία τῷ φερομένῳ, ὅτι ἕν, καὶ οὐχ ὅ ποτε ὂν (καὶ γὰρ ἂν διαλίποι) ἀλλὰ τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ ὁρίζει τὴν πρότερον καὶ ὕστερον κίνησιν τοῦτο. Ἀκολουθεῖ δὲ καὶ τοῦτό πως τῇ στιγμῇ· καὶ γὰρ ἡ στιγμὴ καὶ συνέχει τὸ μῆκος καὶ ὁρίζει· ἔστι γὰρ τοῦ μὲν ἀρχή, τοῦ δὲ τελευτή. (10) Ἀλλ' ὅταν μὲν οὕτω λαμβάνῃ τις ὡς δυσὶ χρώμενος τῇ μιᾷ, ἀνάγκη ἵστασθαι, εἰ ἔσται ἀρχὴ καὶ τελευτὴ

pertinens: tunc non videtur fuisse ullum tempus, quia nec motus. Quum autem prius et posterius sentimus, tunc dicimus esse Tempus. Tempus enim nihil aliud est quam numerus motus secundum prius et posterius. Tempus igitur non est motus, nisi quatenus motus numerum habet. (6) Argumento est, quod plus et minus dijudicamus numero, motum autem majorem et minorem dijudicamus tempore: ergo tempus est numerus quidam. Quum autem numerus bifariam accipiatur (nam et quod numeratur, et quod est numerabile, numerum vocamus, et id quo numeramus): tempus igitur est id quod numeratur, non quo numeramus. [Sunt autem diversa, id quo numeramus, et quod numeratur.] [XVII.] (7) Et quemadmodum motus semper est alius atque alius, ita etiam tempus. Universum vero tempus simul acceptum, idem est: [quoniam momentum re ipsa unum et idem est, sed essentia ejus est diversa]. Momentum autem metitur tempus, quatenus est prius et posterius. (8) Jam vero momentum partim est idem, partim non est idem. Quatenus enim in alio atque alio est, diversum est: [hoc autem est ipsum momentum;] sed quatenus momentum est id quod tandem est, eatenus est idem. Consequens enim est, ut dictum fuit, magnitudini motus, huic vero tempus, ut asserimus. Peræque igitur puncto id quod fertur, quo motum cognoscimus, atque in eo prius et posterius. Hoc autem re ipsa idem est: aut enim est punctum, aut lapis, aut aliquid aliud ejusmodi: sed ratione est aliud: sicuti sophistæ sumunt aliud esse Coriscum in Lyceo, et Coriscum in foro: ergo et hoc, quia alibi et alibi est, diversum est. Atqui ei quod fertur, consequens est momentum, sicut motui tempus: nam eo quod fertur cognoscimus prius ac posterius in motu: momentum autem est quatenus prius ac posterius est numerabile. Quocirca et in his re ipsa momentum est idem; quia quod in motu est, est prius et posterius: essentia vero est diversa: [quoniam momentum est, quatenus prius et posterius est numerabile]. Atque hoc est maxime notum: quia et motus per id quod movetur, cognoscitur: et latio per id quod fertur. Quod enim fertur, est hoc aliquid: motus autem non est hoc aliquid. Partim itaque id quod vocatur momentum, est semper idem, partim non idem: quoniam et id quod fertur, similiter se habet. (9) Perspicuum etiam est, sive tempus non sit, momentum non fore: sive non sit momentum, non fore tempus. Ut enim simul sunt id quod fertur et latio, ita etiam numerus ejus quod fertur et numerus lationis. Tempus enim est lationis numerus: momentum vero est velut id quod fertur, ut unitas numeri. Ergo et continuum est tempus propter momentum, ac dividitur ratione momenti. Nam et quod ad hoc, sequitur lationem, et rem quæ fertur. Etenim motio et latio una est propter id quod fertur, quia est unum: nec momentum (nam interrumpi posset), sed ratione. Hoc namque terminat priorem et posteriorem motum. Quin etiam quod ad hoc, aliquo modo est consequens puncto. Nam punctum quoque et continet quodammodo longitudinem, et terminat: quoniam alterius est principium, alterius est finis. (10) Sed quum ita quispiam accipit, utens uno puncto quasi duobus: necesse est consistere, si idem punctum erit principium et finis. Momentum autem, quia

ἡ αὐτὴ στιγμή. Τὸ δὲ νῦν διὰ τὸ κινεῖσθαι τὸ φερόμενον ἀεὶ ἕτερον· ὥσθ' ὁ χρόνος ἀριθμὸς οὐχ ὡς τῆς αὐτῆς στιγμῆς, ὅτι ἀρχὴ καὶ τελευτή, ἀλλ' ὡς τὰ ἔσχατα τῆς αὐτῆς μᾶλλον, καὶ οὐχ ὡς τὰ μέρη, διά τε τὸ εἰρημένον (τῇ γὰρ μέσῃ στιγμῇ ὡς δυσὶ χρήσεται, ὥστε ἠρεμεῖν συμβήσεται), καὶ ἔτι φανερὸν ὅτι οὐδὲ μόριον τὸ νῦν τοῦ χρόνου, οὐδ' ἡ διαίρεσις τῆς κινήσεως, ὥσπερ οὐδ' αἱ στιγμαὶ τῆς γραμμῆς· αἱ δὲ γραμμαὶ αἱ δύο τῆς μιᾶς μόρια. (11) Ἧ μὲν οὖν πέρας τὸ νῦν, οὐ χρόνος, ἀλλὰ συμβέβηκεν· ᾗ δ' ἀριθμεῖ, ἀριθμός· τὰ μὲν γὰρ πέρατα ἐκείνου μόνον ἐστὶν οὗ ἐστὶ πέρατα· ὁ δ' ἀριθμὸς ὁ τῶνδε τῶν ἵππων, ἡ δεκάς, καὶ ἄλλοθι. [XVIII.] (12) Ὅτι μὲν τοίνυν ὁ χρόνος ἀριθμός ἐστι κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, καὶ συνεχής (συνεχοῦς γάρ), φανερόν.

quod fertur, movetur, semper diversum est. Quocirca tempus est numerus, non ut ejusdem puncti, quia sit principium et finis : sed potius ut extremitates lineæ, nec ut partes : quum ob id quod dictum fuit (quia medio puncto quasi duobus utetur, unde accidet ut quiescat) ; tum etiam quia perspicuum est, neque momentum esse partem temporis, neque divisionem esse partem motus, quemadmodum nec puncta lineæ : sed duæ lineæ sunt partes unius. (11) Quatenus igitur momentum est terminus, non est tempus, sed ei accidit. Quatenus autem numerat, est numerus. Termini namque illius rei tantummodo sunt cujus sunt termini. Sed numerus qui est horum equorum, ut denarius, etiam alibi reperitur. [XVIII.] (12) Tempus igitur esse numerum motus ratione prioris et posterioris, et esse continuum, quia est continui, perspicuum est.

CAP. XII. [XVIII.]

Ἐλάχιστος δὲ ἀριθμὸς ὁ μὲν ἁπλῶς ἐστίν, ἡ δυάς. Τὶς δὲ ἀριθμὸς ἔστι μὲν ὡς ἔστιν, ἔστι δ' ὡς οὐκ ἔστιν, οἷον γραμμῆς ἐλάχιστος πλήθει μέν ἐστιν αἱ δύο ἢ ἡ μία, μεγέθει δ' οὐκ ἔστιν ἐλάχιστος· ἀεὶ γὰρ διαιρεῖται πᾶσα γραμμή. Ὥσθ' ὁμοίως καὶ ὁ χρόνος· ἐλάχιστος γὰρ κατὰ μὲν ἀριθμόν ἐστιν ὁ εἷς ἢ οἱ δύο, κατὰ μέγεθος δ' οὐκ ἔστι. (2) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ταχὺς μὲν καὶ βραδὺς οὐ λέγεται, πολὺς δὲ καὶ ὀλίγος καὶ μακρὸς καὶ βραχύς. Ἧ μὲν γὰρ συνεχής, μακρὸς καὶ βραχύς· ᾗ δ' ἀριθμός, πολὺς καὶ ὀλίγος· ταχὺς δὲ καὶ βραδὺς οὐκ ἔστιν· οὐδὲ γὰρ ὁ ἀριθμὸς ᾧ ἀριθμοῦμεν ταχὺς καὶ βραδὺς οὐδείς. (3) Καὶ ὁ αὐτὸς δὲ πανταχοῦ ἅμα· πρότερον δὲ καὶ ὕστερον οὐχ ὁ αὐτός, ὅτι καὶ ἡ μεταβολὴ ἡ μὲν παροῦσα μία, ἡ δὲ γεγενημένη καὶ ἡ μέλλουσα ἑτέρα. Ὁ δὲ χρόνος ἀριθμός ἐστιν οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν, ἀλλ' ὁ ἀριθμούμενος. Οὗτος δὲ συμβαίνει πρότερον καὶ ὕστερον ἀεὶ ἕτερος· τὰ γὰρ νῦν ἕτερα. Ἔστι δὲ ὁ ἀριθμὸς εἷς μὲν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ τῶν ἑκατὸν ἵππων καὶ τῶν ἑκατὸν ἀνθρώπων, ὧν δ' ἀριθμός, ἕτερα, οἱ ἵπποι τῶν ἀνθρώπων. (4) Ἔτι ὡς ἐνδέχεται κίνησιν εἶναι τὴν αὐτὴν καὶ μίαν πάλιν καὶ πάλιν, οὕτω καὶ χρόνον, οἷον ἐνιαυτόν, ἢ ἔαρ, ἢ μετόπωρον. (5) Οὐ μόνον δὲ τὴν κίνησιν τῷ χρόνῳ μετροῦμεν, ἀλλὰ καὶ τῇ κινήσει τὸν χρόνον διὰ τὸ ὁρίζεσθαι ὑπ' ἀλλήλων· ὁ μὲν γὰρ χρόνος ὁρίζει τὴν κίνησιν ἀριθμὸς ὢν αὐτῆς, ἡ δὲ κίνησις τὸν χρόνον. Καὶ λέγομεν πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον, τῇ κινήσει μετροῦντες, καθάπερ καὶ τῷ ἀριθμητῷ τὸν ἀριθμόν, οἷον τῷ ἑνὶ ἵππῳ τὸν τῶν ἵππων ἀριθμόν· τῷ μὲν γὰρ ἀριθμῷ τὸ τῶν ἵππων πλῆθος γνωρίζομεν· πάλιν δὲ τῷ ἑνὶ ἵππῳ τὸν τῶν ἵππων ἀριθμὸν αὐτόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως· τῷ μὲν γὰρ χρόνῳ τὴν κίνησιν, τῇ δὲ κινήσει τὸν χρόνον μετροῦμεν. (6) Καὶ τοῦτ' εὐλόγως συμβέβηκεν· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ μὲν μεγέθει ἡ κίνησις, τῇ δὲ κινήσει ὁ χρόνος, τῷ καὶ ποσὰ καὶ συνεχῆ καὶ διαιρετὰ εἶναι· διὰ μὲν γὰρ τὸ τὸ μέγεθος εἶναι τοιοῦτον

Minimus autem numerus, qui simpliciter accipitur, est binarius : aliquis autem numerus partim est minimus, partim non est, ut lineæ minimus numerus multitudine quidem sunt duæ, aut una : magnitudine vero non est minimus : semper enim omnis linea dividitur. Quare similiter etiam tempus : minimum enim numero est unum, aut duo : magnitudine autem non est. (2) Perspicuum etiam est quod non dicatur velox et tardum : sed multum et paucum, et longum et breve. Nam qua est continuum, est longum et breve : qua vero est numerus, est multum et paucum. Sed velox et tardum non est : quia nec ullus numerus quo numeramus, est velox et tardus. (3) Et idem tempus simul est ubique. Prius autem et posterius non est idem : quoniam et mutatio, præsens quidem una est, præterita vero et futura est diversa. Tempus autem est numerus, non quo numeramus, sed qui numeratur. Hoc autem evenit ratione prioris et posterioris semper diversum : quia momenta sunt diversa ; numerus autem est unus et idem, centum equorum, et centum hominum : sed quorum est numerus, ea sunt diversa, nempe equi et homines. (4) Præterea ut accidit motum esse unum et eundem iterum atque iterum, ita et tempus idem esse accidit : ut annum, aut ver, vel autumnum. (5) Non solum autem metimur motum tempore, sed etiam motu tempus : quia se invicem definiunt. Tempus enim definit motum, quum sit ejus numerus : ac motus tempus ; dicimusque multum ac paucum tempus, motu metientes, quemadmodum et numerabili numerum, verbi gratia, uno equo numerum equorum. Etenim numero cognoscimus multitudinem equorum : rursusque uno equo ipsum numerum equorum. Similiter autem et in tempore et in motu res habet. Nam tempore motum, et motu tempus metimur. (6) Atque hoc est rationi consentaneum : sequitur enim magnitudinem motus, et motum tempus : quia sunt et quanta, et continua, et dividua. Nam propterea quod talis est magnitudo, motus ita est affectus : et propter

ἡ κίνησις ταῦτα πέπονθε, διὰ δὲ τὴν κίνησιν ὁ χρόνος. Καὶ μετροῦμεν καὶ τὸ μέγεθος τῇ κινήσει, καὶ τὴν κίνησιν τῷ μεγέθει· πολλὴν γὰρ εἶναί φαμεν τὴν ὁδόν, ἂν ᾖ ἡ πορεία πολλή, καὶ ταύτην πολλήν, ἂν ἡ ὁδὸς ᾖ πολλή· καὶ τὸν χρόνον, ἂν ἡ κίνησις· καὶ τὴν κίνησιν, ἂν ὁ χρόνος. [XIX.] (7) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὁ χρόνος μέτρον κινήσεως καὶ τοῦ κινεῖσθαι, μετρεῖ δ' οὗτος τὴν κίνησιν τῷ ὁρίσαι τινὰ κίνησιν, ἣ καταμετρήσει τὴν ὅλην, ὥσπερ καὶ τὸ μῆκος ὁ πῆχυς τῷ ὁρίσθαι τι μέγεθος ὃ ἀναμετρήσει τὸ ὅλον, καὶ ἔστι τῇ κινήσει τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ μετρεῖσθαι τῷ χρόνῳ καὶ αὐτὴν καὶ τὸ εἶναι αὐτῆς· ἅμα γὰρ τὴν κίνησιν καὶ τὸ εἶναι τῇ κινήσει μετρεῖ, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτῇ τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι, τὸ μετρεῖσθαι αὐτῆς τὸ εἶναι. (8) Δῆλον δ' ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦτ' ἔστι τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι, τὸ μετρεῖσθαι αὐτῶν τὸ εἶναι ὑπὸ τοῦ χρόνου. Τὸ γὰρ ἐν χρόνῳ εἶναι δυοῖν ἐστὶ θάτερον, ἓν μὲν τὸ εἶναι τότε ὅτε ὁ χρόνος ἐστίν, ἓν δὲ τὸ ὥσπερ ἔνια λέγομεν ὅτι ἐν ἀριθμῷ ἐστί. Τοῦτο δὲ σημαίνει ἤτοι ὡς μέρος ἀριθμοῦ καὶ πάθος, καὶ ὅλως ὅτι τοῦ ἀριθμοῦ τι, ἢ ὅτι ἔστιν αὐτοῦ ἀριθμός. Ἐπεὶ δ' ἀριθμὸς ὁ χρόνος, τὸ μὲν νῦν καὶ τὸ πρότερον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὕτως ἐν χρόνῳ ὡς ἐν ἀριθμῷ μονάς, καὶ τὸ περιττὸν καὶ ἄρτιον (τὰ μὲν γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τι, τὰ δὲ τοῦ χρόνου τί ἐστι) τὰ δὲ πράγματα ὡς ἐν ἀριθμῷ τῷ χρόνῳ ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο, περιέχεται ὑπ' ἀριθμοῦ ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τόπῳ ὑπὸ τόπου. (9) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ εἶναι ὅτε ὁ χρόνος ἐστίν, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐν κινήσει εἶναι οὐδὲ τὸ ἐν τόπῳ, ὅτε ἡ κίνησις καὶ ὁ τόπος ἐστίν· εἰ γὰρ ἔσται τὸ ἔν τινι οὕτως, πάντα τὰ πράγματα ἐν ὁτῳοῦν ἔσται, καὶ ὁ οὐρανὸς ἐν τῇ κέγχρῳ· ὅτε γὰρ ἡ κέγχρος ἐστίν, ἔστι καὶ ὁ οὐρανός. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συμβέβηκεν, ἐκεῖνο δ' ἀνάγκη παρακολουθεῖν καὶ τῷ ὄντι ἐν χρόνῳ εἶναί τινα χρόνον, ὅτε κἀκεῖνό ἐστι, καὶ τῷ ἐν κινήσει ὄντι εἶναι τότε κίνησιν. (10) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὡς ἐν ἀριθμῷ τὸ ἐν χρόνῳ, ληφθήσεταί τις πλείων χρόνος παντὸς τοῦ ἐν χρόνῳ ὄντος· διὸ ἀνάγκη πάντα τὰ ἐν χρόνῳ ὄντα περιέχεσθαι ὑπὸ χρόνου, ὥσπερ καὶ τἆλλα ὅσα ἔν τινι ἐστίν, οἷον τὰ ἐν τόπῳ ὑπὸ τοῦ τόπου. Καὶ πάσχειν δή τι ὑπὸ τοῦ χρόνου, καθάπερ καὶ λέγειν εἰώθαμεν ὅτι κατατήκει ὁ χρόνος, καὶ γηράσκει πάνθ' ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἐπιλανθάνεται διὰ τὸν χρόνον, ἀλλ' οὐ μεμάθηκεν, οὐδὲ νέον γέγονεν οὐδὲ καλόν· φθορᾶς γὰρ αἴτιος καθ' αὑτὸν μᾶλλον ὁ χρόνος· ἀριθμὸς γὰρ κινήσεως, ἡ δὲ κίνησις ἐξίστησι τὸ ὑπάρχον. Ὥστε φανερὸν ὅτι τὰ ἀεὶ ὄντα, ᾗ ἀεὶ ὄντα, οὐκ ἔστιν ἐν χρόνῳ· οὐ γὰρ περιέχεται ὑπὸ χρόνου, οὐδὲ μετρεῖται τὸ εἶναι αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου· σημεῖον δὲ τούτου ὅτι οὐδὲ πάσχει οὐδὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου ὡς οὐκ ὄντα ἐν χρόνῳ. (11) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὁ χρόνος μέτρον κινήσεως, ἔστι καὶ ἠρεμίας μέτρον κατὰ συμβεβηκός· πᾶσα γὰρ ἠρεμία ἐν χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὥσπερ τὸ ἐν κινήσει ὂν ἀνάγκη κινεῖσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἐν χρόνῳ· οὐ

motum tempus : metimurque magnitudinem motu, et motum magnitudine. Dicimus enim longam esse viam, si sit longa profectio : et hanc longam, si sit longa via : nec non tempus, si motus ; et motum, si tempus. [XIX.] (7) Quum autem tempus sit mensura motus et ipsius moveri ; hoc autem metiatur motum, eo quod definit aliquem motum, qui totum metietur (sicut et longitudinem ulna, eo quod definit aliquam magnitudinem, quæ metietur totum) : profecto et motum esse in tempore, nihil aliud est quam tempus eum metiri, et ejus essentiam : simul enim motum et motus essentiam metitur. Et hoc est ipsi motui, esse in tempore, nimirum tempus metiri ejus essentiam. (8) Quin etiam aliis rebus constat hoc convenire, ut esse in tempore, nihil aliud sit quam tempus eorum essentiam metiri. Nam esse in tempore, duorum alterum est : unum quidem, tunc esse quando est tempus ; alterum vero, ut quædam dicimus esse in numero ; quod quidem significat vel ut partem numeri et affectionem, et omnino aliquid numeri esse : vel numerum ejus esse. Quia vero tempus est numerus : certe momentum, et prius, et quæcumque sunt ejusmodi, ita sunt in tempore, ut in numero unitas, et impar et par, (nam hæc sunt aliquid numeri, illa vero aliquid temporis,) res autem sunt in tempore, ut in numero. Quodsi ita est, res continentur a numero, quemadmodum et ea quæ in loco sunt, a loco. (9) Perspicuum quoque est quod esse in tempore, non est, tunc esse quum tempus est : quemadmodum nec esse in motu, nec esse in loco, significat tunc esse, quum motus et locus est. Alioqui si ita sit esse in aliquo, omnes res in quavis re erunt, et cœlum erit in milio. Quo tempore enim milium est, etiam cœlum est. Sed hoc accidit : illud vero necessario consequitur : id est, et ei quod est in tempore, esse aliquod tempus, quando illud est ; et ei quod est in motu, esse tunc motum. (10) Quoniam autem quod est in tempore, est ut in numero ; sumetur aliquod majus tempus omni re quæ est in tempore. Idcirco necesse est ut omnia quæ sunt in tempore, contineantur a tempore, quemadmodum et cetera, quæcumque in aliquo sunt : verbi gratia, quæ sunt in loco, continentur a loco. Ergo et pati aliquid a tempore : quemadmodum et dicere solemus, tempus omnia consumere, ac tempore omnia senescere, et oblivionem induci propter tempus : sed non didicit, neque juventutem aut pulchritudinem tempore nactum quidpiam est. Tempus enim per se est potius causa interitus, quia est numerus motus : motus autem, id quod est, de statu suo dimovet. Quocirca perspicuum est, ea quæ semper sunt, quatenus semper sunt, non esse in tempore : quia non continentur a tempore, nec tempus metitur eorum essentiam. Hujus rei argumentum est, quod nihil patiuntur a tempore, utpote quæ non sunt in tempore. (11) Quoniam autem tempus est mensura motus, est etiam quietis mensura ex accidenti. Omnis enim quies in tempore est. Non enim sicut necesse est, id quod est in motu, moveri : ita etiam quod est in tempore : quia tempus non est

γὰρ ἡ κίνησις ὁ χρόνος, ἀλλ' ἀριθμὸς κινήσεως· ἐν ἀριθμῷ δὲ κινήσεως ἐνδέχεται εἶναι καὶ τὸ ἠρεμοῦν. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἀκίνητον ἠρεμεῖ, ἀλλὰ τὸ ἐστερημένον κινήσεως, πεφυκὸς δὲ κινεῖσθαι, καθάπερ εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον. Τὸ δ' εἶναι ἐν ἀριθμῷ ἐστὶ τὸ εἶναί τινα ἀριθμὸν τοῦ πράγματος, καὶ μετρεῖσθαι τὸ εἶναι αὐτοῦ τῷ ἀριθμῷ ἐν ᾧ ἐστίν· ὥστ' εἰ ἐν χρόνῳ, ὑπὸ χρόνου. Μετρήσει δ' ὁ χρόνος τὸ κινούμενον καὶ τὸ ἠρεμοῦν, ᾗ τὸ μὲν κινούμενον, τὸ δὲ ἠρεμοῦν· τὴν γὰρ κίνησιν αὐτῶν μετρήσει καὶ τὴν ἠρεμίαν, πόση τις. (12) Ὥστε τὸ κινούμενον οὐχ ἁπλῶς ἔσται μετρητὸν ὑπὸ χρόνου, ᾗ ποσόν τι ἐστίν, ἀλλ' ᾗ ἡ κίνησις αὐτοῦ ποσή. Ὥσθ' ὅσα μήτε κινεῖται μήτ' ἠρεμεῖ, οὐκ ἔστιν ἐν χρόνῳ· τὸ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ μετρεῖσθαί ἐστι χρόνῳ, ὁ δὲ χρόνος κινήσεως καὶ ἠρεμίας μέτρον. (13) Φανερὸν οὖν ὅτι οὐδὲ τὸ μὴ ὂν ἔσται πᾶν ἐν χρόνῳ, οἷον ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἄλλως, ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ σύμμετρον. Ὅλως γάρ, εἰ μέτρον μέν ἐστι κινήσεως ὁ χρόνος καθ' αὑτό, τῶν δ' ἄλλων κατὰ συμβεβηκός, δῆλον ὅτι ὧν τὸ εἶναι μετρεῖ, τούτοις ἅπασιν ἔσται τὸ εἶναι ἐν τῷ ἠρεμεῖν ἢ κινεῖσθαι. Ὅσα μὲν οὖν φθαρτὰ καὶ γενητὰ καὶ ὅλως ὁτὲ μὲν ὄντα, ὁτὲ δὲ μή, ἀνάγκη ἐν χρόνῳ εἶναι· ἔστι γὰρ χρόνος τις πλείων, ὃς ὑπερέξει τοῦ τε εἶναι αὐτῶν καὶ τοῦ μετροῦντος τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ μὴ ὄντων ὅσα μὲν περιέχει ὁ χρόνος, τὰ μὲν ἦν, οἷον Ὅμηρός ποτε ἦν, τὰ δὲ ἔσται, οἷον τῶν μελλόντων τι, ἐφ' ὁπότερα περιέχει· καὶ εἰ ἐπ' ἄμφω, ἀμφότερα καὶ ἦν καὶ ἔσται· ὅσα δὲ μὴ περιέχει μηδαμῇ, οὔτ' ἦν οὔτ' ἔστιν οὔτ' ἔσται. Ἔστι δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν μὴ ὄντων, ὅσων τὰ ἀντικείμενα ἀεί ἐστιν, οἷον τὸ ἀσύμμετρον εἶναι τὴν διάμετρον ἀεί ἐστι, καὶ οὐκ ἔσται τοῦτο ἐν χρόνῳ. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ σύμμετρον· διὸ ἀεὶ οὐκ ἔστιν, ὅτι ἐναντίον τῷ ἀεὶ ὄντι. Ὅσων δὲ τὸ ἐναντίον μὴ ἀεί, ταῦτα δὲ δύναται καὶ εἶναι καὶ μή, καὶ ἔστι γένεσις καὶ φθορὰ αὐτῶν.

motus, sed est numerus motûs : in numero autem motûs potest esse etiam quod quiescit. Non enim omne immobile quiescit, sed quod est privatum motu, quum natura sit aptum moveri, quemadmodum dictum fuit in superioribus. Esse autem in numero, nihil aliud est, quam esse aliquem numerum rei, et numerum, in quo ea res est, metiri ejus rei essentiam. Quare si est in tempore, ejus rei essentiam metitur tempus. Metietur autem tempus id quod movetur, et id quod quiescit, quatenus illud movetur, hoc autem quiescit. Nam motionem eorum et quietem metietur, quota sit. (12) Quocirca id quod movetur, non simpliciter cadit sub mensuram temporis, quatenus est quantum quiddam, sed quatenus motio ejus est tanta. Quapropter quæcumque nec moventur nec quiescunt, non sunt in tempore. Nam esse in tempore nihil aliud est quam comprehendi mensura temporis : tempus autem est mensura motus et quietis. (13) Patet igitur, nec quidquid non est, in tempore esse : veluti, quæcumque non possunt aliter se habere, ut dimetientem habere communem mensuram cum latere. Omnino enim, si tempus est motus mensura per se, ceterorum autem ex accidenti; manifestum est, quorum essentiam tempus metitur, eorum omnium essentiam consistere in eo ut moveantur et quiescant. Quæcumque igitur interitui et generationi sunt obnoxia, et omnino quandoque sunt, quandoque non sunt, hæc necesse est esse in tempore. Est enim tempus quoddam majus, quod excedet et eorum essentiam et tempus metiens eorum essentiam. Sed inter ea quæ non sunt, quæcumque tempus continet, partim fuerunt, ut Homerus aliquando fuit; partim erunt, ut futurum aliquid, in utramvis partem ea tempus contineat. Et si in utramque partem contineat, et erant et erunt. Quæ vero tempus nullo modo continet, hæc neque fuerunt, neque sunt, neque erunt. Ejusmodi autem sunt ea non entia, quorum opposita semper sunt : verbi gratia, dimetientem non habere communem mensuram, semper est : atque hoc non erit in tempore : proinde nec habere communem mensuram. Ideo semper non est, quia est contrarium ei quod semper est : quorum autem contrarium non semper est, hæc possunt esse et non esse : eorumque est ortus et interitus.

CAP. XIII. [XIX.]

Τὸ δὲ νῦν ἐστὶ συνέχεια χρόνου, ὥσπερ ἐλέχθη· συνέχει γὰρ τὸν χρόνον τὸν παρελθόντα καὶ ἐσόμενον, καὶ ὅλως πέρας χρόνου ἐστίν· ἔστι γὰρ τοῦ μὲν ἀρχή, τοῦ δὲ τελευτή. Ἀλλὰ τοῦτ' οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς στιγμῆς μενούσης φανερόν· διαιρεῖ δὲ δυνάμει. Καὶ ᾗ μὲν τοιοῦτο, ἀεὶ ἕτερον τὸ νῦν· ᾗ δὲ συνδεῖ, ἀεὶ τὸ αὐτό, ὥσπερ ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν γραμμῶν· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀεὶ καὶ μία στιγμὴ τῇ νοήσει· διαιρούντων γὰρ ἄλλη· ᾗ δὲ μία, ἡ αὐτὴ πάντῃ. Οὕτω καὶ τὸ νῦν τὸ μὲν τοῦ χρόνου διαίρεσις κατὰ δύναμιν, τὸ δὲ πέρας ἀμφοῖν καὶ ἑνότης· ἔστι δὲ ταὐτὸ καὶ κατὰ ταὐτὸ ἡ διαίρεσις καὶ ἡ ἕνωσις· τὸ δ' εἶναι οὐ ταὐτό. (2) Τὸ μὲν οὕτω λέγεται τῶν νῦν, ἄλλο δ' ὅταν ὁ χρόνος ὁ τούτου ἐγγὺς ᾖ· ἥξει νῦν, ὅτι τήμερον ἥξει· ἥκει νῦν, ὅτι ἦλθε τήμερον. Τὰ δ' ἐν Ἰλίῳ γέγονεν οὐ νῦν, οὐδ' ὁ κατακλυσμὸς γέγονε νῦν· καίτοι συν-

Porro Nunc, seu momentum, est continuatio temporis, sicuti dictum fuit : continet enim tempus præteritum et futurum : et omnino est terminus temporis, quoniam alterius est principium, alterius est finis. Quanquam hoc non est, ut in puncto permanente, perspicuum : dividit autem potestate. Et quatenus est tale, semper est diversum Nunc; quatenus vero connectit, semper est idem, ut in mathematicis lineis : non enim est semper unum et idem punctum intellectu : quia dividentibus est aliud atque aliud; sed quatenus est una linea, idem punctum est omnino. Ita etiam Nunc, partim est temporis divisio secundum potestatem, partim terminus utriusque et copula. Est autem idem et secundum idem divisio et copulatio : sed essentia non est eadem. (2) Sic ergo dicitur aliquod Nunc. Aliud autem est, quando est tempus huic propinquum Veniet enim nûnc, quia hodie veniet : aut venit nunc, quia venit hodie. Sed quæ Ilii sunt gesta, non sunt facta nunc, neque inun-

εχὴς χρόνος εἰς αὐτά, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγγύς. (3) Τὸ δὲ ποτέ, χρόνος ὡρισμένος πρὸς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερος νῦν, οἷον ποτὲ ἐλήφθη Τροία, καὶ ποτὲ ἔσται κατακλυσμός· δεῖ γὰρ πεπεράνθαι πρὸς τὸ νῦν. Ἔσται ἄρα ποσός τις ἀπὸ τοῦδε χρόνος καὶ εἰς ἐκεῖνο, καὶ ἦν εἰς τὸ παρελθόν. (4) Εἰ δὲ μηδεὶς χρόνος ὃς οὔ ποτε, πᾶς ἂν εἴη χρόνος πεπερασμένος. Ἆρ' οὖν ὑπολείψει; ἢ οὔ, εἴπερ ἀεί ἐστι κίνησις. Ἄλλος οὖν ἢ ὁ αὐτὸς πολλάκις; δῆλον ὅτι, ὡς ἂν ἡ κίνησις, οὕτω καὶ ὁ χρόνος. Εἰ μὲν γὰρ ἡ αὐτὴ καὶ μία γίνεταί ποτε, ἔσται καὶ χρόνος εἷς καὶ ὁ αὐτός· εἰ δὲ μή, οὐκ ἔσται. (5) Ἐπεὶ δὲ τὸ νῦν τελευτὴ καὶ ἀρχὴ χρόνου, ἀλλ' οὐ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ μὲν παρήκοντος τελευτή, ἀρχὴ δὲ τοῦ μέλλοντος· ἔχοι ἂν ὥσπερ ὁ κύκλος ἐν τῷ αὐτῷ πως τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὕτω καὶ ὁ χρόνος ἀεὶ ἐν ἀρχῇ καὶ τελευτῇ· καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀεὶ ἕτερος· οὐ γὰρ τοῦ αὐτοῦ ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τὸ νῦν· ἅμα γὰρ ἂν καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὰ ἀντικείμενα εἴη, καὶ οὐχ ὑπολείψει δή· ἀεὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ. (6) Τὸ δ' ἤδη, τὸ ἐγγύς ἐστι τοῦ παρόντος νῦν ἀτόμου μέρος τοῦ μέλλοντος χρόνου. Πότε βαδίζεις; ἤδη, ὅτι ἐγγὺς ὁ χρόνος ἐν ᾧ μέλλει. Καὶ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου τὸ μὴ πόρρω τοῦ νῦν. Πότε βαδίζεις; ἤδη βεβάδικα. Τὸ δὲ Ἴλιον φάναι ἤδη ἑαλωκέναι οὐ λέγομεν, ὅτι πόρρω λίαν τοῦ νῦν. (7) Καὶ τὸ ἄρτι τὸ ἐγγὺς τοῦ παρόντος νῦν, τὸ μόριον τοῦ παρελθόντος. Πότε ἦλθες; ἄρτι, ἐὰν ᾖ ὁ χρόνος ἐγγὺς τοῦ ἐνεστῶτος νῦν. Πάλαι δὲ τὸ πόρρω. Τὸ δὲ ἐξαίφνης τὸ ἐν ἀναισθήτῳ χρόνῳ διὰ μικρότητα ἐκστάν. (8) Μεταβολὴ δὲ πᾶσα φύσει ἐκστατικόν. Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ πάντα γίνεται καὶ φθείρεται· διὸ καὶ οἱ μὲν σοφώτατον ἔλεγον, ὁ δὲ Πυθαγόρειος Πάρων ἀμαθέστατον, ὅτι καὶ ἐπιλανθάνονται ἐν τούτῳ, λέγων ὀρθότερον. Δῆλον οὖν ὅτι φθορᾶς μᾶλλον ἔσται καθ' αὑτὸν αἴτιος ἢ γενέσεως, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον (ἐκστατικὸν γὰρ ἡ μεταβολὴ καθ' αὑτήν), γενέσεως δὲ καὶ τοῦ εἶναι κατὰ συμβεβηκός. Σημεῖον δὲ ἱκανὸν ὅτι γίνεται μὲν οὐδὲν ἄνευ τοῦ κινεῖσθαί πως αὐτὸ καὶ πράττειν, φθείρεται δὲ καὶ μηδὲν κινούμενον. Καὶ ταύτην μάλιστα λέγειν εἰώθαμεν ὑπὸ τοῦ χρόνου φθοράν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ταύτην ὁ χρόνος ποιεῖ, ἀλλὰ συμβαίνει ἐν χρόνῳ γίνεσθαι καὶ ταύτην τὴν μεταβολήν. Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν ὁ χρόνος καὶ τί, καὶ ποσαχῶς λέγομεν τὸ νῦν, καὶ τί τὸ ποτέ καὶ τὸ ἄρτι καὶ τὸ ἤδη καὶ τὸ πάλαι καὶ τὸ ἐξαίφνης, εἴρηται.

datio nunc est facta. Atqui usque ad ea tempus est continuum : sed nihilo magis dicuntur nunc facta, quia non sunt propinqua. (3) Aliquando autem, est tempus terminatum priori et posteriori Nunc : veluti, aliquando capta est Troja : et aliquando erit inundatio. Oportet enim esse terminatum ipso Nunc. Erit igitur tempus certa quantitate præditum, ab hoc Nunc usque ad illud. Et ita fuit in præteritum. (4) Si vero nullum est tempus quod non sit aliquando, certe omne tempus finitum erit. Numquid ergo deficiet? an non, si quidem semper est motus? Aliusne igitur, an idem sæpius? manifestum est, ut est motus, ita etiam esse tempus. Nam si unus et idem motus aliquando fit, erit unum et idem tempus : sin minus, non erit. (5) Quia vero Nunc est finis et principium temporis, non tamen ejusdem, sed finis præteriti, principium autem futuri; utique sicut circulus in eodem quodammodo habet convexum et concavum, ita etiam tempus semper est in principio et fine. Ideoque semper aliud videtur esse : quia Nunc non est principium et finis ejusdem : alioqui simul et secundum idem essent opposita. Non deficiet igitur tempus, quia semper in principio est. (6) Modo autem dicitur, quod est propinquum præsenti Nunc individuo, quum sit pars futuri temporis : veluti, quando ambulabis? modo : quia propinquum est tempus, quo futurum est ut ambulet. Et præteriti temporis illud, quod non procul distat a præsenti Nunc : veluti, quando ambulabis? modo ambulavi. Ilium autem modo captum esse non dicimus, quia est valde remotum a præsenti Nunc. (7) Et Nuper dicitur, quod est propinquum præsenti Nunc, et est pars præteriti. Veluti, quando venisti? nuper : si sit tempus propinquum præsenti Nunc. Olim autem, quod longe distat. Repente vero dicitur, quod in tempore propter exiguitatem insensibili, de statu dimovetur. (8) Omnis autem mutatio naturaliter vim habet de statu dimovendi. Omnia vero in tempore fiunt, et intereunt : idcirco alii dixerunt tempus esse sapientissimum; Pythagoreus autem Paro rectius dixit esse insipientissimum; quia et obliviscuntur in eo. Manifestum igitur est, tempus per se fore potius causam interitus, quam generationis, quemadmodum et antea dictum fuit. Nam mutatio per se vim habet de statu dimovendi : ex accidenti autem est causa generationis et cur quidque sit. Cujus rei argumentum sufficiens est : quia nihil fit, quin aliquo modo ipsum moveatur et agat : interit autem, etiam quod nihil movetur. Atque hunc maxime interitum dicere solemus esse a tempore. At vero ne hunc quidem tempus facit : sed accidit, ut hæc quoque mutatio in tempore fiat. Esse igitur tempus, et quid sit, et quot modis dicamus Nunc, et quid sit Aliquando, et Nuper, et Modo, et Olim, et Repente, dictum est.

CAP. XIV. [XX.]

Τούτων δ' ἡμῖν οὕτω διηριθμημένων, φανερὸν ὅτι πᾶσα μεταβολὴ καὶ ἅπαν τὸ κινούμενον ἐν χρόνῳ· τὸ γὰρ θᾶττον καὶ βραδύτερον κατὰ πᾶσάν ἐστι μεταβολήν· ἐν πᾶσι γὰρ οὕτω φαίνεται. Λέγω δὲ θᾶττον κινεῖσθαι τὸ πρότερον μεταβάλλον εἰς τὸ ὑποκείμενον κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα, καὶ ὁμαλὴν κίνησιν κινούμενον, οἷον ἐπὶ τῆς φορᾶς, εἰ ἄμφω κατὰ τὴν περιφερῆ κινεῖται ἢ ἄμφω κατὰ τὴν εὐθεῖαν. Ὁμοίως

His a nobis ita commemoratis, perspicuum est, omnem mutationem et quicquid movetur, esse in tempore. Celerius enim ac tardius, est in omni mutatione : quoniam in omnibus sic apparet. Dico autem celerius moveri, quod prius mutatur in subjectum, quum moveatur in eodem intervallo, et æquabili motu. Ut in latione si ambo moveantur per circumferentiam, vel ambo per lineam rectam. Similiterque in aliis se res habet. At vero prius,

δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ μὴν τό γε πρότερον ἐν χρόνῳ ἐστί· πρότερον γὰρ καὶ ὕστερον λέγομεν κατὰ τὴν πρὸς τὸ νῦν ἀπόστασιν· τὸ δὲ νῦν ὅρος τοῦ παρήκοντος καὶ τοῦ μέλλοντος· ὥστ' ἐπεὶ τὰ νῦν ἐν χρόνῳ, καὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν χρόνῳ ἔσται· ἐν ᾧ γὰρ τὸ νῦν, καὶ ἡ τοῦ νῦν ἀπόστασις. Ἐναντίως δὲ λέγεται τὸ πρότερον κατά τε τὸν παρεληλυθότα χρόνον καὶ τὸν μέλλοντα· ἐν μὲν γὰρ τῷ παρεληλυθότι πρότερον λέγομεν τὸ πορρώτερον τοῦ νῦν, ὕστερον δὲ τὸ ἐγγύτερον· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι πρότερον μὲν τὸ ἐγγύτερον, ὕστερον δὲ τὸ πορρώτερον. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν πρότερον ἐν χρόνῳ, πάσῃ δ' ἀκολουθεῖ κινήσει τὸ πρότερον, φανερὸν ὅτι πᾶσα μεταβολὴ καὶ πᾶσα κίνησις ἐν χρόνῳ ἐστίν. (2) Ἄξιον δ' ἐπισκέψεως, καὶ πῶς ποτὲ ἔχει ὁ χρόνος πρὸς τὴν ψυχήν, καὶ διὰ τί ἐν παντὶ εἶναι δοκεῖ ὁ χρόνος, καὶ ἐν γῇ καὶ ἐν θαλάττῃ καὶ ἐν οὐρανῷ. Ἢ ὅτι κινήσεώς τι πάθος ἢ ἕξις, ἀριθμός γε ὤν, ταῦτα δὲ κινητὰ πάντα· ἐν τόπῳ γὰρ πάντα· ὁ δὲ χρόνος καὶ ἡ κίνησις ἅμα κατά τε τὴν δύναμιν καὶ κατ' ἐνέργειαν. (3) Πότερον δὲ μὴ οὔσης τῆς ψυχῆς εἴη ἂν ὁ χρόνος ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις· ἀδυνάτου γὰρ ὄντος εἶναι τοῦ ἀριθμήσοντος, ἀδύνατον καὶ ἀριθμητόν τι εἶναι· ὥστε δῆλον ὅτι οὐδ' ἀριθμός· ἀριθμὸς γὰρ ἢ τὸ ἠριθμημένον ἢ τὸ ἀριθμητόν. Εἰ δὲ μηδὲν ἄλλο πέφυκεν ἀριθμεῖν ἢ ψυχὴ καὶ ψυχῆς νοῦς, ἀδύνατον εἶναι χρόνον, ψυχῆς μὴ οὔσης· ἀλλ' ἢ τοῦτο ὅ ποτε ὄν ἐστιν ὁ χρόνος, οἷον εἰ ἐνδέχεται κίνησιν εἶναι ἄνευ ψυχῆς· τὸ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν κινήσει ἐστί· χρόνος δὲ ταῦτ' ἐστὶν ᾗ ἀριθμητά ἐστιν. (4) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ ποίας κινήσεως ὁ χρόνος ἀριθμός. Ἢ ὁποιασοῦν; καὶ γὰρ γίνεται ἐν χρόνῳ καὶ φθείρεται καὶ αὐξάνεται, καὶ ἀλλοιοῦται ἐν χρόνῳ καὶ φέρεται· ᾗ οὖν κίνησίς ἐστι, ταύτῃ ἐστὶν ἑκάστης κινήσεως ἀριθμός. Διὸ κινήσεώς ἐστιν ἁπλῶς ἀριθμὸς συνεχοῦς, ἀλλ' οὐ τινός. Ἀλλ' ἔστι νῦν κεκινῆσθαι καὶ ἄλλα, ὧν ἑκατέρας τῆς κινήσεως εἴη ἂν ἀριθμός. Ἕτερος οὖν χρόνος ἐστι, καὶ ἅμα δύο ἴσοι χρόνοι ἂν εἶεν, ἢ οὔ; ὁ αὐτὸς γὰρ χρόνος εἷς ὁμοίως καὶ ἅμα· εἴδει δὲ καὶ οἱ μὴ ἅμα· εἰ γὰρ εἶεν κύνες, οἱ δ' ἵπποι, ἑκάτεροι δ' ἑπτά, ὁ αὐτὸς ἀριθμός. Οὕτω καὶ τῶν κινήσεων τῶν ἅμα περαινομένων ὁ αὐτὸς χρόνος, ἀλλ' ἡ μὲν ταχεῖα ἴσως, ἡ δ' οὔ· καὶ ἡ μὲν φορά, ἡ δ' ἀλλοίωσις. Ὁ μέντοι χρόνος ὁ αὐτός, εἴπερ καὶ ὁ ἀριθμὸς ἴσος, καὶ ἅμα, τῆς τε ἀλλοιώσεως καὶ τῆς φορᾶς· καὶ διὰ τοῦτο αἱ μὲν κινήσεις ἕτεραι καὶ χωρίς, ὁ δὲ χρόνος πανταχοῦ ὁ αὐτός, ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς εἷς, καὶ ὁ αὐτὸς πανταχοῦ ὁ τῶν ἴσων καὶ ἅμα. (5) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ φορὰ καὶ ταύτης ἡ κύκλῳ, ἀριθμεῖται δ' ἕκαστον ἑνί τινι συγγενεῖ, μονάδες μονάδι, ἵπποι δ' ἵππῳ, οὕτω καὶ ὁ χρόνος χρόνῳ τινὶ ὡρισμένῳ, μετρεῖται δ' ὥσπερ εἴπομεν ὅ τε χρόνος κινήσει, καὶ ἡ κίνησις χρόνῳ (τοῦτο δ' ἐστίν, ὅτι ὑπὸ τῆς ὡρισμένης κινήσεως χρόνῳ μετρεῖται τῆς τε κινήσεως τὸ ποσὸν καὶ τοῦ χρόνου)· εἰ οὖν τὸ πρῶτον μέτρον πάντων τῶν συγγενῶν, ἡ κυκλοφορία ἡ ὁμαλὴς μέτρον μάλιστα, ὅτι ὁ ἀριθμὸς ὁ ταύτης γνωριμώτατος. Ἀλλοίωσις μὲν οὖν οὐδ' αὔξησις οὐδὲ γένεσις οὐκ εἰσὶν ὁμαλεῖς, φορὰ δ' ἐστί. Διὸ καὶ δοκεῖ ὁ χρόνος εἶναι ἡ τῆς σφαίρας κίνησις, ὅτι ταύτῃ μετροῦνται αἱ ἄλλαι κινήσεις, καὶ ὁ χρόνος ταύτῃ τῇ κινήσει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ εἰωθὸς λέγεσθαι συμβαίνει· φασὶ γὰρ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κίνησιν ἐχόντων φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθοράν. Τοῦτο δέ, ὅτι ταῦτα πάντα τῷ χρόνῳ κρίνεται, καὶ λαμβάνει τελευτὴν καὶ ἀρχὴν ὡσπερανεὶ κατά τινα περίοδον· καὶ γὰρ ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι δοκεῖ κύκλος τις. Τοῦτο δὲ πάλιν δοκεῖ, διότι τοιαύτης ἐστὶ φορᾶς μέτρον καὶ μετρεῖται αὐτὸς ὑπὸ τοιαύτης. Ὥστε τὸ λέγειν εἶναι τὰ γινόμενα τῶν πραγμάτων κύκλον τὸ λέγειν ἐστὶ τοῦ χρόνου εἶναί τινα κύκλον· τοῦτο δέ, ὅτι μετρεῖται τῇ κυκλοφορίᾳ· παρὰ γὰρ τὸ μέτρον οὐδὲν ἄλλο παρεμφαίνεται τὸ μετρούμενον, ἀλλ' ἢ πλείω μέτρα τὸ ὅλον. (6) Λέγεται δ' ὀρθῶς καὶ ὅτι ἀριθμὸς μὲν ὁ αὐτὸς ὁ τῶν προβάτων καὶ τῶν κυνῶν, εἰ ἴσος ἑκάτερος, δεκὰς δὲ οὐχ ἡ αὐτή, οὐδὲ δέκα τὰ αὐτά, ὥσπερ οὐδὲ τρίγωνα τὰ αὐτὰ τὸ ἰσόπλευρον, καὶ τὸ σκαληνές. Καίτοι σχῆμά γε ταὐτό, ὅτι τρίγωνα ἄμφω· ταὐτὸ γὰρ λέγεται οὗ μὴ διαφέρει διαφορᾷ, ἀλλ' οὐχὶ οὗ διαφέρει, οἷον τρίγωνον τριγώνου διαφορᾷ διαφέρει· τοιγαροῦν ἕτερα τρίγωνα· σχήματος δὲ οὔ, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ διαιρέσει καὶ μιᾷ. Σχῆμα γὰρ τὸ μὲν τοιόνδε κύκλος, τὸ δὲ τοιόνδε τρίγωνον· τούτου δέ, τὸ μὲν τοιόνδε ἰσόπλευρον, τὸ δὲ τοιόνδε σκαληνές. Σχῆμα μὲν οὖν τὸ αὐτὸ καὶ τοῦτο (τρίγωνον γάρ), τρίγωνον δ' οὐ τὸ αὐτό· καὶ ὁ ἀριθμὸς δὴ ὁ αὐτός· οὐ γὰρ διαφέρει ἀριθμοῦ διαφορᾷ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν· δεκὰς δὲ οὐχ ἡ αὐτή· ἐφ' ὧν γὰρ λέγεται, διαφέρει· τὰ μὲν γὰρ κύνες, τὰ δ' ἵπποι. Καὶ περὶ μὲν χρόνου καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκείων τῇ σκέψει εἴρηται.

in tempore est. Prius namque et posterius dicimus ratione distantiæ a præsenti momento : præsens autem momentum est terminus præteriti et futuri. Quare quum præsens momentum sit in tempore, etiam prius et posterius in tempore erunt : nam in quo est præsens momentum, in eo est etiam distantia a præsenti momento. Sed contrario modo dicitur prius in tempore præterito et in futuro : quoniam in præterito prius dicimus, quod est remotius a præsenti momento; posterius autem, quod est propinquius : in futuro autem, prius, quod est propius; posterius, quod remotius. Quapropter quum prius sit in tempore, omni autem motui prius sit consequens : perspicuum est, omnem mutationem et omnem motum esse in tempore. (2) Dignum porro est consideratione, et quonam modo affectum sit tempus erga animam : et cur in omni re videatur esse tempus, et in terra, et in mari, et in cœlo. An quia est motionis affectio quædam, sive habitus, quum sit ejus numerus? hæc vero omnia mobilia sunt, quia omnia sunt in loco : tempus autem et motus simul sunt, tam potestate quam actu. (3) Utrum autem, nisi sit anima, erit tempus, an non, dubitare quispiam possit : quando enim numerans esse nequit, impossibile est esse numerabile. Quare manifestum est, ne numerum quidem esse posse : numerus enim est vel quod est numeratum, vel quod est numerabile. Quodsi nihil aliud natura aptum est ad numerandum quam anima, et quidem ea pars animæ quæ vocatur intellectus : impossibile est, tempus esse, quum anima non sit, nisi hoc ipsum quod re et subjecto est tempus : veluti, si potest esse motus sine anima : prius autem ac posterius in motu est : ac tempus hæc sunt, quatenus sunt numerabilia. (4) Sed et dubitare aliquis possit, cujus motionis numerus sit tempus. An est cujusvis? quoniam et fit in tempore, et interit, et augetur, et variatur in tempore, et fertur. Quatenus igitur est motus, eatenus est cujusque motionis numerus. Idcirco est continuæ motionis simpliciter numerus, non cujusdam. Verum fieri potest, ut nunc aliud quoque motum sit, quorum utriusque motionis erit numerus. Ergo diversum tempus est, et simul duo æqualia tempora erunt? an non? idem enim tempus est unum, similiter et simul. Specie vero, unum sunt etiam ea quæ non sunt simul. Etenim si sint hi quidem canes, illi vero, equi; utrique autem, septem : numerus est idem. Sic etiam motuum qui simul perficiuntur, idem est tempus. Sed alter fortasse est velox, alter minime; et alter latio, alter variatio. Tempus tamen est idem, si quidem et numerus æqualis, ac simul est tam variationis quam lationis. Ideoque motus quidem diversi et separati sunt : tempus vero ubique est idem : quia etiam numerus est unus et ubique idem, is qui æqualium et simul est. (5) Quoniam autem *prima* est latio, et hujus *prima* species motus circularis, numeratur autem unumquodque uno aliquo ejusdem generis, ut unitates unitate, equi equo, ita etiam tempus tempore aliquo definito; metitur autem (ut diximus) tempus motio, et motionem tempus : (quod quidem ideo est, quia motio tempore definita metitur et motionis quantitatem et temporis :) si igitur quod est primum, est mensura eorum omnium quæ sunt ejusdem generis : certe circularis motus æquabilis maxime est mensura : quia hujus numerus est notissimus. Ergo variatio quidem et accretio et generatio non sunt æquabiles : latio vero est æquabilis. Ideoque tempus videtur esse motus sphæræ : quia et alios motus, et ipsum tempus hic motus metitur. Sed et propterea accidit quod dici consuevit. Inquiunt enim res humanas esse circulum, et ceterarum quoque rerum, quæ motum naturalem et ortum et interitum habent, circulum esse. Hoc autem ideo, quia hæc omnia tempore judicantur, et accipiunt finem et principium, quasi circuitione quadam. Etenim ipsum quoque tempus videtur esse circulus quidam. Et hoc rursus ideo videtur, quia est hujusmodi lationis mensura, et ipsum metitur hujusmodi latio. Quocirca dicere, eas res quæ fiunt, esse circulum, nihil aliud est quam dicere, temporis esse quendam circulum. Hoc autem ideo, quia ipsum metitur conversio; nam præter id quod metitur, nihil aliud esse videtur totum illud quod mensura definitur, quam plures mensuræ. (6) Recte etiam dicitur eundem esse numerum, ovium et canum, si uterque sit æqualis. Non esse tamen eundem denarium, nec eadem decem : sicuti nec trianguli iidem sunt æquilaterus et scalenus : quanquam figura est eadem, quia sunt ambo trianguli. Idem quippe dicitur, cujus differentià non differt, non id cujus differentia differt : utputa triangulus, trianguli differentià differt : sunt igitur diversi trianguli. Figuræ vero differentia non differt, sed est in una et eadem divisione. Figura enim quæ est talis, est circulus : quæ vero talis, est triangulus; horum autem, is qui est talis, est æquilaterus : qui vero talis, scalenus. Ergo et hæc est eadem figura, quia est triangulus : sed triangulus non idem est. Quare et numerus est idem : quia numerus ipsorum non differt numeri differentià. Sed denarius non est idem : quoniam eà, de quibus dicitur, differunt, quum alia sint canes, alia equi. Ac de tempore quidem, tum ipso tum iis quæ ad ipsum pertinent et hujus considerationis propria sunt, dictum est.

LIBER V.

CAP. I.

Μεταβάλλει δὲ τὸ μεταβάλλον πᾶν, τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, οἷον ὅταν λέγωμεν τὸ μουσικὸν βαδίζειν, ὅτι ᾧ συμβέβηκε μουσικῷ εἶναι, τοῦτο βαδίζει· τὸ δὲ τῷ τούτου τι μεταβάλλειν ἁπλῶς λέγεται μεταβάλλειν, οἷον ὅσα λέγεται κατὰ μέρη· ὑγιάζεται γὰρ τὸ σῶμα, ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς ἢ ὁ θώραξ, ταῦτα δὲ μέρη τοῦ ὅλου σώματος. Ἔστι δὲ δή τι, ὃ οὔτε κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖται, οὔτε τῷ ἄλλο τι τῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ αὐτὸ κινεῖσθαι πρῶτον. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ καθ' αὑτὸ κινητόν, κατ' ἄλλην δὲ κίνησιν ἕτερον, οἷον ἀλλοιωτικόν, καὶ ἀλλοιώσεως ὑγιαντὸν ἢ θερμαντὸν ἢ ἕτερον. (2) Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος ὡσαύτως· τὸ μὲν γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖ, τὸ δὲ κατὰ μέρος τῷ τῶν

Mutatur autem, quicquid mutatur, partim ex accidenti (ut quum dicimus musicam ambulare, quia id ambulat, cui accidit esse musicum); partim, quia ejus aliquid mutatur, simpliciter dicitur mutari : ut quæcumque dicuntur mutari ratione partium : sanatur enim corpus, quia sanatur oculus, vel pectus; hæc vero sunt partes totius corporis. Est autem aliquid, quod nec ex accidenti movetur, nec quia aliquid aliud ipsius moveatur, sed quia ipsum movetur primum. Atque hoc est quod est per se mobile. Sed in alia mutatione aliud est, ut variabile; atque variationi subjectum est quod sanari vel calefieri potest, vel contrarium. (2) Est igitur et in eo quod movet, eodem modo. Nam aliud ex accidenti movet; aliud ratione partis,

τούτου τι, τὸ δὲ καθ' αὑτὸ πρῶτον, οἷον ὁ μὲν ἰατρὸς ἰᾶται, ἡ δὲ χεὶρ πλήττει. (3) Ἐπεὶ δ' ἔστι μέν τι τὸ κινοῦν πρῶτον, ἔστι δέ τι τὸ κινούμενον, ἔτι ἐν ᾧ, ὁ χρόνος, καὶ παρὰ ταῦτα ἐξ οὗ καὶ εἰς ὅ· (πᾶσα γὰρ κίνησις ἔκ τινος καὶ εἴς τι· ἕτερον γὰρ τὸ πρῶτον κινούμενον καὶ εἰς ὃ κινεῖται καὶ ἐξ οὗ, οἷον τὸ ξύλον καὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν· τούτων δὲ τὸ μὲν ὅ, τὸ δ' εἰς ὅ, τὸ δ' ἐξ οὗ·) ἡ δὴ κίνησις δῆλον ὅτι ἐν τῷ ξύλῳ, οὐκ ἐν τῷ εἴδει· οὔτε γὰρ κινεῖ οὔτε κινεῖται τὸ εἶδος ἢ ὁ τόπος ἢ τὸ τοσόνδε, ἀλλ' ἔστι κινοῦν καὶ κινούμενον εἰς ὃ κινεῖται· μᾶλλον γὰρ εἰς ὃ ἢ ἐξ οὗ κινεῖται, ὀνομάζεται ἡ μεταβολή· διὸ καὶ ἡ φθορὰ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταβολή ἐστι· καίτοι καὶ ἐξ ὄντος μεταβάλλει τὸ φθειρόμενον· καὶ ἡ γένεσις εἰς ὄν, καίτοι ἐκ μὴ ὄντος. (4) Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ κίνησις, εἴρηται πρότερον· τὰ δ' εἴδη καὶ τὰ πάθη καὶ ὁ τόπος, εἰς ἃ κινοῦνται τὰ κινούμενα, ἀκίνητά ἐστιν, οἷον ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ θερμότης. Καίτοι ἀπορήσειεν ἄν τις, εἰ τὰ πάθη κινήσεις, ἡ δὲ λευκότης πάθος· ἔσται γὰρ εἰς κίνησιν μεταβολή. Ἀλλ' ἴσως οὐχ ἡ λευκότης κίνησις, ἀλλὰ ἡ λεύκανσις. (5) Ἔστι δὲ καὶ ἐν ἐκείνοις καὶ τὸ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ τὸ κατὰ μέρος καὶ τὸ κατ' ἄλλο καὶ τὸ πρώτως καὶ μὴ κατ' ἄλλο, οἷον τὸ λευκαινόμενον εἰς μὲν τὸ νοούμενον μεταβάλλει κατὰ συμβεβηκός (τῷ γὰρ χρώματι συμβέβηκε νοεῖσθαι), εἰς δὲ χρῶμα, ὅτι μέρος τὸ λευκὸν τοῦ χρώματος, [καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι μέρος αἱ Ἀθῆναι τῆς Εὐρώπης,] εἰς δὲ τὸ λευκὸν χρῶμα καθ' αὑτό. Πῶς μὲν οὖν καθ' αὑτὸ κινεῖται, καὶ πῶς κατὰ συμβεβηκός, καὶ πῶς κατ' ἄλλο τι, καὶ πῶς τὸ αὐτὸ πρῶτον, καὶ ἐπὶ κινοῦντος καὶ ἐπὶ κινουμένου, δῆλον· καὶ ὅτι ἡ κίνησις οὐκ ἐν τῷ εἴδει, ἀλλ' ἐν τῷ κινουμένῳ καὶ κινητῷ κατ' ἐνέργειαν. (6) Ἡ μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς μεταβολὴ ἀφείσθω· ἐν ἅπασί τε γάρ ἐστι καὶ ἀεὶ καὶ πάντων· ἡ δὲ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς οὐκ ἐν ἅπασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐν τοῖς μεταξὺ καὶ ἐν ἀντιφάσει. Τούτου δὲ πίστις ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἐκ δὲ τοῦ μεταξὺ μεταβάλλει [ὡς ἐξ ἐναντίου]· χρῆται γὰρ αὐτῷ ὡς ἐναντίῳ ὄντι πρὸς ἑκάτερον· ἔστι γάρ πως τὸ μεταξὺ τὰ ἄκρα. Διὸ καὶ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνα καὶ ἐκεῖνα πρὸς τοῦτο λέγεταί πως ἐναντία, οἷον ἡ μέση βαρεῖα πρὸς τὴν νητὴν καὶ ὀξεῖα πρὸς τὴν ὑπάτην, καὶ τὸ φαιὸν λευκὸν πρὸς τὸ μέλαν, καὶ μέλαν πρὸς τὸ λευκόν. [II.] (7) Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μεταβολή ἐστιν ἔκ τινος εἴς τι (δηλοῖ δὲ καὶ τοὔνομα· μετ' ἄλλο γάρ τι καὶ τὸ μὲν πρότερον δηλοῖ, τὸ δ' ὕστερον), μεταβάλλοι ἂν τὸ μεταβάλλον τετραχῶς· ἢ γὰρ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον· λέγω δὲ ὑποκείμενον τὸ καταφάσει δηλούμενον. Ὥστε ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων τρεῖς εἶναι μεταβολάς, τήν τε ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐκ μὴ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον· ἡ γὰρ μὴ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ

quoniam aliqua ejus partium movet: aliud per se primum, ut medicus medetur, et manus percutit. (3) Quoniam autem est aliquid quod primum movet, et est aliquid quod movetur; præterea tempus, quo movetur; et præter hæc id ex quo, et in quod: (omnis enim motus est ex aliquo, et in aliquid: nam aliud est quod primum movetur, et in quod movetur, et ex quo: ut lignum, et calidum, et frigidum: horum autem aliud est quod; aliud, in quod; aliud ex quo:) patet motum esse in ligno [*imo* materia], non in forma: quia forma, vel locus, vel tantum, non movet, nec movetur. Sed movens, et quod movetur, refertur ad id in quod movetur: magis enim ab eo in quod, quam ab eo ex quo movetur, nominatur mutatio. Ideoque interitus est mutatio in non-ens: quamvis etiam ex ente mutetur id quod interit. Et generatio est mutatio in ens, quamvis sit ex non-ente. (4) Quid igitur sit motus, antea dictum fuit. Formæ vero, et affectiones, et locus, in quæ moventur ea quæ moventur, sunt res immobiles: ut scientia et calor. Atqui dubitare quispiam possit, si affectiones sint motus, albor autem sit affectio: erit enim mutatio in motum. Sed fortasse non albor, sed dealbatio est motus. (5) Verum in illis quoque est et ex accidenti, et ratione partis, ac per aliud, et primo ac non per aliud: ut puta quod dealbatur, in id quod intelligitur, mutatur ex accidente, quia colori accidit ut intelligatur: in colorem autem, quia album est pars coloris: [et in Europam, quia Athenæ sunt pars Europæ:] in album autem colorem per se. Quomodo igitur per se movetur, et quomodo ex accidenti, et quomodo secundum aliquid aliud, et quomodo idem primum est tam in eo quod movet, quam in eo quod movetur, manifestum est, ac motum non esse in forma, sed in eo quod movetur et actu est mobile. (6) Quæ igitur ex accidenti mutatio est, missa fiat: quippe quæ est in omnibus, et semper, et omnium: quæ vero non est ex accidenti, non est in omnibus, sed in contrariis, et in mediis interjectis, et in contradictione. Cujus rei fidem facit inductio. Ex eo autem quod est interjectum, mutatur [tanquam ex contrario]: nam ipso utitur, tanquam eo quod utrique extremo est contrarium. Quod enim est interjectum, quodammodo est extrema. Proinde et hoc cum illis et illa cum hoc collata, dicuntur quodammodo contraria: ut media chorda ad neten comparata, est gravis; et ad hypaten comparata, est acuta; et fuscum comparatum ad nigrum, est album, et comparatum ad album, est nigrum. [II.] (7) Quum autem omnis mutatio sit ex quopiam in quidpiam (id autem declarat Græcum nomen μεταβολή: est enim μετ' ἄλλο, τὶ, *id est*, post aliud, aliquid: et alterum quidem significat prius, alterum vero posterius): id quod mutatur, quattuor modis mutari potest: aut enim ex subjecto in subjectum, aut ex subjecto in non subjectum, aut ex non subjecto in subjectum, aut ex non subjecto in non subjectum: voco autem subjectum, quod affirmatione significatur. Quare necesse est, ex iis quæ dicta sunt, tres esse mutationes, eam quæ est ex subjecto in subjectum, et eam quæ est ex subjecto in non subjectum, et eam quæ est ex non subjecto in subjectum. Nam quæ est ex non

ὑποκείμενον οὐκ ἔστι μεταβολὴ διὰ τὸ μὴ εἶναι κατ' ἀντίθεσιν· οὔτε γὰρ ἐναντία, οὔτε ἀντίφασίς ἐστιν. Ἡ μὲν οὖν οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴ κατ' ἀντίφασιν γένεσίς ἐστιν, ἡ μὲν ἁπλῶς ἁπλῆ, ἡ δέ τις τινός, οἷον ἡ μὲν ἐκ μὴ λευκοῦ εἰς λευκὸν γένεσις τούτου, ἡ δ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἁπλῶς εἰς οὐσίαν γένεσις ἁπλῶς, καθ' ἣν ἁπλῶς γίνεσθαι καὶ οὐ τὶ γίνεσθαι λέγομεν. Ἡ δ' ἐξ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον φθορά, ἁπλῶς μὲν ἡ ἐκ τῆς οὐσίας εἰς τὸ μὴ εἶναι, τὶς δὲ ἡ εἰς τὴν ἀντικειμένην ἀπόφασιν, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐπὶ τῆς γενέσεως. (8) Εἰ δὴ τὸ μὴ ὂν λέγεται πλεοναχῶς, καὶ μήτε τὸ κατὰ σύνθεσιν ἢ διαίρεσιν ἐνδέχεται κινεῖσθαι μήτε τὸ κατὰ δύναμιν, τὸ τῷ ἁπλῶς κατ' ἐνέργειαν ὄντι ἀντικείμενον· τὸ μὲν γὰρ μὴ λευκὸν ἢ μὴ ἀγαθὸν ὅμως ἐνδέχεται κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκός (εἴη γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὴ λευκόν), τὸ δὲ ἁπλῶς μὴ τόδε οὐδαμῶς· ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ ὂν κινεῖσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὴν γένεσιν κίνησιν εἶναι· γίνεται γὰρ τὸ μὴ ὄν. Εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα κατὰ συμβεβηκὸς γίνεται, ἀλλ' ὅμως ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ὑπάρχει τὸ μὴ ὂν κατὰ τοῦ γινομένου ἁπλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἠρεμεῖν. Ταῦτά τε δὴ συμβαίνει δυσχερῆ τῷ κινεῖσθαι τὸ μὴ ὄν, καὶ εἰ πᾶν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ, τὸ δὲ μὴ ὂν οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ· εἴη γὰρ ἄν που. Οὐδὲ δὴ ἡ φθορὰ κίνησις· ἐναντίον μὲν γὰρ κινήσει ἢ κίνησις ἢ ἠρεμία· ἡ δὲ φθορὰ γενέσει ἐναντίον. (9) Ἐπεὶ δὲ πᾶσα κίνησις μεταβολή τις, μεταβολαὶ δὲ τρεῖς αἱ εἰρημέναι, τούτων δὲ αἱ κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν οὐ κινήσεις, αὗται δέ εἰσιν αἱ κατ' ἀντίφασιν, ἀνάγκη τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴν κίνησιν εἶναι μόνην· τὰ δὲ ὑποκείμενα ἢ ἐναντία ἢ μεταξύ· καὶ γὰρ ἡ στέρησις κείσθω ἐναντίον, καὶ δηλοῦται καταφάσει, τὸ γυμνὸν καὶ λευκὸν καὶ μέλαν. [III.] Εἰ οὖν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ καὶ ποιότητι καὶ τῷ ποῦ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ πρός τι καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις, τήν τε τοῦ ποιοῦ, καὶ τὴν τοῦ ποσοῦ, καὶ τὴν κατὰ τόπον.

subjecto in non subjectum, non est mutatio, quia non est secundum oppositionem: quandoquidem nec sunt contraria, nec est contradictio. Mutatio igitur quæ in contradictione est ex non subjecto in subjectum, est generatio: simplex quidem, quæ est simpliciter; aliqua vero, quæ est alicujus: ut puta quæ est ex non albo in album, est generatio hujus. Quæ vero ex non ente simpliciter, in substantiam, generatio simpliciter, secundum quam simpliciter fieri, et non aliquid fieri dicimus. Quæ vero est ex subjecto in non subjectum, est interitus: simpliciter quidem, quæ est ab essentia ad non esse; quædam vero, quæ est in oppositam negationem, quemadmodum dictum etiam fuit in generatione. (8) Itaque si non ens dicitur multifariam, et neque quod sumitur in compositione vel divisione, potest moveri, neque quod sumitur potestate, quod est oppositum enti simpliciter secundum actum accepto: (etenim non album aut non bonum potest moveri ex accidenti, quia non album potest esse homo: sed quod est simpliciter non hoc, nullo modo moveri potest: impossibile enim est, id quod non est, moveri:) hoc, inquam, si ita est, etiam est impossibile generationem esse motum; quia fit, quod non est. Nam etiamsi quammaxime ex accidenti fiat; tamen de eo quod simpliciter fit, vere dicitur id esse non ens. Similiter autem et quiescere. Eadem vero absurda eveniunt, ac si dicatur moveri quod non est; et si quicquid movetur, est in loco; non-ens autem non est in loco: esset enim alicubi. Ergo nec interitus est motus. Motui namque contrarium est aut motus aut quies: interitus autem est generationi contrarium. (9) Quoniam autem omnis motus est mutatio quædam, mutationes vero sunt tres, quæ commemoratæ fuerunt; harum autem eæ quæ in ortu et interitu spectantur, non sunt motus; hæ vero sunt, quæ in contradictione consistunt: necesse est, eam tantum mutationem, quæ est ex subjecto in subjectum, esse motum. Subjecta vero, aut sunt contraria, aut interjecta. Nam et privatio ponatur esse contrarium, et declaratur affirmatione, nudum, et album, et nigrum. [III.] Si igitur categoriæ dividuntur substantia, et qualitate, et ipso ubi, et quando, et eo quod est ad aliquid, et quantitate, et actione, vel passione: necesse est tres esse motus, nempe eum qui est qualis, et eum qui est quanti, et eum qui est secundum locum.

CAP. II. [III.]

Κατ' οὐσίαν δ' οὐκ ἔστι κίνησις διὰ τὸ μηδὲν εἶναι οὐσίᾳ τῶν ὄντων ἐναντίον. Οὐδὲ δὴ τῷ πρός τι· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος ἀληθεύεσθαι θάτερον μηδὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν. Οὐδὲ δὴ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος, οὐδὲ παντὸς κινουμένου καὶ κινοῦντος, ὅτι οὐκ ἔστι κινήσεως κίνησις, οὐδὲ γενέσεως γένεσις, οὐδ' ὅλως μεταβολὴ μεταβολῆς. (2) Πρῶτον μὲν γὰρ διχῶς ἐνδέχεται κινήσεως εἶναι κίνησιν, ἢ ὡς ὑποκειμένου, οἷον ὁ ἄνθρωπος κινεῖται, ὅτι ἐκ λευκοῦ εἰς μέλαν μεταβάλλει. Ἆρά γε οὕτω καὶ ἡ κίνησις ἢ θερμαίνεται ἢ ψύχεται ἢ τόπον μεταλλάττει ἢ αὐξάνεται ἢ φθίνει; τοῦτο δὲ ἀδύνατον· οὐ γὰρ τῶν ὑποκειμένων τι ἡ μεταβολή. (3) Ἢ τῷ ἕτερόν τι ὑποκείμενον ἐκ μεταβολῆς με-

In substantia vero non est motus: quia nulla res substantiæ est contraria. Sed neque in eo quod est ad aliquid: quia fieri potest ut altero mutato alterum vere dicatur, quanquam nihil mutatum: quapropter ex accidenti est horum motus. Neque igitur motus est efficientis et patientis, neque ullius moti et moventis: quia non est motionis motio, nec generationis generatio, nec omnino mutatio mutationis. (2) Primum enim duobus modis potest esse motionis motio: vel ut subjecti; ut homo movetur, quia ex albo in nigrum mutatur. An igitur ita etiam motus aut calefit aut refrigeratur, aut locum mutat, aut augetur, aut deminuitur? sed hoc est impossibile: quoniam mutatio non est subjectum aliquod. (3) Vel quia aliud quoddam subjectum ex mutatione mutatur

ταβάλλειν εἰς ἕτερον εἶδος, οἷον ἄνθρωπος ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο δυνατὸν πλὴν κατὰ συμβεβηκός· αὕτη γὰρ ἡ κίνησις ἐξ ἄλλου εἴδους εἰς ἄλλο ἐστὶ μεταβολή. Καὶ ἡ γένεσις δὲ καὶ ἡ φθορὰ ὡσαύτως, πλὴν αἱ μὲν εἰς ἀντικείμενα ὡδί, ἡ δὲ κίνησις οὐχ ὁμοίως. Ἅμα οὖν μεταβάλλει ἐξ ὑγιείας εἰς νόσον, καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς μεταβολῆς εἰς ἄλλην. Δῆλον δ' ὅτι ὅταν νοσήσῃ, μεταβεβληκὸς ἔσται εἰς ὁποιανοῦν· ἐνδέχεται γὰρ ἠρεμεῖν. Καὶ ἔτι εἰς μὴ τὴν τυχοῦσαν ἀεί, κἀκείνη ἔκ τινος εἴς τι ἕτερον. Ὥστε καὶ ἡ ἀντικειμένη ἔσται ἡ ὑγίανσις· ἀλλὰ τῷ συμβεβηκέναι, οἷον εἰ ἐξ ἀναμνήσεως εἰς λήθην μεταβάλλει, ὅτι ᾧ ὑπάρχει, ἐκεῖνο μεταβάλλει ὁτὲ μὲν εἰς ἐπιστήμην ὁτὲ δ' εἰς ὑγίειαν. (4) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, εἰ ἔσται μεταβολῆς μεταβολὴ καὶ γενέσεως γένεσις. Ἀνάγκη δὴ καὶ τὴν προτέραν, εἰ ἡ ὑστέρα ἔσται, οἷον εἰ ἡ ἁπλῆ γένεσις ἐγίνετό ποτε, καὶ τὸ γινόμενον ἐγίνετο, ὥστε οὔπω ἦν γιγνόμενον ἁπλῶς, ἀλλά τι γιγνόμενον καὶ γιγνόμενον ἤδη, καὶ πάλιν τοῦτ' ἐγίνετό ποτε, ὥστ' οὐκ ἦν πω τότε γινόμενον. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀπείρων οὐκ ἔστι τι πρῶτον, οὐκ ἔσται τὸ πρῶτον, ὥστ' οὐδὲ τὸ ἐχόμενον. Οὔτε γίνεσθαι οὖν οὔτε κινεῖσθαι οἷόντε οὔτε μεταβάλλειν οὐδέν. (5) Ἔτι τοῦ αὐτοῦ κίνησις ἡ ἐναντία, καὶ ἔτι ἠρέμησις καὶ γένεσις καὶ φθορά, ὥστε τὸ γινόμενον ὅταν γίγνηται γινόμενον, τότε φθείρεται· οὔτε γὰρ εὐθὺς γινόμενον οὔθ' ὕστερον· εἶναι γὰρ δεῖ τὸ φθειρόμενον. (6) Ἔτι ὕλην δεῖ ὑπεῖναι καὶ τῷ γινομένῳ καὶ τῷ μεταβάλλοντι. Τίς οὖν ἔσται; ὥσπερ τὸ ἀλλοιωτὸν ἢ σῶμα ἢ ψυχή, οὕτω δὴ τὸ γινόμενον κίνησις ἢ γένεσις. (7) Καὶ πάλιν τι εἰς ὃ κινοῦνται· δεῖ γὰρ εἶναί τι τὴν τοῦδε ἐκ τοῦδε εἰς τόδε κίνησιν καὶ μὴ κίνησιν ἢ γένεσιν. Ἅμα δὲ καὶ πῶς ἔσται; οὐ γὰρ ἔσται μάθησις ἡ τῆς μαθήσεως γένεσις, ὥστ' οὐδὲ γενέσεως γένεσις, οὐδέ τις τινός. (8) Ἔτι εἰ τρία εἴδη κινήσεώς ἐστι, τούτων τινὰ ἀνάγκη εἶναι τὴν ὑποκειμένην φύσιν καὶ εἰς ἃ κινοῦνται, οἷον τὴν φορὰν ἀλλοιοῦσθαι ἢ φέρεσθαι. (9) Ὅλως δ' ἐπεὶ κινεῖται τὸ κινούμενον πᾶν τριχῶς, ἢ τῷ κατὰ συμβεβηκός, ἢ τῷ μέρος τι, ἢ τῷ καθ' αὑτό, κατὰ συμβεβηκὸς μόνον ἂν ἐνδέχοιτο μεταβάλλειν τὴν μεταβολήν, οἷον εἰ ὁ ὑγιαζόμενος τρέχοι ἢ μανθάνοι· τὴν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἀφεῖμεν πάλαι. (10) Ἐπεὶ δὲ οὔτε οὐσίας οὔτε τοῦ πρός τι οὔτε τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν, λείπεται κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποῦ κίνησιν εἶναι μόνον· ἐν ἑκάστῳ γάρ ἐστι τούτων ἐναντίωσις. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποιὸν κίνησις ἀλλοίωσις ἔστω· τοῦτο γὰρ ἐπέζευκται κοινὸν ὄνομα. Λέγω δὲ τὸ ποιὸν οὐ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ (καὶ γὰρ ἡ διαφορὰ ποιότης), ἀλλὰ τὸ παθητικόν, καθ' ὃ λέγεται πάσχειν ἢ ἀπαθὲς εἶναι. Ἡ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, τὸ μὲν κοινὸν ἀνώνυμον, καθ' ἑκάτερον δ' αὔξησις καὶ φθίσις, ἡ μὲν εἰς τὸ τέλειον μέγεθος αὔξησις, ἡ δ' ἐκ τούτου φθίσις. Ἡ δὲ κατὰ τόπον καὶ τὸ κοινὸν καὶ τὸ ἴδιον ἀνώνυμος, ἔστω δὲ φορὰ καλουμένη τὸ κοινόν· καίτοι λέγεταί γε ταῦτα

in alteram speciem : ut homo ex morbo in sanitatem. Sed neque hoc est possibile, nisi ex accidenti; hic enim motus est mutatio ex uno in aliud. Et generatio atque interitus eodem modo : præterquam quod hæ mutationes sunt in opposito, hoc modo : motus autem alio modo. Simul igitur mutatur ex sanitate in morbum, et ex hac mutatione in aliam. Sed manifestum est, quum ægrotaverit, mutatum fore in quemvis morbum : potest enim quiescere. Ac præterea non in quamlibet semper, et illa ex aliquo in aliud quidpiam : quocirca erit motio opposita, nempe sanatio. Sed quia sic accidit : veluti, si ex recordatione in oblivionem mutetur : quoniam cui inest, illud mutatur quandoque in scientiam, quandoque in sanitatem. (4) Præterea in infinitum res abibit, si erit mutationis mutatio, et generationis generatio. Necesse igitur est etiam priorem esse, si posterior erit : ut puta si generatio simplex aliquando fiebat; etiam quod fit, fiebat. Quare nondum erat, quod fit simpliciter, sed erat aliquid quod fiebat, idque olim fiebat, et rursus hoc aliquando fiebat. Quocirca nondum erat tunc id quod fit. Quoniam autem in infinitis non est aliquid primum; non erit primum quod fit, Quare neque consequens erit. Neque igitur fieri, neque moveri, neque mutari quidpiam possibile est. (5) Præterea ejusdem est motus contrarius, et præterea quies : item generatio, et corruptio. Quare quod fit, tunc corrumpitur, quum fit. Non enim statim ac fit, tunc corrumpitur, nec postea : quoniam oportet esse, quod interit. (6) Præterea oportet materiam subesse et ei quod fit, et ei quod mutatur. Quænam igitur erit? sicuti variabile est aut corpus, aut anima : ita quod fit, est motus vel generatio. (7) Rursus est aliquid in quod moventur : oportet enim esse aliquid motum et generationem hujus ex hoc in hoc. Simul autem quomodo erit? non enim disciplinæ generatio est disciplina. Quare nec generationis generatio, nec alicujus aliqua. (8) Præterea si tres sunt species motus; necesse est ut harum aliqua sit natura subjecta, et ad quas moventur : ut puta necesse est lationem variari, vel ferri. (9) Omnino autem quum moveatur, quicquid movetur, tribus modis, id est, vel quia ex accidenti, vel quia pars aliqua, vel quia per se movetur : solum ex accidenti potest mutari mutatio : veluti, si is qui sanatur, currat, aut discat. Sed mutationem ex accidenti, dudum missam fecimus. (10) Quoniam autem motus nec est substantiæ, nec ejus quod ad aliquid refertur, nec ipsius facere, vel pati : relinquitur ut in qualitate, et quantitate, et ubi duntaxat sit. Nam in his singulis est contrarietas. Motus igitur, qui est in qualitate, esto variatio. Hoc enim commune nomen ei aptum est. Dico autem qualitatem, non quæ est in substantia (quandoquidem etiam differentia est qualitas); sed patibilem, ex qua dicitur pati aut impatibile esse. Qui vero est quantitate, communiter quidem vacat nomine : utriusque autem ratione vocatur accretio, et deminutio : is quidem qui tendit ad perfectam magnitudinem, accretio : qui vero ab hac, deminutio. Qui autem est secundum locum, et communiter et proprie, nomine caret : vocetur autem, qui est communiter, latio. Quanquam

φέρεσθαι μόνα κυρίως, ὅταν μὴ ἐπ' αὐτοῖς ᾖ τὸ στῆναι τοῖς μεταβάλλουσι τὸν τόπον, καὶ ὅσα αὐτὰ μὴ ἑαυτὰ κινεῖ κατὰ τόπον. (11) Ἡ δ' ἐν τῷ αὐτῷ εἴδει μεταβολὴ ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀλλοίωσίς ἐστιν· ἡ γὰρ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον κίνησίς ἐστιν, ἢ ἁπλῶς ἢ πῇ· ἐπὶ μὲν γὰρ τὸ ἧττον ἰοῦσα εἰς τοὐναντίον λεχθήσεται μεταβάλλειν, ἐπὶ δὲ τὸ μᾶλλον ὡς ἐκ τοὐναντίου εἰς τὸ αὐτό. Διαφέρει γὰρ οὐδὲν πῇ μεταβάλλειν ἢ ἁπλῶς, πλὴν πῇ δεήσει τἀναντία ὑπάρχειν· τὸ δὲ μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστι τῷ πλέον ἢ ἔλαττον ἐνυπάρχειν τοὐναντίου καὶ μή. Ὅτι μὲν οὖν αὗται τρεῖς μόναι κινήσεις εἰσίν, ἐκ τούτων δῆλον. [IV.] (12) Ἀκίνητον δ' ἐστὶ τό, τε ὅλως ἀδύνατον κινηθῆναι, ὥσπερ ὁ ψόφος ἀόρατος, καὶ τὸ ἐν πολλῷ χρόνῳ μόλις κινούμενον ἢ τὸ βραδέως ἀρχόμενον, ὃ λέγεται δυσκίνητον, καὶ τὸ πεφυκὸς μὲν κινεῖσθαι καὶ δυνάμενον, μὴ κινούμενον δὲ τότε ὅτε πέφυκε καὶ οὗ καὶ ὥς, ὅπερ ἠρεμεῖν καλῶ τῶν ἀκινήτων μόνον· ἐναντίον γὰρ ἠρεμία κινήσει, ὥστε στέρησις ἂν εἴη τοῦ δεκτικοῦ. Τί μὲν οὖν ἐστὶ κίνησις, καὶ τί ἠρεμία, καὶ πόσαι μεταβολαί, καὶ ποῖαι κινήσεις, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

ea sola proprie dicuntur ferri, quæ quum locum mutent, non est in ipsis situm ut se sistant; et quæ se ipsa non movent secundum locum. (11) Jam vero mutatio, quæ fit in eadem forma ad magis et minus, variatio est. Etenim motus est ex contrario in contrarium, vel simpliciter, vel quadamtenus. Nam qui ad minus progreditur, in contrarium dicetur mutari : qui vero ad magis, tanquam ex contrario ad ipsum. Nihil autem interest utrum quadamtenus mutetur, an simpliciter : præterquam quod oportebit quadamtenus esse contraria : magis autem et minus est, quia plus vel minus contrarii inest, et non inest. Esse igitur hos tres solos motus, ex his manifestum est. [IV.] (12) Immobile autem est et id quod omnino moveri nequit, ut sonus, inaspectabilis, et quod longo tempore vix movetur, aut tarde moveri incipit, quod dicitur difficulter mobile : et quod natura quidem aptum est moveri et potest moveri, sed non movetur tunc quum natura aptum est, et ubi, et quomodo : quod quidem inter immobilia solum quiescere appello : contrarium enim est quies motui : proinde erit privatio ejus quod est motionis capax. Quid igitur sit motus, et quid quies, et quot sint mutationes, et quales mutationes sint motus, perspicuum est ex his quæ dicta sunt.

CAP. III. [V.]

Μετὰ δὲ ταῦτα λέγωμεν τί ἐστι τὸ ἅμα καὶ χωρίς, καὶ τί τὸ ἅπτεσθαι, καὶ τί τὸ μεταξύ, καὶ τί τὸ ἐφεξῆς, καὶ τί τὸ ἐχόμενον καὶ συνεχές, καὶ τοῖς ποίοις ἕκαστον τούτων ὑπάρχειν πέφυκεν. (2) Ἅμα μὲν οὖν λέγεται ταῦτ' εἶναι κατὰ τόπον, ὅσα ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστὶ πρώτῳ, χωρὶς δ' ὅσα ἐν ἑτέρῳ, ἅπτεσθαι δ' ὧν τὰ ἄκρα ἅμα, μεταξὺ δ' εἰς ὃ πέφυκε πρῶτον ἀφικνεῖσθαι τὸ μεταβάλλον, ἢ εἰς ὃ ἔσχατον μεταβάλλει κατὰ φύσιν συνεχῶς μεταβάλλον. Ἐν ἐλαχίστοις δ' ἐστὶ τὸ μεταξὺ τρισίν, ἔσχατον μὲν γάρ ἐστι τῆς μεταβολῆς τὸ ἐναντίον· (3) συνεχῶς δὲ κινεῖται τὸ μηθὲν ἢ τὸ ὀλίγιστον διαλεῖπον τοῦ πράγματος, μὴ τοῦ χρόνου (οὐδὲν γὰρ κωλύει διαλείποντα, καὶ εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ὑπάτην φθέγξασθαι τὴν νεάτην), ἀλλὰ τοῦ πράγματος, ἐν ᾧ κινεῖται. Τοῦτο δὲ ἔν τε ταῖς κατὰ τόπον καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς φανερόν. (4) Ἐναντίον δὲ κατὰ τόπον τὸ κατ' εὐθεῖαν ἀπέχον πλεῖστον· ἡ γὰρ ἐλαχίστη πεπέρανται, μέτρον δὲ τὸ πεπερασμένον. (5) Ἐφεξῆς δὲ οὗ μετὰ τὴν ἀρχὴν μόνον ὄντος ἢ θέσει ἢ φύσει ἢ ἄλλῳ τινὶ οὕτως ἀφορισθέντος μηδὲν μεταξύ ἐστι τῶν ἐν ταὐτῷ γένει καὶ οὗ ἐφεξῆς ἐστι. Λέγω δ' οἷον γραμμὴ γραμμῆς ἢ γραμμαί, ἢ μονάδος μονὰς ἢ μονάδες, ἢ οἰκίας οἰκία. Ἄλλο δ' οὐδὲν κωλύει μεταξὺ εἶναι· τὸ γὰρ ἐφεξῆς τινὶ ἐφεξῆς καὶ ὕστερόν τι· οὐ γὰρ τὸ ἓν ἐφεξῆς τοῖν δυοῖν, οὐδὲ ἡ νουμηνία τῆς δευτέρας ἐφεξῆς, ἀλλὰ ταῦτ' ἐκείνων. (6) Ἐχόμενον δὲ ὃ ἂν ἐφεξῆς ὂν ἅπτηται. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μεταβολὴ ἐν τοῖς ἀντικειμένοις, τὰ δ' ἀντικείμενα τά τε ἐναντία καὶ τὰ κατὰ ἀντίφασιν, ἀντιφάσεως δ' οὐδὲν ἀνὰ μέσον, φανερὸν ὅτι ἐν τοῖς ἐναντίοις ἔσται τὸ μεταξύ. Τὸ δὲ

Post hæc dicamus, quid sit Simul, et quid Separatim, et quid Tangere, et quid Interjectum, et quid esse Deinceps, et quid Cohærens, et quid Continuum : et quibus ut hæc singula insunt, natura est comparatum. (2) Simul igitur dicuntur hæc esse secundum locum, quæcumque sunt in uno loco primo. Separatim vero, quæcumque sunt in diverso. Se autem tangere dicuntur ea, quorum extrema sunt simul. Interjectum vero, in quod ut prius perveniat quod mutatur, natura est comparatum, quam ad extremum in quod mutatur, quum secundum naturam continenter mutetur. Minimum autem est interjectum in tribus : quia contrarium est mutationis extremum. (3) Continenter autem movetur, quod nihil aut parum intermittit rei, non temporis : nihil enim prohibet, intermissione facta, et quidem statim post summam chordam, sonare infimam : sed rei intermissionem dico, in qua fit motus. Quod quidem et in loci et in ceteris mutationibus perspicuum est. (4) Contrarium vero secundum locum est, quod recta linea plurimum distat. Quæ est enim minima, terminata est : quod vero est terminatum, est mensura. (5) Deinceps vero est, inter quod (quum solum post principium sit vel positione, vel natura, vel alio aliquo modo ita definitum) et id cui est consequens, nihil est ejusdem generis interjectum. Verbi gratia, linea vel lineæ inter lineam : aut inter unitatem unitas vel unitates; aut inter domum domus : aliud vero interjectum esse nihil prohibet. Quod enim est deinceps, alicui est deinceps, et est posterius quiddam. Non enim unum deinceps sequitur duo; neque Kalendæ deinceps sequuntur alterum diem mensis : sed hæc sequuntur illa. (6) Cohærens autem dicitur, quod quum sit deinceps, tangit. Quia vero omnis mutatio in oppositis cernitur, opposita vero sunt et ea quæ sunt contraria, et quæ secundum contradictionem opponuntur; contradictionis autem nihil est medium : perspicuum est, in contrariis fore quod

συνεχὲς ἔστι μὲν ὅπερ ἐχόμενόν τι, λέγω δ' εἶναι συνεχές, ὅταν ταὐτὸ γένηται καὶ ἓν τὸ ἑκατέρου πέρας οἷς ἅπτονται, καὶ ὥσπερ σημαίνει τοὔνομα, συνέχηται. Τοῦτο δ' οὐχ οἷόντε δυοῖν ὄντοιν εἶναι τοῖν ἐσχάτοιν. (7) Τούτου δὲ διωρισμένου φανερὸν ὅτι ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ συνεχές, ἐξ ὧν ἕν τι πέφυκε γίνεσθαι κατὰ τὴν σύναψιν· καὶ ὥς ποτε γίνεται τὸ συνέχον ἕν, οὕτω καὶ τὸ ὅλον ἔσται ἕν, οἷον ἢ γόμφῳ ἢ κόλλῃ ἢ ἀφῇ ἢ προσφύσει. (8) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πρῶτον τὸ ἐφεξῆς ἐστί· τὸ μὲν γὰρ ἁπτόμενον ἐφεξῆς ἀνάγκη εἶναι, τὸ δ' ἐφεξῆς οὐ πᾶν ἅπτεσθαι· διὸ καὶ ἐν προτέροις τῷ λόγῳ τὸ ἐφεξῆς ἐστίν, οἷον ἐν ἀριθμοῖς· ἀφὴ δ' οὐκ ἔστι. Καὶ εἰ μὲν συνεχές, ἀνάγκη ἅπτεσθαι· εἰ δ' ἅπτεται, οὔπω συνεχές· οὐ γὰρ ἀνάγκη ἓν εἶναι αὐτῶν τὰ ἄκρα, εἰ ἅμα εἶεν· ἀλλ' εἰ ἕν, ἀνάγκη καὶ ἅμα. Ὥστε ἡ σύμφυσις ὑστάτη κατὰ τὴν γένεσιν· ἀνάγκη γὰρ ἅψασθαι, εἰ συμφύσεται τὰ ἄκρα· τὰ δὲ ἁπτόμενα οὐ πάντα συμπέφυκεν· ἐν οἷς δὲ μή ἐστιν ἀφή, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδὲ σύμφυσις ἐν τούτοις. (9) Ὥστ' εἰ ἔστι στιγμὴ καὶ μονὰς οἵας λέγουσι κεχωρισμένας, οὐχ οἷόντε εἶναι μονάδα καὶ στιγμὴν τὸ αὐτό· ταῖς μὲν γὰρ ὑπάρχει τὸ ἅπτεσθαι, ταῖς δὲ μονάσι τὸ ἐφεξῆς. Καὶ τῶν μὲν ἐνδέχεται εἶναί τι μεταξύ (πᾶσα γὰρ γραμμὴ μεταξὺ στιγμῶν), τῶν δ' οὐκ ἀνάγκη· οὐδὲν γὰρ μεταξὺ δυάδος καὶ μονάδος. (10) Τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἅμα καὶ χωρίς, καὶ τί τὸ ἅπτεσθαι, καὶ τί τὸ μεταξὺ καὶ τὸ ἐφεξῆς, καὶ τί τὸ ἐχόμενον καὶ συνεχές, καὶ τοῖς ποίοις ἕκαστον τούτων ὑπάρχει, εἴρηται.

est interjectum. Continuum vero est species cohærentis. Dico autem esse continuum, quum utriusque termini quibus se contingunt, facti sunt unum et idem, et, ut nomen significat, continentur : hoc autem esse nequit, quum extrema duo sunt. (7) Jam vero hoc definito, perspicuum est, in his esse continuum, ex quibus ut unum quiddam contactu fiat, natura est comparatum, et ut tandem id quod continet, fit unum, ita etiam totum erit unum : ut clavo, aut glutine, aut tactu, aut naturali copulatione. (8) Perspicuum etiam est primum esse id quod est deinceps, necesse est enim, ut quod tangit, deinceps sit ; non, quicquid est deinceps, tangat. Ideoque in iis quæ ratione priora sunt, est ipsum deinceps, ut in numeris : tactus vero non est. Item si est continuum, necesse est ut tangat. Si vero tangit, nondum est continuum : quia non est necesse ut eorum extrema sint unum, si simul sint : sed si sunt unum, necesse est etiam simul esse. Quare naturalis copulatio ortu est postrema : necesse est enim tangere, si extrema copulari naturaliter debeant : sed quæ tangunt, non omnia sunt naturaliter copulata : in quibus vero non est tactus, manifestum est in his non esse naturalem copulationem. (9) Quocirca si est punctum et unitas, ut quidam ponunt separata ; fiêri nequit ut unitas et punctum sint idem : quoniam his quidem inest tactus ; unitatibus vero, deinceps esse. Et his quidem potest esse aliquid interjectum ; quoniam omnis linea est punctis interjecta : illis vero esse aliquid interjectum non est necesse : nihil enim est interjectum binario et unitati. (10) Quid igitur sit Simul, et Separatim, et quid Tangere, et quid Interjectum, et quid Deinceps, et quid Cohærens, et Continuum, et quibus unumquodque horum insit, dictum est.

CAP. IV. [VI.]

Μία δὲ κίνησις λέγεται πολλαχῶς· τὸ γὰρ ἓν πολλαχῶς λέγομεν. Γένει μὲν οὖν μία κατὰ τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας ἐστί· φορὰ μὲν γὰρ πάσῃ φορᾷ τῷ γένει μία· ἀλλοίωσις δὲ φορᾶς ἑτέρα τῷ γένει· εἴδει δὲ μία, ὅταν τῷ γένει μία οὖσα καὶ ἐν ἀτόμῳ εἴδει ᾖ· οἷον χρώματος μέν εἰσι διαφοραί· τοιγαροῦν ἄλλη τῷ εἴδει μέλανσις καὶ λεύκανσις· πᾶσα οὖν λεύκανσις πάσῃ λευκάνσει ἡ αὐτὴ κατ' εἶδος ἔσται, καὶ πᾶσα μέλανσις μελάνσει. Λευκότητος δ' οὐκέτι· διὸ τῷ εἴδει μία λεύκανσις λευκάνσει πάσῃ. Εἰ δ' ἔστιν ἅτθ' ἃ καὶ γένη ἅμα καὶ εἴδη ἐστί, δῆλον ὡς εἴδει μία ἔσται, ἁπλῶς δὲ μία εἴδει οὔ, οἷον ἡ μάθησις, εἰ ἡ ἐπιστήμη εἶδος μὲν ὑπολήψεως, γένος δὲ τῶν ἐπιστημῶν. (2) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ εἴδει μία κίνησις, ὅταν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὸ αὐτὸ εἰς τὸ αὐτὸ μεταβάλλῃ, οἷον ἡ μία στιγμὴ ἐκ τοῦδε τοῦ τόπου εἰς τόνδε τὸν τόπον πάλιν καὶ πάλιν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔσται ἡ κυκλοφορία τῇ εὐθυφορίᾳ ἡ αὐτή, καὶ ἡ κύλισις τῇ βαδίσει. (3) Ἢ διώρισται τὸ ἐν ᾧ ἂν ἕτερον ᾖ τῷ εἴδει, ὅτι ἑτέρα κίνησις, τὸ δὲ περιφερὲς τοῦ εὐθέος ἕτερον τῷ εἴδει. Γένει μὲν οὖν καὶ εἴδει κίνησις μία οὕτως. (4) Ἁπλῶς δὲ μία κίνησις ἡ τῇ οὐσίᾳ μία καὶ τῷ ἀριθμῷ· τίς δὲ ἡ τοιαύτη, δῆλον διελομένοις.

Unus autem motus dicitur multis modis : quia unum multis modis dicimus. Genere igitur unus est secundum categoriæ figuras : nam latio cum omni latione est unus genere motus, variatio vero a latione differt genere. Specie autem unus est motus, si, quum genere unus sit, etiam in individua specie sit : ut coloris sunt differentiæ. Ergo specie differunt denigratio et dealbatio. Omnis itaque dealbatio cum omni dealbatione eadem erit specie : nec non omnis denigratio cum denigratione. In dealbatione vero non item : itaque specie unus motus est dealbatio cum omni dealbatione. Quodsi quædam et genera simul et species sint ; manifestum est, aliquo modo unum specie motum fore, simpliciter autem unum specie non fore, ut discendi actus, si scientia est species existimationis, genus vero scientiarum. (2) Dubitare autem quispiam possit, sitne unus specie motus, quando ab eodem idem ad idem mutatur : ut puta unum punctum ex hoc loco in illum locum semel atque iterum. Quod si est, conversio eadem erit cum recta latione, et volutatio cum ambulatione. (3) Aut definitum est, diversum esse motum, si id, in quo fit, diversum sit specie, orbiculare autem a recto diversum est specie. Genere igitur ac specie motus unus ita est. (4) Simpliciter autem unus est motus, qui est essentia unus et numero. Quis autem sit talis, manifestum divi-

Τρία γάρ ἐστι τὸν ἀριθμὸν περὶ ἃ λέγομεν τὴν κίνησιν, ὅ, καὶ ἐν ᾧ, καὶ ὅτε. Λέγω δὲ ὅ, ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι τὸ κινούμενον, οἷον ἄνθρωπον ἢ χρυσόν· καὶ ἔν τινι τοῦτο κινεῖσθαι, οἷον ἐν τόπῳ ἢ ἐν πάθει, καὶ ποτέ· ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶν κινεῖται. (5) Τούτων δὲ τὸ μὲν εἶναι τῷ γένει ἢ τῷ εἴδει μίαν ἐστὶν ἐν τῷ πράγματι ἐν ᾧ κινεῖται· τὸ δὲ ἐχόμενον ἦν ἐν τῷ χρόνῳ, τὸ δ' ἁπλῶς μίαν ἐν ἅπασι τούτοις· καὶ γὰρ ἐν ᾧ ἓν δεῖ εἶναι καὶ ἄτομον, οἷον τὸ εἶδος, καὶ τὸ ὅτε, οἷον τὸν χρόνον ἕνα καὶ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ κινούμενον ἓν εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὥσπερ τὸ λευκὸν μελαίνεσθαι, καὶ Κορίσκον βαδίζειν· ἓν δὲ καὶ ὁ Κορίσκος καὶ λευκόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· μηδὲ κοινόν· εἴη γὰρ ἂν ἅμα δύο ἀνθρώπους ὑγιάζεσθαι τὴν αὐτὴν ὑγίανσιν, οἷον ὀφθαλμίας· ἀλλ' οὐ μία αὕτη, ἀλλ' εἴδει μία. (6) Τὸ δὲ Σωκράτη τὴν αὐτὴν μὲν ἀλλοίωσιν ἀλλοιοῦσθαι τῷ εἴδει, ἐν ἄλλῳ δὲ χρόνῳ καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ, εἰ μὲν ἐνδέχεται τὸ φθαρὲν πάλιν ἓν γίνεσθαι τῷ ἀριθμῷ, εἴη ἂν καὶ αὕτη μία· εἰ δὲ μή, ἡ αὐτὴ μέν, μία δ' οὔ. (7) Ἔχει δ' ἀπορίαν ταύτῃ παραπλησίαν καὶ πότερον μία ἡ ὑγίεια καὶ ὅλως αἱ ἕξεις καὶ τὰ πάθη τῇ οὐσίᾳ εἰσὶν ἐν τοῖς σώμασι· κινούμενα γὰρ φαίνεται τὰ ἔχοντα καὶ ῥέοντα. Εἰ δὴ ἡ αὐτὴ καὶ μία ἡ ἕωθεν καὶ νῦν ὑγίεια, διὰ τί οὐκ ἂν καὶ ὅταν διαλιπὼν λάβῃ πάλιν τὴν ὑγίειαν, καὶ αὕτη κἀκείνη μία τῷ ἀριθμῷ ἂν εἴη; (8) Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος· πλὴν τοσοῦτον διαφέρει, ὅτι, εἰ μὲν μὴ δύο, δι' αὐτὸ τοῦτο ὡς τῷ ἀριθμῷ μίαν καὶ τὰς ἕξεις ἀνάγκη· μία γὰρ ἀριθμῷ ἐνέργεια ἑνὸς ἀριθμῷ. Εἰ δ' ἡ ἕξις μία, ἴσως οὐκ ἄν τῳ δόξειέ πω μία καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι· ὅταν γὰρ παύσηται βαδίζων, οὐκέτι ἐστὶν ἡ βάδισις, πάλιν δὲ βαδίζοντος ἔσται. Εἰ δ' οὖν μία καὶ ἡ αὐτή, ἐνδέχοιτ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ἓν καὶ φθείρεσθαι καὶ εἶναι πολλάκις. Αὗται μέν εἰσιν αἱ ἀπορίαι ἔξω τῆς νῦν σκέψεως. (9) Ἐπεὶ δὲ συνεχὴς πᾶσα κίνησις, τήν τε ἁπλῶς μίαν ἀνάγκη καὶ συνεχῆ εἶναι, εἴπερ πᾶσα διαιρετή, καὶ εἰ συνεχής, μία. Οὐ γὰρ πᾶσα γένοιτ' ἂν συνεχὴς πάσῃ, ὥσπερ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῷ τυχόντι τὸ τυχόν, ἀλλ' ὅσων ἓν τὰ ἔσχατα. Ἔσχατα δὲ τῶν μὲν οὐκ ἔστι, τῶν δ' ἐστὶν ἄλλα τῷ εἴδει καὶ ὁμώνυμα· πῶς γὰρ ἂν ἅψαιτο ἢ ἓν γένοιτο τὸ ἔσχατον γραμμῆς καὶ βαδίσεως; (10) Ἐχόμεναι μὲν οὖν εἶεν ἂν καὶ αἱ μὴ αὐταὶ τῷ εἴδει, μηδὲ τῷ γένει· δραμὼν γὰρ ἄν τις πυρέξειεν εὐθύς, καὶ οἷον ἡ λαμπὰς ἐκ διαδοχῆς φορὰ ἐχομένη, συνεχὴς δ' οὔ. Κεῖται γὰρ τὸ συνεχές, ὧν τὰ ἔσχατα ἕν. Ὥστ' ἐχόμενα καὶ ἐφεξῆς εἰσὶ τῷ τὸν χρόνον εἶναι συνεχῆ, συνεχεῖς δὲ τῷ τὰς κινήσεις· τοῦτο δ', ὅταν ἓν τὸ ἔσχατον γίνηται ἀμφοῖν. (11) Διὸ ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι τῷ εἴδει καὶ ἑνὸς καὶ ἐν ἑνὶ χρόνῳ τὴν ἁπλῶς συνεχῆ κίνησιν καὶ μίαν· τῷ χρόνῳ μέν, ὅπως μὴ ἀκινησία μεταξὺ ᾖ· ἐν τῷ διαλείποντι γὰρ ἠρεμεῖν ἀνάγκη. Πολλαὶ οὖν καὶ οὐ μία ἡ κίνησις, ὧν ἐστιν ἠρεμία μεταξύ. Ὥστε εἴ τις κίνησις στάσει διαλαμβάνεται, οὐ μία, οὐδὲ συνεχής·

dentibus fiet. Tria namque sunt numero, circa quæ dicimus motum unum esse, nempe quod, et in quo, et quando. Dico autem Quod, quia necesse est esse aliquid quod moveatur : ut hominem, aut aurum; et in aliquo hoc moveri, velut in loco, vel in affectione. Et aliquando : propterea quod in tempore omnis res movetur. (5) Ex his autem in re in qua movetur, positum est ut sit motus unus genere, vel specie. Cohærentia vero posita est in tempore. Simpliciter autem unum esse motum in his omnibus : nam et id in quo, unum esse oportet atque individuum : veluti, formam. Et rursus quando : veluti, tempus unum esse, nec interrumpi : sed et mobile unum esse, non ex accidenti (ut album nigrescere, et Coriscum ambulare : unum autem sunt Coriscus et album, sed ex accidenti), neque commune : quia possunt duo homines simul curari eadem curatione, ut lippitudinis : verum hic non est unus motus simpliciter, sed specie unus. (6) Sed pone Socratem eadem variationis specie variari, in alio tamen et rursus alio tempore : siquidem potest, quod interiit, rursus unum fieri numero : erit et hic motus unus ; sin minus, erit quidem idem motus, non tamen unus. (7) Exsistit etiam dubitatio huic affinis, an essentialiter in corporibus una sit sanitas, et omnino habitus et affectiones. Nam quæ his prædita sunt, videntur moveri et fluere. Quodsi una et eadem est sanitas, quæ erat mane, et quæ nunc est : cur non etiam, quum intermissam sanitatem rursus receperit, hæc quoque una et eadem numero erit? (8) Nam est eadem ratio. Sed hoc differt, quod, si non sunt duo actus, propter hoc ipsum etiam habitus necesse est esse numero unos : unus enim numero actus est habitûs unius numero. Verum si habitus sit unus, fortasse nondum alicui videbitur esse etiam unus actus. Quum enim desierit ambulare, non est amplius ambulatio : rursus autem eo ambulante, erit. Si igitur est una et eadem, certe unum et idem poterit et interire et esse sæpius. Sane hæ dubitationes sunt alienæ a præsenti consideratione. (9) Quum autem omnis motus sit continuus : necesse est, eum qui simpliciter est unus, esse etiam continuum : siquidem omnis est dividuus ; et, si est continuus, est unus. Non enim omnis motus omni motui continuus fieri potest, quemadmodum nec aliud quodvis cuivis : sed ea tantum continua sunt, quorum extrema sunt unum. Extrema vero quorumdam non sunt, quorumdam autem sunt diversa specie et homonyma : quo enim modo se tangere aut unum fieri possunt extremum lineæ et ambulationis? (10) Cohærere igitur possunt etiam motus, qui non sunt iidem specie, nec genere : quia fieri potest ut, quum aliquis cucurrerit, confestim febricitet : et veluti fax ex successione, latio cohæret, sed continua non est ; quia positum est, continuum esse, quorum extrema sunt unum. Quapropter cohærent, et deinceps sunt, eo quod tempus est continuum. Continui autem sunt, eo quod ipsi motus sunt tales : quod quidem tunc est quum amborum extremum factum est unum. (11) Idcirco necesse est ut motus qui est simpliciter continuus et unus, sit idem specie, et unius, et in uno tempore. In uno quidem tempore, ne motus vacuitas interjiciatur : quoniam in intervallo quiescere necesse est. Proinde multi nec unus est motus, quibus est quies interjecta. Quare si motus aliquis statu interrumpitur,

διαλαμβάνεται δέ, εἰ μεταξὺ χρόνος. Τῆς δὲ τῷ εἴδει μὴ μιᾶς οὔ, καὶ εἰ μὴ διαλείπεται ὁ χρόνος· ὁ μὲν γὰρ χρόνος εἷς, τῷ εἴδει δ' ἡ κίνησις ἄλλη· τὴν μὲν γὰρ μίαν ἀνάγκη καὶ τῷ εἴδει μίαν εἶναι, ταύτην δ' ἁπλῶς εἶναι μίαν οὐκ ἀνάγκη. Τίς μὲν οὖν κίνησις ἁπλῶς μία, εἴρηται. (12) Ἔτι δὲ λέγεται μία καὶ ἡ τέλειος, ἐάν τε κατὰ γένος ἐάν τε κατ' εἶδος ᾖ ἐάν τε κατ' οὐσίαν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὸ τέλειον καὶ ὅλον τοῦ ἑνός. Ἔστι δ' ὅτε κἂν ἀτελὴς ᾖ μία λέγεται, ἐὰν ᾖ μόνον συνεχής. (13) Ἔτι δ' ἄλλως παρὰ τὰς εἰρημένας λέγεται μία κίνησις ἡ ὁμαλής. Ἡ γὰρ ἀνώμαλος ἔστιν ὡς οὐ δοκεῖ μία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ὁμαλής, ὥσπερ ἡ εὐθεῖα· ἡ γὰρ ἀνώμαλος διαιρετή. Ἔοικε δὲ διαφέρειν ὡς τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Ἔστι δ' ἐν ἁπάσῃ κινήσει τὸ ὁμαλῶς ἢ μή· καὶ γὰρ ἂν ἀλλοιοῖτο ὁμαλῶς, καὶ φέροιτο ἐφ' ὁμαλοῦ, οἷον κύκλου ἢ εὐθείας, καὶ περὶ αὔξησιν ὡσαύτως καὶ φθίσιν. (14) Ἀνωμαλίας δ' ἐστὶ διαφορὰ ὁτὲ μὲν ἐφ' ᾧ κινεῖται· ἀδύνατον γὰρ ὁμαλὴν εἶναι τὴν κίνησιν μὴ ἐπὶ ὁμαλῷ μεγέθει, οἷον ἡ τῆς κεκλασμένης κίνησις ἢ ἡ τῆς ἕλικος ἢ ἄλλου μεγέθους, ὧν μὴ ἐφαρμόττει τὸ τυχὸν ἐπὶ τὸ τυχὸν μέρος. Ὁτὲ δὲ οὔτε ἐν τῷ ποῦ οὔτ' ἐν τῷ ποτὲ οὔτε εἰς ὅ, ἀλλ' ἐν τῷ ὥς. Ταχυτῆτι γὰρ καὶ βραδυτῆτι ἐνίοτε διώρισται· ἧς μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ τάχος, ὁμαλής· ἧς δὲ μή, ἀνώμαλος. Διὸ οὐκ εἴδη κινήσεως οὐδὲ διαφοραὶ τάχος καὶ βραδυτής, ὅτι πάσαις ἀκολουθεῖ ταῖς διαφόροις κατ' εἶδος. Ὥστ' οὐδὲ βαρύτης καὶ κουφότης ἡ εἰς τὸ αὐτό, οἷον γῆς πρὸς αὑτὴν ἢ πυρὸς πρὸς αὑτό. (15) Μία μὲν οὖν ἡ ἀνώμαλος τῷ συνεχής, ἧττον δέ, ὅπερ τῇ κεκλασμένῃ συμβαίνει φορᾷ· τὸ δ' ἧττον μίξις ἀεὶ τοῦ ἐναντίου. Εἰ δὲ πᾶσαν τὴν μίαν ἐνδέχεται καὶ ὁμαλὴν εἶναι καὶ μή, οὐκ ἂν εἴησαν αἱ μὴ κατ' εἶδος ἐχόμεναι αὗται μία καὶ συνεχής· πῶς γὰρ ἂν εἴη ὁμαλὴς ἡ ἐξ ἀλλοιώσεως συγκειμένη καὶ φορᾶς; δέοι γὰρ ἂν ἐφαρμόττειν.

neque est unus, neque continuus. Interjicitur autem, si tempus sit interjectum. Ejus autem motus qui specie non est motus, non potest dici unitas, etiamsi non intermittatur tempus. Nam tempus quidem est unum : sed motus est specie diversus. Etenim motum qui est unus, necesse est etiam specie unum esse : hunc vero simpliciter esse unum, non est necesse. Quis igitur sit motus simpliciter unus, dictum est. (12) Præterea dicitur unus, etiam is qui est perfectus : sive genere, sive specie sit, sive essentia : sicut et in aliis perfectum et totum est unius. Quandoque vero, etiamsi imperfectus sit, unus dicitur, dummodo sit continuus. (13) Præterea et aliter præter eos qui commemorati sunt, dicitur unus motus, qui est æquabilis. Nam qui est inæquabilis, quodammodo non videtur unus, sed magis qui est æquabilis, ut recta linea : inæquabilis enim est dividuus. Videntur autem differre, ut magis et minus. Porro in omni motu est æquabilitas vel inæquabilitas. Nam et variari potest æquabiliter, et ferri super æquabili spatio, ut circulo aut linea recta. Eademque ratio est accretionis et deminutionis. (14) Inæquabilitatis autem differentia quandoque consistit in eo in quo movetur : quia fieri nequit ut motus sit æquabilis super non æquabili magnitudine; ut inflexæ lineæ, vel anfractus, vel alius magnitudinis, quarum quævis pars cum quavis non congruit : quandoque vero nec in ipso ubi, nec in ipso quando, nec in eo ad quod movetur, sed in modo. Celeritate enim ac tarditate interdum definitur : nam cujus eadem est celeritas, is est æquabilis; cujus autem non est eadem, inæquabilis. Idcirco celeritas ac tarditas non sunt species nec differentiæ motus : quia consequuntur omnes motus specie differentes : quocirca neque gravitas et levitas, quæ est ad idem; ut terræ ad se ipsam, aut ignis ad se ipsum. (15) Motus igitur inæquabilis est unus, quia est continuus, sed minus : quod quidem inflexæ lationi accidit. Quod autem est minus, semper habet contrarium admixtum. Quodsi omnis motus unus, potest esse æquabilis et non æquabilis : certe motus, qui non sunt specie cohærentes et uni, non possunt esse unus et continuus. Quo enim modo potest esse æquabilis, qui componitur ex variatione et latione? nam oportet eos inter se congruere.

CAP. V. [VII.]

Ἔτι δὲ διοριστέον ποία κίνησις ἐναντία κινήσει, καὶ περὶ μονῆς δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. Διαιρετέον δὲ πρῶτον πότερον ἐναντία κίνησις ἡ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῇ εἰς τὸ αὐτό, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας τῇ εἰς ὑγίειαν, οἷον καὶ γένεσις καὶ φθορὰ δοκεῖ· ἢ ἡ ἐξ ἐναντίων, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας τῇ ἐκ νόσου· ἢ ἡ εἰς ἐναντία, οἷον ἡ εἰς ὑγίειαν τῇ εἰς νόσον· ἢ ἡ ἐξ ἐναντίου τῇ εἰς ἐναντίον, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας τῇ εἰς νόσον· ἢ ἡ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον τῇ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας εἰς νόσον τῇ ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν. Ἀνάγκη γὰρ ἢ ἕνα τινὰ τούτων εἶναι τῶν τρόπων ἢ πλείους· οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως ἀντιθεῖναι. (2) Ἔστι δ' ἡ μὲν ἐξ ἐναντίου τῇ εἰς ἐναντίον οὐκ ἐναντία, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας τῇ εἰς νόσον· ἡ αὐτὴ γὰρ καὶ μία. Τὸ μέντοι γ' εἶναι οὐ ταὐτὸ αὐταῖς, ὥσπερ οὐ ταὐτὸ τὸ ἐξ ὑγιείας μεταβάλλειν καὶ τὸ εἰς νόσον. (3) Οὐδ' ἡ ἐξ ἐναντίου τῇ ἐξ ἐναντίου· ἅμα μὲν γὰρ συμβαίνει ἐξ ἐναντίου καὶ εἰς ἐναντίον ἢ μεταξύ.

Præterea definiendum est, quis motus sit motui contrarius : et eodem modo de statu. Primum autem explicandum est, sitne contrarius motus qui est ex eodem, ei motui qui est in idem : veluti, qui est ex sanitate, ei qui in sanitatem, cujusmodi et ortus et interitus esse videtur : an qui est ex contrariis, ut qui est ex sanitate, ei qui ex morbo : an qui in contraria, ut is qui in sanitatem, ei qui in morbum : an qui ex contrario, ei qui in contrarium; veluti, qui est ex sanitate, ei qui in morbum; an qui ex contrario in contrarium, ei qui ex contrario in contrarium, veluti, qui ex sanitate in morbum, ei qui ex morbo in sanitatem. Necesse est enim, vel unum aliquem esse ex his modis, vel plures : quia non licet motus aliter opponere. (2) Sed qui est e contrario, ei qui est in contrarium, contrarius non est, veluti, qui est ex sanitate, ei qui est in morbum : quippe qui est unus et idem. Verum essentia non est ipsis eadem : sicuti nec mutari ex sanitate, et in morbum, idem est. (3) Nec qui est ex contrario, ei qui est ex altero contrario. Simul enim accidit ut sit ex con-

Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ὕστερον ἐροῦμεν. Ἀλλὰ μᾶλλον τὸ εἰς ἐναντίον μεταβάλλειν δόξειεν ἂν εἶναι αἴτιον τῆς ἐναντιώσεως ἢ τὸ ἐξ ἐναντίου· ἡ μὲν γὰρ ἀπαλλαγὴ ἐναντιότητος, ἡ δὲ λῆψις. Καὶ λέγεται δ' ἑκάστη εἰς ὃ μεταβάλλει μᾶλλον ἢ ἐξ οὗ, οἷον ὑγίανσις ἡ εἰς ὑγίειαν, νόσωσις δ' ἡ εἰς νόσον. Λείπεται δὴ ἡ εἰς ἐναντία καὶ ἡ εἰς ἐναντία ἐξ ἐναντίων. Τάχα μὲν οὖν συμβαίνει τὰς εἰς ἐναντία καὶ ἐξ ἐναντίων εἶναι, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἴσως οὐ ταὐτό, λέγω δὲ τὸ εἰς ὑγίειαν τῷ ἐκ νόσου, καὶ τὸ ἐξ ὑγιείας τῷ εἰς νόσον. (4) Ἐπεὶ δὲ διαφέρει μεταβολὴ κινήσεως (ἡ ἔκ τινος γὰρ ὑποκειμένου εἴς τι ὑποκείμενον μεταβολὴ κίνησίς ἐστιν), ἡ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον τῇ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον κίνησις ἐναντία, οἷον ἡ ἐξ ὑγιείας εἰς νόσον τῇ ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν. (5) Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς, ὁποῖα δοκεῖ τὰ ἐναντία εἶναι· τὸ νοσάζεσθαι γὰρ τῷ ὑγιάζεσθαι, καὶ τὸ μανθάνειν τῷ ἀπατᾶσθαι μὴ δι' αὐτοῦ· εἰς ἐναντία γάρ· ὥσπερ γὰρ ἐπιστήμην, ἔστι καὶ ἀπάτην καὶ δι' αὐτοῦ κτᾶσθαι καὶ δι' ἄλλου. Καὶ ἡ ἄνω φορὰ τῇ κάτω· ἐναντία γὰρ ταῦτα ἐν μήκει. Καὶ ἡ εἰς δεξιὰ τῇ εἰς ἀριστερά· ἐναντία γὰρ ταῦτα ἐν πλάτει. Καὶ ἡ εἰς τὸ ἔμπροσθεν τῇ εἰς τὸ ὄπισθεν· ἐναντία γὰρ καὶ ταῦτα [ἐν βάθει]. (6) Ἡ δ' εἰς ἐναντίον μόνον οὐ κίνησις, ἀλλὰ μεταβολή, οἷον τὸ γίγνεσθαι λευκὸν μὴ ἔκ τινος. Καὶ ὅσοις δὲ μή ἐστιν ἐναντίον, ἡ ἐξ αὐτοῦ τῇ εἰς αὐτὸ μεταβολῇ ἐναντία. Διὸ γένεσις φθορᾷ ἐναντία, καὶ ἀποβολὴ λήψει. Αὗται δὲ μεταβολαὶ μέν, κινήσεις δ' οὔ. (7) Τὰς δ' εἰς τὸ μεταξὺ κινήσεις, ὅσοις τῶν ἐναντίων ἐστὶ μεταξύ, ὡς εἰς ἐναντία πως θετέον· ὡς ἐναντίῳ γὰρ χρῆται τῷ μεταξὺ ἡ κίνησις, ἐφ' ὁπότερα ἂν μεταβάλλῃ, οἷον ἐκ φαιοῦ μὲν εἰς τὸ λευκὸν ὡς ἐκ μέλανος, καὶ ἐκ λευκοῦ εἰς φαιὸν ὡς εἰς μέλαν, ἐκ δὲ μέλανος εἰς φαιὸν ὡς εἰς λευκὸν τὸ φαιόν· τὸ γὰρ μέσον πρὸς ἑκάτερον ἐναντίον λέγεταί πως τῶν ἄκρων, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Κίνησις μὲν δὴ κινήσει ἐναντία οὕτως ἡ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον, τῇ ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον.

trario et in contrarium vel medium interjectum. Sed de hoc posterius dicemus. Sed potius in contrarium mutari, videri potest esse causa contrarietatis, quam mutari ex contrario : quoniam hoc est liberatio a contrario, illud autem est assumptio. Ac dicitur quisque motus ab eo in quod mutatur, potius quam ab eo ex quo mutatur : ut sanatio dicitur, quæ tendit in sanitatem; morbi autem correptio, quæ in morbum. Restat igitur motus qui est in contraria, et qui est ex contrariis in contraria. Fortassis quidem accidit ut motus qui sunt in contraria, etiam sint ex contrariis : sed essentia fortasse non est eadem. Verbi gratia, qui est ad sanitatem, ei qui est ex morbo; et qui ex sanitate, ei qui in morbum. (4) Quum autem differat mutatio a motu (quoniam ea demum mutatio quæ est ex subjecto in aliquod subjectum, motus est) : certe motus qui est ex contrario in contrarium, ei qui est ex contrario in contrarium, contrarius est : veluti, qui est ex sanitate in morbum, ei qui est ex morbo in sanitatem. (5) Sed et inductione manifestum est, qualia videantur esse, quæ sunt contraria. Nam morbo corripi et sanari contraria sunt : item discere et falli non a se ipso : sunt enim in contraria : nam ut scientiam, ita et deceptionem et per se nancisci licet et per alium. Item latio quæ est sursum versus, ei quæ est deorsum versus : quoniam hæc sunt contraria in longitudine. Et quæ est in dexteram, ei quæ est in sinistram : quoniam hæc sunt contraria in latitudine. Et quæ est in anteriorem partem, ei quæ est in posteriorem : quoniam et hæc sunt contraria [in altitudine]. (6) Mutatio vero quæ dumtaxat est in contrarium, non est motus, sed mutatio : veluti, fieri album ex aliquo non albo. Sed et quibus non est aliquid contrarium, mutatio quæ est ex eodem, mutationi quæ est in idem, contraria est. Idcirco ortus est interitui contrarius, et abjectio assumptioni. Verum hæ sunt mutationes, non motus. (7) Motus vero qui ad interjectum medium fiunt, quibus scilicet contrariis aliquod est interjectum, tanquam in contraria quodammodo ponendi sunt : quoniam motus utitur eo quod est interjectum quasi contrario, in utramvis partem mutetur : ut puta ex fusco in album, quasi ex nigro; et ex albo in fuscum, quasi in nigrum; ex nigro autem in fuscum, quasi in album. Nam quod est medium, ad utrumque extremum quodammodo ut contrarium refertur, ut et antea dictum fuit. Motus igitur motui contrarius ita est : nempe qui est ex contrario in contrarium, ei qui est ex contrario in contrarium.

CAP. VI. [VIII.]

Ἐπεὶ δὲ κινήσει οὐ μόνον δοκεῖ κίνησις εἶναι ἐναντία, ἀλλὰ καὶ ἠρεμία, τοῦτο διοριστέον. Ἁπλῶς μὲν γὰρ ἐναντίον κίνησις κινήσει, ἀντίκειται δὲ καὶ ἠρεμία· στέρησις γάρ. Ἔστι δ' ὡς καὶ ἡ στέρησις ἐναντία λέγεται· ποίᾳ δὲ ποία; οἷον τῇ κατὰ τόπον ἡ κατὰ τόπον. Ἀλλὰ τοῦτο νῦν λέγεται ἁπλῶς· πότερον γὰρ τῇ ἐνταυθοῖ μονῇ ἡ ἐκ τούτου ἢ ἡ εἰς τοῦτο κίνησις ἀντίκειται; (2) Δῆλον δὴ ὅτι, ἐπεὶ ἐν δυσὶν ἡ κίνησις ὑποκειμένοις, τῇ μὲν ἐκ τούτου εἰς τὸ ἐναντίον ἡ ἐν τούτῳ μονή, τῇ δ' ἐκ τοὐναντίου εἰς τοῦτο ἡ ἐν τῷ ἐναντίῳ. Ἅμα δὲ καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι αὗται· καὶ γὰρ ἄτοπον εἰ κινήσεις μὲν ἐναντίαι εἰσίν, ἠρεμίαι δ' ἀντικείμεναι οὐκ εἰσίν. Εἰσὶ δὲ αἱ ἐν τοῖς ἐναντίοις, οἷον ἡ ἐν ὑγιείᾳ τῇ ἐν νόσῳ ἠρεμίᾳ, κινήσει δὲ τῇ ἐξ ὑγιείας εἰς νόσον. Τῇ γὰρ ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν ἄλογον· ἡ γὰρ εἰς αὐτὸ κίνη-

Quum autem motui non solum videatur motus esse contrarius, sed etiam quies : hoc definiendum est. Simpliciter enim contrarius est motus motui : sed opponitur etiam quies : quandoquidem est privatio. Sed et privatio quodammodo contraria dicitur. Quali autem qualis? veluti, motui qui est secundum locum, quies quæ est secundum locum. Sed hoc nunc dicitur simpliciter. Utrum enim statui qui est in hoc, opponitur motus qui est ex hoc, an qui in hoc? (2) Manifestum igitur est, quum in duobus subjectis motus cernatur, ei qui est ex hoc in contrarium, opponi statum qui est in hoc; ei vero qui est ex contrario in hoc, eum qui est in contrario. Quin etiam hæ quietes sunt inter se contrariæ : etenim absurdum est, si motus quidam contrarii sunt; quietes autem illis oppositæ, contrariæ non sunt. Sunt autem, quæ in contrariis cernuntur, ut quies quæ est in sanitate, quieti quæ est in morbo; motui vero qui est ex sanitate in morbum. Nam ei qui est ex morbo in sanitatem, esse hanc quietem contrariam, a ratione

σις ἐν ᾧ ἕστηκεν, ἠρέμησις μᾶλλόν ἐστιν, ᾗ συμβαίνει γε ἅμα γίγνεσθαι τῇ κινήσει. Ἀνάγκη δὲ ἢ ταύτην ἢ ἐκείνην εἶναι· οὐ γὰρ ἥ γ' ἐν λευκότητι ἠρεμία ἐναντία τῇ ἐν ὑγιείᾳ. (3) Ὅσοις δὲ μή ἐστιν ἐναντία, τούτων μεταβολὴ μέν ἐστιν ἀντικειμένη ἡ ἐξ αὐτοῦ τῇ εἰς αὐτό, κίνησις δ' οὐκ ἔστιν, οἷον ἡ ἐξ ὄντος τῇ εἰς ὄν. Καὶ μονὴ μὲν τούτων οὐκ ἔστιν, ἀμεταβλησία δέ. Καὶ εἰ μέν τι εἴη ὑποκείμενον, ἡ ἐν τῷ ὄντι ἀμεταβλησία τῇ ἐν τῷ μὴ ὄντι ἐναντία. Εἰ δὲ μή ἐστί τι τὸ μὴ ὄν, ἀπορήσειεν ἄν τις τίνι ἐναντία ἡ ἐν τῷ ὄντι ἀμεταβλησία, καὶ εἰ ἠρεμία ἐστίν· εἰ δὲ τοῦτο, ἢ οὐ πᾶσα ἠρεμία κινήσει ἐναντία, ἢ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ κίνησις. Δῆλον τοίνυν ὅτι ἠρεμία μὲν οὐ λεκτέα, εἰ μὴ καὶ αὗται κινήσεις, ὅμοιον δέ τι καὶ ἀμεταβλησία· ἐναντία δὲ ἢ οὐδενὶ ἢ τῇ ἐν τῷ μὴ ὄντι ἢ τῇ φθορᾷ· αὕτη γὰρ ἐξ αὐτῆς, ἡ δὲ γένεσις εἰς ἐκείνην. [IX.] (4) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις διὰ τί ἐν μὲν τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ εἰσὶ καὶ κατὰ φύσιν καὶ παρὰ φύσιν καὶ μοναὶ καὶ κινήσεις, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις οὔ, οἷον ἀλλοίωσις ἡ μὲν κατὰ φύσιν, ἡ δὲ παρὰ φύσιν· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἡ ὑγίανσις ἢ ἡ νόσανσις κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, οὐδὲ λεύκανσις ἢ μέλανσις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' αὐξήσεως καὶ φθίσεως· οὔτε γὰρ αὗται ἀλλήλαις ἐναντίαι ὡς φύσει ἢ παρὰ φύσιν, οὔτ' αὔξησις αὐξήσει. Καὶ ἐπὶ γενέσεως δὲ καὶ φθορᾶς ὁ αὐτὸς λόγος· οὔτε γὰρ ἡ μὲν γένεσις κατὰ φύσιν, ἡ δὲ φθορὰ παρὰ φύσιν (τὸ γὰρ γηρᾶν κατὰ φύσιν), οὔτε γένεσιν ὁρῶμεν τὴν μὲν κατὰ φύσιν, τὴν δὲ παρὰ φύσιν. (5) Εἰ δέ ἐστι τὸ βίᾳ παρὰ φύσιν, καὶ φθορὰ ἂν εἴη φθορᾷ ἐναντία ἡ βίαιος ὡς παρὰ φύσιν οὖσα τῇ κατὰ φύσιν. Ἆρ' οὖν καὶ γενέσεις εἰσὶν ἔνιαι βίαιοι καὶ οὐχ εἱμαρμέναι, αἷς ἐναντίαι αἱ κατὰ φύσιν, καὶ αὐξήσεις βίαιοι καὶ φθίσεις, οἷον αὐξήσεις αἱ τῶν ταχὺ διὰ τρυφὴν ἡβώντων, καὶ οἱ σῖτοι οἱ ταχὺ ἁδρυνόμενοι καὶ μὴ πιληθέντες. (6) Ἐπὶ δ' ἀλλοιώσεως πῶς; ἢ ὡσαύτως; εἶεν γὰρ ἄν τινες βίαιοι, αἱ δὲ φυσικαί, οἷον ἀφιέμενοι μὴ ἐν κρισίμοις ἡμέραις, οἱ δ' ἐν κρισίμοις· οἱ μὲν οὖν παρὰ φύσιν ἠλλοίωνται, οἱ δὲ κατὰ φύσιν. Ἔσονται δ' ἐναντίαι αἱ φθοραὶ ἀλλήλαις, οὐ γενέσεις. Καὶ τί γε κωλύει; ἔστι γὰρ ὥς· καὶ γὰρ εἰ ἡ μὲν ἡδεῖα, ἡ δὲ λυπηρὰ εἴη· ὥστε οὐχ ἁπλῶς φθορὰ φθορᾷ ἐναντία, ἀλλ' ᾗ ἡ μὲν τοιαδὶ ἡ δὲ τοιαδὶ αὐτῶν ἐστιν. (7) Ὅλως μὲν οὖν ἐναντίαι κινήσεις καὶ ἠρεμίαι τὸν εἰρημένον τρόπον εἰσίν, οἷον ἡ ἄνω τῇ κάτω· τόπου γὰρ ἐναντιώσεις αὗται. Φέρεται δὲ τὴν μὲν ἄνω φορὰν φύσει τὸ πῦρ, τὴν δὲ κάτω ἡ γῆ· καὶ ἐναντίαι αὐτῶν αἱ φοραί. Τὸ δὲ πῦρ ἄνω μὲν φύσει, κάτω δὲ παρὰ φύσιν· καὶ ἐναντία γε ἡ κατὰ φύσιν αὐτοῦ τῇ παρὰ φύσιν. (8) Καὶ μοναὶ δ' ὡσαύτως· ἡ γὰρ ἄνω μονὴ τῇ ἄνωθεν κάτω κινήσει ἐναντία. Γίγνεται δὲ τῇ γῇ, ἡ μὲν μονὴ ἐκείνη παρὰ φύσιν, ἡ δὲ κίνησις αὕτη κατὰ φύσιν. Ὥστε κινήσει μονὴ ἐναντία ἡ παρὰ φύσιν τῇ κατὰ φύσιν τοῦ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἡ κίνησις ἡ τοῦ αὐτοῦ ἐναντία οὕτως· ἡ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἔσται αὐτῶν

alienum est; nam motus qui est ad illud ipsum in quo stetit, est potius procreatio quietis, cui accidit simul fieri cum motu. Necesse autem est aut hanc aut illam esse. Non enim quies quæ est in albore, est contraria ei motui qui est in sanitate. (3) Quibus autem non sunt contraria, horum mutatio est quidem opposita, nempe quæ est ex eodem, ei quæ est in idem: sed motus non est; veluti, quæ est ex ente, ei quæ est in ens. Ac status quidem horum non est, sed mutationis vacuitas. Et si quidem sit aliquod subjectum; ea mutationis vacuitas quæ est in ente, contraria erit ei quæ est in non-ente. Sed si non-ens non est aliquid, dubitare quispiam possit, cui contraria sit ea mutationis vacuitas quæ est in ente, et an sit quies. At si hoc est: vel non omnis quies erit motui contraria, vel ortus et interitus erit motus. Patet igitur non esse dicendam quietem, nisi et hi dicantur motus, verum simile quiddam, et mutationis vacuitatem. Contraria vero est aut nulli, aut ei mutationis vacuitati quæ est in non-ente, aut interitui: hic enim ex ea est; ortus vero, in eam. [IX.] (4) Jam vero dubitare aliquis possit, quamobrem in loci mutatione sunt et secundum naturam, et præter naturam, tam mansiones quam motus: in aliis autem minime, ut variatio alia est secundum naturam, alia præter naturam. Non est enim magis sanatio quam ægrotatio, secundum naturam, vel præter naturam: nec dealbatio, quam denigratio. Similiter se res habet etiam in accretione, et deminutione: quia nec hæ sunt sibi invicem contrariæ, tanquam natura, vel præter naturam: nec accretio accretioni. Ortus quoque et interitus eadem est ratio: neque enim ortus est secundum naturam, interitus vero præter naturam: nam senescere est secundum naturam. Neque ortum videmus partim esse secundum naturam, partim præter naturam. (5) Sed si id quod est vi, est præter naturam: etiam interitus erit interitui contrarius, nimirum violentus; quippe qui est præter naturam, ei qui est secundum naturam. Sunt igitur et ortus quidam violenti non fatales, quibus contrarii sunt ortus naturales: et auctiones violentæ et deminutiones, ut auctiones eorum qui cito propter delicias pubescunt; et frumenta, quæ cito adolescunt, nec terra subacta altius radices agunt. (6) In variatione autem quomodo res habet? an eodem modo? erunt enim quædam violentæ, aliæ naturales: ut puta alii morbo liberantur non in diebus criticis, alii vero in diebus criticis: quorum illi præter naturam variantur; hi vero secundum naturam. Erunt autem interitus inter se contrarii, non solum generationi. Et quid prohibet? hoc enim est aliquo modo, nempe si alter sit jucundus, alter molestus. Quocirca non simpliciter interitui est interitus contrarius: sed quatenus alter ipsorum est talis, alter vero talis. (7) Omnino igitur contrariæ sunt motiones et quietes, eo quo diximus modo: veluti, quæ est sursum, ei quæ est deorsum: loci namque contrarietates hæ sunt. Naturaliter autem fertur ea latione quæ sursum tendit, ignis; ea quæ deorsum, terra: et contrariæ sunt horum lationes. Ignis vero sursum quidem fertur natura, deorsum autem præter naturam: et contraria est ejus motio naturalis ei quæ est præter naturam. (8) Quin etiam quietes itidem se habent; nam quies in loco supero, motui ex loco supero ad inferum contraria est. Accidit autem terræ quies illa præter naturam, hic autem motus secundum naturam. Quapropter motui quies est contraria: nempe quæ est præter naturam, ei qui est secundum naturam, ejusdem rei: quoniam et motus ejusdem rei ita est contrarius. Alter enim ipsorum est secundum naturam, qui est sursum, vel deorsum versus; alter autem præter

ἡ ἄνω ἢ ἡ κάτω, ἡ δὲ παρὰ φύσιν. (9) Ἔχει δ' ἀπορίαν εἰ ἔστι πάσης ἠρεμίας τῆς μὴ ἀεὶ γένεσις, καὶ αὕτη τὸ ἵστασθαι. Τοῦ δὴ παρὰ φύσιν μένοντος, οἷον τῆς γῆς ἄνω, εἴη ἂν γένεσις. Ὅτε ἄρα ἐφέρετο ἄνω βίᾳ, ἵστατο. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἱστάμενον ἀεὶ δοκεῖ φέρεσθαι θᾶττον, τὸ δὲ βίᾳ τοὐναντίον. Οὐ γενόμενον ἄρα ἠρεμοῦν ἔσται ἠρεμοῦν. Ἔτι δοκεῖ τὸ ἵστασθαι ἢ ὅλως εἶναι τὸ εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον φέρεσθαι ἢ συμβαίνειν ἅμα. (10) Ἔχει δ' ἀπορίαν εἰ ἐναντία ἡ μονὴ ἡ ἐνταῦθα τῇ ἐντεῦθεν κινήσει· ὅταν γὰρ κινῆται ἐκ τουδὶ ἢ καὶ ἀποβάλλῃ, ἔτι δοκεῖ ἔχειν τὸ ἀποβαλλόμενον. Ὥστ' εἰ αὐτὴ ἠρεμία ἐναντία τῇ ἐντεῦθεν εἰς τοὐναντίον κινήσει, ἅμα ὑπάρξει τἀναντία. Ἢ πῇ ἠρεμεῖ, εἰ ἔτι μένει; ὅλως δὲ τοῦ κινουμένου τὸ μὲν ἐκεῖ, τὸ δ' εἰς ὃ μεταβάλλει· διὸ καὶ μᾶλλον κίνησις κινήσει ἐναντίον ἢ ἠρέμησις. Καὶ περὶ μὲν κινήσεως καὶ ἠρεμίας, καὶ πῶς ἑκατέρα μία, καὶ τίνες ἐναντίαι τίσιν, εἴρηται.

11. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ περὶ τοῦ ἵστασθαι, εἰ καὶ ὅσαι παρὰ φύσιν κινήσεις, ταύταις ἐστὶν ἠρεμία ἀντικειμένη. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἔσται, ἄτοπον· μένει γάρ, βίᾳ δέ· ὥστε ἠρεμοῦν τι ἔσται οὐκ ἀεὶ ἄνευ τοῦ γενέσθαι. (12) Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἔσται· ὥσπερ γὰρ κινεῖται παρὰ φύσιν, καὶ ἠρεμοῖ ἄν τι παρὰ φύσιν. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἐνίοις κίνησις κατὰ φύσιν καὶ παρὰ φύσιν, οἷον πυρὶ ἡ ἄνω κατὰ φύσιν, ἡ δὲ κάτω παρὰ φύσιν, πότερον αὕτη ἐναντία ἢ ἡ τῆς γῆς; αὕτη γὰρ φέρεται κατὰ φύσιν κάτω. Ἢ δῆλον ὅτι ἄμφω, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως, ἀλλ' ἡ μὲν κατὰ φύσιν ὡς κατὰ φύσιν οὔσης τῆσδ' αὐτοῦ· ἡ ἄνω τοῦ πυρὸς τῇ κάτω, ὡς ἡ κατὰ φύσιν οὖσα τῇ παρὰ φύσιν οὔσῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς μοναῖς. Ἴσως δ' ἠρεμίᾳ κίνησίς πῃ ἀντίκειται.

naturam. (9) Exsistit autem dubitatio, an omnis quietis, quæ non est semper, sit generatio; et an hæc sit progressus ad quietem. Ejus igitur quod præter naturam manet ut terræ in loco supero, erit generatio. Quando igitur vi sursum ferebatur, ad quietem progrediebatur. Atqui quod ad quietem tendit, semper videtur ferri celerius: quod autem vi movetur, e contrario. Erit igitur quiescens, quum non sit factum quiescens. Præterea tendere ad quietem, videtur aut omnino esse: secundum naturam ad suum locum ferri, vel simul accidere. (10) Item exsistit dubitatio, an quies quæ est hic, sit contraria motui qui est hinc. Quando enim movetur ex hoc, vel etiam abjicit, adhuc videtur habere id quod abjicitur. Quare si hæc quies est contraria motui qui est hinc in contrarium: certe simul inerunt contraria. An quadamtenus quiescit, si adhuc manet? et omnino quod movetur, partim est hic, partim in eo in quod mutat. Ideoque magis motus motui est contrarius, quam quies. Ac de motione quidem et quiete, quomodo utraque sit una, et quæ quibus sint contraria, dictum est.

11. Dubitare autem quispiam possit etiam de progressu ad statum, an quicumque sunt motus præter naturam, his sit aliqua quies opposita. Si igitur non erit, absurdum est. Manet enim, sed vi manet. Quocirca erit aliquid quiescens, quod non semper quiescet sine quietis generatione. (12) Atqui constat fore; ut enim movetur præter naturam, etiam quiescere aliquid potest præter naturam. Quum autem quibusdam motus sit secundum naturam, et præter naturam (ut igni secundum naturam est motus sursum versus; qui vero est deorsum versus, est præter naturam): utrum hic est contrarius, an motus terræ? siquidem hæc deorsum fertur secundum naturam. An patet utrosque esse contrarios, sed non eodem modo: verum hic qui est secundum naturam, ut secundum naturam exsistente hoc ejus motu: motus vero ignis ad locum superum, ejusdem motui ad inferum opponitur, ut motus qui est secundum naturam, ei qui est præter naturam. Similiter dicendum est etiam de statibus. Sed fortasse a quiete motus aliqua parte diversam rationem habet.

LIBER VI.

CAP. I.

Εἰ δ' ἐστὶ συνεχὲς καὶ ἁπτόμενον καὶ ἐφεξῆς, ὡς διώρισται πρότερον, συνεχῆ μὲν ὧν τὰ ἔσχατα ἕν, ἁπτόμενα δ' ὧν ἅμα, ἐφεξῆς δ' ὧν μηδὲν μεταξὺ συγγενές, ἀδύνατον ἐξ ἀδιαιρέτων εἶναί τι συνεχές, οἷον γραμμὴν ἐκ στιγμῶν, εἴπερ ἡ γραμμὴ μὲν συνεχές, ἡ στιγμὴ δὲ ἀδιαίρετον. Οὔτε γὰρ ἓν τὰ ἔσχατα τῶν στιγμῶν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μὲν ἔσχατον τὸ δ' ἄλλο τι μόριον τοῦ ἀδιαιρέτου· οὔθ' ἅμα τὰ ἔσχατα· οὐ γάρ ἐστιν ἔσχατον τοῦ ἀμεροῦς οὐδέν· ἕτερον γὰρ τὸ ἔσχατον καὶ οὗ ἔσχατον. (2) Ἔτι δ' ἀνάγκη ἤτοι συνεχεῖς εἶναι τὰς στιγμὰς ἢ ἁπτομένας ἀλλήλων, ἐξ ὧν ἐστι τὸ συνεχές. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀδιαιρέτων. Συνεχεῖς μὲν δὴ οὐκ ἂν εἶεν διὰ τὸν εἰρημένον λόγον· ἅπτεται δ' ἅπαν ἢ ὅλον ὅλου, ἢ μέρος μέρους, ἢ ὅλου μέρος. Ἐπεὶ δ' ἀμερὲς τὸ ἀδιαίρετον, ἀνάγκη ὅλον ὅλου ἅπτεσθαι· ὅλον δ' ὅλου ἁπτόμενον οὐκ ἔσται συνεχές· τὸ γὰρ συνεχὲς ἔχει τὸ μὲν ἄλλο

Jam vero si est continuum, ac tangens, et deinceps, ut antea definitum fuit (nempe continua, quorum extrema sunt unum; tangentia vero, quorum sunt simul; deinceps autem, quibus nihil est interjectum ejusdem generis): profecto impossibile est, ex individuis esse aliquid continuum, ut lineam ex punctis, si quidem linea est res continua, punctum autem res individua. Etenim nec extrema punctorum sunt unum: quandoquidem individui non est hoc quidem extremum, illud vero alia quædam pars. Nec extrema simul sunt: quia nullum extremum est ejus quod partibus vacat, quum aliud sit extremum, et id cujus est extremum. (2) Præterea necesse est, vel puncta, ex quibus est continuum, esse continua, vel se vicissim tangere. Eademque ratio est in omnibus individuis. Continua igitur esse nequeunt propter rationem quæ jam dicta est. Res autem omnis tangit vel tota totam, vel pars partem, vel totam pars: sed quum individuum partibus vacet, necesse est ut totum tangat totum. Atqui totum, quod tangit totum, non erit continuum: quandoquidem continuum habet aliam

τὸ δ' ἄλλο μέρος, καὶ διαιρεῖται εἰς οὕτως ἕτερα καὶ τόπῳ κεχωρισμένα. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐφεξῆς ἔσται στιγμὴ στιγμῆς ἢ τὸ νῦν τοῦ νῦν, ὥστ' ἐκ τούτων εἶναι τὸ μῆκος ἢ τὸν χρόνον· ἐφεξῆς μὲν γάρ ἐστιν ὧν μηθέν ἐστι μεταξὺ συγγενές, στιγμῶν δ' ἀεὶ τὸ μεταξὺ γραμμὴ καὶ τῶν νῦν χρόνος. (3) Ἔτι διαιροῖτ' ἂν εἰς ἀδιαίρετα, εἴπερ ἐξ ὧν ἐστὶν ἑκάτερον, εἰς ταῦτα διαιρεῖται. Ἀλλ' οὐθὲν ἦν τῶν συνεχῶν εἰς ἀμερῆ διαιρετόν. Ἄλλο δὲ γένος οὐχ οἷόντ' εἶναι μεταξὺ τῶν στιγμῶν καὶ τῶν νῦν οὐθέν· εἰ γὰρ ἔσται, δῆλον ὡς ἤτοι ἀδιαίρετον ἔσται ἢ διαιρετόν, καὶ εἰ διαιρετόν, ἢ εἰς ἀδιαίρετα ἢ εἰς ἀεὶ διαιρετά· τοῦτο δὲ συνεχές. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πᾶν συνεχὲς διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά· εἰ γὰρ εἰς ἀδιαίρετα, ἔσται ἀδιαίρετον ἀδιαιρέτου ἁπτόμενον· ἓν γὰρ τὸ ἔσχατον, καὶ ἅπτεται τῶν συνεχῶν. (4) Τοῦ δ' αὐτοῦ λόγου καὶ μέγεθος καὶ χρόνον καὶ κίνησιν ἐξ ἀδιαιρέτων συγκεῖσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι εἰς ἀδιαίρετα ἢ μηθέν. (5) Δῆλον δ' ἐκ τῶνδε· εἰ γὰρ τὸ μέγεθος ἐξ ἀδιαιρέτων σύγκειται, καὶ ἡ κίνησις ἡ τούτου ἐξ ἴσων κινήσεων ἔσται ἀδιαιρέτων, οἷον εἰ τὸ ΑΒΓ ἐκ τῶν ΑΒΓ ἐστὶν ἀδιαιρέτων, ἡ κίνησις ἐφ' ἧς ΔΕΖ, ἣν ἐκινήθη τὸ Ω ἐπὶ τῆς ΑΒΓ διαστάσεως, ἕκαστον τὸ μέρος ἔχει ἀδιαίρετον. (6) Εἰ δὲ παρούσης κινήσεως ἀνάγκη κινεῖσθαί τι, καὶ εἰ κινεῖταί τι, παρεῖναι κίνησιν, καὶ τὸ κινεῖσθαι ἔσται ἐξ ἀδιαιρέτων. Τὸ μὲν δὴ Α ἐκινήθη τὸ Ω τὴν τὸ Δ κινούμενον κίνησιν, τὸ δὲ Β τὴν τὸ Ε, καὶ τὸ Γ ὡσαύτως τὴν τὸ Ζ. (7) Εἰ δὴ ἀνάγκη τὸ κινούμενον ποθέν ποι μὴ ἅμα κινεῖσθαι καὶ κεκινῆσθαι οὗ ἐκινεῖτο ὅτε ἐκινεῖτο (οἷον εἰ Θήβαζέ τις βαδίζει, ἀδύνατον ἅμα βαδίζειν Θήβαζε καὶ βεβαδικέναι Θήβαζε)· τὴν δὲ τὸ Α τὴν ἀμερῆ ἐκινεῖτο τὸ Ω, ᾗ ἡ τὸ Δ κίνησις παρῆν. Ὥστ' εἰ μὲν ὕστερον διῆλθεν ἢ διῄει, διαιρετὴ ἂν εἴη· ὅτε γὰρ διῄει, οὔτε ἠρέμει οὔτε διεληλύθει, ἀλλὰ μεταξὺ ἦν. Εἰ δ' ἅμα διέρχεται καὶ διελήλυθε τὸ βαδίζον ὅτε βαδίζει, βεβαδικὸς ἐκεῖ ἔσται καὶ κεκινημένον οὗ κινεῖται. (8) Εἰ δὲ τὴν μὲν ὅλην τὴν ΑΒΓ κινεῖταί τι, καὶ ἡ κίνησις ἣν κινεῖται τὰ ΔΕΖ ἐστί, τὴν δ' ἀμερῆ τὴν Α οὐθὲν κινεῖται, ἀλλὰ κεκίνηται, εἴη ἂν ἡ κίνησις οὐκ ἐκ κινήσεων, ἀλλ' ἐκ κινημάτων, καὶ τὸ κεκινῆσθαί τι μὴ κινούμενον· τὴν γὰρ Α διελήλυθεν οὐ διεξιόν. Ὥστε ἔσται τι βεβαδικέναι μηδέποτε βαδίζον· ταύτην γὰρ βεβάδικεν οὐ βαδίζον ταύτην. (9) Εἰ οὖν ἀνάγκη ἢ ἠρεμεῖν ἢ κινεῖσθαι πᾶν, ἠρεμεῖ δὲ καθ' ἕκαστον τῶν ΑΒΓ, ὥστ' ἔσται τι συνεχῶς ἠρεμοῦν ἅμα καὶ κινούμενον· τὴν γὰρ ΑΒΓ ὅλην ἐκινεῖτο, καὶ ἠρέμει ὁτιοῦν μέρος, ὥστε καὶ πᾶσαν. Καὶ εἰ μὲν τὰ ἀδιαίρετα τῆς ΔΕΖ, κινήσεις κινήσεως παρούσης ἐνδέχοιτ' ἂν μὴ κινεῖσθαι, ἀλλ' ἠρεμεῖν· εἰ δὲ μὴ κινήσεις, τὴν κίνησιν μὴ ἐκ κινήσεων εἶναι. (10) Ὁμοίως δ' ἀνάγκη τῷ μήκει καὶ τῇ κινήσει ἀδιαίρετον εἶναι τὸν χρόνον, καὶ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν ὄντων ἀδιαιρέτων· εἰ γὰρ πᾶσα διαιρετός, ἐν τῷ ἐλάττονι δὲ τὸ ἰσοταχὲς δίεισιν ἔλατ-

atque aliam partem, atque dividitur in ita diversa et loca sejuncta. Quin nec punctum deinceps sequetur punctum aut momentum momentum, ut ex his sit longitudo vel tempus. Deinceps enim sunt, quibus nihil est interjectum ejusdem generis : quod vero punctis est interjectum, semper est linea; et quod momentis, tempus. (3) Præterea divideretur in individua : siquidem ex quibus est utrumque, in hæc dividitur. Sed nullum continuum (ut vidimus) est in ea dividuum quæ partibus vacant. Nullum autem aliud genus potest esse interjectum punctis et momentis. Nam si erit, constat fore vel individuum, vel dividuum : et si dividuum, vel in individua, vel in semper dividua : hoc vero est continuum. Perspicuum quoque est, omne continuum esse dividuum in semper dividua. Nam si dividatur in individua, individuum ab individuo tangetur : quandoquidem extremum est unum, ac tangit continua. (4) Porro ejusdem rationis est, et magnitudinem, et tempus, et motum ex individuis constare, ac dividi in individua, vel nullum horum. (5) Patet autem ex his : quia si magnitudo ex individuis constat, etiam motus, qui per spatium hujus magnitudinis fit, ex æqualibus motibus individuis erit : veluti, si magnitudo α β γ constet ex α β γ individuis : etiam motus δ ε ζ, quo motum est τὸ ω per intervallum α β γ, habet singulas partes individuas. (6) Si autem præsente motu necesse est moveri aliquid; et si quid movetur, necesse est adesse motum : etiam ipsum moveri constabit ex individuis. Itaque per α, motum est τὸ ω, quum moveretur motu δ : et per β, motu ε : et per γ itidem motu ζ. (7) Si igitur necesse est id quod movetur ab aliquo loco ad aliquem locum, non simul moveri et esse motum quo movebatur, quum movebatur (veluti, si quis Thebas proficiscatur; impossibile est ut simul proficiscatur Thebas, et profectus sit Thebas); certe per α partibus vacans, movebatur τὸ ω, quatenus motus δ ei aderat. Quare si post pertransiit quam pertransiret, dividuum erit; quando enim pertransibat, nec quiescebat nec pertransierat, sed inter utrumque erat. Quodsi simul pertransit et pertransiit : profecto quod proficiscitur, quando proficiscitur, profectum illuc erit et motum, quo movetur. (8) Quodsi movetur aliquid per totam longitudinem α β γ, et motus, quo movetur, est δ ε ζ, nihil autem movetur per partem α quæ partibus caret, sed motum est : erit utique motus, non ex motibus, sed ex terminis motuum; et aliquod motum erit, quod non movebatur : quia pertransiit partem α non pertranseundo. Quocirca fieri poterit ut aliquid profectum sit, quum nunquam proficisceretur : quia per hanc est profectum non per eam proficiscendo. (9) Itaque si necesse est quodvis aut quiescere aut moveri, quiescit autem in singulis α β γ : erit igitur aliquid continenter quiescens simul et motum. Nam per totam magnitudinem α β γ movebatur, et in quavis parte quiescebat : proinde etiam in tota. Et si quidem individuæ partes τοῦ δ ε ζ sint motus : fieri poterit ut motu præsente res non moveatur, sed quiescat. Si vero non sint motus, eveniet ut motus ex non-motibus constet. (10) Ut autem longitudinem et motum, sic tempus esse individuum et ex momentis individuis constare necesse est. Nam si omnis est dividuus; quod autem æque velox est, in minori tempore conficit minus

τον, διαιρετὸς ἔσται καὶ ὁ χρόνος. Εἰ δ' ὁ χρόνος διαιρετὸς ἐν ᾧ φέρεταί τι τὴν Α, καὶ ἡ τὸ Α ἔσται διαιρετή.

spatii : etiam tempus dividuum erit. Quodsi tempus dividuum erit, quo aliquid fertur per magnitudinem α : etiam magnitudo α erit dividua.

CAP. II. [I.]

Ἐπεὶ δὲ πᾶν μέγεθος εἰς μεγέθη διαιρετόν (δέδεικται γὰρ ὅτι ἀδύνατον ἐξ ἀτόμων εἶναί τι συνεχές, μέγεθος δ' ἐστὶν ἅπαν συνεχές), ἀνάγκη τὸ θᾶττον ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ μεῖζον καὶ ἐν τῷ ἐλάττονι ἴσον καὶ ἐν τῷ ἐλάττονι πλεῖον κινεῖσθαι, καθάπερ ὁρίζονταί τινες τὸ θᾶττον. Ἔστω γὰρ τὸ ἐφ' ᾧ Α τοῦ ἐφ' ᾧ Β θᾶττον. Ἐπεὶ τοίνυν θᾶττόν ἐστι τὸ πρότερον μεταβάλλον, ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ Α μεταβέβληκεν ἀπὸ τοῦ Γ εἰς τὸ Δ, οἷον ἐν τῷ ΖΗ, ἐν τούτῳ τὸ Β, οὔπω ἔσται πρὸς τῷ Δ, ἀλλ' ἀπολείψει· ὥστ' ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ πλεῖον δίεισι τὸ θᾶττον. (2) Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τῷ ἐλάττονι, πλεῖον· ἐν ᾧ γὰρ τὸ Α γεγένηται πρὸς τῷ Δ, τὸ Β ἔστω πρὸς τῷ Ε τὸ βραδύτερον ὄν. Οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ Α πρὸς τῷ Δ γεγένηται ἐν ἅπαντι τῷ ΖΗ χρόνῳ, πρὸς τῷ Θ ἔσται ἐν ἐλάττονι τούτου· καὶ ἔστω ἐν τῷ ΖΚ. Τὸ μὲν οὖν ΓΘ, ὃ διελήλυθε τὸ Α, μεῖζόν ἐστι τοῦ ΓΕ, ὁ δὲ χρόνος ὁ ΖΚ ἐλάττων τοῦ παντὸς τοῦ ΖΗ· ὥστε ἐν ἐλάττονι μεῖζον δίεισι. (3) Φανερὸν δὲ ἐκ τούτων καὶ ὅτι τὸ θᾶττον ἐν ἐλάττονι χρόνῳ δίεισι τὸ ἴσον. Ἐπεὶ γὰρ τὴν μείζω ἐν ἐλάττονι διέρχεται τοῦ βραδυτέρου, αὐτὸ δὲ καθ' αὑτὸ λαμβανόμενον ἐν πλείονι χρόνῳ τὴν μείζω τῆς ἐλάττονος, οἷον τὴν ΛΜ τῆς ΛΞ, πλείων ἂν εἴη ὁ χρόνος ὁ ΠΡ, ἐν ᾧ τὴν ΛΜ διέρχεται, ἢ ὁ ΠΣ, ἐν ᾧ τὴν ΛΞ. Ὥστε εἰ ὁ ΠΡ χρόνος ἐλάττων ἐστὶ τοῦ ΠΧ, ἐν ᾧ τὸ βραδύτερον διέρχεται τὴν ΛΞ, καὶ ὁ ΠΣ ἐλάττων ἔσται τοῦ ἐφ' ᾧ ΠΧ· τοῦ γὰρ ΠΡ ἐλάττων, τὸ δὲ τοῦ ἐλάττονος ἔλαττον καὶ αὐτὸ ἔλαττον· ὥστε ἐν ἐλάττονι κινηθήσεται τὸ ἴσον. (4) Ἔτι δ' εἰ πᾶν ἀνάγκη ἢ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἢ ἐν ἐλάττονι ἢ ἐν πλείονι κινεῖσθαι, καὶ τὸ μὲν ἐν πλείονι βραδύτερον, τὸ δ' ἐν ἴσῳ ἰσοταχές, τὸ δὲ θᾶττον οὔτε ἰσοταχὲς οὔτε βραδύτερον, οὔτ' ἂν ἐν ἴσῳ οὔτ' ἐν πλείονι κινοῖτο τὸ θᾶττον. Λείπεται οὖν ἐν ἐλάττονι, ὥστ' ἀνάγκη καὶ τὸ ἴσον μέγεθος ἐν ἐλάττονι χρόνῳ διιέναι τὸ θᾶττον. (5) Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μὲν κίνησις ἐν χρόνῳ, καὶ ἐν ἅπαντι χρόνῳ δυνατὸν κινηθῆναι, πᾶν δὲ τὸ κινούμενον ἐνδέχεται καὶ θᾶττον κινεῖσθαι καὶ βραδύτερον, ἐν ἅπαντι χρόνῳ ἔσται τὸ θᾶττον κινεῖσθαι καὶ βραδύτερον. Τούτων δ' ὄντων, ἀνάγκη καὶ τὸν χρόνον συνεχῆ εἶναι. Λέγω δὲ συνεχὲς τὸ διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά· τούτου γὰρ ὑποκειμένου τοῦ συνεχοῦς, ἀνάγκη συνεχῆ εἶναι τὸν χρόνον. (6) Ἐπεὶ γὰρ δέδεικται ὅτι τὸ θᾶττον ἐν ἐλάττονι χρόνῳ δίεισι τὸ ἴσον, ἔστω τὸ μὲν ἐφ' ᾧ Α θᾶττον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β βραδύτερον, καὶ κεκινήσθω τὸ βραδύτερον τὸ ἐφ' ᾧ ΓΔ μέγεθος ἐν τῷ ΖΗ χρόνῳ· δῆλον τοίνυν ὅτι τὸ θᾶττον ἐν ἐλάττονι τούτου κινήσεται τὸ αὐτὸ μέγεθος· καὶ κεκινήσθω ἐν τῷ ΖΘ. Πάλιν δ' ἐπεὶ τὸ θᾶττον ἐν τῷ ΖΘ διελήλυθε τὴν ὅλην τὴν ΓΔ, τὸ βραδύτερον ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τὴν ἐλάττω δίει-

Quum autem omnis magnitudo in magnitudines dividua sit (quippe ostensum est fieri non posse ut ex individuis constet aliquid continuum; omnis vero magnitudo est continua) : necesse est id quod est velocius, æquali tempore majus spatium pertransire, et minori æquale, et minori majus, quemadmodum nonnulli definiunt id quod est velocius. Esto namque id in quo est α, velocius eo in quo est β. Quoniam igitur quod prius mutatur, est velocius : certe quo tempore τὸ α mutatum est a γ ad δ, puta tempore ζ η, hoc tempore τὸ β nondum pervenit ad δ, sed citra erit. Quapropter id quod est velocius, æquali tempore plus spatii conficit. (2) Quin etiam minori tempore plus spatii conficit quam id quod est tardius. Nam quo tempore τὸ α pervenit ad δ, τὸ β pervenit ad ε, quum sit tardius. Ergo quia τὸ α ad δ pervenit toto illo tempore ζ η, ad θ perveniet minori tempore quam hoc sit, ac perveniat tempore ζ κ. Spatium igitur γ δ, quod pertransibit τὸ α, est majus quam γ ε; tempus vero ζ κ est minus toto illo tempore ζ η. Quare minori tempore conficit majus spatium. (3) Ex his etiam patet, id quod est velocius, minori tempore conficere æquale spatium. Nam quia majorem longitudinem pertransit minori tempore, quam id quod est tardius; ipsum autem per se acceptum majori tempore pertransit longitudinem majorem minore, veluti longitudinem λ μ, quæ est major longitudine λ ξ : profecto tempus π ρ, quo pertransit longitudinem λ μ, est maius quam tempus π σ, quo pertransit longitudinem λ ξ. Quocirca si tempus π ρ est minus tempore π χ, quo mobile tardius pertransit longitudinem λ ξ : etiam tempus π σ est minus tempore in quo est π χ : siquidem est minus tempore π ρ : quod autem est minore minus, ipsum quoque est minus; quapropter minori tempore conficiet æquale spatium. (4) Præterea si necesse est quodvis aut æquali aut minori aut majori tempore moveri; et quod majori tempore movetur, est tardius; quod autem æquali, est æque velox; quod vero est celerius, nec est æque velox nec tardius : profecto quod est velocius, nec æquali nec majori tempore movetur. Restat igitur ut moveatur minori tempore : quare necesse est etiam, ut velocius minori tempore pertranseat æqualem magnitudinem. (5) Quoniam autem omnis motus est in tempore, et in omni tempore possibile est aliquid moveri; quicquid autem movetur, potest et celerius moveri et tardius : certe in omni tempore fieri poterit ut celerius moveatur et tardius. Quum hæc ita sint, necesse est etiam tempus esse continuum. Dico autem continuum quod est dividuum in semper dividua; nam si supponatur continuum esse hoc, necesse est tempus esse continuum. (6) Quum enim ostensum sit, id quod est velocius, minori tempore conficere æquale spatium : esto ubi α, mobile velocius : ubi β, tardius : ac tardius pertranseat magnitudinem γ δ, tempore ζ η. Patet igitur velocius minori quam hoc tempore pertransiturum eandem magnitudinem; ac pertranseat tempore ζ θ. Rursus quia velocius mobile tempore ζ θ pertransiit totam longitudinem γ δ : certe tardius eodem tempore minorem conficit : hæc sit

σιν· ἔσται οὖν ἐφ' ἧς ΓΚ. Ἐπεὶ δὲ τὸ βραδύτερον τὸ Β ἐν τῷ ΖΘ χρόνῳ τὴν ΓΚ διελήλυθε, τὸ θᾶττον ἐν ἐλάττονι δίεισιν· ὥστε πάλιν διαιρεθήσεται ὁ ΖΘ χρόνος. Τούτου δὲ διαιρουμένου καὶ τὸ ΓΚ μέγεθος διαιρεθήσεται κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Εἰ δὲ τὸ μέγεθος, καὶ ὁ χρόνος. Καὶ ἀεὶ τοῦτ' ἔσται μεταλαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ θάττονος τὸ βραδύτερον καὶ ἀπὸ τοῦ βραδυτέρου τὸ θᾶττον, καὶ τῷ ἀποδεδειγμένῳ χρωμένοις· διαιρήσει γὰρ τὸ μὲν θᾶττον τὸν χρόνον, τὸ δὲ βραδύτερον τὸ μῆκος. Εἰ οὖν ἀεὶ μὲν ἀντιστρέφειν ἀληθές, ἀντιστρεφομένου δὲ ἀεὶ γίνεται διαίρεσις, φανερὸν ὅτι πᾶς χρόνος ἔσται συνεχής. (7) Ἅμα δὲ δῆλον καὶ ὅτι μέγεθος ἅπαν ἐστὶ συνεχές· τὰς αὐτὰς γὰρ καὶ τὰς ἴσας διαιρέσεις ὁ χρόνος διαιρεῖται καὶ τὸ μέγεθος. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν εἰωθότων λόγων λέγεσθαι φανερὸν ὡς εἴπερ ὁ χρόνος ἐστὶ συνεχής, ὅτι καὶ τὸ μέγεθος, εἴπερ ἐν τῷ ἡμίσει χρόνῳ ἥμισυ διέρχεται, καὶ ἁπλῶς ἐν τῷ ἐλάττονι ἔλαττον· αἱ γὰρ αὐταὶ διαιρέσεις ἔσονται τοῦ χρόνου καὶ τοῦ μεγέθους. (8) Καὶ εἰ ὁποτερονοῦν ἄπειρον, καὶ θάτερον· καὶ ὡς θάτερον, καὶ θάτερον· οἷον εἰ μὲν τοῖς ἐσχάτοις ἄπειρος ὁ χρόνος, καὶ τὸ μῆκος τοῖς ἐσχάτοις· εἰ δὲ τῇ διαιρέσει, τῇ διαιρέσει καὶ τὸ μῆκος· εἰ δὲ ἀμφοῖν ὁ χρόνος, ἀμφοῖν καὶ τὸ μέγεθος. (9) Διὸ καὶ ὁ Ζήνωνος λόγος ψεῦδος λαμβάνει τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι τὰ ἄπειρα διελθεῖν ἢ ἅψασθαι τῶν ἀπείρων καθ' ἕκαστον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ. Διχῶς γὰρ λέγεται καὶ τὸ μῆκος καὶ ὁ χρόνος ἄπειρον, καὶ ὅλως πᾶν τὸ συνεχές, ἤτοι κατὰ διαίρεσιν ἢ τοῖς ἐσχάτοις. Τῶν μὲν οὖν κατὰ ποσὸν ἀπείρων οὐκ ἐνδέχεται ἅψασθαι ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ, τῶν δὲ κατὰ διαίρεσιν ἐνδέχεται· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ χρόνος οὕτως ἄπειρος. Ὥστε ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ οὐκ ἐν τῷ πεπερασμένῳ συμβαίνει διιέναι τὸ ἄπειρον, καὶ ἅπτεσθαι τῶν ἀπείρων τοῖς ἀπείροις, οὐ τοῖς πεπερασμένοις. Οὔτε δὴ τὸ ἄπειρον οἷόντε ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ διελθεῖν, οὔτ' ἐν ἀπείρῳ τὸ πεπερασμένον· ἀλλ' ἐάν τε ὁ χρόνος ἄπειρος ᾖ, καὶ τὸ μέγεθος ἔσται ἄπειρον, ἐάν τε τὸ μέγεθος, καὶ ὁ χρόνος. (10) Ἔστω γὰρ πεπερασμένον μέγεθος ἐφ' οὗ ΑΒ, χρόνος δὲ ἄπειρος ἐφ' ᾧ Γ· εἰλήφθω δέ τι τοῦ χρόνου πεπερασμένον, ἐφ' ᾧ ΓΔ. Ἐν τούτῳ οὖν δίεισί τι τοῦ μεγέθους, καὶ ἔστω διεληλυθὸς ἐφ' ᾧ ΒΕ. Τοῦτο δὲ ἢ καταμετρήσει τὸ ἐφ' ᾧ ΑΒ, ἢ ἐλλείψει, ἢ ὑπερβαλεῖ· διαφέρει γὰρ οὐθέν· εἰ γὰρ ἀεὶ τὸ ἴσον τῷ ΒΕ μέγεθος ἐν ἴσῳ χρόνῳ δίεισι, τοῦτο δὲ καταμετρεῖ τὸ ὅλον, πεπερασμένος ἔσται ὁ πᾶς χρόνος ἐν ᾧ διῆλθεν· εἰς ἴσα γὰρ διαιρεθήσεται, ὡς καὶ τὸ μέγεθος. (11) Ἔτι δ' εἰ μὴ πᾶν μέγεθος ἐν ἀπείρῳ χρόνῳ δίεισιν, ἀλλ' ἐνδέχεταί τι καὶ ἐν πεπερασμένῳ διελθεῖν, οἷον τὸ ΒΕ, τοῦτο δὲ καταμετρήσει τὸ πᾶν, καὶ τὸ ἴσον ἐν ἴσῳ δίεισιν· ὥστε πεπερασμένος ἔσται καὶ ὁ χρόνος. Ὅτι δ' οὐκ ἐν ἀπείρῳ δίεισι τὸ ΒΕ, φανερόν, εἰ ληφθείη ἐπὶ θάτερα πεπερασμένος ὁ χρόνος· εἰ γὰρ ἐν ἐλάττονι τὸ μέρος δίεισι, τοῦτο ἀνάγκη πεπεράνθαι, θατέρου γε πέρατος ὑπάρχοντος. (12) Ἡ αὐτὴ δὲ ἀπόδειξις καὶ

ubi γ κ. Quum autem τὸ β mobile tardius, tempore ζ θ pertransierit longitudinem γ κ : velocius eam conficit minori tempore; quapropter rursus dividetur tempus ζ θ. Hoc autem diviso, etiam magnitudo γ κ dividetur secundum eandem rationem. Quodsi magnitudo, etiam tempus; ac semper hoc erit, si sumentes progrediamur a velociori ad tardius, et a tardiore ad velocius; atque eo quod demonstratum erit, utamur : nam velocius dividit tempus, ac tardius longitudinem. Ergo si semper conversio est vera, convertendo autem semper fit divisio; perspicuum est omne tempus esse continuum. (7) Simul autem patet, omnem magnitudinem esse continuam : quoniam iisdem et æqualibus divisionibus tempus et magnitudo dividuntur. Præterea etiam ex sermonibus qui vulgo haberi solent, perspicuum est, si tempus sit continuum, etiam magnitudinem esse continuam : siquidem dimidio tempore pertransit dimidium spatii, et omnino minori tempore minus spatii; eædem enim divisiones erunt temporis ac magnitudinis. (8) Et si alterutrum est infinitum, etiam alterum infinitum est; et ut alterum, ita etiam alterum; veluti, si tempus sit extremis infinitum, etiam longitudo extremis infinita erit; si vero illud est divisione infinitum, divisione erit infinita etiam magnitudo; sin autem utroque modo tempus, utroque modo etiam magnitudo. (9) Ideoque Zenonis ratio falsum sumit, non posse aliquid infinita pertransire, seu tangere infinita singillatim tempore finito; nam et longitudo, et tempus, et omnino continuum omne bifariam dicitur infinitum : nimirum vel divisione, vel extremis. Quæ igitur secundum quantitatem sunt infinita, non possunt tangi tempore finito : quæ vero secundum divisionem, possunt : quoniam et ipsum tempus ita est infinitum. Quare tempore infinito, non finito, accidit ut aliquid pertranseat infinita, ac tangat infinita infinitis, non finitis. Ergo nec infinitum potest finito tempore pertransiri, nec infinito finitum : sed si tempus infinitum sit, etiam magnitudo erit infinita, et, si magnitudo, etiam tempus. (10) Esto namque finita magnitudo, ubi α β : tempus infinitum, ubi γ. Sumatur igitur aliqua pars temporis finita, ubi γ δ. Hoc igitur tempore conficiet aliquam partem magnitudinis : ac pertranseat partem, ubi β ε. Hæc vero aut metietur magnitudinem α β, aut deficiet, aut superabit : nihil enim refert; nam si semper æqualem magnitudinem parti β ε æquali tempore conficit, hæc autem metitur totam magnitudinem : universum tempus, quo pertransiit, finitum erit; quandoquidem in partes æquales dividetur, sicut et magnitudo. (11) Præterea si non omnem magnitudinem infinito tempore pertransit, sed aliquam tempore finito pertransire potest, ut partem β ε, hæc autem metietur totum : etiam æqualem partem æquali tempore pertransit; quare tempus quoque finitum erit. Quod autem non infinito tempore mobile pertranseat partem β ε, perspicuum erit, si sumptum fuerit ab altera parte finitum tempus; nam si minori tempore conficit partem, necesse est hoc esse finitum, quum alter terminus adsit. (12) Eadem est de-

εἰ τὸ μὲν μῆκος ἄπειρον, ὁ δὲ χρόνος πεπερασμένος. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς οὔτε γραμμή, οὔτε ἐπίπεδον οὔτε ὅλως τῶν συνεχῶν οὐθὲν ἔσται ἄτομον, οὐ μόνον διὰ τὸ νῦν λεχθέν, ἀλλὰ καὶ ὅτι συμβήσεται διαιρεῖσθαι τὸ ἄτομον. (13) Ἐπεὶ γὰρ ἐν ἅπαντι χρόνῳ τὸ θᾶττον καὶ βραδύτερόν ἐστι, τὸ δὲ θᾶττον πλεῖον διέρχεται ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἐνδέχεται καὶ διπλάσιον καὶ ἡμιόλιον διιέναι μῆκος· εἴη γὰρ ἂν οὗτος ὁ λόγος τοῦ τάχους. Ἐνηνέχθω οὖν τὸ θᾶττον ἡμιόλιον ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καὶ διῃρήσθω τὰ μεγέθη τὰ μὲν τοῦ θάττονος, ἐφ' ᾧ ΑΒ ΒΓ ΓΔ, εἰς τρία ἄτομα, τὰ δὲ τοῦ βραδυτέρου εἰς δύο, ἐφ' ὧν ΕΖ ΖΗ. Οὐκοῦν καὶ ὁ χρόνος διαιρεθήσεται εἰς τρία ἄτομα· τὸ γὰρ ἴσον ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ δίεισι. Διῃρήσθω οὖν ὁ χρόνος εἰς τὰ ΚΛ ΛΜ ΜΝ. Πάλιν δ' ἐπεὶ τὸ βραδύτερον ἐνήνεχται τὴν ΕΖ ΖΗ, καὶ ὁ χρόνος τμηθήσεται δίχα. Διαιρεθήσεται ἄρα τὸ ἄτομον, καὶ τὸ ἀμερὲς οὐκ ἐν ἀτόμῳ δίεισιν, ἀλλ' ἐν πλείονι. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐδέν ἐστι τῶν συνεχῶν ἀμερές.

monstratio, etiam tum, si ponatur longitudo esse infinita, tempus vero finitum. Patet igitur ex iis quæ dicta sunt, neque lineam, neque superficiem, neque omnino ullum continuum esse individuum, non solum ob id quod nunc dictum fuit, sed etiam quia accidet dividi quod est individuum. (13) Quum enim in omni tempore sit celerius ac tardius, celerius autem plus conficiat æquali tempore : fieri potest ut conficiat duplam aut sescuplam longitudinem : quandoquidem hæc potest esse ratio celeritatis. Latum igitur esto velocius per longitudinem sescuplam eodem tempore; ac dividantur magnitudines, velocioris quidem, ubi α β, β γ, γ δ, in tres partes individuas; tardioris autem in duas, ubi ε ξ, ζ η. Ergo etiam tempus dividetur in tres partes individuas : quoniam æquale spatium æquali tempore conficit. Dividatur igitur tempus in κ λ, λ μ, μ ν; rursus quia tardius latum est per ε ζ, ζ η : tempus quoque secabitur in duas partes. Itaque quod est individuum, dividetur; et quod partibus vacat, non pertransit individuo tempore, sed longiori. Perspicuum igitur est, nullum continuum partibus carere.

CAP. III. [II.]

Ἀνάγκη δὲ καὶ τὸ νῦν τὸ μὴ καθ' ἕτερον ἀλλὰ καθ' αὑτὸ καὶ πρῶτον λεγόμενον ἀδιαίρετον εἶναι, καὶ ἐν ἅπαντι τὸ τοιοῦτο χρόνῳ ἐνυπάρχειν. Ἔστι γὰρ ἔσχατόν τι τοῦ γεγονότος, οὗ ἐπὶ τάδε οὐθέν ἐστι τοῦ μέλλοντος, καὶ πάλιν τοῦ μέλλοντος, οὗ ἐπὶ τάδε οὐθέν ἐστι τοῦ γεγονότος· ὃ δὴ ἔφαμεν ἀμφοῖν εἶναι πέρας. (2) Τοῦτο δὲ ἂν δειχθῇ ὅτι τοιοῦτόν ἐστι καθ' αὑτὸ καὶ ταὐτόν, ἅμα φανερὸν ἔσται καὶ ὅτι ἀδιαίρετον. (3) Ἀνάγκη δὴ τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ νῦν τὸ ἔσχατον ἀμφοτέρων τῶν χρόνων· εἰ γὰρ ἕτερον, ἐφεξῆς μὲν οὐκ ἂν εἴη θάτερον θατέρῳ, διὰ τὸ μὴ εἶναι συνεχὲς ἐξ ἀμερῶν· εἰ δὲ χωρὶς ἑκάτερον, μεταξὺ ἔσται χρόνος· πᾶν γὰρ τὸ συνεχὲς τοιοῦτον ὥστ' εἶναί τι συνώνυμον μεταξὺ τῶν περάτων. Ἀλλὰ μὴν εἰ χρόνος τὸ μεταξύ, διαιρετὸν ἔσται· πᾶς γὰρ χρόνος δέδεικται ὅτι διαιρετός. Ὥστε διαιρετὸν τὸ νῦν. Εἰ δὲ διαιρετὸν τὸ νῦν, ἔσται τι τοῦ γεγονότος ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τοῦ μέλλοντος ἐν τῷ γεγονότι· καθ' ὃ γὰρ ἂν διαιρεθῇ, τοῦτο διοριεῖ τὸν παρήκοντα καὶ τὸν μέλλοντα χρόνον. (4) Ἅμα δὲ καὶ οὐκ ἂν καθ' αὑτὸ εἴη τὸ νῦν, ἀλλὰ καθ' ἕτερον· ἡ γὰρ διαίρεσις οὐ καθ' αὑτό. Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ νῦν τὸ μέν τι γεγονός ἔσται, τὸ δὲ μέλλον, καὶ οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἢ μέλλον. Οὐδὲ δὴ τὸ νῦν τὸ αὐτό· πολλαχῇ γὰρ διαιρετὸς ὁ χρόνος. (5) Ὥστ' εἰ ταῦτα ἀδύνατον ὑπάρχειν τῷ νῦν, ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ ἐν ἑκατέρῳ νῦν. Ἀλλὰ μὴν εἰ ταὐτό, φανερὸν ὅτι καὶ ἀδιαίρετον· εἰ γὰρ διαιρετόν, πάλιν ταὐτὰ συμβήσεται ἃ καὶ ἐν τῷ πρότερον. (6) Ὅτι μὲν τοίνυν ἐστί τι ἐν τῷ χρόνῳ ἀδιαίρετον, ὅ φαμεν εἶναι τὸ νῦν, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ὅτι δ' οὐδὲν ἐν τῷ νῦν κινεῖται, ἐκ τῶνδε φανερόν· εἰ γάρ ἐστιν, ἐνδέχεται καὶ θᾶττον κινεῖσθαι ἐν αὐτῷ καὶ βραδύτερον. Ἔστω δὴ τὸ νῦν, ἐφ' ᾧ Ν, κεκινήσθω δ' ἐν αὐτῷ τὸ θᾶττον τὴν ΑΒ. Οὐκοῦν τὸ βρα-

Necesse autem est momentum, quod non per aliud, sed per se et primo dicitur, esse individuum, ac tale momentum in omni tempore inesse. Est enim extremum quiddam præteriti, citra quod nihil est futuri : et rursus futuri, ultra quod nihil est præteriti : quod quidem diximus esse utriusque terminum. (2) Hoc autem si ostensum fuerit tale esse per se, atque idem : simul perspicuum erit esse individuum. (3) Necesse igitur est, momentum quod est utriusque temporis extremum, esse idem. Nam si sit diversum, non poterit alterum alteri deinceps esse, propterea quod non est continuum ex iis quæ partibus vacant; si vero utrumque seorsum est, tempus erit interjectum : omne enim continuum est tale, ut sit aliquod synonymum extremis interjectum. Atqui si tempus est, quod est interjectum, dividuum erit : quia probatum est omne tempus esse dividuum. Quapropter momentum erit dividuum. Quodsi momentum sit dividuum, erit aliquid præteriti in futuro, et futuri in præterito; id enim quo dividetur, præsens ac futurum tempus disterminabit. (4) Item momentum non erit terminus per se, sed per aliud : divisio namque non est ejus quod est per se. Ad hæc præsentis momenti aliquid erit præteritum, aliud futurum : nec semper idem præteritum, aut futurum. Ergo nec præsens momentum semper est idem : quia tempus multis modis dividi potest. (5) Quocirca si hæc momento inesse nequeunt, necesse est idem esse in utroque momentum. At vero si idem sit, patet etiam esse individuum : quia si sit dividuum, rursus eadem evenient quæ in priori argumento dicta sunt. (6) Esse igitur aliquid in tempore individuum, quod dicimus esse momentum, constat ex iis quæ dicta sunt. Nihil autem in momento moveri, ex his perspicuum erit : quoniam si id sit, poterit et celerius in eo moveri et tardius. Esto igitur momentum, in quo ν, et in eo moveatur, quod est celerius per longitudinem α β. Quod igitur est tardius, in eodem movebitur per longitu-

δύτερον ἐν τῷ αὐτῷ ἐλάττω τῆς ΑΒ κινηθήσεται, οἷον τὴν ΑΓ. Ἐπεὶ δὲ τὸ βραδύτερον ἐν ὅλῳ τῷ νῦν κεκίνηται τὴν ΑΓ, τὸ θᾶττον ἐν ἐλάττονι τούτου κινηθήσεται. Ὥστε διαιρεθήσεται τὸ νῦν. Ἀλλ' ἦν ἀδιαίρετον. Οὐκ ἄρα ἔστι κινεῖσθαι ἐν τῷ νῦν. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἠρεμεῖν· ἠρεμεῖν γὰρ ἐλέγομεν τὸ πεφυκὸς κινεῖσθαι μὴ κινούμενον ὅτε πέφυκε καὶ οὗ καὶ ὥς· ὥστ' ἐπεὶ ἐν τῷ νῦν οὐθὲν πέφυκε κινεῖσθαι, δῆλον ὡς οὐδ' ἠρεμεῖν. (8) Ἔτι δ' εἰ τὸ αὐτὸ μέν ἐστι τὸ νῦν ἐν ἀμφοῖν τοῖν χρόνοιν, ἐνδέχεται δὲ τὸν μὲν κινεῖσθαι, τὸν δ' ἠρεμεῖν ὅλον· τὸ δ' ὅλον κινούμενον τὸν χρόνον ἐν ὁτῳοῦν κινηθήσεται τῶν τούτου καθ' ὃ πέφυκε κινεῖσθαι, καὶ τὸ ἠρεμοῦν ὡσαύτως ἠρεμήσει, συμβήσεται τὸ αὐτὸ ἅμα ἠρεμεῖν καὶ κινεῖσθαι· τὸ γὰρ αὐτὸ ἔσχατον τῶν χρόνων ἀμφοτέρων, τὸ νῦν. Ἔτι δ' ἠρεμεῖν μὲν λέγομεν τὸ ὁμοίως ἔχον καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη νῦν καὶ πρότερον· ἐν δὲ τῷ νῦν οὐκ ἔστι τὸ πρότερον, ὥστ' οὐδ' ἠρεμεῖν. Ἀνάγκη ἄρα καὶ κινεῖσθαι τὸ κινούμενον ἐν χρόνῳ καὶ ἠρεμεῖν τὸ ἠρεμοῦν.

dinem minorem quam αβ, veluti per αγ. Quia vero quod est tardius in toto momento, motum est per α γ : id quod est celerius, in minori quam hoc sit movebitur. Quapropter dividetur momentum ; atqui erat individuum : non potest igitur moveri in momento. (7) Sed nec quiescere ; nam quiescere dicebamus, quod naturâ aptum est moveri, nec movetur quando naturâ aptum est, et ubi, et quomodo. Quare quum in momento nihil sit naturâ aptum moneri, constat non esse etiam aptum quiescere. (8) Præterea si idem est momentum in utroque tempore ; potest autem toto altero moveri, altero toto quiescere ; quod autem toto tempore movetur, in quavis hujus parte movebitur, in quo naturâ aptum est moveri ; et quiescens itidem quiescet : profecto eveniet ut idem simul quiescat et moveatur. Idem enim est extremum utriusque temporis, nimirum momentum. Præterea quiescere dicimus, quod similiter se habet et ipsum et partes ejus tam nunc quam prius : sed in momento non est prius : quare nec quiescere. Necesse est igitur, id quod movetur, in tempore moveri : et quod quiescit, in tempore quiescere.

CAP. IV. [III.]

Τὸ δὲ μεταβάλλον ἅπαν ἀνάγκη διαιρετὸν εἶναι· ἐπεὶ γὰρ ἔκ τινος εἴς τι πᾶσα μεταβολή, καὶ ὅταν μὲν ᾖ ἐν τούτῳ εἰς ὃ μετέβαλεν, οὐκέτι μεταβάλλει· ὅταν δὲ ἐξ οὗ μετέβαλε, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη πάντα οὐ μεταβάλλει· τὸ γὰρ ὡσαύτως ἔχον καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη οὐ μεταβάλλει. Ἀνάγκη οὖν τὸ μέν τι ἐν τούτῳ εἶναι, τὸ δ' ἐν θατέρῳ τοῦ μεταβάλλοντος· οὔτε γὰρ ἐν ἀμφοτέροις οὔτ' ἐν μηδετέρῳ δυνατόν. Λέγω δ' εἰς ὃ μεταβάλλει τὸ πρῶτον κατὰ τὴν μεταβολήν, οἷον ἐκ τοῦ λευκοῦ τὸ φαιόν, οὐ τὸ μέλαν· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὸ μεταβάλλον ἐν ὁποτερῳοῦν εἶναι τῶν ἄκρων. Φανερὸν οὖν ὅτι πᾶν τὸ μεταβάλλον ἔσται διαιρετόν.

[IV.] 2. Κίνησις δ' ἐστὶ διαιρετὴ διχῶς, ἕνα μὲν τρόπον τῷ χρόνῳ, ἄλλον δὲ κατὰ τὰς τῶν μερῶν τοῦ κινουμένου κινήσεις, οἷον, εἰ τὸ ΑΓ κινεῖται ὅλον, καὶ τὸ ΑΒ κινηθήσεται καὶ τὸ ΒΓ. Ἔστω δή, ΒΓ τοῦ μὲν ΑΒ ἡ ΔΕ, τοῦ δὲ ΒΓ ἡ ΕΖ κίνησις τῶν μερῶν. Ἀνάγκη δὴ τὴν ὅλην, ἐφ' ἧς ἡ ΔΖ, τοῦ ΑΓ εἶναι κίνησιν· κινήσεται γὰρ κατὰ ταύτην, ἐπείπερ ἑκάτερον τῶν μερῶν κινεῖται καθ' ἑκατέραν. Οὐθὲν δὲ κινεῖται κατὰ τὴν τοῦ ἄλλου κίνησιν· ὥστε ἡ ὅλη κίνησις τοῦ ὅλου ἐστὶ μεγέθους κίνησις. (3) Ἔτι δ' εἰ πᾶσα μὲν κίνησις τινός, ἡ δ' ὅλη κίνησις ἡ ἐφ' ἧς ΔΖ, μήτε τῶν μερῶν ἐστὶ μηδετέρου (μέρους γὰρ ἑκατέρα) μήτ' ἄλλου μηδενός (οὗ γὰρ ἡ ὅλη ὅλου, καὶ τὰ μέρη τῶν μερῶν· τὰ δὲ μέρη τῆς ΔΖ τῶν ΑΒΓ καὶ οὐδένων ἄλλων· πλειόνων γὰρ οὐκ ἦν μία κίνησις), κἂν ἡ ὅλη κίνησις εἴη ἂν τοῦ ΑΒΓ μεγέθους. (4) Ἔτι δ' εἰ μέν ἐστιν ἄλλη τοῦ ὅλου κίνησις, οἷον ἐφ' ἧς ΘΙ, ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς ἡ ἑκατέρων τῶν μερῶν κίνησις· αὗται δ' ἴσαι ἔσονται ταῖς ΔΕ ΕΖ· μία γὰρ ἑνὸς κίνησις· ὥστ' εἰ μὲν ὅλη διαιρεθήσεται ἡ ΘΙ εἰς τὰς τῶν μερῶν κινήσεις, ἴση ἔσται ἡ ΘΙ τῇ ΔΖ· εἰ δ' ἀπολείπει τι, οἷον

Quicquid autem mutatur, necesse est ut dividuum sit. Quum enim omnis mutatio sit ex aliquo in aliquod ; et quando res est in hoc in quod mutata est, non mutatur amplius ; quando autem in eo ex quo est mutata, tam ipsa quam partes ejus omues non mutantur : (quod enim eodem modo se habet, nec ipsum nec ejus partes mutantur) : necesse igitur est partem ejus quod mutatur, esse in hoc ; partem in altero : quia nec in utrisque nec in neutro totum esse potest. Dico autem in quod mutatur, id est, quod est primum in mutatione : veluti, ex albo fuscum, non nigrum. Non est enim necesse ut quod mutatur, sit in utroque extremo. Perspicuum igitur est, quicquid mutatur, fore dividuum.

[IV.] 2. Motus autem bifariam est dividuus : uno modo, ratione temporis ; altero, secundum motus partium ejus quod movetur : ut puta si τὸ αγ movetur totum, etiam pars αβ movebitur, et pars βγ. Esto igitur partis αβ motus δε : partis autem βγ motus εζ. Ergo necesse est, totum δζ esse motum ipsius αγ : movebitur enim secundum hunc motum ; quandoquidem utraque pars movetur secundum utrumque : nihil autem movetur alius rei motu ; quapropter totus motus est totius magnitudinis motus. (3) Præterea si omnis motus est alicujus ; totus autem motus δζ, nec est alterutrius partis (nam utriusque partis est utraque pars motus), nec alius cujuspiam (cujus enim totius est totus motus, etiam partes sunt partium : partes autem motus δζ, sunt partium αβγ, non aliorum : quia plurium non est unus motus) : profecto etiam totus motus erit magnitudinis αβγ. (4) Præterea si alius est motus totius, veluti in quo est θι, auferetur ab eo motus utriusque partis. Hi vero motus æquales erunt motibus δε, εζ : quandoquidem unus motus est unius. Quocirca si totus motus θι dividetur in partium motus, æqualis erit motus θι motui δζ. Si quid autem restat, veluti τὸ κι hic nullius erit mo-

τὸ ΚΙ, αὕτη οὐδενὸς ἔσται κίνησις· οὔτε γὰρ τοῦ ὅλου, οὔτε τῶν μερῶν, διὰ τὸ μίαν εἶναι ἑνός, οὔτε ἄλλου οὐθενός· ἡ γὰρ συνεχὴς κίνησίς ἐστι συνεχῶν τινῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ ὑπερβάλλει κατὰ τὴν διαίρεσιν. Ὥστ' εἰ τοῦτο ἀδύνατον, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ ἴσην. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις κατὰ τὰς τῶν μερῶν κινήσεις ἐστί, καὶ ἀνάγκη παντὸς εἶναι τοῦ μεριστοῦ αὐτήν. (5) Ἄλλη δὲ κατὰ τὸν χρόνον· ἐπεὶ γὰρ ἅπασα κίνησις ἐν χρόνῳ, χρόνος δὲ πᾶς διαιρετός, ἐν δὲ τῷ ἐλάττονι ἐλάττων ἡ κίνησις, ἀνάγκη πᾶσαν κίνησιν διαιρεῖσθαι κατὰ τὸν χρόνον. [V.] (6) Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ κινούμενον ἔν τινι κινεῖται καὶ χρόνον τινά, καὶ παντός ἐστι [κινουμένου] κίνησις, ἀνάγκη τὰς αὐτὰς εἶναι διαιρέσεις τοῦ τε χρόνου καὶ τῆς κινήσεως καὶ τοῦ κινεῖσθαι καὶ τοῦ κινουμένου, καὶ ἐν ᾧ ἡ κίνησις· πλὴν οὐ πάντων ὁμοίως, ἐν οἷς ἡ κίνησις, ἀλλὰ τοῦ μὲν ποσοῦ καθ' αὑτό, τοῦ δὲ ποιοῦ κατὰ συμβεβηκός. Εἰλήφθω γὰρ ὁ χρόνος ἐν ᾧ κινεῖται ἐφ' ᾧ Α, καὶ ἡ κίνησις ἐφ' ᾧ Β. Εἰ οὖν τὴν ὅλην ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ κεκίνηται, ἐν τῷ ἡμίσει ἐλάττω, καὶ πάλιν τούτου διαιρεθέντος, ἐλάττω ταύτης, καὶ ἀεὶ οὕτως. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἡ κίνησις διαιρετή, καὶ ὁ χρόνος διαιρετός· εἰ γὰρ τὴν ὅλην ἐν τῷ παντί, τὴν ἡμίσειαν ἐν τῷ ἡμίσει, καὶ πάλιν τὴν ἐλάττω ἐν τῷ ἐλάττονι. (7) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸ κινεῖσθαι διαιρεθήσεται. Ἔστω γὰρ ἐφ' ᾧ Γ τὸ κινεῖσθαι. Κατὰ δὴ τὴν ἡμίσειαν κίνησιν ἔλαττον ἔσται τοῦ ὅλου, καὶ πάλιν κατὰ τὴν τῆς ἡμισείας ἡμίσειαν, καὶ ἀεὶ οὕτως. Ἔστι δὲ καὶ ἐκθέμενον τὸ καθ' ἑκατέραν τῶν κινήσεων κινεῖσθαι, οἷον κατά τε τὴν ΔΓ καὶ τὴν ΓΕ, λέγειν ὅτι τὸ ὅλον ἔσται κατὰ τὴν ὅλην· εἰ γὰρ ἄλλο, πλείω ἔσται κινεῖσθαι κατὰ τὴν αὐτὴν κίνησιν, ὥσπερ ἐδείξαμεν καὶ τὴν κίνησιν διαιρετὴν εἰς τὰς τῶν μερῶν κινήσεις οὖσαν· ληφθέντος γὰρ τοῦ κινεῖσθαι καθ' ἑκατέραν, συνεχὲς ἔσται τὸ ὅλον. (8) Ὡσαύτως δὲ δειχθήσεται καὶ τὸ μῆκος διαιρετόν, καὶ ὅλως πᾶν ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ μεταβολή· πλὴν ἔνια κατὰ συμβεβηκός, ὅτι τὸ μεταβάλλον ἐστὶ διαιρετόν· ἑνὸς γὰρ διαιρουμένου, πάντα διαιρεθήσεται. Καὶ ἐπὶ τοῦ πεπερασμένα εἶναι ἢ ἄπειρα, ὁμοίως ἕξει κατὰ πάντων. Ἠκολούθηκε δὲ μάλιστα τὸ διαιρεῖσθαι πάντα καὶ ἄπειρα εἶναι ἀπὸ τοῦ μεταβάλλοντος· εὐθὺς γὰρ ἐνυπάρχει τῷ μεταβάλλοντι τὸ διαιρετὸν καὶ τὸ ἄπειρον. Τὸ μὲν οὖν διαιρετὸν δέδεικται πρότερον, τὸ δ' ἄπειρον ἐν τοῖς ἑπομένοις ἔσται δῆλον.

tus. Nam nec totius, nec partium, propterea quod unus est unius, nec alius cujuspiam ; quia continuus motus est aliquorum continuorum. Itidemque si superat secundum divisionem. Quare si hoc est impossibile, necesse est eundem esse et æqualem. Hæc igitur divisio est ex partium motibus : ac necesse est eam esse cujusvis partes habentis. (5) Alia vero sumitur ex tempore. Quum enim omnis motus sit in tempore, omne autem tempus sit dividuum, et minori tempore motus sit minor : necesse est omnem motum dividi pro ratione temporis. [V.] (6) Quum autem quicquid movetur, in aliquo moveatur, et in aliquo tempore ; et cujuscumque rei quæ movetur, sit motus : necesse est easdem esse divisiones et temporis, et motus, et ipsius moveri, et ejus quod movetur, et ejus in quo fit motus : quanquam non similiter divisio est omnium eorum in quibus est motus : sed quantitatis est per se ; qualitatis vero, ex accidenti. Sumatur enim tempus quo movetur, ubi α, et motus, ubi β : si igitur totum motum toto tempore confecit : certe dimidia parte temporis minorem motum conficiet ; et rursus hoc minore tempore diviso, conficiet motum hoc minorem : atque ita semper. Similiterque si motus est dividuus, etiam tempus est dividuum ; nam si totum motum toto tempore conficit, etiam dimidiam partem motus dimidia parte temporis conficiet : ac rursus minorem motum minori tempore. (7) Eodem modo etiam ipsum moveri dividetur. Esto namque moveri, ubi γ : ergo secundum dimidiam motus partem erit minus toto ; et rursus secundum dimidiam dimidiæ ; atque ita perpetuo. Licet etiam exposito ipso moveri secundum utrumque motum, veluti secundum δγ, et γε, dicere totum moveri fore secundum totum motum. Nam si aliud sit, plura erunt moveri secundum eundem motum, sicut ostendimus etiam motum dividuum esse in motus partium. Sumpto enim ipso moveri secundum utrumque motum, certe totum erit continuum. (8) Itidem etiam probabitur longitudinem esse dividuam ; et omnino id omne in quo est mutatio ; (nisi quod nonnulla ex accidenti dividantur ;) quia quod mutatur, est dividuum ; etenim si unum dividitur, omnia dividentur. Et quantum ad hoc ut finita sint vel infinita, similiter se res habebit in omnibus. Omnia vero dividi, et esse infinita, maxime consequens est ex eo quod mutatur. Statim enim inest ei quod mutatur, esse dividuum, et infinitum. Dividuum igitur esse, probatum est antea : infinitas vero in sequentibus erit manifesta.

CAP. V. [VI.]

Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ μεταβάλλον ἔκ τινος εἴς τι μεταβάλλει, ἀνάγκη τὸ μεταβεβληκός, ὅτε πρῶτον μεταβέβληκεν, εἶναι ἐν ᾧ μεταβέβληκε· τὸ γὰρ μεταβάλλον, ἐξ οὗ μεταβάλλει, ἐξίσταται ἢ ἀπολείπει αὐτό, καὶ ἤτοι ταὐτόν ἐστι τὸ μεταβάλλειν καὶ τὸ ἀπολείπειν, ἢ ἀκολουθεῖ τῷ μεταβάλλειν τὸ ἀπολείπειν· εἰ δὲ τῷ μεταβάλλειν τὸ ἀπολείπειν, τῷ μεταβεβληκέναι τὸ ἀπολελοιπέναι· ὁμοίως γὰρ ἑκάτερον ἔχει πρὸς ἑκάτερον. (2) Ἐπεὶ οὖν μία τῶν

Quia vero quicquid mutatur, ex aliquo in aliquod mutatur : necesse est, id quod est mutatum, quum primum est mutatum, esse in eo in quod est mutatum. Quod enim mutatur, exit ex eo ex quo mutatur, seu ipsum relinquit : et vel idem est mutari ac relinquere ; vel ipsi mutari consequens est relinquere ; et si hoc, ipsi mutatum esse consequens est reliquisse : quia similiter utrumque affectum est ad utrumque. (2) Quoniam igitur mutationum una est, quæ

μεταβολῶν ἡ κατ' ἀντίφασιν, ὅτε μεταβέβληκεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν, ἀπολέλοιπε τὸ μὴ ὄν. Ἔσται ἄρα ἐν τῷ ὄντι· πᾶν γὰρ ἀνάγκη ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν τῇ κατ' ἀντίφασιν μεταβολῇ τὸ μεταβεβληκὸς ἔσται ἐν ᾧ μεταβέβληκεν. Εἰ δ' ἐν ταύτῃ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις· ὁμοίως γὰρ ἐπὶ μιᾶς καὶ τῶν ἄλλων. (3) Ἔτι δὲ καθ' ἑκάστην λαμβάνουσι φανερόν, εἴπερ ἀνάγκη τὸ μεταβεβληκὸς εἶναί που ἢ ἔν τινι. Ἐπεὶ γὰρ ἐξ οὗ μεταβέβληκεν ἀπολέλοιπεν, ἀνάγκη δ' εἶναί που, ἢ ἐν τούτῳ ἢ ἐν ἄλλῳ ἔσται. Εἰ μὲν οὖν ἐν ἄλλῳ, οἷον ἐν τῷ Γ, τὸ εἰς τὸ Β μεταβεβληκός, πάλιν ἐκ τοῦ Γ μεταβάλλει εἰς τὸ Β· οὐ γὰρ ἦν ἐχόμενον τῷ Β· ἡ γὰρ μεταβολὴ συνεχής. Ὥστε τὸ μεταβεβληκός, ὅτε μεταβέβληκε, μεταβάλλει εἰς ὃ μεταβέβληκε· τοῦτο δ' ἀδύνατον· ἀνάγκη ἄρα τὸ μεταβεβληκὸς εἶναι ἐν τούτῳ εἰς ὃ μεταβέβληκε. (4) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὸ γεγονός, ὅτε γέγονεν, ἔσται, καὶ τὸ ἐφθαρμένον οὐκ ἔσται· καθόλου τε γὰρ εἴρηται περὶ πάσης μεταβολῆς, καὶ μάλιστα δῆλον ἐν τῇ κατ' ἀντίφασιν. Ὅτι μὲν τοίνυν τὸ μεταβεβληκός, ὅτε μεταβέβληκε πρῶτον, ἐν ἐκείνῳ ἐστί, δῆλον. [VII.] (5) Ἐν ᾧ δὲ πρώτῳ μεταβέβληκε τὸ μεταβεβληκός, ἀνάγκη ἄτομον εἶναι. Λέγω δὲ πρῶτον ὃ μὴ τῷ ἕτερόν τι αὐτοῦ εἶναι τοιοῦτόν ἐστιν. Ἔστω γὰρ διαιρετὸν τὸ ΑΓ καὶ διῃρήσθω κατὰ τὸ Β. Εἰ μὲν οὖν ἐν τῷ ΑΒ μεταβέβληκεν, ἢ πάλιν ἐν τῷ ΒΓ, οὐκ ἂν ἐν πρώτῳ τῷ ΑΓ μεταβεβληκὸς εἴη. Εἰ δ' ἐν ἑκατέρῳ μετέβαλλεν (ἀνάγκη γὰρ ἢ μεταβεβληκέναι ἢ μεταβάλλειν ἐν ἑκατέρῳ), κἂν ἐν τῷ ὅλῳ μεταβάλλοι· ἀλλ' ἦν μεταβεβληκός. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ εἰ ἐν τῷ μὲν μεταβάλλει, ἐν δὲ τῷ μεταβέβληκεν· ἔσται γάρ τι τοῦ πρώτου πρότερον· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη διαιρετὸν ἐν ᾧ μεταβέβληκε. (6) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὸ ἐφθαρμένον καὶ τὸ γεγονὸς ἐν ἀτόμῳ τὸ μὲν ἔφθαρται, τὸ δὲ γέγονε. [VIII.] Λέγεται δὲ τὸ ἐν ᾧ πρώτῳ μεταβέβληκε διχῶς, τὸ μὲν ἐν ᾧ πρώτῳ ἐπετελέσθη ἡ μεταβολή (τότε γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι μεταβέβληκε), τὸ δὲ ἐν ᾧ πρώτῳ ἤρξατο μεταβάλλειν. (7) Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸ τέλος τῆς μεταβολῆς πρῶτον λεγόμενον ὑπάρχει τε καὶ ἔστιν· ἐνδέχεται γὰρ ἐπιτελεσθῆναι μεταβολὴν καὶ ἔστι μεταβολῆς τέλος, ὃ δὴ καὶ δέδεικται ἀδιαίρετον ὄν, διὰ τὸ πέρας εἶναι. Τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὅλως οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ἔστιν ἀρχὴ μεταβολῆς οὐδ' ἐν ᾧ πρώτῳ τοῦ χρόνου μετέβαλλεν· ἔστω γὰρ πρῶτον, ἐφ' ᾧ τὸ ΑΔ. Τοῦτο δὴ ἀδιαίρετον μὲν οὐκ ἔστι· συμβήσεται γὰρ ἐχόμενα εἶναι τὰ νῦν. Ἔτι δ' εἰ ἐν τῷ ΓΑ χρόνῳ παντὶ ἠρεμεῖ (κείσθω γὰρ ἠρεμοῦν), καὶ ἐν τῷ Α ἠρεμεῖ· ὥστ' εἰ ἀμερές ἐστι τὸ ΑΔ, ἅμα ἠρεμήσει καὶ μεταβεβληκὸς ἔσται· ἐν μὲν γὰρ τῷ Α ἠρεμεῖ, ἐν δὲ τῷ Δ μεταβέβληκεν. (8) Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν ἀμερές, ἀνάγκη διαιρετὸν εἶναι καὶ ἐν ὁτῳοῦν τῶν τούτου μεταβεβληκέναι· διαιρεθέντος γὰρ τοῦ ΑΔ, εἰ μὲν ἐν μηδετέρῳ μεταβέβληκεν, οὐδ' ἐν τῷ ὅλῳ· εἰ δ' ἐν ἀμφοῖν μεταβάλλει, καὶ ἐν τῷ παντί· εἰ

in contradictione cernitur, quando mutatum est ex non-ente in ens, reliquit non-ens. Erit igitur in ente: quia rem omnem necesse est aut esse aut non esse. Perspicuum est igitur, in ea mutatione quæ in contradictione spectatur, id quod est mutatum, esse in eo in quod est mutatum. Quodsi ita est in hac mutatione, certe etiam in ceteris; similis enim ratio est unius et ceterarum. (3) Præterea singillatim sumentibus perspicuum erit: siquidem necesse est, id quod est mutatum, esse alicubi sive in aliquo; nam quia deseruit id ex quo est mutatum; necesse autem est, ut sit alicubi: certe aut in hoc, aut in alio erit. Si igitur in alio, puta in γ, id sit quod est mutatum in β, rursus ex γ mutatur in β: non cohærebat enim ipsi β: quia mutatio est continua. Quapropter quod mutatum est, quando mutatum est, mutatur in id in quod est mutatum: quod est impossibile. Necesse igitur est ut, quod est mutatum, sit in hoc in quod est mutatum. (4) Perspicuum igitur est, etiam id quod est factum, tunc esse, quum est factum; et quod interiit, tunc non esse, quum interiit: quoniam universaliter dictum est de omni mutatione; et maxime est in ea manifestum, quæ in contradictione consistit. Ergo quod est mutatum, quum primum est mutatum, in illo esse constat. [VII.] (5) Id autem, in quo primo est mutatum, quod est mutatum, necessario est individuum. Dico autem primum, quod non est tale eo quod aliud quiddam ipsius sit primum. Esto namque α γ dividuum: et dividatur in β. Si igitur mutatum est in α β, aut rursus in β γ: certe non erit mutatum in primo α γ. Quodsi in utroque mutabatur (necesse est enim vel mutatum esse, vel mutari in utroque): etiam in toto mutaretur: atqui mutatum erat. Eadem est ratio, et si in altero mutatur, in altero autem est mutatum: erit enim aliquid primo prius. Quocirca primum, in quo mutatum est, non potest esse dividuum. (6) Perspicuum igitur est, et quod interiit, et quod ortum est, in individuo illud quidem interiisse, hoc autem ortum esse. [VIII.] Jam vero id in quo primum mutatum est, bifariam dicitur: alterum, in quo primo perfecta est mutatio: tunc enim vere dicitur mutatum esse: alterum autem, in quo primo cœpit mutari. (7) Quod igitur secundum finem mutationis, primum dicitur, inest, atque est; potest enim perfici mutatio: et est finis mutationis, quem probatum est esse individuum, propterea quod est terminus. Quod vero ratione principii dicitur, omnino non est: quia non est principium mutationis, nec in quo primo temporis mutatum sit. Esto namque primum, ubi α δ. Hoc igitur individuum non est: quoniam eveniet ut momenta sint cohærentia. Præterea si in toto α γ tempore quiescit (ponatur enim quiescere), etiam in α quiescit. Quapropter si α δ est individuum, simul quiescet et mutatum erit; etenim in α quiescit, in δ autem mutatum est. (8) Quia vero partibus non caret, necesse est ut sit dividuum, et in quavis ejus parte mutatum fuerit. Diviso enim ipso α δ, siquidem in neutra parte mutatum fuerit, certe nec in toto: si vero in utrisque mutatur, etiam in toto. At si in

δ' ἐν θατέρῳ μεταβέβληκεν, οὐκ ἐν τῷ ὅλῳ πρώτῳ. Ὥστε ἀνάγκη ἐν ὁτῳοῦν μεταβεβληκέναι. Φανερὸν τοίνυν ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ πρώτῳ μεταβέβληκεν· ἄπειροι γὰρ αἱ διαιρέσεις. (9) Οὐδὲ δὴ τοῦ μεταβεβληκότος ἐστί τι πρῶτον ὃ μεταβέβληκεν. Ἔστω γὰρ τὸ ΔΖ πρῶτον μεταβεβληκὸς τοῦ ΔΕ· πᾶν γὰρ δέδεικται διαιρετὸν τὸ μεταβάλλον. Ὁ δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ ΔΖ μεταβέβληκεν, ἔστω ἐφ' ᾧ ΘΙ. Εἰ οὖν ἐν τῷ παντὶ τὸ ΔΖ μεταβέβληκεν, ἐν τῷ ἡμίσει ἔλαττον ἔσται τὸ μεταβεβληκός, καὶ πρότερον τοῦ ΔΖ, καὶ πάλιν τούτου ἄλλο, κἀκείνου ἕτερον, καὶ ἀεὶ οὕτως. Ὥστ' οὐθὲν ἔσται πρῶτον τοῦ μεταβάλλοντος ὃ μεταβέβληκεν. (10) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε τοῦ μεταβάλλοντος οὔτ' ἐν ᾧ μεταβάλλει χρόνῳ πρῶτον οὐθέν ἐστι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Αὐτὸ δὲ ὃ μεταβάλλει ἢ καθ' ὃ μεταβάλλει, οὐκέθ' ὁμοίως ἕξει. Τρία γάρ ἐστιν ἃ λέγεται κατὰ τὴν μεταβολήν· τό τε μεταβάλλον, καὶ ἐν ᾧ, καὶ καθ' ὃ μεταβάλλει· οἷον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ χρόνος, καὶ τὸ λευκόν. Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος καὶ ὁ χρόνος διαιρετοί, περὶ δὲ τοῦ λευκοῦ ἄλλος λόγος. Πλὴν κατὰ συμβεβηκός γε πάντα διαιρετά· ᾧ γὰρ συμβέβηκε τὸ λευκὸν ἢ τὸ ποιόν, ἐκεῖνο διαιρετόν ἐστιν, ἐπεὶ ὅσα γε καθ' αὑτὰ λέγεται διαιρετὰ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, οὐδ' ἐν τούτοις ἔσται τὸ πρῶτον, οἷον ἐν τοῖς μεγέθεσιν. Ἔστω γὰρ τὸ ἐφ' ᾧ ΑΒ μέγεθος, καὶ κινείσθω ἐκ τοῦ Β εἰς τὸ Γ πρῶτον· οὐκοῦν εἰ μὲν ἀδιαίρετον ἔσται τὸ ΒΓ, ἀμερὲς ἀμεροῦς ἔσται ἐχόμενον· εἰ δὲ διαιρετόν, ἔσται τι τοῦ Γ πρότερον, εἰς ὃ μεταβέβληκε, κἀκείνου πάλιν ἄλλο, καὶ ἀεὶ οὕτω, διὰ τὸ μηδέποτε ὑπολείπειν τὴν διαίρεσιν. Ὥστ' οὐκ ἔσται πρῶτον εἰς ὃ μεταβέβληκεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ποσοῦ μεταβολῆς· καὶ γὰρ αὕτη ἐν συνεχεῖ ἐστί. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν μόνῃ τῶν κινήσεων τῇ κατὰ τὸ ποιὸν ἐνδέχεται ἀδιαίρετον καθ' αὑτὸ εἶναι.

altero mutatum est, non in toto primo est mutatum. Quare necesse est in quavis parte mutatum fuisse. Perspicuum igitur est, non esse in quo primo est mutatum: quoniam divisiones sunt infinitæ. (9) Neque igitur ejus quod est mutatum, est aliquid primum quod mutatum sit. Esto namque τὸ δ ζ primum quod sit mutatum τοῦ δ ε: quicquid enim mutatur, probatum est dividuum esse; tempus vero, quo τὸ δ ζ est mutatum, sit ubi θ ι. Ergo si τὸ δ ζ est toto tempore mutatum: quod dimidia parte temporis mutatum erit, minus erit, et prius ipso δ ζ: rursusque hoc aliud prius; illo aliud; et ita perpetuo. Quocirca ejus quod mutatur, nihil erit primum quod mutatum sit. (10) Ergo nec ejus quod mutatur, nec temporis quo mutatur, esse quicquam primum, perspicuum est ex iis quæ dicta sunt. Id autem quod mutatur, vel secundum quod mutatur, non amplius similiter se habebit. Tria namque sunt quæ in mutatione spectantur: quod mutatur, et in quo, et secundum quod mutatur: ut homo, ac tempus, et album. Homo igitur ac tempus dividua sunt; albi autem est alia ratio; nisi quod ex accidenti sunt omnia dividua: quia cui qualitas, aut albor accidit, illud est dividuum. Nam quæcumque per se dicuntur dividua, non ex accidenti, nec in his primum erit; ut in magnitudinibus: esto enim magnitudo, ubi α β: et moveatur ex β in γ primum. Ergo, si τὸ β γ erit individuum: id quod partibus vacat, ei quod partibus vacat cohærebit. Si vero dividuum, erit aliquid prius quam γ, in quod est mutatum, et rursus illo aliud, et ita semper, propterea quod nunquam deficit divisio: quare non erit primum, in quo mutatum sit. Similiter etiam se res habet in quantitatis mutatione: etenim hæc quoque in continuo est. Perspicuum est igitur, in eo solo motu, qui in qualitate spectatur, esse posse individuum per se.

CAP. VI. [IX.]

Ἐπεὶ δὲ τὸ μεταβάλλον ἅπαν ἐν χρόνῳ μεταβάλλει, λέγεται δ' ἐν χρόνῳ μεταβάλλειν καὶ ὡς ἐν πρώτῳ καὶ ὡς καθ' ἕτερον (οἷον ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ μεταβάλλει), ἐν ᾧ πρώτῳ χρόνῳ μεταβάλλει τὸ μεταβάλλον, ἐν ὁτῳοῦν ἀνάγκη τούτου μεταβάλλειν. Δῆλον μὲν οὖν καὶ ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ· τὸ γὰρ πρῶτον οὕτως ἐλέγομεν· (2) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶνδε φανερόν· ἔστω γὰρ ἐν ᾧ πρώτῳ κινεῖται τὸ κινούμενον ἐφ' ᾧ ΧΡ, καὶ διῃρήσθω κατὰ τὸ Κ· πᾶς γὰρ χρόνος διαιρετός. Ἐν δὴ τῷ ΧΚ χρόνῳ ἤτοι κινεῖται ἢ οὐ κινεῖται, καὶ πάλιν ἐν τῷ ΚΡ ὡσαύτως. Εἰ μὲν οὖν ἐν μηδετέρῳ κινεῖται, ἠρεμοίη ἂν ἐν τῷ παντί· κινεῖσθαι γὰρ ἐν μηθενὶ τῶν τούτου κινούμενον ἀδύνατον. Εἰ δ' ἐν θατέρῳ μόνῳ κινεῖται, οὐκ ἂν ἐν πρώτῳ κινοῖτο τῷ ΧΡ· καθ' ἕτερον γὰρ ἡ κίνησις. Ἀνάγκη ἄρα ἐν ὁτῳοῦν τοῦ ΧΡ κεκινῆσθαι. [X.] (3) Δεδειγμένου δὲ τούτου, φανερὸν ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ἀνάγκη κεκινῆσθαι πρότερον. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ΧΡ χρόνῳ πρώτῳ χρόνῳ τὸ ΚΛ κεκίνηται μέγεθος, ἐν τῷ ἡμίσει

Quoniam autem quicquid mutatur, in tempore mutatur; dicitur autem in tempore mutari, et ut in primo, et ut secundum alterum (ut in anno, quia in die mutatur): sane, in quo primo tempore mutatur id quod mutatur, necesse est ut in quavis ejus temporis parte mutetur. Manifestum igitur hoc est ex definitione; primum enim ita appellabamus. (2) Sed ex his quoque perspicuum fiet. Sit enim in quo primo movetur, id quod movetur, ubi χ ρ: et dividatur in κ: omne enim tempus est dividuum. Ergo in χ κ tempore aut movetur, aut non movetur; itidemque rursus in κ ρ. Si igitur in neutro movetur, quiescet utique in toto: moveri enim, quod in nulla hujus parte movetur, impossibile est. Quodsi in altero solo movetur, non in primo χ ρ movebitur: quia motus est secundum aliud. Necesse igitur est in quavis parte τοῦ χ ρ moveri. [X.] (3) Hoc autem ostenso, perspicuum est necesse esse ut quicquid movetur, mutatum antea sit. Nam si in χ ρ tempore primo motum est per magnitudinem κ λ: in dimidia parte temporis id quod

τὸ ὁμοταχῶς κινούμενον καὶ ἅμα ἀρξάμενον τὸ ἥμισυ ἔσται κεκινημένον. Εἰ δὲ τὸ ὁμοταχὲς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ κεκίνηταί τι, καὶ θάτερον ἀνάγκη ταὐτὸ κεκινῆσθαι μέγεθος· ὥστε κεκινημένον ἔσται τὸ κινούμενον. (4) Ἔτι δὲ εἰ ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ τῷ ΧΡ κεκινῆσθαι λέγομεν, ἢ ὅλως ἢ ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τῷ λαβεῖν τὸ ἔσχατον αὐτοῦ νῦν (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὁρίζον, καὶ τὸ μεταξὺ τῶν νῦν χρόνος), κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοίως λέγοιτο κεκινῆσθαι. Τοῦ δ' ἡμίσεος ἔσχατον ἡ διαίρεσις. Ὥστε καὶ ἐν τῷ ἡμίσει κεκινημένον ἔσται καὶ ὅλως ἐν ὁτῳοῦν τῶν μερῶν· ἀεὶ γὰρ ἅμα τῇ τομῇ χρόνος ἐστὶν ὡρισμένος ὑπὸ τῶν νῦν. Εἰ οὖν ἅπας μὲν χρόνος διαιρετός, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν νῦν χρόνος, ἅπαν τὸ μεταβάλλον ἄπειρα ἔσται μεταβεβληκός. (5) Ἔτι δ' εἰ τὸ συνεχῶς μεταβάλλον καὶ μὴ φθαρὲν μηδὲ πεπαυμένον τῆς μεταβολῆς ἢ μεταβάλλειν ἢ μεταβεβληκέναι ἀναγκαῖον ἐν ὁτῳοῦν, ἐν δὲ τῷ νῦν οὐκ ἔστι μεταβάλλειν, ἀνάγκη μεταβεβληκέναι καθ' ἕκαστον τῶν νῦν· ὥστ' εἰ τὰ νῦν ἄπειρα, πᾶν τὸ μεταβάλλον ἄπειρα ἔσται μεταβεβληκός. (6) Οὐ μόνον δὲ τὸ μεταβάλλον ἀνάγκη μεταβεβληκέναι, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταβεβληκὸς ἀνάγκη μεταβάλλειν πρότερον· ἅπαν γὰρ τὸ ἔκ τινος εἴς τι μεταβεβληκὸς ἐν χρόνῳ μεταβέβληκεν. Ἔστω γὰρ ἐν τῷ νῦν ἐκ τοῦ Α εἰς τὸ Β μεταβεβληκός· οὐκοῦν ἐν μὲν τῷ αὐτῷ νῦν, ἐν ᾧ ἐστιν ἐν τῷ Α, οὐ μεταβέβληκεν· ἅμα γὰρ ἂν εἴη ἐν τῷ Α καὶ τῷ Β· τὸ γὰρ μεταβεβληκός, ὅτε μεταβέβληκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ, δέδεικται πρότερον. Εἰ δ' ἐν ἄλλῳ, μεταξὺ ἔσται ὁ χρόνος· οὐ γὰρ ἦν ἐχόμενα τὰ νῦν. (7) Ἐπεὶ οὖν ἐν χρόνῳ μεταβέβληκε, χρόνος δ' ἅπας διαιρετός, ἐν τῷ ἡμίσει ἄλλο ἔσται μεταβεβληκός, καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐκείνου ἡμίσει ἄλλο, καὶ ἀεὶ οὕτως· ὥστε μεταβάλλοι ἂν πρότερον. (8) Ἔτι δ' ἐπὶ τοῦ μεγέθους φανερώτερον τὸ λεχθέν, διὰ τὸ συνεχὲς εἶναι τὸ μέγεθος ἐν ᾧ μεταβάλλει τὸ μεταβάλλον. Ἔστω γὰρ τὸ μεταβεβληκὸς ἐκ τοῦ Γ εἰς τὸ Δ. Οὐκοῦν εἰ μὲν ἀδιαίρετόν ἐστι τὸ ΓΔ, ἀμερὲς ἀμεροῦς ἔσται ἐχόμενον. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, ἀνάγκη μέγεθος εἶναι τὸ μεταξὺ καὶ εἰς ἄπειρα διαιρετόν· ὥστ' εἰς ἐκεῖνα μεταβάλλει πρότερον: Ἀνάγκη ἄρα πᾶν τὸ μεταβεβληκὸς μεταβάλλειν πρότερον. (9) Ἡ γὰρ αὐτὴ ἀπόδειξις καὶ ἐν τοῖς μὴ συνεχέσιν, οἷον ἔν τε τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐν τῇ ἀντιφάσει· ληψόμεθα γὰρ τὸν χρόνον ἐν ᾧ μεταβέβληκε, καὶ πάλιν ταὐτὰ ἐροῦμεν. Ὥστε ἀνάγκη τὸ μεταβεβληκὸς μεταβάλλειν καὶ τὸ μεταβάλλον μεταβεβληκέναι, καὶ ἔστι τοῦ μὲν μεταβάλλειν τὸ μεταβεβληκέναι πρότερον, τοῦ δὲ μεταβεβληκέναι τὸ μεταβάλλειν, καὶ οὐδέποτε ληφθήσεται τὸ πρῶτον. Αἴτιον δὲ τούτου τὸ μὴ εἶναι ἀμερὲς ἀμεροῦς ἐχόμενον· ἐπ' ἄπειρον γὰρ ἡ διαίρεσις, καθάπερ ἐπὶ τῶν αὐξανομένων καὶ καθαιρουμένων γραμμῶν. (10) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὸ γεγονὸς ἀνάγκη γίνεσθαι πρότερον καὶ τὸ γινόμενον γεγονέναι, ὅσα διαιρετὰ καὶ

æque celeriter movetur et simul moveri incipit, per dimidiam partem magnitudinis motum erit. Quodsi æque velox hoc tempore per aliquam partem est motum, necesse est etiam alterum per eandem magnitudinem esse motum; quare motum erit, quod movetur. (4) Præterea si in toto tempore χ ρ motum esse dicimus, vel omnino sive in quovis tempore, eo quod sumitur extremum ipsius momentum (hoc enim est quod terminat; et quod momentis est interjectum, est tempus): certe etiam in aliis dici potest motum esse. Atqui divisio est dimidii extremum. Quare etiam in dimidio motum erit, et omnino in quavis parte: semper enim una cum sectione est tempus terminatum a momentis. Si igitur omne tempus est dividuum; et quod momentis est interjectum, est tempus: quicquid mutatur, infinities erit mutatum. (5) Præterea si id quod continenter mutatur, et neque interiit, neque cessavit a mutatione, vel mutari vel esse mutatum in quovis necesse est, in momento autem non potest mutari: necesse est mutatum esse in singulis momentis. Quare si momenta sunt infinita: quicquid mutatur, erit infinities mutatum. (6) Non solum autem necesse est ut quod mutatur, mutatum sit; sed etiam est necesse ut quod mutatum est, antea mutetur; quicquid enim ex aliquo in aliquod est mutatum, in tempore est mutatum. Esto namque in momento mutatum ex α in β: ergo in ipso momento, in quo est in α, non est mutatum: alioqui simul esset in α et in β: quod enim mutatum est, quando mutatum est, non esse in hoc, probatum antea fuit. Quodsi est in alio, tempus est interjectum: quia momenta non cohærent. (7) Quoniam igitur in tempore est mutatum, omne autem tempus est dividuum: certe in dimidio aliud erit mutatum; et rursus in alius dimidio aliud; et ita semper: quare prius mutabitur. (8) Præterea in magnitudine magis etiam manifestum est id quod diximus: quod continua est magnitudo, in qua mutatur id quod mutatur. Sit enim aliquid mutatum ex γ in δ: ergo si τὸ γ δ sit individuum, ea quæ partibus vacant, inter se cohærebunt. Quia vero hoc est impossibile, necesse est, id quod est interjectum, esse magnitudinem, et in infinitas partes posse dividi: quare in illas antea mutatur. Necesse est igitur, ut quicquid mutatum est, antea mutetur. (9) Est enim eadem demonstratio etiam in non continuis, ut in contrariis, et in contradictione. Sumemus enim tempus, quo mutatum est: et rursus eadem dicemus. Quare necesse est, id quod est mutatum, mutari, et quod mutatur, mutatum esse: et prius est mutatum esse, quam mutari: item prius est mutari, quam mutatum esse; nec unquam primum sumetur. Hujus causa est: quod partibus vacans partibus vacanti non cohæret: quippe quum divisio fiat in infinitum, quemadmodum in lineis quæ augentur, et quibus detrahitur. (10) Perspicuum igitur est, necesse esse, ut quod factum est, antea fiat; et quod fit, factum sit: quæcumque scilicet sunt dividua et continua: non tamen semper quod

συνεχῆ· οὐ μέντοι ἀεὶ ὃ γίνεται, ἀλλ' ἄλλο ἐνίοτε, οἷον τῶν ἐκείνου τι, ὥσπερ τῆς οἰκίας τὸν θεμέλιον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ φθειρομένου καὶ ἐφθαρμένου· εὐθὺς γὰρ ἐνυπάρχει τῷ γινομένῳ καὶ τῷ φθειρομένῳ ἄπειρόν τι συνεχεῖ γε ὄντι, καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε γίνεσθαι μὴ γεγονός τι οὔτε γεγονέναι μὴ γινόμενόν τι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ φθείρεσθαι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐφθάρθαι· ἀεὶ γὰρ ἔσται τοῦ μὲν φθείρεσθαι τὸ ἐφθάρθαι πρότερον, τοῦ δὲ ἐφθάρθαι τὸ φθείρεσθαι. Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὸ γεγονὸς ἀνάγκη γίνεσθαι πρότερον καὶ τὸ γινόμενον γεγονέναι· πᾶν γὰρ μέγεθος καὶ πᾶς χρόνος ἀεὶ διαιρετά. Ὥστ' ἐν ᾧ ἂν ᾖ, οὐκ ἂν εἴη ὡς πρώτῳ.

fit, sed interdum aliud, ut illius aliquid, puta domus fundamentum. Similiter etiam se res habet in eo quod interit, et eo quod interiit; quum enim id quod fit, et quod interit, sit continuum, statim inest ei quædam infinitas: nec potest aliquid fieri, quod non sit factum; nec esse factum, quod non fiat. Similiter se res habet in ipso interire, et in ipso interiisse; nam semper interiisse erit prius quam interire, et interire prius quam interiisse. Patet igitur necesse esse, ut quod factum est, antea fiat; et quod fit, factum sit. Omnis enim magnitudo, et omne tempus, semper dividua sunt; quapropter in quo sunt, non possunt in eo esse tanquam primo.

CAP. VII. [XI.]

Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ κινούμενον ἐν χρόνῳ κινεῖται, καὶ ἐν τῷ πλείονι μεῖζον μέγεθος, ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ ἀδύνατόν ἐστι πεπερασμένην κινεῖσθαι, μὴ τὴν αὐτὴν ἀεὶ καὶ τῶν ἐκείνης τι κινούμενον, ἀλλ' ἐν τῷ ἅπαντι ἅπασαν. Ὅτι μὲν οὖν, εἴ τι ἰσοταχῶς κινοῖτο, ἀνάγκη τὸ πεπερασμένον ἐν πεπερασμένῳ κινεῖσθαι, δῆλον· ληφθέντος γὰρ μορίου ὃ καταμετρήσει τὴν ὅλην, ἐν ἴσοις τοῖς χρόνοις τοσούτοις ὅσα τὰ μόριά ἐστι, τὴν ὅλην κεκίνηται. Ὥστ' ἐπεὶ ταῦτα πεπέρανται καὶ τῷ πόσον ἕκαστον καὶ τῷ ποσάκις ἅπαντα, καὶ ὁ χρόνος ἂν εἴη πεπερασμένος· τοσαυτάκις γὰρ ἔσται τοσοῦτος ὅσος ὁ τοῦ μορίου χρόνος πολλαπλασιασθεὶς τῷ πλήθει τῶν μορίων. (2) Ἀλλὰ δὴ κἂν εἰ μὴ ἰσοταχῶς, διαφέρει οὐθέν. Ἔστω γὰρ ἐφ' ἧς τὸ Α καὶ τὸ Β διάστημα πεπερασμένον, ὃ κεκίνηται ἐν τῷ ἀπείρῳ, καὶ ὁ χρόνος ἄπειρος ἐφ' οὗ τὸ ΓΔ. Εἰ δὴ ἀνάγκη πρότερον ἕτερον ἑτέρου κεκινῆσθαι, τοῦτο δὲ δῆλον ὅτι τοῦ χρόνου ἐν τῷ προτέρῳ καὶ ὑστέρῳ ἕτερον κεκίνηται· ἀεὶ γὰρ ἐν τῷ πλείονι ἕτερον ἔσται κεκινημένον, ἐάν τε ἰσοταχῶς ἐάν τε μὴ ἰσοταχῶς μεταβάλλῃ, καὶ ἐάν τε ἐπιτείνῃ ἡ κίνησις ἐάν τε ἀνίῃ ἐάν τε μένῃ, οὐθὲν ἧττον. Εἰλήφθω δή τι τοῦ ΑΒ διαστήματος, τὸ ΑΕ, ὃ καταμετρήσει τὴν ΑΒ. Τοῦτο δὴ τοῦ ἀπείρου ἔν τινι ἐγένετο χρόνῳ· ἐν ἀπείρῳ γὰρ οὐχ οἷόντε· τὸ γὰρ ἅπαν ἐν ἀπείρῳ. Καὶ πάλιν ἕτερον δὴ ἐὰν λάβω ὅσον τὸ ΑΕ, ἀνάγκη ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ· τὸ γὰρ ἅπαν ἐν ἀπείρῳ· καὶ οὕτω δὴ λαμβάνων, ἐπειδὴ τοῦ μὲν ἀπείρου οὐθέν ἐστι μόριον ὃ καταμετρήσει (ἀδύνατον γὰρ τὸ ἄπειρον εἶναι ἐκ πεπερασμένων καὶ ἴσων καὶ ἀνίσων, διὰ τὸ καταμετρηθήσεσθαι τὰ πεπερασμένα πλήθει καὶ μεγέθει ὑπό τινος ἑνός, ἐάν τε ἴσα ᾖ ἐάν τε ἄνισα· ὡρισμένα δὲ τῷ μεγέθει οὐθὲν ἧττον), τὸ δὲ διάστημα τὸ πεπερασμένον ποσοῖς τοῖς ΑΕ μετρεῖται, ἐν πεπερασμένῳ ἂν χρόνῳ τὸ ΑΒ κινοῖτο. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ ἠρεμήσεως· ὥστε οὔτε γίνεσθαι οὔτε φθείρεσθαι οἷόντε ἀεί τι τὸ αὐτὸ καὶ ἕν. (3) Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ ὅτι οὐδ' ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ ἄπειρον οἷόντε κινεῖσθαι οὐδ' ἠρεμίζεσθαι, οὔθ' ὁμαλῶς κινούμενον

Quum autem quicquid movetur, in tempore moveatur, et in majori tempore majorem magnitudinem conficiat: impossibile est ut infinito tempore per finitum spatium moveatur, quod nec per idem semper, nec per aliquam ejus partem moveatur, sed toto tempore per totum. Si igitur æqua celeritate aliquid moveatur, constat necesse esse ut per magnitudinem finitam finito tempore moveatur. Sumpta enim parte quæ metietur totum spatium, in tot æquabilibus temporibus quot sunt partes, motum est per totum spatium. Quapropter quum hæ sint finitæ, et quia singulæ sunt quantæ, et quia aliquoties sumptæ omnes sunt: certe etiam tempus erit finitum. Toties enim erit tantum, quantum est partis tempus multiplicatum numero partium. (2) Sed etsi non æqua celeritate moveatur, nihil refert. Sit enim, ubi α et β, intervallum finitum, per quod motum est tempore infinito: ac sit tempus infinitum, ubi γ δ. Si igitur necesse est, ut prius per unam, quam per alteram partem motum sit: hoc certo constat, in priori et posteriori parte temporis per aliam atque aliam partem motum esse: quia semper ulteriori tempore per aliam partem erit motum, sive æquali celeritate sive inæquali mutetur; et sive intendatur motus, sive remittatur, sive idem maneat, nihilo minus. Sumatur itaque pars aliqua intervalli α β, nimirum pars α ε, quæ metietur intervallum α β. Hæc igitur pars in aliqua infiniti temporis parte conficiebatur: infinito enim tempore non potest, quia totum intervallum infinito tempore conficitur. Et rursus igitur alteram partem, si tantum sumpsero, quanta est pars α ε, necesse est finito tempore pertransire: quandoquidem totum tempore infinito pertransitur. Ita igitur deinceps sumendo, quoniam infiniti nulla est pars quæ ipsum metiatur (quippe impossibile est, infinitum constare ex finitis tam æqualibus quam inæqualibus: propterea quod ea quæ finita numero et magnitudine sunt, unum quidpiam metitur: idque nihil minus, sive æqualia sint, sive inæqualia, sed magnitudine definita); intervallum autem, quod est finitum, quanta illa α ε metiuntur: utique finito tempore per spatium α β movebitur. Itidemque se res habet in perfectione ad quietem. Quocirca nec fieri nec interire aliquid potest, quod semper sit unum et idem. (3) Eadem ratio est, quod neque finito tempore per infinitum potest moveri, nec ad quietem transire, sive æquabiliter moveatur, sive

οὔτ' ἀνωμάλως. Ληφθέντος γάρ τινος μέρους ὃ ἀναμετρήσει τὸν ὅλον χρόνον, ἐν τούτῳ ποσόν τι διέξεισι τοῦ μεγέθους καὶ οὐχ ὅλον· ἐν γὰρ τῷ παντὶ τὸ ὅλον, καὶ πάλιν ἐν τῷ ἴσῳ ἄλλο, καὶ ἐν ἑκάστῳ ὁμοίως, εἴτε ἴσον εἴτε ἄνισον τῷ ἐξ ἀρχῆς· διαφέρει γὰρ οὐδέν, εἰ μόνον πεπερασμένον τι ἕκαστον· δῆλον γὰρ ὡς ἀναιρουμένου τοῦ χρόνου, τὸ ἄπειρον οὐκ ἀναιρεθήσεται, πεπερασμένης τῆς ἀφαιρέσεως γινομένης καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποσάκις· ὥστ' οὐ δίεισιν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ τὸ ἄπειρον. Οὐδέν τε διαφέρει τὸ μέγεθος ἐπὶ θάτερα ἢ ἐπ' ἀμφότερα εἶναι ἄπειρον· ὁ γὰρ αὐτὸς ἔσται λόγος. (4) Ἀποδεδειγμένων δὲ τούτων, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τὸ πεπερασμένον μέγεθος τὸ ἄπειρον ἐνδέχεται διελθεῖν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· ἐν γὰρ τῷ μορίῳ τοῦ χρόνου πεπερασμένον δίεισι, καὶ ἐν ἑκάστῳ ὡσαύτως, ὥστ' ἐν τῷ παντὶ πεπερασμένον. (5) Ἐπεὶ δὲ τὸ πεπερασμένον οὐ δίεισι τὸ ἄπειρον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ, δῆλον ὡς οὐδὲ τὸ ἄπειρον τὸ πεπερασμένον· εἰ γὰρ τὸ ἄπειρον τὸ πεπερασμένον, ἀνάγκη καὶ τὸ πεπερασμένον διιέναι τὸ ἄπειρον. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ὁποτερονοῦν εἶναι τὸ κινούμενον· ἀμφοτέρως γὰρ τὸ πεπερασμένον δίεισι τὸ ἄπειρον. Ὅταν γὰρ κινῆται τὸ ἄπειρον ἐφ' ᾧ τὸ Α, ἔσται τι αὐτοῦ κατὰ τὸ Β πεπερασμένον, οἷον τὸ ΓΔ, καὶ πάλιν ἄλλο καὶ ἄλλο, καὶ ἀεὶ οὕτως. Ὥστε ἅμα συμβήσεται τὸ ἄπειρον κεκινῆσθαι τὸ πεπερασμένον, καὶ τὸ πεπερασμένον διεληλυθέναι τὸ ἄπειρον· οὐδὲ γὰρ ἴσως δυνατὸν ἄλλως τὸ ἄπειρον κινηθῆναι τὸ πεπερασμένον ἢ τῷ τὸ πεπερασμένον διιέναι τὸ ἄπειρον, ἢ φερόμενον ἢ ἀναμετροῦν. Ὥστ' ἐπεὶ τοῦτ' ἀδύνατον, οὐκ ἂν διίοι τὸ ἄπειρον τὸ πεπερασμένον. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἄπειρον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ τὸ ἄπειρον δίεισιν· εἰ γὰρ τὸ ἄπειρον, καὶ τὸ πεπερασμένον· ἐνυπάρχει γὰρ τῷ ἀπείρῳ τὸ πεπερασμένον. Ἔτι δὲ καὶ τοῦ χρόνου ληφθέντος, ἡ αὐτὴ ἔσται ἀπόδειξις. (7) Ἐπεὶ δ' οὔτε τὸ πεπερασμένον τὸ ἄπειρον δίεισιν οὔτε τὸ ἄπειρον τὸ πεπερασμένον, οὔτε τὸ ἄπειρον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ κινεῖται, φανερὸν ὅτι οὐδὲ κίνησις ἔσται ἄπειρος ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ· τί γὰρ διαφέρει τὴν κίνησιν ἢ τὸ μέγεθος ποιεῖν ἄπειρον; ἀνάγκη γάρ, εἰ ὁποτερονοῦν, καὶ θάτερον εἶναι ἄπειρον· πᾶσα γὰρ φορὰ ἐν τόπῳ.

inæquabiliter. Sumpta enim aliqua parte, quæ metietur totum tempus, hac parte pertransibit quantitatem aliquam magnitudinis, non totam magnitudinem, quandoquidem toto tempore totam conficit. Et rursus æquali temporis parte pertransibit aliam quantitatem magnitudinis, et in qualibet parte temporis similiter conficiet aliquam quantitatem magnitudinis, sive æqualem, sive inæqualem quantitati quam ab initio pertransiit : nihil enim interest, si modo quælibet pars sit finita. Constat enim consumpto tempore infinitum spatium non consumptum fore, facta detractione finita, tam ratione quantitatis, quam numeri. Quare non pertransit finito tempore infinitam magnitudinem. Ac nihil refert, utrum magnitudo ex alterutra parte, an ex utraque sit infinita : nam eadem erit ratio. (4) His autem demonstratis, perspicuum est, nec finitam magnitudinem posse infinitum spatium pertransire tempore finito, propter eandem causam : quoniam certa temporis parte pertransit finitum et in singulis partibus itidem. Quare toto tempore conficit spatium finitum. (5) Quoniam autem mobile finitum non conficit spatium infinitum tempore finito : manifestum est, nec mobile infinitum pertransire finitum. Nam si infinitum pertranseat finitum : necesse est, etiam finitum pertransire infinitum : quia nihil interest, utrum sit quod moveatur : utroque enim modo finitum pertransit infinitum. Quum enim movetur infinitum, in quo τὸ α : erit aliqua ejus pars in β finito, veluti pars γδ : et rursus alia, atque alia; et ita perpetuo. Quare simul accidet infinitum motum esse per finitum, et finitum pertransisse infinitum. Nam fortassis nec possibile est, infinitum moveri per finitum aliter atque eo quod finitum pertranseat infinitum, aut latione, aut metiendo. Quapropter quum hoc sit impossibile, infinitum non potest pertransire finitum. (6) At vero nec magnitudo infinita finito tempore infinitam magnitudinem pertransit. Nam si infinitam, certe etiam finitam pertransiret : quandoquidem finita in infinita inest. Præterea etiam sumpto tempore, eadem erit demonstratio. (7) Quum autem nec magnitudo finita infinitam pertranseat, nec infinita finitam, nec per infinitam finito tempore moveatur : perspicuum est, nec motum fore infinitum tempore finito. Quid enim interest, utrum motus an magnitudo statuatur infinita? necesse est enim, si alterutrum sit infinitum, etiam alterum esse infinitum : quoniam omnis latio est in loco.

CAP. VIII. [XII.]

Ἐπεὶ δὲ πᾶν ἢ κινεῖται ἢ ἠρεμεῖ τὸ πεφυκὸς ὅτε πέφυκε καὶ οὗ καὶ ὥς, ἀνάγκη τὸ ἱστάμενον ὅτε ἵσταται κινεῖσθαι· εἰ γὰρ μὴ κινεῖται, ἠρεμήσει. Ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται ἠρεμίζεσθαι τὸ ἠρεμοῦν. (2) Τούτου δ' ἀποδεδειγμένου, φανερὸν ὅτι καὶ ἐν χρόνῳ ἵστασθαι ἀνάγκη· τὸ γὰρ κινούμενον ἐν χρόνῳ κινεῖται, τὸ δ' ἱστάμενον δέδεικται κινούμενον· ὥστε ἀνάγκη ἐν χρόνῳ ἵστασθαι. (3) Ἔτι δ' εἰ τὸ μὲν θᾶττον καὶ βραδύτερον ἐν χρόνῳ λέγομεν, ἵστασθαι

Quoniam autem id omne aut movetur aut quiescit, quod naturâ aptum est, quando naturâ est aptum, et ubi, et quomodo : idcirco necesse est, id quod sistitur, quando sistitur, moveri. Nisi enim moveatur, quiescet. Sed non potest tendere ad quietem quod quiescit. (2) Hoc autem demonstrato, perspicuum est etiam necesse esse ut in tempore sistatur. Quod enim movetur, in tempore movetur; quod autem sistitur, probatum est moveri : quare necesse est in tempore sisti. (3) Præterea si celerius et tardius, in tempore dicimus : sisti autem est celerius et

δ' ἔστι θᾶττον καὶ βραδύτερον· (4) ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ πρώτῳ τὸ ἱστάμενον ἵσταται, ἐν ὁτῳοῦν ἀνάγκη τούτου ἵστασθαι· διαιρεθέντος γὰρ τοῦ χρόνου, εἰ μὲν ἐν μηδετέρῳ τῶν μερῶν ἵσταται, οὐδὲ ἐν τῷ ὅλῳ· ὥστ' οὐκ ἂν ἵσταιτο τὸ ἱστάμενον. Εἰ δ' ἐν θατέρῳ, οὐκ ἂν ἐν πρώτῳ ὅλῳ ἵσταιτο· καθ' ἑκάτερον γὰρ ἐν τούτῳ ἵσταται, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐπὶ τοῦ κινουμένου πρότερον. Ὥσπερ δὲ τὸ κινούμενον οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ πρώτῳ κινεῖται, οὕτως οὐδ' ἐν ᾧ ἵσταται τὸ ἱστάμενον· (5) οὔτε γὰρ τοῦ κινεῖσθαι οὔτε τοῦ ἵστασθαί ἐστί τι πρῶτον. Ἔστω γὰρ ἐν ᾧ πρώτῳ ἵσταται ἐφ' ᾧ τὸ ΑΒ. Τοῦτο δὴ ἀμερὲς μὲν οὐκ ἐνδέχεται εἶναι· κίνησις γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ἀμερεῖ, διὰ τὸ κεκινῆσθαί τι αὐτοῦ· τὸ δ' ἱστάμενον δέδεικται κινούμενον. Ἀλλὰ μὴν εἰ διαιρετόν ἐστιν, ἐν ὁτῳοῦν αὐτοῦ τῶν μερῶν ἵσταται· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον, ὅτι ἐν ᾧ πρώτῳ ἵσταται, ἐν ὁτῳοῦν τῶν ἐκείνου ἵσταται. Ἐπεὶ οὖν χρόνος ἐστὶν ἐν ᾧ πρώτῳ ἵσταται, καὶ οὐκ ἄτομον, ἅπας δὲ χρόνος εἰς ἄπειρα μεριστός, οὐκ ἔσται ἐν ᾧ πρώτῳ ἵσταται. (6) Οὐδὲ δὴ τὸ ἠρεμοῦν, ὅτε πρῶτον ἠρέμησεν, ἐστίν· ἐν ἀμερεῖ μὲν γὰρ οὐκ ἠρέμησε, διὰ τὸ μὴ εἶναι κίνησιν ἐν ἀτόμῳ· ἐν ᾧ δὲ τὸ ἠρεμεῖν, καὶ τὸ κινεῖσθαι· τότε γὰρ ἔφαμεν ἠρεμεῖν, ὅτε καὶ ἐν ᾧ πεφυκὸς κινεῖσθαι μὴ κινεῖται τὸ πεφυκός. (7) Ἔτι δὲ καὶ τότε λέγομεν ἠρεμεῖν, ὅταν ὁμοίως ἔχῃ νῦν καὶ πρότερον, ὡς οὐχ ἑνί τινι κρίνοντες, ἀλλὰ δυοῖν τοῖν ἐλαχίστοιν· ὥστ' οὐκ ἔσται ἐν ᾧ ἠρεμεῖ ἀμερές. Εἰ δὲ μεριστόν, χρόνος ἂν εἴη, καὶ ἐν ὁτῳοῦν αὐτοῦ τῶν μερῶν ἠρεμήσει· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον δειχθήσεται ὃν καὶ ἐπὶ τῶν πρότερον· ὥστ' οὐθὲν ἔσται πρῶτον. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἠρεμεῖ μὲν καὶ κινεῖται πᾶν ἐν χρόνῳ, χρόνος δ' οὐκ ἔστι πρῶτος οὐδὲ μέγεθος οὐδ' ὅλως συνεχὲς οὐδέν· ἅπαν γὰρ εἰς ἄπειρα μεριστόν. [XIII.] (8) Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ κινούμενον ἐν χρόνῳ κινεῖται καὶ ἔκ τινος εἴς τι μεταβάλλει, ἐν ᾧ χρόνῳ κινεῖται καθ' αὑτὸ καὶ μὴ τῶν ἐν ἐκείνου τινί, ἀδύνατον τότε κατά τι εἶναι πρῶτον τὸ κινούμενον. Τὸ γὰρ ἠρεμεῖν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι χρόνον τινὰ καὶ αὐτὸ καὶ τῶν μερῶν ἕκαστον. Οὕτω γὰρ λέγομεν ἠρεμεῖν, ὅταν ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ τῷ νῦν ἀληθὲς ᾖ εἰπεῖν ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη. Εἰ δὲ τοῦτ' ἔστι τὸ ἠρεμεῖν, οὐκ ἐνδέχεται τὸ μεταβάλλον κατά τι εἶναι ὅλον κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον· ὁ γὰρ χρόνος διαιρετὸς ἅπας· ὥστε ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ αὐτοῦ μέρει ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν ὅτι ἐν ταὐτῷ ἐστὶ καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη· εἰ γὰρ μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐν ἑνὶ μόνῳ τῷ νῦν, οὐκ ἔσται χρόνον οὐδένα κατά τι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πέρας τοῦ χρόνου. Ἐν δὲ τῷ νῦν ἔστι μὲν ἀεὶ κατά τι μένον, οὐ μέντοι ἠρεμεῖ· οὔτε γὰρ κινεῖσθαι οὔτ' ἠρεμεῖν ἔστιν ἐν τῷ νῦν, ἀλλὰ μὴ κινεῖσθαι μὲν ἀληθὲς ἐν τῷ νῦν καὶ εἶναι κατά τι, ἐν χρόνῳ δ' οὐκ ἐνδέχεται εἶναι κατὰ τὸ ἠρεμοῦν· συμβαίνει γὰρ τὸ φερόμενον ἠρεμεῖν.

tardius. (4) In quo autem tempore primo sistitur id quod sistitur, necesse est ut in quavis hujus temporis parte sistatur : diviso enim tempore, si in neutra parte sistitur, nec in toto sistetur. Quare non sisteretur, quod sistitur. Si vero in altera, non in primo toto sisteretur : secundum alteram enim partem in hoc sistitur, quemadmodum antea quoque dictum fuit, de eo quod movetur. Sicut autem non est in quo primo moveatur, id quod movetur : ita etiam non est in quo primo sistatur, id quod sistitur : (5) quia neque ipsius moveri, neque ipsius sisti, est aliquid primum. Esto namque, in quo primo sistitur, ubi αβ. Hoc igitur non potest vacare partibus : quia motus non est in eo quod partibus vacat, propterea quod per aliquid ipsius motum est : quod autem sistitur, moveri probatum fuit. Atqui si dividuum est, in quavis ejus parte sistitur : hoc enim antea probatum fuit, in quo primo sistitur, in quavis ejus parte sisti. Quoniam igitur tempus est, in quo primo sistitur, non individuum; omne autem tempus in infinita secari potest : non erit in quo primo sistatur. (6) Nec igitur est, quando primum quieverit, id quod quiescit : quoniam in eo quod partibus vacat, non quievit, propterea quod non est motus in individuo : in quo autem est quiescere, in eo est etiam moveri : tunc enim dicebamus quiescere, quando et in quo naturâ aptum est moveri, non movetur id quod naturâ moveri aptum est. (7) Præterea tunc quoque dicimus quiescere, quum similiter se habet nunc atque prius, tanquam non uno aliquo judicantes, sed minimum duobus. Quapropter id in quo quiescit, partibus non carebit. Quodsi in partes dividi potest, utique erit tempus, et in quavis ipsius parte quiescet : eodem namque modo probabitur, quo etiam in superioribus. Quocirca nihil erit primum. Hujus vero causa est : quia res omnis quiescit et movetur in tempore; non est autem primum tempus, nec prima magnitudo, nec omnino ullum continuum, quoniam omne continuum secari potest in infinitum. [XIII.] (8) Quum autem quicquid movetur, in tempore moveatur, et ex aliquo in aliquid mutetur : impossibile est, ut id quod movetur, quo tempore per se movetur, neque in aliqua ejus temporis parte movetur, tunc sit in aliquo primo. Hoc enim est quiescere, aliquo tempore in eodem esse tam ipsam rem, quam singulas ejus partes. Ita namque dicimus quiescere, quando in alio atque alio momento vere dicitur in eodem esse tam rem ipsam quam ejus partes. Si vero hoc est quiescere; id quod mutatur, non potest in tempore primo totum esse in aliquo. Nam omne tempus est dividuum. Quare in alia atque alia ejus parte vere dicetur in eodem esse et rem ipsam et ejus partes. Nisi enim ita sit, sed in uno tantum momento : certe non erit ullo tempore in aliquo, sed in termino temporis. Jam vero in momento semper quidem in aliquo manet, non tamen quiescit : quia nec moveri, nec quiescere est in momento. Sed non moveri quidem in momento, verum est, et esse in aliquo : in tempore autem non potest esse ut quiescens, quoniam evenit ut id quod fertur, quiescat.

CAP. IX. [XIV.]

Ζήνων δὲ παραλογίζεται· εἰ γὰρ ἀεί, φησίν, ἠρεμεῖ πᾶν ἢ κινεῖται, ὅταν ᾖ κατὰ τὸ ἴσον, ἔστι δ' ἀεὶ τὸ φερόμενον ἐν τῷ νῦν, ἀκίνητον τὴν φερομένην εἶναι οἰστόν. (2) Τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος· οὐ γὰρ σύγκειται ὁ χρόνος ἐκ τῶν νῦν ὄντων τῶν ἀδιαιρέτων, ὥσπερ οὐδ' ἄλλο μέγεθος οὐδέν. (3) Τέτταρες δ' εἰσὶ λόγοι περὶ κινήσεως Ζήνωνος· οἱ παρέχοντες τὰς δυσκολίας τοῖς λύουσι· πρῶτος μὲν ὁ περὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι διὰ τὸ πρότερον εἰς τὸ ἥμισυ δεῖν ἀφικέσθαι τὸ φερόμενον ἢ πρὸς τὸ τέλος· περὶ οὗ διείλομεν ἐν τοῖς πρότερον λόγοις. (4) Δεύτερος δ' ὁ καλούμενος Ἀχιλλεύς· ἔστι δ' οὗτος, ὅτι τὸ βραδύτερον οὐδέποτε καταληφθήσεται θέον ὑπὸ τοῦ ταχίστου· ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἐλθεῖν τὸ διῶκον, ὅθεν ὥρμησε τὸ φεῦγον· ὥστ' ἀεί τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον. (5) Ἔστι δὲ καὶ οὗτος ὁ αὐτὸς λόγος τῷ διχοτομεῖν, διαφέρει δ' ἐν τῷ διαιρεῖν μὴ δίχα τὸ προσλαμβανόμενον μέγεθος. Τὸ μὲν οὖν μὴ καταλαμβάνεσθαι τὸ βραδύτερον συμβέβηκεν ἐκ τοῦ λόγου· γίνεται δὲ παρὰ ταὐτὸ τῇ διχοτομίᾳ (ἐν ἀμφοτέροις γὰρ συμβαίνει μὴ ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ πέρας, διαιρουμένου πως τοῦ μεγέθους· ἀλλὰ πρόσκειται ἐν τούτῳ ὅτι οὐδὲ τὸ τάχιστον τετραγῳδημένον ἐν τῷ διώκειν τὸ βραδύτερον), ὥστ' ἀνάγκη καὶ τὴν λύσιν εἶναι τὴν αὐτήν. Τὸ δ' ἀξιοῦν ὅτι τὸ προέχον οὐ καταλαμβάνεται, ψεῦδος· ὅτε γὰρ προέχει, οὐ καταλαμβάνεται· ἀλλ' ὅμως καταλαμβάνεται, εἴπερ δώσει διεξιέναι τὴν πεπερασμένην. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δύο λόγοι. (6) Τρίτος δ' ὁ νῦν ῥηθείς, ὅτι ἡ οἰστὸς φερομένη ἕστηκε. Συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸν χρόνον συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν· μὴ διδομένου γὰρ τούτου, οὐκ ἔσται ὁ συλλογισμός. (7) Τέταρτος δ' ὁ περὶ τῶν ἐν τῷ σταδίῳ κινουμένων ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους, τῶν μὲν ἀπὸ τέλους τοῦ σταδίου, τῶν δ' ἀπὸ τοῦ μέσου, ἴσῳ τάχει, ἐν ᾧ συμβαίνειν οἴεται ἴσον εἶναι χρόνον τῷ διπλασίῳ τὸν ἥμισυν. (8) Ἔστι δ' ὁ παραλογισμὸς ἐν τῷ τὸ μὲν παρὰ κινούμενον τὸ δὲ παρ' ἠρεμοῦν τὸ ἴσον μέγεθος ἀξιοῦν τῷ ἴσῳ τάχει τὸν ἴσον φέρεσθαι χρόνον. Τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος· οἷον ἕστωσαν οἱ ἑστῶτες ἴσοι ὄγκοι, ἐφ' ὧν τὰ ΑΑ, οἱ δ' ἐφ' ὧν τὰ ΒΒ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν Α, ἴσοι τὸν ἀριθμὸν τούτοις ὄντες καὶ τὸ μέγεθος, ὁ δ' ἐφ' ὧν τὰ ΓΓ ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου, ἴσοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες τούτοις καὶ τὸ μέγεθος, καὶ ἰσοταχεῖς τοῖς Β. Συμβαίνει δὴ τὸ πρῶτον Β ἅμα ἐπὶ τῷ ἐσχάτῳ εἶναι καὶ τὸ πρῶτον Γ, παρ' ἄλληλα κινουμένων. Συμβαίνει δὴ τὰ Γ παρὰ πάντα τὰ Β διεξεληλυθέναι· τὰ δὲ Β παρὰ τὰ ἡμίση· ὥστε ἥμισυν εἶναι τὸν χρόνον· ἴσον γὰρ ἑκάτερόν ἐστι παρ' ἕκαστον. Ἅμα δὲ συμβαίνει τὸ Β παρὰ πάντα τὰ Γ παρεληλυθέναι (ἅμα γὰρ ἔσται τὸ πρῶτον Γ καὶ τὸ πρῶτον Β ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἐσχάτοις) ἴσον χρόνον παρ' ἕκαστον γινόμενον τῶν Γ

Zeno autem captiose ratiocinatur. Inquit enim : si semper res omnis quiescit aut movetur, quando est in loco sibi æquali, semper autem quod movetur, in momento est: sagittam quæ fertur, esse immobilem. (2) Sed hoc est falsum : quoniam tempus non componitur ex momentis quæ sunt individua, quemadmodum nec ulla alia magnitudo. (3) Quattuor autem sunt rationes Zenonis de motu, quæ negotium solventibus facessunt. Prima est, quæ probat non moveri, quoniam oportet, id quod fertur, prius pervenire ad dimidium, quam ad finem. Quam rationem in superioribus disputationibus diluimus. (4) Secunda est, quæ vocatur Achilles. Est autem hæc : quia tardius nunquam comprehendetur currens a velocissimo. Nam prius necesse est ut id quod persequitur, eo perveniat, unde id, quod fugit, discessit. Quapropter necesse est, ut semper quod est tardius, aliquantum præcedat. (5) Sed hæc ratio eadem est, atque ea quæ in duas partes secat : differt tamen, quatenus assumptam magnitudinem non bifariam dividit. Ergo non comprehendi quod est tardius, ratione concluditur : sed ob idem efficitur, atque in sectione in duas partes : in utrisque enim evenit ut non perveniatur ad finem, divisa aliquo modo magnitudine. Sed in hac ratione adjicitur tragice ne velocissime quidem persequendo assequi quod tardius est. Quare necesse est solutionem quoque eandem esse. Quod autem existimat, id quod progreditur, non comprehendi, falsum est. Quando enim progreditur, non comprehenditur : verumtamen comprehenditur, si quidem concedet pertransiri spatium finitum. Hæ igitur sunt duæ rationes. (6) Tertia vero est, quæ nunc dicta fuit: quia sagitta, quæ fertur, stat : hoc autem ex eo colligitur, quod sumit tempus constare ex momentis. Nam hoc non concesso, syllogismus non erit. (7) Quarta ratio est de æqualibus molibus, quæ in stadio moventur ex contrario juxta moles æquales, aliæ quidem a fine stadii, aliæ vero a medio, celeritate æquali. In quo evenire putat, ut tempus dimidium sit æquale duplo. (8) Sed est rationis fallacia in eo posita, quod sibi concedi postulat alterum juxta id quod movetur, alterum juxta quiescens, æquali celeritate moveri æquali tempore per æqualem magnitudinem. Hoc autem est falsum : utputa stent æquales moles, in quibus sunt αααα : moles autem, in quibus sunt ββββ, incipiant moveri a medio ipsorum α, quum his sint æquales numero et magnitudine : moles vero, in quibus γγγγ, incipiant moveri ab extremo β, quum his sint æquales numero et magnitudine, eademque celeritate moveantur atque ipsa β. Accidit ergo, ut primum β et primum γ simul sint in extremo, quum juxta se moveantur. Evenit igitur, ut τὰ γ pertransierint omnia; sed τὰ β pertransierint dimidiam partem : adeo ut etiam tempus dimidium sit : utrumque enim juxta singula est æquale. Simul autem accidit, ut τὸ β pertransierit omnia γ (simul enim primum γ et primum β sunt in extremis contrariis), quum æquale tempus consumatur juxta singula

ὅσον περ τῶν Α, ὥς φησι, διὰ τὸ ἀμφότερα ἴσον χρόνον παρὰ τὰ Β γίγνεσθαι. Ὁ μὲν οὖν λόγος οὗτός ἐστι· συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ εἰρημένον ψεῦδος. (9) Οὐδὲ δὴ κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀντιφάσει μεταβολὴν οὐδὲν ἡμῖν ἔσται ἀδύνατον, οἷον εἰ ἐκ τοῦ μὴ λευκοῦ εἰς τὸ λευκὸν μεταβάλλει καὶ ἐν μηδετέρῳ ἐστίν, ὡς ἄρα οὔτε λευκὸν ἔσται οὔτε οὐ λευκόν· οὐ γὰρ εἰ μὴ ὅλον ἐν ὁποτερῳοῦν ἐστίν, οὐ λεχθήσεται λευκὸν ἢ οὐ λευκόν· λευκὸν γὰρ λέγομεν ἢ οὐ λευκόν, οὐ τῷ ὅλον εἶναι τοιοῦτον, ἀλλὰ τῷ τὰ πλεῖστα ἢ τὰ κυριώτατα μέρη· οὐ ταὐτὸ δ' ἐστὶ μὴ εἶναί τε ἐν τούτῳ καὶ μὴ εἶναι ἐν τούτῳ ὅλον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ὄντος καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατ' ἀντίφασιν· ἔσται μὲν γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἐν θατέρῳ τῶν ἀντικειμένων, ἐν οὐδετέρῳ δ' ὅλον ἀεί. (10) Πάλιν ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας καὶ ὅλως τῶν ἐν αὑτοῖς κινουμένων, ὅτι συμβήσεται αὐτὰ ἠρεμεῖν· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ τόπῳ χρόνον τινὰ ἔσται καὶ αὐτὰ καὶ τὰ μέρη· ὥστε ἠρεμήσει ἅμα καὶ κινήσεται. (11) Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ μέρη οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ οὐδένα χρόνον, εἶτα καὶ τὸ ὅλον μεταβάλλει ἀεὶ εἰς ἕτερον· οὐ γὰρ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ Α λαμβανομένη περιφέρεια καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Β καὶ τοῦ Γ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου σημείων, πλὴν ὡς ὁ μουσικὸς ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος, ὅτι συμβέβηκεν. Ὥστε μεταβάλλει ἀεὶ ἡ ἑτέρα εἰς τὴν ἑτέραν, καὶ οὐδέποτε ἠρεμήσει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν αὑτοῖς κινουμένων.

γ, quantum consumatur in ipsis α, ut Zeno ait, quoniam ambo æquali tempore moventur juxta ipsa β. Ratio igitur hæc est : evenit autem propter falsitatem quæ dicta est. (9) Nec itaque secundum mutationem quæ in contradictione spectatur, ullum impossibile nobis eveniet : veluti, si ex non albo in album mutatur, et in neutro est, neque album igitur fore neque non album. Non enim si totum non est in utrovis, non dicetur album, vel non album : quandoquidem album dicimus, aut non album, non quia totum sit tale, sed quia pleræque aut præcipuæ partes. Nec idem est, non esse in hoc, et totum non esse in hoc. Similiter res habebit etiam in ente et non ente, et ceteris quæ in contradictione spectantur : non enim necessario erit totum in oppositorum altero, sed semper in neutro. (10) Rursus in circulo, et in globo, et omnino in iis quæ moventur in se ipsis, eventurum ut hæc quiescant : quoniam aliquo tempore in eodem loco erunt et ipsa et eorum partes. Quocirca quiescent simul et movebuntur. (11) Primum enim partes nullo tempore sunt in eodem loco : deinde etiam totum mutatur semper in alterum : non est enim eadem circumferentia quæ sumitur a puncto α, et a β, et a γ, et a singulis aliis punctis; nisi ut musicus homo, et homo, quoniam accidit. Quare mutatur semper altera in alteram, et nunquam quiescet. Eodem modo se res habet etiam in globo, et ceteris quæ in se ipsis moventur.

CAP. X. [XV.]

Ἀποδεδειγμένων δὲ τούτων, λέγομεν ὅτι τὸ ἀμερὲς οὐκ ἐνδέχεται κινεῖσθαι πλὴν κατὰ συμβεβηκός, οἷον κινουμένου τοῦ σώματος ἢ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐν ᾧ ὑπάρχει, καθάπερ ἂν εἰ τὸ ἐν τῷ πλοίῳ κινοῖτο ὑπὸ τῆς τοῦ πλοίου φορᾶς ἢ τὸ μέρος τῇ τοῦ ὅλου κινήσει. Ἀμερὲς δὲ λέγω τὸ κατὰ ποσὸν ἀδιαίρετον· καὶ γὰρ αἱ τῶν μερῶν κινήσεις ἕτεραί εἰσι κατ' αὐτά τε τὰ μέρη καὶ κατὰ τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν. Ἴδοι δ' ἄν τις ἐπὶ τῆς σφαίρας μάλιστα τὴν διαφοράν· οὐ γὰρ ταὐτὸν τάχος ἔσται τῶν τε πρὸς τῷ κέντρῳ καὶ τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς ὅλης, ὡς οὐ μιᾶς οὔσης κινήσεως. Καθάπερ οὖν εἴπομεν, οὕτω μὲν ἐνδέχεται κινεῖσθαι τὸ ἀμερὲς ὡς ὁ ἐν τῷ πλοίῳ καθήμενος τοῦ πλοίου θέοντος, καθ' αὑτὸ δ' οὐκ ἐνδέχεται. (2) Μεταβαλλέτω γὰρ ἐκ τοῦ ΑΒ εἰς τὸ ΒΓ, εἴτ' ἐκ μεγέθους εἰς μέγεθος εἴτ' ἐξ εἴδους εἰς εἶδος εἴτε κατ' ἀντίφασιν. Ὁ δὲ χρόνος ἔστω ἐν ᾧ πρώτῳ μεταβάλλει ἐφ' οὗ Δ. Οὐκοῦν ἀνάγκη αὐτὸ καθ' ὃν μεταβάλλει χρόνον ἢ ἐν τῷ ΑΒ εἶναι ἢ ἐν τῷ ΒΓ, ἢ τὸ μέν τι αὐτοῦ ἐν τούτῳ, τὸ δ' ἐν θατέρῳ· πᾶν γὰρ τὸ μεταβάλλον οὕτως εἶχεν. Ἐν ἑκατέρῳ μὲν οὖν οὐκ ἔσται τι αὐτοῦ· μεριστὸν γὰρ ἂν εἴη. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τῷ ΒΓ· μεταβεβληκὸς γὰρ ἔσται, ὑπόκειται δὲ μεταβάλλειν. Λείπεται δὴ αὐτὸ ἐν τῷ ΑΒ εἶναι, καθ' ὃν μεταβάλλει χρόνον· ἠρεμήσει ἄρα·

His demonstratis, dicimus, id quod partibus vacat, non posse moveri, nisi ex accidenti : veluti moto corpore, vel magnitudine, in quo inest : quemadmodum si id quod est in navigio, moveatur navigii latione, aut pars moveatur totius motu. Partibus autem vacare dico, quod est secundum quantitatem individuum. Etenim partium motus diversi sunt secundum ipsas partes, et secundum totius motionem. Quod discrimen etiam in globo maxime videre aliquis potest : quia non eadem celeritas erit partium quæ sunt ad centrum, et externarum, et totius globi, tanquam non unus sit motus. Quemadmodum igitur diximus, ita potest moveri quod partibus vacat, ut is qui in navigio sedet, navigio currente movetur; per se autem moveri non potest. (2) Mutetur enim ex αβ in βγ, sive ex magnitudine in magnitudinem, sive ex forma in formam, sive secundum contradictionem. Sit autem tempus, in quo primo mutatur, ubi δ. Ergo necesse est, quo tempore illud mutatur, aut esse in αβ, aut in βγ, aut partem ejus in hoc, partem in altero : quicquid enim mutatur, ita se habebat. In utroque igitur non erit aliquid ipsius : quia partibus constaret. Sed nec erit in βγ : quia mutatum erit : supponitur autem mutari. Relinquitur ergo, ut id sit in αβ, quo tempore mutatur. Quiescet igitur. Nam in eodem esse per

τὸ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι χρόνον τινὰ ἠρεμεῖν ἦν. (3) Ὥστ' οὐκ ἐνδέχεται τὸ ἀμερὲς κινεῖσθαι οὐδ' ὅλως μεταβάλλειν· μοναχῶς γὰρ ἂν οὕτως ἦν αὐτοῦ κίνησις, εἰ ὁ χρόνος ἦν ἐκ τῶν νῦν· ἀεὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν κεκινημένον ἂν ἦν καὶ μεταβεβληκός· ὥστε κινεῖσθαι μὲν μηδέποτε, κεκινῆσθαι δ' ἀεί. Τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, δέδεικται καὶ πρότερον· οὔτε γὰρ ὁ χρόνος ἐκ τῶν νῦν, οὔθ' ἡ γραμμὴ ἐκ στιγμῶν, οὔθ' ἡ κίνησις ἐκ κινημάτων· οὐθὲν γὰρ ἄλλο ποιεῖ ὁ τοῦτο λέγων ἢ τὴν κίνησιν ἐξ ἀμερῶν, καθάπερ ἂν εἰ χρόνον ἐκ τῶν νῦν, ἢ τὸ μέγεθος ἐκ στιγμῶν. (4) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε φανερὸν ὅτι οὔτε στιγμὴν οὔτ' ἄλλο ἀδιαίρετον οὐδὲν ἐνδέχεται κινεῖσθαι· ἅπαν γὰρ τὸ κινούμενον ἀδύνατον πρότερον μεῖζον κινηθῆναι αὐτοῦ, πρὶν ἂν ἢ ἴσον ἢ ἔλαττον. Εἰ δὴ τοῦτο, φανερὸν ὅτι καὶ ἡ στιγμὴ ἔλαττον ἢ ἴσον κινηθήσεται πρῶτον. Ἐπεὶ δ' ἀδιαίρετος, ἀδύνατον ἔλαττον κινηθῆναι πρότερον· ἴσην ἄρα ἑαυτῇ. Ὥστε ἔσται ἡ γραμμὴ ἐκ στιγμῶν· ἀεὶ γὰρ ἴσην κινουμένη τὴν πᾶσαν γραμμὴν στιγμὴ καταμετρήσει. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ τὸ κινεῖσθαι τὸ ἀδιαίρετον ἀδύνατον. (5) Ἔτι δ' εἰ ἅπαν ἐν χρόνῳ κινεῖται, ἐν δὲ τῷ νῦν μηθέν, ἅπας δὲ χρόνος διαιρετός, εἴη ἄν τις χρόνος ἐλάττων ὁτῳοῦν τῶν κινουμένων ἐν ᾧ κινεῖται ὅσον αὐτό. Οὗτος μὲν γὰρ ἔσται χρόνος ἐν ᾧ κινεῖται, διὰ τὸ πᾶν ἐν χρόνῳ κινεῖσθαι· χρόνος δὲ πᾶς διαιρετὸς δέδεικται πρότερον. Εἰ δ' ἄρα στιγμὴ κινεῖται, ἔσται τις χρόνος ἐλάττων ἐν ᾧ αὐτὴ ἐκινήθη· ἀλλ' ἀδύνατον· ἐν γὰρ τῷ ἐλάττονι ἔλαττον ἀνάγκη κινεῖσθαι. Ὥστ' ἔσται διαιρετὸν τὸ ἀδιαίρετον εἰς τὸ ἔλαττον, ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος εἰς τὸν χρόνον· μοναχῶς γὰρ ἂν κινοῖτο τὸ ἀμερὲς καὶ ἀδιαίρετον, εἰ ἦν ἐν τῷ νῦν κινεῖσθαι δυνατὸν τῷ ἀτόμῳ· τοῦ γὰρ αὐτοῦ λόγου ἐν τῷ νῦν κινεῖσθαι καὶ ἀδιαίρετόν τι κινεῖσθαι. [XVI.] (6) Μεταβολὴ δ' οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἄπειρος· ἅπασα γὰρ ἦν ἔκ τινος εἴς τι, καὶ ἡ ἐν ἀντιφάσει καὶ ἡ ἐν ἐναντίοις. Ὥστε τῶν μὲν κατ' ἀντίφασιν ἡ φάσις καὶ ἡ ἀπόφασις πέρας, οἷον γενέσεως μὲν τὸ ὄν, φθορᾶς δὲ τὸ μὴ ὄν· τῶν δ' ἐν τοῖς ἐναντίοις τὰ ἐναντία· ταῦτα γὰρ ἄκρα τῆς μεταβολῆς, ὥστε καὶ ἀλλοιώσεως πάσης· ἐξ ἐναντίων γάρ τινων ἡ ἀλλοίωσις. Ὁμοίως δὲ καὶ αὐξήσεως καὶ φθίσεως· αὐξήσεως μὲν γὰρ τὸ πέρας τοῦ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τελείου μεγέθους, φθίσεως δὲ ἡ τούτου ἔκστασις. (7) Ἡ δὲ φορὰ οὕτω μὲν οὐκ ἔσται πεπερασμένη· οὐ γὰρ πᾶσα ἐν ἐναντίοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀδύνατον τμηθῆναι οὕτω, τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι τμηθῆναι (πλεοναχῶς γὰρ λέγεται τὸ ἀδύνατον), οὐκ ἐνδέχεται τὸ οὕτως ἀδύνατον τέμνεσθαι, οὐδ' ὅλως τὸ ἀδύνατον γενέσθαι γίνεσθαι· οὐδὲ τὸ μεταβάλλειν ἀδύνατον ἐνδέχοιτ' ἂν μεταβάλλειν εἰς ὃ ἀδύνατον μεταβάλλειν. (8) Εἰ οὖν τὸ φερόμενον μεταβάλλοι εἴς τι, καὶ δυνατὸν ἔσται μεταβάλλειν. Ὥστ' οὐκ ἄπειρος ἡ κίνησις, οὐδ' οἰσθήσεται τὴν ἄπειρον· ἀδύνατον γὰρ διελθεῖν αὐτήν. Ὅτι μὲν οὖν οὕτως οὐκ ἔστιν ἄπειρος μεταβολή, ὥστε μὴ ὁρίζεσθαι πέρασι, φανερόν. (9) Ἀλλ' εἰ οὕ-

aliquod tempus, quiescere erat. (3) Quocirca quod caret partibus, non potest moveri, nec omnino mutari. Uno enim modo sic esse potest ejus motio, si tempus constet ex momentis: semper enim in momento res mota fuerit et mutata: adeo ut nunquam moveatur, sed semper mota sit. Hoc autem esse impossibile, probatum antea fuit: quia nec tempus ex momentis constat, nec linea ex punctis, nec motus ex terminis qui vocantur κινήματα. Nihil enim aliud facit qui hoc dicit, quam motum constare ex iis quæ partibus carent: perinde ac si tempus constitueret ex momentis, aut magnitudinem ex punctis. (4) Præterea ex his quoque perspicuum est, nec punctum nec ullum aliud individuum posse moveri. Quicquid enim movetur, non potest prius transire majus se ipso, quam transeat vel æquale vel minus. Quod si est, apparet etiam punctum primo transiturum aut minus aut æquale. Quia vero est individuum, non potest prius transire minus: transibit igitur lineam sibi æqualem. Quapropter linea constabit ex punctis: quia punctum semper æqualem sibi transeundo metietur totam lineam. Quod si est impossibile, etiam moveri quod est individuum, est impossibile. (5) Præterea si omnis res in tempore movetur, in momento autem nihil movetur, omne vero tempus est dividuum: utique erit cuique mobili aliquod tempus eo minus, in quo movetur per spatium sibi æquale. Hoc enim erit tempus, in quo movetur; propterea quod omnis res in tempore movetur; omne autem tempus esse dividuum antea probatum fuit. Si igitur punctum movetur, erit aliquod tempus, minus eo tempore, quo ipsum punctum movebatur. Atqui hoc est impossibile. Nam in minori tempore necesse est per minus spatium moveri. Quapropter quod individuum est, dividuum erit in minus, quemadmodum et tempus in tempus. Uno enim modo fieri potest ut moveatur, quod partibus caret et est individuum, si moveri possit in momento individuo: quippe ejusdem rationis est, in momento moveri, et aliquod individuum moveri. [XVI.] (6) Porro nulla mutatio est infinita: quandoquidem omnis est ex aliquo in aliquid, tam ea quæ in contradictione, quam ea quæ in contrariis spectatur. Quare mutationum earum quæ in contradictione spectantur, affirmatio et negatio est terminus: ut generationis, ens; interitus autem, non-ens. Earum autem quæ in contrariis spectantur, contraria sunt termini. Hæc enim sunt extrema mutationis. Quocirca et omnis variationis: nam variatio ex contrariis quibusdam est. Similiter etiam accretionis et deminutionis. Accretionis enim terminus est finis magnitudinis, quæ est secundum propriam naturam; deminutionis vero, ab hac magnitudine recessus. (7) Latio autem ita non erit terminata: non enim omnis in contrariis cernitur. Sed quia quod non potest sectum esse ita, ut non possit evenire ut sectum sit, (pluribus enim modis impossibile dicitur), quod, inquam, ita est impossibile, non potest secari: et omnino quod non potest esse factum, non potest fieri; nec quod non potest esse mutatum, poterit mutari in id in quod non potest esse mutatum. (8) Ergo si id quod fertur, mutetur in aliquid, etiam poterit mutatum esse. Quapropter motus non erit infinitus, nec feretur per spatium infinitum, quoniam impossibile est id pertransire. Non esse igitur ita infinitam mutationem, ut terminis non finiatur, perspi-

τως ἐνδέχεται ὥστε τῷ χρόνῳ εἶναι ἄπειρον τὴν αὐτὴν οὖσαν καὶ μίαν, σκεπτέον· μὴ μιᾶς μὲν γὰρ γινομένης οὐθὲν ἴσως κωλύει, οἷον εἰ μετὰ τὴν φορὰν ἀλλοίωσις εἴη καὶ μετὰ τὴν ἀλλοίωσιν αὔξησις καὶ πάλιν γένεσις· οὕτω γὰρ ἀεὶ μὲν ἔσται τῷ χρόνῳ κίνησις, ἀλλ' οὐ μία, διὰ τὸ μὴ εἶναι μίαν ἐξ ἁπασῶν. Ὥστε δὲ γίνεσθαι μίαν, οὐκ ἐνδέχεται ἄπειρον εἶναι τῷ χρόνῳ πλὴν μιᾶς· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ κύκλῳ φορά.

cuum est. (9) Sed considerandum est, an ita fieri possit, ut quum una et eadem sit, tempore sit infinita. Nisi eadem una sit, fortasse nihil prohibet: veluti si post lationem variatio fiat, et post variationem accretio, et iterum generatio: sic enim perpetuo quidem tempore erit motio, non tamen una, quia non est una ex omnibus. Sic autem ut sit una, non potest esse tempore infinita, præter unam: hæc autem est circuli conversio.

LIBER VII.

CAP. I.

Ἅπαν τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπό τινος κινεῖσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐν ἑαυτῷ μὴ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, φανερὸν ὅτι ὑφ' ἑτέρου κινεῖται. Εἰ δ' ἐν αὑτῷ, εἰλήφθω ἐφ' οὗ τὸ ΑΒ, ὃ κινεῖται μὴ τῷ τῶν τούτου τι κινεῖσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν τὸ ὑπολαμβάνειν τὸ ΑΒ ὑφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι διὰ τὸ ὅλον τε κινεῖσθαι καὶ ὑπὸ μηδενὸς τῶν ἔξωθεν, ὅμοιόν ἐστιν ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ ΔΕ κινοῦντος τὸ ΕΖ, καὶ αὐτοῦ κινουμένου ὑπολαμβάνοι τὸ ΔΕΖ ὑφ' αὑτοῦ κινεῖσθαι, διὰ τὸ μὴ συνορᾶν πότερον ὑπὸ ποτέρου κινεῖται, πότερον τὸ ΔΕ ὑπὸ τοῦ ΕΖ ἢ τὸ ΕΖ ὑπὸ τοῦ ΔΕ. (2) Ἔτι τὸ ὑφ' αὑτοῦ κινούμενον οὐδέποτε παύσεται κινούμενον τῷ ἕτερόν τι στῆναι κινούμενον. Ἀνάγκη τοίνυν, εἴ τι παύεται κινούμενον τῷ ἕτερόν τι στῆναι, τοῦθ' ὑφ' ἑτέρου κινεῖσθαι. Τούτου γὰρ φανεροῦ γινομένου, ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον κινεῖσθαι ὑπό τινος. Ἐπεὶ γὰρ εἴληπται τὸ ΑΒ κινούμενον, διαιρετὸν ἔσται· πᾶν γὰρ τὸ κινούμενον διαιρετὸν ἦν. Διῃρήσθω τοίνυν ᾗ τὸ Γ. Ἀνάγκη δὴ τοῦ ΒΓ ἠρεμοῦντος ἠρεμεῖν καὶ τὸ ΑΒ· εἰ γὰρ μή, εἰλήφθω κινούμενον. Τοῦ τοίνυν ΒΓ ἠρεμοῦντος, κινοῖτο ἂν τὸ ΑΓ· οὐκ ἄρα καθ' αὑτὸ κινεῖται τὸ ΑΒ. Ἀλλ' ὑπέκειτο καθ' αὑτὸ κινεῖσθαι πρῶτον. Δῆλον τοίνυν ὅτι τοῦ ΓΒ ἠρεμοῦντος ἠρεμήσει καὶ τὸ ΒΑ, καὶ τότε παύσεται κινούμενον. Ἀλλ' εἴ τι τῷ ἄλλο ἠρεμεῖν ἵσταται καὶ παύεται κινούμενον, τοῦθ' ὑφ' ἑτέρου κινεῖται. Φανερὸν δὴ ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται· διαιρετόν τε γάρ ἐστι πᾶν τὸ κινούμενον, καὶ τοῦ μέρους ἠρεμοῦντος ἠρεμήσει καὶ τὸ ὅλον. (3) Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον πᾶν ὑπό τινος κινεῖται, ἀνάγκη καὶ τὸ κινούμενον πᾶν ἐν τόπῳ κινεῖσθαι ὑπ' ἄλλου. Καὶ τὸ κινοῦν τοίνυν ὑφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ κινεῖται, καὶ πάλιν τοῦτο ὑφ' ἑτέρου. [II.] Οὐ δὴ εἰς ἄπειρον πρόεισιν, ἀλλὰ στήσεταί που, καὶ ἔσται τι ὃ πρώτως αἴτιον ἔσται τοῦ κινεῖσθαι. (4) Εἰ γὰρ μή, ἀλλ' εἰς ἄπειρον πρόεισιν, ἔστω τὸ μὲν Α ὑπὸ τοῦ Β κινούμενον, τὸ δὲ Β ὑπὸ τοῦ Γ, τὸ δὲ Γ ὑπὸ τοῦ Δ· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον εἰς ἄπειρον προβαινέτω. Ἐπεὶ οὖν ἅμα τὸ κινοῦν καὶ αὐτὸ κινεῖται, δῆλον ὡς ἅμα κινήσεται τό τε Α καὶ τὸ Β· κινουμένῳ γὰρ τοῦ Β κινηθήσεται καὶ τὸ Α· καὶ τοῦ Β δὴ κινουμένου τὸ Γ, καὶ τοῦ Γ τὸ Δ. Ἔσται τοίνυν ἅμα ἥ τε τοῦ Α κίνησις

Quicquid movetur, necesse est ut ab aliquo moveatur. Nam si in se ipso non habet principium motus, ab alio moveri perspicuum est. Si vero in se ipso habet, sumatur, ubi α β, id quod movetur, non quia pars ejus aliqua moveatur. Primum igitur existimare α β a se ipso moveri, quia totum moveatur, et a nullo externo moveatur: perinde est ac si quis, quum τὸ δ ε moveat ε ζ, et ipsum quoque moveatur, existimet δ ε ζ a se ipso moveri, quia non perspiciat utrum ab utro moveatur, id est, utrum τὸ δ ε moveatur ab ε ζ, an τὸ ε ζ moveatur a δ ε. (2) Præterea quod a se ipso movetur, nunquam moveri desinet, eo quod aliud quiddam motum sistatur. Necesse est igitur, si quid moveri desinit, eo quod aliud quiddam sistatur, hoc ab altero moveri. Quod quum perspicuum factum sit, necesse est quicquid movetur, moveri ab aliquo. Nam quia sumptum est τὸ α β moveri, dividuum erit. Quicquid enim movetur, dividuum erat. Dividatur igitur ratione ipsius γ: ergo necesse est, quum τὸ β γ quiescit, etiam τὸ α β quiescere. Nisi enim ita sit, sumatur moveri. Ergo β γ quiescente, movebitur τὸ α γ. Non igitur per se movetur τὸ α β. Verum supponebatur per se moveri primum: patet igitur, futurum ut quiescente γ β, quiescat etiam τὸ β α, ac tum moveri desinat. Atqui si quid sistitur et moveri desinit eo quod aliud quiescit, hoc ab altero movetur: perspicuum igitur est, quicquid movetur, ab aliquo moveri. Quicquid enim movetur, dividuum est, et parte quiescente, totum quiescet. (3) Quoniam autem quicquid movetur, ab aliquo movetur, necesse est etiam quicquid movetur in alio, moveri ab alio. Ergo et quod movet, ab altero movetur, quando ipsum quoque movetur: et rursus hoc altero. [II.] Non tamen in infinitum procedit: sed alicubi sistetur, et erit aliquid quod primo causa erit motionis. (4) Nisi enim ita sit, sed in infinitum procedat, moveatur τὸ α a β; et τὸ β a γ, et τὸ γ a δ: et hoc modo in infinitum progrediatur. Quoniam igitur id quod movet, ipsum quoque simul movetur: manifestum est, simul motum iri et α et β: moto enim β, movebitur etiam τὸ α: ergo et moto β, movebitur τὸ γ: et moto γ, movebitur τὸ δ. Simul igitur erit motus τοῦ α et τοῦ β et τοῦ γ, et cætero-

καὶ τοῦ Β καὶ τοῦ Γ καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστου. Καὶ λαβεῖν τοίνυν αὐτῶν ἕκαστον δυνησόμεθα· καὶ γὰρ εἰ ἕκαστον ὑφ' ἑκάστου κινεῖται, οὐθὲν ἧττον μία τῷ ἀριθμῷ ἡ ἑκάστου κίνησις, καὶ οὐκ ἄπειρον τοῖς ἐσχάτοις, ἐπειδήπερ τὸ κινούμενον πᾶν ἔκ τινος εἴς τι κινεῖται. (6) Ἢ γὰρ ἀριθμῷ συμβαίνει τὴν αὐτὴν κίνησιν εἶναι, ἢ γένει, ἢ εἴδει. Ἀριθμῷ μὲν οὖν λέγω τὴν αὐτὴν κίνησιν τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ τῷ ἀριθμῷ, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τῷ ἀριθμῷ γινομένην, οἷον ἐκ τοῦδε τοῦ λευκοῦ, ὅ ἐστιν ἓν τῷ ἀριθμῷ, εἰς τόδε τὸ μέλαν κατὰ τόνδε τὸν χρόνον, ἕνα ὄντα τῷ ἀριθμῷ· εἰ γὰρ κατ' ἄλλον, οὐκέτι μία ἔσται τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῷ εἴδει. Γένει δ' ἡ αὐτὴ κίνησις ἡ ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ τῆς οὐσίας ἢ τοῦ γένους· εἴδει δὲ ἡ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῷ εἴδει εἰς ταὐτὸ τῷ εἴδει, οἷον ἐκ τοῦ λευκοῦ εἰς τὸ μέλαν ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ κακόν. Ταῦτα δ' εἴρηται καὶ ἐν τοῖς πρότερον. (6) Εἰλήφθω τοίνυν ἡ τοῦ Α κίνησις καὶ ἔστω ἐφ' οὗ τὸ Ε, καὶ ἡ τοῦ Β ἐφ' οὗ τὸ Ζ, καὶ ἡ τοῦ ΓΔ ἐφ' οὗ τὸ ΗΘ, καὶ ὁ χρόνος ἐν ᾧ κινεῖται τὸ Α, ὁ Κ. Ὡρισμένης δὴ τῆς κινήσεως τοῦ Α, ὡρισμένος ἔσται καὶ ὁ χρόνος καὶ οὐκ ἄπειρος ὁ Κ. Ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐκινεῖτο τὸ Α καὶ τὸ Β καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστον. Συμβαίνει τοίνυν τὴν κίνησιν τὴν ΕΖΗΘ ἄπειρον οὖσαν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ κινεῖσθαι τῷ Κ· ἐν ᾧ γὰρ τὸ Α ἐκινεῖτο, καὶ τὰ τῷ Α ἐφεξῆς ἅπαντα ἐκινεῖτο ἄπειρα ὄντα. Ὥστ' ἐν τῷ αὐτῷ κινεῖται. Καὶ γὰρ ἤτοι ἴση ἡ κίνησις ἔσται ἡ τοῦ Α τῇ τοῦ Β, ἢ μείζων. Διαφέρει δ' οὐδέν· πάντως γὰρ τὴν ἄπειρον κίνησιν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ συμβαίνει κινεῖσθαι· τοῦτο δ' ἀδύνατον. (7) Οὕτω μὲν οὖν δόξειεν ἂν δείκνυσθαι τὸ ἐξ ἀρχῆς, οὐ μὴν δείκνυταί γε διὰ τὸ μηδὲν ἄτοπον συμβαίνειν· ἐνδέχεται γὰρ ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ κίνησιν ἄπειρον εἶναι, μὴ τὴν αὐτὴν δέ, ἀλλ' ἑτέραν καὶ ἑτέραν πολλῶν κινουμένων καὶ ἀπείρων· ὅπερ συμβαίνει καὶ τοῖς νῦν. (8) Ἀλλ' εἰ τὸ κινούμενον πρώτως κατὰ τόπον καὶ σωματικὴν κίνησιν ἀνάγκη ἅπτεσθαι ἢ συνεχὲς εἶναι τῷ κινοῦντι, καθάπερ ὁρῶμεν ἐπὶ πάντων τοῦτο συμβαῖνον· ἔσται γὰρ ἐξ ἁπάντων ἕν τὸ πᾶν ἢ συνεχές τὸ δὴ ἐνδεχόμενον εἰλήφθω, καὶ ἔστω τὸ μὲν μέγεθος ἢ τὸ συνεχὲς ἐφ' οὗ τὸ ΑΒΓΔ, ἡ δὲ τούτου κίνησις ἡ ΕΖΗΘ. Διαφέρει δ' οὐδὲν ἢ πεπερασμένον ἢ ἄπειρον· ὁμοίως γὰρ ἐν πεπερασμένῳ τῷ Κ κινηθήσεται ἢ ἄπειρον ἢ πεπερασμένον. Τούτων δ' ἑκάτερον τῶν ἀδυνάτων. (9) Φανερὸν οὖν ὅτι στήσεταί ποτε καὶ οὐκ εἰς ἄπειρον πρόεισι τὸ ἀεὶ ὑφ' ἑτέρου, ἀλλ' ἔσται τι ὃ πρῶτον κινηθήσεται. Μηθὲν δὲ διαφερέτω τὸ ὑποτεθέντος τινὸς τοῦτο δείκνυσθαι· τοῦ γὰρ ἐνδεχομένου τεθέντος, οὐδὲν ἄτοπον ἔδει συμβαίνειν.

rum cujusque. Ergo et horum unum quodque sumere poterimus : nam etsi singula a singulis moventur, nihilominus una numero est cujusque motio, non infinita extremis : quia quicquid movetur, ex aliquo in aliquid movetur. (5) Aut enim numero accidit eundem motum esse, aut genere, aut specie. Ac numero quidem dico eundem motum esse eum qui ex eodem in idem numero fit, in tempore quod est idem numero : ut ex hoc albo, quod est unum numero, in hoc nigrum, hoc tempore quod unum numero est : nam si alio tempore, non erit amplius unus motus numero, sed specie. Genere autem idem motus est, qui fit in eadem categoria sive substantiæ, sive generis. Specie vero, qui fit ex eodem specie, in idem specie : ut ex albo in nigrum, aut ex bono in malum. Sed hæc etiam in superioribus tradita fuerunt. (6) Sumatur igitur motus τοῦ α, et sit ubi τὸ ε : et motus τοῦ β, ubi τὸ ζ : et motus τοῦ γ δ, ubi τὸ η θ. Et tempus, quo movetur τὸ α, sit κ. Quum igitur motus τοῦ α sit definitus, etiam tempus κ erit finitum, non infinitum. Atqui eodem tempore movebatur τὸ α, et τὸ β, et ceterorum unumquodque : accidit igitur, ut motus ε ζ η θ, quum sit infinitus, fiat finito tempore κ : nam quo tempore τὸ α movebatur, etiam reliqua omnia quæ post α deinceps sunt, movebantur, quum sint infinita : quocirca eodem tempore moventur. Etenim vel æqualis erit motus τοῦ α motui τοῦ β [et reliquorum]; vel major. Sed nihil refert. Nam omnino accidit infinitum motum finito tempore fieri : quod est impossibile. (7) Sic igitur videri potest probari quod ab initio fuit quæsitum : non tamen probatur, propterea quod nihil absurdi accidit. Potest enim finito tempore motus infinitus esse, non tamen idem, sed alius atque alius, quum multæ et infinitæ res moveantur : quod quidem evenit etiam in his quæ nunc sumpsimus. (8) Verum si id quod primo secundum locum et corporali motu cietur, necesse est ut tangat vel continuum sit ei quod movet, quemadmodum videmus in omnibus hoc accidere : (nam totum erit ex omnibus unum; aut continuum :) jam quod esse potest, sumatur, ac sit magnitudo vel continuum, ubi α β γ δ : hujus autem motio sit ε ζ η θ. Nihil autem interest, utrum finitum sit, an infinitum : æque enim finito tempore κ movebitur vel infinitum, vel finitum : quorum utrumque est impossibile. (9) Perspicuum igitur est, fore aliquando ut sistatur; nec progredi in infinitum semper ab alio moveri : sed fore aliquid, quod primum movebit. Nihil autem intersit, supposito aliquo, hoc probari : quia posito eo quod esse potest, nihil absurdi evenire oportet.

CAP. II.

Τὸ δὲ πρῶτον κινοῦν, μὴ ὡς τὸ οὗ ἕνεκεν, ἀλλ' ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ἐστὶν ἅμα τῷ κινουμένῳ· ἅμα δὲ λέγω, διότι οὐθὲν αὐτῶν μεταξύ ἐστι. Τοῦτο γὰρ κοινὸν ἐπὶ παντὸς κινουμένου καὶ κινοῦντός ἐστιν. (2) Ἐπεὶ δὲ τρεῖς εἰσὶ κινήσεις, ἥ τε κατὰ τόπον καὶ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ κατὰ τὸ ποσόν, ἀνάγκη καὶ τὰ κινούμενα τρία. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τόπον, φορά· ἡ δὲ κατὰ τὸ ποιόν, ἀλλοίωσις· ἡ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, αὔξησις καὶ φθίσις. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπὲρ τῆς φορᾶς εἴπωμεν· αὕτη γὰρ πρώτη τῶν κινήσεών ἐστιν. Ἅπαν δὴ τὸ φερόμενον ἢ ὑφ' αὑτοῦ κινεῖται ἢ ὑπ' ἄλλου. Ὅσα μὲν οὖν αὐτὰ ὑφ' αὑτῶν κινεῖται, φανερὸν ἐν τούτοις ὅτι ἅμα τὸ κινούμενον καὶ τὸ κινοῦν ἐστίν· ἐνυπάρχει γὰρ αὐτοῖς τὸ πρῶτον κινοῦν· ὥστ' οὐδέν ἐστιν ἀναμεταξύ. Ὅσα δ' ὑπ' ἄλλου κινεῖται, τετραχῶς ἀνάγκη γίνεσθαι· τέτταρα γὰρ εἴδη τῆς ὑπ' ἄλλου φορᾶς, ἕλξις, ὦσις, ὄχησις, δίνησις. Ἅπασαι γὰρ αἱ κατὰ τόπον κινήσεις ἀνάγονται εἰς ταύτας· ἡ μὲν γὰρ ἔπωσις ὦσίς τίς ἐστιν, ὅταν τὸ ἀπ' αὐτοῦ κινοῦν ἐπακολουθοῦν ὠθῇ· ἡ δ' ἄπωσις, ὅταν μὴ ἐπακολουθῇ κινῆσαν· ἡ δὲ ῥῖψις, ὅταν σφοδροτέραν ποιήσῃ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κίνησιν τῆς κατὰ φύσιν φορᾶς, καὶ μέχρι τοσούτου φέρηται, ἕως ἂν κρατῇ ἡ κίνησις. Πάλιν ἡ δίωσις καὶ σύνωσις ἄπωσις καὶ ἕλξις εἰσίν· ἡ μὲν γὰρ δίωσις ἄπωσις (ἢ γὰρ ἀφ' αὑτοῦ ἢ ἀπ' ἄλλου ἐστὶν ἡ ἄπωσις), ἡ δὲ σύνωσις ἕλξις (καὶ γὰρ πρὸς αὑτὸ καὶ πρὸς ἄλλο ἡ ἕλξις). Ὥστε καὶ ὅσα τούτων εἴδη, οἷον σπάθησις καὶ κέρκισις· ἡ μὲν γὰρ σύνωσις, ἡ δὲ δίωσις. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι συγκρίσεις καὶ διακρίσεις· ἅπασαι γὰρ ἔσονται διώσεις ἢ συνώσεις, πλὴν ὅσαι ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ εἰσίν. Ἅμα δὲ φανερὸν ὅτι οὐδ' ἔστιν ἄλλο τι γένος κινήσεως ἢ σύγκρισις καὶ διάκρισις· ἅπασαι γὰρ διανέμονται εἴς τινας τῶν εἰρημένων. Ἔτι δ' ἡ μὲν εἰσπνοὴ ἕλξις, ἡ δ' ἐκπνοὴ ὦσις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πτύσις, καὶ ὅσαι ἄλλαι διὰ τοῦ σώματος ἢ ἐκκριτικαὶ ἢ ληπτικαὶ κινήσεις· αἱ μὲν γὰρ ἕλξεις εἰσίν, αἱ δ' ἀπώσεις. Δεῖ δὲ καὶ τὰς ἄλλας τὰς κατὰ τόπον ἀνάγειν· ἅπασαι γὰρ πίπτουσιν εἰς τέσσαρας ταύτας. Τούτων δὲ πάλιν ἡ ὄχησις καὶ ἡ δίνησις εἰς ἕλξιν καὶ ὦσιν. Ἡ μὲν γὰρ ὄχησις κατὰ τούτων τινὰ τῶν τριῶν τρόπων ἐστί· τὸ μὲν γὰρ ὀχούμενον κινεῖται κατὰ συμβεβηκός, ὅτι ἐν κινουμένῳ ἐστὶν ἢ ἐπὶ κινουμένου τινός· τὸ δ' ὀχοῦν ὀχεῖ ἢ ἑλκόμενον ἢ ὠθούμενον ἢ δινούμενον· ὥστε κοινή ἐστιν ἁπασῶν τῶν τριῶν ἡ ὄχησις. Ἡ δὲ δίνησις σύγκειται ἐξ ἕλξεώς τε καὶ ὤσεως· ἀνάγκη γὰρ τὸ δινοῦν τὸ μὲν ἕλκειν, τὸ δ' ὠθεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀφ' αὑτοῦ, τὸ δὲ πρὸς αὑτὸ ἄγει. Ὥστ' εἰ τὸ ὠθοῦν καὶ τὸ ἕλκον ἅμα τῷ ὠθουμένῳ καὶ τῷ ἑλκομένῳ, φανερὸν ὅτι τοῦ κατὰ τόπον κινουμένου καὶ κινοῦντος οὐδέν ἐστι μεταξύ. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο δῆλον καὶ ἐκ τῶν ὁρισμῶν. Ὦσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἐφ' αὑτοῦ ἢ ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλο κίνησις, ἕλξις δὲ ἡ ἀπ' ἄλλου πρὸς αὑτὸ

Quod autem primum movet, non ut id cujus gratia, sed unde principium motus, simul est cum eo quod movetur. Simul autem dico, quia nihil est his interjectum. Hoc enim commune est omni rei quæ movetur et quæ movet. (2) Quum autem tres sint motus, nempe in loco, in quantitate, et in qualitate; necesse est tria quoque esse quæ moventur. Motus igitur qui fit in loco, est latio. Qui autem in qualitate, variatio. Qui vero in quantitate, accretio et deminutio. Primum igitur de latione dicamus : hic enim est motuum primus. Quicquid igitur fertur, vel a se movetur, vel ab alio. Quæcumque igitur ipsa a se ipsis moventur, in his perspicuum est, simul esse quod movetur et quod movet : inest enim ipsis id quod primum movet. Quare nihil est interjectum. Quæcumque vero ab alio moventur, quattuor modis moveri necesse est : quattuor enim sunt species lationis quæ ab alio fit, tractus, pulsus, vectio, conversio. Omnes enim motus qui in loco fiunt, ad hos reducuntur. Etenim impulsio est pulsus quidam, quum id quod a se pellit, sequitur rem quam pellit. Depulsio vero est, quum non sequitur movendo. Jactus autem, quum vehementiorem motum efficit, quo rem a se pellit, quam fit illius rei latio naturalis, et ea res eo usque fertur, donec motio vim suam retinet. Rursus dispulsio et compulsio sunt depulsio et tractus; nam dispulsio est depulsio : quandoquidem depulsio est vel a se, vel ab alio. Compulsio vero est tractus: quoniam tractus est ad se et ad aliud. Quocirca et quæcumque sunt horum motuum species, eodem referri debent, ut telæ densatio, et contextus : illa namque est compulsio; hic vero est dispulsio. Similiter etiam aliæ concretiones et secretiones eodem sunt referendæ : omnes enim erunt dispulsiones, aut compulsiones, exceptis iis quæ in ortu et interitu sunt. Simul autem perspicuum est, concretionem et secretionem non esse aliud quoddam genus motus : nam omnes distribuuntur in aliquos ex iis motibus qui dicti fuerunt. Præterea inspiratio est tractus : exspiratio autem est pulsus. Similiter etiam excreatio, et quicumque alii motus per corpus fiunt, quibus vel aliquid excernitur, vel sumitur. Nam hi sunt tractus : illi vero sunt depulsiones. Oportet autem et alios motus qui in loco fiunt, reducere : quoniam omnes in hos quattuor cadunt. Rursus ex his motibus vectio et conversio referuntur ad tractum et pulsum. Nam vectio est ab aliquo ex his tribus modis. Quod enim vehitur, ex accidenti movetur, quia est in eo quod movetur, aut super aliquo quod movetur. Quod autem vehit, movetur, vel pulsum, vel tractum, vel conversum. Quapropter communis his omnibus tribus est vectio. Conversio autem constat ex tractu et pulsu : quia necesse est ut id quod convertit, partem trahat, partem pellat : partem enim a se, partem ad se ducit. Quare si id quod pellit, et quod trahit, simul est cum eo quod pellitur, et eo quod trahitur : patet, ei quod in loco movetur, et ei quod movet, nihil esse interjectum. Atque hoc manifestum est etiam ex definitionibus. Nam pulsus est motus qui vel a se vel ab alio fit ad

ἢ πρὸς ἄλλο, ὅταν θᾶττον ἡ κίνησις ᾖ τοῦ ἕλκοντος, ἡ χωρίζουσα ἀπ' ἀλλήλων τὰ συνεχῆ· οὕτω γὰρ συνεφέλκεται θάτερον. Τάχα δὲ δόξειεν ἂν εἶναί τις ἕλξις καὶ ἄλλως· τὸ γὰρ ξύλον ἕλκει τὸ πῦρ οὐχ οὕτως. Τὸ δ' οὐθὲν διαφέρει κινουμένου τοῦ ἕλκοντος ἢ μένοντος ἕλκειν· ὁτὲ μὲν γὰρ ἕλκει οὗ ἔστιν, ὁτὲ δὲ οὗ ἦν. Ἀδύνατον δὲ ἢ ἀφ' αὑτοῦ πρὸς ἄλλο ἢ ἀπ' ἄλλου πρὸς αὑτὸ κινεῖν μὴ ἁπτόμενον· ὥστε φανερὸν ὅτι τοῦ κατὰ τόπον κινουμένου καὶ κινοῦντος οὐδέν ἐστι μεταξύ. (3) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ ἀλλοιουμένου καὶ τοῦ ἀλλοιοῦντος. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐξ ἐπαγωγῆς· ἐν ἅπασι γὰρ συμβαίνει ἅμα εἶναι τὸ ἔσχατον ἀλλοιοῦν καὶ τὸ [πρῶτον] ἀλλοιούμενον ὑπὸ τῶν εἰρημένων. Ταῦτα γάρ ἐστι πάθη τῆς ὑποκειμένης ποιότητος· ἢ γὰρ θερμαινόμενον ἢ γλυκαινόμενον ἢ πυκνούμενον ἢ ξηραινόμενον ἢ λευκαινόμενον ἀλλοιοῦσθαί φαμεν, ὁμοίως τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἔμψυχον λέγοντες, καὶ πάλιν τῶν ἐμψύχων τά τε μὴ αἰσθητικὰ τῶν μερῶν καὶ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις. (4) Ἀλλοιοῦνται γάρ πως καὶ αἱ αἰσθήσεις· ἡ γὰρ αἴσθησις ἡ κατ' ἐνέργειαν κίνησίς ἐστι διὰ σώματος, πασχούσης τι τῆς αἰσθήσεως. Καθ' ὅσα μὲν οὖν τὸ ἄψυχον ἀλλοιοῦται, καὶ τὸ ἔμψυχον, καθ' ὅσα δὲ τὸ ἔμψυχον, οὐ κατὰ ταῦτα πάντα τὸ ἄψυχον· οὐ γὰρ ἀλλοιοῦται κατὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ τὸ μὲν λανθάνει, τὸ δ' οὐ λανθάνει πάσχον. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ τὸ ἔμψυχον λανθάνειν, ὅταν μὴ κατὰ τὰς αἰσθήσεις γίγνηται ἡ ἀλλοίωσις. Εἴπερ οὖν ἀλλοιοῦται τὸ ἀλλοιούμενον ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν, ἐν ἅπασί γε τούτοις φανερὸν ὅτι ἅμα ἐστὶ τὸ ἔσχατον ἀλλοιοῦν καὶ τὸ πρῶτον ἀλλοιούμενον· τῷ μὲν γὰρ συνεχὴς ὁ ἀήρ, τῷ δ' ἀέρι τὸ σῶμα· πάλιν δὲ τὸ μὲν χρῶμα τῷ φωτί, τὸ δὲ φῶς τῇ ὄψει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ ὄσφρησις· πρῶτον γὰρ κινοῦν πρὸς τὸ κινούμενον ὁ ἀήρ. Καὶ ἐπὶ τῆς γεύσεως ὁμοίως· ἅμα γὰρ τῇ γεύσει ὁ χυμός. (5) Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων. Ὥστ' οὐδὲν ἔσται μεταξὺ τοῦ ἀλλοιουμένου καὶ τοῦ ἀλλοιοῦντος. Οὐδὲ μὴν τοῦ αὐξανομένου τε καὶ αὔξοντος· αὐξάνει γὰρ τὸ πρῶτον αὖξον προσγινόμενον, ὥστε ἓν γίγνεσθαι τὸ ὅλον. Καὶ πάλιν φθίνει τὸ φθῖνον ἀπογινομένου τινὸς τῶν τοῦ φθίνοντος. Ἀνάγκη οὖν συνεχὲς εἶναι καὶ τὸ αὖξον καὶ τὸ φθῖνον, τῶν δὲ συνεχῶν οὐδὲν μεταξύ. Φανερὸν οὖν ὅτι τοῦ κινουμένου καὶ τοῦ κινοῦντος πρώτου καὶ ἐσχάτου πρός τι κινούμενον οὐδέν ἐστιν ἀνὰ μέσον.

aliud. Tractus autem qui fit ab alio ad se vel ad aliud, quum celerior est motus ejus quod trahit, qui a se invicem separat ea quæ sunt continua : sic enim alterum simul attrahitur. (Fortassis autem videri potest esse quidam tractus etiam alio modo : nam lignum trahit ignem non hoc modo. Nihil autem interest utrum moveatur an maneat id quod trahit ; quandoque enim eo trahit ubi est : quandoque, ubi erat.) Sed impossibile est, vel a se ad aliud, vel ab alio ad se movere, non tangendo. Quare perspicuum est, ei quod in loco movetur, et ei quod movet, nihil esse interjectum. (3) Sed nec ei quod variatur, et ei quod variat. Hoc autem ex inductione manifestum est. In omnibus enim accidit ut simul sint, quod extremum variat, et quod primum variatur... variatum rebus dictis. Hæc enim sunt affectiones subjectæ qualitatis : aut enim quod calefit aut quod dulcescit, aut quod densatur, aut quod exsiccatur, aut quod dealbatur, variari dicimus, similiter hoc dicentes tam de inanimato quam de animato, et rursus tam de animatorum partibus sensu vacantibus, quam de ipsis sensibus. (4) Variantur enim aliquo modo etiam sensus. Nam sensus, qui est actu, est motus per corpus, sensu aliquid patiente. Quibus igitur inanimatum variatur, his variatur etiam animatum : quibus autem animatum, non his omnibus variatur inanimatum : quandoquidem non variatur secundum sensus. Et alterum latet, alterum non latet, quum patitur. Sed nihil prohibet etiam inanimatum latere, quando non secundum sensus variatio fit. Si igitur quod variatur, a sensibilibus variatur ; in his omnibus perspicuum est simul esse quod extremum variat, et quod primum variatur : illi namque continuus est aer, aeri autem corpus ; rursus color lumini, lumen aspectui. Et eodem modo se habet et auditus, et odoratus : quoniam aer est primum movens, relatum ad id quod movetur. Et in gustu similiter res se habet : nam sapor est simul cum gustu. (5) Itidem etiam res habet in rebus inanimatis et sensu carentibus. Quare nihil erit interjectum ei quod variatur, et ei quod variat. Quin nec ejus quod augetur, et ejus quod auget. Quod enim primum auget, appositum auget, adeo ut totum fiat unum. Et rursus minuitur id quod minuitur, abscedente aliqua parte ipsius quod minuitur. Necesse est igitur, et id quod auget, et id quod minuitur, esse continuum : continuis vero nihil est interjectum. Perspicuum igitur est, ei quod movetur, et ei quod movet, primo atque ultimo ad id quod movetur relato, nihil esse interjectum.

CAP. III.

Ὅτι δὲ τὸ ἀλλοιούμενον ἅπαν ἀλλοιοῦται ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν, καὶ ἐν τούτοις ὑπάρχει μόνοις ἀλλοίωσις ὅσα καθ' αὑτὰ λέγεται πάσχειν ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν, ἐκ τῶνδε θεωρητέον. (2) Τῶν γὰρ ἄλλων μάλιστ' ἄν τις ὑπολάβοι ἔν τε τοῖς σχήμασι καὶ ἐν ταῖς μορφαῖς καὶ ἐν ταῖς ἕξεσι καὶ ταῖς τούτων λήψεσι καὶ ἀποβολαῖς ἀλλοίωσιν ὑπάρχειν· ἐν οὐδετέροις δ' ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ σχηματιζόμενον καὶ ῥυθμιζόμενον ὅταν ἐπιτελεσθῇ, οὐ λέγομεν

Quicquid autem variatur, variari a sensibilibus, et in his solis esse variationem, quæ per se dicuntur pati a sensibilibus, ex his dispiciendum est. (2) Nam aliorum maxime quispiam existimare possit, in figuris, et in formis, et in habitibus, horumque sumptionibus et amissionibus variationem inesse. Sed in neutris est. Quod enim figuratur et concinnatur, quum perfectum fuerit, non dicimus esse id ex quo est : veluti statuam non dicimus esse æs, aut pyrami-

ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἐστιν, οἷον τὸν ἀνδριάντα χαλκόν, ἢ τὴν πυραμίδα κηρόν, ἢ τὴν κλίνην ξύλον, ἀλλὰ παρωνυμιάζοντες τὸ μὲν χαλκοῦν, τὸ δὲ κήρινον, τὸ δὲ ξύλινον· τὸ δὲ πεπονθὸς καὶ ἠλλοιωμένον προσαγορεύομεν· ξηρὸν γὰρ καὶ ὑγρὸν καὶ σκληρὸν καὶ θερμὸν τὸν χαλκὸν λέγομεν καὶ τὸν κηρόν· καὶ οὐ μόνον οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ θερμὸν χαλκὸν λέγομεν, ὁμωνύμως τῷ πάθει προσαγορεύοντες τὴν ὕλην. Ὥστ' εἰ κατὰ μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφὴν οὐ λέγεται τὸ γεγονὸς ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ σχῆμα, κατὰ δὲ τὰ πάθη καὶ τὰς ἀλλοιώσεις λέγεται, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἶεν αἱ γενέσεις αὗται ἀλλοιώσεις. (3) Ἔτι δὲ καὶ εἰπεῖν οὕτως ἄτοπον ἂν δόξειεν, ἠλλοιῶσθαι τὸν ἄνθρωπον ἢ τὴν οἰκίαν ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν γεγενημένων· ἀλλὰ γενέσθαι μὲν ἴσως ἕκαστον ἀναγκαῖον ἀλλοιουμένου τινός, οἷον τῆς ὕλης πυκνουμένης ἢ μανουμένης ἢ θερμαινομένης ἢ ψυχομένης, οὐ μέντοι τὰ γινόμενά γε ἀλλοιοῦται, οὐδ' ἡ γένεσις αὐτῶν ἀλλοίωσίς ἐστιν. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' αἱ ἕξεις οὔθ' αἱ τοῦ σώματος οὔθ' αἱ τῆς ψυχῆς ἀλλοιώσεις. Αἱ μὲν γὰρ ἀρεταί, αἱ δὲ κακίαι τῶν ἕξεων. Οὐκ ἔστι δὲ οὔτε ἡ ἀρετὴ οὔτε ἡ κακία ἀλλοίωσις, ἀλλ' ἡ μὲν ἀρετὴ τελείωσίς τις (ὅταν γὰρ λάβῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀρετήν, τότε λέγεται τέλειον ἕκαστον· τότε γὰρ μάλιστά ἐστι τὸ κατὰ φύσιν, ὥσπερ κύκλος τέλειος, ὅταν μάλιστα γένηται κύκλος βέλτιστος), ἡ δὲ κακία φθορὰ τούτου καὶ ἔκστασις. Ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ τῆς οἰκίας τελείωμα λέγομεν ἀλλοίωσιν (ἄτοπον γὰρ εἰ ὁ θριγκὸς καὶ ὁ κέραμος ἀλλοίωσις, ἢ εἰ θριγκουμένη καὶ κεραμουμένη ἀλλοιοῦται, ἀλλὰ μὴ τελειοῦται ἡ οἰκία), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν καὶ τῶν ἐχόντων ἢ λαμβανόντων· αἱ μὲν γὰρ τελειώσεις, αἱ δὲ ἐκστάσεις εἰσίν· ὥστ' οὐκ ἀλλοιώσεις. Ἔτι δὲ καί φαμεν ἁπάσας εἶναι τὰς ἀρετὰς ἐν τῷ πρός τι πὼς ἔχειν· τὰς μὲν γὰρ τοῦ σώματος, οἷον ὑγίειαν καὶ εὐεξίαν, ἐν κράσει καὶ συμμετρίᾳ θερμῶν καὶ ψυχρῶν τίθεμεν, ἢ αὐτῶν πρὸς αὑτὰ τῶν ἐντὸς ἢ πρὸς τὸ περιέχον. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ κακίας. Ἑκάστη γάρ ἐστι τῷ πρός τι πὼς ἔχειν, καὶ περὶ τὰ οἰκεῖα πάθη εὖ ἢ κακῶς διατίθησι τὸ ἔχον· οἰκεῖα δ' ὑφ' ὧν γίγνεσθαί καὶ φθείρεσθαι πέφυκεν. Ἐπεὶ οὖν τὰ πρός τι οὔτε αὐτά ἐστιν ἀλλοιώσεις, οὔτε αὐτῶν ἐστὶν ἀλλοίωσις οὐδὲ γένεσις οὔθ' ὅλως μεταβολὴ οὐδεμία, φανερὸν ὅτι οὔθ' αἱ ἕξεις οὔθ' αἱ τῶν ἕξεων ἀποβολαὶ καὶ λήψεις ἀλλοιώσεις εἰσίν, ἀλλὰ γίγνεσθαι μὲν ἴσως αὐτὰς καὶ φθείρεσθαι ἀλλοιουμένων τινῶν ἀνάγκη, καθάπερ καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν, οἷον θερμῶν καὶ ψυχρῶν, ἢ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν, ἢ ἐν οἷς τυγχάνουσιν οὖσαι πρώτοις. Περὶ ταῦτα γὰρ ἑκάστη λέγεται κακία καὶ ἀρετή, ὑφ' ὧν ἀλλοιοῦσθαι πέφυκε τὸ ἔχον· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ ποιεῖ ἢ ἀπαθὲς ἢ ὡς δεῖ παθητικόν· ἡ δὲ κακία παθητικὸν ἢ ἐναντίως ἀπαθές. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἕξεων· ἅπασαι γὰρ καὶ αὗται τῷ πρός τι πῶς ἔχειν, καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ τελειώσεις, αἱ δὲ κακίαι ἐκστάσεις. Ἔτι ἡ μὲν ἀρετὴ εὖ διατίθησι πρὸς

dem ceram, aut lecticam lignum : sed denominantes dicimus aliud esse æneum, aliud cereum, aliud ligneum ; quod vero passum et variatum est, appellamus : nam dicimus esse aridum, et humidum, et durum, et calidum æs, item ceram. Nec solum ita, sed etiam ipsum humidum et calidum dicimus æs, eodem nomine appellantes materiam, quo affectionem. Quapropter si secundum figuram et formam non dicitur id quod est factum in quo est figura, secundum autem affectiones et variationes dicitur : perspicuum est, has generationes non esse variationes. (3) Præterea et sic dicere, absurdum videri potest : nimirum variatum esse hominem, aut domum, aut quodvis aliud eorum quæ facta sunt ; sed fortasse necesse est, unumquodque fieri aliquo variato, veluti materia densata, aut rarefacta, aut calefacta, aut refrigerata : non tamen ea quæ fiunt, variantur, nec generatio ipsorum est variatio. (4) Quin nec corporis, nec animi habitus, sunt variationes. Etenim habituum alii sunt virtutes, alii vitia : verum neque virtus neque vitium est variatio : sed virtus est perfectio quædam : quum enim unumquodque propriam suam virtutem acceperit, tunc dicitur perfectum. Tunc enim maxime id quod est secundum naturam, adest : ut circulus perfectus dicitur, quum maxime factus est circulus optimus. Vitium autem est hujus interitus et amotio. Quemadmodum igitur nec domus perfectionem vocamus variationem (absurdum enim est, si fastigium ac tegula sit variatio ; vel si domus, quum accipit fastigium ac tegitur, variatur, ac non potius perficitur) : eodem modo se res habet etiam in virtutibus et vitiis, et in habentibus et suscipientibus virtutes vel vitia. Nam illæ sunt perfectiones ; hæ vero sunt amotiones : quare non sunt variationes. Præterea dicimus omnes virtutes in eo consistere quod est ad aliquid aliquo modo affectum esse. Corporis enim virtutes, ut sanitatem, et firmam corporis constitutionem, in temperatione ac symmetria calidorum ac frigidorum collocamus, ita ut vel ipsa interna inter se conferantur, vel ad id quod continet. Similiter autem et pulchritudinem et robur, et alias virtutes, ac vitia. Quælibet enim in eo consistit quod est ad aliquid aliquo modo affectum esse, et ad proprias affectiones bene vel male disponit id in quo est. Propriæ vero affectiones dicuntur, a quibus rem gigni et perimi comparatum natura est. Quoniam igitur quæ ad aliquid referuntur, nec ipsa sunt variationes, nec ipsorum est variatio, nec generatio, nec omnino ulla mutatio : perspicuum est, neque habitus neque habituum amissiones et susceptiones esse variationes. Sed fieri fortasse hæc atque interire variatis quibusdam necesse est, quemadmodum et speciem ac formam, utputa calidis et frigidis, vel siccis et humidis, vel in quibus primis insunt. In his enim dicitur quodcumque vitium et virtus, a quibus natura aptum est variari id quod ea habet. Virtus enim efficit impatibile, vel ut oportet patibile : vitium vero patibile, vel contrario modo impatibile. (5) Similiter etiam res habet in animæ habitibus. Hi namque omnes in eo spectantur quod est ad aliquid aliquo modo affectum esse. Et virtutes quidem sunt perfectiones ; vitia vero, amotiones. Præterea virtus bene disponit ad pro-

τὰ οἰκεῖα πάθη, ἡ δὲ κακία κακῶς. Ὥστ' οὐδ' αὗται ἔσονται ἀλλοιώσεις· οὐδὲ δὴ καὶ ἀποβολαὶ καὶ αἱ λήψεις αὐτῶν. (6) Γίνεσθαι δ' αὐτὰς ἀναγκαῖον ἀλλοιουμένου τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους· ἀλλοιοῦται δὲ ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν· ἅπασα γὰρ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς σωματικάς, αὗται δὲ ἢ ἐν τῷ πράττειν ἢ ἐν τῷ μεμνῆσθαι ἢ ἐν τῷ ἐλπίζειν. Αἱ μὲν οὖν ἐν τῇ πράξει κατὰ τὴν αἴσθησίν εἰσιν, ὥσθ' ὑπὸ αἰσθητοῦ τινὸς κινεῖσθαι· αἱ δ' ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι ἀπὸ ταύτης· ἢ γὰρ οἷα ἔπαθον μεμνημένοι ἥδονται, ἢ ἐλπίζοντες οἷα μέλλουσιν. Ὥστ' ἀνάγκη πᾶσαν τὴν τοιαύτην ἡδονὴν ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν γίγνεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἡδονῆς καὶ λύπης ἐγγιγνομένης καὶ ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ ἐγγίγνεται (περὶ ταύτας γάρ εἰσιν), αἱ δὲ ἡδοναὶ καὶ αἱ λῦπαι ἀλλοιώσεις τοῦ αἰσθητικοῦ, φανερὸν ὅτι ἀλλοιουμένου τινὸς ἀνάγκη καὶ ταύτας ἀποβάλλειν καὶ λαμβάνειν. Ὥσθ' ἡ μὲν γένεσις αὐτῶν μετ' ἀλλοιώσεως, αὗται δ' οὐκ εἰσὶν ἀλλοιώσεις. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' αἱ τοῦ νοητικοῦ μέρους ἕξεις ἀλλοιώσεις, οὐδ' ἔστιν αὐτῶν γένεσις· πολὺ γὰρ μάλιστα τὸ ἐπιστῆμον ἐν τῷ πρός τι πῶς ἔχειν λέγομεν. Ἔτι δὲ καὶ φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῶν γένεσις. Τὸ γὰρ κατὰ δύναμιν ἐπιστῆμον οὐδὲν αὐτὸ κινηθὲν ἀλλὰ τῷ ἄλλο ὑπάρξαι γίνεται ἐπιστῆμον. Ὅταν γὰρ γένηται τὸ κατὰ μέρος, ἐπίσταταί πως τῇ καθόλου τὸ κατὰ μέρος. Πάλιν δὲ τῆς χρήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας οὐκ ἔστι γένεσις, εἰ μή τις καὶ τῆς ἀναβλέψεως, καὶ τῆς ἁφῆς οἴεται γένεσιν εἶναι, καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὅμοιον τούτοις. Ἡ δ' ἐξ ἀρχῆς λῆψις τῆς ἐπιστήμης γένεσις οὐκ ἔστιν· τῷ γὰρ ἠρεμῆσαι καὶ στῆναι τὴν διάνοιαν ἐπίστασθαι καὶ φρονεῖν λέγομεν. Εἰς δὲ τὸ ἠρεμεῖν οὐκ ἔστι γένεσις· ὅλως γὰρ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς, καθάπερ εἴρηται πρότερον. Ἔτι δ' ὥσπερ ὅταν ἐκ τοῦ μεθύειν ἢ καθεύδειν ἢ νοσεῖν εἰς τὰ ἐναντία μεταστῇ τις, οὔ φαμεν ἐπιστήμονα γεγονέναι πάλιν (καίτοι ἀδύνατος ἦν τῇ ἐπιστήμῃ χρῆσθαι πρότερον), οὕτως οὐδ' ὅταν ἐξ ἀρχῆς λαμβάνῃ τὴν ἕξιν· τῷ γὰρ καθίστασθαι τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς φυσικῆς ταραχῆς φρόνιμόν τι γίνεται καὶ ἐπιστῆμον. Διὸ καὶ τὰ παιδία οὔτε μανθάνειν δύναται οὔτε κατὰ τὰς αἰσθήσεις ὁμοίως κρίνειν τοῖς πρεσβυτέροις· πολλὴ γὰρ ἡ ταραχὴ καὶ ἡ κίνησις. Καθίσταται δὲ καὶ ἠρεμίζεται πρὸς ἔνια μὲν ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, πρὸς ἔνια δ' ὑπ' ἄλλων· ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἀλλοιουμένων τινῶν τῶν ἐν τῷ σώματι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἐγέρσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, ὅταν νήφων γένηται καὶ ἐγερθῇ. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ ἀλλοιοῦσθαι καὶ ἡ ἀλλοίωσις ἔν τε τοῖς αἰσθητοῖς γίνεται καὶ ἐν τῷ αἰσθητικῷ μέρει τῆς ψυχῆς, ἐν ἄλλῳ δ' οὐδενὶ πλὴν κατὰ συμβεβηκός.

prias affectiones; vitium autem, male. Quare neque hæc erunt variationes, neque vero ipsorum amissiones et susceptiones. (6) Necesse est autem hæc gigni variata parte sensitiva. Variatur autem a sensibilibus. Omnis enim virtus moralis in voluptatibus et doloribus corporeis versatur: quæ vel in actione, vel in memoria, vel in spe consistunt. Aliæ igitur voluptates consistunt in actione sensus, adeo ut a sensibili aliquo sensus moveatur: aliæ vero in memoria et spe consistentes, ab hac actione oriuntur: aut enim recordantes quæ passi sunt lætantur; aut sperantes quæ exspectant. Quapropter necesse est omnem ejusmodi voluptatem a sensibilibus fieri. Quoniam autem, quum voluptas et dolor gignitur, etiam virtus et vitium gignitur; (quandoquidem in his versantur;) voluptates vero et dolores sunt variationes partis sensitivæ: perspicuum est, necesse esse, ut variato aliquo et hæc amittantur et suscipiantur. Quare horum generatio est cum variatione; ipsa vero non sunt variatio. (7) Sed neque partis intellectivæ habitus sunt variationes, neque est eorum generatio: multo enim magis id quod sciens est, ponimus in earum rerum ratione, quæ ad aliquid aliquo modo se habent. Præterea perspicuum est, illorum habituum non esse generationem. Nam quod potentiâ est sciens, non est aliquid quod ipsum moveatur, sed re sciens eo fit, quod aliud exstet et accedat. Quando enim offertur res particularis, eam fere scit per scientiam universalem. Rursus ipsius usus et actionis non est generatio: nisi quis etiam ipsius aspectus ac tactus putet generationem esse: atque agere est his simile. Prima vero scientiæ acquisitio non est generatio; nam propterea quod quieverit et steterit mens, ἐπίστασθαι vocamus scire ac prudentem esse. Ad quietem autem non est generatio: quoniam omnino nullius mutationis est, quemadmodum antea dictum fuit. Præterea sicuti quum ex ebrietate, aut somno, aut morbo, in contraria quispiam est mutatus, non dicimus eum iterum scientem factum esse (quamquam scientia uti antea non poterat): ita nec quando ab initio sumit aliquis habitum. Nam eo quod sistitur anima a naturali tumultu, fit aliquid prudens et sciens. Ideoque pueri nec intelligere possunt, nec sensibus æque judicare ac seniores: quia multa in eis est perturbatio et motio. Sedantur autem et a perturbatione liberantur, in aliquibus a natura, in aliis autem ab aliis. Sed in utrisque boc accidit, dum quædam, quæ in corpore sunt, variantur, quemadmodum in expergefactione et actione evenit, quum aliquis sobrius fit, et expergiscitur. Perspicuum igitur est ex iis quæ dicta sunt, ipsum variari, et variationem, in rebus sensilibus fieri, et in sensitiva animæ parte; non in ulla alia, nisi ex accidenti.

CAP. IV.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερόν ἐστι κίνησις πᾶσα πάσῃ συμβλητὴ ἢ οὔ. Εἰ δή ἐστι πᾶσα συμβλητὴ καὶ ὁμοταχὲς τὸ ἐν ἴσῳ χρόνῳ (ἴσον) κινούμενον, ἔσται περιφερής τις ἴση εὐθείᾳ, καὶ μείζων δὴ καὶ ἐλάττων. Ἔτι ἀλλοίωσις καὶ φορά τις ἴση, ὅταν ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὸ μὲν ἀλλοιωθῇ, τὸ δ' ἐνεχθῇ. Ἔσται ἄρα ἴσον πάθος μήκει· ἀλλ' ἀδύνατον. Ἀλλ' ἄρα ὅταν ἐν ἴσῳ ἴσον κινηθῇ, τότε ἰσοταχές· ἴσον δ' οὐκ ἔστι πάθος μήκει. Ὥστ' οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις φορᾷ ἴση οὐδ' ἐλάττων. Ὥστ' οὐ πᾶσα συμβλητή. (2) Ἐπὶ δὲ τοῦ κύκλου καὶ τῆς εὐθείας πῶς συμβήσεται; ἄτοπόν τε γάρ, εἰ μὴ ἔσται κύκλῳ ὁμοίως τουτὶ κινεῖσθαι καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς εὐθείας, ἀλλ' εὐθὺς ἀνάγκη ἢ θᾶττον, ἢ βραδύτερον, ὥσπερ εἰ, τὸ μὲν κάταντες, τὸ δ' ἄναντες. (3) Ἔτι οὐδὲν διαφέρει (οὐδ' ἐν) τῷ λόγῳ, εἴ τις φήσειεν ἀνάγκην εἶναι θᾶττον εὐθὺς ἢ βραδύτερον κινεῖσθαι· ἔσται γὰρ μείζων καὶ ἐλάττων ἡ περιφερὴς τῆς εὐθείας, ὥστε καὶ ἴση. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Α χρόνῳ τὸ μὲν τὴν Β διῆλθε, τὸ δὲ τὴν Γ, μείζων ἂν εἴη ἡ Β τῆς Γ· οὕτω γὰρ τὸ θᾶττον ἐλέγετο. Οὐκοῦν καὶ εἰ ἐν ἐλάττονι ἴσον, θᾶττον· ὥστ' ἔσται τι μέρος τοῦ Α ἐν ᾧ τὸ Β τοῦ κύκλου τὸ ἴσον δίεισι, καὶ τὸ Γ ἐν ὅλῳ τῷ Α τὴν Γ. (4) Ἀλλὰ μὴν εἰ ἔστι συμβλητά, συμβαίνει τὸ ἄρτι ῥηθέν, ἴσην εὐθεῖαν εἶναι κύκλῳ· ἀλλ' οὐ συμβλητά· οὐδ' ἄρα αἱ κινήσεις. Ἀλλ' ὅσα μὴ ὁμώνυμα, ἅπαντα συμβλητά. Οἷον διὰ τί οὐ συμβλητόν, πότερον ὀξύτερον τὸ γραφεῖον ἢ ὁ οἶνος ἢ ἡ νήτη; ὅτι ὁμώνυμα, οὐ συμβλητά· ἀλλ' ἡ νήτη τῇ παρανήτῃ συμβλητόν, ὅτι ταὐτὸ σημαίνει τὸ ὀξὺ ἐπ' ἀμφοῖν. Ἆρ' οὖν οὐ ταὐτὸν τὸ ταχὺ ἐνταῦθα κἀκεῖ; πολὺ δ' ἔτι ἧττον ἐν ἀλλοιώσει καὶ φορᾷ. (5) Ἢ πρῶτον μὲν τοῦτο οὐκ ἀληθές, ὡς εἰ μὴ ὁμώνυμα συμβλητά. Τὸ γὰρ πολὺ ταὐτὸ σημαίνει ἐν ὕδατι καὶ ἀέρι, καὶ οὐ συμβλητά. Εἰ δὲ μή, τό γε διπλάσιον ταὐτό (δύο γὰρ πρὸς ἕν), καὶ οὐ συμβλητά. (6) Ἢ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ αὐτὸς λόγος· καὶ γὰρ τὸ πολὺ ὁμώνυμον. Ἀλλ' ἐνίων καὶ οἱ λόγοι ὁμώνυμοι, οἷον εἰ λέγοι τις ὅτι τὸ πολὺ τὸ τοσοῦτον, καὶ ἔτι ἄλλο τὸ τοσοῦτον, καὶ τὸ ἴσον ὁμώνυμον, καὶ τὸ ἓν δέ, εἰ ἔτυχεν, εὐθὺς ὁμώνυμον. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὰ δύο· (7) ἐπεὶ διὰ τί τὰ μὲν συμβλητά, τὰ δὲ οὔ, εἴπερ ἦν μία φύσις; ἢ ὅτι ἐν ἄλλῳ πρώτῳ δεκτικῷ. Ὁ μὲν οὖν ἵππος καὶ ὁ κύων συμβλητά, πότερον λευκότερον· ἐν ᾧ γὰρ πρώτῳ, τὸ αὐτό, ἡ ἐπιφάνεια· καὶ κατὰ μέγεθος ὡσαύτως. Ὕδωρ δὲ καὶ φωνὴ οὔ· ἐν ἄλλῳ γάρ. (8) Ἢ δῆλον ὅτι ἔσται οὕτω γε πάντα ἓν ποιεῖν, ἐν ἄλλῳ δὲ ἕκαστον φάσκειν εἶναι, καὶ ἔσται ταὐτὸν ἴσον καὶ γλυκὺ καὶ λευκόν, ἀλλ' ἄλλο ἐν ἄλλῳ. (9) Ἔτι δεκτικὸν οὐ τὸ τυχόν ἐστιν, ἀλλ' ἓν ἑνὸς τὸ πρῶτον. Ἀλλ' ἆρα οὐ μόνον δεῖ τὰ συμβλητὰ μὴ ὁμώνυμα εἶναι, ἀλλὰ καὶ μὴ ἔχειν διαφοράν, μήτε ὃ μήτ' ἐν ᾧ; λέγω δὲ οἷον χρῶμα ἔχει [διαφορὰν ἢ] διαίρεσιν. Τοιγαροῦν οὐ συμβλητὸν κατὰ τοῦτο, οἷον πότερον κεχρωμάτισται

Dubitare autem quispiam possit, an omnis motus sit omni motui comparabilis, necne. Si igitur omnis motus sit comparabilis, et æque velox sit, quod æquali tempore [per æquale] movetur: certe aliqua linea circularis erit rectæ æqualis, et major quoque, et minor. Præterea variatio et latio quædam erunt æquales, quum scilicet æquali tempore alterum variatum, alterum illatum fuerit. Erit igitur æqualis affectio longitudini: quod est impossibile. Verum quum æquali tempore per æquale motum fuerit, tunc æque velox dicitur. Sed affectio non est longitudini æqualis. Quapropter variatio non est lationi æqualis, nec minor. Quare non omnis motus est comparabilis. (2) In circulo autem et recta linea quonam modo accidet? quippe absurdum est, nisi poterit similiter hoc moveri circulo, et illud in rectum; sed illico necesse sit aut celerius aut tardius moveri: perinde ac si alterum esset declive, alterum acclive. (3) Præterea nihil refert, quod ad hanc rationem attinet, si quis dixerit necesse esse ut illico celerius vel tardius moveatur: erit enim major et minor linea circularis, quam recta; quare erit etiam æqualis. Nam si in α tempore alterum conficit lineam β, alterum lineam γ: utique major erit linea β, quam γ: sic enim celerius dicebatur. Ergo et si minori tempore æquale spatium conficiat, celerius erit. Quocirca erit aliqua pars temporis α qua mobile β æqualem circuli partem conficit, atque mobile γ, toto α tempore conficit lineam γ. (4) At vero si sint comparabilia, evenit quod nuper dictum fuit, rectam lineam esse circulo æqualem. Atqui hæc non sunt comparabilia. Proinde neque motus. Sed quæcumque non sunt homonyma, ea omnia sunt comparabilia. Veluti, cur non est comparabile quodnam sit acutius, stilusne, an vinum, an nete? quia scilicet sunt homonyma, ideo non sunt comparabilia. Sed nete cum paranete conferri potest: quoniam acutum in utrisque idem significat. Num igitur velox non idem significat hic et ibi? multo vero etiam minus in variatione et latione. (5) An primum quidem hoc non est verum, si homonyma non sunt, comparabilia esse? Multum enim, idem significat in aqua et aere: nec tamen hæc sunt comparabilia. Si vero non ita sit, at certe duplum, idem significat (nempe duo ad unum), neque hæc sunt comparabilia. (6) An et in his est eadem ratio? nam et multum est homonymum. Sed quorundam etiam definitiones sunt homonymæ: veluti, si quis dicat multum esse tantum, et super aliud tantum, et æquale, est homonymum. Sed et unum fortassis illico est homonymum: quodsi hoc est, etiam duo. (7) Alioqui cur alia essent comparabilia, alia minime, si sit una natura? An quia in alio primo receptaculo? equus igitur et canis sunt res comparabiles, utrum scilicet sit candidius: quoniam id, in quo primo inest candor, est idem, nempe superficies. Et secundum magnitudinem itidem res sunt comparabiles. Sed aqua et vox nequaquam: quoniam est in alio. (8) An manifestum est, ita fore ut omnia liceat unum facere, sed dicere unumquodque esse in alio? atque idem erit æquale et dulce et candidum, sed aliud in alio. (9) Præterea non quodvis est receptaculum, sed unum est unius primum. Num igitur non solum oportet ea quæ sunt comparabilia, non esse homonyma, sed etiam neque id quo comparatur, neque id in quo illud est, habere differentiam? Verbi gratia, color recipit [differentiam seu] divisionem: ergo non est aliquid secundum hunc comparabile: veluti utrum magis coloratum sit, non ratione alicujus coloris,

μᾶλλον, μὴ κατά τι χρῶμα, ἀλλ' ᾗ χρῶμα· ἀλλὰ κατὰ τὸ λευκόν. Οὕτω καὶ περὶ κίνησιν ὁμοταχὲς τὸ ἐν ἴσῳ χρόνῳ κινηθὲν ἴσον τοσονδί. (10) Εἰ δὴ τοῦ μήκους ἐν τῳδὶ τὸ μὲν ἠλλοιώθη, τὸ δὲ ἠνέχθη, ἴση ἄρα αὕτη ἡ ἀλλοίωσις καὶ ὁμοταχὴς τῇ φορᾷ; ἀλλ' ἄτοπον. Αἴτιον δ' ὅτι ἡ κίνησις ἔχει εἴδη, ὥστ' εἰ τὰ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἐνεχθέντα ἴσον μῆκος ἰσοταχῆ ἔσται, ἴση ἡ εὐθεῖα καὶ ἡ περιφερής. Πότερον οὖν αἴτιον, ὅτι ἡ φορὰ γένος ἢ ὅτι ἡ γραμμὴ γένος; ὁ μὲν γὰρ χρόνος ἀεὶ ἄτομος τῷ εἴδει. Ἢ καὶ ἅμα κἀκεῖνα εἴδει διαφέρει; καὶ γὰρ ἡ φορὰ εἴδη ἔχει, ἂν ἐκεῖνο ἔχῃ εἴδη ἐφ' οὗ κινεῖται. Ἔτι δ' ἐὰν ᾧ, δι' οὗ, οἷον εἰ πόδες, βάδισις· εἰ πτέρυγες, πτῆσις. Ἢ οὔ, ἀλλὰ τοῖς σχήμασιν ἡ φορὰ ἄλλη, ὥστε τὰ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ταὐτὸ μέγεθος κινούμενα ἰσοταχῆ· τὸ αὐτὸ δὲ ἀδιάφορον εἴδει καὶ κινήσει ἀδιάφορον. (11) Ὥστε τοῦτο σκεπτέον, τίς διαφορὰ κινήσεως. Καὶ σημαίνει ὁ λόγος οὗτος, ὅτι τὸ γένος οὐχ ἕν τι, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο λανθάνει πολλά, εἰσί τε τῶν ὁμωνυμιῶν αἱ μὲν πολὺ ἀπέχουσαι, αἱ δὲ ἔχουσαί τινα ὁμοιότητα, αἱ δ' ἐγγὺς ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ, διὸ οὐ δοκοῦσιν ὁμωνυμίαι εἶναι, οὖσαι. Πότε οὖν ἕτερον τὸ εἶδος, ἐὰν ταὐτὸ ἐν ἄλλῳ, ἢ ἂν ἄλλο ἐν ἄλλῳ; Καὶ τίς ὅρος; ἢ τῷ κρινοῦμεν ὅτι ταὐτὸν τὸ λευκὸν καὶ τὸ γλυκὺ ἢ ἄλλο; ὅτι ἐν ἄλλῳ φαίνεται ἕτερον; ἢ ὅτι ὅλως οὐ ταὐτό; (12) Περὶ δὲ δὴ ἀλλοιώσεως, πῶς ἔσται ἰσοταχὴς ἑτέρα ἑτέρᾳ; εἰ δή ἐστι τὸ ὑγιάζεσθαι ἀλλοιοῦσθαι, ἔστιν τὸν μὲν ταχὺ τὸν δὲ βραδέως ἰαθῆναι, καὶ ἅμα τινάς· ὥστ' ἔστι ἀλλοίωσις ἰσοταχής· ἐν ἴσῳ γὰρ χρόνῳ ἠλλοιώθη. Ἀλλὰ τί ἠλλοιώθη; τὸ γὰρ ἴσον οὐκ ἔσται ἐνταῦθα λεγόμενον, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ποσῷ ἰσότης, ἐνταῦθα ὁμοιότης. Ἀλλ' ἔστω ἰσοταχὲς τὸ ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὸ αὐτὸ μεταβάλλον. Πότερον οὖν ἐν ᾧ τὸ πάθος ἢ τὸ πάθος δεῖ συμβάλλειν; ἐνταῦθα μὲν δὴ ὅτι ἡ ὑγίεια ἡ αὐτή, ἔστι λαβεῖν, ὅτι οὔτε μᾶλλον οὔτε ἧττον, ἀλλ' ὁμοίως ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ τὸ πάθος ἄλλο ᾖ, οἷον ἀλλοιοῦται τὸ λευκαινόμενον καὶ τὸ ὑγιαζόμενον, τούτοις οὐδὲν τὸ αὐτὸ οὐδ' ἴσον οὐδ' ὅμοιον, ᾗ ἤδη ταῦτα εἴδη ποιεῖ ἀλλοιώσεως, καὶ οὐκ ἔστι μία, ὥσπερ οὐδ' αἱ φοραί. Ὥστε ληπτέον πόσα εἴδη ἀλλοιώσεως, καὶ πόσα φορᾶς. Εἰ μὲν οὖν τὰ κινούμενα εἴδει διαφέρει, ὧν εἰσὶν αἱ κινήσεις καθ' αὑτὰ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, καὶ αἱ κινήσεις εἴδει διοίσουσιν· εἰ δὲ γένει, γένει· εἰ δ' ἀριθμῷ, ἀριθμῷ. (13) Ἀλλὰ δὴ πότερον εἰς τὸ πάθος δεῖ βλέψαι, ἐὰν ᾖ ταὐτὸν ἢ ὅμοιον, εἰ ἰσοταχεῖς αἱ ἀλλοιώσεις, ἢ εἰς τὸ ἀλλοιούμενον (οἷον εἰ τοῦ μὲν τοιονδὶ λελεύκανται, τοῦ δὲ τοσονδί); ἢ εἰς ἄμφω, καὶ ἡ αὐτὴ μὲν ἢ ἄλλη τῷ πάθει, εἰ τὸ αὐτὸ ἢ ἄλλο· ἴση δὲ ἢ ἄνισος, εἰ ἐκεῖνο ἴσον ἢ ἄνισον. (14) Καὶ ἐπὶ γενέσεως δὲ καὶ φθορᾶς τὸ αὐτὸ σκεπτέον. Πῶς ἰσοταχὴς ἡ γένεσις; εἰ ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὸ αὐτὸ καὶ ἄτομον, οἷον ἄνθρωπος ἀλλὰ μὴ ζῷον· θάττων δέ, εἰ ἐν ἴσῳ ἕτερον· οὐ γὰρ ἔχομέν τινα δύο, ἐν οἷς ἡ ἑτερότης ὡς ἡ ἀνομοιότης. Καὶ εἰ ἔστιν ἀριθμὸς ἡ οὐσία, πλείων καὶ ἐλάττων ἀριθμὸς ὁμοειδής, ἀλλ' ἀνώνυμον

sed quatenus est color : verum est comparabile ratione alboris. Ita etiam in motu æque velox dicitur, quod æquali tempore motum est per tantum æquale. (10) Si igitur hoc tempore pars magnitudinis variata est, pars vero illata : æqualisne est hæc variatio et æque velox ac latio? Sed hoc est absurdum. Causa vero est, quia motus habet species. Quare si ea quæ æquali tempore feruntur per æqualem longitudinem, sint æque velocia, linea recta et circularis erunt æquales. Utrum igitur causa est, quia latio est genus, an quia linea est genus? nam tempus idem est semper individuum specie. An illa etiam simul specie differunt? etenim latio species habet, si illud habeat species, in quo movetur. Præterea si id per quod fit motus : veluti, si sint pedes, ambulatio; si alæ, volatus : an non, sed figuris tantum latio diversa est? Quapropter ea quæ æquali tempore per eandem magnitudinem moventur, sunt æque velocia : eadem autem magnitudo est, quæ non dividitur in species, et motus similiter idem, qui non dividitur in species. (11) Quocirca hoc est considerandum, quænam sit differentia motus. Atque hic sermo indicat genus non esse unum quid, sed præter hoc multa latere. Homonymiarum autem aliæ longe distant; aliæ quandam similitudinem habent; aliæ sunt propinquæ aut genere, aut proportione : ideo non videntur homonymiæ, quum tamen sint. Quando igitur species diversa est? utrum si eadem est in alio, an si alia in alio? Et quænam est definitio, seu quonam judicamus album et dulce esse idem, vel diversum? An quia in alio videtur species diversa? an quia omnino non est eadem? (12) Quod igitur ad variationem attinet, quomodo altera est æque velox atque altera? Sane si sanari est variari; et fieri potest ut alius celeriter, alius tarde sanetur : etiam fieri potest ut quidam simul sanentur. Quapropter est variatio æque velox : æquali enim tempore variatum est. Sed quid variatum est? nam æquale hic non dicitur. Sed ut est in quantitate æqualitas, ita hic similitudo. Sed esto æque velox, quod idem mutatur æquali tempore. Utrum igitur id conferre oportet in quo est affectio, an ipsam affectionem? hic sane licet sumere sanitatem esse eandem, neque plus neque minus, sed similiter inesse. Si vero affectio diversa sit : utputa variatur, quod albescit, et quod sanatur : his nihil est idem, nec æquale, nec simile; quatenus hæc jam faciunt species variationis; nec est una variatio, sicuti nec una latio. Quocirca sumendum est, quot sint species variationis, et quot species lationis. Si igitur ea quæ moventur, specie differunt, ea scilicet quorum sunt motiones per se, non ex accidenti; etiam motiones specie different : sin autem genere, genere; sin numero, numero. (13) Sed utrum ad affectionem respicere oportet, sitne eadem vel similis, si variationes sint similes, an id quod variatur (utputa si hujus tantum est dealbatio, illius vero tantum), an ad utrumque? et eadem quidem vel diversa est variatio ratione affectionis, si affectio sit eadem vel diversa : æqualis autem vel inæqualis est variatio, si affectio illa sit æqualis vel inæqualis. (14) Quin et in generatione et interitu idem considerandum est. Quomodo generatio est æque velox? si æquali tempore idem atque individuum gignatur, ut homo, non autem animal. Velocior autem, si æquali tempore diversum : non habemus enim duo aliqua, in quibus sit diversitas, ut dissimilitudo. Et si essentia est numerus; certe major vel minor numerus est ejusdem speciei. Sed nomine caret id

τὸ κοινόν, καὶ τὸ ἑκάτερον [ποιόν· τὸ μὲν ποιόν,] ὥσπερ τὸ πλεῖον πάθος ἢ τὸ ὑπερέχον μᾶλλον [τὸ δὲ ποσὸν μεῖζον].

quod est commune, et utrùmque est quale; quale autem, velut plus affectionis, seu quod excedit, dicitur magis : quantum autem, dicitur majus.

CAP. V.

Ἐπεὶ δὲ τὸ κινοῦν κινεῖ τι ἀεὶ καὶ ἔν τινι καὶ μέχρι του· (λέγω δὲ τὸ μὲν ἔν τινι, ὅτι ἐν χρόνῳ· τὸ δὲ μέχρι του, ὅτι ποσόν τι μῆκος· ἀεὶ γὰρ ἅμα κινεῖ καὶ κεκίνηκεν· ὥστε ποσόν τι ἔσται ὃ ἐκινήθη, καὶ ἐν ποσῷ·) εἰ δὴ τὸ μὲν Α τὸ κινοῦν, τὸ δὲ Β τὸ κινούμενον, ὅσον δὲ κεκίνηται μῆκος τὸ Γ, ἐν ὅσῳ δὲ ὁ χρόνος ἐφ' οὗ Δ· ἐν δὴ τῷ ἴσῳ χρόνῳ ἡ ἴση δύναμις ἡ ἐφ' οὗ Α τὸ ἥμισυ τοῦ Β διπλασίαν τῆς Γ κινήσει, τὴν δὲ τὸ Γ ἐν τῷ ἡμίσει τοῦ Δ· οὕτω γὰρ ἀνάλογον ἔσται. (2) Καὶ εἰ ἡ αὐτὴ δύναμις τὸ αὐτὸ ἐν τῳδὶ τῷ χρόνῳ τοσήνδε κινεῖ, καὶ τὴν ἡμίσειαν ἐν τῷ ἡμίσει καὶ ἡ ἡμίσεια ἰσχὺς τὸ ἥμισυ κινήσει ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ τὸ ἴσον· οἷον τῆς Α δυνάμεως ἔστω ἡμίσεια ἡ τὸ Ε, καὶ τοῦ Β τὸ Ζ ἥμισυ· ὁμοίως δὴ ἔχουσι καὶ ἀνάλογον ἡ ἰσχὺς πρὸ τὸ βάρος· ὥστε ἴσον ἐν ἴσῳ χρόνῳ κινήσουσι. (3) Καὶ εἰ τὸ Ε τὸ Ζ κινεῖ ἐν τῷ Δ τὴν Γ, οὐκ ἀνάγκη ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ τὸ ἐφ' οὗ Ε τὸ διπλάσιον τοῦ Ζ κινεῖν τὴν ἡμίσειαν τῆς Γ. Εἰ δὴ τὸ Α τὴν τὸ Β κινήσει ἐν τῷ Δ ὅσην ἡ τὸ Γ, τὸ ἥμισυ τοῦ Α τὸ ἐφ' ᾧ Ε τὴν τὸ Β οὐ κινήσει ἐν τῷ χρόνῳ ἐφ' ᾧ Δ, οὐδ' ἔν τινι τοῦ Δ τῆς Γ, ἢ ἀνάλογον πρὸς τὴν ὅλην τὴν Γ, ὡς τὸ Α πρὸς τὸ Ε· ὅλως γὰρ εἰ ἔτυχεν οὐ κινήσει οὐδέν· εἰ γὰρ ἡ ὅλη ἰσχὺς τοσήνδε ἐκίνησεν, ἡ ἡμίσεια οὐ κινήσει οὔτε ποσὴν οὔτ' ἐν ὁποσωοῦν· εἷς γὰρ ἂν κινοίη τὸ πλοῖον, εἴπερ ἥ τε τῶν νεωλκῶν τέμνεται ἰσχὺς εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μῆκος, ὃ πάντες ἐκίνησαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ζήνωνος λόγος οὐκ ἀληθής, ὡς ψοφεῖ τῆς κέγχρου ὁτιοῦν μέρος· οὐδὲν γὰρ κωλύει μὴ κινεῖν τὸν ἀέρα ἐν μηδενὶ χρόνῳ τοῦτον ὃν ἐκίνησεν ἐμπεσὼν ὁ ὅλος μέδιμνος· οὐδὲ δὴ τοσοῦτον μόριον, ὅσον ἂν κινήσειε τοῦ ὅλου, εἰ εἴη καθ' αὑτὸ τοῦτο, οὐ κινεῖ· οὐδὲ γὰρ οὐδέν ἐστιν ἀλλ' ἢ δυνάμει ἐν τῷ ὅλῳ. (4) Εἰ δὲ τὰ δύο, ἑκάτερον δὲ τῶνδε ἑκάτερον κινεῖ τοσόνδε ἐν τοσῷδε, καὶ συντιθέμεναι αἱ δυνάμεις τὸ σύνθετον ἐκ τῶν βαρῶν τὸ ἴσον κινήσουσι μῆκος καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ· ἀνάλογον γάρ. Ἆρ' οὖν οὕτω καὶ ἐπ' ἀλλοιώσεως καὶ ἐπ' αὐξήσεως; τὶ μὲν γὰρ τὸ αὖξον, τὶ δὲ τὸ αὐξανόμενον, ἐν ποσῷ δὲ χρόνῳ καὶ ποσὸν τὸ μὲν αὔξει, τὸ δὲ αὐξάνεται. Καὶ τὸ ἀλλοιοῦν καὶ τὸ ἀλλοιούμενον ὡσαύτως, τὶ καὶ ποσὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἠλλοίωται, καὶ ἐν ποσῷ χρόνῳ, ἐν διπλασίῳ διπλάσιον, καὶ τὸ διπλάσιον ἐν διπλασίῳ· τὸ δ' ἥμισυ ἐν ἡμίσει χρόνῳ, ἢ ἐν ἡμίσει ἥμισυ, ἢ ἐν ἴσῳ διπλάσιον. Εἰ δὲ τὸ ἀλλοιοῦν ἢ αὖξον τὸ τοσόνδε ἐν τῷ τοσῷδε ἢ αὔξει ἢ ἀλλοιοῖ, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ ἥμισυ ἐν ἡμίσει καὶ ἐν ἡμίσει τὸ ἥμισυ, ἀλλ' οὐδὲν εἰ ἔτυχεν ἀλλοιώσει ἢ αὐξήσει, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βάρους.

Quum autem id quod movet, aliquid semper moveat, et in aliquo, et usque ad aliquid : (dico autem in aliquo, quia in tempore movet; usque ad aliquid vero, quia per quantam aliquam longitudinem : semper enim simul movet et movit : quapropter erit quantum quiddam, quod motum est, et in quanto :) si igitur τὸ α est quod movet; τὸ β autem, quod movetur; τὸ γ vero, longitudo per quam motum est; tempus autem, quo movetur, est ubi δ : sane æquali tempore æqualis vis, quæ est ubi α, dimidium ipsius β movebit per longitudinem duplo majorem quam γ : per longitudinem autem γ movebit in dimidio temporis δ. Sic enim erit proportio. (2) Etsi eadem vis idem pondus hoc tempore per tantam longitudinem movet; etiam per dimidiam longitudinis partem movebit dimidiato tempore : et dimidiata vis dimidiatum pondus movebit æquali tempore per æquale spatium. Utputa virtutis α esto dimidia virtus ε; et ponderis β esto dimidium τὸ ζ : similiter itaque affecta erunt, et eandem rationem habebit vis ad pondus. Quapropter per æquale spatium æquali tempore movebunt. (3) Et si τὸ ε movet pondus ζ tempore δ per longitudinem γ : non est necesse ut æquali tempore τὸ ε moveat duplum ponderis ζ per dimidiam partem longitudinis γ. Si igitur τὸ α movebit pondus β in tempore δ per longitudinem γ, non propterea dimidium τοῦ α, nempe τὸ ε, movebit pondus β in tempore δ : nec in aliqua parte temporis δ movebit per aliquam partem longitudinis γ, seu quæ eandem rationem habeat ad totam longitudinem γ, ut virtus α ad virtutem ε. Omnino enim fortasse per nullam spatii partem movebit. Nam si tota vis per tantam longitudinem movit : non propterea vis dimidiata movebit nec per quantamvis longitudinem, nec quovis tempore. Alioqui unus moveret navigium, si eorum qui navigium trahunt, vis divideretur in numerum, et longitudinem per quam omnes moverunt. Idcirco Zenonis ratio non est vera, quantamvis milii partem sonum edere : quia nihil prohibet quominus nullo tempore moveat hunc aerem, quem totus incidens modius movebat. Nec igitur tantam partem, quantam moveret una cum toto, hæc milii pars, si sit per se, movebit : quia nulla pars est in toto, nisi potestate. (4) Si vero duo sunt, et horum utrumque movet utrumque pondus per tantum spatii tanto tempore : etiam conjunctæ vires, id quod ex ponderibus est compositum, per æqualem longitudinem movebunt; et æquali tempore : proportio namque est. Num igitur ita res habet et in variatione et accretione? est enim aliquid quod auget, et aliquid quod augetur : tanto autem tempore, et secundum tantam magnitudinem, alterum auget, alterum augetur. Et quod variat, et quod variatur, itidem secundum aliquid seu secundum quantitatem aliquam vel magis vel minus variatum est, ac tanto tempore, duplo tempore duplum, et duplum duplo tempore; dimidium autem dimidiato tempore, vel dimidiato tempore dimidium, vel æquali tempore duplum. Si vero quod variat vel auget, tantum tanto tempore vel auget vel variat; non est necesse ut etiam dimidium dimidiato tempore, et dimidiato tempore dimidium augeat seu variet : sed fortasse nulla ex parte variabit vel augebit, sicut et in pondere contingebat.

LIBER VIII.

CAP. I.

Πότερον δὲ γέγονέ ποτε κίνησις οὐκ οὖσα πρότερον, καὶ φθείρεται πάλιν οὕτως ὥστε κινεῖσθαι μηδέν, ἢ οὔτ' ἐγένετο οὔτε φθείρεται, ἀλλ' ἀεὶ ἦν καὶ ἀεὶ ἔσται, καὶ τοῦτ' ἀθάνατον καὶ ἄπαυστον ὑπάρχει τοῖς οὖσιν, οἷον ζωή τις οὖσα τοῖς φύσει συνεστῶσι πᾶσιν; Εἶναι μὲν οὖν κίνησιν πάντες φασὶν οἱ περὶ φύσεώς τι λέγοντες, διὰ τὸ κοσμοποιεῖν καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς εἶναι τὴν θεωρίαν πᾶσιν αὐτοῖς, ἣν ἀδύνατον ὑπάρχειν μὴ κινήσεως οὔσης. Ἀλλ' ὅσοι μὲν ἀπείρους τε κόσμους εἶναί φασι, καὶ τοὺς μὲν γίγνεσθαι, τοὺς δὲ φθείρεσθαι τῶν κόσμων, ἀεί φασιν εἶναι κίνησιν (ἀναγκαῖον γὰρ τὰς γενέσεις καὶ τὰς φθορὰς εἶναι μετὰ κινήσεως αὐτῶν)· ὅσοι δὲ ἕνα ἢ μὴ ἀεί, καὶ περὶ τῆς κινήσεως ὑποτίθενται κατὰ λόγον. (2) Εἰ δὴ ἐνδέχεταί ποτε μηδὲν κινεῖσθαι, διχῶς ἀνάγκη τοῦτο συμβαίνειν· ἢ γὰρ ὡς Ἀναξαγόρας λέγει (φησὶ γὰρ ἐκεῖνος, ὁμοῦ πάντων ὄντων καὶ ἠρεμούντων τὸν ἄπειρον χρόνον, κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν νοῦν καὶ διακρῖναι), ἢ ὡς Ἐμπεδοκλῆς, ἐν μέρει κινεῖσθαι καὶ πάλιν ἠρεμεῖν, κινεῖσθαι μὲν ὅταν ἡ φιλία ἐκ πολλῶν ποιῇ τὸ ἓν ἢ τὸ νεῖκος πολλὰ ἐξ ἑνός, ἠρεμεῖν δ' ἐν τοῖς μεταξὺ χρόνοις, λέγων οὕτως·

— ἠμὲν ἓν ἐκ πλεόνων μεμάθηκε φύεσθαι,
ἠδὲ πάλιν διαφύντος ἑνὸς πλέον' ἐκτελέθουσιν.
Τῇ μὲν γίγνονταί τε, καὶ οὔ σφισιν ἔμπεδος αἰών·
ᾗ δὲ τάδ' ἀλλάσσοντα διαμπερὲς οὐδαμὰ λήγει,
ταύτῃ δ' αἰὲν ἔασιν ἀκίνητοι κατὰ κύκλον.

Δεῖ γὰρ ὑπολαβεῖν λέγειν αὐτὸν ᾗ δὲ τάδ' ἐνθένδε τὰ ἀλλάσσοντα. (3) Σκεπτέον δὴ περὶ τούτων πῶς ἔχει. Πρὸ ἔργου γὰρ οὐ μόνον πρὸς τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν μέθοδον τὴν περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης. (4) Ἀρξώμεθα δὲ πρῶτον ἐκ τῶν διωρισμένων ἡμῖν ἐν τοῖς φυσικοῖς πρότερον. Φαμὲν δὴ τὴν κίνησιν εἶναι ἐντελέχειαν τοῦ κινητοῦ ᾗ κινητόν. Ἀναγκαῖον ἄρα ὑπάρχειν τὰ πράγματα τὰ δυνάμενα κινεῖσθαι καθ' ἑκάστην κίνησιν. Καὶ χωρὶς δὲ τοῦ τῆς κινήσεως ὁρισμοῦ, πᾶς ἂν ὁμολογήσειεν ἀναγκαῖον εἶναι κινεῖσθαι τὸ δυνατὸν κινεῖσθαι καθ' ἑκάστην κίνησιν, οἷον ἀλλοιοῦσθαι μὲν τὸ ἀλλοιωτόν, φέρεσθαι δὲ τὸ κατὰ τόπον μεταβλητόν· ὥστε δεῖ πρότερον καυστὸν εἶναι πρὶν κάεσθαι, καὶ καυστικὸν πρὶν κάειν. (5) Οὐκοῦν καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ἢ γενέσθαι ποτὲ οὐκ ὄντα ἢ ἀΐδια εἶναι. (6) Εἰ μὲν τοίνυν ἐγένετο τῶν κινητῶν ἕκαστον, ἀναγκαῖον πρότερον τῆς ληφθείσης ἄλλην γενέσθαι μεταβολὴν καὶ κίνησιν, καθ' ἣν ἐγένετο τὸ δυνατὸν κινηθῆναι ἢ κινῆσαι. (7) Εἰ δ' ὄντα προϋπῆρχεν ἀεί, κινήσεως μὴ οὔσης, ἄλογον μὲν φαίνεται καὶ αὐτόθεν

Utrum autem factus est aliquando motus, quum antea non esset, et interit rursus, ita ut nihil moveatur: an neque factus est, neque interit, sed semper erat, et semper erit, atque hoc immortale et indesinens rebus inest, tanquam sit vita quædam omnibus naturâ constantibus? Esse igitur motum omnes asserunt, qui de natura aliquid dicunt: propterea quod mundum faciunt, ac de generatione et interitu his omnibus est inspectio, quæ esse nequeunt, nisi motus sit. Sed quotcumque infinitos mundos esse aiunt, et alios quidem mundos fieri, alios vero interire, hi semper inquiunt esse motum: quia necesse est eorum generationes et interitus esse cum motu. Quicumque vero unum mundum, aut non semper esse affirmant, etiam de motu id ponunt: quod est ei sententiæ consentaneum. (2) Si igitur fieri potest ut aliquando nihil moveatur, bifariam necesse est hoc accidere: vel enim, ut Anaxagoras dicit (is enim ait, quum simul omnia essent ac quiescerent infinito tempore, mentem illam produxisse motum, et secrevisse), vel, ut inquit Empedocles, vicissim moveri, et rursus quiescere: moveri quidem, quum amicitia ex multis unum facit, aut dissidium multa ex uno; quiescere autem temporibus interjectis, ita inquiens:

— Aut unum ex multis consuevit oriri,
Aut rursus ex uno genito plura perficiuntur.
Hac fiunt, nec est ipsis constans ævum:
Illac autem hæc mutantur perpetuo, neque desinunt;
Hac semper immobiles sunt in orbem.

Nam existimare oportet dicere eum *quarto versu* Illac hæc, ut sit, Dehinc hæc mutantur. (3) De his igitur considerandum est, quonam modo se habeant: quia veritatem perspicere non solum confert ad eam contemplationem quæ est de natura, sed etiam ad methodum quæ est de primo principio. (4) Primum autem incipiamus ab iis quæ a nobis antea definita sunt in Physicis. Dicimus ergo motum esse actum mobilis, quatenus est mobile. Necessarium igitur est res subesse, quæ possint unoquoque motu cieri. Sed et sine definitione motus, quilibet fateretur necessarium esse ut moveatur quod potest moveri unoquoque motu: utputa variari, quod est variabile; ferri autem, quod est loco mutabile. Quapropter oportet prius esse cremabile, quam cremetur: et id quod cremandi vim habet, prius quam cremet. (5) Ergo et hæc necesse est aut facta aliquando fuisse, quum non essent, aut æterna esse. (6) Si igitur factum est unumquodque eorum quæ movere et moveri possunt: necesse est, ea mutatione, quæ sumpta fuit, aliam priorem factam esse mutationem ac motionem, qua factum est id quod potest movere et moveri. (7) Quodsi semper fuerunt, quum motus non esset; absurdum jam

ἐπιστήσασιν· οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον ἔτι προϊοῦσι τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ τῶν μὲν κινητῶν ὄντων, τῶν δὲ κινητικῶν, ὁτὲ μὲν ἔσται τι πρῶτον κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον, ὁτὲ δ' οὐθέν, ἀλλ' ἠρεμεῖ, ἀναγκαῖον τοῦτο μεταβάλλειν πρότερον· ἦν γάρ τι αἴτιον τῆς ἠρεμίας· ἡ γὰρ ἠρέμησις στέρησις τῆς κινήσεως. Ὥστε πρὸ τῆς πρώτης μεταβολῆς ἔσται μεταβολὴ προτέρα. (8) Τὰ μὲν γὰρ κινεῖ μοναχῶς, τὰ δὲ καὶ τὰς ἐναντίας κινήσεις, οἷον τὸ μὲν πῦρ θερμαίνει, ψύχει δ' οὔ, ἡ δ' ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν ἐναντίων εἶναι μία. Φαίνεται μὲν οὖν κἀκεῖ τι εἶναι ὁμοιότροπον· τὸ γὰρ ψυχρὸν θερμαίνει στραφέν πως καὶ ἀπελθόν, ὥσπερ καὶ ἁμαρτάνει ἑκὼν ὁ ἐπιστήμων, ὅταν ἀνάπαλιν χρήσηται τῇ ἐπιστήμῃ. Ἀλλ' οὖν ὅσα γε δυνατὰ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἢ κινεῖν, τὰ δὲ κινεῖσθαι, οὐ πάντως δυνατά ἐστιν, ἀλλ' ὡδὶ ἔχοντα καὶ πλησιάζοντα ἀλλήλοις. Ὥσθ' ὅταν πλησιάσῃ, κινεῖ, τὸ δὲ κινεῖται, καὶ ὅταν ὑπάρξῃ ὡς εἶναι τὸ μὲν κινητικὸν τὸ δὲ κινητόν. (9) Εἰ τοίνυν μὴ ἀεὶ ἐκινεῖτο, δῆλον ὡς οὐχ οὕτως εἶχον, ὡς δυνάμενα τὸ μὲν κινεῖσθαι τὸ δὲ κινεῖν, ἀλλ' ἔδει μεταβάλλειν θάτερον αὐτῶν· ἀνάγκη γὰρ ἐν τοῖς πρός τι τοῦτο συμβαίνειν, οἷον εἰ μὴ ὂν διπλάσιον νῦν διπλάσιον, μεταβάλλειν, εἰ μὴ ἀμφότερα, θάτερον. Ἔσται ἄρα τις προτέρα μεταβολὴ τῆς πρώτης. (10) Πρὸς δὲ τούτοις τὸ πρότερον καὶ ὕστερον πῶς ἔσται χρόνου μὴ ὄντος; ἢ ὁ χρόνος, μὴ οὔσης κινήσεως; Εἰ δή ἐστιν ὁ χρόνος κινήσεως ἀριθμὸς ἢ κίνησίς τις, εἴπερ ἀεὶ χρόνος ἐστίν, ἀνάγκη καὶ κίνησιν ἀΐδιον εἶναι. Ἀλλὰ μὴν περί γε χρόνου ἔξω ἑνὸς ὁμονοητικῶς ἔχοντες φαίνονται πάντες· ἀγένητον γὰρ εἶναι λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο Δημόκριτός τε δείκνυσιν ὡς ἀδύνατον ἅπαντα γεγονέναι· τὸν γὰρ χρόνον ἀγένητον εἶναι. Πλάτων δ' αὐτὸν γεννᾷ μόνος· ἅμα μὲν γὰρ αὐτὸν τῷ οὐρανῷ γεγονέναι, τὸν δ' οὐρανὸν γεγονέναι φησίν. (11) Εἰ οὖν ἀδύνατόν ἐστι καὶ εἶναι καὶ νοῆσαι χρόνον ἄνευ τοῦ νῦν, τὸ δὲ νῦν ἐστὶ μεσότης τις, καὶ ἀρχὴν καὶ τελευτὴν ἔχον ἅμα, ἀρχὴν μὲν τοῦ ἐσομένου χρόνου, τελευτὴν δὲ τοῦ παρελθόντος, ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι χρόνον· τὸ γὰρ ἔσχατον τοῦ τελευταίου ληφθέντος χρόνου ἔν τινι τῶν νῦν ἔσται· οὐδὲν γὰρ ἔστι λαβεῖν ἐν τῷ χρόνῳ παρὰ τὸ νῦν. Ὥστ' ἐπεί ἐστιν ἀρχή τε καὶ τελευτὴ τὸ νῦν, ἀνάγκη αὐτοῦ ἐπ' ἀμφότερα εἶναι ἀεὶ χρόνον. Ἀλλὰ μὴν εἴγε χρόνον, φανερὸν ὅτι ἀνάγκη εἶναι καὶ κίνησιν, εἴπερ ὁ χρόνος πάθος τι κινήσεως. (12) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ ἄφθαρτον εἶναι τὴν κίνησιν· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ γενέσθαι κίνησιν συνέβαινε προτέραν εἶναί τινα μεταβολὴν τῆς πρώτης, οὕτως ἐνταῦθα ὑστέραν τῆς τελευταίας· οὐ γὰρ ἅμα παύεται κινούμενον καὶ κινητὸν ὄν, ἢ καόμενον, καὶ καυστὸν ὂν (ἐνδέχεται γὰρ καυστὸν εἶναι μὴ καόμενον), οὐδὲ κινητικὸν καὶ κινοῦν. (13) Καὶ τὸ φθαρτὸν δὲ δεήσει φθαρῆναι, ὅταν φθείρηται· καὶ τὸ τούτου φθαρτικὸν πάλιν ὕστερον· καὶ γὰρ ἡ φθορὰ μεταβολή τε

per se apparet iis qui animadvertunt; verum magis adhuc progredientibus hoc evenire necesse est. Nam si, quum alia sint mobilia, alia quæ movendi vim habent, aliquando est aliquid primum movens, et quod movetur; aliquando vero nihil, sed quiescit: necesse est, hoc mutari prius: erat enim aliqua causa quietis; quandoquidem quies est privatio motus: quare prima mutatione erit mutatio prior. (8) Alia namque movent uno motu, alia etiam contrariis motibus: ut ignis calefacit quidem, non tamen refrigerat; scientia vero videtur contrariorum una esse. Verumenimvero et illic apparet aliquid simile. Etenim frigidum calefacit conversum aliquo modo ac remotum, sicuti sponte peccat sciens, quum abutitur scientiâ. Sed quæcumque possunt facere et pati, vel movere ac moveri, non omnino id possunt, sed si ita se habeant, et sibi invicem propinqua sint. Quocirca quum prope accesserint, alterum movet, alterum movetur: et quum ita fuerint, ut alterum sit motivum, alterum mobile. (9) Si igitur non semper movebatur, patet ea non fuisse ita affecta, ut alterum posset moveri, alterum movere: sed oportebat alterum eorum mutari. Necesse est enim, in iis quæ ad aliquid referuntur, hoc accidere: veluti si quum non esset duplum, nunc est duplum, necesse est ut si non ambo, saltem alterum sit mutatum. Erit igitur aliqua mutatio prior mutatione prima. (10) Ad hæc, prius et posterius quonam modo erit, nisi sit tempus? aut tempus, nisi sit motus? Quodsi tempus est, numerus motus, aut quidam motus: siquidem semper est tempus, necesse est motum quoque sempiternum esse. Atqui de tempore, præter unum, omnes videntur in eadem sententia convenire: ingenitum enim esse dicunt. Ideoque Democritus probat non posse omnia esse genita: quia tempus est ingenitum. Plato autem solus ipsum gignit: ipsum enim simul cum cœlo genitum esse, ac cœlum genitum esse asserit. (11) Si igitur impossibile est et esse et intelligere tempus sine momento, momentum vero est medietas quædam, simulque habet principium et finem, principium quidem futuri temporis, finem autem præteriti: necesse est, semper esse tempus: quia extremum ultimi accepti temporis erit in aliquo momento: quandoquidem nihil licet sumere in tempore præter momentum. Quapropter quum momentum sit principium et finis: necesse est, ex utraque ejus parte semper esse tempus. Atqui si tempus, patet necesse esse ut sit etiam motus: siquidem tempus est affectio quædam motus. (12) Eadem ratio de eo quoque valet, quod motus non sit interitui obnoxius. Sicut enim eo posito quod motus factus fuerit, eveniebat mutationem aliquam esse priorem prima; ita hic evenit esse posteriorem postrema: quia non simul desinit esse mobile, et moveri; aut esse cremabile, et cremari (potest enim esse cremabile, quod non crematur); nec habere vim movendi, et movere. (13) Sed et quod interitui est obnoxium, oportebit interiisse, quando interiit: et rursus postea, quod hujus interimendi vim habet. Etenim interitus est mutatio quædam. Ergo si hæc sunt

ἐστίν. Εἰ δὴ ταῦτ' ἀδύνατα, δῆλον ὡς ἔστιν ἀΐδιος κίνησις, ἀλλ' οὐχ ὁτὲ μὲν ἦν, ὁτὲ δ' οὔ· καὶ γὰρ ἔοικε τὸ οὕτω λέγειν πλάσματι μᾶλλον. (14) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ λέγειν ὅτι πέφυκεν οὕτω, καὶ ταύτην δεῖ νομίζειν εἶναι ἀρχήν, ὅπερ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς ἂν εἰπεῖν, ὡς τὸ κρατεῖν καὶ κινεῖν ἐν μέρει τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν ἐξ ἀνάγκης, ἠρεμεῖν δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον. (15) Τάχα δὲ καὶ οἱ μίαν ἀρχὴν ποιοῦντες, ὥσπερ Ἀναξαγόρας, οὕτως ἂν εἴποιεν. Ἀλλὰ μὴν οὐδέν γε ἄτακτον τῶν φύσει καὶ κατὰ φύσιν· ἡ γὰρ φύσις αἰτία πᾶσι τάξεως. Τὸ δ' ἄπειρον πρὸς τὸ ἄπειρον οὐδένα λόγον ἔχει· τάξις δὲ πᾶσα λόγος. Τὸ δ' ἄπειρον χρόνον ἠρεμεῖν, εἶτα κινηθῆναί ποτε, τούτου δὲ μηδεμίαν εἶναι διαφοράν, ὅτι νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον, μηδ' αὖ τινὰ τάξιν ἔχειν, οὐκέτι φύσεως ἔργον. Ἢ γὰρ ἁπλῶς ἔχει τὸ φύσει, καὶ οὐχ ὁτὲ μὲν οὕτως, ὁτὲ δ' ἄλλως, οἷον τὸ πῦρ ἄνω φύσει φέρεται, καὶ οὐχ ὁτὲ μὲν ὁτὲ δ' οὔ· ἢ λόγον ἔχει τὸ μὴ ἁπλοῦν. Διόπερ βέλτιον ὡς Ἐμπεδοκλῆς, κἂν εἴ τις ἕτερος εἴρηκεν οὕτως ἔχειν, ἐν μέρει τὸ πᾶν ἠρεμεῖν καὶ κινεῖσθαι πάλιν· τάξιν γὰρ ἤδη τιν' ἔχει τὸ τοιοῦτον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δεῖ τὸν λέγοντα μὴ φάναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ λέγειν, καὶ μὴ τίθεσθαι μηδὲν μηδ' ἀξιοῦν ἀξίωμ' ἄλογον, ἀλλ' ἢ ἐπαγωγὴν ἢ ἀπόδειξιν φέρειν· αὐτὰ μὲν γὰρ οὐκ αἴτια τὰ ὑποτεθέντα, οὐδὲ τοῦτ' ἦν τὸ φιλότητι ἢ νείκει εἶναι ἀλλὰ τῆς μὲν τὸ συνάγειν, τοῦ δὲ τὸ διακρίνειν. Εἰ δὲ προσοριεῖται τὸ ἐν μέρει, λεκτέον ἐφ' ὧν οὕτως, ὥσπερ ὅτι ἔστι τι ὃ συνάγει τοὺς ἀνθρώπους, ἡ φιλία, καὶ φεύγουσιν οἱ ἐχθροὶ ἀλλήλους· τοῦτο γὰρ ὑποτίθεται καὶ ἐν τῷ ὅλῳ εἶναι· φαίνεται γὰρ ἐπί τινων οὕτω· τὸ δὲ καὶ δι' ἴσων χρόνων δεῖται λόγου τινός. Ὅλως δὲ τὸ νομίζειν ἀρχὴν εἶναι ταύτην ἱκανήν, ὅτι ἀεὶ ἢ ἔστιν οὕτως ἢ γίγνεται, οὐκ ὀρθῶς ἔχει ὑπολαβεῖν, ἐφ' ὃ Δημόκριτος ἀνάγει τὰς περὶ φύσεως αἰτίας, ὡς οὕτω καὶ τὸ πρότερον ἐγίνετο· τοῦ δὲ ἀεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν, λέγων ἐπί τινων ὀρθῶς, ὅτι δ' ἐπὶ πάντων, οὐκ ὀρθῶς. Καὶ γὰρ τὸ τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἀεὶ τὰς γωνίας ἴσας, ἀλλ' ὅμως ἐστί τι τῆς ἀϊδιότητος ταύτης ἕτερον αἴτιον· τῶν μέντοι ἀρχῶν οὐκ ἔστιν ἕτερον αἴτιον, ἀϊδίων οὐσῶν. Ὅτι μὲν οὖν οὐδεὶς ἦν χρόνος οὐδ' ἔσται, ὅτε κίνησις οὐκ ἦν ἢ οὐκ ἔσται, εἰρήσθω τοσαῦτα.

impossibilia, manifestum est motum esse æternum, non interdum esse, interdum non esse. Etenim sic dicere. figmento potius simile videtur. (14) Similiter etiam dicere sic naturâ esse comparatum, et hoc pro principio haberi debere; quod quidem videtur dixisse Empedocles, id est, ut amicitia et dissidium vicissim dominentur et moveant, rebus necessario inesse, et ut quiescant tempore interjecto. (15) Fortassis autem et qui unum principium faciunt, ut et Anaxagoras, idem dicerent. At vero nihil ordine vacat ex iis quæ naturâ et secundum naturam constant: quandoquidem natura omnibus est causa ordinis; infinitum vero ad infinitum nullam rationem habet. Omnis autem ordo est ratio. Ceterum infinito tempore quiescere, deinde motum aliquando esse, et hujus nullam esse differentiam, cur nunc potius quam antea, nec rursus aliquem ordinem habere: certe hoc non est amplius naturæ opus. Aut enim simpliciter se habet, quod naturâ constat, non modo sic, modo aliter (ut ignis sursum naturâ fertur, nec aliquando fertur, aliquando minime); aut rationem habet, quod non est simplex. Idcirco melius est, ut Empedocles, et si quis alius, dixit ita rem se habere, ut universum vicissim quiescat, et rursus moveatur: jam enim ordinem aliquem habet quod tale est. Sed et qui hoc dicit, non solum id pronuntiare debet, sed etiam ejus causam dicere; nec ponere, nec petere sibi concedi aliquod axioma sine ratione: sed vel inductionem, vel demonstrationem afferre. Nam ea quæ sunt ab Empedocle supposita, non sunt causæ; neque hæc est amicitiæ vel dissidii essentia: sed illius est conjungere, hujus vero secernere. Quodsi adjungatur illud Vicissim, dicendum est in quibus res ita se habeat: veluti quia est aliquid, quod homines conjungit, nempe amicitia; et inimici se invicem fugiunt. Hoc enim supponitur esse etiam in universo, quia in quibusdam ita esse videtur. Sed illud quoque Æqualibus temporibus, eget aliqua ratione. Omnino autem putare hoc esse principium sufficiens, nempe semper vel ita esse vel fieri, non recte se habet. Ad quod Democritus refert naturales causas, quia sic et antea fiebat: æternitatis autem non putat principium esse quærendum, in quibusdam recte dicens: sed quia de omnibus loquitur, non recte: etenim triangulum semper habet angulos duobus rectis æquales; attamen est alia quædam hujus æternitatis causa. Ceterum principiorum non est alia causa, quum æterna sint. Nullum igitur fuisse tempus aut fore, quo motus non fuerit, aut non erit, hactenus dictum esto.

CAP. II.

Τὰ δ' ἐναντία τούτοις οὐ χαλεπὸν λύειν. Δόξειε δ' ἂν ἐκ τῶν τοιῶνδε σκοποῦσιν ἐνδέχεσθαι μάλιστα κίνησιν εἶναί ποτε μὴ οὖσαν ὅλως, πρῶτον μὲν ὅτι οὐδεμία ἀΐδιος μεταβολή· μεταβολὴ γὰρ ἅπασα πέφυκεν ἔκ τινος εἴς τι, ὥστ' ἀνάγκη πάσης μεταβολῆς εἶναι πέρας τἀναντία ἐν οἷς γίγνεται, εἰς ἄπειρον δὲ κινεῖσθαι μηδέν. (2) Ἔτι ὁρῶμεν ὅτι δυνατὸν κινηθῆναι μήτε κινούμενον μήτ' ἔχον ἐν ἑαυτῷ μηδεμίαν κίνησιν, οἷον ἐπὶ τῶν ἀψύχων, ὧν οὔτε μέρος

Quæ vero his sunt contraria, non est difficile solvere. Considerantibus autem videri ex his maxime potest evenire, ut motus aliquando sit, quum omnino non esset: primum quia nulla mutatio est æterna; naturâ enim comparatum est ut omnis mutatio sit ex aliquo in aliquid: quare necesse est omnis mutationis esse terminum, nempe contraria, in quibus fit; in infinitum vero nihil moveri. (2) Præterea videmus posse moveri, quod nec movetur nec habet in se ullum motum: ut in rebus inanimatis; quorum quum

οὐδὲν οὔτε τὸ ὅλον κινούμενον, ἀλλ' ἠρεμοῦν, κινεῖταί ποτε. Προσῆκε δὲ ἢ ἀεὶ κινεῖσθαι ἢ μηδέποτε, εἴπερ μὴ γίνεται οὐκ οὖσα· πολὺ δὲ μάλιστα τὸ τοιοῦτον ἐπὶ τῶν ἐμψύχων εἶναι φανερόν· οὐδεμιᾶς γὰρ ἐν ἡμῖν ἐνούσης κινήσεως ἐνίοτε, ἀλλ' ἡσυχάζοντες ὅμως κινούμεθά ποτε, καὶ ἐγγίνεται ἐν ἡμῖν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἀρχὴ κινήσεως ἐνίοτε, κἂν μηδὲν ἔξωθεν κινήσῃ. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ τῶν ἀψύχων οὐχ ὁρῶμεν ὁμοίως, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖ τι αὐτὰ τῶν ἔξωθεν ἕτερον· τὸ δὲ ζῷον αὐτό φαμεν ἑαυτὸ κινεῖν. Ὥστ' εἴπερ ἠρεμεῖ ποτὲ πάμπαν, ἐν ἀκινήτῳ κίνησις ἂν γένοιτο ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ ἔξωθεν. Εἰ δ' ἐν ζῴῳ τοῦτο δυνατὸν γενέσθαι, τί κωλύει τὸ αὐτὸ συμβῆναι καὶ κατὰ τὸ πᾶν; εἰ γὰρ ἐν μικρῷ κόσμῳ γίνεται, καὶ ἐν μεγάλῳ· καὶ εἰ ἐν τῷ κόσμῳ, κἂν τῷ ἀπείρῳ, εἴπερ ἐνδέχεται κινεῖσθαι τὸ ἄπειρον, καὶ ἠρεμεῖν ὅλον. (3) Τούτων δὴ τὸ μὲν πρῶτον λεχθέν, τὸ μὴ τὴν αὐτὴν ἀεὶ καὶ μίαν τῷ ἀριθμῷ εἶναι τὴν κίνησιν τὴν εἰς τὰ ἀντικείμενα, ὀρθῶς λέγεται· τοῦτο μὲν γὰρ ἴσως ἀναγκαῖον, εἴπερ μὴ ἀεὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἀριθμῷ εἶναι δυνατὸν τὴν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς κίνησιν· λέγω δ' οἷον πότερον τῆς μιᾶς χορδῆς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς φθόγγος, ἢ ἀεὶ ἕτερος, ὁμοίως ἐχούσης καὶ κινουμένης. Ἀλλ' ὅμως, ὁποτέρως ποτ' ἔχει, οὐδὲν κωλύει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναί τινα τῷ συνεχῆ εἶναι καὶ ἀΐδιον. Δῆλον δ' ἔσται μᾶλλον ἐκ τῶν ὑστέρων. (4) Τὸ δὲ κινεῖσθαι μὴ κινούμενον οὐδὲν ἄτοπον, ἐὰν ὁτὲ μὲν ᾖ τὸ κινῆσαν ἔξωθεν, ὁτὲ δὲ μή. Τοῦτο μέντοι πῶς ἂν εἴη, ζητητέον· λέγω δὲ ὥστε τὸ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κινητικοῦ ὄντος ὁτὲ μὲν κινεῖσθαι, ὁτὲ δὲ μή· οὐδὲν γὰρ ἄλλ' ἀπορεῖ ὁ τοῦτο λέγων ἢ διὰ τί οὐκ ἀεὶ τὰ μὲν ἠρεμεῖ τῶν ὄντων, τὰ δὲ κινεῖται. (5) Μάλιστα δ' ἂν δόξειε τὸ τρίτον ἔχειν ἀπορίαν, ὡς ἐγγιγνομένης οὐκ ἐνούσης πρότερον κινήσεως, τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἐμψύχων· ἠρεμοῦν γὰρ πρότερον μετὰ ταῦτα βαδίζει, κινήσαντος τῶν ἔξωθεν οὐδενός, ὡς δοκεῖ. Τοῦτο δ' ἐστὶ ψευδές· ὁρῶμεν γὰρ ἀεί τι κινούμενον ἐν τῷ ζῴῳ τῶν συμφύτων· τούτου δὲ τῆς κινήσεως οὐκ αὐτὸ τὸ ζῷον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ περιέχον ἴσως. Αὐτὸ δέ φαμεν ἑαυτὸ κινεῖν οὐ πᾶσαν κίνησιν, ἀλλὰ τὴν κατὰ τόπον. Οὐδὲν οὖν κωλύει, μᾶλλον δ' ἴσως ἀναγκαῖον, τῷ σώματι πολλὰς ἐγγίγνεσθαι κινήσεις ὑπὸ τοῦ περιέχοντος, τούτων δ' ἐνίας τὴν διάνοιαν ἢ τὴν ὄρεξιν κινεῖν, ἐκείνην δὲ τὸ ὅλον ἤδη ζῷον κινεῖν, ὁποῖον συμβαίνει περὶ τοὺς ὕπνους· αἰσθητικῆς μὲν γὰρ οὐδεμιᾶς ἐνούσης κινήσεως, ἐνούσης μέντοι τινός, ἐγείρεται τὰ ζῷα πάλιν. Ἀλλὰ γὰρ φανερὸν ἔσται καὶ περὶ τούτων ἐκ τῶν ἑπομένων.

nec pars ulla nec totum moveretur, sed quiesceret, aliquando movetur; conveniebat autem vel semper moveri, vel nunquam, si quidem non fit motus quum non esset: sed multo maxime tale quippiam in animatis apparere. Quum enim nullus motus interdum in nobis inesset, sed quiesceremus, tamen movemur quandoque, et fit interdum ex nobismet ipsis in nobis principium motus, etiamsi nihil extrinsecus moverit. Hoc enim in inanimatis non similiter cernimus; sed semper aliquid aliud, quod extra est, ea movet. Animal autem dicimus se ipsum movere. Quocirca si quando totum quiescit, in immobili motus fieri potest a se ipso, non extrinsecus. Quodsi in animali hoc fieri potest, quid prohibet hoc idem evenire etiam in universo? nam si in parvo mundo fit, etiam in magno; et si in mundo, etiam in infinito, siquidem totum infinitum potest moveri et quiescere. (3) Ex his igitur, quod primo loco dictum est, videlicet non esse eundem semper et unum numero motum, qui fit in opposita, recte dicitur: hoc enim fortasse necessarium est, si motus unius et ejusdem rei non potest esse semper unus et idem numero: dico autem, exempli gratia, utrum unius chordæ sit unus et idem sonus, an semper alius, quum chorda similiter se habeat et moveatur. Verumtamen utrovis tandem modo hoc se habeat, nihil vetat aliquem motum esse unum et eundem: quia sit continuus et sempiternus; quod ex iis quæ postea sequentur, magis erit manifestum. (4) Moveri autem quod non movebatur, nihil absurdi est, si id quod extrinsecus movet, modo adsit, modo non adsit. Hoc vero quonam modo esse possit, quærendum est: ut, inquam, idem ab eodem movendi vim habente, modo moveatur, modo non moveatur. Nihil enim aliud in dubium revocat qui hoc dicit, quam cur non semper alia entia quiescunt, alia moventur. (5) Maxime autem videri potest tertium illud habere dubitationem, quod evenit in rebus inanimatis, quasi in nobis fiat motus quum antea non esset. Quod enim prius quiescebat, postea ambulat, nulla re externa movente, ut videtur. Sed hoc est falsum; videmus enim semper aliquid innatum moveri in animali. Cur autem hoc moveatur, non ipsum animal est causa, sed fortasse id quod ambit. Ipsum autem dicimus se ipsum movere, non quovis motu, sed eo qui est secundum locum. Ergo nihil vetat, quin potius necessarium est, in corpore fieri multos motus ab eo quod ambit: horum autem aliquos movere cogitationem vel appetitionem: eam vero jam movere totum animal; cujusmodi accidit in somnis. Quum enim nullus sensitivus motus insit, aliquis tamen motus insit, animalia rursus expergiscuntur. Sed enim de his perspicuum erit ex iis quæ sequentur.

CAP. III.

Ἀρχὴ δὲ τῆς σκέψεως ἔσται ἥπερ καὶ περὶ τῆς λεχθείσης ἀπορίας, διὰ τί ποτε ἔνια τῶν ὄντων ὁτὲ μὲν κινεῖται, ὁτὲ δὲ ἠρεμεῖ πάλιν. Ἀνάγκη δ' ἤτοι πάντα ἠρεμεῖν ἀεί, ἢ πάντ' ἀεὶ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν κινεῖσθαι τὰ δὲ ἠρεμεῖν, καὶ πάλιν τούτων ἤτοι τὰ μὲν κινούμενα κινεῖσθαι ἀεί, τὰ δ' ἠρεμοῦντα ἠρεμεῖν, ἢ πάντα πεφυκέναι ὁμοίως κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν, ἢ τὸ λοιπὸν ἔτι καὶ τρίτον· ἐνδέχεται γὰρ τὰ μὲν ἀεὶ τῶν ὄντων ἀκίνητα εἶναι, τὰ δ' ἀεὶ κινούμενα, τὰ δ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν· ὅπερ ἡμῖν λεκτέον ἐστί· τοῦτο γὰρ ἔχει λύσιν τε πάντων τῶν ἀπορουμένων, καὶ τέλος ἡμῖν ταύτης τῆς πραγματείας ἐστί. (2) Τὸ μὲν οὖν πάντ' ἠρεμεῖν, καὶ τούτου ζητεῖν λόγον ἀφέντας τὴν αἴσθησιν, ἀρρωστία τίς ἐστι διανοίας, καὶ περὶ ὅλου τινός, ἀλλ' οὐ περὶ μέρους ἀμφισβήτησις· οὐδὲ μόνον πρὸς τὸν φυσικόν, ἀλλὰ πρὸς πάσας τὰς ἐπιστήμας, ὡς εἰπεῖν, καὶ πάσας τὰς δόξας, διὰ τὸ κινήσει χρῆσθαι πάσας. Ἔτι δ' αἱ περὶ τῶν ἀρχῶν ἐνστάσεις, ὥσπερ ἐν τοῖς περὶ τὰ μαθήματα λόγοις οὐδέν εἰσι πρὸς τὸν μαθηματικόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτως οὐδὲ περὶ τοῦ νῦν ῥηθέντος πρὸς τὸν φυσικόν· ὑπόθεσις γὰρ ὅτι ἡ φύσις ἀρχὴ τῆς κινήσεως. (3) Σχεδὸν δέ τι καὶ τὸ φάναι πάντα κινεῖσθαι ψεῦδος μέν, ἧττον δὲ τούτου παρὰ τὴν μέθοδον· ἐτέθη μὲν γὰρ ἡ φύσις ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀρχὴ καθάπερ κινήσεως καὶ ἠρεμίας. Ὁμοίως δὲ φυσικὸν ἡ κίνησις· καί φασί τινες κινεῖσθαι τῶν ὄντων οὐ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἀεί, ἀλλὰ λανθάνειν τοῦτο τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν. Πρὸς οὓς καίπερ οὐ διορίζοντας ποίαν κίνησιν λέγουσιν, ἢ πάσας, οὐ χαλεπὸν ἀπαντῆσαι· οὔτε γὰρ αὐξάνεσθαι οὔτε φθίνειν οἷόντε συνεχῶς, ἀλλ' ἔστι καὶ τὸ μέσον. Ἔστι δ' ὅμοιος ὁ λόγος τῷ περὶ τοῦ τὸν σταλαγμὸν κατατρίβειν καὶ τὰ ἐκφυόμενα τοὺς λίθους διαιρεῖν· οὐ γὰρ εἰ τοσόνδε ἐξέωσεν ἢ ἀφεῖλεν ὁ σταλαγμός, καὶ τὸ ἥμισυ ἐν ἡμίσει χρόνῳ πρότερον· ἀλλ' ὥσπερ ἡ νεωλκία, καὶ οἱ σταλαγμοὶ οἱ τοσοιδὶ τοσονδὶ κινοῦσι, τὸ δὲ μέρος αὐτῶν ἐν οὐδενὶ χρόνῳ τοσοῦτον. Διαιρεῖται μὲν οὖν τὸ ἀφαιρεθὲν εἰς πλείω, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν ἐκινήθη χωρίς, ἀλλ' ἅμα. Φανερὸν οὖν ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἀεί τι ἀπιέναι, ὅτι διαιρεῖται ἡ φθίσις εἰς ἄπειρα, ἀλλ' ὅλον ποτὲ ἀπιέναι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἀλλοιώσεως ὁποιασοῦν· οὐ γὰρ εἰ μεριστὸν εἰς ἄπειρον τὸ ἀλλοιούμενον, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀλλοίωσις, ἀλλ' ἀθρόα γίνεται πολλάκις, ὥσπερ ἡ πῆξις. Ἔτι ὅταν νοσήσῃ τις, ἀνάγκη χρόνον γενέσθαι ἐν ᾧ ὑγιασθήσεται, καὶ μὴ ἐν πέρατι χρόνου μεταβάλλειν· ἀνάγκη δὲ εἰς ὑγίειαν μεταβάλλειν καὶ μὴ εἰς ἄλλο μηθέν. Ὥστε τὸ φάναι συνεχῶς ἀλλοιοῦσθαι, λίαν ἐστὶ τοῖς φανεροῖς ἀμφισβητεῖν· εἰς τοὐναντίον γὰρ ἡ ἀλλοίωσις· ὁ δὲ λίθος οὔτε σκληρότερος γίνεται οὔτε μαλακώτερος. (4) Κατά τε τὸ φέρεσθαι θαυμαστὸν εἰ λέληθεν ὁ λίθος κάτω φερόμενος ἢ μένων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔτι δ' ἡ γῆ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἐξ ἀνάγκης μένουσι μὲν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις, κινοῦνται δὲ βιαίως ἐκ τούτων· εἴπερ οὖν ἔνια αὐτῶν ἐστὶν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις, ἀνάγκη μηδὲ κατὰ τόπον πάντα κινεῖσθαι. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον ἢ ἀεὶ πάντα κινεῖσθαι ἢ ἀεὶ πάντα ἠρεμεῖν, ἐκ τούτων καὶ ἄλλων τοιούτων πιστεύσειεν ἄν τις. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ μὲν ἀεὶ ἐνδέχεται ἠρεμεῖν, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖσθαι, ποτὲ δ' ἠρεμεῖν καὶ ποτὲ κινεῖσθαι μηδέν. Λεκτέον δ' ὅτι ἀδύνατον, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰρημένων πρότερον, καὶ ἐπὶ τούτων· ὁρῶμεν γὰρ ἐπὶ τῶν αὐτῶν γιγνομένας τὰς εἰρημένας μεταβολάς· καὶ πρὸς τούτοις ὅτι μάχεται τοῖς φανεροῖς ὁ ἀμφισβητῶν· οὔτε γὰρ ἡ αὔξησις οὔθ' ἡ βίαιος ἔσται κίνησις, εἰ μὴ κινήσεται παρὰ φύσιν ἠρεμοῦν πρότερον. Γένεσιν οὖν ἀναιρεῖ καὶ φθορὰν οὗτος ὁ λόγος. Σχεδὸν δὲ καὶ τὸ κινεῖσθαι γίνεσθαί τι καὶ φθείρεσθαι δοκεῖ πᾶσιν· εἰς ὃ μὲν γὰρ μεταβάλλει, γίνεται τοῦτο ἢ ἐν τούτῳ, ἐξ οὗ δὲ μεταβάλλει, φθείρεται τοῦτο ἢ ἐντεῦθεν. (5) Ὥστε δῆλον ὅτι τὰ μὲν κινεῖται, τὰ δ' ἠρεμεῖ ἐνίοτε. Τὸ δὲ πάντα ἀξιοῦν ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖν ὁτὲ δὲ κινεῖσθαι, τοῦτ' ἤδη συναπτέον πρὸς τοὺς πάλαι λόγους. Ἀρχὴν δὲ πάλιν ποιητέον ἀπὸ τῶν νῦν διορισθέντων, τὴν αὐτὴν ἥνπερ ἠρξάμεθα πρότερον. (6) Ἢ γάρ τοι πάντα ἠρεμεῖ, ἢ πάντα κινεῖται, ἢ τὰ μὲν ἠρεμεῖ τὰ δὲ κινεῖται τῶν ὄντων. Καὶ εἰ τὰ μὲν ἠρεμεῖ τὰ δὲ κινεῖται, ἀνάγκη ἤτοι πάντα ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖν ὁτὲ δὲ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖν τὰ δὲ ἀεὶ κινεῖσθαι αὐτῶν* τὰ δ' ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖν ὁτὲ δὲ κινεῖσθαι. Ὅτι μὲν τοίνυν οὐχ οἷόντε πάντα ἠρεμεῖν, εἴρηται μὲν καὶ πρότερον, εἴπωμεν δὲ καὶ νῦν. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἀλήθειαν οὕτως ἔχει, καθάπερ φασί τινες εἶναι τὸ ὂν ἄπειρον καὶ ἀκίνητον, ἀλλ' οὔτι φαίνεταί γε κατὰ τὴν αἴσθησιν, ἀλλὰ κινεῖται πολλὰ τῶν ὄντων. Εἴπερ οὖν ἐστὶ δόξα ψευδὴς ἢ ὅλως δόξα, καὶ κίνησίς ἐστι, κἂν εἰ φαντασία, κἂν εἰ ὁτὲ μὲν οὕτως δοκεῖ εἶναι ὁτὲ δ' ἑτέρως· ἡ γὰρ φαντασία καὶ ἡ δόξα κινήσεις τινὲς εἶναι δοκοῦσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ τούτου σκοπεῖν, καὶ ζητεῖν λόγον ὧν βέλτιον ἔχομεν ἢ λόγου δεῖσθαι, κακῶς κρίνειν ἐστὶ τὸ βέλτιον καὶ τὸ χεῖρον, καὶ τὸ πιστὸν καὶ τὸ μὴ πιστόν, καὶ ἀρχὴν καὶ μὴ ἀρχήν. Ὁμοίως δὲ ἀδύνατον καὶ τὸ πάντα κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ δ' ἀεὶ ἠρεμεῖν· πρὸς ἅπαντα γὰρ ταῦτα ἱκανὴ μία πίστις· ὁρῶμεν γὰρ ἔνια ὁτὲ μὲν κινούμενα ὁτὲ δ' ἠρεμοῦντα. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἀδύνατον ὁμοίως τὸ πάντα ἠρεμεῖν καὶ τὸ πάντα κινεῖσθαι συνεχῶς, τῷ τὰ μὲν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ δ' ἠρεμεῖν ἀεί. (7) Λοιπὸν οὖν θεωρῆσαι πότερον πάντα τοιαῦτα οἷα κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν, ἢ ἔνια μὲν οὕτως, ἔνια δ' ἀεὶ ἠρεμεῖ, ἔνια δ' ἀεὶ κινεῖται· τοῦτο γὰρ δεικτέον ἡμῖν.

Principium vero considerationis erit, quod fuit etiam dubitationis antea dictæ, curnam quædam entia modo moveantur, modo rursus quiescant. Necesse igitur est, vel omnia semper quiescere, vel omnia semper moveri; vel alia moveri, alia quiescere; et rursus ex his vel ea quæ moventur, semper moveri, et ea quæ quiescunt, semper quiescere: vel ita naturâ esse comparatum, ut omnia æque moveantur et quiescant: vel quod reliquum adhuc est ac tertium: contingit enim quædam entia semper esse immobilia, nonnulla semper moveri, alia utroque participare; quod quidem nobis dicendum est: hoc enim habet solutionem eorum omnium de quibus dubitatum est, et est nobis finis hujus tractationis. (2) Dicere igitur omnia quiescere, et hujus rationem quærere, omisso sensu, est infirmitas quædam cogitationis. Ac de toto aliquo, non de parte dubitatio est; nec solum adversus physicum, sed adversus omnes scientias, ut ita dicam, et omnes opiniones, propterea quod motu omnes utuntur. Præterea objectiones quæ de principiis fiunt, sicut in mathematicis disputationibus nihil ad mathematicum pertinent, similiterque in ceteris: ita nec objectio de eo quod nunc dictum fuit, ad physicum attinet; hypothesis enim est: Naturam esse principium motus. (3) Fere autem et dicere omnia moveri, falsum quidem est, sed minus illo ab hac methodo alienum; nam positum in libris physicis est, naturam in rebus physicis esse principium, ut motionis, ita etiam quietis. Ita motio est res naturalis. Ac nonnulli aiunt, non alia entia moveri, alia minime: sed omnia et semper moveri; sed hoc latere nostrum sensum. Quibus, etiam si non definiant de quo motu loquantur, an de omnibus, tamen non est difficile occurrere. Neque enim res augeri neque diminui possunt continenter: sed est etiam medium. Est autem hic sermo ei similis, quo dicitur a gutta consumi, et ab iis quæ pullulant, dividi lapides. Non enim, si tantum abrasit sive abstulit gutta, antea quoque dimidium abrasit seu abstulit dimidiato tempore: sed quemadmodum navigii tractus fit; ita etiam tot guttæ tantum movent: pars autem earum nullo tempore tantum movet: ergo dividitur quidem id quod ablatum est, in plura; sed nihil horum motum est seorsum, verum simul. Perspicuum igitur est, non esse necessarium semper aliquid abire, quia deminutio dividitur in infinita, sed totum aliquando abire. Similiter etiam se res habet in variatione quacumque: non enim, si id quod variatur, infinite dividi potest, idcirco etiam variatio infinite dividitur · sed confertim et simul fit sæpenumero, ut concretio. Præterea quum aliquis ægrotaverit, necesse est fuisse tempus quo sanabitur, nec in termino temporis mutari. Porro necesse est mutari in sanitatem, non in aliquid aliud. Quocirca hæc assertio, res continenter variari, ea in dubium revocat, quæ sunt admodum perspicua: quandoquidem variatio in contrarium est. Ac lapis nec durior fit, nec mollior. (4) Quod etiam ad lationem attinet, admirabile est, si latet lapis qui deorsum fertur, aut in terra manet. Præterea terra et ceterorum unumquodque necessario manent in propriis locis, ex his autem vi moventur. Si igitur horum nonnulla sint in propriis locis: necesse est, ne secundum locum quidem omnia moveri. Impossibile igitur esse, vel semper omnia moveri, vel semper omnia quiescere, ex his et aliis hujusmodi rationibus aliquis crediderit. At vero nec fieri potest ut alia semper quiescant, alia semper moveantur; nihil autem interdum quiescat, interdum moveatur. Dicendum autem impossibile esse, ut in iis quæ antea dicta fuerunt, ita etiam in his: quia videmus in iisdem rebus fieri dictas mutationes. Et ad hæc, quia rebus perspicuis repugnat, qui de hoc controversatur; neque enim auctio, neque violentus erit motus, nisi moveatur præter naturam, quod antea quiescebat; generationem igitur tollit et interitum hic sermo. Fere autem et ipsum moveri omnibus videtur nihil aliud esse quam fieri quiddam et interire; in quod enim mutatur, fit hoc, vel in hoc: ex quo autem mutatur, interit hoc, vel hinc. (5) Quare manifestum est, quædam moveri, quædam quiescere aliquando. Omnia vero existimare quandoque quiescere, quandoque moveri; hoc jam adjungendum est ad rationes supra allatas. Initium autem post hæc quæ nunc definita sunt, idem iterum sumendum est, ex quo antea exorsi sumus. (6) Aut enim omnia entia quiescunt, aut omnia moventur; aut alia quiescunt, alia moventur; et si alia entia quiescunt, alia moventur: necesse est vel omnia quandoque quiescere, quandoque moveri; vel alia semper quiescere, alia semper moveri; vel alia semper quiescere, alia semper moveri, alia modo quiescere, modo moveri. Fieri igitur non posse, ut omnia quiescant, dictum quidem et antea fuit: dicamus tamen et nunc. Nam etsi revera ita sit, ut nonnulli dicunt, id est, ens sit infinitum et immobile, tamen hoc sensui non videtur, sed multa entia moventur. Si igitur est opinio falsa, aut omnino opinio: certe est etiam motus: nec non si sit phantasia; et si quandoque ita videatur, quandoque aliter: quoniam phantasia et opinio videntur esse motiones quædam. Verum de his considerare, et rationem quærere, in quibus sumus melius affecti, quam ut ratione egeamus; nihil aliud est quam male judicare, quod est melius et quod deterius, et quod est credibile et quod non credibile, item principium et non principium. Similiter et impossibile est, omnia moveri: aut alia semper moveri, alia semper quiescere; nam adversus hæc omnia sufficit probatio una: quia videmus nonnulla modo moveri, modo quiescere. Quare perspicuum est, omnia quiescere, et omnia moveri continenter, æque esse impossibile atque alia semper moveri, alia semper quiescere. (7) Relinquitur ergo ut dispiciamus, utrum omnia sint ejusmodi ut moveantur et quiescant: an quædam ita se habeant, quædam semper quiescant, quædam semper moveantur: hoc enim nobis est probandum.

CAP. IV.

Τῶν δὴ κινούντων καὶ κινουμένων τὰ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖ καὶ κινεῖται, τὰ δὲ καθ' αὐτά· κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οἷον ὅσα τε τῷ ὑπάρχειν τοῖς κινοῦσιν ἢ κινουμένοις, καὶ τὰ κατὰ μόριον, τὰ δὲ καθ' αὑτά, ὅσα μὴ τῷ ὑπάρχειν τῷ κινοῦντι ἢ τῷ κινουμένῳ, μηδὲ τῷ μόριόν τι αὐτῶν κινεῖν ἢ κινεῖσθαι. Τῶν δὲ καθ' αὑτὰ τὰ μὲν ὑφ' αὑτῶν τὰ δὲ ὑπ' ἄλλου, καὶ τὰ μὲν φύσει τὰ δὲ βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν· τό τε γὰρ αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ κινούμενον φύσει κινεῖται, οἷον ἕκαστον τῶν ζῴων· κινεῖται γὰρ τὸ ζῷον αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ· ὅσων θ' ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς τῆς κινήσεως, ταῦτα φύσει φαμὲν κινεῖσθαι. Διὸ τὸ μὲν ζῷον ὅλον φύσει αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ, τὸ μέντοι σῶμα ἐνδέχεται καὶ φύσει καὶ παρὰ φύσιν κινεῖσθαι· διαφέρει γὰρ ὁποίαν τε ἂν κίνησιν κινούμενον τύχῃ καὶ ἐκ ποίου στοιχείου συνεστηκός. Καὶ τῶν ὑπ' ἄλλου κινουμένων τὰ μὲν φύσει κινεῖται, τὰ δὲ παρὰ φύσιν, παρὰ φύσιν μὲν οἷον τὰ γεηρὰ ἄνω καὶ τὸ πῦρ κάτω. Ἔτι δὲ τὰ μόρια τῶν ζῴων πολλάκις κινεῖται παρὰ φύσιν, παρὰ τὰς θέσεις καὶ τοὺς τρόπους τῆς κινήσεως. (2) Καὶ μάλιστα τὸ ὑπό τινος κινεῖσθαι τὸ κινούμενον ἐν τοῖς παρὰ φύσιν κινουμένοις ἐστὶ φανερόν, διὰ τὸ δῆλον εἶναι ὑπ' ἄλλου κινούμενον. Μετὰ δὲ τὰ παρὰ φύσιν τῶν κατὰ φύσιν τὰ αὐτὰ ὑφ' αὑτῶν, οἷον τὰ ζῷα· οὐ γὰρ τοῦτ' ἄδηλον, εἰ ὑπό τινος κινεῖται, ἀλλὰ πῶς δεῖ διαλαβεῖν αὐτὸ τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον· ἔοικε γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς πλοίοις καὶ τοῖς μὴ φύσει συνισταμένοις, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ζῴοις εἶναι διῃρημένον τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον, καὶ οὕτω τὸ πᾶν αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν. Μάλιστα δ' ἀπορεῖται τὸ λοιπὸν τῆς εἰρημένης τελευταίας διαιρέσεως· τῶν γὰρ ὑπ' ἄλλου κινουμένων τὰ μὲν παρὰ φύσιν ἐθήκαμεν κινεῖσθαι, τὰ δὲ λείπεται ἀντιθεῖναι, ὅτι φύσει. Ταῦτα δ' ἐστὶν ἃ τὴν ἀπορίαν παράσχοι ἂν ὑπὸ τίνος κινεῖται, οἷον τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα· ταῦτα γὰρ εἰς μὲν τοὺς ἀντικειμένους τόπους βίᾳ κινεῖται, εἰς δὲ τοὺς οἰκείους, τὸ μὲν κοῦφον ἄνω, τὸ δὲ βαρὺ κάτω, φύσει. (3) Τὸ δ' ὑπὸ τίνος οὐκέτι φανερόν, ὥσπερ ὅταν κινῶνται παρὰ φύσιν· τό τε γὰρ αὐτὰ ὑφ' αὑτῶν φάναι ἀδύνατον· ζωτικόν τε γὰρ τοῦτο καὶ τῶν ἐμψύχων ἴδιον, καὶ ἱστάναι ἂν ἐδύνατο αὐτά· λέγω δ' οἷον, εἰ τοῦ βαδίζειν αἴτιον αὑτῷ, καὶ τοῦ μὴ βαδίζειν· ὥστ' ἐπεὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἄνω φέρεσθαι τῷ πυρί, δῆλον ὅτι ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ κάτω. Ἄλογον δὲ καὶ τὸ μίαν κίνησιν κινεῖσθαι μόνην ὑφ' αὑτῶν, εἴγε αὐτὰ ἑαυτὰ κινοῦσιν. (4) Ἔτι πῶς ἐνδέχεται συνεχές τι καὶ συμφυὲς αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν; ᾗ γὰρ ἓν καὶ συνεχὲς μὴ ἁφῇ, ταύτῃ ἀπαθές· ἀλλ' ᾗ κεχώρισται, ταύτῃ τὸ μὲν πέφυκε ποιεῖν, τὸ δὲ πάσχειν. Οὔτ' ἄρα τούτων οὐθὲν αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ (συμφυῆ γάρ), οὔτ' ἄλλο συνεχὲς οὐδέν· ἀλλ' ἀνάγκη διῃρῆσθαι τὸ κινοῦν ἐν ἑκάστῳ πρὸς τὸ κινούμενον, οἷον ἐπὶ τῶν ἀψύχων ὁρῶμεν, ὅταν κινῇ τι τῶν ἐμψύχων αὐτά.

Moventium igitur, et eorum quæ moventur, alia ex accidenti movent et moventur, alia per se: ex accidenti quidem, ut quæcumque eo quod insunt moventibus, aut iis quæ moventur, et quæ per partem; per se autem, quæcumque nec eo quod insint in movente aut eo quod movetur, nec eo quod aliqua ipsorum pars moveat aut moveatur. Eorum vero quæ per se dicuntur, alia a se ipsis, alia ab alio: et alia naturâ, alia vi et præter naturam. Id enim quod a se ipso movetur, naturâ movetur, ut unum quodque animal: movetur enim animal a se ipso: ea vero, in quibus est principium motus, naturâ moveri dicimus. Idcirco totum quidem animal naturâ se ipsum movet; corpori autem accidit ut moveatur et naturâ et præter naturam: interest enim, et quo motu cieatur, et ex quo elemento constet. Et eorum quæ ab alio moventur, quædam naturâ moventur, quædam præter naturam: præter naturam quidem, ut terrestria sursum, et ignis deorsum. Præterea partes animalium sæpe moventur præter naturam, propter positiones et modos motionis. (2) Ac maxime ab aliquo moveri id quod movetur, in iis quæ præter naturam moventur, perspicuum est: quia patet ab alio moveri. Post hæc autem quæ præter naturam moventur, inter ea quæ moventur secundum naturam, illa sunt magis manifesta, quæ a se ipsis moventur, ut animalia; non est enim hoc obscurum, an ab aliquo moveantur, sed quomodo oporteat distinguere ipsum movens et quod movetur. Nam videtur, ut in navibus et iis quæ naturam non constant, ita etiam in animalibus esse divisum id quod movet et id quod movetur, atque ita totum movere se ipsum. Maxime autem dubitatur de reliquo dictæ postremæ divisionis membro. Eorum enim quæ ab alio moventur, quædam præter naturam moveri posuimus: alia vero opponenda restant, quia naturâ moventur. Hæc autem sunt quæ dubitationem præbere possunt, a quonam moveantur; ut levia, et gravia. Nam hæc ad oppositos locos vi moventur: ad proprios autem, nempe leve sursum, grave deorsum, natura moventur. (3) Sed a quonam moveantur, nondum liquet, sicuti quum moventur præter naturam. Ipsa namque a se ipsis moveri, est dictu impossibile: quoniam hoc est vitale et animantium proprium. Et sistere se ipsa possent: verbi gratia, si quid sit sibi causa ambulandi, erit etiam non ambulandi. Quare quum in ipso igne positum sit ut sursum feratur, manifestum est in ipso etiam, positum esse ut feratur deorsum. Absurdum est etiam, uno tantum motu a se ipsis cieri, si ipsa se ipsa movent. (4) Præterea qui fieri potest ut continuum quid et copulatum se ipsum moveat? nam quatenus unum et continuum non tactu est, eatenus est impatibile; sed quatenus separata sunt, eatenus naturâ est comparatum, ut alterum efficiat, alterum patiatur. Neque igitur horum aliquid se ipsum movet, quoniam sunt copulata: neque aliud quicquam continuum. Sed necesse est, in unaquaque re divisum esse id quod movet ab eo quod movetur: ut in rebus inanimatis cernimus, quum

(5) Ἀλλὰ συμβαίνει καὶ ταῦτα ὑπό τινος ἀεὶ κινεῖσθαι· γένοιτο δ' ἂν φανερὸν διαιροῦσι τὰς αἰτίας. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κινούντων λαβεῖν τὰ εἰρημένα· τὰ μὲν γὰρ παρὰ φύσιν αὐτῶν κινητικά ἐστιν, οἷον ὁ μοχλὸς οὐ φύσει τοῦ βάρους κινητικός· τὰ δὲ φύσει, οἷον τὸ ἐνεργείᾳ θερμὸν κινητικὸν τοῦ δυνάμει θερμοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Καὶ κινητὸν δ' ὡσαύτως φύσει τὸ δυνάμει ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ ποῦ, ὅταν ἔχῃ τὴν ἀρχὴν τὴν τοιαύτην ἐν αὑτῷ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός· εἴη γὰρ ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ποιὸν καὶ ποσόν, ἀλλὰ θατέρῳ θάτερον συμβέβηκε καὶ οὐ καθ' αὑτὸ ὑπάρχει. Τὸ δὴ πῦρ καὶ ἡ γῆ κινοῦνται ὑπό τινος βίᾳ μέν, ὅταν παρὰ φύσιν, φύσει δέ, ὅταν εἰς τὰς αὑτῶν ἐνεργείας δυνάμει ὄντα. (6) Ἐπεὶ δὲ τὸ δυνάμει πλεοναχῶς λέγεται, τοῦτ' αἴτιον τοῦ μὴ φανερὸν εἶναι ὑπὸ τίνος τὰ τοιαῦτα κινεῖται, οἷον τὸ πῦρ ἄνω καὶ ἡ γῆ κάτω. Ἔστι δὲ δυνάμει ἄλλως ὁ μανθάνων ἐπιστήμων καὶ ὁ ἔχων ἤδη καὶ μὴ θεωρῶν· ἀεὶ δ', ὅταν ἅμα τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ παθητικὸν ὦσι, γίνεται ἐνίοτε ἐνεργείᾳ τὸ δυνατόν, οἷον τὸ μανθάνον ἐκ δυνάμει ὄντος ἕτερον γίνεται δυνάμει. Ὁ γὰρ ἔχων ἐπιστήμην μὴ θεωρῶν δὲ δυνάμει ἐστὶν ἐπιστήμων πως, ἀλλ' οὐχ ὡς καὶ πρὶν μαθεῖν. Ὅταν δ' οὕτως ἔχῃ, ἐὰν μή τι κωλύῃ, ἐνεργεῖ καὶ θεωρεῖ, ἢ ἔσται ἐν τῇ ἀντιφάσει καὶ ἀγνοίᾳ. Ὁμοίως δὲ ταῦτ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν φυσικῶν· τὸ γὰρ ψυχρὸν δυνάμει θερμόν· ὅταν δὲ μεταβάλῃ, ἤδη πῦρ, καίει δέ, ἂν μή τι κωλύῃ καὶ ἐμποδίζῃ. Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον· τὸ γὰρ κοῦφον γίνεται ἐκ βαρέος, οἷον ἐξ ὕδατος ἀήρ· τοῦτο γὰρ δυνάμει πρῶτον, καὶ ἤδη κοῦφον, καὶ ἐνεργήσει γ' εὐθύς, ἐὰν μή τι κωλύῃ. Ἐνέργεια δὲ τοῦ κούφου τὸ ποῦ εἶναι καὶ ἄνω· κωλύεται δ', ὅταν ἐν τῷ ἐναντίῳ τόπῳ ᾖ. Καὶ τοῦθ' ὁμοίως ἔχει καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦ. Καίτοι τοῦτο ζητεῖται, διὰ τί ποτε κινεῖται εἰς τὸν αὑτῶν τόπον τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα. Αἴτιον δ' ὅτι πέφυκέ ποι, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ κούφῳ καὶ βαρεῖ εἶναι, τὸ μὲν τῷ ἄνω, τὸ δὲ τῷ κάτω διωρισμένον. Δυνάμει δ' ἐστὶ κοῦφον καὶ βαρὺ πολλαχῶς, ὥσπερ εἴρηται· ὅταν τε γὰρ ᾖ ὕδωρ, δυνάμει γέ πως ἐστὶ κοῦφον· καὶ ὅταν ἀήρ, ἔστιν ἔτι δυνάμει· ἐνδέχεται γὰρ ἐμποδιζόμενον μὴ ἄνω εἶναι, ἀλλ' ἐὰν ἀφαιρεθῇ τὸ ἐμποδίζον, ἐνεργεῖ καὶ ἀεὶ ἀνωτέρω γίγνεται. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ποιὸν εἰς τὸ ἐνεργείᾳ εἶναι μεταβάλλει· εὐθὺς γὰρ θεωρεῖ τὸ ἐπιστῆμον, ἐὰν μή τι κωλύῃ· καὶ τὸ ποσὸν ἐκτείνεται, ἐὰν μή τι κωλύῃ. Ὁ δὲ τὸ ὑφιστάμενον καὶ κωλῦον κινήσας ἔστι μὲν ὡς κινεῖ, ἔστι δ' ὡς οὔ, οἷον ὁ τὸν κίονα ὑποσπάσας ἢ ὁ τὸν λίθον ἀφελὼν ἀπὸ τοῦ ἀσκοῦ ἐν τῷ ὕδατι· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ κινεῖ, ὥσπερ καὶ ἡ ἀνακλασθεῖσα σφαῖρα οὐχ ὑπὸ τοῦ τοίχου ἐκινήθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βάλλοντος. Ὅτι μὲν τοίνυν οὐδὲν τούτων αὐτὸ κινεῖ ἑαυτό, δῆλον. Ἀλλὰ κινήσεως ἀρχὴν ἔχει, οὐ τοῦ κινεῖν οὐδὲ τοῦ ποιεῖν ἀλλὰ τοῦ πάσχειν. (7) Εἰ δὴ πάντα

aliquid animatum ea movet. (5) Sed evenit ut et hæc ab aliquo semper moveantur; quod quidem perspicuum fiet dividentibus causas. Licet autem etiam in moventibus sumere ea quæ dicta sunt: nam alia præter suam naturam habent vim movendi, ut vectis non naturaliter habet vim movendi ponderis; alia naturaliter, ut id quod est actu calidum, vim habet ejus movendi quod est calidum potestate. Similiter etiam in ceteris ejusmodi se res habet. Sed et mobile itidem naturaliter est, quod potestate est quale, vel quantum, vel alicubi, quum habeat ejusmodi principium in se ipso, non ex accidenti. Etenim idem potest esse et quale, et quantum: sed alteri alterum accidit, nec per se inest. Ignis igitur ac terra moventur ab aliquo, vi quidem, quando præter naturam; naturaliter vero, quando ad suos ipsorum actus moventur, quum sint potestate. (6) Quoniam autem esse potestate, dicitur multis modis: hæc est causa cur non appareat a quo talia moveantur: ut ignis sursum, ac terra deorsum. Est vero potestate sciens aliter qui discit, et is qui jam scientiam habet, neque contemplatur. Quotiescumque autem id quod efficiendi et id quod patiendi vim habet, simul sunt: fere id quod est potestate, fit actu; ut is qui discit, ex eo quod est potestate, fit aliud potestate. Nam qui scientia est præditus, neque contemplatur, is est quodammodo potestate sciens, sed non ut erat antequam disceret. Quum autem ita se habeat, nisi quid prohibeat, agit et contemplatur, aut erit in contradictione et ignorantia. Similiter autem hæc se habent etiam in rebus naturalibus. Nam frigidum est potestate calidum; quum autem est mutatum, jam est ignis, et comburit, nisi quid prohibeat et impediat. Similiter se res habet etiam in gravi et levi. Nam leve fit ex gravi, ut ex aqua aer. Hoc enim prius erat potestate, et jam est leve, atque aget confestim, nisi quid prohibeat: actus autem rei levis est, alicubi esse, et in loco supero: sed prohibetur, quando est in loco contrario. Atque hoc similiter se habet et in quanto et in quali. Atqui hoc quæritur, cur ad sua ipsorum loca moveantur levia et gravia. Causa vero est, quia natura est comparatum, ut sint alicubi: atque hæc est rei levis et gravis essentia, ita ut illa loco supero, hæc loco infero definiatur. Potestate autem est leve et grave multis modis, sicuti dictum fuit; quum enim est aqua, potestate quodammodo est leve: et quum aer, adhuc est potestate; quia fieri potest ut impeditum supero loco non sit: verum si auferatur quod impedit, agit, ac semper sursum tendit. Similiter etiam Quale in id mutatur ut sit potestate; nam sciens statim contemplatur, nisi quid impediat; et Quantum extenditur, nisi quid impediat. Qui vero id amovet quod subest et prohibet, aliquo modo movet, aliquo modo non movet: veluti qui columnam subtraxit, aut qui lapidem exemit ex utre in aqua: ex accidenti namque movet; sicut et pila repercussa, non a pariete mota est, sed ab eo qui projecit. Patet igitur nihil horum se ipsum movere. Sed motus principium habet, id est, non movendi, nec faciendi, sed patiendi. (7) Si igitur quæcumque moventur, aut natura

τὰ κινούμενα ἢ φυσει κινεῖται ἢ παρὰ φύσιν καὶ βίᾳ, καὶ τά τε βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν πάντα ὑπό τινος καὶ ὑπ' ἄλλου, τῶν δὲ φύσει πάλιν τά θ' ὑφ' αὑτῶν κινούμενα ὑπό τινος κινεῖται καὶ τὰ μὴ ὑφ' αὑτῶν, οἷον τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα (ἢ γὰρ ὑπὸ τοῦ γεννήσαντος καὶ ποιήσαντος κοῦφον ἢ βαρύ, ἢ ὑπὸ τοῦ τὰ ἐμποδίζοντα καὶ κωλύοντα λύσαντος), ἅπαντα ἂν τὰ κινούμενα ὑπό τινος κινοῖτο.

moventur, aut præter naturam et vi; atque ea quæ vi et præter naturam, omnia ab aliquo et ab alio moventur; eorum rursus quæ natura, tam ea quæ a se ipsis moventur, ab aliquo moventur, quam ea quæ non a se ipsis, ut levia et gravia (aut enim moventur ab eo qui genuit et fecit leve seu grave, aut ab eo quod impedientia et prohibentia amovit) : profecto quæcumque moventur, ab aliquo moventur.

CAP. V.

Τοῦτο δὲ διχῶς· ἢ γὰρ οὐ δι' αὑτὸ τὸ κινοῦν, ἀλλὰ δι' ἕτερον ὃ κινεῖ τὸ κινοῦν, ἢ δι' αὑτό, καὶ τοῦτο ἢ πρῶτον μετὰ τὸ ἔσχατον ἢ διὰ πλειόνων, οἷον ἡ βακτηρία κινεῖ τὸν λίθον καὶ κινεῖται ὑπὸ τῆς χειρὸς κινουμένης ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗτος δ' οὐκέτι τῷ ὑπ' ἄλλου κινεῖσθαι. Ἄμφω δὴ κινεῖν φαμέν, καὶ τὸ τελευταῖον καὶ τὸ πρῶτον τῶν κινούντων, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πρῶτον· ἐκεῖνο γὰρ κινεῖ τὸ τελευταῖον, ἀλλ' οὐ τοῦτο τὸ πρῶτον, καὶ ἄνευ μὲν τοῦ πρώτου τὸ τελευταῖον οὐ κινήσει, ἐκεῖνο δ' ἄνευ τούτου, οἷον ἡ βακτηρία οὐ κινήσει μὴ κινοῦντος τοῦ ἀνθρώπου. (2) Εἰ δὴ ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινός τε κινεῖσθαι, καὶ ἢ ὑπὸ κινουμένου ὑπ' ἄλλου ἢ μή, καὶ εἰ μὲν ὑπ' ἄλλου κινουμένου, ἀνάγκη τι εἶναι κινοῦν ὃ οὐχ ὑπ' ἄλλου πρῶτον· εἰ δὲ τοιοῦτο τὸ πρῶτον, οὐκ ἀνάγκη θάτερον (ἀδύνατον γὰρ εἰς ἄπειρον ἰέναι τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον ὑπ' ἄλλου αὐτό· τῶν γὰρ ἀπείρων οὐκ ἔστιν οὐδὲν πρῶτον), εἰ οὖν ἅπαν μὲν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, τὸ δὲ πρῶτον κινοῦν κινεῖται μέν, οὐχ ὑπ' ἄλλου δέ, ἀνάγκη αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ κινεῖσθαι. (3) Ἔτι δὲ καὶ ὧδε τὸν αὐτὸν τοῦτον λόγον ἔστιν ἐπελθεῖν. Πᾶν γὰρ τὸ κινοῦν τί τε κινεῖ καὶ τινί. Ἢ γὰρ αὑτῷ κινεῖ τὸ κινοῦν ἢ ἄλλῳ, οἷον ἄνθρωπος ἢ αὐτὸς ἢ τῇ βακτηρίᾳ, καὶ ὁ ἄνεμος κατέβαλεν ἢ αὐτὸς ἢ ὁ λίθος ὃν ἔωσεν. Ἀδύνατον δὲ κινεῖν ἄνευ τοῦ αὐτὸ αὑτῷ κινοῦντος τὸ ᾧ κινεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν αὐτὸ αὑτῷ κινεῖ, οὐκ ἀνάγκη ἄλλο εἶναι ᾧ κινεῖ· ἂν δὲ ᾖ ἕτερον τὸ ᾧ κινεῖ, ἔστι τι ὃ κινήσει, οὐ τινί, ἀλλ' αὑτῷ· ἢ εἰς ἄπειρον εἶσιν. Εἰ οὖν κινούμενόν τι κινεῖ, ἀνάγκη στῆναι καὶ μὴ εἰς ἄπειρον ἰέναι· εἰ γὰρ ἡ βακτηρία κινεῖ τῷ κινεῖσθαι ὑπὸ τῆς χειρὸς, ἡ χεὶρ κινεῖ τὴν βακτηρίαν· εἰ δὲ ταύτην ἄλλο κινεῖ, καὶ ταύτην ἕτερόν τι τὸ κινοῦν. Ὅταν δή τινι κινῇ ἀεὶ ἕτερον, ἀνάγκη εἶναι πρότερον τὸ αὐτὸ αὑτῷ κινοῦν. Εἰ οὖν κινεῖται μὲν τοῦτο, μὴ ἄλλο δὲ τὸ κινοῦν αὐτό, ἀνάγκη αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἤτοι εὐθὺς τὸ κινούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτὸ αὑτῷ κινοῦντος κινεῖται, ἢ ἔρχεταί ποτε εἰς τὸ τοιοῦτον. (4) Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ὧδε σκοποῦσι ταὐτὰ συμβήσεται ταῦτα. Εἰ γὰρ ὑπὸ κινουμένου κινεῖται τὸ κινούμενον πᾶν, ἤτοι τοῦτο ὑπάρχει τοῖς πράγμασι κατὰ συμβεβηκός, ὥστε κινεῖ μὲν κινούμενον, οὐ μέντοι διὰ τὸ κινεῖσθαι αὐτὸ ἀεί, ἢ οὔ, ἀλλὰ καθ' αὑτό. Πρῶτον μὲν οὖν εἰ κατὰ συμβεβηκός, οὐκ ἀνάγκη κινεῖσθαι τὸ κινούμενον. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς ἐνδέχεταί ποτε μηδὲν κινεῖσθαι τῶν ὄντων· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι. Ἐὰν οὖν θῶμεν τὸ δυνατὸν εἶναι, οὐδὲν ἀδύνατον συμβήσεται, ψεῦδος δ' ἴσως. Ἀλλὰ τὸ κίνησιν μὴ εἶναι ἀδύνατον· δέδεικται γὰρ πρότερον ὅτι ἀνάγκη κίνησιν ἀεὶ εἶναι. (5) Καὶ εὐλόγως δὲ τοῦτο συμβέβηκε· τρία γὰρ ἀνάγκη εἶναι, τό τε κινούμενον καὶ τὸ κινοῦν καὶ τὸ ᾧ κινεῖ. Τὸ μὲν οὖν κινούμενον ἀνάγκη μὲν κινεῖσθαι, κινεῖν δ' οὐκ ἀνάγκη· τὸ δ' ᾧ κινεῖ, καὶ κινεῖν καὶ κινεῖσθαι· συμμεταβάλλει γὰρ τοῦτο ἅμα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τῷ κινουμένῳ ὄν. Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν κατὰ τόπον κινούντων· ἅπτεσθαι γὰρ ἀλλήλων ἀνάγκη μέχρι τινός· τὸ δὲ κινοῦν οὕτως ὥστ' εἶναι μὴ ᾧ κινεῖ, ἀκίνητον. Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν τὸ ἔσχατον, ὃ κινεῖσθαι μὲν δύναται, κινήσεως δ' ἀρχὴν οὐκ ἔχει, καὶ ὃ κινεῖται μέν, οὐχ ὑπ' ἄλλου δέ, ἀλλ' ὑφ' αὑτοῦ, εὔλογον, ἵνα μὴ ἀναγκαῖον εἴπωμεν, καὶ τὸ τρίτον εἶναι ὃ κινεῖ ἀκίνητον ὄν. Διὸ καὶ Ἀναξαγόρας ὀρθῶς λέγει, τὸν νοῦν ἀπαθῆ φάσκων καὶ ἀμιγῆ εἶναι, ἐπειδήπερ κινήσεως ἀρχὴν αὐτὸν ποιεῖ εἶναι· οὕτω γὰρ ἂν μόνως κινοίη ἀκίνητος ὢν καὶ κρατοίη ἀμιγὴς ὤν. (6) Ἀλλὰ μὴν εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης κινεῖται τὸ κινοῦν, εἰ δὲ μὴ κινοῖτο, οὐκ ἂν κινοίη, ἀνάγκη τὸ κινοῦν, ᾗ κινεῖται, ἤτοι οὕτω κινεῖσθαι, ὥστε κατὰ τὸ αὐτὸ εἶδος τῆς κινήσεως, ἢ καθ' ἕτερον. Λέγω δ' ἤτοι τὸ θερμαῖνον καὶ αὐτὸ θερμαίνεσθαι, καὶ τὸ ὑγιάζον ὑγιάζεσθαι, καὶ τὸ φέρον φέρεσθαι· ἢ τὸ ὑγιάζον φέρεσθαι, τὸ δὲ φέρον αὔξεσθαι. Ἀλλὰ φανερὸν ὅτι ἀδύνατον· δεῖ γὰρ μέχρι τῶν ἀτόμων διαιροῦντα λέγειν, οἷον εἴ τι διδάσκει γεωμετρεῖν, τοῦτο διδάσκεσθαι γεωμετρεῖν τὸ αὐτό, ἢ εἰ ῥιπτεῖ, ῥιπτεῖσθαι τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς ῥίψεως· ἢ οὕτω μὲν μή, ἄλλο δ' ἐξ ἄλλου γένους, οἷον τὸ φέρον μὲν αὔξεσθαι, τὸ δὲ τοῦτο αὖξον ἀλλοιοῦσθαι ὑπ' ἄλλου, τὸ δὲ τοῦτο ἀλλοιοῦν ἑτέραν τινὰ κινεῖσθαι κίνησιν. Ἀλλ' ἀνάγκη στῆναι· πεπερασμέναι γὰρ αἱ κινήσεις. Τὸ δὲ πάλιν ἀνακάμπτειν καὶ τὸ ἀλλοιοῦν φάναι φέρεσθαι τὸ αὐτὸ ποιεῖν ἐστὶ κἂν εἰ εὐθὺς ἔφη τὸ φέρον φέρεσθαι καὶ διδάσκεσθαι τὸ διδάσκον. Δῆλον γὰρ ὅτι κινεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω κινοῦντος τὸ κινούμενον πᾶν, καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ προτέρου τῶν κινούντων. Ἀλλὰ μὴν τοῦτό γε ἀδύνατον· τὸ διδάσκον γὰρ συμβαίνει μανθάνειν, ὧν τὸ μὲν μὴ ἔχειν τὸ δ' ἔχειν ἐπιστήμην ἀναγκαῖον. Ἔτι δὲ μᾶλλον τούτων ἄλογον, ὅτι συμβαίνει πᾶν τὸ κινητικὸν κινητόν, εἴπερ ἅπαν ὑπὸ κινουμένου κινεῖται τὸ κινούμενον· ἔσται γὰρ κινητόν, ὥσπερ εἴ τις λέγοι πᾶν τὸ ὑγιαστικὸν καὶ ὑγιάζον ὑγιαστὸν εἶναι, καὶ τὸ οἰκοδομητικὸν οἰκοδομητόν, ἢ εὐθὺς ἢ διὰ πλειόνων· λέγω δ' οἷον εἰ κινητὸν μὲν ὑπ' ἄλλου πᾶν τὸ κινητικόν, ἀλλ' οὐ ταύτην τὴν κίνησιν κινητόν, ἣν κινεῖ τὸ πλησίον, ἀλλ' ἑτέραν, οἷον τὸ ὑγιαστικὸν μαθητόν· ἀλλὰ τοῦτο ἐπαναβαῖνον ἥξει ποτὲ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος, ὥσπερ εἴπομεν πρότερον. Τὸ μὲν

Hoc autem bifariam : aut enim non per ipsum movens, sed per aliud a quo movens movetur, aut per ipsum ; atque hoc vel est primum post ultimum, vel per plura movet; ut baculus movet lapidem, et a manu movetur, quæ movetur ab homine : hic autem non amplius movet eo quod ab alio moveatur. Utrumque igitur movere dicimus, et quod est postremum, et quod est primum inter moventia : sed magis quod est primum; quippe quod movet postremum, sed ab eo non movetur : et sine primo quidem postremum non movebit; illud autem sine hoc movebit : ut baculus non movebit, nisi homo moveat. (2) Si igitur necesse est, quicquid movetur, ipsum ab aliquo moveri : etiam necesse est vel ab eo moveri quod ab alio movetur, vel non ab eo; et si movetur ab eo quod ab alio movetur, necesse est esse aliquod movens primum, quod non movetur ab alio; si vero primum ejusmodi est, non est necesse alterum esse. Impossibile enim est, id quod movet, ipsumque ab alio movetur, in infinitum abire : quandoquidem infinitorum nihil est primum. Si igitur quicquid movetur, ab aliquo movetur; primum autem movens movetur quidem, non tamen ab alio movetur : necesse est ipsum a se ipso moveri. (3) Præterea sic quoque licet eandem disputationem aggredi. Quicquid enim movet, et aliquid movet, et aliquo; quod enim movet, aut se ipso movet; aut alio : ut homo se ipso, aut baculo; et ventus vel ipse dejecit, vel lapis quem ventus impulit. Impossibile autem est, id quod movet, sine eo movere quod se ipso movet; sed si ipsum se ipso moveat, non est necesse aliud esse quo moveat : si vero sit alterum, nempe id quo movet, est etiam aliquid quod movebit, non aliquo, sed se ipso : aut in infinitum hæc abibunt. Si quid igitur, quum moveatur, movet; necesse est consistere, non in infinitum abire; nam si baculus movet eo quod movetur a manu, manus movet baculum : si vero et hanc aliud movet, est etiam aliquid aliud quod hanc movet. Quum igitur aliud semper aliquo movet, necesse est esse prius id quod se ipso movet. Ergo si hoc movetur, nec est aliud quod ipsum moveat : necesse est, ipsum se movere : quapropter etiam ex hac ratione vel statim id quod movetur, ab eo quod se ipso movet, movetur, aut tandem pervenit ad tale quidpiam. (4) Præter hæc quæ dicta sunt, etiam ita considerantibus hæc eadem evenient. Nam si quicquid movetur, ab eo, quod movetur, moveatur : vel hoc rebus inest ex accidenti, ut id quod movetur, moveat, non quia ipsum moveatur semper; vel non ex accidenti, sed per se. Primum igitur, si ex accidenti est, non est necesse moveri id quod movetur. Hoc autem si concedatur, patet fieri posse ut nihil moveatur : quoniam accidens non est necessarium, sed potest non esse. Itaque si ponamus esse quod est possibile : nihil impossibile eveniet, sed fortasse falsum. At motum non esse est impossibile : quoniam hoc antea probatum fuit, necesse esse ut motus semper sit. (5) Atque hoc rationi consentaneum accidit; tria namque esse necesse est : nimirum id quod movetur, et id quod movet, et id quo movet. Id igitur quod movetur, necesse est quidem moveri, sed movere non est necesse. Id autem quo movet, necesse est et movere et moveri : hoc enim una mutatur, quum simul et in eodem sit cum eo quod movetur : quod manifestum est in iis quæ loco movent : quia necesse est, ut ita se invicem tangant usque ad aliquid : id vero quod movet ita ut non sit quo movet, immobile est. Quum autem videamus postremum, quod moveri potest, sed motionis principium non habet : nec non quod movetur quidem, sed non ab alio, verum a se ipso : rationi consentaneum est, ne dicamus necessarium, ut tertium quoque sit, quod movet, quum sit immobile. Idcirco et Anaxagoras recte ait, mentem inquiens esse impatibilem et non mixtam : quoniam eam facit principium motus : hoc enim duntaxat modo movere potest, quum sit immobilis; et dominari, quum non sit mixta. (6) At vero si non ex accidenti, sed necessario movetur id quod movet; si vero non moveatur, moveri non possit : necesse est id quod movet, quatenus movetur, aut eadem motus specie cieri, aut alia, verbi gratia, vel id quod calefacit, ipsum quoque calefieri; et quod sanat, sanari; et quod fert, ferri : vel quod sanat, ferri; quod autem fertur, augeri. Sed patet hoc esse impossibile : dicere enim oportet dividendo usque ad individua : veluti si quid docet geometriam, hoc ipsum doceri geometriam; vel si jacit, eodem jactûs modo jaci : aut non ita, sed aliud ex alio genere : veluti id quod fert, augeri; quod autem illud auget, variari ab alio; et quod hoc variat, alio quodam motu cieri. Sed necesse est consistere : quia motus finiti sunt. Si quis autem dicat rursus reflecti, et quod variat, ferri : perinde facit ac si statim diceret id quod fert, ferri; et quod docet, doceri. Constat enim, quicquid movetur, etiam a superiore movente moveri, et quidem magis moveri ab eo quod inter moventia prius est. At vero hoc est impossibile; evenit enim ut docens discat : quorum alterum non habere, alterum habere scientiam, necessarium est. Insuper aliud accidit, magis quam hæc a ratione alienum : quoniam evenit, ut quicquid movendi vim habet, mobile sit : siquidem quicquid movetur, ab eo moveatur quod movetur : erit enim mobile : perinde ac si quis diceret, quicquid sanandi vim habet, et sanat, etiam sanabile esse : et quicquid ædificandi vim habet, ædificabile, vel statim, vel per plura, ut puta, si quicquid movendi vim habet, sit mobile ab alio, non tamen mobile eodem motu quo rem propinquam movet, sed diverso : veluti si id quod sanandi vim habet, discere possit : sed hoc ascendendo perveniat aliquando ad eandem speciem, ut antea diximus.

οὖν τούτων ἀδύνατον, τὸ δὲ πλασματῶδες· ἄτοπον γὰρ τὸ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀλλοιωτικὸν αὐξητὸν εἶναι. (7) Οὐκ ἄρα ἀνάγκη ἀεὶ κινεῖσθαι τὸ κινούμενον ὑπ' ἄλλου, καὶ τούτου κινουμένου· στήσεται ἄρα. Ὥστε ἤτοι ὑπὸ ἠρεμοῦντος κινήσεται τὸ κινούμενον πρῶτον, ἢ αὐτὸ ἑαυτὸ κινήσει. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ γε δέοι σκοπεῖν πότερον αἴτιον κινήσεως καὶ ἀρχὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ἢ τὸ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, ἐκεῖνο πᾶς ἂν θείη· τὸ γὰρ αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὂν αἴτιον ἀεὶ πρότερον τοῦ καθ' ἕτερον καὶ αὐτοῦ ὄντος. [VI.] (8) Ὥστε τοῦτο σκεπτέον λαβοῦσιν ἄλλην ἀρχήν, εἴ τι κινεῖ αὐτὸ αὑτό, πῶς κινεῖ καὶ τίνα τρόπον. Ἀναγκαῖον δὴ τὸ κινούμενον ἅπαν εἶναι διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον ἐν τοῖς καθόλου περὶ φύσεως, ὅτι πᾶν τὸ καθ' αὑτὸ κινούμενον συνεχές. Ἀδύνατον δὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν πάντῃ κινεῖν αὐτὸ αὑτό· φέροιτο γὰρ ἂν ὅλον καὶ φέροι τὴν αὐτὴν φοράν, ἓν ὂν καὶ ἄτομον τῷ εἴδει, καὶ ἀλλοιοῖτο καὶ ἀλλοιοῖ. Ὥστε διδάσκοι ἂν καὶ διδάσκοιτο ἅμα, καὶ ὑγιάζοι καὶ ὑγιάζοιτο τὴν αὐτὴν ὑγίειαν. Ἔτι διώρισται ὅτι κινεῖται τὸ κινητόν· τοῦτο δ' ἐστὶ δυνάμει κινούμενον, οὐκ ἐντελεχείᾳ· τὸ δὲ δυνάμει εἰς ἐντελέχειαν βαδίζει. Ἔστι δ' ἡ κίνησις ἐντελέχεια κινητοῦ ἀτελής. Τὸ δὲ κινοῦν ἤδη ἐνεργείᾳ ἐστίν, οἷον θερμαίνει τὸ θερμὸν καὶ ὅλως γεννᾷ τὸ ἔχον τὸ εἶδος. Ὥσθ' ἅμα τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ θερμὸν ἔσται καὶ οὐ θερμόν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὅσων τὸ κινοῦν ἀνάγκη ἔχειν τὸ συνώνυμον. Τὸ μὲν ἄρα κινεῖ τὸ δὲ κινεῖται τοῦ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦντος. (9) Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν οὕτως ὥσθ' ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι, ἐκ τῶνδε φανερόν. Οὔτε γὰρ ἔσται πρῶτον κινοῦν οὐδέν, εἴ γε ἑκάτερον κινήσει ἑκάτερον· τὸ γὰρ πρότερον αἰτιώτερον τοῦ κινεῖσθαι τοῦ ἐχομένου, καὶ κινήσει μᾶλλον· διχῶς γὰρ κινεῖν ἦν, τὸ μὲν τὸ ὑπ' ἄλλου κινούμενον αὐτό, τὸ δ' αὑτῷ· ἐγγύτερον δὲ τὸ πορρώτερον τοῦ κινουμένου τῆς ἀρχῆς ἢ τὸ μεταξύ. Ἔτι οὐκ ἀνάγκη τὸ κινοῦν κινεῖσθαι εἰ μὴ ὑφ' αὑτοῦ· κατὰ συμβεβηκὸς ἄρα ἀντικινεῖ θάτερον. Ἔλαβον τοίνυν ἐνδέχεσθαι μὴ κινεῖν· ἔσται ἄρα τὸ μὲν κινούμενον τὸ δὲ κινοῦν ἀκίνητον. Ἔτι οὐκ ἀνάγκη τὸ κινοῦν ἀντικινεῖσθαι, ἀλλ' ἢ ἀκίνητόν γέ τι κινεῖν ἀνάγκη ἢ αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ κινούμενον, εἴπερ ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι. Ἔτι, ἣν κινεῖ κίνησιν, καὶ κινοῖτ' ἄν, ὥστε τὸ θερμαῖνον θερμαίνεται. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ πρώτως αὐτὸ αὑτὸ κινοῦντος οὔτε ἓν μόριον οὔτε πλείω κινήσει αὐτὸ αὑτὸ ἕκαστον. Τὸ γὰρ ὅλον εἰ κινεῖται αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ, ἤτοι ὑπὸ τῶν αὑτοῦ τινος κινήσεται ἢ ὅλον ὑφ' ὅλου. Εἰ μὲν οὖν τῷ κινεῖσθαί τι μόριον αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρῶτον αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν· χωρισθὲν γὰρ τοῦτο μὲν κινήσει αὐτὸ αὑτό, τὸ δὲ ὅλον οὐκέτι. Εἰ δὲ ὅλον ὑφ' ὅλου κινεῖται, κατὰ συμβεβηκὸς ἂν ταῦτα κινοῖ αὐτὰ ἑαυτά. Ὥστ' εἰ μὴ ἀναγκαῖον, εἰλήφθω μὴ κινούμενα ὑφ' αὑτῶν. Τῆς ὅλης ἄρα τὸ μὲν κινήσει ἀκίνητον ὄν, τὸ δὲ κινηθήσεται·

Horum igitur alterum est impossibile, alterum commentitium; nam absurdum est, id quod variandi vim habet, necessario posse augeri. (7) Non igitur necesse est semper id quod movetur, moveri ab alio quod rursus moveatur; consistet igitur. Quapropter quod primum movetur, vel a quiescente movebitur, vel ipsum se movebit. At vero etiamsi oportet considerare utrum id quod se ipsum movet, an quod ab alio movetur, sit causa et principium motus: illud quivis poneret. Quod enim per se est causa, semper est prius eo quod est per aliud. [VI.] (8) Quapropter hoc est considerandum, sumpto alio initio, si quid se ipsum movet, quo pacto et quomodo moveat. Necessarium itaque est, quicquid movetur, esse dividuum in semper dividua: hoc enim antea probatum fuit in libris universalibus de natura, quicquid per se movetur, continuum esse. Impossibile igitur est, ut id quod se ipsum movet, totum moveat se ipsum. Nam totum ferretur et ferret eadem latione, quum sit unum et individuum specie; et variaretur et variaret: quare doceret et doceretur simul; et sanaret et sanaretur eadem sanitate. Præterea definitum fuit, moveri id quod est mobile: hoc autem, dum movetur, esse potestate, non actu: quod autem potestate est, ad actum progredi. Motus vero est actus imperfectus rei mobilis: quod autem movet, jam actum est: utputa calidum calefacit: et omnino quod habet formam, gignit. Quare simul idem secundum idem erit calidum et non calidum; similiterque se habebit unumquodque aliorum, quorum movens necessario habet id quod est synonymum. Ejus igitur quod se ipsum movet, aliud movet, aliud movetur. (9) Non posse autem idem se ipsum ita movere, ut utraque pars ab utraque moveatur, ex his perspicuum est: quia nullum erit primum movens, si utraque pars utramque moveat; quod enim est prius, magis est causa movendi, et magis movebit, quam id quod hæret. Bifariam enim erat movere; nam quoddam erat movens, quod ab alio movetur; quoddam vero movebat se ipso; sed quod est remotius a re quæ movetur, id propinquius est principio quam medium. Præterea non est necesse, ut id quod movet, moveatur, nisi a se ipso. Alterum igitur ex accidenti invicem movet. Proinde sumebam contingere ut non moveret: erit igitur aliud, quod movetur, aliud, movens immobile. Præterea non est necesse, ut id quod movet, invicem moveatur: sed vel necesse est aliquod immobile moveri, vel ipsum a se ipso moveri, siquidem necesse est semper motum esse. Præterea quo motu movet, eodem etiam moveretur: quare calefaciens calefieret. (10) At vero nec ejus quod primum se ipsum movet, aut una pars aut plures movebunt singulæ se ipsas. Nam si totum moveatur a semetipso: vel ab aliqua sui ipsius parte movebitur, vel totum a toto. Ergo si ideo moveatur, quod aliqua ejus pars a se movetur; certe hæc pars erit id quod primum se ipsum movet: quia si separata fuerit, ipsa quidem se ipsam movebit, sed totum non amplius se movebit. Quodsi totum a toto moveatur; ex accidenti hæ partes se ipsas movebunt. Quare si non necessario, sumatur eas a se ipsis non moveri. Totius igitur altera pars movebit,

μόνως γὰρ οὕτως οἷόν τε τι αὐτοκίνητον εἶναι. Ἔτι εἴπερ ἡ ὅλη αὐτὴ αὑτὴν κινεῖ, τὸ μὲν κινήσει αὐτῆς, τὸ δὲ κινήσεται. Ἡ ἄρα ΑΒ ὑφ' αὑτῆς τε κινήσεται καὶ ὑπὸ τῆς Α. (11) Ἐπεὶ δὲ κινεῖ τὸ μὲν κινούμενον ὑπ' ἄλλου τὸ δ' ἀκίνητον ὄν, καὶ κινεῖται τὸ μὲν κινοῦν τὸ δὲ οὐθὲν κινοῦν, τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ἀνάγκη ἐξ ἀκινήτου εἶναι κινοῦντος δέ, καὶ ἔτι ἐκ κινουμένου μὴ κινοῦντος δ' ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ὁπότερ' ἔτυχεν. Ἔστω γὰρ τὸ Α κινοῦν μὲν ἀκίνητον δέ, τὸ δὲ Β κινούμενόν τε ὑπὸ τοῦ Α καὶ κινοῦν τὸ ἐφ' ᾧ Γ, τοῦτο δὲ κινούμενον μὲν ὑπὸ τοῦ Β, μὴ κινοῦν δὲ μηδέν· εἴπερ γὰρ καὶ διὰ πλειόνων ἥξει ποτὲ εἰς τὸ Γ, ἔστω δι' ἑνὸς μόνου. Τὸ δὴ ἅπαν ΑΒΓ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ· ἀλλ' ἐὰν ἀφέλω τὸ Γ, τὸ μὲν ΑΒ κινήσει αὐτὸ ἑαυτό (τὸ μὲν γὰρ Α κινοῦν, τὸ δὲ Β κινούμενον), τὸ δὲ Γ οὐ κινήσει αὐτὸ ἑαυτό, οὐδ' ὅλως κινήσεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ΒΓ κινήσει αὐτὴ ἑαυτὴν ἄνευ τοῦ Α· τὸ γὰρ Β κινεῖ τῷ κινεῖσθαι ὑπ' ἄλλου, οὐ τῷ ὑφ' αὑτοῦ τινὸς μέρους. Τὸ ἄρα ΑΒ μόνον αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ. Ἀνάγκη ἄρα τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἔχειν τὸ κινοῦν ἀκίνητον δέ, καὶ τὸ κινούμενον μηδὲν δὲ κινοῦν ἐξ ἀνάγκης, ἁπτόμενα ἤτοι ἄμφω ἀλλήλων ἢ θατέρου θάτερον. Εἰ μὲν οὖν συνεχές ἐστι τὸ κινοῦν (τὸ γὰρ κινούμενον ἀναγκαῖον εἶναι συνεχές), δῆλον ὅτι τὸ πᾶν αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ οὐ τῷ αὑτοῦ τι εἶναι τοιοῦτον οἷον αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν, ἀλλ' ὅλον κινεῖ αὐτὸ ἑαυτό, κινούμενόν τε καὶ κινοῦν τῷ αὑτοῦ τι εἶναι τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον. Οὐ γὰρ ὅλον κινεῖ οὐδ' ὅλον κινεῖται, ἀλλὰ κινεῖ μὲν τὸ Α, κινεῖται δὲ τὸ Β μόνον· τὸ δὲ Γ ὑπὸ τοῦ Α οὐκέτι· ἀδύνατον γάρ. (12) Ἀπορίαν δ' ἔχει, ἐὰν ἀφέλῃ τις ἢ τῆς Α (εἰ συνεχὲς τὸ κινοῦν μὲν ἀκίνητον δέ), ἢ τῆς Β τῆς κινουμένης· ἡ λοιπὴ ἆρα κινήσει τῆς Α ἢ ἡ τῆς Β κινηθήσεται; εἰ γὰρ τοῦτο, οὐκ ἂν εἴη πρώτως κινουμένη ὑφ' αὑτῆς ἡ ΑΒ· ἀφαιρεθείσης γὰρ ἀπὸ τῆς ΑΒ, ἔτι κινήσει ἑαυτὴν ἡ λοιπὴ ΑΒ. Ἢ δυνάμει μὲν ἑκάτερον οὐδὲν κωλύει ἢ θάτερον τὸ κινούμενον διαιρετὸν εἶναι, ἐντελεχείᾳ δ' ἀδιαίρετον· ἐὰν δὲ διαιρεθῇ, μηκέτι εἶναι ἔχον τὴν αὐτὴν δύναμιν· ὥστ' οὐδὲν κωλύει ἐν διαιρετοῖς δυνάμει πρώτως ἐνεῖναι. Φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὅτι ἔστι τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον· εἴτε γὰρ εὐθὺς ἵσταται τὸ κινούμενον, ὑπό τινος δὲ κινούμενον, εἰς ἀκίνητον τὸ πρῶτον· εἴτε εἰς κινούμενον μέν, αὐτὸ δ' αὑτὸ κινοῦν καὶ ἱστάν, ἀμφοτέρως συμβαίνει τὸ πρώτως κινοῦν ἐν ἅπασιν εἶναι τοῖς κινουμένοις ἀκίνητον.

quum sit immobilis; altera vero movebitur: nam hoc tantum modo fieri potest ut aliquid sui movendi vim habeat. Præterea si tota linea moveat se ipsam: altera ejus pars movebit, altera movebitur. Itaque linea αβ et a se ipsa movebitur, et ab α. (11) Quum autem aliud moveat, quod movetur ab alio; aliud, quod est immobile: quumque aliud moveatur, quod etiam movet; aliud, quod nullam rem movet: necesse est ut id quod se ipsum movet, constet ex eo quod est immobile, sed movet, et præterea ex eo quod movetur, nec necessario movet, sed prout accidit. Esto namque τὸ α, quod movet quidem, sed est immobile: τὸ β vero quod movetur ab α, et movet id in quo est γ. Hoc autem moveatur quidem a β, sed nullam rem moveat. Quanquam enim etiam per plura aliquando perveniet ad γ, tamen esto per unum tantum. Totum igitur αβγ se ipsum movet; verum si detraxero τὸ γ, certe τὸ αβ se ipsum movebit (nam τὸ α est id quod movet; τὸ β, id quod movetur); τὸ γ vero non movebit se ipsum, nec omnino movebitur. At vero nec pars βγ movebit se ipsam sine α; nam τὸ β ideo movet, quia movetur ab alio, non quod moveatur ab aliqua sui ipsius parte: solum igitur αβ se ipsum movet. Necesse igitur est, ut id quod se ipsum movet, habeat id quod movet, sed est immobile; et id quod movetur, sed nullam rem necessario movet: quæ quidem vel ambo se mutuo tangant, vel alterum tangat alterum. Si igitur id quod movet, continuum sit (necesse est enim, id quod movetur, esse continuum): manifestum est, totum movere se ipsum; non quia aliqua ejus pars sit talis ut moveat se ipsam; sed totum movet se ipsum et simul movetur et movet, quoniam aliqua ejus pars est quæ movet, et quæ movetur. Non enim totum movet, nec totum movetur: sed τὸ α movet, ac τὸ β movetur dumtaxat; γ vero non amplius ab α movetur: est enim impossibile. (12) Est autem dubitatio, si quis detraxerit vel ab α (si id quod movetur, et est immobile, sit continuum) vel a β quod movetur, an reliqua pars ipsius α movebit, vel reliqua pars ipsius β movebitur. Nam si hoc sit, certe ἡ αβ non movebitur primum a se ipsa: quia detractione facta ab αβ, nihilominus residuum αβ se movebit. An nihil prohibet, utrumque, vel alterum, id quod movetur, potestate dividuum esse, actu vero individuum; quod si divisum fuerit, non habere amplius eandem vim? quare nihil vetat primum inesse individuis potestate. Ex his perspicuum est, id quod primum movet, esse immobile: sive enim id quod movetur, et ab aliquo movetur, statim consistat in primo immobili; sive in eo quod movetur quidem, sed ipsum se movet et consistit: utroque modo evenit, ut id quod primum movet, in omnibus iis quæ moventur, sit immobile.

CAP. VI. [VII.]

Ἐπεὶ δὲ δεῖ κίνησιν ἀεὶ εἶναι καὶ μὴ διαλείπειν, ἀνάγκη εἶναί τι ὃ πρῶτον κινεῖ, εἴτε ἓν εἴτε πλείω, καὶ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον. (2) Ἕκαστον μὲν οὖν ἀΐδιον εἶναι τῶν ἀκινήτων μὲν κινούντων δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν νῦν λόγον· ὅτι δ' ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸ ἀκίνητον μὲν αὐτὸ πάσης τῆς ἐκτὸς μεταβολῆς, καὶ ἁπλῶς καὶ κατὰ συμβεβηκός, κινητικὸν δ' ἑτέρου, δῆλον ὧδε σκοποῦσιν. (3) Ἔστω δέ, εἴ τις βούλεται, ἐπί τινων ἐνδεχόμενον ὥστ' εἶναί ποτε καὶ μὴ εἶναι ἄνευ γενέσεως καὶ φθορᾶς· τάχα γὰρ ἀναγκαῖον, εἴ τι ἀμερὲς ὁτὲ μὲν ἔστιν ὁτὲ δὲ μή ἐστιν ἄνευ τοῦ μεταβάλλειν ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι πᾶν τὸ τοιοῦτον· καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἀκινήτων μὲν κινητικῶν δὲ ἐνίας ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι, ἐνδεχέσθω καὶ τοῦτο· ἀλλ' οὔ τι πάσας γε δυνατόν· δῆλον γὰρ ὡς αἴτιόν τι τοῖς αὐτὰ ἑαυτὰ κινοῦσίν ἐστι τοῦ ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἅπαν ἔχειν ἀνάγκη μέγεθος, εἰ μηδὲν κινεῖται ἀμερές· τὸ δὲ κινοῦν οὐδεμία ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων. Τοῦ δὴ τὰ μὲν γίγνεσθαι τὰ δὲ φθείρεσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι συνεχῶς, οὐδὲν αἴτιον τῶν ἀκινήτων μέν, μὴ ἀεὶ δ' ὄντων· οὐδ' αὖ τῶν ἀεὶ μὲν ταδὶ κινούντων, τούτων δ' ἕτερα. Τοῦ γὰρ ἀεὶ καὶ συνεχοῦς οὔτε ἕκαστον αὐτῶν αἴτιον οὔτε πάντα· τὸ μὲν γὰρ οὕτως ἔχειν ἀΐδιον καὶ ἐξ ἀνάγκης, τὰ δὲ πάντα ἄπειρα, καὶ οὐχ ἅμα πάντα ὄντα. Δῆλον τοίνυν ὅτι, εἰ καὶ μυριάκις ἔνιαι ἀρχαὶ τῶν ἀκινήτων μὲν κινουσῶν δέ, καὶ πολλὰ τῶν αὐτὰ ἑαυτὰ κινούντων φθείρεται, τὰ δ' ἐπιγίνεται, καὶ τόδε μὲν ἀκίνητον ὂν τόδε κινεῖ, ἕτερον δὲ τοδί· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἔστι τι ὃ περιέχει, καὶ τοῦτο παρ' ἕκαστον, ὅ ἐστιν αἴτιον τοῦ τὰ μὲν εἶναι τὰ δὲ μή, καὶ τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς· καὶ τοῦτο μὲν τούτοις, ταῦτα δὲ τοῖς ἄλλοις αἴτια κινήσεως. (4) Εἴπερ οὖν ἀΐδιος ἡ κίνησις, ἀΐδιον καὶ τὸ κινοῦν ἔσται πρῶτον, εἰ ἕν· εἰ δὲ πλείω, πλείω τὰ ἀΐδια. Ἓν δὲ μᾶλλον ἢ πολλά, καὶ πεπερασμένα ἢ ἄπειρα δεῖ νομίζειν. Τῶν αὐτῶν γὰρ συμβαινόντων, ἀεὶ τὰ πεπερασμένα μᾶλλον ληπτέον· ἐν γὰρ τοῖς φύσει δεῖ τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ βέλτιον, ἂν ἐνδέχηται, ὑπάρχειν μᾶλλον. Ἱκανὸν δὲ καὶ εἰ ἕν, ὃ πρῶτον τῶν ἀκινήτων ἀΐδιον ὂν ἔσται ἀρχὴ τοῖς ἄλλοις κινήσεως. (5) Φανερὸν δὲ καὶ ἐκ τοῦδε ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι ἓν καὶ ἀΐδιον τὸ πρῶτον κινοῦν. Δέδεικται γὰρ ὅτι ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι· εἰ δὲ ἀεί, ἀνάγκη καὶ συνεχῆ εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ἀεὶ συνεχές, τὸ δ' ἐφεξῆς οὐ συνεχές. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε συνεχής, μία· μία δ', εἰ ὑφ' ἑνός τε τοῦ κινοῦντος καὶ ἑνὸς τοῦ κινουμένου· εἰ γάρ τι ἄλλο καὶ ἄλλο κινήσει, οὐ συνεχὴς ἡ ὅλη κίνησις, ἀλλ' ἐφεξῆς.

[VIII.] (6) Ἔκ τε δὴ τούτων πιστεύσειεν ἄν τις εἶναί τε πρῶτον ἀκίνητον, καὶ πάλιν ἐπιβλέψας ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κινούντων. Τὸ μὲν δὴ εἶναι ἄττα τῶν ὄντων ἃ ὁτὲ μὲν κινεῖται ὁτὲ δ' ἠρεμεῖ, φανερόν. Καὶ διὰ τούτου γέγονε δῆλον ὅτι οὔτε πάντα κινεῖται οὔτε

Quoniam autem oportet motum semper esse, nec intermitti; necesse est esse aliquid quod primum moveat, sive sit unum, sive plura, nempe primum illud movens immobile. (2) Unumquodque igitur eorum quæ immobilia sunt ipsa, sed movent, esse æternum, nihil facit adversus hanc rationem: sed necesse esse, ut sit aliquid quod ipsum sit quidem immobile et omnis externæ mutationis expers, tam simpliciter quam ex accidenti, vim autem habeat alterius movendi, ita considerantibus fiet manifestum. (3) Fieri autem in quibusdam possit, si cui placet, ut aliquando sint et non sint sine ortu et interitu. Fortassis enim est necessarium, si quid vacans partibus, modo sit modo non sit, ut quicquid tale est, sine mutatione interdum sit, interdum non sit; et quædam principia immobilia quidem, sed quæ movendi vim habeant, modo esse, modo non esse, hoc etiam fieri possit : sed non est possibile ut omnia sint ejusmodi. Patet enim esse aliquam causam iis quæ se ipsa movent, cur modo sint, modo non sint. Nam quicquid se ipsum movet, necesse est ut habeat magnitudinem : siquidem nihil movetur, quod partibus vacet; id vero quod movet, nihil necesse est habere magnitudinem, ut liquet ex eis quæ dicta fuerunt. Ergo cur alia gignantur, alia intereant, idque fiat continenter, nihil eorum causa est, quæ sunt quidem immobilia, non tamen semper sunt : nec rursus eorum quæ semper hæc movent, ita ut hæc moveant alia; nam æternitatis et continuationis nec eorum est unumquodque causa, neque omnia. Etenim ita rem habere, est æternum et necessarium : omnia vero sunt infinita, nec omnia entia simul sunt. Manifestum igitur est, etiamsi decies millies quædam principia, quæ sunt immobilia, sed movent; et multa ex iis quæ se ipsa movent, intereant, alia vero generentur; et hoc quidem quod est immobile, hanc rem moveat; aliud vero illam : nihilominus tamen esse aliquid, quod continet, et hoc præter singula : quod quidem est causa cur alia sint, alia non sint, et causa continuæ mutationis; atque hoc quidem hisce, hæc vero aliis sunt causæ motionis. (4) Siquidem igitur motus sit æternus, etiam primum movens æternum erit, si unum sit : si vero multa, erunt multa æterna. Unum autem esse potius quam multa, et finita potius quam infinita, putare oportet; nam si eadem eveniant, semper finita potius sumenda sunt : in iis enim quæ natura constant, oportet id potius inesse, quod est finitum et melius, si modo inesse possit. Atqui sufficit, etsi unum sit, quod quum primum sit inter immobilia, et æternum, aliis erit principium motus. (5) Ex hoc quoque perspicuum est, necesse esse ut id quod primum movet, sit unum quiddam et æternum; probatum enim fuit, necesse esse ut semper sit motus : quodsi semper est, necesse est ut sit continuus; quod enim est semper, est continuum; quod vero est deinceps, non est continuum. At vero si est continuus, est unus; est autem unus, si ab uno movente est, et unius quod moveatur; si quam enim rem aliud atque aliud moveat, totus motus non est continuus, sed deinceps.

[VIII.] (6) Ergo et ex his credere aliquis possit esse aliquod immobile, et rursus, si respexerit ad principia eorum quæ movent. Esse igitur quædam, quæ modo moventur, modo quiescunt, perspicuum est. Et ex hoc manifestum factum est neque omnia moveri, neque omnia quiescere; neque

πάντα ἠρεμεῖ, οὔτε τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖ, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖται· τὰ γὰρ ἐπαμφοτερίζοντα καὶ δύναμιν ἔχοντα τοῦ ὁτὲ μὲν κινεῖσθαι ὁτὲ δ' ἠρεμεῖν, δείκνυσι περὶ αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τοιαῦτα δῆλα πᾶσι, βουλόμεθα δὲ δεῖξαι καὶ τοῖν δυοῖν ἑκατέραν τὴν φύσιν, ὅτι ἔστι τὰ μὲν ἀεὶ ἀκίνητα, τὰ δ' ἀεὶ κινούμενα, προϊόντες δ' ἐπὶ τοῦτο καὶ θέντες ἅπαν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι ἢ ἀκίνητον ἢ κινούμενον, καὶ κινούμενον ἢ ὑφ' αὑτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου ἀεί, προήλθομεν ἐπὶ τὸ λαβεῖν ὅτι τῶν κινουμένων ἐστὶν ἀρχή, κινουμένων μὲν ὃ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ, πάντων δὲ τὸ ἀκίνητον· ὁρῶμεν δὲ καὶ φανερῶς ὄντα τοιαῦτα ἃ κινεῖ αὐτὰ ἑαυτά, οἷον τὸ τῶν ἐμψύχων καὶ τὸ τῶν ζῴων γένος. Ταῦτα δὴ καὶ δόξαν παρεῖχε, μή ποτ' ἐνδέχεται κίνησιν ἐγγίνεσθαι μὴ οὖσαν ὅλως, διὰ τὸ ἐν τούτοις ὁρᾶν ἡμᾶς τοῦτο συμβαῖνον· ἀκίνητα γάρ ποτε ὄντα κινεῖται πάλιν, ὡς δοκεῖ. (7) Τοῦτο δὴ δεῖ λαβεῖν, ὅτι μίαν κίνησιν αὐτὰ κινεῖ, καὶ ὅτι ταύτην οὐ κυρίως· οὐ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὸ αἴτιον, ἀλλ' ἔνεισιν ἄλλαι κινήσεις φυσικαὶ τοῖς ζῴοις, ἃς οὐ κινοῦνται δι' ἑαυτῶν, οἷον αὔξησις, φθίσις, ἀναπνοή, ἃς κινεῖται τῶν ζῴων ἕκαστον ἠρεμοῦν καὶ οὐ κινούμενον τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ κίνησιν. Τούτων δ' αἴτιον τὸ περιέχον καὶ πολλὰ τῶν εἰσιόντων, οἷον ἐνίων τροφή· πεττομένης γὰρ καθεύδουσι, διακρινομένης δ' ἐγείρονται καὶ κινοῦσιν ἑαυτούς, τῆς πρώτης ἀρχῆς ἔξωθεν οὔσης. Διὸ οὐκ ἀεὶ κινοῦνται συνεχῶς ὑφ' αὑτῶν· ἄλλο γὰρ τὸ κινοῦν αὐτὸ κινούμενον καὶ μεταβάλλον πρὸς ἕκαστον τῶν κινούντων ἑαυτά. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις κινεῖται τὸ κινοῦν πρῶτον καὶ τὸ αἴτιον τοῦ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν ὑφ' αὑτοῦ, κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι· μεταβάλλει γὰρ τὸν τόπον τὸ σῶμα, ὥστε καὶ τὸ ἐν τῷ σώματι ὂν καὶ τὸ ἐν τῇ μοχλείᾳ κινοῦν ἑαυτό. (8) Ἐξ ὧν ἔστι πιστεῦσαι ὅτι, εἴ τι ἐστὶ τῶν ἀκινήτων μὲν κινούντων δέ, καὶ αὐτῶν κινουμένων κατὰ συμβεβηκός, ἀδύνατον συνεχῆ κίνησιν κινεῖν. Ὥστ' εἴπερ ἀνάγκη συνεχῶς εἶναι κίνησιν, εἶναί τι δεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, εἰ μέλλει, καθάπερ εἴπομεν, ἔσεσθαι ἐν τοῖς οὖσιν ἄπαυστός τις καὶ ἀθάνατος κίνησις, καὶ μένειν τὸ ὂν αὐτὸ ἐν αὑτῷ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ· τῆς γὰρ ἀρχῆς μενούσης ἀνάγκη καὶ τὸ πᾶν μένειν συνεχὲς ὂν πρὸς τὴν ἀρχήν. Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸ τὸ κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκὸς ὑφ' αὑτοῦ καὶ ὑφ' ἑτέρου· τὸ μὲν γὰρ ὑφ' ἑτέρου ὑπάρχει καὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἐνίαις ἀρχαῖς, ὅσα πλείους φέρεται φοράς, θάτερον δὲ τοῖς φθαρτοῖς μόνον. [IX.] (9) Ἀλλὰ μὴν εἴ γέ ἐστί τι ἀεὶ τοιοῦτον, κινοῦν μέν τι, ἀκίνητον δὲ αὐτὸ καὶ ἀΐδιον, ἀνάγκη καὶ τὸ πρῶτον ὑπὸ τούτου κινούμενον ἀΐδιον εἶναι. Ἔστι δὲ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἂν ἄλλως εἶναι γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ μεταβολὴν τοῖς ἄλλοις, εἰ μή τι κινήσει κινούμενον· τὸ μὲν γὰρ ἀκίνητον τὴν αὐτὴν ἀεὶ κινήσει τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ μίαν κίνησιν, ἅτε οὐδὲν αὐτὸ μεταβάλλον πρὸς τὸ κινούμενον· τὸ δὲ κινούμενον ὑπὸ τοῦ κινουμένου μέν, ὑπὸ τοῦ ἀκινήτου δὲ κινουμένου

alia semper quiescere, alia semper moveri : nam quæ sunt natura ancipiti, et vim habent ut interdum moveantur interdum quiescant, de his fidem faciunt. Quum autem ea quæ sunt ejusmodi, sint omnibus manifesta ; velimus autem probare etiam utramque reliquarum duarum naturarum, nempe alia semper esse immobilia, alia quæ semper moveantur : procedentes ad hoc probandum, et positis his principiis, quicquid movetur, ab aliquo moveri, et hoc aut esse immobile aut moveri, et moveri vel a se, vel ab alio semper, progressi sumus eo usque, ut sumeremus eorum quæ moverentur esse principium : id est, eorum quæ moventur, id quod se ipsum movet; omnium vero, id quod est immobile. Videmus autem, et quidem perspicue, quædam esse ejusmodi ut se ipsa moveant : ut animatorum et animalium genus; quæ quidem et opinionem præbebant, ne quando contingeret motum fieri, quum non esset omnino, propterea quod in his videmus hoc accidere; quum enim aliquando sint immobilia, moventur rursus, ut videtur. (7) Hoc igitur sumere oportet, hæc uno motu se ciere, eoque non proprie : non est enim causa ex ipso animali; sed alii motus naturales animalibus insunt, quibus non moventur a semetipsis : ut auctio, deminutio, respiratio : quibus motibus cietur unumquodque animal quum quiescat, nec eo motu cieatur, quo a se ipso movetur. Horum autem causa est id quod continet, et multa ex iis quæ ingrediuntur : ut quorundam causa est alimentum; quum enim concoquitur, dormiunt; quum autem distribuitur, excitantur, et movent se ipsos, primo principio extra constituto. Proinde non semper neque continenter moventur a se ipsis; nam ad singula quæ se ipsa movent, adest aliud quod movet, quum ipsum moveatur et mutetur. In his autem omnibus, quod primum movet et est causa cur aliud se ipsum moveat, id quoque a se movetur, sed ex accidenti; corpus enim mutat locum : quocirca et id quod est in corpore, et quod vecte se ipsum movet (8) Ex quibus licet credere, si quid est in numero eorum quæ sunt quidem immobilia, sed movent, et ipsa moventur ex accidenti; impossibile esse ut id continuum motum efficiat. Quapropter si necesse est continenter esse motum; oportet esse aliquod primum movens immobile, quod neque ex accidenti moveatur; si debet, quemadmodum diximus, esse in rebus indeficiens quidam et immortalis motus, ac manere ipsum ens in se ipso et in eodem : principio namque manente, necesse est etiam universum manere, quum sit continenter junctum principio. Non est autem idem, moveri ex accidenti a se ipso, et ab altero; nam moveri ab altero, inest et quibusdam principiis eorum quæ sunt in cælo, id est, eorum quæ pluribus lationibus feruntur : alterum vero iis solum inest, quæ interitui sunt obnoxia. [IX.] (9) Verumenimvero si est aliquid semper ejusmodi quod movet quidem, sed est immobile ipsum, et æternum; necesse est, etiam id quod primum ab hoc movetur, esse æternum. Hoc autem manifestum etiam ex eo est, quod alioqui non esset generatio et interitus et mutatio aliis rebus, nisi quid moveat, quum moveatur : quod enim est immobile, uno et eodem motu semper et eodem modo movebit; quippe quod nihil mutatur relatione habita ad id quod movetur; quod autem movetur ab eo quod movetur quidem, sed ab immobili jam movetur, propterea

ἤδη, διὰ τὸ ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν πρὸς τὰ πράγματα, οὐ τῆς αὐτῆς ἔσται κινήσεως αἴτιον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν ἐναντίοις εἶναι τόποις ἢ εἴδεσιν ἐναντίως παρέξεται κινούμενον ἕκαστον τῶν ἄλλων, καὶ ὁτὲ μὲν ἠρεμοῦν ὁτὲ δὲ κινούμενον. Φανερὸν δὴ γέγονεν ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὃ κατ' ἀρχὰς ἠποροῦμεν, τί δή ποτε οὐ πάντα ἢ κινεῖται ἢ ἠρεμεῖ, ἢ τὰ μὲν κινεῖται ἀεὶ τὰ δ' ἀεὶ ἠρεμεῖ, ἀλλ' ἔνια ὁτὲ μὲν ὁτὲ δ' οὔ. Τούτου γὰρ τὸ αἴτιον δῆλόν ἐστι νῦν, ὅτι τὰ μὲν ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖται ἀϊδίου, διὸ ἀεὶ μεταβάλλει, τὰ δ' ὑπὸ κινουμένου καὶ μεταβάλλοντος· ὥστε καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον μεταβάλλειν. Τὸ δ' ἀκίνητον, ὥσπερ εἴρηται, ἅτε ἁπλῶς καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένον, μίαν καὶ ἁπλῆν κινήσει κίνησιν.

quod aliter atque aliter ad res affectum est, non erit causa ejusdem motus : sed quia est in contrariis locis aut formis, efficiet alia singula contrariis motibus cieri, et modo quiescere, modo moveri. Jam ex iis quæ dicta fuerunt, perspicuum factum est etiam id quod initio in dubium revocavimus : cur non omnia vel moveantur, vel quiescant; vel alia semper moveantur, alia semper quiescant; sed quædam interdum, interdum autem minime; hujus enim causa nunc manifesta est : quoniam alia moventur ab immobili æterno, proinde semper mutantur : alia vero ab eo quod movetur et mutatur, unde et ipsa necesse est mutari : aliud vero est immobile, sicuti dictum fuit, quippe quod simpliciter, et eodem modo, et in se ipso permanens, unum et simplicem motum efficiet.

CAP. VII. [X.]

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλην ποιησαμένοις ἀρχὴν μᾶλλον ἔσται περὶ τούτων φανερόν. Σκεπτέον γὰρ πότερον ἐνδέχεταί τινα κίνησιν εἶναι συνεχῆ ἢ οὔ· καὶ εἰ ἐνδέχεται, τίς αὕτη, καὶ τίς πρώτη τῶν κινήσεων· δῆλον γὰρ ὡς, εἴπερ ἀναγκαῖον μὲν ἀεὶ κίνησιν εἶναι, πρώτη δ' ἥδε καὶ συνεχής, ὅτι τὸ πρῶτον κινοῦν κινεῖ ταύτην τὴν κίνησιν, ἣν ἀναγκαῖον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ συνεχῆ καὶ πρώτην. (2) Τριῶν δ' οὐσῶν κινήσεων, τῆς τε κατὰ μέγεθος καὶ τῆς κατὰ πάθος καὶ τῆς κατὰ τόπον, ἣν καλοῦμεν φοράν, ταύτην ἀναγκαῖον εἶναι πρώτην· ἀδύνατον γὰρ αὔξησιν εἶναι ἀλλοιώσεως μὴ προϋπαρχούσης· τὸ γὰρ αὐξανόμενον ἔστι μὲν ὡς ὁμοίῳ αὐξάνεται, ἔστι δ' ὡς ἀνομοίῳ· τροφὴ γὰρ λέγεται τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον. Προσγίνεται δὲ πᾶν γινόμενον ὅμοιον ὁμοίῳ. Ἀνάγκη οὖν ἀλλοίωσιν εἶναι τὴν εἰς τἀναντία μεταβολήν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀλλοιοῦται, δεῖ τι εἶναι τὸ ἀλλοιοῦν καὶ ποιοῦν ἐκ τοῦ δυνάμει θερμοῦ τὸ ἐνεργείᾳ θερμόν. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ κινοῦν οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον ὁτὲ δὲ πορρώτερον τοῦ ἀλλοιουμένου ἐστί. Ταῦτα δ' ἄνευ φορᾶς οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Εἰ ἄρα ἀνάγκη αἰεὶ κίνησιν εἶναι, ἀνάγκη καὶ φορὰν ἀεὶ εἶναι πρώτην τῶν κινήσεων, καὶ φορᾶς, εἰ ἔστιν ἡ μὲν πρώτη ἡ δ' ὑστέρα, τὴν πρώτην. Ἔτι δὲ πάντων τῶν παθημάτων ἀρχὴ πύκνωσις καὶ μάνωσις· καὶ γὰρ βαρὺ καὶ κοῦφον καὶ μαλακὸν καὶ σκληρὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν πυκνότητες δοκοῦσι καὶ ἀραιότητες εἶναί τινες. Πύκνωσις δὲ καὶ μάνωσις σύγκρισις καὶ διάκρισις, καθ' ἃς γένεσις καὶ φθορὰ λέγεται τῶν οὐσιῶν. Συγκρινόμενα δὲ καὶ διακρινόμενα ἀνάγκη κατὰ τόπον μεταβάλλειν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ αὐξανομένου καὶ φθίνοντος μεταβάλλει κατὰ τόπον τὸ μέγεθος. (3) Ἔτι καὶ ἐντεῦθεν ἐπισκοποῦσιν ἔσται φανερὸν ὅτι ἡ φορὰ πρώτη. Τὸ γὰρ πρῶτον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ ἐπὶ κινήσεως ἂν λέγοιτο πλεοναχῶς· λέγεται γὰρ πρότερον, οὗ τε μὴ ὄντος οὐκ ἔσται τἆλλα, ἐκεῖνο δ' ἄνευ τῶν ἄλλων· καὶ τὸ τῷ χρόνῳ, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν. Ὥστ' ἐπεὶ κίνησιν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι

Sed tamen et alio facto initio magis erunt hæc perspicua. Dispiciendum est enim, utrum esse possit aliquis motus continuus, necne; et, si esse possit, quisnam hic sit; et quis sit motuum primus. Constat enim, si necesse est semper motum esse, hic vero est primus et continuus, primum movens hoc motu ciere, quem necesse est unum et eundem esse atque continuum, et primum. (2) Quum autem tres sint motus, is qui in magnitudine spectatur, et is qui in affectione, et is qui in loco, quem vocamus lationem; hunc necesse est esse primum; impossibile est enim, auctionem esse, quin variatio antecedat. Quod enim augetur, partim simili augetur, partim dissimili. Etenim quod est contrarium, dicitur alimentum contrario : accedit autem quodvis factum simile simili. Necesse est igitur mutationem in contraria esse variationem. Atqui si varietur, oportet esse aliquid quod variet, et quod efficiat ex potestate calido actu calidum. Patet igitur, id quod movet, non similiter se habere, sed interdum esse propinquius, interdum remotius ab eo quod variatur : hæc autem sine latione esse nequeunt. Ergo si necesse est semper motum esse, necesse etiam est lationem esse motionum primam. Et, si lationum alia est prior, alia posterior; eam esse primam motionem, quæ est prima latio. Præterea omnium affectionum principium est densatio et rarefactio. Etenim grave et leve, nec non molle ac durum, item calidum et frigidum, videntur esse densitates et raritates quædam. Densatio vero et rarefactio sunt concretio et secretio, secundum quas dicitur generatio et interitus substantiarum. Atqui ea quæ concrescunt, vel disjiciuntur, necesse est loco mutari. Jam vero etiam ejus quod augetur, et minuitur, magnitudo locum mutat. (3) Præterea hinc quoque considerantibus perspicuum erit, lationem esse primam. Nam primum, sicut in aliis, ita etiam in motu dici potest multis modis. Dicitur enim prius, et id sine quo alia non erunt, ipsum vero erit sine aliis : et quod est prius tempore : et quod essentia. Quapropter quum necesse sit motum esse continenter; possit autem esse continenter vel

συνεχῶς, εἴη δ' ἂν συνεχῶς ἢ ἡ συνεχὴς ἢ ἡ ἐφεξῆς, μᾶλλον δ' ἡ συνεχής· καὶ βέλτιον συνεχῆ ἢ ἐφεξῆς εἶναι, τὸ δὲ βέλτιον ἀεὶ ὑπολαμβάνομεν ἐν τῇ φύσει ὑπάρχειν, ἂν ᾖ δυνατόν, δυνατὸν δὲ συνεχῆ εἶναι (δειχθήσεται δὲ ὕστερον· νῦν δὲ τοῦθ' ὑποκείσθω), καὶ ταύτην οὐδεμίαν ἄλλην οἷόντ' εἶναι ἀλλ' ἢ φοράν, ἀνάγκη τὴν φορὰν εἶναι πρώτην. Οὐδεμία γὰρ ἀνάγκη οὔτε αὔξεσθαι οὔτε ἀλλοιοῦσθαι τὸ φερόμενον, οὐδὲ δὴ γίνεσθαι ἢ φθείρεσθαι· τούτων δὲ οὐδεμίαν ἐνδέχεται τῆς συνεχοῦς μὴ οὔσης, ἣν κινεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν. (4) Ἔτι χρόνῳ πρώτην· τοῖς γὰρ ἀϊδίοις μόνον ἐνδέχεται κινεῖσθαι ταύτην. Ἀλλ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν ἐχόντων γένεσιν τὴν φορὰν ἀναγκαῖον ὑστάτην εἶναι τῶν κινήσεων· μετὰ γὰρ τὸ γενέσθαι πρῶτον ἀλλοίωσιν καὶ αὔξησις, φορὰ δ' ἤδη τετελειωμένων κίνησίς ἐστιν. Ἀλλ' ἕτερον ἀνάγκη κινούμενον εἶναι κατὰ φορὰν πρότερον, ὃ καὶ τῆς γενέσεως αἴτιον ἔσται τοῖς γινομένοις, οὐ γινόμενον, οἷον τὸ γεννῆσαν τοῦ γεννηθέντος, ἐπεὶ δόξειέ γ' ἂν ἡ γένεσις εἶναι πρώτη τῶν κινήσεων διὰ τοῦτο, ὅτι γενέσθαι δεῖ τὸ πρᾶγμα πρῶτον. Τὸ δ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν γινομένων οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἕτερον ἀναγκαῖον πρότερόν τι κινεῖσθαι τῶν γινομένων ὂν αὐτὸ καὶ μὴ γινόμενον, καὶ τούτου ἕτερον πρότερον. Ἐπεὶ δὲ γένεσιν ἀδύνατον εἶναι πρώτην (πάντα γὰρ ἂν εἴη τὰ κινούμενα φθαρτά), δῆλον ὡς οὐδὲ τῶν ἐφεξῆς κινήσεων οὐδεμία προτέρα· λέγω δ' ἐφεξῆς, αὔξησιν, εἶτ' ἀλλοίωσιν καὶ φθίσιν καὶ φθοράν· πᾶσαι γὰρ ὕστεραι γενέσεως· ὥστ' εἰ μηδὲ γένεσις προτέρα φορᾶς, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδεμία μεταβολῶν. (5) Ὅλως δὲ φαίνεται τὸ γινόμενον ἀτελὲς καὶ ἐπ' ἀρχὴν ἰόν· ὥστε τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον εἶναι· τελευταῖον δὲ φορὰ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ἐν γενέσει. Διὸ τὰ μὲν ὅλως ἀκίνητα τῶν ζώντων δι' ἔνδειαν τοῦ ὀργάνου, οἷον τὰ φυτὰ καὶ πολλὰ γένη τῶν ζῴων· τοῖς δὲ τελειουμένοις ὑπάρχει. Ὥστ' εἰ μᾶλλον ὑπάρχει φορὰ τοῖς μᾶλλον ἀπειληφόσι τὴν φύσιν, καὶ ἡ κίνησις αὕτη πρώτη τῶν ἄλλων ἂν εἴη κατ' οὐσίαν· (6) διά τε ταῦτα καὶ διότι ἥκιστα τῆς οὐσίας ἐξίσταται τὸ κινούμενον τῶν κινήσεων ἐν τῷ φέρεσθαι· κατὰ μόνην γὰρ οὐδὲν μεταβάλλει τοῦ εἶναι, ὥσπερ ἀλλοιουμένου μὲν τὸ ποιόν, αὐξανομένου δὲ καὶ φθίνοντος τὸ ποσόν. (7) Μάλιστα δὲ δῆλον, ὅτι τὸ κινοῦν αὐτὸ αὑτὸ μάλιστα ταύτην κινεῖ κυρίως τὴν κατὰ τόπον. Καίτοι φαμὲν τοῦτ' εἶναι τῶν κινουμένων καὶ κινούντων ἀρχὴν καὶ πρῶτον τοῖς κινουμένοις, τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν. (8) Ὅτι μὲν τοίνυν τῶν κινήσεων ἡ φορὰ πρώτη, φανερὸν ἐκ τούτων. [XI.] Τίς δὲ φορὰ πρώτη, νῦν δεικτέον. Ἅμα δὲ καὶ τὸ νῦν καὶ τὸ πρότερον ὑποτεθέν, ὅτι ἐνδέχεταί τινα κίνησιν εἶναι συνεχῆ καὶ ἀΐδιον, φανερὸν ἔσται τῇ αὐτῇ μεθόδῳ. (9) Ὅτι μὲν οὖν τῶν ἄλλων κινήσεων οὐδεμίαν ἐνδέχεται συνεχῆ εἶναι, ἐκ τῶνδε φανερόν. Ἅπασαι γὰρ ἐξ ἀντικειμένων εἰς ἀντικείμενά εἰσιν αἱ κινήσεις καὶ μεταβολαί, οἷον γενέσει μὲν καὶ φθορᾷ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ

qui continuus vel qui deinceps est, sed magis qui est continuus; et præstet esse continuum, quam deinceps; quod autem præstat, semper existimemus in natura esse, si sit possibile; possit autem esse continuus (quod quidem probabitur posterius, nunc vero supponatur); atque hunc nullum alium esse posse, quam lationem : necesse est lationem esse primam. Nulla enim subest necessitas aut augeri aut variari id quod fertur : nec igitur fieri aut interire. Sed nullus horum motuum esse potest, nisi sit motus continuus quem primum movens efficit. (4) Præterea tempore primam : nam æterna hoc tantum motu cieri possunt. Atqui in unoquoque eorum quæ generationem subeunt, necesse est lationem esse motionum ultimam. Postquam enim res facta est, primum necesse est variationem esse, et auctionem : latio autem est motus rerum jam perfectarum. Sed necesse est esse aliud prius, quod latione moveatur, et generationis causa sit iis quæ fiunt, quum ipsum non fiat : ut generans est prius eo quod gignitur. Nam videri possit generatio esse mutationum prima, propterea quod oportet primum rem factam esse. Hoc autem in unoquoque horum quæ fiunt, sic habet : sed necesse est moveri aliquid aliud prius iis quæ fiunt, quum ipsum sit, nec fiat : et rursus hôc aliud prius. Quum autem impossibile sit generationem esse primam (alioqui enim quæcumque moventur, interire possent) : manifestum est, nullum ex motibus qui deinceps sunt, esse priorem. Dico autem esse deinceps, accretionem, deinde variationem, et deminutionem, et interitum : omnes enim sunt posteriores generatione. Quocirca si nec generatio est prior latione, certe nec ulla alia mutatio erit prior. (5) Omnino autem videtur id quod fit, esse imperfectum, et ad principium proficisci. Quapropter quod est generatione posterius, natura prius esse. Postremo autem latio inest iis omnibus quæ gignuntur. Idcirco alia viventia sunt omnino immobilia, propter defectum instrumenti, ut plantæ, et multa genera animalium : aliis vero motus inest quum sunt perfecta. Quare si magis inest latio iis quæ magis adepta sunt naturam, etiam hic motus erit aliorum primus essentiâ. (6) Quum propter hæc, tum etiam quia minime omnium motuum latione ab essentia recedit id quod movetur. Solo enim hoc motu non mutatur aliquid quod insit : ut ejus quod variatur, qualitas mutatur; ejus autem quod augetur et minuitur, quantitas. (7) Maxime autem manifestum est : quia quod se ipsum movet, maxime proprie hoc motu movet, qui fit secundum locum : atqui dicimus hoc esse eorum quæ moventur, et movent, principium, et primum iis quæ moventur, id scilicet quod se ipsum movet. (8) Lationem igitur esse motionum primam, ex his perspicuum est. [XI.] Quæ autem latio sit prima, nunc est ostendendum. Simul autem et quod nunc, et quod antea suppositum fuit, posse aliquem motum esse continuum et æternum, perspicuum erit eadem methodo. (9) Nullum igitur aliorum motuum posse esse continuum, ex his perspicuum est. Omnes enim motiones et mutationes sunt ex oppositis in opposita : ut ortui et interitui ens et non-ens sunt ter

ὃν ὅροι, ἀλλοιώσει δὲ τἀναντία πάθη, αὐξήσει δὲ καὶ φθίσει ἢ μέγεθος καὶ μικρότης, ἢ τελειότης μεγέθους καὶ ἀτέλεια· ἐναντίαι δ' αἱ εἰς τὰ ἐναντία. Τὸ δὲ μὴ ἀεὶ κινούμενον τήνδε τὴν κίνησιν, ὃν δὲ πρότερον, ἀνάγκη πρότερον ἠρεμεῖν. Φανερὸν οὖν ὅτι ἠρεμήσει ἐν τῷ ἐναντίῳ τὸ μεταβάλλον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταβολῶν· ἀντίκειται γὰρ φθορὰ καὶ γένεσις ἁπλῶς τῇ ἁπλῶς, καὶ ἡ καθ' ἕκαστον τῇ καθ' ἕκαστον. Ὥστ' εἰ ἀδύνατον ἅμα μεταβάλλειν τὰς ἀντικειμένας, οὐκ ἔσται συνεχὴς ἡ μεταβολή, ἀλλὰ μεταξὺ ἔσται αὐτῶν χρόνος. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐναντίας ἢ μὴ ἐναντίας εἶναι τὰς κατ' ἀντίφασιν μεταβολάς, εἰ μόνον ἀδύνατον ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι· τοῦτο γὰρ τῷ λόγῳ οὐδὲν χρήσιμον. Οὐδ' εἰ μὴ ἀνάγκη ἠρεμῆσαι ἐν τῇ ἀντιφάσει, μηδ' ἔστι μεταβολὴ ἠρεμίᾳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἴσως ἠρεμεῖ τὸ μὴ ὄν, ἡ δὲ φθορὰ εἰς τὸ μὴ ὄν· ἀλλ' εἰ μόνον μεταξὺ γίγνεται χρόνος· οὕτω γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ μεταβολὴ συνεχής· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πρότερον ἡ ἐναντίωσις χρήσιμον, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα ὑπάρχειν. Οὐ δεῖ δὲ ταράττεσθαι, ὅτι τὸ αὐτὸ πλείοσιν ἔσται ἐναντίον, οἷον ἡ κίνησις καὶ στάσει καὶ κινήσει τῇ εἰς τοὐναντίον, ἀλλὰ μόνον τοῦτο λαμβάνειν, ὅτι ἀντίκειταί πως καὶ τῇ κινήσει καὶ τῇ ἠρεμίᾳ ἡ κίνησις ἡ ἐναντία, καθάπερ τὸ ἴσον καὶ τὸ μέτριον τῷ ὑπερέχοντι καὶ τῷ ὑπερεχομένῳ, καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἅμα τὰς ἀντικειμένας οὔτε κινήσεις οὔτε μεταβολὰς ὑπάρχειν. (10) Ἔτι δ' ἐπί τε τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς καὶ παντελῶς ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ γενόμενον εὐθὺς ἀνάγκη φθαρῆναι καὶ μηδένα χρόνον διαμεῖναι. Ὥστ' ἐκ τούτων ἂν ἡ πίστις γένοιτο ταῖς ἄλλαις· φυσικὸν γὰρ τὸ ὁμοίως ἔχειν ἐν ἁπάσαις.

mini; variationi vero contrariæ affectiones; auctioni autem et deminutioni vel magnitudo et parvitas, vel magnitudinis perfectio et imperfectio. Contrariæ autem motiones sunt eæ quæ sunt in contraria. Quod vero non semper hoc motu cietur, quum antea esset, necesse est ut prius quiesceret. Patet igitur, id quod mutatur, quieturum in contrario. Similiter etiam se res habet in mutationibus. Opponitur enim interitus et ortus simpliciter acceptus, ei qui simpliciter sumitur; et singuli singulis. Quare si est impossibile, mutari simul contrariis mutationibus, certe mutatio non erit continua, sed interjectum his erit tempus. Nihil enim interest utrum mutationes, quæ in contradictione spectantur, contrariæ sint, an non contrariæ: si modo sit impossibile ut simul eidem adsint. Id enim ad universum nihil confert. Nec si necesse non est quiescere in contradictione, nec est mutatio quieti contraria (quia non-ens fortasse non quiescit; interitus autem est motus ad non-ens): sed si tantummodo interjectum sit tempus: quoniam ita mutatio non est continua. Etenim nec in prioribus contrarietas conducebat, sed non posse simul inesse. Non oportet autem conturbari, quia idem pluribus erit contrarium: ut motus et statui et motui qui est in contrarium. Sed hoc tantum sumere oportet, opponi aliquo modo et motui et quieti eum motum qui est contrarius, quemadmodum æquale et mediocre opponitur ei quod exsuperat et ei quod superatur: nec posse simul inesse vel motiones vel mutationes quæ sunt oppositæ. (10) Insuper in generatione et interitu etiam omnino absurdum videri potest, si necesse sit ut quod factum est protinus intereat, nec ullo tempore permaneat. Quapropter ex his fides fieri potest etiam aliis mutationibus: quia naturale est ut res similiter habeat in omnibus.

CAP. VIII. [XII.]

Ὅτι δ' ἐνδέχεται εἶναί τινα ἄπειρον, μίαν οὖσαν καὶ συνεχῆ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κύκλῳ, λέγωμεν νῦν. Πᾶν γὰρ κινεῖται τὸ φερόμενον ἢ κύκλῳ ἢ εὐθεῖαν ἢ μικτήν, ὥστ' εἰ μηδ' ἐκείνων ἡ ἑτέρα συνεχής, οὐδὲ τὴν ἐξ ἀμφοῖν οἷόντ' εἶναι συγκειμένην. Ὅτι δὲ τὸ φερόμενον τὴν εὐθεῖαν καὶ πεπερασμένην οὐ φέρεται συνεχῶς, δῆλον· ἀνακάμπτει γάρ· τὸ δ' ἀνακάμπτον τὴν εὐθεῖαν τὰς ἐναντίας κινεῖται κινήσεις· ἐναντία γὰρ κατὰ τόπον ἡ ἄνω τῇ κάτω, καὶ ἡ εἰς τὸ πρόσθεν τῇ εἰς τοὔπισθεν, καὶ ἡ εἰς ἀριστερὰ τῇ εἰς δεξιά· τόπου γὰρ ἐναντιώσεις αὗται. Τίς δ' ἐστὶν ἡ μία καὶ συνεχὴς κίνησις, διώρισται πρότερον, ὅτι ἡ τοῦ ἑνὸς καὶ ἐν ἑνὶ χρόνῳ καὶ ἐν ἀδιαφόρῳ κατ' εἶδος. Τρία γάρ ἐστι, τό τε κινούμενον, οἷον ἄνθρωπος ἢ θεός· καὶ ὅτε, οἷον χρόνος· καὶ τρίτον τὸ ἐν ᾧ· τοῦτο δ' ἐστὶ τόπος, ἢ πάθος, ἢ εἶδος, ἢ μέγεθος. Τὰ δ' ἐναντία διαφέρει τῷ εἴδει, καὶ οὐχ ἕν. Τόπου δ' αἱ εἰρημέναι διαφοραί. Σημεῖον δ' ὅτι ἐναντία κίνησις ἡ ἀπὸ τοῦ Α πρὸς τὸ Β τῇ ἀπὸ τοῦ Β πρὸς τὸ Α, ὅτι ἱστᾶσι καὶ παύουσιν ἀλλήλας, ἐὰν ἅμα γίγνων-

At vero esse posse aliquem motum infinitum, quum sit unus et continuus; et hunc esse eum qui fit in orbem, nunc dicamus. Quicquid enim fertur, aut in orbem movetur, aut per lineam rectam, aut per mixtam. Quocirca si neuter illorum est continuus, ne is quidem continuus esse potest, qui ex utrisque constat. Id autem quod fertur per lineam rectam et finitam, non ferri continenter, manifestum est: quoniam recurrit: quod autem per rectam recurrit, contrariis motibus cietur. Sunt enim contraria secundum locum motus sursum versus, motui deorsum versus; et motus in anteriorem partem, motui in posteriorem; et motus dextrorsum, motui sinistrorsum: loci namque contrarietates hæ sunt. Quis autem sit unus et continuus motus, definitum antea fuit, nempe qui est unius, et in uno tempore, et in eo quod non habet formæ differentiam. Tria namque sunt: videlicet id quod movetur, ut homo, vel deus: et quando, ut tempus: et tertium, id est id in quo fit motus: hoc autem est locus, vel affectio, vel forma, vel magnitudo. Atqui contraria differunt specie, nec sunt unum. Loci vero differentiæ sunt, quæ commemoratæ fuerunt. Indicat autem motum ab α ad β esse contrarium motui a β ad α: quia se mutuo sistunt et ces-

ται. Καὶ ἐπὶ κύκλου ὡσαύτως, οἷον ἡ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Β τῇ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Γ· ἱστᾶσι γάρ. Κἂν συνεχεῖς ὦσι καὶ μὴ γίνηται ἀνάκαμψις διὰ τὸ τὰ ἐναντία φθείρειν καὶ κωλύειν ἄλληλα, ἀλλ' οὐχ ἡ εἰς τὸ πλάγιον τῇ ἄνω. (2) Μάλιστα δὲ φανερὸν ὅτι ἀδύνατον εἶναι συνεχῆ τὴν ἐπὶ τῆς εὐθείας κίνησιν, ὅτι ἀνακάμπτον ἀναγκαῖον στῆναι, οὐ μόνον ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ κἂν κύκλον φέρηται· οὐ γὰρ ταὐτὸν κύκλῳ φέρεσθαι καὶ κύκλον· ἔστι γὰρ ὁτὲ μὲν συνείρειν κινούμενον, ὁτὲ δ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐλθὸν ὅθεν ὡρμήθη, ἀνακάμψαι πάλιν. Ὅτι δ' ἀνάγκη ἵστασθαι, ἡ πίστις οὐ μόνον ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου. Ἀρχὴ δ' ἥδε· τριῶν γὰρ ὄντων, ἀρχῆς, μέσου, τελευτῆς, τὸ μέσον πρὸς ἑκάτερον ἄμφω ἐστί, καὶ τῷ μὲν ἀριθμῷ ἕν, τῷ λόγῳ δὲ δύο. (3) Ἔτι δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Ὥστε τῆς εὐθείας τῶν ἐντὸς τῶν ἄκρων ὁτιοῦν σημεῖον δυνάμει μέν ἐστι μέσον, ἐνεργείᾳ δ' οὐκ ἔστιν, ἐὰν μὴ διέλῃ ταύτην καὶ ἐπιστὰν πάλιν ἄρξηται κινεῖσθαι· οὕτω δὲ τὸ μέσον ἀρχὴ γίνεται καὶ τελευτή, ἀρχὴ μὲν τῆς ὕστερον, τελευτὴ δὲ τῆς πρώτης. Λέγω δ' οἷον ἐὰν φερόμενον τὸ Α στῇ ἐπὶ τοῦ Β, καὶ πάλιν φέρηται ἐπὶ τὸ Γ· ὅταν δὲ συνεχῶς φέρηται, οὔτε γεγονέναι οὔτε ἀπογεγονέναι οἷόντε τὸ Α κατὰ τὸ Β σημεῖον, ἀλλὰ μόνον εἶναι ἐν τῷ νῦν, ἐν χρόνῳ δ' οὐδενὶ πλὴν οὗ τὸ νῦν διαίρεσίς ἐστιν ἐν τῷ ὅλῳ τῷ ΑΒΓ. Εἰ δὲ γεγονέναι τις θήσει καὶ ἀπογεγονέναι, ἀεὶ στήσεται τὸ Α φερόμενον· ἀδύνατον γὰρ τὸ Α ἅμα γεγονέναι τε ἐπὶ τοῦ Β καὶ ἀπογεγονέναι· ἐν ἄλλῳ ἄρα καὶ ἄλλῳ σημείῳ χρόνου. Χρόνος ἄρα ἔσται ὁ ἐν μέσῳ. Ὥστ' ἠρεμήσει τὸ Α ἐπὶ τοῦ Β. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σημείων· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος ἐπὶ πάντων. Ὅταν δὲ χρήσηται τὸ φερόμενον Α τῷ Β μέσῳ καὶ τελευτῇ καὶ ἀρχῇ, ἀνάγκη στῆναι διὰ τὸ δύο ποιεῖν, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ νοήσειεν. Ἀλλ' ἀπὸ μὲν τοῦ Α σημείου ἀπογέγονε τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Γ γέγονεν, ὅταν τελευτήσῃ καὶ στῇ. (4) Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν τοῦτο λεκτέον· ἔχει γὰρ ἀπορίαν τήνδε. Εἰ γὰρ εἴη ἡ τὸ Ε τῇ Ζ ἴση καὶ τὸ Α φέροιτο συνεχῶς ἀπὸ τοῦ ἄκρου πρὸς τὸ Γ, ἅμα δὲ εἴη τὸ Α ἐπὶ τῷ Β σημείῳ, καὶ τὸ Δ φέροιτο ἀπὸ τῆς Ζ ἄκρας πρὸς τὸ Η ὁμαλῶς καὶ τῷ αὐτῷ τάχει τῷ Α, τὸ Δ ἔμπροσθεν ἥξει ἐπὶ τὸ Η ἢ τὸ Α ἐπὶ τὸ Γ· τὸ γὰρ πρότερον ὁρμῆσαν καὶ ἀπελθὸν πρότερον ἐλθεῖν ἀνάγκη. Οὐχ ἅμα ἄρα γέγονε τὸ Α ἐπὶ τῷ Β καὶ ἀπογέγονεν ἀπ' αὐτοῦ, διὸ ὑστερίζει· εἰ γὰρ ἅμα, οὐχ ὑστεριεῖ, ἀλλ' ἀνάγκη ἔσται ἵστασθαι. Οὐκ ἄρα θετέον, ὅτε τὸ Α ἐγένετο κατὰ τὸ Β, τὸ Δ ἅμα κινεῖσθαι ἀπὸ τοῦ Ζ ἄκρου· εἰ γὰρ ἔσται γεγονὸς τὸ Α ἐπὶ τοῦ Β, ἔσται καὶ τὸ ἀπογενέσθαι, καὶ οὐχ ἅμα, ἀλλ' ἦν ἐν τομῇ χρόνου καὶ οὐκ ἐν χρόνῳ. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀδύνατον οὕτω λέγειν ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνακάμπτοντος ἀνάγκη λέγειν οὕτως. Εἰ γὰρ ἡ τὸ Η φέροιτο πρὸς τὸ Δ καὶ πάλιν ἀνακάμψασα κάτω φέροιτο, τῷ ἄκρῳ ἐφ' οὗ Δ τελευτῇ καὶ ἀρχῇ κέχρηται τῷ ἑνὶ ση-

sare faciunt, si simul fiant. Itidemque in circulo: veluti motus ab α ad β est contrarius motui ab α ad γ: quoniam se mutuo sistunt, etiamsi continui sint, nec fiat recursus: propterea quod ea quæ sunt contraria, se invicem interimunt et impediunt: ceterum motus in latus, non est contrarius motui sursum versus. (2) Maxime autem perspicuum est fieri non posse ut motus super recta linea sit continuus: quia quod recurrit, necesse est consistere non solum super recta, sed etiam si super orbe feratur. Non est enim idem, in orbe ferri, et super orbe. Nam id quod movetur, aliquando continuat motum; aliquando vero, quum ad idem pervenerit a quo discessit, rursus retrocedit. Necesse autem esse ut consistat, non solum sensus fidem facit, sed etiam ratio. Principium autem hoc est: quum enim tria sint, principium, medium, finis: medium cum utroque collatum, est utrumque: et numero quidem est unum, ratione vero duo. (3) Præterea aliud est, esse potestate, et esse actu. Quocirca rectæ lineæ quodvis punctum, quod est inter extrema, potestate quidem est medium, actu vero non est, nisi hanc dividat, et, quum constiterit, rursus cœperit moveri. Sic autem id quod est medium, fit principium et finis, principium quidem posterioris, finis autem prioris motus. Verbi gratia, si τὸ α quod fertur, consistat in β, et rursus feratur ad γ. Quum autem continenter fertur, nec potest accessisse τὸ α ad punctum β nec ab eo recessisse, sed tantum esse in momento, non in ullo tempore, præterquam in toto αβγ, cujus divisio est momentum illud. Quodsi quis posuerit accessisse et recessisse: τὸ α quod fertur, semper stabit: quoniam impossibile est, τὸ α simul accessisse ad β et ab eo recessisse: in alio igitur et alio puncto temporis. Tempus igitur erit, quod est interjectum. Quare τὸ α quiescet in β. Similiter autem et in aliis punctis: nam eadem est omnium ratio. Quum autem id quod fertur, nempe α, utetur ipso β, ut medio, et fine, et principio; necesse est ut consistat, quia duo facit, perinde ac si animo conciperet. Sed ab α puncto, id est a principio, recessit, ad γ vero accessit, quum perfecerit motum, et steterit. (4) Ideoque ad dubitationem hoc dicendum est. Exsistit enim hæc dubitatio: quoniam si sit linea ε lineæ ζ æqualis, ac τὸ α feratur continenter ab extremo ad γ, simul autem sit τὸ α in puncto β, ac τὸ δ feratur ab extrema linea ζ ad η æquabiliter, et eadem celeritate, qua movetur τὸ α: certe τὸ δ prius perveniet ad η quam τὸ α ad γ. Quod enim prius processit et abiit, prius perveniat, necesse est. Non simul igitur accessit τὸ α ad β, et ab eo recessit: idcirco serius ad finem pervenit. Nam si simul recederet, non perveniret serius. Sed necesse erit ut consistat. Non est igitur ponendum, quando τὸ α accessit ad β, simul τὸ δ moveri a ζ extremo. Nam si τὸ α accesserit ad β, fiet ut et recesserit, nec simul. Sed erat in sectione temporis, non in tempore. Hic igitur impossibile est ita dicere, nempe in eo quod est continuum. In eo autem quod recurrit, necesse est ita dicere: nam si τὸ η feratur ad δ, et rursus, quum retrocesserit, deorsum feratur: certe usum est extremo δ ut fine et principio, nimirum uno puncto quasi

οὖν τούτων ἀδύνατον, τὸ δὲ πλασματῶδες· ἄτοπον γὰρ τὸ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀλλοιωτικὸν αὐξητὸν εἶναι. (7) Οὐκ ἄρα ἀνάγκη ἀεὶ κινεῖσθαι τὸ κινούμενον ὑπ' ἄλλου, καὶ τούτου κινουμένου· στήσεται ἄρα. Ὥστε ἤτοι ὑπὸ ἠρεμοῦντος κινήσεται τὸ κινούμενον πρῶτον, ἢ αὐτὸ ἑαυτὸ κινήσει. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ γε δέοι σκοπεῖν πότερον αἴτιον κινήσεως καὶ ἀρχὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ἢ τὸ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, ἐκεῖνο πᾶς ἂν θείη· τὸ γὰρ αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὂν αἴτιον ἀεὶ πρότερον τοῦ καθ' ἕτερον καὶ αὐτοῦ ὄντος. [VI.] (8) Ὥστε τοῦτο σκεπτέον λαβοῦσιν ἄλλην ἀρχήν, εἴ τι κινεῖ αὐτὸ αὑτό, πῶς κινεῖ καὶ τίνα τρόπον. Ἀναγκαῖον δὴ τὸ κινούμενον ἅπαν εἶναι διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον ἐν τοῖς καθόλου περὶ φύσεως, ὅτι πᾶν τὸ καθ' αὑτὸ κινούμενον συνεχές. Ἀδύνατον δὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν πάντῃ κινεῖν αὐτὸ αὑτό· φέροιτο γὰρ ἂν ὅλον καὶ φέροι τὴν αὐτὴν φοράν, ἓν ὂν καὶ ἄτομον τῷ εἴδει, καὶ ἀλλοιοῖτο καὶ ἀλλοιοῖ. Ὥστε διδάσκοι ἂν καὶ διδάσκοιτο ἅμα, καὶ ὑγιάζοι καὶ ὑγιάζοιτο τὴν αὐτὴν ὑγίειαν. Ἔτι διώρισται ὅτι κινεῖται τὸ κινητόν· τοῦτο δ' ἐστὶ δυνάμει κινούμενον, οὐκ ἐντελεχείᾳ· τὸ δὲ δυνάμει εἰς ἐντελέχειαν βαδίζει. Ἔστι δ' ἡ κίνησις ἐντελέχεια κινητοῦ ἀτελής. Τὸ δὲ κινοῦν ἤδη ἐνεργείᾳ ἐστίν, οἷον θερμαίνει τὸ θερμὸν καὶ ὅλως γεννᾷ τὸ ἔχον τὸ εἶδος. Ὥσθ' ἅμα τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ θερμὸν ἔσται καὶ οὐ θερμόν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὅσων τὸ κινοῦν ἀνάγκη ἔχειν τὸ συνώνυμον. Τὸ μὲν ἄρα κινεῖ τὸ δὲ κινεῖται τοῦ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦντος. (9) Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν οὕτως ὥσθ' ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι, ἐκ τῶνδε φανερόν. Οὔτε γὰρ ἔσται πρῶτον κινοῦν οὐδέν, εἴ γε ἑκάτερον κινήσει ἑκάτερον· τὸ γὰρ πρότερον αἰτιώτερον τοῦ κινεῖσθαι τοῦ ἐχομένου, καὶ κινήσει μᾶλλον· διχῶς γὰρ κινεῖν ἦν, τὸ μὲν τὸ ὑπ' ἄλλου κινούμενον αὐτό, τὸ δ' αὑτῷ· ἐγγύτερον δὲ τὸ πορρώτερον τοῦ κινουμένου τῆς ἀρχῆς ἢ τὸ μεταξύ. Ἔτι οὐκ ἀνάγκη τὸ κινοῦν κινεῖσθαι εἰ μὴ ὑφ' αὑτοῦ· κατὰ συμβεβηκὸς ἄρα ἀντικινεῖ θάτερον. Ἔλαβον τοίνυν ἐνδέχεσθαι μὴ κινεῖν· ἔσται ἄρα τὸ μὲν κινούμενον τὸ δὲ κινοῦν ἀκίνητον. Ἔτι οὐκ ἀνάγκη τὸ κινοῦν ἀντικινεῖσθαι, ἀλλ' ἢ ἀκίνητόν γέ τι κινεῖν ἀνάγκη ἢ αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ κινούμενον, εἴπερ ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι. Ἔτι, ἣν κινεῖ κίνησιν, καὶ κινοῖτ' ἄν, ὥστε τὸ θερμαῖνον θερμαίνεται. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ πρώτως αὐτὸ αὑτὸ κινοῦντος οὔτε ἓν μόριον οὔτε πλείω κινήσει αὐτὸ αὑτὸ ἕκαστον. Τὸ γὰρ ὅλον εἰ κινεῖται αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ, ἤτοι ὑπὸ τῶν αὑτοῦ τινος κινήσεται ἢ ὅλον ὑφ' ὅλου. Εἰ μὲν οὖν τῷ κινεῖσθαί τι μόριον αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρῶτον αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν· χωρισθὲν γὰρ τοῦτο μὲν κινήσει αὐτὸ αὑτό, τὸ δὲ ὅλον οὐκέτι. Εἰ δὲ ὅλον ὑφ' ὅλου κινεῖται, κατὰ συμβεβηκὸς ἂν ταῦτα κινοῖ αὐτὰ ἑαυτά. Ὥστ' εἰ μὴ ἀναγκαῖον, εἰλήφθω μὴ κινούμενα ὑφ' αὑτῶν. Τῆς ὅλης ἄρα τὸ μὲν κινήσει ἀκίνητον ὄν, τὸ δὲ κινηθήσεται·

Horum igitur alterum est impossibile, alterum commentitium; nam absurdum est, id quod variandi vim habet, necessario posse augeri. (7) Non igitur necesse est semper id quod movetur, moveri ab alio quod rursus moveatur; consistet igitur. Quapropter quod primum movetur, vel a quiescente movebitur, vel ipsum se movebit. At vero etiamsi oportet considerare utrum id quod se ipsum movet, an quod ab alio movetur, sit causa et principium motus: illud quivis poneret. Quod enim per se est causa, semper est prius eo quod est per aliud. [VI.] (8) Quapropter hoc est considerandum, sumpto alio initio, si quid se ipsum movet, quo pacto et quomodo moveat. Necessarium itaque est, quicquid movetur, esse dividuum in semper dividua: hoc enim antea probatum fuit in libris universalibus de natura, quicquid per se movetur, continuum esse. Impossibile igitur est, ut id quod se ipsum movet, totum moveat se ipsum. Nam totum ferretur et ferret eadem latione, quum sit unum et individuum specie; et variaretur et variaret: quare doceret et doceretur simul; et sanaret et sanaretur eadem sanitate. Præterea definitum fuit, moveri id quod est mobile: hoc autem, dum movetur, esse potestate, non actu: quod autem potestate est, ad actum progredi. Motus vero est actus imperfectus rei mobilis: quod autem movet, jam actum est: utputa calidum calefacit: et omnino quod habet formam, gignit. Quare simul idem secundum idem erit calidum et non calidum; similiterque se habebit unumquodque aliorum, quorum movens necessario habet id quod est synonymum. Ejus igitur quod se ipsum movet, aliud movet, aliud movetur. (9) Non posse autem idem se ipsum ita movere, ut utraque pars ab utraque moveatur, ex his perspicuum est: quia nullum erit primum movens, si utraque pars utramque moveat; quod enim est prius, magis est causa movendi, et magis movebit, quam id quod hæret. Bifariam enim erat movere; nam quoddam erat movens, quod ab alio movetur; quoddam vero movebat se ipso; sed quod est remotius a re quæ movetur, id propinquius est principio quam medium. Præterea non est necesse, ut id quod movet, moveatur, nisi a se ipso. Alterum igitur ex accidenti invicem movet. Proinde sumebam contingere ut non moveret: erit igitur aliud, quod movetur, aliud, movens immobile. Præterea non est necesse, ut id quod movet, invicem moveatur: sed vel necesse est aliquod immobile moveri, vel ipsum a se ipso moveri, siquidem necesse est semper motum esse. Præterea quo motu movet, eodem etiam moveretur: quare calefaciens calefieret. (10) At vero nec ejus quod primum se ipsum movet, aut una pars aut plures movebunt singulæ se ipsas. Nam si totum moveatur a semetipso: vel ab aliqua sui ipsius parte movebitur, vel totum a toto. Ergo si ideo moveatur, quod aliqua ejus pars a se movetur; certe hæc pars erit id quod primum se ipsum movet: quia si separata fuerit, ipsa quidem se ipsam movebit, sed totum non amplius se movebit. Quodsi totum a toto moveatur; ex accidenti hæ partes se ipsas movebunt. Quare si non necessario, sumatur eas a se ipsis non moveri. Totius igitur altera pars movebit,

μόνως γὰρ οὕτως οἷόντε τι αὐτοκίνητον εἶναι. Ἔτι εἴπερ ἡ ὅλη αὐτὴ αὑτὴν κινεῖ, τὸ μὲν κινήσει αὐτῆς, τὸ δὲ κινήσεται. Ἡ ἄρα ΑΒ ὑφ' αὑτῆς τε κινήσεται καὶ ὑπὸ τῆς Α. (11) Ἐπεὶ δὲ κινεῖ τὸ μὲν κινούμενον ὑπ' ἄλλου τὸ δ' ἀκίνητον ὄν, καὶ κινεῖται τὸ μὲν κινοῦν τὸ δὲ οὐθὲν κινοῦν, τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ἀνάγκη ἐξ ἀκινήτου εἶναι κινοῦντος δέ, καὶ ἔτι ἐκ κινουμένου μὴ κινοῦντος δ' ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ὁπότερ' ἔτυχεν. Ἔστω γὰρ τὸ Α κινοῦν μὲν ἀκίνητον δέ, τὸ δὲ Β κινούμενόν τε ὑπὸ τοῦ Α καὶ κινοῦν τὸ ἐφ' ᾧ Γ, τοῦτο δὲ κινούμενον μὲν ὑπὸ τοῦ Β, μὴ κινοῦν δὲ μηδέν· εἴπερ γὰρ καὶ διὰ πλειόνων ἥξει ποτὲ εἰς τὸ Γ, ἔστω δι' ἑνὸς μόνου. Τὸ δὴ ἅπαν ΑΒΓ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ· ἀλλ' ἐὰν ἀφέλω τὸ Γ, τὸ μὲν ΑΒ κινήσει αὐτὸ ἑαυτό (τὸ μὲν γὰρ Α κινοῦν, τὸ δὲ Β κινούμενον), τὸ δὲ Γ οὐ κινήσει αὐτὸ ἑαυτό, οὐδ' ὅλως κινήσεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ΒΓ κινήσει αὐτὴ ἑαυτὴν ἄνευ τοῦ Α· τὸ γὰρ Β κινεῖ τῷ κινεῖσθαι ὑπ' ἄλλου, οὐ τῷ ὑφ' αὑτοῦ τινὸς μέρους. Τὸ ἄρα ΑΒ μόνον αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ. Ἀνάγκη ἄρα τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἔχειν τὸ κινοῦν ἀκίνητον δέ, καὶ τὸ κινούμενον μηδὲν δὲ κινοῦν ἐξ ἀνάγκης, ἁπτόμενα ἤτοι ἄμφω ἀλλήλων ἢ θατέρου θάτερον. Εἰ μὲν οὖν συνεχές ἐστι τὸ κινοῦν (τὸ γὰρ κινούμενον ἀναγκαῖον εἶναι συνεχές), δῆλον ὅτι τὸ πᾶν αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ οὐ τῷ αὑτοῦ τι εἶναι τοιοῦτον οἷον αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν, ἀλλ' ὅλον κινεῖ αὐτὸ ἑαυτό, κινούμενόν τε καὶ κινοῦν τῷ αὑτοῦ τι εἶναι τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον. Οὐ γὰρ ὅλον κινεῖ οὐδ' ὅλον κινεῖται, ἀλλὰ κινεῖ μὲν τὸ Α, κινεῖται δὲ τὸ Β μόνον· τὸ δὲ Γ ὑπὸ τοῦ Α οὐκέτι· ἀδύνατον γάρ. (12) Ἀπορίαν δ' ἔχει, ἐὰν ἀφέλῃ τις ἢ τῆς Α (εἰ συνεχὲς τὸ κινοῦν μὲν ἀκίνητον δέ), ἢ τῆς Β τῆς κινουμένης· ἡ λοιπὴ ἆρα κινήσει τῆς Α ἢ ἡ τῆς Β κινηθήσεται; εἰ γὰρ τοῦτο, οὐκ ἂν εἴη πρώτως κινουμένη ὑφ' αὑτῆς ἡ ΑΒ· ἀφαιρεθείσης γὰρ ἀπὸ τῆς ΑΒ, ἔτι κινήσει ἑαυτὴν ἡ λοιπὴ ΑΒ. Ἢ δυνάμει μὲν ἑκάτερον οὐδὲν κωλύει ἢ θάτερον τὸ κινούμενον διαιρετὸν εἶναι, ἐντελεχείᾳ δ' ἀδιαίρετον· ἐὰν δὲ διαιρεθῇ, μηκέτι εἶναι ἔχον τὴν αὐτὴν δύναμιν· ὥστ' οὐδὲν κωλύει ἐν διαιρετοῖς δυνάμει πρώτως ἐνεῖναι. Φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὅτι ἔστι τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον· εἴτε γὰρ εὐθὺς ἵσταται τὸ κινούμενον, ὑπό τινος δὲ κινούμενον, εἰς ἀκίνητον τὸ πρῶτον· εἴτε εἰς κινούμενον μέν, αὐτὸ δ' αὑτὸ κινοῦν καὶ ἱστάν, ἀμφοτέρως συμβαίνει τὸ πρώτως κινοῦν ἐν ἅπασιν εἶναι τοῖς κινουμένοις ἀκίνητον.

quum sit immobilis; altera vero movebitur: nam hoc tantum modo fieri potest ut aliquid sui movendi vim habeat. Præterea si tota linea moveat se ipsam: altera ejus pars movebit, altera movebitur. Itaque linea αβ et a se ipsa movebitur, et ab α. (11) Quum autem aliud moveat, quod movetur ab alio; aliud, quod est immobile: quumque aliud moveatur, quod etiam movet; aliud, quod nullam rem movet: necesse est ut id quod se ipsum movet, constet ex eo quod est immobile, sed movet, et præterea ex eo quod movetur, nec necessario movet, sed prout accidit. Esto namque τὸ α, quod movet quidem, sed est immobile: τὸ β vero quod movetur ab α, et movet id in quo est γ. Hoc autem moveatur quidem a β, sed nullam rem moveat. Quanquam enim etiam per plura aliquando perveniet ad γ, tamen esto per unum tantum. Totum igitur αβγ se ipsum movet: verum si detraxero τὸ γ, certe τὸ αβ se ipsum movebit (nam τὸ α est id quod movet; τὸ β, id quod movetur); τὸ γ vero non movebit se ipsum, nec omnino movebitur. At vero nec pars βγ movebit se ipsam sine α; nam τὸ β ideo movet, quia movetur ab alio, non quod moveatur ab aliqua sui ipsius parte: solum igitur αβ se ipsum movet. Necesse igitur est, ut id quod se ipsum movet, habeat id quod movet, sed est immobile; et id quod movetur, sed nullam rem necessario movet: quæ quidem vel ambo se mutuo tangant, vel alterum tangat alterum. Si igitur id quod movet, continuum sit (necesse est enim, id quod movetur, esse continuum): manifestum est, totum movere se ipsum; non quia aliqua ejus pars sit talis ut moveat se ipsam; sed totum movet se ipsum et simul movetur et movet, quoniam aliqua ejus pars est quæ movet, et quæ movetur. Non enim totum movet, nec totum movetur: sed τὸ α movet, ac τὸ β movetur dumtaxat; γ vero non amplius ab α movetur: est enim impossibile. (12) Est autem dubitatio, si quis detraxerit vel ab α (si id quod movetur, et est immobile, sit continuum) vel a β quod movetur, an reliqua pars ipsius α movebit, vel reliqua pars ipsius β movebitur. Nam si hoc sit, certe ἡ αβ non movebitur primum a se ipsa: quia detractione facta ab αβ, nihilominus residuum αβ se movebit. An nihil prohibet, utrumque, vel alterum, id quod movetur, potestate dividuum esse, actu vero individuum; quod si divisum fuerit, non habere amplius eandem vim? quare nihil vetat primum inesse individuis potestate. Ex his perspicuum est, id quod primum movet, esse immobile: sive enim id quod movetur, et ab aliquo movetur, statim consistat in primo immobili; sive in eo quod movetur quidem, sed ipsum se movet et consistit: utroque modo evenit, ut id quod primum movet, in omnibus iis quæ moventur, sit immobile.

CAP. VI. [VII.]

Ἐπεὶ δὲ δεῖ κίνησιν ἀεὶ εἶναι καὶ μὴ διαλείπειν, ἀνάγκη εἶναί τι ὃ πρῶτον κινεῖ, εἴτε ἓν εἴτε πλείω, καὶ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον. (2) Ἕκαστον μὲν οὖν ἀΐδιον εἶναι τῶν ἀκινήτων μὲν κινούντων δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν νῦν λόγον· ὅτι δ' ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸ ἀκίνητον μὲν αὐτὸ πάσης τῆς ἐκτὸς μεταβολῆς, καὶ ἁπλῶς καὶ κατὰ συμβεβηκός, κινητικὸν δ' ἑτέρου, δῆλον ὧδε σκοποῦσιν. (3) Ἔστω δέ, εἴ τις βούλεται, ἐπί τινων ἐνδεχόμενον ὥστ' εἶναί ποτε καὶ μὴ εἶναι ἄνευ γενέσεως καὶ φθορᾶς· τάχα γὰρ ἀναγκαῖον, εἴ τι ἀμερὲς ὁτὲ μὲν ἔστιν ὁτὲ δὲ μή ἐστιν ἄνευ τοῦ μεταβάλλειν ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι πᾶν τὸ τοιοῦτον· καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἀκινήτων μὲν κινητικῶν δὲ ἐνίας ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι, ἐνδεχέσθω καὶ τοῦτο· ἀλλ' οὔ τι πάσας γε δυνατόν· δῆλον γὰρ ὡς αἴτιόν τι τοῖς αὐτὰ ἑαυτὰ κινοῦσίν ἐστι τοῦ ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἅπαν ἔχειν ἀνάγκη μέγεθος, εἰ μηδὲν κινεῖται ἀμερές· τὸ δὲ κινοῦν οὐδεμία ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων. Τοῦ δὴ τὰ μὲν γίγνεσθαι τὰ δὲ φθείρεσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι συνεχῶς, οὐδὲν αἴτιον τῶν ἀκινήτων μέν, μὴ ἀεὶ δ' ὄντων· οὐδ' αὖ τῶν ἀεὶ μὲν ταδὶ κινούντων, τούτων δ' ἕτερα. Τοῦ γὰρ ἀεὶ καὶ συνεχοῦς οὔτε ἕκαστον αὐτῶν αἴτιον οὔτε πάντα· τὸ μὲν γὰρ οὕτως ἔχειν ἀΐδιον καὶ ἐξ ἀνάγκης, τὰ δὲ πάντα ἄπειρα, καὶ οὐχ ἅμα πάντα ὄντα. Δῆλον τοίνυν ὅτι, εἰ καὶ μυριάκις ἔνιαι ἀρχαὶ τῶν ἀκινήτων μὲν κινουσῶν δέ, καὶ πολλὰ τῶν αὐτὰ ἑαυτὰ κινούντων φθείρεται, τὰ δ' ἐπιγίνεται, καὶ τόδε μὲν ἀκίνητον ὂν τόδε κινεῖ, ἕτερον δὲ τοδί· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἔστι τι ὃ περιέχει, καὶ τοῦτο παρ' ἕκαστον, ὅ ἐστιν αἴτιον τοῦ τὰ μὲν εἶναι τὰ δὲ μή, καὶ τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς· καὶ τοῦτο μὲν τούτοις, ταῦτα δὲ τοῖς ἄλλοις αἴτια κινήσεως. (4) Εἴπερ οὖν ἀΐδιος ἡ κίνησις, ἀΐδιον καὶ τὸ κινοῦν ἔσται πρῶτον, εἰ ἕν· εἰ δὲ πλείω, πλείω τὰ ἀΐδια. Ἓν δὲ μᾶλλον ἢ πολλά, καὶ πεπερασμένα ἢ ἄπειρα δεῖ νομίζειν. Τῶν αὐτῶν γὰρ συμβαινόντων, ἀεὶ τὰ πεπερασμένα μᾶλλον ληπτέον· ἐν γὰρ τοῖς φύσει δεῖ τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ βέλτιον, ἂν ἐνδέχηται, ὑπάρχειν μᾶλλον. Ἱκανὸν δὲ καὶ εἰ ἕν, ὃ πρῶτον τῶν ἀκινήτων ἀΐδιον ὂν ἔσται ἀρχὴ τοῖς ἄλλοις κινήσεως. (5) Φανερὸν δὲ καὶ ἐκ τοῦδε ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι ἓν καὶ ἀΐδιον τὸ πρῶτον κινοῦν. Δέδεικται γὰρ ὅτι ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι· εἰ δὲ ἀεί, ἀνάγκη καὶ συνεχῆ εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ἀεὶ συνεχές, τὸ δ' ἐφεξῆς οὐ συνεχές. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε συνεχής, μία· μία δ', εἰ ὑφ' ἑνός τε τοῦ κινοῦντος καὶ ἑνὸς τοῦ κινουμένου· εἰ γάρ τι ἄλλο καὶ ἄλλο κινήσει, οὐ συνεχὴς ἡ ὅλη κίνησις, ἀλλ' ἐφεξῆς.

[VIII.] (6) Ἔκ τε δὴ τούτων πιστεύσειεν ἄν τις εἶναί τε πρῶτον ἀκίνητον, καὶ πάλιν ἐπιβλέψας ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κινούντων. Τὸ μὲν δὴ εἶναι ἄττα τῶν ὄντων ἃ ὁτὲ μὲν κινεῖται ὁτὲ δ' ἠρεμεῖ, φανερόν. Καὶ διὰ τούτου γέγονε δῆλον ὅτι οὔτε πάντα κινεῖται οὔτε

Quoniam autem oportet motum semper esse, nec intermitti; necesse est esse aliquid quod primum moveat, sive sit unum, sive plura, nempe primum illud movens immobile. (2) Unumquodque igitur eorum quæ immobilia sunt ipsa, sed movent, esse æternum, nihil facit adversus hanc rationem: sed necesse esse, ut sit aliquid quod ipsum sit quidem immobile et omnis externæ mutationis expers, tam simpliciter quam ex accidenti, vim autem habeat alterius movendi, ita considerantibus fiet manifestum. (3) Fieri autem in quibusdam possit, si cui placet, ut aliquando sint et non sint sine ortu et interitu. Fortassis enim est necessarium, si quid vacans partibus, modo sit modo non sit, ut quicquid tale est, sine mutatione interdum sit, interdum non sit; et quædam principia immobilia quidem, sed quæ movendi vim habeant, modo esse, modo non esse, hoc etiam fieri possit : sed non est possibile ut omnia sint ejusmodi. Patet enim esse aliquam causam iis quæ se ipsa movent, cur modo sint, modo non sint. Nam quicquid se ipsum movet, necesse est ut habeat magnitudinem : siquidem nihil movetur, quod partibus vacet; id vero quod movet, nihil necesse est habere magnitudinem, ut liquet ex eis quæ dicta fuerunt. Ergo cur alia gignantur, alia intereant, idque fiat continenter, nihil eorum causa est, quæ sunt quidem immobilia, non tamen semper sunt : nec rursus eorum quæ semper hæc movent, ita ut hæc moveant alia; nam æternitatis et continuationis nec eorum est unumquodque causa, neque omnia. Etenim ita rem habere, est æternum et necessarium : omnia vero sunt infinita, nec omnia entia simul sunt. Manifestum igitur est, etiamsi decies millies quædam principia, quæ sunt immobilia, sed movent; et multa ex iis quæ se ipsa movent, intereant, alia vero generentur; et hoc quidem quod est immobile, hanc rem moveat; aliud vero illam : nihilominus tamen esse aliquid, quod continet, et hoc præter singula : quod quidem est causa cur alia sint, alia non sint, et causa continuæ mutationis; atque hoc quidem hisce, hæc vero aliis sunt causæ motionis. (4) Siquidem igitur motus sit æternus, etiam primum movens æternum erit, si unum sit : si vero multa, erunt multa æterna. Unum autem esse potius quam multa, et finita potius quam infinita, putare oportet; nam si eadem eveniant, semper finita potius sumenda sunt : in iis enim quæ natura constant, oportet id potius inesse, quod est finitum et melius, si modo inesse possit. Atqui sufficit, etsi unum sit, quod quum primum sit inter immobilia, et æternum, aliis erit principium motus. (5) Ex hoc quoque perspicuum est, necesse esse ut id quod primum movet, sit unum quiddam et æternum; probatum enim fuit, necesse esse ut semper sit motus : quodsi semper est, necesse est ut sit continuus; quod enim est semper, est continuum; quod vero est deinceps, non est continuum. At vero si est continuus, est unus; est autem unus, si ab uno movente est, et unius quod moveatur; si quam enim rem aliud atque aliud moveat, totus motus non est continuus, sed deinceps.

[VIII.] (6) Ergo et ex his credere aliquis possit esse aliquod immobile, et rursus, si respexerit ad principia eorum quæ movent. Esse igitur quædam, quæ modo moventur, modo quiescunt, perspicuum est. Et ex hoc manifestum factum est neque omnia moveri, neque omnia quiescere; neque

πάντα ἠρεμεῖ, οὔτε τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖ, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖται· τὰ γὰρ ἐπαμφοτερίζοντα καὶ δύναμιν ἔχοντα τοῦ ὁτὲ μὲν κινεῖσθαι ὁτὲ δ' ἠρεμεῖν, δείκνυσι περὶ αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τοιαῦτα δῆλα πᾶσι, βουλόμεθα δὲ δεῖξαι καὶ τοῖν δυοῖν ἑκατέραν τὴν φύσιν, ὅτι ἔστι τὰ μὲν ἀεὶ ἀκίνητα, τὰ δ' ἀεὶ κινούμενα, προϊόντες δ' ἐπὶ τοῦτο καὶ θέντες ἅπαν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι ἢ ἀκίνητον ἢ κινούμενον, καὶ κινούμενον ἢ ὑφ' αὑτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου ἀεί, προήλθομεν ἐπὶ τὸ λαβεῖν ὅτι τῶν κινουμένων ἐστὶν ἀρχή, κινουμένων μὲν ὃ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ, πάντων δὲ τὸ ἀκίνητον· ὁρῶμεν δὲ καὶ φανερῶς ὄντα τοιαῦτα ἃ κινεῖ αὐτὰ ἑαυτά, οἷον τὸ τῶν ἐμψύχων καὶ τὸ τῶν ζῴων γένος. Ταῦτα δὴ καὶ δόξαν παρεῖχε, μή ποτ' ἐνδέχεται κίνησιν ἐγγίνεσθαι μὴ οὖσαν ὅλως, διὰ τὸ ἐν τούτοις ὁρᾶν ἡμᾶς τοῦτο συμβαῖνον· ἀκίνητα γάρ ποτε ὄντα κινεῖται πάλιν, ὡς δοκεῖ. (7) Τοῦτο δὴ δεῖ λαβεῖν, ὅτι μίαν κίνησιν αὐτὰ κινεῖ, καὶ ὅτι ταύτην οὐ κυρίως· οὐ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὸ αἴτιον, ἀλλ' ἔνεισιν ἄλλαι κινήσεις φυσικαὶ τοῖς ζῴοις, ἃς οὐ κινοῦνται δι' ἑαυτῶν, οἷον αὔξησις, φθίσις, ἀναπνοή, ἃς κινεῖται τῶν ζῴων ἕκαστον ἠρεμοῦν καὶ οὐ κινούμενον τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ κίνησιν. Τούτων δ' αἴτιον τὸ περιέχον καὶ πολλὰ τῶν εἰσιόντων, οἷον ἐνίων τροφή· πεττομένης γὰρ καθεύδουσι, διακρινομένης δ' ἐγείρονται καὶ κινοῦσιν ἑαυτούς, τῆς πρώτης ἀρχῆς ἔξωθεν οὔσης. Διὸ οὐκ ἀεὶ κινοῦνται συνεχῶς ὑφ' αὑτῶν· ἄλλο γὰρ τὸ κινοῦν αὐτὸ κινούμενον καὶ μεταβάλλον πρὸς ἕκαστον τῶν κινούντων ἑαυτά. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις κινεῖται τὸ κινοῦν πρῶτον καὶ τὸ αἴτιον τοῦ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν ὑφ' αὑτοῦ, κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι· μεταβάλλει γὰρ τὸν τόπον τὸ σῶμα, ὥστε καὶ τὸ ἐν τῷ σώματι ὂν καὶ τὸ ἐν τῇ μοχλείᾳ κινοῦν ἑαυτό. (8) Ἐξ ὧν ἔστι πιστεῦσαι ὅτι, εἴ τι ἐστὶ τῶν ἀκινήτων μὲν κινούντων δέ, καὶ αὐτῶν κινουμένων κατὰ συμβεβηκός, ἀδύνατον συνεχῆ κίνησιν κινεῖν. Ὥστ' εἴπερ ἀνάγκη συνεχῶς εἶναι κίνησιν, εἶναί τι δεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, εἰ μέλλει, καθάπερ εἴπομεν, ἔσεσθαι ἐν τοῖς οὖσιν ἄπαυστός τις καὶ ἀθάνατος κίνησις, καὶ μένειν τὸ ὂν αὐτὸ ἐν αὑτῷ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ· τῆς γὰρ ἀρχῆς μενούσης ἀνάγκη καὶ τὸ πᾶν μένειν συνεχὲς ὂν πρὸς τὴν ἀρχήν. Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸ τὸ κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκὸς ὑφ' αὑτοῦ καὶ ὑφ' ἑτέρου· τὸ μὲν γὰρ ὑφ' ἑτέρου ὑπάρχει καὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἐνίαις ἀρχαῖς, ὅσα πλείους φέρεται φοράς, θάτερον δὲ τοῖς φθαρτοῖς μόνον.

[IX.] (9) Ἀλλὰ μὴν εἴ γέ ἐστί τι ἀεὶ τοιοῦτον, κινοῦν μέν τι, ἀκίνητον δὲ αὐτὸ καὶ ἀΐδιον, ἀνάγκη καὶ τὸ πρῶτον ὑπὸ τούτου κινούμενον ἀΐδιον εἶναι. Ἔστι δὲ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἂν ἄλλως εἶναι γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ μεταβολὴν τοῖς ἄλλοις, εἰ μή τι κινήσει κινούμενον· τὸ μὲν γὰρ ἀκίνητον τὴν αὐτὴν ἀεὶ κινήσει τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ μίαν κίνησιν, ἅτε οὐδὲν αὐτὸ μεταβάλλον πρὸς τὸ κινούμενον· τὸ δὲ κινούμενον ὑπὸ τοῦ κινουμένου μέν, ὑπὸ τοῦ ἀκινήτου δὲ κινουμένου

alia semper quiescere, alia semper moveri : nam quæ sunt natura ancipiti, et vim habent ut interdum moveantur interdum quiescant, de his fidem faciunt. Quum autem ea quæ sunt ejusmodi, sint omnibus manifesta ; velimus autem probare etiam utramque reliquarum duarum naturarum, nempe alia semper esse immobilia, alia quæ semper moveantur : procedentes ad hoc probandum, et positis his principiis, quicquid movetur, ab aliquo moveri, et hoc aut esse immobile aut moveri, et moveri vel a se, vel ab alio semper, progressi sumus eo usque, ut sumeremus eorum quæ moverentur esse principium : id est, eorum quæ moventur, id quod se ipsum movet; omnium vero, id quod est immobile. Videmus autem, et quidem perspicue, quædam esse ejusmodi ut se ipsa moveant : ut animatorum et animalium genus; quæ quidem et opinionem præbebant, ne quando contingeret motum fieri, quum non esset omnino, propterea quod in his videmus hoc accidere; quum enim aliquando sint immobilia, moventur rursus, ut videtur. (7) Hoc igitur sumere oportet, hæc uno motu se ciere, eoque non proprie : non est enim causa ex ipso animali; sed alii motus naturales animalibus insunt, quibus non moventur a semetipsis : ut auctio, deminutio, respiratio : quibus motibus cietur unumquodque animal quum quiescat, nec eo motu cieatur, quo a se ipso movetur. Horum autem causa est id quod continet, et multa ex iis quæ ingrediuntur : ut quorundam causa est alimentum; quum enim concoquitur, dormiunt; quum autem distribuitur, excitantur, et movent se ipsos, primo principio extra constituto. Proinde non semper neque continenter moventur a se ipsis; nam ad singula quæ se ipsa movent, adest aliud quod movet, quum ipsum moveatur et mutetur. In his autem omnibus, quod primum movet et est causa cur aliud se ipsum moveat, id quoque a se movetur, sed ex accidenti; corpus enim mutat locum : quocirca et id quod est in corpore, et quod vecte se ipsum movet (8) Ex quibus licet credere, si quid est in numero eorum quæ sunt quidem immobilia, sed movent, et ipsa moventur ex accidenti; impossibile esse ut id continuum motum efficiat. Quapropter si necesse est continenter esse motum; oportet esse aliquod primum movens immobile, quod neque ex accidenti moveatur; si debet, quemadmodum diximus, esse in rebus indeficiens quidam et immortalis motus, ac manere ipsum ens in se ipso et in eodem : principio namque manente, necesse est etiam universum manere, quum sit continenter junctum principio. Non est autem idem, moveri ex accidenti a se ipso, et ab altero; nam moveri ab altero, inest et quibusdam principiis eorum quæ sunt in cælo, id est, eorum quæ pluribus lationibus feruntur : alterum vero iis solum inest, quæ interitui sunt obnoxia. [IX.] (9) Verumenimvero si est aliquid semper ejusmodi quod movet quidem, sed est immobile ipsum, et æternum; necesse est, etiam id quod primum ab hoc movetur, esse æternum. Hoc autem manifestum etiam ex eo est, quod alioqui non esset generatio et interitus et mutatio aliis rebus, nisi quid moveat, quum moveatur : quod enim est immobile, uno et eodem motu semper et eodem modo movebit; quippe quod nihil mutatur relatione habita ad id quod movetur; quod autem movetur ab eo quod movetur quidem, sed ab immobili jam movetur, propterea

ἤδη, διὰ τὸ ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν πρὸς τὰ πράγματα, οὐ τῆς αὐτῆς ἔσται κινήσεως αἴτιον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν ἐναντίοις εἶναι τόποις ἢ εἴδεσιν ἐναντίως παρέξεται κινούμενον ἕκαστον τῶν ἄλλων, καὶ ὁτὲ μὲν ἠρεμοῦν ὁτὲ δὲ κινούμενον. Φανερὸν δὴ γέγονεν ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὃ κατ' ἀρχὰς ἠποροῦμεν, τί δή ποτε οὐ πάντα ἢ κινεῖται ἢ ἠρεμεῖ, ἢ τὰ μὲν κινεῖται ἀεὶ τὰ δ' ἀεὶ ἠρεμεῖ, ἀλλ' ἔνια ὁτὲ μὲν ὁτὲ δ' οὔ. Τούτου γὰρ τὸ αἴτιον δῆλόν ἐστι νῦν, ὅτι τὰ μὲν ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖται ἀϊδίου, διὸ ἀεὶ μεταβάλλει, τὰ δ' ὑπὸ κινουμένου καὶ μεταβάλλοντος· ὥστε καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον μεταβάλλειν. Τὸ δ' ἀκίνητον, ὥσπερ εἴρηται, ἅτε ἁπλῶς καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένον, μίαν καὶ ἁπλῆν κινήσει κίνησιν.

quod aliter atque aliter ad res affectum est, non erit causa ejusdem motus : sed quia est in contrariis locis aut formis, efficiet alia singula contrariis motibus cieri, et modo quiescere, modo moveri. Jam ex iis quæ dicta fuerunt, perspicuum factum est etiam id quod initio in dubium revocavimus : cur non omnia vel moveantur, vel quiescant; vel alia semper moveantur, alia semper quiescant; sed quædam interdum, interdum autem minime; hujus enim causa nunc manifesta est : quoniam alia moventur ab immobili æterno, proinde semper mutantur : alia vero ab eo quod movetur et mutatur, unde et ipsa necesse est mutari : aliud vero est immobile, sicuti dictum fuit, quippe quod simpliciter, et eodem modo, et in se ipso permanens, unum et simplicem motum efficiet.

CAP. VII. [X.]

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλην ποιησαμένοις ἀρχὴν μᾶλλον ἔσται περὶ τούτων φανερόν. Σκεπτέον γὰρ πότερον ἐνδέχεταί τινα κίνησιν εἶναι συνεχῆ ἢ οὔ· καὶ εἰ ἐνδέχεται, τίς αὕτη, καὶ τίς πρώτη τῶν κινήσεων· δῆλον γὰρ ὡς, εἴπερ ἀναγκαῖον μὲν ἀεὶ κίνησιν εἶναι, πρώτη δ' ἥδε καὶ συνεχής, ὅτι τὸ πρῶτον κινοῦν κινεῖ ταύτην τὴν κίνησιν, ἣν ἀναγκαῖον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ συνεχῆ καὶ πρώτην. (2) Τριῶν δ' οὐσῶν κινήσεων, τῆς τε κατὰ μέγεθος καὶ τῆς κατὰ πάθος καὶ τῆς κατὰ τόπον, ἣν καλοῦμεν φοράν, ταύτην ἀναγκαῖον εἶναι πρώτην· ἀδύνατον γὰρ αὔξησιν εἶναι ἀλλοιώσεως μὴ προϋπαρχούσης· τὸ γὰρ αὐξανόμενον ἔστι μὲν ὡς ὁμοίῳ αὐξάνεται, ἔστι δ' ὡς ἀνομοίῳ· τροφὴ γὰρ λέγεται τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον. Προσγίνεται δὲ πᾶν γινόμενον ὅμοιον ὁμοίῳ. Ἀνάγκη οὖν ἀλλοίωσιν εἶναι τὴν εἰς τἀναντία μεταβολήν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀλλοιοῦται, δεῖ τι εἶναι τὸ ἀλλοιοῦν καὶ ποιοῦν ἐκ τοῦ δυνάμει θερμοῦ τὸ ἐνεργείᾳ θερμόν. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ κινοῦν οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον ὁτὲ δὲ πορρώτερον τοῦ ἀλλοιουμένου ἐστί. Ταῦτα δ' ἄνευ φορᾶς οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Εἰ ἄρα ἀνάγκη αἰεὶ κίνησιν εἶναι, ἀνάγκη καὶ φορὰν ἀεὶ εἶναι πρώτην τῶν κινήσεων, καὶ φορᾶς, εἰ ἔστιν ἡ μὲν πρώτη ἡ δ' ὑστέρα, τὴν πρώτην. Ἔτι δὲ πάντων τῶν παθημάτων ἀρχὴ πύκνωσις καὶ μάνωσις· καὶ γὰρ βαρὺ καὶ κοῦφον καὶ μαλακὸν καὶ σκληρὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν πυκνότητες δοκοῦσι καὶ ἀραιότητες εἶναί τινες. Πύκνωσις δὲ καὶ μάνωσις σύγκρισις καὶ διάκρισις, καθ' ἃς γένεσις καὶ φθορὰ λέγεται τῶν οὐσιῶν. Συγκρινόμενα δὲ καὶ διακρινόμενα ἀνάγκη κατὰ τόπον μεταβάλλειν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ αὐξανομένου καὶ φθίνοντος μεταβάλλει κατὰ τόπον τὸ μέγεθος. (3) Ἔτι καὶ ἐντεῦθεν ἐπισκοποῦσιν ἔσται φανερὸν ὅτι ἡ φορὰ πρώτη. Τὸ γὰρ πρῶτον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ ἐπὶ κινήσεως ἂν λέγοιτο πλεοναχῶς· λέγεται γὰρ πρότερον, οὗ τε μὴ ὄντος οὐκ ἔσται τἆλλα, ἐκεῖνο δ' ἄνευ τῶν ἄλλων· καὶ τὸ τῷ χρόνῳ, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν. Ὥστ' ἐπεὶ κίνησιν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι

Sed tamen et alio facto initio magis erunt hæc perspicua. Dispiciendum est enim, utrum esse possit aliquis motus continuus, necne; et, si esse possit, quisnam hic sit; et quis sit motuum primus. Constat enim, si necesse est semper motum esse, hic vero est primus et continuus, primum movens hoc motu ciere, quem necesse est unum et eundem esse atque continuum, et primum. (2) Quum autem tres sint motus, is qui in magnitudine spectatur, et is qui in affectione, et is qui in loco, quem vocamus lationem; hunc necesse est esse primum; impossibile est enim, auctionem esse, quin variatio antecedat. Quod enim augetur, partim simili augetur, partim dissimili. Etenim quod est contrarium, dicitur alimentum contrario : accedit autem quodvis factum simile simili. Necesse est igitur mutationem in contraria esse variationem. Atqui si varietur, oportet esse aliquid quod variet, et quod efficiat ex potestate calido actu calidum. Patet igitur, id quod movet, non similiter se habere, sed interdum esse propinquius, interdum remotius ab eo quod variatur : hæc autem sine latione esse nequeunt. Ergo si necesse est semper motum esse, necesse etiam est lationem esse motionum primam. Et, si lationum alia est prior, alia posterior; eam esse primam motionem, quæ est prima latio. Præterea omnium affectionum principium est densatio et rarefactio. Etenim grave et leve, nec non molle ac durum, item calidum et frigidum, videntur esse densitates et raritates quædam. Densatio vero et rarefactio sunt concretio et secretio, secundum quas dicitur generatio et interitus substantiarum. Atqui ea quæ concrescunt, vel disjiciuntur, necesse est loco mutari. Jam vero etiam ejus quod augetur, et minuitur, magnitudo locum mutat. (3) Præterea hinc quoque considerantibus perspicuum erit, lationem esse primam. Nam primum, sicut in aliis, ita etiam in motu dici potest multis modis. Dicitur enim prius, et id sine quo alia non erunt, ipsum vero erit sine aliis : et quod est prius tempore : et quod essentia. Quapropter quum necesse sit motum esse continenter; possit autem esse continenter vel

συνεχῶς, εἴη δ' ἂν συνεχῶς ἢ ἡ συνεχὴς ἢ ἡ ἐφεξῆς, μᾶλλον δ' ἡ συνεχής· καὶ βέλτιον συνεχῆ ἢ ἐφεξῆς εἶναι, τὸ δὲ βέλτιον ἀεὶ ὑπολαμβάνομεν ἐν τῇ φύσει ὑπάρχειν, ἂν ᾖ δυνατόν, δυνατὸν δὲ συνεχῆ εἶναι (δειχθήσεται δὲ ὕστερον· νῦν δὲ τοῦθ' ὑποκείσθω), καὶ ταύτην οὐδεμίαν ἄλλην οἷόντ' εἶναι ἀλλ' ἢ φοράν, ἀνάγκη τὴν φορὰν εἶναι πρώτην. Οὐδεμία γὰρ ἀνάγκη οὔτε αὔξεσθαι οὔτε ἀλλοιοῦσθαι τὸ φερόμενον, οὐδὲ δὴ γίνεσθαι ἢ φθείρεσθαι· τούτων δὲ οὐδεμίαν ἐνδέχεται τῆς συνεχοῦς μὴ οὔσης, ἣν κινεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν. (4) Ἔτι χρόνῳ πρώτην· τοῖς γὰρ ἀϊδίοις μόνον ἐνδέχεται κινεῖσθαι ταύτην. Ἀλλ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν ἐχόντων γένεσιν τὴν φορὰν ἀναγκαῖον ὑστάτην εἶναι τῶν κινήσεων· μετὰ γὰρ τὸ γενέσθαι πρῶτον ἀλλοίωσιν καὶ αὔξησις, φορὰ δ' ἤδη τετελειωμένων κίνησίς ἐστιν. Ἀλλ' ἕτερον ἀνάγκη κινούμενον εἶναι κατὰ φορὰν πρότερον, ὃ καὶ τῆς γενέσεως αἴτιον ἔσται τοῖς γινομένοις, οὐ γινόμενον, οἷον τὸ γεννῆσαν τοῦ γεννηθέντος, ἐπεὶ δόξειέ γ' ἂν ἡ γένεσις εἶναι πρώτη τῶν κινήσεων διὰ τοῦτο, ὅτι γενέσθαι δεῖ τὸ πρᾶγμα πρῶτον. Τὸ δ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν γινομένων οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἕτερον ἀναγκαῖον πρότερόν τι κινεῖσθαι τῶν γινομένων ὂν αὐτὸ καὶ μὴ γινόμενον, καὶ τούτου ἕτερον πρότερον. Ἐπεὶ δὲ γένεσιν ἀδύνατον εἶναι πρώτην (πάντα γὰρ ἂν εἴη τὰ κινούμενα φθαρτά), δῆλον ὡς οὐδὲ τῶν ἐφεξῆς κινήσεων οὐδεμία προτέρα· λέγω δ' ἐφεξῆς, αὔξησιν, εἶτ' ἀλλοίωσιν καὶ φθίσιν καὶ φθοράν· πᾶσαι γὰρ ὕστεραι γενέσεως· ὥστ' εἰ μηδὲ γένεσις προτέρα φορᾶς, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδεμία μεταβολῶν. (5) Ὅλως δὲ φαίνεται τὸ γινόμενον ἀτελὲς καὶ ἐπ' ἀρχὴν ἰόν· ὥστε τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον εἶναι· τελευταῖον δὲ φορὰ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ἐν γενέσει. Διὸ τὰ μὲν ὅλως ἀκίνητα τῶν ζώντων δι' ἔνδειαν τοῦ ὀργάνου, οἷον τὰ φυτὰ καὶ πολλὰ γένη τῶν ζῴων· τοῖς δὲ τελειουμένοις ὑπάρχει. Ὥστ' εἰ μᾶλλον ὑπάρχει φορὰ τοῖς μᾶλλον ἀπειληφόσι τὴν φύσιν, καὶ ἡ κίνησις αὕτη πρώτη τῶν ἄλλων ἂν εἴη κατ' οὐσίαν· (6) διά τε ταῦτα καὶ διότι ἥκιστα τῆς οὐσίας ἐξίσταται τὸ κινούμενον τῶν κινήσεων ἐν τῷ φέρεσθαι· κατὰ μόνην γὰρ οὐδὲν μεταβάλλει τοῦ εἶναι, ὥσπερ ἀλλοιουμένου μὲν τὸ ποιόν, αὐξανομένου δὲ καὶ φθίνοντος τὸ ποσόν. (7) Μάλιστα δὲ δῆλον, ὅτι τὸ κινοῦν αὐτὸ αὑτὸ μάλιστα ταύτην κινεῖ κυρίως τὴν κατὰ τόπον. Καίτοι φαμὲν τοῦτ' εἶναι τῶν κινουμένων καὶ κινούντων ἀρχὴν καὶ πρῶτον τοῖς κινουμένοις, τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν. (8) Ὅτι μὲν τοίνυν τῶν κινήσεων ἡ φορὰ πρώτη, φανερὸν ἐκ τούτων. [XI.] Τίς δὲ φορὰ πρώτη, νῦν δεικτέον. Ἅμα δὲ καὶ τὸ νῦν καὶ τὸ πρότερον ὑποτεθέν, ὅτι ἐνδέχεταί τινα κίνησιν εἶναι συνεχῆ καὶ ἀΐδιον, φανερὸν ἔσται τῇ αὐτῇ μεθόδῳ. (9) Ὅτι μὲν οὖν τῶν ἄλλων κινήσεων οὐδεμίαν ἐνδέχεται συνεχῆ εἶναι, ἐκ τῶνδε φανερόν. Ἅπασαι γὰρ ἐξ ἀντικειμένων εἰς ἀντικείμενά εἰσιν αἱ κινήσεις καὶ μεταβολαί, οἷον γενέσει μὲν καὶ φθορᾷ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ

qui continuus vel qui deinceps est, sed magis qui est continuus; et præstet esse continuum, quam deinceps; quod autem præstat, semper existimemus in natura esse, si sit possibile; possit autem esse continuus (quod quidem probabitur posterius, nunc vero supponatur); atque hunc nullum alium esse posse, quam lationem : necesse est lationem esse primam. Nulla enim subest necessitas aut augeri aut variari id quod fertur : nec igitur fieri aut interire. Sed nullus horum motuum esse potest, nisi sit motus continuus quem primum movens efficit. (4) Præterea tempore primam : nam æterna hoc tantum motu cieri possunt. Atqui in unoquoque eorum quæ generationem subeunt, necesse est lationem esse motionum ultimam. Postquam enim res facta est, primum necesse est variationem esse, et auctionem : latio autem est motus rerum jam perfectarum. Sed necesse est esse aliud prius, quod latione moveatur, et generationis causa sit iis quæ fiunt, quum ipsum non fiat : ut generans est prius eo quod gignitur. Nam videri possit generatio esse mutationum prima, propterea quod oportet primum rem factam esse. Hoc autem in unoquoque horum quæ fiunt, sic habet : sed necesse est moveri aliquid aliud prius iis quæ fiunt, quum ipsum sit, nec fiat : et rursus hôc aliud prius. Quum autem impossibile sit generationem esse primam (alioqui enim quæcumque moventur, interire possent) : manifestum est, nullum ex motibus qui deinceps sunt, esse priorem. Dico autem esse deinceps, accretionem, deinde variationem, et deminutionem, et interitum : omnes enim sunt posteriores generatione. Quocirca si nec generatio est prior latione, certe nec ulla alia mutatio erit prior. (5) Omnino autem videtur id quod fit, esse imperfectum, et ad principium proficisci. Quapropter quod est generatione posterius, natura prius esse. Postremo autem latio inest iis omnibus quæ gignuntur. Idcirco alia viventia sunt omnino immobilia, propter defectum instrumenti, ut plantæ, et multa genera animalium : aliis vero motus inest quum sunt perfecta. Quare si magis inest latio iis quæ magis adepta sunt naturam, etiam hic motus erit aliorum primus essentiâ. (6) Quum propter hæc, tum etiam quia minime omnium motuum latione ab essentia recedit id quod movetur. Solo enim hoc motu non mutatur aliquid quod insit : ut ejus quod variatur, qualitas mutatur; ejus autem quod augetur et minuitur, quantitas. (7) Maxime autem manifestum est : quia quod se ipsum movet, maxime proprie hoc motu movet, qui fit secundum locum : atqui dicimus hoc esse eorum quæ moventur, et movent, principium, et primum iis quæ moventur, id scilicet quod se ipsum movet. (8) Lationem igitur esse motionum primam, ex his perspicuum est. [XI.] Quæ autem latio sit prima, nunc est ostendendum. Simul autem et quod nunc, et quod antea suppositum fuit, posse aliquem motum esse continuum et æternum, perspicuum erit eadem methodo. (9) Nullum igitur aliorum motuum posse esse continuum, ex his perspicuum est. Omnes enim motiones et mutationes sunt ex oppositis in opposita : ut ortui et interitui ens et non-ens sunt ter

ὂν ὅροι, ἀλλοιώσει δὲ τἀναντία πάθη, αὐξήσει δὲ καὶ φθίσει ἢ μέγεθος καὶ μικρότης, ἢ τελειότης μεγέθους καὶ ἀτέλεια· ἐναντίαι δ' αἱ εἰς τὰ ἐναντία. Τὸ δὲ μὴ ἀεὶ κινούμενον τήνδε τὴν κίνησιν, ὂν δὲ πρότερον, ἀνάγκη πρότερον ἠρεμεῖν. Φανερὸν οὖν ὅτι ἠρεμήσει ἐν τῷ ἐναντίῳ τὸ μεταβάλλον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταβολῶν· ἀντίκειται γὰρ φθορὰ καὶ γένεσις ἁπλῶς τῇ ἁπλῶς, καὶ ἡ καθ' ἕκαστον τῇ καθ' ἕκαστον. Ὥστ' εἰ ἀδύνατον ἅμα μεταβάλλειν τὰς ἀντικειμένας, οὐκ ἔσται συνεχὴς ἡ μεταβολή, ἀλλὰ μεταξὺ ἔσται αὐτῶν χρόνος. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐναντίας ἢ μὴ ἐναντίας εἶναι τὰς κατ' ἀντίφασιν μεταβολάς, εἰ μόνον ἀδύνατον ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι· τοῦτο γὰρ τῷ λόγῳ οὐδὲν χρήσιμον. Οὐδ' εἰ μὴ ἀνάγκη ἠρεμῆσαι ἐν τῇ ἀντιφάσει, μηδ' ἐστὶ μεταβολὴ ἠρεμίᾳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἴσως ἠρεμεῖ τὸ μὴ ὄν, ἡ δὲ φθορὰ εἰς τὸ μὴ ὄν· ἀλλ' εἰ μόνον μεταξὺ γίγνεται χρόνος· οὕτω γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ μεταβολὴ συνεχής· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πρότερον ἡ ἐναντίωσις χρήσιμον, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα ὑπάρχειν. Οὐ δεῖ δὲ ταράττεσθαι, ὅτι τὸ αὐτὸ πλείοσιν ἔσται ἐναντίον, οἷον ἡ κίνησις καὶ στάσει καὶ κινήσει τῇ εἰς τοὐναντίον, ἀλλὰ μόνον τοῦτο λαμβάνειν, ὅτι ἀντίκειταί πως καὶ τῇ κινήσει καὶ τῇ ἠρεμίᾳ ἡ κίνησις ἡ ἐναντία, καθάπερ τὸ ἴσον καὶ τὸ μέτριον τῷ ὑπερέχοντι καὶ τῷ ὑπερεχομένῳ, καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἅμα τὰς ἀντικειμένας οὔτε κινήσεις οὔτε μεταβολὰς ὑπάρχειν. (10) Ἔτι δ' ἐπί τε τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς καὶ παντελῶς ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ γενόμενον εὐθὺς ἀνάγκη φθαρῆναι καὶ μηδένα χρόνον διαμεῖναι. Ὥστ' ἐκ τούτων ἂν ἡ πίστις γένοιτο ταῖς ἄλλαις· φυσικὸν γὰρ τὸ ὁμοίως ἔχειν ἐν ἁπάσαις.

mini; variationi vero contrariæ affectiones; auctioni autem et deminutioni vel magnitudo et parvitas, vel magnitudinis perfectio et imperfectio. Contrariæ autem motiones sunt eæ quæ sunt in contraria. Quod vero non semper hoc motu cietur, quum antea esset, necesse est ut prius quiesceret. Patet igitur, id quod mutatur, quieturum in contrario. Similiter etiam se res habet in mutationibus. Opponitur enim interitus et ortus simpliciter acceptus, ei qui simpliciter sumitur; et singuli singulis. Quare si est impossibile, mutari simul contrariis mutationibus, certe mutatio non erit continua, sed interjectum his erit tempus. Nihil enim interest utrum mutationes, quæ in contradictione spectantur, contrariæ sint, an non contrariæ: si modo sit impossibile ut simul eidem adsint. Id enim ad universum nihil confert. Nec si necesse non est quiescere in contradictione, nec est mutatio quieti contraria (quia non-ens fortasse non quiescit; interitus autem est motus ad non-ens): sed si tantummodo interjectum sit tempus: quoniam ita mutatio non est continua. Etenim nec in prioribus contrarietas conducebat, sed non posse simul inesse. Non oportet autem conturbari, quia idem pluribus erit contrarium: ut motus et statui et motui qui est in contrarium. Sed hoc tantum sumere oportet, opponi aliquo modo et motui et quieti eum motum qui est contrarius, quemadmodum æquale et mediocre opponitur ei quod exsuperat et ei quod superatur: nec posse simul inesse vel motiones vel mutationes quæ sunt oppositæ. (10) Insuper in generatione et interitu etiam omnino absurdum videri potest, si necesse sit ut quod factum est protinus intereat, nec ullo tempore permaneat. Quapropter ex his fides fieri potest etiam aliis mutationibus: quia naturale est ut res similiter habeat in omnibus.

CAP. VIII. [XII.]

Ὅτι δ' ἐνδέχεται εἶναί τινα ἄπειρον, μίαν οὖσαν καὶ συνεχῆ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κύκλῳ, λέγωμεν νῦν. Πᾶν γὰρ κινεῖται τὸ φερόμενον ἢ κύκλῳ ἢ εὐθεῖαν ἢ μικτήν, ὥστ' εἰ μηδ' ἐκείνων ἡ ἑτέρα συνεχής, οὐδὲ τὴν ἐξ ἀμφοῖν οἷόντ' εἶναι συγκειμένην. Ὅτι δὲ τὸ φερόμενον τὴν εὐθεῖαν καὶ πεπερασμένην οὐ φέρεται συνεχῶς, δῆλον· ἀνακάμπτει γάρ· τὸ δ' ἀνακάμπτον τὴν εὐθεῖαν τὰς ἐναντίας κινεῖται κινήσεις· ἐναντία γὰρ κατὰ τόπον ἡ ἄνω τῇ κάτω, καὶ ἡ εἰς τὸ πρόσθεν τῇ εἰς τοὔπισθεν, καὶ ἡ εἰς ἀριστερὰ τῇ εἰς δεξιά· τόπου γὰρ ἐναντιώσεις αὗται. Τίς δ' ἐστὶν ἡ μία καὶ συνεχὴς κίνησις, διώρισται πρότερον, ὅτι ἡ τοῦ ἑνὸς καὶ ἐν ἑνὶ χρόνῳ καὶ ἐν ἀδιαφόρῳ κατ' εἶδος. Τρία γάρ ἐστι, τό τε κινούμενον, οἷον ἄνθρωπος ἢ θεός· καὶ ὅτε, οἷον χρόνος· καὶ τρίτον τὸ ἐν ᾧ· τοῦτο δ' ἐστὶ τόπος, ἢ πάθος, ἢ εἶδος, ἢ μέγεθος. Τὰ δ' ἐναντία διαφέρει τῷ εἴδει, καὶ οὐχ ἕν. Τόπου δ' αἱ εἰρημέναι διαφοραί. Σημεῖον δ' ὅτι ἐναντία κίνησις ἡ ἀπὸ τοῦ Α πρὸς τὸ Β τῇ ἀπὸ τοῦ Β πρὸς τὸ Α, ὅτι ἱστᾶσι καὶ παύουσιν ἀλλήλας, ἐὰν ἅμα γίγνωνται.

At vero esse posse aliquem motum infinitum, quum sit unus et continuus; et hunc esse eum qui fit in orbem, nunc dicamus. Quicquid enim fertur, aut in orbem movetur, aut per lineam rectam, aut per mixtam. Quocirca si neuter illorum est continuus, ne is quidem continuus esse potest, qui ex utrisque constat. Id autem quod fertur per lineam rectam et finitam, non ferri continenter, manifestum est: quoniam recurrit: quod autem per rectam recurrit, contrariis motibus cietur. Sunt enim contraria secundum locum motus sursum versus, motui deorsum versus; et motus in anteriorem partem, motui in posteriorem; et motus dextrorsum, motui sinistrorsum: loci namque contrarietates hæ sunt. Quis autem sit unus et continuus motus, definitum antea fuit, nempe qui est unius, et in uno tempore, et in eo quod non habet formæ differentiam. Tria namque sunt: videlicet id quod movetur, ut homo, vel deus: et quando, ut tempus: et tertium, id est id in quo fit motus: hoc autem est locus, vel affectio, vel forma, vel magnitudo. Atqui contraria differunt specie, nec sunt unum. Loci vero differentiæ sunt, quæ commemoratæ fuerunt. Indicat autem motum ab α ad β esse contrarium motui a β ad α: quia se mutuo sistunt et cessare faciunt, si simul fiant.

Καὶ ἐπὶ κύκλου ὡσαύτως, οἷον ἡ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Β τῇ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Γ· ἱστᾶσι γάρ. Κἂν συνεχεῖς ὦσι καὶ μὴ γίνηται ἀνάκαμψις διὰ τὸ τὰ ἐναντία φθείρειν καὶ κωλύειν ἄλληλα, ἀλλ' οὐχ ἡ εἰς τὸ πλάγιον τῇ ἄνω. (2) Μάλιστα δὲ φανερὸν ὅτι ἀδύνατον εἶναι συνεχῆ τὴν ἐπὶ τῆς εὐθείας κίνησιν, ὅτι ἀνακάμπτον ἀναγκαῖον στῆναι, οὐ μόνον ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ κἂν κύκλον φέρηται· οὐ γὰρ ταὐτὸν κύκλῳ φέρεσθαι καὶ κύκλον· ἔστι γὰρ ὁτὲ μὲν συνείρειν κινούμενον, ὁτὲ δ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐλθὸν ὅθεν ὡρμήθη, ἀνακάμψαι πάλιν. Ὅτι δ' ἀνάγκη ἵστασθαι, ἡ πίστις οὐ μόνον ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου. Ἀρχὴ δ' ἥδε· τριῶν γὰρ ὄντων, ἀρχῆς, μέσου, τελευτῆς, τὸ μέσον πρὸς ἑκάτερον ἄμφω ἐστί, καὶ τῷ μὲν ἀριθμῷ ἕν, τῷ λόγῳ δὲ δύο. (3) Ἔτι δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Ὥστε τῆς εὐθείας τῶν ἐντὸς τῶν ἄκρων ὁτιοῦν σημεῖον δυνάμει μέν ἐστι μέσον, ἐνεργείᾳ δ' οὐκ ἔστιν, ἐὰν μὴ διέλῃ ταύτην καὶ ἐπιστὰν πάλιν ἄρξηται κινεῖσθαι· οὕτω δὲ τὸ μέσον ἀρχὴ γίνεται καὶ τελευτή, ἀρχὴ μὲν τῆς ὕστερον, τελευτὴ δὲ τῆς πρώτης. Λέγω δ' οἷον ἐὰν φερόμενον τὸ Α στῇ ἐπὶ τοῦ Β, καὶ πάλιν φέρηται ἐπὶ τὸ Γ· ὅταν δὲ συνεχῶς φέρηται, οὔτε γεγονέναι οὔτε ἀπογεγονέναι οἷόντε τὸ Α κατὰ τὸ Β σημεῖον, ἀλλὰ μόνον εἶναι ἐν τῷ νῦν, ἐν χρόνῳ δ' οὐδενὶ πλὴν οὗ τὸ νῦν διαίρεσίς ἐστιν ἐν τῷ ὅλῳ τῷ ΑΒΓ. Εἰ δὲ γεγονέναι τις θήσει καὶ ἀπογεγονέναι, ἀεὶ στήσεται τὸ Α φερόμενον· ἀδύνατον γὰρ τὸ Α ἅμα γεγονέναι τε ἐπὶ τοῦ Β καὶ ἀπογεγονέναι· ἐν ἄλλῳ ἄρα καὶ ἄλλῳ σημείῳ χρόνου. Χρόνος ἄρα ἔσται ὁ ἐν μέσῳ. Ὥστ' ἠρεμήσει τὸ Α ἐπὶ τοῦ Β. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σημείων· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος ἐπὶ πάντων. Ὅταν δὲ χρήσηται τὸ φερόμενον Α τῷ Β μέσῳ καὶ τελευτῇ καὶ ἀρχῇ, ἀνάγκη στῆναι διὰ τὸ δύο ποιεῖν, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ νοήσειεν. Ἀλλ' ἀπὸ μὲν τοῦ Α σημείου ἀπογέγονε τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Γ γέγονεν, ὅταν τελευτήσῃ καὶ στῇ. (4) Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν τοῦτο λεκτέον· ἔχει γὰρ ἀπορίαν τήνδε. Εἰ γὰρ εἴη ἡ τὸ Ε τῇ Ζ ἴση καὶ τὸ Α φέροιτο συνεχῶς ἀπὸ τοῦ ἄκρου πρὸς τὸ Γ, ἅμα δὲ εἴη τὸ Α ἐπὶ τῷ Β σημείῳ, καὶ τὸ Δ φέροιτο ἀπὸ τῆς Ζ ἄκρας πρὸς τὸ Η ὁμαλῶς καὶ τῷ αὐτῷ τάχει τῷ Α, τὸ Δ ἔμπροσθεν ἥξει ἐπὶ τὸ Η ἢ τὸ Α ἐπὶ τὸ Γ· τὸ γὰρ πρότερον ὁρμῆσαν καὶ ἀπελθὸν πρότερον ἐλθεῖν ἀνάγκη. Οὐκ ἄρα ἅμα γέγονε τὸ Α ἐπὶ τῷ Β καὶ ἀπογέγονεν ἀπ' αὐτοῦ, διὸ ὑστερίζει· εἰ γὰρ ἅμα, οὐχ ὑστεριεῖ, ἀλλ' ἀνάγκη ἔσται ἵστασθαι. Οὐκ ἄρα θετέον, ὅτε τὸ Α ἐγένετο κατὰ τὸ Β, τὸ Δ ἅμα κινεῖσθαι ἀπὸ τοῦ Ζ ἄκρου· εἰ γὰρ ἔσται γεγονὸς τὸ Α ἐπὶ τοῦ Β, ἔσται καὶ τὸ ἀπογενέσθαι, καὶ οὐχ ἅμα, ἀλλ' ἦν ἐν τομῇ χρόνου καὶ οὐκ ἐν χρόνῳ. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀδύνατον οὕτω λέγειν ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνακάμπτοντος ἀνάγκη λέγειν οὕτως. Εἰ γὰρ ἡ τὸ Η φέροιτο πρὸς τὸ Δ καὶ πάλιν ἀνακάμψασα κάτω φέροιτο, τῷ ἄκρῳ ἐφ' οὗ Δ τελευτῇ καὶ ἀρχῇ κέχρηται τῷ ἑνὶ ση-

Itidemque in circulo: veluti motus ab α ad β est contrarius motui ab α ad γ: quoniam se mutuo sistunt, etiamsi continui sint, nec fiat recursus: propterea quod ea quæ sunt contraria, se invicem interimunt et impediunt: ceterum motus in latus, non est contrarius motui sursum versus. (2) Maxime autem perspicuum est fieri non posse ut motus super recta linea sit continuus: quia quod recurrit, necesse est consistere non solum super recta, sed etiam si super orbe feratur. Non est enim idem, in orbe ferri, et super orbe. Nam id quod movetur, aliquando continuat motum; aliquando vero, quum ad idem pervenerit a quo discessit, rursus retrocedit. Necesse autem esse ut consistat, non solum sensus fidem facit, sed etiam ratio. Principium autem hoc est: quum enim tria sint, principium, medium, finis: medium cum utroque collatum, est utrumque: et numero quidem est unum, ratione vero duo. (3) Præterea aliud est, esse potestate, et esse actu. Quocirca rectæ lineæ quodvis punctum, quod est inter extrema, potestate quidem est medium, actu vero non est, nisi hanc dividat, et, quum constiterit, rursus cœperit moveri. Sic autem id quod est medium, fit principium et finis, principium quidem posterioris, finis autem prioris motus. Verbi gratia, si τὸ α quod fertur, consistat in β, et rursus feratur ad γ. Quum autem continenter fertur, nec potest accessisse τὸ α ad punctum β nec ab eo recessisse, sed tantum esse in momento, non in ullo tempore, præterquam in toto α β γ, cujus divisio est momentum illud. Quodsi quis posuerit accessisse et recessisse: τὸ α quod fertur, semper stabit: quoniam impossibile est, τὸ α simul accessisse ad β et ab eo recessisse: in alio igitur et alio puncto temporis. Tempus igitur erit, quod est interjectum. Quare τὸ α quiescet in β. Similiter autem et in aliis punctis: nam eadem est omnium ratio. Quum autem id quod fertur, nempe α, utetur ipso β, ut medio, et fine, et principio; necesse est ut consistat, quia duo facit, perinde ac si animo conciperet. Sed ab α puncto, id est a principio, recessit, ad γ vero accessit, quum perfecerit motum, et steterit. (4) Ideoque ad dubitationem hoc dicendum est. Exsistit enim hæc dubitatio: quoniam si sit linea ε lineæ ζ æqualis, ac τὸ α feratur continenter ab extremo ad γ, simul autem sit τὸ α in puncto β, ac τὸ δ feratur ab extrema linea ζ ad η æquabiliter, et eadem celeritate, qua movetur τὸ α: certe τὸ δ prius perveniet ad η quam τὸ α ad γ. Quod enim prius processit et abiit, prius perveniat, necesse est. Non simul igitur accessit τὸ α ad β, et ab eo recessit: idcirco serius ad finem pervenit. Nam si simul recederet, non perveniret serius. Sed necesse erit ut consistat. Non est igitur ponendum, quando τὸ α accessit ad β, simul τὸ δ moveri a ζ extremo. Nam si τὸ α accesserit ad β, fiet ut et recesserit, nec simul. Sed erat in sectione temporis, non in tempore. Hic igitur impossibile est ita dicere, nempe in eo quod est continuum. In eo autem quod recurrit, necesse est ita dicere: nam si τὸ η feratur ad δ, et rursus, quum retrocesserit, deorsum feratur: certe usum est extremo δ ut fine et principio, nimirum uno puncto quasi

μείῳ ὡς δύο· διὸ στῆναι ἀνάγκη· καὶ οὐχ ἅμα γέγονεν ἐπὶ τῷ Δ καὶ ἀπελήλυθεν ἀπὸ τοῦ Δ· ἐκεῖ γὰρ ἂν ἅμα εἴη καὶ οὐκ εἴη ἐν τῷ αὐτῷ νῦν. (4) Ἀλλὰ μὴν τήν γε πάλαι λύσιν οὐ λεκτέον· οὐ γὰρ ἐνδέχεται λέγειν ὅτι ἐστὶ κατὰ τὸ Δ ἢ τὸ Η ἐν τομῇ, οὐ γέγονε δὲ οὐδὲ ἀπογέγονεν· ἀνάγκη γὰρ ἐπὶ τέλος ἐλθεῖν τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, μὴ δυνάμει. Τὸ μὲν οὖν ἐν μέσῳ δυνάμει ἐστί, τοῦτο δ' ἐνεργείᾳ, καὶ τελευτὴ μὲν κάτωθεν, ἀρχὴ δὲ ἄνωθεν· καὶ τῶν κινήσεων ἄρα ὡσαύτως. Ἀνάγκη ἄρα στῆναι τὸ ἀνακάμπτον ἐπὶ τῆς εὐθείας. Οὐκ ἄρα ἐνδέχεται συνεχῆ κίνησιν εἶναι ἀΐδιον ἐπὶ τῆς εὐθείας. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀπαντητέον καὶ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας τὸν Ζήνωνος λόγον, καὶ ἀξιοῦντας, εἰ ἀεὶ τὸ ἥμισυ διιέναι δεῖ. Ταῦτα δ' ἄπειρα, τὰ δ' ἄπειρα ἀδύνατον διεξελθεῖν· ἢ ὡς τὸν αὐτὸν τοῦτον λόγον τινὲς ἄλλως ἐρωτῶσιν, ἀξιοῦντες ἅμα τῷ κινεῖσθαι τὴν ἡμίσειαν πρότερον ἀριθμεῖν καθ' ἕκαστον γιγνόμενον τὸ ἥμισυ· ὥστε διελθόντος τὴν ὅλην ἄπειρον συμβαίνει ἠριθμηκέναι ἀριθμόν. Τοῦτο δ' ὁμολογουμένως ἐστὶν ἀδύνατον. (5) Ἐν μὲν οὖν τοῖς πρώτοις λόγοις τοῖς περὶ κινήσεως ἐλύομεν διὰ τοῦ τὸν χρόνον ἄπειρα ἔχειν ἐν αὑτῷ· οὐδὲν γὰρ ἄτοπον, εἰ ἐν ἀπείρῳ χρόνῳ ἄπειρα διέρχεταί τις· ὁμοίως δὲ τὸ ἄπειρον ἔν τε τῷ μήκει ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ χρόνῳ. Ἀλλ' αὕτη ἡ λύσις πρὸς μὲν τὸν ἐρωτῶντα ἱκανῶς ἔχει (ἠρωτᾶτο γὰρ εἰ ἐν πεπερασμένῳ ἄπειρα ἐνδέχεται διεξελθεῖν ἢ ἀριθμῆσαι), πρὸς δὲ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ἀλήθειαν οὐχ ἱκανῶς· ἐὰν γάρ τις ἀφέμενος τοῦ μήκους καὶ τοῦ ἐρωτᾶν εἰ ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ ἐνδέχεται ἄπειρα διεξελθεῖν, πυνθάνηται ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χρόνου ταῦτα (ἔχει γὰρ ὁ χρόνος ἀπείρους διαιρέσεις), οὐκέτι ἱκανὴ ἔσται αὕτη ἡ λύσις· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς λεκτέον, ὅπερ εἴπομεν ἐν τοῖς ἄρτι λόγοις. Ἂν γάρ τις τὴν συνεχῆ διαιρῇ εἰς δύο ἡμίση, οὗτος τῷ ἑνὶ σημείῳ ὡς δυσὶ χρῆται· ποιεῖ γὰρ αὐτὸ ἀρχὴν καὶ τελευτήν. Οὕτω δὲ ποιεῖ ὅ τε ἀριθμῶν καὶ ὁ εἰς τὰ ἡμίση διαιρῶν. Οὕτω δὲ διαιροῦντος οὐκ ἔσται συνεχὴς οὔθ' ἡ γραμμὴ οὔθ' ἡ κίνησις· ἡ γὰρ συνεχὴς κίνησις συνεχοῦς ἐστίν· ἐν δὲ τῷ συνεχεῖ ἔνεστι μὲν ἄπειρα ἡμίση, ἀλλ' οὐκ ἐντελεχείᾳ, ἀλλὰ δυνάμει· ἂν δὲ ποιῇ ἐντελεχείᾳ, οὐ ποιήσει συνεχῆ, ἀλλὰ στήσει, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦντος τὰ ἡμίση φανερόν ἐστιν ὅτι συμβαίνει· τὸ γὰρ ἓν σημεῖον ἀνάγκη αὐτῷ ἀριθμεῖν δύο· τοῦ μὲν γὰρ ἑτέρου τελευτὴ ἡμίσεος, τοῦ δ' ἑτέρου ἀρχὴ ἔσται, ἂν μὴ μίαν ἀριθμῇ τὴν συνεχῆ, ἀλλὰ δύο ἡμισείας. Ὥστε λεκτέον πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ ἐνδέχεται ἄπειρα διεξελθεῖν ἢ ἐν χρόνῳ ἢ ἐν μήκει, ὅτι ἔστιν ὡς, ἔστι δ' ὡς οὔ. Ἐντελεχείᾳ μὲν γὰρ ὄντα οὐκ ἐνδέχεται, δυνάμει δ' ἐνδέχεται· ὁ γὰρ συνεχῶς κινούμενος κατὰ συμβεβηκὸς ἄπειρα διελήλυθεν, ἁπλῶς δ' οὔ· συμβέβηκε γὰρ τῇ γραμμῇ ἄπειρα ἡμίσεα εἶναι, ἡ δ' οὐσία ἐστὶν ἑτέρα καὶ τὸ εἶναι. (6) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐὰν μή τις ποιῇ τοῦ χρόνου τὸ διαιροῦν σημεῖον τὸ πρότε-

duobus : idcirco stetisse necesse est : nec simul accessit ad δ, et recessit a δ. Illic enim simul esset et non esset eodem momento. (4) At vero solutio supra allata, non est hic afferenda. Nam dici non potest, τὸ η in δ esse in sectione temporis, et neque accessisse neque recessisse : necesse est enim ut perveniat ad finem qui sit actu, non potestate. Punctum itaque, quod est in medio, potestate; hoc autem est actu : et est quidem finis loci, si spectetur ab infero ad superum; principium vero, si a supero. Eodem igitur modo est etiam principium et finis motionum. Ergo necesse est ut id quod super recta regreditur, constiterit. Quare non potest esse continuus æternus motus super recta. Eodem modo occurrendum est iis qui rationem Zenonis interrogant, ac postulant num semper dimidiam pertransire oporteat. Hæc vero (inquiunt) sunt infinita : infinita autem impossibile est pertransire. Vel, ut nonnulli eandem rationem aliter interrogant, qui simul cum eo, prius moveri dimidiam, sibi concedi postulant licere numerare dimidium, prout unumquodque sit. Quare quum mobile totam lineam confecerit, evenit ut numeraverit numerum infinitum. Hoc autem omnium concessione est impossibile. (5) In primis itaque sermonibus qui de motu sunt, eo solvebamus, quod tempus habet in se infinita. Nihil enim absurdi est, si infinito tempore infinita quispiam pertranseat : similiter autem infinitas et in longitudine inest, et in tempore. Verum hæc solutio adversus interrogantem quidem satisfacit : interrogabatur enim, an tempore finito possint infinita pertransiri, vel numerari. Quod autem ad rem et ad veritatem attinet, non satisfacit. Nam si quis omissa longitudine, et interrogatione illa an finito tempore possint infinita pertransiri, percontetur hæc de ipso tempore (habet enim tempus infinitas divisiones); hæc solutio non amplius satisfaciet. Sed veritas dicenda est, quam in proximis sermonibus diximus. Si quis enim lineam continuam dividat in duo dimidia, hic uno puncto utitur quasi duobus : quoniam id facit et principium et finem. Sic autem facit et qui numerat, et qui in dimidia dividit. Sic autem eo dividente, nec linea nec motio erit continua. Etenim continua motio est continui. In continuo autem insunt quidem infinita dimidia, non tamen actu, sed potestate. Quodsi faciet actu, non faciet continuum, sed stabit : quod quidem in eo qui dimidia numerat, perspicue accidit : quandoquidem necesse est ut hic unum punctum quasi duo numeret : quoniam alterius dimidii finis, alterius vero principium erit, si non unam lineam continuam numeret, sed duas dimidiatas. Quocirca ad eum qui interrogat an possint pertransiri infinita vel in tempore vel in longitudine, dicendum est, partim posse, partim non posse. Nam quæ actu sunt, non posse : quæ vero potestate, posse. Etenim qui continenter movetur, ex accidenti infinita pertransit, simpliciter autem minime. Accidit enim lineæ, ut sint infinita dimidia : substantia vero atque essentia diversa est. (6) Quinetiam perspicuum est, nisi quis temporis punctum, quo prius et posterius dividitur,

ρον καὶ ὕστερον ἀεὶ τοῦ ὑστέρου τῷ πράγματι, ἔσται ἅμα τὸ αὐτὸ ὂν καὶ οὐκ ὄν, καὶ ὅτε γενόμενον οὐκ ὄν. Τὸ σημεῖον μὲν οὖν ἀμφοῖν κοινόν, καὶ τοῦ προτέρου καὶ τοῦ ὑστέρου, καὶ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ, λόγῳ δ' οὐ ταὐτόν· τοῦ μὲν γὰρ τελευτή, τοῦ δ' ἀρχή· τῷ δὲ πράγματι ἀεὶ τοῦ ὑστέρου πάθους ἐστίν. Ἔστω χρόνος ἐφ' ᾧ ΑΒΓ, πρᾶγμα ἐφ' ᾧ Δ. Τοῦτο ἐν μὲν τῷ Α χρόνῳ λευκόν, ἐν δὲ τῷ Β οὐ λευκόν· ἐν τῷ ἄρα Γ λευκὸν καὶ οὐ λευκόν. Ἐν ὁτῳοῦν γὰρ τοῦ Α λευκὸν ἀληθὲς εἰπεῖν, εἰ πάντα τὸν χρόνον τοῦτον ἦν λευκόν, καὶ ἐν τῷ Β μὴ λευκόν· τὸ δὲ Γ ἐν ἀμφοῖν. Οὐκ ἄρα δοτέον ἐν παντί, ἀλλὰ πλὴν τοῦ τελευταίου νῦν ἐφ' οὗ τὸ Γ. Τοῦτο δ' ἤδη τὸ ὕστερον, καὶ εἰ ἐγίγνετο οὐ λευκόν, καὶ εἰ ἐφθείρετο λευκὸν ἐν τῷ Α παντί, γέγονεν ἢ ἔφθαρται ἐν τῷ Γ. Ὥστε λευκὸν ἢ μὴ λευκὸν πρῶτον ἐν ἐκείνῳ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἢ ὅτε γέγονεν οὐκ ἔσται, καὶ ὅτε ἔφθαρται ἔσται, ἢ ἅμα λευκὸν καὶ οὐ λευκόν, καὶ ὅλως ὂν καὶ μὴ ὂν ἀνάγκη εἶναι. Εἰ δ' ὃ ἂν ᾖ πρότερον μὴ ὄν, ἀνάγκη γίγνεσθαι ὄν, καὶ ὅτε γίγνεται μή ἐστιν, οὐχ οἷόντε εἰς ἀτόμους χρόνους διαιρεῖσθαι τὸν χρόνον. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Α χρόνῳ τὸ Δ ἐγίγνετο λευκόν, γέγονε δ' ἅμα καὶ ἔστιν ἐν ἑτέρῳ ἀτόμῳ χρόνῳ, ἐχομένῳ δ' ἐν τῷ Β, εἰ ἐν τῷ Α ἐγίγνετο, οὐκ ἦν, ἐν δὲ τῷ Β ἐστί, γένεσιν δεῖ εἶναί τινα μεταξύ· ὥστε καὶ χρόνον ἐν ᾧ ἐγίγνετο. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος καὶ τοῖς μὴ ἄτομα λέγουσιν, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἐγίγνετο, γέγονε καὶ ἔστιν ἐν τῷ ἐσχάτῳ σημείῳ, οὗ οὐδὲν ἐχόμενόν ἐστιν οὐδ' ἐφεξῆς· οἱ δ' ἄτομοι χρόνοι ἐφεξῆς. Φανερὸν δ' ὅτι εἰ ἐν τῷ Α ὅλῳ χρόνῳ ἐγίγνετο, οὐκ ἔστι πλείων χρόνος ἐν ᾧ γέγονε καὶ ἐγίγνετο ἢ ἐν ᾧ ἐγίγνετο μόνον παντί.

7. Οἷς μὲν οὖν ἄν τις ὡς οἰκείοις πιστεύσειε λόγοις, οὗτοι καὶ τοιοῦτοί τινές εἰσι· λογικῶς δ' ἐπισκοποῦσι κἂν ἐκ τῶνδε δόξειέ τῳ ταὐτὸ τοῦτο συμβαίνειν· ἅπαν γὰρ τὸ κινούμενον συνεχῶς, ἂν ὑπὸ μηδενὸς ἐκκρούηται, εἰς ὅπερ ἦλθε κατὰ τὴν φοράν, εἰς τοῦτο καὶ ἐφέρετο πρότερον, οἷον εἰ ἐπὶ τὸ Β ἦλθε, καὶ ἐφέρετο ἐπὶ τὸ Β, καὶ οὐχ ὅτε πλησίον ἦν, ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἤρξατο κινεῖσθαι· τί γὰρ μᾶλλον νῦν ἢ πρότερον; Ὁμοίως δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Τὸ δ' ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Γ φερόμενον, ὅταν ἐπὶ τὸ Γ ἔλθῃ, πάλιν ἥξει ἐπὶ τὸ Α συνεχῶς κινούμενον. Ὅτε ἄρα ἀπὸ τοῦ Α φέρεται πρὸς τὸ Γ, τότε καὶ εἰς τὸ Α φέρεται τὴν ἀπὸ τοῦ Γ κίνησιν· ὥσθ' ἅμα τὰς ἐναντίας· ἐναντίαι γὰρ αἱ κατ' εὐθεῖαν. Ἅμα δὲ καὶ ἐκ τούτου μεταβάλλει ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν. Εἰ οὖν τοῦτ' ἀδύνατον, ἀνάγκη ἵστασθαι ἐπὶ τοῦ Γ. Οὐκ ἄρα μία ἡ κίνησις· ἡ γὰρ διαλαμβανομένη στάσει οὐ μία. (8) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε φανερὸν καθόλου μᾶλλον περὶ πάσης κινήσεως· εἰ γὰρ ἅπαν τὸ κινούμενον τῶν εἰρημένων τινὰ κινεῖται κινήσεων καὶ ἠρεμεῖ τῶν ἀντικειμένων ἠρεμιῶν (οὐ γὰρ ἦν ἄλλη παρὰ ταύτας), τὸ δὲ μὴ ἀεὶ κινούμενον τήνδε τὴν κίνησιν (λέγω δ' ὅσαι ἕτεραι τῷ εἴδει, καὶ μὴ εἴ τι μόριόν ἐστι τῆς ὅλης) ἀνάγκη πρότερον ἠρεμεῖν τὴν ἀντικειμένην ἠρεμίαν· ἡ γὰρ ἠρε-

semper posteriori attribuat, ratione ipsius rei habita : idem simul fore ens et non-ens : item quum factum erit, non esse. Punctum igitur est utrisque commune, tam priori quam posteriori, atque est unum et idem numero; definitione vero non est idem : alterius enim est finis, alterius vero principium : quod autem ad rem attinet, semper est posterioris affectionis. Esto tempus, ubi α β γ : res, ubi δ Hæc in tempore α est alba, in tempore autem β non alba : in γ igitur est alba et non alba. In quovis enim puncto ipsius α vere dicebatur alba, si toto hoc tempore erat alba : et in β non alba : τὸ γ vero est in utrisque. Non igitur dandum est in toto, sed excipiendum extremum momentum, ubi γ : hoc autem jam est posterius. Et si fiebat non album, et si peribat album in toto α : factum est, vel periit in γ. Quapropter album, vel non album, in eo primum vere dicitur : aut quando factum est, non erit; et quando periit, erit : aut necesse est ut simul sit album et non album, ens et non-ens. Jam vero si necesse est id quod erat antea non-ens, fieri ens; et quando fit, non est : certe non potest in individua tempora tempus dividi. Nam si in α tempore τὸ δ fiebat album; simul autem est factum, et est in alio individuo tempore, cohærente in β : si in α fiebat, non erat; in β autem est; generationem quandam oportet esse interjectam : quapropter etiam tempus, quo fiebat. Non erit enim eadem ratio etiam iis qui dicunt non esse individua tempora : sed in ipsius temporis, quo fiebat, extremo puncto est factum et est : cui puncto nihil cohæret, aut est deinceps. Individua autem tempora, deinceps erunt. Perspicuum vero est, si in toto α tempore fiebat, non esse majus tempus quo fiebat et factum est, quam quo toto fiebat dumtaxat.

7. Quibus igitur tanquam propriis rationibus ductus credat aliquis, hæ ac tales quædam sunt. Logice autem considerantibus, etiam ex his alicui videri possit hoc idem effici. Quicquid enim continenter movetur, si a nullo impediatur, ad quod latione pervenit, ad id etiam prius ferebatur : utputa si ad β pervenit, etiam ferebatur ad β : neque tunc solum quum vicinum erat, sed statim atque cœpit moveri. Cur enim potius nunc quam prius? Similiter autem in aliis se res habet. Atqui quod ab α in γ fertur, quando ad γ venerit, rursus veniet in α, quum moveatur continenter. Quando igitur ab α fertur in γ, tunc etiam fertur in α eo motu qui est a γ. Quapropter simul contrariis motibus cietur : contrarii namque sunt, qui fiunt super recta. Item ex hoc etiam mutatur in quo non est. Si igitur hoc est impossibile, necesse est ut consistat in γ. Non est igitur motus unus : nam qui intercipitur statu, non est unus. (8) Insuper ex his quoque perspicuum est magis universaliter de omni motu. Nam si quicquid movetur, aliquo ex commemoratis motionibus cietur, etiam quiescit aliqua ex oppositis quietibus, quia non erat alia præter has. Quod vero non semper hoc motu cietur (dico autem motus qui sunt

μία στέρησις κινήσεώς ἐστιν. Εἰ οὖν ἐναντίαι μὲν κινήσεις αἱ κατ' εὐθεῖαν, ἅμα δὲ μὴ ἐνδέχεται κινεῖσθαι τὰς ἐναντίας, τὸ ἀπὸ τοῦ Α πρὸς τὸ Γ φερόμενον οὐκ ἂν φέροιτο ἅμα καὶ ἀπὸ τοῦ Γ πρὸς τὸ Α. Ἐπεὶ δ' οὐχ ἅμα φέρεται, κινήσεται δὲ ταύτην τὴν κίνησιν, ἀνάγκη πρότερον ἠρεμῆσαι τὴν πρὸς τῷ Γ· αὕτη γὰρ ἦν ἡ ἀντικειμένη ἠρεμία τῇ ἀπὸ τοῦ Γ κινήσει. Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐκ ἔστι συνεχὴς ἡ κίνησις. (9) Ἔτι δὲ καὶ ὅδε ὁ λόγος μᾶλλον οἰκεῖος τῶν εἰρημένων. Ἅμα γὰρ ἔφθαρται τὸ οὐ λευκὸν καὶ γέγονε λευκόν. Εἰ οὖν συνεχὴς ἡ ἀλλοίωσις εἰς λευκὸν καὶ ἐκ λευκοῦ, καὶ μὴ μένει τινὰ χρόνον, ἅμα ἔφθαρται τὸ οὐ λευκὸν καὶ γέγονε λευκὸν καὶ γέγονεν οὐ λευκόν· τριῶν γὰρ ἔσται ὁ αὐτὸς χρόνος. Ἔτι οὐκ εἰ συνεχὴς ὁ χρόνος, καὶ ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐφεξῆς. Πῶς δ' ἂν εἴη τὸ ἔσχατον τὸ αὐτὸ τῶν ἐναντίων, οἷον λευκότητος καὶ μελανίας; (10) Ἡ δ' ἐπὶ τῆς περιφεροῦς ἔσται μία καὶ συνεχής· οὐθὲν γὰρ ἀδύνατον συμβαίνει· τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Α κινούμενον ἅμα κινήσεται εἰς τὸ Α κατὰ τὴν αὐτὴν πρόθεσιν· εἰς ὃ γὰρ ἥξει, καὶ κινεῖται εἰς τοῦτο, ἀλλ' οὐχ ἅμα κινήσεται τὰς ἐναντίας οὐδὲ τὰς ἀντικειμένας· οὐ γὰρ ἅπασα ἡ εἰς τοῦτο τῇ ἐκ τούτου ἐναντία οὐδ' ἀντικειμένη, ἀλλ' ἐναντία μὲν ἡ ἐπ' εὐθείας (ταύτῃ γάρ ἐστιν ἐναντία κατὰ τόπον, οἷον ἡ κατὰ διάμετρον· ἀπέχει γὰρ πλεῖστον), ἀντικειμένη δὲ ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ μῆκος. Ὥστ' οὐδὲν κωλύει συνεχῶς κινεῖσθαι καὶ μηδένα χρόνον διαλείπειν· ἡ μὲν γὰρ κύκλῳ κίνησίς ἐστιν ἀφ' αὑτοῦ εἰς τὸ αὐτό, ἡ δὲ κατ' εὐθεῖαν ἀφ' αὑτοῦ εἰς ἄλλο· καὶ ἡ μὲν ἐν τῷ κύκλῳ οὐδέποτε ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἡ δὲ κατ' εὐθεῖαν πολλάκις ἐν τοῖς αὐτοῖς. Τὴν μὲν οὖν ἀεὶ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ γιγνομένην ἐνδέχεται κινεῖσθαι συνεχῶς, τὴν δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς πολλάκις οὐκ ἐνδέχεται· ἀνάγκη γὰρ ἅμα κινεῖσθαι τὰς ἀντικειμένας. Ὥστ' οὐδ' ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ οὐδ' ἐν ἄλλῃ περιφερείᾳ οὐδεμιᾷ ἐνδέχεται συνεχῶς κινεῖσθαι· πολλάκις γὰρ ἀνάγκη ταὐτὰ κινεῖσθαι καὶ τὰς ἐναντίας μεταβάλλειν μεταβολάς· οὐ γὰρ συνάπτει τῇ ἀρχῇ τὸ πέρας. Ἡ δὲ τοῦ κύκλου συνάπτει, καὶ ἔστι μόνη τέλειος. (11) Φανερὸν δὲ καὶ ἐκ ταύτης τῆς διαιρέσεως, ὅτι οὐδὲ τὰς ἄλλας ἐνδέχεται κινήσεις εἶναι συνεχεῖς· ἐν ἁπάσαις γὰρ ταὐτὰ συμβαίνει κινεῖσθαι πολλάκις, οἷον ἐν ἀλλοιώσει τὰ μεταξύ, καὶ ἐν τῇ τοῦ ποσοῦ τὰ ἀνὰ μέσον μεγέθη, καὶ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ὡσαύτως· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ὀλίγα ἢ πολλὰ ποιῆσαι, ἐν οἷς ἐστὶν ἡ μεταβολή, οὐδὲ μεταξὺ θεῖναί τι ἢ ἀφελεῖν· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει ταὐτὰ κινεῖσθαι πολλάκις. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων, ὅτι οὐδ' οἱ φυσιολόγοι καλῶς λέγουσιν οἱ πάντα τὰ αἰσθητὰ κινεῖσθαι φάσκοντες ἀεί· κινεῖσθαι γὰρ ἀνάγκη τούτων τινὰ τῶν κινήσεων, καὶ μάλιστα κατ' ἐκείνους ἐστὶν ἀλλοιοῦσθαι· ῥεῖν γάρ φασιν ἀεὶ καὶ φθίνειν· ἔτι δὲ καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν ἀλλοίωσιν λέγουσιν. Ὁ δὲ λόγος νῦν εἴρηκε καθόλου περὶ πάσης κινήσεως, ὅτι κατ' οὐδεμίαν κίνησιν ἐνδέ-

diversi specie, non si qua est pars totius), necesse est prius quiescere opposita quiete : nam quies est privatio motus. Quare si contrarii motus sunt, qui fiunt per lineam rectam; simul autem non potest aliquid contrariis motibus cieri : profecto quod fertur ab α ad γ, non potest simul ferri etiam a γ ad α. Quia vero non simul fertur, hoc autem motu cietur; necesse est antea quievisse in γ : hæc enim est quies opposita motui a γ. Manifestum est igitur ex iis quæ dicta sunt, motum *in linea recta* non esse continuum. (9) Præterea est hæc ratio magis propria quam eæ quæ dictæ fuerunt. Simul enim interiit non-album, et factum est album. Si igitur variatio in album, et ex albo, sit continua, nec maneat aliquo tempore : simul interiit non-album, et factum est album, et factum est non-album : trium namque erit idem tempus. Præterea non si tempus est continuum, propterea etiam motus est continuus, sed est deinceps. Quomodo autem potest esse idem extremum contrariorum, ut alboris et nigroris? (10) Motus autem qui fit super linea orbiculata, erit unus et continuus : quia nihil impossibile accidit. Quod enim ex α movetur simul ad α, movebitur eodem impetu : ad quod enim veniet, ad id etiam movetur; sed non movebitur simul contrariis aut oppositis motibus. Non enim omnis motus qui fit ad hoc, est contrarius ei qui fit ex hoc, nec oppositus : sed is est contrarius, qui fit super recta : quoniam huic sunt contraria secundum locum : veluti qui fit per diametrum : plurimum enim distant. Oppositus autem est qui fit per eandem longitudinem. Quocirca nihil prohibet continenter moveri, ac nullo tempore intermitti. Nam conversio est motus, qui fit ex sese in idem : motus autem per rectam, qui ab sese in aliud. Et conversio quidem nunquam in iisdem fit : qui vero super recta fit, sæpe est in iisdem. Motu igitur qui semper in alio atque alio fit, potest aliquid moveri continenter; eo autem qui in eisdem sæpe fit, non potest : quia necesse est simul oppositis motibus cieri. Quapropter nec in semicirculo, nec in ulla alia circumferentia potest continenter moveri : quia necesse est per eadem sæpe moveri, et contrariis mutationibus mutari : non conjungit enim finem cum principio : conversio vero conjungit, et sola est perfecta. (11) Quinetiam ex hac divisione perspicuum est, ne alios quidem motus esse posse continuos, quoniam in omnibus accidit per eadem sæpe moveri : ut in variatione, per media interjecta; et in mutatione quantitatis, per medias magnitudines : itidemque in generatione et interitu. Nihil enim refert, pauca an multa ea facere, in quibus est mutatio; nec medium aliquid addere, vel detrahere : quoniam utroque modo accidit per eadem sæpe moveri. Ex his igitur manifestum est, nec eos qui de natura disserunt, recte dicere, qui omnia sensilia inquiunt semper moveri. Etenim necesse est aliquo horum motuum cieri; et maxime secundum illos variari : nam fluere semper aiunt, et imminui : præterea generationem et interitum, variationem appellant. Præsens autem disputatio universaliter de omni motu ostendit,

χεται κινεῖσθαι συνεχῶς ἔξω τῆς κύκλῳ· ὥστ' οὔτε κατ' ἀλλοίωσιν οὔτε κατ' αὔξησιν. Ὅτι μὲν οὖν οὔτ' ἄπειρός ἐστι μεταβολὴ οὐδεμία οὔτε συνεχὴς ἔξω τῆς κύκλῳ φορᾶς, ἔστω τοσαῦθ' ἡμῖν εἰρημένα.

nullo motu posse aliquid continenter cieri, præterquam conversione : quapropter nec variatione, nec auctione. Quod igitur neque infinita sit ulla mutatio, neque continua, præter circularem lationem, tot a nobis dicta sunto.

CAP. IX. [XIII.]

Ὅτι δὲ τῶν φορῶν ἡ κυκλοφορία πρώτη, δῆλον. Πᾶσα γὰρ φορά, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴπομεν, ἢ κύκλῳ ἢ ἐπ' εὐθείας ἢ μικτή. Ταύτης δ' ἀνάγκη προτέρας εἶναι ἐκείνας· ἐξ ἐκείνων γὰρ συνέστηκε. Τῆς δ' εὐθείας ἡ κύκλῳ· ἁπλῆ γὰρ καὶ τέλειος μᾶλλον. Ἄπειρον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν εὐθεῖαν φέρεσθαι· τὸ γὰρ οὕτως ἄπειρον οὐκ ἔστιν· ἀλλ' οὐδ' εἰ ἦν, ἐκινεῖτ' ἂν οὐδέν· οὐ γὰρ γίγνεται τὸ ἀδύνατον· διελθεῖν δὲ τὴν ἄπειρον ἀδύνατον. Ἡ δ' ἐπὶ τῆς πεπερασμένης εὐθείας ἀνακάμπτουσα μὲν συνθετὴ καὶ δύο κινήσεις, μὴ ἀνακάμπτουσα δὲ ἀτελὴς καὶ φθαρτή. Πρότερον δὲ καὶ φύσει καὶ λόγῳ καὶ χρόνῳ τὸ τέλειον μὲν τοῦ ἀτελοῦς, τοῦ φθαρτοῦ δὲ τὸ ἄφθαρτον. Ἔτι προτέρα ἣν ἐνδέχεται ἀΐδιον εἶναι τῆς μὴ ἐνδεχομένης· τὴν μὲν οὖν κύκλῳ ἐνδέχεται ἀΐδιον εἶναι, τῶν δ' ἄλλων οὔτε φορὰν οὔτ' ἄλλην οὐδεμίαν· στάσιν γὰρ δεῖ γίνεσθαι· εἰ δὲ στάσις, ἔφθαρται ἡ κίνησις. [XIV.] (2) Εὐλόγως δὲ συμβέβηκε τὸ τὴν κύκλῳ μίαν εἶναι καὶ συνεχῆ, καὶ μὴ τὴν ἐπ' εὐθείας· τῆς μὲν γὰρ ἐπ' εὐθείας ὥρισται καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ μέσον, καὶ πάντ' ἔχει ἐν ἑαυτῇ· ὥστ' ἔστιν ὅθεν ἄρξεται τὸ κινούμενον καὶ οὗ τελευτήσει· πρὸς γὰρ τοῖς πέρασιν ἠρεμεῖ πᾶν, ἢ ὅθεν ἢ οὗ· τῆς δὲ περιφεροῦς ἀόριστα· τί γὰρ μᾶλλον ὁποιονοῦν πέρας τῶν ἐπὶ τῆς γραμμῆς; ὁμοίως γὰρ ἕκαστον καὶ ἀρχὴ καὶ μέσον καὶ τέλος, ὥστ' ἀεί τέ τινα εἶναι ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει καὶ μηδέποτε. Διὸ κινεῖται καὶ ἠρεμεῖ πως ἡ σφαῖρα· τὸν αὐτὸν γὰρ κατέχει τόπον. Αἴτιον δ' ὅτι πάντα συμβέβηκε ταῦτα τῷ κέντρῳ· καὶ γὰρ ἀρχὴ καὶ μέσον τοῦ μεγέθους καὶ τέλος ἐστίν· ὥστε διὰ τὸ ἔξω εἶναι τοῦτο τῆς περιφερείας οὐκ ἔστιν ὅπου τὸ φερόμενον ἠρεμήσει ὡς διεληλυθός· ἀεὶ γὰρ φέρεται περὶ τὸ μέσον, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ ἔσχατον· διὰ δὲ τὸ τοῦτο μένει, ἀεί τε ἠρεμεῖ πως τὸ ὅλον καὶ κινεῖται συνεχῶς. Συμβαίνει δ' ἀντιστρόφως· καὶ γὰρ ὅτι μέτρον τῶν κινήσεων ἡ περιφορά ἐστι, πρώτην ἀναγκαῖον αὐτὴν εἶναι (ἅπαντα γὰρ μετρεῖται τῷ πρώτῳ), καὶ διότι πρώτη, μέτρον ἐστὶ τῶν ἄλλων. Ἔτι δὲ καὶ ὁμαλῆ ἐνδέχεται εἶναι τὴν κύκλῳ μόνην· τὰ γὰρ ἐπ' εὐθείας ἀνωμαλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς φέρεται καὶ πρὸς τὸ τέλος· πάντα γὰρ ὅσῳπερ ἂν ἀφίστηται πλεῖον τοῦ ἠρεμοῦντος, φέρεται θᾶττον· τῆς δὲ κύκλῳ μόνης οὔτ' ἀρχὴ οὔτε τέλος ἐν αὐτῇ πέφυκεν, ἀλλ' ἐκτός. (3) Ὅτι δ' ἡ κατὰ τόπον φορὰ πρώτη τῶν κινήσεων, μαρτυροῦσι πάντες ὅσοι περὶ κινήσεως πεποίηνται μνείαν· τὰς γὰρ ἀρχὰς αὐτῆς ἀποδιδόασι τοῖς κινοῦσι τοιαύτην κίνησιν. Διάκρισις γὰρ καὶ σύγκρισις κινήσεις κατὰ τόπον εἰσίν· οὕτω δὲ κινοῦσιν ἡ φιλία καὶ

At vero lationum primam esse conversionem, manifestum est. Omnis enim latio, ut antea diximus, vel est in orbem, vel super recta, vel mixta. Hac autem necesse est illas esse priores : quoniam ex illis constat. Rectà autem prior est, quæ fit in orbem : quia simplex et perfecta magis est. Etenim per infinitam lineam rectam non potest aliquid ferri : quoniam ita infinitum non est. Sed nec si esset, quicquam per id moveretur : quia non fit quod est impossibile : pertransire autem infinitum, est impossibile. Latio vero quæ super finita recta fit, si recurrit, est composita et duo motus : sin autem non recurrat, est imperfecta et interitui obnoxia. Atqui et natura et definitione et tempore prius est perfectum imperfecto; et quod non interit, eo quod est interitui obnoxium. Præterea prior est latio quæ potest esse æterna, quam ea quæ non potest. Et conversio quidem potest esse æterna : ceterarum vero lationum vel mutationum nulla potest esse æterna. Statum enim fieri oportet : quodsi status sit, motus periit. [XIV.] (2) Rationi autem consentaneum hoc evenit, ut motus qui fit in orbem, sit unus et continuus : non is qui fit super recta. Nam ejus qui fit super recta, definitum est et principium, et finis, et medium : atque hæc omnia in se habet. Quocirca est unde incipiet id quod movetur, et ubi desinet. In extremis enim quælibet res quiescit, id est, vel unde vel quo movetur. Conversionis autem non sunt hæc distincta. Cur enim quodvis eorum quæ sunt in conversione, potius quam cetera, sit extremum? quia similiter unumquodque est et principium, et medium, et finis : adeo ut semper aliqua sint in principio et in fine, et nunquam. Idcirco movetur et quiescit quodammodo globus, quoniam occupat eundem locum. Causa vero est, quia hæc omnia centro accidunt : quoniam et principium est, et medium magnitudinis, et finis. Quare quum hoc sit extra circumferentiam, non est ubi id quod fertur, quiescet, quasi pertransierit : semper enim fertur circa medium, non ad extremum. Ideoque totum manet semper et quiescit quodammodo, et nihilominus movetur continenter. Evenit autem reciproce. Nam et quia conversio est mensura motuum, necesse est eam esse primam (omnia namque primum metitur) : et quia est prima, est mensura reliquorum motuum. Præterea sola conversio potest esse æquabilis. Nam quæ super recta moventur, inæqualiter a principio feruntur, et ad finem : quoniam omnia, quo longius distant ab eo quod quiescit, eo celerius feruntur. Natura autem est comparatum ut solius conversionis nec principium nec finis in ipsa sit, sed extra. (3) At vero lationem quæ est secundum locum, esse motionum primam, testantur omnes, quotquot de motu mentionem fecerunt. Nam ejus principia attribuunt iis quæ talem motum efficiunt. Segregatio namque et aggregatio sunt motus secundum locum. Sic autem movent amicitia

τὸ νεῖκος· τὸ μὲν γὰρ διακρίνει, τὸ δὲ συγκρίνει αὐτῶν. Καὶ τὸν νοῦν δέ φησιν Ἀναξαγόρας διακρίνειν τὸν κινήσαντα πρῶτον. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι τοιαύτην μὲν οὐδεμίαν αἰτίαν λέγουσι, διὰ δὲ τὸ κενὸν κινεῖσθαί φασι· καὶ γὰρ οὗτοι τὴν κατὰ τόπον κίνησιν κινεῖσθαι τὴν φύσιν λέγουσιν· ἡ γὰρ διὰ τὸ κενὸν κίνησις φορά ἐστι καὶ ὡς ἐν τόπῳ· τῶν δ' ἄλλων οὐδεμίαν ὑπάρχειν τοῖς πρώτοις, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τούτων οἴονται· αὐξάνεσθαι γὰρ καὶ φθίνειν καὶ ἀλλοιοῦσθαι συγκρινομένων καὶ διακρινομένων τῶν ἀτόμων σωμάτων φασί. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅσοι διὰ πυκνότητα ἢ μανότητα κατασκευάζουσι γένεσιν ἢ φθοράν· συγκρίσει γὰρ καὶ διακρίσει ταῦτα διακοσμοῦσιν. Ἔτι δὲ παρὰ τούτους οἱ τὴν ψυχὴν αἰτίαν ποιοῦντες κινήσεως· τὸ γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἀρχὴν εἶναί φασι τῶν κινουμένων· κινεῖ δὲ τὸ ζῷον καὶ πᾶν τὸ ἔμψυχον τὴν κατὰ τόπον ἑαυτὸ κίνησιν. Καὶ κυρίως δὲ κινεῖσθαί φαμεν μόνον τὸ κινούμενον τὴν κατὰ τόπον κίνησιν· ἂν δ' ἠρεμῇ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ, αὐξάνηται δ' ἢ φθίνῃ ἢ ἀλλοιούμενον τυγχάνῃ, πῇ κινεῖσθαι, ἁπλῶς δὲ κινεῖσθαι οὔ φαμεν. (4) Ὅτι μὲν οὖν ἀεί τε κίνησις ἦν καὶ ἔσται τὸν ἅπαντα χρόνον, καὶ τίς ἀρχὴ τῆς ἀϊδίου κινήσεως, ἔτι δὲ τίς πρώτη κίνησις, καὶ τίνα κίνησιν ἀΐδιον ἐνδέχεται μόνην εἶναι, καὶ τὸ κινοῦν πρῶτον ὅτι ἀκίνητον, εἴρηται.

et contentio: quandoquidem alterum eorum segregat, alterum congregat. Sed et mentem, quæ primum movit, segregare ait Anaxagoras. Similiter etiam sentiunt, quicumque nullam ejusmodi causam dicunt, sed per inane moveri inquiunt. Nam hi quoque naturam aiunt moveri eo motu qui est secundum locum. Etenim motus per inane, est latio, et quasi in loco. Nullum autem alium motum putant inesse primis, sed iis quæ ex his constant: augeri namque, ac deminui et variari aiunt, dum individua corpora congregantur et segregantur. Eodem modo sentiunt etiam quicumque per densitatem vel raritatem constituunt ortum et interitum: quia congregatione et segregatione hæc disponunt. Præter hos adde etiam eos qui animam faciunt causam motus. Quod enim se ipsum movet, principium esse inquiunt eorum quæ moventur. Animal autem, et omne animatum, eo motu qui est secundum locum, se ipsum movet. Sed et proprie moveri dicimus dumtaxat, quod secundum locum movetur. Quodsi quiescat in eodem loco, augeatur autem, vel minuatur, aut varietur: quadamtenus moveri, non simpliciter moveri dicimus. (4) Motum igitur et semper fuisse, et fore omni tempore; et quodnam sit principium æterni motus; præterea quisnam sit primus motus, et quis motus solus possit esse æternus, et movens primum esse immobile, dictum est.

CAP. X. [XV.]

Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀμερὲς ἀναγκαῖον εἶναι καὶ μηδὲν ἔχειν μέγεθος, νῦν λέγωμεν, πρῶτον περὶ τῶν προτέρων αὐτοῦ διορίσαντες. Τούτων δ' ἓν μέν ἐστιν ὅτι οὐχ οἷόντε οὐδὲν πεπερασμένον κινεῖν ἄπειρον χρόνον. Τρία γάρ ἐστι, τὸ κινοῦν, τὸ κινούμενον, τὸ ἐν ᾧ τρίτον, ὁ χρόνος. Ταῦτα δὲ ἢ πάντα ἄπειρα ἢ πάντα πεπερασμένα ἢ ἔνια, οἷον τὰ δύο ἢ τὸ ἕν. Ἔστω δὴ τὸ Α κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον Β, χρόνος ἄπειρος ἐφ' οὗ Γ. Τὸ δὴ Δ κινείτω τι μέρος τῆς Β, τὸ ἐφ' οὗ Ε. Οὐ δὴ ἐν ἴσῳ τῷ Γ· ἐν πλείονι γὰρ τὸ μεῖζον. Ὥστ' οὐκ ἄπειρος ὁ χρόνος ὁ τοῦ Ζ. Οὕτω δὴ τῇ Δ προστιθεὶς καταναλώσω τὸ Α, καὶ τῇ Ε τὸ Β· τὸν δὲ χρόνον οὐ καταναλώσω ἀεὶ ἀφαιρῶν ἴσον· ἄπειρος γάρ· ὥστε ἡ πᾶσα Α τὴν ὅλην Β κινήσει ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ τοῦ Γ. Οὐκ ἄρα οἷόντε ὑπὸ πεπερασμένου κινεῖσθαι οὐδὲν ἄπειρον κίνησιν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται τὸ πεπερασμένον ἄπειρον κινεῖν χρόνον, φανερόν· (2) ὅτι δ' ὅλως οὐκ ἐνδέχεται ἐν πεπερασμένῳ μεγέθει ἄπειρον εἶναι δύναμιν, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἔστω γὰρ ἡ πλείων δύναμις ἀεὶ ἡ τὸ ἴσον ἐν ἐλάττονι χρόνῳ ποιοῦσα, οἷον θερμαίνουσα ἢ γλυκαίνουσα ἢ ῥίπτουσα, καὶ ὅλως κινοῦσα. Ἀνάγκη ἄρα καὶ ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου μὲν ἄπειρον δ' ἔχοντος δύναμιν πάσχειν τι τὸ πάσχον, καὶ πλείω ἢ ὑπ' ἄλλου· πλείων γὰρ ἡ ἄπειρος δύναμις. Ἀλλὰ μὴν χρόνον γε οὐκ ἐνδέχεται εἶναι οὐδένα. Εἰ γάρ ἐστιν ὁ ἐφ' ᾧ Α χρόνος, ἐν ᾧ ἡ ἄπειρος ἰσχὺς ἐθέρμανεν, ἢ ἔωσεν, ἐν ᾧ δ'

Necesse autem esse, ut hoc vacet partibus, et nullam habeat magnitudinem, nunc explicemus, iis prius definitis quæ hoc sunt priora. Horum autem unum est, fieri non posse ut aliquid finitum moveat tempore infinito. Tria namque sunt, id quod movet, et id quod movetur, et tertium quo movetur, nempe tempus: hæc autem vel sunt omnia infinita, vel omnia finita, vel aliqua, ut duo, vel unum. Esto igitur τὸ α, movens: id autem quod movetur, β: tempus infinitum, in quo γ. Itaque τὸ δ moveat aliquam partem ipsius β, quæ pars sit ubi ε. Non movebit igitur tempore quod sit æquale ipsi γ: quia majori tempore majus movet: quocirca non est infinitum tempus ζ. Sic igitur ipsi δ adjectione facta, consumam τὸ α: et ipsi ε adjectione facta, consumam τὸ β: tempus autem non consumam, semper æquale detrahendo, quia est infinitum. Quapropter universa virtus α movebit totam magnitudinem β finito tempore, quod est in γ. Fieri igitur nequit ut a re finita quicquam moveatur motu infinito. Fieri ergo non posse ut finitum moveat tempore infinito, perspicuum est. (2) Omnino autem non posse in magnitudine finita esse vim infinitam, ex his manifestum. Sit enim major vis semper, quæ æquale minori tempore facit, ut puta calefacit, aut dulcedinem affert, aut projicit, et omnino movet. Necesse est igitur, ut ab eo quod finitum quidem est, sed infinitam vim habet, aliquid patiens patiatur, et quidem magis quam ab alio pateretur, quoniam vis infinita est major. At vero tempus nullum esse potest. Nam si sit tempus α, quo infinita vis calefacit, aut pepulit; sit autem

ὁ ΑΒ, πεπερασμένη τις, πρὸς ταύτην μείζω ἀεὶ λαμβάνων πεπερασμένην, ἥξω ποτὲ εἰς τὸ ἐν τῷ Α χρόνῳ κεκινηκέναι· πρὸς πεπερασμένον γὰρ ἀεὶ προστιθεὶς ὑπερβαλῶ παντὸς ὡρισμένου, καὶ ἀφαιρῶν ἐλλείψω ὡσαύτως. Ἐν ἴσῳ ἄρα χρόνῳ κινήσει ἡ πεπερασμένη τῇ ἀπείρῳ· τοῦτο δ' ἀδύνατον. Οὐδὲν ἄρα πεπερασμένον ἐνδέχεται ἄπειρον δύναμιν ἔχειν. (3) Οὐ τοίνυν οὐδ' ἐν ἀπείρῳ πεπερασμένην· καίτοι ἐνδέχεται ἐν ἐλάττονι μεγέθει πλείω δύναμιν εἶναι, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐν μείζονι πλείω. Ἔστω δὴ τὸ ἐφ' οὗ ΑΒ ἄπειρον. Τὸ δὴ ΒΓ ἔχει δύναμίν τινα, ἣ ἔν τινι χρόνῳ ἐκίνησε τὴν Δ, ἐν τῷ χρόνῳ ἐφ' οὗ ΕΖ. Ἂν δὴ τῆς ΒΓ διπλάσιον λαμβάνω, ἐν ἡμίσει χρόνῳ τοῦ ΕΖ· ἔστω γὰρ αὕτη ἡ ἀναλογία), ὥστ' ἐν τῷ ΖΘ κινήσει. Οὐκοῦν οὕτω λαμβάνων ἀεὶ τὴν μὲν ΑΒ οὐδέποτε διέξειμι, χρόνου δὲ τοῦ δοθέντος ἀεὶ ἐλάττω λήψομαι. Ἄπειρος ἄρα ἡ δύναμις ἔσται· πάσης γὰρ πεπερασμένης ὑπερβάλλει δυνάμεως. Πάσης δὲ πεπερασμένης δυνάμεως ἀνάγκη πεπερασμένον εἶναι καὶ τὸν χρόνον· εἰ γὰρ ἔν τινι ἡ τοσηδί, ἡ μείζων ἐν ἐλάττονι μὲν ὡρισμένῳ δὲ κινήσει χρόνῳ, κατὰ τὴν ἀντιστροφὴν τῆς ἀναλογίας. Ἄπειρος δὲ πᾶσα δύναμις, ὥσπερ καὶ πλῆθος καὶ μέγεθος τὸ ὑπερβάλλον παντὸς ὡρισμένου. (4) Ἔστι δὲ καὶ ὧδε δεῖξαι τοῦτο· ληψόμεθα γὰρ δή τινα δύναμιν τὴν αὐτὴν τῷ γένει τῇ ἐν τῷ ἀπείρῳ μεγέθει, ἐν πεπερασμένῳ μεγέθει οὖσαν, ἣ καταμετρήσει τὴν ἐν τῷ ἀπείρῳ πεπερασμένην δύναμιν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται ἄπειρον εἶναι δύναμιν ἐν πεπερασμένῳ μεγέθει, οὐδὲ πεπερασμένην ἐν ἀπείρῳ, ἐκ τούτων δῆλον. (5) Περὶ δὲ τῶν φερομένων καλῶς ἔχει διαπορῆσαί τινα ἀπορίαν πρῶτον. Εἰ γὰρ πᾶν τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπό τινος, ὅσα μὴ αὐτὰ ἑαυτὰ κινεῖ, πῶς κινεῖται ἔνια συνεχῶς μὴ ἁπτομένου τοῦ κινήσαντος; οἷον τὰ ῥιπτούμενα. Εἰ δ' ἅμα κινεῖ καὶ ἄλλο τι ὁ κινήσας, οἷον τὸν ἀέρα, ὃς κινούμενος κινεῖ, ὁμοίως ἀδύνατον τοῦ πρώτου μὴ ἁπτομένου μηδὲ κινοῦντος κινεῖσθαι, ἀλλ' ἅμα πάντα καὶ κινεῖσθαι καὶ πεπαῦσθαι, ὅταν τὸ πρῶτον κινοῦν παύσηται, καὶ εἰ ποιεῖ ὥσπερ ἡ λίθος, οἷον κινεῖ ὃ ἐκίνησεν. Ἀνάγκη δὴ τοῦτο μὲν λέγειν, ὅτι τὸ πρῶτον κινῆσαν ποιεῖ οἷόντε κινεῖν, ἢ τὸν ἀέρα τοιοῦτον ἢ τὸ ὕδωρ ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον ὃ πέφυκε κινεῖν καὶ κινεῖσθαι. Ἀλλ' οὐχ ἅμα παύεται κινοῦν καὶ κινούμενον, ἀλλὰ κινούμενον μὲν ἅμα, ὅταν ὁ κινῶν παύσηται κινῶν, κινοῦν δὲ ἔτι ἐστί· διὸ καὶ κινεῖταί τι ἄλλου ἐχόμενον· καὶ ἐπὶ τούτου ὁ αὐτὸς λόγος. Παύεται δέ, ὅταν ἐλάττων ἡ δύναμις τοῦ κινεῖν ἐγγένηται τῷ ἐχομένῳ. Τέλος δὲ παύεται, ὅταν μηκέτι ποιήσῃ τὸ πρότερον κινοῦν, ἀλλὰ κινούμενον μόνον. Ταῦτα δ' ἀνάγκη ἅμα παύεσθαι, τὸ μὲν κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον, καὶ τὴν ὅλην κίνησιν. Αὕτη μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις ὁτὲ μὲν κινεῖσθαι ὁτὲ δ' ἠρεμεῖν ἐγγίγνεται ἡ κίνησις, καὶ οὐ συνεχής, ἀλλὰ φαίνεται· ἢ γὰρ ἐφεξῆς ὄντων ἢ ἁπτομένων ἐστίν· οὐ γὰρ ἓν τὸ κινοῦν, ἀλλ' ἐχόμενα ἀλλήλων. Διὸ καὶ ἐν

tempus αβ, quo finita aliqua vis id fecit: ad hanc semper majorem adjiciens finitam, perveniam tandem ad id quod ipso α tempore movit. Nam si ad finitum semper adjecero, superabo quodvis finitum: itidemque si detraxero, deminuam: æquali igitur tempore movebunt magnitudo finita et infinita. Hoc autem est impossibile. Nihil igitur finitum potest habere vim infinitam. (3) Neque igitur in infinito potest esse virtus finita. Atqui potest in minori magnitudine major vis esse. Sed adhuc multo major erit in majori. Esto igitur, ubi αβ, infinitum. Itaque τὸ βγ vim quandam habet, quæ aliquo tempore movit τὴν δ, nimirum tempore εζ. Ergo si ipsius βγ duplum accipiam, movebit dimidio temporis εζ. Fit enim hæc proportio; quare movebit tempore ζθ. Sic igitur semper accipiens, nunquam pertransibo magnitudinem αβ: sed dato tempore semper minus accipiam. Vis igitur erit infinita: quia superat omnem vim finitam. Omnis autem virtutis finitæ necesse est finitum esse etiam tempus. Nam si tempore aliquo movet, quæ tanta est: certe major minori quidem, finito tamen tempore movebit, secundum conversionem proportionis. Universa autem vis est infinita, quemadmodum et multitudo, et magnitudo, quæ superat omnem finitam. (4) Licet autem sic quoque hoc probare. Sumemus enim in magnitudine finita aliquam vim, quæ sit ejusdem generis, atque ea quæ est in magnitudine finita, et quæ vim illam in magnitudine infinita contentam metiatur. Esse igitur non posse infinitam vim in magnitudine finita, nec finitam in infinita, ex his manifestum est. (5) De his autem quæ feruntur, recte habet dubitationem quandam primum proponere. Nam si quicquid movetur, ab aliquo movetur: quæcumque non se ipsa movent, horum nonnulla quomodo continenter moventur, non tangente eo quod movet? veluti quæ projiciuntur. Quodsi is qui movet, simul etiam aliud quodpiam moveat, ut aerem, qui dum movetur, movet: similiter impossibile est, primo non tangente, nec movente, moveri; sed simul omnia et moveri, et cessare, quum movens primum cessaverit, etiamsi faciat ut lapis ille, nempe ut id moveat quod movit. Sed necesse est hoc dicere, primum movens efficere ut possit movere vel aer talis, vel aqua, vel aliud quidpiam tale, quod natura aptum est movere et moveri. Non tamen simul et desinit movere et moveri: sed desinit quidem moveri, simul ac movens desinit movere; adhuc tamen est movens: idcirco etiam movet aliquid aliud, quod hæret. Atque hujus eadem est ratio. Cessat autem, quando minor vis movendi imprimitur ei eo quod hæret. Tandem vero desinit, quando id quod est prius, non facit amplius ut moveat, sed solum ut moveatur. Verum necesse est hæc simul desinere, id quod movet, et id quod movetur, ac totum motum. Hic igitur motus fit in iis quæ possunt modo moveri, modo quiescere. Nec est continuus, sed videtur. Aut enim est eorum quæ deinceps sunt, aut quæ se tangunt: quandoquidem non est unum, quod movet, sed multa sibi invicem cohærentia. Ideoque hujusmodi motus fit in aere, et in aqua. Quem nonnulli

ἀέρι καὶ ἐν ὕδατι γίνεται ἡ τοιαύτη κίνησις, ἣν λέγουσί τινες ἀντιπερίστασιν εἶναι. Ἀδύνατον δὲ ἄλλως τὰ ἀπορηθέντα λύειν, εἰ μὴ τὸν εἰρημένον τρόπον. Ἡ δ' ἀντιπερίστασις ἅμα πάντα κινεῖσθαι ποιεῖ καὶ κινεῖν· ὥστε καὶ παύεσθαι. Νῦν δὲ φαίνεταί τι ἓν κινούμενον συνεχῶς· ὑπὸ τίνος οὖν; οὐ γὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ. (6) Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς οὖσιν ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι συνεχῆ, αὕτη δὲ μία ἐστίν, ἀνάγκη δὲ τὴν μίαν μεγέθους τέ τινος εἶναι (οὐ γὰρ κινεῖται τὸ ἀμέγεθες) καὶ ἑνὸς καὶ ὑφ' ἑνός· οὐ γὰρ ἔσται συνεχής, ἀλλ' ἐχομένη ἑτέρα ἑτέρας καὶ διῃρημένη. Τὸ δὴ κινοῦν εἰ ἕν, ἢ κινούμενον κινεῖ ἢ ἀκίνητον ὄν. Εἰ μὲν δὴ κινούμενον, συνακολουθεῖν δεήσει καὶ μεταβάλλειν αὐτό, ἅμα δὲ κινεῖσθαι ὑπό τινος· ὥστε στήσεται καὶ ἥξει εἰς τὸ κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἀνάγκη συμμεταβάλλειν, ἀλλ' ἀεί τι δυνήσεται κινεῖν (ἄπονον γὰρ καὶ τὸ οὕτω κινεῖν) καὶ ὁμαλὴς αὕτη ἡ κίνησις ἢ μόνη ἢ μάλιστα· οὐ γὰρ ἔχει μεταβολὴν τὸ κινοῦν οὐδεμίαν. Δεῖ δὲ οὐδὲ τὸ κινούμενον πρὸς ἐκεῖνου ἔχειν μεταβολήν, ἵνα ὁμοία ᾖ ἡ κίνησις. (7) Ἀνάγκη δὴ ἢ ἐν μέσῳ ἢ ἐν κύκλῳ εἶναι· αὗται γὰρ αἱ ἀρχαί. Ἀλλὰ τάχιστα κινεῖται τὰ ἐγγύτατα τοῦ κινοῦντος. Τοιαύτη δ' ἡ τοῦ ὅλου κίνησις· ἐκεῖ ἄρα τὸ κινοῦν. (8) Ἔχει δ' ἀπορίαν, εἰ ἐνδέχεταί τι κινούμενον κινεῖν συνεχῶς, ἀλλὰ μὴ ὥσπερ τὸ ὠθοῦν πάλιν καὶ πάλιν, τῷ ἐφεξῆς εἶναι συνεχῶς· ἢ γὰρ αὐτὸ δεῖ ὠθεῖν ἢ ἕλκειν, ἢ ἄμφω, ἢ ἕτερόν τι ἐκδεχόμενον ἄλλο παρ' ἄλλου, ὥσπερ πάλαι ἐλέχθη ἐπὶ τῶν ῥιπτουμένων. Εἰ δὲ διαιρετὸς ὢν ὁ ἀὴρ ἢ τὸ ὕδωρ κινεῖ, ἀλλ' ὡς ἀεὶ κινούμενος, ἀμφοτέρως δ' οὐχ οἷόντε μίαν εἶναι, ἀλλ' ἐχομένην· μόνη ἄρα συνεχὴς ἣν κινεῖ τὸ ἀκίνητον· ἀεὶ γὰρ ὁμοίως ἔχον καὶ πρὸς τὸ κινούμενον ὁμοίως ἕξει καὶ συνεχῶς. (9) Διωρισμένων δὲ τούτων, φανερὸν ὅτι ἀδύνατον τὸ πρῶτον κινοῦν καὶ ἀκίνητον ἔχειν τι μέγεθος. Εἰ γὰρ μέγεθος ἔχει, ἀνάγκη ἤτοι πεπερασμένον αὐτὸ εἶναι ἢ ἄπειρον. Ἄπειρον μὲν οὖν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται μέγεθος εἶναι, δέδεικται πρότερον ἐν τοῖς φυσικοῖς· ὅτι δὲ τὸ πεπερασμένον ἀδύνατον ἔχειν δύναμιν ἄπειρον, καὶ ὅτι ἀδύνατον ὑπὸ πεπερασμένου κινεῖσθαί τι ἄπειρον χρόνον, δέδεικται νῦν. Τὸ δέ γε πρῶτον κινοῦν ἀΐδιον κινεῖ κίνησιν καὶ ἄπειρον χρόνον. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀδιαίρετόν ἐστι καὶ ἀμερὲς καὶ οὐδὲν ἔχον μέγεθος.

aiunt esse antiperistasin. Sed est impossibile, ea de quibus dubitatum fuit, aliter solvere, quam eo modo quem diximus. Antiperistasis autem simul facit omnia moveri, et movere, proinde etiam quiescere; nunc vero videtur unum quidpiam moveri continenter; a quonam igitur? quandoquidem non movetur a se ipso. (6) Quoniam autem in iis quæ sunt, necesse est semper motum esse continuum, hic vero est unus, necesse autem est unum motum esse alicujus magnitudinis (id enim non movetur, quod est magnitudinis expers), et unius et ab uno : alioqui non erit continuus, sed alter alteri hærens, ac divisus. Id igitur quod movet, si unum est, aut movet quum moveatur, aut quum sit immobile. Ac siquidem moveatur, consequi oportebit, ut et ipsum mutetur, et simul moveatur ab aliquo : quocirca stabitur, et ad hoc pervenietur ut moveatur ab immobili. Hoc enim non est necesse ut simul mutetur, sed semper poterit aliquid movere (nam et ita movere, labore vacat) : et hic motus aut solus, aut maxime omnium est æquabilis : quoniam id quod movet, nullam suscipit mutationem. Oportet autem ne id quidem quod movetur, ratione habita ejus quod movet, suscipere mutationem, ut motus sibi similis sit. (7) Porro necesse est ut vel sit in medio, vel in circulo : principia namque hæc sunt. Atqui celerrime ea moventur, quæ sunt moventi maxime propinqua : talis autem est motus universi : illic igitur est id quod movet. (8) Exsistit autem dubitatio, an possit aliquid, quum moveatur, moveri continenter, ac non potius ut id quod pellit iterum atque iterum, eo quod deinceps est continenter. Vel enim oportet ut ipsum pellat, vel ut trahat, vel ut faciat utrumque, vel aliquid diversum excipiet, nempe aliud ab alio, ut antea dictum fuit de iis quæ projiciuntur. Quodsi, quum dividuus sit, aer vel aqua movet, non tamen ut semper moveatur; utroque autem modo non potest esse unus motus, sed cohærens : solus igitur est continuus quem id efficit, quod est immobile. Quum enim semper se similiter habeat, etiam ad id quod movetur, similiter se habebit, et continenter. (9) His autem definitis, perspicuum est, impossibile esse ut id quod primum movet, et est immobile, habeat aliquam magnitudinem. Nam si magnitudinem habet, necesse est ut ipsum sit vel finitum vel infinitum. Ac non posse quidem esse magnitudinem infinitam, probatum est antea in Physicis; magnitudinem vero finitam non posse habere vim infinitam, et esse impossibile ut a finito moveatur aliquid tempore infinito, nunc probatum fuit. Atqui primum movens, efficit motum æternum, atque infinito tempore. Perspicuum igitur est, id esse individuum, et vacare partibus, et nullam habere magnitudinem.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΟΥΡΑΝΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS DE CÆLO

LIBER I.

CAP. I.

Ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη σχεδὸν ἡ πλείστη φαίνεται περί τε σώματα καὶ μεγέθη καὶ τὰ τούτων οὖσα πάθη καὶ τὰς κινήσεις, ἔτι δὲ περὶ τὰς ἀρχάς, ὅσαι τῆς τοιαύτης οὐσίας εἰσίν· τῶν γὰρ φύσει συνεστώτων τὰ μέν ἐστι σώματα καὶ μεγέθη, τὰ δ' ἔχει σῶμα καὶ μέγεθος, τὰ δ' ἀρχαὶ τῶν ἐχόντων εἰσίν. (2) Συνεχὲς μὲν οὖν ἐστὶ τὸ διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά, σῶμα δὲ τὸ πάντῃ διαιρετόν. Μεγέθους δὲ τὸ μὲν ἐφ' ἓν γραμμή, τὸ δ' ἐπὶ δύο ἐπίπεδον, τὸ δ' ἐπὶ τρία σῶμα· καὶ παρὰ ταῦτα οὐκ ἔστιν ἄλλο μέγεθος διὰ τὸ τὰ τρία πάντα εἶναι καὶ τὸ τρὶς πάντῃ. Καθάπερ γάρ φασι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὥρισται, τελευτὴ γὰρ καὶ μέσον καὶ ἀρχὴ τὸν ἀριθμὸν ἔχει τὸν τοῦ παντός, ταῦτα δὲ τὸν τῆς τριάδος. Διὸ παρὰ τῆς φύσεως εἰληφότες ὥσπερ νόμους ἐκείνης, καὶ πρὸς τὰς ἁγιστείας χρώμεθα τῶν θεῶν τῷ ἀριθμῷ τούτῳ. Ἀποδίδομεν δὲ καὶ τὰς προσηγορίας τὸν τρόπον τοῦτον· τὰ γὰρ δύο ἄμφω μὲν λέγομεν καὶ τοὺς δύο ἀμφοτέρους, πάντας δ' οὐ λέγομεν, ἀλλὰ κατὰ τῶν τριῶν ταύτην τὴν προσηγορίαν φαμὲν πρῶτον. Ταῦτα δ', ὥσπερ εἴρηται, διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν οὕτως ἐπάγειν ἀκολουθοῦμεν. (3) Ὥστ' ἐπεὶ τὰ πάντα καὶ τὸ πᾶν καὶ τὸ τέλειον οὐ κατὰ τὴν ἰδέαν διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἀλλ' εἴπερ ἄρα, ἐν τῇ ὕλῃ καὶ ἐφ' ὧν λέγονται, τὸ σῶμα μόνον ἂν εἴη τῶν μεγεθῶν τέλειον· μόνον γὰρ ὥρισται τοῖς τρισίν. Τοῦτο δ' ἐστὶ πᾶν. Τριχῇ δὲ ὂν διαιρετὸν πάντῃ διαιρετόν ἐστιν· τῶν δ' ἄλλων τὸ μὲν ἐφ' ἕν, τὸ δ' ἐπὶ δύο· ὡς γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τετυχήκασιν, οὕτω καὶ τῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ συνεχοῦς· τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἓν συνεχές, τὸ δ' ἐπὶ δύο, τὸ δὲ πάντῃ τοιοῦτον. (4) Ὅσα μὲν οὖν διαιρετὰ τῶν μεγεθῶν, καὶ συνεχῆ ταῦτα. Εἰ δὲ καὶ τὰ συνεχῆ πάντα διαιρετά, οὔπω δῆλον ἐκ τῶν νῦν· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν δῆλον, ὡς οὐκ ἔστιν εἰς ἄλλο γένος μετάβασις, ὥσπερ ἐκ μήκους εἰς ἐπιφάνειαν, εἰς δὲ σῶμα ἐξ ἐπιφανείας· οὐ γὰρ ἂν ἔτι τὸ τοιοῦτον τέλειον εἴη μέγεθος· ἀνάγκη γὰρ γίγνεσθαι τὴν ἔκβασιν κατὰ τὴν ἔλλειψιν, οὐχ οἷόντε δὲ τὸ τέλειον ἐλλείπειν· πάντῃ γὰρ

Scientia naturalis fere plurima, ut manifestum est, circa corpora, magnitudines atque horum affectus et motus, et insuper circa principia quæ sunt substantiæ talis, versatur. Eorum enim quæ natura sunt, alia sunt corpora et magnitudines, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium sunt. (2) Continuum igitur est, quod in divisibilia semper divisibile est. Corpus autem est, quod est divisibile omni ex parte. At magnitudinis ea quidem quæ ad unum extenditur, linea est : ea vero, quæ ad duo, superficies : at ea quæ ad tria, est corpus; atque præter has nulla alia prorsus est magnitudo, propterea quod ipsa tria omnia sunt, et ter ipsum omni ex parte. Nam, ut Pythagorici etiam inquiunt, ipsum omne atque omnia tribus sunt definita : finis enim, medium atque principium, ipsius omnis numerum habent : hæc autem trinitatis. Quapropter hoc a natura numero sumpto, perinde atque quadam illius lege, et in deorum sacrificiis celebrandis uti solemus. Assignamus insuper et appellationes hoc modo : duo enim ambo dicimus, et duos ambos vel utrosque, non autem omnes : at de tribus hanc appellationem dicimus primo. Hæc autem ita dicimus, quia sequimur, uti diximus, ipsam sic proficiscentem naturam. (3) Quare quum omnia, omne, atque perfectum inter sese non differant forma, sed, si forte, materia tantum et hisce de quibus dicuntur : corpus profecto magnitudinum solum perfectum erit. Solum enim istis tribus est definitum. Hoc autem est omne : atque quum sit tribus ex partibus divisibile, omni ex parte atque omnino est divisibile : ceterarum autem magnitudinum, altera ad unum, altera ad duo est divisibilis. Nam ut numerum subeunt, sic et divisionis continuationisque participes sunt : alia enim ad unum continua est, alia ad duo, alia omni ex parte atque omnino est talis. (4) Quæ igitur magnitudinum sunt divisibiles, eæ continuæ quoque sunt. At si omnes quoque continuæ divisibiles sint, nondum ex hisce, quæ nunc diximus, patet. Verum illud emersit, in aliud, inquam, genus e corpore migrationem non esse : ut ex longitudine in superficiem, et ex superficie fit in corpus. Non enim talis profecto magnitudo perfecta fuerit : fiat enim egressio ratione defectionis necesse est : at perfectum, defectionem habere non potest · est nempe omni ex parte. Eorum igitur

ἐστιν. Τῶν μὲν οὖν ἐν μορίου εἴδει σωμάτων κατὰ τὸν λόγον ἕκαστόν ἐστιν· πάσας γὰρ ἔχει τὰς διαστάσεις. Ἀλλ' ὥρισται πρὸς τὸ πλησίον ἀφῇ, διὸ τρόπον τινὰ πολλὰ τῶν σωμάτων ἕκαστόν ἐστιν. Τὸ δὲ πᾶν οὗ ταῦτα μόρια, τέλειον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ καθάπερ τοὔνομα σημαίνει, πάντῃ, καὶ μὴ τῇ μὲν τῇ δ' οὔ.

corporum, quæ partis subeunt formam, tale unumquodque per rationem : omnes enim habent dimensiones. Attamen ad id quod est propinquum, tactu est definitum : idcirco corporum unumquodque multa quodammodo est. Ipsum autem omne, cujus hæ sunt partes, perfectum esse necesse est, et omni ex parte atque omnino, ut nomen ipsum significat, et non partim esse, partim non esse.

CAP. II.

Περὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, εἴτ' ἄπειρός ἐστι κατὰ τὸ μέγεθος εἴτε πεπέρανται τὸν σύνολον ὄγκον, ὕστερον ἐπισκεπτέον· περὶ δὲ τῶν κατ' εἶδος αὐτοῦ μορίων νῦν λέγωμεν ἀρχὴν ποιησάμενοι τήνδε. (2) Πάντα γὰρ τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μεγέθη καθ' αὑτὰ κινητὰ λέγομεν εἶναι κατὰ τόπον· τὴν γὰρ φύσιν κινήσεως ἀρχὴν εἶναί φαμεν αὐτοῖς. Πᾶσα δὲ κίνησις ὅση κατὰ τόπον, ἣν καλοῦμεν φοράν, ἢ εὐθεῖα ἢ κύκλῳ ἢ ἐκ τούτων μικτή· ἁπλαῖ γὰρ αὗται δύο μόναι. Αἴτιον δ' ὅτι καὶ τὰ μεγέθη ταῦτα ἁπλᾶ μόνον, ἥ τ' εὐθεῖα καὶ ἡ περιφερής. Κύκλῳ μὲν οὖν ἐστιν ἡ περὶ τὸ μέσον, εὐθεῖα δ' ἡ ἄνω καὶ κάτω. Λέγω δ' ἄνω μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου, κάτω δὲ τὴν ἐπὶ τὸ μέσον. (3) Ὥστ' ἀνάγκη πᾶσαν εἶναι τὴν ἁπλῆν φορὰν τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου, τὴν δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τὴν δὲ περὶ τὸ μέσον. Καὶ ἔοικεν ἠκολουθηκέναι κατὰ λόγον τοῦτο τοῖς ἐξ ἀρχῆς· τό τε γὰρ σῶμα ἀπετελέσθη ἐν τρισὶ καὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ. (4) Ἐπεὶ δὲ τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστιν ἁπλᾶ τὰ δὲ σύνθετα ἐκ τούτων (λέγω δ' ἁπλᾶ ὅσα κινήσεως ἀρχὴν ἔχει κατὰ φύσιν, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ τούτων εἴδη καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις), ἀνάγκη καὶ τὰς κινήσεις εἶναι τὰς μὲν ἁπλᾶς τὰς δὲ μικτάς πως, καὶ τῶν μὲν ἁπλῶν ἁπλᾶς, μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν. (5) Εἴπερ οὖν ἐστὶν ἁπλῆ κίνησις, ἁπλῆ δ' ἡ κύκλῳ κίνησις, καὶ τοῦ τε ἁπλοῦ σώματος ἁπλῆ ἡ κίνησις καὶ ἡ ἁπλῆ κίνησις ἁπλοῦ σώματος (καὶ γὰρ ἂν συνθέτου ᾖ, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔσται), ἀναγκαῖον εἶναί τι σῶμα ἁπλοῦν ὃ πέφυκε φέρεσθαι τὴν κύκλῳ κίνησιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· (6) βίᾳ μὲν γὰρ ἐνδέχεται τὴν ἄλλου καὶ ἑτέρου, κατὰ φύσιν δὲ ἀδύνατον, εἴπερ μία ἑκάστου κίνησις ἡ κατὰ φύσιν τῶν ἁπλῶν. (7) Ἔτι εἰ ἡ παρὰ φύσιν ἐναντία τῇ κατὰ φύσιν καὶ ἓν ἑνὶ ἐναντίον, ἀνάγκη, ἐπεὶ ἁπλῆ ἡ κύκλῳ, εἰ μὴ ἔσται κατὰ φύσιν τοῦ φερομένου σώματος, παρὰ φύσιν αὐτοῦ εἶναι. Εἰ οὖν πῦρ ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ κύκλῳ φερόμενον, ἐναντία ἡ κατὰ φύσιν αὐτοῦ φορὰ ἔσται τῇ κύκλῳ. Ἀλλ' ἓν ἑνὶ ἐναντίον· ἡ δ' ἄνω καὶ κάτω ἀλλήλαις ἐναντίαι. (8) Εἰ δ' ἕτερόν τί ἐστι σῶμα τὸ φερόμενον κύκλῳ παρὰ φύσιν, ἔσται τις αὐτοῦ ἄλλη κίνησις κατὰ φύσιν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον· εἰ μὲν γὰρ ἡ ἄνω, πῦρ ἔσται ἢ ἀήρ, εἰ δ' ἡ κάτω, ὕδωρ ἢ γῆ. (9) Ἀλλὰ μὴν καὶ πρώτην γε ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τοιαύτην φοράν. Τὸ γὰρ τέλειον πρότερον τῇ φύσει τοῦ ἀτελοῦς, ὁ δὲ κύκλος τῶν τελείων, εὐθεῖα δὲ γραμμὴ οὐδεμία· οὔτε γὰρ ἡ ἄπειρος (ἔχοι γὰρ ἂν πέρας καὶ τέλος) οὔτε τῶν πεπερασμένων οὐδεμία (πασῶν γὰρ

De ipsius igitur universi natura, sive sit magnitudine infinita, sive tota mole finita, posterius consideremus oportet. Nunc de partibus ipsius per speciem dicendum esse videtur, hinc exordio sumpto. (2) Omnia enim corpora naturalia magnitudinesque mobiles per se loco dicimus esse. Naturam enim, principium ipsis insitum esse motus asserimus. Omnis autem motus ad locum accommodatus, quem lationem consuevimus appellare, aut rectus est, aut circularis, aut ex hisce mixtus. Simplices enim hi duo sunt soli, propterea quod et magnitudines hæ solum simplices sunt, recta et circularis. Circularis igitur is est, qui circa medium fit : rectus autem, quo sursum itur, atque deorsum. Atque de eo Sursum ire dico, quo e medio pergitur : de eo vero Deorsum, quo ad medium itur. (3) Quare lationum simplicium aliam e medio, aliam ad medium, aliam circa medium esse necesse est; atque hoc cum ratione ea quæ initio dicta sunt, secutum esse videtur : nam et corpus tribus confectum est, et ipsius etiam motus. (4) Quum autem corporum alia simplicia sint, alia ex hisce composita (atque ea simplicia dico, quæ motus secundum naturam principium habent, ut ignem, terram, horumque species, et ea quæ sunt hisce propinqua); motiones etiam alias simplices, alias quodammodo mixtas esse necesse est : simplicium quidem simplices, compositorum autem mixtas, moverique composita nutu ejus quod in iis superat. (5) Si igitur simplex in natura rerum est motus, conversio autem motus est simplex, atque corporis simplicis simplex est motus, et simplex motus corporis simplicis est (nam si compositi sit, per id simplex, quod superat, illi competit); simplex quoddam esse corpus profecto necesse est, quod quidem sit aptum circulari motu suapte natura ferri. (6) Etenim fieri potest ut vi quippiam eo moveatur motu, qui ad aliud et aliud corpus accommodatur : at ut eo moveatur secundum naturam, fieri nequit, si uniuscujusque corporis simplicis unus sit motus ei competens secundum naturam. (7) Si is præterea motus, qui præter naturam est, ei qui secundum naturam est, adversatur, unumque uni contrarium est; quum conversio sit motio simplex, si non secundum naturam ei corpori quod fertur, inest, præter naturam insit eidem necesse est. Si igitur ignis sit quod vi convertatur, aut quippiam aliud tale, naturalis ipsius motus conversioni contrarius erit. At unum uni contrarium est : atque motus ii quibus infera superaque loca petuntur, inter sese contrarii sunt. (8) Sin vero quodpiam aliud corpus adsit, quod præter naturam in orbem fertur, erit alius quispiam motus ipsius secundum naturam. At id esse non potest. Nam si sit is motus quo sursum itur, ignis vel aer erit : sin is quo deorsum acceditur, terra erit, vel aqua. (9) At vero talem lationem et primam esse necesse est; perfectum enim, imperfectum antecedit naturâ. Atque circulus quidem ex perfectis est, linea vero recta, nulla est sane perfecta : neque enim infinita (terminum enim atque finem haberet); neque finitarum ulla (est enim quippiam extra omnes

ἐστί τι ἐκτός· αὐξῆσαι γὰρ ἐνδέχεται ὁποιανοῦν). Ὥστ' εἴπερ ἡ μὲν προτέρα κίνησις προτέρου τῇ φύσει σώματος, ἡ δὲ κύκλῳ προτέρα τῆς εὐθείας, ἡ δ' ἐπ' εὐθείας τῶν ἁπλῶν σωμάτων ἐστί (τό τε γὰρ πῦρ ἐπ' εὐθείας ἄνω φέρεται καὶ τὰ γεηρὰ κάτω πρὸς τὸ μέσον), ἀνάγκη καὶ τὴν κύκλῳ κίνησιν τῶν ἁπλῶν τινὸς εἶναι σωμάτων· τῶν γὰρ μικτῶν τὴν φορὰν ἔφαμεν εἶναι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ μίξει τῶν ἁπλῶν. (10) Ἔκ τε δὴ τούτων φανερὸν ὅτι πέφυκέ τις οὐσία σώματος ἄλλη παρὰ τὰς ἐνταῦθα συστάσεις, θειοτέρα καὶ προτέρα τούτων ἁπάντων, (11) κἂν εἴ τις ἔτι λάβοι πᾶσαν εἶναι κίνησιν ἢ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, καὶ τὴν ἄλλῳ παρὰ φύσιν ἑτέρῳ κατὰ φύσιν, οἷον ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω πέπονθεν· ἡ μὲν γὰρ τῷ πυρί, ἡ δὲ τῇ γῇ παρὰ φύσιν καὶ κατὰ φύσιν· ὥστ' ἀναγκαῖον καὶ τὴν κύκλῳ κίνησιν, ἐπειδὴ τούτοις παρὰ φύσιν, ἑτέρου τινὸς εἶναι κατὰ φύσιν. (12) Πρὸς δὲ τούτοις εἰ μέν ἐστιν ἡ κύκλῳ τινὶ φορὰ κατὰ φύσιν, δῆλον ὡς εἴη ἄν τι σῶμα τῶν ἁπλῶν καὶ πρώτων, ὃ πέφυκεν, ὥσπερ τὸ πῦρ ἄνω καὶ ἡ γῆ κάτω, ἐκεῖνο κύκλῳ φέρεσθαι κατὰ φύσιν. Εἰ δὲ παρὰ φύσιν φέρεται τὰ φερόμενα κύκλῳ τὴν πέριξ φοράν, θαυμαστὸν καὶ παντελῶς ἄλογον τὸ μόνην εἶναι συνεχῆ ταύτην τὴν κίνησιν καὶ ἀΐδιον, οὖσαν παρὰ φύσιν· φαίνεται γὰρ ἔν γε τοῖς ἄλλοις τάχιστα φθειρόμενα τὰ παρὰ φύσιν. Ὥστ' εἴπερ ἐστὶ πῦρ τὸ φερόμενον, καθάπερ φασί τινες, οὐθὲν ἧττον αὐτῷ παρὰ φύσιν ἡ κίνησίς ἐστιν αὕτη ἢ ἡ κάτω· πυρὸς γὰρ κίνησιν ὁρῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου κατ' εὐθεῖαν. (13) Διόπερ ἐξ ἁπάντων ἄν τις τούτων συλλογιζόμενος πιστεύσειεν ὡς ἔστι τι παρὰ τὰ σώματα τὰ δεῦρο καὶ περὶ ἡμᾶς ἕτερον κεχωρισμένον, τοσούτῳ τιμιωτέραν ἔχον τὴν φύσιν ὅσῳπερ ἀφέστηκε τῶν ἐνταῦθα πλεῖον.

quippe quum fieri possit ut cuivis incrementum addatur). Quare si prior quidem motus, corporis sit prioris naturâ, conversio vero prior sit recto, atque ipse rectus corporum sit simplicium motus (ignis enim loca recto motu supera petit, et terrea corpora eodem ad infera mediumque feruntur); et ipsam sane conversionem cujuspiam corporis simplicis esse necesse est. Mixtorum enim lationem ejusce nutu simplicis fieri diximus, quod in mixtione dominatur ac superat. (10) Ex his igitur patet, aliam quandam in ratione rerum corporis substantiam esse, præter eas corporum constitutiones, quæ hic sunt, diviniorem his universis atque priorem. (11) Præterea si motus omnis aut secundum naturam, aut præter naturam est, et qui motuum est cuipiam præter naturam, is alii naturalis est (quale fit in hisce motibus, quibus sursum itur atque deorsum : alter enim igni, alter terræ, secundum naturam et præter naturam est) : conversionem etiam, quum horum respectu sit præter naturam, alii cuipiam competere secundum naturam, necesse est. (12) Insuper, si conversio cuipiam competit secundum naturam, patet esse aliquod corporum simplicium atque priorum, quod quidem sic suapte natura versatur : ut ignis sursum, et terra deorsum fertur. Si vero corpora quæ versantur circa medium, præter naturam feruntur, mirabile sane et rationi prorsus contrarium, hunc solum motuum continuum esse perpetuumque, qui quidem præter naturam illis corporibus inest. In ceteris enim ea quæ præter naturam sunt, citissime corrumpi perireque videntur. Quare si ignis sit id quod versatur, ut quidam inquiunt, non minus hæc motio præter naturam est ipsi, quam ea qua infera loca petuntur. Ignis enim eum esse motum videmus, quo recta pergitur e medio sursum. (13) Quapropter ex his omnibus quispiam rationibus, corpus quodpiam aliud esse crediderit, præter ea corpora, quæ hic et circa nos sunt, separatum, tanto præstabiliorem habens naturam, quanto plus ab istis corporibus distat.

CAP. III.

Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν ὑπόκειται τὰ δ' ἀποδέδεικται τῶν εἰρημένων, φανερὸν ὅτι οὔτε κουφότητα οὔτε βάρος ἔχει σῶμα ἅπαν. Δεῖ δὲ ὑποθέσθαι τί λέγομεν τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, νῦν μὲν ἱκανῶς ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν, ἀκριβέστερον δὲ πάλιν, ὅταν ἐπισκοπῶμεν περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Βαρὺ μὲν οὖν ἔστω τὸ φέρεσθαι πεφυκὸς ἐπὶ τὸ μέσον, κοῦφον δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου, βαρύτατον δὲ τὸ πᾶσιν ὑφιστάμενον τοῖς κάτω φερομένοις, κουφότατον δὲ τὸ πᾶσιν ἐπιπολάζον τοῖς ἄνω φερομένοις. Ἀνάγκη δὲ πᾶν τὸ φερόμενον ἢ κάτω ἢ ἄνω ἢ κουφότητ' ἔχειν ἢ βάρος ἢ ἄμφω, μὴ πρὸς τὸ αὐτὸ δέ· πρὸς ἄλληλα γάρ ἐστι βαρέα καὶ κοῦφα, οἷον ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, καὶ πρὸς γῆν ὕδωρ. (2) Τὸ δὴ κύκλῳ σῶμα φερόμενον ἀδύνατον ἔχειν βάρος ἢ κουφότητα· οὔτε γὰρ κατὰ φύσιν οὔτε παρὰ φύσιν ἐνδέχεται αὐτῷ κινηθῆναι ἐπὶ τὸ μέσον ἢ ἀπὸ τοῦ μέσου. Κατὰ φύσιν μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἡ ἐπ' εὐθείας φορά· μία γὰρ ἦν ἑκάστου τῶν ἁπλῶν, ὥστ' ἔσται τὸ αὐτὸ τῶν οὕτω τινὶ φερομένων. Παρὰ φύσιν δ' ἐνεχθέντος, εἰ μὲν ἡ κάτω παρὰ φύσιν, ἡ ἄνω ἔσται κατὰ φύσιν εἰ δ' ἡ ἄνω παρὰ φύ-

Quum eorum quæ dicta sunt, alia supposita sint, alia demonstrata; patet, nec levitatem nec gravitatem habere corpus universum. Atque supponatur quidnam id quod leve, et quid id quod grave nuncupamus, oportet, quoad satis est ad usum præsentem : exactius autem rursus dicemus, quum substantiam ipsorum considerandam aggrediemur. Grave igitur id sit, quod aptum est ad medium ferri : Leve id, quod aptum est e medio ferri : Gravissimum id, quod sub iis omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur : Levissimum id, quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt. Omne autem quod fertur sursum aut deorsum, aut levitatem aut gravitatem habeat, aut utrumque, at non ad idem, necesse est : ad alia namque gravia sunt, leviaque, ut aer ad aquam, et aqua ad terram. (2) Corpus igitur id quod versatur, impossibile est gravitatem aut levitatem habere. Fieri enim non potest ut ipsum aut secundum naturam, aut præter naturam ad medium aut e medio moveatur. Latio enim recta, non competit ipsi naturâ : nam uniuscujusque corporis simplicis una esse latio dicebatur. Quare erit idem cum aliquo eorum corporum, quæ recto motu cientur. Quodsi præter naturam feratur, si ea latio, qua deorsum itur, sit præter naturam, ea sane, qua sursum pergitur, ipsi competit secundum naturam : si præter naturam sit ista, secundum naturam hæc competet sane. Posuimus

σιν, ἢ κάτω κατὰ φύσιν· ἔθεμεν γὰρ τῶν ἐναντίων ᾧ ἡ ἑτέρα παρὰ φύσιν, τὴν ἑτέραν εἶναι κατὰ φύσιν. (3) Ἐπεὶ δ' εἰς τὸ αὐτὸ φέρεται τὸ ὅλον καὶ τὸ μόριον κατὰ φύσιν, οἷον πᾶσα γῆ καὶ μικρὰ βῶλος, συμβαίνει πρῶτον μὲν μήτε κουφότητ' ἔχειν αὐτὸ μηδεμίαν μήτε βάρος (ἢ γὰρ ἂν πρὸς τὸ μέσον ἢ ἀπὸ τοῦ μέσου ἠδύνατο φέρεσθαι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν), ἔπειθ' ὅτι ἀδύνατον κινηθῆναι τὴν κατὰ τόπον κίνησιν ἢ ἄνω ἢ κάτω κατασπώμενον· οὔτε γὰρ κατὰ φύσιν ἐνδέχεται κινηθῆναι κίνησιν αὐτῷ ἄλλην οὔτε παρὰ φύσιν, οὔτε αὐτῷ οὔτε τῶν μορίων οὐθενί· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος περὶ ὅλου καὶ μέρους. (4) Ὁμοίως δ' εὔλογον ὑπολαβεῖν περὶ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀναυξὲς καὶ ἀναλλοίωτον, διὰ τὸ γίγνεσθαι μὲν ἅπαν τὸ γιγνόμενον ἐξ ἐναντίου τε καὶ ὑποκειμένου τινός, καὶ φθείρεσθαι ὡσαύτως ὑποκειμένου τέ τινος καὶ ὑπ' ἐναντίου καὶ εἰς ἐναντίον, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται λόγοις· τῶν δ' ἐναντίων καὶ αἱ φοραὶ ἐναντίαι. Εἰ δὴ τούτῳ μηδὲν ἐναντίον ἐνδέχεται διὰ τὸ καὶ τῇ φορᾷ τῇ κύκλῳ μὴ εἶναι ἄν τιν' ἐναντίαν κίνησιν, ὀρθῶς ἔοικεν ἡ φύσις τὸ μέλλον ἔσεσθαι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἐξελέσθαι ἐκ τῶν ἐναντίων· ἐν τοῖς ἐναντίοις γὰρ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά. (5) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ αὐξανόμενον ἅπαν αὐξάνεται καὶ τὸ φθῖνον φθίνει ἀπὸ συγγενοῦς προσιόντος καὶ ἀναλυομένου εἰς τὴν ὕλην· τούτῳ δ' οὐκ ἔστιν ἐξ οὗ γέγονεν. Εἰ δ' ἐστὶ καὶ ἀναύξητον καὶ ἄφθαρτον, τῆς αὐτῆς διανοίας ἐστὶν ὑπολαβεῖν καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι. Ἔστι μὲν γὰρ ἡ ἀλλοίωσις κίνησις κατὰ τὸ ποιόν, τοῦ δὲ ποιοῦ αἱ μὲν ἕξεις καὶ διαθέσεις οὐκ ἄνευ τῶν κατὰ πάθη γίγνονται μεταβολῶν, οἷον ὑγίεια καὶ νόσος. Κατὰ δὲ πάθος ὅσα μεταβάλλει τῶν φυσικῶν σωμάτων, ἔχονθ' ὁρῶμεν πάντα καὶ αὔξησιν καὶ φθίσιν, οἷον τά τε τῶν ζῴων σώματα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν καὶ τὰ τῶν φυτῶν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν στοιχείων· ὥστ' εἴπερ τὸ κύκλῳ σῶμα μήτ' αὔξησιν ἔχειν ἐνδέχεται μήτε φθίσιν, εὔλογον καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι.

6. Διότι μὲν οὖν ἀΐδιον καὶ οὔτ' αὔξησιν ἔχον οὔτε φθίσιν, ἀλλ' ἀγήρατον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀπαθές ἐστι τὸ πρῶτον τῶν σωμάτων, εἴ τις τοῖς ὑποκειμένοις πιστεύει, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστίν. Ἔοικε δ' ὅ τε λόγος τοῖς φαινομένοις μαρτυρεῖν καὶ τὰ φαινόμενα τῷ λόγῳ. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν, καὶ πάντες τὸν ἀνωτάτω τῷ θείῳ τόπον ἀποδιδόασι, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, ὅσοι περ εἶναι νομίζουσι θεούς, δῆλον ὅτι ὡς τῷ ἀθανάτῳ τὸ ἀθάνατον συνηρτημένον· ἀδύνατον γὰρ ἄλλως. Εἴπερ οὖν ἔστι τι θεῖον, ὥσπερ ἔστι, καὶ τὰ νῦν εἰρημένα περὶ τῆς πρώτης οὐσίας τῶν σωμάτων εἴρηται καλῶς. Συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἱκανῶς, ὥς γε πρὸς ἀνθρωπίνην εἰπεῖν πίστιν· ἐν ἅπαντι γὰρ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ κατὰ τὴν παραδεδομένην ἀλλήλοις μνήμην οὐθὲν φαίνεται μεταβεβληκὸς οὔτε καθ' ὅλον τὸν ἔσχατον οὐρανὸν οὔτε κατὰ μόριον αὐτοῦ τῶν οἰκείων οὐθέν. Ἔοικε δὲ καὶ τοὔνομα παρὰ τῶν ἀρχαίων διαδεδόσθαι μέχρι καὶ

enim si contrariorum motuum alter est cuipiam præter naturam, alterum eidem competere secundum naturam. (3) Quum autem ad idem totum et pars secundum naturam feratur, veluti tota terra parvaque gleba, primo quidem fit ut neque gravitatem neque levitatem habeat ullam (nam aut ad medium, aut e medio sane ferri suapte natura posset); deinde fieri nequit ut ipsum moveatur motu ad locum accommodato, aut sursum aut deorsum subiens detractionem. Neque enim secundum naturam, neque præter naturam alio motu moveri potest, aut ipsum, aut pars ulla. Eadem enim est ratio de toto, et parte. (4) Simili modo rationi consentaneum est, et ingenerabile, atque incorruptibile ipsum esse existimare, neque incrementa decrementaque suscipere, neque alterationibus subjici posse: propterea quod omne quod generatur, ex contrario et ex subjecto fit quodam; et identidem quod corrumpitur, subjecta materia aliqua et a contrario et ad contrarium sane corrumpitur, ut primis in sermonibus diximus. Contrariarum vero rerum etiam lationes contrariæ sunt. Si igitur nihil huic contrarium esse potest, propterea quod et conversioni nullus est contrarius motus: natura recte id a contrariis excepisse videtur, quod ingenerabile atque incorruptibile futurum est: generatio namque corruptioque in ipsis contrariis est. (5) At vero et omne quod accrescit, augetur, et omne quod perit, perit a propinquo quodam accedente, subeunteque resolutionem in materiam: hoc autem non habet id ex quo est ortum. Quod si neque accrescere, neque corrumpi potest, ejusdem est profecto sententiæ, et alterationibus ipsum subjici non posse putare. Alteratio enim, motio est in qualitate: qualitatis autem habitus quidem, et dispositio, non sine mutationibus in passionibus fiunt, ut sanitas atque morbus. Quæ vero naturalium corporum in passionibus mutantur, ea universa incrementa suscipere decrementaque videmus, ut animalium corpora, partesque ipsorum, atque plantarum etiam, et elementorum, simili modo. Quare si corpus quod versatur, neque incrementa neque decrementa suscipere potest, expers ipsum et alterationum esse, consentaneum est rationi.

6. Patet igitur ex hisce quæ dicta sunt, id quod primum est corporum, perpetuum esse, et neque accrescere neque decrescere, neque senescere, neque alterationibus neque passionibus subjici, si quispiam hisce quæ sunt supposita, credit. Videtur autem et ratio testis iis esse quæ apparent, et quæ apparent testes esse rationi. Omnes enim homines de diis existimationem habent, et universi qui deos esse putant, tam Græci quam barbari, ipsum supremum locum diis tribuerunt, propterea quod immortale ad immortale est accommodatum: alio namque modo est impossibile. Si igitur quippiam est divinum, quemadmodum et est: ea sane, quæ de prima corporum substantia dicta sunt, bene recteque sunt dicta. Emergit autem hoc et per sensum respectu fidei humanæ sufficienter. In toto namque præterito tempore per traditam successione memoriam posteris, nihil mutatum ullo pacto fuisse videtur aut in toto ultimo cælo, aut in suarum partium ulla. Videtur autem et ipsum

τοῦ νῦν χρόνου, τοῦτον τὸν τρόπον ὑπολαμβανόντων ὅνπερ καὶ ἡμεῖς λέγομεν· οὐ γὰρ ἅπαξ οὐδὲ δὶς ἀλλ' ἀπειράκις δεῖ νομίζειν τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς. Διόπερ ὡς ἑτέρου τινὸς ὄντος τοῦ πρώτου σώματος παρὰ γῆν καὶ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ, αἰθέρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον, ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ τὸν ἀΐδιον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ. Ἀναξαγόρας δὲ καταχέχρηται τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς· ὀνομάζει γὰρ αἰθέρα ἀντὶ πυρός.

7. Φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ διότι τὸν ἀριθμὸν ἀδύνατον εἶναι πλείω τὸν τῶν λεγομένων σωμάτων ἁπλῶν· τοῦ μὲν γὰρ ἁπλοῦ σώματος ἀνάγκη τὴν κίνησιν ἁπλῆν εἶναι, μόνας δὲ ταύτας εἶναί φαμεν ἁπλᾶς, τήν τε κύκλῳ καὶ τὴν ἐπ' εὐθείας, καὶ ταύτης δύο μόρια, τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου, τὴν δ' ἐπὶ τὸ μέσον.

nomen usque ad hoc tempus ab antiquis hæc opinatis, quæ et nos dicimus, successione traditum esse. Non enim semel, neque bis, sed infinities easdem opiniones ad nos accedere putare oportet. Quapropter quia primum corpus diversum quiddam est a terra, igne, aere atque aqua, ætherem superum locum appellaverunt, a semper currendo (ἀεὶ θεῖν) perpetuo tempore posita appellatione. Anaxagoras vero hoc nomine abutitur non recte: pro igne enim, ætherem dicit.

7. Patet autem ex dictis etiam, cur impossibile est, numero plura esse ea quæ simplicia corpora dicuntur. Simplicis enim corporis motum, simplicem esse necesse est. Solos autem motus hosce simplices dicimus esse, circularem, et rectum: et hujus duas partes, unam, qua a medio, alteram, qua ad medium, pergitur.

CAP. IV.

Ὅτι δ' οὐκ ἔστι τῇ κύκλῳ φορᾷ ἐναντία ἄλλη φορά, πλεοναχόθεν ἄν τις λάβοι τὴν πίστιν, πρῶτον μὲν ὅτι τῇ περιφερεῖ τὴν εὐθεῖαν ἀντικεῖσθαι μάλιστα τίθεμεν. (2) Τὸ γὰρ κοῖλον καὶ τὸ κυρτὸν οὐ μόνον ἀλλήλοις ἀντικεῖσθαι δοκεῖ, ἀλλὰ καὶ τῷ εὐθεῖ, συνδυαζόμενα καὶ λαβόντα σύνθεσιν· ὥστ' εἴπερ ἐναντία τίς ἐστι, τὴν ἐπὶ τῆς εὐθείας μάλιστα ἀναγκαῖον ἐναντίαν εἶναι πρὸς τὴν κύκλῳ κίνησιν. (3) Αἱ δ' ἐπὶ τῆς εὐθείας ἀλλήλαις ἀντίκειται διὰ τοὺς τόπους· τὸ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τόπου τέ ἐστι διαφορὰ καὶ ἐναντίωσις. (4) Ἔπειτ' εἴ τις ὑπολαμβάνει τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον ὅνπερ ἐπὶ τῆς εὐθείας, καὶ ἐπὶ τῆς περιφεροῦς (τὴν γὰρ ἀπὸ τοῦ Α πρὸς τὸ Β φορὰν ἐναντίαν εἶναι τῇ ἀπὸ τοῦ Β πρὸς τὸ Α), τὴν ἐπὶ τῆς εὐθείας λέγει· αὕτη γὰρ πεπέρανται. Περιφερεῖς δ' ἄπειροι ἂν εἶεν περὶ τὰ αὐτὰ σημεῖα. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ ἑνός, οἷον ἀπὸ τοῦ Γ ἐπὶ τὸ Δ καὶ ἀπὸ τοῦ Δ ἐπὶ τὸ Γ· ἡ γὰρ αὐτὴ τῇ ἐπὶ τῆς διαμέτρου ἐστίν· ἀεὶ γὰρ ἕκαστον ἀπέχειν τὴν εὐθεῖαν τίθεμεν. Ὁμοίως δὲ κἂν εἴ τις κύκλον ποιήσας τὴν ἐπὶ θατέρου ἡμικυκλίου φορὰν ἐναντίαν θείη τῇ ἐπὶ θατέρου, οἷον ἐν τῷ ὅλῳ κύκλῳ τὴν ἀπὸ τοῦ Ε πρὸς τὸ Ζ τοῦ Η ἡμικυκλίου τῇ ἀπὸ τοῦ Ζ πρὸς τὸ Ε ἐν τῷ Θ ἡμικυκλίῳ. Εἰ δὲ καὶ αὗται ἐναντίαι, ἀλλ' οὔτι γε αἱ ἐπὶ τοῦ ὅλου κύκλου φοραὶ ἀλλήλαις διὰ τοῦτο ἐναντίαι. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Β κύκλῳ φορὰ ἐναντία τῇ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ Γ· ἐκ ταὐτοῦ γὰρ εἰς ταὐτὸ ἡ κίνησις, ἡ δ' ἐναντία διωρίσθη φορὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου εἰς τὸ ἐναντίον εἶναι. (7) Εἰ δὲ καὶ ἦν ἡ κύκλῳ τῇ κύκλῳ ἐναντία, μάτην ἂν ἦν ἡ ἑτέρα· ἐπὶ τὸ αὐτὸ γάρ. Ἔτι ἀνάγκη τὸ κύκλῳ φερόμενον ὁποθενοῦν ἀρξάμενον εἰς πάντας ὁμοίως ἀφικνεῖσθαι τοὺς ἐναντίους τόπους· εἰσὶ δὲ τόπου ἐναντιότητες τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ πρόσθεν καὶ ὄπισθεν καὶ τὸ δεξιὸν καὶ ἀριστερόν. (8) Αἱ δὲ τῆς φορᾶς ἐναντιώσεις κατὰ τὰς τῶν τόπων εἰσὶν ἐναντιώσεις· εἰ μὲν γὰρ ἴσαι ἦσαν, οὐκ ἂν ἦν κίνησις αὐτῶν, εἰ δ' ἡ ἑτέρα κίνησις ἐκράτει, ἡ ἑτέρα οὐκ ἂν ἦν. Ὥστ' εἰ ἀμφότερα ἦν, μάτην ἂν θάτερον ἦν

Non esse autem aliam lationem conversioni contrariam, ex compluribus quispiam sumere fidem potest. Primo quidem ex eo, quia circumflexæ lineæ rectam opponi maxime ponimus. (2) Concavum enim et curvum, non solum inter sese opposita esse videntur, sed etiam recto, conjuncta simulque sumpta. Quare si qua est contraria latio, eum motum maxime, qui fit super linea recta, conversioni contrarium esse necesse est. (3) At ii qui super linea recta fiunt, inter sese oppositi sunt ob loca. Supra enim, et infra, differentia loci atque contrarietas est. (4) Deinde si quispiam eandem esse putat rationem et in recta linea et in circumflexa (lationem enim ab α ad β, ei contrariam esse dicit, qua a β ad α pergitur), is eam lationem dicit, quæ super linea recta fit: hæc enim finita est. Circumflexæ autem, circa eadem puncta infinitæ esse possunt. (5) Similiter et in semicirculo uno, velut a γ ad δ, et a δ ad γ: est enim similis illi quæ super diametro fit. Semper enim unumquodque per lineam rectam distare ponimus. Similiter res sese habent etiam, si quispiam circulo facto lationem eam quæ super altero fit semicirculo, ei contrariam posuerit lationi, quæ super altero fit: veluti toto in circulo eam qua ab ε ad ζ itur in η semicirculo, ei, qua a ζ ad ε pergitur in semicirculo θ. Quodsi et hæ sunt contrariæ, at non eæ sunt ob hoc inter sese contrariæ lationes, quæ super toto circulo fiunt. (6) At vero neque ea latio circularis, qua β ab α petitur, ei contraria est, qua ab α ad γ proficiscitur: ad idem enim hæc ex eodem est motio; contraria vero latio, contrariis est locis definita: a contrario enim ad contrarium itur. (7) Quodsi circularis motio circulari esset contraria, frustra altera esset; ad idem enim fit profectio per utrasque. Præterea id quod versatur, a quocumque signo inceperit, ad omnia similiter accedere contraria loca necesse est. Sunt autem loci contrarietates supra et infra, ante et retro, dextrum et sinistrum. (8) Lationis vero contrarietates, per locorum sunt contrarietates. Nam si æqualia essent, motus ipsorum non esset: si alter alterum superaret, alter profecto non esset. Quare si utraque essent, frustra sane corpus alte-

σῶμα μὴ κινούμενον τὴν αὐτοῦ κίνησιν· μάτην γὰρ ὑπόδημα τοῦτο λέγομεν, οὗ μή ἐστιν ὑπόδεσις. Ὁ δὲ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν.

rum esset, suum non subiens motum. Frustra enim calceum eum dicimus esse, cujus usus non est. At Deus, et natura, nihil prorsus faciunt frustra.

CAP. V.

Ἀλλ' ἐπεὶ δῆλον περὶ τούτων, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν σκεπτέον, καὶ πρῶτον πότερον ἔστι τι σῶμα ἄπειρον, ὥσπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ᾠήθησαν, ἢ τοῦτ' ἐστὶν ἕν τι τῶν ἀδυνάτων· τὸ γὰρ οὕτως ἢ ἐκείνως ἔχειν οὔ τι μικρὸν ἀλλ' ὅλον διαφέρει καὶ πᾶν πρὸς τὴν περὶ τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Σχεδὸν γὰρ αὕτη πασῶν ἀρχὴ τῶν ἐναντιώσεων τοῖς ἀποφηναμένοις τι περὶ τῆς ὅλης φύσεως καὶ γέγονε καὶ γένοιτ' ἄν, εἴπερ καὶ τὸ μικρὸν παραβῆναι τῆς ἀληθείας ἀφισταμένοις γίνεται πόρρω μυριοπλάσιον, οἷον εἴ τις ἐλάχιστον εἶναί τι φαίη μέγεθος· οὗτος γὰρ τοὐλάχιστον εἰσαγαγὼν τὰ μέγιστ' ἂν κινήσειε τῶν μαθηματικῶν. (2) Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἡ ἀρχὴ δυνάμει μείζων ἢ μεγέθει, διόπερ τὸ ἐν ἀρχῇ μικρὸν ἐν τῇ τελευτῇ γίνεται παμμέγεθες. Τὸ δ' ἄπειρον καὶ ἀρχῆς ἔχει δύναμιν καὶ τοῦ ποσοῦ τὴν μεγίστην, ὥστ' οὐδὲν ἄτοπον οὐδ' ἄλογον τὸ θαυμαστὴν εἶναι τὴν διαφορὰν ἐκ τοῦ λαβεῖν ὡς ἔστι τι σῶμα ἄπειρον. Διὸ περὶ αὐτοῦ λεκτέον ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβοῦσιν. Ἀνάγκη δὴ πᾶν σῶμα ἢ τῶν ἁπλῶν εἶναι ἢ τῶν συνθέτων, ὥστε καὶ τὸ ἄπειρον ἢ ἁπλοῦν ἔσται ἢ σύνθετον. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι γε πεπερασμένων τῶν ἁπλῶν ἀνάγκη πεπερασμένον εἶναι τὸ σύνθετον, δῆλον· τὸ γὰρ ἐκ πεπερασμένων καὶ πλήθει καὶ μεγέθει συγκείμενον πεπέρανται καὶ πλήθει καὶ μεγέθει· τοσοῦτον γάρ ἐστιν ἐξ ὅσων ἐστὶ συγκείμενον. (3) Λοιπὸν τοίνυν ἰδεῖν πότερον ἐνδέχεταί τι τῶν ἁπλῶν ἄπειρον εἶναι τὸ μέγεθος, ἢ τοῦτ' ἀδύνατον. Προχειρισάμενοι δὴ περὶ τοῦ πρώτου τῶν σωμάτων, οὕτω σκοπῶμεν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Ὅτι μὲν τοίνυν ἀνάγκη τὸ κύκλῳ φερόμενον πεπεράνθαι πᾶν, ἐκ τῶνδε δῆλον. Εἰ γὰρ ἄπειρον τὸ κύκλῳ φερόμενον σῶμα, ἄπειροι ἔσονται αἱ ἀπὸ τοῦ μέσου ἐκβαλλόμεναι. Τῶν δ' ἀπείρων τὸ διάστημα ἄπειρον· διάστημα δὲ λέγω τῶν γραμμῶν, οὗ μηδὲν ἔστιν ἔξω λαβεῖν μέγεθος ἁπτόμενον τῶν γραμμῶν. Τοῦτ' οὖν ἀνάγκη ἄπειρον εἶναι· τῶν γὰρ πεπερασμένων ἀεὶ ἔσται πεπερασμένον. Ἔτι δ' ἀεὶ ἔστι τοῦ δοθέντος μεῖζον λαβεῖν, ὥστε καθάπερ ἀριθμὸν λέγομεν ἄπειρον, ὅτι μέγιστος οὐκ ἔστιν, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ διαστήματος. Εἰ οὖν τὸ μὲν ἄπειρον μὴ ἔστι διελθεῖν, ἀπείρου δ' ὄντος ἀνάγκη ἄπειρον τὸ διάστημα εἶναι, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο κινηθῆναι κύκλῳ· τὸν δ' οὐρανὸν ὁρῶμεν κύκλῳ στρεφόμενον, καὶ τῷ λόγῳ δὲ διωρίσαμεν ὅτι ἐστί τινος ἡ κύκλῳ κίνησις. (4) Ἔτι ἀπὸ πεπερασμένου χρόνου ἐὰν ἀφέλῃς πεπερασμένον, ἀνάγκη καὶ τὸν λοιπὸν εἶναι πεπερασμένον καὶ ἔχειν ἀρχήν. Εἰ δ' ὁ χρόνος ὁ τῆς βαδίσεως ἔχει ἀρχήν, ἔστιν ἀρχὴ καὶ τῆς κινήσεως, ὥστε καὶ τοῦ μεγέθους ὃ βεβάδικεν. Ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἔστω δὴ γραμμὴ ἄπειρος, ἐφ' ᾗ ΑΓΕ, ἐπὶ θάτερα, ᾗ τὸ Ε· ἡ δ' ἐφ' ᾗ τὰ

Verum ubi hæc satis probata, de reliquis consideremus oportet. Ac primo considerandum est, utrum sit corpus quodpiam infinitum, ut complures antiquorum putarunt, an id ipsum unum quid sit eorum quæ fieri nequeunt: hoc enim an illo modo res sese habeat, non parum, sed totum ad veritatis contemplationem utique refert. Etenim hoc fere contrarietatum omnium, his qui de natura tota aliquid dixerunt, principium et fuit, et fieri sane potest: siquidem et parvus exitus a veritate fit hisce, qui exorbitaverunt, si longe progrediantur, decies millies major. Veluti si quispiam magnitudinem aliquam minimam dixerit esse: hic enim minima magnitudine introducta, maximas rerum mathematicarum utique dimovebit. (2) Atque hujus causa est, principium vi majus quam magnitudine esse. Idcirco quod in principio parvum est, id in fine valde magnum emerget. Infinitum autem, et principii vim et quantitatis maximam habet. Quare non est absurdum, neque egreditur rationem, admirabilem differentiam esse ex infiniti positione, si quispiam sumpserit infinitum corpus in ratione rerum quodpiam esse. Quamobrem, a principio repetentes, de ipso dicamus oportet. Omne itaque corpus aut simplex aut compositum esse necesse est. Quare et infinitum ipsum, aut simplex, aut compositum erit. Atqui patet, si simplicia sint finita, compositum necessario finitum esse. Quod enim ex multitudine finitis ac magnitudine constat, id et multitudine et magnitudine est finitum. Tantum enim erit, quanta sunt ea ex quibus componitur atque constat. (3) Restat igitur videre utrum simplicium quodpiam corporum infinitum magnitudine esse possit; an hoc fieri nequeat. Atque prius hoc de primo corpore viso ac pertractato, de reliquis deinceps consideremus. Corpus igitur, quod versatur, necessario omne finitum esse, ex hisce patere potest. Nam si corpus, quod versatur, est infinitum, infinitæ profecto erunt et rectæ lineæ quæ è medio protrahuntur. Infinitarum autem intervallum etiam infinitum est. Atque intervallum linearum id dico, extra quod nulla magnitudo tangens lineas sumi potest. Hoc igitur infinitum esse necesse est. Finitarum enim intervallum semper finitum erit. Fieri præterea potest ut eo majus semper sumatur, quod datum est. Quare eadem ratio est et de spatio, quemadmodum numerum ex eo dicimus infinitum, quia maximus non est. Si igitur fieri nequit ut in infinito transitus fiat, atque ejus quod est infinitum, intervallum etiam infinitum esse necesse est; fieri profecto non potest ut hoc circumversetur. At versari cælum videmus, rationeque jam definivimus, conversionem corporis motionem cujuspiam esse. (4) Præterea si a finito tempore finitum tempus abstuleris, et reliquum finitum esse, principiumque habere necesse est. Si tempus autem ambulationis principium habet, motionis etiam principium est. Quare principium magnitudinis quoque ejus erit, super qua ambulatio fuit. Eadem est et in ceteris ratio. Sit itaque α γ ε linea, altera ex parte infinita, quia ipsum est ε: et rursus alia infinita

ΒΒ, ἐπ' ἀμφότερα ἄπειρος. Εἰ δὴ γράψει κύκλον ἡ τὸ ΑΓΕ ἀπὸ τοῦ Γ κέντρου, τέμνουσά ποτε οἰσθήσεται κύκλῳ τὴν ΒΒ ἡ τὸ ΑΓΕ πεπερασμένον χρόνον· ὁ γὰρ πᾶς χρόνος ἐν ὅσῳ κύκλῳ ἠνέχθη ὁ οὐρανός, πεπερασμένος. Καὶ ὁ ἀφῃρημένος ἄρα, ὃν ἡ τέμνουσα ἐφέρετο. Ἔσται ἄρα τις ἀρχὴ ᾗ πρῶτον ἡ τὰ ΑΓΕ τὴν τὰ ΒΒ ἔτεμεν. Ἀλλ' ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ἔστι κύκλῳ στραφῆναι τὸ ἄπειρον. Ὥστ' οὐδὲ τὸν κόσμον, εἰ ἦν ἄπειρος.

5. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε φανερόν, ὅτι τὸ ἄπειρον ἀδύνατον κινηθῆναι. Ἔστω γὰρ ἡ τὸ Α φερομένη παρὰ τὴν Β, πεπερασμένη παρὰ πεπερασμένην. Ἀνάγκη δὴ ἅμα τήν τε Α τῆς Β ἀπολελύσθαι καὶ τὴν Β τῆς Α· ὅσον γὰρ ἡ ἑτέρα ἐπιβάλλει τῆς ἑτέρας, καὶ ἡ ἑτέρα ἐκείνης τοσοῦτον. Εἰ μὲν οὖν ἄμφω κινοῖντο εἰς τοὐναντίον, θᾶττον ἂν ἀπολύοιντο, εἰ δὲ παρὰ μένουσαν παραφέροιτο, βραδύτερον, τῷ αὐτῷ τάχει κινουμένου τοῦ παραφερομένου. (6) Ἀλλ' ἐκεῖνό γε φανερόν, ὅτι ἀδύνατον τὴν ἄπειρον διελθεῖν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ. Ἐν ἀπείρῳ ἄρα· δέδεικται γὰρ τοῦτο πρότερον ἐν τοῖς περὶ κινήσεως. Διαφέρει δέ γε οὐθὲν ἢ τὴν πεπερασμένην φέρεσθαι παρὰ τὴν ἄπειρον ἢ τὴν ἄπειρον παρ' ἐκείνην· ὅταν γὰρ ἐκείνη παρ' ἐκείνην, κἀκείνη παρ' ἐκείνην, ὁμοίως κινουμένη καὶ ἀκίνητος· πλὴν θᾶττον, ἐὰν κινῶνται ἀμφότεραι, ἀπολυθήσονται. Καίτοι ἐνίοτ' οὐθὲν κωλύει τὴν κινουμένην παρ' ἠρεμοῦσαν θᾶττον παρελθεῖν ἢ τὴν ἀντικινουμένην, ἐάν τις ποιήσῃ τὰς μὲν ἀντικινουμένας ἀμφοτέρας φερομένας βραδέως, τὴν δὲ παρὰ τὴν ἠρεμοῦσαν πολλῷ ἐκείνων θᾶττον φερομένην. Οὐδὲν οὖν πρὸς τὸν λόγον ἐμπόδιον ὅτι παρ' ἠρεμοῦσαν, ἐπείπερ κινουμένην ἐνδέχεται τὴν Α παρὰ κινουμένην τὴν Β βραδύτερον παρελθεῖν. Εἰ οὖν ἄπειρος ὁ χρόνος ὃν ἡ πεπερασμένη ἀπολύεται κινουμένη, καὶ ἐν ᾧ ἡ ἄπειρος τὴν πεπερασμένην ἐκινήθη, ἀνάγκη ἄπειρον εἶναι. Ἀδύνατον ἄρα τὸ ἄπειρον κινεῖσθαι ὅλως· ἐὰν γὰρ καὶ τοὐλάχιστον κινηθῇ, ἀνάγκη ἄπειρον γίγνεσθαι χρόνον. Ἀλλὰ μὴν ὅ γ' οὐρανὸς περιέρχεται καὶ στρέφεται ὅλως κύκλῳ ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ, ὥστε περίεισιν ἅπασαν τὴν ἐντός, οἷον τὴν ΑΒ πεπερασμένην. Ἀδύνατον ἄρα ἄπειρον εἶναι τὸ κύκλῳ. (7) Ἔτι ὥσπερ γραμμὴν ἧς πέρας ἐστὶν ἀδύνατον εἶναι ἄπειρον, ἀλλ' εἴπερ, ἐπὶ μῆκος, καὶ ἐπίπεδον ὡσαύτως ᾗ πέρας οὐκ ἐνδέχεται· ὅταν δ' ὁρισθῇ, οὐθαμῇ, οἷον τετράγωνον ἄπειρον ἢ κύκλον ἢ σφαῖραν, ὥσπερ οὐδὲ ποδιαίαν ἄπειρον. Εἰ οὖν μήτε σφαῖρα μήτε τετράγωνον μήτε κύκλος ἐστὶν ἄπειρος, μὴ ὄντος δὲ κύκλου οὐδ' ἂν ἡ κύκλῳ εἴη φορά, ὁμοίως δὲ μηδ' ἀπείρου ὄντος οὐκ ἂν εἴη ἄπειρος, εἰ μηδ' ὁ κύκλος ἄπειρός ἐστιν, οὐκ ἂν κινοῖτο κυκλικῶς ἄπειρον σῶμα. (8) Ἔτι εἰ τὸ Γ κέντρον, ἡ δὲ τὸ ΑΒ ἄπειρος καὶ ἡ τὸ Ε πρὸς ὀρθὴν ἄπειρος καὶ ἡ τὸ ΓΔ κινουμένη, οὐδέποτ' ἀπολυθήσεται τῆς Ε, ἀλλ' ἀεὶ ἕξει ὥσπερ ἡ ΓΕ· τέμνει γὰρ ᾗ τὸ Ζ. Οὐκ ἄρα περίεισι κύκλῳ ἡ ἄπειρος. (9) Ἔτι εἴπερ ἄπειρος ὁ οὐρανός, κινεῖται δὲ κύκλῳ, ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ ἄπειρον ἔσται διεληλυθώς. Ἔστω

utraque ex parte β β. Si igitur ab γ centro circulum linea α γ ε, describat, ea lineam β β secans in orbem aliquando lata finito in tempore erit. Totum enim tempus, quo versatum est cælum, finitum est: et id ergo tempus finitum est, quod est ablatum, in quo secans linea ferebatur. Erit igitur principium quoddam, quo primum α γ ε linea lineam β β secuit. At hoc esse non potest. Non ergo fieri potest ut infinitum versetur: quare neque mundus, si infinitus esset.

5. Præterea, ex his etiam patet, fieri non posse ut infinitum motu sit agitatum. Sit enim linea α, quæ propter β lineam feratur, finita, inquam, propter finitam. Simul igitur α lineam a β, et β ab α absolutam fore, necesse est. Quantum enim alterius altera occupabit, tantum illius et altera occupabit. Si igitur ambæ in contrarium moveantur, citius absolventur: sin altera prope manentem alteram moveatur, tardius: si modo eadem, quod prope illam movetur, celeritate feratur. (6) Verum illud est manifestum, fieri non posse ut finito in tempore quicquam transeat infinitum: transibit ergo in tempore infinito. Hoc enim est demonstratum prius in iis quæ de motu sunt pertractata. Nihil autem interest, finita prope infinitam feratur, an infinita prope finitam. Nam quum hæc prope illam movetur, et illa per hanc transire videtur; similiter, et si moveatur, et si non moveatur. Verum si moveantur ambæ, citius absolventur. Quanquam nihil prohibet, eam interdum, quæ prope quiescentem movetur, citius, quam eam quæ fertur contra, transire, si quispiam eas quidem, quæ contra moventur, utrasque ferri tarde posuerit, eam vero, quæ prope quiescentem movetur, multo celerius illis ferri. Nullum igitur rationi prorsus impedimentum afferetur, si prope quiescentem altera moveatur: quum fieri possit ut α, si prope β lineam moveatur, motionem et ipsam etiam subeuntem, tardius transeat, uti diximus. Si igitur id infinitum est tempus, quo finita subiens motum absolvitur: et id sane, quo infinita finitam transivit, infinitum esse pari ratione necesse est. Ut infinitum ergo moveatur, minime fieri potest. Nam tempus fiat infinitum necesse est, etiamsi per minimum fuerit motum. At cælum tempore finito versatur totumque fertur in orbem. Quare totam eam transit circumferentiam, quæ est intus, ceu α β finitam. Impossibile est ergo, id infinitum esse, quod subit conversionem. (7) Præterea, ut esse non potest linea infinita, qua finis ei est, sed si forte, longitudine: sic et superficies infinita esse non potest, qua ei finis est. Quum vero fuerit terminata, nulla ex parte est infinita. Quadratum enim, aut circulum, aut sphæram infinitam esse non dixeris, quemadmodum neque lineam bipedalem. Si igitur neque sphæra, neque circulus, neque quadratum est infinitum, atque circulus non est, conversio non erit: et si infinitus non est, infinita non erit: si ipse circulus infinitus non est, versari profecto corpus infinitum non potest. (8) Præterea, si γ sit centrum, α β vero sit infinita, et ε sit erecta ad rectos angulos infinita, et insuper infinita sit γ δ subiens motum, nunquam ipsa γ δ ab ε linea absolvetur, sed semper perinde atque γ ε linea, sese habebit. Secat enim in ipso ζ puncto. Non ergo infinita versatur. (9) Insuper si cælum est infinitum, atque versatur infinitum profecto

γὰρ ὁ μὲν μένων οὐρανὸς ἄπειρος, ὁ δ' ἐν τούτῳ κινούμενος ἴσος. Ὥστ' εἰ περιελήλυθε κύκλῳ ἄπειρος ὤν, ἄπειρον τὸ ἴσον αὐτῷ διελήλυθεν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ. Ἀλλὰ τοῦτ' ἦν ἀδύνατον. (10) Ἔστι δὲ καὶ ἀντεστραμμένως εἰπεῖν, ὅτι εἰ πεπερασμένος ὁ χρόνος ἐν ᾧ περιεστράφη, καὶ τὸ μέγεθος ὃ διελήλυθεν ἀνάγκη εἶναι πεπερασμένον· ἴσον δ' αὐτῷ διελήλυθεν· πεπέρανται ἄρα καὶ αὐτός. (11) Ὅτι μὲν οὖν τὸ κύκλῳ κινούμενον οὐκ ἔστιν ἀτελεύτητον οὐδ' ἄπειρον, ἀλλ' ἔχει τέλος, φανερόν.

finito tempore pertransibit. Sit enim cælum quidem, quod manet, infinitum : id autem, quod in hoc movetur, æquale. Quare si versatum fuerit, quum sit infinitum, æquale sibi infinitum tempore finito transibit. At hoc esse impossibile dicebatur. (10) Atqui dicere contra etiam licet. Quum finitum sit id tempus in quo est versatum, magnitudinem quoque finitam esse necesse est eam quam conversione transivit. At æquale sibi conversione transivit : et ipsum ergo cælum finitum. (11) Corpus igitur id quod versatur, exitu non vacare nec infinitum esse, sed finem habere, patet.

CAP. VI.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἐπὶ τὸ μέσον οὐδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου φερόμενον ἄπειρον ἔσται· ἐναντίαι γὰρ αἱ φοραὶ ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω, αἱ δ' ἐναντίαι εἰς ἐναντίους τόπους. Τῶν δ' ἐναντίων εἰ θάτερον ὥρισται, καὶ θάτερον ὡρισμένον ἔσται. Τὸ δὲ μέσον ὥρισται· εἰ γὰρ ὁποθενοῦν φέροιτο κάτω τὸ ὑφιστάμενον, οὐκ ἐνδέχεται πορρωτέρω διελθεῖν τοῦ μέσου. Ὡρισμένου οὖν τοῦ μέσου καὶ τὸν ἄνω τόπον ἀνάγκη ὡρίσθαι. Εἰ δ' οἱ τόποι ὡρισμένοι καὶ πεπερασμένοι, καὶ τὰ σώματα ἔσται πεπερασμένα. (2) Ἔτι εἰ τὸ ἄνω καὶ κάτω ὥρισται, καὶ τὸ μεταξὺ ἀνάγκη ὡρίσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ὥρισται, ἄπειρος ἂν εἴη κίνησις· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, δέδεικται πρότερον. Ὥρισται ἄρα τὸ μέσον, ὥστε καὶ τὸ ἐν τούτῳ σῶμα ἢ ὂν ἢ γενέσθαι δυνατόν. Ἀλλὰ μὴν τὸ ἄνω καὶ κάτω φερόμενον σῶμα δύναται ἐν τούτῳ γενέσθαι· πέφυκε γὰρ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου κινεῖσθαι, τὸ δ' ἐπὶ τὸ μέσον. (3) Ἔκ τε δὴ τούτων φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται σῶμα εἶναι ἄπειρον, καὶ πρὸς τούτοις εἰ βάρος μή ἐστιν ἄπειρον, οὐδ' ἂν τούτων τῶν σωμάτων οὐθὲν εἴη ἄπειρον· ἀνάγκη γὰρ τοῦ ἀπείρου σώματος ἄπειρον εἶναι καὶ τὸ βάρος. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος ἔσται καὶ ἐπὶ τοῦ κούφου· εἰ γάρ ἐστιν ἄπειρος βαρύτης, ἔστι καὶ κουφότης, ἂν ἄπειρον ᾖ τὸ ἐπιπολάζον. (4) Δῆλον δ' ἐκ τῶνδε. Ἔστω γὰρ πεπερασμένον, καὶ εἰλήφθω τὸ μὲν ἄπειρον σῶμα ἐφ' ᾧ τὸ ΑΒ, τὸ δὲ βάρος αὐτοῦ ἐφ' ᾧ τὸ Γ. Ἀφῃρήσθω οὖν ἀπὸ τοῦ ἀπείρου πεπερασμένον μέγεθος ἐφ' ᾧ τὸ ΒΔ· καὶ τὸ βάρος αὐτοῦ ἔστω ἐφ' ᾧ τὸ Ε. Τὸ δὴ Ε τοῦ Γ ἔλαττον ἔσται· τὸ γὰρ τοῦ ἐλάττονος βάρος ἔλαττον. Καταμετρείτω δὴ τὸ ἔλαττον ὁποσακισοῦν, καὶ ὡς τὸ βάρος τοὔλαττον πρὸς τὸ μεῖζον, τὸ ΒΔ πρὸς τὸ ΒΖ γεγενήσθω· ἐνδέχεται γὰρ ἀφελεῖν τοῦ ἀπείρου ὁποσονοῦν. (5) Εἰ τοίνυν ἀνάλογον τὰ μεγέθη τοῖς βάρεσι, τὸ δ' ἔλαττον βάρος τοῦ ἐλάττονός ἐστι μεγέθους, καὶ τὸ μεῖζον ἂν εἴη τοῦ μείζονος. Ἴσον ἄρα ἔσται τὸ τοῦ πεπερασμένου καὶ τὸ τοῦ ἀπείρου βάρος. Ἔτι εἰ τοῦ μείζονος σώματος μεῖζον τὸ βάρος, τὸ τοῦ ΗΒ μεῖζον ἔσται βάρος ἢ τὸ τοῦ ΖΒ, ὥστε τὸ τοῦ πεπερασμένου βάρος μεῖζον ἢ τὸ τοῦ ἀπείρου. Καὶ τῶν ἀνίσων δὲ μεγεθῶν ταὐτὸν βάρος ἔσται· ἄνισον γὰρ τῷ πεπερασμένῳ τὸ ἄπειρον. Οὐθὲν δὲ διαφέρει τὰ βάρη σύμμετρα εἶναι ἢ ἀσύμμετρα· καὶ γὰρ ἀσυμμέτρων ὄντων ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος οἷον εἰ τὸ Ε τρίτον

At vero neque id quod e medio, neque id quod ad medium fertur, infinitum erit. Lationes enim eas, quibus sursum itur atque deorsum, contrarias esse constat. Contrariis autem contraria loca petuntur. Atque contrariorum si alterum definitum est, etiam alterum definitum erit. Medium vero est definitum. Nam si undevis deorsum feratur subjectum, fieri non potest ut ultra medium ipsum progrediatur. Quum igitur medium sit definitum, etiam superum locum definitum esse necesse est. Quodsi loca sunt definita atque finita, corpora quoque erunt finita. (2) Præterea, si superus ac inferus locus est definitus, etiam id quod est inter hæc, definitum esse necesse est : nam si definitum non est, motus infinitus erit; quod impossibile esse antea demonstravimus. Ergo medium est definitum. Quare etiam corpus definitum est, quod in hoc est, aut esse potest. At id corpus, quod sursum et deorsum fertur, in hoc esse potest. Aliud enim e medio, aliud ad medium ferri suapte natura potest. (3) Ex his igitur patet, corpus infinitum in ratione rerum esse non posse. Et insuper, si pondus non sit infinitum, neque quicquam horum corporum infinitum esse profecto potest. Infiniti namque corporis pondus, et ipsum infinitum esse necesse est. Eadem fuerit ratio et de corpore levi : nam si est gravitas infinita, est et levitas infinita, si id est infinitum, quod supernatat. (4) Quod quidem ex hisce patere potest. Sit enim finitum, atque sumatur infinitum quidem corpus αβ, pondus autem ipsius γ : ab infinito igitur magnitudo finita auferatur βδ, atque pondus ipsius sit ε : ipsum igitur ε pondus, minus erit ipso pondere γ. Minoris enim magnitudinis pondus minus nimirum est. Minus itaque pondus, majus mensuret numero aliquo repetitum. Itaque ut minus pondus sese habet ad majus, ita βδ sese habet ad βζ magnitudinem. Fieri enim potest ut quantavis ab infinita auferatur. (5) Si igitur magnitudines similitudinem rationum subeunt cum ponderibus, et minus pondus minoris est magnitudinis, majus etiam magnitudinis erit majoris. Æquale ergo finiti pondus erit, ac infiniti. Si majoris præterea corporis majus est pondus, ipsius ηβ pondus majus erit pondere corporis ipsius ζβ. Quare finiti pondus, majus erit pondere infiniti. Inæqualium etiam magnitudinum idem fuerit pondus. Finitum enim ac infinitum inæqualia esse constat. Nihil autem interest, commensurabilia ipsa pondera, an incommensurabilia sint. Etenim eadem erit ratio, si incommensurabilia

ὑπερβάλλει μετροῦν τὸ Γ βάρος· τῶν γὰρ ΒΔ μεγεθῶν τριῶν ὅλων ληφθέντων μεῖζον ἔσται τὸ βάρος ἢ τὸ ἐφ' ᾧ Γ. Ὥστε τὸ αὐτὸ ἔσται ἀδύνατον. Ἔτι δὲ καὶ ἐγχωρεῖ σύμμετρα λαβεῖν· οὐθὲν γὰρ διαφέρει ἄρχεσθαι ἀπὸ τοῦ βάρους ἢ ἀπὸ τοῦ μεγέθους, οἷον ἂν ληφθῇ σύμμετρον βάρος τῷ Γ τὸ ἐφ' ᾧ τὸ Ε, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπείρου ἀφαιρεθῇ τὸ ἔχον τὸ ἐφ' ᾧ τὸ Ε βάρος, οἷον τὸ ΒΔ, εἶτα ὡς τὸ βάρος πρὸς τὸ βάρος, τὸ ΒΔ πρὸς ἄλλο γένηται μέγεθος, οἷον πρὸς τὸ ΒΖ· ἐνδέχεται γὰρ ἀπείρου ὄντος τοῦ μεγέθους ὁποσονοῦν ἀφαιρεθῆναι· τούτων γὰρ ληφθέντων σύμμετρα ἔσται καὶ τὰ μεγέθη καὶ τὰ βάρη ἀλλήλοις. (6) Οὐδὲ δὴ τὸ μέγεθος ὁμοιοβαρὲς εἶναι ἢ ἀνομοιοβαρὲς οὐδὲν διοίσει πρὸς τὴν ἀπόδειξιν· ἀεὶ γὰρ ἔσται λαβεῖν ἰσοβαρῆ σώματα τῷ ΒΔ, ἀπὸ τοῦ ἀπείρου ὁποσαοῦν ἢ ἀφαιροῦντας ἢ προστιθέντας. (7) Ὥστε δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐκ ἔσται τοῦ ἀπείρου σώματος πεπερασμένον τὸ βάρος. Ἄπειρον ἄρα. Εἰ τοίνυν τοῦτ' ἀδύνατον, καὶ τὸ ἄπειρόν τι εἶναι σῶμα ἀδύνατον. (8) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γ' ἄπειρόν τι εἶναι βάρος ἀδύνατον, ἐκ τῶνδε φανερόν. Εἰ γὰρ τὸ τοσονδὶ βάρος τὴν τοσήνδε ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ κινεῖται, τὸ τοσοῦτον καὶ ἔτι ἐν ἐλάττονι, καὶ τὴν ἀναλογίαν ἣν τὰ βάρη ἔχει, οἱ χρόνοι ἀνάπαλιν ἕξουσιν, οἷον εἰ τὸ ἥμισυ βάρος ἐν τῷδε, τὸ διπλάσιον ἐν ἡμίσει τούτου. (9) Ἔτι τὸ πεπερασμένον βάρος ἅπασαν πεπερασμένην δίεισιν ἔν τινι χρόνῳ πεπερασμένῳ. Ἀνάγκη ἄρα ἐκ τούτων, εἴ τι ἔστιν ἄπειρον βάρος, κινεῖσθαι μὲν ᾗ τοσόνδε ὅσον τὸ πεπερασμένον, καὶ ἔτι μὴ κινεῖσθαι δέ, ᾗ ἀνάλογον μὲν δεῖ κατὰ τὰς ὑπεροχὰς κινεῖσθαι, ἐναντίως δὲ τὸ μεῖζον ἐν τῷ ἐλάττονι. Λόγος δ' οὐθείς ἐστι τοῦ ἀπείρου πρὸς τὸ πεπερασμένον, τοῦ δ' ἐλάττονος χρόνου πρὸς τὸν μείζω πεπερασμένον· ἀλλ' ἀεὶ ἐν ἐλάττονι. Ἐλάχιστος δ' οὐκ ἔστιν. (10) Οὐδ' εἰ ἦν, ὄφελός τι ἂν ἦν· ἄλλο γὰρ ἄν τι πεπερασμένον ἐλήφθη ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ, ἐν ᾧ τὸ ἄπειρον πρὸς ἕτερον μεῖζον, ὥστ' ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὴν ἴσην ἂν ἐκινεῖτο τὸ ἄπειρον τῷ πεπερασμένῳ. Ἀλλ' ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γε, εἴπερ ἐν ὁπηλικῳοῦν χρόνῳ πεπερασμένῳ δὲ κινεῖται τὸ ἄπειρον, καὶ ἄλλο ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ πεπερασμένον βάρος κινεῖσθαί τινα πεπερασμένην. (11) Ἀδύνατον ἄρα ἄπειρον εἶναι βάρος, ὁμοίως δὲ καὶ κουφότητα. Καὶ σώματα ἄρ' ἄπειρον βάρος ἔχοντα καὶ κουφότητα ἀδύνατον.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἄπειρον σῶμα, δῆλον διά τε τῶν κατὰ μέρος θεωροῦσι τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ καθόλου σκοπουμένοις μὴ μόνον κατὰ τοὺς λόγους τοὺς ἐν τοῖς περὶ τὰς ἀρχὰς εἰρημένους ἡμῖν (διωρίσθη γὰρ κἀκεῖ καθόλου πρότερον περὶ ἀπείρου πῶς ἔστι καὶ πῶς οὐκ ἔστιν), ἀλλὰ καὶ νῦν ἄλλον τρόπον. (12) Μετὰ δὲ ταῦτ' ἐπισκεπτέον κἂν εἰ μὴ ἄπειρον μὲν τὸ σῶμα τὸ πᾶν, οὐ μὴν ἀλλὰ τοσοῦτόν γε ὥστ' εἶναι πλείους οὐρανούς· τάχα γὰρ ἄν τις τοῦτ' ἀπορήσειεν, ὅτι καθάπερ ὁ περὶ ἡμᾶς κόσμος συνέστηκεν, οὐθὲν κωλύει καὶ ἑτέρους εἶναι πλείους μὲν ἑνός, μὴ μέντοι γε ἀπείρους. Πρῶτον δ' εἴπωμεν καθόλου περὶ τοῦ ἀπείρου.

sint : veluti si ε pondus mensurans γ pondus, ter repetitum exsuperet. Nam si tres totæ magnitudines βδ sumantur, pondus ipsarum majus erit pondere γ. Quare idem eveniet impossibile. Præterea, fieri potest ut commensurabilia ipsa sumantur. Nihil enim interest, a pondere an a magnitudine initium fiat. Velut si ε pondus commensurabile sumatur ipsi ponderi γ, atque ab initio ea magnitudo auferatur, quæ habet ipsum ε pondus, ceu βδ. Deinde allata fuerit alia magnitudo, ceu βζ, ad quam ita βδ magnitudo se habet, ut pondus se habet ad pondus. Fieri enim potest ut, si magnitudo sit infinita, quantavis ab ea magnitudo auferatur. His enim sumptis, tam magnitudines quam pondera inter sese sane commensurabilia erunt. (6) At vero nihil ad demonstrationem etiam hoc refert, similis ipsa magnitudo ponderis, an dissimilis sit. Semper enim æqualis corpora ponderis, magnitudinis ipsius βδ ponderi sumere licebit, quotquotvis ab infinito aut auferendo aut addendo. (7) Quare patet ex his quæ diximus, corporis infiniti pondus finitum non esse. Erit igitur infinitum. Quodsi hoc esse non potest, nec infinitum quicquam in ratione rerum corpus esse potest. (8) Atqui pondus infinitum esse non posse, ex hisce patere potest. Si enim tantum pondus per tantum spatium hoc in tempore motu cietur, tantum et insuper, in minore sane movebitur. Atque tempora rationem eam quam habent pondera, contra sane habebunt : veluti si dimidium pondus hoc in tempore movetur, duplum in dimidio hujusce movetur. (9) Præterea, pondus finitum omne, finitum spatium finito quodam in tempore transit. Quæ quum ita sint, si quodpiam pondus sit infinitum, moveatur ipsum, et non moveatur, necesse est : moveatur enim necesse est, quo tantum est, quantum finitum; et insuper non moveatur rursus necesse est, quo excessuum quidem ratione ipsum moveri oportet : contraque majus in minore moveri. Ratio vero infiniti, nulla est ad finitum : temporis autem minoris est ad majus tempus finitum, sed in minore semper. Minimum autem non est. (10) Neque si esset, utilitas ulla esset. Sumptum enim fuisset quippiam finitum majus in eadem ratione, in qua respectu temporis infinitum ad aliud minus esset. Quare æquali in tempore, per spatium æquale, finitum ac infinitum utique moveretur : at fieri non potest. Atqui necesse est, si infinitum quantovis, finito tamen tempore moveatur, aliud etiam pondus finitum in hoc eodem, per spatium finitum quoddam moveri. (11) Impossibile est ergo, pondus infinitum esse, et similiter levitatem. Et corpora ergo infinitum pondus habentia, levitatemve, in ratione rerum esse non possunt.

Patet igitur corpus infinitum non esse, et si hoc modo contemplatio de ipso fiat per rationes particulares, et si universaliter consideretur, non solum per rationes eas quæ in sermonibus de principiis a nobis sunt dictæ (determinatum est enim et illo in loco de infinito universaliter prius, quomodo est, et quomodo non est), sed etiam nunc, alio modo. (12) Post hæc autem considerandum est, si infinitum quidem universum corpus non sit, tantum tamen sit, ut plures sint cæli. Forsitan enim hoc quispiam dubitaverit, nihil obstare, ut hic, qui nos circumdat, mundus est constitutus, sic et plures alios esse cælos, plures quidem uno, non tamen infinitos. Prius autem universaliter de infinito dicamus.

CAP. VII.

Ἀνάγκη δὴ σῶμα πᾶν ἤτοι ἄπειρον εἶναι ἢ πεπερασμένον, καὶ εἰ ἄπειρον, ἤτοι ἀνομοιομερὲς ἅπαν ἢ ὁμοιομερές, κἂν εἰ ἀνομοιομερές, ἤτοι ἐκ πεπερασμένων εἰδῶν ἢ ἐξ ἀπείρων. (2) Ὅτι μὲν τοίνυν οὐχ οἷόντε ἐξ ἀπείρων, φανερόν, εἴ τις ἡμῖν ἐάσει μένειν τὰς πρώτας ὑποθέσεις· πεπερασμένων γὰρ τῶν πρώτων κινήσεων οὐσῶν ἀνάγκη καὶ τὰς ἰδέας τῶν ἁπλῶν σωμάτων εἶναι πεπερασμένας. Ἁπλῆ μὲν γὰρ ἡ τοῦ ἁπλοῦ σώματος κίνησις, αἱ δ' ἁπλαῖ πεπερασμέναι κινήσεις εἰσίν· ἀνάγκη δὲ ἀεὶ κίνησιν ἔχειν σῶμα πᾶν φυσικόν. Ἀλλὰ μὴν εἴγε ἐκ πεπερασμένων ἔσται τὸ ἄπειρον, ἀνάγκη καὶ τῶν μορίων ἕκαστον εἶναι ἄπειρον, λέγω δ' οἷον τὸ ὕδωρ ἢ τὸ πῦρ. Ἀλλ' ἀδύνατον· δέδεικται γὰρ ὅτι οὔτε βάρος οὔτε κουφότης ἐστὶν ἄπειρος. (3) Ἔτι ἀναγκαῖον ἀπείρους τῷ μεγέθει εἶναι καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν, ὥστε καὶ τὰς κινήσεις ἀπείρους εἶναι πάντων. Τοῦτο δ' ἀδύνατον, εἰ θήσομεν ἀληθεῖς εἶναι τὰς πρώτας ὑποθέσεις καὶ μήτε τὸ κάτω φερόμενον εἰς ἄπειρον ἐνδέχεσθαι φέρεσθαι μήτε τὸ ἄνω κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἀδύνατον γὰρ γίνεσθαι ὃ μὴ ἐνδέχεται γενέσθαι, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ τοιόνδε καὶ τοσόνδε καὶ τοῦ ποῦ. Λέγω δ', εἰ ἀδύνατον γενέσθαι λευκὸν ἢ πηχυαῖον ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ γίνεσθαί τι τούτων ἀδύνατον. Ἀδύνατον ἄρα καὶ φέρεσθαι ἐκεῖ οὗ μηθὲν δυνατὸν ἀφικέσθαι φερόμενον. (4) Ἔτι εἰ καὶ διεσπασμένον ἐστίν, οὐδὲν ἧττον ἐνδέχοιτ' ἂν τὸ ἐξ ἁπάντων πῦρ ἄπειρον εἶναι. (5) Ἀλλὰ σῶμα ἦν τὸ πάντῃ διάστασιν ἔχον· ὥστε πῶς οἷόντε πλείω μὲν ἀνόμοια, ἕκαστον δ' αὐτῶν ἄπειρον εἶναι; πάντῃ γὰρ ἕκαστον δεῖ ἄπειρον εἶναι. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πᾶν ὁμοιομερὲς ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον εἶναι. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἄλλη παρὰ ταύτας κίνησις. Ἕξει οὖν μίαν τούτων. Εἰ δὲ τοῦτο, συμβήσεται ἢ βάρος ἄπειρον ἢ κουφότητα εἶναι ἄπειρον. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' οἷόντε τὸ κύκλῳ σῶμα φερόμενον ἄπειρον. Ἀδύνατον γὰρ τὸ ἄπειρον φέρεσθαι κύκλῳ· οὐθὲν γὰρ διαφέρει τοῦτο λέγειν ἢ τὸ τὸν οὐρανὸν φάναι ἄπειρον εἶναι, τοῦτο δὲ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅλως γε τὸ ἄπειρον ἐνδέχεται κινεῖσθαι. Ἢ γὰρ κατὰ φύσιν κινηθήσεται, ἢ βίᾳ· καὶ εἰ βίᾳ, ἔστιν αὐτῷ καὶ ἡ κατὰ φύσιν, ὥστε καὶ τόπος ἄλλος ἴδιος εἰς ὃν οἰσθήσεται. Τοῦτο δ' ἀδύνατον.

8. Ὅτι δ' ὅλως ἀδύνατον ἄπειρον ὑπὸ πεπερασμένου παθεῖν τι ἢ ποιῆσαι τὸ πεπερασμένον, ἐκ τῶνδε φανερόν. Ἔστω γὰρ ἄπειρον ἐφ' οὗ Α, πεπερασμένον ἐφ' οὗ Β, χρόνος ἐν ᾧ ἐκίνησέ τι ἢ ἐκινήθη Γ. Εἰ δὴ ὑπὸ τοῦ Β τὸ Α ἐθερμάνθη ἢ ὤσθη ἢ ἄλλο τι ἔπαθεν ἢ καὶ ὁτιοῦν ἐκινήθη ἐν τῷ χρόνῳ ἐφ' οὗ Γ, ἔστω τὸ Δ τοῦ Β ἔλαττον, καὶ τὸ ἔλαττον ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ ἔλαττον κινείτω· ἔστω δὲ τὸ ἐφ' ᾧ Ε ὑπὸ τοῦ Δ ἠλλοιωμένον. Ὃ δή ἐστι τὸ Δ πρὸς τὸ Β, τὸ Ε ἔσται πρὸς πεπερασμένον τι. (9) Ἔστω δὴ τὸ μὲν ἴσον ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἴσον ἀλλοιοῦν, τὸ δ' ἔλαττον ἐν τῷ ἴσῳ ἔλαττον, τὸ δὲ μεῖζον

Omne itaque corpus aut infinitum aut finitum esse necesse est. Et si infinitum est, aut similium aut dissimilium partium esse. Et si dissimilium partium est, aut ex finitis specie, aut ex infinitis constare. (2) Patet igitur ex infinitis constare non posse, si quispiam nobis primas suppositiones manere sinat. Nam si primi motus finiti sunt, species quoque simplicium corporum finitas esse necesse est. Etenim simplicis quidem corporis motio, simplex est. Simplices autem motiones, finitæ sunt. Atque omne naturale corpus motionem habere necesse est. At vero si infinitum ex finitis erit, quamque partium infinitam esse necesse est : dico autem aquam, vel ignem. At hoc esse non potest : demonstratum est enim, neque pondus neque levitatem in ratione rerum infinitam esse. (3) Præterea, loca quoque ipsarum, magnitudine infinita esse necesse est : quare et motus omnium infinitos esse. Hoc autem esse nequit, si primas suppositiones posuerimus veras esse, et neque id quod deorsum, neque id quod sursum fertur, in infinitum moveri possit. Impossibile est enim fieri id quod ortum subire non potest, tam in qualitate, quam in quantitate, quam etiam in Ubi. Dico autem hoc pacto : Si impossibile est, album quippiam fore, aut pedale, aut in Ægypto esse, et fieri quicquam horum impossibile est. Impossibile est igitur, et illuc etiam quicquam ferri, quo nullum corpus pervenire potest subiens lationem. (4) Præterea, et si sejuncta sunt, non minus tamen hisce, qui est ex omnibus ignis, infinitus esse potest. (5) At corpus est id quod omni ex parte dimensionem habet. Quare qui fieri potest ut plura quidem sint dissimilia, unumquodque autem ipsorum sit infinitum? Omni enim ex parte quodque infinitum esse oportet. (6) At vero neque similium partium omne, infinitum esse potest. Primo enim non est alius, præter hos, motus : horum igitur unum habebit. Quodsi hoc concedetur, eveniet sane, aut gravitatem, aut levitatem infinitam in ratione rerum esse. Atqui impossibile est, vel id quod versatur, infinitum esse. Fieri enim non potest ut infinitum ipsum versetur : nihil enim interest, hoc, an cælum infinitum esse dicatur. Hoc autem demonstratum est impossibile esse. (7) At vero fieri omnino non potest ut infinitum subeat motum. Aut enim secundum naturam aut vi motu ciebitur. Atqui si vi moveatur, est ipsius profecto et secundum naturam motus. Quare et locus proprius alius erit, ad quem ipsum suapte natura feretur. At hoc impossibile esse constat.

8. Omnino autem feri non posse ut infinitum a finito patiatur, aut in quippiam finitum agat, ex hisce patere potest. Sit enim infinitum quidem α, finitum autem β, et tempus, in quo finitum movit, aut infinitum est motum, γ. Si igitur ipsum α calefactum est aut pulsum a β, aut aliud quippiam passum in tempore γ, sit δ ipso β minus, atque minus æquali in tempore moveat minus : sit autem ε ab ipso δ alteratum. Quod igitur δ est ad β, id ipsum ε ad infinitum aliquod erit (puta ζ). (9) Atque alterare ponatur, æquale quidem æquali in tempore æquale, minus autem

μεῖζον, τοσοῦτον δὲ ὅσον ἀνάλογον ἔσται ὅπερ τὸ μεῖζον πρὸς τὸ ἔλαττον. Οὐκ ἄρα τὸ ἄπειρον ὑπ' οὐδενὸς πεπερασμένου κινήσεται ἐν οὐθενὶ χρόνῳ· ἔλαττον γὰρ ἄλλο ἐν τῷ ἴσῳ ὑπὸ ἐλάττονος κινηθήσεται, πρὸς ὃ τὸ ἀνάλογον πεπερασμένον ἔσται· τὸ γὰρ ἄπειρον πρὸς τὸ πεπερασμένον ἐν οὐθενὶ λόγῳ ἐστίν. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἄπειρον ἐν οὐθενὶ χρόνῳ κινήσει τὸ πεπερασμένον. Ἔστω γὰρ ἐφ' ᾧ τὸ Α ἄπειρον, τὸ δὲ Β πεπερασμένον, χρόνος ἐν ᾧ τὸ Γ. Οὐκοῦν τὸ Δ ἐν τῷ Γ ἔλαττον τοῦ Β κινήσει· ἔστω τὸ Ζ. Ὃ δή ἐστι τὸ ΒΖ ὅλον πρὸς τὸ Ζ, τὸ Ε ἔχον τὸν λόγον τοῦτον ἔστω πρὸς τὸ Δ. Κινήσει ἄρα τὸ Ε τὸ ΒΖ ἐν τῷ Γ. Τὸ πεπερασμένον τοίνυν καὶ τὸ ἄπειρον ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἀλλοιώσει. Ἀλλ' ἀδύνατον· ἐν ἐλάττονι γὰρ τὸ μεῖζον ὑπέκειτο. Ἀλλ' ἀεὶ ὁ ληφθεὶς χρόνος ταὐτὸ ποιήσει, ὥστ' οὐκ ἔσται χρόνος οὐθεὶς ἐν ᾧ κινήσει. Ἀλλὰ μὴν ἐν ἀπείρῳ γε οὐκ ἔστι κινῆσαι οὐδὲ κινηθῆναι· πέρας γὰρ οὐκ ἔχει, ἡ δὲ ποίησις καὶ τὸ πάθος ἔχει. (11) Οὐδ' ἄπειρον δὴ ὑπ' ἀπείρου ἐνδέχεται οὐθὲν παθεῖν. Ἔστω γὰρ τὸ Α ἄπειρον καὶ τὸ Β, χρόνος δ' ἐν ᾧ ἔπαθε τὸ Β ὑπὸ τοῦ Α, ἐφ' ᾧ ΓΔ. Τὸ δὴ ἐφ' ᾧ τὸ Ε τοῦ ἀπείρου μέρος, ἐπεὶ ὅλον πέπονθε τὸ Β, οὐκ ἐν ἴσῳ χρόνῳ τὸ αὐτό· ὑποκείσθω γὰρ ἐν ἐλάττονι κινεῖσθαι τὸ ἔλαττον χρόνῳ. Ἔστω τὸ Ε κεκινημένον ὑπὸ τοῦ Α ἐν τῷ Δ. Ὃ δὴ τὸ Δ πρὸς τὸ ΓΔ, τὸ Ε ἐστὶ πρός τι τοῦ Β πεπερασμένον. Τοῦτο τοίνυν ἀνάγκη ὑπὸ τοῦ Α κινηθῆναι ἐν τῷ ΓΔ χρόνῳ· ὑπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ ὑποκείσθω ἐν τῷ πλείονι καὶ ἐλάττονι χρόνῳ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον πάσχειν, ὅσα ἀνάλογον τῷ χρόνῳ διῄρηται. (12) Ἐν οὐδενὶ ἄρα χρόνῳ δυνατὸν πεπερασμένῳ ἄπειρον ὑπ' ἀπείρου κινηθῆναι· ἐν ἀπείρῳ ἄρα. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄπειρος χρόνος οὐκ ἔχει τέλος, τὸ δὲ κεκινημένον ἔχει. (13) Εἰ τοίνυν πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἔχει δύναμιν ποιητικὴν ἢ παθητικὴν ἢ ἄμφω, ἀδύνατον σῶμα ἄπειρον αἰσθητὸν εἶναι. (14) Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅσαγε σώματα ἐν τόπῳ, πάντα αἰσθητά. Οὐκ ἔστιν ἄρα σῶμα ἄπειρον ἔξω τοῦ οὐρανοῦ οὐθέν. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μέχρι τινός. Οὐθὲν ἄρα ὅλως σῶμα ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ μὲν γὰρ νοητόν, ἔσται ἐν τόπῳ· τὸ γὰρ ἔξω καὶ ἔσω τόπον σημαίνει. Ὥστ' ἔσται αἰσθητόν· αἰσθητὸν δ' οὐθὲν μὴ ἐν τόπῳ.

15. Λογικώτερον δ' ἔστιν ἐπιχειρεῖν καὶ ὧδε. Οὔτε γὰρ κύκλῳ οἷόντε κινεῖσθαι τὸ ἄπειρον ὁμοιομερὲς ὄν· μέσον μὲν γὰρ τοῦ ἀπείρου οὐκ ἔστι, τὸ δὲ κύκλῳ περὶ τὸ μέσον κινεῖται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐπ' εὐθείας οἷόντε φέρεσθαι τὸ ἄπειρον· δεήσει γὰρ ἕτερον εἶναι τοσοῦτον τόπον ἄπειρον εἰς ὃν οἰσθήσεται κατὰ φύσιν, καὶ ἄλλον τοσοῦτον εἰς ὃν παρὰ φύσιν. (16) Ἔτι εἴτε φύσει ἔχει κίνησιν τοῦ εἰς εὐθὺ εἴτε βίᾳ κινεῖται, ἀμφοτέρως δεήσει ἄπειρον εἶναι τὴν κινοῦσαν ἰσχύν· ἥ τε γὰρ ἄπειρος ἀπείρου καὶ τοῦ ἀπείρου ἄπειρος ἡ ἰσχύς. Ὥστ' ἔσται καὶ τὸ κινοῦν ἄπειρον, λόγος δ' ἐν τοῖς περὶ κινήσεως ὅτι οὐθὲν ἔχει ἄπειρον δύναμιν τῶν πεπερασμένων, οὐδὲ τῶν ἀπείρων πεπερασμένην. Εἰ οὖν τὸ κατὰ

in æquali minus, et majus etiam majus, atque tantum sane, quantum ratio flagitabit, quam habet majus ad minus. A nullo ergo finito, ullo in tempore movebitur infinitum. Minus enim aliud æquali in tempore a minore movebitur; ad quod id quod rationem subit, finitum nimirum erit. Infinitum enim, ad finitum nullam rationem subire potest. (10) At vero neque infinitum, ullo in tempore finitum movebit. Sit enim infinitum quidem α, finitum vero β, tempus autem γ. Igitur δ in γ tempore, minus β ipso movebit. Sit illud ζ : atque quam rationem βζ totum habet ad ζ, eam habeat ε ad δ. Ergo ε movebit ipsum βζ in tempore γ. Finitum ergo et infinitum æquali in tempore alterabunt. At fieri non potest. Supponebatur enim majus, minore in tempore alterare : atque tempus sumptum idem faciet semper. Quare nullum erit tempus in quo movebit. At vero fieri non potest, ut tempore infinito moveat, aut etiam moveatur : finem enim non habet; actio autem atque passio habent. (11) Atqui neque fieri potest ut infinitum ab infinito aliquid patiatur. Sit enim tam α quam β infinitum, γδ autem tempus, in quo passum est β ab α. Pars igitur infinitæ, quæ est ε, quoniam totum β fuit passum, non æquali tempore passa est idem. Supponatur enim minus tempore minore moveri. Sit ε motum ab α, in tempore δ. Quod igitur est ipsum δ ad γδ, id est ipsum ε ad quippiam finitum ipsius β. Hoc igitur ab α in γδ tempore motum esse, necesse est. Supponatur enim, ab eodem in majore tempore, atque minore majus minusve pati, quæ quidem divisa sunt per temporis rationem. (12) Nullo ergo tempore finito, infinitum ab infinito moveri potest : in infinito ergo. Sed infinitum quidem tempus, finem non habet; id autem quod est motum, habet. (13) Si igitur omne sensibile corpus activam, aut passivam, aut utramque potentiam habet, impossibile est corpus infinitum sensibile esse. (14) At vero quæ corpora sunt in loco, omnia sensibilia sunt. Non ergo corpus ullum, extra cælum, infinitum erit : at neque etiam finitum. Nullum ergo corpus omnino est extra cælum. Nam si intelligibile sit, erit sane in loco. Extra enim, et intus, locum significat. Quare sensibile corpus erit : sensibile autem nullum, est non in loco.

15. Licet vero etiam rationes afferre magis logicas hujusmodi. Neque enim versari potest infinitum si sit similium partium, quippe quum non sit medium infiniti : id vero, quod versatur, circa medium movetur. Neque recta moveri potest infinitum : oportebit enim alium tantum infinitum esse locum, ad quem suapte natura movebitur; et alium item tantum, ad quem præter naturam feretur. (16) Præterea, sive naturâ motum habeat recta pergendi, sive vi moveatur, utroque profecto modo moventes vires infinitas esse oportet. Vires enim infinitæ sunt infiniti, et infiniti vires sunt infinitæ. Quare et id quod movet, infinitum esse necesse est. Est autem in hisce, quæ de motu sunt dicta, ratio quædam, qua demonstratur, nihil finitorum potentiam infinitam, neque quicquam infinitorum finitam habere. Si igitur id quod secundum naturam movetur, etiam

φύσιν καὶ παρὰ φύσιν ἐνδέχεται κινηθῆναι, ἔσται δύο ἄπειρα, τό τε κινοῦν οὕτω καὶ τὸ κινούμενον. (17) Ἔτι τὸ κινοῦν τὸ ἄπειρον τί ἐστιν; εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτό, ἔμψυχον ἔσται. Τοῦτο δὲ πῶς δυνατὸν ἄπειρον εἶναι ζῷον; εἰ δ' ἄλλο τι τὸ κινοῦν, δύο ἔσται ἄπειρα, τό τε κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον, διαφέροντα τὴν μορφὴν καὶ τὴν δύναμιν. (18) Εἰ δὲ μὴ συνεχὲς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὥσπερ λέγει Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος, διωρισμένα τῷ κενῷ, μίαν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων τὴν κίνησιν. Διώρισται μὲν γὰρ τοῖς σχήμασιν· τὴν δὲ φύσιν εἶναί φασιν αὐτῶν μίαν, ὥσπερ ἂν εἰ χρυσὸς ἕκαστον εἴη κεχωρισμένον. Τούτων δέ, καθάπερ λέγομεν, ἀναγκαῖον εἶναι τὴν αὐτὴν κίνησιν· ὅπου γὰρ μία βῶλος, καὶ ἡ σύμπασα γῆ φέρεται, καὶ τό τε πᾶν πῦρ καὶ σπινθὴρ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον. Ὥστ' οὔτε κοῦφον ἁπλῶς οὐθὲν ἔσται τῶν σωμάτων, εἰ πάντ' ἔχει βάρος· εἰ δὲ κουφότητα, βαρὺ οὐδέν. (19) Ἔτι εἰ βάρος ἔχει ἢ κουφότητα, ἔσται ἢ ἔσχατόν τι τοῦ παντὸς ἢ μέσον. Τοῦτο δ' ἀδύνατον ἀπείρου γ' ὄντος. Ὅλως τε, οὗ μή ἐστι μέσον μηδ' ἔσχατον, μηδὲ τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω, τόπος οὐθεὶς ἔσται τοῖς σώμασι τῆς φορᾶς. Τούτου δὲ μὴ ὄντος κίνησις οὐκ ἔσται· ἀνάγκη γὰρ κινεῖσθαι ἤτοι κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, ταῦτα δ' ὥρισται τοῖς τόποις τοῖς τ' οἰκείοις καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις. (20) Ἔτι εἰ οὗ παρὰ φύσιν τι μένει ἢ φέρεται, ἀνάγκη τινὸς ἄλλου εἶναι τοῦτον τὸν τόπον κατὰ φύσιν (τοῦτο δὲ πιστὸν ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς), ἀνάγκη δὴ μὴ πάντα ἢ βάρος ἔχειν ἢ κουφότητα, ἀλλὰ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ. Ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι τὸ σῶμα τοῦ παντὸς ἄπειρον, ἐκ τούτων φανερόν.

præter naturam moveri potest; erunt infinita duo, id, inquam, quod sic movet, et id quod movetur. (17) Præterea, quid est id quod infinitum movet? Nam si ipsum se ipsum movet, animatum erit profecto: Hoc autem, quonam pacto infinitum animal esse potest? Sin aliud quippiam est quod movet, duo erunt infinita profecto: id, inquam, quod movet, et id quod movetur, forma potentiaque diversa. (18) Si universum autem non sit continuum, sed, ut Democritus dicit ac Leucippus, corpora vacuo sint distincta, unum omnium esse motum necesse est. Sunt enim figuris distincta: naturam autem ipsorum unam inquiunt esse, perinde atque si quodque separatum aurum esset. Horum autem, uti dicimus, eundem esse motum necesse est. Quo namque gleba fertur, eo et universa terra movetur; et totus ignis, atque scintilla, eundem ad locum feruntur. Quare si cuncta pondus habent, nullum corpus leve simpliciter erit: si cuncta sunt levia, nullum erit particeps gravitatis. (19) Præterea, si pondus habent, vel levitatem, aut ultimum quid universi, aut medium erit. Hoc autem esse nequit: quippe quum sit infinitum. Omnino autem ubi medium non est aut ultimum, neque hoc quidem est supra, hoc autem infra: nullus lationis locus corporibus erit. At hic si non sit, motus non erit. Moveantur enim, aut secundum naturam, aut præter naturam, necesse est: hæc autem definita sunt propriis alienisque locis. (20) Præterea si, ubi præter naturam manet quippiam, aut quo fertur, illum alii locum cuipiam competere natura necesse est (quod quidem ex inductione patere potest); non omnia sane pondus aut levitatem habere, sed quædam habere, quædam non habere necesse est. Universi igitur corpus infinitum non esse, ex iis quæ diximus, patet.

CAP. VIII.

Διότι δ' οὐδὲ πλείους οἷόντ' οὐρανοὺς εἶναι, λέγωμεν· τοῦτο γὰρ ἔφαμεν ἐπισκεπτέον, εἴ τις μὴ νομίζει καθόλου δεδεῖχθαι περὶ τῶν σωμάτων ὅτι ἀδύνατον ἐκτὸς εἶναι τοῦ κόσμου τοῦδε ὁτιοῦν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῶν ἀορίστως κειμένων εἰρῆσθαι τὸν λόγον. Ἅπαντα γὰρ καὶ μένει καὶ κινεῖται βίᾳ καὶ κατὰ φύσιν, καὶ κατὰ φύσιν μέν, ἐν ᾧ μένει μὴ βίᾳ, καὶ φέρεται, καὶ εἰς ὃν φέρεται, καὶ μένει, ἐν ᾧ δὲ βίᾳ, καὶ φέρεται βίᾳ, καὶ εἰς ὃν βίᾳ φέρεται, βίᾳ καὶ μένει. Ἔτι εἰ βίᾳ ἥδε ἡ φορά, ἡ ἐναντία κατὰ φύσιν. (2) Ἐπὶ δὲ τὸ μέσον τὸ ἐνταῦθα εἰ βίᾳ οἰσθήσεται ἡ γῆ ἐκεῖθεν, ἐντεῦθεν οἰσθήσεται ἐκεῖ κατὰ φύσιν· καὶ εἰ μένει ἐνταῦθα ἡ ἐκεῖθεν μὴ βίᾳ, καὶ οἰσθήσεται κατὰ φύσιν δεῦρο. Μία δ' ἡ κατὰ φύσιν. (3) Ἔτι ἀνάγκη πάντας τοὺς κόσμους ἐκ τῶν αὐτῶν εἶναι σωμάτων, ὁμοίους γ' ὄντας τὴν φύσιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν σωμάτων ἕκαστον ἀναγκαῖον τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν, οἷον λέγω πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ μεταξὺ τούτων· εἰ γὰρ ὁμώνυμα ταῦτα καὶ μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ἰδέαν λέγονται τἀκεῖ τοῖς παρ' ἡμῖν, καὶ τὸ πᾶν ὁμωνύμως ἂν λέγοιτο κόσμος. Δῆλον τοίνυν ὅτι τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι πέφυκε, τὸ δ' ἐπὶ τὸ μέσον αὐτῶν, εἴπερ πᾶν ὁμοιοειδὲς τὸ πῦρ τῷ

Nunc autem dicamus, cur plures esse cæli non possunt. Hoc enim considerandum diximus esse, si quispiam demonstratum esse de corporibus universaliter non putet extra mundum hunc nihil ipsorum esse posse, sed sermonem dictum esse duntaxat existimet de hisce corporibus, quæ indefinite ponuntur. Omnia itaque corpora et vi, et natura, et manent, et moventur. Atque quo in loco non vi manent, ad eum secundum naturam feruntur, et ad quem non vi feruntur, in eo manent natura. Quo vero in loco vi manent, ad eum et vi sane feruntur; et ad quem vi feruntur, in eo vi quoque manent. Præterea si hæc latio vi fit, contraria competit secundum naturam. (2) Atque si ad hoc medium illinc vi terra feretur, hinc illuc secundum naturam feretur. Et si hic terra non vi manet, et huc natura sane feretur. Unus autem erit ille motus, qui est secundum naturam. (3) Præterea, mundos universos ex eisdem corporibus constare, quum sint ejusdem naturæ, necesse est. Corporum etiam unumquodque potentiam eandem habere necesse est: ut terram, ignem, et ea quæ inter hæc collocantur. Nam si hæc solo conveniunt nomine, et non forma eadem ea quæ illic et hic sunt, dicuntur, universum quoque nomine profecto tantum Mundus dicetur. Patet igitur, ipsorum aliud e medio, aliud ad medium aptum esse suapte natura ferri, si ignis omnis ejusdem est formæ, et unumquodque, ut

πυρὶ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τούτῳ μόρια τοῦ πυρός. Ὅτι δ' ἀνάγκη οὕτως ἔχειν, ἐκ τῶν περὶ τὰς κινήσεις ὑποθέσεων φανερόν· αἵ τε γὰρ κινήσεις πεπερασμέναι, ἕκαστόν τε τῶν στοιχείων λέγεται καθ' ἑκάστην τῶν κινήσεων. (4) Ὥστ' εἴπερ καὶ αἱ κινήσεις αἱ αὐταί, καὶ τὰ στοιχεῖα ἀνάγκη εἶναι πανταχοῦ ταὐτά. Πέφυκεν ἄρα φέρεσθαι καὶ ἐπὶ τόδε τὸ μέσον τὰ ἐν ἄλλῳ κόσμῳ τῆς γῆς μόρια, καὶ πρὸς τόδε τὸ ἔσχατον τὸ ἐκεῖ πῦρ. Ἀλλ' ἀδύνατον· τούτου γὰρ συμβαίνοντος ἀνάγκη φέρεσθαι ἄνω μὲν τὴν γῆν ἐν τῷ οἰκείῳ κόσμῳ, τὸ δὲ πῦρ ἐπὶ τὸ μέσον, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐντεῦθεν γῆν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι κατὰ φύσιν, πρὸς τὸ ἐκεῖ φερομένην μέσον διὰ τὸ τοὺς κόσμους οὕτω κεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους. (5) Ἢ γὰρ οὐ θετέον τὴν αὐτὴν εἶναι φύσιν τῶν ἁπλῶν σωμάτων ἐν τοῖς πλείοσιν οὐρανοῖς, ἢ λέγοντας οὕτως τὸ μέσον ἓν ποιεῖν ἀνάγκη καὶ τὸ ἔσχατον· τούτου δ' ὄντος ἀτόπου ἀδύνατον εἶναι κόσμους πλείους ἑνός. (6) Τὸ δ' ἀξιοῦν ἄλλην εἶναι φύσιν τῶν ἁπλῶν σωμάτων, ἂν ἀποσχῶσιν ἔλαττον ἢ πλεῖον τῶν οἰκείων τόπων, ἄλογον· τί γὰρ διαφέρει τοσονδὶ φάναι μῆκος ἀποσχεῖν ἢ τοσονδί; διοίσει γὰρ κατὰ λόγον, ὅσῳ πλεῖον μᾶλλον, τὸ δ' εἶδος τὸ αὐτό. (7) Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γ' εἶναί τινα κίνησιν αὐτῶν· ὅτι μὲν γὰρ κινοῦνται, φανερόν. Πότερον οὖν βίᾳ πάσας ἐροῦμεν κινεῖσθαι καὶ τὰς ἐναντίας; ἀλλ' ὃ μὴ πέφυκεν ὅλως κινεῖσθαι, ἀδύνατον τοῦτο κινεῖσθαι βίᾳ. Εἰ τοίνυν ἐστί τις κίνησις αὐτῶν κατὰ φύσιν, ἀνάγκη τῶν ὁμοιοειδῶν καὶ τῶν καθ' ἕκαστον πρὸς ἕνα ἀριθμῷ τόπον ὑπάρχειν τὴν κίνησιν, οἷον πρὸς τόδε τι μέσον καὶ πρὸς τόδε τι ἔσχατον. (8) Εἰ δὲ πρὸς εἴδει ταὐτά, πλείω δέ, διότι καὶ τὰ καθ' ἕκαστα πλείω μέν, εἴδει δ' ἕκαστον ἀδιάφορον, οὐ τῷ μὲν τῷ δ' οὐ τοιοῦτον ἔσται τῶν μορίων, ἀλλ' ὁμοίως πᾶσιν· ὁμοίως γὰρ ἅπαντα κατ' εἶδος ἀδιάφορα ἀλλήλων, ἀριθμῷ δ' ἕτερον ὁτιοῦν ὁτουοῦν. (9) Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι εἰ τὰ ἐνταῦθα μόρια πρὸς ἄλληλα καὶ τὰ ἐν ἑτέρῳ κόσμῳ ὁμοίως ἔχει, καὶ τὸ ληφθὲν ἐντεῦθεν οὐδὲν διαφερόντως πρὸς τῶν ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ μορίων καὶ πρὸς τῶν ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλ' ὡσαύτως· διαφέρουσι γὰρ οὐθὲν εἴδει ἀλλήλων. (10) Ὥστ' ἀναγκαῖον ἢ κινεῖν ταύτας τὰς ὑποθέσεις, ἢ τὸ μέσον ἓν εἶναι καὶ τὸ ἔσχατον. Τούτου δ' ὄντος ἀνάγκη καὶ τὸν οὐρανὸν ἕνα μόνον εἶναι καὶ μὴ πλείους, τοῖς αὐτοῖς τεκμηρίοις τούτοις καὶ ταῖς αὐταῖς ἀνάγκαις. (11) Ὅτι δ' ἔστι τι οὗ πέφυκεν ἡ γῆ φέρεσθαι καὶ τὸ πῦρ, δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων. Ὅλως γὰρ τὸ κινούμενον ἔκ τινος εἴς τι μεταβάλλει, καὶ ταῦτα ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃ εἴδει διαφέρει. Πᾶσα δὲ πεπερασμένη μεταβολή, οἷον τὸ ὑγιαζόμενον ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν καὶ τὸ αὐξανόμενον ἐκ μικρότητος εἰς μέγεθος. Καὶ τὸ φερόμενον ἄρα· καὶ γὰρ τοῦτο γίνεταί ποθεν ποῖ. Δεῖ ἄρα εἴδει διαφέρειν ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃ πέφυκε φέρεσθαι, ὥσπερ τὸ ὑγιαζόμενον, οὐχ οὗ ἔτυχεν, οὐδ' οὗ βούλεται ὁ κινῶν. Καὶ τὸ πῦρ ἄρα καὶ ἡ γῆ οὐκ εἰς ἄπειρον φέρονται, ἀλλ' εἰς ἀντικείμενα. Ἀντίκειται δὲ κατὰ τόπον τὸ ἄνω τῷ κάτω, ὥστε ταῦτα

ceterorum eæ etiam partes ignis, quæ hoc in mundo sunt. Hæc autem ita sese habere necessario, ex suppositionibus patet quas de motibus prius attulimus. Nam et motiones finitæ sunt, et unumquodque elementorum per unumquemque motuum dicitur. (4) Quare si motiones eædem sunt, et elementa sint eadem ubique, necesse est. Partes igitur terræ quæ in alio mundo sunt, etiam ad hoc medium aptæ sunt ferri: et ignis etiam qui est ibi, ad hoc ultimum ferri suapte natura potest. At impossibile est. Si enim hoc eveniat, sursum quidem terram suo in mundo, ignem autem ad medium ferri necesse est: simili modo et terram, quæ est hic, e medio secundum naturam ferri, medium illius mundi petentem, necesse est, propterea quod mundi inter sese talem habent positionem. (5) Aut enim ponendum non est, eandem corporum naturam simplicium in cælis pluribus esse: aut si eandem esse ponamus, ipsum medium unum, et ultimum itidem unum faciamus, necesse est. Quodsi hoc absurdum eveniat, uno plures esse mundos impossibile est. (6) Censere autem aliam simplicium esse naturam, si minus aut plus a propriis locis distent, metas egredietur rationis. Quid enim refert, tanta longitudine, an tanta distent? Different enim tanto ratione magis, quanto plus distent: formam autem eandem habebunt. (7) At vero motum ipsorum aliquem esse, necesse est: patet enim, ipsa moveri. Omnibusne igitur motibus vi moveri, contrariisque dicemus? At quod omnino moveri aptum non est, id ut vi moveatur fieri nequit. Si igitur est quispiam motus ipsorum secundum naturam, et eorum sane, quæ sunt ejusdem formæ, et singulorum ad unum numero locum, ad hoc, inquam, medium, et ad hoc ultimum, motionem esse necesse est. (8) Si vero ad eadem specie, plura autem numero, motus ipsorum sit, propterea quod et singula plura quidem sunt, specie vero non differunt: non huic quidem partium tale, huic autem non tale, sed similiter omnibus idem accommodabitur. Eadem enim nec differente omnes inter sese specie constat esse, numero vero quamvis a quavis differre. (9) Hoc autem ideo dico, quia si partes, quæ hic sunt, et partes, quæ in altero mundo sunt, inter sese similiter habent, etiam ea quæ hinc est sumpta, nullam differentiam ad earum partium ullam habet, quæ in alio, et in eodem sunt mundo, sed eodem se habet ad omnes: quippe quum inter se non differant forma. (10) Quare aut hasce suppositiones movere, aut medium unum, et ultimum unum esse, necesse est. Quod si sit, et cælum his eisdem profecto signis et eisdem necessitatibus unum solum nec plures esse necesse est. (11) Esse autem quippiam, quo ferri terra est apta, ac ignis, ex ceteris etiam patet. Omnino enim id quod movetur, ex quopiam in quippiam mutatur: atque hæc, ex quo, inquam, et in quod, specie differunt. Omnis autem mutatio, finita est sane: velut id quod sanatur, ex morbo it ad sanitatem; et id quod accrescit, e quantitate parva ad magnam accedit. Id ergo quod fertur, legem eandem subit: etenim hoc ex loco in locum eundo fit. Id ergo, ex quo, et id, ad quod aptum est ferri, specie differre oportet, quemadmodum id quod sanatur, non quovis sine ullo discrimine pergit, neque quo vult is qui movet. Et ignis ergo, et terra, non in infinitum, sed in opposita sane feruntur. Supra autem, et infra sunt ea quæ in loco subeunt oppo-

ἔσται πέρατα τῆς φορᾶς, (12) ἐπεὶ καὶ ἡ κύκλῳ ἔχει πως ἀντικείμενα τὰ κατὰ διάμετρον· τῇ δ' ὅλῃ οὐκ ἔστιν ἐναντίον οὐδέν. Ὥστε καὶ τούτοις τρόπον τινὰ ἡ κίνησις εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ πεπερασμένα. Ἀνάγκη ἄρα εἶναί τι τέλος καὶ μὴ εἰς ἄπειρον φέρεσθαι. (13) Τεκμήριον δὲ τοῦ μὴ εἰς ἄπειρον φέρεσθαι καὶ τὸ τὴν γῆν μέν, ὅσῳ ἂν ἐγγυτέρω ᾖ τοῦ μέσου, θᾶττον φέρεσθαι, τὸ δὲ πῦρ, ὅσῳ ἂν τοῦ ἄνω. Εἰ δ' ἄπειρον ἦν, ἄπειρος ἂν ἦν καὶ ἡ ταχυτὴς καὶ τὸ βάρος καὶ ἡ κουφότης· ὡς γὰρ τὸ κατωτέρω ταχυτῆτι ἑτέρου τῷ βαρεῖ ἂν ἦν ταχύ, οὕτως εἰ ἄπειρος ἦν ἡ τούτου ἐπίδοσις, καὶ ἡ τῆς ταχυτῆτος ἐπίδοσις ἄπειρος ἂν ἦν. (14) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπ' ἄλλου φέρεται αὐτῶν τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω· οὐδὲ βίᾳ, ὥσπερ τινές φασι τῇ ἐκθλίψει. Βραδύτερον γὰρ ἂν ἐκινεῖτο τὸ πλεῖον πῦρ ἄνω καὶ ἡ πλείων γῆ κάτω· νῦν δὲ τοὐναντίον ἀεὶ τὸ πλεῖον πῦρ θᾶττον φέρεται καὶ ἡ πλείων γῆ εἰς τὸν αὑτῆς τόπον. Οὐδὲ θᾶττον ἂν πρὸς τῷ τέλει ἐφέρετο, εἰ τῇ βίᾳ καὶ τῇ ἐκθλίψει· πάντα γὰρ τοῦ βιασαμένου πορρωτέρω γιγνόμενα βραδύτερον φέρεται, καὶ ὅθεν βίᾳ, ἐκεῖ φέρεται οὐ βίᾳ. (15) Ὥστ' ἐκ τούτων θεωροῦσιν ἔστι λαβεῖν τὴν πίστιν περὶ ὧν λέγομεν ἱκανῶς. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τῶν ἐκ τῆς πρώτης φιλοσοφίας λόγων δειχθείη ἄν, καὶ ἐκ τῆς κύκλῳ κινήσεως ἣν ἀναγκαῖον ἀΐδιον ὁμοίως ἐνταῦθά τ' εἶναι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις κόσμοις. (16) Δῆλον δὲ κἂν ὧδε γένοιτο σκοπουμένοις ὅτι ἀνάγκη ἕνα εἶναι τὸν οὐρανόν. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν σωματικῶν στοιχείων, τρεῖς ἔσονται καὶ οἱ τόποι τῶν στοιχείων, εἷς μὲν ὁ τοῦ ὑφισταμένου σώματος ὁ περὶ τὸ μέσον, ἄλλος δὲ ὁ τοῦ κύκλῳ φερομένου, ὅσπερ ἐστὶν ἔσχατος, τρίτος δ' ὁ μεταξὺ τούτων ὁ τοῦ μέσου σώματος. Ἀνάγκη γὰρ ἐν τούτῳ εἶναι τὸ ἐπιπολάζον· εἰ γὰρ μὴ ἐν τούτῳ, ἔξω ἔσται. Ἀλλ' ἀδύνατον ἔξω· τὸ μὲν γὰρ ἀβαρὲς τὸ δ' ἔχον βάρος, κατωτέρω δὲ ὁ τοῦ βάρος ἔχοντος σώματος τόπος, εἴπερ ὁ πρὸς τῷ μέσῳ τοῦ βαρέος. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ παρὰ φύσιν· ἄλλῳ γὰρ ἔσται κατὰ φύσιν, ἄλλο δ' οὐκ ἦν. Ἀνάγκη ἄρα ἐν τῷ μεταξὺ εἶναι. Τούτου δ' αὐτοῦ τίνες εἰσὶ διαφοραί, ὕστερον ἐροῦμεν. Περὶ μὲν οὖν τῶν σωματικῶν στοιχείων, ποῖά τ' ἐστὶ καὶ πόσα, καὶ τίς ἑκάστου τόπος, ἔτι δ' ὅλως πόσοι τὸ πλῆθος οἱ τόποι, δῆλον ἡμῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

sitionem. Quibus efficitur ut hæc lationis sint fines. (12) Nam et conversio, opposita quodammodo habet ea quæ per diametrum distant : toti vero non est contrarium quicquam. Quare et hisce motio quodammodo in opposita fit, atque finita. Sit igitur quispiam exitus, et non sine fine ferantur, necesse est. (13) Non ferri autem hæc in infinitum, signum etiam hoc esse videtur. Terra namque, et ignis, quo propinquiora sunt locis suis, illa quidem medio, ignis vero supero loco, eo celerius porro feruntur. Quodsi infinitus esset locus, infinita nimirum et celeritas esset, et gravitas et levitas. Nam ut id quod inferius altero pergeret, celeritate differens, gravitate celere esset : sic si infinita esset hujus accretio, etiam incrementum sane celeritatis infinitum esset. (14) At vero neque ab alio, neque vi, ut quidam inquiunt, extrusum, sursum alterum ipsorum, deorsum alterum fertur. Tardius enim major ignis sursum, et major terra deorsum utique moveretur. Nunc autem contrarium fit : ignis enim major, et terra etiam major celerius semper proprium locum petit. Neque porro celerius prope finem pergerent, si vi extrusioneque moverentur. Omnia namque quæ ita moventur, quum longius ab eo quod vim attulit, distant, tardius sane feruntur : atque unde vi pulsa sunt, illuc non vi sed suopte nutu feruntur. (15) Quare fides ex hisce sumi de hisce de quibus loquimur, satis potest. Præterea per rationes etiam, quæ ex prima philosophia adduci possunt, et ex ipsa conversione (quam quidem hic similiter, et in ceteris mundis perpetuam esse, necesse est) hoc idem demonstrari profecto potest. (16) Fuerit insuper manifestum, cælum necessario unum esse, etiam si hoc considerabimus modo. Nam quum tria sint elementa corporea, tria nimirum et loca elementorum erunt. Atque unus quidem locus corporis ejus erit quod sub omnibus collocatur, qui quidem circa medium est. Alius autem ejus quod orbe fertur, qui quidem ultimus est. Et tertius, ejus quod est medium corpus, qui quidem inter hæc loca medius est. In hoc enim id esse corpus necesse est, quod eminet levitate. Nam si in hoc non est, extra collocabitur sane. At hoc fieri non potest. Aliud enim pondere caret, aliud pondus habet : locus autem ejus corporis, quod pondus habet, inferior est, si is qui est in medio, gravis est corporis locus. At neque præter naturam in hoc est loco : competet enim alii hoc secundum naturam. At nullum est aliud corpus. In ipso ergo medio inter dicta loca hoc esse necesse est. Hujus autem ipsius quænam sint differentiæ, posterius explicabimus. De corporeis igitur elementis quænam, et quot sint, et quis cujusque locus, et quot insuper sint multitudine ipsa loca, ex his quæ diximus, patuit.

CAP. IX.

Ὅτι δ' οὐ μόνον εἷς ἐστὶν οὐρανός, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον γενέσθαι πλείους, ἔτι δ' ὡς ἀΐδιος ἄφθαρτος ὢν καὶ ἀγένητος, λέγωμεν, πρῶτον διαπορήσαντες περὶ αὐτοῦ. (2) Δόξειε γὰρ ἂν ὡδὶ σκοπουμένοις ἀδύνατον ἕνα καὶ μόνον εἶναι αὐτόν· ἐν ἅπασι γὰρ καὶ τοῖς φύσει καὶ τοῖς ἀπὸ τέχνης συνεστῶσι καὶ γεγενημένοις ἕτερόν ἐστιν αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἡ μορφὴ καὶ μεμιγμένη μετὰ τῆς ὕλης, οἷον τῆς σφαίρας ἕτερον τὸ εἶδος καὶ ἡ χρυσῆ καὶ ἡ χαλκῆ σφαῖρα, καὶ πάλιν τοῦ κύκλου ἑτέρα ἡ μορφὴ καὶ ὁ χαλκοῦς καὶ ὁ ξύλινος κύκλος· τὸ γὰρ τί

Dicamus autem deinceps oportet, mundum non solum unum esse, sed etiam plures esse non posse, et insuper perpetuum esse, quum neque corruptionem, neque generationem subire possit : primo dubitatione de ipso allata. (2) Nam si hoc pacto considerabimus, impossibile esse videbitur, unum ipsum ac solum esse. Universis enim rebus, quæ aut a natura, aut ab arte sunt factæ, aliud est ipsa per se ipsam forma, et quæ est cum materia mixta, ceu sphæræ forma alia est, et aurea atque ænea sphæra : et circuli rursus alia est ipsa forma, et æneus circulus, li-

ἦν εἶναι λέγοντες σφαίρᾳ ἢ κύκλῳ οὐκ ἐροῦμεν ἐν τῷ λόγῳ χρυσὸν ἢ χαλκόν, ὡς οὐκ ὄντα ταῦτα τῆς οὐσίας· ἐὰν δὲ τὴν χαλκῆν ἢ χρυσῆν, ἐροῦμεν, καὶ ἐὰν μὴ δυνώμεθα νοῆσαι μηδὲ λαβεῖν ἄλλο τι παρὰ τὸ καθ' ἕκαστον. Ἐνίοτε γὰρ οὐθὲν κωλύει τοῦτο συμβαίνειν, οἷον εἰ μόνος εἷς ληφθείη κύκλος· οὐθὲν γὰρ ἧττον ἄλλο ἔσται τὸ κύκλῳ εἶναι καὶ τῷδε τῷ κύκλῳ, καὶ τὸ μὲν εἶδος, τὸ δ' εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον. Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ὁ οὐρανὸς αἰσθητός, τῶν καθ' ἕκαστον ἂν εἴη· τὸ γὰρ αἰσθητὸν ἅπαν ἐν τῇ ὕλῃ ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ τῶν καθ' ἕκαστον, ἕτερον ἂν εἴη τῷδε τῷ οὐρανῷ εἶναι καὶ οὐρανῷ ἁπλῶς. Ἕτερον ἄρα ὅδε ὁ οὐρανὸς καὶ οὐρανὸς ἁπλῶς, καὶ τὸ μὲν ὡς εἶδος καὶ μορφή, τὸ δ' ὡς τῇ ὕλῃ μεμιγμένον. Ὧν δ' ἐστὶ μορφή τις καὶ εἶδος, ἤτοι ἔστιν ἢ ἐνδέχεται πλείω γενέσθαι τὰ καθ' ἕκαστα. Εἴτε γὰρ ἔστιν εἴδη, καθάπερ φασί τινες, ἀνάγκη τοῦτο συμβαίνειν, εἴτε καὶ χωριστὸν μηθὲν τῶν τοιούτων, οὐθὲν ἧττον· ἐπὶ πάντων γὰρ οὕτως ὁρῶμεν, ὅσων ἡ οὐσία ἐν ὕλῃ ἐστίν, πλείω καὶ ἄπειρα ὄντα τὰ ὁμοιοειδῆ. Ὥστε ἤτοι εἰσὶ πλείους οἱ οὐρανοὶ ἢ ἐνδέχεται πλείους εἶναι. (3) Ἐκ μὲν οὖν τούτων ὑπολάβοι τις ἂν καὶ εἶναι καὶ ἐνδέχεσθαι πλείους εἶναι οὐρανούς· σκεπτέον δὲ πάλιν τί τούτων λέγεται καλῶς καὶ τί οὐ καλῶς. Τὸ μὲν οὖν ἕτερον εἶναι τὸν λόγον τὸν ἄνευ τῆς ὕλης καὶ τὸν ἐν τῇ ὕλῃ τῆς μορφῆς καλῶς τε λέγεται, καὶ ἔστω τοῦτ' ἀληθές. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οὐδεμία ἀνάγκη διὰ τοῦτο πλείους εἶναι κόσμους, οὐδ' ἐνδέχεται γενέσθαι πλείους, εἴπερ οὗτος ἐξ ἁπάσης ἐστὶ τῆς ὕλης, ὥσπερ ἔστιν. (4) Ὡδὶ δὲ μᾶλλον ἴσως τὸ λεγόμενον ἔσται δῆλον. Εἰ γάρ ἐστιν ἡ γρυπότης καμπυλότης ἐν ῥινὶ ἢ σαρκί, καὶ ἔστιν ὕλη τῇ γρυπότητι ἡ σάρξ, εἰ ἐξ ἁπασῶν τῶν σαρκῶν μία γένοιτο σὰρξ καὶ ὑπάρξειεν ταύτῃ τὸ γρυπόν, οὐθὲν ἂν ἄλλ' οὔτ' εἴη γρυπὸν οὔτ' ἐνδέχοιτο γενέσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ὕλη σάρκες καὶ ὀστᾶ, εἰ ἐκ πάσης τῆς σαρκὸς καὶ πάντων τῶν ὀστῶν ἄνθρωπος γένοιτο ἀδυνάτων ὄντων διαλυθῆναι, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο εἶναι ἄλλον ἄνθρωπον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ὅλως γὰρ ὅσων ἐστὶν ἡ οὐσία ἐν ὑποκειμένῃ τινὶ ὕσῃ, τούτων οὐδὲν ἐνδέχεται γενέσθαι μὴ ὑπαρχούσης τινὸς ὕλης. (5) Ὁ δ' οὐρανὸς ἔστι μὲν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐκ τῆς ὕλης· ἀλλ' εἰ μὴ ἐκ μορίου αὐτῆς συνέστηκεν ἀλλ' ἐξ ἁπάσης, τὸ μὲν εἶναι αὐτῷ οὐρανῷ καὶ τῷδε τῷ οὐρανῷ ἕτερόν ἐστιν, οὐ μέντοι οὔτ' ἂν εἴη ἄλλος οὔτ' ἂν ἐνδέχοιτο γενέσθαι πλείους διὰ τὸ πᾶσαν τὴν ὕλην περιειληφέναι τοῦτον. Λείπεται ἄρα τοῦτο δεῖξαι, ὅτι ἐξ ἅπαντος τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ συνέστηκε σώματος. (6) Εἴπωμεν δὲ πρῶτον τί λέγομεν εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ ποσαχῶς, ἵνα μᾶλλον ἡμῖν δῆλον γένηται τὸ ζητούμενον. Ἕνα μὲν οὖν τρόπον οὐρανὸν λέγομεν τὴν οὐσίαν τὴν τῆς ἐσχάτης τοῦ παντὸς περιφορᾶς, ἢ σῶμα φυσικὸν τὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιφορᾷ τοῦ παντός· εἰώθαμεν γὰρ τὸ ἔσχατον καὶ τὸ ἄνω μάλιστα καλεῖν οὐρανόν, ἐν ᾧ καὶ τὸ θεῖον πᾶν ἱδρῦσθαί φαμεν. Ἄλλον δ' αὖ τρόπον τὸ

gneusve. Sphæræ namque quidditatem, aut circulo assignantes, non aurum, non æs in oratione dicemus : quippe quum hæc substantiæ non sint : si vero æneam aut auream sphæram indicamus, sic dicemus, etiam si præter singulare quicquam aliud intelligere aut sumere non possumus : (interdum enim ut hoc accidat, nihil obstat; veluti si solus unus circulus fuerit sumptus :) non minus enim aliud erit esse circulum, et hunc circulum esse, et illud quidem forma, hoc autem in materia forma erit ac singulare. Quum igitur cælum sensibile sit, singularium aliquid erit profecto. Sensibile enim omne, in materia est. Si singulare autem est, aliud erit esse hoc cælum, et cælum simpliciter. Est ergo aliud, hoc cælum et simpliciter cælum : atque hoc est ut species atque forma; illud ut cum materia mixtum. Quorum autem forma quædam et species est, eorum aut sunt, aut esse possunt plura singulariter. Nam si sint, ut quidam inquiunt, formæ; hoc accidere sane necesse est : sin nihil sit talium separatum, non minus idem evenire necesse est. In omnibus enim hisce, quorum substantia in materia est, plura esse, et infinita ea quæ sunt ejusdem speciei, videmus. Quare aut sunt plures cæli, aut plures esse profecto possunt. (3) Ex his igitur quispiam existimaverit, et esse plures cælos, et posse etiam esse. Considerandum autem rursus est, quidnam horum dicatur recte, et quid non recte. Aliam igitur esse formæ rationem, eam quæ sine materia est, aliam, eam quæ in materia est, recte profecto dicitur : atque verum esse ponatur. Nulla tamen ob id ipsum, mundos aut plures esse', aut plures esse posse, necessitas est : si hic universa ex materia constat, ut et constare videtur. (4) Hoc autem modo forsitan id quod dicitur, magis patebit. Si enim simitas, concavitas est in naso, aut in carne, caroque materies est simitatis; si omnibus ex carnibus una fieret caro, atque in hac simitas esset orta : nullum aliud simum aut esset, aut fore omnino posset. Simili quoque modo si materies in homine caro est atque ossa, si universa ex carne atque ossibus fieret homo, atque illa dissolvi non possent : alius homo profecto esse non posset. Eadem fuerit et in ceteris ratio. Omnino enim quorum substantia in subjecta materia quadam est, eorum nihil oriri potest, si non aliqua materia sit. (5) Cælum autem, est quidem singulare quiddam, et ex materia constat : sed si non ex ipsius materiei parte, sed ex universa materia constat, esse quidem ipsum per se cælum, atque hoc cælum esse, aliud est; non tamen aut aliud erit, aut plures fieri possunt, propterea quod universam hoc materiam est complexum. Restat ergo ut hoc demonstretur : ex universo ipsum naturali corpore sensibilique constare. (6) Dicamus autem primum quidnam cælum esse dicamus, atque quot modis : quo magis id nobis manifestum, quod quæritur, fiat. Uno igitur modo cælum dicimus, substantiam ultimæ universi conversionis, aut id naturale corpus, quod est in ultima universi conversione. Ultimum enim superumque corpus, cælum maxime consuevimus appellare, in quo et universum divinum dicimus esse. Alio

συνεχὲς σῶμα τῇ ἐσχάτῃ περιφορᾷ τοῦ παντός, ἐν ᾧ σελήνη καὶ ἥλιος καὶ ἔνια τῶν ἄστρων· καὶ γὰρ ταῦτα ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναί φαμεν. Ἔτι δ' ἄλλως λέγομεν οὐρανὸν τὸ περιεχόμενον σῶμα ὑπὸ τῆς ἐσχάτης περιφορᾶς· τὸ γὰρ ὅλον καὶ τὸ πᾶν εἰώθαμεν λέγειν οὐρανόν. (7) Τριχῶς δὴ λεγομένου τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ὅλον τὸ ὑπὸ τῆς ἐσχάτης περιεχόμενον περιφορᾶς ἐξ ἅπαντος ἀνάγκη συνεστάναι τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ σώματος διὰ τὸ μήτ' εἶναι μηδὲν ἔξω σῶμα τοῦ οὐρανοῦ μήτ' ἐνδέχεσθαι γενέσθαι. Εἰ γὰρ ἔστιν ἔξω τῆς ἐσχάτης περιφορᾶς σῶμα φυσικόν, ἀνάγκη αὐτὸ ἤτοι τῶν ἁπλῶν εἶναι σωμάτων ἢ τῶν συνθέτων, καὶ ἢ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν ἔχειν. Τῶν μὲν οὖν ἁπλῶν οὐθὲν ἂν εἴη. Τὸ μὲν γὰρ κύκλῳ φερόμενον δέδεικται ὅτι οὐκ ἐνδέχεται μεταλλάξαι τὸν αὑτοῦ τόπον. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου δυνατόν, οὐδὲ τὸ ὑφιστάμενον. Κατὰ φύσιν μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴησαν (ἄλλοι γὰρ αὐτῶν οἰκεῖοι τόποι), παρὰ φύσιν δ' εἴπερ εἰσίν, ἄλλῳ τινὶ ἔσται κατὰ φύσιν ὁ ἔξω τόπος· τὸν γὰρ τούτῳ παρὰ φύσιν ἀναγκαῖον ἄλλῳ εἶναι κατὰ φύσιν. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἄλλο σῶμα παρὰ ταῦτα. Οὐκ ἄρ' ἐστὶ δυνατὸν οὐθὲν τῶν ἁπλῶν ἔξω εἶναι τοῦ οὐρανοῦ σῶμα. Εἰ δὲ μὴ τῶν ἁπλῶν, οὐδὲ τῶν μικτῶν· ἀνάγκη γὰρ εἶναι καὶ τὰ ἁπλᾶ τοῦ μικτοῦ ὄντος. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ γενέσθαι δυνατόν· ἤτοι γὰρ κατὰ φύσιν ἔσται ἢ παρὰ φύσιν, καὶ ἢ ἁπλοῦν ἢ μικτόν, ὥστε πάλιν ὁ αὐτὸς ἥξει λόγος· οὐθὲν γὰρ διαφέρει σκοπεῖν εἰ ἔστιν ἢ εἰ γενέσθαι δυνατόν. Φανερὸν τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὔτ' ἔστιν ἔξω οὔτ' ἐγχωρεῖ γενέσθαι σώματος ὄγκον οὐθενός· ἐξ ἁπάσης γάρ ἐστι τῆς οἰκείας ὕλης ὁ πᾶς κόσμος· ὕλη γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ φυσικὸν σῶμα καὶ αἰσθητόν. Ὥστ' οὔτε νῦν εἰσὶ πλείους οὐρανοὶ οὔτ' ἐγένοντο, οὔτ' ἐνδέχεται γενέσθαι πλείους· ἀλλ' εἷς καὶ μόνος καὶ τέλειος οὗτος οὐρανός ἐστιν. (9) Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι οὐδὲ τόπος οὐδὲ κενὸν οὐδὲ χρόνος ἐστὶν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ· ἐν ἅπαντι γὰρ τόπῳ δυνατὸν ὑπάρξαι σῶμα· κενὸν δ' εἶναί φασιν ἐν ᾧ μὴ ἐνυπάρχει σῶμα, δυνατὸν δ' ἐστὶ γενέσθαι. (10) Χρόνος δὲ ἀριθμὸς κινήσεως· κίνησις δ' ἄνευ φυσικοῦ σώματος οὐκ ἔστιν. Ἔξω δὲ τοῦ οὐρανοῦ δέδεικται ὅτι οὔτ' ἔστιν οὔτ' ἐνδέχεται γενέσθαι σῶμα. Φανερὸν ἄρα ὅτι οὔτε τόπος οὔτε κενὸν οὔτε χρόνος ἐστὶν ἔξωθεν· διόπερ οὔτ' ἐν τόπῳ τἀκεῖ πέφυκεν, οὔτε χρόνος αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν, οὐδ' ἐστὶν οὐδενὸς οὐδεμία μεταβολὴ τῶν ὑπὲρ τὴν ἐξωτάτω τεταγμένων φοράν, ἀλλ' ἀναλλοίωτα καὶ ἀπαθῆ τὴν ἀρίστην ἔχοντα ζωὴν καὶ τὴν αὐταρκεστάτην διατελεῖ τὸν ἅπαντα αἰῶνα. Καὶ γὰρ τοῦτο τοὔνομα θείως ἔφθεγκται παρὰ τῶν ἀρχαίων. Τὸ γὰρ τέλος τὸ περιέχον τὸν τῆς ἑκάστου ζωῆς χρόνον, οὗ μηθὲν ἔξω κατὰ φύσιν, αἰὼν ἑκάστου κέκληται. (11) Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ τὸ τοῦ παντὸς οὐρανοῦ τέλος καὶ τὸ τὸν πάντα χρόνον καὶ τὴν ἀπειρίαν περιέχον τέλος αἰών ἐστιν, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι εἰληφὼς τὴν ἐπωνυμίαν, ἀθάνατος καὶ θεῖος. Ὅθεν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐξήρτηται, τοῖς μὲν ἀκριβέστερον τοῖς δ' ἀμαυρῶς, τὸ εἶναί τε καὶ

modo cælum id corpus dicimus, quod est proximum ultimæ universi conversioni, in quo luna et sol, et nonnullæ stellarum sunt collocatæ : hæc enim in cælo dicimus esse. Insuper alio modo dicitur cælum, id corpus quod a conversione ultima continetur : totum enim ac universum, cælum dicere consuevimus. (7) Quum igitur cælum tribus modis dicatur, totum id quod ab extrema conversione continetur, ex universo naturali sensibilique corpore constare necesse est, propterea quod extra cælum neque est quicquam corpus, neque esse omnino potest. Nam si extra ultimam conversionem corpus sit naturale, ipsum aut simplicium quodpiam corporum, aut compositorum esse, et aut secundum naturam, aut præter naturam sese habere, necesse est. Simplicium igitur corporum quoddam omnino non erit. Demonstratum est enim, id quod orbe fertur, mutare suum locum non posse. (8) At neque id esse potest, quod e medio fertur, neque etiam id quod sub omnibus collocatur. Etenim naturâ quidem ibi non erunt : alia namque sunt ipsorum propria loca. Si vero præter naturam sunt, alii cuipiam corporum exterus ille locus competet secundum naturam. Qui namque huic præter naturam tribuitur, is alii competat secundum naturam, necesse est. At nullum aliud præter hæc esse vidimus simplex corpus. Impossibile est ergo, corporum extra cælum quicquam simplicium esse. Quodsi corpus simplex nequeat ullum esse, neque quicquam mixtorum etiam esse potest. Sint enim et simplicia, si sit mixtum, necesse est. At vero neque fieri etiam potest. Aut enim præter naturam, aut secundum naturam, et aut simplex aut mixtum identidem erit. Quare eadem ratio sane redibit : nihil enim refert, si sit, an fore possit, considerare. Patet igitur ex dictis, nec esse nec posse esse ullius extra cælum corporis molem. Universus enim mundus ex sua tota materia constat. Materia namque ipsius esse vidimus naturale et sensibile corpus. Quare neque nunc plures sunt cæli, neque fuere, neque etiam possunt esse : sed unicum est hoc cælum atque perfectum. (9) Patet insuper, neque locum extra cælum esse, neque vacuum, neque tempus. In omni namque loco corpus esse profecto potest. Vacuum autem id esse dicunt, in quo corpus non est, sed esse potest. (10) Tempus vero, motûs numerum esse constat, et motus sine naturali corpore nullus est. At demonstratum est, extra cælum nec esse corpus, nec etiam posse esse. Patet ergo neque locum extra cælum esse, neque vacuum, neque tempus. Quocirca neque apta sunt ea quæ illic sunt, esse in loco, neque tempus senescere ipsa facit, neque ullius eorum est ulla mutatio, quæ super extima sunt disposita latione : sed nullis alterationibus, nullis passionibus prorsus subjecta, optimam in universa sempiternitate vitam et sufficientissimam habent. Divine namque nomen hoc pronuntiatum est ab antiquis. Finis enim, qui vitæ uniuscujusque continet tempus, cujus nihil est extra secundum naturam, sempiternitas uniuscujusque est nuncupatus. (11) Per eandem etiam rationem finis universi cæli, ac finis is, qui tempus totum infinitumque continet, sempiternitas est, a semper essendo appellatione sumpta : immortalis sane, atque divina : unde et ceteris, aliis exactius, aliis offuscatius, ipsum esse vivereque

ζῆν. Καὶ γὰρ καθάπερ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις φιλοσοφήμασι περὶ τὰ θεῖα πολλάκις προφαίνεται τοῖς λόγοις ὅτι τὸ θεῖον ἀμετάβλητον ἀναγκαῖον εἶναι πᾶν τὸ πρῶτον καὶ ἀκρότατον· ὃ οὕτως ἔχον μαρτυρεῖ τοῖς εἰρημένοις. Οὔτε γὰρ ἄλλο κρεῖττόν ἐστιν ὅ τι κινήσει (ἐκεῖνο γὰρ ἂν εἴη θειότερον) οὔτ' ἔχει φαῦλον οὐθέν, οὔτ' ἐνδεὲς τῶν αὑτοῦ καλῶν οὐδενός ἐστι. Καὶ ἄπαυστον δὴ κίνησιν κινεῖται εὐλόγως· πάντα γὰρ παύεται κινούμενα, ὅταν ἔλθῃ εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον· τοῦ δὲ κύκλῳ σώματος ὁ αὐτὸς τόπος ὅθεν ἤρξατο καὶ εἰς ὃν τελευτᾷ.

dependet. Etenim ut in scholasticis circa divina institutionibus, persæpe rationibus, divinum omne necessario mutatione vacare docetur, et primum ipsum ac summum, hoc ita se habens testis est dictis. Neque enim aliud præstabilius est, quod quidem moveret (illud enim porro divinius esset); neque pravitatis cujusquam est particeps, neque bonorum suorum cujusquam indiget. Et incessabili motu non absque ratione movetur. Universa enim cessant desinuntque moveri, quum venerint suum in locum : ejus autem corporis, quod versatur, idem est locus, in quo incepit, et in quo finit.

CAP. X.

Τούτων δὲ διωρισμένων λέγωμεν μετὰ ταῦτα πότερον ἀγένητος ἢ γενητὸς καὶ ἄφθαρτος ἢ φθαρτός, διεξελθόντες πρότερον τὰς τῶν ἄλλων ὑπολήψεις· αἱ γὰρ τῶν ἐναντίων ἀποδείξεις ἀπορίαι περὶ τῶν ἐναντίων εἰσίν. Ἅμα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα· τὸ γὰρ ἐρήμην καταδικάζεσθαι δοκεῖν ἧττον ἂν ἡμῖν ὑπάρχοι· καὶ γὰρ δεῖ διαιτητὰς ἀλλ' οὐκ ἀντιδίκους εἶναι τοὺς μέλλοντας τἀληθὲς κρίνειν ἱκανῶς. (2) Γενόμενον μὲν οὖν ἅπαντες εἶναί φασιν, ἀλλὰ γενόμενον οἱ μὲν ἀΐδιον, οἱ δὲ φθαρτὸν ὥσπερ ὁτιοῦν ἄλλο τῶν φύσει συνισταμένων, οἱ δ' ἐναλλὰξ ὁτὲ μὲν οὕτως ὁτὲ δὲ ἄλλως ἔχειν φθειρόμενον, καὶ τοῦτο ἀεὶ διατελεῖν οὕτως, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος. Τὸ μὲν οὖν γενέσθαι μὲν ἀΐδιον δ' ὅμως εἶναι φάναι τῶν ἀδυνάτων. Μόνα γὰρ ταῦτα θετέον εὐλόγως ὅσα ἐπὶ πολλῶν ἢ πάντων ὁρῶμεν ὑπάρχοντα, περὶ δὲ τούτου συμβαίνει τοὐναντίον· ἅπαντα γὰρ τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα φαίνεται. (3) Ἔτι δὲ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν τοῦ ὡδὶ ἔχειν, ἀλλ' ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν πρότερον τὸν ἅπαντα αἰῶνα, ἀδύνατον καὶ μεταβάλλειν· ἔσται γάρ τι αἴτιον, ὃ εἰ ὑπῆρχε πρότερον, δυνατὸν ἂν ἦν ἄλλως ἔχειν τὸ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν. Εἰ δὲ πρότερον ἐξ ἄλλως ἐχόντων συνέστη ὁ κόσμος, εἰ μὲν ἀεὶ οὕτως ἐχόντων καὶ ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐκ ἂν ἐγένετο. Εἰ δὲ γέγονεν, ἀνάγκη δηλονότι κἀκεῖνα δυνατὰ εἶναι ἄλλως ἔχειν καὶ μὴ ἀεὶ οὕτως ἔχειν, ὥστε καὶ συνεστῶτα διαλυθήσεται καὶ διαλελυμένα συνέστη ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ' ἀπειράκις ἢ οὕτως εἶχεν ἢ δυνατὸν ἦν. Εἰ δὲ τοῦτ', οὐκ ἂν εἴη ἄφθαρτος, οὔτ' εἰ ἄλλως εἶχέ ποτε οὔτ' εἰ δυνατὸν ἄλλως ἔχειν. (4) Ἣν δέ τινες βοήθειαν ἐπιχειροῦσι φέρειν ἑαυτοῖς τῶν λεγόντων ἄφθαρτον μὲν εἶναι γενόμενον δέ, οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὁμοίως γάρ φασι τοῖς τὰ διαγράμματα γράφουσι καὶ σφᾶς εἰρηκέναι περὶ τῆς γενέσεως, οὐχ ὡς γενομένου ποτέ, ἀλλὰ διδασκαλίας χάριν ὡς μᾶλλον γνωριζόντων, ὥσπερ τὸ διάγραμμα γιγνόμενον θεασαμένους. (5) Τοῦτο δ' ἐστίν, ὥσπερ λέγομεν, οὐ τὸ αὐτό· ἐν μὲν γὰρ τῇ ποιήσει τῶν διαγραμμάτων πάντων τεθέντων εἶναι ἅμα τὸ αὐτὸ συμβαίνει, ἐν δὲ ταῖς τούτων ἀποδείξεσιν οὐ ταὐτόν. Ἀλλ' ἀδύνατον· τὰ γὰρ λαμβανόμενα πρότερον

Hisce determinatis, consideremus deinceps oportet, utrum mundus ingenerabilis sit, an generabilis, et incorruptibilis, an corruptibilis : prius ceterorum opinionibus recitatis. Demonstrationes enim contrariorum, dubitationes de contrariis sunt. Insuper et dicenda magis credentur, si sententiarum earum quæ in controversiam veniunt, jura prius fuerint audita. Absentes enim condemnari deterius utique nobis videtur. Etenim eos qui bene judicare volunt de veritate, non adversarios, sed arbitros esse oportet. (2) Omnes igitur factum quidem asserunt esse, sed factum quidam perpetuum, quidam caducum, perinde ut quodvis aliud eorum quæ natura constant, inquiunt esse : quidam vicissim interdum hoc, interdum alio modo sese habere subeuntem corruptionem, idque semper hoc fieri modo dicunt, ut Agrigentinus Empedocles et Ephesius Heraclitus. Igitur factum quidem esse, perpetuum tamen esse, asserere, ex iis est profecto quæ nequeunt esse. Ea namque sola ponenda sunt, quæ in multis aut in omnibus esse videmus. De hoc autem contrarium accidit : universa enim quæ fiunt, et corruptionem subire videntur. (3) Præterea, quod non habet principium hoc modo habendi, sed aliter habere prius universa æternitate non potest, id et mutari profecto nequit : erit enim aliqua causa, quæ quidem si prius esset, aliter id sese habere posset, quod aliter sese habere non potest. Quodsi mundus ex aliter prius habentibus constaret, si semper sic se habentibus, et non potentibus aliter se habere, factus ipse profecto non esset : si vero est factus, nimirum illa etiam aliter sese habere posse, et non semper ita sese habere, necesse est. Quare et constituta dissolventur, et dissoluta ante constiterunt : atque hoc infinities, aut sic se habuit, aut poterat sic habere. Quod si ita est, non vacabit sane corruptione, neque si olim aliter sese habebat, neque si aliter sese habere possit. (4) Subsidium autem, quod quidam eorum qui dicunt mundum incorruptibilem quidem esse, attamen factum esse, sibi ipsis enituntur ferre, verum non est. Inquiunt enim, se quoque, perinde ut geometræ, qui designationes describunt, de generatione mundi dixisse : non quia aliquando mundus est ortus, sed gratia doctrinæ, quia discentes magis cognoscunt, si ut designationem viderint factum. (5) Hoc autem non idem est, uti dicimus. Nam in designationum quidem effectione, omnibus positis esse simul, accidit idem; in horum autem demonstrationibus, non idem. Sed impossibile sane accidit : nam ea quæ prius posteriusve su

καὶ ὕστερον ὑπεναντία ἐστίν· (6) ἐξ ἀτάκτων γάρ ποτε τεταγμένα γενέσθαι φασίν, ἅμα δὲ τὸ αὐτὸ ἄτακτον εἶναι καὶ τεταγμένον ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη γένεσιν εἶναι τὴν χωρίζουσαν καὶ χρόνον· ἐν δὲ τοῖς διαγράμμασιν οὐδὲν τῷ χρόνῳ κεχώρισται. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον αὐτὸν ἅμ' ἀΐδιον εἶναι καὶ γενέσθαι, φανερόν. (7) Τὸ δ' ἐναλλὰξ συνιστάναι καὶ διαλύειν οὐθὲν ἀλλοιότερον ποιεῖν ἐστὶν ἢ τὸ κατασκευάζειν αὐτὸν ἀΐδιον μὲν ἀλλὰ μεταβάλλοντα τὴν μορφήν, ὥσπερ εἴ τις ἐκ παιδὸς ἄνδρα γινόμενον καὶ ἐξ ἀνδρὸς παῖδα ὁτὲ μὲν φθείρεσθαι ὁτὲ δ' εἶναι οἴοιτο· (8) δῆλον γὰρ ὅτι καὶ εἰς ἄλληλα τῶν στοιχείων συνιόντων οὐχ ἡ τυχοῦσα τάξις γίγνεται καὶ σύστασις, ἀλλ' ἡ αὐτή, ἄλλως τε καὶ κατὰ τοὺς τοῦτον τὸν λόγον εἰρηκότας, οἳ τῆς διαθέσεως ἑκατέρας αἰτιῶνται τὸ ἐναντίον. Ὥστ' εἰ τὸ ὅλον σῶμα συνεχὲς ὂν ὁτὲ μὲν οὕτως ὁτὲ δ' ἐκείνως διατίθεται καὶ διακεκόσμηται, ἡ δὲ τοῦ ὅλου σύστασίς ἐστι κόσμος καὶ οὐρανός, οὐκ ἂν ὁ κόσμος γίγνοιτο καὶ φθείροιτο, ἀλλ' αἱ διαθέσεις αὐτοῦ. (9) Τὸ δὲ ὅλως γενόμενον φθαρῆναι καὶ μὴ ἀνακάμπτειν ὄντος μὲν ἑνὸς ἀδύνατόν ἐστιν· πρὶν γὰρ γενέσθαι ἀεὶ ὑπῆρχεν ἡ πρὸ αὐτοῦ σύστασις, ἣν μὴ γενομένην οὐχ οἷόντ' εἶναί φαμεν μεταβάλλειν· ἀπείρων δ' ὄντων ἐνδέχεται μᾶλλον. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο πότερον ἀδύνατον ἢ δυνατόν, ἔσται δῆλον ἐκ τῶν ὕστερον· (10) εἰσὶ γάρ τινες οἷς ἐνδέχεσθαι δοκεῖ καὶ ἀγένητόν τι ὂν φθαρῆναι καὶ γενόμενον ἄφθαρτον διατελεῖν, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ· ἐκεῖ γάρ φησι τὸν οὐρανὸν γενέσθαι μέν, οὐ μὴν ἀλλ' ἔσεσθαί γε τὸν ἀεὶ χρόνον. Πρὸς οὓς φυσικῶς μὲν περὶ τοῦ οὐρανοῦ μόνον εἴρηται, καθόλου δὲ περὶ ἅπαντος σκεψαμένοις ἔσται καὶ περὶ τούτου δῆλον.

muntur, subcontraria sunt. (6) Ex inordinatis enim olim, inquiunt, ordinata fuisse. Ut autem idem ordinatum sit simul, atque inordinatum, fieri nequit, sed generationem esse quæ separat, tempusque, necesse est : in designationibus vero, nihil est tempore separatum. Esse igitur impossibile, perpetuum ipsum simul, ac factum esse, ex his quæ diximus, patet. (7) Constituere vero mundum vicissim atque dissolvere, nil aliud esse videtur quam ipsum sempiternum quidem, formam autem mutantem exstruere : perinde atque si quis interdum corrumpi, interdum esse putaret quempiam, qui vir ex puero, et ex viro fieret puer. (8) Est enim perspicuum, si elementa inter sese conveniunt, non quemvis, sed eundem ordinem eandemque fieri constitutionem : præsertim secundum eos qui hanc sententiam dicunt, qui quidem utriusque dispositionis contrarium ipsum causam inquiunt esse. Quare si totum quidem corpus continuum permanens, interdum hoc, interdum illo disponitur modo ac perornatur, constitutio vero totius mundus est et cælum; non utique mundus, sed dispositiones ipsius fiunt ac corrumpuntur. (9) Hoc autem, ortum, inquam, mundum, omnino corruptum iri, et non redire, si sit quidem unus, impossibile est. Nam antea quam ortus esset, constitutio præcedens ipsum, semper nimirum erat : quam quidem haud factam, mutari non posse dicimus. Sin vero sint infiniti, magis fieri potest. At vero hoc etiam si fieri possit necne, perspicuum ex iis quæ posterius dicentur, evadet. (10) Sunt enim quibus fieri posse videtur, ut et ingenerabile quippiam corrumpatur, et ortum vacet corruptione : ut in Timæo asseritur. Illic enim *Plato* cælum esse quidem ortum, non tamen esse caducum, sed reliquo semper fore tempore dicit : ad quos, naturaliter quidem de cælo solum est dictum; si vero de omnibus universaliter consideraverimus, de hoc quoque erit manifestum.

CAP. XI.

Πρῶτον δὲ διαιρετέον πῶς ἀγένητα καὶ γενητά φαμεν καὶ φθαρτὰ καὶ ἄφθαρτα· πολλαχῶς γὰρ λεγομένων, κἂν μηδὲν διαφέρῃ πρὸς τὸν λόγον, ἀνάγκη τὴν διάνοιαν ἀορίστως ἔχειν, ἄν τις τῷ διαιρουμένῳ πολλαχῶς ὡς ἀδιαιρέτῳ χρῆται· ἄδηλον γὰρ κατὰ ποίαν φύσιν αὐτῷ συμβαίνει τὸ λεχθέν. (2) Λέγεται δ' ἀγένητον ἕνα μὲν τρόπον ἐὰν ᾖ τι νῦν πρότερον μὴ ὂν ἄνευ γενέσεως καὶ μεταβολῆς, καθάπερ ἔνιοι τὸ ἅπτεσθαι καὶ τὸ κινεῖσθαι λέγουσιν· οὐ γὰρ εἶναι γίνεσθαί φασιν ἁπτόμενον, οὐδὲ κινούμενον. Ἕνα δ' εἴ τι ἐνδεχόμενον γίνεσθαι ἢ γενέσθαι μή ἐστιν· ὁμοίως γὰρ καὶ τοῦτο ἀγένητον, ὅτι ἐνδέχεται γενέσθαι. Ἕνα δ' εἴ τι ὅλως ἀδύνατον γενέσθαι, ὥσθ' ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τὸ δ' ἀδύνατον λέγεται διχῶς· ἢ γὰρ τῷ μὴ ἀληθὲς εἶναι εἰπεῖν ὅτι γένοιτ' ἄν, ἢ τῷ μὴ ῥᾳδίως μηδὲ ταχὺ ἢ καλῶς. (3) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸ γενητὸν ἕνα μὲν εἰ μὴ ὂν πρότερον ὕστερον ἔστιν, εἴτε γενόμενον εἴτ' ἄνευ τοῦ γίνεσθαι, ὁτὲ μὲν μὴ ὄν, πάλιν δ' ὄν· ἕνα δ' εἰ δυνατόν, εἴτε τῷ ἀληθεῖ διορισθέντος τοῦ δυνατοῦ εἴτε τῷ ῥᾳδίως· ἕνα δ' ἐὰν ἡ γένεσις αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν, εἴτ' ἤδη ὄντος, διὰ τοῦ γίνεσθαι δ' ὄντος,

Primum autem distinguamus oportet, quomodo generabilia et ingenerabilia, et corruptibilia et incorruptibilia dicamus. Nam quum multipliciter dicantur, etsi nihil ad rationem refert, mentem indefinite sese habere necesse est, si quispiam ut indivisibili eo utatur, quod multis dividitur modis. Non est enim manifestum, per quam ipsorum naturam id accidat, quod est dictum. (2) Dicitur itaque ingenerabile uno modo, si sit quippiam nunc quod antea non erat, sine generatione et mutatione : ut ipsum tangi quidam inquiunt atque moveri; dicunt enim, non posse tangens generari, neque subiens motum. Alio modo, si fieri vel ortum esse quippiam possit, et non sit : nam hoc similiter est ingenerabile (*ingeneratum*), quia ortum subire potest. Alio modo, si quippiam omnino factum esse impossibile sit, ut interdum sit, interdum non sit. Impossibile autem dupliciter dicitur. Aut enim quia non verum est dicere ortum esse posse, aut quia non facile, nec cito, nec bene oriri potest. (3) Eodem modo et generabile uno dicitur modo, si sit quippiam posterius, quod prius non erat, sive per generationem, sive sine generatione. Alio modo, si possibile sit, sive veritate, sive facilitate possibile ipsum sit definitum. Alio modo, si generatio sit ipsius ex eo quod non est, ad id quod est, sive jam sit, per generationem autem sit, sive et non-

εἴτε καὶ μήπω ὄντος, ἀλλ' ἐνδεχομένου. (4) Καὶ φθαρτὸν δὲ καὶ ἄφθαρτον ὡσαύτως· εἴτε γὰρ πρότερόν τι ὂν ὕστερον ἢ μή ἐστιν ἢ ἐνδέχεται μὴ εἶναι, φθαρτὸν εἶναί φαμεν, εἴτε φθειρόμενόν ποτε καὶ μεταβάλλον, εἴτε μή. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸ διὰ τοῦ φθείρεσθαι ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι φθαρτὸν εἶναί φαμεν, καὶ ἔτι ἄλλως τὸ ῥᾳδίως φθειρόμενον, ὃ εἴποι ἄν τις εὔφθαρτον. (5) Καὶ περὶ τοῦ ἀφθάρτου ὁ αὐτὸς λόγος· ἢ γὰρ τὸ ἄνευ φθορᾶς ὁτὲ μὲν ὂν ὁτὲ δὲ μὴ ὄν, οἷον τὰς ἁφάς, ὅτι ἄνευ τοῦ φθείρεσθαι πρότερον οὖσαι ὕστερον οὐκ εἰσίν, ἢ τὸ ὂν μὲν δυνατὸν δὲ μὴ εἶναι, ἢ οὐκ ἐσόμενόν ποτε, νῦν δ' ὄν· σὺ γὰρ εἶ, καὶ ἡ ἁφὴ νῦν· ἀλλ' ὅμως φθαρτόν, ὅτι ἔσται ποτὲ ὅτε οὐκ ἀληθές σε εἰπεῖν ὅτι εἶ, οὐδὲ ταῦτα ἅπτεσθαι. Τὸ δὲ μάλιστα κυρίως, τὸ ὂν μέν, ἀδύνατον δὲ φθαρῆναι οὕτως ὥστε νῦν ὂν ὕστερον μὴ εἶναι ἢ ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι, ἢ καὶ τὸ μήπω ἐφθαρμένον, ὂν δέ, ἐνδεχόμενον δ' ὕστερον μὴ εἶναι. (6) Λέγεται δ' ἄφθαρτον καὶ τὸ μὴ ῥᾳδίως φθειρόμενον. Εἰ δὴ ταῦθ' οὕτως ἔχει, σκεπτέον πῶς λέγομεν τὸ δυνατὸν καὶ ἀδύνατον· τό τε γὰρ κυριώτατα λεγόμενον ἄφθαρτον τῷ μὴ δύνασθαι φθαρῆναι ἄν, μηδ' ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή· λέγεται δὲ καὶ τὸ ἀγένητον τὸ ἀδύνατον, καὶ τὸ μὴ δυνάμενον γενέσθαι οὕτως ὥστε πρότερον μὲν μὴ εἶναι ὕστερον δὲ εἶναι, οἷον τὴν διάμετρον σύμμετρον. (7) Εἰ δή τι δύναται κινηθῆναι στάδια ἑκατὸν ἢ ἆραι βάρος, ἀεὶ πρὸς τὸ πλεῖστον λέγομεν, οἷον τάλαντα ἆραι ἑκατὸν ἢ στάδια βαδίσαι ἑκατόν (καίτοι καὶ τὰ μόρια δύναται τὰ ἐντός, εἴπερ καὶ τὴν ὑπεροχήν), ὡς δέον ὁρίζεσθαι πρὸς τὸ τέλος καὶ τὴν ὑπεροχὴν τὴν δύναμιν. Ἀνάγκη μὲν οὖν τὸ δυνατὸν καθ' ὑπεροχὴν τοσαδὶ καὶ τὰ ἐντὸς δύνασθαι, οἷον εἰ τάλαντα ἑκατὸν ἆραι, καὶ δύο, κἂν εἰ στάδια ἑκατόν, καὶ δύο δύνασθαι βαδίσαι. Ἡ δὲ δύναμις τῆς ὑπεροχῆς ἐστίν· κἂν εἴ τι ἀδύνατον τοσονδὶ καθ' ὑπερβολὴν εἰπόντων, καὶ τὰ πλείω ἀδύνατον, οἷον ὁ χίλια βαδίσαι στάδια μὴ δυνάμενος δῆλον ὅτι καὶ χίλια καὶ ἕν. (8) Μηθὲν δ' ἡμᾶς παρενοχλείτω· διωρίσθω γὰρ κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τὸ τέλος λεγόμενον τὸ κυρίως δυνατόν. Τάχα γὰρ ἐνσταίη τις ἂν ὡς οὐκ ἀνάγκη τὸ λεχθέν· ὁ γὰρ ὁρῶν στάδιον οὐ καὶ τὰ ἐντὸς ὄψεται μεγέθη, ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον ὁ δυνάμενος ἰδεῖν στιγμὴν ἢ ἀκοῦσαι μικροῦ ψόφου καὶ τῶν μειζόνων ἕξει αἴσθησιν. Ἀλλ' οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· διωρίσθω γὰρ ἤτοι ἐπὶ τῆς δυνάμεως ἢ ἐπὶ τοῦ πράγματος ἡ ὑπερβολή. Τὸ γὰρ λεγόμενον δῆλον· ἡ μὲν γὰρ ὄψις ἡ τοῦ ἐλάττονος ὑπερέχει, ἡ δὲ ταχυτὴς ἡ τοῦ πλείονος.

dum sit, esse autem possit. (4) Corruptibile etiam et incorruptibile similiter dicitur. Nam si quippiam prius erat, postea vero non est, aut est quidem, non esse autem potest, sive per corruptionem et mutationem, sive sine his, corruptibile illud dicimus esse. Interdum et id quod per corruptionem non esse potest, corruptibile esse dicimus. Et insuper alio modo, id quod facile corrumpitur, quod quidem quispiam « facile corruptibile » dixerit. (5) De incorruptibili quoque eadem est ratio. Aut enim id quod sine corruptione interdum est, interdum non est, incorruptibile dicimus : quo pacto tactus incorruptibiles esse dicuntur, propterea quod prius erant, et postea non sunt sine corruptione. Aut id quod quidem est, non esse autem potest : aut non est futurum unquam, nunc autem est. Tu nempe es nunc, et tactus est etiam nunc : corruptibiles tamen estis, quia erit aliquando tempus quando nec te esse, nec hæc tangere vere dicetur. Id vero maxime proprie incorruptibile dicitur, quod est quidem, non potest autem sic corruptum esse, ut nunc quidem sit, postea vero non sit, aut non esse possit : aut et id quod nondum corruptum est, atque est, non esse autem posterius potest. (6) Dicitur etiam incorruptibile id quod non facile corrumpitur. Si igitur hæc ita sunt, considerandum est quomodo possibile et impossibile dicamus. Nam et quod propriissime incorruptibile dicitur, ex eo dicitur sane, quia corrumpi non potest, neque quandoque esse, quandoque non esse. Et prorsus ingenerabile id propriissime dicitur, quod sic generari non potest, ut prius quidem non sit, posterius vero sit : qualis est diameter commensurabilis lateri. (7) Si igitur quippiam per decem millia passuum moveri potest, aut pondus levare, id quod maximum potest, dicere semper solemus : veluti centum levare libras, aut per decem millia passuum ambulare : quanquam et partes quæ citra sunt, potest, si et excessum potest. Quo patet, ad finem atque excessum definiri potentiam oportere. Id igitur quod potest tot per excessum, et ea quæ sunt citra, necesse est : ceu si centum libras levare potest, et duas posse; et si per decem millia passuum ambulare potest, et per duo ambulare posse. Potentia vero, ipsius excessionis est : et si quippiam tantum non potest, eo per exsuperationem dicto, etiam plura non potest. Qui namque centum passus transire non potest, is et centum et unum non potest. (8) Nihil autem nos conturbet; id enim quod proprie potest, per finem excessionis sit definitum. Forsitan enim quispiam dicet, id quod dictum est, non necessario ita esse. Qui namque magnitudinem decem passuum videt, is non et magnitudines eas quæ sunt citra, videbit : sed contra potius, qui punctum videre potest, aut parvum audire sonum, is et majorum sensum habebit. Verum nihil ad rationem refert : ipsa enim exsuperatio, aut in potentia, aut in re ipsa sit definita. Id enim quod dicitur, patet : nam visus qui est minoris, excedit; celeritas vero quæ est majoris.

CAP. XII.

Διωρισμένων δὲ τούτων λεκτέον τὸ ἐφεξῆς. Εἰ δή ἐστιν ἔνια δυνατὰ καὶ εἶναι καὶ μή, ἀνάγκη χρόνον τινὰ ὡρίσθαι τὸν πλεῖστον καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μή, λέγω δ' ὃν δυνατὸν τὸ πρᾶγμα εἶναι καὶ ὃν δυνατὸν μὴ εἶναι καθ' ὁποιανοῦν κατηγορίαν, οἷον ἄνθρωπον ἢ λευκὸν ἢ τρίπηχυ ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων. Εἰ

His autem determinatis, dicenda sunt ea quæ deinceps sequuntur. Si igitur aliqua sunt, quæ esse et non esse possunt, quoddam tempus maximum et essendi, et non essendi, definitum esse necesse est. Atque dico rem esse posse, et non esse posse, in unoquoque prædicamento : ut hominem, aut album, aut tricubitum, aut aliquid aliud tale.

γὰρ μὴ ἔσται ποσός τις, ἀλλ' ἀεὶ πλείων τοῦ προτεθέντος καὶ οὐκ ἔστιν οὗ ἐλάττων, ἄπειρον ἔσται χρόνον τὸ αὐτὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄλλον ἄπειρον. Ἀλλὰ τοῦτ' ἀδύνατον. (2) Ἀρχὴ δ' ἔστω ἐντεῦθεν· τὸ γὰρ ἀδύνατον καὶ τὸ ψεῦδος οὐ ταὐτὸ σημαίνει. Ἔστι δὲ τὸ ἀδύνατον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς τὸ μὲν ἐξ ὑποθέσεως (λέγω δ', οἷον τὸ τρίγωνον ἀδύνατον δύο ὀρθὰς ἔχειν, εἰ τάδε, καὶ ἡ διάμετρος σύμμετρος, εἰ τάδε), ἔστι δ' ἁπλῶς καὶ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα καὶ ψευδῆ καὶ ἀληθῆ. Οὐ δὴ ταὐτόν ἐστι ψεῦδός τέ τι εἶναι ἁπλῶς καὶ ἀδύνατον ἁπλῶς· τὸ γάρ σε μὴ ἑστῶτα φάναι ἑστάναι ψεῦδος μέν, οὐκ ἀδύνατον δέ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τὸν κιθαρίζοντα μὲν μὴ ᾄδοντα δὲ ᾄδειν φάναι ψεῦδος, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον. Τὸ δ' ἅμα ἑστάναι καὶ καθῆσθαι, καὶ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι, οὐ μόνον ψεῦδος ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον. Οὐ δὴ ταὐτόν ἐστιν ὑποθέσθαι ψεῦδος καὶ ἀδύνατον. Συμβαίνει δ' ἀδύνατον ἐξ ἀδυνάτου. Τοῦ μὲν οὖν καθῆσθαι καὶ ἑστάναι ἅμα ἔχει τὴν δύναμιν, ὅτι ὅτε ἔχει ἐκείνην, καὶ τὴν ἑτέραν· ἀλλ' οὐχ ὥστε ἅμα καθῆσθαι καὶ ἑστάναι, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ χρόνῳ. (3) Εἰ δή τι ἄπειρον χρόνον ἔχει πλειόνων δύναμιν, οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ χρόνῳ, ἀλλὰ τοῦθ' ἅμα. Ὥστ' εἴ τι ἄπειρον χρόνον ὂν φθαρτόν ἐστι, δύναμιν ἔχοι ἂν τοῦ μὴ εἶναι. Εἰ δὴ ἄπειρον χρόνον ἐστίν, ἔστω ὑπάρχον ὃ δύναται μὴ εἶναι. Ἅμα ἄρ' ἔσται τε καὶ οὐκ ἔσται κατ' ἐνέργειαν. Ψεῦδος μὲν οὖν συμβαίνοι ἄν, ὅτι ψεῦδος ἐτέθη. Ἀλλ' εἰ μὴ ἀδύνατον ἦν, οὐκ ἂν καὶ ἀδύνατον ἦν τὸ συμβαῖνον. Ἅπαν ἄρα τὸ ἀεὶ ὂν ἁπλῶς ἄφθαρτον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀγένητον· εἰ γὰρ γενητόν, ἔσται δυνατὸν χρόνον τινὰ μὴ εἶναι. (4) Φθαρτὸν μὲν γάρ ἐστι τὸ πρότερον μὲν ὄν, νῦν δὲ μὴ ὂν ἢ ἐνδεχόμενόν ποτε ὕστερον μὴ εἶναι· γενητὸν δὲ ὃ ἐνδέχεται πρότερον μὴ εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ χρόνῳ δυνατὸν τὸ ἀεὶ ὄν. Ὥστε μὴ εἶναι οὔτ' ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον· καὶ γὰρ τὸν πεπερασμένον χρόνον δύναται εἶναι, εἴπερ καὶ τὸν ἄπειρον. Οὐκ ἄρα ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἀεί τε δύνασθαι εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ἀπόφασιν, οἷον λέγω μὴ ἀεὶ εἶναι. Ἀδύνατον ἄρα καὶ ἀεὶ μέν τι εἶναι, φθαρτὸν δ' εἶναι. Ὁμοίως δ' οὐδὲ γενητόν. Δυοῖν γὰρ ὅροιν εἰ ἀδύνατον τὸ ὕστερον ἄνευ τοῦ προτέρου ὑπάρξαι, ἐκεῖνο δ' ἀδύνατον ὑπάρξαι, καὶ τὸ ὕστερον. Ὥστ' εἰ τὸ ἀεὶ ὂν μὴ ἐνδέχεταί ποτε μὴ εἶναι, ἀδύνατον καὶ γενητὸν εἶναι. (5) Ἐπεὶ δ' ἡ ἀπόφασις τοῦ μὲν ἀεὶ δυναμένου εἶναι τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον εἶναι, τὸ δ' ἀεὶ δυνάμενον μὴ εἶναι ἐναντίον, οὗ ἀπόφασις τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον μὴ εἶναι, ἀνάγκη τὰς ἀποφάσεις ἀμφοῖν τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν, καὶ εἶναι μέσον τοῦ ἀεὶ ὄντος καὶ τοῦ ἀεὶ μὴ ὄντος τὸ δυνάμενον εἶναι καὶ μὴ εἶναι· ἡ γὰρ ἑκατέρου ἀπόφασίς ποτε ὑπάρξει, εἰ μὴ εἴη ἀεί. Ὥστε καὶ τὸ μὴ ἀεὶ μὴ ὂν ἔσται ποτὲ καὶ οὐκ ἔσται, καὶ τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον εἶναι δηλονότι, ἀλλά ποτε ὄν· ὥστε καὶ μὴ εἶναι. Τὸ αὐτὸ ἄρ' ἔσται δυνατὸν εἶναι καὶ μή, καὶ τοῦτ' ἔστιν

Nam si non erit definitum quiddam, sed semper proposito majus, et quo non est minus : idem erit profecto possibile esse tempore infinito, et non esse alio tempore infinito. At hoc esse nequit. (2) Principium autem hinc sumatur. Impossibile enim, et falsum, non idem significant. Est autem impossibile et possibile, et falsum ac verum, ex suppositione : veluti triangulum impossibile est suos tres angulos duobus rectis æquales habere, si hæc sint; et diameter commensurabilis est, si hoc sit. Sunt autem simpliciter et possibilia et impossibilia, et vera et falsa. Non est igitur idem, falsum aliquid esse simpliciter, et simpliciter impossibile. Te namque dicere stare, quando non stas, falsum est quidem, sed non impossibile. Similiter et eum qui citharam quidem pulsat, non autem cantat, cantare dicere falsum est, sed non impossibile est. Simul autem stare atque sedere, et diametrum commensurabilem esse, non solum est falsum, sed etiam impossibile. Non igitur idem est supponere falsum, ac impossibile. Impossibile autem ex impossibili accidit. Sedendi itaque quippiam standique simul potentiam habet; quia quando habet illam, et alteram habet : at non ut simul stet atque sedeat, sed in alio tempore. (3) Si vero quippiam plurium potentiam habeat tempore infinito, non est in alio tempore, sed simul. Quare si quippiam, quod est tempore infinito, est corruptibile, illud, ut non sit, potentiam habet. Si igitur est tempore infinito, sit id quod non potest. Simul ergo erit atque non erit actu. Falsum igitur accidit, quia falsum suppositum est. Sed si impossibile non esset, non id utique, quod accidit, etiam impossibile esset. Omne ergo, quod semper est incorruptibile, simpliciter est. Similiter et ingenitum est. Nam si generabile est, erit possibile aliquo in tempore non esse. (4) Corruptibile enim id est quod prius quidem erat, nunc vero non est : aut quod nunc quidem est, potest autem aliquando posterius non esse. Generabile vero id quod prius non esse potest : at non est in quo tempore id quod semper est, esse potest. Quare non esse nec infinitum, nec finitum. Etenim finito tempore esse potest, si et infinito possit. Non ergo contingit idem ac unum, et semper esse, et semper non esse posse. At neque non semper esse : quæ est negatio. Impossibile est ergo, et semper quippiam esse, et corruptibile esse. Pari modo nec generabile. Nam si duo sint termini, posteriorque sine priore inesse non possit, si ille competere non potest, posterior etiam competere nequit. Quare si id quod est semper, non esse aliquando non potest, impossibile est et generabile esse. (5) Quum autem negatio quidem ejus, quod semper esse potest, sit id quod non semper esse potest, contrarium autem id quod non semper esse potest, et negatio est id quod non semper non esse potest : negationes amborum competere eidem necesse est, et esse medium ejus quod semper est et ejus quod semper non est, id quod esse, et non esse potest. Utriusque nam que negatio quandoque competet, si non semper sit. Quare et id quod non semper non est, erit quandoque, atque non erit; et id quod non semper esse potest, sed quandoque est, erit sane atque non erit. Idem ergo possibile erit esse atque non esse. Et hoc est medium utrorumque.

ἀμφοῖν μέσον. (6) Λόγος δὲ καθόλου ὅδε. Ἔστω γὰρ τὸ Α καὶ τὸ Β μηδενὶ τῷ αὐτῷ δυνάμενα ὑπάρχειν, ἅπαντι δὲ τὸ Α ἢ τὸ Γ καὶ τὸ Β ἢ τὸ Δ. Ἀνάγκη δὴ ᾧ μήτε τὸ Α ὑπάρχει μήτε τὸ Β, παντὶ ὑπάρχειν τὰ ΓΔ. Ἔστω δὴ τὸ Ε τὸ μεταξὺ τῶν ΑΒ· ἐναντίων γὰρ τὸ μηθέτερον μέσον. Τούτῳ δὴ ἀνάγκη ἄμφω ὑπάρχειν τό τε Γ καὶ τὸ Δ. Παντὶ γὰρ ἢ τὸ Α ἢ τὸ Γ, ὥστε καὶ τῷ Ε· ἐπεὶ οὖν τὸ Α ἀδύνατον, τὸ Γ ὑπάρξει. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ Δ. (7) Οὔτε δὴ τὸ ἀεὶ ὂν γενητὸν οὐδὲ φθαρτόν, οὔτε τὸ ἀεὶ μὴ ὄν. Δῆλον δ' ὅτι καὶ εἰ γενητὸν ἢ φθαρτόν, οὐκ ἀΐδιον. Ἅμα γὰρ ἔσται δυνάμενον ἀεὶ εἶναι καὶ δυνάμενον μὴ ἀεὶ εἶναι· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, δέδεικται πρότερον. (8) Ἆρ' οὖν εἰ καὶ ἀγένητον, ὂν δέ, τοῦτ' ἀνάγκη ἀΐδιον εἶναι; ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἄφθαρτον, ὂν δέ. Λέγω δὲ τὸ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον τὰ κυρίως λεγόμενα, ἀγένητον μὲν ὃ ἔστι νῦν, καὶ πρότερον οὐκ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν τὸ μὴ εἶναι, ἄφθαρτον δὲ ὃ νῦν ὂν ὕστερον μὴ ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν μὴ εἶναι. Ἢ εἰ μὲν ταῦτα ἀλλήλοις ἀκολουθεῖ καὶ τό τε ἀγένητον ἄφθαρτον καὶ τὸ ἄφθαρτον ἀγένητον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἀΐδιον ἑκατέρῳ ἀκολουθεῖν, καὶ εἴτε τι ἀγένητον, ἀΐδιον, εἴτε τι ἄφθαρτον, ἀΐδιον. (9) Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ αὐτῶν· καὶ γὰρ ἀνάγκη, εἰ φθαρτόν, γενητόν. Ἢ γὰρ ἀγένητον ἢ γενητόν· εἰ δὲ ἀγένητον, ἄφθαρτον ὑπόκειται. Καὶ εἰ γενητὸν δή, φθαρτὸν ἀνάγκη· ἢ γὰρ φθαρτὸν ἢ ἄφθαρτον· ἀλλ' εἰ ἄφθαρτον, ἀγένητον ὑπέκειτο. (10) Εἰ δὲ μὴ ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλοις τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀγένητον, οὐκ ἀνάγκη οὔτε τὸ ἀγένητον οὔτε τὸ ἄφθαρτον ἀΐδιον εἶναι. Ὅτι δ' ἀνάγκη ἀκολουθεῖν, ἐκ τῶνδε φανερόν. Τὸ γὰρ γενητὸν καὶ τὸ φθαρτὸν ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλοις. Δῆλον δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πρότερον· τοῦ γὰρ ἀεὶ ὄντος καὶ τοῦ ἀεὶ μὴ ὄντος ἐστὶ μεταξὺ ᾧ μηθέτερον ἀκολουθεῖ, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ γενητὸν καὶ φθαρτόν. Δυνατὸν γὰρ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ὡρισμένον χρόνον ἑκάτερον· λέγω δ' ἑκάτερον καὶ εἶναι ποσόν τινα χρόνον καὶ μὴ εἶναι. (11) Εἰ τοίνυν ἐστί τι γενητὸν ἢ φθαρτόν, ἀνάγκη τοῦτο μεταξὺ εἶναι. Ἔστω γὰρ τὸ Α τὸ ἀεὶ ὄν, τὸ δὲ Β τὸ ἀεὶ μὴ ὄν, τὸ δὲ Γ γενητόν, τὸ δὲ Δ φθαρτόν. Ἀνάγκη δὴ τὸ Γ μεταξὺ εἶναι τοῦ Α καὶ τοῦ Β. Τῶν μὲν γὰρ οὐκ ἔστι χρόνος ἐπ' οὐδέτερον τὸ πέρας ἐν ᾧ ἢ τὸ Α οὐκ ἦν ἢ τὸ Β ἦν· τῷ δὲ γενητῷ ἀνάγκη ἢ ἐνεργείᾳ εἶναι ἢ δυνάμει, τοῖς δὲ ΑΒ οὐδετέρως. Ποσὸν ἄρα τινὰ καὶ ὡρισμένον χρόνον καὶ ἔσται καὶ πάλιν οὐκ ἔσται τὸ Γ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Δ φθαρτοῦ. Γενητὸν ἄρα καὶ φθαρτὸν ἑκάτερον. Ἀκολουθοῦσιν ἄρα ἀλλήλοις τὸ γενητὸν καὶ τὸ φθαρτόν. (12) Ἔστω δὴ τὸ ἐφ' ᾧ Ε ἀγένητον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Ζ γενητόν, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Η ἄφθαρτον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Θ φθαρτόν. Τὰ δὴ ΖΘ δέδεικται ὅτι ἀκολουθεῖ ἀλλήλοις. Ὅταν δ' ᾖ οὕτω κείμενα ὡς ταῦτα, οἷον τὸ μὲν Ζ καὶ τὸ Θ ἀκολουθοῦντα, τὸ δὲ Ε καὶ τὸ Ζ μηθενὶ τῷ αὐτῷ, ἅπαντι δὲ θάτερον, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ΗΘ, ἀνάγκη καὶ τὰ ΕΗ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις. Ἔστω γὰρ τῷ Η τὸ Ε

(6) Ratio autem universalis hæc est. Nam α et β nulli eidem inesse possint : α vero aut γ, et β aut δ, cuilibet insint. Cui igitur neque α neque β inest, ei γ δ cuilibet insint necesse est. Sit autem id quod inter α et β medium est, ε : id enim, quod neutrum contrariorum est, eorumdem medium esse constat. Ambo igitur, γ inquam et δ, huic insint necesse est. Nam aut α aut γ cuilibet inest; quare et ipsi ε. Quum igitur α impossibile sit esse, inerit ipsum γ. Eadem est et in ipso δ ratio. (7) Neque igitur id quod semper est, neque id quod semper non est, generabile aut corruptibile est. Patet autem et si generabile aut corruptibile sit, non perpetuum esse. Simul enim poterit semper esse, et non semper esse. Hoc autem prius demonstratum est impossibile esse. (8) Si igitur ingenerabile quippiam est, atque est ens, idne sempiternum esse necesse est? et pari modo, si incorruptibile est, et ens. Dico autem ingenerabile et incorruptibile, ea quæ proprie dicuntur : ingenerabile quidem id quod nunc est, et prius non erat verum dicere haud esse; incorruptibile vero, quod nunc est, et posterius verum non erit dicere haud esse. At si hæc mutuo se sequuntur, atque ingenerabile est incorruptibile, et incorruptibile, ingenerabile : ipsum etiam perpetuum utrumque sequatur, necesse est; et si est quippiam ingenerabile, et si est quippiam incorruptibile, sit continuo sempiternum necesse est. (9) Hoc ita esse, et ex definitione ipsorum patet. Etenim si corruptibile est, generabile esse necesse est : aut enim ingenerabile, aut generabile est : at si ingenerabile est, incorruptibile esse supponitur : et si generabile est, et corruptibile esse necesse est : aut enim corruptibile, aut incorruptibile est. At si incorruptibile est, ingenerabile esse sane supponebatur. (10) Sin vero mutuo se non sequuntur incorruptibile atque ingenerabile, non necesse est aut ipsum ingenerabile, aut incorruptibile, perpetuum esse. Sequi autem hæc sese mutuo necessario, ex his emergere potest. Generabile enim et corruptibile mutuo se sequuntur. Manifestum est autem hoc quoque ex antea dictis. Est enim id medium inter id quod semper est, et id quod semper non est, quod neutrum sequitur : hoc autem est generabile ipsum, ac corruptibile. Utrumque enim, definito tempore quodam, et esse, et non esse potest. (11) Si igitur quippiam aut generabile, aut corruptibile sit, id medium esse necesse est. Sit enim id quidem quod semper est, α, id autem quod semper non est, β : γ vero sit generabile, et δ sit corruptibile : γ igitur inter α et β medium esse necesse est. Illorum enim ad neutrum ultimum tempus est, in quo α ipsum non erat, aut β ipsum erat. Generabile autem aut actu aut potentia necesse est esse : ipsa vero α β neutro modo. Tempore igitur quodam definito, γ ipsum et erit et rursus non erit. Similiter est dicendum et de ipso corruptibili δ. Generabile ergo et corruptibile utrumque est. Generabile ergo et corruptibile mutuo se sequuntur. (12) Sit itaque ingenerabile ε, generabile ζ : incorruptibile η, et corruptibile θ. Est igitur demonstratum, ζ atque θ sese mutuo sequi. Quando autem sic aliqua ut hæc jacent, velut ζ quidem et θ sese mutuo sequuntur, ε vero et ζ nulli eidem competunt, sed alterum omni competit, et simili modo ipsa η atque θ : tunc et ε η mutuo se sequan-

μὴ ἀκολουθοῦν. Τὸ ἄρα Ζ ἀκολουθήσει· παντὶ γὰρ τὸ Ε ἢ τὸ Ζ. Ἀλλὰ μὴν ᾧ τὸ Ζ, καὶ τὸ Θ. Τῷ ἄρα Η τὸ Θ ἀκολουθήσει. Ἀλλ' ὑπέκειτο ἀδύνατον εἶναι. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ὅτι τὸ Η τῷ Ε. Ἀλλὰ μὴν οὕτως ἔχει τὸ ἀγένητον, ἐφ' ᾧ Ε, πρὸς τὸ γενητόν, ἐφ' ᾧ Ζ, καὶ τὸ ἄφθαρτον, ἐφ' ᾧ Η, πρὸς τὸ φθαρτόν, ἐφ' ᾧ Θ. (13) Τὸ δὴ φάναι μηδὲν κωλύειν γινόμενόν τι ἄφθαρτον εἶναι καὶ ἀγένητον ὂν φθαρῆναι, ἅπαξ ὑπαρχούσης τῷ μὲν τῆς γενέσεως τῷ δὲ τῆς φθορᾶς, ἀναιρεῖν ἐστι τῶν δεδομένων τι. Ἢ γὰρ ἄπειρον ἢ ποσόν τινα ὡρισμένον χρόνον δύναται ἅπαντα ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, καὶ τὸν ἄπειρον διὰ τοῦτο, ὅτι ὥρισταί πως ὁ ἄπειρος χρόνος, οὗ οὐκ ἔστι πλείων. Τὸ δὲ πῇ ἄπειρον οὔτ' ἄπειρον οὔθ' ὡρισμένον. (14) Ἔτι τί μᾶλλον ἐπὶ τῳδε τῷ σημείῳ ἀεὶ ὂν πρότερον ἐφθάρη ἢ μὴ ὂν ἄπειρον ἐγένετο; εἰ γὰρ μηθὲν μᾶλλον, ἄπειρα δὲ τὰ σημεῖα, δῆλον ὅτι ἄπειρον χρόνον ἦν τι γενητὸν καὶ φθαρτόν. Δύναται ἄρα μὴ εἶναι τὸν ἄπειρον χρόνον· ἅμα γὰρ ἕξει δύναμιν τοῦ μὴ εἶναι καὶ εἶναι, τὸ μὲν πρότερον, εἰ φθαρτόν, τὸ δ' ὕστερον, εἰ γενητόν. Ὥστ' ἐὰν ὑπάρχειν θῶμεν ἀδύνατα, τὰ ἀντικείμενα ἅμα ὑπάρχει. (15) Ἔτι δὲ καὶ τοῦθ' ὁμοίως ἐν ἅπαντι σημείῳ ὑπάρξει, ὥστ' ἄπειρον χρόνον τοῦ μὴ εἶναι καὶ τοῦ εἶναι ἕξει δύναμιν· ἀλλὰ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον τοῦτο. Ἔτι εἰ πρότερον ἡ δύναμις ὑπάρχει τῆς ἐνεργείας, ἅπανθ' ὑπάρξει τὸν χρόνον, καὶ ὂν ἀγένητον ἦν, καὶ μὴ ὂν τὸν ἄπειρον χρόνον, γίγνεσθαι δὲ δυνάμενον. Ἅμα δὴ οὐκ ἦν καὶ τοῦ εἶναι δύναμιν εἶχε, καὶ τοῦ τότε μὴ εἶναι καὶ ὕστερον ἄπειρον ἄρα χρόνον. (16) Φανερὸν δὲ καὶ ἄλλως ὅτι ἀδύνατον φθαρτὸν ὂν μὴ φθαρῆναί ποτε· ἀεὶ γὰρ ἔσται ἅμα καὶ φθαρτὸν καὶ ἄφθαρτον ἐντελεχείᾳ, ὥστε ἅμα ἔσται δυνατὸν ἀεί τε εἶναι καὶ μὴ ἀεί. Φθείρεται ἄρα ποτὲ τὸ φθαρτόν, καὶ εἰ γενητόν, γέγονεν· δυνατὸν γὰρ γεγονέναι, καὶ μὴ ἀεὶ ἄρα εἶναι. (17) Ἔστι δὲ καὶ ὧδε θεωρῆσαι ὅτι ἀδύνατον ἢ γενόμενόν ποτε ἄφθαρτόν τι διατελεῖν, ἢ ἀγένητον ὂν καὶ ἀεὶ πρότερον ὂν φθαρῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου οὔτ' ἄφθαρτον οὔτ' ἀγένητον οἷόντ' εἶναι. (18) Τὸ μὲν γὰρ αὐτόματόν ἐστι καὶ τὸ ἀπὸ τύχης παρὰ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὂν ἢ γινόμενον· τὸ δ' ἄπειρον χρόνον ἢ ἁπλῶς ἢ ἀπό τινος χρόνου ἢ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπάρχει ὄν. (19) Ἀνάγκη τοίνυν φύσει τὰ τοιαῦτα ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τῶν δὲ τοιούτων ἡ αὐτὴ δύναμις τῆς ἀντιφάσεως, καὶ ἡ ὕλη αἰτία τοῦ εἶναι καὶ μή. Ὥστ' ἀνάγκη ἅμα ὑπάρχειν ἐνεργείᾳ ἀντικείμενα. (20) Ἀλλὰ μὴν οὐδέν γ' ἀληθὲς εἰπεῖν νῦν ὅτι ἐστὶ πέρυσιν, οὐδὲ πέρυσιν ὅτι νῦν ἐστίν. Ἀδύνατον ἄρα μὴ ὄν ποτε ὕστερον ἀΐδιον εἶναι· ἕξει γὰρ ὕστερον καὶ τὴν τοῦ μὴ εἶναι δύναμιν. (21) Πλὴν οὐ τοῦ τότε μὴ εἶναι ὅτε ἔστιν (ὑπάρχει γὰρ ἐνεργείᾳ ὄν), ἀλλὰ τοῦ πέρυσιν καὶ ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ. Ἔστω δὴ οὗ ἔχει τὴν δύναμιν ὑπάρχον ἐνεργείᾳ· ἔσται ἄρα ἀληθὲς εἰπεῖν νῦν ὅτι οὐκ ἔστι πέρυσιν. Ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδεμία γὰρ δύναμις τοῦ γεγονέναι

tur necesse est. Ponatur enim ε ipsum η non sequi : ergo ζ ipsum sequetur, quippe quum cuilibet ipsum ε aut ζ competat. At θ etiam id sequetur, quod sequitur ipsum ζ : ergo θ sequetur η ipsum. At impossibile esse supponebatur. Eadem ratione et η sequi ipsum ε, demonstrabitur. At sic se habet ingenerabile ε ad generabile ζ, et incorruptibile η ad corruptibile θ. (13) Dicere autem nihil prohibere generatum quippiam incorruptibile esse, et ingenerabile quippiam corruptum esse, semel illo generato, hoc corrupto, tollere est aliquid eorum quæ data sunt. Aut enim infinito, aut quodam definito tempore, omnia aut agere, aut pati, aut esse, aut non esse possunt : et infinito, propterea quod tempus infinitum aliquo modo est definitum, quo non est majus. Id vero, quod aliqua ex parte est infinitum, neque infinitum est, neque etiam definitum. (14) Præterea cur magis hoc in signo corruptum est id quod antea semper erat, aut generatum est id quod prius non erat tempore infinito? Nam si non magis in hoc quam in alio, et ipsa signa sunt infinita, erat quippiam, ut patet, generabile et corruptibile tempore infinito : ergo non esse tempore infinito potest. Simul enim, ut non sit, et sit, potentiam sane habebit, ipsum quidem prius, si corruptibile est; ipsum autem posterius, si generabile est. Quare si posuerimus esse quæ non possunt, opposita simul erunt. (15) Atque hoc insuper in omni signo similiter erit. Quare ut non sit, et sit tempore infinito, potentiam sane habebit. At demonstratum est, hoc impossibile esse. Præterea si actum potentia antecedit, universo tempore erit, et quod ingenerabile erat, atque non ens tempore infinito, fieri autem potens. Simul igitur non erat, et ut sit potentiam habebat, et ut tunc sit, et postea tempore infinito. (16) Patet autem et alio modo impossibile esse, quippiam corruptibile non aliquando corrumpi. Semper enim simul et corruptibile et incorruptibile erit actu. Quare simul erit possibile, semper esse, et non semper esse. Corruptibile ergo aliquando corrumpitur : et si generabile est ortum est. Possibile enim est ortum esse, et non semper esse. (17) Possumus autem et hoc contemplari modo impossibile esse, aut si ortum aliquando quippiam est, incorruptibile esse, aut si ingenerabile est, et antea semper erat, corruptionem subire. Nihil enim casu, aut incorruptibile, aut ingenerabile esse potest. (18) Quod enim casu est atque fortuna, est præter id quod semper aut plerumque, aut est, aut fit. Quod vero infinito tempore aut simpliciter, aut ab aliquo tempore est, id aut semper aut plerumque est ens. (19) Talia igitur interdum esse, interdum non esse naturâ, necesse est. Talium autem eadem potentia est contradictionis, et ut sint, et non sint, causa materies est. Quare opposita simul esse actu necesse est. (20) At vero neque verum est dicere nunc, transacto in anno esse, neque transacto in anno nunc esse. Impossibile est ergo, si aliquando non est, posterius perpetuum esse : haberet enim posterius etiam potentiam non essendi. (21) Verum non ut tunc non sit, quando est (est enim ens actu), sed in anno præterito, temporeque transacto. Sit igitur id actu, cujus potentiam habet. Verum igitur erit, si transacto in anno non esse dicatur nunc. At impossibile est : nulla nempe potentia

ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ εἶναι ἢ ἔσεσθαι. (22) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πρότερον ὂν ἀΐδιον ὕστερον μή ἐστιν· ἕξει γὰρ δύναμιν οὗ ἐνεργείᾳ οὐκ ἔστιν. Ὥστ' ἂν θῶμεν τὸ δυνατόν, ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν νῦν ὅτι τοῦτ' ἔστι πέρυσιν καὶ ὅλως ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ. (23) Καὶ φυσικῶς δὲ καὶ μὴ καθόλου σκοποῦσιν ἀδύνατον ἢ ἀΐδιον ὂν πρότερον φθαρῆναι ὕστερον, ἢ πρότερον μὴ ὂν ὕστερον ἀΐδιον εἶναι. Τὰ γὰρ φθαρτὰ καὶ γενητὰ καὶ ἀλλοιωτὰ πάντα· ἀλλοιοῦται δὲ τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐξ ὧν συνίσταται τὰ φύσει ὄντα, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν τούτων φθείρεται.

est respectu ipsius fuisse, sed esse vel fore. (22) Similiter et si prius sempiternum erat, et posterius non est : habebit enim potentiam ejus quod actu non est. Quare si posuerimus id quod potest, vere dicetur nunc hoc esse transacto in anno, in temporeque omnino exacto. (23) Naturaliter etiam et non universaliter si consideremus, impossibile sane videbitur, aut corrumpi posterius, quod perpetuum prius erat, aut posterius sempiternum esse, quod prius non erat. Corruptibilia enim, et generabilia et alterabilia sunt universa : alterantur autem contrariis, et ex quibus constant ea quæ sunt natura, et ab iis ipsis corrumpuntur.

LIBER II.

CAP. I.

Ὅτι μὲν οὖν οὔτε γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὔτ' ἐνδέχεται φθαρῆναι, καθάπερ τινές φασιν αὐτόν, ἀλλ' ἔστιν εἷς καὶ ἀΐδιος, ἀρχὴν μὲν καὶ τελευτὴν οὐκ ἔχων τοῦ παντὸς αἰῶνος, ἔχων δὲ καὶ περιέχων ἐν αὑτῷ τὸν ἄπειρον χρόνον, ἔκ τε τῶν εἰρημένων ἔξεστι λαβεῖν τὴν πίστιν, καὶ διὰ τῆς δόξης τῆς παρὰ τῶν ἄλλως λεγόντων καὶ γεννώντων αὐτόν· εἰ γὰρ οὕτως μὲν ἔχειν ἐνδέχεται, καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκεῖνοι γενέσθαι λέγουσιν οὐκ ἐνδέχεται, μεγάλην ἂν ἔχοι καὶ τοῦτο ῥοπὴν εἰς πίστιν περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀϊδιότητος. (2) Διόπερ καλῶς ἔχει συμπείθειν ἑαυτὸν τοὺς ἀρχαίους καὶ μάλιστα πατρίους ἡμῶν ἀληθεῖς εἶναι λόγους, ὡς ἔστιν ἀθάνατόν τι καὶ θεῖον τῶν ἐχόντων μὲν κίνησιν, ἐχόντων δὲ τοιαύτην ὥστε μηθὲν εἶναι πέρας αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ταύτην τῶν ἄλλων πέρας· τό τε γὰρ πέρας τῶν περιεχόντων ἐστί, καὶ αὕτη ἡ κυκλοφορία τέλειος οὖσα περιέχει τὰς ἀτελεῖς καὶ τὰς ἐχούσας πέρας καὶ παῦλαν, αὐτὴ μὲν οὐδεμίαν οὔτ' ἀρχὴν ἔχουσα οὔτε τελευτήν, ἀλλ' ἄπαυστος οὖσα τὸν ἄπειρον χρόνον, τῶν δ' ἄλλων τῶν μὲν αἰτία τῆς ἀρχῆς, τῶν δὲ δεχομένη τὴν παῦλαν. Τὸν δ' οὐρανὸν καὶ τὸν ἄνω τόπον οἱ μὲν ἀρχαῖοι τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον· (3) ὁ δὲ νῦν μαρτυρεῖ λόγος ὡς ἄφθαρτος καὶ ἀγένητος, ἔτι δ' ἀπαθὴς πάσης θνητῆς δυσχερείας ἐστίν, πρὸς δὲ τούτοις ἄπονος διὰ τὸ μηδεμιᾶς προσδεῖσθαι βιαίας ἀνάγκης, ἣ κατέχει κωλύουσα φέρεσθαι πεφυκότα αὐτὸν ἄλλως· πᾶν γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐπίπονον, ὅσῳπερ ἂν ἀϊδιώτερον ᾖ, καὶ διαθέσεως τῆς ἀρίστης ἄμοιρον. (3) Διόπερ οὔτε κατὰ τὸν τῶν παλαιῶν μῦθον ὑποληπτέον ἔχειν, οἵ φασιν Ἄτλαντός τινος αὐτῷ προσδεῖσθαι τὴν σωτηρίαν· ἐοίκασι γὰρ καὶ τοῦτον οἱ συστήσαντες τὸν λόγον τὴν αὐτὴν ἔχειν ὑπόληψιν τοῖς ὕστερον· ὡς γὰρ περὶ βάρος ἐχόντων καὶ γεηρῶν ἁπάντων τῶν ἄνω σωμάτων ὑπέστησαν αὐτῷ μυθικῶς ἀνάγκην ἔμψυχον. (6) Οὔτε δὴ τοῦτον τὸν τρόπον ὑποληπτέον, οὔτε διὰ τὴν δίνησιν θάττονος τυγχάνοντα φορᾶς τῆς οἰκείας ῥοπῆς ἔτι σώζεσθαι τοσοῦτον χρόνον, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησίν. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπὸ

Cælum igitur universum neque ortum esse, neque corrumpi posse, ut quidam inquiunt, sed unum esse ac sempiternum, principium quidem et exitum æternitatis universæ non habens, infinitum autem habens et continens in se ipso tempus : et ex hisce quæ dicta sunt, et per opinionem eorum qui aliter dicunt, aliterque id generant, fidem sumere licet. Nam si sic quidem sese habere potest, eo autem modo, quem illi dicunt, non potest, magnum et hoc utique momentum ad faciendam fidem de immortalitate æternitateque ipsius habet. (2) Quare bene sese habet, quemque sibi persuadere, veteres et majorum maxime nostrorum sententias veras esse, quæ quidem asserunt, esse quippiam eorum immortale atque divinum, quæ motum quidem subeunt, talem tamen ut nullus ipsius sit finis, sed potius ipse ceterorum sit finis. Et finem enim ex his esse constat, quæ continent : et hic quum sit perfectus, imperfectos continet, et eos qui finem habent atque cessationem : ipse namque neque principium, neque exitum ullum habet, sed incessabilis est tempore infinito; ceterorum autem aut est principii causa, aut suscipit exitum cessationemve. Atque superum locum cælumque veteres quidem diis tribuerunt, propterea quod solum est immortale. (3) Præsens autem oratio testis est, incorruptibile ac ingenerabile esse, vacareque præterea omni difficultate mortali; et insuper esse sine labore, propterea quod nullius indiget vim inferentis necessitatis, quæ quidem prohibens detineret ipsum aptum alio modo ferri. Omne namque tale laboriosum est, quo magis perpetuum est, et optimæ dispositionis expers. (4) Idcirco neque putandum est, ipsum ita sese habere, ut veterum fabula dicit, qui quidem salutem ipsius Atlante quodam inquiunt indigere. Et ii namque, qui hanc sententiam attulerunt, idem quod posteri, videntur existimasse. Nam quasi pondus haberent supera corpora omnia, terreaque essent, necessitatem animæ participem ipsi fabulose supposuere. (5) Neque igitur hoc modo, neque ob conversionem, (propterea quod lationem habet motu suopte celeriorem), conservari putandum est adhuc ipsum tempore tantô atque incolumem esse, ut Empedocles dicit. (6) At vero nec ab anima cogente

ψυχῆς εὔλογον ἀναγκαζούσης μένειν ἀΐδιον· οὐδὲ γὰρ τῆς ψυχῆς οἷόν τ' εἶναι τὴν τοιαύτην ζωὴν ἄλυπον καὶ μακαρίαν· ἀνάγκη γὰρ καὶ τὴν κίνησιν μετὰ βίας οὖσαν, εἴπερ κινεῖσθαι πεφυκότος τοῦ πρώτου σώματος ἄλλως κινεῖ συνεχῶς, ἄσχολον εἶναι καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην ῥᾳστώνης ἔμφρονος, εἴ γε μηδ' ὥσπερ τῇ ψυχῇ τῇ τῶν θνητῶν ζῴων ἐστὶν ἀνάπαυσις ἡ περὶ τὸν ὕπνον γινομένη τοῦ σώματος ἄνεσις, ἀλλ' ἀναγκαῖον Ἰξίονός τινος μοῖραν κατέχειν αὐτὴν ἀΐδιον καὶ ἄτρυτον. Εἰ δή, καθάπερ εἴπομεν, ἐνδέχεται τὸν εἰρημένον ἔχειν τρόπον περὶ τῆς πρώτης φορᾶς, οὐ μόνον αὐτοῦ περὶ τῆς ἀϊδιότητος οὕτως ὑπολαβεῖν ἐμμελέστερον, ἀλλὰ καὶ τῇ μαντείᾳ τῇ περὶ τὸν θεὸν μόνως ἂν ἔχοιμεν οὕτως ὁμολογουμένως ἀποφαίνεσθαι συμφώνους λόγους. Ἀλλὰ τῶν μὲν τοιούτων λόγων ἅλις ἔστω τὰ νῦν.

sempiternum manere, consentaneum est rationi. Neque enim talis ipsius animæ vita sine dolore beataque esse potest. Et motum enim, qui est cum vi, si movet corpus primum aliter aptum ferri, continueque movet, negotiosum atque ab omni voluptate mentis semotum esse necesse est, si neque ut animæ mortalium animalium requies inest ea quæ circa somnum sit corporis relaxatio; sed Ixionis fatum cujusdam ipsam perpetuum insuperabileque detinere necesse est. Si igitur, uti diximus, res dicto modo de prima latione sese habere potest, non solum concinnius est ita de æternitate ipsius existimare, sed etiam hoc modo dumtaxat consentaneas magis ei vaticinationi, quam de diis habemus, sententias possumus certo proferre. Sed de his quidem hactenus.

CAP. II.

Ἐπειδὴ δέ τινές εἰσιν οἵ φασιν εἶναί τι δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τοῦ οὐρανοῦ, καθάπερ οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι (ἐκείνων γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἐστίν), σκεπτέον πότερον τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον ὡς ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἢ μᾶλλον ἑτέρως, εἴπερ δεῖ προσάπτειν τῷ τοῦ παντὸς σώματι ταύτας τὰς ἀρχάς. Εὐθὺς γὰρ πρῶτον, εἰ τὸ δεξιὸν ὑπάρχει καὶ τὸ ἀριστερόν, ἔτι πρότερον τὰς προτέρας ὑποληπτέον ὑπάρχειν ἀρχὰς ἐν αὐτῷ. Διώρισται μὲν οὖν περὶ τούτων ἐν τοῖς περὶ τὰς τῶν ζῴων κινήσεις διὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖα τῆς ἐκείνων εἶναι· φανερῶς γὰρ ἔν γε τοῖς ζῴοις ὑπάρχοντα φαίνεται τοῖς μὲν πάντα τὰ τοιαῦτα μόρια, λέγω δ' οἷον τό τε δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τοῖς δ' ἔνια, τοῖς δὲ φυτοῖς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μόνον. (2) Εἰ δὲ δεῖ καὶ τῷ οὐρανῷ προσάπτειν τι τῶν τοιούτων, καὶ τὸ πρῶτον, καθάπερ εἴπομεν, ἐν τοῖς ζῴοις ὑπάρχον εὔλογον ὑπάρχειν ἐν αὐτῷ· τριῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον οἷον ἀρχή τις ἐστίν· λέγω δὲ τὰ τρία τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, καὶ τὸ πρόσθεν καὶ τὸ ἀντικείμενον, καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν· ταύτας γὰρ τὰς διαστάσεις εὔλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, τὸ δὲ πρόσθεν τοῦ βάθους. Ἔτι δ' ἄλλως κατὰ τὰς κινήσεις· ἀρχὰς γὰρ ταύτας λέγω ὅθεν ἄρχονται πρῶτον αἱ κινήσεις τοῖς ἔχουσιν. Ἔστι δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ ἄνω ἡ αὔξησις, ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἡ κατὰ τόπον, ἀπὸ δὲ τῶν ἔμπροσθεν ἡ κατὰ τὴν αἴσθησιν· ἔμπροσθεν γὰρ λέγω ἐφ' ὃ αἱ αἰσθήσεις. (3) Διὸ καὶ οὐχ ἐν ἅπαντι σώματι τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν καὶ τὸ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν ζητητέον, ἀλλ' ὅσα ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν αὑτοῖς ἔμψυχα ὄντα· τῶν γὰρ ἀψύχων ἐν οὐθενὶ ὁρῶμεν ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Τὰ μὲν γὰρ ὅλως οὐ κινεῖται, τὰ δὲ κινεῖται μὲν ἀλλ' οὐ πανταχόθεν ὁμοίως, οἷον τὸ πῦρ ἄνω μόνον καὶ ἡ γῆ ἐπὶ τὸ μέσον. (4) Ἀλλ' ἐν μὲν τούτοις λέγομεν τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπαναφέ-

Quum autem sint qui dextrum ipsius cæli quippiam, et lævum inquiunt esse, ut ii qui Pythagorici nuncupantur (est enim hæc illorum sententia), considerandum est, utrum res sic sese habeat, ut illi dicunt, an alio potius modo, si hæc principia corpori ipsius universi sunt adjungenda. Continuo namque, si dextrum inest ei lævumque, priora principia jam prius in ipso esse existimandum est. Determinatum igitur de his est in iis quæ de animalium motibus sunt tractata, propterea quod hæc propria sunt illorum naturæ et accommodata. Manifeste namque animalibus inesse videntur quibusdam omnes istiusmodi partes, dextrum, inquam, atque sinistrum, quibusdam nonnullæ; plantis vero supera atque infera solum. (2) Quodsi cælo talium quippiam est adjungendum, etiam id ipsi competere, quod primum, ut dicimus, in animalibus inest, consentaneum est rationi. Unumquodque enim trium (dico autem trium, superum inferumque, ipsum Ante atque oppositum, et dextrum lævumque) ut principium quoddam esse videtur. Has enim omnes dimensiones perfectis corporibus inesse consonum est rationi: atque superum quidem longitudinis, dextrum autem latitudinis, ipsum vero Ante, altitudinis principium est. Insuper alio modo motuum ratione. Hæc enim principia dico, unde motus iis incipiunt quæ hæc habent. Est autem ab ipso quidem supero accretio; a dextris autem ea motio, quæ loco accommodatur; ab hisce vero, quæ ante sunt, ea motio quæ fit sensu. Atque id Ante dico, quo spectant sensus. (3) Quapropter et non omni in corpore quærendum est superum atque inferum, et dextrum lævumque, atque ante, et retro; sed in hisce quæ quum animata sint, motus in se ipsis principium habent. In nullo enim eorum quæ vocant inanima, cernimus unde sit principium motus. Quædam enim omnino non moventur: quædam moventur quidem, sed omni ex parte simili modo, veluti ignis sursum solum, et terra ad medium. (4) Sed in his superum et inferum, dextrum lævumque dicimus, ad nos ipsos referentes. Nam

ροντες· ἢ γὰρ κατὰ τὰ ἡμέτερα δεξιά, ὥσπερ οἱ μάντεις, ἢ καθ' ὁμοιότητα τοῖς ἡμετέροις, οἷον τὰ τοῦ ἀνδριάντος, ἢ τὰ ἐναντίως ἔχοντα τῇ θέσει, δεξιὸν μὲν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἀριστερόν, ἀριστερὸν δὲ τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον δεξιόν, [καὶ ὄπισθεν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἔμπροσθεν]. Ἐν αὐτοῖς δὲ τούτοις οὐδεμίαν ὁρῶμεν διαφοράν· ἐὰν γὰρ ἀνάπαλιν στραφῇ, τὰ ἐναντία ἐροῦμεν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἄνω καὶ κάτω καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. (5) Διὸ καὶ τῶν Πυθαγορείων ἄν τις θαυμάσειεν ὅτι δύο μόνας ταύτας ἀρχὰς ἔλεγον, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τὰς δὲ τέτταρας παρέλιπον οὐθὲν ἧττον κυρίας οὔσας· οὐθὲν γὰρ ἐλάττω διαφορὰν ἔχει τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ τὰ ἔμπροσθεν πρὸς τὰ ὄπισθεν ἢ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν ἅπασι τοῖς ζῴοις. Τὰ μὲν γὰρ τῇ δυνάμει διαφέρει μόνον, τὰ δὲ καὶ τοῖς σχήμασι· (6) καὶ τὸ μὲν ἄνω καὶ τὸ κάτω πᾶσι τοῖς ἐμψύχοις ἐστὶν ὁμοίως ζῴοις καὶ φυτοῖς, τὸ δὲ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν οὐχ ἐνυπάρχει τοῖς φυτοῖς. Ἔτι δ' ὡς τὸ μῆκος τοῦ πλάτους πρότερον, εἰ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, ἡ δὲ τοῦ προτέρου ἀρχὴ προτέρα, πρότερον ἂν εἴη τὸ ἄνω τοῦ δεξιοῦ κατὰ γένεσιν, ἐπειδὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ πρότερον. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τὸ μὲν ἄνω ἐστὶ τὸ ὅθεν ἡ κίνησις, τὸ δὲ δεξιὸν ἀφ' οὗ, τὸ δ' εἰς τὸ πρόσθεν ἐφ' ὅ, καὶ οὕτως ἂν ἔχοι τινὰ δύναμιν ἀρχῆς τὸ ἄνω πρὸς τὰς ἄλλας ἰδέας. Διά τε δὴ τὸ παραλιπεῖν τὰς κυριωτέρας ἀρχὰς δίκαιον αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν, καὶ διότι ταύτας ἐν ἅπασιν ὁμοίως ἐνόμιζον ὑπάρχειν. Ἡμῖν δ' ἐπειδὴ ὥρισται πρότερον ὅτι ἐν τοῖς ἔχουσιν ἀρχὴν κινήσεως αἱ τοιαῦται δυνάμεις ἐνυπάρχουσιν, ὁ δ' οὐρανὸς ἔμψυχος καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχήν, δῆλον ὅτι ἔχει καὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν. (7) Οὐ δεῖ γὰρ ἀπορεῖν διὰ τὸ σφαιροειδὲς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ παντός, ὅπως ἔσται τούτου τὸ μὲν δεξιὸν τὸ δὲ ἀριστερὸν ὁμοίων γ' ὄντων τῶν μορίων ἁπάντων καὶ κινουμένων τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλὰ νοεῖν ὥσπερ ἂν εἴ τις, ἐν οἷς ἔχει τὸ δεξιὸν πρὸς τὸ ἀριστερὸν διαφορὰν καὶ τοῖς σχήμασιν, εἶτα περιθείη σφαῖραν· ἕξει μὲν γὰρ τὴν δύναμιν διαφέρουσαν, δόξει δ' οὐ διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κινεῖσθαι· καὶ γὰρ εἰ μηδέποτ' ἤρξατο, ὅμως ἔχειν ἀναγκαῖον ἀρχήν, ὅθεν ἂν ἤρξατο, εἰ ἤρχετο κινούμενον, κἂν εἰ σταίη, κινηθείη ἂν πάλιν. (8) Λέγω δὲ μῆκος μὲν αὐτοῦ τὸ κατὰ τοὺς πόλους διάστημα, καὶ τῶν πόλων τὸν μὲν ἄνω τὸν δὲ κάτω· διαφορὰν γὰρ ἐν τούτοις μόνοις ὁρῶμεν τῶν ἡμισφαιρίων, τῷ μὴ κινεῖσθαι τοὺς πόλους. Ἅμα δὲ καὶ εἰώθαμεν λέγειν τὰ πλάγια ἐν τῷ κόσμῳ οὐ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, ἀλλὰ τὰ περὶ τοὺς πόλους, ὡς τούτου μήκους ὄντος· τὸ γὰρ εἰς τὸ πλάγιόν ἐστι τὸ περὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Τῶν δὲ πόλων ὁ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς φαινόμενος τὸ κάτω μέρος ἐστίν, ὁ δ' ἡμῖν ἄδηλος τὸ ἄνω. (9) Δεξιὸν γὰρ ἑκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δ' οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς,

aut respectu nostri, dextri lævique, ut augures dicunt; aut similitudine nostri, ut ea quæ sunt statuæ; aut ea quæ contrario modo sese habent positione: etenim dextrum quidem id dicimus, quod opponitur nostro sinistro, lævum autem, id quod nostro dextro, et retro, id quod nostro Ante. In his autem ipsis nullam differentiam cernimus. Si contra namque vertantur, contraria dextra lævaque, supera ac infera, et ante retroque sane dicemus. (5) Quapropter et Pythagoricos quispiam mirabitur, sola hæc duo principia dixisse, dextrum, inquam, atque sinistrum; ceteras autem quattuor differentias omisisse, non minus rationem principii subeuntes. Non enim minorem ad infera, supera, et ad ea quæ sunt retro, ea quæ sunt ante, quam ad læva, dextra, universis in animalibus differentiam habent. Hæc enim vi solum, illa figura etiam differunt. (6) Et superum quidem ac inferum omnibus animantibus inest, tam animalibus quam plantis: dextrum autem lævumque plantis non inest. Præterea ut longitudo latitudinem antecedit, sic prius erit generatione superum dextro, quum multipliciter prius dicatur: si longitudinis quidem superum, latitudinis vero dextrum principium est, atque prioris principium antecedit. Insuper si superum quidem est id unde est motio, dextrum autem a quo, et ante, ad quod: hoc quoque modo vim quandam principii superum ad ceteras species habet. Increpandi sunt igitur Pythagorici, et quia maxime propria principia omiserunt, et quia in universis hæc similiter inesse putabant. Quum autem a nobis sit antea definitum, tales potentias iis inesse, quæ principium motus habent; et cælum sit animatum, atque principium habeat motus: patet, ipsi superum inferumque et dextrum atque lævum inesse. (7) Non enim dubitare oportet ob universi rotundam figuram, quonam pacto aliud ipsius dextrum, aliud lævum erit, quandoquidem partes sint similes universæ perpetuoque motu cieantur: sed intelligere perinde oportet, atque si quispiam in hisce quæ dextri ad lævum figuris quoque differentiam habent, circumposuerit sphæram: habebunt enim potentiam differentem, at ob figuræ similitudinem habere non videbuntur. Eodem modo de principio quoque motus intelligamus oportet. Etenim etsi nunquam moveri cælum incepit, principium tamen habeat ipsum necesse est, unde incepisset, si inciperet moveri; et rursus cieretur motu, si stabit. (8) Dico autem, longitudinem ipsius quidem eam esse, quæ inter polos, distantiam: et polorum alterum, superam, alterum inferam partem. Differentiam enim in solis his hemisphæriorum cernimus, ex eo quia poli non moventur. Insuper etiam in mundo non ipsum superum, atque inferum, sed ea quæ sunt præter polos, latera dicere consuevimus. Quo patet, hanc ipsius cæli longitudinem esse. Id est enim latus, quod est præter superum inferumque. Polorum autem is quidem qui apud nos videtur, pars infera est; is autem qui nobis manifestus non est, partis rationem superæ subit. (9) Dextrum enim uniuscujusque id esse dicimus, unde principium ad locum accommodatæ motionis emerget. Conversionis vero

καὶ ὕστερον ὑπεναντία ἐστίν· (6) ἐξ ἀτάκτων γάρ ποτε τεταγμένα γενέσθαι φασίν, ἅμα δὲ τὸ αὐτὸ ἄτακτον εἶναι καὶ τεταγμένον ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη γένεσιν εἶναι τὴν χωρίζουσαν καὶ χρόνον· ἐν δὲ τοῖς διαγράμμασιν οὐδὲν τῷ χρόνῳ κεχώρισται. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον αὐτὸν ἅμ' ἀΐδιον εἶναι καὶ γενέσθαι, φανερόν. (7) Τὸ δ' ἐναλλὰξ συνιστάναι καὶ διαλύειν οὐθὲν ἀλλοιότερον ποιεῖν ἐστὶν ἢ τὸ κατασκευάζειν αὐτὸν ἀΐδιον μὲν ἀλλὰ μεταβάλλοντα τὴν μορφήν, ὥσπερ εἴ τις ἐκ παιδὸς ἄνδρα γινόμενον καὶ ἐξ ἀνδρὸς παῖδα ὁτὲ μὲν φθείρεσθαι ὁτὲ δ' εἶναι οἴοιτο· (8) δῆλον γὰρ ὅτι καὶ εἰς ἄλληλα τῶν στοιχείων συνιόντων οὐχ ἡ τυχοῦσα τάξις γίγνεται καὶ σύστασις, ἀλλ' ἡ αὐτή, ἄλλως τε καὶ κατὰ τοὺς τοῦτον τὸν λόγον εἰρηκότας, οἳ τῆς διαθέσεως ἑκατέρας αἰτιῶνται τὸ ἐναντίον. Ὥστ' εἰ τὸ ὅλον σῶμα συνεχὲς ὂν ὁτὲ μὲν οὕτως ὁτὲ δ' ἐκείνως διατίθεται καὶ διακεκόσμηται, ἡ δὲ τοῦ ὅλου σύστασίς ἐστι κόσμος καὶ οὐρανός, οὐκ ἂν ὁ κόσμος γίγνοιτο καὶ φθείροιτο, ἀλλ' αἱ διαθέσεις αὐτοῦ. (9) Τὸ δὲ ὅλως γενόμενον φθαρῆναι καὶ μὴ ἀνακάμπτειν ὄντος μὲν ἑνὸς ἀδύνατόν ἐστιν· πρὶν γὰρ γενέσθαι ἀεὶ ὑπῆρχεν ἡ πρὸ αὐτοῦ σύστασις, ἣν μὴ γενομένην οὐχ οἷόντ' εἶναί φαμεν μεταβάλλειν· ἀπείρων δ' ὄντων ἐνδέχεται μᾶλλον. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο πότερον ἀδύνατον ἢ δυνατόν, ἔσται δῆλον ἐκ τῶν ὕστερον· (10) εἰσὶ γάρ τινες οἷς ἐνδέχεσθαι δοκεῖ καὶ ἀγένητόν τι ὂν φθαρῆναι καὶ γενόμενον ἄφθαρτον διατελεῖν, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ· ἐκεῖ γάρ φησι τὸν οὐρανὸν γενέσθαι μέν, οὐ μὴν ἀλλ' ἔσεσθαί γε τὸν ἀεὶ χρόνον. Πρὸς οὓς φυσικῶς μὲν περὶ τοῦ οὐρανοῦ μόνον εἴρηται, καθόλου δὲ περὶ ἅπαντος σκεψαμένοις ἔσται καὶ περὶ τούτου δῆλον.

muntur, subcontraria sunt. (6) Ex inordinatis enim olim, inquiunt, ordinata fuisse. Ut autem idem ordinatum sit simul, atque inordinatum, fieri nequit, sed generationem esse quæ separat, tempusque, necesse est : in designationibus vero, nihil est tempore separatum. Esse igitur impossibile, perpetuum ipsum simul, ac factum esse, ex his quæ diximus, patet. (7) Constituere vero mundum vicissim atque dissolvere, nil aliud esse videtur quam ipsum sempiternum quidem, formam autem mutantem exstruere : perinde atque si quis interdum corrumpi, interdum esse putaret quempiam, qui vir ex puero, et ex viro fieret puer. (8) Est enim perspicuum, si elementa inter sese conveniunt, non quemvis, sed eundem ordinem eandemque fieri constitutionem : præsertim secundum eos qui hanc sententiam dicunt, qui quidem utriusque dispositionis contrarium ipsum causam inquiunt esse. Quare si totum quidem corpus continuum permanens, interdum hoc, interdum illo disponitur modo ac perornatur, constitutio vero totius mundus est et cælum; non utique mundus, sed dispositiones ipsius fiunt ac corrumpuntur. (9) Hoc autem, ortum, inquam, mundum, omnino corruptum iri, et non redire, si sit quidem unus, impossibile est. Nam antea quam ortus esset, constitutio præcedens ipsum, semper nimirum erat : quam quidem haud factam, mutari non posse dicimus. Sin vero sint infiniti, magis fieri potest. At vero hoc etiam si fieri possit necne, perspicuum ex iis quæ posterius dicentur, evadet. (10) Sunt enim quibus fieri posse videtur, ut et ingenerabile quippiam corrumpatur, et ortum vacet corruptione : ut in Timæo asseritur. Illic enim *Plato* cælum esse quidem ortum, non tamen esse caducum, sed reliquo semper fore tempore dicit : ad quos, naturaliter quidem de cælo solum est dictum; si vero de omnibus universaliter consideraverimus, de hoc quoque erit manifestum.

CAP. XI.

Πρῶτον δὲ διαιρετέον πῶς ἀγένητα καὶ γενητά φαμεν καὶ φθαρτὰ καὶ ἄφθαρτα· πολλαχῶς γὰρ λεγομένων, κἂν μηδὲν διαφέρῃ πρὸς τὸν λόγον, ἀνάγκη τὴν διάνοιαν ἀορίστως ἔχειν, ἄν τις τῷ διαιρουμένῳ πολλαχῶς ὡς ἀδιαιρέτῳ χρῆται· ἄδηλον γὰρ κατὰ ποίαν φύσιν αὐτῷ συμβαίνει τὸ λεχθέν. (2) Λέγεται δ' ἀγένητον ἕνα μὲν τρόπον ἐὰν ᾖ τι νῦν πρότερον μὴ ὂν ἄνευ γενέσεως καὶ μεταβολῆς, καθάπερ ἔνιοι τὸ ἅπτεσθαι καὶ τὸ κινεῖσθαι λέγουσιν· οὐ γὰρ εἶναι γίνεσθαί φασιν ἁπτόμενον, οὐδὲ κινούμενον. Ἕνα δ' εἴ τι ἐνδεχόμενον γίνεσθαι ἢ γενέσθαι μή ἐστιν· ὁμοίως γὰρ καὶ τοῦτο ἀγένητον, ὅτι ἐνδέχεται γενέσθαι. Ἕνα δ' εἴ τι ὅλως ἀδύνατον γενέσθαι, ὥσθ' ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τὸ δ' ἀδύνατον λέγεται διχῶς· ἢ γὰρ τῷ μὴ ἀληθὲς εἶναι εἰπεῖν ὅτι γένοιτ' ἄν, ἢ τῷ μὴ ῥᾳδίως μηδὲ ταχὺ ἢ καλῶς. (3) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸ γενητὸν ἕνα μὲν εἰ μὴ ὂν πρότερον ὕστερον ἔστιν, εἴτε γενόμενον εἴτ' ἄνευ τοῦ γίνεσθαι, ὁτὲ μὲν μὴ ὄν, πάλιν δ' ὄν· ἕνα δ' εἰ δυνατόν, εἴτε τῷ ἀληθεῖ διορισθέντος τοῦ δυνατοῦ εἴτε τῷ ῥᾳδίως· ἕνα δ' ἐὰν ἡ γένεσις αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν, εἴτ' ἤδη ὄντος, διὰ τοῦ γίνεσθαι δ' ὄντος, εἴτε καὶ μήπω ὄντος, ἀλλ' ἐνδεχομένου. (4) Καὶ φθαρτὸν δὲ καὶ ἄφθαρτον ὡσαύτως· εἴτε γὰρ πρότερόν τι ὂν ὕστερον ἢ μή ἐστιν ἢ ἐνδέχεται μὴ εἶναι, φθαρτὸν εἶναί φαμεν, εἴτε φθειρόμενόν ποτε καὶ μεταβάλλον, εἴτε μή. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸ διὰ τοῦ φθείρεσθαι ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι φθαρτὸν εἶναί φαμεν, καὶ ἔτι ἄλλως τὸ ῥᾳδίως φθειρόμενον, ὃ εἴποι ἄν τις εὔφθαρτον. (5) Καὶ περὶ τοῦ ἀφθάρτου ὁ αὐτὸς λόγος· ἢ γὰρ τὸ ἄνευ φθορᾶς ὁτὲ μὲν ὂν ὁτὲ δὲ μὴ ὄν, οἷον τὰς ἁφάς, ὅτι ἄνευ τοῦ φθείρεσθαι πρότερον οὖσαι ὕστερον οὐκ εἰσίν, ἢ τὸ ὂν μὲν δυνατὸν δὲ μὴ εἶναι, ἢ οὐκ ἐσόμενόν ποτε, νῦν δ' ὄν· σὺ γὰρ εἶ, καὶ ἡ ἁφὴ νῦν· ἀλλ' ὅμως φθαρτόν, ὅτι ἔσται ποτὲ ὅτε οὐκ ἀληθές σε εἰπεῖν ὅτι εἶ, οὐδὲ ταῦτα ἅπτεσθαι. Τὸ δὲ μάλιστα κυρίως, τὸ ὂν μέν, ἀδύνατον δὲ φθαρῆναι οὕτως ὥστε νῦν ὂν ὕστερον μὴ εἶναι ἢ ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι, ἢ καὶ τὸ μήπω ἐφθαρμένον, ὂν δέ, ἐνδεχόμενον δ' ὕστερον μὴ εἶναι. (6) Λέγεται δ' ἄφθαρτον καὶ τὸ μὴ ῥᾳδίως φθειρόμενον. Εἰ δὴ ταῦθ' οὕτως ἔχει, σκεπτέον πῶς λέγομεν τὸ δυνατὸν καὶ ἀδύνατον· τό τε γὰρ κυριώτατα λεγόμενον ἄφθαρτον τῷ μὴ δύνασθαι φθαρῆναι ἄν, μηδ' ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή· λέγεται δὲ καὶ τὸ ἀγένητον τὸ ἀδύνατον, καὶ τὸ μὴ δυνάμενον γενέσθαι οὕτως ὥστε πρότερον μὲν μὴ εἶναι ὕστερον δὲ εἶναι, οἷον τὴν διάμετρον σύμμετρον. (7) Εἰ δή τι δύναται κινηθῆναι στάδια ἑκατὸν ἢ ἆραι βάρος, ἀεὶ πρὸς τὸ πλεῖστον λέγομεν, οἷον τάλαντα ἆραι ἑκατὸν ἢ στάδια βαδίσαι ἑκατόν (καίτοι καὶ τὰ μόρια δύναται τὰ ἐντός, εἴπερ καὶ τὴν ὑπεροχήν), ὡς δέον ὁρίζεσθαι πρὸς τὸ τέλος καὶ τὴν ὑπεροχὴν τὴν δύναμιν. Ἀνάγκη μὲν οὖν τὸ δυνατὸν καθ' ὑπεροχὴν τοσαδὶ καὶ τὰ ἐντὸς δύνασθαι, οἷον εἰ τάλαντα ἑκατὸν ἆραι, καὶ δύο, κἂν εἰ στάδια ἑκατόν, καὶ δύο δύνασθαι βαδίσαι. Ἡ δὲ δύναμις τῆς ὑπεροχῆς ἐστίν· κἂν εἴ τι ἀδύνατον τοσονδὶ καθ' ὑπερβολὴν εἰπόντων, καὶ τὰ πλείω ἀδύνατον, οἷον ὁ χίλια βαδίσαι στάδια μὴ δυνάμενος δῆλον ὅτι καὶ χίλια καὶ ἕν. (8) Μηθὲν δ' ἡμᾶς παρενοχλείτω· διωρίσθω γὰρ κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τὸ τέλος λεγόμενον τὸ κυρίως δυνατόν. Τάχα γὰρ ἐνσταίη τις ἂν ὡς οὐκ ἀνάγκη τὸ λεχθέν· ὁ γὰρ ὁρῶν στάδιον οὐ καὶ τὰ ἐντὸς ὄψεται μεγέθη, ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον ὁ δυνάμενος ἰδεῖν στιγμὴν ἢ ἀκοῦσαι μικροῦ ψόφου καὶ τῶν μειζόνων ἕξει αἴσθησιν. Ἀλλ' οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· διωρίσθω γὰρ ἤτοι ἐπὶ τῆς δυνάμεως ἢ ἐπὶ τοῦ πράγματος ἡ ὑπερβολή. Τὸ γὰρ λεγόμενον δῆλον· ἡ μὲν γὰρ ὄψις ἡ τοῦ ἐλάττονος ὑπερέχει, ἡ δὲ ταχυτὴς ἡ τοῦ πλείονος.

Primum autem distinguamus oportet, quomodo generabilia et ingenerabilia, et corruptibilia et incorruptibilia dicamus. Nam quum multipliciter dicantur, etsi nihil ad rationem refert, mentem indefinite sese habere necesse est, si quispiam ut indivisibili eo utatur, quod multis dividitur modis. Non est enim manifestum, per quam ipsorum naturam id accidat, quod est dictum. (2) Dicitur itaque ingenerabile uno modo, si sit quippiam nunc quod antea non erat, sine generatione et mutatione : ut ipsum tangi quidam inquiunt atque moveri; dicunt enim, non posse tangens generari, neque subiens motum. Alio modo, si fieri vel ortum esse quippiam possit, et non sit : nam hoc similiter est ingenerabile (*ingeneratum*), quia ortum subire potest. Alio modo, si quippiam omnino factum esse impossibile sit, ut interdum sit, interdum non sit. Impossibile autem dupliciter dicitur. Aut enim quia non verum est dicere ortum esse posse, aut quia non facile, nec cito, nec bene oriri potest. (3) Eodem modo et generabile uno dicitur modo, si sit quippiam posterius, quod prius non erat, sive per generationem, sive sine generatione. Alio modo, si possibile sit, sive veritate, sive facilitate possibile ipsum sit definitum. Alio modo, si generatio sit ipsius ex eo quod non est, ad id quod est, sive jam sit, per generationem autem sit, sive et nondum sit, esse autem possit. (4) Corruptibile etiam et incorruptibile similiter dicitur. Nam si quippiam prius erat, postea vero non est, aut est quidem, non esse autem potest, sive per corruptionem et mutationem, sive sine his, corruptibile illud dicimus esse. Interdum et id quod per corruptionem non esse potest, corruptibile esse dicimus. Et insuper alio modo, id quod facile corrumpitur, quod quidem quispiam « facile corruptibile » dixerit. (5) De incorruptibili quoque eadem est ratio. Aut enim id quod sine corruptione interdum est, interdum non est, incorruptibile dicimus : quo pacto tactus incorruptibiles esse dicuntur, propterea quod prius erant, et postea non sunt sine corruptione. Aut id quod quidem est, non esse autem potest : aut non est futurum unquam, nunc autem est. Tu nempe es nunc, et tactus est etiam nunc : corruptibiles tamen estis, quia erit aliquando tempus quando nec te esse, nec hæc tangere vere dicetur. Id vero maxime proprie incorruptibile dicitur, quod est quidem, non potest autem sic corruptum esse, ut nunc quidem sit, postea vero non sit, aut non esse possit : aut et id quod nondum corruptum est, atque est, non esse autem posterius potest. (6) Dicitur etiam incorruptibile id quod non facile corrumpitur. Si igitur hæc ita sunt, considerandum est quomodo possibile et impossibile dicamus. Nam et quod propriissime incorruptibile dicitur, ex eo dicitur sane, quia corrumpi non potest, neque quandoque esse, quandoque non esse. Et prorsus ingenerabile id propriissime dicitur, quod sic generari non potest, ut prius quidem non sit, posterius vero sit : qualis est diameter commensurabilis lateri. (7) Si igitur quippiam per decem millia passuum moveri potest, aut pondus levare, id quod maximum potest, dicere semper solemus : veluti centum levare libras, aut per decem millia passuum ambulare : quanquam et partes quæ citra sunt, potest, si et excessum potest. Quo patet, ad finem atque excessum definiri potentiam oportere. Id igitur quod potest tot per excessum, et ea quæ sunt citra, necesse est : ceu si centum libras levare potest, et duas posse; et si per decem millia passuum ambulare potest, et per duo ambulare posse. Potentia vero, ipsius excessionis est : et si quippiam tantum non potest, eo per exsuperationem dicto, etiam plura non potest. Qui namque centum passus transire non potest, is et centum et unum non potest. (8) Nihil autem nos conturbet; id enim quod proprie potest, per finem excessionis sit definitum. Forsitan enim quispiam dicet, id quod dictum est, non necessario ita esse. Qui namque magnitudinem decem passuum videt, is non et magnitudines eas quæ sunt citra, videbit : sed contra potius, qui punctum videre potest, aut parvum audire sonum, is et majorum sensum habebit. Verum nihil ad rationem refert : ipsa enim exsuperatio, aut in potentia, aut in re ipsa sit definita. Id enim quod dicitur, patet : nam visus qui est minoris, excedit; celeritas vero quæ est majoris.

CAP. XII.

Διωρισμένων δὲ τούτων λεκτέον τὸ ἐφεξῆς. Εἰ δή ἐστιν ἔνια δυνατὰ καὶ εἶναι καὶ μή, ἀνάγκη χρόνον τινὰ ὡρίσθαι τὸν πλεῖστον καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μή, λέγω δ' ὃν δυνατὸν τὸ πρᾶγμα εἶναι καὶ ὃν δυνατὸν μὴ εἶναι καθ' ὁποιανοῦν κατηγορίαν, οἷον ἄνθρωπον ἢ λευκὸν ἢ τρίπηχυ ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων. Εἰ

His autem determinatis, dicenda sunt ea quæ deinceps sequuntur. Si igitur aliqua sunt, quæ esse et non esse possunt, quoddam tempus maximum et essendi, et non essendi, definitum esse necesse est. Atque dico rem esse posse, et non esse posse, in unoquoque prædicamento : ut hominem, aut album, aut tricubitum, aut aliquid aliud tale.

γὰρ μὴ ἔσται ποσός τις, ἀλλ' ἀεὶ πλείων τοῦ προτεθέντος καὶ οὐκ ἔστιν οὗ ἐλάττων, ἄπειρον ἔσται χρόνον τὸ αὐτὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄλλον ἄπειρον. Ἀλλὰ τοῦτ' ἀδύνατον. (2) Ἀρχὴ δ' ἔστω ἐντεῦθεν· τὸ γὰρ ἀδύνατον καὶ τὸ ψεῦδος οὐ ταὐτὸ σημαίνει. Ἔστι δὲ τὸ ἀδύνατον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς τὸ μὲν ἐξ ὑποθέσεως (λέγω δ', οἷον τὸ τρίγωνον ἀδύνατον δύο ὀρθὰς ἔχειν, εἰ τάδε, καὶ ἡ διάμετρος σύμμετρος, εἰ τάδε), ἔστι δ' ἁπλῶς καὶ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα καὶ ψευδῆ καὶ ἀληθῆ. Οὐ δὴ ταὐτόν ἐστι ψεῦδός τέ τι εἶναι ἁπλῶς καὶ ἀδύνατον ἁπλῶς· τὸ γάρ σε μὴ ἑστῶτα φάναι ἑστάναι ψεῦδος μέν, οὐκ ἀδύνατον δέ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τὸν κιθαρίζοντα μὲν μὴ ᾄδοντα δὲ ᾄδειν φάναι ψεῦδος, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον. Τὸ δ' ἅμα ἑστάναι καὶ καθῆσθαι, καὶ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι, οὐ μόνον ψεῦδος ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον. Οὐ δὴ ταὐτόν ἐστιν ὑποθέσθαι ψεῦδος καὶ ἀδύνατον. Συμϐαίνει δ' ἀδύνατον ἐξ ἀδυνάτου. Τοῦ μὲν οὖν καθῆσθαι καὶ ἑστάναι ἅμα ἔχει τὴν δύναμιν, ὅτι ὅτε ἔχει ἐκείνην, καὶ τὴν ἑτέραν· ἀλλ' οὐχ ὥστε ἅμα καθῆσθαι καὶ ἑστάναι, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ χρόνῳ. (3) Εἰ δή τι ἄπειρον χρόνον ἔχει πλειόνων δύναμιν, οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ χρόνῳ, ἀλλὰ τοῦθ' ἅμα. Ὥστ' εἴ τι ἄπειρον χρόνον ὂν φθαρτόν ἐστι, δύναμιν ἔχοι ἂν τοῦ μὴ εἶναι. Εἰ δὴ ἄπειρον χρόνον ἐστίν, ἔστω ὑπάρχον ὃ δύναται μὴ εἶναι. Ἅμα ἄρ' ἔσται τε καὶ οὐκ ἔσται κατ' ἐνέργειαν. Ψεῦδος μὲν οὖν συμϐαίνοι ἄν, ὅτι ψεῦδος ἐτέθη. Ἀλλ' εἰ μὴ ἀδύνατον ἦν, οὐκ ἂν καὶ ἀδύνατον ἦν τὸ συμϐαῖνον. Ἅπαν ἄρα τὸ ἀεὶ ὂν ἁπλῶς ἄφθαρτον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀγένητον· εἰ γὰρ γενητόν, ἔσται δυνατὸν χρόνον τινὰ μὴ εἶναι. (4) Φθαρτὸν μὲν γάρ ἐστι τὸ πρότερον μὲν ὄν, νῦν δὲ μὴ ὂν ἢ ἐνδεχόμενόν ποτε ὕστερον μὴ εἶναι· γενητὸν δὲ ὃ ἐνδέχεται πρότερον μὴ εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ χρόνῳ δυνατὸν τὸ ἀεὶ ὄν. Ὥστε μὴ εἶναι οὔτ' ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον· καὶ γὰρ τὸν πεπερασμένον χρόνον δύναται εἶναι, εἴπερ καὶ τὸν ἄπειρον. Οὐκ ἄρα ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἀεί τε δύνασθαι εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ἀπόφασιν, οἷον λέγω μὴ ἀεὶ εἶναι. Ἀδύνατον ἄρα καὶ ἀεὶ μέν τι εἶναι, φθαρτὸν δ' εἶναι. Ὁμοίως δ' οὐδὲ γενητόν. Δυοῖν γὰρ ὅροιν εἰ ἀδύνατον τὸ ὕστερον ἄνευ τοῦ προτέρου ὑπάρξαι, ἐκεῖνο δ' ἀδύνατον ὑπάρξαι, καὶ τὸ ὕστερον. Ὥστ' εἰ τὸ ἀεὶ ὂν μὴ ἐνδέχεταί ποτε μὴ εἶναι, ἀδύνατον καὶ γενητὸν εἶναι. (5) Ἐπεὶ δ' ἡ ἀπόφασις τοῦ μὲν ἀεὶ δυναμένου εἶναι τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον εἶναι, τὸ δ' ἀεὶ δυνάμενον μὴ εἶναι ἐναντίον, οὗ ἀπόφασις τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον μὴ εἶναι, ἀνάγκη τὰς ἀποφάσεις ἀμφοῖν τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν, καὶ εἶναι μέσον τοῦ ἀεὶ ὄντος καὶ τοῦ ἀεὶ μὴ ὄντος τὸ δυνάμενον εἶναι καὶ μὴ εἶναι· ἡ γὰρ ἑκατέρου ἀπόφασίς ποτε ὑπάρξει, εἰ μὴ εἴη ἀεί. Ὥστε καὶ τὸ μὴ ἀεὶ μὴ ὂν ἔσται ποτὲ καὶ οὐκ ἔσται, καὶ τὸ μὴ ἀεὶ δυνάμενον εἶναι δηλονότι, ἀλλά ποτε ὄν· ὥστε καὶ μὴ εἶναι. Τὸ αὐτὸ ἄρ' ἔσται δυνατὸν εἶναι καὶ μή, καὶ τοῦτ' ἔστιν

Nam si non erit definitum quiddam, sed semper proposito majus, et quo non est minus: idem erit profecto possibile esse tempore infinito, et non esse alio tempore infinito. At hoc esse nequit. (2) Principium autem hinc sumatur. Impossibile enim, et falsum, non idem significant. Est autem impossibile et possibile, et falsum ac verum, ex suppositione: veluti triangulum impossibile est suos tres angulos duobus rectis æquales habere, si hæc sint; et diameter commensurabilis est, si hoc sit. Sunt autem simpliciter et possibilia et impossibilia, et vera et falsa. Non est igitur idem, falsum aliquid esse simpliciter, et simpliciter impossibile. Te namque dicere stare, quando non stas, falsum est quidem, sed non impossibile. Similiter et eum qui citharam quidem pulsat, non autem cantat, cantare dicere falsum est, sed non impossibile est. Simul autem stare atque sedere, et diametrum commensurabilem esse, non solum est falsum, sed etiam impossibile. Non igitur idem est supponere falsum, ac impossibile. Impossibile autem ex impossibili accidit. Sedendi itaque quippiam standique simul potentiam habet; quia quando habet illam, et alteram habet: at non ut simul stet atque sedeat, sed in alio tempore. (3) Si vero quippiam plurium potentiam habeat tempore infinito, non est in alio tempore, sed simul. Quare si quippiam, quod est tempore infinito, est corruptibile, illud, ut non sit, potentiam habet. Si igitur est tempore infinito, sit id quod non potest. Simul ergo erit atque non erit actu. Falsum igitur accidit, quia falsum suppositum est. Sed si impossibile non esset, non id utique, quod accidit, etiam impossibile esset. Omne ergo, quod semper est incorruptibile, simpliciter est. Similiter et ingenitum est. Nam si generabile est, erit possibile aliquo in tempore non esse. (4) Corruptibile enim id est quod prius quidem erat, nunc vero non est: aut quod nunc quidem est, potest autem aliquando posterius non esse. Generabile vero id quod prius non esse potest: at non est in quo tempore id quod semper est, esse potest. Quare non esse nec infinitum, nec finitum. Etenim finito tempore esse potest, si et infinito possit. Non ergo contingit idem ac unum, et semper esse, et semper non esse posse. At neque non semper esse: quæ est negatio. Impossibile est ergo, et semper quippiam esse, et corruptibile esse. Pari modo nec generabile. Nam si duo sint termini, posteriorque sine priore inesse non possit, si ille competere non potest, posterior etiam competere nequit. Quare si id quod est semper, non esse aliquando non potest, impossibile est et generabile esse. (5) Quum autem negatio quidem ejus, quod semper esse potest, sit id quod non semper esse potest, contrarium autem id quod non semper esse potest, et negatio est id quod non semper non esse potest: negationes amborum competere eidem necesse est, et esse medium ejus quod semper est et ejus quod semper non est, id quod esse, et non esse potest. Utriusque nam que negatio quandoque competet, si non semper sit. Quare et id quod non semper non est, erit quandoque, atque non erit; et id quod non semper esse potest, sed quandoque est, erit sane atque non erit. Idem ergo possibile erit esse atque non esse. Et hoc est medium utrorumque.

ἀμφοῖν μέσον. (6) Λόγος δὲ καθόλου ὅδε. Ἔστω γὰρ τὸ Α καὶ τὸ Β μηδενὶ τῷ αὐτῷ δυνάμενα ὑπάρχειν, ἅπαντι δὲ τὸ Α ἢ τὸ Γ καὶ τὸ Β ἢ τὸ Δ. Ἀνάγκη δὴ ᾧ μήτε τὸ Α ὑπάρχει μήτε τὸ Β, παντὶ ὑπάρχειν τὰ ΓΔ. Ἔστω δὴ τὸ Ε τὸ μεταξὺ τῶν ΑΒ· ἐναντίων γὰρ τὸ μηθέτερον μέσον. Τούτῳ δὴ ἀνάγκη ἄμφω ὑπάρχειν τό τε Γ καὶ τὸ Δ. Παντὶ γὰρ ἢ τὸ Α ἢ τὸ Γ, ὥστε καὶ τῷ Ε· ἐπεὶ οὖν τὸ Α ἀδύνατον, τὸ Γ ὑπάρξει. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ Δ. (7) Οὔτε δὴ τὸ ἀεὶ ὂν γενητὸν οὐδὲ φθαρτόν, οὔτε τὸ ἀεὶ μὴ ὄν. Δῆλον δ' ὅτι καὶ εἰ γενητὸν ἢ φθαρτόν, οὐκ ἀΐδιον. Ἅμα γὰρ ἔσται δυνάμενον ἀεὶ εἶναι καὶ δυνάμενον μὴ ἀεὶ εἶναι· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, δέδεικται πρότερον. (8) Ἆρ' οὖν εἰ καὶ ἀγένητον, ὂν δέ, τοῦτ' ἀνάγκη ἀΐδιον εἶναι; ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἄφθαρτον, ὂν δέ. Λέγω δὲ τὸ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον τὰ κυρίως λεγόμενα, ἀγένητον μὲν ὃ ἔστι νῦν, καὶ πρότερον οὐκ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν τὸ μὴ εἶναι, ἄφθαρτον δὲ ὃ νῦν ὂν ὕστερον μὴ ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν μὴ εἶναι. Ἦ εἰ μὲν ταῦτα ἀλλήλοις ἀκολουθεῖ καὶ τό τε ἀγένητον ἄφθαρτον καὶ τὸ ἄφθαρτον ἀγένητον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἀΐδιον ἑκατέρῳ ἀκολουθεῖν, καὶ εἴτε τι ἀγένητον, ἀΐδιον, εἴτε τι ἄφθαρτον, ἀΐδιον. (9) Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ αὐτῶν· καὶ γὰρ ἀνάγκη, εἰ φθαρτόν, γενητόν. Ἢ γὰρ ἀγένητον ἢ γενητόν· εἰ δὲ ἀγένητον, ἄφθαρτον ὑπόκειται. Καὶ εἰ γενητὸν δή, φθαρτὸν ἀνάγκη· ἢ γὰρ φθαρτὸν ἢ ἄφθαρτον· ἀλλ' εἰ ἄφθαρτον, ἀγένητον ὑπέκειτο. (10) Εἰ δὲ μὴ ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλοις τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀγένητον, οὐκ ἀνάγκη οὔτε τὸ ἀγένητον οὔτε τὸ ἄφθαρτον ἀΐδιον εἶναι. Ὅτι δ' ἀνάγκη ἀκολουθεῖν, ἐκ τῶνδε φανερόν. Τὸ γὰρ γενητὸν καὶ τὸ φθαρτὸν ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλοις. Δῆλον δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πρότερον· τοῦ γὰρ ἀεὶ ὄντος καὶ τοῦ ἀεὶ μὴ ὄντος ἐστὶ μεταξὺ ᾧ μηθέτερον ἀκολουθεῖ, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ γενητὸν καὶ φθαρτόν. Δυνατὸν γὰρ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ὡρισμένον χρόνον ἑκάτερον· λέγω δ' ἑκάτερον καὶ εἶναι ποσόν τινα χρόνον καὶ μὴ εἶναι. (11) Εἰ τοίνυν ἐστί τι γενητὸν ἢ φθαρτόν, ἀνάγκη τοῦτο μεταξὺ εἶναι. Ἔστω γὰρ τὸ Α τὸ ἀεὶ ὄν, τὸ δὲ Β τὸ ἀεὶ μὴ ὄν, τὸ δὲ Γ γενητόν, τὸ δὲ Δ φθαρτόν. Ἀνάγκη δὴ τὸ Γ μεταξὺ εἶναι τοῦ Α καὶ τοῦ Β. Τῶν μὲν γὰρ οὐκ ἔστι χρόνος ἐπ' οὐδέτερον τὸ πέρας ἐν ᾧ ἢ τὸ Α οὐκ ἦν ἢ τὸ Β ἦν· τῷ δὲ γενητῷ ἀνάγκη ἢ ἐνεργείᾳ εἶναι ἢ δυνάμει, τοῖς δὲ ΑΒ οὐδετέρως. Ποσὸν ἄρα τινὰ καὶ ὡρισμένον χρόνον καὶ ἔσται καὶ πάλιν οὐκ ἔσται τὸ Γ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Δ φθαρτοῦ. Γενητὸν ἄρα καὶ φθαρτὸν ἑκάτερον. Ἀκολουθοῦσιν ἄρα ἀλλήλοις τὸ γενητὸν καὶ τὸ φθαρτόν. (12) Ἔστω δὴ τὸ ἐφ' ᾧ Ε ἀγένητον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Ζ γενητόν, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Η ἄφθαρτον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Θ φθαρτόν. Τὰ δὴ ΖΘ δέδεικται ὅτι ἀκολουθεῖ ἀλλήλοις. Ὅταν δ' ᾖ οὕτω κείμενα ὡς ταῦτα, οἷον τὸ μὲν Ζ καὶ τὸ Θ ἀκολουθοῦντα, τὸ δὲ Ε καὶ τὸ Ζ μηθενὶ τῷ αὐτῷ, ἅπαντι δὲ θάτερον, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ΗΘ, ἀνάγκη καὶ τὰ ΕΗ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις. Ἔστω γὰρ τῷ Η τὸ Ε

(6) Ratio autem universalis hæc est. Nam α et β nulli eidem inesse possint: α vero aut γ, et β aut δ, cuilibet insint. Cui igitur neque α neque β inest, ei γ δ cuilibet insint necesse est. Sit autem id quod inter α et β medium est, ε: id enim, quod neutrum contrariorum est, eorumdem medium esse constat. Ambo igitur, γ inquam et δ, huic insint necesse est. Nam aut α aut γ cuilibet inest; quare et ipsi ε. Quum igitur α impossibile sit esse, inerit ipsum γ. Eadem est et in ipso δ ratio. (7) Neque igitur id quod semper est, neque id quod semper non est, generabile aut corruptibile est. Patet autem et si generabile aut corruptibile sit, non perpetuum esse. Simul enim poterit semper esse, et non semper esse. Hoc autem prius demonstratum est impossibile esse. (8) Si igitur ingenerabile quippiam est, atque est ens, idne sempiternum esse necesse est? et pari modo, si incorruptibile est, et ens. Dico autem ingenerabile et incorruptibile, ea quæ proprie dicuntur: ingenerabile quidem id quod nunc est, et prius non erat verum dicere haud esse; incorruptibile vero, quod nunc est, et posterius verum non erit dicere haud esse. At si hæc mutuo se sequuntur, atque ingenerabile est incorruptibile, et incorruptibile, ingenerabile: ipsum etiam perpetuum utrumque sequatur, necesse est; et si est quippiam ingenerabile, et si est quippiam incorruptibile, sit continuo sempiternum necesse est. (9) Hoc ita esse, et ex definitione ipsorum patet. Etenim si corruptibile est, generabile esse necesse est: aut enim ingenerabile, aut generabile est: at si ingenerabile est, incorruptibile esse supponitur: et si generabile est, et corruptibile esse necesse est: aut enim corruptibile, aut incorruptibile est. At si incorruptibile est, ingenerabile esse sane supponebatur. (10) Sin vero mutuo se non sequuntur incorruptibile atque ingenerabile, non necesse est aut ipsum ingenerabile, aut incorruptibile, perpetuum esse. Sequi autem hæc sese mutuo necessario, ex his emergere potest. Generabile enim et corruptibile mutuo se sequuntur. Manifestum est autem hoc quoque ex antea dictis. Est enim id medium inter id quod semper est, et id quod semper non est, quod neutrum sequitur: hoc autem est generabile ipsum, ac corruptibile. Utrumque enim, definito tempore quodam, et esse, et non esse potest. (11) Si igitur quippiam aut generabile, aut corruptibile sit, id medium esse necesse est. Sit enim id quidem quod semper est, α, id autem quod semper non est, β: γ vero sit generabile, et δ sit corruptibile: γ igitur inter α et β medium esse necesse est. Illorum enim ad neutrum ultimum tempus est, in quo α ipsum non erat, aut β ipsum erat. Generabile autem aut actu aut potentia necesse est esse: ipsa vero α β neutro modo. Tempore igitur quodam definito, γ ipsum et erit et rursus non erit. Similiter est dicendum et de ipso corruptibili δ. Generabile ergo et corruptibile utrumque est. Generabile ergo et corruptibile mutuo se sequuntur. (12) Sit itaque ingenerabile ε, generabile ζ: incorruptibile η, et corruptibile θ. Est igitur demonstratum, ζ atque θ sese mutuo sequi. Quando autem sic aliqua ut hæc jacent, velut ζ quidem et θ sese mutuo sequuntur, ε vero et ζ nulli eidem competunt, sed alterum omni competit, et simili modo ipsa η atque θ: tunc et ε η mutuo se sequan-

μὴ ἀκολουθοῦν. Τὸ ἄρα Ζ ἀκολουθήσει· παντὶ γὰρ τὸ Ε ἢ τὸ Ζ. Ἀλλὰ μὴν ᾧ τὸ Ζ, καὶ τὸ Θ. Τῷ ἄρα Η τὸ Θ ἀκολουθήσει. Ἀλλ' ὑπέκειτο ἀδύνατον εἶναι. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ὅτι τὸ Η τῷ Ε. Ἀλλὰ μὴν οὕτως ἔχει τὸ ἀγένητον, ἐφ' ᾧ Ε, πρὸς τὸ γενητόν, ἐφ' ᾧ Ζ, καὶ τὸ ἄφθαρτον, ἐφ' ᾧ Η, πρὸς τὸ φθαρτόν, ἐφ' ᾧ Θ. (13) Τὸ δὴ φάναι μηδὲν κωλύειν γινόμενόν τι ἄφθαρτον εἶναι καὶ ἀγένητον ὂν φθαρῆναι, ἅπαξ ὑπαρχούσης τῷ μὲν τῆς γενέσεως τῷ δὲ τῆς φθορᾶς, ἀναιρεῖν ἐστὶ τῶν δεδομένων τι. Ἢ γὰρ ἄπειρον ἢ ποσόν τινα ὡρισμένον χρόνον δύναται ἅπαντα ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, καὶ τὸν ἄπειρον διὰ τοῦτο, ὅτι ὥρισταί πως ὁ ἄπειρος χρόνος, οὗ οὐκ ἔστι πλείων. Τὸ δὲ πῇ ἄπειρον οὔτ' ἄπειρον οὔθ' ὡρισμένον. (14) Ἔτι τί μᾶλλον ἐπὶ τῷδε τῷ σημείῳ ἀεὶ ὂν πρότερον ἐφθάρη ἢ μὴ ὂν ἄπειρον ἐγένετο; εἰ γὰρ μηθὲν μᾶλλον, ἄπειρα δὲ τὰ σημεῖα, δῆλον ὅτι ἄπειρον χρόνον ἦν τι γενητὸν καὶ φθαρτόν. Δύναται ἄρα μὴ εἶναι τὸν ἄπειρον χρόνον· ἅμα γὰρ ἕξει δύναμιν τοῦ μὴ εἶναι καὶ εἶναι, τὸ μὲν πρότερον, εἰ φθαρτόν, τὸ δ' ὕστερον, εἰ γενητόν. Ὥστ' ἐὰν ὑπάρχειν θῶμεν ἀδύνατα, τὰ ἀντικείμενα ἅμα ὑπάρχει. (15) Ἔτι δὲ καὶ τοῦθ' ὁμοίως ἐν ἅπαντι σημείῳ ὑπάρξει, ὥστ' ἄπειρον χρόνον τοῦ μὴ εἶναι καὶ τοῦ εἶναι ἕξει δύναμιν· ἀλλὰ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον τοῦτο. Ἔτι εἰ πρότερον ἡ δύναμις ὑπάρχει τῆς ἐνεργείας, ἅπανθ' ὑπάρξει τὸν χρόνον, καὶ ὂν ἀγένητον ἦν, καὶ μὴ ὂν τὸν ἄπειρον χρόνον, γίγνεσθαι δὲ δυνάμενον. Ἅμα δὴ οὐκ ἦν καὶ τοῦ εἶναι δύναμιν εἶχε, καὶ τοῦ τότε μὴ εἶναι καὶ ὕστερον ἄπειρον ἄρα χρόνον. (16) Φανερὸν δὲ καὶ ἄλλως ὅτι ἀδύνατον φθαρτὸν ὂν μὴ φθαρῆναί ποτε· ἀεὶ γὰρ ἔσται ἅμα καὶ φθαρτὸν καὶ ἄφθαρτον ἐντελεχείᾳ, ὥστε ἅμα ἔσται δυνατὸν ἀεί τε εἶναι καὶ μὴ ἀεί. Φθείρεται ἄρα ποτὲ τὸ φθαρτόν, καὶ εἰ γενητόν, γέγονεν· δυνατὸν γὰρ γεγονέναι, καὶ μὴ ἀεὶ ἄρα εἶναι. (17) Ἔστι δὲ καὶ ὧδε θεωρῆσαι ὅτι ἀδύνατον ἢ γενόμενόν ποτε ἄφθαρτόν τι διατελεῖν, ἢ ἀγένητον ὂν καὶ ἀεὶ πρότερον ὂν φθαρῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου οὔτ' ἄφθαρτον οὔτ' ἀγένητον οἷόντ' εἶναι. (18) Τὸ μὲν γὰρ αὐτόματόν ἐστι καὶ τὸ ἀπὸ τύχης παρὰ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὂν ἢ γινόμενον· τὸ δ' ἄπειρον χρόνον ἢ ἁπλῶς ἢ ἀπό τινος χρόνου ἢ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπάρχει ὄν. (19) Ἀνάγκη τοίνυν φύσει τὰ τοιαῦτα ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Τῶν δὲ τοιούτων ἡ αὐτὴ δύναμις τῆς ἀντιφάσεως, καὶ ἡ ὕλη αἰτία τοῦ εἶναι καὶ μή. Ὥστ' ἀνάγκη ἅμα ὑπάρχειν ἐνεργείᾳ ἀντικείμενα. (20) Ἀλλὰ μὴν οὐδέν γ' ἀληθὲς εἰπεῖν νῦν ὅτι ἐστὶ πέρυσιν, οὐδὲ πέρυσιν ὅτι νῦν ἐστίν. Ἀδύνατον ἄρα μὴ ὄν ποτε ὕστερον ἀΐδιον εἶναι· ἕξει γὰρ ὕστερον καὶ τὴν τοῦ μὴ εἶναι δύναμιν. (21) Πλὴν οὐ τοῦ τότε μὴ εἶναι ὅτε ἔστιν (ὑπάρχει γὰρ ἐνεργείᾳ ὄν), ἀλλὰ τοῦ πέρυσιν καὶ ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ. Ἔστω δὴ οὗ ἔχει τὴν δύναμιν ὑπάρχον ἐνεργείᾳ· ἔσται ἄρα ἀληθὲς εἰπεῖν νῦν ὅτι οὐκ ἔστι πέρυσιν. Ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδεμία γὰρ δύναμις τοῦ γεγονέναι

tur necesse est. Ponatur enim ε ipsum η non sequi : ergo ζ ipsum sequetur, quippe quum cuilibet ipsum ε aut ζ competat. At θ etiam id sequetur, quod sequitur ipsum ζ : ergo θ sequetur η ipsum. At impossibile esse supponebatur. Eadem ratione et η sequi ipsum ε, demonstrabitur. At sic se habet ingenerabile ε ad generabile ζ, et incorruptibile η ad corruptibile θ. (13) Dicere autem nihil prohibere generatum quippiam incorruptibile esse, et ingenerabile quippiam corruptum esse, semel illo generato, hoc corrupto, tollere est aliquid eorum quæ data sunt. Aut enim infinito, aut quodam definito tempore, omnia aut agere, aut pati, aut esse, aut non esse possunt : et infinito, propterea quod tempus infinitum aliquo modo est definitum, quo non est majus. Id vero, quod aliqua ex parte est infinitum, neque infinitum est, neque etiam definitum. (14) Præterea cur magis hoc in signo corruptum est id quod antea semper erat, aut generatum est id quod prius non erat tempore infinito? Nam si non magis in hoc quam in alio, et ipsa signa sunt infinita, erat quippiam, ut patet, generabile et corruptibile tempore infinito : ergo non esse tempore infinito potest. Simul enim, ut non sit, et sit, potentiam sane habebit, ipsum quidem prius, si corruptibile est; ipsum autem posterius, si generabile est. Quare si posuerimus esse quæ non possunt, opposita simul erunt. (15) Atque hoc insuper in omni signo similiter erit. Quare ut non sit, et sit tempore infinito, potentiam sane habebit. At demonstratum est, hoc impossibile esse. Præterea si actum potentia antecedit, universo tempore erit, et quod ingenerabile erat, atque non ens tempore infinito, fieri autem potens. Simul igitur non erat, et ut sit potentiam habebat, et ut tunc sit, et postea tempore infinito. (16) Patet autem et alio modo impossibile esse, quippiam corruptibile non aliquando corrumpi. Semper enim simul et corruptibile et incorruptibile erit actu. Quare simul erit possibile, semper esse, et non semper esse. Corruptibile ergo aliquando corrumpitur : et si generabile est ortum est. Possibile enim est ortum esse, et non semper esse. (17) Possumus autem et hoc contemplari modo impossibile esse, aut si ortum aliquando quippiam est, incorruptibile esse, aut si ingenerabile est, et antea semper erat, corruptionem subire. Nihil enim casu, aut incorruptibile, aut ingenerabile esse potest. (18) Quod enim casu est atque fortuna, est præter id quod semper aut plerumque, aut est, aut fit. Quod vero infinito tempore aut simpliciter, aut ab aliquo tempore est, id aut semper aut plerumque est ens. (19) Talia igitur interdum esse, interdum non esse naturâ, necesse est. Talium autem eadem potentia est contradictionis, et ut sint, et non sint, causa materies est. Quare opposita simul esse actu necesse est. (20) At vero neque verum est dicere nunc, transacto in anno esse, neque transacto in anno nunc esse. Impossibile est ergo, si aliquando non est, posterius perpetuum esse : haberet enim posterius etiam potentiam non essendi. (21) Verum non ut tunc non sit, quando est (est enim ens actu), sed in anno præterito, temporeque transacto. Sit igitur id actu, cujus potentiam habet. Verum igitur erit, si transacto in anno non esse dicatur nunc. At impossibile est : nulla nempe potentia

ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ εἶναι ἢ ἔσεσθαι. (22) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πρότερον ὂν ἀΐδιον ὕστερον μή ἐστιν· ἕξει γὰρ δύναμιν οὗ ἐνεργείᾳ οὐκ ἔστιν. Ὥστ' ἂν θῶμεν τὸ δυνατόν, ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν νῦν ὅτι τοῦτ' ἔστι πέρυσιν καὶ ὅλως ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ. (23) Καὶ φυσικῶς δὲ καὶ μὴ καθόλου σκοποῦσιν ἀδύνατον ἢ ἀΐδιον ὂν πρότερον φθαρῆναι ὕστερον, ἢ πρότερον μὴ ὂν ὕστερον ἀΐδιον εἶναι. Τὰ γὰρ φθαρτὰ καὶ γενητὰ καὶ ἀλλοιωτὰ πάντα· ἀλλοιοῦται δὲ τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐξ ὧν συνίσταται τὰ φύσει ὄντα, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν τούτων φθείρεται.

est respectu ipsius fuisse, sed esse vel fore. (22) Similiter et si prius sempiternum erat, et posterius non est : habebit enim potentiam ejus quod actu non est. Quare si posuerimus id quod potest, vere dicetur nunc hoc esse transacto in anno, in temporeque omnino exacto. (23) Naturaliter etiam et non universaliter si consideremus, impossibile sane videbitur, aut corrumpi posterius, quod perpetuum prius erat, aut posterius sempiternum esse, quod prius non erat. Corruptibilia enim, et generabilia et alterabilia sunt universa : alterantur autem contrariis, et ex quibus constant ea quæ sunt natura, et ab iis ipsis corrumpuntur.

LIBER II.

CAP. I.

Ὅτι μὲν οὖν οὔτε γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὔτ' ἐνδέχεται φθαρῆναι, καθάπερ τινές φασιν αὐτόν, ἀλλ' ἔστιν εἷς καὶ ἀΐδιος, ἀρχὴν μὲν καὶ τελευτὴν οὐκ ἔχων τοῦ παντὸς αἰῶνος, ἔχων δὲ καὶ περιέχων ἐν αὑτῷ τὸν ἄπειρον χρόνον, ἔκ τε τῶν εἰρημένων ἔξεστι λαβεῖν τὴν πίστιν, καὶ διὰ τῆς δόξης τῆς παρὰ τῶν ἄλλως λεγόντων καὶ γεννώντων αὐτόν· εἰ γὰρ οὕτως μὲν ἔχειν ἐνδέχεται, καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκεῖνοι γενέσθαι λέγουσιν οὐκ ἐνδέχεται, μεγάλην ἂν ἔχοι καὶ τοῦτο ῥοπὴν εἰς πίστιν περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀϊδιότητος. (2) Διόπερ καλῶς ἔχει συμπείθειν ἑαυτὸν τοὺς ἀρχαίους καὶ μάλιστα πατρίους ἡμῶν ἀληθεῖς εἶναι λόγους, ὡς ἔστιν ἀθάνατόν τι καὶ θεῖον τῶν ἐχόντων μὲν κίνησιν, ἐχόντων δὲ τοιαύτην ὥστε μηθὲν εἶναι πέρας αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ταύτην τῶν ἄλλων πέρας· τό τε γὰρ πέρας τῶν περιεχόντων ἐστί, καὶ αὕτη ἡ κυκλοφορία τέλειος οὖσα περιέχει τὰς ἀτελεῖς καὶ τὰς ἐχούσας πέρας καὶ παῦλαν, αὐτὴ μὲν οὐδεμίαν οὔτ' ἀρχὴν ἔχουσα οὔτε τελευτήν, ἀλλ' ἄπαυστος οὖσα τὸν ἄπειρον χρόνον, τῶν δ' ἄλλων τῶν μὲν αἰτία τῆς ἀρχῆς, τῶν δὲ δεχομένη τὴν παῦλαν. Τὸν δ' οὐρανὸν καὶ τὸν ἄνω τόπον οἱ μὲν ἀρχαῖοι τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον· (3) ὁ δὲ νῦν μαρτυρεῖ λόγος ὡς ἄφθαρτος καὶ ἀγένητος, ἔτι δ' ἀπαθὴς πάσης θνητῆς δυσχερείας ἐστίν, πρὸς δὲ τούτοις ἄπονος διὰ τὸ μηδεμιᾶς προσδεῖσθαι βιαίας ἀνάγκης, ἣ κατέχει κωλύουσα φέρεσθαι πεφυκότα αὐτὸν ἄλλως· πᾶν γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐπίπονον, ὅσῳπερ ἂν ἀϊδιώτερον ᾖ, καὶ διαθέσεως τῆς ἀρίστης ἄμοιρον. (4) Διόπερ οὔτε κατὰ τὸν τῶν παλαιῶν μῦθον ὑποληπτέον ἔχειν, οἵ φασιν Ἄτλαντός τινος αὐτῷ προσδεῖσθαι τὴν σωτηρίαν· ἐοίκασι γὰρ καὶ τοῦτον οἱ συστήσαντες τὸν λόγον τὴν αὐτὴν ἔχειν ὑπόληψιν τοῖς ὕστερον· ὡς γὰρ περὶ βάρος ἐχόντων καὶ γεηρῶν ἁπάντων τῶν ἄνω σωμάτων ὑπέστησαν αὐτῷ μυθικῶς ἀνάγκην ἔμψυχον. (5) Οὔτε δὴ τοῦτον τὸν τρόπον ὑποληπτέον, οὔτε διὰ τὴν δίνησιν θάττονος τυγχάνοντα φορᾶς τῆς οἰκείας ῥοπῆς ἔτι σώζεσθαι τοσοῦτον χρόνον, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησίν. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπὸ

Cælum igitur universum neque ortum esse, neque corrumpi posse, ut quidam inquiunt, sed unum esse ac sempiternum, principium quidem et exitum æternitatis universæ non habens, infinitum autem habens et continens in se ipso tempus : et ex hisce quæ dicta sunt, et per opinionem eorum qui aliter dicunt, aliterque id generant, fidem sumere licet. Nam si sic quidem sese habere potest, eo autem modo, quem illi dicunt, non potest, magnum et hoc utique momentum ad faciendam fidem de immortalitate æternitateque ipsius habet. (2) Quare bene sese habet, quemque sibi persuadere, veteres et majorum maxime nostrorum sententias veras esse, quæ quidem asserunt, esse quippiam eorum immortale atque divinum, quæ motum quidem subeunt, talem tamen ut nullus ipsius sit finis, sed potius ipse ceterorum sit finis. Et finem enim ex his esse constat, quæ continent : et hic quum sit perfectus, imperfectos continet, et eos qui finem habent atque cessationem : ipse namque neque principium, neque exitum ullum habet, sed incessabilis est tempore infinito; ceterorum autem aut est principii causa, aut suscipit exitum cessationemve. Atque superum locum cælumque veteres quidem diis tribuerunt, propterea quod solum est immortale. (3) Præsens autem oratio testis est, incorruptibile ac ingenerabile esse, vacareque præterea omni difficultate mortali; et insuper esse sine labore, propterea quod nullius indiget vim inferentis necessitatis, quæ quidem prohibens detineret ipsum aptum alio modo ferri. Omne namque tale laboriosum est, quo magis perpetuum est, et optimæ dispositionis expers. (4) Idcirco neque putandum est, ipsum ita sese habere, ut veterum fabula dicit, qui quidem salutem ipsius Atlante quodam inquiunt indigere. Et ii namque, qui hanc sententiam attulerunt, idem quod posteri, videntur existimasse. Nam quasi pondus haberent supera corpora omnia, terreaque essent, necessitatem animæ participem ipsi fabulose supposuere. (5) Neque igitur hoc modo, neque ob conversionem, (propterea quod lationem habet motu suopte celeriorem), conservari putandum est adhuc ipsum tempore tantô atque incolumem esse, ut Empedocles dicit. (6) At vero nec ab anima cogente

ψυχῆς εὔλογον ἀναγκαζούσης μένειν ἀΐδιον· οὐδὲ γὰρ τῆς ψυχῆς οἷόν τ' εἶναι τὴν τοιαύτην ζωὴν ἄλυπον καὶ μακαρίαν· ἀνάγκη γὰρ καὶ τὴν κίνησιν μετὰ βίας οὖσαν, εἴπερ κινεῖσθαι πεφυκότος τοῦ πρώτου σώματος ἄλλως κινεῖ συνεχῶς, ἄσχολον εἶναι καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην ῥᾳστώνης ἔμφρονος, εἴ γε μηδ' ὥσπερ τῇ ψυχῇ τῇ τῶν θνητῶν ζῴων ἐστὶν ἀνάπαυσις ἡ περὶ τὸν ὕπνον γινομένη τοῦ σώματος ἄνεσις, ἀλλ' ἀναγκαῖον Ἰξίονός τινος μοῖραν κατέχειν αὐτὴν ἀΐδιον καὶ ἄτρυτον. Εἰ δή, καθάπερ εἴπομεν, ἐνδέχεται τὸν εἰρημένον ἔχειν τρόπον περὶ τῆς πρώτης φορᾶς, οὐ μόνον αὐτοῦ περὶ τῆς ἀϊδιότητος οὕτως ὑπολαβεῖν ἐμμελέστερον, ἀλλὰ καὶ τῇ μαντείᾳ τῇ περὶ τὸν θεὸν μόνως ἂν ἔχοιμεν οὕτως ὁμολογουμένως ἀποφαίνεσθαι συμφώνους λόγους. Ἀλλὰ τῶν μὲν τοιούτων λόγων ἅλις ἔστω τὰ νῦν.

sempiternum manere, consentaneum est rationi. Neque enim talis ipsius animæ vita sine dolore beataque esse potest. Et motum enim, qui est cum vi, si movet corpus primum aliter aptum ferri, continueque movet, negotiosum atque ab omni voluptate mentis semotum esse necesse est, si neque ut animæ mortalium animalium requies inest ea quæ circa somnum sit corporis relaxatio; sed Ixionis fatum cujusdam ipsam perpetuum insuperabileque detinere necesse est. Si igitur, uti diximus, res dicto modo de prima latione sese habere potest, non solum concinnius est ita de æternitate ipsius existimare, sed etiam hoc modo dumtaxat consentaneas magis ei vaticinationi, quam de diis habemus, sententias possumus certo proferre. Sed de his quidem hactenus.

CAP. II.

Ἐπειδὴ δέ τινές εἰσιν οἵ φασιν εἶναί τι δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τοῦ οὐρανοῦ, καθάπερ οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι (ἐκείνων γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἐστίν), σκεπτέον πότερον τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον ὡς ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἢ μᾶλλον ἑτέρως, εἴπερ δεῖ προσάπτειν τῷ τοῦ παντὸς σώματι ταύτας τὰς ἀρχάς. Εὐθὺς γὰρ πρῶτον, εἰ τὸ δεξιὸν ὑπάρχει καὶ τὸ ἀριστερόν, ἔτι πρότερον τὰς προτέρας ὑποληπτέον ὑπάρχειν ἀρχὰς ἐν αὐτῷ. Διώρισται μὲν οὖν περὶ τούτων ἐν τοῖς περὶ τὰς τῶν ζῴων κινήσεις διὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖα τῆς ἐκείνων εἶναι· φανερῶς γὰρ ἔν γε τοῖς ζῴοις ὑπάρχοντα φαίνεται τοῖς μὲν πάντα τὰ τοιαῦτα μόρια, λέγω δ' οἷον τό τε δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τοῖς δ' ἔνια, τοῖς δὲ φυτοῖς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μόνον. (2) Εἰ δὲ δεῖ καὶ τῷ οὐρανῷ προσάπτειν τι τῶν τοιούτων, καὶ τὸ πρῶτον, καθάπερ εἴπομεν, ἐν τοῖς ζῴοις ὑπάρχον εὔλογον ὑπάρχειν ἐν αὐτῷ· τριῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον οἷον ἀρχή τις ἐστίν· λέγω δὲ τὰ τρία τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, καὶ τὸ πρόσθεν καὶ τὸ ἀντικείμενον, καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν· ταύτας γὰρ τὰς διαστάσεις εὔλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, τὸ δὲ πρόσθεν τοῦ βάθους. Ἔτι δ' ἄλλως κατὰ τὰς κινήσεις· ἀρχὰς γὰρ ταύτας λέγω ὅθεν ἄρχονται πρῶτον αἱ κινήσεις τοῖς ἔχουσιν. Ἔστι δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ ἄνω ἡ αὔξησις, ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἡ κατὰ τόπον, ἀπὸ δὲ τῶν ἔμπροσθεν ἡ κατὰ τὴν αἴσθησιν· ἔμπροσθεν γὰρ λέγω ἐφ' ὃ αἱ αἰσθήσεις. (3) Διὸ καὶ οὐχ ἐν ἅπαντι σώματι τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν καὶ τὸ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν ζητητέον, ἀλλ' ὅσα ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν αὑτοῖς ἔμψυχα ὄντα· τῶν γὰρ ἀψύχων ἐν οὐθενὶ ὁρῶμεν ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Τὰ μὲν γὰρ ὅλως οὐ κινεῖται, τὰ δὲ κινεῖται μὲν ἀλλ' οὐ πανταχόθεν ὁμοίως, οἷον τὸ πῦρ ἄνω μόνον καὶ ἡ γῆ ἐπὶ τὸ μέσον. (4) Ἀλλ' ἐν μὲν τούτοις λέγομεν τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπαναφέ-

Quum autem sint qui dextrum ipsius cæli quippiam, et lævum inquiunt esse, ut ii qui Pythagorici nuncupantur (est enim hæc illorum sententia), considerandum est, utrum res sic sese habeat, ut illi dicunt, an alio potius modo, si hæc principia corpori ipsius universi sunt adjungenda. Continuo namque, si dextrum inest ei lævumque, priora principia jam prius in ipso esse existimandum est. Determinatum igitur de his est in iis quæ de animalium motibus sunt tractata, propterea quod hæc propria sunt illorum naturæ et accommodata. Manifeste namque animalibus inesse videntur quibusdam omnes istiusmodi partes, dextrum, inquam, atque sinistrum, quibusdam nonnullæ; plantis vero supera atque infera solum. (2) Quodsi cælo talium quippiam est adjungendum, etiam id ipsi competere, quod primum, ut dicimus, in animalibus inest, consentaneum est rationi. Unumquodque enim trium (dico autem trium, superum inferumque, ipsum Ante atque oppositum, et dextrum lævumque) ut principium quoddam esse videtur. Has enim omnes dimensiones perfectis corporibus inesse consonum est rationi: atque superum quidem longitudinis, dextrum autem latitudinis, ipsum vero Ante, altitudinis principium est. Insuper alio modo motuum ratione. Hæc enim principia dico, unde motus iis incipiunt quæ hæc habent. Est autem ab ipso quidem supero accretio; a dextris autem ea motio, quæ loco accommodatur; ab hisce vero, quæ ante sunt, ea motio quæ fit sensu. Atque id Ante dico, quo spectant sensus. (3) Quapropter et non omni in corpore quærendum est superum atque inferum, et dextrum lævumque, atque ante, et retro; sed in hisce quæ quum animata sint, motus in se ipsis principium habent. In nullo enim eorum quæ vocant inanima, cernimus unde sit principium motus. Quædam enim omnino non moventur: quædam moventur quidem, sed omni ex parte simili modo, veluti ignis sursum solum, et terra ad medium. (4) Sed in his superum et inferum, dextrum lævumque dicimus, ad nos ipsos referentes. Nam

ροντες· ἢ γὰρ κατὰ τὰ ἡμέτερα δεξιά, ὥσπερ οἱ μάντεις, ἢ καθ' ὁμοιότητα τοῖς ἡμετέροις, οἷον τὰ τοῦ ἀνδριάντος, ἢ τὰ ἐναντίως ἔχοντα τῇ θέσει, δεξιὸν μὲν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἀριστερόν, ἀριστερὸν δὲ τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον δεξιόν, [καὶ ὄπισθεν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἔμπροσθεν]. Ἐν αὐτοῖς δὲ τούτοις οὐδεμίαν ὁρῶμεν διαφοράν· ἐὰν γὰρ ἀνάπαλιν στραφῇ, τὰ ἐναντία ἐροῦμεν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἄνω καὶ κάτω καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. (5) Διὸ καὶ τῶν Πυθαγορείων ἄν τις θαυμάσειεν ὅτι δύο μόνας ταύτας ἀρχὰς ἔλεγον, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τὰς δὲ τέτταρας παρέλιπον οὐθὲν ἧττον κυρίας οὔσας· οὐθὲν γὰρ ἐλάττω διαφορὰν ἔχει τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ τὰ ἔμπροσθεν πρὸς τὰ ὄπισθεν ἢ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν ἅπασι τοῖς ζῴοις. Τὰ μὲν γὰρ τῇ δυνάμει διαφέρει μόνον, τὰ δὲ καὶ τοῖς σχήμασι· (6) καὶ τὸ μὲν ἄνω καὶ τὸ κάτω πᾶσι τοῖς ἐμψύχοις ἐστὶν ὁμοίως ζῴοις καὶ φυτοῖς, τὸ δὲ δεξιὸν καὶ τὸ ἀρίστερὸν οὐχ ἐνυπάρχει τοῖς φυτοῖς. Ἔτι δ' ὡς τὸ μῆκος τοῦ πλάτους πρότερον, εἰ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, ἡ δὲ τοῦ προτέρου ἀρχὴ προτέρα, πρότερον ἂν εἴη τὸ ἄνω τοῦ δεξιοῦ κατὰ γένεσιν, ἐπειδὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ πρότερον. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τὸ μὲν ἄνω ἐστὶ τὸ ὅθεν ἡ κίνησις, τὸ δὲ δεξιὸν ἀφ' οὗ, τὸ δ' εἰς τὸ πρόσθεν ἐφ' ὅ, καὶ οὕτως ἂν ἔχοι τινὰ δύναμιν ἀρχῆς τὸ ἄνω πρὸς τὰς ἄλλας ἰδέας. Διά τε δὴ τὸ παραλιπεῖν τὰς κυριωτέρας ἀρχὰς δίκαιον αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν, καὶ διότι ταύτας ἐν ἅπασιν ὁμοίως ἐνόμιζον ὑπάρχειν. Ἡμῖν δ' ἐπειδὴ ὥρισται πρότερον ὅτι ἐν τοῖς ἔχουσιν ἀρχὴν κινήσεως αἱ τοιαῦται δυνάμεις ἐνυπάρχουσιν, ὁ δ' οὐρανὸς ἔμψυχος καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχήν, δῆλον ὅτι ἔχει καὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν. (7) Οὐ δεῖ γὰρ ἀπορεῖν διὰ τὸ σφαιροειδὲς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ παντός, ὅπως ἔσται τούτου τὸ μὲν δεξιὸν τὸ δὲ ἀριστερὸν ὁμοίων γ' ὄντων τῶν μορίων ἁπάντων καὶ κινουμένων τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλὰ νοεῖν ὥσπερ ἂν εἴ τις, ἐν οἷς ἔχει τὸ δεξιὸν πρὸς τὸ ἀριστερὸν διαφορὰν καὶ τοῖς σχήμασιν, εἶτα περιθείη σφαῖραν· ἕξει μὲν γὰρ τὴν δύναμιν διαφέρουσαν, δόξει δ' οὐ διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κινεῖσθαι· καὶ γὰρ εἰ μηδέποτ' ἤρξατο, ὅμως ἔχειν ἀναγκαῖον ἀρχήν, ὅθεν ἂν ἤρξατο, εἰ ἤρχετο κινούμενον, κἂν εἰ σταίη, κινηθείη ἂν πάλιν. (8) Λέγω δὲ μῆκος μὲν αὐτοῦ τὸ κατὰ τοὺς πόλους διάστημα, καὶ τῶν πόλων τὸν μὲν ἄνω τὸν δὲ κάτω· διαφορὰν γὰρ ἐν τούτοις μόνοις ὁρῶμεν τῶν ἡμισφαιρίων, τῷ μὴ κινεῖσθαι τοὺς πόλους. Ἅμα δὲ καὶ εἰώθαμεν λέγειν τὰ πλάγια ἐν τῷ κόσμῳ οὐ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, ἀλλὰ τὰ περὶ τοὺς πόλους, ὡς τούτου μήκους ὄντος· τὸ γὰρ εἰς τὸ πλάγιόν ἐστι τὸ περὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Τῶν δὲ πόλων ὁ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς φαινόμενος τὸ κάτω μέρος ἐστίν, ὁ δ' ἡμῖν ἄδηλος τὸ ἄνω. (9) Δεξιὸν γὰρ ἑκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δ' οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς,

aut respectu nostri, dextri lævique, ut augures dicunt; aut similitudine nostri, ut ea quæ sunt statuæ; aut ea quæ contrario modo sese habent positione: etenim dextrum quidem id dicimus, quod opponitur nostro sinistro, lævum autem, id quod nostro dextro, et retro, id quod nostro Ante. In his autem ipsis nullam differentiam cernimus. Si contra namque vertantur, contraria dextra lævaque, supera ac infera, et ante retroque sane dicemus. (5) Quapropter et Pythagoricos quispiam mirabitur, sola hæc duo principia dixisse, dextrum, inquam, atque sinistrum; ceteras autem quattuor differentias omisisse, non minus rationem principii subeuntes. Non enim minorem ad infera, supera, et ad ea quæ sunt retro, ea quæ sunt ante, quam ad læva, dextra, universis in animalibus differentiam habent. Hæc enim vi solum, illa figura etiam differunt. (6) Et superum quidem ac inferum omnibus animantibus inest, tam animalibus quam plantis: dextrum autem lævumque plantis non inest. Præterea ut longitudo latitudinem antecedit, sic prius erit generatione superum dextro, quum multipliciter prius dicatur: si longitudinis quidem superum, latitudinis vero dextrum principium est, atque prioris principium antecedit. Insuper si superum quidem est id unde est motio, dextrum autem a quo, et ante, ad quod: hoc quoque modo vim quandam principii superum ad ceteras species habet. Increpandi sunt igitur Pythagorici, et quia maxime propria principia omiserunt, et quia in universis hæc similiter inesse putabant. Quum autem a nobis sit antea definitum, tales potentias iis inesse, quæ principium motus habent; et cælum sit animatum, atque principium habeat motus: patet, ipsi superum inferumque et dextrum atque lævum inesse. (7) Non enim dubitare oportet ob universi rotundam figuram, quonam pacto aliud ipsius dextrum, aliud lævum erit, quandoquidem partes sint similes universæ perpetuoque motu cieantur: sed intelligere perinde oportet, atque si quispiam in hisce quæ dextri ad lævum figuris quoque differentiam habent, circumposuerit sphæram: habebunt enim potentiam differentem, at ob figuræ similitudinem habere non videbuntur. Eodem modo de principio quoque motus intelligamus oportet. Etenim etsi nunquam moveri cælum incepit, principium tamen habeat ipsum necesse est, unde incepisset, si inciperet moveri; et rursus cieretur motu, si stabit. (8) Dico autem, longitudinem ipsius quidem eam esse, quæ inter polos, distantiam: et polorum alterum, superam, alterum inferam partem. Differentiam enim in solis his hemisphæriorum cernimus, ex eo quia poli non moventur. Insuper etiam in mundo non ipsum superum, atque inferum, sed ea quæ sunt præter polos, latera dicere consuevimus. Quo patet, hanc ipsius cæli longitudinem esse. Id est enim latus, quod est præter superum inferumque. Polorum autem is quidem qui apud nos videtur, pars infera est; is autem qui nobis manifestus non est, partis rationem superæ subit. (9) Dextrum enim uniuscujusque id esse dicimus, unde principium ad locum accommodatæ motionis emerget. Conversionis vero

ὅθεν αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἄστρων, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη δεξιόν, οὗ δ' αἱ δύσεις, ἀριστερόν. Εἰ οὖν ἄρχεταί τε ἀπὸ τῶν δεξιῶν καὶ ἐπὶ τὰ δεξιὰ περιφέρεται, ἀνάγκη τὸ ἄνω εἶναι τὸν ἀφανῆ πόλον· εἰ γὰρ ἔσται ὁ φανερός, ἐπ' ἀριστερὰ ἔσται ἡ κίνησις, ὅπερ οὔ φαμεν. (10) Δῆλον τοίνυν ὅτι ὁ ἀφανὴς πόλος ἐστὶ τὸ ἄνω. Καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ οἰκοῦντες ἐν τῷ ἄνω εἰσὶν ἡμισφαιρίῳ καὶ πρὸς τοῖς δεξιοῖς, ἡμεῖς δ' ἐν τῷ κάτω καὶ πρὸς τοῖς ἀριστεροῖς, ἐναντίως ἢ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν· ἐκεῖνοι γὰρ ἡμᾶς ἄνω τε ποιοῦσι καὶ ἐν τῷ δεξιῷ μέρει, τοὺς δ' ἐκεῖ κάτω καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ. Συμβαίνει δὲ τοὐναντίον. Ἀλλὰ τῆς μὲν δευτέρας περιφορᾶς, οἷον τῆς τῶν πλανήτων, ἡμεῖς μὲν ἐν τοῖς ἄνω καὶ ἐν τοῖς δεξιοῖς ἐσμέν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς κάτω καὶ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς· ἀνάπαλιν γὰρ τούτοις ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεώς ἐστι διὰ τὸ ἐναντίας εἶναι τὰς φοράς, ὥστε συμβαίνει ἡμᾶς μὲν εἶναι πρὸς τῇ ἀρχῇ, ἐκείνους δὲ πρὸς τῷ τέλει. Περὶ μὲν οὖν τῶν κατὰ τὰς διαστάσεις μορίων καὶ τῶν κατὰ τόπον ὡρισμένων τοσαῦτα εἰρήσθω.

cæli principium id est unde oriuntur stellæ. Quare hoc erit dextrum : id vero, ubi fiunt occasus, lævum. Si igitur a dextris incipit et circumfertur ad dextra, polum eum qui non videtur, superum esse necesse est. Si enim erit is qui videtur, motus ad partes erit sinistras : quod quidem non dicimus. (10) Patet igitur, eum polum, qui non videtur a nobis, cæli partem superam esse. Atque ii quidem, qui illic habitant, in hemisphærio supero sunt atque in dextris, nos autem in infero ac sinistris, contra atque Pythagorici dicunt. Illi enim nos supra faciunt, dextraque in parte, illos infra atque in lævis. Contrarium autem accidit. Verum secundæ conversionis, veluti vagarum stellarum, nos quidem in superis dextrisque sumus, illi vero in inferis sunt atque sinistris. Est enim hisce principium motionis contra, propterea quod lationes contrariæ sunt. Quare hic fit ut nos in principio simus, illi in fine sint collocati. De partibus igitur per dimensiones locove definitis tot a nobis sint dicta.

CAP. III.

Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν ἐναντία κίνησις ἡ κύκλῳ τῇ κύκλῳ, σκεπτέον διὰ τί πλείους εἰσὶ φοραί, καίπερ πόρρωθεν πειρωμένοις ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, πόρρω δ' οὐχ οὕτω τῷ τόπῳ, πολὺ δὲ μᾶλλον τῷ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς πέρι πάμπαν ὀλίγην ἔχειν αἴσθησιν. Ὅμως δὲ λέγωμεν. Ἡ δ' αἰτία περὶ αὐτῶν ἐνθένδε ληπτέα. Ἕκαστόν ἐστιν, ὧν ἐστιν ἔργον, ἕνεκα τοῦ ἔργου. Θεοῦ δ' ἐνέργεια ἀθανασία· τοῦτο δ' ἐστὶ ζωὴ ἀΐδιος. Ὥστ' ἀνάγκη τῷ θείῳ κίνησιν ἀΐδιον ὑπάρχειν. Ἐπεὶ δ' ὁ οὐρανὸς τοιοῦτος (σῶμα γάρ τι θεῖον), διὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἐγκύκλιον σῶμα, ὃ φύσει κινεῖται κύκλῳ ἀεί. Διὰ τί οὖν οὐχ ὅλον τὸ σῶμα τοῦ οὐρανοῦ τοιοῦτον; ὅτι ἀνάγκη μένειν τι τοῦ σώματος τοῦ φερομένου κύκλῳ τὸ ἐπὶ τοῦ μέσου, τούτου δ' οὐθὲν οἷόντε μένειν μόριον, οὔθ' ὅλως οὔτ' ἐπὶ τοῦ μέσου. Καὶ γὰρ ἂν ἡ κατὰ φύσιν κίνησις ἦν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μέσον· φύσει δὲ κύκλῳ κινεῖται· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀΐδιος ἡ κίνησις· οὐθὲν γὰρ παρὰ φύσιν ἀΐδιον. Ὕστερον δὲ τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἔκστασίς τίς ἐστιν ἐν τῇ γενέσει τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν. (2) Ἀνάγκη τοίνυν γῆν εἶναι· τοῦτο γὰρ ἠρεμεῖ ἐπὶ τοῦ μέσου. Νῦν μὲν οὖν ὑποκείσθω τοῦτο, ὕστερον δὲ λεχθήσεται περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν εἰ γῆν, ἀνάγκη καὶ πῦρ εἶναι· τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, ἀνάγκη καὶ θάτερον εἶναι φύσει, ἐάν περ ᾖ ἐναντίον, καὶ εἶναί τινα αὐτοῦ φύσιν· ἡ γὰρ αὐτὴ ὕλη τῶν ἐναντίων, καὶ τῆς στερήσεως πρότερον ἡ κατάφασις, λέγω δ' οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ. Ἡ δ' ἠρεμία καὶ τὸ βαρὺ λέγονται κατὰ στέρησιν κουφότητος καὶ κινήσεως. (3) Ἀλλὰ μὴν εἴπερ ἔστι πῦρ καὶ γῆ, ἀνάγκη καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι σώματα· ἐναντίωσιν γὰρ ἔχει ἕκαστον τῶν στοιχείων πρὸς ἕκαστον. Ὑποκείσθω δὲ καὶ τοῦτο νῦν, ὕστερον δὲ πειρατέον δεῖξαι. Τούτων δ' ὑπαρχόντων φανερὸν ὅτι ἀνάγκη

Quum autem conversio non sit contraria conversioni, considerandum cur plures sunt lationes : quanquam eminus facere inquisitionem conamur, eminusque non adeo loco, sed multo magis hoc ipso quod accidentium ipsis cælis perpaucorum sensum habemus. Dicamus tamen, atque de ipsis causam hinc sumamus oportet. Eorum quodque, quorum est opus, operis ipsius esse gratia constat. Dei vero operatio, immortalitas est, hoc autem est perpetua vita. Quare Deo perpetuum inesse motum necesse est. Quum autem cælum sit tale (est enim corpus quoddam divinum), ideo corpus rotundum habet, quod suapte natura semper convertitur. Cur igitur totum corpus cæli tale non est? Quia corporis ejus, quod versatur, aliquid, id inquam quod est in medio, manere necesse est. Hujus autem manere nulla pars, aut omnino, aut in medio potest. Naturalis enim ipsius motus, ad ipsum medium esset. At ipsum suapte natura versatur. Motus enim sempiternus non esset, quippe quum nihil præter naturam sit sempiternum. Id enim quod est præter naturam, posterius est eo quod est secundum naturam : atque id quod est præter naturam, excessus quidam est in ipsa generatione, ejus quod est secundum naturam. (2) Sit igitur terra necesse est : hæc enim in medio sane quiescit. Atque nunc quidem hoc supponatur : posterius autem de ipso dicetur. At si terram esse necesse est, ignem etiam esse necesse est. Contrariorum enim si alterum est natura, et alterum esse natura necesse est, si sit contrarium, atque aliquam ipsius esse naturam. Est enim eadem contrariorum materies : et affirmatio privatione est prior, veluti calidum frigido. Quies vero, ac grave, per levitatis motusve privationem dicuntur. (3) Atqui si terra est atque ignis, ea quoque corpora esse, quæ sunt inter ipsa, necesse est. Elementorum enim unumquodque contrarietatem ad quodque nimirum habet. Atque hoc etiam nunc supponatur : posterius autem conabimur demonstrare. Hæc quum sint,

γένεσιν εἶναι διὰ τὸ μηδὲν οἷόντ' αὐτῶν εἶναι ἀΐδιον· πάσχει γὰρ καὶ ποιεῖ τἀναντία ὑπ' ἀλλήλων, καὶ φθαρτικὰ ἀλλήλων ἐστίν. (4) Ἔτι δ' οὐκ εὔλογον εἶναί τι κινητὸν ἀΐδιον, οὗ μὴ ἐνδέχεται εἶναι κατὰ φύσιν τὴν κίνησιν ἀΐδιον· τούτων δ' ἐστὶ κίνησις. Ὅτι μὲν τοίνυν ἀναγκαῖον εἶναι γένεσιν, ἐκ τούτων δῆλον. Εἰ δὲ γένεσιν, ἀναγκαῖον καὶ ἄλλην εἶναι φοράν, ἢ μίαν ἢ πλείους· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ ὅλου ὡσαύτως ἀναγκαῖον ἔχειν τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα. Λεχθήσεται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τοῖς ἑπομένοις σαφέστερον. (5) Νῦν δὲ τοσοῦτόν ἐστι δῆλον, διὰ τίνα αἰτίαν πλείω τὰ ἐγκύκλιά ἐστι σώματα, ὅτι ἀνάγκη γένεσιν εἶναι, γένεσιν δ', εἴπερ καὶ πῦρ, τοῦτο δὲ καὶ τἆλλα, εἴπερ καὶ γῆν· ταύτην δ' ὅτι ἀνάγκη μένειν τι ἀεί, εἴπερ κινεῖσθαί τι ἀεί.

patet necessario generationem esse, propterea quod nihil ipsorum perpetuum esse potest. Agunt enim inter sese contraria ipsa, mutuoque a sese patiuntur ac corrumpuntur. (4) Non est præterea consentaneum rationi, mobile quippiam perpetuum esse, cujus motus secundum naturam perpetuus esse non potest; at horum est motus. Ex his igitur patet, necessario generationem esse. Quodsi generationem esse necesse est, etiam aliam lationem, aut unam aut plures, esse necesse est. Nam ut sese habet totius motio cæli, sic elementa corporum inter sese respectu generationis habere necesse est. Et hoc etiam in sequentibus dilucidius declarabitur. (5) Nunc tantum patet, quam ob causam plura sint corpora quæ versantur : generationem esse enim necesse est; et generationem, si et ignem esse necesse est; et hunc, ceteraque, si et terram : et hanc, propterea quod consistat aliquid maneatque semper necesse est, si moveri quippiam semper oportet.

CAP. IV.

Σχῆμα δ' ἀνάγκη σφαιροειδὲς ἔχειν τὸ οὐρανόν· τοῦτο γὰρ οἰκειότατόν τε τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει πρῶτον. Εἴπωμεν δὲ καθόλου περὶ τῶν σχημάτων, τὸ ποῖόν ἐστι πρῶτον, καὶ ἐν ἐπιπέδοις καὶ ἐν στερεοῖς. Ἅπαν δὴ σχῆμα ἐπίπεδον ἢ εὐθύγραμμόν ἐστιν ἢ περιφερόγραμμον. Καὶ τὸ μὲν εὐθύγραμμον ὑπὸ πλειόνων περιέχεται γραμμῶν, τὸ δὲ περιφερόγραμμον ὑπὸ μιᾶς. Ἐπεὶ δὲ πρότερον τῇ φύσει ἐν ἑκάστῳ γένει τὸ ἓν τῶν πολλῶν καὶ τὸ ἁπλοῦν τῶν συνθέτων, πρῶτον ἂν εἴη τῶν ἐπιπέδων σχημάτων ὁ κύκλος. (2) Ἔτι δὲ εἴπερ τέλειόν ἐστιν οὗ μηδὲν ἔξω λαβεῖν αὐτοῦ δυνατόν, ὥσπερ ὥρισται πρότερον, καὶ τῇ μὲν εὐθείᾳ πρόσθεσίς ἐστιν ἀεί, τῇ δὲ τοῦ κύκλου οὐδέποτε, φανερὸν ὅτι τέλειος ἂν εἴη ἡ περιέχουσα τὸν κύκλον· ὥστ' εἰ τὸ τέλειον πρότερον τοῦ ἀτελοῦς, καὶ διὰ ταῦτα πρότερον ἂν εἴη τῶν σχημάτων ὁ κύκλος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ σφαῖρα τῶν στερεῶν· μόνη γὰρ περιέχεται μιᾷ ἐπιφανείᾳ, τὰ δ' εὐθύγραμμα πλείοσιν· ὡς γὰρ ἔχει ὁ κύκλος ἐν τοῖς ἐπιπέδοις, οὕτως ἡ σφαῖρα ἐν τοῖς στεροῖς. (3) Ἔτι δὲ καὶ οἱ διαιροῦντες εἰς ἐπίπεδα καὶ ἐξ ἐπιπέδων τὰ σώματα γεννῶντες μεμαρτυρηκέναι φαίνονται τούτοις· μόνην γὰρ τῶν στερεῶν οὐ διαιροῦσι τὴν σφαῖραν ὡς οὐκ ἔχουσαν πλείους ἐπιφανείας ἢ μίαν· ἡ γὰρ εἰς τὰ ἐπίπεδα διαίρεσις οὐχ ὡς ἂν τέμνων τις εἰς τὰ μέρη διέλοι τὸ ὅλον, τοῦτον διαιρεῖται τὸν τρόπον, ἀλλ' ὡς εἰς ἕτερα τῷ εἴδει. Ὅτι μὲν οὖν πρῶτόν ἐστιν ἡ σφαῖρα τῶν στερεῶν σχημάτων, δῆλον. (4) Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τὴν τάξιν ἀποδιδοῦσιν οὕτω τιθεμένοις εὐλογώτατον, τὸν μὲν κύκλον κατὰ τὸ ἕν, τὸ δὲ τρίγωνον κατὰ τὴν δυάδα, ἐπειδὴ δύο ὀρθαί· ἐὰν δὲ τὸ ἓν κατὰ τὸ τρίγωνον, ὁ κύκλος οὐκέτι ἔσται σχῆμα. (5) Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν πρῶτον σχῆμα τοῦ πρώτου σώματος, πρῶτον δὲ σῶμα τὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιφορᾷ, σφαιροειδὲς ἂν εἴη τὸ τὴν κύκλῳ περιφερόμενον φοράν. Καὶ τὸ συνεχὲς ἄρα ἐκείνῳ· τὸ γὰρ τῷ σφαιροειδεῖ συνεχὲς σφαιροειδές. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸ μέσον τούτων· τὰ γὰρ ὑπὸ τοῦ σφαιροειδοῦς περιεχόμενα καὶ

Figuram autem cælum rotundam habere necesse est. Hæc enim est accommodatissima substantiæ ipsius, et natura etiam prima. Dicamus autem universaliter quænam et in planis et in solidis figura sit prima. Omnis itaque figura plana, aut a rectis lineis, aut a circumferentia continetur : et illa quidem a pluribus, hæc ab una linea solum. Quum vero unum in unoquoque genere prius sit multis natura, compositoque simplex, figurarum planarum profecto circulus erit prima. (2) Præterea, si perfectum id est, extra quod nihil eorum quæ sunt ipsius, accipi potest, quemadmodum prius est definitum, et lineæ quidem rectæ semper additio fieri potest, lineæ vero circulari nunquam : patet, perfectam eam lineam esse, quæ ipsum circulum continet. Quare si perfectum prius est imperfecto, ob hæc etiam circulus prima erit figura. Eodem et sphæra modo solidarum figurarum prima erit figura. Sola namque ab una superficie continetur : rectarum vero linearum figuræ a pluribus continentur. Ut enim in planis circulus sese habet, sic in solidis sphæra. (3) Qui præterea solida dividunt in plana, atque ex planis corpora generant, his testes fuisse videntur. Solam enim figurarum solidarum sphæram non dividunt, ut non plures superficies quam unam habentem. Divisio enim in plana non perinde efficitur, ut quispiam dividens in partes dividet totum, sed ut in specie diversa. Patet igitur, sphæram figurarum esse solidarum primam. (4) Est insuper maxime consonum rationi, si ordo per numerum etiam assignetur, hoc ipsam modo disponere, unitatem quidem circulo, dualitatem autem triangulo tribuendo : quum duobus æquales suos angulos habeat rectis. Si vero unitas triangulo tribuatur, circulus non jam erit figura. (5) Quum autem prima figura primi sit corporis, primum vero corpus id sit, quod est in ultima conversione, rotundum id erit sane, quod fertur conversione. Et id ergo quod illi hæret : quod enim hæret rotundo, id rotundum etiam est. Similiter etiam ea quæ in medio horum collocantur : ea namque quæ a rotundo corpore

ἁπτόμενα ὅλα σφαιροειδῆ ἀνάγκη εἶναι· τὰ δὲ κάτω τῆς τῶν πλανητῶν ἅπτεται τῆς ἐπάνω σφαίρας. Ὥστε σφαιροειδὴς ἂν εἴη πᾶσα· πάντα γὰρ ἅπτεται καὶ συνεχῆ ἐστὶ ταῖς σφαίραις. (6) Ἔτι δὲ ἐπεὶ φαίνεται καὶ ὑπόκειται κύκλῳ περιφέρεσθαι τὸ πᾶν, δέδεικται δ' ὅτι τῆς ἐσχάτης περιφορᾶς οὔτε κενόν ἐστιν ἔξωθεν οὔτε τόπος, ἀνάγκη καὶ διὰ ταῦτα σφαιροειδῆ εἶναι αὐτόν. Εἰ γὰρ ἔσται εὐθύγραμμος, συμβήσεται καὶ τόπον ἔξω εἶναι καὶ σῶμα καὶ κένον. Κύκλῳ γὰρ στρεφόμενον τὸ εὐθύγραμμον οὐδέποτε τὴν αὐτὴν ἐφέξει χώραν, ἀλλ' ὅπου πρότερον ἦν σῶμα, νῦν οὐκ ἔσται, καὶ οὗ νῦν οὐκ ἔστι, πάλιν ἔσται διὰ τὴν παράλλαξιν τῶν γωνιῶν. Ὁμοίως δὲ κἂν εἴ τι ἄλλο σχῆμα γένοιτο μὴ ἴσας ἔχον τὰς ἐκ τοῦ μέσου γραμμάς, οἷον φακοειδὲς ἢ ᾠοειδές· ἐν ἅπασι γὰρ συμβήσεται καὶ τόπον ἔξω καὶ κενὸν εἶναι τῆς φορᾶς διὰ τὸ μὴ τὴν αὐτὴν χώραν κατέχειν τὸ ὅλον. (7) Ἔτι δ' εἰ τῶν μὲν κινήσεων τὸ μέτρον ἡ τοῦ οὐρανοῦ φορὰ διὰ τὸ εἶναι μόνη συνεχὴς καὶ ὁμαλὴς καὶ ἀΐδιος, ἐν ἑκάστῳ δὲ μέτρον τὸ ἐλάχιστον, ἐλαχίστη δὲ κίνησις ἡ ταχίστη, δῆλον ὅτι ταχίστη ἂν εἴη πασῶν τῶν κινήσεων ἡ τοῦ οὐρανοῦ κίνησις. (8) Ἀλλὰ μὴν τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐλαχίστη ἐστὶν ἡ τοῦ κύκλου γραμμή· κατὰ δὲ τὴν ἐλαχίστην ταχίστη ἡ κίνησις· ὥστ' εἰ ὁ οὐρανὸς κύκλῳ τε φέρεται καὶ τάχιστα κινεῖται, σφαιροειδῆ αὐτὸν ἀνάγκη εἶναι. (9) Λάβοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ μέσον ἱδρυμένων σωμάτων ταύτην τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ τὸ μὲν ὕδωρ ἐστὶ περὶ τὴν γῆν, ὁ δ' ἀὴρ περὶ τὸ ὕδωρ, τὸ δὲ πῦρ περὶ τὸν ἀέρα, καὶ τὰ ἄνω σώματα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον· συνεχῆ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν, ἅπτεται δὲ τούτων. Ἡ δὲ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια σφαιροειδής ἐστιν, τὸ δὲ τῷ σφαιροειδεῖ συνεχὲς ἢ κείμενον περὶ τὸ σφαιροειδὲς καὶ αὐτὸ τοιοῦτον ἀναγκαῖον εἶναι. Ὥστε κἂν διὰ τούτου φανερὸν εἴη ὅτι σφαιροειδής ἐστιν ὁ οὐρανός. (10) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γε ἡ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια τοιαύτη, φανερὸν ὑπόθεσιν λαβοῦσιν ὅτι πέφυκεν ἀεὶ συρρεῖν τὸ ὕδωρ εἰς τὸ κοιλότερον· κοιλότερον δέ ἐστι τὸ τοῦ κέντρου ἐγγύτερον. Ἤχθωσαν οὖν ἐκ τοῦ κέντρου ἡ ΑΒ καὶ ἡ ΑΓ, καὶ ἐπεζεύχθω ἐφ' ἧς ΒΓ. Ἡ οὖν ἀχθεῖσα ἐπὶ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ΑΔ, ἐλάττων ἐστὶ τῶν ἐκ τοῦ κέντρου· κοιλότερος ἄρα ὁ τόπος. Ὥστε περιρρεύσεται τὸ ὕδωρ, ἕως ἂν ἰσασθῇ. Ἴση δὲ ταῖς ἐκ τοῦ κέντρου ἡ ΑΕ. Ὥστ' ἀνάγκη πρὸς ταῖς ἐκ τοῦ κέντρου εἶναι τὸ ὕδωρ· τότε γὰρ ἠρεμήσει. Ἡ δὲ τῶν ἐκ τοῦ κέντρου ἁπτομένη περιφερής· σφαιροειδὴς ἄρα ἡ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς ΒΕΓ. (11) Ὅτι μὲν οὖν σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος, δῆλον ἐκ τούτων, καὶ ὅτι κατ' ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηθὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως μήτ' ἄλλο μηθὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων. Ἐξ ὧν γὰρ τὴν σύστασιν εἴληφεν, οὐδὲν οὕτω δυνατὸν ὁμαλότητα δέξασθαι καὶ ἀκρίβειαν ὡς ἡ τοῦ πέριξ σώματος φύσις· δῆλον γὰρ ὡς ἀνάλογον ἔχει, καθάπερ ὕδωρ πρὸς γῆν, καὶ τὰ πλεῖον ἀεὶ ἀπέχοντα τῶν στοιχείων.

continentur, ac tangunt, rotunda esse cuncta necesse est. At quæ sunt sub vagarum sphæra, superam sphæram tangunt. Quare ipsum universum rotundum erit : omnia namque tangunt, hærentque sphæris. (6) Præterea quum cernatur ac supponatur, universum ipsum versari, demonstratumque sit extra conversionem extimam neque locum neque vacuum esse, rotundum ipsum esse ob hæc etiam necesse est. Nam si rectarum linearum erit figura, eveniet et locum esse, et corpus, et vacuum, extima : nam quum rectarum linearum figura versatur, nunquam eundem occupabit locum, sed ubi prius erat corpus, nunc non erit, et ubi nunc non est, rursus ob angulorum transitionem erit. Eadem evenient etiam si quispiam aliquam figuram aliam ipsi tribuerit non habentem eas lineas, quæ ex medio progrediuntur æquales, veluti lentis figuræ similem, aut ovi. In omnibus enim eveniet et locum esse et vacuum extra lationem, propterea quod totum non eundem occupat locum. (7) Præterea si cæli latio quidem mensura est motuum, propterea quod sola continuus est et uniformis sempiternusque motus, in unoquoque autem genere mensura id est, quod est minimum, minimus vero motus, is est celerrimus : patet, cæli motum omnium motuum celerrimum esse. (8) At eorum quæ ab eodem ad idem pergunt, minima ipsius circuli linea est, per minimam autem est motus celerrimus. Quare si cælum convertitur, celerrimeque movetur, rotundum ipsum esse necesse est. (9) Sumere etiam quispiam ex hisce corporibus, quæ circa medium collocantur, hanc fidem potest. Si enim aqua quidem est circa terram, aer autem circa aquam, et ignis circa aerem collocatur, etiam supera corpora per rationem eandem ita se habent. Etenim continua quidem non sunt, tangunt autem hæc. Aquæ vero superficies rotunda est sane : atque quod rotundum tangit, circaque rotundum est situm, etiam ipsum tale esse necesse est. Patet igitur hac etiam ratione, cælum rotundum esse. (10) At vero superficiem aquæ talem esse patebit, si suppositionem sumpserimus, aquam suapte natura semper ad magis concavum locum confluere, et eum locum magis concavum esse, qui est propinquior centro. Ducantur igitur ex α centro rectæ lineæ α β, et α γ, et ex β in γ linea producatur β γ : ad quam ab α perpendicularis ducatur α δ [et protrahatur in ε] : quæ minor erit lineis ex centro ductis. Ergo hic locus magis concavus est : quare affluet aqua, quousque fuerit in æqualitatem redacta. At linea α ε æqualis est hisce quæ a centro sunt ductæ. Quare aquam ipsam in hisce esse, quæ sunt ex centro ductæ, necesse est; tunc enim quiescet. At ea quæ tangit eas quæ sunt ex centro ductæ, circumferentia est. Rotunda est ergo superficies aquæ, quæ quidem est β ε γ. (11) Patet igitur ex hisce, mundum esse rotundum, atque adeo exacte, ut nihil eorum quæ manu conficiuntur, nec aliud quicquam eorum quæ apud nos oculis cernuntur, sit tam exacte rotundum. Nihil enim eorum ex quibus constat, adeo uniformitatem et exactam rotunditatem suscipere potest, ut ipsius corporis obeuntis natura. Manifestum est enim, rationem eam habere, quam aqua habet ad terram, et elementorum ea quæ plus semper remota sunt.

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ἔστι διχῶς ἐπὶ τοῦ κυκλοῦ κινηθῆναι, οἷον ἀπὸ τοῦ Α τὴν μὲν ἐπὶ τὸ Β, τὴν δ' ἐπὶ τὸ Γ, ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν ἐναντίαι αὗται, πρότερον εἴρηται. Ἀλλ' εἰ μηδὲν ὡς ἔτυχε μηδ' ἀπὸ ταὐτομάτου ἐνδέχεται ἐν τοῖς ἀϊδίοις εἶναι, ὁ δ' οὐρανὸς ἀΐδιος καὶ ἡ κύκλῳ φορά, διὰ τίνα ποτ' αἰτίαν ἐπὶ θάτερα φέρεται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ θάτερα; ἀνάγκη γὰρ καὶ τοῦτο ἢ ἀρχὴν εἶναι ἢ εἶναι αὐτοῦ ἀρχήν. (2) Ἴσως μὲν οὖν τὸ περὶ ἐνίων ἀποφαίνεσθαί τι πειρᾶσθαι καὶ τὸ περὶ πάντων καὶ τὸ παριέναι μηθὲν τάχ' ἂν δόξειεν εἶναι σημεῖον ἢ πολλῆς εὐηθείας ἢ πολλῆς προθυμίας. Οὐ μὴν δίκαιόν γε πᾶσιν ὁμοίως ἐπιτιμᾶν, ἀλλ' ὁρᾶν δεῖ τὴν αἰτίαν τοῦ λέγειν τίς ἐστιν, ἔτι δὲ πῶς ἔχων τῷ πιστεύειν, πότερον ἀνθρωπίνως ἢ καρτερικώτερον. Ταῖς μὲν οὖν ἀκριβεστέραις ἀνάγκαις ὅταν τις ἐπιτύχῃ, τότε χάριν ἔχειν δεῖ τοῖς εὑρίσκουσι, νῦν δὲ τὸ φαινόμενον ῥητέον. (3) Εἰ γὰρ ἡ φύσις ἀεὶ ποιεῖ τῶν ἐνδεχομένων τὸ βέλτιστον, ἔστι δὲ καθάπερ τῶν ἐπὶ τῆς εὐθείας φορῶν ἡ πρὸς τὸν ἄνω τόπον τιμιωτέρα (θειότερος γὰρ ὁ ἄνω τόπος τοῦ κάτω), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ εἰς τὸ πρόσθεν τῆς εἰς τοὔπισθεν ἔχει, εἴπερ καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον. Καὶ μαρτυρεῖ δ' ἡ ῥηθεῖσα ἀπορία, ὅτι ἔχει τὸ πρότερον καὶ ὕστερον· αὕτη γὰρ ἡ αἰτία λύει τὴν ἀπορίαν. Εἰ γὰρ ἔχει ὡς ἐνδέχεται βέλτιστα, αὕτη ἂν εἴη αἰτία καὶ τοῦ εἰρημένου· βέλτιστον γὰρ κινεῖσθαι ἁπλῆν τε κίνησιν καὶ ἄπαυστον, καὶ ταύτην ἐπὶ τὸ τιμιώτερον.

Quum autem in circulo duo motus fieri possint, ut ab α unus ad β, alter ad γ : non esse quidem hos contrarios, prius est dictum. Sed si nihil in æternis esse fortuito aut a casu potest, cælum vero perpetuum est, atque ipsa conversio; quam ob causam ad altera, non ad altera fertur? Nam et hoc aut principium esse, aut ipsius principium esse, necesse est. (2) De nonnullis igitur, atque adeo de omnibus eniti quippiam dicere, nihilque prætermittere, aut insignis stultitiæ forsitan, aut valde parati animi videbitur esse. Non tamen omnes similiter sunt increpandi : sed dicendi causam, quænam sit, videre oportet; et quo præterea modo se habeat in credendo, utrum humane, an ita ut asserat atque persistat. Quum igitur quispiam exactiores necessitates fuerit nactus, tunc hisce qui inveniunt, gratias agere oportet : nunc autem id quod videtur, dicendum est. (3) Nam si natura semper id facit, quod est optimum eorum quæ fieri possunt; ut autem lationum rectarum ea præstabilior est, qua locus superus petitur (est enim divinior locus superus infero) : sic et ea qua itur versus anteriora, præstabilior est ea qua itur retrorsum : siquidem ita sese habent et dextrum atque sinistrum, ut prius est dictum. Atque dubitatio dicta declarat, prius posteriusve cælum habere : hæc enim causa dubitationem solvit. Nam si sese habet ut potest optime, hæc erit profecto causa ejus quod diximus. Est enim optimum sane simplici ac incessabili motu cieri, atque hoc ad id quod præstabilius est.

CAP. VI.

Περὶ δὲ τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ὅτι ὁμαλής ἐστι καὶ οὐκ ἀνώμαλος, ἐφεξῆς ἂν εἴη τῶν εἰρημένων διελθεῖν. Λέγω δὲ τοῦτο περὶ τοῦ πρώτου οὐρανοῦ καὶ περὶ τῆς πρώτης φορᾶς· ἐν γὰρ τοῖς ὑποκάτω πλείους ἤδη αἱ φοραὶ συνεληλύθασιν εἰς ἕν. Εἰ γὰρ ἀνωμάλως κινήσεται, δῆλον ὅτι ἐπίτασις ἔσται καὶ ἀκμὴ καὶ ἄνεσις τῆς φορᾶς· ἅπασα γὰρ ἡ ἀνώμαλος φορὰ καὶ ἄνεσιν ἔχει καὶ ἐπίτασιν καὶ ἀκμήν. Ἀκμὴ δ' ἐστὶν ἢ ὅθεν φέρεται ἢ οἷ ἢ ἀνὰ μέσον, οἷον ἴσως τοῖς μὲν κατὰ φύσιν οἷ φέρονται, τοῖς δὲ παρὰ φύσιν ὅθεν, τοῖς δὲ ῥιπτουμένοις ἀνὰ μέσον. Τῆς δὲ κύκλῳ φορᾶς οὐκ ἔστιν οὔτε ὅθεν οὔτε οἷ οὔτε μέσον· οὔτε γὰρ ἀρχὴ οὔτε πέρας οὔτε μέσον ἐστὶν αὐτῆς ἁπλῶς· τῷ τε γὰρ χρόνῳ ἀΐδιος καὶ τῷ μήκει συνηγμένη καὶ ἄκλαστος. Ὥστ' εἰ μή ἐστιν ἀκμὴ αὐτοῦ τῆς φορᾶς, οὐδ' ἂν ἀνωμαλία εἴη· ἡ γὰρ ἀνωμαλία γίγνεται διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν. (2) Ἔτι ἐπεὶ πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, ἀνάγκη τὴν ἀνωμαλίαν γίγνεσθαι τῆς κινήσεως ἢ διὰ τὸ κινοῦν ἢ διὰ τὸ κινούμενον ἢ δι' ἄμφω· εἴτε γὰρ τὸ κινοῦν μὴ τῇ αὐτῇ δυνάμει κινοῖ, εἴτε τὸ κινούμενον ἀλλοιοῖτο καὶ μὴ διαμένοι τὸ αὐτό, εἴτε ἄμφω μεταβάλλοι, οὐθὲν κωλύει ἀνωμάλως κινεῖσθαι τὸ κινούμενον. Οὐθὲν δὲ τού-

Post hæc motum ipsius uniformem, et non difformem esse, demonstremus oportet. Atque hoc dico de primo cælo, de lationeque prima : in iis enim quæ sunt sub illo, plures lationes in unum jam convenere. Nam si difformiter movebitur, patet, intensionem lationis, statum, remissionemque fore : omnis enim difformis latio remissionem, intensionem ac statum habet. Status autem est, aut unde mobile fertur, aut quo fertur, aut in medio : veluti forsitan hisce quidem quæ natura feruntur, in eo ad quod moventur; in his autem quæ præter naturam feruntur, in eo unde moventur; hisce vero quæ projiciuntur, in medio. At conversionis, neque unde, neque quo, neque medium est. Neque enim ipsius principium, neque finis, neque medium est absolute; nam et tempore est sempiterna, et longitudine coacta, nec frangetur. Quare si lationis cæli status non est, neque difformitas erit. Difformitas enim ob remissionem intensionemque fieri solet. (2) Præterea, si omne quod movetur, ab aliquo movetur, difformitas motionis ob id quod movet, aut ob id quod movetur, aut ob utrumque fiat, necesse est. Nam sive id quod movet, non eisdem viribus moveat; sive id quod movetur, alteretur, nec idem permaneat; sive utrumque mutetur : nihil prohibet id quod movetur, difformi motu cieri. Nihil autem horum circa cæ-

των δυνατὸν περὶ τὸν οὐρανὸν γενέσθαι· τὸ μὲν γὰρ κινούμενον δέδεικται ὅτι πρῶτον καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον καὶ ὅλως ἀμετάβλητον, τὸ δὲ κινοῦν πολὺ μᾶλλον εὔλογον εἶναι τοιοῦτον· τὸ γὰρ πρῶτον τοῦ πρώτου καὶ τὸ ἁπλοῦν τοῦ ἁπλοῦ καὶ τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀγενήτου κινητικόν. Ἐπεὶ οὖν τὸ κινούμενον οὐ μεταβάλλει σῶμα ὄν, οὐδ' ἂν τὸ κινοῦν μεταβάλλοι ἀσώματον ὄν. (3) Ὥστε καὶ τὴν φορὰν ἀδύνατον ἀνώμαλον εἶναι. Καὶ γὰρ εἰ γίνεται ἀνώμαλος, ἤτοι ὅλη μεταβάλλει καὶ ὁτὲ μὲν γίνεται θάττων ὁτὲ δὲ βραδυτέρα πάλιν, ἢ τὰ μέρη αὐτῆς. Τὰ μὲν οὖν μέρη ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνώμαλα, φανερόν· ἤδη γὰρ ἂν γεγόνει διάστασις τῶν ἄστρων ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ, τοῦ μὲν θᾶττον κινουμένου τοῦ δὲ βραδύτερον· οὐ φαίνεται δ' οὐθὲν ἄλλως ἔχον τοῖς διαστήμασιν. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ὅλην ἐγχωρεῖ μεταβάλλειν· ἡ γὰρ ἄνεσις ἑκάστου γίνεται δι' ἀδυναμίαν, ἡ δ' ἀδυναμία παρὰ φύσιν. Καὶ γὰρ αἱ ἐν τοῖς ζῴοις ἀδυναμίαι πᾶσαι παρὰ φύσιν εἰσίν, οἷον γῆρας καὶ φθίσις. Ὅλη γὰρ ἴσως ἡ σύστασις τῶν ζῴων ἐκ τοιούτων συνέστηκεν ἃ διαφέρει τοῖς οἰκείοις τόποις· οὐθὲν γὰρ τῶν μερῶν ἔχει τὴν αὑτοῦ χώραν. Εἰ οὖν ἐν τοῖς πρώτοις μή ἐστι τὸ παρὰ φύσιν (ἁπλᾶ γὰρ καὶ ἄμικτα καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ χώρᾳ, καὶ οὐθὲν αὐτοῖς ἐναντίον), οὐδ' ἂν ἀδυναμία εἴη, ὥστ' οὐδ' ἄνεσις οὐδ' ἐπίτασις· εἰ γὰρ ἐπίτασις, καὶ ἄνεσις. (4) Ἔτι δὲ καὶ ἄλογον ἄπειρον χρόνον ἀδύνατον εἶναι τὸ κινοῦν, καὶ πάλιν ἄλλον ἄπειρον δυνατόν· οὐθὲν γὰρ φαίνεται ὂν ἄπειρον χρόνον παρὰ φύσιν (ἡ δ' ἀδυναμία παρὰ φύσιν), οὐδὲ τὸν ἴσον χρόνον παρὰ φύσιν καὶ κατὰ φύσιν, οὐδ' ὅλως δυνατὸν καὶ ἀδύνατον. Ἀνάγκη δ', εἰ ἀνίησιν ἡ κίνησις, ἄπειρον ἀνιέναι χρόνον. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐπιτείνειν ἀεὶ ἢ πάλιν ἀνιέναι δυνατόν· ἄπειρος γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀόριστος ἡ κίνησις, ἅπασαν δέ φαμεν ἔκ τινος εἴς τι εἶναι καὶ ὡρισμένην. (5) Ἔτι δ' εἴ τις λάβοι εἶναί τινα χρόνον ἐλάχιστον, οὗ οὐκ ἐνδέχεται ἐν ἐλάττονι κινηθῆναι τὸν οὐρανόν· ὥσπερ γὰρ οὐδὲ βαδίσαι οὐδὲ κιθαρίσαι ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ δυνατόν, ἀλλ' ἑκάστης ἐστὶ πράξεως ὡρισμένος ὁ ἐλάχιστος χρόνος κατὰ τὸ μὴ ὑπερβάλλειν, οὕτως οὐδὲ κινηθῆναι τὸν οὐρανὸν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ δυνατόν. Εἰ οὖν τοῦτ' ἀληθές, οὐκ ἂν εἴη ἀεὶ ἐπίτασις τῆς φορᾶς· εἰ δὲ μὴ ἐπίτασις, οὐδ' ἄνεσις· ὁμοίως γὰρ ἄμφω καὶ θάτερον, εἴπερ τῷ αὐτῷ τε ἐπιτείνεται τάχει ἢ μείζονι, καὶ ἄπειρον χρόνον. (6) Λείπεται δὴ λέγειν ἐναλλὰξ εἶναι τῇ κινήσει τὸ θᾶττον καὶ τὸ βραδύτερον· τοῦτο δὲ παντελῶς ἄλογον καὶ πλάσματι ὅμοιον. Ἔτι δὲ καὶ τὸ μὴ λανθάνειν ἐπὶ τούτων εὐλογώτερον· εὐαισθητότερα γὰρ τὰ παρ' ἄλληλα τιθέμενα. Ὅτι μὲν οὖν εἷς τε μόνος ἐστὶν οὐρανός, καὶ οὗτος ἀγένητος καὶ ἀΐδιος, ἔτι δὲ κινούμενος ὁμαλῶς, ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν εἰρήσθω.

lum evenire potest. Id enim quod movetur, et primum, et simplex, et ingenerabile, atque incorruptibile, et omnino immutabile, demonstratum est esse. Id vero quod movet, longe magis tale esse, consentaneum est rationi. Primi namque primum, et simplicis simplex, et incorruptibilis ingenerabilisve, incorruptibile ingenerabileve motivum est. Quum igitur id quod movetur, non mutetur, etsi est corpus: nec id quod movet, mutari potest, corpore vacans. (3) Quare impossibile est, lationem esse difformem. Etenim si sit difformis, aut ipsa tota mutatur, et interdum celerior, interdum rursus tardior fit, aut ipsius partes. Patet igitur, partes difformes non esse. Jam enim dissidium stellarum in tempore infinito fuisset, si alia tardius alia celerius moverentur. At nulla in distantiis aliter sese habere videtur. At neque tota mutari potest. Remissio namque cujusque ob imbecillitatem fieri solet; imbecillitas vero res est profecto præter naturam. Etenim omnes imbecillitates, quæ in animalibus insunt, præter naturam esse videntur; ut senectus, et decrementum. Tota namque fortasse constitutio animalium ex talibus constat, quæ propriis differunt locis: nulla enim partium est suo in loco. Si igitur in iis quæ prima sunt, non est id quod præter naturam inest (simplicia namque sunt, et non mixta, et suis in locis sunt, atque nihil prorsus est contrarium ipsis): minime profecto imbecillitas erit in ipsis: quare neque remissio, neque intensio. Nam si intensio fuerit, remissio etiam erit. (4) Præterea contrarium est rationi, id quod movet, viribus carere tempore infinito, et rursus alio tempore infinito vires habere. Nihil enim tempore infinito præter naturam esse videtur (imbecillitas autem est præter naturam); nec æquali in tempore præter naturam et secundum naturam est; nec omnino potens, ac imbecille. Si vero motus remittatur, infinito in tempore remittatur necesse est. At vero neque fieri potest, quippiam ut semper intendatur, aut rursus remittatur. Erit enim infinitus indeterminatusque ipse motus. Omnem autem ex quopiam in quippiam esse dicimus, definitumque. (5) Præterea hoc idem emerget, si quispiam sumpserit tempus quoddam minimum esse, in minore quo cælum moveri non potest. Ut enim neque ambulare quispiam, neque pulsare citharam quovis in tempore potest, sed uniuscujusque actionis definitum est minimum tempus in non exsuperando; sic neque cælum moveri quovis in tempore potest. Si igitur hoc verum est, non erit sane lationis semper intensio. Quodsi non erit intensio, neque remissio erit. Similiter enim ambo erunt ac alterum, si eadem celeritate aut majore intenditur, atque tempore infinito. (6) Restat igitur dicere, motui celeritatem vicissim ac tarditatem inesse. Hoc autem ratione penitus vacat et figmento est simile. Insuper et rationi magis consentaneum est, nos id ipsum, si ita sit, non latere. Ea namque quæ juxta se ponuntur, facilius sensu percipiuntur. Unicum igitur cælum esse, et hoc ingenerabile ac sempiternum, et uniformi semper motu cieri, per ea satis, quæ jam diximus, patuit.

CAP. VII.

Περὶ δὲ τῶν καλουμένων ἄστρων ἑπόμενον ἂν εἴη λέγειν, ἐκ τίνων τε συνεστᾶσι καὶ ἐν ποίοις σχήμασι καὶ τίνες αἱ κινήσεις αὐτῶν. Εὐλογώτατον δὴ καὶ τοῖς εἰρημένοις ἑπόμενον ἡμῖν τὸ ἕκαστον τῶν ἄστρων ποιεῖν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ἐν ᾧ τυγχάνει τὴν φορὰν ἔχον, ἐπειδὴ ἔφαμέν τι εἶναι ὃ κύκλῳ φέρεσθαι πέφυκεν· ὥσπερ γὰρ οἱ πύρινα φάσκοντες εἶναι διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι τὸ ἄνω σῶμα πῦρ εἶναί φασιν, ὡς εὔλογον ὂν ἕκαστον συνεστάναι ἐκ τούτων ἐν οἷς ἕκαστον ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἡμεῖς λέγομεν. (2) Ἡ δὲ θερμότης ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ φῶς γίνεται παρεκτριβομένου τοῦ ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐκείνων φορᾶς. Πέφυκε γὰρ ἡ κίνησις ἐκπυροῦν καὶ ξύλα καὶ λίθους καὶ σίδηρον· εὐλογώτερον οὖν τὸ ἐγγύτερον τοῦ πυρός, ἐγγύτερον δὲ ὁ ἀὴρ οἷον καὶ ἐπὶ τῶν φερομένων βελῶν· ταῦτα γὰρ αὐτὰ ἐκπυροῦται οὕτως ὥστε τήκεσθαι τὰς μολυβδίδας, καὶ ἐπείπερ αὐτὰ ἐκπυροῦται, ἀνάγκη καὶ τὸν κύκλῳ αὐτῶν ἀέρα τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν. Ταῦτα μὲν οὖν αὐτὰ ἐκθερμαίνεται διὰ τὸ ἐν ἀέρι φέρεσθαι, ὃς διὰ τὴν πληγὴν τῇ κινήσει γίγνεται πῦρ· τῶν δὲ ἄνω ἕκαστον ἐν τῇ σφαίρᾳ φέρεται, ὥστ' αὐτὰ μὲν μὴ ἐκπυροῦσθαι, τοῦ δ' ἀέρος ὑπὸ τὴν τοῦ κυκλικοῦ σώματος σφαῖραν ὄντος ἀνάγκη φερομένης ἐκείνης ἐκθερμαίνεσθαι, καὶ ταύτῃ μάλιστα ᾗ ὁ ἥλιος τετύχηκεν ἐνδεδεμένος. Διὸ δὴ πλησιάζοντός τε αὐτοῦ καὶ ἀνίσχοντος καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντος γίγνεται ἡ θερμότης. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε πύρινά ἐστιν οὔτ' ἐν πυρὶ φέρεται, ταῦθ' ἡμῖν εἰρήσθω περὶ αὐτῶν.

De his autem quæ stellæ vocantur, deinceps dicendum esse videtur, ex quibus constent, quasque figuras habeant, et quæ sint motiones ipsarum. Consonum est itaque maxime rationi, et ea quæ dicta sunt comitatur, unamquamque stellarum ex hoc asserere esse corpore, in quo lationem habet: quum quippiam esse dicamus, quod aptum est suapte natura ferri conversione. Ut enim qui dicunt igneas esse, ideo dicunt, quia superum corpus ignem inquiunt esse; quippe quum consonum sit rationi, ex iis unamquamque constare, in quibus est quæque: sic et nos hac in sententia nostra dicimus. (2) Caliditas autem ab ipsis lumenque ideoque fit, quia aer ab illarum motione fricatur. Motus enim et ligna et lapides et ferrum ignire solet. Magis igitur consentaneum est rationi, id quod est propinquius igni; propinquius vero est aer, quale fit et in sagittis quæ feruntur. Hæ namque adeo igniuntur, ut ipsum plumbum quod est in ipsis, liquescat. Atque quum in ipsis hoc fiat, circumdans etiam ipsas aer hoc idem patiatur necesse est. Hæc igitur ideo calefiunt, quia in aere feruntur, qui quidem ob ictum motione fit ignis. Superorum autem corporum unumquodque fertur in sphæra, ut ipsa quidem non igniantur; sed aer quum sub obeuntis corporis sphæra sit, ob illius motum necessario calefiat, et maxime hac, in qua sol est infixus. Quocirca quum propius accedit, ac oritur, et super nos est, fit et calor. Hæc igitur a nobis sint dicta de ipsis, quibus patet neque igneas ipsas esse, neque in igne ferri.

CAP. VIII.

Ἐπεὶ δὲ φαίνεται καὶ τὰ ἄστρα μεθιστάμενα καὶ ὅλος ὁ οὐρανός, ἀναγκαῖον ἤτοι ἠρεμούντων ἀμφοτέρων γίγνεσθαι τὴν μεταβολήν, ἢ κινουμένων, ἢ τοῦ μὲν ἠρεμοῦντος τοῦ δὲ κινουμένου. Ἀμφότερα μὲν τοίνυν ἠρεμεῖν ἀδύνατον ἠρεμούσης γε τῆς γῆς· οὐ γὰρ ἂν ἐγίγνετο τὰ φαινόμενα. Τὴν δὲ γῆν ὑποκείσθω ἠρεμεῖν. (2) Λείπεται δὴ ἢ ἀμφότερα κινεῖσθαι, ἢ τὸ μὲν κινεῖσθαι τὸ δ' ἠρεμεῖν. Εἰ μὲν οὖν ἀμφότερα κινήσεται, ἄλογον τὸ ταὐτὰ τάχη τῶν ἄστρων εἶναι καὶ τῶν κύκλων· ἕκαστον γὰρ ὁμοταχὲς ἔσται τῷ κύκλῳ καθ' ὃν φέρεται. Φαίνεται γὰρ ἅμα τοῖς κύκλοις καθιστάμενα πάλιν εἰς τὸ αὐτό. Συμβαίνει οὖν ἅμα τό τε ἄστρον διεληλυθέναι τὸν κύκλον καὶ τὸν κύκλον ἐνηνέχθαι τὴν αὑτοῦ φοράν, διεληλυθότα τὴν αὑτοῦ περιφέρειαν. Οὐκ ἔστι δ' εὔλογον τὸ τὸν αὐτὸν λόγον ἔχειν τὰ τάχη τῶν ἄστρων καὶ τὰ μεγέθη τῶν κύκλων. Τοὺς μὲν γὰρ κύκλους οὐθὲν ἄτοπον ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀνάλογον ἔχειν τὰ τάχη τοῖς μεγέθεσι, τῶν δ' ἄστρων ἕκαστον τῶν ἐν τούτοις οὐθαμῶς εὔλογον. Εἴτε γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὸ τὸν μείζω κύκλον φερόμενον θᾶττον ἔσται, δῆλον ὅτι κἂν μετατεθῇ τὰ ἄστρα εἰς τοὺς ἀλλήλων κύκλους, τὸ μὲν ἔσται θᾶττον τὸ δὲ βραδύτερον· οὕτω δ' οὐκ ἂν ἔχοιεν οἰκείαν κίνησιν, ἀλλὰ φέροιντ' ἂν ὑπὸ τῶν κύκλων. (3) Εἴτε ἀπὸ ταὐτομάτου συνέπεσεν, οὐδ' οὕτως

Quum autem et stellæ transferri videantur, et totum cælum, aut utrisque quiescentibus, aut utrisque subeuntibus motum, aut altero quiescente, altero subeunte motum, fieri mutationem necesse est. Ambo igitur quiescere, terra quiescente, impossibile est. Non enim fierent quæ in cælo cernuntur. At supponatur terram quiescere. (2) Restat igitur, aut ambo moveri, aut alterum quiescere, alterum moveri. Si igitur ambo movebuntur, ratione profecto vacat, easdem stellarum aut circulorum esse celeritates. Unaquæque enim æque celeris erit, atque circulus in quo fertur. Simul enim cum circulis in idem redire apparet. Accidit igitur, simul stellam circulum transivisse, et circulum lationem suam egisse, suamque circumferentiam transiisse. Non est autem consentaneum rationi, celeritates stellarum, et magnitudines circulorum, eandem rationem habere. Circulos enim, non est absurdum, sed necessarium, celeritates habere rationem subeuntes eandem, quam et magnitudines subeunt: stellarum autem earum quamque, quæ sunt in istis, habere, nullo modo consentaneum est rationi. Nam si necessario ea celerior erit, quæ per majorem circulum fertur, patet quod, si circulos stellæ suos mutabunt, alia celerior, alia tardior erit: hoc autem modo motionem propriam non habere; sed ab ipsis orbibus ferri videantur. (3) Sin casu accidit, neque hoc pacto consonum

εὔλογον ὥστ' ἐν ἅπασιν ἅμα τόν τε κύκλον εἶναι μείζω καὶ τὴν φορὰν θάττω τοῦ ἐν αὐτῷ ἄστρου· τὸ μὲν γὰρ ἓν ἢ δύο τοῦτον τὸν τρόπον ἔχειν οὐθὲν ἄτοπον, τὸ δὲ πάνθ' ὁμοίως πλάσματι ἔοικεν. Ἅμα δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς φύσει τὸ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲ τὸ πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ὑπάρχον τὸ ἀπὸ τύχης. (4) Ἀλλὰ μὴν πάλιν εἰ οἱ μὲν κύκλοι μένουσιν, αὐτὰ δὲ τὰ ἄστρα κινεῖται, ταῦτα καὶ ὁμοίως ἔσται ἄλογα· συμβήσεται γὰρ θᾶττον κινεῖσθαι τὰ ἔξω, καὶ τὰ τάχη εἶναι κατὰ τὰ μεγέθη τῶν κύκλων. Ἐπεὶ τοίνυν οὔτ' ἀμφότερα κινεῖσθαι εὔλογον οὔτε τὸ ἄστρον μόνον, λείπεται τοὺς μὲν κύκλους κινεῖσθαι, τὰ δὲ ἄστρα ἠρεμεῖν καὶ ἐνδεδεμένα τοῖς κύκλοις φέρεσθαι· μόνως γὰρ οὕτως οὐθὲν ἄλογον συμβαίνει· (5) τό τε γὰρ θᾶττον εἶναι τοῦ μείζονος κύκλου τὸ τάχος εὔλογον περὶ τὸ αὐτὸ κέντρον ἐνδεδεμένων (ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ μεῖζον σῶμα θᾶττον φέρεται τὴν οἰκείαν φοράν, οὕτως καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις· μεῖζον γὰρ τῶν ἀφαιρουμένων ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ κέντρου τὸ τοῦ μείζονος κύκλου τμῆμα, ὥστ' εὐλόγως ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ ὁ μείζων περιοισθήσεται κύκλος), τό τε μὴ διασπᾶσθαι τὸν οὐρανὸν διά τε τοῦτο συμβήσεται καὶ ὅτι δέδεικται συνεχὲς ὂν τὸ ὅλον. (6) Ἔτι δ' ἐπεὶ σφαιροειδῆ τὰ ἄστρα, καθάπερ οἵ τ' ἄλλοι φασὶ καὶ ἡμῖν ὁμολογούμενον εἰπεῖν, ἐξ ἐκείνου γε τοῦ σώματος γεννῶσιν· τοῦ δὲ σφαιροειδοῦς δύο κινήσεις εἰσὶ καθ' αὑτό, κύλισις καὶ δίνησις· εἴπερ οὖν κινοῖτο τὰ ἄστρα δι' αὑτῶν, τὴν ἑτέραν ἂν κινοῖτο τούτων· ἀλλ' οὐδετέραν φαίνεται. Δινούμενα μὲν γὰρ ἔμενεν ἂν ἐν ταὐτῷ καὶ οὐ μετέβαλλε τὸν τόπον, ὅπερ φαίνεταί τε καὶ πάντες φασίν. Ἔτι δὲ πάντα μὲν εὔλογον τὴν αὐτὴν κίνησιν κινεῖσθαι, μόνος δὲ δοκεῖ τῶν ἄστρων ὁ ἥλιος τοῦτο δρᾶν, ἀνατέλλων ἢ δύνων, καὶ οὗτος οὐ δι' αὑτὸν ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς ἡμετέρας ὄψεως· ἡ γὰρ ὄψις ἀποτεινομένη μακρὰν ἑλίσσεται διὰ τὴν ἀσθένειαν. Ὅπερ αἴτιον ἴσως καὶ τοῦ στίλβειν φαίνεσθαι τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐνδεδεμένους, τοὺς δὲ πλάνητας μὴ στίλβειν· οἱ μὲν γὰρ πλάνητες ἐγγύς εἰσιν, ὥστ' ἐγκρατὴς οὖσα πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται ἡ ὄψις· πρὸς δὲ τοὺς μένοντας κραδαίνεται διὰ τὸ μῆκος, ἀποτεινομένη πόρρω λίαν. Ὁ δὲ τρόμος αὐτῆς ποιεῖ τοῦ ἄστρου δοκεῖν εἶναι τὴν κίνησιν· οὐθὲν γὰρ διαφέρει κινεῖν τὴν ὄψιν ἢ τὸ ὁρώμενον. (7) Ἀλλὰ μὴν ὅτι οὐδὲ κυλίεται τὰ ἄστρα, φανερόν· τὸ μὲν γὰρ κυλιόμενον στρέφεσθαι ἀνάγκη, τῆς δὲ σελήνης ἀεὶ δῆλόν ἐστι τὸ καλούμενον πρόσωπον. Ὥστ' ἐπεὶ κινούμενα μὲν δι' αὑτῶν τὰς οἰκείας κινεῖσθαι κινήσεις εὔλογον, ταύτας δ' οὐ φαίνεται κινούμενα, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν κινοῖτο δι' αὑτῶν. (8) Πρὸς δὲ τούτοις ἄλογον τὸ μηθὲν ὄργανον αὐτοῖς ἀποδοῦναι τὴν φύσιν πρὸς τὴν κίνησιν· οὐθὲν γὰρ ὡς ἔτυχε ποιεῖ ἡ φύσις, οὐδὲ τῶν μὲν ζῴων φροντίσαι, τῶν δ' οὕτω τιμίων ὑπεριδεῖν, ἀλλ' ἔοικεν ὥσπερ ἐπίτηδες ἀφελεῖν πάντα δι' ὧν ἐνεδέχετο προϊέναι καθ' αὑτά, καὶ ὅτι πλεῖστον ἀποστῆσαι τῶν ἐχόντων ὄργανα πρὸς κίνησιν. (9) Διὸ καὶ εὐλόγως ἂν δόξειεν ὅ τε ὅλος οὐρανὸς σφαιροειδὴς εἶναι καὶ ἕκαστον τῶν

est rationi, ut in omnibus simul et circulus sit major, et latio stellæ, quæ est in ipso, celerior. Unam enim, vel duas hoc modo sese habere, non est absurdum: universas vero simili modo sese habere, figmento est simile. Et insuper in iis quæ sunt natura, non est id quod fit casu; neque id quod ubique et in omnibus est, proficiscitur a fortuna. (4) At vero si orbes quiescant, stellæ autem moveantur, eadem absurda et similiter erunt. Eveniet enim celerius eas moveri quæ sunt extra, et celeritates per orbium magnitudines esse. Quum igitur neque utraque, neque stellam solum moveri consentaneum sit rationi, restat, orbes quidem moveri, stellas vero quiescere et infixas in ipsis orbibus ferri: hoc enim modo dumtaxat nihil accidit quod rationis fines egrediatur. (5) Et velocitatem enim orbis majoris celeriorem esse, consentaneum est rationi, circa idem centrum in orbibus stellis infixis. Ut enim in ceteris majus corpus celerius latione propria fertur, sic et in orbibus ipsis. Pars enim orbis majoris major est iis partibus quæ auferuntur ab eo plano quod per centrum extenditur. Quare congrue æquali tempore major orbis circumferetur. Deinde accidet nec divelli cælum, et propter hoc ipsum, et quia demonstratum est, totum ipsum continuum esse. (6) Præterea quum stellæ sint rotundæ, quemadmodum et ceteri dicunt, et nos etiam ut nostris consonum sententiis dicimus, ex illo corpore ipsas generantes; rotundique ipsius duæ sint per se motiones, volutio, et conversio; si stellæ per se moverentur, harum altera motione moverentur: at neutra moveri eas apparet. Si versarentur enim, eodem in loco sane manerent, locumque non mutarent. Videntur autem locum mutare, quod omnes dicunt. Præterea, omnes quidem consentaneum est rationi eodem motu cieri. Sol autem stellarum solus hoc facere videtur, quum oritur atque occidit: et hic non per se, sed ob nostri sensus remotionem. Visus enim longe sese extendens, versatur ob imbecillitatem: quæ quidem fortasse causa est, ut stellæ quidem fixæ micare, vagantes autem non micare videantur. Vagæ namque stellæ sunt prope; quare visus sui compos ad ipsas accedit: ad fixas autem longe valde sese extendens, ob longitudinem tremit. Tremor autem ipsius facit ut hæc motio stellæ ipsius esse videatur. Nihil enim interest, visus, an id quod cernitur, moveatur. (7) At vero nec volvi stellas perspicuum esse videtur. Id enim quod volvitur, versetur necesse est: at id, lunæ quod facies nuncupatur, semper videtur. Quare, quum consonum sit rationi, stellas iis motibus, qui ad ipsas sunt accommodati, moveri, si per se moveantur; his autem eas non moveri appareat: patet, ipsas per se non moveri. (8) Insuper nullum ipsis instrumentum ad motum tribuisse naturam, rationi non est consentaneum. Nihil enim casu Natura facit: neque animalia quidem ipsi curæ fuere, adeo vero præstabiles res despexit: sed universa videtur, tanquam de industria, abstulisse, quibus per se procedere ipsa possent, atque ab iis quæ instrumenta ad motum habent, quamplurimum, removisse. (9) Quapropter et totum cælum rotundum cum ratione esse videbitur, et unaquæque stel-

ἄστρων. Πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ κίνησιν ἡ σφαῖρα τῶν σχημάτων χρησιμώτατον (οὕτω γὰρ ἂν καὶ τάχιστα κινοῖτο καὶ μάλιστα κατέχοι τὸν αὐτὸν τόπον), πρὸς δὲ τὴν εἰς τὸ πρόσθεν ἀχρηστότατον· ἥκιστα γὰρ ὅμοιον τοῖς δι' αὑτῶν κινητικοῖς· οὐδὲν γὰρ ἀπηρτημένον ἔχει οὐδὲ προέχον, ὥσπερ τὸ εὐθύγραμμον, ἀλλὰ πλεῖστον ἀφέστηκε τῷ σχήματι τῶν πορευτικῶν σωμάτων. Ἐπεὶ οὖν δεῖ τὸν μὲν οὐρανὸν κινεῖσθαι τὴν ἐν αὑτῷ κίνησιν, τὰ ἄλλα δ' ἄστρα μὴ προϊέναι δι' αὑτῶν, εὐλόγως ἂν ἑκάτερον εἴη σφαιροειδές· οὕτω γὰρ μάλιστα τὸ μὲν κινήσεται τὸ δ' ἠρεμήσει.

larum. Sphæra enim figurarum maxime utilis est ad eum motum, qui eodem in loco fit (sic enim et celerrime moveri, et eundem maxime locum occupare potest); ad motum autem eum quo ad ea pergitur loca quæ sunt ante, maxime inutilis est. Est enim minime similis hisce quæ per se ipsa moventur. Nihil enim dependens, nihil eminens habet, ut rectarum linearum figura; sed plurimum a corporibus hisce quæ progrediuntur, figura semota est. Quum igitur cælum quidem in se ipso moveri oporteat, stellas autem non per se ipsas procedere, cum ratione nimirum fit utrumque ut figuræ rotundæ sit. Sic enim alterum quidem motu ciebitur, alterum vero quiescet.

CAP. IX.

Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ὅτι καὶ τὸ φάναι γίνεσθαι φερομένων ἁρμονίαν, ὡς συμφώνων γινομένων τῶν ψόφων, κομψῶς μὲν εἴρηται καὶ περιττῶς ὑπὸ τῶν εἰπόντων, οὐ μὴν οὕτως ἔχει τἀληθές. Δοκεῖ γάρ τισιν ἀναγκαῖον εἶναι τηλικούτων φερομένων σωμάτων γίγνεσθαι ψόφον, ἐπεὶ καὶ τῶν παρ' ἡμῖν οὔτε τοὺς ὄγκους ἐχόντων ἴσους οὔτε τοιούτῳ τάχει φερομένων· ἡλίου δὲ καὶ σελήνης, ἔτι τε τοσούτων τὸ πλῆθος ἄστρων καὶ τὸ μέγεθος φερομένων τῷ τάχει τοιαύτην φορὰν ἀδύνατον μὴ γίγνεσθαι ψόφον ἀμήχανόν τινα τὸ μέγεθος. Ὑποθέμενοι δὲ ταῦτα καὶ τὰς ταχυτῆτας ἐκ τῶν ἀποστάσεων ἔχειν τοὺς τῶν συμφωνιῶν λόγους, ἐναρμόνιόν φασι γίνεσθαι τὴν φωνὴν φερομένων κύκλῳ τῶν ἄστρων. Ἐπεὶ δ' ἄλογον ἐδόκει τὸ μὴ συνακούειν ἡμᾶς τῆς φωνῆς ταύτης, αἴτιον τούτου φασὶν εἶναι τὸ γιγνομένοις εὐθὺς ὑπάρχειν τὸν ψόφον, ὥστε μὴ διάδηλον εἶναι πρὸς τὴν ἐναντίαν σιγήν· πρὸς ἄλληλα γὰρ φωνῆς καὶ σιγῆς εἶναι τὴν διάγνωσιν, ὥστε καθάπερ τοῖς χαλκοτύποις διὰ συνήθειαν οὐθὲν δοκεῖ διαφέρειν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ταὐτὸ συμβαίνειν. Ταῦτα δή, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἐμμελῶς μὲν λέγεται καὶ μουσικῶς, ἀδύνατον δὲ τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. (2) Οὐ γὰρ μόνον τὸ μηθὲν ἀκούειν ἄτοπον, περὶ οὗ λύειν ἐγχειροῦσι τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ μηδὲν πάσχειν χωρὶς αἰσθήσεως. Οἱ γὰρ ὑπερβάλλοντες ψόφοι διακναίουσι καὶ τῶν ἀψύχων σωμάτων τοὺς ὄγκους, οἷον ὁ τῆς βροντῆς διίστησι λίθους καὶ τὰ καρτερώτατα τῶν σωμάτων. Τοσούτων δὲ φερομένων, καὶ τοῦ ψόφου διιόντος πρὸς τὸ φερόμενον μέγεθος, πολλαπλάσιον μέγεθος ἀναγκαῖον ἀφικνεῖσθαί τε δεῦρο καὶ τὴν ἰσχὺν ἀμήχανον εἶναι τῆς βίας. (3) Ἀλλ' εὐλόγως οὔτ' ἀκούομεν οὔτε πάσχοντα φαίνεται τὰ σώματα βίαιον οὐδὲν πάθος, διὰ τὸ μὴ ψοφεῖν· ἅμα δ' ἐστὶ τό τ' αἴτιον τούτων δῆλον, καὶ μαρτύριον τῶν εἰρημένων ἡμῖν λόγων, ὡς εἰσὶν ἀληθεῖς· τὸ γὰρ ἀπορηθὲν καὶ ποιῆσαν τοὺς Πυθαγορείους φάναι γίγνεσθαι συμφωνίαν τῶν φερομένων ἡμῖν ἐστὶ τεκμήριον. Ὅσα μὲν γὰρ αὐτὰ φέρεται, ποιεῖ ψόφον καὶ πληγήν· ὅσα δ' ἐν φερομένῳ ἐνδέδεται ἢ ἐνυπάρχει, καθάπερ ἐν τῷ πλοίῳ τὰ μόρια, οὐχ οἷόν τε ψοφεῖν, οὐδ' αὖ τὸ πλοῖον, εἰ φέροιτο ἐν ποταμῷ. (4) Καίτοι τοὺς αὐτοὺς λόγους ἂν ἐξείη λέγειν, ὡς ἄτοπον εἰ μὴ φερόμενος ὁ ἱστὸς καὶ ἡ πρύμνα

Ex his autem patet, id quod dictum est a quibusdam, horum, inquam, latione concentum fieri, sonis emergentibus inde ratione rata distinctis, lepide quidem esse dictum atque concinne, non tamen esse verum, nec ita rem se habere. Sunt enim quibus necessarium esse videatur, sonum fieri tantorum corporum latione, quippe quum et eorum corporum motu, quæ apud nos sunt, neque molem habentium æqualem, neque talem motionis celeritatem, qualis est solis et lunæ, sonus efficiatur: et insuper quum tot multitudine, tantæque magnitudine stellæ tanta celeritate motus ferantur, impossibile est, sonum non fieri ingentem. Hæc autem supponentes, et celeritates insuper concentuum rationes ex intervallis habere, varios æqualiter sonos stellarum conversione fieri dicunt. Quoniam vero rationis fines egredi videbatur, nos hunc sonitum non audire, causam hujus inquiunt esse, continuo sonum hunc esse quum orimur, ut non sit ad silentium contrarium manifestum. Vocis enim silentiique perceptionem vicissitudine fieri dicunt. Quare ut iis qui mulcent ferrum, ob consuetudinem nihil interesse videtur, sic et hominibus idem accidere aiunt. Hoc, uti dictum prius est, concinne quidem musiceque dicunt: impossibile est autem ita sese habere. (2) Non enim solum hoc est absurdum, nihil, inquam, nos audire, quod quidem, solvere aggredientes dictam causam, afferunt: sed etiam illud, sine sensu nihil omnino pati. Exsuperantes enim soni etiam inanimatorum corporum moles offendunt: tonitrui namque sonus lapides et robustissima corpora scindit. Quodsi tot feruntur corpora, atque eam magnitudinem, quæ fertur, secundum sonitus transit: huc profecto perveniat multiplex ejus magnitudo, ac ipsius violentiæ magnæ sint admodum vires, necesse est. (3) Sed non sine ratione neque nos audimus, neque corpora pati quicquam violentum videntur: propterea quod nullum stellæ sua motione sonum efficiunt; atque simul et istorum causa patet, et testis est hisce quæ a nobis sunt dicta, veraque esse declarat. Id enim ipsum quod dubitatum est et Pythagoricos compulit hanc sententiam ferre, stellarum, inquam, latione concentum fieri, indicium efficitur nobis. Quæ namque per se feruntur, ea sonitum ictumve faciunt; quæ vero in eo quod fertur, infixa sunt aut insunt, ut in navigio partes, ea sonum elicere nequeunt, neque etiam ipsum navigium, si in fluvio feratur. (4) Et tamen eadem dicere licebit, absurdum esse si tantæ navis malus atque pup-

ποιεῖ ψόφον πολὺν τηλικαύτης νεώς, ἢ πάλιν αὐτὸ τὸ πλοῖον κινούμενον. Τὸ δ' ἐν μὴ φερομένῳ φερόμενον ποιεῖ ψόφον· ἐν φερομένῳ δὲ συνεχὲς καὶ μὴ ποιοῦντι πληγὴν ἀδύνατον ψοφεῖν. Ὥστ' ἐνταῦθα λεκτέον ὡς εἴπερ ἐφέρετο τὰ σώματα τούτων εἴτ' ἐν ἀέρος πλήθει κεχυμένῳ κατὰ τὸ πᾶν εἴτε πυρός, ὥσπερ πάντες φασίν, ἀναγκαῖον ποιεῖν ὑπερφυᾶ τῷ μεγέθει τὸν ψόφον, τούτου δὲ γινομένου καὶ δεῦρ' ἀφικνεῖσθαι καὶ διακναίειν. Ὥστ' ἐπείπερ οὐ φαίνεται τοῦτο συμβαῖνον, οὔτ' ἂν ἔμψυχον οὔτε βίαιον φέροιτο φορὰν οὐθὲν αὐτῶν, ὥσπερ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προνοούσης τῆς φύσεως, ὅτι μὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἐχούσης τῆς κινήσεως οὐθὲν ἂν ἦν τῶν περὶ τὸν δεῦρο τόπον ὁμοίως ἔχον. Ὅτι μὲν οὖν σφαιροειδῆ τὰ ἄστρα καὶ ὅτι οὐ κινεῖται δι' αὐτῶν, εἴρηται.

pis, aut ipsum rursus navigium, vehementem non faciet sonum motione sua. Quod vero fertur, in eo quod non fertur, id facit sonum : at quod est in eo quod fertur et ictum non facit, id efficere sonum impossibile est. Quare dicendum est hic, si stellarum corpora per aerem fusum per universum, aut ignem, ut omnes aiunt, ferantur, necessario vehementem fieri sonum, atque huc pervenire, et hæc fatigare corpora. Quod quum non fieri manifestum sit, neque animantis motu, neque violento, ullam stellarum ferri apparet, quasi futuris ipsa providente natura : nam si hoc modo non sese haberet motus stellarum, nihil prorsus eorum esset, quæ hoc in loco sunt, quod simili modo sese haberet. Stellas igitur esse rotundas, et per se ipsas non moveri, satis jam diximus.

CAP. X.

Περὶ δὲ τῆς τάξεως αὐτῶν, ὃν μὲν τρόπον ἕκαστον κεῖται τῷ τὰ μὲν εἶναι πρότερα τὰ δ' ὕστερα, καὶ πῶς ἔχει πρὸς ἄλληλα τοῖς ἀποστήμασιν, ἐκ τῶν περὶ ἀστρολογίαν θεωρείσθω· λέγεται γὰρ ἱκανῶς. (2) Συμβαίνει δὲ κατὰ λόγον γίγνεσθαι τὰς ἑκάστου κινήσεις τοῖς ἀποστήμασι τῷ τὰς μὲν εἶναι θάττους τὰς δὲ βραδυτέρας· ἐπεὶ γὰρ ὑπόκειται τὴν μὲν ἐσχάτην τοῦ οὐρανοῦ περιφορὰν ἁπλῆν τ' εἶναι καὶ ταχίστην, τὰς δὲ τῶν ἄλλων βραδυτέρας τε καὶ πλείους (ἕκαστον γὰρ ἀντιφέρεται τῷ οὐρανῷ κατὰ τὸν αὑτοῦ κύκλον), εὔλογον ἤδη τὸ μὲν ἐγγυτάτω τῆς ἁπλῆς καὶ πρώτης περιφορᾶς ἐν πλείστῳ χρόνῳ διιέναι τὸν αὑτοῦ κύκλον, τὸ δὲ πορρωτάτω ἐν ἐλαχίστῳ, τῶν δ' ἄλλων ἀεὶ τὸ ἐγγύτερον ἐν πλείονι, τὸ δὲ πορρώτερον ἐν ἐλάττονι. Τὸ μὲν γὰρ ἐγγυτάτω μάλιστα κρατεῖται, τὸ δὲ πορρωτάτω πάντων ἥκιστα διὰ τὴν ἀπόστασιν· τὰ δὲ μεταξὺ κατὰ λόγον ἤδη τῆς ἀποστάσεως, ὥσπερ καὶ δεικνύουσιν οἱ μαθηματικοί.

De ordine vero ipsarum, quomodo quæque disposita sit, ut quædam sint priores, quædam posteriores, et quomodo sese habeant intervallis, ex iis quæ in astrologia dicuntur, contemplemur oportet : dicitur enim ibi sufficienter. (2) Accidit autem per rationem singularum fieri motiones, ipsis nimirum intervallis, ut aliæ sint celeriores, aliæ tardiores. Nam quum supponatur, extimam quidem cæli lationem simplicem atque celerrimam esse, ceteras vero tardiores ac plures (quæque namque stella motu fertur contrario atque cælum, suo in orbe), consentaneum jam est rationi, eam quidem, quæ propinquissima est simplici primæque conversioni, plurimo in tempore suum orbem transire; eam vero quæ remotissima est, in minimo : ceterarum autem semper eam quæ est propinquior, in majore; eam vero quæ est remotior, in minore. Propinquissima namque maxime superatur, remotissima vero minime omnium, ob remotionem : at media per distantiæ jam rationem, ut mathematici quoque demonstrant.

CAP. XI.

Τὸ δὲ σχῆμα τῶν ἄστρων ἑκάστου σφαιροειδὲς μάλιστ' ἄν τις εὐλόγως ὑπολάβοι. Ἐπεὶ γὰρ δέδεικται ὅτι οὐ πεφύκασι κινεῖσθαι δι' αὑτῶν, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν ἀλόγως οὐδὲ μάτην ποιεῖ, δῆλον ὅτι καὶ σχῆμα τοιοῦτον ἀπέδωκε τοῖς ἀκινήτοις ὃ ἥκιστά ἐστι κινητικόν. Ἥκιστα δὲ κινητικὸν ἡ σφαῖρα διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὄργανον πρὸς τὴν κίνησιν. Ὥστε δῆλον ὅτι σφαιροειδῆ ἂν εἴη τὸν ὄγκον. Ἔτι δ' ὁμοίως μὲν ἅπαντα καὶ ἕν, ἡ δὲ σελήνη δείκνυται διὰ τῶν περὶ τὴν ὄψιν ὅτι σφαιροειδής· οὐ γὰρ ἂν ἐγίνετο αὐξανομένη καὶ φθίνουσα τὰ μὲν πλεῖστα μηνοειδὴς ἢ ἀμφίκυρτος, ἅπαξ δὲ διχότομος. Καὶ πάλιν διὰ τῶν ἀστρολογικῶν, ὅτι οὐκ ἂν ἦσαν αἱ τοῦ ἡλίου ἐκλείψεις μηνοειδεῖς. Ὥστ' εἴπερ ἓν τοιοῦτον, δῆλον ὅτι καὶ τἆλλα ἂν εἴη σφαιροειδῆ.

Atqui figuram uniuscujusque stellarum rotundam esse, maxime non absque ratione quispiam existimabit. Nam quum demonstratum sit, stellas haud aptas esse per se moveri; naturaque nihil absque ratione frustraque faciat : patet, eam figuram ipsam immobilibus tribuisse, quæ minime est motiva. Talis autem est rotunda, propterea quod instrumentum nullum habet ad motum. Quare patet, stellarum molem rotundam esse. Præterea, similiter se habent omnes atque una. At luna per ea quæ circa visum accidunt, rotunda esse ostenditur. Non enim accrescens atque decrescens pluries quidem altera ex parte curva, altera concava fieret, aut utraque ex parte curva, semel autem duas in partes æquales bipartita videretur. Et rursus apparet per astrologiam. Non enim sol quum deficit, concavus ea ex parte qua deficit, videretur. Quare si stella una est talis, patet et ceteras omnes esse rotundas.

CAP. XII.

Δυοῖν δ' ἀπορίαιν οὔσαιν, περὶ ὧν εἰκότως ἂν ὁστισοῦν ἀπορήσειε, πειρατέον λέγειν τὸ φαινόμενον, αἰδοῦς ἀξίαν εἶναι νομίζοντας τὴν προθυμίαν μᾶλλον ἢ θράσους, εἴ τις διὰ τὸ φιλοσοφίας διψῆν καὶ μικρὰς εὐπορίας ἀγαπᾷ περὶ ὧν τὰς μεγίστας ἔχομεν ἀπορίας. Ἔστι δὲ πολλῶν ὄντων τοιούτων οὐχ ἥκιστα θαυμαστόν, διὰ τίνα ποτ' αἰτίαν οὐκ ἀεὶ τὰ πλεῖον ἀπέχοντα τῆς πρώτης φορᾶς κινεῖται πλείους κινήσεις, ἀλλὰ τὰ μεταξὺ πλείστας. Εὔλογον γὰρ ἂν δόξειεν εἶναι τοῦ πρώτου σώματος μίαν κινουμένου φορὰν τὸ πλησιαίτατον ἐλαχίστας κινεῖσθαι κινήσεις, οἷον δύο, τὸ δ' ἐχόμενον τρεῖς ἤ τινα ἄλλην τοιαύτην τάξιν. Νῦν δὲ συμβαίνει τοὐναντίον· ἐλάττους γὰρ ἥλιος καὶ σελήνη κινοῦνται κινήσεις ἢ τῶν πλανωμένων ἄστρων ἔνια· καίτοι πορρώτερον τοῦ μέσου καὶ πλησιαίτερον τοῦ πρώτου σώματός εἰσιν αὐτῶν. Δῆλον δὲ τοῦτο περὶ ἐνίων καὶ τῇ ὄψει γέγονεν· τὴν γὰρ σελήνην ἑωράκαμεν διχότομον μὲν οὖσαν, ὑπελθοῦσαν δὲ τὸν ἀστέρα τὸν Ἄρεος, καὶ ἀποκρυφθέντα μὲν κατὰ τὸ μέλαν αὐτῆς, ἐξελθόντα δὲ κατὰ τὸ φανὸν καὶ λαμπρόν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας λέγουσιν οἱ πάλαι τετηρηκότες ἐκ πλείστων ἐτῶν Αἰγύπτιοι καὶ Βαβυλώνιοι, παρ' ὧν πολλὰς πίστεις ἔχομεν περὶ ἑκάστου τῶν ἄστρων. (2) Τοῦτό τε δὴ δικαίως ἀπορήσειεν ἄν τις, καὶ διὰ τίνα ποτ' αἰτίαν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ φορᾷ τοσοῦτόν ἐστιν ἄστρων πλῆθος ὥστε τῶν ἀναριθμήτων εἶναι δοκεῖν τὴν πᾶσαν τάξιν, τῶν δ' ἄλλων ἓν χωρὶς ἕκαστον, δύο δ' ἢ πλείω οὐ φαίνεται ἐν τῇ αὐτῇ ἐνδεδεμένα φορᾷ. Περὶ δὴ τούτων ζητεῖν μὲν καλῶς ἔχει καὶ τὴν ἐπὶ πλεῖον σύνεσιν, καίπερ μικρὰς ἔχοντας ἀφορμὰς καὶ τοσαύτην ἀπόστασιν ἀπέχοντας τῶν περὶ αὐτὰ συμβαινόντων· ὅμως δ' ἐκ τῶν τοιούτων θεωροῦσιν οὐδὲν ἄλογον ἂν δόξειεν εἶναι τὸ νῦν ἀπορούμενον. Ἀλλ' ἡμεῖς ὡς περὶ σωμάτων αὐτῶν μόνον, καὶ μονάδων τάξιν μὲν ἐχόντων, ἀψύχων δὲ πάμπαν, διανοούμεθα· δεῖ δ' ὡς μετεχόντων ὑπολαμβάνειν πράξεως καὶ ζωῆς· οὕτω γὰρ οὐθὲν δόξει παράλογον εἶναι τὸ συμβαῖνον. (3) Ἔοικε γὰρ τῷ μὲν ἄριστα ἔχοντι ὑπάρχειν τὸ εὖ ἄνευ πράξεως, τῷ δ' ἐγγύτατα διὰ ὀλίγης καὶ μιᾶς, τοῖς δὲ πορρωτάτω διὰ πλειόνων, ὥσπερ ἐπὶ σώματος τὸ μὲν οὐδὲ γυμναζόμενον εὖ ἔχει, τὸ δὲ μικρὰ περιπατῆσαν, τῷ δὲ καὶ δρόμου δεῖ καὶ πάλης καὶ κονίσεως, πάλιν δ' ἑτέρῳ οὐδ' ὁποσαοῦν πονοῦντι τοῦτό γ' ἂν ἔτι ὑπάρξαι τἀγαθόν, ἀλλ' ἕτερόν τι. (4) Ἔστι δὲ τὸ κατορθοῦν χαλεπὸν ἢ τὸ πολλὰ ἢ τὸ πολλάκις, οἷον μυρίους ἀστραγάλους Χίους βαλεῖν ἀμήχανον, ἀλλ' ἕνα ἢ δύο ῥᾷον. Καὶ πάλιν ὅταν τοδὶ μὲν δέῃ τοῦδ' ἕνεκα ποιῆσαι, τοῦτο δ' ἄλλου καὶ τοῦτο ἑτέρου, ἐν μὲν ἑνὶ ἢ δυσὶ ῥᾷον ἐπιτυχεῖν, ὅσῳ δ' ἂν διὰ πλειόνων χαλεπώτερον. Διὸ δεῖ νομίζειν καὶ τὴν τῶν ἄστρων πρᾶξιν εἶναι τοιαύτην οἵα περ ἡ τῶν ζῴων καὶ φυτῶν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα αἱ τοῦ ἀνθρώπου πλεῖσται πράξεις· πολλῶν

Quum autem duæ sint dubitationes, de quibus quivis non immerito dubitaverit, enitamur id dicere, quod nobis videtur. Atque hanc voluntatem modestia potius dignam quam confidentia arbitrari oportet, si quis ob philosophiæ sitim tenuem etiam dilucidationem non esse contemnendam putet in his rebus, de quibus maximas dubitationes habemus. Est autem in talibus, quæ multa sunt, non postremum admirabile, quam ob causam non semper hæ stellæ, quæ plus a prima latione distant, pluribus motibus, sed mediæ plurimis moveantur. Consentaneum enim rationi videatur, primo corpore unam lationem subeunte, propinquissimum minimis motibus moveri, ceu duobus; id autem, quod hæret illi, tribus; aut aliquo alio ordine tali. Nunc vero contrarium accidit : paucioribus enim sol et luna moventur, quam stellarum nonnullæ vagarum, quæ tamen longius a medio distant, et propinquiores primo corpori sunt. Manifestum autem hoc de nonnullis etiam ipso visu fuit : lunam enim videmus dimidia parte lucidam, Martis stellam subiisse, quæ celata quidem fuit in parte obscura ejus, egressa autem per lucidam partem. Similiter et de ceteris stellis Ægyptii et Babylonii dicunt, qui plurimis jam annis ante hæc observaverunt, et a quibus multa fide digna de singulis stellis accepimus. (2) Hoc etiam non injuria quispiam dubitaverit, quam ob causam etiam in prima quidem conversione tanta est multitudo stellarum, ut universus ordo subire non posse numerum videatur : in ceteris autem una seorsum est stella, duæ vero aut plures eodem in orbe non videntur esse infixæ. De his igitur bene sese habet etiam majorem quærere cognitionem, etsi parvæ occasiones habentur, tantaque est eorum remotio, quæ accidunt circa ipsa; si tamen ex talibus contemplemur, non egredi fines rationis videbitur id quod nunc dubitatur. Sed nos de ipsis, ut de corporibus, atque unitatibus ordinem quidem habentibus, inanimatis autem penitus, cogitamus. Oportet autem ipsa viventia esse existimare atque actionem habere : sic enim id quod accidit, non videbitur a ratione exorbitare. (3) Nam ei quidem quod optime sese habet, inesse ipsum bonum sine actione videtur; ei vero quod illi est propinquissimum, per parvam et unam; at hisce quæ sunt remotissima, per plures, quemadmodum et in corporibus fieri solet : aliud enim bene sese habet nullum exercitium subiens, aliud levi deambulatione facta, aliud et cursu indiget et luctatione ac pulvere; alii rursus neque quovis exercendi modo, hoc unquam inerit bonum, sed aliud quippiam consequitur. (4) Recte autem agere, aut multa, aut sæpe, difficile est, veluti talos Chios [*sive potius* Coos] mille projicere, impossibile est; sed unum, vel duos, facilius est. Et rursus quum hoc quidem illius gratia, illud autem ob aliud, et illud item ob aliud est faciendum : in uno quidem duobusve facilius quispiam finem attinget; ac quo per plura procedit, eo illud difficilius assequetur. Quapropter et stellarum actionem talem existimare oportet, qualis animalium est ac plantarum. Etenim hic hominis actiones plurimæ sunt. Multa enim

γὰρ τῶν εὖ δύναται τυχεῖν, ὥστε πολλὰ πράττει, καὶ ἄλλων ἕνεκα. Τῷ δ' ὡς ἄριστα ἔχοντι οὐθὲν δεῖ πράξεως· ἔστι γὰρ αὐτὸ τὸ οὗ ἕνεκα· ἡ δὲ πρᾶξις ἀεί ἐστιν ἐν δυσίν, ὅταν καὶ οὗ ἕνεκα ᾖ καὶ τὸ τούτου ἕνεκα. (5) Τῶν δ' ἄλλων ζῴων ἐλάττους, τῶν δὲ φυτῶν μικρά τις καὶ μία ἴσως· ἢ γὰρ ἕν τί ἐστιν οὗ τύχοι ἄν, ὥσπερ καὶ ἄνθρωπος, ἢ καὶ τὰ πολλὰ πάντα πρὸ ὁδοῦ ἐστὶ πρὸς τὸ ἄριστον. Τὸ μὲν οὖν ἔχει καὶ μετέχει τοῦ ἀρίστου, τὸ δ' ἀφικνεῖται ἐγγὺς δι' ὀλίγων, τὸ δὲ διὰ πολλῶν, τὸ δ' οὐδ' ἐγχειρεῖ, ἀλλ' ἱκανὸν εἰς τὸ ἐγγὺς τοῦ ἐσχάτου ἐλθεῖν, οἷον εἰ ὑγίεια τέλος· τὸ μὲν δὴ ἀεὶ ὑγιαίνει, τὸ δ' ἰσχνανθέν, τὸ δὲ δραμὸν καὶ ἰσχνανθέν, τὸ δὲ καὶ ἄλλο τι πρᾶξαν τοῦ δραμεῖν ἕνεκα, ὥστε πλείους αἱ κινήσεις. (6) Ἕτερον δ' ἀδυνατεῖ πρὸς τὸ ὑγιᾶναι ἐλθεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δραμεῖν μόνον ἢ ἰσχνανθῆναι· καὶ τούτων θάτερον τέλος αὐτοῖς. (7) Μάλιστα μὲν γὰρ ἐκείνου τυχεῖν ἄριστον πᾶσι τοῦ τέλους· εἰ δὲ μή, ἀεὶ ἄμεινόν ἐστιν ὅσῳ ἂν ἐγγύτερον ᾖ τοῦ ἀρίστου. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν γῆ ὅλως οὐ κινεῖται, τὰ δ' ἐγγὺς ὀλίγας κινήσεις· οὐ γὰρ ἀφικνεῖται πρὸς τὸ ἔσχατον, ἀλλὰ μέχρι ὅτου δύναται τυχεῖν τῆς θειοτάτης ἀρχῆς. Ὁ δὲ πρῶτος οὐρανὸς εὐθὺς τυγχάνει διὰ μιᾶς κινήσεως. Τὰ δ' ἐν μέσῳ τοῦ πρώτου καὶ τῶν ἐσχάτων ἀφικνεῖται μέν, διὰ πλειόνων δ' ἀφικνεῖται κινήσεων. (8) Περὶ δὲ τῆς ἀπορίας ὅτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην μίαν οὖσαν φορὰν πολὺ πλῆθος συνέστηκεν ἄστρων, τῶν δ' ἄλλων χωρὶς ἕκαστον εἴληφεν ἰδίας κινήσεις, δι' ἓν μὲν ἄν τις πρῶτον εὐλόγως οἰηθείη τοῦθ' ὑπάρχειν· νοῆσαι γὰρ δεῖ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀρχῆς ἑκάστης πολλὴν ὑπεροχὴν εἶναι τῆς πρώτης πρὸς τὰς ἄλλας, (9) εἴη δ' ἂν ἥδε συμϐαίνουσα κατὰ λόγον· ἡ μὲν γὰρ πρώτη μία οὖσα πολλὰ κινεῖ τῶν σωμάτων τῶν θείων, αἱ δὲ πολλαὶ οὖσαι ἓν μόνον ἑκάστη· τῶν γὰρ πλανωμένων ἓν ὁτιοῦν πλείους φέρεται φοράς. (10) Ταύτῃ τε οὖν ἀνισάζει ἡ φύσις καὶ ποιεῖ τινὰ τάξιν, τῇ μὲν μιᾷ φορᾷ πολλὰ ἀποδοῦσα σώματα, τῷ δ' ἑνὶ σώματι πολλὰς φοράς· (11) καὶ ἔτι διὰ τόδε ἓν ἔχουσι σῶμα αἱ ἄλλαι φοραί, ὅτι πολλὰ σώματα κινοῦσιν αἱ πρὸ τῆς τελευταίας καὶ τῆς ἓν ἄστρον ἐχούσης· ἐν πολλαῖς γὰρ σφαίραις ἡ τελευταία σφαῖρα ἐνδεδεμένη φέρεται, ἑκάστη δὲ σφαῖρα σῶμα τυγχάνει ὄν. (12) Ἐκείνης ἂν οὖν κοινὸν εἴη τὸ ἔργον· αὕτη μὲν γὰρ ἑκάστη ἡ ἴδιος φύσει φορά, αὕτη δὲ οἷον πρόσκειται. Παντὸς δὲ πεπερασμένου σώματος πρὸς πεπερασμένον ἡ δύναμίς ἐστιν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν τὴν ἐγκύκλιον φερομένων κίνησιν ἄστρων εἴρηται ποῖ' ἄττα κατά τε τὴν οὐσίαν ἐστὶ καὶ κατὰ τὸ σχῆμα, καὶ περὶ τῆς φορᾶς καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν.

bona consequi potest. Quare multa agit, et aliorum nimirum gratia. Ei vero quod quam optime sese habet, non est opus actione. Est enim id, cujus gratia cetera agunt. Actio vero semper in duobus consistit, quando et id cujus gratia agitur, est, et id quod hujus gratia agit. (5) At ceterorum animalium, pauciores sunt; plantarum vero parva quædam est ac una fortasse. Aut enim unum quidem est, quod consequi possunt, quemadmodum et homo : aut et ipsa pleraque omnia provehunt ad ipsum optimum consequendum. Aliud igitur habet optimum ipsum, et particeps est ipsius : aliud per pauca prope accedit, aliud per multa : aliud ne aggreditur quidem, sed satis ei est prope ad ipsum ultimum pervenire; veluti si sanitas est finis, aliud semper est sanum, aliud macie affectum, aliud cursu facto in maciem deductum, aliud et alio quopiam acto ipsius gratia cursus : quare plures ipsius sunt motiones. (6) Est et id quod ad sanitatem ipsam accedere nequit, sed ad cursum solum, aut ad maciem : atque horum alterum est ipsis finis. (7) Nam maxime quidem est optimum omnibus, illum consequi finem : quodsi hoc non fiat, semper melius est, quanto propinquius est optimo. Et idcirco terra quidem non movetur omnino, propinqua vero paucis motibus moventur. Non enim ad ultimum ipsum perveniunt, sed quousque consequi divinissimum ipsum principium possunt. Primum autem cælum continuo per unum motum illud assequitur. At ea quæ sunt in medio primi ac ultimorum, perveniunt quidem, per plures tamen motiones perveniunt. (8) Illud autem in prima quidem latione magnam copiam esse stellarum, ceterarum vero stellarum quamque seorsum proprias motiones habere (quod quidem dubitatio est secunda), ob unum quidem primum quispiam cum ratione esse putabit. Primæ namque vitæ et principii cujusque primi magnam ad cetera intelligere excessionem esse oportet. (9) Hoc autem accidere per rationem videtur. Prima namque una quidem est, multa autem divinorum corporum movet; ceteræ vero multæ quidem sunt, unum tamen quæque tantummodo movet : vagarum enim stellarum quæque pluribus lationibus fertur. (10) Hoc igitur pacto natura ipsa in æqualitatem hæc redigit atque ordinem quendam facit, uni quidem lationi multa corpora, uni corpori lationes complures reddens. (11) Et insuper ob hoc unum ceteræ sphæræ corpus habent, quod multa corpora movent eæ quæ sunt ante ultimam sphæram, quæ unam possidet stellam. In multis enim sphæris ultima sphæra ligata fertur. Sphæra autem quæque corpus est. (12) Illius igitur ipsum opus commune erit. Hæc enim cuique propria natura latio; illa autem quasi adjacet. Ad finitum vero, finiti corporis omnis potentia est. Sed de stellis quidem, quæ conversione feruntur, qualesnam substantia sint atque figura, et de latione ipsarum atque ordine, satis jam diximus.

CAP. XIII.

Λοιπὸν δὲ περὶ τῆς γῆς εἰπεῖν, οὗ τε τυγχάνει κειμένη, καὶ πότερον τῶν ἠρεμούντων ἐστὶν ἢ τῶν κινουμένων, καὶ περὶ τοῦ σχήματος αὐτῆς. Περὶ μὲν οὖν τῆς θέσεως οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔχουσι δόξαν, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαι λεγόντων, ὅσοι τὸν ὅλον οὐρανὸν πεπερασμένον εἶναί φασιν, ἐναντίως οἱ περὶ τὴν Ἰταλίαν, καλούμενοι δὲ Πυθαγόρειοι λέγουσιν· ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μέσου πῦρ εἶναί φασι, τὴν δὲ γῆν ἓν τῶν ἄστρων οὖσαν, κύκλῳ φερομένην περὶ τὸ μέσον νύκτα τε καὶ ἡμέραν ποιεῖν. Ἔτι δ' ἐναντίαν ἄλλην ταύτῃ κατασκευάζουσι γῆν, ἣν ἀντίχθονα ὄνομα καλοῦσιν, οὐ πρὸς τὰ φαινόμενα τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦντες, ἀλλὰ πρός τινας λόγους καὶ δόξας αὐτῶν τὰ φαινόμενα προσέλκοντες καὶ πειρώμενοι συγκοσμεῖν. (2) Πολλοῖς δ' ἂν καὶ ἑτέροις συνδόξειε μὴ δεῖν τῇ γῇ τὴν τοῦ μέσου χώραν ἀποδιδόναι, τὸ πιστὸν οὐκ ἐκ τῶν φαινομένων ἀθροῦσιν ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν λόγων. Τῷ γὰρ τιμιωτάτῳ οἴονται προσήκειν τὴν τιμιωτάτην ὑπάρχειν χώραν, εἶναι δὲ πῦρ μὲν γῆς τιμιώτερον, τὸ δὲ πέρας τῶν μεταξύ, τὸ δ' ἔσχατον καὶ τὸ μέσον πέρας· ὥστ' ἐκ τούτων ἀναλογιζόμενοι οὐκ οἴονται ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαι τῆς σφαίρας αὐτήν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πῦρ. Ἔτι δ' οἵ γε Πυθαγόρειοι καὶ διὰ τὸ μάλιστα προσήκειν φυλάττεσθαι τὸ κυριώτατον τοῦ παντός· τὸ δὲ μέσον εἶναι τοιοῦτον· ὃ Διὸς φυλακὴν ὀνομάζουσι, τὸ ταύτην ἔχον τὴν χώραν πῦρ, ὥσπερ τὸ μέσον ἁπλῶς λεγόμενον, καὶ τὸ τοῦ μεγέθους μέσον καὶ τοῦ πράγματος ὂν μέσον καὶ τῆς φύσεως. (3) Καίτοι καθάπερ ἐν τοῖς ζῴοις οὐ ταὐτὸν τοῦ ζῴου καὶ τοῦ σώματος μέσον, οὕτως ὑποληπτέον μᾶλλον καὶ περὶ τὸν ὅλον οὐρανόν. Διὰ μὲν οὖν ταύτην τὴν αἰτίαν οὐθὲν αὐτοὺς δεῖ θορυϐεῖσθαι περὶ τὸ πᾶν, οὐδ' εἰσάγειν φυλακὴν ἐπὶ τὸ κέντρον, ἀλλ' ἐκεῖνο ζητεῖν τὸ μέσον, ποῖόν τε καὶ ποῦ πέφυκεν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀρχὴ τὸ μέσον καὶ τίμιον, τὸ δὲ τοῦ τόπου μέσον ἔοικε τελευτῇ μᾶλλον ἢ ἀρχῇ· τὸ μὲν γὰρ ὁριζόμενον τὸ μέσον, τὸ δ' ὁρίζον τὸ πέρας. Τιμιώτερον δὲ τὸ περιέχον καὶ τὸ πέρας ἢ τὸ περαινόμενον· τὸ μὲν γὰρ ὕλη τὸ δ' οὐσία τῆς συστάσεώς ἐστιν. (4) Περὶ μὲν οὖν τοῦ τόπου τῆς γῆς ταύτην ἔχουσί τινες τὴν δόξαν, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ μονῆς καὶ κινήσεως· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν τρόπον ἅπαντες ὑπολαμϐάνουσιν, ἀλλ' ὅσοι μὲν μηδ' ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαί φασιν αὐτήν, κινεῖσθαι κύκλῳ περὶ τὸ μέσον, οὐ μόνον δὲ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίχθονα, καθάπερ εἴπομεν πρότερον. Ἐνίοις δὲ δοκεῖ καὶ πλείω σώματα τοιαῦτα ἐνδέχεσθαι φέρεσθαι περὶ τὸ μέσον, ἡμῖν δὲ ἄδηλα διὰ τὴν ἐπιπρόσθησιν τῆς γῆς. Διὸ καὶ τὰς τῆς σελήνης ἐκλείψεις πλείους ἢ τὰς τοῦ ἡλίου γίγνεσθαί φασιν· τῶν γὰρ φερομένων ἕκαστον ἀντιφράττειν αὐτήν, ἀλλ' οὐ μόνον τὴν γῆν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ γῆ κέντρον, ἀλλ' ἀπέχει τὸ ἡμισφαίριον αὐτῆς ὅλον, οὐθὲν κωλύειν οἴονται τὰ φαινόμενα συμ-

Restat autem de terra dicere, ubinam posita sit, et utrum ex iis sit quæ quiescunt, an ex iis quæ moventur, et de ipsius quoque figura. De situ itaque ipsius non eandem omnes opinionem habent : sed plurimi quidem in medio positam dicunt, qui totum cælum infinitum inquiunt esse : illi vero qui Italiæ partem habitant, Pythagoricique vocantur, contrarium asserunt. Nam in medio quidem ignem esse aiunt, terram autem unam esse stellarum, ferrique circa medium, atque hoc pacto noctem ac diem efficere. Præterea aliam huic contrariam terram conficiunt, quam terram adversam vocant; non ad ea quæ videntur, rationes causasque quærentes, sed ad quasdam suas rationes opinionesque ea quæ videntur, trahentes atque adornare conantes. (2) Compluribus etiam aliis, non ex iis quæ apparent, sed ex rationibus potius sumentibus fidem, locum reddere terræ medium non oportere videri potest. Præstabilissimum enim corpus locum occupare præstabilissimum oportere putant : atque ignem quidem præstabiliorem terra, finem autem mediis præstabiliorem esse; extremum denique et medium esse finem. Quare ex his ratiocinantes non ipsam in medio sphæræ jacere, sed potius ignem putant. Præterea Pythagorici, et quia maxime conservari oporteat id quod est maxime præcipuum universi, medium vero est tale, ideo eum ignem, qui locum hunc occupat, custodiam Jovis appellant : quasi medium simpliciter diceretur, et medium magnitudinis, et rei medium esset, atque naturæ. (3) Enimvero ut in animalibus non idem est animalis atque corporis medium, sic est magis et circa ipsum totum cælum existimandum. Igitur propter hanc causam non oportet ipsos circa universum turbari, neque custodiam ad centrum adducere, sed illud quærere, medium ipsum quale quid est, et ubi est aptum esse. Illud enim medium, principium est, ac pretiosum : medium vero loci simile est magis extremo, quam principio. Medium enim terminatur; terminus autem est ipse finis. Pretiosius autem est id quod continet, et finis, quam id quod finitur. Hoc enim materies, illud substantia constitutionis est. (4) De loco igitur terræ hanc habent quidam opinionem, et similiter etiam de quiete atque motu. Non enim eodem modo omnes existimant, sed qui in medio ipsam non esse positam putant, circa medium moveri dicunt : atque non solum hanc, sed etiam adversam terram, uti prius est dictum. Quibusdam etiam plura talia corpora circa medium ferri posse videtur, nobis immanifesta ob terræ objectionem. Quocirca et lunæ defectiones plures, quam solis, fieri dicunt : unumquodque enim eorum quæ feruntur, objicere sese lunæ inquiunt, non solum terram. Nam quum terra centrum non sit, sed per ipsius totum hemisphærium distet, nihil prohibere putant ea accidere, quæ

6αίνειν ὁμοίως μὴ κατοικοῦσιν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ κέντρου, ὥσπερ κἂν εἰ ἐπὶ τοῦ μέσου ἦν ἡ γῆ· οὐθὲν γὰρ οὐδὲ νῦν ποιεῖν ἐπίδηλον τὴν ἡμίσειαν ἀπέχοντας ἡμᾶς διάμετρον. Ἔνιοι δὲ καὶ κειμένην ἐπὶ τοῦ κέντρου φασὶν αὐτὴν ἴλλεσθαι περὶ τὸν διὰ παντὸς τεταμένον πόλον, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται. (5) Παραπλησίως δὲ καὶ περὶ τοῦ σχήματος ἀμφισβητεῖται· τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ εἶναι σφαιροειδής, τοῖς δὲ πλατεῖα καὶ τὸ σχῆμα τυμπανοειδής· ποιοῦνται δὲ τεκμήριον ὅτι δύνων καὶ ἀνατέλλων ὁ ἥλιος εὐθεῖαν καὶ οὐ περιφερῆ τὴν ἀπόκρυψιν φαίνεται ποιούμενος ὑπὸ τῆς γῆς, ὡς δέον, εἴπερ ἦν σφαιροειδής, περιφερῆ γίνεσθαι τὴν ἀποτομήν, οὐ προσλογιζόμενοι τό τε ἀπόστημα τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν γῆν καὶ τὸ τῆς περιφερείας μέγεθος, ὡς ἐν τοῖς φαινομένοις μικροῖς κύκλοις εὐθεῖα φαίνεται πόρρωθεν. Διὰ μὲν οὖν ταύτην τὴν φαντασίαν οὐδὲν αὐτοὺς ἀπιστεῖν δεῖ μὴ κυκλοτερῆ τὸν ὄγκον εἶναι τῆς γῆς· ἀλλ' ἔτι προστιθέασι, καὶ φασὶ διὰ τὴν ἠρεμίαν ἀναγκαῖον τὸ σχῆμα τοῦτ' ἔχειν αὐτήν. Καὶ γὰρ δὴ οἱ περὶ τῆς κινήσεως καὶ τῆς μονῆς εἰρημένοι τρόποι πολλοὶ τυγχάνουσιν. (6) Τὸ μὲν οὖν ἀπορῆσαι πᾶσιν ἀναγκαῖον ἐπελθεῖν· τάχα γὰρ ἀλυποτέρας διανοίας τὸ μὴ θαυμάζειν πῶς ποτε μικρὸν μὲν μόριον τῆς γῆς, ἂν μετεωρισθὲν ἀφεθῇ, φέρεται καὶ μένειν οὐκ ἐθέλει, καὶ τὸ πλεῖον ἀεὶ θᾶττον, πᾶσαν δὲ τὴν γῆν εἴ τις ἀφείη μετεωρίσας, οὐκ ἂν φέροιτο. Νῦν δ' ἠρεμεῖ τοσοῦτον βάρος. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ τις τῶν φερομένων μορίων αὐτῆς, πρὶν πεσεῖν, ὑφαιροίη τὴν γῆν, οἰσθήσεται κάτω μηθενὸς ἀντερείσαντος. (7) Ὥστε τὸ μὲν ἀπορεῖν εἰκότως ἐγένετο φιλοσόφημα πᾶσιν· τὸ δὲ τὰς περὶ τούτου λύσεις μὴ μᾶλλον ἀτόπους εἶναι δοκεῖν τῆς ἀπορίας θαυμάσειεν ἄν τις. Οἱ μὲν γὰρ διὰ ταῦτα ἄπειρον τὸ κάτω τῆς γῆς εἶναί φασιν, ἐπ' ἄπειρον αὐτὴν ἐρριζῶσθαι λέγοντες, ὥσπερ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ἵνα μὴ πράγματ' ἔχωσι ζητοῦντες τὴν αἰτίαν· διὸ καὶ Ἐμπεδοκλῆς οὕτως ἐπέπληξεν, εἰπὼν ὡς

εἴ περ ἀπείρονα γῆς τε βάθη καὶ δαψιλὸς αἰθήρ,
ὡς διὰ πολλῶν δὴ γλώσσης ῥηθέντα ματαίως
ἐκκέχυται στομάτων, ὀλίγον τοῦ παντὸς ἰδόντων.

Οἱ δ' ἐφ' ὕδατος κεῖσθαι. Τοῦτον γὰρ ἀρχαιότατον παρειλήφαμεν τὸν λόγον, ὅν φασιν εἰπεῖν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον, ὡς διὰ τὸ πλωτὴν εἶναι μένουσαν ὥσπερ ξύλον ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον (καὶ γὰρ τούτων ἐπ' ἀέρος μὲν οὐθὲν πέφυκε μένειν, ἀλλ' ἐφ' ὕδατος), ὥσπερ οὐ τὸν αὐτὸν λόγον ὄντα περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ὀχοῦντος τὴν γῆν· οὐδὲ γὰρ τὸ ὕδωρ πέφυκε μένειν μετέωρον, ἀλλ' ἐπί τινός ἐστιν. (8) Ἔτι δ' ὥσπερ ἀὴρ ὕδατος κουφότερον, καὶ γῆς ὕδωρ, ὥστε πῶς οἷόν τε τὸ κουφότερον κατωτέρω κεῖσθαι τοῦ βαρυτέρου τὴν φύσιν; Ἔτι δ' εἴπερ ὅλη πέφυκε μένειν ἐφ' ὕδατος, δῆλον ὅτι καὶ τῶν μορίων ἕκαστον· νῦν δ' οὐ φαίνεται τοῦτο γιγνόμενον, ἀλλὰ τὸ τυχὸν μόριον φέρεται εἰς βυθόν, καὶ θᾶττον τὸ μεῖζον. (9) Ἀλλ' ἐοίκασι μέχρι τινὸς ζητεῖν,

videntur, similiter non habitantibus nobis in centro, sicut si in medio etiam esset terra. Nihil enim neque nunc ostendit, per dimidiam diametrum distantibus nobis. Quidam autem in centro ipsam jacentem volvi, et circa ipsum polum per universum extensum moveri dicunt, ut in Timæo est scriptum. (5) Simili modo de figura quoque ipsius contenditur. Quibusdam enim rotunda esse videtur, quibusdam vero lata, ut tympanum; cui hoc indicium faciunt : Quum occidit enim atque oritur sol, per rectam lineam, sed non per curvam celari videtur : quippe quum oporteret, si esset terra rotunda, divisionem fieri curvam : non animadvertentes distantiam solis ad terram, et circunferentiæ magnitudinem, quomodo in hisce circulis, qui parvi eminus videntur, linea recta apparet. Propter hanc igitur apparentiam non oportet ipsos terræ molem credere rotundam non esse. Addunt insuper, atque inquiunt, figuram hanc necessario ipsam habere propter quietem. Etenim modi, qui de motione et quiete sunt dicti, complures sunt. (6) Omnes igitur de hoc dubitasse necessarium est : forsitan enim mentis est nimis socordis, non admirari, curnam parva quædam pars terræ, si elevata dimittatur, feratur et quiescere non velit, majorque semper celerius feratur : universa autem terra, si quispiam ipsam sublimem elevatamque dimittat, non feratur; nunc vero tantum pondus quiescit. At vero si quispiam etiam partes ipsius quum feruntur, antequam cadant, auferat terram, deorsum sane ferentur, si nihil obstiterit. (7) Quare dubitare quidem omnibus ob philosophiam evenit : sed solutiones non magis absurdas, quam ipsam dubitationem, esse videri, sane quispiam mirabitur. Quidam enim ob hoc infinitam inferam terræ partem inquiunt esse, in infinitum ipsam radicatam esse dicentes, ut Xenophanes Colophonius dixit, ne molestias habeant causas quæritantes. Quocirca et Empedocles his verbis increpavit :

Infinita siquidem est profunditas terræ copiosusque æther,
quæ per multorum ora linguasque dicta frustra sunt effusa,
hominum eorum qui perparum ipsius universi viderunt.

Quidam super aquam jacere dicunt. Hanc enim sententiam vetustissimam accepimus, quam Thaletem Milesium dixisse ferunt, terram, inquam, ideo quiescere, quod perinde atque lignum aut quippiam tale, natet. Etenim nihil horum super aerem manere est aptum, sed super aquam. Quasi non eadem sit de terra ratio, atque de aqua, quæ terram vehit. Neque enim aqua sublimis manere est apta, sed super aliquid semper est. (8) Præterea, ut aer levior est aquâ, sic et aqua levior est terrâ. Quare quonam modo id quod est levius, inferius eo quod gravius est natura, jacere putant? Præterea, si tota est apta super aquam manere, patet et quamque partem ipsius identidem aptam esse. Jam autem non fieri apparet, sed pars in fundum, et major quidem celerius fertur. (9) At enim usque ad

ἀλλ' οὐ μέχρι περ οὗ δυνατὸν τῆς ἀπορίας. Πᾶσι γὰρ ἡμῖν τοῦτο σύνηθες, μὴ πρὸς τὸ πρᾶγμα ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν τἀναντία λέγοντα· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν αὑτῷ ζητεῖ μέχρι περ ἂν οὗ μηκέτι ἔχῃ ἀντιλέγειν αὐτὸς αὑτῷ. Διὸ δεῖ τὸν μέλλοντα καλῶς ζητήσειν ἐνστατικὸν εἶναι διὰ τῶν οἰκείων ἐνστάσεων τῷ γένει, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐκ τοῦ πάσας τεθεωρηκέναι τὰς διαφοράς. (10) Ἀναξιμένης δὲ καὶ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος τὸ πλάτος αἴτιον εἶναί φασι τοῦ μένειν αὐτήν. Οὐ γὰρ τέμνειν ἀλλ' ἐπιπωματίζειν τὸν ἀέρα τὸν κάτωθεν, ὅπερ φαίνεται τὰ πλάτος ἔχοντα τῶν σωμάτων ποιεῖν· ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀνέμους ἔχει δυσκινήτως διὰ τὴν ἀντέρεισιν. Ταὐτὸ δὴ τοῦτο ποιεῖν τῷ πλάτει φασὶ τὴν γῆν πρὸς τὸν ὑποκείμενον ἀέρα· τὸν δ' οὐκ ἔχοντα μεταστῆναι τόπον ἱκανὸν ἀθρόον τῷ κάτωθεν ἠρεμεῖν, ὥσπερ τὸ ἐν ταῖς κλεψύδραις ὕδωρ. Ὅτι δὲ δύναται πολὺ βάρος φέρειν ἀπολαμβανόμενος καὶ μένων ὁ ἀήρ, τεκμήρια πολλὰ λέγουσιν. (11) Πρῶτον μὲν οὖν εἰ μὴ πλατὺ τὸ σχῆμα τῆς γῆς ἐστί, διὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν ἠρεμοῖ. Καίτοι τῆς μονῆς οὐ τὸ πλάτος αἴτιον ἐξ ὧν λέγουσιν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος μᾶλλον. Διὰ γὰρ τὴν στενοχωρίαν οὐκ ἔχων τὴν πάροδον ὁ ἀὴρ μένει διὰ τὸ πλῆθος· πολὺς δ' ἐστὶ διὰ τὸ ὑπὸ μεγέθους πολλοῦ ἐναπολαμβάνεσθαι τοῦ τῆς γῆς. Ὥστε τοῦτο μὲν ὑπάρξει, κἂν σφαιροειδὴς μὲν ἡ γῆ ᾖ, τηλικαύτη δὲ τὸ μέγεθος· μενεῖ γὰρ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. (12) Ὅλως δὲ πρός γε τοὺς οὕτω λέγοντας περὶ τῆς κινήσεως οὐ περὶ μερῶν ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ περὶ ὅλου τινὸς καὶ παντός. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ διοριστέον πότερόν ἐστί τις τοῖς σώμασι φύσει κίνησις ἢ οὐδεμία, καὶ πότερον φύσει μὲν οὐκ ἔστι, βίᾳ δ' ἔστιν. Ἐπεὶ δὲ περὶ τούτων διώρισται πρότερον ὅσα κατὰ τὴν παροῦσαν δύναμιν εἴχομεν, χρηστέον ὡς ὑπάρχουσιν. Εἰ γὰρ μηδεμία φύσει κίνησίς ἐστιν αὐτῶν, οὐδὲ βίαιος ἔσται· εἰ δὲ μή ἐστι μήτε φύσει μήτε βίᾳ, ὅλως οὐδὲν κινηθήσεται· περὶ γὰρ τούτων ὅτι ἀναγκαῖον συμβαίνειν, διώρισται πρότερον, (13) καὶ πρὸς τούτοις ὅτι οὐδ' ἠρεμεῖν ἐνδέχεται· ὥσπερ γὰρ κίνησις ὑπάρχει ἢ βίᾳ ἢ φύσει, οὕτω καὶ ἠρεμία. Ἀλλὰ μὴν εἴ γέ ἐστι κίνησίς τις κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν ἡ βίαιος εἴη φορὰ μόνον οὐδ' ἠρέμησις· (14) ὥστ' εἰ βίᾳ νῦν ἡ γῆ μένει, καὶ συνῆλθεν ἐπὶ τὸ μέσον φερομένη διὰ τὴν δίνησιν· ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν πάντες λέγουσιν ἐκ τῶν ἐν τοῖς ὑγροῖς καὶ περὶ τὸν ἀέρα συμβαινόντων· ἐν τούτοις γὰρ ἀεὶ φέρεται τὰ μείζω καὶ τὰ βαρύτερα πρὸς τὸ μέσον τῆς δίνης. Διὸ δὴ καὶ τὴν γῆν πάντες ὅσοι τὸν οὐρανὸν γεννῶσιν, ἐπὶ τὸ μέσον συνελθεῖν φασίν· ὅτι δὲ μένει, ζητοῦσι τὴν αἰτίαν, καὶ λέγουσιν οἱ μὲν τοῦτον τὸν τρόπον, ὅτι τὸ πλάτος καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς αἴτιον, οἱ δ' ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς, τὴν τοῦ οὐρανοῦ φορὰν κύκλῳ περιθέουσαν καὶ θᾶττον φερομένην τὴν τῆς γῆς φορὰν κωλύειν, καθάπερ τὸ ἐν τοῖς κυάθοις ὕδωρ· καὶ γὰρ τοῦτο κύκλῳ τοῦ κυάθου φερομένου πολλάκις κάτω τοῦ χαλκοῦ γινόμενον ὅμως οὐ φέρεται κάτω πεφυκὸς φέ-

quendam terminum quærere videntur, sed non quousque dubitationis inquisitio fieri potest. Est enim nobis hæc omnibus consuetudo, non ad rem ipsam quæstionem facere, sed ad eum qui contraria dicit. Etenim in se ipso eo usque quærit, usque quo ipse contra se ipsum dicere nequit. Quapropter bene quæsiturum, aptum idoneumque esse ad inferendas generi accommodatas objectiones oportet. Est autem talis, qui universas differentias est contemplatus. (10) Anaximenes autem, et Anaxagoras, et Democritus, latitudinem causam manendi ipsam inquiunt esse. Non enim dividere, sed operire aerem dicunt inferum : quod quidem latitudinem habentia corpora facere videntur. Hæc enim et a ventis cum difficultate moveri possunt, propter resistendi facultatem. Hoc idem igitur latitudine terram inquiunt ad subjectum aerem facere, hunc autem non habentem locum, ad quem migret, sufficientem, simul infra quiescere, perinde atque aqua in clepsydris. Posse vero aerem pondus magnum, si comprehendatur, ferre, compluribus signis ostendunt. (11) Primum igitur, si non lata figura sit terræ, propter hoc quidem non quiescet. Quietis tamen non latitudo sola est causa ex hisce quæ dicunt, sed magnitudo magis : propter angustiam enim, aere transitum non habente, manet ob multitudinem. Aer autem est copiosus ex eo quia a magnitudine comprehenditur magna terræ. Quare hoc ipsum locum habebit, etiamsi rotunda quidem sit terra et tanta mole : sententiâ enim illorum manebit. (12) Omnino autem ad eos qui dicunt ita de motu, non de partibus est contentio, sed de aliquo toto ac universo. A principio enim est determinandum, utrum sit quispiam motus natura corporibus competens, an nullus sit; et utrum naturalis quidem nullus sit prorsus, violentus autem sit. Atque quum de his ipsis prius sint definita, quæ pro facultate præsenti potuimus, his, uti veris, utamur nunc oportet. Nam si nullus natura motus competit, neque violentus ullus erit profecto. Si vero neuter est, nihil omnino movebitur. Prius enim est definitum, necessario hæc evenire. (13) Et insuper, neque quiescere quicquam posse : nam ut et motus natura alius competit, alius est violentus, sic etiam quies. At si motus quispiam est secundum naturam, non violenta latio solum, nec quies erit. (14) Quare si terra nunc vi quiescit, violenta quoque latione ob conversionem ad medium ipsum accessit. Omnes enim hanc causam dicunt, ex hisce quæ in humidis feruntur et circa aerem accidunt. In his enim majora semper gravioraque ad ipsum conversionis medium feruntur. Idcirco et terram omnes, qui cælum ortum asserunt esse, ad ipsum accessisse medium aiunt. Quia vero manet, causam quærunt : et dicunt partim hoc modo, latitudinem, inquam, ac magnitudinem causam ipsius esse; partim, ut Empedocles censet, cælum conversione sua celeriore, quam est terræ motio, lationem ipsius prohibere, ut fit in aqua quæ in cyathis est. Hæc enim, quum cyathus orbe fertur, etsi sæpe cyathus adeo vertitur, ut supra fundus, infra aqua fiat, non fertur tamen deorsum, apta deorsum ferri,

ρεσθαι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. (15) Καίτοι μήτε τῆς δίνης κωλυούσης μήτε τοῦ πλάτους, ἀλλ' ὑπελθόντος τοῦ ἀέρος, ποῖ ποτ' οἰσθήσεται; πρὸς μὲν γὰρ τὸ μέσον βίᾳ, καὶ μένει βίᾳ· κατὰ φύσιν δέ γε ἀναγκαῖον εἶναί τινα αὐτῆς φοράν. Αὕτη οὖν πότερον ἄνω ἢ κάτω, ἢ ποῦ ἐστίν; εἶναι μὲν γάρ τινα ἀναγκαῖον· εἰ δὲ μηδὲν μᾶλλον κάτω ἢ ἄνω, ὁ δ' ἄνω ἀὴρ μὴ κωλύει τὴν ἄνω φοράν, οὐδ' ἂν ὁ ὑπὸ τῇ γῇ κωλύοι τὴν κάτω· τὰ γὰρ αὐτὰ τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον. εἶναι αἴτια τοῖς αὐτοῖς. (16) Ἔτι δὲ πρὸς Ἐμπεδοκλέα κἂν ἐκεῖνό τις εἴπειεν. Ὅτε γὰρ τὰ στοιχεῖα διειστήκει χωρὶς ὑπὸ τοῦ νείκους, τίς ἡ αἰτία τῇ γῇ τῆς μονῆς ἦν; οὐ γὰρ δὴ καὶ τότε αἰτιάσεται τὴν δίνην. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μὴ συννοεῖν ὅτι πρότερον μὲν διὰ τὴν δίνησιν ἐφέρετο τὰ μόρια τῆς γῆς πρὸς τὸ μέσον· νῦν δὲ διὰ τίν' αἰτίαν πάντα τὰ βάρος ἔχοντα φέρεται πρὸς αὐτήν; οὐ γὰρ ἥ γε δίνη πλησιάζει πρὸς ἡμᾶς. (17) Ἔτι δὲ καὶ τὸ πῦρ ἄνω φέρεται διὰ τίν' αἰτίαν; οὐ γὰρ διά γε τὴν δίνην. Εἰ δὲ τοῦτο φέρεσθαί που πέφυκεν, δῆλον ὅτι καὶ τὴν γῆν οἰητέον. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῇ δίνῃ γε τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον ὥρισται, ἀλλὰ τῶν πρότερον ὑπαρχόντων βαρέων καὶ κούφων τὰ μὲν εἰς τὸ μέσον ἔρχεται, τὰ δ' ἐπιπολάζει διὰ τὴν κίνησιν. Ἦν ἄρα καὶ πρὶν γενέσθαι τὴν δίνην βαρύ τε καὶ κοῦφον, ἃ τίνι διώριστο καὶ πῶς ἐπεφύκει φέρεσθαι ἢ ποῦ; ἀπείρου γὰρ ὄντος ἀδύνατον εἶναι ἄνω ἢ κάτω, διώρισται δὲ τούτοις τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον. (19) Οἱ μὲν οὖν πλεῖστοι περὶ τὰς αἰτίας ταύτας διατρίβουσιν· εἰσὶ δέ τινες οἳ διὰ τὴν ὁμοιότητά φασιν αὐτὴν μένειν, ὥσπερ τῶν ἀρχαίων Ἀναξίμανδρος· μᾶλλον μὲν γὰρ οὐθὲν ἄνω ἢ κάτω ἢ εἰς τὰ πλάγια φέρεσθαι προσήκει τὸ ἐπὶ τοῦ μέσου ἱδρυμένον καὶ ὁμοίως πρὸς τὰ ἔσχατα ἔχον· ἅμα δ' ἀδύνατον εἰς τἀναντία ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν· ὥστ' ἐξ ἀνάγκης μένειν. (20) Τοῦτο δὲ λέγεται κομψῶς μέν, οὐκ ἀληθῶς δέ· κατὰ γὰρ τοῦτον τὸν λόγον ἀναγκαῖον ἅπαν, ὅ τι ἂν τεθῇ ἐπὶ τοῦ μέσου, μένειν, ὥστε καὶ τὸ πῦρ ἠρεμήσει· τὸ γὰρ εἰρημένον οὐκ ἴδιόν ἐστι τῆς γῆς. (21) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ μόνον φαίνεται μένουσα ἐπὶ τοῦ μέσου, ἀλλὰ καὶ φερομένη πρὸς τὸ μέσον. Ὅπου γὰρ ὁτιοῦν φέρεται μέρος αὐτῆς, ἀναγκαῖον ἐνταῦθα φέρεσθαι καὶ τὴν ὅλην· οὗ δὲ φέρεται κατὰ φύσιν, καὶ μένει ἐνταυθοῖ κατὰ φύσιν. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ὁμοίως ἔχειν πρὸς τὰ ἔσχατα· τοῦτο μὲν γὰρ πᾶσι κοινόν, τὸ δὲ φέρεσθαι πρὸς τὸ μέσον ἴδιον τῆς γῆς. (22) Ἄτοπον δὲ καὶ τοῦτο μὲν ζητεῖν, διὰ τί ποτε μένει ἡ γῆ ἐπὶ τοῦ μέσου, τὸ δὲ πῦρ μὴ ζητεῖν διὰ τί ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου. Εἰ μὲν γὰρ κἀκείνῳ φύσει τόπος ὁ ἔσχατος, δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον εἶναί τινα καὶ τῇ γῇ φύσει τόπον· εἰ δὲ μὴ ταύτῃ οὗτος ὁ τόπος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην μένει τὴν τῆς ὁμοιότητος, ὥσπερ ὁ περὶ τῆς τριχὸς λόγος τῆς ἰσχυρῶς μὲν ὁμοίως δὲ πάντῃ τεινομένης, ὅτι οὐ διαρραγήσεται, καὶ τοῦ πεινῶντος καὶ διψῶντος σφόδρα μὲν ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐδωδίμων καὶ ποτῶν ἴσον ἀπέχοντος (καὶ γὰρ τοῦτον ἠρεμεῖν ἀναγκαῖον),

propter eandem sane causam. (15) At si neque conversio, neque latitudo prohibeat, quorsum inde, quæso, aere cedente ac abeunte, feretur? Ad medium enim vi lata est, vique etiam in ipso manet : lationem vero ipsius esse quandam secundum naturam necesse est. Hæc igitur estne ea qua sursum itur, an ea qua itur deorsum, an alia quædam? aliquam enim esse, necesse est. Quodsi non magis est ea qua supera loca petuntur, quam ea qua itur deorsum, aer vero superior lationem eam non prohibet, qua pergitur sursum : neque is sane qui est sub terra, eandem prohibere, qua itur deorsum, potest. Easdem enim causas eisdem eorundem esse necesse est. (16) Præterea, illud etiam ad Empedoclem quispiam dixerit : Quando enim elementa discordiæ expertia erant, quænam causa terræ quietis erat? non enim tunc conversionem causam esse dicet. Absurdum est etiam non intelligere, prius quidem terræ partes ob conversionem ad medium esse latas : nunc autem quam ob causam universa quæ pondus habent, ad ipsam feruntur? non enim conversio quidem versum nos fit. (17) Præterea, quam ob causam ignis etiam sursum fertur? non enim certe ob conversionem. Quodsi hic aptus est aliquem ad locum ferri, patet putandum esse, terram etiam identidem aptam esse definitum quendam petere locum. At vero neque conversione grave leveque est definitum, sed eorum quæ prius erant gravia leviaque, alia in ipsum medium veniunt, alia super cetera collocantur ob motum. Erat ergo et antequam conversio fieret, aliud grave et aliud leve. Quæ quidem quonam erant distincta, et quomodo aut quorsum apta erant ferri? Nam si infinitum est, superus locus inferusque esse non potest : grave autem atque leve hisce sunt definita. (19) Plurimi igitur circa causas hasce versantur. Sunt autem qui manere ipsam ob similitudinem dicant; ut ex veteribus Anaximander dicebat. Id enim, inquiunt, quod est in medio collocatum et æque ad extrema se habet, non ad supera magis quam ad infera, aut versus latera ferri oportere, et simul ad contraria moveri non posse : quare necessario illud manere dicunt. (20) Hoc autem eleganter quidem, non vere tamen dicitur. Hac enim sententia omne quod in medio ponetur, maneat in ipso necesse est. Quare etiam ignis quiescet. Id enim quod dictum est, proprium terræ non est. (21) At vero neque necessarium est : non enim solum in medio manere videtur, sed ad medium etiam ferri. Quo enim quævis ipsius pars fertur, eo totam etiam ferri necesse est : quo vero fertur secundum naturam, ibi secundum naturam etiam manet. Non ergo quia se similiter habet ad extrema, ideo manet. Hoc est enim universis commune; ferri autem ad medium, proprium ipsius est terræ. (22) Absurdum est etiam hoc quidem quærere, curnam terra maneat in medio; illud autem non quærere, cur ignis in extremo quiescat. Nam si illi locus extremus natura competit, patet etiam terræ locum aliquem natura competere, necessarium esse. Quodsi hic locus natura terræ non competit, sed ob similitudinis necessitatem in ipso manet (ut ea sententia asserit, quæ de capillo affertur, quum vehementer quidem, similiter autem intenditur utraque ex parte; dicit enim illum non ruptum fore : et item ea quæ de sitiente vehementer esurienteque dicuntur, quum æque ab his quæ edun-

ζητητέον αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ πυρὸς μονῆς ἐπὶ τῶν ἐσχάτων. Θαυμαστὸν δὲ καὶ τὸ περὶ μὲν τῆς μονῆς ζητεῖν, περὶ δὲ τῆς φορᾶς αὐτῶν μὴ ζητεῖν, διὰ τίν' αἰτίαν τὸ μὲν ἄνω φέρεται τὸ δ' ἐπὶ τὸ μέσον μηδενὸς ἐμποδίζοντος. (23) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀληθές ἐστι τὸ λεγόμενον. Κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι τοῦτ' ἀληθές, ὡς ἀναγκαῖον μένειν ἐπὶ τοῦ μέσου πᾶν ᾧ μηθὲν μᾶλλον δεῦρο ἢ δεῦρο κινεῖσθαι προσήκει. Ἀλλὰ διά γε τοῦτον τὸν λόγον οὐ μενεῖ ἀλλὰ κινηθήσεται, οὐ μέντοι ὅλον ἀλλὰ διεσπασμένον. (24) Ὁ γὰρ αὐτὸς ἁρμόσει λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ πυρός· ἀνάγκη γὰρ τεθὲν μένειν ὁμοίως ὥσπερ τὴν γῆν· ὁμοίως γὰρ ἕξει πρὸς τῶν σημείων τῶν ἐσχάτων ὁτιοῦν· ἀλλ' ὅμως οἰσθήσεται ἀπὸ τοῦ μέσου, ὥσπερ καὶ φαίνεται φερόμενον, ἂν μή τι κωλύῃ, πρὸς τὸ ἔσχατον· πλὴν οὐχ ὅλον πρὸς ἓν σημεῖον (τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μόνον συμβαίνειν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ὁμοιότητος) ἀλλὰ τὸ ἀνάλογον μόριον πρὸς τὸ ἀνάλογον τοῦ ἐσχάτου, λέγω δ' οἷον τὸ τέταρτον μέρος πρὸς τὸ τέταρτον μέρος τοῦ περιέχοντος· οὐθὲν γὰρ στιγμὴ τῶν σωμάτων ἐστίν. Ὥσπερ δὲ κἂν ἐκ μεγάλου συνέλθοι πυκνούμενον εἰς ἐλάττω τόπον, οὕτω κἂν ἐξ ἐλάττονος εἰς μείζω μανότερον γιγνόμενον· ὥστε κἂν ἡ γῆ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκινεῖτο ἀπὸ τοῦ μέσου διά γε τὸν τῆς ὁμοιότητος λόγον, εἰ μὴ φύσει τῆς γῆς οὗτος τόπος ἦν. Ὅσα μὲν οὖν τυγχάνει περί τε τοῦ σχήματος αὐτῆς ὑπολαμβανόμενα καὶ περὶ τόπου καὶ μονῆς καὶ κινήσεως, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

tur atque bibuntur, distat : quiescat enim necesse est; quærendum est ipsis de ignis ultimis in locis quiete. Mirabile autem est de quiete quidem ipsorum quærere, de latione vero non quærere : quam ob causam alterum sursum, alterum deorsum ad ipsum medium, si nihil impediat, feratur. (23) At vero neque verum est quod dicitur. Per accidens tamen hoc verum est, necessarium esse id omne in medio manere, cui non magis huc competit quam illuc moveri. At propter hanc sententiam non manebit, sed movebitur : non tamen totum, sed divulsum. (24) Eadem enim ad ignem quoque accommodabitur ratio. Si enim positus in medio fuerit, maneat perinde atque terra necesse est : similiter enim ad extremum quodvis punctorum sese habebit : attamen a medio ipso movebitur, quemadmodum et ferri, nisi quippiam prohibeat, ad extremum ipsum cernitur : verum non totus ad unum punctum feretur (hoc enim solum ex ratione, quæ de similitudine fit, evenire necesse est), sed pars ad extremi partem, ejusdem nimirum rationis; veluti quarta pars ad quartam continentis ipsius partem. Nullum enim corpus est punctum. Ut autem ex magno minorem in locum mutari potest, si condensetur; sic et in magnum ex minore, si rarefiat. Quare et terra hoc a medio moveretur modo, per ipsius similitudinis rationem, si non natura locus hic competeret terræ. Quæ igitur de figura, de loco, de quiete, de motu ipsius existimantur, hæc fere esse videntur.

CAP. XIV.

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν πρῶτον πότερον ἔχει κίνησιν ἢ μένει· καθάπερ γὰρ εἴπομεν, οἱ μὲν αὐτὴν ἓν τῶν ἄστρων ποιοῦσιν, οἱ δ' ἐπὶ τοῦ μέσου θέντες ἴλλεσθαι καὶ κινεῖσθαί φασι περὶ τὸν πόλον μέσον. Ὅτι δ' ἐστὶν ἀδύνατον, δῆλον λαβοῦσιν ἀρχὴν ὡς εἴπερ φέρεται εἴτ' ἐκτὸς οὖσα τοῦ μέσου εἴτ' ἐπὶ τοῦ μέσου, ἀναγκαῖον αὐτὴν βίᾳ κινεῖσθαι ταύτην τὴν κίνησιν· οὐ γὰρ αὐτῆς γε τῆς γῆς ἐστίν· καὶ γὰρ ἂν τῶν μορίων ἕκαστον ταύτην εἶχε τὴν φοράν· νῦν δ' ἐπ' εὐθείας πάντα φέρεται πρὸς τὸ μέσον. Διόπερ οὐχ οἷόντ' ἀΐδιον εἶναι, βίαιόν γ' οὖσαν καὶ παρὰ φύσιν· ἡ δέ γε τοῦ κόσμου τάξις ἀΐδιός ἐστιν. Ἔτι πάντα τὰ φερόμενα τὴν φορὰν τὴν ἐγκύκλιον ὑπολειπόμενα φαίνεται καὶ κινούμενα πλείους μιᾶς φορᾶς ἔξω τῆς πρώτης σφαίρας, ὥστε καὶ τὴν γῆν ἀναγκαῖον, εἴτε περὶ τὸ μέσον εἴτ' ἐπὶ τοῦ μέσου κειμένη φέρεται, δύο κινεῖσθαι φοράς. Τούτου δὲ συμβαίνοντος ἀναγκαῖον γίγνεσθαι παρόδους καὶ τροπὰς τῶν ἐνδεδεμένων ἄστρων. Τοῦτο δ' οὐ φαίνεται γιγνόμενον, ἀλλ' ἀεὶ ταὐτὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἀνατέλλει τε καὶ δύεται τόπους αὐτῆς. (2) Ἔτι δ' ἡ φορὰ τῶν μορίων καὶ ὅλης αὐτῆς ἡ κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ μέσον τοῦ παντός ἐστιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τυγχάνει κειμένη νῦν ἐπὶ τοῦ κέντρου· (3) διαπορήσειε δ' ἄν τις, ἐπεὶ ταὐτὸν ἀμφοτέρων ἐστὶ τὸ μέσον, πρὸς πότερον φέρεται τὰ βάρος

Nos autem primo dicamus, utrum habeat motum, an maneat. Nam, ut diximus, quidam ipsam unam stellarum inquiunt esse; quidam in medio positam volvi moverique circa polum dicunt. Esse autem hoc impossibile, patet, hinc principio sumpto : si fertur, sive in medio sit, sive extra medium, necessarium est, ipsam hoc motu vi ferri. Non enim ipsius certe terræ est : etenim unaquæque partium hanc lationem haberet; nunc autem ad medium universæ recta feruntur. Quocirca quum violentus sit, præterque naturam, impossibile est, perpetuum motum esse. Ordo autem mundi perpetuus est. Præterea, cuncta quæ conversione feruntur, post relinqui videntur, pluribusque lationibus quam una præter primam sphæram moveri. Ergo et terram, sive circa medium sive in medio sit collocata, duabus lationibus moveri necesse est. Quod si sit, mutationes fieri fixarum stellarum et evolutiones necesse est. Hoc autem fieri non videtur, sed eædem eisdem in locis ipsius semper oriuntur atque occidunt stellæ. (2) Præterea, latio partium istius totius secundum naturam, ad ipsum est medium universi. Ob hoc enim et in ipso centro nunc jacet. (3) Dubitaverit autem quispiam, quum idem sit medium

ἔχοντα καὶ τὰ μόρια τῆς γῆς κατὰ φύσιν· πότερον ὅτι τοῦ παντός ἐστι μέσον, ἢ διότι τῆς γῆς. Ἀνάγκη δὴ πρὸς τὸ τοῦ παντός· καὶ γὰρ τὰ κοῦφα καὶ τὸ πῦρ εἰς τοὐναντίον φερόμενα τοῖς βάρεσι πρὸς τὸ ἔσχατον φέρεται τοῦ περιέχοντος τόπου τὸ μέσον. (4) Συμβέβηκε δὲ ταὐτὸ μέσον εἶναι τῆς γῆς καὶ τοῦ παντός· φέρεται γὰρ καὶ ἐπὶ τὸ τῆς γῆς μέσον, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, ᾗ τὸ μέσον ἔχει ἐν τῷ τοῦ παντὸς μέσῳ. Ὅτι δὲ φέρεται καὶ πρὸς τὸ τῆς γῆς μέσον, σημεῖον ὅτι τὰ φερόμενα βάρη ἐπὶ ταύτην οὐ παρ' ἄλληλα φέρεται ἀλλὰ πρὸς ὁμοίας γωνίας, ὥστε πρὸς ἓν τὸ μέσον φέρεται, καὶ τὸ τῆς γῆς. (5) Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀνάγκη ἐπὶ τοῦ μέσου εἶναι τὴν γῆν καὶ ἀκίνητον, διά τε τὰς εἰρημένας αἰτίας, καὶ διότι τὰ βίᾳ ῥιπτούμενα ἄνω βάρη κατὰ στάθμην πάλιν φέρεται εἰς ταὐτό, κἂν εἰς ἄπειρον ἡ δύναμις ἐκριπτῇ. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε κινεῖται οὔτ' ἐκτὸς κεῖται τοῦ μέσου, φανερὸν ἐκ τούτων· (6) πρὸς δὲ τούτοις δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ αἴτιον τῆς μονῆς. Εἰ γὰρ φύσει πέφυκε φέρεσθαι πάντοθεν πρὸς τὸ μέσον, ὥσπερ φαίνεται, καὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ μέσου πάλιν πρὸς τὸ ἔσχατον, ἀδύνατον ἐνεχθῆναι ὁτιοῦν μόριον αὐτῆς ἀπὸ τοῦ μέσου μὴ βιασθέν· μία γὰρ φορὰ τοῦ ἑνὸς καὶ ἁπλῆ τοῦ ἁπλοῦ, ἀλλ' οὐχ αἱ ἐναντίαι· ἡ δ' ἀπὸ τοῦ μέσου τῇ ἐπὶ τὸ μέσον ἐναντία. Εἰ τοίνυν ὁτιοῦν μόριον ἀδύνατον ἐνεχθῆναι ἀπὸ τοῦ μέσου, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν ὅλην ἔτι ἀδυνατώτερον· εἰς ὃ γὰρ τὸ μόριον πέφυκε φέρεσθαι, καὶ τὸ ὅλον ἐνταῦθα πέφυκεν· ὥστ' εἴπερ ἀδύνατον κινηθῆναι μὴ ὑπὸ κρείττονος ἰσχύος, ἀναγκαῖον ἂν εἴη μένειν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ μέσου. (7) Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ τὰ παρὰ τῶν μαθηματικῶν λεγόμενα περὶ τὴν ἀστρολογίαν· τὰ γὰρ φαινόμενα συμβαίνει μεταβαλλόντων τῶν σχημάτων οἷς ὥρισται τῶν ἄστρων ἡ τάξις, ὡς ἐπὶ τοῦ μέσου κειμένης τῆς γῆς. Περὶ μὲν οὖν τοῦ τόπου καὶ μονῆς καὶ κινήσεως, ὃν τρόπον ἔχει, τοσαῦτα εἰρήσθω περὶ αὐτῆς. (8) Σχῆμα δ' ἔχειν σφαιροειδὲς ἀναγκαῖον αὐτήν· ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων βάρος ἔχει μέχρι πρὸς τὸ μέσον, καὶ τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ μείζονος ὠθούμενον οὐχ οἷόντε κυμαίνειν, ἀλλὰ συμπιέζεσθαι μᾶλλον καὶ συγχωρεῖν ἕτερον ἑτέρῳ, ἕως ἂν ἔλθῃ ἐπὶ τὸ μέσον. Δεῖ δὲ νοῆσαι τὸ λεγόμενον ὥσπερ ἂν εἰ γιγνομένης τρόπον ὅν καὶ τῶν φυσιολόγων λέγουσί τινες γενέσθαι. Πλὴν ἐκεῖνοι μὲν βίαν αἰτιῶνται τῆς κάτω φορᾶς· βέλτιον δὲ τιθέναι τἀληθές, καὶ φάναι τοῦτο συμβαίνειν διὰ τὸ φύσιν ἔχειν φέρεσθαι τὸ βάρος ἔχον πρὸς τὸ μέσον. Ἐν δυνάμει οὖν ὄντος τοῦ μίγματος τὰ διακρινόμενα ἐφέρετο ὁμοίως πάντοθεν πρὸς τὸ μέσον. Εἴτ' οὖν ὁμοίως ἀπὸ τῶν ἐσχάτων διῃρημένα τὰ μόρια συνήχθη πρὸς τὸ μέσον, εἴτ' ἄλλως ἔχοντα, ποιήσει ταὐτόν. (9) Ὅτι μὲν οὖν ὁμοίως γε πανταχόθεν ἀπὸ τῶν ἐσχάτων φερομένων πρὸς ἓν τὸ μέσον ἀναγκαῖον ὅμοιον γίγνεσθαι πάντῃ τὸν ὄγκον, φανερόν· ἴσου γὰρ πάντῃ προστιθεμένου ἴσον ἀνάγκη ἀπέχειν τοῦ μέσου τὸ ἔσχατον· τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα σφαίρας ἐστίν. Οὐδὲν δὲ διοίσει πρὸς τὸν λόγον, οὐδ' εἰ μὴ πανταχόθεν ὁμοίως

utrorumque, ad utrum ea quæ pondus habent, partesque terræ, secundum naturam ferantur? utrum quia est medium universi, an quia est terræ? Ad medium igitur universi ferantur, necesse est. Etenim levia atque ignis, ad contrarium ponderibus terræ pergentia locum, ad ultimum ejus loci, qui continet medium ipsum, feruntur. (4) Accidit autem, idem terræ medium esse, ac universi: feruntur enim pondera etiam ad medium terræ, sed per accidens, ea ratione, qua terra medium suum habet in ipso medio universi. Ferri autem gravia et ad ipsum medium terræ, hoc indicium est: pondera enim quæ ad hanc feruntur, non æque distantia, sed ad similes angulos feruntur. Quare ad unum medium universi terræque feruntur. (5) Patet igitur necessario terram in medio esse, atque immobilem esse, et ob eas, quas diximus, causas, et quia pondera quæ sursum jaciuntur, in idem rursus per rubricam feruntur, etsi in infinitum vis illa projiciat. Neque igitur moveri terram, neque extra medium collocatam esse, per hæc dilucidum fuit. (6) Insuper causa quietis ex his quæ dicta sunt, patet. Nam si apta est ad medium undique naturâ ferri, sicut videtur, et ignis ad extremum e medio simili modo; fieri non potest ut ulla pars ipsius e medio feratur vi non illata. Una est enim unius latio, et simplicis simplex; sed non contrariæ. At ea qua e medio pergitur, contraria est ei qua ad medium itur. Si igitur fieri non potest ut ulla pars ipsius e medio feratur, patet magis fieri non posse ut ex eodem motu feratur. Quo enim pars apta est moveri, eodem et totum aptum est ferri. Quare si impossibile est ipsam moveri nisi a superioribus viribus, in ipso medio ipsam manere necesse est. (7) Testes sunt hisce et ea quæ a mathematicis circa astrologiam dicuntur: eveniunt enim ea quæ apparent, quum figuræ mutantur, quibus ordo stellarum est definitus: propterea quod in medio terra est collocata. De loco igitur, et quiete, motuque terræ, quomodo sese habeant, tot a nobis sint dicta. (8) Figuram autem rotundam, ipsam habere necesse est. Unaquæque enim partium, pondus ad ipsum medium habet: et minor si a majori pellatur, egredi non potest, sed premitur potius, ac alia alii cedit, donec ad medium ipsum perveniat. Intelligere autem oportet, id quod dicitur, perinde fieri atque si terra fieret eo modo quo et Naturalium periti quidam ipsam inquiunt ortam esse. Verum illi quidem violentiam lationis ad infera terræ causam esse dicunt. Præstat autem veritatem ponere, atque hoc ideo accidere dicere, quia naturam habet id quod pondus habet, ad ipsum medium ferri. Quum igitur in potentia congeries esset, ea quæ segregabantur, undique similiter ad ipsum medium ferebantur. Sive igitur similiter ab extremis partes divisæ ad medium sunt congregatæ, sive alio modo sese habentes, idem facient sane. (9) Patet igitur, id quod undique ab extremis similiter ad medium fertur, simili necessario omni ex parte fieri mole. Si enim omni ex parte æque fiat additio, æque extremum a medio distare necesse est. Hæc autem figura, rotunda est. Nihil autem ad rationem refert,

συνέθει πρὸς τὸ μέσον τὰ μόρια αὐτῆς. Τὸ γὰρ πλεῖον ἀεὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἔλαττον προωθεῖν ἀναγκαῖον μέχρι τοῦ μέσου τὴν ῥοπὴν ἐχόντων ἀμφοῖν, καὶ τοῦ βαρυτέρου προωθοῦντος μέχρι τούτου τὸ ἔλαττον βάρος. (10) Ὃ γὰρ ἄν τις ἀπορήσειε, τὴν αὐτὴν ἔχει τούτοις λύσιν· εἰ γὰρ οὔσης ἐπὶ τοῦ μέσου καὶ σφαιροειδοῦς τῆς γῆς πολλαπλάσιον βάρος ἐπιγένοιτο πρὸς θάτερον ἡμισφαίριον, οὐκ ἔσται τὸ αὐτὸ μέσον τοῦ ὅλου καὶ τὸ τῆς γῆς· ὥστε ἢ οὐ μενεῖ ἐπὶ τοῦ μέσου, ἢ εἴπερ, ἠρεμήσει γε καὶ μὴ τὸ μέσον ἔχουσα, ᾗ πέφυκε κινεῖσθαι καὶ νῦν. (11) Τὸ μὲν οὖν ἀπορούμενον τοῦτ' ἐστίν· ἰδεῖν δ' οὐ χαλεπὸν μικρὸν ἐπιτείναντας, καὶ διελόντας πῶς ἀξιοῦμεν ὁποσονοῦν μέγεθος φέρεσθαι πρὸς τὸ μέσον, βάρος ἔχον. Δῆλον γὰρ ὡς οὐχὶ μέχρι τοῦ ἅψασθαι τοῦ κέντρου τὸ ἔσχατον, ἀλλὰ δεῖ κρατεῖν τὸ πλέον ἕως ἂν λάβῃ τῷ αὐτοῦ μέσῳ τὸ μέσον· μέχρι τούτου γὰρ ἔχει τὴν ῥοπήν. Οὐδὲν τοίνυν τοῦτο διαφέρει λέγειν ἐπὶ βώλου καὶ μορίου τοῦ τυχόντος ἢ ἐπὶ ὅλης τῆς γῆς· οὐ γὰρ διὰ μικρότητα ἢ μέγεθος εἴρηται τὸ συμβαῖνον, ἀλλὰ κατὰ παντὸς τοῦ ῥοπὴν ἔχοντος ἐπὶ τὸ μέσον· ὥστε εἴτε ὅλη ποθὲν ἐφέρετο εἴτε κατὰ μέρος, ἀναγκαῖον μέχρι τούτου φέρεσθαι ἕως ἂν πανταχόθεν ὁμοίως λάβῃ τὸ μέσον, ἀνισαζομένων τῶν ἐλαττόνων ὑπὸ τῶν μειζόνων τῇ προώσει τῆς ῥοπῆς. (12) Εἴτ' οὖν ἐγένετο, τοῦτον ἀναγκαῖον γενέσθαι τὸν τρόπον, ὥστε φανερὸν ὅτι σφαιροειδὴς ἡ γένεσις αὐτῆς, εἴτ' ἀγένητος ἀεὶ μένουσα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχειν ὅνπερ κἂν εἰ γιγνομένη τὸ πρῶτον ἐγένετο. Κατὰ τοῦτόν τε δὴ τὸν λόγον ἀναγκαῖον εἶναι τὸ σχῆμα σφαιροειδὲς αὐτῆς, καὶ ὅτι πάντα φέρεται τὰ βαρέα πρὸς ὁμοίας γωνίας, ἀλλ' οὐ παρ' ἄλληλα· τοῦτο δὲ πέφυκε πρὸς τὸ φύσει σφαιροειδές. Ἢ οὖν ἐστὶ σφαιροειδής, ἢ φύσει γε σφαιροειδής. Δεῖ δ' ἕκαστον λέγειν τοιοῦτον εἶναι ὃ φύσει βούλεται εἶναι καὶ ὃ ὑπάρχει, ἀλλὰ μὴ ὃ βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν. (13) Ἔτι δὲ καὶ διὰ τῶν φαινομένων κατὰ τὴν αἴσθησιν· οὔτε γὰρ ἂν αἱ τῆς σελήνης ἐκλείψεις τοιαύτας ἂν εἶχον τὰς ἀποτομάς· νῦν γὰρ ἐν μὲν τοῖς κατὰ μῆνα σχηματισμοῖς πάσας λαμβάνει τὰς διαιρέσεις (καὶ γὰρ εὐθεῖα γίνεται καὶ ἀμφίκυρτος καὶ κοίλη), περὶ δὲ τὰς ἐκλείψεις ἀεὶ κυρτὴν ἔχει τὴν ὁρίζουσαν γραμμήν, ὥστ' ἐπείπερ ἐκλείπει διὰ τὴν τῆς γῆς ἐπιπρόσθησιν, ἡ τῆς γῆς ἂν εἴη περιφέρεια τοῦ σχήματος αἰτία σφαιροειδὴς οὖσα. (14) Ἔτι δὲ διὰ τῆς τῶν ἄστρων φαντασίας οὐ μόνον φανερὸν ὅτι περιφερής, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος οὐκ οὖσα μεγάλη· μικρᾶς γὰρ γιγνομένης μεταστάσεως ἡμῖν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἄρκτον ἐπιδήλως ἕτερος γίγνεται ὁ ὁρίζων κύκλος, ὥστε τὰ ὑπὲρ κεφαλῆς ἄστρα μεγάλην ἔχειν τὴν μεταβολήν, καὶ μὴ ταὐτὰ φαίνεσθαι πρὸς ἄρκτον τε καὶ μεσημβρίαν μεταβαίνουσιν· ἔνιοι γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μὲν ἀστέρες ὁρῶνται καὶ περὶ Κύπρον, ἐν τοῖς πρὸς ἄρκτον δὲ χωρίοις οὐχ ὁρῶνται, καὶ τὰ διὰ παντὸς ἐν τοῖς πρὸς ἄρκτον φαινόμενα τῶν ἄστρων ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ποιεῖται δύσιν. Ὥστ' οὐ μόνον ἐκ τούτων δῆλον περιφερὲς ὂν τὸ σχῆμα τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ σφαίρας

etsi partes ipsius non undique similiter ad medium ipsum concurrant. Major enim semper minorem, quæ ante se est, impellat necesse est, utrisque momentum ad medium usque habentibus, et graviore minus pondus ad hoc impellente. (10) Quod enim quispiam dubitaverit, eandem habet solutionem. Si enim multiplex pondus additum alteri hemisphærio fuerit terræ medium occupantis atque rotundam habentis figuram, non idem ipsius totius, terræque medium erit. Quare aut non manebit in medio, aut si manebit, quiescet et non habens medium, quo et nunc moveri est apta. (11) Quod igitur dubitatur, id est. Videre autem non est difficile, si parum consideraverimus, ac distinxerimus, quomodo censeamus, quantamvis magnitudinem pondus habentem ad ipsum medium ferri. Patet enim, non quousque extremum tangat ipsum centrum, sed major pars vincat oportet, quousque suo medio ipsum medium comprehendat: hucusque enim habet momentum. Nihil igitur interest, hoc de gleba et quavis particula, an de tota terra dicatur. Non enim ob parvitatem aut magnitudinem, id quod accidit, dictum est, sed de omni eo quod ad medium habet momentum. Quare sive tota, sive per partes aliquo ex loco ferebatur terra, eo usque ferri ipsam necesse est, donec utique undecumque similiter sumat medium, adæquatis minoribus a majoribus propulsione inclinationis. (12) Sive igitur facta est, hoc necessarium factam esse modo: quare manifestum, quod sphærica generatio ipsius sit; sive ingenita ac semper manens, eodem modo habet, quo si oriretur, primum orta fuisset. Et hac igitur ratione figuram ipsius rotundam esse necesse est, et quia omnia gravia similes ad angulos, sed non distantia æque feruntur. Hoc autem aptum est ad id quod naturâ rotundum est. Aut igitur est rotunda, aut naturâ rotunda. Unumquodque autem tale dicere oportet, quale esse naturâ solet, et quod est, sed non id quod violentiâ et præter naturam est. (13) Præterea, etiam per ea quæ sensu videntur. Lunæ namque defectiones non divisiones tales haberent. Etenim nunc quidem in figuris quæ per mensem efficiuntur, divisiones suscipit omnes. Recta enim fit, et utraque ex parte curva, et concava. In defectionibus vero semper curvam habet lineam quæ distinguit. Quare quum objectu terræ deficiat, terræ sane circumferentia hujus figuræ causa est. (14) Præterea, per ea quæ videntur de stellis, patet non solum rotundam esse, sed etiam mole magnam non esse. Si parva enim migratio Meridiem versus ac Ursam fiat, alius manifeste fit is qui terminat orbis: ut stellæ quæ sunt super caput, mutationem habeant magnam, et non eadem videantur Meridiem versus migrantibus, atque Ursam. Nonnullæ namque stellarum in Ægypto videntur ac circa Cyprum, in locis autem versus Ursas non videntur; et stellarum eæ quæ semper in locis versus Ursam videntur, illis in locis occidunt. Quare perspicuum est ex hisce, terram non solum rotundam esse, sed etiam magnæ molis non esse

οὐ μεγάλης· οὐ γὰρ ἂν οὕτω ταχὺ ἐπίδηλον ἐποίει μεθισταμένοις οὕτω βραχύ. (15) Διὸ τοὺς ὑπολαμβάνοντας συνάπτειν τὸν περὶ τὰς Ἡρακλείους στήλας τόπον τῷ περὶ τὴν Ἰνδικήν, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον εἶναι τὴν θάλατταν μίαν, μὴ λίαν ὑπολαμβάνειν ἄπιστα δοκεῖν· λέγουσι δὲ τεκμαιρόμενοι καὶ τοῖς ἐλέφασιν, ὅτι περὶ ἀμφοτέρους τοὺς τόπους τοὺς ἐσχατεύοντας τὸ γένος αὐτῶν ἐστίν, ὡς τῶν ἐσχάτων διὰ τὸ συνάπτειν ἀλλήλοις τοῦτο πεπονθότων. (16) Καὶ τῶν μαθηματικῶν ὅσοι τὸ μέγεθος ἀναλογίζεσθαι πειρῶνται τῆς περιφερείας, εἰς τετταράκοντα λέγουσιν εἶναι μυριάδας σταδίων· ἐξ ὧν τεκμαιρομένοις οὐ μόνον σφαιροειδῆ τὸν ὄγκον ἀναγκαῖον εἶναι τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ μὴ μέγαν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων ἄστρων μέγεθος.

rotundæ. Non enim sic cito mutationem faceret, migratione adeo brevi facta. (15) Quapropter ii qui locum eum qui circa columnas Herculeas est, conjunctum esse ei loco qui est circa Indicam regionem, existimant, atque hoc modo unum mare esse asserunt, non videntur incredibilia valde existimare. Dicunt autem hoc ex elephantis etiam conjectantes, genus ipsorum circa extrema utraque loca esse, propterea quod ipsa extrema ita sunt ob conjunctionem affecta. (16) Mathematicorum etiam qui magnitudinem orbis terræ metiri conantur, quadringentis terram cingi stadiorum millibus dicunt. Ex quibus si conjectura sumatur, molem ipsius terræ non solum rotundam esse, sed etiam ad ceterarum stellarum magnitudinem magnam non esse necesse est.

LIBER III.

CAP. I

Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ καὶ τῶν μερῶν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαινομένων ἄστρων, ἐκ τίνων τε συνεστᾶσι καὶ ποῖ᾽ ἄττα τὴν φύσιν ἐστί, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα, διεληλύθαμεν πρότερον. Ἐπεὶ δὲ τῶν φύσει λεγομένων τὰ μέν ἐστιν οὐσίαι τὰ δ᾽ ἔργα καὶ πάθη τούτων (λέγω δ᾽ οὐσίας μὲν τά τε ἁπλᾶ σώματα, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, καὶ ὅσα ἐκ τούτων, οἷον τόν τε σύνολον οὐρανὸν καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ, καὶ πάλιν τά τε ζῷα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ μόρια τούτων, πάθη δὲ καὶ ἔργα τάς τε κινήσεις τὰς τούτων ἑκάστου καὶ τῶν ἄλλων, ὅσων ἐστὶν αἴτια ταῦτα κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτῶν, ἔτι δὲ τὰς ἀλλοιώσεις καὶ τὰς εἰς ἄλληλα μεταβάσεις), φανερὸν ὅτι τὴν πλείστην συμβαίνει τῆς περὶ φύσεως ἱστορίας περὶ σωμάτων εἶναι· πᾶσαι γὰρ αἱ φυσικαὶ οὐσίαι ἢ σώματα ἢ μετὰ σωμάτων γίγνονται καὶ μεγεθῶν. Τοῦτο δὲ δῆλον ἔκ τε τοῦ διωρίσθαι τὰ ποῖά ἐστι φύσει, καὶ ἐκ τῆς καθ᾽ ἕκαστα θεωρίας. Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτου τῶν στοιχείων εἴρηται, καὶ ποῖόν τι τὴν φύσιν, καὶ ὅτι ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον· λοιπὸν δὲ περὶ τοῖν δυοῖν εἰπεῖν. Ἅμα δὲ συμβήσεται περὶ τούτων λέγουσι καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς διασκέψασθαι· (2) γένεσις γὰρ ἤτοι τὸ παράπαν οὐκ ἔστιν, ἢ μόνον ἐν τούτοις τοῖς στοιχείοις καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἐστίν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πρῶτον ἴσως θεωρητέον, πότερον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν. Οἱ μὲν οὖν πρότερον φιλοσοφήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς οὓς νῦν λέγομεν ἡμεῖς λόγους καὶ πρὸς ἀλλήλους διηνέχθησαν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ὅλως ἀνεῖλον γένεσιν καὶ φθοράν· οὐθὲν γὰρ οὔτε γίγνεσθαί φασιν οὔτε φθείρεσθαι τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον δοκεῖν ἡμῖν, οἷον οἱ περὶ Μέλισσόν τε καὶ Παρμενίδην, οὕς, εἰ καὶ τἆλλα λέγουσι καλῶς, ἀλλ᾽ οὐ φυσικῶς γε δεῖ νομίσαι λέγειν· τὸ γὰρ εἶναι ἄττα τῶν ὄντων ἀγένητα καὶ ὅλως ἀκίνητα μᾶλλόν ἐστιν ἑτέρας καὶ προτέρας ἢ τῆς φυσικῆς σκέψεως. Ἐκεῖνοι δὲ διὰ τὸ μηθὲν μὲν ἄλλο παρὰ τὴν τῶν αἰσθητῶν οὐσίαν ὑπολαμ-

De primo igitur cælo, ac partibus, et de stellis quæ in ipso cernuntur, ex quibus constent, et qualia sint natura, et insuper ingenita ac incorruptibilia esse, prius jam pertractavimus. Quum autem eorum quæ natura dicuntur esse, alia sint substantiæ, alia harum opera et affectus (atque substantias quidem dico simplicia corpora, ignem, terram, et quæ ejusdem sunt seriei, et item ea quæ ex his constant, veluti totum cælum, ipsiusque partes, et rursus animalia, plantas, et horum partes : affectus autem et opera, motiones horum cujusque, ceterorumque, quorum hæc elementa vi propria sunt causæ, et alterationes, mutationesque, quæ ex aliis in alia invicem fiunt), patet, plurimam de natura scientiam de corporibus esse. Omnes enim substantiæ naturales aut corpora sunt, aut cum corporibus ac magnitudinibus fiunt. Hoc autem patet et ex definitione, qua definitur qua sint universa natura, et ex singulorum etiam contemplatione. De primo igitur elementorum, et quale quid sit natura, et incorruptibile, ac ingenerabile esse, satis jam diximus. Restat autem dicere de duobus. Quodsi de hisce dicamus, fiet etiam de generatione simul corruptioneque consideratio. (2) Generatio enim aut omnino non est, aut in hisce dumtaxat est elementis, atque in iis quæ ex his constant. Hoc autem ipsum primum est contemplandum, utrum sit, an non sit. Hi igitur qui prius de veritate philosophati sunt, tam ab hisce sermonibus, quos nunc nos dicimus, diversi, quam inter sese discordes fuere. Quidam enim ipsorum, generationem e medio corruptionemque tollunt. Nihil enim eorum quæ sunt, generari, aut corrumpi, sed solum ita nobis videri dicunt, ut Melissus, atque Parmenides : quos, etsi bene cetera dicunt, non naturaliter tamen dicere oportet putare. Esse namque rerum aliquas ingenitas, omninoque immobiles, ad aliam magis atque priorem, quam ad naturalem considerationem, spectat. Illi vero, quia nihil aliud præter substantiam sensibilium esse existimabant, et quasdam primi

βάνειν εἶναι, τοιαύτας δέ τινας νοῆσαι πρῶτοι φύσεις, εἴπερ ἔσται τις γνῶσις ἢ φρόνησις, οὕτω μετήνεγκαν ἐπὶ ταῦτα τοὺς ἐκεῖθεν λόγους. (3) Ἕτεροι δέ τινες ὥσπερ ἐπίτηδες τὴν ἐναντίαν τούτοις ἔσχον δόξαν. Εἰσὶ γάρ τινες οἵ φασιν οὐθὲν ἀγένητον εἶναι τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ πάντα γίγνεσθαι, γενόμενα δὲ τὰ μὲν ἄφθαρτα διαμένειν τὰ δὲ πάλιν φθείρεσθαι, μάλιστα μὲν οἱ περὶ Ἡσίοδον, εἶτα καὶ τῶν ἄλλων οἱ πρῶτοι φυσιολογήσαντες. Οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα γίνεσθαί τέ φασι καὶ ῥεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐθέν, ἓν δέ τι μόνον ὑπομένειν, ἐξ οὗ ταῦτα πάντα μετασχηματίζεσθαι πέφυκεν· ὅπερ ἐοίκασι βούλεσθαι λέγειν ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος. Εἰσὶ δέ τινες οἳ καὶ πᾶν σῶμα γενητὸν ποιοῦσι, συντιθέντες καὶ διαλύοντες εἰς ἐπίπεδα καὶ ἐξ ἐπιπέδων. (4) Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἕτερος ἔστω λόγος· τοῖς δὲ τοῦτον τὸν τρόπον λέγουσι καὶ πάντα τὰ σώματα συνιστᾶσιν ἐξ ἐπιπέδων ὅσα μὲν ἄλλα συμβαίνει λέγειν ὑπεναντία τοῖς μαθήμασιν, ἐπιπολῆς ἔστιν ἰδεῖν· καίτοι δίκαιον ἦν ἢ μὴ κινεῖν ἢ πιστοτέροις αὐτὰ λόγοις κινεῖν τῶν ὑποθέσεων. (5) Ἔπειτα δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐστὶ στερεὰ μὲν ἐξ ἐπιπέδων συγκεῖσθαι, ἐπίπεδα δ᾽ ἐκ γραμμῶν, ταύτας δ᾽ ἐκ στιγμῶν· οὕτω δ᾽ ἐχόντων οὐκ ἀνάγκη τὸ τῆς γραμμῆς μέρος γραμμὴν εἶναι. Περὶ δὲ τούτων ἐπέσκεπται πρότερον ἐν τοῖς περὶ κινήσεως λόγοις, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀδιαίρετα μήκη. (6) Ὅσα δὲ περὶ τῶν φυσικῶν σωμάτων ἀδύνατα συμβαίνει λέγειν τοῖς ποιοῦσι τὰς ἀτόμους γραμμάς, ἐπὶ μικρὸν θεωρήσωμεν καὶ νῦν· τὰ μὲν γὰρ ἐπ᾽ ἐκείνων ἀδύνατα συμβαίνοντα καὶ τοῖς φυσικοῖς ἀκολουθήσει, τὰ δὲ τούτοις ἐπ᾽ ἐκείνων οὐχ ἅπαντα διὰ τὸ τὰ μὲν ἐξ ἀφαιρέσεως λέγεσθαι τὰ μαθηματικά, τὰ δὲ φυσικὰ ἐκ προσθέσεως. (7) Πολλὰ δ᾽ ἐστὶν ἃ τοῖς ἀδιαιρέτοις οὐχ οἷόντε ὑπάρχειν, τοῖς δὲ φυσικοῖς ἀναγκαῖον, οἷον εἴ τί ἐστιν ἀδιαίρετον· ἐν ἀδιαιρέτῳ γὰρ διαιρετὸν ἀδύνατον ὑπάρχειν, τὰ δὲ πάθη διαιρετὰ πάντα διχῶς· ἢ γὰρ κατ᾽ εἶδος ἢ κατὰ συμβεβηκός, κατ᾽ εἶδος μὲν οἷον χρώματος τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, κατὰ συμβεβηκὸς δέ, ἂν ᾧ ὑπάρχει ᾖ διαιρετόν, ὥστε ὅσα ἁπλᾶ τῶν παθημάτων, πάντ᾽ ἐστὶ διαιρετὰ τοῦτον τὸν τρόπον. (8) Διὸ τὸ ἀδύνατον ἐν τοῖς τοιούτοις ἐπισκεπτέον. Εἰ δὴ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ ἑκατέρου μέρους μηδὲν ἔχοντος βάρος τὰ ἄμφω ἔχειν βάρος, τὰ δ᾽ αἰσθητὰ σώματα ἢ πάντα ἢ ἔνια βάρος ἔχει, οἷον ἡ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς κἂν αὐτοὶ φαῖεν, εἰ ἡ στιγμὴ μηδὲν ἔχει βάρος, δῆλον ὅτι οὐδ᾽ αἱ γραμμαί, εἰ δὲ μὴ αὗται, οὐδὲ τὰ ἐπίπεδα· ὥστ᾽ οὐδὲ τῶν σωμάτων οὐθέν. (9) Ἀλλὰ μὴν ὅτι τὴν στιγμὴν οὐχ οἷόντε βάρος ἔχειν, φανερόν. Τὸ μὲν γὰρ βαρὺ ἅπαν καὶ βαρύτερον καὶ τὸ κοῦφον καὶ κουφότερον ἐνδέχεταί τινος εἶναι. Τὸ δὲ βαρύτερον ἢ κουφότερον ἴσως οὐκ ἀνάγκη βαρὺ ἢ κοῦφον εἶναι, ὥσπερ καὶ τὸ μὲν μέγα μεῖζον, τὸ δὲ μεῖζον οὐ πάντως μέγα· πολλὰ γάρ ἐστιν ἃ μικρὰ ὄντα ἁπλῶς ὅμως μείζω τινῶν ἑτέρων ἐστίν. Εἰ δὴ ὃ ἂν βαρὺ ὂν βαρύτερον ᾖ, ἀνάγκη βάρει μεῖζον εἶναι, καὶ τὸ βαρὺ ἅπαν διαιρετὸν ἂν εἴη.

tales naturas intellexerunt, si cognitio aliqua aut prudentia erit, ad hæc illinc accommodatas sententias traduxerunt. (3) Alii vero, quasi de industria, contrariam his habuerunt opinionem. Sunt enim qui nullas rerum ingenerabiles esse, sed omnes fieri dicant : generata autem, partim permanere, partim corrumpi. Est autem sententiæ talis maxime auctor Hesiodus, deinde ceterorum ii qui primi de natura dixerunt. Quidam autem, cetera quidem omnia fieri, fluereque dicunt, ac nihil prorsus stabile esse; unum autem quid solum permanere, ex quo hæc universa transfigurari sint apta : quod quidem et alii complures, et Heraclitus Ephesius dicere velle videntur. Sunt et qui corpus omne generabile faciant, componentes ipsum ex planis, ac dissolventes in plana. (4) De ceteris igitur alius erit sermo. Hisce vero qui hoc dicunt modo, omniaque corpora ex planis constituunt, quod accidit contra scientias dicere mathematicas, perfacile est videre. Erat tamen æquum, aut non dimovere ipsas, aut credibilioribus rationibus, quam suppositiones sunt, dimovere. (5) Deinde patet, ejusdem esse sententiæ, solida quidem ex planis, ex lineis autem plana, et has ex punctis componi. Quæ si ita sint, non necesse est, partem lineæ lineam esse. Sed de hisce prius in sermonibus de motu consideravimus. Demonstravimus enim, indivisibiles nullas longitudines esse. (6) Quæ vero de naturalibus corporibus impossibilia accidit hisce dicere, qui lineas indivisibiles faciunt, parumper nunc etiam contemplemur. Ea namque impossibilia, quæ in illis accidunt, etiam in naturalibus sequentur : at non omnia quæ in his sequuntur, in illis accident : propterea quod mathematica quidem abstractione dicuntur, naturalia vero additione. (7) Complura autem sunt, quæ indivisibilibus competere non possunt, naturalibus autem necessario competunt : ceu si quippiam indivisibile esse dixerimus. In indivisibili enim, divisibile esse non potest : affectus autem omnes, divisibiles dupliciter sunt : aut specie, aut per accidens. Specie quidem, ut coloris, album et nigrum : per accidens autem, si id, in quo est, divisibile sit. Quare qui sunt affectuum simplices, omnes hoc modo sunt divisibiles. (8) Quapropter impossibile ipsum in talibus est considerandum. Si igitur impossibile est, utraque parte ponderis nihil habente, totum habere pondus, sensibilia vero corpora, aut omnia, aut aliqua pondus habent, ceu terra, et aqua, ut et ipsi etiam dixerint : si punctum nihil ponderis habet, patet neque lineas ipsas habere; quodsi hæ non habent, neque plana etiam habent : quare neque corpus ullum ipsum habet. (9) At vero punctum pondus habere non posse, patet. Grave namque omne, gravius etiam, et leve levius aliquo esse potest. Gravius autem aut levius, fortasse non necesse est grave vel leve esse : quemadmodum et magnum quidem est majus, majus autem non omne magnum esse necesse est. Complura enim sunt quæ absolute quidem sunt parva, quibusdam autem aliis sunt majora. Si igitur quod quum grave sit, gravius est, id pondere majus esse necesse est : et omne grave divisibile sane erit. Punctum autem in-

Ἡ δὲ στιγμὴ ἀδιαίρετον ὑπόκειται. (10) Ἔτι εἰ τὸ μὲν βαρὺ πυκνόν τι, τὸ δὲ κοῦφον μανόν, ἔστι δὲ πυκνὸν μανοῦ διαφέρον τῷ ἐν ἴσῳ ὄγκῳ πλεῖον ἐνυπάρχειν. Εἰ οὖν ἐστι στιγμὴ βαρεῖα καὶ κούφη, ἔσται καὶ πυκνὴ καὶ μανή. Ἀλλὰ τὸ μὲν πυκνὸν διαιρετόν, ἡ δὲ στιγμὴ ἀδιαίρετος. (11) Εἰ δὲ πᾶν τὸ βαρὺ ἢ μαλακὸν ἢ σκληρὸν ἀνάγκη εἶναι, ῥᾴδιον ἐκ τούτων ἀδύνατόν τι συναγαγεῖν. Μαλακὸν μὲν γὰρ τὸ εἰς ἑαυτὸ ὑπεῖκον, σκληρὸν δὲ τὸ μὴ ὑπεῖκον. Τὸ δὲ ὑπεῖκον διαιρετόν. (12) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ μὴ ἐχόντων βάρος ἔσται βάρος. Τό τε γὰρ ἐπὶ πόσων συμβήσεται τοῦτο καὶ ἐπὶ ποίων, πῶς διοριοῦσι μὴ βουλόμενοι πλάττειν; καὶ εἰ πᾶν μεῖζον βάρος βάρους βάρει, συμβήσεται καὶ ἕκαστον τῶν ἀμερῶν βάρος ἔχειν· εἰ γὰρ αἱ τέτταρες στιγμαὶ βάρος ἔχουσι, τὸ δ' ἐκ πλειόνων ἢ τοδὶ βαρέος ὄντος βαρύτερον, τὸ δὲ βαρέος βαρύτερον ἀνάγκη βαρὺ εἶναι, ὥσπερ καὶ τὸ λευκοῦ λευκότερον λευκόν, ὥστε τὸ μεῖζον μιᾷ στιγμῇ βαρύτερον ἔσται ἀφαιρεθέντος τοῦ ἴσου. Ὥστε καὶ ἡ μία στιγμὴ βάρος ἕξει. (13) Ἔτι εἰ μὲν τὰ ἐπίπεδα μόνον κατὰ γραμμὴν ἐνδέχεται συντίθεσθαι, ἄτοπον· ὥσπερ γὰρ καὶ γραμμὴ πρὸς γραμμὴν ἀμφοτέρως συντίθεται, καὶ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος, δεῖ καὶ ἐπίπεδον ἐπιπέδῳ τὸν αὐτὸν τρόπον. Γραμμὴ δὲ δύναται γραμμῇ συντίθεσθαι κατὰ γραμμὴν ἐπιτιθεμένην, οὐ μὴν προστιθεμένην. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε καὶ κατὰ πλάτος ἐνδέχεται συντίθεσθαι, ἔσται τι σῶμα ὃ οὔτε στοιχεῖον οὔτε ἐκ στοιχείων συντιθέμενον ἐκ τῶν οὕτω συντιθεμένων ἐπιπέδων. (14) Ἔτι εἰ μὲν πλήθει βαρύτερα τὰ σώματα τὰ τῶν ἐπιπέδων, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ διώρισται, δῆλον ὡς ἕξει καὶ ἡ γραμμὴ καὶ ἡ στιγμὴ βάρος· ἀνάλογον γὰρ πρὸς ἄλληλα ἔχουσιν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἰρήκαμεν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτον διαφέρει τὸν τρόπον, ἀλλὰ τῷ τὴν μὲν γῆν εἶναι βαρὺ τὸ δὲ πῦρ κοῦφον, ἔσται καὶ τῶν ἐπιπέδων τὸ μὲν κοῦφον τὸ δὲ βαρύ· καὶ τῶν γραμμῶν δὴ καὶ τῶν στιγμῶν ὡσαύτως· τὸ γὰρ τῆς γῆς ἐπίπεδον ἔσται βαρύτερον ἢ τὸ τοῦ πυρός. Ὅλως δὲ συμβαίνει ἢ μηδέν ποτ' εἶναι μέγεθος, ἢ δύνασθαί γε ἀναιρεθῆναι, εἴπερ ὁμοίως ἔχει στιγμὴ μὲν πρὸς γραμμήν, γραμμὴ δὲ πρὸς ἐπίπεδον, τοῦτο δὲ πρὸς σῶμα· πάντα γὰρ εἰς ἄλληλα ἀναλυόμενα εἰς τὰ πρῶτα ἀναλυθήσεται· ὥστ' ἐνδέχοιτ' ἂν στιγμὰς μόνον εἶναι, σῶμα δὲ μηθέν. (15) Πρὸς δὲ τούτοις καὶ εἰ ὁ χρόνος ὁμοίως ἔχει, ἀναιροῖτ' ἄν ποτε ἢ ἐνδέχοιτ' ἀναιρεθῆναι· τὸ γὰρ νῦν τὸ ἄτομον οἷον στιγμὴ γραμμῆς ἐστίν. (16) Τὸ δ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ τοῖς ἐξ ἀριθμῶν συντιθεῖσι τὸν οὐρανόν· ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν, ὥσπερ τῶν Πυθαγορείων τινές· (17) τὰ μὲν γὰρ φυσικὰ σώματα φαίνεται βάρος ἔχοντα καὶ κουφότητα, τὰς δὲ μονάδας οὔτε σῶμα ποιεῖν οἷόν τε συντιθεμένας οὔτε βάρος ἔχειν.

divisibile supponunt esse. (10) Præterea, si grave quidem est densum, leve autem rarum, et, densum hôc a raro differt, quod æquali in mole plura ipsi insunt : si punctum sit grave ac leve, et densum nimirum et rarum erit. At densum quidem est divisibile, punctum autem dividi nequit. (11) Quodsi omne grave aut molle aut durum esse necesse est, impossibile aliquod ex his inferri facile potest. Est enim id molle, quod in se ipsum cedit : durum autem id quod non cedit. At quod cedit, divisibile esse constat. (12) At vero neque ex hisce quæ ponderis expertia sunt, pondus erit. In quot enim hoc atque in qualibus accidat, quonam modo definient, si haud fingere volunt? Et si omne majus pondere, pondus pondere majus est, etiam unumquodque sane partibus vacantium pondus habebit. Nam si puncta quattuor pondus habent, quod vero ex pluribus constat, quam hoc, gravi gravius est, atque quod gravius est, grave esse necesse est, perinde ut album est, quod albo albius est : id sane, quod majus est uno puncto, gravius erit æquali ablato. Quare et unum punctum pondus habebit. (13) Præterea, si plana solum ut lineæ componi possunt, absurdum esse videtur. Nam ut et linea ad lineam utroque modo, et per longitudinem et per latitudinem, componitur, sic et cum plano componi planum oportet : linea vero componi cum linea potest, si superponatur, non solum apponatur. At si per latitudinem etiam componi possunt, erit quippiam corpus, quod neque est elementum, neque ex elementis, si ex hoc pacto planis componatur. (14) Præterea, si planorum multitudine corpora sunt graviora, ut in Timæo est definitum : patet et lineam et punctum pondus habere : subeunt enim inter sese rationis similitudinem, ut prius etiam diximus. Sin vero non hoc differunt modo, sed ex eo quia terra quidem est grave, ignis autem leve : erit et planorum aliud grave, aliud leve, et linearum similiter et punctorum. Etenim terræ planum gravius erit, quam ignis planum. Omnino autem accidit, aut nullam unquam magnitudinem esse, aut tolli posse, si similiter se habet punctum quidem ad lineam, linea vero ad planum, et hoc ad corpus : omnia enim, si resolvantur, in ipsa resolventur nimirum prima. Quare fieri potest ut sola sint puncta, corpus autem nullum. (16) Insuper si tempus etiam similiter sese habet, tolletur aliquando, vel tolli poterit. Ipsum enim nunc, individuum est, perinde atque lineæ punctum. (16) Idem et iis accidit qui ex numeris cælum componunt. Quidam enim ex numeris naturam constituunt, ut Pythagoricorum nonnulli. (17) Corpora namque naturalia pondus habere levitatemque videntur : unitates autem neque corpus facere compositæ, neque pondus habere possunt.

CAP. II.

Ὅτι δ' ἀναγκαῖον ὑπάρχειν κίνησιν τοῖς ἁπλοῖς σώμασι φύσει τινὰ πᾶσιν, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ κινούμενα φαίνεται, κινεῖσθαί γε ἀναγκαῖον βίᾳ, εἰ μὴ οἰκείαν ἔχει κίνησιν· τὸ δὲ βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν ταὐτόν. Ἀλλὰ μὴν εἰ παρὰ φύσιν ἐστί τις κίνησις, ἀνάγκη εἶναι καὶ κατὰ φύσιν, παρ' ἣν αὕτη· καὶ εἰ πολλαὶ αἱ παρὰ φύσιν, τὴν κατὰ φύσιν μίαν· κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἁπλῶς, παρὰ φύσιν δ' ἔχει πολλὰς ἕκαστον. (2) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς ἠρεμίας δῆλον· καὶ γὰρ ἠρεμεῖν ἀναγκαῖον ἢ βίᾳ ἢ κατὰ φύσιν· βίᾳ δὲ μένει οὗ καὶ φέρεται βίᾳ, καὶ κατὰ φύσιν οὗ κατὰ φύσιν. Ἐπεὶ οὖν φαίνεταί τι μένον ἐπὶ τοῦ μέσου, εἰ μὲν κατὰ φύσιν, δῆλον ὅτι καὶ ἡ φορὰ ἡ ἐνταῦθα κατὰ φύσιν αὐτῷ· εἰ δὲ βίᾳ, τί τὸ φέρεσθαι κωλῦον; εἰ μὲν ἠρεμοῦν, τὸν αὐτὸν κυκλήσομεν λόγον· ἀνάγκη γὰρ ἢ κατὰ φύσιν εἶναι τὸ πρῶτον ἠρεμοῦν ἢ εἰς ἄπειρον ἰέναι, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ κινούμενον τὸ κωλῦον φέρεσθαι, καθάπερ φησὶν Ἐμπεδοκλῆς τὴν γῆν ὑπὸ τῆς δίνης ἠρεμεῖν, ποῦ ἂν ἐφέρετο, ἐπειδὴ εἰς ἄπειρον ἀδύνατον· οὐθὲν γὰρ γίγνεται ἀδύνατον, τὸ δ' ἄπειρον διελθεῖν ἀδύνατον. Ὥστ' ἀνάγκη στῆναί που τὸ φερόμενον, κἀκεῖ μὴ βίᾳ μένειν ἀλλὰ κατὰ φύσιν. Εἰ δ' ἐστὶν ἠρεμία κατὰ φύσιν, ἔστι καὶ κίνησις κατὰ φύσιν ἡ εἰς τοῦτον τὸν τόπον φορά. (3) Διὸ καὶ Λευκίππῳ καὶ Δημοκρίτῳ, τοῖς λέγουσιν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ πρῶτα σώματα ἐν τῷ κενῷ καὶ τῷ ἀπείρῳ, λεκτέον τίνα κίνησιν καὶ τίς ἡ κατὰ φύσιν αὐτῶν κίνησις. Εἰ γὰρ ἄλλο ὑπ' ἄλλου κινεῖται βίᾳ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνάγκη τινὰ εἶναι κίνησιν ἑκάστου, παρ' ἣν ἡ βίαιός ἐστιν· καὶ δεῖ τὴν πρώτην κινοῦσαν μὴ βίᾳ κινεῖν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· εἰς ἄπειρον γὰρ εἶσιν, εἰ μή τι ἔσται κατὰ φύσιν κινοῦν πρῶτον, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πρότερον βίᾳ κινούμενον κινήσει. (4) Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον κἂν εἰ, καθάπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, πρὶν γενέσθαι τὸν κόσμον ἐκινεῖτο τὰ στοιχεῖα ἀτάκτως. Ἀνάγκη γὰρ ἢ βίαιον εἶναι τὴν κίνησιν ἢ κατὰ φύσιν. Εἰ δὲ κατὰ φύσιν ἐκινεῖτο, ἀνάγκη κόσμον εἶναι, ἐάν τις βούληται θεωρεῖν ἐπιστήσας· τό τε γὰρ πρῶτον κινοῦν ἀνάγκη κινεῖν αὐτό, κινούμενον κατὰ φύσιν, καὶ τὰ κινούμενα μὴ βίᾳ, ἐν τοῖς οἰκείοις ἠρεμοῦντα τόποις, ποιεῖν ἥνπερ ἔχουσι νῦν τάξιν, τὰ μὲν βάρος ἔχοντα ἐπὶ τὸ μέσον, τὰ δὲ κουφότητα ἀπὸ τοῦ μέσου· ταύτην δ' ὁ κόσμος ἔχει τὴν διάταξιν. (5) Ἔτι δὲ τοσοῦτον ἐπανέροιτ' ἄν τις, πότερον δυνατὸν ἢ οὐχ οἷόν τ' ἦν κινούμενα ἀτάκτως καὶ μίγνυσθαι τοιαύτας μίξεις ἔνια, ἐξ ὧν συνίσταται τὰ κατὰ φύσιν συνιστάμενα σώματα, λέγω δ' οἷον ὀστᾶ καὶ σάρκας, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησι γίνεσθαι ἐπὶ τῆς φιλότητος· λέγει γὰρ ὡς

Πολλαὶ μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν.

(6) Τοῖς δ' ἄπειρα ἐν ἀπείρῳ τὰ κινούμενα ποιοῦσιν, εἰ

Esse autem necessarium, corporibus simplicibus natura motum aliquem universis competere, ex hisce dilucidum fiet. Nam quum moveri ea manifestum sit, vi nimirum moveri necesse est, si proprium motum non habent. Idem vero est, vi moveri, et præter naturam. At si præter naturam est aliquis motus, etiam secundum naturam esse necesse est, præter quam ille est. Et si multi sunt ii qui præter naturam sunt, unum eum esse qui est secundum naturam, necesse est. Unumquodque enim secundum quidem naturam simpliciter se habet, præter naturam autem multos habet motus. (2) Præterea ex quiete hoc idem patet. Etenim aut vi aut secundum naturam quiescant necesse est. Vi autem ibi manent, quo et vi feruntur : et secundum naturam ibi manent, quo secundum naturam feruntur. Quum igitur manifestum sit aliquid in medio manere, si secundum naturam, patet etiam lationem qua huc fertur, secundum naturam ipsi competere. Sin vi, quid est quod prohibet ferri? Si enim id quod prohibet ferri, quiescit, eadem verba sane volvemus. Aut enim id quod primum quiescit, secundum naturam quiescit, aut in infinitum abibitur : quod quidem est impossibile. Sin movetur, ut Empedocles terram quiescere dicit conversione, aliquem in locum sane moveretur, quum impossibile sit in infinitum ferri. Nullum enim impossibile fit : impossibile est autem, infinitum transire. Quare stet alicubi quod fertur, et illic non vi maneat, sed secundum naturam, necesse est. Quodsi est secundum naturam quies, et motus erit secundum naturam ea latio qua ad hunc fertur locum. (3) Quapropter et Leucippus dicat oportet, atque Democritus, qui prima corpora semper in vacuo infinitoque moveri dicunt, quonam motu moveantur, et quis sit ipsorum secundum naturam motus. Nam si elementorum aliud ab alio vi movetur, secundum naturam etiam aliquem uniuscujusque motum esse necesse est, præter quem est is qui violentus est : et id quod primum movet, non vi sed secundum naturam movere oportet. In infinitum enim abibitur, si non erit quicquam primum movens secundum naturam, sed semper ipsum prius vi subiens motum movebit. (4) Hoc idem accidat necesse est, etiam si, ut in Timæo est scriptum, elementa inordinate movebantur antea quam mundus ortus esset. Motum enim aut violentum, aut secundum naturam esse, necesse est. Quodsi secundum naturam movebantur, mundum esse necesse est, si quispiam velit cum diligentia contemplari. Primum namque movens movere sese necesse est, ipsum secundum naturam subiens motum : et ea quæ moventur, non vi, in suis quiescentia locis, eum, quem nunc habent, ordinem facere : ea quidem quæ pondus habent, ad medium ; ea vero quæ levitatem habent, a medio suopte pergentia nutu. Hunc autem ordinem mundus habet. (5) Præterea, tantum quispiam interrogaverit, fierine poterit, an non poterit, ut inordinate subeuntia motum, talibus etiam mistionibus aliqua misceantur, ex quibus ea corpora constant, quæ secundum naturam constituuntur : ossa, inquam, et caro, et istiusmodi cetera, quemadmodum Empedocles in concordia fieri dicit : ait enim,

Multa quidem capita exstiterunt sine collo.

(6) Apud eos autem qui infinita in infinito ea quæ moven-

μὲν ἓν τὸ κινοῦν, ἀνάγκη μίαν φέρεσθαι φοράν, ὥστ' οὐκ ἀτάκτως κινηθήσεται, εἰ δ' ἄπειρα τὰ κινοῦντα, καὶ τὰς φορὰς ἀναγκαῖον ἀπείρους εἶναι· εἰ γὰρ πεπερασμέναι, τάξις τις ἔσται· οὐ γὰρ τῷ μὴ φέρεσθαι εἰς τὸ αὐτὸ ἡ ἀταξία συμβαίνει· οὐδὲ γὰρ νῦν εἰς τὸ αὐτὸ φέρεται πάντα, ἀλλὰ τὰ συγγενῆ μόνον. (7) Ἔτι τὸ ἀτάκτως οὐθέν ἐστιν ἕτερον ἢ τὸ παρὰ φύσιν· ἡ γὰρ τάξις ἡ οἰκεία τῶν αἰσθητῶν φύσις ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀδύνατον, τὸ ἄπειρον ἄτακτον ἔχειν κίνησιν· ἔστι γὰρ ἡ φύσις ἐκείνη τῶν πραγμάτων οἵαν ἔχει τὰ πλείω καὶ τὸν πλείω χρόνον· συμβαίνειν οὖν αὐτοῖς τοὐναντίον τὴν μὲν ἀταξίαν εἶναι κατὰ φύσιν, τὴν δὲ τάξιν καὶ τὸν κόσμον παρὰ φύσιν· καίτοι οὐδὲν ὡς ἔτυχε γίγνεται τῶν κατὰ φύσιν. (8) Ἔοικε δὲ τοῦτό γε αὐτὸ καλῶς Ἀναξαγόρας λαβεῖν· ἐξ ἀκινήτων γὰρ ἄρχεται κοσμοποιεῖν. Πειρῶνται δὲ καὶ οἱ ἄλλοι συγκρίνοντές πως πάλιν κινεῖν καὶ διακρίνειν. Ἐκ διεστώτων δὲ καὶ κινουμένων οὐκ εὔλογον ποιεῖν τὴν γένεσιν. Διὸ καὶ Ἐμπεδοκλῆς παραλείπει τὴν ἐπὶ τῆς φιλότητος· οὐ γὰρ ἂν ἠδύνατο συστῆσαι τὸν οὐρανὸν ἐκ κεχωρισμένων μὲν κατασκευάζων, σύγκρισιν δὲ ποιῶν διὰ τὴν φιλότητα· ἐκ διακεκριμένων γὰρ συνέστηκεν ὁ κόσμος τῶν στοιχείων. Ὥστ' ἀναγκαῖον γίνεσθαι ἐξ ἑνὸς καὶ συγκεκριμένου. (9) Ὅτι μὲν τοίνυν ἐστὶ φυσική τις κίνησις ἑκάστου τῶν σωμάτων, ἣν οὐ βίᾳ κινοῦνται οὐδὲ παρὰ φύσιν, φανερὸν ἐκ τούτων· ὅτι δ' ἔνια ἔχειν ἀναγκαῖον ῥοπὴν βάρους καὶ κουφότητος, ἐκ τῶνδε δῆλον. Κινεῖσθαι μὲν γάρ φαμεν ἀναγκαῖον εἶναι· εἰ δὲ μὴ ἕξει φύσει ῥοπὴν τὸ κινούμενον, ἀδύνατον κινεῖσθαι ἢ πρὸς τὸ μέσον ἢ ἀπὸ τοῦ μέσου. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν ἐφ' οὗ Α ἀβαρές, τὸ δ' ἐφ' οὗ Β βάρος ἔχον, ἐνηνέχθω δὲ τὸ ἀβαρὲς τὴν ΓΔ, τὸ δὲ Β ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ τὴν ΓΕ· μείζω γὰρ οἰσθήσεται τὸ βάρος ἔχον. Ἐὰν δὴ διαιρεθῇ τὸ σῶμα τὸ ἔχον βάρος ὡς ἡ ΓΕ πρὸς τὴν ΓΔ (δυνατὸν γὰρ οὕτως ἔχειν πρός τι τῶν ἐν αὐτῷ μορίων), εἰ τὸ ὅλον φέρεται τὴν ὅλην τὴν ΓΕ, τὸ μόριον ἀνάγκη ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τὴν ΓΔ φέρεσθαι, ὥστε ἴσον οἰσθήσεται τὸ ἀβαρὲς καὶ τὸ βάρος ἔχον· ὅπερ ἀδύνατον. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ κουφότητος. (10) Ἔτι δ' εἰ ἔσται τι σῶμα κινούμενον μήτε κουφότητα μήτε βάρος ἔχον, ἀνάγκη τοῦτο βίᾳ κινεῖσθαι, βίᾳ δὲ κινούμενον ἄπειρον ποιεῖν τὴν κίνησιν. Ἐπεὶ γὰρ δύναμίς τις ἡ κινοῦσα, τὸ δ' ἔλαττον καὶ τὸ κουφότερον ὑπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως πλεῖον κινηθήσεται, κεκινήσθω τὸ μὲν ἐφ' ᾧ τὸ Α, τὸ ἀβαρές, τὴν ΓΕ, τὸ δ' ἐφ' ᾧ τὸ Β, τὸ βάρος ἔχον, ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ τὴν Γ Δ. Διαιρεθέντος δὴ τοῦ βάρος ἔχοντος σώματος ὡς ἡ Γ Ε πρὸς τὴν ΓΔ, συμβήσεται τὸ ἀφαιρούμενον ἀπὸ τοῦ βάρος ἔχοντος σώματος τὴν ΓΕ φέρεσθαι ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἐπείπερ τὸ ὅλον ἐφέρετο τὴν ΓΔ. Τὸ γὰρ τάχος ἕξει τὸ τοῦ ἐλάττονος πρὸς τὸ τοῦ μείζονος ὡς τὸ μεῖζον σῶμα πρὸς τὸ ἔλαττον. Ἴσον ἄρα τὸ ἀβαρὲς οἰσθήσεται σῶμα καὶ τὸ βάρος ἔχον ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Τοῦτο δ' ἀδύνατον· ὥστ' ἐπεὶ παντὸς τοῦ προστεθέντος

tur, faciunt: si unum est id quod movet, uno moveantur motu necesse est; quare non sine ordine movebuntur. Sin vero ea quæ movent, sunt infinita, etiam lationes infinitas esse necesse est. Nam si finitæ sint, ordo quidam erit. Non enim quia in idem non feruntur, inordinatio accidit; neque enim nunc in idem universa feruntur, sed ea tantum quæ ejusdem generis sunt. (7) Præterea, inordinate quippiam fieri, nil aliud est quam fieri præter naturam. Ordo enim proprius, sensibilium natura nimirum est. At vero et hoc absurdum est ac impossibile, infinitum, inquam, inordinatum motum habere. Est enim ea natura rerum, quam plures et pluri tempore habent. Contrarium igitur ipsis accidit, inordinationem quidem esse secundum naturam, ordinem vero et mundum præter naturam. Atqui nihil eorum quæ sunt secundum naturam, fit forte fortuna. (8) Videtur autem Anaxagoras hoc ipsum bene accepisse. Ex immobilibus enim incipit conficere mundum. Enituntur autem et ceteri, congregantes, aliquo modo rursus movere ac segregare. Ex distantibus autem ac subeuntibus motum generationem facere, non est consonum rationi. Quapropter et Empedocles omittit eum motum, qui est in concordia. Non enim cælum constituere potuisset, ex separatis quidem exstruens, ob concordiam autem faciens congregationem. Ex segregatis enim elementis mundus est constitutus. Quare ex uno fiat, et congregato, necesse est. (9) Naturalem igitur motum uniuscujusque corporum esse, quo non vi moventur, neque præter naturam, ex his quæ diximus, patuit. Esse autem necessarium, ponderis nonnulla corpora momentum ac levitatis habere, ex his dilucidum fiet. Dicimus enim, necessarium esse moveri. Si vero id quod movetur, momentum natura non habet, fieri non potest ut aut e medio aut ad medium moveatur. Sit enim α quidem pondere carens, β vero habeat pondus, atque transeat α quidem γδ spatium, β vero æquali in tempore spatium γε: per majus enim spatium, id quod pondus habet, feretur. Si igitur corpus quod habet pondus, ea ratione dividatur qua se habet γε spatium ad γδ (potest enim ad partium suarum aliquam sic se habere, ut γε se habet ad γδ), si totum per totum γε fertur, pars eodem tempore per γδ feratur, necesse est. Quare id quod pondere vacat, et id quod est ponderis particeps, per æquale spatium tempore eodem feretur: quod impossibile est. Eadem et in levitate ratio locum habet. (10) Præterea, si quodpiam corpus et ponderis expers, et levitatis, motum subibit, vi moveatur necesse est. Si vero vi moveatur, infinitum efficit motum. Nam quum potentia quædam sit ea quæ movet, id autem quod est minus ac levius, plus ab eadem potentia move tur: sit motum α quidem pondere carens per γε spatium, β vero pondus, æquali in tempore per γδ. Si igitur divisum fuerit id quod pondus habet, ea ratione quam γε ad γδ habet, fiet ut id quod auferetur ab eo quod pondus habet, æquali in tempore per γε feratur, quoniam totum per γδ movebatur. Celeritas enim minoris ad celeritatem majoris ita sese habebit, ut majus corpus se habet ad minus. Per æquale ergo spatium et id quod pondere vacat, et id quod est ponderis particeps, tempore eodem feretur: quod quidem fieri nequit. Quare si omni quovis proposito per majus spatium

μεῖζον κινήσεται διάστημα τὸ ἀβαρές, ἄπειρον ἂν φέροιτο. Φανερὸν οὖν ὅτι ἀνάγκη πᾶν σῶμα βάρος ἔχειν ἢ κουφότητα τὸ διωρισμένον. (11) Ἐπεὶ δὲ φύσις μέν ἐστιν ἡ ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσα κινήσεως ἀρχή, δύναμις δ' ἡ ἐν ἄλλῳ ᾗ ἄλλο, κίνησις δὲ ἡ μὲν κατὰ φύσιν ἡ δὲ βίαιος πᾶσα, τὴν μὲν κατὰ φύσιν, οἷον τῷ λίθῳ τὴν κάτω, θᾶττον ποιήσει τὸ κατὰ δύναμιν, τὴν δὲ παρὰ φύσιν ὅλως αὐτή. Πρὸς ἀμφότερα δὲ ὥσπερ ὀργάνῳ χρῆται τῷ ἀέρι· πέφυκε γὰρ οὗτος καὶ κοῦφος εἶναι καὶ βαρύς. Τὴν μὲν οὖν ἄνω ποιήσει φορὰν ᾗ κοῦφος, ὅταν ὠσθῇ καὶ λάβῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς δυνάμεως, τὴν δὲ κάτω πάλιν ᾗ βαρύς· ὥσπερ γὰρ ἐναφάψασα παραδίδωσιν ἑκατέρῳ. Διὸ καὶ οὐ παρακολουθοῦντος τοῦ κινήσαντος φέρεται τὸ βίᾳ κινηθέν. Εἰ γὰρ μὴ τοιοῦτόν τι τὸ σῶμα ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν ἦν ἡ βίᾳ κίνησις. Καὶ τὴν κατὰ φύσιν δ' ἑκάστου κίνησιν συνεπουρίζει τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅτι μὲν οὖν ἅπαν ἢ κοῦφον ἢ βαρύ, καὶ πῶς αἱ παρὰ φύσιν ἔχουσι κινήσεις, ἐκ τούτων φανερόν. (12) Ὅτι δ' οὔτε πάντων ἐστὶ γένεσις οὔθ' ἁπλῶς οὐδενός, δῆλον ἐκ τῶν προειρημένων· ἀδύνατον γὰρ παντὸς σώματος εἶναι γένεσιν, εἰ μὴ καὶ κενὸν εἶναί τι δυνατὸν κεχωρισμένον· ἐν ᾧ γὰρ ἔσται τόπῳ τὸ γινόμενον, εἰ ἐγένετο, ἐν τούτῳ πρότερον τὸ κενὸν ἀναγκαῖον εἶναι σώματος μηθενὸς ὄντος. Ἄλλο μὲν γὰρ ἐξ ἄλλου σῶμα γίγνεσθαι δυνατόν, οἷον ἐξ ἀέρος πῦρ, ὅλως δ' ἐκ μηδενὸς ἄλλου προϋπάρχοντος μεγέθους ἀδύνατον· μάλιστα μὲν γὰρ ἐκ δυνάμει τινὸς ὄντος σώματος ἐνεργείᾳ γένοιτ' ἂν σῶμα. Ἀλλ' εἰ τὸ δυνάμει ὂν σῶμα μηθέν ἐστιν ἄλλο σῶμα ἐνεργείᾳ πρότερον, κενὸν ἔσται κεχωρισμένον.

id movebitur quod pondere caret, per infinitum utique ferri potest. Patet igitur, omne definitum corpus, pondus aut levitatem habere. (11) Quum autem natura quidem id sit principium motus, quod est in ipso, potentia autem id quod est in alio, ut aliud est; atque motus alius sit secundum naturam, alius violentus: naturalem quidem motum celerius faciet id quod potentia movet, ut eum quo lapis deorsum fertur; eum autem qui est præter naturam, omnino potentia ipsa. Ad utrumque autem utitur aere ipso ut instrumento: est enim hic aptus et levis esse et gravis. Lationem igitur eam qua sursum itur, faciet uti levis, quum pulsus fuerit principiumque sumpserit a potentia ipsa: lationem autem eam qua descenditur, faciet uti gravis; potentia enim, quasi vim impressam tradit utrique. Quapropter et non sequente eo quod movit, id fertur quod præter naturam est motum. Si enim non tale quid corpus esset, violentus motus sane non esset. Motum etiam secundum naturam cujusque, modo eodem adjuvat. Omne igitur corpus aut leve esse, aut grave, et quomodo sese habeant in hisce motus præter naturam, ex iis quæ diximus, patet. (12) Est autem manifestum ex dictis, neque omnium neque nullius simpliciter generationem corporis esse. Impossibile est enim, universi corporis generationem esse, si non et vacuum esse quid separatum potest. Quo enim in loco id quod generatur, erit, quum fuerit ortum, in hoc prius vacuum esse, si nullum sit corpus, necesse est. Aliud enim ex alio corpus fieri potest, velut ex aere ignis: sed omnino ex nulla alia antecedente magnitudine fieri impossibile est. Maxime enim ex potentia-corpore, corpus-actu fieri potest. Sed si id quod est potentia-corpus, non est prius aliud corpus-actu, separatum vacuum erit.

CAP. III.

Λοιπὸν δ' εἰπεῖν τίνων τέ ἐστι γένεσις σωμάτων, καὶ διὰ τί ἐστιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ἅπασιν ἡ γνῶσις διὰ τῶν πρώτων, πρῶτα δὲ τῶν ἐνυπαρχόντων τὰ στοιχεῖα, σκεπτέον ποῖα τῶν τοιούτων σωμάτων ἐστὶ στοιχεῖα, καὶ διὰ τί ἐστιν, ἔπειτα μετὰ ταῦτα πόσα τε καὶ ποῖ' ἄττα. (2) Τοῦτο δ' ἔσται φανερὸν ὑποθεμένοις τίς ἐστιν ἡ τοῦ στοιχείου φύσις. Ἔστω δὴ στοιχεῖον τῶν σωμάτων, εἰς ὃ τἆλλα σώματα διαιρεῖται, ἐνυπάρχον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ· τοῦτο γὰρ ποτέρως, ἔτι ἀμφισβητήσιμον. Αὐτὸ δ' ἐστὶν ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῷ εἴδει· τοιοῦτον γάρ τι τὸ στοιχεῖον ἅπαντες καὶ ἐν ἅπασι βούλονται λέγειν. (3) Εἰ δὴ τὸ εἰρημένον ἐστὶ στοιχεῖον, ἀνάγκη εἶναι ἄττα τοιαῦτα τῶν σωμάτων. Ἐν μὲν γὰρ σαρκὶ καὶ ξύλῳ καὶ ἑκάστῳ τῶν τοιούτων ἔνεστι δυνάμει πῦρ καὶ γῆ· φανερὰ γὰρ ταῦτα ἐξ ἐκείνων ἐκκρινόμενα. Ἐν δὲ πυρὶ σὰρξ ἢ ξύλον οὐκ ἐνυπάρχουσιν, οὔτε κατὰ δύναμιν οὔτε κατ' ἐνέργειαν· ἐξεκρίνετο γὰρ ἄν. Ὁμοίως δ' οὐδ' εἰ ἕν τι μόνον εἴη τοιοῦτον, οὐδ' ἐν ἐκείνῳ· οὐ γὰρ εἰ ἔσται σὰρξ ἢ ὀστοῦν ἢ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν, οὔπω φατέον ἐνυπάρχειν δυνάμει, ἀλλὰ προσθεωρητέον τίς ὁ τρόπος τῆς γενέσεως. Ἀναξαγόρας δ' Ἐμπεδοκλεῖ ἐναντίως λέγει περὶ τῶν στοι-

Restat autem dicere, quorum sit corporum generatio, et quam ob causam sit. Quum igitur in omnibus cognitio sit per prima; prima vero eorum quæ insunt, sint elementa: prius quænam, et cur sint talium corporum elementa, deinde quot et qualia sint, considerandum esse videtur. (2) Hoc autem dilucidum fuerit, si supposuerimus quænam sit ipsius elementi natura. Sit igitur id corporum elementum, in quod cetera corpora dividuntur, in quibus inest potentia, aut actu. Hoc enim utro modo se habeat, adhuc ambigitur. Ipsum autem est in formâ diversa indivisibile. Tale quid enim omnes ipsum elementum et in omnibus dicere volunt. (3) Quodsi id quod est dictum, est elementum, talia quædam corporum esse necesse est. In carne enim ac ligno, et similibus, inest potentiâ ignis atque terra. Manifeste enim ex illis hæc segregantur. In igne autem caro aut lignum non inest, neque potentia, neque actu: si enim inesset, segregaretur. Similiter neque si unum quid solum sit tale, in illo est: neque enim si caro, aut os, aut quodvis ceterorum erit, inesse potentia continuo est dicendum: sed antea quisnam sit generationis modus, est contemplandum. Anaxagoras autem de elementis contrario modo atque Empedocles dicit. Hic enim ignem et terram,

γείων. Ὁ μὲν γὰρ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις στοιχεῖά φησιν εἶναι τῶν σωμάτων καὶ συγκεῖσθαι πάντ' ἐκ τούτων, Ἀναξαγόρας δὲ τοὐναντίον· τὰ γὰρ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα (λέγω δ' οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον), ἀέρα δὲ καὶ πῦρ μῖγμα τούτων καὶ τῶν ἄλλων σπερμάτων πάντων· εἶναι γὰρ ἑκάτερον αὐτῶν ἐξ ἀοράτων ὁμοιομερῶν πάντων ἠθροισμένων. Διὸ καὶ γίγνεσθαι πάντ' ἐκ τούτων· τὸ γὰρ πῦρ καὶ τὸν αἰθέρα προσαγορεύει ταὐτό. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ παντὸς φυσικοῦ σώματος κίνησις οἰκεία, τῶν δὲ κινήσεων αἱ μὲν ἁπλαῖ αἱ δὲ μικταί, καὶ αἱ μὲν μικταὶ τῶν μικτῶν αἱ δὲ ἁπλαῖ τῶν ἁπλῶν εἰσί, φανερὸν ὅτι ἔσται ἄττα σώματα ἁπλᾶ· εἰσὶ γὰρ καὶ κινήσεις ἁπλαῖ. Ὥστε δῆλον καὶ ὅτι ἔστι στοιχεῖα καὶ διὰ τί ἐστιν.

ceteraque ejusdem seriei corpora, elementa corporum esse, ac omnia ex hisce constare dicit: Anaxagoras vero contrarium asserit. Ea enim quæ sunt similium partium, carnem, inquam, et os, et quæque talium, elementa esse dicit; aerem autem, et ignem, horum ac ceterorum omnium seminum mixturam esse. Utrumque enim ipsorum, ex universis invisibilibus similium partium congregatis esse dicit. Quapropter et omnia ex his esse censet: ignem enim et ætherem idem appellat. Quum autem omnis naturalis corporis sit proprius motus, motus autem partim simplices sint, partim mixti, et mixtorum sint mixti, simplicium simplices; patet, corpora simplicia quædam esse. Sunt enim et simplices motus. Quare et elementa esse, et cur elementa sint, constat.

CAP. IV.

Πότερον δὲ πεπερασμένα ἢ ἄπειρα, καὶ εἰ πεπερασμένα, πόσα τὸν ἀριθμόν, ἑπόμενον ἂν εἴη σκοπεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄπειρα, καθάπερ οἴονταί τινες, θεωρητέον, καὶ πρῶτον τοὺς πάντα τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα ποιοῦντας, καθάπερ Ἀναξαγόρας. Οὐθεὶς γὰρ τῶν οὕτως ἀξιούντων ὀρθῶς λαμβάνει τὸ στοιχεῖον· ὁρῶμεν γὰρ πολλὰ καὶ τῶν μικτῶν σωμάτων εἰς ὁμοιομερῆ διαιρούμενα, λέγω δ' οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ ξύλον καὶ λίθον. Ὥστ' εἴπερ τὸ σύνθετον οὐκ ἔστι στοιχεῖον, οὐχ ἅπαν ἔσται τὸ ὁμοιομερὲς στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῷ εἴδει, καθάπερ εἴρηται πρότερον. (2) Ἔτι δ' οὐδ' οὕτως λαμβάνοντας τὸ στοιχεῖον ἀνάγκη ποιεῖν ἄπειρα· πάντα γὰρ ταὐτὰ ἀποδοθήσεται καὶ πεπερασμένων ὄντων, ἐάν τις λάβῃ· τὸ αὐτὸ γὰρ ποιήσει, κἂν δύο ἢ τρία μόνον ᾖ τοιαῦτα, καθάπερ ἐπιχειρεῖ καὶ Ἐμπεδοκλῆς. (3) Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὡς αὐτοῖς συμβαίνει μὴ πάντα ποιεῖν ἐξ ὁμοιομερῶν (πρόσωπον γὰρ οὐκ ἐκ προσώπων ποιοῦσιν, οὐδ' ἄλλο τῶν κατὰ φύσιν ἐσχηματισμένων οὐθέν), φανερὸν ὅτι πολλῷ βέλτιον πεπερασμένας ποιεῖν τὰς ἀρχάς, καὶ ταύτας ὡς ἐλαχίστας πάντων γε τῶν αὐτῶν μελλόντων δείκνυσθαι, καθάπερ ἀξιοῦσι καὶ οἱ ἐν τοῖς μαθήμασιν· ἀεὶ γὰρ τὰς πεπερασμένας λαμβάνουσιν ἀρχὰς ἢ τῷ εἴδει ἢ τῷ ποσῷ. (4) Ἔτι εἰ σῶμα σώματος ἕτερον λέγεται κατὰ τὰς οἰκείας διαφοράς, αἱ δὲ τῶν σωμάτων διαφοραὶ πεπερασμέναι (διαφέρουσι γὰρ τοῖς αἰσθητοῖς, ταῦτα δὲ πεπέρανται· δεῖ δὲ τοῦτο δειχθῆναι), φανερὸν ὅτι καὶ τὰ στοιχεῖα ἀνάγκη πεπερασμένα εἶναι. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὡς ἕτεροί τινες λέγουσιν, οἷον Λεύκιππός τε καὶ Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης, εὔλογα τὰ συμβαίνοντα· φασὶ γὰρ εἶναι τὰ πρῶτα μεγέθη πλήθει μὲν ἄπειρα μεγέθει δὲ ἀδιαίρετα, καὶ οὔτ' ἐξ ἑνὸς πολλὰ γίγνεσθαι οὔτ' ἐκ πολλῶν ἕν, ἀλλὰ τῇ τούτων συμπλοκῇ καὶ περιπλέξει πάντα γεννᾶσθαι. Τρόπον γάρ τινα καὶ οὗτοι πάντα τὰ ὄντα ποιοῦσιν ἀριθμοὺς καὶ ἐξ ἀριθμῶν· καὶ γὰρ εἰ μὴ σαφῶς δηλοῦσιν, ὅμως τοῦτο βούλονται λέγειν. Καὶ πρὸς τούτοις, ἐπεὶ διαφέρει τὰ σώματα σχήμασιν, ἄπειρα δὲ τὰ

Consequens autem est, utrum sint finita, an infinita, et si finita sint, quem numerum subeant, considerare ac contemplari. Primum igitur infinita non esse, ut quidam arbitrantur, contemplandum esse videtur. Et primum eos, qui universa, quæ sunt similium partium, elementa faciunt, ut Anaxagoras, in medium afferamus. Nemo enim eorum qui ita censent, recte accipit elementum. Videmus enim et multa mixtorum corporum, ut carnem, ossa, lapidem, lignum, in similes dividi partes. Quare si compositum non est elementum, non omne quod est similium partium, est elementum, sed id quod in diversa specie dividi nequit, ut antea diximus. (2) Præterea, neque sic elementum sumentes, facere infinita necesse est: omnia enim eadem reddentur, etiamsi si sunt finita, si quis sumpserit. Idem enim faciet, etsi duo vel tria talia solum sint, ut et Empedocles facere conatur. (3) Quum enim ipsis et hoc pacto non omnia ex similes partes habentibus facere accidit (faciem enim non ex faciebus faciunt, nec aliud quicquam eorum quæ secundum naturam sunt figurata), patet longe melius esse, principia facere finita, et hæc quam minima, si eadem omnia demonstrari possint, quemadmodum et Mathematici censent. Semper enim aut forma aut quantitate, finita principia sumunt. (4) Præterea, si corpus a corpore diversum propriis differentiis dicitur, corporum autem differentiæ sunt finitæ (ipsis enim sensibilibus differunt, atque hæc sunt finita, quod quidem demonstretur oportet); patet et elementa necessario esse finita. (5) At vero neque, ut alii quidam dicunt, velut Leucippus et Abderites Democritus, ea quæ accidunt, consentanea sunt rationi. Primas enim magnitudines multitudine quidem infinitas, magnitudine autem indivisibiles esse dicunt: et neque ex una multa fieri, neque ex multis unum, sed harum complexione et circumplexione omnia generari. Et hi namque quodam modo numeros universa quæ sunt, atque ex numeris faciunt. Etsi enim non dilucide dicunt, hoc tamen dicere volunt. Et insuper, quum figuris corpora differant, figuræ vero sint infinitæ, infinita et ipsa simplicia corpora

σχήματα, ἄπειρα καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματά φασιν εἶναι. Ποῖον δὲ καὶ τί ἑκάστου τὸ σχῆμα τῶν στοιχείων, οὐθὲν ἐπιδιώρισαν, ἀλλὰ μόνον τῷ πυρὶ τὴν σφαῖραν ἀπέδωκαν· ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ καὶ τἆλλα μεγέθει καὶ μικρότητι διεῖλον, ὡς οὖσαν αὐτῶν τὴν φύσιν οἷον πανσπερμίαν πάντων τῶν στοιχείων. (6) Πρῶτον μὲν οὖν καὶ τούτοις ταὐτὸν ἁμάρτημα τὸ μὴ πεπερασμένας λαβεῖν τὰς ἀρχάς, ἐξὸν ἅπαντα ταὐτὰ λέγειν. Ἔτι δ' εἰ μὴ ἄπειροι τῶν σωμάτων αἱ διαφοραί, δῆλον ὅτι οὐκ ἔσται τὰ στοιχεῖα ἄπειρα. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνάγκη μάχεσθαι ταῖς μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις ἄτομα σώματα λέγοντας, καὶ πολλὰ τῶν ἐνδόξων καὶ τῶν φαινομένων κατὰ τὴν αἴσθησιν ἀναιρεῖν, περὶ ὧν εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς περὶ χρόνου καὶ κινήσεως. (7) Ἅμα δὲ καὶ ἐναντία λέγειν αὐτοὺς αὐτοῖς ἀνάγκη· ἀδύνατον γὰρ ἀτόμων ὄντων τῶν στοιχείων μεγέθει καὶ μικρότητι διαφέρειν ἀέρα καὶ γῆν καὶ ὕδωρ· οὐ γὰρ οἷόν τ' ἐξ ἀλλήλων γίγνεσθαι· ὑπολείψει γὰρ ἀεὶ τὰ μέγιστα σώματα ἐκκρινόμενα, φασὶ δ' οὕτω γίγνεσθαι ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν ἐξ ἀλλήλων. (8) Ἔτι οὐδὲ κατὰ τὴν τούτων ὑπόληψιν δόξειεν ἂν ἄπειρα γίγνεσθαι τὰ στοιχεῖα, εἴπερ τὰ μὲν σώματα διαφέρει σχήμασι, τὰ δὲ σχήματα πάντα σύγκειται ἐκ πυραμίδων, τὰ μὲν εὐθύγραμμα ἐξ εὐθυγράμμων, ἡ δὲ σφαῖρα ἐξ ὀκτὼ μορίων. Ἀνάγκη γὰρ εἶναί τινας ἀρχὰς τῶν σχημάτων. Ὥστε εἴτε μία εἴτε δύο εἴτε πλείους, καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματα τοσαῦτα ἔσται τὸ πλῆθος. (9) Ἔτι δ' εἰ ἑκάστῳ μὲν τῶν στοιχείων ἐστί τις οἰκεία κίνησις, καὶ ἡ τοῦ ἁπλοῦ σώματος ἁπλῆ, μή εἰσι δ' αἱ ἁπλαῖ κινήσεις ἄπειροι διὰ τὸ μήτε τὰς ἁπλᾶς φορὰς πλείους εἶναι δυοῖν μήτε τοὺς τόπους ἀπείρους, οὐκ ἂν εἴη οὐδ' οὕτως ἄπειρα τὰ στοιχεῖα.

esse dicunt. Quænam autem sit uniuscujusque elementi figura, nihil definierunt, sed igni solum rotundam tribuêre figuram: aerem vero, aquam, ac cetera, magnitudine parvitateque divisere: quia natura ipsorum sit ut omnium semen elementorum. (6) Primum igitur idem et ipsos error comitari videtur, non finita ipsa principia sumere, quum omnia eadem ipsis dicere liceret. Deinde si corporum differentiæ non sunt infinitæ, patet elementa infinita non esse. Præterea individua corpora esse dicentes, mathematicis scientiis adversentur, compluraque eorum quæ sub opinionem omnium cadunt, et eorum quæ sensu percipiuntur, e medio tollant, necesse est: de quibus antea diximus in iis quæ de tempore et motu dicebantur. (7) Et insuper contraria ipsos dicere sibi ipsis necesse est. Impossibile est enim, si elementa sint individua, aerem, aquam ac terram magnitudine parvitateque differre. Est enim impossibile, ex sese mutuo generari. Corpora namque maxima, si segregentur, semper deficient. At hoc pacto terram aquam et aerem vicissim ex sese fieri dicunt. (8) Præterea, neque horum sententia, infinita ipsa elementa fieri videbuntur: si corpora quidem figuris differunt, figuræ vero omnes ex pyramidibus constant; rectarum quidem linearum, ex iis quæ sunt rectarum linearum; sphæra autem, ex partibus octo. Sint enim aliqua principia figurarum, necesse est. Quare sive sit unum, sive duo, sive plura, etiam simplicia corpora tantam multitudinem habebunt. (9) Præterea, si cujusque quidem corporis motus est proprius quidam, simplicisque corporis motus est simplex; simplices autem motus infiniti non sunt, propterea quod neque simplices lationes plures quam duæ sunt, neque loca sunt infinita: ne hoc quidem sane pacto ipsa elementa infinita erunt.

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ἀνάγκη πεπεράνθαι τὰ στοιχεῖα, λοιπὸν σκέψασθαι πότερον πλείω ἔσται ἢ ἕν. Ἔνιοι γὰρ ἓν μόνον ὑποτίθενται, καὶ τοῦτο οἱ μὲν ὕδωρ, οἱ δ' ἀέρα, οἱ δὲ πῦρ, οἱ δ' ὕδατος μὲν λεπτότερον ἀέρος δὲ πυκνότερον, ὃ περιέχειν φασὶ πάντας τοὺς οὐρανοὺς ἄπειρον ὄν. Ὅσοι μὲν οὖν τὸ ἓν τοῦτο ποιοῦσιν ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ ὕδατος μὲν λεπτότερον ἀέρος δὲ πυκνότερον, εἶτ' ἐκ τούτου πυκνότητι καὶ μανότητι τἆλλα γεννῶσιν, οὗτοι λανθάνουσιν αὐτοὶ αὑτοὺς ἄλλο τι πρότερον τοῦ στοιχείου ποιοῦντες· ἔστι γὰρ ἡ μὲν ἐκ τῶν στοιχείων γένεσις σύνθεσις, ὥς φασιν, ἡ δ' εἰς τὰ στοιχεῖα διάλυσις, ὥστ' ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῇ φύσει τὸ λεπτομερέστερον. Ἐπεὶ οὖν φασὶ πάντων τῶν σωμάτων τὸ πῦρ λεπτότατον εἶναι, πρῶτον ἂν εἴη τῇ φύσει τὸ πῦρ. Διαφέρει δ' οὐθέν· ἀνάγκη γὰρ ἕν τι τῶν ἄλλων εἶναι πρῶτον, καὶ μὴ τὸ μέσον. (2) Ἔτι δὲ τὸ μὲν πυκνότητι καὶ μανότητι τἆλλα γεννᾶν οὐθὲν διαφέρει ἢ λεπτότητι καὶ παχύτητι· τὸ μὲν γὰρ λεπτὸν μανόν, τὸ δὲ παχὺ βούλονται εἶναι πυκνόν. Πάλιν δὲ τὸ λεπτότητι καὶ παχύτητι ταὐτὸν καὶ τὸ μεγέθει καὶ μικρότητι· λεπτὸν μὲν γὰρ τὸ μικρομερές, παχὺ δὲ τὸ μεγαλομερές· τὸ γὰρ ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ πολὺ

Quoniam autem finita esse necesse est elementa, considerare restat utrum plura sint an unum. Quidam enim unum solum esse supponunt: et horum alii aquam, alii aerem, alii ignem, alii aqua quidem subtilius, aere vero densius, quod quidem cælos universos, quum sit infinitum, inquiunt continere. Qui igitur hoc unum aquam aut aerem faciunt, aut aqua quidem subtilius, aere vero densius, deinde ex hoc raritate cetera densitateque generant, ii sane ignorant, aliquid aliud elemento se facere prius. Generatio enim ex elementis compositio est, ut dicunt: ad elementa vero profectio, dissolutio. Quare et id quod est subtilium magis partium, naturâ prius esse necesse est. Quum igitur omnium corporum ignem subtilissimum esse dicant, ignis naturâ corporum primum erit. Nihil autem refert. Unum enim quippiam ceterorum, et non medium ipsum, primum esse necesse est. (2) Præterea, raritate ac densitate cetera generare, et subtilitate atque grossitie, nihil differt. Subtile enim, rarum; grossum autem, densum esse volunt. Subtilitate rursus atque grossitie, et magnitudine ac parvitate idem est. Subtile est enim, quod parvarum; grossum, quod magnarum partium est. Quod enim ad mul

λεπτόν, τοιοῦτον δὲ τὸ ἐκ μικρῶν μερῶν συνεστός. Ὥστ' αὐτοῖς συμβαίνει μεγέθει καὶ μικρότητι διαιρεῖν τὴν τῶν ἄλλων οὐσίαν. Οὕτω δὲ διοριζομένοις ἅπαντα συμβήσεται λέγειν πρός τι, καὶ οὐκ ἔσται ἁπλῶς τὸ μὲν πῦρ τὸ δ' ὕδωρ τὸ δ' ἀήρ, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ πρὸς μὲν τόδε πῦρ, πρὸς δέ τι ἄλλο ἀήρ, ὅπερ συμβαίνει καὶ τοῖς πλείω μὲν τὰ στοιχεῖα λέγουσι, μεγέθει δὲ καὶ μικρότητι διαφέρειν φάσκουσιν· ἐπεὶ γὰρ τῷ ποσῷ διώρισται ἕκαστον, ἔσται τις λόγος πρὸς ἄλληλα τῶν μεγεθῶν, ὥστε τὰ τοῦτον ἔχοντα τὸν λόγον πρὸς ἄλληλα ἀνάγκη τὸ μὲν ἀέρα εἶναι τὸ δὲ πῦρ τὸ δὲ γῆν τὸ δ' ὕδωρ, διὰ τὸ ἐνυπάρχειν ἐν τοῖς μείζοσι τοὺς τῶν ἐλαττόνων λόγους. (3) Ὅσοι δὲ πῦρ ὑποτίθενται τὸ στοιχεῖον, τοῦτο μὲν διαφεύγουσιν, ἄλλα δ' αὐτοῖς ἀναγκαῖον ἄλογα συμβαίνειν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν σχῆμα περιάπτουσι τῷ πυρί, καθάπερ οἱ τὴν πυραμίδα ποιοῦντες, καὶ τούτων οἱ μὲν ἁπλουστέρως λέγοντες ὅτι τῶν μὲν σχημάτων τμητικώτατον ἡ πυραμίς, τῶν δὲ σωμάτων τὸ πῦρ· (4) οἱ δὲ κομψοτέρως τῷ λόγῳ προσάγοντες ὅτι τὰ μὲν σώματα πάντα σύγκειται ἐκ τοῦ λεπτομερεστάτου, τὰ δὲ σχήματα τὰ στερεὰ ἐκ τῶν πυραμίδων, ὥστ' ἐπεὶ τῶν μὲν σωμάτων τὸ πῦρ λεπτότατον, τῶν δὲ σχημάτων ἡ πυραμὶς μικρομερέστατον καὶ πρῶτον, τὸ δὲ πρῶτον σχῆμα τοῦ πρώτου σώματος, πυραμὶς ἂν εἴη τὸ πῦρ. (5) Οἱ δὲ περὶ μὲν σχήματος οὐδὲν ἀποφαίνονται, λεπτομερέστατον δὲ μόνον ποιοῦσιν, ἔπειτ' ἐκ τούτου συντιθεμένου φασὶ γίγνεσθαι τἆλλα καθάπερ ἂν εἰ συμφυσωμένου ψήγματος. Ἀμφοτέροις δὲ ταὐτὰ συμβαίνει δυσχερῆ· εἰ μὲν γὰρ ἄτομον τὸ πρῶτον σῶμα ποιοῦσι, πάλιν ἥξουσιν οἱ πρότερον εἰρημένοι λόγοι πρὸς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν. (6) Ἔτι οὐκ ἐνδέχεται τοῦτο λέγειν φυσικῶς βουλομένους θεωρεῖν. Εἰ γὰρ ἅπαν σῶμα σώματι συμβλητὸν κατὰ τὸ ποσόν, ἔχει δ' ἀνάλογον τὰ μεγέθη τά τε τῶν ὁμοιομερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ τὰ τῶν στοιχείων, οἷον τὰ τοῦ παντὸς ὕδατος πρὸς τὸν ἅπαντα ἀέρα καὶ τοῦ στοιχείου πρὸς τὸ στοιχεῖον, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὁ δ' ἀὴρ πλείων τοῦ ὕδατος καὶ ὅλως τὸ λεπτομερέστερον τοῦ παχυμερεστέρου, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ στοιχεῖον ἔλαττον ἔσται τὸ τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ ἀέρος. Εἰ οὖν τὸ ἔλαττον μέγεθος ἐνυπάρχει τῷ μείζονι, διαιρετὸν ἂν εἴη τὸ τοῦ ἀέρος στοιχεῖον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τοῦ πυρὸς καὶ ὅλως τῶν λεπτομερεστέρων. (7) Εἰ δὲ διαιρετόν, τοῖς μὲν σχηματίζουσι τὸ πῦρ συμβήσεται μὴ εἶναι τὸ τοῦ πυρὸς μέρος πῦρ διὰ τὸ μὴ συγκεῖσθαι τὴν πυραμίδα ἐκ πυραμίδων, ἔτι δὲ μὴ πᾶν σῶμα εἶναι ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ στοιχείων (τὸ γὰρ μέρος τοῦ πυρὸς οὔτε πῦρ οὔθ' ἕτερον στοιχεῖον οὐδέν), (8) τοῖς δὲ τῷ μεγέθει διορίζουσι πρότερόν τι τοῦ στοιχείου στοιχεῖον εἶναι, καὶ τοῦτ' εἰς ἄπειρον βαδίζειν, εἴπερ ἅπαν σῶμα διαιρετὸν καὶ τὸ μικρομερέστατον στοιχεῖον. (9) Ἔτι δὲ καὶ τούτοις συμβαίνει λέγειν ὡς ταὐτὸν πρὸς μὲν τόδε πῦρ ἐστί, πρὸς ἄλλο δ' ἀήρ, καὶ πάλιν ὕδωρ καὶ γῆ. (10) Κοινὸν δὲ πᾶσιν ἁμάρτημα τοῖς ἓν τὸ στοιχεῖον ὑποτιθεμένοις τὸ μίαν μόνην κίνησιν ποιεῖν φυσικήν,

tum extenditur, id subtile est : tale autem id est, quod ex parvis partibus constat. Quare accidit, ipsos magnitudine ac parvitate substantias dividere ceterorum. Accidit autem ita definientibus, universa ad aliquid dicere. Atque jam non erit absolute aliud ignis, aliud aqua, aliud aer; sed idem est ad hoc ignis, ad aliquid aliud aer. Quod quidem iis quoque accidit, qui plura quidem elementa esse aiunt, magnitudine autem et parvitate differre dicunt. Nam quum unumquodque quantitate sit definitum, aliqua ratio nimirum inter ipsas magnitudines erit. Quare eorum quæ hanc rationem habent, aliud aerem, aliud ignem, aliud terram, aliud aquam esse necesse est : propterea quod in majoribus rationes minorum insunt. (3) Qui vero ignem elementum ipsum supponunt, hoc quidem evadunt; alia vero ipsis accidere absurda necesse est. Quidam enim ipsorum, igni figuram adjungunt, ut ii qui pyramidem faciunt. Quorum quidam simplicius dicunt, pyramidem quidem dicentes id esse quod maxime figurarum incidere potest, ignem autem corporum. (4) Quidam probabilius, corpora quidem universa ex eo composita esse, quod est omnino maxime subtilium partium, solidas vero figuras ex pyramidibus constare dicentes. Quare quum corporum quidem ignis sit subtilissimum, figurarum vero pyramis maxime parvarum est partium, atque prima; primaque figura primi sit corporis : ignis profecto pyramis erit. (5) Quidam de figura quidem nihil dicunt; subtilissimarum autem partium solum elementum ipsum faciunt : deinde ex hoc compositionem subeunte, cetera fieri dicunt : perinde ut æris arenæ conflantur. Utrisque autem eadem difficilia accidunt. Nam si primum corpus individuum faciunt, illæ ratiocinationes quas antea diximus, ad hanc eandem hypothesin, ut patet, redibunt. (6) Præterea, si naturaliter contemplari volunt, hoc dicere nequeunt. Nam si omne corpus ad corpus quantitate comparabile est, magnitudines autem similitudinem subeunt rationis, et similium partium inter se, et elementorum, velut universæ aquæ ad aerem universum, et elementi ad elementum, et in ceteris eodem modo, et aer major est aqua, et omnino id quod subtiliorum est partium, eo quod est grossiorum : patet, et elementum aquæ minus quam aeris esse. Si igitur magnitudo minor inest majori, elementum sane aeris divisibile erit : et ignis identidem ipsius, et eorum omnino quæ subtiliorum partium sunt. (7) Sin divisibile faciunt ii qui igni figuram tribuunt, eveniet, partem ignis ignem non esse, propterea quod pyramis non ex pyramidibus constat. Et item, non omne corpus elementum esse, aut ex elementis constare. Pars enim ignis, nec ignis est, nec aliud elementum ullum. (8) Iis vero qui magnitudine definiunt eveniet, prius quid elemento elementum esse, atque hoc in infinitum abire, si omne corpus divisibile est, et quod parvarum maxime partium est elementum. (9) Præterea, his etiam accidit, idem ad hoc ignem esse dicere, ad aliud aerem, et aquam rursus, ac terram. (10) Communo autem peccatum universis est, qui elementum unum sup-

καὶ πάντων τὴν αὐτήν. Ὁρῶμεν γὰρ πᾶν τὸ φυσικὸν σῶμα κινήσεως ἔχον ἀρχήν. Εἰ οὖν ἅπαντα τὰ σώματα ἕν τί ἐστι, πάντων ἂν εἴη μία κίνησις· καὶ ταύτην ἀναγκαῖον ὅσῳπερ ἂν πλείων γίγνηται, κινεῖσθαι μᾶλλον, ὥσπερ καὶ τὸ πῦρ ὅσῳ ἂν πλεῖον γίγνηται, φέρεται θᾶττον ἄνω τὴν αὑτοῦ φοράν. Συμβαίνει δὲ πολλὰ κάτω φέρεσθαι θᾶττον. Ὥστε διά τε ταῦτα, καὶ πρὸς τούτοις ἐπεὶ διώρισται πρότερον ὅτι πλείους αἱ φυσικαὶ κινήσεις, δῆλον ὅτι ἀδύνατον ἓν εἶναι τὸ στοιχεῖον. (11) Ἐπεὶ δὲ οὔτε ἄπειρα οὔτε ἕν, πλείω ἀνάγκη εἶναι καὶ πεπερασμένα.

ponunt, unum naturalem solum, omniumque eundem facere motum. Omne namque naturale corpus principium habere motus videmus. Si igitur omnia corpora unum quid sunt, unus omnium motus erit. Et hoc eo magis quodque moveri necesse est, quo majus fit, quemadmodum et ignis quo major fit, eo sua latione celerius fertur. Accidit autem, multa deorsum celerius ferri. Quare propter hæc ipsa, et insuper quum definitum sit prius, naturales plures esse motus, patet unum elementum esse non posse. (11) Quum autem neque infinita sint, neque unum sit elementum, plura profecto atque finita esse necesse est.

CAP. VI.

Ἐπισκεπτέον δὲ πρῶτον πότερον ἀΐδιά ἐστιν ἢ γινόμενα φθείρεται· τούτου γὰρ δειχθέντος φανερὸν ἔσται καὶ πόσ' ἄττα καὶ ποῖά ἐστιν. Ἀΐδια μὲν οὖν εἶναι ἀδύνατον· ὁρῶμεν γὰρ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἕκαστον τῶν ἁπλῶν σωμάτων διαλυόμενον. Ἀνάγκη δὲ ἢ ἄπειρον εἶναι ἢ ἵστασθαι τὴν διάλυσιν. Εἰ μὲν οὖν ἄπειρον, ἔσται καὶ ὁ χρόνος ὁ τῆς διαλύσεως ἄπειρος, καὶ πάλιν ὁ τῆς συνθέσεως· ἕκαστον γὰρ ἐν ἄλλῳ χρόνῳ διαλύεται καὶ συντίθεται τῶν μορίων. Ὥστε συμβήσεται ἔξω τοῦ ἀπείρου χρόνου ἄλλον εἶναι ἄπειρον, ὅταν ὅ τε τῆς συνθέσεως ἄπειρος ᾖ καὶ ἔτι τούτου πρότερος ὁ τῆς διαλύσεως. Ὥστε τοῦ ἀπείρου ἔξω γίγνεται ἄπειρον· ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ δὲ στήσεταί που ἡ διάλυσις, ἤτοι ἄτομον ἔσται τὸ σῶμα ἐν ᾧ ἵσταται, ἢ διαιρετὸν μὲν οὐ μέντοι διαιρεθησόμενον οὐδέποτε, καθάπερ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς βούλεσθαι λέγειν. Ἄτομον μὲν οὖν οὐκ ἔσται διὰ τοὺς πρότερον εἰρημένους λόγους· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διαιρετὸν μὲν οὐδέποτε δὲ διαλυθησόμενον. Τὸ γὰρ ἔλαττον σῶμα τοῦ μείζονος εὐφθαρτότερόν ἐστιν. Εἴπερ οὖν καὶ τὸ πολὺ φθείρεται κατὰ ταύτην τὴν φθοράν, ὥστε διαλύεσθαι εἰς ἐλάττω, ἔτι μᾶλλον τοῦτο πάσχειν εὔλογον τὸ ἔλαττον. Δύο δὲ τρόπους ὁρῶμεν φθειρόμενον τὸ πῦρ· ὑπό τε γὰρ τοῦ ἐναντίου φθείρεται σβεννύμενον, καὶ αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ μαραινόμενον. Τοῦτο δὲ πάσχει τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ πλείονος, καὶ θᾶττον, ὅσῳ ἂν ᾖ ἔλαττον. Ὥστ' ἀνάγκη φθαρτὰ καὶ γενητὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων. (2) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ γενητά, ἤτοι ἐξ ἀσωμάτου ἢ ἐκ σώματος ἔσται ἡ γένεσις, καὶ εἰ ἐκ σώματος, ἤτοι ἐξ ἄλλου ἢ ἐξ ἀλλήλων. (3) Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἀσωμάτου γεννῶν λόγος ποιεῖ γεννώμενον κενόν. Πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον ἔν τινι γίνεται, καὶ ἤτοι ἀσώματον ἔσται ἐν ᾧ ἡ γένεσις, ἢ ἕξει σῶμα· καὶ εἰ μὲν ἕξει σῶμα, δύο ἔσται σώματα ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ, τό τε γιγνόμενον καὶ τὸ προϋπάρχον· εἰ δ' ἀσώματον, ἀνάγκη κενὸν εἶναι ἀφωρισμένον. Τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, δέδεικται καὶ πρότερον. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ σώματός τινος ἐγχωρεῖ γίνεσθαι τὰ στοιχεῖα· συμβήσεται γὰρ ἄλλο σῶμα πρότερον εἶναι τῶν στοιχείων. Τοῦτο δ' εἰ μὲν ἔχει βάρος ἢ κουφότητα, τῶν στοιχείων ἔσται τι, μηδεμίαν δ' ἔχον ῥοπὴν ἀκίνητον ἔσται καὶ μαθηματικόν· τοιοῦτον δὲ ὂν οὐκ ἔσται

Considerandum est autem primo, utrum sempiterna sint, an generentur et corrumpantur. Quo demonstrato, etiam quot et qualia sunt, patebit. Sempiterna igitur esse, impossibile est. Et ignem enim, et aquam, et unumquodque simplicium corporum dissolvi videmus : dissolutionem, vero aut infinitam esse, aut stare, necesse est. Si igitur infinita est, etiam tempus dissolutionis infinitum erit, et tempus rursus compositionis. Unaquæque enim partium in alio tempore dissolvitur, atque componitur. Quare fiet ut extra tempus infinitum, tempus sit aliud infinitum : quandoquidem et compositionis tempus est infinitum, et prius hôc dissolutionis tempus, adeo ut extra infinitum sit infinitum : quod est impossibile. Sin stabit alicubi dissolutio, aut id corpus in quo dissolutio stabit, individuum erit : aut divisibile quidem erit, non tamen unquam dividetur, ut Empedocles velle videtur. Individuum igitur non erit; propter rationes antea dictas. At neque divisibile quidem erit, nunquam autem dissolvetur : minus enim corpus, facilius quam majus, corrumpi potest. Si igitur et majus hac corruptione corrumpitur, ut in minora dissolvatur, corpus minus id etiam magis pati consentaneum est rationi. Ignem autem duobus modis corrumpi videmus : nam et a contrario corrumpitur, quum exstinguitur, et ipse a se ipso marcescens. Hoc autem patitur minor a majore, et eo celerius quo minor est. Quare corporum elementa corruptibilia et generabilia esse, necesse est. (2) Quum autem generabilia sint, aut ex incorporeo, aut a corpore ipsorum generatio erit : et si ex corpore, aut ex alio aut ex sese vicissim ipsorum generatio erit. (3) Is igitur qui ipsa dicit ex incorporeo generari, vacuum facit. Nam omne quod fit, in aliquo fit : et id in quo est generatio, aut incorporeum erit, aut habebit corpus : et, si habebit corpus, duo corpora simul in eodem erunt, id (inquam) quod fit, et id quod præcedit. Sin incorporeum erit, vacuum esse definitum, necesse est : hoc autem impossibile esse, antea demonstravimus. (4) At neque ex corpore quodam elementa fieri possunt : eveniet enim, aliud corpus elementis prius esse : atque hoc, si pondus aut levitatem habet, unum quid erit elementorum; si nullum habet momentum, immobile ac mathematicum erit : tale autem si est, in loco non erit. Quo

ἐν τόπῳ. Ἐν ᾧ γὰρ ἠρεμεῖ, ἐν τούτῳ καὶ κινεῖσθαι δυνατόν. Καὶ εἰ μὲν βίᾳ, παρὰ φύσιν, εἰ δὲ μὴ βίᾳ, κατὰ φύσιν. Εἰ μὲν οὖν ἔσται ἐν τόπῳ, καί που ἔσται τι τῶν στοιχείων· εἰ δὲ μὴ ἐν τόπῳ, οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ἔσται· τὸ γὰρ γινόμενον, καὶ ἐξ οὗ γίγνεται, ἀνάγκη ἅμα εἶναι. Ἐπεὶ δ' οὔτε ἐξ ἀσωμάτου γίγνεσθαι δυνατὸν οὔτ' ἐξ ἄλλου σώματος, λείπεται ἐξ ἀλλήλων γίγνεσθαι.

enim in loco quiescit, in eo etiam moveri potest. Et si vi quidem, præter naturam: sin vero non vi, secundum naturam. Si igitur in loco erit, etiam alicubi erit elementorum quippiam: sin vero non erit in loco, neque quicquam ex ipso erit. Id enim quod fit, et id ex quo fit, simul esse necesse est. Quum autem neque ex incorporeo neque ex alio corpore fieri possint, ex sese mutuo fieri restat.

CAP. VII.

Πάλιν οὖν ἐπισκεπτέον τίς ὁ τρόπος τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως, πότερον ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει καὶ Δημόκριτος, ἢ ὡς οἱ εἰς τὰ ἐπίπεδα διαλύοντες, ἢ ἔστιν ἄλλος τις τρόπος παρὰ τούτους. Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἐμπεδοκλέα καὶ Δημόκριτον λανθάνουσιν αὐτοὶ αὑτοὺς οὐ γένεσιν ἐξ ἀλλήλων ποιοῦντες ἀλλὰ φαινομένην γένεσιν· ἐνυπάρχον γὰρ ἕκαστον ἐκκρίνεσθαί φασιν, ὥσπερ ἐξ ἀγγείου τῆς γενέσεως οὔσης ἀλλ' οὐκ ἔκ τινος ὕλης, οὐδὲ γίγνεσθαι μεταβάλλοντος. (2) Ἔπειτα κἂν οὕτως οὐδὲν ἧττον ἄλογα τὰ συμβαίνοντα. Τὸ γὰρ αὐτὸ μέγεθος οὐ δοκεῖ συμπιληθὲν γίνεσθαι βαρύτερον. Ἀνάγκη δὲ τοῦτο λέγειν τοῖς φάσκουσιν ἐκκρίνεσθαι τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀέρος ἐνυπάρχον· ὅταν γὰρ ὕδωρ ἐξ ἀέρος γένηται, βαρύτερόν ἐστιν. (3) Ἔτι δὲ τῶν μεμιγμένων σωμάτων οὐκ ἀνάγκη χωρισθὲν θάτερον ἀεὶ πλείω τόπον ἐπέχειν· ὅταν δ' ἐξ ὕδατος ἀὴρ γένηται, πλείω καταλαμβάνει τόπον· τὸ δὲ λεπτομερέστερον ἐν πλείονι τόπῳ γίγνεται. Φανερὸν δὲ τοῦτό γε καὶ ἐν τῇ μεταβάσει· διατμιζομένου γὰρ καὶ πνευματουμένου τοῦ ὑγροῦ ῥήγνυται τὰ περιέχοντα τοὺς ὄγκους ἀγγεῖα διὰ τὴν στενοχωρίαν. Ὥστ' εἰ μὲν ὅλως μή ἐστι κενὸν μηδ' ἐπεκτείνεται τὰ σώματα, καθάπερ φασὶν οἱ ταῦτα λέγοντες, φανερὸν τὸ ἀδύνατον· εἰ δ' ἔστι κενὸν καὶ ἐπέκτασις, ἄλογον τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ πλείω τόπον ἐπιλαμβάνειν τὸ χωριζόμενον. (4) Ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ὑπολείπειν τὴν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν, εἴπερ ἐν τῷ πεπερασμένῳ μεγέθει μὴ ἐνυπάρχει ἄπειρα μεγέθη πεπερασμένα. Ὅταν γὰρ ἐκ γῆς ὕδωρ γένηται, ἀφῄρηταί τι τῆς γῆς, εἴπερ ἐκκρίσει ἡ γένεσις· καὶ πάλιν ὅταν ἐκ τῆς ὑπολειπομένης, ὡσαύτως. Εἰ μὲν οὖν ἀεὶ τοῦτ' ἔσται, συμβήσεται ἐν τῷ πεπερασμένῳ ἄπειρα ἐνυπάρχειν· ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον, οὐκ ἂν ἀεὶ γίγνοιτο ἐξ ἀλλήλων. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι τῇ ἐκκρίσει ἡ εἰς ἄλληλα μετάβασις, εἴρηται. (5) Λείπεται δ' εἰς ἄλληλα μεταβάλλοντα γίγνεσθαι. Τοῦτο δὲ διχῶς· ἢ γὰρ τῇ μετασχηματίσει, καθάπερ ἐκ τοῦ αὐτοῦ κηροῦ γίγνοιτ' ἂν σφαῖρα καὶ κύβος, ἢ τῇ διαλύσει τῇ εἰς τὰ ἐπίπεδα, ὥσπερ ἔνιοί φασιν. Εἰ μὲν οὖν τῇ μετασχηματίσει γίνεται, συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης ἄτομα λέγειν τὰ σώματα· διαιρετῶν γὰρ ὄντων οὐκ ἔσται τὸ τοῦ πυρὸς μέρος πῦρ, οὐδὲ τὸ τῆς γῆς γῆ, διὰ τὸ μὴ εἶναι μήτε τὸ τῆς πυραμίδος μέρος πάντως πυραμίδα μήτε τὸ τοῦ κύβου κύβον. (6) Εἰ δὲ τῇ τῶν ἐπιπέδων διαλύσει, πρῶτον μὲν ἄτοπον τὸ μὴ πάντα γεννᾶν ἐξ ἀλλήλων, ὅπερ ἀνάγκη λέγειν αὐτοῖς, καὶ λέγουσιν.

Rursus igitur considerandum est quisnam sit mutuæ generationis ipsorum modus, utrum ut Empedocles dicit atque Democritus, an ut ii qui in plana dissolvunt; an alius quispiam sit præter hos modus. Empedoclem igitur et Democritum præterit, non generationem se mutuam, sed apparentem facere generationem. Inesse enim quæque ac segregari dicunt, quasi e vase sit ipsa generatio, et non e materia quadam; neque generari per mutationem. (2) Deinde, si hoc etiam modo sit generatio, non minus ea quæ eveniunt, sunt absurda. Eadem enim magnitudo si densetur, gravior fieri non videtur. At hoc dicant ii qui aquam inesse in aere et inde segregari dicunt, necesse est: quum enim aqua ex aere est orta, gravior est. (3) Præterea, corporum mixtorum alterum separatum non necesse est locum semper occupare majorem. At quum oritur aer ex aqua, majorem aer occupat locum. Quod enim subtiliorum est partium, id majorem occupat locum. Patet autem hoc et in ipsa migratione. Evaporante enim humido, spirituque turgente, ea vasa quæ moles continent, ob angustiam rumpuntur. Quare si vacuum omnino non est, nec extenduntur corpora, ut ii qui hæc dicunt, inquiunt, ipsum impossibile patet. Sin vacuum est et extensio, vacat hoc porro ratione, id (inquam) quod separatur, majorem semper locum necessario occupare. (4) Generationem etiam mutuam deficere tandem necesse est, si in finita magnitudine infinita finita non insint. Quum enim ex terra fit aqua, ex terra aliquid aufertur, si generatio est segregatio: et iterum eodem modo, quum e reliqua oritur aqua. Si igitur hoc semper erit, eveniet in corpore finito inesse infinita. Quum autem hoc impossibile sit, non semper ex sese mutuo generabuntur. Dictum est igitur, elementorum migrationem in sese mutuam, segregationem non esse. (5) Restat autem, ipsa mutationem subeuntia in sese, mutuo generari. Atque hoc dupliciter. Aut enim transfiguratione, ut ex eadem cera pila fit et tessera; aut dissolutione in plana, ut quidam aiunt. At si transfiguratione generantur, fit ut ipsa corpora necessario individua esse dicantur. Si enim divisibilia sint, ignis pars ignis non erit, neque terræ pars terra, propterea quod pyramidis pars pyramis non est, neque tesseræ tessera. (6) Sin dissolutione planorum, primo quidem absurdum est, non omnia ex sese mutuo generare. Quod quidem ipsos dicere necessarium est: atque

Οὔτε γὰρ εὔλογον ἓν μόνον ἄμοιρον γενέσθαι τῆς μεταβάσεως, οὔτε φαίνεται κατὰ τὴν αἴσθησιν, ἀλλ' ὁμοίως πάντα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα. Συμβαίνει δὲ περὶ τῶν φαινομένων λέγουσι μὴ ὁμολογούμενα λέγειν τοῖς φαινομένοις. Τούτου δ' αἴτιον τὸ μὴ καλῶς λαβεῖν τὰς πρώτας ἀρχάς, ἀλλὰ πάντα βούλεσθαι πρός τινας δόξας ὡρισμένας ἀνάγειν. Δεῖ γὰρ ἴσως τῶν μὲν αἰσθητῶν αἰσθητάς, τῶν δὲ ἀϊδίων ἀϊδίους, τῶν δὲ φθαρτῶν φθαρτὰς εἶναι τὰς ἀρχάς, ὅλως δ' ὁμογενεῖς τοῖς ὑποκειμένοις. Οἱ δὲ διὰ τὴν τούτων φιλίαν ταὐτὸ ποιεῖν ἐοίκασι τοῖς τὰς θέσεις ἐν τοῖς λόγοις διαφυλάττουσιν· ἅπαν γὰρ ὑπομένουσι τὸ συμβαῖνον ὡς ἀληθεῖς ἔχοντες ἀρχάς, ὥσπερ οὐκ ἐνίας δέον κρίνειν ἐκ τῶν ἀποβαινόντων, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ τέλους. Τέλος δὲ τῆς μὲν ποιητικῆς ἐπιστήμης τὸ ἔργον, τῆς δὲ φυσικῆς τὸ φαινόμενον ἀεὶ κυρίως κατὰ τὴν αἴσθησιν. (7) Συμβαίνει δ' αὐτοῖς μάλιστα τὴν γῆν εἶναι στοιχεῖον, καὶ μόνην ἄφθαρτον, εἴπερ τὸ ἀδιάλυτον ἄφθαρτόν τ' ἐστὶ καὶ στοιχεῖον· ἡ γὰρ γῆ μόνη ἀδιάλυτος εἰς ἄλλο σῶμα. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς διαλυομένοις ἡ τῶν τριγώνων παραιώρησις εὔλογος. Συμβαίνει δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῇ εἰς ἄλληλα μεταβάσει διὰ τὸ ἐξ ἀνίσων τῷ πλήθει συνεστάναι τριγώνων. (9) Ἔτι δ' ἀνάγκη τοῖς ταῦτα λέγουσιν οὐκ ἐκ σώματος ποιεῖν γένεσιν· ὅταν γὰρ ἐξ ἐπιπέδων γένηται, οὐκ ἐκ σώματος ἔσται γεγονός. (10) Πρὸς δὲ τούτοις ἀνάγκη μὴ πᾶν σῶμα λέγειν διαιρετόν, ἀλλὰ μάχεσθαι ταῖς ἀκριβεστάταις ἐπιστήμαις· αἱ μὲν γὰρ καὶ τὸ νοητὸν λαμβάνουσι διαιρετόν, αἱ μαθηματικαί, οἱ δὲ οὐδὲ τὸ αἰσθητὸν ἅπαν συγχωροῦσι διὰ τὸ βούλεσθαι σώζειν τὴν ὑπόθεσιν. Ἀνάγκη γὰρ ὅσοι σχῆμα ποιοῦσιν ἑκάστου τῶν στοιχείων καὶ τούτῳ διορίζουσι τὰς οὐσίας αὐτῶν, ἀδιαίρετα ποιεῖν αὐτά· τῆς γὰρ πυραμίδος ἢ τῆς σφαίρας διαιρεθείσης πως οὐκ ἔσται τὸ λειπόμενον σφαῖρα ἢ πυραμίς. Ὥστε ἢ τὸ τοῦ πυρὸς μέρος οὐ πῦρ, ἀλλ' ἔσται τι πρότερον τοῦ στοιχείου, διὰ τὸ πᾶν εἶναι ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ στοιχείων, ἢ οὐχ ἅπαν σῶμα διαιρετόν.

dicunt. Neque enim consentaneum est rationi, unam partem expertem esse migrationis, neque per sensum videtur, sed omnia in sese mutari videntur mutuo. Accidit autem, eos de iis quæ apparent, dicentes, non consentanea hisce dicere, quæ apparent. Hujus autem causa est, non bene prima principia capere, sed omnia ad opiniones definitas quasdam reducere velle. Sensibilium enim principia fortasse sensibilia sint, perpetuorum perpetua, corruptibilium corruptibilia, et omnino sub eodem sint genere, sub quo subjecta collocantur, oportet. Hi vero propter horum amorem idem facere videntur, quod ii faciunt qui positiones in rationibus conservant. Omne enim quod accidit, tolerant, ut habentes principia vera, perinde quasi non ex hisce quæ eveniunt, nonnulla, maximeque ex fine dijudicare oporteret. Est autem finis effectivæ quidem scientiæ, ipsum opus; naturalis autem, id quod semper proprie per sensus apparet. (7) Accidit autem ipsis terram elementum maxime esse, solamque incorruptibilem, si id quod indissolubile est, incorruptibile est, ac elementum. Terra enim sola in aliud corpus indissolubilis est. (8) At vero neque in his quæ dissolvuntur, triangulorum justa suspensio consona est rationi. Fit autem hoc quoque in migratione, qua in sese mutuo migrant; propterea quod ex inæqualibus multitudine triangulis constat. (9) Præterea, ii qui hæc dicunt, non e corpore faciant generationem, necesse est. Quum enim ex planis fuerit ortum, non e corpore erit ortum. (10) Insuper, non omne corpus divisibile sit, sed exactissimis scientiis adversentur, necesse est. Illæ enim scientiæ mathematicæ etiam ipsum intelligibile, divisibile accipiunt: at hi neque omne sensibile, divisibile esse concedunt, propterea quod suppositionem suam servare volunt. Qui namque figuram cuique tribuunt elemento, et hac substantias ipsorum distinguunt, ii indivisibilia faciant ipsa necesse est. Pyramide enim aut pila aliquo modo divisa, non erunt ea quæ restant, pyramis aut pila. Quare aut pars ignis non est ignis, sed erit quid elemento prius, propterea quod omne corpus aut elementum est, aut ex elementis constat: aut non omne corpus divisibile est.

CAP. VIII.

Ὅλως δὲ τὸ πειρᾶσθαι τὰ ἁπλᾶ σώματα σχηματίζειν ἄλογόν ἐστι, πρῶτον μὲν ὅτι συμβήσεται μὴ ἀναπληροῦσθαι τὸ ὅλον· ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἐπιπέδοις τρία σχήματα δοκεῖ συμπληροῦν τὸν τόπον, τρίγωνον καὶ τετράγωνον καὶ ἑξάγωνον, ἐν δὲ τοῖς στερεοῖς δύο μόνα, πυραμὶς καὶ κύβος· ἀνάγκη δὲ πλείω τούτων λαμβάνειν διὰ τὸ πλείω τὰ στοιχεῖα ποιεῖν. (2) Ἔπειτα φαίνεται πάντα μὲν τὰ ἁπλᾶ σώματα σχηματιζόμενα τῷ περιέχοντι τόπῳ, μάλιστα δὲ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀήρ. Διαμένειν μὲν οὖν τὸ τοῦ στοιχείου σχῆμα ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἂν ἥπτετο πανταχῇ τοῦ περιέχοντος τὸ ὅλον. Ἀλλὰ μὴν εἰ μεταρρυθμισθήσεται, οὐκέτι ἔσται ὕδωρ, εἴπερ τῷ σχήματι διέφερεν. Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένα τὰ σχήματα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἔοικεν ἡ φύσις αὐτὴ τοῦτο σημαίνειν ἡμῖν, ὃ καὶ κατὰ λόγον ἐστίν· ὥσπερ

Omnino autem eniti simplicibus corporibus figuras tribuere, metas egreditur rationis: primo quidem, quia accidet non repleri totum. In planis autem tres figuræ complere locum videntur, triangulus, quadratum, et sex angulorum figura: in solidis autem duæ solæ, pyramis, atque tessera. Plures autem hisce sumantur necesse est, quia plura faciunt elementa. (2) Deinde corpora simplicia universa, figuram suscipere in loco continenti videntur, et maxime aqua, et aer. Permanere igitur elementi figuram, impossibile est. Non enim totum tangeret omni ex parte id quod continet ipsum. At si in aliam vertetur figuram, non ulterius erit aqua, si ipsa differebat figura. Quare patet, figuras horum definitas non esse. Sed natura hoc ipsum nobis declarare videtur, quod et consentaneum est rationi. Nam ut et in

γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀειδὲς καὶ ἄμορφον δεῖ τὸ ὑποκείμενον εἶναι (μάλιστα γὰρ ἂν οὕτω δύναιτο ῥυθμίζεσθαι, καθάπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, τὸ πανδεχές), οὕτω καὶ τὰ στοιχεῖα δεῖ νομίζειν ὥσπερ ὕλην εἶναι τοῖς συνθέτοις· διὸ καὶ δύναται μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα χωριζομένων τῶν κατὰ πάθη διαφορῶν. (3) Πρὸς δὲ τούτοις πῶς ἐνδέχεται γίγνεσθαι σάρκα καὶ ὀστοῦν ἢ ὁτιοῦν σῶμα τῶν συνεχῶν; οὔτε γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἐγχωρεῖ διὰ τὸ μὴ γίγνεσθαι συνεχὲς ἐκ τῆς συνθέσεως, οὔτ' ἐκ τῶν ἐπιπέδων συντιθεμένων· τὰ γὰρ στοιχεῖα γεννᾶται τῇ συνθέσει καὶ οὐ τὰ ἐκ τῶν στοιχείων. Ὥστ' ἐάν τις ἀκριβολογεῖσθαι βούληται καὶ μὴ ἐκ παρόδου τοὺς λόγους ἀποδέχεσθαι τοὺς τοιούτους, ἀναιροῦντας ὄψεται τὴν γένεσιν ἐκ τῶν ὄντων. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ πρὸς τὰ πάθη τε καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς κινήσεις ἀσύμφωνα τὰ σχήματα τοῖς σώμασιν, εἰς ἃ μάλιστα βλέψαντες οὕτω διένειμαν. Οἷον ἐπεὶ τὸ πῦρ εὐκίνητόν ἐστι καὶ θερμαντικὸν καὶ καυστικόν, οἱ μὲν ἐποίησαν αὐτὸ σφαῖραν, οἱ δὲ πυραμίδα· ταῦτα γὰρ εὐκινητότατα μὲν διὰ τὸ ἐλαχίστων ἅπτεσθαι καὶ ἥκιστα βεβηκέναι, θερμαντικώτατα δὲ καὶ καυστικώτατα, διότι τὸ μὲν ὅλον ἐστὶ γωνία, τὸ δὲ ὀξυγωνιώτατον, καίει δὲ καὶ θερμαίνει ταῖς γωνίαις, ὥς φασίν. (5) Πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τὴν κίνησιν ἀμφότεροι διημαρτήκασιν· εἰ γὰρ καὶ ἔστιν εὐκινητότατα ταῦτα τῶν σχημάτων, ἀλλ' οὐ τὴν τοῦ πυρὸς κίνησιν εὐκίνητα· ἡ μὲν γὰρ τοῦ πυρὸς ἄνω καὶ κατ' εὐθεῖαν, ταῦτα δ' εὐκίνητα κύκλῳ, τὴν καλουμένην κύλισιν. (6) Ἔπειτ' εἰ ἔστιν ἡ γῆ κύβος διὰ τὸ βεβηκέναι καὶ μένειν, μένει δ' οὐχ οὗ ἔτυχεν ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῆς τόπῳ, ἐκ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου φέρεται μὴ κωλυομένη, καὶ τὸ πῦρ δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως, δῆλον ὅτι καὶ τὸ πῦρ καὶ ἕκαστον τῶν στοιχείων ἐν μὲν τῷ ἀλλοτρίῳ τόπῳ σφαῖρα ἔσται ἢ πυραμίς, ἐν δὲ τῷ οἰκείῳ κύβος. (7) Ἔτι δ' εἰ θερμαίνει καὶ καίει τὸ πῦρ διὰ τὰς γωνίας, ἅπαντα ἔσται τὰ στοιχεῖα θερμαντικά, μᾶλλον δ' ἴσως ἕτερον ἑτέρου· πάντα γὰρ ἔχει γωνίας, οἷον τό τε ὀκτάεδρον καὶ τὸ δωδεκάεδρον. Δημοκρίτῳ δὲ καὶ ἡ σφαῖρα ὡς γωνία τις οὖσα τέμνει ὡς εὐκίνητον. Ὥστε διοίσει τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τοῦτο δ' ὅτι ἐστὶ ψεῦδος, φανερόν. Ἅμα δὲ συμβήσεται καὶ τὰ μαθηματικὰ σώματα καίειν καὶ θερμαίνειν· ἔχει γὰρ κἀκεῖνα γωνίας, καὶ ἔνεισιν ἐν αὐτοῖς ἄτομοι καὶ σφαῖραι καὶ πυραμίδες, ἄλλως τε καὶ εἰ ἔστιν ἄτομα μεγέθη, καθάπερ φασίν. Εἰ γὰρ τὰ μὲν τὰ δὲ μή, λεκτέον τὴν διαφοράν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς οὕτω λεκτέον ὡς λέγουσιν. (8) Ἔτι εἰ τὸ καιόμενον πυροῦται, τὸ δὲ πῦρ ἐστὶ σφαῖρα ἢ πυραμίς, ἀνάγκη τὸ καιόμενον γίγνεσθαι σφαίρας ἢ πυραμίδας. Τὸ μὲν οὖν τέμνειν καὶ τὸ διαιρεῖν οὕτως ἔστω κατὰ λόγον συμβαῖνον τῷ σχήματι· τὸ δ' ἐξ ἀνάγκης τὴν πυραμίδα ποιεῖν πυραμίδας ἢ τὴν σφαῖραν σφαίρας παντελῶς ἄλογον καὶ ὅμοιον ὥσπερ εἴ τις ἀξιοίη τὴν μάχαιραν εἰς μαχαίρας διαιρεῖν ἢ τὸν πρίονα εἰς πρίονας. (9) Ἔτι δὲ γελοῖον πρὸς τὸ διαιρεῖν μόνον ἀποδοῦναι τὸ σχῆμα

ceteris informe subjectum ipsum esse oportet (maxime enim hoc pacto id quod omnia suscipit, formari figurasque suscipere potest, ut in Timæo est scriptum), sic elementa quoque velut materiam compositorum esse, putare oportet. Quapropter et mutari in sese mutuo possunt, quum per affectus ipsorum differentiæ separantur. (3) Insuper, quonam modo generari caro et os aut quodvis compositorum corporum potest? Neque enim ex elementis ipsis fieri potest, quia non fit ex compositione continuum, neque ex planis compositionem subeuntibus. Ipsa enim elementa compositione generantur, et non ea quæ ex elementis constant. Quare si quispiam exacte tales sententias considerare voluerit, nec admittere sine exacta discussione, generationem ex iis quæ sunt, has tollere profecto videbit. (4) At vero et ad affectus et potentias atque motus figuræ non sunt accommodatæ corporibus, in quæ maxime respicientes, hoc pacto figuras ipsas distribuerunt. Veluti quum ignis facile sit mobilis, et calefaciat ac urat, quidam sphæram, quidam pyramidem ipsum fecerunt. Hæc enim facillime quidem moventur, propterea quod minima tangunt, minimeque stabilia sunt; maxime vero calefaciunt maximeque urunt: quod alterum totum angulus est, alterum acutissimum angulum habet; angulis autem calefaciunt, ut aiunt, ac urunt. (5) Primum igitur utrique de motu peccarunt. Nam etiamsi figurarum hæ facillime mobiles sunt, non tamen ignis motu facile mobiles sunt. Motus enim ignis ad supera fit atque rectâ: hæ vero facile ea motione mobiles sunt, quæ volutio nuncupatur. (6) Deinde si terra ideo tessera est, quia stabilis est atque manet, non autem ubivis, sed suo in loco manet, ex alieno vero fertur, nisi prohibeatur; et ignis etiam, et cetera simili modo: patet, et ignem, et elementorum quodque in alieno quidem loco sphæram aut pyramidem quidem esse, in proprio vero cubum. (7) Præterea, si ignis ob angulos calefacit ac urit, universa elementa calefacient sane, aliud tamen alio forsitan magis. Universa enim angulos habent, ut id quod octo et id quod duodecim sedium est. Democriti vero sententia sphæra etiam secat tanquam quidam angulus, utpote facilis motu. Quare majore different, minoreque: hoc autem falsum esse patet. Simul etiam accidet, et mathematica corpora calefacere urereque (et illa namque angulos habent, et in ipsis individua, et sphæræ, et cubi, et pyramides insunt), præsertim si sint individuæ magnitudines, uti dicunt. Nam si illa quidem urunt, hæc vero non urunt, differentia est dicenda, sed non sic simpliciter dicendum est, uti dicunt. (8) Præterea, si id quod uritur, ignitur, et ignis aut sphæra aut pyramis est: ea quæ comburuntur, pyramidem fieri, aut sphæram, necesse est. Incidere igitur atque divideres sic sit accidens per rationem figuræ: pyramidem vero necessario pyramides facere, vel sphæram sphæras, rationi plane contrarium est, simileque est atque si quispiam gladium in gladios, aut serram in serras per divisionem mutari censeat. (9) Præterea, ad dividendum solum igni figuram reddere, ridiculum esse

τῷ πυρί· δοκεῖ γὰρ μᾶλλον συγκρίνειν καὶ συνορίζειν ἢ διακρίνειν. Διακρίνει μὲν γὰρ τὰ μὴ ὁμόφυλα, συγκρίνει δὲ τὰ ὁμόφυλα· καὶ ἡ μὲν σύγκρισις καθ' αὑτό ἐστι (τὸ γὰρ συνορίζειν καὶ ἑνοῦν τοῦ πυρός), ἡ δὲ διάκρισις κατὰ συμβεβηκός (συγκρῖνον γὰρ τὸ ὁμόφυλον ἐξαιρεῖ τὸ ἀλλότριον). Ὥστ' ἢ πρὸς ἄμφω ἐχρῆν ἀποδοῦναι ἢ μᾶλλον ἐπὶ τὸ συγκρίνειν. (10) Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐναντία τῇ δυνάμει, ἀδύνατον ἀποδοῦναι τῷ ψυχρῷ σχῆμά τι· δεῖ γὰρ ἐναντίον εἶναι τὸ ἀποδιδόμενον, οὐθὲν δ' ἐναντίον ἐστὶ σχήματι. Διὸ καὶ πάντες ἀπολελοίπασι τοῦτο· καίτοι προσῆκεν ἢ πάντα ἀφορίσαι σχήμασιν ἢ μηδέν. (11) Ἔνιοι δὲ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πειραθέντες εἰπεῖν ἐναντία λέγουσιν αὐτοὶ αὑτοῖς. Φασὶ γὰρ εἶναι ψυχρὸν τὸ μεγαλομερὲς διὰ τὸ συνθλίβειν καὶ μὴ διιέναι διὰ τῶν πόρων. Δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ τὸ θερμὸν ἂν εἴη τὸ διιόν· τοιοῦτον δ' ἀεὶ τὸ λεπτομερές. Ὥστε συμβαίνει μικρότητι καὶ μεγέθει διαφέρειν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν, ἀλλ' οὐ τοῖς σχήμασιν. Ἔτι δ' εἰ ἄνισοι αἱ πυραμίδες, αἱ μεγάλαι ἂν εἶεν οὐ πῦρ οὐδ' αἴτιον τὸ σχῆμα τοῦ καίειν, ἀλλὰ τοὐναντίον. Ὅτι μὲν οὖν οὐ τοῖς σχήμασι διαφέρει τὰ στοιχεῖα, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· (12) ἐπεὶ δὲ κυριώταται διαφοραὶ σωμάτων αἵ τε κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα καὶ τὰς δυνάμεις (ἑκάστου γὰρ εἶναί φαμεν τῶν φύσει καὶ ἔργα καὶ πάθη καὶ δυνάμεις), πρῶτον ἂν εἴη περὶ τούτων λεκτέον, ὅπως θεωρήσαντες ταῦτα λάβωμεν τὰς ἑκάστου πρὸς ἕκαστον διαφοράς.

videtur. Ignis enim congregare magis finesque in unum redigere, quam segregare videtur. Segregat enim ea quæ non ejusdem generis sunt; congregat autem ea quæ sub eodem genere collocantur. Et congregatio quidem per se est (fines enim in unum cogere atque unire, ignis ipsius est); segregatio vero, per accidens. Congregans enim id quod sub eodem est genere, id quod alienum est, excipit. Quare aut ad utrumque, aut potius ad congregandum, figuram igni reddere oportebat. (10) Insuper, quum calidum frigidumque potentia sint contraria, reddere frigido figuram aliquam impossibile est, propterea quod reddere quidem contrariam figuram oportet, nihil autem contrarium est figuræ. Quapropter et omnes omittunt hoc: et tamen aut omnia figuris, aut nihil definire oportebat. (11) Nonnulli autem de potentia ipsius dicere conati, sibi ipsis contraria dicunt. Frigidum enim id inquiunt esse quod magnarum partium est, propterea quod premit, et per meatus non transit. Patet igitur, et calidum id esse, quod transit: tale autem id semper erit quod partium subtilium est. Quare fit ut parvitate magnitudineque frigidum differat calidumque, sed non figuris. Præterea, si pyramides sint inæquales, magnæ non ignis erunt, neque figura erit urendi causa, sed contrarium. Non differre igitur elementa figuris, ex iis quæ diximus, patuit. (12) Quum autem propriissimæ differentiæ corporum per affectus sint et operationes et potentias (cujusque enim corporis naturalis opera, affectus potentiasque dicimus esse), primum de his est dicendum, ut post horum contemplationem, cujusque differentias ad unumquodque sumamus.

LIBER IV.

CAP. I.

Περὶ δὲ βαρέος καὶ κούφου, τί τ' ἐστὶν ἑκάτερον καὶ τίς ἡ φύσις αὐτῶν, σκεπτέον, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν ἔχουσι τὰς δυνάμεις ταύτας. (2) Ἔστι γὰρ ἡ περὶ αὐτῶν θεωρία τοῖς περὶ κινήσεως λόγοις οἰκεία· βαρὺ γὰρ καὶ κοῦφον τῷ δύνασθαι κινεῖσθαι φυσικῶς πως λέγομεν. Ταῖς δὲ ἐνεργείαις ὀνόματ' αὐτῶν οὐ κεῖται, πλὴν εἴ τις οἴοιτο τὴν ῥοπὴν τοιοῦτον. Διὰ δὲ τὸ τὴν φυσικὴν μὲν εἶναι πραγματείαν περὶ κινήσεως, ταῦτα δ' ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς οἷον ζώπυρ' ἄττα κινήσεως, πάντες μὲν χρῶνται ταῖς δυνάμεσιν αὐτῶν, οὐ μὴν διωρίκασί γε, πλὴν ὀλίγων. Ἰδόντες οὖν πρῶτον τὰ παρὰ τῶν ἄλλων εἰρημένα, καὶ διαπορήσαντες ὅσα πρὸς τὴν σκέψιν ταύτην διελεῖν ἀναγκαῖον, οὕτω καὶ τὸ φαινόμενον ἡμῖν εἴπωμεν περὶ αὐτῶν. (3) Λέγεται δὴ τὸ μὲν ἁπλῶς βαρὺ καὶ κοῦφον, τὸ δὲ πρὸς ἕτερον· τῶν γὰρ ἐχόντων βάρος φαμὲν τὸ μὲν εἶναι κουφότερον τὸ δὲ βαρύτερον, οἷον ξύλου χαλκόν. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἁπλῶς λεγομένων οὐδὲν εἴρηται παρὰ τῶν πρότερον, περὶ δὲ τῶν πρὸς ἕτερον· οὐ γὰρ λέγουσι τί ἐστι τὸ βαρὺ καὶ τί τὸ κοῦφον, ἀλλὰ τί τὸ βαρύτερον καὶ κουφότερον ἐν τοῖς ἔχουσι βάρος. (4) Μᾶλλον δ' ἔσται δῆλον τὸ λεγόμενον ὧδε. Τὰ μὲν γὰρ ἀεὶ πέφυκεν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι, τὰ

De gravi autem atque levi, quid sit utrumque, et quænam sit natura ipsorum, consideremus oportet, et propter quam causam hasce potentias habeant. (2) Contemplatio enim de ipsis, sermonibus de motu est accommodata. Grave enim et leve ex eo dicimus, quia aliquo modo naturaliter moveri potest: operationibus autem ipsorum nomina posita non sunt, nisi quispiam putet tale esse ipsum momentum. Quia vero naturalis tractatio est de motu, hæc autem motus quasi fomenta quædam in se ipsis habent: ideo universi quidem potentiis ipsorum utuntur, non tamen nisi pauci definivere. Visis igitur iis primum quæ ab aliis dicta sunt, allatis etiam dubitationibus, quæ ad hanc considerationem sunt necessariæ, id deinde dicamus quod nobis de ipsis videtur. (3) Gravia leviaque partim simpliciter partim ad aliud dicuntur. Eorum enim quæ pondus habent, aliud levius aliud gravius dicimus esse, ut æs gravius dicimus ligno. De his igitur quæ absolute dicuntur, nihil a veteribus dictum est, sed de iis quæ ad aliud dicuntur. Non enim dicunt quid sit ipsum leve, et quid sit ipsum grave, sed quid sit gravius, et quid levius in iis quæ pondus habent. (4) Id autem quod dicimus, magis dilucidum hoc pacto fiet. Quædam enim a medio semper, quædam ad

δ' ἀεὶ πρὸς τὸ μέσον. Τούτων δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου φερόμενον ἄνω λέγω φέρεσθαι, κάτω δὲ τὸ πρὸς τὸ μέσον. Ἄτοπον γὰρ τὸ μὴ νομίζειν εἶναί τι ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω, καθάπερ τινὲς ἀξιοῦσιν· οὐ γὰρ εἶναι τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω φασίν, εἴπερ πάντῃ ὅμοιός ἐστι, καὶ πανταχόθεν ἀντίπους ἔσται πορευόμενος ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ. (5) Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω καὶ τῇ φύσει πρῶτον· ἐπεὶ δ' ἐστί τι τοῦ οὐρανοῦ ἔσχατον καὶ μέσον, δῆλον ὅτι ἔσται καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὥσπερ καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι, πλὴν οὐχ ἱκανῶς. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι νομίζουσιν οὐχ ὅμοιον εἶναι πάντῃ τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ἓν εἶναι μόνον τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς ἡμισφαίριον, ἐπεὶ προσυπολαβόντες καὶ κύκλῳ τοιοῦτον, καὶ τὸ μέσον ὁμοίως ἔχειν πρὸς ἅπαν, τὸ μὲν ἄνω φήσουσιν εἶναι, τὸ δὲ μέσον κάτω. (6) Ἁπλῶς μὲν οὖν κοῦφον λέγομεν τὸ ἄνω φερόμενον καὶ πρὸς τὸ ἔσχατον, βαρὺ δὲ τὸ ἁπλῶς κάτω καὶ πρὸς τὸ μέσον· πρὸς ἄλλο δὲ κοῦφον καὶ κουφότερον, ὃ δυοῖν ἐχόντων βάρος καὶ τὸν ὄγκον ἴσον κάτω φέρεται θάτερον φύσει θᾶττον.

medium semper apta sunt ferri. Horum autem id quidem quod a medio fertur, sursum; id autem quod ad medium fertur, deorsum dico ferri. Absurdum est enim, in cælo non existimare aliquid supra, aliquid infra esse, quemadmodum quidam censent. Non enim esse aliud superum, aliud inferum dicunt, si omni ex parte simile est, et undique quisque gradiens adversis ipse sibi pedibus erit. (5) Nos autem ipsum universi extremum, supra dicimus, quod quidem et positione est supra, et ipsa natura primum. Quum autem ipsius cæli aliquid extremum et medium sit, patet et supra esse, ac infra, quemadmodum et multi dicunt, verum non satis. Hujus autem causa est, cælum ipsos non omni ex parte simile esse, sed unum tantum id hemisphærium esse, quod supra nos est, putare. Quodsi sumpserunt cælum omni ex parte tale, et medium ad universum similiter habere, illud quidem superum, medium autem inferum esse dicent. (6) Id igitur absolute dicimus leve, quod sursum ad extremumque fertur; id grave, quod simpliciter deorsum atque ad medium fertur. Ad aliud autem leve ac levius, id esse dicimus quod aliquo natura deorsum fertur celerius, utrisque pondus habentibus æqualemque molem.

CAP. II.

Τῶν δὴ πρότερον ἐλθόντων ἐπὶ τὴν περὶ τούτων σκέψιν σχεδὸν οἱ πλεῖστοι περὶ τῶν οὕτω βαρέων καὶ κούφων εἰρήκασι μόνον, ὅσων ἀμφοτέρων ἐχόντων βάρος θάτερόν ἐστι κουφότερον. Οὕτω δὲ διελθόντες οἴονται διωρίσθαι καὶ περὶ τοῦ ἁπλῶς κούφου καὶ βαρέος· ὁ δὲ λόγος αὐτοῖς οὐκ ἐφαρμόττει. (2) Δῆλον δ' ἔσται τοῦτο μᾶλλον προελθοῦσιν. Λέγουσι γὰρ τὸ κουφότερον καὶ βαρύτερον οἱ μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ τυγχάνει γεγραμμένον, βαρύτερον μὲν τὸ ἐκ πλειόνων τῶν αὐτῶν συνεστός, κουφότερον δὲ τὸ ἐξ ἐλαττόνων, ὥσπερ μολίβδου μόλιβδος ὁ πλείων βαρύτερος καὶ χαλκοῦ χαλκός. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοειδῶν ἕκαστον· ἐν ὑπεροχῇ γὰρ τῶν ἴσων μορίων βαρύτερον ἕκαστόν ἐστιν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ξύλου μόλιβδόν φασιν· ἔκ τινων γὰρ τῶν αὐτῶν εἶναι πάντα τὰ σώματα καὶ μιᾶς ὕλης, ἀλλ' οὐ δοκεῖν. (3) Οὕτω δὴ διωρισμένων οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ ἁπλῶς κούφου καὶ βαρέος· νῦν γὰρ τὸ μὲν πῦρ ἀεὶ κοῦφον καὶ ἄνω φέρεται, ἡ δὲ γῆ καὶ τὰ γεηρὰ πάντα κάτω καὶ πρὸς τὸ μέσον. Ὥστ' οὐ δι' ὀλιγότητα τῶν τριγώνων ἐξ ὧν συνεστάναι φασὶν ἕκαστον αὐτῶν, τὸ πῦρ ἄνω φέρεσθαι πέφυκεν· τό τε γὰρ πλεῖον ἧττον ἂν ἐφέρετο καὶ βαρύτερον ἂν ἦν ἐκ πλειόνων ὂν τριγώνων. Νῦν δὲ φαίνεται τοὐναντίον· ὅσῳ γὰρ ἂν ᾖ πλεῖον, κουφότερόν ἐστι καὶ ἄνω φέρεται θᾶττον. Καὶ ἄνωθεν δὲ κάτω τὸ ὀλίγον οἰσθήσεται θᾶττον πῦρ, τὸ δὲ πολὺ βραδύτερον. (4) Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ τὸ μὲν ἐλάσσω ἔχον τὰ ὁμογενῆ κουφότερον εἶναί φασι, τὸ δὲ πλείω βαρύτερον, ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ ἐκ τῶν αὐτῶν εἶναι τριγώνων, ἀλλὰ διαφέρειν ὀλιγότητι καὶ πλήθει, διὸ τὸ μὲν αὐτῶν εἶναι κουφότερον τὸ δὲ βαρύτερον, ἔσται τι πλῆθος ἀέρος ὃ βαρύτερον ὕδατος ἔσται. Συμβαίνει δὲ πᾶν τοὐναντίον· ἀεί τε γὰρ ὁ πλείων ἀὴρ ἄνω

Eorum igitur qui prius ad horum considerationem venerunt, plurimi pæne de levibus hoc pacto gravibusque solis dixere, quorum alterum, utrisque pondus habentibus, altero levius est. Atque hoc pacto de gravi levique facta consideratione, de simpliciter etiam levi gravique determinatum a se fuisse putant: sermo tamen ad ipsa non accommodatur. (2) Hoc autem perspicuum magis erit, si ulterius progrediamur. Quidam enim de leviore gravioreque sic dicunt, ut in Timæo est scriptum: gravius quidem id esse, quod ex eisdem pluribus constet; levius autem id quod ex eisdem paucioribus constet: quemadmodum plumbo plumbum et æs ære majus, gravius est. Similiter et unumquodque ceterorum similium forma: in excessione enim æqualium partium, quodque gravius est. Eodem modo et ligno gravius esse plumbum dicunt. Ex quibusdam enim eisdem omnia corpora et una materia esse aiunt, sed non videri. (3) Sic definitis, non dictum est de simpliciter levi ac gravi. Nunc enim ignis quidem semper est levis, sursumque fertur; terra vero ac terrea cuncta deorsum atque ad medium ipsum. Quare non ob triangulorum paucitatem, ex quibus quodque ipsorum constare dicunt, ignis aptus est sursum ferri. Major enim minus utique moveretur, et gravior esset, quum pluribus ex triangulis constet. Nunc autem contrarium sane videtur: quo enim major est, eo levior est, et sursum celerius fertur. De supero etiam loco deorsum parvus ignis celerius, et tardius magnus fertur. (4) Insuper, quum id quod pauciora habet ea quæ sunt generis ejusdem, levius esse, id vero quod habet plura, gravius esse dicant; aerem autem, et ignem, ac aquam ex eisdem asserant triangulis esse, sed paucitate multitudineque differre, quapropter aliud ipsorum levius, aliud gravius esse: aliqua sane multitudo aeris erit, quæ gravior erit aqua. At totum contrarium ac-

φέρεται μᾶλλον, καὶ ὅλως ὁτιοῦν μέρος ἀέρος ἄνω φέρεται ἐκ τοῦ ὕδατος. Οἱ μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον περὶ κούφου καὶ βαρέος διώρισαν· (5) τοῖς δ' οὐχ ἱκανὸν ἔδοξεν οὕτω διελεῖν, ἀλλὰ καίπερ ὄντες ἀρχαιότεροι τῆς νῦν ἡλικίας καινοτέρως ἐνόησαν περὶ τῶν νῦν λεχθέντων. Φαίνεται γὰρ ἔνια τὸν ὄγκον μὲν ἐλάττω τῶν σωμάτων ὄντα, βαρύτερα δέ. Δῆλον οὖν ὡς οὐχ ἱκανὸν τὸ φάσκειν ἐξ ἴσων συγκεῖσθαι τῶν πρώτων τὰ ἰσοβαρῆ· ἴσα γὰρ ἂν ἦν τὸν ὄγκον. (6) Τὰ δὲ πρῶτα καὶ ἄτομα τοῖς μὲν ἐπίπεδα λέγουσιν ἐξ ὧν συνέστηκε τὰ βάρος ἔχοντα τῶν σωμάτων, ἄτοπον τὸ φάναι· τοῖς δὲ στερεὰ μᾶλλον ἐνδέχεται λέγειν τὸ μεῖζον εἶναι βαρύτερον αὐτῶν. Τῶν δὲ συνθέτων, ἐπειδήπερ οὐ φαίνεται τοῦτον ἔχειν ἕκαστον τὸν τρόπον, ἀλλὰ πολλὰ βαρύτερα ὁρῶμεν ἐλάττω τὸν ὄγκον ὄντα, καθάπερ ἐρίου χαλκόν, ἕτερον τὸ αἴτιον οἴονταί τε καὶ λέγουσιν ἔνιοι· (7) τὸ γὰρ κενὸν ἐμπεριλαμβανόμενον κουφίζειν τὰ σώματά φασι καὶ ποιεῖν ἔστιν ὅτε τὰ μείζω κουφότερα· πλεῖον γὰρ ἔχειν κενόν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ὄγκον εἶναι μείζω συγκείμενα πολλάκις ἐξ ἴσων στερεῶν ἢ καὶ ἐλαττόνων. Ὅλως δὲ καὶ παντὸς αἴτιον εἶναι τοῦ κουφοτέρου τὸ πλεῖον ἐνυπάρχειν κενόν. Λέγουσι μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον· (8) ἀνάγκη δὲ προσθεῖναι τοῖς οὕτω διορίζουσι μὴ μόνον τὸ κενὸν ἔχειν πλεῖον, ἂν ᾖ κουφότερον, ἀλλὰ καὶ τὸ στερεὸν ἔλαττον· εἰ γὰρ ὑπερέξει τῆς τοιαύτης ἀναλογίας, οὐκ ἔσται κουφότερον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ πῦρ εἶναί φασι κουφότατον, ὅτι πλεῖστον ἔχει κενόν. Συμβήσεται οὖν μικροῦ πυρὸς πολὺν χρυσὸν πλεῖον ἔχοντα τὸ κενὸν εἶναι κουφότερον, εἰ μὴ καὶ στερεὸν ἕξει πολλαπλάσιον· ὥστε τοῦτο λεκτέον. (9) Ἔνιοι μὲν οὖν τῶν μὴ φασκόντων εἶναι κενὸν οὐδὲν διώρισαν περὶ κούφου καὶ βαρέος, οἷον Ἀναξαγόρας καὶ Ἐμπεδοκλῆς· οἱ δὲ διορίσαντες μέν, οὐ φάσκοντες δὲ εἶναι κενόν, οὐδὲν εἶπον διὰ τί τὰ μὲν ἁπλῶς κοῦφα τὰ δὲ βαρέα τῶν σωμάτων, καὶ φέρεται τὰ μὲν ἀεὶ ἄνω τὰ δὲ κάτω. Ἔτι δὲ περὶ τοῦ ἔνια μείζω τὸν ὄγκον ὄντα κουφότερα τῶν ἐλαττόνων εἶναι σωμάτων οὐδὲν ἐπεμνήσθησαν, οὐδὲ δῆλον πῶς ἐκ τῶν εἰρημένων ὁμολογούμενα τοῖς φαινομένοις συμβήσεται λέγειν αὐτοῖς. (10) Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τοῖς περὶ τῆς τοῦ πυρὸς κουφότητος αἰτιωμένοις τὸ πολὺ κενὸν ἔχειν σχεδὸν ἐν ταῖς αὐταῖς ἐνέχεσθαι δυσχερείαις. Ἔλαττον μὲν γὰρ ἕξει στερεὸν τῶν ἄλλων σωμάτων, καὶ τὸ κενὸν πλεῖον· ἀλλ' ὅμως ἔσται τι πυρὸς πλῆθος ἐν ᾧ τὸ στερεὸν καὶ τὸ πλῆρες ὑπερβάλλει τῶν περιεχομένων στερεῶν ἔν τινι μικρῷ πλήθει γῆς. Ἐὰν δὲ φῶσι καὶ τὸ κενόν, πῶς διοριοῦσι τὸ ἁπλῶς βαρύ; ἢ γὰρ τῷ πλεῖον στερεὸν ἔχειν ἢ τῷ ἔλαττον κενόν. Εἰ μὲν οὖν τοῦτο φήσουσιν, ἔσται τι πλῆθος γῆς οὕτως ὀλίγον ἐν ᾧ στερεὸν ἔσται ἔλαττον ἢ ἐν πολλῷ πλήθει πυρός. Ὁμοίως δὲ κἂν τῷ κενῷ διορίσωσιν, ἔσται τι κουφότερον τοῦ ἁπλῶς κούφου καὶ φερομένου ἀεὶ ἄνω αὐτὸ φερόμενον ἀεὶ κάτω. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἁπλῶς κοῦφον ἀεὶ κουφότερον τῶν

cidit: semper enim major aer magis sursum fertur, et omnino pars quævis aeris sursum ex aqua fertur. Quidam igitur ita de gravi levique definierunt. (5) Quibusdam autem non satis visum est hoc pacto dividere, sed quamvis ætate vetustiores essent, de hisce tamen quæ nunc sunt dicta, modo magis novo intellexerunt. Nonnulla namque corpora mole quidem minora, sed graviora esse apparet. Patet igitur, non satis esse, ex æqualibus ipsis primis ea quæ sunt ponderis æqualis, dicere constare: essent enim æqualia mole. (6) Majus autem ipsorum, gravius esse, absurdum quidem est eos dicere, qui prima ipsa ac individua, ex quibus ea corporum constent, quæ pondus habent, plana inquiunt esse: ii autem qui solida esse dicunt, magis dicere possunt. Compositorum vero quoniam singula non hoc modo sese habere cernuntur, sed multa graviora, minora mole esse videmus, quemadmodum æs lanâ: aliam quidam causam et putant esse, et aiunt. (7) Vacuum enim comprehensum levare corpora dicunt, et interdum majora facere leviora, quum plus habeant, ut inquiunt, vacui. Propterea et molem habere majorem ex æqualibus solidis persæpe aut ex minoribus composita, dicunt. Et omnino cuilibet leviori, plus inesse vacui, causam aiunt esse. Dicunt igitur hoc modo de ipsis. (8) Sed addant necesse est, qui hoc pacto definiunt, si sit quippiam levius, non solum vacui plus, sed et solidi minus habere. Si enim talem rationem excedet, levius sane non erit. Ob id enim ipsum etiam ignem inquiunt levissimum esse, quia vacui plurimum habeat. Eveniet igitur, magnum aurum plus habens vacui, igne parvo levius esse, nisi et solidum ipsum habuerit multiplex. Quare hoc est dicendum. (9) Quidam igitur eorum qui non inquiunt esse vacuum, nihil de levi gravique determinarunt, ut Anaxagoras et Empedocles. Qui vero determinarunt quidem, non dicunt autem esse vacuum, nihil dixere cur alia corporum levia, alia gravia sint, et alia sursum, alia deorsum semper ferantur. Nullam præterea de hoc mentionem fecerunt, nonnulla, inquam, corporum majorem habentia molem, leviora minoribus esse. Neque patet ex iis quæ dicta sunt, quonam pacto fieri possit ut ipsi consentanea dicant iis quæ apparent. (10) Eos etiam qui levitatis ignis causam vacui multitudinem inquiunt esse, eisdem obnoxios difficultatibus esse necesse est. Minus enim ceteris corporibus solidi, et vacui plus habebit. Attamen erit ignis aliqua multitudo, in qua solidum et plenum ea quæ continentur in aliqua parva terra, solida exsuperabit. Quodsi et vacui dixerint, quonam modo definient ipsum simpliciter grave? Aut enim hoc, quod plurima solidorum habet, aut hoc, quod vacui minus habet. Si igitur hoc dicent modo, erit quadam terra adeo parva, ut in illa minus sit solidorum quam magno in igne. Similiter si vacuo etiam definiant, erit quippiam eorum quæ semper deorsum feruntur, levius eo quod simpliciter est leve, semperque fertur ad supera loca. Quod quidem est impossibile. Id enim quod absolute est leve, levius est semper iis quæ

ἐχόντων βάρος καὶ κάτω φερομένων, τὸ δὲ κουφότερον οὐκ ἀεὶ κοῦφον διὰ τὸ λέγεσθαι καὶ ἐν τοῖς ἔχουσι βάρος ἕτερον ἑτέρου κουφότερον, οἷον γῆς ὕδωρ. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ τὸ κενὸν ἀνάλογον ἔχειν πρὸς τὸ πλῆρες ἱκανὸν λῦσαι τὴν λεγομένην νῦν ἀπορίαν. Συμβήσεται γὰρ καὶ τοῦτον τὸν τρόπον λέγουσιν ὡσαύτως τὸ ἀδύνατον. Ἐν γὰρ τῷ πλείονι πυρὶ καὶ ἐν τῷ ἐλάττονι τὸν αὐτὸν ἕξει λόγον τὸ στερεὸν πρὸς τὸ κενόν. Φέρεται δέ γε θᾶττον τὸ πλεῖον ἄνω πῦρ τοῦ ἐλάττονος, καὶ κάτω δὲ πάλιν ὡσαύτως ὁ πλείων χρυσὸς καὶ ὁ μόλιβδος· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν ἐχόντων βάρος. Οὐκ ἔδει δὲ τοῦτο συμβαίνειν, εἴπερ τούτῳ διώρισται τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον. (11) Ἄτοπον δὲ καὶ εἰ διὰ τὸ κενὸν μὲν ἄνω φέρονται, τὸ δὲ κενὸν αὐτὸ μή. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε τὸ μὲν κενὸν ἄνω πέφυκε φέρεσθαι, κάτω δὲ τὸ πλῆρες, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἄλλοις αἴτια τῆς φορᾶς ἑκατέρας, οὐθὲν περὶ τῶν συνθέτων ἔδει σκοπεῖν διὰ τί τὰ μὲν κοῦφα τὰ δὲ βαρέα τῶν σωμάτων, ἀλλὰ περὶ τούτων αὐτῶν εἰπεῖν διὰ τί τὸ μὲν κοῦφον, τὸ δ' ἔχει βάρος· ἔτι δὲ τί τὸ αἴτιον τοῦ μὴ διεστάναι τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν. (12) Ἄλογον δὲ καὶ τὸ χώραν τῷ κενῷ ποιεῖν, ὥσπερ οὐκ αὐτῷ χώραν τινὰ οὖσαν· ἀναγκαῖον δ' εἴπερ κινεῖται τὸ κενόν, εἶναι αὐτοῦ τινὰ τόπον, ἐξ οὗ μεταβάλλει καὶ εἰς ὅν. (13) Πρὸς δὲ τούτοις τί τῆς κινήσεως αἴτιον; οὐ γὰρ δὴ τό γε κενόν· οὐ γὰρ αὐτὸ κινεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ στερεόν. Ὡσαύτως δὲ συμβαίνει κἄν τις ἄλλως διορίζῃ, μεγέθει καὶ σμικρότητι ποιῶν βαρύτερα καὶ κουφότερα θάτερα τῶν ἑτέρων, καὶ ἄλλον ὀντινοῦν τρόπον κατασκευάζων, μόνον δὲ τὴν αὐτὴν ὕλην ἅπασιν ἀποδιδούς, ἢ πλείους μὲν ὑπεναντίας δὲ μόνον. Μιᾶς μὲν γὰρ οὔσης οὐκ ἔσται τὸ ἁπλῶς βαρὺ καὶ κοῦφον, ὥσπερ τοῖς ἐκ τῶν τριγώνων συνιστᾶσιν· ἐναντίας δέ, καθάπερ οἱ τὸ κενὸν καὶ πλῆρες, οὐκ ἔσται τὰ μεταξὺ τῶν ἁπλῶς βαρέων καὶ κούφων διὰ τίν' αἰτίαν βαρύτερα καὶ κουφότερα ἀλλήλων καὶ τῶν ἁπλῶν ἐστίν. (14) Τὸ δὲ μεγέθει καὶ μικρότητι διορίζειν πεπλασμένῳ μὲν ἔοικε μᾶλλον τῶν πρότερον, ὅτι δ' ἐνδέχεται καθ' ἕκαστον ποιεῖν διαφορὰν τῶν τεττάρων στοιχείων, ἀσφαλεστέρως ἔχει πρὸς τὰς ἔμπροσθεν ἀπορίας. Τὸ δὲ μίαν ποιεῖν φύσιν τῶν τῷ μεγέθει διαφερόντων ἀναγκαῖον ταὐτὸν συμβαίνειν τοῖς μίαν ποιοῦσιν ὕλην, καὶ μήθ' ἁπλῶς εἶναι μηθὲν κοῦφον μήτε φερόμενον ἄνω, ἀλλ' ἢ ὑστερίζον ἢ ἐκθλιβόμενον, καὶ πολλὰ μικρὰ ὀλίγων μεγάλων βαρύτερα εἶναι. Εἰ δὲ τοῦτο ἔσται, συμβήσεται πολὺν ἀέρα καὶ πολὺ πῦρ ὕδατος εἶναι βαρύτερα καὶ γῆς ὀλίγης. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἀδύνατον. Τὰ μὲν οὖν παρὰ τῶν ἄλλων εἰρημένα ταῦτα καὶ τοῦτον λέγεται τὸν τρόπον.

pondus habent ac deorsum feruntur; id autem quod est levius, non semper est leve, propterea quod et in iis quæ pondus habent, aliud alio levius dicitur esse, ut aqua terrâ. At vero neque hoc, vacuum, inquam, rationem ad plenum habere, sufficiens ad solvendam dubitationem esse videtur. Accidet enim et hunc modum dicentibus, ipsum identidem impossibile. In majore enim igni, atque minore, eandem solidum ad vacuum rationem habebit. At major ignis minore celerius sursum fertur; et majus aurum plumbumque celerius deorsum movetur, et ceterorum quodque simili modo, quæ pondus habent. At hoc accidere profecto non oportebat, si hoc pacto grave leveque est definitum. (11) Absurdum autem est etiam, si ob vacuum quidem sursum ferantur, vacuum autem ipsum non sursum feratur. At vero si vacuum quidem aptum est sursum ferri, plenum vero deorsum; atque ob hoc utriusque lationis sunt ceteris causæ: nihil de compositis considerare oportebat, cur alia corporum gravia, alia levia sint; sed de his ipsis dicere, cur leve alterum sit, alterum pondus habeat; et insuper, quænam sit causa ut plenum vacuumque non distent. (12) Vacat autem ratione, et locum vacuo facere, quasi ipsum locus quidam non sit. Quodsi vacuum movetur, esse quendam ipsius locum, e quo et ad quem mutetur, necesse est. (13) Et insuper, quidnam ipsius motus est causa? non est enim vacuum ipsum. Non enim solum ipsum, sed solidum etiam movetur. Similiter absurda accidunt, si quispiam alter definit, magnitudine parvitateque faciens graviora levioraque alia aliis, et alio quovis exstruens modo, universis modo eadem materies assignetur, aut plures quidem, subcontrariæ tamen. Nam si una sit, non erit grave simpliciter atque leve, quemadmodum iis accidit qui ex triangulis constituunt elementa: sin contrariæ sint, ut ii qui vacuum plenumque dicunt, dici non potest quam ob causam ea quæ sunt inter simpliciter gravia leviaque, graviora levioraque sint inter sese, et simplicibus etiam ipsis. (14) Magnitudine autem parvitateque definire, figmento quidem magis, quam priora, est simile: sed quia differentiam elementorum quattuor in quoque facere possunt, securius ad anteriores dubitationes se habet. Ei vero qui naturam unam eorum facit quæ magnitudine differunt, idem accidere quæ hisce accidunt, qui materiam faciunt unam, necesse est, et neque leve quicquam simpliciter esse, neque ferri sursum, sed aut posterius ferri, aut extrudi; et multa parva paucis magnis graviora esse. Quodsi hoc erit, accidet, magnum aerem, magnumque ignem aqua terraque parva graviorem esse: quod quidem fieri nequit. Ea igitur quæ ab aliis sunt dicta, hæc sunt atque hoc modo dicuntur.

CAP. III.

Ἡμεῖς δὲ λέγομεν πρῶτον διορίσαντες περὶ οὗ μάλιστα ἀποροῦσί τινες, διὰ τί τὰ μὲν ἄνω φέρεται τὰ δὲ κάτω τῶν σωμάτων ἀεὶ κατὰ φύσιν, τὰ δὲ καὶ ἄνω καὶ κάτω, μετὰ δὲ ταῦτα περὶ βαρέος καὶ κούφου καὶ τῶν συμβαινόντων περὶ αὐτὰ παθημάτων, διὰ τίν' αἰτίαν ἕκαστον γίνεται. (2) Περὶ μὲν οὖν τοῦ φέρεσθαι εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον ἕκαστον ὁμοίως ὑποληπτέον ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἄλλας γενέσεις καὶ μεταβολάς. Ἐπεὶ γάρ εἰσι τρεῖς αἱ κινήσεις, ἡ μὲν κατὰ μέγεθος, ἡ δὲ κατ' εἶδος, ἡ δὲ κατὰ τόπον, ἐν ἑκάστῃ τούτων τὴν μεταβολὴν ὁρῶμεν γινομένην ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία καὶ τὰ μεταξὺ καὶ οὐκ εἰς τὸ τυχὸν τῷ τυχόντι μεταβολὴν οὖσαν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ κινητικὸν τὸ τυχὸν τοῦ τυχόντος· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἀλλοιωτὸν καὶ τὸ αὐξητὸν ἕτερον, οὕτω καὶ τὸ ἀλλοιωτικὸν καὶ τὸ αὐξητικόν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ὑποληπτέον καὶ τὸ κατὰ τόπον κινητικὸν καὶ κινητὸν οὐ τὸ τυχὸν εἶναι τοῦ τυχόντος. Εἰ οὖν εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω κινητικὸν μὲν τὸ βαρυντικὸν καὶ τὸ κουφιστικόν, κινητὸν δὲ τὸ δυνάμει βαρὺ καὶ κοῦφον, τὸ δ' εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον φέρεσθαι ἕκαστον τὸ εἰς τὸ αὑτοῦ εἶδός ἐστι φέρεσθαι. Καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἄν τις ὑπολάβοι ὃ ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ὅτι τὸ ὅμοιον φέροιτο πρὸς τὸ ὅμοιον. Τοῦτο γὰρ οὐ συμβαίνει πάντως· οὐ γὰρ ἐάν τις μεταθῇ τὴν γῆν οὗ νῦν ἡ σελήνη, οἰσθήσεται τῶν μορίων ἕκαστον πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ὅπου περ καὶ νῦν. Ὅλως μὲν οὖν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἀδιαφόροις ὑπὸ τῆς αὐτῆς κινήσεως ἀνάγκη τοῦτο συμβαίνειν, ὥσθ' ὅπου πέφυκεν ἕν τι φέρεσθαι μόριον, καὶ τὸ πᾶν. (3) Ἐπεὶ δ' ὁ τόπος ἐστὶ τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας, περιέχει δὲ πάντα τὰ κινούμενα ἄνω καὶ κάτω τό τε ἔσχατον καὶ τὸ μέσον, τοῦτο δὲ τρόπον τινὰ γίγνεται τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου, τὸ εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον φέρεσθαι πρὸς τὸ ὅμοιόν ἐστι φέρεσθαι· τὰ γὰρ ἐξῆς ὅμοιά ἐστιν ἀλλήλοις, οἷον ὕδωρ ἀέρι καὶ ἀὴρ πυρί. Ἀνάπαλιν δὲ λέγειν τοῖς μὲν μέσοις ἔστι, τοῖς δ' ἄκροις οὔ, οἷον ἀέρα μὲν ὕδατι, ὕδωρ δὲ γῇ· ἀεὶ γὰρ τὸ ἀνώτερον πρὸς τὸ ὑφ' αὐτὸ, ὡς εἶδος πρὸς ὕλην, οὕτως ἔχει πρὸς ἄλληλα. (4) Τὸ δὲ ζητεῖν διὰ τί φέρεται τὸ πῦρ ἄνω καὶ ἡ γῆ κάτω, τὸ αὐτό ἐστι καὶ διὰ τί τὸ ὑγιαστὸν ἂν κινῆται καὶ μεταβάλλῃ ᾗ ὑγιαστόν, εἰς ὑγίειαν ἔρχεται ἀλλ' οὐκ εἰς λευκότητα. Ὁμοίως δὲ καὶ τἆλλα πάντα τὰ ἀλλοιωτά. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ αὐξητὸν ὅταν μεταβάλλῃ ᾗ αὐξητόν, οὐκ εἰς ὑγίειαν ἔρχεται ἀλλ' εἰς μεγέθους ὑπεροχήν. Ὁμοίως δὲ καὶ τούτων ἕκαστον τὸ μὲν ἐν τῷ ποιῷ τὸ δ' ἐν τῷ ποσῷ μεταβάλλει, καὶ ἐν τόπῳ τὰ μὲν κοῦφα ἄνω τὰ δὲ βαρέα κάτω, πλὴν ὅτι τὰ μὲν ἐν αὑτοῖς δοκεῖ ἔχειν ἀρχὴν τῆς μεταβολῆς, λέγω δὲ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, τὰ δ' οὔ, ἀλλ' ἔξωθεν, οἷον τὸ ὑγιαστὸν καὶ τὸ αὐξητόν. Καίτοι ἐνίοτε καὶ ταῦτα ἐξ αὑτῶν μεταβάλλει, καὶ μικρᾶς γενομένης ἐν τοῖς ἔξω κινήσεως τὸ μὲν εἰς ὑγίειαν ἔρχεται τὸ δ' εἰς αὔξην· καὶ ἐπεὶ ταὐτὸν τὸ

Nos autem jam dicimus primum id definientes, quo de maxime quidam dubitant: cur alia corporum sursum, alia deorsum semper, alia sursum deorsumque secundum naturam ferantur; deinde de gravi levique, atque affectibus iis qui circa ipsa accidunt, quam ob causam fiant, dicentes. (2) De hoc itaque, ferri (inquam) unumquodque suum in locum, perinde atque de ceteris generationibus et mutationibus, existimandum est. Nam quum tres sint motus, alius in magnitudine, alius in forma, alius in loco: in horum unoquoque mutationem e contrariis in contraria, atque in media fieri, et non in quodvis cujusvis mutationem esse videmus. Simili modo neque motivum cujusvis quodvis, sed ut alterabile ac accrescibile sunt diversa, sic et alterativum ac accrescitivum. Eodem modo et loco motivum non quodvis cujusvis mobilis, existimandum est esse. Ad superum igitur locum ac inferum motiva quidem sunt,. id quod ponderis, et id quod levitatis est effectivum: mobile autem, id quod potentia grave est, atque leve. Ferri vero quodque suum in locum, nihil aliud est, quam in suam formam ferri. Atque hoc pacto magis quispiam existimaverit id quod antiqui dicebant, simile (inquam) in simile ferri: hoc enim non omnino accidit. Non enim si quispiam terram eo in loco posuerit ubi nunc est luna, quæque partium ad ipsam feretur, sed eum in locum ubi etiam nunc est collocata. Omnino igitur similibus, et differentiam non subeuntibus, hoc accidat eodem motu necesse est. Quare quo pars una quædam apta est ferri, eo et totum aptum est ferri. (3) Quum autem locus ipsius continentis sit finis, extremum autem atque medium omnia quæ sursum moventur deorsumque, contineat; atque hoc forma ejus quodammodo sit quod continetur: suum in locum ferri nil aliud est, quam in simile ferri. Ea enim quæ deinceps sunt collocata, similia invicem sunt, ut aqua aeri, et aer igni. Contra vero dici in mediis quidem potest, in extremis vero non potest: velut aerem aquæ, et aquam terræ. Semper enim id quod superius est, ad id quod sub ipso collocatur, sic se habet, ut ad materiam forma. (4) Quærere vero cur ignis ad supera loca, et terra ad infera feratur, idem quod hoc est, cur sanabile, si movetur atque mutatur, ea ratione qua est sanabile, in sanitatem, et non ad albedinem veniat. Similiter et cetera alterabilia cuncta. At vero et accrescibile quum hoc mutatur, quo est accrescibile, non in sanitatem, sed in excessionem magnitudinis venit. Similiter et horum unumquodque, aliud in qualitate, aliud in quantitate mutatur; et in loco, levia quidem ad supera, gravia vero ad infera loca proficiscuntur: excipitur tamen hoc: hæc enim, grave, inquam, ac leve, in se ipsis mutationis principium habere videntur; illa vero non in se ipsis, sed foris, ceu sanabile ac accrescibile: quanquam et hæc interdum ex se ipsis mutantur, et parvo facto in externis motu, alterum in sanitatem, alterum in incrementum accedit. Et quum idem sit sanabile et ægri-

ὑγιαστὸν καὶ τὸ νόσου δεκτικόν, ἐὰν μὲν κινηθῇ ᾗ ὑγιαστόν, εἰς ὑγίειαν φέρεται, ἐὰν δ' ᾗ νοσερόν, εἰς νόσον. Μᾶλλον δὲ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον τούτων ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν φαίνεται τὴν ἀρχὴν διὰ τὸ ἐγγύτατα τῆς οὐσίας εἶναι τὴν τούτων ὕλην· σημεῖον δ' ὅτι ἡ φορὰ ἀπολελυμένων ἐστί, καὶ γενέσει ὑστάτη τῶν κινήσεων, ὥστε πρώτη ἂν εἴη κατὰ τὴν οὐσίαν αὕτη κίνησις. (5) Ὅταν μὲν οὖν γίγνηται ἐξ ὕδατος ἀὴρ καὶ ἐκ βαρέος κοῦφον, ἔρχεται εἰς τὸ ἄνω. Ἅμα δ' ἐστὶ κοῦφον, καὶ οὐκέτι γίνεται, ἀλλ' ἐκεῖ ἐστίν. Φανερὸν δὴ ὅτι δυνάμει ὄν, εἰς ἐντελέχειαν ἰὸν ἔρχεται ἐκεῖ καὶ εἰς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον, οὗ ἡ ἐντελέχεια καὶ ὅσου καὶ οἵου καὶ ὅπου. Τὸ δ' αὐτὸ αἴτιον καὶ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντα καὶ ὄντα γῆν καὶ πῦρ κινεῖσθαι εἰς τοὺς αὐτῶν τόπους μηδενὸς ἐμποδίζοντος. Καὶ γὰρ ἡ τροφή, ὅταν τὸ κωλῦον, καὶ τὸ ὑγιαστόν, ὅταν τὸ ἐπίσχον μὴ ᾖ, φέρεται εὐθύς· καὶ κινεῖ δὲ τό τε ἐξ ἀρχῆς ποιῆσαν καὶ τὸ ὑποσπάσαν ἢ ὅθεν ἀπεπήδησεν, καθάπερ εἴρηται ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις, ἐν οἷς διωρίζομεν ὅτι οὐθὲν τούτων αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ. Διὰ τίνα μὲν οὖν αἰτίαν φέρεται τῶν φερομένων ἕκαστον, καὶ τὸ φέρεσθαι εἰς τὸν αὑτοῦ τόπον τί ἐστιν, εἴρηται.

tudinis susceptivum : si ea ratione qua sanabile est, moveatur, in sanitatem pergit; sin eo, quo ægrotabile est, in ægritudinem fertur. Magis tamen grave leveque in se ipsis principium habere videntur, propterea quod horum materia propinquissima substantiæ est. Signum hujus est, lationem absolutorum esse, et ultimum motuum generatione. Quare motus hic substantia primus erit. (5) Quum igitur aer ex aqua fit, atque e gravi leve, in superum locum venit. Simul autem est leve, et jam non fit, sed illic est. Patet igitur, quum potentia sit, ad actum proficiscens, venire illud et ad tantum, et ad tale, ubi est actus et quanti, et qualis, et ubi. Eadem est causa, et ut terra ac ignis jam actu ad sua loca nullo impediente moveantur. Etenim alimentum, quum prohibens, et sanabile, quum detinens sublatum fuerit, continuo fertur : et movet etiam et id quod initio fecit, et id quod subtraxit, aut id unde resiluit, ut prius in sermonibus dictum est, in quibus definiebamus, nihil horum ipsum se ipsum movere. Dictum est igitur quam ob causam feratur quodque eorum quæ feruntur, et quid sit, suum in locum ferri.

CAP. IV.

Τὰς δὲ διαφορὰς καὶ τὰ συμβαίνοντα περὶ αὐτὰ νῦν λέγωμεν. Πρῶτον μὲν οὖν διωρίσθω, καθάπερ φαίνεται πᾶσι, βαρὺ μὲν ἁπλῶς τὸ πᾶσιν ὑφιστάμενον, κοῦφον δὲ τὸ πᾶσιν ἐπιπολάζον. Ἁπλῶς δὲ λέγω εἴς τε τὸ γένος βλέπων, καὶ ὅσοις μὴ ἀμφότερα ὑπάρχει· οἷον φαίνεται πυρὸς μὲν τὸ τυχὸν μέγεθος ἄνω φερόμενον, ἐὰν μή τι τύχῃ κωλῦον ἕτερον, γῆς δὲ κάτω· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ θᾶττον τὸ πλεῖον. Ἄλλως δὲ βαρὺ καὶ κοῦφον, οἷς ἀμφότερα ὑπάρχει· καὶ γὰρ ἐπιπολάζουσί τισι καὶ ὑφίστανται, καθάπερ ἀὴρ καὶ ὕδωρ· (2) ἁπλῶς μὲν γὰρ οὐδέτερον τούτων κοῦφον ἢ βαρύ· γῆς μὲν γὰρ ἄμφω κουφότερα (ἐπιπολάζει γὰρ αὐτῇ τὸ τυχὸν αὐτῶν μόριον), πυρὸς δὲ βαρύτερα (ὑφίσταται γὰρ αὐτῶν ὁπόσον ἂν ᾖ μόριον), πρὸς ἑαυτὰ δὲ ἁπλῶς τὸ μὲν βαρὺ τὸ δὲ κοῦφον· ἀὴρ μὲν γὰρ ὁπόσος ἂν ᾖ, ἐπιπολάζει ὕδατι, ὕδωρ δὲ ὁπόσον ἂν ᾖ, ἀέρι ὑφίσταται. (3) Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ἄλλων τὰ μὲν ἔχει βάρος τὰ δὲ κουφότητα, δῆλον ὅτι τούτων μὲν αἰτία πάντων ἡ ἐν τοῖς ἀσυνθέτοις διαφορά· κατὰ γὰρ τὸ ἐκείνων τετυχηκέναι τοῦ μὲν πλεῖον τοῦ δ' ἔλαττον, ἔσται τὰ μὲν κοῦφα τὰ δὲ βαρέα τῶν σωμάτων. Ὥστε περὶ ἐκείνων λεκτέον· τἆλλα γὰρ ἀκολουθεῖ τοῖς πρώτοις, ὅπερ ἔφαμεν χρῆναι ποιεῖν καὶ τοὺς διὰ τὸ πλῆρες τὸ βαρὺ λέγοντας καὶ διὰ τὸ κενὸν τὸ κοῦφον. (4) Συμβαίνει δὴ μὴ πανταχοῦ ταὐτὰ βαρέα δοκεῖν εἶναι καὶ κοῦφα διὰ τὴν τῶν πρώτων διαφοράν· λέγω δ' οἷον ἐν μὲν ἀέρι βαρύτερον ἔσται ταλαντιαῖον ξύλον μολίβδου μναϊαίου, ἐν δὲ ὕδατι κουφότερον· αἴτιον δ' ὅτι πάντα βάρος ἔχει πλὴν πυρὸς καὶ κουφότητα πλὴν γῆς. Γῆν μὲν οὖν καὶ ὅσα γῆς ἔχει πλεῖστον, πανταχοῦ βάρος

Differentias autem, et ea quæ accidunt circa ipsa, nunc dicamus oportet. Primum igitur sit definitum, ut universis videtur, grave quidem simpliciter id esse, quod omnibus substat; leve autem id quod super omnia natat. Simpliciter autem dico, et in ipsum genus respiciens, et in ea in quibus ambo non insunt. Sic ignis quævis magnitudo, nisi forte quippiam aliud prohibeat, ferri sursum cernitur; et terræ etiam quævis magnitudo, deorsum : eodem modo etiam celerius id fertur quod majus est. Alio vero modo gravia leviaque sunt ea quibus utrumque inest. Etenim natant super aliqua, et substant, ut aer et aqua. (2) Absolute namque neutrum horum leve est, aut grave : terrâ enim ambo sunt leviora (quævis enim pars ipsorum huic supernatat), igni autem graviora (quantacumque enim earum particula igni subsidet); ad se ipsa vero simpliciter aliud est grave, aliud est leve. Aer enim quantavis magnitudine semper est super aquam; aqua autem quantavis quantitate, subsidet aeri semper. (3) Quoniam autem et ceterorum alia pondus habent, alia levitatem, patet, eam differentiam, quæ in simplicibus est, horum omnium causam esse. Ex eo namque, quod aliud plus, aliud minus illorum sunt assecuta, alia corporum levia, alia gravia erunt. Quare de illis dicendum est. Cetera enim illa prima sequuntur. Quod et eos oportere facere diximus, qui ob plenum, grave esse dicunt, et ob vacuum, leve. (4) Accidit igitur, eadem non ubique gravia leviaque ob differentiam primorum videri. Lignum enim centum librarum, plumbo unius libræ in aere gravius, in aqua levius erit. Causa autem est, omnia, præter ignem, pondus, et levitatem, præter terram, habere. Terram igitur, et quæ terræ plurimum habent, ubique gravitatem habere necesse

ἔχειν ἀναγκαῖον, ὕδωρ δὲ πανταχοῦ πλὴν ἐν γῇ, ἀέρα δὲ πλὴν ἐν ὕδατι καὶ γῇ· (5) ἐν τῇ αὑτοῦ γὰρ χώρᾳ πάντα βάρος ἔχει πλὴν πυρός, καὶ ὁ ἀήρ. Σημεῖον δ' ὅτι ἕλκει πλεῖον ὁ πεφυσημένος ἀσκὸς τοῦ κενοῦ· ὥστ' εἴ τι ἀέρος ἔχει πλεῖον ἢ γῆς καὶ ὕδατος, ἐν μὲν ὕδατι ἐνδέχεται κουφότερον εἶναι τινός, ἐν δὲ ἀέρι βαρύτερον· ἀέρι μὲν γὰρ οὐκ ἐπιπολάζει, τῷ δὲ ὕδατι ἐπιπολάζει. (6) Ὅτι δ' ἔστι τι ἁπλῶς κοῦφον καὶ ἁπλῶς βαρύ, ἐκ τῶνδ' ἐστὶ φανερόν. Λέγω δ' ἁπλῶς κοῦφον ὃ ἀεὶ ἄνω καὶ βαρὺ ὃ ἀεὶ κάτω πέφυκε φέρεσθαι μὴ κωλυόμενον· τοιαῦτα γάρ ἐστί τινα, καὶ οὐχ ὥσπερ οἴονταί τινες πάντ' ἔχειν βάρος· (7) βαρὺ μὲν γὰρ δοκεῖ τισὶν εἶναι καὶ ἑτέροις, καὶ ἀεὶ φέρεσθαι πρὸς τὸ μέσον. Ἔστι δ' ὁμοίως καὶ τὸ κοῦφον· ὁρῶμεν γάρ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὅτι τὰ γεηρὰ πᾶσιν ὑφίσταται καὶ φέρεται πρὸς τὸ μέσον. Ἀλλὰ μὴν ὥρισται τὸ μέσον. Εἰ τοίνυν ἔστι τι ὃ πᾶσιν ἐπιπολάζει, καθάπερ φαίνεται τὸ πῦρ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι ἄνω φερόμενον, ὁ δ' ἀὴρ ἡσυχάζων, δῆλον ὅτι τοῦτο φέρεται πρὸς τὸ ἔσχατον. Ὥστε βάρος οὐδὲν οἷόντ' ἔχειν αὐτό· ὑφίστατο γὰρ ἂν ἄλλῳ· εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἄν τι ἕτερον, ὃ φέρεται ἐπὶ τὸ ἔσχατον, ὃ πᾶσι τοῖς φερομένοις ἐπιπολάζει. Νῦν δ' οὐδὲν φαίνεται. Τὸ ἄρα πῦρ οὐδὲν ἔχει βάρος, οὐδὲ ἡ γῆ κουφότητα οὐδεμίαν, εἴπερ ὑφίσταται πᾶσι καὶ τὸ ὑφιστάμενον φέρεται ἐπὶ τὸ μέσον. (8) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γ' ἐστὶ μέσον πρὸς ὃ ἡ φορὰ τοῖς ἔχουσι βάρος καὶ ἀφ' οὗ τοῖς κούφοις, δῆλον πολλαχόθεν, πρῶτον μὲν τῷ εἰς ἄπειρον μὴ ἐνδέχεσθαι φέρεσθαι μηθέν. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ἔστιν οὐθὲν ἀδύνατον, οὕτως οὐδὲ γίγνεται· ἡ δὲ φορὰ γένεσίς ποθέν ποι. Ἔπειτα πρὸς ὁμοίας φαίνεται γωνίας τὸ μὲν πῦρ ἄνω φερόμενον, ἡ δὲ γῆ κάτω καὶ πᾶν τὸ βάρος ἔχον. Ὥστ' ἀνάγκη φέρεσθαι πρὸς τὸ μέσον. Τοῦτο δὲ πότερον συμβαίνει πρὸς τὸ τῆς γῆς μέσον ἢ πρὸς τὸ τοῦ παντός, ἐπεὶ ταὐτόν ἐστιν, ἄλλος λόγος. (9) Ἐπεὶ δὲ τὸ πᾶσιν ὑφιστάμενον φέρεται πρὸς τὸ μέσον, ἀνάγκη τὸ πᾶσιν ἐπιπολάζον φέρεσθαι πρὸς τὸ ἔσχατον τῆς χώρας, ἐν ᾗ ποιοῦνται τὴν κίνησιν· ἐναντίον γὰρ τὸ μὲν μέσον τῷ ἐσχάτῳ, τὸ δὲ ὑφιστάμενον ἀεὶ τῷ ἐπιπολάζοντι. Διὸ καὶ εὐλόγως τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον δύο ἐστίν· καὶ γὰρ οἱ τόποι δύο, τὸ μέσον καὶ τὸ ἔσχατον. Ἔστι δὲ δή τι καὶ τὸ μεταξὺ τούτων, ὃ πρὸς ἑκάτερον αὐτῶν λέγεται θάτερον· ἔστι γὰρ ὡς ἔσχατον καὶ μέσον ἀμφοτέρων τὸ μεταξύ. Διὰ τοῦτο ἔστι τι καὶ ἄλλο βαρὺ καὶ κοῦφον, οἷον ὕδωρ καὶ ἀήρ· (10) φαμὲν δὲ τὸ μὲν περιέχον τοῦ εἴδους εἶναι, τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς ὕλης. Ἔστι δ' ἐν πᾶσι τοῖς γένεσιν αὕτη ἡ διάστασις· καὶ γὰρ ἐν τῷ ποιῷ καὶ ἐν τῷ ποσῷ ἐστὶ τὸ μὲν ὡς εἶδος μᾶλλον, τὸ δ' ὡς ὕλη. Καὶ ἐν τοῖς κατὰ τόπον ὡσαύτως τὸ μὲν ἄνω τοῦ ὡρισμένου, τὸ δὲ κάτω τῆς ὕλης. Ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὕλῃ τῇ τοῦ βαρέος καὶ κούφου, ᾗ μὲν τοιοῦτον δυνάμει, βαρέος ὕλη, ᾗ δὲ τοιοῦτον, κούφου· καὶ ἔστι μὲν ἡ αὐτή, τὸ δ' εἶναι οὐ ταὐτόν, ὥσπερ καὶ τὸ νοσερὸν καὶ τὸ ὑγιαστόν, τὸ

est; aquam autem ubique præterquam in terra; et aerem similiter, præterquam in aqua ac terra. (5) Suo enim in loco gravitatem habent omnia, præter ignem, etiam ipse aer. Signum hujus est, utrem inflatum plus ponderis quam vacuum habere. Quare si quid plus aeris habet, quam terræ et aquæ, id in aqua quidem alio levius, in aere vero gravius esse potest : nam non natat quidem super aerem, natat autem super aquam. (6) Esse autem quippiam simpliciter grave, atque simpliciter leve, ex hisce perspicuum est. Atque leve simpliciter id dico, quod semper sursum ferri aptum est, nisi prohibeatur; et grave, id quod semper deorsum aptum est ferri. Sunt enim aliqua talia, et non omnia pondus habent, ut quidam putant. (7) Nam et aliis quibusdam grave esse videtur, semperque ad medium ferri. Est autem et leve simili modo. Videmus enim, uti dictum est prius, terrea ipsa sub omnibus esse collocata, atque ad medium ferri. At vero medium ipsum est definitum. Si igitur est quippiam, quod super omnia eminet, ut ignis in ipso aere sursum ferri videtur, aere quiescente, patet hunc ad ipsum extremum ferri : quare nihil ipse ponderis habere potest : sub alio enim collocaretur. At si hoc esset, aliquid aliud esset profecto, quod ad ipsum extremum moveretur, quod super omnia, quæ feruntur, collocaretur. Nunc autem nihil ejusmodi cernitur. Ignis igitur nullum pondus habet, neque etiam terra levitatem ullam habet : siquidem subsidet universis, idque quod subsidet, ad ipsum medium fertur. (8) At vero medium esse, ad quod latio fit eorum quæ pondus habent, et ex quo levia sursum feruntur, ex multis patet. Primo quidem ex eo, quia nihil ferri in infinitum potest : ut enim nihil est impossibile, sic neque fit impossibile; latio vero e quopiam in quippiam generatio est. Deinde ignis quidem sursum, terra vero, et quicquid pondus habet, deorsum, similes ad angulos fertur. Quare ad medium ipsum feratur necesse est. Utrum autem ad terræ medium, an ad universi feratur, quum idem medium sit ipsorum, alibi tractanda quæstio est. (9) Quum autem id quod omnibus substat, ad medium ipsum feratur, id quod super omnia natat, ad ultimum capedinis, in qua fit motus, feratur necesse est. Sunt enim contraria, medium et extremum, et substare atque natare. Quapropter et cum ratione duo sunt grave et leve : et loca enim sunt duo, medium atque extremum. Est igitur quid et id quod est inter hæc, quod ad utrumque ipsorum alterum dicitur. Id enim quod est inter ea, extremum aliquo modo, et medium est amborum : quocirca est quid et aliud grave et leve, ceu aer et aqua. (10) Dicimus autem id quidem quod continet, formæ esse; id autem quod continetur, materiei. Atque hæc differentia universis in generibus est. In qualitate enim et quantitate est aliud ut forma magis, aliud ut materies : et in loco simili modo superum est definiti : inferum autem materiei. Quare et in ipsa materia, quæ est ipsius gravis et levis, quo quidem tale est potentia, eo gravis materies est; quo vero tale est, eo levis materies est. Atque eadem quidem est, esse autem non idem est; quemadmo-

.. οὐ ταυτόν· διόπερ οὐδὲ τὸ νοσώδει εἶναι ἢ ὑγιεινῷ.

dum et ægrotabile ac sanabile, idem est, esse vero non idem est; quare nec ægrotum esse aut sanum.

CAP. V.

Τὸ μὲν οὖν ἔχον τοιαύτην ὕλην κοῦφον καὶ ἀεὶ ἄνω, τὸ δὲ τὴν ἐναντίαν βαρὺ καὶ ἀεὶ κάτω· τὸ δ' ἑτέρας μὲν τούτων, ἐχούσας δ' οὕτω πρὸς ἀλλήλας ὡς αὗται, ἁπλῶς καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένας· διὸ ἀὴρ καὶ ὕδωρ ἔχουσι καὶ κουφότητα καὶ βάρος ἑκάτερον, καὶ ὕδωρ μὲν πλὴν γῆς πᾶσιν ὑφίσταται, ἀὴρ δὲ πλὴν πυρὸς πᾶσιν ἐπιπολάζει. (2) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἓν μόνον ὃ πᾶσιν ἐπιπολάζει καὶ ἓν ὃ πᾶσιν ὑφίσταται, ἀνάγκη δύο ἄλλα εἶναι ἃ καὶ ὑφίσταταί τινι καὶ ἐπιπολάζει τινί. Ὥστε ἀνάγκη καὶ τὰς ὕλας εἶναι τοσαύτας ὅσαπερ ταῦτα, τέτταρας, οὕτω δὲ τέτταρας ὡς μίαν μὲν ἁπάντων τὴν κοινήν, ἄλλως τε καὶ εἰ γίγνονται ἐξ ἀλλήλων, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἕτερον. (3) Οὐδὲν γὰρ κωλύει τῶν ἐναντίων εἶναι μεταξὺ καὶ ἓν καὶ πλείω, ὥσπερ ἐν χρώμασιν· πολλαχῶς γὰρ λέγεται τὸ μεταξὺ καὶ τὸ μέσον. (4) Ἐν μὲν οὖν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ τῶν ἐχόντων καὶ βάρος καὶ κουφότητα ἕκαστον ἔχει βάρος· ἡ δὲ γῆ ἐν ἅπασιν ἔχει βάρος, κουφότητα δ' οὐκ ἔχει, εἰ μὴ ἐν οἷς ἐπιπολάζει. Διὸ καὶ ὑποσπωμένων μὲν φέρεται εἰς τὸ ἐφεξῆς κάτω, ἀὴρ μὲν εἰς τὴν τοῦ ὕδατος χώραν, ὕδωρ δὲ εἰς τὴν τῆς γῆς. Ἄνω δ' εἰς τὴν τοῦ πυρός, ἀναιρουμένου τοῦ πυρός, οὐκ οἰσθήσεται ὁ ἀήρ, ἀλλ' ἢ βίᾳ, ὥσπερ καὶ τὸ ὕδωρ σπᾶται, ὅταν γένηται τὸ ἐπίπεδον ἓν καὶ θᾶττον σπάσῃ τις ἄνω τῆς φορᾶς, ἣν φέρεται τὸ ὕδωρ κάτω. Οὐδὲ τὸ ὕδωρ εἰς τὴν τοῦ ἀέρος, ἀλλ' ἢ ὡς νῦν εἴρηται. Ἡ γῆ δὲ τοῦτο οὐ πάσχει, ὅτι οὐχ ἓν τὸ ἐπίπεδον. Διὸ τὸ μὲν ὕδωρ εἰς τὸ ἀγγεῖον πυρωθὲν σπᾶται, γῆ δ' οὔ. Ὥσπερ δὲ οὐδ' ἡ γῆ ἄνω, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω εἶσιν ὑφαιρουμένου τοῦ ἀέρος· οὐδὲν γὰρ ἔχει βάρος οὐδ' ἐν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ, ὥσπερ οὐδ' ἡ γῆ κουφότητα. Φέρεται δὲ κάτω τὰ δύο ὑποσπωμένων, ὅτι τὸ μὲν ἁπλῶς βαρύ ἐστιν, ὃ πᾶσιν ὑφίσταται, τὸ δὲ πρός τι βαρὺ ὂν εἰς τὴν αὑτοῦ χώραν ἢ οἷς ἐπιπολάζει, δι' ὁμοιότητα τῆς ὕλης. (5) Ὅτι δ' ἀναγκαῖον ποιεῖν ἴσας τὰς διαφορὰς αὐτοῖς, δῆλον. Εἰ μὲν γὰρ μία ὕλη πάντων, οἷον ἢ τὸ κενὸν ἢ τὸ πλῆρες ἢ τὸ μέγεθος ἢ τὰ τρίγωνα, ἢ πάντα ἄνω ἢ πάντα κάτω οἰσθήσεται, ἡ δὲ ἑτέρα φορὰ οὐκέτι ἔσται· ὥστ' ἢ κοῦφον οὐδὲν ἔσται ἁπλῶς, εἰ πάντα ῥέπει μᾶλλον τῷ ἐκ μειζόνων εἶναι σωμάτων ἢ ἐκ πλειόνων, ἢ ὅτι πλήρη. Τοῦτο δὲ ὁρῶμέν τε, καὶ δέδεικται ὅτι ὁμοίως κάτω τε ἀεὶ καὶ πανταχοῦ φέρεται καὶ ἄνω. Ἐὰν δὲ τὸ κενὸν ἤ τι τοιοῦτον ὃ ἀεὶ ἄνω, οὐκ ἔσται τὸ ἀεὶ κάτω. Καὶ τῶν μεταξὺ δὴ ἔνια ἔσται κάτω θᾶττον γῆς· ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἀέρι τρίγωνα πλείω ἢ τὰ στερεὰ ἢ τὰ μικρὰ ἔσται. Οὐ φαίνεται δ' οὐδὲ ἓν μόριον ἀέρος κάτω φερόμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κούφου, ἐὰν ἐκεῖνο ποιῇ τις ὑπερέχειν τῇ ὕλῃ. (6) Ἐὰν δὲ δύο τὰ μεταξύ, πῶς ἔσται ποιοῦντα ἃ ποιεῖ ἀήρ τε καὶ ὕδωρ; οἷον εἴ τις φαίη εἶναι κενὸν καὶ πλῆρες. Τὸ μὲν οὖν πῦρ

Id igitur quod talem materiam habet, leve est, semperque sursum fertur; id vero quod contrarium habet, grave est, semperque deorsum fertur. At ea quæ diversas quidem ab his habent, sic vero inter sese habentes ut hæ se habent, simpliciter et sursum et deorsum feruntur. Quapropter aer et aqua levitatem habent, et pondus: atque aqua quidem universis, terra excepta, substat; aer autem super omnia eminet, igne excepto. (2) Quum autem unum sit solum, quod super omnia natat, et unum item, quod subsidet universis, duo alia esse necesse est, quæ et cuipiam substant, et super aliquid collocantur. Quare et materias quot hæc sunt, tot esse necesse est, quattuor, inquam, adeo vero quattuor, ut una quidem sit omnium communis, præsertim si ex sese mutuo fiant: esse vero diversum sit. (3) Nihil enim vetat ut inter contraria unum sit, atque plura: quemadmodum in coloribus. Multis enim modis dicitur id quod est inter, ac medium ipsum. (4) Unumquodque igitur eorum quæ pondus habent levitatemque, pondus habet suo in loco; terra vero in omnibus pondus habet, levitatem autem non habet, nisi in iis super quæ natat. Quapropter etiam, si subtrahatur, deorsum in id fertur, quod deinceps est collocatum: aer quidem in locum aquæ, aqua vero in locum terræ. Sursum autem in locum ignis, si ignis ipse tollatur, aer non feretur nisi vi: sicut et ipsa aqua trahitur, quum ipsum planum fuerit unum, atque celerius quispiam traxerit aquam sursum, quam sit ea latio quà fertur ipsa deorsum. Neque aqua similiter in aeris locum fertur, nisi uti nunc diximus. Terra autem hoc non patitur, quia planum non est unum. Quapropter aqua quidem in vas ignitum trahitur, terra vero non trahitur. Ut autem terra non fertur sursum, sic neque ignis deorsum fertur, si subtrahatur aer: nihil enim ponderis habet neque suo in loco, quemadmodum neque terra ullius est particeps levitatis. Feruntur autem duo deorsum, si infera subtrahantur: quia aliud est absolute grave, quod quidem omnibus subsidet; aliud ad aliquid grave, quod quidem suum in locum, aut in eorum super quæ natat, propter materiei similitudinem fertur. (5) Esse autem necessarium, æquales facere differentias ipsis, patet. Nam si una sit omnium materies, ut aut vacuum, aut plenum, aut magnitudo, aut trianguli, aut universa sursum, aut universa deorsum ferentur, altera vero latio non erit. Quare nihil erit simpliciter leve, si cuncta inclinantur magis deorsum, eo quod aut ex majoribus sunt corporibus, aut ex pluribus, aut quia sunt plena. Hoc autem et videmus, et demonstratum est, similiter (inquam) deorsum semper et ubique, ac sursum corpora ferri. Si vero vacuum sit, aut quippiam tale, quod sursum semper feratur, non erit id quod semper deorsum fertur: et mediorum aliqua celerius deorsum, quam terra, ferentur. Magno enim in aere trianguli plures erunt, aut solida, aut plana: at nulla pars aeris deorsum ferri videtur. Similiter et in levi, si illud fecerit quispiam excedere materia. (6) Sin vero duo sunt in medio, ipsa media, aer (inquam) et aqua, quonam pacto facient ea quæ faciunt? veluti si quis dixerit esse vacuum, atque plenum. Ignem igitur vacuum esse

κενόν, διὸ καὶ ἄνω, τὴν δὲ γῆν πλῆρες, διὸ καὶ κάτω. Ἀέρα δὲ πλεῖον πυρὸς ἔχειν, ὕδωρ δὲ γῆς· ἔσται γάρ τι ὕδωρ ὃ πλεῖον ἕξει πῦρ ὀλίγου ἀέρος, καὶ ἀὴρ πολὺς ὀλίγου ὕδατος γῆν πλείω, ὥστε δεήσει ἀέρος τι πλῆθος θᾶττον φέρεσθαι κάτω ὕδατος ὀλίγου. Τοῦτο δ' οὐ φαίνεται οὐδαμοῦ οὐδέποτε. Ἀνάγκη τοίνυν, ὥσπερ καὶ τὸ πῦρ ἄνω, ὅτι τοδὶ ἔχει, οἷον τὸ κενόν, τὰ δ' ἄλλα οὔ, καὶ τὴν γῆν κάτω, ὅτι τὸ πλῆρες ἔχει, καὶ τὸν ἀέρα εἰς τὸν αὑτοῦ καὶ ἀνώτερον τοῦ ὕδατος, ὅτι τοδί τε ἔχει, καὶ τὸ ὕδωρ κάτω, ὅτι τοιόνδε τι. Εἰ δὲ ἦν ἕν τι ἄμφω ἢ δύο, ἄμφω δ' ὑπάρξει ταῦτα ἑκατέρῳ, ἔσται τι πλῆθος ἑκατέρου οὗ ὑπερέξει ὕδωρ τε ἀέρος ὀλίγου τῷ ἄνω καὶ ἀὴρ ὕδατος τῷ κάτω, καθάπερ εἴρηται πολλάκις.

dicunt; quapropter et sursum fertur: terram autem plenum, quocirca deorsum fertur: aerem vero plus ignis habere, et aquam plus terræ. Erit itaque quædam aqua, quæ plus ignis habebit, quam parvus aer; et aer magnus plus terræ quam parva aqua. Quare magnam aliquam aeris partem aqua parva deorsum ferri celerius oportebit: hoc autem nusquam unquam fieri apparet. Ut igitur et ignem ideo sursum ferri necesse est, quia hoc habet, vacuum, inquam, cetera vero non; et terram ideo deorsum ferri, quia plenum habet: sic et aerem ideo suum in locum ferri ac super aquam collocari necesse est, quia hoc habet; et aquam ideo deorsum ferri ac sub ipso aere collocari, quia hoc habet. Si vero aut unum quid ambo sint, aut duo, ambo vero insint utrique, erit aliqua multitudo utriusque, qua quidem aerem aqua parum excedet supero, et aer aquam infero, quemadmodum sæpe est dictum.

CAP. VI.

Τὰ δὲ σχήματα οὐκ αἴτια τοῦ φέρεσθαι ἁπλῶς ἢ κάτω ἢ ἄνω, ἀλλὰ τοῦ θᾶττον ἢ βραδύτερον. Δι' ἃς δ' αἰτίας, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν· ἀπορεῖται γὰρ νῦν διὰ τί τὰ πλατέα σιδήρια καὶ μόλιβδος ἐπιπλεῖ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἄλλα δὲ ἐλάττω καὶ ἧττον βαρέα, ἂν ᾖ στρογγύλα ἢ μακρά, οἷον βελόνη, κάτω φέρεται, καὶ ὅτι ἔνια διὰ μικρότητα ἐπιπλεῖ, οἷον τὸ ψῆγμα καὶ ἄλλα γεώδη καὶ κονιορτώδη ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Περὶ δὴ τούτων ἁπάντων τὸ μὲν νομίζειν αἴτιον εἶναι ὥσπερ Δημόκριτος οὐκ ὀρθῶς ἔχει. Ἐκεῖνος γάρ φησι τὰ ἄνω φερόμενα θερμὰ ἐκ τοῦ ὕδατος ἀνακωχεύειν τὰ πλατέα τῶν ἐχόντων βάρος, τὰ δὲ στενὰ διαπίπτειν· ὀλίγα γὰρ εἶναι τὰ ἀντικρούοντα αὐτοῖς. (2) Ἔδει δ' ἐν τῷ ἀέρι ἔτι μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν, ὥσπερ ἐνίσταται κἀκεῖνος αὐτός. Ἀλλ' ἐνστὰς λύει μαλακῶς· φησὶ γὰρ οὐκ εἰς ἓν ὁρμᾶν τὸν σοῦν, λέγων σοῦν τὴν κίνησιν τῶν ἄνω φερομένων σωμάτων. (3) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν εὐδιαίρετα τῶν συνεχῶν τὰ δ' ἧττον, καὶ διαιρετικὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ μὲν μᾶλλον τὰ δ' ἧττον, ταύτας εἶναι νομιστέον αἰτίας. Εὐδιαίρετον μὲν οὖν τὸ εὐόριστον, καὶ μᾶλλον τὸ μᾶλλον· ἀὴρ δὲ μᾶλλον ὕδατος τοιοῦτον, ὕδωρ δὲ γῆς. Καὶ τὸ ἔλαττον δὴ ἐν ἑκάστῳ γένει εὐδιαιρετώτερον καὶ διασπᾶται ῥᾷον· (4) τὰ μὲν οὖν ἔχοντα πλάτος διὰ τὸ πολὺ περιλαμβάνειν ἐπιμένει, διὰ τὸ μὴ διασπᾶσθαι τὸ πλεῖον ῥᾳδίως· τὰ δ' ἐναντίως ἔχοντα τοῖς σχήμασι διὰ τὸ ὀλίγον περιλαμβάνειν φέρεται κάτω, διὰ τὸ διαιρεῖν ῥᾳδίως. Καὶ ἐν ἀέρι πολὺ μᾶλλον, ὅσῳ εὐδιαιρετώτερος ὕδατός ἐστιν. (5) Ἐπεὶ δὲ τό τε βάρος ἔχει τινὰ ἰσχὺν καθ' ἣν φέρεται κάτω, καὶ τὰ συνεχῆ πρὸς τὸ μὴ διασπᾶσθαι, ταῦτα δεῖ πρὸς ἄλληλα συμβάλλειν· ἐὰν γὰρ ὑπερβάλλῃ ἡ ἰσχὺς ἡ τοῦ βάρους τῆς ἐν τῷ συνεχεῖ πρὸς τὴν διάσπασιν καὶ διαίρεσιν, βιάσεται κάτω θᾶττον, ἐὰν δὲ ἀσθενεστέρα ᾖ, ἐπιπολάσει. (6) Περὶ μὲν οὖν βαρέος καὶ κούφου καὶ τῶν περὶ αὐτὰ συμβεβηκότων διωρίσθω τοῦτον ἡμῖν τὸν τρόπον.

Figuræ autem causæ non sunt ut aut sursum aut deorsum absolute ferantur, sed ut celerius tardiusque ferantur. Propter quas autem causas, non est difficile videre. Dubitatur enim nunc, cur latum ferrum plumbumque super aquam natet, alia vero minora, minusque gravia, si rotunda sint, aut longa, ut acus, deorsum ferantur; et nonnulla ob parvitatem, ut ramenta auri, aliaque terrea, pulverisque similia, super aerem natent. Causam igitur omnium horum esse putare, uti Democritus censet, non recte se habet. Ille enim dicit, ea calida quæ sursum ex aqua feruntur, gravium ea quæ lata sunt, sustinere, angusta vero delabi: pauca enim ea esse quæ ipsa offendunt. (2) In aere autem magis etiam id ipsum fieri oportebat, ut objicit ille ipse: objectione vero allata, molliter solvit. Dicit enim non in unum motionem eorum corporum ferri, quæ sursum feruntur. (3) Quum autem continuorum alia facile alia minus facile dividi possint, et divisiva modo eodem, alia magis, alia minus: has esse causas est putandum. Id igitur facile divisibile est, quod facile terminos suscipere potest: et id magis quod magis. Aer autem magis est tale, quam aqua, et aqua magis quam terra. Minus etiam quoque in genere corpus, magis facile dividitur, faciliusque disrumpitur. (4) Ea igitur quæ latitudinem habent, quia multum comprehendunt, ideo supra manent, quod non facile plus illud disrumpitur: ea vero quæ contrario modo sese habent figuris, quia parum comprehendunt, ideo deorsum feruntur, propterea quod facile illud dividunt: et in aere multo magis, quo facilius, quam aqua, dividitur. (5) Quum autem et pondus aliquas habeat vires, quibus deorsum fertur, et continua simili modo, ut non disrumpantur, hæc inter sese conferre oportet. Si vires enim ponderis eas vires, quæ in continuo sunt, ad disruptionem divisionemque exsuperent, vim inferet ipsum grave, celeriusque deorsum feretur: sin imbecilliores sint, supra manebit atque natabit. (6) De gravi igitur atque levi, et de iis quæ circa ipsa accidunt, a nobis hoc modo sit definitum.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE

LIBER I.

CAP. I.

Περὶ δὲ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν φύσει γινομένων καὶ φθειρομένων, ὁμοίως κατὰ πάντων, τάς τε αἰτίας διαιρετέον καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, ἔτι δὲ περὶ αὐξήσεως καὶ ἀλλοιώσεως, τί ἑκάτερον, καὶ πότερον τὴν αὐτὴν ὑποληπτέον φύσιν εἶναι ἀλλοιώσεως καὶ γενέσεως, ἢ χωρίς, ὥσπερ διώρισται καὶ τοῖς ὀνόμασιν. (2) Τῶν μὲν οὖν ἀρχαίων οἱ μὲν τὴν καλουμένην ἁπλῆν γένεσιν ἀλλοίωσιν εἶναί φασιν, οἱ δ' ἕτερον ἀλλοίωσιν καὶ γένεσιν. Ὅσοι μὲν γὰρ ἕν τι τὸ πᾶν λέγουσιν εἶναι καὶ πάντα ἐξ ἑνὸς γεννῶσιν, τούτοις μὲν ἀνάγκη τὴν γένεσιν ἀλλοίωσιν φάναι καὶ τὸ κυρίως γιγνόμενον ἀλλοιοῦσθαι· ὅσοι δὲ πλείω τὴν ὕλην ἑνὸς τιθέασιν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας καὶ Λεύκιππος, τούτοις δὲ ἕτερον. (3) Καίτοι Ἀναξαγόρας γε τὴν οἰκείαν φωνὴν ἠγνόησεν· λέγει γοῦν ὡς τὸ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι ταὐτὸν καθέστηκε τῷ ἀλλοιοῦσθαι. Πολλὰ δὲ λέγει τὰ στοιχεῖα, καθάπερ καὶ ἕτεροι. Ἐμπεδοκλῆς μὲν γὰρ τὰ μὲν σωματικὰ τέτταρα, τὰ δὲ πάντα μετὰ τῶν κινούντων ἓξ τὸν ἀριθμόν, Ἀναξαγόρας δὲ ἄπειρα καὶ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος. (4) Ὁ μὲν γὰρ τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα τίθησιν, οἷον ὀστοῦν καὶ σάρκα καὶ μυελόν, καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἑκάστου συνώνυμον τὸ μέρος ἐστίν· Δημόκριτος δὲ καὶ Λεύκιππος ἐκ σωμάτων ἀδιαιρέτων τἆλλα συγκεῖσθαί φασι, ταῦτα δ' ἄπειρα καὶ τὸ πλῆθος εἶναι καὶ τὰς μορφάς, αὐτὰ δὲ πρὸς αὑτὰ διαφέρειν τούτοις ἐξ ὧν εἰσὶ καὶ θέσει καὶ τάξει τούτων. (5) Ἐναντίως δὲ φαίνονται λέγοντες οἱ περὶ Ἀναξαγόραν τοῖς περὶ Ἐμπεδοκλέα· ὁ μὲν γάρ φησι πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν στοιχεῖα τέσσαρα καὶ ἁπλᾶ εἶναι μᾶλλον ἢ σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὁμοιομερῶν, οἱ δὲ ταῦτα μὲν ἁπλᾶ καὶ στοιχεῖα, γῆν δὲ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα σύνθετα· πανσπερμίαν γὰρ εἶναι τούτων.

De ortu autem ac interitu eorum quæ natura gignuntur intereuntque, universim de omnibus, tum causas tum rationes eorum distinguendo, dicamus oportet, præterea quid accretio quidque alteratio sit; et eandemne alterationis atque generationis esse naturam existimare liceat, an diversam, perinde ut ipsis quoque nominibus discretæ sunt. (2) Priscorum igitur quidam generationem simplicem absolutamque alterationem esse inquiunt; quidam a generatione alterationem aliud esse. Nam qui universum ipsum aiunt unum quippiam esse, et omnia ex uno oriri censent, ii generationem alterationem esse, et quod proprie generatur, id alterari dicant, est necesse. At qui plures quam unam esse materies astruunt, uti Empedocles, Anaxagoras et Leucippus, illas differre dicant oportet. (3) Quanquam Anaxagoras suam profecto vocem ignoravit: quippe quum oriri ac interire idem esse quod alterari dicat. At multa esse rerum elementa, perinde atque alii, asserit. Nam Empedocles corporea quidem elementa, quattuor; omnia vero una cum hisce quæ motu ciendi vim habent, numero sex ait esse; Anaxagoras vero et Leucippus et Democritus, infinita. (4) Etenim Anaxagoras ea facit elementa rerum, quæ similaria sunt, ut os, ut carnem, medullam, ceteraque, quorum cujusque pars eandem cum toto sortita est appellationem. Democritus autem et Leucippus, ex indivisibilibus corporibus, quæ et multitudine et formis infinita sunt, cetera componi dicunt: atque hæc inter sese differre per illa, nimirum situ ac ordine eorum ex quibus constant. (5) Porro Anaxagoras et Empedocles contrario dicere modo videntur. Ille enim terram, aquam, aerem, et ignem, elementa quattuor, eaque simplicia magis quam carnem, os, et id genus similaria: hi vero, hæc quidem simplicia elementaque, illa vero, terram, inquam, aquam aeremque et ignem, composita esse: utpote quibus gignendis illa

(6) Τοῖς μὲν οὖν ἐξ ἑνὸς πάντα κατασκευάζουσιν ἀναγκαῖον λέγειν τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν ἀλλοίωσιν· ἀεὶ γὰρ μένειν τὸ ὑποκείμενον ταὐτὸ καὶ ἕν· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀλλοιοῦσθαί φαμεν· τοῖς δὲ τὰ γένη πλείω ποιοῦσι διαφέρειν τὴν ἀλλοίωσιν τῆς γενέσεως· συνιόντων γὰρ καὶ διαλυομένων ἡ γένεσις συμβαίνει καὶ ἡ φθορά. Διὸ λέγει τοῦτον τὸν τρόπον καὶ Ἐμπεδοκλῆς, ὅτι « φύσις οὐδενός ἐστιν, ἀλλὰ μόνον μίξις τε διάλλαξίς τε μιγέντων ». (7) Ὅτι μὲν οὖν οἰκεῖος ὁ λόγος αὐτῶν τῇ ὑποθέσει οὕτω φάναι, δῆλον, καὶ ὅτι λέγουσι τὸν τρόπον τοῦτον· ἀναγκαῖον δὲ καὶ τούτοις τὴν ἀλλοίωσιν εἶναι μέν τι φάναι παρὰ τὴν γένεσιν, ἀδύνατον μέντοι κατὰ τὰ ὑπ' ἐκείνων λεγόμενα. Τοῦτο δ' ὅτι λέγομεν ὀρθῶς, ῥᾴδιον συνιδεῖν. Ὥσπερ γὰρ ὁρῶμεν ἠρεμούσης τῆς οὐσίας ἐν αὐτῇ μεταβολὴν κατὰ μέγεθος, τὴν καλουμένην αὔξησιν καὶ φθίσιν, οὕτω καὶ ἀλλοίωσιν. (8) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐξ ὧν λέγουσιν οἱ πλείους ἀρχὰς ποιοῦντες μιᾶς ἀδύνατον ἀλλοιοῦσθαι. Τὰ γὰρ πάθη, καθ' ἅ φαμεν τοῦτο συμβαίνειν, διαφοραὶ τῶν στοιχείων εἰσίν, λέγω δ' οἷον θερμὸν ψυχρόν, λευκὸν μέλαν, ξηρὸν ὑγρόν, μαλακὸν σκληρὸν καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὥσπερ καὶ φησὶν Ἐμπεδοκλῆς·

Ἠέλιον μὲν λευκὸν ὁρᾶν καὶ θερμὸν ἁπάντῃ,
ὄμβρον δ' ἐν πᾶσιν δνοφόεντά τε ῥιγαλέον τε.

Ὁμοίως δὲ διορίζει καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. (9) Ὥστ' εἰ μὴ δυνατὸν ἐκ πυρὸς γενέσθαι ὕδωρ μηδ' ἐξ ὕδατος γῆν, οὐδ' ἐκ λευκοῦ μέλαν ἔσται οὐδὲν οὐδ' ἐκ μαλακοῦ σκληρόν· ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Τοῦτο δ' ἦν ἀλλοίωσις. Ἧι καὶ φανερὸν ὅτι μίαν ἀεὶ τοῖς ἐναντίοις ὑποθετέον ὕλην, ἄν τε μεταβάλλῃ κατὰ τόπον, ἄν τε κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν, ἄν τε κατ' ἀλλοίωσιν. (10) Ἔτι δ' ὁμοίως ἀναγκαῖον εἶναι τοῦτο καὶ ἀλλοίωσιν· εἴτε γὰρ ἀλλοίωσίς ἐστι, καὶ τὸ ὑποκείμενον ἓν στοιχεῖον καὶ μία ἡ πάντων ὕλη τῶν ἐχόντων εἰς ἄλληλα μεταβολήν, κἂν εἰ τὸ ὑποκείμενον ἕν, ἔστιν ἀλλοίωσις. (11) Ἐμπεδοκλῆς μὲν οὖν ἔοικεν ἐναντία λέγειν καὶ πρὸς τὰ φαινόμενα καὶ πρὸς αὑτὸν αὐτός. Ἅμα μὲν γὰρ οὔ φησιν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίνεσθαι τῶν στοιχείων οὐδέν, ἀλλὰ τἆλλα πάντα ἐκ τούτων, ἅμα δ' ὅταν εἰς ἓν συναγάγῃ τὴν ἅπασαν φύσιν πλὴν τοῦ νείκους, ἐκ τοῦ ἑνὸς γίγνεσθαι πάλιν ἕκαστον. Ὥστ' ἐξ ἑνός τινος δῆλον ὅτι διαφοραῖς τισὶ χωριζομένων καὶ πάθεσιν ἐγένετο τὸ μὲν ὕδωρ τὸ δὲ πῦρ, καθάπερ λέγει τὸν μὲν ἥλιον λευκὸν καὶ θερμόν, τὴν δὲ γῆν βαρὺ καὶ σκληρόν. (12) Ἀφαιρουμένων οὖν τούτων τῶν διαφορῶν (εἰσὶ γὰρ ἀφαιρεταὶ γενόμεναί γε) δῆλον ὡς ἀνάγκη γίνεσθαι καὶ γῆν ἐξ ὕδατος καὶ ὕδωρ ἐκ γῆς, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, οὐ τότε μόνον ἀλλὰ καὶ νῦν, μεταβάλλοντά γε τοῖς πάθεσιν. (13) Ἔστι δ' ἐξ ὧν εἴρηκε δυνάμενα προσγίνεσθαι καὶ χωρίζεσθαι πάλιν, ἄλλως τε καὶ μαχομένων ἀλλήλοις ἔτι τοῦ νείκους καὶ τῆς φιλίας. Διόπερ καὶ τότε ἐξ ἑνὸς ἐγεννήθησαν· οὐ γὰρ δὴ πῦρ γε καὶ γῆ καὶ ὕδωρ ἔτι ὄντα ἓν

sint semina. (6) Igitur qui ex uno omnia conficiunt, generationem et corruptionem esse dicant alterationem, est necesse: nam subjectum ipsum semper idem atque unum manere dicant oportet: quod autem tale est, id dicimus alterari. Qui vero plura genera statuunt, a generatione alterationem differre censeant necesse est. Quum enim ea coeunt aut dissolvuntur, generatio corruptiove fit. Quocirca et Empedocles ad hunc canit modum: « nullius est natura, sed ipsa Mistio mistorumque prius divulsio solum. » Patet igitur, sermonem eorum suppositioni esse accommodatum, quum hoc pacto dicunt, atque eos ad hunc dicere modum. At necessarium illis quoque est ut alterationem dicant a generatione quippiam esse diversum: fieri tamen haudquaquam potest, juxta ea quæ ab eis dicuntur. Quod autem hoc recte dicamus, facile est perspicere: nam quiescente substantia, ut in ea mutationem in magnitudine, quæ vocatur accretio et decretio; ita et alterationem videmus. (8) Verumenim fieri nequit ut alteratio fiat per ea quæ dicunt, qui plura uno principia faciunt. Siquidem affectus ipsi juxta quos id accidere dicimus, differentiæ sunt elementorum: quod genus sunt, caliditas, frigiditas, albedo, nigredo, ariditas, humiditas, mollities, durities, et ceteræ aliæ, uti et Empedocles ait:

Albentem penitus solem, calidumque videri;
ast imbrem inter cuncta nigrum simul atque rigentem.

Similiter de reliquis quoque ille definit pronuntiatque. (9) Quare si fieri nequeat ut ex igni oriatur aqua, aut ex aqua terra: neque profecto ex albo quicquam nigrum fiet, aut e molli durum. Eadem de ceteris quoque ratio est. Hoc autem est alteratio. Hinc etiam perspicuum est oportere semper contrariis ipsis unam subjicere materiam, sive loco, sive accretione decretioneve, sive alteratione mutatio fiat. (10) Præterea similiter et hoc alterationem esse est necesse. Etenim si alteratio sit, etiam subjectum est elementum unum, et omnium quæ in sese vicissim mutantur, una est materia: et si subjectum unum sit, alteratio esse solet. (11) Empedocles igitur et iis quæ apparent, et ipse sibi contraria dicere videtur. Nam et elementorum nullum ex alio fieri, sed ex eis cetera omnia; et quum universam naturam in unum coegit præter discordiam, ex illo uno rursus quodque fieri asserit. Quare ex uno quodam, ut patet, eorum quæ differentiis quibusdam ac affectibus distincta separataque sunt, aliud aqua, aliud ignis factum est; quemadmodum solem ait album et calidum, terram vero gravem atque duram. (12) Detractis igitur hisce differentiis (detrahi enim possunt, nam genitæ sunt), tunc ex aqua terram et ex terra aquam necessario fieri constat. Eodem pacto et ceterorum quodque, nec tum solum, verum etiam nunc, si modo mutentur juxta affectus. (13) Nam de numero eorum sunt quæ adesse et abesse rursus posse dixit: præsertim adhuc inter sese pugnantibus discordia et concordia. Quocirca et tum ex uno orta sunt ac genita. Non enim universum ipsum ignis, aer, aqua et terra, quum

ἦν τὸ πᾶν. (14) Ἄδηλον δὲ καὶ πότερον ἀρχὴν αὐτῶν θετέον τὸ ἓν ἢ τὰ πολλά, λέγω δὲ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτων. Ἧ μὲν γὰρ ὡς ὕλη ὑπόκειται, ἐξ οὗ μεταβάλλοντα διὰ τὴν κίνησιν γίνονται γῆ καὶ πῦρ, τὸ ἓν στοιχεῖον· ᾗ δὲ τοῦτο μὲν ἐκ συνθέσεως γίγνεται συνιόντων ἐκείνων, ἐκεῖνα δ' ἐκ διαλύσεως, στοιχειωδέστερα ἐκεῖνα καὶ πρότερα τὴν φύσιν.

adhuc unum essent, erat. (14) Sed id quoque nequaquam liquet, utrum ipsum unum principium statui debeat, an ipsa multa, ignem inquam et terram, et quæ cum his ejusdem sunt seriei. Nam qua ipsum unum ut materia subjicitur, ex quo mutatione (quæ motionis opera fit) terra et ignis fiunt, elementum est: at qua hoc quidem ex compositione fit, coeuntibus, inquam, illis, illa vero ex dissolutione, elementi appellatione digniora sunt, naturaque priora.

CAP. II.

Ὅλως τε δὴ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῆς ἁπλῆς λεκτέον, πότερον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστι καὶ πῶς ἐστίν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἁπλῶν κινήσεων, οἷον περὶ αὐξήσεως καὶ ἀλλοιώσεως. (2) Πλάτων μὲν οὖν μόνον περὶ γενέσεως ἐσκέψατο καὶ φθορᾶς, ὅπως ὑπάρχει τοῖς πράγμασι, καὶ περὶ γενέσεως οὐ πάσης ἀλλὰ τῆς τῶν στοιχείων· πῶς δὲ σάρκες ἢ ὀστᾶ ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων, οὐδέν· ἔτι οὔτε περὶ ἀλλοιώσεως οὔτε περὶ αὐξήσεως, τίνα τρόπον ὑπάρχουσι τοῖς πράγμασιν. Ὅλως δὲ παρὰ τὰ ἐπιπολῆς περὶ οὐδενὸς οὐδεὶς ἐπέστησεν ἔξω Δημοκρίτου. (3) Οὗτος δ' ἔοικε μὲν περὶ ἁπάντων φροντίσαι, ἤδη δὲ ἐν τῷ πῶς διαφέρει. Οὔτε γὰρ περὶ αὐξήσεως οὐδεὶς οὐδὲν διώρισεν, ὥσπερ λέγομεν, ὅτι μὴ κἂν ὁ τυχὼν εἴπειεν, ὅτι προσιόντος αὐξάνονται τῷ ὁμοίῳ (πῶς δὲ τοῦτο, οὐκέτι), οὐδὲ περὶ μίξεως, οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν οὐδενός, οἷον τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν, τίνα τρόπον τὸ μὲν ποιεῖ τὸ δὲ πάσχει τὰς φυσικὰς ποιήσεις. (4) Δημόκριτος δὲ καὶ Λεύκιππος ποιήσαντες τὰ σχήματα, τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν γένεσιν ἐκ τούτων ποιοῦσι, διακρίσει μὲν καὶ συγκρίσει γένεσιν καὶ φθοράν, τάξει δὲ καὶ θέσει ἀλλοίωσιν. Ἐπεὶ δ' ᾤοντο τἀληθὲς ἐν τῷ φαίνεσθαι, ἐναντία δὲ καὶ ἄπειρα τὰ φαινόμενα, τὰ σχήματα ἄπειρα ἐποίησαν, ὥστε ταῖς μεταβολαῖς τοῦ συγκειμένου τὸ αὐτὸ ἐναντίον δοκεῖν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ, καὶ μετακινεῖσθαι μικροῦ ἐμμιγνυμένου, καὶ ὅλως ἕτερον φαίνεσθαι ἑνὸς μετακινηθέντος· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ τραγῳδία καὶ κωμῳδία γίνεται γραμμάτων. (5) Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ σχεδὸν πᾶσιν ἕτερον εἶναι γένεσις καὶ ἀλλοίωσις, καὶ γίνεσθαι μὲν καὶ φθείρεσθαι συγκρινόμενα καὶ διακρινόμενα, ἀλλοιοῦσθαι δὲ μεταβαλλόντων τῶν παθημάτων, περὶ τούτων ἐπιστήσασι θεωρητέον. Ἀπορίας γὰρ ἔχει ταῦτα καὶ πολλὰς καὶ εὐλόγους. (6) Εἰ μὲν γάρ ἐστι σύγκρισις ἡ γένεσις, πολλὰ ἀδύνατα συμβαίνει· εἰσὶ δ' αὖ λόγοι ἕτεροι ἀναγκαστικοὶ καὶ οὐκ εὔποροι διαλύειν ὡς οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν. Εἴτε μή ἐστι σύγκρισις ἡ γένεσις, ἢ ὅλως οὐκ ἔστι γένεσις ἢ ἀλλοίωσις, ἢ εἰ καὶ τοῦτο διαλῦσαι χαλεπὸν ὂν πειρατέον. (7) Ἀρχὴ δὲ τούτων πάντων, πότερον οὕτω γίνεται καὶ ἀλλοιοῦται καὶ αὐξάνεται τὰ ὄντα καὶ τἀναντία τούτοις πάσχει, τῶν πρώτων ὑπαρχόντων μεγεθῶν ἀδιαιρέτων, ἢ οὐθέν ἐστι μέγεθος ἀδιαίρετον· διαφέρει γὰρ τοῦτο πλεῖστον. (8) Καὶ πάλιν εἰ μεγέθη, πότερον, ὡς Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος, σώματα ταῦτ' ἐστίν, ἢ ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ, ἐπίπεδα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτό, καθάπερ

Omnino itaque de generatione et corruptione simplici absolutaque, utrum sit necne, et quo pacto sit, et de ceteris absolutis motibus, verbi causa de accretione et alteratione, dicendum est. (2) Plato igitur de generatione ac corruptione, quomodo rebus ipsis competant, consideravit solum; nec id quidem de omni, sed elementorum: quomodo vero carnes, aut ossa, aut quippiam aliud tale gignatur, nequaquam; insuper nec de alteratione, nec de accretione, quonam pacto rebus ipsis contingant. Ad summam, de nulla mutatione nisi superficie tenus, quicqûam ullus definivit, præterquam Democritus. (3) Huic omnia fuisse curæ videntur; sed in hoc nempe, qua via ac ratione fiant, jam discrepat. Nam nec de accretione quisquam quicquam definivit, sicuti diximus, quod non vel quivis dicat (dixerunt enim, res ipsas accessu rei similis augeri: id autem quonam pacto fiat, nihil præterea dixere); nec de mistione, nec de aliorum prope dixerim ullo, verbi causa de actione et passione, quonam modo aliud agat, aliud patiatur in actione naturali. (4) Democritus autem et Leucippus figuras concinnant, ex quibus alterationem faciunt atque generationem: et congregatione quidem et segregatione, generationem atque corruptionem; ordine vero et positu, alterationem. Ceterum quoniam quæ apparent, ea vera esse putabant, contraria autem et infinita sunt quæ apparent, infinitas fecere figuras: ita ut per compositi transmutationes idem contrarium videatur alii atque alii, transmuteturque inserta re pusilla, et omnino permutato uno quopiam diversum quid appareat, quandoquidem tragœdia et comœdia eisdem fiunt literis. (5) At quum generatio et corruptio diversum quid esse omnibus fere videantur, et ea quæ sunt congregatione atque segregatione oriri ac occidere, et e mutatione affectuum alterari: de his contemplentur, qui hoc instituti habent, oportet. Hæc autem et multas, et quæ rationis fines non egrediuntur, dubitationes habent. (6) Nam si generatio congregatio sit, multa ex eorum numero quæ fieri nequeunt, eveniunt. Sunt autem rursus aliæ rationes quæ urgent, quæque haud facile solvi possunt: quod fieri non potest ut res aliter sese habeat. Si generatio congregatio non sit, aut omnino generatio non est, aut eadem alteratio est. Atque id, quanquam difficile, enitendum est solvere. (7) Principium autem horum omnium est, utrum ea quæ sunt, generentur hoc pacto, accrescant alterenturque, et hisce contrarias subeant mutationes, magnitudinibus primis nullam divisionem admittentibus; an nulla sit magnitudo indivisibilis. Hoc enim interest quamplurimum. (8) Et rursum, si magnitudines sint insectiles, utrum hæ corpora sint, ut Democrito placet atque Leucippo; an plana, ut in Timæo scribitur. Hoc igitur ipsum, fieri, in-

καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν, ἄλογον μέχρι ἐπιπέδων διαλῦσαι. Διὸ μᾶλλον εὔλογον σώματα εἶναι ἀδιαίρετα. (9) Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πολλὴν ἔχει ἀλογίαν. Ὅμως δὲ τούτοις ἀλλοίωσιν καὶ γένεσιν ἐνδέχεται ποιεῖν, καθάπερ εἴρηται, τροπῇ καὶ διαθιγῇ μετακινοῦντα τὸ αὐτὸ καὶ ταῖς τῶν σχημάτων διαφοραῖς, ὅπερ ποιεῖ Δημόκριτος. Διὸ καὶ χροιὰν οὔ φησιν εἶναι· τροπῇ γὰρ χρωματίζεσθαι. Τοῖς δ' εἰς ἐπίπεδα διαιροῦσιν οὐκέτι· οὐδὲν γὰρ γίνεται πλὴν στερεὰ συντιθεμένων· πάθος γὰρ οὐδ' ἐγχειροῦσι γεννᾶν οὐδὲν ἐξ αὐτῶν. (10) Αἴτιον δὲ τοῦ ἐπ' ἔλαττον δύνασθαι τὰ ὁμολογούμενα συνορᾶν ἡ ἀπειρία. Διὸ ὅσοι ἐνῳκήκασι μᾶλλον ἐν τοῖς φυσικοῖς, μᾶλλον δύνανται ὑποτίθεσθαι τοιαύτας ἀρχὰς αἳ ἐπὶ πολὺ δύνανται συνείρειν· οἱ δ' ἐκ τῶν πολλῶν λόγων ἀθεώρητοι τῶν ὑπαρχόντων ὄντες, πρὸς ὀλίγα βλέψαντες, ἀποφαίνονται ῥᾷον. (11) Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τούτων ὅσον διαφέρουσιν οἱ φυσικῶς καὶ λογικῶς σκοποῦντες· περὶ γὰρ τοῦ ἄτομα εἶναι μεγέθη οἱ μέν φασιν ὅτι τὸ αὐτοτρίγωνον πολλὰ ἔσται, Δημόκριτος δ' ἂν φανείη οἰκείοις καὶ φυσικοῖς λόγοις πεπεῖσθαι. Δῆλον δ' ἔσται ὃ λέγομεν προϊοῦσιν. Ἔχει γὰρ ἀπορίαν, εἴ τις θείη σῶμά τι εἶναι καὶ μέγεθος πάντῃ διαιρετόν, καὶ τοῦτο δυνατόν. Τί γὰρ ἔσται ὅπερ τὴν διαίρεσιν διαφεύγει; εἰ γὰρ πάντῃ διαιρετόν, καὶ τοῦτο δυνατόν, κἂν ἅμα εἴη τοῦτο πάντῃ διῃρημένον, καὶ εἰ μὴ ἅμα διῄρηται· κἂν εἰ τοῦτο γένοιτο, οὐδὲν ἂν εἴη ἀδύνατον. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τὸ μέσον ὡσαύτως. Καὶ ὅλως δὲ εἰ πάντῃ πέφυκε διαιρετόν, κἂν διαιρεθῇ, οὐδὲν ἔσται ἀδύνατον γεγονός, ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἰς μυρία μυριάκις διῃρημένα ᾖ, οὐδὲν ἀδύνατον· καίτοι ἴσως οὐδεὶς ἂν διέλοι. (12) Ἐπεὶ τοίνυν πάντῃ τοιοῦτόν ἐστι τὸ σῶμα, διῃρήσθω. Τί οὖν ἔσται λοιπόν; μέγεθος; οὐ γὰρ οἷόν τε, ἔσται γάρ τι οὐ διῃρημένον, ἦν δὲ πάντῃ διαιρετόν. Ἀλλὰ μὴν εἰ μηδὲν ἔσται σῶμα μηδὲ μέγεθος, διαίρεσις δ' ἔσται, ἢ ἐκ στιγμῶν ἔσται, καὶ ἀμεγέθη ἐξ ὧν σύγκειται, ἢ οὐδὲν παντάπασιν, ὥστε κἂν γίνοιτο ἐκ μηδενὸς κἂν εἴη συγκείμενον, καὶ τὸ πᾶν δὴ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φαινόμενον. (13) Ὁμοίως δὲ κἂν ᾖ ἐκ στιγμῶν, οὐκ ἔσται ποσόν. Ὁπότε γὰρ ἥπτοντο καὶ ἓν ἦν μέγεθος καὶ ἅμα ἦσαν, οὐδὲν ἐποίουν μεῖζον τὸ πᾶν. Διαιρεθέντος γὰρ εἰς δύο καὶ πλείω, οὐδὲν ἔλαττον οὐδὲ μεῖζον τὸ πᾶν τοῦ πρότερον, ὥστε κἂν πᾶσαι συντεθῶσιν, οὐδὲν ποιήσουσι μέγεθος. (14) Ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ τι διαιρουμένου οἷον ἔκπρισμα γίνεται τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ μεγέθους σῶμά τι ἀπέρχεται, ὁ αὐτὸς λόγος, ἐκεῖνο πῶς διαιρετόν. Εἰ δὲ μὴ σῶμα ἀλλ' εἶδός τι χωριστὸν ἢ πάθος ὃ ἀπῆλθεν, καὶ ἔστι τὸ μέγεθος στιγμαὶ ἢ ἁφαὶ τοδὶ παθοῦσαι, ἄτοπον ἐκ μὴ μεγεθῶν μέγεθος εἶναι. (15) Ἔτι δὲ ποῦ ἔσονται καὶ ἀκίνητοι ἢ κινούμεναι αἱ στιγμαί; ἁφή τε ἀεὶ μία δυοῖν τινῶν, ὡς ὄντος τινὸς παρὰ τὴν ἁφὴν καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν στιγμήν. Εἰ δή τις θήσεται ὁτιοῦν ἢ ὁπηλικονοῦν σῶμα εἶναι πάντῃ διαιρετόν, πάντα ταῦτα συμβαίνει. (16) Ἔτι ἐὰν διελὼν συνθῶ τὸ ξύλον ἤ τι ἄλλο,

quam, dissolutionem ad plana usque, cancellos egreditur rationis: id quod alio quoque loco jam diximus. Idcirco magis consentaneum rationi fuerit, corpora non posse dividi. (9) Verum hæc quoque perabsurda sunt: sed tamen hisce alterationem generationemque, uti dictum est, facere contingit, conversione et attactu atque figurarum varietate permutando, quod Democritus facit. Quocirca non esse colorem asserit: nam res ipsas per conversionem colore tingi censet. At illis, qui in plana divisionem faciunt, minime contingit. Nihil enim, planis compositis, præter solida fit: nam qualitatem affectumve ne tentant quidem ullum ex illis gignere. (10) Sed cur parum valeant, quæ consentanea sunt, perspicere, causam habet ipsa experientiæ vacuitas. Quamobrem quotquot diutius circa rerum naturalium speculationem versati sunt, ii ejusmodi principia quæ inter se cohæreant consentiantque quamplurimum, supponere magis possunt. At qui e multis rationibus quænam vere sint, haudquaquam expendere consueverunt, paucis inspectis facile pronunciant. (11) Porro ex his perpendere etiam quis potest, quantum inter eos intersit, qui naturaliter, quique via rationali quampiam exercent considerationem. Nam de eo quod est magnitudines esse indivisibiles, nonnulli quidem inquiunt quod ipse idealisque triangulus plures erit: at Democritus rationibus propriis, naturæque accommodatis, persuasus esse profecto videbitur. Quod autem dicimus, in progressu evadet apertum. Nam res ipsa dubitationem habet, si quis corpus aliquod magnitudinemque omnino atque omni ex parte divisibilem esse statuat, atque fieri posse ut penitus dividatur. Quid enim erit quod effugiat divisionem? Nam si omni ex parte atque omnino sit divisibile, et ita dividi queat, sive simul erit hoc omni ex parte divisum, etsi non simul dividatur; sive id fiat, nihil accidet impossibile. Igitur et secundum medium haud secus. Et in summa, si omni ex parte ac omnino dividi aptum sit, si dividatur, nullum emerget impossibile: quando ne ullum quidem oriatur impossibile, si in decies millies dena millia divisum sit, quamvis forte nemo unquam dividat. (12) Itaque quum corpus ipsum omnino tale sit, dividatur. Quid ergo erit reliquum? magnitudo? Id enim fieri non potest: esset enim quippiam haud divisum. At erat omni ex parte omninoque divisibile. At vero si nec corpus nec magnitudo relinquatur, divisio tamen sit: aut corpus ex punctis constabit, et ea ex quibus componitur, magnitudine carebunt; aut nihil omnino erit. Quare, sive factum ex nihilo, sive compositum sit, profecto totum ipsum nihil præterquam apparens erit. (13) Similiter si ex punctis constare dicatur, quantum non erit. Nam quum una in magnitudine sese tangunt, et magnitudo una perpetuaque est, atque illa simul sunt, nihilo majus totum ipsum reddunt. Quoniam si totum in duo aut plura dividatur, nihilo ipsum minus quam prius evadit. Quare puncta, etiamsi omnia coagmentata sint, nullam efficient magnitudinem. (14) Verumenimvero si quid tale inter dividendum corpus fiat, quale est ramentum serra secti, et hoc pacto corpus aliquod e magnitudine abeat: idem sermo recidit, quomodo, inquam, divisibile illud fit. Quodsi id quod abscedere solet, corpus non sit, sed forma quædam affectusve separabilis, sitque magnitudo ipsa puncta vel tactus sic affecti: magnitudinem ex nonmagnitudinibus constare incongruum atque abhorrens est. (15) Ad hæc puncta ipsa sive a motu vacent, sive eum subeant, ubinam erunt? unus enim semper duorum quorundam tactus est, tanquam re quapiam alia præter tactum punctumque atque divisionem exsistente. Si quis ergo quodvis aut quantumlibet corpus esse omni ex parte atque omnino divisibile ponat, hæc accidunt universa. (16) Præterea

πάλιν ἴσον τε καὶ ἕν. Οὐκοῦν οὕτως ἔχει δηλονότι κἂν τέμω τὸ ξύλον καθ' ὁτιοῦν σημεῖον. Πάντῃ ἄρα διῄρηται δυνάμει. Τί οὖν ἔστι παρὰ τὴν διαίρεσιν; εἰ γὰρ καὶ ἔστι τι πάθος, ἀλλὰ πῶς εἰς ταῦτα διαλύεται καὶ γίνεται ἐκ τούτων; ἢ πῶς χωρίζεται ταῦτα; ὥστ' εἴπερ ἀδύνατον ἐξ ἁφῶν ἢ στιγμῶν εἶναι τὰ μεγέθη, ἀνάγκη εἶναι σώματα ἀδιαίρετα καὶ μεγέθη. (17) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταῦτα θεμένοις οὐχ ἧττον συμβαίνει ἀδύνατον. Ἔσκεπται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν ἑτέροις. Ἀλλὰ ταῦτα πειρατέον λύειν· διὸ πάλιν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀπορίαν λεκτέον. (18) Τὸ μὲν οὖν ἅπαν σῶμα αἰσθητὸν εἶναι διαιρετὸν καθ' ὁτιοῦν σημεῖον καὶ ἀδιαίρετον οὐδὲν ἄτοπον· τὸ μὲν γὰρ δυνάμει διαιρετόν, τὸ δ' ἐντελεχείᾳ ὑπάρξει. Τὸ δ' εἶναι ἅμα πάντῃ διαιρετὸν δυνάμει ἀδύνατον δόξειεν ἂν εἶναι. Εἰ γὰρ δυνατόν, κἂν γένοιτο, οὐχ ὥστε εἶναι ἅμα ἄμφω ἐντελεχείᾳ ἀδιαίρετον καὶ διῃρημένον, ἀλλὰ διῃρημένον καθ' ὁτιοῦν σημεῖον. Οὐδὲν ἄρα ἔσται λοιπόν, καὶ εἰς ἀσώματον ἐφθαρμένον τὸ σῶμα. Καὶ γένοιτο δ' ἂν πάλιν ἤτοι ἐκ στιγμῶν ἢ ὅλως ἐξ οὐδενός. Καὶ τοῦτο πῶς δυνατόν; ἀλλὰ μὴν ὅτι γε διαιρεῖται εἰς χωριστὰ καὶ ἀεὶ εἰς ἐλάττω μεγέθη καὶ εἰς ἀπέχοντα καὶ κεχωρισμένα, φανερόν. Οὔτε δὴ κατὰ μέρος διαιροῦντι εἴη ἂν ἄπειρος ἡ θρύψις, οὔτε ἅμα οἷόντε διαιρεθῆναι κατὰ πᾶν σημεῖον (οὐ γὰρ δυνατόν) ἀλλὰ μέχρι του. (19) Ἀνάγκη ἄρα ἄτομα ἐνυπάρχειν μεγέθη ἀόρατα, ἄλλως τε καὶ εἴπερ ἔσται γένεσις καὶ φθορὰ ἡ μὲν διακρίσει ἡ δὲ συγκρίσει. Ὁ μὲν οὖν ἀναγκάζειν δοκῶν λόγος εἶναι μεγέθη ἄτομα οὗτος ἐστίν· ὅτι δὲ λανθάνει παραλογιζόμενος, καὶ ᾗ λανθάνει, λέγωμεν. (20) Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι στιγμὴ στιγμῆς ἐχομένη, τὸ πάντῃ εἶναι διαιρετὸν ἔστι μὲν ὡς ὑπάρχει τοῖς μεγέθεσιν, ἔστι δ' ὡς οὔ. Δοκεῖ δ' ὅταν τοῦτο τεθῇ, καὶ ὁπῃοῦν, καὶ πάντῃ στιγμὴν εἶναι, ὥστ' ἀναγκαῖον εἶναι διαιρεθῆναι τὸ μέγεθος εἰς μηδέν· πάντῃ γὰρ εἶναι στιγμήν· ὥστε ἢ ἐξ ἁφῶν ἢ ἐκ στιγμῶν εἶναι. Τὸ δ' ἔστιν ὡς ὑπάρχει πάντῃ, ὅτι μία ὁπῃοῦν ἐστί, καὶ πᾶσαι ὡς ἑκάστη, πλείους δὲ μιᾶς οὐκ εἰσίν· ἐφεξῆς γὰρ οὐκ εἰσίν, ὥστ' οὐ πάντῃ. Εἰ γὰρ κατὰ μέσον διαιρετόν, καὶ κατ' ἐχομένην στιγμὴν ἔσται διαιρετόν· οὐ γάρ ἐστιν ἐχόμενον σημεῖον σημείου ἢ στιγμὴ στιγμῆς. Τοῦτο δ' ἐστὶ διαίρεσις ἢ σύνθεσις. Ὥστ' ἔστι καὶ διάκρισις καὶ σύγκρισις, ἀλλ' οὔτ' εἰς ἄτομα καὶ ἐξ ἀτόμων (πολλὰ γὰρ τὰ ἀδύνατα) οὔτε οὕτως ὥστε πάντῃ διαίρεσιν γενέσθαι· εἰ γὰρ ἦν ἐχομένη στιγμὴ στιγμῆς, τοῦτ' ἂν ἦν· ἀλλ' εἰς μικρὰ καὶ ἐλάττω ἐστί, καὶ σύγκρισις ἐξ ἐλαττόνων. Ἀλλ' οὐχ ἡ ἁπλῆ καὶ τελεία γένεσις συγκρίσει καὶ διακρίσει ὥρισται, ὥς τινές φασιν, τὴν δ' ἐν τῷ συνεχεῖ μεταβολὴν ἀλλοίωσιν. (21) Ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν ἐν ᾧ σφάλλεται πάντα. Ἔστι γὰρ γένεσις ἁπλῆ καὶ φθορὰ οὐ συγκρίσει καὶ διακρίσει, ἀλλ' ὅταν μεταβάλλῃ ἐκ τοῦδε εἰς τόδε ὅλον. Οἱ δὲ οἴονται ἀλλοίωσιν πᾶσαν εἶναι τὴν τοιαύτην μεταβολήν· τὸ δὲ διαφέρει. Ἐν γὰρ τῷ ὑποκειμένῳ τὸ μέν ἐστι κατὰ τὸν λόγον, τὸ δὲ κατὰ

si lignum aut quippiam aliud jam divisum rursum componam, iterum æquabile pariter atque unum evadit. Igitur ad hunc modum res sese habet, ut patet, etiamsi illud quolibet in puncto incidam. Potentia ergo omni ex parte ac omnino dividitur. Quid igitur præter divisionem erit? Nam si est affectio quædam, at quonam pacto dissolvitur in hæc, fitque ex his? aut qualiter hæc separari queunt? Itaque si fieri nequeat ut magnitudines ex punctis aut tactibus constent, indivisibilia sint corpora magnitudinesque necesse est. (17) At vero iis quoque qui hæc astruunt, non minus accidit impossibile : de quibus quanquam alias fuit a nobis consideratum, tamen ea ipsa solvere eniti oportet. Quamobrem iterum ab initio dicenda dubitatio est. (18) Igitur omne corpus sensibile, quovis in puncto esse divisibile atque indivisibile, nihil est absurdum : potentia siquidem divisibile exsistet, actu indivisibile. At ut simul sit omni ex parte potentia divisibile, fieri non posse videatur. Nam si fieri possit, et fiat : haudquaquam ad hunc fiet modum ut simul ambo sint actu, indivisibile inquam atque divisum, sed quolibet in puncto divisum. Nihil igitur erit reliquum ; atque corpus ipsum corruptione abibit in incorporeum. Et rursum, aut ex punctis, aut prorsus ex nihilo fiet. At id qui fieri potest? At vero quod in separabiles et subinde minores atque inter se distantes separatasque magnitudines dividatur corpus, certum est. Itaque nec per partes dividenti sectio quæ in minutula fit, infinita occurret : nec insuper continget, ut omni in signo (non enim est possibile), sed quadamtenus dividatur. (19) Individuas igitur inesse magnitudines quæ oculi aciem fugiant, necesse est : et præsertim si generatio congregatione, et corruptio segregatione fieri debeat. Quæ igitur ratio magnitudines esse indivisibiles necessario colligere videbatur, hæc est. Sed quod clanculo perversa ratiocinatione utatur, et quatenus lateat, exponamus oportet. (20) Nam quia punctum puncto non hæret, magnitudines partim sunt, et partim non sunt omni ex parte divisibiles. Sed quum hoc positum assertumque est, punctum ubivis ac omni in parte videtur esse : ita ut in puncta dividi magnitudinem sit necesse; quippe quum omni in parte punctum sit ; quo fit ut ea vel tactibus vel punctis constet. At omni in parte divisibilis est : quia ubi unum est, et omnia, ut singulum quodque. Uno autem plura non sunt ; non enim sunt deinceps. Quare non omni in parte divisibilis est. Nam si per medium divisibilis sit, et per punctum adhærens erit divisibilis. At id haudquaquam fit; siquidem nec signum signo, nec punctum puncto hæret. Hoc autem est divisio aut compositio. Quare tam congregatio quam segregatio est : sed non ex insectilibus et in insectilia (complura enim inde emergunt absurda), nec hoc pacto ut omni ex parte fiat divisio (id enim eveniret, si punctum puncto hæreret) : sed segregatio in parva et minora, et congregatio ex minoribus fit. At simplex perfectaque generatio congregatione et segregatione definita non est, quemadmodum nonnullis placet : qui et eam quæ in continuo fit mutationem, alterationem esse asserunt. (21) Verum id ipsum est, in quo prorsus errant : non enim generatio simplex atque corruptio congregatione segregationeve fit ; sed quum ex hoc in totum hoc mutatio fit. Alii vero omnem ejusmodi mutationem, alterationem esse putant. At in hoc discrimen subit ; nam hæc ratione, illa materiâ in subjecto exsistit.

τὴν ὕλην. (22) Ὅταν μὲν οὖν ἐν τούτοις ᾖ ἡ μεταβολή, γένεσις ἔσται ἢ φθορά, ὅταν δ' ἐν τοῖς πάθεσι καὶ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλοίωσις. Διακρινόμενα δὲ καὶ συγκρινόμενα εὔφθαρτα γίνεται. Ἐὰν μὲν γὰρ εἰς ἐλάττω ὑδάτια διαιρεθῇ, θᾶττον ἀὴρ γίνεται, ἐὰν δὲ συγκριθῇ, βραδύτερον. Μᾶλλον δ' ἔσται δῆλον ἐν τοῖς ὕστερον. Νῦν δὲ τοσοῦτον διωρίσθω, ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὴν γένεσιν σύγκρισιν, οἵαν δή τινές φασιν.

(22) Igitur quum in hisce fuerit mutatio, generatio erit vel corruptio ; quum in affectibus et iis quæ per accidens alicui competunt, alteratio. Sed quæ congregantur, ægre ; quæ vero segregantur, facile corruptioni redduntur obnoxia. Nam si aqua in minores aquæ particulas sit discerpta, in aerem ocius mutari solet : si vero collecta sit, segnius. Quod in iis quæ posterius dicentur, apertius fiet. Nunc vero sit hactenus definitum, fieri non posse ut generatio sit ejusmodi congregatio, qualem nonnulli esse asserunt.

CAP. III.

Διωρισμένων δὲ τούτων, πρῶτον θεωρητέον πότερον ἔστι τι γινόμενον ἁπλῶς καὶ φθειρόμενον, ἢ κυρίως μὲν οὐδέν, ἀεὶ δ' ἔκ τινος καὶ τί, λέγω δ' οἷον ἐκ κάμνοντος ὑγιαῖνον καὶ κάμνον ἐξ ὑγιαίνοντος, ἢ μικρὸν ἐκ μεγάλου καὶ μέγα ἐκ μικροῦ, καὶ τἆλλα πάντα τοῦτον τὸν τρόπον. Εἰ γὰρ ἁπλῶς ἔσται γένεσις, ἁπλῶς ἂν γίνοιτο ἐκ μὴ ὄντος, ὥστ' ἀληθὲς ἂν εἴη λέγειν ὅτι ὑπάρχει τισὶ τὸ μὴ ὄν. Τὶς μὲν γὰρ γένεσις ἐκ μὴ ὄντος τινός, οἷον ἐκ μὴ λευκοῦ ἢ μὴ καλοῦ, ἡ δὲ ἁπλῆ ἐξ ἁπλῶς μὴ ὄντος. Τὸ δ' ἁπλῶς ἤτοι τὸ πρῶτον σημαίνει καθ' ἑκάστην κατηγορίαν τοῦ ὄντος, ἢ τὸ καθόλου καὶ τὸ πάντα περιέχον. (2) Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, οὐσίας ἔσται γένεσις ἐκ μὴ οὐσίας. Ὧ δὲ μὴ ὑπάρχει οὐσία μηδὲ τόδε, δῆλον ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδεμία κατηγοριῶν, οἷον οὔτε ποιὸν οὔτε ποσὸν οὔτε τὸ ποῦ· χωριστὰ γὰρ ἂν εἴη τὰ πάθη τῶν οὐσιῶν. Εἰ δέ, τὸ μὴ ὂν ὅλως ἀπόφασις ἔσται καθόλου πάντων, ὥστε ἐκ μηδενὸς ἀνάγκη γίνεσθαι τὸ γινόμενον. (3) Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐν ἄλλοις τε διηπόρηται καὶ διώρισται τοῖς λόγοις ἐπὶ πλεῖον· συντόμως δὲ καὶ νῦν λεκτέον, ὅτι τρόπον μέν τινα ἐκ μὴ ὄντος ἁπλῶς γίνεται, τρόπον δὲ ἄλλον ἐξ ὄντος ἀεί· τὸ γὰρ δυνάμει ὂν ἐντελεχείᾳ δὲ μὴ ὂν ἀνάγκη προϋπάρχειν λεγόμενον ἀμφοτέρως. Ὃ δὲ καὶ τούτων διωρισμένων ἔχει θαυμαστὴν ἀπορίαν, πάλιν ἐπαναποδιστέον, πῶς ἔστιν ἁπλῆ γένεσις, εἴτ' ἐκ δυνάμει ὄντος οὖσα εἴτε καί πως ἄλλως. Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις ἆρ' ἔστιν οὐσίας γένεσις καὶ τοῦ τοῦδε, ἀλλὰ μὴ τοῦ τοιοῦδε καὶ τοσοῦδε καὶ ποῦ. (4) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ φθορᾶς. Εἰ γάρ τι γίνεται, δῆλον ὡς ἔσται δυνάμει τις οὐσία, ἐντελεχείᾳ δ' οὔ, ἐξ ἧς ἡ γένεσις ἔσται καὶ εἰς ἣν ἀνάγκη μεταβάλλειν τὸ φθειρόμενον. (5) Πότερον οὖν ὑπάρξει τι τούτῳ τῶν ἄλλων ἐντελεχείᾳ; λέγω δ' οἷον ἆρ' ἔσται ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ ποῦ τὸ δυνάμει μόνον τόδε καὶ ὄν, ἁπλῶς δὲ μὴ τόδε μηδ' ὄν; εἰ γὰρ μηδὲν ἀλλὰ πάντα δυνάμει, χωριστόν τε συμβαίνει τὸ μὴ οὕτως ὄν, καὶ ἔτι ὃ μάλιστα φοβούμενοι διετέλεσαν οἱ πρῶτοι φιλοσοφήσαντες, τὸ ἐκ μηδενὸς γίνεσθαι προϋπάρχοντος· εἰ δὲ τὸ μὲν εἶναι τόδε τι ἢ οὐσίαν οὐχ ὑπάρξει, τῶν δ' ἄλλων τι τῶν εἰρημένων, ἔσται, καθάπερ εἴπομεν, χωριστὰ τὰ πάθη τῶν οὐσιῶν. Περί τε τούτων οὖν ὅσον ἐνδέχεται πραγματευτέον, καὶ τίς αἰτία τοῦ γένεσιν ἀεὶ εἶναι, καὶ τὴν ἁπλῆν καὶ τὴν κατὰ μέρος. Οὔσης δ' αἰτίας μιᾶς μὲν ὅθεν τὴν ἀρχὴν εἶναί φαμεν τῆς κινήσεως,

His autem determinatis pertractatisque, primo contemplari oportet utrum simpliciter quippiam, an proprie quidem nihil generetur corrumpaturve, semper autem ex quodam quiddam fiat : ut ex ægro sanum, et ex sano ægrum ; aut pusillum e magno, et magnum e pusillo, et reliqua omnia ad hunc modum. Nam si generatio simpliciter sit, quippiam profecto e non-ente simpliciter absoluteque fiet. Quare verum erit dicere, quibusdam non-ens competere : quippe quum generatio quædam e quodam non-ente, ut e non albo vel non bono, fiat : at simplex generatio e non-ente simpliciter fit. Porro « simpliciter absoluteque » aut id quod ex omnibus entis prædicamentis primum est, aut quod est universale et cuncta ambit continetque, significat. (2) Igitur si primum, e non-substantia erit substantiæ generatio. At cui substantia non competit, nec ei ceterorum prædicamentorum ullum, veluti qualitatem, quantitatem, aut ubi, competere posse palam est : nam alioqui affectus ipsi a substantia separari possent. Sin vero, omnino ipsum non-ens universaliter omnium erit abnegatio. Quare id quod generatur, ex nihilo gignatur erit necesse. (3) Sed de hisce in aliis libris latius addubitatum simul atque definitum fuit : verum compendiose in præsentia quoque dicamus oportet, e non-ente simpliciter aliquo modo fieri generationem, et alio ex ente semper. Namque ens potentia, sed actu non-ens, præexsistat est necesse. Quod sane ut patet, utroque dicitur modo. Determinatis autem hisce, id rursum exacte disquiramus oportet, quod miram habet ambiguitatem : quonam inquam pacto generatio simplex sit, sive ex ente potentia, sive etiam alio quovis modo fiat. Dubitaverit namque quispiam utrum substantiæ ac rei hujusce, sed non qualitatis, quantitatis, aut ubi, generatio sit. (4) Eodem modo et de corruptione. Nam si quid oriatur, quandam potentia, non actu substantiam esse, dilucidum est : ex qua fiat generatio, et in quam id mutari necesse sit quod corruptionem subit. (5) Utrum igitur ex ceteris quæ actu sunt, quippiam huic competet? utrum, inquam, id quod potentia duntaxat hoc aliquid atque ens est, simpliciter autem neque hoc aliquid, neque ens, quantitas erit, aut qualitas, aut ubi? nam si actu nihil sit, sed omnia potentia ; eveniet et id quod ita est non-ens, esse separabile, et insuper (id quod semper maxime sunt veriti, qui primi in philosophia versati sunt), nihilo præexsistente quippiam gigni. Quod si verum non sit, hoc quidem substantiam et hoc aliquid esse, sed e ceteris prædicamentis aliquid, continget (ut jam diximus) affectus ipsos a substantiis posse separari. De hisce igitur, quoad fieri potest, et quænam sit causa cur generatio, tam quæ simpliciter quam quæ secundum partem fit, semper sit, disserendum est. Sed quum una quidem causa sit unde motus esse prin-

μιᾶς δὲ τῆς ὕλης, τὴν τοιαύτην αἰτίαν λεκτέον. (6) Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνης εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς περὶ κινήσεως λόγοις, ὅτι ἐστὶ τὸ μὲν ἀκίνητον τὸν ἅπαντα χρόνον, τὸ δὲ κινούμενον ἀεί. Τούτων δὲ περὶ μὲν τῆς ἀκινήτου ἀρχῆς τῆς ἑτέρας καὶ προτέρας διελεῖν ἐστὶ φιλοσοφίας ἔργον· περὶ δὲ τοῦ διὰ τὸ συνεχῶς κινεῖσθαι τἆλλα κινοῦντος ὕστερον ἀποδοτέον, τί τοιοῦτον τῶν καθ' ἕκαστα λεγομένων αἴτιόν ἐστιν. Νῦν δὲ τὴν ὡς ἐν ὕλης εἴδει τιθεμένην αἰτίαν εἴπωμεν, δι' ἣν ἀεὶ φθορὰ καὶ γένεσις οὐχ ὑπολείπει τὴν φύσιν· ἅμα γὰρ ἂν ἴσως τοῦτο γένοιτο δῆλον, καὶ περὶ τοῦ νῦν ἀπορηθέντος, πῶς ποτὲ δεῖ λέγειν καὶ περὶ τῆς ἁπλῆς φθορᾶς καὶ γενέσεως. (7) Ἔχει δ' ἀπορίαν ἱκανὴν καὶ τί τὸ αἴτιον τοῦ συνείρειν τὴν γένεσιν, εἴπερ τὸ φθειρόμενον εἰς τὸ μὴ ὂν ἀπέρχεται, τὸ δὲ μὴ ὂν μηδέν ἐστιν· οὔτε γὰρ τὶ οὔτε ποιὸν οὔτε ποσὸν οὔτε ποῦ τὸ μὴ ὄν. Εἴπερ οὖν ἀεί τι τῶν ὄντων ἀπέρχεται, διὰ τί ποτ' οὐκ ἀνήλωται πάλαι καὶ φροῦδον τὸ πᾶν, εἴ γε πεπερασμένον ἦν ἐξ οὗ γίνεται τῶν γινομένων ἕκαστον; οὐ γὰρ δὴ διὰ τὸ ἄπειρον εἶναι ἐξ οὗ γίνεται, οὐχ ὑπολείπει· τοῦτο γὰρ ἀδύνατον. Κατ' ἐνέργειαν μὲν γὰρ οὐδέν ἐστιν ἄπειρον, δυνάμει δ' ἐπὶ τὴν διαίρεσιν, ὥστ' ἔδει ταύτην εἶναι μόνην τὴν μὴ ὑπολείπουσαν τῷ γίνεσθαί τι ἀεὶ ἔλαττον· νῦν δὲ τοῦτο οὐχ ὁρῶμεν. Ἆρ' οὖν διὰ τὸ τὴν τοῦδε φθορὰν ἄλλου εἶναι γένεσιν καὶ τὴν τοῦδε γένεσιν ἄλλου εἶναι φθορὰν ἄπαυστον ἀναγκαῖον εἶναι τὴν μεταβολήν; (8) Περὶ μὲν οὖν τοῦ γένεσιν εἶναι καὶ φθορὰν ὁμοίως περὶ ἕκαστον τῶν ὄντων, ταύτην οἰητέον εἶναι πᾶσιν ἱκανὴν αἰτίαν. Διὰ τί δέ ποτε τὰ μὲν ἁπλῶς γίνεσθαι λέγεται καὶ φθείρεσθαι τὰ δ' οὐχ ἁπλῶς, πάλιν σκεπτέον, εἴπερ τὸ αὐτό ἐστι γένεσις μὲν τουδὶ φθορὰ δὲ τουδί, καὶ φθορὰ μὲν τουδὶ γένεσις δὲ τουδί· ζητεῖ γάρ τινα τοῦτο λόγον. (9) Λέγομεν γὰρ ὅτι φθείρεται νῦν ἁπλῶς, καὶ οὐ μόνον τοδί· καὶ αὕτη μὲν γένεσις ἁπλῶς, αὕτη δὲ φθορά. Τοδὶ δὲ γίνεται μέν τι, γίνεται δ' ἁπλῶς οὔ· φαμὲν γὰρ τὸν μανθάνοντα γίνεσθαι μὲν ἐπιστήμονα, γίνεσθαι δ' ἁπλῶς οὔ. Καθάπερ οὖν πολλάκις διορίζομεν λέγοντες ὅτι τὰ μὲν τόδε τι σημαίνει τὰ δ' οὔ, διὰ τοῦτο συμβαίνει τὸ ζητούμενον· διαφέρει γὰρ εἰς ἃ μεταβάλλει τὸ μεταβάλλον· οἷον ἴσως ἡ μὲν εἰς πῦρ ὁδὸς γένεσις μὲν ἁπλῆ, φθορὰ δὲ τινός ἐστιν, οἷον γῆς, ἡ δὲ γῆς γένεσις τὶς γένεσις, γένεσις δ' οὐχ ἁπλῶς, φθορὰ δ' ἁπλῶς, οἷον πυρός, ὥσπερ Παρμενίδης λέγει δύο τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν εἶναι φάσκων, πῦρ καὶ γῆν. (10) Τὸ δὴ ταῦτα ἢ τοιαῦθ' ἕτερα ὑποτίθεσθαι διαφέρει οὐδέν· τὸν γὰρ τρόπον ζητοῦμεν, ἀλλ' οὐ τὸ ὑποκείμενον. (11) Ἡ μὲν οὖν εἰς τὸ μὴ ὂν ἁπλῶς ὁδὸς φθορὰ ἁπλῆ, ἡ δ' εἰς τὸ ἁπλῶς ὂν γένεσις ἁπλῆ. Οἷς οὖν διώρισται εἴτε πυρὶ καὶ γῇ εἴτε ἄλλοις τισί, τούτων ἔσται τὸ μὲν ὂν τὸ δὲ μὴ ὄν. Ἕνα μὲν οὖν τρόπον τούτῳ διοίσει τὸ ἁπλῶς τι γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι τοῦ μὴ ἁπλῶς, ἄλλον δὲ τῇ ὕλῃ ὁποία τις ἂν ᾖ· ἧς μὲν γὰρ μᾶλλον αἱ διαφοραὶ τόδε τι σημαίνουσι, μᾶλλον οὐσία, ἧς δὲ στέρησιν, μὴ

cipium dicimus, altera vero ipsa materies, de tali causa dicamus oportet. (6) Nam de illa quidem prius est dictum, quum de motu ageremus : esse inquam aliud quod omni tempore perdurat immobile, et aliud quod in motu semper est. Sed de principio illo quod mutationi non est obnoxium, primæ philosophiæ est determinare ac pertractare : at de eo quod cetera idcirco movet, quia continue moveatur; quidnam eorum quæ singularia vocantur ejusmodi causa sit, posterius erit assignandum. Nunc autem eam quæ velut in materiæ specie sita est, causam, per quam generatio et corruptio nunquam natura deficiunt, dicamus oportet. Nam simul forsitan et hoc emerget, et id quo de nuper dubitavimus : quonam inquam pacto de generatione et corruptione simplici dicere conveniat. (7) Invehit autem id quoque magnum abunde dubium, quænam causa sit ut generatio generationi semper cohæreat : si quidem quod corruptionem subit, ad id proficiscitur quod nequaquam exsistit; quod autem non exsistit, nihil est. Nam quod haud est, neque substantia est, neque qualitas, neque quantitas, neque ubi. Igitur si semper quippiam eorum quæ sunt, abeat, cur non dudum universum ipsum consumptum fuit atque inane evasit : si id ex quo fit genitorum quodque, finitum est? non enim propterea quod id ex quo quid fit, infinitum sit, non deficit; id enim esse nequit. Nihil enim actu infinitum est, sed potentia tantum, nempe divisione ipsa. Quare hanc solam causam esse oportebat, cur nunquam deficiat : quia semper quippiam fiat minus; nunc autem hoc fieri minime cernimus. An igitur propterea quod interitus hujus alterius est ortus, et contra ortus hujus, alterius interitus, necessario accidit ut mutatio subsistere nequeat? (8) Cur igitur generatio et corruptio similiter, semper sit circa unumquodque eorum quæ sunt, hanc apud omnes causam satis esse putandum est. Sed quamobrem alia simpliciter, alia non simpliciter oriri ac interire dicantur, rursum consideremus oportet : siquidem idem est generatio hujus et illius corruptio, atque hujus corruptio et illius generatio : id enim quandam postulat rationem. (9) Dicimus enim quippiam simpliciter nunc, et non solum hocce, corrumpi. Atque hæc generatio, generatio simpliciter; et hæc corruptio, corruptio simpliciter est. Fit autem et hocce quidem aliquid, non autem simpliciter : etenim eum qui discit, scientem fieri dicimus, non autem simpliciter fieri. Quia igitur quædam (id quod definiendo sæpe diximus) hoc aliquid significant, quædam, non : hac sane de causa, quod in quæstione versatur, evenit. Refert enim haud parum, in quod mutetur id quod mutationem subit; verbi causa, quæ ad ignem fit transitio, ea forsitan generatio simplex est, et alicujus, ceu terræ, corruptio. At terræ generatio, generatio quædam est : ceterum generatio simpliciter non est, sed corruptio simpliciter, puta ignis : sicuti Parmenides asserit, qui duo, ens inquam et non-ens, ignem et terram esse dicit. (10) Verum hæc an alia ejusmodi supponantur, interest nihil, quandoquidem modum quærimus, non subjectum. (11) Quæ igitur ad non-ens simpliciter fit migratio, corruptio simplex est : quæ vero ad ens simpliciter, simplex generatio. Quibus igitur illæ sive igne et terra, sive quibusdam aliis definitæ sunt; horum profecto alterum ens, alterum non-ens erit. Uno igitur modo simpliciter quippiam generari ac corrumpi, et non simpliciter, hoc inter se different : altero, materiæ qualitate conditioneve. Cujus enim differentiæ potius hoc aliquid significant, ea magis substantia est : contra, cujus

ὄν, οἷον τὸ μὲν θερμὸν κατηγορία τις καὶ εἶδος, ἡ δὲ ψυχρότης στέρησις. Διαφέρουσι δὲ γῆ καὶ πῦρ καὶ ταύταις ταῖς διαφοραῖς. (12) Δοκεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς πολλοῖς τῷ αἰσθητῷ καὶ μὴ αἰσθητῷ διαφέρειν· ὅταν μὲν γὰρ εἰς αἰσθητὴν μεταβάλλῃ ὕλην, γίνεσθαί φασιν, ὅταν δ' εἰς ἀφανῆ, φθείρεσθαι· τὸ γὰρ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν τῷ αἰσθάνεσθαι καὶ τῷ μὴ αἰσθάνεσθαι διορίζουσιν, ὥσπερ τὸ μὲν ἐπιστητὸν ὄν, τὸ δ' ἄγνωστον μὴ ὄν· ἡ γὰρ αἴσθησις ἐπιστήμης ἔχει δύναμιν. Καθάπερ οὖν αὐτοὶ τῷ αἰσθάνεσθαι ἢ τῷ δύνασθαι καὶ ζῆν καὶ εἶναι νομίζουσιν, οὕτω καὶ τὰ πράγματα, τρόπον τινὰ διώκοντες τἀληθές, αὐτὸ δὲ λέγοντες οὐκ ἀληθές. (13) Συμβαίνει δὴ κατὰ δόξαν καὶ κατ' ἀλήθειαν ἄλλως τὸ γίνεσθαί τε ἁπλῶς καὶ τὸ φθείρεσθαι· πνεῦμα γὰρ καὶ ἀὴρ κατὰ μὲν τὴν αἴσθησιν ἧττόν ἐστιν (διὸ καὶ τὰ φθειρόμενα ἁπλῶς τῇ εἰς ταῦτα μεταβολῇ φθείρεσθαι λέγουσιν, γίνεσθαι δ' ὅταν εἰς ἁπτὸν καὶ εἰς γῆν μεταβάλλῃ), κατὰ δ' ἀλήθειαν μᾶλλον τόδε τι καὶ εἶδος ταῦτα τῆς γῆς. (14) Τοῦ μὲν οὖν εἶναι τὴν μὲν ἁπλῆν γένεσιν φθορὰν οὖσάν τινος, τὴν δὲ φθορὰν τὴν ἁπλῆν γένεσιν οὖσάν τινος, εἴρηται τὸ αἴτιον· διὰ γὰρ τὸ τὴν ὕλην διαφέρειν ἢ τῷ οὐσίαν εἶναι ἢ τῷ μή, ἢ τῷ τὴν μὲν μᾶλλον τὴν δὲ μή, ἢ τῷ τὴν μὲν μᾶλλον αἰσθητὴν εἶναι τὴν ὕλην ἐξ ἧς καὶ εἰς ἥν, τὴν δὲ ἧττον εἶναι. Τοῦ δὲ τὰ μὲν ἁπλῶς γίνεσθαι λέγεσθαι, τὰ δέ τι μόνον, μὴ τῇ ἐξ ἀλλήλων γενέσει, καθ' ὃν εἴπομεν νῦν τρόπον· νῦν μὲν γὰρ τοσοῦτον διώρισται, τί δή ποτε πάσης γενέσεως οὔσης φθορᾶς ἄλλου, καὶ πάσης φθορᾶς οὔσης ἑτέρου τινὸς γενέσεως, οὐχ ὁμοίως ἀποδίδομεν τὸ γίνεσθαι καὶ τὸ φθείρεσθαι τοῖς εἰς ἄλληλα μεταβάλλουσιν. (15) Τὸ δ' ὕστερον εἰρημένον οὐ τοῦτο διαπορεῖ ἀλλὰ τί ποτε τὸ μανθάνον μὲν οὐ λέγεται ἁπλῶς γίνεσθαι ἀλλὰ γίνεσθαι ἐπιστῆμον, τὸ δὲ φυόμενον γίνεσθαι. Ταῦτα δὲ διώρισται ταῖς κατηγορίαις· τὰ μὲν γὰρ τόδε τι σημαίνει, τὰ δὲ τοιόνδε, τὰ δὲ ποσόν· ὅσα οὖν μὴ οὐσίαν σημαίνει, οὐ λέγεται ἁπλῶς ἀλλὰ τὶ γίνεσθαι. Οὐ μὴν ἀλλ' ὁμοίως ἐν πᾶσι γένεσις μὲν κατὰ τὰ ἐν τῇ ἑτέρᾳ συστοιχίᾳ λέγεται, οἷον ἐν μὲν οὐσίᾳ ἐὰν πῦρ ἀλλ' οὐκ ἐὰν γῆ, ἐν δὲ τῷ ποιῷ ἐὰν ἐπιστῆμον ἀλλ' οὐχ ὅταν ἀνεπιστῆμον. (16) Περὶ μὲν οὖν τοῦ τὰ μὲν ἁπλῶς γίνεσθαι τὰ δὲ μή, καὶ ὅλως ἐν ταῖς οὐσίαις αὐταῖς, εἴρηται, καὶ διότι τοῦδε γένεσιν εἶναι συνεχῶς αἰτία ὡς ὕλη τὸ ὑποκείμενον, ὅτι μεταβλητικὸν εἰς τἀναντία, καὶ ἔστιν ἡ θατέρου γένεσις ἀεὶ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν ἄλλου φθορὰ καὶ ἡ ἄλλου φθορὰ ἄλλου γένεσις. (17) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀπορῆσαι δεῖ διὰ τί γίνεται ἀεὶ ἀπολλυμένων· ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ φθείρεσθαι ἁπλῶς φασίν, ὅταν εἰς ἀναίσθητον ἔλθῃ καὶ τὸ μὴ ὄν, ὁμοίως καὶ γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος φασίν, ὅταν ἐξ ἀναισθήτου. Εἴτ' οὖν ὄντος τινὸς τοῦ ὑποκειμένου εἴτε μή, γίνεται ἐκ μὴ ὄντος. Ὥστε ὁμοίως καὶ γίνεται ἐκ μὴ ὄντος καὶ φθείρεται εἰς τὸ μὴ ὄν. Εἰκότως οὖν οὐχ ὑπολείπει· ἡ γὰρ γένεσις φθορὰ τοῦ μὴ ὄντος, ἡ δὲ φθορὰ γένεσις τοῦ μὴ ὄντος. (18) Ἀλλὰ

differentiæ privationem magis significant, ea magis non ens est; ut calor prædicamentum quoddam et species est, frigiditas vero, privatio : his autem differentiis ignis et terra differunt. (12) At plerisque videtur illa potius sensibili et insensibili differre. Nam quum ad sensibilem materiam mutatio fit, tum gigni quippiam aiunt; quum ad eam quæ sub sensum non cadit, corrumpi : quandoquidem ens et non-ens, sentiendo et non sentiendo definiunt; quemadmodum quod scibile est, ens esse asserunt; quod sciri non solet, non-ens : quippe quum sensus ipse scientiæ vim obtineat. Igitur hi ut res ipsas vivere, quia sentiant aut sentire possint; ita eadem esse, quia sub sensum cadant, arbitrantur : veritatem modo quodam sectantes, sed hoc falsi dicentes. (13) Itaque generari quippiam simpliciter, atque corrumpi, juxta opinionem alio atque veritatem accidit modo. Nam spiritus et aer, sensu quidem minus sunt (proinde illi et quæ simpliciter corrumpuntur, mutatione ad illa tendente corrumpi dicunt; atque generari, quum in rem tangibilem terramque mutantur); revera vero hoc aliquid et species magis sunt quam ipsa terra. (14) Cur igitur sit aut non sit simplex generatio, quæ eadem alicujus corruptio est, et corruptio simplex quæ itidem generatio alicujus est, causam diximus. Nam id ob materiæ discrimen evenit : nempe aut quod ea substantia sit, vel non sit; aut quod hæc magis, illa minus; aut quia materia ex qua mutatione venit, et ad quam proficiscitur, alia magis, alia minus sensu percipi queat. Dicuntur autem quædam simpliciter, quædam solum aliquid fieri : non ob mutuam generationem, sed juxta eum quem nuper diximus modum. Nam hoc tantum nuper definitum determinatumque fuit, curnam quum omnis generatio sit alterius corruptio, et omnis corruptio cujuspiam alius generatio, tam oriri quam interire non similiter tribuamus iis quæ in sese vicissim mutari solent. (15) At quod postremo loco fuit dictum, hoc idem minime in quæstionem revocat : sed quam ob rem quod discit, non simpliciter fieri, sed fieri sciens; quod vero nascitur, fieri dicatur. Hæc autem prædicamentis distincta sunt. Nam alia substantiam, alia qualitatem, alia quantitatem significant. Quæcumque igitur substantiam non significant, ea non simpliciter, sed quippiam fieri dicuntur. Verumenimvero in omnibus generatio simpliciter, juxta ea quæ in altera sunt serie, dicitur; ut in substantia, si ignis stat, sed non si terra; et in qualitate, si scium, sed non si inscium. (16) Quod igitur quædam simpliciter oriantur, quædam non, etiam omnino in ipsis substantiis, dictum est; et quod ut generatio continue sit, causa ut materia id quod subjicitur, est, quia in contraria mutativum est. Atque in substantiis semper unius generatio, alterius est corruptio; et unius corruptio, generatio alterius. (17) At vero nec dubitasse convenit, quam ob causam corruptis quibusdam semper generatio fiat. Nam ut corrumpi simpliciter quippiam dicunt, quum illud ad insensibile, et id quod haud est, proficiscitur : sic et ortum subire ex eo quod haud est, quum ex insensibili fit. Sive igitur subjecto quopiam exsistente sive non, ex eo fit quod haud est. Quare simili modo et ex eo quod haud est, generatur, et in id quod haud est, corrumpitur. Merito igitur generatio non deficit : quippe quum generatio corruptio sit ejus quod haud est; atque corruptio, generatio ejus quod haud est. (18) Sed quæret aliquis, utrum hoc ipsum quod simpliciter

τοῦτο τὸ μὴ ὂν ἁπλῶς ἀπορήσειεν ἄν τις πότερον τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ἐστίν, οἷον γῆ καὶ τὸ βαρὺ μὴ ὄν, πῦρ δὲ καὶ τὸ κοῦφον τὸ ὄν, ἢ οὔ, ἀλλ' ἔστι καὶ γῆ τὸ ὄν, τὸ δὲ μὴ ὂν ὕλη ἡ τῆς γῆς, καὶ πυρὸς ὡσαύτως. Καὶ ἆρά γε ἑτέρα ἑκατέρου ἡ ὕλη, ἢ οὐκ ἂν γίνοιτο ἐξ ἀλλήλων οὐδ' ἐξ ἐναντίων; τούτοις γὰρ ὑπάρχει τἀναντία, πυρί, γῇ, ὕδατι, ἀέρι. Ἢ ἔστι μὲν ὡς ἡ αὐτή, ἔστι δ' ὡς ἡ ἑτέρα· ὃ μὲν γάρ ποτε ὂν ὑπόκειται τὸ αὐτό, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

non est, e contrariis sit alterum, verbi causa : utrum nonens sit terra, et id quod grave est; ens vero ignis et quod leve est; an non : sed ens terra, non-ens vero terræ materies atque ignis similiter. Et utrum materies utriusque diversa sit : an nec ex sese mutuo fierent, nec ex contrariis? nam hisce, igni, inquam, terræ, aquæ et aeri, contraria insunt. An partim est eadem, partim diversa? quod enim aliquando quum sit, subjici solet, est idem; at ratio, non item eadem est. Sed de hisce hactenus.

CAP. IV.

Περὶ δὲ γενέσεως καὶ ἀλλοιώσεως λέγωμεν τί διαφέρουσιν· φαμὲν γὰρ ἑτέρας εἶναι ταύτας τὰς μεταβολὰς ἀλλήλων. (2) Ἐπειδὴ οὖν ἐστί τι τὸ ὑποκείμενον καὶ ἕτερον τὸ πάθος ὃ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου λέγεσθαι πέφυκεν, καὶ ἔστι μεταβολὴ ἑκατέρου τούτων, ἀλλοίωσις μέν ἐστιν, ὅταν ὑπομένοντος τοῦ ὑποκειμένου, αἰσθητοῦ ὄντος, μεταβάλλῃ ἐν τοῖς αὐτοῦ πάθεσιν, ἢ ἐναντίοις οὖσιν ἢ μεταξύ, οἷον τὸ σῶμα ὑγιαίνει καὶ πάλιν κάμνει ὑπομένον γε ταὐτό, καὶ ὁ χαλκὸς στρογγύλος, ὁτὲ δὲ γωνιοειδὴς ὁ αὐτός γε ὤν. (3) Ὅταν δ' ὅλον μεταβάλλῃ μὴ ὑπομένοντος αἰσθητοῦ τινὸς ὡς ὑποκειμένου τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' οἷον ἐκ τῆς γονῆς αἷμα πάσης ἢ ἐξ ὕδατος ἀὴρ ἢ ἐξ ἀέρος παντὸς ὕδωρ, γένεσις ἤδη τὸ τοιοῦτον, τοῦ δὲ φθορά, μάλιστα δέ, ἂν ἡ μεταβολὴ γίνηται ἐξ ἀναισθήτου εἰς αἰσθητὸν ἢ ἁφῇ ἢ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν, οἷον ὅταν ὕδωρ γένηται ἢ φθαρῇ εἰς ἀέρα· ὁ γὰρ ἀὴρ ἐπιεικῶς ἀναίσθητον. (4) Ἐν δὲ τούτοις ἄν τι ὑπομένῃ πάθος τὸ αὐτὸ ἐναντιώσεως ἐν τῷ γενομένῳ καὶ τῷ φθαρέντι, οἷον ὅταν ἐξ ἀέρος ὕδωρ, εἰ ἄμφω διαφανῆ ἢ ψυχρά, οὐ δεῖ τούτου θάτερον πάθος εἶναι εἰς ὃ μεταβάλλει. Εἰ δὲ μή, ἔσται ἀλλοίωσις, οἷον ὁ μουσικὸς ἄνθρωπος ἐφθάρη, ἄνθρωπος δ' ἄμουσος ἐγένετο, ὁ δ' ἄνθρωπος ὑπομένει τὸ αὐτό. Εἰ μὲν οὖν τούτου μὴ πάθος ἦν καθ' αὑτὸν ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ἀμουσία, τοῦ μὲν γένεσις ἦν ἄν, τοῦ δὲ φθορά· διὸ ἀνθρώπου μὲν ταῦτα πάθη, ἀνθρώπου δὲ μουσικοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀμούσου γένεσις καὶ φθορά· νῦν δὲ πάθος τοῦτο τοῦ ὑπομένοντος. Διὸ ἀλλοίωσις τὰ τοιαῦτα. (5) Ὅταν μὲν οὖν κατὰ τὸ ποσὸν ᾖ ἡ μεταβολὴ τῆς ἐναντιώσεως, αὔξη καὶ φθίσις, ὅταν δὲ κατὰ τόπον, φορά, ὅταν δὲ κατὰ πάθος καὶ τὸ ποιόν, ἀλλοίωσις, ὅταν δὲ μηδὲν ὑπομένῃ οὗ θάτερον πάθος ἢ συμβεβηκὸς ὅλως, γένεσις, τὸ δὲ φθορά. (6) Ἔστι δὲ ὕλη μάλιστα μὲν καὶ κυρίως τὸ ὑποκείμενον γενέσεως καὶ φθορᾶς δεκτικόν, τρόπον δέ τινα καὶ τὸ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς, ὅτι πάντα δεκτικὰ τὰ ὑποκείμενα ἐναντιώσεών τινων. Περὶ μὲν οὖν γενέσεως καὶ φθορᾶς, εἴτε ἔστιν εἴτε μή, καὶ πῶς ἔστι, καὶ περὶ ἀλλοιώσεως διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον.

De generatione autem atque alteratione, quo inter se discrepent, agendum : nam hasce mutationes inter sese diversas esse dicimus. (2) Quum igitur subjectum quippiam sit, et affectio atque qualitas quæ de subjecto necessario dicitur sitque utriusque horum mutatio : alteratio sane est, quando sensibile subjectum permanens, in suis mutatur affectibus, qui aut contrarii, aut inter contrarios medii sunt, sicuti corpus idem permanens vicissim modo sanum, modo ægrum est; atque æs, quanquam idem, alias rotundum est, alias anguli speciem præ se fert. (3) At quum totum mutatur, nec sensibile quicquam ut subjectum, idem permanet, sed perinde evenit ut quum ex toto semine sanguis, aut ex tota aqua aer, aut ex aere toto aqua fit, jam quod est tale, generatio hujus est, et illius corruptio : et maxime, si ex insensibili ad id quod aut tactu aut sensibus universis sensibile est, mutatio fiat, aut contra, ut quum ex aere gignitur aqua, aut eadem in aerem corrumpitur : etenim aer propemodum insensibilis est. (4) Ceterum in hisce si qua e contrarietate affectio eadem remaneat in eo quod ortum est, quæ prius in eo quod interiit, erat : ceu si quum ex aere fit aqua, aeris perspicuitas aut frigus in aqua, remaneat : affectionum alterutram ejus esse in quod mutatio fiat, minime oportet. Sin minus, erit alteratio : verbi causa, musicus homo corrumpitur, et homo non musicus gignitur; homo vero idem perseverat. Si ergo musica, atque musicæ vacuitas non esset affectio per se hominis, generatio profecto foret alterius, et alterius corruptio. Quapropter hæc hominis quidem affectiones sunt : hominis vero musici, hominisque non musici, generatio atque corruptio. Nunc autem id ejus quod permanet, affectus est. Proinde circa ea quæ ejusmodi sunt, alteratio exsistit. (5) Quum igitur contrarietatis mutatio in quantitate est, accretio est atque decretio : quum in loco, latio : quum in affectu atque qualitate, alteratio. At quum id non remanet, in quo affectuum alter aut omnino accidens exsistit, tum generatio unius est, et alius corruptio. (6) Porro subjectum ortus et interitus susceptivum, maxime quidem ac proprie materies est. Quodam autem modo id quoque, quod ceteris mutationibus subjici solet; propterea quod subjecta omnia quarundam contrarietatum susceptiva sunt. De generatione igitur ac corruptione, sitne an non, et quo pacto sit item de alteratione, hoc modo sit determinatum.

CAP. V.

Περὶ δὲ αὐξήσεως λοιπὸν εἰπεῖν, τί τε διαφέρει γενέσεως καὶ ἀλλοιώσεως, καὶ πῶς αὐξάνεται τῶν αὐξανομένων ἕκαστον καὶ φθίνει ὁτιοῦν τῶν φθινόντων. (2) Σκεπτέον δὴ πρῶτον πότερον μόνως ἐν τῷ περὶ ὅ ἐστιν αὐτῶν ἡ πρὸς ἄλληλα διαφορά, οἷον ὅτι ἡ μὲν ἐκ τοῦδε εἰς τόδε μεταβολή, οἷον ἐκ δυνάμει οὐσίας εἰς ἐντελεχείᾳ οὐσίαν, γένεσίς ἐστιν, ἡ δὲ περὶ μέγεθος αὔξησις καὶ φθίσις, ἡ δὲ περὶ πάθος ἀλλοίωσις· ἀμφότερα δὲ ἐκ δυνάμει ὄντων εἰς ἐντελέχειαν μεταβολὴ τῶν εἰρημένων ἐστίν, ἢ καὶ ὁ τρόπος διαφέρει τῆς μεταβολῆς· φαίνεται γὰρ τὸ μὲν ἀλλοιούμενον οὐκ ἐξ ἀνάγκης μεταβάλλον κατὰ τόπον, οὐδὲ τὸ γινόμενον, τὸ δ' αὐξανόμενον καὶ τὸ φθῖνον, ἄλλον δὲ τρόπον τοῦ φερομένου. (3) Τὸ μὲν γὰρ φερόμενον ὅλον ἀλλάττει τόπον, τὸ δ' αὐξανόμενον ὥσπερ τὸ ἐλαυνόμενον· τούτου γὰρ μένοντος τὰ μόρια μεταβάλλει κατὰ τόπον, οὐχ ὥσπερ τὰ τῆς σφαίρας· τὰ μὲν γὰρ ἐν τῷ ἴσῳ τόπῳ μεταβάλλει τοῦ ὅλου μένοντος, τὰ δὲ τοῦ αὐξανομένου ἀεὶ ἐπὶ πλείω τόπον, ἐπ' ἐλάττω δὲ τὰ τοῦ φθίνοντος. (4) Ὅτι μὲν οὖν ἡ μεταβολὴ διαφέρει οὐ μόνον περὶ ὃ ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦ τε γινομένου καὶ ἀλλοιουμένου καὶ αὐξανομένου, δῆλον. Περὶ δὲ ὅ ἐστιν ἡ μεταβολὴ ἡ τῆς αὐξήσεως καὶ ἡ τῆς φθίσεως (περὶ μέγεθος δὲ δοκεῖ εἶναι τὸ αὐξάνεσθαι καὶ φθίνειν) ποτέρως ὑποληπτέον, πότερον ἐκ δυνάμει μὲν μεγέθους καὶ σώματος, ἐντελεχείᾳ δ' ἀσωμάτου καὶ ἀμεγέθους γίνεσθαι σῶμα καὶ μέγεθος, καὶ τούτου διχῶς ἐνδεχομένου λέγειν, ποτέρως ἡ αὔξησις γίγνεται; πότερον ἐκ κεχωρισμένης αὐτῆς καθ' αὑτὴν τῆς ὕλης, ἢ ἐνυπαρχούσης ἐν ἄλλῳ σώματι; ἢ ἀδύνατον ἀμφοτέρως. Χωριστὴ μὲν γὰρ οὖσα ἢ οὐδένα καθέξει τόπον, ἢ οἷον στιγμή τις ἢ κενὸν ἔσται ἢ σῶμα οὐκ αἰσθητόν. Τούτων δὲ τὸ μὲν οὐκ ἐνδέχεται, τὸ δὲ ἀναγκαῖον ἔν τινι εἶναι· ἀεὶ γάρ που ἔσται τὸ γιγνόμενον ἐξ αὐτοῦ, ὥστε κἀκεῖνο, ἢ καθ' αὑτὸ ἢ κατὰ συμβεβηκός. (5) Ἀλλὰ μὴν εἴ γ' ἔν τινι ὑπάρξει, εἰ μὲν κεχωρισμένον οὕτως ὥστε μὴ ἐκείνου καθ' αὑτὸ ἢ κατὰ συμβεβηκός τι εἶναι, συμβήσεται πολλὰ καὶ ἀδύνατα. Λέγω δ' οἷον εἰ γίγνεται ἀὴρ ἐξ ὕδατος, οὐ τοῦ ὕδατος ἔσται μεταβάλλοντος, ἀλλὰ διὰ τὸ ὥσπερ ἐν ἀγγείῳ τῷ ὕδατι ἐνεῖναι τὴν ὕλην αὐτοῦ. Ἀπείρους γὰρ οὐδὲν κωλύει ὕλας εἶναι, ὥστε καὶ γίγνεσθαι ἐντελεχείᾳ. Ἔτι δ' οὐδ' οὕτω φαίνεται γιγνόμενος ἀὴρ ἐξ ὕδατος, οἷον ἐξιὼν ὑπομένοντος. (6) Βέλτιον τοίνυν ποιεῖν πᾶσιν ἀχώριστον τὴν ὕλην ὡς οὖσαν τὴν αὐτὴν καὶ μίαν τῷ ἀριθμῷ, τῷ λόγῳ δὲ μὴ μίαν. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ στιγμὰς θετέον οὐδὲ γραμμὰς τὴν τοῦ σώματος ὕλην διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. Ἐκεῖνο δὲ οὗ ταῦτα ἔσχατα, ἡ ὕλη, ἣν οὐδέποτ' ἄνευ πάθους οἷόντε εἶναι οὐδ' ἄνευ μορφῆς. Γίγνεται μὲν οὖν ἁπλῶς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις διώρισται, καὶ ὑπό τινος δὲ ἐντελεχείᾳ ὄντος, ἢ ὁμοιοειδοῦς ἢ ὁμογενοῦς, οἷον πῦρ ὑπὸ πυρὸς ἢ ἄνθρωπος ὑπ' ἀνθρώπου, ἢ ὑπ' ἐντελεχείας· σκληρὸν γὰρ οὐχ

Restat de accretione dicamus, quonam a generatione et alteratione differat, et quo pacto unumquodque eorum quæ suscipiunt incrementum, augeatur, et quodvis eorum quæ decrescunt, diminuatur. (2) Primo itaque considerare oportet, utrum mutua earum inter se differentia in eo solum sita sit, circa quod versari solent : verbi gratia, utrum eo solum inter se dissideant, quod ea mutatio quæ ex hoc in hoc tendit, puta ex substantia potentiâ, in substantiam actu generatio sit; quæ vero circa magnitudinem versatur, accretio et decretio; quæ autem circa affectum, alteratio : atque earum quæ posteriore loco dictæ sunt, utraque etiam ex iis quæ potentia sunt, ad ea quæ sunt actu, mutatio sit, an etiam mutationis modus differat. Nam nec id quod alterationem subit, nec id quod generatur, necessario mutari loco cernitur : quod autem accrescit aut descrescit, cernitur, at alio quam quod fertur modo. (3) Quod enim fertur tota mole, locum mutat : quod autem accrescit, perinde atque quod distendi producique solet. Hoc enim manente, partes alio, non sicuti globi partes, migrant, suumque deserunt locum. Nam globi partes, toto manente æquali in loco, locum ex loco mutant : at partes eorum quæ augentur, semper in ampliorem locum vergere solent; et eorum quæ decrescunt, in minorem. (4) Generationem igitur, alterationemque et accretionem, non solùm objecto, sed ipso item mutationis modo differre perspicuum est. Ad id autem circa quod accretio decretiove versari solet (versari autem videtur circa magnitudinem), utro modo accretionem decretionemve subire existimandum est? utrum, inquam, ex potentia quidem magnitudine ac corpore, sed actu nec corpore nec magnitudine, corpus fieri, an non, putandum est? Atque quum hoc bifariam dici contingat, utro modo fit accretio? utrum ex separata ipsa per se materia; an exsistente in alio corpore? utroque certe modo fieri nequeat? Nam si separata sit, aut nullum occupabit locum, aut veluti punctus quidam aut vacuum, vel corpus non sensibile erit. Horum autem alterum non contingit, alterum necesse est in aliquo esse. Quod enim ex eo oritur, id semper alicubi erit : quare et illud, aut per se aut per accidens. (5) At vero si sit in aliquo, et ita quidem sejunctum sit, ut nihil illius aut per se aut per accidens sit, multa profecto quæ fieri nequeant, evenient. Dico autem, ut si ex aqua fiat aer, id non erit, aqua mutationem subeunte, sed quia in aqua velut in vase materies ejus est. Nihil enim vetat, infinitas esse materias : quare et actu fieri. Adde quod nec ita aer ex aqua oriri videtur, ut permanente aqua, aer inde egrediatur. (6) Satius igitur fuerit, inseparabilem omnibus materiam tribuere : utpote quæ una numero eademque sit, ratione non una. At vero nec puncta, nec lineas, corporis materiam ponere iisdem de causis oportet. Sed cujus ultima sunt hæc, id materies est : quæ nec sine affectu unquam, nec sine forma esse potest. Gignitur igitur absolute aliud ex alio : id quod alio quoque loco jam definitum est. Atque ab aliquo actu exsistente, quod ejusdem sit aut generis aut speciei, ut ignis ab igne, aut ab homine homo; aut ab actu : durum enim

ὑπὸ σκληροῦ γίνεται. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ καὶ οὐσίας ὕλη σωματικῆς, σώματος δ' ἤδη τοιουδί (σῶμα γὰρ κοινὸν οὐδέν), ἡ αὐτὴ καὶ μεγέθους καὶ πάθους ἐστί, τῷ μὲν λόγῳ χωριστή, τόπῳ δ' οὐ χωριστή, εἰ μὴ καὶ τὰ πάθη χωριστά. (7) Φανερὸν δὴ ἐκ τῶν διηπορημένων ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ αὔξησις μεταβολὴ ἐκ δυνάμει μεγέθους, ἐντελεχείᾳ δὲ μηδὲν ἔχοντος μέγεθος· χωριστὸν γὰρ ἂν εἴη τὸ κενόν, τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, εἴρηται ἐν ἑτέροις πρότερον. Ἔτι δ' ἥ γε τοιαύτη μεταβολὴ οὐκ αὐξήσεως ἴδιος ἀλλὰ γενέσεως· ἡ γὰρ αὔξησίς ἐστι τοῦ ἐνυπάρχοντος μεγέθους ἐπίδοσις, ἡ δὲ φθίσις μείωσις. Διὸ δὴ ἔχειν τι δεῖ μέγεθος τὸ αὐξανόμενον. Ὥστ' οὐκ ἐξ ἀμεγέθους ὕλης δεῖ εἶναι τὴν αὔξησιν εἰς ἐντελέχειαν μεγέθους· γένεσις γὰρ ἂν εἴη σώματος μᾶλλον, οὐκ αὔξησις. (8) Ληπτέον δὴ μᾶλλον οἷον ἁπτομένους τῆς ζητήσεως ἐξ ἀρχῆς, ποίου τινὸς ὄντος τοῦ αὐξάνεσθαι ἢ τοῦ φθίνειν τὰ αἴτια ζητοῦμεν. Φαίνεται δὴ τοῦ αὐξανομένου ὁτιοῦν μέρος ηὐξῆσθαι, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ φθίνειν ἔλαττον γεγονέναι, ἔτι δὲ προσιόντος τινὸς αὐξάνεσθαι καὶ ἀπιόντος φθίνειν. Ἀναγκαῖον δὴ ἢ ἀσωμάτῳ αὐξάνεσθαι ἢ σώματι. Εἰ μὲν οὖν ἀσωμάτῳ, ἔσται χωριστὸν τὸ κενόν· ἀδύνατον δὲ μεγέθους ὕλην εἶναι χωριστήν, ὥσπερ εἴρηται πρότερον· εἰ δὲ σώματι, δύο ἐν τῷ αὐτῷ σώματα τόπῳ ἔσται, τό τε αὐξόμενον καὶ τὸ αὖξον· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἀδύνατον. (9) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' οὕτως ἐνδέχεται λέγειν γίνεσθαι τὴν αὔξησιν καὶ τὴν φθίσιν, ὥσπερ ὅταν ἐξ ὕδατος ἀήρ· τότε γὰρ μείζων ὁ ὄγκος γέγονεν· οὐ γὰρ αὔξησις τοῦτο ἀλλὰ γένεσις μὲν τοῦ εἰς ὃ μετέβαλεν ἔσται, φθορὰ δὲ τοῦ ἐναντίου· αὔξησις δὲ οὐδετέρου, ἀλλ' ἢ οὐδενὸς ἢ εἴ τι κοινὸν ἀμφοῖν ὑπάρχει, τῷ γινομένῳ καὶ τῷ φθαρέντι, οἷον εἰ σῶμα. Τὸ δ' ὕδωρ οὐκ ηὔξηται οὐδ' ὁ ἀήρ, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπόλωλε τὸ δὲ γέγονεν· τὸ σῶμα δέ, εἴπερ, ηὔξηται. Ἀλλὰ καὶ τοῦτ' ἀδύνατον. Δεῖ γὰρ σώζειν τῷ λόγῳ τὰ ὑπάρχοντα τῷ αὐξανομένῳ καὶ φθίνοντι. (10) Ταῦτα δὲ τρία ἐστίν, ὧν ἓν μέν ἐστι τὸ ὁτιοῦν μέρος μεῖζον γίγνεσθαι τοῦ αὐξανομένου μεγέθους, οἷον εἰ σὰρξ τῆς σαρκός, καὶ προσιόντος τινός, καὶ τρίτον σωζομένου τοῦ αὐξανομένου καὶ ὑπομένοντος· ἐν μὲν γὰρ τῷ γίγνεσθαί τι ἁπλῶς ἢ φθείρεσθαι οὐχ ὑπομένει, ἐν δὲ τῷ ἀλλοιοῦσθαι ἢ αὐξάνεσθαι ἢ φθίνειν ὑπομένει τὸ αὐτὸ τὸ αὐξανόμενον ἢ ἀλλοιούμενον· ἀλλ' ἔνθα μὲν τὸ πάθος ἔνθα δὲ τὸ μέγεθος τὸ αὐτὸ οὐ μένει. Εἰ δὴ ἔσται ἡ εἰρημένη αὔξησις, ἐνδέχοιτ' ἂν μηδενός γε προσιόντος μηδὲ ὑπομένοντος αὐξάνεσθαι καὶ μηδενὸς ἀπιόντος φθίνειν καὶ μὴ ὑπομένειν τὸ αὐξανόμενον. Ἀλλὰ δεῖ τοῦτο σώζειν· ὑπόκειται γὰρ ἡ αὔξησις τοιοῦτον. (11) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ τί ἐστι τὸ αὐξανόμενον, πότερον, ᾧ προστίθεταί τι, οἷον εἰ τὴν κνήμην αὐξάνει, αὕτη μείζων, ᾧ δὲ αὐξάνει, ἡ τροφή, οὔ. Διὰ τί δὴ οὖν ἄμφω ηὔξηται; μεῖζον γὰρ καὶ ὃ καὶ ᾧ, ὥσπερ ὅταν μίξῃς οἶνον ὕδατι· ὁμοίως γὰρ πλεῖον ἑκάτερον. Ἢ ὅτι τοῦ μὲν μένει ἡ οὐσία, τοῦ δ' οὔ, οἷον τῆς τροφῆς, ἐπεὶ καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐπικρατοῦν λέγεται ἐν τῇ μίξει, οἷον ὅτι

non a duro fit. Quum autem et corporeæ substantiæ materies sit corporis jam talis (nullum enim est commune corpus) : eadem et a magnitudine et ab affectu, ratione quidem, non item loco separabilis est, nisi et ipsi quoque affectus separabiles sint. (7) Patet igitur ex his quæ addubitavimus, accretionem non esse mutationem e potentia quidem magnitudine, actu vero nullam habente magnitudinem : quandoquidem quod commune est, separabile esset. Hoc autem esse non posse, dictum prius alibi est. Præterea talis mutatio, accretionis propria non est, sed generationis. Nam accretio, magnitudinis quæ in quopiam inest, augmentatio est ; decretio vero, ejusdem diminutio. Quamobrem id quod accrescit, magnitudinem quandam habeat oportet. Proinde nequaquam convenit, accretionem e materia quæ magnitudinis sit expers, ad actum magnitudinis esse : potius enim esset generatio corporis, non accretio. (8) Potius itaque sumamus oportet, quasi tractantes ab initio quæstionem, qualis accretio decretiove, cujus causas quærimus, exsistat. Igitur ejus quod accrementum suscipit, pars quævis augeri videtur ; atque pari modo in decretione, minor evadere : præterea accedente quopiam accrescere, et abeunte decrescere. Itaque aut incorporeo aut corpore augeri illud necesse est. Si igitur incorporeo, vacuum separabile erit. At a magnitudine materiam esse separabilem, quemadmodum prius est dictum, impossibile est. Sin vero corpore, duo corpora, id inquam quod augetur, et quod auget, in eodem erunt loco : quod et ipsum fieri nequit. (9) At vero nec accretionem decretionemve perinde fieri, atque quum ex aqua fit aer (tunc enim moles fieri major assolet), dicere contingit. Non enim id accretio, sed ejus quidem in quod mutatio fit, generatio, contrarii vero corruptio erit ; neutrius autem accretio : immo aut nullius, aut si quid utrisque, ei inquam quod oritur et ei quod interit, commune est, veluti si corpus ejus erit. Et nec aqua nec aer accrescit, verum illa interit, hic oritur : sed corpus, si res fert, auctum est. At hoc quoque fieri nequit. Nam ratione ea servare oportet, quæ ei quod accrescit decrescitve, competunt. (10) Hæc autem tria sunt : quorum primum est, magnitudinis quæ accrescit partem quamlibet majorem effici : verbi gratia, si caro, carnis : alterum, accedente quopiam : tertium, servato pariter atque manente eo quod accretionem subit. Nam quum quippiam simpliciter absoluteque gignitur aut interit, non permanet : at quum alteratur, aut accrescit decrescitve ; quod alteratur aut incrementa suscipit, id permanet : verum illic affectio, hic magnitudo eadem non manet. Quodsi mutatio illa quam diximus, esset accretio : contingeret profecto quippiam nulla re accedente permanenteve accrescere, nullaque abeunte decrescere, et id non manere quod suscipit accretionem. At hoc servare oportet : quippe quum accretio talis esse supponebatur. (11) Sed quæret aliquis ; quid est quod accrescit? utrum id cui nonnihil additur? verbi causa : si quid crus augeat, crusne majus evadit ; quod autem incrementum præstat, ipsum inquam alimentum, minime? Quare igitur ambo incrementa suscipiunt? Nam tam quod additur, quam cui additio fit, majus reddi assolet : haud secus atque quum aquæ vinum miscueris : pari enim ratione utrumque majus est. An quia hujus substantia maneat ; illius vero, puta cibi, haudquaquam? quando illic quoque quod evincit ac superat, in ipsa

οἶνος· ποιεῖ γὰρ τὸ τοῦ οἴνου ἔργον ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ ὕδατος τὸ σύνολον μῖγμα. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' ἀλλοιώσεως, εἰ μένει σὰρξ οὖσα καὶ τὸ τί ἐστι, πάθος δέ τι ὑπάρχει τῶν καθ' αὑτό, ὃ πρότερον οὐχ ὑπῆρχεν, ἠλλοίωται τοῦτο· ᾧ δ' ἠλλοίωται, ὁτὲ μὲν οὐδὲν πέπονθεν, ὁτὲ δὲ κἀκεῖνο. Ἀλλὰ τὸ ἀλλοιοῦν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐν τῷ αὐξανομένῳ καὶ τῷ ἀλλοιουμένῳ· ἐν τούτοις γὰρ τὸ κινοῦν, ἐπεὶ καὶ τὸ εἰσελθὸν γένοιτ' ἄν ποτε μεῖζον, καὶ τὸ ἀπολαῦσαν αὐτοῦ σῶμα, οἷον εἰ εἰσελθὸν γένοιτο πνεῦμα. Ἀλλ' ἔφθαρταί γε τοῦτο παθόν, καὶ τὸ κινοῦν οὐκ ἐν τούτῳ. (13) Ἐπεὶ δὲ διηπόρηται περὶ αὐτῶν ἱκανῶς, δεῖ καὶ τῆς ἀπορίας πειρᾶσθαι λύσιν εὑρεῖν, σώζοντας τὸ ὑπομένοντός τε τοῦ αὐξανομένου καὶ προσιόντος τινὸς αὐξάνεσθαι, ἀπιόντος δὲ φθίνειν, ἔτι δὲ τὸ ὁτιοῦν σημεῖον αἰσθητὸν ἢ μεῖζον ἢ ἔλαττον γεγονέναι, καὶ μήτε κενὸν εἶναι τὸ σῶμα μήτε δύο ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ μεγέθη μήτε ἀσωμάτῳ αὐξάνεσθαι. (14) Ληπτέον δὲ τὸ αἴτιον διορισαμένοις πρῶτον ἓν μὲν ὅτι τὰ ἀνομοιομερῆ αὐξάνεται τῷ τὰ ὁμοιομερῆ αὐξάνεσθαι (σύγκειται γὰρ ἐκ τούτων ἕκαστον), ἔπειθ' ὅτι σὰρξ καὶ ὀστοῦν καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων μορίων ἐστὶ διττόν) ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ὕλῃ εἶδος ἐχόντων· καὶ γὰρ ἡ ὕλη λέγεται καὶ τὸ εἶδος σὰρξ ἢ ὀστοῦν. Τὸ οὖν ὁτιοῦν μέρος αὐξάνεσθαι καὶ προσιόντος τινὸς κατὰ μὲν τὸ εἶδός ἐστιν ἐνδεχόμενον, κατὰ δὲ τὴν ὕλην οὐκ ἔστιν. Δεῖ γὰρ νοῆσαι ὥσπερ εἴ τις μετροίη τῷ αὐτῷ μέτρῳ ὕδωρ· ἀεὶ γὰρ ἄλλο καὶ ἄλλο τὸ γινόμενον. Οὕτω δ' αὐξάνεται ἡ ὕλη τῆς σαρκός, καὶ οὐχ ὁτῳοῦν παντὶ προσγίνεται, ἀλλὰ τὸ μὲν ὑπεκρεῖ τὸ δὲ προσέρχεται· τοῦ δὲ σχήματος καὶ τοῦ εἴδους ὁτῳοῦν μορίῳ. (15) Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνομοιομερῶν τοῦτο μᾶλλον δῆλον, οἷον χειρός, ὅτι ἀνάλογον ηὔξηται· ἡ γὰρ ὕλη ἑτέρα οὖσα δήλη μᾶλλον τοῦ εἴδους ἐνταῦθα ἢ ἐπὶ σαρκὸς καὶ τῶν ὁμοιομερῶν· διὸ καὶ τεθνεῶτος μᾶλλον ἂν δόξειεν εἶναι ἔτι σὰρξ καὶ ὀστοῦν ἢ χεὶρ καὶ βραχίων. Ὥστε ἔστι μὲν ὡς ὁτιοῦν τῆς σαρκὸς ηὔξηται, ἔστι δ' ὡς οὔ. Κατὰ μὲν γὰρ τὸ εἶδος ὁτῳοῦν προσελήλυθεν, κατὰ δὲ τὴν ὕλην οὔ. Μεῖζον μέντοι τὸ ὅλον γέγονε προσελθόντος μέν τινος, ὃ καλεῖται τροφὴ καὶ ἐναντίον, μεταβάλλοντος δὲ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος, οἷον εἰ ξηρῷ προσελθὸν ὑγρόν, προσελθὸν δὲ μεταβάλοι καὶ γένοιτο ξηρόν· ἔστι μὲν γὰρ ὡς τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ αὐξάνεται, ἔστι δ' ὡς ἀνομοίῳ. (16) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις ποῖόν τι δεῖ εἶναι τὸ ᾧ αὐξάνεται. Φανερὸν δὴ ὅτι δυνάμει ἐκεῖνο, οἷον εἰ σάρξ, δυνάμει σάρκα. Ἐντελεχείᾳ ἄρα ἄλλο· φθαρὲν δὴ τοῦτο σὰρξ γέγονεν. Οὐκοῦν οὐκ αὐτὸ καθ' αὑτό· γένεσις γὰρ ἂν ἦν, οὐκ αὔξησις· ἀλλὰ τὸ αὐξανόμενον τούτῳ. Τί οὖν παθὸν ὑπὸ τούτου ηὐξήθη; ἢ μιχθέν, ὥσπερ οἴνῳ εἴ τις ἐπιχέοι ὕδωρ, ὁ δὲ δύναιτο οἶνον ποιεῖν τὸ μιχθέν. Καὶ ὥσπερ τὸ πῦρ ἁψάμενον τοῦ καυστοῦ, οὕτως ἐν τῷ αὐξανομένῳ καὶ ὄντι ἐντελεχείᾳ σαρκὶ τὸ ἐνὸν αὐξητικὸν προσελθόντος δυνάμει σαρκὸς ἐποίησεν ἐντελεχείᾳ σάρκα. Οὐκοῦν ἅμα ὄντος· εἰ γὰρ χωρίς, γένεσις. Ἔστι μὲν γὰρ οὕτω πῦρ ποιῆσαι ἐπὶ τὸ ὑπάρχον ἐπιθέντα ξύλα. Ἀλλ'

mixtione augeri dicitur, ceu vinum. Nam universa mixtura, vini, non aquæ functionem exercet. (12) In alteratione quoque similiter, si caro et substantia ipsa maneat, eorum vero affectuum qui per se competunt, quispiam insit, qui prius non inerat, hoc sane alteratum est. Id autem quo alteratum est, interdum nihil patitur, interdum et illud quoque pati solet. Verum quod alterat, atque motus principium, in eo est quod alteratur, et eo quod accrescit. Quod enim movet, in hisce est : quandoquidem et quod ingeri solet, fieri aliquando majus potest, et corpus quod eo fruitur : ut si quod ingeritur, spiritus fiat. Verum quum hoc patitur, corrumpi solet, nec in eo est id quod movendi vim obtinet. (13) Quum autem de hisce sit abunde addubitatum, dubitationis solutionem invenire enitamur oportet, illud servantes, permanente inquam eo quod augetur, atque adveniente aliquo, fieri accretionem, et abeunte, decretionem, et insuper, quodvis sensibile signum majus minusve reddi, et neque corpus esse inane, neque eodem in loco duas esse magnitudines, neque incorporea re quicquam augeri. (14) Sumenda autem erit causa uno quidem prius a nobis definito : dissimilaria inquam augeri, quum similaria accrescunt. Ex his enim quodque componitur. Deinde carnem, et os, et id genus partium quamque, perinde atque ceterarum quæ formam habent in materia, duplicem esse. Nam materies atque forma, caro dicitur aut os. Partem igitur quamlibet augeri, et accedente aliquo secundum formam quidem, est possibile : at secundum materiam, haudquaquam. Intelligere autem perinde oportet, atque si quis aquam mensura eadem metiatur : quod enim fit, aliud atque aliud semper est. Ad hunc itaque modum carnis materies augetur; et non cuivis parti ejus quippiam additur, sed alia dilabitur, alia accedit. At cuivis figuræ ac formæ parti fit accessio. (15) Id autem magis constat in iis quæ dissimilium sunt partium, ut in manu, quod juxta proportionis rationem aucta sit. Quandoquidem materies quum diversa est, facilius dignoscitur hic quam in carne et iis quæ similium sunt partium. Idcirco et quum mortuus est quispiam, magis adhuc caro et os quam manus et brachium esse videtur. Quare partim augetur carnis quælibet particula, partim non augetur. Nam secundum formam quidem, cuivis parti quippiam adjungitur : secundum materiam vero, haudquaquam. Totum tamen majus evadit, accedente quopiam, quod nutrimentum, atque contrarium, nominatur, et in eandem formam transeunte : ut si humidum sicco accedat, et quum jam accesserit, mutationem subeat, fiatque siccum. Nam partim simile simili, partim dissimile dissimili accrescit. (16) Dubitaverit autem quispiam, quale id esse oporteat quo quid augetur. Palam itaque est hoc, potentia illud quo augetur esse oportere : ut si caro accretionem subeat, id quo illa accrescit, potentia carnem esse. Actu igitur aliud : quod sane ubi corrumpitur, caro fieri solet. Non igitur ipsum per se solumque est : nam alioqui generatio esset, non accretio ; sed id quod augetur, hoc augeri. Qualiter igitur hoc affecto, illud augeri solet? an mixto, haud secus atque si quis vino aquam infundat, et idem id quod admixtum est, efficere vinum possit? An sicut ignis tactum cremabile adurit, sic et id cui augendi facultas delegata est, in eo exsistens quod accrescit, quodque actu caro est, quod accessit a potentia carne, actu carnem facere consuevit? Illo igitur simul exsistente, id accidit; quoniam si seorsum esset, generatio sane foret. Nam ignem ad hunc facere modum contingit, videlicet injectis in eum qui

οὕτω μὲν αὔξησις, ὅταν δὲ αὐτὰ τὰ ξύλα ἀφθῇ, γένεσις. (17) Ποσὸν δὲ τὸ μὲν καθόλου οὐ γίνεται, ὥσπερ οὐδὲ ζῷον ὃ μήτ' ἄνθρωπος μήτε τῶν καθ' ἕκαστα· ἀλλ' ὡς ἐνταῦθα τὸ καθόλου, κἀκεῖ τὸ ποσόν. Σὰρξ δὲ ἢ ὀστοῦν ἢ χεὶρ καὶ τούτων τὰ ὁμοιομερῆ. Προσελθόντος μὲν δή τινος ποσοῦ, ἀλλ' οὐ σαρκὸς ποσῆς. Ἧ μὲν οὖν δυνάμει τὸ συναμφότερον, οἷον ποσὴ σάρξ, ταύτῃ μὲν αὔξει· καὶ γὰρ ποσὴν δεῖ γενέσθαι καὶ σάρκα· ᾗ δὲ μόνον σάρξ, τρέφει· ταύτῃ γὰρ διαφέρει τροφὴ καὶ αὔξησις τῷ λόγῳ. Διὸ τρέφεται μὲν ἕως ἂν σώζηται καὶ φθίνῃ, αὐξάνεται δὲ οὐκ ἀεί. Καὶ ἡ τροφὴ τῇ αὐξήσει τὸ αὐτὸ μέν, τὸ δ' εἶναι ἄλλο· ᾗ μὲν γάρ ἐστι τὸ προσιὸν δυνάμει ποσὴ σάρξ, ταύτῃ μὲν αὐξητικὸν σαρκός, ᾗ δὲ μόνον δυνάμει σάρξ, τροφή. (18) Τοῦτο δὲ τὸ εἶδος ἄνευ ὕλης, οἷον ἄϋλος δύναμίς τις ἐν ὕλῃ ἐστίν. Ἐὰν δέ τις προσίῃ ὕλη, οὖσα δυνάμει ἄϋλος, ἔχουσα καὶ τὸ ποσὸν δυνάμει, οὗτοι ἔσονται μείζους ἄϋλοι. Ἐὰν δὲ μηκέτι ποιεῖν δύνηται, ἀλλ' οἷον ὕδωρ οἴνῳ ἀεὶ πλεῖον μιγνύμενον τέλος ὑδαρῆ ποιεῖ καὶ ὕδωρ, τότε φθίσιν ποιεῖται τοῦ ποσοῦ, τὸ δ' εἶδος μένει.

jam est lignis. Verum ita quidem accretio est : at quum ligna ipsa incenduntur, generatio. (17) Quantitas autem universalis nulla fit, sicuti nec animal, quod nec homo sit, nec singularium aliquod; sed ut hic universale, sic et illic quantitas. Caro vero aut os aut manus et horum similares partes hæc quanta sunt. Accedente igitur quanto aliquo, sed non carne quanta augescunt. Quo igitur potentia simul utrumque exsistit, videlicet caro quanta : hoc quidem auget. Nam carnem quantam fieri oportet. Quo vero solum caro, hoc alitur; hoc enim nutritio et accretio ratione differunt. Quocirca quamdiu salvum manet animal, etiamsi decretionem subeat, alitur : sed non semper accrescit. Atque nutritio quidem idem quod accretio est; ratio tamen est diversa. Quo enim id quod additur, potentia caro quanta est, hoc carnem augere potest : quo vero caro potentia solum, hoc nutrire. (18) Hæc autem forma sine materia est, ut sine materia potentia quædam in materia. Quodsi materies aliqua accedat, quæ potentiâ sit sine materia, habens etiam quantitatem potentiâ : majores evadent.... Sin vero nihil præterea agere possit, sed res perinde habeat ut quum vino subinde plus aquæ immiscetur, quæ tandem vinum aqueum reddit, facitque aquam : tum quantitatis decretio fit, forma autem remanet.

CAP. VI.

Ἐπεὶ δὲ πρῶτον δεῖ περὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν καλουμένων στοιχείων εἰπεῖν, εἴτ' ἔστιν εἴτε μή, καὶ πότερον ἀΐδιον ἕκαστον ἢ γίγνεταί πως, καὶ εἰ γίνεται, πότερον ἐξ ἀλλήλων γίνεται πάντα τὸν αὐτὸν τρόπον ἤ τι πρῶτον ἓν αὐτῶν ἐστίν, ἀνάγκη δὴ πρότερον εἰπεῖν περὶ ὧν ἀδιορίστως λέγεται νῦν. (2) Πάντες γὰρ οἵ τε τὰ στοιχεῖα γεννῶντες καὶ οἱ τὰ ἐκ τῶν στοιχείων διακρίσει χρῶνται καὶ συγκρίσει καὶ τῷ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Ἔστι δ' ἡ σύγκρισις μίξις· πῶς δὲ μίγνυσθαι λέγομεν, οὐ διώρισται σαφῶς. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀλλοιοῦσθαι δυνατόν, οὐδὲ διακρίνεσθαι καὶ συγκρίνεσθαι, μηδενὸς ποιοῦντος μηδὲ πάσχοντος· καὶ γὰρ οἱ πλείω τὰ στοιχεῖα ποιοῦντες γεννῶσι τῷ ποιεῖν καὶ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων. (3) Καίτοι ἐξ ἑνὸς ἀνάγκη λέγειν τὴν ποίησιν, καὶ τοῦτ' ὀρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑνὸς ἦν ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, οἷον τὸ θερμὸν ψύχεσθαι καὶ τοῦτο θερμαίνεσθαι πάλιν· οὐ γὰρ ἡ θερμότης μεταβάλλει καὶ ἡ ψυχρότης εἰς ἄλληλα, ἀλλὰ δῆλον ὅτι τὸ ὑποκείμενον. Ὥστε ἐν οἷς τὸ ποιεῖν ἐστὶ καὶ τὸ πάσχειν, ἀνάγκη τούτων μίαν εἶναι τὴν ὑποκειμένην φύσιν. Τὸ μὲν οὖν πάντ' εἶναι τοιαῦτα φάσκειν οὐκ ἀληθές, ἀλλ' ἐν ὅσοις τὸ ὑπ' ἀλλήλων ἐστίν. (4) Ἀλλὰ μὴν εἰ περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν καὶ περὶ μίξεως θεωρητέον, ἀνάγκη καὶ περὶ ἁφῆς· οὔτε γὰρ ποιεῖν ταῦτα καὶ πάσχειν δύναται κυρίως ἃ μὴ οἷόντε ἅψασθαι ἀλλήλων, οὔτε μὴ ἁψάμενά πως ἐνδέχεται μιχθῆναι πρῶτον. Ὥστε περὶ τριῶν τούτων διοριστέον, τί ἁφὴ καὶ τί μίξις καὶ τί ποίησις. (5) Ἀρχὴν δὲ λάβωμεν τήνδε. Ἀνάγκη γὰρ τῶν ὄντων ὅσοις ἐστὶ μίξις, εἶναι ταῦτ' ἀλλήλων ἁπτικά· κἂν εἴ τι ποιεῖ, τὸ δὲ πάσχει κυρίως, καὶ τούτοις ὡσαύτως. Διὸ πρῶτον λεκτέον περὶ ἁφῆς. (6) Σχεδὸν μὲν οὖν, ὥσπερ καὶ τῶν

Quum autem de materia, et hisce quæ nuncupantur elementa, primo dicere oporteat, an sint necne, et utrum unumquodque eorum sempiternum sit, an ortum subeat aliquo pacto; et si generentur, utrum ex sese mutuo generentur eodem modo omnia, an inter ipsa unum aliquod primum sit : prius utique de hisce disseramus necesse est, de quibus nunc dicitur indefinite. (2) Omnes enim, tam qui elementa ipsa, quam qui ea quæ constant ex elementis, generant, segregatione et congregatione, atque actione et passione utuntur. Est autem congregatio, mistio. Sed quonam pacto quippiam misceri dicatur, plane ac dilucide haudquaquam est definitum. At vero nec alterari quicquam, nec segregari congregarive, nullo patiente aut agente, potest. Etenim qui plura faciunt elementa, actione et passione mutua generationem fieri censent. (3) Quanquam ex uno facta omnia dicant necesse est. Atque hoc recte quidem dicit Diogenes, nisi ex uno essent omnia, non posse vicissim agere et pati : ceu calidum frigefieri, et idem rursum calefieri. Non enim calor et frigus in sese mutuo transeunt, sed ipsum, ut patet, subjectum mutationem suscipit. Quare horum quibus actio competit et passio, unam esse subjectam materiam necesse est. Dicere igitur universa esse ejusmodi, non est verum; sed ea quibus mutuo a sese pati et agere insitum est. (4) At vero si de actione passioneque et de mistione contemplandum sit, et de tactu speculemur est necesse. Nam neque agere et pati ea possunt proprie, quæ se mutuo tangere nequeunt : neque fieri potest ut misceantur, quæ non quodammodo sese tangunt prius. Quare de hisce tribus, videlicet quid tactus, quid mistio, et denique quid actio sit, determinandum videtur. (5) Hinc autem sumatur initium. Nam ex entibus ea quibus mistio competit, esse apta ut sese mutuo tangant, est necesse. Atque si quid agat et aliud patiatur proprie, simili itidem modo atque illa afficientur. Quocirca de tactu prius dicendum est. (6) Fere igitur ut et cetera quæ-

ἄλλων ὀνομάτων ἕκαστον λέγεται πολλαχῶς, καὶ τὰ μὲν ὁμωνύμως τὰ δὲ θάτερα ἀπὸ τῶν ἑτέρων καὶ τῶν προτέρων, οὕτως ἔχει καὶ περὶ ἁφῆς. Ὅμως δὲ τὸ κυρίως λεγόμενον ὑπάρχει τοῖς ἔχουσι θέσιν. Θέσις δ' οἷσπερ καὶ τόπος· καὶ γὰρ τοῖς μαθηματικοῖς ὁμοίως ἀποδοτέον ἁφὴν καὶ τόπον, εἴτ' ἐστὶ κεχωρισμένον ἕκαστον αὐτῶν εἴτ' ἄλλον τρόπον. Εἰ οὖν ἐστίν, ὥσπερ διωρίσθη πρότερον, τὸ ἅπτεσθαι τὸ τὰ ἔσχατα ἔχειν ἅμα, ταῦτα ἂν ἅπτοιτο ἀλλήλων ὅσα διωρισμένα μεγέθη καὶ θέσιν ἔχοντα ἅμα ἔχει τὰ ἔσχατα. Ἐπεὶ δὲ θέσις μὲν ὅσοις καὶ τόπος ὑπάρχει, τόπου δὲ διαφορὰ πρώτη τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀντικειμένων, ἅπαντα τὰ ἀλλήλων ἁπτόμενα βάρος ἂν ἔχοι ἢ κουφότητα, ἢ ἄμφω ἢ θάτερον. Τὰ δὲ τοιαῦτα παθητικὰ καὶ ποιητικά· ὥστε φανερὸν ὅτι ταῦτα ἅπτεσθαι πέφυκεν ἀλλήλων, ὧν διῃρημένων μεγεθῶν ἅμα τὰ ἔσχατά ἐστιν, ὄντων κινητικῶν καὶ κινητῶν ὑπ' ἀλλήλων. (7) Ἐπεὶ δὲ τὸ κινοῦν οὐχ ὁμοίως κινεῖ τὸ κινούμενον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνάγκη κινούμενον καὶ αὐτὸ κινεῖν, τὸ δ' ἀκίνητον ὄν, δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦντος ἐροῦμεν ὡσαύτως· καὶ γὰρ τὸ κινοῦν ποιεῖν τί φασι καὶ τὸ ποιοῦν κινεῖν. (8) Οὐ μὴν ἀλλὰ διαφέρει γε καὶ δεῖ διορίζειν· οὐ γὰρ οἷόντε πᾶν τὸ κινοῦν ποιεῖν, εἴπερ τὸ ποιοῦν ἀντιθήσομεν τῷ πάσχοντι· τοῦτο δ' οἷς ἡ κίνησις πάθος· πάθος δὲ καθ' ὅσον ἀλλοιοῦται μόνον, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ θερμόν· ἀλλὰ τὸ κινεῖν ἐπὶ πλέον τοῦ ποιεῖν ἐστίν. Ἐκεῖνο δ' οὖν φανερόν, ὅτι ἔστι μὲν ὡς τὰ κινοῦντα τῶν κινητῶν ἅπτοιτ' ἄν, ἔστι δ' ὡς οὔ. (9) Ἀλλ' ὁ διορισμὸς τοῦ ἅπτεσθαι καθόλου μὲν ὁ τῶν θέσιν ἐχόντων καὶ τοῦ μὲν κινητικοῦ τοῦ δὲ κινητοῦ, πρὸς ἄλληλα δὲ κινητικοῦ καὶ κινητοῦ, ἐν οἷς ὑπάρχει τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν. (10) Ἔστι μὲν οὖν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἁπτόμενον ἁπτομένου ἁπτόμενον· καὶ γὰρ κινεῖ κινούμενα πάντα σχεδὸν τὰ ἐμποδών, ὅσοις ἀνάγκη καὶ φαίνεται τὸ ἁπτόμενον ἅπτεσθαι ἁπτομένου· ἔστι δ' ὡς ἐνίοτέ φαμεν τὸ κινοῦν ἅπτεσθαι μόνον τοῦ κινουμένου, τὸ δ' ἁπτόμενον μὴ ἅπτεσθαι ἁπτομένου· ἀλλὰ διὰ τὸ κινεῖν κινούμενα τὰ ὁμογενῆ, ἀνάγκη δοκεῖ εἶναι ἁπτομένου ἅπτεσθαι. Ὥστε εἴ τι κινεῖ ἀκίνητον ὄν, ἐκεῖνο μὲν ἂν ἅπτοιτο τοῦ κινητοῦ, ἐκείνου δὲ οὐδέν· φαμὲν γὰρ ἐνίοτε τὸν λυποῦντα ἅπτεσθαι ἡμῶν, ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ ἐκείνου. Περὶ μὲν οὖν ἁφῆς τῆς ἐν τοῖς φυσικοῖς διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον.

que alia nomina pluribus dicuntur modis, et partim univoce, partim altera ab alteris prioribusque : sic de tactu quoque res sese habet. Sed tamen quod proprie dicitur, ad ea accommodari solet quæ situm habent. Situs autem hisce quibus et locus competit. Etenim perinde, ut mathematici, de tactu et loco reddamus oportet, sive eorum quodque separatum sit, sive alio modo habeat. Si ergo tangere sit, quemadmodum antea est definitum, extrema simul esse : ea profecto se mutuo tangent, quæ quum discretas magnitudines situmque habeant, extrema simul habent. Porro quum situs omnibus quibus et locus competat, atque supra et infra et id genus opposita, prima loci differentia sint : omnia sane quæ sese mutuo tangunt, pondus levitatemque, aut utraque aut alterum habebunt : quæ autem talia sunt, activa sunt et passiva. Unde constat, ea suapte natura mutuo sese tangere, quorum, quum vicissim mobilia sint atque motiva, discretis separatisque magnitudinibus extrema sunt simul. (7) Ceterum quum id quod movet, nequaquam similiter id moveat quod motum subit, sed necesse sit ut idem aliud moveat motum et ipsum, aliud immobile persistens : haud aliter de ipso quoque agente dicendum esse in aperto est. Nam id quod movet, agere quippiam; et contra quod agit, movere dicunt. (8) Verum differentiam subeunt : et proinde ea distinguamus oportet. Non enim potest fieri ut quodvis movens agat, si patienti agens opponamus; patiens autem fit, cui motus secundum affectum competit; affectus vero, secundum quem solum alteratio fit : ut albedo et color. Sed movere latius quam agere patet. Illud igitur palam est, ea, inquam, quæ movent, partim mobilia tangere, partim minime. (9) Verum ea tangere universaliter definiuntur, quæ situm habent, et quorum alterum motivum est, alterum mobile, idque vicissim, quibus agere atque pati competit. (10) Magna igitur ex parte id quod tangitur, id tangit a quo tangi solet. Etenim omnia fere quæ apud nos sunt, quum moventur, movent : per quæ esse necesse est et apparet ut id quod tangitur, id tangat a quo tangi solet. Interdum autem dicimus movens solum tangere id quod motu cietur; et contra quod tangitur, id non tangere a quo tangitur. Verum quia quæ ejusdem sunt generis, quum motum subeunt, movent, ut quod tangitur, tangat, necessarium esse videtur. Quare si quid motus expers moveat, id profecto tanget mobile, nihil autem illud. Interdum enim dicimus, eum qui nos molestia afficit, tangere nos, non nos illum. De tactu igitur rerum naturalium hoc pacto determinatum sit.

CAP. VII.

Περὶ δὲ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν λεκτέον ἐφεξῆς. Παρειλήφαμεν δὲ παρὰ τῶν πρότερον ὑπεναντίους ἀλλήλοις λόγους. Οἱ μὲν γὰρ πλεῖστοι τοῦτό γε ὁμονοητικῶς λέγουσιν, ὡς τὸ μὲν ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πᾶν ἀπαθές ἐστι διὰ τὸ μηδὲν μᾶλλον ποιητικὸν ἢ παθητικὸν εἶναι θάτερον θατέρου (πάντα γὰρ ὁμοίως ὑπάρχειν ταὐτὰ τοῖς ὁμοίοις), τὰ δ' ἀνόμοια καὶ τὰ διάφορα ποιεῖν καὶ πάσχειν εἰς ἄλληλα πέφυκεν. Καὶ γὰρ ὅταν τὸ ἔλαττον πῦρ ὑπὸ τοῦ πλείονος φθείρηται,

Deinceps de actione et passione dicendum est, quum de hisce sententias inter sese subcontrarias a majoribus nostris acceperimus. Plurimi enim uno ore hoc astruunt, a simili, inquam, simile nullum pati : quod neutrum altero potius activum sit, aut passivum, quippe quum eadem omnia, similibus similiter insint; at quæ dissimilia differentiaque sunt, ut mutuo agant patianturque, aptissima esse asserunt. Nam quum minor ignis a majori corrumpitur, ob contrarietatem

διὰ τὴν ἐναντίωσιν τοῦτό φασι πάσχειν· ἐναντίον γὰρ εἶναι τὸ πολὺ τῷ ὀλίγῳ. (2) Δημόκριτος δὲ παρὰ τοὺς ἄλλους ἰδίως ἔλεξε μόνος· φησὶ γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ ὅμοιον εἶναι τό τε ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· οὐ γὰρ ἐγχωρεῖν τὰ ἕτερα καὶ διαφέροντα πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ κἂν ἕτερα ὄντα ποιῇ τι εἰς ἄλληλα, οὐχ ᾗ ἕτερα ἀλλ' ᾗ ταὐτόν τι ὑπάρχει, ταύτῃ τοῦτο συμβαίνειν αὐτοῖς. (3) Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ταῦτ' ἐστίν, ἐοίκασι δὲ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον λέγοντες ἐπεναντία φαίνεσθαι λέγειν. Αἴτιον δὲ τῆς ἐναντιολογίας ὅτι δέον ὅλον τι θεωρῆσαι, μέρος τι τυγχάνουσι λέγοντες ἑκάτεροι· τό τε γὰρ ὅμοιον καὶ τὸ πάντῃ πάντως ἀδιάφορον εὔλογον μὴ πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὁμοίου μηθέν· τί γὰρ μᾶλλον θάτερον ἔσται ποιητικὸν ἢ θάτερον; εἴτε ὑπὸ τοῦ ὁμοίου τι πάσχειν δυνατόν, καὶ αὐτὸ ὑφ' αὑτοῦ. (4) Καίτοι τούτων οὕτως ἐχόντων οὐδὲν ἂν εἴη οὔτε ἄφθαρτον οὔτε ἀκίνητον, εἴπερ τὸ ὅμοιον ᾗ ὅμοιον ποιητικόν. Αὐτὸ γὰρ αὑτὸ κινήσει πᾶν, τό τε παντελῶς ἕτερον καὶ τὸ μηθαμῇ ταὐτὸν ὡσαύτως. Οὐδὲν γὰρ ἂν πάθοι λευκότης ὑπὸ γραμμῆς ἢ γραμμὴ ὑπὸ λευκότητος, πλὴν εἰ μή που κατὰ συμβεβηκός, οἷον εἰ συμβέβηκε λευκὴν ἢ μέλαιναν εἶναι τὴν γραμμήν· οὐκ ἐξίστησι γὰρ ἄλληλα τῆς φύσεως ὅσα μήτ' ἐναντία μήτ' ἐξ ἐναντίων ἐστίν. (5) Ἀλλ' ἐπεὶ οὐ τὸ τυχὸν πέφυκε πάσχειν καὶ ποιεῖν, ἀλλ' ὅσα ἢ ἐναντία ἐστὶν ἢ ἐναντίωσιν ἔχει, ἀνάγκη καὶ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον τῷ γένει μὲν ὅμοιον εἶναι καὶ ταὐτό, τῷ δ' εἴδει ἀνόμοιον καὶ ἐναντίον· πέφυκε γὰρ σῶμα μὲν ὑπὸ σώματος, χυμὸς δ' ὑπὸ χυμοῦ, χρῶμα δ' ὑπὸ χρώματος πάσχειν, ὅλως δὲ τὸ ὁμογενὲς ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι τἀναντία ἐν ταὐτῷ γένει πάντα. Ποιεῖ δὲ καὶ πάσχει τἀναντία ὑπ' ἀλλήλων. Ὥστ' ἀνάγκη πῶς μὲν εἶναι ταὐτὰ τό τε ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, πῶς δ' ἕτερα καὶ ἀνόμοια ἀλλήλοις. (6) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ πάσχον καὶ τὸ ποιοῦν τῷ μὲν γένει ταὐτὰ καὶ ὅμοια τῷ δ' εἴδει ἀνόμοια, τοιαῦτα δὲ τἀναντία, φανερὸν ὅτι παθητικὰ καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων ἐστὶ τά τ' ἐναντία καὶ τὰ μεταξύ· καὶ γὰρ ὅλως φθορὰ καὶ γένεσις ἐν τούτοις. Διὸ καὶ εὔλογον ἤδη τό τε πῦρ θερμαίνειν καὶ τὸ ψυχρὸν ψύχειν, καὶ ὅλως τὸ ποιητικὸν ὁμοιοῦν ἑαυτῷ τὸ πάσχον· τό τε γὰρ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον ἐναντία ἐστί, καὶ ἡ γένεσις εἰς τοὐναντίον. Ὥστ' ἀνάγκη τὸ πάσχον εἰς τὸ ποιοῦν μεταβάλλειν· οὕτω γὰρ ἔσται εἰς τοὐναντίον ἡ γένεσις. (7) Καὶ κατὰ λόγον δὴ τὸ μὴ ταὐτὰ λέγοντας ἀμφοτέρους ὅμως ἅπτεσθαι τῆς φύσεως. Λέγομεν γὰρ πάσχειν ὁτὲ μὲν τὸ ὑποκείμενον, οἷον ὑγιάζεσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ θερμαίνεσθαι καὶ ψύχεσθαι καὶ τἆλλα τὸν αὐτὸν τρόπον, ὁτὲ δὲ θερμαίνεσθαι μὲν τὸ ψυχρόν, ὑγιάζεσθαι δὲ τὸ κάμνον· ἀμφότερα δ' ἐστὶν ἀληθῆ. (8) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦντος· ὁτὲ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπόν φαμεν θερμαίνειν, ὁτὲ δὲ τὸ θερμόν· ἔστι μὲν γὰρ ὡς ἡ ὕλη πάσχει, ἔστι δ' ὡς τοὐναντίον. Οἱ μὲν οὖν εἰς ἐκεῖνο βλέψαντες ταὐτόν τι δεῖν ᾠήθησαν τὸ ποιοῦν ἔχειν καὶ τὸ πάσχον, οἱ δ' εἰς θάτερα

illum id ipsum pati inquiunt; dicunt enim, multum pauco esse contrarium. (2) Democritus vero solus præ ceteris peculiariter dixit. Nam agens et patiens, idem ac simile esse asserit: non enim posse fieri arbitratur, ut differentia atque diversa a sese vicissim patiantur: sed et si quæ diversa sunt quippiam in sese mutuo agant, hoc illis evenire, non quo diversa sunt, sed quo idem quippiam habent. (3) Quæ igitur dicuntur, talia sunt. Qui autem hoc pacto dicunt, subcontraria dicere videntur. Contradictionis vero causa est hæc: nam quum totum quippiam contemplari oporteat, de parte quadam loquuntur utrique. Nam quod simile est et omni ex parte nullam prorsus habet differentiam, nihil a simili pati, rationi consentaneum est. Cur enim potius alterum altero erit passivum? Item si fieri queat ut quippiam patiatur a simili, illud quoque a se pati poterit. (4) Atqui his ad hunc modum sese habentibus, nihil aut corruptibile aut mutationis expers fuerit, si quidem simile, quatenus simile exsistit, activum sit. Nam corpus omne sese interno proprioque motu movebit: et quod prorsus diversum et nullatenus idem est, similiter: nam neque albedo a linea, neque linea ab albedine quicquam patietur, nisi forte per accidens, ut si lineam esse albam aut nigram acciderit. Non enim ea quæ neque contraria sunt, neque ex contrariis constant, sese extrudunt propelluntque a natura. (5) At quum non quodvis agere ac pati aptum natura sit, sed quæ aut contraria sunt aut habent contrarietatem: tam agens quam patiens genere quidem simile ac idem, sed specie dissimile atque contrarium esse est necesse. Nam corpus a corpore, et sapor a sapore, et color a colore, et in summa quod ejusdem est generis, ab eo quod ejusdem itidem generis est, pati aptum est. Cujus causa est, quod contraria in eodem genere sunt omnia. Contraria vero inter sese vicissim agunt patiunturque. Quare et agens et patiens partim eadem sint, partim diversa atque inter sese dissimilia, necesse est. (6) Quum autem agens et patiens genere quidem eadem similiaque sint, specie autem dissimilia, contraria vero sint ejusmodi: tum contraria tum quæ inter ea media sunt, inter se mutuo activa et passiva esse constat. Etenim omnino generatio atque corruptio in hisce consistunt. Quamobrem et ignem calefacere, et frigidum frigefacere, et omnino activum id quod patitur sibi simile reddere, jam rationi consentaneum exsistit. Nam agens et patiens contraria sunt: et generatio in contrarium tendit. Quare necesse est ut patiens in id mutetur, quod agendi vim obtinet: hoc enim pacto in contrarium erit generatio. (7) Itaque tametsi verbo tenus eadem non dicunt, utrosque tamen naturam ipsam attingere contingit. Dicimus enim interdum subjectum ipsum pati, ut hominem sanari et calefieri ac frigefieri, et cetera ad hunc modum; interdum vero frigidum calefieri, et ægrum sanari. Atque utraque vera sunt. (8) Eodem modo et de agente dici solet. Nam interdum hominem, interdum calidum, calefacere dicimus. Partim enim materies ipsa patitur, partim contrarium. Igitur qui ad illam respexerunt, agens et patiens quippiam idem habere oportere putarunt; qui ad alterum,

τοὐναντίον. (9) Τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὑποληπτέον εἶναι περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν ὅνπερ καὶ περὶ τοῦ κινεῖν καὶ κινεῖσθαι. Διχῶς γὰρ λέγεται καὶ τὸ κινοῦν· ἐν ᾧ τε γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, δοκεῖ τοῦτο κινεῖν (ἡ γὰρ ἀρχὴ πρώτη τῶν αἰτίων), καὶ πάλιν τὸ ἔσχατον πρὸς τὸ κινούμενον καὶ τὴν γένεσιν. (10) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ποιοῦντος· καὶ γὰρ τὸν ἰατρόν φαμεν ὑγιάζειν καὶ τὸν οἶνον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον κινοῦν οὐδὲν κωλύει ἐν μὲν κινήσει ἀκίνητον εἶναι· ἐπ' ἐνίων δὲ καὶ ἀναγκαῖον· τὸ δ' ἔσχατον ἀεὶ κινεῖν κινούμενον. (11) Ἐπὶ δὲ ποιήσεως τὸ μὲν πρῶτον ἀπαθές, τὸ δ' ἔσχατον καὶ αὐτὸ πάσχον· ὅσα γὰρ μὴ ἔχει τὴν αὐτὴν ὕλην, ποιεῖ ἀπαθῆ ὄντα, οἷον ἡ ἰατρική· αὐτὴ γὰρ ποιοῦσα ὑγίειαν οὐδὲν πάσχει ὑπὸ τοῦ ὑγιαζομένου. Τὸ δὲ σιτίον ποιοῦν καὶ αὐτὸ πάσχει τι· ἢ γὰρ θερμαίνεται ἢ ψύχεται ἢ ἄλλο τι πάσχει ἅμα ποιοῦν. Ἔστι δὲ ἡ μὲν ἰατρικὴ ὡς ἀρχή, τὸ δὲ σιτίον τὸ ἔσχατον καὶ ἁπτόμενον. Ὅσα μὲν οὖν μὴ ἐν ὕλῃ ἔχει τὴν μορφήν, ταῦτα μὲν ἀπαθῆ τῶν ποιητικῶν, ὅσα δ' ἐν ὕλῃ, παθητικά. Τὴν μὲν γὰρ ὕλην λέγομεν ὁμοίως ὡς εἰπεῖν τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν ἀντικειμένων ὁποτερουοῦν, ὥσπερ γένος ὄν, τὸ δὲ δυνάμενον θερμὸν εἶναι παρόντος τοῦ θερμαντικοῦ καὶ πλησιάζοντος ἀνάγκη θερμαίνεσθαι· διὸ καθάπερ εἴρηται, τὰ μὲν τῶν ποιητικῶν ἀπαθῆ τὰ δὲ παθητικά. (12) Καὶ ὥσπερ ἐπὶ κινήσεως, τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ποιητικῶν· ἐκεῖ τε γὰρ τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον, καὶ ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τὸ πρῶτον ποιοῦν ἀπαθές. Ἔστι δὲ τὸ ποιητικὸν αἴτιον ὡς ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως· τὸ δ' οὗ ἕνεκα, οὐ ποιητικόν. Διὸ ἡ ὑγίεια οὐ ποιητικόν, εἰ μὴ κατὰ μεταφοράν· καὶ γὰρ τοῦ μὲν ποιοῦντος ὅταν ὑπάρχῃ, γίγνεταί τι τὸ πάσχον, τῶν δ' ἕξεων παρουσῶν οὐκέτι γίνεται, ἀλλ' ἔστιν ἤδη· τὰ δ' εἴδη καὶ τὰ τέλη ἕξεις τινές, ἡ δ' ὕλη ᾗ ὕλη παθητικόν. Τὸ μὲν οὖν πῦρ ἔχει ἐν ὕλῃ τὸ θερμόν· εἰ δέ τι εἴη θερμὸν χωριστόν, τοῦτο οὐθὲν ἂν πάσχοι. Τοῦτο μὲν οὖν ἴσως ἀδύνατον εἶναι χωριστόν· εἰ δ' ἐστὶν ἔνια τοιαῦτα, ἐπ' ἐκείνων ἂν εἴη τὸ λεγόμενον ἀληθές. (13) Τί μὲν οὖν τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἐστὶ καὶ τίσιν ὑπάρχει καὶ διὰ τί καὶ πῶς, διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον.

contra. (9) Ceterum haud aliam esse rationem de ipso agere ac pati, quam de ipso movere ac moveri, existimandum est. Etenim ipsum quoque movens, bifariam dicitur. Nam et id in quo motus principium inest, movere videtur: quippe quum principium prima causarum sit: et rursum quod ultimum est ad id quod movetur et generationem. (10) Simili modo de ipso agente est dicendum. Nam et medicum et vinum sanare dicimus. Nihil igitur vetat in motu, quominus primum movens immobile sit: imo in nonnullis etiam necessarium exsistit: at ultimum semper subeundo motum moveat necesse est. (11) In actione autem ipsum quidem primum nihil patitur; ultimum vero etiam ipsum patitur. Quæ enim eandem materiam non habent, ea citra passionem agunt, ut medendi ars. Hæc enim sanitatem efficit, et nihil ab eo patitur quod sanari solet. At cibus dum agit, ipse quoque quippiam patitur: aut enim calefit, aut frigefit, aut aliud quippiam patitur, et simul agit. Est autem medendi ars veluti principium; cibus vero, ultimum ac tangens. Quæcumque igitur activa in materia formam non habent, ea pati nequeunt: quæcumque habent, queunt. Nos enim similiter prope dixerim omnes oppositorum utriusvis eandem esse materiam, sicut genus unum, dicimus. Atque quod calidum esse potest, id propius admoto præsenteque calefactivo incalescat necesse est. Idcirco, sicuti diximus, ex iis quæ agendi vim habent, quædam pati non solent, quædam pati solent. (12) Atque quo modo in motione res sese habet, sic et in actione. Nam ut illic quod primo movet, motus expers est: ita et hic quod primo agit, pati nequit. Nam causa, ut unde principium motus exsistit, activa est: cujus autem gratia cetera fiunt, activa non est. Quapropter sanitas ipsa non est activa, nisi per translationem. Etenim quum ea, aliquo quidem agente, adest: patiens fit quippiam. Sed quum habitus ipsi adsunt, nihil præterea fit, sed jam est. Formæ autem atque fines habitus quidam sunt: at materies, ut materies, passiva est. Igitur ignis in materia calorem habet. Quodsi calor separabile quippiam esset, is nimirum pateretur nihil. Sed fortasse fieri nequit ut hic separabilis sit: verum si sint nonnulla ejusmodi, in eis profecto verum fuerit quod dicimus. (13) Quid igitur sit agere ac pati, et quibus competat, et qua de causa, et quemadmodum, hoc pacto sit definitum.

CAP. VIII.

Πῶς δὲ ἐνδέχεται τοῦτο συμβαίνειν, πάλιν λέγωμεν. Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ πάσχειν ἕκαστον διά τινων πόρων εἰσιόντος τοῦ ποιοῦντος ἐσχάτου καὶ κυριωτάτου, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν ἡμᾶς φασὶ καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις αἰσθάνεσθαι πάσας, ἔτι δὲ ὁρᾶσθαι διά τε ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ τῶν διαφανῶν, διὰ τὸ πόρους ἔχειν ἀοράτους μὲν διὰ μικρότητα, πυκνοὺς δὲ καὶ κατὰ στοῖχον, καὶ μᾶλλον ἔχειν τὰ διαφανῆ μᾶλλον. (2) Οἱ μὲν οὖν ἐπί τινων οὕτω διώρισαν, ὥσπερ καὶ Ἐμπεδοκλῆς, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ποιούντων καὶ πασχόντων, ἀλλὰ καὶ μίγνυσθαί φασιν ὅσων οἱ πόροι σύμμετροι πρὸς ἀλλήλους εἰσίν· ὁδῷ δὲ μάλιστα καὶ περὶ

Quo autem pacto id evenire queat, dicamus rursum. Quibusdam igitur pati quodque videtur, ultimo principalissimoque agente per quosdam meatus sese intrudente: atque nos hoc pacto et videre et audire, ceterisque sensibus sentire aiunt; tum etiam per aerem et aquam et ea quæ translucida sunt, res ipsas videri: propterea quod meatus habeant invisibiles quidem ob parvitatem, sed tamen frequentes, et serie quadam ac ordine dispositos: et magis ita habere quæ magis perspicua dilucidaque sunt. (2) Quidam igitur, quemadmodum et Empedocles, hoc pacto in nonnullis definierunt, non solum in agentibus patientibusque: sed et ea misceri aiunt, quorum pori atque meatus commensiles inter sese sunt. Ratione ac via maxime de

πάντων ἑνὶ λόγῳ διωρίκασι Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος, ἀρχὴν ποιησάμενοι κατὰ φύσιν ᾗπερ ἐστίν. Ἐνίοις γὰρ τῶν ἀρχαίων ἔδοξε τὸ ὂν ἐξ ἀνάγκης ἓν εἶναι καὶ ἀκίνητον· τὸ μὲν γὰρ κενὸν οὐκ ὄν, κινηθῆναι δ' οὐκ ἂν δύνασθαι μὴ ὄντος κενοῦ κεχωρισμένου. Οὐδ' αὖ πολλὰ εἶναι μὴ ὄντος τοῦ διείργοντος. Τοῦτο δ' οὐδὲν διαφέρειν, εἴ τις οἴεται μὴ συνεχὲς εἶναι τὸ πᾶν ἀλλ' ἅπτεσθαι διῃρημένον, τοῦ φάναι πολλὰ καὶ μὴ ἓν εἶναι καὶ κενόν. Εἰ μὲν γὰρ πάντῃ διαιρετόν, οὐθὲν εἶναι ἕν, ὥστε οὐδὲ πολλά, ἀλλὰ κενὸν τὸ ὅλον· εἰ δὲ τῇ μὲν τῇ δὲ μή, πεπλασμένῳ τινὶ τοῦτ' ἐοικέναι· μέχρι πόσου γὰρ καὶ διὰ τί τὸ μὲν οὕτως ἔχει τοῦ ὅλου καὶ πλῆρές ἐστι, τὸ δὲ διῃρημένον; ἔτι ὁμοίως φάναι ἀναγκαῖον μὴ εἶναι κίνησιν. (3) Ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν λόγων, ὑπερβάντες τὴν αἴσθησιν καὶ παριδόντες αὐτὴν ὡς τῷ λόγῳ δέον ἀκολουθεῖν, ἓν καὶ ἀκίνητον τὸ πᾶν εἶναί φασι καὶ ἄπειρον ἔνιοι· τὸ γὰρ πέρας περαίνειν ἂν πρὸς τὸ κενόν. (4) Οἱ μὲν οὖν οὕτως καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ἀπεφήναντο περὶ τῆς ἀληθείας· ἐπεὶ δὲ ἐπὶ μὲν τῶν λόγων δοκεῖ ταῦτα συμβαίνειν, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων μανίᾳ παραπλήσιον εἶναι τὸ δοξάζειν οὕτως· οὐδένα γὰρ τῶν μαινομένων ἐξεστάναι τοσοῦντον ὥστε τὸ πῦρ ἓν εἶναι δοκεῖν καὶ τὸν κρύσταλλον, ἀλλὰ μόνον τὰ καλὰ καὶ τὰ φαινόμενα διὰ συνήθειαν, ταῦτ' ἐνίοις διὰ τὴν μανίαν οὐθὲν δοκεῖ διαφέρειν. (5) Λεύκιππος δ' ἔχειν ᾠήθη λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγοντες οὐκ ἀναιρήσουσιν οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν οὔτε κίνησιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων. Ὁμολογήσας δὲ ταῦτα μὲν τοῖς φαινομένοις, τοῖς δὲ τὸ ἓν κατασκευάζουσιν ὡς οὔτε ἂν κίνησιν οὖσαν ἄνευ κενοῦ τό τε κενὸν μὴ ὄν, καὶ τοῦ ὄντος οὐθὲν μὴ ὄν φησιν εἶναι. Τὸ γὰρ κυρίως ὂν παμπληθὲς ὄν· ἀλλ' εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐχ ἕν, ἀλλ' ἄπειρα τὸ πλῆθος καὶ ἀόρατα διὰ σμικρότητα τῶν ὄγκων. Ταῦτα δ' ἐν τῷ κενῷ φέρεσθαι (κενὸν γὰρ εἶναι), καὶ συνιστάμενα μὲν γένεσιν ποιεῖν, διαλυόμενα δὲ φθοράν. Ποιεῖν δὲ καὶ πάσχειν ᾗ τυγχάνουσιν ἁπτόμενα· ταύτῃ γὰρ οὐχ ἓν εἶναι. Καὶ συντιθέμενα δὲ καὶ περιπλεκόμενα γεννᾶν· ἐκ δὲ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ἑνὸς οὐκ ἂν γενέσθαι πλῆθος, οὐδ' ἐκ τῶν ἀληθῶς πολλῶν ἕν, ἀλλ' εἶναι τοῦτ' ἀδύνατον, ἀλλ' ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τῶν ἄλλων τινές φασι πάσχειν διὰ πόρων, οὕτω πᾶσαν ἀλλοίωσιν καὶ πᾶν τὸ πάσχειν τοῦτον γίνεσθαι τὸν τρόπον, διὰ τοῦ κενοῦ γινομένης τῆς διαλύσεως καὶ τῆς φθορᾶς, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς αὐξήσεως, ὑπεισδυομένων στερεῶν. (6) Σχεδὸν δὲ καὶ Ἐμπεδοκλεῖ ἀναγκαῖον λέγειν, ὥσπερ καὶ Λεύκιππός φησιν· εἶναι γὰρ ἄττα στερεά, ἀδιαίρετα δέ, εἰ μὴ πάντῃ πόροι συνεχεῖς εἰσίν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον· οὐθὲν γὰρ ἔσται ἕτερον στερεὸν παρὰ τοὺς πόρους, ἀλλὰ πᾶν κενόν. Ἀνάγκη ἄρα τὰ μὲν ἁπτόμενα εἶναι ἀδιαίρετα, τὰ δὲ μεταξὺ αὐτῶν κενά, οὓς ἐκεῖνος λέγει πόρους. (7) Οὕτως δὲ καὶ Λεύκιππος λέγει περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Οἱ μὲν οὖν τρόποι καθ' οὓς τὰ μὲν ποιεῖ τὰ δὲ πάσχει,

omnibus comprehensim definiere Leucippus et Democritus, principium facientes, quod quidem secundum naturam est. Nonnullis enim ex veteribus, id quod est, necessario esse unum atque immobile visum est. Vacuum enim ipsum non esse: nihil autem moveri posse, si vacuum separatum in ratione rerum non sit. Nec rursus esse multa, si ipsum non sit id quod ea distinguit. Ceterum putare universum ipsum non esse continuum, sed ea quibus constat divisim sese tangere, idem profecto esse atque ipsum multa, et non unum esse et vacuum dicere. Nam si omni ex parte divisibile sit, nullum unum esse: quare nec multa, sed vacuum, universum. Sin vero partim divisibile sit, partim non divisibile, hoc figmento cuidam esse persimile. Nam quatenus quamque ob causam pars alia universi hoc pacto sese haberet plenaque esset, alia divisa? Præterea similiter esse necessarium, motum non esse. (3) Ob hasce igitur rationes nonnulli sensum prætereuntes despicientesque, quasi rationem sequi ducem oporteat, universum ipsum unum et immobile et infinitum esse asserunt. Nam alioqui (inquiunt) finis ad vacuum finiret. (4) Quidam igitur ad hunc modum et ob causas hasce de ipsa veritate dixerunt. Sed quum in rationibus hæc videantur evenire, in ipsis vero rebus minime hoc pacto sentire, insaniæ persimile exsistit. Nemo enim ex iis quos insania male habet, a mente eo usque discedit, ut ignem et glaciem unum esse putet, sed solum quæ bona honestaque sunt, et quæ per consuetudinem talia esse apparent, ea quibusdam ob insaniam nihil differre videntur. (5) Leucippus vero rationes habere se arbitratus est, quæ sensui consentanea dicentes, nec generationem, nec corruptionem, nec motum, nec entium pluralitatem e medio tollant. Consentanee autem hisce quæ apparent, hæc quidem locutus; illis vero qui ipsum unum conficiunt, quia sine vacuo non sit motus, et vacuum esse non-ens, et ejus quod est, nihil non-ens esse ait. Quod enim proprie est, plenum esse. Sed quod est ejusmodi, non unum esse, sed numero infinita et invisibilia ob molis parvitatem: atque hæc in vacuo ferri (vacuum enim esse); et quum coalescant coeantque, generationem; quum dissolvantur, corruptionem efficere. Atque agere et pati, quatenus sese tangant: nam eatenus non unum esse. Et generare quum componantur complicenturque. Et ex eo quod vere unum sit, non gigni multitudinem; neque ex hisce quæ vere multa sint, unum: sed hoc esse impossibile. Sed quemadmodum Empedocles et quidam alii aiunt, per meatus pati: sic omnem alterationem passionemque hoc fieri modo, quum per vacuum fiat dissolutio et corruptio: similiter autem et accretio, intro subeuntibus solidis. (6) Fere autem perinde dicat Empedocles atque Leucippus ait, est necesse: esse, inquam, solida quædam, ceterum indivisibilia, nisi meatus omni ex parte continui sint; quod sane fieri nequit. Nam solidum nihil aliud præter poros, sed totum vacuum esset. Quæ igitur sese tangunt, indivisibilia esse, et quæ inter hæc media sunt vacua, quos ille poros meatusque appellat, est necesse. (7) Ad hunc modum Leucippus quoque de actione et passione dicit. Modi igitur quibus alia agunt, alia patiuntur, fere hi

σχεδὸν οὗτοι λέγονται· καὶ περὶ μὲν τούτων, καὶ πῶς λέγουσι, δῆλον, καὶ πρὸς τὰς αὐτῶν θέσεις αἷς χρῶνται σχεδὸν ὁμολογουμένως φαίνεται συμβαῖνον. (8) Τοῖς δ' ἄλλοις ἧττον, οἷον Ἐμπεδοκλεῖ τίνα τρόπον ἔσται γένεσις καὶ φθορὰ καὶ ἀλλοίωσις, οὐ δῆλον. Τοῖς μὲν γάρ ἐστιν ἀδιαίρετα τὰ πρῶτα τῶν σωμάτων, σχήματι διαφέροντα μόνον, ἐξ ὧν πρώτων σύγκειται καὶ εἰς ἃ ἔσχατα διαλύεται· Ἐμπεδοκλεῖ δὲ τὰ μὲν ἄλλα φανερὸν ὅτι μέχρι τῶν στοιχείων ἔχει τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, αὐτῶν δὲ τούτων πῶς γίνεται καὶ φθείρεται τὸ σωρευόμενον μέγεθος, οὔτε δῆλον οὔτε ἐνδέχεται λέγειν αὐτῷ μὴ λέγοντι καὶ τοῦ πυρὸς εἶναι στοιχεῖον, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραφε Πλάτων· τοσοῦτον γὰρ διαφέρει τοῦ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον Λευκίππῳ λέγειν, ὅτι ὁ μὲν στερεὰ ὁ δ' ἐπίπεδα λέγει τὰ ἀδιαίρετα, καὶ ὁ μὲν ἀπείροις ὡρίσθαι σχήμασι τῶν ἀδιαιρέτων στερεῶν ἕκαστον, ὁ δὲ ὡρισμένοις, ἐπεὶ ἀδιαίρετά γε ἀμφότεροι λέγουσι καὶ ὡρισμένα σχήμασιν. (9) Ἐκ δὴ τούτων αἱ γενέσεις καὶ αἱ διακρίσεις Λευκίππῳ μὲν δύο τρόποι ἂν εἶεν, διά τε τοῦ κενοῦ καὶ διὰ τῆς ἀφῆς (ταύτῃ γὰρ διαιρετὸν ἕκαστον), Πλάτωνι δὲ κατὰ τὴν ἀφὴν μόνον· κενὸν γὰρ οὐκ εἶναί φησιν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀδιαιρέτων ἐπιπέδων εἰρήκαμεν ἐν τοῖς πρότερον λόγοις· περὶ δὲ τῶν ἀδιαιρέτων στερεῶν τὸ μὲν ἐπὶ πλέον θεωρῆσαι τὸ συμβαῖνον ἀφείσθω τὸ νῦν, ὡς δὲ μικρὸν παρεκβᾶσιν εἰπεῖν, ἀναγκαῖον ἀπαθές τε ἕκαστον λέγειν τῶν ἀδιαιρέτων (οὐ γὰρ οἷόντε πάσχειν ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ κενοῦ) καὶ μηθενὸς ποιητικὸν πάθους· οὔτε γὰρ ψυχρὸν οὔτε σκληρὸν οἷόντ' εἶναι. (10) Καίτοι τοῦτό γε ἄτοπον, τὸ μόνον ἀποδοῦναι τῷ περιφερεῖ σχήματι τὸ θερμόν· ἀνάγκη γὰρ καὶ τοὐναντίον τὸ ψυχρὸν ἄλλῳ τινὶ προσήκειν τῶν σχημάτων. Ἄτοπον δὲ κἂν εἰ ταῦτα μὲν ὑπάρχει, λέγω δὲ θερμότης καὶ ψυχρότης, βαρύτης δὲ καὶ κουφότης καὶ σκληρότης καὶ μαλακότης μὴ ὑπάρξει· καίτοι βαρύτερόν γε κατὰ τὴν ὑπεροχήν φησιν εἶναι Δημόκριτος ἕκαστον τῶν ἀδιαιρέτων, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ θερμότερον. (11) Τοιαῦτα δ' ὄντα μὴ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων ἀδύνατον, οἷον ὑπὸ τοῦ πολὺ ὑπερβάλλοντος θερμοῦ τὸ ἠρέμα θερμόν. Ἀλλὰ μὴν εἰ σκληρόν, καὶ μαλακόν. Τὸ δὲ μαλακὸν ἤδη τῷ πάσχειν τι λέγεται· τὸ γὰρ ὑπεικτικὸν μαλακόν. (12) Ἀλλὰ μὴν ἄτοπον καὶ εἰ μηθὲν ὑπάρχει ἀλλ' ἢ μόνον σχῆμα· καὶ εἰ ὑπάρχει, ἓν δὲ μόνον, οἷον τὸ μὲν ψυχρὸν τὸ δὲ θερμόν· οὐδὲ γὰρ ἂν μία τις εἴη ἡ φύσις αὐτῶν. (13) Ὁμοίως δὲ ἀδύνατον καὶ εἰ πλείω τῷ ἑνί· ἀδιαίρετον γὰρ ὂν ἐν τῷ αὐτῷ ἕξει τὰ πάθη, ὥστε καὶ ἐὰν πάσχῃ εἴπερ ψύχεται, ταὐτῷ τοι καὶ ἄλλο τι ποιήσει ἢ πείσεται. (14) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων παθημάτων· τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς στερεὰ καὶ τοῖς ἐπίπεδα λέγουσιν ἀδιαίρετα συμβαίνει τὸν αὐτὸν τρόπον· οὔτε γὰρ μανότερα οὔτε πυκνότερα οἷόντε γίνεσθαι κενοῦ μὴ ὄντος ἐν τοῖς ἀδιαιρέτοις. (15) Ἔτι δ' ἄτοπον καὶ τὸ μικρὰ μὲν ἀδιαίρετα εἶναι, μεγάλα

dicuntur, et de hisce quidem, et quo pacto dicant, perspicuum est. Et ad positiones quibus ipsi utuntur, fere consentanee accidere videtur. (8) Ceteris autem minus; verbi gratia: Empedocli qualiter generatio, corruptio, et alteratio fiant, nequaquam liquet. Nam his prima corpora indivisibilia sunt, figura tantum inter se discrepantia, ex quibus primis entia componuntur, et in quæ ultima dissolvi solent: Empedocli vero cetera quidem, ut patet, usque ad elementa ipsa, generationem habent atque corruptionem; at horum ipsorum acervata congestaque magnitudo, quo pacto oriatur atque intereat, neque perspicuum est, neque fieri potest ut ipse dicat, nisi et ipsius ignis elementum esse dixerit, similiter et aliorum omnium, uti Plato in Timæo scripsit. Tantum enim abest ut eo quo Leucippus modo dicat: quod hic solida, ille plana esse indivisibilia; et hic infinitis figuris, ille finitis, indivisibile quodque definiri asserit: quandoquidem indivisibilia utrique et figuris definita dicunt. (9) Ex his itaque generationes et segregationes Leucippo quidem duo modi esse possunt, et per vacuum, et per tactum (hac enim ratione divisibile quodque exsistit); Platoni vero duntaxat per tactum. Nam vacuum non esse inquit. Et de planis quidem indivisibilibus, in illis quæ prius dicta sunt, diximus. De solidis vero itidem indivisibilibus, quod præterea considerari potest, in præsentia omittatur: ut autem paululum digredientes dicamus, quodque eorum quæ indivisibilia sunt, impatibile esse (non enim potest fieri ut quicquam patiatur, nisi per vacuum), nullamque passionem efficere (nam vacuum, neque durum neque frigidum esse potest) necesse est. (10) Atqui hoc absurdum est, solum, inquam, rotundæ figuræ calorem tribuere. Necesse enim est, et contrarium, frigus scilicet, alicui alii competere figuræ. Absurdum etiam est, si hæc quidem, caliditas inquam et frigiditas, insint, pondus autem ac levitas et duritia mollitiesque non insint. Atqui Democritus indivisibilium quodque per excessionem gravius esse asserit: quare, ut patet, et calidius. (11) At fieri non potest ut, quæ talia sunt, mutuo a sese non patiantur: ceu a calore admodum exsuperante, id quod lente calidum est. At vero si durum, etiam molle. Jam autem dicitur, quia pati quippiam soleat: quod enim cedit, molle est. (12) At vero absurdum quoque fuerit, si nihil nisi figura solum insit. Item si quid insit, sed unum solum: ut si hoc durum sit, illud calidum: neque enim eorum natura una aliqua esse potest (13) Pari modo impossibile fuerit, et si plura uni insint. Nam quum sit indivisibile, in eodem affectus suos habebit. Quare si patitur quatenus frigefit, eatenus nimirum et aliud quippiam aget aut etiam patietur. (14) Ad hunc autem modum de ceteris quoque passionibus est dicendum. Siquidem hoc ipsum eodem modo accidit, tam iis qui solida, quam qui plana esse indivisibilia dicunt. Nam si vacuum in hisce quæ indivisibilia sunt, non insit, neque rariora neque densiora fieri possunt. (15) Ad hæc illud quoque præter rationem exsistit, parva, inquam, esse indivisibilia, magna vero minime. Nunc

δὲ μή· νῦν μὲν γὰρ εὐλόγως τὰ μείζω θραύεται μᾶλλον τῶν μικρῶν· τὰ μὲν γὰρ διαλύεται ῥᾳδίως, οἷον τὰ μεγάλα· προσκόπτει γὰρ πολλοῖς· τὸ δὲ ἀδιαίρετον ὅλως διὰ τί μᾶλλον ὑπάρχει τῶν μεγάλων τοῖς μικροῖς; (16) Ἔτι δὲ πότερον μία πάντων ἡ φύσις ἐκείνων τῶν στερεῶν, ἢ διαφέρει θάτερα τῶν ἑτέρων, ὥσπερ ἂν εἰ τὰ μὲν εἴη πύρινα, τὰ δὲ γήϊνα τὸν ὄγκον; εἰ μὲν γὰρ μία φύσις ἐστὶν ἁπάντων, τί τὸ χωρίσαν; ἢ διὰ τί οὐ γίγνεται ἁψάμενα ἕν, ὥσπερ ὕδωρ ὕδατος ὅταν θίγῃ; οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὸ ὕστερον τοῦ προτέρου. Εἰ δ' ἕτερα, ποῖα ταῦτα; καὶ δῆλον ὡς ταῦτα θετέον ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῶν συμβαινόντων μᾶλλον ἢ τὰ σχήματα. Ἔτι δὲ διαφέροντα τὴν φύσιν, κἂν ποιῇ κἂν πάσχῃ θιγγάνοντα ἀλλήλων. (17) Ἔτι δὲ τί τὸ κινοῦν; εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, παθητικόν· εἰ δ' αὐτὸ αὑτὸ ἕκαστον, ἢ διαιρετὸν ἔσται, κατ' ἄλλο μὲν κινοῦν κατ' ἄλλο δὲ κινούμενον, ἢ κατὰ ταὐτὸ τἀναντία ὑπάρξει, καὶ ἡ ὕλη οὐ μόνον ἀριθμῷ ἔσται μία ἀλλὰ καὶ δυνάμει. (18) Ὅσοι μὲν οὖν διὰ τῆς τῶν πόρων κινήσεώς φασι τὰ πάθη συμβαίνειν, εἰ μὲν καὶ πεπληρωμένων τῶν πόρων, περίεργον οἱ πόροι· εἰ γὰρ ταύτῃ τι πάσχει τὸ πᾶν, κἂν μὴ πόρους ἔχον ἀλλ' αὐτὸ συνεχὲς ὂν πάσχοι τὸν αὐτὸν τρόπον. (19) Ἔτι δὲ πῶς ἐνδέχεται περὶ τοῦ διορᾶν συμβαίνειν ὡς λέγουσιν; οὔτε γὰρ κατὰ τὰς ἁφὰς ἐνδέχεται διιέναι διὰ τῶν διαφανῶν, οὔτε διὰ τῶν πόρων, εἰ πλήρης ἕκαστος· τί γὰρ διοίσει τοῦ μὴ ἔχειν πόρους; πᾶν γὰρ ὁμοίως ἔσται πλῆρες. Ἀλλὰ μὴν εἰ καὶ κενὰ μὲν ταῦτα, ἀνάγκη δὲ σώματα ἐν αὑτοῖς ἔχειν, ταὐτὸ συμβήσεται πάλιν. Εἰ δὲ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος ὥστε μὴ δέχεσθαι σῶμα μηδέν, γελοῖον τὸ μικρὸν μὲν οἴεσθαι κενὸν εἶναι, μέγα δὲ μὴ μηδ' ὁπηλικονοῦν, ἢ τὸ κενὸν ἄλλο τι οἴεσθαι λέγειν πλὴν χώραν σώματος, ὥστε δῆλον ὅτι παντὶ σώματι τὸν ὄγκον ἴσον ἔσται κενόν. (20) Ὅλως δὲ τὸ πόρους ποιεῖν περίεργον· εἰ μὲν γὰρ μηδὲν ποιεῖ κατὰ τὴν ἁφήν, οὐδὲ διὰ τῶν πόρων ποιήσει διιόν· εἰ δὲ τῷ ἅπτεσθαι, καὶ μὴ πόρων ὄντων τὰ μὲν πείσεται τὰ δὲ ποιήσει τῶν πρὸς ἄλληλα τοῦτον τὸν τρόπον πεφυκότων. (21) Ὅτι μὲν οὖν οὕτως λέγειν τοὺς πόρους ὥς τινες ὑπολαμβάνουσιν, ἢ ψεῦδος ἢ μάταιον, φανερὸν ἐκ τούτων ἐστίν· διαιρετῶν δ' ὄντων πάντῃ τῶν σωμάτων πόρους ποιεῖν γελοῖον· ᾗ γὰρ διαιρετά, δύναται χωρίζεσθαι

enim haud sine ratione, quæ majuscula sunt, facilius quam quæ parva, frangi solent. Hæc enim, magna scilicet, facile dissolvuntur: quippe quæ in multa impingant. Sed quæ prorsus indivisibilia exsistunt, cur parvis potius quam magnis competunt? (16) Insuper utrum illorum omnium solidorum una est natura an inter se differunt, perinde atque si mole alia ignea, alia terrea essent? nam si una sit omnium natura, quidnam id est quod ea distinxit separavitque? aut cur quum se tangunt, non in unum coalescunt, haud secus quam aqua quum aquam tangit? nihil enim posterius a priori differt. Sin vero diversa, qualianam hæc sunt? Atque perspicuum est, ea potius quam figuras ipsas poni oportere principia, causasque eorum quæ eveniunt. Præterea natura differentia poni oportet, sive agant sive patiantur, quum mutuo sese tangant. (17) Præterea quidnam est id quod movet? Nam si aliud sit, affectioni erunt obnoxia. Sin vero quodque sese moveat, aut erit divisibile, ita ut altera parte moveat, altera moveatur: aut in eodem inerunt contraria, et materies non modo numero una, sed et potentia erit. (18) Qui igitur ob meatuum motionem passiones accidere inquiunt, si oppletis quoque meatibus id evenire dicant, meatus supervacanei sunt. Nam si passio ad hunc fiat modum, universum ipsum, etiam si foramina non habeat, sed continuum sit, eodem pati modo potest. (19) Insuper qui fieri potest ut transpiciatur, uti aiunt? Nam neque secundum tactus per perspicua transitio fieri potest, neque per meatus, si singuli pleni sint. Quid enim meatus habere, an non, referet? totum enim similiter erit plenum. At vero si et hæc quidem vacua sint, sed corpora in se necessario habeant, idem rursum accidet. Quodsi magnitudine tantilla sunt, ut nullum corpus admittere queant: putare quod parvum est, vacuum esse, quod magnum, non vacuum, ne quantulumcunque quidem; aut dicere, sese putare vacuum esse quippiam aliud præter corporis locum, perinde ridiculum est. Quare, ut patet, vacuum omni corpori mole æquabile erit. (20) In summa, meatus facere, supervacaneum est. Nam si per tactum agat nihil, neque per meatus sese insinuando aget. Sin vero quippiam agat eo quia tangit, etiamsi meatus nulli sint, eorum quæ inter se agere ac pati nata sunt, alia agent, alia patientur. (21) Sic igitur meatus astruere, ut quidam existimant, aut falsum esse, aut certe vanum, ex hisce constat. Porro quum corpora omni ex parte divisibilia sint, meatus facere ridiculum exsistit. Nam quo divisibilia sunt, hoc separari queunt.

CAP. IX.

Τίνα δὲ τρόπον ὑπάρχει τοῖς οὖσι γεννᾶν καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν, λέγωμεν λαβόντες ἀρχὴν τὴν πολλάκις εἰρημένην. Εἰ γάρ ἐστι τὸ μὲν δυνάμει τὸ δ' ἐντελεχείᾳ τοιοῦτον, πέφυκεν οὐ τῇ μὲν τῇ δ' οὒ πάσχειν, ἀλλὰ πάντῃ καθ' ὅσον ἐστὶ τοιοῦτον, ἧττον δὲ καὶ μᾶλλον ᾗ τοιοῦτον μᾶλλόν ἐστι καὶ ἧττον· καὶ ταύτῃ πόρους ἄν τις λέγοι μᾶλλον, καθάπερ ἐν τοῖς μεταλλευομένοις διατείνουσι τοῦ παθητικοῦ φλέβες συνεχεῖς. (2) Συμφυὲς μὲν οὖν ἕκαστον καὶ ἓν ὂν ἀπαθές. Ὁμοίως δὲ καὶ μὴ θιγγάνοντα μήτε αὑτῶν μήτ' ἄλλων, ἃ ποιεῖν πέ-

Quonam autem modo ea quæ sunt, generent, agantque ac patiantur, sumpto initio sæpe jam dicto, declaremus oportet. Si enim aliud potentia, aliud actu tale est, atque natum est non partim pati, partim non pati; sed universim quatenus est tale, magis autem et minus quatenus magis et minus tale est: sic profecto melius quispiam meatus inesse dicet, sicuti in metallicis venæ quædam rei affectui obnoxiæ porrigi solent. (2) Continuum igitur quodque et unum exsistens affectionis expers est. Similiter et ea quæ tametsi agere et pati nata sunt, tamen neque sese tangunt,

φυκε καὶ πάσχειν. Λέγω δ' οἷον οὐ μόνον ἁπτόμενον θερμαίνει τὸ πῦρ, ἀλλὰ κἂν ἄποθεν ᾖ· τὸν μὲν γὰρ ἀέρα τὸ πῦρ, ὁ δ' ἀὴρ τὸ σῶμα θερμαίνει, πεφυκὼς ποιεῖν καὶ πάσχειν. (3) Τὸ δὲ τῇ μὲν οἴεσθαι πάσχειν τῇ δὲ μή, διορίσαντας ἐν ἀρχῇ τοῦτο λεκτέον. Εἰ μὲν γὰρ μὴ πάντῃ διαιρετὸν τὸ μέγεθος, ἀλλ' ἔστι σῶμα ἀδιαίρετον ἢ πλάτος, οὐκ ἂν εἴη πάντῃ παθητικόν, ἀλλ' οὐδὲ συνεχὲς οὐδέν· εἰ δὲ τοῦτο ψεῦδος καὶ πᾶν σῶμα διαιρετόν, οὐδὲν διαφέρει διῃρῆσθαι μὲν ἅπτεσθαι δέ, ἢ διαιρετὸν εἶναι· εἰ γὰρ διακρίνεσθαι δύναται κατὰ τὰς ἁφάς, ὥσπερ φασί τινες, κἂν μήπω ᾖ διῃρημένον, ἔσται διῃρημένον· δυνατὸν γὰρ διαιρεθῆναι· γίνεται γὰρ οὐθὲν ἀδύνατον. (4) Ὅλως δὲ τὸ τοῦτον γίνεσθαι τὸν τρόπον σχιζομένων τῶν σωμάτων ἄτοπον· ἀναιρεῖ γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἀλλοίωσιν, ὁρῶμεν δὲ τὸ αὐτὸ σῶμα συνεχὲς ὂν ὁτὲ μὲν ὑγρὸν ὁτὲ δὲ πεπηγός, οὐ διαιρέσει καὶ συνθέσει τοῦτο παθόν, οὐδὲ τροπῇ καὶ διαθιγῇ, καθάπερ λέγει Δημόκριτος· οὔτε γὰρ μετατεθὲν οὔτε μεταβαλὸν τὴν φύσιν πεπηγὸς ἐξ ὑγροῦ γέγονεν· οὐδὲ νῦν ὑπάρχει τὰ σκληρὰ καὶ πεπηγότα ἀδιαίρετα τοὺς ὄγκους· ἀλλ' ὁμοίως ἅπαν ὑγρόν, ὁτὲ δὲ σκληρὸν καὶ πεπηγός ἐστιν. (5) Ἔτι δ' οὐδ' αὔξησιν οἷόντ' εἶναι καὶ φθίσιν· οὐ γὰρ ὁτιοῦν ἔσται γεγονὸς μεῖζον, εἴπερ ἔσται πρόσθεσις, καὶ μὴ πᾶν μεταβεβληκός, ἢ μιχθέντος τινὸς ἢ καθ' αὑτὸ μεταβαλόντος. (6) Ὅτι μὲν οὖν ἔστι τὸ γεννᾶν καὶ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ γίγνεσθαί τε καὶ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, καὶ τίνα τρόπον ἐνδέχεται, καὶ τίνα φασί μέν τινες οὐκ ἐνδέχεται δέ, διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον.

neque alia. Intelligi volo, ut ignis non modo quum tangit, sed etiam si procul sit, calefacit. Nam ignis aerem, aer corpus excalfacit, cui ut agat patiaturque, est insitum. (3) At fieri non posse ut quicquam parte altera patiatur, altera non patiatur: qui id ipsum definiere, initio dicant oportet. Si enim magnitudo non omnino omnique ex parte sit divisibilis, sed corpus aut latitudo indivisibilis sit: non erit profecto quicquam omni ex parte patibile, sed ne continuum quidem. Quodsi hoc falsum est, et omne corpus est divisibile: divisumne sit, sed tangat, an divisibile, nihil refert. Nam si per tactus segregari possit, perinde ut quidam affirmant: etiamsi nondum sit divisum, poterit tamen esse divisum; nullum enim emergit impossibile. (4) Omnino autem generationem ad hunc fieri modum, nempe discissis corporibus, fines egreditur rationis. Etenim sermo iste alterationem e medio tollit. At idem corpus, quanquam continuum, alias liquidum, alias concretum videmus, non divisione aut compositione hoc passum, neque conversione aut attactu, sicuti Democritus asserit. Nam neque transpositione, neque naturæ demutatione, ex liquido concretum evadere solet. Neque nunc dura concretaque indivisibilia mole sunt, sed ex æquo quodvis, nunc liquidum, interdum vero durum ac concretum exsistit. (5) Præterea fieri non potest ut accretio decretiove sit. Non enim quodvis fiet majus, si accretio adjectio sit, et non totum mutetur, vel admixto aliquo, vel ipso per se mutato. (6) Quod igitur generare ac agere, et generari ac pati inter sese mutuo sit, et quonam pacto id fieri queat, et quonam quidam fieri dicant, non tamen possit fieri, hoc modo sit definitum.

CAP. X.

Λοιπὸν δὲ θεωρῆσαι περὶ μίξεως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς μεθόδου· τοῦτο γὰρ ἦν τρίτον τῶν προτεθέντων ἐξ ἀρχῆς. Σκεπτέον δὲ τί τ' ἐστὶν ἡ μῖξις καὶ τί τὸ μικτόν, καὶ τίσιν ὑπάρχει τῶν ὄντων καὶ πῶς, ἔτι δὲ πότερον ἔστι μῖξις ἢ τοῦτο ψεῦδος· ἀδύνατον γάρ ἐστι μιχθῆναί τι ἕτερον ἑτέρῳ, καθάπερ λέγουσί τινες· (2) ὄντων μὲν γὰρ ἔτι τῶν μιχθέντων καὶ μὴ ἠλλοιωμένων οὐδὲν μᾶλλον νῦν μεμῖχθαί φασιν ἢ πρότερον, ἀλλ' ὁμοίως ἔχειν, θατέρου δὲ φθαρέντος οὐ μεμῖχθαι, ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι τὸ δ' οὐκ εἶναι, τὴν δὲ μῖξιν ὁμοίως ἐχόντων εἶναι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κἂν εἰ ἀμφοτέρων συνελθόντων ἔφθαρται τῶν μιγνυμένων ἑκάτερον· οὐ γὰρ εἶναι μεμιγμένα τά γε ὅλως οὐκ ὄντα. (3) Οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἔοικε ζητεῖν διορίσαι τί διαφέρει μῖξις γενέσεως καὶ φθορᾶς, καὶ τί τὸ μικτὸν τοῦ γεννητοῦ καὶ φθαρτοῦ· δῆλον γὰρ ὡς δεῖ διαφέρειν, εἴπερ ἔστιν. Ὥστε τούτων ὄντων φανερῶν τὰ διαπορηθέντα λύοιντ' ἄν. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ὕλην τῷ πυρὶ μεμῖχθαί φαμεν οὐδὲ μίγνυσθαι καιομένην, οὔτ' αὐτὴν αὑτῆς τοῖς μορίοις οὔτε τῷ πυρί, ἀλλὰ τὸ μὲν πῦρ γίνεσθαι, τὴν δὲ φθείρεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον οὔτε τῷ σώματι τὴν τροφὴν οὔτε τὸ σχῆμα τῷ κηρῷ μιγνύμενον σχηματίζειν τὸν ὄγκον· οὐδὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ λευκὸν οὐδ' ὅλως

Restat ut de mistione contemplemur, juxta eundem doctrinæ modum: nam ex hisce quæ initio proposuimus, hoc erat tertium. Considerandum autem est, quid mistio, quid mistile, quibus entibus et quo pacto competat; et insuper utrum sit mistio, an id falsum sit. Nam fieri non potest ut quid alterum alteri misceatur, sicuti quidam aiunt. (2) Etenim quum ea quæ mista sunt, adhuc sint, nec alterationem subierint, non magis nunc quam prius esse mista, sed similiter sese habere dicunt: porro si alterum sit corruptum, non esse mista, sed alterum esse, alterum non esse; mistionem autem eorum esse quæ similiter sese habent. Eodem autem modo etiam si posteaquam in unum ambo venerint, utrumque eorum quæ miscentur, corruptum sit. Non enim ea esse mista, quæ omnino in ratione rerum non sint. (3) Hæc igitur ratio postulare videtur, ut quo mistio a generatione et corruptione, et quo mistile a generabili et corruptibili differat, definiamus. Perspicuum enim est, mistionem, si quidem sit, ab illis differre oportere. Quo fit ut, hisce cognitis, quæ addubitata fuerunt solvi queant. (4) At vero neque materiam igni mistam esse, neque misceri dum comburitur, aut ipsam suis partibus, aut igni: sed ignem gigni, et materiam corrumpi, dicimus. Eodem autem modo neque corpori alimentum, neque figuram quæ ceræ molem efformat, ceræ misceri dicimus. Nec corpori albedinem,

τὰ πάθη καὶ τὰς ἕξεις οἷόντε μίγνυσθαι τοῖς πράγμασιν· σωζόμενα γὰρ ὁρᾶται. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ λευκόν γε καὶ τὴν ἐπιστήμην ἐνδέχεται μιχθῆναι, οὐδ' ἄλλο τῶν μὴ χωριστῶν οὐδέν. (5) Ἀλλὰ τοῦτο λέγουσιν οὐ καλῶς οἱ πάντα ποτὲ ὁμοῦ καὶ φάσκοντες εἶναι καὶ μεμῖχθαι· οὐ γὰρ ἅπαν ἅπαντι μικτόν, ἀλλ' ὑπάρχειν δεῖ χωριστὸν ἑκάτερον τῶν μιχθέντων· τῶν δὲ παθῶν οὐθὲν χωριστόν. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν δυνάμει τὰ δ' ἐνεργείᾳ τῶν ὄντων, ἐνδέχεται τὰ μιχθέντα εἶναί πως καὶ μὴ εἶναι, ἐνεργείᾳ μὲν ἑτέρου ὄντος τοῦ γεγονότος ἐξ αὐτῶν, δυνάμει δ' ἔτι ἑκατέρου ἅπερ ἦσαν πρὶν μιχθῆναι, καὶ οὐκ ἀπολωλότα· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος διηπόρει πρότερον· φαίνεται δὲ τὰ μιγνύμενα πρότερόν τε ἐκ κεχωρισμένων συνιόντα καὶ δυνάμενα χωρίζεσθαι πάλιν. Οὔτε διαμένουσιν οὖν ἐνεργείᾳ ὥσπερ τὸ σῶμα καὶ τὸ λευκόν, οὔτε φθείρονται, οὔτε θάτερον οὔτ' ἄμφω· σώζεται γὰρ ἡ δύναμις αὐτῶν. (6) Διὸ ταῦτα μὲν ἀφείσθω· τὸ δὲ συνεχὲς τούτοις ἀπόρημα διαιρετέον, πότερον ἡ μῖξις πρὸς τὴν αἴσθησιν τί ἐστιν. Ὅταν γὰρ οὕτως εἰς μικρὰ διαιρεθῇ τὰ μιγνύμενα, καὶ τεθῇ παρ' ἄλληλα τοῦτον τὸν τρόπον ὥστε μὴ δῆλον ἕκαστον εἶναι τῇ αἰσθήσει, τότε μέμικται ἢ οὔ, ἀλλ' ἔστιν ὥστε ὁτιοῦν παρ' ὁτιοῦν εἶναι μόριον τῶν μιχθέντων; λέγεται μὲν οὖν ἐκείνως, οἷον κριθὰς μεμῖχθαι πυροῖς, ὅταν ἡτισοῦν παρ' ὁντινοῦν τεθῇ. Εἰ δ' ἐστὶ πᾶν σῶμα διαιρετόν, εἴπερ καὶ ἔστι σῶμα σώματι μικτὸν ὁμοιομερές, ὁτιοῦν ἂν δέοι μέρος γίνεσθαι παρ' ὁτιοῦν. (7) Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν εἰς τἀλάχιστα διαιρεθῆναι, οὔτε σύνθεσις ταὐτὸ καὶ μῖξις ἀλλ' ἕτερον, δῆλον ὡς οὔτε κατὰ μικρὰ σωζόμενα δεῖ τὰ μιγνύμενα φάναι μεμῖχθαι· σύνθεσις γὰρ ἔσται καὶ οὐ κρᾶσις οὐδὲ μῖξις, οὐδ' ἕξει τὸν αὐτὸν λόγον τῷ ὅλῳ τὸ μόριον. Φαμὲν δ', εἴπερ δεῖ μεμῖχθαί τι, τὸ μιχθὲν ὁμοιομερὲς εἶναι, καὶ ὥσπερ τοῦ ὕδατος τὸ μέρος ὕδωρ, οὕτω καὶ τοῦ κραθέντος. Ἂν δ' ᾖ κατὰ μικρὰ σύνθεσις ἡ μῖξις, οὐθὲν συμβήσεται τούτων, ἀλλὰ μόνον μεμιγμένα πρὸς τὴν αἴσθησιν· καὶ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν μεμιγμένον, ἐὰν μὴ βλέπῃ ὀξύ, τῷ Λυγκεῖ δ' οὐθὲν μεμιγμένον, οὔτε τῇ διαιρέσει, ὥστε ὁτιοῦν παρ' ὁτιοῦν μέρος· ἀδύνατον γὰρ οὕτω διαιρεθῆναι. (8) Ἢ οὖν οὐκ ἔστι μῖξις, ἢ λεκτέον τοῦτο πῶς ἐνδέχεται γίγνεσθαι πάλιν. Ἔστι δή, ὡς ἔφαμεν, τῶν ὄντων τὰ μὲν ποιητικά, τὰ δ' ὑπὸ τούτων παθητικά. Τὰ μὲν οὖν ἀντιστρέφει, ὅσων ἡ αὐτὴ ὕλη ἐστί, καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων καὶ παθητικὰ ὑπ' ἀλλήλων· τὰ δὲ ποιεῖ ἀπαθῆ ὄντα, ὅσων μὴ ἡ αὐτὴ ὕλη. Τούτων μὲν οὖν οὐκ ἔστι μῖξις· διὸ οὐδ' ἡ ἰατρικὴ ποιεῖ ὑγίειαν οὐδ' ἡ ὑγίεια μιγνυμένη τοῖς σώμασιν. (9) Τῶν δὲ ποιητικῶν καὶ παθητικῶν ὅσα εὐδιαίρετα, πολλὰ μὲν ὀλίγοις καὶ μεγάλα μικροῖς συντιθέμενα οὐ ποιεῖ μῖξιν, ἀλλ' αὔξησιν τοῦ κρατοῦντος· μεταβάλλει γὰρ θάτερον εἰς τὸ κρατοῦν, οἷον σταλαγμὸς οἴνου μυρίοις χοεῦσιν ὕδατος οὐ μίγνυται· λύεται γὰρ τὸ εἶδος καὶ μεταβάλλει εἰς τὸ πᾶν ὕδωρ. Ὅταν δὲ ταῖς δυνάμεσιν ἰσάζῃ πως, τότε μεταβάλλει μὲν ἑκάτερον εἰς τὸ κρατοῦν ἐκ τῆς αὑτοῦ φύσεως, οὐ γίνε-

nec omnino affectus habitusque rebus ipsis misceri possibile est, quippe quum ipsi salvi cernantur. At vero nec albedinem et scientiam, nec aliud quicquam inseparabile misceri contingit. (5) Quin imo hoc non recte dicunt, qui omnia aliquando et simul esse et misceri inquiunt. Non enim omnibus omnia misceri queunt, sed eorum quæ miscentur, utrumque separabile quid esse oportet : affectuum autem nullus separabilis exsistit. Quum autem eorum quæ sunt, alia actu sint, alia potentia : quæ mista sunt, esse quodammodo et non esse contingit, actu quidem aliud exsistente eo quod ex eis factum est, potentia vero quippiam utriusque eorum quæ erant antequam miscerentur, et non perdita. Id quod ratio prius addubitabat. Nam quæ miscentur, et prius ex separatis coiisse, et posse rursum separari videmus. Igitur neque permanent actu, uti corpus et albedo : neque corrumpuntur, aut ambo, aut alterum. Nam eorum virtus atque potentia salva manet. (6) Idcirco hæc omittantur. Dubitationem autem hisce continuam edisseramus oportet : utrum mistio quippiam ad sensum sit; verbi gratia : quum ea quæ miscentur, ita in parva divisa fuerint, et hoc pacto juxta sese posita, ut nullum sensu dignoscatur, tuncne mista sunt an non? sed fit ut eorum quæ mista sunt particula quælibet juxta quamlibet sit? Illo certe modo mista esse dicuntur, ut hordecaea grana frumentaceis, quum quodlibet juxta quodlibet positum est. At si omne corpus sit divisibile, si corpus corpori mistum similare sit, partem quamlibet secus quamlibet esse oportebit. (7) Atque quum fieri nequeat ut in partes minimas divisio fiat, et compositio non idem sit quod mistio, sed aliud : non oportere dicere, quæ miscentur, esse mista secundum partes exiguas quæ suam adhuc retineant naturam, perspicuum est : compositio enim esset, non temperatura aut mistio; nec pars eandem cum toto haberet rationem. Dicimus autem, si quid misceri debeat, quod mistum est, similium esse partium : et quemadmodum aquæ pars, aqua est; ita et temperati temperatum. Quodsi mistio sit compositio secundum partes exiguas, nihil horum accidet, sed solum esse mista ad sensum; atque idem huic quidem, si acute non videat, esse mistum, Lynceo vero non esse mistum videbitur. Neque divisione, adeo ut quævis particula juxta quamvis posita sit, mistio sit. Nam fieri non potest ut corpora sic dividantur. (8) Aut igitur non est mistio, aut hoc rursum est dicendum, quo pacto, inquam, fieri possit. Sunt itaque (uti diximus) eorum quæ sunt, quædam activa, quædam quæ ab hisce pati solent. Quædam igitur convertuntur, suntque inter se mutuo activa et passiva : quorum videlicet eadem est materies. Quædam vero agunt et non patiuntur, nimirum quibus materies eadem non est. Horum igitur non est mistio. Quare nec medendi scientia sanitatem, nec sanitas eandem, mista corporibus efficiunt. (9) Eorum vero activorum et passivorum quæ facile divisibilia sunt, multa quidem paucis, et magna parvis composita mistionem non faciunt, sed accretionem ejusce quod evincit. Nam alterum in id quod evincit, verti solet : ut gutta vini, decies millenis aquæ mensuris non miscetur. Etenim forma vini perit, atque vinum in totam aquam vertitur. Quum vero potentias habent quodammodo æquales, tum utrumque e sua quidem mutatur natura in id quod vincit ac superat, non tamen

ται δὲ θάτερον, ἀλλὰ μεταξὺ καὶ κοινόν. (10) Φανερὸν οὖν ὅτι ταῦτ' ἐστὶ μικτὰ ὅσα ἐναντίωσιν ἔχει τῶν ποιούντων· ταῦτα γὰρ δὴ ὑπ' ἀλλήλων ἐστὶ παθητικά. Καὶ μικρὰ δὲ μικροῖς παρατιθέμενα μίγνυται μᾶλλον· ῥᾷον γὰρ καὶ θᾶττον ἄλληλα μεθίστησιν. Τὸ δὲ πολὺ καὶ ὑπὸ πολλοῦ χρονίως τοῦτο δρᾷ. (11) Διὸ τὰ εὐόριστα τῶν διαιρετῶν καὶ παθητικῶν μικτά (διαιρεῖται γὰρ εἰς μικρὰ ταῦτα ῥᾳδίως· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ εὐορίστῳ εἶναι), οἷον τὰ ὑγρὰ μικτὰ μάλιστα τῶν σωμάτων· εὐόριστον γὰρ μάλιστα τὸ ὑγρὸν τῶν διαιρετῶν, ἐὰν μὴ γλίσχρον ᾖ· ταῦτα γὰρ δὴ πλείω καὶ μείζω μόνον ποιεῖ τὸν ὄγκον. Ὅταν δ' ᾖ θάτερον μόνον παθητικὸν ἢ σφόδρα, τὸ δὲ πάμπαν ἠρέμα, ἢ οὐθὲν πλεῖον τὸ μιχθὲν ἐξ ἀμφοῖν ἢ μικρόν, ὅπερ συμβαίνει περὶ τὸν καττίτερον καὶ τὸν χαλκόν. Ἔνια γὰρ ψελλίζεται πρὸς ἄλληλα τῶν ὄντων καὶ ἐπαμφοτερίζει· φαίνεται γάρ πως καὶ μικτὰ ἠρέμα, καὶ ὡς θάτερον μὲν δεκτικὸν θάτερον δ' εἶδος. Ὅπερ ἐπὶ τούτων συμβαίνει· ὁ γὰρ καττίτερος ὡς πάθος τι ὢν ἄνευ ὕλης τοῦ χαλκοῦ σχεδὸν ἀφανίζεται, καὶ μιχθεὶς ἄπεισι χρωματίσας μόνον. Ταὐτὸ δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐφ' ἑτέρων. (12) Φανερὸν τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὅτι ἔστι μῖξις καὶ τί ἐστι καὶ διὰ τί, καὶ ποῖα μικτὰ τῶν ὄντων, ἐπείπερ ἐστὶν ἔνια τοιαῦτα οἷα παθητικά τε ὑπ' ἀλλήλων καὶ εὐόριστα καὶ εὐδιαίρετα· ταῦτα γὰρ οὔτ' ἐφθάρθαι ἀνάγκη μεμιγμένα οὔτ' ἔτι ταὐτὰ ἁπλῶς εἶναι, οὔτε σύνθεσιν εἶναι τὴν μῖξιν αὐτῶν, οὔτε πρὸς τὴν αἴσθησιν· ἀλλ' ἔστι μικτὸν μὲν ὃ ἂν εὐόριστον ὂν παθητικὸν ᾖ καὶ ποιητικὸν καὶ τοιούτῳ μικτόν (πρὸς ὁμώνυμον γὰρ τὸ μικτόν), ἡ δὲ μῖξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἕνωσις.

fit alterum, sed inter utrumque medium atque commune. (10) Patet igitur ea esse mistilia, quæcumque ex agentibus contrarietatem habent. Hæc enim inter se passiva sunt. Parva autem dum parvis admoventur, propensius misceri solent; quippe quum ea facilius celeriusque in sese transmeent. At multum tardius hoc idem efficit, patiturque a multo. (11) Idcirco ex his quæ dividi possunt patique solent, quæ facile terminos suscipiunt, ea mistilia sunt : quippe quæ facile in parva dirimantur. Hæc enim est ejus quod facile terminatur, ratio. Verbi gratia : quæ liquida sunt, inter corpora maxime mistilia sunt, quum liquidum maxime omnium divisibilium facile terminari possit, modo non sit viscosum atque tenax : hæc enim molem reddunt ampliorem atque majorem. Quum autem alterum dumtaxat passivum fuerit, aut alterum vehementer et alterum admodum remisse, vel nihilo vel certe paulo majus evadet quod ex utriusque mistura consurgit : quod in stanno et ære accidit. Nonnulla enim entia inter se minus discreta sunt ambiguntque; videntur enim quodammodo et remisse misceri : et quasi alterum susceptivum, alterum forma esse : quod quidem in hisce accidit. Nam stannum quasi affectio quædam sine materia æris, pæne evanescit, misturæ toti colore solum indito. Quod idem in aliis quoque usuvenit. (12) Patet igitur ex his quæ diximus, esse mistionem, et quid ea sit, et quam ob causam, et quænam entia mistilia sint : quandoquidem nonnulla sunt ejusmodi, quæ et pati inter se, et facile terminari dividique possint. Hæc enim quum mista sunt, non esse corrupta, nec ultra eadem simpliciter esse, nec eorum mistionem esse compositionem, nec ad sensum, necesse est. Sed mistile quidem est, quando quum facile definiri queat, passivum est et activum, et ei quod est ejusmodi, mistile. Nam mistile, ad cognomine dici solet. Mistio vero est mistilium alteratorum unio.

LIBER II.

CAP. I.

Περὶ μὲν οὖν μίξεως καὶ ἀφῆς καὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν εἴρηται πῶς ὑπάρχει τοῖς μεταβάλλουσι κατὰ φύσιν, ἔτι δὲ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῆς ἁπλῆς, τίνος καὶ πῶς ἐστὶ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀλλοιώσεως εἴρηται, τί τὸ ἀλλοιοῦσθαι καὶ τίν' ἔχει διαφορὰν αὐτῶν. Λοιπὸν δὲ θεωρῆσαι περὶ τὰ καλούμενα στοιχεῖα τῶν σωμάτων. (2) Γένεσις μὲν γὰρ καὶ φθορὰ πάσαις ταῖς φύσει συνεστώσαις οὐσίαις οὐκ ἄνευ τῶν αἰσθητῶν σωμάτων· τούτων δὲ τὴν ὑποκειμένην ὕλην οἱ μέν φασιν εἶναι μίαν, οἷον ἀέρα τιθέντες ἢ πῦρ ἤ τι μεταξὺ τούτων, σῶμά τε ὂν καὶ χωριστόν, οἱ δὲ πλείω τὸν ἀριθμὸν ἑνός, οἱ μὲν πῦρ καὶ γῆν, οἱ δὲ ταῦτά τε καὶ ἀέρα τρίτον, οἱ δὲ καὶ ὕδωρ τούτων τέταρτον, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς· ἐξ ὧν συγκρινομένων καὶ διακρινομένων ἢ ἀλλοιουμένων συμβαίνειν τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν τοῖς πράγμασιν. (3) Ὅτι μὲν οὖν τὰ πρῶτα ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα καλῶς ἔχει λέγειν, ἔστω συνομολογούμενον, ἐξ ὧν μεταβαλλόντων ἢ κατὰ σύγκρισιν καὶ διάκρισιν ἢ κατ' ἄλλην μεταβολὴν συμβαίνει γένεσιν

De mistione igitur et tactu, et actione et passione, quo pacto hisce competant quæ natura mutationem subeunt; et insuper de ortu et occasu simplici absolutoque, qualiter fiat, cujus sit, et quam ob causam : tum etiam de alteratione, quid sit alterari et quam quodque eorum habeat differentiam, dictum est. Restat ut circa ea quæ elementa corporum appellantur, contemplemur. (2) Nam generatio et corruptio substantiis omnibus quæ natura constant, haud sine sensibilibus corporibus competunt. Quorum subjectam materiam quidam unam esse aiunt, eam aerem, aut ignem, aut quippiam inter hæc medium, quod et corpus sit et separabile, ponentes : quidam numero plures una : alii enim ignem et terram; alii et hæc, et tertium aerem; alii et aquam inter hæc quartam, uti Empedocles : ex quibus concretionem secretionemve aut alterationem subeuntibus, ortum atque occasum rebus ipsis contingere dicunt. (3) Quod igitur prima ipsa principia elementaque probe dicantur, sit in confesso : ex quibus, si aut congregatione segregationeve, aut alia mutatione transmutentur, generatio-

εἶναι καὶ φθοράν. Ἀλλ' οἱ μὲν ποιοῦντες μίαν ὕλην παρὰ τὰ εἰρημένα, ταύτην δὲ σωματικὴν καὶ χωριστήν, ἁμαρτάνουσιν· ἀδύνατον γὰρ ἄνευ ἐναντιώσεως εἶναι τὸ σῶμα τοῦτο αἰσθητὸν ὄν· ἢ γὰρ κοῦφον ἢ βαρὺ ἢ ψυχρὸν ἢ θερμὸν ἀνάγκη εἶναι τὸ ἄπειρον τοῦτο, ὅ λέγουσί τινες εἶναι τὴν ἀρχήν. Ὡς δ' ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, οὐδένα ἔχει διορισμόν· οὐ γὰρ εἴρηκε σαφῶς τὸ πανδεχές, εἰ χωρίζεται τῶν στοιχείων. Οὐδὲ χρῆται οὐδέν, φήσας εἶναι ὑποκείμενόν τι τοῖς καλουμένοις στοιχείοις πρότερον, οἷον χρυσὸν τοῖς ἔργοις τοῖς χρυσοῖς. (4) Καίτοι καὶ τοῦτο οὐ καλῶς λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον λεγόμενον, ἀλλ' ὧν μὲν ἀλλοίωσις, ἔστιν οὕτως, ὧν δὲ γένεσις καὶ φθορά, ἀδύνατον ἐκεῖνο προσαγορεύεσθαι ἐξ οὗ γέγονεν. Καίτοι γέ φησι μακρῷ ἀληθέστατον εἶναι χρυσὸν λέγειν ἕκαστον εἶναι. Ἀλλὰ τῶν στοιχείων ὄντων στερεῶν μέχρι ἐπιπέδων ποιεῖται τὴν ἀνάλυσιν· ἀδύνατον δὲ τὴν τιθήνην καὶ τὴν ὕλην τὴν πρώτην τὰ ἐπίπεδα εἶναι. (5) Ἡμεῖς δὲ φαμὲν μὲν εἶναί τινα ὕλην τῶν σωμάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ' ἀεὶ μετ' ἐναντιώσεως, ἐξ ἧς γίνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα. Διώρισται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν ἑτέροις ἀκριβέστερον. (6) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸν τρόπον τοῦτόν ἐστιν ἐκ τῆς ὕλης τὰ σώματα τὰ πρῶτα, διοριστέον καὶ περὶ τούτων, ἀρχὴν μὲν καὶ πρώτην οἰομένοις εἶναι τὴν ὕλην τὴν ἀχώριστον μέν, ὑποκειμένην δὲ τοῖς ἐναντίοις· οὔτε γὰρ τὸ θερμὸν ὕλη τῷ ψυχρῷ οὔτε τοῦτο τῷ θερμῷ, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον ἀμφοῖν. (7) Ὥστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δ' αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δ' οἷον θερμότης καὶ ψυχρότης, τρίτον δ' ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα· ταῦτα μὲν γὰρ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, καὶ οὐχ ὡς Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἕτεροι λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν ἀλλοίωσις), αἱ δ' ἐναντιώσεις οὐ μεταβάλλουσιν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ὡς σώματος ποίας καὶ πόσας λεκτέον ἀρχάς· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ὑποθέμενοι χρῶνται, καὶ οὐδὲν λέγουσι διὰ τί αὗται ἢ τοσαῦται.

nem fieri contingat atque corruptionem. Sed qui unam ultra ea quæ sunt dicta, materiam faciunt, eamque corpoream atque separabilem, errant. Nam fieri non potest ut corpus hoc, quum sensibile sit, sine contrarietate exsistat. Etenim infinitum hoc, quod nonnulli principium esse dicunt, aut leve aut grave, aut calidum aut frigidum sit, necesse est. Quod autem in Timæo est scriptum, nihil habet certi definitique. Nam nec ille plane dixit, an id quod omnia suscipit, ab ipsis separetur elementis : nec ullo uti solet, quum tamen prius dixerit, illud vocatis elementis, ut aurum aureis operibus, esse subjectum. (4) Quanquam nec id recte dicitur, si hoc dicatur modo. Sed quorum est alteratio, ea ita sese habent : quorum vero generatio atque corruptio, ea ex nomine eorum ex quibus fiunt, appellari impossibile est. Atqui longe verissimum esse inquit dicere quodque aurum esse. Verum quum solida ipsa elementa sint, ad plana usque resolutionem facit : at primam materiam esse plana ipsa, de numero eorum est quæ fieri nequeunt. (5) Nos autem sensibilium corporum quandam esse materiam dicimus, sed eam separari non posse, sed semper esse cum contrarietate, ex qua elementa vocata fiunt. De quibus alibi exactius est definitum atque pertractatum. (6) Verumenimvero quum ad hunc modum ex materia corpora prima constent, de hisce quoque determinemus oportet, supponentes materiam inseparabilem quidem, sed contrariis subjectam, principium atque primum esse. Non enim calor frigori, nec frigus calori, sed quod subjicitur utrique materia exsistit. (7) Quare primo, quod potentia sensibile corpus exsistit, principium est; deinde contrarietates ipsæ, ceu calor et frigus : postremo ignis et aqua, et quæ sunt ejusmodi. Hæc enim in sese transmutari solent. Nec res perinde habet, ut Empedocles et ceteri asserunt : non enim esset alteratio. At contrarietates ipsæ transmutari in se non solent. Verum nihilominus et ut corporis sunt, qualia et quot principia sint, dicamus oportet. Nam ceteri suppositis utuntur, nec cur talia sint, aut tot numero, dicunt.

CAP. II.

Ἐπεὶ οὖν ζητοῦμεν αἰσθητοῦ σώματος ἀρχάς, τοῦτο δ' ἐστὶν ἁπτοῦ, ἁπτὸν δ' οὗ ἡ αἴσθησις ἁφή, φανερὸν ὅτι οὐ πᾶσαι αἱ ἐναντιώσεις σώματος εἴδη καὶ ἀρχὰς ποιοῦσιν, ἀλλὰ μόνον αἱ κατὰ τὴν ἁφήν· κατ' ἐναντίωσίν τε γὰρ διαφέρουσι, καὶ κατὰ ἁπτὴν ἐναντίωσιν. Διὸ οὔτε λευκότης καὶ μελανία οὔτε γλυκύτης καὶ πικρότης, ὁμοίως δ' οὐδὲ τῶν ἄλλων τῶν αἰσθητῶν ἐναντιώσεων οὐδὲν ποιεῖ στοιχεῖον. Καίτοι πρότερον ὄψις ἁφῆς, ὥστε καὶ τὸ ὑποκείμενον πρότερον. (2) Ἀλλ' οὐκ ἔστι σώματος ἁπτοῦ πάθος ᾗ ἁπτόν, ἀλλὰ καθ' ἕτερον, καὶ εἰ ἔτυχε τῇ φύσει πρότερον. Αὐτῶν δὲ πρῶτον τῶν ἁπτῶν διαιρετέον ποῖαι πρῶται διαφοραὶ καὶ ἐναντιώσεις. (3) Εἰσὶ δ' ἐναντιώσεις κατὰ τὴν ἁφὴν αἵδε, θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρόν, βαρὺ κοῦφον, σκληρὸν μαλακόν, γλίσχρον κραῦρον, τραχὺ λεῖον, παχὺ λεπτόν. Τούτων δὲ βαρὺ μὲν καὶ κοῦφον οὐ ποιητικὰ οὐδὲ παθητικά· οὐ γὰρ τῷ ποιεῖν τι ἕτερον ἢ πάσχειν ὑφ' ἑτέρου λέγονται. Δεῖ δὲ ποιητικὰ εἶναι ἀλλήλων καὶ παθητικὰ τὰ στοιχεῖα· μίγνυται γὰρ καὶ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα. (4) Θερμὸν δὲ καὶ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ ξηρὸν τὰ μὲν τῷ ποιητικὰ εἶναι, τὰ δὲ τῷ παθητικὰ λέγεται· θερμὸν γάρ ἐστι τὸ συγκρῖνον τὰ ὁμογενῆ (τὸ γὰρ διακρίνειν, ὅπερ φασὶ ποιεῖν τὸ πῦρ, συγκρίνειν ἐστὶ τὰ ὁμόφυλα· συμβαίνει γὰρ ἐξαιρεῖν τὰ ἀλλότρια), ψυχρὸν δὲ τὸ συνάγον καὶ συγκρῖνον ὁμοίως τά τε συγγενῆ καὶ τὰ μὴ ὁμόφυλα· ὑγρὸν δὲ τὸ ἀόριστον οἰκείῳ ὅρῳ εὐόριστον ὄν, ξηρὸν δὲ τὸ εὐόριστον μὲν οἰκείῳ ὅρῳ, δυσόριστον δέ. Τὸ δὲ λεπτὸν καὶ παχὺ καὶ γλίσχρον καὶ κραῦρον καὶ σκληρὸν καὶ μαλακὸν καὶ αἱ ἄλλαι διαφοραὶ ἐκ τούτων· (5) ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀναπληστικόν ἐστι τοῦ ὑγροῦ διὰ τὸ μὴ ὡρίσθαι μὲν εὐόριστον δ' εἶναι καὶ ἀκολουθεῖν τῷ ἁπτομένῳ, τὸ δὲ λεπτὸν ἀναπληστικόν (λεπτομερὲς γάρ, καὶ τὸ μικρομερὲς ἀναπληστικόν· ὅλον γὰρ ὅλου ἅπτεται· τὸ δὲ λεπτὸν μάλιστα τοιοῦτον), φανερὸν ὅτι τὸ μὲν λεπτὸν ἔσται τοῦ ὑγροῦ, τὸ δὲ παχὺ τοῦ ξηροῦ. Πάλιν δὲ τὸ μὲν γλίσχρον τοῦ ὑγροῦ (τὸ γὰρ γλίσχρον ὑγρὸν πεπονθός τί ἐστιν, οἷον τὸ ἔλαιον), τὸ δὲ κραῦρον τοῦ ξηροῦ· κραῦρον γὰρ τὸ τελέως ξηρόν, ὥστε καὶ πεπηγέναι δι' ἔλλειψιν ὑγρότητος. Ἔτι τὸ μὲν μαλακὸν τοῦ ὑγροῦ (μαλακὸν γὰρ τὸ ὑπεῖκον εἰς ἑαυτὸ καὶ μὴ μεθιστάμενον, ὅπερ ποιεῖ τὸ ὑγρόν· διὸ καὶ οὐκ ἔστι τὸ ὑγρὸν μαλακόν, ἀλλὰ τὸ μαλακὸν τοῦ ὑγροῦ), τὸ δὲ σκληρὸν τοῦ ξηροῦ· σκληρὸν γάρ ἐστι τὸ πεπηγός, τὸ δὲ πεπηγὸς ξηρόν. (6) Λέγεται δὲ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν πλεοναχῶς. Ἀντίκειται γὰρ τῷ ξηρῷ καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ διερόν, καὶ πάλιν τῷ ὑγρῷ καὶ τὸ ξηρὸν καὶ τὸ πεπηγός· ἅπαντα δὲ ταῦτ' ἐστὶ τοῦ ξηροῦ καὶ τοῦ ὑγροῦ τῶν πρώτων λεχθέντων. Ἐπεὶ γὰρ ἀντίκειται τῷ διερῷ τὸ ξηρόν, καὶ διερὸν μέν ἐστι τὸ ἔχον ἀλλοτρίαν ὑγρότητα ἐπιπολῆς, βεβρεγμένον δὲ τὸ εἰς βάθος, ξηρὸν δὲ τὸ ἐστερημένον ταύτης, φανερὸν ὅτι τὸ μὲν διερὸν ἔσται τοῦ ὑγροῦ, τὸ δ' ἀντικείμενον ξηρὸν τοῦ πρώτου ξηροῦ. (7) Πάλιν δὲ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ πεπηγὸς ὡσαύτως· ὑγρὸν μὲν γάρ ἐστι τὸ ἔχον οἰκείαν ὑγρότητα, βεβρεγμένον δὲ τὸ ἔχον ἀλλοτρίαν ὑγρότητα ἐν τῷ βάθει, πεπηγὸς δὲ τὸ ἐστερημένον ταύτης. Ὥστε καὶ τούτων ἔσται τὸ μὲν ξηροῦ τὸ δὲ ὑγροῦ. (8) Δῆλον τοίνυν ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι διαφοραὶ ἀνάγονται εἰς τὰς πρώτας τέτταρας, αὗται δὲ οὐκέτι εἰς ἐλάττους· οὔτε γὰρ τὸ θερμὸν ὅπερ ὑγρὸν ἢ ὅπερ ξηρόν, οὔτε τὸ ὑγρὸν ὅπερ θερμὸν ἢ ὅπερ ψυχρόν, οὔτε τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ξηρὸν οὔθ' ὑπ' ἄλληλ' οὔθ' ὑπὸ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ὑγρόν εἰσιν· ὥστ' ἀνάγκη τέτταρας εἶναι ταύτας.

Quum igitur corporis sensibilis, hoc est tangibilis, principia disquiramus, sensibile autem sit quod tactu sensum facit; constat, non omnes corporis contrarietates, species et principia facere, sed eas solum quæ sub tactum cadunt. Nam contrarietate, eaque tangibili, differunt. Quocirca nec albor nec nigror, nec dulcedo nec amaritudo, nec item ceterarum quæquam contrarietatum, elementum facit. Atqui visus tactu prior est : quare et quod ei objicitur, prius erit. (2) Verum non est corporis tangibilis affectio, quatenus tangibile exsistit, sed per aliud, et fortasse natura prius. Porro ipsorum tangibilium qualesnam sint primæ differentiæ et contrarietates, distinguamus oportet. (3) Sunt autem tangibiles contrarietates hæ : calidum frigidum, siccum humidum, grave leve, durum molle, viscosum aridum, scabrum glabrum, crassum tenue. Ex quibus grave et leve neque activa sunt neque passiva. Non enim quod alterum quippiam agat patiaturve ab altero, dicuntur. At elementa ipsa inter se mutuo activa sint et passiva, oportet : nam miscentur, et in sese vicissim mutantur. (4) Calidum autem frigidumque, et humidum ac siccum, illa quidem quod activa sint, hæc vero quod passiva, dicuntur. Calidum enim est, quod ea congregat quæ ejusdem sunt generis. Nam segregare (id quod ignem facere aiunt) est, cognata et quæ ejusdem sunt generis, congregare : accidit enim ut aliena eximat. Frigidum vero, quod ex æquo cogit ac congregat, tam quæ ejusdem sunt generis, quam quæ diversi. Humidum autem, quod quum facile terminos suscipiat, proprio non definitur. Siccum vero, quod proprio termino belle definitur, alieno ægre. Tenue autem et crassum, viscosum et aridum, durum et molle, et ceteræ differentiæ, ex hisce sunt. (5) Nam quum quod repletivum exsistit, ad humidum ex eo pertineat, quod non sit definitum, sed prompte terminari possit, et sequatur id quod ipsum tangit, tenue autem sit repletivum, (nam parvarum est partium : et quod est ejusmodi, repletivum est; totum enim totum tangit : tenue autem, maxime est tale,) tenue sub humido, et crassum sub sicco fore constat. Rursum viscosum ab humido comprehendetur; nam viscosum, humidum cum quadam affectione exsistit, velut oleum :) aridum autem, a sicco. Aridum enim est, quod perfecte siccum est, adeo ut ob humiditatis defectum etiam concreverit. Insuper molle, humidum comitari solet : et durum, siccum. Molle enim est, quod in sese refugit ceditque, et se non convertit, id quod humidum facere assolet. Quamobrem et humidum molle non est; sed molle sub humido, ut durum sub sicco collocatur. Durum siquidem est, quod concretum seu congelatum est. Quod autem est concretum, siccum est. (6) Porro siccum et humidum, multis dicuntur modis : nam et humidum et madens, sicco adversantur; et rursus siccum et concretum, humido. Hæc autem omnia ad humidum et siccum, quæ prima dicta sunt, pertinent. Nam quum madenti siccum adversetur; et madens sit quod superficie tenus extrariam admisit humiditatem; et humectum, quod introrsus, siccum autem id quod hac vacat : madens sub humido, et ei oppositum siccum, sub primo sicco fore constat. (7) Rursum humidum et concretum, eodem modo. Humidum enim est, quod propriam habet humiditatem; humectum autem, quod alienam habet humiditatem in penitiore parte : concretum vero, quod hac privatum est. Et proinde ex hisce alterum humidi, alterum sicci erit. (8) Constat igitur, ceteras omnes differentias ad quattuor primas, et has, non amplius in pauciores reduci : neque enim calidum id est quod humidum, aut quod siccum est; neque humidum, quod calidum, aut quod frigidum est; neque frigidum et siccum sub alterna sunt neque sub calido et humido struuntur. Quare quattuor esse has necesse est.

CAP. III.

Ἐπεὶ δὲ τέτταρα τὰ στοιχεῖα, τῶν δὲ τεττάρων ἓξ αἱ συζεύξεις, τὰ δ' ἐναντία οὐ πέφυκε συνδυάζεσθαι (θερμὸν γὰρ καὶ ψυχρὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν ξηρὸν καὶ ὑγρὸν ἀδύνατον), φανερὸν ὅτι τέτταρες ἔσονται αἱ τῶν στοιχείων συζεύξεις, θερμοῦ καὶ ξηροῦ, καὶ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ πάλιν ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ. (2) Καὶ ἠκολούθηκε κατὰ λόγον τοῖς ἁπλοῖς φαινομένοις σώμασι, πυρὶ καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι καὶ γῇ· τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν, ὁ δ' ἀὴρ θερμὸν καὶ ὑγρόν (οἷον ἀτμὶς γὰρ ὁ ἀήρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρόν, ὥστ' εὐλόγως διανέμεσθαι τὰς διαφορὰς τοῖς πρώτοις σώμασι, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι κατὰ λόγον. (3) Ἅπαντες γὰρ οἱ τὰ ἁπλᾶ σώματα στοιχεῖα ποιοῦντες οἱ μὲν ἕν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρία, οἱ δὲ τέτταρα ποιοῦσιν. (4) Ὅσοι μὲν οὖν ἓν μόνον λέγουσιν, εἶτα πυκνώσει καὶ μανώσει τἆλλα γεννῶσι, τούτοις συμβαίνει δύο ποιεῖν τὰς ἀρχάς, τό τε μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν ἢ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν· ταῦτα γὰρ τὰ δημιουργοῦντα, τὸ δ' ἓν ὑπόκειται καθάπερ ὕλη. (5) Οἱ δ' εὐθὺς δύο ποιοῦντες, ὥσπερ Παρμενίδης πῦρ καὶ γῆν, τὰ μεταξὺ μίγματα ποιοῦσι τούτων, οἷον ἀέρα καὶ ὕδωρ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τρία λέγοντες, καθάπερ Πλάτων ἐν ταῖς διαιρέσεσιν· τὸ γὰρ μέσον μῖγμα ποιεῖ. Καὶ σχεδὸν ταὐτὰ λέγουσιν οἵ τε δύο καὶ οἱ τρία ποιοῦντες· πλὴν οἱ μὲν τέμνουσιν εἰς δύο τὸ μέσον, οἱ δ' ἓν μόνον ποιοῦσιν. (6) Ἔνιοι δ' εὐθὺς τέτταρα λέγουσιν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς. Συνάγει δὲ καὶ οὗτος εἰς τὰ δύο· τῷ γὰρ πυρὶ τἆλλα πάντα ἀντιτίθησιν. Οὐκ ἔστι δὲ τὸ πῦρ καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἁπλοῦν, ἀλλὰ μικτόν. Τὰ δ' ἁπλᾶ τοιαῦτα μέν ἐστιν, οὐ μέντοι ταὐτά, οἷον εἴ τι τῷ πυρὶ ὅμοιον, πυροειδές, οὐ πῦρ, καὶ τὸ τῷ ἀέρι ἀεροειδές· ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἄλλων. Τὸ δὲ πῦρ ἐστὶν ὑπερβολὴ θερμότητος, ὥσπερ καὶ κρύσταλλος ψυχρότητος· ἡ γὰρ πῆξις καὶ ἡ ζέσις ὑπερβολαί τινές εἰσιν, ἡ μὲν ψυχρότητος, ἡ δὲ θερμότητος. Εἰ οὖν ὁ κρύσταλλός ἐστι πῆξις ὑγροῦ ψυχροῦ, καὶ τὸ πῦρ ἔσται ζέσις ξηροῦ θερμοῦ. Διὸ καὶ οὐδὲν οὔτ' ἐκ κρυστάλλου γίγνεται οὔτ' ἐκ πυρός. (7) Ὄντων δὲ τεττάρων τῶν ἁπλῶν σωμάτων, ἑκάτερον τοῖν δυοῖν ἑκατέρου τῶν τόπων ἐστίν· πῦρ μὲν γὰρ καὶ ἀὴρ τοῦ πρὸς τὸν ὅρον φερομένου, γῆ δὲ καὶ ὕδωρ τοῦ πρὸς τὸ μέσον. Καὶ ἄκρα μὲν καὶ εἰλικρινέστατα πῦρ καὶ γῆ, μέσα δὲ καὶ μεμιγμένα μᾶλλον ὕδωρ καὶ ἀήρ. Καὶ ἑκάτερα ἑκατέροις ἐναντία· πυρὶ μὲν γὰρ ἐναντίον ὕδωρ, ἀέρι δὲ γῆ· ταῦτα γὰρ ἐκ τῶν ἐναντίων παθημάτων συνέστηκεν. (8) Οὐ μὴν ἀλλ' ἁπλῶς γε τέτταρα ὄντα ἑνὸς ἕκαστόν ἐστι, γῆ μὲν ξηροῦ μᾶλλον ἢ ψυχροῦ, ὕδωρ δὲ ψυχροῦ μᾶλλον ἢ ὑγροῦ, ἀὴρ δ' ὑγροῦ μᾶλλον ἢ θερμοῦ, πῦρ δὲ θερμοῦ μᾶλλον ἢ ξηροῦ.

Quum autem elementa sint quattuor, et eorum quæ sunt quattuor, sex sint copulæ, contraria autem simul copulari non possint; (calidum enim et frigidum, et rursum siccum et humidum idem esse, est impossibile;) constat quod elementorum copulæ quattuor erunt, nempe calidum et siccum, calidum et humidum, rursum frigidum et humidum, frigidum et siccum. (2) Atque hæc, corpora ea quæ simplicia videntur esse, ignem inquam et aerem, aquam et terram, secundum rationem comitari ac sequi solent. Nam ignis calidus siccusque est; aer vero, frigidus et humidus; (nam aer, velut vapor est:) aqua frigida humidaque; terra, frigida atque sicca. Unde fit ut differentiæ illæ non injuria primis corporibus distribuantur, et juxta rationem eorum numerus constet. (3) Omnes enim et qui simplicia corpora elementa faciunt, alii unum, alii duo, alii tria, alii quattuor esse volunt. (4) Qui igitur tantum unum esse dicunt, deinde densitate et raritate cetera generant, hisce duo principia facere, rarum inquam et densum, aut calidum et frigidum, accidit: hæc enim opificis munus obeunt; unum autem subjici solet, sicuti materies. (5) Qui vero continuo duo, ut Parmenides ignem et terram, faciunt: quæ inter hæc media sunt, ceu aerem et aquam, horum misturas esse astruunt. Eodem modo et qui esse tria inquiunt, quemadmodum Plato in divisionibus: medium siquidem, misturam congeriemque facit. Atque eadem fere dicunt, qui duo et qui tria faciunt: verum illi medium in duo secant, hi vero unum faciunt medium. (6) Porro nonnulli statim quattuor esse aiunt, ut Empedocles. Cogit autem et hic illa in duo: nam igni cetera omnia contraponit. Ignis autem et aer, et unumquodque eorum quæ dicta sunt, haudquaquam simplex est, sed mistum. Quæ vero sunt simplicia, talia quidem sunt, non tamen eadem, ut quod igni simile est, igneum, non ignis; et quod aeri, aereum, non aer exsistit. Simili modo de ceteris quoque dicendum est. Ignis etiam, caloris est excessus: perinde ut glacies, frigoris. Nam congelatio et fervor, excessiones quædam sunt: illa quidem frigoris; hic vero caloris. Igitur si glacies, humidi frigidi congelatio sit; et ignis, calidi sicci fervor erit. Quamobrem nec ex glacie gigni quicquam, nec ex igni potest. (7) Quum autem simplicia corpora sint quattuor, e duobus utrumque utriusque locorum est. Ignis enim et aer, ejus qui ad superficiem terminumque vergit; terra vero et aqua, ejus qui ad medium. Atque ignis et terra extrema quidem sunt, et sinceriora; aqua vero et aer, media et mista magis. Et utraque etiam utrisque contraria sunt. Nam igni aqua, aeri vero terra adversatur. Hæc enim contrariis affectibus constant. (8) Verum enimvero quum simpliciter quattuor sint, quodque unius est: terra siquidem, sicci potius est quam frigidi; aqua (*aer?*) vero, frigidi magis quam humidi; aer (*aqua?*), humidi magis quam calidi; ignis, calidi magis quam sicci.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δὲ διώρισται πρότερον ὅτι τοῖς ἁπλοῖς σώμασιν ἐξ ἀλλήλων ἡ γένεσις, ἅμα δὲ καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν φαίνεται γινόμενα (οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀλλοίωσις· κατὰ γὰρ τὰ τῶν ἁπτῶν πάθη ἡ ἀλλοίωσίς ἐστιν), λεκτέον τίς ὁ τρόπος τῆς εἰς ἄλληλα μεταβολῆς, καὶ πότερον ἅπαν ἐξ ἅπαντος γίγνεσθαι δυνατὸν ἢ τὰ μὲν δυνατὸν τὰ δ' ἀδύνατον. (2) Ὅτι μὲν οὖν ἅπαντα πέφυκεν εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, φανερόν· ἡ γὰρ γένεσις εἰς ἐναντία καὶ ἐξ ἐναντίων, τὰ δὲ στοιχεῖα πάντα ἔχει ἐναντίωσιν πρὸς ἄλληλα διὰ τὸ τὰς διαφορὰς ἐναντίας εἶναι· τοῖς μὲν γὰρ ἀμφότεραι ἐναντίαι, οἷον πυρὶ καὶ ὕδατι (τὸ μὲν γὰρ ξηρὸν καὶ θερμόν, τὸ δ' ὑγρὸν καὶ ψυχρόν), τοῖς δ' ἡ ἑτέρα μόνον, οἷον ἀέρι καὶ ὕδατι (τὸ μὲν γὰρ ὑγρὸν καὶ θερμόν, τὸ δὲ ὑγρὸν καὶ ψυχρόν). (3) Ὥστε καθόλου μὲν φανερὸν ὅτι πᾶν ἐκ παντὸς γίνεσθαι πέφυκεν, ἤδη δὲ καθ' ἕκαστον οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν πῶς· ἅπαντα μὲν γὰρ ἐξ ἁπάντων ἔσται, διοίσει δὲ τῷ θᾶττον καὶ βραδύτερον καὶ τῷ ῥᾷον καὶ χαλεπώτερον. Ὅσα μὲν γὰρ ἔχει σύμβολα πρὸς ἄλληλα, ταχεῖα τούτων ἡ μετάβασις, ὅσα δὲ μὴ ἔχει, βραδεῖα, διὰ τὸ ῥᾷον εἶναι τὸ ἓν ἢ τὰ πολλὰ μεταβάλλειν, οἷον ἐκ πυρὸς μὲν ἔσται ἀὴρ θατέρου μεταβάλλοντος (τὸ μὲν γὰρ ἦν θερμὸν καὶ ξηρόν, τὸ δὲ θερμὸν καὶ ὑγρόν, ὥστε ἂν κρατηθῇ τὸ ξηρὸν ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ, ἀὴρ ἔσται), πάλιν δὲ ἐξ ἀέρος ὕδωρ, ἐὰν κρατηθῇ τὸ θερμὸν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ (τὸ μὲν γὰρ ἦν θερμὸν καὶ ὑγρόν, τὸ δὲ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν, ὥστε μεταβάλλοντος τοῦ θερμοῦ ὕδωρ ἔσται). (4) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐξ ὕδατος γῆ καὶ ἐκ γῆς πῦρ· ἔχει γὰρ ἄμφω πρὸς ἄμφω σύμβολα· τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρόν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρόν, ὥστε κρατηθέντος τοῦ ὑγροῦ γῆ ἔσται. Καὶ πάλιν ἐπεὶ τὸ μὲν πῦρ ξηρὸν καὶ θερμόν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρόν, ἐὰν φθαρῇ τὸ ψυχρόν, πῦρ ἔσται ἐκ γῆς. Ὥστε φανερὸν ὅτι κύκλῳ τε ἔσται ἡ γένεσις τοῖς ἁπλοῖς σώμασι, καὶ ῥᾷστος οὗτος ὁ τρόπος τῆς μεταβολῆς διὰ τὸ σύμβολα ἐνυπάρχειν τοῖς ἐφεξῆς. (5) Ἐκ πυρὸς δὲ ὕδωρ καὶ ἐξ ἀέρος γῆν καὶ πάλιν ἐξ ὕδατος καὶ γῆς ἀέρα καὶ πῦρ ἐνδέχεται μὲν γενέσθαι, χαλεπώτερον δὲ διὰ τὸ πλειόνων εἶναι τὴν μεταβολήν· ἀνάγκη γάρ, εἰ ἔσται ἐξ ὕδατος πῦρ, φθαρῆναι καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ὑγρόν, καὶ πάλιν εἰ ἐκ γῆς ἀήρ, φθαρῆναι καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ξηρόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος ὕδωρ καὶ γῆ, ἀνάγκη ἀμφότερα μεταβάλλειν. (6) Αὕτη μὲν οὖν χρονιωτέρα ἡ γένεσις· ἐὰν δ' ἑκατέρου φθαρῇ θάτερον, ῥᾴων μέν, οὐκ εἰς ἄλληλα δὲ ἡ μετάβασις, ἀλλ' ἐκ πυρὸς μὲν καὶ ὕδατος ἔσται γῆ καὶ ἀήρ, ἐξ ἀέρος δὲ καὶ γῆς πῦρ καὶ ὕδωρ. Ὅταν μὲν γὰρ τοῦ ὕδατος φθαρῇ τὸ ψυχρὸν τοῦ δὲ πυρὸς τὸ ξηρόν, ἀὴρ ἔσται (λείπεται γὰρ τοῦ μὲν τὸ θερμὸν τοῦ δὲ τὸ ὑγρόν), ὅταν δὲ τοῦ μὲν πυρὸς τὸ θερμὸν τοῦ δ' ὕδατος τὸ ὑγρόν, γῆ διὰ τὸ λείπεσθαι τοῦ μὲν τὸ ξηρὸν τοῦ δὲ τὸ ψυχρόν. (7) Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐξ ἀέρος καὶ γῆς πῦρ καὶ ὕδωρ·

Quum autem prius sit definitum, simplicia corpora mutuam subire generationem, et ea insuper gigni ad sensum videantur, (nam alioqui non esset alteratio; quippe quum ea in rerum tangibilium affectibus sita sit:) quisnam mutuæ generationis sit modus, et utrum quodvis ex quovis gigni possit, an aliqua, et aliqua non, dicendum videtur. (2) Quod igitur universa in se invicem transmutari natura sua possint, palam est. Nam generatio in contrarium, et e contrario fit. Omnia autem elementa inter se contrarietatem ex eo habent, quod differentiæ ipsæ contrariæ sunt. Nam aliis, ceu igni et aquæ, ambæ sunt contrariæ; (ille enim calidus siccusque est, hæc vero humida et frigida:) aliis vero, ut aeri et aquæ, altera solum: nam ille quidem humidus calidusque est, hæc vero frigida et humida. (3) Quare in universum quidem patet, quodvis e quovis gigni natura sua posse. Jam vero quo pacto ex omnibus omnia fiant, singulatim percipere haudquaquam est difficile. Fient enim, sed different; nam celerius et tardius, item facilius difficiliusque alia aliis transmutationem subeunt. Quæ enim symbolum inter se habent, horum celeris est migratio; quæ vero non habent, tarda: quod facilius est unum quam multa mutari. Verbi causa: ex igni fiet aer, altero mutationem subeunte; (nam ille quidem calidus siccusque est; hic vero calidus et humidus: quare si siccitas vincatur ab humiditate, orietur aer;) rursum ex aere aqua fiet, si calorem frigus evincat: siquidem aer humidus calidusque est, aqua vero frigida et humida: quare mutato calore, fiet aqua. (4) Eodem modo ex aqua quoque fiet terra, et ex terra ignis. Nam utraque ad utraque, symbola habent. Aqua enim, humida frigidaque est; terra vero, frigida et sicca: quare si humiditas vincatur, emerget terra. Et rursum quum ignis calidus sit et siccus, terra vero frigida et sicca, si frigiditas intereat, ignis e terra fiet. Quare patet, circularem generationem simplicibus competere corporibus. Atque hic mutationis modus promptissimus est, propterea quod quæ deinceps sunt, symbolum habent. (5) Aqua autem ex igni, et terra ex aere, et rursum ex aqua ignis, et aer ex terra gigni quidem possunt, sed difficilius, quod plurium mutatio sit. Nam si ex aqua oriatur ignis, frigiditatem et humiditatem corrumpi prius est necesse; et rursum frigiditatem et siccitatem, si ex terra fiat aer. Eodem modo et si ex igni et aere, aqua et terra fiant, utrasque mutari qualitates est necesse. (6) Hæc igitur generatio tardior est. Sin vero utriusque altera qualitatum intereat, horum migratio facilius quidem, sed non in sese mutuo, fiet: sed ex igni quidem et aqua, terra et aer; ex aere vero et terra, ignis et aqua ortum subibunt. Quum enim aquæ frigiditas fuerit corrupta, et ignis siccitas, fiet aer; nam hujus quidem caliditas, illius vero similiter humiditas relinquitur:) at quum calor ignis, et aquæ humiditas interierint, terra: propterea quod hujus frigiditas, et illius siccitas, remanent. (7) Eodem modo ex aere terraque, ignis et aqua.

ὅταν μὲν γὰρ τοῦ ἀέρος φθαρῇ τὸ θερμὸν τῆς δὲ γῆς τὸ ξηρόν, ὕδωρ ἔσται (λείπεται γὰρ τοῦ μὲν τὸ ὑγρὸν τῆς δὲ τὸ ψυχρόν), ὅταν δὲ τοῦ μὲν ἀέρος τὸ ὑγρὸν τῆς δὲ γῆς τὸ ψυχρόν, πῦρ διὰ τὸ λείπεσθαι τοῦ μὲν τὸ θερμὸν τῆς δὲ τὸ ξηρόν, ἅπερ ἦν πυρός. (8) Ὁμολογουμένη δὲ καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ τοῦ πυρὸς γένεσις· μάλιστα μὲν γὰρ πῦρ ἡ φλόξ, αὕτη δ' ἐστὶ καπνὸς καιόμενος, ὁ δὲ καπνὸς ἐξ ἀέρος καὶ γῆς. (9) Ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς οὐκ ἐνδέχεται φθαρέντος ἐν ἑκατέρῳ θατέρου τῶν στοιχείων γενέσθαι μετάβασιν εἰς οὐδὲν τῶν σωμάτων διὰ τὸ λείπεσθαι ἐν ἀμφοῖν ἢ ταὐτὰ ἢ τἀναντία· ἐξ οὐδετέρων δὲ ἐγχωρεῖ γίγνεσθαι σῶμα, οἷον εἰ τοῦ μὲν πυρὸς φθαρείη τὸ ξηρόν, τοῦ δ' ἀέρος τὸ ὑγρόν· λείπεται γὰρ ἐν ἀμφοῖν τὸ θερμόν· ἐὰν δ' ἐξ ἑκατέρου τὸ θερμόν, λείπεται τἀναντία, ξηρὸν καὶ ὑγρόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις· ἐν ἅπασι γὰρ τοῖς ἐφεξῆς ἐνυπάρχει τὸ μὲν ταὐτὸ τὸ δ' ἐναντίον. (10) Ὥσθ' ἅμα δῆλον ὅτι τὰ μὲν ἐξ ἑνὸς εἰς ἓν μεταβαίνοντα ἑνὸς φθαρέντος γίνεται, τὰ δ' ἐκ δυοῖν εἰς ἓν πλειόνων. Ὅτι μὲν οὖν ἅπαντα ἐκ παντὸς γίνεται, καὶ τίνα τρόπον εἰς ἄλληλα μετάβασις γίγνεται, εἴρηται.

Nam quum aeris calor et terræ siccitas interitum subierint, fiet aqua : quandoquidem illius humiditas, hujus frigiditas relinquitur. Quum vero aeris quidem humiditas, terræ vero frigiditas, ignis : quia illius caliditas remanet, hujus siccitas; quæ nimirum igni competunt. (8) Ignem autem gigni etiam sensus ipse approbat. Maxime enim flamma, ignis est; hæc autem, est fumus ardens; fumus vero, ex aere atque terra fit. (9) Porro in hisce quæ sunt deinceps, si in utroque qualitas altera corrupta sit, haudquaquam elementorum migratio in ullum corpus fieri potest, eo quod in utrisque aut eadem aut contraria relinquantur, ex quibus nullum profecto corpus oriri potest : ut si siccitas ignis, et aeris humiditas sit corrupta, calor in utrisque remanet; si vero ab utroque calor abierit, contraria, siccum, inquam, et humidum relinquuntur. Similiter autem et in ceteris. Nam in omnibus quæ sunt ejusmodi, qualitatum altera eadem, altera contraria inest. (10) Unde simul perspicuum evadit, quæ ex uno in unum mutantur, uno corrupto; quæ ex duobus in unum, corruptis pluribus gigni. Quod igitur ex omnibus omnia gignantur, et quonam pacto in sese vicissim commigrent, dictum est.

CAP. V.

Οὐ μὴν ἀλλ' ἔτι καὶ ὧδε θεωρήσωμεν περὶ αὐτῶν. Εἰ γάρ ἐστι τῶν φυσικῶν σωμάτων ὕλη, ὥσπερ καὶ δοκεῖ ἐνίοις, ὕδωρ καὶ ἀὴρ καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀνάγκη ἤτοι ἓν ἢ δύο εἶναι ταῦτα ἢ πλείω. Ἓν μὲν δὴ πάντα οὐχ οἷόντε, οἷον ἀέρα πάντα ἢ ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ γῆν, εἴπερ ἡ μεταβολὴ εἰς τἀναντία. Εἰ γὰρ εἴη ἀήρ, εἰ μὲν ὑπομένει, ἀλλοίωσις ἔσται ἀλλ' οὐ γένεσις. Ἅμα δ' οὐδ' οὕτω δοκεῖ, ὥστε ὕδωρ εἶναι ἅμα καὶ ἀέρα ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν. (2) Ἔσται δή τις ἐναντίωσις καὶ διαφορὰ ἧς ἕξει τι θάτερον μόριον τὸ πῦρ, οἷον θερμότητα. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔσται τό γε πῦρ ἀὴρ θερμός· ἀλλοίωσίς τε γὰρ τὸ τοιοῦτον, καὶ οὐ φαίνεται. Ἅμα δὲ πάλιν εἰ ἔσται ἐκ πυρὸς ἀήρ, τοῦ θερμοῦ εἰς τοὐναντίον μεταβάλλοντος ἔσται. Ὑπάρξει ἄρα τῷ ἀέρι τοῦτο, καὶ ἔσται ὁ ἀὴρ ψυχρόν τι. Ὥστε ἀδύνατον τὸ πῦρ ἀέρα θερμὸν εἶναι· ἅμα γὰρ τὸ αὐτὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἔσται. Ἄλλο τι ἄρ' ἀμφότερα τὸ αὐτὸ ἔσται, καὶ ἄλλη τις ὕλη κοινή. (3) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος περὶ ἁπάντων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἓν τούτων ἐξ οὗ τὰ πάντα. Οὐ μὴν οὐδ' ἄλλο τί γε παρὰ ταῦτα, οἷον μέσον τι ἀέρος καὶ ὕδατος ἢ ἀέρος καὶ πυρός, ἀέρος μὲν παχύτερον καὶ πυρός, τῶν δὲ λεπτότερον· ἔσται γὰρ ἀὴρ καὶ πῦρ ἐκεῖνο μετ' ἐναντιότητος· ἀλλὰ στέρησις τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων· ὥστ' οὐκ ἐνδέχεται μονοῦσθαι ἐκεῖνο οὐδέποτε, ὥσπερ φασί τινες τὸ ἄπειρον καὶ τὸ περιέχον. Ὁμοίως ἄρα ὁτιοῦν τούτων ἢ οὐδέν. Εἰ οὖν μηδὲν αἰσθητόν γε πρότερον τούτων, ταῦτα ἂν εἴη πάντα. Ἀνάγκη τοίνυν ἢ ἀεὶ μένοντα καὶ ἀμετάβλητα εἰς ἄλληλα, ἢ μεταβάλλοντα, καὶ ἢ ἅπαντα, ἢ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ Πλάτων ἔγραψεν. (4) Ὅτι μὲν τοίνυν μεταβάλλειν ἀνάγκη εἰς ἄλληλα, δέδεικται πρότερον· ὅτι

Attamen hic quoque adhuc de eis contemplemur. Si enim naturalium corporum materies sit, siculi nonnullis quoque placet, aqua et aer et id genus alia : aut unum, aut duo, aut plura esse hæc necesse est. Itaque ut unum, scilicet aer, vel aqua, vel ignis, vel terra, omnia sit, fieri nequit; si transmutatio in contraria sit. Nam si aer sit, si remanet, alteratio erit, et non generatio. Insuper nec ita videtur, ut simul aqua, et ignis, aut quodvis aliud sit. (2) Esset enim adversantia quædam, differentiaque : cujus partem alteram, ceu calorem, ignis haberet. At vero nec ignis aer calidus erit. Nam quod est ejusmodi, alteratio est, et non generatio. Ad hæc, si ex igni aer oriatur, calore in contrarium mutato fiet. Hoc ergo inerit aeri, eritque aer frigidum quid. Quare fieri non potest ut ignis aer calidus sit. Simul enim idem calidum esset, atque frigidum. Frit ergo aliud quid præter utrumque idem, et alia quædam communis materies. (3) Eadem autem et de omnibus ratio est, non esse inquam inter hæc unum ex quo universa sint. Sed neque aliud quippiam præter hæc, veluti medium quoddam aeris et aquæ, aut aeris et ignis, aere quidem et igni crassius, sed ceteris subtilius. Nam illud, aer et ignis, cum contrarietate esset. Sed e contrariis alterum, privatio est. Quare fieri non potest ut illud unquam per se sit, quemadmodum quidam aiunt infinitum, et id quod comprehendit atque continet. Similiter ergo horum quodvis, aut certe nullum. Si igitur nullum sensibile hisce prius sit, hæc profecto erunt prima. Aut igitur ea semper manere, et in sese vicissim transmutari non posse, aut posse, et aut omnia aut aliqua, et aliqua non, quemadmodum in Timæo Plato prodidit, est necesse. (4) Quod igitur necesse sit ea invicem in se mutari, demonstratum est prius. Quod vero non

δ' οὐχ ὁμοίως ταχέως ἄλλο ἐξ ἄλλου, εἴρηται πρότερον ὅτι τὰ μὲν ἔχοντα σύμβολον θᾶττον γίνεται ἐξ ἀλλήλων, τὰ δ' οὐκ ἔχοντα βραδύτερον. Εἰ μὲν τοίνυν ἡ ἐναντιότης μία ἐστὶ καθ' ἣν μεταβάλλουσιν, ἀνάγκη δύο εἶναι· ἡ γὰρ ὕλη τὸ μέσον ἀναίσθητος οὖσα καὶ ἀχώριστος. Ἐπεὶ δὲ πλείω ὁρᾶται ὄντα, δύο ἂν εἶεν αἱ ἐλάχισται. Δύο δ' ὄντων οὐχ οἷόντε τρία εἶναι, ἀλλὰ τέσσαρα, ὥσπερ φαίνεται· τοσαῦται γὰρ αἱ συζυγίαι· ἓξ γὰρ οὐσῶν τὰς δύο ἀδύνατον γενέσθαι διὰ τὸ ἐναντίας εἶναι ἀλλήλαις. (5) Περὶ μὲν οὖν τούτων εἴρηται πρότερον· ὅτι δ' ἐπειδὴ μεταβάλλουσιν εἰς ἄλληλα, ἀδύνατον ἀρχήν τινα εἶναι αὐτῶν ἢ ἐπὶ τῷ ἄκρῳ ἢ μέσῳ, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῖς ἄκροις οὐκ ἔσται, ὅτι πῦρ ἔσται ἢ γῆ πάντα· καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τῷ φάναι ἐκ πυρὸς ἢ γῆς εἶναι πάντα· ὅτι δ' οὐδὲ μέσον, ὥσπερ δοκεῖ τισὶν ἀὴρ μὲν καὶ εἰς πῦρ μεταβάλλειν καὶ εἰς ὕδωρ, ὕδωρ δὲ καὶ εἰς ἀέρα καὶ εἰς γῆν· τὰ δ' ἔσχατα οὐκέτι εἰς ἄλληλα· (6) δεῖ μὲν γὰρ στῆναι καὶ μὴ εἰς ἄπειρον τοῦτο ἰέναι ἐπ' εὐθείας ἐφ' ἑκάτερα· ἄπειροι γὰρ αἱ ἐναντιότητες ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἔσονται. Γῆ ἐφ' ᾧ Γ, ὕδωρ ἐφ' ᾧ Υ, ἀὴρ ἐφ' ᾧ Α, πῦρ ἐφ' ᾧ Π. Εἰ δὴ τὸ Α μεταβάλλει εἰς τὸ Π καὶ Υ, ἐναντιότης ἔσται τῶν ΑΠ. Ἔστω ταῦτα λευκότης καὶ μελανία. Πάλιν εἰ εἰς τὸ Υ τὸ Α, ἔσται ἄλλη· οὐ γὰρ ταὐτὸ τὸ Υ καὶ Π. Ἔστω δὲ ξηρότης καὶ ὑγρότης, τὸ μὲν Ξ ξηρότης, τὸ δὲ Υ ὑγρότης. Οὐκοῦν εἰ μὲν μένει τὸ λευκόν, ὑπάρξει τὸ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ λευκόν, εἰ δὲ μή, μέλαν ἔσται τὸ ὕδωρ· εἰς τἀναντία γὰρ ἡ μεταβολή. Ἀνάγκη ἄρα ἢ λευκὸν ἢ μέλαν εἶναι τὸ ὕδωρ. Ἔστω δὴ τὸ πρῶτον. Ὁμοίως τοίνυν καὶ τῷ Π τὸ Ξ ὑπάρξει ἡ ξηρότης. Ἔσται ἄρα καὶ τῷ Π τῷ πυρὶ μεταβολὴ εἰς τὸ ὕδωρ· ἐναντία γὰρ ὑπάρχει· τὸ μὲν γὰρ πῦρ τὸ πρῶτον μέλαν ἦν, ἔπειτα δὲ ξηρόν, τὸ δ' ὕδωρ ὑγρόν, ἔπειτα δὲ λευκόν. (7) Φανερὸν δὴ ὅτι πᾶσιν ἐξ ἀλλήλων ἔσται ἡ μεταβολή, καὶ ἐπί γε τούτων, ὅτι καὶ ἐν τῷ Γ τῇ γῇ ὑπάρξει τὰ λοιπά, καὶ δύο σύμβολα τὸ μέλαν καὶ τὸ ὑγρόν· ταῦτα γὰρ οὐ συνδεδύασταί πως. Ὅτι δ' εἰς ἄπειρον οὐχ οἷόντ' ἰέναι, ὅπερ μελλήσαντες δείξειν ἐπὶ τοῦτο ἔμπροσθεν ἤλθομεν, δῆλον ἐκ τῶνδε. (8) Εἰ γὰρ πάλιν τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ Π, εἰς ἄλλο μεταβαλεῖ καὶ μὴ ἀνακάμψει, οἷον εἰς τὸ Ψ, ἐναντιότης τις τῷ πυρὶ καὶ τῷ Ψ ἄλλη ὑπάρξει τῶν εἰρημένων· οὐδενὶ γὰρ τὸ αὐτὸ ὑπόκειται τῶν ΓΥΑΠ τὸ Ψ. Ἔστω δὴ τῷ μὲν Π τὸ Κ, τῷ δὲ Ψ τὸ Φ. Τὸ δὴ Κ πᾶσιν ὑπάρξει τοῖς ΓΥΑΠ· μεταβάλλουσι γὰρ εἰς ἄλληλα. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν ἔστω μήπω δεδειγμένον· ἀλλ' ἐκεῖνο δῆλον, ὅτι εἰ πάλιν τὸ Ψ εἰς ἄλλο, ἄλλη ἐναντιότης καὶ τῷ Ψ ὑπάρξει καὶ τῷ πυρὶ τῷ Π. Ὁμοίως δ' ἀεὶ μετὰ τοῦ προστιθεμένου ἐναντιότης τις ὑπάρξει τοῖς ἔμπροσθεν, ὥστ' εἰ ἄπειρα, καὶ ἐναντιότητες ἄπειροι τῷ ἑνὶ ὑπάρξουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔσται οὔτε ὁρίσασθαι οὐδὲν οὔτε γενέσθαι· δεήσει γάρ, εἰ ἄλλο ἔσται ἐξ ἄλλου, τοσαύτας διεξελθεῖν ἐναντιότητας, καὶ ἔτι πλείους, ὥστ' εἰς ἔνια μὲν οὐδέποτ' ἔσται μεταβολή, οἷον εἰ ἄπειρα τὰ μεταξύ· ἀνάγκη

æque celeriter aliud ex alio nascatur; quod quæ communem nacta sunt qualitatem, celerius ex sese mutuo oriantur; quæ vero non sunt nacta, tardius, dictum jam est. Ergo si una sit adversantia per quam mutationem subeant, duo sint necesse est. Nam insensibilis inseparabilisque materies, medium est. Porro quum plura esse videantur, duæ ad minimum contrarietates erunt. Sed quum duæ sint, esse tria non possunt, sed quattuor, ut patet. Tot enim sunt conjugationes. Nam quum sint sex, duæ ex eis fieri non possunt, propterea quod inter sese contrariæ sunt. (5) Sed de hisce diximus prius. Quum autem mutuo in se transmutentur, fieri non posse ut principium quoddam sit eorum, vel in extremo vel in medio, ex hisce palam fiet. In extremis igitur non erit principium, quia ignis aut terra essent omnia. Idemque sermo est, atque si ex igni aut terra constare omnia dicamus. Præterea neque medium principium erit : sicuti quidam aerem quidem et in ignem et in aquam, aquam vero et in aerem et in terram, ultima autem non amplius in sese vicissim transmutari putant. (6) Nam stet hoc, nec in infinitum recta utraque ex parte abeat, oportet. In uno enim, contrarietates essent infinitæ. Sit γ terra, υ lympha seu aqua, α aer, π ignis. Itaque si α in π et υ mutetur, una erit contrarietas, nempe ipsorum α π; sint hæc, albor et nigror. Rursum si in υ et α mutetur, erit altera : non enim υ et π idem sunt. Sint autem siccitas et humiditas, ξ quidem siccitas, υ vero humiditas. Igitur si albor maneat, humida et alba erit aqua : sin minus, nigra; quandoquidem in contraria mutatio est. Aquam igitur aut albam esse, aut nigram, necesse est. Sit primum. Pari ergo ratione ξ inerit ipsi π. Transmutabitur igitur et ipse ignis π in aquam : contraria enim sunt. Nam ignis primo niger erat, et deinde siccus : aqua vero humida, et postea alba. (7) Liquet itaque, omnia in sese vicissim transmutari : atque etiam in hisce, ipsi terræ γ reliqua competere, et duo symbola, nigrorem, inquam, et humiditatem, hæc enim necdum copulata fuere. Sed quod fieri nequeat in infinitum abitio (quod quidem quum essemus demonstraturi, in hoc ante incidimus), ex hisce emerget. (8) Si enim rursum π, id est ignis, in aliud, ceu in ψ, transmutetur, nec regressio fiat, adversantia quædam ab hisce quas diximus alia, igni π et ψ inerit. Nam ψ nulli ipsorum γ υ α π esse idem supponitur. Sit itaque κ ipsi π, et φ ipsi ψ. K itaque omnibus γ υ α π inerit. Nam ea in sese mutuo transmutari solent. Sed hoc quidem nondum sit ostensum. Illud tamen in aperto est, quod si ψ in aliud rursum transmutetur, alia in ψ et in igni π contrarietas inerit. Atque ita semper primis cum sequentibus aliqua inerit adversantia. Quare si infinita sint, infinitæ quoque erunt in uno contrarietates. Quodsi hoc sit, nec finiri quicquam, nec oriri poterit. Nam si aliud ex alio fiet, tot et adhuc plures transire contrarietates oportebit. Quare in nonnulla transmutatio fiet nunquam, videlicet si intermedia infinita sint. Quo profecto necessario accidet, si infinita sint elementa. Præterea

δ', εἴπερ ἄπειρα τὰ στοιχεῖα· ἔτι δ' οὐδ' ἐξ ἀέρος εἰς πῦρ, εἰ ἄπειροι αἱ ἐναντιότητες. (9) Γίνεται δὲ καὶ πάντα ἕν· ἀνάγκη γὰρ πάσας ὑπάρχειν τοῖς μὲν κάτω τοῦ Π τὰς τῶν ἄνωθεν, τούτοις δὲ τὰς τῶν κάτωθεν, ὥστε πάντα ἓν ἔσται.

neque ex aere in ignem transmutatio fiet, si infinitæ sint contrarietates. (9) Fient etiam omnia, unum. Nam omnes superiorum contrarietates, hisce inesse quæ infra π sunt collocata, et contra, necesse est. Quare omnia unum erunt.

CAP. VI.

Θαυμάσειε δ' ἄν τις τῶν λεγόντων πλείω ἑνὸς τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων ὥστε μὴ μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησί, πῶς ἐνδέχεται λέγειν αὐτοῖς εἶναι συμβλητὰ τὰ στοιχεῖα. Καίτοι λέγει οὕτω·

ταῦτα γὰρ ἶσά τε πάντα.

Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποσόν, ἀνάγκη ταὐτό τι εἶναι ὑπάρχον ἅπασι τοῖς συμβλητοῖς ᾧ μετροῦνται, οἷον εἰ ἐξ ὕδατος κοτύλης εἶεν ἀέρος δέκα· τὸ αὐτό τι ἦν ἄρα ἄμφω, εἰ μετρεῖται τῷ αὐτῷ. Εἰ δὲ μὴ οὕτω κατὰ τὸ ποσὸν συμβλητὰ ὡς ποσὸν ἐκ ποσοῦ, ἀλλ' ὅσον δύναται, οἷον εἰ κοτύλη ὕδατος ἶσον δύναται ψύχειν καὶ δέκα ἀέρος, καὶ οὕτως κατὰ τὸ ποσὸν οὐχ ᾗ ποσὸν συμβλητά, ἀλλ' ᾗ δύνανταί τι. (2) Εἴη δ' ἂν καὶ μὴ τῷ τοῦ ποσοῦ μέτρῳ συμβάλλεσθαι τὰς δυνάμεις, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν, οἷον ὡς τόδε λευκὸν τόδε θερμόν. Τὸ δ' ὡς τόδε σημαίνει ἐν μὲν ποιῷ τὸ ὅμοιον, ἐν δὲ ποσῷ τὸ ἶσον. Ἄτοπον δὴ φαίνεται, εἰ τὰ σώματα ἀμετάβλητα ὄντα μὴ ἀναλογίᾳ συμβλητά ἐστιν, ἀλλὰ μέτρῳ τῶν δυνάμεων καὶ τῷ εἶναι ἶσον θερμὸν ἢ ὅμοιον πυρὸς τοσονδὶ καὶ ἀέρος πολλαπλάσιον· τὸ γὰρ αὐτὸ πλεῖον τῷ ὁμογενὲς εἶναι τοιοῦτον ἕξει τὸν λόγον. (3) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' αὔξησις ἂν εἴη κατ' Ἐμπεδοκλέα, ἀλλ' ἢ κατὰ πρόσθεσιν· πυρὶ γὰρ αὔξει τὸ πῦρ·

Αὔξει δὲ χθὼν μὲν σφέτερον γένος, αἰθέρα δ' αἰθήρ.

Ταῦτα δὲ προστίθεται· δοκεῖ δ' οὐχ οὕτως αὔξεσθαι τὰ αὐξανόμενα. (4) Πολὺ δὲ χαλεπώτερον ἀποδοῦναι περὶ γενέσεως τῆς κατὰ φύσιν. Τὰ γὰρ γινόμενα φύσει πάντα γίγνεται ἢ ἀεὶ ὡδὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὰ δὲ παρὰ τὸ ἀεὶ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ ἀπὸ τύχης. Τί οὖν τὸ αἴτιον τοῦ ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπον ἢ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ ἐκ τοῦ πυροῦ πυρὸν ἀλλὰ μὴ ἐλαίαν; ἢ καὶ ἐὰν ὡδὶ συντεθῇ ὀστοῦν; οὐ γὰρ ὅπως ἔτυχε συνελθόντων οὐδὲν γίγνεται, καθάπερ ἐκεῖνός φησιν, ἀλλὰ λόγῳ τινί. (5) Τί οὖν τούτων αἴτιον; οὐ γὰρ δὴ πῦρ γε ἢ γῆ. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος· συγκρίσεως γὰρ μόνον, τὸ δὲ διακρίσεως αἴτιον. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία ἡ ἑκάστου, ἀλλ' οὐ μόνον

μῖξίς τε διάλλαξίς τε μιγέντων,

ὥσπερ ἐκεῖνός φησιν. Τύχη δ' ἐπὶ τούτων ὀνομάζεται, ἀλλ' οὐ λόγος· ἔστι γὰρ μιχθῆναι ὡς ἔτυχεν. (6) Τῶν δὴ φύσει ὄντων αἴτιον τὸ οὕτως ἔχειν, καὶ ἡ ἑκάστου φύσις αὕτη, περὶ ἧς οὐδὲν ἄρα λέγει. Οὐδὲν ἄρα περὶ φύσεως λέγει. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ εὖ τοῦτο καὶ ἀγαθόν· ὁ δὲ τὴν μῖξιν μόνον ἐπαινεῖ. Καίτοι τά γε στοιχεῖα διακρίνει οὐ τὸ νεῖκος, ἀλλ' ἡ φιλία τὰ φύσει πρότερα τοῦ

Mirabitur porro aliquis, eos qui elementa corporum uno plura esse dicunt, ita ut in se non transmutentur, sicuti Empedocles inquit, quo pacto ipsi elementa esse comparabilia dicere queant. Atqui ille ad hunc modum ait :

nam hæc sunt æqualia cuncta.

Si igitur secundum quantitatem, idem quid omnibus inesse comparabilibus quo mensurentur, est necesse, ut si ex aquæ sextario uno, aeris decem fiant : ergo idem quid utraque sunt, si mensurantur eodem. Sin vero non hoc pacto secundum quantitatem, ut e quanto quantum, sed quantum possint, velut si aquæ sextarius æque frigefacere atque aeris decem possit : etiam sic secundum quantitatem, non quatenus quantitas est, sed quatenus possunt aliquid, comparabilia sunt. (2) Fiet autem ut etiam non quantitatis mensura secundum potentias atque vires, sed proportione comparentur; verbi causa : ut hoc calidum, hoc album. Sed « ut hoc » in qualitate quidem similitudinem significat, in quantitate vero æqualitatem. Videtur itaque esse absurdum, si corpora illa quæ transmutari nequeunt, proportione comparabilia non sint, sed potentiarum mensura, et eo quod tantum ignis, æquale vel simile calidum sit atque aeris multo plus. Idem namque quum majus est, ex eo quia unius est generis, hanc habebit rationem. (3) At vero neque accretio fuerit secundum Empedoclem, præterquam quæ additione fit. Nam igni ignem augeri censet. Inquit enim :

Auget terra quidem proprium genus, ætheraque æther.

Hæc autem adjiciuntur apponunturque. At ea quæ incrementa suscipiunt, non ad hunc modum augeri videntur. (4) Longe autem difficilius fuerit eidem, de generatione quæ natura sit, rationem assignasse. Nam omnia quæ natura gignuntur, aut semper sic aut plerumque fiunt : quæ vero non semper aut plerumque fiunt, a casu et fortuna fieri assolent. Quænam igitur causa est, ut ex homine homo, aut semper aut plerumque, et e tritico triticum, sed non oliva, oriatur? aut si ita componatur, os? non enim utcumque, quemadmodum inquit ille, sed ratione quadam coeuntibus fit aliquid. (5) Quænam igitur horum causa est? non enim ignis vel terra causa exsistit. At vero neque concordia aut discordia : etenim hæc segregationis, illa vero congregationis solum causa est. Hoc autem est cujusque essentia, sed non

Mistio mixtorumque prius divulsio solum,

quemadmodum inquit ille. In hisce namque fortuna nominari solet, non ratio. Fieri enim potest ut aliqua ut contingit ac temere misceantur. (6) Itaque sic sese habere, eorum quæ natura constant, causa exsistit. Atque cujusque natura hæc est, de qua nihil meminit. Nihil ergo de natura dicit. At vero hoc ipsum bonum exsistit : atque ille solam mistionem collaudat. Atqui discordia haudquaquam secernit, sed concordia, elementa ipsa, quæ natura deo priora

θεοῦ· θεοὶ δὲ καὶ ταῦτα. (7) Ἔτι δὲ περὶ κινήσεως ἁπλῶς λέγει· οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰπεῖν διότι ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος κινεῖ, εἰ μὴ τοῦτ' ἦν φιλίᾳ εἶναι τὸ κινήσει τοιᾳδί, νείκει δὲ τὸ τοιᾳδί. Ἔδει οὖν ἢ ὁρίσασθαι ἢ ὑποθέσθαι ἢ ἀποδεῖξαι, ἢ ἀκριβῶς ἢ μαλακῶς, ἢ ἁμῶς γέ πως. (8) Ἔτι δ' ἐπεὶ φαίνεται καὶ βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν κινούμενα τὰ σώματα, καὶ κατὰ φύσιν, οἷον τὸ πῦρ ἄνω μὲν οὐ βίᾳ, κάτω δὲ βίᾳ, τῷ δὲ βίᾳ τὸ κατὰ φύσιν ἐναντίον. Ἔστι δὲ τὸ βίᾳ· ἔστιν ἄρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν κινεῖσθαι. Ταύτην οὖν ἡ φιλία κινεῖ, ἢ οὔ· τοὐναντίον γὰρ τὴν γῆν ἄνω καὶ διακρίσει ἔοικεν· καὶ μᾶλλον τὸ νεῖκος αἴτιον τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως ἢ ἡ φιλία. Ὥστε καὶ ὅλως παρὰ φύσιν ἡ φιλία ἂν εἴη μᾶλλον. Ἁπλῶς δὲ εἰ μὴ ἡ φιλία ἢ τὸ νεῖκος κινοῖ, αὐτῶν τῶν σωμάτων οὐδεμία κίνησίς ἐστιν οὐδὲ μονή. Ἀλλ' ἄτοπον. (9) Ἔτι δὲ καὶ φαίνεται κινούμενα· διέκρινε μὲν γὰρ τὸ νεῖκος, ἠνέχθη δ' ἄνω ὁ αἰθὴρ οὐχ ὑπὸ τοῦ νείκους, ἀλλ' ὁτὲ μέν φησιν ὥσπερ ἀπὸ τύχης·

Οὕτω γὰρ συνέκυρσε θέων τότε, πολλάκι δ' ἄλλως·

ὁτὲ δέ φησι πεφυκέναι τὸ πῦρ ἄνω φέρεσθαι, ὁ δ' αἰθήρ, φησί,

μακρῇσι κατὰ χθόνα δύετο ῥίζαις.

Ἅμα δὲ καὶ τὸν κόσμον ὁμοίως ἔχειν φησὶν ἐπί τε τοῦ νείκους νῦν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς φιλίας. (10) Τί οὖν ἐστὶ τὸ κινοῦν πρῶτον καὶ αἴτιον τῆς κινήσεως; οὐ γὰρ δὴ ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος, ἀλλά τινος κινήσεως ταῦτα αἴτια· εἰ δ' ἔστιν, ἐκεῖνο ἀρχή. Ἄτοπον δὲ καὶ εἰ ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν στοιχείων ἢ ἕν τι αὐτῶν· αἱ γὰρ ἀλλοιώσεις αἱ τῆς ψυχῆς πῶς ἔσονται, οἷον τὸ μουσικὸν εἶναι καὶ πάλιν ἄμουσον, ἢ μνήμη ἢ λήθη; δῆλον γὰρ ὅτι εἰ μὲν πῦρ ἡ ψυχή, τὰ πάθη ὑπάρξει αὐτῇ ὅσα πυρὶ ᾗ πῦρ· εἰ δὲ μικτόν, τὰ σωματικά· τούτων δ' οὐδὲν σωματικόν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἑτέρας ἔργον ἐστὶ θεωρίας.

sunt : dii autem hæc quoque sunt. (7) Præterea de motu simpliciter dicit : non enim satis est dicere concordiam et discordiam movere, nisi hæc concordiæ ratio sit, motu inquam tali ciere, et discordiæ, tali. Igitur aut definivisse aut supposuisse, aut exacte vel molliter vel alio quolibet modo demonstrasse oportebat. (8) Insuper quum vi et præter naturam moveri corpora cernantur, per naturam etiam moventur : ut ignis ad superum quidem locum non vi, sed ad inferum vi fertur. Vi autem et natura contraria sunt. Contingit autem vi moveri : ergo natura quoque motu cieri contingit. Concordia igitur illo motu movet, aut non movet. Nam terram deorsum ferri, concordiæ contrarium est, et segregationi simili exsistit : potiusque discordia naturalis motus causa est, quam concordia. Unde fit ut omnino concordia potius præter naturam exsistat. Simpliciter autem, nisi concordia aut lis moveat, ipsorum corporum nullus motus statusve est. At hoc absurdum est. (9) Ad hæc videmus corpora motu cieri : nam discordia segregavit. Æther autem in sublime subductus non a discordia fuit, sed interdum illum velut a fortuna sublatum asserit :

Nam plerumque aliter, sed tum sic forte cucurrit;

interdum ignem ut sursum feratur aptissimum esse dicit, itemque,

Ast æther longis sub humum radicibus ibat.

Et insuper ipsum quoque mundum similiter nunc tempore discordiæ, ut prius tempore concordiæ, habere dicit. (10) Quid igitur est movens primum, motionisque causa exsistit? non enim discordia et concordia, verum hæc alicujus motus causæ sunt. Quodsi sint, illa principium erit. Porro absurdum est, animam ex elementis constare, aut elementorum unum aliquod esse. Quomodo enim exsistent animæ alterationes, ceu musicum esse, et rursum non musicum, aut memoria, aut oblivio? Perspicuum enim est quod, si anima ignis sit, eadem illi quæ igni, ut ignis est, affectiones competent : si vero ex elementorum mistura constet, corporeæ. At harum nulla corporea exsistit. Verum de hisce considerare, alius est contemplationis.

CAP. VII.

Περὶ δὲ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν τὰ σώματα συνέστηκεν, ὅσοις μὲν δοκεῖ τι εἶναι κοινὸν ἢ μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα, ἀνάγκη εἰ θάτερον τούτων, καὶ θάτερον συμβαίνειν· ὅσοι δὲ μὴ ποιοῦσιν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν μηδ' ὡς ἐξ ἑκάστου, πλὴν ὡς ἐκ τοίχου πλίνθους, ἄτοπον πῶς ἐξ ἐκείνων ἔσονται σάρκες καὶ ὀστᾶ καὶ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν. (2) Ἔχει δὲ τὸ λεγόμενον ἀπορίαν καὶ τοῖς ἐξ ἀλλήλων γεννῶσιν, τίνα τρόπον γίγνεται ἐξ αὐτῶν ἕτερόν τι παρ' αὐτά. Λέγω δ' οἷον ἔστιν ἐκ πυρὸς ὕδωρ καὶ ἐκ τούτου γίγνεσθαι πῦρ· ἔστι γάρ τι κοινὸν τὸ ὑποκείμενον. (3) Ἀλλὰ δὴ καὶ σὰρξ ἐξ αὐτῶν γίνεται καὶ μυελός· ταῦτα δὴ γίνεται πῶς; ἐκείνοις τε γὰρ τοῖς λέγουσιν ὡς Ἐμπεδοκλῆς τίς ἔσται τρόπος; ἀνάγκη γὰρ σύνθεσιν εἶναι καθάπερ ἐκ πλίνθων καὶ λίθων τοῖχος· καὶ τὸ μῖγμα δὲ τοῦτο ἐκ σωζομένων μὲν ἔσται τῶν στοιχείων, κατὰ μικρὰ δὲ παρ' ἄλληλα συγκειμένων. Οὕτω

De ipsis autem elementis, ex quibus corpora constant, iis quidem qui commune quid esse, aut ea inter se transmutari putant; si ex hisce alterum, etiam alterum contingat est necesse : qui vero generationem mutuam non faciunt nec e singulis singula, sed velut e muro lateres gigni volunt, absurdum quid dicunt : nam qui carnes, ossa et ceterorum quodvis ex illis erunt? (2) Quod autem dicitur, dubitationem habet etiam apud eos qui generationem mutuam astruunt, quonam pacto ex ipsis diversum quid ab eis oriatur. Verbi causa : ex igni aqua fit, et ex aqua ignis. Nam subjectum commune quid exsistit. (3) Sed et caro atque medulla ex eis fiunt. At hæc quo modo? Etenim illis qui perinde ut Empedocles dicunt, quisnam erit modus? Nam compositionem esse quomodo e lateribus atque lapidibus fit murus, necesse est : et hæc mistura ac congeries ex conservatis quidem, sed secundum exiguas portiones juxta sese compositis erit elementis. Ad hunc itaque mo-

δὴ σὰρξ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον. (4) Συμβαίνει δὴ μὴ ἐξ ὁτουοῦν μέρους σαρκὸς γίγνεσθαι πῦρ καὶ ὕδωρ, ὥσπερ ἐκ κηροῦ γένοιτ' ἂν ἐκ μὲν τουδὶ τοῦ μέρους σφαῖρα, πυραμὶς δ' ἐξ ἄλλου τινός· ἀλλ' ἐνεδέχετό γε ἐξ ἑκατέρου ἑκάτερον γενέσθαι. Τοῦτο μὲν δὴ τοῦτον γίνεται τὸν τρόπον ἐκ τῆς σαρκὸς ἐξ ὁτουοῦν ἄμφω· τοῖς δ' ἐκείνως λέγουσιν οὐκ ἐνδέχεται, ἀλλ' ὡς ἐκ τοίχου λίθος καὶ πλίνθος, ἑκάτερον ἐξ ἄλλου τόπου καὶ μέρους. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ποιοῦσι μίαν αὐτῶν ὕλην ἔχει τινὰ ἀπορίαν, πῶς ἔσται τι ἐξ ἀμφοτέρων, οἷον ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ἢ πυρὸς καὶ γῆς. Εἰ γάρ ἐστιν ἡ σὰρξ ἐξ ἀμφοῖν καὶ μηδέτερον ἐκείνων, μηδ' αὖ σύνθεσις σωζομένων, τί λείπεται πλὴν ὕλην εἶναι τὸ ἐξ ἐκείνων; ἡ γὰρ θατέρου φθορὰ ἢ θάτερον ποιεῖ ἢ τὴν ὕλην. (6) Ἆρ' οὖν ἐπειδή ἐστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον θερμὸν καὶ ψυχρόν, ὅταν μὲν ἁπλῶς ᾖ θάτερον ἐντελεχείᾳ, δυνάμει θάτερον ἔσται· ὅταν δὲ μὴ παντελῶς, ἀλλ' ὡς μὲν θερμὸν ψυχρόν, ὡς δὲ ψυχρὸν θερμὸν διὰ τὸ μιγνύμενα φθείρειν τὰς ὑπεροχὰς ἀλλήλων, τότε οὔθ' ἡ ὕλη ἔσται οὔτε ἐκείνων τῶν ἐναντίων ἑκάτερον ἐντελεχείᾳ ἁπλῶς, ἀλλὰ μεταξύ· κατὰ δὲ τὸ δυνάμει μᾶλλον εἶναι θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ τοὐναντίον, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον διπλασίως θερμὸν δυνάμει ἢ ψυχρόν, ἢ τριπλασίως, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον τοιοῦτον. (7) Ἔσται δὴ μιχθέντων τἆλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων ἢ τῶν στοιχείων, καὶ τὰ στοιχεῖα ἐξ ἐκείνων δυνάμει πως ὄντων, οὐχ οὕτω δὲ ὡς ἡ ὕλη, ἀλλὰ τὸν εἰρημένον τρόπον· καὶ ἔστιν οὕτω μὲν μῖξις, ἐκείνως δὲ ὕλη τὸ γινόμενον. Ἐπεὶ δὲ καὶ πάσχει τἀναντία κατὰ τὸν ἐν τοῖς πρώτοις διορισμόν· ἔστι γὰρ τὸ ἐνεργείᾳ θερμὸν δυνάμει ψυχρὸν καὶ τὸ ἐνεργείᾳ ψυχρὸν δυνάμει θερμόν, ὥστε ἐὰν μὴ ἰσάζῃ, μεταβάλλει εἰς ἄλληλα. (8) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐναντίων· καὶ πρῶτον οὕτω τὰ στοιχεῖα μεταβάλλει, ἐκ δὲ τούτων σάρκες καὶ ὀστᾶ καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῦ μὲν θερμοῦ γιγνομένου ψυχροῦ, τοῦ δὲ ψυχροῦ θερμοῦ, ὅταν πρὸς τὸ μέσον ἔλθῃ· ἐνταῦθα γὰρ οὐδέτερον, τὸ δὲ μέσον πολὺ καὶ οὐκ ἀδιαίρετον. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ μεσότητα ποιοῦσι σάρκα καὶ ὀστᾶ καὶ τἆλλα.

dum caro et ceterorum quodque fiet. (4) Accidit autem, ut non ex qualibet carnis parte ignis et aqua gignantur, (si cuti ex cera, ex hac parte pila, ex aliqua alia pyramis fieri potest,) sed ex utraque utrumque fieri queat. Hæc itaque hoc gignuntur modo ex carne, ex quavis parte utrumque. At hisce qui illo modo dicunt, ex quavis utrumque gigni non potest, sed perinde fit ut e muro lapis et later, ex alio loco ac parte utrumque. (5) Pari modo et hisce qui ipsorum materiam unam faciunt, dubitatio quædam obrepit, qualiter ex ambobus, calido inquam et frigido, aut igni et terra, quippiam erit. Nam si caro ex ambobus sit, et neutrum illorum, nec rursus servatorum compositio, quid restat id esse præterquam materiam, quod ex illis constat? Nam corruptio alterius, aut alterum facit, aut materiam. (6) Igitur postquam calidum et frigidum intensionem remissionemque suscipiunt, quum simpliciter alterum actu fuerit, tunc alterum erit potentia. Quum vero non prorsus, sed frigidum ut calidum, et calidum ut frigidum fuerit, quod quæ miscentur, suas exsuperantias vicissim corrumpunt, tunc neque materia neque illorum contrariorum utrumque actu simpliciter erit, sed intermedium. Porro quo potentia magis calidum est, quam frigidum, aut contra: hoc duplo, aut triplo, aut alio id genus modo magis calidum potentia quam frigidum exsistit. (7) Alia itaque mixta ex contrariis erunt, aut elementis, et elementa ex illis quodammodo potentia exsistentibus, non tamen sic ut materia, sed dicto modo. Atque hoc quidem pacto mistio, illo vero materia, id quod gignitur, exsistit. Præterea et ipsa contraria pati solent, quemadmodum ante præfinitum est. Etenim actu calidum, potentia frigidum est: et actu frigidum, potentia calidum. Quare nisi ad æqualitatem redacta sint, in se mutuo transmutantur. (8) Simili modo etiam in ceteris contrariis. Atque primo quidem elementa ipsa ita transmutantur: deinde ex hisce carnes et ossa et ejusmodi fiunt, quum illa, calido quidem in frigidum et frigido in calidum transeunte, ad mediocritatem venerint: hic enim neutrum est; mediocritas autem multiplex est, et nequaquam indivisibilis. Similiter humidum quoque et siccum et talia, carnem ossaque et cetera id genus mediocritate efficiunt.

CAP. VIII.

Ἅπαντα δὲ τὰ μικτὰ σώματα, ὅσα περὶ τὸν τοῦ μέσου τόπον ἐστίν, ἐξ ἁπάντων σύγκειται τῶν ἁπλῶν. Γῆ μὲν γὰρ ἐνυπάρχει πᾶσι διὰ τὸ ἕκαστον εἶναι μάλιστα καὶ πλεῖστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ὕδωρ δὲ διὰ τὸ δεῖν μὲν ὁρίζεσθαι τὸ σύνθετον, μόνον δ' εἶναι τῶν ἁπλῶν εὐόριστον τὸ ὕδωρ, ἔτι δὲ καὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ ὑγροῦ μὴ δύνασθαι συμμένειν, ἀλλὰ τοῦτ' εἶναι τὸ συνέχον· εἰ γὰρ ἐξαιρεθείη τελέως ἐξ αὐτῆς τὸ ὑγρόν, διαπίπτοι ἄν. (2) Γῆ μὲν οὖν καὶ ὕδωρ διὰ ταύτας ἐνυπάρχει τὰς αἰτίας· ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ, ὅτι ἐναντία ἐστὶ γῇ καὶ ὕδατι· γῆ μὲν γὰρ ἀέρι, ὕδωρ δὲ πυρὶ ἐναντίον ἐστίν, ὡς ἐνδέχεται οὐσίαν οὐσίᾳ ἐναντίαν εἶναι. (3) Ἐπεὶ οὖν αἱ γενέσεις ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσίν, ἐνυπάρχει δὲ

Omnia autem mixta corpora, quæ circa locum qui medio universi tribuitur, collocata sunt, ex simplicibus constant omnibus. Nam terra quidem ideo cunctis inest, quod unumquodque maxime et ut plurimum in proprio terræ loco exsistit: aqua vero, quod composita finiri oporteat, et illa e simplicibus sola belle terminari queat; præterea quod et terra sine humiditate consistere non possit: sed humiditas id sit, quod continendi vim ac coercendi habet. Nam si humiditas a terra prorsus eximatur, ea diffluet profecto. (2) Terra igitur et aqua has ob causas insunt: item aer et ignis, quod terræ et aquæ contraria sint. Nam aeri terra, et aqua igni contraria est: quantum substantiam substantiæ contrariam esse contingit. (3) Quum igitur generationes e contrariis sint, et contrariorum extremum alte-

θάτερα ἄκρα τῶν ἐναντίων, ἀνάγκη καὶ θάτερον ἐνυπάρχειν, ὥστ' ἐν ἅπαντι τῷ συνθέτῳ πάντα τὰ ἁπλᾶ ἐνέσται. (4) Μαρτυρεῖν δ' ἔοικε καὶ ἡ τροφὴ ἑκάστων· ἅπαντα μὲν γὰρ τρέφεται τοῖς αὐτοῖς ἐξ ὧνπερ ἐστίν, ἅπαντα δὲ πλείοσι τρέφεται. Καὶ γὰρ ἅπερ ἂν δόξειεν ἑνὶ μόνῳ τρέφεσθαι, τῷ ὕδατι τὰ φυτά, πλείοσι τρέφεται· μέμικται γὰρ τῷ ὕδατι γῆ· διὸ καὶ οἱ γεωργοὶ πειρῶνται μίξαντες ἄρδειν. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ μὲν τροφὴ τῆς ὕλης, τὸ δὲ τρεφόμενον συνειλημμένον τῇ ὕλῃ, ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος, εὔλογον ἤδη τὸ μόνον τῶν ἁπλῶν σωμάτων τρέφεσθαι τὸ πῦρ ἁπάντων ἐξ ἀλλήλων γινομένων, ὥσπερ καὶ οἱ πρότεροι λέγουσιν· μόνον γάρ ἐστι καὶ μάλιστα τοῦ εἴδους τὸ πῦρ διὰ τὸ πεφυκέναι φέρεσθαι πρὸς τὸν ὅρον. (5) Ἕκαστον δὲ πέφυκεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν φέρεσθαι· ἡ δὲ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος ἁπάντων ἐν τοῖς ὅροις. Ὅτι μὲν οὖν ἅπαντα τὰ σώματα ἐξ ἁπάντων συνέστηκε τῶν ἁπλῶν, εἴρηται.

rum insit, alterum quoque inesse est necesse. Quare in omni composito simplicia omnia inerunt. (4) Sed et id cujusque rei nutricatio comprobare videtur. Omnia enim eisdem aluntur, quibus constant: omnia vero pluribus aluntur. Nam quæcumque uno solo ali maxime videntur, ut plantæ aqua, pluribus aluntur: terra enim aquæ admixta est. Quamobrem ipsi quoque agricolæ miscentes irrigare conantur. Quum autem alimentum ad materiam pertineat, quod autem nutritionem suscipit cum materia conjunctum, forma sit atque species, rationi consentaneum fuerit, ex omnibus simplicibus corporibus quæ mutua generatione oriuntur, solum ignem nutriri, quemadmodum et priores aiunt: quippe qui solus ac maxime formæ sit, propterea quod suapte natura ad terminum fertur universi. (5) In suum autem locum quodque ferri natum est. Forma vero speciesque omnium in ipsis consistit terminis. Quod igitur corpora omnia ex simplicibus constent omnibus, dictum est.

CAP. IX.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια γενητὰ καὶ φθαρτά, καὶ ἡ γένεσις τυγχάνει οὖσα ἐν τῷ περὶ τὸ μέσον τόπῳ, λεκτέον περὶ πάσης γενέσεως ὁμοίως πόσαι τε καὶ τίνες αὐτῆς αἱ ἀρχαί· ῥᾷον γὰρ οὕτω τὰ καθ' ἕκαστον θεωρήσομεν, ὅταν περὶ τῶν καθόλου λάβωμεν πρῶτον. (2) Εἰσὶν οὖν καὶ τὸν ἀριθμὸν ἴσαι καὶ τῷ γένει αἱ αὐταὶ αἵπερ ἐν τοῖς ἀϊδίοις τε καὶ πρώτοις· ἡ μὲν γάρ ἐστιν ὡς ὕλη, ἡ δ' ὡς μορφή. Δεῖ δὲ καὶ τὴν τρίτην ἔτι προσυπάρχειν· οὐ γὰρ ἱκαναὶ πρὸς τὸ γεννῆσαι αἱ δύο, καθάπερ οὐδ' ἐν τοῖς πρώτοις. (3) Ὡς μὲν οὖν ὕλη τοῖς γενητοῖς ἐστὶν αἴτιον τὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἐστίν, οἷον τὰ ἀΐδια, τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης οὐκ ἔστιν. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἀδύνατον μὴ εἶναι, τὰ δὲ ἀδύνατον εἶναι διὰ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι παρὰ τὸ ἀναγκαῖον ἄλλως ἔχειν. Ἔνια δὲ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι δυνατά, ὅπερ ἐστὶ τὸ γενητὸν καὶ φθαρτόν· ποτὲ μὲν γάρ ἐστι τοῦτο, ποτὲ δ' οὐκ ἔστιν. Ὥστ' ἀνάγκη γένεσιν εἶναι καὶ φθορὰν περὶ τὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι. (4) Διὸ καὶ ὡς μὲν ὕλη τοῦτ' ἐστὶν αἴτιον τοῖς γενητοῖς, ὡς δὲ τὸ οὗ ἕνεκεν ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος· τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τῆς ἑκάστου οὐσίας. (5) Δεῖ δὲ προσεῖναι καὶ τὴν τρίτην, ἣν ἅπαντες μὲν ὀνειρώττουσι, λέγει δ' οὐδείς, ἀλλ' οἱ μὲν ἱκανὴν ᾠήθησαν αἰτίαν εἶναι πρὸς τὸ γίνεσθαι τὴν τῶν εἰδῶν φύσιν, ὥσπερ ὁ ἐν Φαίδωνι Σωκράτης· καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ἐπιτιμήσας τοῖς ἄλλοις ὡς οὐδὲν εἰρηκόσιν, ὑποτίθεται ὅτι ἐστὶ τῶν ὄντων τὰ μὲν εἴδη, τὰ δὲ μεθεκτικὰ τῶν εἰδῶν, καὶ ὅτι εἶναι μὲν ἕκαστον λέγεται κατὰ τὸ εἶδος, γίνεσθαι δὲ κατὰ τὴν μετάληψιν καὶ φθείρεσθαι κατὰ τὴν ἀποβολήν, ὥστ' εἰ ταῦτα ἀληθῆ, τὰ εἴδη οἴεται ἐξ ἀνάγκης αἴτια εἶναι καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Οἱ δ' αὐτὴν τὴν ὕλην· ἀπὸ ταύτης γὰρ εἶναι τὴν κίνησιν. (6) Οὐδέτεροι δὲ λέγουσι καλῶς. Εἰ μὲν γάρ ἐστιν αἴτια τὰ εἴδη, διὰ τί οὐκ ἀεὶ γεννᾷ συνεχῶς, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ποτὲ δ' οὔ, ὄντων καὶ τῶν εἰδῶν ἀεὶ καὶ τῶν μεθεκτικῶν; Ἔτι δ' ἐπ'

Quum autem nonnulla generabilia corruptibiliaque sint, et generatio in eo qui circa mundi medium est loco sit: de omni generatione similiter, et quot et quæ sint ejus principia, dicendum est. Sic enim facilius singularia contemplabimur, quum de universalibus prius sumpserimus. (2) Sunt igitur tot numero, et genere eadem, quæ in æternis primisque. Nam alterum ut materia, alterum ut forma exsistit. Oportet autem et tertium insuper adesse. Nam duo haudquaquam satis sunt ad generandum, sicuti nec in ipsis primis. (3) Igitur quod esse et non esse potest generabilibus causa ut materies exsistit. Nam quædam necessario sunt, ut æterna: quædam necessario non sunt. Quorum illa quidem non esse, hæc vero esse est impossibile: eo quod fieri non possit ut necessarium aliter sese habeat. Nonnulla et esse possunt, et non esse, de quorum numero generabile exsistit, atque corruptibile. Hoc enim interdum est, interdum non est. Quare necesse est ut generatio atque corruptio circa id sit, quod esse et non esse potest. (4) Quocirca et hoc causa ut materies generabilibus exsistit: at forma speciesque, ut cujus gratia; hæc autem est substantiæ cujusque ratio. (5) Oportet autem tertium quoque adesse, quod omnes quidem somniant, nemo tamen dicit: sed alii specierum naturam causam esse sufficientem ad generandum arbitrati sunt, quemadmodum in Phædone Socrates. Nam ubi ille ceteros increpuit, tanquam qui nihil dixerint, eorum quæ sunt quædam species esse, quædam quæ species participent, et eorum quodque per speciem esse dici, susceptione vero oriri et abjectione interire supponit. Quare si hæc vera sunt, species esse causas generationis et corruptionis necessario putat. Alii ipsam materiam, nimirum a qua sit motus. (6) At neutri recte dicunt. Nam si species causæ sunt, cur non semper gignunt continenter, sed quandoque et quandoque non, quum semper tum species tum quæ eas participant, in ratione rerum sint? Præterea in nonnullis aliam quandam esse causam

ἐνίων θεωροῦμεν ἄλλο τὸ αἴτιον ὄν· ὑγίειαν γὰρ ὁ ἰατρὸς ἐμποιεῖ καὶ ἐπιστήμην ὁ ἐπιστήμων, οὔσης καὶ ὑγιείας αὐτῆς καὶ ἐπιστήμης καὶ τῶν μεθεκτικῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ δύναμιν πραττομένων. (7) Εἰ δὲ τὴν ὕλην τις φήσειε γεννᾶν διὰ τὴν κίνησιν, φυσικώτερον μὲν ἂν λέγοι τῶν οὕτω λεγόντων· τὸ γὰρ ἀλλοιοῦν καὶ τὸ μετασχηματίζον αἰτιώτερόν τε τοῦ γεννᾶν, καὶ ἐν ἅπασιν εἰώθαμεν τοῦτο λέγειν τὸ ποιοῦν, ὁμοίως ἔν τε τοῖς φύσει καὶ ἐν τοῖς ἀπὸ τέχνης, ὃ ἂν ᾖ κινητικόν. (8) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν· τῆς μὲν γὰρ ὕλης τὸ πάσχειν ἐστὶ καὶ τὸ κινεῖσθαι, τὸ δὲ κινεῖν καὶ ποιεῖν ἑτέρας δυνάμεως. Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τέχνῃ καὶ ἐπὶ τῶν φύσει γινομένων· οὐ γὰρ αὐτὸ ποιεῖ τὸ ὕδωρ ζῷον ἐξ αὑτοῦ, οὐδὲ τὸ ξύλον κλίνην, ἀλλ' ἡ τέχνη. Ὥστε καὶ οὗτοι διὰ τοῦτο λέγουσιν οὐκ ὀρθῶς, καὶ ὅτι παραλείπουσι τὴν κυριωτέραν αἰτίαν· ἐξαιροῦσι γὰρ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὴν μορφήν. (9) Ἔτι δὲ καὶ τὰς δυνάμεις ἀποδιδόασι τοῖς σώμασι, δι' ἃς γεννῶσι, λίαν ὀργανικῶς, ἀφαιροῦντες τὴν κατὰ τὸ εἶδος αἰτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ πέφυκεν, ὥς φασι, τὸ μὲν θερμὸν διακρίνειν τὸ δὲ ψυχρὸν συνιστάναι, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τὸ μὲν ποιεῖν τὸ δὲ πάσχειν, ἐκ τούτων λέγουσι καὶ διὰ τούτων ἅπαντα τἆλλα γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι· φαίνεται δὲ καὶ τὸ πῦρ αὐτὸ κινούμενον καὶ πάσχον. (10) Ἔτι δὲ παραπλήσιον ποιοῦσιν ὥσπερ εἴ τις τῷ πρίονι καὶ ἑκάστῳ τῶν ὀργάνων ἀπονέμοι τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων· ἀνάγκη γὰρ πρίοντος διαιρεῖσθαι καὶ ξέοντος λεαίνεσθαι, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ὥστ' εἰ ὅτι μάλιστα ποιεῖ καὶ κινεῖ τὸ πῦρ, ἀλλὰ πῶς κινεῖ οὐχ ὁρῶσιν, ὅτι χεῖρον ἢ τὰ ὄργανα. Ἡμῖν δὲ καθόλου τε πρότερον εἴρηται περὶ τῶν αἰτίων, καὶ νῦν διώρισται περί τε τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς.

spectamus. Nam medicus in corpore sanitatem efficit, et scientiam sciens, exsistente et ipsa sanitate, et scientia, et his quæ eas participant : eodem modo et in ceteris, quæ facultate quadam fiunt. (7) Quodsi qui materiam ipsam ob motum generare dicant, naturalius profecto dixerint, quam qui ita dicunt. Etenim quod alterat, quodque transfigurationem facit, causæ ut quippiam oriatur rationem sibi vindicat magis. Et in omnibus ex æquo, tam hisce quæ natura constant, quam quæ ab arte proficiscuntur, hoc agens dicere consuevimus, quod movendi vim obtinet. (8) Verum enim vero etiam hi non recte dicunt. Pati namque et moveri, materiæ est : agere vero et movere, alterius potentiæ. Palam autem est, quum in iis quæ arte, tum iis quæ natura fiunt. Nam neque aqua ex se animal facit, sed natura; neque lignum lecticam, sed ars. Quare et isti ob hoc, et quia potiorem omittunt causam, haud recte dicunt. Quidditatem enim formamque exterminant. (9) Præterea potentias atque vires corporibus tribuunt, per quas generant, admodum quidem instrumentaliter, eam quæ a specie sumitur, causam auferentes. Etenim quoniam, ut aiunt, calidum segregat, et frigidum congregat natura sua, et ceterorum quodque ita natura comparatum est, ut aliud agat, aliud patiatur : ex his et per hæc gigni et corrumpi cetera omnia dicunt. At ipse quoque ignis moveri ac pati cernitur. (10) Præterea perinde faciunt, ac si quis serræ et instrumentorum cuique, eorum quæ generantur, causam tribuat. Nam quum quis serra secat, dividi quippiam; et quum corradit, læve fieri necesse est, et in ceteris simili modo. Quare si quammaxime agit movetque ignis, quomodo tamen moveat, non ultra contemplantur, nempe quod deterius quam ipsa instrumenta. Sed et prius a nobis universaliter de causis dictum est, et nunc de materia et forma pertractatum atque determinatum.

CAP. X.

Ἔτι δὲ ἐπεὶ ἡ κατὰ τὴν φορὰν κίνησις δέδεικται ὅτι ἀΐδιος, ἀνάγκη τούτων ὄντων καὶ γένεσιν εἶναι συνεχῶς· ἡ γὰρ φορὰ ποιήσει τὴν γένεσιν ἐνδελεχῶς διὰ τὸ προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν. Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι καὶ τὰ πρότερον καλῶς εἴρηται, τὸ πρώτην τῶν μεταβολῶν τὴν φορὰν ἀλλὰ μὴ τὴν γένεσιν εἰπεῖν· πολὺ γὰρ εὐλογώτερον τὸ ὂν τῷ μὴ ὄντι γενέσεως αἴτιον εἶναι ἢ τὸ μὴ ὂν τῷ ὄντι τοῦ εἶναι. Τὸ μὲν οὖν φερόμενον ἔστι, τὸ δὲ γινόμενον οὐκ ἔστιν· διὸ καὶ ἡ φορὰ προτέρα τῆς γενέσεως. (2) Ἐπεὶ δ' ὑπόκειται καὶ δέδεικται συνεχὴς οὖσα τοῖς πράγμασι καὶ γένεσις καὶ φθορά, φαμὲν δ' αἰτίαν εἶναι τὴν φορὰν τοῦ γίνεσθαι, φανερὸν ὅτι μιᾶς μὲν οὔσης τῆς φορᾶς οὐκ ἐνδέχεται γίνεσθαι ἄμφω διὰ τὸ ἐναντία εἶναι· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχον ἀεὶ τὸ αὐτὸ πέφυκε ποιεῖν. Ὥστε ἤτοι γένεσις ἀεὶ ἔσται ἢ φθορά. (3) Δεῖ δὲ πλείους εἶναι τὰς κινήσεις καὶ ἐναντίας, ἢ τῇ φορᾷ ἢ τῇ ἀνωμαλίᾳ· τῶν γὰρ ἐναντίων τἀναντία αἴτια. Διὸ καὶ οὐχ ἡ πρώτη φορὰ αἰτία ἐστὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν λοξὸν κύκλον· ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ τὸ συνεχές ἐστι καὶ τὸ κινεῖ-

Præterea quum demonstratum sit, motum eum esse perpetuum, qui lationi accommodatur : his exsistentibus, generationem quoque continenter esse necesse est. Latio namque continue generationem ideo faciet, quia admovet et abmovet id quod gignendi vim obtinet. Insuper et priora esse dicta recte, lationem, inquam, mutationum primam esse et non generationem, dilucidum est. Nam multo magis consonum est rationi, id quod est ei quod non est, ut nascatur causam esse, quam id quod non est ei quod est, ut sit. Sed quod lationem subit, est : quod vero oritur, non est. Idcirco et latio generatione prior est. (2) Quum autem supponatur, et demonstratum sit, continuam rebus ipsis generationem corruptionemque competere, et lationem generationis causam esse dicamus : patet, si unica latio foret, fieri non posse ut ambæ fierent, propterea quod contrariæ sunt. Nam idem eodemque modo semper habens, idem ut faciat natura comparatum est. Quare aut generatio semper esset, aut corruptio. (3) Multos autem esse motus, contrariosque aut latione aut inæqualitate, convenit : contrariorum enim, contrariæ sunt causæ. Quocirca et prima latio, ortus ac interitus causa non est, sed obliqui circuli latio. Ea nam-

σθαι δύο κινήσεις· ἀνάγκη γάρ, εἴ γε ἀεὶ ἔσται συνεχὴς γένεσις καὶ φθορά, ἀεὶ μέν τι κινεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐπιλείπωσιν αὗται αἱ μεταβολαί, δύο δ', ὅπως μὴ θάτερον συμβαίνῃ μόνον. (4) Τῆς μὲν οὖν συνεχείας ἡ τοῦ ὅλου φορὰ αἰτία, τοῦ δὲ προσιέναι καὶ ἀπιέναι ἡ ἔγκλισις· συμβαίνει γὰρ ὁτὲ μὲν πόρρω γίνεσθαι ὁτὲ δ' ἐγγύς. Ἀνίσου δὲ τοῦ διαστήματος ὄντος ἀνώμαλος ἔσται ἡ κίνησις· ὥστ' εἰ τῷ προσιέναι καὶ ἐγγὺς εἶναι γεννᾷ, τῷ ἀπιέναι ταὐτὸν τοῦτο καὶ πόρρω γίνεσθαι φθείρει, καὶ εἰ τῷ πολλάκις προσιέναι γεννᾷ, καὶ τῷ πολλάκις ἀπελθεῖν φθείρει· τῶν γὰρ ἐναντίων τἀναντία αἴτια. (5) Καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ καὶ ἡ φθορὰ καὶ ἡ γένεσις ἡ κατὰ φύσιν. Διὸ καὶ οἱ χρόνοι καὶ οἱ βίοι ἑκάστων ἀριθμὸν ἔχουσι καὶ τούτῳ διορίζονται· πάντων γάρ ἐστι τάξις, καὶ πᾶς βίος καὶ χρόνος μετρεῖται περιόδῳ, πλὴν οὐ τῇ αὐτῇ πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν ἐλάττονι οἱ δὲ πλείονι· τοῖς μὲν γὰρ ἐνιαυτός, τοῖς δὲ μείζων, τοῖς δὲ ἐλάττων ἡ περίοδός ἐστι τὸ μέτρον. (6) Φαίνεται δὲ καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα τοῖς παρ' ἡμῶν λόγοις· ὁρῶμεν γὰρ ὅτι προσιόντος μὲν τοῦ ἡλίου γένεσίς ἐστιν, ἀπιόντος δὲ φθίσις, καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἑκάτερον· ἴσος γὰρ ὁ χρόνος τῆς φθορᾶς καὶ τῆς γενέσεως τῆς κατὰ φύσιν. Ἀλλὰ συμβαίνει πολλάκις ἐν ἐλάττονι φθείρεσθαι διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σύγκρασιν· ἀνωμάλου γὰρ οὔσης τῆς ὕλης καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς αὐτῆς ἀνάγκη καὶ τὰς γενέσεις ἀνωμάλους εἶναι καὶ τὰς μὲν θάττους τὰς δὲ βραδυτέρας, ὥστε συμβαίνει διὰ τὴν τούτων γένεσιν ἄλλοις γίνεσθαι φθοράν. (7) Ἀεὶ δ', ὥσπερ εἴρηται, συνεχὴς ἔσται ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά, καὶ οὐδέποτε ὑπολείψει δι' ἣν εἴπομεν αἰτίαν. Τοῦτο δ' εὐλόγως συμβέβηκεν· ἐπεὶ γὰρ ἐν ἅπασιν ἀεὶ τοῦ βελτίονος ὀρέγεσθαί φαμεν τὴν φύσιν, βέλτιον δὲ τὸ εἶναι ἢ τὸ μὴ εἶναι (τὸ δ' εἶναι ποσαχῶς λέγομεν, ἐν ἄλλοις εἴρηται), τοῦτο δ' ἀδύνατον ἐν ἅπασιν ὑπάρχειν διὰ τὸ πόρρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι, τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν· οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα συνείροιτο τὸ εἶναι διὰ τὸ ἐγγύτατα εἶναι τῆς οὐσίας τὸ γίνεσθαι ἀεὶ καὶ τὴν γένεσιν. Τούτου δ' αἴτιον, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, ἡ κύκλῳ φορά· μόνη γὰρ συνεχής. (8) Διὸ καὶ τἆλλα ὅσα μεταβάλλει εἰς ἄλληλα κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς δυνάμεις, οἷον τὰ ἁπλᾶ σώματα, μιμεῖται τὴν κύκλῳ φοράν· ὅταν γὰρ ἐξ ὕδατος ἀὴρ γένηται καὶ ἐξ ἀέρος πῦρ καὶ πάλιν ἐκ πυρὸς ὕδωρ, κύκλῳ φαμὲν περιεληλυθέναι τὴν γένεσιν διὰ τὸ πάλιν ἀνακάμπτειν. Ὥστε καὶ ἡ εὐθεῖα φορὰ μιμουμένη τὴν κύκλῳ συνεχής ἐστιν. (9) Ἅμα δὲ δῆλον ἐκ τούτων ὅ τινες ἀποροῦσιν, διὰ τί ἑκάστου τῶν σωμάτων εἰς τὴν οἰκείαν φερομένου χώραν ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ οὐ διεστᾶσι τὰ σώματα. Αἴτιον γὰρ τούτου ἐστὶν ἡ εἰς ἄλληλα μετάβασις· εἰ γὰρ ἕκαστον ἔμενεν ἐν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ καὶ μὴ μετέβαλλεν ὑπὸ τοῦ πλησίον, ἤδη ἂν διεστήκεσαν. Μεταβάλλει μὲν οὖν διὰ τὴν φορὰν διπλῆν οὖσαν· διὰ δὲ τὸ μεταβάλλειν οὐκ ἐνδέχεται μένειν οὐδὲν αὐτῶν ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ τεταγμένῃ. (10) Διότι

que et continua est, et duobus motibus fit. Nam si generatio corruptiove futura sit semper continua, semper quippiam quidem moveri necesse est, ut ne mutationes istæ deficiant; sed duobus motibus, ut ne altera dumtaxat eveniat. (4) Continuitatis igitur causa est latio universi; accessus vero et recessus, ipsa declivitas; accidit enim ut interdum procul, interdum prope exsistat. Atque quum intervallum sit inæquale, motus erit inæqualis. Quare si ex eo generat, quia accedit et prope est; etiam quia abscedit et procul exsistit, hoc idem corrumpit. Atque si quia sæpenumero accedit, generat; etiam quia sæpe recedit, corrumpit. Contrariorum enim causæ sunt contrariæ. (5) Et generatio atque corruptio secundum naturam æquali in tempore fiunt. Quocirca et cujusque tempus et vita numerum habent, numeroque præfiniuntur. Omnium enim ordo est : et omne tempus ac vita circuitu mensuratur : verum non eodem omnis, sed alia minori, alia majori mensuratur. Alii siquidem annus, alii major, alii minor circuitus, mensura est. (6) Apparent autem et ad sensum hisce quæ dicimus consentanea. Accedente namque sole generationem fieri, et recedente, corruptionem, et in tempore æquali utrumque videmus. Nam corruptionis et generationis naturalis tempus æquabile exsistit. Sed sæpe accidit ut in minori corruptio fiat, ob mutuam invicem conspirationem. Si enim materies inæqualis sit, nec omni ex parte eadem, generationes quoque inæquales, et quasdam celeriores, quasdam tardiores esse necesse est. Unde fit ut ob horum generationem alia corrumpi accidat. (7) Semper autem, sicuti dictum est, generatio et corruptio continentes erunt, nec unquam deficient, ob eam quam diximus causam : idque ratione optima evenit. Nam quum in omnibus quod præstabilius est natura semper expetere dicatur, præstabilius autem sit esse quam non esse (esse autem quot modis dicamus, alibi dictum), hoc vero in omnibus inesse impossibile sit, propterea quod longe ab ipso principio distent : reliquo modo deus ipse universum complevit, continua facta generatione. Nam ita maxime ipsum esse continenter erit, propterea quod illud, semper inquam generationem fieri, ad substantiam proxime accedit. Cujus rei, ut sæpe diximus, causa circularis latio est; sola enim continens est. (8) Quocirca et cetera alia quæ in sese secundum affectus atque vires transmutari solent, ut corpora simplicia, circularem imitantur lationem. Nam quum ex aqua gignitur aer et ex aere ignis, et rursum ex igni aer, et ex aere aqua : in orbem ire generationem ideo dicimus, quia rursum eodem redit reciprocaturque. Quare et recta horum latio circularem imitata lationem continens exsistit. (9) Simul ex hisce colliquet id quod nonnulli addubitant : cur, quum corporum quodque ad suum feratur locum, in tempore infinito corpora diducta separataque non fuerunt. Nam mutua in sese migratio, hujusce rei causa est. Si enim in suo quodque loco mansisset, nec a vicino fuisset transmutatum : jam separata forent atque discreta. Transmutantur igitur ob lationem, quæ duplex est; et quia transmutationem subeunt, fieri non potest ut ex ipsis ullum aliquo in loco stato maneat. (10) Quod igitur generatio sit atque

μὲν οὖν ἔστι γένεσις καὶ φθορὰ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, καὶ τί τὸ γενητὸν καὶ φθαρτόν, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἐπεὶ δ' ἀνάγκη εἶναί τι τὸ κινοῦν, εἰ κίνησις ἔσται, ὥσπερ εἴρηται πρότερον ἐν ἑτέροις, καὶ εἰ ἀεί, ὅτι ἀεί τι δεῖ εἶναι, καὶ εἰ συνεχής, ἓν τὸ αὐτὸ καὶ ἀκίνητον καὶ ἀγένητον καὶ ἀναλλοίωτον· καὶ εἰ πλείους εἶεν αἱ κύκλῳ κινήσεις, πλείους μέν, πάσας δέ πως εἶναι ταύτας ἀνάγκη ὑπὸ μίαν ἀρχήν· συνεχοῦς δ' ὄντος τοῦ χρόνου ἀνάγκη τὴν κίνησιν συνεχῆ εἶναι, εἴπερ ἀδύνατον χρόνον χωρὶς κινήσεως εἶναι· συνεχοῦς ἄρα τινὸς ἀριθμὸς ὁ χρόνος· τῆς κύκλῳ ἄρα, καθάπερ ἐν τοῖς ἐν ἀρχῇ λόγοις διωρίσθη. (11) Συνεχὴς δ' ἡ κίνησις πότερον τῷ τὸ κινούμενον συνεχὲς εἶναι ἢ τῷ τὸ ἐν ᾧ κινεῖται, οἷον τὸν τόπον λέγω ἢ τὸ πάθος; δῆλον δὴ ὅτι τῷ τὸ κινούμενον· πῶς γὰρ τὸ πάθος συνεχὲς ἀλλ' ἢ τῷ τὸ πρᾶγμα ᾧ συμβέβηκε συνεχὲς εἶναι; εἰ δὲ καὶ τῷ ἐν ᾧ, μόνῳ τοῦτο τῷ τόπῳ ὑπάρχει· μέγεθος γάρ τι ἔχει, τούτου δὲ τὸ κύκλῳ μόνον συνεχές, ὥστε αὐτὸ αὑτῷ ἀεὶ συνεχές. Τοῦτο ἄρα ἐστὶν ὃ ποιεῖ συνεχῆ κίνησιν, τὸ κύκλῳ σῶμα φερόμενον· ἡ δὲ κίνησις τὸν χρόνον.

corruptio, et quam ob causam, et quid generabile et corruptibile, ex his quæ diximus manifestum est. Quum autem sit necesse, quippiam esse movens, si futurum est ut sit motus, quemadmodum antea dictum est in aliis; et si motus semper sit, semper esse quippiam movens; et si continuus, unum idemque et immobile et ab alteratione generationeve immune; et si plures sint motus circulares, plura quidem, sed omnia hæc quodammodo sub uno esse principio necesse sit; et quum tempus sit continuum, motum esse continuum, siquidem fieri nequit ut sit tempus sine motu: tempus profecto continui cujuspiam numerus erit: ejus igitur qui in gyrum est, sicuti in iis quæ initio diximus, præfinitum est. (11) Sed utrum motus ideo est continuus, quia id quod motum subit, continuum sit, an quia id in quo fit motus, locus inquam aut affectus? palam sane est, motum ideo continuum esse, quia id quod movetur, continuum est. Nam quo pacto continuus est affectus, nisi quia res ea cui accidit, continua est? Si vero et quia id in quo, hoc soli loco competit: quippe qui magnitudinem quandam habeat: e magnitudinibus autem sola circularis continua est, adeo ut ipsa sibi semper continua sit. Corpus igitur circulare quod ferri assolet, motum facit continuum; motus vero, tempus.

CAP. XI.

Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς συνεχῶς κινουμένοις κατὰ γένεσιν ἢ ἀλλοίωσιν ἢ ὅλως μεταβολὴν ὁρῶμεν τὸ ἐφεξῆς ὂν καὶ γινόμενον τόδε μετὰ τόδε ὥστε μὴ διαλείπειν, σκεπτέον πότερον ἔστι τι ὃ ἐξ ἀνάγκης ἔσται, ἢ οὐδέν, ἀλλὰ πάντα ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι. Ὅτι μὲν γὰρ ἔνια, δῆλον, καὶ εὐθὺς τὸ ἔσται καὶ τὸ μέλλον ἕτερον διὰ τοῦτο· ὃ μὲν γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ἔσται, δεῖ τοῦτο εἶναί ποτε ἀληθὲς ὅτι ἔστιν· ὃ δὲ νῦν ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι μέλλει, οὐδὲν κωλύει μὴ γενέσθαι· μέλλων γὰρ ἂν βαδίζειν τις οὐκ ἂν βαδίσειεν. (2) Ὅλως δ', ἐπεὶ ἐνδέχεται ἔνια τῶν ὄντων καὶ μὴ εἶναι, δῆλον ὅτι καὶ τὰ γινόμενα οὕτως ἕξει, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τοῦτ' ἔσται. Πότερον οὖν ἅπαντα τοιαῦτα ἢ οὔ, ἀλλ' ἔνια ἀναγκαῖον ἁπλῶς γίνεσθαι, καὶ ἔστιν ὥσπερ ἐπὶ τοῦ εἶναι τὰ μὲν ἀδύνατα μὴ εἶναι τὰ δὲ δυνατά, οὕτως καὶ περὶ τὴν γένεσιν; οἷον τροπὰς ἄρα ἀνάγκη γενέσθαι, καὶ οὐχ οἷόντε μὴ ἐνδέχεσθαι. (3) Εἰ δὴ τὸ πρότερον ἀνάγκη γενέσθαι, εἰ τὸ ὕστερον, ἔσται, οἷον εἰ οἰκία, θεμέλιον, εἰ δὲ τοῦτο, πηλόν· ἆρ' οὖν καὶ εἰ θεμέλιος γέγονεν, ἀνάγκη οἰκίαν γενέσθαι; ἢ οὐκέτι, εἰ μὴ κἀκεῖνο ἀνάγκη γενέσθαι ἁπλῶς· εἰ δὲ τοῦτο, ἀνάγκη καὶ θεμελίου γενομένου γενέσθαι οἰκίαν· οὕτω γὰρ ἦν τὸ πρότερον ἔχον πρὸς τὸ ὕστερον, ὥστ' εἰ ἐκεῖνο ἔσται, ἀνάγκη ἐκεῖνο πρότερον. (4) Εἰ τοίνυν ἀνάγκη γενέσθαι τὸ ὕστερον, καὶ τὸ πρότερον ἀνάγκη· καὶ εἰ τὸ πρότερον, καὶ τὸ ὕστερον τοίνυν ἀνάγκη, ἀλλ' οὐ δι' ἐκεῖνο, ἀλλ' ὅτι ὑπέκειτο ἐξ ἀνάγκης ἐσόμενον. Ἐν οἷς ἄρα τὸ ὕστερον ἀνάγκη εἶναι, ἐν τούτοις ἀντιστρέφει, καὶ ἀεὶ τοῦ προτέρου γενομένου ἀνάγκη γενέσθαι τὸ ὕστερον. (5) Εἰ μὲν οὖν εἰς ἄπειρον εἶσιν ἐπὶ τὸ κάτω, οὐκ ἔσται ἀνάγκη τὸ ὕστερον τόδε γενέσθαι ἁπλῶς. Ἀλλ' οὐδ' ἐξ ὑποθέσεως· ἀεὶ γὰρ ἕτερον ἔμπροσθεν

Quum autem in iis quæ per ortum alterationemve, aut omnino transmutationem continenter moventur, hoc post hoc deinceps esse ac oriri in tantum ut non deficiant, videamus: utrum quippiam sit, quod erit necessario, an nihil, sed omnia non fore contingat, considerandum est. Palam enim est, quod nonnulla. Atque continuo fore et esse futurum, hac de causa diversa sunt. Nam de quo verum est dicere ipsum fore, de eo tandem hoc ipsum inquam esse, verum sit oportet: de quo vero nunc verum est dicere ipsum fore, hoc non esse futurum nihil vetat. Nam tametsi futurum est ut quispiam ambulet: tamen fieri potest ut non ambulet. (2) Omnino autem quum ex entibus nonnulla, et esse et non esse contingat: quod et ea quæ gigni solent ita sese habebunt, et non necessario erunt, apertum est. Utrum igitur universa sunt ejusmodi, an non, sed aliqua simpliciter fore necessarium est; et sicut in ipso esse fit ut quædam non possint non esse, quædam possint non esse, sic et in ipsa quoque generatione? verbi grâtia, solstitia fore necesse est, nec fieri potest ut non contingant. (3) Si igitur prius fore necesse est, si posterius erit, ut si domus, fundamentum, si vero fundamentum, lutum: an ergo, si fundamentum factum est, domum quoque fore necesse est? an non adhuc, nisi et eam fore simpliciter necesse sit? quodsi hoc sit, facto fundamento fore domum necesse est. Nam sic prius sese habet ad posterius. Qua de causa si hoc erit, ante fore illud est necesse. (4) Si itaque est necesse fore posterius, prius quoque necesse est: et si prius, etiam posterius. Verum non ob illud, sed quia necessario futurum, supponebatur. In quibus ergo posterius esse necesse est, in hisce recurrit; semperque, si prius est factum, posterius fore necesse est. (5) Quodsi deorsum versus in infinitum abeant, haudquaquam ex posterioribus hocce fore simpliciter, sed ne ex suppositione quidem, erit necesse. Nam

ἀνάγκη ἔσται, δι' ὃ ἐκεῖνο ἀνάγκη γενέσθαι. Ὥστ' εἰ μή ἐστιν ἀρχὴ τοῦ ἀπείρου, οὐδὲ πρῶτον ἔσται οὐδέν, δι' ὃ ἀναγκαῖον ἔσται γενέσθαι. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς πέρας ἔχουσι τοῦτ' ἔσται εἰπεῖν ἀληθῶς, ὅτι ἁπλῶς ἀνάγκη γενέσθαι, οἷον οἰκίαν, ὅταν θεμέλιος γένηται· ὅταν γὰρ γένηται, εἰ μὴ ἀεὶ τοῦτο ἀνάγκη γίνεσθαι, συμβήσεται ἀεὶ εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον μὴ ἀεὶ εἶναι. Ἀλλὰ δεῖ τῇ γενέσει ἀεὶ εἶναι, εἰ ἐξ ἀνάγκης αὐτοῦ ἐστὶν ἡ γένεσις· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεὶ ἅμα· ὃ γὰρ εἶναι ἀνάγκη οὐχ οἷόντε μὴ εἶναι· ὥστ' εἰ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης, ἀΐδιόν ἐστι, καὶ εἰ ἀΐδιον, ἐξ ἀνάγκης. Καὶ εἰ ἡ γένεσις τοίνυν ἐξ ἀνάγκης, ἀΐδιος ἡ γένεσις τούτου, καὶ εἰ ἀΐδιος, ἐξ ἀνάγκης. Εἰ ἄρα τινὸς ἐξ ἀνάγκης ἁπλῶς ἡ γένεσις, ἀνάγκη ἀνακυκλεῖν καὶ ἀνακάμπτειν. Ἀνάγκη γὰρ ἤτοι πέρας ἔχειν τὴν γένεσιν ἢ μή, καὶ εἰ μή, ἢ εἰς εὐθὺ ἢ κύκλῳ. Τούτων δ' εἴπερ ἔσται ἀΐδιος, οὐκ εἰς εὐθὺ οἷόντε διὰ τὸ μηδαμῶς εἶναι ἀρχὴν μήτ' ἂν κάτω, ὡς ἐπὶ τῶν ἐσομένων λαμβάνομεν, μήτ' ἄνω, ὡς ἐπὶ τῶν γινομένων· ἀνάγκη δ' εἶναι ἀρχήν, μὴ πεπερασμένης οὔσης, καὶ ἀΐδιον εἶναι. Διὸ ἀνάγκη κύκλῳ εἶναι. Ἀντιστρέφειν ἄρα ἀνάγκη ἔσται, οἷον εἰ τοδὶ ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ πρότερον ἄρα· ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, καὶ τὸ ὕστερον ἀνάγκη γενέσθαι. Καὶ τοῦτο ἀεὶ δὴ συνεχῶς· οὐδὲν γὰρ τοῦτο διαφέρει λέγειν διὰ δύο ἢ πολλῶν. Ἐν τῇ κύκλῳ ἄρα κινήσει καὶ γενέσει ἐστὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης ἁπλῶς· καὶ εἴτε κύκλῳ, ἀνάγκη ἕκαστον γίνεσθαι καὶ γεγονέναι, καὶ εἰ ἀνάγκη, ἡ τούτων γένεσις κύκλῳ. (7) Ταῦτα μὲν δὴ εὐλόγως, ἐπεὶ ἀΐδιος καὶ ἄλλως ἐφάνη ἡ κύκλῳ κίνησις καὶ ἡ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ταῦτα ἐξ ἀνάγκης γίνεται καὶ ἔσται, ὅσαι ταύτης κινήσεις καὶ ὅσαι διὰ ταύτην· εἰ γὰρ τὸ κύκλῳ κινούμενον ἀεί τι κινεῖ, ἀνάγκη καὶ τούτων κύκλῳ εἶναι τὴν κίνησιν, οἷον τῆς ἄνω φορᾶς οὔσης ὁ ἥλιος κύκλῳ ὡδί, ἐπεὶ δ' οὕτως, αἱ ὧραι διὰ τοῦτο κύκλῳ γίνονται καὶ ἀνακάμπτουσιν, τούτων δ' οὕτω γινομένων πάλιν τὰ ὑπὸ τούτων. (8) Τί οὖν δή ποτε τὰ μὲν οὕτω φαίνεται, οἷον ὕδατα καὶ ἀὴρ κύκλῳ γινόμενα, καὶ εἰ μὲν νέφος ἔσται, δεῖ ὗσαι, καὶ εἰ ὕσει γε, δεῖ καὶ νέφος εἶναι, ἄνθρωποι δὲ καὶ ζῷα οὐκ ἀνακάμπτουσιν εἰς αὑτοὺς ὥστε πάλιν γίνεσθαι τὸν αὐτόν; οὐ γὰρ ἀνάγκη, εἰ ὁ πατὴρ ἐγένετο, σὲ γενέσθαι· ἀλλ' εἰ σύ, ἐκεῖνον. Εἰς εὐθὺ δὲ ἔοικεν εἶναι αὕτη ἡ γένεσις. (9) Ἀρχὴ δὲ τῆς σκέψεως πάλιν αὕτη, πότερον ὁμοίως ἅπαντα ἀνακάμπτει ἢ οὔ, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀριθμῷ τὰ δὲ εἴδει μόνον. Ὅσων μὲν οὖν ἄφθαρτος ἡ οὐσία ἡ κινουμένη, φανερὸν ὅτι καὶ ἀριθμῷ ταὐτὰ ἔσται (ἡ γὰρ κίνησις ἀκολουθεῖ τῷ κινουμένῳ), ὅσων δὲ μὴ ἀλλὰ φθαρτή, ἀνάγκη τῷ εἴδει, ἀριθμῷ δὲ μὴ ἀνακάμπτειν. Διὸ ὕδωρ ἐξ ἀέρος καὶ ἀὴρ ἐξ ὕδατος εἴδει ὁ αὐτός, οὐκ ἀριθμῷ. Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀριθμῷ, ἀλλ' οὐχ ὧν ἡ οὐσία γίνεται οὖσα τοιαύτη οἵα ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι.

semper aliud ante necessario erit: quocirca et illud fore, necessarium erit. Quare si infiniti non sit principium, nec primum quicquam erit, ob quod fore erit necessarium. (6) At vero nec in iis quidem quæ finem habent atque terminum, hoc vere dici continget: simpliciter inquam fore quippiam, ut domum, quum factum fuerit fundamentum. Nam quum fuerit factum: nisi semper eam fieri sit necesse, semper id esse quod potest non esse, eveniet. At generatione semper sit est necesse, si ipsius generatio necessario sit; nam necessario et semper, simul sunt; quod enim esse est necesse, non potest non esse. Quare si quid necessario est, sempiternum est: et si sempiternum est, necessario est. Si itaque hujusce generatio necessario est, sempiterna est: et si sempiterna, necessario. Si igitur generatio cujuspiam necessario simpliciter sit, in orbem eat eodemque revertatur necesse est. Nam generationem aut terminum habere, aut non habere, necesse est: et, si non habeat, aut in rectum, aut in circulum. Horum autem si sempiterna sit, in rectum minime possibile est: quia nequaquam sit principium, neque deorsum ut in futuris accipimus, neque sursum ut in iis quæ jam facta sunt. At esse principium, si finita non sit, atque eam sempiternam esse necesse est. Quorcirca circularis sit, est necesse. Igitur regressum fieri necesse erit: ut si hoc necessario sit, ergo et prius. At vero si hoc, et posterius fore erit necesse. Atque hoc semper continue: nihil enim refert, per duo an multa hoc dicamus. Igitur necessario simpliciter circulari motui atque generationi competit. Et si in orbem fiat generatio, fore quodque et esse factum necesse est: et si necesse sit, horum generatio circularis erit. (7) Hæc itaque non sine ratione accidunt, quandoquidem et alio modo motus ille circularis atque cœlestis perpetuus apparuit. Nam hæc necessario fiunt et erunt, quæcumque hujusce motiones sunt, et quæcumque propter hunc fiunt motum. Nam si id quod in orbem movetur, aliqua semper moveat, eorum quoque motum circularem esse necesse est; ut si supera latio orbita sit, sol orbita movetur. Quoniam autem hoc pacto movetur, hac sane de causa anni tempora in circulum fiunt redeuntque. Quæ quum ita fiant, omnia profecto quæ sub ipsis sunt, haud secus fient. (8) Curnam igitur quædam ita fieri videntur, nempe circulatim oriri, ut pluvia et aer (nam si nubes erat, pluat etiam oportet: et si pluet, nubem quoque fore convenit); homines vero et animalia in sese non redeunt remeantque, ita ut idem rursum oriatur? Non enim si pater sit, te fore; sed illum, si tu sis, necesse est. Hæc autem generatio in rectum proficisci videtur. (9) Rursum autem hoc considerationis initium sumatur: similine modo universa redeant an non, sed quædam numero, quædam specie solum? Quorum igitur substantia motum subiens incorruptibilis est, ea omnia, ut patet, etiam numero eadem redire solent (nam motus id comitari solet, quod motu cietur; quorum vero non, sed corruptibilis: specie, non item numero, reverti necesse est. Quocirca quum ex aere aqua fit, et ex aqua aer, aer specie idem, non numero, redit. Quodsi et eadem numero aliqua redeant, non tamen ea quorum substantia ortum subit, ejuscemodi exsistens, quæ non esse possit.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΤΑ

ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS

METAPHYSICORUM

LIBER I.

[Pag. 3, 4 Brand.] **CAP. I.** (980,981 Bkk.)

Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει· σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' αὑτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἡ διὰ τῶν ὀμμάτων. Οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν, ἀλλὰ καὶ μηθὲν μέλλοντες πράττειν τὸ ὁρᾶν αἱρούμεθα ἀντὶ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν ἄλλων. Αἴτιον δ' ὅτι μάλιστα ποιεῖ γνωρίζειν τι ἡμᾶς αὕτη τῶν αἰσθήσεων καὶ πολλὰς δηλοῖ διαφοράς. (2) Φύσει μὲν οὖν αἴσθησιν ἔχοντα γίνεται τὰ ζῷα, ἐκ δὲ τῆς αἰσθήσεως τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίγνεται μνήμη, τοῖς δ' ἐγγίγνεται. Καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα φρονιμώτερα καὶ μαθητικώτερα τῶν μὴ δυναμένων μνημονεύειν ἐστίν. Φρόνιμα μὲν ἄνευ τοῦ μανθάνειν, ὅσα μὴ δύναται τῶν ψόφων ἀκούειν, οἷον μέλιττα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ζῴων ἐστίν· μανθάνει δ' ὅσα πρὸς τῇ μνήμῃ καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἴσθησιν. (3) Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῇ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμπειρίας δὲ μετέχει μικρόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ τέχνῃ καὶ λογισμοῖς. (4) Γίγνεται δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τοῦ αὐτοῦ πράγματος μιᾶς ἐμπειρίας δύναμιν ἀποτελοῦσιν. Καὶ δοκεῖ σχεδὸν ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ ὅμοιον εἶναι ἡ ἐμπειρία. Ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις· ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὡς φησὶ Πῶλος, ὀρθῶς λέγων, ἡ δ' ἀπειρία τύχην. (5) Γίγνεται δὲ τέχνη, ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. Τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι Καλλίᾳ κάμνοντι τηνδὶ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ Σωκράτει καὶ καθ' ἕκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστίν· τὸ δ' ὅτι πᾶσι τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἓν ἀφορισθεῖσι, κάμνουσι τηνδὶ τὴν νόσον, συνήνεγκεν, οἷον τοῖς φλεγματώδεσιν ἢ χολώδεσιν ἢ πυρέττουσι καύσῳ, τέχνης. (6) Πρὸς μὲν οὖν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνοντας ὁρῶμεν τοὺς ἐμπείρους τῶν ἄνευ τῆς ἐμπειρίας λόγον ἐχόντων. Αἴτιον δ' ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστι γνῶσις, ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου, αἱ δὲ πράξεις καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ

Omnes homines natura scire desiderant. Signum autem est sensuum dilectio : nam et absque usu propter se ipsos amantur ; præ ceteris autem, qui per oculos fit : non enim ut agamus solum, verum etiam nil acturi, ipsum videre præ omnibus aliis (ut ita dicam) eligimus. Causa autem est quod sensuum hic vel maxime nos cognoscere quicquam facit, multasque differentias manifestat. (2) Natura itaque animalia sensum habentia fiunt : a sensu vero quibusdam eorum non innascitur memoria, quibusdam vero innascitur. Et ob hoc prudentiora et disciplinarum capaciora sunt hæc, quam illa quæ memorare non possunt. Prudentia quidem, absque eo quod discant, quæcumque scilicet audire sonos non possunt, ut apes, et si quod animalium genus simile est : discunt autem quæcumque una cum memoria hunc quoque sensum habent. (3) Cetera igitur phantasiis ac memoriis vivunt, experientia vero parum participant : humanum autem genus arte etiam ac ratiocinationibus. (4) Fit autem ex memoria experientia hominibus. Multæ etenim ejusdem rei memoriæ unius experientiæ vim efficiunt. Quare experientia pæne simile quid scientiæ ac arti esse videtur. Per experientiam autem ars et scientia hominibus efficitur. Experientia enim, ut recte ait Polus, artem efficit, imperitia vero casum. (5) Fit autem ars, quum e multis experimentalibus notionibus una de similibus universalis existimatio fiat. Existimare etenim, quod Calliæ hoc morbo laboranti hoc conduxit, similiter Socrati ac singillatim aliis multis, experientiæ : quod autem omnibus hujuscemodi secundum unam speciem determinatis hoc morbo laborantibus conducit, utpote phlegmaticis, ac cholericis, aut febre ardente laborantibus, hoc artis proprium est. (6) Ad agendum itaque nihil videtur experientia differre ab arte : quin imo videmus expertos magis id quod intendunt, consequi, quam illos qui rationem absque experientia tenent. Causa vero est, quod experientia singularium, ars autem universalium cognitio est. Actiones autem ac generatio-

τὸ καθ' ἕκαστόν εἰσιν· οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιάζει ὁ ἰατρεύων, πλὴν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ Καλλίαν ἢ Σωκράτην ἢ τῶν ἄλλων τινὰ τῶν οὕτω λεγομένων, ᾧ συμβέβηκε καὶ ἀνθρώπῳ εἶναι. (7) Ἐὰν οὖν ἄνευ τῆς ἐμπειρίας ἔχῃ τις τὸν λόγον, καὶ τὸ καθόλου μὲν γνωρίζῃ, τὸ δ' ἐν τούτῳ καθ' ἕκαστον ἀγνοῇ, πολλάκις διαμαρτήσεται τῆς θεραπείας· θεραπευτὸν γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον μᾶλλον. Ἀλλ' ὅμως τό γε εἰδέναι καὶ τὸ ἐπαΐειν τῇ τέχνῃ τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχειν οἰόμεθα μᾶλλον, καὶ σοφωτέρους τοὺς τεχνίτας τῶν ἐμπείρων ὑπολαμβάνομεν, ὡς κατὰ τὸ εἰδέναι μᾶλλον ἀκολουθοῦσαν τὴν σοφίαν πᾶσιν. Τοῦτο δ', ὅτι οἱ μὲν τὴν αἰτίαν ἴσασιν, οἱ δ' οὔ. Οἱ μὲν γὰρ ἔμπειροι τὸ ὅτι μὲν ἴσασι, διότι δ' οὐκ ἴσασιν· οἱ δὲ τὸ διότι καὶ αἰτίαν γνωρίζουσιν. (8) Διὸ καὶ τοὺς ἀρχιτέκτονας περὶ ἕκαστον τιμιωτέρους καὶ μᾶλλον εἰδέναι νομίζομεν τῶν χειροτεχνῶν καὶ σοφωτέρους, ὅτι τὰς αἰτίας τῶν ποιουμένων ἴσασιν, τοὺς δ' ὥσπερ καὶ τῶν ἀψύχων ἔνια, ποιεῖν μέν, οὐκ εἰδότα δὲ ποιεῖν ἃ ποιεῖ, οἷον καίει τὸ πῦρ. Τὰ μὲν οὖν ἄψυχα φύσει τινὶ ποιεῖν τούτων ἕκαστον, τοὺς δὲ χειροτέχνας δι' ἔθος ὡς οὐ κατὰ τὸ πρακτικοὺς εἶναι σοφωτέρους ὄντας, ἀλλὰ κατὰ τὸ λόγον ἔχειν αὐτοὺς καὶ τὰς αἰτίας γνωρίζειν. (9) Ὅλως τε σημεῖον τοῦ εἰδότος τὸ δύνασθαι διδάσκειν ἐστί, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τέχνην τῆς ἐμπειρίας οἰόμεθα μᾶλλον ἐπιστήμην εἶναι· δύνανται γάρ, οἱ δὲ οὐ δύνανται διδάσκειν. Ἔτι δὲ τῶν αἰσθήσεων οὐδεμίαν ἡγούμεθα εἶναι σοφίαν· καίτοι κυριώταταί γ' εἰσὶν αὗται τῶν καθ' ἕκαστα γνώσεις· ἀλλ' οὐ λέγουσι τὸ διὰ τί περὶ οὐδενός, οἷον διὰ τί θερμὸν τὸ πῦρ, ἀλλὰ μόνον ὅτι θερμόν. (10) Τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἰκὸς τὸν ὁποιανοῦν εὑρόντα τέχνην παρὰ τὰς κοινὰς αἰσθήσεις θαυμάζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, μὴ μόνον διὰ τὸ χρήσιμον εἶναί τι τῶν εὑρεθέντων, ἀλλ' ὡς σοφὸν καὶ διαφέροντα τῶν ἄλλων. Πλειόνων δ' εὑρισκομένων τεχνῶν, καὶ τῶν μὲν πρὸς τἀναγκαῖα τῶν δὲ πρὸς διαγωγὴν οὐσῶν, ἀεὶ σοφωτέρους τοὺς τοιούτους ἐκείνων ὑπολαμβάνομεν, διὰ τὸ μὴ πρὸς χρῆσιν εἶναι τὰς ἐπιστήμας αὐτῶν. (11) Ὅθεν ἤδη πάντων τῶν τοιούτων κατεσκευασμένων αἱ μὴ πρὸς ἡδονὴν μηδὲ πρὸς τἀναγκαῖα τῶν ἐπιστημῶν εὑρέθησαν, καὶ πρῶτον ἐν τούτοις τόποις οὗπερ ἐσχόλασαν. Διὸ περὶ Αἴγυπτον αἱ μαθηματικαὶ πρῶτον τέχναι συνέστησαν· ἐκεῖ γὰρ ἀφείθη σχολάζειν τὸ τῶν ἱερέων ἔθνος. (12) Εἴρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τίς διαφορὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμογενῶν· οὗ δ' ἕνεκα νῦν ποιούμεθα τὸν λόγον, τοῦτ' ἐστίν, ὅτι τὴν ὀνομαζομένην σοφίαν περὶ τὰ πρῶτα αἴτια καὶ τὰς ἀρχὰς ὑπολαμβάνουσι πάντες, ὥστε, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὁ μὲν ἔμπειρος τῶν ὁποιανοῦν ἐχόντων αἴσθησιν εἶναι δοκεῖ σοφώτερος, ὁ δὲ τεχνίτης τῶν ἐμπείρων, χειροτέχνου δὲ ὁ ἀρχιτέκτων, αἱ δὲ θεωρητικαὶ τῶν ποιητικῶν μᾶλλον. Ὅτι μὲν οὖν ἡ σοφία περί τινας αἰτίας καὶ ἀρχάς ἐστιν ἐπιστήμη, δῆλον.

nes omnes circa singulare sunt : non enim hominem, nisi per accidens, sanat qui medetur, sed Calliam, aut Socratem, aut alium quempiam eorum qui sic dicuntur, cui accidit homini esse. (7) Si quis itaque rationem absque experientia teneat, et universale quidem cognoscat, quod autem sub eo particulare est, ignoret, sæpenumero aberrabit a sanando : id enim magis sanabile est, quod singulare est. Nihilominus scire et cognoscere magis arti quam experientiæ arbitramur inesse ; ac eos qui artem tenent, quam eos qui experientiam habent, sapientiores esse putamus, eo quod sapientia propter scientiam magis omnes sequitur. Hoc autem, quoniam illi quidem sciunt causam, hi vero minime : experti etenim sciunt quidem quod est, propter quid autem nesciunt ; illi vero, propter quid et causam cognoscunt. (8) Quare et eos qui in quaque re architecti sunt, honorabiliores et doctiores, ac eis qui manibus operantur, sapientiores putamus, quoniam causas eorum quæ fiunt, sciunt : illi vero, sicut et quæ inanimata, faciunt quidem, sed nescientia faciunt ea quæ faciunt, ut ignis comburit. Sed inanimata natura quadam horum singula faciunt ; manibus autem laborantes, propter consuetudinem : tanquam sapientiores sint, non prout activi sunt, sed prout rationem habent, causasque cognoscunt. (9) Et prorsus signum scientis est, posse docere. Quamobrem magis artem quam experientiam, scientiam esse putamus. Illi enim possunt, hi vero minime possunt docere. Præterea sensum nullum putamus sapientiam esse ; tametsi singularium hæ maxime propriæ cognitiones sunt : de nullo tamen dicunt propter quid, ut propter quid calidus ignis, sed solum quod calidus. (10) Primum itaque cujuscumque artis supra communis sensus inventorem, non solum quoniam utile esset quod inventum erat, verum etiam ut sapientem, et ceteris præstantem (ut verisimile est) homines admirabantur. Quum autem plures artes invenirentur, quarum aliæ ad necessaria, aliæ ad oblectandum essent, semper tales sapientiores illis putamus, quod eorum scientiæ non ad utilitatem essent. (11) Quo fit ut hujusmodi jam omnibus institutis, illæ sapientiarum, quæ neque ad degendum voluptarie, neque ad necessaria conducunt, inventæ sint, et in illis locis primo, ubi vacabant ; quare circa Ægyptum primum mathematicæ artes constitutæ sunt : illic enim genti sacerdotum vacare permissum est. (12) Dictum autem in Moralibus est, quænam sit artis et scientiæ differentia, ac ceterorum quæ ejusdem generis sunt. Cujus autem gratia nunc sermonem facimus, illud est, quod appellatam sapientiam circa primas causas et principia omnes arbitrantur versari. Quare (ut dictum est prius) expertus quidem sensum quemcunque habentibus sapientior esse videtur : artifex vero, expertis : architectus etiam, manibus laborante : speculativi autem, factivis. Quod igitur sapientia circa aliquas causas et principia scientia sit, patet.

CAP. II.

Ἐπεὶ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστήμην ζητοῦμεν, τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον, ἡ περὶ ποίας αἰτίας καὶ περὶ ποίας ἀρχὰς ἐπιστήμη σοφία ἐστίν. Εἰ δὴ λάβοι τις τὰς ὑπολήψεις ἃς ἔχομεν περὶ τοῦ σοφοῦ, τάχ' ἂν ἐκ τούτου φανερὸν γένοιτο μᾶλλον. (2) Ὑπολαμβάνομεν δὴ πρῶτον μὲν ἐπίστασθαι πάντα τὸν σοφὸν ὡς ἐνδέχεται, μὴ καθ' ἕκαστον ἔχοντα ἐπιστήμην αὐτῶν· εἶτα τὸν τὰ χαλεπὰ γνῶναι δυνάμενον καὶ μὴ ῥᾴδια ἀνθρώπῳ γινώσκειν, τοῦτον σοφόν (τὸ γὰρ αἰσθάνεσθαι πάντων κοινόν, διὸ ῥᾴδιον, καὶ οὐδὲν σοφόν)· ἔτι τὸν ἀκριβέστερον καὶ τὸν διδασκαλικώτερον τῶν αἰτίων σοφώτερον εἶναι περὶ πᾶσαν ἐπιστήμην. (3) Καὶ τῶν ἐπιστημῶν δὲ τὴν αὑτῆς ἕνεκεν καὶ τοῦ εἰδέναι χάριν αἱρετὴν οὖσαν μᾶλλον εἶναι σοφίαν ἢ τὴν τῶν ἀποβαινόντων ἕνεκεν, καὶ τὴν ἀρχικωτέραν τῆς ὑπηρετούσης μᾶλλον εἶναι σοφίαν· οὐ γὰρ δεῖν ἐπιτάττεσθαι τὸν σοφὸν ἀλλ' ἐπιτάττειν, καὶ οὐ τοῦτον ἑτέρῳ πείθεσθαι, ἀλλὰ τούτῳ τὸν ἧττον σοφόν. (4) Τὰς μὲν οὖν ὑπολήψεις τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἔχομεν περὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν σοφῶν. Τούτων δὲ τὸ μὲν πάντα ἐπίστασθαι τῷ μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν· οὗτος γὰρ οἶδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα. Σχεδὸν δὲ καὶ χαλεπώτατα ταῦτα γνωρίζειν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ μάλιστα καθόλου· πορρωτάτω γὰρ τῶν αἰσθήσεών ἐστιν. Ἀκριβέσταται δὲ τῶν ἐπιστημῶν αἳ μάλιστα τῶν πρώτων εἰσίν· αἱ γὰρ ἐξ ἐλαττόνων ἀκριβέστεραι τῶν ἐκ προσθέσεως λεγομένων, οἷον ἀριθμητικὴ γεωμετρίας. (5) Ἀλλὰ μὴν καὶ διδασκαλική γε ἡ τῶν αἰτιῶν θεωρητικὴ μᾶλλον· οὗτοι γὰρ διδάσκουσιν οἱ τὰς αἰτίας λέγοντες περὶ ἑκάστου. Τὸ δ' εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι αὐτῶν ἕνεκα μάλισθ' ὑπάρχει τῇ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ ἐπιστήμῃ. Ὁ γὰρ τὸ ἐπίστασθαι δι' ἑαυτὸ αἱρούμενος τὴν μάλιστα ἐπιστήμην μάλιστα αἱρήσεται, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ, μάλιστα δ' ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια· διὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἐκ τούτων τἆλλα γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων. (6) Ἀρχικωτάτη δὲ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μᾶλλον ἀρχικὴ τῆς ὑπηρετούσης, ἡ γνωρίζουσα τίνος ἕνεκέν ἐστι πρακτέον ἕκαστον· τοῦτο δ' ἐστὶ τἀγαθὸν ἐν ἑκάστοις, ὅλως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάσῃ. (7) Ἐξ ἁπάντων οὖν τῶν εἰρημένων ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην πίπτει τὸ ζητούμενον ὄνομα· δεῖ γὰρ ταύτην τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν εἶναι θεωρητικήν· καὶ γὰρ τἀγαθὸν καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἓν τῶν αἰτίων ἐστίν. Ὅτι δ' οὐ ποιητική, δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων. (8) Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περί τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως. Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἴεται ἀγνοεῖν. Διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφός πώς ἐστιν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων. Ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκεν. (9) Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ πρὸς ῥᾳστώνην καὶ διαγωγὴν ἡ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἑτέραν· ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπός φαμεν ἐλεύθερος ὁ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν, οὕτω καὶ αὕτη μόνη ἐλευθέρα οὖσα τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὐτὴ αὑτῆς ἕνεκέν ἐστιν. Διὸ καὶ δικαίως ἂν οὐκ ἀνθρωπίνη νομίζοιτο αὐτῆς ἡ κτῆσις· πολλαχῇ γὰρ ἡ φύσις δούλη τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, ὥστε κατὰ Σιμωνίδην θεὸς ἂν μόνος τοῦτο ἔχοι τὸ γέρας, ἄνδρα δ' οὐκ ἄξιον μὴ οὐ ζητεῖν τὴν καθ' αὑτὸν ἐπιστήμην. (10) Εἰ δὴ λέγουσί τι οἱ ποιηταὶ καὶ πέφυκε φθονεῖν τὸ θεῖον, ἐπὶ τούτου συμβαίνειν μάλιστα εἰκὸς καὶ δυστυχεῖς εἶναι πάντας τοὺς περιττούς. Ἀλλ' οὔτε τὸ θεῖον φθονερὸν ἐνδέχεται εἶναι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν « πολλὰ ψεύδονται ἀοιδοί, » οὔτε τῆς τοιαύτης ἄλλην χρὴ νομίζειν τιμιωτέραν. Ἡ γὰρ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη. Τοιαύτη δὲ διχῶς ἂν εἴη μόνον· ἥν τε γὰρ μάλιστ' ἂν ὁ θεὸς ἔχοι, θεία τῶν ἐπιστημῶν ἐστί, κἂν εἴ τις τῶν θείων εἴη. Μόνη δ' αὕτη τούτων ἀμφοτέρων τετύχηκεν· ὅ τε γὰρ θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχή τις, καὶ τὴν τοιαύτην ἢ μόνος ἢ μάλιστ' ἂν ἔχοι ὁ θεός. (11) Ἀναγκαιότεραι μὲν οὖν πᾶσαι αὐτῆς, ἀμείνων δ' οὐδεμία. Δεῖ μέντοι πως καταστῆναι τὴν κτῆσιν αὐτῆς εἰς τοὐναντίον ἡμῖν τῶν ἐξ ἀρχῆς ζητήσεων. Ἄρχονται μὲν γάρ, ὥσπερ εἴπομεν, ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν πάντες εἰ οὕτως ἔχει, καθάπερ τῶν θαυμάτων ταὐτόματα τοῖς μήπω τεθεωρηκόσι τὴν αἰτίαν, ἢ περὶ τὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς ἢ τὴν τῆς διαμέτρου ἀσυμμετρίαν· θαυμαστὸν γὰρ εἶναι δοκεῖ πᾶσιν, εἴ τι τῷ ἐλαχίστῳ μὴ μετρεῖται. (12) Δεῖ δὲ εἰς τοὐναντίον καὶ τὸ ἄμεινον κατὰ τὴν παροιμίαν ἀποτελευτῆσαι, καθάπερ καὶ ἐν τούτοις ὅταν μάθωσιν· οὐθὲν γὰρ ἂν οὕτω θαυμάσειεν ἀνὴρ γεωμετρικὸς ὡς εἰ γένοιτο ἡ διάμετρος μετρητή. Τίς μὲν οὖν ἡ φύσις τῆς ἐπιστήμης τῆς ζητουμένης, εἴρηται, καὶ τίς ὁ σκοπὸς οὗ δεῖ τυγχάνειν τὴν ζήτησιν καὶ τὴν ὅλην μέθοδον.

Quoniam autem hanc scientiam quærimus, hoc utique fuerit considerandum, circa quales causas et qualia principia scientia sit sapientia. Si itaque repetat quisquam quas de sapiente opiniones habemus, fortassis ex hoc magis appareat. (2) Primo igitur opinamur, sapientem maxime omnia, ut possibile est, scire, non habentem singulariter eorum scientiam : deinde illum, qui difficiliora, neque scitu facilia homini, cognoscere possit, sapientem existimamus (sentire enim omnibus commune est : quamobrem facile, et neutiquam sapiens est); item illum, qui exactior ac magis docere valens, causas reddat, sapientem in omni scientia esse. (3) Scientiarum quoque illam, quæ gratia sui ipsius, et propter ipsum scire, quam illam, quæ aliorum gratia eligenda sit, magis sapientiam esse. Et principaliorem quam ei subministrantem, potius sapientiam esse : non enim ut sapienti præcipiatur, sed ut ille præcipiat, nec ut ille ab altero, sed ut ab eo minus sapienti suadeatur, decet. (4) Opiniones itaque tales, ac tot, de sapientia et sapientibus habemus. Horum autem hoc quidem, omnia (inquam) scire, illi, qui maxime universalem scientiam habeat, necesse est inesse : hic enim quodam modo omnia notioni subjecta scit. Fere autem et difficillima hominibus cognitu sunt ea quæ maxime universalia sunt, siquidem remotissima sunt a sensibus. Scientiarum autem illæ certiores sunt, quæ maxime primorum sunt. Nam quæ sunt ex paucioribus, exactiores iis sunt quæ ex additione dicuntur : ut Arithmetica, quam Geometria. (5) At vero illa magis docet, quæ causas speculatur. Ii enim docent, qui causas singulorum dicunt. Intelligere autem et scire eorum ipsorum gratia illi præcipue scientiæ inest, quæ ejus est quod maxime scibile est. Qui enim scire ejus ipsius gratia eligit, eam quæ maxime scientia est, præcipue eliget. Talis autem est ejus quod maxime scibile. Maxime autem scibilia sunt ipsa prima, et causæ. Propter hæc enim et ex iis cetera cognoscuntur, sed non hæc per subjecta. (6) Principalissima autem scientiarum, et principalior subministrante est, quæ cognoscat id ob quod quodque agendum sit. Hoc autem est bonum in quoque, et universaliter quod in omni natura optimum est. (7) Ex omnibus itaque dictis in eandem scientiam cadit quod quæritur nomen. Oportet etenim hanc primorum principiorum et causarum speculativam esse. Nam et bonum, et cujus gratia, una de causis est. Quod autem non factiva, etiam ex primis philosophantibus patet. (8) Propter admirationem enim et nunc et primo inceperunt homines philosophari : a principio quidem admirando ea quæ de dubitandis faciliora erant; deinde paullatim ulterius procedentes, etiam de majoribus dubitando, ut de passionibus lunæ, et eorum quæ circa solem et stellas fiunt, ac de generatione universi. Qui vero dubitat et admiratur, putat se ignorare : quare philosophus amator fabularum quodammodo est, eo quod fabula ex mirandis constat. Quare si propter fugam ignorantiæ philosophati sunt, patet quod causa cognoscendi, et nullius usus gratia, ipsum scire persequebantur. (9) Testatur autem id ipsum quod contigit. Fere enim omnibus inventis, quæ ad necessaria et facilitatem ac ad oblectandum conducant, hujusmodi prudentia quæri cœpta est. Patet itaque quod ob aliam nullam utilitatem quærimus, sed quemadmodum dicimus « liber homo » de eo qui sui ipsius, et non alterius gratia est, ita et hæc sola scientiarum libera est, siquidem sola hæc sui ipsius gratia est. Quare merito non humana ejus possessio putabitur : natura etenim hominum in plerisque serva est. Quapropter secundum Simonidem, Deus utique solus hanc habet dignitatem; hominem vero indignum est non quærere illam, quæ sibi convenit, scientiam. (10) Quodsi quid poetæ dicunt, et natura comparatum est ut divinitas invideat, in hoc maxime id verisimile est contingere, et infelices omnes esse, qui alteriora se quærunt. Sed nec divinam naturam invidam esse convenit, « poetæque (secundum proverbium) multa mentiuntur »; nec aliam, quam hujuscemodi, decet honorabiliorem putare. Quæ enim divinissima, eadem etiam honorabilissima est. Talis vero bifariam dumtaxat utique fuerit. Nam et illa, quam maxime Deus habeat, divina scientiarum est, et si qua est quæ divinorum sit. Hæc autem sola utrumque consecuta est. Deus etenim tum causa omnibus esse videtur, tum quoddam principium, et talem aut solus, aut præcipue Deus habeat. (11) Ceteræ itaque omnes magis eâ necessariæ sunt, nulla vero melior. Oportet autem quodammodo ejus possessionem in contrarium nobis inquisitionum, quæ a principio fiebant, constitui. Incipiunt enim omnes (ut diximus) ab admiratione, an sic se habeat : sicut de præstigiosis, quæ per se ipsa moventur, illi qui nondum speculati sunt causam; aut de solstitiis, aut de diametri incommensurabilitate : admirabile enim omnibus videtur, si quid eo quod dividi possit in minimum, non mensuretur. (12) Decet autem in contrarium et in melius (secundum proverbium) consummare, quemadmodum in his fit, quum discant. Nil enim magis vir geometricus admiretur, quam si diameter commensurabilis fieret. Quænam igitur natura sit ejus scientiæ, quæ quæritur, et quæ intentio, quam debet quæstio et tota tractatio consequi, dictum est.

CAP. III.

Ἐπεὶ δὲ φανερὸν ὅτι τῶν ἐξ ἀρχῆς αἰτίων δεῖ λαβεῖν ἐπιστήμην (τότε γὰρ εἰδέναι φαμὲν ἕκαστον, ὅταν τὴν πρώτην αἰτίαν οἰώμεθα γνωρίζειν), τὰ δ' αἴτια λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αἰτίαν φαμὲν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι (ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί εἰς τὸν λόγον ἔσχατον, αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον), ἑτέραν δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑποκείμενον, τρίτην δὲ ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τετάρτην δὲ τὴν ἀντικειμένην αἰτίαν ταύτῃ, τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τἀγαθόν (τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστίν)· τεθεώρηται μὲν οὖν ἱκανῶς περὶ αὐτῶν ἡμῖν ἐν τοῖς Περὶ φύσεως,

Quum autem manifestum sit quod primarum causarum oportet scientiam accipere (tum enim scire unumquodque dicimus, quum primam causam nos nosse arbitramur), causæ vero quadrifariam dicantur, quarum unam quidem causam dicimus esse substantiam, et quod quid erat esse (nam ipsum quare primum, refertur ad rationem ultimam, causa autem et principium est ipsum quare primum); alteram vero materiam et subjectum; tertiam autem unde principium motus; quartam vero oppositam ei causam, et cujus gratia, et bonum (hoc enim finis totius motus et generationis est) : de his quidem omnibus etsi satis in Naturalibus

ὅμως δὲ παραλάβωμεν καὶ τοὺς πρότερον ἡμῶν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὄντων ἐλθόντας καὶ φιλοσοφήσαντας περὶ τῆς ἀληθείας. (2) Δῆλον γὰρ ὅτι κἀκεῖνοι λέγουσιν ἀρχάς τινας καὶ αἰτίας· ἐπελθοῦσιν οὖν ἔσται τι προὔργου τῇ μεθόδῳ τῇ νῦν· ἢ γὰρ ἕτερόν τι γένος εὑρήσομεν αἰτίας, ἢ ταῖς νῦν λεγομέναις μᾶλλον πιστεύσομεν· τῶν δὴ πρώτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνας ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων· ἐξ οὗ γὰρ ἔστιν ἅπαντα τὰ ὄντα, καὶ ἐξ οὗ γίγνεται πρώτου καὶ εἰς ὃ φθείρεται τελευταῖον, τῆς μὲν οὐσίας ὑπομενούσης, τοῖς δὲ πάθεσι μεταβαλλούσης, τοῦτο στοιχεῖον καὶ ταύτην ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων· (3) καὶ διὰ τοῦτο οὔτε γίγνεσθαι οὐθὲν οἴονται οὔτε ἀπόλλυσθαι, ὡς τῆς τοιαύτης φύσεως ἀεὶ σωζομένης, ὥσπερ οὐδὲ τὸν Σωκράτην φαμὲν οὔτε γίγνεσθαι ἁπλῶς, ὅταν γίγνηται καλὸς ἢ μουσικός, οὔτε ἀπόλλυσθαι, ὅταν ἀποβάλλῃ ταύτας τὰς ἕξεις, διὰ τὸ ὑπομένειν τὸ ὑποκείμενον τὸν Σωκράτην αὐτόν. Οὕτως οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέν· δεῖ γὰρ εἶναί τινα φύσιν ἢ μίαν ἢ πλείους μιᾶς, ἐξ ὧν γίγνεται τἆλλα σωζομένης ἐκείνης. (4) Τὸ μέντοι πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἀρχῆς οὐ τὸ αὐτὸ πάντες λέγουσιν, ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας ὕδωρ φησὶν εἶναι (διὸ καὶ τὴν γῆν ἐφ' ὕδατος ἀπεφήνατο εἶναι), λαβὼν ἴσως τὴν ὑπόληψιν ἐκ τοῦ πάντων ὁρᾶν τὴν τροφὴν ὑγρὰν οὖσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου γιγνόμενον καὶ τούτῳ ζῶν (τὸ δ' ἐξ οὗ γίγνεται, τοῦτ' ἐστὶν ἀρχὴ πάντων), διά τε δὴ τοῦτο τὴν ὑπόληψιν λαβὼν ταύτην, καὶ διὰ τὸ πάντων τὰ σπέρματα τὴν φύσιν ὑγρὰν ἔχειν, τὸ δ' ὕδωρ ἀρχὴν τῆς φύσεως εἶναι τοῖς ὑγροῖς. (5) Εἰσὶ δέ τινες οἳ καὶ τοὺς παμπαλαίους καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως καὶ πρώτους θεολογήσαντας οὕτως οἴονται περὶ τῆς φύσεως ὑπολαβεῖν· Ὠκεανόν τε γὰρ καὶ Τηθὺν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας, καὶ τὸν ὅρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα τῶν ποιητῶν· τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὅρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν. (6) Εἰ μὲν οὖν ἀρχαία τις αὕτη καὶ παλαιὰ τετύχηκεν οὖσα περὶ τῆς φύσεως ἡ δόξα, τάχ' ἂν ἄδηλον εἴη, Θαλῆς μέντοι λέγεται οὕτως ἀποφήνασθαι περὶ τῆς πρώτης αἰτίας· Ἵππωνα γὰρ οὐκ ἄν τις ἀξιώσειε θεῖναι μετὰ τούτων διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς διανοίας. (7) Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα καὶ Διογένης πρότερον ὕδατος καὶ μάλιστ' ἀρχὴν τιθέασι τῶν ἁπλῶν σωμάτων, Ἵππασος δὲ πῦρ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, Ἐμπεδοκλῆς δὲ τὰ τέτταρα, πρὸς τοῖς εἰρημένοις γῆν προστιθεὶς τέταρτον· ταῦτα γὰρ ἀεὶ διαμένειν καὶ οὐ γίγνεσθαι ἀλλ' ἢ πλήθει καὶ ὀλιγότητι συγκρινόμενα καὶ διακρινόμενα εἰς ἕν τε καὶ ἐξ ἑνός. (8) Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος τῇ μὲν ἡλικίᾳ πρότερος ὢν τούτου, τοῖς δ' ἔργοις ὕστερος, ἀπείρους εἶναί φησι τὰς ἀρχάς· σχεδὸν γὰρ ἅπαντα τὰ ὁμοιομερῆ, καθάπερ ὕδωρ ἢ πῦρ, οὕτω γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαί φησι συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, ἄλλως δ' οὔτε γίγνεσθαι οὔτ' ἀπόλλυσθαι, ἀλλὰ διαμένειν ἀΐδια. (9) Ἐκ μὲν

speculatum sit, nihilominus tamen illos quoque qui ante nos ad entium perscrutationem venerunt et de veritate philosophati sunt, asciscamus. (2) Patet enim quod illi etiam principia aliqua et causas dicunt. Proderit itaque profecto huic tractatui, nunc si illa breviter repetemus. Aut enim aliud causæ genus inveniemus, aut certe magis illis credemus, quæ nunc dictæ sunt. Plurimi igitur eorum qui primo philosophati sunt, solas illas existimarunt omnium esse principia, quæ in materiæ specie sunt. Ex quo enim omnia entia sunt, et ex quo primo fiunt, et ad quod ultimum corrumpuntur, substantia quidem permanente, mutata vero passionibus, hoc elementum et hoc omnium entium esse principium aiunt : (3) et ob hoc nihil fieri, neque corrumpi opinantur, tanquam hujuscemodi natura semper conservata : quemadmodum neque Socratem, quando formosus aut musicus efficitur, simpliciter fieri dicimus; neque quum istos habitus amittat, corrumpi : eo quod subjectum ipsum Socrates permanet : ita et ceterorum, nihil. Oportet enim aliquam naturam aut unam aut una plures esse, e quibus cetera fiunt, illa conservata. (4) Pluralitatem tamen, et speciem hujus principii, non eandem omnes dicunt; sed Thales quidem, hujusmodi philosophiæ princeps, aquam ait esse : quare terram quoque super aquam asserebat esse. Fortassis hanc habuit opinionem, quia nutrimentum omnium humidum esse videbat, et ipsum quoque calidum ex eo factum, eoque vivere : ex quo autem aliquid fit, id est principium omnium. Propter hoc igitur hanc habuit opinionem, et quoniam cunctorum semina naturam humidam sortita sunt; aqua vero naturæ principium humidis est. (5) Sunt autem quidam, qui etiam antiquissimos illos et nimis a præsenti generatione remotos et primos theologizantes sic arbitrantur de natura sensisse. Oceanum namque et Tethyn generationis parentes esse cecinerunt; jusjurandum quoque deorum, aquam esse, Stygem ab ipsis poetis appellatam. Honorabilissimum enim, quod antiquissimum est : jusjurandum autem, honorabilissimum est. (6) Si igitur antiqua ista et vetusta de natura opinio est, fortasse non est manifestum : Thales tamen hunc in modum de prima causa dicitur asseruisse. Hipponem etenim nemo dignabitur cum istis connumerare, propter intellectus ejus exiguitatem. (7) Anaximenes autem et Diogenes aerem priorem aqua, et maxime simplicium corporum principium statuunt; Hippasus autem Metapontinus, et Heraclitus Ephesius, ignem; Empedocles vero quattuor, una cum prædictis superaddens etiam terram, quartum. Hæc enim semper permanere, nec fieri nisi pluralitate et paucitate conjuncta et disjuncta in unum et ex uno. (8) Anaxagoras autem Clazomenius, ætate quidem illo superior, operibus vero inferior, infinita dicit esse principia. Fere enim omnia, quæ consimilium partium sunt, ut aquam, vel ignem, ita fieri et corrumpi ait, conjunctione et disjunctione solum : aliter vero nec fieri nec corrumpi, sed perpetua permanere. (9) Ex his itaque solam quis causam illam, quæ in

οὖν τούτων μόνην τις αἰτίαν νομίσειεν ἂν τὴν ἐν ὕλης εἴδει λεγομένην. Προϊόντων δ' οὕτως, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὡδοποίησεν αὐτοῖς καὶ συνηνάγκασε ζητεῖν· εἰ γὰρ ὅτι μάλιστα πᾶσα φθορὰ καὶ γένεσις ἔκ τινος ἑνὸς ἢ καὶ πλειόνων ἐστίν, διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; οὐ γὰρ δὴ τό γε ὑποκείμενον αὐτὸ ποιεῖ μεταβάλλειν ἑαυτό· λέγω δ' οἷον οὔτε τὸ ξύλον οὔτε ὁ χαλκὸς αἴτιος τοῦ μεταβάλλειν ἑκάτερον αὐτῶν, οὐδὲ ποιεῖ τὸ μὲν ξύλον κλίνην ὁ δὲ χαλκὸς ἀνδριάντα, ἀλλ' ἕτερόν τι τῆς μεταβολῆς αἴτιον. Τὸ δὲ τοῦτο ζητεῖν ἐστὶ τὸ τὴν ἑτέραν ἀρχὴν ζητεῖν, ὡς ἂν ἡμεῖς φαίημεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. (10) Οἱ μὲν οὖν πάμπαν ἐξ ἀρχῆς ἁψάμενοι τῆς μεθόδου τῆς τοιαύτης καὶ ἓν φάσκοντες εἶναι τὸ ὑποκείμενον οὐθὲν ἐδυσχέραναν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἔνιοί γε τῶν ἓν λεγόντων, ὥσπερ ἡττηθέντες ὑπὸ ταύτης τῆς ζητήσεως, τὸ ἓν ἀκίνητόν φασιν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ὅλην οὐ μόνον κατὰ γένεσιν καὶ φθοράν (τοῦτο μὲν γὰρ ἀρχαῖόν τε καὶ πάντες ὡμολόγησαν), ἀλλὰ καὶ κατὰ ν ἄλλην μεταβολὴν πᾶσαν· καὶ τοῦτο αὐτῶν ἴδιόν τιν. (11) Τῶν μὲν οὖν ἓν φασκόντων εἶναι τὸ πᾶν θενὶ συνέβη τὴν τοιαύτην συνιδεῖν αἰτίαν, πλὴν εἰ ἄρα αρμενίδῃ, καὶ τούτῳ κατὰ τοσοῦτον ὅσον οὐ μόνον ἓν ἀλλὰ καὶ δύο πως τίθησιν αἰτίας εἶναι. Τοῖς δὲ δὴ πλείω ποιοῦσι μᾶλλον ἐνδέχεται λέγειν, οἷον τοῖς θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἢ πῦρ καὶ γῆν· χρῶνται γὰρ ὡς κινητικὴν ἔχοντι τῷ πυρὶ τὴν φύσιν, ὕδατι δὲ καὶ γῇ καὶ τοῖς τοιούτοις τοὐναντίον. (12) Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὰς τοιαύτας ἀρχάς, ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐσῶν γεννῆσαι τὴν τῶν ὄντων φύσιν, πάλιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὥσπερ εἴπομεν, ἀναγκαζόμενοι τὴν ἐχομένην ἐζήτησαν ἀρχήν· τοῦ γὰρ εὖ καὶ καλῶς τὰ μὲν ἔχειν τὰ δὲ γίγνεσθαι τῶν ὄντων ἴσως οὔτε πῦρ οὔτε γῆν οὔτ' ἄλλο τῶν τοιούτων οὐθὲν οὔτ' εἰκὸς αἴτιον εἶναι οὔτ' ἐκείνους οἰηθῆναι· οὐδ' αὖ τῷ αὐτομάτῳ καὶ τῇ τύχῃ τοσοῦτον ἐπιτρέψαι πρᾶγμα καλῶς εἶχεν. (13) Νοῦν δή τις εἰπὼν εἶναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζῴοις, καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῇ λέγοντας τοὺς πρότερον. Φανερῶς μὲν οὖν Ἀναξαγόραν ἴσμεν ἁψάμενον τούτων τῶν λόγων, αἰτίαν δ' ἔχει πρότερον Ἑρμότιμος ὁ Κλαζομένιος εἰπεῖν. (14) Οἱ μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάνοντες ἅμα τοῦ καλῶς τὴν αἰτίαν ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἔθεσαν, καὶ τὴν τοιαύτην ὅθεν ἡ κίνησις ὑπάρχει τοῖς οὖσιν.

materiæ specie dicitur, putabit. Hoc autem modo procedentibus, ipsa res eos duxit et coegit ulterius quærere. Nam etsi quammaxime omnis corruptio et generatio ex aliquo ut ex uno aut ex pluribus sit, cur hoc accidit, et quæ causa est? Non enim ipsum subjectum sese mutari facit, ut puta, dico quod neque lignum, neque æs causa est ut utrumque eorum mutetur; neque lignum quidem lectum, æs vero statuam facit, sed aliud quippiam mutationis causa est. Hoc autem quærere, aliud principium quærere est, perinde atque id quod nos unde principium motus dicimus. (10) Qui igitur omnino a principio istam viam attigerunt, unumque esse subjectum asseruerunt, nil difficultatis sibi ipsis reliquerunt : verum quidam eorum qui unum constituerunt, quasi devicti ab hac quæstione, ipsum unum immobile dicunt esse, naturamque totam non solum secundum generationem et corruptionem (hoc enim vetus est, et cui omnes consenserunt), sed etiam secundum reliquam omnem transmutationem. Et hoc eorum est proprium. (11) Illorum igitur, qui unum solum esse dixerunt ipsum universum, nulli contingit talem inspicere causam, nisi fortassis Parmenidi; atque huic eatenus, quatenus non solum unam, verum etiam duas quodammodo ponit causas esse. Illis vero, qui plura faciunt, magis accidit dicere, ut puta illis qui calidum aut frigidum, aut ignem et terram : utuntur enim igne tanquam motivam habente naturam; aqua vero et terra et hujuscemodi, e contrario. (12) Post hos autem et hujusmodi principia, tanquam non sufficientia, ut entium naturam generarent, rursus ab ipsa veritate, ut diximus, coacti, illud, quod sequitur, quæsiverunt principium. Ut enim entia bene se partim habeant, partim fiant, nec ignem fortassis, nec terram, nec aliud hujuscemodi quicquam verisimile est causam esse, nec illos verisimile est arbitrari : nec rursus casui et fortunæ tantam attribuere rem, probe se habet. (13) Quare qui ut animalibus, ita in natura Intellectum inesse causam mundi totiusque ordinis dixerat, quasi sobrius, comparatus ad antiquiores vana dicentes, apparuit. Istas autem rationes qui palam attigit, Anaxagoram fuisse scimus : attamen Hermotimus Clazomenius existimatur prius dixisse. (14) Qui igitur ita arbitrati sunt, principium exsistentium posuerunt simul tam causam ipsius bene, quam illam unde motus exsistentibus inest.

CAP. IV.

Ὑποπτεύσειε δ' ἄν τις Ἡσίοδον πρῶτον ζητῆσαι τὸ τοιοῦτον, κἂν εἴ τις ἄλλος ἔρωτα ἢ ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς οὖσιν ἔθηκεν ὡς ἀρχήν, οἷον καὶ Παρμενίδης· καὶ γὰρ οὗτος κατασκευάζων τὴν τοῦ παντὸς γένεσιν

Πρώτιστον μέν (φησιν) ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων,

Ἡσίοδος δὲ

Πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
γαῖ' εὐρύστερνος,
ἠδ' ἔρος, ὃς πάντεσσι μεταπρέπει ἀθανάτοισιν

Suspicaretur autem aliquis, Hesiodum primum hoc quæsivisse, et si quis alius amorem aut desiderium in exsistentibus ut principium posuit, sicuti Parmenides. Etenim is universi generationem monstrando, ait

Principium divûm cunctorum sevit Amorem ;

Hesiodus vero,

Omnia præcessit Chaos, hæc generatio prima,
Terra sequebatur lata ;
deinde Amor, insigni præcellens numina forma ;

ὡς δέον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχειν τιν' αἰτίαν ἥτις κινήσει καὶ συνάξει τὰ πράγματα. Τούτους μὲν οὖν πῶς χρὴ διανεῖμαι περὶ τοῦ τίς πρῶτος, ἐξέστω κρίνειν ὕστερον. (2) Ἐπεὶ δὲ καὶ τἀναντία τοῖς ἀγαθοῖς ἐνόντα ἐφαίνετο ἐν τῇ φύσει, καὶ οὐ μόνον τάξις καὶ τὸ καλὸν ἀλλὰ καὶ ἀταξία καὶ τὸ αἰσχρόν, καὶ πλείω τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὰ φαῦλα τῶν καλῶν, οὕτως ἄλλος τις φιλίαν εἰσήνεγκε καὶ νεῖκος, ἑκάτερον ἑκατέρων αἴτιον τούτων. (3) Εἰ γάρ τις ἀκολουθοίη καὶ λαμβάνοι πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ μὴ πρὸς ἃ ψελλίζεται λέγων Ἐμπεδοκλῆς, εὑρήσει τὴν μὲν φιλίαν αἰτίαν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν, τὸ δὲ νεῖκος τῶν κακῶν· ὥστ' εἴ τις φαίη τρόπον τινὰ καὶ λέγειν καὶ πρῶτον λέγειν τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀρχὰς Ἐμπεδοκλέα, τάχ' ἂν λέγοι καλῶς, εἴπερ τὸ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων αἴτιον αὐτὸ τἀγαθόν ἐστι καὶ τῶν κακῶν τὸ κακόν. (4) Οὗτοι μὲν οὖν, ὥσπερ λέγομεν, καὶ μέχρι τούτου δυοῖν αἰτίαιν ἐφήψαντο ὧν ἡμεῖς διωρίσαμεν ἐν τοῖς περὶ φύσεως, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ ὅθεν ἡ κίνησις, ἀμυδρῶς μέντοι καὶ οὐθὲν σαφῶς, ἀλλ' οἷον ἐν ταῖς μάχαις οἱ ἀγύμναστοι ποιοῦσιν· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι περιφερόμενοι τύπτουσι πολλάκις καλὰς πληγάς, ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνοι ἀπὸ ἐπιστήμης οὔτε οὗτοι ἐοίκασιν εἰδόσι λέγειν ὅ τι λέγουσιν· σχεδὸν γὰρ οὐθὲν χρώμενοι φαίνονται τούτοις ἀλλ' ἢ κατὰ μικρόν. (5) Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν. Καὶ Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ πλέον μὲν τούτου χρῆται τοῖς αἰτίοις, οὐ μὴν οὔθ' ἱκανῶς, οὔτ' ἐν τούτοις εὑρίσκει τὸ ὁμολογούμενον. Πολλαχοῦ γοῦν αὐτῷ ἡ μὲν φιλία διακρίνει, τὸ δὲ νεῖκος συγκρίνει. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τὰ στοιχεῖα διίστηται τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ νείκους, τό τε πῦρ εἰς ἓν συγκρίνεται καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον· ὅταν δὲ πάλιν πάντα ὑπὸ τῆς φιλίας συνίωσιν εἰς τὸ ἕν, ἀναγκαῖον ἐξ ἑκάστου τὰ μόρια διακρίνεσθαι πάλιν. (6) Ἐμπεδοκλῆς μὲν οὖν παρὰ τοὺς πρότερον πρῶτος ταύτην τὴν αἰτίαν διελὼν εἰσήνεγκεν, οὐ μίαν ποιήσας τὴν τῆς κινήσεως ἀρχήν, ἀλλ' ἑτέρας τε καὶ ἐναντίας. Ἔτι δὲ τὰ ὡς ἐν ὕλης εἴδει λεγόμενα στοιχεῖα τέτταρα πρῶτος εἶπεν· οὐ μὴν χρῆταί γε τέτταρσιν, ἀλλ' ὡς δυσὶν οὖσιν μόνοις, πυρὶ μὲν καθ' αὑτό, τοῖς δ' ἀντικειμένοις ὡς μιᾷ φύσει, γῇ τε καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι. Λάβοι δ' ἄν τις αὐτὸ θεωρῶν ἐκ τῶν ἐπῶν. (7) Οὗτος μὲν οὖν, ὥσπερ λέγομεν, οὕτω τε καὶ τοσαύτας εἴρηκεν ἀρχάς· Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναί φασι, λέγοντες οἷον τὸ μὲν ὂν τὸ δὲ μὴ ὄν, τούτων δὲ τὸ μὲν πλῆρες καὶ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν γε καὶ μανὸν τὸ μὴ ὄν (διὸ καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ ὄντος εἶναί φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος), αἴτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα ὡς ὕλην. (8) Καὶ καθάπερ οἱ ἓν ποιοῦντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν τἆλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσι, τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν ἀρχὰς τιθέμενοι τῶν παθημάτων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι

tanquam opportunum sit, ut in exsistentibus aliqua causa insit, quæ res ipsas moveat atque conjungat. Hos autem quomodo ordinare oporteat, quis scilicet eorum primus sit, liceat posterius judicare. (2) Quum autem contraria quoque bonis inesse naturæ apparerent, nec solum ordo et pulchrum, verum etiam inordinatio et turpe, pluraque mala quam bona, et turpia quam pulchra, ideo alius quidam amicitiam introduxit et contentionem, utrumque utriusque horum causam. (3) Si quis enim sequatur et secundum sententiam accipiat, non secundum ea quæ balbutiens Empedocles dicit, inveniet, amicitiam quidem bonorum causam esse, contentionem vero malorum. Quare si quis dicat quodammodo dicere, et primum Empedoclem dicere, malum et bonum esse principia, fortasse bene inquiet : siquidem bonorum omnium causa, ipsum bonum; ac malorum, ipsum malum est. (4) Hi quidem, ut dicimus, et hucusque duas causas, quas nos in Naturalibus deter minavimus, attigerunt, materiam, et unde motus : obscure tamen, et non clare; sed quemadmodum inexercitati in prœlio faciunt. Etenim illi circumeuntes, egregias sæpe plagas infligunt : sed nec illi ex scientia *feriunt*, neque hi videntur scire quid dicant. Fere etenim nullo modo videntur his uti, nisi paulum quiddam : (5) nam et Anaxagoras tanquam machina utitur Intellectu ad mundi generationem; et quum dubitat propter quam causam necessario sit, tunc eum attrahit; in ceteris vero, magis cetera omnia, quam intellectum, causam eorum quæ fiunt, ponit. Et Empedocles plus quidem isto causis utitur, neque sufficienter tamen, neque in his reperit, quod consequitur. Multis enim in locis apud eum amicitia quidem disjungit, contentio vero conjungit. Quum enim in elementa per contentionem universum dissolvitur, tunc ignis in unum coalescit, et ceterorum elementorum unumquodque : quum autem rursus per amicitiam in unum conveniunt, necesse est iterum particulas ex unoquoque separari. (6) Empedocles itaque præter alios antiquiores, primus hanc causam dividens introduxit : nec unum motus principium, sed diversa facit, et contraria : et ad hæc, elementa, quæ in materiæ specie dicuntur, quattuor esse primus asseruit; non tamen eis ut quattuor utitur, sed tanquam duo essent sola, igne quidem per se ipsum, oppositis vero, terra, aere et aqua, tanquam una natura. Comprehendat autem quispiam id ipsum ex ejus carminibus contemplans. (7) Is igitur, ut dicimus, ita, et tot principia asseruit. Leucippus vero ac ejus familiaris Democritus elementa quidem plenum et vacuum esse aiunt, dicentes hoc quidem ens, hoc vero non-ens : et rursus, ens quidem, plenum et solidum; non-ens autem, vacuum et rarum (quare nihilo magis ipsum ens, quam ipsum non-ens, esse aiunt, quia neque vacuum magis quam corpus), hæc autem causas exsistentium, ut materiam, esse. (8) Et quemadmodum qui unum faciunt subjectam substantiam, cetera passionibus ejus generant, rarum et densum, passionum statuentes principia, simili modo hi quoque

τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναί φασιν. Ταύτας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι, σχῆμά τε καὶ τάξιν καὶ θέσιν· διαφέρειν γάρ φασι τὸ ὂν ῥυσμῷ καὶ διαθιγῇ καὶ τροπῇ μόνον· τούτων δὲ ὁ μὲν ῥυσμὸς σχῆμά ἐστιν, ἡ δὲ διαθιγὴ τάξις, ἡ δὲ τροπὴ θέσις· διαφέρει γὰρ τὸ μὲν Α τοῦ Ν σχήματι, τὸ δὲ ΑΝ τοῦ ΝΑ τάξει, τὸ δὲ Ζ τοῦ Ν θέσει. Περὶ δὲ κινήσεως, ὅθεν ἢ πῶς ὑπάρχει τοῖς οὖσι, καὶ οὗτοι παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ῥᾳθύμως ἀφεῖσαν. (9) Περὶ μὲν οὖν τῶν δύο αἰτιῶν, ὥσπερ λέγομεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἔοικεν ἐζητῆσθαι παρὰ τῶν πρότερον.

differentias, causas ceterorum aiunt esse. Has autem tres dicunt, figuram, ordinem, et situm. Differre etenim ens aiunt dumtaxat Rhysmo, Diathige et Trope : quorum rhysmus quidem, figura; diathige vero, ordo; trope autem, situs est. Differt autem α ab ν, figura : αν vero ab να, ordine : ζ autem ab ν, situ. De motu vero, unde vel quomodo exsistentibus inest, et hi perinde atque alii per negligentiam omiserunt. (9) Hactenus itaque de duabus causis, ut dicebamus, videtur quæsitum a prioribus fuisse.

CAP. V.

Ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι τῶν μαθημάτων ἁψάμενοι πρῶτοι ταῦτα προήγαγον, καὶ ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ᾠήθησαν εἶναι πάντων. (2) Ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι, ἐν δὲ τοῖς ἀριθμοῖς ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὖσι καὶ γιγνομένοις, μᾶλλον ἢ ἐν πυρὶ καὶ γῇ καὶ ὕδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχὴ καὶ νοῦς, ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως, ἔτι δὲ τῶν ἁρμονιῶν ἐν ἀριθμοῖς ὁρῶντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους· ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνετο τὴν φύσιν ἀφωμοιῶσθαι πᾶσαν, οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων εἶναι ὑπέλαβον, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἁρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμόν· καὶ ὅσα εἶχον ὁμολογούμενα δεικνύναι ἔν τε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἁρμονίαις πρὸς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον. (3) Κἂν εἴ τί που διέλειπε, προσεγλίχοντο τοῦ συνειρομένην πᾶσαν αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν. Λέγω δ' οἷον, ἐπειδὴ τέλειον ἡ δεκὰς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναί φασιν, ὄντων δὲ ἐννέα μόνον τῶν φανερῶν διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν. (4) Διώρισται δὲ περὶ τούτων ἐν ἑτέροις ἡμῖν ἀκριβέστερον. Ἀλλ' οὗ δὴ χάριν ἐπερχόμεθα τοῦτό ἐστιν, ὅπως λάβωμεν καὶ παρὰ τούτων τίνας εἶναι τιθέασι τὰς ἀρχὰς καὶ πῶς εἰς τὰς εἰρημένας ἐκπίπτουσιν αἰτίας. (5) Φαίνονται δὴ καὶ οὗτοι τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ ὡς ὕλην τοῖς οὖσι καὶ ὡς πάθη τε καὶ ἕξεις, τοῦ δὲ ἀριθμοῦ στοιχεῖα τό τε ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν, τούτων δὲ τὸ μὲν πεπερασμένον τὸ δὲ ἄπειρον, τὸ δ' ἓν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τούτων (καὶ γὰρ ἄρτιον εἶναι καὶ περιττόν), τὸν δ' ἀριθμὸν ἐκ τοῦ ἑνός, ἀριθμοὺς δέ, καθάπερ εἴρηται, τὸν ὅλον οὐρανόν. (6) Ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, πέρας ἄπειρον, περιττὸν ἄρτιον, ἓν πλῆθος, δεξιὸν ἀριστερόν, ἄρρεν θῆλυ, ἠρεμοῦν κινούμενον, εὐθὺ καμπύλον, φῶς σκότος, ἀγαθὸν κακόν, τετράγωνον ἑτερόμηκες. Ὅνπερ τρόπον ἔοικε καὶ Ἀλκμαίων ὁ Κρο-

Inter hos vero, et ante istos, qui, appellati Pythagorici, primi mathematicis operam dederunt, illa præponebant, et eis innutriti, eorum principia, entium quoque cunctorum esse putarunt principia. (2) Quum autem numeri priores his natura sint, in numeris vero plures similitudines tum ad exsistentia tum ad ea quæ fiunt, quam in igne, in terra et in aqua inesse viderentur cernere (talis etenim ut puta numerorum passio, justitia, talis vero anima et intellectus, alia vero tempus, et ceterarum, ut ita dicam, unaquæque similiter); item quum harmoniarum in numeris inspicerent passiones ac rationes : quum itaque cetera quidem videretur natura omnis numeris assimilari, numeri vero totius naturæ primi, numerorum elementa, entium quoque cunctorum elementa esse putarunt, totumque cælum harmoniam et numerum esse; et illa quidem, quæ de numeris et harmoniis consentanea passionibus et partibus cæli ac universi dispositioni monstrare poterant, colligentes applicabant. (3) Quodsi quid alicubi deerat, studiose supplebant, quo totus eis tractatus consentaneus esset. Dico autem, veluti, quoniam denarius perfectus esse videtur, totamque numerorum naturam comprehendere, ideo et ea quæ in cælo feruntur, decem esse aiunt : quum vero novem solummodo sint, quæ manifeste apparent, decimam oppositam terram faciunt. (4) Determinatum autem est a nobis alibi de his magis exquisite. Sed cujus gratia hæc repetimus, hæc est : ut ab his etiam accipiamus, quæ ponunt esse principia, et quomodo in dictas causas incidunt. (5) Apparent etenim etiam isti numerum existimare principium esse, ut materiam exsistentibus, et ut passiones ac habitus; numeri autem elementa, par, et impar : quorum alterum finitum, alterum infinitum, unum vero, ex ambobus his esse : par etenim et impar esse : numerum autem, ex uno; numeros vero, ut dictum est, totum cælum. (6) Horum autem alii decem aiunt inter se coordinata esse principia : finitum infinitum, impar par, unum plura, dextrum sinistrum, masculinum femininum, quiescens motum, rectum curvum, lumen tenebras, bonum malum, quadratum et longius altero latere. Quemadmodum etiam

τωνιάτης ὑπολαβεῖν, καὶ ἤτοι οὗτος παρ' ἐκείνων ἢ ἐκεῖνοι παρὰ τούτου παρέλαβον τὸν λόγον τοῦτον· καὶ γὰρ ἐγένετο τὴν ἡλικίαν Ἀλκμαίων ἐπὶ γέροντι Πυθαγόρᾳ, ἀπεφήνατο δὲ παραπλησίως τούτοις· φησὶ γὰρ εἶναι δύο τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων, λέγων τὰς ἐναντιότητας οὐχ ὥσπερ οὗτοι διωρισμένας ἀλλὰ τὰς τυχούσας, οἷον λευκὸν μέλαν, γλυκὺ πικρόν, ἀγαθὸν κακόν, μέγα μικρόν. (7) Οὗτος μὲν οὖν ἀδιορίστως ἐπέρριψε περὶ τῶν λοιπῶν, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ πόσαι καὶ τίνες αἱ ἐναντιώσεις ἀπεφήναντο. (8) Παρὰ μὲν οὖν τούτων ἀμφοῖν τοσοῦτον ἔστι λαβεῖν, ὅτι τἀναντία ἀρχαὶ τῶν ὄντων· τὸ δ' ὅσαι παρὰ τῶν ἑτέρων, καὶ τίνες αὗταί εἰσιν. Πῶς μέντοι πρὸς τὰς εἰρημένας αἰτίας ἐνδέχεται συναγαγεῖν, σαφῶς μὲν οὐ διήρθρωται παρ' ἐκείνων, ἐοίκασι δ' ὡς ἐν ὕλης εἴδει τὰ στοιχεῖα τάττειν· ἐκ τούτων γὰρ ὡς ἐνυπαρχόντων συνεστάναι καὶ πεπλάσθαι φασὶ τὴν οὐσίαν. (9) Τῶν μὲν οὖν παλαιῶν καὶ πλείω λεγόντων τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἐκ τούτων ἱκανόν ἐστι θεωρῆσαι τὴν διάνοιαν· εἰσὶ δέ τινες οἳ περὶ τοῦ παντὸς ὡς ἂν μιᾶς οὔσης φύσεως ἀπεφήναντο, τρόπον δὲ οὐ τὸν αὐτὸν πάντες οὔτε τοῦ καλῶς οὔτε τοῦ κατὰ τὴν φύσιν. Εἰς μὲν οὖν τὴν νῦν σκέψιν τῶν αἰτίων οὐδαμῶς συναρμόττει περὶ αὐτῶν ὁ λόγος· οὐ γὰρ ὥσπερ ἔνιοι τῶν φυσιολόγων ἓν ὑποθέμενοι τὸ ὂν ὅμως γεννῶσιν ὡς ἐξ ὕλης τοῦ ἑνός, ἀλλ' ἕτερον τρόπον οὗτοι λέγουσιν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ προστιθέασι κίνησιν, γεννῶντές γε τὸ πᾶν, οὗτοι δὲ ἀκίνητον εἶναί φασιν. (10) Οὐ μὴν ἀλλὰ τοσοῦτόν γε οἰκεῖόν ἐστι τῇ νῦν σκέψει. Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς ἅπτεσθαι, Μέλισσος δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην· διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον, ὁ δ' ἄπειρόν φησιν εἶναι αὐτό· Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἑνίσας (ὁ γὰρ Παρμενίδης τούτου λέγεται μαθητής) οὐθὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν. (11) Οὗτοι μὲν οὖν, καθάπερ εἴπομεν, ἀφετέοι πρὸς τὴν νῦν παροῦσαν ζήτησιν, οἱ μὲν δύο καὶ πάμπαν ὡς ὄντες μικρὸν ἀγροικότεροι, Ξενοφάνης καὶ Μέλισσος· Παρμενίδης δὲ μᾶλλον βλέπων ἔοικέ που λέγειν· παρὰ γὰρ τὸ ὂν τὸ μὴ ὂν οὐθὲν ἀξιῶν εἶναι, ἐξ ἀνάγκης ἓν οἴεται εἶναι τὸ ὂν καὶ ἄλλο οὐθέν, περὶ οὗ σαφεστέρως ἐν τοῖς περὶ φύσεως εἰρήκαμεν. Ἀναγκαζόμενος δ' ἀκολουθεῖν τοῖς φαινομένοις, καὶ τὸ ἓν μὲν κατὰ τὸν λόγον, πλείω δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν ὑπολαμβάνων εἶναι, δύο τὰς αἰτίας καὶ δύο τὰς ἀρχὰς πάλιν τίθησι, θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἷον πῦρ καὶ γῆν λέγων· τούτων δὲ τὸ μὲν κατὰ τὸ ὂν τὸ θερμὸν τάττει, θάτερον δὲ κατὰ τὸ μὴ ὄν. (12) Ἐκ μὲν οὖν τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τῶν συνηδρευκότων ἤδη τῷ λόγῳ σοφῶν τοσαῦτα παρειλήφαμεν, παρὰ μὲν τῶν πρώτων σωματικήν τε τὴν ἀρχήν (ὕδωρ γὰρ καὶ πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα σώματά ἐστιν), καὶ τῶν μὲν μίαν τῶν δὲ πλείους ἀρχὰς τὰς σωματικάς, ἀμφοτέρων μέντοι ταύτας ὡς ἐν ὕλης εἴδει τιθέντων, παρὰ δέ τινων ταύτην τε τὴν αἰτίαν τιθέντων καὶ πρὸς ταύτῃ

Alcmæo Crotoniates putasse videtur : et aut iste ab illis, aut illi ab isto hanc mutuati sunt opinionem. Fuit etenim ætate Alcmæo Pythagoræ jam senioris; asseruit autem istis similiter. In duo namque plerasque humanas res ait distingui, contrarietates dicens : non tamen, ut illi, distinctas, sed quascumque, ut puta album nigrum, dulce amarum, bonum malum, parvum magnum. (7) Is itaque indistinctum de reliquis effudit sermonem; Pythagorici vero quot etiam et quæ sint contrarietates, asseruerunt. (8) Ex ambobus igitur his tantum accipere est, quod contraria principia entium sunt : quot autem et quæ illa sint, ex ceteris solum. Verum quomodo illa ad dictas causas applicari possint, clare quidem ab eis non est determinatum : videntur tamen ut in materiæ specie ponere elementa. Ex his enim, tanquam intrinsecis, constare ac fingi substantiam aiunt. (9) Veterum itaque ac plura elementa naturæ dicentium mentem ex his satis speculari licet. Sunt autem qui de universo, tanquam si una natura esset, ita asseruerunt : non tamen modo eodem omnes, neque ejus quod bene, neque ejus quod secundum naturam est. In præsenti itaque causarum consideratione, nullo modo convenit sermo de eis. Non enim, ut quidam physicorum, unum supponentes ipsum ens, nihilo minus ex uno tanquam ex materia generant, sed alio modo hi dicunt. Illi enim quum generent universum, addunt tamen motum : hi vero immobile esse aiunt. (10) Attamen aliquatenus præsenti perscrutationi proprium est in his. Parmenides enim unum secundum rationem attigisse videtur; Melissus vero, secundum materiam. Quare id ille quidem finitum, hic vero infinitum ait esse. Xenophanes autem, quanquam prior istis, unum posuerat (nam Parmenides ejus auditor fuisse dicitur), nihil tamen clarum dixit, et neutrius horum naturam attigisse videtur : sed ad totum cælum respiciens, ipsum unum ait esse Deum. (11) Hi igitur, ut diximus, de præsenti quæstione omittendi, duo quidem, et penitus tanquam paululum agrestiores, Xenophanes atque Melissus : Parmenides vero magis perspexisse quæ dixit videtur. Quod enim est præter ipsum ens, ipsum non-ens, nihil judicans esse, necessario unum putat ipsum ens esse, et nihil aliud. De quo clarius in Naturalibus diximus. Coactus vero illa, quæ apparent, sequi, et unum ratione, plura vero secundum sensum putans esse, duas causas rursum ac duo principia ponit, calidum et frigidum, velut ignem et terram dicens. Horum autem alterum, calidum scilicet, cum ente, alterum vero cum non-ente collocat. (12) Ex dictis itaque, et ab illis qui jam rationi incubuerunt, sapientibus, ista accepimus : a primis quidem et corporale principium (aqua namque et ignis, et similia, corpora sunt), et horum a quibusdam unum, a quibusdam plura corporalia principia, utrisque tamen ista ut in materiæ specie ponentibus, ceteris vero et hanc causam, et

τὴν ὅθεν ἡ κίνησις, καὶ ταύτην παρὰ τῶν μὲν μίαν παρὰ τῶν δὲ δύο. (13) Μέχρι μὲν οὖν τῶν Ἰταλικῶν καὶ χωρὶς ἐκείνων μετριώτερον εἰρήκασιν οἱ ἄλλοι περὶ αὐτῶν, πλὴν ὥσπερ εἴπομεν, δυοῖν τε αἰτίαιν τυγχάνουσι κεχρημένοι, καὶ τούτων τὴν ἑτέραν οἱ μὲν μίαν οἱ δὲ δύο ποιοῦσι, τὴν ὅθεν ἡ κίνησις· οἱ δὲ Πυθαγόρειοι δύο μὲν τὰς ἀρχὰς κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρήκασι τρόπον, τοσοῦτον δὲ προσεπέθεσαν, ὃ καὶ ἴδιόν ἐστιν αὐτῶν, ὅτι τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἓν οὐχ ἑτέρας τινὰς ᾠήθησαν εἶναι φύσεις, οἷον πῦρ ἢ γῆν ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἄπειρον καὶ αὐτὸ τὸ ἓν οὐσίαν εἶναι τούτων ὧν κατηγοροῦνται, διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν ἁπάντων. (14) Περί τε τούτων οὖν τοῦτον ἀπεφήναντο τὸν τρόπον, καὶ περὶ τοῦ τί ἐστιν ἤρξαντο μὲν λέγειν καὶ ὁρίζεσθαι, λίαν δ' ἁπλῶς ἐπραγματεύθησαν. Ὡρίζοντό τε γὰρ ἐπιπολαίως, καὶ ᾧ πρώτῳ ὑπάρξειεν ὁ λεχθεὶς ὅρος, τοῦτ' εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἐνόμιζον, ὥσπερ εἴ τις οἴοιτο ταὐτὸν εἶναι διπλάσιον καὶ τὴν δυάδα, διότι πρῶτον ὑπάρχει τοῖς δυσὶ τὸ διπλάσιον. Ἀλλ' οὐ ταὐτὸν ἴσως ἐστὶ τὸ εἶναι διπλασίῳ καὶ δυάδι. Εἰ δὲ μή, πολλὰ τὸ ἓν ἔσται, ὃ κἀκείνοις συνέβαινεν. Παρὰ μὲν οὖν τῶν πρότερον καὶ τῶν ἄλλων τοσαῦτα ἔστι λαβεῖν.

cum ista, etiam unde motus, statuentibus : et hanc, a quibusdam unam, a quibusdam duas. (13) Usque ad Italicos igitur, et absque illis, mediocrius ceteri de eis dixerunt, nisi quod, ut diximus, duabus causis usi sunt : et harum alteram unde motus, quidam unam, quidam duas faciunt. Pythagorici vero, duo quidem eodem modo dixerunt principia; tantum autem addiderunt id quod proprium eorum est), quod finitum, et infinitum, et unum non putarunt ullas alias esse naturas, ut puta, ignem, aut terram, aut aliud simile : sed ipsum infinitum, et ipsum unum, substantiam horum esse, de quibus prædicantur : quare et numerum substantiam omnium esse. (14) In hunc itaque modum et de his asseruerunt, et de ipso quid est, inceperunt quidem dicere et definire, sed valde simpliciter tractarunt. Definiebant namque perfunctorie : et cui primo dicta definitio inesset, hoc esse substantiam rei putarunt : perinde ac si quis putaret idem esse duplum et dualitatem, quoniam primum dualitati duplum inest : sed non est idem fortassis duplum et dualitatem esse : quodsi non, ipsum unum erit multa, quod illis quoque accidebat. A prioribus quidem et ceteris hæc demum licet accipere.

CAP. VI.

Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. Ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν· Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν, ἐν μέντοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρώτου τὴν διάνοιαν, ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος διὰ τὸ τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἑτέρων τοῦτο γινόμενον καὶ οὐ τῶν αἰσθητῶν τινός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὅρον τῶν αἰσθητῶν τινός, ἀεί γε μεταβαλλόντων. (2) Οὗτος μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσιν. Τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβαλών, τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν, ἀφεῖσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν. (3) Ἔτι δὲ παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ εἴδη τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων εἶναί φησι μεταξύ, διαφέροντα τῶν μὲν αἰσθητῶν τῷ ἀΐδια καὶ ἀκίνητα εἶναι, τῶν δ' εἰδῶν τῷ τὰ μὲν πόλλ' ἄττα ὅμοια εἶναι τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ ἓν ἕκαστον μόνον. Ἐπεὶ δ' αἴτια τὰ εἴδη τοῖς ἄλλοις, τἀκείνων στοιχεῖα πάντων ᾠήθη τῶν ὄντων εἶ-

Post dictas vero philosophias disciplina Platonis supervenit, in plerisque quidem istos secuta, quædam autem etiam propria præter Italicorum habens philosophiam. Cum Cratylo namque a puero conversatus, et Heracliti opinionibus assuetus, tanquam omnibus sensibilibus semper fluentibus, et de eis non exsistente scientia, hæc quidem etiam postea ita arbitratus est. Quum vero Socrates de moralibus quidem tractaret, de tota vero natura nihil, in his tamen universale quæreret, et primus mentem ad definitiones applicaret, illum ob hoc laudans, putavit, de aliis, et non de aliquo sensibilium, hoc fieri : Impossibilem enim definitionem communem cujuspiam sensibilium esse, quæ semper mutantur : (2) et sic talia entium ideas appellavit : sensibilia vero præter hæc, et secundum hæc, omnia dici. Secundum participationem namque esse pleraque æquivocorum speciebus : participationem vero dicens, nomen solum mutavit. Pythagorici etenim imitatione numerorum aiunt entia esse; Plato vero nomen mutando, participatione : participationem vero, aut imitationem specierum, quænam sit, quærere in medio reliquerunt. (3) Item præter sensibilia, etiam species mathematicas, res ait medias esse, a sensibilibus quidem differentes, eo quod perpetuæ et immobiles sunt; a speciebus vero, eo quod illæ quidem multæ quædam similes sunt, species vero ipsa, unaquæque sola. Et quoniam species causæ ceteris, illarum elementa omnium putavit entium elementa

ναι στοιχεῖα. (4) Ὡς μὲν οὖν ὕλην τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν εἶναι ἀρχάς, ὡς δ' οὐσίαν τὸ ἕν· ἐξ ἐκείνων γὰρ κατὰ μέθεξιν τοῦ ἑνὸς τὰ εἴδη εἶναι τοὺς ἀριθμούς. Τὸ μέντοι γε ἓν οὐσίαν εἶναι, καὶ μὴ ἕτερόν γέ τι ὂν λέγεσθαι ἕν, παραπλησίως τοῖς Πυθαγορείοις ἔλεγε, καὶ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς αἰτίους εἶναι τοῖς ἄλλοις τῆς οὐσίας ὡσαύτως ἐκείνοις· τὸ δὲ ἀντὶ τοῦ ἀπείρου ὡς ἑνὸς δυάδα ποιῆσαι, τὸ δ' ἄπειρον ἐκ μεγάλου καὶ μικροῦ, τοῦτ' ἴδιον· καὶ ἔτι ὁ μὲν τοὺς ἀριθμοὺς παρὰ τὰ αἰσθητά, οἱ δ' ἀριθμοὺς εἶναί φασιν αὐτὰ τὰ πράγματα, καὶ τὰ μαθηματικὰ μεταξὺ τούτων οὐ τιθέασιν. (5) Τὸ μὲν οὖν τὸ ἓν καὶ τοὺς ἀριθμοὺς παρὰ τὰ πράγματα ποιῆσαι, καὶ μὴ ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι, καὶ ἡ τῶν εἰδῶν εἰσαγωγὴ διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἐγένετο σκέψιν (οἱ γὰρ πρότεροι διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον), τὸ δὲ δυάδα ποιῆσαι τὴν ἑτέραν φύσιν διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφυῶς ἐξ αὐτῆς γεννᾶσθαι, ὥσπερ ἔκ τινος ἐκμαγείου. (6) Καίτοι συμβαίνει γ' ἐναντίως· οὐ γὰρ εὔλογον οὕτως. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς ὕλης πολλὰ ποιοῦσιν, τὸ δ' εἶδος ἅπαξ γεννᾷ μόνον, φαίνεται δ' ἐκ μιᾶς ὕλης μία τράπεζα, ὁ δὲ τὸ εἶδος ἐπιφέρων εἷς ὢν πολλὰς ποιεῖ. Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ· τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ μιᾶς πληροῦται ὀχείας, τὸ δ' ἄρρεν πολλὰ πληροῖ· καίτοι ταῦτα μιμήματα τῶν ἀρχῶν ἐκείνων ἐστίν. (7) Πλάτων μὲν οὖν περὶ τῶν ζητουμένων οὕτω διώρισεν· φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι δυοῖν αἰτίαιν ἐστὶ μόνον κεχρημένος, τῇ τε τοῦ τί ἐστι καὶ τῇ κατὰ τὴν ὕλην· τὰ γὰρ εἴδη τοῦ τί ἐστιν αἴτια τοῖς ἄλλοις, τοῖς δ' εἴδεσι τὸ ἕν. Καὶ τίς ἡ ὕλη ἡ ὑποκειμένη, καθ' ἧς τὰ εἴδη μὲν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τὸ δ' ἓν ἐν τοῖς εἴδεσι λέγεται, ὅτι αὕτη δυάς ἐστι, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. (8) Ἔτι δὲ τὴν τοῦ εὖ καὶ τοῦ κακῶς αἰτίαν τοῖς στοιχείοις ἀπέδωκεν ἑκατέροις ἑκατέραν, ὥσπερ φαμὲν καὶ τῶν προτέρων ἐπιζητῆσαί τινας φιλοσόφων, οἷον Ἐμπεδοκλέα καὶ Ἀναξαγόραν.

esse: (4) et ut materiam quidem magnum et parvum esse principia, tanquam vero substantiam ipsum unum: ex illis enim participatione ipsius unius, species numeros esse: ipsum tamen unum substantiam esse, et non aliquid aliud dici unum esse, quemadmodum Pythagorici, dicebat; atque numeros causas ceteris substantiæ esse, similiter atque illi. Sed pro infinito tanquam uno, dualitatem facere, infinitum vero ex magno et parvo, hoc ejus proprium est. Item is quidem numeros præter sensibilia, illi vero numeros ipsas res esse aiunt, et mathematica in medio horum non ponunt. (5) Ipsum igitur unum, et numeros præter res facere, et non, ut Pythagorici, et introductio specierum, propter eam, quæ in orationibus fit, perscrutationem evenit (priores enim dialecticæ expertes fuerunt); dualitatem vero facere alteram naturam, propterea quod numeri, præter primos, ex ea aptissime, velut ex quadam effigie, generantur. (6) Atqui accidit contra. Non enim rationi consentaneum est ita fieri. Numeri etenim ex materia multa faciunt; species vero semel generat solum. Apparet autem ex una materia, una mensa; qui vero speciem inducit, quæ una est, multas facit. Similiter autem et masculus ad feminam se habet. Hæc etenim ex uno congressu adimpletur; masculus vero multas implet. Atqui ista imitationes illorum principiorum sunt. (7) Plato igitur de propositis quæstionibus ita determinavit. Patet autem ex dictis, quod duabus causis utitur solum, ea, quæ ipsius quid est, et ea, quæ secundum materiam. Species enim ceteris ipsius quid sint, causæ sunt; speciebus vero ipsum unum. Et quæ sit subjecta materia, de qua species quidem de sensibilibus, unum vero in speciebus dicitur, quia dualitas hæc est, magnum et parvum. (8) Item ipsius bene, ipsiusque male, causam elementis attribuit utrisque utramque, quod etiam primorum quosdam philosophorum, Empedoclem et Anaxagoram, dicimus quæsivisse.

CAP. VII.

Συντόμως μὲν οὖν καὶ κεφαλαιωδῶς ἐπεληλύθαμεν τίνες τε καὶ πῶς τυγχάνουσιν εἰρηκότες περί τε τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἀληθείας· ὅμως δὲ τοσοῦτόν γ' ἔχομεν ἐξ αὐτῶν, ὅτι τῶν λεγόντων περὶ ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐθεὶς ἔξω τῶν ἐν τοῖς περὶ φύσεως ἡμῖν διωρισμένων εἴρηκεν, ἀλλὰ πάντες ἀμυδρῶς μέν, ἐκείνων δέ πως φαίνονται θιγγάνοντες. (2) Οἱ μὲν γὰρ ὡς ὕλην τὴν ἀρχὴν λέγουσιν, ἄν τε μίαν ἄν τε πλείους ὑποθῶσι, καὶ ἐάν τε σῶμα ἐάν τε ἀσώματον τιθῶσιν, οἷον Πλάτων μὲν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν λέγων, οἱ δ' Ἰταλικοὶ τὸ ἄπειρον, Ἐμπεδοκλῆς δὲ πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα, Ἀναξαγόρας δὲ τὴν τῶν ὁμοιομερῶν ἀπειρίαν. Οὗτοί τε δὴ πάντες τῆς τοιαύτης αἰτίας ἡμμένοι εἰσί, καὶ ἔτι ὅσοι ἀέρα ἢ πῦρ ἢ ὕδωρ ἢ πυρὸς μὲν πυκνότερον ἀέρος δὲ λεπτότερον· καὶ γὰρ τοιοῦτόν τινες εἰρήκασιν εἶναι τὸ πρῶτον στοιχεῖον. (3) Οὗτοι μὲν οὖν ταύτης τῆς αἰτίας ἥψαντο μόνον, ἕτεροι δέ τινες ὅθεν ἡ ἀρχὴ

Breviter igitur et summatim percurrimus, quinam et quomodo locuti sint de principiis et ipsa veritate. Tantum tamen ex eis habemus, quod eorum, qui de principio et causa dixerunt, nemo quicquam præter ea quæ in Naturalibus determinata sunt a nobis, dixerit; sed omnes, obscure quidem, illa tamen aliquatenus visi sunt attingere. (2) Quidam enim ut materiam principium ponunt, sive unam, sive plures supponant, et sive corpus sive incorpoream ponant, ut Plato magnum et parvum dicens; Italici, infinitum; Empedocles, ignem et terram et aquam et aerem; Anaxagoras vero, infinitatem similium partium. Hi igitur omnes talem causam perstrinxerunt, et ad hæc quicumque aerem, aut ignem, aut aquam, aut igne quidem densius, aere vero tenuius: etenim tale quidam dixerunt primum elementum esse. (3) Hi igitur hanc attigerunt causam solam. Alii vero quidam unde principium motus, quicumque

τῆς κινήσεως, οἷον ὅσοι φιλίαν καὶ νεῖκος ἢ νοῦν ἢ ἔρωτα ποιοῦσιν ἀρχήν. Τὸ δὲ τί ἦν εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν σαφῶς μὲν οὐθεὶς ἀποδέδωκε, μάλιστα δ' οἱ τὰ εἴδη τιθέντες λέγουσιν· οὔτε γὰρ ὡς ὕλην τοῖς αἰσθητοῖς τὰ εἴδη καὶ τὸ ἓν τοῖς εἴδεσιν, οὔθ' ὡς ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως γιγνομένην ὑπολαμβάνουσιν (ἀκινησίας γὰρ αἴτια μᾶλλον καὶ τοῦ ἐν ἠρεμίᾳ εἶναί φασιν), ἀλλὰ τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ τῶν ἄλλων τὰ εἴδη παρέχονται, τοῖς δ' εἴδεσι τὸ ἕν. (4) Τὸ δ' οὗ ἕνεκα αἱ πράξεις καὶ αἱ μεταβολαὶ καὶ αἱ κινήσεις, τρόπον μέν τινα λέγουσιν αἴτιον, οὕτω δὲ οὐ λέγουσιν, οὐδ' ὅνπερ πέφυκεν. Οἱ μὲν γὰρ νοῦν λέγοντες ἢ φιλίαν ὡς ἀγαθὸν μέν τι ταύτας τὰς αἰτίας τιθέασιν, οὐ μὴν ὡς ἕνεκά γε τούτων ἢ ὂν ἢ γιγνόμενόν τι τῶν ὄντων, ἀλλ' ὡς ἀπὸ τούτων τὰς κινήσεις οὔσας λέγουσιν. (5) Ὡς δ' αὔτως καὶ οἱ τὸ ἓν ἢ τὸ ὂν φάσκοντες εἶναι τὴν τοιαύτην φύσιν, τῆς μὲν οὐσίας αἴτιόν φασιν εἶναι, οὐ μὴν τούτου γε ἕνεκα ἢ εἶναι ἢ γίγνεσθαι. Ὥστε λέγειν τε καὶ μὴ λέγειν πως συμβαίνει αὐτοῖς τἀγαθὸν αἴτιον· οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς λέγουσιν. (6) Ὅτι μὲν οὖν ὀρθῶς διώρισται περὶ τῶν αἰτίων, καὶ πόσα καὶ ποῖα, μαρτυρεῖν ἐοίκασιν ἡμῖν καὶ οὗτοι πάντες, οὐ δυνάμενοι θιγεῖν ἄλλης αἰτίας. Πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι ζητητέαι αἱ ἀρχαὶ ἢ οὕτως ἅπασαι ἢ τινὰ τρόπον τούτων, δῆλον. Πῶς δὲ τούτων ἕκαστος εἴρηκε, καὶ πῶς ἔχει περὶ τῶν ἀρχῶν, τὰς ἐνδεχομένας ἀπορίας μετὰ τοῦτο διέλθωμεν περὶ αὐτῶν.

scilicet amicitiam et contentionem, intellectum, aut amorem principium faciunt. Ipsum vero quid erat esse, et substantiam, clare quidem nullus assignavit; maxime vero dicunt, qui species ponunt: nec enim ut materiam sensibilibus species, et unum speciebus, accipiunt, neque tanquam illinc principium motus fieret, putant (immobilitatis enim causas et quietis magis esse aiunt): sed quid erat esse unicuique ceterorum species attribuunt; speciebus autem, ipsum unum. (4) Ipsum vero, cujus gratia actiones, mutationes, et motus, quodammodo quidem dicunt causam, non autem ita dicunt, neque quomodo natum est. Qui enim intellectum, aut amicitiam dicunt, tanquam bonum quoddam has causas ponunt, non tamen tanquam horum causa quicquam exsistentium aut sit aut fiat, sed tanquam ex his motus eorum essent, ita dicunt. (5) Similiter et qui unum vel ens esse ejusmodi naturam aiunt, substantiæ quidem causam esse dicunt, non tamen hujus causa aut esse aut fieri. Quare contingit eis quodammodo et dicere et negare, bonum esse causam: non enim simpliciter, sed secundum accidens dicunt. (6) Quod igitur de causis, et quot, et quales sint, recte determinatum sit, testari nobis etiam isti omnes videntur, quum non possint aliam attingere causam: et ad hæc quod principia, aut ita omnia, aut horum aliquo modo quærenda sint, patet. Quo vero pacto horum quisque dixerit, et quomodo de principiis se res habeat, dubitationes quæ contingere possunt de his ipsis, deinceps percurramus.

CAP. VIII.

Ὅσοι μὲν οὖν ἕν τε τὸ πᾶν καὶ μίαν τινὰ φύσιν ὡς ὕλην τιθέασι, καὶ ταύτην σωματικὴν καὶ μέγεθος ἔχουσαν, δῆλον ὅτι πολλαχῶς ἁμαρτάνουσιν. Τῶν γὰρ σωμάτων τὰ στοιχεῖα τιθέασι μόνον, τῶν δ' ἀσωμάτων οὔ, ὄντων καὶ ἀσωμάτων. (2) Καὶ περὶ γενέσεως (καὶ φθορᾶς) ἐπιχειροῦντες τὰς αἰτίας λέγειν, καὶ περὶ πάντων φυσιολογοῦντες, τὸ τῆς κινήσεως αἴτιον ἀναιροῦσιν. (3) Ἔτι δὲ τὸ τὴν οὐσίαν μηθενὸς αἰτίαν τιθέναι, μηδὲ τὸ τί ἐστι· καὶ πρὸς τούτοις τὸ ῥᾳδίως τῶν ἁπλῶν σωμάτων λέγειν ἀρχὴν ὁτιοῦν πλὴν γῆς, οὐκ ἐπισκεψάμενοι τὴν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν πῶς ποιοῦνται, λέγω δὲ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα· τὰ μὲν γὰρ συγκρίσει, τὰ δὲ διακρίσει ἐξ ἀλλήλων γίγνεται. (4) Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ πρότερον εἶναι καὶ ὕστερον διαφέρει πλεῖστον· τῇ μὲν γὰρ ἂν δόξειε στοιχειωδέστατον εἶναι πάντων ἐξ οὗ γίγνονται συγκρίσει πρώτου, τοιοῦτον δὲ τὸ μικρομερέστατον καὶ λεπτότατον ἂν εἴη τῶν σωμάτων. Διόπερ ὅσοι πῦρ ἀρχὴν τιθέασι, μάλιστα ὁμολογουμένως ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ λέγοιεν. (5) Τοιοῦτον δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος ὁμολογεῖ τὸ στοιχεῖον εἶναι τὸ τῶν σωμάτων. Οὐθεὶς γοῦν τῶν ὕστερον ἠξίωσε καὶ ἓν λεγόντων γῆν εἶναι στοιχεῖον, δηλονότι διὰ τὴν μεγαλομέρειαν, τῶν δὲ τριῶν στοιχείων ἕκαστον εἴληφε κριτήν τινα· οἱ μὲν γὰρ πῦρ, οἱ δ' ὕδωρ, οἱ δ' ἀέρα τοῦτ' εἶναί φασιν· καί-

Quicumque igitur universum unum et unam quandam esse naturam ut materiam ponunt, et hanc corporalem, et magnitudinem habentem, patet quod multipliciter errant. Corporum enim elementa solum ponunt, incorporeorum vero minime, quum etiam incorporea sint. (2) Quumque de generatione [et corruptione] causas dicere conarentur, et de natura omnium rationes reddere, motus causam perimunt. (3) Item substantiam nullius causam ponendo, nec ipsum quid est; et ad hæc facile simplicium corporum quodcumque principium esse dicendo, terra excepta: non considerantes mutuam inter ea generationem, quomodo fiat: dico autem ignem, terram, aquam et aerem. Quædam enim conjunctione, quædam vero disjunctione invicem fiunt. (4) Hoc vero ad hoc ut prius et posterius sit, plurimum differt. Sic etenim apparere possit id maxime omnium elementale, ex quo primo conjunctione fiunt. Tale vero illud fuerit profecto, quod partium minutissimarum, subtilissimumque corporum sit. Quicumque igitur ignem principium statuunt, maxime convenienter huic rationi dicent. (5) Tale autem ceterorum quoque quisque fatetur elementum corporum esse. Quare nemo posteriorum, qui unum ponebant, terram elementum existimaverat, scilicet propter partium magnitudinem. Trium vero quodcumque elementorum habuit suffragantem aliquem: quidam enim ignem, quidam aquam,

τοι διὰ τί ποτ' οὐ καὶ τὴν γῆν λέγουσιν, ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων; πάντα γὰρ εἶναί φασι γῆν. Φησὶ δὲ καὶ Ἡσίοδος τὴν γῆν πρώτην γενέσθαι τῶν σωμάτων· οὕτως ἀρχαίαν καὶ δημοτικὴν συμβέβηκεν εἶναι τὴν ὑπόληψιν. (6) Κατὰ μὲν οὖν τοῦτον τὸν λόγον οὔτ' εἴ τις τούτων τι λέγει πλὴν πυρός, οὔτ' εἴ τις ἀέρος μὲν πυκνότερον τοῦτο τίθησιν ὕδατος δὲ λεπτότερον, οὐκ ὀρθῶς ἂν λέγοι. Εἰ δ' ἐστὶ τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον, τὸ δὲ πεπεμμένον καὶ συγκεκριμένον ὕστερον τῇ γενέσει, τοὐναντίον ἂν εἴη τούτων, ὕδωρ μὲν ἀέρος πρότερον, γῆ δὲ ὕδατος. (7) Περὶ μὲν οὖν τῶν μίαν τιθεμένων αἰτίαν οἵαν εἴπομεν, ἔστω ταῦτ' εἰρημένα· τὸ δ' αὐτὸ κἂν εἴ τις ταῦτα πλείω τίθησιν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς τέτταρά φησιν εἶναι σώματα τὴν ὕλην. Καὶ γὰρ τούτῳ τὰ μὲν ταὐτὰ τὰ δ' ἴδια συμβαίνειν ἀνάγκη. Γιγνόμενά τε γὰρ ἐξ ἀλλήλων ὁρῶμεν ὡς οὐκ ἀεὶ διαμένοντος πυρὸς καὶ γῆς τοῦ αὐτοῦ σώματος (εἴρηται δὲ ἐν τοῖς περὶ φύσεως περὶ αὐτῶν)· καὶ περὶ τῆς τῶν κινουμένων αἰτίας, πότερον ἓν ἢ δύο θετέον, οὔτ' ὀρθῶς οὔτε εὐλόγως οἰητέον εἰρῆσθαι παντελῶς. (8) Ὅλως τε ἀλλοίωσιν ἀναιρεῖσθαι ἀνάγκη τοῖς οὕτω λέγουσιν· οὐ γὰρ ἐκ θερμοῦ ψυχρὸν οὐδὲ ἐκ ψυχροῦ θερμὸν ἔσται. Τὶ γὰρ ἂν αὐτὰ πάσχοι τἀναντία, καὶ τὶς ἂν εἴη μία φύσις ἡ γιγνομένη πῦρ καὶ ὕδωρ, ὃ ἐκεῖνος οὔ φησιν. (9) Ἀναξαγόραν δ' εἴ τις ὑπολάβοι δύο λέγειν στοιχεῖα, μάλιστ' ἂν ὑπολάβοι κατὰ λόγον, ὃν ἐκεῖνος αὐτὸς μὲν οὐ διήρθρωσεν, ἠκολούθησε μέντ' ἂν ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐπάγουσιν αὐτόν. Ἀτόπου γὰρ ὄντος καὶ ἄλλως τοῦ φάσκειν μεμῖχθαι τὴν ἀρχὴν πάντα, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ἄμικτα δεῖν προϋπάρχειν, καὶ διὰ τὸ μὴ πεφυκέναι τῷ τυχόντι μίγνυσθαι τὸ τυχόν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τὰ πάθη καὶ τὰ συμβεβηκότα χωρίζοιτ' ἂν τῶν οὐσιῶν (τῶν γὰρ αὐτῶν μῖξίς ἐστι καὶ χωρισμός), ὅμως εἴ τις ἀκολουθήσειε συνδιαρθρῶν ἃ βούλεται λέγειν, ἴσως ἂν φανείη καινοπρεπεστέρως λέγων. (10) Ὅτε γὰρ οὐθὲν ἦν ἀποκεκριμένον, δῆλον ὡς οὐθὲν ἦν ἀληθὲς εἰπεῖν κατὰ τῆς οὐσίας ἐκείνης, λέγω δ' οἷον ὅτι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν ἢ φαιὸν ἢ ἄλλο χρῶμα, ἀλλ' ἄχρων ἦν ἐξ ἀνάγκης· εἶχε γὰρ ἄν τι τούτων τῶν χρωμάτων. Ὁμοίως δὲ καὶ ἄχυμον τῷ αὐτῷ λόγῳ τούτῳ, οὐδὲ ἄλλο τῶν ὁμοίων οὐθέν· οὔτε γὰρ ποιόν τι οἷόντε αὐτὸ εἶναι οὔτε ποσὸν οὔτε τί. Τῶν γὰρ ἐν μέρει τι λεγομένων εἰδῶν ὑπῆρχεν ἂν αὐτῷ, τοῦτο δὲ ἀδύνατον μεμιγμένων γε πάντων· ἤδη γὰρ ἂν ἀπεκέκριτο· φησὶ δ' εἶναι μεμιγμένα πάντα πλὴν τοῦ νοῦ, τοῦτον δὲ ἀμιγῆ μόνον καὶ καθαρόν. (11) Ἐκ δὴ τούτων συμβαίνει λέγειν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς τό τε ἕν (τοῦτο γὰρ ἁπλοῦν καὶ ἀμιγές) καὶ θάτερον, οἷον τίθεμεν τὸ ἀόριστον πρὶν ὁρισθῆναι καὶ μετασχεῖν εἴδους τινός. Ὥστε λέγεται μὲν οὔτ' ὀρθῶς οὔτε σαφῶς, βούλεται μέντοι τι παραπλήσιον τοῖς τε ὕστερον λέγουσιν καὶ τοῖς φαινομένοις μᾶλλον. (12) Ἀλλὰ γὰρ οὗτοι μὲν τοῖς περὶ γένεσιν λόγοις καὶ φθορὰν καὶ κίνησιν οἰκεῖοι

quidam aerem, hoc aiunt esse. At cur non dicunt et terram, ut multi hominum? omnia etenim terram esse dicunt. Hesiodus quoque primam corporum terram ait esse: tam vulgarem et publicam accidit hanc opinionem esse. (6) Secundum hanc itaque rationem, si quis aut quicquam horum, excepto igne, dicat, aut aere quidem densius, aqua vero tenuius hoc ponat, non recte profecto inquiet. Quodsi id quod generatione posterius, natura prius sit, quod vero digestum et conjunctum generatione posterius sit, contrarium his esset utique: aqua quidem aere prior, terra vero hac ipsa aqua. (7) De his igitur, qui unam qualem diximus causam ponunt, hæc dicta sint. Id ipsum autem etiam si quis hæc plura ponit, ut Empedocles quattuor corpora ait esse materiam: et huic enim partim eadem, partim propria necesse est accidere. Nam et quod invicem fiunt, videmus, utpote non semper igne et terra manente eodem corpore (dictum autem de eis in Naturalibus est); deque causa moventium, unum, an duo ponenda sint, neque recte, neque rationabiliter omnino arbitrandum est dictum fuisse. (8) Et simpliciter alterationem auferant necesse est qui ita dicunt. Non enim ex calido frigidum, nec ex frigido calidum erit. Aliquid enim ipsa contraria patiantur, et aliqua una natura sit, quæ ignis et aqúa fiat: quod ille minime dicit. (9) Anaxagoram vero si quis putat duo dicere elementa, maxime secundum rationem arbitrabitur, quam ille quidem ipse non digessit: necessario tamen sequeretur eos qui eam inferent: quandoquidem absurdum alioquin sit dicere a principio omnia mista esse, tum quoniam accidit immista oportere antea esse, tum quoniam non est natura aptum quodcumque cuicumque misceri. Et ad hæc, quoniam passiones et accidentia separarentur a substantiis (eorundem enim est mistio et separatio). Si quis tamen sequatur digerens una cum eo quod dicere vult, fortassis videatur quædam nova dicere. (10) Quando enim nil erat separatum, patet quod nil erat vere de illa substantia dicendum: dico autem quod neque album, neque nigrum, aut fuscum, aut alium colorem, sed quod colore vacans necessario esset. Alioqui namque aliquem horum colorum haberet. Similiter etiam sine sapore. Eadem ratione nec aliud quicquam similium. Nec enim quale quid possibile est illud esse, neque quantum, neque quid. Specierum enim, quæ in parte dicuntur, aliqua ei sane inesset. Hoc vero impossibile, si mista sint omnia. Essent enim jam separata. Ait autem omnia esse mista, intellectu excepto: hunc vero solum, impermistum et purum. (11) Ex his vero illi accidit principia dicere et ipsum unum (hoc enim simplex et impermistum), et alterum, quale indeterminatum ponimus antequam determinetur, et aliqua participet specie. Quare dicitur quidem neque recte, neque clare: vult autem simile quiddam et iis quæ posterius dicunt, et iis quæ magis evidenter apparent. (12) Verum hi quidem ad illas, quæ circa generationem et corruptionem et mo-

τυγχάνουσι μόνον· σχεδὸν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦσι μόνον. Ὅσοι δὲ περὶ μὲν ἁπάντων τῶν ὄντων ποιοῦνται τὴν θεωρίαν, τῶν δ' ὄντων τὰ μὲν αἰσθητὰ τὰ δ' οὐκ αἰσθητὰ τιθέασι, δῆλον ὡς περὶ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν ποιοῦνται τὴν ἐπίσκεψιν· διὸ μᾶλλον ἄν τις ἐνδιατρίψειε περὶ αὐτῶν, τί καλῶς ἢ μὴ καλῶς λέγουσιν εἰς τὴν τῶν νῦν ἡμῖν προκειμένων σκέψιν. (13) Οἱ μὲν οὖν καλούμενοι Πυθαγόρειοι ταῖς μὲν ἀρχαῖς καὶ τοῖς στοιχείοις ἐκτοπωτέροις χρῶνται τῶν φυσιολόγων. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι παρέλαβον αὐτὰς οὐκ ἐξ αἰσθητῶν· τὰ γὰρ μαθηματικὰ τῶν ὄντων ἄνευ κινήσεώς ἐστιν, ἔξω τῶν περὶ τὴν ἀστρολογίαν. (14) Διαλέγονται μέντοι καὶ πραγματεύονται περὶ φύσεως πάντα· γεννῶσί τε γὰρ τὸν οὐρανόν, καὶ περὶ τὰ τούτου μέρη καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα διατηροῦσι τὸ συμβαῖνον, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἴτια εἰς ταῦτα καταναλίσκουσιν, ὡς ὁμολογοῦντες τοῖς ἄλλοις φυσιολόγοις ὅτι τό γε ὂν τοῦτ' ἐστὶν ὅσον αἰσθητόν ἐστι καὶ περιείληφεν ὁ καλούμενος οὐρανός. Τὰς δ' αἰτίας καὶ τὰς ἀρχάς, ὥσπερ εἴπομεν, ἱκανὰς λέγουσιν ἐπαναβῆναι καὶ ἐπὶ τὰ ἀνωτέρω τῶν ὄντων, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς περὶ φύσεως λόγοις ἁρμοττούσας. (15) Ἐκ τίνος μέντοι τρόπου κίνησις ἔσται πέρατος καὶ ἀπείρου μόνον ὑποκειμένων καὶ περιττοῦ καὶ ἀρτίου, οὐθὲν λέγουσιν, ἢ πῶς δυνατὸν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς γένεσιν εἶναι καὶ φθορὰν ἢ τὰ τῶν φερομένων ἔργα κατὰ τὸν οὐρανόν. (16) Ἔτι δὲ εἴτε δῴη τις αὐτοῖς ἐκ τούτων εἶναι τὸ μέγεθος εἴτε δειχθείη τοῦτο, ὅμως τίνα τρόπον ἔσται τὰ μὲν κοῦφα τὰ δὲ βάρος ἔχοντα τῶν σωμάτων; ἐξ ὧν γὰρ ὑποτίθενται καὶ λέγουσιν, οὐθὲν μᾶλλον περὶ τῶν μαθηματικῶν λέγουσι σωμάτων ἢ περὶ τῶν αἰσθητῶν· διὸ περὶ πυρὸς ἢ γῆς ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων σωμάτων οὐδ' ὁτιοῦν εἰρήκασιν, ἅτε οὐθὲν περὶ τῶν αἰσθητῶν οἶμαι λέγοντες ἴδιον. (17) Ἔτι δὲ πῶς δεῖ λαβεῖν αἴτια μὲν εἶναι τὰ τοῦ ἀριθμοῦ πάθη καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ὄντων καὶ γιγνομένων καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ νῦν, ἀριθμὸν δ' ἄλλον μηθένα εἶναι παρὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐξ οὗ συνέστηκεν ὁ κόσμος; ὅταν γὰρ ἐν τῳδὶ μὲν τῷ μέρει δόξα καὶ καιρὸς αὐτοῖς ᾖ, μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἢ κάτωθεν ἀδικία καὶ κρίσις ἢ μῖξις, ἀπόδειξιν δὲ λέγωσιν ὅτι τούτιων μὲν ἓν ἕκαστον ἀριθμός ἐστι, συμβαίνει δὲ κατὰ τὸν τόπον τοῦτον ἤδη πλῆθος εἶναι τῶν συνισταμένων μεγεθῶν διὰ τὸ τὰ πάθη ταῦτα ἀκολουθεῖν τοῖς τόποις ἑκάστοις, πότερον οὗτος ὁ αὐτός ἐστιν ἀριθμὸς ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὃν δεῖ λαβεῖν ὅτι τούτων ἕκαστόν ἐστιν, ἢ παρὰ τοῦτον ἄλλος; (18) Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἕτερον εἶναί φησιν· καίτοι κἀκεῖνος ἀριθμοὺς οἴεται καὶ ταῦτα εἶναι καὶ τὰς τούτων αἰτίας, ἀλλὰ τοὺς μὲν νοητοὺς αἰτίους, τούτους δὲ αἰσθητούς.

tum sunt rationes, solum se applicant: fere enim de tali substantia et principia et causas investigant solum. Quicumque vero de cunctis quidem entibus speculantur, entium autem quædam sensibilia, quædam non sensibilia ponunt, manifestum est quod de utrisque generibus perscrutantur. Quare magis immoretur quispiam de iis, quid bene quidve non bene dicant, ad eorum quæ nunc nobis proposita sunt, inquisitionem. (13) Qui itaque Pythagorici appellantur, principiis quidem et elementis alienioribus, quam physiologi, utuntur. Causa vero est, quoniam ea non ex sensibilibus acceperunt. Entium enim quæ mathematica sunt, sine motu sunt, præter illa quæ circa astrologiam sunt. (14) Disputant tamen et tractant omnia de natura. Etenim generant cælum, et circa ejus passiones, partes et opera observant quod sequitur, et principia et causas in hæc consumunt, tanquam ceteris physicis convenientes, quod illud est ens, quodcumque sensibile est, et quod continet id quod vocatur cælum. Causas vero et principia, sicut diximus, sufficientia dicunt, ut hinc etiam usque ad superiora entium transcendi possit, et his magis quam naturalibus rationibus convenientia. (15) Ex quo vero modo motus futurus sit, finito et infinito et pari et impari solum suppositis, nihil aiunt; aut quomodo possibile sit, sine motu et mutatione generationem et corruptionem esse, aut actiones eorum quæ in cælo feruntur. (16) Item sive quis eis concedat ex his magnitudinem esse, sive monstretur hoc, quomodo tamen quædam corporum levia, quædam gravitatem habentia erunt? e quibus enim supponunt et disserunt, nil magis de mathematicis corporibus quam de sensibilibus dicunt. Quare de igne, aqua, aut de hujusmodi ceteris corporibus nihil prorsus dixerunt, tanquam nihil de sensibilibus (opinor) proprium dicentes. (17) Item, quomodo passiones quidem numeri, et ipsum numerum, putandum causas eorum esse, quæ in cælo sunt atque fiunt et a principio et nunc, numerum vero alium præter hunc numerum ex quo mundus constat, nullum esse? Quum enim in hac quidem parte opinio eis et tempus sit, paululum vero desursum et deorsum injuria, et disjunctio, aut mistio, probationem autem afferant, quod horum quidem unumquodque numerus est, contingit autem in hunc locum multitudinem jam constitutarum magnitudinum esse, et quod passiones hæ sequuntur singula loca: utrum iste est idem numerus, qui in cælo, quem oportet accipere quod horum unumquodque est? an præter istum, alter? (18) Plato etenim alium esse ait. At ille quoque numeros putat et illa esse et horum causas, sed intelligibiles quidem causas, hos vero sensibiles.

CAP. IX.

Περὶ μὲν οὖν τῶν Πυθαγορείων ἀφείσθω τὰ νῦν· ἱκανὸν γὰρ αὐτῶν ἅψασθαι τοσοῦτον. Οἱ δὲ τὰς ἰδέας αἰτίας τιθέμενοι πρῶτον μὲν ζητοῦντες τωνδὶ τῶν ὄντων λαβεῖν τὰς αἰτίας ἕτερα τούτοις ἴσα τὸν ἀριθμὸν ἐκόμισαν, ὥσπερ εἴ τις ἀριθμῆσαι βουλόμενος ἐλαττόνων μὲν ὄντων οἴοιτο μὴ δυνήσεσθαι, πλείω δὲ ποιήσας ἀριθμοίη· σχεδὸν γὰρ ἴσα ἢ οὐκ ἐλάττω τὰ εἴδη ἐστὶ τούτων περὶ ὧν ζητοῦντες τὰς αἰτίας ἐκ τούτων ἐπ' ἐκεῖνα προῆλθον· καθ' ἕκαστον γὰρ ὁμώνυμόν τί ἐστι, καὶ παρὰ τὰς οὐσίας τῶν τε ἄλλων ὧν ἐστὶν ἓν ἐπὶ πολλῶν, καὶ ἐπὶ τοῖσδε καὶ ἐπὶ τοῖς ἀϊδίοις. (2) Ἔτι καθ' οὓς τρόπους δείκνυμεν ὅτι ἔστι τὰ εἴδη, κατ' οὐθένα φαίνεται τούτων· ἐξ ἐνίων μὲν γὰρ οὐκ ἀνάγκη γίγνεσθαι συλλογισμόν, ἐξ ἐνίων δὲ καὶ οὐχ ὧν οἰόμεθα τούτων εἴδη γίγνεται. Κατά τε γὰρ τοὺς λόγους τοὺς ἐκ τῶν ἐπιστημῶν εἴδη ἔσται πάντων ὅσων ἐπιστῆμαί εἰσι, καὶ κατὰ τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων, κατὰ δὲ τὸ νοεῖν τι φθαρέντος τῶν φθαρτῶν· φάντασμα γάρ τι τούτων ἐστίν. (3) Ἔτι δὲ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρός τι ποιοῦσιν ἰδέας, ὧν οὔ φαμεν εἶναι καθ' αὑτὸ γένος, οἱ δὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν. Ὅλως τε ἀναιροῦσιν οἱ περὶ τῶν εἰδῶν λόγοι ἃ μᾶλλον εἶναι βούλονται οἱ λέγοντες εἴδη τοῦ τὰς ἰδέας εἶναι· συμβαίνει γὰρ μὴ εἶναι τὴν δυάδα πρώτην ἀλλὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ τὸ πρός τι τοῦ καθ' αὑτό, καὶ πάνθ' ὅσα τινὲς ἀκολουθήσαντες ταῖς περὶ τῶν ἰδεῶν δόξαις ἠναντιώθησαν ταῖς ἀρχαῖς. (4) Ἔτι δὲ κατὰ μὲν τὴν ὑπόληψιν καθ' ἣν εἶναί φαμεν τὰς ἰδέας, οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἔσται εἴδη ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἑτέρων (καὶ γὰρ τὸ νόημα ἓν οὐ μόνον περὶ τὰς οὐσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐστί, καὶ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον τῆς οὐσίας εἰσὶν ἀλλὰ καὶ ἑτέρων, καὶ ἄλλα δὲ μυρία συμβαίνει τοιαῦτα)· κατὰ δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὰς δόξας τὰς περὶ αὐτῶν, εἰ ἔστι μεθεκτὰ τὰ εἴδη, τῶν οὐσιῶν ἀναγκαῖον ἰδέας εἶναι μόνον· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχονται, ἀλλὰ δεῖ ταύτῃ ἑκάστου μετέχειν, ᾗ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται. Λέγω δ' οἷον, εἴ τι αὐτοδιπλασίου μετέχει, τοῦτο καὶ ἀϊδίου μετέχει, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· συμβέβηκε γὰρ τῷ διπλασίῳ ἀϊδίῳ εἶναι. (5) Ὥστ' ἔσται οὐσίας τὰ εἴδη· ταὐτὰ γὰρ ἐνταῦθά τε οὐσίαν σημαίνει κἀκεῖ· ἢ τί ἔσται τὸ εἶναι φάναι τι παρὰ ταῦτα, τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν; καὶ εἰ μὲν ταὐτὸ εἶδος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων, ἔσται τι κοινόν· τί γὰρ μᾶλλον ἐπὶ τῶν φθαρτῶν δυάδων καὶ τῶν πολλῶν μὲν ἀϊδίων δὲ τὸ δυὰς εἶναι ἓν καὶ ταὐτόν, ἢ ἐπί τ' αὐτῆς καὶ τῆς τινός; εἰ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ εἶδος, ὁμώνυμα ἂν εἴη, καὶ ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις καλοίη ἄνθρωπον τόν τε Καλλίαν καὶ τὸ ξύλον, μηδεμίαν κοινωνίαν ἐπιβλέψας αὐτῶν. (6) Πάντων δὲ μάλιστα διαπορήσειεν ἄν τις, τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἴδη ἢ τοῖς ἀϊδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ φθειρομένοις· οὔτε γὰρ κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστὶν αἴτια αὐτοῖς.

De Pythagoricis itaque dicere nunc mittamus: sufficit enim in tantum eos attigisse. Qui vero ponunt ideas esse causas, primum quidem, quum quærerent horum exsistentium causas habere, alia æqualia his numero attulerunt. Velut si quis numerare volens, quum quidem pauciora exsistant, arbitretur non posse, plura vero ea faciat, et ita numeret. Fere etenim species æquales, aut non pauciores iis sunt, ex quibus, dum de eis causas quærerent, ad illas processerunt. Nam secundum unumquodque æquivocum quid est, et præter substantias, ceterorum quoque, quorum multitudo unitate notionis continetur, et in his singulis, et in sempiternis. (2) Item, quibus modis ostenditur quod species sunt, secundum nullum eorum apparet. E quibusdam namque non est necesse fieri syllogismum: e quibusdam vero, etiam quorum non putamus, horum species fiunt. Secundum namque rationes, quæ ex scientiis, species erunt omnium, quorum scientiæ sunt; et secundum unum in multis, etiam negationum. At secundum quod intelligitur quippiam, ipso corrupto, etiam corruptibilium: namque aliquod est horum phantasma. (3) Insuper rationum quæ magis accuratæ sunt, quædam quidem eorum quæ ad aliquid sunt, ideas faciunt, quorum non dicimus esse per se genus: quædam vero, tertium hominem dicunt. Et simpliciter hæ de speciebus rationes illa perimunt, quæ magis esse quam ipsas ideas esse, volunt qui dicunt species. Accidit enim non dualitatem esse primam, sed numerum, et quod ad aliquid, eo quod per se est: et cuncta, quæcumque quidam, secuti de ideis opiniones, ponentes adversati principiis sunt. (4) Item secundum existimationem, secundum quam esse dicimus ideas, non solum substantiarum, sed multorum etiam aliorum species erunt. Etenim unus conceptus non solum de substantiis, sed de ceteris etiam est: et scientiæ non solum substantiæ, sed etiam aliorum sunt; et alia hujuscemodi accidunt infinita. Secundum vero necessitatem et opiniones de eis, si species participabiles sunt, necesse est substantiarum solum esse ideas. Non enim secundum accidens participatio earum est, sed eatenus oportet uniuscujusque participem esse, quatenus dicitur non de subjecto. Dico autem, ut si quid ipso duplo participat, hoc etiam æterno participat, sed secundum accidens: accidit enim duplo æterno esse. (5) Quare species, substantiæ erunt. Eadem enim et hic et ibi substantiam significant. Aut quid erit dicere esse aliquid præter hæc, unum in multis? Et si eadem species est idearum, et participantium, erit aliquid commune. Cur enim magis in corruptibilibus dualitatibus, et pluribus quidem, sed æternis, dualitatem esse unum et idem sit, quam in ipsa per se et quadam? At si non est eadem species, æquivocatio erit profecto, et simile, ac si quis et Calliam et lignum hominem appellarit, quorum nullam inspicit communicationem. (6) Potissimum vero dubitabit aliquis, quidnam species conferant aut sempiternis sensibilium, aut illis quæ fiunt, et corrumpuntur. Nec enim motus, nec alicujus transmutationis ejus causæ sunt.

(7) Ἀλλὰ μὴν οὔτε πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὐθὲν βοηθεῖ τὴν τῶν ἄλλων (οὐδὲ γὰρ οὐσία ἐκεῖνα τούτων· ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν), οὔτε εἰς τὸ εἶναι, μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσιν· οὕτω μὲν γὰρ ἂν ἴσως αἴτια δόξειεν εἶναι ὡς τὸ λευκὸν μεμιγμένον τῷ λευκῷ. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος λίαν εὐκίνητος, ὃν Ἀναξαγόρας μὲν πρῶτος, Εὔδοξος δ' ὕστερον καὶ ἄλλοι τινὲς ἔλεγον· ῥᾴδιον γὰρ συναγαγεῖν πολλὰ καὶ ἀδύνατα πρὸς τὴν τοιαύτην δόξαν. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τῶν εἰδῶν ἔστι τἆλλα κατ' οὐθένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τἆλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς. Τί γάρ ἐστι τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον; ἐνδέχεται γὰρ καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι ὅμοιον ὁτιοῦν καὶ μὴ εἰκαζόμενον πρὸς ἐκεῖνο, ὥστε καὶ ὄντος Σωκράτους καὶ μὴ ὄντος γένοιτ' ἂν οἷόσπερ Σωκράτης· ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι κἂν εἰ ἦν ὁ Σωκράτης ἀΐδιος. (9) Ἔσται τε πλείω παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ, ὥστε καὶ εἴδη, οἷον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν, ἅμα δὲ καὶ τὸ αὐτοάνθρωπος. (10) Ἔτι οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα τὰ εἴδη, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν [τῶν ἰδεῶν], οἷον τὸ γένος, ὡς γένος εἰδῶν· ὥστε τὸ αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκών. (11) Ἔτι δόξειεν ἂν ἀδύνατον εἶναι χωρὶς τὴν οὐσίαν καὶ οὗ ἡ οὐσία· ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι οὐσίαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν; ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι οὕτως λέγεται, ὡς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι αἴτια τὰ εἴδη ἐστίν. (12) Καίτοι τῶν εἰδῶν ὄντων ὅμως οὐ γίγνεται τὰ μετέχοντα, ἂν μὴ ᾖ τὸ κινῆσον, καὶ πολλὰ γίγνεται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὔ φαμεν εἴδη εἶναι· ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ τἆλλα καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι διὰ τοιαύτας αἰτίας οἵας καὶ τὰ ῥηθέντα νῦν. (13) Ἔτι εἴπερ εἰσὶν ἀριθμοὶ τὰ εἴδη, πῶς αἴτιοι ἔσονται; πότερον ὅτι ἕτεροι ἀριθμοί εἰσι τὰ ὄντα, οἷον ὁδὶ μὲν ἀριθμὸς ἄνθρωπος, ὁδὶ δὲ Σωκράτης, ὁδὶ δὲ Καλλίας; τί οὖν ἐκεῖνοι τούτοις αἴτιοί εἰσιν; οὐδὲ γὰρ εἰ οἱ μὲν ἀΐδιοι οἱ δὲ μή, οὐθὲν διοίσει. Εἰ δ' ὅτι λόγοι ἀριθμῶν τἀνταῦθα, οἷον ἡ συμφωνία, δῆλον ὅτι ἔστιν ἕν γε τι ὧν εἰσὶ λόγοι. (14) Εἰ δή τι τοῦτο, ἡ ὕλη, φανερὸν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ λόγοι τινὲς ἔσονται ἑτέρου πρὸς ἕτερον· λέγω δ' οἷον, εἰ ἔστιν ὁ Καλλίας λόγος ἐν ἀριθμοῖς πυρὸς καὶ γῆς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος, ἄλλων τινῶν ὑποκειμένων ἔσται καὶ ἡ ἰδέα ἀριθμός· καὶ αὐτοάνθρωπος, εἴτ' ἀριθμός τις ὢν εἴτε μή, ὅμως ἔσται λόγος ἐν ἀριθμοῖς τινῶν, καὶ οὐκ ἀριθμός, οὐδ' ἔσται τις διὰ ταῦτα ἀριθμός. (15) Ἔτι ἐκ πολλῶν ἀριθμῶν εἷς ἀριθμὸς γίνεται, ἐξ εἰδῶν δὲ ἓν εἶδος πῶς; εἰ δὲ μὴ ἐξ αὐτῶν ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναρίθμων, οἷον ἐν τῇ μυριάδι, πῶς ἔχουσιν αἱ μονάδες; εἴτε γὰρ ὁμοειδεῖς, πολλὰ συμβήσεται ἄτοπα, εἴτε μὴ ὁμοειδεῖς, μήτε αἱ αὐταὶ ἀλλήλαις μήτε αἱ ἄλλαι πᾶσαι πάσαις· τίνι γὰρ διοίσουσιν ἀπαθεῖς οὖσαι; οὔτε γὰρ εὔλογα ταῦτα οὔτε ὁμολογούμενα τῇ νοήσει. (16) Ἔτι δ' ἀναγκαῖον ἕτερόν τι γένος ἀριθμοῦ κατασκευάζειν, περὶ ὃ ἡ ἀριθμητικὴ καὶ

(7) At nec ad scientiam aliorum prosunt (nec enim horum illæ substantia sunt: in his etenim essent); nec ad esse, quum non insint participantibus: ita etenim fortassis causæ putabuntur esse, ut album mistum albo. Sed ista ratio facillime everti potest, quam Anaxagoras prius, Eudoxus vero posterius, et quidam alii dixerunt. Facile enim est, multa et impossibilia ad ejusmodi opinionem congerere. (8) At nec ex speciebus cetera sunt, secundum ullum eorum modorum qui dici solent. Dicere vero exemplaria eas esse et cetera eis participare, vaniloquia et metaphoras poeticas dicere est. Quid enim est illud quod agit, ad ideas inspiciens? Possibile est enim et esse et fieri quodcumque simile, etiam non ad illius imaginem. Quare et exsistente Socrate, et non exsistente, fiet utique qualis Socrates est: similiter autem etiam si Socrates sempiternus esset. (9) At ejusdem erunt plura exemplaria: ergo etiam species: veluti hominis, animal et bipes, simul autem et idealis homo. (10) Item non solum sensibilium exemplaria species erunt; verum etiam ipsarum [specierum], utputa genus, tanquam generis specierum. Quare idem erit exemplar, et imago. (11) Item, videri possit impossibile esse separata substantiam et cujus est substantia. Quare quomodo ideæ, quum rerum substantiæ sint, separatæ fuerint? In Phædone autem ita dicitur, quod tum ipsius esse tum ipsius fieri species causæ sunt: (12) quanquam speciebus exsistentibus, non tamen participantia fiunt, si non sit quod moveat. Atque multa alia fiunt, velut domus, aut annulus, quorum non dicimus esse species. Quare patet posse contingere cetera quoque et esse, et fieri, etiam propter tales causas, quales eorum quæ nunc dicta sunt. (13) Item, si species numeri sunt, quomodo erunt causæ? utrum quoniam ipsa entia, sunt diversi numeri? utputa hic quidem numerus homo, hic vero Socrates, hic autem Callias? Qui igitur illi his causæ sunt? etenim si hi quidem æterni, hi vero non, nihil differt. Quodsi quoniam proportiones numerorum hæc sunt, ut consonantia, patet quod unum quiddam erit, quorum proportiones sunt. (14) Si igitur hoc, materia inquam, est aliquid, manifestum est quod ipsi etiam numeri proportiones cujusquam alterius ad alterum erunt. Dico autem, ut si Callias proportio est in numeris ignis, terræ, aquæ et aeris, aliquorum aliorum subjectorum erit proportio; atque idea etiam ipse idealis homo, sive aliquis numerus sit, sive non, erit tamen proportio in numeris aliquorum, et non simpliciter numerus: et propterea nullus erit numerus. (15) Item, e multis numeris, unus numerus fit: ex speciebus vero, quomodo species una? Quodsi nec ex ipsis, sed ex numerabilibus, ut ex decem millibus, quomodo se habent unitates? Sive enim ejusdem speciei sunt, multa inconvenientia sequentur: sive non ejusdem speciei, nec eædem invicem, nec ceteræ omnes omnibus: in quo enim different, quum impassibiles sint? Hæc enim nec rationabilia sunt, nec intellectioni consentanea. (16) Item necesse est aliud quiddam numeri genus ponere, circa quod arithmetica, et omnia

πάντα τὰ μεταξὺ λεγόμενα ὑπό τινων· ἃ πῶς ἢ ἐκ τίνων ἔσται ἀρχῶν; ἢ διὰ τί μεταξὺ τῶν δεῦρό τ' ἔσται καὶ αὐτῶν; (17) Ἔτι αἱ μονάδες αἱ ἐν τῇ δυάδι ἑκατέρα ἔκ τινος προτέρας δυάδος· καίτοι ἀδύνατον. Ἔτι διὰ τί ἓν ὁ ἀριθμὸς συλλαμβανόμενος; Ἔτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, εἴπερ εἰσὶν αἱ μονάδες διάφοροι, ἐχρῆν οὕτω λέγειν ὥσπερ καὶ ὅσοι τὰ στοιχεῖα τέτταρα ἢ δύο λέγουσιν· καὶ γὰρ τούτων ἕκαστος οὐ τὸ κοινὸν λέγει στοιχεῖον, οἷον τὸ σῶμα, ἀλλὰ πῦρ καὶ γῆν, εἴτ' ἔστι τι κοινὸν τὸ σῶμα εἴτε μή. Νῦν δὲ λέγεται ὡς ὄντος τοῦ ἑνὸς ὥσπερ πυρὸς ἢ ὕδατος ὁμοιομεροῦς· εἰ δ' οὕτως, οὐκ ἔσονται οὐσίαι οἱ ἀριθμοί, ἀλλὰ δῆλον ὅτι, εἴπερ ἔστι τι ἓν αὐτὸ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀρχή, πλεοναχῶς λέγεται τὸ ἕν· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον. (18) Βουλόμενοι δὲ τὰς οὐσίας ἀνάγειν εἰς τὰς ἀρχὰς μήκη μὲν τίθεμεν ἐκ μακροῦ καὶ βραχέος, ἔκ τινος μικροῦ καὶ μεγάλου, καὶ ἐπίπεδον ἐκ πλατέος καὶ στενοῦ, σῶμα δ' ἐκ βαθέος καὶ ταπεινοῦ. (19) Καίτοι πῶς ἕξει ἢ τὸ ἐπίπεδον γραμμὴν ἢ τὸ στερεὸν γραμμὴν καὶ ἐπίπεδον; ἄλλο γὰρ γένος τὸ πλατὺ καὶ τὸ στενὸν καὶ βαθὺ καὶ ταπεινόν· ὥσπερ οὖν οὐδ' ἀριθμὸς ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον ἕτερον τούτων, δῆλον ὅτι οὐδ' ἄλλο οὐθὲν τῶν ἄνω ὑπάρξει τοῖς κάτω. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ γένος τὸ πλατὺ τοῦ βαθέος· ἦν γὰρ ἂν ἐπίπεδόν τι τὸ σῶμα. (20) Ἔτι αἱ στιγμαὶ ἐκ τίνος ἐνυπάρξουσιν; Τούτῳ μὲν οὖν τῷ γένει καὶ διεμάχετο Πλάτων ὡς ὄντι γεωμετρικῷ δόγματι, ἀλλ' ἐκάλει ἀρχὴν γραμμῆς, τοῦτο δὲ πολλάκις ἐτίθει τὰς ἀτόμους γραμμάς. Καίτοι ἀνάγκη τούτων εἶναί τι πέρας· ὥστ' ἐξ οὗ λόγου γραμμή ἐστι, καὶ στιγμή ἐστιν. (21) Ὅλως δὲ ζητούσης τῆς σοφίας περὶ τῶν φανερῶν τὸ αἴτιον, τοῦτο μὲν εἰάκαμεν (οὐθὲν γὰρ λέγομεν περὶ τῆς αἰτίας ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς), τὴν δ' οὐσίαν οἰόμενοι λέγειν αὐτῶν ἑτέρας μὲν οὐσίας εἶναί φαμεν, ὅπως δ' ἐκεῖναι τούτων οὐσίαι, διὰ κενῆς λέγομεν· τὸ γὰρ μετέχειν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴπομεν, οὐθέν ἐστιν. Οὐδὲ δὴ ὅπερ ταῖς ἐπιστήμαις ὁρῶμεν ὂν αἴτιον, διὸ καὶ πᾶς νοῦς καὶ πᾶσα φύσις ποιεῖ, οὐδὲ ταύτης τῆς αἰτίας ἥν φαμεν εἶναι μίαν τῶν ἀρχῶν, οὐθὲν ἅπτεται τὰ εἴδη, ἀλλὰ γέγονε τὰ μαθήματα τοῖς νῦν ἡ φιλοσοφία, φασκόντων ἄλλων χάριν αὐτὰ δεῖν πραγματεύεσθαι. (22) Ἔτι δὲ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν ὡς ὕλην μαθηματικωτέραν ἄν τις ὑπολάβοι, καὶ μᾶλλον κατηγορεῖσθαι καὶ διαφορὰν εἶναι τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὕλης ἢ ὕλην, οἷον τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ὥσπερ καὶ οἱ φυσιολόγοι φασὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνόν, πρώτας τοῦ ὑποκειμένου φάσκοντες εἶναι διαφορὰς ταύτας· ταῦτα γάρ ἐστιν ὑπεροχή τις καὶ ἔλλειψις. (23) Περί τε κινήσεως, εἰ μὲν ἔσται ταῦτα κίνησις, δῆλον ὅτι κινήσεται τὰ εἴδη· εἰ δὲ μή, πόθεν ἦλθεν; ὅλη γὰρ ἡ περὶ φύσεως ἀνῄρηται σκέψις. (24) Ὅ τε δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι, τὸ δεῖξαι ὅτι ἓν ἅπαντα, οὐ γίγνεται· τῇ γὰρ ἐκθέσει οὐ γίγνεται πάντα ἓν ἀλλ' αὐτό τι ἕν, ἂν διδῷ τις πάντα. Καὶ οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ γένος δώσει τὸ καθόλου εἶναι· τοῦτο δ' ἐν ἐνίοις ἀδύνατον. (25) Οὐ-

quæ media dicuntur a quibusdam : quæ quomodo, aut ex quibus principiis erunt? aut cur media sensibilium rerum et idearum erunt? (17) Item, unitates, quæ in dualitate sunt, utraque ex aliqua priore dualitate. At hoc impossibile est. Item, cur unum est numerus collectus? Item, ad hæc quæ dicta sunt, si unitates differentes sunt, oportebat ita dicere, sicut quicumque quattuor aut duo dicunt elementa. Etenim horum singuli non dicunt elementum, quod commune est, utputa corpus, sed ignem et terram, sive commune quid sit corpus, sive non : nunc autem dicitur, ac si unum ita esset, ut ignis aut aqua, similium partium. Quod si ita sit, numeri non erunt substantiæ. Sed si ipsum unum aliquid est, et hoc principium est, patet quod unum multipliciter dicitur. Aliter namque impossibile est. (18) Volentes autem substantiam referre ad principia, longitudines quidem ex longo et brevi ponunt, ex quodam parvo et magno; planum vero, ex lato et stricto; corpus autem, ex alto et humili. (19) At quomodo aut planum habebit lineam, aut solidum lineam et planum? Aliud namque genus, latum et strictum, altum et humile. Quemadmodum igitur neque numerus est in eis, eo quod multum et paucum ab his aliud est, ita manifestum est quod nec aliud quicquam superiorum inferioribus inerit. At vero nec latum, genus alti est. Etenim corpus esset planum quid. (20) Item puncta, ex quo inerunt? At horum generi adversabatur Plato tanquam exsistenti dogmati geometrico : sed nominabat principium lineæ, hoc vero sæpius ponebat lineas indivisibiles. Atqui necesse est, harum aliquem esse terminum. Quare ex qua ratione linea est, punctum quoque est. (21) Et simpliciter quum sapientiæ sit, de manifestis causam quærere, hanc quidem prætermisimus (nihil enim de causa dicimus, unde principium transmutationis); substantiam vero eorum dicere putantes, alias quidem substantias esse dicimus : quomodo vero illæ horum substantiæ, incassum dicimus; participare namque, ut prius diximus, nihil est. Nec illam etiam quam scientiis esse causam videmus propter quam omnis intellectus et omnis natura facit : nec illam causam, quam unam de principiis esse dicimus, ipsæ species attingunt; sed qui hac ætate sunt, iis mathemata facta sunt philosophia, quamvis dicant aliorum gratia ea oportere tractare. (22) Item, subjectam substantiam ut materiam magis mathematicam quis profecto putaverit, ac magis prædicari differentiam substantiæ ac materiæ esse, quam materiam, veluti magnum et parvum, sicuti aiunt Physiologi rarum et densum, primas subjecti dicentes has differentias esse. Hæc etenim excessus quidam et defectus sunt. (23) De motu autem, si hæc quidem motus erunt, patet quod species movebuntur. Quodsi non, unde evenit? tota etenim de natura consideratio sic perit. (24) Et quod facile videtur, probare quod omnia unum sint, non procedit : exceptione etenim non fiunt omnia unum, sed ipsum unum, si quis concedat omnia : ac ne hoc quidem, nisi quis universale concedat esse genus. Hoc autem in quibusdam impossibile. (25) Nullam autem

θένα δ' ἔχει λόγον οὐδὲ τὰ μετὰ τοὺς ἀριθμοὺς μήκη καὶ ἐπίπεδα καὶ στερεά, οὔτε ὅπως ἔστιν ἢ ἔσται, οὔτε τίν' ἔχει δύναμιν· ταῦτα γὰρ οὔτε εἴδη οἷόντε εἶναι (οὐ γάρ εἰσιν ἀριθμοί) οὔτε τὰ μεταξύ (μαθηματικὰ γὰρ ἐκεῖνα) οὔτε τὰ φθαρτά, ἀλλὰ πάλιν τέταρτον ἄλλο φαίνεται τοῦτό τι γένος. (26) Ὅλως τε τὸ τῶν ὄντων ζητεῖν στοιχεῖα μὴ διελόντας, πολλαχῶς λεγομένων, ἀδύνατον εὑρεῖν, ἄλλως τε καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ζητοῦντας ἐξ οἵων ἐστὶ στοιχείων. Ἐκ τίνων γὰρ τὸ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἢ τὸ εὐθύ, οὐκ ἔστι δήπου λαβεῖν, ἀλλ' εἴπερ, τῶν οὐσιῶν μόνον ἐνδέχεται· ὥστε τὸ τῶν ὄντων ἁπάντων τὰ στοιχεῖα ἢ ζητεῖν ἢ οἴεσθαι ἔχειν οὐκ ἀληθές. (27) Πῶς δ' ἄν τις καὶ μάθοι τὰ τῶν πάντων στοιχεῖα; δῆλον γὰρ ὡς οὐθὲν οἷόντε προϋπάρχειν γνωρίζοντα πρότερον. Ὥσπερ γὰρ τῷ γεωμετρεῖν μανθάνοντι ἄλλα μὲν ἐνδέχεται προειδέναι, ὧν δὲ ἡ ἐπιστήμη καὶ περὶ ὧν μέλλει μανθάνειν οὐθὲν προγιγνώσκει, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (28) Ὥστ' εἴ τις τῶν πάντων ἐστὶν ἐπιστήμη, ὥς τινές φασιν, οὐθὲν ἂν προϋπάρχοι γνωρίζων οὗτος. Καίτοι πᾶσα μάθησις διὰ προγιγνωσκομένων ἢ πάντων ἢ τινῶν ἐστί, καὶ ἡ δι' ἀποδείξεως καὶ ἡ δι' ὁρισμῶν· δεῖ γὰρ ἐξ ὧν ὁ ὁρισμὸς προειδέναι καὶ εἶναι γνώριμα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δι' ἐπαγωγῆς. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ τυγχάνει σύμφυτος οὖσα, θαυμαστὸν πῶς λανθάνομεν ἔχοντες τὴν κρατίστην τῶν ἐπιστημῶν. (29) Ἔτι πῶς τις γνωριεῖ ἐκ τίνων ἐστί, καὶ πῶς ἔσται δῆλον; καὶ γὰρ τοῦτ' ἔχει ἀπορίαν· ἀμφισβητήσειε γὰρ ἄν τις, ὥσπερ καὶ περὶ ἐνίας συλλαβάς· οἱ μὲν γὰρ τὸ ζα ἐκ τοῦ σ καὶ δ καὶ α φασὶν εἶναι, οἱ δέ τινες ἕτερον φθόγγον φασὶν εἶναι καὶ οὐθένα τῶν γνωρίμων. (30) Ἔτι δὲ ὧν ἐστὶν αἴσθησις, ταῦτα πῶς ἄν τις μὴ ἔχων τὴν αἴσθησιν γνοίη; καίτοι ἔδει, εἴγε πάντων ταὐτὰ στοιχεῖά ἐστιν ἐξ ὧν, ὥσπερ αἱ σύνθετοι φωναί εἰσιν ἐκ τῶν οἰκείων.

rationem habent nec illæ, quæ post numeros, longitudines, plana et solida sunt, nec quomodo sint, aut futura sint, nec quam vim habeant : hæc enim nec species possibile est esse (non enim sunt numeri), nec media (mathematica enim illa sunt), nec corruptibilia : sed rursus quartum aliud quoddam hoc genus apparet. (26) Et simpliciter elementa quærere entium non dividendo, quum multipliciter dicantur, impossibile est invenire : præsertim quum hoc modo quærant, ex quibus elementis sit. Ex quibus enim sit ipsum agere aut pati, aut ipsum rectum, haud dubie non potest sumi : imo vel si possit, de substantiis solum potest. Quare aut quærere, aut putare habere omnium exsistentium elementa, non est verum. (27) Quomodo vero aliquis cunctorum elementa discet? Manifestum est enim, quod non est possibile quicquam eum cognoscere prius. Quemadmodum enim illum, qui geometriam discit, alia quidem præscire contingit, quorum vero illa scientia est et quæ docendus est, nihil præscit, ita et in ceteris. (28) Quare si qua cunctorum est scientia (ut quidam aiunt), nihil profecto is præcognoscere posset. Atqui omnis disciplina per præcognita aut omnia, aut aliqua est, tam quæ per demonstrationem, quam quæ per definitiones fit. Ex quibus enim definitio est, illa præcognosci oportet ac nota esse. Similiter etiam quæ per inductionem. At si innata nobis est, mirum est quomodo insciis nobis optimam scientiarum habeamus. (29) Item quo pacto quis cognoscet, ex quibus est, et quomodo manifestum erit? etenim hoc habet ambiguitatem. Dubitabit enim quispiam, sicuti et de quibusdam syllabis : quidam enim syllabam ζα, ex σ et δ et α aiunt esse : quidam vero alium sonum esse dicunt et nullum ex notis. (30) Item, quorum sensus est, ea quomodo quis noscet sensum non habens? atqui oportebat, siquidem eadem cunctorum elementa sunt, ex quibus sicuti compositæ voces sunt, ex propriis sunt elementis.

CAP. X.

Ὅτι μὲν οὖν τὰς εἰρημένας ἐν τοῖς φυσικοῖς αἰτίας ζητεῖν ἐοίκασι πάντες, καὶ τούτων ἐκτὸς οὐδεμίαν ἔχοιμεν ἂν εἰπεῖν, δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων. Ἀλλ' ἀμυδρῶς ταύτας· καὶ τρόπον μέν τινα πᾶσαι πρότερον εἴρηνται, τρόπον δέ τινα οὐδαμῶς· ψελλιζομένῃ γὰρ ἔοικεν ἡ πρώτη φιλοσοφία περὶ πάντων, ἅτε νέα τε κατ' ἀρχὰς οὖσα καὶ τὸ πρῶτον· (2) ἐπεὶ καὶ Ἐμπεδοκλῆς ὀστοῦν τῷ λόγῳ φησὶν εἶναι, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἡ οὐσία τοῦ πράγματος. Ἀλλὰ μὴν ὁμοίως ἀναγκαῖον καὶ σάρκα καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον εἶναι τὸν λόγον, ἢ μηθενός· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ σὰρξ καὶ ὀστοῦν ἔστι καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, καὶ οὐ διὰ τὴν ὕλην, ἣν ἐκεῖνος λέγει πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα. Ἀλλὰ ταῦτα ἄλλου μὲν λέγοντος συνέφησεν ἂν ἐξ ἀνάγκης, σαφῶς δὲ οὐκ εἴρηκεν. (3) Περὶ μὲν οὖν τῶν τοιούτων δεδήλωται καὶ πρότερον· ὅσα δὲ περὶ τῶν αὐτῶν τούτων ἀπορήσειεν ἄν τις, ἐπανέλθωμεν πάλιν· τάχα γὰρ ἂν ἐξ αὐτῶν εὐπορήσαιμέν τι πρὸς τὰς ὕστερον ἀπορίας.

Quod igitur illas, quæ in Naturalibus dictæ sunt, causas cuncti quærere videantur, et præter illas nullam aliam dicere habeamus, ex illis quæ dicta sunt prius, patet. Sed eas obscure dixerunt. Quodammodo enim omnes dictæ sunt prius, quodammodo autem minime. Balbutienti enim similis fuit prima philosophia de omnibus, quippe nova exsistens in principio et primum in suo genere. (2) Etenim Empedocles os ait esse ratione *compositionis*. Hoc autem est *dicere* quid sit naturâ et rei substantiam. At vero similiter necesse est etiam carnem ceterorumque singulorum quodque dicere esse rationem, aut in nullo. Propter hoc enim et caro, et os, ceterorumque unumquodque est : et non propter materiam, quam ille ignem, terram, aquam et aerem ait. Sed hæc altero dicente, necessario consensisset profecto, clare tamen non dixit. (3) De his igitur et antea manifestatum est. Quodcumque autem de his quispiam dubitaverit, rursus repetamus. Fortassis etenim ex eis aliquid facultatis habebimus ad futuras dubitationes.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α ΤΟ ΕΛΑΤΤΟΝ.

CAP. I.

Ἡ περὶ τῆς ἀληθείας θεωρία τῇ μὲν χαλεπή, τῇ δὲ ῥᾳδία. Σημεῖον δὲ τὸ μήτ' ἀξίως μηδένα δύνασθαι τυχεῖν αὐτῆς, μήτε πάντως ἀποτυγχάνειν, ἀλλ' ἕκαστον λέγειν τι περὶ τῆς φύσεως, καὶ καθ' ἕνα μὲν μηθὲν ἢ μικρὸν ἐπιβάλλειν αὐτῇ, ἐκ πάντων δὲ συναθροιζομένων γίνεσθαί τι μέγεθος. Ὥστ' εἴπερ ἔοικεν ἔχειν καθάπερ τυγχάνομεν παροιμιαζόμενοι, τίς ἂν θύρας ἁμάρτοι; (2) Ταύτῃ μὲν ἂν εἴη ῥᾳδία· τὸ δ' ὅλον τι ἔχειν καὶ μέρος μὴ δύνασθαι δηλοῖ τὸ χαλεπὸν αὐτῆς. Ἴσως δὲ καὶ τῆς χαλεπότητος οὔσης κατὰ δύο τρόπους, οὐκ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλλ' ἐν ἡμῖν τὸ αἴτιόν ἐστιν αὐτῆς. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. (3) Οὐ μόνον δὲ χάριν ἔχειν δίκαιον τούτοις ὧν ἄν τις κοινώσαιτο ταῖς δόξαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔτι ἐπιπολαιοτέρως ἀποφηναμένοις· καὶ γὰρ οὗτοι συνεβάλοντό τι· τὴν γὰρ ἕξιν προήσκησαν ἡμῶν. Εἰ μὲν γὰρ Τιμόθεος μὴ ἐγένετο, πολλὴν ἂν μελοποιίαν οὐκ εἴχομεν· εἰ δὲ μὴ Φρῦνις, Τιμόθεος οὐκ ἂν ἐγένετο. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῶν περὶ τῆς ἀληθείας ἀποφηναμένων· παρὰ μὲν γὰρ ἐνίων παρειλήφαμέν τινας δόξας, οἱ δὲ τοῦ γενέσθαι τούτους αἴτιοι γεγόνασιν. (4) Ὀρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας. Θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, πρακτικῆς δ' ἔργον· καὶ γὰρ ἐὰν τὸ πῶς ἔχει σκοπῶσιν, οὐ τὸ ἀΐδιον ἀλλὰ πρός τι καὶ νῦν θεωροῦσιν οἱ πρακτικοί. Οὐκ ἴσμεν δὲ τὸ ἀληθὲς ἄνευ τῆς αἰτίας. (5) Ἕκαστον δὲ μάλιστα αὐτὸ τῶν ἄλλων, καθ' ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει τὸ συνώνυμον, οἷον τὸ πῦρ θερμότατον· καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις τὸ αἴτιον τοῦτο τῆς θερμότητος· ὥστε καὶ ἀληθέστατον τὸ τοῖς ὑστέροις αἴτιον τοῦ ἀληθέσιν εἶναι. Διὸ τὰς τῶν ἀεὶ ὄντων ἀρχὰς ἀναγκαῖον ἀεὶ εἶναι ἀληθεστάτας· οὐ γάρ ποτε ἀληθεῖς, οὐδ' ἐκείναις αἴτιόν τί ἐστι τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἐκεῖναι τοῖς ἄλλοις. Ὥσθ' ἕκαστον ὡς ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας.

Speculatio de veritate, partim difficilis, partim facilis est. Signum autem, quod neque satis eam aliquis consequitur, neque omnino ab ea aberrat, sed quisque aliquid de natura dicit, et singuli quidem nihil aut parum ei addunt, ex omnibus vero collectis aliqua magnitudo fit. Quare ita fere se videtur habere, ut in proverbio dicimus, Quis *sagittans* aberrabit a janua? (2) Hoc modo profecto facilis esset. Totum autem aliquod et partem habere non posse hoc ejus difficultatem ostendit. Quum vero difficultas duobus sit modis, fortassis causa ejus non rebus, sed nobis ipsis inest. Quemadmodum enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita et intellectus animæ nostræ ad ea quæ manifestissima omnium sunt. (3) Verum non solum illis agendæ sunt gratiæ, quorum opinionibus quis acquiescet, sed illis etiam, qui superficie tenus dixerunt. Conferunt enim aliquid etiam isti: habitum namque nostrum præexercuerunt. Si enim Timotheus non fuisset, multum melopœiæ nequaquam habuissemus: si tamen Phrynis non exstitisset, ne Timotheus quidem. Simili modo et de illis res habet, qui de veritate asseruerunt. A quibusdam enim aliquas accepimus opiniones; quidam vero, ut hi fierent, causa fuerunt. (4) Recte autem etiam hoc se habet, philosophiam appellari scientiam veritatis. Speculativæ etenim finis, veritas: practicæ autem, opus. Etenim si quo modo se habent, considerant, non causam per se, sed ad aliquid, et hoc in tempore practici speculantur. Nescimus autem verum absque causa. (5) Unumquodque vero id ipsum maxime aliorum est, secundum quod ceteris univocatio inest: utputa ignis calidissimum. Etenim ceteris hic est caliditatis causa. Quare verissimum etiam est id quod posterioribus, ut vera sint, causa est. Propter quod principia semper exsistentium necesse est verissima esse. Nec enim aliquando vera, nec illis ut sint, aliquid aliud causa est, sed illa ceteris. Quare ut secundum Esse unumquodque se habet, ita etiam secundum veritatem.

CAP. II.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι γ' ἐστὶν ἀρχή τις καὶ οὐκ ἄπειρα τὰ αἴτια τῶν ὄντων, οὔτ' εἰς εὐθυωρίαν οὔτε κατ' εἶδος, δῆλον. Οὔτε γὰρ ὡς ἐξ ὕλης τόδ' ἐκ τοῦδε δυνατὸν ἰέναι εἰς ἄπειρον, οἷον σάρκα μὲν ἐκ γῆς, γῆν δ' ἐξ ἀέρος, ἀέρα δ' ἐκ πυρός, καὶ τοῦτο μὴ ἵστασθαι· οὔτε ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, οἷον τὸν μὲν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ ἀέρος κινηθῆναι, τοῦτον δ' ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τὸν δὲ ἥλιον ὑπὸ τοῦ νείκους, καὶ τούτου μηδὲν εἶναι πέρας. (2) Ὁμοίως δὲ οὐδὲ τὸ οὗ ἕνεκα εἰς ἄπειρον οἷόντε ἰέναι, βάδισιν μὲν ὑγιείας ἕνεκεν, ταύτην δ' εὐδαιμονίας, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἄλλου, καὶ οὕτως ἀεὶ ἄλλο ἄλλου ἕνεκεν εἶναι. Καὶ ἐπὶ τοῦ τί ἦν εἶναι δ' ὡσαύτως. (3) Τῶν γὰρ μέσων, ὧν ἐστὶν ἔξω τι ἔσχατον καὶ πρότερον, ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρότερον αἴτιον τῶν μετ' αὐτό. Εἰ γὰρ εἰπεῖν ἡμᾶς δέοι τί τῶν τριῶν αἴτιον, τὸ πρῶτον ἐροῦμεν· οὐ γὰρ δὴ τόγ' ἔσχατον, οὐδενὸς γὰρ τὸ τελευταῖον· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ μέσον, ἑνὸς γάρ. (4) Οὐθὲν δὲ διαφέρει ἓν ἢ πλείω εἶναι, οὐδ' ἄπειρα ἢ πεπερασμένα· τῶν δ' ἀπείρων τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὅλως τοῦ ἀπείρου πάντα τὰ μόρια μέσα ὁμοίως μέχρι τοῦ νῦν· ὥστ' εἴπερ μηθέν ἐστι πρῶτον, ὅλως αἴτιον οὐθέν ἐστιν. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐπὶ τὸ κάτω οἷόντ' ἐπ' ἄπειρον ἰέναι, τοῦ ἄνω ἔχοντος ἀρχήν, ὥστ' ἐκ πυρὸς μὲν ὕδωρ, ἐκ δὲ τούτου γῆν, καὶ οὕτως ἀεὶ ἄλλο τι γίγνεσθαι γένος. Διχῶς γὰρ γίγνεται τόδε ἐκ τοῦδε, μὴ ὡς τόδε λέγεται μετὰ τόδε, οἷον ἐξ Ἰσθμίων Ὀλύμπια, ἢ ὡς ἐκ παιδὸς ἀνὴρ μεταβάλλοντος, ἢ ἐξ ὕδατος ἀήρ. (6) Ὡς μὲν οὖν ἐκ παιδὸς ἄνδρα γίγνεσθαί φαμεν, ὡς ἐκ τοῦ γιγνομένου τὸ γεγονὸς ἢ ἐκ τοῦ ἐπιτελουμένου τὸ τετελεσμένον· ἀεὶ γάρ ἐστι μεταξύ, ὥσπερ τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι γένεσις, οὕτω καὶ τὸ γιγνόμενον τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος. (7) Ἔστι δ' ὁ μανθάνων γιγνόμενος ἐπιστήμων, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ λέγεται, ὅτι γίγνεται ἐκ μανθάνοντος ἐπιστήμων. Τὸ δ' ὡς ἐξ ἀέρος ὕδωρ, φθειρομένου θατέρου. Διὸ ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀνακάμπτει εἰς ἄλληλα, οὐδὲ γίγνεται ἐξ ἀνδρὸς παῖς· οὐ γὰρ γίγνεται ἐκ τῆς γενέσεως τὸ γιγνόμενον, ἀλλὰ μετὰ τὴν γένεσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμέρα ἐκ τοῦ πρωΐ, ὅτι μετὰ τοῦτο· διὸ οὐδὲ τὸ πρωῒ ἐξ ἡμέρας. Θατέρα δὲ ἀνακάμπτει. (8) Ἀμφοτέρως δὲ ἀδύνατον εἰς ἄπειρον ἰέναι. Τῶν μὲν γὰρ ὄντων μεταξὺ ἀνάγκη τέλος εἶναι, τὰ δ' εἰς ἄλληλα ἀνακάμπτει· ἡ γὰρ θατέρου φθορὰ θατέρου ἐστὶ γένεσις. Ἅμα δὲ καὶ ἀδύνατον τὸ πρῶτον ἀΐδιον ὂν φθαρῆναι· ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἄπειρος ἡ γένεσις ἐπὶ τὸ ἄνω, ἀνάγκη, ἐξ οὗ φθαρέντος πρώτου τ. ἐγένετο, μὴ ἀΐδιον εἶναι. (9) Ἔτι δὲ τὸ οὗ ἕνεκα τέλος, τοιοῦτον δὲ ὃ μὴ ἄλλου ἕνεκα, ἀλλὰ τἆλλα ἐκείνου· ὥστ' εἰ μὲν ἔσται τοιοῦτόν τι ἔσχατον, οὐκ ἔσται ἄπειρον, εἰ δὲ μηθὲν τοιοῦτον, οὐκ ἔσται τὸ οὗ ἕνεκα. Ἀλλ' οἱ τὸ ἄπειρον ποιοῦντες λανθάνουσιν ἐξαιροῦντες τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν. Καίτοι οὐθεὶς ἂν ἐγχειρήσειεν οὐθὲν πράττειν μὴ μέλλων ἐπὶ πέρας ἥξειν, οὐδ' ἂν εἴη νοῦς ἐν τοῖς τοιούτοις· ἕνεκα γάρ τινος ἀεὶ πράττει ὅ γε νοῦν ἔχων· τοῦτο γάρ ἐστι πέρας· τὸ γὰρ τέλος πέρας ἐστίν. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι ἐνδέχεται ἀνάγεσθαι εἰς ἄλλον ὁρισμὸν πλεονάζοντα τῷ λόγῳ. Ἀεί τε γάρ ἐστιν ὁ ἔμπροσθεν μᾶλλον, ὁ δ' ὕστερος οὐκ ἔστιν· οὗ δὲ τὸ πρῶτον μὴ ἔστιν, οὐδὲ τὸ ἐχόμενόν ἐστιν. (11) Ἔτι τὸ ἐπίστασθαι ἀναιροῦσιν οἱ οὕτως λέγοντες· οὐ γὰρ οἷόντε εἰδέναι πρὶν ἢ εἰς τὰ ἄτομα ἐλθεῖν. Καὶ τὸ γιγνώσκειν οὐκ ἔστιν· τὰ γὰρ οὕτως ἄπειρα πῶς ἐνδέχεται νοεῖν; οὐ γὰρ ὅμοιον ἐπὶ τῆς γραμμῆς, ἣ κατὰ τὰς διαιρέσεις μὲν οὐχ ἵσταται, νοῆσαι δ' οὐκ ἔστι μὴ στήσαντα· διόπερ οὐκ ἀριθμήσει τὰς τομὰς ὁ τὴν ἄπειρον διεξιών. (12) Ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλην ἐν κινουμένῳ νοεῖν

At vero quod est principium aliquod, neque sunt infinitæ entium causæ, neque in rectum progrediendo, neque secundum speciem, patet. Nec enim ut ex materia, hoc ex hoc potest esse infinitum, ut carnem ex terra, terram ex aere, aerem ex igne, et hoc non stare: nec unde principium motus; veluti hominem quidem ab aere moveri, hunc vero a sole, solem autem a contentione, et hujus nullum esse finem. (2) Similiter nec cujus causa, in infinitum progredi potest: ut deambulationem quidem sanitatis causa, illam vero felicitatis, felicitatem vero alterius: et ita semper aliud alterius gratia esse. Similiter autem et de eo quod quid erat esse. (3) Mediorum sane, quorum extra aliquid ultimum et primum est, necesse est, quod prius est, causam esse eorum quæ post illud sunt. Si enim dicere nos oportuerit, quid trium causa sit, primum dicemus. Non enim certe ultimum (nullius enim ultimum *causa* est), neque medium: unius enim. (4) Nihil autem differt unum, an plura sint, nec infinita, an finita. Infinitorum quidem hoc modo et simpliciter infiniti omnes partes mediæ sunt similiter hucusque. Quare si primum nihil est, omnino nulla causa est. (5) At neque deorsum possibile est in infinitum descendere, quum id quod sursum versus principium habeat: ut ex igne quidem aquam, ex hac vero terram, et ita semper aliud quoddam genus fieri. Dupliciter enim hoc ex hoc fit, non ut post hoc dicitur, vel ut ex Isthmiis ludis, Olympiaci; aut ut ex puero mutato vir, aut ut ex aqua aer. (6) Verumenimvero ut ex puero quidem virum fieri dicimus, tanquam ex eo quod fiebat, id quod factum est, aut quod perfectum est, ex eo quod perficiebatur: semper etenim est aliquid medium, ut inter esse, et non esse, generatio: ita quod fit, inter exsistens, et non exsistens. (7) Qui autem discit, fit sciens. Et hoc est quod dicitur, quod fit ex discente sciens. Ut autem tanquam ex aere aqua, fit corrupto altero. Quare illa quidem non reflectuntur mutuo; nec fit puer ex viro. Non enim fit ex generatione quod fit, sed post generationem. Sic enim dies fit ex diluculo, quoniam post hoc est: quare nec diluculum ex die. Cetera vero reflectuntur. (8) Utroque tamen modo impossibile est in infinitum progredi. Illorum enim quum media sint, necesse est finem esse: hæc autem invicem reflectuntur. Alterius enim corruptio, alterius generatio est. Simul autem impossibile est primum corrumpi, quum sempiternum sit. Quum enim generatio non sit infinitum sursum versus, necesse est non esse sempiternum illud, quo primo corrupto quicquam factum est. (9) Item ipsum cujus causa finis. Tale autem est, quod non est alterius gratia, sed ejus causa cetera. Quare si tale erit ultimum, non erit infinitum. Quodsi nihil tale, non erit ipsum cujus causa. Sed qui faciunt infinitum, latet eos quod boni naturam auferunt. At nullus inciperet agere quicquam, si non esset perventurus ad finem, nec esset intellectus in talibus. Alicujus enim causa agit, quicumque intellectum habet. Hoc namque terminus est: finis vero ipse terminus. (10) At vero nec quod quid erat esse reduci ad aliam definitionem ratione abundantem contingit. Semper etenim prior, magis est, posterior vero, non est. Cujus autem primum non est, nec quod sequitur, est. (11) Item, ipsum scire perimunt, qui ita dicunt. Non enim possibile est scire ante, quam ad individua deveniatur. Atque ipsum cognoscere non est. Quæ enim ita infinita sunt, quomodo intelligere contingit? nec enim simile de linea est, quæ secundum divisiones quidem non stat: intelligere vero non potest, nisi sistat. Quare non numerabit divisiones, qui infinitam pertransit. (12) Sed etiam materiam necesse est in eo quod movetur, intelligere. At

ἀνάγκη, καὶ ἀπείρῳ οὐθενὶ ἔστιν εἶναι· εἰ δὲ μή, οὐκ ἄπειρόν γ' ἐστὶ τὸ ἀπείρῳ εἶναι. (13) Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ ἄπειρά γ' ἦσαν πλήθει τὰ εἴδη τῶν αἰτίων, οὐκ ἂν ἦν οὐδ' οὕτω τὸ γιγνώσκειν· τότε γὰρ εἰδέναι οἰόμεθα, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν· τὸ δ' ἄπειρον κατὰ τὴν πρόσθεσιν οὐκ ἔστιν ἐν πεπερασμένῳ διεξελθεῖν.

nulli est esse infinito : quod si non, non infinitum est infinito esse. (13) Quod etiam si species causarum infinitæ multitudine essent, nec hoc modo esset ipsum cognoscere. Tunc enim scire putamus, quum causas cognoscimus : infinitum vero secundum additionem non est in tempore finito pertransire.

CAP. III.

Αἱ δ' ἀκροάσεις κατὰ τὰ ἔθη συμβαίνουσιν· ὡς γὰρ εἰώθαμεν, οὕτως ἀξιοῦμεν λέγεσθαι, καὶ τὰ παρὰ ταῦτα οὐχ ὅμοια φαίνεται ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσυνήθειαν ἀγνωστότερα καὶ ξενικώτερα· τὸ γὰρ σύνηθες γνωριμώτερον. (2) Ἡλίκην δὲ ἰσχὺν ἔχει τὸ σύνηθες οἱ νόμοι δηλοῦσιν, ἐν οἷς τὰ μυθώδη καὶ παιδαριώδη μεῖζον ἰσχύει τοῦ γινώσκειν περὶ αὐτῶν διὰ τὸ ἔθος. (3) Οἱ μὲν οὖν, ἐὰν μὴ μαθηματικῶς λέγῃ τις, οὐκ ἀποδέχονται τῶν λεγόντων, οἱ δ', ἂν μὴ παραδειγματικῶς, οἱ δὲ μάρτυρα ἀξιοῦσιν ἐπάγεσθαι ποιητήν. Καὶ οἱ μὲν πάντα ἀκριβῶς, τοὺς δὲ λυπεῖ τὸ ἀκριβὲς ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνείρειν ἢ διὰ τὴν μικρολογίαν· ἔχει γάρ τι τὸ ἀκριβὲς τοιοῦτον, ὥστε καθάπερ ἐπὶ τῶν συμβολαίων, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων ἀνελεύθερον εἶναί τισι δοκεῖ. (4) Διὸ δεῖ πεπαιδεῦσθαι πῶς ἕκαστα ἀποδεκτέον, ὡς ἄτοπον ἅμα ζητεῖν ἐπιστήμην καὶ τρόπον ἐπιστήμης· ἔστι δ' οὐδέτερον ῥᾴδιον λαβεῖν. Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἔχουσιν ὕλην. Διόπερ οὐ φυσικὸς ὁ τρόπος· ἅπασα γὰρ ἴσως ἡ φύσις ἔχει ὕλην. Διὸ σκεπτέον πρῶτον τί ἐστιν ἡ φύσις· οὕτω γὰρ καὶ περὶ τίνων ἡ φυσικὴ δῆλον ἔσται [καὶ εἰ μιᾶς ἐπιστήμης ἢ πλειόνων τὰ αἴτια καὶ τὰς ἀρχὰς θεωρῆσαί ἐστιν].

Auscultationes autem, secundum consuetudines accidunt. Quemadmodum enim consuevimus, ita judicamus dici debere, et quæ præter hæc, non apparent similia illis, sed quia non consuevimus, ignotiora et magis peregrina : consuetum etenim notius est. (2) Quantam vero vim consuetudo habeat, leges declarant, in quibus fabulosa ac puerilia plus possunt propter consuetudinem, quam si cognosceremus ea. (3) Aliqui igitur, nisi mathematice loquentem non admittunt; quidam vero non nisi exemplis utentem; quidam autem dignum ducunt ut testis producatur aliquis poeta. Et quidam exacta omnia volunt : quosdam vero tædet exacti, aut propterea, quod non possunt sequi, aut propter putidam subtilitatem. Habet enim exacta expositio tale aliquid : quare ut in contractibus, ita et in orationibus illiberalis esse quibusdam videtur. (4) Quapropter oportet institutum esse, quomodo singula admittenda sint, quoniam absurdum est simul scientiam et modum scientiæ quærere. Neutrum autem facile accipere est. Certitudinem vero mathematicam non oportet in cunctis quærere, sed in iis quæ non habent materiam. Quare non est hic naturalis modus : tota enim natura forte habet materiam. Quamobrem considerandum est primum, quidnam natura sit. Sic enim et de quo naturalis scientia est, manifestum erit.

LIBER II

CAP. I.

Ἀνάγκη πρὸς τὴν ἐπιζητουμένην ἐπιστήμην ἐπελθεῖν ἡμᾶς πρῶτον, περὶ ὧν ἀπορῆσαι δεῖ πρῶτον· ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα τε περὶ αὐτῶν ἄλλως ὑπειλήφασί τινες, κἂν εἴ τι χωρὶς τούτων τυγχάνοι παρεωραμένον. (2) Ἔστι δὲ τοῖς εὐπορῆσαι βουλομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς· ἡ γὰρ ὕστερον εὐπορία λύσις τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστί, λύειν δ' οὐκ ἔστιν ἀγνοοῦντας τὸν δεσμόν. Ἀλλ' ἡ τῆς διανοίας ἀπορία δηλοῖ τοῦτο περὶ τοῦ πράγματος· ᾗ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ πρόσθεν. (3) Διὸ δεῖ τὰς δυσχερείας τεθεωρηκέναι πάσας πρότερον, τούτων τε χάριν καὶ διὰ τὸ τοὺς ζητοῦντας ἄνευ τοῦ διαπορῆσαι πρῶτον ὁμοίους εἶναι τοῖς ποῖ δεῖ βαδίζειν ἀγνοοῦσι, καὶ πρὸς τούτοις οὐδ' εἴ ποτε τὸ ζητούμενον εὕρηκεν ἢ μὴ γινώσκειν· τὸ γὰρ τέλος τούτῳ μὲν οὐ δῆλον, τῷ δὲ προηπορηκότι δῆλον. (4) Ἔτι δὲ βέλτιον ἀνάγκη ἔχειν πρὸς τὸ κρῖναι τὸν ὥσπερ ἀντιδίκων καὶ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων ἀκηκοότα πάντων. (5) Ἔστι δ' ἀπορία πρώτη μὲν περὶ ὧν ἐν τοῖς πεφροιμιασμένοις διηπορήσαμεν, πότερον μιᾶς ἢ πολλῶν ἐπιστημῶν θεωρῆσαι τὰς αἰτίας, καὶ πότερον τὰς τῆς οὐσίας ἀρχὰς τὰς πρώτας ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης ἰδεῖν μόνον, ἢ καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν ἐξ ὧν δεικνύουσιν ἅπαντες, οἷον πότερον ἐνδέχεται ταὐτὸ καὶ ἓν ἅμα φάναι καὶ ἀποφάναι ἢ οὔ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Εἴτ' ἔστι περὶ τὴν οὐσίαν, πότερον μία περὶ πάσας ἢ πλείονές εἰσι, κἂν εἰ πλείονες, πότερον ἅπασαι συγγενεῖς, ἢ τὰς μὲν σοφίας τὰς δ' ἄλλο τι λεκτέον αὐτῶν. (6) Καὶ τοῦτο δ' αὐτὸ τῶν ἀναγκαίων ἐστὶ ζητῆσαι, πότερον τὰς αἰσθητὰς οὐσίας εἶναι μόνον φατέον ἢ καὶ παρὰ ταύτας ἄλλας, καὶ πότερον μοναχῶς ἢ πλείονα γένη τῶν οὐσιῶν, οἷον οἱ ποιοῦντες τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ μεταξὺ τούτων τε καὶ τῶν αἰσθητῶν. (7) Περί τε τούτων οὖν, καθάπερ φαμέν, ἐπισκεπτέον, καὶ πότερον περὶ τὰς οὐσίας ἡ θεωρία μόνον ἐστὶν ἢ καὶ περὶ τὰ συμβεβηκότα καθ' αὑτὰ ταῖς οὐσίαις. (8) Πρὸς δὲ τούτοις περὶ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου καὶ ὁμοίου καὶ ἀνομοίου καὶ ταυτότητος καὶ ἐναντιότητος καὶ περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν τοιούτων, περὶ ὅσων οἱ διαλεκτικοὶ πειρῶνται σκοπεῖν ἐκ τῶν ἐνδόξων μόνον ποιούμενοι τὴν σκέψιν, τίνος ἐστὶ θεωρῆσαι περὶ πάντων. (9) Ἔτι δὲ τούτοις αὐτοῖς ὅσα καθ' αὑτὰ συμβέβηκεν, καὶ μὴ μόνον τί ἐστι τούτων ἕκαστον, ἀλλὰ καὶ εἰ ἄρα ἓν ἑνὶ ἐναντίον. Καὶ πότερον αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ γένη ἐστὶν ἢ εἰς ἃ διαιρεῖται ἐνυπάρχοντα ἕκαστον· καὶ εἰ τὰ γένη, πότερον ὅσα ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις λέγεται τελευταῖα ἢ τὰ πρῶτα, οἷον πότερον ζῷον ἢ ἄνθρωπος ἀρχή τε καὶ μᾶλλόν ἐστι παρὰ τὸ καθ' ἕκαστον. (10) Μάλιστα δὲ ζητητέον καὶ πραγματευτέον, πότερον ἔστι τι παρὰ τὴν ὕλην αἴτιον καθ' αὑτὸ ἢ οὔ, καὶ τοῦτο χωριστὸν ἢ οὔ, καὶ πότερον ἓν ἢ πλείω τὸν ἀριθμόν. Καὶ πότερον ἔστι τι παρὰ τὸ σύνολον (λέγω δὲ τὸ σύνολον, ὅταν κατηγορηθῇ τι τῆς ὕλης) ἢ οὐθέν, ἢ τῶν μὲν τῶν δ' οὔ, καὶ ποῖα ταῦτα τῶν ὄντων. (11) Ἔτι αἱ ἀρχαὶ πότερον ἀριθμῷ ἢ εἴδει ὡρισμέναι, καὶ αἱ ἐν τοῖς λόγοις καὶ αἱ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ πότερον τῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων αἱ αὐταὶ ἢ ἕτεραι· καὶ πότερον ἄφθαρτοι πᾶσαι, ἢ τῶν φθαρτῶν φθαρταί. (12) Ἔτι δὲ τὸ πάντων χαλεπώτατον καὶ πλείστην ἀπορίαν ἔχον, πότερον τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων ἔλεγεν, οὐχ ἕτερόν τί ἐστιν ἀλλ' οὐσία τῶν ὄντων, ἢ οὔ, ἀλλ' ἕτερόν τι τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς φησὶ φιλίαν, ἄλλος δέ τις πῦρ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ ἀέρα. (13) Καὶ πότερον αἱ ἀρχαὶ καθόλου εἰσὶν ἢ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων, καὶ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ. (14) Ἔτι πότερον ἄλλως ἢ κατὰ κίνησιν· καὶ γὰρ ταῦτα ἀπορίαν ἂν παράσχοι πολλήν. (15) Πρὸς δὲ τούτοις πότερον οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ μήκη καὶ τὰ σχήματα καὶ αἱ στιγμαὶ οὐσίαι τινές εἰσιν ἢ οὔ, κἂν εἰ οὐσίαι, πότερον κεχωρισμέναι τῶν αἰσθητῶν ἢ ἐν τούτοις. Περὶ

Ad illam, quæ quæritur, scientiam necesse est in primis nos percurrere de quibus primo dubitandum est. Hæc autem sunt, et quæcumque de eis aliter quidam existimarunt, et si quid ultra hæc prætermissum sit. (2) Est autem operæ pretium aliquid facultatis habere volentibus, bene dubitare. Nam posterior facultas, solutio eorum est quæ ante dubitata fuerunt : solvere autem non est, quum nodus ignoretur. Sed intellectus hæsitatio manifestum hoc de re facit. Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur : utroque namque modo impossibile est ad ulteriora procedere. (3) Quare omnes primo difficultates speculari par est, et horum gratia, et propterea quod illi, qui quærunt, nisi primo dubitent, similes illis sunt, qui quonam ire oporteat, ignorant : et ad hæc, neque utrum invenerint quod quæritur, an non, cognoscere possunt. Finis etenim his quidem non est manifestus : ei autem, qui antea dubitaverit, patescit. (4) Item, melius se habere necesse est illum ad judicandum, qui tanquam adversarios, omnes utrimque rationes oppositas audierit. (5) Est autem prima dubitatio de iis quæ in procemio quoque dubitavimus, utrum unius aut multarum scientiarum sit causas speculari; et utrum prima substantiæ principia solum hujus sit scientiæ considerare, an etiam de principiis, ex quibus omnes demonstrant : utputa, utrum contingat unum et idem simul affirmare, et negare, an non, et de ceteris hujusmodi. Quodsi circa substantiam est, utrum una an plures circa omnes sint : et si plures, utrum omnes inter se affines, an aliquas earum sapientias, nonnullas aliquid aliud appellandum sit. (6) Et hoc etiam ipsum necessarium est, ut quæratur, utrum sensibiles substantias esse dumtaxat dicendum sit, an præter has etiam alias; et utrum unum an plura substantiarum genera sint : veluti qui species quique mathematica harum et sensibilium media faciunt. (7) Et de his igitur (ut dicimus) considerandum est, et utrum circa substantias solum speculatio sit, an etiam circa ea quæ per se substantiis accidunt. (8) Et ad hæc de eodem et diverso, simili et dissimili, identitate et contrarietate, et de priori et posteriori, et ceteris cunctis hujuscemodi, de quibus dialectici considerare conantur, ex opinionibus solum perscrutantes, cujus sit de his omnibus speculari. (9) Item quæcumque per se eisdem ipsis accidant, et non solum quid horum unumquodque sit, sed etiam utrum unum uni contrarium. Et utrum ipsa genera sint principia, et elementa, an illa in quæ dividuntur quæ insunt singula. Et si ipsa genera, utrum quæ ultima de individuis prædicantur, an priora : utputa, utrum animal, vel homo, principium, et magis quam singularia sit. (10) Potissimum vero quærendum et tractandum est, utrum sit aliqua præter materiam causa per se, an non : et hæc separata, an non : et utrum una an plures numero : et utrum sit aliquid præter cunctum (dico autem cunctum, quum quicquam de materia prædicatur), an nihil, vel an quorundam quidem sit, quorundam vero non : et quænam entium talia sint. (11) Item, principia, utrum numero an specie definita sint; et quæ in rationibus, et quæ in subjecto; et utrum corruptibilium et incorruptibilium, eadem an diversa. Et utrum incorruptibilia omnia, an corruptibilium corruptibilia. (12) Item, quod omnium difficillimum est et maximam ambiguitatem habet, utrum unum et ens, ut Pythagorici et Plato dicebant, non sit aliud quicquam, sed entium substantia, an non : sed aliud quid subjectum, ut Empedocles amicitiam ait, alius vero quidam ignem, etiam alius aquam, aut aerem. (13) Et utrum principia universalia sint, an tanquam singularia rerum, et potentia, et actu. (14) Item utrum aliter, an secundum motum : et hæc enim multam dubitationem præbere queant. (15) Et ad hæc utrum numeri, longitudines, figuræ et puncta, substantiæ quædam sint, an non : et, si substantiæ, utrum separatæ a sensibilibus, an in eis. De

γὰρ τούτων ἁπάντων οὐ μόνον χαλεπὸν τὸ εὐπορῆσαι τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐδὲ τὸ διαπορῆσαι τῷ λόγῳ ῥᾴδιον καλῶς.

his enim omnibus non modo invenire veritatem difficile, verum neque bene ratiocinando dubitare facile est.

CAP. II.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ ὧν πρῶτον εἴπομεν, πότερον μιᾶς ἢ πλειόνων ἐστὶν ἐπιστημῶν θεωρῆσαι πάντα τὰ γένη τῶν αἰτίων. Μιᾶς μὲν γὰρ ἐπιστήμης πῶς ἂν εἴη μὴ ἐναντίας οὔσας τὰς ἀρχὰς γνωρίζειν; Ἔτι δὲ πολλοῖς τῶν ὄντων οὐχ ὑπάρχουσι πᾶσαι. Τίνα γὰρ τρόπον οἷόντε κινήσεως ἀρχὴν εἶναι τοῖς ἀκινήτοις ἢ τὴν τἀγαθοῦ φύσιν, εἴπερ ἅπαν, ὃ ἂν ᾖ ἀγαθὸν καθ' αὑτὸ καὶ διὰ τὴν αὑτοῦ φύσιν, τέλος ἐστὶν καὶ οὕτως αἴτιον, ὅτι ἐκείνου ἕνεκα καὶ γίγνεται καὶ ἔστι τἆλλα, τὸ δὲ τέλος καὶ τὸ οὗ ἕνεκα πράξεώς τινός ἐστι τέλος, αἱ δὲ πράξεις πᾶσαι μετὰ κινήσεως· ὥστ' ἐν τοῖς ἀκινήτοις οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο ταύτην εἶναι τὴν ἀρχὴν οὐδ' εἶναί τι αὐτοαγαθόν. (2) Διὸ καὶ ἐν τοῖς μαθήμασιν οὐθὲν δείκνυται διὰ ταύτης τῆς αἰτίας, οὐδ' ἔστιν ἀπόδειξις οὐδεμία διότι βέλτιον ἢ χεῖρον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ παράπαν μέμνηται οὐθεὶς οὐθενὸς τῶν τοιούτων. Ὥστε διὰ ταῦτα τῶν σοφιστῶν τινὲς οἷον Ἀρίστιππος προεπηλάκιζεν αὐτάς· ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις τέχναις, καὶ ταῖς βαναύσοις, οἷον ἐν τεκτονικῇ καὶ σκυτικῇ, διότι βέλτιον ἢ χεῖρον λέγεσθαι πάντα, τὰς δὲ μαθηματικὰς οὐθένα ποιεῖσθαι λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. (3) Ἀλλὰ μὴν εἴ γε πλείους ἐπιστῆμαι τῶν αἰτίων εἰσὶ καὶ ἑτέρα ἑτέρας ἀρχῆς, τίνα τούτων φατέον εἶναι τὴν ζητουμένην, ἢ τίνα μάλιστα τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου ἐπιστήμονα τῶν ἐχόντων αὐτάς; ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ πάντας τοὺς τρόπους τῶν αἰτίων ὑπάρχειν, οἷον οἰκίας, ὅθεν μὲν ἡ κίνησις, ἡ τέχνη καὶ ὁ οἰκοδόμος, οὗ δ' ἕνεκα, τὸ ἔργον, ὕλη δὲ γῆ καὶ λίθοι, τὸ δ' εἶδος ὁ λόγος. (4) Ἐκ μὲν οὖν τῶν πάλαι διωρισμένων, τίνα χρὴ καλεῖν τῶν ἐπιστημῶν σοφίαν, ἔχει λόγον ἑκάστην προσαγορεύειν. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχικωτάτη καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ ᾗ ὥσπερ δούλας οὐδ' ἀντειπεῖν τὰς ἄλλας ἐπιστήμας δίκαιον, ἡ τοῦ τέλους καὶ τἀγαθοῦ τοιαύτη (τούτου γὰρ ἕνεκα τἆλλα)· ᾗ δὲ τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ διωρίσθη εἶναι, ἡ τῆς οὐσίας ἂν εἴη τοιαύτη. (5) Πολλαχῶς γὰρ ἐπισταμένων τὸ αὐτὸ μᾶλλον μὲν εἰδέναι φαμὲν τὸν τῷ εἶναι γνωρίζοντα τί τὸ πρᾶγμα ἢ τῷ μὴ εἶναι, αὐτῶν δὲ τούτων ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον, καὶ μάλιστα τὸν τί ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὸν πόσον ἢ ποῖον ἢ τί ποιεῖν ἢ πάσχειν πέφυκεν. (6) Ἔτι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ εἰδέναι ἕκαστον, καὶ ὧν ἀποδείξεις εἰσί, τότ' οἰόμεθα ὑπάρχειν, ὅταν εἰδῶμεν τί ἐστιν, οἷον τί ἐστι τὸ τετραγωνίζειν, ὅτι μέσης εὕρεσις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (7) Περὶ δὲ τὰς γενέσεις καὶ τὰς πράξεις καὶ περὶ ἅπασαν μεταβολήν, ὅταν εἰδῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως· τοῦτο δ' ἕτερον καὶ ἀντικείμενον τῷ τέλει. Ὥστ' ἄλλης ἂν δόξειεν ἐπιστήμης εἶναι τὸ θεωρῆσαι τῶν αἰτίων τούτων ἕκαστον. (8) Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τῶν ἀποδεικτικῶν ἀρχῶν, πότερον μιᾶς ἐστὶν ἐπι-

Primum itaque de quibus primo diximus, utrum unius an plurium scientiarum sit, omnia causarum genera speculari. Unius enim scientiæ quomodo esset principia, quum non sint contraria, cognoscere? Item, multis entium non insunt omnia. Quo namque modo possibile est motus principium in immobilibus esse aut boni naturam? si quidem omne quodcumque per se et propter suam ipsius naturam bonum sit, finis est, et ita causa, quoniam illius gratia cetera et fiunt et sunt, finis autem, et cujus causa, actionis cujusdam finis sit; et omnes sane actiones cum motu. Quare in immobilibus non poterit contingere hoc principium esse, neque esse quicquam per se bonum. (2) Unde in mathematicis nihil per hanc causam probatur, nec est aliqua demonstratio quia quid melius aut pejus; sed omnino alicujus talium nemo mentionem facit. Quapropter quidam sophistarum, velut Aristippus, spernebant eas. In ceteris enim artibus, ac ipsis etiam illiberalibus, ut in fabrili et coriaria, inquiebat, cur melius aut pejus, de omnibus dici: mathematicas autem nullam de bonis et malis rationem facere. (3) At si plures sunt causarum scientiæ, et alia alius principii, quam earum dicendum eam esse, quæ quæritur? aut quis illorum qui eas habent, rem, quæ quæritur, maxime sciet? Contingit enim eidem omnes modos causarum inesse: utputa domus, unde quidem motus, ars et faber: cujus vero causa, opus: materia autem, terra et lapides: species vero, definitio. (4) Ex iis itaque quæ ab antiquis determinata sunt, quæ scientiarum appellanda sit sapientia, rationabile videatur unamquamque ita appellandam esse. Verum quatenus principalissima et honorabilissima, et cui ceteras scientias tanquam ancillas non contradicere decet, talis est scientia finis et boni: hujus enim causa, cetera. Quatenus vero primariarum causarum, et ejus, quod maxime scibile, definita est esse, substantiæ scientia hæc fuerit. (5) Quum enim multipliciter sit idem scire, magis quidem illum scire dicimus, qui rem quidnam sit ipso esse cognoscat, quam illum qui ipso non esse. Istorum autem ipsorum, alterum altero magis, et maxime illum, qui quid sit sciat, non vero illum, qui quantum aut quale, aut quid agere sive quid pati natura aptum sit. (6) Item et in ceteris tunc scire unumquodque eorum etiam quorum demonstrationes sunt, arbitramur, quum quid sit sciamus: ut puta quid sit tetragonismus, quod inventio mediæ: similiter et de ceteris. (7) Circa generationem autem, et actiones, totamque transmutationem, quum sciamus motus principium: hoc autem aliud, et fini oppositum est. Quare alterius esse scientiæ videatur, harum causarum unamquamque speculari. (8) At vero de principiis demonstrativis, utrum unius scientiæ, an plurium sint,

στήμης ἢ πλειόνων, ἀμφισβητήσιμόν ἐστιν. Λέγω δὲ ἀποδεικτικὰς τὰς κοινὰς δόξας, ἐξ ὧν ἅπαντες δεικνύουσιν, οἷον ὅτι πᾶν ἀναγκαῖον ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι, καὶ ἀδύνατον ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται προτάσεις, πότερον μία τούτων ἐπιστήμη καὶ τῆς οὐσίας ἢ ἑτέρα, κἂν εἰ μὴ μία, ποτέραν χρὴ προσαγορεύειν τὴν ζητουμένην νῦν. (9) Μιᾶς μὲν οὖν οὐκ εὔλογον εἶναι· τί γὰρ μᾶλλον γεωμετρίας ἢ ὁποιασοῦν περὶ τούτων ἐστὶν ἴδιον τὸ ἐπαΐειν; Εἴπερ οὖν ὁμοίως μὲν ὁποιασοῦν ἐστίν, ἁπασῶν δὲ μὴ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὕτως οὐδὲ τῆς γνωριζούσης τὰς οὐσίας ἴδιόν ἐστι τὸ γινώσκειν περὶ αὐτῶν. (10) Ἅμα δὲ καὶ τίνα τρόπον ἔσται αὐτῶν ἐπιστήμη; τί μὲν γὰρ ἕκαστον τούτων τυγχάνει ὂν καὶ νῦν γνωρίζομεν· χρῶνται γοῦν ὡς γιγνωσκομένοις αὐτοῖς καὶ ἄλλαι τέχναι. Εἰ δὲ ἀποδεικτικὴ περὶ αὐτῶν ἐστί, δεήσει τι γένος εἶναι ὑποκείμενον, καὶ τὰ μὲν πάθη τὰ δ' ἀξιώματ' αὐτῶν (περὶ πάντων γὰρ ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι)· ἀνάγκη γὰρ ἔκ τινων εἶναι καὶ περί τι καὶ τινῶν τὴν ἀπόδειξιν· ὥστε συμβαίνει πάντων εἶναι γένος ἕν τι τῶν δεικνυμένων· πᾶσαι γὰρ αἱ ἀποδεικτικαὶ χρῶνται τοῖς ἀξιώμασιν. (11) Ἀλλὰ μὴν εἰ ἑτέρα ἡ τῆς οὐσίας καὶ ἡ περὶ τούτων, ποτέρα κυριωτέρα καὶ προτέρα πέφυκεν αὐτῶν; καθόλου γὰρ μάλιστα καὶ πάντων ἀρχαὶ τὰ ἀξιώματά ἐστιν. Εἴτ' ἐστὶ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίνος ἔσται περὶ αὐτῶν ἄλλου τὸ θεωρῆσαι τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος; (12) Ὅλως τε τῶν οὐσιῶν πότερον μία πασῶν ἐστὶν ἢ πλείους ἐπιστῆμαι; εἰ μὲν οὖν μὴ μία, ποίας οὐσίας θετέον τὴν ἐπιστήμην ταύτην; τὸ δὲ μίαν πασῶν οὐκ εὔλογον· καὶ γὰρ ἂν ἀποδεικτικὴ μία περὶ πάντων εἴη τῶν καθ' αὑτὸ συμβεβηκότων, εἴπερ πᾶσα ἀποδεικτικὴ περί τι ὑποκείμενον θεωρεῖ τὰ καθ' αὑτὰ συμβεβηκότα ἐκ τῶν κοινῶν δοξῶν. Περὶ οὖν τὸ αὐτὸ γένος τὰ συμβεβηκότα καθ' αὑτὰ τῆς αὐτῆς ἐστὶ θεωρῆσαι ἐκ τῶν αὐτῶν δοξῶν. Περί τε γὰρ ὃ μιᾶς, καὶ ἐξ ὧν μιᾶς, εἴτε τῆς αὐτῆς εἴτε ἄλλης· ὥστε καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἴτ' αὗται θεωροῦσιν, εἴτ' ἐκ τούτων μία. (13) Ἔτι δὲ πότερον περὶ τὰς οὐσίας ἡ θεωρία μόνον ἐστὶν ἢ καὶ περὶ τὰ συμβεβηκότα ταύταις· λέγω δ' οἷον, εἰ τὸ στερεὸν οὐσία τίς ἐστι καὶ γραμμαὶ καὶ ἐπίπεδα, πότερον τῆς αὐτῆς ταῦτα γνωρίζειν ἐπιστήμης καὶ τὰ συμβεβηκότα περὶ ἕκαστον γένος, περὶ ὧν αἱ μαθηματικαὶ δεικνύουσιν, ἢ ἄλλης. (14) Εἰ μὲν γὰρ τῆς αὐτῆς, ἀποδεικτική τις ἂν εἴη καὶ ἡ τῆς οὐσίας· οὐ δοκεῖ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἀπόδειξις εἶναι. Εἰ δ' ἑτέρας, τίς ἔσται ἡ θεωροῦσα περὶ τὴν οὐσίαν τὰ συμβεβηκότα; τοῦτο γὰρ ἀποδοῦναι παγχάλεπον. (15) Ἔτι δὲ πότερον τὰς αἰσθητὰς οὐσίας μόνας εἶναι φατέον ἢ καὶ παρὰ ταύτας ἄλλας· καὶ πότερον μοναχῶς ἢ πλείω γένη τετύχηκεν ὄντα τῶν οὐσιῶν, οἷον οἱ λέγοντες τά τε εἴδη καὶ τὰ μεταξύ, περὶ ἃ τὰς μαθηματικὰς εἶναί φασιν ἐπιστήμας. (16) Ὡς μὲν οὖν λέγομεν τὰ εἴδη αἴτιά τε καὶ οὐσίας εἶναι καθ' αὑτὰς εἴρηται ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις περὶ αὐτῶν· πολλαχῇ δ' ἐχόντων δυσκολίαν, οὐθενὸς ἧττον ἄτοπον τὸ φάναι

ambiguum est. Dico autem demonstrativa, persuasiones communes, ex quibus omnes demonstrant: ut puta quod necesse est omne aut affirmare, aut negare; et quod impossibile est, simul esse et non esse, et quæcumque aliæ similes propositiones sunt: utrum una sit harum ac substantiæ scientia, an diversa; et si non una, utra dicenda sit illa esse, quæ nunc quæritur. (9) Unius itaque non est rationabile esse: cur enim geometriæ magis quam cujuscumque proprium sit de his speculari? Si itaque æqualiter cujuscumque est, de omnibus vero non contingit, sicuti nec ceterarum, ita nec illius quæ cognoscit substantias, proprium est de eis cognoscere. (10) Et ad hæc, quomodo eorum scientia erit? Quid enim horum quodque sit, nunc quoque cognoscimus. Utuntur namque eis aliæ etiam artes, tanquam cognitis. Quodsi demonstrativa de eis est, oportebit aliquod genus subjectum esse, et aliquas affectiones, et aliqua eorum axiomata esse (de omnibus enim demonstrationem esse, impossibile est): siquidem necesse est ex quibusdam, et circa quippiam, et quorundam demonstrationem esse. Quare accidit, cunctorum, quæ demonstrantur, unum quoddam genus esse. Omnes enim demonstrativæ utuntur axiomatibus. (11) At vero si alia est quæ de substantia, atque illa, quæ de his, utra earum principalior et prior est? Universalia enim maxime et principia omnium sunt axiomata. Et si non est philosophi, cujus alterius erit de eis verum et falsum speculari? (12) Et omnino utrum una omnium substantiarum, an plures scientiæ sunt? si igitur non una, cujus substantiæ hæc scientia erit ponenda? Unam autem omnium esse non est rationabile. Etenim demonstrativa una de omnibus accidentibus esset, siquidem omnis demonstrativa, ea quæ per se circa aliquod subjectum accidunt, speculatur ex communibus opinionibus. Circa idem itaque genus, per se accidentia ejusdem scientiæ est speculari ex eisdem opinionibus. Circa enim quod est, unius; et ex quibus, unius, sive ejusdem, sive alterius: quare et accidentia speculari unius, sive hæ ipsæ speculantur, sive ex his una. (13) Item, utrum circa substantias solum speculatio sit, an etiam circa accidentia eis: dico autem, utputa si solidum quædam substantia est, ac lineæ, et plana, utrum ejusdem scientiæ sit ista cognoscere, et quæ circa unumquodque genus accidunt, de quibus mathematicæ demonstrant, an alius. (14) Si enim ejusdem, demonstrativa quædam erit etiam quæ est substantiæ: non videtur autem ipsius quid est, demonstratio esse. Quodsi alius, quænam erit quæ speculatur circa substantiæ accidentia? hoc enim difficillimum reddere est. (15) Item, utrum sensibiles solum substantias esse dicendum sit, an præter istas etiam alias; et utrum unum, an plura substantiarum genera sunt, ut ii qui dicunt species, et media, circa quæ mathematicas aiunt scientias esse. (16) Quod igitur dicimus species causas et substantias per se ipsas esse, de ea re in superioribus sermonibus dictum est. Quum vero multiplicem difficultatem habeant, nullo minus est inconveniens dicere quidem esse quasdam naturas præter eas

μὲν εἶναί τινας φύσεις παρὰ τὰς ἐν τῷ οὐρανῷ, ταύτας δὲ τὰς αὐτὰς φάναι τοῖς αἰσθητοῖς πλὴν ὅτι τὰ μὲν ἀΐδια τὰ δὲ φθαρτά. Αὐτὸ γὰρ ἄνθρωπόν φασιν εἶναι καὶ ἵππον καὶ ὑγίειαν, ἄλλο δ' οὐδέν, παραπλήσιον ποιοῦντες τοῖς θεοὺς μὲν εἶναι φάσκουσιν, ἀνθρωποειδεῖς δέ· οὔτε γὰρ ἐκεῖνοι οὐθὲν ἄλλο ἐποίουν ἢ ἀνθρώπους ἀϊδίους, οὔθ' οὗτοι τὰ εἴδη ἀλλ' ἢ αἰσθητὰ ἀΐδια. (17) Ἔτι δὲ εἴ τις παρὰ τὰ εἴδη καὶ τὰ αἰσθητὰ τὰ μεταξὺ θήσεται, πολλὰς ἀπορίας ἕξει. Δῆλον γὰρ ὡς ὁμοίως γραμμαί τε παρ' αὐτάς καὶ τὰς αἰσθητὰς ἔσονται καὶ ἕκαστον τῶν ἄλλων γενῶν· ὥστ' ἐπείπερ ἡ ἀστρολογία μία τούτων ἐστίν, ἔσται τις καὶ οὐρανὸς παρὰ τὸν αἰσθητὸν οὐρανὸν καὶ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ τἆλλα ὁμοίως τὰ κατὰ τὸν οὐρανόν. Καίτοι πῶς δεῖ πιστεῦσαι τούτοις; οὐδὲ γὰρ ἀκίνητον εὔλογον εἶναι, κινούμενον δὲ καὶ παντελῶς ἀδύνατον. (18) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ὧν ἡ ὀπτικὴ πραγματεύεται καὶ ἡ ἐν τοῖς μαθήμασιν ἁρμονική· καὶ γὰρ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι παρὰ τὰ αἰσθητὰ διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας· εἰ γάρ ἐστιν αἰσθητὰ μεταξὺ καὶ αἰσθήσεις, δῆλον ὅτι καὶ ζῷα ἔσονται μεταξὺ αὐτῶν τε καὶ τῶν φθαρτῶν. (19) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ παρὰ ποῖα τῶν ὄντων δεῖ ζητεῖν ταύτας τὰς ἐπιστήμας. Εἰ γὰρ τούτῳ διοίσει τῆς γεωδαισίας ἡ γεωμετρία μόνον, ὅτι ἡ μὲν τούτων ἐστὶν ὧν αἰσθανόμεθα ἡ δ' οὐκ αἰσθητῶν, δῆλον ὅτι καὶ παρ' ἰατρικὴν ἔσται τὶς ἐπιστήμη καὶ παρ' ἑκάστην τῶν ἄλλων μεταξὺ αὐτῆς τε ἰατρικῆς καὶ τῆσδε τῆς ἰατρικῆς. Καίτοι πῶς τοῦτο δυνατόν; καὶ γὰρ ἂν ὑγιειν' ἄττα εἴη παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑγιεινόν. Ἅμα δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές, ὡς ἡ γεωδαισία τῶν αἰσθητῶν ἐστὶ μεγεθῶν καὶ φθαρτῶν· ἐφθείρετο γὰρ ἂν φθειρομένων. (20) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν αἰσθητῶν ἂν εἴη μεγεθῶν οὐδὲ περὶ τὸν οὐρανὸν ἡ ἀστρολογία τόνδε. Οὔτε γὰρ αἱ αἰσθηταὶ γραμμαὶ τοιαῦταί εἰσιν, οἵας λέγει ὁ γεωμέτρης· οὐθὲν γὰρ εὐθὺ τῶν αἰσθητῶν οὕτως οὐδὲ στρογγύλον· ἅπτεται γὰρ τοῦ κανόνος οὐ κατὰ στιγμὴν ὁ κύκλος, ἀλλ' ὥσπερ Πρωταγόρας ἔλεγεν ἐλέγχων τοὺς γεωμέτρας, οὔθ' αἱ κινήσεις καὶ ἕλικες τοῦ οὐρανοῦ ὅμοιαι, περὶ ὧν ἡ ἀστρολογία ποιεῖται τοὺς λόγους, οὔτε τὰ σημεῖα τοῖς ἄστροις τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν. (21) Εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν εἶναι μὲν τὰ μεταξὺ ταῦτα λεγόμενα τῶν τε εἰδῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, οὐ μὴν χωρίς γε τῶν αἰσθητῶν, ἀλλ' ἐν τούτοις· οἷς τὰ συμβαίνοντα ἀδύνατα πάντα μὲν πλείονος λόγους διελθεῖν, ἱκανὸν δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα θεωρῆσαι. Οὔτε γὰρ ἐπὶ τούτων εὔλογον ἔχειν οὕτω μόνον, ἀλλὰ δῆλον ὅτι καὶ τὰ εἴδη ἐνδέχοιτ' ἂν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι· τοῦ γὰρ αὐτοῦ λόγου ἀμφότερα ταῦτά ἐστιν. (22) Ἔτι δὲ δύο στερεὰ ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγκαῖον εἶναι τόπῳ, καὶ μὴ εἶναι ἀκίνητα ἐν κινουμένοις γε ὄντα τοῖς αἰσθητοῖς. Ὅλως δὲ τίνος ἕνεκ' ἄν τις θείη εἶναι μὲν αὐτά, εἶναι δ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς; ταὐτὰ γὰρ συμβήσεται ἄτοπα τοῖς προειρημένοις· ἔσται γὰρ οὐρανός τις παρὰ τὸν οὐρανόν, πλήν γ' οὐ χωρὶς ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ· ὅπερ ἐστὶν ἀδυνατώτερον.

quæ in cælo sunt, illas vero easdem, quas et sensibiles, ponere, nisi quod illa quidem sempiterna sunt, hæc vero corruptibilia. Idealem namque hominem, et idealem equum, et sanitatem aiunt, et nihil aliud : simile quid illis facientes, qui dicunt quidem esse deos, sed formæ similis hominibus. Nec enim isti aliud faciebant, nisi homines sempiternos, nec illi species, nisi sensibilia sempiterna. (17) Item, si quis præter species et sensibilia, ponat media, multas dubitationes habebit. Patet etenim quod similiter et lineæ præter ipsas etiam sensibiles erunt, et ceterorum generum singula Quare quum astrologia una earum sit, erit et cælum aliquod præter sensibile cælum, et sol, et luna, et cetera similiter, quæ in cælo sunt. At quomodo credendum est talibus? Nam immobile, non est rationabile esse : mobile vero, vel omnino est impossibile. (18) Similiter et de quibus perspectiva tractat, et quæ in mathematicis harmonica. Et hæc enim impossibile est præter sensibilia esse, propter easdem causas. Si enim sensibilia sunt media, et sensus, patet quod animalia etiam erunt media inter ideas et res corruptibiles. (19) Dubitaverit autem aliquis, ad quæ entia oportet has scientias quærere. Si enim in hoc differret solum a geometria geodæsia, quod hæc quidem eorum est quæ sentimus, illa vero non sensibilium est, patet quod præter medicinam quoque erit aliqua scientia, et præter quamcunque aliarum, inter ipsam medicinam, et hanc medicinam. At hoc quomodo possibile est? Etenim etiam salubria quædam essent præter sensibilia et ipsum salubre. Simul autem nec hoc verum est, quod geodæsia sensibilium et corruptibilium magnitudinum sit : corrumperetur enim, illis corruptis. (20) At neque sensibilium magnitudinum, neque circa hoc cælum astrologia esset. Nec enim sensibiles lineæ tales sunt, quales geometra dicit. Nihil enim sensibilium ita rectum est neque rotundum. Tangit enim circulus regulam, non secundum punctum, sed sicut Protagoras dicebat, redarguens geometras, *secundum longitudinem*. Nec motus, nec revolutiones cæli similes, de quibus astrologia rationes facit; neque puncta eandem naturam, quam stellæ, habent. (21) Sunt autem quidam dicentes, esse quidem hæc, quæ specierum et sensibilium media dicuntur, non tamen a sensibilibus separata, sed in ipsis : quos quæ impossibilia sequantur, omnia quidem enumerare longi sermonis esset. Sufficit autem talia speculari. Non enim de his solum, ut ita se habeant, rationabile est, sed patet quod etiam species contingeret in sensibilibus esse. Ejusdem enim rationis utraque hæc sunt. (22) Item, duo solida in eodem loco necesse esset esse : et non esse immobilia, quæ exsistant tamen in sensibilibus motis. Et omnino cujus causa quis ponet quidem esse ea, esse vero in sensibilibus? Eadem enim, quæ prædicta sunt, absurda sequentur. Erit namque aliud quoddam cælum præter cælum, nisi quod non separatum, sed in eodem loco; quod est etiam impossibilius.

CAP. III.

Περί τε τούτων οὖν ἀπορία πολλὴ πῶς δεῖ θέμενον τυχεῖν τῆς ἀληθείας, καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν πότερον δεῖ τὰ γένη στοιχεῖα καὶ ἀρχὰς ὑπολαμβάνειν ἢ μᾶλλον ἐξ ὧν ἐνυπαρχόντων ἐστὶν ἕκαστον πρώτων, οἷον φωνῆς στοιχεῖα καὶ ἀρχαὶ δοκοῦσιν εἶναι ταῦτ' ἐξ ὧν σύγκεινται αἱ φωναὶ πᾶσαι πρώτων, ἀλλ' οὐ τὸ κοινὸν ἡ φωνή· καὶ τῶν διαγραμμάτων ταῦτα στοιχεῖα λέγομεν, ὧν αἱ ἀποδείξεις ἐνυπάρχουσιν ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ἀποδείξεσιν ἢ πάντων ἢ τῶν πλείστων. (2) Ἔτι δὲ τῶν σωμάτων καὶ οἱ πλείω λέγοντες εἶναι στοιχεῖα καὶ οἱ ἕν, ἐξ ὧν σύγκειται καὶ ἐξ ὧν συνέστηκεν ἀρχὰς λέγουσιν εἶναι, οἷον Ἐμπεδοκλῆς πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ μετὰ τούτων στοιχεῖά φησιν εἶναι ἐξ ὧν ἔστι τὰ ὄντα ἐνυπαρχόντων, ἀλλ' οὐχ ὡς γένη λέγει ταῦτα τῶν ὄντων. (3) Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῶν ἄλλων εἴ τις ἐθέλει τὴν φύσιν ἀθρεῖν, οἷον κλίνην ἐξ ὧν μορίων συνέστηκε καὶ πῶς συγκειμένων, τότε γνωρίζει τὴν φύσιν αὐτῆς. (4) Ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν λόγων οὐκ ἂν εἴησαν αἱ ἀρχαὶ τὰ γένη τῶν ὄντων· ᾗ δ' ἕκαστον μὲν γνωρίζομεν διὰ τῶν ὁρισμῶν, ἀρχαὶ δὲ τὰ γένη τῶν ὁρισμῶν εἰσίν, ἀνάγκη καὶ τῶν ὁριστῶν ἀρχὰς εἶναι τὰ γένη. Κἂν εἰ ἔστι τὴν τῶν ὄντων λαβεῖν ἐπιστήμην τὸ τῶν εἰδῶν λαβεῖν καθ' ἃ λέγονται τὰ ὄντα, τῶν γε εἰδῶν ἀρχαὶ τὰ γένη εἰσίν. (5) Φαίνονται δέ τινες καὶ τῶν λεγόντων στοιχεῖα τῶν ὄντων τὸ ἓν ἢ τὸ ὂν ἢ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὡς γένεσιν αὐτοῖς χρῆσθαι. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀμφοτέρως γε οἷόντε λέγειν τὰς ἀρχάς. Ὁ μὲν γὰρ λόγος τῆς οὐσίας εἷς· ἕτερος δ' ἔσται ὁ διὰ τῶν γενῶν ὁρισμὸς καὶ ὁ λέγων ἐξ ὧν ἔστιν ἐνυπαρχόντων. (7) Πρὸς δὲ τούτοις εἰ καὶ ὅτι μάλιστα ἀρχαὶ τὰ γένη εἰσί, πότερον δεῖ νομίζειν τὰ πρῶτα τῶν γενῶν ἀρχὰς ἢ τὰ ἔσχατα κατηγορούμενα ἐπὶ τῶν ἀτόμων; καὶ γὰρ τοῦτο ἔχει ἀμφισβήτησιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀεὶ τὰ καθόλου μᾶλλον ἀρχαί, φανερὸν ὅτι τὰ ἀνωτάτω τῶν γενῶν· ταῦτα γὰρ λέγεται κατὰ πάντων. Τοσαῦται οὖν ἔσονται ἀρχαὶ τῶν ὄντων ὅσαπερ τὰ πρῶτα γένη, ὥστ' ἔσται τό τε ὂν καὶ τὸ ἓν ἀρχαὶ καὶ οὐσίαι· ταῦτα γὰρ κατὰ πάντων μάλιστα λέγεται τῶν ὄντων. (8) Οὐχ οἷόντε δὲ τῶν ὄντων οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ὂν εἶναι γένος· ἀνάγκη μὲν γὰρ τὰς διαφορὰς ἑκάστου γένους καὶ εἶναι καὶ μίαν εἶναι ἑκάστην, ἀδύνατον δὲ κατηγορεῖσθαι ἢ τὰ εἴδη τοῦ γένους ἐπὶ τῶν οἰκείων διαφορῶν, ἢ τὸ γένος ἄνευ τῶν αὐτοῦ εἰδῶν· ὥστ' εἴπερ τὸ ἓν γένος ἢ τὸ ὄν, οὐδεμία διαφορὰ οὔτε ὂν οὔτε ἓν ἔσται. Ἀλλὰ μὴν εἰ μὴ γένη, οὐδ' ἀρχαὶ ἔσονται, εἴπερ ἀρχαὶ τὰ γένη. (9) Ἔτι καὶ τὰ μεταξὺ συλλαμβανόμενα μετὰ τῶν διαφορῶν ἔσται γένη μέχρι τῶν ἀτόμων· νῦν δὲ τὰ μὲν δοκεῖ τὰ δ' οὐ δοκεῖ. Πρὸς δὲ τούτοις ἔτι μᾶλλον αἱ διαφοραὶ ἀρχαὶ ἢ τὰ γένη· εἰ δὲ καὶ αὗται ἀρχαί, ἄπειροι ὡς εἰπεῖν ἀρχαὶ γίγνονται, ἄλλως τε κἄν τις τὸ πρῶτον γένος ἀρχὴν τιθῇ. (10) Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ μᾶλλόν γε ἀρχοειδὲς τὸ ἕν ἐστιν, ἓν δὲ τὸ ἀδιαίρετον, ἀδιαί-

Magna itaque tam de his dubitatio est, quonam modo ponendo veritatem consequemur, quam de principiis, utrum oporteat genera existimare elementa et principia, an illa magis ex quibus primis insitis quidquid est : ut vocis elementa et principia videntur ea esse ex quibus primis omnes voces compositæ sunt, sed non vox in communi. Et figurarum ea dicimus elementa, quorum demonstrationes in ceterarum aut omnium aut plurium demonstrationibus insunt. (2) Item, etiam corporum et qui plura dicunt elementa esse, et qui unum, ex quibus componuntur et ex quibus constant, principia esse aiunt : ut Empedocles, ignem et aquam et quæ cum eis sunt, elementa ait esse, ex quibus insitis exsistentia fiunt : sed ea non ut genera entium ponit. (3) Et ad hæc, si quis ceterorum quoque naturam velit considerare, veluti lectum ex quibus partibus et quomodo compositis constet, tunc ejus naturam cognoscit. (4) Ex his itaque rationibus non essent principia, genera entium. Qua autem singula cognoscimus per definitiones, principia vero definitionum genera sunt, necesse est definitorum etiam principia genera esse. Et si entium habere scientiam, est ipsam habere specierum scientiam, secundum quas etiam dicuntur entia, specierum principia ipsa genera sunt. (5) Videntur autem quidam etiam eorum qui elementa entium ipsum unum, aut ens, aut magnum, aut parvum dicunt, tanquam generibus eis uti. (6) At vero nec utroque modo possibile est principia dicere. Definitio namque substantiæ una : diversa vero erit, quæ fit per genera, definitio, et quæ dicit, ex quibus sit insitis. (7) Et ad hæc, et si quammaxime ipsa genera, principia sunt, utrum prima genera arbitrandum sit esse principia, an ultima, quæ de individuis prædicantur? etenim hoc dubitatur. Si enim semper universalia magis principia sunt, patet quod summa generum sunt : hæc enim de omnibus dicuntur. Tot igitur principia entium erunt, quot prima generum sunt. Quare et ipsum ens, et ipsum unum, principia et substantiæ erunt : hæc enim de omnibus maxime entibus dicuntur. (8) Non est autem possibile, neque ipsum unum entium esse genus, neque ipsum ens. Necesse etenim est uniuscujusque generis differentias et esse, et unamquamque unam esse. Impossibile vero est, aut species generis de propriis differentiis prædicari, aut etiam genus absque suis speciebus. Quare si unum, vel ens, genus est, nulla differentia, nec unum, nec ens erit. At si non genera, nec principia erunt : siquidem genera, principia sunt. (9) Item, etiam media cum differentiis collecta erunt genera usque ad individua. Nunc autem quædam videntur, quædam vero non videntur. Et ad hæc, differentiæ etiam magis principia quam genera. Si vero istæ etiam principia, infinita (ut ita dicam) principia fiunt, et maxime si quis primum genus principium ponat. (10) At vero etiam si principalis species magis ipsum unum est, (unum autem est quod indivisibile est, omne vero indivisibile est

ρετον δὲ ἅπαν ἢ κατὰ τὸ ποσὸν ἢ κατὰ τὸ εἶδος, πρότερον δὲ τὸ κατ' εἶδος, τὰ δὲ γένη διαιρετὰ εἰς εἴδη, μᾶλλον ἂν ἓν τὸ ἔσχατον εἴη κατηγορούμενον· οὐ γάρ ἐστι γένος ὁ ἄνθρωπος τῶν τινῶν ἀνθρώπων. (11) Ἔτι ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ ὕστερόν ἐστιν, οὐχ οἷόντε τὸ ἐπὶ τούτων εἶναί τι παρὰ ταῦτα· οἷον εἰ πρώτη τῶν ἀριθμῶν ἡ δυάς, οὐκ ἔσται τις ἀριθμὸς παρὰ τὰ εἴδη τῶν ἀριθμῶν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ σχῆμα παρὰ τὰ εἴδη τῶν σχημάτων. Εἰ δὲ μὴ τούτων, σχολῇ τῶν γε ἄλλων ἔσται τὰ γένη παρὰ τὰ εἴδη· τούτων γὰρ δοκεῖ μάλιστα εἶναι γένη. Ἐν δὲ τοῖς ἀτόμοις οὐκ ἔστι τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον. (12) Ἔτι ὅπου τὸ μὲν βέλτιον τὸ δὲ χεῖρον, ἀεὶ τὸ βέλτιον πρότερον· ὥστ' οὐδὲν τούτων ἂν εἴη γένος. Ἐκ μὲν οὖν τούτων μᾶλλον φαίνεται τὰ ἐπὶ τῶν ἀτόμων κατηγορούμενα ἀρχαὶ εἶναι τῶν γενῶν. (13) Πάλιν δὲ πῶς αὖ δεῖ ταύτας ἀρχὰς ὑπολαβεῖν οὐ ῥάδιον εἰπεῖν. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν δεῖ καὶ τὴν αἰτίαν εἶναι παρὰ τὰ πράγματα ὧν ἀρχή, καὶ δύνασθαι εἶναι χωριζομένην αὐτῶν· τοιοῦτον δέ τι παρὰ τὸ καθ' ἕκαστον εἶναι διὰ τί ἄν τις ὑπολάβοι, πλὴν ὅτι καθόλου κατηγορεῖται καὶ κατὰ πάντων; ἀλλὰ μὴν εἰ διὰ τοῦτο, τὰ μᾶλλον καθόλου μᾶλλον θετέον ἀρχάς· ὥστε ἀρχαὶ τὰ πρῶτ' ἂν εἴησαν γένη.

aut secundum quantum aut secundum speciem, prius autem quod secundum speciem est, genera vero magis divisibilia in species,) unum erit magis, quod ultimum prædicatur. Non enim est homo genus singularium hominum. (11) Item, in quibus prius et posterius est, non est possibile quod de his dicitur, aliquid præter hæc esse : ut puta, si dualitas numerorum est prima, non erit aliquis numerus *abstractus* præter species numerorum. Similiter neque figuræ præter species figurarum. Quodsi non horum, multo minus aliorum erunt genera præter species : horum enim maxime videntur genera esse. In individuis vero non est hoc quidem prius, hoc vero posterius. (12) Item, ubicumque hoc quidem melius, hoc vero deterius est, semper prius est, quod melius est : quare nihil horum genus esset. Ex his itaque magis apparent quæ de individuis prædicantur, quam genera, esse principia. (13) Rursus tamen quomodo oporteat ista existimare principia, non est facile dictu. Principium enim et causam esse oportet præter res, quarum principium est, et posse esse separatum ab eis. Tale quid autem esse præter singulare, cur quisquam opinaretur, nisi quoniam universaliter et de omnibus prædicatur? At si propter hoc, quæ magis universalia sunt, magis ponenda principia sint : quare prima genera utique sunt principia.

CAP. IV.

Ἔστι δ' ἐχομένη τε τούτων ἀπορία καὶ πασῶν χαλεπωτάτη καὶ ἀναγκαιοτάτη θεωρῆσαι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐφέστηκε νῦν. Εἴτε γὰρ μὴ ἔστι τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἄπειρα, τῶν ἀπείρων πῶς ἐνδέχεται λαβεῖν ἐπιστήμην; ᾗ γὰρ ἕν τι καὶ ταὐτόν, καὶ ᾗ καθόλου τι ὑπάρχει, ταύτῃ πάντα γνωρίζομεν. (2) Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ δεῖ τι εἶναι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τὰ γένη εἶναι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἤτοι τὰ ἔσχατα ἢ τὰ πρῶτα· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον ἄρτι διηπορήσαμεν. (3) Ἔτι εἰ ὅτι μάλιστα ἔστι τι παρὰ τὸ σύνολον, ὅταν κατηγορηθῇ τι τῆς ὕλης, πότερον, εἰ ἔστιν [εἶδός τι], παρὰ πάντα δεῖ εἶναί τι, ἢ παρὰ μὲν ἔνια εἶναι παρὰ δ' ἔνια μὴ εἶναι, ἢ παρ' οὐθέν; Εἰ μὲν οὖν μηθέν ἐστι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, οὐθὲν ἂν εἴη νοητὸν ἀλλὰ πάντα αἰσθητὰ καὶ ἐπιστήμη οὐθενός, εἰ μή τις εἶναι λέγει τὴν αἴσθησιν ἐπιστήμην. (4) Ἔτι οὐδ' ἀΐδιον οὐθὲν οὐδ' ἀκίνητον· τὰ γὰρ αἰσθητὰ πάντα φθείρεται καὶ ἐν κινήσει ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀΐδιον οὐθέν ἐστιν, οὐδὲ γένεσιν εἶναι δυνατόν· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τι τὸ γιγνόμενον καὶ ἐξ οὗ γίγνεται καὶ τούτων τὸ ἔσχατον ἀγέννητον, εἴπερ ἵσταταί τε καὶ ἐκ μὴ ὄντος γίγνεσθαι ἀδύνατον. (5) Ἔτι δὲ γενέσεως οὔσης καὶ κινήσεως ἀνάγκη καὶ πέρας εἶναι· οὔτε γὰρ ἄπειρός ἐστιν οὐδεμία κίνησις ἀλλὰ πάσης ἔστι τέλος, γίγνεσθαί τε οὐχ οἷόντε τὸ ἀδύνατον γενέσθαι· τὸ δὲ γεγονὸς ἀνάγκη εἶναι ὅτε πρῶτον γέγονεν. (6) Ἔτι δ' εἴπερ ἡ ὕλη ἔστι διὰ τὸ ἀγέννητος εἶναι, πολὺ ἔτι μᾶλλον εὔλογον εἶναι

Est autem consequens his et ad speculandum omnium difficillima maximeque necessaria dubitatio, de qua præsens instat sermo. Si etenim non est quicquam præter singularia, singularia vero infinita sunt, quomodo possibile est infinitorum habere scientiam? Quatenus enim unum quid, et idem, et quatenus universale quid est, eatenus omnia cognoscimus. (2) At si hoc necesse est, et oportet aliquid præter singularia esse, necesse erit ut genera aut ultima, aut prima, sint præter singularia. Hoc autem quòd impossibile sit, paulo ante dubitavimus. (3) Item, si quammaxime aliquid est præter substantiam, quum quicquam de materia prædicatur, utrum, si species est, præter omnia esse aliquid oporteat, an præter aliqua esse, et præter aliqua non esse, an præter nullum? Si igitur nihil præter singularia est, nihil intelligibile erit, sed omnia sensibilia, et scientia nullius erit, nisi quis sensum dicat scientiam esse. (4) Item, nihil esset sempiternum nec immobile. Sensibilia enim omnia corrumpuntur, et in motu sunt. At si nihil est sempiternum, neque generationem esse possibile est. Necesse est enim aliquid esse id quod fit, et ex quo fit, et ultimum horum ingenitum esse : siquidem subsistit *generatio*, et ex non-ente fieri impossibile est. (5) Item, generatione et motu positis, necesse est ut finis etiam sit : nec enim infinitus est aliquis motus, sed cujusque est finis. Et fieri non est possibile id, factum esse quod impossibile sit. Quod autem factum est, necesse est ut sit, quum primo factum est. (6) Item, si materia est, propterea quòd ingenita est, multo etiam magis rationabile est, speciem esse, in quam

τὴν οὐσίαν ὅ ποτε ἐκείνη γίγνεται· εἰ γὰρ μήτε τοῦτο ἔσται μήτ' ἐκείνη, οὐθὲν ἔσται τὸ παράπαν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, ἀνάγκη τι εἶναι παρὰ τὸ σύνολον τὴν μορφὴν καὶ τὸ εἶδος. Εἰ δ' αὖ τις τοῦτο θήσει, ἀπορία ἐπὶ τίνων τε θήσει τοῦτο καὶ ἐπὶ τίνων οὔ. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ πάντων οὐχ οἷόντε, φανερόν· οὐ γὰρ ἂν θείημεν εἶναί τινα οἰκίαν παρὰ τὰς τινὰς οἰκίας. (7) Πρὸς δὲ τούτοις πότερον ἡ οὐσία μία πάντων ἔσται, οἷον τῶν ἀνθρώπων; ἀλλ' ἄτοπον· ἓν γὰρ ἅπαντα ὧν ἡ οὐσία μία. Ἀλλὰ πολλὰ καὶ διάφορα; ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄλογον. (8) Ἅμα δὲ καὶ πῶς γίγνεται ἡ ὕλη τούτων ἕκαστον καὶ ἔστι τὸ σύνολον ἄμφω ταῦτα; (9) Ἔτι δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τόδε ἀπορήσειεν ἄν τις. Εἰ μὲν γὰρ εἴδει εἰσὶν ἕν, οὐθὲν ἔσται ἀριθμῷ ἕν, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν. Καὶ τὸ ἐπίστασθαι πῶς ἔσται, εἰ μή τι ἔσται ἓν ἐπὶ πάντων; Ἀλλὰ μὴν εἰ ἀριθμῷ ἓν καὶ μία ἑκάστη τῶν ἀρχῶν, καὶ μὴ ὥσπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἄλλαι ἄλλων, οἷον τῆσδε τῆς συλλαβῆς τῷ εἴδει τῆς αὐτῆς οὔσης, καὶ αἱ ἀρχαὶ εἴδει αἱ αὐταί· καὶ γὰρ αὗται ὑπάρχουσιν ἀριθμῷ ἕτεραι· εἰ δὲ μὴ οὕτως, ἀλλ' αἱ τῶν ὄντων ἀρχαὶ ἀριθμῷ ἕν εἰσιν, οὐκ ἔσται παρὰ τὰ στοιχεῖα οὐθὲν ἕτερον· τὸ γὰρ ἀριθμῷ ἓν ἢ τὸ καθ' ἕκαστον λέγειν διαφέρει οὐθέν· οὕτω γὰρ λέγομεν τὸ καθ' ἕκαστον τὸ ἀριθμῷ ἕν, καθόλου δὲ τὸ ἐπὶ τούτων. (10) Ὥσπερ οὖν εἰ τὰ τῆς φωνῆς ἀριθμῷ ἦν στοιχεῖα ὡρισμένα, ἀναγκαῖον ἦν τοσαῦτα εἶναι τὰ πάντα γράμματα ὅσαπερ τὰ στοιχεῖα, μὴ ὄντων γε δύο τῶν αὐτῶν μηδὲ πλειόνων.

11. Οὐθενὸς δ' ἐλάττων ἀπορία παραλέλειπται καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς πρότερον, πότερον αἱ αὐταὶ τῶν φθαρτῶν καὶ τῶν ἀφθάρτων ἀρχαί εἰσιν ἢ ἕτεραι. Εἰ μὲν γὰρ αἱ αὐταί εἰσι, πῶς τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἄφθαρτα, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν; (12) Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἡσίοδον καὶ πάντες ὅσοι θεολόγοι μόνον ἐφρόντισαν τοῦ πιθανοῦ τοῦ πρὸς αὐτούς, ἡμῶν δ' ὠλιγώρησαν· θεοὺς γὰρ ποιοῦντες τὰς ἀρχὰς καὶ ἐκ θεῶν γεγονέναι, τὰ μὴ γευσάμενα τοῦ νέκταρος καὶ τῆς ἀμβροσίας θνητὰ γενέσθαι φασίν, δῆλον ὡς ταῦτα τὰ ὀνόματα γνώριμα λέγοντες αὑτοῖς. Καίτοι περὶ αὐτῆς τῆς προσφορᾶς τῶν αἰτίων τούτων ὑπὲρ ἡμᾶς εἰρήκασιν. Εἰ μὲν γὰρ χάριν ἡδονῆς αὐτῶν θιγγάνουσιν, οὐθὲν αἴτια τοῦ εἶναι τὸ νέκταρ καὶ ἡ ἀμβροσία· εἰ δὲ τοῦ εἶναι, πῶς ἂν εἶεν ἀΐδιοι δεόμενοι τροφῆς; (13) Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν μυθικῶς σοφιζομένων οὐκ ἄξιον μετὰ σπουδῆς σκοπεῖν· παρὰ δὲ τῶν δι' ἀποδείξεως λεγόντων δεῖ πυνθάνεσθαι διερωτῶντας τί δήποτ' ἐκ τῶν αὐτῶν ὄντα τὰ μὲν ἀΐδια τὴν φύσιν ἐστὶ τὰ δὲ φθείρεται τῶν ὄντων. Ἐπεὶ δ' οὔτε αἰτίαν λέγουσιν οὔτε εὔλογον οὕτως ἔχειν, δῆλον ὡς οὐχ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ οὐδὲ αἰτίαι ἂν αὐτῶν εἶεν. (14) Καὶ γὰρ ὅνπερ οἰηθείη λέγειν ἄν τις μάλιστα ὁμολογουμένως αὑτῷ, Ἐμπεδοκλῆς, καὶ οὗτος ταὐτὸν πέπονθεν· τίθησι μὲν γὰρ ἀρχήν τινα αἰτίαν τῆς φθορᾶς τὸ νεῖκος, δόξειε δ' ἂν οὐθὲν ἧττον καὶ τοῦτο

transit materia. Si enim nec hæc erit, nec illa, nihil erit omnino. Quodsi hoc impossibile est, necesse est ut forma et species aliquid præter substantiam sit. Si autem rursus hoc aliquis ponet, dubium est, de quibus hoc ponere debeat, et de quibus non. Quod enim de omnibus non est possibile, patet : non enim ponemus aliquam esse domum præter domos singulares. (7) Et ad hæc, utrum una erit omnium substantia, ut puta hominum? Sed absurdum est unum enim essent omnia, quorum substantia una. Sed multa atque diversa? At hoc etiam inconveniens est. (8) Simul autem quomodo materia unumquodque horum fit, et est cunctum hæc ambo? (9) Item, de principiis hoc etiam aliquis dubitabit; nam si specie sunt unum, nihil erit numero unum, nec ipsum unum, et ipsum ens. Ipsumque scire quomodo erit, si non aliquod unum in omnibus erit? At vero si numero unum, et quodque principiorum unum, et non, ut in sensibilibus, alia aliorum : ut puta hujus syllabæ, quum specie sit eadem, etiam principia specie eadem sunt : etenim hæc, numero alia sunt. Quodsi non ita, sed principia entium numero sunt unum, non erit præter elementa aliquid aliud. Numero enim unum dicere aut singulare, nihil differt. Ita enim singulare dicimus, quod unum numero est : universale vero, quod in his. (10) Quemadmodum si vocis elementa numero determinata essent, necesse esset tot omnes literas esse, quot elementa, quum non essent duo aut plura eadem.

11. Nihilo autem minor dubitatio et posterioribus et prioribus prætermissa est, utrum eadem corruptibilium et incorruptibilium principia sint, an diversa. Si enim eadem sunt, quomodo hæc quidem incorruptibilia, hæc vero corruptibilia sunt, et propter quam causam? (12) Hesiodus igitur et cuncti theologi (vel mythicæ philosophiæ auctores) solum quod ipsis et ætati ipsorum probabile esset, curæ habuerunt, nos autem sús deque habuerunt. Quum enim principia deos facerent, et ex diis fuisse dicerent, quæcumque non gustarunt nectar et ambrosiam, mortalia dicunt fuisse, ut manifestum est, hæc nomina ipsis quidem cognita dicentes. Atqui in ipsis his causis afferendis supra vires nostras dixerunt. Nam si voluptatis gratia ea attigerunt, nequaquam sunt ipsius Esse causa nectar et ambrosia. Quodsi ipsius Esse gratia, quomodo essent sempiterni, quum alimento indigerent? (13) Sed de iis qui fabulose philosophantur, non est dignum accurate considerare. Ab illis vero, qui per demonstrationem dicunt, petere oportet ac interrogare, cur, quum ex eisdem sint, hæc quidem entium sempiterna natura sint, hæc vero corrumpantur. Quum autem neque dicant causam, neque rationabile sit ita se habere, patet quod non sunt eorum eadem principia neque causæ eadem. (14) Empedocles namque, quem quis maxime sibi ipsi putaverit consona dicere, is quoque idem passus est. Ponit enim quoddam principium, corruptionis causam, contentionem. Nihilo-

γεννᾶν ἔξω τοῦ ἑνός· ἅπαντα γὰρ ἐκ τούτου τἆλλά ἐστι πλὴν ὁ θεός. Λέγει γοῦν,

Ἐξ ὧν πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔσθ' ὅσα τ' ἔσται ὀπίσσω,
δένδρεά τ' ἐβλάστησε καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες,
θῆρές τ' οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
καί τε θεοὶ δολιχαίωνες.

Καὶ χωρὶς δὲ τούτων δῆλον· εἰ γὰρ μὴ ἦν τὸ νεῖκος ἐν τοῖς πράγμασιν, ἓν ἂν ἦν ἅπαντα, ὥς φησιν· ὅταν γὰρ συνέλθῃ, « τότ' ἔσχατον ἵστατο νεῖκος. » (15) Διὸ καὶ συμβαίνει αὐτῷ τὸν εὐδαιμονέστατον θεὸν ἧττον φρόνιμον εἶναι τῶν ἄλλων· οὐ γὰρ γνωρίζει τὰ στοιχεῖα πάντα· τὸ γὰρ νεῖκος οὐκ ἔχει, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ.

Γαίῃ μὲν γάρ (φησι) γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στοργὴν δὲ στοργῇ, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ.

(16) Ἀλλ' ὅθεν δὴ ὁ λόγος, τοῦτό γε φανερόν, ὅτι συμβαίνει αὐτῷ τὸ νεῖκος μηθὲν μᾶλλον φθορᾶς ἢ τοῦ εἶναι αἴτιον. Ὁμοίως δ' οὐδ' ἡ φιλότης τοῦ εἶναι· συνάγουσα γὰρ εἰς τὸ ἓν φθείρει τἆλλα. Καὶ ἅμα δὲ αὐτῆς τῆς μεταβολῆς αἴτιον οὐθὲν λέγει, ἀλλ' ἢ ὅτι οὕτως πέφυκεν·

Ἀλλ' ὅτε δὴ μέγα νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐθρέφθη,
εἰς τιμάς τ' ἀνόρουσε τελειομένοιο χρόνοιο,
ὅς σφιν ἀμοιβαῖος πλατέος παρελήλαται ὅρκου,

ὡς ἀναγκαῖον μὲν ὂν μεταβάλλειν· αἰτίαν δὲ τῆς ἀνάγκης οὐδεμίαν δηλοῖ. (17) Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτόν γε μόνον λέγει ὁμολογουμένως· οὐ γὰρ τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἄφθαρτα ποιεῖ τῶν ὄντων, ἀλλὰ πάντα φθαρτὰ πλὴν τῶν στοιχείων. Ἡ δὲ νῦν λεγομένη ἀπορία ἐστὶ διὰ τί τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, εἴπερ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐστίν. (18) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴησαν αἱ αὐταὶ ἀρχαί, τοσαῦτα εἰρήσθω. Εἰ δὲ ἕτεραι ἀρχαί, μία μὲν ἀπορία πότερον ἄφθαρτοι καὶ αὐταὶ ἔσονται ἢ φθαρταί. Εἰ μὲν γὰρ φθαρταί, δῆλον ὡς ἀναγκαῖον καὶ ταύτας ἔκ τινων εἶναι· ἅπαντα γὰρ φθείρεται εἰς ταῦτ' ἐξ ὧν ἔστιν· ὥστε συμβαίνει τῶν ἀρχῶν ἑτέρας ἀρχὰς εἶναι προτέρας· τοῦτο δ' ἀδύνατον, καὶ εἰ ἵσταται καὶ εἰ βαδίζει εἰς ἄπειρον. (19) Ἔτι δὲ πῶς ἔσται τὰ φθαρτά, εἰ αἱ ἀρχαὶ ἀναιρεθήσονται; εἰ δὲ ἄφθαρτοι, διὰ τί ἐκ μὲν τούτων ἀφθάρτων οὐσῶν φθαρτὰ ἔσται, ἐκ δὲ τῶν ἑτέρων ἄφθαρτα; τοῦτο γὰρ οὐκ εὔλογον, ἀλλ' ἢ ἀδύνατον ἢ πολλοῦ λόγου δεῖται. (20) Ἔτι δὲ οὐδ' ἐγκεχείρηκεν οὐδεὶς ἑτέρας λέγειν, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς ἁπάντων λέγουσιν ἀρχάς. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἀπορηθὲν ἀποτρώγουσιν ὥσπερ τοῦτο μικρόν τι λαμβάνοντες.

21. Πάντων δὲ καὶ θεωρῆσαι χαλεπώτατον καὶ πρὸς τὸ γνῶναι τἀληθὲς ἀναγκαιότατον, πότερόν ποτε τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν οὐσίαι τῶν ὄντων εἰσί, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν οὐχ ἕτερόν τι ὂν τὸ μὲν ἓν τὸ δὲ ὂν ἐστιν, ἢ δεῖ ζητεῖν τί ποτ' ἐστὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν ὡς ὑποκειμένης ἄλλης φύσεως. Οἱ μὲν γὰρ ἐκείνως, οἱ δ' οὕτως οἴονται τὴν φύσιν ἔχειν.

minus tamen etiam hæc videatur generare extra ipsum unum: Cuncta enim alia ex hac sunt, præter Deum. Dicit enim,

Ex quibus omne, quod est, quod erat jam, quodque erit olim
Ortum est: hinc silvæ, atque hominum mortalia sæcla
Prodierunt, armenta et aves, et in æquore pisces,
Atque dei longævi.

At etiam absque his patet. Nam si non inesset in rebus contentio, unum omnia (ut ait) essent. Quum enim conveniant, tunc extima sistitur contentio. (15) Unde et accidit ei, felicissimum deum minus sapientem ceteris esse: non enim cognoscit omnia elementa. Contentionem namque non habet. Cognitio autem similis fit simili. Ait enim:

Inspicimus terra terranum omne, æquoreque æquor,
Ætherεque æthereum cælum, flammamque per ignem,
Concors concordi, litem denique lite.

(16) Sed unde sermo digressus est, hoc est manifestum, quod accidit ei, contentionem non magis corruptionis quam ipsius Esse causam esse: similiter nec amicitiam, ipsius Esse. Quum enim congreget in unum, corrumpit cetera. Et simul ipsius transmutationis nullam causam dicit, nisi quod ita natura aptum sit. Quum enim ait,

Sed quando Lis magna educta in fortia membra,
Evecta ad summum est perfecto temporis auctu,
Quod magno alternans jurando cessit utrique:

tanquam necesse sit quidem transmutari, causam tamen necessitatis nullam manifestat. (17) Tantum tamen sibi ipsi consentanee dicit, quod non facit hæc quidem entium corruptibilia, hæc vero incorruptibilia, sed omnia corruptibilia præter elementa. Quæ autem dicitur nunc dubitatio est, cur, si omnia ex eisdem sunt, hæc quidem sint, hæc vero non corruptibilia. (18) Quod igitur non sint eadem principia, hæc dicta sint. Quodsi diversa principia sunt, una quidem dubitatio est, utrum incorruptibilia etiam ista futura sint, an corruptibilia. Si enim corruptibilia, patet quod necesse est ea quoque ex aliquibus esse. Omnia enim in illa, ex quibus sunt, corrumpuntur. Quare accidit, principiorum alia esse principia priora. Hoc autem impossibile, sive statur, sive in infinitum progreditur. (19) Item, si principia adimentur, corruptibilia quomodo erunt? Quodsi incorruptibilia sunt, cur ex his quidem, quum incorruptibilia sint, corruptibilia erunt, ex alteris vero incorruptibilia? Hoc enim non est rationabile, sed aut impossibile est, aut multis indiget rationibus. (20) Item, nemo conatus est alia ostendere, sed eadem omnium principia dicunt. Sed quod primo dubitatum est, hoc tanquam parvum quiddam putantes, obiter delibant.

21. Omnium autem et ad speculandum difficillimum et ad cognoscendam veritatem maxime necessarium est, utrum ipsum ens et ipsum unum substantiæ entium sint, et non aliquid aliud utrumque eorum sit, sed hoc unum, illud vero ens sit: an oporteat quidnam sit ipsum ens, et ipsum unum, quærere, tanquam altera natura subjecta. Quidam enim illo, quidam vero hoc modo putant naturam

(22) Πλάτων μὲν γὰρ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι οὐχ ἕτερόν τι τὸ ὂν οὐδὲ τὸ ἕν, ἀλλὰ τοῦτο αὐτῶν τὴν φύσιν εἶναι, ὡς οὔσης τῆς οὐσίας αὐτὸ τὸ ἓν εἶναι καὶ ὄν τι. Οἱ δὲ περὶ φύσεως, οἷον Ἐμπεδοκλῆς, ὡς εἰς γνωριμώτερον ἀνάγων λέγει ὅ τι τὸ ἕν ἐστιν. Δόξειε γὰρ ἂν λέγειν τοῦτο τὴν φιλίαν εἶναι· αἰτία γοῦν ἐστὶν αὕτη τοῦ ἓν εἶναι πᾶσιν. (23) Ἕτεροι δὲ πῦρ, οἱ δ' ἀέρα φασὶν εἶναι τὸ ἓν τοῦτο καὶ τὸ ὄν, ἐξ οὗ τὰ ὄντα εἶναί τε καὶ γεγονέναι. Ὡς δ' αὔτως καὶ οἱ πλείω τὰ στοιχεῖα τιθέμενοι· ἀνάγκη γὰρ καὶ τούτοις τοσαῦτα λέγειν τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν ὅσας περ ἀρχὰς εἶναί φασιν. (24) Συμβαίνει δέ, εἰ μέν τις μὴ θήσεται εἶναί τινα οὐσίαν τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, μηδὲ τῶν ἄλλων εἶναι τῶν καθόλου μηθέν· ταῦτα γάρ ἐστι καθόλου μάλιστα πάντων. Εἰ δὲ μὴ ἔστι τι ἓν αὐτὸ μηδ' αὐτὸ ὄν, σχολῇ τῶν γε ἄλλων τι ἂν εἴη παρὰ τὰ λεγόμενα καθ' ἕκαστα. (25) Ἔτι δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἑνὸς οὐσίας, δῆλον ὅτι οὐδ' ἂν ἀριθμὸς εἴη ὡς κεχωρισμένη φύσις τις τῶν ὄντων· ὁ μὲν γὰρ ἀριθμὸς μονάδες, ἡ δὲ μονὰς ὅπερ ἕν τί ἐστιν. Εἰ δ' ἔστι τι αὐτὸ ἓν καὶ ὄν, ἀναγκαῖον οὐσίαν αὐτῶν εἶναι τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν· οὐ γὰρ ἕτερόν τι καθ' οὗ κατηγορεῖται, ἀλλὰ ταῦτα αὐτά. (26) Ἀλλὰ μὴν εἴ γ' ἔσται τι αὐτὸ ὂν καὶ αὐτὸ ἕν, πολλὴ ἀπορία πῶς ἔσται τι παρὰ ταῦτα ἕτερον, λέγω δὲ πῶς ἔσται πλείω ἑνὸς τὰ ὄντα. Τὸ γὰρ ἕτερον τοῦ ὄντος οὐκ ἔστιν, ὥστε κατὰ τὸν Παρμενίδου συμβαίνειν ἀνάγκη λόγον ἓν ἅπαντα εἶναι τὰ ὄντα καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ὄν. (27) Ἀμφοτέρως δὲ δύσκολον· ἄν τε γὰρ μὴ ᾖ τὸ ἓν οὐσία ἄν τε ᾖ τι αὐτὸ ἕν, ἀδύνατον τὸν ἀριθμὸν οὐσίαν εἶναι. Ἐὰν μὲν οὖν μὴ ᾖ, εἴρηται πρότερον δι' ὅ· ἐὰν δὲ ᾖ, ἡ αὐτὴ ἀπορία καὶ περὶ τοῦ ὄντος. Ἐκ τίνος γὰρ καὶ παρὰ τὸ ἓν ἔσται αὐτὸ ἄλλο ἕν; ἀνάγκη γὰρ μὴ ἓν εἶναι· ἅπαντα δὲ τὰ ὄντα ἢ ἓν ἢ πολλά, ὧν ἓν ἕκαστον. (28) Ἔτι εἰ ἀδιαίρετον αὐτὸ τὸ ἕν, κατὰ μὲν τὸ Ζήνωνος ἀξίωμα οὐθὲν ἂν εἴη. Ὃ γὰρ μήτε προστιθέμενον μήτε ἀφαιρούμενον ποιεῖ τι μεῖζον μηδὲ ἔλαττον, οὔ φησιν εἶναι τοῦτο τῶν ὄντων, ὡς δῆλον ὅτι ὄντος μεγέθους τοῦ ὄντος. Καὶ εἰ μέγεθος, σωματικόν· τοῦτο γὰρ πάντῃ ὄν. Τὰ δὲ ἄλλα πῶς μὲν προστιθέμενα ποιήσει μεῖζον, πῶς δ' οὐθέν, οἷον ἐπίπεδον καὶ γραμμή· στιγμὴ δὲ καὶ μονὰς οὐδαμῶς. (29) Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος θεωρεῖ φορτικῶς, καὶ ἐνδέχεται εἶναι ἀδιαίρετόν τι ὥστε καὶ οὕτως καὶ πρὸς ἐκεῖνόν τιν' ἔχει ἀπολογίαν (μεῖζον μὲν γὰρ οὐ ποιήσει, πλεῖον δὲ προστιθέμενον τὸ τοιοῦτον)· ἀλλὰ πῶς δὴ ἐξ ἑνὸς τοιούτου ἢ πλειόνων τοιούτων ἔσται μέγεθος; ὅμοιον γὰρ καὶ τὴν γραμμὴν ἐκ στιγμῶν εἶναι φάσκειν. (30) Ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ τις οὕτως ὑπολαμβάνει ὥστε γενέσθαι, καθάπερ λέγουσί τινες, ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλου μὴ ἑνός τινος τὸν ἀριθμόν, οὐθὲν ἧττον ζητητέον διὰ τί καὶ πῶς ὁτὲ μὲν ἀριθμὸς ὁτὲ δὲ μέγεθος ἔσται τὸ γενόμενον, εἴπερ τὸ μὴ ἓν ἡ ἀνισότης καὶ ἡ αὐτὴ φύσις ἦν. Οὔτε γὰρ ὅπως ἐξ ἑνὸς καὶ ταύτης, οὔτε ὅπως ἐξ ἀριθμοῦ τινὸς καὶ ταύτης γένοιτ' ἂν τὰ μεγέθη, δῆλον.

habere. (22) Plato namque, ac Pythagorici, non esse aliud quid ipsum ens, nec ipsum unum aiebant, sed hoc eorum naturam esse, tanquam substantia ipsum unum et ens esset. Qui autem de natura tractarunt, ut Empedocles, tanquam in magis cognitum reducens, dicit quid sit ipsum unum: videri namque possit dicere hoc amicitiam esse. Causa certe hæc omnibus est, ut unum sint. (23) Alii vero ignem, et alii aerem aiunt ipsum hoc unum et ipsum ens esse, ex quo entia et esse et facta esse. Similiter et qui plura elementa ponunt: necesse enim etiam his est, tot esse dicere ipsum ens et ipsum unum, quot aiunt principia esse. (24) Accidit autem quod, si quis non ponat esse aliquam substantiam ipsum unum et ipsum ens, nec aliorum universalium quicquam esse: hæc enim universalia maxime omnium sunt. Quodsi vero non est aliquid ipsum ens et ipsum unum, multo minus quicquam aliorum sit præter ea quæ singularia dicuntur. (25) Item, si ipsum unum non sit substantia, patet quod nec numerus erit, tanquam natura aliqua separata ab entibus; numerus enim, unitates; unitas vero idem quod unum quid est. Quodsi quid est ipsum unum et ipsum ens, necesse est, eorum substantiam esse unum et ens: non enim aliquid aliud, de quo ipsa prædicatur, sed eadem ipsa sunt. (26) At vero si quid erit ipsum ens et ipsum unum, magna dubitatio est, quonam modo aliquid aliud præter hæc erit: dico autem, quomodo entia erunt plura uno. Quod enim aliud ab ente est, non est. Quare secundum Parmenidis rationem, necesse est accidere omnia entia esse unum, et hoc esse ens. (27) Utroque autem modo difficile est; sive enim unum non sit substantia, sive ipsum unum sit, impossibile est numerum esse substantiam. Et si non sit, quare quidem, dictum est prius: si autem sit, eadem ac de ente dubitatio est. Ex quo enim et præter ipsum unum, erit hoc aliud unum? nam necesse profecto est non unum esse. Omnia vero entia, aut unum, aut plura sunt, quorum unumquodque unum est. (28) Item, si ipsum unum indivisibile est, secundum quidem Zenonis positionem, nihil utique fuerit. Quod enim neque additum, neque demptum, facit aliquid majus, neque minus, id non esse entium ait, ac si nimirum ens magnitudo sit. Et, si magnitudo, corporale est. Hæc namque omniquaque ens: cetera vero quodammodo quidem addita facient majus, quodammodo nihil: ut superficies, et linea facient, punctum vero et unitas minime. (29) Sed quum ipse rudem in modum speculetur, ac contingat aliquid indivisibile esse, hinc ad illum quoque habetur aliqua responsio (hujuscemodi namque additum non majus, sed plus efficit): sed quomodo tandem ex uno tali aut pluribus magnitudo erit? Simile namque est, ac si dicatur, ex punctis lineam esse. (30) Verum etiam si quis ita putat, ut, quemadmodum quidam dicunt, ex ipso uno, et alio quodam non uno, numerus fiat, nihilo minus tamen quærendum est, cur et quomodo quandoque numerus, quandoque magnitudo erit quod fit, si ipsum non unum inæqualitas ac eadem natura erat. Nec enim apparet, quo pacto ex uno et ista, neque quo pacto ex aliquo numero et ista, magnitudines fieri queant.

CAP. V.

Τούτων δ' ἐχομένη ἀπορία, πότερον οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ ἐπίπεδα καὶ αἱ στιγμαὶ οὐσίαι τινές εἰσιν ἢ οὔ. Εἰ γὰρ μή εἰσιν, διαφεύγει τί τὸ ὂν καὶ τίνες αἱ οὐσίαι τῶν ὄντων. (2) Τὰ μὲν γὰρ πάθη καὶ αἱ κινήσεις καὶ τὰ πρός τι καὶ αἱ διαθέσεις καὶ οἱ λόγοι οὐθενὸς δοκοῦσιν οὐσίαν σημαίνειν· λέγονται γὰρ πάντα καθ' ὑποκειμένου τινός, καὶ οὐθὲν τόδε τι. Ἃ δὲ μάλιστ' ἂν δόξειε σημαίνειν οὐσίαν, ὕδωρ καὶ γῆ καὶ πῦρ, ἐξ ὧν τὰ σύνθετα σώματα συνέστηκε, τούτων θερμότητες μὲν καὶ ψυχρότητες καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη, οὐκ οὐσίαι, τὸ δὲ σῶμα τὸ ταῦτα πεπονθὸς μόνον ὑπομένει ὡς ὄν τι καὶ οὐσία τις οὖσα. (3) Ἀλλὰ μὴν τό γε σῶμα ἧττον οὐσία τῆς ἐπιφανείας, καὶ αὕτη τῆς γραμμῆς, καὶ αὕτη τῆς μονάδος καὶ τῆς στιγμῆς· τούτοις γὰρ ὥρισται τὸ σῶμα. Καὶ τὰ μὲν ἄνευ σώματος ἐνδέχεσθαι δοκεῖ εἶναι, τὸ δὲ σῶμα ἄνευ τούτων εἶναι ἀδύνατον. (4) Διόπερ οἱ μὲν πολλοὶ καὶ οἱ πρότερον τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὂν ᾤοντο τὸ σῶμα εἶναι, τὰ δὲ ἄλλα τούτου πάθη, ὥστε καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς τῶν σωμάτων τῶν ὄντων εἶναι ἀρχάς· οἱ δ' ὕστερον καὶ σοφώτεροι τούτων εἶναι δόξαντες ἀριθμούς. (5) Καθάπερ οὖν εἴπομεν, εἰ μή ἐστιν οὐσία ταῦτα, ὅλως οὐδεμία ἐστὶν οὐσία οὐδὲ ὂν οὐθέν· οὐ γὰρ δὴ τά γε συμβεβηκότα τούτοις ἄξιον ὄντα καλεῖν. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο μὲν ὁμολογεῖται, ὅτι μᾶλλον οὐσία τὰ μήκη τῶν σωμάτων καὶ αἱ στιγμαί, ταῦτα δὲ μὴ ὁρῶμεν ποίων ἂν εἶεν σωμάτων (ἐν γὰρ τοῖς αἰσθητοῖς ἀδύνατον εἶναι), οὐκ ἂν εἴη οὐσία οὐδεμία. (6) Ἔτι δὲ φαίνεται ταῦτα πάντα διαιρέσεις ὄντα τοῦ σώματος, τὸ μὲν εἰς πλάτος, τὸ δ' εἰς βάθος, τὸ δ' εἰς μῆκος. (7) Πρὸς δὲ τούτοις ὁμοίως ἔνεστιν ἐν τῷ στερεῷ ὁποιονοῦν σχῆμα· ὥστ' εἰ μηδ' ἐν τῷ λίθῳ Ἑρμῆς, οὐδὲ τὸ ἥμισυ τοῦ κύβου ἐν τῷ κύβῳ οὕτως ὡς ἀφωρισμένον. Οὐκ ἄρα οὐδ' ἐπιφάνεια· εἰ γὰρ ὁποιαοῦν, κἂν αὕτη ἂν ἦν ἡ ἀφορίζουσα τὸ ἥμισυ. (8) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ γραμμῆς καὶ στιγμῆς καὶ μονάδος. Ὥστ' εἰ μάλιστα μὲν οὐσία τὸ σῶμα, τούτου δὲ μᾶλλον ταῦτα, μὴ ἔστι δὲ ταῦτα μηδ' οὐσίαι τινές, διαφεύγει τί τὸ ὂν καὶ τίς ἡ οὐσία τῶν ὄντων. (9) Πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ περὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν συμβαίνει ἄλογα. Δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ οὐσία, ἐὰν μὴ οὖσα πρότερον νῦν ᾖ ἢ πρότερον οὖσα ὕστερον μὴ ᾖ, μετὰ τοῦ γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι ταῦτα πάσχειν· τὰς δὲ στιγμὰς καὶ τὰς γραμμὰς καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐκ ἐνδέχεται οὔτε γίγνεσθαι οὔτε φθείρεσθαι, ὁτὲ μὲν οὔσας ὁτὲ δὲ οὐκ οὔσας. (10) Ὅταν γὰρ ἅπτηται ἢ διαιρῆται τὰ σώματα, ἅμα ὁτὲ μὲν μία ἁπτομένων, ὁτὲ δὲ δύο διαιρουμένων γίγνονται· ὥστ' οὔτε συγκειμένων ἔστιν ἀλλ' ἔφθαρται, διῃρημένων τε εἰσὶν αἱ πρότερον οὐκ οὖσαι. Οὐ γὰρ δὴ ἥ γ' ἀδιαίρετος στιγμὴ διῃρέθη εἰς δύο. Εἴ τε γίγνονται καὶ φθείρονται, ἔκ τινος γίγνονται. (11) Παραπλησίως δ' ἔχει

His autem consequens dubitatio est, utrum numeri, et corpora, et superficies, et puncta aliquæ substantiæ sint, an non. Si enim non sunt, fugit nos quidnam ipsum ens, et quæ entium substantiæ sint. (2) Passiones enim, et motus, et quæ ad aliquid sunt, ipsæque dispositiones, ac proportiones, nullius substantiam significare videntur. Cuncta etenim de aliquo subjecto dicuntur, nihilque horum ipsum est. Quæ vero maxime substantiam videantur significare, sunt aqua, terra, et ignis, ex quibus composita corpora consistunt. Horum caliditates quidem, et frigiditates, et hujuscemodi, passiones, non substantiæ sunt: corpus vero solum, quod hæc patitur, permanet, tanquam aliquod ens et aliqua exsistens substantia. (3) At vero corpus minus est substantia, quam superficies; et superficies, quam linea; et linea, quam unitas et punctum: his enim corpus definitur. Et hæc quidem videntur posse sine corpore esse, corpus vero absque his impossibile est esse. (4) Quare plures quidem, et antiquiores, substantiam quidem, et ens, putabant esse corpus, cetera vero hujus passiones; ut et principia corporum, entium essent principia; posteriores vero, et illis sapientiores habiti, numeros. (5) Quemadmodum igitur diximus, si hæc non sunt substantiæ, nulla substantia, nec aliquod ens omnino est. Quæ enim eis accidunt, non convenit entia nominare. At si hoc quidem conceditur, quod longitudines et puncta magis, quam corpora, substantiæ sint, sed qualia corpora hæc sint, non videmus (in sensibilibus namque impossibile est esse), non erit profecto ulla substantia. (6) Item, videntur hæc omnia dimensiones esse corporis, hoc quidem ad latitudinem, hoc vero ad profunditatem, illud vero ad longitudinem. (7) Et ad hæc, similiter inest in solido quæcumque figura. Quare si nec in lapide Mercurius inest, ne dimidium quidem cubi inerit in cubo sic ut disterminatum. Ergo nec superficies. Nam si quæcumque, et ea profecto sit, quæ dimidium disterminat. (8) Eadem autem ratio et de linea, puncto, et unitate est. Quare si corpus maxime substantia est, hæc autem corpore magis, hæc vero non sint, neque substantiæ quædam sint, fugiet nos profecto quidnam sit ens, quæve entium sit substantia. (9) Ad hæc enim, quæ dicta sunt, etiam quæ sunt circa generationem et corruptionem accidunt inconvenientia. Videtur enim substantia, si, quum ante non sit, nunc sit, aut quum antea sit, postea non sit, hæc pati, fieri scilicet atque corrumpi. At puncta, lineas et superficies neque fieri neque corrumpi contingit, quum quandoque sint, quandoque vero non sint. (10) Quum enim tangunt, aut dividuntur corpora, quandoque una, quum simul tangunt, quandoque duæ, quum dividuntur, fiunt. Quare neque jam compositis sunt, sed corruptæ sunt, et divisis sunt, quum antea non essent. Punctum namque indivisibile, non est divisum in duo. Ceterum si generantur et corrumpuntur, ex aliquo fiunt. (11) Similiter

καὶ περὶ τὸ νῦν τὸ ἐν τῷ χρόνῳ· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐνδέχεται γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι, ἀλλ' ὅμως ἕτερον ἀεὶ δοκεῖ εἶναι, οὐκ οὐσία τις οὖσα. Ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι ἔχει καὶ περὶ τὰς στιγμὰς καὶ τὰς γραμμὰς καὶ τὰ ἐπίπεδα· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος· ἅπαντα γὰρ ὁμοίως ἢ πέρατα ἢ διαιρέσεις εἰσίν.

autem se habet et circa Nunc quod est in tempore: nec hoc enim contingit generari et corrumpi, sed tamen aliud esse semper videtur, quum non substantia aliqua sit. Patet autem quod etiam circa puncta, lineas et superficies similiter se habet: eadem enim ratio est. Cuncta namque similiter aut fines, aut divisiones sunt.

CAP. VI.

Ὅλως δ' ἀπορήσειεν ἄν τις διὰ τί καὶ δεῖ ζητεῖν ἄλλ' ἄττα παρά τε τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ μεταξύ, οἷον ἃ τίθεμεν εἴδη. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν μαθηματικὰ τῶν δεῦρο ἄλλῳ μέν τινι διαφέρει, τῷ δὲ πόλλ' ἄττα ὁμοειδῆ εἶναι οὐθὲν διαφέρει· ὥστ' οὐκ ἔσονται αὐτῶν αἱ ἀρχαὶ ἀριθμῷ ἀφωρισμέναι, ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἐνταῦθα γραμμάτων ἀριθμῷ μὲν πάντων οὐκ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ ὡρισμέναι, εἴδει δέ, ἐὰν μὴ λαμβάνῃ τις τησδὶ τῆς συλλαβῆς ἢ τησδὶ τῆς φωνῆς, τούτων δ' ἔσονται καὶ ἀριθμῷ ὡρισμέναι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταξύ· ἄπειρα γὰρ κἀκεῖ τὰ ὁμοειδῆ· (2) ὥστ' εἰ μὴ ἔστι παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ ἕτερ' ἄττα, οἷα λέγουσι τὰ εἴδη τινές, οὐκ ἔσται μία ἀριθμῷ καὶ εἴδει οὐσία, οὐδ' αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων ἀριθμῷ ἔσονται ποσαί τινες ἀλλὰ εἴδει· εἰ οὖν τοῦτο ἀναγκαῖον, καὶ τὰ εἴδη ἀναγκαῖον διὰ τοῦτο εἶναι. (3) Καὶ γὰρ εἰ μὴ καλῶς διαρθροῦσιν οἱ λέγοντες, ἀλλ' ἔστι γε τοῦθ' ὃ βούλονται, καὶ ἀνάγκη ταῦτα λέγειν αὐτοῖς, ὅτι τῶν εἰδῶν οὐσία τις ἕκαστόν ἐστι, καὶ οὐθὲν κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε θήσομεν τά τε εἴδη εἶναι, καὶ ἓν ἀριθμῷ τὰς ἀρχὰς ἀλλὰ μὴ εἴδει, εἰρήκαμεν ἃ συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἀδύνατα. (4) Σύνεγγυς δὲ τούτων ἐστὶ τὸ διαπορῆσαι πότερον δυνάμει ἐστὶ τὰ στοιχεῖα ἤ τιν' ἕτερον τρόπον. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλως πως, πρότερόν τι ἔσται τῶν ἀρχῶν ἄλλο· πρότερον γὰρ ἡ δύναμις ἐκείνης τῆς αἰτίας, τὸ δὲ δυνατὸν οὐκ ἀναγκαῖον ἐκείνως πᾶν ἔχειν. Εἰ δ' ἔστι δυνάμει τὰ στοιχεῖα, ἐνδέχεται μηθὲν εἶναι τῶν ὄντων· δυνατὸν γὰρ εἶναι καὶ τὸ μήπω ὄν· γίγνεται μὲν γὰρ τὸ μὴ ὄν, οὐθὲν δὲ γίγνεται τῶν εἶναι ἀδυνάτων. (5) Ταύτας τε οὖν τὰς ἀπορίας ἀναγκαῖον ἀπορῆσαι περὶ τῶν ἀρχῶν, καὶ πότερον καθόλου εἰσὶν ἢ ὡς λέγομεν τὰ καθ' ἕκαστα. Εἰ μὲν γὰρ καθόλου, οὐκ ἔσονται οὐσίαι· οὐθὲν γὰρ τῶν κοινῶν τόδε τι σημαίνει, ἀλλὰ τοιόνδε, ἡ δ' οὐσία τόδε τι. Εἰ δ' ἔσται τόδε τι καὶ ἐκθέσθαι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον, πολλὰ ἔσται ζῷα ὁ Σωκράτης, αὐτός τε καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῷον, εἴπερ σημαίνει ἕκαστον τόδε τι καὶ ἕν. (6) Εἰ μὲν οὖν καθόλου αἱ ἀρχαί, ταῦτα συμβαίνει· εἰ δὲ μὴ καθόλου ἀλλ' ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, οὐκ ἔσονται ἐπιστηταί· καθόλου γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι πάντων. Ὥστ' ἔσονται ἀρχαὶ ἕτεραι πρότεραι τῶν ἀρχῶν, αἱ καθόλου κατηγορούμεναι, ἄνπερ μέλλῃ ἔσεσθαι αὐτῶν ἐπιστήμη.

Omnino autem aliquis dubitabit, quare oporteat alia quædam præter sensibilia et media quærere, utputa eas, quas ponimus, species (ideas). Si enim propterea quod mathematica quidem ab iis quæ hic sunt, alio quodam differunt, in eo tamen quod plura ejusdem speciei sunt, nihil differunt: et ideo non erunt eorum principia numero determinata, sicut etiam hic literarum numero quidem non sunt omnium principia determinata, sed specie: nisi quis, hujus syllabæ, et hujus vocis, accipiat; atque harum numero etiam determinata erunt: similiter etiam de mediis; infinita etenim etiam illic sunt, quæ ejusdem speciei sunt. (2) Quare si præter sensibilia, et mathematica, non sint alia quædam, qualia dicunt quidam species esse, non erit una numero et specie substantia: nec entium principia aliqua numero aliquot, sed specie erunt. Si itaque hoc necessarium est, et species propterea necesse est esse. (3) Etenim quanquam non bene declarant, qui hæc dicunt, hoc tamen est quod volunt: et necesse est eis hoc dicere, quod specierum unaquæque substantia quædam sit, et nulla secundum accidens. At vero si ponemus species esse, et principia unum numero, sed non specie esse, diximus quæ impossibilia necesse est accidere. (4) His autem prope est dubitare, utrum potentia, an alio quodam modo elementa sint. Si enim alio quodam modo, erit aliquid aliud principiis prius: potentia namque prior illâ causâ est. Non est autem necesse, ut omne quod potentia est, illo modo se habeat. Quodsi elementa potentia sunt, contingit nihil entium esse. Possibile enim est esse, etiam quod nondum est. Fit enim quod non est: sed nihil eorum fit, quæ esse impossibile est. (5) Has itaque de principiis dubitationes necesse est agitare; et hanc, utrum universalia sint, an (ut dicimus) singularia. Si enim universalia, non erunt substantiæ. Nihil enim communium, quod quid, sed quale quid, significat: sed substantia, quod quid. Jam si ponatur, quod quid sit et quod communiter prædicatur, absolutum et substantiam esse, multa animalia erunt Socrates, et ipse, et homo, et animal: si singula quidem, quod quid, et unum significant. (6) Si igitur principia universalia sunt, hæc accidunt. Quodsi non universalia sint, sed ut ipsa singularia, non erunt scibilia: universales enim omnium scientiæ sunt. Quare erunt alia principia priora principiis, ea quæ universaliter prædicantur, si sit quidem eorum futura scientia.

LIBER III.

CAP. I.

Ἔστιν ἐπιστήμη τις ἣ θεωρεῖ τὸ ὂν ᾗ ὂν καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ' αὑτό. Αὕτη δ' ἐστὶν οὐδεμιᾷ τῶν ἐν μέρει λεγομένων ἡ αὐτή· οὐδεμία γὰρ τῶν ἄλλων ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτεμόμεναι περὶ τούτου θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός, οἷον αἱ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπεὶ δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀκροτάτας αἰτίας ζητοῦμεν, δῆλον ὡς φύσεώς τινος αὐτὰς ἀναγκαῖον εἶναι καθ' αὑτήν. (2) Εἰ οὖν καὶ οἱ τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων ζητοῦντες ταύτας τὰς ἀρχὰς ἐζήτουν, ἀνάγκη καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' ᾗ ὄντα· διὸ καὶ ἡμῖν τοῦ ὄντος ᾗ ὂν τὰς πρώτας αἰτίας ληπτέον.

Est quædam scientia, quæ speculatur ens, prout ens est, et quæ ei per se insunt. Hæc autem nulli earum quæ in parte dicuntur, eadem est: nulla namque ceterarum universaliter de ente, prout ens est, considerat, sed ejus aliquam partem abscindentes, quod ei accidit, speculantur, ut mathematicæ scientiæ. Quum autem principia et supremas causas quæramus, patet quod alicujus naturæ per se necesse est eas esse. (2) Si igitur illi etiam qui entium elementa quærunt, ista principia quærebant, necesse est etiam elementa entis non secundum accidens esse, sed prout entia sunt. Quare nobis quoque entis, prout entis, primas causas accipiendum est.

CAP. II.

Τὸ δὲ ὂν λέγεται μὲν πολλαχῶς, ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ μίαν τινὰ φύσιν, καὶ οὐχ ὁμωνύμως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ τὸ ὑγιεινὸν ἅπαν πρὸς ὑγίειαν, τὸ μὲν τῷ φυλάττειν, τὸ δὲ τῷ ποιεῖν, τὸ δὲ τῷ σημεῖον εἶναι τῆς ὑγιείας, τὸ δ' ὅτι δεκτικὸν αὐτῆς, καὶ τὸ ἰατρικὸν πρὸς ἰατρικήν (τὸ μὲν γὰρ τῷ ἔχειν ἰατρικὴν λέγεται ἰατρικόν, τὸ δὲ τῷ εὐφυὲς εἶναι πρὸς αὐτήν, τὸ δὲ τῷ ἔργον εἶναι τῆς ἰατρικῆς), ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ ἄλλα ληψόμεθα λεγόμενα τούτοις· οὕτω δὲ καὶ τὸ ὂν λέγεται πολλαχῶς μέν, ἀλλ' ἅπαν πρὸς μίαν ἀρχήν· (2) τὰ μὲν γὰρ ὅτι οὐσίαι, ὄντα λέγεται, τὰ δ' ὅτι πάθη οὐσίας, τὰ δ' ὅτι ὁδὸς εἰς οὐσίαν, ἢ φθοραὶ ἢ στερήσεις ἢ ποιότητες ἢ ποιητικὰ ἢ γεννητικὰ οὐσίας ἢ τῶν πρὸς τὴν οὐσίαν λεγομένων, ἢ τούτων τινὸς ἀποφάσεις ἢ οὐσίας· διὸ καὶ τὸ μὴ ὂν εἶναι μὴ ὄν φαμεν. (3) Καθάπερ οὖν καὶ τῶν ὑγιεινῶν ἁπάντων μία ἐπιστήμη ἐστίν, ὁμοίως τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Οὐ γὰρ μόνον τῶν καθ' ἓν λεγομένων ἐπιστήμης ἐστὶ θεωρῆσαι μιᾶς, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς μίαν λεγομένων φύσιν· καὶ γὰρ ταῦτα τρόπον τινὰ λέγεται καθ' ἕν. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ τὰ ὄντα μιᾶς θεωρῆσαι ᾗ ὄντα. (4) Πανταχοῦ δὲ κυρίως τοῦ πρώτου ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐξ οὗ τὰ ἄλλα ἤρτηται, καὶ δι' ὃ λέγονται. Εἰ οὖν τοῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, τῶν οὐσιῶν ἂν δέοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχειν τὸν φιλόσοφον. Ἅπαντος δὲ γένους καὶ αἴσθησις μία ἑνὸς καὶ ἐπιστήμη, οἷον ἡ γραμματικὴ μία οὖσα πάσας θεωρεῖ τὰς φωνάς. Διὸ καὶ τοῦ ὄντος ὅσα εἴδη θεωρῆσαι μιᾶς ἐστιν ἐπιστήμης τῷ γένει, τὰ δὲ εἴδη τῶν εἰδῶν. (5) Εἰ δὴ τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν ταὐτὸν καὶ μία φύσις, τῷ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις ὥσπερ ἀρχὴ καὶ αἴτιον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἑνὶ λόγῳ δηλούμενα — διαφέρει δ' οὐθὲν οὐδ' ἂν ὁμοίως ὑπολάβωμεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἔργου μᾶλλον. Ταὐτὸ γὰρ εἷς ἄνθρωπος καὶ ὢν ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἕτερόν τι δηλοῖ κατὰ τὴν λέξιν ἐπαναδιπλούμενον τὸ

Ens autem multipliciter quidem dicitur, verum ad unum unamque quandam naturam; et non æquivoce, sed quemadmodum omne sanum ad sanitatem: quoddam eo quod conservat; quoddam eo quod facit; quoddam eo quod signum sanitatis; quoddam vero, capax ejus est: et medicinale, ad medicinam. Quoddam enim eo quod habet medicinam, medicinale dicitur; quoddam propterea, quod natura aptum ad eam sit; quoddam propterea, quod opus medicinæ sit. Eodem modo cetera quoque accipiemus quæ dicuntur: ita et ens multipliciter quidem dicitur, sed totum ad unum principium. (2) Quædam enim, quoniam substantiæ, entia dicuntur; quædam, quoniam passiones substantiæ; quædam, quoniam via ad substantiam, aut corruptiones, aut privationes, aut qualitates, aut affectiva, aut generativa substantiæ, sive eorum quæ ad substantiam dicuntur, aut aliquorum ex his negationes, aut substantias. Quare et ipsum non-ens, esse non-ens dicimus. (3) Quemadmodum igitur sanorum omnium una scientia est, ita et de ceteris est. Non enim solum eorum quæ secundum unum dicuntur, verum etiam eorum quæ ad unam naturam dicuntur, unius scientiæ est speculari: etenim hæc etiam quodammodo secundum unum dicuntur. Patet itaque etiam unius esse, entia prout entia speculari. (4) Ad omnia autem pertinet proprie primi, et ex quo cetera pendent, et propter quod dicuntur, scientia: quodsi hoc substantia est, oportet profecto ut substantiarum principia et causas philosophus habeat. Omnis autem generis et sensus unus unius, et scientia: veluti grammatica una exsistens, omnes voces speculatur. Quare entis quoque quot species sint, et species specierum speculari, unius genere scientiæ est. (5) Si itaque ens, et unum, idem ac una natura sunt, propterea quod se invicem sequuntur, quemadmodum principium et causa, non quod una ratione significantur, — nihil autem refert, si etiam eadem putabimus, quinimo magis proderit. Idem enim unus homo, et ens homo, ac homo: et non significat diversum aliquid secundum dictio-

εἷς ἐστιν ἄνθρωπος καὶ ἔστιν ἄνθρωπος· δῆλον δ' ὅτι οὐ χωρίζεται οὔτ' ἐπὶ γενέσεως οὔτ' ἐπὶ φθορᾶς. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνός. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἡ πρόσθεσις ἐν τούτοις ταὐτὸ δηλοῖ, καὶ οὐθὲν ἕτερον τὸ ἓν παρὰ τὸ ὄν. Ἔτι δ' ἡ ἑκάστου οὐσία ἕν ἐστιν οὐ κατὰ συμβεβηκός, ὁμοίως δὲ καὶ ὅπερ ὄν τι — ὥσθ' ὅσα περ τοῦ ἑνὸς εἴδη, τοσαῦτα καὶ τοῦ ὄντος ἐστίν· περὶ ὧν τὸ τί ἐστι τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης τῷ γένει θεωρῆσαι, λέγω δ' οἷον περὶ ταὐτοῦ καὶ ὁμοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων. (6) Σχεδὸν δὲ πάντα ἀνάγεται τἀναντία εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην. Τεθεωρήσθω δ' ἡμῖν ταῦτα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἐναντίων. (7) Καὶ τοσαῦτα μέρη φιλοσοφίας ἐστὶν ὅσαι περ αἱ οὐσίαι· ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι πρώτην τινὰ καὶ ἐχομένην αὐτῶν. Ὑπάρχει γὰρ εὐθὺς γένη ἔχοντα τὸ ὂν καὶ τὸ ἕν· διὸ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀκολουθήσουσι τούτοις. Ἔστι γὰρ ὁ φιλόσοφος ὥσπερ ὁ μαθηματικὸς λεγόμενος· καὶ γὰρ αὕτη ἔχει μέρη, καὶ πρώτη τις καὶ δευτέρα ἐστὶν ἐπιστήμη καὶ ἄλλαι ἐφεξῆς ἐν τοῖς μαθήμασιν. (8) Ἐπεὶ δὲ μιᾶς τἀντικείμενα θεωρῆσαι, τῷ δ' ἑνὶ ἀντίκειται πλῆθος, ἀπόφασιν δὲ καὶ στέρησιν μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι διὰ τὸ ἀμφοτέρως θεωρεῖσθαι τὸ ἕν, οὗ ἡ ἀπόφασις ἢ ἡ στέρησις (ἢ γὰρ ἁπλῶς λέγομεν ὅτι οὐχ ὑπάρχει ἐκεῖνο ἤ τινι γένει· ἔνθα μὲν οὖν τῷ ἑνὶ ἡ διαφορὰ πρόσεστι παρὰ τὸ ἐν τῇ ἀποφάσει, ἀπουσία γὰρ ἡ ἀπόφασις ἐκείνου ἐστίν, ἐν δὲ τῇ στερήσει καὶ ὑποκειμένη τις φύσις γίγνεται, καθ' ἧς λέγεται ἡ στέρησις), τῷ δ' ἑνὶ πλῆθος ἀντίκειται· ὥστε καὶ τἀντικείμενα τοῖς εἰρημένοις, τό τε ἕτερον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἄνισον, καὶ ὅσα ἄλλα λέγεται ἢ κατὰ ταῦτα ἢ κατὰ πλῆθος καὶ τὸ ἕν, τῆς εἰρημένης γνωρίζειν ἐπιστήμης· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ ἐναντιότης· διαφορὰ γάρ τις ἡ ἐναντιότης, ἡ δὲ διαφορὰ ἑτερότης. (9) Ὥστ' ἐπειδὴ πολλαχῶς τὸ ἓν λέγεται, καὶ ταῦτα πολλαχῶς μὲν λεχθήσεται, ὅμως δὲ μιᾶς ἅπαντά ἐστι γνωρίζειν· οὐ γὰρ εἰ πολλαχῶς, ἑτέρας, ἀλλ' εἰ μήτε καθ' ἓν μήτε πρὸς ἓν οἱ λόγοι ἀναφέρονται. (10) Ἐπεὶ δὲ πάντα πρὸς τὸ πρῶτον ἀναφέρεται, οἷον ὅσα ἓν λέγεται πρὸς τὸ πρῶτον ἕν, ὡσαύτως φατέον καὶ περὶ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου καὶ τῶν ἐναντίων ἔχειν· ὥστε διελόμενον ποσαχῶς λέγεται ἕκαστον οὕτως ἀποδοτέον πρὸς τὸ πρῶτον ἐν ἑκάστῃ κατηγορίᾳ, πῶς πρὸς ἐκεῖνο λέγεται· τὰ μὲν γὰρ τῷ ἔχειν ἐκεῖνα, τὰ δὲ τῷ ποιεῖν, τὰ δὲ κατ' ἄλλους λεχθήσεται τοιούτους τρόπους. (11) Φανερὸν οὖν, ὅπερ ἐν ταῖς ἀπορίαις ἐλέχθη, ὅτι μιᾶς περὶ τούτων καὶ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγον ἔχειν (τοῦτο δ' ἦν ἓν τῶν ἐν τοῖς ἀπορήμασιν), καὶ ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίς ἔσται ὁ ἐπισκεψόμενος εἰ ταὐτὸ Σωκράτης καὶ Σωκράτης καθήμενος, ἢ εἰ ἓν ἑνὶ ἐναντίον, ἢ τί ἐστι τὸ ἐναντίον, ἢ ποσαχῶς λέγεται; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. (12) Ἐπεὶ οὖν τοῦ ἑνὸς ᾗ ἓν καὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὂν ταῦτα καθ' αὑτά ἐστι πάθη, ἀλλ' οὐχ ᾗ ἀριθμοὶ ἢ γραμμαὶ ἢ πῦρ, δῆλον

nem duplicatam, unus est homo, et est homo. Patet autem quod non separatur ens nec in generatione, nec in corruptione. Similiter et de uno. Quare manifestum est quod additio in his idem significat; et quod unum nihil aliud est, præter ens. Item, cujusque substantia, unum est, non secundum accidens: similiter et ipsum ens quodvis. Quare quot unius species, totidem et entis sunt. De quibus ipsum quid est speculari, ejusdem genere scientiæ est: dico autem, utputa, de eodem, et simili, ceterisque hujusmodi, et de horum oppositis. (6) Fere autem omnia contraria ad hoc principium reducuntur. Considerata autem hæc a nobis sunto in dissertatione de contrariis. (7) Ac tot philosophiæ partes sunt, quot substantiæ. Quare necesse est ut aliqua earum prima, et alia sequens sit. Sunt autem per se habentia genera ipsum unum et ens. Quare etiam scientiæ sequentur ista. Philosophus namque est, ut ille qui mathematicus dicitur. Et hæc enim habet partes; ac prima quædam et secunda scientia est, et ceteræ quoque consequenter, in mathematibus. (8) Quoniam autem unius est opposita speculari, uni vero opponitur pluralitas; negationem vero et privationem unius est speculari, propterea quod utroque modo unum speculatur id, cujus est negatio aut privatio (aut enim simpliciter dicimus non inesse illud, aut aliquod genus statuentes: in illo siquidem uni differentia est secundum illud quod in negatione: negatio namque absentia illius est; in privatione vero etiam subjecta quædam natura fit, de qua privatio dicitur); uni autem pluralitas opponitur. Quare etiam prædictis opposita, diversum, dissimile, et inæquale, et quæcumque alia, quæ aut secundum eadem dicuntur, aut secundum pluralitatem et unitatem, cognoscere, dictæ scientiæ est. Ex quibus unum quiddam est etiam contrarietas. Contrarietas enim est differentia quædam; differentia vero, diversitas. (9) Quare quum unum multipliciter dicatur, hæc quoque multipliciter quidem dicentur, unius tamen est cuncta cognoscere. Non enim si multipliciter, ideo alterius: sed si neque secundum unum, neque ad unum rationes reducuntur, tunc alterius. (10) Quum autem ad primum cuncta reducuntur, utputa quotcumque unum dicuntur, ad primum unum, similiter de eodem, et diverso, et contrariis, dicendum se habere. Quapropter dividendo quot modis singula dicantur, sic attribuendum est ad primum in unoquoque prædicamento, quomodo ad illud dicatur: quædam enim eo quod habent illud; quædam eo quod faciunt; quædam secundum alios hujuscemodi modos dicentur. (11) Manifestum itaque quod in dubitationibus dictum est, unius esse, tam de his quam de substantia rationem habere: hoc autem unum erat eorum quæ in dubitationibus diximus. Et philosophi est, de omnibus posse speculari. Si enim non philosophi, quis erit qui considerabit, si idem Socrates, et Socrates sedens? aut si unum uni contrarium? aut quid est contrarium, aut quot modis dicitur? Similiter de ceteris quoque hujuscemodi. (12) Quum itaque unius prout unius, et entis prout entis, hæ per se passiones sint, et non prout numeri, aut lineæ, aut ignis,

ὡς ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης καὶ τί ἐστι γνωρίσαι καὶ τὰ συμβεβηκότ' αὐτοῖς. Καὶ οὐ ταύτῃ ἁμαρτάνουσιν οἱ περὶ αὐτῶν σκοπούμενοι ὡς οὐ φιλοσοφοῦντες, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἡ οὐσία, περὶ ἧς οὐθὲν ἐπαΐουσιν, ἐπεὶ ὥσπερ ἔστι καὶ ἀριθμοῦ ᾗ ἀριθμὸς ἴδια πάθη, οἷον περιττότης ἀρτιότης, συμμετρία ἰσότης, ὑπεροχὴ ἔλλειψις, καὶ ταῦτα καὶ καθ' αὑτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ὑπάρχει τοῖς ἀριθμοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ στερεῷ καὶ ἀκινήτῳ καὶ κινουμένῳ ἀβαρεῖ τε καὶ βάρος ἔχοντι ἔστιν ἕτερα ἴδια· οὕτω καὶ τῷ ὄντι ᾗ ὂν ἔστι τινὰ ἴδια, καὶ ταῦτ' ἐστὶ περὶ ὧν τοῦ φιλοσόφου ἐπισκέψασθαι τἀληθές. (13) Σημεῖον δέ· οἱ γὰρ διαλεκτικοὶ καὶ σοφισταὶ ταὐτὸν μὲν ὑποδύονται σχῆμα τῷ φιλοσόφῳ· ἡ γὰρ σοφιστικὴ φαινομένη μόνον σοφία ἐστί, καὶ οἱ διαλεκτικοὶ διαλέγονται περὶ ἁπάντων, κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄν ἐστιν· διαλέγονται δὲ περὶ τούτων δῆλον ὅτι διὰ τὸ τῆς φιλοσοφίας εἶναι αὐτὰ οἰκεῖα. Περὶ μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ γένος στρέφεται ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ διαφέρει τῆς μὲν τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως, τῆς δὲ τοῦ βίου τῇ προαιρέσει. Ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστική, ἡ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη, οὖσα δ' οὔ. (14) Ἔτι τῶν ἐναντίων ἡ ἑτέρα συστοιχία στέρησις, καὶ πάντα ἀνάγεται εἰς τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὄν, καὶ ἓν καὶ πλῆθος, οἷον στάσις τοῦ ἑνός, κίνησις δὲ τοῦ πλήθους. Τὰ δ' ὄντα καὶ τὴν οὐσίαν ὁμολογοῦσιν ἐξ ἐναντίων σχεδὸν ἅπαντες συγκεῖσθαι· πάντες γοῦν τὰς ἀρχὰς ἐναντίας λέγουσιν· οἱ μὲν γὰρ περιττὸν καὶ ἄρτιον, οἱ δὲ θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἱ δὲ πέρας καὶ ἄπειρον, οἱ δὲ φιλίαν καὶ νεῖκος. Πάντα δὲ καὶ τἆλλα ἀναγόμενα φαίνεται εἰς τὸ ἓν καὶ πλῆθος· εἰλήφθω γὰρ ἡ ἀναγωγὴ ἡμῖν. Αἱ δ' ἀρχαὶ καὶ παντελῶς αἱ παρὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰς γένη ταῦτα πίπτουσιν. (15) Φανερὸν οὖν καὶ ἐκ τούτων ὅτι μιᾶς ἐπιστήμης τὸ ὂν ᾗ ὂν θεωρῆσαι. Πάντα γὰρ ἢ ἐναντία ἢ ἐξ ἐναντίων, ἀρχαὶ δὲ τῶν ἐναντίων τὸ ἓν καὶ πλῆθος, ταῦτα δὲ μιᾶς ἐπιστήμης, εἴτε καθ' ἓν λέγεται εἴτε μή, ὥσπερ ἴσως ἔχει τἀληθές. (16) Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ πολλαχῶς λέγεται τὸ ἕν, πρὸς τὸ πρῶτον τἆλλα λεχθήσεται καὶ τὰ ἐναντία ὁμοίως. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰ μή ἐστι τὸ ὂν ἢ τὸ ἓν καθόλου καὶ ταὐτὸ ἐπὶ πάντων ἢ χωριστόν, ὥσπερ ἴσως οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς ἓν τὰ δὲ τῷ ἐφεξῆς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ τοῦ γεωμέτρου θεωρῆσαι τί τὸ ἐναντίον ἢ τέλειον ἢ ὂν ἢ ἓν ἢ ταὐτὸν ἢ ἕτερον, ἀλλ' ἢ ἐξ ὑποθέσεως. (17) Ὅτι μὲν οὖν μιᾶς ἐπιστήμης τὸ ὂν ᾗ ὂν θεωρῆσαι, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ᾗ ὄν, δῆλον, καὶ ὅτι οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἡ αὐτὴ θεωρητική, τῶν τε εἰρημένων καὶ περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου, καὶ γένους καὶ εἴδους, καὶ ὅλου καὶ μέρους καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.

patet quod illius scientiæ est, et quid est cognoscere, et accidentia eis. Et non in hoc errant, qui de his considerant, tanquam non philosophantes, sed quoniam substantia, de qua nihil sciunt, prior est. Nam quemadmodum et numeri, prout numerus est, propriæ passiones sunt, ut imparitas, paritas, commensuratio, æqualitas, excessus, defectus, et hæc tum absolutis tum mutuo relatis insunt numeris, similiter solido et immobili et mobili et levi et gravi aliqua propria sunt : ita et enti, prout ens est, quædam propria sunt. Et hæc sunt de quibus veritatem considerare philosophi est. (13) Signum autem est, quod dialectici et sophistæ eandem quidem, quam philosophus, subeunt figuram : sophistica enim, apparens solum sapientia est; dialectici quoque de omnibus disputant : ens vero commune omnibus est. Disputant autem de his scilicet, eo quod hæc propria philosophiæ sunt. Circa idem enim genus sophistica et dialectica versantur cum philosophia : verum philosophia, ab hac quidem modo facultatis, ab illa vero electione vitæ differt. Dialectica autem est tentativa, de quibus philosophia est cognitiva : sophistica vero apparens philosophia, non vera. (14) Item, contrariorum altera coordinatio privatio est, et cuncta ad ens et non-ens, et unum et pluralitatem reducuntur : utputa status quidem unius est, motus vero pluralitatis. Entia vero et substantiam fere cuncti concedunt ex contrariis compositam esse. Omnes etenim principia aiunt esse contraria : quidam, par et impar; quidam, calidum et frigidum; quidam, finem et infinitum; quidam, amicitiam et contentionem. Cetera quoque omnia videntur reducta ad unum et pluralitatem. Accipiatur autem hæc reductio a nobis. Ac principia quæ ab aliis ponuntur, vel maxime in hæc tanquam in genera cadunt. (15) Manifestum itaque ex his etiam est, quod unius scientiæ est ens, prout ens est, speculari. Cuncta etenim sunt aut contraria, aut ex contrariis, principia vero contrariorum sunt unum et pluralitas. Hæc autem sunt unius scientiæ, sive secundum unum dicantur, sive non, sicuti fortassis et veritas se habet. (16) At quamvis unum multipliciter dicatur, ad primum tamen cetera reducentur : et contraria, similiter. Ac vel propterea, etsi ens aut unum non est universale, et idem in omnibus, aut separatum, sicuti fortassis non est, hæc nihilominus ad unum, et illa consequenter. Quapropter non est geometræ, quid contrarium aut perfectum, aut unum, aut ens, aut idem, aut diversum sit, speculari, nisi ex supposito. (17) Quod igitur unius scientiæ est ens, prout ens est, et quæ ei prout enti insunt, speculari manifestum est : et quod non solum substantiarum, verum etiam eorum quæ substantiis insunt, eadem speculativa est, ac illorum quæ dicta sunt, et de priori et posteriori, et genere et specie, et toto et parte, ceterisque hujuscemodi.

CAP. III.

Λεκτέον δὲ πότερον μιᾶς ἢ ἑτέρας ἐπιστήμης περί τε τῶν ἐν τοῖς μαθήμασι καλουμένων ἀξιωμάτων καὶ περὶ τῆς οὐσίας. Φανερὸν δὴ ὅτι μιᾶς τε καὶ τῆς τοῦ φιλοσόφου καὶ ἡ περὶ τούτων ἐστὶ σκέψις· ἅπασι γὰρ ὑπάρχει τοῖς οὖσιν, ἀλλ' οὐ γένει τινὶ χωρὶς ἰδίᾳ τῶν ἄλλων. (2) Καὶ χρῶνται μὲν πάντες, ὅτι τοῦ ὄντος ἐστὶν ᾗ ὄν, ἕκαστον δὲ τὸ γένος ὄν. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ χρῶνται, ἐφ' ὅσον αὐτοῖς ἱκανόν, τοῦτο δ' ἐστίν, ὅσον ἐπέχει τὸ γένος περὶ οὗ φέρουσι τὰς ἀποδείξεις. Ὥστ' ἐπεὶ δῆλον ὅτι ᾗ ὄντα ὑπάρχει πᾶσι (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς τὸ κοινόν), τοῦ περὶ τὸ ὂν ᾗ ὂν γνωρίζοντος καὶ περὶ τούτων ἐστὶν ἡ θεωρία. (3) Διόπερ οὐθεὶς τῶν κατὰ μέρος ἐπισκοπούντων ἐγχειρεῖ λέγειν τι περὶ αὐτῶν, εἰ ἀληθῆ ἢ μή, οὔτε γεωμέτρης οὔτ' ἀριθμητικός, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἔνιοι, εἰκότως τοῦτο δρῶντες· μόνοι γὰρ ᾤοντο περί τε τῆς ὅλης φύσεως σκοπεῖν καὶ περὶ τοῦ ὄντος. (4) Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἔτι τοῦ φυσικοῦ τις ἀνωτέρω (ἓν γάρ τι γένος τοῦ ὄντος ἡ φύσις), τοῦ καθόλου καὶ τοῦ περὶ τὴν πρώτην οὐσίαν θεωρητικοῦ καὶ ἡ περὶ τούτων ἂν εἴη σκέψις. Ἔστι δὲ σοφία τις καὶ ἡ φυσική, ἀλλ' οὐ πρώτη. (5) Ὅσα δ' ἐγχειροῦσι τῶν λεγόντων τινὲς περὶ τῆς ἀληθείας, ὃν τρόπον δεῖ ἀποδέχεσθαι, δι' ἀπαιδευσίαν τῶν ἀναλυτικῶν τοῦτο δρῶσιν· δεῖ γὰρ περὶ τούτων ἥκειν προεπισταμένους, ἀλλὰ μὴ ἀκούοντας ζητεῖν. Ὅτι μὲν οὖν τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ περὶ πάσης τῆς οὐσίας θεωροῦντος ᾗ πέφυκεν, καὶ περὶ τῶν συλλογιστικῶν ἀρχῶν ἐστιν ἐπισκέψασθαι, δῆλον. (6) Προσήκει δὲ τὸν μάλιστα γνωρίζοντα περὶ ἕκαστον γένος ἔχειν λέγειν τὰς βεβαιοτάτας ἀρχὰς τοῦ πράγματος, ὥστε καὶ τὸν περὶ τῶν ὄντων ᾗ ὄντα τὰς πάντων βεβαιοτάτας. Ἔστι δ' οὗτος ὁ φιλόσοφος. (7) Βεβαιοτάτη δ' ἀρχὴ πασῶν περὶ ἣν διαψευσθῆναι ἀδύνατον· γνωριμωτάτην τε γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τοιαύτην (περὶ γὰρ ἃ μὴ γνωρίζουσιν, ἀπατῶνται πάντες) καὶ ἀνυπόθετον. Ἣν γὰρ ἀναγκαῖον ἔχειν τὸν ὁτιοῦν ξυνιέντα τῶν ὄντων, τοῦτο οὐχ ὑπόθεσις· ὃ δὲ γνωρίζειν ἀναγκαῖον τῷ ὁτιοῦν γνωρίζοντι, καὶ ἥκειν ἔχοντα ἀναγκαῖον. (8) Ὅτι μὲν οὖν ἡ τοιαύτη πασῶν βεβαιοτάτη ἀρχή, δῆλον· τίς δ' ἐστὶν αὕτη, μετὰ ταῦτα λέγωμεν. Τὸ γὰρ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό (καὶ ὅσα ἄλλα προσδιορισαίμεθ' ἄν, ἔστω προσδιωρισμένα πρὸς τὰς λογικὰς δυσχερείας), αὕτη δὴ πασῶν ἐστὶ βεβαιοτάτη τῶν ἀρχῶν· ἔχει γὰρ τὸν εἰρημένον διορισμόν. Ἀδύνατον γὰρ ὁντινοῦν ταὐτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καθάπερ τινὲς οἴονται λέγειν Ἡράκλειτον· οὐκ ἔστι γὰρ ἀναγκαῖον, ἅ τις λέγει, ταῦτα καὶ ὑπολαμβάνειν. (9) Εἰ δὲ μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν τῷ αὐτῷ τἀναντία (προσδιωρίσθω δ' ἡμῖν καὶ ταύτῃ τῇ προτάσει τὰ εἰωθότα), ἐναντία δ' ἐστὶ δόξα δόξῃ ἡ τῆς ἀντιφάσεως, φανερὸν ὅτι ἀδύνατον ἅμα ὑπολαμβάνειν τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι τὸ

Dicendum autem est, utrum unius an alterius scientiæ sit, de iis quæ in mathematibus axiomata nominantur, et de substantia speculari. Patet utique quod unius est, et ejus quæ philosophi est, consideratio. Omnibus enim entibus insunt, sed non alicui generi separatim ab aliis. (2) Et omnes quidem utuntur, quia entis, prout entis sunt : unumquodque autem genus, ens. At eatenus utuntur, quatenus eis satis est : hoc autem est, quantum illud continet genus, de quo demonstrationes afferunt. Quare quum pateat quod, prout entia sunt, eis insunt (hoc namque eis commune est), illius de his speculatio est, cujus est de ente, prout ens est, cognoscere. (3) Propter quod nemo eorum qui particulariter considerant, conatur aliquid de eis, sive quatenus vera, sive non, dicere. Nec enim geometra, nec arithmeticus, sed naturalium quidam, merito hoc facientes : soli namque putabant se et de tota natura et de ente considerare. (4) Quum autem aliquis adhuc superior naturali sit (natura namque unum quoddam entis genus est), illius universalis, et circa primam substantiam speculativi, profecto fuerit de his etiam consideratio. Est autem physica quoque sapientia quædam, sed non prima. (5) Quæcumque vero quidam eorum, qui de veritate dicunt, quonam modo oporteat admitti, dicere conantur, propter ignorantiam Analyticorum hoc faciunt. Oportet enim accedere hoc edoctos, sed nequaquam, dum audiunt, quærere. Quod itaque philosophi, et ejus qui de tota substantia, quoad natura fert, speculatur, etiam de principiis syllogisticis est considerare, manifestum est. (6) Decet autem illum, qui maxime circa quodque genus cognoscat, ut dicere habeat certissima rei principia : quare et illum, qui de entibus, prout entibus, omnium certissima : hic autem est philosophus. (7) Omnium autem certissimum principium est, circa quod impossibile est falli. Notissimum etenim, ut hujusmodi sit, necesse est : circa namque illa, quæ non cognoscunt, decipiuntur omnes. Et non ex suppositione : quod enim necesse est illum habere, qui quodvis entium intelligat, hoc non est suppositio. Quod autem cognoscere illum necesse est, qui aliquid cognoscat, necesse est ut veniat habens illud. (8) Quod igitur tale principium omnium certissimum est, patet. Quid autem illud sit, deinceps dicamus. Idem enim simul inesse, et non inesse eidem, et secundum idem, impossibile est. (Et quæcumque alia annotaremus, sint ad logicas difficultates annotata.) Hoc igitur omnium est principiorum certissimum : habet etenim dictam determinationem. Impossibile namque est, quempiam idem putare esse et non esse, quemadmodum quidam Heraclitum dicere arbitrabantur. Non enim necesse est, quæcumque quis dicat, ea etiam putare. (9) Quodsi non contingit simul inesse eidem contraria (annotentur autem a nobis etiam huic propositioni consueta), contraria vero opinio opinioni est, quæ contradictionis est; patet quod impossibile est, simul eundem idem arbitrari esse

αὐτό· ἅμα γὰρ ἂν ἔχοι τὰς ἐναντίας δόξας ὁ διεψευσμένος περὶ τούτου. Διὸ πάντες οἱ ἀποδεικνύντες εἰς ταύτην ἀνάγουσιν ἐσχάτην δόξαν· φύσει γὰρ ἀρχὴ καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωμάτων αὕτη πάντων.

et non esse : simul etenim haberet opiniones contrarias, qui de ea re falleretur. Quare omnes qui demonstrant, ad hanc ultimam opinionem reducunt. Natura etenim hæc ceterarum quoque axiomatum omnium principium est.

CAP. IV.

Εἰσὶ δέ τινες οἵ, καθάπερ εἴπομεν, αὐτοί τε ἐνδέχεσθαί φασι τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὑπολαμβάνειν οὕτως. Χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τούτῳ πολλοὶ καὶ τῶν περὶ φύσεως. Ἡμεῖς δὲ νῦν εἰλήφαμεν ὡς ἀδυνάτου ὄντος ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ διὰ τούτου ἐδείξαμεν ὅτι βεβαιοτάτη αὕτη τῶν ἀρχῶν πασῶν. (2) Ἀξιοῦσι δὴ καὶ τοῦτο ἀποδεικνύναι τινὲς δι' ἀπαιδευσίαν· ἔστι γὰρ ἀπαιδευσία τὸ μὴ γιγνώσκειν τίνων δεῖ ζητεῖν ἀπόδειξιν καὶ τίνων οὐ δεῖ. Ὅλως μὲν γὰρ ἁπάντων ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι· εἰς ἄπειρον γὰρ ἂν βαδίζοι, ὥστε μηδ' οὕτως εἶναι ἀπόδειξιν. Εἰ δέ τινων μὴ δεῖ ζητεῖν ἀπόδειξιν, τίνα ἀξιοῦσιν εἶναι μᾶλλον τοιαύτην ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν. (3) Ἔστι δ' ἀποδεῖξαι ἐλεγκτικῶς καὶ περὶ τούτου ὅτι ἀδύνατον, ἂν μόνον τι λέγῃ ὁ ἀμφισβητῶν· ἂν δὲ μηθέν, γελοῖον τὸ ζητεῖν λόγον πρὸς τὸν μηθενὸς ἔχοντα λόγον, ᾗ μὴ ἔχει· ὅμοιος γὰρ φυτῷ ὁ τοιοῦτος ᾗ τοιοῦτος ἤδη. Τὸ δ' ἐλεγκτικῶς ἀποδεῖξαι λέγω διαφέρειν καὶ τὸ ἀποδεῖξαι, ὅτι ὁ ἀποδεικνύων μὲν ἂν δόξειεν αἰτεῖσθαι τὸ ἐν ἀρχῇ, ἄλλου δὲ τοῦ τοιούτου αἰτίου ὄντος ἔλεγχος ἂν εἴη καὶ οὐκ ἀπόδειξις. (4) Ἀρχὴ δὲ πρὸς ἅπαντα τὰ τοιαῦτα οὐ τὸ ἀξιοῦν ἢ εἶναί τι λέγειν ἢ μὴ εἶναι (τοῦτο μὲν γὰρ τάχ' ἄν τις ὑπολάβοι τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτεῖν), ἀλλὰ τὸ σημαίνειν γέ τι καὶ αὑτῷ καὶ ἄλλῳ· τοῦτο γὰρ ἀνάγκη, εἴπερ λέγοι τι. Εἰ γὰρ μή, οὐκ ἂν εἴη τῷ τοιούτῳ λόγος, οὔτ' αὐτῷ πρὸς αὑτὸν οὔτε πρὸς ἄλλον. Ἂν δέ τις τοῦτο διδῷ, ἔσται ἀπόδειξις· ἤδη γάρ τι ἔσται ὡρισμένον. Ἀλλ' αἴτιος οὐχ ὁ ἀποδεικνὺς ἀλλ' ὁ ὑπομένων· ἀναιρῶν γὰρ λόγον ὑπομένει λόγον. [Ἔτι δὲ ὁ τοῦτο συγχωρήσας συγκεχώρηκέ τι ἀληθὲς εἶναι χωρὶς ἀποδείξεως, ὥστε οὐκ ἂν πᾶν οὕτως καὶ οὐχ οὕτως ἔχοι.] (5) Πρῶτον μὲν οὖν δῆλον ὡς τοῦτό γ' αὐτὸ ἀληθές, ὅτι σημαίνει τὸ ὄνομα τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι τοδί· ὥστ' οὐκ ἂν πᾶν οὕτως καὶ οὐχ οὕτως ἔχοι. Ἔτι εἰ τὸ ἄνθρωπος σημαίνει ἕν, ἔστω τοῦτο τὸ ζῷον δίπουν· λέγω δὲ τὸ ἓν σημαίνειν τοῦτο· εἰ τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος, ἂν ᾖ τι ἄνθρωπος, τοῦτ' ἔσται τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι. (6) Διαφέρει δ' οὐθὲν οὐδ' εἰ πλείω τις φαίη σημαίνειν, μόνον δὲ ὡρισμένα· τεθείη γὰρ ἂν ἐφ' ἑκάστῳ λόγῳ ἕτερον ὄνομα· λέγω δ' οἷον, εἰ μὴ φαίη τὸ ἄνθρωπος ἓν σημαίνειν, πολλὰ δέ, ὧν ἑνὸς μὲν εἷς λόγος, τὸ ζῷον δίπουν, εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι πλείους, ὡρισμένοι δὲ τὸν ἀριθμόν· τεθείη γὰρ ἂν ἴδιον ὄνομα καθ' ἕκαστον τῶν λόγων. Εἰ δὲ μὴ τεθείη ἀλλ' ἄπειρα σημαίνειν φαίη, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἴη λόγος· τὸ γὰρ μὴ ἕν τι σημαίνειν οὐθὲν σημαίνειν ἐστίν, μὴ σημαινόντων δὲ τῶν ὀνομάτων ἀνήρηται τὸ διαλέγεσθαι πρὸς ἀλλήλους κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς αὑτόν· οὐ-

Sunt autem quidam, qui (ut diximus) ipsi quoque dicunt contingere idem esse et non esse, et ita arbitrari. Utuntur autem hac oratione multi quoque eorum qui de natura tractant. Nos autem nunc accepimus, tanquam impossibile sit in eodem, simul esse et non esse. Et per hoc monstravimus, certissimum hoc cunctorum principium esse. (2) Conantur autem quidam hoc quoque probare, propter ignorantiam. Est etenim ignorantia, nescire quorum oporteat quærere demonstrationem, et quorum non. Etenim omnino impossibile est, omnium esse demonstrationem : in infinitum namque progrederetur : quare nec hoc modo esset demonstratio. Si autem aliquorum non oportet quærere demonstrationem, quodnam magis principium esse tale judicarent, dicere non haberent. (3) Est autem etiam de hoc demonstrare, redarguendo quod impossibile est, dummodo aliquid dicat, qui dubitat. Quodsi nihil dicat, ridiculum est quærere rationem ad eum qui nullius habet rationem, quatenus nullam habet rationem : similis namque plantæ talis est, prout talis est. Demonstrare vero redarguendo, dico differre a demonstratione : quia qui demonstraret, videretur quærere quod a principio erat; quum autem tale quid aliam causam habeat, fuerit redargutio, et non demonstratio. (4) Principium vero ad omnia ejusmodi non est petere ut aut esse aliquid, aut non esse dicat : (hoc enim fortassis aliquis esse putaret, quod a principio petere :) sed aliquid significare et sibi ipsi et alteri. Hoc enim necesse est, siquidem aliquid dicat. Quodsi non, tali non esset sermo, nec sibi ad se ipsum, nec ad alium. Si autem aliquis hoc concedat, erit demonstratio. Jam enim erit aliquid determinatum. Attamen non qui demonstrat, sed qui sustinet, causa est. Tollens enim orationem, sustinet orationem. (5) Primo igitur manifestum est, hoc certe verum esse, quod vocabulum ipsum, esse hoc, aut non esse, significat. Quare non utique omne ita, et non ita, se habet. Item, si homo unum significat, sit hoc animal bipes : dico autem unum significare hoc : si hoc est homo, si quid homo sit, esse animal bipes erit hominem esse. (6) Nihil autem differt, etiam si plura quis significare dicat, solum sint determinata : imponeretur etenim cuilibet definito aliud nomen. Dico autem utputa, si non dicat hominem unum significare, sed multa, quorum unius quidem una definitio, animal bipes, sint autem aliæ quoque plures, determinatæ vero numero : imponeretur etenim proprium nomen secundum quamque definitionem. Quodsi non poneretur, sed infinita significare dicat, manifestum est, quod non esset oratio. Non unum enim significare, nihil est significare. Nominibus vero non significantibus, perit ipsa disputatio ad invicem, et revera etiam ad se ipsum. Nihil enim

θὲν γὰρ ἐνδέχεται νοεῖν μὴ νοοῦντα ἕν. Εἰ δ' ἐνδέχεται, τεθείη ἂν ὄνομα τούτῳ τῷ πράγματι ἕν. Ἔστω δή, ὥσπερ ἐλέχθη κατ' ἀρχάς, σημαῖνόν τι τὸ ὄνομα καὶ σημαῖνον ἕν. (7) Οὐ δὴ ἐνδέχεται τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι σημαίνειν ὅπερ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ, εἰ τὸ ἄνθρωπος σημαίνει μὴ μόνον καθ' ἑνὸς ἀλλὰ καὶ ἕν (οὐ γὰρ τοῦτο ἀξιοῦμεν τὸ ἓν σημαίνειν τὸ καθ' ἑνός, ἐπεὶ οὕτω γε κἂν τὸ μουσικὸν καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ ἄνθρωπος ἓν ἐσήμαινεν, ὥστε ἓν ἅπαντα ἔσται· συνώνυμα γάρ), καὶ οὐκ ἔσται εἶναι καὶ μὴ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀλλ' ἢ καθ' ὁμωνυμίαν, ὥσπερ ἂν εἰ ὃν ἡμεῖς ἄνθρωπον καλοῦμεν, ἄλλοι μὴ ἄνθρωπον καλοῖεν. (8) Τὸ δ' ἀπορούμενον οὐ τοῦτό ἐστιν, εἰ ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄνθρωπον τὸ ὄνομα, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ μὴ σημαίνει ἕτερον τὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ μὴ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ τοῦ εἶναι ἀνθρώπῳ· ὥστ' ἔσται τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι· ἓν γὰρ ἔσται· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ εἶναι ἕν, ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον, εἰ ὁ λόγος εἷς. Εἰ δ' ἔσται ἕν, ἓν σημαίνει τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι καὶ μὴ ἀνθρώπῳ. Ἀλλ' ἐδέδεικτο ὅτι ἕτερον σημαίνει. (9) Ἀνάγκη τοίνυν, εἴ τι ἔστιν ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ἄνθρωπος, ζῷον εἶναι δίπουν· τοῦτο γὰρ ἦν ὃ ἐσήμαινε τὸ ἄνθρωπος. Εἰ δ' ἀνάγκη τοῦτο, οὐκ ἐνδέχεται μὴ εἶναι τὸ αὐτὸ ζῷον δίπουν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἀνάγκη εἶναι, τὸ ἀδύνατον εἶναι μὴ εἶναι ἄνθρωπον. Οὐκ ἄρα ἐνδέχεται ἅμα ἀληθὲς εἶναι εἰπεῖν τὸ αὐτὸ ἄνθρωπον εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄνθρωπον. (10) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ εἶναι ἄνθρωπον· τὸ γὰρ ἀνθρώπῳ εἶναι καὶ τὸ μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι ἕτερον σημαίνει, εἴπερ καὶ τὸ λευκὸν εἶναι καὶ τὸ ἄνθρωπον εἶναι ἕτερον· πολὺ γὰρ ἀντίκειται ἐκεῖνο μᾶλλον, ὥστε σημαίνειν ἕτερον. Εἰ δὲ καὶ τὸ λευκὸν φήσει τὸ αὐτὸ καὶ ἓν σημαίνειν, πάλιν τὸ αὐτὸ ἐροῦμεν ὅπερ καὶ πρότερον ἐλέχθη, ὅτι ἓν πάντα ἔσται καὶ οὐ μόνον τὰ ἀντικείμενα. Εἰ δὲ μὴ ἐνδέχεται τοῦτο, συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἂν ἀποκρίνηται τὸ ἐρωτώμενον. Ἐὰν δὲ προστιθῇ ἐρωτῶντος ἁπλῶς καὶ τὰς ἀποφάσεις, οὐκ ἀποκρίνεται τὸ ἐρωτώμενον. Οὐθὲν γὰρ κωλύει εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἄνθρωπον καὶ λευκὸν καὶ ἄλλα μυρία τὸ πλῆθος· ἀλλ' ὅμως ἐρομένου εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἄνθρωπον τοῦτο εἶναι ἢ οὔ, ἀποκριτέον τὸ ἓν σημαῖνον, καὶ οὐ προσθετέον ὅτι καὶ λευκὸν καὶ μέγα. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἄπειρά γ' ὄντα τὰ συμβεβηκότα διελθεῖν· ἢ οὖν ἅπαντα διελθέτω ἢ μηθέν. (11) Ὁμοίως τοίνυν εἰ καὶ μυριάκις ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, οὐ προσαποκριτέον τῷ ἐρομένῳ εἰ ἔστιν ἄνθρωπος, ὅτι ἔστιν ἅμα καὶ οὐκ ἄνθρωπος, εἰ μὴ καὶ τἆλλα ὅσα συμβέβηκε προσαποκριτέον, ὅσα ἐστὶν ἢ μή ἐστιν· ἐὰν δὲ τοῦτο ποιῇ, οὐ διαλέγεται. (12) Ὅλως δ' ἀναιροῦσιν οἱ τοῦτο λέγοντες οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι. Πάντα γὰρ ἀνάγκη συμβεβηκέναι φάσκειν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὅπερ ἀνθρώπῳ εἶναι ἢ ζῴῳ εἶναι τί ἦν εἶναι μὴ εἶναι. Εἰ γὰρ ἔσται τι ὅπερ ἀνθρώπῳ εἶναι, τοῦτο οὐκ ἔσται μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ, καίτοι αὗται ἀποφάσεις τούτου· ἓν γὰρ

intelligere contingit nihil unum intelligenti. Quodsi contingit, imponetur nomen huic rei unum. Nomen itaque, ut a principio dictum est, sit aliquid significans, et unum significans. (7) Non potest igitur hominem esse significare id quod non esse hominem, si homo quidem non solum de uno, sed etiam unum significat. Non enim hoc dicimus unum significare, quod de uno. Hoc enim modo, musicum etiam, et album, et homo, unum significarent : quare unum, omnia erunt : univoca namque. Neque erit esse, et non esse idem, nisi secundum æquivocationem : sicuti si quem nos hominem nominamus, alii non-hominem vocarent. (8) Quod autem dubitatur, non est hoc, si contingat simul idem esse et non esse hominem nomine, sed re. Si autem non aliud significat homo atque non-homo, patet quod nec non esse hominem aliud atque esse homini. Quare hominem esse, erit non hominem esse : unum namque erit. Hoc enim significat unum esse, siculi tunica et vestis, si notio una. Si autem erit unum, unum significat hominem esse, et non-hominem. Verum monstratum est quod aliud significat. (9) Necesse est igitur, si quid est verum dicere quod homo sit, animal esse bipes : hoc enim erat quod significabat homo. Si autem necesse est, non potest idem non esse animal bipes. Hoc namque significat ipsum necesse esse, quod impossibile est non esse hominem. Non contingit ergo simul verum esse, idem dicere hominem esse, et non esse hominem. (10) Eadem ratio est et de non esse hominem. Hominem namque esse, et non esse hominem, diversum significat, siquidem et album esse, et hominem esse diversum. Multo enim magis illud opponitur : quare diversum significat. Si autem album aliquis dicat unum et idem significare, rursus idem dicemus, quod et antea dictum est, quod sic omnia unum erunt, et non solum opposita. Quodsi hoc non contingit, accidit quod dictum est, si ad interrogatum respondeat. Si vero simpliciter interrogante, addat etiam negationes, non respondet ad interrogatum. Nihil enim prohibet idem et hominem, et album, et alia infinita multitudine esse : attamen interroganti si verum est dicere hoc hominem esse, an non, id respondendum est, quod unum significat, et non addendum, quod et album et magnum. Impossibile namque est, accidentia, quum infinita sint, percurrere. Aut igitur omnia percurrat, aut nullum. (11) Similiter et si infinities idem esset homo atque non homo, interrogatus si homo est, non debet una cum eo quod simul etiam non homo est, respondere, nisi cetera quoque quæcumque accidunt, quæcumque homo est aut non est, respondeat. Quod autem si fecerit, non disputat. (12) Omnino autem, qui hoc dicunt, perimunt substantiam, et quod erat esse : necesse est namque eis dicere omnia accidere, et ipsum hominem esse aut animal esse substantiâ non esse. Si enim quicquam erit hominem esse, hoc non erit non-hominem esse, aut non esse hominem, tametsi eæ sunt ejus negationes : unum namque erat, quod

ἦν ὃ ἐσήμηνε, καὶ ἦν τοῦτο τινὸς οὐσία. Τὸ δ' οὐσίαν σημαίνειν ἐστὶν ὅτι οὐκ ἄλλο τι τὸ εἶναι αὐτῷ. (13) Εἰ δ' ἔσται αὐτῷ τὸ ὅπερ ἀνθρώπῳ εἶναι ὅπερ μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι ἢ ὅπερ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ, ἄλλο τι ἔσται. Ὥστ' ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν ὅτι οὐθενὸς ἔσται τοιοῦτος λόγος, ἀλλὰ πάντα κατὰ συμβεβηκός· τούτῳ γὰρ διώρισται οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός· τὸ γὰρ λευκὸν τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν, ὅτι ἔστι μὲν λευκὸς ἀλλ' οὐχ ὅπερ λευκόν. Εἰ δὲ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται, οὐθὲν ἔσται πρῶτον τὸ καθ' οὗ, εἰ ἀεὶ τὸ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς σημαίνει τὴν κατηγορίαν. (14) Ἀνάγκη ἄρα εἰς ἄπειρον ἰέναι. Ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδὲ γὰρ πλείω συμπλέκεται δυοῖν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς οὐ συμβεβηκότι συμβεβηκός, εἰ μὴ ὅτι ἄμφω συμβέβηκε ταὐτῷ· λέγω δ' οἷον τὸ λευκὸν μουσικόν, καὶ τοῦτο λευκόν, ὅτι ἄμφω τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν· ἀλλ' οὐχ ὁ Σωκράτης μουσικὸς οὕτως, ὅτι ἄμφω συμβέβηκεν ἑτέρῳ τινί. (15) Ἐπεὶ τοίνυν τὰ μὲν οὕτως τὰ δ' ἐκείνως λέγεται συμβεβηκότα, ὅσα οὕτως λέγεται ὡς τὸ λευκὸν τῷ Σωκράτει, οὐκ ἐνδέχεται ἄπειρα εἶναι ἐπὶ τὸ ἄνω, οἷον τῷ Σωκράτει τῷ λευκῷ ἕτερόν τι συμβεβηκός· οὐ γὰρ γίγνεταί τι ἓν ἐξ ἁπάντων. Οὐδὲ δὴ τῷ λευκῷ ἕτερόν τι ἔσται συμβεβηκός, οἷον τὸ μουσικόν· οὐθέν τε γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἐκείνῳ ἢ ἐκεῖνο τούτῳ συμβέβηκεν. Καὶ ἅμα διώρισται ὅτι τὰ μὲν οὕτω συμβέβηκε, τὰ δ' ὡς τὸ μουσικὸν Σωκράτει· ὅσα δ' οὕτως, οὐ συμβεβηκότι συμβέβηκε τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' ὅσα ἐκείνως· ὥστ' οὐ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λεχθήσεται. Ἔσται ἄρα τι καὶ ὡς οὐσίαν σημαῖνον. Εἰ δὲ τοῦτο, δέδεικται ὅτι ἀδύνατον ἅμα κατηγορεῖσθαι τὰς ἀντιφάσεις. (16) Ἔτι εἰ ἀληθεῖς αἱ ἀντιφάσεις ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ πᾶσαι, δῆλον ὡς ἅπαντα ἔσται ἕν. Ἔσται γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ τριήρης καὶ τοῖχος καὶ ἄνθρωπος, εἰ κατὰ παντός τι ἢ καταφῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἐνδέχεται, καθάπερ ἀνάγκη τοῖς τὸν Πρωταγόρου λέγουσι λόγον. Εἰ γάρ τῳ δοκεῖ μὴ εἶναι τριήρης ὁ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι τριήρης· ὥστε καὶ ἔστιν, εἴπερ ἡ ἀντίφασις ἀληθής. Καὶ γίγνεται δὴ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, « ὁμοῦ πάντα χρήματα »· ὥστε μηθὲν ἀληθῶς ὑπάρχειν. (17) Τὸ ἀόριστον οὖν ἐοίκασι λέγειν, καὶ οἰόμενοι τὸ ὂν λέγειν περὶ τοῦ μὴ ὄντος λέγουσιν· τὸ γὰρ δυνάμει ὂν καὶ μὴ ἐντελεχείᾳ τὸ ἀόριστόν ἐστιν. (18) Ἀλλὰ μὴν λεκτέον γ' αὐτοῖς κατὰ παντὸς [παντὸς] τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἀπόφασιν· ἄτοπον γὰρ εἰ ἑκάστῳ ἡ μὲν αὐτοῦ ἀπόφασις ὑπάρξει, ἡ δ' ἑτέρου ὃ μὴ ὑπάρχει αὐτῷ οὐχ ὑπάρξει. Λέγω δ' οἷον εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι καὶ οὐ τριήρης. Εἰ μὲν οὖν ἡ κατάφασις, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀπόφασιν· εἰ δὲ μὴ ὑπάρχει ἡ κατάφασις, ἥ γε ἀπόφασις ὑπάρξει μᾶλλον ἢ ἡ αὐτοῦ. Εἰ οὖν κἀκείνη ὑπάρχει, ὑπάρξει καὶ ἡ τῆς τριήρους· εἰ δ' αὕτη, καὶ ἡ κατάφασις. (19) Ταῦτά τε οὖν συμβαίνει τοῖς λέγουσι τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι. Εἰ γὰρ ἀληθές ἐστιν ὅτι ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, δῆ-

significabat, et hoc erat alicujus substantia. Substantiam vero significare, est quod non est ei esse aliud quippiam. (13) Si autem ipsum homini esse, est ei ipsum non-homini esse aut non esse homini, aliud erit. Quare necesse est eis dicere quod nullius talis ratio erit, sed omnia secundum accidens: hoc enim substantia et accidens differunt. Albedo etenim homini accidit, quoniam est quidem albus, sed non est ipsa albedo. Si autem omnia secundum accidens dicuntur, nihil erit primum de quo prædicentur: si accidens semper de aliquo subjecto significat prædicationem. (14) Necesse est in infinitum progredi. Sed impossibile est: plura enim quam duo, non conjunguntur. Accidens enim non est accidenti accidens, nisi quia utrumque accidit eidem. Dico autem veluti album est musicum, et hoc album, quoniam utrumque homini accidit: sed non ita Socrates musicus, quoniam utrumque alicui alteri accidit. (15) Quum itaque quædam ita, quædam aliter accidentia dicantur, quæcumque ita dicuntur ut album Socrati, non possunt infinita sursum versus esse, ut Socrati albo alterum aliquod quoque accidens. Non enim fit aliquid unum ex omnibus. Neque etiam albo aliquid aliud accidens erit, utputa musicum. Non enim magis hoc illi quam illud huic accidit. Et ad hæc distinctum est quod quædam ita accidunt, quædam ut musicum Socrati. Quotcumque vero hoc modo, non accidenti accidit accidens, sed quotcumque illo modo. Quare non omnia secundum accidens dicentur. Erit ergo aliquid tanquam substantiam significans. Quod si est, monstratum est quod impossibile est simul contradictiones prædicari. (16) Item si contradictiones simul veræ de eodem omnes, patet quod omnia erunt unum: erit etenim idem et triremis, et paries, et homo, si de omni contingit quicquam aut affirmare aut negare, sicuti illis necesse est, qui Protagoræ opinionem sequuntur. Si enim cuiquam videatur homo non esse triremis, patet quod non erit triremis: sed est etiam, si contradictio vera est. Et jam fit quod Anaxagoras aiebat, « simul omnes res esse », ita ut nihil vere unum sit. (17) Indefinitum itaque videntur dicere. Et putantes de ente tractare, de non-ente dicunt. Quod enim potentia et non actu est, illud est indefinitum. (18) At vero dicenda est eis de omni affirmatio aut negatio omnis rei. Inconveniens namque est, si cuique sua quidem negatio inerit, alterius vero, quod non inest ei, non inerit. Dico autem, utputa si verum est dicere de homine, quod non est homo, manifestum est, quod etiam non triremis est. Si affirmatio igitur, necesse est etiam negationem inesse. Quodsi affirmatio non inest, negatio tamen inerit, magis quam quæ ipsius est. Si igitur et illa inest, inerit etiam triremis negatio: et si hæc, etiam affirmatio. (19) Hæc igitur eis accidunt, qui hanc orationem dicunt, et quod non est necesse aut affirmare aut negare. Nam si verum est quod homo et non homo, patet quod etiam nec homo

λον ὅτι καὶ οὔτ' ἄνθρωπος οὔτ' οὐκ ἄνθρωπος ἔσται· τοῖν γὰρ δυοῖν δύο ἀποφάσεις. Εἰ δὲ μία ἐξ ἀμφοῖν ἐκείνη, καὶ αὕτη μία ἂν εἴη ἀντικειμένη. (20) Ἔτι ἤτοι περὶ ἅπαντα οὕτως ἔχει, καὶ ἔστι καὶ λευκὸν καὶ οὐ λευκὸν καὶ ὂν καὶ οὐκ ὄν, καὶ περὶ τὰς ἄλλας φάσεις καὶ ἀποφάσεις ὁμοιοτρόπως, ἢ οὐ ἀλλὰ περὶ μέν τινας, περί τινας δ' οὔ. Καὶ εἰ μὲν μὴ περὶ πάσας, αὗται ἂν εἶεν ὁμολογούμεναι· εἰ δὲ περὶ πάσας, πάλιν ἤτοι καθ' ὅσων τὸ φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι καὶ καθ' ὅσων ἀποφῆσαι καὶ φῆσαι, ἢ κατὰ μὲν ὧν φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι, καθ' ὅσων δὲ ἀποφῆσαι οὐ πάντων φῆσαι. Καὶ εἰ μὲν οὕτως, εἴη ἄν τι παγίως οὐκ ὄν, καὶ αὕτη βεβαία δόξα· καὶ εἰ τὸ μὴ εἶναι βέβαιόν τι καὶ γνώριμον, γνωριμωτέρα ἂν εἴη ἡ φάσις ἡ ἀντικειμένη. (21) Εἰ δὲ ὁμοίως καὶ ὅσα ἀποφῆσαι φάναι ἀνάγκη, ἤτοι ἀληθὲς διαιροῦντα λέγειν, οἷον ὅτι λευκὸν καὶ πάλιν ὅτι οὐ λευκόν, ἢ οὔ. Καὶ εἰ μὲν μὴ ἀληθὲς διαιροῦντα λέγειν, οὐ λέγει τε ταῦτα καὶ οὐκ ἔστιν οὐθέν· τὰ δὲ μὴ ὄντα πῶς ἂν φθέγξαιτο ἢ βαδίσειεν; Καὶ πάντα δ' ἂν εἴη ἕν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, καὶ ταὐτὸν ἔσται καὶ ἄνθρωπος καὶ θεὸς καὶ τριήρης καὶ αἱ ἀντιφάσεις αὐτῶν. (22) Εἰ δ' ὁμοίως καθ' ἑκάστου, οὐθὲν διοίσει ἕτερον ἑτέρου· εἰ γὰρ διοίσει, τοῦτ' ἔσται ἀληθὲς καὶ ἴδιον. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ διαιροῦντα ἐνδέχεται ἀληθεύειν, συμβαίνει τὸ λεχθέν. Πρὸς δὲ τούτῳ ὅτι πάντες ἂν ἀληθεύοιεν καὶ πάντες ἂν ψεύδοιντο, καὶ αὐτὸς αὑτὸν ὁμολογεῖ ψεύδεσθαι. (23) Ἅμα δὲ φανερὸν ὅτι περὶ οὐθενός ἐστι πρὸς τοῦτον ἡ σκέψις· οὐθὲν γὰρ λέγει. Οὔτε γὰρ οὕτως οὔτ' οὐχ οὕτως λέγει, ἀλλ' οὕτως τε καὶ οὐχ οὕτως. Καὶ πάλιν γε ταῦτα ἀπόφησιν ἄμφω, ὅτι οὔθ' οὕτως οὔτε οὐχ οὕτως· εἰ γὰρ μή, ἤδη ἄν τι εἴη ὡρισμένον. Ἔτι εἰ ὅταν ἡ φάσις ἀληθὴς ᾖ, ἡ ἀπόφασις ψευδής, κἂν αὕτη ἀληθὴς ᾖ, ἡ κατάφασις ψευδής, οὐκ ἂν εἴη τὸ αὐτὸ ἅμα φάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς. Ἀλλ' ἴσως φαῖεν ἂν τοῦτ' εἶναι τὸ ἐξ ἀρχῆς κείμενον. (24) Ἔτι ἆρα ὁ μὲν ἢ ἔχειν πως ὑπολαμβάνων ἢ μὴ ἔχειν διέψευσται, ὁ δὲ ἄμφω ἀληθεύει; εἰ γὰρ ἀληθεύει, τί ἂν εἴη τὸ λεγόμενον ὅτι τοιαύτη τῶν ὄντων ἡ φύσις; εἰ δὲ μὴ ἀληθεύει, ἀλλὰ μᾶλλον ἀληθεύει ὁ ἐκείνως ὑπολαμβάνων, ἤδη πως ἔχοι ἂν τὰ ὄντα, καὶ τοῦτ' ἀληθὲς ἂν εἴη, καὶ οὐχ ἅμα καὶ οὐκ ἀληθές. Εἰ δὲ ὁμοίως ἅπαντες καὶ ψεύδονται καὶ ἀληθῆ λέγουσιν, οὔτε φθέγξασθαι οὔτ' εἰπεῖν τῷ τοιούτῳ ἔστιν· ἅμα γὰρ ταῦτά τε καὶ οὐ ταῦτα λέγει. Εἰ δὲ μηθὲν ὑπολαμβάνει ἀλλ' ὁμοίως οἴεται καὶ οὐκ οἴεται, τί ἂν διαφερόντως ἔχοι τῶν φυτῶν; ὅθεν καὶ μάλιστα φανερόν ἐστιν ὅτι οὐθεὶς οὕτω διάκειται οὔτε τῶν ἄλλων οὔτε τῶν λεγόντων τὸν λόγον τοῦτον. Διὰ τί γὰρ βαδίζει Μέγαράδε ἀλλ' οὐχ ἡσυχάζει οἰόμενος βαδίζειν; οὐδ' εὐθέως ἕωθεν πορεύεται εἰς φρέαρ ἢ εἰς φάραγγα, ἐὰν τύχῃ, ἀλλὰ φαίνεται εὐλαβούμενος, ὡς οὐχ ὁμοίως οἰόμενος μὴ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐμπεσεῖν καὶ ἀγαθόν; (25) Δῆλον ἄρα ὅτι τὸ μὲν βέλτιον ὑπολαμβάνει τὸ δ' οὐ βέλτιον. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ μὲν ἄνθρωπον τὸ

nec non homo erit. Duorum enim, duæ negationes. Quodsi illa ex utraque una, etiam hæc una profecto opposita esset. (20) Item aut in omnibus ita se habet, et est album et non album, et ens et non-ens; et circa ceteras affirmationes et negationes simili modo, aut non, sed circa aliquas, circa aliquas vero non. Et si non circa omnes, istæ utique certæ essent. Quodsi circa omnes, rursus aut de quibuscumque est affirmare, etiam negare est; et de quibuscumque negare, etiam affirmare: aut de quibus quidem est affirmare, etiam negare est; de quibuscumque vero negare, non de omnibus est affirmare. Et si ita esset, esset aliquid utique pro certo non-ens: et hæc firma opinio. Quodsi ipsum non esse certum quid et notum est, notior erit opposita affirmatio. (21) Quodsi quodcumque est negare, similiter etiam affirmare necesse sit, aut verum est dividendo dicere, utputa album, et rursus quod non album, aut non. Et si non est verum dividendo dicere, neque dicit hæc, nihilque prorsus sunt: sed illa quæ non sunt, quomodo loquentur, aut ambulabunt? Et, ut etiam antea dictum est, omnia unum erunt: et homo, Deus, triremis, ac eorum contradictoria, idem erunt. (22) Quodsi de quocumque similiter, nihil aliud ab alio differet. Nam si differet, hoc verum et proprium erit. Similiter autem et si dividentem vera dicere contingit, quod dictum est, accidit: et ad hæc, quod omnes vera dicerent, omnesque mentirentur, ipseque se ipsum mentiri concederet. (23) Simul autem manifestum est quod de nullo est ad hunc consideratio: nihil enim dicit. Neque enim ita, neque non ita ait, sed ita, et non ita. Et rursus hæc ambo negat, quod nec ita, neque non ita dicit. Nam si non, jam esset aliquid utique determinatum. Item, si, quum affirmatio vera sit, negatio falsa; et quum hæc vera sit, affirmatio falsa est: non sit simul idem affirmare et negare vere. Sed dicent fortassis, hoc esse quod a principio positum est. (24) Item, utrum ille quidem, qui quamque rem aut aliquo modo se habere existimat, aut non se habere, fallitur, qui vero ambo, verum dicit? Nam si verum dicit, quid aliud, quod dicitur, est, nisi quod talis natura entium est? Quodsi non iste, sed ille magis dicit verum, qui illo modo existimat, jam aliquo modo se habebunt exsistentia: et hoc verum esset, et non simul etiam non verum. Quodsi cuncti similiter et mentiuntur et verum dicunt, nec loqui nec dicere quicquam tali homini possibile est: simul enim eadem et non eadem dicit. Quodsi nihil existimat, sed similiter arbitratur, et non arbitratur, quidnam differat a plantis? Unde et maxime manifestum est quod nemo, nec ceterorum, nec eorum qui hanc orationem dicunt, ita affectus est. Cur enim Megara vadit, et non quiescit ire putans? nec mox a diluculo ad puteum aut ad præcipitium aliquod pergit; sed videtur veritus, tanquam non similiter non bonum et bonum esse putans, cadere in illa? (25) Patet itaque quod hoc quidem melius esse putat, illud vero minime. Si autem hoc, ne-

δ' οὐκ ἄνθρωπον καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τὸ δ' οὐ γλυκὺ ἀνάγκη ὑπολαμβάνειν. Οὐ γὰρ ἐξ ἴσου ἅπαντα ζητεῖ καὶ ὑπολαμβάνει, ὅταν οἰηθεὶς βέλτιον εἶναι τὸ πιεῖν ὕδωρ καὶ ἰδεῖν ἄνθρωπον εἶτα ζητῇ αὐτά· καίτοι γ' ἔδει, εἰ ταὐτὸν ἦν ὁμοίως καὶ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ὅπερ ἐλέχθη, οὐθεὶς ὃς οὐ φαίνεται τὰ μὲν εὐλαβούμενος τὰ δ' οὔ. (26) Ὥστε, ὡς ἔοικε, πάντες ὑπολαμβάνουσιν ἔχειν ἁπλῶς, εἰ μὴ περὶ ἅπαντα, ἀλλὰ περὶ τὸ ἄμεινον καὶ χεῖρον. Εἰ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι ἀλλὰ δοξάζοντες, πολὺ μᾶλλον ἐπιμελητέον ἂν εἴη τῆς ἀληθείας, ὥσπερ καὶ νοσώδει ὄντι ἢ ὑγιεινῷ τῆς ὑγιείας· καὶ γὰρ ὁ δοξάζων πρὸς τὸν ἐπιστάμενον οὐχ ὑγιεινῶς διάκειται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. (27) Ἔτι εἰ ὅτι μάλιστα πάντα οὕτως ἔχει καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τό γε μᾶλλον καὶ ἧττον ἔνεστιν ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων· οὐ γὰρ ἂν ὁμοίως φήσαιμεν εἶναι τὰ δύο ἄρτια καὶ τὰ τρία, οὐδ' ὁμοίως διέψευσται ὁ τὰ τέτταρα πέντε οἰόμενος καὶ ὁ χίλια. Εἰ οὖν μὴ ὁμοίως, δῆλον ὅτι ἅτερος ἧττον, ὥστε μᾶλλον ἀληθεύει. (28) Εἰ οὖν τὸ μᾶλλον ἐγγύτερον, εἴη γε ἄν τι ἀληθὲς οὗ ἐγγύτερον τὸ μᾶλλον ἀληθές. Κἂν εἰ μή ἐστιν, ἀλλ' ἤδη γέ τι ἐστὶ βεβαιότερον καὶ ἀληθινώτερον, καὶ τοῦ λόγου ἀπηλλαγμένοι ἂν εἴημεν τοῦ ἀκράτου καὶ κωλύοντός τι τῇ διανοίᾳ ὁρίσαι.

cesse est ut et hoc quidem hominem, illud vero non-hominem, et hoc quidem dulce, illud vero non dulce putet. Non enim æqualiter omnia quærit et putat, quum melius esse bibere aquam, aut hominem visitare, arbitretur, deinde quærat ea : attamen oportebat, si similiter idem esset homo et non-homo. Sed, ut dictum est, nemo est qui non videatur aliqua veritus, aliqua non. (26) Quare, ut apparet, omnes arbitrantur, res simpliciter se habere, si non circa omnia, saltem circa melius et deterius. Quodsi non scientes, sed opinantes arbitrentur, multo magis curandum erit de veritate, sicuti et infirmo magis, quam sano, de sanitate. Opinans namque ad scientem, non saniter ad veritatem dispositus est. (27) Item, etsi quammaxime omnia ita et non ita se habeant, attamen ipsum magis et minus inest entium naturæ. Non enim similiter paria esse duo ac tria dicemus; nec eodem modo mentitus est, qui quattuor esse putet quinque, aut qui mille. Si itaque non similiter, patet quod alter minus. Quare magis verum dicit. (28) Si igitur quod magis est, propinquius est, profecto erit aliquid verum, cui propinquius est quod magis verum est. Quod si non est, at jam saltem aliquid est certius et verius. Atque ita ab illa intemperata oratione remoti erimus, quæ prohibet quicquam mente determinare.

CAP. V.

Ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος, καὶ ἀνάγκη ὁμοίως ἄμφω αὐτοὺς ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι. Εἴτε γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη πάντα ἅμα ἀληθῆ καὶ ψευδῆ εἶναι. Πολλοὶ γὰρ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ ταὐτὰ δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστ' ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι. Καὶ εἰ τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ δοκοῦντα εἶναι πάντ' ἀληθῆ· τὰ ἀντικείμενα γὰρ δοξάζουσιν ἀλλήλοις οἱ διεψευσμένοι καὶ ἀληθεύοντες. Εἰ οὖν ἔχει τὰ ὄντα οὕτως, ἀληθεύσουσι πάντες. (2) Ὅτι μὲν οὖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς εἰσὶ διανοίας ἀμφότεροι οἱ λόγοι, δῆλον. Ἔστι δ' οὐχ ὁ αὐτὸς τρόπος πρὸς πάντας τῆς ἐντεύξεως· οἱ μὲν γὰρ πειθοῦς δέονται, οἱ δὲ βίας. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἀπορῆσαι ὑπέλαβον οὕτως, τούτων εὐΐατος ἡ ἄγνοια· οὐ γὰρ πρὸς τὸν λόγον ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν ἡ ἀπάντησις αὐτῶν· ὅσοι δὲ λόγου χάριν λέγουσι, τούτων δ' ἔλεγχος ἴασις τοῦ τ' ἐν τῇ φωνῇ λόγου καὶ τοῦ ἐν τοῖς ὀνόμασιν. (3) Ἐλήλυθε δὲ τοῖς διαποροῦσιν αὕτη ἡ δόξα ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ἡ μὲν τοῦ ἅμα τὰς ἀντιφάσεις καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ὁρῶσιν ἐκ ταὐτοῦ γινόμενα τἀναντία. Εἰ οὖν μὴ ἐνδέχεται γενέσθαι τὸ μὴ ὄν, προϋπῆρχεν ὁμοίως τὸ πρᾶγμα ἄμφω ὄν, ὥσπερ καὶ Ἀναξαγόρας μεμῖχθαι πᾶν ἐν παντί φησι καὶ Δημόκριτος· καὶ γὰρ οὗτος τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες ὁμοίως καθ' ὁτιοῦν ὑπάρχειν μέρος, καίτοι τὸ μὲν ὂν τούτων εἶναι, τὸ δὲ μὴ ὄν. (4) Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐκ τούτων ὑπολαμβάνοντας ἐροῦμεν ὅτι τρόπον μέν τινα ὀρθῶς

Ex eadem vero opinione, Protagoræ quoque oratio est; et similiter est necesse, ipsas ambas, aut esse, aut non esse. Si enim omnia, de quibus opinantur, quæque apparent, vera sunt, necesse est omnia simul vera et falsa esse. Siquidem multi contraria invicem opinantur, ac eos, qui non opinantur eadem, quæ ipsi, falli putant. Quare necesse est idem esse, et non esse. Quod si est, necesse est omnia, de quibus opinentur, vera esse. Opposita namque opinantur qui mentiuntur, et qui verum dicunt. Si igitur ea quæ sunt, ita se habent, verum omnes dicent. (2) Quod itaque ambæ orationes ex eadem mente sint, patet. Non est autem idem omnes coarguendi modus. Quidam enim persuasione, quidam vero vi indigent. Quicumque namque propterea quod dubitent, ita existimarunt, horum ignorantia sanabilis est. Non enim ad sermonem, sed ad mentem eorum obviatio fieri debet. Quicumque vero sermonis gratia dicunt, horum sanatio, redargutio est, et ejus sermonis qui in voce, et ejus qui in nominibus. (3) Advenit autem illis qui dubitant, hæc opinio, a sensibilibus, ea quidem, qua dicitur, simul contradictoria et contraria esse, quoniam vident ex eodem contraria fieri. Si igitur non est possibile, quod non est, fieri, præexstitit similiter utrumque ens : sicut Anaxagoras omne in omni misceri ait, atque Democritus. Etenim hic quoque vacuum et plenum similiter in quacumque parte esse : atqui horum hoc quidem ens, hoc vero non-ens esse. (4) Ad illos itaque, qui ex his ita arbitrantur, dicemus quod quo-

λέγουσι, τρόπον δέ τινα ἀγνοοῦσιν. Τὸ γὰρ ὂν λέγεται διχῶς, ὥστ' ἔστιν ὃν τρόπον ἐνδέχεται γίγνεσθαί τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἔστι δ' ὃν οὔ, καὶ ἅμα τὸ αὐτὸ εἶναι ὂν καὶ μὴ ὄν, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτὸ ὄν· δυνάμει μὲν γὰρ ἐνδέχεται ἅμα ταὐτὸ εἶναι τὰ ἐναντία, ἐντελεχείᾳ δ' οὔ. Ἔτι δ' ἀξιώσομεν αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν καὶ ἄλλην τινὰ οὐσίαν εἶναι τῶν ὄντων, ᾗ οὔτε κίνησις ὑπάρχει οὔτε φθορὰ οὔτε γένεσις τὸ παράπαν. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ φαινόμενα ἀλήθεια ἐνίοις ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐλήλυθεν. Τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς οὐ πλήθει κρίνεσθαι οἴονται προσήκειν οὐδὲ ὀλιγότητι, τὸ δ' αὐτὸ τοῖς μὲν γλυκὺ γευομένοις δοκεῖν εἶναι, τοῖς δὲ πικρόν· ὥστ' εἰ πάντες ἔκαμνον ἢ πάντες παρεφρόνουν, δύο δ' ἢ τρεῖς ὑγίαινον ἢ νοῦν εἶχον, δοκεῖν ἂν τούτους κάμνειν καὶ παραφρονεῖν, τοὺς δ' ἄλλους οὔ. (6) Ἔτι δὲ πολλοῖς τῶν ἄλλων ζῴων τἀναντία περὶ τῶν αὐτῶν φαίνεσθαι καὶ ἡμῖν, καὶ αὐτῷ δὲ ἑκάστῳ πρὸς αὑτὸν οὐ ταὐτὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν ἀεὶ δοκεῖν. Ποῖα οὖν τούτων ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ἄδηλον· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον τάδε ἢ τάδε ἀληθῆ, ἀλλ' ὁμοίως. Διὸ Δημόκριτός γέ φησιν ἤτοι οὐθὲν εἶναι ἀληθὲς ἢ ἡμῖν γ' ἄδηλον. (7) Ὅλως δὲ διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν φρόνησιν μὲν τὴν αἴσθησιν, ταύτην δ' εἶναι ἀλλοίωσιν, τὸ φαινόμενον κατὰ τὴν αἴσθησιν ἐξ ἀνάγκης ἀληθὲς εἶναί φασιν· ἐκ τούτων γὰρ καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἕκαστος τοιαύταις δόξαις γεγένηνται ἔνοχοι. (8) Καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας τὴν ἕξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν·

Πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἐναύξεται ἀνθρώποισιν.

Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέγει ὅτι

ὅσον ἀλλοῖοι μετέφυν, τόσον ἄρ σφισιν αἰεὶ
καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παρίστατο.

Καὶ Παρμενίδης δὲ ἀποφαίνεται τὸν αὐτὸν τρόπον·

Ὡς γὰρ ἕκαστος ἔχει κρᾶσιν μελέων πολυκάμπτων,
τὼς νόος ἀνθρώποισι παρίσταται.

Τὸ γὰρ αὐτό ἐστιν

Ὅπερ φρονέει μελέων φύσις ἀνθρώποισιν
καὶ πᾶσιν καὶ παντί· τὸ γὰρ πλέον ἐστὶ νόημα.

(9) Ἀναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρός τινας τῶν ἑταίρων, ὅτι τοιαῦτ' αὐτοῖς ἔσται τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολάβωσιν. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Ὅμηρον ταύτην ἔχοντα φαίνεσθαι τὴν δόξαν, ὅτι ἐποίησε τὸν Ἕκτορα, ὡς ἐξέστη ὑπὸ τῆς πληγῆς, κεῖσθαι ἀλλοφρονέοντα, ὡς φρονοῦντας μὲν καὶ τοὺς παραφρονοῦντας ἀλλ' οὐ ταὐτά. (10) Δῆλον οὖν ὅτι, εἰ ἀμφότεραι φρονήσεις, καὶ τὰ ὄντα ἅμα οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως ἔχει. Ἧι καὶ χαλεπώτατον τὸ συμβαῖνόν ἐστιν· εἰ γὰρ οἱ μάλιστα τὸ ἐνδεχόμενον ἀληθὲς ἑωρακότες (οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ μάλιστα ζητοῦντες αὐτὸ καὶ φιλοῦντες) οὗτοι τοιαύτας ἔχουσι τὰς δόξας καὶ ταῦτα ἀποφαίνονται περὶ τῆς ἀληθείας, πῶς οὐκ ἄξιον ἀθυμῆσαι τοὺς φιλοσοφεῖν

dam modo quidem vere dicunt, quodam modo vero ignorant. Ens namque dupliciter dicitur. Quare aliquo modo quidem possibile est aliquid ex non-ente fieri, aliquo vero modo, non est : simulque idem ens et non-ens esse, sed non secundum idem ens. Potentia namque contingit, simul idem contraria esse, actu vero minime. Item eos efflagitabimus aliam quoque substantiam entium existimare, cui neque motus, neque corruptio, neque omnino generatio insit. (5) Similiter autem veritas quæ est circa ea quæ apparent, quibusdam ex sensibilibus advenit. Nam verum non pluralitate, neque paucitate, judicari censent debere; idem autem quibusdam gustantibus dulce, quibusdam amarum esse videri. Quare si omnes ægrotarent, aut omnes insanirent, duo vero vel tres sani aut mentis compotes essent, hi utique videri possent ægrotare atque insanire, ceteri vero minime. (6) Item multis aliorum animalium contraria apparere quam nobis : ac nostrûm cuique non eadem ad se ipsum semper secundum sensum apparent. Qualia igitur horum vera vel falsa sint, non est manifestum. Nihilo minus enim vel magis hæc quam illa vera sunt, sed æqualiter. Quare Democritus, aut nihil esse verum, aut nobis ignotum esse, ait. (7) Et simpliciter propterea quod sensum quidem mentem putant, hunc vero alterationem esse : quod secundum sensum apparet, necessario verum aiunt. Ex his enim et Empedocles, et Democritus, ceterorum quoque singuli, talibus opinionibus irretiti sunt. (8) Empedocles etenim habitu mutato, mentem quoque mutari ait :

Ad præsens etenim se mens mortalibus auget.

In aliis autem dicit :

Quantum alii fiunt mutantque, etiam sapere ipsis
altera semper adest tantum.

Parmenides quoque eodem asserit modo :

Namque ut membrorum est mollis complexio cuique,
Sic intellectus mortalibus adstat.

Namque est idem hoc :

Quod natura sapit membrorum hominis cujusque,
cunctorumque : intellectus nam pluribus horum (*membrorum*).

(9) Anaxagoræ autem apophthegma quoque a quodam suorum necessariorum memoriæ traditum est. Talia eis entia futura esse, qualia ea esse putarint. Homerum etiam talem aiunt opinionem habere videri : quippe qui faciat Hectorem, quum a vulnere insaniret, jacere « aliud sapientem », tanquam et insanientes saperent quidem, sed non eadem. (10) Patet itaque quod, si utraque mens est, entia quoque simul ita et non ita se habent. Qua ex re difficillimum quod sequitur est. Si enim qui maxime possibile verum vident (ii autem sunt, qui maxime illud quærunt et amant), ii tales opiniones habent et talem de veritate sententiam ferunt, quomodo non desperatio illis

ἐγχειροῦντας; τὸ γὰρ τὰ πετόμενα διώκειν τὸ ζητεῖν ἂν εἴη τὴν ἀλήθειαν. (11) Αἴτιον δὲ τῆς δόξης τούτοις ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον· ἐν δὲ τούτοις πολλὴ ἡ τοῦ ἀορίστου φύσις ἐνυπάρχει, καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὕτως ὥσπερ εἴπομεν· διὸ εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθῆ δὲ λέγουσιν. Οὕτω γὰρ ἁρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος εἰς Ξενοφάνην. (12) Ἔτι δὲ πᾶσαν ὁρῶντες ταύτην κινουμένην τὴν φύσιν, κατὰ δὲ τοῦ μεταβάλλοντος οὐθὲν ἀληθευόμενον, περί γε τὸ πάντῃ πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν. Ἐκ γὰρ ταύτης τῆς ὑπολήψεως ἐξήνθησεν ἡ ἀκροτάτη δόξα τῶν εἰρημένων, ἡ τῶν φασκόντων ἡρακλειτίζειν, καὶ οἵαν Κρατύλος εἶχεν, ὃς τὸ τελευταῖον οὐθὲν ᾤετο δεῖν λέγειν ἀλλὰ τὸν δάκτυλον ἐκίνει μόνον, καὶ Ἡρακλείτῳ ἐπετίμα εἰπόντι ὅτι δὶς τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ᾤετο οὐδ' ἅπαξ. (13) Ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ἐροῦμεν ὅτι τὸ μὲν μεταβάλλον ὅτε μεταβάλλει ἔχει τινὰ αὐτοῖς ἀληθῆ λόγον μὴ οἴεσθαι εἶναι. Καίτοι ἔστι γε ἀμφισβητήσιμον· τό τε γὰρ ἀποβάλλον ἔχει τι τοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ τοῦ γιγνομένου ἤδη ἀνάγκη τι εἶναι. Ὅλως τε εἰ φθείρεται, ὑπάρξει τι ὄν· καὶ εἰ γίγνεται, ἐξ οὗ γίγνεται καὶ ὑφ' οὗ γεννᾶται ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ τοῦτο μὴ εἶναι εἰς ἄπειρον. (14) Ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἐκεῖνα λέγωμεν, ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ μεταβάλλειν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ ποσὸν ἔστω μὴ μένον· ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος ἅπαντα γιγνώσκομεν. (15) Ἔτι δ' ἄξιον ἐπιτιμῆσαι τοῖς οὕτως ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων τὸν ἀριθμὸν ἰδόντες οὕτως ἔχοντα περὶ ὅλου τοῦ οὐρανοῦ ὁμοίως ἀπεφήναντο. Ὁ γὰρ περὶ ἡμᾶς τοῦ αἰσθητοῦ τόπος ἐν φθορᾷ καὶ γενέσει διατελεῖ μόνος ὤν· ἀλλ' οὗτος οὐθὲν ὡς εἰπεῖν μόριον τοῦ παντός ἐστιν, ὥστε δικαιότερον ἂν δι' ἐκεῖνα τούτων ἀπεψηφίσαντο ἢ διὰ ταῦτα ἐκείνων κατεψηφίσαντο. (16) Ἔτι δὲ δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τούτους ταὐτὰ τοῖς πάλαι λεχθεῖσιν ἐροῦμεν· ὅτι γὰρ ἔστιν ἀκίνητός τις φύσις δεικτέον αὐτοῖς καὶ πειστέον αὐτούς. Καίτοι συμβαίνει γε τοῖς ἅμα φάσκουσιν εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἠρεμεῖν μᾶλλον φάναι πάντα ἢ κινεῖσθαι· οὐ γὰρ ἔστιν εἰς ὅ τι μεταβάλλει· ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει πᾶσιν. (17) Περὶ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς οὐ πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές, πρῶτον μὲν ὅτι οὐδ' ἡ αἴσθησις ψευδὴς τοῦ ἰδίου ἐστίν, ἀλλ' ἡ φαντασία οὐ ταὐτὸν τῇ αἰσθήσει. Εἶτ' ἄξιον θαυμάσαι εἰ τοῦτ' ἀποροῦσι, πότερον τηλικαῦτά ἐστι τὰ μεγέθη καὶ τὰ χρώματα τοιαῦτα οἷα τοῖς ἄποθεν φαίνεται ἢ οἷα τοῖς ἐγγύθεν, καὶ πότερον οἷα τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ οἷα τοῖς κάμνουσιν, καὶ βαρύτερα πότερον ἃ τοῖς ἀσθενοῦσιν ἢ ἃ τοῖς ἰσχύουσιν, καὶ ἀληθῆ πότερον ἃ τοῖς καθεύδουσιν ἢ ἃ τοῖς ἐγρηγορόσιν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴονταί γε, φανερόν· οὐθεὶς γοῦν ἐὰν ὑπολάβῃ νύκτωρ Ἀθήνησιν εἶναι ὢν ἐν Λιβύῃ, πορεύεται εἰς τὸ ᾠδεῖον. (18) Ἔτι δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος, ὥσπερ καὶ

sit, qui philosophari conantur? nam quærere veritatem, non esset nisi volucres persequi. (11) Causa vero hujus opinionis his fuit, quia veritatem quidem de entibus considerabant; entia vero arbitrati sunt sensibilia esse sola. In his autem magna indeterminati natura inest, et ejus, quod ita ens est, ut prædiximus. Quare verisimiliter quidem, sed non vere dicunt. Ita enim magis convenit dicere, quam ut Epicharmus in Xenophanem. (12) Item quum hanc omnem naturam moveri viderent, de eo autem quod mutatur, nihil verificari, circa illud quod omnino mutatur, nihil verificari posse putabant. Ex hac enim existimatione summa illa eorum opinio pullulavit, qui se Heraclitum sequi affirmabant, qualem et Cratylus habebat, qui tandem nihil putabat dicere oportere, sed solum digitum movebat, et Heraclitum, quod bis dixisset in eundem fluvium non esse intrare, reprehendebat: ipse enim existimabat, ne semel quidem. (13) Nos autem ad hanc etiam rationem dicemus, quod id quod mutatur, quum mutatur, habet aliquam veritatem, non esse putare. At hoc quidem ambiguum est. Abjiciens enim habet aliquid ejus quod abjicit, ac necesse est, aliquid etiam ejus, quod fit, esse. Et simpliciter si corrumpitur, erit aliquid ens: et si fit, necesse est esse ex quo fit et a quo generatur, et hoc non esse in infinitum. (14) Sed his omissis, illa dicamus, quod non est idem, secundum quantitatem, et secundum qualitatem transmutari. Detur itaque non permanere secundum quantitatem: attamen secundum speciem omnia cognoscimus. (15) Item dignum est reprehendere eos qui ita arbitrantur, quoniam, quum et ipsorum sensibilium pauciora numero ita se habere viderent, de toto tamen cælo similiter senserunt. Hic enim qui circa nos est sensibilium locus, in corruptione et generatione solus est: at hic nulla, ut ita dicam, universi pars est. Unde justius fuisset propter illa, ista etiam absolvisse, quam propter ista, illa condemnasse. (16) Item manifestum est quod et ad istos eadem dicemus, quæ olim dicta sunt. Quod enim est immobilis quædam natura, ostendendum et persuadendum est eis. Atque accidit eis qui simul dicunt esse et non esse, magis dicere quiescere cuncta, quam moveri. Non enim est, in quod quicquam mutetur: nam omnia omnibus insunt. (17) De veritate vero, quod non omne, quod apparet, verum sit: primo quidem neque sensus proprii fallax est: at phantasia non est idem quod sensus. Deinde admiratione dignum est, si hoc dubitant, utrum tantæ sint magnitudines, talesque colores, quales eminus, an quales cominus apparent; et utrum qualia sanis, an qualia ægrotantibus; et graviora, utrum qualia debilibus, an qualia robustis; et vera, utrum qualia dormientibus, an qualia vigilantibus. Quod enim non arbitrantur, patet: nemo etenim, si noctu existimet se Athenis esse, quum in Libya sit, ad Areopagum vadit. (18) Item de futuro, ut Plato quoque

Πλάτων λέγει, οὐ δήπου ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἰατροῦ δόξα καὶ ἡ τοῦ ἀγνοοῦντος, οἷον περὶ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι ὑγιοῦς ἢ μὴ μέλλοντος. Ἔτι δὲ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων οὐχ ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ἰδίου ἢ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ αὐτῆς, ἀλλὰ περὶ μὲν χρώματος ὄψις, οὐ γεῦσις, περὶ δὲ χυμοῦ γεῦσις, οὐκ ὄψις· ὧν ἑκάστη ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ περὶ τὸ αὐτὸ οὐδέποτέ φησιν ἅμα οὕτω καὶ οὐχ οὕτως ἔχειν. (19) Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ περί γε τὸ πάθος ἠμφισβήτησεν, ἀλλὰ περὶ τὸ ᾧ συμβέβηκε τὸ πάθος· λέγω δ' οἷον ὁ μὲν αὐτὸς οἶνος δόξειεν ἂν ἢ μεταβαλὼν ἢ τοῦ σώματος μεταβαλόντος ὁτὲ μὲν εἶναι γλυκὺς ὁτὲ δὲ οὐ γλυκύς· ἀλλ' οὐ τό γε γλυκὺ οἷόν ἐστιν ὅταν ᾖ, οὐδεπώποτε μετέβαλεν, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθεύει περὶ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐσόμενον γλυκὺ τοιοῦτον. (20) Καίτοι τοῦτο ἀναιροῦσιν οὗτοι οἱ λόγοι ἅπαντες, ὥσπερ καὶ οὐσίαν μὴ εἶναι μηθενός, οὕτω μηδ' ἐξ ἀνάγκης μηθέν· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν, ὥστ' εἴ τι ἔστιν ἐξ ἀνάγκης, οὐχ ἕξει οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως. (21) Ὅλως τ' εἴπερ ἔστι τὸ αἰσθητὸν μόνον, οὐθὲν ἂν εἴη μὴ ὄντων τῶν ἐμψύχων· αἴσθησις γὰρ οὐκ ἂν εἴη. Τὸ μὲν οὖν μήτε τὰ αἰσθητὰ εἶναι μήτε τὰ αἰσθήματα ἴσως ἀληθές (τοῦ γὰρ αἰσθανομένου πάθος τοῦτό ἐστι), τὸ δὲ τὰ ὑποκείμενα μὴ εἶναι, ἃ ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, καὶ ἄνευ αἰσθήσεως, ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δὴ ἥ γ' αἴσθησις αὐτὴ ἑαυτῆς ἐστίν, ἀλλ' ἔστι τι καὶ ἕτερον παρὰ τὴν αἴσθησιν, ὃ ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῆς αἰσθήσεως· τὸ γὰρ κινοῦν τοῦ κινουμένου φύσει πρότερόν ἐστι· κἂν εἰ λέγεται πρὸς ἄλληλα ταῦτα, οὐθὲν ἧττον.

ait, non est profecto similiter certa medici et ignari opinio: utputa, de futuro sano, aut non futuro. Item in ipsismet sensibus, non est similiter certus qui alieni est, et qui proprii; nec qui illius quod prope est et ejus quod *longe*: sed de colore quidem visus, non gustus, de sapore gustus, et non visus, quorum nullus unquam ait eodem tempore circa idem simul ita et non ita se habere. (19) At nec in alio tempore circa passionem quidem dubitarint, sed circa illud, cui passio accidit: dico autem veluti idem quidem vinum, aut ipsum mutatum, aut corpore mutato, videri possit quandoque dulce, quandoque non dulce, sed non ipsum dulce, quum est quale est, unquam mutatum est, sed semper verificatur de eo; et quod futurum est dulce, necessario tale est. (20) Attamen omnes illæ orationes hoc perimunt: et quemadmodum substantiam non esse ullius, ita nec quicquam necessario esse; necessarium enim non contingit aliter et aliter se habere. Quare si quid necessario est, non ita et non ita habebit. (21) Et simpliciter, si sensibile solum est, nihil fuerit profecto, quoniam tum animata non essent. Sensus enim non esset. Neque sensibilia itaque neque sensiones esse, fortassis verum esset: sentientis enim hæc passio est: at ipsa subjecta, quæ sensum faciunt, non esse etiam absque sensu, hoc impossibile est. Sensus namque non ipse est sui ipsius, sed est aliquid aliud etiam præter sensum, quod necesse est prius sensu esse. Movens enim, natura prius est moto: et si ad se invicem hæc esse dicuntur, nihilo minus.

CAP. VI.

Εἰσὶ δέ τινες οἳ ἀποροῦσι καὶ τῶν ταῦτα πεπεισμένων καὶ τῶν τοὺς λόγους τούτους μόνον λεγόντων· ζητοῦσι γὰρ τίς ὁ κρίνων τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ὅλως τὸν περὶ ἕκαστα κρινοῦντα ὀρθῶς. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀπορήματα ὅμοιά ἐστι τῷ ἀπορεῖν πότερον καθεύδομεν νῦν ἢ ἐγρηγόραμεν. (2) Δύνανται δ' αἱ ἀπορίαι αἱ τοιαῦται πᾶσαι τὸ αὐτό· πάντων γὰρ λόγον ἀξιοῦσιν οὗτοι εἶναι· ἀρχὴν γὰρ ζητοῦσι, καὶ ταύτην δι' ἀποδείξεως λαμβάνειν, ἐπεὶ ὅτι γε οὐ πεπεισμένοι εἰσί, φανεροί εἰσιν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ἀλλ' ὅπερ εἴπομεν, τοῦτο αὐτῶν τὸ πάθος ἐστίν· λόγον γὰρ ζητοῦσιν ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἀποδείξεως γὰρ ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξίς ἐστιν. Οὗτοι μὲν οὖν ῥᾳδίως ἂν τοῦτο πεισθεῖεν· ἔστι γὰρ οὐ χαλεπὸν λαβεῖν. Οἱ δ' ἐν τῷ λόγῳ τὴν βίαν μόνον ζητοῦντες ἀδύνατον ζητοῦσιν· ἐναντία γὰρ εἰπεῖν ἀξιοῦσιν, εὐθὺς ἐναντία λέγοντες. (3) Εἰ δὲ μή ἐστι πάντα πρός τι, ἀλλ' ἔνιά ἐστι καὶ αὐτὰ καθ' αὑτά, οὐκ ἂν εἴη πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές· τὸ γὰρ φαινόμενον τινί ἐστι φαινόμενον· ὥστε ὁ λέγων ἅπαντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ, ἅπαντα ποιεῖ τὰ ὄντα πρός τι. (4) Διὸ καὶ φυλακτέον τοῖς τὴν βίαν ἐν τῷ λόγῳ ζητοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ὑπέχειν λόγον ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐ τὸ φαινόμενον ἔστιν,

Sunt autem quidam qui dubitent et eorum quibus de his persuasum est, et eorum qui has orationes solum dicis causa edunt. Quærunt etenim, quis eum, qui sanus est, et omnino qui circa singula recte judicarit, examinet. Tales autem dubitationes similes sunt, ac si quis dubitaret utrum dormimus nunc, an vigilamus. (2) Tales namque cunctæ dubitationes idem possunt. De omnibus etenim hi volunt demonstrationem esse. Principium namque, et hoc per demonstrationem accipere quærunt. Quod autem non est eis persuasum, ex eorum actionibus manifeste apparet. Sed, ut diximus, iste eorum affectus est: rationem namque eorum quærunt, quorum non est ratio. Demonstrationis enim principium non est demonstratio. His quidem igitur facile hoc persuadebitur: non enim est difficile perceptu. Qui vero in oratione solum quærunt ut vi convincantur, impossibile quærunt. Contraria namque dicere adversarium volunt, ipsi statim ab initio contraria dicentes. (3) Si autem non sunt omnia ad aliquid, sed quædam ipsa per se ipsa sunt, non erit utique verum omne, quod apparet. Apparens enim, alicui est apparens. Quare qui dicit omnia vera, quæ apparent, esse, omnia entia facit ad aliquid. (4) Quare observandum est iis qui vim in oratione quærunt, simulque reddere orationem volunt, quod non

ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ᾧ φαίνεται καὶ ὅτε φαίνεται καὶ ᾗ καὶ ὥς. Ἂν δ' ὑπέχωσι μὲν λόγον, μὴ οὕτω δ' ὑπέχωσι, συμβήσεται αὐτοῖς τἀναντία ταχὺ λέγειν. (5) Ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ὄψιν μέλι φαίνεσθαι, τῇ δὲ γεύσει μή, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δυοῖν ὄντοιν μὴ ταὐτὰ ἑκατέρᾳ τῇ ὄψει, ἂν ὦσιν ἀνόμοιαι. Ἐπεὶ πρός γε τοὺς διὰ τὰς πάλαι εἰρημένας αἰτίας τὸ φαινόμενον φάσκοντας ἀληθὲς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο πάνθ' ὁμοίως εἶναι ψευδῆ καὶ ἀληθῆ (οὔτε γὰρ ἅπασι ταὐτὰ φαίνεσθαι οὔτε τῷ αὐτῷ ἀεὶ ταὐτά, ἀλλὰ πολλάκις τἀναντία κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ ἁφὴ δύο λέγει ἐν τῇ ἐπαλλάξει τῶν δακτύλων, ἡ δ' ὄψις ἕν), ἀλλ' οὔτε τῇ αὐτῇ γε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ αἰσθήσει καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἀληθές. (6) Ἀλλ' ἴσως διὰ τοῦτ' ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο, ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές. Καὶ ὥσπερ δὴ πρότερον εἴρηται, ἀνάγκη καὶ πρός τι ποιεῖν ἅπαντα καὶ πρὸς δόξαν καὶ αἴσθησιν, ὥστ' οὔτε γέγονεν οὔτ' ἔσται οὐθὲν μηθενὸς προδοξάσαντος. Εἰ δὲ γέγονεν ἢ ἔσται, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἅπαντα πρὸς δόξαν. (7) Ἔτι εἰ ἕν, πρὸς ἓν ἢ πρὸς ὡρισμένον· καὶ εἰ ταὐτὸ καὶ ἥμισυ καὶ ἴσον, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ διπλάσιόν γε τὸ ἴσον. Πρὸς δὴ τὸ δοξάζον εἰ ταὐτὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ δοξαζόμενον, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος τὸ δοξάζον, ἀλλὰ τὸ δοξαζόμενον. Εἰ δ' ἕκαστον ἔσται πρὸς τὸ δοξάζον, πρὸς ἄπειρα ἔσται τῷ εἴδει τὸ δοξάζον. (8) Ὅτι μὲν οὖν βεβαιοτάτη δόξα πασῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἅμα τὰς ἀντικειμένας φάσεις, καὶ τί συμβαίνει τοῖς οὕτω λέγουσι, καὶ διὰ τί οὕτω λέγουσι, τοσαῦτα εἰρήσθω. (9) Ἐπεὶ δ' ἀδύνατον τὴν ἀντίφασιν ἀληθεύεσθαι ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τἀναντία ἅμα ὑπάρχειν ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ. Τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων θάτερον στέρησίς ἐστιν οὐχ ἧττον, οὐσίας δὲ στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἐστιν ἀπό τινος ὡρισμένου γένους. Εἰ οὖν ἀδύνατον ἅμα καταφάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς, ἀδύνατον καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ἅμα, ἀλλ' ἢ πῇ ἄμφω, ἢ θάτερον μὲν πῇ θάτερον δὲ ἁπλῶς.

quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, et quatenus, et quomodo. Quodsi reddant quidem orationem, non tamen ita reddant, accidet eis quamprimum contraria dicere. (5) Potest etenim eidem secundum visum quidem mel apparere, gustu autem non; et quum oculi duo sint, non eadem utrique visui, si visus sint dissimiles. Etenim ad eos, qui propter olim dictas causas, quod apparet, verum esse dicunt, et ob hoc omnia similiter esse falsa et vera (nec enim omnibus eadem apparere, nec eidem semper eadem, sed plerumque contraria, etiam eodem tempore: tactus etenim duo dicit in digitorum variatione, visus autem unum) dicant: sed neque eodem sensu et secundum idem, et eodem modo, et in eodem tempore: quare hoc esset verum profecto. (6) Sed ob hoc fortassis iis qui non propter dubitationem, sed orationis gratia dicunt, necesse est dicere, quod hoc non sit verum, sed huic verum. Et, ut antea dictum est, necesse est, ad aliquid, et ad opinionem, et ad sensum omnia facere: quare nec factum est, nec erit quicquam, si nemo prius opinatus sit. At si factum fuit, aut erit, patet quod non ad opinionem omnia sunt. (7) Item, si unum, ad unum aut ad determinatum; et si idem est, et dimidium, et æquale, non tamen ad duplum, quod æquale est. Ad opinionem itaque si idem est homo et quod opinatum est, non est homo, quod opinatur, sed quod opinatum est. Quodsi unumquodque ad illud erit quod opinatur, ad infinita specie, quod opinatur, erit. (8) Quod igitur omnium certissima opinio est, non simul vera esse contradictorie opposita, et quid illis, qui sic dicunt, accidat, et cur ita dicant, hæc demum dicta sint. (9) Quum vero impossibile sit contradictionem simul de eodem verificari, patet quod neque contraria simul eidem inesse contingit. Contrariorum enim alterum non minus privatio est, ac substantiæ quidem privatio: est autem privatio, negatio a quodam determinato genere. Si impossibile itaque est simul affirmare et negare, vere impossibile est etiam contraria simul inesse: sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter.

CAP. VII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι οὐθέν, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἓν καθ' ἑνὸς ὁτιοῦν. Δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὁρισαμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὂν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὂν εἶναι ψεῦδος, τὸ δὲ τὸ ὂν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι ἀληθές, ὥστε καὶ ὁ λέγων τοῦτο εἶναι ἢ μὴ ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὂν λέγεται μὴ εἶναι ἢ εἶναι οὔτε τὸ μὴ ὄν. (2) Ἔτι ἤτοι τὸ μεταξὺ ἔσται τῆς ἀντιφάσεως, ὥσπερ τὸ φαιὸν μέλανος καὶ λευκοῦ, ἢ ὡς τὸ μηδέτερον ἀνθρώπου καὶ ἵππου. Εἰ μὲν οὖν οὕτως, οὐκ ἂν μεταβάλλοι (ἐκ μὴ ἀγαθοῦ γὰρ εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλει, ἢ ἐκ τούτου εἰς μὴ ἀγαθόν)· νῦν δ' ἀεὶ φαίνεται· οὐ γάρ ἐστι μεταβολὴ ἀλλ' ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ μεταξύ. Εἰ δ' ἔστι μεταξύ, καὶ

At vero nec inter contradictionem possibile est quicquam medium esse, sed necesse est dicere aut negare unumquodque de uno: manifestum autem est primo quidem definientibus, quid verum, quidve falsum est. Dicere namque ens non esse, aut non-ens esse, falsum: ens autem esse, et non-ens non esse, verum est. Quare et qui dicit hoc esse aut non esse, verum dicet, aut mentietur. Sed nec ens dicitur non-esse, aut esse, nec non-ens. (2) Item medium inter contradictionem, aut erit quemadmodum fuscum inter album et nigrum, aut quemadmodum neutrum inter hominem et equum. Si itaque ita est, non mutabitur profecto: ex non-bono namque in bonum mutatur, aut ex hoc in non-bonum: nunc vero semper apparet; non enim est mutatio, nisi ad opposita, et media. Quodsi est me-

οὕτως εἴη ἄν τις εἰς λευκὸν οὐκ ἐκ μὴ λευκοῦ γένεσις· νῦν δ' οὐχ ὁρᾶται. (3) Ἔτι πᾶν τὸ διανοητὸν καὶ νοητὸν ἡ διάνοια ἢ κατάφησιν ἢ ἀπόφησιν· τοῦτο δ' ἐξ ὁρισμοῦ δῆλον ὅταν ἀληθεύῃ ἢ ψεύδηται. Ὅταν μὲν ὡδὶ συνθῇ φᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, ἀληθεύει, ὅταν δὲ ὡδί, ψεύδεται. (4) Ἔτι παρὰ πάσας δεῖ εἶναι τὰς ἀντιφάσεις, εἰ μὴ λόγου ἕνεκα λέγεται· ὥστε καὶ οὔτε ἀληθεύσει τις οὔτ' οὐκ ἀληθεύσει. Καὶ παρὰ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ἔσται, ὥστε καὶ παρὰ γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολή τις ἔσται. (5) Ἔτι ἐν ὅσοις γένεσιν ἡ ἀπόφασις τὸ ἐναντίον ἐπιφέρει, καὶ ἐν τούτοις ἔσται, οἷον ἐν ἀριθμοῖς οὔτε περιττὸς οὔτε οὐ περιττὸς ἀριθμός. Ἀλλ' ἀδύνατον· ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δὲ δῆλον. (6) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡμιόλια τὰ ὄντα ἔσται ἀλλὰ πλείω. Πάλιν γὰρ ἔσται ἀποφῆσαι τοῦτο πρὸς τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τοῦτ' ἔσται τι· ἡ γὰρ οὐσία ἐστί τις αὐτοῦ ἄλλη. (7) Ἔτι ὅταν ἐρομένου εἰ λευκόν ἐστιν εἴπῃ ὅτι οὔ, οὐθὲν ἄλλο ἀποπέφυκεν ἢ τὸ εἶναι· ἀπόφασις δὲ τὸ μὴ εἶναι. (8) Ἐλήλυθε δ' ἐνίοις αὕτη ἡ δόξα ὥσπερ καὶ ἄλλαι τῶν παραδόξων· ὅταν γὰρ λύειν μὴ δύνωνται λόγους ἐριστικούς, ἐνδόντες τῷ λόγῳ σύμφασιν ἀληθὲς εἶναι τὸ συλλογισθέν. Οἱ μὲν οὖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν λέγουσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ πάντων ζητεῖν λόγον. (9) Ἀρχὴ δὲ πρὸς ἅπαντας τούτους ἐξ ὁρισμοῦ. Ὁρισμὸς δὲ γίνεται ἐκ τοῦ σημαίνειν τι ἀναγκαῖον εἶναι αὐτούς· ὁ γὰρ λόγος, οὗ τὸ ὄνομα σημεῖον, ὁρισμὸς γίνεται. Ἔοικε δ' ὁ μὲν Ἡρακλείτου λόγος, λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ ποιεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρου εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως, ὥστε πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθὸν τὸ μῖγμα, ὥστ' οὐθὲν εἰπεῖν ἀληθές.

dium, sic etiam aliqua erit in album non ex non-albo generatio: nunc autem non cernitur. (3) Item omne intellectuale et cogitabile mens aut affirmat, aut negat. Hoc vero ex definitione patet, quum verum dicat, aut mentiatur. Quum enim sic componens dicit aut negat, verum dicit: quum vero sic, mentitur. (4) Item, in omnibus contradictionibus medium esse oportet, nisi orationis gratia dicatur. Quare neque verum dicet aliquis, neque non-verum: et erit præter ens, et non-ens. Quare etiam, præter generationem et corruptionem, transmutatio *substantiæ* aliqua erit. (5) Item in quibuscumque generibus negatio contrarium inducit, in his etiam erit: utputa in numeris nec impar, nec non impar numerus. Sed impossibile est: ex definitione autem est manifestum. (6) Item in infinitum procedet, et entia non solum sesquialtera, sed etiam plura erunt. Rursus namque hoc negare erit ad affirmationem et negationem: et hoc quicquam erit: substantia namque ejus est alia quædam. (7) Item, quum aliquo interrogante an album sit, dicat quod non, nihil aliud negavit, nisi ipsum esse: ipsum vero non esse negatio est. (8) Advenit autem quibusdam opinio ista, sicuti ceteræ quoque præter communem opinionem: quum enim non possunt argumenta contentiosa solvere, cedunt orationi, assentiuntque verum esse quod syllogismo effectum est. Quidam itaque ob talem causam dicunt; quidam vero, propterea quod omnium causam quærunt. (9) Principium vero ad hos omnes, ex definitione. Fit autem definitio ex eo, quod necessarium est aliquid eos significare. Ratio enim, cujus signum est nomen, definitio fit. Videtur autem Heracliti quidem opinio, omnia esse et non esse dicens, vera omnia facere; Anaxagoræ vero, esse aliquod contradictionis medium: quare omnia falsa. Quum enim miscentur, neque bonum, neque non-bonum est illud mixtum. Quare nihil est dicere verum.

CAP. VIII.

Διωρισμένων δὲ τούτων φανερὸν ὅτι καὶ τὰ μοναχῶς λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ πάντων ἀδύνατον ὑπάρχειν, ὥσπερ τινὲς λέγουσιν, οἱ μὲν οὐθὲν φάσκοντες ἀληθὲς εἶναι (οὐθὲν γὰρ κωλύειν φασὶν οὕτως ἅπαντα εἶναι ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι), οἱ δὲ πάντ' ἀληθῆ. Σχεδὸν γὰρ οὗτοι οἱ λόγοι οἱ αὐτοὶ τῷ Ἡρακλείτου· ὁ γὰρ λέγων ὅτι πάντ' ἀληθῆ καὶ πάντα ψευδῆ, καὶ χωρὶς λέγει τῶν λόγων ἑκάτερον τούτων, ὥστ' εἴπερ ἀδύνατα ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι. (2) Ἔτι δὲ φανερῶς ἀντιφάσεις εἰσὶν ἃς οὐχ οἷόντε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι. Οὐδὲ δὴ ψευδεῖς πάσας· καίτοι δόξειέ γ' ἂν μᾶλλον ἐνδέχεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. (3) Ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς τοιούτους λόγους αἰτεῖσθαι δεῖ, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐπάνω λόγοις, οὐκ εἶναί τι ἢ μὴ εἶναι ἀλλὰ σημαίνειν τι, ὥστε ἐξ ὁρισμοῦ διαλεκτέον λαβόντας τί σημαίνει τὸ ψεῦδος ἢ τὸ ἀληθές. Εἰ δὲ μηθὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀληθὲς φάναι ἢ ἀποφάναι ψεῦδός ἐστιν, ἀδύνατον πάντα ψευδῆ εἶναι· ἀνάγκη γὰρ τῆς ἀντιφάσεως θάτερον εἶναι μόριον ἀληθές. (4) Ἔτι εἰ πᾶν ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀναγκαῖον, ἀδύνατον ἀμφότερα ψευδῆ εἶ-

His autem determinatis, manifestum est quod illa quoque quæ uno modo et de omnibus dicuntur, impossibile est esse, ut quidam aiunt, quidam quidem nullum dicentes verum esse (nihil enim prohibere ita cuncta esse aiunt, uti diametrum commensurabilem esse); quidam vero omnia vera. Fere enim rationes eorum, eædem quæ et Heracliti sunt. Qui enim dicit quod omnia vera et omnia falsa, etiam separatim utramque harum orationum dicit. Quare si illa impossibilia sunt, hæc quoque impossibilia esse necesse est. (2) Item patet quod contradictiones sunt, quas non possibile est simul veras esse. Ergo neque falsas omnes: etsi id videri possit magis contingere ex jam dictis. (3) Ad has tamen omnes rationes petere oportet, ut et in superioribus sermonibus dictum est, non si sit aliquid, aut non sit, sed si aliquid significat. Quare ex definitione disputandum est, accipientibus quid verum quidve falsum significat. Si autem nihil aliud est, quam affirmare aut negare, verum aut falsum est, impossibile est omnia falsa esse. Necesse est enim alteram contradictionis partem veram esse. (4) Item, si omne aut affirmare aut negare necesse est, impossibile est utraque falsa est: altera enim pars con-

ἦν ὃ ἐσήμηνε, καὶ ἦν τοῦτο τινὸς οὐσία. Τὸ δ' οὐσίαν σημαίνειν ἐστὶν ὅτι οὐχ ἄλλο τι τὸ εἶναι αὐτῷ. (13) Εἰ δ' ἔσται αὐτῷ τὸ ὅπερ ἀνθρώπῳ εἶναι ὅπερ μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι ἢ ὅπερ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ, ἄλλο τι ἔσται. Ὥστ' ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν ὅτι οὐθενὸς ἔσται τοιοῦτος λόγος, ἀλλὰ πάντα κατὰ συμβεβηκός· τούτῳ γὰρ διώρισται οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός· τὸ γὰρ λευκὸν τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν, ὅτι ἔστι μὲν λευκὸς ἀλλ' οὐχ ὅπερ λευκόν. Εἰ δὲ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται, οὐθὲν ἔσται πρῶτον τὸ καθ' οὗ, εἰ ἀεὶ τὸ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς σημαίνει τὴν κατηγορίαν. (14) Ἀνάγκη ἄρα εἰς ἄπειρον ἰέναι. Ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδὲ γὰρ πλείω συμπλέκεται δυοῖν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς οὐ συμβεβηκότι συμβεβηκός, εἰ μὴ ὅτι ἄμφω συμβέβηκε ταὐτῷ· λέγω δ' οἷον τὸ λευκὸν μουσικόν, καὶ τοῦτο λευκόν, ὅτι ἄμφω τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν· ἀλλ' οὐχ ὁ Σωκράτης μουσικὸς οὕτως, ὅτι ἄμφω συμβέβηκεν ἑτέρῳ τινί. (15) Ἐπεὶ τοίνυν τὰ μὲν οὕτως τὰ δ' ἐκείνως λέγεται συμβεβηκότα, ὅσα οὕτως λέγεται ὡς τὸ λευκὸν τῷ Σωκράτει, οὐκ ἐνδέχεται ἄπειρα εἶναι ἐπὶ τὸ ἄνω, οἷον τῷ Σωκράτει τῷ λευκῷ ἕτερόν τι συμβεβηκός· οὐ γὰρ γίγνεταί τι ἓν ἐξ ἁπάντων. Οὐδὲ δὴ τῷ λευκῷ ἕτερόν τι ἔσται συμβεβηκός, οἷον τὸ μουσικόν· οὐθέν τε γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἐκείνῳ ἢ ἐκεῖνο τούτῳ συμβέβηκεν. Καὶ ἅμα διώρισται ὅτι τὰ μὲν οὕτω συμβέβηκε, τὰ δ' ὡς τὸ μουσικὸν Σωκράτει· ὅσα δ' οὕτως, οὐ συμβεβηκότι συμβέβηκε τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' ὅσα ἐκείνως· ὥστ' οὐ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λεχθήσεται. Ἔσται ἄρα τι καὶ ὡς οὐσίαν σημαῖνον. Εἰ δὲ τοῦτο, δέδεικται ὅτι ἀδύνατον ἅμα κατηγορεῖσθαι τὰς ἀντιφάσεις. (16) Ἔτι εἰ ἀληθεῖς αἱ ἀντιφάσεις ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ πᾶσαι, δῆλον ὡς ἅπαντα ἔσται ἕν. Ἔσται γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ τριήρης καὶ τοῖχος καὶ ἄνθρωπος, εἰ κατὰ παντός τι ἢ καταφῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἐνδέχεται, καθάπερ ἀνάγκη τοῖς τὸν Πρωταγόρου λέγουσι λόγον. Εἰ γάρ τῳ δοκεῖ μὴ εἶναι τριήρης ὁ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι τριήρης· ὥστε καὶ ἔστιν, εἴπερ ἡ ἀντίφασις ἀληθής. Καὶ γίγνεται δὴ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, « ὁμοῦ πάντα χρήματα »· ὥστε μηθὲν ἀληθῶς ὑπάρχειν. (17) Τὸ ἀόριστον οὖν ἐοίκασι λέγειν, καὶ οἰόμενοι τὸ ὂν λέγειν περὶ τοῦ μὴ ὄντος λέγουσιν· τὸ γὰρ δυνάμει ὂν καὶ μὴ ἐντελεχείᾳ τὸ ἀόριστόν ἐστιν. (18) Ἀλλὰ μὴν λεκτέον γ' αὐτοῖς κατὰ παντὸς [παντὸς] τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἀπόφασιν· ἄτοπον γὰρ εἰ ἑκάστῳ ἡ μὲν αὐτοῦ ἀπόφασις ὑπάρξει, ἡ δ' ἑτέρου ὃ μὴ ὑπάρχει αὐτῷ οὐχ ὑπάρξει. Λέγω δ' οἷον εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι καὶ οὐ τριήρης. Εἰ μὲν οὖν ἡ κατάφασις, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀπόφασιν· εἰ δὲ μὴ ὑπάρχει ἡ κατάφασις, ἥ γε ἀπόφασις ὑπάρξει μᾶλλον ἢ ἡ αὐτοῦ. Εἰ οὖν κἀκείνη ὑπάρχει, ὑπάρξει καὶ ἡ τῆς τριήρους· εἰ δ' αὕτη, καὶ ἡ κατάφασις. (19) Ταῦτά τε οὖν συμβαίνει τοῖς λέγουσι τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι. Εἰ γὰρ ἀληθές ἐστιν ὅτι ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, δῆ-

significabat, et hoc erat alicujus substantia. Substantiam vero significare, est quod non est ei esse aliud quippiam. (13) Si autem ipsum homini esse, est ei ipsum non-homini esse aut non esse homini, aliud erit. Quare necesse est eis dicere quod nullius talis ratio erit, sed omnia secundum accidens : hoc enim substantia et accidens differunt. Albedo etenim homini accidit, quoniam est quidem albus, sed non est ipsa albedo. Si autem omnia secundum accidens dicuntur, nihil erit primum de quo prædicentur : si accidens semper de aliquo subjecto significat prædicationem. (14) Necesse est in infinitum progredi. Sed impossibile est : plura enim quam duo, non conjunguntur. Accidens enim non est accidenti accidens, nisi quia utrumque accidit eidem. Dico autem veluti album est musicum, et hoc album, quoniam utrumque homini accidit : sed non ita Socrates musicus, quoniam utrumque alicui alteri accidit. (15) Quum itaque quædam ita, quædam aliter accidentia dicantur, quæcumque ita dicuntur ut album Socrati, non possunt infinita sursum versus esse, ut Socrati albo alterum aliquod quoque accidens. Non enim fit aliquid unum ex omnibus. Neque etiam albo aliquid aliud accidens erit, utputa musicum. Non enim magis hoc illi quam illud huic accidit. Et ad hæc distinctum est quod quædam ita accidunt, quædam ut musicum Socrati. Quotcumque vero hoc modo, non accidenti accidit accidens, sed quotcumque illo modo. Quare non omnia secundum accidens dicentur. Erit ergo aliquid tanquam substantiam significans. Quod si est, monstratum est quod impossibile est simul contradictiones prædicari. (16) Item si contradictiones simul veræ de eodem omnes, patet quod omnia erunt unum : erit etenim idem et triremis, et paries, et homo, si de omni contingit quicquam aut affirmare aut negare, sicuti illis necesse est, qui Protagoræ opinionem sequuntur. Si enim cuiquam videatur homo non esse triremis, patet quod non erit triremis : sed est etiam, si contradictio vera est. Et jam fit quod Anaxagoras aiebat, « simul omnes res esse », ita ut nihil vere unum sit. (17) Indefinitum itaque videntur dicere. Et putantes de ente tractare, de non-ente dicunt. Quod enim potentia et non actu est, illud est indefinitum. (18) At vero dicenda est eis de omni affirmatio aut negatio omnis rei. Inconveniens namque est, si cuique sua quidem negatio inerit, alterius vero, quod non inest ei, non inerit. Dico autem, utputa si verum est dicere de homine, quod non est homo, manifestum est, quod etiam non triremis est. Si affirmatio igitur, necesse est etiam negationem inesse. Quodsi affirmatio non inest, negatio tamen inerit, magis quam quæ ipsius est. Si igitur et illa inest, inerit etiam triremis negatio : et si hæc, etiam affirmatio. (19) Hæc igitur eis accidunt, qui hanc orationem dicunt, et quod non est necesse aut affirmare aut negare. Nam si verum est quod homo et non homo, patet quod etiam nec homo

λον ὅτι καὶ οὔτ' ἄνθρωπος οὔτ' οὐκ ἄνθρωπος ἔσται· τοῖν γὰρ δυοῖν δύο ἀποφάσεις. Εἰ δὲ μία ἐξ ἀμφοῖν ἐκείνη, καὶ αὕτη μία ἂν εἴη ἀντικειμένη. (20) Ἔτι ἤτοι περὶ ἅπαντα οὕτως ἔχει, καὶ ἔστι καὶ λευκὸν καὶ οὐ λευκὸν καὶ ὂν καὶ οὐκ ὄν, καὶ περὶ τὰς ἄλλας φάσεις καὶ ἀποφάσεις ὁμοιοτρόπως, ἢ οὒ ἀλλὰ περὶ μέν τινας, περί τινας δ' οὔ. Καὶ εἰ μὲν μὴ περὶ πάσας, αὗται ἂν εἶεν ὁμολογούμεναι· εἰ δὲ περὶ πάσας, πάλιν ἤτοι καθ' ὅσων τὸ φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι καὶ καθ' ὅσων ἀποφῆσαι καὶ φῆσαι, ἢ κατὰ μὲν ὧν φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι, καθ' ὅσων δὲ ἀποφῆσαι οὐ πάντων φῆσαι. Καὶ εἰ μὲν οὕτως, εἴη ἄν τι παγίως οὐκ ὄν, καὶ αὕτη βεβαία δόξα· καὶ εἰ τὸ μὴ εἶναι βέβαιόν τι καὶ γνώριμον, γνωριμωτέρα ἂν εἴη ἡ φάσις ἡ ἀντικειμένη. (21) Εἰ δὲ ὁμοίως καὶ ὅσα ἀποφῆσαι φάναι ἀνάγκη, ἤτοι ἀληθὲς διαιροῦντα λέγειν, οἷον ὅτι λευκὸν καὶ πάλιν ὅτι οὐ λευκόν, ἢ οὔ. Καὶ εἰ μὲν μὴ ἀληθὲς διαιροῦντα λέγειν, οὐ λέγει τε ταῦτα καὶ οὐκ ἔστιν οὐθέν· τὰ δὲ μὴ ὄντα πῶς ἂν φθέγξαιτο ἢ βαδίσειεν; Καὶ πάντα δ' ἂν εἴη ἕν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, καὶ ταὐτὸν ἔσται καὶ ἄνθρωπος καὶ θεὸς καὶ τριήρης καὶ αἱ ἀντιφάσεις αὐτῶν. (22) Εἰ δ' ὁμοίως καθ' ἑκάστου, οὐθὲν διοίσει ἕτερον ἑτέρου· εἰ γὰρ διοίσει, τοῦτ' ἔσται ἀληθὲς καὶ ἴδιον. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ διαιροῦντα ἐνδέχεται ἀληθεύειν, συμβαίνει τὸ λεχθέν. Πρὸς δὲ τούτῳ ὅτι πάντες ἂν ἀληθεύοιεν καὶ πάντες ἂν ψεύδοιντο, καὶ αὐτὸς αὐτὸν ὁμολογεῖ ψεύδεσθαι. (23) Ἅμα δὲ φανερὸν ὅτι περὶ οὐθενός ἐστι πρὸς τοῦτον ἡ σκέψις· οὐθὲν γὰρ λέγει. Οὔτε γὰρ οὕτως οὔτ' οὐχ οὕτως λέγει, ἀλλ' οὕτως τε καὶ οὐχ οὕτως. Καὶ πάλιν γε ταῦτα ἀπόφησιν ἄμφω, ὅτι οὔθ' οὕτως οὔτε οὐχ οὕτως· εἰ γὰρ μή, ἤδη ἄν τι εἴη ὡρισμένον. Ἔτι εἰ ὅταν ἡ φάσις ἀληθὴς ᾖ, ἡ ἀπόφασις ψευδής, κἂν αὕτη ἀληθὴς ᾖ, ἡ κατάφασις ψευδής, οὐκ ἂν εἴη τὸ αὐτὸ ἅμα φάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς. Ἀλλ' ἴσως φαῖεν ἂν τοῦτ' εἶναι τὸ ἐξ ἀρχῆς κείμενον. (24) Ἔτι ἆρα ὁ μὲν ἢ ἔχειν πως ὑπολαμβάνων ἢ μὴ ἔχειν διέψευσται, ὁ δὲ ἄμφω ἀληθεύει; εἰ γὰρ ἀληθεύει, τί ἂν εἴη τὸ λεγόμενον ὅτι τοιαύτη τῶν ὄντων ἡ φύσις; εἰ δὲ μὴ ἀληθεύει, ἀλλὰ μᾶλλον ἀληθεύει ὁ ἐκείνως ὑπολαμβάνων, ἤδη πως ἔχοι ἂν τὰ ὄντα, καὶ τοῦτ' ἀληθὲς ἂν εἴη, καὶ οὐχ ἅμα καὶ οὐκ ἀληθές. Εἰ δὲ ὁμοίως ἅπαντες καὶ ψεύδονται καὶ ἀληθῆ λέγουσιν, οὔτε φθέγξασθαι οὔτ' εἰπεῖν τῷ τοιούτῳ ἔστιν· ἅμα γὰρ ταῦτά τε καὶ οὐ ταῦτα λέγει. Εἰ δὲ μηθὲν ὑπολαμβάνει ἀλλ' ὁμοίως οἴεται καὶ οὐκ οἴεται, τί ἂν διαφερόντως ἔχοι τῶν φυτῶν; ὅθεν καὶ μάλιστα φανερόν ἐστιν ὅτι οὐθεὶς οὕτω διάκειται οὔτε τῶν ἄλλων οὔτε τῶν λεγόντων τὸν λόγον τοῦτον. Διὰ τί γὰρ βαδίζει Μέγαράδε ἀλλ' οὐχ ἡσυχάζει οἰόμενος βαδίζειν; οὐδ' εὐθέως ἕωθεν πορεύεται εἰς φρέαρ ἢ εἰς φάραγγα, ἐὰν τύχῃ, ἀλλὰ φαίνεται εὐλαβούμενος, ὡς οὐχ ὁμοίως οἰόμενος μὴ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐμπεσεῖν καὶ ἀγαθόν; (25) Δῆλον ἄρα ὅτι τὸ μὲν βέλτιον ὑπολαμβάνει τὸ δ' οὐ βέλτιον. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ μὲν ἄνθρωπον τὸ

nec non homo erit. Duorum enim, duæ negationes. Quodsi illa ex utrisque una, etiam hæc una profecto opposita esset. (20) Item aut in omnibus ita se habet, et est album et non album, et ens et non-ens; et circa ceteras affirmationes et negationes simili modo, aut non, sed circa aliquas, circa aliquas vero non. Et si non circa omnes, istæ utique certæ essent. Quodsi circa omnes, rursus aut de quibuscumque est affirmare, etiam negare est; et de quibuscumque negare, etiam affirmare : aut de quibus quidem est affirmare, etiam negare est; de quibuscumque vero negare, non de omnibus est affirmare. Et si ita esset, esset aliquid utique pro certo non-ens : et hæc firma opinio. Quodsi ipsum non esse certum quid et notum est, notior erit opposita affirmatio. (21) Quodsi quodcumque est negare, similiter etiam affirmare necesse sit, aut verum est dividendo dicere, utputa album, et rursus quod non album, aut non. Et si non est verum dividendo dicere, neque dicit hæc, nihilque prorsus sunt : sed illa quæ non sunt, quomodo loquentur, aut ambulabunt? Et, ut etiam antea dictum est, omnia unum erunt : et homo, Deus, triremis, ac eorum contradictoria, idem erunt. (22) Quodsi de quocumque similiter, nihil aliud ab alio differet. Nam si differet, hoc verum et proprium erit. Similiter autem et si dividentem vera dicere contingit, quod dictum est, accidit : et ad hæc, quod omnes vera dicerent, omnesque mentirentur, ipseque se ipsum mentiri concederet. (23) Simul autem manifestum est quod de nullo est ad hunc consideratio : nihil enim dicit. Neque enim ita, neque non ita ait, sed ita, et non ita. Et rursus hæc ambo negat, quod nec ita, neque non ita dicit. Nam si non, jam esset aliquid utique determinatum. Item, si, quum affirmatio vera sit, negatio falsa; et quum hæc vera sit, affirmatio falsa est : non sit simul idem affirmare et negare vere. Sed dicent fortassis, hoc esse quod a principio positum est. (24) Item, utrum ille quidem, qui quamque rem aut aliquo modo se habere existimat, aut non se habere, fallitur, qui vero ambo, verum dicit? Nam si verum dicit, quid aliud, quod dicitur, est, nisi quod talis natura entium est? Quodsi non iste, sed ille magis dicit verum, qui illo modo existimat, jam aliquo modo se habebunt exsistentia : et hoc verum esset, et non simul etiam non verum. Quodsi cuncti similiter et mentiuntur et verum dicunt, nec loqui nec dicere quicquam tali homini possibile est : simul enim eadem et non eadem dicit. Quodsi nihil existimat, sed similiter arbitratur, et non arbitratur, quidnam differat a plantis? Unde et maxime manifestum est quod nemo, nec ceterorum, nec eorum qui hanc orationem dicunt, ita affectus est. Cur enim Megara vadit, et non quiescit ire putans? nec mox a diluculo ad puteum aut ad præcipitium aliquod pergit; sed videtur veritus, tanquam non similiter non bonum et bonum esse putans, cadere in illa? (25) Patet itaque quod hoc quidem melius esse putat, illud vero minime. Si autem hoc, ne-

δ' οὐχ ἄνθρωπον καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τὸ δ' οὐ γλυκὺ ἀνάγκη ὑπολαμβάνειν. Οὐ γὰρ ἐξ ἴσου ἅπαντα ζητεῖ καὶ ὑπολαμβάνει, ὅταν οἰηθεὶς βέλτιον εἶναι τὸ πιεῖν ὕδωρ καὶ ἰδεῖν ἄνθρωπον εἶτα ζητῇ αὐτά· καίτοι γ' ἔδει, εἰ ταὐτὸν ἦν ὁμοίως καὶ ἄνθρωπος καὶ οὐχ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ὅπερ ἐλέχθη, οὐθεὶς ὃς οὐ φαίνεται τὰ μὲν εὐλαβούμενος τὰ δ' οὔ. (26) Ὥστε, ὡς ἔοικε, πάντες ὑπολαμβάνουσιν ἔχειν ἁπλῶς, εἰ μὴ περὶ ἅπαντα, ἀλλὰ περὶ τὸ ἄμεινον καὶ χεῖρον. Εἰ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι ἀλλὰ δοξάζοντες, πολὺ μᾶλλον ἐπιμελητέον ἂν εἴη τῆς ἀληθείας, ὥσπερ καὶ νοσώδει ὄντι ἢ ὑγιεινῷ τῆς ὑγιείας· καὶ γὰρ ὁ δοξάζων πρὸς τὸν ἐπιστάμενον οὐχ ὑγιεινῶς διάκειται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. (27) Ἔτι εἰ ὅτι μάλιστα πάντα οὕτως ἔχει καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τό γε μᾶλλον καὶ ἧττον ἔνεστιν ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων· οὐ γὰρ ἂν ὁμοίως φήσαιμεν εἶναι τὰ δύο ἄρτια καὶ τὰ τρία, οὐδ' ὁμοίως διέψευσται ὁ τὰ τέτταρα πέντε οἰόμενος καὶ ὁ χίλια. Εἰ οὖν μὴ ὁμοίως, δῆλον ὅτι ἅτερος ἧττον, ὥστε μᾶλλον ἀληθεύει. (28) Εἰ οὖν τὸ μᾶλλον ἐγγύτερον, εἴη γε ἄν τι ἀληθὲς οὗ ἐγγύτερον τὸ μᾶλλον ἀληθές. Κἂν εἰ μή ἐστιν, ἀλλ' ἤδη γέ τι ἐστὶ βεβαιότερον καὶ ἀληθινώτερον, καὶ τοῦ λόγου ἀπηλλαγμένοι ἂν εἴημεν τοῦ ἀκράτου καὶ κωλύοντός τι τῇ διανοίᾳ ὁρίσαι.

cesse est ut et hoc quidem hominem, illud vero non-hominem, et hoc quidem dulce, illud vero non dulce putet. Non enim æqualiter omnia quærit et putat, quum melius esse bibere aquam, aut hominem visitare, arbitretur, deinde quærat ea : attamen oportebat, si similiter idem esset homo et non-homo. Sed, ut dictum est, nemo est qui non videatur aliqua veritus, aliqua non. (26) Quare, ut apparet, omnes arbitrantur, res simpliciter se habere, si non circa omnia, saltem circa melius et deterius. Quodsi non scientes, sed opinantes arbitrentur, multo magis curandum erit de veritate, sicuti et infirmo magis, quam sano, de sanitate. Opinans namque ad scientem, non saniter ad veritatem dispositus est. (27) Item, etsi quammaxime omnia ita et non ita se habeant, attamen ipsum magis et minus inest entium naturæ. Non enim similiter paria esse duo ac tria dicemus; nec eodem modo mentitus est, qui quattuor esse putet quinque, aut qui mille. Si itaque non similiter, patet quod alter minus. Quare magis verum dicit. (28) Si igitur quod magis est, propinquius est, profecto erit aliquid verum, cui propinquius est quod magis verum est. Quod si non est, at jam saltem aliquid est certius et verius. Atque ita ab illa intemperata oratione remoti erimus, quæ prohibet quicquam mente determinare.

CAP. V.

Ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος, καὶ ἀνάγκη ὁμοίως ἄμφω αὐτοὺς ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι. Εἴτε γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη πάντα ἅμα ἀληθῆ καὶ ψευδῆ εἶναι. Πολλοὶ γὰρ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ ταὐτὰ δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστ' ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι. Καὶ εἰ τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ δοκοῦντα εἶναι πάντ' ἀληθῆ· τὰ ἀντικείμενα γὰρ δοξάζουσιν ἀλλήλοις οἱ διεψευσμένοι καὶ ἀληθεύοντες. Εἰ οὖν ἔχει τὰ ὄντα οὕτως, ἀληθεύσουσι πάντες. (2) Ὅτι μὲν οὖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς εἰσὶ διανοίας ἀμφότεροι οἱ λόγοι, δῆλον. Ἔστι δ' οὐχ ὁ αὐτὸς τρόπος πρὸς πάντας τῆς ἐντεύξεως· οἱ μὲν γὰρ πειθοῦς δέονται, οἱ δὲ βίας. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἀπορῆσαι ὑπέλαβον οὕτως, τούτων εὐΐατος ἡ ἄγνοια· οὐ γὰρ πρὸς τὸν λόγον ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν ἡ ἀπάντησις αὐτῶν· ὅσοι δὲ λόγου χάριν λέγουσι, τούτων δ' ἔλεγχος ἴασις τοῦ τ' ἐν τῇ φωνῇ λόγου καὶ τοῦ ἐν τοῖς ὀνόμασιν. (3) Ἐλήλυθε δὲ τοῖς διαποροῦσιν αὕτη ἡ δόξα ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ἡ μὲν τοῦ ἅμα τὰς ἀντιφάσεις καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ὁρῶσιν ἐκ ταὐτοῦ γινόμενα τἀναντία. Εἰ οὖν μὴ ἐνδέχεται γενέσθαι τὸ μὴ ὄν, προϋπῆρχεν ὁμοίως τὸ πρᾶγμα ἄμφω ὄν, ὥσπερ καὶ Ἀναξαγόρας μεμῖχθαι πᾶν ἐν παντί φησι καὶ Δημόκριτος· καὶ γὰρ οὗτος τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες ὁμοίως καθ' ὁτιοῦν ὑπάρχειν μέρος, καίτοι τὸ μὲν ὂν τούτων εἶναι, τὸ δὲ μὴ ὄν. (4) Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐκ τούτων ὑπολαμβάνοντας ἐροῦμεν ὅτι τρόπον μέν τινα ὀρθῶς

Ex eadem vero opinione, Protagoræ quoque oratio est; et similiter est necesse, ipsas ambas, aut esse, aut non esse. Si enim omnia, de quibus opinantur, quæque apparent, vera sunt, necesse est omnia simul vera et falsa esse. Siquidem multi contraria invicem opinantur, ac eos, qui non opinantur eadem, quæ ipsi, falli putant. Quare necesse est idem esse, et non esse. Quod si est, necesse est omnia, de quibus opinentur, vera esse. Opposita namque opinantur qui mentiuntur, et qui verum dicunt. Si igitur ea quæ sunt, ita se habent, verum omnes dicent. (2) Quod itaque ambæ orationes ex eadem mente sint, patet. Non est autem idem omnes coarguendi modus. Quidam enim persuasione, quidam vero vi indigent. Quicumque namque propterea quod dubitent, ita existimarunt, horum ignorantia sanabilis est. Non enim ad sermonem, sed ad mentem eorum obviatio fieri debet. Quicumque vero sermonis gratia dicunt, horum sanatio, redargutio est, et ejus sermonis qui in voce, et ejus qui in nominibus. (3) Advenit autem illis qui dubitant, hæc opinio, a sensibilibus, ea quidem, qua dicitur, simul contradictoria et contraria esse, quoniam vident ex eodem contraria fieri. Si igitur non est possibile, quod non est, fieri, præexstitit similiter utrumque ens : sicut Anaxagoras omne in omni misceri ait, atque Democritus. Etenim hic quoque vacuum et plenum similiter in quacumque parte esse : atqui horum hoc quidem ens, hoc vero non-ens esse. (4) Ad illos itaque, qui ex his ita arbitrantur, dicemus quod quo-

λέγουσι, τρόπον δέ τινα ἀγνοοῦσιν. Τὸ γὰρ ὂν λέγεται διχῶς, ὥστ' ἔστιν ὃν τρόπον ἐνδέχεται γίγνεσθαί τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἔστι δ' ὃν οὔ, καὶ ἅμα τὸ αὐτὸ εἶναι ὂν καὶ μὴ ὄν, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτὸ ὄν· δυνάμει μὲν γὰρ ἐνδέχεται ἅμα ταὐτὸ εἶναι τὰ ἐναντία, ἐντελεχείᾳ δ' οὔ. Ἔτι δ' ἀξιώσομεν αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν καὶ ἄλλην τινὰ οὐσίαν εἶναι τῶν ὄντων, ᾗ οὔτε κίνησις ὑπάρχει οὔτε φθορὰ οὔτε γένεσις τὸ παράπαν. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ φαινόμενα ἀλήθεια ἐνίοις ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐλήλυθεν. Τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς οὐ πλήθει κρίνεσθαι οἴονται προσήκειν οὐδὲ ὀλιγότητι, τὸ δ' αὐτὸ τοῖς μὲν γλυκὺ γευομένοις δοκεῖν εἶναι, τοῖς δὲ πικρόν· ὥστ' εἰ πάντες ἔκαμνον ἢ πάντες παρεφρόνουν, δύο δ' ἢ τρεῖς ὑγίαινον ἢ νοῦν εἶχον, δοκεῖν ἂν τούτους κάμνειν καὶ παραφρονεῖν, τοὺς δ' ἄλλους οὔ. (6) Ἔτι δὲ πολλοῖς τῶν ἄλλων ζῴων τἀναντία περὶ τῶν αὐτῶν φαίνεσθαι καὶ ἡμῖν, καὶ αὐτῷ δὲ ἑκάστῳ πρὸς αὑτὸν οὐ ταὐτὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν ἀεὶ δοκεῖν. Ποῖα οὖν τούτων ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ἄδηλον· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον τάδε ἢ τάδε ἀληθῆ, ἀλλ' ὁμοίως. Διὸ Δημόκριτός γέ φησιν ἤτοι οὐθὲν εἶναι ἀληθὲς ἢ ἡμῖν γ' ἄδηλον. (7) Ὅλως δὲ διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν φρόνησιν μὲν τὴν αἴσθησιν, ταύτην δ' εἶναι ἀλλοίωσιν, τὸ φαινόμενον κατὰ τὴν αἴσθησιν ἐξ ἀνάγκης ἀληθὲς εἶναί φασιν· ἐκ τούτων γὰρ καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἕκαστος τοιαύταις δόξαις γεγένηνται ἔνοχοι. (8) Καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας τὴν ἕξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν·

> Πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἐναύξεται ἀνθρώποισιν.

Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέγει ὅτι

> ὅσον ἀλλοῖοι μετέφυν, τόσον ἄρ σφισιν αἰεὶ
> καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παρίστατο.

Καὶ Παρμενίδης δὲ ἀποφαίνεται τὸν αὐτὸν τρόπον·

> Ὡς γὰρ ἕκαστος ἔχει κρᾶσιν μελέων πολυκάμπτων,
> τὼς νόος ἀνθρώποισι παρίσταται.

Τὸ γὰρ αὐτὸ ἔστιν

> Ὅπερ φρονέει μελέων φύσις ἀνθρώποισιν
> καὶ πᾶσιν καὶ παντί· τὸ γὰρ πλέον ἐστὶ νόημα.

(9) Ἀναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρὸς τῶν ἑταίρων τινάς, ὅτι τοιαῦτ' αὐτοῖς ἔσται τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολάβωσιν. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Ὅμηρον ταύτην ἔχοντα φαίνεσθαι τὴν δόξαν, ὅτι ἐποίησε τὸν Ἕκτορα, ὡς ἐξέστη ὑπὸ τῆς πληγῆς, κεῖσθαι ἀλλοφρονέοντα, ὡς φρονοῦντας μὲν καὶ τοὺς παραφρονοῦντας ἀλλ' οὐ ταὐτά. (10) Δῆλον οὖν ὅτι, εἰ ἀμφότεραι φρονήσεις, καὶ τὰ ὄντα ἅμα οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως ἔχει. Ἧι καὶ χαλεπώτατον τὸ συμβαῖνόν ἐστιν· εἰ γὰρ οἱ μάλιστα τὸ ἐνδεχόμενον ἀληθὲς ἑωρακότες (οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ μάλιστα ζητοῦντες αὐτὸ καὶ φιλοῦντες) οὗτοι τοιαύτας ἔχουσι τὰς δόξας καὶ ταῦτα ἀποφαίνονται περὶ τῆς ἀληθείας, πῶς οὐκ ἄξιον ἀθυμῆσαι τοὺς φιλοσοφεῖν

dam modo quidem vere dicunt, quodam modo vero ignorant. Ens namque dupliciter dicitur. Quare aliquo modo quidem possibile est aliquid ex non-ente fieri, aliquo vero modo, non est : simulque idem ens et non-ens esse, sed non secundum idem ens. Potentia namque contingit, simul idem contraria esse, actu vero minime. Item eos eflagitabimus aliam quoque substantiam entium existimare, cui neque motus, neque corruptio, neque omnino generatio insit. (5) Similiter autem veritas quæ est circa ea quæ apparent, quibusdam ex sensibilibus advenit. Nam verum non pluralitate, neque paucitate, judicari censent debere; idem autem quibusdam gustantibus dulce, quibusdam amarum esse videri. Quare si omnes ægrotarent, aut omnes insanirent, duo vero vel tres sani aut mentis compotes essent, hi utique videri possent ægrotare atque insanire, ceteri vero minime. (6) Item multis aliorum animalium contraria apparere quam nobis : ac nostrûm cuique non eadem ad se ipsum semper secundum sensum apparent. Qualia igitur horum vera vel falsa sint, non est manifestum. Nihilo minus enim vel magis hæc quam illa vera sunt, sed æqualiter. Quare Democritus, aut nihil esse verum, aut nobis ignotum esse, ait. (7) Et simpliciter propterea quod sensum quidem mentem putant, hunc vero alterationem esse : quod secundum sensum apparet, necessario verum aiunt. Ex his enim et Empedocles, et Democritus, ceterorum quoque singuli, talibus opinionibus irretiti sunt. (8) Empedocles etenim habitu mutato, mentem quoque mutari ait :

> Ad præsens etenim se mens mortalibus auget.

In aliis autem dicit :

> Quantum alii fiunt mutantque, etiam sapere ipsis
> altera semper adest tantum.

Parmenides quoque eodem asserit modo :

> Namque ut membrorum est mollis complexio cuique,
> Sic intellectus mortalibus adstat.

Namque est idem hoc :

> Quod natura sapit membrorum hominis cujusque,
> cunctorumque : intellectus nam pluribus horum (*membrorum*).

(9) Anaxagoræ autem apophthegma quoque a quodam suorum necessariorum memoriæ traditum est. Talia eis entia futura esse, qualia ea esse putarint. Homerum etiam talem aiunt opinionem habere videri : quippe qui faciat Hectorem, quum a vulnere insaniret, jacere « aliud sapientem », tanquam et insanientes saperent quidem, sed non eadem. (10) Patet itaque quod, si utraque mens est, entia quoque simul ita et non ita se habent. Qua ex re difficillimum quod sequitur est. Si enim qui maxime possibile verum vident (ii autem sunt, qui maxime illud quærunt et amant), ii tales opiniones habent et talem de veritate sententiam ferunt, quomodo non desperatio illis

ἐγχειροῦντας; τὸ γὰρ τὰ πετόμενα διώκειν τὸ ζητεῖν ἂν εἴη τὴν ἀλήθειαν. (11) Αἴτιον δὲ τῆς δόξης τούτοις ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον· ἐν δὲ τούτοις πολλὴ ἡ τοῦ ἀορίστου φύσις ἐνυπάρχει, καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὕτως ὥσπερ εἴπομεν· διὸ εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθῆ δὲ λέγουσιν. Οὕτω γὰρ ἁρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος εἰς Ξενοφάνην. (12) Ἔτι δὲ πᾶσαν ὁρῶντες ταύτην κινουμένην τὴν φύσιν, κατὰ δὲ τοῦ μεταβάλλοντος οὐθὲν ἀληθευόμενον, περί γε τὸ πάντῃ πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν. Ἐκ γὰρ ταύτης τῆς ὑπολήψεως ἐξήνθησεν ἡ ἀκροτάτη δόξα τῶν εἰρημένων, ἡ τῶν φασκόντων ἡρακλειτίζειν, καὶ οἵαν Κρατύλος εἶχεν, ὃς τὸ τελευταῖον οὐθὲν ᾤετο δεῖν λέγειν ἀλλὰ τὸν δάκτυλον ἐκίνει μόνον, καὶ Ἡρακλείτῳ ἐπετίμα εἰπόντι ὅτι δὶς τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ᾤετο οὐδ' ἅπαξ. (13) Ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ἐροῦμεν ὅτι τὸ μὲν μεταβάλλον ὅτε μεταβάλλει ἔχει τινὰ αὐτοῖς ἀληθῆ λόγον μὴ οἴεσθαι εἶναι. Καίτοι ἔστι γε ἀμφισβητήσιμον· τό τε γὰρ ἀποβάλλον ἔχει τι τοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ τοῦ γιγνομένου ἤδη ἀνάγκη τι εἶναι. Ὅλως τε εἰ φθείρεται, ὑπάρξει τι ὄν· καὶ εἰ γίγνεται, ἐξ οὗ γίγνεται καὶ ὑφ' οὗ γεννᾶται ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ τοῦτο μὴ εἶναι εἰς ἄπειρον. (14) Ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἐκεῖνα λέγωμεν, ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ μεταβάλλειν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ ποσὸν ἔστω μὴ μένον· ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος ἅπαντα γιγνώσκομεν. (15) Ἔτι δ' ἄξιον ἐπιτιμῆσαι τοῖς οὕτως ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων τὸν ἀριθμὸν ἰδόντες οὕτως ἔχοντα περὶ ὅλου τοῦ οὐρανοῦ ὁμοίως ἀπεφήναντο. Ὁ γὰρ περὶ ἡμᾶς τοῦ αἰσθητοῦ τόπος ἐν φθορᾷ καὶ γενέσει διατελεῖ μόνος ὤν· ἀλλ' οὗτος οὐθὲν ὡς εἰπεῖν μόριον τοῦ παντός ἐστιν, ὥστε δικαιότερον ἂν δι' ἐκεῖνα τούτων ἀπεψηφίσαντο ἢ διὰ ταῦτα ἐκείνων κατεψηφίσαντο. (16) Ἔτι δὲ δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τούτους ταὐτὰ τοῖς πάλαι λεχθεῖσιν ἐροῦμεν· ὅτι γὰρ ἔστιν ἀκίνητός τις φύσις δεικτέον αὐτοῖς καὶ πειστέον αὐτούς. Καίτοι συμβαίνει γε τοῖς ἅμα φάσκουσιν εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἠρεμεῖν μᾶλλον φάναι πάντα ἢ κινεῖσθαι· οὐ γὰρ ἔστιν εἰς ὅ τι μεταβάλλει· ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει πᾶσιν. (17) Περὶ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς οὐ πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές, πρῶτον μὲν ὅτι οὐδ' ἡ αἴσθησις ψευδὴς τοῦ ἰδίου ἐστίν, ἀλλ' ἡ φαντασία οὐ ταὐτὸν τῇ αἰσθήσει. Εἶτ' ἄξιον θαυμάσαι εἰ τοῦτ' ἀποροῦσι, πότερον τηλικαῦτά ἐστι τὰ μεγέθη καὶ τὰ χρώματα τοιαῦτα οἷα τοῖς ἄποθεν φαίνεται ἢ οἷα τοῖς ἐγγύθεν, καὶ πότερον οἷα τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ οἷα τοῖς κάμνουσιν, καὶ βαρύτερα πότερον ἃ τοῖς ἀσθενοῦσιν ἢ ἃ τοῖς ἰσχύουσιν, καὶ ἀληθῆ πότερον ἃ τοῖς καθεύδουσιν ἢ ἃ τοῖς ἐγρηγορόσιν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴονταί γε, φανερόν· οὐθεὶς γοῦν ἐὰν ὑπολάβῃ νύκτωρ Ἀθήνησιν εἶναι ὢν ἐν Λιβύῃ, πορεύεται εἰς τὸ ᾠδεῖον. (18) Ἔτι δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος, ὥσπερ καὶ

sit, qui philosophari conantur? nam quærere veritatem, non esset nisi volucres persequi. (11) Causa vero hujus opinionis his fuit, quia veritatem quidem de entibus considerabant; entia vero arbitrati sunt sensibilia esse sola. In his autem magna indeterminati natura inest, et ejus, quod ita ens est, ut prædiximus. Quare verisimiliter quidem, sed non vere dicunt. Ita enim magis convenit dicere, quam ut Epicharmus in Xenophanem. (12) Item quum hanc omnem naturam moveri viderent, de eo autem quod mutatur, nihil verificari, circa illud quod omnino mutatur, nihil verificari posse putabant. Ex hac enim existimatione summa illa eorum opinio pullulavit, qui se Heraclitum sequi affirmabant, qualem et Cratylus habebat, qui tandem nihil putabat dicere oportere, sed solum digitum movebat, et Heraclitum, quod bis dixisset in eundem fluvium non esse intrare, reprehendebat: ipse enim existimabat, ne semel quidem. (13) Nos autem ad hanc etiam rationem dicemus, quod id quod mutatur, quum mutatur, habet aliquam veritatem, non esse putare. At hoc quidem ambiguum est. Abjiciens enim habet aliquid ejus quod abjicit, ac necesse est, aliquid etiam ejus, quod fit, esse. Et simpliciter si corrumpitur, erit aliquid ens: et si fit, necesse est esse ex quo fit et a quo generatur, et hoc non esse in infinitum. (14) Sed his omissis, illa dicamus, quod non est idem, secundum quantitatem, et secundum qualitatem transmutari. Detur itaque non permanere secundum quantitatem: attamen secundum speciem omnia cognoscimus. (15) Item dignum est reprehendere eos qui ita arbitrantur, quoniam, quum et ipsorum sensibilium pauciora numero ita se habere viderent, de toto tamen cælo similiter senserunt. Hic enim qui circa nos est sensibilium locus, in corruptione et generatione solus est: at hic nulla, ut ita dicam, universi pars est. Unde justius fuisset propter illa, ista etiam absolvisse, quam propter ista, illa condemnasse. (16) Item manifestum est quod et ad istos eadem dicemus, quæ olim dicta sunt. Quod enim est immobilis quædam natura, ostendendum et persuadendum est eis. Atque accidit eis qui simul dicunt esse et non esse, magis dicere quiescere cuncta, quam moveri. Non enim est, in quod quicquam mutetur: nam omnia omnibus insunt. (17) De veritate vero, quod non omne, quod apparet, verum sit: primo quidem neque sensus proprii fallax est: at phantasia non est idem quod sensus. Deinde admiratione dignum est, si hoc dubitant, utrum tantæ sint magnitudines, talesque colores, quales eminus, an quales cominus apparent; et utrum qualia sanis, an qualia ægrotantibus; et graviora, utrum qualia debilibus, an qualia robustis; et vera, utrum qualia dormientibus, an qualia vigilantibus. Quod enim non arbitrantur, patet: nemo etenim, si noctu existimet se Athenis esse, quum in Libya sit, ad Areopagum vadit. (18) Item de futuro, ut Plato quoque

Πλάτων λέγει, οὐ δήπου ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἰατροῦ δόξα καὶ ἡ τοῦ ἀγνοοῦντος, οἷον περὶ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι ὑγιοῦς ἢ μὴ μέλλοντος. Ἔτι δὲ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων οὐχ ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ἰδίου ἢ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ αὑτῆς, ἀλλὰ περὶ μὲν χρώματος ὄψις, οὐ γεῦσις, περὶ δὲ χυμοῦ γεῦσις, οὐκ ὄψις· ὧν ἑκάστη ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ περὶ τὸ αὐτὸ οὐδέποτέ φησιν ἅμα οὕτω καὶ οὐχ οὕτως ἔχειν. (19) Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ περί γε τὸ πάθος ἠμφισβήτησεν, ἀλλὰ περὶ τὸ ᾧ συμβέβηκε τὸ πάθος· λέγω δ' οἷον ὁ μὲν αὐτὸς οἶνος δόξειεν ἂν ἢ μεταβαλὼν ἢ τοῦ σώματος μεταβαλόντος ὁτὲ μὲν εἶναι γλυκὺς ὁτὲ δὲ οὐ γλυκύς· ἀλλ' οὐ τό γε γλυκὺ οἷόν ἐστιν ὅταν ᾖ, οὐδεπώποτε μετέβαλεν, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθεύει περὶ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐσόμενον γλυκὺ τοιοῦτον. (20) Καίτοι τοῦτο ἀναιροῦσιν οὗτοι οἱ λόγοι ἅπαντες, ὥσπερ καὶ οὐσίαν μὴ εἶναι μηθενός, οὕτω μηδ' ἐξ ἀνάγκης μηθέν· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν, ὥστ' εἴ τι ἔστιν ἐξ ἀνάγκης, οὐχ ἕξει οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως. (21) Ὅλως τ' εἴπερ ἔστι τὸ αἰσθητὸν μόνον, οὐθὲν ἂν εἴη μὴ ὄντων τῶν ἐμψύχων· αἴσθησις γὰρ οὐκ ἂν εἴη. Τὸ μὲν οὖν μήτε τὰ αἰσθητὰ εἶναι μήτε τὰ αἰσθήματα ἴσως ἀληθές (τοῦ γὰρ αἰσθανομένου πάθος τοῦτό ἐστι), τὸ δὲ τὰ ὑποκείμενα μὴ εἶναι, ἃ ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, καὶ ἄνευ αἰσθήσεως, ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δὴ ἥ γ' αἴσθησις αὐτὴ ἑαυτῆς ἐστίν, ἀλλ' ἔστι τι καὶ ἕτερον παρὰ τὴν αἴσθησιν, ὃ ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῆς αἰσθήσεως· τὸ γὰρ κινοῦν τοῦ κινουμένου φύσει πρότερόν ἐστι· κἂν εἰ λέγεται πρὸς ἄλληλα ταῦτα, οὐθὲν ἧττον.

ait, non est profecto similiter certa medici et ignari opinio: utputa, de futuro sano, aut non futuro. Item in ipsismet sensibus, non est similiter certus qui alieni est, et qui proprii; nec qui illius quod prope est et ejus quod *longe*: sed de colore quidem visus, non gustus, de sapore gustus, et non visus, quorum nullus unquam ait eodem tempore circa idem simul ita et non ita se habere. (19) At nec in alio tempore circa passionem quidem dubitarint, sed circa illud, cui passio accidit: dico autem veluti idem quidem vinum, aut ipsum mutatum, aut corpore mutato, videri possit quandoque dulce, quandoque non dulce, sed non ipsum dulce, quum est quale est, unquam mutatum est, sed semper verificatur de eo; et quod futurum est dulce, necessario tale est. (20) Attamen omnes illæ orationes hoc perimunt: et quemadmodum substantiam non esse ullius, ita nec quicquam necessario esse; necessarium enim non contingit aliter et aliter se habere. Quare si quid necessario est, non ita et non ita habebit. (21) Et simpliciter, si sensibile solum est, nihil fuerit profecto, quoniam tum animata non essent. Sensus enim non esset. Neque sensibilia itaque neque sensiones esse, fortassis verum esset: sentientis enim hæc passio est: at ipsa subjecta, quæ sensum faciunt, non esse etiam absque sensu, hoc impossibile est. Sensus namque non ipse est sui ipsius, sed est aliquid aliud etiam præter sensum, quod necesse est prius sensu esse. Movens enim, natura prius est moto: et si ad se invicem hæc esse dicuntur, nihilo minus.

CAP. VI.

Εἰσὶ δέ τινες οἳ ἀποροῦσι καὶ τῶν ταῦτα πεπεισμένων καὶ τῶν τοὺς λόγους τούτους μόνον λεγόντων· ζητοῦσι γὰρ τίς ὁ κρίνων τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ὅλως τὸν περὶ ἕκαστα κρινοῦντα ὀρθῶς. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀπορήματα ὅμοιά ἐστι τῷ ἀπορεῖν πότερον καθεύδομεν νῦν ἢ ἐγρηγόραμεν. (2) Δύνανται δ' αἱ ἀπορίαι αἱ τοιαῦται πᾶσαι τὸ αὐτό· πάντων γὰρ λόγον ἀξιοῦσιν οὗτοι εἶναι· ἀρχὴν γὰρ ζητοῦσι, καὶ ταύτην δι' ἀποδείξεως λαμβάνειν, ἐπεὶ ὅτι γε οὐ πεπεισμένοι εἰσί, φανεροί εἰσιν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ἀλλ' ὅπερ εἴπομεν, τοῦτο αὐτῶν τὸ πάθος ἐστίν· λόγον γὰρ ζητοῦσιν ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἀποδείξεως γὰρ ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξίς ἐστιν. Οὗτοι μὲν οὖν ῥᾳδίως ἂν τοῦτο πεισθεῖεν· ἔστι γὰρ οὐ χαλεπὸν λαβεῖν. Οἱ δ' ἐν τῷ λόγῳ τὴν βίαν μόνον ζητοῦντες ἀδύνατον ζητοῦσιν· ἐναντία γὰρ εἰπεῖν ἀξιοῦσιν, εὐθὺς ἐναντία λέγοντες. (3) Εἰ δὲ μή ἐστι πάντα πρός τι, ἀλλ' ἔνιά ἐστι καὶ αὐτὰ καθ' αὑτά, οὐκ ἂν εἴη πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές· τὸ γὰρ φαινόμενον τινί ἐστι φαινόμενον· ὥστε ὁ λέγων ἅπαντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ, ἅπαντα ποιεῖ τὰ ὄντα πρός τι. (4) Διὸ καὶ φυλακτέον τοῖς τὴν βίαν ἐν τῷ λόγῳ ζητοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ὑπέχειν λόγον ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐ τὸ φαινόμενον ἔστιν,

Sunt autem quidam qui dubitent et eorum quibus de his persuasum est, et eorum qui has orationes solum dicis causa edunt. Quærunt etenim, quis eum, qui sanus est, et omnino qui circa singula recte judicarit, examinet. Tales autem dubitationes similes sunt, ac si quis dubitaret utrum dormimus nunc, an vigilamus. (2) Tales namque cunctæ dubitationes idem possunt. De omnibus etenim hi volunt demonstrationem esse. Principium namque, et hoc per demonstrationem accipere quærunt. Quod autem non est eis persuasum, ex eorum actionibus manifeste apparet. Sed, ut diximus, iste eorum affectus est: rationem namque eorum quærunt, quorum non est ratio. Demonstrationis enim principium non est demonstratio. His quidem igitur facile hoc persuadebitur: non enim est difficile perceptu. Qui vero in oratione solum quærunt ut vi convincantur, impossibile quærunt. Contraria namque dicere adversarium volunt, ipsi statim ab initio contraria dicentes. (3) Si autem non sunt omnia ad aliquid, sed quædam ipsa per se ipsa sunt, non erit utique verum omne, quod apparet. Apparens enim, alicui est apparens. Quare qui dicit omnia vera, quæ apparent, esse, omnia entia facit ad aliquid. (4) Quare observandum est iis qui vim in oratione quærunt, simulque reddere orationem volunt, quod non

ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ᾧ φαίνεται καὶ ὅτε φαίνεται καὶ ᾗ καὶ ὥς. Ἂν δ' ὑπέχωσι μὲν λόγον, μὴ οὕτω δ' ὑπέχωσι, συμβήσεται αὐτοῖς τἀναντία ταχὺ λέγειν. (5) Ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ὄψιν μέλι φαίνεσθαι, τῇ δὲ γεύσει μή, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δυοῖν ὄντοιν μὴ ταὐτὰ ἑκατέρᾳ τῇ ὄψει, ἂν ὦσιν ἀνόμοιαι. Ἐπεὶ πρός γε τοὺς διὰ τὰς πάλαι εἰρημένας αἰτίας τὸ φαινόμενον φάσκοντας ἀληθὲς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο πάνθ' ὁμοίως εἶναι ψευδῆ καὶ ἀληθῆ (οὔτε γὰρ ἅπασι ταὐτὰ φαίνεσθαι οὔτε τῷ αὐτῷ ἀεὶ ταὐτά, ἀλλὰ πολλάκις τἀναντία κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ ἁφὴ δύο λέγει ἐν τῇ ἐπαλλάξει τῶν δακτύλων, ἡ δ' ὄψις ἕν), ἀλλ' οὔτε τῇ αὐτῇ γε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ αἰσθήσει καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἀληθές. (6) Ἀλλ' ἴσως διὰ τοῦτ' ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο, ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές. Καὶ ὥσπερ δὴ πρότερον εἴρηται, ἀνάγκη καὶ πρός τι ποιεῖν ἅπαντα καὶ πρὸς δόξαν καὶ αἴσθησιν, ὥστ' οὔτε γέγονεν οὔτ' ἔσται οὐθὲν μηθενὸς προδοξάσαντος. Εἰ δὲ γέγονεν ἢ ἔσται, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἅπαντα πρὸς δόξαν. (7) Ἔτι εἰ ἕν, πρὸς ἓν ἢ πρὸς ὡρισμένον· καὶ εἰ ταὐτὸ καὶ ἥμισυ καὶ ἴσον, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ διπλάσιόν γε τὸ ἴσον. Πρὸς δὴ τὸ δοξάζον εἰ ταὐτὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ δοξαζόμενον, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος τὸ δοξάζον, ἀλλὰ τὸ δοξαζόμενον. Εἰ δ' ἕκαστον ἔσται πρὸς τὸ δοξάζον, πρὸς ἄπειρα ἔσται τῷ εἴδει τὸ δοξάζον. (8) Ὅτι μὲν οὖν βεβαιοτάτη δόξα πασῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἅμα τὰς ἀντικειμένας φάσεις, καὶ τί συμβαίνει τοῖς οὕτω λέγουσι, καὶ διὰ τί οὕτω λέγουσι, τοσαῦτα εἰρήσθω. (9) Ἐπεὶ δ' ἀδύνατον τὴν ἀντίφασιν ἀληθεύεσθαι ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τἀναντία ἅμα ὑπάρχειν ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ. Τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων θάτερον στέρησίς ἐστιν οὐχ ἧττον, οὐσίας δὲ στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἐστιν ἀπό τινος ὡρισμένου γένους. Εἰ οὖν ἀδύνατον ἅμα καταφάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς, ἀδύνατον καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ἅμα, ἀλλ' ἢ πῇ ἄμφω, ἢ θάτερον μὲν πῇ θάτερον δὲ ἁπλῶς.

quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, et quatenus, et quomodo. Quodsi reddant quidem orationem, non tamen ita reddant, accidet eis quamprimum contraria dicere. (5) Potest etenim eidem secundum visum quidem mel apparere, gustu autem non; et quum oculi duo sint, non eadem utrique visui, si visus sint dissimiles. Etenim ad eos, qui propter olim dictas causas, quod apparet, verum esse dicunt, et ob hoc omnia similiter esse falsa et vera (nec enim omnibus eadem apparere, nec eidem semper eadem, sed plerumque contraria, etiam eodem tempore: tactus etenim duo dicit in digitorum variatione, visus autem unum) dicant: sed neque eodem sensu et secundum idem, et eodem modo, et in eodem tempore: quare hoc esset verum profecto. (6) Sed ob hoc fortassis iis qui non propter dubitationem, sed orationis gratia dicunt, necesse est dicere, quod hoc non sit verum, sed huic verum. Et, ut antea dictum est, necesse est, ad aliquid, et ad opinionem, et ad sensum omnia facere: quare nec factum est, nec erit quicquam, si nemo prius opinatus sit. At si factum fuit, aut erit, patet quod non ad opinionem omnia sunt. (7) Item, si unum, ad unum aut ad determinatum; et si idem est, et dimidium, et æquale, non tamen ad duplum, quod æquale est. Ad opinionem itaque si idem est homo et quod opinatum est, non est homo, quod opinatur, sed quod opinatum est. Quodsi unumquodque ad illud erit quod opinatur, ad infinita specie, quod opinatur, erit. (8) Quod igitur omnium certissima opinio est, non simul vera esse contradictorie opposita, et quid illis, qui sic dicunt, accidat, et cur ita dicant, hæc demum dicta sint. (9) Quum vero impossibile sit contradictionem simul de eodem verificari, patet quod neque contraria simul eidem inesse contingit. Contrariorum enim alterum non minus privatio est, ac substantiæ quidem privatio: est autem privatio, negatio a quodam determinato genere. Si impossibile itaque est simul affirmare et negare, vere impossibile est etiam contraria simul inesse: sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter.

CAP. VII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι οὐθέν, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἓν καθ' ἑνὸς ὁτιοῦν. Δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὁρισαμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὂν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὂν εἶναι ψεῦδος, τὸ δὲ τὸ ὂν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι ἀληθές, ὥστε καὶ ὁ λέγων τοῦτο εἶναι ἢ μὴ ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὂν λέγεται μὴ εἶναι ἢ εἶναι οὔτε τὸ μὴ ὄν. (2) Ἔτι ἤτοι τὸ μεταξὺ ἔσται τῆς ἀντιφάσεως, ὥσπερ τὸ φαιὸν μέλανος καὶ λευκοῦ, ἢ ὡς τὸ μηδέτερον ἀνθρώπου καὶ ἵππου. Εἰ μὲν οὖν οὕτως, οὐκ ἂν μεταβάλλοι (ἐκ μὴ ἀγαθοῦ γὰρ εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλει, ἢ ἐκ τούτου εἰς μὴ ἀγαθόν)· νῦν δ' ἀεὶ φαίνεται· οὐ γάρ ἐστι μεταβολὴ ἀλλ' ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ μεταξύ. Εἰ δ' ἔστι μεταξύ, καὶ

At vero nec inter contradictionem possibile est quicquam medium esse, sed necesse est dicere aut negare unumquodque de uno: manifestum autem est primo quidem definientibus, quid verum, quidve falsum est. Dicere namque ens non esse, aut non-ens esse, falsum: ens autem esse, et non-ens non esse, verum est. Quare et qui dicit hoc esse aut non esse, verum dicet, aut mentietur. Sed nec ens dicitur non-esse, aut esse, nec non-ens. (2) Item medium inter contradictionem, aut erit quemadmodum fuscum inter album et nigrum, aut quemadmodum neutrum inter hominem et equum. Si itaque ita est, non mutabitur profecto: ex non-bono namque in bonum mutatur, aut ex hoc in non-bonum: nunc vero semper apparet; non enim est mutatio, nisi ad opposita, et media. Quodsi est me-

οὕτως εἴη ἄν τις εἰς λευκὸν οὐκ ἐκ μὴ λευκοῦ γένεσις· νῦν δ' οὐχ ὁρᾶται. (3) Ἔτι πᾶν τὸ διανοητὸν καὶ νοητὸν ἡ διάνοια ἢ κατάφησιν ἢ ἀπόφησιν· τοῦτο δ' ἐξ ὁρισμοῦ δῆλον ὅταν ἀληθεύῃ ἢ ψεύδηται. Ὅταν μὲν ὡδὶ συνθῇ φᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, ἀληθεύει, ὅταν δὲ ὡδί, ψεύδεται. (4) Ἔτι παρὰ πάσας δεῖ εἶναι τὰς ἀντιφάσεις, εἰ μὴ λόγου ἕνεκα λέγεται· ὥστε καὶ οὔτε ἀληθεύσει τις οὔτ' οὐκ ἀληθεύσει. Καὶ παρὰ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ἔσται, ὥστε καὶ παρὰ γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολή τις ἔσται. (5) Ἔτι ἐν ὅσοις γένεσιν ἡ ἀπόφασις τὸ ἐναντίον ἐπιφέρει, καὶ ἐν τούτοις ἔσται, οἷον ἐν ἀριθμοῖς οὔτε περιττὸς οὔτε οὐ περιττὸς ἀριθμός. Ἀλλ' ἀδύνατον· ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δὲ δῆλον. (6) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡμιόλια τὰ ὄντα ἔσται ἀλλὰ πλείω. Πάλιν γὰρ ἔσται ἀποφῆσαι τοῦτο πρὸς τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τοῦτ' ἔσται τι· ἡ γὰρ οὐσία ἐστί τις αὐτοῦ ἄλλη. (7) Ἔτι ὅταν ἐρομένου εἰ λευκόν ἐστιν εἴπῃ ὅτι οὔ, οὐθὲν ἄλλο ἀποπέφυκεν ἢ τὸ εἶναι· ἀπόφασις δὲ τὸ μὴ εἶναι. (8) Ἐλήλυθε δ' ἐνίοις αὕτη ἡ δόξα ὥσπερ καὶ ἄλλαι τῶν παραδόξων· ὅταν γὰρ λύειν μὴ δύνωνται λόγους ἐριστικούς, ἐνδόντες τῷ λόγῳ σύμφασιν ἀληθὲς εἶναι τὸ συλλογισθέν. Οἱ μὲν οὖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν λέγουσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ πάντων ζητεῖν λόγον. (9) Ἀρχὴ δὲ πρὸς ἅπαντας τούτους ἐξ ὁρισμοῦ. Ὁρισμὸς δὲ γίνεται ἐκ τοῦ σημαίνειν τι ἀναγκαῖον εἶναι αὐτούς· ὁ γὰρ λόγος, οὗ τὸ ὄνομα σημεῖον, ὁρισμὸς γίνεται. Ἔοικε δ' ὁ μὲν Ἡρακλείτου λόγος, λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ ποιεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρου εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως, ὥστε πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθὸν τὸ μῖγμα, ὥστ' οὐθὲν εἰπεῖν ἀληθές.

dium, sic etiam aliqua erit in album non ex non-albo generatio: nunc autem non cernitur. (3) Item omne intellectuale et cogitabile mens aut affirmat, aut negat. Hoc vero ex definitione patet, quum verum dicat, aut mentiatur. Quum enim sic componens dicit aut negat, verum dicit: quum vero sic, mentitur. (4) Item, in omnibus contradictionibus medium esse oportet, nisi orationis gratia dicatur. Quare neque verum dicet aliquis, neque non-verum: et erit præter ens, et non-ens. Quare etiam, præter generationem et corruptionem, transmutatio *substantiæ* aliqua erit. (5) Item in quibuscumque generibus negatio contrarium inducit, in his etiam erit: utputa in numeris nec impar, nec non impar numerus. Sed impossibile est: ex definitione autem est manifestum. (6) Item in infinitum procedet, et entia non solum sesquialtera, sed etiam plura erunt. Rursus namque hoc negare erit ad affirmationem et negationem: et hoc quicquam erit: substantia namque ejus est alia quædam. (7) Item, quum aliquo interrogante an album sit, dicat quod non, nihil aliud negavit, nisi ipsum esse: ipsum vero non esse negatio est. (8) Advenit autem quibusdam opinio ista, sicuti ceteræ quoque præter communem opinionem: quum enim non possunt argumenta contentiosa solvere, cedunt orationi, assentiuntque verum esse quod syllogismo effectum est. Quidam itaque ob talem causam dicunt; quidam vero, propterea quod omnium causam quærunt. (9) Principium vero ad hos omnes, ex definitione. Fit autem definitio ex eo, quod necessarium est aliquid eos significare. Ratio enim, cujus signum est nomen, definitio fit. Videtur autem Heracliti quidem opinio, omnia esse et non esse dicens, vera omnia facere; Anaxagoræ vero, esse aliquod contradictionis medium: quare omnia falsa. Quum enim miscentur, neque bonum, neque non-bonum est illud mixtum. Quare nihil est dicere verum.

CAP. VIII.

Διωρισμένων δὲ τούτων φανερὸν ὅτι καὶ τὰ μοναχῶς λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ πάντων ἀδύνατον ὑπάρχειν, ὥσπερ τινὲς λέγουσιν, οἱ μὲν οὐθὲν φάσκοντες ἀληθὲς εἶναι (οὐθὲν γὰρ κωλύειν φασὶν οὕτως ἅπαντα εἶναι ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι), οἱ δὲ πάντ' ἀληθῆ. Σχεδὸν γὰρ οὗτοι οἱ λόγοι οἱ αὐτοὶ τῷ Ἡρακλείτου· ὁ γὰρ λέγων ὅτι πάντ' ἀληθῆ καὶ πάντα ψευδῆ, καὶ χωρὶς λέγει τῶν λόγων ἑκάτερον τούτων, ὥστ' εἴπερ ἀδύνατα ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι. (2) Ἔτι δὲ φανερῶς ἀντιφάσεις εἰσὶν ἃς οὐχ οἷόντε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι. Οὐδὲ δὴ ψευδεῖς πάσας· καίτοι δόξειέ γ' ἂν μᾶλλον ἐνδέχεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. (3) Ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς τοιούτους λόγους αἰτεῖσθαι δεῖ, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐπάνω λόγοις, οὐκ εἶναί τι ἢ μὴ εἶναι ἀλλὰ σημαίνειν τι, ὥστε ἐξ ὁρισμοῦ διαλεκτέον λαβόντας τί σημαίνει τὸ ψεῦδος ἢ τὸ ἀληθές. Εἰ δὲ μηθὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀληθὲς φάναι ἢ ἀποφάναι ψεῦδός ἐστιν, ἀδύνατον πάντα ψευδῆ εἶναι· ἀνάγκη γὰρ τῆς ἀντιφάσεως θάτερον εἶναι μόριον ἀληθές. (4) Ἔτι εἰ πᾶν ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀναγκαῖον, ἀδύνατον ἀμφότερα ψευδῆ εἶ-

His autem determinatis, manifestum est quod illa quoque quæ uno modo et de omnibus dicuntur, impossibile est esse, ut quidam aiunt, quidam quidem nullum dicentes verum esse (nihil enim prohibere ita cuncta esse aiunt, uti diametrum commensurabilem esse); quidam vero omnia vera. Fere enim rationes eorum, eædem quæ et Heracliti sunt. Qui enim dicit quod omnia vera et omnia falsa, etiam separatim utramque harum orationum dicit. Quare si illa impossibilia sunt, hæc quoque impossibilia esse necesse est. (2) Item patet quod contradictiones sunt, quas non possibile est simul veras esse. Ergo neque falsas omnes: etsi id videri possit magis contingere ex jam dictis. (3) Ad has tamen omnes rationes petere oportet, ut et in superioribus sermonibus dictum est, non si sit aliquid, aut non sit, sed si aliquid significat. Quare ex definitione disputandum est, accipientibus quid verum quidve falsum significat. Si autem nihil aliud est, quam affirmare aut negare, verum aut falsum est, impossibile est omnia falsa esse. Necesse est enim alteram contradictionis partem veram esse. (4) Item, si omne aut affirmare aut negare necesse est, impossibile est utraque falsa est: altera enim pars con-

ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ᾧ φαίνεται καὶ ὅτε φαίνεται καὶ ᾗ καὶ ὥς. Ἂν δ' ὑπέχωσι μὲν λόγον, μὴ οὕτω δ' ὑπέχωσι, συμβήσεται αὐτοῖς τἀναντία ταχὺ λέγειν. (5) Ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ὄψιν μέλι φαίνεσθαι, τῇ δὲ γεύσει μή, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δυοῖν ὄντοιν μὴ ταὐτὰ ἑκατέρᾳ τῇ ὄψει, ἂν ὦσιν ἀνόμοιαι. Ἐπεὶ πρός γε τοὺς διὰ τὰς πάλαι εἰρημένας αἰτίας τὸ φαινόμενον φάσκοντας ἀληθὲς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο πάνθ' ὁμοίως εἶναι ψευδῆ καὶ ἀληθῆ (οὔτε γὰρ ἅπασι ταὐτὰ φαίνεσθαι οὔτε τῷ αὐτῷ ἀεὶ ταὐτά, ἀλλὰ πολλάκις τἀναντία κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ ἁφὴ δύο λέγει ἐν τῇ ἐπαλλάξει τῶν δακτύλων, ἡ δ' ὄψις ἕν), ἀλλ' οὔτε τῇ αὐτῇ γε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ αἰσθήσει καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἀληθές. (6) Ἀλλ' ἴσως διὰ τοῦτ' ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο, ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές. Καὶ ὥσπερ δὴ πρότερον εἴρηται, ἀνάγκη καὶ πρός τι ποιεῖν ἅπαντα καὶ πρὸς δόξαν καὶ αἴσθησιν, ὥστ' οὔτε γέγονεν οὔτ' ἔσται οὐθὲν μηθενὸς προδοξάσαντος. Εἰ δὲ γέγονεν ἢ ἔσται, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἅπαντα πρὸς δόξαν. (7) Ἔτι εἰ ἕν, πρὸς ἓν ἢ πρὸς ὡρισμένον· καὶ εἰ ταὐτὸ καὶ ἥμισυ καὶ ἴσον, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ διπλάσιόν γε τὸ ἴσον. Πρὸς δὴ τὸ δοξάζον εἰ ταὐτὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ δοξαζόμενον, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος τὸ δοξάζον, ἀλλὰ τὸ δοξαζόμενον. Εἰ δ' ἕκαστον ἔσται πρὸς τὸ δοξάζον, πρὸς ἄπειρα ἔσται τῷ εἴδει τὸ δοξάζον. (8) Ὅτι μὲν οὖν βεβαιοτάτη δόξα πασῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἅμα τὰς ἀντικειμένας φάσεις, καὶ τί συμβαίνει τοῖς οὕτω λέγουσι, καὶ διὰ τί οὕτω λέγουσι, τοσαῦτα εἰρήσθω. (9) Ἐπεὶ δ' ἀδύνατον τὴν ἀντίφασιν ἀληθεύεσθαι ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τἀναντία ἅμα ὑπάρχειν ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ. Τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων θάτερον στέρησίς ἐστιν οὐχ ἧττον, οὐσίας δὲ στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἐστιν ἀπό τινος ὡρισμένου γένους. Εἰ οὖν ἀδύνατον ἅμα καταφάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς, ἀδύνατον καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ἅμα, ἀλλ' ἢ πῇ ἄμφω, ἢ θάτερον μὲν πῇ θάτερον δὲ ἁπλῶς.

quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, et quatenus, et quomodo. Quodsi reddant quidem orationem, non tamen ita reddant, accidet eis quamprimum contraria dicere. (5) Potest etenim eidem secundum visum quidem mel apparere, gustu autem non; et quum oculi duo sint, non eadem utrique visui, si visus sint dissimiles. Etenim ad eos, qui propter olim dictas causas, quod apparet, verum esse dicunt, et ob hoc omnia similiter esse falsa et vera (nec enim omnibus eadem apparere, nec eidem semper eadem, sed plerumque contraria, etiam eodem tempore: tactus etenim duo dicit in digitorum variatione, visus autem unum) dicant: sed neque eodem sensu et secundum idem, et eodem modo, et in eodem tempore: quare hoc esset verum profecto. (6) Sed ob hoc fortassis iis qui non propter dubitationem, sed orationis gratia dicunt, necesse est dicere, quod hoc non sit verum, sed huic verum. Et, ut antea dictum est, necesse est, ad aliquid, et ad opinionem, et ad sensum omnia facere: quare nec factum est, nec erit quicquam, si nemo prius opinatus sit. At si factum fuit, aut erit, patet quod non ad opinionem omnia sunt. (7) Item, si unum, ad unum aut ad determinatum; et si idem est, et dimidium, et æquale, non tamen ad duplum, quod æquale est. Ad opinionem itaque si idem est homo et quod opinatum est, non est homo, quod opinatur, sed quod opinatum est. Quodsi unumquodque ad illud erit quod opinatur, ad infinita specie, quod opinatur, erit. (8) Quod igitur omnium certissima opinio est, non simul vera esse contradictorie opposita, et quid illis, qui sic dicunt, accidat, et cur ita dicant, hæc demum dicta sint. (9) Quum vero impossibile sit contradictionem simul de eodem verificari, patet quod neque contraria simul eidem inesse contingit. Contrariorum enim alterum non minus privatio est, ac substantiæ quidem privatio: est autem privatio, negatio a quodam determinato genere. Si impossibile itaque est simul affirmare et negare, vere impossibile est etiam contraria simul inesse: sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter.

CAP. VII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι οὐθέν, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἓν καθ' ἑνὸς ὁτιοῦν. Δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὁρισαμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὂν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὂν εἶναι ψεῦδος, τὸ δὲ τὸ ὂν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι ἀληθές, ὥστε καὶ ὁ λέγων τοῦτο εἶναι ἢ μὴ ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὂν λέγεται μὴ εἶναι ἢ εἶναι οὔτε τὸ μὴ ὄν. (2) Ἔτι ἤτοι τὸ μεταξὺ ἔσται τῆς ἀντιφάσεως, ὥσπερ τὸ φαιὸν μέλανος καὶ λευκοῦ, ἢ ὡς τὸ μηδέτερον ἀνθρώπου καὶ ἵππου. Εἰ μὲν οὖν οὕτως, οὐκ ἂν μεταβάλλοι (ἐκ μὴ ἀγαθοῦ γὰρ εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλει, ἢ ἐκ τούτου εἰς μὴ ἀγαθόν)· νῦν δ' ἀεὶ φαίνεται· οὐ γάρ ἐστι μεταβολὴ ἀλλ' ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ μεταξύ. Εἰ δ' ἔστι μεταξύ, καὶ

At vero nec inter contradictionem possibile est quicquam medium esse, sed necesse est dicere aut negare unumquodque de uno: manifestum autem est primo quidem definientibus, quid verum, quidve falsum est. Dicere namque ens non esse, aut non-ens esse, falsum: ens autem esse, et non-ens non esse, verum est. Quare et qui dicit hoc esse aut non esse, verum dicet, aut mentietur. Sed nec ens dicitur non-esse, aut esse, nec non-ens. (2) Item medium inter contradictionem, aut erit quemadmodum fuscum inter album et nigrum, aut quemadmodum neutrum inter hominem et equum. Si itaque ita est, non mutabitur profecto: ex non-bono namque in bonum mutatur, aut ex hoc in non-bonum: nunc vero semper apparet; non enim est mutatio, nisi ad opposita, et media. Quodsi est me-

οὕτως εἴη ἄν τις εἰς λευκὸν οὐκ ἐκ μὴ λευκοῦ γένεσις· νῦν δ' οὐχ ὁρᾶται. (3) Ἔτι πᾶν τὸ διανοητὸν καὶ νοητὸν ἡ διάνοια ἢ κατάφησιν ἢ ἀπόφησιν· τοῦτο δ' ἐξ ὁρισμοῦ δῆλον ὅταν ἀληθεύῃ ἢ ψεύδηται. Ὅταν μὲν ὡδὶ συνθῇ φᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, ἀληθεύει, ὅταν δὲ ὡδί, ψεύδεται. (4) Ἔτι παρὰ πάσας δεῖ εἶναι τὰς ἀντιφάσεις, εἰ μὴ λόγου ἕνεκα λέγεται· ὥστε καὶ οὔτε ἀληθεύσει τις οὔτ' οὐκ ἀληθεύσει. Καὶ παρὰ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ἔσται, ὥστε καὶ παρὰ γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολή τις ἔσται. (5) Ἔτι ἐν ὅσοις γένεσιν ἡ ἀπόφασις τὸ ἐναντίον ἐπιφέρει, καὶ ἐν τούτοις ἔσται, οἷον ἐν ἀριθμοῖς οὔτε περιττὸς οὔτε οὐ περιττὸς ἀριθμός. Ἀλλ' ἀδύνατον· ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δὲ δῆλον. (6) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡμιόλια τὰ ὄντα ἔσται ἀλλὰ πλείω. Πάλιν γὰρ ἔσται ἀποφῆσαι τοῦτο πρὸς τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τοῦτ' ἔσται τι· ἡ γὰρ οὐσία ἐστί τις αὐτοῦ ἄλλη. (7) Ἔτι ὅταν ἐρομένου εἰ λευκόν ἐστιν εἴπῃ ὅτι οὔ, οὐθὲν ἄλλο ἀποπέφυκεν ἢ τὸ εἶναι· ἀπόφασις δὲ τὸ μὴ εἶναι. (8) Ἐλήλυθε δ' ἐνίοις αὕτη ἡ δόξα ὥσπερ καὶ ἄλλαι τῶν παραδόξων· ὅταν γὰρ λύειν μὴ δύνωνται λόγους ἐριστικούς, ἐνδόντες τῷ λόγῳ σύμφασιν ἀληθὲς εἶναι τὸ συλλογισθέν. Οἱ μὲν οὖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν λέγουσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ πάντων ζητεῖν λόγον. (9) Ἀρχὴ δὲ πρὸς ἅπαντας τούτους ἐξ ὁρισμοῦ. Ὁρισμὸς δὲ γίνεται ἐκ τοῦ σημαίνειν τι ἀναγκαῖον εἶναι αὐτούς· ὁ γὰρ λόγος, οὗ τὸ ὄνομα σημεῖον, ὁρισμὸς γίνεται. Ἔοικε δ' ὁ μὲν Ἡρακλείτου λόγος, λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ ποιεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρου εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως, ὥστε πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθὸν τὸ μῖγμα, ὥστ' οὐθὲν εἰπεῖν ἀληθές.

dium, sic etiam aliqua erit in album non ex non-albo generatio: nunc autem non cernitur. (3) Item omne intellectuale et cogitabile mens aut affirmat, aut negat. Hoc vero ex definitione patet, quum verum dicat, aut mentiatur. Quum enim sic componens dicit aut negat, verum dicit: quum vero sic, mentitur. (4) Item, in omnibus contradictionibus medium esse oportet, nisi orationis gratia dicatur. Quare neque verum dicet aliquis, neque non-verum: et erit præter ens, et non-ens. Quare etiam, præter generationem et corruptionem, transmutatio *substantiæ* aliqua erit. (5) Item in quibuscumque generibus negatio contrarium inducit, in his etiam erit: utpute in numeris nec impar, nec non impar numerus. Sed impossibile est: ex definitione autem est manifestum. (6) Item in infinitum procedet, et entia non solum sesquialtera, sed etiam plura erunt. Rursus namque hoc negare erit ad affirmationem et negationem: et hoc quicquam erit: substantia namque ejus est alia quædam. (7) Item, quum aliquo interrogante an album sit, dicat quod non, nihil aliud negavit, nisi ipsum esse: ipsum vero non esse negatio est. (8) Advenit autem quibusdam opinio ista, sicuti ceteræ quoque præter communem opinionem: quum enim non possunt argumenta contentiosa solvere, cedunt orationi, assentiuntque verum esse quod syllogismo effectum est. Quidam itaque ob talem causam dicunt; quidam vero, propterea quod omnium causam quærunt. (9) Principium vero ad hos omnes, ex definitione. Fit autem definitio ex eo, quod necessarium est aliquid eos significare. Ratio enim, cujus signum est nomen, definitio fit. Videtur autem Heracliti quidem opinio, omnia esse et non esse dicens, vera omnia facere; Anaxagoræ vero, esse aliquod contradictionis medium: quare omnia falsa. Quum enim miscentur, neque bonum, neque non-bonum est illud mixtum. Quare nihil est dicere verum.

CAP. VIII.

Διωρισμένων δὲ τούτων φανερὸν ὅτι καὶ τὰ μοναχῶς λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ πάντων ἀδύνατον ὑπάρχειν, ὥσπερ τινὲς λέγουσιν, οἱ μὲν οὐθὲν φάσκοντες ἀληθὲς εἶναι (οὐθὲν γὰρ κωλύειν φασὶν οὕτως ἅπαντα εἶναι ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι), οἱ δὲ πάντ' ἀληθῆ. Σχεδὸν γὰρ οὗτοι οἱ λόγοι οἱ αὐτοὶ τῷ Ἡρακλείτου· ὁ γὰρ λέγων ὅτι πάντ' ἀληθῆ καὶ πάντα ψευδῆ, καὶ χωρὶς λέγει τῶν λόγων ἑκάτερον τούτων, ὥστ' εἴπερ ἀδύνατα ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι. (2) Ἔτι δὲ φανερῶς ἀντιφάσεις εἰσὶν ἃς οὐχ οἷόντε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι. Οὐδὲ δὴ ψευδεῖς πάσας· καίτοι δόξειέ γ' ἂν μᾶλλον ἐνδέχεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. (3) Ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς τοιούτους λόγους αἰτεῖσθαι δεῖ, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐπάνω λόγοις, οὐκ εἶναί τι ἢ μὴ εἶναι ἀλλὰ σημαίνειν τι, ὥστε ἐξ ὁρισμοῦ διαλεκτέον λαβόντας τί σημαίνει τὸ ψεῦδος ἢ τὸ ἀληθές. Εἰ δὲ μηθὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀληθὲς φάναι ἢ ἀποφάναι ψεῦδός ἐστιν, ἀδύνατον πάντα ψευδῆ εἶναι· ἀνάγκη γὰρ τῆς ἀντιφάσεως θάτερον εἶναι μόριον ἀληθές. (4) Ἔτι εἰ πᾶν ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀναγκαῖον, ἀδύνατον ἀμφότερα ψευδῆ εἶ-

His autem determinatis, manifestum est quod illa quoque quæ uno modo et de omnibus dicuntur, impossibile est esse, ut quidam aiunt, quidam quidem nullum dicentes verum esse (nihil enim prohibere ita cuncta esse aiunt, uti diametrum commensurabilem esse); quidam vero omnia vera. Fere enim rationes eorum, eædem quæ et Heracliti sunt. Qui enim dicit quod omnia vera et omnia falsa, etiam separatim utramque harum orationum dicit. Quare si illa impossibilia sunt, hæc quoque impossibilia esse necesse est. (2) Item patet quod contradictiones sunt, quas non possibile est simul veras esse. Ergo neque falsas omnes: etsi id videri possit magis contingere ex jam dictis. (3) Ad has tamen omnes rationes petere oportet, ut et in superioribus sermonibus dictum est, non si sit aliquid, aut non sit, sed si aliquid significat. Quare ex definitione disputandum est, accipientibus quid verum quidve falsum significat. Si autem nihil aliud est, quam affirmare aut negare, verum aut falsum est, impossibile est omnia falsa esse. Necesse est enim alteram contradictionis partem veram esse. (4) Item, si omne aut affirmare aut negare necesse est, impossibile est utraque falsa esse: altera enim pars con-

ναι· θάτερον γὰρ μέρος τῆς ἀντιφάσεως ψεῦδός ἐστιν. (5) Συμβαίνει δὴ καὶ τὸ θρυλούμενον πᾶσι τοῖς τοιούτοις λόγοις, αὐτοὺς ἑαυτοὺς ἀναιρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ πάντα ἀληθῆ λέγων καὶ τὸν ἐναντίον αὑτοῦ λόγον ἀληθῆ ποιεῖ, ὥστε τὸν αὑτοῦ οὐκ ἀληθῆ (ὁ γὰρ ἐναντίος οὔ φησιν αὐτὸν ἀληθῆ), ὁ δὲ πάντα ψευδῆ καὶ αὐτὸς αὑτόν. Ἐὰν δ' ἐξαιρῶνται ὁ μὲν τὸν ἐναντίον ὡς οὐκ ἀληθὴς μόνος ἐστίν, ὁ δὲ τὸν αὐτὸς αὑτοῦ ὡς οὐ ψευδής, οὐθὲν ἧττον ἀπείρους συμβαίνει αὐτοῖς αἰτεῖσθαι λόγους ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς· ὁ γὰρ λέγων τὸν ἀληθῆ λόγον ἀληθῆ ἀληθής, τοῦτο δ' εἰς ἄπειρον βαδιεῖται. (6) Φανερὸν δ' ὅτι οὐδ' οἱ πάντα ἠρεμεῖν λέγοντες ἀληθῆ λέγουσιν, οὐδ' οἱ πάντα κινεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἠρεμεῖ πάντα, ἀεὶ ταὐτὰ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ ἔσται, φαίνεται δὲ τοῦτο μεταβάλλον· ὁ γὰρ λέγων ποτὲ αὐτὸς οὐκ ἦν καὶ πάλιν οὐκ ἔσται. Εἰ δὲ πάντα κινεῖται, οὐθὲν ἔσται ἀληθές· πάντα ἄρα ψευδῆ. Ἀλλὰ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον. (7) Ἔτι τὸ ὂν ἀνάγκη μεταβάλλειν· ἔκ τινος γὰρ εἴς τι ἡ μεταβολή. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πάντα ἠρεμεῖ ἢ κινεῖται ποτέ, ἀεὶ δ' οὐθέν· ἔστι γάρ τι ὃ ἀεὶ κινεῖ τὰ κινούμενα, καὶ τὸ πρῶτον ἀκίνητον αὐτό.

tradictionis est falsum. (5) Accidit igitur id quod fertur vulgo his omnibus orationibus, eas se ipsas perimere. Quæ enim omnia vera dicit, contrariam quoque sibi orationem veram facit : quare suam ipsius non veram (contraria namque dicit eam non esse veram) : quæ vero omnia falsa, et hæc se ipsam. Quodsi excipiant illa quidem contrariam, quod sola non vera est, hæc vero se ipsam, quod sola non falsa, nihilominus infinitas accidit eis petere orationes veras et falsas. Qui enim dicit veram orationem esse veram, consentit huic quod vera est : hoc vero in infinitum procedet. (6) Clarum autem est, quod nec illi, qui omnia quiescere dicunt, verum dicunt, nec qui omnia moveri. Etenim si omnia quidem quiescunt, semper eadem vera et falsa erunt : apparet autem hoc transmutari. Qui enim hoc dicit, aliquando ipse non erat, et rursus non erit. Si vero omnia moventur, nihil erit verum : cuncta ergo falsa. Sed demonstratum est hoc impossibile esse. (7) Item necesse est, ens transmutari : ex aliquo namque ad aliquid transmutatio. At vero, nec omnia quiescunt aut moventur aliquando, semper vero nihil. Est enim quiddam, quod semper movet ea quæ moventur : et primum movens, ipsum immobile est.

LIBER IV.

CAP. I.

Ἀρχὴ λέγεται ἡ μὲν ὅθεν ἄν τις τοῦ πράγματος κινηθείη πρῶτον, οἷον τοῦ μήκους καὶ ὁδοῦ ἐντεῦθεν μὲν αὕτη ἀρχή, ἐξ ἐναντίας δ' ἑτέρα· ἡ δὲ ὅθεν ἂν κάλλιστα ἕκαστον γένοιτο, οἷον καὶ μαθήσεως οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀρχῆς ἐνίοτε ἀρκτέον, ἀλλ' ὅθεν ῥᾷστ' ἂν μάθοι· ἡ δὲ ὅθεν πρῶτον γίνεται ἐνυπάρχοντος, οἷον ὡς πλοίου τρόπις καὶ οἰκίας θεμέλιος, καὶ τῶν ζῴων οἱ μὲν καρδίαν, οἱ δὲ ἐγκέφαλον, οἱ δ' ὅ τι ἂν τύχωσι τοιοῦτον ὑπολαμβάνουσιν. (2) Ἡ δὲ ὅθεν γίγνεται πρῶτον μὴ ἐνυπάρχοντος καὶ ὅθεν πρῶτον ἡ κίνησις πέφυκεν ἄρχεσθαι καὶ ἡ μεταβολή, οἷον τὸ τέκνον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡ μάχη ἐκ τῆς λοιδορίας· ἡ δὲ οὗ κατὰ προαίρεσιν κινεῖται τὰ κινούμενα καὶ μεταβάλλει τὰ μεταβάλλοντα, ὥσπερ αἵ τε κατὰ πόλεις ἀρχαὶ καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ βασιλεῖαι καὶ τυραννίδες ἀρχαὶ λέγονται, καὶ αἱ τέχναι, καὶ τούτων αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μάλιστα. (3) Ἔτι ὅθεν γνωστὸν τὸ πρᾶγμα πρῶτον καὶ αὕτη ἀρχὴ λέγεται τοῦ πράγματος, οἷον τῶν ἀποδείξεων αἱ ὑποθέσεις. Ἰσαχῶς δὲ καὶ τὰ αἴτια λέγεται· πάντα γὰρ τὰ αἴτια ἀρχαί. (4) Πασῶν μὲν οὖν κοινὸν τῶν ἀρχῶν τὸ πρῶτον εἶναι ὅθεν ἢ ἔστιν ἢ γίγνεται ἢ γιγνώσκεται· τούτων δὲ αἱ μὲν ἐνυπάρχουσαί εἰσιν αἱ δὲ ἐκτός. (5) Διὸ ἥ τε φύσις ἀρχὴ καὶ τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ προαίρεσις καὶ οὐσία καὶ τὸ οὗ ἕνεκα· πολλῶν γὰρ καὶ τοῦ γνῶναι καὶ τῆς κινήσεως ἀρχὴ τἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

Principium hoc quidem dicitur illud rei, a quo quis primum movetur : utputa, magnitudinis, et viæ, hinc quidem hoc principium est, ex opposito vero aliud. Aliud principium est illud unde quodque optime fiat : ut doctrinæ, non a primo ac rei principio aliquando inchoandum est, sed unde quis facilius discat. Aliud autem, a quo primo insito fit : ut navis, carina ; et domus, fundamentum : animalium quoque quidam cor, quidam cerebrum, quidam quodcumque tale contingit, putant. (2) Aliud vero a quo primo non insito fit, et a quo primo natura aptus est motus inchoari, et transmutatio, ut proles, ex patre et matre ; et bellum, ex contumelia. Aliud porro id, ad cujus electionem moventur quæ moventur, et mutantur quæ mutantur : quemadmodum civitatum principatus, potentiæ, regna, et tyrannides principia dicuntur : etiam artes, et ex his maxime architectonicæ. (3) Item, unde primum res cognita est, illud quoque principium rei dicitur : utputa, demonstrationum suppositiones. Toties autem causæ quoque dicuntur : omnes namque causæ, principia. (4) Omnibus igitur principiis commune est, esse primum unde aut est, aut fit, aut cognoscitur. Horum vero quædam intrinsecus, quædam extrinsecus sunt. (5) Quare et natura principium est, et elementum, et mens, et electio, et substantia, et quod cujus causa. Multis etenim et cognitionis et motus principium ipsum bonum et honestum.

CAP. II.

Αἴτιον λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ γίγνεταί τι ἐνυπάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος τῆς φιάλης, καὶ τὰ τούτων γένη· ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα, τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι, καὶ τὰ τούτου γένη, οἷον τοῦ διὰ πασῶν τὰ δύο πρὸς ἓν καὶ ὅλως ὁ ἀριθμός, καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ. (2) Ἔτι ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἡ πρώτη ἢ τῆς ἠρεμήσεως, οἷον ὁ βουλεύσας αἴτιος, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ τέκνου, καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου καὶ τὸ μεταβλητικὸν τοῦ μεταβάλλοντος. (3) Ἔτι ὡς τὸ τέλος· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια. Διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φαμέν, ἵνα ὑγιαίνῃ, καὶ εἰπόντες οὕτως οἰόμεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. Καὶ ὅσα δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους, οἷον τῆς ὑγιείας ἡ ἰσχνασία ἢ ἡ κάθαρσις ἢ τὰ φάρμακα ἢ τὰ ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἕνεκά ἐστι, διαφέρει δὲ ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ὄργανα τὰ δ' ἔργα. (4) Τὰ μὲν οὖν αἴτια σχεδὸν τοσαυταχῶς λέγεται, συμβαίνει δὲ πολλαχῶς λεγομένων τῶν αἰτίων καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ αἴτια εἶναι, οὐ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τοῦ ἀνδριάντος καὶ ἡ ἀνδριαντοποιικὴ καὶ ὁ χαλκός, οὐ καθ' ἕτερόν τι ἀλλ' ᾗ ἀνδριάς, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς ὕλη τὸ δ' ὡς ὅθεν ἡ κίνησις· καὶ ἀλλήλων αἴτια, οἷον τὸ πονεῖν τῆς εὐεξίας καὶ αὕτη τοῦ πονεῖν· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς τέλος τὸ δ' ὡς ἀρχὴ κινήσεως. (5) Ἔτι δὲ ταὐτὸ ἐνίοτε τῶν ἐναντίων ἐστίν· ὃ γὰρ παρὸν αἴτιον τουδί, τοῦτ' ἀπὸν αἰτιώμεθα ἐνίοτε τοῦ ἐναντίου, οἷον τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυβερνήτου τῆς τοῦ πλοίου ἀνατροπῆς, οὗ ἦν ἡ παρουσία αἰτία τῆς σωτηρίας. Ἄμφω δέ, καὶ ἡ παρουσία καὶ ἡ στέρησις, αἴτια ὡς κινοῦντα. (6) Ἅπαντα δὲ τὰ νῦν εἰρημένα αἴτια εἰς τέτταρας τρόπους πίπτει τοὺς φανερωτάτους. Τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν σωμάτων, καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος, ὡς τὸ ἐξ οὗ αἰτιά ἐστιν· τούτων δὲ τὰ μὲν ὡς τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὰ μέρη, τὰ δὲ ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, τό τε ὅλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ εἶδος. (7) Τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ βουλεύσας καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν, πάντα ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ στάσεως. Τὰ δ' [ἄλλα] ὡς τὸ τέλος καὶ τἀγαθὸν τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα βέλτιστον καὶ τέλος τῶν ἄλλων ἐθέλει εἶναι. Διαφερέτω δὲ μηδὲν αὐτὸ εἰπεῖν ἀγαθὸν ἢ φαινόμενον ἀγαθόν. (8) Τὰ μὲν οὖν αἴτια ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι τῷ εἴδει, τρόποι δὲ τῶν αἰτίων ἀριθμῷ μέν εἰσι πολλοί, κεφαλαιούμενοι δὲ καὶ οὗτοι ἐλάττους. Λέγεται γὰρ αἴτια πολλαχῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοειδῶν προτέρως καὶ ὑστέρως ἄλλο ἄλλου, οἷον ὑγιείας ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ τεχνίτης, καὶ τοῦ διὰ πασῶν τὸ διπλάσιον καὶ ἀριθμός, καὶ ἀεὶ τὰ περιέχοντα ὁτιοῦν τῶν καθ' ἕκαστα. (9) Ἔτι δ' ὡς τὸ συμβεβηκὸς καὶ τὰ

Causa vero uno modo dicitur id, ex quo insito aliquid fit, ut æs statuæ, et argentum pateræ causa est, et horum genera. Alio vero, species, et exemplar. Hæc autem est ratio ejus quod quid erat esse, et hujus genera : ut ipsius diapason, duo ad unum ; et simpliciter, numerus, et partes, quæ in hac ratione sunt. (2) Item, unde principium mutationis primum, aut quietis, ut qui consuluit, causa est, et pater, prolis : simpliciter, faciens, ejus quod factum est ; et transmutativum, transmutati. (3) Item, ut finis : hæc autem est cujus causa, ut ambulandi sanitas. Propter quid enim ambulat? dicimus, Ut sanetur. Et quum ita diximus, putamus causam reddidisse. Et quæcumque inter illud movens et finem media fiunt : ut sanitatis, attenuatio, purgatio, medicamenta, aut instrumenta : omnia etenim hæc finis gratia sunt, differunt vero ab invicem, eo quod hæc quidem instrumenta, illa vero ut opera sunt. (4) Causæ itaque fere toties dicuntur. At quum multifariam causæ dicantur, accidit multas quoque ejusdem causas esse, non secundum accidens : ut statuæ, et ars statuaria, et ipsum æs, non secundum aliud quippiam, sed prout statua est : non tamen eodem modo ; sed hoc quidem ut materia, illud vero ut unde motus. Et invicem causas esse : ut laborare, bonæ habitudinis ; hæc vero, laborandi : non tamen eodem modo, sed hæc quidem ut finis, illud vero principium motûs. (5) Item, idem aliquando contrariorum causa est. Quod enim quum adsit, alicujus causa est : idem, quum absit, causam contrarii nonnunquam dicimus : ut absentiam gubernatoris, naufragii : cujus præsentia, salutis causa erat. Ambæ autem, et præsentia et privatio, tanquam moventes causæ sunt. (6) Omnes autem nunc dictæ causæ, in quattuor incidunt manifestissimos modos : elementa etenim syllabarum, et materia factorum, et ignis, et terra, et omnia hujuscemodi corporum, partes quoque totius, et suppositiones conclusionis, causæ sunt ut ex quo. Harum vero hæc quidem tanquam subjectum, ut partes : hæc vero tanquam quod quid erat esse, ut totum, et compositio, et species. (7) Semen vero, et medicus, et consiliator et simpliciter efficiens, omnia unde transmutationis aut status principium. Alia vero, tanquam finis et bonum quidem ceterorum : quod enim cujus causa, optimum et finis ceterorum vult esse : nil autem differat, bonum id an apparens bonum dicatur. (8) Hæ itaque causæ, ac tot specie sunt. Modi autem causarum, numero quidem multi sunt, pauciores vero fiunt per reductionem in capita. Dicuntur etenim causæ multipliciter, et earum quæ ejusdem speciei sunt, prius videlicet et posterius alia, quam alia : ut sanitatis, medicus, et artifex : et ipsius diapason, duplum, et numerus, et illa semper, quæ continent quodcumque particularium. (9) Item, ut ipsum accidens, et eorum genera,

τούτων γένη, οἷον ἀνδριάντος ἄλλως Πολύκλειτος καὶ ἄλλως ἀνδριαντοποιός, ὅτι συμβέβηκε τῷ ἀνδριαντοποιῷ Πολυκλείτῳ εἶναι, καὶ τὰ περιέχοντα δὲ τὸ συμβεβηκός, οἷον ἄνθρωπος αἴτιος ἀνδριάντος, ἢ καὶ ὅλως ζῷον, ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος ζῷον. (10) Ἔστι δὲ καὶ τῶν συμβεβηκότων ἄλλα ἄλλων πορρώτερον καὶ ἐγγύτερον, οἷον εἰ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μουσικὸς αἴτιος λέγοιτο τοῦ ἀνδριάντος, ἀλλὰ μὴ μόνον Πολύκλειτος ἢ ἄνθρωπος. [Παρὰ] πάντα δὲ καὶ τὰ οἰκείως λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς τὰ μὲν ὡς δυνάμενα λέγεται τὰ δ' ὡς ἐνεργοῦντα, οἷον τοῦ οἰκοδομεῖσθαι οἰκοδόμος ἢ οἰκοδομῶν οἰκοδόμος. (11) Ὁμοίως δὲ λεχθήσεται καὶ ἐφ' ὧν αἴτια τὰ αἴτια τοῖς εἰρημένοις, οἷον τοῦδε τοῦ ἀνδριάντος ἢ ἀνδριάντος ἢ ὅλως εἰκόνος, καὶ χαλκοῦ τοῦδε ἢ χαλκοῦ ἢ ὅλως ὕλης· καὶ ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων ὡσαύτως. Ἔτι δὲ συμπλεκόμενα καὶ ταῦτα κἀκεῖνα λεχθήσεται, οἷον οὐ Πολύκλειτος οὐδὲ ἀνδριαντοποιός, ἀλλὰ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιός. (12) Ἀλλ' ὅμως ἅπαντά γε ταῦτ' ἐστὶ τὸ μὲν πλῆθος ἕξ, λεγόμενα δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ὡς τὸ καθ' ἕκαστον, ἢ ὡς τὸ γένος αὐτοῦ, ἢ ὡς τὸ συμβεβηκός, ἢ ὡς τὸ γένος τοῦ συμβεβηκότος, ἢ ὡς συμπλεκόμενα ταῦτα, ἢ ἁπλῶς λεγόμενα, πάντα δὲ ἢ ὡς ἐνεργοῦντα ἢ κατὰ δύναμιν. Διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅτι τὰ μὲν ἐνεργοῦντα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἅμα ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν [αὐτά τε] καὶ ὧν αἴτια, οἷον ὅδε ὁ ἰατρεύων τῷ ὑγιαζομένῳ, καὶ ὅδε ὁ οἰκοδόμος τῷδε τῷ οἰκοδομουμένῳ, τὰ δὲ κατὰ δύναμιν οὐκ ἀεί· φθείρεται γὰρ οὐχ ἅμα ἡ οἰκία καὶ ὁ οἰκοδόμος.

ut statuæ, aliter Polycletus, et aliter statuarius: quia accidit statuario, Polycleto esse: et ea quæ continent accidens, ut homo causa statuæ, aut simpliciter animal, quoniam Polycletus, homo, homo autem animal est. (10) Est autem accidentium quoque aliud alio remotius, et propinquius: utputa, si albus et musicus dicantur statuæ causa, et non solum Polycletus aut homo. Præter omnes autem, quæ propriæ dicuntur, quæve secundum accidens, aliæ ut in potentia dicuntur, aliæ ut agentes: ut ædificii exstruendi, ædificator, aut ædificans ædificator. (11) Similiter autem dictis etiam de iis dicetur quorum causæ sunt: ut hujus statuæ, aut statuæ, aut simpliciter imaginis: aut hujus æris, aut æris, aut simpliciter materiæ: et de accidentibus similiter. Item, hæ et illæ, conjunctæ dicentur: ut puta non Polycletus, nec statuarius, sed Polycletus statuarius. (12) Attamen hæ omnes, multitudine quidem sex sunt; dicuntur autem dupliciter: aut enim ut singulare, aut ut genus ejus; aut ut accidens, aut ut genus accidentis; aut ut conjunctæ, aut simpliciter dictæ: item tanquam agentes, aut secundum potentiam. Differunt autem, eo quod agentes quidem et singulares simul sunt et non sunt, tam ipsæ quam illa quorum causæ sunt: veluti hic medicans, huic convalescenti; et hic ædificator, huic quod ædificatur. Quod vero secundum potentiam, non semper: corrumpitur enim non simul domus et ædificator.

CAP. III.

Στοιχεῖον λέγεται ἐξ οὗ σύγκειται πρώτου ἐνυπάρχοντος, ἀδιαιρέτου τῷ εἴδει εἰς ἕτερον εἶδος, οἷον φωνῆς στοιχεῖα ἐξ ὧν σύγκειται ἡ φωνὴ καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλας φωνὰς ἑτέρας τῷ εἴδει αὐτῶν, ἀλλὰ κἂν διαιρῆται, τὰ μόρια ὁμοειδῆ, οἷον ὕδατος τὸ μόριον ὕδωρ, ἀλλ' οὐ τῆς συλλαβῆς. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα λέγουσιν οἱ λέγοντες, εἰς ἃ διαιρεῖται τὰ σώματα ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλα εἴδει διαφέροντα· καὶ εἴτε ἓν εἴτε πλείω τὰ τοιαῦτα, ταῦτα στοιχεῖα λέγουσιν. (3) Παραπλησίως δὲ καὶ τὰ τῶν διαγραμμάτων στοιχεῖα λέγεται, καὶ ὅλως τὰ τῶν ἀποδείξεων· αἱ γὰρ πρῶται ἀποδείξεις καὶ ἐν πλείοσιν ἀποδείξεσιν ἐνυπάρχουσαι, αὗται στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων λέγονται· εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι συλλογισμοὶ οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν τριῶν δι' ἑνὸς μέσου. (4) Καὶ μεταφέροντες δὲ στοιχεῖον καλοῦσιν ἐντεῦθεν, ὃ ἂν ἓν ὂν καὶ μικρὸν ἐπὶ πολλὰ ᾖ χρήσιμον. Διὸ καὶ τὸ μικρὸν καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον στοιχεῖον λέγεται. Ὅθεν ἐλήλυθε τὰ μάλιστα καθόλου στοιχεῖα εἶναι, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἓν ὂν καὶ ἁπλοῦν ἐν πολλοῖς ὑπάρχει ἢ πᾶσιν ἢ ὅτι πλείστοις· καὶ τὸ ἓν καὶ τὴν στιγμὴν ἀρχάς τισι δοκεῖ εἶναι. (5) Ἐπεὶ οὖν τὰ καλούμενα γένη καθόλου καὶ ἀδιαίρετα (εἷς γάρ ἐστι

Elementum dicitur, ex quo componitur primo inexistente indivisibili specie in aliam speciem: ut vocis elementa ex quibus componitur vox, et in quæ ultima dividitur; illa vero non amplius in alias voces ab ipsis specie diversas; sed etsi dividantur, particulæ tamen eorum ejusdem speciei sunt, ut aquæ particula, aqua, sed non syllabæ. (2) Similiter etiam corporum elementa dicunt, ea dicentes ultima, in quæ corpora dividuntur: illa vero, non amplius in alia specie differentia corpora; et sive unum, sive plura hujuscemodi sint, hæc elementa aiunt. (3) Similiter autem figurationum quoque elementa dicuntur, ac simpliciter demonstrationum. Primæ enim demonstrationes, et quæ in pluribus demonstrationibus insunt, hæ elementa demonstrationum dicuntur. Sunt autem tales, primi ex tribus per unum medium syllogismi. (4) Hinc autem metaphorice appellant etiam elementum, quod unum et parvum exsistens, ad plura utile sit. Quare et parvum, et simplex, et indivisibile, elementum dicitur. Unde et evenit, quæ et maxime universalia sunt, elementa esse: quoniam quum unumquodque eorum unum et simplex sit, in multis, aut omnibus, aut quamplurimis inest. Et unum, et punctum, principia quibusdam esse videntur. (5) Quum itaque illa, quæ genera vocantur, universalia et indivisibilia sint (una enim

λόγος αὐτῶν), στοιχεῖα τὰ γένη λέγουσί τινες, καὶ μᾶλλον ἢ τὴν διαφοράν, ὅτι καθόλου μᾶλλον τὸ γένος· ᾧ μὲν γὰρ ἡ διαφορὰ ὑπάρχει, καὶ τὸ γένος ἀκολουθεῖ, ᾧ δὲ τὸ γένος, οὐ παντὶ ἡ διαφορά. Ἁπάντων δὲ κοινὸν τὸ εἶναι στοιχεῖον ἑκάστου τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον ἑκάστῳ.

est ipsorum ratio), genera quidam dicunt elementa, magis quam differentiam, quoniam genus magis universale est. Cuicumque enim differentia inest, genus quoque sequitur illud: cui vero genus, non utique differentia. Omnibus vero commune est, illud cujusque esse elementum, quod primum cuique inest.

CAP. IV.

Φύσις λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἡ τῶν φυομένων γένεσις, οἷον εἴ τις ἐπεκτείνας λέγοι τὸ υ, ἕνα δὲ ἐξ οὗ φύεται πρώτου τὸ φυόμενον ἐνυπάρχοντος· ἔτι ὅθεν ἡ κίνησις ἡ πρώτη ἐν ἑκάστῳ τῶν φύσει ὄντων ἐν αὐτῷ ᾗ αὐτὸ ὑπάρχει. (2) Φύεσθαι δὲ λέγεται ὅσα αὔξησιν ἔχει δι' ἑτέρου τῷ ἅπτεσθαι καὶ συμπεφυκέναι ἢ προσπεφυκέναι ὥσπερ τὰ ἔμβρυα. Διαφέρει δὲ σύμφυσις ἁφῆς· ἔνθα μὲν γὰρ οὐθὲν παρὰ τὴν ἁφὴν ἕτερον ἀνάγκη εἶναι, ἐν δὲ τοῖς συμπεφυκόσιν ἔστι τι ἓν τὸ αὐτὸ ἐν ἀμφοῖν, ὃ ποιεῖ ἀντὶ τοῦ ἅπτεσθαι συμπεφυκέναι καὶ εἶναι ἓν κατὰ τὸ συνεχὲς καὶ ποσόν, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὸ ποιόν. (3) Ἔτι δὲ φύσις λέγεται ἐξ οὗ πρώτου ἢ ἔστιν ἢ γίγνεταί τι τῶν φύσει ὄντων, ἀρυθμίστου ὄντος καὶ ἀμεταβλήτου ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς αὐτοῦ, οἷον ἀνδριάντος καὶ τῶν σκευῶν τῶν χαλκῶν ὁ χαλκὸς ἡ φύσις λέγεται, τῶν δὲ ξυλίνων ξύλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων γάρ ἐστιν ἕκαστον διασωζομένης τῆς πρώτης ὕλης· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ τῶν φύσει ὄντων τὰ στοιχεῖά φασιν εἶναι φύσιν, οἱ μὲν πῦρ, οἱ δὲ γῆν, οἱ δ' ἀέρα, οἱ δ' ὕδωρ, οἱ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον λέγοντες, οἱ δ' ἔνια τούτων, οἱ δὲ πάντα ταῦτα. (4) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον λέγεται ἡ φύσις ἡ τῶν φύσει ὄντων οὐσία, οἷον οἱ λέγοντες τὴν φύσιν εἶναι τὴν πρώτην σύνθεσιν, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς λέγει ὅτι

φύσις οὐθενός ἐστιν ἐόντων,
ἀλλὰ μόνον μῖξίς τε διάλλαξίς τε μιγέντων
ἐστί, φύσις δ' ἐπὶ τοῖς ὀνομάζεται ἀνθρώποισιν.

Διὸ καὶ ὅσα φύσει ἐστὶν ἢ γίγνεται, ἤδη ὑπάρχοντος ἐξ οὗ πέφυκε γίγνεσθαι ἢ εἶναι, οὔπω φαμὲν τὴν φύσιν ἔχειν, ἂν μὴ ἔχῃ τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν. (5) Φύσει μὲν οὖν τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν, οἷον τὰ ζῷα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν· φύσις δὲ ἥ τε πρώτη ὕλη, καὶ αὕτη διχῶς, ἢ ἡ πρὸς αὐτὸ πρώτη ἢ ἡ ὅλως πρώτη (οἷον τῶν χαλκῶν ἔργων πρὸς αὐτὰ μὲν πρῶτος ὁ χαλκός, ὅλως δ' ἴσως ὕδωρ, εἰ πάντα τὰ τηκτὰ ὕδωρ), καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τέλος τῆς γενέσεως. Μεταφορᾷ δ' ἤδη καὶ ὅλως πᾶσα οὐσία φύσις λέγεται διὰ ταύτην, ὅτι καὶ ἡ φύσις οὐσία τίς ἐστιν. (6) Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων ἡ πρώτη φύσις καὶ κυρίως λεγομένη ἐστὶν ἡ οὐσία ἡ τῶν ἐχόντων ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς ᾗ αὐτά· ἡ γὰρ ὕλη τῷ ταύτης δεκτικὴ εἶναι λέγεται φύσις, καὶ αἱ γενέσεις καὶ τὸ φύεσθαι τῷ ἀπὸ ταύτης εἶναι κινήσεις. Καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῶν φύσει ὄντων αὕτη ἐστὶν ἐνυπάρχουσά πως ἢ δυνάμει ἢ ἐντελεχείᾳ.

Natura dicitur uno quidem modo nascentium generatio: ut si quis producta voce dicat φῦσις. Alio vero, ex quo primo inexsistente generatur quod gignitur. Item, unde primus motus in unoquoque eorum quæ naturâ sunt, in eo secundum quod ipsum est. (2) Nasci autem dicuntur, quæcumque incrementum per aliud habent, tangendo, et connascendo, aut adnascendo, sicuti embryones. Differt autem connascentia (*sic Græci appellant* concretionis *modum*) a tactu: hic enim nihil aliud præter tactum necesse est esse; in connascentibus vero est quiddam unum in ambobus idem, quod pro eo quod se contingant, facit ut connascantur, et unum secundum continuationem et quantitatem, et non secundum qualitatem sint. (3) Item natura dicitur, ex quo primo inordinato exsistente, et immobili ex sua potentia, aut est aut fit aliquid eorum quæ natura sunt, ut statuæ, vasorumque æneorum, æs, natura dicitur, ligneorum vero lignum: similiter autem et de ceteris. Ex his enim unumquodque est, prima materia salva. Hoc enim modo etiam eorum quæ natura sunt elementa dicunt esse naturam: quidam ignem, quidam terram, quidam aerem, quidam aquam, quidam aliquid aliud tale dicentes, et quidam aliqua horum, quidam vero hæc omnia. (4) Alio item modo, natura dicitur substantia eorum quæ natura sunt: veluti qui dicunt, naturam esse primam compositionem, sicut Empedocles dicit, quod

nullius entium natura est,
sed mistio solum, et mixtorum permutatio
est; natura vero ab hominibus nominatur.

Quare et quæcumque natura sunt aut fiunt, jam exsistente, ex quo aptum est fieri aut esse, nondum dicimus naturam habere, si speciem et formam non habeant. (5) Naturâ igitur est, quod ex ambobus his est: ut animalia, et partes eorum. Natura vero est et prima materia, et hæc dupliciter: aut quæ ad ipsum prima, aut simpliciter prima (utputa operum æneorum, ad ipsa quidem æs primum; simpliciter autem, aqua fortassis, si omnia quidem liquabilia aqua); et species, et substantia: hæc autem est generationis finis. Metaphorice vero jam omnino omnis substantia, natura propter hanc dicitur: quoniam et natura est aliqua substantia. (6) Ex dictis itaque prima et quæ proprie dicitur natura, est substantia eorum quæ in se ipsis, ut ipsa sunt, motus principium habent. Materia enim eo quod hujus est susceptiva, dicitur natura: generationes autem, ac ipsum nasci, eo quod ab hac motus sunt. Atque principium motus eorum, quæ natura sunt, hæc est, insita quodam modo aut potentiâ, aut actu.

CAP. V.

Ἀναγκαῖον λέγεται, οὗ ἄνευ οὐκ ἐνδέχεται ζῆν ὡς συναιτίου, οἷον τὸ ἀναπνεῖν καὶ ἡ τροφὴ τῷ ζώῳ ἀναγκαῖον· ἀδύνατον γὰρ ἄνευ τούτων εἶναι. Καὶ ὧν ἄνευ τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐνδέχεται ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, ἢ τὸ κακὸν ἀποβαλεῖν ἢ στερηθῆναι, οἷον τὸ πιεῖν τὸ φάρμακον ἀναγκαῖον ἵνα μὴ κάμνῃ, καὶ τὸ πλεῦσαι εἰς Αἴγιναν ἵν' ἀπολάβῃ τὰ χρήματα. (2) Ἔτι τὸ βίαιον καὶ ἡ βία· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ παρὰ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν προαίρεσιν ἐμποδίζον καὶ κωλυτικόν. Τὸ γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται, διὸ καὶ λυπηρόν, ὥσπερ καὶ Εὔηνός φησι

Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφυ.

Καὶ ἡ βία ἀνάγκη τις, ὥσπερ καὶ Σοφοκλῆς λέγει

Ἀλλ' ἡ βία με ταῦτ' ἀναγκάζει ποιεῖν.

Καὶ δοκεῖ ἡ ἀνάγκη ἀμετάπειστόν τι εἶναι, ὀρθῶς· ἐναντίον γὰρ τῇ κατὰ τὴν προαίρεσιν κινήσει καὶ κατὰ τὸν λογισμόν. (3) Ἔτι τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἀναγκαῖόν φαμεν οὕτως ἔχειν. Καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἀναγκαῖον καὶ τἆλλα λέγεταί πως ἅπαντα ἀναγκαῖα· τό τε γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν τότε, ὅταν μὴ ἐνδέχηται κατὰ τὴν ὁρμὴν διὰ τὸ βιαζόμενον, ὡς ταύτην ἀνάγκην οὖσαν, δι' ἣν μὴ ἐνδέχεται ἄλλως· (4) καὶ ἐπὶ τῶν συναιτίων τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ὡσαύτως· ὅταν γὰρ μὴ ἐνδέχηται ἔνθα μὲν τὸ ἀγαθὸν ἔνθα δὲ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι ἄνευ τινῶν, ταῦτα ἀναγκαῖα καὶ ἡ αἰτία ἀνάγκη τίς ἐστιν αὕτη. (5) Ἔτι ἡ ἀπόδειξις τῶν ἀναγκαίων, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, εἰ ἀποδέδεικται ἁπλῶς· τούτου δ' αἴτια τὰ πρῶτα, εἰ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός. Τῶν μὲν δὴ ἕτερον αἴτιον τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι, τῶν δὲ οὐθέν, ἀλλὰ διὰ ταῦτα ἕτερά ἐστιν ἐξ ἀνάγκης. (6) Ὥστε τὸ πρῶτον καὶ κυρίως ἀναγκαῖον τὸ ἁπλοῦν ἐστιν· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐνδέχεται πλεοναχῶς ἔχειν, ὥστ' οὐδὲ ἄλλως καὶ ἄλλως· ἤδη γὰρ πλεοναχῶς ἂν ἔχοι. Εἰ ἄρα ἐστὶν ἄττα ἀΐδια καὶ ἀκίνητα, οὐθὲν ἐκείνοις ἐστὶ βίαιον οὐδὲ παρὰ φύσιν.

Necessarium dicitur, sine quo non contingit vivere, tanquam concausa : ut respirare, et alimentum animali necessarium est : impossibile enim est, absque his animal esse. Et sine quibus bonum non contingit aut esse aut fieri, sive aliquid mali repellere, aut eo privari, ut bibere potionem medicatam, necessarium est, ut non ægrotet; et in Æginam navigare, ut pecuniam recipiat. (2) Item, violentum, et vis : hoc autem est, quod præter propositum et electionem obstat, et prohibet. Violentum enim, necessarium dicitur : quare etiam triste, ut Evenus quoque ait,

Omne namque necessarium res tristis est.

Et vis necessitas quædam est, quemadmodum Sophocles etiam dicit :

Sed vis me cogit ista facere.

Et recte necessitas videtur inevitabile quiddam esse : contrarium enim voluntario et secundum cogitationem motui est. (3) Item, quod non potest aliter se habere, necesse dicimus, ita se habere : et secundum hoc necessarium cetera quoque omnia dicuntur quodammodo necessaria. Nam et quod vi fit necessarium aut agere aut pati tunc dicitur, quum non possit propter illud, quod vim infert, secundum propositum fieri, tanquam illa exsistente necessitate, propter quam non potest aliter : (4) et in eis quæ concausæ vivendi, et boni sunt, similiter. Quum enim non possit hic quidem ipsum bonum, hic vero ipsum vivere, contingere simul et esse sine quibusdam, hæc necessaria : et hæc causa, necessitas quædam est. (5) Item, demonstratio necessariorum : quoniam non potest aliter se habere, si simpliciter demonstratum est. Hujus vero causæ ipsa prima, si impossibile est aliter se habere, ex quibus fit syllogismus. Quorumdam itaque alia est causa, ut necessaria sint : quorumdam vero nihil, sed propter hæc, alia necessario sunt. (6) Quare primum et proprie necessarium est, quod simplex est : hoc enim non potest multipliciter se habere : quapropter, nec aliter et aliter : etenim multipliciter se haberet. Si igitur aliqua perpetua et immobilia sunt, nihil in eis violentum, aut præter naturam est.

CAP. VI.

Ἓν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δὲ καθ' αὑτό· κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οἷον Κορίσκος καὶ τὸ μουσικὸν καὶ Κορίσκος μουσικός· ταὐτὸ γὰρ εἰπεῖν Κορίσκος καὶ τὸ μουσικὸν [ἕν], καὶ Κορίσκος μουσικός, καὶ τὸ μουσικὸν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ μουσικὸς καὶ δίκαιος Κορίσκος· πάντα γὰρ ταῦτα ἓν λέγεται κατὰ συμβεβηκός, τὸ μὲν δίκαιον καὶ τὸ μουσικόν, ὅτι μιᾷ οὐσίᾳ συμβέβηκεν, τὸ δὲ μουσικὸν καὶ Κορίσκος, ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν. (2) Ὁμοίως δὲ τρόπον τινὰ καὶ ὁ μουσικὸς Κόρισκος τῷ Κορίσκῳ ἕν, ὅτι θάτερον τῶν μορίων θατέρῳ συμβέβηκε τῶν ἐν τῷ λόγῳ, οἷον τὸ μουσικὸν τῷ Κορίσκῳ, καὶ ὁ μουσικὸς Κορίσκος δικαίῳ Κορίσκῳ, ὅτι ἑκατέρου μέρος τῷ αὐτῷ ἑνὶ συμβέβηκεν ἕν. (3) Ὡσαύτως δὲ κἂν ἐπὶ γένους κἂν ἐπὶ τῶν καθόλου τινὸς ὀνομάτων λέγηται τὸ συμβεβηκός, οἷον ὅτι ἄνθρωπος τὸ αὐτὸ καὶ μουσικὸς ἄνθρωπος· ἢ γὰρ ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ μιᾷ οὔσῃ οὐσίᾳ συμβέβηκε τὸ μουσικόν, ἢ ὅτι ἄμφω τῶν καθ' ἕκαστόν τινι συμβέβηκεν, οἷον Κορίσκῳ· πλὴν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ἄμφω ὑπάρχει, ἀλλὰ τὸ μὲν ἴσως ὡς γένος καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, τὸ δὲ ὡς ἕξις ἢ πάθος τῆς οὐσίας. Ὅσα μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται ἕν, τοῦτον τὸν τρόπον λέγεται. (4) Τῶν δὲ καθ' ἑαυτὰ ἓν λεγομένων τὰ μὲν λέγεται τῷ συνεχῆ εἶναι, οἷον φάκελλος δεσμῷ καὶ ξύλα κόλλῃ, καὶ γραμμὴ κἂν κεκαμμένη ᾖ, συνεχὴς δέ, μία λέγεται, ὥσπερ καὶ τῶν μερῶν ἕκαστον, οἷον σκέλος καὶ βραχίων. (5) Αὐτῶν δὲ τούτων μᾶλλον ἓν τὰ φύσει συνεχῆ ἢ τέχνῃ. Συνεχὲς δὲ λέγεται, οὗ κίνησις μία καθ' αὑτὸ καὶ μὴ οἷόντε ἄλλως· μία δ' οὗ ἀδιαίρετος, ἀδιαίρετος δὲ κατὰ χρόνον. Καθ' αὑτὰ δὲ συνεχῆ ὅσα μὴ ἁφῇ ἕν· εἰ γὰρ θείης ἁπτόμενα ἀλλήλων ξύλα, οὐ φήσεις ταῦτα εἶναι ἓν οὔτε ξύλον οὔτε σῶμα οὔτ' ἄλλο συνεχὲς οὐθέν. Τά τε δὴ ὅλως συνεχῆ ἓν λέγεται, κἂν ἔχῃ κάμψιν, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ μὴ ἔχοντα κάμψιν, οἷον κνήμη ἢ μηρὸς σκέλους, ὅτι ἐνδέχεται μὴ μίαν εἶναι τὴν κίνησιν τοῦ σκέλους. Καὶ ἡ εὐθεῖα τῆς κεκαμμένης μᾶλλον ἕν. Τὴν δὲ κεκαμμένην καὶ ἔχουσαν γωνίαν καὶ μίαν καὶ οὐ μίαν λέγομεν, ὅτι ἐνδέχεται καὶ μὴ ἅμα τὴν κίνησιν αὐτῆς εἶναι καὶ ἅμα· τῆς δ' εὐθείας ἀεὶ ἅμα, καὶ οὐθὲν μόριον ἔχον μέγεθος τὸ μὲν ἠρεμεῖ τὸ δὲ κινεῖται, ὥσπερ τῆς κεκαμμένης. (6) Ἔτι ἄλλον τρόπον ἓν λέγεται τῷ τὸ ὑποκείμενον τῷ εἴδει εἶναι ἀδιάφορον. Ἀδιάφορα δ' ὧν ἀδιαίρετον τὸ εἶδος κατὰ τὴν αἴσθησιν· τὸ δ' ὑποκείμενον ἢ τὸ πρῶτον ἢ τὸ τελευταῖον πρὸς τὸ τέλος. Καὶ γὰρ οἶνος εἷς λέγεται καὶ ὕδωρ ἕν, ᾗ ἀδιαίρετον κατὰ τὸ εἶδος· καὶ οἱ χυμοὶ πάντες λέγονται ἕν, οἷον ἔλαιον, οἶνος καὶ τὰ τηκτά, ὅτι πάντων τὸ ἔσχατον ὑποκείμενον τὸ αὐτό· ὕδωρ γὰρ ἢ ἀὴρ πάντα ταῦτ' ἐστίν. (7) Λέγεται δ' ἓν καὶ ὧν τὸ γένος ἓν διαφέρον ταῖς ἀντικειμέναις διαφοραῖς. Καὶ ταῦτα λέγεται ἓν πάντα, ὅτι τὸ γένος ἓν τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς, οἷον ἵππος, ἄνθρωπος, κύων ἕν τι, ὅτι πάντα ζῷα, καὶ τρόπον δὴ παραπλήσιον, ὥσπερ ἡ ὕλη μία. Ταῦτα δὲ ὁτὲ μὲν οὕτως ἓν λέγεται, ὁτὲ δὲ τὸ ἄνω γένος (δ) ταὐτὸν λέγεται, ἂν ᾖ τελευταῖα τοῦ γένους εἴδη, τὸ ἀνωτέρω τούτων, οἷον τὸ ἰσοσκελὲς καὶ τὸ ἰσόπλευρον ταὐτὸ καὶ ἓν σχῆμα, ὅτι ἄμφω τρίγωνα· τρίγωνα δ' οὐ ταὐτά. (8) Ἔτι δὲ ἓν λέγεται ὅσων ὁ λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι λέγων ἀδιαίρετος πρὸς ἄλλον τὸν δηλοῦντα τί ἦν εἶναι τὸ πρᾶγμα· αὐτὸς γὰρ καθ' αὑτὸν πᾶς λόγος διαιρετός. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ ηὐξημένον καὶ φθῖνον ἕν ἐστιν, ὅτι ὁ λόγος εἷς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων ὁ τοῦ εἴδους εἷς. (9) Ὅλως δὲ ὧν ἡ νόησις ἀδιαίρετος ἡ νοοῦσα τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ μὴ δύναται χωρίσαι μήτε χρόνῳ μήτε τόπῳ μήτε λόγῳ, μάλιστα ταῦτα ἕν, καὶ τούτων ὅσα οὐσίαι. Καθόλου γὰρ ὅσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ᾗ μὴ

Unum dicitur uno modo secundum accidens : altero, per se. Secundum accidens quidem, Coriscus, et musicum, et Coriscus musicus. Idem enim est dicere Coriscus et musicum unum *sunt*, et Coriscus musicus : et musicum et justum, et musicus et justus Coriscus. Cuncta etenim hæc, unum dicuntur secundum accidens : justum quidem et musicum, quoniam uni substantiæ accidunt; musicum vero, et Coriscus, quoniam alterum alteri accidit. (2) Similiter etiam quodammodo musicus Coriscus, cum Corisco unum est : quoniam altera partium earum quæ in oratione sunt, alteri accidit : utputa musicum Corisco, et musicus Coriscus justo Corisco, quoniam utriusque pars una eidem uni accidit. (3) Similiter autem, tam si de genere, quam si de aliquo universalium nominum accidens dicatur : ut puta, quod idem homo, et musicus homo. Aut enim homini, qui una est substantia, musicum accidit, aut quoniam ambo alicui singularium accidunt, veluti Corisco : non tamen eodem modo ambo insunt; sed hoc quidem ut genus fortassis, et ut in substantia, illud vero ut habitus, aut passio substantiæ. Quæcumque itaque secundum accidens unum dicuntur, hoc modo dicuntur. (4) Illorum vero, quæ per se unum dicuntur, hæc quidem dicuntur eo quod continua snnt : ut fascis, vinculo; et ligna, visco. Linea quoque, etiam si curva sit, sed continua, una dicitur : sicuti partium etiam unaquæque, crus, et brachium. (5) Ex his autem ipsis, illa magis unum sunt, quæ natura, quam arte continua sunt. Continuum vero dicitur, cujus unus per se motus, et non potest aliter esse : unus vero, cujus indivisibilis : indivisibilis autem, secundum tempus. Secundum se autem continua, quæcumque non tactu unum sunt. Si enim pones invicem se tangentia ligna, non dices ea unum, neque lignum, neque corpus, nec aliquid continuum esse. Igitur et illa quæcumque omnino continua sunt, unum dicuntur, etiam si habeant flexionem : et adhuc magis, quæ non habent, ut tibia, aut femur, quam crus : quoniam contingit, unum non esse motum cruris. Et recta magis, quam curva, unum est. Curvam vero, et angulum habentem, et unam et non unam dicimus : quoniam contingit, et non simul ejus motum, et simul esse. Recta vero, semper simul, nullaque particula magnitudinem habens, hæc quidem quiescit, hæc vero movetur, quemadmodum curvæ. (6) Alio item modo unum dicitur, quum subjectum sit specie indifferens. Indifferens autem, quorum species indivisibilis secundum sensum est : subjectum vero, aut primum aut ultimum ad finem. Etenim vinum unum, et aqua una dicitur, quatenus indivisibilis secundum speciem est. Liquoresque omnes, ut oleum, vinum, et liquabilia, unum dicuntur, quoniam omnium ultimum subjectum idem est. Aqua namque, et aer, hæc omnia sunt. (7) Dicuntur autem unum, etiam quorum unum genus differens oppositis differentiis. Atque cuncta hæc, unum dicuntur, quoniam unum est genus subjectum differentiis : ut homo, equus, canis, unum quid, quoniam omnia animalia : et quodam simili modo, sicuti materia una. Hæc autem quandoque quidem ita unum dicuntur, quandoque vero superius genus idem dicitur, si ultimæ generis species sunt, nimirum quod est superius his : utputa, triangulus duorum æqualium laterum, una et eadem figura cum triangulo trium æqualium laterum est : ambo etenim trianguli, sed non iidem sunt trianguli. (8) Item, unum ea dicuntur, quorum ratio, quod quid erat esse dicens, indivisibilis ad aliam est, quid erat esse rei significantem. Ipsa enim per se ipsam omnis ratio, divisibilis est. Sic enim et auctum et diminutum unum est, quoniam ratio una : quemadmodum in superficiebus est ipsius speciei una. (9) Et omnino quorumcunque intellectio, quæ quod quid erat esse intelligit, indivisibilis est, neque separare potest nec tempore, nec loco, nec ratione, hæc maxime unum sunt, et horum quæcumque substantiæ sunt, Universaliter namque quotcumque non habent divi-

ἔχει, ταύτῃ ἓν λέγεται, οἷον εἰ ᾗ ἄνθρωπος μὴ ἔχει διαίρεσιν, εἷς ἄνθρωπος, εἰ δ' ᾗ ζῷον, ἓν ζῷον, εἰ δὲ ᾗ μέγεθος, ἓν μέγεθος. (10) Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα ἓν λέγεται τῷ ἕτερόν τι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν ἢ ἔχειν ἢ πρός τι εἶναι ἕν, τὰ δὲ πρώτως λεγόμενα ἕν, ὧν ἡ οὐσία μία. Μία δὲ ἢ συνεχείᾳ ἢ εἴδει ἢ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀριθμοῦμεν ὡς πλείω ἢ τὰ μὴ συνεχῆ, ἢ ὧν μὴ ἓν τὸ εἶδος, ἢ ὧν ὁ λόγος μὴ εἷς. (11) Ἔτι δ' ἔστι μὲν ὡς ὁτιοῦν ἕν φαμεν εἶναι, ἂν ᾖ ποσὸν καὶ συνεχές, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἂν μή τι ὅλον ᾖ, τοῦτο δὲ ἂν μὴ τὸ εἶδος ἔχῃ ἕν· οἷον οὐκ ἂν φαῖμεν ὁμοίως ἓν ἰδόντες ὁπωσοῦν τὰ μέρη συγκείμενα τοῦ ὑποδήματος, ἂν μὴ διὰ τὴν συνέχειαν, ἀλλ' ἐὰν οὕτως ὥστε ὑπόδημα εἶναι καὶ εἶδός τι ἤδη ἔχειν ἕν. Διὸ καὶ ἡ τοῦ κύκλου μάλιστα μία τῶν γραμμῶν, ὅτι ὅλη καὶ τέλειός ἐστιν. (12) Τὸ δὲ ἑνὶ εἶναι ἀρχῇ τινί ἐστιν ἀριθμοῦ εἶναι· τὸ γὰρ πρῶτον μέτρον ἀρχή· ᾧ γὰρ πρώτῳ γνωρίζομεν, τοῦτο πρῶτον μέτρον ἑκάστου γένους· ἀρχὴ οὖν τοῦ γνωστοῦ περὶ ἕκαστον τὸ ἕν. (13) Οὐ ταὐτὸ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς γένεσι τὸ ἕν. Ἔνθα μὲν γὰρ δίεσις, ἔνθα δὲ τὸ φωνῆεν ἢ ἄφωνον· βάρους δ' ἕτερον καὶ κινήσεως ἄλλο. Πανταχοῦ δὲ τὸ ἓν ἢ τῷ ποσῷ ἢ τῷ εἴδει ἀδιαίρετον. (14) Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ ᾗ ποσὸν ἀδιαίρετον, τὸ μὲν πάντῃ καὶ ἄθετον λέγεται μονάς, τὸ δὲ πάντῃ καὶ θέσιν ἔχον στιγμή, τὸ δὲ μοναχῇ γραμμή, τὸ δὲ διχῇ ἐπίπεδον, τὸ δὲ πάντῃ καὶ τριχῇ διαιρετὸν κατὰ τὸ ποσὸν σῶμα. Καὶ ἀντιστρέψαντι δὴ τὸ μὲν διχῇ διαιρετὸν ἐπίπεδον, τὸ δὲ μοναχῇ γραμμή, τὸ δὲ μηδαμῇ διαιρετὸν κατὰ τὸ ποσὸν στιγμὴ καὶ μονάς, ἡ μὲν ἄθετος μονάς, ἡ δὲ θετὸς στιγμή. (15) Ἔτι δὲ τὰ μὲν κατ' ἀριθμόν ἐστιν ἕν, τὰ δὲ κατ' εἶδος, τὰ δὲ κατὰ γένος, τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν· ἀριθμῷ μὲν ὧν ἡ ὕλη μία, εἴδει δ' ὧν ὁ λόγος εἷς, γένει δ' ὧν τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς κατηγορίας, κατ' ἀναλογίαν δὲ ὅσα ἔχει ὡς ἄλλο πρὸς ἄλλο. Ἀεὶ δὲ τὰ ὕστερα τοῖς ἔμπροσθεν ἀκολουθεῖ, οἷον ὅσα ἀριθμῷ καὶ εἴδει ἕν, ὅσα δ' εἴδει οὐ πάντα ἀριθμῷ· ἀλλὰ γένει πάντα ἓν ὅσαπερ καὶ εἴδει· ὅσα δὲ γένει οὐ πάντα εἴδει ἀλλ' ἀναλογίᾳ· ὅσα δὲ ἓν ἀναλογίᾳ, οὐ πάντα γένει. (16) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι τὰ πολλὰ ἀντικειμένως λεχθήσεται τῷ ἑνί· τὰ μὲν γὰρ τῷ μὴ συνεχῆ εἶναι, τὰ δὲ τῷ διαιρετὴν ἔχειν τὴν ὕλην κατὰ τὸ εἶδος, ἢ τὴν πρώτην ἢ τὴν τελευταίαν, τὰ δὲ τῷ τοὺς λόγους πλείους τοὺς τί ἦν εἶναι λέγοντας.

sionem, quatenus non habent, eatenus unum dicuntur: utputa, si prout homo non habet divisionem, unus est homo: quod si prout animal, unum animal: quod si prout magnitudo, una magnitudo. (10) Plurima itaque unum dicuntur, eo quod aliud unum aut agunt, aut patiuntur, aut habent, aut ad aliquid unum sunt. Quæ vero primo unum dicuntur, illa sunt, quorum substantia una: una vero, aut continuatione, aut specie, aut ratione. Numeramus etenim tanquam plura, aut quæ non continua sunt, aut quorum species non est una, aut quorum ratio non est una. (11) Item est quidem ut quodcumque dicamus continuitate unum esse, modo quantum et continuum sit: est autem ut non, si non aliquid totum sit: hoc autem, si non habeant speciem unam. Non enim dicemus similiter unum quum viderimus partes calceamenti quomodocunque compositas, nisi propter continuitatem, si, inquam, ita unum est, ut calceamentum sit, ac quandam jam speciem habeat. Quare maxime linearum, circuli linea una est, quoniam tota et perfecta est. (12) Unum autem esse, principium est alicui numeri esse. Prima enim mensura principium est. Quo namque primo cognoscimus, hæc prima cujusque generis mensura. Principium itaque scibilis circa unumquodque, ipsum unum. (13) Non est autem idem in cunctis generibus unum: sed hic quidem diesis, hic vero vocalis, aut muta; gravitatis autem, aliud, et motus, aliud. Ubique autem, ipsum unum aut quantitate, aut specie indivisibile. (14) Illud igitur, quod secundum quantum, et prout quantum, indivisibile est: quod quidem omnino et sine positione est, dicitur unitas; quod vero omnino et positionem habens, punctum: quod autem secundum unum, linea: quod vero secundum duo, superficies: quod autem omnino, et in tria secundum quantum divisibile, corpus. Et e converso, in duo quidem divisibile, superficies est: quod vero in unum, linea: quod autem nequaquam secundum quantitatem divisibile est, punctum et unitas est: quæ quidem sine positione, unitas; quod vero habet positionem, punctum. (15) Item alia numero, alia genere, alia specie, alia analogice unum sunt. Numero quidem, quorum materia una: specie vero, quorum ratio una: genere autem, quorum eadem prædicationis figura: secundum analogiam vero, quæcumque se habent ut aliud ad aliud. Semper autem posteriora sequuntur præcedentia: utputa quæcumque numero, specie quoque unum sunt: quæcumque vero specie, non etiam numero: sed genere cuncta unum sunt, quæcumque etiam specie: quæcumque autem genere, non omnia specie, sed secundum analogiam: quæcumque vero analogia unum, non omnia genere. (16) Manifestum autem etiam est quod multa uni opposite dicuntur. Quædam enim eo quod non sint continua; quædam vero, eo quod divisibilem materiam secundum speciem habeant, aut primam materiam, aut ultimam: quædam autem, eo quod rationes, quod quid erat esse dicentes, plures sint.

CAP. VII.

Τὸ ὂν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δὲ καθ' αὑτό· κατὰ συμβεβηκὸς μέν, οἷον τὸν δίκαιον μουσικὸν εἶναί φαμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον μουσικὸν καὶ τὸν μουσικὸν ἄνθρωπον, παραπλησίως λέγοντες ὥσπερ τὸν μουσικὸν οἰκοδομεῖν, ὅτι συμβέβηκε τῷ οἰκοδόμῳ μουσικῷ εἶναι ἢ τῷ μουσικῷ οἰκοδόμῳ· τὸ γὰρ τόδε εἶναι τόδε σημαίνει τὸ συμβεβηκέναι τῷδε τόδε. (2) Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰρημένων τὸν ἄνθρωπον ὅταν μουσικὸν λέγωμεν καὶ τὸν μουσικὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸν λευκὸν μουσικὸν ἢ τοῦτον λευκόν, τὸ μὲν ὅτι ἄμφω τῷ αὐτῷ συμβεβήκασι, τὸ δ' ὅτι συμβέβηκε τῷ ὄντι· τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπον, ὅτι τούτῳ τὸ μουσικὸν συμβέβηκεν. Οὕτω δὲ λέγεται καὶ τὸ μὴ λευκὸν εἶναι, ὅτι ᾧ συμβέβηκεν, ἐκεῖνο ἔστιν. (3) Τὰ μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς εἶναι λεγόμενα οὕτω λέγεται ἢ διότι τῷ αὐτῷ ὄντι ἄμφω ὑπάρχει, ἢ ὅτι ὄντι ἐκείνῳ ὑπάρχει, ἢ ὅτι αὐτὸ ἔστιν ᾧ ὑπάρχει οὗ αὐτὸ κατηγορεῖται. (4) Καθ' αὑτὰ δὲ εἶναι λέγεται ὅσαπερ σημαίνει τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας· ὁσαχῶς γὰρ λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει. Ἐπεὶ οὖν τῶν κατηγορουμένων τὰ μὲν τί ἐστι σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ ποσόν, τὰ δὲ πρός τι, τὰ δὲ ποιεῖν ἢ πάσχειν, τὰ δὲ πού, τὰ δὲ ποτέ, ἑκάστῳ τούτων τὸ εἶναι ταὐτὸ σημαίνει. Οὐθὲν γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστὶν ἢ τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνει, ἢ τὸ ἄνθρωπος βαδίζων ἐστὶν ἢ τέμνων τοῦ ἄνθρωπος βαδίζει ἢ τέμνει. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (5) Ἔτι τὸ εἶναι σημαίνει καὶ τὸ ἔστιν ὅτι ἀληθές, τὸ δὲ μὴ εἶναι ὅτι οὐκ ἀληθὲς ἀλλὰ ψεῦδος, ὁμοίως ἐπὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως· οἷον ὅτι ἔστι Σωκράτης μουσικός, ὅτι ἀληθὲς τοῦτο, ἢ ὅτι ἔστι Σωκράτης οὐ λευκός, ὅτι ἀληθές· τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἡ διάμετρος σύμμετρος, ὅτι ψεῦδος. (6) Ἔτι τὸ εἶναι σημαίνει καὶ τὸ ὂν τὸ μὲν δυνάμει (ῥητόν,) τὸ δ' ἐντελεχείᾳ τῶν εἰρημένων τούτων. Ὁρῶν τε γὰρ εἶναί φαμεν καὶ τὸ δυνάμει (ῥητῶς) ὁρῶν καὶ τὸ ἐντελεχείᾳ· καὶ ἐπίστασθαι ὡσαύτως καὶ τὸ δυνάμενον χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὸ χρώμενον· καὶ ἠρεμοῦν καὶ ᾧ ἤδη ὑπάρχει ἠρεμία καὶ τὸ δυνάμενον ἠρεμεῖν. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ γὰρ Ἑρμῆν ἐν τῷ λίθῳ φαμὲν εἶναι, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς γραμμῆς, καὶ σῖτον τὸν μήπω ἁδρόν. Πότε δὲ δυνατὸν καὶ πότε οὔπω, ἐν ἄλλοις διοριστέον.

Ens dicitur aliud secundum accidens, aliud per se. Secundum accidens quidem, ut justum musicum esse dicimus, et hominem musicum, ac musicum hominem similiter dicentes: ut quum dicimus musicum ædificare, quia accidit ædificatori musico esse, aut musico ædificatori. Hoc etenim hoc esse dicere, significat hoc huic accidere. (2) Ita etiam in iis quæ dicta sunt, quum hominem dicimus musicum esse, et musicum hominem, aut album musicum, sive

hunc album: hoc quidem, quoniam ambo eidem accidunt; illud vero, quoniam enti accidit. Hoc autem, musicum hominem esse, quoniam huic musicum accidit. Ita etiam dicitur non album esse, quoniam cui accidit, illud est. (3) Quæ igitur secundum accidens esse dicuntur, ita dicuntur, aut quoniam eidem enti ambo insunt, aut illi enti inest: aut quoniam ipsum est, cui inest, de quo ipsum prædicatur. (4) Per se vero esse dicuntur, quæcumque significant prædicationis figuras. Quoties enim dicuntur, toties ipsum esse significant. Quum ergo eorum quæ prædicantur, quædam ipsum quid est significent, quædam quale, quædam quantum, quædam ad aliquid, quædam facere aut pati, quædam ubi, quædam quando, horum cuique idem ipsum esse significat. Nihil enim differt, homo convalescens est, aut homo convalescit: et homo ambulans vel cædens est, aut homo ambulat vel cædit. Similiter in ceteris quoque. (5) Item ipsum esse, et ipsum est, significat quod verum est: ipsum vero non esse, quod non verum, sed falsum. Similiter, tam in affirmatione quam in negatione: utputa, quod Socrates musicus est, quoniam verum hoc est: aut quoniam Socrates non albus, quoniam verum. Quod autem diameter non sit incommensurabilis, quoniam falsum est. (6) Item ipsum esse, et ipsum ens, quoddam eorum quæ dicta sunt, potentia esse significat, quoddam actu. Videns etenim dicimus esse, quod potentia videt, et quod actu. Ipsum quoque sciens similiter, et quod potest uti scientia, et quod jam utitur. Ac etiam quiescens, tum illud cui jam inest quies, tum quod quiescere potest. (7) Similiter etiam in substantiis. Etenim Mercurium in lapide dicimus esse, et lineæ medietatem, ac triticum quod nondum maturum est. Quando vero possibile, et quando non, in aliis determinandum est.

CAP. VIII.

Οὐσία λέγεται τά τε ἁπλᾶ σώματα, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅλως σώματα καὶ τὰ ἐκ τούτων συνεστῶτα ζῷά τε καὶ δαιμόνια καὶ τὰ μόρια τούτων. Ἅπαντα δὲ ταῦτα λέγεται οὐσία ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ ἄλλα. (2) Ἄλλον δὲ τρόπον ὃ ἂν ᾖ αἴτιον τοῦ εἶναι, ἐνυπάρχον ἐν τοῖς τοιούτοις ὅσα μὴ λέγεται καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἡ ψυχὴ τῷ ζῴῳ. (3) Ἔτι ὅσα μόρια ἐνυπάρχοντά ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις ὁρίζοντά τε καὶ τόδε τι σημαίνοντα, ὧν ἀναιρουμένων ἀναιρεῖται τὸ ὅλον, οἷον ἐπιπέδου σῶμα, ὥς φασί τινες, καὶ ἐπίπεδον γραμμῆς· καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ εἶναί τισι τοιοῦτος· ἀναιρουμένου τε γὰρ οὐθὲν εἶναι, καὶ ὁρίζειν πάντα. (4) Ἔτι τὸ τί ἦν εἶναι οὗ ὁ λόγος ὁρισμός, καὶ τοῦτο οὐσία λέγεται ἑκάστου. (5) Συμβαίνει δὴ κατὰ δύο τρόπους τὴν οὐσίαν λέγεσθαι, τό θ' ὑποκείμενον ἔσχατον, ὃ μηκέτι κατ' ἄλλου λέγεται, καὶ ὃ ἂν τόδε τι ὂν καὶ χωριστὸν ᾖ· τοιοῦτον δὲ ἑκάστου ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος.

Substantia dicuntur et simplicia corpora, ut terra, ignis, aqua, et quæ talia sunt, et universaliter corpora, et quæ ex his consistunt animalia, et dæmonia, ac eorum particulæ. Hæc vero omnia dicuntur substantia, quoniam non dicuntur de subjecto, sed de eis cetera. (2) Alio vero modo, quodcumque fuerit causa exsistentiæ, talibusque inexsistens, quæ non dicuntur de subjecto, ut anima animali. (3) Item, quæcumque particulæ insitæ sint in talibus, definientes, et quod quid significantes, quibus peremptis totum perimitur: ut superficie, corpus, ut quidam aiunt, et lineâ, superficies: et universaliter, numerus videtur quibusdam talis esse; eo etenim perempto, nihil esse, et hunc omnia terminare. (4) Item, quod quid erat esse, cujus ratio definitio est, etiam hoc uniuscujusque substantia dicitur. (5) Accidit igitur duobus modis substantiam dici, et ipsum ultimum subjectum, quod non dicitur de alio, et id quod, quum quod quid sit, etiam separabile fuerit *notione*: tale vero est cujusque forma et species.

CAP. IX.

Ταὐτὰ λέγεται τὰ μὲν κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μουσικὸν τὸ αὐτό, ὅτι τῷ αὐτῷ συμβέβηκε, καὶ ἄνθρωπος καὶ μουσικόν, ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν· τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπος, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν. Ἑκατέρῳ δὲ τοῦτο καὶ τούτῳ ἑκάτερον ἐκείνων· καὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ μουσικῷ καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ μουσικὸν ταὐτὸν λέγεται, καὶ τούτοις ἐκεῖνο. (2) Διὸ καὶ πάντα ταῦτα καθόλου οὐ λέγεται· οὐ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ταὐτὸ καὶ τὸ μουσικόν· τὰ γὰρ καθόλου καθ' αὑτὰ ὑπάρχει, τὰ δὲ συμβεβηκότα οὐ καθ' αὑτὰ ἀλλ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἁπλῶς λέγεται. Ταὐτὸ γὰρ δοκεῖ Σωκράτης καὶ Σωκράτης εἶναι μουσικός· τὸ δὲ Σωκράτης οὐκ ἐπὶ πολλῶν, διὸ οὐ πᾶς Σωκράτης λέγεται ὥσπερ πᾶς ἄνθρωπος. (3) Καὶ τὰ μὲν οὕτως λέγεται ταὐτά, τὰ δὲ καθ' αὑτά, ὥσπερ καὶ τὸ ἕν· καὶ γὰρ ὧν ἡ ὕλη μία ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ ταὐτὰ λέγεται, καὶ ὧν ἡ οὐσία μία. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἡ ταυτότης ἑνότης τίς ἐστιν ἢ πλειόνων τοῦ εἶναι, ἢ ὅταν χρῆται ὡς πλείοσιν, οἷον ὅταν λέγῃ αὐτὸ αὑτῷ ταὐτόν· ὡς δυσὶ γὰρ χρῆται αὐτῷ. (4) Ἕτερα δὲ λέγεται ὧν ἢ τὰ εἴδη πλείω ἢ ἡ ὕλη ἢ ὁ λόγος τῆς οὐσίας· καὶ ὅλως ἀντικειμένως τῷ ταὐτῷ λέγεται τὸ ἕτερον. Διάφορα δὲ λέγεται ὅσ' ἕτερά ἐστι τὸ αὐτό τι ὄντα, μὴ μόνον ἀριθμῷ, ἀλλ' ἢ εἴδει ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ. (5) Ἔτι ὧν ἕτερον τὸ γένος, καὶ τὰ ἐναντία, καὶ ὅσα ἔχει ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν ἑτερότητα. (6) Ὅμοια λέγεται τά τε πάντῃ ταὐτὸ πεπονθότα, καὶ τὰ πλείω ταὐτὰ πεπονθότα ἢ ἕτερα, καὶ ὧν ἡ ποιότης μία· καὶ καθ' ὅσα ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται τῶν ἐναντίων, τούτων τὸ πλείω ἔχον ἢ κυριώτερα ὅμοιον τούτῳ. Ἀντικειμένως δὲ τοῖς ὁμοίοις τὰ ἀνόμοια.

Eadem vero, quædam secundum accidens dicuntur : ut album, et musicum, idem, quoniam eidem accidunt; ac homo, et musicum, quoniam alterum alteri accidit; musicus vero homo, quoniam musicum homini accidit : utrique vero hoc, et huic utrumque illorum : etenim homini musico et homo et musicum idem dicitur, et his illud. (2) Quare omnia hæc universaliter non dicuntur. Non enim est verum dicere, quod omnis homo idem et musicum. Universalia namque per se exsistunt; accidentia vero non per se, sed de singularibus simpliciter dicuntur. Idem enim videtur Socrates, et Socrates musicus esse. Socrates enim non de multis dicitur. Quare non dicitur omnis Socrates, sicut omnis homo. (3) Quædam igitur ita dicuntur eadem : quædam vero per se, sicuti et unum. Etenim quorum materia aut specie aut numero una, eadem dicuntur, et quorum substantia una. Quare patet quod identitas unitas quædam essentiæ est, aut plurium, aut quum ut pluribus utatur : utputa, quum dicat ipsum sibi ipsi idem : ut duobus enim ipso utitur. (4) Diversa vero dicuntur, quorum aut species plures, aut materia, aut ratio substantiæ : et omnino, diversum dicitur opposite ad id quod idem dicitur. Differentia vero dicuntur, quæcumque diversa sunt, quum idem quid sint, modo non sint idem numero, sed aut specie, aut genere, aut proportione. (5) Item, quorum diversum genus, et contraria, et quæcumque diversitatem in substantia habent. (6) Similia dicuntur et quæ prorsus idem passa sunt, et quæ plura eadem passa quam diversa, passa sunt, et quorum qualitas una. Ac secundum quæcumque contrariorum alterari contingit, id quod plura horum aut magis propria habet, simile illi est. Opposite vero similibus dissimilia dicuntur.

CAP. X.

Ἀντικείμενα λέγεται ἀντίφασις καὶ τἀναντία καὶ τὰ πρός τι καὶ στέρησις καὶ ἕξις καὶ ἐξ ὧν καὶ εἰς ἃ ἔσχατα, (οἷον) αἱ γενέσεις καὶ φθοραί· καὶ ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα παρεῖναι τῷ ἀμφοῖν δεκτικῷ, ταῦτα ἀντικεῖσθαι λέγεται, ἢ αὐτὰ ἢ ἐξ ὧν ἐστίν. Φαιὸν γὰρ καὶ λευκὸν ἅμα τῷ αὐτῷ οὐχ ὑπάρχει· διὸ ἐξ ὧν ἐστὶν ἀντίκειται. (2) Ἐναντία λέγεται τά τε μὴ δυνατὰ ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι τῶν διαφερόντων κατὰ γένος, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν ταὐτῷ δεκτικῷ, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν, καὶ ὧν ἡ διαφορὰ μεγίστη ἢ ἁπλῶς ἢ κατὰ γένος ἢ κατ' εἶδος. (3) Τὰ δ' ἄλλα ἐναντία λέγεται τὰ μὲν τῷ τὰ τοιαῦτα ἔχειν, τὰ δὲ τῷ δεκτικὰ εἶναι τῶν τοιούτων, τὰ δὲ τῷ ποιητικὰ ἢ παθητικὰ εἶναι τῶν τοιούτων, ἢ ποιοῦντα ἢ πάσχοντα, ἢ ἀποβολαὶ ἢ λήψεις, ἢ ἕξεις ἢ στερήσεις εἶναι τῶν τοιούτων. (4) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ὂν πολλαχῶς λέγεται, ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τἆλλα ὅσα κατὰ ταῦτα λέγεται, ὥστε καὶ τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἐναντίον, ὥστ' εἶναι ἕτερον καθ' ἑκάστην κατηγορίαν. (5) Ἕτερα δὲ τῷ εἴδει λέγεται ὅσα τε ταὐτοῦ γένους ὄντα μὴ ὑπάλληλά ἐστι, καὶ ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ γένει ὄντα διαφορὰν ἔχει, καὶ ὅσα ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐναντίωσιν ἔχει· καὶ τὰ ἐναντία ἕτερα τῷ εἴδει ἀλλήλων, ἢ πάντα ἢ τὰ λεγόμενα πρώτως· καὶ ὅσων ἐν τῷ τελευταίῳ τοῦ γένους εἴδει οἱ λόγοι ἕτεροι, οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος ἄτομα τῷ γένει, οἱ δὲ λόγοι ἕτεροι αὐτῶν· καὶ ὅσα ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ ὄντα ἔχει διαφοράν. Ταὐτὰ δὲ τῷ εἴδει τὰ ἀντικειμένως λεγόμενα τούτοις.

Opposita dicuntur, contradictio, contraria, ad aliquid, privatio, et habitus, et ea, ex quibus, et in quæ ultima, generationes, et corruptiones; et quæcumque susceptivo amborum non contingit simul adesse, hæc opponi dicuntur, aut ipsa, aut ex quibus sunt. Fuscum namque, et album simul eidem non insunt : quare ea, ex quibus sunt, opponuntur ipsis. (2) Contraria dicuntur, quæ non possunt simul eidem adesse, quum eorum sint, quæ secundum genus differunt; et quæ plurimum differunt, quum in eodem genere sint; quæve plurimum differunt, quum in eodem susceptivo sint; ac etiam quæ plurimum differunt, quum eorum sint, quæ sub eadem potentia sunt : et quorum differentia maxima, aut simpliciter, aut secundum genus, aut secundum speciem. (3) Cetera vero contraria dicuntur, quædam eo quod talia habent; quædam eo quod susceptiva talium sunt; quædam eo quod activa aut passiva talium sunt, aut agentia, aut patientia, aut abjectiones, aut sumptiones, aut habitus, aut privationes sunt horum ac talium. (4) Quum autem unum et ens multipliciter dicantur, necesse est ut cetera quoque quæcumque secundum hæc dicuntur, sequantur. Quare et idem, et diversum, et contrarium, ut secundum unumquodque prædicamentum diversum sit. (5) Diversa vero specie dicuntur, quæcumque, quum ejusdem sint generis, non sunt subalterna; et quæcumque, quum in eodem genere sint, differentiam habent; et quæcumque in substantia contrarietatem habent. Contraria quoque diversa specie invicem sunt, aut omnia, aut quæ primo dicuntur; et quorum in ultima generis specie rationes diversæ : ut homo et equus individua genere, rationes vero eorum diversæ : et quæcumque, quum in eadem substantia sint, differentiam habent. Eadem vero specie sunt, quæcumque his opposite dicuntur.

CAP. XI.

Πρότερα καὶ ὕστερα λέγεται ἔνια μὲν ὡς ὄντος τινὸς πρώτου καὶ ἀρχῆς ἐν ἑκάστῳ γένει τῷ ἐγγύτερον ἀρχῆς τινὸς ὡρισμένης, ἢ ἁπλῶς καὶ τῇ φύσει ἢ πρός τι ἢ ποῦ ἢ ὑπό τινων, οἷον τὰ μὲν κατὰ τόπον τῷ εἶναι ἐγγύτερον ἢ φύσει τινὸς τόπου ὡρισμένου, οἷον τοῦ μέσου ἢ τοῦ ἐσχάτου, ἢ πρὸς τὸ τυχόν, τὸ δὲ πορρώτερον ὕστερον. (2) Τὰ δὲ κατὰ χρόνον· τὰ μὲν γὰρ τῷ πορρωτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν γενομένων (πρότερα γὰρ τὰ Τρωϊκὰ τῶν Μηδικῶν, ὅτι πορρώτερον ἀπέχει τοῦ νῦν), τὰ δὲ τῷ ἐγγυτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν μελλόντων· πρότερον γὰρ Νέμεα Πυθίων, ὅτι ἐγγύτερον τοῦ νῦν ὡς ἀρχῇ καὶ πρώτῳ χρησαμένων. (3) Τὰ δὲ κατὰ κίνησιν· τὸ γὰρ ἐγγύτερον τοῦ πρώτου κινήσαντος πρότερον, οἷον παῖς ἀνδρός· ἀρχὴ δὲ καὶ αὕτη τις ἁπλῶς. (4) Τὰ δὲ κατὰ δύναμιν· τὸ γὰρ ὑπερέχον τῇ δυνάμει πρότερον, καὶ τὸ δυνατώτερον· τοιοῦτον δ' ἐστὶν οὗ κατὰ τὴν προαίρεσιν ἀνάγκη ἀκολουθεῖν θάτερον καὶ τὸ ὕστερον, ὥστε μὴ κινοῦντός τε ἐκείνου μὴ κινεῖσθαι καὶ κινοῦντος κινεῖσθαι· ἡ δὲ προαίρεσις ἀρχή. (5) Τὰ δὲ κατὰ τάξιν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα πρός τι ἓν ὡρισμένον διέστηκε κατὰ τὸν λόγον, οἷον παραστάτης τριτοστάτου πρότερον, καὶ παρανήτη νήτης· ἔνθα μὲν γὰρ ὁ κορυφαῖος, ἔνθα δὲ ἡ μέση ἀρχή. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερα τοῦτον λέγεται τὸν τρόπον, ἄλλον δὲ τρόπον τὸ τῇ γνώσει πρότερον ὡς καὶ ἁπλῶς πρότερον. (6) Τούτων δὲ ἄλλως τὰ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν λόγον τὰ καθόλου πρότερα, κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν τὰ καθ' ἕκαστα. Καὶ κατὰ τὸν λόγον δὲ τὸ συμβεβηκὸς τοῦ ὅλου πρότερον, οἷον τὸ μουσικὸν τοῦ μουσικοῦ ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἔσται ὁ λόγος ὅλος ἄνευ τοῦ μέρους· καίτοι οὐκ ἐνδέχεται μουσικὸν εἶναι μὴ ὄντος μουσικοῦ τινός. (7) Ἔτι πρότερα λέγεται τὰ τῶν προτέρων πάθη, οἷον εὐθύτης λειότητος· τὸ μὲν γὰρ γραμμῆς καθ' αὑτὴν πάθος, τὸ δ' ἐπιφανείας. (8) Τὰ μὲν δὴ οὕτω λέγεται πρότερα καὶ ὕστερα, τὰ δὲ κατὰ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅσα ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ ἄλλων, ἐκεῖνα δὲ ἄνευ ἐκείνων μή· ᾗ διαιρέσει ἐχρήσατο Πλάτων. (9) Ἐπεὶ δὲ τὸ εἶναι πολλαχῶς, πρῶτον μὲν τὸ ὑποκείμενον πρότερον, διὸ ἡ οὐσία πρότερον, ἔπειτα ἄλλως τὰ κατὰ δύναμιν καὶ κατ' ἐντελέχειαν. Τὰ μὲν γὰρ κατὰ δύναμιν πρότερά ἐστι, τὰ δὲ κατ' ἐντελέχειαν, οἷον κατὰ δύναμιν μὲν ἡ ἡμίσεια τῆς ὅλης καὶ τὸ μόριον τοῦ

Priora et posteriora dicuntur, uno quidem modo tanquam aliquo primo et principio in quoque genere exsistente, eo quod propinquius est principio cuidam determinato, aut simpliciter et natura, aut ad aliquid, aut ubi, aut ab aliquibus : utputa quædam secundum locum, eo quod propinquiora sunt alicui loco natura determinato, medio videlicet, aut ultimo, aut ad quodcumque : quod vero remotius, est posterius. (2) Quædam, secundum tempus : aliqua enim, eo quod remotiora a Nunc sunt; ut de eis quæ facta sunt : Trojana enim priora sunt Persicis, quoniam remotius a Nunc distant. Aliqua vero, eo quod propinquiora ipsi Nunc sunt; ut de futuris : prius enim festum Nemeum est quam Pythicum, quoniam propinquius ipsi Nunc est, ut principio et primo ipso Nunc posito. (3) Quædam, secundum motum : quod enim propinquius primo moventi est, prius est : ut puer, viro. Etenim quoddam et hoc simpliciter principium est. (4) Quædam secundum potentiam : quod enim excellit potentia et fortius est, prius est. Tale vero est, cujus ad electionem alterum posterius sequatur necesse est : ita ut non movente illo, non moveatur, et movente moveatur : electio enim principium est. (5) Quædam, secundum ordinem : hæc vero sunt, quæcumque ab aliquo uno determinato proportionaliter distant, ut in tripudiis, qui secundum locum obtinet, prior est eo qui tertium tenet, et paranete, quam nete : illic enim tripudii ductor, hic vero media, principium est. Hæc itaque hoc modo priora dicuntur. Alio vero modo, quod cognitione prius, tanquam et simpliciter prius. (6) Horum autem aliter ea quæ secundum rationem, atque ea quæ secundum sensum. Secundum rationem enim universalia priora; secundum sensum vero, singularia : et secundum rationem accidens toto prius : ut musicum, homine musico. Non enim erit ratio tota absque parte : tametsi non contingit musicum esse, si non sit aliquis musicus. (7) Item, priora dicuntur, passiones priorum, ut rectitudo lævitate : istud enim lineæ per se passio, hoc vero superficiei. (8) Quædam igitur ita priora dicuntur. Quædam vero secundum naturam et substantiam, quæcumque contingunt absque aliis esse, ista vero sine illis minime : qua divisione usus est Plato. (9) Quum autem ipsum Esse multipliciter dicatur, primo quidem subjectum est prius, propter quod substantia prior. Deinde aliter quæ secundum potentiam, et quæ secundum actum. Quædam enim secundum potentiam priora sunt, quædam vero secundum actum : veluti secundum potentiam quidem, dimidia quam tota, et particula

ἐγχειροῦντας; τὸ γὰρ τὰ πετόμενα διώκειν τὸ ζητεῖν ἂν εἴη τὴν ἀλήθειαν. (11) Αἴτιον δὲ τῆς δόξης τούτοις ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον· ἐν δὲ τούτοις πολλὴ ἡ τοῦ ἀορίστου φύσις ἐνυπάρχει, καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὕτως ὥσπερ εἴπομεν· διὸ εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθῆ δὲ λέγουσιν. Οὕτω γὰρ ἁρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος εἰς Ξενοφάνην. (12) Ἔτι δὲ πᾶσαν ὁρῶντες ταύτην κινουμένην τὴν φύσιν, κατὰ δὲ τοῦ μεταβάλλοντος οὐθὲν ἀληθευόμενον, περί γε τὸ πάντῃ πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν. Ἐκ γὰρ ταύτης τῆς ὑπολήψεως ἐξήνθησεν ἡ ἀκροτάτη δόξα τῶν εἰρημένων, ἡ τῶν φασκόντων ἡρακλειτίζειν, καὶ οἵαν Κρατύλος εἶχεν, ὃς τὸ τελευταῖον οὐθὲν ᾤετο δεῖν λέγειν ἀλλὰ τὸν δάκτυλον ἐκίνει μόνον, καὶ Ἡρακλείτῳ ἐπετίμα εἰπόντι ὅτι δὶς τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ᾤετο οὐδ' ἅπαξ. (13) Ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ἐροῦμεν ὅτι τὸ μὲν μεταβάλλον ὅτε μεταβάλλει ἔχει τινὰ αὐτοῖς ἀληθῆ λόγον μὴ οἴεσθαι εἶναι. Καίτοι ἔστι γε ἀμφισβητήσιμον· τό τε γὰρ ἀποβάλλον ἔχει τι τοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ τοῦ γιγνομένου ἤδη ἀνάγκη τι εἶναι. Ὅλως τε εἰ φθείρεται, ὑπάρξει τι ὄν· καὶ εἰ γίγνεται, ἐξ οὗ γίγνεται καὶ ὑφ' οὗ γεννᾶται ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ τοῦτο μὴ εἶναι εἰς ἄπειρον. (14) Ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἐκεῖνα λέγωμεν, ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ μεταβάλλειν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ ποσὸν ἔστω μὴ μένον· ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος ἅπαντα γιγνώσκομεν. (15) Ἔτι δ' ἄξιον ἐπιτιμῆσαι τοῖς οὕτως ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων τὸν ἀριθμὸν ἰδόντες οὕτως ἔχοντα περὶ ὅλου τοῦ οὐρανοῦ ὁμοίως ἀπεφήναντο. Ὁ γὰρ περὶ ἡμᾶς τοῦ αἰσθητοῦ τόπος ἐν φθορᾷ καὶ γενέσει διατελεῖ μόνος ὤν· ἀλλ' οὗτος οὐθὲν ὡς εἰπεῖν μόριον τοῦ παντός ἐστιν, ὥστε δικαιότερον ἂν δι' ἐκεῖνα τούτων ἀπεψηφίσαντο ἢ διὰ ταῦτα ἐκείνων κατεψηφίσαντο. (16) Ἔτι δὲ δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τούτους ταὐτὰ τοῖς πάλαι λεχθεῖσιν ἐροῦμεν· ὅτι γὰρ ἔστιν ἀκίνητός τις φύσις δεικτέον αὐτοῖς καὶ πειστέον αὐτούς. Καίτοι συμβαίνει γε τοῖς ἅμα φάσκουσιν εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἠρεμεῖν μᾶλλον φάναι πάντα ἢ κινεῖσθαι· οὐ γὰρ ἔστιν εἰς ὅ τι μεταβάλλει· ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει πᾶσιν. (17) Περὶ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς οὐ πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές, πρῶτον μὲν ὅτι οὐδ' ἡ αἴσθησις ψευδὴς τοῦ ἰδίου ἐστίν, ἀλλ' ἡ φαντασία οὐ ταὐτὸν τῇ αἰσθήσει. Εἶτ' ἄξιον θαυμάσαι εἰ τοῦτ' ἀποροῦσι, πότερον τηλικαῦτά ἐστι τὰ μεγέθη καὶ τὰ χρώματα τοιαῦτα οἷα τοῖς ἄποθεν φαίνεται ἢ οἷα τοῖς ἐγγύθεν, καὶ πότερον οἷα τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ οἷα τοῖς κάμνουσιν, καὶ βαρύτερα πότερον ἃ τοῖς ἀσθενοῦσιν ἢ ἃ τοῖς ἰσχύουσιν, καὶ ἀληθῆ πότερον ἃ τοῖς καθεύδουσιν ἢ ἃ τοῖς ἐγρηγορόσιν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴονταί γε, φανερόν· οὐθεὶς γοῦν ἐὰν ὑπολάβῃ νύκτωρ Ἀθήνησιν εἶναι ὢν ἐν Λιβύῃ, πορεύεται εἰς τὸ ᾠδεῖον. (18) Ἔτι δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος, ὥσπερ καὶ

sit, qui philosophari conantur? nam quærere veritatem, non esset nisi volucres persequi. (11) Causa vero hujus opinionis his fuit, quia veritatem quidem de entibus considerabant; entia vero arbitrati sunt sensibilia esse sola. In his autem magna indeterminati natura inest, et ejus, quod ita ens est, ut prædiximus. Quare verisimiliter quidem, sed non vere dicunt. Ita enim magis convenit dicere, quam ut Epicharmus in Xenophanem. (12) Item quum hanc omnem naturam moveri viderent, de eo autem quod mutatur, nihil verificari, circa illud quod omnino mutatur, nihil verificari posse putabant. Ex hac enim existimatione summa illa eorum opinio pullulavit, qui se Heraclitum sequi affirmabant, qualem et Cratylus habebat, qui tandem nihil putabat dicere oportere, sed solum digitum movebat, et Heraclitum, quod bis dixisset in eundem fluvium non esse intrare, reprehendebat: ipse enim existimabat, ne semel quidem. (13) Nos autem ad hanc etiam rationem dicemus, quod idquod mutatur, quum mutatur, habet aliquam veritatem, non esse putare. At hoc quidem ambiguum est. Abjiciens enim habet aliquid ejus quod abjicit, ac necesse est, aliquid etiam ejus, quod fit, esse. Et simpliciter si corrumpitur, erit aliquid ens: et si fit, necesse est esse ex quo fit et a quo generatur, et hoc non esse in infinitum. (14) Sed his omissis, illa dicamus, quod non est idem, secundum quantitatem, et secundum qualitatem transmutari. Detur itaque non permanere secundum quantitatem: attamen secundum speciem omnia cognoscimus. (15) Item dignum est reprehendere eos qui ita arbitrantur, quoniam, quum et ipsorum sensibilium pauciora numero ita se habere viderent, de toto tamen cælo similiter senserunt. Hic enim qui circa nos est sensibilium locus, in corruptione et generatione solus est: at hic nulla, ut ita dicam, universi pars est. Unde justius fuisset propter illa, ista etiam absolvisse, quam propter ista, illa condemnasse. (16) Item manifestum est quod et ad istos eadem dicemus, quæ olim dicta sunt. Quod enim est immobilis quædam natura, ostendendum et persuadendum est eis. Atque accidit eis qui simul dicunt esse et non esse, magis dicere quiescere cuncta, quam moveri. Non enim est, in quod quicquam mutetur: nam omnia omnibus insunt. (17) De veritate vero, quod non omne, quod apparet, verum sit: primo quidem neque sensus proprii fallax est: at phantasia non est idem quod sensus. Deinde admiratione dignum est, si hoc dubitant, utrum tantæ sint magnitudines, talesque colores, quales eminus, an quales cominus apparent; et utrum qualia sanis, an qualia ægrotantibus; et graviora, utrum qualia debilibus, an qualia robustis; et vera, utrum qualia dormientibus, an qualia vigilantibus. Quod enim non arbitrantur, patet: nemo etenim, si noctu existimet se Athenis esse, quum in Libya sit, ad Areopagum vadit. (18) Item de futuro, ut Plato quoque

Πλάτων λέγει, οὐ δήπου ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἰατροῦ δόξα καὶ ἡ τοῦ ἀγνοοῦντος, οἷον περὶ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι ὑγιοῦς ἢ μὴ μέλλοντος. Ἔτι δὲ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων οὐχ ὁμοίως κυρία ἡ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ἰδίου ἢ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ αὐτῆς, ἀλλὰ περὶ μὲν χρώματος ὄψις, οὐ γεῦσις, περὶ δὲ χυμοῦ γεῦσις, οὐκ ὄψις· ὧν ἑκάστη ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ περὶ τὸ αὐτὸ οὐδέποτέ φησιν ἅμα οὕτω καὶ οὐχ οὕτως ἔχειν. (19) Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ περί γε τὸ πάθος ἠμφισβήτησεν, ἀλλὰ περὶ τὸ ᾧ συμβέβηκε τὸ πάθος· λέγω δ' οἷον ὁ μὲν αὐτὸς οἶνος δόξειεν ἂν ἢ μεταβαλὼν ἢ τοῦ σώματος μεταβαλόντος ὁτὲ μὲν εἶναι γλυκὺς ὁτὲ δὲ οὐ γλυκύς· ἀλλ' οὐ τό γε γλυκὺ οἷόν ἐστιν ὅταν ᾖ, οὐδεπώποτε μετέβαλεν, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθεύει περὶ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐσόμενον γλυκὺ τοιοῦτον. (20) Καίτοι τοῦτο ἀναιροῦσιν οὗτοι οἱ λόγοι ἅπαντες, ὥσπερ καὶ οὐσίαν μὴ εἶναι μηθενός, οὕτω μηδ' ἐξ ἀνάγκης μηθέν· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν, ὥστ' εἴ τι ἔστιν ἐξ ἀνάγκης, οὐχ ἕξει οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως. (21) Ὅλως τ' εἴπερ ἔστι τὸ αἰσθητὸν μόνον, οὐθὲν ἂν εἴη μὴ ὄντων τῶν ἐμψύχων· αἴσθησις γὰρ οὐκ ἂν εἴη. Τὸ μὲν οὖν μήτε τὰ αἰσθητὰ εἶναι μήτε τὰ αἰσθήματα ἴσως ἀληθές (τοῦ γὰρ αἰσθανομένου πάθος τοῦτό ἐστι), τὸ δὲ τὰ ὑποκείμενα μὴ εἶναι, ἃ ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, καὶ ἄνευ αἰσθήσεως, ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δὴ ἥ γ' αἴσθησις αὐτὴ ἑαυτῆς ἐστίν, ἀλλ' ἔστι τι καὶ ἕτερον παρὰ τὴν αἴσθησιν, ὃ ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῆς αἰσθήσεως· τὸ γὰρ κινοῦν τοῦ κινουμένου φύσει πρότερόν ἐστι· κἂν εἰ λέγεται πρὸς ἄλληλα ταῦτα, οὐθὲν ἧττον.

ait, non est profecto similiter certa medici et ignari opinio: utputa, de futuro sano, aut non futuro. Item in ipsismet sensibus, non est similiter certus qui alieni est, et qui proprii; nec qui illius quod prope est et ejus quod *longe*: sed de colore quidem visus, non gustus, de sapore gustus, et non visus, quorum nullus unquam ait eodem tempore circa idem simul ita et non ita se habere. (19) At nec in alio tempore circa passionem quidem dubitarint, sed circa illud, cui passio accidit: dico autem veluti idem quidem vinum, aut ipsum mutatum, aut corpore mutato, videri possit quandoque dulce, quandoque non dulce, sed non ipsum dulce, quum est quale est, unquam mutatum est, sed semper verificatur de eo; et quod futurum est dulce, necessario tale est. (20) Attamen omnes illæ orationes hoc perimunt: et quemadmodum substantiam non esse ullius, ita nec quicquam necessario esse; necessarium enim non contingit aliter et aliter se habere. Quare si quid necessario est, non ita et non ita habebit. (21) Et simpliciter, si sensibile solum est, nihil fuerit profecto, quoniam tum animata non essent. Sensus enim non esset. Neque sensibilia itaque neque sensiones esse, fortassis verum esset: sentientis enim hæc passio est: at ipsa subjecta, quæ sensum faciunt, non esse etiam absque sensu, hoc impossibile est. Sensus namque non ipse est sui ipsius, sed est aliquid aliud etiam præter sensum, quod necesse est prius sensu esse. Movens enim, natura prius est moto: et si ad se invicem hæc esse dicuntur, nihilo minus.

CAP. VI.

Εἰσὶ δέ τινες οἳ ἀποροῦσι καὶ τῶν ταῦτα πεπεισμένων καὶ τῶν τοὺς λόγους τούτους μόνον λεγόντων· ζητοῦσι γὰρ τίς ὁ κρίνων τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ὅλως τὸν περὶ ἕκαστα κρινοῦντα ὀρθῶς. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀπορήματα ὅμοιά ἐστι τῷ ἀπορεῖν πότερον καθεύδομεν νῦν ἢ ἐγρηγόραμεν. (2) Δύνανται δ' αἱ ἀπορίαι αἱ τοιαῦται πᾶσαι τὸ αὐτό· πάντων γὰρ λόγον ἀξιοῦσιν οὗτοι εἶναι· ἀρχὴν γὰρ ζητοῦσι, καὶ ταύτην δι' ἀποδείξεως λαμβάνειν, ἐπεὶ ὅτι γε οὐ πεπεισμένοι εἰσί, φανεροί εἰσιν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ἀλλ' ὅπερ εἴπομεν, τοῦτο αὐτῶν τὸ πάθος ἐστίν· λόγον γὰρ ζητοῦσιν ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἀποδείξεως γὰρ ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξίς ἐστιν. Οὗτοι μὲν οὖν ῥᾳδίως ἂν τοῦτο πεισθεῖεν· ἔστι γὰρ οὐ χαλεπὸν λαβεῖν. Οἱ δ' ἐν τῷ λόγῳ τὴν βίαν μόνον ζητοῦντες ἀδύνατον ζητοῦσιν· ἐναντία γὰρ εἰπεῖν ἀξιοῦσιν, εὐθὺς ἐναντία λέγοντες. (3) Εἰ δὲ μή ἐστι πάντα πρός τι, ἀλλ' ἔνιά ἐστι καὶ αὐτὰ καθ' αὑτά, οὐκ ἂν εἴη πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές· τὸ γὰρ φαινόμενον τινί ἐστι φαινόμενον· ὥστε ὁ λέγων ἅπαντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ, ἅπαντα ποιεῖ τὰ ὄντα πρός τι. (4) Διὸ καὶ φυλακτέον τοῖς τὴν βίαν ἐν τῷ λόγῳ ζητοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ὑπέχειν λόγον ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐ τὸ φαινόμενον ἐστιν,

Sunt autem quidam qui dubitent et eorum quibus de his persuasum est, et eorum qui has orationes solum dicis causa edunt. Quærunt etenim, quis eum, qui sanus est, et omnino qui circa singula recte judicarit, examinet. Tales autem dubitationes similes sunt, ac si quis dubitaret utrum dormimus nunc, an vigilamus. (2) Tales namque cunctæ dubitationes idem possunt. De omnibus etenim hi volunt demonstrationem esse. Principium namque, et hoc per demonstrationem accipere quærunt. Quod autem non est eis persuasum, ex eorum actionibus manifeste apparet. Sed, ut diximus, iste eorum affectus est: rationem namque eorum quærunt, quorum non est ratio. Demonstrationis enim principium non est demonstratio. His quidem igitur facile hoc persuadebitur: non enim est difficile perceptu. Qui vero in oratione solum quærunt ut vi convincantur, impossibile quærunt. Contraria namque dicere adversarium volunt, ipsi statim ab initio contraria dicentes. (3) Si autem non sunt omnia ad aliquid, sed quædam ipsa per se ipsa sunt, non erit utique verum omne, quod apparet. Apparens enim, alicui est apparens. Quare qui dicit omnia vera, quæ apparent, esse, omnia entia facit ad aliquid. (4) Quare observandum est iis qui vim in oratione quærunt, simulque reddere orationem volunt, quod non

ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ᾧ φαίνεται καὶ ὅτε φαίνεται καὶ ᾗ καὶ ὥς. Ἂν δ' ὑπέχωσι μὲν λόγον, μὴ οὕτω δ' ὑπέχωσι, συμβήσεται αὐτοῖς τἀναντία ταχὺ λέγειν. (5) Ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ὄψιν μέλι φαίνεσθαι, τῇ δὲ γεύσει μή, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δυοῖν ὄντοιν μὴ ταὐτὰ ἑκατέρᾳ τῇ ὄψει, ἂν ὦσιν ἀνόμοιαι. Ἐπεὶ πρός γε τοὺς διὰ τὰς πάλαι εἰρημένας αἰτίας τὸ φαινόμενον φάσκοντας ἀληθὲς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο πάνθ' ὁμοίως εἶναι ψευδῆ καὶ ἀληθῆ (οὔτε γὰρ ἅπασι ταὐτὰ φαίνεσθαι οὔτε τῷ αὐτῷ ἀεὶ ταὐτά, ἀλλὰ πολλάκις τἀναντία κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ ἁφὴ δύο λέγει ἐν τῇ ἐπαλλάξει τῶν δακτύλων, ἡ δ' ὄψις ἕν), ἀλλ' οὔτε τῇ αὐτῇ γε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ αἰσθήσει καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἀληθές. (6) Ἀλλ' ἴσως διὰ τοῦτ' ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο, ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές. Καὶ ὥσπερ δὴ πρότερον εἴρηται, ἀνάγκη καὶ πρός τι ποιεῖν ἅπαντα καὶ πρὸς δόξαν καὶ αἴσθησιν, ὥστ' οὔτε γέγονεν οὔτ' ἔσται οὐθὲν μηθενὸς προδοξάσαντος. Εἰ δὲ γέγονεν ἢ ἔσται, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἅπαντα πρὸς δόξαν. (7) Ἔτι εἰ ἕν, πρὸς ἓν ἢ πρὸς ὡρισμένον· καὶ εἰ ταὐτὸ καὶ ἥμισυ καὶ ἴσον, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ διπλάσιόν γε τὸ ἴσον. Πρὸς δὴ τὸ δοξάζον εἰ ταὐτὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ δοξαζόμενον, οὐκ ἔσται ἄνθρωπος τὸ δοξάζον, ἀλλὰ τὸ δοξαζόμενον. Εἰ δ' ἕκαστον ἔσται πρὸς τὸ δοξάζον, πρὸς ἄπειρα ἔσται τῷ εἴδει τὸ δοξάζον. (8) Ὅτι μὲν οὖν βεβαιοτάτη δόξα πασῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἅμα τὰς ἀντικειμένας φάσεις, καὶ τί συμβαίνει τοῖς οὕτω λέγουσι, καὶ διὰ τί οὕτω λέγουσι, τοσαῦτα εἰρήσθω. (9) Ἐπεὶ δ' ἀδύνατον τὴν ἀντίφασιν ἀληθεύεσθαι ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι οὐδὲ τἀναντία ἅμα ὑπάρχειν ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ. Τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων θάτερον στέρησίς ἐστιν οὐχ ἧττον, οὐσίας δὲ στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἐστιν ἀπό τινος ὡρισμένου γένους. Εἰ οὖν ἀδύνατον ἅμα καταφάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς, ἀδύνατον καὶ τἀναντία ὑπάρχειν ἅμα, ἀλλ' ἢ πῇ ἄμφω, ἢ θάτερον μὲν πῇ θάτερον δὲ ἁπλῶς.

quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, et quatenus, et quomodo. Quodsi reddant quidem orationem, non tamen ita reddant, accidet eis quamprimum contraria dicere. (5) Potest etenim eidem secundum visum quidem mel apparere, gustu autem non; et quum oculi duo sint, non eadem utrique visui, si visus sint dissimiles. Etenim ad eos, qui propter olim dictas causas, quod apparet, verum esse dicunt, et ob hoc omnia similiter esse falsa et vera (nec enim omnibus eadem apparere, nec eidem semper eadem, sed plerumque contraria, etiam eodem tempore: tactus etenim duo dicit in digitorum variatione, visus autem unum) dicant: sed neque eodem sensu et secundum idem, et eodem modo, et in eodem tempore: quare hoc esset verum profecto. (6) Sed ob hoc fortassis iis qui non propter dubitationem, sed orationis gratia dicunt, necesse est dicere, quod hoc non sit verum, sed huic verum. Et, ut antea dictum est, necesse est, ad aliquid, et ad opinionem, et ad sensum omnia facere: quare nec factum est, nec erit quicquam, si nemo prius opinatus sit. At si factum fuit, aut erit, patet quod non ad opinionem omnia sunt. (7) Item, si unum, ad unum aut ad determinatum; et si idem est, et dimidium, et æquale, non tamen ad duplum, quod æquale est. Ad opinionem itaque si idem est homo et quod opinatum est, non est homo, quod opinatur, sed quod opinatum est. Quodsi unumquodque ad illud erit quod opinatur, ad infinita specie, quod opinatur, erit. (8) Quod igitur omnium certissima opinio est, non simul vera esse contradictorie opposita, et quid illis, qui sic dicunt, accidat, et cur ita dicant, hæc demum dicta sint. (9) Quum vero impossibile sit contradictionem simul de eodem verificari, patet quod neque contraria simul eidem inesse contingit. Contrariorum enim alterum non minus privatio est, ac substantiæ quidem privatio: est autem privatio, negatio a quodam determinato genere. Si impossibile itaque est simul affirmare et negare, vere impossibile est etiam contraria simul inesse: sed aut ambo secundum aliquid, aut alterum secundum aliquid, alterum simpliciter.

CAP. VII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι οὐθέν, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἓν καθ' ἑνὸς ὁτιοῦν. Δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὁρισαμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὂν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὂν εἶναι ψεῦδος, τὸ δὲ τὸ ὂν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι ἀληθές, ὥστε καὶ ὁ λέγων τοῦτο εἶναι ἢ μὴ ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὂν λέγεται μὴ εἶναι ἢ εἶναι οὔτε τὸ μὴ ὄν. (2) Ἔτι ἤτοι τὸ μεταξὺ ἔσται τῆς ἀντιφάσεως, ὥσπερ τὸ φαιὸν μέλανος καὶ λευκοῦ, ἢ ὡς τὸ μηδέτερον ἀνθρώπου καὶ ἵππου. Εἰ μὲν οὖν οὕτως, οὐκ ἂν μεταβάλλοι (ἐκ μὴ ἀγαθοῦ γὰρ εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλει, ἢ ἐκ τούτου εἰς μὴ ἀγαθόν)· νῦν δ' ἀεὶ φαίνεται· οὐ γάρ ἐστι μεταβολὴ ἀλλ' ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ μεταξύ. Εἰ δ' ἔστι μεταξύ, καὶ

At vero nec inter contradictionem possibile est quicquam medium esse, sed necesse est dicere aut negare unumquodque de uno: manifestum autem est primo quidem definientibus, quid verum, quidve falsum est. Dicere namque ens non esse, aut non-ens esse, falsum: ens autem esse, et non-ens non esse, verum est. Quare et qui dicit hoc esse aut non esse, verum dicet, aut mentietur. Sed nec ens dicitur non-esse, aut esse, nec non-ens. (2) Item medium inter contradictionem, aut erit quemadmodum fuscum inter album et nigrum, aut quemadmodum neutrum inter hominem et equum. Si itaque ita est, non mutabitur profecto: ex non-bono namque in bonum mutatur, aut ex hoc in non-bonum: nunc vero semper apparet; non enim est mutatio, nisi ad opposita, et media. Quodsi est me-

οὕτως εἴη ἄν τις εἰς λευκὸν οὐκ ἐκ μὴ λευκοῦ γένεσις· νῦν δ' οὐχ ὁρᾶται. (3) Ἔτι πᾶν τὸ διανοητὸν καὶ νοητὸν ἡ διάνοια ἢ κατάφησιν ἢ ἀπόφησιν· τοῦτο δ' ἐξ ὁρισμοῦ δῆλον ὅταν ἀληθεύῃ ἢ ψεύδηται. Ὅταν μὲν ὡδὶ συνθῇ φᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, ἀληθεύει, ὅταν δὲ ὡδί, ψεύδεται. (4) Ἔτι παρὰ πάσας δεῖ εἶναι τὰς ἀντιφάσεις, εἰ μὴ λόγου ἕνεκα λέγεται· ὥστε καὶ οὔτε ἀληθεύσει τις οὔτ' οὐκ ἀληθεύσει. Καὶ παρὰ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ἔσται, ὥστε καὶ παρὰ γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολή τις ἔσται. (5) Ἔτι ἐν ὅσοις γένεσιν ἡ ἀπόφασις τὸ ἐναντίον ἐπιφέρει, καὶ ἐν τούτοις ἔσται, οἷον ἐν ἀριθμοῖς οὔτε περιττὸς οὔτε οὐ περιττὸς ἀριθμός. Ἀλλ' ἀδύνατον· ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δὲ δῆλον. (6) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡμιόλια τὰ ὄντα ἔσται ἀλλὰ πλείω. Πάλιν γὰρ ἔσται ἀποφῆσαι τοῦτο πρὸς τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τοῦτ' ἔσται τι· ἡ γὰρ οὐσία ἐστί τις αὐτοῦ ἄλλη. (7) Ἔτι ὅταν ἐρομένου εἰ λευκόν ἐστιν εἴπῃ ὅτι οὔ, οὐθὲν ἄλλο ἀποπέφυκεν ἢ τὸ εἶναι· ἀπόφασις δὲ τὸ μὴ εἶναι. (8) Ἐλήλυθε δ' ἐνίοις αὕτη ἡ δόξα ὥσπερ καὶ ἄλλαι τῶν παραδόξων· ὅταν γὰρ λύειν μὴ δύνωνται λόγους ἐριστικούς, ἐνδόντες τῷ λόγῳ σύμφασιν ἀληθὲς εἶναι τὸ συλλογισθέν. Οἱ μὲν οὖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν λέγουσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ πάντων ζητεῖν λόγον. (9) Ἀρχὴ δὲ πρὸς ἅπαντας τούτους ἐξ ὁρισμοῦ. Ὁρισμὸς δὲ γίνεται ἐκ τοῦ σημαίνειν τι ἀναγκαῖον εἶναι αὐτούς· ὁ γὰρ λόγος, οὗ τὸ ὄνομα σημεῖον, ὁρισμὸς γίνεται. Ἔοικε δ' ὁ μὲν Ἡρακλείτου λόγος, λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ ποιεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρου εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως, ὥστε πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθὸν τὸ μῖγμα, ὥστ' οὐθὲν εἰπεῖν ἀληθές.

dium, sic etiam aliqua erit in album non ex non-albo generatio: nunc autem non cernitur. (3) Item omne intellectuale et cogitabile mens aut affirmat, aut negat. Hoc vero ex definitione patet, quum verum dicat, aut mentiatur. Quum enim sic componens dicit aut negat, verum dicit: quum vero sic, mentitur. (4) Item, in omnibus contradictionibus medium esse oportet, nisi orationis gratia dicatur. Quare neque verum dicet aliquis, neque non-verum: et erit præter ens, et non-ens. Quare etiam, præter generationem et corruptionem, transmutatio *substantiæ* aliqua erit. (5) Item in quibuscumque generibus negatio contrarium inducit, in his etiam erit: utputa in numeris nec impar, nec non impar numerus. Sed impossibile est: ex definitione autem est manifestum. (6) Item in infinitum procedet, et entia non solum sesquialtera, sed etiam plura erunt. Rursus namque hoc negare erit ad affirmationem et negationem: et hoc quicquam erit: substantia namque ejus est alia quædam. (7) Item, quum aliquo interrogante an album sit, dicat quod non, nihil aliud negavit, nisi ipsum esse: ipsum vero non esse negatio est. (8) Advenit autem quibusdam opinio ista, sicuti ceteræ quoque præter communem opinionem: quum enim non possunt argumenta contentiosa solvere, cedunt orationi, assentiuntque verum esse quod syllogismo effectum est. Quidam itaque ob talem causam dicunt; quidam vero, propterea quod omnium causam quærunt. (9) Principium vero ad hos omnes, ex definitione. Fit autem definitio ex eo, quod necessarium est aliquid eos significare. Ratio enim, cujus signum est nomen, definitio fit. Videtur autem Heracliti quidem opinio, omnia esse et non esse dicens, vera omnia facere; Anaxagoræ vero, esse aliquod contradictionis medium: quare omnia falsa. Quum enim miscentur, neque bonum, neque non-bonum est illud mixtum. Quare nihil est dicere verum.

CAP. VIII.

Διωρισμένων δὲ τούτων φανερὸν ὅτι καὶ τὰ μοναχῶς λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ πάντων ἀδύνατον ὑπάρχειν, ὥσπερ τινὲς λέγουσιν, οἱ μὲν οὐθὲν φάσκοντες ἀληθὲς εἶναι (οὐθὲν γὰρ κωλύειν φασὶν οὕτως ἅπαντα εἶναι ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι), οἱ δὲ πάντ' ἀληθῆ. Σχεδὸν γὰρ οὗτοι οἱ λόγοι οἱ αὐτοὶ τῷ Ἡρακλείτου· ὁ γὰρ λέγων ὅτι πάντ' ἀληθῆ καὶ πάντα ψευδῆ, καὶ χωρὶς λέγει τῶν λόγων ἑκάτερον τούτων, ὥστ' εἴπερ ἀδύνατα ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι. (2) Ἔτι δὲ φανερῶς ἀντιφάσεις εἰσὶν ἃς οὐχ οἷόντε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι. Οὐδὲ δὴ ψευδεῖς πάσας· καίτοι δόξειέ γ' ἂν μᾶλλον ἐνδέχεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. (3) Ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς τοιούτους λόγους αἰτεῖσθαι δεῖ, καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐπάνω λόγοις, οὐκ εἶναί τι ἢ μὴ εἶναι ἀλλὰ σημαίνειν τι, ὥστε ἐξ ὁρισμοῦ διαλεκτέον λαβόντας τί σημαίνει τὸ ψεῦδος ἢ τὸ ἀληθές. Εἰ δὲ μηθὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀληθὲς φάναι ἢ ἀποφάναι ψεῦδός ἐστιν, ἀδύνατον πάντα ψευδῆ εἶναι· ἀνάγκη γὰρ τῆς ἀντιφάσεως θάτερον εἶναι μόριον ἀληθές. (4) Ἔτι εἰ πᾶν ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀναγκαῖον, ἀδύνατον ἀμφότερα ψευδῆ εἶ-

His autem determinatis, manifestum est quod illa quoque quæ uno modo et de omnibus dicuntur, impossibile est esse, ut quidam aiunt, quidam quidem nullum dicentes verum esse (nihil enim prohibere ita cuncta esse aiunt, uti diametrum commensurabilem esse); quidam vero omnia vera. Fere enim rationes eorum, eædem quæ et Heracliti sunt. Qui enim dicit quod omnia vera et omnia falsa, etiam separatim utramque harum orationum dicit. Quare si illa impossibilia sunt, hæc quoque impossibilia esse necesse est. (2) Item patet quod contradictiones sunt, quas non possibile est simul veras esse. Ergo neque falsas omnes: etsi id videri possit magis contingere ex jam dictis. (3) Ad has tamen omnes rationes petere oportet, ut et in superioribus sermonibus dictum est, non si sit aliquid, aut non sit, sed si aliquid significat. Quare ex definitione disputandum est, accipientibus quid verum quidve falsum significat. Si autem nihil aliud est, quam affirmare aut negare, verum aut falsum est, impossibile est omnia falsa esse. Necesse est enim alteram contradictionis partem veram esse. (4) Item, si omne aut affirmare aut negare necesse est, impossibile est utraque falsa esse: altera enim pars con-

ναι· θάτερον γὰρ μέρος τῆς ἀντιφάσεως ψεῦδός ἐστιν. (5) Συμβαίνει δὴ καὶ τὸ θρυλούμενον πᾶσι τοῖς τοιούτοις λόγοις, αὐτοὺς ἑαυτοὺς ἀναιρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ πάντα ἀληθῆ λέγων καὶ τὸν ἐναντίον αὐτοῦ λόγον ἀληθῆ ποιεῖ, ὥστε τὸν αὑτοῦ οὐκ ἀληθῆ (ὁ γὰρ ἐναντίος οὔ φησιν αὐτὸν ἀληθῆ), ὁ δὲ πάντα ψευδῆ καὶ αὐτὸς αὑτόν. Ἐὰν δ' ἐξαιρῶνται ὁ μὲν τὸν ἐναντίον ὡς οὐκ ἀληθὴς μόνος ἐστίν, ὁ δὲ τὸν αὑτὸς αὑτοῦ ὡς οὐ ψευδής, οὐθὲν ἧττον ἀπείρους συμβαίνει αὐτοῖς αἰτεῖσθαι λόγους ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς· ὁ γὰρ λέγων τὸν ἀληθῆ λόγον ἀληθῆ ἀληθής, τοῦτο δ' εἰς ἄπειρον βαδιεῖται. (6) Φανερὸν δ' ὅτι οὐδ' οἱ πάντα ἠρεμεῖν λέγοντες ἀληθῆ λέγουσιν, οὐδ' οἱ πάντα κινεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἠρεμεῖ πάντα, ἀεὶ ταὐτὰ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ ἔσται, φαίνεται δὲ τοῦτο μεταβάλλον· ὁ γὰρ λέγων ποτὲ αὐτὸς οὐκ ἦν καὶ πάλιν οὐκ ἔσται. Εἰ δὲ πάντα κινεῖται, οὐθὲν ἔσται ἀληθές· πάντα ἄρα ψευδῆ. Ἀλλὰ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον. (7) Ἔτι τὸ ὂν ἀνάγκη μεταβάλλειν· ἔκ τινος γὰρ εἴς τι ἡ μεταβολή. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πάντα ἠρεμεῖ ἢ κινεῖται ποτέ, ἀεὶ δ' οὐθέν· ἔστι γάρ τι ὃ ἀεὶ κινεῖ τὰ κινούμενα, καὶ τὸ πρῶτον ἀκίνητον αὐτό.

tradictionis est falsum. (5) Accidit igitur id quod fertur vulgo his omnibus orationibus, eas se ipsas perimere. Quæ enim omnia vera dicit, contrariam quoque sibi orationem veram facit : quare suam ipsius non veram (contraria namque dicit eam non esse veram) : quæ vero omnia falsa, et hæc se ipsam. Quodsi excipiant illa quidem contrariam, quod sola non vera est, hæc vero se ipsam, quod sola non falsa, nihilominus infinitas accidit eis petere orationes veras et falsas. Qui enim dicit veram orationem esse veram, consentit huic quod vera est : hoc vero in infinitum procedet. (6) Clarum autem est, quod nec illi, qui omnia quiescere dicunt, verum dicunt, nec qui omnia moveri. Etenim si omnia quidem quiescunt, semper eadem vera et falsa erunt : apparet autem hoc transmutari. Qui enim hoc dicit, aliquando ipse non erat, et rursus non erit. Si vero omnia moventur, nihil erit verum : cuncta ergo falsa. Sed demonstratum est hoc impossibile esse. (7) Item necesse est, ens transmutari : ex aliquo namque ad aliquid transmutatio. At vero, nec omnia quiescunt aut moventur aliquando, semper vero nihil. Est enim quiddam, quod semper movet ea quæ moventur : et primum movens, ipsum immobile est.

LIBER IV.

CAP. I.

Ἀρχὴ λέγεται ἡ μὲν ὅθεν ἄν τις τοῦ πράγματος κινηθείη πρῶτον, οἷον τοῦ μήκους καὶ ὁδοῦ ἐντεῦθεν μὲν αὕτη ἀρχή, ἐξ ἐναντίας δ' ἑτέρα· ἡ δὲ ὅθεν ἂν κάλλιστα ἕκαστον γένοιτο, οἷον καὶ μαθήσεως οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀρχῆς ἐνίοτε ἀρκτέον, ἀλλ' ὅθεν ῥᾷστ' ἂν μάθοι· ἡ δὲ ὅθεν πρῶτον γίνεται ἐνυπάρχοντος, οἷον ὡς πλοίου τρόπις καὶ οἰκίας θεμέλιος, καὶ τῶν ζῴων οἱ μὲν καρδίαν, οἱ δὲ ἐγκέφαλον, οἱ δ' ὅ τι ἂν τύχωσι τοιοῦτον ὑπολαμβάνουσιν. (2) Ἡ δὲ ὅθεν γίγνεται πρῶτον μὴ ἐνυπάρχοντος καὶ ὅθεν πρῶτον ἡ κίνησις πέφυκεν ἄρχεσθαι καὶ ἡ μεταβολή, οἷον τὸ τέκνον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡ μάχη ἐκ τῆς λοιδορίας· ἡ δὲ οὗ κατὰ προαίρεσιν κινεῖται τὰ κινούμενα καὶ μεταβάλλει τὰ μεταβάλλοντα, ὥσπερ αἵ τε κατὰ πόλεις ἀρχαὶ καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ βασιλεῖαι καὶ τυραννίδες ἀρχαὶ λέγονται, καὶ αἱ τέχναι, καὶ τούτων αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μάλιστα. (3) Ἔτι ὅθεν γνωστὸν τὸ πρᾶγμα πρῶτον καὶ αὕτη ἀρχὴ λέγεται τοῦ πράγματος, οἷον τῶν ἀποδείξεων αἱ ὑποθέσεις. Ἰσαχῶς δὲ καὶ τὰ αἴτια λέγεται· πάντα γὰρ τὰ αἴτια ἀρχαί. (4) Πασῶν μὲν οὖν κοινὸν τῶν ἀρχῶν τὸ πρῶτον εἶναι ὅθεν ἢ ἔστιν ἢ γίγνεται ἢ γιγνώσκεται· τούτων δὲ αἱ μὲν ἐνυπάρχουσαί εἰσιν αἱ δὲ ἐκτός. (5) Διὸ ἥ τε φύσις ἀρχὴ καὶ τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ προαίρεσις καὶ οὐσία καὶ τὸ οὗ ἕνεκα· πολλῶν γὰρ καὶ τοῦ γνῶναι καὶ τῆς κινήσεως ἀρχὴ τἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

Principium hoc quidem dicitur illud rei, a quo quis primum movetur : utputa, magnitudinis, et viæ, hinc quidem hoc principium est, ex opposito vero aliud. Aliud principium est illud unde quodque optime fiat : ut doctrinæ, non a primo ac rei principio aliquando inchoandum est, sed unde quis facilius discat. Aliud autem, a quo primo insito fit : ut navis, carina; et domus, fundamentum : animalium quoque quidam cor, quidam cerebrum, quidam quodcumque tale contingit, putant. (2) Aliud vero a quo primo non insito fit, et a quo primo natura aptus est motus inchoari, et transmutatio, ut proles, ex patre et matre; et bellum, ex contumelia. Aliud porro id, ad cujus electionem moventur quæ moventur, et mutantur quæ mutantur : quemadmodum civitatum principatus, potentiæ, regna, et tyrannides principia dicuntur : etiam artes, et ex his maxime architectonicæ. (3) Item, unde primum res cognita est, illud quoque principium rei dicitur : utputa, demonstrationum suppositiones. Toties autem causæ quoque dicuntur : omnes namque causæ, principia. (4) Omnibus igitur principiis commune est, esse primum unde aut est, aut fit, aut cognoscitur. Horum vero quædam intrinsecus, quædam extrinsecus sunt. (5) Quare et natura principium est, et elementum, et mens, et electio, et substantia, et quod cujus causa. Multis etenim et cognitionis et motus principium ipsum bonum et honestum.

CAP. II.

Αἴτιον λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ γίγνεταί τι ἐνυπάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος τῆς φιάλης, καὶ τὰ τούτων γένη· ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα, τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι, καὶ τὰ τούτου γένη, οἷον τοῦ διὰ πασῶν τὰ δύο πρὸς ἓν καὶ ὅλως ὁ ἀριθμός, καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ. (2) Ἔτι ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἡ πρώτη ἢ τῆς ἠρεμήσεως, οἷον ὁ βουλεύσας αἴτιος, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ τέκνου, καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου καὶ τὸ μεταβλητικὸν τοῦ μεταβάλλοντος. (3) Ἔτι ὡς τὸ τέλος· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια. Διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φαμέν, ἵνα ὑγιαίνῃ, καὶ εἰπόντες οὕτως οἰόμεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. Καὶ ὅσα δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους, οἷον τῆς ὑγιείας ἡ ἰσχνασία ἢ ἡ κάθαρσις ἢ τὰ φάρμακα ἢ τὰ ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἕνεκά ἐστι, διαφέρει δὲ ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ὄργανα τὰ δ' ἔργα. (4) Τὰ μὲν οὖν αἴτια σχεδὸν τοσαυταχῶς λέγεται, συμβαίνει δὲ πολλαχῶς λεγομένων τῶν αἰτίων καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ αἴτια εἶναι, οὐ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τοῦ ἀνδριάντος καὶ ἡ ἀνδριαντοποιικὴ καὶ ὁ χαλκός, οὐ καθ' ἕτερόν τι ἀλλ' ᾗ ἀνδριάς, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς ὕλη τὸ δ' ὡς ὅθεν ἡ κίνησις· καὶ ἀλλήλων αἴτια, οἷον τὸ πονεῖν τῆς εὐεξίας καὶ αὕτη τοῦ πονεῖν· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς τέλος τὸ δ' ὡς ἀρχὴ κινήσεως. (5) Ἔτι δὲ ταὐτὸ ἐνίοτε τῶν ἐναντίων ἐστίν· ὃ γὰρ παρὸν αἴτιον τουδί, τοῦτ' ἀπὸν αἰτιώμεθα ἐνίοτε τοῦ ἐναντίου, οἷον τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυβερνήτου τῆς τοῦ πλοίου ἀνατροπῆς, οὗ ἦν ἡ παρουσία αἰτία τῆς σωτηρίας. Ἄμφω δέ, καὶ ἡ παρουσία καὶ ἡ στέρησις, αἴτια ὡς κινοῦντα. (6) Ἅπαντα δὲ τὰ νῦν εἰρημένα αἴτια εἰς τέτταρας τρόπους πίπτει τοὺς φανερωτάτους. Τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν σωμάτων, καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος, ὡς τὸ ἐξ οὗ αἰτιά ἐστιν· τούτων δὲ τὰ μὲν ὡς τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὰ μέρη, τὰ δὲ ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, τό τε ὅλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ εἶδος. (7) Τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ βουλεύσας καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν, πάντα ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ στάσεως. Τὰ δ' [ἄλλα] ὡς τὸ τέλος καὶ τἀγαθὸν τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα βέλτιστον καὶ τέλος τῶν ἄλλων ἐθέλει εἶναι. Διαφερέτω δὲ μηδὲν αὐτὸ εἰπεῖν ἀγαθὸν ἢ φαινόμενον ἀγαθόν. (8) Τὰ μὲν οὖν αἴτια ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι τῷ εἴδει, τρόποι δὲ τῶν αἰτίων ἀριθμῷ μέν εἰσι πολλοί, κεφαλαιούμενοι δὲ καὶ οὗτοι ἐλάττους. Λέγεται γὰρ αἴτια πολλαχῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοειδῶν προτέρως καὶ ὑστέρως ἄλλο ἄλλου, οἷον ὑγιείας ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ τεχνίτης, καὶ τοῦ διὰ πασῶν τὸ διπλάσιον καὶ ἀριθμός, καὶ ἀεὶ τὰ περιέχοντα ὁτιοῦν τῶν καθ' ἕκαστα. (9) Ἔτι δ' ὡς τὸ συμβεβηκὸς καὶ τὰ

Causa vero uno modo dicitur id, ex quo insito aliquid fit, ut æs statuæ, et argentum pateræ causa est, et horum genera. Alio vero, species, et exemplar. Hæc autem est ratio ejus quod quid erat esse, et hujus genera : ut ipsius diapason, duo ad unum; et simpliciter, numerus, et partes, quæ in hac ratione sunt. (2) Item, unde principium mutationis primum, aut quietis, ut qui consuluit, causa est, et pater, prolis : simpliciter, faciens, ejus quod factum est; et transmutativum, transmutati. (3) Item, ut finis : hæc autem est cujus causa, ut ambulandi sanitas. Propter quid enim ambulat? dicimus, Ut sanetur. Et quum ita diximus, putamus causam reddidisse. Et quæcumque inter illud movens et finem media fiunt : ut sanitatis, attenuatio, purgatio, medicamenta, aut instrumenta : omnia etenim hæc finis gratia sunt, differunt vero ab invicem, eo quod hæc quidem instrumenta, illa vero ut opera sunt. (4) Causæ itaque fere toties dicuntur. At quum multifariam causæ dicantur, accidit multas quoque ejusdem causas esse, non secundum accidens : ut statuæ, et ars statuaria, et ipsum æs, non secundum aliud quippiam, sed prout statua est : non tamen eodem modo; sed hoc quidem ut materia, illud vero ut unde motus. Et invicem causas esse : ut laborare, bonæ habitudinis; hæc vero, laborandi : non tamen eodem modo, sed hæc quidem ut finis, illud vero principium motûs. (5) Item, idem aliquando contrariorum causa est. Quod enim quum adsit, alicujus causa est : idem, quum absit, causam contrarii nonnunquam dicimus : ut absentiam gubernatoris, naufragii : cujus præsentia, salutis causa erat. Ambæ autem, et præsentia et privatio, tanquam moventes causæ sunt. (6) Omnes autem nunc dictæ causæ, in quattuor incidunt manifestissimos modos : elementa etenim syllabarum, et materia factorum, et ignis, et terra, et omnia hujuscemodi corporum, partes quoque totius, et suppositiones conclusionis, causæ sunt ut ex quo. Harum vero hæc quidem tanquam subjectum, ut partes : hæc vero tanquam quod quid erat esse, ut totum, et compositio, et species. (7) Semen vero, et medicus, et consiliator et simpliciter efficiens, omnia unde transmutationis aut status principium. Alia vero, tanquam finis et bonum quidem ceterorum : quod enim cujus causa, optimum et finis ceterorum vult esse : nil autem differat, bonum id an apparens bonum dicatur. (8) Hæ itaque causæ, ac tot specie sunt. Modi autem causarum, numero quidem multi sunt, pauciores vero fiunt per reductionem in capita. Dicuntur etenim causæ multipliciter, et earum quæ ejusdem speciei sunt, prius videlicet et posterius alia, quam alia : ut sanitatis, medicus, et artifex : et ipsius diapason, duplum, et numerus, et illa semper, quæ continent quodcumque particularium. (9) Item, ut ipsum accidens, et eorum genera,

τούτων γένη, οἷον ἀνδριάντος ἄλλως Πολύκλειτος καὶ ἄλλως ἀνδριαντοποιός, ὅτι συμβέβηκε τῷ ἀνδριαντοποιῷ Πολυκλείτῳ εἶναι, καὶ τὰ περιέχοντα δὲ τὸ συμβεβηκός, οἷον ἄνθρωπος αἴτιος ἀνδριάντος, ἢ καὶ ὅλως ζῷον, ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος ζῷον. (10) Ἔστι δὲ καὶ τῶν συμβεβηκότων ἄλλα ἄλλων πορρώτερον καὶ ἐγγύτερον, οἷον εἰ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μουσικὸς αἴτιος λέγοιτο τοῦ ἀνδριάντος, ἀλλὰ μὴ μόνον Πολύκλειτος ἢ ἄνθρωπος. [Παρὰ] πάντα δὲ καὶ τὰ οἰκείως λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς τὰ μὲν ὡς δυνάμενα λέγεται τὰ δ' ὡς ἐνεργοῦντα, οἷον τοῦ οἰκοδομεῖσθαι οἰκοδόμος ἢ οἰκοδομῶν οἰκοδόμος. (11) Ὁμοίως δὲ λεχθήσεται καὶ ἐφ' ὧν αἴτια τὰ αἴτια τοῖς εἰρημένοις, οἷον τοῦδε τοῦ ἀνδριάντος ἢ ἀνδριάντος ἢ ὅλως εἰκόνος, καὶ χαλκοῦ τοῦδε ἢ χαλκοῦ ἢ ὅλως ὕλης· καὶ ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων ὡσαύτως. Ἔτι δὲ συμπλεκόμενα καὶ ταῦτα κἀκεῖνα λεχθήσεται, οἷον οὐ Πολύκλειτος οὐδὲ ἀνδριαντοποιός, ἀλλὰ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιός. (12) Ἀλλ' ὅμως ἅπαντά γε ταῦτ' ἐστὶ τὸ μὲν πλῆθος ἕξ, λεγόμενα δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ὡς τὸ καθ' ἕκαστον, ἢ ὡς τὸ γένος αὐτοῦ, ἢ ὡς τὸ συμβεβηκός, ἢ ὡς τὸ γένος τοῦ συμβεβηκότος, ἢ ὡς συμπλεκόμενα ταῦτα, ἢ ἁπλῶς λεγόμενα, πάντα δὲ ἢ ὡς ἐνεργοῦντα ἢ κατὰ δύναμιν. Διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅτι τὰ μὲν ἐνεργοῦντα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἅμα ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν [αὐτά τε] καὶ ὧν αἴτια, οἷον ὅδε ὁ ἰατρεύων τῷδε τῷ ὑγιαζομένῳ, καὶ ὅδε ὁ οἰκοδόμος τῷδε τῷ οἰκοδομουμένῳ, τὰ δὲ κατὰ δύναμιν οὐκ ἀεί· φθείρεται γὰρ οὐχ ἅμα ἡ οἰκία καὶ ὁ οἰκοδόμος.

ut statuæ, aliter Polycletus, et aliter statuarius : quia accidit statuario, Polycleto esse : et ea quæ continent accidens, ut homo causa statuæ, aut simpliciter animal, quoniam Polycletus, homo, homo autem animal est. (10) Est autem accidentium quoque aliud alio remotius, et propinquius : utputa, si albus et musicus dicantur statuæ causa, et non solum Polycletus aut homo. Præter omnes autem, quæ propriæ dicuntur, quæve secundum accidens, aliæ ut in potentia dicuntur, aliæ ut agentes : ut ædificii exstruendi, ædificator, aut ædificans ædificator. (11) Similiter autem dictis etiam de iis dicetur quorum causæ sunt : ut hujus statuæ, aut statuæ, aut simpliciter imaginis : aut hujus æris, aut æris, aut simpliciter materiæ : et de accidentibus similiter. Item, hæ et illæ, conjunctæ dicentur : ut puta non Polycletus, nec statuarius, sed Polycletus statuarius. (12) Attamen hæ omnes, multitudine quidem sex sunt; dicuntur autem dupliciter : aut enim ut singulare, aut ut genus ejus; aut ut accidens, aut ut genus accidentis; aut ut conjunctæ, aut simpliciter dictæ : item tanquam agentes, aut secundum potentiam. Differunt autem, eo quod agentes quidem et singulares simul sunt et non sunt, tam ipsæ quam illa quorum causæ sunt : veluti hic medicans, huic convalescenti; et hic ædificator, huic quod ædificatur. Quod vero secundum potentiam, non semper : corrumpitur enim non simul domus et ædificator.

CAP. III.

Στοιχεῖον λέγεται ἐξ οὗ σύγκειται πρώτου ἐνυπάρχοντος, ἀδιαιρέτου τῷ εἴδει εἰς ἕτερον εἶδος, οἷον φωνῆς στοιχεῖα ἐξ ὧν σύγκειται ἡ φωνὴ καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλας φωνὰς ἑτέρας τῷ εἴδει αὐτῶν, ἀλλὰ κἂν διαιρῆται, τὰ μόρια ὁμοειδῆ, οἷον ὕδατος τὸ μόριον ὕδωρ, ἀλλ' οὐ τῆς συλλαβῆς. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα λέγουσιν οἱ λέγοντες, εἰς ἃ διαιρεῖται τὰ σώματα ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλα εἴδει διαφέροντα· καὶ εἴτε ἓν εἴτε πλείω τὰ τοιαῦτα, ταῦτα στοιχεῖα λέγουσιν. (3) Παραπλησίως δὲ καὶ τὰ τῶν διαγραμμάτων στοιχεῖα λέγεται, καὶ ὅλως τὰ τῶν ἀποδείξεων· αἱ γὰρ πρῶται ἀποδείξεις καὶ ἐν πλείοσιν ἀποδείξεσιν ἐνυπάρχουσαι, αὗται στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων λέγονται· εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι συλλογισμοὶ οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν τριῶν δι' ἑνὸς μέσου. (4) Καὶ μεταφέροντες δὲ στοιχεῖον καλοῦσιν ἐντεῦθεν, ὃ ἂν ἓν ὂν καὶ μικρὸν ἐπὶ πολλὰ ᾖ χρήσιμον. Διὸ καὶ τὸ μικρὸν καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον στοιχεῖον λέγεται. Ὅθεν ἐλήλυθε τὰ μάλιστα καθόλου στοιχεῖα εἶναι, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἓν ὂν καὶ ἁπλοῦν ἐν πολλοῖς ὑπάρχει ἢ πᾶσιν ἢ ὅτι πλείστοις· καὶ τὸ ἓν καὶ τὴν στιγμὴν ἀρχάς τισι δοκεῖ εἶναι. (5) Ἐπεὶ οὖν τὰ καλούμενα γένη καθόλου καὶ ἀδιαίρετα (εἷς γάρ ἐστι

Elementum dicitur, ex quo componitur primo inexistente indivisibili specie in aliam speciem : ut vocis elementa ex quibus componitur vox, et in quæ ultima dividitur; illa vero non amplius in alias voces ab ipsis specie diversas; sed etsi dividantur, particulæ tamen eorum ejusdem speciei sunt, ut aquæ particula, aqua, sed non syllabæ. (2) Similiter etiam corporum elementa dicunt, ea dicentes ultima, in quæ corpora dividuntur : illa vero, non amplius in alia specie differentia corpora; et sive unum, sive plura hujuscemodi sint, hæc elementa aiunt. (3) Similiter autem figurationum quoque elementa dicuntur, ac simpliciter demonstrationum. Primæ enim demonstrationes, et quæ in pluribus demonstrationibus insunt, hæ elementa demonstrationum dicuntur. Sunt autem tales, primi ex tribus per unum medium syllogismi. (4) Hinc autem metaphorice appellant etiam elementum, quod unum et parvum exsistens, ad plura utile sit. Quare et parvum, et simplex, et indivisibile, elementum dicitur. Unde et evenit, quæ et maxime universalia sunt, elementa esse : quoniam quum unumquodque eorum unum et simplex sit, in multis, aut omnibus, aut quamplurimis inest. Et unum, et punctum, principia quibusdam esse videntur. (5) Quum itaque illa, quæ genera vocantur, universalia et indivisibilia sint (una enim

λόγος αὐτῶν), στοιχεῖα τὰ γένη λέγουσί τινες, καὶ μᾶλλον ἢ τὴν διαφοράν, ὅτι καθόλου μᾶλλον τὸ γένος· ᾧ μὲν γὰρ ἡ διαφορὰ ὑπάρχει, καὶ τὸ γένος ἀκολουθεῖ, ᾧ δὲ τὸ γένος, οὐ παντὶ ἡ διαφορά. Ἁπάντων δὲ κοινὸν τὸ εἶναι στοιχεῖον ἑκάστου τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον ἑκάστῳ.

est ipsorum ratio), genera quidam dicunt elementa, et magis quam differentiam, quoniam genus magis universale est. Cuicumque enim differentia inest, genus quoque sequitur illud : cui vero genus, non utique differentia. Omnibus vero commune est, illud cujusque esse elementum, quod primum cuique inest.

CAP. IV.

Φύσις λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἡ τῶν φυομένων γένεσις, οἷον εἴ τις ἐπεκτείνας λέγοι τὸ υ, ἕνα δὲ ἐξ οὗ φύεται πρώτου τὸ φυόμενον ἐνυπάρχοντος· ἔτι ὅθεν ἡ κίνησις ἡ πρώτη ἐν ἑκάστῳ τῶν φύσει ὄντων ἐν αὐτῷ ᾗ αὐτὸ ὑπάρχει. (2) Φύεσθαι δὲ λέγεται ὅσα αὔξησιν ἔχει δι' ἑτέρου τῷ ἅπτεσθαι καὶ συμπεφυκέναι ἢ προσπεφυκέναι ὥσπερ τὰ ἔμβρυα. Διαφέρει δὲ σύμφυσις ἁφῆς· ἔνθα μὲν γὰρ οὐθὲν παρὰ τὴν ἁφὴν ἕτερον ἀνάγκη εἶναι, ἐν δὲ τοῖς συμπεφυκόσιν ἔστι τι ἓν τὸ αὐτὸ ἐν ἀμφοῖν, ὃ ποιεῖ ἀντὶ τοῦ ἅπτεσθαι συμπεφυκέναι καὶ εἶναι ἓν κατὰ τὸ συνεχὲς καὶ ποσόν, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὸ ποιόν. (3) Ἔτι δὲ φύσις λέγεται ἐξ οὗ πρώτου ἢ ἔστιν ἢ γίγνεταί τι τῶν φύσει ὄντων, ἀρυθμίστου ὄντος καὶ ἀμεταβλήτου ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς αὐτοῦ, οἷον ἀνδριάντος καὶ τῶν σκευῶν τῶν χαλκῶν ὁ χαλκὸς ἡ φύσις λέγεται, τῶν δὲ ξυλίνων ξύλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων γάρ ἐστιν ἕκαστον διασωζομένης τῆς πρώτης ὕλης· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ τῶν φύσει ὄντων τὰ στοιχεῖά φασιν εἶναι φύσιν, οἱ μὲν πῦρ, οἱ δὲ γῆν, οἱ δ' ἀέρα, οἱ δ' ὕδωρ, οἱ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον λέγοντες, οἱ δ' ἔνια τούτων, οἱ δὲ πάντα ταῦτα. (4) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον λέγεται ἡ φύσις ἡ τῶν φύσει ὄντων οὐσία, οἷον οἱ λέγοντες τὴν φύσιν εἶναι τὴν πρώτην σύνθεσιν, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς λέγει ὅτι

φύσις οὐθενός ἐστιν ἐόντων,
ἀλλὰ μόνον μῖξίς τε διάλλαξίς τε μιγέντων
ἐστί, φύσις δ' ἐπὶ τοῖς ὀνομάζεται ἀνθρώποισιν.

Διὸ καὶ ὅσα φύσει ἐστὶν ἢ γίγνεται, ἤδη ὑπάρχοντος ἐξ οὗ πέφυκε γίγνεσθαι ἢ εἶναι, οὔπω φαμὲν τὴν φύσιν ἔχειν, ἂν μὴ ἔχῃ τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν. (5) Φύσει μὲν οὖν τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν, οἷον τὰ ζῷα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν· φύσις δὲ ἥ τε πρώτη ὕλη, καὶ αὕτη διχῶς, ἢ ἡ πρὸς αὐτὸ πρώτη ἢ ἡ ὅλως πρώτη (οἷον τῶν χαλκῶν ἔργων πρὸς αὐτὰ μὲν πρῶτος ὁ χαλκός, ὅλως δ' ἴσως ὕδωρ, εἰ πάντα τὰ τηκτὰ ὕδωρ), καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τέλος τῆς γενέσεως. Μεταφορᾷ δ' ἤδη καὶ ὅλως πᾶσα οὐσία φύσις λέγεται διὰ ταύτην, ὅτι καὶ ἡ φύσις οὐσία τίς ἐστιν. (6) Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων ἡ πρώτη φύσις καὶ κυρίως λεγομένη ἐστὶν ἡ οὐσία ἡ τῶν ἐχόντων ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς ᾗ αὐτά· ἡ γὰρ ὕλη τῷ ταύτης δεκτικὴ εἶναι λέγεται φύσις, καὶ αἱ γενέσεις καὶ τὸ φύεσθαι τῷ ἀπὸ ταύτης εἶναι κινήσεις. Καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῶν φύσει ὄντων αὕτη ἐστὶν ἐνυπάρχουσά πως ἢ δυνάμει ἢ ἐντελεχείᾳ.

Natura dicitur uno quidem modo nascentium generatio : ut si quis producta voce dicat φῦσις. Alio vero, ex quo primo inexsistente generatur quod gignitur. Item, unde primus motus in unoquoque eorum quæ naturâ sunt, in eo secundum quod ipsum est. (2) Nasci autem dicuntur, quæcumque incrementum per aliud habent, tangendo, et connascendo, aut adnascendo, sicuti embryones. Differt autem connascentia (*sic Græci appellant* concretionis *modum*) a tactu : hic enim nihil aliud præter tactum necesse est esse; in connascentibus vero est quiddam unum in ambobus idem, quod pro eo quod se contingant, facit ut connascantur, et unum secundum continuationem et quantitatem, et non secundum qualitatem sint. (3) Item natura dicitur, ex quo primo inordinato exsistente, et immobili ex sua potentia, aut est aut fit aliquid eorum quæ natura sunt, ut statuæ, vasorumque æneorum, æs, natura dicitur, ligneorum vero lignum : similiter autem et de ceteris. Ex his enim unumquodque est, prima materia salva. Hoc enim modo etiam eorum quæ natura sunt elementa dicunt esse naturam : quidam ignem, quidam terram, quidam aerem, quidam aquam, quidam aliquid aliud tale dicentes, et quidam aliqua horum, quidam vero hæc omnia. (4) Alio item modo, natura dicitur substantia eorum quæ natura sunt : veluti qui dicunt, naturam esse primam compositionem, sicut Empedocles dicit, quod

nullius entium natura est,
sed mistio solum, et mixtorum permutatio
est; natura vero ab hominibus nominatur.

Quare et quæcumque natura sunt aut fiunt, jam exsistente, ex quo aptum est fieri aut esse, nondum dicimus naturam habere, si speciem et formam non habeant. (5) Naturâ igitur est, quod ex ambobus his est : ut animalia, et partes eorum. Natura vero est et prima materia, et hæc dupliciter : aut quæ ad ipsum prima, aut simpliciter prima (utputa operum æneorum, ad ipsa quidem æs primum; simpliciter autem, aqua fortassis, si omnia quidem liquabilia aqua); et species, et substantia : hæc autem est generationis finis. Metaphorice vero jam omnino omnis substantia, natura propter hanc dicitur : quoniam et natura est aliqua substantia. (6) Ex dictis itaque prima et quæ proprie dicitur natura, est substantia eorum quæ in se ipsis, ut ipsa sunt, motus principium habent. Materia enim eo quod hujus est susceptiva, dicitur natura : generationes autem, ac ipsum nasci, eo quod ab hac motus sunt. Atque principium motus eorum, quæ natura sunt, hæc est, insita quodam modo aut potentiâ, aut actu.

CAP. V.

Ἀναγκαῖον λέγεται, οὗ ἄνευ οὐκ ἐνδέχεται ζῆν ὡς συναιτίου, οἷον τὸ ἀναπνεῖν καὶ ἡ τροφὴ τῷ ζῴῳ ἀναγκαῖον· ἀδύνατον γὰρ ἄνευ τούτων εἶναι. Καὶ ὧν ἄνευ τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐνδέχεται ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, ἢ τὸ κακὸν ἀποβαλεῖν ἢ στερηθῆναι, οἷον τὸ πιεῖν τὸ φάρμακον ἀναγκαῖον ἵνα μὴ κάμνῃ, καὶ τὸ πλεῦσαι εἰς Αἴγιναν ἵν' ἀπολάβῃ τὰ χρήματα. (2) Ἔτι τὸ βίαιον καὶ ἡ βία· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ παρὰ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν προαίρεσιν ἐμποδίζον καὶ κωλυτικόν. Τὸ γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται, διὸ καὶ λυπηρόν, ὥσπερ καὶ Εὔηνός φησι

Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφυ.

Καὶ ἡ βία ἀνάγκη τις, ὥσπερ καὶ Σοφοκλῆς λέγει

Ἀλλ' ἡ βία με ταῦτ' ἀναγκάζει ποιεῖν.

Καὶ δοκεῖ ἡ ἀνάγκη ἀμετάπειστόν τι εἶναι, ὀρθῶς· ἐναντίον γὰρ τῇ κατὰ τὴν προαίρεσιν κινήσει καὶ κατὰ τὸν λογισμόν. (3) Ἔτι τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἀναγκαῖόν φαμεν οὕτως ἔχειν. Καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἀναγκαῖον καὶ τἆλλα λέγεταί πως ἅπαντα ἀναγκαῖα· τό τε γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν τότε, ὅταν μὴ ἐνδέχηται κατὰ τὴν ὁρμὴν διὰ τὸ βιαζόμενον, ὡς ταύτην ἀνάγκην οὖσαν, δι' ἣν μὴ ἐνδέχεται ἄλλως· (4) καὶ ἐπὶ τῶν συναιτίων τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ὡσαύτως· ὅταν γὰρ μὴ ἐνδέχηται ἔνθα μὲν τὸ ἀγαθὸν ἔνθα δὲ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι ἄνευ τινῶν, ταῦτα ἀναγκαῖα καὶ ἡ αἰτία ἀνάγκη τίς ἐστιν αὕτη. (5) Ἔτι ἡ ἀπόδειξις τῶν ἀναγκαίων, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, εἰ ἀποδέδεικται ἁπλῶς· τούτου δ' αἴτια τὰ πρῶτα, εἰ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός. Τῶν μὲν δὴ ἕτερον αἴτιον τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι, τῶν δὲ οὐθέν, ἀλλὰ διὰ ταῦτα ἕτερά ἐστιν ἐξ ἀνάγκης. (6) Ὥστε τὸ πρῶτον καὶ κυρίως ἀναγκαῖον τὸ ἁπλοῦν ἐστιν· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐνδέχεται πλεοναχῶς ἔχειν, ὥστ' οὐδὲ ἄλλως καὶ ἄλλως· ἤδη γὰρ πλεοναχῶς ἂν ἔχοι. Εἰ ἄρα ἐστὶν ἄττα ἀΐδια καὶ ἀκίνητα, οὐθὲν ἐκείνοις ἐστὶ βίαιον οὐδὲ παρὰ φύσιν.

Necessarium dicitur, sine quo non contingit vivere, tanquam concausa : ut respirare, et alimentum animali necessarium est : impossibile enim est, absque his animal esse. Et sine quibus bonum non contingit aut esse aut fieri, sive aliquid mali repellere, aut eo privari, ut bibere potionem medicatam, necessarium est, ut non ægrotet; et in Æginam navigare, ut pecuniam recipiat. (2) Item, violentum, et vis : hoc autem est, quod præter propositum et electionem obstat, et prohibet. Violentum enim, necessarium dicitur : quare etiam triste, ut Evenus quoque ait,

Omne namque necessarium res tristis est.

Et vis necessitas quædam est, quemadmodum Sophocles etiam dicit :

Sed vis me cogit ista facere.

Et recte necessitas videtur inevitabile quiddam esse : contrarium enim voluntario et secundum cogitationem motui est. (3) Item, quod non potest aliter se habere, necesse dicimus, ita se habere : et secundum hoc necessarium cetera quoque omnia dicuntur quodammodo necessaria. Nam et quod vi fit necessarium aut agere aut pati tunc dicitur, quum non possit propter illud, quod vim infert, secundum propositum fieri, tanquam illa exsistente necessitate, propter quam non potest aliter : (4) et in eis quæ concausæ vivendi, et boni sunt, similiter. Quum enim non possit hic quidem ipsum bonum, hic vero ipsum vivere, contingere simul et esse sine quibusdam, hæc necessaria : et hæc causa, necessitas quædam est. (5) Item, demonstratio necessariorum : quoniam non potest aliter se habere, si simpliciter demonstratum est. Hujus vero causæ ipsa prima, si impossibile est aliter se habere, ex quibus fit syllogismus. Quorumdam itaque alia est causa, ut necessaria sint : quorumdam vero nihil, sed propter hæc, alia necessario sunt. (6) Quare primum et proprie necessarium est, quod simplex est : hoc enim non potest multipliciter se habere : quapropter, nec aliter et aliter : etenim multipliciter se haberet. Si igitur aliqua perpetua et immobilia sunt, nihil in eis violentum, aut præter naturam est.

CAP. VI.

Ἓν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δε καθ' αὑτό· κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οἷον Κορίσκος καὶ τὸ μουσικὸν καὶ Κορίσκος μουσικός· ταὐτὸ γὰρ εἰπεῖν Κορίσκος καὶ τὸ μουσικὸν [ἕν], καὶ Κορίσκος μουσικός, καὶ τὸ μουσικὸν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ μουσικὸς καὶ δίκαιος Κορίσκος· πάντα γὰρ ταῦτα ἓν λέγεται κατὰ συμβεβηκός, τὸ μὲν δίκαιον καὶ τὸ μουσικόν, ὅτι μιᾷ οὐσίᾳ συμβέβηκεν, τὸ δὲ μουσικὸν καὶ Κορίσκος, ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν. (2) Ὁμοίως δὲ τρόπον τινὰ καὶ ὁ μουσικὸς Κόρισκος τῷ Κορίσκῳ ἕν, ὅτι θάτερον τῶν μορίων θατέρῳ συμβέβηκε τῶν ἐν τῷ λόγῳ, οἷον τὸ μουσικὸν τῷ Κορίσκῳ, καὶ ὁ μουσικὸς Κορίσκος δικαίῳ Κορίσκῳ, ὅτι ἑκατέρου μέ-

Unum dicitur uno modo secundum accidens : altero, per se. Secundum accidens quidem, Coriscus, et musicum, et Coriscus musicus. Idem enim est dicere Coriscus et musicum unum *sunt*, et Coriscus musicus : et musicum et justum, et musicus et justus Coriscus. Cuncta etenim hæc, unum dicuntur secundum accidens : justum quidem et musicum, quoniam uni substantiæ accidunt; musicum vero, et Coriscus, quoniam alterum alteri accidit. (2) Similiter etiam quodammodo musicus Coriscus, cum Corisco unum est : quoniam altera partium earum quæ in oratione sunt, alteri accidit : utputa musicum Corisco, et musicus Coriscus justo Corisco, quoniam utriusque pars una eidem uni acci-

ρος τῷ αὐτῷ ἑνὶ συμβέβηκεν ἕν. (3) Ὡσαύτως δὲ κἂν ἐπὶ γένους κἂν ἐπὶ τῶν καθόλου τινὸς ὀνομάτων λέγηται τὸ συμβεβηκός, οἷον ὅτι ἄνθρωπος τὸ αὐτὸ καὶ μουσικὸς ἄνθρωπος· ἢ γὰρ ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ μιᾷ οὔσῃ οὐσίᾳ συμβέβηκε τὸ μουσικόν, ἢ ὅτι ἄμφω τῶν καθ' ἕκαστόν τινι συμβέβηκεν, οἷον Κορίσκῳ· πλὴν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ἄμφω ὑπάρχει, ἀλλὰ τὸ μὲν ἴσως ὡς γένος καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, τὸ δὲ ὡς ἕξις ἢ πάθος τῆς οὐσίας. Ὅσα μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται ἕν, τοῦτον τὸν τρόπον λέγεται. (4) Τῶν δὲ καθ' ἑαυτὰ ἓν λεγομένων τὰ μὲν λέγεται τῷ συνεχῆ εἶναι, οἷον φάκελλος δεσμῷ καὶ ξύλα κόλλῃ, καὶ γραμμὴ κἂν κεκαμμένη ᾖ, συνεχὴς δέ, μία λέγεται, ὥσπερ καὶ τῶν μερῶν ἕκαστον, οἷον σκέλος καὶ βραχίων. (5) Αὐτῶν δὲ τούτων μᾶλλον ἓν τὰ φύσει συνεχῆ ἢ τέχνῃ. Συνεχὲς δὲ λέγεται, οὗ κίνησις μία καθ' αὑτὸ καὶ μὴ οἷόντε ἄλλως· μία δ' οὗ ἀδιαίρετος, ἀδιαίρετος δὲ κατὰ χρόνον. Καθ' αὑτὰ δὲ συνεχῆ ὅσα μὴ ἁφῇ ἕν· εἰ γὰρ θείης ἁπτόμενα ἀλλήλων ξύλα, οὐ φήσεις ταῦτα εἶναι ἓν οὔτε ξύλον οὔτε σῶμα οὔτ' ἄλλο συνεχὲς οὐθέν. Τά τε δὴ ὅλως συνεχῆ ἓν λέγεται, κἂν ἔχῃ κάμψιν, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ μὴ ἔχοντα κάμψιν, οἷον κνήμη ἢ μηρὸς σκέλους, ὅτι ἐνδέχεται μὴ μίαν εἶναι τὴν κίνησιν τοῦ σκέλους. Καὶ ἡ εὐθεῖα τῆς κεκαμμένης μᾶλλον ἕν. Τὴν δὲ κεκαμμένην καὶ ἔχουσαν γωνίαν καὶ μίαν καὶ οὐ μίαν λέγομεν, ὅτι ἐνδέχεται καὶ μὴ ἅμα τὴν κίνησιν αὐτῆς εἶναι καὶ ἅμα· τῆς δ' εὐθείας ἀεὶ ἅμα, καὶ οὐθὲν μόριον ἔχον μέγεθος τὸ μὲν ἠρεμεῖ τὸ δὲ κινεῖται, ὥσπερ τῆς κεκαμμένης. (6) Ἔτι ἄλλον τρόπον ἓν λέγεται τῷ τὸ ὑποκείμενον τῷ εἴδει εἶναι ἀδιάφορον. Ἀδιάφορα δ' ὧν ἀδιαίρετον τὸ εἶδος κατὰ τὴν αἴσθησιν· τὸ δ' ὑποκείμενον ἢ τὸ πρῶτον ἢ τὸ τελευταῖον πρὸς τὸ τέλος. Καὶ γὰρ οἶνος εἷς λέγεται καὶ ὕδωρ ἕν, ᾗ ἀδιαίρετον κατὰ τὸ εἶδος· καὶ οἱ χυμοὶ πάντες λέγονται ἕν, οἷον ἔλαιον, οἶνος καὶ τὰ τηκτά, ὅτι πάντων τὸ ἔσχατον ὑποκείμενον τὸ αὐτό· ὕδωρ γὰρ ἢ ἀὴρ πάντα ταῦτ' ἐστίν. (7) Λέγεται δ' ἓν καὶ ὧν τὸ γένος ἓν διαφέρον ταῖς ἀντικειμέναις διαφοραῖς. Καὶ ταῦτα λέγεται ἓν πάντα, ὅτι τὸ γένος ἓν τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς, οἷον ἵππος, ἄνθρωπος, κύων ἕν τι, ὅτι πάντα ζῷα, καὶ τρόπον δὴ παραπλήσιον, ὥσπερ ἡ ὕλη μία. Ταῦτα δὲ ὁτὲ μὲν οὕτως ἓν λέγεται, ὁτὲ δὲ τὸ ἄνω γένος (ὃ) ταὐτὸν λέγεται, ἂν ᾖ τελευταῖα τοῦ γένους εἴδη, τὸ ἀνωτέρω τούτων, οἷον τὸ ἰσοσκελὲς καὶ τὸ ἰσόπλευρον ταὐτὸ καὶ ἓν σχῆμα, ὅτι ἄμφω τρίγωνα· τρίγωνα δ' οὐ ταὐτά. (8) Ἔτι δὲ ἓν λέγεται ὅσων ὁ λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι λέγων ἀδιαίρετος πρὸς ἄλλον τὸν δηλοῦντα τί ἦν εἶναι τὸ πρᾶγμα· αὐτὸς γὰρ καθ' αὑτὸν πᾶς λόγος διαιρετός. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ ηὐξημένον καὶ φθῖνον ἕν ἐστιν, ὅτι ὁ λόγος εἷς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων ὁ τοῦ εἴδους εἷς. (9) Ὅλως δὲ ὧν ἡ νόησις ἀδιαίρετος ἡ νοοῦσα τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ μὴ δύναται χωρίσαι μήτε χρόνῳ μήτε τόπῳ μήτε λόγῳ, μάλιστα ταῦτα ἕν, καὶ τούτων ὅσα οὐσίαι. Καθόλου γὰρ ὅσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ᾗ μὴ

dit. (3) Similiter autem, tam si de genere, quam si de aliquo universalium nominum accidens dicatur : ut puta, quod idem homo, et musicus homo. Aut enim homini, qui una est substantia, musicum accidit, aut quoniam ambo alicui singularium accidunt, veluti Corisco : non tamen eodem modo ambo insunt; sed hoc quidem ut genus fortassis, et ut in substantia, illud vero ut habitus, aut passio substantiæ. Quæcumque itaque secundum accidens unum dicuntur, hoc modo dicuntur. (4) Illorum vero, quæ per se unum dicuntur, hæc quidem dicuntur eo quod continua sunt : ut fascis, vinculo ; et ligna, visco. Linea quoque, etiam si curva sit, sed continua, una dicitur : sicuti partium etiam unaquæque, crus, et brachium. (5) Ex his autem ipsis, illa magis unum sunt, quæ natura, quam arte continua sunt. Continuum vero dicitur, cujus unus per se motus, et non potest aliter esse : unus vero, cujus indivisibilis : indivisibilis autem, secundum tempus. Secundum se autem continua, quæcumque non tactu unum sunt. Si enim pones invicem se tangentia ligna, non dices ea unum, neque lignum, neque corpus, nec aliquid continuum esse. Igitur et illa quæcumque omnino continua sunt, unum dicuntur, etiam si habeant flexionem : et adhuc magis, quæ non habent, ut tibia, aut femur, quam crus : quoniam contingit, unum non esse motum cruris. Et recta magis, quam curva, unum est. Curvam vero, et angulum habentem, et unam et non unam dicimus : quoniam contingit, et non simul ejus motum, et simul esse. Recta vero, semper simul, nullaque particula magnitudinem habens, hæc quidem quiescit, hæc vero movetur, quemadmodum curvæ. (6) Alio item modo unum dicitur, quum subjectum sit specie indifferens. Indifferens autem, quorum species indivisibilis secundum sensum est : subjectum vero, aut primum aut ultimum ad finem. Etenim vinum unum, et aqua una dicitur, quatenus indivisibilis secundum speciem est. Liquoresque omnes, ut oleum, vinum, et liquabilia, unum dicuntur, quoniam omnium ultimum subjectum idem est. Aqua namque, et aer, hæc omnia sunt. (7) Dicuntur autem unum, etiam quorum unum genus differens oppositis differentiis. Atque cuncta hæc, unum dicuntur, quoniam unum est genus subjectum differentiis : ut homo, equus, canis, unum quid, quoniam omnia animalia : et quodam simili modo, sicuti materia una. Hæc autem quandoque quidem ita unum dicuntur, quandoque vero superius genus idem dicitur, si ultimæ generis species sunt, nimirum quod est superius his : utputa, triangulus duorum æqualium laterum, una et eadem figura cum triangulo trium æqualium laterum est : ambo etenim trianguli, sed non iidem sunt trianguli. (8) Item, unum ea dicuntur, quorum ratio, quod quid erat esse dicens, indivisibilis ad aliam est, quid erat esse rei significantem. Ipsa enim per se ipsam omnis ratio, divisibilis est. Sic enim et auctum et diminutum unum est, quoniam ratio una : quemadmodum in superficiebus est ipsius speciei una. (9) Et omnino quorumcunque intellectio, quæ quod quid erat esse intelligit, indivisibilis est, neque separare potest nec tempore, nec loco, nec ratione, hæc maxime unum sunt, et horum quæcumque substantiæ sunt, Universaliter namque quotcumque non habent divi-

ἔχει, ταύτῃ ἓν λέγεται, οἷον εἰ ᾗ ἄνθρωπος μὴ ἔχει διαίρεσιν, εἷς ἄνθρωπος, εἰ δ' ᾗ ζῷον, ἓν ζῷον, εἰ δὲ ᾗ μέγεθος, ἓν μέγεθος. (10) Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα ἓν λέγεται τῷ ἕτερόν τι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν ἢ ἔχειν ἢ πρός τι εἶναι ἕν, τὰ δὲ πρώτως λεγόμενα ἕν, ὧν ἡ οὐσία μία. Μία δὲ ἢ συνεχείᾳ ἢ εἴδει ἢ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀριθμοῦμεν ὡς πλείω ἢ τὰ μὴ συνεχῆ, ἢ ὧν μὴ ἓν τὸ εἶδος, ἢ ὧν ὁ λόγος μὴ εἷς. (11) Ἔτι δ' ἔστι μὲν ὡς ὁτιοῦν ἕν φαμεν εἶναι, ἂν ᾖ ποσὸν καὶ συνεχές, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἂν μή τι ὅλον ᾖ, τοῦτο δὲ ἂν μὴ τὸ εἶδος ἔχῃ ἕν· οἷον οὐκ ἂν φαῖμεν ὁμοίως ἓν ἰδόντες ὁπωσοῦν τὰ μέρη συγκείμενα τοῦ ὑποδήματος, ἂν μὴ διὰ τὴν συνέχειαν, ἀλλ' ἐὰν οὕτως ὥστε ὑπόδημα εἶναι καὶ εἶδός τι ἤδη ἔχειν ἕν. Διὸ καὶ ἡ τοῦ κύκλου μάλιστα μία τῶν γραμμῶν, ὅτι ὅλη καὶ τέλειός ἐστιν. (12) Τὸ δὲ ἑνὶ εἶναι ἀρχῇ τινί ἐστιν ἀριθμοῦ εἶναι· τὸ γὰρ πρῶτον μέτρον ἀρχή· ᾧ γὰρ πρώτῳ γνωρίζομεν, τοῦτο πρῶτον μέτρον ἑκάστου γένους· ἀρχὴ οὖν τοῦ γνωστοῦ περὶ ἕκαστον τὸ ἕν. (13) Οὐ ταὐτὸ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς γένεσι τὸ ἕν. Ἔνθα μὲν γὰρ δίεσις, ἔνθα δὲ τὸ φωνῆεν ἢ ἄφωνον· βάρους δ' ἕτερον καὶ κινήσεως ἄλλο. Πανταχοῦ δὲ τὸ ἓν ἢ τῷ ποσῷ ἢ τῷ εἴδει ἀδιαίρετον. (14) Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ ᾗ ποσὸν ἀδιαίρετον, τὸ μὲν πάντῃ καὶ ἄθετον λέγεται μονάς, τὸ δὲ πάντῃ καὶ θέσιν ἔχον στιγμή, τὸ δὲ μοναχῇ γραμμή, τὸ δὲ διχῇ ἐπίπεδον, τὸ δὲ πάντῃ καὶ τριχῇ διαιρετὸν κατὰ τὸ ποσὸν σῶμα. Καὶ ἀντιστρέψαντι δὴ τὸ μὲν διχῇ διαιρετὸν ἐπίπεδον, τὸ δὲ μοναχῇ γραμμή, τὸ δὲ μηδαμῇ διαιρετὸν κατὰ τὸ ποσὸν στιγμὴ καὶ μονάς, ἡ μὲν ἄθετος μονάς, ἡ δὲ θετὸς στιγμή. (15) Ἔτι δὲ τὰ μὲν κατ' ἀριθμόν ἐστιν ἕν, τὰ δὲ κατ' εἶδος, τὰ δὲ κατὰ γένος, τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν· ἀριθμῷ μὲν ὧν ἡ ὕλη μία, εἴδει δ' ὧν ὁ λόγος εἷς, γένει δ' ὧν τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς κατηγορίας, κατ' ἀναλογίαν δὲ ὅσα ἔχει ὡς ἄλλο πρὸς ἄλλο. Ἀεὶ δὲ τὰ ὕστερα τοῖς ἔμπροσθεν ἀκολουθεῖ, οἷον ὅσα ἀριθμῷ καὶ εἴδει ἕν, ὅσα δ' εἴδει οὐ πάντα ἀριθμῷ· ἀλλὰ γένει πάντα ἓν ὅσαπερ καὶ εἴδει· ὅσα δὲ γένει οὐ πάντα εἴδει ἀλλ' ἀναλογίᾳ· ὅσα δὲ ἓν ἀναλογίᾳ, οὐ πάντα γένει. (16) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι τὰ πολλὰ ἀντικειμένως λεχθήσεται τῷ ἑνί· τὰ μὲν γὰρ τῷ μὴ συνεχῆ εἶναι, τὰ δὲ τῷ διαιρετὴν ἔχειν τὴν ὕλην κατὰ τὸ εἶδος, ἢ τὴν πρώτην ἢ τὴν τελευταίαν, τὰ δὲ τῷ τοὺς λόγους πλείους τοὺς τί ἦν εἶναι λέγοντας.

sionem, quatenus non habent, eatenus unum dicuntur : utputa, si prout homo non habet divisionem, unus est homo : quod si prout animal, unum animal : quod si prout magnitudo, una magnitudo. (10) Plurima itaque unum dicuntur, eo quod aliud unum aut agunt, aut patiuntur, aut habent, aut ad aliquid unum sunt. Quæ vero primo unum dicuntur, illa sunt, quorum substantia una : una vero, aut continuatione, aut specie, aut ratione. Numeramus etenim tanquam plura, aut quæ non continua sunt, aut quorum species non est una, aut quorum ratio non est una. (11) Item est quidem ut quodcumque dicamus continuitate unum esse, modo quantum et continuum sit : est autem ut non, si non aliquid totum sit : hoc autem, si non habeant speciem unam. Non enim dicemus similiter unum quum viderimus partes calceamenti quomodocunque compositas, nisi propter continuitatem, si, inquam, ita unum est, ut calceamentum sit, ac quandam jam speciem habeat. Quare maxime linearum, circuli linea una est, quoniam tota et perfecta est. (12) Unum autem esse, principium est alicui numeri esse. Prima enim mensura principium est. Quo namque primo cognoscimus, hæc prima cujusque generis mensura. Principium itaque scibilis circa unumquodque, ipsum unum. (13) Non est autem idem in cunctis generibus unum : sed hic quidem diesis, hic vero vocalis, aut muta; gravitatis autem, aliud, et motus, aliud. Ubique autem, ipsum unum aut quantitate, aut specie indivisibile. (14) Illud igitur, quod secundum quantum, et prout quantum, indivisibile est : quod quidem omnino et sine positione est, dicitur unitas; quod vero omnino et positionem habens, punctum : quod autem secundum unum, linea : quod vero secundum duo, superficies : quod autem omnino, et in tria secundum quantum divisibile, corpus. Et e converso, in duo quidem divisibile, superficies est : quod vero in unum, linea : quod autem nequaquam secundum quantitatem divisibile est, punctum et unitas est : quæ quidem sine positione, unitas; quod vero habet positionem, punctum. (15) Item alia numero, alia genere, alia specie, alia analogice unum sunt. Numero quidem, quorum materia una : specie vero, quorum ratio una : genere autem, quorum eadem prædicationis figura : secundum analogiam vero, quæcumque se habent ut aliud ad aliud. Semper autem posteriora sequuntur præcedentia : utputa quæcumque numero, specie quoque unum sunt : quæcumque vero specie, non etiam numero : sed genere cuncta unum sunt, quæcumque etiam specie : quæcumque autem genere, non omnia specie, sed secundum analogiam : quæcumque vero analogia unum, non omnia genere. (16) Manifestum autem etiam est quod multa uni opposite dicuntur. Quædam enim eo quod non sint continua; quædam vero, eo quod divisibilem materiam secundum speciem habeant, aut primam materiam, aut ultimam : quædam autem, eo quod rationes, quod quid erat esse dicentes, plures sint.

CAP. VII.

Τὸ ὂν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, τὸ δὲ καθ' αὑτό· κατὰ συμβεβηκὸς μέν, οἷον τὸν δίκαιον μουσικὸν εἶναί φαμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον μουσικὸν καὶ τὸν μουσικὸν ἄνθρωπον, παραπλησίως λέγοντες ὥσπερ τὸν μουσικὸν οἰκοδομεῖν, ὅτι συμβέβηκε τῷ οἰκοδόμῳ μουσικῷ εἶναι ἢ τῷ μουσικῷ οἰκοδόμῳ· τὸ γὰρ τόδε εἶναι τόδε σημαίνει τὸ συμβεβηκέναι τῷδε τόδε. (2) Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰρημένων τὸν ἄνθρωπον ὅταν μουσικὸν λέγωμεν καὶ τὸν μουσικὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸν λευκὸν μουσικὸν ἢ τοῦτον λευκόν, τὸ μὲν ὅτι ἄμφω τῷ αὐτῷ συμβεβήκασι, τὸ δ' ὅτι συμβέβηκε τῷ ὄντι· τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπον, ὅτι τούτῳ τὸ μουσικὸν συμβέβηκεν. Οὕτω δὲ λέγεται καὶ τὸ μὴ λευκὸν εἶναι, ὅτι ᾧ συμβέβηκεν, ἐκεῖνο ἔστιν.

Ens dicitur aliud secundum accidens, aliud per se. Secundum accidens quidem, ut justum musicum esse dicimus, et hominem musicum, ac musicum hominem similiter dicentes : ut quum dicimus musicum ædificare, quia accidit ædificatori musico esse, aut musico ædificatori. Hoc etenim hoc esse dicere, significat hoc huic accidere. (2) Ita etiam in iis quæ dicta sunt, quum hominem dicimus musicum esse, et musicum hominem, aut album musicum, sive hunc album : hoc quidem, quoniam ambo eidem accidunt; illud vero, quoniam enti accidit. Hoc autem, musicum hominem esse, quoniam huic musicum accidit. Ita etiam dicitur non album esse, quoniam cui accidit, illud est.

(3) Τὰ μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς εἶναι λεγόμενα οὕτω λέγεται ἢ διότι τῷ αὐτῷ ὄντι ἄμφω ὑπάρχει, ἢ ὅτι ὄντι ἐκείνῳ ὑπάρχει, ἢ ὅτι αὐτὸ ἔστιν ᾧ ὑπάρχει οὗ αὐτὸ κατηγορεῖται. (4) Καθ' αὑτὰ δὲ εἶναι λέγεται ὅσαπερ σημαίνει τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας· ὁσαχῶς γὰρ λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει. Ἐπεὶ οὖν τῶν κατηγορουμένων τὰ μὲν τί ἐστι σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ ποσόν, τὰ δὲ πρός τι, τὰ δὲ ποιεῖν ἢ πάσχειν, τὰ δὲ ποῦ, τὰ δὲ ποτέ, ἑκάστῳ τούτων τὸ εἶναι ταὐτὸ σημαίνει. Οὐθὲν γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστὶν ἢ τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνει, ἢ τὸ ἄνθρωπος βαδίζων ἐστὶν ἢ τέμνων τοῦ ἄνθρωπος βαδίζει ἢ τέμνει. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (5) Ἔτι τὸ εἶναι σημαίνει καὶ τὸ ἔστιν ὅτι ἀληθές, τὸ δὲ μὴ εἶναι ὅτι οὐκ ἀληθὲς ἀλλὰ ψεῦδος, ὁμοίως ἐπὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως· οἷον ὅτι ἔστι Σωκράτης μουσικός, ὅτι ἀληθὲς τοῦτο, ἢ ὅτι ἔστι Σωκράτης οὐ λευκός, ὅτι ἀληθές· τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἡ διάμετρος σύμμετρος, ὅτι ψεῦδος. (6) Ἔτι τὸ εἶναι σημαίνει καὶ τὸ ὂν τὸ μὲν δυνάμει (ῥητόν,) τὸ δ' ἐντελεχείᾳ τῶν εἰρημένων τούτων. Ὁρῶν τε γὰρ εἶναί φαμεν καὶ τὸ δυνάμει (ῥητῶς) ὁρῶν καὶ τὸ ἐντελεχείᾳ· καὶ ἐπίστασθαι ὡσαύτως καὶ τὸ δυνάμενον χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὸ χρώμενον· καὶ ἠρεμοῦν καὶ ᾧ ἤδη ὑπάρχει ἠρεμία καὶ τὸ δυνάμενον ἠρεμεῖν. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ γὰρ Ἑρμῆν ἐν τῷ λίθῳ φαμὲν εἶναι, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς γραμμῆς, καὶ σῖτον τὸν μήπω ἁδρόν. Πότε δὲ δυνατὸν καὶ πότε οὔπω, ἐν ἄλλοις διοριστέον.

(3) Quæ igitur secundum accidens esse dicuntur, ita dicuntur, aut quoniam eidem enti ambo insunt, aut illi enti inest : aut quoniam ipsum est, cui inest, de quo ipsum prædicatur. (4) Per se vero esse dicuntur, quæcumque significant prædicationis figuras. Quoties enim dicuntur, toties ipsum esse significant. Quum ergo eorum quæ prædicantur, quædam ipsum quid est significent, quædam quale, quædam quantum, quædam ad aliquid, quædam facere aut pati, quædam ubi, quædam quando, horum cuique idem ipsum esse significat. Nihil enim differt, homo convalescens est, aut homo convalescit : et homo ambulans vel cædens est, aut homo ambulat vel cædit. Similiter in ceteris quoque. (5) Item ipsum esse, et ipsum est, significat quod verum est : ipsum vero non esse, quod non verum, sed falsum. Similiter, tam in affirmatione quam in negatione : utputa, quod Socrates musicus est, quoniam verum hoc est : aut quoniam Socrates non albus, quoniam verum. Quod autem diameter non sit incommensurabilis, quoniam falsum est. (6) Item ipsum esse, et ipsum ens, quoddam eorum quæ dicta sunt, potentia esse significat, quoddam actu. Videns etenim dicimus esse, quod potentia videt, et quod actu. Ipsum quoque sciens similiter, et quod potest uti scientia, et quod jam utitur. Ac etiam quiescens, tum illud cui jam inest quies, tum quod quiescere potest. (7) Similiter etiam in substantiis. Etenim Mercurium in lapide dicimus esse, et lineæ medietatem, ac triticum quod nondum maturum est. Quando vero possibile, et quando non, in aliis determinandum est.

CAP. VIII.

Οὐσία λέγεται τά τε ἁπλᾶ σώματα, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅλως σώματα καὶ τὰ ἐκ τούτων συνεστῶτα ζῷά τε καὶ δαιμόνια καὶ τὰ μόρια τούτων. Ἅπαντα δὲ ταῦτα λέγεται οὐσία ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ ἄλλα. (2) Ἄλλον δὲ τρόπον ὃ ἂν ᾖ αἴτιον τοῦ εἶναι, ἐνυπάρχον ἐν τοῖς τοιούτοις ὅσα μὴ λέγεται καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἡ ψυχὴ τῷ ζῴῳ. (3) Ἔτι ὅσα μόρια ἐνυπάρχοντά ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις ὁρίζοντά τε καὶ τόδε τι σημαίνοντα, ὧν ἀναιρουμένων ἀναιρεῖται τὸ ὅλον, οἷον ἐπιπέδου σῶμα, ὥς φασί τινες, καὶ ἐπίπεδον γραμμῆς· καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ εἶναί τισι τοιοῦτος· ἀναιρουμένου τε γὰρ οὐθὲν εἶναι, καὶ ὁρίζειν πάντα. (4) Ἔτι τὸ τί ἦν εἶναι οὗ ὁ λόγος ὁρισμός, καὶ τοῦτο οὐσία λέγεται ἑκάστου. (5) Συμβαίνει δὴ κατὰ δύο τρόπους τὴν οὐσίαν λέγεσθαι, τό θ' ὑποκείμενον ἔσχατον, ὃ μηκέτι κατ' ἄλλου λέγεται, καὶ ὃ ἂν τόδε τι ὂν καὶ χωριστὸν ᾖ· τοιοῦτον δὲ ἑκάστου ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος.

Substantia dicuntur et simplicia corpora, ut terra, ignis, aqua, et quæ talia sunt, et universaliter corpora, et quæ ex his consistunt animalia, et dæmonia, ac eorum particulæ. Hæc vero omnia dicuntur substantia, quoniam non dicuntur de subjecto, sed de eis cetera. (2) Alio vero modo, quodcumque fuerit causa exsistentiæ, talibusque inexsistens, quæ non dicuntur de subjecto, ut anima animali. (3) Item, quæcumque particulæ insitæ sint in talibus, definientes, et quod quid significantes, quibus peremptis totum perimitur : ut superficie, corpus, ut quidam aiunt, et lineâ, superficies : et universaliter, numerus videtur quibusdam talis esse; eo etenim perempto, nihil esse, et hunc omnia terminare. (4) Item, quod quid erat esse, cujus ratio definitio est, etiam hoc uniuscujusque substantia dicitur. (5) Accidit igitur duobus modis substantiam dici, et ipsum ultimum subjectum, quod non dicitur de alio, et id quod, quum quod quid sit, etiam separabile fuerit *notione* : tale vero est cujusque forma et species.

CAP. IX.

Ταὐτὰ λέγεται τὰ μὲν κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μουσικὸν τὸ αὐτό, ὅτι τῷ αὐτῷ συμβέβηκε, καὶ ἄνθρωπος καὶ μουσικόν, ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν· τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπος, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν. Ἑκατέρῳ δὲ τοῦτο καὶ τούτῳ ἑκάτερον ἐκείνων· καὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ μουσικῷ καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ μουσικὸν ταὐτὸν λέγεται, καὶ τούτοις ἐκεῖνο. (2) Διὸ καὶ πάντα ταῦτα καθόλου οὐ λέγεται· οὐ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ταὐτὸ καὶ τὸ μουσικόν· τὰ γὰρ καθόλου καθ' αὑτὰ ὑπάρχει, τὰ δὲ συμβεβηκότα οὐ καθ' αὑτὰ ἀλλ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἁπλῶς λέγεται. Ταὐτὸ γὰρ δοκεῖ Σωκράτης καὶ Σωκράτης εἶναι μουσικός· τὸ δὲ Σωκράτης οὐκ ἐπὶ πολλῶν, διὸ οὐ πᾶς Σωκράτης λέγεται ὥσπερ πᾶς ἄνθρωπος. (3) Καὶ τὰ μὲν οὕτως λέγεται ταὐτά, τὰ δὲ καθ' αὑτά, ὥσπερ καὶ τὸ ἕν· καὶ γὰρ ὧν ἡ ὕλη μία ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ ταὐτὰ λέγεται, καὶ ὧν ἡ οὐσία μία. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἡ ταυτότης ἑνότης τίς ἐστιν ἢ πλειόνων τοῦ εἶναι, ἢ ὅταν χρῆται ὡς πλείοσιν, οἷον ὅταν λέγῃ αὐτὸ αὑτῷ ταὐτόν· ὡς δυσὶ γὰρ χρῆται αὐτῷ. (4) Ἕτερα δὲ λέγεται ὧν ἢ τὰ εἴδη πλείω ἢ ἡ ὕλη ἢ ὁ λόγος τῆς οὐσίας· καὶ ὅλως ἀντικειμένως τῷ ταὐτῷ λέγεται τὸ ἕτερον. Διάφορα δὲ λέγεται ὅσ' ἕτερά ἐστι τὸ αὐτό τι ὄντα, μὴ μόνον ἀριθμῷ, ἀλλ' ἢ εἴδει ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ. (5) Ἔτι ὧν ἕτερον τὸ γένος, καὶ τὰ ἐναντία, καὶ ὅσα ἔχει ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν ἑτερότητα. (6) Ὅμοια λέγεται τά τε πάντῃ ταὐτὸ πεπονθότα, καὶ τὰ πλείω ταὐτὰ πεπονθότα ἢ ἕτερα, καὶ ὧν ἡ ποιότης μία· καὶ καθ' ὅσα ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται τῶν ἐναντίων, τούτων τὸ πλείω ἔχον ἢ κυριώτερα ὅμοιον τούτῳ. Ἀντικειμένως δὲ τοῖς ὁμοίοις τὰ ἀνόμοια.

Eadem vero, quædam secundum accidens dicuntur : ut album, et musicum, idem, quoniam eidem accidunt; ac homo, et musicum, quoniam alterum alteri accidit; musicus vero homo, quoniam musicum homini accidit : utrique vero hoc, et huic utrumque illorum : etenim homini musico et homo et musicum idem dicitur, et his illud. (2) Quare omnia hæc universaliter non dicuntur. Non enim est verum dicere, quod omnis homo idem et musicum. Universalia namque per se exsistunt; accidentia vero non per se, sed de singularibus simpliciter dicuntur. Idem enim videtur Socrates, et Socrates musicus esse. Socrates enim non de multis dicitur. Quare non dicitur omnis Socrates, sicut omnis homo. (3) Quædam igitur ita dicuntur eadem : quædam vero per se, sicuti et unum. Etenim quorum materia aut specie aut numero una, eadem dicuntur, et quorum substantia una. Quare patet quod identitas unitas quædam essentiæ est, aut plurium, aut quum ut pluribus utatur : utputa, quum dicat ipsum sibi ipsi idem : ut duobus enim ipso utitur. (4) Diversa vero dicuntur, quorum aut species plures, aut materia, aut ratio substantiæ : et omnino, diversum dicitur opposite ad id quod idem dicitur. Differentia vero dicuntur, quæcumque diversa sunt, quum idem quid sint, modo non sint idem numero, sed aut specie, aut genere, aut proportione. (5) Item, quorum diversum genus, et contraria, et quæcumque diversitatem in substantia habent. (6) Similia dicuntur et quæ prorsus idem passa sunt, et quæ plura eadem passa quam diversa, passa sunt, et quorum qualitas una. Ac secundum quæcumque contrariorum alterari contingit, id quod plura horum aut magis propria habet, simile illi est. Opposite vero similibus dissimilia dicuntur.

CAP. X.

Ἀντικείμενα λέγεται ἀντίφασις καὶ τἀναντία καὶ τὰ πρός τι καὶ στέρησις καὶ ἕξις καὶ ἐξ ὧν καὶ εἰς ἃ ἔσχατα, (οἷον) αἱ γενέσεις καὶ φθοραί· καὶ ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα παρεῖναι τῷ ἀμφοῖν δεκτικῷ, ταῦτα ἀντικεῖσθαι λέγεται, ἢ αὐτὰ ἢ ἐξ ὧν ἐστίν. Φαιὸν γὰρ καὶ λευκὸν ἅμα τῷ αὐτῷ οὐχ ὑπάρχει· διὸ ἐξ ὧν ἐστὶν ἀντίκειται. (2) Ἐναντία λέγεται τά τε μὴ δυνατὰ ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι τῶν διαφερόντων κατὰ γένος, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν ταὐτῷ δεκτικῷ, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν, καὶ ὧν ἡ διαφορὰ μεγίστη ἢ ἁπλῶς ἢ κατὰ γένος ἢ κατ' εἶδος. (3) Τὰ δ' ἄλλα ἐναντία λέγεται τὰ μὲν τῷ τὰ τοιαῦτα ἔχειν, τὰ δὲ τῷ δεκτικὰ εἶναι τῶν τοιούτων, τὰ δὲ τῷ ποιητικὰ ἢ παθητικὰ εἶναι τῶν τοιούτων, ἢ ποιοῦντα ἢ πάσχοντα, ἢ ἀποβολαὶ ἢ λήψεις, ἢ ἕξεις ἢ στερήσεις εἶναι τῶν τοιούτων. (4) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ὂν πολλαχῶς λέγεται, ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τἆλλα ὅσα κατὰ ταῦτα λέγεται, ὥστε καὶ τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἐναν-

Opposita dicuntur, contradictio, contraria, ad aliquid, privatio, et habitus, et ea, ex quibus, et in quæ ultima, generationes, et corruptiones; et quæcumque susceptivo amborum non contingit simul adesse, hæc opponi dicuntur, aut ipsa, aut ex quibus sunt. Fuscum namque, et album simul eidem non insunt : quare ea, ex quibus sunt, opponuntur ipsis. (2) Contraria dicuntur, quæ non possunt simul eidem adesse, quum eorum sint, quæ secundum genus differunt; et quæ plurimum differunt, quum in eodem genere sint; quæve plurimum differunt, quum in eodem susceptivo sint; ac etiam quæ plurimum differunt, quum eorum sint, quæ sub eadem potentia sunt : et quorum differentia maxima, aut simpliciter, aut secundum genus, aut secundum speciem. (3) Cetera vero contraria dicuntur, quædam eo quod talia habent; quædam eo quod susceptiva talium sunt; quædam eo quod activa aut passiva talium sunt, aut agentia, aut patientia, aut abjectiones, aut sumptiones, aut habitus, aut privationes sunt horum ac talium. (4) Quum autem unum et ens multipliciter dicantur, necesse est ut cetera quoque quæcumque secundum hæc dicuntur, sequantur. Quare et idem, et diversum, et

τίον, ὥστ' εἶναι ἕτερον καθ' ἑκάστην κατηγορίαν. (5) Ἕτερα δὲ τῷ εἴδει λέγεται ὅσα τε ταὐτοῦ γένους ὄντα μὴ ὑπάλληλά ἐστι, καὶ ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ γένει ὄντα διαφορὰν ἔχει, καὶ ὅσα ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐναντίωσιν ἔχει· καὶ τὰ ἐναντία ἕτερα τῷ εἴδει ἀλλήλων, ἢ πάντα ἢ τὰ λεγόμενα πρώτως· καὶ ὅσων ἐν τῷ τελευταίῳ τοῦ γένους εἴδει οἱ λόγοι ἕτεροι, οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος ἄτομα τῷ γένει, οἱ δὲ λόγοι ἕτεροι αὐτῶν· καὶ ὅσα ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ ὄντα ἔχει διαφοράν. Ταὐτὰ δὲ τῷ εἴδει τὰ ἀντικειμένως λεγόμενα τούτοις.

contrarium, ut secundum unumquodque prædicamentum diversum sit. (5) Diversa vero specie dicuntur, quæcumque, quum ejusdem sint generis, non sunt subalterna; et quæcumque, quum in eodem genere sint, differentiam habent; et quæcumque in substantia contrarietatem habent. Contraria quoque diversa specie invicem sunt, aut omnia, aut quæ primo dicuntur; et quorum in ultima generis specie rationes diversæ : ut homo et equus individua genere, rationes vero eorum diversæ : et quæcumque, quum in eadem substantia sint, differentiam habent. Eadem vero specie sunt, quæcumque his opposite dicuntur.

CAP. XI.

Πρότερα καὶ ὕστερα λέγεται ἔνια μὲν ὡς ὄντος τινὸς πρώτου καὶ ἀρχῆς ἐν ἑκάστῳ γένει τῷ ἐγγύτερον ἀρχῆς τινὸς ὡρισμένης, ἢ ἁπλῶς καὶ τῇ φύσει ἢ πρός τι ἢ ποῦ ἢ ὑπό τινων, οἷον τὰ μὲν κατὰ τόπον τῷ εἶναι ἐγγύτερον ἢ φύσει τινὸς τόπου ὡρισμένου, οἷον τοῦ μέσου ἢ τοῦ ἐσχάτου, ἢ πρὸς τὸ τυχόν, τὸ δὲ πορρώτερον ὕστερον. (2) Τὰ δὲ κατὰ χρόνον· τὰ μὲν γὰρ τῷ πορρωτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν γενομένων (πρότερα γὰρ τὰ Τρωϊκὰ τῶν Μηδικῶν, ὅτι πορρώτερον ἀπέχει τοῦ νῦν), τὰ δὲ τῷ ἐγγυτέρω τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν μελλόντων· πρότερον γὰρ Νέμεα Πυθίων, ὅτι ἐγγύτερον τοῦ νῦν ὡς ἀρχῇ καὶ πρώτῳ χρησαμένων. (3) Τὰ δὲ κατὰ κίνησιν· τὸ γὰρ ἐγγύτερον τοῦ πρώτου κινήσαντος πρότερον, οἷον παῖς ἀνδρός· ἀρχὴ δὲ καὶ αὕτη τις ἁπλῶς. (4) Τὰ δὲ κατὰ δύναμιν· τὸ γὰρ ὑπερέχον τῇ δυνάμει πρότερον, καὶ τὸ δυνατώτερον· τοιοῦτον δ' ἐστὶν οὗ κατὰ τὴν προαίρεσιν ἀνάγκη ἀκολουθεῖν θάτερον καὶ τὸ ὕστερον, ὥστε μὴ κινοῦντός τε ἐκείνου μὴ κινεῖσθαι καὶ κινοῦντος κινεῖσθαι· ἡ δὲ προαίρεσις ἀρχή. (5) Τὰ δὲ κατὰ τάξιν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα πρός τι ἓν ὡρισμένον διέστηκε κατὰ τὸν λόγον, οἷον παραστάτης τριτοστάτου πρότερον, καὶ παρανήτη νήτης· ἔνθα μὲν γὰρ ὁ κορυφαῖος, ἔνθα δὲ ἡ μέση ἀρχή. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερα τοῦτον λέγεται τὸν τρόπον, ἄλλον δὲ τρόπον τὸ τῇ γνώσει πρότερον ὡς καὶ ἁπλῶς πρότερον. (6) Τούτων δὲ ἄλλως τὰ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν λόγον τὰ καθόλου πρότερα, κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν τὰ καθ' ἕκαστα. Καὶ κατὰ τὸν λόγον δὲ τὸ συμβεβηκὸς τοῦ ὅλου πρότερον, οἷον τὸ μουσικὸν τοῦ μουσικοῦ ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἔσται ὁ λόγος ὅλος ἄνευ τοῦ μέρους· καίτοι οὐκ ἐνδέχεται μουσικὸν εἶναι μὴ ὄντος μουσικοῦ τινός. (7) Ἔτι πρότερα λέγεται τὰ τῶν προτέρων πάθη, οἷον εὐθύτης λειότητος· τὸ μὲν γὰρ γραμμῆς καθ' αὑτὴν πάθος, τὸ δ' ἐπιφανείας. (8) Τὰ μὲν δὴ οὕτω λέγεται πρότερα καὶ ὕστερα, τὰ δὲ κατὰ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅσα ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ ἄλλων, ἐκεῖνα δὲ ἄνευ ἐκείνων μή· ᾗ διαιρέσει ἐχρήσατο Πλάτων. (9) Ἐπεὶ δὲ τὸ εἶναι πολλαχῶς, πρῶτον μὲν τὸ ὑποκείμενον πρότερον, διὸ ἡ οὐσία πρότερον, ἔπειτα ἄλλως τὰ κατὰ δύναμιν καὶ κατ' ἐντελέχειαν. Τὰ μὲν γὰρ κατὰ δύναμιν πρότερά ἐστι, τὰ δὲ κατ' ἐντελέχειαν, οἷον κατὰ δύναμιν μὲν ἡ ἡμίσεια τῆς ὅλης καὶ τὸ μόριον τοῦ

Priora et posteriora dicuntur, uno quidem modo tanquam aliquo primo et principio in quoque genere exsistente, eo quod propinquius est principio cuidam determinato, aut simpliciter et natura, aut ad aliquid, aut ubi, aut ab aliquibus : utputa quædam secundum locum, eo quod propinquiora sunt alicui loco natura determinato, medio videlicet, aut ultimo, aut ad quodcumque : quod vero remotius, est posterius. (2) Quædam, secundum tempus : aliqua enim, eo quod remotiora a Nunc sunt; ut de eis quæ facta sunt : Trojana enim priora sunt Persicis, quoniam remotius a Nunc distant. Aliqua vero, eo quod propinquiora ipsi Nunc sunt; ut de futuris : prius enim festum Nemeum est quam Pythicum, quoniam propinquius ipsi Nunc est, ut principio et primo ipso Nunc posito. (3) Quædam, secundum motum : quod enim propinquius primo moventi est, prius est : ut puer, viro. Etenim quoddam et hoc simpliciter principium est. (4) Quædam secundum potentiam : quod enim excellit potentia et fortius est, prius est. Tale vero est, cujus ad electionem alterum posterius sequatur necesse est : ita ut non movente illo, non moveatur, et movente moveatur : electio enim principium est. (5) Quædam, secundum ordinem : hæc vero sunt, quæcumque ab aliquo uno determinato proportionaliter distant, ut in tripudiis, qui secundum locum obtinet, prior est eo qui tertium tenet, et paranete, quam nete : illic enim tripudii ductor, hic vero media, principium est. Hæc itaque hoc modo priora dicuntur. Alio vero modo, quod cognitione prius, tanquam et simpliciter prius. (6) Horum autem aliter ea quæ secundum rationem, atque ea quæ secundum sensum. Secundum rationem enim universalia priora; secundum sensum vero, singularia : et secundum rationem accidens toto prius : ut musicum, homine musico. Non enim erit ratio tota absque parte : tametsi non contingit musicum esse, si non sit aliquis musicus. (7) Item, priora dicuntur, passiones priorum, ut rectitudo lævitate : istud enim lineæ per se passio, hoc vero superficiei. (8) Quædam igitur ita priora dicuntur. Quædam vero secundum naturam et substantiam, quæcumque contingunt absque aliis esse, ista vero sine illis minime : qua divisione usus est Plato. (9) Quum autem ipsum Esse multipliciter dicatur, primo quidem subjectum est prius, propter quod substantia prior. Deinde aliter quæ secundum potentiam, et quæ secundum actum. Quædam enim secundum potentiam priora sunt, quædam vero secundum actum : veluti secundum potentiam quidem, dimidia quam tota, et particula

ὅλου καὶ ἡ ὕλη τῆς οὐσίας, κατ' ἐντελέχειαν δ' ὕστερον· διαλυθέντος γὰρ κατ' ἐντελέχειαν ἔσται. (10) Τρόπον δή τινα πάντα τὰ πρότερον καὶ ὕστερον λεγόμενα κατὰ ταῦτα λέγεται· τὰ μὲν γὰρ κατὰ γένεσιν ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἑτέρων εἶναι, οἷον τὸ ὅλον τῶν μορίων, τὰ δὲ κατὰ φθοράν, οἷον τὸ μόριον τοῦ ὅλου. Ὁμοίως δὲ καὶ τἆλλα.

quam totum, et materia quam substantia; secundum actum vero, posterior: dissoluto etenim, secundum actum erit. (10) Quodam modo igitur omnia quæcumque prius et posterius dicuntur, secundum hæc dicuntur. Quædam enim secundum generationem contingit absque aliis esse, ut totum partibus : quædam vero secundum corruptionem, ut pars, toto. Similiter etiam cetera.

CAP. XII.

Δύναμις λέγεται ἡ μὲν ἀρχὴ κινήσεως ἢ μεταβολῆς ἡ ἐν ἑτέρῳ ἢ ᾗ ἕτερον, οἷον ἡ οἰκοδομικὴ δύναμίς ἐστιν ἣ οὐχ ὑπάρχει ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ· ἀλλ' ἡ ἰατρικὴ δύναμις οὖσα ὑπάρχοι ἂν ἐν τῷ ἰατρευομένῳ, ἀλλ' οὐχ ᾗ ἰατρευόμενος. (2) Ἡ μὲν οὖν ὅλως ἀρχὴ μεταβολῆς ἢ κινήσεως λέγεται δύναμις ἐν ἑτέρῳ ἢ ᾗ ἕτερον, ἡ δ' ὑφ' ἑτέρου ἢ ᾗ ἕτερον· καθ' ἣν γὰρ τὸ πάσχον πάσχει τι, ὁτὲ μὲν ἐὰν ὁτιοῦν, δυνατὸν αὐτό φαμεν εἶναι παθεῖν, ὁτὲ δ' οὐ κατὰ πᾶν πάθος ἀλλ' ἂν ἐπὶ τὸ βέλτιον. (3) Ἔτι ἡ τοῦ καλῶς τοῦτ' ἐπιτελεῖν ἢ κατὰ προαίρεσιν, ἐνίοτε γὰρ τοὺς μόνον ἂν πορευθέντας ἢ εἰπόντας, μὴ καλῶς δὲ ἢ μὴ ὡς προείλοντο, οὔ φαμεν δύνασθαι λέγειν ἢ βαδίζειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν. (4) Ἔτι ὅσαι ἕξεις καθ' ἃς ἀπαθῆ ὅλως ἢ ἀμετάβλητα ἢ μὴ ῥᾳδίως ἐπὶ τὸ χεῖρον εὐμετακίνητα, δυνάμεις λέγονται· κλᾶται μὲν γὰρ καὶ συντρίβεται καὶ κάμπτεται καὶ ὅλως φθείρεται οὐ τῷ δύνασθαι, ἀλλὰ τῷ μὴ δύνασθαι καὶ ἐλλείπειν τινός· ἀπαθῆ δὲ τῶν τοιούτων ἃ μόλις καὶ ἠρέμα πάσχει διὰ δύναμιν καὶ τὸ δύνασθαι καὶ τὸ ἔχειν πώς. (5) Λεγομένης δὲ τῆς δυνάμεως τοσαυταχῶς, καὶ τὸ δυνατὸν ἕνα μὲν τρόπον λεχθήσεται τὸ ἔχον κινήσεως ἀρχὴν ἢ μεταβολῆς (καὶ γὰρ τὸ στατικὸν δυνατόν τι) ἐν ἑτέρῳ ἢ ᾗ ἕτερον, ἕνα δ' ἐὰν ἔχῃ τι αὐτοῦ ἄλλο δύναμιν τοιαύτην, ἕνα δ' ἐὰν ἔχῃ μεταβάλλειν ἐφ' ὁτιοῦν δύναμιν, εἴτ' ἐπὶ τὸ χεῖρον εἴτ' ἐπὶ τὸ βέλτιον· καὶ γὰρ τὸ φθειρόμενον δοκεῖ δυνατὸν εἶναι φθείρεσθαι, ἢ οὐκ ἂν φθαρῆναι εἰ ἦν ἀδύνατον· νῦν δὲ ἔχει τινὰ διάθεσιν καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ τοιούτου πάθους. Ὁτὲ μὲν δὴ τῷ ἔχειν τι δοκεῖ, ὁτὲ δὲ τῷ ἐστερῆσθαι τοιοῦτον εἶναι. Εἰ δ' ἡ στέρησίς ἐστιν ἕξις πως, πάντα τῷ ἔχειν ἂν εἴη τι, ὁμωνύμως δὲ λεγόμενον τὸ ὄν, ὥστε τῷ ἔχειν ἕξιν τινὰ καὶ ἀρχήν ἐστι δυνατόν, καὶ τῷ ἔχειν τὴν τούτου στέρησιν, εἰ ἐνδέχεται ἔχειν στέρησιν. Ἕνα δὲ τῷ μὴ ἔχειν αὐτοῦ δύναμιν ἢ ἀρχὴν ἄλλο ἢ ᾗ ἄλλο φθαρτικήν. (6) Ἔτι δὲ ταῦτα πάντα ἢ τῷ μόνον ἂν συμβῆναι γενέσθαι ἢ μὴ γενέσθαι, ἢ τῷ καλῶς. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀψύχοις ἔνεστιν ἡ τοιαύτη δύναμις, οἷον ἐν τοῖς ὀργάνοις· τὴν μὲν γὰρ δύνασθαί φασι φθέγγεσθαι λύραν, τὴν δ' οὐθέν, ἂν ᾖ μὴ εὔφωνος. Ἀδυναμία δ' ἐστὶ στέρησις δυνάμεως καὶ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς ἄρσις τις οἵα εἴρηται, ἢ ὅλως ἢ τῷ πεφυκότι ἔχειν, ἢ καὶ ὅτε πέφυκεν ἤδη ἔχειν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἂν φαῖμεν ἀδύνατον εἶναι γεννᾶν παῖδα καὶ ἄνδρα καὶ εὐνοῦχον. (7) Ἔτι δὲ καθ' ἑκατέραν δύναμίν ἐστιν ἀδυναμία ἀντικειμένη, τῇ τε μόνον κινητικῇ καὶ

Potentia dicitur, quædam quidem principium motus aut transmutationis in altero, aut prout alterum est, ut ædificativa potentia est, quæ non inest in ædificato : sed ars medendi, quum sit potentia, inerit tamen in eo qui sanatur, sed non prout sanatur. (2) Quædam igitur, omnino principium transmutationis· aut motus dicitur potentia in altero, aut prout alterum est. Quædam vero, ab altero, aut prout alterum est : secundum quam enim, quod patitur, aliquid patitur, quandoque, si quid quodcumque pati possibile est, dicimus illud posse pati; quandoque vero non secundum omnem passionem, sed si ad melius. (3) Item, est potentia bene quippiam efficiendi, aut secundum electionem. Aliquando enim eos qui solum ambularunt, aut dixerunt, non autem bene, nec ut proposuerunt; non dicimus posse dicere, aut ambulare. Similiter quoque de pati. (4) Item, quicumque habitus, secundum quos impassibilia omnino, aut immutabilia sint, aut non facile in deterius moveantur, potentiæ dicuntur. Franguntur namque, et conteruntur, et flectuntur, et omnino corrumpuntur, non propter posse, sed propter non posse, et in aliquo deficere. Impassibilia vero a talibus sunt, quæ propter potentiam, et posse, et aliquatenus se habere, vix et parum patiuntur. (5) Quum autem potentia tot modis dicatur, potens quoque uno quidem modo dicetur, quod principium habet motus aut transmutationis (etenim sedativum potens quid est) in altero, aut prout alterum est. Alio vero, si quid ejus aliud talem potentiam habet. Alio vero, si quid in quodcumque transmutationis, sive in pejus, sive in melius, potentiam habeat. Etenim quod corrumpitur, videtur possibile esse corrumpi : aliter non corrumperetur, si impossibile esset. Nunc autem habet quandam dispositionem, causam et principium hujuscemodi passionis. Quandoque enim propterea quod habet, quandoque propterea quod privatur, tale videtur esse. Quodsi privatio habitus quodammodo est, omnia propterea quod habent, profecto aliquid erunt. Æquivoce autem dicimus, ipsum ens : quare propterea quod habet habitum quendam et principium, possibile est : et propterea quod habet hujus privationem, si possibile est privationem habere. Alio autem modo, propterea quod non habet ejus potentiam aut principium in altero, aut prout alterum, corruptiva. (6) Item hæc omnia, aut eo quod solum contingant hæc fieri, aut non fieri, aut eo quod bene. Etenim inanimatis etiam talis potentia inest, ut instrumentis. Aliquam enim posse sonare lyram aiunt, aliquam minime, si non bene sonans est. Impotentia vero, potentiæ privatio est, et quædam talis principii ablatio, quale diximus : aut omnino, aut ab eo qui natura aptus est habere, aut et quum natura aptus sit jam habere. Non enim similiter dicamus impossibile esse, puerum generare, et virum, et eunuchum. (7) Item, utrique potentiæ est impotentia opposita, et ei quæ solum motiva est, et ei quæ bene

τῇ καλῶς κινητικῇ. Καὶ ἀδύνατα δὴ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἀδυναμίαν ταύτην λέγεται, τὰ δ' ἄλλον τρόπον, οἷον δυνατόν τε καὶ ἀδύνατον. (8) Ἀδύνατον μὲν οὗ τὸ ἐναντίον ἐξ ἀνάγκης ἀληθές, οἷον τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι ἀδύνατον, ὅτι ψεῦδος τὸ τοιοῦτον, οὗ τὸ ἐναντίον οὐ μόνον ἀληθὲς ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη ἀσύμμετρον εἶναι· τὸ ἄρα σύμμετρον οὐ μόνον ψεῦδος ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος. Τὸ δ' ἐναντίον τούτῳ, τὸ δυνατόν, ὅταν μὴ ἀναγκαῖον ᾖ τὸ ἐναντίον ψεῦδος εἶναι, οἷον τὸ καθῆσθαι ἄνθρωπον δυνατόν· οὐ γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὸ μὴ καθῆσθαι ψεῦδος. (9) Τὸ μὲν οὖν δυνατὸν ἕνα μὲν τρόπον, ὥσπερ εἴρηται, τὸ μὴ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος σημαίνει, ἕνα δὲ τὸ ἀληθὲς εἶναι, ἕνα δὲ τὸ ἐνδεχόμενον ἀληθὲς εἶναι. Κατὰ μεταφορὰν δὲ ἡ ἐν τῇ γεωμετρίᾳ λέγεται δύναμις. (10) Ταῦτα μὲν οὖν τὰ δυνατὰ οὐ κατὰ δύναμιν. Τὰ δὲ λεγόμενα κατὰ δύναμιν πάντα λέγεται πρὸς τὴν πρώτην (μίαν)· αὕτη δ' ἐστὶν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ᾗ ἄλλο. Τὰ γὰρ ἄλλα λέγεται δυνατὰ τῷ τὰ μὲν ἔχειν αὐτῶν ἄλλο τι τοιαύτην δύναμιν, τὰ δὲ μὴ ἔχειν, τὰ δὲ ὡδὶ ἔχειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀδύνατα. (11) Ὥστε ὁ κύριος ὅρος τῆς πρώτης δυνάμεως ἂν εἴη ἀρχὴ μεταβλητικὴ ἐν ἄλλῳ ἢ ᾗ ἄλλο.

motiva est. Impossibilia quoque quædam secundum hanc impotentiam dicuntur, quædam alio modo, uti possibile et impossibile. (8) Impossibile quidem, cujus contrarium necessario verum est : veluti diametrum commensurabilem esse, impossibile est : quoniam falsum hujuscemodi est, et cujus contrarium non solum verum, sed necessarium quoque est ut incommensurabilis sit. Commensurabile igitur non solum falsum, sed necessario etiam falsum est. Ipsum vero possibile huic contrarium, quum non sit necessarium, contrarium falsum esse : ut sedere hominem possibile est : non enim necessario non sedere falsum est. (9) Possibile itaque uno quidem modo significat, ut dictum est, quod non necessario falsum est : alio vero, ipsum verum esse : alio autem, contingens verum esse : metaphorice autem quæ est in geometria potentia [*quadratum*] dicitur. (10) Hæc igitur possibilia, non secundum potentiam. Quæ autem dicuntur secundum potentiam, omnia ad primam dicuntur : hæc autem est principium transmutationis in altero, aut prout alterum est. Cetera namque possibilia dicuntur, quædam eo quod eorum aliquid talem potentiam habet; quædam eo quod non habent; quædam eo quod sic habent. Similiter etiam impossibilia. (11) Quare propria primæ potentiæ definitio profecto erit, principium transmutativum in altero, aut prout alterum est.

CAP. XIII.

Ποσὸν λέγεται τὸ διαιρετὸν εἰς ἐνυπάρχοντα, ὧν ἑκάτερον ἢ ἕκαστον ἕν τι καὶ τόδε τι πέφυκεν εἶναι. Πλῆθος μὲν οὖν ποσόν τι ἂν ἀριθμητὸν ᾖ, μέγεθος δὲ ἂν μετρητὸν ᾖ, λέγεται δὲ πλῆθος μὲν τὸ διαιρετὸν δυνάμει εἰς μὴ συνεχῆ, μέγεθος δὲ τὸ εἰς συνεχῆ. Μεγέθους δὲ τὸ μὲν ἐφ' ἓν συνεχὲς μῆκος, τὸ δ' ἐπὶ δύο πλάτος, τὸ δ' ἐπὶ τρία βάθος. Τούτων δὲ πλῆθος μὲν τὸ πεπερασμένον ἀριθμός, μῆκος δὲ γραμμή, πλάτος δὲ ἐπιφάνεια, βάθος δὲ σῶμα. (2) Ἔτι τὰ μὲν λέγεται καθ' αὑτὰ ποσὰ ἄττα, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ μὲν γραμμὴ ποσόν τι καθ' ἑαυτό, τὸ δὲ μουσικὸν κατὰ συμβεβηκός. Τῶν δὲ καθ' αὑτὰ τὰ μὲν κατ' οὐσίαν ἐστίν, οἷον ἡ γραμμή, ποσόν τι (ἐν γὰρ τῷ λόγῳ τῷ τί ἐστι λέγοντι τὸ ποσὸν ἐνυπάρχει) τὰ δὲ πάθη καὶ ἕξεις τῆς τοιαύτης ἐστὶν οὐσίας, οἷον τὸ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον, καὶ μακρὸν καὶ βραχύ, καὶ πλατὺ καὶ στενόν, καὶ βαθὺ καὶ ταπεινόν, καὶ βαρὺ καὶ κοῦφον, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα. (3) Ἔστι δὲ καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, καὶ τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον, καὶ καθ' αὑτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα λεγόμενα, τοῦ ποσοῦ πάθη καθ' αὑτά· μεταφέρεται μέντοι καὶ ἐπ' ἄλλα ταῦτα τὰ ὀνόματα. (4) Τῶν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς λεγομένων ποσῶν τὸ μὲν οὕτως λέγεται ὥσπερ ἐλέχθη ὅτι τὸ μουσικὸν ποσὸν καὶ τὸ λευκὸν τῷ εἶναι ποσόν τι ᾧ ὑπάρχουσι, τὰ δὲ ὡς κίνησις καὶ χρόνος· καὶ γὰρ ταῦτα πόσ' ἄττα λέγεται καὶ συνεχῆ τῷ ἐκεῖνα διαιρετὰ εἶναι ὧν ἐστὶ ταῦτα πάθη. Λέγω δὲ οὐ τὸ κινούμενον ἀλλ' ὃ ἐκινήθη· τῷ γὰρ ποσὸν εἶναι ἐκεῖνο καὶ ἡ κίνησις ποσή, ὁ δὲ χρόνος τῷ ταύτην.

Quantum dicitur, quod in insita divisibile, quorum utrumque aut singula unum quid et hoc quid apta sunt esse. Multitudo igitur, quantum quid, si numerabile est; magnitudo vero, si mensurabile. Dicitur autem multitudo quidem, quæ potentia divisibilis est in non continua; magnitudo vero, quæ in continua. Magnitudinis autem, quæ quidem ad unum continua est, longitudo : quæ vero ad duo, latitudo : quæ autem ad tria, profunditas est. Horum autem multitudo quidem finita, numerus : longitudo vero, linea : latitudo autem, superficies : profunditas vero, corpus est. (2) Item, alia per se quanta quædam dicuntur, alia secundum accidens : utputa, linea quidem, quantum quiddam per se est; musicum vero, secundum accidens. Eorum vero quæ per se sunt, quædam secundum substantiam sunt, ut linea quantum quiddam (in definitione namque quod quid est dicenti, quantum quiddam inest); quædam passiones, et habitus hujuscemodi substantiæ sunt, ut multum et paucum, longum et breve, latum et strictum, profundum et humile, grave et leve, et cetera quoque hujuscemodi. (3) Sunt autem magnum etiam et parvum, majus et minus, tam secundum se quam ad se invicem dicta, quanti per se passiones. Transferuntur autem et ad alia ista nomina. (4) Eorum autem quæ secundum accidens dicuntur quanta, quoddam ita dicitur, ut prædictum est quod musicum et album quantum est : eo quod illud, cui insunt, quantum quid est. Quædam, ut motus, et tempus : et hæc enim quanta quædam et continua dicuntur, eo quod illa divisibilia sunt, quorum hæc sunt passiones. Dico autem non quod movetur, sed quod motum est. Etenim quoniam illud quantum est, etiam motio est quanta : tempus autem, propter illam.

CAP. XIV.

Τὸ ποιὸν λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἡ διαφορὰ τῆς οὐσίας, οἷον ποιόν τι ἄνθρωπος ζῷον ὅτι δίπουν, ἵππος δὲ τετράπουν· καὶ κύκλος ποιόν τι σχῆμα ὅτι ἀγώνιον, ὡς τῆς διαφορᾶς τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ποιότητος οὔσης. (2) Ἕνα μὲν δὴ τρόπον τοῦτον λέγεται ἡ ποιότης διαφορὰ οὐσίας, ἕνα δὲ ὡς τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μαθηματικά, ὥσπερ οἱ ἀριθμοὶ ποιοί τινες, οἷον οἱ σύνθετοι καὶ μὴ μόνον ἐφ' ἓν ὄντες ἀλλ' ὧν μίμημα τὸ ἐπίπεδον καὶ τὸ στερεόν (οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ποσάκις ποσοὶ ἢ ποσάκις ποσάκις ποσοί), καὶ ὅλως ὃ παρὰ τὸ ποσὸν ὑπάρχει ἐν τῇ οὐσίᾳ· οὐσία γὰρ ἑκάστου ὃ ἅπαξ, οἷον τῶν ἓξ οὐχ ὃ δὶς ἢ τρὶς εἰσὶν ἀλλ' ὃ ἅπαξ· ἓξ γὰρ ἅπαξ ἕξ. (3) Ἔτι ὅσα πάθη τῶν κινουμένων οὐσιῶν, οἷον θερμότης καὶ ψυχρότης, καὶ λευκότης καὶ μελανία, καὶ βαρύτης καὶ κουφότης, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καθ' ἃ λέγονται καὶ ἀλλοιοῦσθαι τὰ σώματα μεταβαλλόντων. (4) Ἔτι κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν καὶ ὅλως τὸ κακὸν καὶ ἀγαθόν. (5) Σχεδὸν δὴ κατὰ δύο τρόπους λέγοιτ' ἂν τὸ ποιόν, καὶ τούτων ἕνα τὸν κυριώτατον· πρώτη μὲν γὰρ ποιότης ἡ τῆς οὐσίας διαφορά. Ταύτης δέ τι καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς ποιότης μέρος· διαφορὰ γάρ τις οὐσιῶν, ἀλλ' ἢ οὐ κινουμένων ἢ οὐχ ᾗ κινούμενα. Τὰ δὲ πάθη τῶν κινουμένων ᾗ κινούμενα, καὶ αἱ τῶν κινήσεων διαφοραί. (6) Ἀρετὴ δὲ καὶ κακία τῶν παθημάτων μέρος τι· διαφορὰς γὰρ δηλοῦσι τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, καθ' ἃς ποιοῦσιν ἢ πάσχουσι καλῶς ἢ φαύλως τὰ ἐν κινήσει ὄντα· τὸ μὲν γὰρ ὡδὶ δυνάμενον κινεῖσθαι ἢ ἐνεργεῖν ἀγαθόν, τὸ δ' ὡδὶ καὶ ἐναντίως μοχθηρόν. Μάλιστα δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν σημαίνει τὸ ποιὸν ἐπὶ τῶν ἐμψύχων, καὶ τούτων μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἔχουσι προαίρεσιν.

Quale dicitur uno modo differentia substantiæ : ut puta, quale animal homo, quoniam bipes; equus vero, quadrupes : et circulus qualis quædam figura, quoniam absque angulis est, ut tanquam differentia, quæ secundum substantiam, qualitas sit. (2) Uno itaque modo, qualitas dicitur substantiæ differentia. Alio, ut immobilia, et mathematica, veluti numeri, quales quidam sunt, ut qui compositi, et non solum qui ad unum sunt, sed ii quorum imitatio superficies, et solidum : hi autem sunt, qui quoties quanti, aut quoties quanti quoties. Et omnino quod in substantia, præter quantum exsistit. Substantia namque cujusque est, quod semel, utputa ipsorum sex, non qui bis, vel ter, sed qui semel. Sex enim semel, sex sunt. (3) Item quæcumque substantiarum quæ moventur, passiones : ut caliditas et frigiditas, albedo et nigredo, gravitas et levitas, et quæcumque similia, secundum quæ dicuntur alterari corpora, ipsis mutatis. (4) Item, secundum virtutem et malitiam, et omnino bonum et malum. (5) Fere itaque secundum duos modos dici possit ipsum quale, et horum unum maxime proprium : prima etenim qualitas, substantiæ differentia est. Hujus autem pars est et quæ in numeris qualitas est : etenim differentia quædam substantiarum est, sed non aut eorum quæ moventur, aut non prout moventur : hæc autem passiones eorum quæ moventur, prout moventur, sunt, et motuum differentiæ. (6) Virtus autem, et malitia, passionum quædam partes sunt. Differentias enim motus et actionis quasdam manifestant, secundum quas bene vel male agunt aut patiuntur ea quæ in motu sunt. Quod enim hoc modo potest moveri, aut agere, bonum : quod vero illo modo, et contrario, malum. Maxime autem bonum et malum significant qualitatem in illis quæ animata sunt, et illis maxime, quæ habent electionem.

CAP. XV.

Πρός τι λέγεται τὰ μὲν ὡς διπλάσιον πρὸς ἥμισυ καὶ τριπλάσιον πρὸς τριτημόριον, καὶ ὅλως πολλαπλάσιον πρὸς πολλοστημόριον καὶ ὑπερέχον πρὸς ὑπερεχόμενον· τὰ δ' ὡς τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντὸν καὶ τὸ τμητικὸν πρὸς τὸ τμητόν, καὶ ὅλως τὸ ποιητικὸν πρὸς τὸ παθητικόν· τὰ δ' ὡς τὸ μετρητὸν πρὸς τὸ μέτρον καὶ ἐπιστητὸν πρὸς ἐπιστήμην καὶ αἰσθητὸν πρὸς αἴσθησιν. (2) Λέγεται δὲ τὰ μὲν πρῶτα κατ' ἀριθμόν, ἢ ἁπλῶς ἢ ὡρισμένως πρὸς αὐτοὺς ἢ πρὸς ἕν, οἷον τὸ μὲν διπλάσιον πρὸς ἓν ἀριθμὸς ὡρισμένος, τὸ δὲ πολλαπλάσιον κατ' ἀριθμὸν πρὸς ἕν, οὐχ ὡρισμένον δέ, οἷον τόνδε ἢ τόνδε· τὸ δὲ ἡμιόλιον πρὸς τὸ ὑφημιόλιον κατ' ἀριθμὸν πρὸς ἀριθμὸν ὡρισμένον, τὸ ἐπιμόριον πρὸς τὸ ὑπεπιμόριον κατὰ ἀόριστον, ὥσπερ τὸ πολλαπλάσιον πρὸς τὸ ἕν. (3) Τὸ δ' ὑπερέχον πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον ὅλως ἀόριστον κατ' ἀριθμόν· ὁ γὰρ ἀριθμὸς σύμμετρος, κατὰ μὴ σύμμετρον δὲ ἀριθμὸν λέγεται· τὸ γὰρ ὑπερέχον πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον τοσοῦτόν τέ ἐστι καὶ ἔτι· τοῦτο δ' ἀόριστον· ὁπότερον γὰρ ἔτυχεν

Ad aliquid (*relationem habere*) dicuntur quædam, ut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem : simpliciter multiplex ad multiplicati partem, et excedens ad excessum. Quædam, ut calefactivum ad calefactibile, et sectivum ad secabile : et simpliciter, activum ad passivum. Quædam, ut mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum. (2) Dicuntur autem prima quidem secundum numerum, aut simpliciter, aut determinate ad eos, aut ad unum : utputa, duplum quidem ad unum, numerus determinatus : multiplex vero secundum numerum, ad unum, non tamen determinatum, ut hunc, vel hunc : sesquialterum vero ad sesquialterum secundum numerum, ad numerum determinatum : superpartiens autem ad suppartientem secundum indeterminatum, sicuti multiplex ad unum. (3) Excedens autem ad excessum, omnino indeterminatum secundum numerum. Numerus enim commensurabilis; secundum incommensurabilem vero numerum dicitur. Excedens enim ad excessum tantum est, et ultra : hoc vero, indeterminatum est. Quodcumque enim con-

ἐστιν, ἢ ἴσον ἢ οὐχ ἴσον. (4) Ταῦτά τε οὖν τὰ πρός τι πάντα κατ' ἀριθμὸν λέγεται καὶ ἀριθμοῦ πάθη, καὶ ἔτι τὸ ἴσον καὶ ὅμοιον καὶ ταὐτὸ κατ' ἄλλον τρόπον· κατὰ γὰρ τὸ ἓν λέγεται πάντα. Ταὐτὰ μὲν γὰρ ὧν μία ἡ οὐσία, ὅμοια δ' ὧν ἡ ποιότης μία, ἴσα δὲ ὧν τὸ ποσὸν ἕν. Τὸ δ' ἓν τοῦ ἀριθμοῦ ἀρχὴ καὶ μέτρον, ὥστε ταῦτα πάντα πρός τι λέγεται κατ' ἀριθμὸν μέν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον. (5) Τὰ δὲ ποιητικὰ καὶ παθητικὰ κατὰ δύναμιν ποιητικὴν καὶ παθητικὴν καὶ ἐνεργείας τὰς τῶν δυνάμεων, οἷον τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντόν, ὅτι δύναται, καὶ πάλιν τὸ θερμαῖνον πρὸς τὸ θερμαινόμενον καὶ τὸ τέμνον πρὸς τὸ τεμνόμενον, ὡς ἐνεργοῦντα. Τῶν δὲ κατ' ἀριθμὸν οὐκ εἰσὶν ἐνέργειαι ἀλλ' ἢ ὃν τρόπον ἐν ἑτέροις εἴρηται· αἱ δὲ κατὰ κίνησιν ἐνέργειαι οὐχ ὑπάρχουσιν. (6) Τῶν δὲ κατὰ δύναμιν καὶ κατὰ χρόνους ἤδη λέγονται πρός τι, οἷον τὸ πεποιηκὸς πρὸς τὸ πεποιημένον καὶ τὸ ποιῆσον πρὸς τὸ ποιησόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ πατὴρ υἱοῦ λέγεται πατήρ· τὸ μὲν γὰρ πεποιηκός, τὸ δὲ πεπονθός τί ἐστιν. (7) Ἔτι ἔνια κατὰ στέρησιν δυνάμεως, ὥσπερ τὸ ἀδύνατον καὶ ὅσα οὕτω λέγεται, οἷον τὸ ἀόρατον. (8) Τὰ μὲν οὖν κατ' ἀριθμὸν καὶ δύναμιν λεγόμενα πρός τι πάντα ἐστὶ πρός τι τῷ ὅπερ ἐστὶν ἄλλου λέγεσθαι αὐτὸ ὅ ἐστιν, ἀλλὰ μὴ τῷ ἄλλο πρὸς ἐκεῖνο· τὸ δὲ μετρητὸν καὶ τὸ ἐπιστητὸν καὶ τὸ διανοητὸν τῷ ἄλλο πρὸς αὐτὸ λέγεσθαι πρός τι λέγονται. Τό τε γὰρ διανοητὸν σημαίνει ὅτι ἔστιν αὐτοῦ διάνοια, οὐκ ἔστι δ' ἡ διάνοια πρὸς τοῦτο οὗ ἐστὶ διάνοια· δὶς γὰρ ταὐτὸν εἰρημένον ἂν εἴη. Ὁμοίως δὲ καὶ τινός ἐστιν ἡ ὄψις ὄψις, οὐχ οὗ ἐστιν ὄψις· καίτοι γ' ἀληθὲς τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ πρὸς χρῶμα ἢ πρὸς ἄλλο τι τοιοῦτον. Ἐκείνως δὲ δὶς ταὐτὸν λεχθήσεται, ὅτι ἐστὶν ὄψις οὗ ἐστιν ἡ ὄψις. (9) Τὰ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα πρός τι τὰ μὲν οὕτω λέγεται, τὰ δὲ ἂν τὰ γένη αὐτῶν ᾖ τοιαῦτα, οἷον ἡ ἰατρικὴ τῶν πρός τι ὅτι τὸ γένος αὐτῆς ἡ ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι τῶν πρός τι. Ἔτι καθ' ὅσα τὰ ἔχοντα λέγεται πρός τι, οἷον ἰσότης ὅτι τὸ ἴσον, καὶ ὁμοιότης ὅτι τὸ ὅμοιον. (10) Τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἄνθρωπος πρός τι ὅτι συμβέβηκεν αὐτῷ διπλασίῳ εἶναι, τοῦτο δ' ἐστὶ τῶν πρός τι· ἢ τὸ λευκόν, εἰ τῷ αὐτῷ συμβέβηκε διπλασίῳ καὶ λευκῷ εἶναι.

tingit, est, aut æquale aut non æquale. (4) Hæc itaque ad aliquid omnia secundum numerum dicuntur, et numeri passiones sunt. Et adhuc æquale, simile, et idem, secundum alium modum. Secundum unum etenim omnia dicuntur. Eadem enim sunt, quorum substantia una. Similia vero, quorum qualitas una. Æqualia autem, quorum quantitas una. Ipsum vero unum, numeri principium, et mensura. Unde hæc omnia ad aliquid dicuntur secundum numerum quidem, non tamen eodem modo. (5) Activa vero et passiva, secundum activam et passivam potentiam, et potentiarum actiones : utputa calefactivum, ad calefactibile, quoniam possunt; et rursus calefaciens, ad id quod calefit; et secans, ad id quod secatur, ut agentia. Eorum autem quæ secundum numerum sunt, non sunt actiones, nisi quemadmodum in aliis dictum est. Sed secundum motum actiones non exsistunt. (6) Eorum vero quæ secundum potentiam, etiam secundum tempora jam dicuntur ad aliquid, veluti quod fecit, ad id quod factum est; et id quod facturum est, ad id quod faciendum est. Sic enim pater quoque filii pater dicitur : hoc enim fecit, at illud passum quid est. (7) Item, quædam secundum privationem potentiæ, ut impossibile, et quæcumque ita dicuntur, ut invisibile. (8) Quæcumque igitur secundum numerum et potentiam ad aliquid dicuntur, cuncta sunt ad aliquid, eo quod ipsum quod est alterius, dicitur ipsum quod est, sed non eo quod aliud ad illud. Mensurabile autem, et scibile, et intelligibile, eo quod aliud ad illud dicitur, ad aliquid dicuntur. Nam intelligibile significat, quod ejus est intellectus : non est autem intellectus ad illud, cujus intellectus est; idem enim profecto bis dictum esset. Similiter et visus, cujusdam est visus, non cujus est visus, (etsi verum est hoc dicere,) sed ad colorem, aut ad aliquid aliud tale. Illo vero modo bis idem diceretur, quod visus est, cujus est visus. (9) Eorum igitur quæ per se ad aliquid dicuntur, quædam ita dicuntur; quædam, si genera eorum talia sunt : utputa medendi ars eorum est quæ ad aliquid sunt, quoniam genus ejus, scientia, videtur eorum esse quæ ad aliquid sunt. Item, secundum quæ ad aliquid dicuntur ea quæ illa habent, ut æqualitas, quoniam ipsum æquale; et similitudo, quoniam et ipsum simile. (10) Aliqua vero secundum accidens dicuntur : ut homo ad aliquid, quoniam accidit ei duplo esse. Hoc autem eorum est quæ ad aliquid sunt : aut album, si eidem accidit, duplo et albo esse.

CAP. XVI.

Τέλειον λέγεται ἓν μὲν οὗ μὴ ἔστιν ἔξω τι λαβεῖν μηδὲ ἓν μόριον, οἷον χρόνος τέλειος ἑκάστου οὗτος οὗ μὴ ἔστιν ἔξω λαβεῖν χρόνον τινὰ ὅς τούτου μέρος ἐστὶ τοῦ χρόνου. Καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ εὖ μὴ ἔχον ὑπερβολὴν πρὸς τὸ γένος, οἷον τέλειος ἰατρὸς καὶ τέλειος αὐλητής, ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηθὲν ἐλλείπωσιν. Οὕτω δὲ μεταφέροντες καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν λέγομεν συκοφάντην τέλειον καὶ κλέπτην τέλειον, ἐπειδὴ καὶ ἀγαθοὺς λέγομεν αὐτούς, οἷον κλέπτην ἀγαθὸν καὶ συκοφάντην ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀρετὴ τελείωσίς τις· ἕκαστον γὰρ τότε τέλειον καὶ οὐσία πᾶσα τότε τελεία,

Perfectum dicitur uno quidem modo extra quod non est ullam accipere particulam : utputa, tempus ipsum uniuscujusque perfectum est, extra quod non est ullum accipere tempus, quod pars hujus temporis sit. Et quod secundum virtutem et bonitatem non habet excessum ad genus : ut perfectus medicus, et perfectus tibicen, quum secundum propriæ virtutis speciem in nullo deficiunt. Ita etiam in malis metaphorice dicimus calumniatorem perfectum, et furem perfectum : quoniam etiam bonos eos appellamus, utputa furem bonum, et calumniatorem bonum. Virtus quoque, quædam perfectio est : unumquodque namque tunc perfectum est, cunctaque substantia tunc perfecta, quum

ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηθὲν ἐλλείπῃ μόριον τοῦ κατὰ φύσιν μεγέθους. (2) Ἔτι οἷς ὑπάρχει τὸ τέλος σπουδαῖον, ταῦτα λέγεται τέλεια· κατὰ γὰρ τὸ ἔχειν τὸ τέλος τέλεια. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ τέλος τῶν ἐσχάτων τί ἐστι, καὶ ἐπὶ τὰ φαῦλα μεταφέροντες λέγομεν τελείως ἀπολωλέναι καὶ τελείως ἐφθάρθαι, ὅταν μηδὲν ἐλλείπῃ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ κακοῦ ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου ᾖ. Διὸ καὶ ἡ τελευτὴ κατὰ μεταφορὰν λέγεται τέλος, ὅτι ἄμφω ἔσχατα. Τέλος δὲ καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἔσχατον. (3) Τὰ μὲν οὖν καθ' αὑτὰ λεγόμενα τέλεια τοσαυταχῶς λέγεται, τὰ μὲν τῷ κατὰ τὸ εὖ μηθὲν ἐλλείπειν μηδ' ἔχειν ὑπερβολὴν μηδὲ ἔξω τι λαβεῖν, τὰ δ' ὅλως κατὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑπερβολὴν ἐν ἑκάστῳ γένει μηδ' εἶναί τι ἔξω, τὰ δὲ ἄλλα ἤδη κατὰ ταῦτα τῷ ἢ ποιεῖν τι τοιοῦτον ἢ ἔχειν ἢ ἁρμόττειν τούτῳ ἢ ἁμῶς γέ πως λέγεσθαι πρὸς τὰ πρώτως λεγόμενα τέλεια.

secundum speciem propriæ virtutis nulla deest particula magnitudinis naturalis. (2) Item, quibus finis justus est, ea perfecta dicuntur: etenim secundum quod habent finem, perfecta dicuntur. Quare quum finis ultimorum quippiam est, ad prava quoque transferentes, dicimus perfecte interemptum esse, et perfecte corruptum esse, quando nil corruptionis aut mali deest, sed in ultimo est. Propter quod et mors metaphorice dicitur finis, quoniam ultima ambo. Finis autem, et quod cujus gratia, ultimum. (3) Quæcumque igitur per se perfecta dicuntur, toties dicuntur, quædam eo quod secundum bonitatem in nullo deficiunt, nec habent excessum, nec assumunt quicquam extrinsecus; alia universe, pro eo quod non habent excessum, in quoque genere, nec est quicquam extra: cetera vero jam secundum hæc, eo quod aut aliquid tale faciunt aut habent, aut huic conveniunt, aut aliquo alio modo ad ea quæ primo dicta sunt, perfecta dicuntur.

CAP. XVII.

Πέρας λέγεται τὸ ἔσχατον ἑκάστου καὶ οὗ ἔξω μηθὲν ἔστι λαβεῖν πρώτου, καὶ οὗ ἔσω πάντα πρώτου, καὶ ὃ ἂν ᾖ εἶδος μεγέθους ἢ ἔχοντος μέγεθος, καὶ τὸ τέλος ἑκάστου (τοιοῦτον δ' ἐφ' ὃ ἡ κίνησις καὶ ἡ πρᾶξις, καὶ οὐκ ἀφ' οὗ, ὁτὲ δ' ἄμφω καὶ ἀφ' οὗ καὶ ἐφ' ὃ καὶ τὸ οὗ ἕνεκα), καὶ ἡ οὐσία ἑκάστου, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ· τῆς γνώσεως γὰρ τοῦτο πέρας· εἰ δὲ τῆς γνώσεως, καὶ τοῦ πράγματος. (2) Ὥστε φανερὸν ὅτι ὁσαχῶς τε ἡ ἀρχὴ λέγεται, τοσαυταχῶς καὶ τὸ πέρας, καὶ ἔτι πλεοναχῶς· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ πέρας τι, τὸ δὲ πέρας οὐ πᾶν ἀρχή.

Terminus dicitur, quod ultimum cujusque est, extra quod nihil est accipere primum, et intra quod omnia primum, et quod sit magnitudinis species, aut magnitudinem habentis, et cujusque finis. Tale vero est, ad quod motus et actus, et non a quo: quandoque autem ambo, et a quo, et ad quod, et cujus causa. Et substantia uniuscujusque, et quod quid erat esse unicuique: Cognitionis enim hoc terminus est: quodsi cognitionis, rei quoque est. (2) Quare patet quod quoties dicitur principium, toties etiam terminus, et amplius. Principium namque terminus quidam, sed non omnis terminus, principium.

CAP. XVIII.

Τὸ καθ' ὃ λέγεται πολλαχῶς, ἕνα μὲν τρόπον τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία ἑκάστου πράγματος, οἷον καθὸ ἀγαθός, αὐτὸ ἀγαθόν, ἕνα δὲ ἐν ᾧ πρώτῳ πέφυκε γίγνεσθαι, οἷον τὸ χρῶμα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ. (2) Τὸ μὲν οὖν πρώτως λεγόμενον καθὸ τὸ εἶδός ἐστι, δευτέρως δὲ ὡς ἡ ὕλη ἑκάστου καὶ τὸ ὑποκείμενον ἑκάστῳ πρῶτον. (3) Ὅλως δὲ τὸ καθὸ ἰσαχῶς καὶ τὸ αἴτιον ὑπάρξει· κατὰ τί γὰρ ἐλήλυθεν ἢ οὗ ἕνεκα ἐλήλυθε λέγεται, καὶ κατὰ τί παραλελόγισται ἢ συλλελόγισται, ἢ τί τὸ αἴτιον τοῦ συλλογισμοῦ ἢ παραλογισμοῦ. (4) Ἔτι τὸ καθὸ τὸ κατὰ θέσιν λέγεται, καθὸ ἕστηκεν ἢ καθὸ βαδίζει· πάντα γὰρ ταῦτα θέσιν σημαίνει καὶ τόπον. (5) Ὥστε καὶ τὸ καθ' αὑτὸ πολλαχῶς ἀνάγκη λέγεσθαι. Ἓν μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ, οἷον ὁ Καλλίας καθ' αὑτὸν Καλλίας καὶ τὸ τί ἦν εἶναι Καλλίᾳ· ἓν δὲ ὅσα ἐν τῷ τί ἐστιν ὑπάρχει, οἷον ζῷον ὁ Καλλίας καθ' αὑτόν· ἐν γὰρ τῷ λόγῳ ἐνυπάρχει τὸ ζῷον· ζῷον γάρ τι ὁ Καλλίας. (6) Ἔτι δὲ εἰ ἐν αὑτῷ δέδεκται πρώτῳ ἢ τῶν αὑτοῦ τινί, οἷον ἡ ἐπιφάνεια λευκὴ καθ' αὑτήν, καὶ ζῇ ὁ ἄνθρωπος καθ' αὑτόν· ἡ γὰρ ψυχὴ μέρος τι τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾗ πρώτῃ τὸ ζῆν. (7) Ἔτι οὗ μή ἐστιν ἄλλο αἴτιον. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου

Secundum quod, multipliciter dicitur. Uno modo, species, et substantia cujusque rei, ut secundum quod bonus, ipsum bonum. Alio, in quo primo fieri aptum est, ut color in superficie. (2) Quod igitur primo dictum est secundum quod, ipsa species est: secundo vero, tanquam cujusque materia, et primum cujusque subjectum. (3) Et omnino ipsum secundum quod, toties dictum erit, quoties dicitur causa. Secundum quid enim venit, aut qua causa venit, dicitur; et secundum quid paralogizatum, sive syllogizatum est, et quæ syllogismi sive paralogismi causa est. (4) Item, secundum quod dicitur, quod secundum positionem est, secundum quod stetit, aut secundum quod vadit: etenim hæc omnia positionem et locum significant. (5) Quare et secundum se, multipliciter ut dicatur necesse est. Uno namque modo secundum se, est quod erat esse cuilibet: ut Callias et per se Callias, et quod quid erat esse Calliam. Alia vero, quæcumque in eo quod quid est, insunt: utputa Callias, secundum se animal est: in ratione enim, animal inest; Callias enim, quoddam animal est. (6) Item, si in se ipso primo suscepit, aut in aliquo sui: utputa, superficies alba secundum se; et homo, secundum se vivens. Anima namque, pars quædam hominis est, in qua prima ipsum vivere est. (7) Item, cujus non est aliqua alia causa. Hominis namque

πολλὰ αἴτια, τὸ ζῷον, τὸ δίπουν· ἀλλ' ὅμως καθ' αὑτὸν ἄνθρωπος ὁ ἄνθρωπός ἐστιν. (8) Ἔτι ὅσα μόνῳ ὑπάρχει καὶ ᾗ μόνῳ· διὸ τὸ κεχωρισμένον καθ' αὑτό.

ut ita dicatur multæ causæ sunt, animal, bipes: attamen secundum se, homo est homo. (8) Item quæcumque soli, et prout soli insunt. Quare quod separatum est, secundum se est.

CAP. XIX.

Διάθεσις λέγεται τοῦ ἔχοντος μέρη τάξις, ἢ κατὰ τόπον ἢ κατὰ δύναμιν ἢ κατ' εἶδος· θέσιν γὰρ δεῖ τινὰ εἶναι, ὥσπερ καὶ τοὔνομα δηλοῖ ἡ διάθεσις.

Dispositio dicitur ordo partes habentis, aut secundum locum, aut secundum potentiam, aut secundum speciem. Positionem enim quandam esse oportet, sicut ipsum etiam dispositionis nomen significat.

CAP. XX.

Ἕξις δὲ λέγεται ἕνα μὲν τρόπον οἷον ἐνέργειά τις τοῦ ἔχοντος καὶ ἐχομένου, ὥσπερ πρᾶξίς τις ἢ κίνησις· ὅταν γὰρ τὸ μὲν ποιῇ τὸ δὲ ποιῆται, ἔστι ποίησις μεταξύ· οὕτω καὶ τοῦ ἔχοντος ἐσθῆτα καὶ τῆς ἐχομένης ἐσθῆτος ἔστι μεταξὺ ἕξις. Ταύτην μὲν οὖν φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἔχειν ἕξιν· εἰς ἄπειρον γὰρ βαδιεῖται, εἰ τοῦ ἐχομένου ἔσται ἔχειν τὴν ἕξιν. (2) Ἄλλον δὲ τρόπον ἕξις λέγεται διάθεσις καθ' ἣν εὖ ἢ κακῶς διάκειται τὸ διακείμενον, καὶ ἢ καθ' αὑτὸ ἢ πρὸς ἄλλο, οἷον ἡ ὑγίεια ἕξις τις· διάθεσις γάρ ἐστι τοιαύτη. Ἔτι ἕξις λέγεται ἂν ᾖ μόριον διαθέσεως τοιαύτης· διὸ καὶ ἡ τῶν μερῶν ἀρετὴ ἕξις τίς ἐστιν.

Habitus autem dicitur uno modo, tanquam quidam habentis et habiti actus, sicuti actio quædam, aut motus. Nam quum hoc quidem efficit, illud vero fit, est media effectio: ita et habentis vestem et vestis habitæ, est medius habitus. Hunc itaque habitum, quod non contingit habere, manifestum est. In infinitum enim progrederetur, si habiti esset habitum habere. (2) Alio modo habitus dicitur dispositio, secundum quam bene vel male disponitur dispositum, et aut secundum se, aut ad aliud, ut sanitas quidam habitus est: dispositio etenim talis est. Item, habitus dicitur, si particula talis dispositionis sit. Quare partium quoque virtus, quidam habitus est.

CAP. XXI.

Πάθος λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ποιότης καθ' ἣν ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, καὶ γλυκὺ καὶ πικρόν, καὶ βαρύτης καὶ κουφότης, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· ἕνα δὲ αἱ τούτων ἐνέργειαι καὶ ἀλλοιώσεις ἤδη. (2) Ἔτι τούτων μᾶλλον αἱ βλαβεραὶ ἀλλοιώσεις καὶ κινήσεις, καὶ μάλιστα αἱ λυπηραὶ βλάβαι. Ἔτι τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν καὶ λυπηρῶν πάθη λέγεται.

Passio dicitur, uno quidem modo qualitas, secundum quam alterari contingit: ut album et nigrum, dulce et amarum, gravitas et levitas, et quæcumque alia similia. Alio modo, horum actiones, et jam alterationes. (2) Item, harum magis quæ noxiæ alterationes et motus, et maxime tristes noxæ. Item, calamitatum et tristium magnitudines, passiones dicuntur.

CAP. XXII.

Στέρησις λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἂν μὴ ἔχῃ τι τῶν πεφυκότων ἔχεσθαι, κἂν μὴ αὐτὸ ᾖ πεφυκὸς ἔχειν, οἷον φυτὸν ὀμμάτων ἐστερῆσθαι λέγεται. Ἕνα δὲ ἂν πεφυκὸς ἔχειν, ἢ αὐτὸ ἢ τὸ γένος, μὴ ἔχῃ, οἷον ἄλλως ἄνθρωπος ὁ τυφλὸς ὄψεως ἐστέρηται καὶ ἀσπάλαξ· τὸ μὲν κατὰ τὸ γένος, τὸ δὲ καθ' αὑτό. (2) Ἔτι ἂν πεφυκὸς καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν μὴ ἔχῃ· ἡ γὰρ τυφλότης στέρησίς τις, τυφλὸς δ' οὐ κατὰ πᾶσαν ἡλικίαν, ἀλλ' ἐν ᾗ πέφυκεν ἔχειν, ἂν μὴ ἔχῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ᾧ ἂν ᾖ καὶ καθ' ὃ καὶ πρὸς ὃ καὶ ὡς ἂν μὴ ἔχῃ πεφυκός. (3) Ἔτι ἡ βιαία ἑκάστου ἀφαίρεσις στέρησις λέγεται. Καὶ ὁσαχῶς δὲ αἱ ἀπὸ τοῦ α ἀποφάσεις λέγονται, τοσαυταχῶς καὶ αἱ στερήσεις λέγονται· ἄνισον μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν ἰσότητα πεφυκὸς λέγεται, ἀόρατον δὲ καὶ τῷ ὅλως μὴ ἔχειν χρῶμα [καὶ τῷ φαύλως], καὶ ἄπουν καὶ τῷ μὴ ἔχειν ὅλως πόδας καὶ τῷ φαύλους. (4) Ἔτι καὶ τῷ μικρὸν ἔχειν, οἷον τὸ ἀπύρηνον, τοῦτο δ' ἐστὶ τῷ φαύλως πως ἔχειν. (5) Ἔτι τῷ μὴ ῥᾳδίως ἢ τῷ μὴ καλῶς, οἷον τὸ ἄτμητον οὐ μό-

Privatio dicitur uno modo, si non habeat aliquid eorum quæ natura apta sunt haberi, etiamsi ipsum non sit natura aptum habere: ut planta dicitur oculis privari. Alio modo, si, quum aut ipsum, aut genus ejus, aptum habere sit, non habeat: utputa, aliter cæcus homo visu privatur et aliter talpa. Hæc quidem secundum genus, ille vero secundum se. (2) Item, si, quum aptum sit, et quando sit aptum habere, non habeat. Cæcitas namque privatio quædam est: cæcus autem non secundum omnem ætatem, sed si, in qua aptus est habere, non habet. Similiter si in quo et secundum quod, et ad quod, et quemadmodum natura aptus sit, non habeat. (3) Item, violenta cujusque ablatio, privatio dicitur. Et quoties negationes ab IN (vel simili negatione) incipientes dicuntur, toties etiam privationes dicuntur. Inæquale namque dicitur, eo quod non habeat æqualitatem, aptum exsistens habere: invisibile vero, et eo quod non habeat omnino colorem, et eo quod exigue: impes, et eo quod non habeat pedes, et eo quod debiles. (4) Item, quum parum quid habeat: ut quum dicimus olivam exossem, hoc autem est, eo quod exile quiddam habet. (5) Item, quum non fa-

νον τῷ μὴ τέμνεσθαι ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ῥᾳδίως ἢ μὴ καλῶς. (6) Ἔτι τῷ πάντῃ μὴ ἔχειν· τυφλὸς γὰρ οὐ λέγεται ὁ ἑτερόφθαλμος ἀλλ' ὁ ἐν ἀμφοῖν μὴ ἔχων ὄψιν. Διὸ οὐ πᾶς ἀγαθὸς ἢ κακός, ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταξύ.

cile aut non bene : ut insecabile, non solum eo quod non secetur, sed etiam eo quod non facile, nec bene. (6) Item, quum omnino non habeat. Cæcus namque dicitur, non qui unoculus est, sed qui utriusque oculi visu caret. Quare non omnis bonus vel malus, aut justus vel injustus, sed etiam intermedium est.

CAP. XXIII.

Τὸ ἔχειν λέγεται πολλαχῶς, ἕνα μὲν τρόπον τὸ ἄγειν κατὰ τὴν αὑτοῦ φύσιν ἢ κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμήν, διὸ λέγεται πυρετός τε ἔχειν τὸν ἄνθρωπον καὶ οἱ τύραννοι τὰς πόλεις καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ ἀμπεχόμενοι. Ἕνα δ' ἐν ᾧ ἄν τι ὑπάρχῃ ὡς δεκτικῷ, οἷον ὁ χαλκὸς ἔχει τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος καὶ τὴν νόσον τὸ σῶμα. Ἕνα δ' ὡς τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα· ἐν ᾧ γάρ ἐστι περιεχόμενόν τι, ἔχεσθαι ὑπὸ τούτου λέγεται, οἷον τὸ ἀγγεῖον ἔχειν τὸ ὑγρόν φαμεν καὶ τὴν πόλιν ἀνθρώπους καὶ τὴν ναῦν ναύτας· οὕτω δὲ καὶ τὸ ὅλον ἔχειν τὰ μέρη. (2) Ἔτι τὸ κωλῦον κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμήν τι κινεῖσθαι ἢ πράττειν ἔχειν λέγεται τοῦτο αὐτό, οἷον καὶ οἱ κίονες τὰ ἐπικείμενα βάρη, καὶ ὡς οἱ ποιηταὶ τὸν Ἄτλαντα ποιοῦσι τὸν οὐρανὸν ἔχειν ὡς συμπεσόντ' ἂν ἐπὶ τὴν γῆν, ὥσπερ καὶ τῶν φυσιολόγων τινές φασιν. (3) Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ συνέχον λέγεται ἃ συνέχει ἔχειν, ὡς διαχωρισθέντα ἂν κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμὴν ἕκαστον. Καὶ τὸ ἔν τινι δὲ εἶναι ὁμοιοτρόπως λέγεται καὶ ἑπομένως τῷ ἔχειν.

Habere, multipliciter dicitur. Uno modo, quum quid secundum suam naturam aut suum impetum agat. Quare dicitur, quod febris hominem habet, et tyranni civitates, et induti vestem. Alio modo, in quo quid tanquam susceptivo exsistit : ut æs habet statuæ speciem, et corpus ægritudinem. Alio modo, ut continens ea quæ contenta sunt. In quo namque contentum quiddam est, haberi ab eo dicitur : ut vas, habere humidum dicimus ; et urbem, homines ; et navem, nautas : sic et totum, partes habet. (2) Item quod prohibet aliquid secundum suum impetum moveri, aut agere, habere dicitur hoc ipsum : ut et columnæ, imposita onera, et ut poetæ Atlantem faciunt cælum habere, tanquam nisi ipse teneret, casurum super terram, ut quidam etiam physiologorum tradunt. (3) Hoc autem modo et continens dicitur, quæ continet, habere, tanquam separaretur secundum suum impetum unumquodque. In aliquo etiam esse similiter et consequenter sicuti habere dicitur.

CAP. XXIV.

Τὸ ἔκ τινος εἶναι λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ ἐστὶν ὡς ὕλης, καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ κατὰ τὸ πρῶτον γένος ἢ κατὰ τὸ ὕστατον εἶδος, οἷον ἔστι μὲν ὡς ἅπαντα τὰ τηκτὰ ἐξ ὕδατος, ἔστι δ' ὡς ἐκ χαλκοῦ ὁ ἀνδριάς. Ἕνα δ' ὡς ἐκ τῆς πρώτης κινησάσης ἀρχῆς, οἷον ἐκ τίνος ἡ μάχη; ἐκ λοιδορίας, ὅτι αὕτη ἀρχὴ τῆς μάχης. Ἕνα δ' ἐκ τοῦ συνθέτου ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς, ὥσπερ ἐκ τοῦ ὅλου τὰ μέρη καὶ ἐκ τῆς Ἰλιάδος τὸ ἔπος καὶ ἐκ τῆς οἰκίας οἱ λίθοι· τέλος μὲν γάρ ἐστιν ἡ μορφή, τέλειον δὲ τὸ ἔχον τέλος. (2) Τὰ δὲ ὡς ἐκ τοῦ μέρους τὸ εἶδος, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ δίποδος καὶ ἡ συλλαβὴ ἐκ τοῦ στοιχείου· ἄλλως γὰρ τοῦτο καὶ ἡ ἀνδριὰς ἐκ τοῦ χαλκοῦ· ἐκ τῆς αἰσθητῆς γὰρ ὕλης ἡ συνθέτη οὐσία, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος ἐκ τῆς τοῦ εἴδους ὕλης. (3) Τὰ μὲν οὖν οὕτω λέγεται, τὰ δ' ἐὰν κατὰ μέρος τι τούτων τις ὑπάρχῃ τῶν τρόπων, οἷον ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς τὸ τέκνον καὶ ἐκ γῆς τὰ φυτά, ὅτι ἔκ τινος μέρους αὐτῶν. Ἕνα δὲ μεθ' ὃ τῷ χρόνῳ, οἷον ἐξ ἡμέρας νὺξ καὶ ἐξ εὐδίας χειμών, ὅτι τοῦτο μετὰ τοῦτο. (4) Τούτων δὲ τὰ μὲν τῷ ἔχειν μεταβολὴν εἰς ἄλληλα οὕτω λέγεται, ὥσπερ καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, τὰ δὲ τῷ κατὰ τὸν χρόνον ἐφεξῆς μόνον, οἷον ἐξ ἰσημερίας ἐγένετο ὁ πλοῦς, ὅτι μετ' ἰσημερίαν ἐγένετο, καὶ ἐκ Διονυσίων Θαργήλια, ὅτι μετὰ τὰ Διονύσια.

Ex aliquo esse, uno modo dicitur, ex quo, ut ex materia, est. Et hoc dupliciter, aut secundum primum genus, aut secundum ultimam speciem : utputa, uno modo omnia liquabilia ex aqua sunt ; alio modo ex ære statua est. Porro alio modo dicitur, ex primo movente principio : ut, ex quo pugna? ex convicio : quia hoc erat pugnæ principium. Alio modo, ex composito, ex materia et forma : sicuti ex toto, partes ; et versus, ex Iliade ; et lapides, ex domo. Finis namque est forma, perfectum vero, quod habet finem. (2) Quædam vero, tanquam ex parte, species : ut homo, ex bipede ; et syllaba, ex elemento. Aliter namque hoc atque statua ex ære : ex sensibili namque materia, composita substantia est. Species quoque ex speciei materia. (3) Quædam itaque ita dicuntur. Quædam, si quis horum modorum secundum aliquam partem sit : ut ex patre et matre, proles ; et ex terra, plantæ, quia ex aliqua eorum parte. Alio modo post quod tempore : ut ex die, nox ; et ex sereno, tempestas : quoniam hoc, post illud. (4) Horum autem quædam eo quod habent mutuam transmutationem, ita dicuntur, sicuti et quæ nunc dicta sunt : quædam, eo quod solum secundum tempus consequuntur : ut ex æquinoctio facta est navigatio, quoniam post æquinoctium facta est ; et ex Dionysiis Thargelia, quia post Dionysia.

CAP. XXV.

Μέρος λέγεται ἕνα μὲν τρόπον εἰς ὃ διαιρεθείη ἂν τὸ ποσὸν ὁπωσοῦν· ἀεὶ γὰρ τὸ ἀφαιρούμενον τοῦ ποσοῦ ᾗ ποσὸν μέρος λέγεται ἐκείνου, οἷον τῶν τριῶν τὰ δύο μέρος λέγεταί πως. (2) Ἄλλον δὲ τρόπον τὰ καταμετροῦντα τῶν τοιούτων μόνον· διὸ τὰ δύο τῶν τριῶν ἔστι μὲν ὡς λέγεται μέρος, ἔστι δ' ὡς οὔ. (3) Ἔτι εἰς ἃ τὸ εἶδος διαιρεθείη ἂν ἄνευ τοῦ ποσοῦ, καὶ ταῦτα μόρια λέγεται τούτου· διὸ τὰ εἴδη τοῦ γένους φασὶν εἶναι μόρια. (4) Ἔτι εἰς ἃ διαιρεῖταί τι ἢ ἐξ ὧν σύγκειται τὸ ὅλον, ἢ τὸ εἶδος ἢ τὸ ἔχον τὸ εἶδος, οἷον τῆς σφαίρας τῆς χαλκῆς ἢ τοῦ κύβου τοῦ χαλκοῦ καὶ ὁ χαλκὸς μέρος (τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ὕλη ἐν ᾗ τὸ εἶδος) καὶ ἡ γωνία μέρος. (5) Ἔτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ τῷ δηλοῦντι ἕκαστον καὶ ταῦτα μόρια τοῦ ὅλου· διὸ τὸ γένος τοῦ εἴδους καὶ μέρος λέγεται, ἄλλως δὲ τὸ εἶδος τοῦ γένους μέρος.

Pars dicitur, uno quidem modo, in quod quoquo modo quantum dividi potest. Semper enim quod a quanto, prout quantum, aufertur, pars illius dicitur : ut duo, pars trium quodammodo dicitur. (2) Alio modo, ex iis ea dumtaxat, quæ metiuntur : quare, duo quodammodo quidem sunt pars trium, quodammodo vero non. (3) Item in quæ species absque quanto dividi potest, hæc quoque partes ejus dicuntur : quare species, generis aiunt partes esse. (4) Item, in quæ aliquid dividitur, aut ex quibus totum componitur, aut ipsa species, aut quod speciem habet, ut sphæræ æneæ, et ænei cubi, et ipsum æs pars est (hoc autem est materia, in qua species), et angulus, pars. (5) Item quæ in ratione unumquodque significante sunt, hæc quoque pars totius sunt : quare genus, pars etiam speciei dicitur. Aliter vero species, generis pars est.

CAP. XXVI.

Ὅλον λέγεται οὗ τε μηθὲν ἄπεστι μέρος ἐξ ὧν λέγεται ὅλον φύσει, καὶ τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα ὥστε ἕν τι εἶναι ἐκεῖνα. Τοῦτο δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ὡς ἕκαστον ἕν, ἢ ὡς ἐκ τούτων τὸ ἕν. Τὸ μὲν γὰρ καθόλου καὶ τὸ ὅλως λεγόμενον ὡς ὅλον τι ὂν οὕτως ἐστὶ καθολου καὶ τὸ ὅλως λεγόμενον ὡς ὅλον τι οὕτως ἐστὶ καθόλου ὡς πολλὰ περιέχον τῷ κατηγορεῖσθαι καθ' ἑκάστου καὶ ἓν ἅπαντα εἶναι ὡς ἕκαστον, οἷον ἄνθρωπον, ἵππον, θεόν, ὅτι ἅπαντα ζῷα. Τὸ δὲ συνεχὲς καὶ πεπερασμένον, ὅταν ἕν τι ἐκ πλειόνων ᾖ ἐνυπαρχόντων, μάλιστα μὲν δυνάμει, εἰ δὲ μή, ἐνεργείᾳ. (2) Τούτων δ' αὐτῶν μᾶλλον τὰ φύσει ἢ τέχνῃ τοιαῦτα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς λέγομεν, ὡς οὔσης τῆς ὁλότητος ἑνότητός τινος. (3) Ἔτι τοῦ ποσοῦ ἔχοντος ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ ἔσχατον, ὅσων μὲν μὴ ποιεῖ ἡ θέσις διαφοράν, πᾶν λέγεται, ὅσων δὲ ποιεῖ, ὅλον· ὅσα δὲ ἄμφω ἐνδέχεται, καὶ ὅλα καὶ πάντα. Ἔστι δὲ ταῦτα ὅσων ἡ μὲν φύσις ἡ αὐτὴ μένει τῇ μεταθέσει, ἡ δὲ μορφὴ οὔ, οἷον κηρὸς καὶ ἱμάτιον· καὶ γὰρ ὅλον καὶ πᾶν λέγεται· ἔχει γὰρ ἄμφω. Ὕδωρ δὲ καὶ ὅσα ὑγρὰ καὶ ἀριθμὸς πᾶν μὲν λέγεται, ὅλος δ' ἀριθμὸς καὶ ὅλον ὕδωρ οὐ λέγεται, ἂν μὴ μεταφορᾷ. (4) Πάντα δὲ λέγεται, ἐφ' οἷς τὸ πᾶν ὡς ἐφ' ἑνί, ἐπὶ τούτοις πάντα ὡς ἐπὶ διῃρημένοις· πᾶς οὗτος ὁ ἀριθμός, πᾶσαι αὗται αἱ μονάδες.

Totum dicitur, cujus nulla pars eorum abest ex quibus totum natura dicitur. Et quod continet contenta, ut unum quid illa sint. Hoc autem dupliciter : aut enim ut unumquodque unum ; aut ex his, illud unum. Ipsum enim universale et quod omnino, ut totum quippiam ens dicitur, sic est universale, ut multa continens, eo quod de singulis prædicatur, et quod et unum, omnia sunt singula : ut homo, equus, deus, quoniam omnia animalia. Ceterum continuum et finitum, quum e pluribus insitis unum quid sit, maxime quidem potentia, non actu. (2) Horum autem ipsorum, magis quæ natura quam arte talia sunt : sicut et de uno dicimus, tanquam totalitas unitas quædam sit. (3) Item, quum quantum habeat principium, medium et ultimum, quorumcunque positio non facit differentiam, omne dicitur : quorumcunque vero facit, totum : quæ autem ambo facere contingit, et omne et totum. Sunt autem hæc, quorum natura quidem eadem manet in transpositione, forma vero minime, ut cera, et vestis. Etenim totum, et omne, dicuntur : ambo namque habent. Aqua vero, et quæcumque humida, ac numerus, omne quidem dicuntur : totus vero numerus, totaque aqua, non dicuntur nisi metaphorice. (4) Omnia vero dicuntur, de quibus omne, tanquam de uno, de his omnia, ut de divisis : omnis hic numerus, omnes hæ unitates.

CAP. XXVII.

Κολοβὸν δὲ λέγεται τῶν ποσῶν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μεριστόν τε δεῖ αὐτὸ εἶναι καὶ ὅλον. Τά τε γὰρ δύο οὐ κολοβὰ θατέρου ἀφαιρουμένου ἑνός (οὐ γὰρ ἴσον τὸ κολόβωμα καὶ τὸ λοιπὸν οὐδέποτ' ἐστίν), οὐδ' ὅλως ἀριθμὸς οὐδείς· καὶ γὰρ τὴν οὐσίαν δεῖ μένειν· εἰ κύλιξ κολοβός, ἔτι εἶναι κύλικα· ὁ δ' ἀριθμὸς οὐκέτι ὁ αὐτός. (2) Πρὸς δὲ τούτοις κἂν ἀνομοιομερῆ ᾖ, οὐδὲ ταῦτα πάντα· ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἔστιν ὡς καὶ ἀνόμοια ἔχει μέρη,

Mutilum dicitur quantorum non quodcumque, sed ut divisibile ipsum sit, oportet, atque totum. Duo etenim non sunt mutila, altero ablato uno (non enim æquale mutilamen, et reliquum unquam est) ; nec omnino numerus ullus : substantiam namque manere oportet. Si calix mutilus, adhuc oportet esse calicem : numerus vero non amplius idem. (2) Et ad hæc etiam si partium dissimilarium sint, nec hæc omnia : numerus etenim est ut etiam dissi-

οἷον δυάδα, τριάδα. Ἀλλ' ὅλως ὅσων μὴ ποιεῖ ἡ θέσις διαφορὰν οὐθὲν κολοβόν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ, ἀλλὰ δεῖ τοιαῦτα εἶναι ἃ κατὰ τὴν οὐσίαν θέσιν ἔχει. (3) Ἔτι συνεχῆ· ἡ γὰρ ἁρμονία ἐξ ἀνομοιομερῶν μὲν καὶ θέσιν ἔχει, κολοβὸς δὲ οὐ γίνεται. (4) Πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ὅσα ὅλα, οὐδὲ ταῦτα ὁτουοῦν μορίου στερήσει κολοβά. Οὐ γὰρ δεῖ οὔτε τὰ κύρια τῆς οὐσίας οὔτε τὰ ὁπουοῦν ὄντα· οἷον ἂν τρυπηθῇ ἡ κύλιξ, οὐ κολοβός, ἀλλ' ἂν τὸ οὖς ἢ ἀκρωτήριόν τι. Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐὰν σάρκα ἢ τὸν σπλῆνα, ἀλλ' ἐὰν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦτο οὐ πᾶν ἀλλ' ὃ μὴ ἔχει γένεσιν ἀφαιρεθὲν ὅλον. Διὰ τοῦτο οἱ φαλακροὶ οὐ κολοβοί.

milares habeat partes, utputa binarium et ternarium. Ceterum nihil omnino eorum quorum positio differentiam non facit, mutilum est, ut aqua, vel ignis: sed oportet talia esse, quæ secundum substantiam, positionem habent. (3) Item, continua: harmonia namque et ex partibus dissimilaribus est, et positionem habet, mutila autem non fit. (4) Et ad hæc nec illa quæ tota sunt, cujuscumque particulæ privatione, mutila sunt: non enim oportet, nec quæ principales ipsius substantiæ, nec ubicumque exsistentes: ut si perforetur calix, non mutilus, sed si ansa aut extremum aliquod: homo quoque, non si carnem, aut splenem, sed si extremitatem, et hanc non omnem, sed quæ tota ablata non habeat generationem. Quare calvi non mutili.

CAP. XXVIII.

Γένος λέγεται τὸ μὲν ἐὰν ᾖ ἡ γένεσις συνεχὴς τῶν τὸ εἶδος ἐχόντων τὸ αὐτό, οἷον λέγεται ἕως ἂν ἀνθρώπων γένος ᾖ, ὅτι ἕως ἂν ᾖ ἡ γένεσις συνεχὴς αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀφ' οὗ ἂν ὦσι πρώτου κινήσαντος εἰς τὸ εἶναι· οὕτω γὰρ λέγονται Ἕλληνες τὸ γένος οἱ δ' Ἴωνες, τῷ οἱ μὲν ἀπὸ Ἕλληνος οἱ δὲ ἀπὸ Ἴωνος εἶναι πρώτου γεννήσαντος. Καὶ μᾶλλον οἱ ἀπὸ τοῦ γεννήσαντος ἢ τῆς ὕλης· λέγονται γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ θήλεος τὸ γένος, οἷον οἱ ἀπὸ Πύρρας. (2) Ἔτι δὲ ὡς τὸ ἐπίπεδον τῶν σχημάτων γένος τῶν ἐπιπέδων καὶ τὸ στερεὸν τῶν στερεῶν· ἕκαστον γὰρ τῶν σχημάτων τὸ μὲν ἐπίπεδον τοιονδί, τὸ δὲ στερεόν ἐστι τοιονδί· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς. (3) Ἔτι ὡς ἐν τοῖς λόγοις τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον, ὃ λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι, τοῦτο γένος, οὗ διαφοραὶ λέγονται αἱ ποιότητες. (4) Τὸ μὲν οὖν γένος τοσαυταχῶς λέγεται, τὸ μὲν κατὰ γένεσιν συνεχῆ τοῦ αὐτοῦ εἴδους, τὸ δὲ κατὰ τὸ πρῶτον κινῆσαν ὁμοειδές, τὸ δ' ὡς ὕλη· οὗ γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ποιότης ἐστί, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ὃ λέγομεν ὕλην. (5) Ἕτερα δὲ τῷ γένει λέγεται ὧν ἕτερον τὸ πρῶτον ὑποκείμενον καὶ μὴ ἀναλύεται θάτερον εἰς θάτερον μηδ' ἄμφω εἰς ταὐτόν, οἷον τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη ἕτερον τῷ γένει, καὶ ὅσα καθ' ἕτερον σχῆμα κατηγορίας τοῦ ὄντος λέγεται· τὰ μὲν γὰρ τί ἐστι σημαίνει τῶν ὄντων, τὰ δὲ ποιόν τι, τὰ δ' ὡς διῄρηται πρότερον· οὐδὲ γὰρ ταῦτα ἀναλύεται οὔτ' εἰς ἄλληλα οὔτ' εἰς ἕν τι.

Genus dicitur hoc quidem, si generatio eorum quæ speciem eandem habent, continua sit: utputa dicitur, quousque genus hominum sit, id est, donec eorum generatio continua sit. Hoc vero, a quo sint primo ad Esse movente. Ita enim Hellenes genere, alii vero Iones dicuntur, eo quod illi quidem ab Hellene, hi vero ab Ione primo generante sunt. Et magis qui a generante, quam qui a materia. Dicuntur etenim a femina genere, ut a Pyrrha. (2) Item ut superficies, figurarum superficialium genus; et solidum, solidarum. Quæque enim figurarum, hæc quidem superficies talis, illa vero solidum tale: hoc autem est quod subjectum differentiis est. (3) Item, ut in rationibus quod primum inest, quod dicitur in eo quod quid, hoc genus, cujus differentiæ dicuntur qualitates. (4) Genus itaque toties dicitur, hoc quidem secundum generationem continuam ejusdem speciei; hoc vero, secundum primum movens ejusdem speciei; hoc autem, ut materia: cujus enim differentia et qualitas est, hoc est subjectum, quod dicimus materiam. (5) Diversa autem genere dicuntur, quorum primum subjectum diversum est, et non resolvitur alterum in alterum, nec ambo in idem: utputa, species et materia diversa genere. Et quæcumque secundum diversam figuram prædicationis entis dicuntur: quædam enim entium, quid est significant, quædam autem quale quid, quædam ut prius divisum: nec enim hæc resolvuntur in invicem, nec in unum quiddam.

CAP. XXIX.

Τὸ ψεῦδος λέγεται ἄλλον μὲν τρόπον ὡς πρᾶγμα ψεῦδος, καὶ τούτου τὸ μὲν τῷ μὴ συγκεῖσθαι ἢ ἀδύνατον εἶναι συντεθῆναι, ὥσπερ λέγεται τὸ τὴν διάμετρον εἶναι σύμμετρον ἢ τὸ σὲ καθῆσθαι· τούτων γὰρ ψεῦδος τὸ μὲν ἀεί, τὸ δὲ ποτέ· οὕτω γὰρ οὐκ ὄντα ταῦτα. Τὰ δὲ ὅσα ἐστὶ μὲν ὄντα, πέφυκε μέντοι φαίνεσθαι ἢ μὴ οἷά ἐστιν ἢ ἃ μή ἐστιν, οἷον ἡ σκιαγραφία καὶ τὰ ἐνύπνια· ταῦτα γὰρ ἔστι μέν τι, ἀλλ' οὐχ ὧν ἐμποιεῖ τὴν φαντασίαν. (2) Πράγματα μὲν οὖν ψευδῆ οὕτω λέγεται, ἢ τῷ μὴ εἶναι αὐτά, ἢ τῷ τὴν ἀπ' αὐτῶν φαντασίαν μὴ ὄντος εἶναι· λόγος δὲ ψευδὴς ὁ τῶν μὴ ὄντων ᾗ ψευδής. Διὸ πᾶς λόγος ψευδὴς ἑτέρου ἢ οὗ ἐστὶν

Falsum dicitur uno modo, ut res falsa, et hujus hoc quidem eo quod non inhæret, aut quod impossibile sit inhærere: quemadmodum dicitur, diametrum esse commensurabilem, aut te sedere. Horum enim illud quidem semper, hoc vero aliquando falsum est: sic enim non entia hæc. Alia vero, quæcumque sunt quidem entia, apta tamen naturâ sunt apparere, aut non qualia sunt, aut quæ non sunt, ut adumbrata pictura, et insomnia. Hæc enim sunt quidem aliquid, sed non sunt ea quorum faciunt phantasiam. (2) Res itaque falsæ sic dicuntur, aut eo quod non sunt, aut eo quod phantasia ab eis facta non entis est. Ratio vero falsa, prout falsa est, quæ non entium est. Unde omnis ratio falsa, alterius est quam ejus cujus est vera: utputa,

ἀληθής, οἷον ὁ τοῦ κύκλου ψευδὴς τριγώνου. (3) Ἑκάστου δὲ λόγος ἔστι μὲν ὡς εἷς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι, ἔστι δ' ὡς πολλοί, ἐπεὶ ταὐτό πως αὐτὸ καὶ αὐτὸ πεπονθός, οἷον Σωκράτης καὶ Σωκράτης μουσικός. Ὁ δὲ ψευδὴς λόγος οὐθενός ἐστιν ἁπλῶς λόγος. Διὸ Ἀντισθένης ᾤετο εὐήθως μηθὲν ἀξιῶν λέγεσθαι πλὴν τῷ οἰκείῳ λόγῳ ἓν ἐφ' ἑνός· ἐξ ὧν συνέβαινε μὴ εἶναι ἀντιλέγειν, σχεδὸν δὲ μηδὲ ψεύδεσθαι. (4) Ἔστι δ' ἕκαστον λέγειν οὐ μόνον τῷ αὐτοῦ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἑτέρου, ψευδῶς μὲν καὶ παντελῶς, ἔστι δ' ὡς καὶ ἀληθῶς, ὥσπερ τὰ ὀκτὼ διπλάσια τῷ τῆς δυάδος λόγῳ. (5) Τὰ μὲν οὖν οὕτω λέγεται ψευδῆ, ἄνθρωπος δὲ ψευδὴς ὁ εὐχερὴς καὶ προαιρετικὸς τῶν τοιούτων λόγων, μὴ δι' ἕτερόν τι ἀλλὰ δι' αὐτό, καὶ ὁ ἄλλοις ἐμποιητικὸς τῶν τοιούτων λόγων, ὥσπερ καὶ τὰ πράγματά φαμεν ψευδῆ εἶναι, ὅσα ἐμποιεῖ φαντασίαν ψευδῆ. Διὸ ὁ ἐν τῷ Ἱππίᾳ λόγος παρακρούεται ὡς ὁ αὐτὸς ψευδὴς καὶ ἀληθής. Τὸν δυνάμενον γὰρ ψεύσασθαι λαμβάνει ψευδῆ, οὗτος δ' ὁ εἰδὼς καὶ ὁ φρόνιμος· ἔτι τὸν ἑκόντα φαῦλον βελτίω. Τοῦτο δὲ ψεῦδος λαμβάνει διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· ὁ γὰρ ἑκὼν χωλαίνων τοῦ ἄκοντος κρείττων, τὸ χωλαίνειν τὸ μιμεῖσθαι λέγων, ἐπεὶ εἴγε χωλὸς ἑκών, χείρων ἴσως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἤθους, καὶ οὗτος.

quæ circuli, falsa trianguli. (3) Cujusque vero ratio, quodam modo quidem una, quæ est ejus quod quid erat esse, quodam modo vero multæ: quoniam idem quodammodo est ipsum, et ipsum passum, ut Socrates, et Socrates musicus. Falsa vero ratio, nullius est simpliciter ratio. Quare Antisthenes inscite putabat, nihil ducens esse dicendum, nisi propria ratione unum de re una: ex quibus accidebat, non esse contradicere; fere autem, neque mentiri. (4) Est autem unumquodque dicere, non solum sua ratione, sed etiam ea quæ alterius est, et false quidem omnino, quodam autem modo etiam vere: quemadmodum octo, dupla sunt ratione dualitatis. (5) Quædam igitur ita falsa dicuntur. Homo vero falsus, qui promptus tales eligit orationes, non propter aliquid aliud, sed propter id ipsum, et qui aliis talium orationum causa est. Quemadmodum res falsas esse dicimus, quæ falsam phantasiam faciunt. Unde oratio, quæ in Hippia *Platonico* est, sophistica est, quod idem sit mendax et verax. Eum namque, qui potest mentiri, accipit ut mendacem, hic vero, sapiens et prudens est. Item, eum qui sponte pravus est, meliorem ait. Hoc autem falsum per inductionem accipit. Qui enim sponte claudicat, melior est eo qui invitus: claudicare dicens, pro imitari. Nam si claudus sponte, esset pejor fortassis, quemadmodum in moribus, etiam in hoc.

CAP. XXX.

Συμβεβηκὸς λέγεται ὃ ὑπάρχει μέν τινι καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐ μέντοι οὔτ' ἐξ ἀνάγκης οὔτ' ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον εἴ τις ὀρύττων φυτῷ βόθρον εὗρε θησαυρόν. Τοῦτο τοίνυν συμβεβηκὸς τῷ ὀρύττοντι τὸν βόθρον, τὸ εὑρεῖν θησαυρόν· οὔτε γὰρ ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ἐκ τούτου ἢ μετὰ τοῦτο, οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄν τις φυτεύῃ θησαυρὸν εὑρίσκει. (2) Καὶ μουσικός γ' ἄν τις εἴη λευκός· ἀλλ' ἐπεὶ οὔτε ἐξ ἀνάγκης οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦτο γίνεται, συμβεβηκὸς αὐτὸ λέγομεν. Ὥστ' ἐπεὶ ἔστιν ὑπάρχον τὶ καὶ τινί, καὶ ἔνια τούτων καὶ ποῦ καὶ ποτέ, ὅ τι ἂν ὑπάρχῃ μέν, ἀλλὰ μὴ διότι τοδὶ ἦν ἢ νῦν ἢ ἐνταῦθα, συμβεβηκὸς ἔσται. Οὐδὲ δὴ αἴτιον ὡρισμένον οὐθὲν τοῦ συμβεβηκότος ἀλλὰ τὸ τυχόν· τοῦτο δ' ἀόριστον. Συνέβη τῳ εἰς Αἴγιναν ἐλθεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦτο ἀφίκετο ὅπως ἐκεῖ ἔλθῃ, ἀλλ' ὑπὸ χειμῶνος ἐξωσθεὶς ἢ ὑπὸ λῃστῶν ληφθείς. Γέγονε μὲν δὴ καὶ ἔστι τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐχ ᾗ αὐτὸ ἀλλ' ᾗ ἕτερον· ὁ γὰρ χειμὼν αἴτιος τοῦ μὴ ὅπου ἔπλει ἐλθεῖν, τοῦτο δ' ἦν Αἴγινα. (3) Λέγεται δὲ καὶ ἄλλως συμβεβηκός, οἷον ὅσα ὑπάρχει ἑκάστῳ καθ' αὑτὸ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὄντα, οἷον τῷ τριγώνῳ τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐνδέχεται ἀΐδια εἶναι, ἐκείνων δὲ οὐθέν. Λόγος δὲ τούτου ἐν ἑτέροις.

Accidens dicitur, quod inest quidem alicui et verum est prædicare: non tamen neque necessario, nec utplurimum; ut puta, si quis pro planta fodiens fossam, invenit thesaurum. Hoc itaque accidens fuit fodienti fossam, thesaurum invenire: nec enim necessario hoc ex hoc, aut post hoc; nec utplurimum, si quis plantet, thesaurum invenit. (2) Musicus quoque fuerit quispiam albus, sed quum nec necessario nec utplurimum hoc fiat, accidens ipsum dicimus. Quum igitur sit exsistens aliquid et alicui, et horum quædam etiam alicubi, et quandoque, quod utcumque exsistit quidem, sed non propter id quod hoc est, aut nunc, aut hic, accidens erit: nec ulla causa determinata accidentis est, sed quodcumque contingit; hæc autem, indeterminatum: ut abire in Æginam alicui accidit, si non propter hoc evenit ut illuc iret, sed a tempestate pulsus, aut a latronibus captus. Fuit igitur et est ipsum accidens, verum non secundum se, sed secundum alterum. Tempestas enim causa ut iret quo non navigabat: hoc autem erat Ægina. (3) Dicitur etiam aliter accidens, ut quæcumque exsistunt in unoquoque secundum se, non exsistentia in substantia, ut triangulo, duos rectos habere. Et hæc quidem contingit sempiterna esse, illorum vero nihil. Ratio autem hujus in aliis explicatur.

LIBER V.

CAP. I.

Αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητεῖται τῶν ὄντων, δῆλον δὲ ὅτι ᾗ ὄντα. Ἔστι γάρ τι αἴτιον ὑγιείας καὶ εὐεξίας, καὶ τῶν μαθηματικῶν εἰσὶν ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα καὶ αἴτια, καὶ ὅλως δὲ πᾶσα ἐπιστήμη διανοητικὴ ἢ μετέχουσά τι διανοίας περὶ αἰτίας καὶ ἀρχάς ἐστιν ἢ ἀκριβεστέρας ἢ ἁπλουστέρας. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται περὶ ὄν τι, καὶ γένος τι περιγραψάμεναι περὶ τούτου πραγματεύονται, ἀλλ' οὐχὶ περὶ ὄντος ἁπλῶς οὐδὲ ᾗ ὄν, οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν οὐθένα λόγον ποιοῦνται· ἀλλ' ἐκ τούτου αἱ μὲν αἰσθήσει ποιήσασαι αὐτὸ δῆλον, αἱ δ' ὑπόθεσιν λαβοῦσαι τὸ τί ἐστιν, οὕτω τὰ καθ' αὑτὰ ὑπάρχοντα τῷ γένει περὶ ὅ εἰσιν ἀποδεικνύουσιν ἢ ἀναγκαιότερον ἢ μαλακώτερον. (2) Διόπερ φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις οὐσίας οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς, ἀλλά τις ἄλλος τρόπος τῆς δηλώσεως. Ὁμοίως δὲ οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μή ἐστι τὸ γένος περὶ ὃ πραγματεύονται οὐθὲν λέγουσι, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας τό τε τί ἐστι δῆλον ποιεῖν καὶ εἰ ἔστιν. (3) Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τυγχάνει οὖσα περὶ γένος τι τοῦ ὄντος (περὶ γὰρ τὴν τοιαύτην ἐστὶν οὐσίαν ἐν ᾗ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ στάσεως ἐν αὐτῇ), δῆλον ὅτι οὔτε πρακτική ἐστιν οὔτε ποιητική. Τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχὴ ἢ νοῦς ἢ τέχνη ἢ δύναμίς τις, τῶν δὲ πρακτικῶν ἐν τῷ πράττοντι ἡ προαίρεσις· τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προαιρετόν. Ὥστε εἰ πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητική, ἡ φυσικὴ θεωρητική τις ἂν εἴη, ἀλλὰ θεωρητικὴ περὶ τοιοῦτον ὂν ὅ ἐστι δυνατὸν κινεῖσθαι, καὶ περὶ οὐσίαν τὴν κατὰ τὸν λόγον ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οὐ χωριστὴν μόνον. (4) Δεῖ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸν λόγον πῶς ἐστι μὴ λανθάνειν, ὡς ἄνευ γε τούτου τὸ ζητεῖν μηθέν ἐστι ποιεῖν. Τῶν δ' ὁριζομένων καὶ τῶν τί ἐστι τὰ μὲν οὕτως ὑπάρχει ὡς τὸ σιμόν, τὰ δ' ὡς τὸ κοῖλον. Διαφέρει δὲ ταῦτα ὅτι τὸ μὲν σιμὸν συνειλημμένον ἐστὶ μετὰ τῆς ὕλης· ἔστι γὰρ τὸ μὲν σιμὸν κοίλη ῥίς, ἡ δὲ κοιλότης ἄνευ ὕλης αἰσθητῆς. Εἰ δὴ πάντα τὰ φυσικὰ ὁμοίως τῷ σιμῷ λέγονται, οἷον ῥίς, ὀφθαλμός, πρόσωπον, σάρξ, ὀστοῦν, ὅλως ζῷον, φύλλον, ῥίζα, φλοιός, ὅλως φυτόν (οὐθενὸς γὰρ ἄνευ κινήσεως ὁ λόγος αὐτῶν, ἀλλ' ἀεὶ ἔχει ὕλην), δῆλον πῶς δεῖ ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸ τί ἐστι ζητεῖν καὶ ὁρίζεσθαι, καὶ διότι καὶ περὶ ψυχῆς ἐνίας θεωρῆσαι τοῦ φυσικοῦ, ὅση μὴ ἄνευ τῆς ὕλης ἐστίν. (5) Ὅτι μὲν οὖν ἡ φυσικὴ θεωρητική τίς ἐστι, φανερὸν ἐκ τούτων. Ἀλλ' ἔστι καὶ ἡ μαθηματικὴ θεωρητική. Ἀλλ' εἰ ἀκινήτων καὶ χωριστῶν ἐστί, νῦν ἄδηλον· ὅτι μέντοι ἔνια μαθήματα ᾗ ἀκίνητα καὶ ᾗ χωριστὰ θεωρεῖ, δῆλον. Εἰ δέ τί ἐστιν ἀΐδιον καὶ ἀκίνητον καὶ χωριστόν, φανερὸν ὅτι θεωρητικῆς τὸ γνῶναι. Οὐ μέντοι φυσικῆς γε (περὶ κινητῶν γάρ τινων ἡ φυσική),

Principia et causæ entium quæruntur, et patet quod prout entia sunt. Est etenim aliqua sanitatis bonæque habitudinis causa; mathematicorum quoque principia, elementa, et causæ sunt: et simpliciter omnis intellectualis scientia, sive aliquo modo intellectu participans, circa causas, et principia, aut certiora, aut simpliciora, est. Attamen hæ omnes circa ens aliquod, et quoddam genus circumscribentes, de eo tractant, sed non de ente simpliciter, nec prout ens est, neque ipsius quid est, ullam rationem faciunt: sed ex hoc, quædam sensu illud manifestum facientes, quædam suppositione ipsum quid est, accipientes, consequenter ea quæ per se generi insunt, circa quod sunt, aut magis necessario aut debilius demonstrant. (2) Quare manifestum est, non esse demonstrationem substantiæ ipsiusve quid est ex tali inductione, sed alium aliquem manifestationis modum. Similiter autem nec si est, ant non est genus, circa quod tractant, quicquam dicunt, eo quod ejusdem intelligentiæ est, et ipsum quid est manifestare, et si est hoc. (3) Quum autem physica etiam circa quoddam entis genus scientia sit (etenim circa talem substantiam est in qua principium est motûs et statûs, qui in ea sunt), patet quod nec activa nec factiva est. Factivarum etenim in faciente principium est, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia; activarum vero, in agente electio; idem enim agibile et eligibile. Quare si omnis intellectus aut activus, aut factivus, aut speculativus est, physica speculativa quædam profecto erit, sed speculativa circa tale ens, quod possibile est moveri, et circa substantiam ratione utplurimum concipiendam, sed non separabilem. (4) Oportet autem ut non lateat, quomodo ipsum quid erat esse, et ratio sit. Nam absque hoc quærere, nihil est facere. Sed definitorum igitur, et ipsorum quid est, quædam quidem ita sunt, ut ipsum simum; quædam, ut ipsum concavum. Differunt autem hæc, quoniam simum quidem una acceptum est cum materia. Est enim simum, concavus nasus: concavitas vero absque materia sensibili. Si cuncta igitur physica ita ut simum dicuntur, ut nasus, oculus, facies, caro, os, et omnino animal, folium, radix, cortex, omnino planta (nullius enim eorum ratio absque motu, sed semper habet materiam), manifestum est, quomodo in Physicis oporteat ipsum quid est quærere, et definire, et cur etiam de quadam anima speculari, physici sit, quæ quidem non sine materia est. (5) Quod igitur physica speculativa est, ex his patet. Sed et mathematica speculativa est. Verum si immobilium et separabilium, adhuc non est manifestum: quod autem aliqua mathematica, prout immobilia, et prout separabilia sunt, speculatur, dilucidum est. Quodsi quippiam est immobile et perpetuum et separabile, patet quod speculativæ est cognoscere: non certe quidem physicæ (de mobili-

οὐδὲ μαθηματικῆς, ἀλλὰ προτέρας ἀμφοῖν. (6) Ἡ μὲν γὰρ φυσικὴ περὶ ἀχώριστα μὲν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα, τῆς δὲ μαθηματικῆς ἔνια περὶ ἀκίνητα μὲν οὐ χωριστὰ δ' ἴσως, ἀλλ' ὡς ἐν ὕλῃ· ἡ δὲ πρώτη καὶ περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα. Ἀνάγκη δὲ πάντα μὲν τὰ αἴτια ἀΐδια εἶναι, μάλιστα δὲ ταῦτα· ταῦτα γὰρ αἴτια τοῖς φανεροῖς τῶν θείων. (7) Ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματική, φυσική, θεολογική. Οὐ γὰρ ἄδηλον ὅτι εἴ που τὸ θεῖον ὑπάρχει, ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει ὑπάρχει, καὶ τὴν τιμιωτάτην δεῖ περὶ τὸ τιμιώτατον γένος εἶναι. Αἱ μὲν οὖν θεωρητικαὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν αἱρετώτεραι, αὕτη δὲ τῶν θεωρητικῶν. (8) Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερόν ποθ' ἡ πρώτη φιλοσοφία καθόλου ἐστίν, ἢ περί τι γένος καὶ φύσιν τινὰ μίαν. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς τρόπος οὐδ' ἐν ταῖς μαθηματικαῖς, ἀλλ' ἡ μὲν γεωμετρία καὶ ἀστρολογία περί τινα φύσιν εἰσίν, ἡ δὲ καθόλου πασῶν κοινή. (9) Εἰ μὲν οὖν μὴ ἔστι τις ἑτέρα οὐσία παρὰ τὰς φύσει συνεστηκυίας, ἡ φυσικὴ ἂν εἴη πρώτη ἐπιστήμη· εἰ δ' ἔστι τις οὐσία ἀκίνητος, αὕτη προτέρα, καὶ φιλοσοφία πρώτη, καὶ καθόλου οὕτως ὅτι πρώτη· καὶ περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὂν ταύτης ἂν εἴη θεωρῆσαι, καὶ τί ἐστι καὶ τὰ ὑπάρχοντα ᾗ ὄν.

bus namque quibusdam physica est), nec mathematicæ, sed prioris ambabus. (6) Physica etenim circa inseparabilia quidem, sed non immobilia: mathematicæ vero nonnulla sunt circa immobilia quidem, non tamen separabilia fortasse, sed ut in materia: prima vero etiam circa separabilia et immobilia. Necesse autem est omnes quidem causas perpetuas esse, maxime vero has: hæ etenim causæ manifestis divinorum sunt. (7) Quare tres utique erunt speculativæ philosophiæ: mathematica, physica, theologia. Manifestum est enim quod, sicubi divinum exsistit, in tali natura exsistit; et honorabilissimam oportet circa honorabilissimum genus esse. Speculativæ itaque ceteris scientiis præponendæ sunt, hæc vero speculativis. (8) Dubitaverit etenim aliquis, utrum prima philosophia universalis sit, an circa aliquod genus, et unam aliquam naturam. Non enim idem modus est neque in mathematicis: sed geometria quidem et astrologia circa quandam naturam sunt; illa vero universaliter omnibus communis est. (9) Si igitur non est aliqua alia substantia præter eas quæ natura consistunt, physica profecto prima scientia est. Verum si est aliqua substantia immobilis, hæc prior, et philosophia prima, et universalis sic, quia prima: et de ente, prout ens est, ac quid est, et quæ ei insunt, prout ens est, speculari hujus est.

CAP. II.

Ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ὂν τὸ ἁπλῶς λεγόμενον λέγεται πολλαχῶς, ὧν ἓν μὲν ἦν τὸ κατὰ συμβεβηκός, ἕτερον δὲ τὸ ὡς ἀληθές, καὶ τὸ μὴ ὂν ὡς τὸ ψεῦδος, παρὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας, οἷον τὸ μὲν τί, τὸ δὲ ποιόν, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ πού, τὸ δὲ ποτέ, καὶ εἴ τι ἄλλο σημαίνει τὸν τρόπον τοῦτον· ἔτι παρὰ ταῦτα πάντα τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· ἐπεὶ δὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν, πρῶτον περὶ τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς λεκτέον, ὅτι οὐδεμία ἐστὶ περὶ αὐτὸ θεωρία. (2) Σημεῖον δέ· οὐδεμιᾷ γὰρ ἐπιστήμῃ ἐπιμελὲς περὶ αὐτοῦ οὔτε πρακτικῇ οὔτε ποιητικῇ οὔτε θεωρητικῇ. Οὔτε γὰρ ὁ ποιῶν οἰκίαν ποιεῖ ὅσα συμβαίνει ἅμα τῇ οἰκίᾳ γινομένῃ· ἄπειρα γάρ ἐστιν· τοῖς μὲν γὰρ ἡδεῖαν, τοῖς δὲ βλαβεράν, τοῖς δ' ὠφέλιμον οὐθὲν εἶναι κωλύει τὴν ποιηθεῖσαν, καὶ ἑτέραν ὡς εἰπεῖν πάντων τῶν ὄντων· ὧν οὐθενός ἐστιν ἡ οἰκοδομικὴ ποιητική. (3) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον οὐδ' ὁ γεωμέτρης θεωρεῖ τὰ οὕτω συμβεβηκότα τοῖς σχήμασιν, οὐδ' εἰ ἕτερόν ἐστι τρίγωνον καὶ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχον. Καὶ τοῦτο εὐλόγως συμπίπτει· ὥσπερ γὰρ ὄνομά τι μόνον τὸ συμβεβηκός ἐστιν. Διὸ Πλάτων τρόπον τινὰ οὐ κακῶς τὴν σοφιστικὴν περὶ τὸ μὴ ὂν ἔταξεν. (4) Εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν σοφιστῶν λόγοι περὶ τὸ συμβεβηκὸς ὡς εἰπεῖν μάλιστα πάντων, πότερον ἕτερον ἢ ταὐτὸν μουσικὸν καὶ γραμματικόν, καὶ μουσικὸς Κορίσκος καὶ Κορίσκος, καὶ εἰ πᾶν ὃ ἂν ᾖ, μὴ ἀεὶ δέ, γέγονεν, ὥστ' εἰ μουσικὸς ὢν γραμματικὸς γέγονε, καὶ γραμματικὸς ὢν μουσικός, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι τοιοῦτοι τῶν λόγων εἰσίν· φαίνεται γὰρ τὸ συμβεβηκὸς ἐγγύς τι τοῦ μὴ ὄντος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τῶν τοιούτων λόγων· τῶν μὲν γὰρ ἄλλον τρόπον ὄντων ἔστι γένεσις καὶ

Sed quum ens illud, quod simpliciter dicitur, multipliciter dicatur, quorum unum quidem erat, quod secundum accidens, aliud vero quod ut verum, et non-ens, ut falsum; præter hæc autem sunt prædicationis figuræ, ut quid, quale, quantum, ubi, quando, et si quid aliud hoc modo significat; item præter hæc omnia, quod potentia, et actu: quum igitur ens multipliciter dicatur, primo de eo quod secundum accidens est, dicendum, quod nulla circa illud speculatio est. (2) Signum autem, quod nulli scientiæ curæ est illud, neque activæ, neque factivæ, neque speculativæ: nec enim qui facit domum, facit simul quæ accidunt domui factæ: infinita namque sunt. Quibusdam enim delectabilem, quibusdam noxiam, quibusdam utilem, nihil prohibet esse factam, et, ut ita dicam, ab omnibus quæ exstant diversam: quarum rerum nullius factiva est ædificativa. (3) Simili modo nec geometra ea quæ ita figuris accidunt speculatur, nec si diversus triangulus, et triangulus duos rectos habens. Et hoc rationabiliter contingit: nam quasi nomen solum, ipsum accidens est. Quare Plato non male quodam modo circa sophisticam, ipsum non-ens applicuit. (4) Sophistarum etenim rationes, circa accidens, ut ita dicam, maxime omnium sunt, utrum diversum, an idem, musicum et grammaticum; et musicus Coriscus, ac Coriscus; et si omne, quod est, non autem semper, factum est. Quare si musicus exsistens grammaticus factus est; et grammaticus, exsistens musicus; et quæcumque aliæ orationum tales sint. Videtur etenim accidens, propinquum quiddam esse non enti. Hoc autem ex his etiam orationibus manifestum est. Eorum etenim, quæ alio modo se habent, est generatio et corruptio: eorum autem, quæ

φθορά, τῶν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οὐκ ἔστιν. (5) Ἀλλ' ὅμως λεκτέον ἔτι περὶ τοῦ συμβεβηκότος ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται, τίς ἡ φύσις αὐτοῦ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν ἐστίν· ἅμα γὰρ δῆλον ἴσως ἔσται καὶ διὰ τί ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. (6) Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι τὰ μὲν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα καὶ ἐξ ἀνάγκης, οὐ τῆς κατὰ τὸ βίαιον λεγομένης ἀλλ' ἣν λέγομεν τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως, τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης μὲν οὐκ ἔστιν οὐδ' ἀεί, ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολύ, αὕτη ἀρχὴ καὶ αὕτη αἰτία ἐστὶ τοῦ εἶναι τὸ συμβεβηκός· ὃ γὰρ ἂν ᾖ μήτ' ἀεὶ μήθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τοῦτό φαμεν συμβεβηκὸς εἶναι. (7) Οἷον ἐπὶ κυνὶ ἂν χειμὼν γένηται καὶ ψῦχος, τοῦτο συμβῆναί φαμεν, ἀλλ' οὐκ ἂν πνῖγος καὶ ἀλέα, ὅτι τὸ μὲν ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δ' οὔ. Καὶ τὸν ἄνθρωπον λευκὸν εἶναι συμβέβηκεν (οὔτε γὰρ ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ), ζῷον δ' οὐ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ τὸ ὑγιάζειν δὲ τὸν οἰκοδόμον κατὰ συμβεβηκός, ὅτι οὐ πέφυκε τοῦτο ποιεῖν οἰκοδόμος ἀλλ' ἰατρός, ἀλλὰ συνέβη ἰατρὸν εἶναι τὸν οἰκοδόμον. Καὶ ὀψοποιὸς ἡδονῆς στοχαζόμενος ποιήσειεν ἄν τι ὑγιεινόν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ὀψοποιητικήν· διὸ συνέβη φαμέν, καὶ ἔστιν ὡς ποιεῖ, ἁπλῶς δ' οὔ. (8) Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἐνίοτε δυνάμεις εἰσὶν αἱ ποιητικαί, τῶν δ' οὐδεμία τέχνη οὐδὲ δύναμις ὡρισμένη· τῶν γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντων ἢ γινομένων καὶ τὸ αἴτιόν ἐστι κατὰ συμβεβηκός. Ὥστ' ἐπειδὴ οὐ πάντα ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεὶ ἢ ὄντα ἢ γινόμενα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀνάγκη εἶναι τὸ κατὰ συμβεβηκὸς ὄν· οἷον οὔτ' ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁ λευκὸς μουσικός ἐστιν, ἐπεὶ δὲ γίγνεταί ποτε, κατὰ συμβεβηκὸς ἔσται. Εἰ δὲ μή, πάντ' ἔσται ἐξ ἀνάγκης. Ὥστε ἡ ὕλη ἔσται αἰτία ἡ ἐνδεχομένη παρὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄλλως τοῦ συμβεβηκότος. (9) Ἀρχὴν δὲ τηνδὶ ληπτέον, πότερον οὐθέν ἐστιν οὔτ' ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἢ τοῦτο ἀδύνατον. Ἔστιν ἄρα τι παρὰ ταῦτα τὸ ὁπότερ' ἔτυχε καὶ κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ πότερον τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δ' ἀεὶ οὐθενὶ ὑπάρχει, ἢ ἔστιν ἄττα ἀΐδια; (10) Περὶ μὲν οὖν τούτων ὕστερον σκεπτέον, ὅτι δ' ἐπιστήμη οὐκ ἔστι τοῦ συμβεβηκότος φανερόν· ἐπιστήμη μὲν γὰρ πᾶσα ἢ τοῦ ἀεὶ ἢ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Πῶς γὰρ ἢ μαθήσεται ἢ διδάξει ἄλλον; δεῖ γὰρ ὡρίσθαι ἢ τῷ ἀεὶ ἢ τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον ὅτι ὠφέλιμον τὸ μελίκρατον τῷ πυρέττοντι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Τὸ δὲ παρὰ τοῦτο οὐχ ἕξει λέγειν, πότε οὔ, οἷον νουμηνίᾳ· ἢ γὰρ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τῇ νουμηνίᾳ· τὸ δὲ συμβεβηκός ἐστι παρὰ ταῦτα. (11) Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ συμβεβηκὸς καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, καὶ ὅτι ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, εἴρηται.

secundum accidens, non est. (5) Attamen dicendum est amplius de accidente, quoad possibile est, quænam ejus natura sit, et ob quam causam sit : simul autem patebit et cur ejus scientia non sit. (6) Quum igitur in entibus sint quædam semper similiter se habentia, et ex necessitate, non ea quæ secundum vim dicitur, sed quam dicimus, eo quod non contingit aliter, quædam ex necessitate quidem non sunt, nec semper, sed utplurimum, hoc principium et hujus causa est, ut accidens sit. Quodcumque enim non semper, neque utplurimum est, hoc dicimus accidens esse : (7) utputa, si sub Cane tempestas et frigus factum fuerit, hoc dicimus accidisse; non si æstus, aut calor : quoniam hoc quidem semper aut utplurimum; illud vero non. Hominem quoque album esse, accidit : nec enim semper, nec utplurimum; animal vero, non secundum accidens. Et fabrum sanitatem fecisse, accidens est, quoniam non est aptus ad sanitatem faciendam faber, sed medicus : verum accidit, fabrum esse medicum. Coquus etiam voluptati intentus facit quicquam salubre, sed non secundum pulmentariam : unde dicimus quod accidit; et quodam modo quidem facit, simpliciter vero minime. (8) Ceterorum etenim *causæ et* potentiæ sunt factivæ, horum vero nulla ars, nullaque potentia determinata est. Eorum enim quæ secundum accidens aut sunt aut fiunt, causa quoque secundum accidens est. Quare quum non omnia ex necessitate et semper aut sint aut fiant, sed multa utplurimum, necesse est esse quod secundum accidens est : utputa, nec semper, nec utplurimum albus musicus est. Quum autem aliquando fiat, secundum accidens erit : quod si non, cuncta ex necessitate erunt. Quare materia erit causa contingens ejus quod aliter accidit quam illud quod utplurimum est. (9) Principium autem hoc sumendum est : utrum nihil est, quod nec semper nec utplurimum, an hoc impossibile? Præter hæc igitur, aliquid est, quod utcumque contingit, et secundum accidens : sed utrum, quod utplurimum, quodve semper nulli inest, an aliqua sunt sempiterna? (10) De his sane posterius considerandum est. Quod autem non est accidentis scientia, patet. Omnis enim scientia ejus est quod aut semper aut utplurimum est. Quomodo enim aut discet, aut alium docebit? Oportet enim ut determinetur, aut per semper, aut per utplurimum : utputa, febricitanti proficuum melicratum est utplurimum. Quod vero præter hoc est, non habebit dicere, quando non, ut in novilunio : nam etiam in novilunio quatenus aut semper, aut utplurimum : accidens vero, præter hæc est. (11) Quid itaque accidens sit, et ob quam causam, et quod non sit ejus scientia, dictum est.

CAP. III.

Ὅτι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ καὶ αἴτια γεννητὰ καὶ φθαρτὰ ἄνευ τοῦ γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι, φανερόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ', ἐξ ἀνάγκης πάντ' ἔσται, εἰ τοῦ γιγνομένου καὶ φθειρομένου μὴ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιόν τι ἀνάγκη εἶναι. Πότερον γὰρ ἔσται τοδὶ ἢ οὔ; ἐάν γε τοδὶ γένηται· εἰ δὲ μή, οὔ· τοῦτο δὲ ἐὰν ἄλλο. Καὶ οὕτω δῆλον ὅτι ἀεὶ χρόνου ἀφαιρουμένου ἀπὸ πεπερασμένου χρόνου ἥξει ἐπὶ τὸ νῦν. (2) Ὥστε ὁδὶ ἀποθανεῖται νόσῳ ἢ βίᾳ, ἐάν γε ἐξέλθῃ· τοῦτο δὲ ἐὰν διψήσῃ· τοῦτο δὲ ἐὰν ἄλλο· καὶ οὕτως ἥξει εἰς ὃ νῦν ὑπάρχει, ἢ εἰς τῶν γεγονότων τι· οἷον ἐὰν διψήσῃ· τοῦτο δ' εἰ ἐσθίει δριμέα· τοῦτο δ' ἤτοι ὑπάρχει ἢ οὔ· ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἀποθανεῖται ἢ οὐκ ἀποθανεῖται. Ὁμοίως δὲ κἂν ὑπερπηδήσῃ τις εἰς τὰ γενόμενα, ὁ αὐτὸς λόγος· ἤδη γὰρ ὑπάρχει τοῦτο ἔν τινι, λέγω δὲ τὸ γεγονός. (3) Ἐξ ἀνάγκης ἄρα πάντα ἔσται τὰ ἐσόμενα, οἷον τὸ ἀποθανεῖν τὸν ζῶντα· ἤδη γάρ τι γέγονεν, οἷον τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ σώματι· ἀλλ' εἰ νόσῳ ἢ βίᾳ, οὔπω, ἀλλ' ἐὰν τοδὶ γένηται. Δῆλον ἄρα ὅτι μέχρι τινὸς βαδίζει ἀρχῆς, αὕτη δ' οὐκέτι εἰς ἄλλο. (4) Ἔσται οὖν ἡ τοῦ ὁπότερ' ἔτυχεν αὕτη, καὶ αἴτιον τῆς γενέσεως αὐτῆς οὐθέν. Ἀλλ' εἰς ἀρχὴν ποίαν καὶ αἴτιον ποῖον ἡ ἀναγωγὴ ἡ τοιαύτη, πότερον ὡς εἰς ὕλην ἢ ὡς εἰς τὸ οὗ ἕνεκα ἢ ὡς εἰς τὸ κινῆσαν, μάλιστα σκεπτέον.

Quod autem sint principia et causæ generabiles et corruptibiles, absque eo quod generentur et corrumpantur, manifestum est. Etenim si non hoc, ex necessitate omnia erunt, si ejus quod generatur et corrumpitur, non secundum accidens causam aliquam necesse sit esse. Utrum enim erit hoc, an non? Si hoc, fiet : sin vero non, minime : hoc vero, si aliud. Et hoc modo videlicet, tempore semper dempto a tempore finito, devenies usque ad nunc. (2) Quare hic morietur ægritudine, aut vi, si exiverit : hoc autem, si sitiverit : hoc autem, si aliud. Et sic deveniet ad id quod nunc est, aut aliquid eorum quæ facta sunt : utputa si sitiverit. Hoc vero, si comederit acuta : hoc vero, aut est, aut non. Quare, necessario morietur, aut non morietur. Similiter et si quis ad jam facta ascenderit, eadem ratio est. Jam enim hoc in aliquo est : dico autem quod factum est. (3) Ex necessitate ergo erunt omnia futura : ut mori viventem. Jam enim aliquid factum est, utputa contraria in eodem corpore : sed si ægritudine, aut vi, nondum : sed si hoc factum fuerit. Patet igitur quod usque ad aliquod vadit principium : hoc vero non amplius ad aliud. (4) Erit igitur hoc ejus quod utcumque contigit, causaque generationis ipsius nulla. Sed in quale principium et qualem causam talis sit reductio, utrum ut ad materiam, an ut ad cujus gratia, an ut ad movens, maxime considerandum est.

CAP. IV.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντος ἀφείσθω· διώρισται γὰρ ἱκανῶς. Τὸ δὲ ὡς ἀληθὲς ὄν, καὶ μὴ ὂν ὡς ψεῦδος, ἐπειδὴ περὶ σύνθεσίν ἐστι καὶ διαίρεσιν, τὸ δὲ σύνολον περὶ μερισμὸν ἀντιφάσεως (τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς τὴν κατάφασιν ἐπὶ τῷ συγκειμένῳ ἔχει, τὴν δ' ἀπόφασιν ἐπὶ τῷ διῃρημένῳ, τὸ δὲ ψεῦδος τούτου τοῦ μερισμοῦ τὴν ἀντίφασιν· πῶς δὲ τὸ ἅμα ἢ τὸ χωρὶς νοεῖν συμβαίνει, ἄλλος λόγος· λέγω δὲ τὸ ἅμα καὶ τὸ χωρὶς ὥστε μὴ τὸ ἐφεξῆς ἀλλ' ἕν τι γίγνεσθαι)· οὐ γάρ ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷον τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀληθές, τὸ δὲ κακὸν εὐθὺς ψεῦδος, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ· περὶ δὲ τὰ ἁπλᾶ καὶ τὰ τί ἐστιν οὐδ' ἐν τῇ διανοίᾳ· ὅσα μὲν οὖν δεῖ θεωρῆσαι περὶ τὸ οὕτως ὂν καὶ μὴ ὄν, ὕστερον ἐπισκεπτέον. (2) Ἐπεὶ δὲ ἡ συμπλοκή ἐστι καὶ ἡ διαίρεσις ἐν διανοίᾳ ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πράγμασι, τὸ δ' οὕτως ὂν ἕτερον ὂν τῶν κυρίως (ἢ γὰρ τὸ τί ἐστιν ἢ ὅτι ποιὸν ἢ ὅτι ποσὸν ἢ εἴ τι ἄλλο συνάπτει ἢ διαιρεῖ ἡ διάνοια), τὸ μὲν ὡς συμβεβηκὸς καὶ τὸ ὡς ἀληθὲς ὂν ἀφετέον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ μὲν ἀόριστον, τοῦ δὲ τῆς διανοίας τι πάθος, καὶ ἀμφότερα περὶ τὸ λοιπὸν γένος τοῦ ὄντος, καὶ οὐκ ἔξω δηλοῦσιν οὖσάν τινα φύσιν τοῦ ὄντος. (3) Διὸ ταῦτα μὲν ἀφείσθω, σκεπτέον δὲ τοῦ ὄντος αὐτοῦ τὰ αἴτια καὶ τὰς ἀρχὰς ᾗ ὄν. Φανερὸν δ' ἐν οἷς διωρισάμεθα περὶ τοῦ ποσαχῶς λέγεται ἕκαστον, ὅτι πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν.

De eo itaque quod secundum accidens est, dimittatur : determinatum enim sufficienter est. Quod autem tanquam verum, ens, et non-ens, ut falsum, quoniam circa compositionem et divisionem est, et omnino circa partitionem contradictionis (verum etenim affirmationem in composito habet, negationem vero in diviso, falsum autem hujus partitionis contradictionem. Quo autem modo quod simul, aut quod separatim est, intelligere accidit, alia ratio est : dico autem quod simul, et quod separatim, ut non consequens, sed ut unum quid fiat) : non enim est falsum, et verum in rebus, (ut quod bonum, verum; quod vero malum, falsum,) sed in mente : quæ vero circa simplicia, et circa ea quæ quid sunt, non quidem sunt in mente. Quæcumque igitur speculari oportet circa id quod ita ens, et non-ens est, posterius perscrutandum est. (2) Quum autem compositio et divisio in mente, non in rebus sit, et quod profecto ita est, diversum a proprie dictis ens est (aut enim quod quid est, aut quod quale, aut quod quantum, aut si quid aliud, copulat, aut dividit mens) : quod tanquam accidens, et ut verum ens, omittendum est. Causa enim illius quidem indeterminata; hujus vero, mentis aliqua passio : et ambo circa reliquum entis genus, et non extra ostendunt esse aliquam entis naturam. (3) Propter quod, hæc quidem prætereantur. Considerandæ autem sunt ipsius entis causæ et principia, prout ens est. Manifestum autem est in iis quæ determinavimus de eo, quoties unumquodque dicatur, quod ens multipliciter dicitur.

LIBER VI.

CAP. I.

Τὸ ὂν λέγεται πολλαχῶς, καθάπερ διειλόμεθα πρότερον ἐν τοῖς περὶ τοῦ ποσαχῶς· σημαίνει γὰρ τὸ μὲν τί ἐστι καὶ τόδε τι, τὸ δὲ ὅτι ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν οὕτω κατηγορουμένων. (2) Τοσαυταχῶς δὲ λεγομένου τοῦ ὄντος φανερὸν ὅτι τούτων πρῶτον ὂν τὸ τί ἐστιν, ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν. Ὅταν μὲν γὰρ εἴπωμεν ποιόν τι τόδε, ἢ ἀγαθὸν λέγομεν ἢ κακόν, ἀλλ' οὐ τρίπηχυ ἢ ἄνθρωπον· ὅταν δὲ τί ἐστιν, οὐ λευκὸν οὐδὲ θερμὸν οὐδὲ τρίπηχυ, ἀλλ' ἄνθρωπον ἢ θεόν. (3) Τὰ δ' ἄλλα λέγεται ὄντα τῷ τοῦ οὕτως ὄντος τὰ μὲν ποσότητας εἶναι, τὰ δὲ ποιότητας, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον. Διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις πότερον τὸ βαδίζειν καὶ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ καθῆσθαι ἕκαστον αὐτῶν ὂν ἢ μὴ ὄν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁτουοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν οὔτε καθ' αὑτὸ πεφυκὸς οὔτε χωρίζεσθαι δυνατὸν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μᾶλλον, εἴπερ, τὸ βαδίζον τῶν ὄντων τι καὶ τὸ καθήμενον καὶ τὸ ὑγιαῖνον. (4) Ταῦτα δὲ μᾶλλον φαίνεται ὄντα, διότι ἐστί τι τὸ ὑποκείμενον αὐτοῖς ὡρισμένον· τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ τὸ καθ' ἕκαστον, ὅπερ ἐμφαίνεται ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῇ τοιαύτῃ· τὸ ἀγαθὸν γὰρ ἢ τὸ καθήμενον οὐκ ἄνευ τούτου λέγεται. (5) Δῆλον οὖν ὅτι διὰ ταύτην κἀκείνων ἕκαστόν ἐστιν. Ὥστε τὸ πρώτως ὂν καὶ οὐ τὶ ὂν ἀλλ' ὂν ἁπλῶς ἡ οὐσία ἂν εἴη. (6) Πολλαχῶς μὲν οὖν λέγεται τὸ πρῶτον· ὅμως δὲ πάντων ἡ οὐσία πρῶτον καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ χρόνῳ. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων κατηγορημάτων οὐθὲν χωριστόν, αὕτη δὲ μόνη. Καὶ τῷ λόγῳ δὲ τοῦτο πρῶτον· ἀνάγκη γὰρ ἐν τῷ ἑκάστου λόγῳ τὸν τῆς οὐσίας ἐνυπάρχειν. Καὶ εἰδέναι τότ' οἰόμεθα ἕκαστον μάλιστα, ὅταν τί ἐστιν ὁ ἄνθρωπος γνῶμεν ἢ τὸ πῦρ, μᾶλλον ἢ τὸ ποιὸν ἢ τὸ ποσὸν ἢ τὸ ποῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτῶν τούτων τότε ἕκαστον ἴσμεν, ὅταν τί ἐστι τὸ ποσὸν ἢ τὸ ποιὸν γνῶμεν. (7) Καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτό ἐστι τίς ἡ οὐσία. Τοῦτο γὰρ οἱ μὲν ἓν εἶναί φασιν, οἱ δὲ πλείω ἢ ἕν, καὶ οἱ μὲν πεπερασμένα, οἱ δὲ ἄπειρα. Διὸ καὶ ἡμῖν καὶ μάλιστα καὶ πρῶτον καὶ μόνον ὡς εἰπεῖν περὶ τοῦ οὕτως ὄντος θεωρητέον τί ἐστιν.

Ens multipliciter dicitur, quemadmodum in iis quæ egimus de quoties dictis, prius divisimus. Significat enim aliud quidem quid est, et hoc quid : aliud vero, quale, aut quantum, aut singula aliorum, quæ ita prædicantur. (2) Quum autem ens toties dicatur, patet primum horum ens esse ipsum quid est, quodque substantiam significat. Quum enim dicimus quale quippiam hoc, aut bonum dicimus, aut malum; sed non tricubitum, aut hominem. Quum autem quid est, non album, nec calidum, nec tricubitum, sed hominem, aut deum. (3) Cetera vero entia dicuntur, eo quod entis proprie dicti quædam sunt quantitates, quædam qualitates, quædam passiones, quædam aliquid aliud tale. Unde dubitaverit aliquis, utrum ipsum ambulare, et sanum esse, ac sedere, et unumquodque horum, ens, an non-ens sit : similiter et de quocumque ceterorum similium. Nihil enim horum est per se natura aptum, neque possibile a substantia separari : sed magis, siquidem, ambulans entium aliquid, et sedens, et sanum. (4) Hæc autem magis entia apparent, quoniam subjectum eis determinatum est : hoc autem est substantia, et singulare, quod in tali prædicatione apparet. Bonum enim, aut sedens, absque hoc non dicitur. (5) Patet igitur quod propter hanc, illorum quoque singula sunt. Quare quod primo est ens, et non aliquod ens, sed simpliciter ens, substantia erit. (6) Multis quidem modis primum dicitur; attamen substantia, et ratione, et cognitione, et tempore, [et natura,] omnium primum est. Aliorum enim categorematum nullum est separabile, sed hæc sola : ratione quoque hoc primum : necesse est enim in cujusque ratione inesse rationem substantiæ. Scire etiam tunc putamus unumquodque magis, quum quid sit homo, aut ignis, sciamus, quam quum quale, aut quantum, aut ubi. Nam et horum ipsorum tunc unumquodque scimus, quum quid sit ipsum quale, aut ipsum quantum sciamus. (7) Atque etiam quod tam olim quam nunc, et semper quæritur, semperque dubitatur, quidnam ipsum ens sit, hoc est, quænam substantia sit : hoc enim quidam unum aiunt esse, quidam plura quam unum : et quidam finita, quidam vero infinita. Quare nobis quoque et maxime et primum et solùm (ut ita dicam) de ente hoc pacto, quidnam sit, speculandum est.

CAP. II.

Δοκεῖ δ' ἡ οὐσία ὑπάρχειν φανερώτατα μὲν τοῖς σώμασιν· διὸ τά τε ζῷα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ μόρια αὐτῶν οὐσίας εἶναί φαμεν, καὶ τὰ φυσικὰ σώματα, οἷον πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον, καὶ ὅσα ἢ μόρια τούτων ἢ ἐκ τούτων ἐστίν, ἢ μορίων ἢ πάντων, οἷον ὅ τε οὐρανὸς καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ, ἄστρα καὶ σελήνη καὶ ἥλιος. (2) Πότερον δὲ αὗται μόναι οὐσίαι

Videtur autem substantia exsistere, manifestissime quidem in corporibus : quare animalia, et plantas, et eorum partes, substantias esse dicimus, ac naturalia corpora, ut ignem, aquam et terram, atque talium singula, et quæcumque aut horum partes, aut ex his sunt, aut partibus, aut omnibus : ut cælum, et ejus partes, sidera, luna, et sol. (2) Utrum autem hæ solæ substantiæ sint, an

εἰσὶν ἢ καὶ ἄλλαι, ἢ τούτων μὲν οὐθὲν ἕτεραι δέ τινες, σκεπτέον. Δοκεῖ δέ τισι τὰ τοῦ σώματος πέρατα, οἷον ἐπιφάνεια καὶ γραμμὴ καὶ στιγμὴ καὶ μονάς, εἶναι οὐσίαι, καὶ μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα καὶ τὸ στερεόν. (3) Ἔτι παρὰ τὰ αἰσθητὰ οἱ μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὐθὲν τοιοῦτον, οἱ δὲ πλείω καὶ μᾶλλον ὄντα ἀΐδια, ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν. (4) Σπεύσιππος δὲ καὶ πλείους οὐσίας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀρξάμενος, καὶ ἀρχὰς ἑκάστης οὐσίας ἄλλην μὲν ἀριθμῶν, ἄλλην δὲ μεγεθῶν, ἔπειτα ψυχῆς· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπεκτείνει τὰς οὐσίας. (5) Ἔνιοι δὲ τὰ μὲν εἴδη καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τὴν αὐτὴν ἔχειν φασὶ φύσιν, τὰ δὲ ἄλλα ἐχόμενα, γραμμὰς καὶ ἐπίπεδα, μέχρι πρὸς τὴν τοῦ οὐρανοῦ οὐσίαν καὶ τὰ αἰσθητά. (6) Περὶ δὴ τούτων τί λέγεται καλῶς ἢ μὴ καλῶς, καὶ τίνες εἰσὶν οὐσίαι, καὶ πότερόν εἰσί τινες παρὰ τὰς αἰσθητὰς ἢ οὐκ εἰσί, καὶ αὗται πῶς εἰσί, καὶ πότερον ἔστι τις χωριστὴ οὐσία, καὶ διὰ τί καὶ πῶς, ἢ οὐδεμία παρὰ τὰς αἰσθητάς, σκεπτέον, ὑποτυπωσαμένοις τὴν οὐσίαν πρῶτον τί ἐστιν.

etiam aliæ, an harum quidem nulla, sed aliquæ aliæ, considerandum est. Videtur autem quibusdam, corporis terminos, ut superficiem, lineam, punctum, et unitatem, substantias esse, et magis quam corpus et solidum. (3) Item, præter sensibilia, quidam non putant aliquid esse tale : quidam plura, et quæ magis sempiterna sunt : sicuti Plato, et ipsas species, et mathematica, duas substantias; tertiam vero, sensibilium corporum substantiam. (4) Speusippus vero ietiam plures substantias, ab uno incipiens, et principia cujusque substantiæ statuit, aliud numerorum, aliud magnitudinum, deinde animæ : et hoc modo extendit substantias. (5) Quidam autem, species quidem et numeros eandem habere naturam aiunt; cetera vero sequentia, lineas et superficies, usque ad cæli substantiam et sensibilia. (6) De his igitur quid bene quidve non bene dicatur, et quæ substantiæ sint, et utrum aliquæ præter sensibiles sint, an non sint, et hæ quomodo sint, et utrum sit aliqua separata substantia, et cur, et quomodo, an nulla præter sensibiles, perscrutandum est, descripta primo substantia, quidnam sit.

CAP. III.

Λέγεται δ' ἡ οὐσία, εἰ μὴ πλεοναχῶς, ἀλλ' ἐν τέτταρσί γε μάλιστα· καὶ γὰρ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ καθόλου καὶ τὸ γένος οὐσία δοκεῖ εἶναι ἑκάστου, καὶ τέταρτον τούτων τὸ ὑποκείμενον. Τὸ δ' ὑποκείμενόν ἐστι καθ' οὗ τὰ ἄλλα λέγεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτὸ μηκέτι κατ' ἄλλου. (2) Διὸ πρῶτον περὶ τούτου διοριστέον· μάλιστα γὰρ δοκεῖ εἶναι οὐσία τὸ ὑποκείμενον πρῶτον. Τοιοῦτον δὲ τρόπον μέν τινα ἡ ὕλη λέγεται, ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφή, τρίτον δὲ τὸ ἐκ τούτων· λέγω δὲ τὴν μὲν ὕλην οἷον τὸν χαλκόν, τὴν δὲ μορφὴν τὸ σχῆμα τῆς ἰδέας, τὸ δ' ἐκ τούτων τὸν ἀνδριάντα τὸ σύνολον. Ὥστε εἰ τὸ εἶδος τῆς ὕλης πρότερον καὶ μᾶλλον ὄν, καὶ τοῦ ἐξ ἀμφοῖν πρότερον ἔσται διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. (3) Νῦν μὲν οὖν τύπῳ εἴρηται τί ποτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, ὅτι τὸ μὴ καθ' ὑποκειμένου ἀλλὰ καθ' οὗ τὰ ἄλλα. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως· οὐ γὰρ ἱκανόν. Αὐτό τε γὰρ τοῦτο ἄδηλον, καὶ ἔτι ἡ ὕλη οὐσία γίνεται. Εἰ γὰρ μὴ αὕτη οὐσία, τίς ἐστιν ἄλλη διαφεύγει. Περιαιρουμένων γὰρ τῶν ἄλλων οὐ φαίνεται οὐθὲν ὑπομένον. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν σωμάτων πάθη καὶ ποιήματα καὶ δυνάμεις, τὸ δὲ μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος ποσότητές τινες ἀλλ' οὐκ οὐσίαι· τὸ γὰρ ποσὸν οὐκ οὐσία, ἀλλὰ μᾶλλον ᾧ ὑπάρχει ταῦτα πρώτῳ, ἐκεῖνό ἐστιν ἡ οὐσία. (4) Ἀλλὰ μὴν ἀφαιρουμένου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους οὐθὲν ὁρῶμεν ὑπολειπόμενον, πλὴν εἴ τι ἔστι τὸ ὁριζόμενον ὑπὸ τούτων, ὥστε τὴν ὕλην ἀνάγκη φαίνεσθαι μόνην οὐσίαν οὕτω σκοπουμένοις· λέγω δ' ὕλην ἣ καθ' αὑτὴν μήτε τὶ μήτε ποσὸν μήτε ἄλλο μηθὲν λέγεται οἷς ὥρισται τὸ ὄν. Ἔστι γάρ τι καθ' οὗ κατηγορεῖται τούτων ἕκαστον, ᾧ τὸ εἶναι ἕτερον καὶ τῶν κατηγοριῶν ἑκάστῃ· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς οὐσίας κα-

Dicitur autem substantia, si non pluribus, saltem quattuor modis. Maxime etenim quod erat esse, et universale, et genus, substantia cujusque esse videtur : et quartum horum, subjectum. Subjectum autem est, de quo cetera dicuntur : illud vero non amplius de alio. (2) Quare primo de eo determinandum est. Maxime namque substantia subjectum primum esse videtur. Tale vero quodam modo quidem materia dicitur, quodam modo vero forma; tertium vero, quod ex his est. Dico autem materiam quidem, ut æs; formam autem, figuram ideæ; quod vero ex his est, totam statuam. Unde si species prior materiâ est, et magis ens, illud quoque, quod ex ambobus est, prius erit, ob similem rationem. (3) Nunc itaque quidnam substantia sit, quasi in delineata figura dictum est, quod non de subjecto, sed de quo cetera. Oportet autem, non ita solum : non enim sufficit. Et hoc namque ipsum, non est manifestum : et item, materia, substantia fit. Nam si hæc non est substantia, quæ alia sit, fugit nos. Demptis etenim ceteris, nihil aliud remanere videtur : cetera namque, passiones corporum, et effectiones, et potentiæ sunt; longitudo vero, latitudo, et profunditas, quantitates quædam, sed non substantiæ sunt. Quantitas etenim non est substantia, sed magis cui hæc ipsa primo insunt, illud est substantia. (4) Enimvero ablata longitudine, latitudine, et profunditate, nihil videmus reliquum, nisi si quid est quod ab eis determinetur, ut ita considerantibus, materiam solam necesse sit apparere substantiam. Dico autem materiam, quæ per se ipsam neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud quippiam dicitur, quibus ens determinatur. Est enim quid, de quo singula horum prædicantur : cui Esse, ac cuique prædicationum, diversum est. Cetera namque de

τηγορεῖται, αὕτη δὲ τῆς ὕλης. Ὥστε τὸ ἔσχατον καθ' αὑτὸ οὔτε τὶ οὔτε ποσὸν οὔτε ἄλλο οὐθέν ἐστιν. Οὐδὲ δὴ αἱ ἀποφάσεις· καὶ γὰρ αὗται ὑπάρξουσι κατὰ συμβεβηκός. (5) Ἐκ μὲν οὖν τούτων θεωροῦσι συμβαίνει οὐσίαν εἶναι τὴν ὕλην. Ἀδύνατον δέ· καὶ γὰρ τὸ χωριστὸν καὶ τὸ τόδε τι ὑπάρχειν δοκεῖ μάλιστα τῇ οὐσίᾳ, διὸ τὸ εἶδος καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν οὐσία δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον τῆς ὕλης. Τὴν μὲν τοίνυν ἐξ ἀμφοῖν οὐσίαν, λέγω δὲ τὴν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς, ἀφετέον· ὑστέρα γὰρ καὶ δήλη. Φανερὰ δέ πως καὶ ἡ ὕλη. (6) Περὶ δὲ τῆς τρίτης σκεπτέον· αὕτη γὰρ ἀπορωτάτη. Ὁμολογοῦνται δ' οὐσίαν εἶναι τῶν αἰσθητῶν τινές, ὥστε ἐν ταύταις ζητητέον πρῶτον.

substantia prædicantur; hæc vero, de materia. Quare quod ultimum est per se, neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud est. Neque etiam negationes : etenim hæ quoque secundum accidens erunt. (5) Ex his itaque speculantibus accidit substantiam esse materiam. At impossibile est : etenim separabile, et hoc quid esse, videntur maxime inesse substantiæ : propter quod species, et quod ex ambobus, videtur esse substantia magis quam materia. At illa substantia, quæ ex ambobus, dico autem quæ ex materia et forma est, omittenda est. Posterior enim etiam manifesta est. Manifesta vero quodam modo etiam ipsa materia. (6) At de tertia considerandum est; hæc enim maxime dubitabilis. Conceditur autem, quasdam esse substantias sensibilium: quare in his primum quærendum est.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δ' ἐν ἀρχῇ διειλόμεθα πόσοις ὁρίζομεν τὴν οὐσίαν, καὶ τούτων ἕν τι ἐδόκει εἶναι τὸ τί ἦν εἶναι, θεωρητέον περὶ αὐτοῦ· πρὸ ἔργου γὰρ τὸ μεταβαίνειν εἰς τὸ γνωριμώτερον. Ἡ γὰρ μάθησις οὕτω γίνεται πᾶσι διὰ τῶν ἧττον γνωρίμων φύσει εἰς τὰ γνώριμα μᾶλλον· καὶ τοῦτο ἔργον ἐστίν, ὥσπερ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ ποιῆσαι ἐκ τῶν ἑκάστῳ ἀγαθῶν τὰ ὅλως ἀγαθὰ ἑκάστῳ ἀγαθά, οὕτως ἐκ τῶν αὐτῷ γνωριμωτέρων τὰ τῇ φύσει γνώριμα αὐτῷ γνώριμα. (2) Τὰ δ' ἑκάστοις γνώριμα καὶ πρῶτα πολλάκις ἠρέμα ἐστὶ γνώριμα, καὶ μικρὸν ἢ οὐθὲν ἔχει τοῦ ὄντος· ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν φαύλως μὲν γνωστῶν, αὐτῷ δὲ γνωστῶν, τὰ ὅλως γνωστὰ γνῶναι πειρατέον, μεταβαίνοντας, ὥσπερ εἴρηται, διὰ τούτων αὐτῶν. (3) Καὶ πρῶτον εἴπωμεν ἔνια περὶ αὐτοῦ λογικῶς, ὅτι ἔστι τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ ὃ λέγεται καθ' αὑτό. Οὐ γάρ ἐστι τὸ σοὶ εἶναι τὸ μουσικῷ εἶναι· οὐ γὰρ κατὰ σαυτὸν εἶ μουσικός. Ὃ ἄρα κατὰ σαυτόν. Οὐδὲ δὴ τοῦτο πᾶν· οὐ γὰρ τὸ οὕτως καθ' αὑτὸ ὡς ἐπιφάνεια λευκόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ἐπιφανείᾳ εἶναι τὸ λευκῷ εἶναι. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ ἐπιφανείᾳ λευκῇ εἶναι. Διὰ τί; ὅτι πρόσεστιν αὐτό. Ἐν ᾧ ἄρα μὴ ἐνέσται λόγῳ αὐτό, λέγοντι αὐτό, οὗτος ὁ λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ. Ὥστ' εἰ τὸ ἐπιφανείᾳ λευκῇ εἶναί ἐστι τὸ ἐπιφανείᾳ εἶναι λείᾳ, τῷ λευκῷ καὶ λείῳ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἕν. (5) Ἐπεὶ δ' ἔστι καὶ κατὰ τὰς ἄλλας κατηγορίας σύνθετα (ἔστι γάρ τι ὑποκείμενον ἑκάστῳ, οἷον τῷ ποιῷ καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ ποῦ καὶ τῇ κινήσει), σκεπτέον ἆρ' ἔστι λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ αὐτῶν, καὶ ὑπάρχει καὶ τούτοις τὸ τί ἦν εἶναι, οἷον λευκῷ ἀνθρώπῳ τί ἦν λευκῷ ἀνθρώπῳ. (6) Ἔστω δὴ ὄνομα αὐτῷ ἱμάτιον. Τί ἐστι τὸ ἱματίῳ εἶναι; ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν καθ' αὑτὸ λεγομένων οὐδὲ τοῦτο. Ἢ τὸ οὐ καθ' αὑτὸ λέγεται διχῶς, καὶ τούτου ἐστὶ τὸ μὲν ἐκ προσθέσεως, τὸ δὲ οὔ. Τὸ μὲν γὰρ τῷ αὐτὸ ἄλλῳ προσκεῖσθαι λέγεται ὃ ὁρίζεται, οἷον εἰ τὸ λευκῷ εἶναι ὁριζόμενος λέγοι λευκοῦ ἀνθρώπου λόγον· τὸ δὲ τῷ ἄλλο αὐτῷ, οἷον εἰ σημαίνοι τὸ ἱμάτιον λευκὸν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ὁρίζοι τὸ ἱμάτιον ὡς λευκόν· τὸ δὲ λευκὸς ἄνθρωπος ἔστι μὲν

Quum autem in principio diviserimus quot modis substantiam determinamus, ac horum unum quiddam esse videatur quod quid erat esse, de eo considerandum est. Prodest etenim transcendere ad notius. Ita namque disciplina fit omnibus, per minus nota natura, ad magis nota. Et hoc opus est, ut in actibus ex eis quæ cuique sunt bona facere, quæ simpliciter bona sunt, sint cuique bona : ita ex sibi notioribus, quæ natura nota sunt, sibi facere nota. (2) Quæ autem singulis nota, et prima, sæpenumero parum nota sunt, et parum, aut nihil entis participant. Attamen ex eis quæ parum nota, sibi tamen nota sunt, conandum est cognoscere, quæ simpliciter nota sunt, per hæc ipsa, ut dictum est, transcendentibus. (3) Ac primo quædam de eo logice dicemus : quod illud est, quod quid erat esse unumquodque, quod secundum se dicitur. Etenim te esse, non est musicum esse. Non enim secundum te ipsum musicus es : quod ergo secundum te ipsum; nec tamen hoc totum. Nec enim illud, quod ita secundum se est, ut superficies alba : quoniam superficiem esse, non est album esse. (4) At vero, nec quod ex ambobus est, est superficiem albam esse. Quare? quoniam hæc inest. In qua ergo ratione ipsum dicente, non inerit ipsum, hæc ratio est ejus quod quid erat esse cuique. Quare si superficiem albam esse, est superficiem lævem esse, album et læve esse, unum et idem est. (5) Quum autem secundum cetera quoque prædicamenta composita sint (est etenim aliquod subjectum cuique, ut qualitati, et quantitati, et quando, et ubi, et motui); perscrutandum est utrum sit ratio ejus quod quid erat esse cuique horum, et utrum insit etiam his ipsum quod quid erat, ut homini albo, quid erat albo homini. (6) Sit autem nomen ejus, vestis. Quid est vestem esse? At vero nec eorum est, quæ secundum se dicuntur. An hoc Non secundum se dupliciter dicitur? et hujus est hoc quidem ex additione; istud vero non. Hoc enim dicitur, eo quod ipsum, quod definitur, alteri adjicitur : ut puta, si album esse, definiens dicit albi hominis rationem : istud vero, eo quod aliud ipsi : ut si vestis album hominem significat, ille vero definiat vestem ut album. Quod autem est albus homo, est album quidem, non tamen quid erat esse albo homini, sed

λευκόν, οὐ μέντοι τί ἦν [εἶναι] λευκῷ εἶναι. Ἀλλὰ τῷ ἱματίῳ εἶναι ἆρα ἔστι τί ἦν εἶναί τι [ἢ] ὅλως ἢ οὔ; ὅπερ γὰρ τόδε τι ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι· ὅταν δ' ἄλλο κατ' ἄλλου λέγηται, οὐκ ἔστιν ὅπερ τόδε τι, οἷον ὁ λευκὸς ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ὅπερ τόδε τι, εἴπερ τὸ τόδε τι ταῖς οὐσίαις ὑπάρχει μόνον. Ὥστε τὸ τί ἦν εἶναί ἐστιν ὅσων ὁ λόγος ἐστὶν ὁρισμός. (7) Ὁρισμὸς δ' ἐστὶν οὐκ ἂν ὄνομα λόγῳ ταὐτὸ σημαίνῃ (πάντες γὰρ ἂν εἶεν οἱ λόγοι ὅροι· ἔσται γὰρ ὄνομα ὁτῳοῦν λόγῳ ταὐτόν, ὥστε καὶ ἡ Ἰλιὰς ὁρισμὸς ἔσται), ἀλλ' ἐὰν πρώτου τινὸς ᾖ· τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα λέγεται μὴ τῷ ἄλλο κατ' ἄλλου λέγεσθαι. Οὐκ ἔσται ἄρα οὐθενὶ τῶν μὴ γένους εἰδῶν ὑπάρχον τὸ τί ἦν εἶναι, ἀλλὰ τούτοις μόνον· ταῦτα γὰρ δοκεῖ οὐ κατὰ μετοχὴν λέγεσθαι καὶ πάθος, οὐδ' ὡς συμβεβηκός· ἀλλὰ λόγος μὲν ἔσται ἑκάστου καὶ τῶν ἄλλων τί σημαίνει, ἐὰν ᾖ ὄνομα, ὅτι τόδε τῷδε ὑπάρχει, ἢ ἀντὶ λόγου ἁπλοῦ ἀκριβέστερος· ὁρισμὸς δ' οὐκ ἔσται οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι. (8) Ἢ καὶ ὁ ὁρισμὸς ὥσπερ καὶ τὸ τί ἐστι πλεοναχῶς λέγεται· καὶ γὰρ τὸ τί ἐστιν ἕνα μὲν τρόπον σημαίνει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τόδε τι, ἄλλον δὲ ἕκαστον τῶν κατηγορουμένων, ποσόν, ποιὸν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ ἔστιν ὑπάρχει πᾶσιν ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ τῷ μὲν πρώτως τοῖς δ' ἑπομένως, οὕτω καὶ τὸ τί ἐστιν ἁπλῶς μὲν τῇ οὐσίᾳ πῶς δὲ τοῖς ἄλλοις· καὶ γὰρ τὸ ποιὸν ἐροίμεθ' ἂν τί ἐστιν, ὥστε καὶ τὸ ποιὸν τῶν τί ἐστι μὲν ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος λογικῶς φασί τινες εἶναι τὸ μὴ ὂν οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ μὴ ὄν, οὕτω καὶ τὸ ποιόν. (9) Δεῖ μὲν οὖν σκοπεῖν καὶ τὸ πῶς δεῖ λέγειν περὶ ἕκαστον, οὐ μὴν μᾶλλόν γε ἢ τὸ πῶς ἔχει. Διὸ καὶ νῦν ἐπεὶ τὸ λεγόμενον φανερόν, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ὁμοίως ὑπάρξει πρώτως μὲν καὶ ἁπλῶς τῇ οὐσίᾳ, εἶτα καὶ τοῖς ἄλλοις, ὥσπερ καὶ τὸ τί ἐστιν, οὐχ ἁπλῶς τί ἦν εἶναι, ἀλλὰ ποιῷ ἢ ποσῷ τί ἦν εἶναι. Δεῖ γὰρ ἢ ὁμωνύμως ταῦτα φάναι εἶναι ὄντα, ἢ προστιθέντας καὶ ἀφαιροῦντας, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἐπιστητὸν ἐπιστητόν, ἐπεὶ τό γε ὀρθόν ἐστι μήτε ὁμωνύμως φάναι μήτε ὡσαύτως, ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἰατρικὸν τῷ πρὸς τὸ αὐτὸ μὲν καὶ ἕν, οὐ τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἕν, οὐ μέντοι οὐδὲ ὁμωνύμως· οὐδὲ γὰρ ἰατρικὸν σῶμα καὶ ἔργον καὶ σκεῦος λέγεται οὔτε ὁμωνύμως οὔτε καθ' ἕν, ἀλλὰ πρὸς ἕν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁποτέρως τις ἐθέλει λέγειν διαφέρει οὐθέν· ἐκεῖνο δὲ φανερὸν ὅτι ὁ πρώτως καὶ ἁπλῶς ὁρισμὸς καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῶν οὐσιῶν ἐστίν. (10) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἐστί, πλὴν οὐ πρώτως. Οὐ γὰρ ἀνάγκη, ἂν τοῦτο τιθῶμεν, τούτου ὁρισμὸν εἶναι ὃ ἂν λόγῳ τὸ αὐτὸ σημαίνῃ, ἀλλὰ τινὶ λόγῳ· Τοῦτο δ' ἐὰν ἑνὸς ᾖ, μὴ τῷ συνεχεῖ ὥσπερ ἡ Ἰλιὰς ἢ ὅσα συνδέσμῳ, ἀλλ' ἐὰν ὁσαχῶς λέγεται τὸ ἕν. Τὸ δ' ἓν λέγεται ὥσπερ τὸ ὄν· τὸ δὲ ὂν τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ ποιόν τι σημαίνει. Διὸ καὶ λευκοῦ ἀνθρώπου ἔσται λόγος καὶ ὁρισμός· ἄλλον δὲ τρόπον καὶ τοῦ λευκοῦ καὶ οὐσίας.

vestem esse, utrum est quod quid erat esse aliquid, aut simpliciter, an non? Ipsum enim quod quid erat esse, est ipsum hoc quid erat esse. Quum vero aliud de alio dicatur, non est ipsum hoc quid : ut homo albus, non est hoc quid, si ipsum quidem hoc quid substantiis solis inest. Quare quod quid erat esse, illorum est quorumcunque ratio est definitio. (7) Definitio autem est, non si nomen idem quod oratio significet (omnes etenim sermones, definitiones essent : erit namque nomen idem cuicumque sermoni, quare et Ilias definitio erit) : sed si primi alicujus sit. Talia vero sunt, quæcumque dicuntur, non eo quod aliud de alio dicatur. Non ergo ulli eorum quæ non sunt species generis, inerit quod quid erat esse, sed his solum : hæc enim videntur, non secundum participationem et passionem, nec ut accidens dici. Sed oratio quidem cujusque, etiam aliorum erit quid significat, si nomen sit, quod hoc huic inest : aut pro simplici oratione, certior. Definitio vero non erit, neque quod quid erat esse. (8) Aut definitio quoque, ut et ipsum quid est, multipliciter dicitur. Etenim ipsum quid est, uno quidem modo substantiam, et hoc quid significat : alio vero singula eorum quæ prædicantur, quantitatem, qualitatem, et quæcumque cetera talia sunt. Quemadmodum enim et ipsum EST inest quidem omnibus, non tamen similiter, sed huic quidem primo, illis vero consequenter : ita et quod quid est simpliciter substantiæ, ceteris vero quodam modo. Etenim interrogare possimus, quid est ipsum quale. Quare et ipsum quale est eorum quorum est quid est, non tamen simpliciter, sed sicut de non-ente logice quidam aiunt esse ipsum non-ens, non simpliciter, sed non-ens, ita et ipsum quale. (9) Oportet igitur et considerare, quomodo de quocumque dicere deceat, non tamen magis quam quomodo se habeat. Quare nunc quoque quum manifestum quod dicitur sit, ipsum etiam quod quid erat esse, similiter inerit primo quidem et simpliciter substantiæ, deinde ceteris, sicut et ipsum quid est : non simpliciter quid erat esse, sed qualitati aut quantitati quid erat esse. Oportet etenim, aut æquivoce ista esse dicere, aut cum additione, vel ablatione : sicut et quod non scibile, scibile. Nam rectum quidem est neque æquivoce dicere, neque eodem modo : sed quemadmodum medicinale, eo quod ad idem quidem et unum, non autem idem et unum, non tamen etiam æquivoce. Nullum etenim medicinale corpus, opus et vas dicitur æquivoce, neque secundum unum, sed ad unum. Hæc igitur quomodocunque dicere quis velit, nihil differt : illud autem manifestum est, quod quæ primo et simpliciter definitio, et quod quid erat esse, substantiarum est. (10) Atqui ceterorum quoque similiter est, non tamen primo. Non enim est necesse, si hoc ponamus, hujus definitionem esse quodcumque oratione idem significat, sed quod aliqua oratione : hoc autem si unius sit, non continuatione, sicuti Ilias, aut quæcumque conjunctione, sed si quoties dicitur unum. Unum autem dicitur, sicuti ens. Ens autem quoddam, ipsum hoc quid, quoddam quantum, quoddam quale quid significat. Quare et albi hominis erit oratio et definitio : alio vero modo, et albi et substantiæ.

νον τῷ μὴ τέμνεσθαι ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ῥᾳδίως ἢ μὴ καλῶς. (6) Ἔτι τῷ πάντῃ μὴ ἔχειν· τυφλὸς γὰρ οὐ λέγεται ὁ ἑτερόφθαλμος ἀλλ' ὁ ἐν ἀμφοῖν μὴ ἔχων ὄψιν. Διὸ οὐ πᾶς ἀγαθὸς ἢ κακός, ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταξύ.

cile aut non bene : ut insecabile, non solum eo quod non secetur, sed etiam eo quod non facile, nec bene. (6) Item, quum omnino non habeat. Cæcus namque dicitur, non qui unoculus est, sed qui utriusque oculi visu caret. Quare non omnis bonus vel malus, aut justus vel injustus, sed etiam intermedium est.

CAP. XXIII.

Τὸ ἔχειν λέγεται πολλαχῶς, ἕνα μὲν τρόπον τὸ ἄγειν κατὰ τὴν αὑτοῦ φύσιν ἢ κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμήν, διὸ λέγεται πυρετός τε ἔχειν τὸν ἄνθρωπον καὶ οἱ τύραννοι τὰς πόλεις καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ ἀμπεχόμενοι. Ἕνα δ' ἐν ᾧ ἄν τι ὑπάρχῃ ὡς δεκτικῷ, οἷον ὁ χαλκὸς ἔχει τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος καὶ τὴν νόσον τὸ σῶμα. Ἕνα δ' ὡς τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα· ἐν ᾧ γάρ ἐστι περιεχόμενόν τι, ἔχεσθαι ὑπὸ τούτου λέγεται, οἷον τὸ ἀγγεῖον ἔχειν τὸ ὑγρόν φαμεν καὶ τὴν πόλιν ἀνθρώπους καὶ τὴν ναῦν ναύτας· οὕτω δὲ καὶ τὸ ὅλον ἔχειν τὰ μέρη. (2) Ἔτι τὸ κωλῦον κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμήν τι κινεῖσθαι ἢ πράττειν ἔχειν λέγεται τοῦτο αὐτό, οἷον καὶ οἱ κίονες τὰ ἐπικείμενα βάρη, καὶ ὡς οἱ ποιηταὶ τὸν Ἄτλαντα ποιοῦσι τὸν οὐρανὸν ἔχειν ὡς συμπεσόντ' ἂν ἐπὶ τὴν γῆν, ὥσπερ καὶ τῶν φυσιολόγων τινές φασιν. (3) Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ συνέχον λέγεται ἃ συνέχει ἔχειν, ὡς διαχωρισθέντα ἂν κατὰ τὴν αὑτοῦ ὁρμὴν ἕκαστον. Καὶ τὸ ἔν τινι δὲ εἶναι ὁμοιοτρόπως λέγεται καὶ ἑπομένως τῷ ἔχειν.

Habere, multipliciter dicitur. Uno modo, quum quid secundum suam naturam aut suum impetum agat. Quare dicitur, quod febris hominem habet, et tyranni civitates, et induti vestem. Alio modo, in quo quid tanquam susceptivo exsistit : ut æs habet statuæ speciem, et corpus ægritudinem. Alio modo, ut continens ea quæ contenta sunt. In quo namque contentum quiddam est, haberi ab eo dicitur : ut vas, habere humidum dicimus; et urbem, homines; et navem, nautas : sic et totum, partes habet. (2) Item quod prohibet aliquid secundum suum impetum moveri, aut agere, habere dicitur hoc ipsum : ut et columnæ, imposita onera, et ut poetæ Atlantem faciunt cælum habere, tanquam nisi ipse teneret, casurum super terram, ut quidam etiam physiologorum tradunt. (3) Hoc autem modo et continens dicitur, quæ continet, habere, tanquam separaretur secundum suum impetum unumquodque. In aliquo etiam esse similiter et consequenter sicuti habere dicitur.

CAP. XXIV.

Τὸ ἔκ τινος εἶναι λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ ἐστιν ὡς ὕλης, καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ κατὰ τὸ πρῶτον γένος ἢ κατὰ τὸ ὕστατον εἶδος, οἷον ἔστι μὲν ὡς ἅπαντα τὰ τηκτὰ ἐξ ὕδατος, ἔστι δ' ὡς ἐκ χαλκοῦ ὁ ἀνδριάς. Ἕνα δ' ὡς ἐκ τῆς πρώτης κινησάσης ἀρχῆς, οἷον ἐκ τίνος ἡ μάχη; ἐκ λοιδορίας, ὅτι αὕτη ἀρχὴ τῆς μάχης. Ἕνα δ' ἐκ τοῦ συνθέτου ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς, ὥσπερ ἐκ τοῦ ὅλου τὰ μέρη καὶ ἐκ τῆς Ἰλιάδος τὸ ἔπος καὶ ἐκ τῆς οἰκίας οἱ λίθοι· τέλος μὲν γάρ ἐστιν ἡ μορφή, τέλειον δὲ τὸ ἔχον τέλος. (2) Τὰ δὲ ὡς ἐκ τοῦ μέρους τὸ εἶδος, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ δίποδος καὶ ἡ συλλαβὴ ἐκ τοῦ στοιχείου· ἄλλως γὰρ τοῦτο καὶ ἡ ἀνδριὰς ἐκ τοῦ χαλκοῦ· ἐκ τῆς αἰσθητῆς γὰρ ὕλης ἡ συνθέτη οὐσία, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος ἐκ τῆς τοῦ εἴδους ὕλης. (3) Τὰ μὲν οὖν οὕτω λέγεται, τὰ δ' ἐὰν κατὰ μέρος τι τούτων τις ὑπάρχῃ τῶν τρόπων, οἷον ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς τὸ τέκνον καὶ ἐκ γῆς τὰ φυτά, ὅτι ἔκ τινος μέρους αὐτῶν. Ἕνα δὲ μεθ' ὃ τῷ χρόνῳ, οἷον ἐξ ἡμέρας νὺξ καὶ ἐξ εὐδίας χειμών, ὅτι τοῦτο μετὰ τοῦτο. (4) Τούτων δὲ τὰ μὲν τῷ ἔχειν μεταβολὴν εἰς ἄλληλα οὕτω λέγεται, ὥσπερ καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, τὰ δὲ τῷ κατὰ τὸν χρόνον ἐφεξῆς μόνον, οἷον ἐξ ἰσημερίας ἐγένετο ὁ πλοῦς, ὅτι μετ' ἰσημερίαν ἐγένετο, καὶ ἐκ Διονυσίων Θαργήλια, ὅτι μετὰ τὰ Διονύσια.

Ex aliquo esse, uno modo dicitur, ex quo, ut ex materia, est. Et hoc dupliciter, aut secundum primum genus, aut secundum ultimam speciem : utputa, uno modo omnia liquabilia ex aqua sunt; alio modo ex ære statua est. Porro alio modo dicitur, ex primo movente principio : ut, ex quo pugna? ex convicio : quia hoc erat pugnæ principium. Alio modo, ex composito, ex materia et forma : sicuti ex toto, partes; et versus, ex Iliade; et lapides, ex domo. Finis namque est forma, perfectum vero, quod habet finem. (2) Quædam vero, tanquam ex parte, species : ut homo, ex bipede; et syllaba, ex elemento. Aliter namque hoc atque statua ex ære : ex sensibili namque materia, composita substantia est. Species quoque ex speciei materia. (3) Quædam itaque ita dicuntur. Quædam, si quis horum modorum secundum aliquam partem sit : ut ex patre et matre, proles; et ex terra, plantæ, quia ex aliqua eorum parte. Alio modo post quod tempore : ut ex die, nox; et ex sereno, tempestas : quoniam hoc, post illud. (4) Horum autem quædam eo quod habent mutuam transmutationem, ita dicuntur, sicuti et quæ nunc dicta sunt : quædam, eo quod solum secundum tempus consequuntur : ut ex æquinoctio facta est navigatio, quoniam post æquinoctium facta est; et ex Dionysiis Thargelia, quia post Dionysia.

CAP. XXV.

Μέρος λέγεται ἕνα μὲν τρόπον εἰς ὃ διαιρεθείη ἂν τὸ ποσὸν ὁπωσοῦν· ἀεὶ γὰρ τὸ ἀφαιρούμενον τοῦ ποσοῦ ᾗ ποσὸν μέρος λέγεται ἐκείνου, οἷον τῶν τριῶν τὰ δύο μέρος λέγεταί πως. (2) Ἄλλον δὲ τρόπον τὰ καταμετροῦντα τῶν τοιούτων μόνον· διὸ τὰ δύο τῶν τριῶν ἔστι μὲν ὡς λέγεται μέρος, ἔστι δ' ὡς οὔ. (3) Ἔτι εἰς ἃ τὸ εἶδος διαιρεθείη ἂν ἄνευ τοῦ ποσοῦ, καὶ ταῦτα μόρια λέγεται τούτου· διὸ τὰ εἴδη τοῦ γένους φασὶν εἶναι μόρια. (4) Ἔτι εἰς ἃ διαιρεῖταί τι ἢ ἐξ ὧν σύγκειται τὸ ὅλον, ἢ τὸ εἶδος ἢ τὸ ἔχον τὸ εἶδος, οἷον τῆς σφαίρας τῆς χαλκῆς ἢ τοῦ κύβου τοῦ χαλκοῦ καὶ ὁ χαλκὸς μέρος (τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ὕλη ἐν ᾗ τὸ εἶδος) καὶ ἡ γωνία μέρος. (5) Ἔτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ τῷ δηλοῦντι ἕκαστον καὶ ταῦτα μόρια τοῦ ὅλου· διὸ τὸ γένος τοῦ εἴδους καὶ μέρος λέγεται, ἄλλως δὲ τὸ εἶδος τοῦ γένους μέρος.

Pars dicitur, uno quidem modo, in quod quoquo modo quantum dividi potest. Semper enim quod a quanto, prout quantum, aufertur, pars illius dicitur : ut duo, pars trium quodammodo dicitur. (2) Alio modo, ex iis ea dumtaxat, quæ metiuntur : quare, duo quodammodo quidem sunt pars trium, quodammodo vero non. (3) Item in quæ species absque quanto dividi potest, hæc quoque partes ejus dicuntur : quare species, generis aiunt partes esse. (4) Item, in quæ aliquid dividitur, aut ex quibus totum componitur, aut ipsa species, aut quod speciem habet, ut sphæræ æneæ, et ænei cubi, et ipsum æs pars est (hoc autem est materia, in qua species), et angulus, pars. (5) Item quæ in ratione unumquodque significante sunt, hæc quoque pars totius sunt : quare genus, pars etiam speciei dicitur. Aliter vero species, generis pars est.

CAP. XXVI.

Ὅλον λέγεται οὗ τε μηθὲν ἄπεστι μέρος ἐξ ὧν λέγεται ὅλον φύσει, καὶ τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα ὥστε ἕν τι εἶναι ἐκεῖνα. Τοῦτο δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ὡς ἕκαστον ἕν, ἢ ὡς ἐκ τούτων τὸ ἕν. Τὸ μὲν γὰρ καθόλου καὶ τὸ ὅλως λεγόμενον ὡς ὅλον τι ὂν οὕτως ἐστὶ καθόλου καὶ τὸ ὅλως λεγόμενον ὡς ὅλον τι οὕτως ἐστὶ καθόλου ὡς πολλὰ περιέχον τῷ κατηγορεῖσθαι καθ' ἑκάστου καὶ ἓν ἅπαντα εἶναι ὡς ἕκαστον, οἷον ἄνθρωπον, ἵππον, θεόν, ὅτι ἅπαντα ζῷα. Τὸ δὲ συνεχὲς καὶ πεπερασμένον, ὅταν ἕν τι ἐκ πλειόνων ᾖ ἐνυπαρχόντων, μάλιστα μὲν δυνάμει, εἰ δὲ μή, ἐνεργείᾳ. (2) Τούτων δ' αὐτῶν μᾶλλον τὰ φύσει ἢ τέχνῃ τοιαῦτα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς λέγομεν, ὡς οὔσης τῆς ὁλότητος ἑνότητός τινος. (3) Ἔτι τοῦ ποσοῦ ἔχοντος ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ ἔσχατον, ὅσων μὲν μὴ ποιεῖ ἡ θέσις διαφοράν, πᾶν λέγεται, ὅσων δὲ ποιεῖ, ὅλον· ὅσα δὲ ἄμφω ἐνδέχεται, καὶ ὅλα καὶ πάντα. Ἔστι δὲ ταῦτα ὅσων ἡ μὲν φύσις ἡ αὐτὴ μένει τῇ μεταθέσει, ἡ δὲ μορφὴ οὔ, οἷον κηρὸς καὶ ἱμάτιον· καὶ γὰρ ὅλον καὶ πᾶν λέγεται· ἔχει γὰρ ἄμφω. Ὕδωρ δὲ καὶ ὅσα ὑγρὰ καὶ ἀριθμὸς πᾶν μὲν λέγεται, ὅλος δ' ἀριθμὸς καὶ ὅλον ὕδωρ οὐ λέγεται, ἂν μὴ μεταφορᾷ. (4) Πάντα δὲ λέγεται, ἐφ' οἷς τὸ πᾶν ὡς ἐφ' ἑνί, ἐπὶ τούτοις πάντα ὡς ἐπὶ διῃρημένοις· πᾶς οὗτος ὁ ἀριθμός, πᾶσαι αὗται αἱ μονάδες.

Totum dicitur, cujus nulla pars eorum abest ex quibus totum natura dicitur. Et quod continet contenta, ut unum quid illa sint. Hoc autem dupliciter : aut enim ut unumquodque unum; aut ex his, illud unum. Ipsum enim universale et quod omnino, ut totum quippiam ens dicitur, sic est universale, ut multa continens, eo quod de singulis prædicatur, et quod et unum, omnia sunt singula : ut homo, equus, deus, quoniam omnia animalia. Ceterum continuum et finitum, quum e pluribus insitis unum quid sit, maxime quidem potentia, non actu. (2) Horum autem ipsorum, magis quæ natura quam arte talia sunt : sicut et de uno dicimus, tanquam totalitas unitas quædam sit. (3) Item, quum quantum habeat principium, medium et ultimum, quorumcumque positio non facit differentiam, omne dicitur : quorumcunque vero facit, totum : quæ autem ambo facere contingit, et omne et totum. Sunt autem hæc, quorum natura quidem eadem manet in transpositione, forma vero minime, ut cera, et vestis. Etenim totum, et omne, dicuntur : ambo namque habent. Aqua vero, et quæcumque humida, ac numerus, omne quidem dicuntur : totus vero numerus, totaque aqua, non dicuntur nisi metaphorice. (4) Omnia vero dicuntur, de quibus omne, tanquam de uno, de his omnia, ut de divisis : omnis hic numerus, omnes hæ unitates.

CAP. XXVII.

Κολοβὸν δὲ λέγεται τῶν ποσῶν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μεριστόν τε δεῖ αὐτὸ εἶναι καὶ ὅλον. Τά τε γὰρ δύο οὐ κολοβὰ θατέρου ἀφαιρουμένου ἑνός (οὐ γὰρ ἴσον τὸ κολόβωμα καὶ τὸ λοιπὸν οὐδέποτ' ἐστίν), οὐδ' ὅλως ἀριθμός οὐδείς· καὶ γὰρ τὴν οὐσίαν δεῖ μένειν· εἰ κύλιξ κολοβός, ἔτι εἶναι κύλικα· ὁ δ' ἀριθμὸς οὐκέτι ὁ αὐτός. (2) Πρὸς δὲ τούτοις κἂν ἀνομοιομερῆ ᾖ, οὐδὲ ταῦτα πάντα· ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἔστιν ὡς καὶ ἀνόμοια ἔχει μέρη,

Mutilum dicitur quantorum non quodcumque, sed ut divisibile ipsum sit, oportet, atque totum. Duo etenim non sunt mutila, altero ablato uno (non enim æquale mutilamen, et reliquum unquam est); nec omnino numerus ullus : substantiam namque manere oportet. Si calix mutilus, adhuc oportet esse calicem : numerus vero non amplius idem. (2) Et ad hæc etiam si partium dissimilarium sint, nec hæc omnia : numerus etenim est ut etiam dissi-

οἷον δυάδα, τριάδα. Ἀλλ' ὅλως ὅσων μὴ ποιεῖ ἡ θέσις διαφορὰν οὐθὲν κολοβόν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ, ἀλλὰ δεῖ τοιαῦτα εἶναι ἃ κατὰ τὴν οὐσίαν θέσιν ἔχει. (3) Ἔτι συνεχῆ· ἡ γὰρ ἁρμονία ἐξ ἀνομοιομερῶν μὲν καὶ θέσιν ἔχει, κολοβὸς δὲ οὐ γίνεται. (4) Πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ὅσα ὅλα, οὐδὲ ταῦτα ὁτουοῦν μορίου στερήσει κολοβά. Οὐ γὰρ δεῖ οὔτε τὰ κύρια τῆς οὐσίας οὔτε τὰ ὁπουοῦν ὄντα· οἷον ἂν τρυπηθῇ ἡ κύλιξ, οὐ κολοβός, ἀλλ' ἂν τὸ οὖς ἢ ἀκρωτήριόν τι. Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐὰν σάρκα ἢ τὸν σπλῆνα, ἀλλ' ἐὰν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦτο οὐ πᾶν ἀλλ' ὃ μὴ ἔχει γένεσιν ἀφαιρεθὲν ὅλον. Διὰ τοῦτο οἱ φαλακροὶ οὐ κολοβοί.

milares habeat partes, utputa binarium et ternarium. Ceterum nihil omnino eorum quorum positio differentiam non facit, mutilum est, ut aqua, vel ignis: sed oportet talia esse, quæ secundum substantiam, positionem habent. (3) Item, continua: harmonia namque et ex partibus dissimilaribus est, et positionem habet, mutila autem non fit. (4) Et ad hæc nec illa quæ tota sunt, cujuscumque particulæ privatione, mutila sunt: non enim oportet, nec quæ principales ipsius substantiæ, nec ubicumque exsistentes: ut si perforetur calix, non mutilus, sed si ansa aut extremum aliquod: homo quoque, non si carnem, aut splenem, sed si extremitatem, et hanc non omnem, sed quæ tota ablata non habeat generationem. Quare calvi non mutili.

CAP. XXVIII.

Γένος λέγεται τὸ μὲν ἐὰν ᾖ ἡ γένεσις συνεχὴς τῶν τὸ εἶδος ἐχόντων τὸ αὐτό, οἷον λέγεται ἕως ἂν ἀνθρώπων γένος ᾖ, ὅτι ἕως ἂν ᾖ ἡ γένεσις συνεχὴς αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀφ' οὗ ἂν ὦσι πρώτου κινήσαντος εἰς τὸ εἶναι· οὕτω γὰρ λέγονται Ἕλληνες τὸ γένος οἱ δ' Ἴωνες, τῷ οἱ μὲν ἀπὸ Ἕλληνος οἱ δὲ ἀπὸ Ἴωνος εἶναι πρώτου γεννήσαντος. Καὶ μᾶλλον οἱ ἀπὸ τοῦ γεννήσαντος ἢ τῆς ὕλης· λέγονται γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ θήλεος τὸ γένος, οἷον οἱ ἀπὸ Πύρρας. (2) Ἔτι δὲ ὡς τὸ ἐπίπεδον τῶν σχημάτων γένος τῶν ἐπιπέδων καὶ τὸ στερεὸν τῶν στερεῶν· ἕκαστον γὰρ τῶν σχημάτων τὸ μὲν ἐπίπεδον τοιονδί, τὸ δὲ στερεόν ἐστι τοιονδί· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς. (3) Ἔτι ὡς ἐν τοῖς λόγοις τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον, ὃ λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι, τοῦτο γένος, οὗ διαφοραὶ λέγονται αἱ ποιότητες. (4) Τὸ μὲν οὖν γένος τοσαυταχῶς λέγεται, τὸ μὲν κατὰ γένεσιν συνεχῆ τοῦ αὐτοῦ εἴδους, τὸ δὲ κατὰ τὸ πρῶτον κινῆσαν ὁμοειδές, τὸ δ' ὡς ὕλη· οὗ γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ποιότης ἐστί, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ὃ λέγομεν ὕλην. (5) Ἕτερα δὲ τῷ γένει λέγεται ὧν ἕτερον τὸ πρῶτον ὑποκείμενον καὶ μὴ ἀναλύεται θάτερον εἰς θάτερον μηδ' ἄμφω εἰς ταὐτόν, οἷον τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη ἕτερον τῷ γένει, καὶ ὅσα καθ' ἕτερον σχῆμα κατηγορίας τοῦ ὄντος λέγεται· τὰ μὲν γὰρ τί ἐστι σημαίνει τῶν ὄντων, τὰ δὲ ποιόν τι, τὰ δ' ὡς διῄρηται πρότερον· οὐδὲ γὰρ ταῦτα ἀναλύεται οὔτ' εἰς ἄλληλα οὔτ' εἰς ἕν τι.

Genus dicitur hoc quidem, si generatio eorum quæ speciem eandem habent, continua sit: utputa dicitur, quousque genus hominum sit, id est, donec eorum generatio continua sit. Hoc vero, a quo sint primo ad Esse movente. Ita enim Hellenes genere, alii vero Iones dicuntur, eo quod illi quidem ab Hellene, hi vero ab Ione primo generante sunt. Et magis qui a generante, quam qui a materia. Dicuntur etenim a femina genere, ut a Pyrrha. (2) Item ut superficies, figurarum superficialium genus; et solidum, solidarum. Quæque enim figurarum, hæc quidem superficies talis, illa vero solidum tale: hoc autem est quod subjectum differentiis est. (3) Item, ut in rationibus quod primum inest, quod dicitur in eo quod quid, hoc genus, cujus differentiæ dicuntur qualitates. (4) Genus itaque toties dicitur, hoc quidem secundum generationem continuam ejusdem speciei; hoc vero, secundum primum movens ejusdem speciei; hoc autem, ut materia: cujus enim differentia et qualitas est, hoc est subjectum, quod dicimus materiam. (5) Diversa autem genere dicuntur, quorum primum subjectum diversum est, et non resolvitur alterum in alterum, nec ambo in idem: utputa, species et materia diversa genere. Et quæcumque secundum diversam figuram prædicationis entis dicuntur: quædam enim entium, quid est significant, quædam autem quale quid, quædam ut prius divisum: nec enim hæc resolvuntur in invicem, nec in unum quiddam.

CAP. XXIX.

Τὸ ψεῦδος λέγεται ἄλλον μὲν τρόπον ὡς πρᾶγμα ψεῦδος, καὶ τούτου τὸ μὲν τῷ μὴ συγκεῖσθαι ἢ ἀδύνατον εἶναι συντεθῆναι, ὥσπερ λέγεται τὸ τὴν διάμετρον εἶναι σύμμετρον ἢ τὸ σὲ καθῆσθαι· τούτων γὰρ ψεῦδος τὸ μὲν ἀεί, τὸ δὲ ποτέ· οὕτω γὰρ οὐκ ὄντα ταῦτα. Τὰ δὲ ὅσα ἐστὶ μὲν ὄντα, πέφυκε μέντοι φαίνεσθαι ἢ μὴ οἷά ἐστιν ἢ ἃ μή ἐστιν, οἷον ἡ σκιαγραφία καὶ τὰ ἐνύπνια· ταῦτα γὰρ ἔστι μέν τι, ἀλλ' οὐχ ὧν ἐμποιεῖ τὴν φαντασίαν. (2) Πράγματα μὲν οὖν ψευδῆ οὕτω λέγεται, ἢ τῷ μὴ εἶναι αὐτά, ἢ τῷ τὴν ἀπ' αὐτῶν φαντασίαν μὴ ὄντος εἶναι· λόγος δὲ ψευδὴς ὁ τῶν μὴ ὄντων ᾗ ψευδής. Διὸ πᾶς λόγος ψευδὴς ἑτέρου ἢ οὗ ἐστὶν

Falsum dicitur uno modo, ut res falsa, et hujus hoc quidem eo quod non inhæret, aut quod impossibile sit inhærere: quemadmodum dicitur, diametrum esse commensurabilem, aut te sedere. Horum enim illud quidem semper, hoc vero aliquando falsum est: sic enim non entia hæc. Alia vero, quæcumque sunt quidem entia, apta tamen naturâ sunt apparere, aut non qualia sunt, aut quæ non sunt, ut adumbrata pictura, et insomnia. Hæc enim sunt quidem aliquid, sed non sunt ea quorum faciunt phantasiam. (2) Res itaque falsæ sic dicuntur, aut eo quod non sunt, aut eo quod phantasia ab eis facta non entis est. Ratio vero falsa, prout falsa est, quæ non entium est. Unde omnis ratio falsa, alterius est quam ejus cujus est vera: utputa,

ἀληθής, οἷον ὁ τοῦ κύκλου ψευδὴς τριγώνου. (3) Ἑκάστου δὲ λόγος ἔστι μὲν ὡς εἷς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι, ἔστι δ' ὡς πολλοί, ἐπεὶ ταὐτό πως αὐτὸ καὶ αὐτὸ πεπονθός, οἷον Σωκράτης καὶ Σωκράτης μουσικός. Ὁ δὲ ψευδὴς λόγος οὐθενός ἐστιν ἁπλῶς λόγος. Διὸ Ἀντισθένης ᾤετο εὐήθως μηθὲν ἀξιῶν λέγεσθαι πλὴν τῷ οἰκείῳ λόγῳ ἓν ἐφ' ἑνός· ἐξ ὧν συνέβαινε μὴ εἶναι ἀντιλέγειν, σχεδὸν δὲ μηδὲ ψεύδεσθαι. (4) Ἔστι δ' ἕκαστον λέγειν οὐ μόνον τῷ αὐτοῦ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἑτέρου, ψευδῶς μὲν καὶ παντελῶς, ἔστι δ' ὡς καὶ ἀληθῶς, ὥσπερ τὰ ὀκτὼ διπλάσια τῷ τῆς δυάδος λόγῳ. (5) Τὰ μὲν οὖν οὕτω λέγεται ψευδῆ, ἄνθρωπος δὲ ψευδὴς ὁ εὐχερὴς καὶ προαιρετικὸς τῶν τοιούτων λόγων, μὴ δι' ἕτερόν τι ἀλλὰ δι' αὐτό, καὶ ὁ ἄλλοις ἐμποιητικὸς τῶν τοιούτων λόγων, ὥσπερ καὶ τὰ πράγματά φαμεν ψευδῆ εἶναι, ὅσα ἐμποιεῖ φαντασίαν ψευδῆ. Διὸ ὁ ἐν τῷ Ἱππίᾳ λόγος παρακρούεται ὡς ὁ αὐτὸς ψευδὴς καὶ ἀληθής. Τὸν δυνάμενον γὰρ ψεύσασθαι λαμβάνει ψευδῆ, οὗτος δ' ὁ εἰδὼς καὶ ὁ φρόνιμος· ἔτι τὸν ἑκόντα φαῦλον βελτίω. Τοῦτο δὲ ψεῦδος λαμβάνει διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· ὁ γὰρ ἑκὼν χωλαίνων τοῦ ἄκοντος κρείττων, τὸ χωλαίνειν τὸ μιμεῖσθαι λέγων, ἐπεὶ εἴγε χωλὸς ἑκών, χείρων ἴσως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἤθους, καὶ οὗτος.

quæ circuli, falsa trianguli. (3) Cujusque vero ratio, quodam modo quidem una, quæ est ejus quod quid erat esse, quodam modo vero multæ: quoniam idem quodammodo est ipsum, et ipsum passum, ut Socrates, et Socrates musicus. Falsa vero ratio, nullius est simpliciter ratio. Quare Antisthenes inscite putabat, nihil ducens esse dicendum, nisi propria ratione unum de re una: ex quibus accidebat, non esse contradicere; fere autem, neque mentiri. (4) Est autem unumquodque dicere, non solum sua ratione, sed etiam ea quæ alterius est, et false quidem omnino, quodam autem modo etiam vere: quemadmodum octo, dupla sunt ratione dualitatis. (5) Quædam igitur ita falsa dicuntur. Homo vero falsus, qui promptus tales eligit orationes, non propter aliquid aliud, sed propter id ipsum, et qui aliis talium orationum causa est. Quemadmodum res falsas esse dicimus, quæ falsam phantasiam faciunt. Unde oratio, quæ in Hippia *Platonico* est, sophistica est, quod idem sit mendax et verax. Eum namque, qui potest mentiri, accipit ut mendacem, hic vero, sapiens et prudens est. Item, eum qui sponte pravus est, meliorem ait. Hoc autem falsum per inductionem accipit. Qui enim sponte claudicat, melior est eo qui invitus: claudicare dicens, pro imitari. Nam si claudus sponte, esset pejor fortassis, quemadmodum in moribus, etiam in hoc.

CAP. XXX.

Συμβεβηκὸς λέγεται ὃ ὑπάρχει μέν τινι καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐ μέντοι οὔτ' ἐξ ἀνάγκης οὔτ' ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον εἴ τις ὀρύττων φυτῷ βόθρον εὗρε θησαυρόν. Τοῦτο τοίνυν συμβεβηκὸς τῷ ὀρύττοντι τὸν βόθρον, τὸ εὑρεῖν θησαυρόν· οὔτε γὰρ ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ἐκ τούτου ἢ μετὰ τοῦτο, οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄν τις φυτεύῃ θησαυρὸν εὑρίσκει. (2) Καὶ μουσικός γ' ἄν τις εἴη λευκός· ἀλλ' ἐπεὶ οὔτε ἐξ ἀνάγκης οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦτο γίνεται, συμβεβηκὸς αὐτὸ λέγομεν. Ὥστ' ἐπεὶ ἔστιν ὑπάρχον τὶ καὶ τινί, καὶ ἔνια τούτων καὶ ποῦ καὶ ποτέ, ὅ τι ἂν ὑπάρχῃ μέν, ἀλλὰ μὴ διότι τοδὶ ἦν ἢ νῦν ἢ ἐνταῦθα, συμβεβηκὸς ἔσται. Οὐδὲ δὴ αἴτιον ὡρισμένον οὐθὲν τοῦ συμβεβηκότος ἀλλὰ τὸ τυχόν· τοῦτο δ' ἀόριστον. Συνέβη τῳ εἰς Αἴγιναν ἐλθεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦτο ἀφίκετο ὅπως ἐκεῖ ἔλθῃ, ἀλλ' ὑπὸ χειμῶνος ἐξωσθεὶς ἢ ὑπὸ λῃστῶν ληφθείς. Γέγονε μὲν δὴ καὶ ἔστι τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐχ ᾗ αὐτὸ ἀλλ' ᾗ ἕτερον· ὁ γὰρ χειμὼν αἴτιος τοῦ μὴ ὅπου ἔπλει ἐλθεῖν, τοῦτο δ' ἦν Αἴγινα. (3) Λέγεται δὲ καὶ ἄλλως συμβεβηκός, οἷον ὅσα ὑπάρχει ἑκάστῳ καθ' αὑτὸ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὄντα, οἷον τῷ τριγώνῳ τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐνδέχεται ἀΐδια εἶναι, ἐκείνων δὲ οὐθέν. Λόγος δὲ τούτου ἐν ἑτέροις.

Accidens dicitur, quod inest quidem alicui et verum est prædicare: non tamen neque necessario, nec utplurimum; ut puta, si quis pro planta fodiens fossam, invenit thesaurum. Hoc itaque accidens fuit fodienti fossam, thesaurum invenire: nec enim necessario hoc ex hoc, aut post hoc; nec utplurimum, si quis plantet, thesaurum invenit. (2) Musicus quoque fuerit quispiam albus, sed quum nec necessario nec utplurimum hoc fiat, accidens ipsum dicimus. Quum igitur sit exsistens aliquid et alicui, et horum quædam etiam alicubi, et quandoque, quod utcumque exsistit quidem, sed non propter id quod hoc est, aut nunc, aut hic, accidens erit: nec ulla causa determinata accidentis est, sed quodcumque contingit; hæc autem, indeterminatum: ut abire in Æginam alicui accidit, si non propter hoc evenit ut illuc iret, sed a tempestate pulsus, aut a latronibus captus. Fuit igitur et est ipsum accidens, verum non secundum se, sed secundum alterum. Tempestas enim causa ut iret quo non navigabat: hoc autem erat Ægina. (3) Dicitur etiam aliter accidens, ut quæcumque exsistunt in unoquoque secundum se, non exsistentia in substantia, ut triangulo, duos rectos habere. Et hæc quidem contingit sempiterna esse, illorum vero nihil. Ratio autem hujus in aliis explicatur.

VI

LIBER V.

CAP. I.

Αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητεῖται τῶν ὄντων, δῆλον δὲ ὅτι ᾗ ὄντα. Ἔστι γάρ τι αἴτιον ὑγιείας καὶ εὐεξίας, καὶ τῶν μαθηματικῶν εἰσὶν ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα καὶ αἴτια, καὶ ὅλως δὲ πᾶσα ἐπιστήμη διανοητικὴ ἢ μετέχουσά τι διανοίας περὶ αἰτίας καὶ ἀρχάς ἐστιν ἢ ἀκριβεστέρας ἢ ἁπλουστέρας. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται περὶ ὄν τι, καὶ γένος τι περιγραψάμεναι περὶ τούτου πραγματεύονταί, ἀλλ' οὐχὶ περὶ ὄντος ἁπλῶς οὐδὲ ᾗ ὄν, οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν οὐθένα λόγον ποιοῦνται· ἀλλ' ἐκ τούτου αἱ μὲν αἰσθήσει ποιήσασαι αὐτὸ δῆλον, αἱ δ' ὑπόθεσιν λαβοῦσαι τὸ τί ἐστιν, οὕτω τὰ καθ' αὑτὰ ὑπάρχοντα τῷ γένει περὶ ὅ εἰσιν ἀποδεικνύουσιν ἢ ἀναγκαιότερον ἢ μαλακώτερον. (2) Διόπερ φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις οὐσίας οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς, ἀλλά τις ἄλλος τρόπος τῆς δηλώσεως. Ὁμοίως δὲ οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μή ἐστι τὸ γένος περὶ ὃ πραγματεύονται οὐθὲν λέγουσι, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας τό τε τί ἐστι δῆλον ποιεῖν καὶ εἰ ἔστιν. (3) Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τυγχάνει οὖσα περὶ γένος τι τοῦ ὄντος (περὶ γὰρ τὴν τοιαύτην ἐστὶν οὐσίαν ἐν ᾗ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ στάσεως ἐν αὐτῇ), δῆλον ὅτι οὔτε πρακτική ἐστιν οὔτε ποιητική. Τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχὴ ἢ νοῦς ἢ τέχνη ἢ δύναμίς τις, τῶν δὲ πρακτικῶν ἐν τῷ πράττοντι ἡ προαίρεσις· τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προαιρετόν. Ὥστε εἰ πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητική, ἡ φυσικὴ θεωρητική τις ἂν εἴη, ἀλλὰ θεωρητικὴ περὶ τοιοῦτον ὂν ὅ ἐστι δυνατὸν κινεῖσθαι, καὶ περὶ οὐσίαν τὴν κατὰ τὸν λόγον ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οὐ χωριστὴν μόνον. (4) Δεῖ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸν λόγον πῶς ἐστὶ μὴ λανθάνειν, ὡς ἄνευ γε τούτου τὸ ζητεῖν μηθέν ἐστι ποιεῖν. Τῶν δ' ὁριζομένων καὶ τῶν τί ἐστι τὰ μὲν οὕτως ὑπάρχει ὡς τὸ σιμόν, τὰ δ' ὡς τὸ κοῖλον. Διαφέρει δὲ ταῦτα ὅτι τὸ μὲν σιμὸν συνειλημμένον ἐστὶ μετὰ τῆς ὕλης· ἔστι γὰρ τὸ μὲν σιμὸν κοίλη ῥίς, ἡ δὲ κοιλότης ἄνευ ὕλης αἰσθητῆς. Εἰ δὴ πάντα τὰ φυσικὰ ὁμοίως τῷ σιμῷ λέγονται, οἷον ῥίς, ὀφθαλμός, πρόσωπον, σάρξ, ὀστοῦν, ὅλως ζῷον, φύλλον, ῥίζα, φλοιός, ὅλως φυτόν (οὐθενὸς γὰρ ἄνευ κινήσεως ὁ λόγος αὐτῶν, ἀλλ' ἀεὶ ἔχει ὕλην), δῆλον πῶς δεῖ ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸ τί ἐστι ζητεῖν καὶ ὁρίζεσθαι, καὶ διότι καὶ περὶ ψυχῆς ἐνίας θεωρῆσαι τοῦ φυσικοῦ, ὅση μὴ ἄνευ τῆς ὕλης ἐστίν. (5) Ὅτι μὲν οὖν ἡ φυσικὴ θεωρητική τίς ἐστι, φανερὸν ἐκ τούτων. Ἀλλ' ἔστι καὶ ἡ μαθηματικὴ θεωρητική. Ἀλλ' εἰ ἀκινήτων καὶ χωριστῶν ἐστί, νῦν ἄδηλον· ὅτι μέντοι ἔνια μαθήματα ᾗ ἀκίνητα καὶ ᾗ χωριστὰ θεωρεῖ, δῆλον. Εἰ δέ τί ἐστιν ἀΐδιον καὶ ἀκίνητον καὶ χωριστόν, φανερὸν ὅτι θεωρητικῆς τὸ γνῶναι. Οὐ μέντοι φυσικῆς γε (περὶ κινητῶν γάρ τινων ἡ φυσική), οὐδὲ μαθηματικῆς, ἀλλὰ προτέρας ἀμφοῖν. (6) Ἡ μὲν γὰρ φυσικὴ περὶ ἀχώριστα μὲν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα, τῆς δὲ μαθηματικῆς ἔνια περὶ ἀκίνητα μὲν οὐ χωριστὰ δ' ἴσως, ἀλλ' ὡς ἐν ὕλῃ· ἡ δὲ πρώτη καὶ περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα. Ἀνάγκη δὲ πάντα μὲν τὰ αἴτια ἀΐδια εἶναι, μάλιστα δὲ ταῦτα· ταῦτα γὰρ αἴτια τοῖς φανεροῖς τῶν θείων. (7) Ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματική, φυσική, θεολογική. Οὐ γὰρ ἄδηλον ὅτι εἴ που τὸ θεῖον ὑπάρχει, ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει ὑπάρχει, καὶ τὴν τιμιωτάτην δεῖ περὶ τὸ τιμιώτατον γένος εἶναι. Αἱ μὲν οὖν θεωρητικαὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν αἱρετώτεραι, αὕτη δὲ τῶν θεωρητικῶν. (8) Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερόν ποθ' ἡ πρώτη φιλοσοφία καθόλου ἐστίν, ἢ περί τι γένος καὶ φύσιν τινὰ μίαν. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς τρόπος οὐδ' ἐν ταῖς μαθηματικαῖς, ἀλλ' ἡ μὲν γεωμετρία καὶ ἀστρολογία περί τινα φύσιν εἰσίν, ἡ δὲ καθόλου πασῶν κοινή. (9) Εἰ μὲν οὖν μὴ ἔστι τις ἑτέρα οὐσία παρὰ τὰς φύσει συνεστηκυίας, ἡ φυσικὴ ἂν εἴη πρώτη ἐπιστήμη· εἰ δ' ἔστι τις οὐσία ἀκίνητος, αὕτη προτέρα, καὶ φιλοσοφία πρώτη, καὶ καθόλου οὕτως ὅτι πρώτη· καὶ περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὂν ταύτης ἂν εἴη θεωρῆσαι, καὶ τί ἐστι καὶ τὰ ὑπάρχοντα ᾗ ὄν.

Principia et causæ entium quæruntur, et patet quod prout entia sunt. Est etenim aliqua sanitatis bonæque habitudinis causa; mathematicorum quoque principia, elementa, et causæ sunt: et simpliciter omnis intellectualis scientia, sive aliquo modo intellectu participans, circa causas, et principia, aut certiora, aut simpliciora, est. Attamen hæ omnes circa ens aliquod, et quoddam genus circumscribentes, de eo tractant, sed non de ente simpliciter, nec prout ens est, neque ipsius quid est, ullam rationem faciunt: sed ex hoc, quædam sensu illud manifestum facientes, quædam suppositione ipsum quid est, accipientes, consequenter ea quæ per se generi insunt, circa quod sunt, aut magis necessario aut debilius demonstrant. (2) Quare manifestum est, non esse demonstrationem substantiæ ipsiusve quid est ex tali inductione, sed alium aliquem manifestationis modum. Similiter autem nec si est, ant non est genus, circa quod tractant, quicquam dicunt, eo quod ejusdem intelligentiæ est, et ipsum quid est manifestare, et si est hoc. (3) Quum autem physica etiam circa quoddam entis genus scientia sit (etenim circa talem substantiam est in qua principium est motûs et statûs, qui in ea sunt), patet quod nec activa nec factiva est. Factivarum etenim in faciente principium est, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia; activarum vero, in agente electio; idem enim agibile et eligibile. Quare si omnis intellectus aut activus, aut factivus, aut speculativus est, physica speculativa quædam profecto erit, sed speculativa circa tale ens, quod possibile est moveri, et circa substantiam ratione utplurimum concipiendam, sed non separabilem. (4) Oportet autem ut non lateat, quomodo ipsum quid erat esse, et ratio sit. Nam absque hoc quærere, nihil est facere. Sed definitorum igitur, et ipsorum quid est, quædam quidem ita sunt, ut ipsum simum; quædam, ut ipsum concavum. Differunt autem hæc, quoniam simum quidem una acceptum est cum materia. Est enim simum, concavus nasus: concavitas vero absque materia sensibili. Si cuncta igitur physica ita ut simum dicuntur, ut nasus, oculus, facies, caro, os, et omnino animal, folium, radix, cortex, omnino planta (nullius enim eorum ratio absque motu, sed semper habet materiam), manifestum est, quomodo in Physicis oporteat ipsum quid est quærere, et definire, et cur etiam de quadam anima speculari, physici sit, quæ quidem non sine materia est. (5) Quod igitur physica speculativa est, ex his patet. Sed et mathematica speculativa est. Verum si immobilium et separabilium, adhuc non est manifestum: quod autem aliqua mathematica, prout immobilia, et prout separabilia sunt, speculatur, dilucidum est. Quodsi quippiam est immobile et perpetuum et separabile, patet quod speculativæ est cognoscere: non certe quidem physicæ (de mobilibus namque quibusdam physica est), nec mathematicæ, sed prioris ambabus. (6) Physica etenim circa inseparabilia quidem, sed non immobilia: mathematicæ vero nonnulla sunt circa immobilia quidem, non tamen separabilia fortasse, sed ut in materia: prima vero etiam circa separabilia et immobilia. Necesse autem est omnes quidem causas perpetuas esse, maxime vero has: hæ etenim causæ manifestis divinorum sunt. (7) Quare tres utique erunt speculativæ philosophiæ: mathematica, physica, theologia. Manifestum est enim quod, sicubi divinum exsistit, in tali natura exsistit; et honorabilissimam oportet circa honorabilissimum genus esse. Speculativæ itaque ceteris scientiis præponendæ sunt, hæc vero speculativis. (8) Dubitaverit etenim aliquis, utrum prima philosophia universalis sit, an circa aliquod genus, et unam aliquam naturam. Non enim idem modus est neque in mathematicis: sed geometria quidem et astrologia circa quandam naturam sunt; illa vero universaliter omnibus communis est. (9) Si igitur non est aliqua alia substantia præter eas quæ natura consistunt, physica profecto prima scientia est. Verum si est aliqua substantia immobilis, hæc prior, et philosophia prima, et universalis sic, quia prima: et de ente, prout ens est, ac quid est, et quæ ei insunt, prout ens est, speculari hujus est.

CAP. II.

Ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ὂν τὸ ἁπλῶς λεγόμενον λέγεται πολλαχῶς, ὧν ἓν μὲν ἦν τὸ κατὰ συμβεβηκός, ἕτερον δὲ τὸ ὡς ἀληθές, καὶ τὸ μὴ ὂν ὡς τὸ ψεῦδος, παρὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας, οἷον τὸ μὲν τί, τὸ δὲ ποιόν, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ πού, τὸ δὲ ποτέ, καὶ εἴ τι ἄλλο σημαίνει τὸν τρόπον τοῦτον· ἔτι παρὰ ταῦτα πάντα τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· ἐπεὶ δὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν, πρῶτον περὶ τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς λεκτέον, ὅτι οὐδεμία ἐστὶ περὶ αὐτὸ θεωρία. (2) Σημεῖον δέ· οὐδεμιᾷ γὰρ ἐπιστήμῃ ἐπιμελὲς περὶ αὐτοῦ οὔτε πρακτικῇ οὔτε ποιητικῇ οὔτε θεωρητικῇ. Οὔτε γὰρ ὁ ποιῶν οἰκίαν ποιεῖ ὅσα συμβαίνει ἅμα τῇ οἰκίᾳ γινομένῃ· ἄπειρα γάρ ἐστιν· τοῖς μὲν γὰρ ἡδεῖαν, τοῖς δὲ βλαβεράν, τοῖς δ' ὠφέλιμον οὐθὲν εἶναι κωλύει τὴν ποιηθεῖσαν, καὶ ἑτέραν ὡς εἰπεῖν πάντων τῶν ὄντων· ὧν οὐθενός ἐστιν ἡ οἰκοδομικὴ ποιητική. (3) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον οὐδ' ὁ γεωμέτρης θεωρεῖ τὰ οὕτω συμβεβηκότα τοῖς σχήμασιν, οὐδ' εἰ ἕτερόν ἐστι τρίγωνον καὶ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχον. Καὶ τοῦτο εὐλόγως συμπίπτει· ὥσπερ γὰρ ὄνομά τι μόνον τὸ συμβεβηκός ἐστιν. Διὸ Πλάτων τρόπον τινὰ οὐ κακῶς τὴν σοφιστικὴν περὶ τὸ μὴ ὂν ἔταξεν. (4) Εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν σοφιστῶν λόγοι περὶ τὸ συμβεβηκὸς ὡς εἰπεῖν μάλιστα πάντων, πότερον ἕτερον ἢ ταὐτὸν μουσικὸν καὶ γραμματικόν, καὶ μουσικὸς Κορίσκος καὶ Κορίσκος, καὶ εἰ πᾶν ὃ ἂν ᾖ, μὴ ἀεὶ δέ, γέγονεν, ὥστ' εἰ μουσικὸς ὢν γραμματικὸς γέγονε, καὶ γραμματικὸς ὢν μουσικός, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι τοιοῦτοι τῶν λόγων εἰσίν· φαίνεται γὰρ τὸ συμβεβηκὸς ἐγγύς τι τοῦ μὴ ὄντος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τῶν τοιούτων λόγων· τῶν μὲν γὰρ ἄλλον τρόπον ὄντων ἔστι γένεσις καὶ

Sed quum ens illud, quod simpliciter dicitur, multipliciter dicatur, quorum unum quidem erat, quod secundum accidens, aliud vero quod ut verum, et non-ens, ut falsum; præter hæc autem sunt prædicationis figuræ, ut quid, quale, quantum, ubi, quando, et si quid aliud hoc modo significat; item præter hæc omnia, quod potentia, et actu: quum igitur ens multipliciter dicatur, primo de eo quod secundum accidens est, dicendum, quod nulla circa illud speculatio est. (2) Signum autem, quod nulli scientiæ curæ est illud, neque activæ, neque factivæ, neque speculativæ: nec enim qui facit domum, facit simul quæ accidunt domui factæ: infinita namque sunt. Quibusdam enim delectabilem, quibusdam noxiam, quibusdam utilem, nihil prohibet esse factam, et, ut ita dicam, ab omnibus quæ exstant diversam: quarum rerum nullius factiva est ædificativa. (3) Simili modo nec geometra ea quæ ita figuris accidunt speculatur, nec si diversus triangulus, et triangulus duos rectos habens. Et hoc rationabiliter contingit: nam quasi nomen solum, ipsum accidens est. Quare Plato non male quodam modo circa sophisticam, ipsum non-ens applicuit. (4) Sophistarum etenim rationes, circa accidens, ut ita dicam, maxime omnium sunt, utrum diversum, an idem, musicum et grammaticum; et musicus Coriscus, ac Coriscus; et si omne, quod est, non autem semper, factum est. Quare si musicus exsistens grammaticus factus est; et grammaticus, exsistens musicus; et quæcumque aliæ orationum tales sint. Videtur etenim accidens, propinquum quiddam esse non enti. Hoc autem ex his etiam orationibus manifestum est. Eorum etenim, quæ alio modo se habent, est generatio et corruptio: eorum autem, quæ

φθορά, τῶν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οὐκ ἔστιν. (5) Ἀλλ' ὅμως λεκτέον ἔτι περὶ τοῦ συμβεβηκότος ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται, τίς ἡ φύσις αὐτοῦ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν ἐστίν· ἅμα γὰρ δῆλον ἴσως ἔσται καὶ διὰ τί ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. (6) Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι τὰ μὲν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα καὶ ἐξ ἀνάγκης, οὐ τῆς κατὰ τὸ βίαιον λεγομένης ἀλλ' ἣν λέγομεν τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως, τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης μὲν οὐκ ἔστιν οὐδ' ἀεί, ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολύ, αὕτη ἀρχὴ καὶ αὕτη αἰτία ἐστὶ τοῦ εἶναι τὸ συμβεβηκός· ὃ γὰρ ἂν ᾖ μήτ' ἀεὶ μήθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τοῦτό φαμεν συμβεβηκὸς εἶναι. (7) Οἷον ἐπὶ κυνὶ ἂν χειμὼν γένηται καὶ ψῦχος, τοῦτο συμβῆναί φαμεν, ἀλλ' οὐκ ἂν πνῖγος καὶ ἀλέα, ὅτι τὸ μὲν ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δ' οὔ. Καὶ τὸν ἄνθρωπον λευκὸν εἶναι συμβέβηκεν (οὔτε γὰρ ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ), ζῷον δ' οὐ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ τὸ ὑγιάζειν δὲ τὸν οἰκοδόμον κατὰ συμβεβηκός, ὅτι οὐ πέφυκε τοῦτο ποιεῖν οἰκοδόμος ἀλλ' ἰατρός, ἀλλὰ συνέβη ἰατρὸν εἶναι τὸν οἰκοδόμον. Καὶ ὀψοποιὸς ἡδονῆς στοχαζόμενος ποιήσειεν ἄν τι ὑγιεινόν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ὀψοποιητικήν· διὸ συνέβη φαμέν, καὶ ἔστιν ὡς ποιεῖ, ἁπλῶς δ' οὔ. (8) Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἐνίοτε δυνάμεις εἰσὶν αἱ ποιητικαί, τῶν δ' οὐδεμία τέχνη οὐδὲ δύναμις ὡρισμένη· τῶν γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντων ἢ γινομένων καὶ τὸ αἴτιόν ἐστι κατὰ συμβεβηκός. Ὥστ' ἐπειδὴ οὐ πάντα ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεὶ ἢ ὄντα ἢ γινόμενα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀνάγκη εἶναι τὸ κατὰ συμβεβηκὸς ὄν· οἷον οὔτ' ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁ λευκὸς μουσικός ἐστιν, ἐπεὶ δὲ γίγνεταί ποτε, κατὰ συμβεβηκὸς ἔσται. Εἰ δὲ μή, πάντ' ἔσται ἐξ ἀνάγκης. Ὥστε ἡ ὕλη ἔσται αἰτία ἡ ἐνδεχομένη παρὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄλλως τοῦ συμβεβηκότος. (9) Ἀρχὴν δὲ τηνδὶ ληπτέον, πότερον οὐθέν ἐστιν οὔτ' ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἢ τοῦτο ἀδύνατον. Ἔστιν ἄρα τι παρὰ ταῦτα τὸ ὁπότερ' ἔτυχε καὶ κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ πότερον τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δ' ἀεὶ οὐθενὶ ὑπάρχει, ἢ ἔστιν ἄττα ἀΐδια; (10) Περὶ μὲν οὖν τούτων ὕστερον σκεπτέον, ὅτι δ' ἐπιστήμη οὐκ ἔστι τοῦ συμβεβηκότος φανερόν· ἐπιστήμη μὲν γὰρ πᾶσα ἢ τοῦ ἀεὶ ἢ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Πῶς γὰρ ἢ μαθήσεται ἢ διδάξει ἄλλον; δεῖ γὰρ ὡρίσθαι ἢ τῷ ἀεὶ ἢ τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον ὅτι ὠφέλιμον τὸ μελίκρατον τῷ πυρέττοντι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Τὸ δὲ παρὰ τοῦτο οὐχ ἕξει λέγειν, πότε οὔ, οἷον νουμηνίᾳ· ἢ γὰρ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τῇ νουμηνίᾳ· τὸ δὲ συμβεβηκός ἐστι παρὰ ταῦτα. (11) Τί μὲν οὖν ἐστι τὸ συμβεβηκὸς καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, καὶ ὅτι ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, εἴρηται.

secundum accidens, non est. (5) Attamen dicendum est amplius de accidente, quoad possibile est, quænam ejus natura sit, et ob quam causam sit: simul autem patebit et cur ejus scientia non sit. (6) Quum igitur in entibus sint quædam semper similiter se habentia, et ex necessitate, non ea quæ secundum vim dicitur, sed quam dicimus, eo quod non contingit aliter, quædam ex necessitate quidem non sunt, nec semper, sed utplurimum, hoc principium et hujus causa est, ut accidens sit. Quodcumque enim non semper, neque utplurimum est, hoc dicimus accidens esse: (7) utputa, si sub Cane tempestas et frigus factum fuerit, hoc dicimus accidisse; non si æstus, aut calor: quoniam hoc quidem semper aut utplurimum; illud vero non. Hominem quoque album esse, accidit: nec enim semper, nec utplurimum; animal vero, non secundum accidens. Et fabrum sanitatem fecisse, accidens est, quoniam non est aptus ad sanitatem faciendam faber, sed medicus: verum accidit, fabrum esse medicum. Coquus etiam voluptati intentus facit quicquam salubre, sed non secundum pulmentariam: unde dicimus quod accidit; et quodam modo quidem facit, simpliciter vero minime. (8) Ceterorum etenim *causæ et* potentiæ sunt factivæ, horum vero nulla ars, nullaque potentia determinata est. Eorum enim quæ secundum accidens aut sunt aut fiunt, causa quoque secundum accidens est. Quare quum non omnia ex necessitate et semper aut sint aut fiant, sed multa utplurimum, necesse est esse quod secundum accidens est: utputa, nec semper, nec utplurimum albus musicus est. Quum autem aliquando fiat, secundum accidens erit: quod si non, cuncta ex necessitate erunt. Quare materia erit causa contingens ejus quod aliter accidit quam illud quod utplurimum est. (9) Principium autem hoc sumendum est: utrum nihil est, quod nec semper nec utplurimum, an hoc impossibile? Præter hæc igitur, aliquid est, quod utcumque contingit, et secundum accidens: sed utrum, quod utplurimum, quodve semper nulli inest, an aliqua sunt sempiterna? (10) De his sane posterius considerandum est. Quod autem non est accidentis scientia, patet. Omnis enim scientia ejus est quod aut semper aut utplurimum est. Quomodo enim aut discet, aut alium docebit? Oportet enim ut determinetur, aut per semper, aut per utplurimum: utputa, febricitanti proficuum melicratum est utplurimum. Quod vero præter hoc est, non habebit dicere, quando non, ut in novilunio: nam etiam in novilunio quatenus aut semper, aut utplurimum: accidens vero, præter hæc est. (11) Quid itaque accidens sit, et ob quam causam, et quod non sit ejus scientia, dictum est.

CAP. III.

Ὅτι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ καὶ αἴτια γεννητὰ καὶ φθαρτὰ ἄνευ τοῦ γίγνεσθαι καὶ φθείρεσθαι, φανερόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ', ἐξ ἀνάγκης πάντ' ἔσται, εἰ τοῦ γιγνομένου καὶ φθειρομένου μὴ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιόν τι ἀνάγκη εἶναι. Πότερον γὰρ ἔσται τοδὶ ἢ οὔ; ἐάν γε τοδὶ γένηται· εἰ δὲ μή, οὔ· τοῦτο δὲ ἐὰν ἄλλο. Καὶ οὕτω δῆλον ὅτι ἀεὶ χρόνου ἀφαιρουμένου ἀπὸ πεπερασμένου χρόνου ἥξει ἐπὶ τὸ νῦν. (2) Ὥστε ὅδε ἀποθανεῖται νόσῳ ἢ βίᾳ, ἐάν γε ἐξέλθῃ· τοῦτο δὲ ἐὰν διψήσῃ· τοῦτο δὲ ἐὰν ἄλλο· καὶ οὕτως ἥξει εἰς ὃ νῦν ὑπάρχει, ἢ εἰς τῶν γεγονότων τι· οἷον ἐὰν διψήσῃ· τοῦτο δ' εἰ ἐσθίει δριμέα· τοῦτο δ' ἤτοι ὑπάρχει ἢ οὔ· ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἀποθανεῖται ἢ οὐκ ἀποθανεῖται. Ὁμοίως δὲ κἂν ὑπερπηδήσῃ τις εἰς τὰ γενόμενα, ὁ αὐτὸς λόγος· ἤδη γὰρ ὑπάρχει τοῦτο ἔν τινι, λέγω δὲ τὸ γεγονός. (3) Ἐξ ἀνάγκης ἄρα πάντα ἔσται τὰ ἐσόμενα, οἷον τὸ ἀποθανεῖν τὸν ζῶντα· ἤδη γάρ τι γέγονεν, οἷον τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ σώματι· ἀλλ' εἰ νόσῳ ἢ βίᾳ, οὔπω, ἀλλ' ἐὰν τοδὶ γένηται. Δῆλον ἄρα ὅτι μέχρι τινὸς βαδίζει ἀρχῆς, αὕτη δ' οὐκέτι εἰς ἄλλο. (4) Ἔσται οὖν ἡ τοῦ ὁπότερ' ἔτυχεν αὕτη, καὶ αἴτιον τῆς γενέσεως αὐτῆς οὐθέν. Ἀλλ' εἰς ἀρχὴν ποίαν καὶ αἴτιον ποῖον ἡ ἀναγωγὴ ἡ τοιαύτη, πότερον ὡς εἰς ὕλην ἢ ὡς εἰς τὸ οὗ ἕνεκα ἢ ὡς εἰς τὸ κινῆσαν, μάλιστα σκεπτέον.

Quod autem sint principia et causæ generabiles et corruptibiles, absque eo quod generentur et corrumpantur, manifestum est. Etenim si non hoc, ex necessitate omnia erunt, si ejus quod generatur et corrumpitur, non secundum accidens causam aliquam necesse sit esse. Utrum enim erit hoc, an non? Si hoc, fiet: sin vero non, minime: hoc vero, si aliud. Et hoc modo videlicet, tempore semper dempto a tempore finito, devenies usque ad nunc. (2) Quare hic morietur ægritudine, aut vi, si exiverit: hoc autem, si sitiverit: hoc autem, si aliud. Et sic deveniet ad id quod nunc est, aut aliquid eorum quæ facta sunt: utputa si sitiverit. Hoc vero, si comederit acuta: hoc vero, aut est, aut non. Quare, necessario morietur, aut non morietur. Similiter et si quis ad jam facta ascenderit, eadem ratio est. Jam enim hoc in aliquo est: dico autem quod factum est. (3) Ex necessitate ergo erunt omnia futura: ut mori viventem. Jam enim aliquid factum est, utputa contraria in eodem corpore: sed si ægritudine, aut vi, nondum: sed si hoc factum fuerit. Patet igitur quod usque ad aliquod vadit principium: hoc vero non amplius ad aliud. (4) Erit igitur hoc ejus quod utcumque contigit, causaque generationis ipsius nulla. Sed in quale principium et qualem causam talis sit reductio, utrum ut ad materiam, an ut ad cujus gratia, an ut ad movens, maxime considerandum est.

CAP. IV.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντος ἀφείσθω· διώρισται γὰρ ἱκανῶς. Τὸ δὲ ὡς ἀληθὲς ὄν, καὶ μὴ ὂν ὡς ψεῦδος, ἐπειδὴ περὶ σύνθεσίν ἐστι καὶ διαίρεσιν, τὸ δὲ σύνολον περὶ μερισμὸν ἀντιφάσεως (τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς τὴν κατάφασιν ἐπὶ τῷ συγκειμένῳ ἔχει, τὴν δ' ἀπόφασιν ἐπὶ τῷ διῃρημένῳ, τὸ δὲ ψεῦδος τούτου τοῦ μερισμοῦ τὴν ἀντίφασιν· πῶς δὲ τὸ ἅμα ἢ τὸ χωρὶς νοεῖν συμβαίνει, ἄλλος λόγος· λέγω δὲ τὸ ἅμα καὶ τὸ χωρὶς ὥστε μὴ τὸ ἐφεξῆς ἀλλ' ἕν τι γίγνεσθαι)· οὐ γάρ ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷον τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀληθές, τὸ δὲ κακὸν εὐθὺς ψεῦδος, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ· περὶ δὲ τὰ ἁπλᾶ καὶ τὰ τί ἐστιν οὐδ' ἐν τῇ διανοίᾳ· ὅσα μὲν οὖν δεῖ θεωρῆσαι περὶ τὸ οὕτως ὂν καὶ μὴ ὄν, ὕστερον ἐπισκεπτέον. (2) Ἐπεὶ δὲ ἡ συμπλοκή ἐστι καὶ ἡ διαίρεσις ἐν διανοίᾳ ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πράγμασι, τὸ δ' οὕτως ὂν ἕτερον ὂν τῶν κυρίως (ἢ γὰρ τὸ τί ἐστιν ἢ ὅτι ποιὸν ἢ ὅτι ποσὸν ἢ εἴ τι ἄλλο συνάπτει ἢ διαιρεῖ ἡ διάνοια), τὸ μὲν ὡς συμβεβηκὸς καὶ τὸ ὡς ἀληθὲς ὂν ἀφετέον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ μὲν ἀόριστον, τοῦ δὲ τῆς διανοίας τι πάθος, καὶ ἀμφότερα περὶ τὸ λοιπὸν γένος τοῦ ὄντος, καὶ οὐκ ἔξω δηλοῦσιν οὖσάν τινα φύσιν τοῦ ὄντος. (3) Διὸ ταῦτα μὲν ἀφείσθω, σκεπτέον δὲ τοῦ ὄντος αὐτοῦ τὰ αἴτια καὶ τὰς ἀρχὰς ᾗ ὄν. Φανερὸν δ' ἐν οἷς διωρισάμεθα περὶ τοῦ ποσαχῶς λέγεται ἕκαστον, ὅτι πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν.

De eo itaque quod secundum accidens est, dimittatur: determinatum enim sufficienter est. Quod autem tanquam verum, ens, et non-ens, ut falsum, quoniam circa compositionem et divisionem est, et omnino circa partitionem contradictionis (verum etenim affirmationem in composito habet, negationem vero in diviso, falsum autem hujus partitionis contradictionem. Quo autem modo quod simul, aut quod separatim est, intelligere accidit, alia ratio est: dico autem quod simul, et quod separatim, ut non consequens, sed ut unum quid fiat): non enim est falsum, et verum in rebus, (ut quod bonum, verum; quod vero malum, falsum,) sed in mente: quæ vero circa simplicia, et circa ea quæ quid sunt, non quidem sunt in mente. Quæcumque igitur speculari oportet circa id quod ita ens, et non-ens est, posterius perscrutandum est. (2) Quum autem compositio et divisio in mente, non in rebus sit, et quod profecto ita est, diversum a proprie dictis ens est (aut enim quod quid est, aut quod quale, aut quod quantum, aut si quid aliud, copulat, aut dividit mens): quod tanquam accidens, et ut verum ens, omittendum est. Causa enim illius quidem indeterminata; hujus vero, mentis aliqua passio: et ambo circa reliquum entis genus, et non extra ostendunt esse aliquam entis naturam. (3) Propter quod, hæc quidem prætereantur. Considerandæ autem sunt ipsius entis causæ et principia, prout ens est. Manifestum autem est in iis quæ determinavimus de eo, quoties unumquodque dicatur, quod ens multipliciter dicitur.

LIBER VI.

CAP. I.

Τὸ ὂν λέγεται πολλαχῶς, καθάπερ διειλόμεθα πρότερον ἐν τοῖς περὶ τοῦ ποσαχῶς· σημαίνει γὰρ τὸ μὲν τί ἐστι καὶ τόδε τι, τὸ δὲ ὅτι ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν οὕτω κατηγορουμένων. (2) Τοσαυταχῶς δὲ λεγομένου τοῦ ὄντος φανερὸν ὅτι τούτων πρῶτον ὂν τὸ τί ἐστιν, ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν. Ὅταν μὲν γὰρ εἴπωμεν ποῖόν τι τόδε, ἢ ἀγαθὸν λέγομεν ἢ κακόν, ἀλλ' οὐ τρίπηχυ ἢ ἄνθρωπον· ὅταν δὲ τί ἐστιν, οὐ λευκὸν οὐδὲ θερμὸν οὐδὲ τρίπηχυ, ἀλλ' ἄνθρωπον ἢ θεόν. (3) Τὰ δ' ἄλλα λέγεται ὄντα τῷ τοῦ οὕτως ὄντος τὰ μὲν ποσότητας εἶναι, τὰ δὲ ποιότητας, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον. Διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις πότερον τὸ βαδίζειν καὶ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ καθῆσθαι ἕκαστον αὐτῶν ὂν ἢ μὴ ὄν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁτουοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν οὔτε καθ' αὑτὸ πεφυκὸς οὔτε χωρίζεσθαι δυνατὸν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μᾶλλον, εἴπερ, τὸ βαδίζον τῶν ὄντων τι καὶ τὸ καθήμενον καὶ τὸ ὑγιαῖνον. (4) Ταῦτα δὲ μᾶλλον φαίνεται ὄντα, διότι ἐστί τι τὸ ὑποκείμενον αὐτοῖς ὡρισμένον· τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ τὸ καθ' ἕκαστον, ὅπερ ἐμφαίνεται ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῇ τοιαύτῃ· τὸ ἀγαθὸν γὰρ ἢ τὸ καθήμενον οὐκ ἄνευ τούτου λέγεται. (5) Δῆλον οὖν ὅτι διὰ ταύτην κἀκείνων ἕκαστόν ἐστιν. Ὥστε τὸ πρώτως ὂν καὶ οὐ τὶ ὂν ἀλλ' ὂν ἁπλῶς ἡ οὐσία ἂν εἴη. (6) Πολλαχῶς μὲν οὖν λέγεται τὸ πρῶτον· ὅμως δὲ πάντων ἡ οὐσία πρῶτον καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ χρόνῳ. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων κατηγορημάτων οὐθὲν χωριστόν, αὕτη δὲ μόνη. Καὶ τῷ λόγῳ δὲ τοῦτο πρῶτον· ἀνάγκη γὰρ ἐν τῷ ἑκάστου λόγῳ τὸν τῆς οὐσίας ἐνυπάρχειν. Καὶ εἰδέναι τότ' οἰόμεθα ἕκαστον μάλιστα, ὅταν τί ἐστιν ὁ ἄνθρωπος γνῶμεν ἢ τὸ πῦρ, μᾶλλον ἢ τὸ ποιὸν ἢ τὸ ποσὸν ἢ τὸ ποῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτῶν τούτων τότε ἕκαστον ἴσμεν, ὅταν τί ἐστι τὸ ποσὸν ἢ τὸ ποιὸν γνῶμεν. (7) Καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτό ἐστι τίς ἡ οὐσία. Τοῦτο γὰρ οἱ μὲν ἓν εἶναί φασιν, οἱ δὲ πλείω ἢ ἕν, καὶ οἱ μὲν πεπερασμένα, οἱ δὲ ἄπειρα. Διὸ καὶ ἡμῖν καὶ μάλιστα καὶ πρῶτον καὶ μόνον ὡς εἰπεῖν περὶ τοῦ οὕτως ὄντος θεωρητέον τί ἐστιν.

Ens multipliciter dicitur, quemadmodum in iis quæ egimus de quoties dictis, prius divisimus. Significat enim aliud quidem quid est, et hoc quid : aliud vero, quale, aut quantum, aut singula aliorum, quæ ita prædicantur. (2) Quum autem ens toties dicatur, patet primum horum ens esse ipsum quid est, quodque substantiam significat. Quum enim dicimus quale quippiam hoc, aut bonum dicimus, aut malum; sed non tricubitum, aut hominem. Quum autem quid est, non album, nec calidum, nec tricubitum, sed hominem, aut deum. (3) Cetera vero entia dicuntur, eo quod entis proprie dicti quædam sunt quantitates, quædam qualitates, quædam passiones, quædam aliquid aliud tale. Unde dubitaverit aliquis, utrum ipsum ambulare, et sanum esse, ac sedere, et unumquodque horum, ens, an non-ens sit : similiter et de quocumque ceterorum similium. Nihil enim horum est per se natura aptum, neque possibile a substantia separari : sed magis, siquidem, ambulans entium aliquid, et sedens, et sanum. (4) Hæc autem magis entia apparent, quoniam subjectum eis determinatum est : hoc autem est substantia, et singulare, quod in tali prædicatione apparet. Bonum enim, aut sedens, absque hoc non dicitur. (5) Patet igitur quod propter hanc, illorum quoque singula sunt. Quare quod primo est ens, et non aliquod ens, sed simpliciter ens, substantia erit. (6) Multis quidem modis primum dicitur; attamen substantia, et ratione, et cognitione, et tempore, [et natura,] omnium primum est. Aliorum enim categorematum nullum est separabile, sed hæc sola : ratione quoque hoc primum : necesse est enim in cujusque ratione inesse rationem substantiæ. Scire etiam tunc putamus unumquodque magis, quum quid sit homo, aut ignis, sciamus, quam quum quale, aut quantum, aut ubi. Nam et horum ipsorum tunc unumquodque scimus, quum quid sit ipsum quale, aut ipsum quantum sciamus. (7) Atque etiam quod tam olim quam nunc, et semper quæritur, semperque dubitatur, quidnam ipsum ens sit, hoc est, quænam substantia sit : hoc enim quidam unum aiunt esse, quidam plura quam unum : et quidam finita, quidam vero infinita. Quare nobis quoque et maxime et primum et solúm (ut ita dicam) de ente hoc pacto, quidnam sit, speculandum est.

CAP. II.

Δοκεῖ δ' ἡ οὐσία ὑπάρχειν φανερώτατα μὲν τοῖς σώμασιν· διὸ τά τε ζῷα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ μόρια αὐτῶν οὐσίας εἶναί φαμεν, καὶ τὰ φυσικὰ σώματα, οἷον πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον, καὶ ὅσα ἢ μόρια τούτων ἢ ἐκ τούτων ἐστίν, ἢ μορίων ἢ πάντων, οἷον ὅ τε οὐρανὸς καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ, ἄστρα καὶ σελήνη καὶ ἥλιος. (2) Πότερον δὲ αὗται μόναι οὐσίαι

εἰσὶν ἢ καὶ ἄλλαι, ἢ τούτων μὲν οὐθὲν ἕτεραι δέ τινες, σκεπτέον. Δοκεῖ δέ τισι τὰ τοῦ σώματος πέρατα, οἷον ἐπιφάνεια καὶ γραμμὴ καὶ στιγμὴ καὶ μονάς, εἶναι οὐσίαι, καὶ μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα καὶ τὸ στερεόν. (3) Ἔτι παρὰ τὰ αἰσθητὰ οἱ μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὐθὲν τοιοῦτον, οἱ δὲ πλείω καὶ μᾶλλον ὄντα ἀΐδια, ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν. (4) Σπεύσιππος δὲ καὶ πλείους οὐσίας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀρξάμενος, καὶ ἀρχὰς ἑκάστης οὐσίας ἄλλην μὲν ἀριθμῶν, ἄλλην δὲ μεγεθῶν, ἔπειτα ψυχῆς· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπεκτείνει τὰς οὐσίας. (5) Ἔνιοι δὲ τὰ μὲν εἴδη καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τὴν αὐτὴν ἔχειν φασὶ φύσιν, τὰ δὲ ἄλλα ἐχόμενα, γραμμὰς καὶ ἐπίπεδα, μέχρι πρὸς τὴν τοῦ οὐρανοῦ οὐσίαν καὶ τὰ αἰσθητά. (6) Περὶ δὴ τούτων τί λέγεται καλῶς ἢ μὴ καλῶς, καὶ τίνες εἰσὶν οὐσίαι, καὶ πότερόν εἰσί τινες παρὰ τὰς αἰσθητὰς ἢ οὐκ εἰσί, καὶ αὗται πῶς εἰσί, καὶ πότερον ἔστι τις χωριστὴ οὐσία, καὶ διὰ τί καὶ πῶς, ἢ οὐδεμία παρὰ τὰς αἰσθητάς, σκεπτέον, ὑποτυπωσαμένοις τὴν οὐσίαν πρῶτον τί ἐστιν.

Videtur autem substantia exsistere, manifestissime quidem in corporibus : quare animalia, et plantas, et eorum partes, substantias esse dicimus, ac naturalia corpora, ut ignem, aquam et terram, atque talium singula, et quæcumque aut horum partes, aut ex his sunt, aut partibus, aut omnibus : ut cælum, et ejus partes, sidera, luna, et sol. (2) Utrum autem hæ solæ substantiæ sint, an etiam aliæ, an harum quidem nulla, sed aliquæ aliæ, considerandum est. Videtur autem quibusdam, corporis terminos, ut superficiem, lineam, punctum, et unitatem, substantias esse, et magis quam corpus et solidum. (3) Item, præter sensibilia, quidam non putant aliquid esse tale : quidam plura, et quæ magis sempiterna sunt : sicuti Plato, et ipsas species, et mathematica, duas substantias; tertiam vero, sensibilium corporum substantiam. (4) Speusippus vero ietiam plures substantias, ab uno incipiens, et principia cujusque substantiæ statuit, aliud numerorum, aliud magnitudinum, deinde animæ : et hoc modo extendit substantias. (5) Quidam autem, species quidem et numeros eandem habere naturam aiunt; cetera vero sequentia, lineas et superficies, usque ad cæli substantiam et sensibilia. (6) De his igitur quid bene quidve non bene dicatur, et quæ substantiæ sint, et utrum aliquæ præter sensibiles sint, an non sint, et hæ quomodo sint, et utrum sit aliqua separata substantia, et cur, et quomodo, an nulla præter sensibiles, perscrutandum est, descripta primo substantia, quidnam sit.

CAP. III.

Λέγεται δ' ἡ οὐσία, εἰ μὴ πλεοναχῶς, ἀλλ' ἐν τέτταρσί γε μάλιστα· καὶ γὰρ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ καθόλου καὶ τὸ γένος οὐσία δοκεῖ εἶναι ἑκάστου, καὶ τέταρτον τούτων τὸ ὑποκείμενον. Τὸ δ' ὑποκείμενόν ἐστι καθ' οὗ τὰ ἄλλα λέγεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτὸ μηκέτι κατ' ἄλλου. (2) Διὸ πρῶτον περὶ τούτου διοριστέον· μάλιστα γὰρ δοκεῖ εἶναι οὐσία τὸ ὑποκείμενον πρῶτον. Τοιοῦτον δὲ τρόπον μέν τινα ἡ ὕλη λέγεται, ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφή, τρίτον δὲ τὸ ἐκ τούτων· λέγω δὲ τὴν μὲν ὕλην οἷον τὸν χαλκόν, τὴν δὲ μορφὴν τὸ σχῆμα τῆς ἰδέας, τὸ δ' ἐκ τούτων τὸν ἀνδριάντα τὸ σύνολον. Ὥστε εἰ τὸ εἶδος τῆς ὕλης πρότερον καὶ μᾶλλον ὄν, καὶ τοῦ ἐξ ἀμφοῖν πρότερον ἔσται διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. (3) Νῦν μὲν οὖν τύπῳ εἴρηται τί ποτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, ὅτι τὸ μὴ καθ' ὑποκειμένου ἀλλὰ καθ' οὗ τὰ ἄλλα. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως· οὐ γὰρ ἱκανόν. Αὐτό τε γὰρ τοῦτο ἄδηλον, καὶ ἔτι ἡ ὕλη οὐσία γίνεται. Εἰ γὰρ μὴ αὕτη οὐσία, τίς ἐστιν ἄλλη διαφεύγει. Περιαιρουμένων γὰρ τῶν ἄλλων οὐ φαίνεται οὐθὲν ὑπομένον. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν σωμάτων πάθη καὶ ποιήματα καὶ δυνάμεις, τὸ δὲ μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος ποσότητές τινες ἀλλ' οὐκ οὐσίαι· τὸ γὰρ ποσὸν οὐκ οὐσία, ἀλλὰ μᾶλλον ᾧ ὑπάρχει ταῦτα πρώτῳ, ἐκεῖνό ἐστιν ἡ οὐσία. (4) Ἀλλὰ μὴν ἀφαιρουμένου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους οὐθὲν ὁρῶμεν ὑπολειπόμενον, πλὴν εἴ τι ἔστι τὸ ὁριζόμενον ὑπὸ τούτων, ὥστε τὴν ὕλην ἀνάγκη φαίνεσθαι μόνην οὐσίαν οὕτω σκοπουμένοις· λέγω δ' ὕλην ἣ καθ' αὑτὴν μήτε τὶ μήτε ποσὸν μήτε ἄλλο μηθὲν λέγεται οἷς ὥρισται τὸ ὄν. Ἔστι γάρ τι καθ' οὗ κατηγορεῖται τούτων ἕκαστον, ᾧ τὸ εἶναι ἕτερον καὶ τῶν κατηγοριῶν ἑκάστῃ· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς οὐσίας κα-

Dicitur autem substantia, si non pluribus, saltem quattuor modis. Maxime etenim quod erat esse, et universale, et genus, substantia cujusque esse videtur : et quartum horum, subjectum. Subjectum autem est, de quo cetera dicuntur : illud vero non amplius de alio. (2) Quare primo de eo determinandum est. Maxime namque substantia subjectum primum esse videtur. Tale vero quodam modo quidem materia dicitur, quodam modo vero forma; tertium vero, quod ex his est. Dico autem materiam quidem, ut æs; formam autem, figuram ideæ; quod vero ex his est, totam statuam. Unde si species prior materià est, et magis ens, illud quoque, quod ex ambobus est, prius erit, ob similem rationem. (3) Nunc itaque quidnam substantia sit, quasi in delineata figura dictum est, quod non de subjecto, sed de quo cetera. Oportet autem, non ita solum : non enim sufficit. Et hoc namque ipsum, non est manifestum : et item, materia, substantia fit. Nam si hæc non est substantia, quæ alia sit, fugit nos. Demptis etenim ceteris, nihil aliud remanere videtur : cetera namque, passiones corporum, et effectiones, et potentiæ sunt; longitudo vero, latitudo, et profunditas, quantitates quædam, sed non substantiæ sunt. Quantitas etenim non est substantia, sed magis cui hæc ipsa primo insunt, illud est substantia. (4) Enimvero ablata longitudine, latitudine, et profunditate, nihil videmus reliquum, nisi si quid est quod ab eis determinetur, ut ita considerantibus, materiam solam necesse sit apparere substantiam. Dico autem materiam, quæ per se ipsam neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud quippiam dicitur, quibus ens determinatur. Est enim quid, de quo singula horum prædicantur : cui Esse, ac cuique prædicationum, diversum est. Cetera namque de

τηγορεῖται, αὕτη δὲ τῆς ὕλης. Ὥστε τὸ ἔσχατον καθ' αὑτὸ οὔτε τὶ οὔτε ποσὸν οὔτε ἄλλο οὐθέν ἐστιν. Οὐδὲ δὴ αἱ ἀποφάσεις· καὶ γὰρ αὗται ὑπάρξουσι κατὰ συμβεβηκός. (5) Ἐκ μὲν οὖν τούτων θεωροῦσι συμβαίνει οὐσίαν εἶναι τὴν ὕλην. Ἀδύνατον δέ· καὶ γὰρ τὸ χωριστὸν καὶ τὸ τόδε τι ὑπάρχειν δοκεῖ μάλιστα τῇ οὐσίᾳ, διὸ τὸ εἶδος καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν οὐσία δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον τῆς ὕλης. Τὴν μὲν τοίνυν ἐξ ἀμφοῖν οὐσίαν, λέγω δὲ τὴν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς, ἀφετέον· ὑστέρα γὰρ καὶ δήλη. Φανερὰ δέ πως καὶ ἡ ὕλη. (6) Περὶ δὲ τῆς τρίτης σκεπτέον· αὕτη γὰρ ἀπορωτάτη. Ὁμολογοῦνται δ' οὐσίαν εἶναι τῶν αἰσθητῶν τινές, ὥστε ἐν ταύταις ζητητέον πρῶτον.

substantia prædicantur; hæc vero, de materia. Quare quod ultimum est per se, neque quid, neque quantum, nec aliquid aliud est. Neque etiam negationes : etenim hæ quoque secundum accidens erunt. (5) Ex his itaque speculantibus accidit substantiam esse materiam. At impossibile est : etenim separabile, et hoc quid esse, videntur maxime inesse substantiæ : propter quod species, et quod ex ambobus, videtur esse substantia magis quam materia. At illa substantia, quæ ex ambobus, dico autem quæ ex materia et forma est, omittenda est. Posterior enim etiam manifesta est. Manifesta vero quodam modo etiam ipsa materia. (6) At de tertia considerandum est; hæc enim maxime dubitabilis. Conceditur autem, quasdam esse substantias sensibilium: quare in his primum quærendum est.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δ' ἐν ἀρχῇ διειλόμεθα πόσοις ὁρίζομεν τὴν οὐσίαν, καὶ τούτων ἕν τι ἐδόκει εἶναι τὸ τί ἦν εἶναι, θεωρητέον περὶ αὐτοῦ· πρὸ ἔργου γὰρ τὸ μεταβαίνειν εἰς τὸ γνωριμώτερον. Ἡ γὰρ μάθησις οὕτω γίνεται πᾶσι διὰ τῶν ἧττον γνωρίμων φύσει εἰς τὰ γνώριμα μᾶλλον· καὶ τοῦτο ἔργον ἐστίν, ὥσπερ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ ποιῆσαι ἐκ τῶν ἑκάστῳ ἀγαθῶν τὰ ὅλως ἀγαθὰ ἑκάστῳ ἀγαθά, οὕτως ἐκ τῶν αὐτῷ γνωριμωτέρων τὰ τῇ φύσει γνώριμα αὐτῷ γνώριμα. (2) Τὰ δ' ἑκάστοις γνώριμα καὶ πρῶτα πολλάκις ἠρέμα ἐστὶ γνώριμα, καὶ μικρὸν ἢ οὐθὲν ἔχει τοῦ ὄντος· ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν φαύλως μὲν γνωστῶν, αὐτῷ δὲ γνωστῶν, τὰ ὅλως γνωστὰ γνῶναι πειρατέον, μεταβαίνοντας, ὥσπερ εἴρηται, διὰ τούτων αὐτῶν. (3) Καὶ πρῶτον εἴπωμεν ἔνια περὶ αὐτοῦ λογικῶς, ὅτι ἔστι τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ ὃ λέγεται καθ' αὑτό. Οὐ γάρ ἐστι τὸ σοὶ εἶναι τὸ μουσικῷ εἶναι· οὐ γὰρ κατὰ σαυτὸν εἶ μουσικός. Ὃ ἄρα κατὰ σαυτόν. Οὐδὲ δὴ τοῦτο πᾶν· οὐ γὰρ τὸ οὕτως καθ' αὑτὸ ὡς ἐπιφάνεια λευκόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ἐπιφανείᾳ εἶναι τὸ λευκῷ εἶναι. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ ἐπιφανείᾳ λευκῇ εἶναι. Διὰ τί; ὅτι πρόσεστιν αὐτό. Ἐν ᾧ ἄρα μὴ ἐνέσται λόγῳ αὐτό, λέγοντι αὐτό, οὗτος ὁ λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ. Ὥστ' εἰ τὸ ἐπιφανείᾳ λευκῇ εἶναί ἐστι τὸ ἐπιφανείᾳ εἶναι λείᾳ, τῷ λευκῷ καὶ λείῳ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἕν. (5) Ἐπεὶ δ' ἔστι καὶ κατὰ τὰς ἄλλας κατηγορίας σύνθετα (ἔστι γάρ τι ὑποκείμενον ἑκάστῳ, οἷον τῷ ποιῷ καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ ποῦ καὶ τῇ κινήσει), σκεπτέον ἆρ' ἔστι λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι ἑκάστῳ αὐτῶν, καὶ ὑπάρχει καὶ τούτοις τὸ τί ἦν εἶναι, οἷον λευκῷ ἀνθρώπῳ τί ἦν λευκῷ ἀνθρώπῳ. (6) Ἔστω δὴ ὄνομα αὐτῷ ἱμάτιον. Τί ἐστι τὸ ἱματίῳ εἶναι; ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν καθ' αὑτὸ λεγομένων οὐδὲ τοῦτο. Ἢ τὸ οὐ καθ' αὑτὸ λέγεται διχῶς, καὶ τούτου ἐστὶ τὸ μὲν ἐκ προσθέσεως, τὸ δὲ οὔ. Τὸ μὲν γὰρ τῷ αὐτὸ ἄλλῳ προσκεῖσθαι λέγεται ὃ ὁρίζεται, οἷον εἰ τὸ λευκῷ εἶναι ὁριζόμενος λέγοι λευκοῦ ἀνθρώπου λόγον· τὸ δὲ τῷ ἄλλο αὐτῷ, οἷον εἰ σημαίνοι τὸ ἱμάτιον λευκὸν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ὁρίζοι τὸ ἱμάτιον ὡς λευκόν· τὸ δὲ λευκὸς ἄνθρωπος ἔστι μὲν

Quum autem in principio diviserimus quot modis substantiam determinamus, ac horum unum quiddam esse videatur quod quid erat esse, de eo considerandum est. Prodest etenim transcendere ad notius. Ita namque disciplina fit omnibus, per minus nota natura, ad magis nota. Et hoc opus est, ut in actibus ex eis quæ cuique sunt bona facere, quæ simpliciter bona sunt, sint cuique bona : ita ex sibi notioribus, quæ natura nota sunt, sibi facere nota. (2) Quæ autem singulis nota, et prima, sæpenumero parum nota sunt, et parum, aut nihil entis participant. Attamen ex eis quæ parum nota, sibi tamen nota sunt, conandum est cognoscere, quæ simpliciter nota sunt, per hæc ipsa, ut dictum est, transcendentibus. (3) Ac primo quædam de eo logice dicemus : quod illud est, quod quid erat esse unumquodque, quod secundum se dicitur. Etenim te esse, non est musicum esse. Non enim secundum te ipsum musicus es : quod ergo secundum te ipsum; nec tamen hoc totum. Nec enim illud, quod ita secundum se est, ut superficies alba : quoniam superficiem esse, non est album esse. (4) At vero, nec quod ex ambobus est, est superficiem albam esse. Quare? quoniam hæc inest. In qua ergo ratione ipsum dicente, non inerit ipsum, hæc ratio est ejus quod quid erat esse cuique. Quare si superficiem albam esse, est superficiem lævem esse, album et læve esse, unum et idem est. (5) Quum autem secundum cetera quoque prædicamenta composita sint (est etenim aliquod subjectum cuique, ut qualitati, et quantitati, et quando, et ubi, et motui); perscrutandum est utrum sit ratio ejus quod quid erat esse cuique horum, et utrum insit etiam his ipsum quod quid erat, ut homini albo, quid erat albo homini. (6) Sit autem nomen ejus, vestis. Quid est vestem esse? At vero nec eorum est, quæ secundum se dicuntur. An hoc Non secundum se dupliciter dicitur? et hujus est hoc quidem ex additione; istud vero non. Hoc enim dicitur, eo quod ipsum, quod definitur, alteri adjicitur : ut puta, si album esse, definiens dicit albi hominis rationem : istud vero, eo quod aliud ipsi : ut si vestis album hominem significat, ille vero definiat vestem ut album. Quod autem est albus homo, est album quidem, non tamen quid erat esse albo homini, sed

λευκόν, οὐ μέντοι τί ἦν [εἶναι] λευκῷ εἶναι. Ἀλλὰ τῷ ἱματίῳ εἶναι ἆρα ἔστι τί ἦν εἶναί τι [ἢ] ὅλως ἢ οὔ; ὅπερ γὰρ τόδε τι ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι· ὅταν δ' ἄλλο κατ' ἄλλου λέγηται, οὐκ ἔστιν ὅπερ τόδε τι, οἷον ὁ λευκὸς ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ὅπερ τόδε τι, εἴπερ τὸ τόδε τι ταῖς οὐσίαις ὑπάρχει μόνον. Ὥστε τὸ τί ἦν εἶναί ἐστιν ὅσων ὁ λόγος ἐστὶν ὁρισμός. (7) Ὁρισμὸς δ' ἐστὶν οὐκ ἂν ὄνομα λόγῳ ταὐτὸ σημαίνῃ (πάντες γὰρ ἂν εἶεν οἱ λόγοι ὅροι· ἔσται γὰρ ὄνομα ὁτῳοῦν λόγῳ ταὐτόν, ὥστε καὶ ἡ Ἰλιὰς ὁρισμὸς ἔσται), ἀλλ' ἐὰν πρώτου τινὸς ᾖ· τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα λέγεται μὴ τῷ ἄλλο κατ' ἄλλου λέγεσθαι. Οὐκ ἔσται ἄρα οὐθενὶ τῶν μὴ γένους εἰδῶν ὑπάρχον τὸ τί ἦν εἶναι, ἀλλὰ τούτοις μόνον· ταῦτα γὰρ δοκεῖ οὐ κατὰ μετοχὴν λέγεσθαι καὶ πάθος, οὐδ' ὡς συμβεβηκός· ἀλλὰ λόγος μὲν ἔσται ἑκάστου καὶ τῶν ἄλλων τί σημαίνει, ἐὰν ᾖ ὄνομα, ὅτι τόδε τῷδε ὑπάρχει, ἢ ἀντὶ λόγου ἁπλοῦ ἀκριβέστερος· ὁρισμὸς δ' οὐκ ἔσται οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι. (8) Ἢ καὶ ὁ ὁρισμὸς ὥσπερ καὶ τὸ τί ἐστι πλεοναχῶς λέγεται· καὶ γὰρ τὸ τί ἐστιν ἕνα μὲν τρόπον σημαίνει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τόδε τι, ἄλλον δὲ ἕκαστον τῶν κατηγορουμένων, ποσόν, ποιὸν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ ἔστιν ὑπάρχει πᾶσιν ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ τῷ μὲν πρώτως τοῖς δ' ἑπομένως, οὕτω καὶ τὸ τί ἐστιν ἁπλῶς μὲν τῇ οὐσίᾳ πῶς δὲ τοῖς ἄλλοις· καὶ γὰρ τὸ ποιὸν ἐροίμεθ' ἂν τί ἐστιν, ὥστε καὶ τὸ ποιὸν τῶν τί ἐστι μὲν ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος λογικῶς φασί τινες εἶναι τὸ μὴ ὂν οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ μὴ ὄν, οὕτω καὶ τὸ ποιόν. (9) Δεῖ μὲν οὖν σκοπεῖν καὶ τὸ πῶς δεῖ λέγειν περὶ ἕκαστον, οὐ μὴν μᾶλλόν γε ἢ τὸ πῶς ἔχει. Διὸ καὶ νῦν ἐπεὶ τὸ λεγόμενον φανερόν, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ὁμοίως ὑπάρξει πρώτως μὲν καὶ ἁπλῶς τῇ οὐσίᾳ, εἶτα καὶ τοῖς ἄλλοις, ὥσπερ καὶ τὸ τί ἐστιν, οὐχ ἁπλῶς τί ἦν εἶναι, ἀλλὰ ποιῷ ἢ ποσῷ τί ἦν εἶναι. Δεῖ γὰρ ἢ ὁμωνύμως ταῦτα φάναι εἶναι ὄντα, ἢ προστιθέντας καὶ ἀφαιροῦντας, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἐπιστητὸν ἐπιστητόν, ἐπεὶ τό γε ὀρθόν ἐστι μήτε ὁμωνύμως φάναι μήτε ὡσαύτως, ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἰατρικὸν τῷ πρὸς τὸ αὐτὸ μὲν καὶ ἕν, οὐ τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἕν, οὐ μέντοι οὐδὲ ὁμωνύμως· οὐδὲ γὰρ ἰατρικὸν σῶμα καὶ ἔργον καὶ σκεῦος λέγεται οὔτε ὁμωνύμως οὔτε καθ' ἕν, ἀλλὰ πρὸς ἕν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁποτέρως τις ἐθέλει λέγειν διαφέρει οὐθέν· ἐκεῖνο δὲ φανερὸν ὅτι ὁ πρώτως καὶ ἁπλῶς ὁρισμὸς καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῶν οὐσιῶν ἐστίν. (10) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἐστί, πλὴν οὐ πρώτως. Οὐ γὰρ ἀνάγκη, ἂν τοῦτο τιθῶμεν, τούτου ὁρισμὸν εἶναι ὃ ἂν λόγῳ τὸ αὐτὸ σημαίνῃ, ἀλλὰ τινὶ λόγῳ· Τοῦτο δ' ἐὰν ἑνὸς ᾖ, μὴ τῷ συνεχεῖ ὥσπερ ἡ Ἰλιὰς ἢ ὅσα συνδέσμῳ, ἀλλ' ἐὰν ὁσαχῶς λέγεται τὸ ἕν. Τὸ δ' ἓν λέγεται ὥσπερ τὸ ὄν· τὸ δὲ ὂν τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ ποιόν τι σημαίνει. Διὸ καὶ λευκοῦ ἀνθρώπου ἔσται λόγος καὶ ὁρισμός· ἄλλον δὲ τρόπον καὶ τοῦ λευκοῦ καὶ οὐσίας.

vestem esse, utrum est quod quid erat esse aliquid, aut simpliciter, an non? Ipsum enim quod quid erat esse, est ipsum hoc quid erat esse. Quum vero aliud de alio dicatur, non est ipsum hoc quid : ut homo albus, non est hoc quid, si ipsum quidem hoc quid substantiis solis inest. Quare quod quid erat esse, illorum est quorumcunque ratio est definitio. (7) Definitio autem est, non si nomen idem quod oratio significet (omnes etenim sermones, definitiones essent : erit namque nomen idem cuicumque sermoni, quare et Ilias definitio erit) : sed si primi alicujus sit. Talia vero sunt, quæcumque dicuntur, non eo quod aliud de alio dicatur. Non ergo ulli eorum quæ non sunt species generis, inerit quod quid erat esse, sed his solum : hæc enim videntur, non secundum participationem et passionem, nec ut accidens dici. Sed oratio quidem cujusque, etiam aliorum erit quid significat, si nomen sit, quod hoc huic inest : aut pro simplici oratione, certior. Definitio vero non erit, neque quod quid erat esse. (8) Aut definitio quoque, ut et ipsum quid est, multipliciter dicitur. Etenim ipsum quid est, uno quidem modo substantiam, et hoc quid significat : alio vero singula eorum quæ prædicantur, quantitatem, qualitatem, et quæcumque cetera talia sunt. Quemadmodum enim et ipsum EST inest quidem omnibus, non tamen similiter, sed huic quidem primo, illis vero consequenter : ita et quod quid est simpliciter substantiæ, ceteris vero quodam modo. Etenim interrogare possimus, quid est ipsum quale. Quare et ipsum quale est eorum quorum est quid est, non tamen simpliciter, sed sicut de non-ente logice quidam aiunt esse ipsum non-ens, non simpliciter, sed non-ens, ita et ipsum quale. (9) Oportet igitur et considerare, quomodo de quocumque dicere deceat, non tamen magis quam quomodo se habeat. Quare nunc quoque quum manifestum quod dicitur sit, ipsum etiam quod quid erat esse, similiter inerit primo quidem et simpliciter substantiæ, deinde ceteris, sicut et ipsum quid est : non simpliciter quid erat esse, sed qualitati aut quantitati quid erat esse. Oportet etenim, aut æquivoce ista esse dicere, aut cum additione, vel ablatione : sicut et quod non scibile, scibile. Nam rectum quidem est neque æquivoce dicere, neque eodem modo : sed quemadmodum medicinale, eo quod ad idem quidem et unum, non autem idem et unum, non tamen etiam æquivoce. Nullum etenim medicinale corpus, opus et vas dicitur æquivoce, neque secundum unum, sed ad unum. Hæc igitur quomodocunque dicere quis velit, nihil differt : illud autem manifestum est, quod quæ primo et simpliciter definitio, et quod quid erat esse, substantiarum est. (10) Atqui ceterorum quoque similiter est, non tamen primo. Non enim est necesse, si hoc ponamus, hujus definitionem esse quodcumque oratione idem significat, sed quod aliqua oratione : hoc autem si unius sit, non continuatione, sicuti Ilias, aut quæcumque conjunctione, sed si quoties dicitur unum. Unum autem dicitur, sicuti ens. Ens autem quoddam, ipsum hoc quid, quoddam quantum, quoddam quale quid significat. Quare et albi hominis erit oratio et definitio : alio vero modo, et albi et substantiæ.

ÇAP. V.

῎Εχει δ' ἀπορίαν, ἐάν τις μὴ φῇ ὁρισμὸν εἶναι τὸν ἐκ προσθέσεως λόγον, τίνος ἔσται ὁρισμὸς τῶν οὐχ ἁπλῶν ἀλλὰ συνδεδυασμένων; ἐκ προσθέσεως γὰρ ἀνάγκη δηλοῦν. Λέγω δ' οἷον, ἔστι ῥὶς καὶ κοιλότης, καὶ σιμότης τὸ ἐκ τῶν δυοῖν λεγόμενον, τῷ τόδε ἐν τῷδε, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός γε οὔθ' ἡ κοιλότης οὔθ' ἡ σιμότης πάθος τῆς ῥινός, ἀλλὰ καθ' αὑτήν· οὐδ' ὡς τὸ λευκὸν Καλλίᾳ ἢ ἀνθρώπῳ, ὅτι Καλλίας λευκὸς ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπῳ εἶναι, ἀλλ' ὡς τὸ ἄρρεν τῷ ζῴῳ καὶ τὸ ἴσον τῷ ποσῷ καὶ πάνθ' ὅσα λέγεται καθ' αὑτὰ ὑπάρχειν. (2) Ταῦτα δ' ἐστὶν ἐν ὅσοις ὑπάρχει ἢ ὁ λόγος ἢ τοὔνομα, οὗ ἐστὶ τοῦτο τὸ πάθος, καὶ μὴ ἐνδέχεται δηλῶσαι χωρίς, ὥσπερ τὸ λευκὸν ἄνευ τοῦ ἀνθρώπου ἐνδέχεται, ἀλλ' οὐ τὸ θῆλυ ἄνευ τοῦ ζῴου. Ὥστε τούτων τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ὁ ὁρισμὸς ἢ οὐκ ἔστιν οὐθενὸς ἢ ἔστιν ἄλλως, καθάπερ εἰρήκαμεν. (3) Ἔστι δ' ἀπορία καὶ ἑτέρα περὶ αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ τὸ αὐτό ἐστι σιμὴ ῥὶς καὶ κοίλη ῥίς, τὸ αὐτὸ ἔσται τὸ σιμὸν καὶ τὸ κοῖλον· εἰ δὲ μὴ διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι εἰπεῖν τὸ σιμὸν ἄνευ τοῦ πράγματος οὗ ἐστὶ πάθος καθ' αὑτό (ἔστι γὰρ τὸ σιμὸν κοιλότης ἐν ῥινί), τὸ ῥῖνα σιμὴν εἰπεῖν ἢ οὐκ ἔστιν ἢ δὶς τὸ αὐτὸ ἔσται εἰρημένον, ῥὶς ῥὶς κοίλη· ἡ γὰρ ῥὶς ἡ σιμὴ ῥὶς ῥὶς κοίλη ἔσται. Διὸ ἄτοπον τὸ ὑπάρχειν τοῖς τοιούτοις τὸ τί ἦν εἶναι· εἰ δὲ μή, εἰς ἄπειρον εἶσιν· ῥινὶ γὰρ ῥινὶ σιμῇ ἔτι ἄλλο ἐνέσται. (4) Δῆλον τοίνυν ὅτι μόνης τῆς οὐσίας ἐστὶν ὁ ὁρισμός. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν, ἀνάγκη ἐκ προσθέσεως εἶναι, οἷον τοῦ ποιοῦ καὶ περιττοῦ· οὐ γὰρ ἄνευ ἀριθμοῦ, οὐδὲ τὸ θῆλυ ἄνευ ζῴου. Τὸ δ' ἐκ προσθέσεως λέγω ἐν οἷς συμβαίνει δὶς τὸ αὐτὸ λέγειν, ὥσπερ ἐν τούτοις. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲ συνδυαζομένων ἔσται, οἷον ἀριθμοῦ περιττοῦ· ἀλλὰ λανθάνει ὅτι οὐκ ἀκριβῶς λέγονται οἱ λόγοι. (5) Εἰ δ' εἰσὶ καὶ τούτων ὅροι, ἤτοι ἄλλον τρόπον εἰσὶν ἢ καθάπερ ἐλέχθη πολλαχῶς λεκτέον εἶναι τὸν ὁρισμὸν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι. Ὥστε ὡδὶ μὲν οὐθενὸς ἔσται ὁρισμός, οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι οὐθενὶ ὑπάρξει πλὴν ταῖς οὐσίαις, ὡδὶ δ' ἔσται. (6) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ὁ ὁρισμὸς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι λόγος, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ἢ μόνων τῶν οὐσιῶν ἐστὶν ἢ μάλιστα καὶ πρώτως καὶ ἁπλῶς, δῆλον.

Habet autem dubitationem, si quis non dicat definitionem esse eam quæ ex additione fit orationem : cujus erit definitio eorum quæ non simplicia, sed copulata sunt? Ex additione enim necesse est manifestare. Dico autem, utputa, est nasus et concavitas, et simitas, quod ex ambobus dicitur : eo quod hoc in hoc, et non secundum accidens est vel concavitas, vel simitas, passio nasi, sed secundum se : nec ut album Calliæ, aut homini, quoniam Callias albus, cui accidit homini esse; sed ut masculum animali, et æquale quanto, et cuncta quæ per se esse dicuntur. (2) Hæc sunt, in quibus inest aut ratio, aut nomen ejus, cujus hæc passio est : et non contingit separatim ostendere, sicuti album absque homine contingit; sed non feminiunm absque animali. Quare istorum, quod quid erat esse, et definitio, aut nullius est, aut si est, aliter est quam quemadmodum diximus. (3) Est autem alia quoque de eis dubitatio. Si enim idem simus nasus, et concavus nasus, idem erit simum, et concavum : quodsi non, propterea quod impossibile est dicere simum absque ipsa re, cujus per se passio est (nam simum est concavitas in naso), nasum simum aut non est dicere, aut bis idem erit dictum, nasus nasus concavus. Nasus namque simus, nasus nasus concavus erit. Propter quod, inconveniens est talibus inesse quod quid erat esse : quodsi non, in infinitum progredietur : naso namque naso simo aliud inerit. (4) Patet igitur quod solius substantiæ definitio est. Si enim et ceterorum quoque prædicamentorum, necesse ex additione esse, ut qualitatis [paris?] et imparis : non enim sine numero; nec hujus quod est femininum, sine animali. Ex additione autem dico, in quibus accidit bis idem dicere, sicut in istis. Quodsi hoc verum est, neque copulatorum erit : utpote, numeri imparis. Sed latet quod nunc non accurate dicuntur orationes. (5) Si autem et istorum sunt definitiones, aut alio modo sunt, aut (sicuti dictum est) multipliciter est dicendum, definitionem, et quod quid erat esse. Quare hoc quidem modo nullius erit definitio, nullique inerit quod quid erat esse, nisi substantiis; illo vero modo, erit. (6) Quod igitur definitio est ipsius quid erat esse oratio, et quod quid erat esse aut substantiarum solum est, aut maxime primo et simpliciter, manifestum est.

CAP. VI.

Πότερον δὲ ταὐτόν ἐστιν ἢ ἕτερον τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἕκαστον, σκεπτέον. Ἔστι γάρ τι πρὸ ἔργου πρὸς τὴν περὶ τῆς οὐσίας σκέψιν· ἕκαστόν τε γὰρ οὐκ ἄλλο δοκεῖ εἶναι τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι λέγεται εἶναι ἡ ἑκάστου οὐσία. (2) Ἐπὶ μὲν δὴ τῶν λεγομένων κατὰ συμβεβηκὸς δόξειεν ἂν ἕτερον εἶναι, οἷον λευκὸς ἄνθρωπος ἕτερον καὶ τὸ λευκῷ ἀνθρώπῳ εἶναι. Εἰ γὰρ τὸ αὐτό, καὶ τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι καὶ τὸ λευκῷ ἀνθρώπῳ τὸ αὐτό· τὸ αὐτὸ γὰρ ἄνθρωπος καὶ λευκὸς ἄνθρωπος, ὥς φασίν, ὥστε καὶ τὸ λευκῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ

Utrum autem idem est, an aliud ipsum quid erat esse, et unumquodque, perscrutandum. Proderit etenim aliquid ad considerationem de substantia. Nam et unumquodque non videtur aliud esse a sua substantia; et ipsum quid erat esse, dicitur esse uniuscujusque substantia. (2) In iis igitur, quæ secundum accidens dicuntur, videri possit aliud esse : utputa, albus homo aliud est, et album hominem esse. Si enim idem est, etiam hominem esse, et album hominem idem : idem namque homo, et albus homo, ut aiunt : quare et albus homo, et homo. An non necesse est quæcumque

ἀνθρώπῳ. Ἢ οὐκ ἀνάγκη, ὅσα κατὰ συμβεβηκός, εἶναι ταὐτά· οὐ γὰρ ὡσαύτως τὰ ἄκρα γίγνεται ταὐτά. (3) Ἀλλ' ἴσως γ' ἐκεῖνο δόξειεν ἂν συμβαίνειν, τὰ ἄκρα γίγνεσθαι ταὐτὰ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ λευκῷ εἶναι καὶ τὸ μουσικῷ εἶναι· δοκεῖ δ' οὔ. (4) Ἐπὶ δὲ τῶν καθ' αὑτὰ λεγομένων ἀεὶ ἀνάγκη ταὐτὸν εἶναι· οἷον εἴ τινές εἰσιν οὐσίαι ὧν ἕτεραι μή εἰσιν οὐσίαι μηδὲ φύσεις ἕτεραι πρότεραι, οἵας φασὶ τὰς ἰδέας εἶναί τινες. Εἰ γὰρ ἔσται ἕτερον αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀγαθῷ εἶναι, καὶ ζῷον καὶ τὸ ζῴῳ, καὶ τὸ ὄντι καὶ τὸ ὄν, ἔσονται ἄλλαι τ' οὐσίαι καὶ φύσεις καὶ ἰδέαι παρὰ τὰς λεγομένας, καὶ πρότεραι οὐσίαι ἐκεῖναι, εἰ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία ἐστίν. Καὶ εἰ μὲν ἀπολελυμέναι ἀλλήλων, τῶν μὲν οὐκ ἔσται ἐπιστήμη, τὰ δ' οὐκ ἔσται ὄντα (λέγω δὲ τὸ ἀπολελύσθαι, εἰ μήτε τῷ ἀγαθῷ αὐτῷ ὑπάρχει τὸ εἶναι ἀγαθῷ, μήτε τούτῳ τὸ εἶναι ἀγαθόν)· ἐπιστήμη γὰρ ἑκάστου ἐστὶν ὅταν τὸ τί ἦν ἐκείνῳ εἶναι γνῶμεν. (5) Καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἔχει· ὥστ' εἰ μηδὲ τὸ ἀγαθῷ εἶναι ἀγαθόν, οὐδὲ τὸ ὄντι ὄν, οὐδὲ τὸ ἑνὶ ἕν. Ὁμοίως δὲ πάντα ἔστιν ἢ οὐθὲν τὰ τί ἦν εἶναι· ὥστ' εἰ μηδὲ τὸ ὄντι ὄν, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐθέν. (6) Ἔτι ᾧ μὴ ὑπάρχει ἀγαθῷ εἶναι, οὐκ ἀγαθόν. Ἀνάγκη ἄρα ἓν εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀγαθῷ εἶναι καὶ καλὸν καὶ καλῷ εἶναι, ὅσα μὴ κατ' ἄλλο λέγεται, ἀλλὰ καθ' αὑτὰ καὶ πρῶτα. Καὶ γὰρ τοῦτο ἱκανὸν ἐὰν ὑπάρχῃ, κἂν μὴ ᾖ εἴδη· μᾶλλον δ' ἴσως κἂν ᾖ εἴδη. (7) Ἅμα δὲ δῆλον καὶ ὅτι εἴπερ εἰσὶν αἱ ἰδέαι οἵας τινές φασιν, οὐκ ἔσται τὸ ὑποκείμενον οὐσία· ταύτας γὰρ οὐσίας μὲν ἀναγκαῖον εἶναι, μὴ καθ' ὑποκειμένου δέ· ἔσονται γὰρ κατὰ μέθεξιν. (8) Ἔκ τε δὴ τούτων τῶν λόγων ἓν καὶ ταὐτὸ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτὸ ἕκαστον καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ ὅτι γε τὸ ἐπίστασθαι ἕκαστον, τοῦτό ἐστι τὸ τί ἦν εἶναι ἐπίστασθαι, ὥστε κατὰ τὴν ἔκθεσιν ἀνάγκη ἕν τι εἶναι ἄμφω. (9) Τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς λεγόμενον, οἷον τὸ μουσικὸν ἢ λευκόν, διὰ τὸ διττὸν σημαίνειν, οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς ταὐτὸ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ αὐτό· καὶ γὰρ ᾧ συμβέβηκε λευκὸν καὶ τὸ συμβεβηκός, ὥστ' ἔστι μὲν ὡς ταὐτόν, ἔστι δὲ ὡς οὐ ταὐτὸ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ αὐτό· τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ λευκῷ ἀνθρώπῳ οὐ ταὐτό, τῷ πάθει δὲ ταὐτό. (10) Ἄτοπον δ' ἂν φανείη κἂν εἴ τις ἑκάστῳ ὄνομα θεῖτο τῶν τί ἦν εἶναι· ἔσται γὰρ καὶ παρ' ἐκεῖνο ἄλλο, οἷον τῷ τί ἦν εἶναι ἵππῳ τί ἦν εἶναι (ἵππῳ) ἕτερον. Καίτοι τί κωλύει καὶ νῦν εἶναι ἔνια εὐθὺς τί ἦν εἶναι, εἴπερ οὐσία τὸ τί ἦν εἶναι; Ἀλλὰ μὴν οὐ μόνον ἕν, ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς αὐτῶν, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς ἓν τὸ ἑνὶ εἶναι καὶ ἕν. (11) Ἔτι εἰ ἄλλο ἔσται, εἰς ἄπειρον εἶσιν· τὸ μὲν γὰρ ἔσται τί ἦν εἶναι τοῦ ἑνός, τὸ δὲ τὸ ἕν, ὥστε καὶ ἐπ' ἐκείνων ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τῶν πρώτων καὶ καθ' αὑτὰ λεγομένων τὸ ἑκάστῳ εἶναι καὶ ἕκαστον, τὸ αὐτὸ καὶ ἕν ἐστι, δῆλον. (12) Οἱ δὲ σοφιστικοὶ ἔλεγχοι πρὸς τὴν θέσιν ταύτην φανερὸν ὅτι τῇ αὐτῇ λύονται λύσει, καὶ εἰ ταὐτὸ Σωκράτης καὶ Σωκράτει

secundum accidens, eadem esse? non enim extrema *syllogismi* similiter eadem fiunt. (3) Sed fortassis illud videatur accidere, extrema eadem secundum accidens fieri : utputa, album esse, et musicum esse. Videtur autem minime. (4) In iis autem, quæ per se dicuntur, semper necesse est eadem esse : ut si quæ substantiæ sunt, quibus diversæ substantiæ non sunt, nec aliæ naturæ priores; quales aiunt aliqui esse ideas. Si enim erit aliud ipsum bonum, et bonum esse; et an mal et animal esse; et ens esse, et ipsum ens : erunt et aliæ substantiæ et naturæ ac ideæ, præter eas quæ dicuntur : et illæ priores substantiæ, si ipsum quod quid erat esse, substantia est. Et si disjunctæ ab se invicem, harum quidem non erit scientia, illæ vero non erunt entia : dico autem disjuncta esse, si nec ipsi bono est esse bonum, nec huic, exsistentia boni. Scientia namque cujusque hæc est, si cognovimus quod quid erat illi esse. (5) Ac de bono et de ceteris similiter se habet. Unde si neque ipsi bono esse bonum, nec ipsi enti ens, nec ipsi uni unum. Similiter autem omnia sunt, aut nihil est quod quid erat esse : quare si nec ipsi enti ens, nec ceterorum alicui. (6) Item, cui non inest bonum esse, non bonum est : necesse est igitur, unum esse bonum, et bonum esse; et honestum, et honestum esse, quæcumque non per aliud dicuntur, sed prima et per se. Etenim hoc sufficiens est, si exsistit, etiam si non sint species : fortassis autem magis, si species sint. (7) Simul autem patet etiam, si ideæ sunt quales eas quidam aiunt, quod non erit subjectum substantia. Has enim substantias necesse quidem est esse, dici vero de subjecto non necesse : essent enim secundum participationem. (8) Ex his itaque rationibus, unum et idem est non secundum accidens ipsum unumquodque et quod quid erat esse : et quod scire unumquodque, hoc est, ipsum quid erat esse, scire : quare, secundum sepositionem necesse est unum quiddam ambo esse. (9) Quod autem secundum accidens dicitur, ut musicum, aut album, propterea quod duplex significat, non est verum dicere quod idem sit quod quid erat esse, et ipsum. Etenim cui accidit album, etiam accidens. Quare quodam modo quidem est, quodam modo vero non est idem quod quid erat esse, et ipsum : homo namque, et albus homo, non est idem; passione vero, idem. (10) Absurdum autem appareat et si quis unicuique ipsorum quid erat esse, nomen imponat. Erit namque etiam præter illud, aliud, velut ei quod quid erat esse equum, aliud quod quid esse. At vero quid prohibet nunc quoque e vestigio esse quædam quid erat esse, si substantia quidem est quod quid erat esse? Enimvero non solum unum, sed ratio etiam eorum eadem, ut ex dictis patet. Non enim secundum accidens unum est unum esse, et ipsum unum. (11) Item si aliud erit, in infinitum procedet. Etenim hoc quidem erit quid erat esse unius; illud vero ipsum unum : quare de illis quoque eadem ratio erit. Quod igitur de primis, et quæ per se dicuntur, unumquodque esse, et unumquodque, idem et unum est, patet. (12) Sophisticæ autem ad hanc positionem redargutiones, manifestum est, quod eadem solutione solvuntur : et si idem Socrates, et Socratem

εἶναι· οὐθὲν γὰρ διαφέρει οὔτε ἐξ ὧν ἐρωτήσειεν ἄν τις, οὔτε ἐξ ὧν λύων ἐπιτύχοι. Πῶς μὲν οὖν τὸ τί ἦν εἶναι ταὐτὸν καὶ πῶς οὐ ταὐτὸν ἑκάστῳ, εἴρηται.

esse. Nihil enim differt, nec ex quibus aliquis interrogaverit, nec ex quibus solvens obtinuerit. Quo igitur modo idem cuique sit quod quid erat esse, et quomodo non idem, dictum est.

CAP. VII.

Τῶν δὲ γιγνομένων τὰ μὲν φύσει γίγνεται, τὰ δὲ τέχνῃ, τὰ δὲ ἀπὸ ταὐτομάτου. Πάντα δὲ τὰ γιγνόμενα ὑπό τέ τινος γίγνεται καὶ ἔκ τινος καὶ τί. Τὸ δὲ τὶ λέγω καθ' ἑκάστην κατηγορίαν· ἢ γὰρ τόδε ἢ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ ποῦ. (2) Αἱ δὲ γενέσεις αἱ μὲν φυσικαὶ αὗταί εἰσιν ὧν ἡ γένεσις ἐκ φύσεώς ἐστιν. Τὸ δ' ἐξ οὗ γίγνεται, ἣν λέγομεν ὕλην· τὸ δ' ὑφ' οὗ, τῶν φύσει τι ὄντων· τὸ δὲ τί, ἄνθρωπος ἢ φυτὸν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἃ δὴ μάλιστα λέγομεν οὐσίας εἶναι. (3) Ἅπαντα δὲ τὰ γιγνόμενα ἢ φύσει ἢ τέχνῃ ἔχει ὕλην· δυνατὸν γὰρ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἕκαστον αὐτῶν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν ἑκάστῳ ὕλη. Καθόλου δὲ καὶ ἐξ οὗ φύσις καὶ καθ' ὃ φύσις· τὸ γὰρ γιγνόμενον ἔχει φύσιν, οἷον φυτὸν ἢ ζῷον· καὶ ὑφ' οὗ, ἡ κατὰ τὸ εἶδος λεγομένη φύσις ἡ ὁμοειδής· αὕτη δ' ἐν ἄλλῳ· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ. (4) Οὕτω μὲν οὖν γίγνεται τὰ γιγνόμενα διὰ τὴν φύσιν· αἱ δ' ἄλλαι γενέσεις λέγονται ποιήσεις. Πᾶσαι δ' εἰσὶν αἱ ποιήσεις ἢ ἀπὸ τέχνης ἢ ἀπὸ δυνάμεως ἢ ἀπὸ διανοίας. Τούτων δέ τινες γίγνονται καὶ ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ ἀπὸ τύχης παραπλησίως ὥσπερ ἐν τοῖς ἀπὸ φύσεως γιγνομένοις· ἔνια γὰρ κἀκεῖ ταὐτὰ καὶ ἐκ σπέρματος γίγνεται καὶ ἄνευ σπέρματος. (5) Περὶ μὲν οὖν τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον· ἀπὸ τέχνης δὲ γίγνεται ὅσων τὸ εἶδος ἐν τῇ ψυχῇ. Εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστου καὶ τὴν πρώτην οὐσίαν. Καὶ γὰρ τῶν ἐναντίων τρόπον τινὰ τὸ αὐτὸ εἶδος· τῆς γὰρ στερήσεως οὐσία ἡ οὐσία ἡ ἀντικειμένη, οἷον ὑγίεια νόσου· ἐκείνης γὰρ ἀπουσίᾳ δηλοῦται ἡ νόσος, ἡ δ' ὑγίεια ὁ ἐν τῇ ψυχῇ λόγος καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Γίγνεται δὴ τὸ ὑγιὲς νοήσαντος οὕτως· ἐπειδὴ τοδὶ ὑγίεια, ἀνάγκη, εἰ ὑγιὲς ἔσται, τοδὶ ὑπάρξαι, οἷον ὁμαλότητα, εἰ δὲ τοῦτο, θερμότητα. Καὶ οὕτως ἀεὶ νοεῖ, ἕως ἂν ἀγάγῃ εἰς τοῦτο ὃ αὐτὸς δύναται ἔσχατον ποιεῖν. Εἶτα ἤδη ἡ ἀπὸ τούτου κίνησις ποίησις καλεῖται, ἡ ἐπὶ τὸ ὑγιαίνειν. (6) Ὥστε συμβαίνει τρόπον τινὰ ἐξ ὑγιείας τὴν ὑγίειαν γίνεσθαι καὶ τὴν οἰκίαν ἐξ οἰκίας, τῆς ἄνευ ὕλης τὴν ἔχουσαν ὕλην· ἡ γὰρ ἰατρική ἐστι καὶ οἰκοδομικὴ τὸ εἶδος τῆς ὑγιείας καὶ τῆς οἰκίας. Λέγω δ' οὐσίαν ἄνευ ὕλης τὸ τί ἦν εἶναι. (7) Τῶν δὲ γενέσεων καὶ κινήσεων ἡ μὲν νόησις καλεῖται, ἡ δὲ ποίησις, ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ εἴδους νόησις, ἡ δ' ἀπὸ τοῦ τελευταίου τῆς νοήσεως ποίησις. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μεταξὺ ἕκαστον γίγνεται· λέγω δ' οἷον εἰ ὑγιανεῖ, δεῖ ὁμαλυνθῆναι. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ὁμαλυνθῆναι; τοδί. Τοῦτο δ' ἔσται εἰ θερμανθήσεται. Τοῦτο δὲ τί ἐστι; τοδί. Ὑπάρχει δὲ τοδὶ δυνάμει· τοῦτο δ' ἤδη ἐπ' αὐτῷ. Τὸ δὴ ποιοῦν καὶ ὅθεν ἄρχεται ἡ κίνησις τοῦ ὑγιαίνειν, ἐὰν μὲν ἀπὸ τέχνης, τὸ εἶδός ἐστι τὸ ἐν τῇ ψυχῇ, ἐὰν δ' ἀπὸ ταὐτομάτου, ἀπὸ τούτου ὅ ποτε τοῦ ποιεῖν ἄρχῃ

Eorum autem quæ fiunt, quædam natura, quædam arte, quædam a casu fiunt. Omnia vero quæ fiunt, et ab aliquo, et ex aliquo, ac aliquid fiunt. Aliquid vero dico, secundum quodque prædicamentum : aut enim hoc, aut quantum, aut quale, aut ubi. (2) Generationes vero naturales quidem hæ eorum sunt, quorum generatio ex natura est. Ex quo autem fit, ea est quam materiam dicimus : a quo vero quippiam, eorum est quæ naturâ aliquid sunt. Ipsum autem aliquid, homo, aut planta, aut quicquam aliud similium, quæ maxime dicimus substantias esse. (3) Cuncta vero, quæ aut natura, aut arte fiunt, habent materiam. Possibile enim est et esse, et non esse, eorum unumquodque : hoc autem est cuique materia. Universaliter vero, et id ex quo natura, et illud per quod natura. Quod enim fit, habet naturam, ut planta, aut animal. Et a quo, natura, quæ secundum speciem dicitur, quæ ejusdem speciei est : hæc autem, in alio est : homo namque hominem generat. (4) Sic igitur fiunt quæ per naturam fiunt; ceteræ vero generationes dicuntur effectiones. Omnes autem effectiones, sunt aut ab arte, aut a potestate, aut ab intellectu. Harum autem quædam etiam a casu fiunt, et a fortuna, perinde atque in iis quæ a natura fiunt. Quædam enim et illic, eadem et ex semine, et absque semine fiunt. (5) De his itaque postea considerandum est. Ab arte autem fiunt, quorum species in anima. Speciem autem dico, ipsum quid erat esse uniuscujusque, et primam substantiam. Etenim contrariorum quodammodo eadem species est. Privationis namque substantia est opposita substantia : ut sanitas *opposita substantia* ægritudinis. Illius enim absentia ostenditur ægritudo. Sanitas vero est ratio, quæ in anima et in scientia est. Fit itaque sanum, ita intelligente. Quum hoc sanitas erit, necesse est, si sanitas sit, hoc fieri : utputa, æqualitatem : quodsi hoc, caliditatem. Et ita semper intelligit, donec redigat in illud, quod ipse potest ultimum facere. Sic jam motus, qui hinc fit, effectio appellatur, *motus* ad sanitatem. (6) Quare quodam modo ex sanitate sanitatem accidit fieri, et domum ex domo, ex ea quæ sine materia, eam quæ habet materiam. Ars enim medendi, et ædificandi, est species sanitatis et domus. Dico autem substantiam absque materia quod quid erat esse. (7) Generationum autem et motuum, hæc quidem intellectio, hæc vero effectio vocatur : quæ quidem a principio et specie, intellectio; quæ vero ab ultimo, ipsius intellectionis effectio. Similiter autem et in ceteris mediis unumquodque fit. Dico autem, utputa, si convalescet, oportet æqualiter temperari. Quid igitur est æqualiter temperari? Hoc. Id autem erit, si calefiet. Hoc autem quid est? Hoc. Id autem potestate inest; hoc vero jam in ipso est. Faciens igitur, et unde convalescendi motus incipit, si ab arte, species est in anima :

τῷ ποιοῦντι ἀπὸ τέχνης, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ ἰατρεύειν ἴσως ἀπὸ τοῦ θερμαίνειν ἡ ἀρχή, τοῦτο δὲ ποιεῖ τῇ τρίψει· ἡ θερμότης τοίνυν ἡ ἐν τῷ σώματι ἢ μέρος τῆς ὑγιείας ἢ ἕπεταί τι αὐτῇ τοιοῦτον ὅ ἐστι μέρος τῆς ὑγιείας, ἢ διὰ πλειόνων· τοῦτο δ' ἔσχατον τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ οὕτως μέρος ἐστὶ τῆς ὑγιείας καὶ τῆς οἰκίας, οἷον οἱ λίθοι, καὶ τῶν ἄλλων. Ὥστε καθάπερ λέγεται, ἀδύνατον γενέσθαι εἰ μηθὲν προϋπάρχοι. (8) Ὅτι μὲν οὖν τι μέρος ἐξ ἀνάγκης ὑπάρξει, φανερόν· ἡ γὰρ ὕλη μέρος· ἐνυπάρχει γὰρ καὶ γίγνεται αὕτη. Ἀλλ' ἄρα καὶ τῶν ἐν τῷ λόγῳ. Ἀμφοτέρως δὲ λέγομεν τοὺς χαλκοῦς κύκλους τί εἰσι, καὶ τὴν ὕλην λέγοντες ὅτι χαλκός, καὶ τὸ εἶδος ὅτι σχῆμα τοιόνδε· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ γένος εἰς ὃ πρῶτον τίθεται. Ὁ δὴ χαλκοῦς κύκλος ἔχει ἐν τῷ λόγῳ τὴν ὕλην. Ἐξ οὗ δὲ ὡς ὕλης γίνεται ἔνια λέγεται, ὅταν γένηται, οὐκ ἐκεῖνο ἀλλ' ἐκείνινον, οἷον ὁ ἀνδριὰς οὐ λίθος ἀλλὰ λίθινος. (9) Ὁ δ' ἄνθρωπος ὁ ὑγιαίνων οὐ λέγεται ἐκεῖνο ἐξ οὗ· αἴτιον δ' ὅτι γίγνεται ἐκ τῆς στερήσεως καὶ τοῦ ὑποκειμένου ὃ λέγομεν τὴν ὕλην, οἷον καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κάμνων γίγνεται ὑγιής. Μᾶλλον μέντοι λέγεται γίγνεσθαι ἐκ τῆς στερήσεως, οἷον ἐκ κάμνοντος ὑγιὴς ἢ ἐξ ἀνθρώπου. Διὸ κάμνων μὲν ὑγιὴς οὐ λέγεται, ἄνθρωπος δὲ καὶ ἄνθρωπος ὑγιής. Ὧν δ' ἡ στέρησις ἄδηλος καὶ ἀνώνυμος, οἷον ἐν χαλκῷ σχήματος ὁποιουοῦν ἢ ἐν πλίνθοις καὶ ξύλοις οἰκίας, ἐκ τούτων δοκεῖ γίγνεσθαι ὡς ἐκεῖ ἐκ κάμνοντος. (10) Διὸ ὥσπερ οὐδ' ἐκεῖ ἐξ οὗ τοῦτο ἐκεῖνο οὐ λέγεται, οὐδ' ἐνταῦθα ὁ ἀνδριὰς ξύλον, ἀλλὰ παράγεται ξύλινος, οὐ ξύλον, καὶ χαλκοῦς ἀλλ' οὐ χαλκός, καὶ λίθινος ἀλλ' οὐ λίθος, καὶ ἡ οἰκία πλινθίνη ἀλλ' οὐ πλίνθοι, ἐπεὶ οὐδ' ὡς ἐκ ξύλου γίγνεται ἀνδριὰς ἢ ἐκ πλίνθων οἰκία, ἐάν τις σφόδρα ἐπιβλέπῃ, οὐκ ἂν ἁπλῶς εἴποι, διὰ τὸ δεῖν μεταβάλλοντος γίγνεσθαι ἐξ οὗ, ἀλλ' οὐχ ὑπομένοντος. Διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὕτως λέγεται.

quodsi casu, ab eo quod est faciendi principium illi, qui ab arte facit : sic ut fortassis et in medendo principium a calefaciendo fit. Hoc autem facit fricatione. Calor itaque in corpore aut pars sanitatis est, aut sequitur eum *statim* aliquid tale, quod est pars sanitatis, aut per plura. Hoc autem faciens ultimum, et ipsum quodammodo pars est sanitatis et domus, ut lapides, et *alia* aliorum. Quare quemadmodum dicitur, impossibile est fieri, si nihil præexsistat. (8) Quod sane pars ex necessitate exsistet, patet. Materia namque, pars : nam inest hæc, et fit. Sed enim eorum etiam, quæ in ratione, *pars exsistet.* Utroque quidem modo dicimus æreos circulos quidnam sint, et materiam dicentes, quod æs, et speciem, quod talis figura : et hoc est genus, in quo primo ponitur : æneus igitur circulus habet in ipsa ratione materiam. Ex quo vero, tanquam materia, fiunt aliqua, dicitur, quum fit, non illud, sed ex illo : ut statua, non lapis, sed ex lapide vel lapidea. (9) Homo autem convalescens, non dicitur illud ex quo. Causa est, quia fieri contingit ex privatione et subjecto, quod mus materiam : utputa, et homo et ægrotus fit sanus. Magis vero etiam dicitur ex privatione fieri, veluti ex ægroto magis, quam ex homine sanus. Quare sanus ægrotus quidem non dicitur, sed homo, et homo sanus. Quorum vero privatio incerta et innominata est, ut in ære cujuscumque figuræ, aut in lateribus et lignis domûs, ex his videntur fieri, sicuti illic ex ægroto. (10) Quare sicut nec illic ex quo, hoc dicitur illud; nec hic, statua lignum : sed derivative dicitur lignea, non lignum; et ænea, et non æs; et lapidea, et non lapis; et domus lateritia, sed non lateres : quum neque ex ligno fieri statuam, aut ex lateribus domum, si quis accurate inspexerit, profecto simpliciter dicet : propterea quod oporteat fieri, mutato ex quo, sed non permanente. Propter hoc igitur sic dicitur.

CAP. VIII.

Ἐπεὶ δὲ ὑπό τινός τε γίγνεται τὸ γιγνόμενον (τοῦτο δὲ λέγω ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεώς ἐστι) καὶ ἔκ τινος (ἔστω δὲ μὴ ἡ στέρησις τοῦτο ἀλλ' ἡ ὕλη· ἤδη γὰρ διώρισται ὃν τρόπον τοῦτο λέγομεν) καὶ τὶ γίγνεται (τοῦτο δ' ἐστὶν ἢ σφαῖρα ἢ κύκλος ἢ ὅ τι ἔτυχε τῶν ἄλλων), ὥσπερ οὐδὲ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ τὸν χαλκόν, οὕτως οὐδὲ τὴν σφαῖραν, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὅτι ἡ χαλκῆ σφαῖρα σφαῖρά ἐστιν, ἐκείνην δὲ ποιεῖ. (2) Τὸ γὰρ τόδε τι ποιεῖν ἐκ τοῦ ὅλως ὑποκειμένου τόδε τι ποιεῖν ἐστίν. Λέγω δ' ὅτι τὸν χαλκὸν στρογγύλον ποιεῖν ἐστὶν οὐ τὸ στρογγύλον ἢ τὴν σφαῖραν ποιεῖν, ἀλλ' ἕτερόν τι, οἷον τὸ εἶδος τοῦτο ἐν ἄλλῳ. Εἰ γὰρ ποιεῖ, ἔκ τινος ἂν ποιοίη ἄλλου· τοῦτο γὰρ ὑπόκειτο· οἷον ποιεῖν χαλκῆν σφαῖραν· τοῦτο δὲ οὕτως ὅτι ἐκ τουδί, ὅ ἐστι χαλκός, τοδὶ ποιεῖ, ὅ ἐστι σφαῖρα. (3) Εἰ οὖν καὶ τοῦτο ποιεῖ αὐτό, δῆλον ὅτι ὡσαύτως ποιήσει, καὶ βαδιοῦνται αἱ γενέσεις εἰς ἄπειρον. Φανερὸν ἄρα ὅτι οὐδὲ τὸ εἶδος, ἢ ὁτιδήποτε χρὴ καλεῖν

Quum autem et ab aliquo fiat quod fit (hoc autem dico unde generationis principium est), et ex aliquo (sit autem hoc non privatio, sed materia : jam enim determinatum est quemadmodum hoc dicamus), et aliquid fit (hoc autem est aut sphæra, aut circulus, aut quodcumque ceterorum evenit), sicuti neque subjectum facit ipsum æs, ita neque sphæram, nisi secundum accidens, quia ænea sphæra, sphæra est; illam autem non facit. (2) Hoc aliquid enim facere, ex omnino subjecto, hoc facere est. Dico autem quod æs facere rotundum, non est ipsum rotundum aut sphæram facere, sed aliquid aliud, utputa speciem hanc in alio. Si enim facit, ex aliquo alio profecto faciat : hoc enim supponebatur, utputa facere æneam sphæram. Hoc autem ita, quia ex eo quod est æs, hoc facit quod est sphæra. (3) Si igitur et hoc ipsum facit, patet quod similiter faciet, et generationes in infinitum procedent. Manifestum igitur est quod etiam species non fit, aut quodcumque nominare oportet formam quæ in sensibili ;

τὴν ἐν τῷ αἰσθητῷ μορφήν, οὐ γίγνεται, οὐδ' ἔστιν αὐτοῦ γένεσις, οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι· τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ ἐν ἄλλῳ γίγνεται ἢ ὑπὸ τέχνης ἢ ὑπὸ φύσεως ἢ δυνάμεως. Τὸ δὲ χαλκῆν σφαῖραν εἶναι ποιεῖ. Ποιεῖ γὰρ ἐκ χαλκοῦ καὶ σφαίρας· εἰς τοδὶ γὰρ τὸ εἶδος ποιεῖ, καὶ ἔστι τοῦτο σφαῖρα χαλκῆ. Τοῦ δὲ σφαίρᾳ εἶναι ὅλως εἰ ἔσται γένεσις, ἔκ τινός τι ἔσται. Δεήσει γὰρ διαιρετὸν εἶναι ἀεὶ τὸ γιγνόμενον, καὶ εἶναι τὸ μὲν τόδε τὸ δὲ τόδε, λέγω δ' ὅτι τὸ μὲν ὕλην τὸ δ' εἶδος. Εἰ δή ἐστι σφαῖρα τὸ ἐκ τοῦ μέσου σχῆμα ἴσον, τούτου τὸ μὲν ἐν ᾧ ἔσται ὃ ποιεῖ, τὸ δ' ἐν ἐκείνῳ, τὸ δ' ἅπαν τὸ γεγονός, οἷον ἡ χαλκῆ σφαῖρα. (4) Φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι τὸ μὲν ὡς εἶδος ἢ οὐσία λεγόμενον οὐ γίγνεται, ἡ δὲ σύνοδος ἡ κατὰ ταύτην λεγομένη γίγνεται, καὶ ὅτι ἐν παντὶ τῷ γενομένῳ ὕλη ἔνεστι, καὶ ἔστι τὸ μὲν τόδε τὸ δὲ τόδε. (5) Πότερον οὖν ἔστι τις σφαῖρα παρὰ τάσδε ἢ οἰκία παρὰ τὰς πλίνθους; ἢ οὐδ' ἄν ποτε ἐγίγνετο, εἰ οὕτως ἦν, τόδε τι· ἀλλὰ τὸ τοιόνδε σημαίνει, τόδε δὲ καὶ ὡρισμένον οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ποιεῖ καὶ γεννᾷ ἐκ τοῦδε τοιόνδε· καὶ ὅταν γεννηθῇ, ἔστι τόδε τοιόνδε. Τὸ δ' ἅπαν τόδε Καλλίας ἢ Σωκράτης ἐστὶν ὥσπερ ἡ σφαῖρα ἡ χαλκῆ ἡδί, ὁ δ' ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῷον ὥσπερ σφαῖρα χαλκῆ ὅλως. (6) Φανερὸν ἄρα ὅτι ἡ τῶν εἰδῶν αἰτία, ὡς εἰώθασί τινες λέγειν τὰ εἴδη, εἰ ἔστιν ἄττα παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, πρός τε τὰς γενέσεις καὶ τὰς οὐσίας οὐθὲν χρήσιμα· οὐδ' ἂν εἶεν διά γε ταῦτα οὐσίαι καθ' αὑτάς. (7) Ἐπὶ μὲν δή τινων καὶ φανερὸν ὅτι τὸ γεννῶν τοιοῦτον μὲν οἷον τὸ γεννώμενον, οὐ μέντοι τὸ αὐτό γε, οὐδ' ἓν τῷ ἀριθμῷ ἀλλὰ τῷ εἴδει, οἷον ἐν τοῖς φυσικοῖς· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ, ἂν μή τι παρὰ φύσιν γένηται, οἷον ἵππος ἡμίονον. Καὶ ταῦτα δὲ ὁμοίως· ὃ γὰρ ἂν κοινὸν εἴη ἐφ' ἵππου καὶ ὄνου, οὐκ ὠνόμασται τὸ ἐγγύτατα γένος, εἴη δ' ἂν ἄμφω ἴσως οἷον ἡμίονος. (8) Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐθὲν δεῖ ὡς παράδειγμα εἶδος κατασκευάζειν (μάλιστα γὰρ ἂν ἐν τούτοις ἐπεζητοῦντο· οὐσίαι γὰρ μάλιστα αὗται), ἀλλὰ ἱκανὸν τὸ γεννῶν ποιῆσαι καὶ τοῦ εἴδους αἴτιον εἶναι ἐν τῇ ὕλῃ. Τὸ δ' ἅπαν ἤδη τὸ τοιόνδε εἶδος ἐν ταῖσδε ταῖς σαρξὶ καὶ ὀστοῖς Καλλίας καὶ Σωκράτης· καὶ ἕτερον μὲν διὰ τὴν ὕλην, ἑτέρα γάρ, ταὐτὸ δὲ τῷ εἴδει· ἄτομον γὰρ τὸ εἶδος.

nec est ejus generatio, nec est hæc ipsum quid erat esse Hoc enim est quod in alio fit, aut ab arte, aut a natura, aut potentia : æneam vero sphæram esse facit. Facit namque ex ære et sphæra : in hoc enim hanc speciem facit, et hoc est sphæra ænea. Ejus vero quod est sphæram esse, omnino si erit generatio, ex aliquo aliquid erit. Oportebit namque divisibile semper esse, quod fit; et esse, hoc quidem hoc, illud vero, hoc : dico autem quod hoc quidem materiam; illud vero, speciem. Si itaque sphæra est figura quæ a medio æqualis est, hujus hoc quidem est, in quo erit quod facit; illud autem, in illo : totum vero, quod factum est, utputa ipsa ænea sphæra. (4) Manifestum igitur ex dictis est, quod illud quidem, quod ut species aut substantia dicitur, non fit; copulatio vero, quæ secundum hanc dicitur, fit : et quod in omni, quod fit, materia inest : et est hoc quidem hoc, illud vero hoc. (5) Utrum igitur est aliqua sphæra præter has *sensibiles*, an domus præter lateres? an nec factum fuisset unquam, si ita esset, hoc quid? Sed *species* tale significat, hoc autem et terminatum non est : sed facit et generat *generans* ex hoc, tale : et quum generatum est, est hoc tale. Totum autem hoc, Callias, aut Socrates est, sicuti sphæra ænea hæc; homo vero et animal, sicuti sphæra ænea universe. (6) Patet ergo quod specierum causæ, quemadmodum quidam dicere solent species, si aliquæ sunt præter singularia, ad generationes et substantias nihil prosunt : nec fuerint propter hæc, substantiæ secundum se. (7) In quibusdam etenim etiam manifestum est quod generans tale est, quale quod generatur : non tamen idem nec unum numero, sed unum specie, ut in naturalibus : homo namque hominem generat, nisi quid præter naturam fiat, ut equus mulum. Atque hæc similiter : quod enim est commune equo et asino, non est nominatum propinquissimum genus : fuerint autem ambo fortassis, uti mulus. (8) Quare patet quod non oportet tanquam exemplar speciem comparare (in his etenim maxime quærerentur : hæ enim maxime substantiæ sunt); sed generans sufficiens est ut faciat *generatum*, et causa sit speciei esse in materia : tota vero jam talis species, in his carnibus et ossibus, Callias, et Socrates : et diversa quidem propter materiam (diversa etenim,) idem autem specie : indivisibilis namque species est.

CAP. IX.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις διὰ τί τὰ μὲν γίγνεται καὶ τέχνῃ καὶ ἀπὸ ταὐτομάτου, οἷον ὑγίεια, τὰ δ' οὔ, οἷον οἰκία. Αἴτιον δ' ὅτι τῶν μὲν ἡ ὕλη ἡ ἄρχουσα τῆς γενέσεως ἐν τῷ ποιεῖν καὶ γίγνεσθαί τι τῶν ἀπὸ τέχνης, ἐν ᾗ ὑπάρχει τι μέρος τοῦ πράγματος, ἡ μὲν τοιαύτη ἐστὶν οἵα κινεῖσθαι ὑφ' αὑτῆς, ἡ δ' οὔ, καὶ ταύτης ἡ μὲν ὡδὶ οἵατε, ἡ δὲ ἀδύνατος· πολλὰ γὰρ δύναται μὲν ὑφ' αὑτῶν κινεῖσθαι ἀλλ' οὐχ ὡδί, οἷον ὀρχήσασθαι. Ὅσων οὖν τοιαύτη ἡ ὕλη, οἷον οἱ λίθοι, ἀδύνατον ὡδὶ κινηθῆναι εἰ μὴ ὑπ' ἄλλου, ὡδὶ μέντοι ναί· καὶ τὸ πῦρ. (2) Διὰ τοῦτο τὰ μὲν οὐκ ἔσται ἄνευ τοῦ ἔχοντος τὴν

Dubitaverit autem aliquis, cur quædam et arte et casu fiant, ut sanitas; quædam autem minime, ut domus. Causa vero est, quod horum quidem materia, quæ principium generationis est, quum faciamus aut fiat aliquid eorum quæ ab arte sunt, in qua est aliqua pars rei, quædam talis, ut a se ipsa moveatur, quædam non : et hujus, quædam sic possibilis est, quædam impossibilis : multa namque possibilia quidem a se ipsis moveri, sed non sic, utputa saltare. Quorumcunque itaque talis materia est, ut lapides, impossibile est sic moveri, nisi ab alio; sic tamen sane. Ita et ignis. (2) Propterea quædam non erunt

τέχνην, τὰ δ' ἔσται· ὑπὸ γὰρ τούτων κινηθήσεται τῶν οὐκ ἐχόντων μὲν τέχνην, κινεῖσθαι δὲ δυναμένων αὐτῶν, ἢ ὑπ' ἄλλων οὐκ ἐχόντων τὴν τέχνην, ἢ ἐκ μέρους. (3) Δῆλον δ' ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὅτι τρόπον τινὰ πάντα γίγνεται ἐξ ὁμωνύμου, ὥσπερ τὰ φύσει, ἢ ἐκ μέρους ὁμωνύμου, οἷον ἡ οἰκία ἐξ οἰκίας, ἢ ὑπὸ νοῦ (ἡ γὰρ τέχνη τὸ εἶδος), ἢ ἐκ μέρους ἢ ἔχοντός τι μέρος, ἐὰν μὴ κατὰ συμβεβηκὸς γίγνηται· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ ποιεῖν πρῶτον καθ' αὑτὸ μέρος. (4) Θερμότης γὰρ ἡ ἐν τῇ κινήσει θερμότητα ἐν τῷ σώματι ἐποίησεν· αὕτη δ' ἐστὶν ἢ ὑγίεια ἢ μέρος, ἢ ἀκολουθεῖ αὐτῇ μέρος τι τῆς ὑγιείας ἢ αὐτὴ ἡ ὑγίεια· διὸ καὶ λέγεται ποιεῖν, ὅτι ἐκεῖνο ποιεῖ τὴν ὑγίειαν ᾧ ἀκολουθεῖ καὶ συμβέβηκε θερμότης. Ὥστε ὥσπερ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς πάντων ἀρχὴ ἡ οὐσία· ἐκ γὰρ τοῦ τί ἐστιν οἱ συλλογισμοί εἰσιν, ἐνταῦθα δὲ αἱ γενέσεις. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ φύσει συνιστάμενα τούτοις ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ σπέρμα ποιεῖ ὥσπερ τὰ ἀπὸ τέχνης· ἔχει γὰρ δυνάμει τὸ εἶδος, καὶ ἀφ' οὗ τὸ σπέρμα ἐστί πως ὁμώνυμον· οὐ γὰρ πάντα οὕτω δεῖ ζητεῖν ὡς ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπος, καὶ γὰρ γυνὴ ἐξ ἀνδρός· διὸ ἡμίονος οὐκ ἐξ ἡμιόνου· ἀλλ' ἐὰν μὴ πήρωμα ᾖ. (6) Ὅσα δὲ ἀπὸ ταὐτομάτου ὥσπερ ἐκεῖ γίγνεται, ὅσων ἡ ὕλη δύναται καὶ ὑφ' αὑτῆς κινεῖσθαι ταύτην τὴν κίνησιν ἣν τὸ σπέρμα κινεῖ· ὅσων δὲ μή, ταῦτα ἀδύνατα γίγνεσθαι ἄλλως πως ἢ ἐξ αὐτῶν. (7) Οὐ μόνον δὲ περὶ τῆς οὐσίας ὁ λόγος δηλοῖ τὸ μὴ γίγνεσθαι τὸ εἶδος, ἀλλὰ περὶ πάντων ὁμοίως τῶν πρώτων κοινὸς ὁ λόγος, οἷον ποσοῦ, ποιοῦ καὶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν. Γίγνεται γὰρ ὥσπερ ἡ χαλκῆ σφαῖρα, ἀλλ' οὐ σφαῖρα οὐδὲ χαλκός, καὶ ἐπὶ χαλκοῦ γίγνεται (ἀεὶ γὰρ δεῖ προϋπάρχειν τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος), οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τί ἐστι καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως κατηγοριῶν· οὐ γὰρ γίγνεται τὸ ποιὸν ἀλλὰ τὸ ποιὸν ξύλον, οὐδὲ τὸ ποσὸν ἀλλὰ τὸ ποσὸν ξύλον ἢ ζῷον. (8) Ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας ἐκ τούτων λαβεῖν ἔστιν ὅτι ἀνάγκη προϋπάρχειν ἑτέραν οὐσίαν ἐντελεχείᾳ οὖσαν ἣ ποιεῖ, οἷον ζῷον, εἰ γίγνεται ζῷον· ποιὸν δ' ἢ ποσὸν οὐκ ἀνάγκη εἰ μὴ δυνάμει μόνον.

absque eo qui habet artem, quædam erunt. Ab iis enim movebuntur, quæ non habent quidem artem, moveri vero possunt ipsamet, aut ab aliis non habentibus artem, aut ex parte. (3) Manifestum est autem ex iis quæ dicta sunt, et quod quodam modo omnia fiunt ex univoco, quemadmodum quæ naturâ sunt, aut ex parte univoca, ut domus ex domo, aut ab intellectu (ars enim idea est), aut ex parte [?], aut habente aliquam partem, si non secundum accidens fiat. Causa enim faciendi prima secundum se, pars rei. (4) Calor enim in motu, calorem in corpore facit. Hic vero aut sanitas est, aut pars, aut sequitur eum aliqua sanitatis pars, aut ipsa sanitas. Quare et dicitur facere, quia illud efficit, quod sequitur et cui accidit calori, sanitatem. Quare, sicut in syllogismis, omnium principium substantia est : ex ipso enim quid est, syllogismi sunt, hic autem generationes. (5) Similiter se habent et quæ natura constituta sunt. Semen namque facit, sicut ea quæ ab arte sunt. Habet etenim potestate speciem, et a quo semen est, quodammodo univocum : (non enim omnia ita oportet quærere, sicuti ex homine homo; etenim mulier ex viro; unde mulus non ex mulo;) sed si mutilatum non fuerit. (6) Quæcumque vero casu fiunt, fiunt ut illic, quorum quidem materia potest et a se ipsa moveri eo motu, quo semen movet : quorum autem non, hæc impossibilia sunt aliter fieri, quam ex ipsis *facientibus*. (7) Non autem de substantia solum ostendit ratio non fieri speciem, sed de omnibus primis similiter communis ratio est, utputa quantitate, qualitate, et ceteris prædicamentis. Fit enim, utputa ænea sphæra, sed non sphæra, nec æs : et in ære fit : semper namque oportet præexsistere materiam, et speciem. Ita et de quid est, et de qualitate, et quantitate, et ceteris prædicamentis similiter. Non enim fit qualitas, sed quale lignum : nec quantitas, sed quantum lignum, aut animal. (8) Ceterum ex his proprium substantiæ accipere est, quod necesse est præexsistere semper aliam substantiam actu exsistentem, quæ facit, utputa animal, si animal fit : quale vero, aut quantum, non est necesse, nisi potentia solum.

CAP. X.

Ἐπεὶ δὲ ὁ ὁρισμὸς λόγος ἐστί, πᾶς δὲ λόγος μέρη ἔχει, ὡς δ' ὁ λόγος πρὸς τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸ μέρος τοῦ λόγου πρὸς τὸ μέρος τοῦ πράγματος ὁμοίως ἔχει, ἀπορεῖται ἤδη πότερον δεῖ τὸν τῶν μερῶν λόγον ἐνυπάρχειν ἐν τῷ τοῦ ὅλου λόγῳ ἢ οὔ. (2) Ἐπ' ἐνίων μὲν γὰρ φαίνονται ἐνόντα, ἐπ' ἐνίων δ' οὔ. Τοῦ μὲν γὰρ κύκλου ὁ λόγος οὐκ ἔχει τὸν τῶν τμημάτων, ὁ δὲ τῆς συλλαβῆς ἔχει τὸν τῶν στοιχείων· καίτοι διαιρεῖται καὶ ὁ κύκλος εἰς τὰ τμήματα ὥσπερ καὶ ἡ συλλαβὴ εἰς τὰ στοιχεῖα. (3) Ἔτι δ' εἰ πρότερα τὰ μέρη τοῦ ὅλου, τῆς δ' ὀρθῆς ἡ ὀξεῖα μέρος καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ ζῴου, πρότερον ἂν εἴη ἡ ὀξεῖα τῆς ὀρθῆς καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ ἀνθρώπου. Δοκεῖ δ' ἐκεῖνα εἶναι πρότερα· τῷ λόγῳ

Quum autem definitio explicatio sit, omnis autem explicatio partes habeat; ac sicuti explicatio ad rem, similiter et pars explicationis ad partem rei se habeat, dubitatur utrum oporteat partium explicationem inesse in notione totius, an non. (2) In quibusdam enim videntur inesse : in quibusdam vero non. Circuli enim notio non habet notionem incisionum : notio vero syllabæ habet notionem elementorum. Atqui circulus dividitur in incisiones, sicuti syllaba in elementa. (3) Item autem si partes priores sunt toto, recti autem anguli acutus est pars, et digitus animalis, prior erit acutus recto, et digitus homine. Videntur tamen ista esse priora : ratione namque dicuntur ex

γὰρ λέγονται ἐξ ἐχείνων, καὶ τῷ εἶναι δὲ ἄνευ ἀλλήλων πρότερα. Ἢ πολλαχῶς λέγεται τὸ μέρος, ὧν εἷς μὲν τρόπος τὸ μετροῦν κατὰ τὸ ποσόν. (4) Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφείσθω· ἐξ ὧν δ' ἡ οὐσία ὡς μερῶν, τοῦτο σχεπτέον. Εἰ οὖν ἐστὶ τὸ μὲν ὕλη, τὸ δ' εἶδος, τὸ δ' ἐχ τούτων, καὶ οὐσία ἥ τε ὕλη καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ ἐχ τούτων, ἔστι μὲν ὡς καὶ ἡ ὕλη μέρος τινὸς λέγεται, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἀλλ' ἐξ ὧν ὁ τοῦ εἴδους λόγος. Οἷον τῆς μὲν κοιλότητος οὐκ ἔστι μέρος ἡ σάρξ (αὕτη γὰρ ἡ ὕλη ἐφ' ἧς γίγνεται), τῆς δὲ σιμότητος μέρος· καὶ τοῦ μὲν συνόλου ἀνδριάντος μέρος ὁ χαλκός, τοῦ δ' ὡς εἴδους λεγομένου ἀνδριάντος οὔ. Λεκτέον γὰρ τὸ εἶδος καὶ ᾗ εἶδος ἔχει ἕκαστον, τὸ δ' ὑλικὸν οὐδέποτε καθ' αὑτὸ λεκτέον. (5) Διὸ ὁ μὲν τοῦ κύκλου λόγος οὐκ ἔχει τὸν τῶν τμημάτων, ὁ δὲ τῆς συλλαβῆς τὸν τῶν στοιχείων· τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τοῦ λόγου μέρη τοῦ εἴδους καὶ οὐχ ὕλη, τὰ δὲ τμήματα οὕτως μέρη ὡς ὕλη ἐφ' οἷς ἐπιγίγνεται· ἐγγυτέρω μέντοι τοῦ εἴδους ἢ ὁ χαλκός, ὅταν ἐν χαλκῷ ἡ στρογγυλότης ἐγγένηται. (6) Ἔστι δ' ὡς οὐδὲ τὰ στοιχεῖα πάντα τῆς συλλαβῆς ἐν τῷ λόγῳ ἐνέσται, οἷον ταδὶ τὰ κήρινα ἢ τὰ ἐν τῷ ἀέρι· ἤδη γὰρ καὶ ταῦτα μέρος τῆς συλλαβῆς ὡς ὕλη αἰσθητή. Καὶ γὰρ ἡ γραμμὴ οὐκ εἰ διαιρουμένη εἰς τὰ ἡμίση φθείρεται, ἢ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ ὀστᾶ καὶ νεῦρα καὶ σάρκας, διὰ τοῦτο καὶ εἰσὶν ἐκ τούτων οὕτως ὡς ὄντων τῆς οὐσίας μερῶν, ἀλλ' ὡς ἐξ ὕλης, καὶ τοῦ μὲν συνόλου μέρη, τοῦ εἴδους δὲ καὶ οὗ ὁ λόγος οὐκέτι· διόπερ οὐδ' ἐν τοῖς λόγοις. (7) Τῶν μὲν οὖν ἐνέσται ὁ τῶν τοιούτων μερῶν λόγος, τῶν δ' οὐ δεῖ ἐνεῖναι, ἂν μὴ ᾖ τοῦ συνειλημμένου· διὰ γὰρ τοῦτο ἔνια μὲν ἐκ τούτων ὡς ἀρχῶν ἐστὶν εἰς ἃ φθείρονται, ἔνια δ' οὐκ ἔστιν. Ὅσα μὲν οὖν συνειλημμένα τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη ἐστίν, οἷον τὸ σιμὸν ἢ ὁ χαλκοῦς κύκλος, ταῦτα μὲν φθείρεται εἰς ταῦτα καὶ μέρος αὐτῶν ἡ ὕλη· ὅσα δὲ μὴ συνείληπται τῇ ὕλῃ ἀλλ' ἄνευ ὕλης, ὧν οἱ λόγοι τοῦ εἴδους μόνον, ταῦτα δ' οὐ φθείρεται, ἢ ὅλως ἢ οὔτοι οὕτω γε. (8) Ὥστ' ἐκείνων μὲν ἀρχαὶ καὶ μέρη τὰ ὑφ' αὑτά, τοῦ δ' εἴδους οὔτε μέρη οὔτ' ἀρχαὶ ταῦτα. Καὶ διὰ τοῦτο φθείρεται ὁ πήλινος ἀνδριὰς εἰς πηλὸν καὶ ἡ χαλκῆ σφαῖρα εἰς χαλκὸν καὶ ὁ Καλλίας εἰς σάρκα καὶ ὀστᾶ, ἔτι δὲ ὁ κύκλος εἰς τὰ τμήματα· ἔστι γάρ τι ὃ συνείληπται τῇ ὕλῃ· ὁμωνύμως γὰρ λέγεται κύκλος ὅ τε ἁπλῶς λεγόμενος καὶ ὁ καθ' ἕκαστα, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἴδιον ὄνομα τοῖς καθ' ἕκαστον. (9) Εἴρηται μὲν οὖν καὶ νῦν τἀληθές, ὅμως δ' ἔτι σαφέστερον εἴπωμεν ἐπαναλαβόντες. Ὅσα μὲν γὰρ τοῦ λόγου μέρη καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται ὁ λόγος, ταῦτα πρότερα, ἢ πάντα ἢ ἔνια. Ὁ δὲ τῆς ὀρθῆς λόγος οὐ διαιρεῖται εἰς ὀξείας λόγον, ἀλλὰ τῆς ὀξείας εἰς ὀρθήν· χρῆται γὰρ ὁ ὁριζόμενος τὴν ὀξεῖαν τῇ ὀρθῇ· ἐλάττων γὰρ ὀρθῆς ἡ ὀξεῖα. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κύκλος καὶ τὸ ἡμικύκλιον ἔχουσιν· τὸ γὰρ ἡμικύκλιον τῷ κύκλῳ ὁρίζεται καὶ ὁ δάκτυλος τῷ ὅλῳ· τὸ γὰρ τοιόνδε μέρος ἀνθρώπου δάκτυλος. Ὥσθ' ὅσα μὲν μέρη ὡς ὕλη καὶ εἰς

istis; et eo quod sint absque invicem, priora sunt. Aut multis modis dicitur pars: quorum unus modus, secundum quantum mensurans. (4) Sed hoc quidem prætermittatur. Ex quibus vero substantia tanquam ex partibus sit, hoc considerandum est. Si igitur hoc quidem materia est, hoc vero species, hoc vero ex his, et substantia est et materia et species et quod ex his, quodammodo quidem materia etiam pars alicujus dicitur, quodammodo vero non, sed ex quibus ratio speciei: ut puta concavitatis non est pars caro (hæc enim materia, in qua fit); simitatis autem pars aliqua est: et totius quidem statuæ pars, æs; ejus autem quod ut species dicitur statuæ, minime: dicendum enim specie, et quatenus speciem habet, unumquodque. materiale vero nunquam *in definitione* secundum se dicendum. (5) Quare circuli quidem ratio non habet eam quæ incisionum ratio est, sed syllabæ eam quæ elementorum est, quia elementa orationis, partes sunt speciei, et non materia; incisiones vero horum sic partes tanquam materia, in quibus adveniunt: propinquiores tamen speciei quam æs, quum in ære rotunditas fiat. (6) Quodam modo vero nec elementa cuncta in ratione syllabæ inerunt, utputa, hæc cerea, aut quæ in aere sunt. Jam enim etiam hæc syllabæ pars sunt, tanquam materia sensibilis. Etenim linea non si divisa in medietates, corrumpitur, aut homo in ossa, et nervos, et carnes. Propter hoc etiam ita ex his sunt tanquam ex iis quæ sunt partes substantiæ, verum tanquam ex materia et totius quidem sunt partes, speciei vero, et cujus ratio, minime: propter hoc, nec in rationibus. (7) Quorundam itaque inerit talium partium ratio: quorundam vero non oportet inesse, nisi sint simul sumpti. Propter hoc enim nonnullæ ex eis tanquam principiis sunt, in quas corrumpuntur, quædam vero non sunt. Quæcumque igitur simul sumpta species et materia sunt, ut simum, aut æneus circulus, illa sane in hæc corrumpuntur, et pars eorum est materia: quæcumque non simul cum materia sumuntur, sed absque materia, ut rationes speciei solum, hæc profecto non corrumpuntur, aut penitus, aut nequaquam ita. (8) Quare illorum quidem principia sunt et partes *materiales*, speciei vero neque partes neque principia hæc sunt: et propterea lutea statua in lutum corrumpitur, et ænea sphæra in æs, et Callias in carnem et ossa, item et circulus in incisiones. Est enim aliquid, quod cum materia sumitur. Æquivoce namque dicitur circulus, et qui simpliciter dicitur, et singuli, propterea quod singulis non est proprium nomen. (9) Dicta itaque nunc quoque veritas est, adhuc tamen dilucidius dicamus repetentes. Quæcumque enim rationis partes, et in quas dividitur ratio, hæ priores, aut omnes, aut aliquæ: ratio vero recti non dividitur in acuti rationem, sed acuti in rectum: utitur namque recto, qui definit acutum: minor etenim recto, acutus. Similiter autem circulus, et semicirculus, sese habent. Semicirculus namque circulo definitur; et digitus, toto: talis enim hominis pars, digitus. Quare quæcumque quidem partes ut materia, et in quas dividitur, ut

ἃ διαιρεῖται ὡς ὕλην, ὕστερα· ὅσα δὲ ὡς τοῦ λόγου καὶ τῆς οὐσίας τῆς κατὰ τὸν λόγον, πρότερα, ἢ πάντα ἢ ἔνια. (10) Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν ζῴων ψυχή (τοῦτο γὰρ οὐσία τοῦ ἐμψύχου) ἡ κατὰ τὸν λόγον οὐσία καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοιῷδε σώματι (ἕκαστον γοῦν τὸ μέρος ἐὰν ὁρίζηται καλῶς, οὐκ ἄνευ τοῦ ἔργου ὁριεῖται, ὃ οὐχ ὑπάρξει ἄνευ αἰσθήσεως)· ὥστε τὰ ταύτης μέρη πρότερα, ἢ πάντα ἢ ἔνια, τοῦ συνόλου ζῴου, καὶ καθ' ἕκαστον δὴ ὁμοίως. Τὸ δὲ σῶμα καὶ τὰ τούτου μόρια ὕστερα ταύτης τῆς οὐσίας, καὶ διαιρεῖται εἰς ταῦτα ὡς εἰς ὕλην οὐχ ἡ οὐσία ἀλλὰ τὸ σύνολον. (11) Τοῦ μὲν οὖν συνόλου πρότερα ταῦτ' ἔστιν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ· οὐδὲ γὰρ εἶναι δύναται χωριζόμενα· οὐδὲ γὰρ ὁ πάντως ἔχων δάκτυλος ζῴου, ἀλλ' ὁμώνυμος ὁ τεθνεώς. Ἔνια δ' ἅμα, ὅσα κύρια καὶ ἐν ᾧ πρώτῳ ὁ λόγος καὶ ἡ οὐσία, οἷον εἰ τοῦτο καρδία ἢ ἐγκέφαλος· διαφέρει γὰρ οὐθὲν πότερον τοιοῦτον. Ὁ δ' ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος καὶ τὰ οὕτως ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα, καθόλου δέ, οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλὰ σύνολόν τι ἐκ τουδὶ τοῦ λόγου καὶ τησδὶ τῆς ὕλης ὡς καθόλου· καθ' ἕκαστον δ' ἐκ τῆς ἐσχάτης ὕλης ὁ Σωκράτης ἤδη ἐστίν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. (12) Μέρος μὲν οὖν ἐστὶ καὶ τοῦ εἴδους (εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι) καὶ τοῦ συνόλου τοῦ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς ὕλης αὐτῆς. Ἀλλὰ τοῦ λόγου μέρη τὰ τοῦ εἴδους μόνον ἐστίν, ὁ δὲ λόγος ἐστὶ τοῦ καθόλου· τὸ γὰρ κύκλῳ εἶναι καὶ κύκλος καὶ ψυχῇ εἶναι καὶ ψυχὴ ταὐτό. Τοῦ δὲ συνόλου ἤδη, οἷον κύκλου τουδί, τῶν καθ' ἕκαστά τινος ἢ αἰσθητοῦ ἢ νοητοῦ (λέγω δὲ νοητοὺς μὲν οἷον τοὺς μαθηματικούς, αἰσθητοὺς δὲ οἷον τοὺς χαλκοῦς καὶ ξυλίνους), τούτων δὲ οὐκ ἔστιν ὁρισμός, ἀλλὰ μετὰ νοήσεως ἢ αἰσθήσεως γνωρίζονται. (13) Ἀπελθόντα δ' ἐκ τῆς ἐντελεχείας οὐ δῆλον πότερόν ποτέ εἰσιν ἢ οὐκ εἰσίν, ἀλλ' ἀεὶ λέγονται καὶ γνωρίζονται τῷ καθόλου λόγῳ. Ἡ δ' ὕλη ἄγνωστος καθ' αὑτήν. Ὕλη δ' ἡ μὲν αἰσθητή ἐστιν ἡ δὲ νοητή, αἰσθητὴ μὲν οἷον χαλκὸς καὶ ξύλον καὶ ὅση κινητὴ ὕλη, νοητὴ δὲ ἡ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑπάρχουσα μὴ ᾗ αἰσθητά, οἷον τὰ μαθηματικά. Πῶς μὲν οὖν ἔχει περὶ ὅλου καὶ μέρους, καὶ περὶ τοῦ προτέρου καὶ ὑστέρου, εἴρηται. (14) Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἀνάγκη ἀπαντᾶν, ὅταν τις ἔρηται πότερον ἡ ὀρθὴ καὶ ὁ κύκλος καὶ τὸ ζῷον πρότερον, ἢ εἰς ἃ διαιροῦνται καὶ ἐξ ὧν εἰσί, τὰ μέρη, ὅτι οὐχ ἁπλῶς. Εἰ μὲν γάρ ἐστι καὶ ἡ ψυχὴ ζῷον ἔμψυχον ἢ ἕκαστον ἢ ἑκάστου, καὶ ὁ κύκλος τὸ κύκλῳ εἶναι, καὶ ἡ ὀρθὴ τὸ ὀρθῇ εἶναι καὶ ἡ οὐσία ἡ τῆς ὀρθῆς, τὶ μὲν καὶ τινὸς φατέον ὕστερον, οἷον τῶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ τινὸς ὀρθῆς (καὶ γὰρ ἡ μετὰ τῆς ὕλης ἡ χαλκῆ ὀρθή, καὶ ἡ ἐν ταῖς γραμμαῖς ταῖς καθ' ἕκαστα)· ἡ δ' ἄνευ ὕλης τῶν μὲν ἐν τῷ λόγῳ ὑστέρα, τῶν δ' ἐν τῷ καθ' ἕκαστα μορίων προτέρα. Ἁπλῶς δ' οὐ φατέον. Εἰ δ' ἑτέρα καὶ μή ἐστιν ἡ ψυχὴ ζῷον, καὶ οὕτω τὰ μὲν φατέον τὰ δ' οὐ φατέον, ὥσπερ εἴρηται.

in materiam, posteriores: quæcumque vero ut rationis, et secundum rationem substantiæ, priores, aut omnes, aut aliquæ. (10) Quoniam vero animalium anima (hoc enim substantia animati) est secundum rationem et speciem substantia, et quod quid erat esse tali corpori (cujusque namque pars, si probe definiatur, non sine eo opere definiatur, quod sine sensu non exsistet): sane partes ejus priores, aut omnes, aut aliquæ, toto animali: et de unoquoque similiter: corpus vero et ejus partes, posteriores hac substantia, et dividitur in eas, ut in materiam, non ipsa substantia, sed totum. (11) Toto itaque quodammodo quidem priores sunt hæ, quodammodo vero non: quandoquidem nec esse possunt separatæ. Non enim qui quomodocunque se habet digitus, animalis est; sed æquivocus etiam qui mortuus est. Quædam vero simul, quæcumque principales, et in qua prima, ratio et substantia: utputa, si hæc cor, aut cerebrum est: nihil enim differt, utra talis sit. Homo vero, et equus, et quæ ita se habent, in singularibus sunt: universale vero substantia non est, sed totum quiddam ex hac ratione et hac materia tanquam universali: singulare vero ex ultima materia, jam Socrates est; et de ceteris, similiter. (12) Pars itaque etiam speciei est (speciem autem dico, quod quid erat esse), et totius, quod ex specie et materia est, et ipsius materiæ: sed rationis partes, quæ speciei solum, sunt; ratio vero, est ipsius universalis. Circulum namque esse et circulus, et animam esse et anima, idem est. Totius vero jam ut circuli hujus, singularium alicujus sensibilis, aut intelligibilis (dico autem intelligibiles quidem, ut mathematicos, sensibiles vero, ut æneos et ligneos), horum, inquam, non est definitio, sed intellectione aut sensu cognoscuntur. (13) Quum vero abeant ab actu, non est manifestum utrum sint aliquando, an non sint: tamen semper dicuntur et cognoscuntur universali ratione. Materia vero per se ipsam incognita. Materia autem, quædam sensibilis, quædam intelligibilis: sensibilis quidem, ut æs, et lignum, et quæcumque mobilis materia; intelligibilis vero, quæ in sensibilibus exsistit, non prout sensibilia, utputa ipsa mathematica. De toto igitur, et parte, ac priore et posteriore, quomodo se habeant, dictum est. (14) Ad interrogationem vero necesse est occurrere, quum quis interroget, utrum rectus angulus et circulus, et animal, priora, an in quas dividuntur, et ex quibus sunt, partes, quod non simpliciter. Nam si anima est animal animatum, aut unumquodque, aut uniuscujusque, et circulus circulum esse, et rectus rectum esse, substantia quoque recti, aliquid quidem ot aliquo posterius dicendum est, utputa iis quæ in ratione et aliquo recto (etenim qui cum materia æneus rectus, et qui in singularibus lineis): qui vero absque materia, iis quidem quæ in ratione sunt, posterior, partibus vero quæ in singulari sunt, prior est. Simpliciter vero non est dicendum: sed si diversa est, et non est anima animal, sic etiam quasdam dicendum, quasdam non dicendum, ut dictum est.

CAP. XI.

Ἀπορεῖται δ' εἰκότως καὶ ποῖα τοῦ εἴδους μέρη καὶ ποῖα οὔ, ἀλλὰ τοῦ συνειλημμένου. Καίτοι τούτου μὴ δήλου ὄντος οὐκ ἔστιν ὁρίσασθαι ἕκαστον. Τοῦ γὰρ καθόλου καὶ τοῦ εἴδους ὁ ὁρισμός· ποῖα οὖν ἐστὶ τῶν μερῶν ὡς ὕλη καὶ ποῖα οὔ, ἐὰν μὴ ᾖ φανερά, οὐδὲ ὁ λόγος ἔσται φανερὸς ὁ τοῦ πράγματος. (2) Ὅσα μὲν οὖν φαίνεται ἐπιγιγνόμενα ἐφ' ἑτέρων τῷ εἴδει, οἷον κύκλος ἐν χαλκῷ καὶ λίθῳ καὶ ξύλῳ, ταῦτα μὲν δῆλα εἶναι δοκεῖ ὅτι οὐθὲν τῆς τοῦ κύκλου οὐσίας ὁ χαλκὸς οὐδ' ὁ λίθος διὰ τὸ χωρίζεσθαι αὐτῶν. Ὅσα δὲ μὴ ὁρᾶται χωριζόμενα, οὐθὲν μὲν κωλύει ὁμοίως ἔχειν τούτοις, ὥσπερ κἂν εἰ οἱ κύκλοι πάντες ἑωρῶντο χαλκοῖ (οὐθὲν γὰρ ἂν ἧττον ἦν ὁ χαλκὸς οὐθὲν τοῦ εἴδους), χαλεπὸν δὲ ἀφελεῖν τοῦτο τῇ διανοίᾳ. Οἷον τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ἀεὶ ἐν σαρξὶ φαίνεται καὶ ὀστοῖς καὶ τοῖς τοιούτοις μέρεσιν· ἆρ' οὖν καὶ ἐστὶ ταῦτα μέρη τοῦ εἴδους καὶ τοῦ λόγου; ἢ οὔ, ἀλλ' ὕλη„ ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ καὶ ἐπ' ἄλλων ἐπιγίγνεσθαι ἀδυνατοῦμεν χωρίσαι. (3) Ἐπεὶ δὲ τοῦτο δοκεῖ μὲν ἐνδέχεσθαι, ἄδηλον δὲ πότε, ἀποροῦσί τινες ἤδη καὶ ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ τριγώνου, ὡς οὐ προσῆκον γραμμαῖς ὁρίζεσθαι καὶ τῷ συνεχεῖ, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὁμοίως λέγεσθαι ὡσανεὶ σάρκες ἢ ὀστᾶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ χαλκὸς καὶ λίθος τοῦ ἀνδριάντος· καὶ ἀνάγουσι πάντα εἰς τοὺς ἀριθμούς, καὶ γραμμῆς τὸν λόγον τὸν τῶν δύο εἶναί φασιν. (4) Καὶ τῶν τὰς ἰδέας λεγόντων οἱ μὲν αὐτογραμμὴν τὴν δυάδα, οἱ δὲ τὸ εἶδος τῆς γραμμῆς· ἔνια μὲν γὰρ εἶναι ταὐτὰ τὸ εἶδος καὶ οὗ τὸ εἶδος, οἷον δυάδα καὶ τὸ εἶδος δυάδος· ἐπὶ γραμμῆς δὲ οὐκέτι. (5) Συμβαίνει δὴ ἕν τε πολλῶν εἶδος εἶναι, ὧν τὸ εἶδος φαίνεται ἕτερον, ὅπερ καὶ τοῖς Πυθαγορείοις συνέβαινεν· καὶ ἐνδέχεται ἓν πάντων ποιεῖν αὐτὸ εἶδος, τὰ δ' ἄλλα μὴ εἴδη· καίτοι οὕτως ἓν πάντα ἔσται. (6) Ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ ἀπορίαν τὰ περὶ τοὺς ὁρισμούς, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, εἴρηται. Διὸ καὶ τὸ πάντ' ἀνάγειν οὕτω καὶ ἀφαιρεῖν τὴν ὕλην περίεργον· ἔνια γὰρ ἴσως τόδ' ἐν τῷδ' ἐστίν, ἢ ὡδὶ ταδὶ ἔχοντα. Καὶ ἡ παραβολὴ ἡ ἐπὶ τοῦ ζῴου, ἣν εἰώθει λέγειν Σωκράτης ὁ νεώτερος, οὐ καλῶς ἔχει· ἀπάγει γὰρ ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς, καὶ ποιεῖ ὑπολαμβάνειν ὡς ἐνδεχόμενον εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἄνευ τῶν μερῶν, ὥσπερ ἄνευ τοῦ χαλκοῦ τὸν κύκλον. Τὸ δ' οὐχ ὅμοιον· αἰσθητὸν γάρ τι τὸ ζῷον, καὶ ἄνευ κινήσεως οὐκ ἔστιν ὁρίσασθαι, διὸ οὐδ' ἄνευ τῶν μερῶν ἐχόντων πῶς. Οὐ γὰρ πάντως τοῦ ἀνθρώπου μέρος ἡ χείρ, ἀλλ' ἡ δυναμένη τὸ ἔργον ἀποτελεῖν, ὥστε ἔμψυχος οὖσα· μὴ ἔμψυχος δὲ οὐ μέρος. (7) Περὶ δὲ τὰ μαθηματικά, διὰ τί οὐκ εἰσὶ μέρη οἱ λόγοι τῶν λόγων, οἷον τοῦ κύκλου τὰ ἡμικύκλια; οὐ γάρ ἐστιν αἰσθητὰ ταῦτα. Ἢ οὐθὲν διαφέρει· ἔσται γὰρ ὕλη ἐνίων καὶ μὴ αἰσθητῶν, καὶ παντὸς [γὰρ ὕλη τίς ἐστιν] ὃ μή ἐστι τί ἦν εἶναι [καὶ εἶδος αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἀλλὰ τόδε τι]. Κύκλου μὲν οὖν οὐκ ἔσται τοῦ καθόλου, τῶν δὲ καθ' ἕκαστα ἔσται μέρη

Merito autem dubitatur etiam quænam speciei sint partes, quæ vero non, sed ejus quod simul sumitur. Atqui hoc si non est manifestum, non licet definire unumquodque. Universalis etenim et speciei definitio est. Quæ igitur partium ut materia sunt, et quæ non, si non sint manifestæ, nec ratio rei manifesta erit. (2) Quæcumque igitur apparent advenientia in diversis specie, ut circulus in ære, ligno et lapide, hæc quidem manifesta esse videntur : quod nihil substantiæ circuli æs, neque lapis est, propterea quod ab eis separetur. Quæ vero non videntur separari, nihil quidem prohibet similiter his se habere, quemadmodum si circuli omnes viderentur ænei (nihilo enim minus æs non sit ipsius speciei) : difficile tamen est, hoc mente auferre : utputa, species hominis semper in carnibus et ossibus et talibus partibus apparet. Utrum igitur sunt hæc partes speciei, et rationis, an non, sed materia? Verum quoniam non adveniunt etiam in aliis, non possumus separare. (3) Quum autem hoc videatur quidem contingere, quando vero, non sit manifestum, quidam etiam de circulo et triangulo dubitant, tanquam non conveniat lineis et continuo definiri : sed hæc omnia similiter dici, sicuti carnes aut ossa hominis, et æs et lapis circuli : et cuncta referunt ad numeros, et lineæ rationem, eamque duorum esse dicunt. (4) Eorum etiam, qui ideas dicunt, quidam ipsam lineam, dualitatem, quidam lineæ speciem : quædam etenim eadem esse speciem, et cujus species, utputa dualitatis, et dualitatis speciem : in linea vero non est. (5) Accidit itaque et unam multorum speciem esse, quorum species videtur diversa; quod etiam Pythagoricis accidebat : et contingit unam omnium facere ipsam speciem, cetera vero non species : at hoc modo unum omnia erunt. (6) Quod itaque habent aliquam dubitationem ea quæ circa definitiones sunt, et quam ob causam, dictum est. Quare cuncta ita reducere, et auferre materiam, supervacaneum est. Quædam namque fortasse, hoc in hoc sunt, aut sic hæc habentia. Et comparatio de animali, quam junior Socrates dicere solebat, non bene se habet : abducit enim a vero, et opinari facit, tanquam contingeret hominem sine partibus esse, quemadmodum absque ære circulum. Hoc autem non est simile : etenim sensibile quiddam animal est, et absque motu definiri non potest. Quare neque sine partibus quodam modo se habentibus. Non enim omnino pars hominis est manus, sed illa, quæ potest opus perficere : quare animata exsistens; non animata vero non est pars. (7) Circa mathematica vero, cur rationes non sunt partes rationum? ut circuli semicirculi. Hæc enim non sunt sensibilia. Aut nihil refert : erit namque quorundam, etiam non sensibilium, materia, et omnis quod non est quid erat esse. Circuli itaque universalis quidem non erunt, singularium vero erunt hæ partes, ut prius dictum

ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται πρότερον· ἔστι γὰρ ἡ ὕλη ἡ μὲν αἰσθητὴ ἡ δὲ νοητή. (8) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ οὐσία ἡ πρώτη, τὸ δὲ σῶμα ὕλη, ὁ δ' ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῷον τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὡς καθόλου· Σωκράτης δὲ καὶ Κορίσκος, εἰ μὲν καὶ ἡ ψυχή, διττόν· οἱ μὲν γὰρ ὡς ψυχήν, οἱ δ' ὡς τὸ σύνολον· εἰ δ' ἁπλῶς ἡ ψυχὴ ἥδε καὶ σῶμα τόδε„ ὥσπερ τὸ καθόλου [τε] καὶ τὸ καθ' ἕκαστον. (9) Πότερον δ' ἔστι παρὰ τὴν ὕλην τῶν τοιούτων οὐσιῶν τις ἄλλη, καὶ δεῖ ζητεῖν οὐσίαν αὐτῶν ἑτέραν τινὰ οἷον ἀριθμοὺς ἤ τι τοιοῦτον, σκεπτέον ὕστερον. Τούτου γὰρ χάριν καὶ περὶ τῶν αἰσθητῶν οὐσιῶν πειρώμεθα διορίζειν, ἐπεὶ τρόπον τινὰ τῆς φυσικῆς καὶ δευτέρας φιλοσοφίας ἔργον ἡ περὶ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας θεωρία· οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς ὕλης δεῖ γνωρίζειν τὸν φυσικόν, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ τὸν λόγον, καὶ μᾶλλον. (10) Ἐπὶ δὲ τῶν ὁρισμῶν πῶς μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ, καὶ διὰ τί εἷς λόγος ὁ ὁρισμός, δῆλον γὰρ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἕν, τὸ δὲ πρᾶγμα τίνι ἕν, μέρη γε ἔχον, σκεπτέον ὕστερον.

11. Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ πῶς αὐτὸ καθ' αὑτό, καθόλου περὶ παντὸς εἴρηται, καὶ διὰ τί τῶν μὲν ὁ λόγος ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι ἔχει τὰ μόρια τοῦ ὁριζομένου, τῶν δ' οὔ, καὶ ὅτι ἐν μὲν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ τὰ οὕτω μόρια ὡς ὕλη οὐκ ἐνέσται. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐκείνης μόρια τῆς οὐσίας ἀλλὰ τῆς συνόλης· ταύτης δέ γ' ἔστι πως λόγος καὶ οὐκ ἔστιν. Μετὰ μὲν γὰρ τῆς ὕλης οὐκ ἔστιν (ἀόριστον γάρ), κατὰ τὴν πρώτην δ' οὐσίαν ἔστιν, οἷον ἀνθρώπου ὁ τῆς ψυχῆς λόγος. Ἡ οὐσία γάρ ἐστι τὸ εἶδος τὸ ἐνόν, ἐξ οὗ καὶ τῆς ὕλης ἡ σύνολος λέγεται οὐσία, οἷον ἡ κοιλότης· ἐκ γὰρ ταύτης καὶ τῆς ῥινὸς σιμὴ ῥὶς καὶ ἡ σιμότης ἐστί· δὶς γὰρ ἐν τούτοις ὑπάρξει ἡ ῥίς. Ἐν δὲ τῇ συνόλῳ οὐσίᾳ, οἷον ῥινὶ σιμῇ ἢ Καλλίᾳ, ἐνέσται καὶ ἡ ὕλη. (12) Καὶ ὅτι τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἕκαστον ἐπὶ τινῶν μὲν ταὐτόν, ὥσπερ ἐπὶ τῶν πρώτων οὐσιῶν, οἷον καμπυλότης καὶ καμπυλότητι εἶναι, εἰ πρώτη ἐστίν (λέγω δὲ πρώτην ἣ μὴ λέγεται τῷ ἄλλο ἐν ἄλλῳ εἶναι καὶ ὑποκειμένῳ ὡς ὕλῃ)· ὅσα δ' ὡς ὕλη ἢ ὡς συνειλημμένα τῇ ὕλῃ, οὐ ταὐτό, οὐδ' [ὅσα] κατὰ συμβεβηκὸς ἕν, οἷον ὁ Σωκράτης καὶ τὸ μουσικόν· ταῦτα γὰρ ταὐτὰ κατὰ συμβεβηκός.

est. Est etenim materia, quædam sensibilis, quædam intellectualis. (8) Manifestum autem est, quod anima quidem substantia prima, corpus vero materia : homo vero, vel animal, quod ex ambobus ut universale. Socrates vero, et Coriscus, si anima quidem, duplex. Hi enim ut animam dicent, alii autem ut ipsum totum. Quodsi simpliciter anima hæc, et hoc corpus, quemadmodum universale, etiam singulare. (9) Utrum autem præter materiam, hujuscemodi substantiarum sit aliqua alia, et oporteat quærere substantiam eorum aliquam aliam, utputa numeros, aut aliquid tale, posterius considerandum est. Hujus enim gratia et de sensibilibus substantiis definire tentamus : quandoquidem quodam modo physicæ et secundæ philosophiæ opus est, ea quæ circa sensibiles substantias speculatio est. Non enim solum de materia physicum cognoscere oportet, sed etiam de ea quæ secundum rationem, et magis. (10) In definitionibus vero, quo modo partes, quæ in ratione sunt, et cur una ratio, definitio, (patet etenim quod res una,) res autem quomodo una, partes quidem habens, postea considerandum est.

11. Quid igitur sit quod quid erat esse, et quomodo ipsum per se ipsum, universaliter de omni dictum est : et cur quorundam ratio ipsius quid erat esse, habeat definiti partes, quorundam non : et quod in ratione quidem substantiæ, quæ ita partes sunt, ut materia non inerunt : non enim sunt illius substantiæ partes, sed totius. Hujus vero est quodam modo ratio, et non est. Cum materia namque non est : indefinitum etenim : secundum primam autem substantiam est, ut hominis, animæ ratio. Substantia enim est species quæ inest, ex qua et materia tota dicitur substantia, ut concavitas : ex hac enim, et naso, simus nasus, et simitas est : bis namque in his inerit nasus. In tota vero substantia, ut naso simo, aut Callia, inerit etiam materia. (12) Et quod quid erat esse, et unumquodque in quibusdam quidem idem est, ut in primis substantiis, utputa curvitas, et curvitatem esse, si prima est (dico autem primam, quæ non dicitur eo quod aliud in alio sit, et subjecto ut materia) : quæcumque vero ut materia, vel ut simul cum materia sumpta sunt, non idem, neque quæ secundum accidens unum, uti Socrates, et musicum : hæc enim secundum accidens, eadem sunt.

CAP. XII.

Νῦν δὲ λέγωμεν πρῶτον, ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς περὶ ὁρισμοῦ μὴ εἴρηται· ἡ γὰρ ἐν ἐκείνοις ἀπορία λεχθεῖσα πρὸ ἔργου τοῖς περὶ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγοις. Λέγω δὲ ταύτην τὴν ἀπορίαν, διὰ τί ποτε ἕν ἐστιν οὗ τὸν λόγον ὁρισμὸν εἶναί φαμεν, οἷον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῷον δίπουν· ἔστω γὰρ οὗτος αὐτοῦ λόγος. (2) Διὰ τί δὴ τοῦτο ἕν ἐστιν ἀλλ' οὐ πολλά, ζῷον καὶ δίπουν; ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἄνθρωπος καὶ λευκὸν πολλὰ μέν ἐστιν, ὅταν μὴ ὑπάρχῃ θατέρῳ θάτερον, ἓν δέ, ὅταν ὑπάρχῃ καὶ πάθῃ τι τὸ ὑποκείμενον ὁ ἄνθρωπος· τότε γὰρ ἓν γίγνεται καὶ ἔστιν ὁ λευκὸς ἄνθρωπος. Ἐνταῦθα δ' οὐ μετέχει θατέρου θάτερον· τὸ γὰρ γένος οὐ δοκεῖ μετέ-

Nunc autem primo dicamus, quatenus in Analyticis de definitione non est dictum : dubitatio enim, quæ in illis dicta est, proderit rationibus de substantia. Dico autem hanc dubitationem, quare unum est definitum, cujus rationem definitionem esse dicimus : ut hominis animal bipes; sit namque hæc ejus ratio. (2) Cur igitur hoc unum est, non autem multa, animal et bipes? homo enim et album, multa quidem sunt, quum non insint alterum alteri : unum vero, quum insint, et subjectum, ut homo, aliquid patiatur. Tunc enim albus homo unum fit, et est. Hic vero non est alterum alterius particeps : genus etenim non videtur particeps esse differentiarum. Simul namque contrariorum

χειν τῶν διαφορῶν· ἅμα γὰρ ἂν τῶν ἐναντίων τὸ αὐτὸ μετεῖχεν· αἱ γὰρ διαφοραὶ ἐναντίαι, αἷς διαφέρει τὸ γένος. Εἰ δὲ καὶ μετέχει, ὁ αὐτὸς λόγος, εἴπερ εἰσὶν αἱ διαφοραὶ πλείους, οἷον πεζόν, δίπουν, ἄπτερον. Διὰ τί γὰρ ταῦθ' ἓν ἀλλ' οὐ πολλά; οὐ γὰρ ὅτι ἐνυπάρχει· οὕτω μὲν γὰρ ἐξ ἁπάντων ἔσται ἕν. Δεῖ δέ γε ἓν εἶναι ὅσα ἐν τῷ ὁρισμῷ· ὁ γὰρ ὁρισμὸς λόγος τίς ἐστιν εἷς καὶ οὐσίας, ὥσθ' ἑνός τινος δεῖ αὐτὸν εἶναι λόγον· καὶ γὰρ ἡ οὐσία ἕν τι καὶ τόδε τι σημαίνει, ὥς φαμέν. (3) Δεῖ δ' ἐπισκοπεῖν πρῶτον περὶ τῶν κατὰ τὰς διαιρέσεις ὁρισμῶν. Οὐθὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἐν τῷ ὁρισμῷ πλήν τό τε πρῶτον λεγόμενον γένος καὶ αἱ διαφοραί· τὰ δ' ἄλλα γένη ἐστὶ τό τε πρῶτον καὶ μετὰ τούτου αἱ συλλαμβανόμεναι διαφοραί, οἷον τὸ πρῶτον ζῷον, τὸ δ' ἐχόμενον ζῷον δίπουν, καὶ πάλιν ζῷον δίπουν ἄπτερον· ὁμοίως δὲ κἂν διὰ πλειόνων λέγηται. Ὅλως δ' οὐθὲν διαφέρει διὰ πολλῶν ἢ δι' ὀλίγων λέγεσθαι, ὥστ' οὐδὲ δι' ὀλίγων ἢ διὰ δυοῖν· τοῖν δυοῖν δὲ τὸ μὲν διαφορὰ τὸ δὲ γένος, οἷον τοῦ ζῷον δίπουν τὸ μὲν ζῷον γένος, διαφορὰ δὲ θάτερον. (4) Εἰ οὖν τὸ γένος ἁπλῶς μὴ ἔστι παρὰ τὰ ὡς γένους εἴδη, ἢ εἰ ἔστι μὲν ὡς ὕλη δ' ἐστίν (ἡ μὲν γὰρ φωνὴ γένος καὶ ὕλη, αἱ δὲ διαφοραὶ τὰ εἴδη καὶ τὰ στοιχεῖα ἐκ ταύτης ποιοῦσιν), φανερὸν ὅτι ὁ ὁρισμός ἐστιν ὁ ἐκ τῶν διαφορῶν λόγος. (5) Ἀλλὰ μὴν καὶ δεῖ γε διαιρεῖσθαι τὴν τῆς διαφορᾶς διαφοράν, οἷον ζῴου διαφορὰ τὸ ὑπόπουν· πάλιν τοῦ ζῴου τοῦ ὑπόποδος τὴν διαφορὰν δεῖ εἰδέναι ᾗ ὑπόπουν. Ὥστ' οὐ λεκτέον τοῦ ὑπόποδος τὸ μὲν πτερωτὸν τὸ δὲ ἄπτερον, ἐάνπερ λέγῃ καλῶς, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀδυνατεῖν ποιήσει τοῦτο· ἀλλ' ἢ τὸ μὲν σχιζόπουν τὸ δ' ἄσχιστον· αὗται γὰρ διαφοραὶ ποδός· ἡ γὰρ σχιζοποδία ποδότης τις. (6) Καὶ οὕτως ἀεὶ βούλεται βαδίζειν ἕως ἂν ἔλθῃ εἰς τὰ ἀδιάφορα. Τότε δ' ἔσονται τοσαῦτα εἴδη ποδὸς ὅσαιπερ αἱ διαφοραί, καὶ τὰ ὑπόποδα ζῷα ἴσα ταῖς διαφοραῖς. (7) Εἰ δὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, φανερὸν ὅτι ἡ τελευταία διαφορὰ ἡ οὐσία τοῦ πράγματος ἔσται καὶ ὁ ὁρισμός, εἴπερ μὴ δεῖ πολλάκις ταὐτὰ λέγειν ἐν τοῖς ὅροις· περίεργον γάρ. Συμβαίνει δέ γε τοῦτο· ὅταν γὰρ εἴπῃ ζῷον ὑπόπουν δίπουν, οὐθὲν ἄλλο εἴρηκεν ἢ ζῷον πόδας ἔχον, δύο πόδας ἔχον· κἂν τοῦτο διαιρῇ τῇ οἰκείᾳ διαιρέσει, πλεονάκις ἐρεῖ καὶ ἰσάκις ταῖς διαφοραῖς. Ἐὰν μὲν δὴ διαφορᾶς διαφορὰ γίγνηται, μία ἔσται ἡ τελευταία τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία· ἐὰν δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον εἰ διαιροῖ τοῦ ὑπόποδος τὸ μὲν λευκὸν τὸ δὲ μέλαν, τοσαῦται ὅσαι ἂν αἱ τομαὶ ὦσιν. (8) Ὥστε φανερὸν ὅτι ὁ ὁρισμὸς λόγος ἐστὶν ὁ ἐκ τῶν διαφορῶν, καὶ τούτων τῆς τελευταίας κατά γε τὸ ὀρθόν. (9) Δῆλον δ' ἂν εἴη, εἴ τις μετατάξειε τοὺς τοιούτους ὁρισμούς, οἷον τὸν τοῦ ἀνθρώπου, λέγων ζῷον δίπουν ὑπόπουν· περίεργον γὰρ τὸ ὑπόπουν εἰρημένου τοῦ δίποδος. Τάξις δ' οὐκ ἔστιν ἐν τῇ οὐσίᾳ· πῶς γὰρ δεῖ νοῆσαι τὸ μὲν ὕστερον τὸ δὲ πρότερον; (10) Περὶ μὲν οὖν τῶν κατὰ τὰς διαιρέσεις ὁρισμῶν τοσαῦτα εἰρήσθω τὴν πρώτην, ποῖοί τινές εἰσιν.

idem participaret. Differentiæ namque contrariæ, quibus genus differt. Quodsi etiam participat, eadem ratio est, si differentiæ quidem plures sunt, ut gressivum, bipes, implume. Cur enim unum, sed non multa sunt hæc? non enim quia insunt : sic enim ex omnibus erit unum. Atqui oportet unum esse, quæcumque in definitione sunt. Definitio namque, ratio quædam una, et substantiæ est : quare unius cujuspiam oportet ipsam esse rationem. Etenim substantia, unum quiddam, et quod quid, ut dicimus, significat. (3) Oportet autem primo considerare de iis quæ secundum divisiones sunt, definitionibus. Nihil enim aliud in definitione est, nisi quod primum dicitur genus, et differentiæ. Cetera vero genera sunt, et ipsum primum, et post hoc, quæ comprehenduntur differentiæ : utputa ipsum primum, est animal : consequens vero, animal bipes; et rursus, animal bipes implume. Similiter etiam si per plura dicatur. Omnino autem nihil differt, per multa an per pauca dicatur : quare neque per pauca, aut per duo. Duorum vero hoc quidem genus, hoc vero differentia, utputa hujus, animal bipes, animal quidem genus, differentia vero alterum. (4) Si igitur genus simpliciter non est præter eas quæ ut generis species sunt, aut si est quidem, sed tanquam materia est (vox namque genus et materia; differentiæ autem species atque elementa ex hac faciunt) : manifestum est quod definitio est ex differentiis ratio. (5) At vero oportet etiam dividi differentiæ differentiam : utputa animalis differentia est, ut pedes habere. Rursus animalis pedes habentis differentiam scire oportet, prout pedes habet : quare non est dicendum, pedes habentis aliud plumiferum, aliud implume, si bene dicatur; (verum quia non potest, faciet hoc;) sed si aliud fissos, aliud non fissos pedes habens : hæ enim pedis differentiæ sunt. Fissio namque pedum aliqua peditas est. (6) Et sic semper procedi vult, donec ad indifferentia deveniatur. Tum autem tot pedis species erunt, quot differentiæ : et pedes habentia animalia, æqualia differentiis. (7) Si igitur hæc ita se habent, manifestum est quod ultima differentia, rei substantia erit, et definitio, siquidem non oportet crebro eadem in definitionibus dicere : superfluum namque est. Accidit autem hoc.. Quum enim animal pedes habens bipes dicat, nihil aliud dixit, nisi animal pedes habens duos pedes habens. Et si hoc propria divisione dividat, crebro dicet et toties, quot sunt differentiæ. Si igitur differentiæ differentia fiat, una, quæ ultima est, erit species, et substantia. Si autem secundum accidens, ut si dividat habentis pedes aliud album, aliud nigrum, tot quot sunt sectiones. (8) Quare manifestum est quod definitio est ratio quæ ex differentiis est, et ex harum ultima secundum rectum. (9) Patet autem hoc, si quis transponat tales definitiones, utputa hominis, dicens animal bipes habens pedes : superfluum enim est, habens pedes, dicto bipede. Ordo vero non est in substantia. Quonam enim modo intelligere oportet, hoc quidem prius, illud vero posterius? (10) Hactenus igitur de definitionibus, quæ secundum divisiones fiunt, quales quædam sunt, primum dictum esto.

CAP. XIII.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς οὐσίας ἡ σκέψις ἐστί, πάλιν ἐπανέλθωμεν. Λέγεται δ' ὥσπερ τὸ ὑποκείμενον οὐσία εἶναι καὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ ἐκ τούτων, καὶ τὸ καθόλου. Περὶ μὲν οὖν τοῖν δυοῖν εἴρηται· καὶ γὰρ περὶ τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ τοῦ ὑποκειμένου, ὅτι διχῶς ὑπόκειται, ἢ τόδε τι ὄν, ὥσπερ τὸ ζῷον τοῖς πάθεσιν, ἢ ὡς ἡ ὕλη τῇ ἐντελεχείᾳ. (2) Δοκεῖ δὲ καὶ τὸ καθόλου αἴτιόν τισιν εἶναι μάλιστα, καὶ εἶναι ἀρχὴ τὸ καθόλου· διὸ ἐπέλθωμεν καὶ περὶ τούτου. Ἔοικε γὰρ ἀδύνατον εἶναι οὐσίαν εἶναι ὁτιοῦν τῶν καθόλου λεγομένων. Πρώτη μὲν γὰρ οὐσία ἴδιος ἑκάστῳ ἢ οὐχ ὑπάρχει ἄλλῳ, τὸ δὲ καθόλου κοινόν· τοῦτο γὰρ λέγεται καθόλου ὃ πλείοσιν ὑπάρχειν πέφυκεν. (3) Τίνος οὖν οὐσία τοῦτ' ἔσται; ἢ γὰρ ἁπάντων ἢ οὐθενός. Ἁπάντων δ' οὐχ οἷόντε· ἑνὸς δ' εἰ ἔσται, καὶ τἆλλα τοῦτ' ἔσται· ὧν γὰρ μία ἡ οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ἕν, καὶ αὐτὰ ἕν. (4) Ἔτι οὐσία λέγεται τὸ μὴ καθ' ὑποκειμένου, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται ἀεί. Ἀλλ' ἆρα οὕτω μὲν οὐκ ἐνδέχεται ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, ἐν τούτῳ δὲ ἐνυπάρχειν, οἷον τὸ ζῷον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ; Οὐκοῦν δῆλον ὅτι ἔστι τις αὐτοῦ λόγος. Διαφέρει δ' οὐθὲν οὐδ' εἰ μὴ πάντων λόγος ἐστὶ τῶν ἐν τῇ οὐσίᾳ· οὐθὲν γὰρ ἧττον οὐσία τοῦτ' ἔσται τινός, ὡς ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἀνθρώπου ἐν ᾧ ὑπάρχει. Ὥστε τὸ αὐτὸ συμβήσεται πάλιν· ἔσται γὰρ (οὐσία) ἐκείνου οὐσία, οἷον τὸ ζῷον, ἐν ᾧ ὡς ἴδιον ὑπάρχει. (5) Ἔτι δὲ καὶ ἀδύνατον καὶ ἄτοπον τὸ τόδε καὶ οὐσίαν, εἰ ἔστιν ἔκ τινων, μὴ ἐξ οὐσιῶν εἶναι μηδ' ἐκ τοῦ τόδε τι, ἀλλ' ἐκ ποιοῦ· πρότερον γὰρ ἔσται μὴ οὐσία τε καὶ τὸ ποιὸν οὐσίας τε καὶ τοῦ τόδε. Ὅπερ ἀδύνατον· οὔτε λόγῳ γὰρ οὔτε χρόνῳ οὔτε γενέσει οἷόντε τὰ πάθη τῆς οὐσίας εἶναι πρότερα· ἔσται γὰρ χωριστά. Ἔτι τῷ Σωκράτει οὐσίᾳ ἐνυπάρξει οὐσία, ὥστε δυοῖν ἔσται οὐσία. (6) Ὅλως δὲ συμβαίνει, εἰ ἔστιν οὐσία ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅσα οὕτω λέγεται, μηθὲν τῶν ἐν τῷ λόγῳ εἶναι μηθενὸς οὐσίαν, μηδὲ χωρὶς ὑπάρχειν αὐτῶν μηδ' ἐν ἄλλῳ, λέγω δ' οἷον οὐκ εἶναί τι ζῷον παρὰ τὰ τινά, οὐδ' ἄλλο τῶν ἐν τοῖς λόγοις οὐθέν. (7) Ἔκ τε δὴ τούτων θεωροῦσι φανερὸν ὅτι οὐθὲν τῶν καθόλου ὑπαρχόντων οὐσία ἐστί, καὶ ὅτι οὐθὲν σημαίνει τῶν κοινῇ κατηγορουμένων τόδε τι, ἀλλὰ τοιόνδε. Εἰ δὲ μή, ἄλλα τε πολλὰ συμβαίνει καὶ ὁ τρίτος ἄνθρωπος. (8) Ἔτι δὲ καὶ ὧδε δῆλον. Ἀδύνατον γὰρ οὐσίαν ἐξ οὐσιῶν εἶναι ἐνυπαρχουσῶν ὡς ἐντελεχείᾳ· τὰ γὰρ δύο οὕτως ἐντελεχείᾳ οὐδέποτε ἓν ἐντελεχείᾳ, ἀλλ' ἐὰν δυνάμει δύο ᾖ, ἔσται ἕν, οἷον ἡ διπλασία ἐκ δύο ἡμίσεων δυνάμει γε· ἡ γὰρ ἐντελέχεια χωρίζει. Ὥστε εἰ ἡ οὐσία ἕν, οὐκ ἔσται ἐξ οὐσιῶν ἐνυπαρχουσῶν, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὃν λέγει Δημόκριτος ὀρθῶς· ἀδύνατον γὰρ εἶναί φησιν ἐκ δύο ἓν ἢ ἐξ ἑνὸς δύο γενέσθαι· τὰ γὰρ μεγέθη τὰ ἄτομα τὰς οὐσίας ποιεῖ. (9) Ὁμοίως τοίνυν δῆλον ὅτι καὶ ἐπ' ἀριθμοῦ ἕξει, εἴπερ ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς σύνθεσις μονάδων, ὥσπερ λέγεται ὑπό τινων· ἢ γὰρ

Quum autem de substantia consideratio sit, rursus redeamus. Dicitur autem sicuti subjectum substantia esse, et quod quid erat esse, et quod ex his, et universale. De duobus itaque dictum est : etenim de quid erat esse, et de subjecto, quod dupliciter subjicitur, aut hoc quid exsistens, ut animal passionibus, aut ut materia actui. (2) Videtur autem etiam universale causa quibusdam esse maxime, ac esse principium ipsum universale. Quare de hoc etiam tractemus. Videtur namque impossibile, substantiam esse quodcumque eorum quæ universaliter dicuntur. Primum enim substantia uniuscujusque, quæ propria cujusque est, quæ alii non inest : universale vero commune. Hoc enim dicitur universale, quod pluribus natura aptum est inesse. (3) Cujus igitur hoc erit substantia? aut enim omnium, aut nullius. Omnium vero non est possibile. Unius autem si erit, cetera quoque hoc erunt. Quorum enim substantia una, et quod quid erat esse unum, ipsa quoque unum sunt. (4) Item substantia dicitur, quod non de subjecto : universale vero de subjecto aliquo dicitur semper. Sed utrum ita quidem non contingit, ut quod quid erat esse, in ipso autem inesse contingit, utputa animal in homine et equo. Patet igitur quod est aliqua ejus ratio. Differt autem nihil, si non omnium ratio est eorum quæ in substantia sunt. Etenim nihilo minus hoc erit substantia alicujus, ut homo hominis, in quo exsistit : quare iterum idem accidet. Erit enim substantia, ut animal, illius, in quo ut proprium exsistit. (5) Item impossibile ac inconveniens est, ipsum quid, et substantiam esse, si ex aliquibus, non ex substantiis, nec ex eo quod quid est, sed ex quali. Prius namque non-substantia et quale erit, quam substantia et quod quid : quod impossibile est. Nec ratione enim, nec tempore, nec generatione, possibile est passiones priores substantiâ esse; essent namque separabiles. Item, Socrati, substantiæ, inerit substantia : quare, duobus erit substantia. (6) Atque omnino, si homo, et quæcumque ita dicuntur, substantia est, accidit nihil eorum quæ in ratione sunt, alicujus substantiam esse, nec sine ipsis exsistere, nec in alio : dico autem, utputa non esse aliquid animal præter aliqua, neque ullum aliud eorum quæ in ratione sunt. (7) Ex his itaque considerantibus patet, nihil eorum quæ universaliter exsistunt, substantiam esse, nihilque eorum quæ communiter prædicantur, hoc quid, sed tale significare. Quodsi non, et alia multa accidunt, ac tertius homo. (8) Item sic quoque patet : impossibile enim est substantiam ex substantiis esse, quæ sic insunt, ut actu. Quæ enim duo sic actu sunt, nunquam unum actu sunt : sed si potentia duo sunt, erunt unum : ut duplum, ex duobus dimidiis potentia : actus namque separat. Quare si substantia unum, non erit ex substantiis inexsistentibus, et secundum hunc modum, quem recte Democritus dicit : impossibile enim ait esse ex duobus unum, aut ex uno duo fieri : magnitudines namque indivisibiles substantias facit. (9) Patet igitur quod similiter et de numero se habebit, si numerus quidem compo-

οὐχ ἓν ἡ δυάς, ἢ οὐκ ἔστι μονὰς ἐν αὐτῇ ἐντελεχείᾳ. (10) Ἔχει δὲ τὸ συμβαῖνον ἀπορίαν. Εἰ γὰρ μήτε ἐκ τῶν καθόλου οἷόντ' εἶναι μηδεμίαν οὐσίαν διὰ τὸ τοιόνδε ἀλλὰ μὴ τόδε τι σημαίνειν, μήτ' ἐξ οὐσιῶν ἐνδέχεται ἐντελεχείᾳ εἶναι μηδεμίαν οὐσίαν σύνθετον, ἀσύνθετον ἂν εἴη οὐσία πᾶσα, ὥστ' οὐδὲ λόγος ἂν εἴη οὐδεμιᾶς οὐσίας. (11) Ἀλλὰ μὴν δοκεῖ γε πᾶσι καὶ ἐλέχθη πάλαι ἢ μόνον εἶναι οὐσίας ὅρον ἢ μάλιστα· νῦν δ' οὐδὲ ταύτης. Οὐδενὸς ἄρ' ἔσται ὁρισμός· ἢ τρόπον μέν τινα ἔσται, τρόπον δέ τινα οὔ. Δῆλον δ' ἔσται τὸ λεγόμενον ἐκ τῶν ὕστερον μᾶλλον.

sitio unitatum est, ut a quibusdam dicitur. Aut enim non est unum dualitas, aut non inest in ea unitas actu. (10) Habet autem quod accidit, dubitationem. Si enim nec ex universalibus possibile est ullam substantiam esse, propterea quod tale, et non hoc quid significant, nec ex substantiis actu contingit ullam substantiam esse compositam, quicquam incompositum erit profecto omnis substantia : quare neque ratio ullius substantiæ erit. (11) At cunctis videtur, et jam dictum est, aut solius substantiæ, aut maxime definitionem esse : nunc vero nec hujus. Nullius igitur definitio erit : aut quodam modo quidem erit, quodam modo non. Manifestum autem, quod dicitur, magis erit ex posterioribus.

CAP. XIV.

Φανερὸν δ' ἐξ αὐτῶν τούτων τὸ συμβαῖνον καὶ τοῖς τὰς ἰδέας λέγουσιν οὐσίας τε καὶ χωριστὰς εἶναι, καὶ ἅμα τὸ εἶδος ἐκ τοῦ γένους ποιοῦσι καὶ τῶν διαφορῶν. Εἰ γὰρ ἔστι τὰ εἴδη, καὶ τὸ ζῷον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ, ἤτοι ἓν καὶ ταὐτὸν τῷ ἀριθμῷ ἐστιν ἢ ἕτερον. Τῷ μὲν γὰρ λόγῳ δῆλον ὅτι ἕν· τὸν γὰρ αὐτὸν διέξεισι λόγον ὁ λέγων ἐν ἑκατέρῳ. (2) Εἰ οὖν ἐστί τις ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' αὑτὸν τόδε τι καὶ κεχωρισμένον, ἀνάγκη καὶ ἐξ ὧν, οἷον τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν, τόδε τι σημαίνειν καὶ εἶναι χωριστὰ καὶ οὐσίας· ὥστε καὶ τὸ ζῷον. (3) Εἰ μὲν οὖν τὸ αὐτὸ καὶ ἓν τὸ ἐν τῷ ἵππῳ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ, ὥσπερ σὺ σαυτῷ, πῶς τὸ ἓν ἐν τοῖς οὖσι χωρὶς ἓν ἔσται, καὶ διὰ τί οὐ καὶ χωρὶς αὑτοῦ ἔσται τὸ ζῷον τοῦτο; (4) Ἔπειτα εἰ μὲν μεθέξει τοῦ δίποδος καὶ τοῦ πολύποδος, ἀδύνατόν τι συμβαίνει· τἀναντία γὰρ ἅμα ὑπάρξει αὐτῷ ἑνὶ καὶ τῷδέ τινι ὄντι. Εἰ δὲ μή, τίς ὁ τρόπος ὅταν εἴπῃ τις τὸ ζῷον εἶναι δίπουν ἢ πεζόν; (5) Ἀλλ' ἴσως σύγκειται καὶ ἅπτεται ἢ μέμικται. Ἀλλὰ πάντα ἄτοπα. Ἀλλ' ἕτερον ἐν ἑκάστῳ. Οὐκοῦν ἄπειρα ὡς ἔπος εἰπεῖν ἔσται ὧν ἡ οὐσία ζῷον· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς ἐκ ζῴου ὁ ἄνθρωπος. (6) Ἔτι πολλὰ ἔσται αὐτὸ τὸ ζῷον· οὐσία τε γὰρ τὸ ἐν ἑκάστῳ ζῷον· οὐ γὰρ κατ' ἄλλο λέγεται. Εἰ δὲ μή, ἐξ ἐκείνου ἔσται ὁ ἄνθρωπος καὶ γένος αὐτοῦ ἐκεῖνο. (7) Καὶ ἔτι ἰδέαι ἅπαντα ἐξ ὧν ὁ ἄνθρωπος. Οὐκοῦν οὐκ ἄλλου μὲν ἰδέα ἔσται ἄλλου δ' οὐσία· ἀδύνατον γάρ. Αὐτὸ ἄρα ζῷον ἕκαστον ἔσται τῶν ἐν τοῖς ζῴοις. (8) Ἔτι ἐκ τίνος τοῦτο καὶ πῶς ἐξ αὐτοζῴου; ἢ πῶς οἷόντε εἶναι τὸ ζῷον ὃ οὐσία, τοῦτο αὐτὸ παρ' αὐτὸ τὸ ζῷον; (9) Ἔτι δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ταὐτά τε συμβαίνει καὶ τούτων ἀτοπώτερα. Εἰ δὴ ἀδύνατον οὕτως ἔχειν, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν εἴδη αὐτῶν οὕτως ὥς τινές φασιν.

Ex iis autem ipsis id etiam patet, quod accidit illis, qui ideas pariter substantias et separatas esse dicunt : et pariter ex genere et differentiis faciunt speciem. Si enim species revera sunt et animal in homine et in equo, aut unum et idem numero sunt, aut alterum : ratione namque patet quod unum : eandem enim exhibebit notionem qui dicit in utroque. (2) Si itaque aliquis homo est ipse per se hoc quid, et separatum, necesse est ut etiam illa ex quibus, sicuti animal, et bipes, hoc quid significent, et separata ac substantiæ sint : quare et ipsum animal. (3) Si idem igitur et unum quiddam in equo et homine, sicuti tibi ipsi, quomodo in separatim exsistentibus idem erit? et cur non etiam absque se ipso erit animal hoc? (4) Deinde si participabit quidem bipede et multipede, impossibile quiddam accidit : contrarja namque simul inerunt ipsi uni et huic quidem enti. Sin minus, quis modus est quum aliquis dicat, animal bipes aut progressivum esse? (5) Sed fortassis componuntur, et tangunt, aut miscentur. At cuncta inconvenientia sunt. Sed diversum in unoquoque est. Infinita igitur (ut ita dicam) erunt, quorum substantia animal est : non enim secundum accidens ex animali homo est. (6) Item multa erit ipsum animal. Nam et substantia animal est, quod in unoquoque est ; non enim secundum aliud dicitur. Quodsi non, ex illo erit homo, et genus ejus, illud. (7) Ac item omnia, ex quibus homo, ideæ. Non igitur alterius quidem idea erit, alterius vero substantia : impossibile namque est. Ipsum ergo animal erit unumquodque eorum quæ in animalibus sunt. (8) Item, ex quonam hoc erit, et quomodo est ex ipso animali? aut quomodo est possibile esse animal, quod substantia est, hoc ipsum præter ipsum animal? (9) Item, in sensibilibus et hæc accidunt, et his absurdiora. Quodsi impossibile est ita se habere, patet quod non sunt eorum ideæ ita, ut quidam aiunt.

CAP. XV.

Ἐπεὶ δ' ἡ οὐσία ἑτέρα τό τε σύνολον καὶ ὁ λόγος (λέγω δ' ὅτι ἡ μὲν οὕτως ἐστὶν οὐσία σὺν τῇ ὕλῃ συνειλημμένος ὁ λόγος, ἡ δ' ὁ λόγος ὅλως), ὅσαι μὲν οὖν οὕτω λέγονται, τούτων μὲν ἔστι φθορά· καὶ γὰρ γένεσις· τοῦ δὲ λόγου οὐκ ἔστιν οὕτως ὥστε φθείρεσθαι· οὐδὲ γὰρ γένεσις (οὐ γὰρ γίγνεται τὸ οἰκίᾳ εἶναι ἀλλὰ τὸ τῇδε τῇ οἰκίᾳ), ἀλλ' ἄνευ γενέσεως

Quum autem substantia altera sit, ipsum scilicet totum, et ratio (dico autem quod illa quidem ita substantia est cum materia simul accepta ratio ; hæc vero ratio simpliciter) : quæcumque igitur illo modo dicuntur, earum quidem est corruptio : nam et generatio : rationis autem non est, ita ut corrumpatur : nec enim generatio est (non enim fit domum esse, sed hanc domum), sed absque generatione

καὶ φθορᾶς εἰσὶ καὶ οὐκ εἰσίν· δέδεικται γὰρ ὅτι οὐθεὶς ταῦτα γεννᾷ οὐδὲ ποιεῖ. (2) Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῶν οὐσιῶν τῶν αἰσθητῶν τῶν καθ' ἕκαστα οὔθ' ὁρισμὸς οὔτ' ἀπόδειξίς ἐστιν, ὅτι ἔχουσιν ὕλης ἧς ἡ φύσις τοιαύτη ὥστ' ἐνδέχεσθαι καὶ εἶναι καὶ μή· διὸ φθαρτὰ πάντα τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῶν. (3) Εἰ οὖν ἥ τ' ἀπόδειξις τῶν ἀναγκαίων καὶ ὁ ὁρισμὸς ἐπιστημονικός, καὶ οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδ' ἐπιστήμην ὁτὲ μὲν ἐπιστήμην ὁτὲ δ' ἄγνοιαν εἶναι, ἀλλὰ δόξα τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, οὕτως οὐδ' ἀπόδειξιν οὐδ' ὁρισμόν, ἀλλὰ δόξα ἐστὶ τοῦ ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη αὐτῶν οὔτε ὁρισμὸς οὔτε ἀπόδειξις. Ἄδηλά τε γὰρ τὰ φθειρόμενα τοῖς ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην, ὅταν ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἀπέλθῃ· καὶ σωζομένων τῶν λόγων ἐν τῇ ψυχῇ τῶν αὐτῶν οὐκ ἔσται οὔτε ὁρισμὸς ἔτι οὔτε ἀπόδειξις. (4) Διὸ δεῖ τῶν πρὸς ὅρον, ὅταν τις ὁρίζηταί τι τῶν καθ' ἕκαστα, μὴ ἀγνοεῖν ὅτι ἀεὶ ἀναιρεῖν ἔστιν· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ὁρίσασθαι. Οὐδὲ δὴ ἰδέαν οὐδεμίαν ἔστιν ὁρίσασθαι· τῶν γὰρ καθ' ἕκαστον ἡ ἰδέα, ὥς φασί, καὶ χωριστή. (5) Ἀναγκαῖον δ' ἐξ ὀνομάτων εἶναι τὸν λόγον. Ὄνομα δ' οὐ ποιήσει ὁ ὁριζόμενος· ἄγνωστον γὰρ ἔσται. Τὰ δὲ κείμενα κοινὰ πᾶσιν. Ἀνάγκη ἄρα ὑπάρχειν καὶ ἄλλῳ ταῦτα· οἷον εἴ τις σὲ ὁρίσαιτο, ζῷον ἐρεῖ ἰσχνὸν ἢ λευκὸν ἢ ἕτερόν τι ὃ καὶ ἄλλῳ ὑπάρξει. (6) Εἰ δέ τις φαίη μηθὲν κωλύειν χωρὶς μὲν πάντα πολλοῖς, ἅμα δὲ μόνῳ τούτῳ ὑπάρχειν, λεκτέον πρῶτον μὲν ὅτι καὶ ἀμφοῖν, οἷον τὸ ζῷον δίπουν τῷ ζῴῳ καὶ τῷ δίποδι. Καὶ τοῦτο ἐπὶ μὲν τῶν ἀϊδίων καὶ ἀνάγκη εἶναι, πρότερά γ' ὄντα καὶ μέρη τοῦ συνθέτου. Ἀλλὰ μὴν καὶ χωριστά, εἴπερ τὸ ἄνθρωπος χωριστόν· ἢ γὰρ οὐθὲν ἢ ἄμφω. (7) Εἰ μὲν οὖν μηθέν, οὐκ ἔσται τὸ γένος παρὰ τὰ εἴδη· εἰ δ' ἔσται, καὶ ἡ διαφορά. Εἶθ' ὅτι πρότερα τῷ εἶναι· ταῦτα δὲ οὐκ ἀνταναιρεῖται. Ἔπειτα δὲ εἰ ἐξ ἰδεῶν αἱ ἰδέαι (ἀσυνθετώτερα γὰρ τὰ ἐξ ὧν), ἔτι ἐπὶ πολλῶν δεήσει κἀκεῖνα κατηγορεῖσθαι ἐξ ὧν ἡ ἰδέα, οἷον τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν. Εἰ δὲ μή, πῶς γνωρισθήσεται; ἔσται γὰρ ἰδέα τις ἣν ἀδύνατον ἐπὶ πλειόνων κατηγορῆσαι ἢ ἑνός. Οὐ δοκεῖ δέ, ἀλλὰ πᾶσα ἰδέα εἶναι μεθεκτή. (8) Ὥσπερ οὖν εἴρηται, λανθάνει ὅτι ἀδύνατον ὁρίσασθαι ἐν τοῖς ἀϊδίοις, μάλιστα δὲ ὅσα μοναχά, οἷον ἥλιος ἢ σελήνη. Οὐ μόνον γὰρ διαμαρτάνουσι τῷ προστιθέναι τοιαῦτα ὧν ἀφαιρουμένων ἔτι ἔσται ἥλιος, ὥσπερ τὸ περὶ γῆν ἰὸν ἢ νυκτικρυφές. Ἂν γὰρ στῇ ἢ ἀεὶ φανῇ, οὐκέτι ἔσται ἥλιος· ἀλλ' ἄτοπον εἰ μή· ὁ γὰρ ἥλιος οὐσίαν τινὰ σημαίνει. (9) Ἔτι ὅσα ἐπ' ἄλλου ἐνδέχεται, οἷον ἐὰν ἕτερος γένηται τοιοῦτος, δῆλον ὅτι ἥλιος ἔσται. Κοινὸς ἄρα ὁ λόγος. Ἀλλ' ἦν τῶν καθ' ἕκαστα ὁ ἥλιος, ὥσπερ Κλέων ἢ Σωκράτης, ἐπεὶ διὰ τί οὐδεὶς ὅρον ἐκφέρει αὐτῶν ἰδέας; γένοιτο γὰρ ἂν δῆλον πειρωμένων ὅτι ἀληθὲς τὸ νῦν εἰρημένον.

et corruptione sunt, et non sunt. Ostensum est enim quod nullus hæc generat, neque facit. (2) Propterea etiam substantiarum sensibilium singularium neque definitio, neque demonstratio est, eo quod habent materiam, cujus natura talis est, ut et esse et non esse contingat : quare corruptibilia sunt omnia singularia earum. (3) Si igitur demonstratio et definitio scientifica necessariorum est, et non contingit, sicuti neque scientiam, quandoque scientiam quandoque ignorantiam esse, sed quod tale est, opinio est ; ita neque demonstrationem neque definitionem ; sed opinio est ejus quod contingit et aliter se habere : patet quod neque demonstratio neque definitio eorum est. Corruptibilia namque non sunt manifesta iis qui scientiam habent, quum a sensu abcesserint : et rationibus eisdem in animo salvis, non erit amplius neque definitio, neque demonstratio. (4) Quare quod ad definitionem attinet, si quis quicquam singularium definiat, oportet non ignorare, quod semper hoc perimi potest : non enim contingit definire. Nec ullam ideam est definire : singularium enim, ut aiunt, idea est, et separata. (5) Necessarium autem ex nominibus rationem esse. Nomen vero non faciet, qui definit : ignotum enim erit. Quæ vero posita sunt, omnibus communia sunt. Necesse est igitur, etiam alii talia inesse. Velut si quis te definiat, animal dicet gracile, aut album, aut aliquid aliud, quod et in alio erit. (6) Quodsi quis dicat, nihil prohibere separatim quidem omnia multis, simul vero huic soli inesse, primum quidem dicendum est quod etiam ambobus, ut animal bipes animali et bipedi. Et hoc in sempiternis quidem etiam necesse est esse, quum priora exsistant, et partes sint compositi. At vero etiam separabilia, si hoc quidem, quod homo, separabile. Nam aut nullum, aut ambo. (7) Si igitur nullum, non erit genus præter species. Quodsi erit, etiam differentia. Deinde quoniam priora ipso esse : hæc vero non vicissim perimuntur. Deinde si ex ideis ideæ : minus enim composita sunt ex quibus. Item, de multis oportebit etiam illa prædicari, ex quibus idea, ut animal et bipes. Quodsi non, quomodo scietur? Erit namque aliqua idea, quam impossibile est de pluribus prædicari, quam de uno. Non videtur autem : sed omnis idea videtur esse participabilis. (8) Quemadmodum igitur dictum est, latet quod impossibile est in perpetuis definire, maxime vero quæcumque unica sunt, ut sol, aut luna. Non solum enim in hoc peccant, quod talia addunt, quibus ablatis, adhuc erit sol, utputa quod circuit terram, aut quod nocte absconditur; (si enim steterit aut semper apparuerit, non erit amplius sol;) sed inconveniens est, si non. Sol enim substantiam quandam significat. (9) Item, quæcumque in alio contingunt, veluti si alter fiat talis, patet quod erit sol. Communis ergo ratio. At sol singularium erat, sicut Cleon, aut Socrates. Ceterum cur nemo eorum definitionem profert ideæ? fiet enim profecto manifestum tentantibus, verum esse, quod nunc dictum est.

CAP. XVI.

Φανερὸν δ' ὅτι καὶ τῶν δοκουσῶν εἶναι οὐσιῶν αἱ πλεῖσται δυνάμεις εἰσί, τά τε μόρια τῶν ζῴων· οὐθὲν γὰρ κεχωρισμένον αὐτῶν ἐστίν· ὅταν δὲ χωρισθῇ, καὶ τότε ὄντα ὡς ὕλη πάντα καὶ γῆ καὶ πῦρ καὶ ἀήρ· οὐθὲν γὰρ αὐτῶν ἕν ἐστιν, ἀλλ' οἷον σωρὸς πρὶν ἢ πεφθῇ καὶ γένηταί τι ἐξ αὐτῶν ἕν. (2) Μάλιστα δ' ἄν τις τὰ τῶν ἐμψύχων ὑπολάβοι μόρια καὶ τὰ τῆς ψυχῆς πάρεγγυς ἄμφω γίγνεσθαι ὄντα καὶ ἐντελεχείᾳ καὶ δυνάμει, τῷ ἀρχὰς ἔχειν κινήσεως ἀπό τινος ἐν ταῖς καμπαῖς· διὸ ἔνια ζῷα διαιρούμενα ζῇ. Ἀλλ' ὅμως δυνάμει πάντ' ἔσται, ὅταν ᾖ ἓν καὶ συνεχὲς φύσει, ἀλλὰ μὴ βίᾳ ἢ συμφύσει· τὸ γὰρ τοιοῦτον πήρωσις. (3) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἓν λέγεται ὥσπερ καὶ τὸ ὄν, καὶ ἡ οὐσία ἡ τοῦ ἑνὸς μία καὶ ὧν μία ἀριθμῷ ἓν ἀριθμῷ, φανερὸν ὅτι οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ὂν ἐνδέχεται οὐσίαν εἶναι τῶν πραγμάτων, ὥσπερ οὐδὲ τὸ στοιχείῳ εἶναι ἢ ἀρχῇ· ἀλλὰ ζητοῦμεν τίς οὖν ἡ ἀρχή, ἵνα εἰς γνωριμώτερον ἀναγάγωμεν. (4) Μᾶλλον μὲν οὖν τούτων οὐσία τὸ ὂν καὶ ἓν ἢ ἥ τε ἀρχὴ καὶ τὸ στοιχεῖον καὶ τὸ αἴτιον, οὔπω δὲ οὐδὲ ταῦτα, εἴπερ μηδ' ἄλλο κοινὸν μηθὲν οὐσία· οὐδενὶ γὰρ ὑπάρχει ἡ οὐσία ἀλλ' ἢ αὐτῇ τε καὶ τῷ ἔχοντι αὐτήν, οὗ ἐστὶν οὐσία. (5) Ἔτι τὸ ἓν πολλαχῇ οὐκ ἂν εἴη ἅμα, τὸ δὲ κοινὸν ἅμα πολλαχῇ ὑπάρχει. Ὥστε δῆλον ὅτι οὐθὲν τῶν καθόλου ὑπάρχει παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα χωρίς. (6) Ἀλλ' οἱ τὰ εἴδη λέγοντες τῇ μὲν ὀρθῶς λέγουσι χωρίζοντες αὐτά, εἴπερ οὐσίαι εἰσί, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς, ὅτι τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν εἶδος λέγουσιν. (7) Αἴτιον δ' ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀποδοῦναι τίνες αἱ τοιαῦται οὐσίαι αἱ ἄφθαρτοι παρὰ τὰς καθ' ἕκαστα καὶ αἰσθητάς. Ποιοῦσιν οὖν τὰς αὐτὰς τῷ εἴδει τοῖς φθαρτοῖς (ταύτας γὰρ ἴσμεν), αὐτοάνθρωπον καὶ αὐτοΐππον, προστιθέντες τοῖς αἰσθητοῖς τὸ ῥῆμα τὸ αὐτό. (8) Καίτοι κἂν εἰ μὴ ἑωράκειμεν τὰ ἄστρα, οὐθὲν ἂν ἧττον οἶμαι ἦσαν οὐσίαι ἀΐδιοι παρ' ἃς ἡμεῖς ᾔδειμεν· ὥστε καὶ νῦν εἰ μὴ ἔχοιμεν τίνες εἰσίν, ἀλλ' εἶναί γέ τινας ἴσως ἀναγκαῖον. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε τῶν καθόλου λεγομένων οὐθὲν οὐσία, οὔτ' ἐστὶν οὐσία οὐδεμία ἐξ οὐσιῶν, δῆλον.

Manifestum autem est quod etiam eorum quæ videntur esse substantiæ, plures potentiæ sunt, et partes animalium : nihil enim separatum ad eas pertinet. Quum autem separarentur, tum etiam sunt ut materia omnia, terra, ignis, et aer. Nihil enim eorum unum est, sed quasi cumulus antequam digerantur, et ex eis unum fiat. (2) Maxime autem aliquis animatorum partes putaverit et animæ, propinquas ambas fieri, ut sint et actu, et potentia, eo quod principia motus ab aliquo in juncturis habent. Quare quædam animalia divisa vivunt. Sed tamen potentiâ omnia erunt, quum unum et continuum fuerit natura, sed non vi, aut copulatione : tale namque læsio est. (3) Quum autem unum dicatur sicuti et ens, et substantia unius una, et quorum una numero unum numero, manifestum quod neque unum, neque ens contingit substantiam esse rerum, sicuti neque elemento esse, aut principio. Sed quærimus, quid ergo principium? ut ad notiora referamus. (4) Magis igitur his substantia est ens, et unum, quam principium, et elementum, et causa. Sed necdum ista, si nec aliud quidem commune ullum substantia est. Nulli enim inest substantia, nisi sibi ipsi, et habenti eam, cujus substantia est. (5) Item ipsum unum, in pluribus non erit simul : commune vero, simul in pluribus est. Quare patet quod nihil universalium separatim præter singularia est. (6) Sed qui species dicunt, partim recte dicunt separantes eas, si substantiæ quidem sunt : partim non recte, quoniam unam in multis speciem dicunt. (7) Causa vero est, quod non habent reddere quænam tales incorruptæ substantiæ præter singulares et sensibiles sint. Faciunt igitur easdem specie iis quæ sunt corruptibiles (has enim cognoscimus), ipsum-hominem et ipsum-equum, addentes vocabulum Ipsum sensibilibus. (8) Attamen etiam si non videremus astra, nihilo minus (ut puto) essent substantiæ perpetuæ præter eas quas nos sciremus. Quare nunc quoque, si non habeamus quænam sint, necesse tamen fuerit fortassis aliquas esse. Quod igitur nec eorum quicquam, quæ universalia dicuntur, substantia sit, nec ulla sit substantia ex substantiis, patet.

CAP. XVII.

Τί δὲ χρὴ λέγειν καὶ ὁποῖόν τι τὴν οὐσίαν, πάλιν ἄλλην οἷον ἀρχὴν ποιησάμενοι λέγωμεν· ἴσως γὰρ ἐκ τούτων ἔσται δῆλον καὶ περὶ ἐκείνης τῆς οὐσίας ἥτις ἐστὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν οὐσιῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ οὐσία ἀρχὴ καὶ αἰτία τις ἐστίν, ἐντεῦθεν μετιτέον. (2) Ζητεῖται δὲ τὸ διὰ τί ἀεὶ οὕτως, διὰ τί ἄλλο ἄλλῳ τινὶ ὑπάρχει. Τὸ γὰρ ζητεῖν διὰ τί ὁ μουσικὸς ἄνθρωπος ἄνθρωπος μουσικός ἐστιν, ἤτοι ἐστὶ τὸ εἰρημένον ζητεῖν διὰ τί ὁ ἄνθρωπος μουσικός ἐστιν, ἢ ἄλλο. (3) Τὸ μὲν οὖν διὰ τί αὐτό ἐστιν αὐτό, οὐθέν ἐστι ζητεῖν. Δεῖ γὰρ τὸ ὅτι καὶ τὸ εἶναι ὑπάρχειν δῆλα ὄντα, λέγω δ' οἷον ὅτι ἡ σελήνη ἐκλείπει. Αὐτὸ δὲ ὅτι αὐτό, εἷς λόγος καὶ

Quid vero et quale quid substantiam dicere oporteat, rursus aliud quasi principium facientes dicamus. Fortassis enim ex his erit manifestum de illa quoque substantia, quæ est separata a sensibilibus substantiis. Quum igitur substantia principium et causa quædam sit, hinc est procedendum. (2) Quæritur vero ipsum propter quid, semper sic : propter quid, aliud alii alicui inest. Quærere namque propter quid musicus homo est homo musicus, certe quærere est, quod dictum est, propter quid homo musicus est, aut aliud. (3) Quærere igitur propter quid ipsum est ipsum, nihil est quærere. Oportet enim ipsum quod, et ipsum esse, exsistere manifesta entia : dico autem, utputa, quod luna patitur eclipsin. Ipsius autem, quod id ipsum, non nisi una

μία αἰτία ἐπὶ πάντων, διὰ τί ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος ἢ ὁ μουσικὸς μουσικός· πλὴν εἴ τις λέγοι ὅτι ἀδιαίρετον πρὸς αὑτὸ ἕκαστον· τοῦτο δ' ἦν τὸ ἑνὶ εἶναι. Ἀλλὰ τοῦτο κοινόν τε κατὰ πάντων καὶ σύντομον. (4) Ζητήσειε δ' ἄν τις διὰ τί ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῷον τοιονδί. Τοῦτο μὲν τοίνυν δῆλον ὅτι οὐ ζητεῖ διὰ τί ὅς ἐστιν ἄνθρωπος ἄνθρωπός ἐστιν. Τὶ ἄρα κατά τινος ζητεῖ διὰ τί ὑπάρχει· ὅτι δ' ὑπάρχει, δεῖ δῆλον εἶναι· εἰ γὰρ μὴ οὕτως, οὐθὲν ζητεῖ· οἷον διὰ τί βροντᾷ; διὰ τί ψόφος γίγνεται ἐν τοῖς νέφεσιν· ἄλλο γὰρ οὕτως κατ' ἄλλου ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Καὶ διὰ τί ταδί, οἷον πλίνθοι καὶ λίθοι, οἰκία ἐστίν; φανερὸν τοίνυν ὅτι ζητεῖ τὸ αἴτιον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι, ὡς εἰπεῖν λογικῶς. Ὃ ἐπ' ἐνίων μέν ἐστι τίνος ἕνεκα, οἷον ἴσως ἐπ' οἰκίας ἢ κλίνης, ἐπ' ἐνίων δὲ τί ἐκίνησε πρῶτον· αἴτιον γὰρ καὶ τοῦτο. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοιοῦτον αἴτιον ἐπὶ τοῦ γίνεσθαι ζητεῖται καὶ φθείρεσθαι, θάτερον δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ εἶναι. (5) Λανθάνει δὲ μάλιστα τὸ ζητούμενον ἐν τοῖς μὴ καταλλήλως λεγομένοις, οἷον ἄνθρωπος τί ἐστι ζητεῖται διὰ τὸ ἁπλῶς λέγεσθαι, ἀλλὰ μὴ διορίζειν ὅτι τάδε [ἢ] τόδε. Ἀλλὰ δεῖ διαρθρώσαντας ζητεῖν· εἰ δὲ μή, κοινὸν τοῦ μηθὲν ζητεῖν καὶ τοῦ ζητεῖν τι γίγνεται. (6) Ἐπεὶ δὲ δεῖ ἔχειν τε καὶ ὑπάρχειν τὸ εἶναι, δῆλον δὴ ὅτι τὴν ὕλην ζητεῖ ταδὶ διὰ τί ἐστιν· οἷον οἰκία ταδὶ διὰ τί; ὅτι ὑπάρχει ταδί, ὃ ἦν οἰκίᾳ εἶναι. Καὶ ἄνθρωπος τοδί, ἢ τὸ σῶμα τοῦτο τοδὶ ἔχον. Ὥστε τὸ αἴτιον ζητεῖται τῆς ὕλης· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ εἶδος ᾧ τί ἐστιν· τοῦτο δ' ἡ οὐσία. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἐπὶ τῶν ἁπλῶν οὐκ ἔστι ζήτησις οὐδὲ δίδαξις, ἀλλ' ἕτερος τρόπος τῆς ζητήσεως τῶν τοιούτων. (7) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔκ τινος σύνθετον οὕτως ὥστε ἓν εἶναι τὸ πᾶν, ἀλλὰ μὴ ὡς σωρὸς ἀλλ' ἡ συλλαβή — ἡ δὲ συλλαβὴ οὐκ ἔστι τὰ στοιχεῖα, οὐδὲ τὸ βα ταὐτὸ τῷ β̄ καὶ ᾱ, οὐδ' ἡ σὰρξ πῦρ καὶ γῆ· διαλυθέντων γὰρ τὰ μὲν οὐκέτι ἐστίν, οἷον ἡ σὰρξ καὶ ἡ συλλαβή, τὰ δὲ στοιχεῖα ἔστι, καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ. (8) Ἔστιν ἄρα τι ἡ συλλαβή, οὐ μόνον τὰ στοιχεῖα τὸ φωνῆεν καὶ ἄφωνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι· καὶ ἡ σὰρξ οὐ μόνον πῦρ καὶ γῆ ἢ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρόν, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι. (9) Εἰ τοίνυν ἀνάγκη κἀκεῖνο ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ στοιχείων εἶναι, εἰ μὲν στοιχεῖον, πάλιν ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος· ἐκ τούτου γὰρ καὶ πυρὸς καὶ γῆς ἔσται ἡ σὰρξ καὶ ἔτι ἄλλου, ὥστ' εἰς ἄπειρον βαδιεῖται· εἰ δ' ἐκ στοιχείου, δῆλον ὅτι οὐχ ἑνὸς ἀλλὰ πλειόνων, ἢ ἐκεῖνο αὐτὸ ἔσται, ὥστε πάλιν ἐπὶ τούτου τὸν αὐτὸν ἐροῦμεν λόγον καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἢ συλλαβῆς. Δόξειε δ' ἂν εἶναί τι τοῦτο καὶ οὐ στοιχεῖον, καὶ αἴτιόν γε τοῦ εἶναι τοδὶ μὲν σάρκα τοδὶ δὲ συλλαβήν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (10) Οὐσία δ' ἑκάστου μὲν τοῦτο. Τοῦτο γὰρ αἴτιον πρῶτον τοῦ εἶναι. Ἐπεὶ δ' ἔνια οὐκ οὐσίαι τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὅσαι οὐσίαι κατὰ φύσιν καὶ φύσει συνεστήκασι, φανείη ἂν καὶ αὕτη ἡ φύσις οὐσία, ἥ ἐστιν οὐ στοιχεῖον ἀλλ' ἀρχή. Στοιχεῖον δ' ἐστὶν εἰς ὃ διαιρεῖται ἐνυπάρχον ὡς ὕλην, οἷον τῆς συλλαβῆς τὸ α καὶ τὸ β.

ratio, unaque causa in omnibus (propter quid homo est homo, aut musicus musicus) : nisi quis dicat quod unumquodque ad se ipsum indivisibile est : hoc autem erat unum esse. Sed hoc et commune de omnibus, et breve est. (4) Quærat autem aliquis, propter quid homo, animal tale quoddam est. Hoc igitur manifestum est, quod non quærit propter quid is, qui est homo, homo est. Aliquid ergo de aliquo quærit, propter quid insit. Quod autem inest, oportet manifestum esse. Si enim non ita, nihil quærit : utputa propter quid tonat? propter quid sonus in nubibus fit? ita namque aliud de alio est quod quæritur. Et propter quid hæc, utputa lateres et lapides, domus sunt? Manifestum itaque est quod causam quærit. Hæc autem est quod quid erat esse, ut logice dicam. Quæ in quibusdam quidem, est cujus gratia : utputa fortassis in domo, et lecto. In quibusdam vero, quod primum movit. Causa namque etiam hoc. Sed talis quidem causa quæritur, dum fit quippiam, vel corrumpitur : altera vero, in eo quod est. (5) Latet autem præcipue, quod quæritur, in iis quæ non dicuntur alterum de altero (utputa quæritur homo cur sit), eo quod simpliciter dicitur, sed non determinatur quod hæc hoc sint. Oportet igitur recte disponentes quærere. Quodsi non, commune fit ejus quod nihil est, quærere, et ejus quod aliquid, quærere. (6) Quum autem et habere et exsistere ipsum esse oporteat, manifestum est quod propter quid est, ipsam materiam quærit : utputa, hæc sunt domus : propter quid? quia hæc exsistunt, quod erat domum esse. Et homo hoc, aut corpus hoc tale habens : quare causa materiæ quæritur : hæc autem est, species qua aliquid est : hæc autem, est substantia. Patet itaque quod de simplicibus non est aliqua quæstio, neque doctrina, sed alius talium quæstionis modus. (7) Quum vero quod ex aliquo compositum, ita ut unum totum sit, sed non ut cumulus, verum ut syllaba — syllaba vero non est ipsa elementa, nec idem, BA atque B et A; nec caro, ignis, et terra. Dissolutis namque, hæc quidem amplius non sunt, ut caro, et syllaba; elementa vero, ignis et terra, sunt. (8) Est ergo syllaba aliquid, non solum elementa, vocalis et muta, sed etiam aliquid aliud; et caro, non solum ignis et terra, aut calidum et frigidum, sed etiam aliquid aliud. (9) Si igitur necesse est, illud quoque aut elementum, aut ex elementis esse; si elementum quidem, rursus eadem ratio erit. Ex hoc enim et igne et terra erit caro, et item alio : quare in infinitum progredietur. Si vero ex elemento, patet quod non ex uno, sed ex pluribus, quam id ipsum, erit. Quare iterum de hoc eandem rationem dicemus quam de carne, aut de syllaba. Videatur autem esse aliquid tale, et non elementum, ac causam quidem quod hoc sit caro, hoc vero syllaba : similiter et de ceteris. (10) Substantia vero cujusque quidem, hoc. Hoc namque prima ipsius Esse causa est. Quum autem quædam non substantiæ rerum sint, sed quæcumque substantiæ secundum naturam, et natura constitutæ sint, videri possit profecto aliquibus hæc quoque natura substantia esse, quæ non elementum, sed principium est. Elementum autem est, in quod exsistens dividitur ut materiam, utputa syllabæ ipsum A et B.

LIBER VII.

CAP. I.

Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων συλλογίσασθαι δεῖ, καὶ συναγαγόντας τὸ κεφάλαιον τέλος ἐπιθεῖναι. Εἴρηται δὴ ὅτι τῶν οὐσιῶν ζητεῖται τὰ αἴτια καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα. (2) Οὐσίαι δὲ αἱ μὲν ὁμολογούμεναί εἰσιν ὑπὸ πάντων, περὶ δὲ ἐνίων ἰδίᾳ τινὲς ἀπεφήναντο. Ὁμολογούμεναι μὲν αἱ φυσικαί, οἷον πῦρ γῆ ὕδωρ ἀὴρ καὶ τἆλλα τὰ ἁπλᾶ σώματα, ἔπειτα τὰ φυτὰ καὶ τὰ μόρια αὐτῶν, καὶ τὰ ζῷα καὶ τὰ μόρια τῶν ζῴων, καὶ τέλος ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ μόρια τοῦ οὐρανοῦ· ἰδίᾳ δέ τινες οὐσίας λέγουσιν εἶναι τά τ' εἴδη καὶ τὰ μαθηματικά. (3) Ἄλλας δὲ δὴ συμβαίνει ἐκ τῶν λόγων οὐσίας εἶναι, τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ἔτι ἄλλως τὸ γένος μᾶλλον τῶν εἰδῶν καὶ τὸ καθόλου τῶν καθ' ἕκαστα. Τῷ δὲ καθόλου καὶ τῷ γένει καὶ αἱ ἰδέαι συνάπτουσιν· κατὰ τὸν αὐτὸν γὰρ λόγον οὐσίαι δοκοῦσιν εἶναι. (4) Ἐπεὶ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι οὐσία, τούτου δὲ λόγος ὁ ὁρισμός, διὰ τοῦτο περὶ ὁρισμοῦ καὶ περὶ τοῦ καθ' αὑτὸ διώρισται. Ἐπεὶ δὲ ὁ ὁρισμὸς λόγος, ὁ δὲ λόγος μέρη ἔχει, ἀναγκαῖον καὶ περὶ μέρους ἦν ἰδεῖν, ποῖα τῆς οὐσίας μέρη καὶ ποῖα οὔ, καὶ εἰ ταῦτα, καὶ τοῦ ὁρισμοῦ. Ἔτι τοίνυν οὔτε τὸ καθόλου οὐσία οὔτε τὸ γένος. (5) Περὶ δὲ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν ὕστερον σκεπτέον· παρὰ γὰρ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας ταύτας λέγουσί τινες εἶναι. Νῦν δὲ περὶ τῶν ὁμολογουμένων οὐσιῶν ἐπέλθωμεν. Αὗται δ' εἰσὶν αἱ αἰσθηταί· αἱ δ' αἰσθηταὶ οὐσίαι πᾶσαι ὕλην ἔχουσιν. (6) Ἔστι δ' οὐσία τὸ ὑποκείμενον, ἄλλως μὲν ἡ ὕλη (ὕλην δὲ λέγω ἣ μὴ τόδε τι οὖσα ἐνεργείᾳ δυνάμει ἐστὶ τόδε τι), ἄλλως δ' ὁ λόγος καὶ ἡ μορφή, ὃ τόδε τι ὂν τῷ λόγῳ χωριστόν ἐστιν· τρίτον δὲ τὸ ἐκ τούτων, οὗ γένεσις μόνου καὶ φθορά ἐστι, καὶ χωριστὸν ἁπλῶς· τῶν γὰρ κατὰ τὸν λόγον οὐσιῶν αἱ μὲν αἱ δ' οὔ. (7) Ὅτι δ' ἐστὶν οὐσία καὶ ἡ ὕλη, δῆλον· ἐν πάσαις γὰρ ταῖς ἀντικειμέναις μεταβολαῖς ἔστι τι τὸ ὑποκείμενον ταῖς μεταβολαῖς, οἷον κατὰ τόπον τὸ νῦν μὲν ἐνταῦθα, πάλιν δ' ἄλλοθι, καὶ κατ' αὔξησιν ὃ νῦν μὲν τηλικόνδε, πάλιν δ' ἔλαττον ἢ μεῖζον, καὶ κατ' ἀλλοίωσιν ὃ νῦν μὲν ὑγιές, πάλιν δὲ κάμνον· ὁμοίως δὲ καὶ κατ' οὐσίαν ὃ νῦν μὲν ἐν γενέσει, πάλιν δ' ἐν φθορᾷ, καὶ νῦν μὲν ὑποκείμενον ὡς τόδε τι, πάλιν δ' ὑποκείμενον ὡς κατὰ στέρησιν. (8) Καὶ ἀκολουθοῦσι δὴ ταύτῃ αἱ ἄλλαι μεταβολαί. Τῶν δ' ἄλλων ἢ μιᾷ ἢ δυοῖν αὕτη οὐκ ἀκολουθεῖ· οὐ γὰρ ἀνάγκη, εἴ τι ὕλην ἔχει τοπικήν, τοῦτο καὶ γεννητὴν καὶ φθαρτὴν ἔχειν. Τίς μὲν οὖν διαφορὰ τοῦ ἁπλῶς γίγνεσθαι καὶ μὴ ἁπλῶς, ἐν τοῖς φυσικοῖς εἴρηται.

Ex iis igitur quæ dicta sunt, consummare oportet, ac congregando summatim finem imponere. Dictum autem est quod substantiarum causæ, principia et elementa quæruntur. (2) Substantiæ vero quædam ab omnibus concessæ sunt, de quibusdam separatim enuntiaverunt quidam. Concessæ quidem quæ naturales sunt : ut ignis, terra, aqua, aer et cetera simplicia corpora; deinde plantæ, et partes earum; animalia, et partes eorum; et tandem cælum et partes cæli. Separatim autem, substantias quidam esse dicunt species, et mathematica. (3) Alias vero accidit ex orationibus substantias esse, quod quid erat esse, et subjectum. Item aliter, genus magis quam species, et universale quam singularia. Universali vero et generi, ideæ quoque copulantur : eadem namque ratione substantiæ videntur esse. (4) Quum autem quod quid erat esse substantia, hujus autem ratio, definitio, ideo de definitione, et de secundum se, determinatum est. Quoniam vero definitio, oratio; oratio autem partes habet : necesse quoque de parte erat videre, quænam substantiæ partes, et quæ non; et si hæ sint, definitionis quoque esse. Item etiam, nec universale substantia est, neque genus. (5) De ideis vero, et mathematicis, posterius considerandum est. Etenim præter sensibiles has substantias quidam ea esse dicunt. Nunc vero de concessis substantiis tractemus. Hæ autem sunt, quæ sensibiles sunt. Sensibiles vero cunctæ substantiæ, materiam habent. (6) Est autem substantia id ipsum quod subjicitur : aliter quidem materia, et aliter ratio. Materiam autem dico, quæ, quum non hoc quid actu sit, potentia est hoc quid. Aliter etiam forma : quod quum sit hoc quid, ratione separabile est : tertium vero, quod ex his est, cujus generatio solius et corruptio est, et separabile simpliciter : earum enim substantiarum, quæ secundum rationem, quædam sunt separabiles, quædam vero non. (7) Quod autem materia quoque substantia est, patet. In cunctis namque oppositis transmutationibus est aliquod transmutationis subjectum : utputa secundum locum, quod nunc hic, rursus alibi; et secundum augmentationem, quod nunc tantum, rursus minus, aut majus; et secundum alterationem, quod nunc sanum, rursus ægrum : similiter autem et secundum substantiam, quod nunc in generatione, rursus in corruptione; et nunc quidem subjectum ut hoc quid, rursus autem subjectum ut secundum privationem. (8) Et sequuntur hanc etiam aliæ transmutationes : ceterarum vero aut unam, aut duas, hæc non sequitur. Non enim est necesse, si quid materiam habet localem, hoc generabilem etiam et corruptibilem habere. Verum quæ inter simpliciter fieri, et non simpliciter, differentia sit, in Physicis dictum est.

CAP. II.

Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ὡς ὑποκειμένη καὶ ὡς ὕλη οὐσία ὁμολογεῖται, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δυνάμει, λοιπὸν τὴν ὡς ἐνέργειαν οὐσίαν τῶν αἰσθητῶν εἰπεῖν τίς ἐστιν. (2) Δημόκριτος μὲν οὖν τρεῖς διαφορὰς ἔοικεν οἰομένῳ εἶναι· τὸ μὲν γὰρ ὑποκείμενον σῶμα τὴν ὕλην ἓν καὶ ταὐτόν, διαφέρειν δὲ ἢ ῥυσμῷ, ὅ ἐστι σχῆμα, ἢ τροπῇ, ὅ ἐστι θέσις, ἢ διαθιγῇ, ὅ ἐστι τάξις. (3) Φαίνονται δὲ πολλαὶ διαφοραὶ οὖσαι, οἷον τὰ μὲν συνθέσει λέγεται τῆς ὕλης, ὥσπερ ὅσα κράσει καθάπερ μελίκρατον, τὰ δὲ δεσμῷ οἷον φάκελος, τὰ δὲ κόλλῃ οἷον βιβλίον, τὰ δὲ γόμφῳ οἷον κιβώτιον, τὰ δὲ πλείοσι τούτων, τὰ δὲ θέσει οἷον οὐδὸς καὶ ὑπέρθυρον (ταῦτα γὰρ τῷ κεῖσθαί πως διαφέρει), τὰ δὲ χρόνῳ οἷον δεῖπνον καὶ ἄριστον, τὰ δὲ τόπῳ οἷον τὰ πνεύματα, τὰ δὲ τοῖς τῶν αἰσθητῶν πάθεσιν οἷον σκληρότητι καὶ μαλακότητι καὶ πυκνότητι καὶ μανότητι καὶ ξηρότητι καὶ ὑγρότητι· καὶ τὰ μὲν ἐνίοις τούτων τὰ δὲ πᾶσι τούτοις, καὶ ὅλως τὰ μὲν ὑπεροχῇ τὰ δὲ ἐλλείψει. (4) Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἔστι τοσαυταχῶς λέγεται· οὐδὸς γάρ ἐστιν ὅτι οὕτως κεῖται, καὶ τὸ εἶναι τὸ οὕτως αὐτὸ κεῖσθαι σημαίνει, καὶ τὸ κρυστάλλῳ εἶναι τὸ οὕτω πεπυκνῶσθαι. Ἐνίων δὲ τὸ εἶναι καὶ πᾶσι τούτοις ὁρισθήσεται, τῷ τὰ μὲν μεμῖχθαι, τὰ δὲ κεκρᾶσθαι, τὰ δὲ δεδέσθαι, τὰ δὲ πεπυκνῶσθαι, τὰ δὲ ταῖς ἄλλαις διαφοραῖς κεχρῆσθαι, ὥσπερ ἡ χεὶρ ἢ πούς. (5) Ληπτέα οὖν τὰ γένη τῶν διαφορῶν· αὗται γὰρ ἀρχαὶ ἔσονται τοῦ εἶναι, οἷον τὰ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον ἢ πυκνῷ καὶ μανῷ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις· πάντα γὰρ ταῦτα ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψίς ἐστιν. Εἰ δέ τι σχήματι ἢ λειότητι καὶ τραχύτητι, πάντα εὐθεῖ καὶ καμπύλῳ. Τοῖς δὲ τὸ εἶναι τὸ μεμῖχθαι ἔσται, ἀντικειμένως δὲ τὸ μὴ εἶναι. (6) Φανερὸν δὴ ἐκ τούτων ὅτι εἴπερ ἡ οὐσία αἰτία τοῦ εἶναι ἕκαστον, ὅτι ἐν τούτοις ζητητέον τί τὸ αἴτιον τοῦ εἶναι τούτων ἕκαστον. Οὐσία μὲν οὖν οὐθὲν τούτων οὐδὲ συνδυαζόμενον, ὅμως δὲ τὸ ἀνάλογον ἐν ἑκάστῳ· καὶ ὡς ἐν ταῖς οὐσίαις τὸ τῆς ὕλης κατηγορούμενον αὐτὴ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁρισμοῖς μάλιστα· οἷον εἰ οὐδὸν δέοι ὁρίσασθαι, ξύλον ἢ λίθον ὡδὶ κείμενον ἐροῦμεν, καὶ οἰκίαν πλίνθους καὶ ξύλα ὡδὶ κείμενα (ἢ ἔτι καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἐπ' ἐνίων ἐστίν), εἰ δὲ κρύσταλλον, ὕδωρ πεπηγὸς ἢ πεπυκνωμένον ὡδί· συμφωνία δὲ ὀξέος καὶ βαρέος μῖξις τοιαδί· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (7) Φανερὸν δὴ ἐκ τούτων ὅτι ἡ ἐνέργεια ἄλλη ἄλλης ὕλης καὶ ὁ λόγος· τῶν μὲν γὰρ ἡ σύνθεσις, τῶν δ' ἡ μῖξις, τῶν δ' ἄλλο τι τῶν εἰρημένων. Διὸ τῶν ὁριζομένων οἱ μὲν λέγοντες τί ἐστιν οἰκία, ὅτι λίθοι, πλίνθοι, ξύλα, τὴν δυνάμει οἰκίαν λέγουσιν, ὕλη γὰρ ταῦτα· οἱ δὲ ἀγγεῖον σκεπαστικὸν σωμάτων καὶ χρημάτων, ἤ τι καὶ ἄλλο τοιοῦτον προσθέντες, τὴν ἐνέργειαν λέγουσιν· οἱ δ' ἄμφω ταῦτα συντιθέντες τὴν τρίτην καὶ τὴν ἐκ τούτων οὐσίαν. Ἔοικε γὰρ ὁ μὲν διὰ τῶν διαφορῶν λόγος τοῦ εἴδους καὶ τῆς ἐνεργείας εἶναι, ὁ δ' ἐκ τῶν ἐνυπαρχόντων τῆς ὕλης

Quum autem quædam ut subjecta, et ut materia, concedatur substantia, hæc autem est, quæ potentiâ est; restat, illam, quæ ut actus substantia sensibilium est, quænam sit dicere. (2) Democritus igitur tres differentias esse videtur existimare. Subjectum enim corpus, materiam, unum et idem esse : differre autem aut rhysmo, quod est figura; aut trope, quod est situs; aut diathige, quod est ordo. (3) Videntur autem multæ differentiæ esse : utputa quædam compositione dicuntur materiæ, sicuti quæcumque mistura, quemadmodum melicratum : quædam clavo, ut arca : quædam ligamine, ut fascis : quædam glutine, ut liber : quædam pluribus ex his : quædam positione, ut limen, et superliminare (hæc enim eo quod modo quodam sita sint, differunt) : quædam tempore, ut cœna, et prandium : quædam loco, ut venti : quædam sensibilium passionibus, ut duritie, et mollitie, et densitate, et raritate, et siccitate, et humiditate : et quædam quibusdam ex his, quædam omnibus his : et simpliciter, quædam redundantia, quædam defectu. (4) Quare patet quod et ipsum Est toties dicitur. Limen enim est, quoniam ita situm est; et esse, sic ipsum positum esse significat : et glaciem esse, sic esse densatum. Quorundam vero Esse, etiam his omnibus definietur, eo quod quædam sunt mixta, quædam temperata, quædam ligata, quædam densata, quædam ceteris differentiis utuntur, sicuti manus, aut res. (5) Accipienda igitur genera differentiarum : hæc enim principia exsistentiæ erunt : ut quæ per magis et minus, aut densum et rarum, et cetera talia. Cuncta etenim hæc, redundantia et defectus sunt. Quodsi quid figura, aut lævitate, aut asperitate differt, omnia recto et curvo. His vero Esse, erit mixtum esse; opposito autem modo, non esse. (6) Manifestum igitur ex his est, quod, si substantia causa est ut unumquodque sit, in his quærendum est quænam, ut horum singula sint, causa est. Substantia itaque nihil horum est, neque combinatum : attamen proportionale in unoquoque : et quemadmodum in substantiis quod de materia prædicatur, ipse actus est, et in aliis definitionibus maxime : utputa, si limen oportebit definire, lignum, aut lapidem sic positum dicemus : et domum, lateres, aut ligna sic posita : (ac præterea etiam cujus causa in quibusdam est;) si vero glaciem, aquam congelatam, aut sic densatam : consonantia vero est acuti et gravis mistio talis : eodem autem modo et in ceteris. (7) Manifestum itaque ex his est, quod actus alius alterius materiæ et ratio : quorundam enim, compositio, quorundam mistio, quorundam aliquid aliud eorum quæ dicta sunt. Quare eorum qui definiunt, hi quidem, qui dicunt, quid sit domus, quod lapides, lateres, ligna, potentiâ domum dicunt : materia enim hæc sunt. Qui vero, vas conservativum rerum et corporum, aut aliquid aliud tale addentes, actum dicunt. Qui porro hæc ambo componunt, tertiam, et quæ ex his est, substantiam. Videtur etenim ea quidem, quæ ex differentiis ratio fit, speciei et

μᾶλλον. (8) Ὁμοίως δὲ καὶ οἵους Ἀρχύτας ἀπεδέχετο ὅρους· τοῦ συνάμφω γάρ εἰσιν· οἷον τί ἐστι νηνεμία; ἠρεμία ἐν πλήθει ἀέρος· ὕλη μὲν ὁ ἀήρ, ἐνέργεια δὲ καὶ οὐσία ἡ ἠρεμία. Τί ἐστι γαλήνη; ὁμαλότης θαλάττης· τὸ μὲν ὑποκείμενον ὡς ὕλη ἡ θάλαττα, ἡ δ' ἐνέργεια καὶ ἡ μορφὴ ἡ ὁμαλότης. (9) Φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων τίς ἡ αἰσθητὴ οὐσία ἐστὶ καὶ πῶς· ἡ μὲν γὰρ ὡς ὕλη, ἡ δ' ὡς μορφὴ καὶ ἐνέργεια· ἡ δὲ τρίτη ἡ ἐκ τούτων.

actus esse : quæ vero ex his quæ insunt, materiæ magis. (8) Similiter et quas Archytas approbat definitiones : etenim simul utriusque sunt : utputa, quid est serenitas? quies in multitudine aeris : materia quidem aer, actus vero et substantia, quies. Quid est tranquillitas? maris planities. Subjectum quidem, ut materia, mare; actus vero et forma, planities. (9) Manifestum itaque ex dictis est, quænam sensibilis substantia, et quomodo sit : etenim hæc quidem ut materia, hæc autem ut forma et actus : tertia vero ex his.

CAP. III.

Δεῖ δὲ μὴ ἀγνοεῖν ὅτι ἐνίοτε λανθάνει πότερον σημαίνει τὸ ὄνομα τὴν σύνθετον οὐσίαν ἢ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν μορφήν, οἷον ἡ οἰκία πότερον σημεῖον τοῦ κοινοῦ ὅτι σκέπασμα ἐκ πλίνθων καὶ λίθων ὡδὶ κειμένων, ἢ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ εἴδους ὅτι σκέπασμα, καὶ γραμμὴ πότερον δυὰς ἐν μήκει ἢ ὅτι δυάς, καὶ ζῷον πότερον ψυχὴ ἐν σώματι ἢ ψυχή· αὕτη γὰρ οὐσία καὶ ἐνέργεια σώματός τινος. Εἴη δ' ἂν καὶ ἐπ' ἀμφοτέροις τὸ ζῷον, οὐχ ὡς ἑνὶ λόγῳ λεγόμενον ἀλλ' ὡς πρὸς ἕν. (2) Ἀλλὰ ταῦτα πρὸς μέν τι ἄλλο διαφέρει, πρὸς δὲ τὴν ζήτησιν τῆς οὐσίας τῆς αἰσθητῆς οὐθέν· τὸ γὰρ τί ἦν εἶναι τῷ εἴδει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ ὑπάρχει. Ψυχὴ μὲν γὰρ καὶ ψυχῇ εἶναι ταὐτόν, ἀνθρώπῳ δὲ καὶ ἄνθρωπος οὐ ταὐτόν, εἰ μὴ καὶ ἡ ψυχὴ ἄνθρωπος λεχθήσεται· οὕτω δὲ τινὶ μὲν τινὶ δ' οὔ. (3) Οὐ φαίνεται δὴ ζητοῦσιν ἡ συλλαβὴ ἐκ τῶν στοιχείων οὖσα καὶ συνθέσεως, οὐδ' ἡ οἰκία πλίνθοι τε καὶ σύνθεσις. Καὶ τοῦτο ὀρθῶς· οὐ γάρ ἐστιν ἡ σύνθεσις οὐδ' ἡ μῖξις ἐκ τούτων ὧν ἐστὶ σύνθεσις ἢ μῖξις. (4) Ὁμοίως δὲ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐθέν, οἷον εἰ ὁ οὐδὸς θέσει, οὐκ ἐκ τοῦ οὐδοῦ ἡ θέσις, ἀλλὰ μᾶλλον οὗτος ἐξ ἐκείνης. Οὐδὲ δὴ ὁ ἄνθρωπός ἐστι τὸ ζῷον καὶ δίπουν, ἀλλά τι δεῖ εἶναι ὃ παρὰ ταῦτά ἐστιν, εἰ ταῦθ' ὕλη, οὔτε δὲ στοιχεῖον οὔτ' ἐκ στοιχείου, ἀλλ' ἡ οὐσία· ὃ ἐξαιροῦντες τὴν ὕλην λέγουσιν. Εἰ οὖν τοῦτ' αἴτιον τοῦ εἶναι καὶ οὐσίας, τοῦτο αὐτὴν ἂν τὴν οὐσίαν λέγοιεν. (5) Ἀνάγκη δὴ ταύτην ἢ ἀΐδιον εἶναι ἢ φθαρτὴν ἄνευ τοῦ φθείρεσθαι καὶ γεγονέναι ἄνευ τοῦ γίγνεσθαι. Δέδεικται δὲ καὶ δεδήλωται ἐν ἄλλοις ὅτι τὸ εἶδος οὐθεὶς ποιεῖ οὐδὲ γεννᾷ, ἀλλὰ ποιεῖται τόδε, γίγνεται δὲ τὸ ἐκ τούτων. Εἰ δ' εἰσὶ τῶν φθαρτῶν αἱ οὐσίαι χωρισταί, οὐθέν πω δῆλον· πλὴν ὅτι γ' ἐνίων οὐκ ἐνδέχεται δῆλον, ὅσα μὴ οἷόντε παρὰ τὰ τινὰ εἶναι, οἷον οἰκίαν ἢ σκεῦος. (6) Ἴσως μὲν οὖν οὐδ' οὐσίαι εἰσὶν οὔτ' αὐτὰ ταῦτα οὔτε τι τῶν ἄλλων ὅσα μὴ φύσει συνέστηκεν· τὴν γὰρ φύσιν μόνην ἄν τις θείη τὴν ἐν τοῖς φθαρτοῖς οὐσίαν. Ὥστε ἡ ἀπορία ἣν οἱ Ἀντισθένειοι καὶ οἱ οὕτως ἀπαίδευτοι ἠπόρουν, ἔχει τινὰ καιρόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ τί ἐστιν ὁρίσασθαι (τὸν γὰρ ὅρον λόγον εἶναι μακρόν), ἀλλὰ ποῖον μέν τί ἐστιν ἐνδέχεται καὶ διδάξαι, ὥσπερ ἄργυρον, τί μέν ἐστιν, οὔ, ὅτι δ' οἷον καττίτερος. (7) Ὥστ' οὐσίας ἔστι μὲν ἧς ἐνδέχεται εἶναι ὅρον καὶ λόγον, οἷον τῆς συνθέτου, ἐάν τε αἰσθητὴ ἐάν τε νοητὴ ᾖ· ἐξ ὧν δ' αὕτη πρώτων, οὐκ ἔστιν, εἴ-

Oportet autem non ignorare, quod aliquando latet, utrum nomen compositam substantiam significet, an actum et formam : utputa domus, utrum est signum communis, quod operimentum est ex lapidibus et lateribus sic positis; an actus, et speciei, quod est operimentum. Et linea, utrum dualitas in longitudine, an quod dualitas. Et animal, utrum anima in corpore, an anima. Hæc enim, substantia, et actus alicujus corporis. Erit autem utique in utrisque animal, non ut una ratione dictum, sed ut ad unum. (2) Sed hæc ad aliud quidem aliquid conferunt, ad quæstionem autem substantiæ sensibilis nihil. Etenim quod quid erat esse, speciei et actui est. Anima namque, et animam esse, idem est : hominem vero esse et homo, non idem, nisi et anima homo dicatur. Sic autem alicui quidem, alicui vero non. (3) Non videtur igitur quærentibus ita syllaba ex elementis et compositione constare, neque domus, lateres esse et compositio. Et hoc recte. Compositio enim, et mistio, non ex iis quorum est compositio, aut mistio. (4) Similiter nec aliorum ullum : utputa, limen, positione, non ex limine positio, sed magis istud ex illa; nec homo est ipsum animal, et bipes : sed aliquid esse oportet, quod præter hæc est, si hæc materia sunt : sed nec elementum, nec ex elementis, verum substantia, quod materiam auferentes dicunt. Si itaque hoc ipsius esse et substantiæ causa, hoc ipsam substantiam utique dicant. (5) Necesse autem est, aut sempiternam hanc esse, aut corruptibilem, absque eo quod corrumpatur, et factum esse, absque eo quod fiat. Ostensum autem est et declaratum in aliis, quod speciem nullus facit, neque generat, sed efficitur hoc; fit autem quod ex his. Si vero corruptibilium substantiæ sunt separatæ, nondum est manifestum. Nisi quod quorundam non contingit, patet, quæcumque quidem non possunt præter particularia esse, ut domum, aut vas. (6) Fortassis nec substantiæ sunt hæc ipsa, nec aliorum quicquam, quæcumque non natura consistunt. Naturam etenim solam profecto quis ponet eam quæ in corruptibilibus est, substantiam. Quare dubitatio, qua Antisthenici et qui hoc pacto indocti dubitabant, habet aliquam opportunitatem, quod non liceat ipsum quid est definire (definitionem enim, longum esse sermonem), sed quale quid est, contingit etiam docere, quemadmodum argentum, non quid est, sed, quale stannum. (7) Quare substantiæ quidem alicujus contingit definitionem et rationem esse : utputa, compositæ, sive sensibilis, sive intellectualis sit : ex quibus autem hoc primis, non est. Siquidem

περ τὶ κατά τινος σημαίνει ὁ λόγος ὁ ὁριστικός, καὶ δεῖ τὸ μὲν ὥσπερ ὕλην εἶναι, τὸ δὲ ὡς μορφήν. (8) Φανερὸν δὲ καὶ διότι, εἴπερ εἰσί πως ἀριθμοὶ αἱ οὐσίαι, οὕτως εἰσὶ καὶ οὐχ ὥς τινες λέγουσι μονάδων· ὅ τε γὰρ ὁρισμὸς ἀριθμός τις (διαιρετός τε γὰρ καὶ εἰς ἀδιαίρετα· οὐ γὰρ ἄπειροι οἱ λόγοι) καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τοιοῦτος. Καὶ ὥσπερ οὐδ' ἀπ' ἀριθμοῦ ἀφαιρεθέντος τινὸς ἢ προστεθέντος, ἐξ ὧν ὁ ἀριθμός ἐστιν, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀριθμός ἐστιν ἀλλ' ἕτερος, κἂν τοὐλάχιστον ἀφαιρεθῇ ἢ προστεθῇ, οὕτως οὐδὲ ὁ ὁρισμὸς οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι οὐκέτι ἔσται ἀφαιρεθέντος τινὸς ἢ προστεθέντος. (9) Καὶ τὸν ἀριθμὸν δεῖ εἶναί τι ᾧ εἷς, ὃ νῦν οὐκ ἔχουσι λέγειν τίνι εἷς, εἴπερ ἐστὶν εἷς. Ἢ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀλλ' οἷον σωρός, ἢ εἴπερ ἐστί, λεκτέον τί τὸ ποιοῦν ἓν ἐκ πολλῶν. Καὶ ὁ ὁρισμὸς εἷς ἐστίν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ τοῦτον ἔχουσι λέγειν. (10) Καὶ τοῦτ' εἰκότως συμβαίνει· τοῦ αὐτοῦ γὰρ λόγου, καὶ ἡ οὐσία ἓν οὕτως, ἀλλ' οὐχ ὥς λέγουσί τινες οἷον μονάς τις οὖσα ἢ στιγμή, ἀλλ' ἐντελέχεια καὶ φύσις τις ἑκάστη. Καὶ ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἀριθμὸς ἔχει τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οὐδ' ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία, ἀλλ' εἴπερ, ἡ μετὰ τῆς ὕλης. (11) Περὶ μὲν οὖν γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν λεγομένων οὐσιῶν, πῶς τ' ἐνδέχεται καὶ πῶς ἀδύνατον, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν ἀριθμὸν ἀναγωγῆς, ἔστω μέχρι τούτων διωρισμένον.

aliquid de aliquo significat ratio definitiva : et oportet hoc quidem ut materiam, illud vero ut formam esse. (8) Manifestum autem hoc etiam est, quod, si aliquo modo substantiæ numeri sunt, ita sunt, et non quemadmodum quidam dicunt, unitatum. Nam et definitio, numerus quidam est : divisibilis etenim, et in indivisibilia; non enim infinitæ sunt rationes : numerus vero, tale quid est. Et quemadmodum de numero, ablato, aut addito aliquo, ex quibus numerus est, non est amplius idem numerus, sed diversus, etiam si minimum auferatur, aut addatur : ita nec definitio, nec ipsum quid erat esse, erit amplius ablato aliquo, aut addito. (9) Et numero oportet aliquid esse, quo unus, quod nunc non habent dicere quonam unus, si unus est. Aut enim non est, sed quasi congeries : aut si est, dicendum est quidnam illud sit, quod unum ex multis faciat. Ac definitio una est : similiter autem nec hanc dicere habent. (10) Atque hoc merito accidit. Ejusdem enim est rationis, et substantia sic est unum, sed non (ut quidam aiunt) ut unitas quædam exsistens, aut punctum, sed actus, et natura quædam unaquæque : et quemadmodum nec numerus habet magis et minus, ita neque substantia, quæ secundum speciem est : sed si quidem, ea est quæ secundum materiam est. (11) De generatione igitur ac corruptione dictarum substantiarum, quomodo accidit, quoque modo impossibile est, deque reductione ad numerum, hactenus determinatum sit.

CAP. IV.

Περὶ δὲ τῆς ὑλικῆς οὐσίας δεῖ μὴ λανθάνειν ὅτι εἰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντα πρώτου ἢ τῶν αὐτῶν ὡς πρώτων καὶ ἡ αὐτὴ ὕλη ὡς ἀρχὴ τοῖς γιγνομένοις, ὅμως ἔστι τις οἰκεία ἑκάστου, οἷον φλέγματός ἐστι πρώτη ὕλη τὰ γλυκέα ἢ λιπαρά, χολῆς δὲ τὰ πικρὰ ἢ ἄλλ' ἄττα. Ἴσως δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ αὐτοῦ. (2) Γίγνονται δὲ πλείους ὕλαι τοῦ αὐτοῦ, ὅταν θατέρου ἡ ἑτέρα ᾖ, οἷον φλέγμα ἐκ λιπαροῦ καὶ γλυκέος, εἰ τὸ λιπαρὸν ἐκ τοῦ γλυκέος, ἐκ δὲ χολῆς τῷ ἀναλύεσθαι εἰς τὴν πρώτην ὕλην τὴν χολήν. Διχῶς γὰρ τόδ' ἐκ τοῦδε, ἢ ὅτι πρὸ ὁδοῦ ἔσται ἢ ὅτι ἀναλυθέντος εἰς τὴν ἀρχήν. (3) Ἐνδέχεται δὲ μιᾶς τῆς ὕλης οὔσης ἕτερα γίγνεσθαι διὰ τὴν κινοῦσαν αἰτίαν, οἷον ἐκ ξύλου καὶ κιβωτὸς καὶ κλίνη. (4) Ἐνίων δ' ἑτέρα ἡ ὕλη ἐξ ἀνάγκης ἑτέρων ὄντων, οἷον πρίων οὐκ ἂν γένοιτο ἐκ ξύλου, οὐδ' ἐπὶ τῇ κινούσῃ αἰτίᾳ τοῦτο· οὐ γὰρ ποιήσει πρίονα ἐξ ἐρίου ἢ ξύλου. Εἰ δ' ἄρα τὸ αὐτὸ ἐνδέχεται ἐξ ἄλλης ὕλης ποιῆσαι, δῆλον ὅτι ἡ τέχνη καὶ ἡ ἀρχὴ ἡ ὡς κινοῦσα ἡ αὐτή· εἰ γὰρ καὶ ἡ ὕλη ἑτέρα καὶ τὸ κινοῦν, καὶ τὸ γεγονός. Ὅταν δή τις ζητῇ τί τὸ αἴτιον, ἐπεὶ πλεοναχῶς τὰ αἴτια λέγεται, πάσας δεῖ λέγειν τὰς ἐνδεχομένας αἰτίας, οἷον ἀνθρώπου τίς αἰτία ὡς ὕλη; ἆρα τὰ καταμήνια; τί δ' ὡς κινοῦν; ἆρα τὸ σπέρμα; τί δ' ὡς τὸ εἶδος; τὸ τί ἦν εἶναι. Τί δ' ὡς οὗ ἕνεκα; τὸ τέλος. (5) Ἴσως δὲ ταῦτα ἄμφω τὸ αὐτό. Δεῖ δὲ τὰ ἐγγύτατα αἴτια λέγειν. Τίς ἡ ὕλη; μὴ πῦρ ἢ γῆν, ἀλλὰ τὴν ἴδιον. Περὶ μὲν οὖν τὰς φυσικὰς οὐσίας καὶ γεννητὰς ἀνάγκη οὕτω μετιέναι, εἴ τις μέτεισιν ὀρθῶς, εἴπερ ἄρα αἰτιά τε ταῦτα καὶ τοσαῦτα, καὶ

De materiali vero substantia oportet non latere quod, etsi ex eodem omnia primo, aut eisdem tanquam primis, et eadem sit materia ut principium illis quæ fiunt; est tamen quædam cujusque propria : ut phlegmatis prima materia, ipsa dulcia aut pinguia, choleræ vero, amara, aut aliqua alia. Fortassis autem hoc, ex eodem. (2) Fiunt autem plures materiæ ejusdem, quum alterius altera sit : utputa, phlegma ex pingui et dulci si pingue ex dulci; ex cholera vero esse, ob resolutionem choleræ in primam materiam. Dupliciter enim hoc ex hoc, aut quoniam ex eo quod progredietur, aut quoniam ex eo quod resolutum fuerit in principium. (3) Contingit autem, una exsistente materia, diversa fieri propter moventem causam; ut ex ligno, fit arca, et lectus. (4) Quorundam autem diversa materia necessario, diversis exsistentibus : utputa, serra nunquam fiet ex ligno : nec est hoc in causa movente. Non enim faciet serram ex lana, aut ligno. Si autem idem contingit ex alia materia facere, patet quod ars et principium, ut moventia, eadem sunt. Etenim si materia diversa, et movens, etiam ipsum quod factum est. Quum itaque quisquam, quænam sit causa, quærat (quoniam multipliciter causæ dicuntur), omnes contingentes causas dicere oportet : utputa, hominis, quæ causa ut materia? nonne menstrua? quæ vero ut movens? utrum sperma? quæ vero ut species? quod quid erat esse. Quæ autem ut hujus causa? finis. (5) Fortassis autem hæ ambæ, idem sunt. Oportet autem proximas causas dicere. Quæ materia? non ignem, vel terram, sed propriam. In naturalibus igitur et generabilibus substantiis, necesse est ita procedere, si quis recte procedet : siquidem hæ totque

δεῖ τὰ αἴτια γνωρίζειν. (6) Ἐπὶ δὲ τῶν φυσικῶν μὲν ἀϊδίων δὲ οὐσιῶν ἄλλος λόγος. Ἴσως γὰρ ἔνια οὐκ ἔχει ὕλην, ἢ οὐ τοιαύτην ἀλλὰ μόνον κατὰ τόπον κινητήν. Οὐδ' ὅσα δὴ φύσει μέν, μὴ οὐσίᾳ δέ, οὐκ ἔστι τούτοις ὕλη, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον ἡ οὐσία. Οἷον τί αἴτιον ἐκλείψεως, τίς ὕλη; οὐ γὰρ ἔστιν, ἀλλ' ἡ σελήνη τὸ πάσχον. Τί δ' αἴτιον ὡς κινῆσαν καὶ φθεῖραν τὸ φῶς; ἡ γῆ. Τὸ δ' οὗ ἕνεκα ἴσως οὐκ ἔστιν. (7) Τὸ δ' ὡς εἶδος ὁ λόγος, ἀλλ' ἄδηλος, ἐὰν μὴ μετὰ τῆς αἰτίας ᾖ ὁ λόγος· οἷον τί ἔκλειψις; στέρησις φωτός. Ἐὰν δὲ προστεθῇ ὑπὸ γῆς ἐν μέσῳ γιγνομένης, ὁ σὺν τῷ αἰτίῳ λόγος οὗτος. Ὕπνου δ' ἄδηλον τί τὸ πρῶτον πάσχον. Ἀλλ' ὅτι τὸ ζῷον; ναί, ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τί, καὶ τί πρῶτον; καρδία ἢ ἄλλο τι; εἶτα ὑπὸ τίνος; εἶτα τί τὸ πάθος τὸ ἐκείνου καὶ μὴ τοῦ ὅλου; ὅτι ἀκινησία τοιαδί; ναί, ἀλλ' αὕτη τῷ τί πάσχειν τὸ πρῶτον;

causæ sunt, et oportet causas cognoscere. (6) De naturalibus autem ac perpetuis substantiis, alia ratio est. Fortassis etenim quædam non habent materiam, aut non talem, sed solum quæ secundum locum mobilis est. Nec quæcumque natura quidem, non autem per substantiam fiunt, neque materia est, sed quod subjicitur, substantia : utputa, quæ causa eclipsios, quæ materia? non est enim, sed luna est, quæ patitur. Quæ vero causa ut movens atque corrumpens lumen? terra. Cujus vero causa, forsan non est. (7) Quæ vero ut species, definitio, sed non manifesta nisi cum ipsa causa sit definitio : utputa, quid eclipsis? privatio luminis. Si vero addatur, a terra in medio interposita : hæc est cum ipsa causa definitio. De somno vero non est manifestum quid est primum quod patitur : sed nunquid animal? ita. Attamen hoc secundum aliquid : et quid primum? cor, an aliquid aliud? deinde, a quo? deinde, quæ passio, quæ illius, et non totius? quia talis immobilitas? ita. Sed hæc, eo quod ipsum primum patiatur quidnam?

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ἔνια ἄνευ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν, οἷον αἱ στιγμαί, εἴπερ εἰσί, καὶ ὅλως τὰ εἴδη καὶ αἱ μορφαί (οὐ γὰρ τὸ λευκὸν γίγνεται ἀλλὰ τὸ ξύλον λευκόν), εἰ ἔκ τινος καὶ τὶ πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεται, οὐ πάντα ἂν τἀναντία γίγνοιτο ἐξ ἀλλήλων, ἀλλ' ἑτέρως λευκὸς ἄνθρωπος ἐκ μέλανος ἀνθρώπου καὶ λευκὸν ἐκ μέλανος· οὐδὲ παντὸς ὕλη ἐστὶν ἀλλ' ὅσων γένεσίς ἐστι καὶ μεταβολὴ εἰς ἄλληλα. Ὅσα δ' ἄνευ τοῦ μεταβάλλειν ἔστιν ἢ μή, οὐκ ἔστι τούτων ὕλη. (2) Ἔχει δ' ἀπορίαν πῶς πρὸς τἀναντία ἡ ὕλη ἡ ἑκάστου ἔχει. Οἷον εἰ τὸ σῶμα δυνάμει ὑγιεινόν, ἐναντίον δὲ νόσος ὑγιείᾳ, ἆρα ἄμφω δυνάμει; καὶ τὸ ὕδωρ δυνάμει οἶνος καὶ ὄξος; ἢ τοῦ μὲν καθ' ἕξιν καὶ κατὰ τὸ εἶδος ὕλη, τοῦ δὲ κατὰ στέρησιν καὶ φθορὰν τὴν παρὰ φύσιν. (3) Ἀπορία δέ τις ἔστι καὶ διὰ τί ὁ οἶνος οὐχ ὕλη τοῦ ὄξους οὐδὲ δυνάμει ὄξος (καίτοι γίγνεται ἐξ αὐτοῦ ὄξος) καὶ ὁ ζῶν δυνάμει νεκρός. Ἢ οὔ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς αἱ φθοραί, ἡ δὲ τοῦ ζῴου ὕλη αὐτὴ κατὰ φθορὰν νεκροῦ δύναμις καὶ ὕλη, καὶ τὸ ὕδωρ ὄξους· γίγνεται γὰρ ἐκ τούτων ὥσπερ ἐξ ἡμέρας νύξ. (4) Καὶ ὅσα δὴ οὕτω μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, εἰς τὴν ὕλην δεῖ ἐπανελθεῖν, οἷον εἰ ἐκ νεκροῦ ζῷον, εἰς τὴν ὕλην πρῶτον, εἶθ' οὕτω ζῷον· καὶ τὸ ὄξος εἰς ὕδωρ, εἶθ' οὕτως οἶνος.

Quum autem quædam absque generatione et corruptione sint, et non sint, utputa puncta, si sint quidem, et omnino species, et formæ (non enim albedo fit, sed lignum album), si ex aliquo et aliquid fit omne quod fit; profecto non omnia contraria fiunt vicissim : sed aliter albus homo ex nigro homine, et albedo ex nigredine : nec omnium materia est, sed quorumcunque generatio, et transmutatio invicem sunt : quæcumque vero absque eo, quod transmutentur, sunt, aut non, horum materia non est. (2) Habet autem dubitationem, quonam modo ad contraria cujusque materia se habeat : utputa, si corpus potentiâ sanum, contrarium vero sanitati infirmitas, utrum ambo potentiâ? et aqua, potentiâ vinum, et acetum? an hujus quidem secundum habitum, et secundum speciem, materia est; illius vero secundum corruptionem et privationem contra naturam? (3) At quædam dubitatio est, cur vinum non sit materia aceti, neque potentiâ acetum, tametsi fiat ex eo acetum : et vivens potentiâ mortuus. An non, sed secundum accidens, corruptiones? ipsa vero animalis materia, secundum corruptionem mortui potentia et materia, aqua quoque aceti est : fiunt etenim ex illis, quemadmodum ex die nox. (4) Et quæcumque ita invicem transmutantur, ad materiam oportet redire : utputa si ex mortuo animal, primum ad materiam, deinde demum animal : et acetum, ad aquam, deinde demum vinum.

CAP. VI.

Περὶ δὲ τῆς ἀπορίας τῆς εἰρημένης περί τε τοὺς ὁρισμοὺς καὶ περὶ τοὺς ἀριθμούς, τί αἴτιον τοῦ ἓν εἶναι; πάντων γὰρ ὅσα πλείω μέρη ἔχει καὶ μή ἐστιν οἷον σωρὸς τὸ πᾶν ἀλλ' ἔστι τι τὸ ὅλον παρὰ τὰ μόρια, ἔστι τι αἴτιον, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς σώμασι τοῖς μὲν ἁφὴ αἰτία τοῦ ἓν εἶναι, τοῖς δὲ γλισχρότης ἤ τι πάθος ἕτερον τοιοῦτον. (2) Ὁ δ' ὁρισμὸς λόγος ἐστὶν εἷς οὐ συνδέσμῳ καθάπερ ἡ Ἰλιάς, ἀλλὰ τῷ ἑνὸς εἶναι. Τί οὖν ἐστὶν ὃ ποιεῖ ἓν τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ τί ἓν ἀλλ' οὐ πολλά, οἷον τό τε ζῷον καὶ τὸ δίπουν, ἄλλως τε δὴ καὶ

De dubitatione autem dicta et circa definitiones et circa numeros, quæ causa est ut unum sint? Omnium namque quæcumque plures partes habent, et non est totum quasi coacervatio, sed ipsum totum est aliquid aliud præter partes, est aliqua causa. Nam et in corporibus quibusdam tactus est causa ut unum sint : quibusdam vero viscositas, aut aliqua alia talis passio. (2) Definitio vero, oratio est una, non conjunctione, ut Ilias, sed eo quod unius est. Quid est igitur, quod hominem facit unum, et cur unum est, et non multa, ut animal, et bipes, præsertim si, quemadmodum

εἰ ἔστιν, ὥσπερ φασί τινες, αὐτό τι ζῷον καὶ αὐτὸ δίπουν; Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐκεῖνα αὐτὰ ὁ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ἔσονται κατὰ μέθεξιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἀνθρώπου οὐδ' ἑνὸς ἀλλὰ δυοῖν, ζῴου καὶ δίποδος; καὶ ὅλως δὴ οὐκ ἂν εἴη ὁ ἄνθρωπος ἓν ἀλλὰ πλείω, ζῷον καὶ δίπουν. (3) Φανερὸν δὴ ὅτι οὕτω μὲν μετιοῦσιν ὡς εἰώθασιν ὁρίζεσθαι καὶ λέγειν, οὐκ ἐνδέχεται ἀποδοῦναι καὶ λῦσαι τὴν ἀπορίαν. Εἰ δ' ἐστίν, ὥσπερ λέγομεν, τὸ μὲν ὕλη τὸ δὲ μορφή, καὶ τὸ μὲν δυνάμει τὸ δ' ἐνεργείᾳ, οὐκέτι ἀπορία δόξειεν ἂν εἶναι τὸ ζητούμενον. Ἔστι γὰρ αὕτη ἡ ἀπορία ἡ αὐτὴ κἂν εἰ ὁ ὅρος εἴη ἱματίου ὁ στρογγύλος χαλκός· εἴη γὰρ ἂν σημεῖον τοὔνομα τοῦτο τοῦ λόγου, ὥστε τὸ ζητούμενόν ἐστι τί αἴτιον τοῦ ἓν εἶναι τὸ στρογγύλον καὶ τὸν χαλκόν. (4) Οὐκέτι δ' ἡ ἀπορία φαίνεται, ὅτι τὸ μὲν ὕλη τὸ δὲ μορφή. Τί οὖν τούτου αἴτιον τοῦ τὸ δυνάμει ὂν ἐνεργείᾳ εἶναι, παρὰ τὸ ποιῆσαν, ἐν ὅσοις ἐστὶ γένεσις; οὐθὲν γάρ ἐστιν αἴτιον ἕτερον τοῦ τὴν δυνάμει σφαῖραν ἐνεργείᾳ εἶναι σφαῖραν, ἀλλὰ τοῦτ' ἦν τὸ τί ἦν εἶναι ἑκατέρῳ. (5) Ἔστι δὲ τῆς ὕλης ἡ μὲν νοητὴ ἡ δ' αἰσθητή, καὶ ἀεὶ τοῦ λόγου τὸ μὲν ὕλη τὸ δ' ἐνέργειά ἐστιν, οἷον ὁ κύκλος σχῆμα ἐπίπεδον. Ὅσα δὲ μὴ ἔχει ὕλην, μήτε νοητὴν μήτε αἰσθητήν, εὐθὺς ὅπερ ἕν τι (εἶναί) ἐστιν ἕκαστον, ὥσπερ καὶ ὅπερ ὄν τι, τὸ τόδε, τὸ ποιόν, τὸ ποσόν. Διὸ καὶ οὐκ ἔνεστιν ἐν τοῖς ὁρισμοῖς οὔτε τὸ ὂν οὔτε τὸ ἕν, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι εὐθὺς ἕν τί ἐστιν ὥσπερ καὶ ὄν τι. (6) Διὸ καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερόν τι αἴτιον τοῦ ἓν εἶναι οὐθενὶ τούτων, οὐδὲ τοῦ ὄν τι εἶναι· εὐθὺς γὰρ ἕκαστόν ἐστιν ὄν τι καὶ ἕν τι, οὐχ ὡς ἐν γένει τῷ ὄντι καὶ τῷ ἑνί, οὐδ' ὡς χωριστῶν ὄντων παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀπορίαν οἱ μὲν μέθεξιν λέγουσι, καὶ αἴτιον τί τῆς μεθέξεως καὶ τί τὸ μετέχειν ἀποροῦσιν· οἱ δὲ συνουσίαν (ψυχῆς), ὥσπερ Λυκόφρων φησὶν εἶναι τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἐπίστασθαι καὶ ψυχῆς· οἱ δὲ σύνθεσιν ἢ σύνδεσμον ψυχῆς σώματι τὸ ζῆν. (7) Καίτοι ὁ αὐτὸς λόγος ἐπὶ πάντων· καὶ γὰρ τὸ ὑγιαίνειν ἔσται ἢ συνουσία ἢ σύνδεσμος ἢ σύνθεσις ψυχῆς καὶ ὑγιείας, καὶ τὸ τὸν χαλκὸν εἶναι τρίγωνον σύνθεσις χαλκοῦ καὶ τριγώνου, καὶ τὸ λευκὸν εἶναι σύνθεσις ἐπιφανείας καὶ λευκότητος. Αἴτιον δ' ὅτι δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας ζητοῦσι λόγον ἑνοποιὸν καὶ διαφοράν. (8) Ἔστι δ', ὥσπερ εἴρηται, καὶ ἡ ἐσχάτη ὕλη καὶ ἡ μορφὴ ταὐτὸ καὶ δυνάμει, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ. Ὥστε ὅμοιον τὸ ζητεῖν τοῦ ἑνὸς τί αἴτιον καὶ τοῦ ἓν εἶναι· ἓν γάρ τι ἕκαστον, καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ ἕν πώς ἐστιν. Ὥστε αἴτιον οὐθὲν ἄλλο πλὴν εἴ τι ὡς κινῆσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν. Ὅσα δὲ μὴ ἔχει ὕλην, πάντα ἁπλῶς ὅπερ ἕν τι.

quidam dicunt, sit quid ipsum animal, et ipsum bipes? Cur enim non illa ipsa homo est, et erunt secundum participationem homines, non hominis unius, sed duorum, animalis et bipedis? et omnino profecto, homo non erit unum, sed plura, animal et bipes. (3) Manifestum itaque est quod ita quidem tractantibus, ut solent definire et dicere, non est possibile reddere rationem, et solvere dubitationem. Quodsi, quemadmodum nos dicimus, hoc quidem materia, hoc vero forma est, et hoc quidem potentiâ, hoc vero actu, profecto non videatur amplius dubitatio esse, quod quæritur. Etenim dubitatio est eadem, ac si definitio vestis esset, æs rotundum. Esset etenim hoc nomen rationis signum. Quare quod quæritur est, quænam causa sit ut rotundum et æs unum sint. (4) Amplius vero non apparet dubitatio, quoniam hoc quidem materia, illud vero forma est. Quæ igitur hujus causa est, ut quod potentiâ est, actu sit in quibuscumque generatio est, præter illud quod fecit? nulla enim alia causa est ut sphæra sit, quæ potentiâ sphæra erat : sed hoc erat, ipsum quid erat esse utrique. (5) Est autem materia quædam intellectualis, quædam sensibilis : et semper rationis hoc quidem materia, hoc vero actus est, ut circulus figura plana. Quæcumque vero neque intellectualem neque sensibilem materiam habent, statim per se unum quiddam unumquodque est : quemadmodum ipsum ens, ipsum hoc, quale, quantum : quare non inest in definitionibus nec ens, nec unum : et ipsum quid erat esse, statim per se unum quiddam est, quemadmodum et ens quiddam. (6) Propterea non aliqua alia causa ulli istorum est, ut unum sint, nec ut ens quiddam sint : statim etenim per se unumquodque est ens quiddam, et unum quiddam, non ut in genere in ente, et uno, nec tanquam sint separata præter particularia. Ob hanc autem dubitationem, quidam participationem aiunt, et causam quæ sit participationis, et quidnam sit illud participare, dubitant. Quidam copulam, siculi Lycophron ait scientiam esse ipsius scire et animæ. Quidam compositionem, aut conjunctionem animæ cum corpore, ipsum vivere. (7) Attamen eadem de omnibus ratio erit. Etenim ipsum sanum esse, aut copula aut conjunctio aut compositio animæ et sanitatis erit; et æs esse triangulum, compositio æris et trianguli; et album esse, compositio superficiei et albedinis. Causa vero est, quoniam potentiæ et actus rationem quærunt unientem, et differentiam. (8) Est autem (ut dictum est) ultima materia et forma idem et *unum*, *illa quidem* potentiâ, hæc vero actu. Quare simile est quærere quidnam unius causa sit, et ut unum sit. Unum enim quiddam, unumquodque, et quod potentia, et quod actu, unum quodammodo est. Quare nulla alia causa est, nisi si quid est tanquam ex potentia in actum movens. Quæcumque vero non habent materiam, cuncta simpliciter sunt unum quid.

LIBER VIII.

CAP. I.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτως ὄντος καὶ πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ ὄντος ἀναφέρονται εἴρηται, περὶ τῆς οὐσίας. Κατὰ γὰρ τὸν τῆς οὐσίας λόγον λέγεται τἆλλα ὄντα, τό τε ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν καὶ τἆλλα τὰ οὕτως λεγόμενα· πάντα γὰρ ἕξει τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὥσπερ εἴπομεν ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις. (2) Ἐπεὶ δὲ λέγεται τὸ ὂν τὸ μὲν τὸ τί ἢ ποιὸν ἢ ποσόν, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν καὶ ἐντελέχειαν καὶ κατὰ τὸ ἔργον, διορίσωμεν καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας, καὶ πρῶτον περὶ δυνάμεως ἣ λέγεται μὲν μάλιστα κυρίως, οὐ μὴν χρησίμη γ' ἐστὶ πρὸς ὃ βουλόμεθα νῦν· ἐπὶ πλέον γάρ ἐστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν μόνον λεγομένων κατὰ κίνησιν. Ἀλλ' εἰπόντες περὶ ταύτης ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐνεργείας διορισμοῖς δηλώσομεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων. (3) Ὅτι μὲν οὖν πολλαχῶς λέγεται ἡ δύναμις καὶ τὸ δύνασθαι, διώρισται ἡμῖν ἐν ἄλλοις. Τούτων δ' ὅσαι μὲν ὁμωνύμως λέγονται δυνάμεις ἀφείσθωσαν· ἔνιαι γὰρ ὁμοιότητί τινι λέγονται, καθάπερ ἐν γεωμετρίᾳ καὶ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα λέγομεν τῷ εἶναί πως ἢ μὴ εἶναι. Ὅσαι δὲ πρὸς τὸ αὐτὸ εἶδος, πᾶσαι ἀρχαί τινές εἰσι, καὶ πρὸς πρώτην μίαν λέγονται, ἥ ἐστιν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ᾗ ἄλλο. (4) Ἡ μὲν γὰρ τοῦ παθεῖν ἐστὶ δύναμις, ἡ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἀρχὴ μεταβολῆς παθητικῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ᾗ ἄλλο· ἡ δ' ἕξις ἀπαθείας τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ φθορᾶς τῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ᾗ ἄλλο, ὑπ' ἀρχῆς μεταβλητικῆς. Ἐν γὰρ τούτοις ἔνεστι πᾶσι τοῖς ὅροις ὁ τῆς πρώτης δυνάμεως λόγος. (5) Πάλιν δ' αὗται αἱ δυνάμεις λέγονται ἢ τοῦ μόνον ποιῆσαι ἢ (τοῦ) παθεῖν ἢ τοῦ καλῶς, ὥστε καὶ ἐν τοῖς τούτων λόγοις ἐνυπάρχουσί πως οἱ τῶν προτέρων δυνάμεων λόγοι. (6) Φανερὸν οὖν ὅτι ἔστι μὲν ὡς μία δύναμις τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν (δυνατὸν γάρ ἐστι καὶ τῷ ἔχειν αὐτὸ δύναμιν τοῦ παθεῖν καὶ τῷ ἄλλο ὑπ' αὐτοῦ), ἔστι δ' ὡς ἄλλη. Ἡ μὲν γὰρ ἐν τῷ πάσχοντι· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν τινὰ ἀρχήν, καὶ εἶναι καὶ τὴν ὕλην ἀρχήν τινα, πάσχει τὸ πάσχον καὶ ἄλλο ὑπ' ἄλλου· τὸ λιπαρὸν μὲν γὰρ καυστόν, τὸ δ' ὑπεῖκον ὡδὶ θλαστόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἡ δ' ἐν τῷ ποιοῦντι, οἷον τὸ θερμὸν καὶ ἡ οἰκοδομική, ἡ μὲν ἐν τῷ θερμαντικῷ, ἡ δ' ἐν τῷ οἰκοδομικῷ. Διὸ ᾗ συμπέφυκεν, οὐθὲν πάσχει αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ· ἓν γὰρ καὶ οὐκ ἄλλο. (7) Καὶ ἡ ἀδυναμία καὶ τὸ ἀδύνατον ἡ τῇ τοιαύτῃ δυνάμει ἐναντία στέρησίς ἐστιν, ὥστε τοῦ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πᾶσα δύναμις ἀδυναμίᾳ. (8) Ἡ δὲ στέρησις λέγεται πολλαχῶς· καὶ γὰρ τὸ μὴ ἔχον καὶ τὸ πεφυκὸς ἂν μὴ ἔχῃ, ἢ ὅλως ἢ ὅτε πέφυκεν, καὶ ἢ ὡδί, οἷον παντελῶς, ἢ κἂν ὁπωσοῦν. Ἐπ' ἐνίων δέ, ἂν πεφυκότα ἔχειν μὴ ἔχῃ βίᾳ, ἐστερῆσθαι ταῦτα λέγομεν.

De primo itaque ente, et ad quod ceteræ omnes entis prædicationes referuntur, hoc est, de substantia, dictum est. Nam secundum substantiæ rationem cetera dicuntur entia, quantum et quale, ac cetera, quæ ita dicuntur. Cuncta etenim habebunt substantiæ rationem, ut in primis sermonibus disseruimus. (2) Quum autem ens dicatur, hoc quidem quid, aut quantitas, aut qualitas, hoc vero secundum potentiam, et actum atque consummationem, determinemus etiam de potentia, et actu. Et primo de potentia, ea quidem, quæ dicitur maxime proprie, non tamen est utilis ad quod nunc volumus : potentia namque, et actio, latius patent, quam illà quæ secundum motum solum dicuntur. Sed quum de ea dixerimus in determinationibus de actione, ostendemus etiam de aliis. (3) Quod igitur multipliciter potentia, et posse dicatur, determinatum est a nobis in aliis. Harum vero quæcumque quidem æquivoce dicuntur potentiæ, prætermittantur : quædam etenim similitudine quadam dicuntur, ut in geometria et possibilia ac impossibilia dicimus, eo quod quodam modo sint, aut non sint. Quæcumque vero ad eandem speciem, omnes aliqua principia sunt, et ad unam primam dicuntur, quæ est principium transmutationis in alio aut prout aliud est. (4) Aliqua enim est patiendi potentia, quæ in ipso patiente principium est transmutationis passivæ ab alio aut prout aliud est : aliqua vero habitus impassibilitatis, quæ in deterius est, et corruptionis quæ est ab alio aut prout aliud est, principio transmutativo. In his enim omnibus definitionibus inest primæ potentiæ ratio. (5) Rursus autem, hæ potentiæ dicuntur, aut ipsius faciendi solum, aut patiendi, aut ipsius bene. Quare in harum quoque rationibus quoddammodo insunt priorum potentiarum rationes. (6) Manifestum igitur est quod quodam modo quidem una est ipsius facere et pati potentia (potens enim est, et eo quod ipsum habeat patiendi potentiam, et eo quod aliud ab eo), quodam modo vero alia. Hæc enim in patiente est. Propterea enim quod habet aliquod principium, et quod etiam materia aliquod principium est, patitur quod patitur, et aliud ab alio. Pingue namque combustibile est; cedens vero, sic pressibile : et similiter de ceteris. Hæc vero, in faciente, utputa, calidum, et ædificativa : hæc quidem in calefactivo, illa vero in ædificativo. Propter quod nullum, prout connaturale factum, ipsum a se ipso patitur : unum etenim et non aliud est. (7) Atque impotentia, et impotens, ea quæ ejusmodi potentiæ contraria est, privatio est Quare ejusdem potentia omnis est et secundum idem atque impotentia. (8) Privatio autem multifariam dicitur. Etenim quod non habet, et quod natura aptum est, si non habet, aut omnino, aut quum natura aptum sit, aut sic, utputa omnino, aut quomodocunque : in quibusdam autem, si naturâ apta habere, vi non habeant, privari ea dicimus.

CAP. II.

Ἐπεὶ δ' αἱ μὲν ἐν τοῖς ἀψύχοις ἐνυπάρχουσιν ἀρχαὶ τοιαῦται, αἱ δ' ἐν τοῖς ἐμψύχοις καὶ ἐν ψυχῇ καὶ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ λόγον ἔχοντι, δῆλον ὅτι καὶ τῶν δυνάμεων αἱ μὲν ἔσονται ἄλογοι, αἱ δὲ μετὰ λόγου. Διὸ πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ αἱ ποιητικαὶ ἐπιστῆμαι δυνάμεις εἰσίν· ἀρχαὶ γὰρ μεταβλητικαί εἰσιν ἐν ἄλλῳ ᾗ ἄλλο. (2) Καὶ αἱ μὲν μετὰ λόγου πᾶσαι τῶν ἐναντίων, αἱ δ' ἄλογοι μία ἑνός, οἷον τὸ θερμὸν τοῦ θερμαίνειν μόνον, ἡ δὲ ἰατρικὴ νόσου καὶ ὑγιείας. Αἴτιον δὲ ὅτι λόγος ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη, ὁ δὲ λόγος ὁ αὐτὸς δηλοῖ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν στέρησιν, πλὴν οὐχ ὡσαύτως, καὶ ἔστιν ὡς ἀμφοῖν, ἔστι δ' ὡς τοῦ ὑπάρχοντος μᾶλλον. (3) Ὥστ' ἀνάγκη καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας εἶναι μὲν τῶν ἐναντίων, εἶναι δὲ τοῦ μὲν καθ' αὑτὰς τοῦ δὲ μὴ καθ' αὑτάς· καὶ γὰρ ὁ λόγος τοῦ μὲν καθ' αὑτό, τοῦ δὲ τρόπον τινὰ κατὰ συμβεβηκός· ἀποφάσει γὰρ καὶ ἀποφορᾷ δηλοῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ γὰρ στέρησις ἡ πρώτη τὸ ἐναντίον, αὕτη δ' ἀποφορὰ θατέρου. (4) Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐναντία οὐκ ἐγγίγνεται ἐν τῷ αὐτῷ, ἡ δ' ἐπιστήμη δύναμις τῷ λόγον ἔχειν, καὶ ἡ ψυχὴ κινήσεως ἔχει ἀρχήν, τὸ μὲν ὑγιεινὸν ὑγίειαν μόνον ποιεῖ καὶ τὸ θερμαντικὸν θερμότητα καὶ τὸ ψυκτικὸν ψυχρότητα, ὁ δ' ἐπιστήμων ἄμφω. Λόγος γάρ ἐστιν ἀμφοῖν μέν, οὐχ ὁμοίως δέ, καὶ ἐν ψυχῇ ἣ ἔχει κινήσεως ἀρχήν· ὥστε ἄμφω ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς κινήσει πρὸς τὸ αὐτὸ συνάψασα. Διὸ τὰ κατὰ λόγον δυνατὰ τοῖς ἄνευ λόγου δυνατοῖς ποιεῖ τἀναντία· μιᾷ γὰρ ἀρχῇ περιέχεται, τῷ λόγῳ. (5) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι τῇ μὲν τοῦ εὖ δυνάμει ἀκολουθεῖ ἡ τοῦ μόνον ποιῆσαι ἢ παθεῖν δύναμις, ταύτῃ δ' ἐκείνη οὐκ ἀεί· ἀνάγκη γὰρ τὸν εὖ ποιοῦντα καὶ ποιεῖν, τὸν δὲ μόνον ποιοῦντα οὐκ ἀνάγκη καὶ εὖ ποιεῖν.

Quum autem quædam inanimatis talia principia insint, quædam vero in animatis, et in anima, et in animæ ea parte quæ rationem habet, patet quod potentiarum quoque quædam irrationales, quædam cum ratione erunt. Quare omnes artes, et factivæ scientiæ, potentiæ sunt. Principia enim transmutativa sunt in alio, prout aliud est. (2) Et quæ quidem cum ratione, omnes eædem contrariorum sunt; irrationales vero, una unius : ut calidum, ipsius calefaciendi solius : medicandi vero potentia, infirmitatis et sanitatis. Causa vero est, quia scientia est ratio. Ratio autem eadem manifestat et rem et privationem, nisi quod non similiter : et quodam modo quidem amborum est, quodam modo vero ejus magis quod exsistit. (3) Quare necesse est tales etiam scientias esse quidem contrariorum; esse vero hujus quidem per se ipsas, illius vero non per se ipsas. Etenim ratio hujus quidem secundum se ipsam, hujus vero quodam modo secundum accidens. Negatione enim et sublatione manifestat contrarium. Prima namque privatio, contrarium est : hæc autem alterius demptio est. (4) Sed quoniam contraria non sunt in eodem, scientia vero potentia, eo quod habet rationem, anima quoque motus principium habet; salubre quidem sanitatem solum facit, et calefactivum caliditatem, et frigefactivum frigiditatem, sciens vero ambo facit. Ratio enim amborum quidem est, non tamen similiter, etiam in anima, quæ motus principium habet; quare ambo profecto ex eodem movebit principio ad idem conjungens. Quare quæ secundum rationem potentia sunt, contraria iis faciunt, quæ absque ratione potentia sunt : uno namque principio continentur, ratione. (5) Manifestum autem est quod ipsius bene potentiam sequitur solius faciendi aut patiendi potentia : hanc vero illa non semper. Qui enim bene faciat, necesse est ut etiam faciat : qui vero solum facit, non necessario et bene facit.

CAP. III.

Εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν, οἷον οἱ Μεγαρικοί, ὅταν ἐνεργῇ μόνον δύνασθαι, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ οὐ δύνασθαι, οἷον τὸν μὴ οἰκοδομοῦντα οὐ δύνασθαι οἰκοδομεῖν, ἀλλὰ τὸν οἰκοδομοῦντα ὅταν οἰκοδομῇ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Οἷς τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. Δῆλον γὰρ ὅτι οὔτ' οἰκοδόμος ἔσται ἐὰν μὴ οἰκοδομῇ· τὸ γὰρ οἰκοδόμῳ εἶναι τὸ δυνατῷ εἶναί ἐστιν οἰκοδομεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. (2) Εἰ οὖν ἀδύνατον τὰς τοιαύτας ἔχειν τέχνας μὴ μανθάνοντά ποτε καὶ λαβόντα, καὶ μὴ ἔχειν μὴ ἀποβαλόντα ποτέ (ἢ γὰρ λήθῃ ἢ πάθει τινὶ ἢ χρόνῳ· οὐ γὰρ δὴ τοῦ γε πράγματος φθαρέντος, ἀεὶ γάρ ἐστιν), ὅταν παύσηται, οὐχ ἕξει τὴν τέχνην· πάλιν δ' εὐθὺς οἰκοδομήσει πῶς λαβών; Καὶ τὰ ἄψυχα δὴ ὁμοίως· οὔτε γὰρ ψυχρὸν οὔτε θερμὸν οὔτε γλυκὺ οὔτε ὅλως αἰσθητὸν οὐθὲν ἔσται μὴ αἰσθανομένων. Ὥστε τὸν Πρωταγόρου λόγον συμβήσεται λέγειν αὐτοῖς. (3) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' αἴσθησιν ἕξει οὐθὲν ἂν μὴ αἰσθά-

Sunt autem quidam, ut Megarici, qui dicunt tunc solum posse quum agat; quum vero non agat, non posse : utputa eum, qui non ædificat, ædificare non posse; sed ædificantem, quum ædificat : similiter quoque et de ceteris. Quibus quæ inconvenientia accidant, non est difficile videre. Patet namque, quod nec ædificator erit, si non ædificat. Ædificatorem enim esse, posse ædificare est. Similiter autem et de aliis artibus. (2) Si igitur impossibile est hujuscemodi artes habere, nisi quandoque didicerit et acceperit; et non habere, nisi amittat aliquando (aut enim oblivione, aut quadam passione, aut tempore : non enimvero re corrupta : semper namque est) : quum cessaverit, non habebit artem : rursus autem statim ædificabit, quomodo accepta arte? Et inanimata etiam similiter : nec enim frigidum, neque calidum, neque dulce, nec omnino ullum sensibile erit non sentientibus. Quare Protagoræ opinionem (*res tum et tales esse, quum et quales percipiantur*) accidet eis dicere. (3) Atqui nec sensum aliquid habebit, si

νηται μηδ' ἐνεργῇ. Εἰ οὖν τυφλὸν τὸ μὴ ἔχον ὄψιν, πεφυκὸς δὲ καὶ ὅτε πέφυκε καὶ ἔτι ὄν, οἱ αὐτοὶ τυφλοὶ ἔσονται πολλάκις τῆς ἡμέρας καὶ κωφοί. (4) Ἔτι εἰ ἀδύνατον τὸ ἐστερημένον δυνάμεως, τὸ μὴ γενόμενον ἀδύνατον ἔσται γενέσθαι· τὸ δ' ἀδύνατον γενέσθαι ὁ λέγων ἢ εἶναι ἢ ἔσεσθαι ψεύσεται· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦτο ἐσήμαινεν. Ὥστε οὗτοι οἱ λόγοι ἐξαιροῦσι καὶ κίνησιν καὶ γένεσιν· ἀεὶ γὰρ τό τε ἑστηκὸς ἑστήξεται καὶ τὸ καθήμενον καθεδεῖται· οὐ γὰρ ἀναστήσεται ἂν καθέζηται· ἀδύνατον γὰρ ἔσται ἀναστῆναι ὅ γε μὴ δύναται ἀναστῆναι. (5) Εἰ οὖν μὴ ἐνδέχεται ταῦτα λέγειν, φανερὸν ὅτι δύναμις καὶ ἐνέργεια ἕτερόν ἐστιν· ἐκεῖνοι δ' οἱ λόγοι δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ταὐτὸ ποιοῦσιν, διὸ καὶ οὐ μικρόν τι ζητοῦσιν ἀναιρεῖν. Ὥστ' ἐνδέχεται δυνατὸν μέν τι εἶναι μὴ εἶναι δέ, καὶ δυνατὸν μὴ εἶναι εἶναι δέ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν δυνατὸν βαδίζειν ὂν μὴ βαδίζειν, καὶ μὴ βαδίζον δυνατὸν εἶναι βαδίζειν. (6) Ἔστι δὲ δυνατὸν τοῦτο, ᾧ ἐὰν ὑπάρξῃ ἡ ἐνέργεια, οὗ λέγεται ἔχειν τὴν δύναμιν, οὐθὲν ἔσται ἀδύνατον. Λέγω δ' οἷον, εἰ δυνατὸν καθῆσθαι καὶ ἐνδέχεται καθῆσθαι, τούτῳ ἐὰν ὑπάρξῃ τὸ καθῆσθαι, οὐθὲν ἔσται ἀδύνατον· καὶ εἰ κινηθῆναί τι ἢ κινῆσαι ἢ στῆναι ἢ στῆσαι ἢ εἶναι ἢ γίγνεσθαι, ἢ μὴ εἶναι ἢ μὴ γίγνεσθαι, ὁμοίως. (7) Ἐλήλυθε δ' ἡ ἐνέργεια τοὔνομα, ἡ πρὸς τὴν ἐντελέχειαν συντιθεμένη, καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐκ τῶν κινήσεων μάλιστα· δοκεῖ γὰρ ἡ ἐνέργεια μάλιστα ἡ κίνησις εἶναι. Διὸ καὶ τοῖς μὴ οὖσιν οὐκ ἀποδιδόασι τὸ κινεῖσθαι, ἄλλας δέ τινας κατηγορίας, οἷον διανοητὰ καὶ ἐπιθυμητὰ εἶναι τὰ μὴ ὄντα, κινούμενα δ' οὔ. Τοῦτο δὲ ὅτι οὐκ ὄντα ἐνεργείᾳ ἔσονται ἐνεργείᾳ. Τῶν γὰρ μὴ ὄντων ἔνια δυνάμει ἐστίν· οὐκ ἔστι δέ, ὅτι οὐκ ἐντελεχείᾳ ἐστίν.

non sentiat aut operetur. Si igitur cæcum est quod non habet visum, natura tamen aptum, et quando aptum, et item prout (ὡς) natura aptum est habere, iidem sæpius in eodem die cæci et surdi erunt. (4) Item, si impossibile id est quod privatum est potentia, quod non fit, impossibile erit fieri: quod vero impossibile est fieri, qui dicit esse, aut futurum esse, mentietur. Impossibile enim hoc significabat. Unde illæ orationes et motum et generationem perimunt. Semper etenim, et quod stat, stabit, et quod sedet, sedebit. Si enim sedet, non surget: impossibile namque erit surgere id quidem quod non potest surgere. (5) Quodsi non est possibile ista dicere, manifestum est quod potentia et actio aliud et aliud est: illæ vero orationes idem faciunt potentiam et actionem: propter quod non parvum quiddam quærunt perimere. Quare contingit possibile quidem esse quiddam, non esse autem, et possibile non esse, esse vero. Similiter in ceteris quoque prædicamentis, quicquam possibile ambulare, non ambulare; et quum non ambulet, possibile esse ambulare. (6) Hoc autem possibile est, cui, si illius insit actio, cujus potentiam habere dicitur, nihil impossibile erit. Dico autem, ut si possibile sedere est, et sedere contingit, huic, si exstiterit ipsum sedere, nihil impossibile erit: et si moveri quicquam, aut movere, aut stare, aut sistere, aut esse, aut fieri, aut non esse, aut non fieri, similiter. (7) Nomen vero actionis (ἐνεργείας), qui ad actum (ἐντελέχειαν) tendit, venit etiam ad cetera, maxime ex motibus: videtur etenim maxime motus, actio esse. Quare non-entibus non attribuunt ipsum moveri, sed alias quasdam prædicationes, utputa intelligibilia et desiderabilia esse ipsa non-entia, non autem moventia se esse: hoc autem, quia, quum non sint actione, erunt actione. Non-entium enim quædam potentiâ sunt: non sunt autem, quoniam actu non sunt.

CAP. IV.

Εἰ δ' ἐστὶ τὸ εἰρημένον δυνατὸν ᾗ ἀκολουθεῖ, φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἀληθὲς εἶναι τὸ εἰπεῖν ὅτι δυνατὸν μὲν τοδί, οὐκ ἔσται δέ· ὥστε τὰ ἀδύνατα εἶναι ταύτῃ διαφεύγειν· λέγω δὲ οἷον εἴ τις φαίη δυνατὸν τὴν διάμετρον μετρηθῆναι οὐ μέντοι μετρηθήσεσθαι, [ὁ] μὴ λογιζόμενος τὸ ἀδύνατον εἶναι, ὅτι οὐθὲν κωλύει δυνατόν τι ὂν εἶναι ἢ γενέσθαι, μὴ εἶναι [δὲ] μηδ' ἔσεσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνο ἀνάγκη ἐκ τῶν κειμένων, εἰ καὶ ὑποθοίμεθα εἶναι ἢ γεγονέναι ὃ οὐκ ἔστι μὲν δυνατὸν δέ, ὅτι οὐθὲν ἔσται ἀδύνατον· συμβήσεται δέ γε, τὸ γὰρ μετρεῖσθαι ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δή ἐστι ταὐτὸ τό τε ψεῦδος καὶ τὸ ἀδύνατον· τὸ γάρ σε ἑστάναι νῦν ψεῦδος μέν, οὐκ ἀδύνατον δέ. (2) Ἅμα δὲ δῆλον καὶ ὅτι, εἰ τοῦ A ὄντος ἀνάγκη τὸ B εἶναι, καὶ δυνατοῦ ὄντος τοῦ A εἶναι καὶ τὸ B ἀνάγκη εἶναι δυνατόν· εἰ γὰρ μὴ ἀνάγκη δυνατὸν εἶναι, οὐθὲν κωλύει μὴ εἶναι δυνατὸν εἶναι. Ἔστω δὴ τὸ A δυνατόν. Οὐκοῦν ὅτε τὸ A δυνατὸν εἴη εἶναι, εἰ τεθείη τὸ A, οὐθὲν ἀδύνατον εἶναι συνέβαινεν· τὸ δέ γε B ἀνάγκη εἶναι. Ἀλλ' ἦν ἀδύνατον. Ἔστω δὴ ἀδύνατον. Εἰ δὴ ἀδύ-

Si autem possibile est, quod dictum est, quatenus sequitur, manifestum est quod non potest verum esse dicere, quod possibile quidem est hoc, non tamen erit: alioqui quænam impossibilia sint, hoc modo fugiat nos. Dico autem, ut si quis dicat posse diametrum commensurari, non tamen commensuratum iri, non cogitans quidnam impossibile sit: quia nihil prohibeat aliquid possibile exsistens aut esse, aut fieri, non esse, nec futurum esse: attamen ex iis quæ posita sunt, illud necessario sequitur, quia etiamsi supponamus esse, aut factum esse, quod non quidem est, possibile autem est, nihil erit impossibile. Atqui sic accidet: commensurari enim impossibile est. Enimvero non est idem falsum, et impossibile. Te namque nunc stare, falsum quidem, sed non impossibile est. (2) Simul autem manifestum est, quodsi α exsistente necesse est β esse, ita etiam α exsistente possibili esse, necesse est β quoque possibile esse. Nam si non est necesse possibile esse, nihil prohibet non esse possibile esse. Sit itaque α possibile. Quum igitur α possibile sit esse, si ponetur ipsum α, nihil impossibile esse accidit. At tum ipsum β necesse est esse: attamen impossibile erat. Sit igitur impossibile.

νατον (ἀνάγκη) εἶναι τὸ B, ἀνάγκη καὶ τὸ A εἶναι. Ἀλλ' ἦν ἄρα τὸ A δυνατόν· καὶ τὸ B ἄρα. Ἂν ἄρα ᾖ τὸ A δυνατόν, καὶ τὸ B ἔσται δυνατόν, εἴπερ οὕτως εἶχον ὥστε τοῦ A ὄντος ἀνάγκη εἶναι τὸ B. Ἐὰν δὴ οὕτως ἐχόντων τοῦ A B μὴ ᾖ δυνατὸν τὸ B οὕτως, οὐδὲ τὸ A B ἕξει ὡς ἐτέθη· καὶ εἰ τοῦ A δυνατοῦ ὄντος ἀνάγκη τὸ B δυνατὸν εἶναι εἰ ἔστι τὸ A, ἀνάγκη εἶναι καὶ τὸ B. Τὸ γὰρ δυνατὸν εἶναι ἐξ ἀνάγκης τὸ B εἶναι, εἰ τὸ A δυνατόν, τοῦτο σημαίνει, ἐὰν ᾖ τὸ A καὶ ὅτε καὶ ὡς ἦν δυνατὸν εἶναι, κἀκεῖνο τότε καὶ οὕτως εἶναι ἀναγκαῖον.

Quodsi impossibile est esse β, necesse est etiam α esse. Sed erat α possibile: ergo etiam β. Si igitur α possibile sit, β etiam possibile erit: si ita quidem se habebant, ut α exsistente, necesse sit etiam β esse. Si itaque sic se habentibus α β, non ita possibile sit β, nec ipsum α β se habebit ut positum erat: et si α possibili exsistente, necesse est β possibile esse, si α est, necesse est β etiam esse. Possibile namque esse necessario β esse, si α possibile, hoc significat, si α sit, et quando, et sicuti erat possibile esse, illud quoque tunc et ita necesse est esse.

CAP. V.

Ἁπασῶν δὲ τῶν δυνάμεων οὐσῶν τῶν μὲν συγγενῶν οἷον τῶν αἰσθήσεων, τῶν δὲ ἔθει οἷον τῆς τοῦ αὐλεῖν, τῶν δὲ μαθήσει οἷον τῆς τῶν τεχνῶν, τὰς μὲν ἀνάγκη προενεργήσαντας ἔχειν ὅσαι ἔθει καὶ λόγῳ, τὰς δὲ μὴ τοιαύτας καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ πάσχειν οὐκ ἀνάγκη. (2) Ἐπεὶ δὲ τὸ δυνατὸν τὶ δυνατὸν καὶ ποτὲ καὶ πῶς καὶ ὅσα ἄλλα ἀνάγκη προσεῖναι ἐν τῷ διορισμῷ, καὶ τὰ μὲν κατὰ λόγον δύναται κινεῖν καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν μετὰ λόγου, τὰ δ' ἄλογα καὶ αἱ δυνάμεις ἄλογοι, κἀκείνας μὲν ἀνάγκη ἐν ἐμψύχῳ εἶναι ταύτας δ' ἐν ἀμφοῖν· τὰς μὲν τοιαύτας δυνάμεις ἀνάγκη, ὅταν ὡς δύνανται τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ παθητικὸν πλησιάζωσι, τὸ μὲν ποιεῖν τὸ δὲ πάσχειν, ἐκείνας δ' οὐκ ἀνάγκη· αὗται μὲν γὰρ πᾶσαι μία ἑνὸς ποιητική, ἐκεῖναι δὲ τῶν ἐναντίων, ὥστε ἅμα ποιήσει τἀναντία· τοῦτο δὲ ἀδύνατον. (3) Ἀνάγκη ἄρα ἕτερόν τι εἶναι τὸ κύριον· λέγω δὲ τοῦτο ὄρεξιν ἢ προαίρεσιν. Ὁποτέρου γὰρ ἂν ὀρέγηται κυρίως, τοῦτο ποιήσει, ὅταν ὡς δύναται ὑπάρχῃ καὶ πλησιάζῃ τῷ παθητικῷ. (4) Ὥστε τὸ δυνατὸν κατὰ λόγον ἅπαν ἀνάγκη, ὅταν ὀρέγηται, οὗ τ' ἔχει τὴν δύναμιν καὶ ὡς ἔχει, τοῦτο ποιεῖν. Ἔχει δὲ παρόντος τοῦ παθητικοῦ καὶ ὡδὶ ἔχοντος ποιεῖν. Εἰ δὲ μή, ποιεῖν οὐ δυνήσεται. Τὸ γὰρ μηθενὸς τῶν ἔξω κωλύοντος προσδιορίζεσθαι οὐθὲν ἔτι δεῖ· τὴν γὰρ δύναμιν ἔχει ὡς ἔστι δύναμις τοῦ ποιεῖν, ἔστι δ' οὐ πάντως ἀλλ' ἐχόντων πῶς, ἐν οἷς ἀφορισθήσεται καὶ τὰ ἔξω κωλύοντα· ἀφαιρεῖται γὰρ ταῦτα τῶν ἐν τῷ διορισμῷ προσόντων ἔνια. (5) Διὸ οὐδὲ ἂν ἅμα βούληται ἢ ἐπιθυμῇ ποιεῖν δύο ἢ τἀναντία, οὐ ποιήσει· οὐ γὰρ οὕτως ἔχει αὐτῶν τὴν δύναμιν οὐδ' ἔστι τοῦ ἅμα ποιεῖν ἡ δύναμις, ἐπεὶ ὧν ἐστὶν οὕτως ποιήσει.

Quum autem omnium potentiarum, quædam natura nobis insitæ sint, ut sensuum, quædam consuetudine, ut tibiis canendi, quædam doctrina, ut artium: has quidem necesse est eos qui primo operati sunt, habere, quæcumque scilicet consuetudine et ratione: quæcumque vero non tales, sed patiendi potentiæ sunt, non est necesse. (2) Quoniam vero quod potest, aliquid potest, et aliquando, et aliquo modo, et quæcumque alia necesse est adesse in definitione, et quædam quidem ratione possunt movere, et potentiæ eorum cum ratione, quædam vero irrationalia, et potentiæ irrationales; et illas quidem necesse est in animato esse, has vero in ambobus: hujuscemodi quidem potentias necesse est, quum quoad possint activum et passivum approximent, hoc quidem faciat, illud vero patiatur; illas vero non est necesse: hæ enim omnes, una unius factiva, illæ vero contrariorum: quare simul facient contraria. Hoc vero impossibile est. (3) Necesse est igitur, aliud quiddam esse, quod dominetur. Dico enim, sive appetitum, sive electionem. Quodcumque enim appetat principaliter, hoc faciet, quum quoad possit, adsit et proximet passivo. (4) Quare omne secundum rationem potens, necesse est ut, quum appetat id, cujus potentiam habet, et uti habet, hoc faciat. Habet autem passivo præsente, et sic se habente, facere: sin minus, facere non poterit. Nam illud, nullo extrinsecus prohibente, nihil jam opus est adjicere: potentiam enim habet sic ut est potestas faciendi; est autem non quomodocunque, sed aliquo modo se habentibus, in quibus separabuntur etiam extrinsecus prohibentia. Removentur enim hoc eorum quædam quæ in definitione adsunt. (5) Quare nec si simul velit, aut desideret duo, aut contraria, facere, faciet: non enim ita potentiam eorum habet, nec est potentia simul faciendi: at quorum est, hæc ita ut est potentia faciet.

CAP. VI.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς κατὰ κίνησιν λεγομένης δυνάμεως εἴρηται, περὶ ἐνεργείας διορίσωμεν τί τέ ἐστιν ἡ ἐνέργεια καὶ ποῖόν τι. Καὶ γὰρ τὸ δυνατὸν ἅμα δῆλον ἔσται διαιροῦσιν, ὅτι οὐ μόνον τοῦτο λέγομεν δυνατὸν ὃ πέφυκε κινεῖν ἄλλο ἢ κινεῖσθαι ὑπ' ἄλλου, ἢ ἁπλῶς ἢ τρόπον τινά, ἀλλὰ καὶ ἑτέρως. Διὸ ζητοῦντες καὶ περὶ τούτων διήλθομεν. (2) Ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πρᾶγμα, μὴ οὕτως ὥσπερ λέγομεν δυνάμει

Quum autem de potentia, quæ secundum motum dicitur, dictum sit, de actu determinemus, quidnam actus, et quale quid sit. Etenim possibile quoque simul manifestum erit, si diviserimus, quod non solum hoc dicimus possibile, quod natura aptum sit aliud movere, aut moveri ab alio, aut simpliciter, aut quodam modo, sed etiam aliter. Propter quod inquirentes de his etiam tractavimus. (2) Est autem actus id quod rem exsistere, non ita quemadmodum dicimus potestate (dicimus autem pote-

(λέγομεν δὲ δυνάμει οἷον ἐν τῷ ξύλῳ Ἑρμῆν καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τὴν ἡμίσειαν, ὅτι ἀφαιρεθείη ἄν, καὶ ἐπιστήμονα καὶ τὸν μὴ θεωροῦντα, ἂν δυνατὸς ᾖ θεωρῆσαι), τὸ δ' ἐνεργείᾳ. (3) Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῇ ἐπαγωγῇ ὃ βουλόμεθα λέγειν, καὶ οὐ δεῖ παντὸς ὅρον ζητεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάλογον συνορᾶν, ὅτι ὡς τὸ οἰκοδομοῦν πρὸς τὸ οἰκοδομικόν, καὶ τὸ ἐγρηγορὸς πρὸς τὸ καθεῦδον, καὶ τὸ ὁρῶν πρὸς τὸ μύον μὲν ὄψιν δὲ ἔχον, καὶ τὸ ἀποκεκριμένον ἐκ τῆς ὕλης πρὸς τὴν ὕλην, καὶ τὸ ἀπειργασμένον πρὸς τὸ ἀνέργαστον. Ταύτης δὲ τῆς διαφορᾶς θατέρῳ μορίῳ ἔστω ἡ ἐνέργεια ἀφωρισμένη, θατέρῳ δὲ τὸ δυνατόν. (4) Λέγεται δὲ ἐνεργείᾳ οὐ πάντα ὁμοίως, ἀλλ' ἢ τῷ ἀνάλογον, ὡς τοῦτο ἐν τούτῳ ἢ πρὸς τοῦτο, τόδ' ἐν τῷδε ἢ πρὸς τόδε· τὰ μὲν γὰρ ὡς κίνησις πρὸς δύναμιν, τὰ δ' ὡς οὐσία πρός τινα ὕλην. Ἄλλως δὲ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ κενὸν καὶ ὅσα τοιαῦτα λέγεται δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ πολλοῖς τῶν ὄντων, οἷον τῷ ὁρῶντι καὶ βαδίζοντι καὶ ὁρωμένῳ. (5) Ταῦτα μὲν γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἁπλῶς ἀληθεύεσθαί ποτε· τὸ μὲν γὰρ ὁρώμενον ὅτι ὁρᾶται, τὸ δ' ὅτι ὁρᾶσθαι δυνατόν· τὸ δ' ἄπειρον οὐχ οὕτω δυνάμει ἐστὶν ὡς ἐνεργείᾳ ἐσόμενον χωριστόν, ἀλλὰ γνώσει. Τὸ γὰρ μὴ ὑπολείπειν τὴν διαίρεσιν ἀποδίδωσι τὸ εἶναι δυνάμει ταύτην τὴν ἐνέργειαν, τῷ δὲ χωρίζεσθαι οὔ.

6. Ἐπεὶ δὲ τῶν πράξεων ὧν ἔστι πέρας οὐδεμία τέλος ἀλλὰ τῶν περὶ τὸ τέλος, οἷον τοῦ ἰσχναίνειν ἡ ἰσχνασία αὐτό, αὐτὰ δὲ ὅταν ἰσχναίνῃ οὕτως ἐστὶν ἐν κινήσει, μὴ ὑπάρχοντα ὧν ἕνεκα ἡ κίνησις, οὐκ ἔστι ταῦτα πρᾶξις ἢ οὐ τελεία γε· οὐ γὰρ τέλος, ἀλλ' ἐκείνη ἐνυπάρχει τὸ τέλος καὶ ἡ πρᾶξις. Οἷον ὁρᾷ, ἀλλὰ καὶ φρονεῖ καὶ νοεῖ καὶ νενόηκεν· ἀλλ' οὐ μανθάνει καὶ μεμάθηκεν, οὐδ' ὑγιάζεται καὶ ὑγίασται. Εὖ ζῇ καὶ εὖ ἔζηκεν· ἀλλὰ καὶ εὐδαιμονεῖ καὶ εὐδαιμόνηκεν. Εἰ δὲ μή, ἔδει ἄν ποτε παύεσθαι, ὥσπερ ὅταν ἰσχναίνῃ. Νῦν δ' οὔ, ἀλλὰ ζῇ καὶ ἔζηκεν. (7) Τούτων δὴ τὰς μὲν κινήσεις λέγων, τὰς δ' ἐνεργείας. Πᾶσα γὰρ κίνησις ἀτελής, ἰσχνασία, μάθησις, βάδισις, οἰκοδόμησις· αὗται δὲ κινήσεις, καὶ ἀτελεῖς γε. Οὐ γὰρ ἅμα βαδίζει καὶ βεβάδικεν, οὐδ' οἰκοδομεῖ καὶ ᾠκοδόμηκεν, οὐδὲ γίγνεται καὶ γέγονεν, ἢ κινεῖται καὶ κεκίνηκεν· ἀλλ' ἕτερον καὶ κινεῖ καὶ κεκίνηκεν. Ἑώρακε δὲ καὶ ὁρᾷ ἅμα τὸ αὐτό, καὶ νοεῖ καὶ νενόηκεν. Τὴν μὲν οὖν τοιαύτην ἐνέργειαν λέγω, ἐκείνην δὲ κίνησιν. Τὸ μὲν οὖν ἐνεργείᾳ τί τέ ἐστι καὶ ποῖον, ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων δῆλον ἡμῖν ἔστω.

state, ut in ligno Mercurium, et in tota dimidiam, eo quod auferri possit: et scientem etiam illum, qui non speculatur, modo speculari possit), sed actu. (3) Manifestum autem quod dicere volumus, per inductionem in singularibus erit, et non oportet omnium definitionem quærere, sed etiam quod proportionale est, conspicere: quod ut ædificans ad ædificativum, et vigilans ad dormiens, et videns ad connivens, habens tamen visum, et segregatum a materia ad materiam, et elaboratum ad inelaboratum: hujus autem differentiæ alteri parti actus applicatus sit, alteri vero possibile. (4). Dicuntur autem actu nòn omnia similiter, sed proportionaliter, ut hoc in hoc, aut ad hoc; illud in illo, aut ad illud. Quædam enim, ut motus ad potentiam; quædam, ut substantia ad aliquam materiam. Aliter autem infinitum, et vacuum, et quæcumque hujuscemodi, quam pleraque entium potentia et actu dicuntur, ut quam videns, ambulans, et visum. (5) Etenim hæc quidem contingunt etiam simpliciter quandoque vera esse. Visum enim, hoc quidem, quoniam videtur, hoc vero quoniam videri possibile est. Infinitum vero, non ita potentia est, ut actu futurum separatum, sed cognitione. Etenim eo quod divisionem non relinquit (*in infinitum dividitur*) fit ut hic actus in potentia cernatur, nunquam vero per se et separatus.

6. Quum vero nulla earum actionum quarum est aliquod extremum, finis sit, sed ex eorum genere quæ circa finem versantur: velut emaciandi ipse finis est emaciatio; ipsa vero quum emaciant, ita sunt in motu, quippe quæ non sint ea quorum gratia motus fit: hæc non sunt actio, aut certe non perfecta: nec enim ea finis est, sed illa, qua inest finis, etiam actio est: veluti videt et vidit, sapit et sapuit, intelligit atque intellexit: sed non discit et didicit, neque sanatur et sanatus est. Bene vivit et bene vixit simul, et beate vivit et beate vixit. Sin minus, oporteret aliquando cessare, siculi quum emaciat; nunc vero non, sed vivit et vixit. (7) Harum igitur quædam Motus dicendæ, quædam Actus. Omnis enim motus imperfectus est, emaciatio, disciplina, ambulatio, ædificatio. Hæ sane sunt Motus, et quidem imperfecti; non enim simul ambulat et ambulavit, neque ædificat et ædificavit, neque fit et factus est, aut movet et movit; sed aliud et movet et movit. At simul idem et vidit et videt, et intelligit et intellexit. Talem igitur actionem, Actum dico, illam vero, Motum. Quidnam igitur, et quale quid sit, quod actu est, ex his et hujusmodi manifestum nobis sit.

CAP. VII.

Πότε δὲ δυνάμει ἐστὶν ἕκαστον καὶ πότε οὔ, διοριστέον· οὐ γὰρ ὁποτεοῦν. Οἷον ἡ γῆ ἆρ' ἐστὶν ἄνθρωπος δυνάμει; ἢ οὔ, ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν ἤδη γένηται σπέρμα, καὶ οὐδὲ τότε ἴσως, ὥσπερ (οὖν) οὐδὲ ὑπὸ ἰατρικῆς ἅπαν ἂν ὑγιασθείη οὐδ' ἀπὸ τύχης, ἀλλ' ἔστι τι ὃ δυνατόν ἐστι, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὑγιαῖνον δυνάμει. (2) Ὅρος δὲ τοῦ μὲν ἀπὸ διανοίας ἐντελεχείᾳ γιγνομένου

Quando autem potentia unumquodque est, et quando non, determinandum est. Non enim quandocunque: ut puta, terrane homo est potentiâ? aut non, sed magis quum jam fuerit sperma? nec tunc adhuc fortassis: quemadmodum nec a medicina quodcumque utique sanetur, nec a fortuna, sed aliquid est quod possibile est: et hoc est potentiâ sanum. (2) Determinatio vero ejus quod potentia ens est,

ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος, ὅταν βουληθέντος γίγνηται μηθενὸς κωλύοντος τῶν ἐκτός, ἐκεῖ δ' ἐν τῷ ὑγιαζομένῳ, ὅταν μηθὲν κωλύῃ τῶν ἐν αὐτῷ. Ὁμοίως δὲ δυνάμει καὶ οἰκία, εἰ μηθὲν κωλύει τῶν ἐν τούτῳ καὶ τῇ ὕλῃ τοῦ γίγνεσθαι οἰκίαν, οὐδ' ἔστιν ὃ δεῖ προσγενέσθαι ἢ ἀπογενέσθαι ἢ μεταβαλεῖν, τοῦτο δυνάμει οἰκία. (3) Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, ὅσων ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως, καὶ ὅσων δὴ ἐν αὐτῷ τῷ ἔχοντι, ὅσα μηθενὸς τῶν ἔξωθεν ἐμποδίζοντος ἔσται δι' αὐτοῦ. Οἷον τὸ σπέρμα οὔπω· δεῖ γὰρ ἐν ἄλλῳ καὶ μεταβάλλειν. Ὅταν δ' ἤδη διὰ τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ᾖ τοιοῦτον, ἤδη τοῦτο δυνάμει· ἐκεῖνο δὲ ἑτέρας ἀρχῆς δεῖται, ὥσπερ ἡ γῆ οὔπω ἀνδριὰς δυνάμει· μεταβάλλουσα γὰρ ἔσται χαλκός. (4) Ἔοικε δὲ ὃ λέγομεν εἶναι οὐ τόδε ἀλλ' ἐκείνινον, οἷον τὸ κιβώτιον οὐ ξύλον ἀλλὰ ξύλινον, οὐδὲ τὸ ξύλον γῆ ἀλλὰ γήϊνον, πάλιν ἡ γῆ εἰ οὕτως μὴ ἄλλο ἀλλ' ἐκείνινον, ἀεὶ ἐκεῖνο δυνάμει ἁπλῶς τὸ ὕστερόν ἐστιν. Οἷον τὸ κιβώτιον οὐ γήϊνον οὐδὲ γῆ, ἀλλὰ ξύλινον· τοῦτο γὰρ δυνάμει κιβώτιον καὶ ὕλη κιβωτίου αὕτη, ἁπλῶς μὲν τοῦ ἁπλῶς, τουδὶ δὲ τοδὶ τὸ ξύλον. (5) Εἰ δέ τί ἐστι πρῶτον, ὃ μηκέτι κατ' ἄλλο λέγεται ἐκείνινον, τοῦτο πρώτη ὕλη· οἷον εἰ ἡ γῆ ἀερίνη, ὁ δ' ἀὴρ μὴ πῦρ ἀλλὰ πύρινος, τὸ πῦρ ὕλη πρώτη ὡς τόδε τι καὶ οὐσία. Τούτῳ γὰρ διαφέρει τὸ καθόλου καὶ τὸ ὑποκείμενον τῷ εἶναι τόδε τι ἢ μὴ εἶναι· οἷον τοῖς πάθεσι τὸ ὑποκείμενον ἄνθρωπος καὶ σῶμα καὶ ψυχή, πάθος δὲ τὸ μουσικὸν καὶ λευκόν, λέγεται δὲ τῆς μουσικῆς ἐγγενομένης ἐκεῖνο οὐ μουσικὴ ἀλλὰ μουσικόν, καὶ οὐ λευκότης ὁ ἄνθρωπος ἀλλὰ λευκόν, οὐδὲ βάδισις ἢ κίνησις ἀλλὰ βαδίζον ἢ κινούμενον, ὡς τὸ ἐκείνινον. (6) Ὅσα μὲν οὖν οὕτω, τὸ ἔσχατον οὐσία· ὅσα δὲ μὴ οὕτως ἀλλ' εἶδός τι καὶ τόδε τι τὸ κατηγορούμενον, τὸ ἔσχατον ὕλη καὶ οὐσία ὑλική. Καὶ ὀρθῶς δὴ συμβαίνει τὸ ἐκείνινον λέγεσθαι κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὰ πάθη· ἄμφω γὰρ ἀόριστα. Πότε μὲν οὖν λεκτέον δυνάμει καὶ πότε οὔ, εἴρηται.

quum a mente actu fit, est, quando quod vult fiat, nullo eorum quæ extrinsecus sunt, prohibente: ibi autem in eo qui sanatur, est, quum nihil eorum quæ in eo sunt, prohibeat. Similiter autem et domus potentiâ, si nihil eorum quæ in ea re et in materia sunt, ut domus fiat, prohibeat, nec est, quod aut addatur, aut tollatur, aut mutetur, hoc est potentiâ domus. (3) Similiter etiam de ceteris, quorum extrinsecus generationis principium, et quorum in habente ipso, quæcumque nullo exteriori prohibente per se ipsa erunt: quale sperma nondum est. Oportet namque in alio esse, et transmutari. Quum autem jam per suum principium tale fuerit, hoc jam potentiâ est; illud vero altero principio indiget. Quemadmodum terra, nondum est potentiâ statua: transmutata namque, æs erit. (4) Videtur autem esse, quod dicimus, non hoc (ἐκεῖνο), sed ex hoc (ἐκείνινον): ut arca, non lignum, sed lignea; neque lignum terra, sed terreum; rursus terra, si sic, non aliud, sed ἐκείνινον, semper ipsum potentiâ, simpliciter posterius est: ut arca, neque terrea, neque terra, sed lignea: hoc enim potentiâ arca, et materia arcæ hæc, simpliciter quidem ejus quod simpliciter est; hujus autem, hoc lignum. (5) Quodsi est aliquid primum, quod non secundum aliud dicitur ἐκείνινον, hoc prima materia: ut puta, si terra aerea, aer vero non ignis, sed igneus, ignis prima materia est, tanquam hoc quid, et substantia. Hôc enim universale et subjectum differt, eo quod est hoc quid esse, aut non esse: utputa, quod subjicitur passionibus, homo, corpus, et anima; passio vero musicum et album. Dicitur autem musica adveniente illud non musica, sed musicum; et homo, non albedo, sed album; nec ambulatio, neque motus, sed ambulans, aut motum, utpote ἐκείνινον. (6) Quæcumque igitur ita, ultimum substantia est: quæcumque autem non ita, sed species aliqua, et hoc quid est, quod prædicatur, ultimum materia, et substantia materialis est. Et recte sane accidit, ἐκείνινον dici secundum materiam, et passiones: ambo enim indeterminata sunt. Quando igitur dicendum est potentiâ, et quando non, dictum est.

CAP. VIII.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πρότερον διώρισται ποσαχῶς λέγεται, φανερὸν ὅτι πρότερον ἐνέργεια δυνάμεώς ἐστιν. Λέγω δὲ δυνάμεως οὐ μόνον τῆς ὡρισμένης ἣ λέγεται ἀρχὴ μεταβλητικὴ ἐν ἄλλῳ ᾗ ἄλλο, ἀλλ' ὅλως πάσης ἀρχῆς κινητικῆς ἢ στατικῆς. Καὶ γὰρ ἡ φύσις ἐν ταὐτῷ [γίγνεται· ἐν ταὐτῷ γὰρ] γένει τῇ δυνάμει· ἀρχὴ γὰρ κινητική, ἀλλ' οὐκ ἐν ἄλλῳ ἀλλ' ἐν αὐτῷ ᾗ αὐτό. (2) Πάσης δὴ τῆς τοιαύτης προτέρα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια καὶ λόγῳ καὶ τῇ οὐσίᾳ· χρόνῳ δ' ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ. Τῷ λόγῳ μὲν οὖν ὅτι προτέρα, δῆλον· τῷ γὰρ ἐνδέχεσθαι ἐνεργῆσαι δυνατόν ἐστι τὸ πρώτως δυνατόν, οἷον λέγω οἰκοδομικὸν τὸ δυνάμενον οἰκοδομεῖν, καὶ ὁρατικὸν τὸ ὁρᾶν, καὶ ὁρατὸν τὸ δυνατὸν ὁρᾶσθαι. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὥστ' ἀνάγκη τὸν λόγον προϋπάρχειν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς γνώσεως. (3) Τῷ δὲ χρόνῳ πρότερον ὧδε· τὸ τῷ εἴδει τὸ αὐτὸ

Quoniam autem quot modis dicatur prius, determinatum est, manifestum est quod actus prius potentiâ est. Dico autem non solum illa potentia determinata, quæ dicitur principium transmutatorium in alio, prout aliud est, sed prorsus omni motivo aut statorio principio. Etenim natura in eodem est genere cum ipsa potentia. Principium enim motivum est, non tamen in alio, sed in ipso prout ipsum. (2) Omni itaque tali prior est actus, et ratione et substantia: tempore vero quodam modo quidem est, quodam modo vero non. Quod autem ratione prior, patet: potens enim est, quod primo potest, propterea quod contingit operari: utputa ædificativum, quod potest ædificare; et visivum, quod potest videre; et visibile, quod potest videri. Eadem autem de ceteris quoque ratio est: quare necesse est ut ratio præcedat, et notitia notitiam. (3) Tempore autem prius, sic, quod idem specie

ἐνεργοῦν πρότερον, ἀριθμῷ δ' οὔ. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι τοῦδε μὲν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἤδη ὄντος κατ' ἐνέργειαν καὶ τοῦ σίτου καὶ τοῦ ὁρῶντος πρότερον τῷ χρόνῳ ἡ ὕλη καὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὁρατικόν, ἃ δυνάμει μέν ἐστιν ἄνθρωπος καὶ σῖτος καὶ ὁρῶν, ἐνεργείᾳ δ' οὔπω. Ἀλλὰ τούτων πρότερα τῷ χρόνῳ ἕτερα ὄντα ἐνεργείᾳ, ἐξ ὧν ταῦτα ἐγένετο· ἀεὶ γὰρ ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος γίγνεται τὸ ἐνεργείᾳ ὂν ὑπὸ ἐνεργείᾳ ὄντος, οἷον ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου, μουσικὸς ὑπὸ μουσικοῦ, ἀεὶ κινοῦντός τινος πρώτου· τὸ δὲ κινοῦν ἐνεργείᾳ ἤδη ἐστίν. (4) Εἴρηται δ' ἐν τοῖς περὶ τῆς οὐσίας λόγοις ὅτι ἅπαν τὸ γιγνόμενον γίγνεται ἔκ τινός τι καὶ ὑπό τινος, καὶ τοῦτο τῷ εἴδει τὸ αὐτό. Διὸ καὶ δοκεῖ ἀδύνατον εἶναι οἰκοδόμον εἶναι μὴ οἰκοδομήσαντα μηθὲν ἢ κιθαριστὴν μηθὲν κιθαρίσαντα· ὁ γὰρ μανθάνων κιθαρίζειν κιθαρίζων μανθάνει κιθαρίζειν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι. (5) Ὅθεν ὁ σοφιστικὸς ἔλεγχος ἐγίγνετο ὅτι οὐκ ἔχων τις τὴν ἐπιστήμην ποιήσει οὗ ἡ ἐπιστήμη· ὁ γὰρ μανθάνων οὐκ ἔχει. Ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ γιγνομένου γεγενῆσθαί τι καὶ τοῦ ὅλως κινουμένου κεκινῆσθαί τι (δῆλον δ' ἐν τοῖς Περὶ κινήσεως τοῦτο) καὶ τὸν μανθάνοντα ἀνάγκη ἔχειν τι τῆς ἐπιστήμης ἴσως. (6) Ἀλλ' οὖν καὶ ταύτῃ γε δῆλον ὅτι ἡ ἐνέργεια καὶ οὕτω προτέρα τῆς δυνάμεως κατὰ γένεσιν καὶ χρόνον. Ἀλλὰ μὴν καὶ οὐσίᾳ γε, πρῶτον μὲν ὅτι τὰ τῇ γενέσει ὕστερα τῷ εἴδει καὶ τῇ οὐσίᾳ πρότερα, οἷον ἀνὴρ παιδὸς καὶ ἄνθρωπος σπέρματος· τὸ μὲν γὰρ ἤδη ἔχει τὸ εἶδος, τὸ δ' οὔ· (7) καὶ ὅτι ἅπαν ἐπ' ἀρχὴν βαδίζει τὸ γιγνόμενον καὶ τέλος· ἀρχὴ γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα, τοῦ τέλους δ' ἕνεκα ἡ γένεσις. Τέλος δ' ἡ ἐνέργεια, καὶ τούτου χάριν ἡ δύναμις λαμβάνεται· οὐ γὰρ ἵνα ὄψιν ἔχωσιν ὁρῶσι τὰ ζῷα, ἀλλ' ὅπως ὁρῶσιν ὄψιν ἔχουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἰκοδομικὴν ἵνα οἰκοδομῶσι, καὶ τὴν θεωρητικὴν ἵνα θεωρῶσιν· ἀλλ' οὐ θεωροῦσιν ἵνα θεωρητικὴν ἔχωσιν, εἰ μὴ οἱ μελετῶντες· οὗτοι δ' οὐχὶ θεωροῦσιν ἀλλ' ἢ ὡδὶ ἢ ὅτι οὐθὲν δέονται θεωρεῖν. (8) Ἔτι ἡ ὕλη ἐστὶ δυνάμει, ὅτι ἔλθοι ἂν εἰς τὸ εἶδος· ὅταν δέ γ' ἐνεργείᾳ ᾖ, τότε ἐν τῷ εἴδει ἐστίν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ ὧν κίνησις τὸ τέλος. Διὸ ὥσπερ οἱ διδάσκοντες ἐνεργοῦντα ἐπιδείξαντες οἴονται τὸ τέλος ἀποδεδωκέναι, καὶ ἡ φύσις ὁμοίως. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω γίγνεται, ὁ Παύσωνος ἔσται Ἑρμῆς· ἄδηλος γὰρ καὶ ἡ ἐπιστήμη εἰ ἔσω ἢ ἔξω, ὥσπερ κἀκεῖνος· τὸ γὰρ ἔργον τέλος, ἡ δὲ ἐνέργεια τὸ ἔργον. Διὸ καὶ τοὔνομα ἐνέργεια λέγεται κατὰ τὸ ἔργον, καὶ συντείνει πρὸς τὴν ἐντελέχειαν. (9) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τῶν μὲν ἔσχατον ἡ χρῆσις, οἷον ὄψεως ἡ ὅρασις, καὶ οὐθὲν γίγνεται παρὰ ταύτην ἕτερον ἀπὸ τῆς ὄψεως ἔργον, ἀπ' ἐνίων δὲ γίγνεταί τι, οἷον ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς οἰκία παρὰ τὴν οἰκοδόμησιν, ὅμως οὐθὲν ἧττον ἔνθα μὲν τέλος ἔνθα δὲ μᾶλλον τέλος τῆς δυνάμεώς ἐστιν. Ἡ γὰρ οἰκοδόμησις ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ, καὶ ἅμα γίγνεται καὶ ἔστι τῇ οἰκίᾳ. Ὅσων μὲν οὖν ἕτερόν τί ἐστι παρὰ τὴν χρῆσιν τὸ γιγνόμενον, τούτων μὲν ἡ ἐνέργεια ἐν τῷ ποιουμένῳ ἐστίν, οἷον ἥ τε οἰκοδόμησις ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ καὶ ἡ ὕφανσις ἐν τῷ ὑφαινομένῳ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, καὶ ὅλως ἡ κίνησις ἐν τῷ κινουμένῳ· ὅσων δὲ μὴ ἔστιν ἄλλο τι ἔργον παρὰ τὴν ἐνέργειαν, ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια, οἷον ἡ ὅρασις ἐν τῷ ὁρῶντι καὶ ἡ θεωρία ἐν τῷ θεωροῦντι καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῇ ψυχῇ, διὸ καὶ ἡ εὐδαιμονία· ζωὴ γὰρ ποιά τις ἐστιν. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ εἶδος ἐνέργειά ἐστιν. (10) Κατά τε δὴ τοῦτον τὸν λόγον φανερὸν ὅτι πρότερον τῇ οὐσίᾳ ἐνέργεια δυνάμεως· καὶ ὥσπερ εἴπομεν, τοῦ χρόνου ἀεὶ προλαμβάνει ἐνέργεια ἑτέρα πρὸ ἑτέρας ἕως τῆς τοῦ ἀεὶ κινοῦντος πρώτως. Ἀλλὰ μὴν καὶ κυριωτέρως· τὰ μὲν γὰρ ἀΐδια πρότερα τῇ οὐσίᾳ τῶν φθαρτῶν, ἔστι δ' οὐθὲν δυνάμει ἀΐδιον. (11) Λόγος δὲ ὅδε. Πᾶσα δύναμις ἅμα τῆς ἀντιφάσεώς ἐστιν· τὸ μὲν γὰρ μὴ δυνατὸν ὑπάρχειν οὐκ ἂν ὑπάρξειεν οὐθενί, τὸ δυνατὸν δὲ πᾶν ἐνδέχεται μὴ ἐνεργεῖν. Τὸ ἄρα δυνατὸν εἶναι ἐνδέχεται καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· τὸ αὐτὸ ἄρα δυνατὸν καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Τὸ δὲ δυνατὸν μὴ εἶναι ἐνδέχεται μὴ εἶναι· τὸ δ' ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι φθαρτόν, ἢ ἁπλῶς, ἢ τοῦτο αὐτὸ ὃ λέγεται ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι, ἢ κατὰ τόπον ἢ κατὰ ποσὸν ἢ ποιόν· ἁπλῶς δὲ τὸ κατ' οὐσίαν. (12) Οὐθὲν ἄρα τῶν ἀφθάρτων ἁπλῶς δυνάμει ἐστὶν ὂν ἁπλῶς· κατά τι δ' οὐθὲν κωλύει, οἷον ποιὸν ἢ πού· ἐνεργείᾳ ἄρα πάντα. Οὐδὲ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, καίτοι ταῦτα πρῶτα· εἰ γὰρ ταῦτα μὴ ἦν, οὐθὲν ἂν ἦν. Οὐδὲ δὴ κίνησις, εἴ τίς ἐστιν ἀΐδιος, οὐδ' εἴ τι κινούμενον ἀΐδιον, οὐκ ἔστι κατὰ δύναμιν κινούμενον ἀλλ' ἢ πόθεν ποῖ· τούτου δ' ὕλην οὐθὲν κωλύει ὑπάρχειν. (13) Διὸ ἀεὶ ἐνεργεῖ ἥλιος καὶ ἄστρα καὶ ὅλος ὁ οὐρανός, καὶ οὐ φοβερὸν μή ποτε στῇ, ὃ φοβοῦνται οἱ περὶ φύσεως. Οὐδὲ κάμνει τοῦτο δρῶντα· οὐ γὰρ περὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀντιφάσεως αὐτοῖς, οἷον τοῖς φθαρτοῖς, ἡ κίνησις, ὥστε ἐπίπονον εἶναι τὴν συνέχειαν τῆς κινήσεως· ἡ γὰρ οὐσία ὕλη καὶ δύναμις οὖσα, οὐκ ἐνέργεια, αἰτία τούτου. (14) Μιμεῖται δὲ τὰ ἄφθαρτα καὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα, οἷον γῆ καὶ πῦρ. Καὶ γὰρ ταῦτα ἀεὶ ἐνεργεῖ· καθ' αὑτὰ γὰρ καὶ ἐν αὑτοῖς ἔχει τὴν κίνησιν. Αἱ δ' ἄλλαι δυνάμεις, ἐξ ὧν διώρισται, πᾶσαι τῆς ἀντιφάσεώς εἰσιν· τὸ γὰρ δυνάμενον ὡδὶ κινεῖν δύναται καὶ μὴ ὡδί, ὅσα γε κατὰ λόγον. Αἱ δ' ἄλογοι τῷ παρεῖναι καὶ μὴ τῆς ἀντιφάσεως ἔσονται αἱ αὐταί. (15) Εἰ ἄρα τινές εἰσι φύσεις τοιαῦται ἢ οὐσίαι οἵας λέγουσιν οἱ ἐν τοῖς λόγοις τὰς ἰδέας, πολὺ μᾶλλον ἐπιστῆμον ἄν τι εἴη ἢ αὐτοεπιστήμη καὶ κινούμενον ἢ κίνησις· ταῦτα γὰρ ἐνέργειαι μᾶλλον, ἐκεῖναι δὲ δυνάμεις τούτων. Ὅτι μὲν οὖν πρότερον ἡ ἐνέργεια καὶ δυνάμεως καὶ πάσης ἀρχῆς μεταβλητικῆς, φανερόν.

agit prius, numero vero non. Dico autem hoc, quod eo quidem homine, qui actu jam est, et frumento, et vidente, prior tempore est materia, et sperma, et visivum, quæ potentiâ quidem homo, et frumentum et videns sunt, actu vero nondum. Sed his alia tempore priora actu exsistentia, e quibus hæc facta fuerunt. Semper etenim, ex eo quod potentiâ est, fit actu ens ab actu exsistente, ut homo ex homine, musicus ex musico, semper aliquo primo movente : movens autem, actu jam est. (4) Dictum autem est in sermonibus de substantia habitis, quod omne, quod fit, ex aliquo, aliquid, et ab aliquo fit : et hoc specie idem.* Quare videtur impossibile, esse ædificatorem, qui nihil ædificaverit, aut citharædum, qui nihil citharizaverit. Qui enim discit citharizare, citharizando discit citharizare. Similiter etiam qui sunt alii. (5) Unde sophistica argumentatio oriebatur, quod aliquis non habens scientiam, faciet id cujus est scientia. Qui namque discit, non habet. Sed quoniam ejus, quod fit, aliquid factum est, et ejus quod aliquo modo movetur, aliquid motum est (hoc autem in iis, ubi De motu egimus, perspicue ostensum est), discentem quoque necesse fortasse est, aliquid scientiæ habere. (6) At ex hoc quoque patet quod actus prior potentiâ, et generatione, et tempore est. At vero substantiâ etiam, primo quidem, quia quæ generatione posteriora, specie et substantia priora sunt : ut vir puero, et homo spermate. Illud enim jam habet speciem, hoc vero non. (7) Et quoniam omne quod fit, ad principium et finem progreditur : etenim cujus causa, principium est : generatio vero finis gratia : finis vero, actus : et hujus gratia, potentia sumitur. Non enim ut visum habeant, animalia vident; sed ut videant, visum habent. Similiter etiam ædificativam, ut ædificent; et speculativam, ut speculentur : nec ut speculativam habeant, speculantur, nisi qui exercitantur. Hi vero non speculantur, sed aut sic, aut quia non indigent [?] speculari. (8) Item materia est potentiâ, quia progredi potest ad speciem : quum vero actu, tunc in specie est. Similiter etiam de ceteris, et quorum motio finis. Quare quemadmodum docentes, quum discipulum ostendant actu operantem, putant imposuisse finem, similiter etiam natura. Si enim non ita fit, erit Mercurius Pausonis (*lapidi pellucido artificiose inclusus*). Non enim erit manifestum, an intra, vel extra sit scientia, quemadmodum etiam ille. Opus enim finis : operatio vero, opus. Unde nomen operatio dicitur ab opere, et tendit ad perfectionem. (9) Quum autem quorundam quidem ultimum sit usus, ut visûs visio, et nihil præter hanc aliud a visu fiat opus; a quibusdam vero fiat aliud, ut ab ædificativa domus præter ædificationem : nihilominus tamen illic quidem finis, hic vero magis finis potentiæ est. Ædificatio namque in ædificato est, atque simul et fit, et est cum domo. Quorumcunque itaque aliud quiddam præter usum est id quod fit, horum actus in eo quod fit, est : ut ædificatio in eo quod ædificatur; et contextio, in eo quod contexitur : similiter et de aliis, et omnino motus in eo quod movetur. Quorum vero non est aliud quoddam opus præter actionem, in ipsismet actio est : ut visio in vidente, et speculatio in speculante, et vita in anima. Quare felicitas etiam : vita namque quædam est. Unde patet quod substantia et species actus est. (10) Et secundum hanc igitur rationem manifestum est quod prior substantiâ actus, quam potentia. Et, quemadmodum diximus, tempore semper præcedit actus, alius ante alium, usque ad eum qui est primo moventis : veruntamen etiam magis principaliter. Æterna enim priora corruptibilibus substantiâ sunt : nihil vero potentia æternum est. (11) Ratio autem hæc est : Omnis potentia simul contradictionis est. Quod enim non est possibile esse, non inerit alicui : omne vero possibile, contingit non agere. Quod igitur est possibile esse, contingit et esse, et non esse : idem ergo possibile est et esse, et non esse. Quod vero est possibile non esse, contingit non esse; quod autem contingit non esse, corruptibile est, aut simpliciter, aut hoc ipsum, quod dicitur, contingere non esse, sive secundum locum, sive secundum quantum, sive secundum quale : simpliciter vero, quod secundum substantiam. (12) Nihil igitur simpliciter incorruptibilium, simpliciter potentiâ est : secundum aliquid autem, nihil prohibet, ut quale, aut ubi. Actu ergo omnia. Nec eorum quæ ex necessitate sunt, licet hæc prima. Si enim hæc non essent, nihil esset profecto. Nec si quis motus est æternus, aut si quid quod movetur æternum est, est secundum potentiam in motu, nisi unde quo : hujus autem materiam nihil prohibet esse. (13) Quare semper agit sol et stellæ totumque cælum : neque timendum ne quando stet, quod metuunt qui De natura scripserunt (*Empedocles*). Neque illa fatigantur, quum hoc faciunt : eo quod motus eis non est circa contradictionis potentiam, quemadmodum corruptibilibus, ita ut laboriosa eis sit motus continuatio. Substantia namque quæ materia et potentia est, non actio, hujus causa est. (14) Imitantur autem incorruptibilia etiam entia quæ transmutantur, ut terra, et ignis : etenim semper hæc agunt; secundum se enim, et in se ipsis, habent motum. Ceteræ vero omnes potentiæ, ut determinatum est, contradictionis sunt, (quod enim potest sic movere, potest etiam non sic,) quæcumque scilicet secundum rationem. Irrationales vero, eo ipso quod adsunt, et absunt, contradictionis erunt eædem. (15) Si igitur aliquæ naturæ sive substantiæ tales sunt, quales dicunt ideas illi qui universalibus notionibus student (*Platonici*), multo magis sciens aliquid erit quam ipsa-scientia, et quod movetur quam motus : illa enim magis actus, hæ vero horum potentiæ. Quod igitur actus prior et potentiâ et omni transmutativo principio est, patet.

CAP. IX.

Ὅτι δὲ καὶ βελτίων καὶ τιμιωτέρα τῆς σπουδαίας δυνάμεως ἡ ἐνέργεια, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ὅσα γὰρ κατὰ τὸ δύνασθαι λέγεται, ταὐτόν ἐστι δυνατὸν τἀναντία, οἷον τὸ δύνασθαι λεγόμενον ὑγιαίνειν ταὐτόν ἐστι καὶ νοσεῖν ἅμα· ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμις τοῦ ὑγιαίνειν καὶ κάμνειν, καὶ ἠρεμεῖν καὶ κινεῖσθαι, καὶ οἰκοδομεῖν καὶ καταβάλλειν, καὶ οἰκοδομεῖσθαι καὶ καταπίπτειν. (2) Τὸ μὲν οὖν δύνασθαι τἀναντία ἅμα ὑπάρχει, τὰ δ' ἐναντία ἅμα ἀδύνατον. Καὶ τὰς ἐνεργείας δὲ ἅμα ἀδύνατον ὑπάρχειν, οἷον ὑγιαίνειν καὶ κάμνειν. Ὥστ' ἀνάγκη τούτων θάτερον εἶναι τἀγαθόν. Τὸ δὲ δύνασθαι ὁμοίως ἀμφότερον ἢ οὐδέτερον· ἡ ἄρα ἐνέργεια βελτίων. (3) Ἀνάγκη δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν τὸ τέλος καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναι χεῖρον τῆς δυνάμεως· τὸ γὰρ δυνάμενον ταὐτὸ ἄμφω τἀναντία. Δῆλον ἄρα ὅτι οὐκ ἔστι τὸ κακὸν παρὰ τὰ πράγματα· ὕστερον γὰρ τῇ φύσει τὸ κακὸν τῆς δυνάμεως. (4) Οὐκ ἄρα οὐδ' ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς καὶ τοῖς ἀϊδίοις οὐθέν ἐστιν οὔτε κακὸν οὔτε ἁμάρτημα οὔτε διεφθαρμένον· καὶ γὰρ ἡ διαφθορὰ τῶν κακῶν ἐστίν. (5) Εὑρίσκεται δὲ καὶ τὰ διαγράμματα ἐνεργείᾳ· διαιροῦντες γὰρ εὑρίσκουσιν. Εἰ δ' ἦν διῃρημένα, φανερὰ ἂν ἦν· νῦν δ' ἐνυπάρχει δυνάμει. Διὰ τί δύο ὀρθαὶ τὸ τρίγωνον; ὅτι αἱ περὶ μίαν στιγμὴν γωνίαι ἴσαι δύο ὀρθαῖς. Εἰ οὖν ἀνῆκτο ἡ παρὰ τὴν πλευράν, ἰδόντι ἂν ἦν εὐθὺς δῆλον. Διὰ τί ἡ ἐν ἡμικυκλίῳ ὀρθὴ καθόλου; διότι ἐὰν ἴσαι τρεῖς, ἥ τε βάσις δύο καὶ ἡ ἐκ μέσου ἐπισταθεῖσα ὀρθή, ἰδόντι δῆλον τῷ ἐκεῖνο εἰδότι. (6) Ὥστε φανερὸν ὅτι τὰ δυνάμει ὄντα εἰς ἐνέργειαν ἀναγόμενα εὑρίσκεται. Αἴτιον δ' ὅτι νόησις ἡ ἐνέργεια· ὥστ' ἐξ ἐνεργείας ἡ δύναμις· καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντες γιγνώσκουσιν· ὕστερον γὰρ γενέσει ἡ ἐνέργεια ἡ κατ' ἀριθμόν.

Quod autem melior ac præstantior, quam ipsa bona potentia, actus sit, ex his patebit : quæcumque enim secundum posse dicuntur, idem est potens contraria : ut quod dicitur posse sanum esse, idem simul etiam potest ægrotare : nam eadem potentia est ejus quod est sanum et ægrotum esse, et quiescere et moveri, et exstruere et destruere, exstrui et destrui. (2) Posse itaque contraria, simul est. Contraria vero simul esse, impossibile est, ut sanum et ægrotum esse : quare necesse est, unum eorum bonum esse. Ipsum autem posse æque est utrumque, aut neutrum : actus igitur melior. (3) Necesse autem est etiam in malis, finem et actum deteriorem potentiâ esse. Etenim potens est idem ambo contraria. Patet igitur quod malum non est præter res : malum namque naturâ posterius potentiâ est. (4) Non igitur quicquam in iis quæ a principio, et quæ perpetua sunt, neque malum est, neque corruptum. Etenim corruptio de malis est. (5) Mathematicarum quoque propositionum demonstrationes actu inveniuntur. Dividentes namque inveniunt. Quodsi divisæ essent, manifestæ essent : nunc autem insunt potentiâ. Cur triangulum duo recti ? Quia qui circa unum punctum anguli, duobus rectis æquales sunt. Si igitur qui circa latus est, educeretur, videnti mox esset manifestum. Cur in semicirculo quilibet angulus rectus? Quia si tres, æquales; et qui basis est, duo, et qui ex medio supra stat rectus, videnti manifestum erit ei qui illud sciat. (6) Quare patet quod quæ potentiâ sunt, redacta in actum inveniuntur. Causa autem est, quia intellectio est actus : quare ex actu potentia : et ob hoc agendo cognoscunt. Posterior namque generatione est, qui secundum numerum actus est.

CAP. X.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ὂν λέγεται καὶ τὸ μὴ ὂν τὸ μὲν κατὰ τὰ σχήματα τῶν κατηγοριῶν, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν ἢ ἐνέργειαν τούτων ἢ τἀναντία, τὸ δὲ κυριώτατα ὂν ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, τοῦτο δ' ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τῷ συγκεῖσθαι ἢ διῃρῆσθαι, ὥστε ἀληθεύει μὲν ὁ τὸ διῃρημένον οἰόμενος διῃρῆσθαι καὶ τὸ συγκείμενον συγκεῖσθαι, ἔψευσται δὲ ὁ ἐναντίως ἔχων ἢ τὰ πράγματα, πότ' ἔστιν ἢ οὐκ ἔστι τὸ ἀληθὲς λεγόμενον ἢ ψεῦδος; τοῦτο γὰρ σκεπτέον τί λέγομεν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ ἡμᾶς οἴεσθαι ἀληθῶς σε λευκὸν εἶναι εἶ σὺ λευκός, ἀλλὰ διὰ τὸ σὲ εἶναι λευκὸν ἡμεῖς οἱ φάντες τοῦτο ἀληθεύομεν. (2) Εἰ δὴ τὰ μὲν ἀεὶ σύγκειται καὶ ἀδύνατα διαιρεθῆναι, τὰ δ' ἀεὶ διῄρηται καὶ ἀδύνατα συντεθῆναι, τὰ δ' ἐνδέχεται τἀναντία, καὶ τὸ μὲν εἶναί ἐστι τὸ συγκεῖσθαι καὶ ἓν εἶναι, τὸ δὲ μὴ εἶναι τὸ μὴ συγκεῖσθαι ἀλλὰ πλείω εἶναι· περὶ μὲν οὖν τὰ ἐνδεχόμενα ἡ αὐτὴ γίγνεται ψευδὴς καὶ ἀληθὴς δόξα καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός, καὶ ἐνδέχεται ὁτὲ μὲν ἀληθεύειν ὁτὲ δὲ ψεύδεσθαι· περὶ δὲ τὰ ἀδύνατα ἄλλως ἔχειν οὐ γίγνεται ὁτὲ μὲν ἀληθὲς ὁτὲ δὲ ψεῦδος, ἀλλ' ἀεὶ ταὐτὰ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ. (3) Περὶ δὲ δὴ τὰ ἀσύνθετα τί τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι καὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος; οὐ γάρ ἐστι σύνθετον, ὥστε εἶναι μὲν ὅταν συγκέηται, μὴ εἶναι δὲ ἐὰν διῃρημένον ᾖ, ὥσπερ τὸ λευκὸν ξύλον ἢ τὸ ἀσύμμετρον τὴν διάμετρον· οὐδὲ τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος ὁμοίως ἔτι ὑπάρξει καὶ ἐπ' ἐκείνων. Ἢ ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀληθὲς ἐπὶ τούτων τὸ αὐτό, οὕτως οὐδὲ τὸ εἶναι, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν ἀληθὲς τὸ δὲ ψεῦδος, τὸ μὲν θιγεῖν καὶ φάναι ἀληθές (οὐ γὰρ ταὐτὸ κατάφασις καὶ φάσις), τὸ δ' ἀγνοεῖν μὴ θιγγάνειν· ἀπατηθῆναι γὰρ περὶ τὸ τί ἐστιν οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς μὴ συνθετὰς οὐσίας· οὐ γὰρ ἔστιν ἀπατηθῆναι. Καὶ πᾶσαί εἰσιν ἐνεργείᾳ, οὐ δυνάμει· ἐγίγνοντο γὰρ ἂν καὶ ἐφθείροντο· νῦν δὲ τὸ ὂν αὐτὸ οὐ γίγνεται οὐδὲ φθείρεται· ἔκ τινος γὰρ ἂν ἐγίγνετο. (5) Ὅσα δή ἐστιν ὅπερ εἶναί τι καὶ ἐνεργείᾳ, περὶ ταῦτα οὐκ ἔστιν ἀπατηθῆναι ἀλλ' ἢ νοεῖν ἢ μή. Ἀλλὰ τὸ τί ἐστι ζητεῖται περὶ αὐτῶν, εἰ τοιαῦτά ἐστιν ἢ μή. Τὸ δ' εἶναι ὡς τὸ ἀληθές, καὶ τὸ μὴ εἶναι ὡς τὸ ψεῦδος, ἓν μέν ἐστιν, εἰ σύγκειται, ἀληθές· τὸ δ' εἰ μὴ σύγκειται, ψεῦδος. Τὸ δὲ ἕν, εἴπερ ὄν οὕτως ἐστίν· εἰ δὲ μὴ οὕτως, οὐκ ἔστιν. Τὸ δὲ ἀληθὲς τὸ νοεῖν αὐτά· τὸ δὲ ψεῦδος οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀπάτη, ἀλλ' ἄγνοια, οὐχ οἵα ἡ τυφλότης· ἡ μὲν γὰρ τυφλότης ἐστὶν ὡς ἂν εἰ τὸ νοητικὸν ὅλως μὴ ἔχοι τις. (6) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι περὶ τῶν ἀκινήτων οὐκ ἔστιν ἀπάτη κατὰ τὸ ποτέ, εἴ τις ὑπολαμβάνει ἀκίνητα· οἷον τὸ τρίγωνον εἰ μὴ μεταβάλλειν οἴεται, οὐκ οἰήσεται ποτὲ μὲν δύο ὀρθὰς ἔχειν ποτὲ δ' οὔ (μεταβάλλοι γὰρ ἄν), ἀλλὰ τὶ μὲν τὶ δ' οὔ, οἷον ἄρτιον ἀριθμὸν πρῶτον εἶναι μηθένα, ἢ τινὰς μὲν τινὰς δ' οὔ. Ἀριθμῷ δὲ περὶ ἕνα οὐδὲ τοῦτο· οὐ γὰρ ἔτι τινὰ μὲν τινὰ δ' οὐκ οἰήσεται, ἀλλ' ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται ὡς ἀεὶ οὕτως ἔχοντος.

Quum autem ens, et non-ens, dicatur quoddam quidem secundum figuras prædicamentorum; quoddam autem secundum potentiam, aut actum horum, aut contraria; quoddam vero maxime proprie ens verum aut falsum : hoc autem in rebus est compositione, vel divisione : quamobrem verum dicit, qui divisum divisum-esse, et compositum compositum-esse putat; falsum autem qui contra quam res se habeant : quando est, aut non est quod verum aut falsum dicitur? nam hoc jam considerandum est quid dicamus. Non enim propterea quod nos te vere putamus album esse, tu albus es : sed propterea quod tu albus es, nos qui dicimus, verum dicimus. (2) Si quædam itaque semper composita et impossibilia dividi, quædam vero semper divisa et impossibilia componi sunt, quædam vero contingit contraria esse, atque esse quidem est compositum et unum esse; non esse vero, non compositum, sed plura esse : ergo circa contingentia quidem eadem fit falsa et vera opinio, et eadem oratio; et contingit quandoque veram, quandoque falsam esse : circa vero impossibilia aliter se habere, non fit quandoque verum, quandoque falsum, sed semper eadem vera et falsa sunt. (3) Circa incomposita vero, quid est esse aut non esse, et verum et falsum? Non enim est compositum, ut sit quidem si compositum, non sit autem si divisum sit, (sicuti album lignum, aut diametrum incommensurabilem esse,) nec verum et falsum similiter etiam in illis erit. An quemadmodum neque verum est idem in his, ita nec ipsum esse? Certe illud quidem verum, hoc vero falsum est. Attingere namque ac dicere, verum est (non enim est idem affirmatio et dictio; non attingere vero, est ignorare. Non est profecto decipi circa quod quid est, nisi secundum accidens. (4) Similiter autem etiam circa non compositas substantias : non enim est decipi. Et cunctæ sunt actu, non potentia. Generarentur etenim profecto, ac corrumperentur : nunc autem ipsum ens non fit, neque corrumpitur. Ex aliquo enim utique generaretur. (5) Quæcumque itaque sunt vere ipsum esse quid, et actu, circa hæc non est decipi, sed aut intelligere, aut non. Verum quod quid est, de eis quæritur, si talia sint, an non. Esse vero, ut verum est, et non esse, ut falsum, unum quidem si compositum est, est verum : si vero non compositum est, falsum. Unum vero est, si ens quidem sic est : sin vero non ita, non est. Verum autem intelligere hæc : falsum vero non est, neque deceptio, sed ignorantia : non qualis cæcitas est. Etenim cæcitas quidem est ac si omnino non haberet aliquis intelligendi potentiam. (6) Manifestum autem est quod neque de immobilibus deceptio est secundum quando, si quis immobilia putet : utputa si triangulum non putet mutari, non opinabitur modo duos rectos habere, modo non : mutaretur etenim. Verum aliquid quidem, aliquid vero non : utputa, parem numerum primum nullum esse; aut quosdam quidem, quosdam vero non. Circa unum autem quoad numerum neque hoc : non amplius enim quædam quidem, quædam vero non putabit : sed verum dicet, aut falsum, tanquam ita semper se habeat.

LIBER IX.

CAP. I.

Τὸ ἓν ὅτι μὲν λέγεται πολλαχῶς, ἐν τοῖς περὶ τοῦ ποσαχῶς διῃρημένοις εἴρηται πρότερον· πλεοναχῶς δὲ λεγομένου, οἱ συγκεφαλαιούμενοι τρόποι εἰσὶ τέτταρες τῶν πρώτων καὶ καθ' αὑτὰ λεγομένων ἕν, ἀλλὰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Τό τε γὰρ συνεχὲς ἢ ἁπλῶς ἢ μάλιστά γε τὸ φύσει καὶ μὴ ἁφῇ μηδὲ δεσμῷ· καὶ τούτων μᾶλλον ἓν καὶ πρότερον, οὗ ἀδιαιρετωτέρα ἡ κίνησις καὶ μᾶλλον ἁπλῆ. (2) Ἔτι τοιοῦτον καὶ μᾶλλον τὸ ὅλον καὶ ἔχον τινὰ μορφὴν καὶ εἶδος· μάλιστα δ' εἴ τι φύσει τοιοῦτον καὶ μὴ βίᾳ, ὥσπερ ὅσα κόλλῃ ἢ γόμφῳ ἢ συνδέσμῳ, ἀλλ' ἔχει ἐν αὑτῷ τὸ αἴτιον αὑτῷ τοῦ συνεχὲς εἶναι. Τοιοῦτον δὲ τῷ μίαν τὴν κίνησιν εἶναι καὶ ἀδιαίρετον τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὥστε φανερόν, εἴ τι φύσει κινήσεως ἀρχὴν ἔχει τῆς πρώτης τὴν πρώτην, οἷον λέγω φορᾶς κυκλοφορίαν, ὅτι τοῦτο πρῶτον μέγεθος

Quod unum multis dicatur modis in divisione de quoties dictis expositum est prius. Quum autem multipliciter dicatur, primorum, et eorum, quæ secundum se, non secundum accidens dicuntur unum, quattuor in summa modi sunt. Et ipsum namque continuum aut simpliciter, aut maxime, quod natura, et non tactu, neque ligatione : et horum illud magis unum, et prius, cujus motus indivisibilior, et magis simplex est (2) Item tale etiam magis est, quod totum est, aliquamque formam et speciem habens, et maxime quodcumque natura tale sit, et non vi, quemadmodum quæcumque aut glutine, aut clavo, aut conjunctione : at habeat in se quod causa ei sit ut continuum sit. Tale vero est, quia unus motus loco et tempore indivisibilis sit. Quare manifestum est quod, si quid natura motionis primæ principium habet primum, (dico autem, lationis circulationem,) id prima magnitudo

ἕν. (3) Τὰ μὲν δὴ οὕτως ἓν ἢ συνεχὲς ἢ ὅλον, τὰ δὲ ὧν ἂν ὁ λόγος εἷς ᾖ. Τοιαῦτα δὲ ὧν ἡ νόησις μία· τοιαῦτα δὲ ὧν ἀδιαίρετος· ἀδιαίρετος δὲ τοῦ ἀδιαιρέτου εἴδει ἢ ἀριθμῷ. Ἀριθμῷ μὲν οὖν τὸ καθ' ἕκαστον ἀδιαίρετον, εἴδει δὲ τὸ τῷ γνωστῷ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ὥσθ' ἓν ἂν εἴη πρῶτον τὸ ταῖς οὐσίαις αἴτιον τοῦ ἑνός. (4) Λέγεται μὲν οὖν τὸ ἓν τοσαυταχῶς, τό τε συνεχὲς φύσει καὶ τὸ ὅλον, καὶ τὸ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ καθ' ὅλου. Πάντα δὲ ταῦτα ἓν τῷ ἀδιαίρετον εἶναι τῶν μὲν τὴν κίνησιν, τῶν δὲ τὴν νόησιν ἢ τὸν λόγον. (5) Δεῖ δὲ κατανοεῖν ὅτι οὐχ ὡσαύτως ληπτέον λέγεσθαι ποῖά τε ἓν λέγεται, καὶ τί ἐστι τὸ ἑνὶ εἶναι, καὶ τίς αὐτοῦ λόγος (λέγεται μὲν γὰρ τὸ ἓν τοσαυταχῶς, καὶ ἕκαστον ἔσται ἓν τούτων, ᾧ ἂν ὑπάρχῃ τις τούτων τῶν τρόπων· τὸ δὲ ἑνὶ εἶναι ὁτὲ μὲν τούτων τινὶ ἔσται, ὁτὲ δὲ ἄλλῳ, ὃ καὶ μᾶλλον ἐγγὺς τῷ ὀνόματί ἐστι, τῇ δυνάμει δ' ἐκεῖνα), ὥσπερ καὶ περὶ στοιχείου καὶ αἰτίου εἰ δέοι λέγειν ἐπί τε τοῖς πράγμασι διορίζοντα καὶ τοῦ ὀνόματος ὅρον ἀποδιδόντα. (6) Ἔστι μὲν γὰρ ὡς στοιχεῖον τὸ πῦρ (ἔστι δ' ἴσως καθ' αὑτὸ καὶ τὸ ἄπειρον ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον), ἔστι δ' ὡς οὔ· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πυρὶ καὶ στοιχείῳ εἶναι, ἀλλ' ὡς μὲν πρᾶγμά τι καὶ φύσις τὸ πῦρ στοιχεῖον, τὸ δὲ ὄνομα σημαίνει τὸ τοδὶ συμβεβηκέναι αὐτῷ, ὅτι ἔστι τι ἐκ τούτου ὡς πρώτου ἐνυπάρχοντος. Οὕτω καὶ ἐπὶ αἰτίου καὶ ἑνὸς καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων. (7) Διὸ καὶ τὸ ἑνὶ εἶναι τὸ ἀδιαιρέτῳ ἐστὶν εἶναι, ὅπερ τῷδε ὄντι καὶ ἰδίᾳ χωριστῷ ἢ τόπῳ ἢ εἴδει ἢ διανοίᾳ, ἢ [καὶ] τῷ ὅλῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ. Μάλιστα δὲ τὸ μέτρον εἶναι πρῶτον ἑκάστου γένους καὶ κυριώτατα τοῦ ποσοῦ· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐλήλυθεν. Μέτρον γάρ ἐστιν ᾧ τὸ ποσὸν γιγνώσκεται· γιγνώσκεται δ' ἢ ἑνὶ ἢ ἀριθμῷ τὸ ποσὸν ᾗ ποσόν, ὁ δ' ἀριθμὸς ἅπας ἑνί. Ὥστε πᾶν τὸ ποσὸν γιγνώσκεται ᾗ ποσὸν τῷ ἑνί, καὶ ᾧ πρώτῳ [ποσὰ] γιγνώσκεται, τοῦτο αὐτὸ ἕν· διὸ τὸ ἓν ἀριθμοῦ ἀρχὴ ᾗ ἀριθμός. (8) Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις λέγεται μέτρον ᾧ πρώτῳ τε ἕκαστον γιγνώσκεται, καὶ τὸ μέτρον ἑκάστου ἓν ἐν μήκει, ἐν πλάτει, ἐν βάθει, ἐν βάρει, ἐν τάχει. Τὸ γὰρ βάρος καὶ τάχος κοινὸν ἐν τοῖς ἐναντίοις· διττὸν γὰρ ἑκάτερον αὐτῶν, οἷον βάρος τό τε ὁποσηνοῦν ἔχον ῥοπὴν καὶ τὸ ἔχον ὑπεροχὴν ῥοπῆς, καὶ τάχος τό τε ὁποσηνοῦν κίνησιν ἔχον καὶ τὸ ὑπεροχὴν κινήσεως· ἔστι γάρ τι τάχος καὶ τοῦ βραδέος καὶ βάρος τοῦ κουφοτέρου. (9) Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις μέτρον καὶ ἀρχὴ ἕν τι καὶ ἀδιαίρετον, ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς γραμμαῖς χρῶνται ὡς ἀτόμῳ τῇ ποδιαίᾳ. Πανταχοῦ γὰρ τὸ μέτρον ἕν τι ζητοῦσι καὶ ἀδιαίρετον· τοῦτο δὲ τὸ ἁπλοῦν ἢ τῷ ποιῷ ἢ τῷ ποσῷ. Ὅπου μὲν οὖν δοκεῖ μὴ εἶναι ἀφελεῖν ἢ προσθεῖναι, τοῦτο ἀκριβὲς τὸ μέτρον· διὸ τὸ τοῦ ἀριθμοῦ ἀκριβέστατον· τὴν γὰρ μονάδα τιθέασι πάντῃ ἀδιαίρετον· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μιμοῦνται τὸ τοιοῦτον· ἀπὸ γὰρ σταδίου καὶ ταλάντου καὶ ἀεὶ τοῦ μείζονος λάθοι ἂν καὶ προστεθέν τι καὶ ἀφαιρεθὲν μᾶλλον ἢ ἀπὸ ἐλάττονος. (10) Ὥστε ἀφ' οὗ πρώτου κατὰ τὴν αἴσθησιν

una. (3) Quædam igitur ita unum sunt, aut continuum, aut totum; quædam autem quorum una ratio est. Talia vero quorum intellectio una: talia autem, quorum indivisibilis. Indivisibilis vero, ejus est, quod aut specie, aut numero indivisibile est. Numero igitur indivisibile, est singulare; specie vero, quod est cognoscibili, et scientiâ. Quare unum utique erit primum, quod substantiis ut unum sint, causa est. (4) Toties igitur dicitur unum, quod natura continuum est, totum, singulare, et universale: hæc autem omnia unum sunt, eo quod quorundam motus, et quorundam intellectio aut ratio indivisibilis est. (5) Oportet autem considerare, quod non est eodem modo accipiendum, quum dicatur, quæ unum dicuntur, et quid est unum esse, quæve ratio ejus est; (unum etenim toties dicitur, et unumquodque eorum, cui aliquis horum modorum insit, unum erit. Esse unum autem quandoque quidem alicui horum erit, quandoque vero alteri, quod et magis propinquum nomini est: illa vero potentiâ;) quemadmodum si de elemento et causa oporteat dicere, et de ipsis rebus determinando, et nominis definitionem reddendo. (6) Ignis etenim quodam modo quidem est elementum (fortassis vero, secundum se etiam ipsum infinitum, aut aliquid aliud tale), quodam modo vero minime est. Non enim est idem, ignem, et elementum esse: sed tanquam res quædam et natura, ignis elementum est. Nomen autem significat, quod hoc ei competat, quod ex eo tanquam ex primo inexsistente aliquid sit. Ita etiam de causa, et uno, et cunctis hujuscemodi. (7) Propter quod, unum esse, est indivisibile esse, hoc aliquid, et per se exsistens, sejunctumque aut loco, aut specie, aut mente, aut toto, atque determinato. Maxime autem mensuram esse cujusque generis primum, et maxime proprie quantitatis. Hinc etenim ad cetera etiam advenit. Mensura enim id est, quo quantum cognoscitur Cognoscitur autem quantum prout quantum, aut uno, aut numero: omnis vero numerus, uno. Quare omne quantum, prout quantum, uno cognoscitur: et quo primo hoc cognoscitur, ipsum unum: propter quod, unum principium est numeri, prout numerus est. (8) Hinc autem et in aliis id dicitur mensura, quo primo unumquodque cognoscitur: et cujusque mensura unum est, in longitudine, in latitudine, in profunditate, in gravitate, in celeritate. Gravitas enim et celeritas, communis est in contrariis. Duplex enim et unumquodque horum est: ut gravitas, et quæ quantumcunque ponderis habet, et quæ excedit pondere: et celeritas, quæ quantumcunque motum habet, et quæ excedit in motu. Etenim est aliqua etiam tardi celeritas, et levis gravitas. (9) In his itaque omnibus, mensura et principium unum quiddam et indivisibile est. Nam et in lineis utuntur pedali, tanquam indivisibili. Ubique etenim mensuram, unum quiddam et indivisibile quærunt. Hoc autem, simplex, aut quali, aut quanto. Ubi itaque videtur non esse aut auferendum, aut addendum, illa certa mensura est: quare numeri certissima est. Unitatem etenim ponunt, quæ omnino indivisibilis est: in ceteris vero imitantur hujuscemodi. Ex stadio namque et talento, ac semper a majore, magis profecto latebit et additum aliquid, et demptum, quam ex minore. (10) Quare a quo primo secundum

μὴ ἐνδέχεται, τοῦτο πάντες ποιοῦνται μέτρον καὶ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καὶ βάρους καὶ μεγέθους· καὶ τότ' οἴονται εἰδέναι τὸ ποσόν, ὅταν εἰδῶσι διὰ τούτου τοῦ μέτρου. Καὶ δὴ καὶ κίνησιν τῇ ἁπλῇ κινήσει καὶ τῇ ταχίστῃ· ὀλίγιστον γὰρ αὕτη ἔχει χρόνον. Διὸ ἐν τῇ ἀστρολογίᾳ τὸ τοιοῦτον ἓν ἀρχὴ καὶ μέτρον· τὴν κίνησιν γὰρ ὁμαλὴν ὑποτίθενται καὶ ταχίστην τὴν τοῦ οὐρανοῦ, πρὸς ἣν κρίνουσι τὰς ἄλλας. Καὶ ἐν μουσικῇ δίεσις, ὅτι ἐλάχιστον, καὶ ἐν φωνῇ στοιχεῖον. Καὶ ταῦτα πάντα ἕν τι οὕτως, οὐχ ὡς κοινόν τι τὸ ἕν, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται. (11) Οὐκ ἀεὶ δὲ τῷ ἀριθμῷ ἓν τὸ μέτρον, ἀλλ' ἐνίοτε πλείω, οἷον αἱ διέσεις δύο, αἱ μὴ κατὰ τὴν ἀκοὴν ἀλλ' ἐν τοῖς λόγοις, καὶ αἱ φωναὶ πλείους αἷς μετροῦμεν, καὶ ἡ διάμετρος δυσὶ μετρεῖται καὶ ἡ πλευρὰ καὶ τὰ μεγέθη πάντα. (12) Οὕτω δὴ πάντων μέτρον τὸ ἕν, ὅτι γνωρίζομεν ἐξ ὧν ἐστιν ἡ οὐσία διαιροῦντες ἢ κατὰ τὸ ποσὸν ἢ κατὰ τὸ εἶδος· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἓν ἀδιαίρετον, ὅτι τὸ πρῶτον ἑκάστων ἀδιαίρετον. Οὐχ ὁμοίως δὲ πᾶν ἀδιαίρετον, οἷον ποὺς καὶ μονάς, ἀλλὰ τὸ μὲν πάντῃ, τὸ δ' εἰς ἀδιαίρετα πρὸς τὴν αἴσθησιν ἐθέλει, ὥσπερ εἴρηται ἤδη· ἴσως γὰρ πᾶν συνεχὲς διαιρετόν. (13) Ἀεὶ δὲ συγγενὲς τὸ μέτρον· μεγεθῶν μὲν γὰρ μέγεθος, καὶ καθ' ἕκαστον μήκους μῆκος, πλάτους πλάτος, φωνῶν φωνή, βάρους βάρος, μονάδων μονάς. Οὕτω γὰρ δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ' οὐχ ὅτι ἀριθμῶν ἀριθμός· καίτοι ἔδει, εἰ ὁμοίως· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἀξιοῖ, ἀλλ' ὥσπερ εἰ μονάδων μονάδας ἀξιώσειε μέτρον ἀλλὰ μὴ μονάδα· ὁ δ' ἀριθμὸς πλῆθος μονάδων. (14) Καὶ τὴν ἐπιστήμην δὲ μέτρον τῶν πραγμάτων λέγομεν καὶ τὴν αἴσθησιν διὰ τὸ αὐτό, ὅτι γνωρίζομέν τι αὐταῖς, ἐπεὶ μετροῦνται μᾶλλον ἢ μετροῦσιν. Ἀλλὰ συμβαίνει ἡμῖν ὥσπερ ἂν εἰ ἄλλου ἡμᾶς μετροῦντος ἐγνωρίσαμεν πηλίκοι ἐσμὲν τῷ τὸν πῆχυν ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν ἐπιβάλλειν. Πρωταγόρας δ' ἄνθρωπόν φησι πάντων εἶναι μέτρον, ὥσπερ ἂν εἰ τὸν ἐπιστήμονα εἰπὼν ἢ τὸν αἰσθανόμενον· τούτους δ' ὅτι ἔχουσιν ὁ μὲν αἴσθησιν ὁ δὲ ἐπιστήμην, ἅ φαμεν εἶναι μέτρα τῶν ὑποκειμένων. Οὐθὲν δὴ λέγων περιττὸν φαίνεταί τι λέγειν. (15) Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἑνὶ εἶναι μάλιστά ἐστι κατὰ τὸ ὄνομα ἀφορίζοντι μέτρον τι, καὶ κυριώτατα τοῦ ποσοῦ, εἶτα τοῦ ποιοῦ, φανερόν. Ἔσται δὲ τοιοῦτον τὸ μὲν ἂν ᾖ ἀδιαίρετον κατὰ τὸ ποσόν, τὸ δὲ ἂν κατὰ τὸ ποιόν· διόπερ ἀδιαίρετον τὸ ἓν ἢ ἁπλῶς ἢ ᾗ ἕν.

sensum non contingit, hoc omnes mensuram, et humidorum et siccorum, et gravis et extensi faciunt: et tunc putant cognoscere quantum, quum per hanc mensuram sciant: atque etiam motum simplici et velocissimo motu: minimum enim tempus hic habet. Quapropter in astrologia, tale unum, principium et mensura est. Motum enim æqualem et velocissimum eum qui est cæli, supponunt: ad quem ceteros judicant. Et in musica diesis, quia minimum. Et in voce, elementum. Et hæc omnia, ita unum quiddam, non ut commune quiddam unum, sed ut prædictum est. (11) Non semper autem mensura numero unum est, verum aliquando plura: utputa dieses duæ, quæ non secundum auditum, sed in rationibus sunt. Et voces plures quibus mensuramus; et diameter, duobus mensuratur; et latus, et omnes magnitudines. (12) Sic igitur mensura omnium, unum est: quia cognoscimus ex quibus substantia est, aut secundum quantum, aut speciem dividentes. Et propterea unum indivisibile est, quia singulorum quorumcunque indivisibile est: non tamen omnia similiter indivisibilia sunt, ut pes, et unitas; sed hoc quidem omnino, illud vero *esse* indivisibile secundum sensum vult, ut jam dictum est. Fortassis etenim omne continuum divisibile est. (13) Semper autem mensura, congenera est. Magnitudinum namque magnitudo, et secundum unumquodque, longitudinis longitudo, latitudinis latitudo, vocum vox, gravitatis gravitas, unitas unitatum. Ita enim accipere oportet, et non quod numerorum numerus. At oporteret, si similiter. Non tamen similiter censet, sed ac si unitatum unitates, et non unitatem censeret esse mensuram. Numerus enim, unitatum est multitudo. (14) At scientiam quoque, et sensum, mensuram rerum dicimus esse, propterea quia per ea aliquid cognoscimus. Atqui mensurantur magis quam mensurant. Sed accidit nobis, ac si alio nos mensurante cognosceremus quantinam sumus, eo quod toties nobis cubitalis mensura admota est. Protagoras autem, hominem ait mensuram esse cunctorum: perinde ac si scientem, aut sentientem diceret. Istos autem, quia habent, ille quidem scientiam, hic vero sensum, quæ dicimus objectorum mensuras esse. Nihil itaque dicens doctum, aliquid dicere videtur. (15) Quod itaque unum esse, maxime secundum nomen si quis determinat, mensura quædam est, et maxime proprie quantitatis, deinde qualitatis, manifestum est. Tale autem erit, si hoc quidem secundum quantitatem, hoc vero secundum qualitatem indivisibile sit. Quare unum, aut simpliciter, aut prout est unum, indivisibile est.

CAP. II.

Κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν ζητητέον ποτέρως ἔχει, καθάπερ ἐν τοῖς διαπορήμασιν ἐπήλθομεν τί τὸ ἕν ἐστι καὶ πῶς δεῖ περὶ αὐτοῦ λαβεῖν, πότερον ὡς οὐσίας τινὸς οὔσης αὐτοῦ τοῦ ἑνός, καθάπερ οἵ τε Πυθαγόρειοί φασι πρότερον καὶ Πλάτων ὕστερον, ἢ μᾶλλον ὑπόκειταί τις φύσις, καὶ πῶς δεῖ γνωριμωτέρως λεχθῆναι καὶ μᾶλλον ὥσπερ οἱ περὶ φύσεως· ἐκείνων γὰρ ὁ μέν τις φιλίαν εἶναί φησι τὸ ἕν, ὁ δ' ἀέρα, ὁ δὲ τὸ ἄπειρον. Εἰ δὲ μηθὲν τῶν καθόλου δυνατὸν οὐσίαν

Secundum substantiam autem et naturam quonam modo se habeat, quærendum est: quemadmodum in dubitationibus tractavimus, quidnam unum sit, et quomodo de eo opinari oporteat: utrum ut ipsum unum, substantia sit, quemadmodum Pythagorici dixerunt prius, et Plato posterius: an magis aliqua subjicitur natura, et quomodo oporteat notius dici, et an magis, sicuti Physici. Illorum enim quidam amicitiam ipsum unum ait esse, quidam aerem, quidam infinitum. Si autem nihil universalium possibile

εἶναι, καθάπερ ἐν τοῖς περὶ οὐσίας καὶ περὶ τοῦ ὄντος εἴρηται λόγοις, οὐδ᾽ αὐτὸ τοῦτο οὐσίαν ὡς ἕν τι παρὰ τὰ πολλὰ δυνατὸν εἶναι (κοινὸν γάρ) ἀλλ᾽ ἢ κατηγόρημα μόνον, δῆλον ὡς οὐδὲ τὸ ἕν· τὸ γὰρ ὂν καὶ τὸ ἓν καθόλου κατηγορεῖται μάλιστα πάντων. (2) Ὥστε οὔτε τὰ γένη φύσεις τινὲς καὶ οὐσίαι χωρισταὶ τῶν ἄλλων εἰσίν, οὔτε τὸ ἓν γένος ἐνδέχεται εἶναι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας δι᾽ ἅσπερ οὐδὲ τὸ ὂν οὐδὲ τὴν οὐσίαν. (3) Ἔτι δ᾽ ὁμοίως ἐπὶ πάντων ἀναγκαῖον ἔχειν· λέγεται δ᾽ ἰσαχῶς τὸ ὂν καὶ τὸ ἕν· ὥστ᾽ ἐπείπερ ἐν τοῖς ποιοῖς ἐστὶ τι τὸ ἓν καὶ τὶς φύσις, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ποσοῖς, δῆλον ὅτι καὶ ὅλως ζητητέον τί τὸ ἕν, ὥσπερ καὶ τί τὸ ὄν, ὡς οὐχ ἱκανὸν ὅτι τοῦτο αὐτὸ ἡ φύσις αὐτοῦ. (4) Ἀλλὰ μὴν ἔν γε χρώμασίν ἐστι τὶ τὸ ἓν χρῶμα, οἷον τὸ λευκόν, εἰ τὰ ἄλλα ἐκ τούτου καὶ τοῦ μέλανος φαίνεται γιγνόμενα, τὸ δὲ μέλαν στέρησις λευκοῦ, ὥσπερ καὶ φωτὸς σκότος· τοῦτο δ᾽ ἐστὶ στέρησις φωτός. Ὥστ᾽ εἰ τὰ ὄντα ἦν χρώματα, ἦν ἂν ἀριθμός τις τὰ ὄντα. Ἀλλὰ τίνων; δῆλον δὴ ὅτι χρωμάτων. Καὶ τὸ ἓν ἦν ἂν τὶ ἕν, οἷον τὸ λευκόν. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ μέλη τὰ ὄντα ἦν, ἀριθμὸς ἂν ἦν, διέσεων μέντοι, ἀλλ᾽ οὐχ ἀριθμὸς ἡ οὐσία αὐτῶν· καὶ τὸ ἓν ἦν ἄν τι οὗ ἡ οὐσία οὐ τὸ ἓν ἀλλὰ δίεσις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν φθόγγων στοιχείων ἂν ἦν τὰ ὄντα ἀριθμός, καὶ τὸ ἓν στοιχεῖον φωνῆεν· καὶ εἰ σχήματα εὐθύγραμμα, σχημάτων ἂν ἦν ἀριθμός, καὶ τὸ ἓν τὸ τρίγωνον. Ὁ δ᾽ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων γενῶν. (6) Ὥστ᾽ εἴπερ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ἐν τοῖς ποιοῖς καὶ ἐν τοῖς ποσοῖς καὶ ἐν κινήσει ἀριθμῶν ὄντων καὶ ἑνός τινος ἐν ἅπασιν ὅ τε ἀρθιμὸς τινῶν καὶ τὸ ἓν τὶ ἕν, ἀλλ᾽ οὐχὶ τοῦτο αὐτὸ αὐτοῦ ἡ οὐσία, καὶ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν ἀνάγκη ὡσαύτως ἔχειν· ὁμοίως γὰρ ἔχει ἐπὶ πάντων. (7) Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἓν ἐν παντὶ γένει ἐστί τις φύσις, καὶ οὐθενὸς τοῦτό γ᾽ αὐτὸ ἡ φύσις τὸ ἕν, φανερόν· ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐν χρώμασι χρῶμα ἓν ζητητέον αὐτὸ τὸ ἕν, οὕτω καὶ ἐν οὐσίᾳ οὐσίαν μίαν αὐτὸ τὸ ἕν. (8) Ὅτι δὲ ταὐτὸ σημαίνει πως τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, δῆλον τῷ τε παρακολουθεῖν ἰσαχῶς ταῖς κατηγορίαις καὶ μὴ εἶναι ἐν μηδεμιᾷ, οἷον οὔτ᾽ ἐν τῇ τί ἐστιν οὔτ᾽ ἐν τῇ ποῖον, ἀλλ᾽ ὁμοίως ἔχει ὥσπερ τὸ ὄν, καὶ τῷ μὴ προσκατηγορεῖσθαι ἕτερόν τι τὸ εἷς ἄνθρωπος τοῦ ἄνθρωπος, ὥσπερ οὐδὲ τὸ εἶναι παρὰ τὸ τί ἢ ποιὸν ἢ ποσόν, καὶ τὸ ἑνὶ εἶναι τὸ ἑκάστῳ εἶναι.

est substantiam esse, quemadmodum in sermonibus de substantia et de ente habitis dictum est, nec hoc ipsum ut unum quid præter multa, substantiam esse possibile est, (commune namque,) sed ut prædicatio solum, patet quod nec ipsum unum. Ens enim, et unum, universaliter maxime de omnibus prædicatur. (2) Quare neque genera, naturæ quædam et substantiæ a ceteris separabiles sunt: nec ipsum unum, genus contingit esse, propter easdem causas, propter quas nec ens. (3) Adhuc autem similiter in omnibus necesse est se habere. Dicuntur autem æqualiter, ens et unum. Quare quum in qualitatibus sit aliquid ipsum unum, et aliqua natura, similiter autem et in quantitatibus: manifestum est quod omnino quærendum est, quidnam unum sit, sic uti quid ens, tanquam non sufficiens sit, quod hoc ipsum ejus natura sit. (4) At vero in coloribus, est aliquid unus color, utputa album, si ceteros colores ex hoc et nigro fieri apparet. Nigrum autem, privatio albi est, sicuti tenebræ lucis: hæ autem, lucis privatio sunt. Quare si entia colores essent, aliquis profecto numerus entia essent. Sed quorum? patet quod colorum: et ipsum unum esset utique aliquid unum, utputa album. (5) Similiter si entia modulationes essent, numerus essent profecto, attamen diesium: sed non esset numerus eorum substantia, et ipsum unum esset aliquid, cujus substantia non ipsum unum, sed diesis. Similiter autem et in sonis elementorum essent entia profecto numerus, et ipsum unum elementum vocale: et si figuræ linearum rectarum, figurarum profecto numerus essent, et ipsum unum, triangulum. Eadem vero ratio et in ceteris generibus est. (6) Quare si quum in passionibus, qualitatibus, quantitatibus, ac in motu numeri sint, et unum quoddam in omnibns, et ipse numerus aliquorum sit, et ipsum unum aliquid unum, non autem hoc ipsum substantia ejus sit: necesse est ut etiam in substantiis sic se habeat. Similiter namque in omnibus se habet. (7) Quod igitur in omni genere ipsum unum aliqua natura est, et quod nullius hoc ipsum unum natura est, patet. At quemadmodum in coloribus ipsum unum unus color quærendus est, ita in substantia una substantia ipsum unum. (8) Quod autem idem quodammodo significat unum et ens, patet etiam ex eo quod æqualiter sequitur prædicamenta, et in nullo est, velut nec in quid est, nec in quale, sed similiter se habet sicuti ens, et ex eo, quod in prædicatione unus homo, non addit aliquid aliud quam homo, sicut nec ipsum esse præter quid est, aut quale, aut quantum: et unum esse, est unumquemque esse.

CAP. III.

Ἀντίκειται δὲ τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ κατὰ πλείους τρόπους, ὧν ἕνα τὸ ἓν καὶ τὸ πλῆθος ὡς ἀδιαίρετον καὶ διαιρετόν· τὸ μὲν γὰρ ἢ διῃρημένον ἢ διαιρετὸν πλῆθός τι λέγεται, τὸ δὲ ἀδιαίρετον ἢ μὴ διῃρημένον ἕν. (2) Ἐπεὶ οὖν αἱ ἀντιθέσεις τετραχῶς, καὶ τούτων κατὰ στέρησιν λέγεται θάτερον, ἐναντία ἂν εἴη, καὶ οὔτε ὡς ἀντίφασις οὔτε ὡς τὰ πρός τι λεγόμενα. Λέγεται δ᾽ ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ δηλοῦται τὸ ἓν ἐκ τοῦ διαιρετοῦ τὸ ἀδιαίρετον διὰ τὸ μᾶλλον αἰσθητὸν τὸ πλῆθος εἶναι καὶ τὸ διαιρετὸν ἢ τὸ ἀδιαίρετον, ὥστε τῷ λόγῳ πρότερον

τὸ πλῆθος τοῦ ἀδιαιρέτου διὰ τὴν αἴσθησιν. (3) Ἔστι δὲ τοῦ μὲν ἑνός, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ διαιρέσει τῶν ἐναντίων διεγράψαμεν, τὸ ταὐτὸ καὶ ὅμοιον καὶ ἴσον, τοῦ δὲ πλήθους τὸ ἕτερον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἄνισον. Λεγομένου δὲ τοῦ ταὐτοῦ πολλαχῶς, [καὶ] ἕνα μὲν τρόπον κατ᾽ ἀριθμὸν λέγομεν ἐνίοτε αὐτό, τὸ δ᾽ ἐὰν καὶ λόγῳ καὶ ἀριθμῷ ἓν ᾖ, οἷον σὺ σαυτῷ καὶ τῷ εἴδει καὶ τῇ ὕλῃ ἕν· ἔτι δ᾽ ἐὰν ὁ λόγος ὁ τῆς πρώτης οὐσίας εἷς ᾖ, οἷον αἱ ἴσαι γραμμαὶ εὐθεῖαι αἱ αὐταί, καὶ τὰ ἴσα καὶ [τὰ] ἰσογώνια τετράγωνα, καίτοι πλείω· ἀλλ᾽ ἐν τούτοις ἡ ἰσότης ἑνότης. (4) Ὅμοια δὲ ἐὰν μὴ ταὐτὰ ἁπλῶς ὄντα, μηδὲ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀδιάφορα τὴν συγκειμένην, κατὰ τὸ εἶδος ταὐτὰ ᾖ, οἷον τὸ μεῖζον τετράγωνον τῷ μικρῷ ὅμοιον, καὶ αἱ ἄνισοι εὐθεῖαι· αὗται γὰρ ὅμοιαι μέν, αἱ αὐταὶ δὲ ἁπλῶς οὔ. Τὰ δ᾽ ἐὰν τὸ αὐτὸ εἶδος ἔχοντα, ἐν οἷς τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐγγίγνεται, μήτε μᾶλλον ᾖ μήτε ἧττον. Τὰ δ᾽ ἐὰν ᾖ τὸ αὐτὸ πάθος καὶ ἓν τῷ εἴδει, οἷον τὸ λευκόν, σφόδρα καὶ ἧττον, ὅμοιά φασιν εἶναι ὅτι ἓν τὸ εἶδος αὐτῶν. Τὰ δ᾽ ἐὰν πλείω ἔχῃ ταὐτὰ ἢ ἕτερα, ἢ ἁπλῶς ἢ τὰ πρόχειρα, οἷον καττίτερος ἀργύρῳ [ἢ χρυσῷ]; χρυσὸς δὲ πυρὶ ᾗ ξανθὸν καὶ πυρρόν. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἀνόμοιον πολλαχῶς λέγεται. (5) Καὶ τὸ μὲν ἄλλο ἀντικειμένως καὶ τὸ ταὐτό, διὸ πᾶν πρὸς ἅπαν ἢ ταὐτὸ ἢ ἄλλο· τὸ δ᾽ ἐὰν μὴ καὶ ἡ ὕλη καὶ ὁ λόγος εἷς, διὸ σὺ καὶ ὁ πλησίον ἕτερος· τὸ δὲ τρίτον ὡς τὰ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς. (6) Τὸ μὲν οὖν ἕτερον ἢ ταὐτὸ διὰ τοῦτο πᾶν πρὸς πᾶν λέγεται, ὅσα λέγεται ἓν καὶ ὄν. Οὐδὲ γὰρ ἀντίφασίς ἐστι τοῦ ταὐτοῦ· διὸ οὐ λέγεται ἐπὶ τῶν μὴ ὄντων (τὸ δὲ μὴ ταὐτὸ λέγεται), ἐπὶ δὲ τῶν ὄντων πάντων· ἢ γὰρ ἓν ἢ οὐχ ἓν πεφυκὸς καὶ ὂν καὶ ἕν. Τὸ μὲν οὖν ἕτερον καὶ ταὐτὸν οὕτως ἀντίκειται, διαφορὰ δὲ καὶ ἑτερότης ἄλλο. Τὸ μὲν γὰρ ἕτερον καὶ οὗ ἕτερον οὐκ ἀνάγκη εἶναι τινὶ ἕτερον· πᾶν γὰρ ἢ ἕτερον ἢ ταὐτὸ ὅ τι ἂν ᾖ ὄν· τὸ δὲ διάφορον τινὸς τινὶ διάφορον, ὥστ᾽ ἀνάγκη ταὐτό τι εἶναι ᾧ διαφέρουσιν. Τοῦτο δὲ τὸ ταὐτὸ ἢ γένος ἢ εἶδος· πᾶν γὰρ τὸ διαφέρον διαφέρει ἢ γένει ἢ εἴδει, γένει μὲν ὧν μή ἐστι κοινὴ ἡ ὕλη μηδὲ γένεσις εἰς ἄλληλα, οἷον ὅσων ἄλλο σχῆμα τῆς κατηγορίας, εἴδει δὲ ὧν τὸ αὐτὸ γένος. Λέγεται δὲ γένος ὃ ἄμφω ταὐτὸ λέγονται κατὰ τὴν οὐσίαν τὰ διάφορα. Τὰ δ᾽ ἐναντία διάφορα, καὶ ἡ ἐναντίωσις διαφορά τις. (7) Ὅτι δὲ καλῶς τοῦτο ὑποτιθέμεθα, δῆλον ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς· πάντα γὰρ διαφέροντά τε φαίνεται καὶ ταυτά, οὐ μόνον ἕτερα ὄντα, ἀλλὰ τὰ μὲν τὸ γένος ἕτερα, τὰ δ᾽ ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ τῆς κατηγορίας, ὥστ᾽ ἐν ταὐτῷ γένει καὶ ταὐτὰ τῷ γένει. Διώρισται δ᾽ ἐν ἄλλοις ποῖα τῷ γένει ταὐτὰ ἢ ἕτερα.

Opponuntur autem unum et multa multis modis: quorum uno unum et multitudo, ut indivisibile et divisibile: quod enim aut divisum aut divisibile est, multitudo quædam dicitur; quod vero indivisibile, aut non divisum, unum. (2) Quum autem oppositiones quattuor sint modis, et horum alterum secundum privationem dicatur, contraria erunt profecto, et neque ut contradictio, nec ut ea quæ ad aliquid dicuntur. Dicitur autem ex contrario ipsum unum, et significatur ex divisibili indivisibile, eo quod multitudinem esse et divisibile magis est sensibile quam esse indivisibile. Quare multitudo, ratione prior, quam indivisibile, propter sensum est. (3) Item, unius quidem est (quemadmodum et in divisione contrariorum descripsimus) et idem, simile, et æquale: multitudinis vero, diversum, et dissimile, et inæquale est. Quum autem idem multipliciter dicatur, uno quidem modo secundum numerum hoc quandoque dicimus; tum vero, si ratione et numero unum sit: utputa, tu tibi ipsi, et specie et materia unum. Item, si primæ substantiæ ratio una sit: ut æquales lineæ rectæ, eædem, et æqualia, et æqualium angulorum quadrata, tametsi plura sint: in his tamen æqualitas est unitas. (4) Similia vero, si quum non sint eadem simpliciter, nec secundum concretam exsistentiam indifferentia, secundum speciem eadem sint: quemadmodum majus quadratum minori simile est, et lineæ rectæ inæquales. Hæ enim similes quidem, verum non eædem simpliciter sunt. Quædam vero, si quum eandem speciem habeant, in quibus magis et minus fit, neque magis, neque minus sit. Quædam autem, si eadem et una specie passio sit valde et minus, velut album, similia esse aiunt, quia una species eorum est. Quædam vero, si plura habet eadem, quam diversa, aut simpliciter, aut quæ in promptu sunt: ut stannum, argento; aurum vero igni, prout flavus et rufus est. Quare manifestum est quod et diversum et dissimile multipliciter dicuntur. (5) Atque aliud quidem opposite ei dicitur quod est idem. Unde omne ad omne, aut idem aut aliud est. Alterum vero, si non sit et materia, et ratio una: quare tu et propinquus, diversum: tertium autem, sicuti illa, quæ in mathematicis sunt. (6) Diversum igitur, aut idem ideo omne ad omne dicitur, quæcumque unum et ens dicuntur. Nec enim est contradictio ipsius ejusdem. Quare non dicitur de non-entibus, (at non idem dicitur,) sed de omnibus entibus. Aut enim unum, aut non unum, natura aptum et ens, et unum esse. Diversum igitur, et idem, ita opponuntur: differentia vero, et diversitas, aliud est. Diversum namque et illud a quo diversum, non est necesse aliquo esse diversum. Omne etenim quodcumque sit ens, aut idem, aut diversum est. Differens vero ab aliquo, aliquo differens est. Quare necesse est aliquid idem esse, quo differunt: hoc vero idem, aut genus, aut species est. Omne namque differens, aut genere aut specie differt: genere, quorum non est communis materia, neque mutua generatio: utputa, quorum alia prædicationis figura est. Specie vero, quorum idem genus. Dicitur autem genus quo ambo, quæ differunt, secundum substantiam idem dicuntur. Contraria vero, differentia, et contrarietas quædam differentia est. (7) Quod autem recte hoc supponimus, ex inductione patet. Cuncta enim differentia apparet etiam eadem esse, non solum diversa esse, sed quædam secundum genus diversa, quædam in eadem prædicationis coordinatione. Quare et quæ eadem genere, in eodem genere sunt. Determinatum autem in aliis est, quæ eadem aut diversa genere sint.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δὲ διαφέρειν ἐνδέχεται ἀλλήλων τὰ διαφέροντα πλεῖον καὶ ἔλαττον, ἔστι τις καὶ μεγίστη διαφορά, καὶ ταύτην λέγω ἐναντίωσιν. Ὅτι δ' ἡ μεγίστη ἐστὶ διαφορά, δῆλον ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Τὰ μὲν γὰρ γένει διαφέροντα οὐκ ἔχει ὁδὸν εἰς ἄλληλα, ἀλλ' ἀπέχει πλέον καὶ ἀσύμβλητα· τοῖς δ' εἴδει διαφέρουσιν αἱ γενέσεις ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσὶν ὡς ἐσχάτων. Τὸ δὲ τῶν ἐσχάτων διάστημα μέγιστον, ὥστε καὶ τὸ τῶν ἐναντίων. (2) Ἀλλὰ μὴν τό γε μέγιστον ἐν ἑκάστῳ γένει τέλειον. Μέγιστόν τε γὰρ οὗ μή ἐστιν ὑπερβολή, καὶ τέλειον οὗ μή ἐστιν ἔξω λαβεῖν τι δυνατόν· τέλος γὰρ ἔχει ἡ τελεία διαφορά, ὥσπερ καὶ τἆλλα τῷ τέλος ἔχειν λέγεται τέλεια. Τοῦ δὲ τέλους οὐθὲν ἔξω· ἔσχατον γὰρ ἐν παντὶ καὶ περιέχει. Διὸ οὐθὲν ἔξω τοῦ τέλους, οὐδὲ προσδεῖται οὐθενὸς τὸ τέλειον. (3) Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἐναντιότης ἐστὶ διαφορὰ τέλειος, ἐκ τούτων δῆλον· πολλαχῶς δὲ λεγομένων τῶν ἐναντίων, ἀκολουθήσει τὸ τελείως οὕτως ὡς ἂν καὶ τὸ ἐναντίοις εἶναι ὑπάρχῃ αὐτοῖς. (4) Τούτων δὲ ὄντων φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἑνὶ πλείω ἐναντία εἶναι· οὔτε γὰρ τοῦ ἐσχάτου ἐσχατώτερον εἴη ἄν τι, οὔτε τοῦ ἑνὸς διαστήματος πλείω δυοῖν ἔσχατα. Ὅλως τε εἰ ἔστιν ἡ ἐναντιότης διαφορά, ἡ δὲ διαφορὰ δυοῖν, ὥστε καὶ ἡ τέλειος. (5) Ἀνάγκη δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ὅρους ἀληθεῖς εἶναι τῶν ἐναντίων. Καὶ γὰρ πλεῖστον διαφέρει ἡ τέλειος διαφορά. Τῶν τε γὰρ γένει διαφερόντων οὐκ ἔστιν ἐξωτέρω λαβεῖν καὶ τῶν εἴδει· δέδεικται γὰρ ὅτι πρὸς τὰ ἔξω τοῦ γένους οὐκ ἔστι διαφορά· τούτων δ' αὕτη μεγίστη, καὶ τὰ ἐν ταὐτῷ γένει πλεῖστον διαφέροντα ἐναντία· μεγίστη γὰρ διαφορὰ τούτων ἡ τέλειος. Καὶ τὰ ἐν ταὐτῷ δεκτικῷ πλεῖστον διαφέροντα ἐναντία· ἡ γὰρ ὕλη ἡ αὐτὴ τοῖς ἐναντίοις. Καὶ τὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν πλεῖστον διαφέροντα· καὶ γὰρ ἡ ἐπιστήμη περὶ ἓν γένος ἡ μία, ἐν οἷς τελεία διαφορὰ μεγίστη. (6) Πρώτη δὲ ἐναντίωσις ἕξις καὶ στέρησίς ἐστιν· οὐ πᾶσα δὲ στέρησις (πολλαχῶς γὰρ λέγεται ἡ στέρησις), ἀλλ' ἥτις ἂν τελεία ᾖ. Τὰ δ' ἄλλα ἐναντία κατὰ ταῦτα λεχθήσεται, τὰ μὲν τῷ ἔχειν, τὰ δὲ τῷ ποιεῖν ἢ ποιητικὰ εἶναι, τὰ δὲ τῷ λήψεις εἶναι καὶ ἀποβολαὶ τούτων ἢ ἄλλων ἐναντίων. Εἰ δὴ ἀντίκειται μὲν ἀντίφασις καὶ στέρησις καὶ ἐναντιότης καὶ τὰ πρός τι, τούτων δὲ πρῶτον ἀντίφασις, ἀντιφάσεως δὲ μηθέν ἐστι μεταξύ, τῶν δὲ ἐναντίων ἐνδέχεται, ὅτι μὲν οὐ ταὐτὸν ἀντίφασις καὶ τἀναντία, δῆλον. Ἡ δὲ στέρησις ἀντίφασίς τίς ἐστιν· ἢ γὰρ τὸ ἀδύνατον ὅλως ἔχειν, ἢ ὃ ἂν πεφυκὸς ἔχειν μὴ ἔχῃ, ἐστέρηται ἢ ὅλως ἢ πὼς ἀφορισθέν· πολλαχῶς γὰρ ἤδη τοῦτο λέγομεν, ὥσπερ διῄρηται ἡμῖν ἐν ἄλλοις. (7) Ὥστ' ἔστιν ἡ στέρησις ἀντίφασίς τις ἢ ἀδυναμία διορισθεῖσα ἢ συνειλημμένη τῷ δεκτικῷ. Διὸ ἀντιφάσεως μὲν οὐκ ἔστι μεταξύ, στερήσεως δέ τινός ἐστιν· ἴσον μὲν γὰρ ἢ οὐκ ἴσον πᾶν, ἴσον δ' ἢ ἄνισον οὐ πᾶν, ἀλλ' εἴπερ, μόνον ἐν τῷ δεκτικῷ τοῦ ἴσου. (8) Εἰ δὴ αἱ γενέσεις τῇ ὕλῃ ἐκ τῶν ἐναντίων, γίγνονται

Quum autem contingat invicem differre, quæ differunt, et plus et minus, est etiam quædam maxima differentia : et hanc dico contrarietatem. Quod autem maxima differentia est, manifestum est ex inductione. Quæ enim genere differunt, non habent ad se mutuo viam, sed plus distant, et non conveniunt : illis vero, quæ specie differunt, generationes ex contrariis tanquam ex ultimis sunt. Distantia vero ultimorum, maxima est : quare etiam contrariorum. (2) Atqui quod maximum est in quoque genere, perfectum est. Etenim maximum est, cujus non est excessus : perfectum vero, extra quod non est possibile aliquid sumere. Finem namque habet perfecta differentia : quemadmodum cetera quoque perfecta dicuntur, eo quod habeant finem. Extra finem autem nihil est. Ultimum enim in re omni est, et continet. Quare nihil extra finem est, nec indiget aliquo, quod perfectum est. (3) Quod igitur contrarietas est differentia perfecta, ex his patet. Quum autem multipliciter dicantur contraria, ita perfectum inhærebit, sicuti eis inest esse contrariis. (4) His autem exsistentibus, patet quod non contingit uni plura contraria esse. Nec enim ultimo ulterius aliquid erit : nec unius distantiæ plura, quam duo ultima. Et omnino si contrarietas differentia est, differentia vero duorum est, ergo et ipsa perfecta. (5) Necesse autem est etiam reliquas contrariorum definitiones veras esse. Etenim plurimum differt perfecta differentia. Namque non potest aliquid sumi extra ea quæ et genere differunt, et specie : ostensum est enim quod ad ea quæ extra genus sunt, non est differentia. Horum autem, hæc maxima est. Et quæ in eodem genere plurimum differunt, contraria sunt. Maxima enim horum differentia est, quæ perfecta est. Et quæ in eodem susceptivo plurimum differunt, contraria sunt. Materia enim eadem contrariis. Et quæ sub eadem potentia, plurimum differunt. Etenim scientia circa unum eorum genus, una, in quibus perfecta differentia, maxima est. (6) Prima vero contrarietas, habitus et privatio est : non tamen omnis privatio (multipliciter enim privatio dicitur), sed quæcumque perfecta sit. Cetera vero contraria secundum hæc dicentur : quædam eo quod habeant; quædam eo quod faciant, aut factiva sint; quædam eo quod accipiant, abjiciant hæc, aut alia contraria. Si opponuntur itaque contradictio, privatio, contrarietas, et ad aliquid; horum autem primum contradictio; contradictionis vero nihil medium est, contrariorum autem contingit : patet quod non idem est contradictio, et contraria. Privatio vero, quædam contradictio est. Aut enim, quod omnino impossibile est habere; aut quod quum natura aptum habere sit, non habeat, privatum est, aut totaliter, aut modo quodam determinatum. Multipliciter enim jam hoc, ut in aliis divisum a nobis est, dicimus. (7) Quare privatio, quædam contradictio est aut impossibilitas distincta aut complexa in se susceptivum. Ideo contradictionis quidem non est medium, sed privationis alicujus est. Omne enim aut æquale, aut non æquale : æquale vero, aut inæquale, non omne, nisi solum in susceptivo æqualitatis. (8) Si itaque generationes

δὲ ἢ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τῆς τοῦ εἴδους ἕξεως ἢ ἐκ στερήσεώς τινος τοῦ εἴδους καὶ τῆς μορφῆς, δῆλον ὅτι ἡ μὲν ἐναντίωσις στέρησις ἄν τις εἴη πᾶσα, ἡ δὲ στέρησις ἴσως οὐ πᾶσα ἐναντιότης. Αἴτιον δ' ὅτι πολλαχῶς ἐνδέχεται ἐστερῆσθαι τὸ ἐστηρημένον· ἐξ ὧν γὰρ αἱ μεταβολαὶ ἐσχάτων, ἐναντία ταῦτα. (9) Φανερὸν δὲ καὶ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Πᾶσα γὰρ ἐναντίωσις ἔχει στέρησιν θατέρου τῶν ἐναντίων. Ἀλλ' οὐχ ὁμοίως πάντα· ἀνισότης μὲν γὰρ ἰσότητος, ἀνομοιότης δὲ ὁμοιότητος, κακία δὲ ἀρετῆς. (10) Διαφέρει δὲ ὥσπερ εἴρηται· τὸ μὲν γὰρ ἐὰν μόνον ᾖ ἐστερημένον, τὸ δ' ἐὰν ἢ ποτὲ ἢ ἔν τινι, οἷον ἂν ἐν ἡλικίᾳ τινὶ ἢ τῷ κυρίῳ ἢ πάντη. Διὸ τῶν μὲν ἔστι μεταξύ, καὶ ἔστιν οὔτε ἀγαθὸς ἄνθρωπος οὔτε κακός, τῶν δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀνάγκη εἶναι ἢ περιττὸν ἢ ἄρτιον, ὅτι τὰ μὲν ἔχει τὸ ὑποκείμενον ὡρισμένον, τὰ δ' οὔ. (11) Ὥστε φανερὸν ὅτι ἀεὶ θάτερον τῶν ἐναντίων λέγεται κατὰ στέρησιν· ἀπόχρη δὲ κἂν τὰ πρῶτα καὶ τὰ γένη τῶν ἐναντίων, οἷον τὸ ἓν καὶ τὰ πολλά· τὰ γὰρ ἄλλα εἰς ταῦτα ἀνάγεται.

ipsi materiæ ex contrariis, fiunt autem aut ex specie et habitu speciei, aut ex aliqua privatione speciei et formæ : patet quod omnis quidem contrarietas, privatio est; privatio vero non omnis fortasse contrarietas est. Causa vero est, quia multipliciter privari contingit, quod privatum est. A quibus enim ultimis transmutationes, hæc contraria sunt. (9) Hoc autem et per inductionem manifestum est. Omnis namque contrarietas habet alterius contrariorum privationem : verum non omnia similiter; inæqualitas enim, æqualitatis; dissimilitudo vero, similitudinis; vitium autem, virtutis. (10) Differt autem, ut dictum est. Etenim hoc quidem, si solum privatum sit; hoc vero, si sit aliquando, aut in aliquo, utputa in aliqua ætate, aut in principali, aut omnino. Ideo, horum quidem est aliquid medium; et est nec bonus homo, nec malus : illorum vero non est, sed necesse est esse parem vel imparem : quia quædam habent subjectum determinatum, quædam non. (11) Quare manifestum est quod semper alterum contrariorum secundum privationem dicitur. Sufficit vero etiam si prima et genera contrariorum, utputa unum, et multa : cetera enim ad hæc reducuntur.

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ἓν ἑνί ἐστιν ἐναντίον, ἀπορήσειεν ἄν τις πῶς ἀντίκειται τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ καὶ τὸ ἴσον τῷ μεγάλῳ καὶ τῷ μικρῷ. Τὸ γὰρ πότερον ἀεὶ ἐν ἀντιθέσει λέγομεν, οἷον πότερον λευκὸν ἢ μέλαν, καὶ πότερον λευκὸν ἢ οὐ λευκόν· πότερον δὲ ἄνθρωπος ἢ λευκὸν οὐ λέγομεν, ἐὰν μὴ ἐξ ὑποθέσεως καὶ ζητοῦντες οἷον πότερον ἦλθε Κλέων ἢ Σωκράτης. (2) Ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη ἐν οὐθενὶ γένει τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν· τὰ γὰρ ἀντικείμενα μόνα οὐκ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν· ᾧ καὶ ἐνταῦθα χρῆται ἐν τῷ πότερος ἦλθεν· εἰ γὰρ ἅμα ἐνεδέχετο, γελοῖον τὸ ἐρώτημα. Εἰ δέ, καὶ οὕτως ὁμοίως ἐμπίπτει εἰς ἀντίθεσιν, εἰς τὸ ἓν ἢ πολλά, οἷον πότερον ἀμφότεροι ἦλθον ἢ ἅτερος. (3) Εἰ δὴ ἐν τοῖς ἀντικειμένοις ἀεὶ τοῦ ποτέρου ἡ ζήτησις, λέγεται δὲ πότερον μεῖζον ἢ ἔλαττον ἢ ἴσον, τίς ἐστιν ἡ ἀντίθεσις πρὸς ταῦτα τοῦ ἴσου; οὔτε γὰρ θατέρῳ μόνῳ ἐναντίον οὔτ' ἀμφοῖν· τί γὰρ μᾶλλον τῷ μείζονι ἢ τῷ ἐλάττονι; (4) Ἔτι τῷ ἀνίσῳ ἐναντίον τὸ ἴσον· ὥστε πλείοσιν ἔσται ἢ ἑνί. Εἰ δὲ τὸ ἄνισον σημαίνει τὸ αὐτὸ ἅμα ἀμφοῖν, εἴη μὲν ἂν ἀντικείμενον ἀμφοῖν, καὶ ἡ ἀπορία βοηθεῖ τοῖς φάσκουσι τὸ ἄνισον δυάδα εἶναι· ἀλλὰ συμβαίνει ἓν δυοῖν ἐναντίον· ὅπερ ἀδύνατον. (5) Ἔτι τὸ μὲν ἴσον μεταξὺ φαίνεται μεγάλου καὶ μικροῦ, ἐναντίωσις δὲ μεταξὺ οὔτε φαίνεται οὔτε ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δυνατόν· οὐ γὰρ ἂν εἴη τελεία μεταξύ τινος οὖσα, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχει ἀεὶ ἑαυτῆς τι μεταξύ. Λείπεται δὴ ἢ ὡς ἀπόφασιν ἀντικεῖσθαι ἢ ὡς στέρησιν. Θατέρου μὲν δὴ οὐκ ἐνδέχεται· τί γὰρ μᾶλλον τοῦ μεγάλου ἢ μικροῦ; ἀμφοῖν ἄρα ἀπόφασις στερητική. Διὸ καὶ πρὸς ἀμφότερα τὸ πότερον λέγεται, πρὸς δὲ θάτερον οὔ, οἷον πότερον μεῖζον ἢ ἴσον, ἢ πότερον ἴσον ἢ ἔλαττον· ἀλλ' ἀεὶ τρία. Οὐ στέρησις δὲ ἐξ ἀνάγκης· οὐ

Quum autem unum uni contrarium sit, dubitaverit quispiam quonam modo unum et multa opponantur, et æquale, magno et parvo. Ipsum enim Utrum, semper in oppositione dicimus : utputa, utrum album, an nigrum; utrum album, aut non album : utrum vero homo, an album, non dicimus, nisi ex suppositione, et quærentes : utputa, utrum Cleon venit, an Socrates. (2) Sed hoc in nullo genere necesse est. Verum hoc quoque illic advenit. Sola namque opposita non contingunt simul esse, quo et hic utitur, in eo quod est Uter venit. Nam si simul contingeret, ridicula esset interrogatio. Quodsi etiam ita, similiter etiam in oppositionem cadit, ad unum, aut multa : utputa, utrum ambo venerunt, an alter. (3) Si sane ipsius Utrum quæstio semper in oppositis fit; dicitur autem utrum majus an minus, an æquale : quænam æqualis ad hæc oppositio est? nam nec alteri soli contrarium, nec ambobus est : cur enim magis majori, quam minori? (4) Præterea, inæquali æquale contrarium. Quare pluribus quam uno erit. Quodsi inæquale idem ambobus simul significat, erit quidem ambobus oppositum : et dubitatio juvat illos qui dicunt inæquale dualitatem esse. Verum accidit, unum duobus contrarium esse : quod impossibile est. (5) Item æquale quidem, medium magni et parvi videtur : contrarietas vero, neque media videtur, neque ex definitione possibile est. Non enim esset perfecta, si alicujus media esset : sed magis semper aliquid sui ipsius medium habet. Restat itaque, aut ut negationem opponi, aut ut privationem. Alterius igitur non contingit : cur enim magis magni quam parvi? amborum ergo privativa negatio. Ideo ipsum Utrum ad ambo, non ad alterum solum dicitur : utputa, utrum majus an æquale, vel utrum æquale an minus; sed tria, semper : non autem privatio necessaria : etenim non omne, quod non majus,

γὰρ πᾶν ἴσον ὃ μὴ μεῖζον ἢ ἔλαττον, ἀλλ' ἐν οἷς πέφυκεν ἐκεῖνα. (6) Ἔστι δὴ τὸ ἴσον τὸ μήτε μέγα μήτε μικρόν, πεφυκὸς δὲ μέγα ἢ μικρὸν εἶναι· καὶ ἀντίκειται ἀμφοῖν ὡς ἀπόφασις στερητική, διὸ καὶ μεταξύ ἐστιν. Καὶ τὸ μήτ' ἀγαθὸν μήτε κακὸν ἀντίκειται ἀμφοῖν, ἀλλ' ἀνώνυμον· πολλαχῶς γὰρ λέγεται ἑκάτερον καὶ οὐκ ἔστιν ἓν τὸ δεκτικόν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μήτε λευκὸν μήτε μέλαν. Ἓν δὲ οὐδὲ τοῦτο λέγεται, ἀλλ' ὡρισμένα πως τὰ χρώματα ἐφ' ὧν λέγεται στερητικῶς ἡ ἀπόφασις αὕτη· ἀνάγκη γὰρ ἢ φαιὸν ἢ ὠχρὸν εἶναι ἢ τοιοῦτόν τι ἄλλο. (7) Ὥστε οὐκ ὀρθῶς ἐπιτιμῶσιν οἱ νομίζοντες ὁμοίως λέγεσθαι πάντα, ὥστε ἔσεσθαι ὑποδήματος καὶ χειρὸς μεταξὺ τὸ μήτε ὑπόδημα μήτε χεῖρα, εἴπερ καὶ τὸ μήτε ἀγαθὸν μήτε κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὡς πάντων ἐσομένου τινὸς μεταξύ. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοῦτο συμβαίνειν. Ἡ μὲν γὰρ ἀντικειμένων συναπόφασίς ἐστιν ὧν ἔστι μεταξύ τι καὶ διάστημά τι πέφυκεν εἶναι· τῶν δ' οὐκ ἔστι διαφορά· ἐν ἄλλῳ γὰρ γένει ὧν αἱ συναποφάσεις, ὥστ' οὐχ ἓν τὸ ὑποκείμενον.

aut minus, æquale est, sed in quibus apta naturâ sunt illa esse. (6) Est igitur æquale, quod quum nec magnum nec parvum sit, natura tamen aptum est magnum aut parvum esse : et ambobus, tanquam privativa negatio, opponitur : ideo et medium est. Et quod nec bonum nec malum est, ambobus opponitur, verum innominatum est. Multipliciter namque utrumque dicitur, et susceptivum non est unum : sed magis, quod nec album, neque nigrum. Unum tamen nec hoc dicitur : sed determinati quodam modo colores sunt, de quibus privative hæc negatio dicitur. Necesse est enim, aut fuscum, aut pallidum, aut hujuscemodi aliquid aliud determinatum esse. (7) Quare non recte reprehendunt, qui similiter putant omnia dici : ut calcei et manus medium sit, quod neque calceus neque manus est : quandoquidem et quod nec bonum nec malum est boni et mali, ac si omnium foret aliquod medium. Verum non est necesse ut hoc accidat. Etenim hæc negatio simul oppositorum est, quorum aliquod medium ac aliqua distantia naturâ apta est esse : illorum autem non est differentia. In alio enim genere ea sunt, quorum simul erant negationes. Quare quod subjicitur, non est unum.

CAP. VI.

Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἀπορήσειεν ἄν τις. Εἰ γὰρ τὰ πολλὰ τῷ ἑνὶ ἁπλῶς ἀντίκειται, συμβαίνει ἔνια ἀδύνατα. Τὸ γὰρ ἓν ὀλίγον ἢ ὀλίγα ἔσται· τὰ γὰρ πολλὰ καὶ τοῖς ὀλίγοις ἀντίκειται. (2) Ἔτι τὰ δύο πολλά, εἴπερ τὸ διπλάσιον πολλαπλάσιον, λέγεται δὲ κατὰ τὰ δύο διπλάσια· ὥστε τὸ ἓν ὀλίγον· πρὸς τί γὰρ πολλὰ τὰ δύο εἰ μὴ πρὸς ἕν τε καὶ τὸ ὀλίγον· οὐθὲν γάρ ἐστιν ἔλαττον. (3) Ἔτι ὡς ἐν μήκει τὸ μακρὸν καὶ βραχύ, οὕτως ἐν πλήθει τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον, καὶ ὃ ἂν ᾖ πολὺ καὶ πολλά, καὶ τὰ πολλὰ πολύ. Εἰ μή τι ἄρα διαφέρει ἐν συνεχεῖ εὐορίστῳ, τὸ ὀλίγον πλῆθός τι ἔσται. Ὥστε τὸ ἓν πλῆθός τι, εἴπερ καὶ ὀλίγον· τοῦτο δ' ἀνάγκη, εἰ τὰ δύο πολλά. (4) Ἀλλ' ἴσως τὰ πολλὰ λέγεται μέν πως καὶ πολύ, ἀλλ' ὡς διαφέρον, οἷον ὕδωρ πολύ, πολλὰ δ' οὔ. Ἀλλ' ὅσα διαιρετά, ἐν τούτοις λέγεται, ἕνα μὲν τρόπον ἐὰν ᾖ πλῆθος ἔχον ὑπεροχὴν ἢ ἁπλῶς ἢ πρός τι, καὶ τὸ ὀλίγον ὡσαύτως πλῆθος ἔχον ἔλλειψιν, τὸ δὲ ὡς ἀριθμός, ὃ καὶ ἀντίκειται τῷ ἑνὶ μόνον. Οὕτως γὰρ λέγομεν ἓν ἢ πολλά, ὥσπερ εἴ τις εἴποι ἓν καὶ ἕνα ἢ λευκὸν καὶ λευκά, καὶ τὰ μεμετρημένα πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μετρητόν. (5) Οὕτως καὶ τὰ πολλαπλάσια λέγεται· πολλὰ γὰρ ἕκαστος ἀριθμὸς ὅτι ἕνα καὶ ὅτι μετρητὸς ἑνὶ ἕκαστος, καὶ ὡς τὸ ἀντικείμενον τῷ ἑνί, οὐ τῷ ὀλίγῳ. Οὕτω μὲν οὖν ἐστὶ πολλὰ καὶ τὰ δύο, ὡς δὲ πλῆθος ἔχον ὑπεροχὴν ἢ πρός τι ἢ ἁπλῶς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πρῶτον. Ὀλίγα δ' ἁπλῶς τὰ δύο· πλῆθος γάρ ἐστιν ἔλλειψιν ἔχον πρῶτον. (6) Διὸ καὶ οὐκ ὀρθῶς ἀπέστη Ἀναξαγόρας εἰπὼν ὅτι ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν ἄπειρα καὶ πλήθει καὶ μικρότητι· ἔδει δ' εἰπεῖν ἀντὶ τοῦ « καὶ μικρότητι » καὶ ὀλιγότητι· οὐ γὰρ ἄπειρα, ἐπεὶ τὸ ὀλίγον οὐ διὰ τὸ ἕν,

Similiter autem et de uno et multis quispiam dubitare possit. Etenim si multa uni simpliciter opponuntur, accidunt quædam impossibilia. Unum etenim paucum, aut pauca erit : multa enim paucis etiam opponuntur. (2) Præterea, duo sunt multa (siquidem duplex, multiplex); dicitur autem duplum a duobus. Quare ipsum unum paucum erit. Ad quid enim ipsa duo dicerentur multa, nisi ad unum, et paucum? nihil namque est minus. (3) Præterea, si ut in longitudine longum et breve, ita in multitudine multum et paucum, et quodcumque sit multum et multa : et rursus, quæ multa, etiam multum : nisi forte in continuo facile terminabili differat, quod paucum est, quædam multitudo erit : quare ipsum unum, multitudo quædam est ; siquidem et paucum : hoc vero necesse est, si ipsa duo multa sunt. (4) Verum fortassis, multa dicuntur quodammodo etiam multum, sed ut differens : veluti aqua multum, multa [*plur.*] vero minime. Sed quæcumque divisibilia sunt, in his dicuntur : uno quidem modo, si qua multitudo sit, excessum aut simpliciter, aut ad aliquid habens : paucumque similiter, multitudo defectum habens, hoc vero ut numerus, quod uni solum opponitur. Ita enim dicimus unum, aut multa, quemadmodum si quis dicat unum, et ipsa una, aut album, et ipsa alba, et mensurata ad mensuram, et mensuratum. (5) Sic et multiplicia dicuntur multa : multa namque unusquisque numerus, quia multa una, et quia unusquisque uno mensurabilis : et tanquam uni, non pauco, oppositus. Hoc itaque modo, multa sunt et ipsa duo; tanquam vero multitudo, aut ad aliquid, aut simpliciter excessum habens, non sunt, sed prima. Simpliciter vero sunt pauca, ipsa duo : multitudo namque est prima, defectum habens. (6) Quare non recte dissensit Anaxagoras, dicens quod simul cunctæ res erant, multitudine et parvitate infinitæ. Decebat namque pro « et parvitate » dicere « et paucitate ». Non enim infinitæ,

ὥσπερ τινές φασιν, ἀλλὰ διὰ τὰ δύο. (7) Ἀντίκειται δὴ τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ τὰ ἐν ἀριθμοῖς ὡς μέτρον μετρητῷ· ταῦτα δὲ ὡς τὰ πρός τι, ὅσα μὴ καθ' αὑτὰ τῶν πρός τι. Διῄρηται δ' ἡμῖν ἐν ἄλλοις ὅτι διχῶς λέγεται τὰ πρός τι, τὰ μὲν ὡς ἐναντία, τὰ δ' ὡς ἐπιστήμη πρὸς ἐπιστητόν, τῷ λέγεσθαί τι ἄλλο πρὸς αὐτό. (8) Τὸ δὲ ἓν ἔλαττον εἶναι τινός, οἷον τοῖν δυοῖν, οὐθὲν κωλύει· οὐ γὰρ εἰ ἔλαττον, καὶ ὀλίγον. Τὸ δὲ πλῆθος οἷον γένος ἐστὶ τοῦ ἀριθμοῦ· ἔστι γὰρ ἀριθμὸς πλῆθος ἑνὶ μετρητόν. Καὶ ἀντίκειταί πως τὸ ἓν καὶ ἀριθμός, οὐχ ὡς ἐναντίον, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται τῶν πρός τι ἔνια· ᾗ γὰρ μέτρον, τὸ δὲ μετρητόν, ταύτῃ ἀντίκειται. Διὸ οὐ πᾶν ὃ ἂν ᾖ ἓν ἀριθμός ἐστιν, οἷον εἴ τι ἀδιαίρετόν ἐστιν. (9) Ὁμοίως δὲ λεγομένη ἡ ἐπιστήμη πρὸς τὸ ἐπιστητὸν οὐχ ὁμοίως ἀποδίδωσιν· δόξειε μὲν γὰρ ἂν μέτρον ἡ ἐπιστήμη εἶναι, τὸ δ' ἐπιστητὸν τὸ μετρούμενον, συμβαίνει δ' ἐπιστήμην μὲν πᾶσαν ἐπιστητὸν εἶναι, τὸ δ' ἐπιστητὸν μὴ πᾶν ἐπιστήμην, ὅτι τρόπον τινὰ ἡ ἐπιστήμη μετρεῖται τῷ ἐπιστητῷ. (10) Τὸ δὲ πλῆθος οὔτε τῷ ὀλίγῳ ἐναντίον, ἀλλὰ τούτῳ μὲν τὸ πολὺ ὡς ὑπερέχον πλῆθος ὑπερεχομένῳ πλήθει, οὔτε τῷ ἑνὶ πάντως· ἀλλὰ τὸ μὲν ὥσπερ εἴρηται, ὅτι διαιρετὸν τὸ δ' ἀδιαίρετον, τὸ δ' ὡς πρός τι, ὥσπερ ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητῷ, ἐὰν ᾖ ἀριθμός, τὸ δ' ἓν μέτρον.

quum paucum, non propter unum, ut quidam aiunt, sed propter duo. (7) Opponuntur igitur unum et multa, quæ in numeris, ut mensura mensurato : hæc vero ut ea quæ ad aliquid, quæcumque eorum quæ ad aliquid, non secundum se dicuntur. Distinctum autem a nobis in aliis est, quod ea quæ ad aliquid, dupliciter dicuntur : quædam ut contraria, quædam ut scientia ad scibile, eo quod aliquid aliud dicatur ad ipsum. (8) Unum vero aliquo minus esse, utputa duobus, nihil prohibet. Non enim si minus est, etiam paucum est. Multitudo autem quasi genus numeri est. Numerus etenim est multitudo uno mensurabilis. Et quodammodo unum et numerus opponuntur, non ut contraria, sed (quemadmodum dictum est) ut quædam eorum quæ ad aliquid. Quatenus enim hoc quidem mensura, illud vero mensurabile, eatenus opponuntur. Ideo non omne, quod unum sit, numerus est : utputa, si quid indivisibile sit. (9) Quum autem similiter dicatur scientia ad scibile, non similiter assignatur. Videri namque possit scientia quidem mensura esse, scibile vero quod mensuratur. Accidit autem omnem quidem scientiam scibile esse, scibile non omne scientiam esse, eo quod modo quodam scientia scibili mensuratur. (10) Multitudo autem neque pauco contraria est, sed huic multum tanquam excedens multitudo excessæ multitudini : nec uni omnino, sed hoc quidem ut dictum est, quod divisibile hoc, illud indivisibile; illud autem tanquam ad aliquid, quemadmodum scientia scibili, si fuerit numerus : scibile vero, unum *et* mensura est.

CAP. VII.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐναντίων ἐνδέχεται εἶναί τι μεταξὺ καὶ ἐνίων ἔστιν, ἀνάγκη ἐκ τῶν ἐναντίων εἶναι τὰ μεταξύ. Πάντα γὰρ τὰ μεταξὺ ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστὶ καὶ ὧν ἐστὶ μεταξύ. Μεταξὺ μὲν γὰρ ταῦτα λέγομεν εἰς ὅσα μεταβάλλειν ἀνάγκη πρότερον τὸ μεταβάλλον· οἷον ἀπὸ τῆς ὑπάτης ἐπὶ τὴν νήτην εἰ μεταβαίνοι τῷ ὀλιγίστῳ, ἥξει πρότερον εἰς τοὺς μεταξὺ φθόγγους, καὶ ἐν χρώμασιν εἰ ἥξει ἐν τοῦ λευκοῦ εἰς τὸ μέλαν, πρότερον ἥξει εἰς τὸ φοινικοῦν καὶ φαιὸν ἢ εἰς τὸ μέλαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (2) Μεταβάλλειν δ' ἐξ ἄλλου γένους εἰς ἄλλο γένος οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἐκ χρώματος εἰς σχῆμα. Ἀνάγκη ἄρα τὰ μεταξὺ καὶ αὐτοῖς καὶ ὧν μεταξύ εἰσιν ἐν τῷ αὐτῷ γένει εἶναι. (3) Ἀλλὰ μὴν πάντα γε τὰ μεταξύ ἐστιν ἀντικειμένων τινῶν· ἐκ τούτων γὰρ μόνων καθ' αὑτὰ ἔστι μεταβάλλειν. Διὸ ἀδύνατον εἶναι μεταξὺ μὴ ἀντικειμένων· εἴη γὰρ ἂν μεταβολὴ καὶ μὴ ἐξ ἀντικειμένων. (4) Τῶν δ' ἀντικειμένων ἀντιφάσεως μὲν οὐκ ἔστι μεταξύ· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀντίφασις, ἀντίθεσις ἧς ὁτῳοῦν θάτερον μόριον πάρεστιν, οὐκ ἐχούσης οὐθὲν μεταξύ. Τῶν δὲ λοιπῶν τὰ μὲν πρός τι, τὰ δὲ στέρησις, τὰ δ' ἐναντία ἐστίν. (5) Τῶν δὲ πρός τι ὅσα μὴ ἐναντία, οὐκ ἔχει μεταξύ. Αἴτιον δ' ὅτι οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστίν. Τί γὰρ ἐπιστήμης καὶ ἐπιστητοῦ μεταξύ; ἀλλὰ μεγάλου καὶ μικροῦ. (6) Εἰ δ' ἐστὶν ἐν ταὐτῷ γένει τὰ μεταξύ, ὥσπερ δέδεικται, καὶ μεταξὺ ἐναντίων, ἀνάγκη αὐτὰ συγκεῖσθαι ἐκ τούτων τῶν ἐναντίων. Ἢ γὰρ ἔσται τι γένος αὐτῶν ἢ οὐθέν. Καὶ

Quum vero contrariorum contingat aliquid medium esse, et quorundam sit, necesse est ex contrariis media esse. Omnia enim media, et illa quorum media sunt, in eodem genere sunt. Media namque illa dicimus, in quæ necesse est primo transmutari, quod transmutatur : utputa si ab hypate in neten paulatim pertranseat, prius ad medios sonos veniet; et in coloribus, si ex albo ad nigrum veniat, prius ad puniceum et fuscum, quam ad nigrum, veniet. Similiter autem et in ceteris. (2) Transmutari vero ex alio genere in aliud genus, non est nisi secundum accidens : ut ex colore in figuram. Necesse igitur, ut media, et sibi invicem, et quorum media sunt, in eodem genere sint. (3) At vero omnia media aliquorum oppositorum sunt : ex his namque solis, per se transmutari est. Quare impossibile est, media esse non oppositorum : esset namque profecto transmutatio etiam ex non oppositis. (4) Oppositorum vero contradictionis quidem nullum est medium. Hoc enim est contradictio, oppositio cujus, quum nihil habeat medium, cuicumque altera pars adest : ceterorum vero, quædam ad aliquid, quædam privatio, quædam contraria sunt. (5) Eorum vero, quæ ad aliquod, quæcumque non sunt contraria, non habent medium. Causa vero, quia non in eodem genere sunt. Quid namque scientiæ et scibilis medium? Verum, magni et parvi est. (6) Quodsi media in eodem genere sunt (ut ostensum est) et contrariorum media, necesse est ea ex his contrariis componi. Aut enim erit aliquod genus eorum, aut nullum.

εἰ μὲν γένος ἔσται οὕτως ὥστ' εἶναι πρότερόν τι τῶν ἐναντίων, αἱ διαφοραὶ πρότεραι ἐναντίαι ἔσονται αἱ ποιήσασαι τὰ ἐναντία εἴδη ὡς γένους· ἐκ γὰρ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν τὰ εἴδη· οἷον εἰ τὸ λευκὸν καὶ μέλαν ἐναντία, ἔστι δὲ τὸ μὲν διακριτικὸν χρῶμα τὸ δὲ συγκριτικὸν χρῶμα, αὗται αἱ διαφοραὶ τὸ διακριτικὸν καὶ συγκριτικὸν πρότεραι· ὥστε ταῦτα ἐναντία ἀλλήλοις πρότερα. (7) Ἀλλὰ μὴν τά γ' ἐναντίως διαφέροντα μᾶλλον ἐναντία, καὶ τὰ λοιπὰ καὶ τὰ μεταξὺ ἐκ τοῦ γένους ἔσται καὶ τῶν διαφορῶν· οἷον ὅσα χρώματα τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανός ἐστι μεταξύ, ταῦτα δεῖ ἐκ τοῦ γένους λέγεσθαι (ἔστι δὲ γένος τὸ χρῶμα) καὶ ἐκ διαφορῶν τινῶν. Αὗται δ' οὐκ ἔσονται τὰ πρῶτα ἐναντία· εἰ δὲ μή, ἔσται ἕκαστον ἢ λευκὸν ἢ μέλαν. Ἕτεραι ἄρα· μεταξὺ ἄρα τῶν πρώτων ἐναντίων αὗται ἔσονται. Αἱ πρῶται δὲ διαφοραὶ τὸ διακριτικὸν καὶ συγκριτικόν. (8) Ὥστε ταῦτα πρῶτα ζητητέον ὅσα ἐναντία μὴ ἐν γένει, ἐκ τίνος τὰ μεταξὺ αὐτῶν. Ἀνάγκη γὰρ τὰ ἐν ταὐτῷ γένει ἐκ τῶν ἀσυνθέτων τῷ γένει συγκεῖσθαι ἢ ἀσύνθετα εἶναι. Τὰ μὲν οὖν ἐναντία ἀσύνθετα ἐξ ἀλλήλων, ὥστ' ἀρχαί· τὰ δὲ μεταξὺ ἢ πάντα ἢ οὐθέν. Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων γίγνεταί τι, ὥστ' ἔσται μεταβολὴ εἰς τοῦτο πρὶν ἢ εἰς αὐτά· ἑκατέρου γὰρ καὶ ἧττον ἔσται καὶ μᾶλλον. Μεταξὺ ἄρα ἔσται καὶ τοῦτο τῶν ἐναντίων. (9) Καὶ τἆλλα ἄρα πάντα σύνθετα τὰ μεταξύ· τὸ γὰρ τοῦ μὲν μᾶλλον τοῦ δ' ἧττον σύνθετόν πως ἐξ ἐκείνων ὧν λέγεται εἶναι τοῦ μὲν μᾶλλον τοῦ δ' ἧττον. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν ἕτερα πρότερα ὁμογενῆ τῶν ἐναντίων, ἅπαντ' ἂν ἐκ τῶν ἐναντίων εἴη τὰ μεταξύ. Ὥστε καὶ τὰ κάτω πάντα, καὶ τἀναντία καὶ τὰ μεταξύ, ἐκ τῶν πρώτων ἐναντίων ἔσονται. (10) Ὅτι μὲν οὖν τὰ μεταξὺ ἔν τε ταὐτῷ γένει πάντα καὶ μεταξὺ ἐναντίων καὶ σύγκειται ἐκ τῶν ἐναντίων ἅπαντα, δῆλον.

Et si genus quidem ita erit, ut aliquid prius contrariis sit, differentiæ priores contrariæ erunt, quæ faciunt contrarias species, tanquam generis. Ex genere namque et differentia, species sunt: utputa si album et nigrum contraria sunt; est autem illud segregativus color, hoc vero congregativus: hæ differentiæ, congregativum et segregativum, priores: quare hæc priora invicem contraria sunt. (7) At vero quæ contrario differentia sunt, magis contraria sunt. Cetera quoque et media ex genere et differentiis erunt: utputa quicumque colores medii inter album et nigrum sunt, hi oportet ut et ex genere dicantur, (est autem genus color,) et ex quibusdam differentiis: hæ vero non erunt prima contraria. Quod si secus, unumquodque aut album aut nigrum erit. Ergo sunt aliæ. Mediæ igitur primorum contrariorum hæ erunt: primæ vero differentiæ, segregatum et congregativum. (8) Quare hoc primum quærendum est, quæcumque contraria non in genere, ex quo media eorum? Quæ enim in eodem genere sunt, necesse est ut aut ex incompositis genere componantur, aut incomposita sint. Et quidem contraria invicem incomposita, propterea quod principia sunt: media vero, aut omnia, aut nullum. Ex contrariis vero aliquid fit. Quare erit in hoc transmutatio antequam in illa: utroque enim, et magis et minus erit: medium igitur contrariorum hoc etiam erit. (9) Ergo cetera quoque media, composita sunt. Id enim, quod uno minus, altero magis est, compositum ex illis quodammodo est, quorum uno minus, altero magis dicitur esse. Quum vero contrariorum alia priora ejusdem generis non sint, omnia media profecto ex contrariis erunt. Quare et omnia inferiora, tum contraria, tum media, ex primis contrariis erunt. (10) Et quidem quod cuncta media in eodem genere, et contrariorum media sint, ac ex contrariis componantur omnia, jam patet.

CAP. VIII.

Τὸ δ' ἕτερον τῷ εἴδει τινὸς τὶ ἕτερόν ἐστι, καὶ δεῖ τοῦτο ἀμφοῖν ὑπάρχειν· οἷον εἰ ζῷον ἕτερον τῷ εἴδει, ἄμφω ζῷα. Ἀνάγκη ἄρα ἐν γένει τῷ αὐτῷ εἶναι τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. Τὸ γὰρ τοιοῦτον γένος καλῶ, ὃ ἄμφω ἓν ταὐτὸ λέγεται, μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ἔχον διαφοράν, εἴθ' ὡς ὕλη ὂν εἴτ' ἄλλως. Οὐ μόνον γὰρ δεῖ τὸ κοινὸν ὑπάρχειν, οἷον ἄμφω ζῷα, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἑκατέρῳ τοῦτο αὐτὸ τὸ ζῷον, οἷον τὸ μὲν ἵππον τὸ δὲ ἄνθρωπον· διὸ τοῦτο τὸ κοινὸν ἕτερον ἀλλήλων ἐστὶ τῷ εἴδει. (2) Ἔσται δὴ καθ' αὑτὰ τὸ μὲν τοιονδὶ ζῷον τὸ δὲ τοιονδί, οἷον τὸ μὲν ἵππος τὸ δ' ἄνθρωπος. Ἀνάγκη ἄρα τὴν διαφορὰν ταύτην ἑτερότητα τοῦ γένους εἶναι· λέγω γὰρ γένους διαφορὰν ἑτερότητα ἣ ἕτερον ποιεῖ τοῦτο αὐτό. Ἐναντίωσις τοίνυν ἔσται αὕτη. (3) Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Πάντα γὰρ διαιρεῖται τοῖς ἀντικειμένοις, καὶ ὅτι τἀναντία ἐν ταὐτῷ γένει, δέδεικται· ἡ γὰρ ἐναντιότης ἦν διαφορὰ τελεία, ἡ δὲ διαφορὰ ἡ εἴδει πᾶσα τινὸς τί· ὥστε τοῦτο τὸ αὐτό τε καὶ γένος ἐπ' ἀμφοῖν.

Diversum autem specie ab aliquo, diversum aliquid est. Et hoc ambobus inesse oportet: ut si animal specie diversum, ambo animalia. Necesse est igitur in eodem genere esse, quæ specie diversa sunt. Hujuscemodi enim appello genus, quo unum et idem ambo dicuntur, non secundum accidens differentiam habens, sive ut materia exsistens, sive ut aliter. Etenim non solum commune oportet exsistere, ut ambo animalia, verum etiam utrique diversum hoc ipsum animal: ut hoc quidem equum, hoc vero hominem. Quare hoc commune, diversum specie vicissim est. (2) Erit itaque secundum se hoc quidem tale quid animal, hoc vero tale quid: ut hoc quidem equus, hoc vero homo. Necesse igitur, hanc differentiam generis diversitatem esse. Dico namque differentiam generis, diversitatem, quæ diversum hoc ipsum facit. Contrarietas igitur hæc erit. (3) Patet vero etiam ex inductione. Cuncta namque oppositis dividuntur. Et quod contraria in eodem genere sint, ostensum est. Contrarietas enim, perfecta differentia erat. Omnis vero specie differentia ab aliquo, aliquid: quare hoc et idem et genus

Διὸ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ πάντα τὰ ἐναντία τῆς κατηγορίας, ὅσα εἴδει διάφορα καὶ μὴ γένει, ἕτερά τε ἀλλήλων μάλιστα· τελεία γὰρ ἡ διαφορά, καὶ ἅμα ἀλλήλοις οὐ γίγνεται. Ἡ ἄρα διαφορὰ ἐναντίωσίς ἐστιν. Τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ ἑτέροις εἶναι τῷ εἴδει, τὸ ἐν ταὐτῷ γένει ὄντα ἐναντίωσιν ἔχειν ἄτομα ὄντα. Ταὐτὰ δὲ τῷ εἴδει, ὅσα μὴ ἔχει ἐναντίωσιν ἄτομα ὄντα· ἐν γὰρ τῇ διαιρέσει καὶ ἐν τοῖς μεταξὺ γίγνονται ἐναντιώσεις πρὶν εἰς τὰ ἄτομα ἐλθεῖν. (4) Ὥστε φανερὸν ὅτι πρὸς τὸ καλούμενον ὂν γένος οὔτε ταὐτὸν οὔτε ἕτερον τῷ εἴδει οὐθέν ἐστι τῶν ὡς γένους εἰδῶν προσηκόντων (ἡ γὰρ ὕλη ἀποφάσει δηλοῦται, τὸ δὲ γένος ὕλη οὗ λέγεται γένος, μὴ ὡς τὸ τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀλλ' ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει), οὐδὲ πρὸς τὰ μὴ ἐν ταὐτῷ γένει, ἀλλὰ διοίσει τῷ γένει ἐκείνων, εἴδει δὲ τῶν ἐν ταὐτῷ γένει. Ἐναντίωσιν γὰρ ἀνάγκη εἶναι τὴν διαφορὰν οὗ διαφέρει εἴδει· αὕτη δ' ὑπάρχει τοῖς ἐν ταὐτῷ γένει οὖσι μόνοις.

in ambobus. Ideo in eadem coordinatione prædicationis sunt omnia contraria, quæcumque non genere differunt, et invicem maxime diversa. Perfecta namque differentia, et simul invicem non fiunt. Differentia ergo, contrarietas est. Hoc igitur est diversa specie esse, quod quum in eodem genere sint, contrarietatem habent individua exsistentia. Eadem autem specie, quæcumque contrarietatem non habent individua exsistentia. In divisione namque, et in mediis fiunt contrarietates antequam ad individua deveniatur. (4) Quare manifestum est quod ad *universale* genus, nec eadem, neque diversa specie, ulla, quæ ut generis species conveniunt. Materia namque negatione ostenditur: genus vero, materia ejus est, cujus genus dicitur: non ut quod Heraclidarum, sed ut quod est in natura. Nec ad ea quæ non in eodem genere sunt, sed ab illis genere different, specie vero ab iis quæ in eodem genere sunt. Etenim differentiam necesse est esse contrarietatem ejus a quo specie differt. Hæc autem iis solis inest, quæ in eodem genere sunt.

CAP. IX.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις διὰ τί γυνὴ ἀνδρὸς οὐκ εἴδει διαφέρει ἐναντίου τοῦ θήλεος καὶ τοῦ ἄρρενος ὄντος, τῆς δὲ διαφορᾶς ἐναντιώσεως· οὐδὲ ζῷον θῆλυ καὶ ἄρρεν ἕτερον τῷ εἴδει, καίτοι καθ' αὑτὸ τοῦ ζῴου αὕτη ἡ διαφορὰ καὶ οὐχ ὡς λευκότης ἢ μελανία, ἀλλ' ᾗ ζῷον καὶ τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ὑπάρχει. (2) Ἔστι δ' ἡ ἀπορία αὕτη σχεδὸν ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τί ἡ μὲν ποιεῖ τῷ εἴδει ἕτερα ἐναντίωσις, ἡ δ' οὔ, οἷον τὸ πεζὸν καὶ τὸ πτερωτόν, λευκότης δὲ καὶ μελανία οὔ. Ἢ ὅτι τὰ μὲν οἰκεῖα πάθη τοῦ γένους, τὰ δ' ἧττον; καὶ ἐπειδή ἐστι τὸ μὲν λόγος τὸ δ' ὕλη, ὅσαι μὲν ἐν τῷ λόγῳ εἰσὶν ἐναντιότητες εἴδει ποιοῦσι διαφοράν, ὅσαι δ' ἐν τῷ συνειλημμένῳ τῇ ὕλῃ οὐ ποιοῦσιν. (3) Διὸ ἀνθρώπου λευκότης οὐ ποιεῖ οὐδὲ μελανία, οὐδὲ τοῦ λευκοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ διαφορὰ κατ' εἶδος πρὸς μέλανα ἄνθρωπον, οὐδ' ἂν ὄνομα ἓν τεθῇ. Ὡς ὕλη γὰρ ἄνθρωπος, οὐ ποιεῖ δὲ διαφορὰν ἡ ὕλη· οὐκ ἀνθρώπου γὰρ εἴδη εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι διὰ τοῦτο, καίτοι ἕτεραι αἱ σάρκες καὶ τὰ ὀστᾶ ἐξ ὧν ὅδε καὶ ὅδε· ἀλλὰ τὸ σύνολον ἕτερον μέν, εἴδει δ' οὐχ ἕτερον, ὅτι ἐν τῷ λόγῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἔσχατον ἄτομον. Ὁ δὲ Καλλίας ἐστὶν ὁ λόγος μετὰ τῆς ὕλης· καὶ ὁ λευκὸς δὴ ἄνθρωπος, ὅτι Καλλίας λευκός· κατὰ συμβεβηκὸς οὖν ὁ ἄνθρωπος λευκός. (4) Οὐδὲ χαλκοῦς δὴ κύκλος καὶ ξύλινος, οὐδὲ τρίγωνον χαλκοῦν καὶ κύκλος ξύλινος, οὐ διὰ τὴν ὕλην εἴδει διαφέρουσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ λόγῳ ἔνεστιν ἐναντίωσις. (5) Πότερον δ' ἡ ὕλη οὐ ποιεῖ ἕτερα τῷ εἴδει, οὖσά πως ἑτέρα, ἢ ἔστιν ὡς ποιεῖ; διὰ τί γὰρ ὁδὶ ὁ ἵππος τουδὶ ἀνθρώπου ἕτερος τῷ εἴδει; καίτοι σὺν τῇ ὕλῃ οἱ λόγοι αὐτῶν. Ἢ ὅτι ἔνεστιν ἐν τῷ λόγῳ ἐναντίωσις; καὶ γὰρ τοῦ λευκοῦ ἀνθρώπου καὶ μέλανος ἵππου. Καὶ ἔστι γε εἴδει, ἀλλ' οὐχ ᾗ ὁ μὲν λευκὸς ὁ δὲ μέλας, ἐπεὶ καὶ εἰ ἄμφω λευκὰ ἦν, ὅμως ἂν ἦν εἴδει ἕτερα. (6) Τὸ δὲ ἄρρεν καὶ θῆλυ τοῦ ζῴου οἰκεῖα μὲν πάθη, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλ' ἐν τῇ ὕλῃ καὶ τῷ σώματι. Διὸ τὸ αὐτὸ

Dubitabit autem quispiam, cur mulier a viro non specie differat, quum mas et femina contraria exsistant, differentia vero contrarietas sit: neque diversum specie animal masculinum, et femininum, quum tamen hæc differentia per se animalis sit, et non ut albedo et nigredo, sed quatenus animal et masculinum et femininum insit. (2) Hæc autem dubitatio fere eadem est, atque illa: cur hæc quidem contrarietas diversa specie faciat, hæc vero non: ut gressibile et volucre, albedo vero et nigredo non: an quoniam illa quidem propriæ passiones generis sunt, hæc vero minime? et quum illud quidem ratio, hoc vero materia sit, quæcumque in ratione contrarietates sunt, specie differentiam faciunt; quæcumque vero in coassumpto materiæ, minime faciunt. (3) Quare hominis albedo vel nigredo non facit, nec hominis albi ad hominem nigrum secundum speciem differentia est, etiamsi unum nomen ponatur. Homo namque, ut materia est: materia vero non facit differentiam. Non enim hominis species sunt homines ob hoc, etsi carnes, et ossa, ex quibus hic et hic est, diversa sint: attamen totum diversum quidem, specie vero non est diversum; quoniam in ratione non est contrarietas: hoc autem est ultimum individuum. Callias vero, ratio cum materia est: et albus homo, quoniam Callias albus. Per accidens igitur homo est albus. (4) Nec æneus circulus et *triangulus* ligneus, sive triangulus æneus, et circulus ligneus ob materiam specie differunt, sed quoniam in ratione contrarietas inest. (5) Utrum autem materia non facit diversa specie, quum quodammodo diversa sit, an aliquo modo facit? Cur enim hic equus ab hoc homine diversus specie? atqui rationes eorum cum materia sunt. An quoniam in ratione contrarietas inest? etenim hominis albi et equi nigri. Atque est specie diversitas, non tamen prout hic quidem albus, hic vero niger. Siquidem et si ambo albi essent, nihilo minus specie diversi essent. (6) Masculinum vero et femininum propriæ quidem animalis passiones sunt, sed non secundum substantiam, verum in

σπέρμα θῆλυ ἢ ἄρρεν γίγνεται παθόν τι πάθος. Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τῷ εἴδει ἕτερον εἶναι, καὶ διὰ τί τὰ μὲν διαφέρει εἴδει τὰ δ' οὔ, εἴρηται.

materia, et corpore. Quare idem sperma aliquam passionem passum, aut femina, aut mas fit. Quid igitur specie diversum esse, et cur quædam specie differant, quædam non, dictum est.

CAP. X.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναντία ἕτερα τῷ εἴδει, τὸ δὲ φθαρτὸν καὶ τὸ ἄφθαρτον ἐναντία (στέρησις γὰρ ἀδυναμία διωρισμένη), ἀνάγκη ἕτερον εἶναι τῷ γένει τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ ἄφθαρτον. Νῦν μὲν οὖν ἐπ' αὐτῶν εἰρήκαμεν τῶν καθόλου ὀνομάτων, ὥστε δόξειεν ἂν οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι ὁτιοῦν ἄφθαρτον καὶ φθαρτὸν ἕτερα εἶναι τῷ εἴδει, ὥσπερ οὐδὲ λευκὸν καὶ μέλαν. Τὸ γὰρ αὐτὸ ἐνδέχεται εἶναι καὶ ἅμα, ἐὰν ᾖ τῶν καθόλου, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος εἴη ἂν λευκὸς καὶ μέλας· καὶ τῶν καθ' ἕκαστον, εἴη γὰρ ἂν μὴ ἅμα ὁ αὐτὸς λευκὸς καὶ μέλας· καίτοι ἐναντίον τὸ λευκὸν τῷ μέλανι. (2) Ἀλλὰ τῶν ἐναντίων τὰ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχει ἐνίοις, οἷον καὶ τὰ νῦν εἰρημένα καὶ ἄλλα πολλά, τὰ δὲ ἀδύνατον, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ ἄφθαρτον· οὐθὲν γάρ ἐστι φθαρτὸν κατὰ συμβεβηκός· τὸ μὲν γὰρ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν, τὸ δὲ φθαρτὸν τῶν ἐξ ἀνάγκης ὑπαρχόντων ἐστὶν οἷς ὑπάρχει· ἢ ἔσται ταὐτὸ καὶ ἓν φθαρτὸν καὶ ἄφθαρτον, εἰ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν αὐτῷ τὸ φθαρτόν. Ἢ τὴν οὐσίαν ἄρα ἢ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἀνάγκη ὑπάρχειν τὸ φθαρτὸν ἑκάστῳ τῶν φθαρτῶν. (3) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ ἀφθάρτου· τῶν γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὑπαρχόντων ἄμφω. Ἧ ἄρα καὶ καθ' ὃ πρῶτον τὸ μὲν φθαρτὸν τὸ δ' ἄφθαρτον, ἔχει ἀντίθεσιν, ὥστε ἀνάγκη γένει ἕτερα εἶναι. (4) Φανερὸν τοίνυν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι εἴδη τοιαῦτα οἷα λέγουσί τινες· ἔσται γὰρ καὶ ἄνθρωπος ὁ μὲν φθαρτὸς ὁ δ' ἄφθαρτος. Καίτοι τῷ εἴδει ταὐτὰ λέγεται εἶναι τὰ εἴδη τοῖς τισὶ καὶ οὐχ ὁμώνυμα· τὰ δὲ γένει ἕτερα πλεῖον διέστηκεν ἢ τὰ εἴδει.

Quum vero contraria, specie diversa sint, corruptibile autem et incorruptibile contraria sint, (privatio namque determinata impotentia,) necesse est diversum genere esse corruptibile et incorruptibile. Nunc igitur de his universalibus nominibus diximus: quare non esse necesse videatur, quodcumque incorruptibile et corruptibile diversa specie esse: quemadmodum nec album, et nigrum. Idem enim contingit et simul esse, modo universalium sit: sicuti homo profecto esse possit et albus, et niger: et singularium: nam fuerit sane idem (sed non simul) albus et niger, tametsi album nigro contrarium sit. (2) Verum contrariorum quædam secundum accidens quibusdam insunt, ut ea quæ nunc dicta sunt, ac alia multa: quædam impossibile est, quorum est corruptibile, et incorruptibile. Nihil enim secundum accidens corruptibile est. Accidens namque contingit non esse: corruptibile vero eorum est quæ necessario insunt iis quibus insunt: aut unum et idem corruptibile et incorruptibile erit, si contingit non inesse ei corruptibile. Aut substantiam igitur, aut in substantia cuique corruptibilium, necesse est corruptibile esse. (3) Eadem autem ratio etiam de incorruptibili est. Eorum enim ambo sunt, quæ necessario insunt. Prout igitur et secundum quod primum hoc quidem corruptibile, illud vero incorruptibile, oppositionem habent: quare necesse est, genere diversa esse. (4) Manifestum itaque est quod non contingit tales species sive ideas esse, quales quidam dicunt. Erit namque et homo hic quidem corruptibilis, ille vero incorruptibilis. Quamvis species eædem specie cum particularibus esse dicantur, et non æquivocæ: quæ vero genere diversa sunt, plus distant, quam quæ specie.

LIBER X.

CAP. I.

Ὅτι μὲν ἡ σοφία περὶ ἀρχὰς ἐπιστήμη τίς ἐστι, δῆλον ἐκ τῶν πρώτων, ἐν οἷς διηπόρηται πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων εἰρημένα περὶ τῶν ἀρχῶν· ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερον μίαν ὑπολαβεῖν εἶναι δεῖ τὴν σοφίαν ἐπιστήμην ἢ πολλάς. Εἰ μὲν γὰρ μίαν, μία γ' ἐστὶν ἀεὶ τῶν ἐναντίων· αἱ δ' ἀρχαὶ οὐκ ἐναντίαι. Εἰ δὲ μὴ μία, ποίας δεῖ θεῖναι ταύτας; (2) Ἔτι τὰς ἀποδεικτικὰς ἀρχὰς θεωρῆσαι μιᾶς ἢ πλειόνων; εἰ μὲν γὰρ μιᾶς, τί μᾶλλον ταύτης ἢ ὁποιασοῦν; εἰ δὲ πλειόνων, ποίας δεῖ ταύτας θεῖναι; (3) Ἔτι πότερον πασῶν τῶν οὐσιῶν ἢ οὔ; εἰ μὲν γὰρ μὴ πασῶν, ποίων χαλεπὸν ἀποδοῦναι· εἰ δὲ πασῶν μία, ἄδηλον πῶς ἐνδέχεται πλειόνων τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην εἶναι. (4) Ἔτι πότερον περὶ τὰς οὐσίας μόνον ἢ καὶ τὰ συμβεβηκότα [ἀπόδειξίς ἐστιν]; εἰ γὰρ περί γε τὰ συμβεβηκότα ἀπόδειξίς ἐστιν, περὶ τὰς οὐσίας οὐκ ἔστιν. Εἰ δ' ἑτέρα, τίς ἑκατέρα καὶ ποτέρα σοφία; ἡ μὲν γὰρ

Quod sapientia scientia quædam circa principia sit, patet ex primis, in quibus ad ea quæ ab aliis de principiis dicta fuerunt, dubitatum est. Ambigat autem quispiam utrum ipsam sapientiam par sit existimare unam esse scientiam, an plures. Si enim unam, una certe semper contrariorum est. At principia contraria non sunt. Quodsi non unam, quales has ponere oportet? (2) Item demonstrativa principia speculari, utrum unius est, an plurium? Nam si unius, cur hujus magis quam cujuscumque? Quodsi plurium, quales has ponere oportet? (3) Præterea utrum omnium substantiarum, an non? Nam si non omnium, difficile erit, qualiumnam sit, reddere. Si autem omnium una, incertum est quonam modo contingat plurium eandem scientiam esse. (4) Præterea utrum circa substantias solum, an etiam circa accidentia? Si enim circa accidentia demonstratio est, circa substantias non est. Quodsi altera, quænam utraque et utra

ἀποδεικτικὴ σοφία ἡ περὶ τὰ συμβεβηκότα, ἡ δὲ περὶ τὰ πρῶτα ἡ τῶν οὐσιῶν. (5) Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὰς ἐν τοῖς φυσικοῖς εἰρημένας αἰτίας τὴν ζητουμένην ἐπιστήμην θετέον. Οὔτε γὰρ περὶ τὸ οὗ ἕνεκεν· τοιοῦτον γὰρ τἀγαθόν, τοῦτο δ' ἐν τοῖς πρακτοῖς ὑπάρχει καὶ τοῖς οὖσιν ἐν κινήσει· καὶ τοῦτο πρῶτον κινεῖ (τοιοῦτον γὰρ τὸ τέλος), τὸ δὲ πρῶτον κινῆσαν οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ἀκινήτοις. (6) Ὅλως δ' ἀπορίαν ἔχει πότερόν ποτε περὶ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας ἐστὶν ἡ ζητουμένη νῦν ἐπιστήμη ἢ οὔ, περὶ δέ τινας ἑτέρας. Εἰ γὰρ περὶ ἄλλας, ἢ περὶ τὰ εἴδη εἴη ἂν ἢ περὶ τὰ μαθηματικά. Τὰ μὲν οὖν εἴδη ὅτι οὐκ ἔστι, δῆλον. (7) Ὅμως δ' ἀπορίαν ἔχει, κἂν εἶναί τις αὐτὰ θῇ, διὰ τί ποτ' οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν, οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὧν ἔστιν εἴδη. Λέγω δ' ὅτι τὰ μαθηματικὰ μὲν μεταξύ τε τῶν εἰδῶν τιθέασι καὶ τῶν αἰσθητῶν οἷον τρίτα τινὰ παρὰ τὰ εἴδη τε καὶ τὰ δεῦρο· τρίτος δ' ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν οὐδ' ἵππος παρ' αὐτόν τε καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον. (8) Εἰ δ' αὖ μή ἐστιν ὡς λέγουσι, περὶ ποῖα θετέον πραγματεύεσθαι τὸν μαθηματικόν; οὐ γὰρ δὴ περὶ τὰ δεῦρο· τούτων γὰρ οὐθέν ἐστιν οἷον αἱ μαθηματικαὶ ζητοῦσι τῶν ἐπιστημῶν. Οὐδὲ μὴν περὶ τὰ μαθηματικὰ ἡ ζητουμένη νῦν ἐστὶν ἐπιστήμη· χωριστὸν γὰρ αὐτῶν οὐθέν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν αἰσθητῶν οὐσιῶν· φθαρταὶ γάρ. (9) Ὅλως δ' ἀπορήσειέ τις ἂν ποίας ἐστὶν ἐπιστήμης τὸ διαπορῆσαι περὶ τῆς τῶν μαθηματικῶν ὕλης. Οὔτε γὰρ τῆς φυσικῆς, διὰ τὸ περὶ τὰ ἔχοντα ἐν αὑτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως τὴν τοῦ φυσικοῦ πᾶσαν εἶναι πραγματείαν, οὐδὲ μὴν τῆς σκοπούσης περὶ ἀποδείξεώς τε καὶ ἐπιστήμης· περὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ γένος τὴν ζήτησιν ποιεῖται. Λείπεται τοίνυν τὴν προκειμένην φιλοσοφίαν περὶ αὐτῶν τὴν σκέψιν ποιεῖσθαι. (10) Διαπορήσειε δ' ἄν τις εἰ δεῖ θεῖναι τὴν ζητουμένην ἐπιστήμην περὶ τὰς ἀρχὰς τὰ καλούμενα ὑπό τινων στοιχεῖα· ταῦτα δὲ πάντες ἐνυπάρχοντα τοῖς συνθέτοις τιθέασιν. (11) Μᾶλλον δ' ἂν δόξειε τῶν καθόλου δεῖν εἶναι τὴν ζητουμένην ἐπιστήμην· πᾶς γὰρ λόγος καὶ πᾶσα ἐπιστήμη τῶν καθόλου καὶ οὐ τῶν ἐσχάτων, ὥστ' εἴη ἂν οὕτω τῶν πρώτων γενῶν. Ταῦτα δὲ γίγνοιτ' ἂν τό τε ὂν καὶ τὸ ἕν· ταῦτα γὰρ μάλιστ' ἂν ὑποληφθείη περιέχειν τὰ ὄντα πάντα καὶ μάλιστα ἀρχαῖς ἐοικέναι διὰ τὸ εἶναι πρῶτα τῇ φύσει· φθαρέντων γὰρ αὐτῶν συναναιρεῖται καὶ τὰ λοιπά· πάντα γὰρ ὂν καὶ ἕν. Ἧ δὲ τὰς διαφορὰς αὐτῶν ἀνάγκη μετέχειν εἰ θήσει τις αὐτὰ γένη, διαφορὰ δ' οὐδεμία τοῦ γένους μετέχει, ταύτῃ δ' οὐκ ἂν δόξειε δεῖν αὐτὰ τιθέναι γένη οὐδ' ἀρχάς. (12) Ἔτι δ' εἰ μᾶλλον ἀρχὴ τὸ ἁπλούστερον τοῦ ἧττον τοιούτου, τὰ δ' ἔσχατα τῶν ἐκ τοῦ γένους ἁπλούστερα τῶν γενῶν (ἄτομα γάρ, τὰ γένη δ' εἰς εἴδη πλείω καὶ διαφέροντα διαιρεῖται), μᾶλλον ἂν ἀρχὴ δόξειεν εἶναι τὰ εἴδη τῶν γενῶν. Ἧ δὲ συναναιρεῖται τοῖς γένεσι τὰ εἴδη, τὰ γένη ταῖς ἀρχαῖς ἔοικε μᾶλλον· ἀρχὴ γὰρ τὸ συναναιροῦν. Τὰ μὲν οὖν τὴν ἀπορίαν ἔχοντα ταῦτα καὶ τοιαῦτ' ἐστὶν ἕτερα.

sapientia est? nam demonstrativa quidem sapientia est ea quæ circa accidentia est; quæ autem circa ipsa prima, ea quæ substantiarum est? (5) Ac nec circa causas, quæ in naturalibus dictæ sunt, quam quærimus, scientia ponenda est: neque enim circa ipsum cujus causa. Tale enim est bonum. Hoc vero in agendis, et iis quæ sunt in motu, exsistit. Et hoc primum movet (tale namque finis est); primum movens autem non est in immobilibus. (6) Et omnino dubitationem habet, utrum circa sensibiles substantias est, quæ nunc quæritur scientia, an non, sed circa alias quasdam. Etenim si circa alias, aut circa species erit profecto, aut circa mathematica. Quod autem species non sint, manifestum est. (7) Attamen etiam si quis eas ponat esse, dubitationem habet cur non ita se habet de ceteris quorum species sunt, quemadmodum de mathematicis. Dico autem quod mathematica quidem media ponunt specierum et sensibilium esse, quasi tertia quædam præter species et ea quæ hic sunt: at tertius homo non est, nec equus, præter ipsum et particulares. (8) Quodsi non sunt ut dicunt, circa qualia statuendum est tractare mathematicum? non enim circa ea quæ hic sunt. Nihil enim horum tale est, quale mathematicæ scientiæ quærunt. At vero nec circa mathematica est, quæ nunc quæritur, scientia. Nihil enim horum separatim est. Verum nec sensibilium substantiarum: corruptibiles namque sunt. (9) Et omnino dubitare aliquis possit qualisnam scientiæ sit, de mathematicorum materia dubitare. Nec enim physicæ, eo quod circa ea quæ in se principium motus et quietis habent, omnis physicæ intentio est: nec illius quæ de demonstratione et scientia tractat; circa namque id ipsum genus considerationem facit. Restat itaque, philosophiam propositam de hisce rebus tractare. (10) Dubitaverit autem quispiam profecto, si hæc, quæ quæritur, scientia, ponenda sit circa principia quæ a quibusdam elementa vocantur: hæc autem omnes inesse compositis ponunt. (11) At magis videatur, universalium eam oportere esse, quæ quæritur, scientia. Omnis enim ratio, et omnis scientia, universalium, non ultimorum est: quare sic erit utique primorum generum. Hæc autem sane fuerint ens, et unum. Hæc enim maxime putabuntur cuncta entia continere, et maxime principiis assimilari, eo quod naturâ prima sint. Corruptis namque eis, simul cetera quoque pereunt: omnia enim ens et unum. Quatenus autem necesse est ut differentiæ participent his, si quis hæc genera ponat, nulla vero differentia participat genere, hoc pacto non videatur ea genera ponere oportere, neque principia. (12) Item, si magis principium est, quod simplicius quam quod minus tale sit, ultima vero eorum, quæ ex genere sunt, simpliciora quam genera sint, (hæc enim individua sunt, genera vero in plures species et differentes dividuntur,) magis species quam genera videantur principium esse: quatenus vero species simul cum generibus pereunt, genera magis assimilantur principiis. Principium namque est, quod cointerimit. Hæc utique, et hujuscemodi alia, sunt quæ dubitationem habent.

CAP. II.

Ἔτι πότερον δεῖ τιθέναι τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα ἢ οὔ, ἀλλὰ τούτων ἡ ζητουμένη ἐπιστήμη. Ἀλλὰ ταῦτα ἄπειρα. Τά γε μὴν παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα γένη ἢ εἴδη ἐστίν· ἀλλ' οὐδετέρου τούτων ἡ ζητουμένη νῦν ἐπιστήμη. Διότι γὰρ ἀδύνατον τοῦτ', εἴρηται. Καὶ γὰρ ὅλως ἀπορίαν ἔχει πότερον δεῖ τινὰ ὑπολαβεῖν οὐσίαν εἶναι χωριστὴν παρὰ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας καὶ τὰ δεῦρο, ἢ οὔ, ἀλλὰ ταῦτ' εἶναι τὰ ὄντα καὶ περὶ ταῦτα τὴν σοφίαν ὑπάρχειν. Ζητεῖν μὲν γὰρ ἐοίκαμεν ἄλλην τινά, καὶ τὸ προκείμενον τοῦτ' ἐστὶν ἡμῖν, λέγω δὲ τὸ ἰδεῖν εἴ τι χωριστὸν καθ' αὑτὸ καὶ μηδενὶ τῶν αἰσθητῶν ὑπάρχον. (2) Ἔτι δ' εἰ παρὰ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας ἔστι τις ἑτέρα οὐσία, παρὰ ποίας τῶν αἰσθητῶν δεῖ τιθέναι ταύτην εἶναι; τί γὰρ μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους ἢ τοὺς ἵππους ἢ τῶν ἄλλων ζῴων θήσει τις αὐτὴν ἢ καὶ τῶν ἀψύχων ὅλως; Τό γε μὴν ἴσας ταῖς αἰσθηταῖς καὶ φθαρταῖς οὐσίαις ἀϊδίους ἑτέρας κατασκευάζειν ἐκτὸς τῶν εὐλόγων δόξειεν ἂν πίπτειν. (3) Εἰ δὲ μὴ χωριστὴ τῶν σωμάτων ἡ ζητουμένη νῦν ἐστὶν ἀρχή, τίνα ἄν τις ἄλλην μᾶλλον θείη τῆς ὕλης; αὕτη γε μὴν ἐνεργείᾳ μὲν οὐκ ἔστι, δυνάμει δ' ἔστιν. Μᾶλλόν τ' ἂν ἀρχὴ κυριωτέρα ταύτης δόξειεν εἶναι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή·,τοῦτο δὲ φθαρτόν, ὥσθ' ὅλως οὐκ ἔστιν ἀΐδιος οὐσία χωριστὴ καὶ καθ' αὑτήν. Ἀλλ' ἄτοπον· ἔοικε γὰρ καὶ ζητεῖται σχεδὸν ὑπὸ τῶν χαριεστάτων ὡς οὖσά τις ἀρχὴ καὶ οὐσία τοιαύτη· πῶς γὰρ ἔσται τάξις μή τινος ὄντος ἀϊδίου καὶ χωριστοῦ καὶ μένοντος; (4) Ἔτι δ' εἴπερ ἔστι τις οὐσία καὶ ἀρχὴ τοιαύτη τὴν φύσιν οἵαν νῦν ζητοῦμεν, καὶ αὕτη μία πάντων καὶ ἡ αὐτὴ τῶν ἀϊδίων τε καὶ φθαρτῶν, ἀπορίαν ἔχει διὰ τί ποτε τῆς αὐτῆς ἀρχῆς οὔσης τὰ μέν ἐστιν ἀΐδια τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχήν, τὰ δ' οὐκ ἀΐδια· τοῦτο γὰρ ἄτοπον. (5) Εἰ δ' ἄλλη μέν ἐστιν ἀρχὴ τῶν φθαρτῶν, ἄλλη δὲ τῶν ἀϊδίων, εἰ μὲν ἀΐδιος καὶ ἡ τῶν φθαρτῶν, ὁμοίως ἀπορήσομεν· διὰ τί γὰρ οὐκ ἀϊδίου τῆς ἀρχῆς οὔσης καὶ τὰ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ἀΐδια; φθαρτῆς δ' οὔσης ἄλλη τις ἀρχὴ γίγνεται ταύτης κἀκείνης ἑτέρα, καὶ τοῦτ' εἰς ἄπειρον πρόεισιν. (6) Εἰ δ' αὖ τις τὰς δοκούσας μάλιστ' ἀρχὰς ἀκινήτους εἶναι, τό τε ὂν καὶ τὸ ἓν θήσει, πρῶτον μὲν εἰ μὴ τόδε τι καὶ οὐσίαν ἑκάτερον αὐτῶν σημαίνει, πῶς ἔσονται χωρισταὶ καὶ καθ' αὑτάς; τοιαύτας δὲ ζητοῦμεν τὰς ἀϊδίους τε καὶ πρώτας ἀρχάς. Εἴ γε μὴν τόδε τι καὶ οὐσίαν ἑκάτερον αὐτῶν δηλοῖ, πάντ' ἐστὶν οὐσίαι τὰ ὄντα· κατὰ πάντων γὰρ τὸ ὂν κατηγορεῖται, κατ' ἐνίων δὲ καὶ τὸ ἕν. Οὐσίαν δ' εἶναι πάντα τὰ ὄντα ψεῦδος. (7) Ἔτι δὲ τοῖς τὴν πρώτην ἀρχὴν τὸ ἓν λέγουσι καὶ τοῦτ' οὐσίαν, ἐκ δὲ τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς ὕλης τὸν ἀριθμὸν γεννῶσι πρῶτον, καὶ τοῦτον οὐσίαν φάσκουσιν εἶναι, πῶς ἐνδέχεται τὸ λεγόμενον ἀληθὲς εἶναι; τὴν γὰρ δυάδα καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστον ἀριθμῶν τῶν συνθέτων πῶς ἓν δεῖ νοῆσαι; περὶ τούτου γὰρ οὔτε λέγουσιν οὐθὲν οὔτε ῥᾴδιον εἰπεῖν. Εἴ γε μὴν γραμμὰς ἢ τὰ τούτων ἐχόμενα (λέγω δ' ἐπιφανείας τὰς πρώτας) θήσει τις ἀρχάς, ταῦτα δ' οὐκ εἰσὶν οὐσίαι χωρισταί, τομαὶ δὲ καὶ διαιρέσεις αἱ μὲν ἐπιφανειῶν αἱ δὲ σωμάτων, αἱ δὲ στιγμαὶ γραμμῶν, ἔτι δὲ πέρατα τῶν αὐτῶν τούτων· πάντα δὲ ταῦτα ἐν ἄλλοις ὑπάρχει καὶ χωριστὸν οὐθέν ἐστιν. (8) Ἔτι πῶς οὐσίαν ὑπολαβεῖν εἶναι δεῖ τοῦ ἑνὸς καὶ στιγμῆς; Οὐσίας μὲν γὰρ πάσης γένεσίς ἐστι, στιγμῆς δ' οὐκ ἔστιν· διαίρεσις γὰρ ἡ στιγμή. (9) Παρέχει δ' ἀπορίαν καὶ τὸ πᾶσαν μὲν ἐπιστήμην εἶναι τῶν καθόλου καὶ τοῦ τοιουδί, τὴν δ' οὐσίαν μὴ τῶν καθόλου εἶναι, μᾶλλον δὲ τόδε τι καὶ χωριστόν, ὥστ' εἰ περὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἐπιστήμη, πῶς δεῖ τὴν ἀρχὴν ὑπολαβεῖν οὐσίαν εἶναι; (10) Ἔτι πότερον ἔστι τι παρὰ τὸ σύνολον ἢ οὔ; λέγω δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ μετὰ ταύτης. Εἰ μὲν γὰρ μή, τά γ' ἐν ὕλῃ φθαρτὰ πάντα. Εἰ δ' ἔστι τι, τὸ εἶδος ἂν εἴη καὶ ἡ μορφή. Τοῦτ' οὖν ἐπὶ τίνων ἐστὶ καὶ ἐπὶ τίνων οὔ, χαλεπὸν ἀφορίσαι· ἐπ' ἐνίων γὰρ δῆλον οὐκ ὂν χωριστὸν τὸ εἶδος, οἷον οἰκίας. (11) Ἔτι πότερον αἱ ἀρχαὶ εἴδει ἢ ἀριθμῷ αἱ αὐταί; εἰ γὰρ ἀριθμῷ, πάντ' ἔσται ταὐτά.

Item utrum ponendum est quicquam præter particularia, an non, sed horum est, quæ quæritur, scientia. At hæc infinita sunt. Quæ quidem præter singularia sunt, aut genera, aut species sunt: neutrius autem horum, quæ quæritur, scientia est. Cur enim hoc impossibile sit, dictum est. Etenim omnino hæsitationem habet, utrum arbitrandum sit, aliquam separatam substantiam præter sensibiles substantias, et has, quæ hic sunt, an non, sed illa esse entia, et circa illa sapientiam versari. Quærere namque videmur aliam quandam, et hoc est nobis propositum. Dico autem videre si quid per se separabile sit, et in nullo sensibilium exsistens. (2) Item, si præter sensibiles substantias est aliqua alia substantia, præter quales sensibiles ea ponenda est? Cur enim magis præter homines, quam præter equos, aut alia animalia, aut omnino etiam inanimata ponat aliquis eam? At his sensibilibus et corruptibilibus substantiis alias sempiternas æquales ponere, profecto extra rationem cadere videatur. (3) Quodsi id quod nunc quæritur principium, non est a corporibus separabile, quod aliud magis quam materiam quis ponet? At hæc, actu quidem non est, potentia vero est. Magis itaque ac principalius eâ videatur esse principium, species et forma. Verum hæc corruptibilis est. Quare omnino non est perpetua substantia, separabilis et per se. Sed hoc inconveniens est. Videtur namque esse et a cultissimis quæritur, tanquam sit aliquod principium, ac talis substantia. Quo namque pacto ordo erit, non exsistente aliquo perpetuo, separato, ac permanente? (4) Item, si est aliqua substantia, et principium naturâ tale, quale nunc quærimus, et hoc omnibus unum et idem, perpetuis atque corruptibilibus, dubitationem habet, cur quum idem principium sit, quædam, quæ sub illo principio sunt, æterna sint, quædam non. Hoc enim inconveniens est. (5) At si aliud quidem corruptibilium principium, aliud æternorum est: si etiam corruptibilium æternum est, similiter dubitabimus: cur enim principio æterno exsistente, non sint æterna, quæ sub principio sunt? corruptibili vero exsistente, aliud quoddam hujus principium fit, et illius aliud, et hoc in infinitum procedet. (6) Quodsi quis rursus, quæ maxime videntur immobilia principia esse, ens et unum ponat, primo quidem nisi hoc quid et substantiam utrumque eorum significet, quomodo separabilia, et per se ipsa erunt? talia namque prima et æterna principia quærimus. Quodsi substantiam, et hoc quid, utrumque eorum significet, omnia entia substantiæ sunt, quum de omnibus ens prædicetur, de quibusdam vero etiam unum: cuncta vero entia substantiam esse, falsum est. (7) Item illis, qui primum principium ipsum unum aiunt, et hoc substantiam esse ex uno vero, et materia, primo numerum generant, et hunc substantiam esse dicunt, quomodo contingit verum esse quod dicitur? dualitatem namque, et ceterorum compositorum numerorum unumquemque, quonam modo unum intelligere oportet? De hoc enim nec dicunt aliquid, nec ut dicant, facile est. Si qui vero lineas, aut quæ has sequuntur (dico autem primas superficies), principia esse ponat, hæc non sunt substantiæ separabiles, verum decisiones et divisiones, illæ quidem superficierum, hæ vero corporum: puncta vero linearum sunt, et etiam ipsarum earundem termini: hæc autem omnia in aliis sunt, et nihil separabile est. (8) Item, quonam modo arbitrandum sit, unius et puncti substantiam esse? Omnis namque substantiæ generatio est; puncti vero, minime. Punctum enim divisio est. (9) Præbet autem dubitationem hoc etiam, quod omnis quidem scientia universalium est, et ejus quod tale est: substantiam vero non esse universalium, sed magis ipsum hoc quid, et separabile. Quare si scientia circa principia est, quonam modo arbitrandum sit, principium substantiam esse? (10) Item, utrum est aliquid præter cunctum (dico autem materiam, et quod cum ea est), an non? Nam si non est, quæ in materia sunt, omnia corruptibilia sunt. Quodsi est aliquid, species, et forma profecto fuerit. Hoc itaque, in quibus est, in quibusve non est, difficile determinare est. In quibusdam enim manifestum est non esse speciem separabilem, utputa domo. (11) Item, principia utrum specie, an numero eadem sunt? Si enim numero unum, omnia erunt eadem.

CAP. III.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ τοῦ φιλοσόφου ἐπιστήμη τοῦ ὄντος ᾗ ὂν καθόλου καὶ οὐ κατὰ μέρος, τὸ δ' ὂν πολλαχῶς καὶ οὐ καθ' ἕνα λέγεται τρόπον· εἰ μὲν οὖν ὁμωνύμως κατὰ δὲ κοινὸν μηθέν, οὐκ ἔστιν ὑπὸ μίαν ἐπιστήμην (οὐ γὰρ ἓν γένος τῶν τοιούτων), εἰ δὲ κατά τι κοινόν, εἴη ἂν ὑπὸ μίαν ἐπιστήμην. (2) Ἔοικε δὴ τὸν εἰρημένον λέγεσθαι τρόπον καθάπερ τό τε ἰατρικὸν καὶ ὑγιεινόν· καὶ γὰρ τούτων ἑκάτερον πολλαχῶς λέγομεν. Λέγεται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἕκαστον τῷ τὸ μὲν πρὸς τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἀνάγεσθαί πως, τὸ δὲ πρὸς ὑγίειαν τὸ δ' ἄλλως, πρὸς ταὐτὸ δ' ἕκαστον. Ἰατρικὸς γὰρ λόγος καὶ μαχαίριον λέγεται τῷ τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης εἶναι, τὸ δὲ ταύτῃ χρήσιμον. Ὁμοίως δὲ καὶ ὑγιεινόν· τὸ μὲν γὰρ ὅτι σημαντικὸν ὑγιείας, τὸ δ' ὅτι ποιητικόν. Ὁ δ' αὐτὸς τρόπος καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. (3) Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὸ ὂν ἅπαν λέγεται· τῷ γὰρ τοῦ ὄντος ᾗ ὂν πάθος ἢ ἕξις ἢ διάθεσις ἢ κίνησις ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων εἶναι λέγεται ἕκαστον αὐτῶν ὄν. (4) Ἐπεὶ δὲ παντὸς τοῦ ὄντος πρὸς ἕν τι καὶ κοινὸν ἡ ἀναγωγὴ γίγνεται, καὶ τῶν ἐναντιώσεων ἑκάστη πρὸς τὰς πρώτας διαφορὰς καὶ ἐναντιώσεις ἀναχθήσεται τοῦ ὄντος, εἴτε πλῆθος καὶ ἓν εἴθ' ὁμοιότης καὶ ἀνομοιότης αἱ πρῶται τοῦ ὄντος εἰσὶ διαφοραί, εἴτ' ἄλλαι τινές· ἔστωσαν γὰρ αὗται τεθεωρημέναι. (5) Διαφέρει δ' οὐθὲν τὴν τοῦ ὄντος ἀναγωγὴν πρὸς τὸ ὂν ἢ πρὸς τὸ ἓν γίγνεσθαι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ ταὐτὸν ἄλλο δ' ἐστίν, ἀντιστρέφει γε· τό τε γὰρ ἓν καὶ ὄν πως, τό τε ὂν ἕν. (6) Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ ἐναντία πάντα τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ἐπιστήμης θεωρῆσαι, λέγεται δ' ἕκαστον αὐτῶν κατὰ στέρησιν, καίτοι γ' ἔνια ἀπορήσειέ τις ἂν πῶς λέγεται κατὰ στέρησιν, ὧν ἔστιν ἀνὰ μέσον τι, καθάπερ ἀδίκου καὶ δικαίου, περὶ πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα τὴν στέρησιν δεῖ τιθέναι, μὴ τοῦ ὅλου

Quum autem philosophi scientia sit entis, prout ens, universaliter, et non secundum partem; ens vero multipliciter, et non secundum unum modum dicatur: si æquivoce, et non secundum aliquid commune dicitur, non est sub una scientia. Talium enim non est unum genus. Quodsi secundum aliquod commune, erit utique sub una scientia. (2) Videtur igitur prædicto modo dici, quemadmodum medicativum, et salubre. Etenim utrumque horum multipliciter dicitur. Dicitur autem hoc modo unumquodque eorum, eo quod hoc quidem ad medicandi scientiam quodammodo referatur, hoc vero ad sanitatem, hoc vero aliter, unumquodque vero ad idem. Medicativus namque sermo, et cultellus, dicitur eo quod ille quidem a medicandi scientia est, hic vero ei utilis. Similiter et salubre: hoc enim, quia sanitatis significativum; hoc vero, quoniam factivum. Idem autem modus etiam de ceteris est. (3) Eodem igitur modo etiam omne ens dicitur. Eo namque, quod entis prout ens est, passio, aut habitus, aut dispositio, aut motus, aut aliquid hujuscemodi sit, dicitur ens unumquodque eorum. (4) Quum autem omnis entis ad unum quid et commune reductio fiat, contrarietatum quoque singulæ ad primas differentias et contrarietates entis reducentur, sive multitudo et unum, sive similitudo et dissimilitudo primæ sunt entis differentiæ, sive aliquæ aliæ: sint autem hæ speculatione perceptæ. (5) Nihil autem interest, ad ens, vel ad unum, entis reductionem fieri. Etenim si non idem, sed aliud sit, attamen convertitur. Et ipsum enim unum quodammodo ens, et ipsum ens, unum est. (6) Quum autem unius et ejusdem scientiæ sit cuncta contraria speculari, unumquodque autem horum secundum privationem dicatur, — licet de quibusdam, quorum aliquid intermedium est, quemadmodum justi, et injusti, dubitaret quispiam quonam modo secundum privationem dicantur: circa hæc igitur omnia priva-

λόγου, τοῦ τελευταίου δὲ εἴδους· οἷον εἰ ἔστιν ὁ δίκαιος καθ' ἕξιν τινὰ πειθαρχικὸς τοῖς νόμοις, οὐ πάντως ὁ ἄδικος ἔσται τοῦ ὅλου στερούμενος λόγου, περὶ δὲ τὸ πείθεσθαι τοῖς νόμοις ἐκλείπων πῃ, καὶ ταύτῃ ἡ στέρησις ὑπάρξει αὐτῷ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (7) Καθάπερ δ' ὁ μαθηματικὸς περὶ τὰ ἐξ ἀφαιρέσεως τὴν θεωρίαν ποιεῖται (περιελὼν γὰρ πάντα τὰ αἰσθητὰ θεωρεῖ, οἷον βάρος καὶ κουφότητα καὶ σκληρότητα καὶ τοὐναντίον, ἔτι δὲ καὶ θερμότητα καὶ ψυχρότητα καὶ τὰς ἄλλας αἰσθητὰς ἐναντιώσεις, μόνον δὲ καταλείπει τὸ ποσὸν καὶ συνεχές, τῶν μὲν ἐφ' ἓν τῶν δ' ἐπὶ δύο τῶν δ' ἐπὶ τρία, καὶ τὰ πάθη τὰ τούτων ᾗ ποσά ἐστι καὶ συνεχῆ, καὶ οὐ καθ' ἕτερόν τι θεωρεῖ, καὶ τῶν μὲν τὰς πρὸς ἄλληλα θέσεις σκοπεῖ καὶ τὰ ταύταις ὑπάρχοντα, τῶν δὲ τὰς συμμετρίας καὶ ἀσυμμετρίας, τῶν δὲ τοὺς λόγους, ἀλλ' ὅμως μίαν πάντων καὶ τὴν αὐτὴν τίθεμεν ἐπιστήμην τὴν γεωμετρικήν), τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τὸ ὄν. (8) Τὰ γὰρ τούτῳ συμβεβηκότα καθ' ὅσον ἐστὶν ὄν, καὶ τὰς ἐναντιώσεις αὐτοῦ ᾗ ὄν, οὐκ ἄλλης ἐπιστήμης ἢ φιλοσοφίας θεωρῆσαι. Τῇ φυσικῇ μὲν γὰρ οὐχ ᾗ ὄντα, μᾶλλον δ' ᾗ κινήσεως μετέχει, τὴν θεωρίαν τις ἀπονείμειεν ἄν. Ἥ γε μὴν διαλεκτικὴ καὶ ἡ σοφιστικὴ τῶν συμβεβηκότων μέν εἰσι τοῖς οὖσιν, οὐχ ᾗ δ' ὄντα, οὐδὲ περὶ τὸ ὂν αὐτὸ καθ' ὅσον ὄν ἐστιν. Ὥστε λείπεται τὸν φιλόσοφον, καθ' ὅσον ὄντ' ἐστίν, εἶναι περὶ τὰ λεχθέντα θεωρητικόν. (9) Ἐπεὶ δὲ τό τε ὂν ἅπαν καθ' ἕν τι καὶ κοινὸν λέγεται πολλαχῶς λεγόμενον, καὶ τἀναντία τὸν αὐτὸν τρόπον (εἰς τὰς πρώτας γὰρ ἐναντιώσεις καὶ διαφορὰς τοῦ ὄντος ἀνάγεται), τὰ δὲ τοιαῦτα δυνατὸν ὑπὸ μίαν ἐπιστήμην εἶναι, διαλύοιτ' ἂν ἡ κατ' ἀρχὰς ἀπορία λεχθεῖσα, λέγω δ' ἐν ᾗ διηπορεῖτο πῶς ἔσται πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων τῷ γένει μία τις ἐπιστήμη.

tio ponenda, non totius rationis, sed ultimæ speciei: utputa si justus est, est secundum habitum quendam legibus obtemperans, non erit omnino non-justus tota ratione privatus, circa vero obedientiam legum deficiens aliquatenus, et ob hoc ei privatio inerit. Eodem autem modo et de ceteris. (7) Quemadmodum vero mathematicus circa abstracta speculatur (tollendo namque omnia sensibilia, ita speculatur: utputa gravitatem et levitatem, et duritiem, et contrarium, item caliditatem et frigiditatem, et ceteras sensibiles contrarietates; solum vero relinquit quantum et continuum, horum quidem ad unum, horum vero ad duo, horum autem ad tria, et passiones eorum prout quanta et continua sunt, neque ad aliquid aliud speculatur, et horum quidem situs ad invicem considerat, et ea quæ eis insunt, horum vero commensurationes et incommensurationes, horum autem rationes: attamen unam omnium et eandem scientiam ponimus geometriam): eodem modo etiam circa ens se habet. (8) Quæ enim ei, prout ens est, accidunt, et ejus, prout ens, contrarietates, non est alterius scientiæ quam philosophiæ speculari. Physicæ namque speculationem de eis, non prout entia, imo prout motu participant, attribuere queat quispiam. Dialectica vero, et sophistica, de iis quæ accidunt quidem entibus, sùnt, verum non prout entia sunt, nec circa ipsum ens prout ens est. Unde restat philosophum esse circa prædicta speculativum, prout ea entia sunt. (9) Quum vero et omne ens secundum unum quid et commune dicatur multipliciter dictum, contraria quoque eodem modo (ad primas namque contrarietates et differentias entis reducuntur), hujuscemodi vero possibile sit sub una scientia esse, solvetur profecto dubitatio a principio dicta: dico autem eam, in qua dubitabatur, quonam modo multorum et genere differentium una quædam scientia erit.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ μαθηματικὸς χρῆται τοῖς κοινοῖς ἰδίως, καὶ τὰς τούτων ἀρχὰς ἂν εἴη θεωρῆσαι τῆς πρώτης φιλοσοφίας. Ὅτι γὰρ ἀπὸ τῶν ἴσων ἴσων ἀφαιρεθέντων ἴσα τὰ λειπόμενα, κοινὸν μέν ἐστιν ἐπὶ πάντων τῶν ποσῶν, ἡ μαθηματικὴ δ' ἀπολαβοῦσα περί τι μέρος τῆς οἰκείας ὕλης ποιεῖται τὴν θεωρίαν, οἷον περὶ γραμμὰς ἢ γωνίας ἢ ἀριθμοὺς ἢ τῶν λοιπῶν τι ποσῶν, οὐχ ᾗ δ' ὄντα ἀλλ' ᾗ συνεχὲς αὐτῶν ἕκαστον ἐφ' ἓν ἢ δύο ἢ τρία· ἡ δὲ φιλοσοφία περὶ τῶν ἐν μέρει μέν, ᾗ τούτων ἑκάστῳ τι συμβέβηκεν, οὐ σκοπεῖ, περὶ τὸ ὂν δ' ᾗ ὂν τῶν τοιούτων ἕκαστον θεωρεῖ. (2) Τὸν αὐτὸν δ' ἔχει τρόπον καὶ περὶ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην τῇ μαθηματικῇ· τὰ συμβεβηκότα γὰρ ἡ φυσικὴ καὶ τὰς ἀρχὰς θεωρεῖ τὰς τῶν ὄντων ᾗ κινούμενα καὶ οὐχ ᾗ ὄντα. Τὴν δὲ πρώτην εἰρήκαμεν ἐπιστήμην τούτων εἶναι καθ' ὅσον ὄντα τὰ ὑποκείμενά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ᾗ ἕτερόν τι. Διὸ καὶ ταύτην καὶ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην μέρη τῆς σοφίας εἶναι θετέον.

Quoniam vero mathematicus iis quæ communia sunt sibi accommodatis propriisque factis utitur; horum quoque principia speculari, primæ philosophiæ profecto erit. Quod enim ab æqualibus, demptis æqualibus, æqualia sunt quæ restant, commune quidem in omnibus quantis est: Mathematica vero sibi sumens, circa quandam suæ materiæ partem speculatur, ut circa lineas, aut angulos, aut numeros, aut aliquid ceterorum quantorum: non tamen prout entia, sed prout unumquodque horum ad unum, vel duo, vel tria continuum est. Philosophia vero de particularibus quidem, prout unicuique horum aliquid accidit, non considerat; circa ens vero prout ens, unumquodque horum speculatur. (2) Eodem autem modo circa naturalem etiam scientiam se habet, quo circa mathematicam. Physica namque, accidentia, et principia entium, prout moventur, et non prout entia sunt, speculatur. Primam vero scientiam horum diximus esse, prout ipsa subjecta entia sunt, sed non prout aliquid aliud. Propter quod et illam, et mathematicam scientiam, sapientiæ partes esse ponendum est,

CAP. V.

Ἔστι δέ τις ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχὴ περὶ ἣν οὐκ ἔστι διεψεῦσθαι, τοὐναντίον δ' ἀναγκαῖον ἀεὶ ποιεῖν, λέγω δὲ ἀληθεύειν, οἷον ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον μὴ εἶναι, καὶ τἆλλα τὰ τοῦτον αὐτοῖς ἀντικείμενα τὸν τρόπον. (2) Καὶ περὶ τῶν τοιούτων ἁπλῶς μὲν οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις, πρὸς τόνδε δ' ἔστιν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐκ πιστοτέρας ἀρχῆς αὐτοῦ τούτου ποιήσασθαι τὸν συλλογισμόν, δεῖ δέ γ', εἴπερ ἔσται τὸ ἁπλῶς ἀποδεδεῖχθαι. (3) Πρὸς δὲ τὸν λέγοντα τὰς ἀντικειμένας φάσεις τῷ δεικνύντι διότι ψεῦδος ληπτέον τι τοιοῦτον ὃ ταὐτὸ μὲν ἔσται τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι ταὐτὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, μὴ δόξει δ' εἶναι ταὐτόν· οὕτω γὰρ μόνως ἂν ἀποδειχθείη πρὸς τὸν φάσκοντα ἐνδέχεσθαι τὰς ἀντικειμένας φάσεις ἀληθεύεσθαι κατὰ τοῦ αὐτοῦ. (4) Τοὺς δὴ μέλλοντας ἀλλήλοις λόγου κοινωνήσειν δεῖ τι συνιέναι αὑτῶν· μὴ γιγνομένου γὰρ τούτου πῶς ἔσται κοινωνία τούτοις πρὸς ἀλλήλους λόγου; Δεῖ τοίνυν τῶν ὀνομάτων ἕκαστον εἶναι γνώριμον καὶ δηλοῦν τι, καὶ μὴ πολλά, μόνον δ' ἕν· ἂν δὲ πλείω σημαίνῃ, φανερὸν ποιεῖν ἐφ' ὃ φέρει τοὔνομα τούτων. (5) Ὁ δὴ λέγων εἶναι τοῦτο καὶ μὴ εἶναι, τοῦτο ὅ φησιν οὔ φησιν, ὥσθ' ὃ σημαίνει τοὔνομα τοῦτ' οὔ φησι σημαίνειν· τοῦτο δ' ἀδύνατον. Ὥστ' εἴπερ σημαίνει τι τὸ εἶναι τόδε, τὴν ἀντίφασιν ἀδύνατον ἀληθεύειν κατὰ τοῦ αὐτοῦ. (6) Ἔτι δ' εἴ τι σημαίνει τοὔνομα καὶ τοῦτ' ἀληθεύεται, δεῖ τοῦτ' ἐξ ἀνάγκης εἶναι· τὸ δ' ἐξ ἀνάγκης ὂν οὐκ ἐνδέχεταί ποτε μὴ εἶναι· τὰς ἀντικειμένας ἄρα οὐκ ἐνδέχεται φάσεις ἀληθεύειν κατὰ τοῦ αὐτοῦ. (7) Ἔτι δ' εἰ μηθὲν μᾶλλον ἡ φάσις ἢ ἡ ἀπόφασις ἀληθεύεται, ὁ λέγων ἄνθρωπον ἢ οὐκ ἄνθρωπον οὐθὲν μᾶλλον ἀληθεύσει. Δόξειε δὲ κἂν οὐχ ἵππον εἶναι φάσκων τὸν ἄνθρωπον ἢ μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον ἀληθεύειν ἢ οὐκ ἄνθρωπον, ὥστε καὶ ἵππον φάσκων εἶναι τὸν αὐτὸν ἀληθεύσει· τὰς γὰρ ἀντικειμένας ὁμοίως ἦν ἀληθεύειν. Συμβαίνει τοίνυν τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι καὶ ἵππον ἢ τῶν ἄλλων τι ζῴων. (8) Ἀπόδειξις μὲν οὖν οὐδεμία τούτων ἐστὶν ἁπλῶς, πρὸς μέντοι τὸν ταῦτα τιθέμενον ἀπόδειξις. Ταχέως δ' ἄν τις καὶ αὐτὸν τὸν Ἡράκλειτον τοῦτον ἐρωτήσας τὸν τρόπον ἠνάγκασεν ὁμολογεῖν μηδέποτε ἀντικειμένας φάσεις δυνατὸν εἶναι κατὰ τῶν αὐτῶν ἀληθεύεσθαι· νῦν δ' οὐ συνεὶς ἑαυτοῦ τί ποτε λέγει, ταύτην ἔλαβε τὴν δόξαν. (9) Ὅλως δ' εἰ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ ἐστὶν ἀληθές, οὐδ' ἂν αὐτὸ τοῦτο εἴη ἀληθές, λέγω δὲ τὸ ἐνδέχεσθαι τὸ αὐτὸ καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι. Καθάπερ γὰρ καὶ διῃρημένων αὐτῶν οὐθὲν μᾶλλον ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις ἀληθεύεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ συναμφοτέρου καὶ τοῦ συμπεπλεγμένου καθάπερ μιᾶς τινὸς καταφάσεως οὔσης οὐθὲν μᾶλλον ἡ ἀπόφασις ἢ τὸ ὅλον ὡς ἐν καταφάσει τιθέμενον ἀληθεύσεται. (10) Ἔτι δ' εἰ μηθὲν ἔστιν ἀληθῶς καταφῆσαι, κἂν αὐτὸ τοῦτο

Est autem aliquod in entibus principium, circa quod falsum esse non licet, sed necesse est semper contrarium facere, dico autem verum dicere: utputa, quod non contingit idem secundum unum et idem tempus esse et non esse: et cetera eodem, atque hæc, modo invicem opposita. (2) Et de his talibus simpliciter quidem demonstratio non est, ad aliquem autem est. Non est enim ex certiore principio syllogismum ipsius ejusdem facere, sed ita oportet, si quidem licebit simpliciter demonstrare. (3) Ad illum vero, qui dicit locutiones oppositas *de eodem simul esse veras*, accipiendum est ab eo qui monstrat hoc falsum esse, aliquid tale, quod idem erit quidem eo quod non contingit secundum unum et idem tempus idem esse et non esse, non autem appareat idem esse. Sic enim solummodo demonstretur ad eum, qui dicat, oppositas locutiones de eodem verificari. (4) Qui autem sermonem invicem communicaturi sunt, oportet ut aliquatenus invicem intelligant: hoc enim non facto, quomodo erit eis invicem sermonis communicatio? Oportet igitur nominum unumquodque notum esse, et aliquid significare, nec multa, sed unum solum: si plura significet, manifestare ad quod eorum nomen fert. (5) Qui igitur dicit esse hoc et non esse, hoc ipsum, quod omnino esse dicit, non dicit: quare id, quod nomen significat, id ipsum non significare dicit: hoc autem impossibile est. Unde si quidem significat aliquid, hoc scilicet esse hoc, impossibile est contradictionem de eodem verificari. (6) Item, si nomen aliquid significat, et hoc verificatur, oportet hoc necessario esse. Quod vero necessario est, non contingit aliquando non esse. Oppositas ergo non est possibile locutiones de eodem verificari. (7) Item, si nihilo magis affirmatio quam negatio verificatur: qui dicit hominem, vel non-hominem, nihilo magis verum dicet. Attamen videri potest, quodsi hominem non-equum esse dicat, aut magis aut non minus verum dicere, quam si non-hominem. Unde etiam si eundem dicit equum esse, verum dicet: oppositas enim similiter erit veras esse. Accidit igitur, eundem, et hominem, et equum esse, aut ceterorum animalium aliquod. (8) Harum sane nulla est simpliciter demonstratio; verum ad eum, qui hæc ponit, demonstratio est. Facile autem et ipsum illum Heraclitum quispiam hoc modo interrogans, concedere cogeret, nunquam possibile esse oppositas locutiones de eodem verificari. Nunc vero quum se ipsum, quidnam diceret, non intelligeret, hanc opinionem habuit. (9) Simpliciter autem, si hoc, quod ab eo dicitur, verum est, nec hoc ipsum verum erit: scilicet (inquam) quod contingit idem secundum unum et idem tempus esse et non esse: quemadmodum enim et ipsis divisis nihilo magis affirmatio quam negatio verificatur, eodem modo simul utroque, ac complexo, ac si una quædam affirmatio esset, nihilo magis negatio quam totum tanquam in affirmatione positum verificabitur. (10) Item, si nihil est vere asserere, id etiam ipsum falsum erit dicere, assertionem nullam veram esse.

ψεῦδος εἴη τὸ φάναι μηδεμίαν ἀληθῆ κατάφασιν ὑπάρχειν. Εἰ δ' ἔστι τι, λύοιτ' ἂν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐνισταμένων καὶ παντελῶς ἀναιρούντων τὸ διαλέγεσθαι.

Quodsi aliquid sit, solvetur profecto quod ab illis dicitur, qui ad hujuscemodi instantiam faciunt, et qui totaliter ipsum disputare perimunt.

CAP. VI.

Παραπλήσιον δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ καὶ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Πρωταγόρου· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔφη πάντων χρημάτων εἶναι μέτρον ἄνθρωπον, οὐθὲν ἕτερον λέγων ἢ τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ τοῦτο καὶ εἶναι παγίως. Τούτου δὲ γιγνομένου τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ κακὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι, καὶ τἆλλα τὰ κατὰ τὰς ἀντικειμένας λεγόμενα φάσεις, διὰ τὸ πολλάκις τοισδὶ μὲν φαίνεσθαι τόδε εἶναι καλὸν τοισδὶ δὲ τοὐναντίον, μέτρον δ' εἶναι τὸ φαινόμενον ἑκάστῳ. (2) Λύοιτο δ' ἂν αὕτη ἡ ἀπορία θεωρήσασι πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπολήψεως ταύτης. Ἔοικε γὰρ ἐνίοις μὲν ἐκ τῆς τῶν φυσιολόγων δόξης γεγενῆσθαι, τοῖς δ' ἐκ τοῦ μὴ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντας γιγνώσκειν, ἀλλὰ τοισδὶ μὲν ἡδὺ τόδε φαίνεσθαι τοισδὶ δὲ τοὐναντίον. Τὸ γὰρ μηθὲν ἐκ μὴ ὄντος γίγνεσθαι πᾶν δ' ἐξ ὄντος, σχεδὸν ἁπάντων ἐστὶ κοινὸν δόγμα τῶν περὶ φύσεως. (3) Ἐπεὶ οὖν οὐ λευκὸν γίγνεται λευκοῦ τελέως ὄντος καὶ οὐδαμῇ μὴ λευκοῦ, νῦν δὲ γεγενημένον μὴ λευκὸν γίγνοιτ' ἂν ἐκ μὴ ὄντος λευκοῦ τὸ γιγνόμενον (μὴ) λευκόν· ὥστε ἐκ μὴ ὄντός γίγνοιτ' ἂν κατ' ἐκείνους, εἰ μὴ ὑπῆρχε μὴ λευκὸν τὸ αὐτὸ καὶ λευκόν. (4) Οὐ χαλεπὸν δὲ διαλύειν τὴν ἀπορίαν ταύτην· εἴρηται γὰρ ἐν τοῖς φυσικοῖς πῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεται τὰ γιγνόμενα καὶ πῶς ἐξ ὄντος. Τό γε μὴν ὁμοίως προσέχειν ταῖς δόξαις καὶ ταῖς φαντασίαις τῶν πρὸς αὑτοὺς διαμφισβητούντων εὔηθες· δῆλον γὰρ ὅτι τοὺς ἑτέρους αὐτῶν ἀνάγκη διεψεῦσθαι. Φανερὸν δὲ τοῦτ' ἐκ τῶν γιγνομένων κατὰ τὴν αἴσθησιν· οὐδέποτε γὰρ τὸ αὐτὸ φαίνεται τοῖς μὲν γλυκὺ τοῖς δὲ τοὐναντίον, μὴ διεφθαρμένων καὶ λελωβημένων τῶν ἑτέρων τὸ αἰσθητήριον καὶ κριτήριον τῶν λεχθέντων χυμῶν. Τούτου δ' ὄντος τοιούτου τοὺς ἑτέρους μὲν ὑποληπτέον μέτρον εἶναι, τοὺς δ' ἑτέρους οὐχ ὑποληπτέον. (5) Ὁμοίως δὲ τοῦτο λέγω καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Οὐθὲν γὰρ διαφέρει τοῦτ' ἀξιοῦν ἢ τὰ φαινόμενα τοῖς ὑπὸ τὴν ὄψιν ὑποβάλλουσι τὸν δάκτυλον καὶ ποιοῦσιν ἐκ τοῦ ἑνὸς φαίνεσθαι δύο, δύο τ' εἶναι διὰ τὸ φαίνεσθαι τοσαῦτα καὶ πάλιν ἕν· τοῖς γὰρ μὴ κινοῦσι τὴν ὄψιν ἓν φαίνεται τὸ ἕν. (6) Ὅλως δ' ἄτοπον ἐκ τοῦ φαίνεσθαι τὰ δεῦρο μεταβάλλοντα καὶ μηδέποτε διαμένοντα ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἐκ τούτου περὶ τῆς ἀληθείας τὴν κρίσιν ποιεῖσθαι. Δεῖ γὰρ ἐκ τῶν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἐχόντων καὶ μηδεμίαν μεταβολὴν ποιουμένων τἀληθὲς θηρεύειν. (7) Τοιαῦτα δ' ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν κόσμον· ταῦτα γὰρ οὐχ ὁτὲ μὲν τοιαδὶ πάλιν δ' ἀλλοῖα φαίνεται, ταὐτὰ δ' ἀεὶ καὶ μεταβολῆς οὐδεμιᾶς κοινωνοῦντα. (8) Ἔτι δ' εἰ κίνησίς ἐστι καὶ κινούμενόν τι, κινεῖται δὲ πᾶν ἔκ τινος καὶ εἴς τι

Simile autem dictis est etiam quod a Protagora dictum est et ille namque omnium rerum mensuram hominem alebat esse, nihil aliud dicens, nisi quod id, quod unicuique apparet, hoc etiam indubitato esse. Hoc autem posito, idem accidit esse et non esse, et malum et bonum esse, et cetera, quæ secundum oppositas locutiones dicuntur: propterea quod plerumque his quidem hoc apparet, istis vero contrarium esse bonum; mensuram autem esse, quod unicuique appareat. (2) Solvetur autem hæc dubitatio, viso unde hujus opinionis principium venerit. Videtur etenim quibusdam quidem ex physicorum opinione sumptum esse principium; quibusdam vero ex eo, quod non omnes eadem de eisdem cognoscant, sed quibusdam hoc appareat delectabile, quibusdam contrarium. Nihil enim ex nonente fieri, omne vero ex ente, fere omnium physicorum est dogma. (3) Quum igitur non fiat album ex perfecte albo et minime non-albo, fiat ex non-ente albo illud quod fit album: quare fiat ex non-ente secundum illos, si non erat idem album et non album. (4) Non est autem difficile hanc dubitationem solvere. Dictum est enim in Naturalibus, quomodo ex non-ente, et quomodo ex ente fiant, quæ fiunt. At similiter utrisque opinionibus ac phantasiis eorum, qui sibi ex adverso addubitant, attendere, stolidum est. Manifestum est enim quod alteros eorum necesse est falsum dicere. Hoc etiam ex illis patet, quæ secundum sensum fiunt: nunquam enim idem quibusdam dulce, quibusdam contrarium apparet, non corruptis et læsis alteris organo sensus et judicativo prædictorum saporum. Hoc autem ita se habente, alteros quidem putandum mensuram esse, alteros vero minime. (5) Similiter autem et de bono et malo, et pulchro et turpi, et ceteris hujuscemodi, dico. Nam non ponere esse, nisi ea quæ apparent, nihil differt ab iis qui digitum visui supponentes, ex uno duo apparere faciunt, ac duo esse putant (propterea quod tot apparent) et rursus unum: illis namque qui visum non movent, unum apparet, quod unum est. (6) Simpliciter autem inconveniens est ex eo quod præsentia videntur mutabilia et nunquam in eisdem permanentia, ex hoc de veritate judicare. Oportet enim ex eis quæ semper similiter se habent, nullamque mutationem faciunt, veritatem venari. (7) Talia vero sunt corpora cælestia: hæc enim non quandoque quidem talia, rursus autem alia apparent, verum semper eadem, nullius mutationis participantia. (8) Præterea, si motus est et aliquid motum, omne vero ex aliquo et in aliquod movetur, opor-

δεῖ ἄρα τὸ κινούμενον εἶναι ἐν ἐκείνῳ ἐξ οὗ κινήσεται καὶ οὐκ εἶναι ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς τοδὶ κινεῖσθαι καὶ γίγνεσθαι ἐν τούτῳ, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀντίφασιν μὴ ἀληθεύεσθαι κατ' αὐτούς. (9) Καὶ εἰ κατὰ τὸ ποσὸν συνεχῶς τὰ δεῦρο ῥεῖ καὶ κινεῖται, καί τις τοῦτο θείη καίπερ οὐκ ἀληθὲς ὄν, διὰ τί κατὰ τὸ ποιὸν οὐ μένει; Φαίνονται γὰρ οὐχ ἥκιστα τὰ κατὰ τὰς ἀντιφάσεις ταὐτοῦ κατηγορεῖν ἐκ τοῦ τὸ ποσὸν ὑπειληφέναι μὴ μένειν ἐπὶ τῶν σωμάτων διὰ τὸ καὶ εἶναι τετράπηχυ τὸ αὐτὸ καὶ οὐκ εἶναι. Ἡ δ' οὐσία κατὰ τὸ ποιόν, τοῦτο δὲ τῆς ὡρισμένης φύσεως, τὸ δὲ ποσὸν τῆς ἀορίστου. (10) Ἔτι διὰ τί προστάττοντος τοῦ ἰατροῦ τοδὶ τὸ σιτίον προσενέγκασθαι προσφέρονται; τί γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἄρτος ἐστὶν ἢ οὐκ ἔστιν; ὥστ' οὐθὲν ἂν διέχοι φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν. Νῦν δ' ὡς ἀληθεύοντες περὶ αὐτὸ καὶ ὄντος τοῦ προσταχθέντος σιτίου τούτου προσφέρονται τοῦτο. Καίτοι γ' οὐκ ἔδει μὴ διαμενούσης παγίως μηδεμιᾶς φύσεως ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἀεὶ πασῶν κινουμένων καὶ ῥεουσῶν. (11) Ἔτι δ' εἰ μὲν ἀλλοιούμεθα ἀεὶ καὶ μηδέποτε διαμένομεν οἱ αὐτοί, τί καὶ θαυμαστὸν εἰ μηδέποθ' ἡμῖν ταὐτὰ φαίνεται καθάπερ τοῖς κάμνουσιν; καὶ γὰρ τούτοις διὰ τὸ μὴ ὁμοίως διακεῖσθαι τὴν ἕξιν καὶ ὅθ' ὑγίαινον, οὐχ ὅμοια φαίνεται τὰ κατὰ τὰς αἰσθήσεις, αὐτὰ μὲν οὐδεμιᾶς διά γε τοῦτο μεταβολῆς κοινωνοῦντα τὰ αἰσθητά, αἰσθήματα δ' ἕτερα ποιοῦντα τοῖς κάμνουσι καὶ μὴ ταὐτά. (12) Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἔχειν καὶ τῆς εἰρημένης μεταβολῆς γιγνομένης ἴσως ἀναγκαῖόν ἐστιν. Εἰ δὲ μὴ μεταβάλλομεν ἀλλ' οἱ αὐτοὶ διατελοῦμεν ὄντες, εἴη ἄν τι μένον. (13) Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐκ λόγου τὰς εἰρημένας ἀπορίας ἔχοντας οὐ ῥᾴδιον διαλῦσαι μὴ τιθέντων τι καὶ τούτου λόγον μηκέτι ἀπαιτούντων· οὕτω γὰρ πᾶς λόγος καὶ πᾶσα ἀπόδειξις γίγνεται· μηθὲν γὰρ τιθέντες ἀναιροῦσι τὸ διαλέγεσθαι καὶ ὅλως λόγον. Ὥστε πρὸς μὲν τοὺς τοιούτους οὐκ ἔστι λόγος, πρὸς δὲ τοὺς διαποροῦντας ἐκ τῶν παραδεδομένων ἀποριῶν ῥᾴδιον ἀπαντᾶν καὶ διαλύειν τὰ ποιοῦντα τὴν ἀπορίαν ἐν αὐτοῖς. Δῆλον δ' ἐκ τῶν εἰρημένων. (14) Ὥστε φανερὸν ἐκ τούτων ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τὰς ἀντικειμένας φάσεις περὶ ταὐτοῦ καθ' ἕνα χρόνον ἀληθεύειν, οὐδὲ τὰ ἐναντία, διὰ τὸ λέγεσθαι κατὰ στέρησιν πᾶσαν ἐναντιότητα. Δῆλον δὲ τοῦτ' ἐπ' ἀρχὴν τοὺς λόγους ἀναλύουσι τοὺς τῶν ἐναντίων. (15) Ὁμοίως δ' οὐδὲ τῶν ἀνὰ μέσον οὐθὲν οἷόντε κατηγορεῖσθαι καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ. Λευκοῦ γὰρ ὄντος τοῦ ὑποκειμένου λέγοντες αὐτὸ εἶναι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν ψευσόμεθα· συμβαίνει γὰρ εἶναι λευκὸν αὐτὸ καὶ μὴ εἶναι· θάτερον γὰρ τῶν συμπεπλεγμένων ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἀντίφασις τοῦ λευκοῦ. (16) Οὔτε δὴ καθ' Ἡράκλειτον ἐνδέχεται λέγοντας ἀληθεύειν, οὔτε κατ' Ἀναξαγόραν. Εἰ δὲ μή, συμβήσεται τἀναντία τοῦ αὐτοῦ κατηγορεῖν· ὅταν γὰρ ἐν παντὶ φῇ παντὸς εἶναι μοῖραν, οὐθὲν μᾶλλον εἶναί φησι γλυκὺ ἢ πικρὸν ἢ τῶν λοιπῶν ὁποιανοῦν ἐναντιώσεων, εἴπερ ἐν ἅπαντι πᾶν ὑπάρχει μὴ δυνάμει μόνον

tet igitur quod movetur, esse in eo ex quo movebitur, et non esse in altero, et ad hoc moveri, ac esse in eo, at contradictionem non verificari secundum eos. (9) Ac si secundum quantum præsentia fluunt et moventur, et hoc aliquis ponat, quamvis verum non sit, cur secundum quale non manent? Videntur autem haud minime ea quæ secundum contradictiones sunt, de eodem prædicare, ex eo quod putant quantum in corporibus non manere, propterea quod idem et quattuor cubitorum est, et non est: substantia vero secundum quale: hoc enim determinatæ naturæ: quantum vero, indeterminatæ est. (10) Item cur, quum hunc cibum præcipiat medicus, sumunt? quid namque magis hoc panis quam non-panis sit? quare nihil differat comedere vel non comedere. Nunc vero tanquam verum tenentes circa id ipsum, et hoc vere cibo exsistente, qui præceptus fuit, sumunt illum. Atqui non oportebat, quum nulla natura in sensibilibus firmiter maneat, sed omnes semper fluant ac moveantur. (11) Item, si semper quidem alteremur, et nunquam iidem permaneamus, quid mirum si nunquam nobis eadem apparent, quemadmodum etiam ægrotis? Etenim his, eo quod non similiter dispositus habitus eorum sit, ut quum sani erant, non ea apparent similia, quæ sunt secundum sensus: quum ipsa quidem sensibilia nullam mutationem propter hoc participent, diversas tamen ægrotis et non easdem sensationes faciunt. (12) Eodem igitur modo fortasse necesse est se habere, si dicta mutatio fit. Quodsi non mutamur, sed iidem permaneamus, sit aliquid profecto permanens. (13) Ad eos igitur, qui ratiocinando prædictas dubitationes habent, non est facile dissolvere, si nihil ponant, nec hujus orationem quærant. Hoc enim modo omnis oratio omnisque demonstratio fit. Si enim nihil ponunt, ipsum disputare, et omnino orationem perimunt. Quare ad hos quidem non est sermo: ad illos vero, qui hæsitant ex jam traditis dubitationibus, facile est obviare, et ea dissolvere quæ faciunt in eis dubitationem: ut ex prædictis patet. (14) Quare manifestum est ex his, quod non est possibile locutiones oppositas de eodem, uno et eodem tempore verificari, nec ipsa contraria: quum omnis contrarietas secundum privationem dicatur. Hoc autem patebit, resolventibus ad principium rationes contrariorum. (15) Similiter nec mediorum quicquam possibile est de uno et eodem prædicari. Si enim album sit aliquid subjectum, dicentes illud nec nigrum nec album esse, falsum dicemus: accidet enim illud album esse, et non esse: alterum enim complexorum de eo verificabitur; hoc autem est, albi contradictio. (16) Neque igitur secundum Heraclitum dicentibus, vera dicere contingit, neque secundum Anaxagoram. Aliter accidet, contraria de eodem prædicari. Quum enim in omni re dicat omnis rei partem esse, non magis dicit esse dulce, quam amarum, aut quamcunque ceterarum contrarietatum, si omnia quidem non potentiâ solum in omni, verum etiam actu et sejunctim insunt.

ἀλλ' ἐνεργείᾳ καὶ ἀποκεχριμένον. (17) Ὁμοίως δὲ οὐδὲ πάσας ψευδεῖς οὐδ' ἀληθεῖς τὰς φάσεις δυνατὸν εἶναι, δι' ἄλλα τε πολλὰ τῶν συναχθέντων ἂν δυσχερῶν διὰ ταύτην τὴν θέσιν, καὶ διότι ψευδῶν μὲν οὐσῶν πασῶν οὐδ' αὐτὸ τοῦτό τις φάσκων ἀληθεύσει, ἀληθῶν δὲ ψευδεῖς εἶναι πάσας λέγων οὐ ψεύσεται.

(17) Similiter autem nec omnes locutiones falsas, nec veras possibile est esse, tum propter alias multas difficultates, quæ ob hanc positionem evenirent, tum etiam, quoniam si cunctæ falsæ sint, nec quum hoc ipsum aliquis dicet, verum dicet : si autem veræ, quum omnes falsas dicet, non falsum dicet.

CAP. VII.

Πᾶσα δ' ἐπιστήμη ζητεῖ τινὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας περὶ ἕκαστον τῶν ὑφ' αὐτὴν ἐπιστητῶν, οἷον ἰατρικὴ καὶ γυμναστικὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστη τῶν ποιητικῶν καὶ μαθηματικῶν. Ἑκάστη γὰρ τούτων περιγραψαμένη τι γένος αὐτῇ περὶ τοῦτο πραγματεύεται ὡς ὑπάρχον καὶ ὄν, οὐχ ᾗ δὲ ὄν, ἀλλ' ἑτέρα τις αὕτη παρὰ ταύτας τὰς ἐπιστήμας ἐστὶν ἐπιστήμη. (2) Τῶν δὲ λεχθεισῶν ἐπιστημῶν ἑκάστη λαβοῦσά πως τὸ τί ἐστιν ἐν ἑκάστῳ γένει πειρᾶται δεικνύναι τὰ λοιπὰ μαλακώτερον ἢ ἀκριβέστερον. Λαμβάνουσι δὲ τὸ τί ἐστιν αἱ μὲν διὰ τῆς αἰσθήσεως, αἱ δ' ὑποτιθέμεναι· διὸ καὶ δῆλον ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς ὅτι τῆς οὐσίας καὶ τοῦ τί ἐστιν οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις. (3) Ἐπεὶ δ' ἔστι τις ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη, δῆλον ὅτι καὶ πρακτικῆς ἑτέρα καὶ ποιητικῆς ἔσται. Ποιητικῆς μὲν γὰρ ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ οὐ τῷ ποιουμένῳ τῆς κινήσεως ἡ ἀρχή, καὶ τοῦτ' ἐστὶν εἴτε τέχνη τις εἴτ' ἄλλη τις δύναμις. Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς πρακτικῆς οὐκ ἐν τῷ πρακτῷ, μᾶλλον δ' ἐν τοῖς πράττουσιν ἡ κίνησις. Ἡ δὲ τοῦ φυσικοῦ περὶ τὰ ἔχοντ' ἐν ἑαυτοῖς κινήσεως ἀρχήν ἐστιν. (4) Ὅτι μὲν τοίνυν οὔτε πρακτικὴν οὔτε ποιητικὴν ἀλλὰ θεωρητικὴν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην, δῆλον ἐκ τούτων· εἰς ἕν γάρ τι τούτων τῶν γενῶν ἀνάγκη πίπτειν αὐτήν. Ἐπεὶ δὲ τὸ τί ἐστιν ἀναγκαῖον ἑκάστῃ πως τῶν ἐπιστημῶν εἰδέναι καὶ τούτῳ χρῆσθαι ἀρχῇ, δεῖ μὴ λανθάνειν πῶς ὁριστέον τῷ φυσικῷ καὶ πῶς ὁ τῆς οὐσίας λόγος ληπτέος, πότερον ὡς τὸ σιμὸν ἢ μᾶλλον ὡς τὸ κοῖλον. Τούτων γὰρ ὁ μὲν τοῦ σιμοῦ λόγος μετὰ τῆς ὕλης λέγεται τῆς τοῦ πράγματος, ὁ δὲ τοῦ κοίλου χωρὶς τῆς ὕλης· ἡ γὰρ σιμότης ἐν ῥινὶ γίγνεται, διὸ καὶ ὁ λόγος αὐτῆς μετὰ ταύτης θεωρεῖται· τὸ σιμὸν γάρ ἐστι ῥὶς κοίλη. Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ σαρκὸς καὶ ὀφθαλμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μορίων μετὰ τῆς ὕλης ἀεὶ τὸν λόγον ἀποδοτέον. (5) Ἐπεὶ δ' ἔστι τις ἐπιστήμη τοῦ ὄντος ᾗ ὂν καὶ χωριστόν, σκεπτέον πότερόν ποτε τῇ φυσικῇ τὴν αὐτὴν θετέον ταύτην εἶναι ἢ μᾶλλον ἑτέραν. Ἡ μὲν οὖν φυσικὴ περὶ τὰ κινήσεως ἔχοντ' ἀρχὴν ἐν αὐτοῖς ἐστίν, ἡ δὲ μαθηματικὴ θεωρητικὴ μὲν καὶ περὶ μένοντά τις αὕτη, ἀλλ' οὐ χωριστά. Περὶ τὸ χωριστὸν ἄρα ὂν καὶ τὸ ἀκίνητον ἑτέρα τούτων ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστημῶν ἐστί τις, εἴπερ ὑπάρχει τις οὐσία τοιαύτη, λέγω δὲ χωριστὴ καὶ ἀκίνητος, ὅπερ πειρασόμεθα δεικνύναι. Καὶ εἴπερ ἔστι τις τοιαύτη φύσις ἐν τοῖς οὖσιν, ἐνταῦθ' ἂν εἴη που καὶ τὸ θεῖον, καὶ αὕτη ἂν εἴη πρώτη καὶ κυριωτάτη ἀρχή. (6) Δῆλον τοίνυν ὅτι τρία γένη τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν

Omnis autem scientia circa unumquodque eorum quæ sub ea scibilia sunt, principia quædam et causas quærit : ut medicativa, et exercitativa, ac singulæ effectivarum, et mathematicarum. Harum etenim unaquæque circa quoddam circumscriptum genus, tanquam exsistens et ens, non tamen prout ens est, tractat : sed hæc alia quædam scientia præter illas scientias est. (2) Dictarum vero scientiarum unaquæque accipiens aliquo modo ipsum quid est in unoquoque genere, cetera vel debilius vel exactius conatur ostendere. Accipiunt autem ipsum quid est quædam per sensum, quædam supponentes. Unde ex hac inductione patet, substantiæ, et ipsius quid est, demonstrationem non esse. (3) Quum autem sit aliqua de natura scientia, patet quod et a practica, et ab effectiva diversa erit. Effectivæ namque, in faciente, non in eo quod fit, motùs principium est : et hoc aut ars quædam, aut alia vis est. Similiter et practicæ, non in eo quod agitur, sed magis in agentibus motus est : physica vero scientia, circa ea quæ in se ipsis habent motus principium, est. (4) Quod itaque neque practicam, neque effectivam, sed speculativam esse naturalem scientiam necesse sit, ex his patet : in unum namque horum genus eam cadere necesse est. Quum vero unicuique scientiarum necesse sit aliquo modo ipsum quid est scire, et hoc ut principio uti, oportet non latere quonam modo definiendum physico sit, quove modo substantiæ ratio sumenda sit : utrum ut simum, an magis ut concavum. Horum enim simi quidem ratio una cum materia rei dicitur; concavi vero, absque materia : simitas namque in naso fit, et ideo ratio quoque ejus cum eo dicitur. Simum enim est nasus concavus. Manifestum est igitur, etiam carnis, et oculi, ceterarumque partium rationem cum materia semper reddendam esse. (5) Quum autem quædam sit entis scientia prout ens et separabile est, considerandum est utrum eandem cum physica ponendum sit, an magis aliam. Physica sane circa ea est, quæ motus principium in se ipsis habent : mathematica vero speculativa quidem est; et hæc quædam circa manentia, non tamen separabilia. Circa separabile igitur ens et immobile, alia præter has ambas scientia est, si aliqua quidem talis substantia est : dico autem separabilis et immobilis : quod tentabimus ostendere. Et si qua talis in entibus natura est, illic fere etiam divinitas erit, et hoc erit primum et principale principium. (6) Patet igitur tria genera speculativarum esse scientiarum, physicam, mathematicam, theologicam.

ἐστί, φυσική, μαθηματική, θεολογική. (7) Βέλτιστον μὲν οὖν τὸ τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν γένος, τούτων δ' αὐτῶν ἡ τελευταία λεχθεῖσα· περὶ τὸ τιμιώτατον γάρ ἐστι τῶν ὄντων, βελτίων δὲ καὶ χείρων ἑκάστη λέγεται κατὰ τὸ οἰκεῖον ἐπιστητόν. (8) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερόν ποτε τὴν τοῦ ὄντος ᾗ ὂν ἐπιστήμην καθόλου δεῖ θεῖναι ἢ οὔ. Τῶν μὲν γὰρ μαθηματικῶν ἑκάστη περὶ ἕν τι γένος ἀφωρισμένον ἐστίν, ἡ δὲ καθόλου κοινὴ περὶ πάντων. (9) Εἰ μὲν οὖν αἱ φυσικαὶ οὐσίαι πρῶται τῶν ὄντων εἰσί, κἂν ἡ φυσικὴ πρώτη τῶν ἐπιστημῶν εἴη· εἰ δ' ἔστιν ἑτέρα φύσις καὶ οὐσία χωριστὴ καὶ ἀκίνητος, ἑτέραν ἀνάγκη καὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτῆς εἶναι καὶ προτέραν τῆς φυσικῆς καὶ καθόλου τῷ προτέραν.

(7) Optimum igitur speculativarum quidem scientiarum genus : harum vero ipsarum ea quæ ultimo dicta est : circa namque honorabilissimum entium est. Unaquæque vero melior aut deterior dicitur secundum proprium scibile. (8) Dubitaverit autem quispiam, utrum entis prout ens est, scientiam universaliter ponere oporteat, an non. Mathematicarum etenim unaquæque circa unum quoddam determinatum genus est; universalis vero communis de omnibus est. (9) Si itaque naturales substantiæ, primæ sint entium, ipsa quoque naturalis scientia, prima scientiarum erit. Quodsi alia natura atque substantia separabilis et immobilis est, necesse est ut scientia quoque ejus alia sit, et naturali prior, et universe, quia prior.

CAP. VIII.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ἁπλῶς ὂν κατὰ πλείους λέγεται τρόπους, ὧν εἷς ἐστὶν ὁ κατὰ συμβεβηκὸς λεγόμενος, σκεπτέον πρῶτον περὶ τοῦ οὕτως ὄντος. (2) Ὅτι μὲν οὖν οὐδεμία τῶν παραδεδομένων ἐπιστημῶν πραγματεύεται περὶ τὸ συμβεβηκός, δῆλον· οὔτε γὰρ οἰκοδομικὴ σκοπεῖ τὸ συμβησόμενον τοῖς τῇ οἰκίᾳ χρησομένοις, οἷον εἰ λυπηρῶς ἢ τοὐναντίον οἰκήσουσιν, οὔθ' ὑφαντικὴ οὔτε σκυτοτομικὴ οὔτε ὀψοποιική. Τὸ δὲ καθ' αὑτὴν ἴδιον ἑκάστη τούτων σκοπεῖ τῶν ἐπιστημῶν μόνον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οἰκεῖον τέλος. Οὐδὲ μουσικὸν καὶ γραμματικόν, οὐδὲ τὸν ὄντα μουσικὸν ὅτι γενόμενος γραμματικὸς τὰ ἀμφότερα ἅμα ἔσται, πρότερον οὐκ ὤν, ὃ δὲ μὴ ἀεὶ ὂν ἔστιν, ἐγένετο τοῦτο, ὥσθ' ἅμα μουσικὸς ἐγένετο καὶ γραμματικός, τοῦτο [δὲ] οὐδεμία ζητεῖ τῶν ὁμολογουμένως οὐσῶν ἐπιστημῶν πλὴν ἡ σοφιστική· περὶ τὸ συμβεβηκὸς γὰρ αὕτη μόνη πραγματεύεται, διὸ Πλάτων οὐ κακῶς εἴρηκε φήσας τὸν σοφιστὴν περὶ τὸ μὴ ὂν διατρίβειν. (3) Ὅτι δ' οὐδ' ἐνδεχόμενόν ἐστιν εἶναι τοῦ συμβεβηκότος ἐπιστήμην, φανερὸν ἔσται πειραθεῖσιν ἰδεῖν τί ποτ' ἐστὶ τὸ συμβεβηκός. Πᾶν δή φαμεν εἶναι τὸ μὲν ἀεὶ καὶ ἐξ ἀνάγκης (ἀνάγκης δ' οὐ τῆς κατὰ τὸ βίαιον λεγομένης, ἀλλ' ᾗ χρώμεθα ἐν τοῖς κατὰ τὰς ἀποδείξεις), τὸ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δ' οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὔτ' ἀεὶ καὶ ἐξ ἀνάγκης ἀλλ' ὅπως ἔτυχεν· οἷον ἐπὶ κυνὶ γένοιτ' ἂν ψῦχος, ἀλλὰ τοῦτ' οὔθ' ὡς ἀεὶ καὶ ἐξ ἀνάγκης οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνεται, συμβαίη δέ ποτ' ἄν. Ἔστι δὴ τὸ συμβεβηκὸς ὃ γίγνεται μέν, οὐκ ἀεὶ δ' οὐδ' ἐξ ἀνάγκης οὐδ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (4) Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ συμβεβηκός, εἴρηται· διότι δ' οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη τοῦ τοιούτου, δῆλον· ἐπιστήμη μὲν γὰρ πᾶσα τοῦ ἀεὶ ὄντος ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν οὐδετέρῳ τούτων ἐστίν. (5) Ὅτι δὲ τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντος οὐκ εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τοιαῦται οἷαίπερ τοῦ καθ' αὑτὸ ὄντος, δῆλον· ἔσται γὰρ ἅπαντ' ἐξ ἀνάγκης. Εἰ γὰρ τόδε μέν ἐστι τοῦδε ὄντος, τόδε δὲ τοῦδε, τοῦτο δὲ μὴ ὅπως ἔτυχεν ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ οὗ τοῦτ' ἦν αἴτιον ἕως τοῦ τελευταίου λεγομένου αἰτιατοῦ· τοῦτο δ' ἦν κατὰ συμ-

Quum autem simpliciter ens pluribus esse modis dicatur, quorum unus est, qui secundum accidens dicitur esse, primo de ente hoc pacto considerandum est. (2) Quod igitur nulla scientiarum, quæ traditæ sunt, circa accidens versetur, patet. Nec enim ars ædificatoria quidnam illis, qui usuri sunt domo, accidet, considerat; utputa si anxie vel e contrario habitabunt : neque textura, neque sutura. Quod vero proprium sibi ipsi est, id solum unaquæque istarum scientiarum considerat. Hoc autem finis proprius est : neque quatenus musicum et grammaticum : nec quod is, qui musicus est, factus est grammaticus, simul ambo erit, quum prius non esset. Quod autem, quum non semper esset, est, hoc fiebat : quare simul musicus et grammaticus fiebat : hoc nulla earum quæ certæ scientiæ sunt, quærit, præter sophisticam : hæc enim sola circa accidens versatur. Quare non male Plato ait, quum dixit sophisticam circa non-ens immorari. (3) Quod autem nec sit possibile accidentis scientiam esse, manifestum erit, si videre conabimur quidnam accidens sit. Omne itaque dicimus, quoddam quidem semper et ex necessitate esse (ex necessitate autem non eam dico, quæ secundum violentiam dicitur, sed qua in demonstrationibus utimur), quoddam vero utplurimum, quoddam autem nec utplurimum, nec semper et ex necessitate, sed ut contingit : utputa sub Cane fiat frigus : sed hoc nec ut semper et ex necessitate, nec utplurimum fit, quandoque tamen accidat. Accidens ergo est, quod fit quidem, non semper tamen, nec ex necessitate, nec utplurimum. (4) Quid itaque accidens sit, dictum est : cur vero non sit hujuscemodi rei scientia, patet. Omnis namque scientia, ejus est, quod semper aut utplurimum est : accidens vero in neutro horum est. (5) Quod autem entis secundum accidens non sint causæ et principia talia, qualia per se entis, manifestum est. Essent enim omnia ex necessitate. Nam si hoc exsistente, hoc erit, et hoc exsistente, hoc, (atque id, non ut contingit, sed ex necessitate,) illud quoque ex necessitate erit, cujus hoc causa erat, usque ad ultimum dictum causatum. Hoc vero se-

βεβηκός, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἅπαντ' ἔσται· καὶ τὸ ὁποτέρως ἔτυχε καὶ τὸ ἐνδέχεσθαι καὶ γίγνεσθαι καὶ μὴ παντελῶς ἐκ τῶν γινομένων ἀναιρεῖται. Κἂν μὴ ὂν δὲ ἀλλὰ γιγνόμενον τὸ αἴτιον ὑποτεθῇ, ταὐτὰ συμβήσεται· πᾶν γὰρ ἐξ ἀνάγκης γενήσεται. Ἡ γὰρ αὔριον ἔκλειψις γενήσεται ἂν τόδε γένηται, τοῦτο δ' ἂν ἕτερόν τι, καὶ τοῦτ' ἂν ἄλλο· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἀπὸ πεπερασμένου χρόνου τοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν μέχρι αὔριον ἀφαιρουμένου χρόνου ἥξει ποτὲ εἰς τὸ ὑπάρχον. Ὥστ' ἐπεὶ τοῦτ' ἐστίν, ἅπαντ' ἐξ ἀνάγκης τὰ μετὰ τοῦτο γενήσεται, ὥστε πάντα ἐξ ἀνάγκης γίγνεσθαι. (6) Τὸ δ' ὡς ἀληθὲς ὂν καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ μέν ἐστιν ἐν συμπλοκῇ τῆς διανοίας καὶ πάθος ἐν ταύτῃ· διὸ περὶ μὲν τὸ οὕτως ὂν οὐ ζητοῦνται αἱ ἀρχαί, περὶ δὲ τὸ ἔξω ὂν καὶ χωριστόν· τὸ δ' οὐκ ἀναγκαῖον ἀλλ' ἀόριστον, λέγω δὲ τὸ κατὰ συμβεβηκός· τοῦ τοιούτου δ' ἄτακτα καὶ ἄπειρα τὰ αἴτια. (7) Τὸ δὲ ἕνεκά του ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις ἢ ἀπὸ διανοίας ἐστίν. Τύχη δ' ἐστὶν ὅταν τι τούτων γένηται κατὰ συμβεβηκός. Ὥσπερ καὶ ὄν ἐστι τὸ μὲν καθ' αὑτὸ τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οὕτω καὶ αἴτιον. Ἡ τύχη δ' αἴτιον κατὰ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν τῶν ἕνεκά του γιγνομένοις. Διὸ περὶ ταὐτὸ τύχη καὶ διάνοια· προαίρεσις γὰρ οὐ χωρὶς διανοίας. (8) Τὰ δ' αἴτια ἀόριστα ἀφ' ὧν ἂν γένοιτο τὰ ἀπὸ τύχης· διὸ ἄδηλος ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ καὶ αἴτιον κατὰ συμβεβηκός, ἁπλῶς δ' οὐθενός. Ἀγαθὴ δὲ τύχη καὶ κακὴ ὅταν ἀγαθὸν ἢ φαῦλον ἀποβῇ· εὐτυχία δὲ καὶ δυστυχία περὶ μέγεθος τούτων. (9) Ἐπεὶ δ' οὐθὲν κατὰ συμβεβηκὸς πρότερον τῶν καθ' αὑτό, οὐδ' ἄρ' αἴτια. Εἰ ἄρα τύχη ἢ τὸ αὐτόματον αἴτιον τοῦ οὐρανοῦ, πρότερον νοῦς αἴτιον καὶ φύσις.

cundum accidens erat : quare ex necessitate omnia erunt : et prorsus de entibus auferetur tum quod ad utrumlibet se habet, tum ipsum contingere et fieri, et non fieri. At et si causa non ut ens, sed ut ea, quæ fit, supponatur, eadem accident. Omne namque ex necessitate fiet. Etenim crastina eclipsis fiet, si hoc fiat : hoc vero, si aliud quiddam : et hoc, si aliud : et hoc itaque modo, si ab eo tempore finito, quod a nunc est usque cras, dematur tempus, deveniet aliquando ad exsistens. Quare quum hoc sit, cuncta quæ sequuntur, ex necessitate profecto fient : unde ex necessitate omnia fient. (6) Quod autem ut verum et *quod* secundum accidens est ens, quoddam est in mentis complexione, et passio in ea : quare circa illud, quod ita est ens, non quæruntur principia, verum circa id quod extra et separabile ens est. Quoddam vero non necessarium, sed infinitum : dico autem quod secundum accidens est. Hujus vero inordinatæ et infinitæ causæ sunt. (7) Ipsum vero alicujus gratia, in eis est quæ a natura aut a mente fiunt. Fortuna vero est, quum aliquid horum secundum accidens fiat. Quemadmodum enim et ens quoddam per se, quoddam secundum accidens est, ita et causa. Fortuna vero secundum accidens causa est in eis quæ secundum electionem alicujus gratia fiunt. Quare circa idem fortuna et mens : electio namque absente mente non est. (8) Causæ vero quibus ea fiant quæ a fortuna sunt, indeterminatæ sunt : quare humanæ cogitationi incerta et per accidens causa est, simpliciter vero nullius. Bona vero fortuna et mala dicitur, quum bonum aliquid aut malum evenerit : fors fortuna vero, et infortunium, circa magnitudines horum. (9) Quum autem nihil secundum accidens prius iis sit, quæ secundum se sunt, nec igitur causæ. Si itaque fortuna aut casus cæli causa est, prior, mens et natura, causa erit.

CAP. IX.

Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐνεργείᾳ μόνον, τὸ δὲ δυνάμει, τὸ δὲ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ τῶν λοιπῶν. Οὐκ ἔστι δὲ κίνησις παρὰ τὰ πράγματα· μεταβάλλει γὰρ ἀεὶ κατὰ τὰς τοῦ ὄντος κατηγορίας. Κοινὸν δ' ἐπὶ τούτων οὐθέν ἐστιν, ὃ οὐδ' ἐν μιᾷ κατηγορίᾳ. Ἕκαστον δὲ διχῶς ὑπάρχει πᾶσιν, οἷον τὸ τόδε· τὸ μὲν γὰρ μορφὴ αὐτοῦ, τὸ δὲ στέρησις· καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τὸ μὲν λευκὸν τὸ δὲ μέλαν, καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τὸ μὲν τέλειον τὸ δ' ἀτελές, καὶ κατὰ φορὰν τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω, ἢ κοῦφον καὶ βαρύ. (2) Ὥστε κινήσεως καὶ μεταβολῆς τοσαῦτ' εἴδη ὅσα τοῦ ὄντος. Διῃρημένου δὲ καθ' ἕκαστον γένος τοῦ μὲν δυνάμει τοῦ δ' ἐντελεχείᾳ, τὴν τοῦ δυνάμει, ᾗ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐνέργειαν λέγω κίνησιν. Ὅτι δ' ἀληθῆ λέγομεν, ἐνθένδε δῆλον· ὅταν γὰρ τὸ οἰκοδομητόν, ᾗ τοιοῦτον αὐτὸ λέγομεν εἶναι, ἐνεργείᾳ ᾖ, οἰκοδομεῖται, καὶ ἔστι τοῦτο οἰκοδόμησις. Ὁμοίως μάθησις, ἰάτρευσις καὶ κύλισις, βάδισις, ἅλσις, γήρανσις, ἅδρυνσις. (3) Συμβαίνει δὲ κινεῖσθαι ὅταν ἡ ἐντελέχεια ᾖ αὐτὴ καὶ οὔτε πρότερον οὔθ' ὕστερον. Ἡ δὴ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ὅταν ἐντελεχείᾳ ὂν ἐνεργῇ ἢ αὐτὸ ἢ ἄλλο ᾗ κινητόν, κίνησίς ἐστιν.

Est autem hoc quidem, actu solum; illud vero, potentia; hoc autem, potentia et actu : hoc quidem, ens; illud vero, quantum; hoc autem, ceterorum aliquid. Non est autem motus præter res : mutatur enim semper secundum entis prædicationes. Commune autem nihil in his, quod non sit in ulla prædicatione. Unumquodque vero dupliciter omnibus inest, velut hoc. Nam hoc ut forma, hoc vero ut privatio : ac secundum qualitatem, hoc album, illud nigrum : secundum quantitatem, hoc perfectum, illud imperfectum : secundum lationem, hoc sursum, illud deorsum, aut leve et grave. (2) Quare motus et mutationis tot sunt species, quot entis. Quum autem unumquodque genus in actum et potentiam dividatur, actum ejus quod potentiâ est, prout tale est, dico esse motum. Quod autem vera dicimus, hinc constat : quum enim ædificabile, prout tale esse ipsum dicimus, actu est, ædificatur, atque hoc est ædificatio. Similiter eruditio, curatio, volutatio, ambulatio, saltatio, senescentia, ac increscentia. (3) Accidit autem moveri, quum actus hic fuerit, et neque prius, neque posterius. Actus igitur ejus, quod est potentiâ, quum actu ens agat, aut ipsum, aut aliud, prout mo-

Λέγω δὲ τὸ ᾗ ὧδε· ἔστι γὰρ ὁ χαλκὸς δυνάμει ἀνδριάς· ἀλλ' ὅμως οὐχ ἡ τοῦ χαλκοῦ ἐντελέχεια, ᾗ χαλκός, κίνησίς ἐστιν. Οὐ γὰρ ταὐτὸν χαλκῷ εἶναι καὶ δυνάμει τινί, ἐπεὶ εἰ ταὐτὸν ἦν ἁπλῶς κατὰ τὸν λόγον, ἦν ἂν ἡ τοῦ χαλκοῦ ἐντελέχεια κίνησίς τις. Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτό. (4) Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων· τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι ὑγιαίνειν καὶ δύνασθαι κάμνειν οὐ ταὐτόν (καὶ γὰρ ἂν τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ κάμνειν ταὐτὸν ἦν), τὸ δ' ὑποκείμενον καὶ ὑγιαῖνον καὶ νοσοῦν, εἴθ' ὑγρότης εἴθ' αἷμα, ταὐτὸ καὶ ἕν. Ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτόν, ὥσπερ οὐδὲ χρῶμα ταὐτὸν καὶ ὁρατόν, ἡ τοῦ δυνατοῦ ᾗ δυνατὸν ἐντελέχεια κίνησίς ἐστιν. (5) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν αὕτη, καὶ ὅτι συμβαίνει τότε κινεῖσθαι ὅταν ἡ ἐντελέχεια ᾖ αὕτη, καὶ οὔτε πρότερον οὔθ' ὕστερον, δῆλον. Ἐνδέχεται γὰρ ἕκαστον ὁτὲ μὲν ἐνεργεῖν ὁτὲ δὲ μή, οἷον τὸ οἰκοδομητὸν ᾗ οἰκοδομητόν, καὶ ἡ τοῦ οἰκοδομητοῦ ἐνέργεια ᾗ οἰκοδομητόν, οἰκοδόμησίς ἐστιν. Ἢ γὰρ τούτου ἐστὶν ἡ οἰκοδόμησις ἡ ἐνέργεια ἢ οἰκία. Ἀλλ' ὅταν οἰκία ᾖ, οὐκέτι οἰκοδομητὸν ἔσται· οἰκοδομεῖται δὲ τὸ οἰκοδομητόν. Ἀνάγκη ἄρα οἰκοδόμησιν τὴν ἐνέργειαν εἶναι, ἡ δ' οἰκοδόμησις κίνησίς τις. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κινήσεων. (6) Ὅτι δὲ καλῶς εἴρηται, δῆλον ἐξ ὧν οἱ ἄλλοι λέγουσι περὶ αὐτῆς, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ῥᾴδιον εἶναι διορίσαι ἄλλως αὐτήν. Οὔτε γὰρ ἐν ἄλλῳ τις γένει δύναιτ' ἂν θεῖναι αὐτήν. Δῆλον δ' ἐξ ὧν λέγουσιν οἱ μὲν ἑτερότητα καὶ ἀνισότητα καὶ τὸ μὴ ὄν, ὧν οὐθὲν ἀνάγκη κινεῖσθαι. (7) Ἀλλ' οὐδ' ἡ μεταβολὴ οὔτ' εἰς ταῦτα οὔτ' ἐκ τούτων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν ἀντικειμένων. Αἴτιον δὲ τοῦ εἰς ταῦτα τιθέναι ὅτι ἀόριστόν τι δοκεῖ εἶναι ἡ κίνησις, τῆς δ' ἑτέρας συστοιχίας αἱ ἀρχαὶ διὰ τὸ στερητικαὶ εἶναι ἀόριστοι· οὔτε γὰρ τόδε οὔτε τοιόνδε οὐδεμία αὐτῶν οὔτε τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν. (8) Τοῦ δὲ δοκεῖν ἀόριστον εἶναι τὴν κίνησιν αἴτιον ὅτι οὔτ' εἰς δύναμιν τῶν ὄντων οὔτ' εἰς ἐνέργειαν ἔστι θεῖναι αὐτήν· οὔτε γὰρ τὸ δυνατὸν ποσὸν εἶναι κινεῖται ἐξ ἀνάγκης, οὔτε τὸ ἐνεργείᾳ ποσόν, ἥ τε κίνησις ἐνέργεια μὲν εἶναι δοκεῖ τις, ἀτελὴς δέ· αἴτιον δ' ὅτι ἀτελὲς τὸ δυνατὸν οὗ ἐστὶν ἐνέργεια. (9) Καὶ διὰ τοῦτο χαλεπὸν αὐτὴν λαβεῖν τί ἐστιν· ἢ γὰρ εἰς στέρησιν ἀνάγκη θεῖναι ἢ εἰς δύναμιν ἢ εἰς ἐνέργειαν ἁπλῆν, τούτων δ' οὐθὲν φαίνεται ἐνδεχόμενον. Ὥστε λείπεται τὸ λεχθὲν εἶναι καὶ ἐνέργειαν καὶ μὴ ἐνέργειαν τὴν εἰρημένην, ἰδεῖν μὲν χαλεπὴν ἐνδεχομένην δ' εἶναι. (10) Καὶ ὅτι ἔστιν ἡ κίνησις ἐν τῷ κινητῷ, δῆλον· ἐντελέχεια γάρ ἐστι τούτου ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ. Καὶ ἡ τοῦ κινητικοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄλλη ἐστίν· δεῖ μὲν γὰρ εἶναι ἐντελέχειαν ἀμφοῖν· κινητικὸν μὲν γάρ ἐστι τῷ δύνασθαι, κινοῦν δὲ τῷ ἐνεργεῖν. Ἀλλ' ἔστιν ἐνεργητικὸν τοῦ κινητοῦ, ὥσθ' ὁμοίως μία ἡ ἀμφοῖν ἐνέργεια, ὥσπερ τὸ αὐτὸ διάστημα ἓν πρὸς δύο καὶ δύο πρὸς ἕν, καὶ τὸ ἄναντες καὶ τὸ κάταντες, ἀλλὰ τὸ εἶναι οὐχ ἕν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος καὶ κινουμένου.

bile, motus est. Dico autem prout, sic : nam æs potentiâ est statua, non tamen actus æris prout æs, motus est. Non enim idem est æs esse, et aliquam potentiam. Nam si idem esset simpliciter secundum rationem, esset profecto æris actus, motus quidam : at non est idem. (4) Quod in contrariis patet. Siquidem posse sanari posseque ægrotare, non est idem. Alioqui et sanari et ægrotare idem foret. Subjectum vero, quod et sanabile et ægrotabile est, sive humor sive sanguis, unum idemque est. Quum non sit igitur idem, sicut nec color ac visibile idem est, constat motum esse actum rei possibilis, prout possibilis est. (5) Quod igitur ipse est, et quod tunc contingit moveri, quum actus hoc sit, et quod nec ante nec post, manifestum est. Nam contingit, unumquodque aliquando quidem operari, aliquando minime : velut ædificabile, prout ædificabile; et ædificabilis prout ædificabilis actus, ædificatio est. Aut enim hujus actus est ædificatio, aut domus. At ubi domus sit, non ultra ædificabile erit. Ædificatio vero ejus est, quod ædificabile est. Necesse itaque, ædificationem, actum esse : ædificatio vero, motus quidam est. Eademque in ceteris motibus ratio est. (6) Quod vero hæc sint recte dicta, ex his quoque constat, quæ alii de ipso referunt : tum ex eo, quod non facile est ipsum aliter definire. Nec enim licebit cuiquam in alio genere eum collocare. Ac patet ex iis etiam quæ alii protulerunt, quidam alteritatem, inæqualitatem, et ipsum non-ens, quorum nullum necesse est moveri. (7) At neque mutatio in hæc, neque ex his potius quam ex oppositis est. Causa vero, propter quam in his motum statuerunt, ea est, quod indefinitum quiddam videtur esse motus : alterius vero coordinationis principia, utpote privativa, indefinita sunt. Nam nec hoc quid, nec tale, nec aliorum prædicamentorum ullum, ipsorum est. (8) Quod vero motus indefinitus esse videatur, ea est causa, quod neque inter ea quæ sunt potentiâ entia, nec quæ secundum actum, ponere ipsum est. Nec enim quod potest quantum esse, moveri necessarium est, nec actu quantum. Ac motus, actus quidem aliquis esse videtur, quanquam imperfectus : causa vero est, quod imperfectum est possibile, cujus actus est. (9) Quamobrem difficile est ipsum comprehendere, quidnam sit. Nam aut in privationem necessario reponetur, aut in potentiam, aut in actum simplicem. Horum autem nullum videtur contingere posse. Superest igitur quod dictum est, esse et actum, et non-actum, qui dictus est : qui etsi difficilis cognitu sit, tamen contigit esse. (10) Simul et illud perspicuum est, motum esse in moto : actus enim ejus est a motivo. Neque alius est motivi actus : oportet enim utriusque actum esse. Nam motivum est, eo quod possit; movens vero, eo quod operetur. Verum activum, est ipsius mobilis. Eodem itaque modo unus utriusque actus, quemadmodum eadem distantia ad duo unius, et ad unum duorum, ascensus quoque ac descensus : at esse, non est unum. Ita etiam in movente, et in eo quod movetur.

CAP. X.

Τὸ δ' ἄπειρον ἢ τὸ ἀδύνατον διελθεῖν τῷ μὴ πεφυκέναι διιέναι, καθάπερ ἡ φωνὴ ἀόρατος, ἢ τὸ διέξοδον ἔχον ἀτελεύτητον, ἢ ὃ μόλις, ἢ ὃ πεφυκὸς ἔχειν μὴ ἔχει διέξοδον ἢ πέρας· ἔτι προσθέσει ἢ ἀφαιρέσει ἢ ἄμφω. (2) Χωριστὸν μὲν δὴ αὐτό τι ὄν, αἰσθητὸν δ' οὐχ οἷόντ' εἶναι. Εἰ γὰρ μήτε μέγεθός ἐστι μήτε πλῆθος, οὐσία δ' αὐτὸ τὸ ἄπειρον καὶ μὴ συμβεβηκός, ἀδιαίρετον ἔσται· τὸ γὰρ διαιρετὸν ἢ μέγεθος ἢ πλῆθος. Εἰ δὲ ἀδιαίρετον, οὐκ ἄπειρον, εἰ μὴ καθάπερ ἡ φωνὴ ἀόρατος. Ἀλλ' οὐχ οὕτω λέγουσιν οὐδ' ἡμεῖς ζητοῦμεν, ἀλλ' ὡς ἀδιέξοδον. (3) Ἔτι πῶς ἐνδέχεται καθ' αὑτὸ εἶναι ἄπειρον, εἰ μὴ καὶ ἀριθμὸς καὶ μέγεθος, ὧν πάθος τὸ ἄπειρον; (4) Ἔτι εἰ κατὰ συμβεβηκός, οὐκ ἂν εἴη στοιχεῖον τῶν ὄντων ᾗ ἄπειρον, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀόρατον τῆς διαλέκτου, καίτοι ἡ φωνὴ ἀόρατος. (5) Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐνεργείᾳ εἶναι τὸ ἄπειρον, δῆλον. Ἔσται γὰρ ὁτιοῦν αὐτοῦ ἄπειρον μέρος τὸ λαμβανόμενον· τὸ γὰρ ἀπείρῳ εἶναι καὶ ἄπειρον ταὐτό, εἴπερ οὐσία τὸ ἄπειρον καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου· ὥστε ἢ ἀδιαίρετον, ἢ εἰς ἄπειρα διαιρετόν, εἰ μεριστόν. Πολλὰ δ' εἶναι τὸ αὐτὸ ἀδύνατον ἄπειρα· ὥσπερ γὰρ ἀέρος ἀὴρ μέρος, οὕτως ἄπειρον ἀπείρου, εἰ ἔστιν οὐσία καὶ ἀρχή. Ἀμέριστον ἄρα καὶ ἀδιαίρετον. (6) Ἀλλ' ἀδύνατον τὸ ἐντελεχείᾳ ὂν ἄπειρον· ποσὸν γὰρ εἶναι ἀνάγκη. Κατὰ συμβεβηκὸς ἄρα ὑπάρχει. Ἀλλ' εἰ οὕτως, εἴρηται ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι ἀρχὴν ἀλλ' ἐκεῖνο ᾧ συμβέβηκε, τὸν ἀέρα ἢ τὸ ἄρτιον. (7) Αὕτη μὲν οὖν ἡ ζήτησις καθόλου· ὅτι δ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς οὐκ ἔστιν, ἐνθένδε δῆλον. Εἰ γὰρ σώματος λόγος τὸ ἐπιπέδοις ὡρισμένον, οὐκ εἴη ἂν ἄπειρον σῶμα οὔτ' αἰσθητὸν οὔτε νοητόν, οὐδ' ἀριθμὸς ὡς κεχωρισμένος καὶ ἄπειρος· ἀριθμητὸν γὰρ ὁ ἀριθμὸς ἢ τὸ ἔχον ἀριθμόν. (8) Φυσικῶς δὲ ἐκ τῶνδε δῆλον· οὔτε γὰρ σύνθετον οἷόντ' εἶναι οὔθ' ἁπλοῦν. Σύνθετον μὲν γὰρ οὐκ ἔσται σῶμα, ἐπείπερ πεπέρανται τῷ πλήθει τὰ στοιχεῖα. Δεῖ γὰρ ἰσάζειν τἀναντία καὶ μὴ εἶναι ἓν αὐτῶν ἄπειρον· εἰ γὰρ ὁποσῳοῦν λείπεται ἡ θατέρου σώματος δύναμις, φθαρήσεται ὑπὸ τοῦ ἀπείρου τὸ πεπερασμένον. (9) Ἕκαστον δ' ἄπειρον εἶναι ἀδύνατον· σῶμα γάρ ἐστι τὸ πάντῃ ἔχον διάστασιν, ἄπειρον δὲ τὸ ἀπεράντως διεστηκός, ὥστε τὸ ἄπειρον σῶμα πάντῃ ἔσται ἄπειρον. (10) Οὐδὲ ἓν δὲ καὶ ἁπλοῦν ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον εἶναι σῶμα, οὔθ' ὡς λέγουσί τινες παρὰ τὰ στοιχεῖα ἐξ οὗ γεννῶσι ταῦτα (οὐκ ἔστι γὰρ τὸ τοιοῦτο σῶμα παρὰ τὰ στοιχεῖα· ἅπαντα γὰρ ἐξ ὧν ἐστὶ καὶ διαλύεται εἰς ταῦτα, οὐ φαίνεται δὲ τοῦτο παρὰ τὰ ἁπλᾶ σώματα), οὐδὲ πῦρ οὐδ' ἄλλο τι τῶν στοιχείων οὐθέν. Χωρὶς γὰρ τοῦ ἄπειρον εἶναί τι αὐτῶν ἀδύνατον τὸ ἅπαν, κἂν ᾖ πεπερασμένον, ἢ εἶναι ἢ γίγνεσθαι ἕν τι αὐτῶν, ὥσπερ Ἡράκλειτός φησιν ἅπαντα γίγνεσθαί ποτε πῦρ. (11) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνός, ὃ ποιοῦσι παρὰ τὰ στοιχεῖα οἱ φυσικοί. Πᾶν γὰρ μεταβάλλει ἐξ ἐναντίου, οἷον ἐκ θερμοῦ εἰς ψυχρόν.

Infinitum vero est, aut quod impossibile est pertransire, eo quod non sit aptum permeari; quemadmodum vox invisibilis : aut quod transitum habet inconsummabilem, aut quod vix, aut quod natura aptum est habere, nequaquam tamen transitum aut finem habet. Item, secundum appositionem, aut ablationem, aut ambo. (2) Separatum sane ipsum quum sit, sensibus percipi impossibile est. Nam si nec magnitudo, nec multitudo est, sed infinitum ipsum substantia est et non accidens, indivisibile erit : siquidem divisibile aut magnitudo aut multitudo est. Quodsi est indivisibile, non est infinitum, nisi quemadmodum vox invisibilis est. Verum nec sic aiunt, nec nos sic quærimus, sed tanquam impermeabile. (3) Præterea quonam modo continget esse per se ipsum infinitum, si nec numerus, nec magnitudo sit, quorum infinitum passio est? (4) Præterea, si secundum accidens, non esset sane rerum elementum prout infinitum, sicuti nec invisibilitas locutionis, tametsi vox invisibilis est. (5) Quod autem infinitum non potest esse actu, patet : erit namque quæque pars ejus infinita, quæ accipitur. Nam infinito esse, atque infinitum, idem : si quidem infinitum substantia, et non de subjecto sit. Aut igitur indivisibile, aut per infinita divisibile, si partibile est. Verum multa infinita, idem esse impossibile est. Quemadmodum enim aeris aer pars est ita et infinitum infiniti, si substantia et principium est. Impartibile igitur, et indivisibile est. (6) Verum hoc impossibile, actu esse ens infinitum. Necessarium enim quantum esse. Secundum accidens igitur exsistit. At boc modo, dictum est non posse principium esse, verum id potius, cui accidit, aerem, vel par. (7) Sed hæc inquisitio universalis est. Quod vero in sensibilibus non est, hinc constat : nam si est corporis ratio hoc, esse superficie definitum, non sane fuerit infinitum corpus, nec intelligibile, nec sensibile. Ceterum nec numerus ita est, tanquam separatus, atque infinitus : quippe quum numerus, aut quod habeat numerum, numerabile sit. (8) Quodsi physice potius contemplemur, ex his patet : neque enim compositum, neque simplex poterit esse. Compositum namque non erit corpus, si finita quidem sunt multitudine elementa. Oportet namque contraria æquari, nec esse unum eorum infinitum. Nam si quantumvis inferior sit alterius corporis virtus, corrumpetur finitum ab infinito. (9) Nec possibile est unumquodque esse infinitum, si corpus quidem est, quod undecumque habet dimensionem : infinitum vero quod infinite distat : quare infinitum corpus, undecumque infinitum erit. (10) Nec vero unum et simplex contingit infinitum esse corpus : nec (ut quidam aiunt) præter elementa, unde hæc generant (tale namque corpus præter elementa, non est : nam cuncta ex quibus sunt, in ea etiam resolvuntur : hoc vero non videtur, præter simplicia corpora); neque ignis, neque aliud ullum elementorum : etenim absque eo, quod aliquod horum infinitum est, impossibile est, universum, etsi finitum sit, aut esse aut fieri aliquod eorum unum : ut Heraclitus dicit, omnia quandoque ignem fieri. (11) Eadem ratio et de uno est, quod faciunt præter elementa physici. Omne enim ex contrario in contrarium, velut ex calido in frigidum transit.

(12) Ἔτι τὸ αἰσθητὸν σῶμα ποῦ, καὶ ὁ αὐτὸς τόπος ὅλου καὶ μορίου, οἷον τῆς γῆς. Ὥστ' εἰ μὲν ὁμοειδές, ἀκίνητον ἔσται ἢ ἀεὶ οἰσθήσεται. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον· τί γὰρ μᾶλλον κάτω ἢ ἄνω ἢ ὁπουοῦν; οἷον εἰ βῶλος εἴη, ποῦ αὕτη κινήσεται ἢ μενεῖ; ὁ γὰρ τόπος αὐτῆς τοῦ συγγενοῦς σώματος ἄπειρος. Καθέξει οὖν τὸν ὅλον τόπον; καὶ πῶς; τίς οὖν ἡ μονὴ καὶ ἡ κίνησις; ἢ πανταχοῦ μενεῖ; οὐ κινήσεται ἄρα. Ἢ πανταχοῦ κινήσεται; οὐκ ἄρα στήσεται. (13) Εἰ δ' ἀνόμοιον τὸ πᾶν, ἀνόμοιοι καὶ οἱ τόποι, καὶ πρῶτον μὲν οὐχ ἓν τὸ σῶμα τοῦ παντὸς ἀλλ' ἢ τῷ ἅπτεσθαι, εἶτα ἢ πεπερασμένα ταῦτ' ἔσται ἢ ἄπειρα εἴδει. Πεπερασμένα μὲν οὖν οὐχ οἷόντε· ἔσται γὰρ τὰ μὲν ἄπειρα τὰ δ' οὔ, εἰ τὸ πᾶν ἄπειρον, οἷον πῦρ ἢ ὕδωρ· φθορὰ δὲ τὸ τοιοῦτον τοῖς ἐναντίοις. Εἰ δ' ἄπειρα καὶ ἁπλᾶ, καὶ οἱ τόποι ἄπειροι καὶ ἔσται ἄπειρα τὰ στοιχεῖα· εἰ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον καὶ οἱ τόποι πεπερασμένοι, καὶ τὸ πᾶν ἀνάγκη πεπεράνθαι. (14) Ὅλως δ' ἀδύνατον ἄπειρον εἶναι σῶμα καὶ τόπον τοῖς σώμασιν; εἰ πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἢ βάρος ἔχει ἢ κουφότητα. Ἢ γὰρ ἐπὶ τὸ μέσον ἢ ἄνω οἰσθήσεται, ἀδύνατον δὲ τὸ ἄπειρον ἢ πᾶν ἢ τὸ ἥμισυ ὁποτερονοῦν πεπονθέναι· πῶς γὰρ διελεῖς; ἢ πῶς τοῦ ἀπείρου ἔσται τὸ μὲν κάτω τὸ δ' ἄνω, ἢ ἔσχατον καὶ μέσον; (15) Ἔτι πᾶν σῶμα αἰσθητὸν ἐν τόπῳ, τόπου δὲ εἴδη ἕξ, ἀδύνατον δ' ἐν τῷ ἀπείρῳ σώματι ταῦτ' εἶναι. Ὅλως δ' εἰ ἀδύνατον τόπον ἄπειρον εἶναι, καὶ σῶμα ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἐν τόπῳ ποῦ, τοῦτο δὲ σημαίνει ἢ ἄνω ἢ κάτω ἢ τῶν λοιπῶν τι, τούτων δ' ἕκαστον πέρας τι. Τὸ δ' ἄπειρον οὐ ταὐτὸν ἐν μεγέθει καὶ κινήσει καὶ χρόνῳ ὡς μία τις φύσις, ἀλλὰ τὸ ὕστερον λέγεται κατὰ τὸ πρότερον, οἷον κίνησις κατὰ τὸ μέγεθος ἐφ' οὗ κινεῖται ἢ ἀλλοιοῦται ἢ αὔξεται, χρόνος δὲ διὰ τὴν κίνησιν.

(12) Item, corpus sensibile alicubi est, idemque totius ac partis locus, velut terræ : quare si uniforme sit, aut immobile erit, aut semper feretur. Hoc vero impossibile est. Quid enim deorsum potius, quam sursum aut usquam? velut si gleba sit, quo hæc movebitur, aut ubi manebit? Locus enim congenei corporis illius, infinitus est. Continebit igitur totum locum? et quomodo? Quæ igitur mansio, motusque ejus? An ubique manebit? Non movebitur ergo. An ubique movebitur? Non ergo stabit. (13) Quodsi universum dissimile sit, loca quoque dissimilia erunt. Ac primum quidem non unum universi corpus, nisi tactu : deinde aut finita erunt hæc, aut infinita specie. Finita quidem, impossibile est : nam quædam infinita erunt, quædam minime, si totum infinitum sit, velut ignis, aut aqua. Ac tale erit corruptio contrariis. Quodsi infinita ac simplicia, loca quoque infinita, atque erunt infinita elementa. Quod si est impossibile, locaque finita sunt, totum etiam necessario finitum erit. (14) Et omnino impossibile infinitum esse corpus et locum corporibus : si omne quidem corpus sensibile, aut gravitatem habet, aut levitatem. Aut enim ad medium, aut sursum movebitur. Verum impossibile, infinitum aut totum, aut medium, alterum utrum passum esse. Quo enim modo divides? aut quo pacto infiniti hoc quidem sursum fuerit, hoc vero deorsum, aut extremum aut medium? (15) Item, omne corpus sensibile est in loco; loci vero species sex : in corpore vero infinito hæ esse non possunt. Et simpliciter, si impossibile est locum infinitum esse, corpus quoque, impossibile est. Quod enim in loco est, id alicubi est. Hoc vero aut sursum, aut deorsum, aut aliquid ceterorum significat, quorum unumquodque terminus quidam est. Infinitum vero non idem in magnitudine, motu et tempore, tanquam una quædam natura, sed ipsum posterius secundum prius dicitur : velut motus, secundum magnitudinem super quam fit motus, aut augmentatio : tempus vero propter motum.

CAP. XI.

Μεταβάλλει δὲ τὸ μεταβάλλον τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός, ὡς τὸ μουσικὸν βαδίζειν, τὸ δὲ τῷ τούτου τι μεταβάλλειν ἁπλῶς λέγεται μεταβάλλειν, οἷον ὅσα κατὰ μέρη· ὑγιάζεται γὰρ τὸ σῶμα, ὅτι ὁ ὀφθαλμός. (2) Ἔστι δέ τι ὃ καθ' αὑτὸ πρῶτον κινεῖται, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ καθ' αὑτὸ κινητόν. Ἔστι δέ [τι] καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος ὡσαύτως· κινεῖ γὰρ τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς τὸ δὲ κατὰ μέρος τὸ δὲ καθ' αὑτό· ἔστι δέ τι τὸ κινοῦν πρῶτον· ἔστι δέ τι τὸ κινούμενον, ἔτι ἐν ᾧ χρόνῳ καὶ ἐξ οὗ καὶ εἰς ὅ. (3) Τὰ δ' εἴδη καὶ τὰ πάθη καὶ ὁ τόπος, εἰς ἃ κινοῦνται τὰ κινούμενα, ἀκίνητά ἐστιν, οἷον ἐπιστήμη καὶ θερμότης· ἔστι δ' οὐχ ἡ θερμότης κίνησις ἀλλ' ἡ θέρμανσις. Ἡ δὲ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς μεταβολὴ οὐκ ἐν ἅπασιν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐναντίοις καὶ μεταξὺ καὶ ἐν ἀντιφάσει. Τούτου δὲ πίστις ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. (4) Μεταβάλλει δὲ τὸ μεταβάλλον ἢ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον. Λέγω δὲ ὑποκείμενον τὸ καταφάσει δηλούμενον. (5) Ὥστ' ἀνάγκη τρεῖς εἶναι μεταβολάς·

Permutatur vero, quod permutatur, hoc quidem secundum accidens, veluti quum dicimus musicum ambulare : illud vero, eo quod ejus quippiam mutetur, simpliciter dicitur mutari : ut quæ secundum partem dicuntur. Sanatur namque corpus, quoniam oculus. (2) Est præterea aliquid, quod per se primum movetur, et hoc est per se mobile. Est item de movente quoque eodem modo. Movet namque quoddam per accidens, quoddam secundum partem, quoddam per se. Est rursus aliquid, quod primo movet : et est aliquid quod movetur. Item tempus, in quo : ac præterea, ex quo : demum, ad quod. (3) Species vero passionesque, ac locus, ad quæ moventur mota, ea immota sunt; veluti scientia, et calor. Est vero motus, non caliditas, sed calefactio. Mutatio autem non per accidens, haudquaquam in omnibus est, sed in contrariis, ac mediis, atque etiam in contradictione. Cujus rei fides in inductione est. (4) Mutatur autem, quod mutatur, aut ex subjecto in subjectum, aut ex non-subjecto in subjectum, aut ex subjecto in non-subjectum, aut ex non-subjecto in subjectum. Aio autem subjectum, quod affirmatione explanatur. (5) Quare

ἡ γὰρ ἐξ οὐχ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον οὐκ ἔστι μεταβολή· οὔτε γὰρ ἐναντία οὔτε ἀντίφασίς ἐστιν, ὅτι οὐκ ἀντίθεσις. Ἡ μὲν οὖν οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον κατ' ἀντίφασιν γένεσίς ἐστιν, ἡ μὲν ἁπλῶς ἁπλῆ, ἡ δὲ τινὸς τίς· ἡ δ' ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον φθορά, ἡ μὲν ἁπλῶς ἁπλῆ, ἡ δὲ τινὸς τίς. (6) Εἰ δὴ τὸ μὴ ὂν λέγεται πλεοναχῶς, καὶ μήτε τὸ κατὰ σύνθεσιν ἢ διαίρεσιν ἐνδέχεται κινεῖσθαι, μήτε τὸ κατὰ δύναμιν τὸ τῷ ἁπλῶς ὄντι ἀντικείμενον· τὸ γὰρ μὴ λευκὸν ἢ μὴ ἀγαθὸν ὅμως ἐνδέχεται κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκός (εἴη γὰρ ἂν ἄνθρωπος τὸ μὴ λευκόν), τὸ δ' ἁπλῶς μὴ τόδε οὐδαμῶς· ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ ὂν κινεῖσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὴν γένεσιν κίνησιν εἶναι· γίγνεται γὰρ τὸ μὴ ὄν. Εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα κατὰ συμβεβηκὸς γίγνεται, ἀλλ' ὅμως ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ὑπάρχει τὸ μὴ ὂν κατὰ τοῦ γιγνομένου ἁπλῶς. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἠρεμεῖν. (7) Ταῦτά τε δὴ συμβαίνει δυσχερῆ, καὶ εἰ πᾶν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ, τὸ δὲ μὴ ὂν οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ· εἴη γὰρ ἄν που. Οὐδὲ δὴ ἡ φθορὰ κίνησις· ἐναντίον γὰρ κινήσει κίνησις ἢ ἠρεμία, φθορὰ δὲ γενέσει. (8) Ἐπεὶ δὲ πᾶσα κίνησις μεταβολή τις, μεταβολαὶ δὲ τρεῖς αἱ εἰρημέναι, τούτων δ' αἱ κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν οὐ κινήσεις, αὗται δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀντίφασιν, ἀνάγκη τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον κίνησιν εἶναι μόνην. Τὰ δ' ὑποκείμενα ἢ ἐναντία ἢ μεταξύ· καὶ γὰρ ἡ στέρησις κείσθω ἐναντίον, καὶ δηλοῦται καταφάσει, οἷον τὸ γυμνὸν καὶ νωδὸν καὶ τὸ μέλαν.

necesse est, tres mutationes esse. Illa enim, quæ ex non-subjecto in non-subjectum non est mutatio : nec enim contraria, neque contradictio est, quia neque oppositio. Mutatio igitur ex non-subjecto in subjectum secundum contradictionem, generatio est : quæ quidem simpliciter, simplex; quæ vero cujusdam, quædam : at quæ de subjecto in non-subjectum, corruptio : quæ simpliciter, simplex; quæ cujusdam, quædam. (6) Si itaque non-ens multifariam dicitur, et nec quod secundum compositionem aut divisionem dicitur, moveri contingit, nec item quod secundum potentiam, quod oppositum est ei quidem, quod simpliciter est : (non album enim aut non bonum, contingit nihilo minus secundum accidens moveri : esse namque homo potest, non album) : quod vero simpliciter non hoc, id nequaquam. Nam impossibile est, non-ens moveri. Si igitur hoc, et generationem motum esse : fit enim non-ens. Nam si vel maxime secundum accidens fit, attamen verum est dicere de eo quod simpliciter fit, quod est non-ens. Eodem modo igitur et quiescere. (7) Hæc itaque omnia accidunt absurda, si quicquid movetur, in loco est; non-ens vero in loco non est : esset enim usquam. Nec corruptio igitur motus. Siquidem motui motus aut quies contrarium est : corruptio vero generationi est contraria. (8) At quum omnis motus, mutatio quædam sit, mutationes vero tres, quæ dictæ sunt, harum vero, quæ secundum generationem et corruptionem, minime sint motus, (sunt autem illæ secundum contradictionem,) necesse est ex subjecto in subjectum mutationem solam, motum esse. Subjecta vero aut contraria, aut media : nam privatio contrarium esse ponatur, quandoquidem et affirmatione declaratur, velut nudum, cæcum et nigrum.

CAP. XII.

Εἰ οὖν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ, ποιότητι, τόπῳ, τῷ ποιεῖν ἢ πάσχειν, τῷ πρός τι, τῷ ποσῷ, ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις, ποιοῦ, ποσοῦ, τόπου· κατ' οὐσίαν δ' οὔ διὰ τὸ μηθὲν εἶναι οὐσίᾳ ἐναντίον, οὐδὲ τοῦ πρός τι· ἔστι γὰρ θατέρου μηθὲν μεταβάλλοντος μὴ ἀληθεύεσθαι θάτερον μηθὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν. (2) Οὐδὲ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος, ἢ κινοῦντος καὶ κινουμένου, ὅτι οὐκ ἔστι κινήσεως κίνησις οὐδὲ γενέσεως γένεσις, οὐδ' ὅλως μεταβολῆς μεταβολή. Διχῶς γὰρ ἐνδέχεται κινήσεως εἶναι κίνησιν, ἢ ὡς ὑποκειμένου, οἷον ὁ ἄνθρωπος κινεῖται ὅτι ἐκ λευκοῦ εἰς μέλαν μεταβάλλει, ὥστε οὕτω καὶ ἡ κίνησις ἢ θερμαίνεται ἢ ψύχεται ἢ τόπον ἀλλάττει ἢ αὔξεται. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον· οὐ γὰρ τῶν ὑποκειμένων τι ἡ μεταβολή. Ἢ τῷ ἕτερόν τι ὑποκείμενον ἐκ μεταβολῆς μεταβάλλειν εἰς ἄλλο εἶδος, οἷον ἄνθρωπον ἐκ νόσου εἰς ὑγίειαν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο δυνατὸν πλὴν κατὰ συμβεβηκός. Πᾶσα γὰρ κίνησις ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλο ἐστὶ μεταβολή, καὶ γένεσις καὶ φθορὰ ὡσαύτως· πλὴν αἱ μὲν εἰς ἀντικείμενα ὡδὶ ἢ ὡδὶ οὐ κινήσεις. Ἅμα οὖν μεταβάλλει ἐξ ὑγιείας εἰς νόσον, καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς μεταβολῆς εἰς ἄλλην. (3) Δῆλον δὴ ὅτι ἂν νοσήσῃ, μεταβεβληκὸς ἔσται εἰς ὁποιανοῦν (ἐνδέχεται γὰρ ἠρεμεῖν) καὶ ἔτι εἰς μὴ τὴν τυχοῦσαν ἀεί· κἀκείνη ἔκ τινος

Si igitur prædicamenta, substantiâ, qualitate, loco, facere, pati, ad aliquid, et quantitate dividuntur, tres esse motus necesse est, qualis, quanti, et loci : secundum vero substantiam minime, propterea quod substantiæ nihil contrarium est, nec ejus quod ad aliquid. Fit enim altero non mutato, non verificetur alterum nullatenus mutatum : quare secundum accidens, horum motus erit. (2) Nec præterea agentis aut patientis, neque omnino moti ac moventis : quum non sit motionis motus, nec generationis generatio, nec denique mutationis mutatio. Bifariam enim contingit motionis motum esse. Nam aut tanquam subjecti : ut homo movetur, quia ex albo in nigrum mutatur. Quare sic etiam motus aut calefit, aut frigefit, aut loco transfertur, aut crescit. Id vero impossibile est, quum motus non sit aliquod subjectorum. Aut eo, quod aliud quoddam subjectum, ex mutatione in aliam speciem mutetur : ut homo ex morbo in sanitatem. At nec hoc possibile, præterquam per accidens. Omnis namque motus in aliud ex alio mutatio est : et generatio item ac corruptio eodem modo : verumtamen quæ ex oppositis sic, aut sic, non sunt motus : alioqui simul ex sanitate in morbum mutatur, atque ex ea ipsa mutatione in aliam. (3) Constat itaque, quod, quum ægrotaverit, in quamvis mutatus erit (continget enim quiescere); ac præter ea non semper in quamcunque : et illa quoque ex aliquo

εἴς τι ἄλλο ἔσται, ὥσθ' ἡ ἀντικειμένη ἔσται ὑγίανσις· ἀλλὰ τῷ συμβεβηκέναι, οἷον ἐξ ἀναμνήσεως εἰς λήθην μεταβάλλει, ὅτι ᾧ ὑπάρχει ἐκεῖνο μεταβάλλει ὁτὲ μὲν εἰς ἐπιστήμην ὁτὲ δὲ εἰς ὑγίειαν. (4) Ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, εἰ ἔσται μεταβολῆς μεταβολὴ καὶ γενέσεως γένεσις. Ἀνάγκη δὴ καὶ τὴν προτέραν, εἰ ἡ ὑστέρα· οἷον εἰ ἡ ἁπλῆ γένεσις ἐγίγνετό ποτε, καὶ τὸ γιγνόμενον ἁπλῶς ἐγίγνετο, ὥστε οὔπω ἦν γιγνόμενον ἁπλῶς, ἀλλά τι γιγνόμενον γιγνόμενον. Εἰ δὴ καὶ τοῦτ' ἐγίγνετό ποτε, ὥστ' οὐκ ἦν πω τότε γιγνόμενον. (5) Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀπείρων οὐκ ἔστι τι πρῶτον, οὐκ ἔσται τὸ πρῶτον, ὥστ' οὐδὲ τὸ ἐχόμενον. Οὔτε γίγνεσθαι οὖν οὔτε κινεῖσθαι οἷόντε οὔτε μεταβάλλειν οὐθέν. (6) Ἔτι τοῦ αὐτοῦ κίνησις ἡ ἐναντία καὶ ἠρέμησις, καὶ γένεσις καὶ φθορά. Ὥστε τὸ γιγνόμενον ὅταν γένηται γιγνόμενον, τότε φθείρεται· οὔτε γὰρ εὐθὺς γιγνόμενον οὔθ' ὕστερον· εἶναι γὰρ δεῖ τὸ φθειρόμενον. (7) Ἔτι δεῖ ὕλην ὑπεῖναι τῷ γιγνομένῳ καὶ μεταβάλλοντι. Τίς οὖν ἔσται, ὥσπερ τὸ ἀλλοιωτὸν σῶμα ἢ ψυχή, οὕτω τί τὸ γιγνόμενον κίνησις ἢ γένεσις; καὶ ἔτι τί εἰς ὃ κινοῦνται; δεῖ γὰρ εἶναι τὴν τοῦδε ἐκ τοῦδε εἰς τόδε κίνησιν μὴ κίνησιν. Πῶς οὖν; οὐ γὰρ ἔσται μάθησις τῆς μαθήσεως, ὥστ' οὐδὲ γένεσις γενέσεως. (8) Ἐπεὶ δ' οὔτ' οὐσίας οὔτε τοῦ πρός τι οὔτε τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν, λείπεται κατὰ τὸ ποιὸν καὶ ποσὸν καὶ τόπον κίνησιν εἶναι· τούτων γὰρ ἑκάστῳ ἐναντίωσίς ἐστιν. Λέγω δὲ τὸ ποιὸν οὐ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ (καὶ γὰρ καὶ ἡ διαφορὰ ποιόν) ἀλλὰ τὸ παθητικόν, καθ' ὃ λέγεται πάσχειν ἢ ἀπαθὲς εἶναι. (9) Τὸ δὲ ἀκίνητον τό τε ὅλως ἀδύνατον κινηθῆναι καὶ τὸ μόλις ἐν χρόνῳ πολλῷ ἢ βραδέως ἀρχόμενον, καὶ τὸ πεφυκὸς μὲν κινεῖσθαι καὶ δυνάμενον, μὴ κινούμενον δὲ ὅτε πέφυκε καὶ οὗ καὶ ὥς· ὃ καλῶ ἠρεμεῖν τῶν ἀκινήτων μόνον· ἐναντίον γὰρ ἠρεμία κινήσει, ὥστε στέρησις ἂν εἴη τοῦ δεκτικοῦ.

10. Ἅμα κατὰ τόπον ὅσα ἐν ἑνὶ τόπῳ πρώτῳ, καὶ χωρὶς ὅσα ἐν ἄλλῳ. Ἅπτεσθαι δὲ ὧν τὰ ἄκρα ἅμα. Μεταξὺ δ' εἰς ὃ πέφυκε πρότερον ἀφικνεῖσθαι τὸ μεταβάλλον ἢ εἰς ὃ ἔσχατον μεταβάλλει κατὰ φύσιν [τὸ] συνεχῶς μεταβάλλον. Ἐναντίον κατὰ τόπον τὸ κατ' εὐθεῖαν ἀπέχον πλεῖστον. (11) Ἑξῆς δὲ οὗ μετὰ τὴν ἀρχὴν ὄντος, θέσει ἢ εἴδει ἢ ἄλλως πως ἀφορισθέντος, μηθὲν μεταξύ ἐστι τῶν ἐν ταὐτῷ γένει καὶ οὗ ἐφεξῆς ἐστίν, οἷον γραμμαὶ γραμμῆς ἢ μονάδες μονάδος ἢ οἰκίας οἰκία. Ἄλλο δ' οὐθὲν κωλύει μεταξὺ εἶναι· τὸ γὰρ ἑξῆς τινὸς ἐφεξῆς καὶ ὕστερόν τι· οὐ γὰρ τὸ ἓν ἑξῆς τῶν δύο, οὐδ' ἡ νουμηνία τῆς δευτέρας. Ἐχόμενον δὲ ὃ ἂν ἑξῆς ὂν ἅπτηται. (12) Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μεταβολὴ ἐν τοῖς ἀντικειμένοις, ταῦτα δὲ τά τ' ἐναντία καὶ ἀντίφασις, ἀντιφάσεως δ' οὐθὲν ἀνὰ μέσον, δῆλον ὡς ἐν τοῖς ἐναντίοις τὸ μεταξύ. (13) Τὸ δὲ συνεχὲς ὅπερ ἐχόμενόν τι ἢ ἁπτόμενον. Λέγω δὲ συνεχὲς ὅταν ταὐτὸ γένηται καὶ ἓν τὸ ἑκατέρου πέρας οἷς ἅπτονται καὶ συνέχονται, ὥστε δῆλον ὅτι τὸ συνεχὲς ἐν τούτοις ἐξ ὧν ἕν τι πέφυκε γίγνεσθαι κατὰ τὴν σύναψιν. (14) Καὶ ὅτι

in aliud quiddam erit. Quare opposita erit convalescentia. Verum ex accidenti, ut ex reminiscentia in oblivionem mutatur, quia id, cui inest, quandoque in scientiam, quandoque in sanitatem mutatur. (4) In infinitum præterea procedet, si mutationis mutatio, et generationis generatio fuerit. Necesse igitur et priorem fore, si posterior fuerit : ut si simplex aliquando fiebat generatio, illud quoque, quod fiebat, simpliciter fiebat : quare nondum erat quod simpliciter fiebat, sed quod fit aliquid quod jam fiebat. Si igitur hoc etiam aliquando fiebat, ergo nondum erat, quod tunc fiebat. (5) Quum vero in infinitis non sit aliquid primum, non erit primum : quamobrem neque consequens erit. Nec fieri igitur nec moveri, nec mutari quicquam, possibile est. (6) Ejusdem præterea erit motus contrarius, atque quies, generatioque et corruptio. Quare quod fit, quum factum fuerit quod fit, tunc corrumpitur. Nec enim statim, quum fiat, nec post. Nam esse opus est, quod corrumpitur. (7) Item necesse est materiam subesse ei quod fit et mutatur. Quænam igitur erit, sicut alterabile corpus, aut anima, ita quidnam quod fit, motus, aut generatio? et præterea quid illud in quod moventur. Nam opus est aliquid hujus ex hoc in hoc, quod motus non est, esse motum. Quonam igitur modo? non enim erit doctrina doctrinæ, quare neque generatio generationis. (8) Quum vero neque substantiæ nec ad aliquid, neque faciendi, ac patiendi, superest secundum quale, et quantum, et ubi, motum dumtaxat esse : quandoquidem in horum singulis contrarietas est. Quale autem dico, non quod in substantia (siquidem etiam differentia, quale est), verum passivum quale, quo dicitur res aut pati aut impassibilis esse. (9) Immobile autem est, et quod omnino impossibile est moveri, et quod in multo tempore vix movetur, aut quod tarde incipit : et quod natum quidem est moveri, non possit autem, quando natum est, et ubi, et quomodo : quod sane inter immobilia solum voco quiescere : contraria enim quies motui. Quare privatio erit susceptivi.

10. Simul secundum locum esse dicuntur, quæ in uno loco primo sunt; et separata, quæ in diverso. Tangi autem, quorum extrema sunt simul. Medium, in quod natum est prius venire, quod mutatur, quam ad quod ultimum mutatur, secundum naturam continue mutatum. Contrarium secundum locum, quod secundum rectam lineam plurimum distat. (11) Consequens est, cujus principium sequentis, aut situ, aut specie, aut alio quodam modo definiti, nihil est medium eorum quæ in eodem genere sunt, et cujus consequens est : velut linea lineæ, aut unitas unitatis, aut domus ipsius domus : aliud vero medium esse, nihil prohibet. Consequens namque, alicujus consequens, ac quoddam posterius est. Non enim unum consequens duorum; neque novilunium, consequens secundæ. Attiguum vero, quod consequens tangit. (12) Ceterum quum omnis mutatio in oppositis sit, hæc vero contraria, ac contradictio, contradictionis vero nihil medium sit : constat quod medium in contrariis est. (13) Continuum vero, quod attiguum, aut tangens est. Dico autem continuum, quum idem fiunt atque unus utriusque termini, quibus tangunt et se continuant. Quare patet in his esse continuum, ex quibus unum quiddam natum est secundum contactum fieri. (14) Et quod consequens primum sit,

πρῶτον τὸ ἐφεξῆς, δῆλον· τὸ γὰρ ἑξῆς οὐχ ἅπτεται, τοῦτο δ' ἐφεξῆς· καὶ εἰ συνεχές, ἅπτεται, εἰ δ' ἅπτεται, οὔπω συνεχές. Ἐν οἷς δὲ μή ἐστιν ἁφή, οὐκ ἔστι σύμφυσις ἐν τούτοις. Ὥστ' οὐκ ἔστι στιγμὴ μονάδι ταὐτόν· ταῖς μὲν γὰρ ὑπάρχει τὸ ἅπτεσθαι, ταῖς δ' οὔ, ἀλλὰ τὸ ἐφεξῆς· καὶ τῶν μὲν μεταξύ τι, τῶν δ' οὔ.

constat. Consequens namque non tangit : hoc vero consequens est; et si continuum est, tangit. Quodsi tangit, nondum continuum est. In quibus vero non est tactus, in his non est cohærentia. Quare non est punctum idem unitati. Nam illorum est tactio, harum vero minime, sed consequenter : et illorum quidem est aliquid intermedium, harum vero minime.

LIBER XI.

CAP. I.

Περὶ τῆς οὐσίας ἡ θεωρία· τῶν γὰρ οὐσιῶν αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητοῦνται. Καὶ γὰρ εἰ ὡς ὅλον τι τὸ πᾶν, ἡ οὐσία πρῶτον μέρος· καὶ εἰ τῷ ἐφεξῆς, κἂν οὕτω πρῶτον ἡ οὐσία, εἶτα τὸ ποιόν, εἶτα τὸ ποσόν. Ἅμα δ' οὐδ' ὄντα ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς ταῦτα, οἷον ποιότητες καὶ κινήσεις, ἢ καὶ τὸ οὐ λευκὸν καὶ τὸ οὐκ εὐθύ· λέγομεν γοῦν εἶναι καὶ ταῦτα, οἷον ἔστιν οὐ λευκόν. (2) Ἔτι οὐθὲν τῶν ἄλλων χωριστόν. Μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔργῳ· τῆς γὰρ οὐσίας ἐζήτουν ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα καὶ αἴτια. Οἱ μὲν οὖν νῦν τὰ καθόλου οὐσίας μᾶλλον τιθέασιν· τὰ γὰρ γένη καθόλου, ἅ φασιν ἀρχὰς καὶ οὐσίας εἶναι μᾶλλον διὰ τὸ λογικῶς ζητεῖν· οἱ δὲ πάλαι τὰ καθ' ἕκαστον, οἷον πῦρ καὶ γῆν, ἀλλ' οὐ τὸ κοινὸν σῶμα. (3) Οὐσίαι δὲ τρεῖς, μία μὲν αἰσθητή, ἧς ἡ μὲν ἀΐδιος ἡ δὲ φθαρτή, ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, ἡ δ' ἀΐδιος, ἧς ἀνάγκη τὰ στοιχεῖα λαβεῖν, εἴτε ἓν εἴτε πολλά· ἄλλη δὲ ἀκίνητος, καὶ ταύτην τινὲς εἶναί φασι χωριστήν, οἱ μὲν εἰς δύο διαιροῦντες, οἱ δὲ εἰς μίαν φύσιν τιθέντες τὰ εἴδη καὶ τὰ μαθηματικά, οἱ δὲ τὰ μαθηματικὰ μόνον τούτων. Ἐκεῖναι μὲν δὴ φυσικῆς (μετὰ κινήσεως γάρ), αὕτη δ' ἑτέρας, εἰ μηδεμία αὐτοῖς ἀρχὴ κοινή.

Speculatio nobis de substantia est, siquidem substantiarum principia et causæ quæruntur. Etenim sive ut totum aliquid universum est, substantia, prima pars est : sive pro serie *categoriarum*, hoc quoque modo primum est substantia, deinde quale, postea quantum. At simul (ut ita dicam) nec entia sunt ista simpliciter, verum qualitates, et motus : si non, sunt etiam non album, et non rectum. Dicimus namque hæc quoque esse, veluti, est non album. (2) Præterea, ceterorum nullum separabile est. At hoc idem re ipsa testantur antiquiores : quippe qui principia, elementa, et causas substantiæ quærebant. Recentiores vero universalia magis ponunt esse substantias. Genera namque universalia sunt, quæ asserunt magis principia atque substantias esse, propterea quod logice quærunt : antiquiores vero, singularia (ut ignem et terram), non autem corpus commune. [II.] (3) Verum substantiæ tres sunt : una quidem sensibilis, quam omnes concedunt, partim corruptibilis, veluti plantæ, et animalia; partim sempiterna, cujus elementa, sive unum, sive multa sint, accipere necesse est : alia immobilis, quam aliqui separabilem aiunt esse; quidam in duo dividentes, quidam in unam ponentes naturam, tam species, quam mathematica; quidam ex his mathematica solum. Illæ itaque philosophiæ naturalis; cum motu namque sunt : ista autem alterius est, si nullum eis commune principium est.

CAP. II.

Ἡ δ' αἰσθητὴ οὐσία μεταβλητή. Εἰ δ' ἡ μεταβολὴ ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἢ τῶν μεταξύ, ἀντικειμένων δὲ μὴ πάντων (οὐ λευκὸν γὰρ ἡ φωνή) ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἀνάγκη ὑπεῖναί τι τὸ μεταβάλλον εἰς τὴν ἐναντίωσιν· οὐ γὰρ τὰ ἐναντία μεταβάλλει. (2) Ἔτι τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' ἐναντίον οὐχ ὑπομένει· ἔστιν ἄρα τι τρίτον παρὰ τὰ ἐναντία, ἡ ὕλη. Εἰ δὴ αἱ μεταβολαὶ τέτταρες, ἢ κατὰ τὸ τί ἢ κατὰ τὸ ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ ποῦ, καὶ γένεσις μὲν ἡ ἁπλῆ καὶ φθορὰ ἡ κατὰ τόδε, αὔξησις δὲ καὶ φθίσις ἡ κατὰ τὸ ποσόν, ἀλλοίωσις δὲ ἡ κατὰ τὸ πάθος, φορὰ δὲ ἡ κατὰ τόπον, εἰς ἐναντιώσεις ἂν εἶεν τὰς καθ' ἕκαστον αἱ μεταβολαί. Ἀνάγκη δὴ μεταβάλλειν τὴν ὕλην δυναμένην ἄμφω. (3) Ἐπεὶ δὲ διττὸν τὸ ὄν, μεταβάλλει πᾶν ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, οἷον ἐκ λευκοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ λευκόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' αὐξήσεως καὶ φθίσεως· ὥστε οὐ μόνον κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται γίγνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὄντος γίγνεται πάντα, δυνάμει μέντοι ὄντος, ἐκ μὴ ὄντος δὲ ἐνεργείᾳ. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ Ἀναξαγόρου ἕν (βέλτιον γὰρ ἢ ὁμοῦ πάντα) καὶ Ἐμπεδοκλέους τὸ μῖγμα καὶ Ἀναξιμάνδρου· καὶ ὡς Δημόκριτός φησιν, ἦν ὁμοῦ πάντα, δυνάμει, ἐνεργείᾳ δ' οὔ· ὥστε τῆς ὕλης ἂν εἶεν ἡμμένοι. (4) Πάντα δ' ὕλην ἔχει ὅσα μεταβάλλει, ἀλλ' ἑτέραν· καὶ τῶν ἀϊδίων ὅσα μὴ γεννητὰ κινητὰ δὲ φορᾷ, ἀλλ' οὐ γεννητήν, ἀλλὰ πόθεν ποῖ. (5) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις ἐκ ποίου μὴ ὄντος ἡ γένεσις· τριχῶς γὰρ τὸ μὴ ὄν. Εἰ δή τί ἐστι δυνάμει, ἀλλ' ὅμως οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἕτερον ἐξ ἑτέρου. Οὐδ' ἱκανὸν ὅτι ὁμοῦ πάντα χρήματα· διαφέρει γὰρ τῇ ὕλῃ, ἐπεὶ διὰ τί ἄπειρα ἐγένετο ἀλλ' οὐχ ἕν; ὁ γὰρ νοῦς εἷς, ὥστ' εἰ καὶ ἡ ὕλη μία, ἐκεῖνο ἐγένετο ἐνεργείᾳ οὗ ἡ ὕλη ἦν δυνάμει. (6) Τρία δὴ τὰ αἴτια καὶ τρεῖς αἱ ἀρχαί, δύο μὲν ἡ ἐναντίωσις, ἧς τὸ μὲν λόγος καὶ εἶδος τὸ δὲ στέρησις, τὸ δὲ τρίτον ἡ ὕλη.

Sensibilis vero substantia, mutabilis est. Si itaque ex oppositis, aut mediis mutatio sit, oppositis vero non omnibus (album enim non ex voce), verum ex contrario, necesse est aliquid subesse, quod in contrarietatem mutetur : non enim contraria transmutantur. (2) Præterea hoc quidem permanet, contrarium vero non permanet. Est igitur aliquid tertium præter contraria, ipsa materia. Si itaque transmutationes sunt quattuor, aut secundum ipsum quid, aut secundum quale, aut quantum, aut ubi; ac generatio simplex et corruptio, quæ secundum hoc quid fit, augmentatio et diminutio, quæ secundum quantum, alteratio, quæ secundum passionem, latio vero, quæ secundum locum : profecto in contrarietates in unoquoque mutationes sunt. Necesse est igitur mutari materiam, quæ ambo possit. (3) Quum autem duplex sit ens, omne mutatur ex potentia ente in actu ens, ut ex potentia albo, in actu album. Eodem autem modo et de augmentatione, et diminutione. Quare non solum per accidens ex non-ente fieri contingit, sed etiam ex ente omnia fiunt, verum potentia quidem ente, actu vero ex non-ente. Et hoc est Anaxagoræ unum (melius namque hoc quam Cuncta simul), et mistura Empedoclis ac Anaximandri : et, ut Democritus ait, « simul omnia erant » potentiâ quidem, actu vero minime : quare materiam tetigerunt. (4) Cuncta vero quæcumque mutantur, materiam habent, sed diversam : atque ipsorum sempiternorum quæcumque non sunt generabilia, sed latione mobilia; attamen non generabilem, sed unde, quo. (5) Dubitare vero quispiam possit, ex quo non-ente generatio fiat : tripliciter enim non-ens dicitur. Si igitur quippiam est potentiâ, tamen non ex quocumque generatur, sed alterum ex altero. Nec id sufficit, quod simul omnes res erant, quia differunt materia. Cur enim infinita facta fuissent, et non unum? quum quidem intellectus unus sit : quare si materia una, illud actu fuisset factum, quod potentiâ erat ipsa materia. (6) Tres itaque causæ, et tria principia; duo quidem ipsa contrarietas, cujus hoc quidem ratio et species, hoc vero privatio; tertium vero materia.

CAP. III.

Μετὰ ταῦτα ὅτι οὐ γίγνεται οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος, λέγω δὲ τὰ ἔσχατα. Πᾶν γὰρ μεταβάλλει τὶ καὶ ὑπό τινος καὶ εἴς τι. Ὑφ' οὗ μέν, τοῦ πρώτου κινοῦντος· ὃ δέ, ἡ ὕλη· εἰς ὃ δέ, τὸ εἶδος. Εἰς ἄπειρον οὖν εἶσιν, εἰ μὴ μόνον ὁ χαλκὸς γίγνεται στρογγύλος, ἀλλὰ καὶ τὸ στρογγύλον ἢ ὁ χαλκός· ἀνάγκη δὴ στῆναι. (2) Μετὰ ταῦτα ὅτι ἑκάστη ἐκ συνωνύμου γίγνεται οὐσία· τὰ γὰρ φύσει οὐσίαι καὶ τἆλλα. Ἢ γὰρ τέχνῃ ἢ φύσει γίγνεται ἢ τύχῃ ἢ τῷ αὐτομάτῳ. Ἡ μὲν οὖν τέχνη ἀρχὴ ἐν ἄλλῳ, ἡ δὲ φύσις ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ· αἱ δὲ λοιπαὶ αἰτίαι στερήσεις τούτων. (3) Οὐσίαι δὲ τρεῖς, ἡ μὲν ὕλη τόδε τι οὖσα τῷ φαίνεσθαι (ὅσα γὰρ ἔστιν ἁφῇ καὶ μὴ συμφύσει, ὕλη καὶ ὑποκείμενον), ἡ δὲ φύσις καὶ τόδε τι, εἰς ἥν, καὶ ἕξις τις· ἔτι τρίτη ἡ ἐκ τούτων ἡ καθ' ἕκαστα, οἷον Σωκράτης ἢ Καλλίας. (4) Ἐπὶ μὲν οὖν τινῶν τὸ τόδε τι οὐκ ἔστι παρὰ τὴν συνθέτην οὐσίαν, οἷον οἰκίας τὸ εἶδος, εἰ μὴ ἡ τέχνη· οὐδ' ἔστι γένεσις καὶ φθορὰ τούτων, ἀλλ' ἄλλον τρόπον εἰσὶ καὶ οὐκ εἰσὶν οἰκία τε ἡ ἄνευ ὕλης καὶ ὑγίεια καὶ πᾶν τὸ κατὰ τέχνην· ἀλλ' εἴπερ, ἐπὶ τῶν φύσει. Διὸ δὴ οὐ κακῶς ὁ Πλάτων ἔφη ὅτι εἴδη ἐστὶν ὁπόσα φύσει, εἴπερ ἐστὶν εἴδη ἄλλα τούτων, οἷον πῦρ, σάρξ, κεφαλή. Ἅπαντα γὰρ ὕλη ἐστί, καὶ τῆς μάλιστ' οὐσίας ἡ τελευταία. (5) Τὰ μὲν οὖν κινοῦντα αἴτια ὡς προγεγενημένα ὄντα, τὰ δ' ὡς ὁ λόγος ἅμα. Ὅτε γὰρ ὑγιαίνει ὁ ἄνθρωπος, τότε καὶ ἡ ὑγίειά ἐστιν, καὶ τὸ σχῆμα τῆς χαλκῆς σφαίρας ἅμα καὶ ἡ χαλκῆ σφαῖρα. Εἰ δὲ καὶ ὕστερόν τι ὑπομένει, σκεπτέον· ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐθὲν κωλύει, οἷον εἰ ἡ ψυχὴ τοιοῦτον, μὴ πᾶσα ἀλλ' ὁ νοῦς· πᾶσαν γὰρ ἀδύνατον ἴσως. (6) Φανερὸν δὴ ὅτι οὐθὲν δεῖ διά γε ταῦτ' εἶναι τὰς ἰδέας· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ, ὁ καθ' ἕκαστον τὸν τινά. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν· ἡ γὰρ ἰατρικὴ τέχνη ὁ λόγος τῆς ὑγιείας ἐστίν.

Post hæc ostendendum est, quod neque materia fit, neque forma : dico autem, extrema. Omne enim, quod transmutatur, aliquid est, et ab aliquo in aliquod transmutatur. Ab aliquo quidem, primo movente : quod vero, materia : in quod autem, formam. In infinitum itaque procedet, si non solum æs rotundum fiat, verum ipsum rotundum, aut æs : quare necesse est stare. (2) Deinde dicendum quod quælibet substantia ab univoco fit. Substantiæ enim sunt, quæ sunt naturâ, atque alia : aut enim arte, aut natura, aut fortuna, aut casu fiunt : sed ars quidem, principium in alio; natura vero, principium in ipso. Homo namque hominem generat. Ceteræ causæ privationes horum sunt. (3) Substantiæ vero, tres : una, materia, quæ hoc quid est secundum apparentiam (quæcumque enim tactu, non coadhærentiâ sunt, materia et subjectum sunt); altera vero, natura et hoc quid, et quidam habitus ad quem. Tertia item, quæ ex his, quæ singularis est : ut Socrates, aut Callias. (4) In aliquibus igitur hoc quid non est præter compositam substantiam (ut domûs forma, nisi ab ipsa arte); nec est generatio aut corruptio eorum, verum alio modo sunt, et non sunt, tum domus, quæ absque materia, tum sanitas, et omne quod secundum artem est : sed si quidem sunt, in iis sunt quæ natura fiunt. Propter quod non male Plato dixit quod species sive ideæ eorum sunt, quæ natura sunt : si quidem species sunt diversæ ab his, qualia ignis, caro, caput. Cuncta namque materia sunt, et maxime ejus substantiæ, quæ est ultima. (5) Causæ itaque moventes, tanquam antea ortæ exsistunt : quæ vero ut ratio, simul sunt. Quum enim sanus est homo, tunc etiam sanitas est : et forma æneæ sphæræ simul est atque ænea sphæra. Si autem aliquid etiam posterius permaneat, considerandum est. In quibusdam enim, nihil prohibet : veluti si anima tale sit non omnis, sed intellectus : omnem namque fortassis impossibile est. (6) Manifestum itaque est quod præter hæc certe non oportet ideas esse. Homo namque hominem generat, singularis aliquem. Similiter etiam in artibus. Medendi enim ars, ratio sanitatis est.

CAP. IV.

Τὰ δ' αἴτια καὶ αἱ ἀρχαὶ ἄλλα ἄλλων ἔστιν ὥς, ἔστι δ' ὡς, ἂν καθόλου λέγῃ τις καὶ κατ' ἀναλογίαν, ταὐτὰ πάντων. Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερον ἕτεραι ἢ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν καὶ τῶν πρός τι, καὶ καθ' ἑκάστην δὴ τῶν κατηγοριῶν ὁμοίως. Ἀλλ' ἄτοπον εἰ ταὐτὰ πάντων· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἔσται τὰ πρός τι καὶ ἡ οὐσία. (2) Τί οὖν τοῦτ' ἔσται; παρὰ γὰρ τὴν οὐσίαν καὶ τἆλλα τὰ κατηγορούμενα οὐθέν ἐστι κοινόν. Πρότερον δὲ τὸ στοιχεῖον ἢ ὧν ἐστὶ στοιχεῖον· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ οὐσία στοιχεῖον τῶν πρός τι, οὐδὲ τούτων οὐθὲν τῆς οὐσίας. (3) Ἔτι πῶς ἐνδέχεται πάντων εἶναι ταὐτὰ στοιχεῖα; οὐθὲν γὰρ οἷόντ' εἶναι τῶν στοιχείων τῷ ἐκ τῶν στοιχείων συγκειμένῳ τὸ αὐτό, οἷον τῷ ΒΑ τὸ Β ἢ Α. Οὐδὲ δὴ τῶν νοητῶν στοιχεῖόν ἐστιν, οἷον τὸ ἓν ἢ τὸ ὄν· ὑπάρχει γὰρ ταῦθ' ἑκάστῳ καὶ τῶν συνθέτων. Οὐθὲν ἄρ' ἔσται αὐτῶν οὔτ' οὐσία οὔτε πρός τι· ἀλλ' ἀναγκαῖον. Οὐκ ἔστιν ἄρα πάντων ταὐτὰ στοιχεῖα. (4) Ἢ ὥσπερ λέγομεν, ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ, οἷον ἴσως τῶν αἰσθητῶν σωμάτων ὡς μὲν εἶδος τὸ θερμὸν καὶ ἄλλον τρόπον τὸ ψυχρὸν ἡ στέρησις, ὕλη δὲ τὸ δυνάμει ταῦτα πρῶτον καθ' αὑτό, οὐσίαι δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἐκ τούτων ὧν ἀρχαὶ ταῦτα, ἢ εἴ τι ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ γίγνεται ἕν, οἷον σὰρξ ἢ ὀστοῦν· ἕτερον γὰρ ἀνάγκη ἐκείνων εἶναι τὸ γενόμενον. (5) Τούτων μὲν οὖν ταῦτα στοιχεῖα καὶ ἀρχαί, ἄλλων δ' ἄλλα, πάντων δὲ οὕτω μὲν εἰπεῖν οὐκ ἔστιν, τῷ ἀνάλογον δέ, ὥσπερ εἴ τις εἴποι ὅτι ἀρχαί εἰσι τρεῖς, τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρησις καὶ ἡ ὕλη. Ἀλλ' ἕκαστον τούτων ἕτερον περὶ ἕκαστον γένος ἐστίν, οἷον ἐν χρώματι λευκόν, μέλαν, ἐπιφάνεια, φῶς, σκότος, ἀήρ· ἐκ δὲ τούτων ἡμέρα καὶ νύξ. (6) Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τὰ ἐνυπάρχοντα αἴτια, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς οἷον τὸ κινοῦν, δῆλον ὅτι ἕτερον ἀρχὴ καὶ στοιχεῖον, αἴτια δ' ἄμφω· καὶ εἰς ταῦτα διαιρεῖται ἡ ἀρχή· τὸ δ' ὡς κινοῦν ἢ ἱστὰν ἀρχή τις καὶ οὐσία. Ὥστε στοιχεῖα μὲν κατ' ἀναλογίαν τρία, αἰτίαι δὲ καὶ ἀρχαὶ τέτταρες· ἄλλο δ' ἐν ἄλλῳ, καὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ὡς κινοῦν ἄλλο ἄλλῳ. Ὑγίεια, νόσος, σῶμα· τὸ κινοῦν ἰατρική. Εἶδος, ἀταξία τοιαδί, πλίνθοι· τὸ κινοῦν οἰκοδομική. (Καὶ εἰς ταῦτα διαιρεῖται ἡ ἀρχή.) (7) Ἐπεὶ δὲ τὸ κινοῦν ἐν μὲν τοῖς φυσικοῖς ἀνθρώποις ἄνθρωπος, ἐν δὲ τοῖς ἀπὸ διανοίας τὸ εἶδος ἢ τὸ ἐναντίον, τρόπον τινὰ τρία αἴτια ἂν εἴη, ὡδὶ δὲ τέτταρα. Ὑγίεια γάρ πως ἡ ἰατρική, καὶ οἰκίας εἶδος ἡ οἰκοδομική, καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπον γεννᾷ· ἔτι παρὰ ταῦτα ὡς τὸ πρῶτον πάντων κινοῦν πάντα.

Causæ vero, atque principia, quodam quidem modo alia aliorum sunt, quodam vero modo, si quis universaliter dicat et secundum analogiam, omnium eadem. Dubitare namque quispiam possit, utrum alia, an eadem principia et elementa substantiarum sint, et eorum quæ ad aliquid sunt: et eodem modo in quolibet prædicamento. At absurdum est, si omnium eadem sunt: ex eisdem enim erit ad aliquid et substantia. (2) Quid igitur hoc erit? præter enim substantiam, et cetera, quæ prædicantur, nihil commune est. Prius autem elementum est, quam ea quorum est elementum. At vero nec substantia, eorum quæ ad aliquid sunt, elementum est: nec aliquid horum, substantiæ. (2) Item quomodo continget, omniumeadem esse elementa? Nullum enim elementorum idem potest esse, ei quod ex elementis componitur: veluti ipsi β α, ipsum β, aut ipsum α. Neque sane ullum intellectualium, ut unum vel ens, elementum est: hæc enim unicuique etiam compositorum insunt. Nullum igitur eorum, neque substantia, nec ad aliquid erit. At necessarium est. Non sunt ergo omnium eadem elementa. (4) Aut (ut diximus) quodammodo quidem sunt, quodam modo vero non: veluti fortassis corporum sensibilium, calidum tanquam species, et alio modo frigidum, ut privatio; materia vero, quod primo per se potentiâ hæc erat: substantiæ vero, tum hæc, tum ea ex iis quorum hæc principia sunt, aut si quid ex frigido et calido fit unum, ut caro, aut os: nam necesse profecto est aliud ab his esse illud quod factum est. (5) Horum itaque eadem elementa atque principia sunt, alia vero aliorum: omnium vero ita quidem dicere non est, sed analogice: quemadmodum si quis dicat, quod principia sunt tria, species, privatio et materia. Verum unumquodque horum, circa unumquodque genus aliud est:.ut in coloribus album, nigrum, superficies, lumen, tenebræ, aer: ex his vero, dies et nox. (6) Quum vero non illæ solum, quæ insunt, causæ sint, verum etiam ex iis quæ extrinsecus sunt, illud quod movet; patet quod aliud est principium, aliud elementum, ambo vero causæ sunt: et principium in hæc dividitur. Quod autem ut movens vel sistens est, principium quoddam et substantia est. Quare elementa quidem analogice tria, causæ vero atque principia quattuor: aliud vero in alio, et prima [*factiva?*] causa, ut movens, in alio alia: sanitas, morbus, corpus; horum movens, ars medendi: forma, inordinatio talis, lateres: horum movens, ædificativa. (7) Quum autem movens, in naturalibus quidem homo homini, in iis vero quæ a mente fiunt, ipsa species vel contrarium sit, modo quodam tres profecto causæ erunt, alio vero modo quattuor. Sanitas namque, quodammodo est ars medendi: et ædificativa, species domus: et homo hominem generat: præter hæc item cuncta movens, tanquam omnium primum.

CAP. V.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν χωριστὰ τὰ δ' οὐ χωριστά, οὐσίαι ἐκεῖνα. Καὶ διὰ τοῦτο πάντων αἴτια ταῦτα, ὅτι τῶν οὐσιῶν ἄνευ οὐκ ἔστι τὰ πάθη καὶ αἱ κινήσεις. Ἔπειτα ἔσται ταῦτα ψυχὴ ἴσως καὶ σῶμα, ἢ νοῦς καὶ ὄρεξις καὶ σῶμα. (2) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον τῷ ἀνάλογον ἀρχαὶ αἱ αὐταί, οἷον ἐνέργεια καὶ δύναμις· ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἄλλα τε ἄλλοις καὶ ἄλλως. Ἐν ἐνίοις μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ ὁτὲ μὲν ἐνεργείᾳ ἐστὶν ὁτὲ δὲ δυνάμει, οἷον οἶνος ἢ σὰρξ ἢ ἄνθρωπος. (2) Πίπτει δὲ καὶ ταῦτα εἰς τὰ εἰρημένα αἴτια. Ἐνεργείᾳ μὲν γὰρ τὸ εἶδος, ἐὰν ᾖ χωριστόν, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν, στέρησις δὲ οἷον σκότος ἢ κάμνον, δυνάμει δὲ ἡ ὕλη· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ δυνάμενον γίγνεσθαι ἄμφω. (4) Ἄλλως δ' [ἢ] ἐνεργείᾳ καὶ δυνάμει διαφέρει, ὧν μή ἐστιν ἡ αὐτὴ ὕλη, ὧν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ εἶδος ἀλλ' ἕτερον, ὥσπερ ἀνθρώπου αἴτιον τά τε στοιχεῖα, πῦρ καὶ γῆ ὡς ὕλη, καὶ τὸ ἴδιον εἶδος καὶ εἴ τι ἄλλο ἔξω, οἷον ὁ πατήρ, καὶ παρὰ ταῦτα ὁ ἥλιος καὶ ὁ λοξὸς κύκλος, οὔτε ὕλη ὄντα οὔτ' εἶδος οὔτε στέρησις οὔτε ὁμοειδές, ἀλλὰ κινοῦντα. (5) Ἔτι δὲ ὁρᾶν δεῖ ὅτι τὰ μὲν καθόλου ἔστιν εἰπεῖν, τὰ δ' οὔ. Πάντων δὴ πρῶται ἀρχαὶ τὸ ἐνεργείᾳ πρῶτον τοδί, καὶ ἄλλο ὃ δυνάμει. Ἐκεῖνα μὲν οὖν τὰ καθόλου οὐκ ἔστιν. Ἀρχὴ γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον τῶν καθ' ἕκαστον· ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἀνθρώπου καθόλου· ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὐθείς, ἀλλὰ Πηλεὺς Ἀχιλλέως, σοῦ δὲ ὁ πατήρ, καὶ τοδὶ τὸ Β τουδὶ τοῦ ΒΑ, ὅλως δὲ τὸ Β τοῦ ἁπλῶς ΒΑ. (6) Ἔπειτα εἴδη τὰ τῶν οὐσιῶν· ἄλλα δὲ ἄλλων αἴτια καὶ στοιχεῖα, ὥσπερ ἐλέχθη, τῶν μὴ ἐν ταὐτῷ γένει, χρωμάτων, ψόφων, οὐσιῶν, ποσότητος, πλὴν τῷ ἀνάλογον· καὶ τῶν ἐν ταὐτῷ εἴδει ἕτερα, οὐκ εἴδει, ἀλλ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστον ἄλλο ἥ τε σὴ ὕλη καὶ τὸ κινῆσαν καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἐμή, τῷ καθόλου δὲ λόγῳ ταὐτά. (7) Τὸ δὴ ζητεῖν τίνες ἀρχαὶ ἢ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν καὶ πρός τι καὶ ποιῶν, πότερον αἱ αὐταὶ ἢ ἕτεραι, δῆλον ὅτι πολλαχῶς τε λεγομένων ἐστὶν ἑκάστου, διαιρεθέντων δὲ οὐ ταὐτὰ ἀλλ' ἕτερα, πλὴν ὡδὶ καὶ πάντων. (8) Ὡδὶ μὲν ταὐτὰ (ἢ) τῷ ἀνάλογον, ὅτι ὕλη, εἶδος, στέρησις, τὸ κινοῦν, καὶ ὡδὶ τὰ τῶν οὐσιῶν αἴτια ὡς αἴτια πάντων, ὅτι ἀναιρεῖται ἀναιρουμένων. Ἔτι τὸ πρῶτον ἐντελεχείᾳ. Ὡδὶ δὲ ἕτερα πρῶτα ὅσα τὰ ἐναντία, ἃ μήτε ὡς γένη λέγεται μήτε πολλαχῶς λέγεται· καὶ ἔτι αἱ ὗλαι. Τίνες μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ τῶν αἰσθητῶν καὶ πόσα, καὶ πῶς αἱ αὐταὶ καὶ πῶς ἕτεραι, εἴρηται.

Quum autem quædam separabilia, quædam inseparabilia sint, illa sunt substantiæ: propter quod hæc, omnium causæ sunt: siquidem absque substantiis passiones et motus non sunt. Deinde hæc erunt, anima fortassis, et corpus, aut intellectus, appetitus, et corpus. (2) Item alio modo, analogice principia sunt eadem, ut actus, et potentia: verum hæc etiam in aliis alia, et alio modo sunt. In quibusdam enim idem quandoque actu, quandoque potentia est: ut vinum, aut caro, aut homo. (3) At hæc etiam in prædictas causas cadunt. Actu namque est species, si separabilis sit, et quod ex ambobus (*concretum*): privatio autem, ut tenebræ, aut ægrotans: potentiâ vero materia. Hoc namque est quod ambo fieri potest. (4) Aliter autem quam actu potentiaque differunt, quorum non eadem materia est, quorum non eadem species, sed diversa est: veluti hominis causa, elementa, ignis et terra, ut materia, et propria species, et si quid aliud extrinsecus est, ut pater: et præter hæc, sol et obliquus circulus, quæ nec materia, nec species, nec privatio, nec ejusdem speciei sunt, verum moventia. (5) Præterea videre oportet quod quædam est universaliter dicere, quædam minime. Omnium itaque prima principia, quod actu primum hoc, et aliud, quod potentia. At illa, quæ universalia dicimus, non sunt. Singulare namque, principium eorum est quæ singularia sunt: homo enim hominis universalis, profecto nullus est; verum Peleus Achillis, tui autem pater; et hoc quidem β sit ipsius β α, et ipsum β omnino ipsius β α simpliciter. (6) Deinde videndæ species quæ substantiarum sunt: aliæ autem aliorum causæ et elementa, ut dictum est eorum quæ non in eodem genere sunt, colorum, sonorum, substantiarum, quantitatis, nisi eo quod analogon: eorum quoque, quæ in eadem specie sunt diversa, non specie, sed quoniam singularium aliud, et tua materia, et quod movit, et species, ac mea materia: universali vero ratione, eadem. (7) Quæstio igitur quænam principia sive elementa substantiarum, ad aliquid, et qualitatum sint, utrum eadem an diversa, patet quod, quum multipliciter dicantur, uniuscujusque sunt: at si dividantur, non eadem, sed diversa, nisi quod aliquo modo vel cunctorum sunt eadem. (8) Sic igitur analogice eadem: quia materia, species, privatio, movens. Ac illo modo substantiarum causæ, quasi omnium causæ sunt: quia peremptis, perimuntur. Præterea, quod primum, actu est. Illo vero modo, diversa prima, quot sunt contraria, quæ nec ut genera, neque multipliciter dicuntur: item et materiæ. Quæ itaque sensibilium principia sint et quot, quove modo eadem, et quo diversa, dictum est.

CAP. VI.

Ἐπεὶ δ' ἦσαν τρεῖς οὐσίαι, δύο μὲν αἱ φυσικαί, μία δ' ἡ ἀκίνητος, περὶ ταύτης λεκτέον, ὅτι ἀνάγκη εἶναί τινα ἀΐδιον οὐσίαν ἀκίνητον. Αἵ τε γὰρ οὐσίαι πρῶται τῶν ὄντων, καὶ εἰ πᾶσαι φθαρταί, πάντα φθαρτά. (2) Ἀλλ' ἀδύνατον κίνησιν ἢ γενέσθαι ἢ φθαρῆναι· ἀεὶ γὰρ ἦν. Οὐδὲ χρόνον· οὐ γὰρ οἷόντε τὸ πρότερον καὶ

Quum vero tres sint substantiæ, duæ quidem naturales, alia autem immobilis, de hac est dicendum, quod necesse est perpetuam aliquam et immobilem substantiam esse. Etenim substantiæ primæ entium sunt: et si cunctæ corruptibiles, omnia corruptibilia sunt. (2) At impossibile est, aut generari motum, aut corrumpi: nam semper erat. Neque tempus: quum non sit possibile prius et posterius

ὕστερον εἶναι μὴ ὄντος χρόνου. Καὶ ἡ κίνησις ἄρα οὕτω συνεχὴς ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος· ἢ γὰρ τὸ αὐτὸ ἢ κινήσεώς τι πάθος. Κίνησις δ' οὐκ ἔστι συνεχὴς ἀλλ' ἢ ἡ κατὰ τόπον, καὶ ταύτης ἡ κύκλῳ. (3) Ἀλλὰ μὴν εἰ ἔσται κινητικὸν ἢ ποιητικόν, μὴ ἐνεργοῦν δέ τι, οὐκ ἔστι κίνησις· ἐνδέχεται γὰρ τὸ δύναμιν ἔχον μὴ ἐνεργεῖν. Οὐθὲν ἄρα ὄφελος οὐδ' ἐὰν οὐσίας ποιήσωμεν ἀϊδίους, ὥσπερ οἱ τὰ εἴδη, εἰ μή τις δυναμένη ἐνέσται ἀρχὴ μεταβάλλειν. (4) Οὐ τοίνυν οὐδ' αὕτη ἱκανή, οὐδ' ἄλλη οὐσία παρὰ τὰ εἴδη· εἰ γὰρ μὴ ἐνεργήσει, οὐκ ἔσται κίνησις. Ἔτι οὐδ' εἰ ἐνεργήσει, ἡ δ' οὐσία αὐτῆς δύναμις· οὐ γὰρ ἔσται κίνησις ἀΐδιος· ἐνδέχεται γὰρ τὸ δυνάμει ὂν μὴ εἶναι. Δεῖ ἄρα εἶναι ἀρχὴν τοιαύτην ἧς ἡ οὐσία ἐνέργεια. (5) Ἔτι τοίνυν ταύτας δεῖ τὰς οὐσίας εἶναι ἄνευ ὕλης. Ἀϊδίους γὰρ δεῖ, εἴ πέρ γε καὶ ἄλλο τι ἀΐδιον. Ἐνεργείᾳ ἄρα. Καίτοι ἀπορία· δοκεῖ γὰρ τὸ μὲν ἐνεργοῦν πᾶν δύνασθαι, τὸ δὲ δυνάμενον οὐ πᾶν ἐνεργεῖν, ὥστε πρότερον εἶναι τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, οὐθὲν ἔσται τῶν ὄντων· ἐνδέχεται γὰρ δύνασθαι μὲν εἶναι μήπω δ' εἶναι. (6) Καίτοι εἰ ὡς λέγουσιν οἱ θεολόγοι οἱ ἐκ νυκτὸς γεννῶντες, ἢ ὡς οἱ φυσικοὶ ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματά φασι, τὸ αὐτὸ ἀδύνατον. Πῶς γὰρ κινηθήσεται, εἰ μηθὲν ἔσται ἐνεργείᾳ αἴτιον; οὐ γὰρ ἥ γε ὕλη κινήσει αὐτὴ ἑαυτήν, ἀλλὰ τεκτονική, οὐδὲ τὰ ἐπιμήνια οὐδ' ἡ γῆ, ἀλλὰ τὰ σπέρματα καὶ ἡ γονή. (7) Διὸ ἔνιοι ποιοῦσιν ἀεὶ ἐνέργειαν, οἷον Λεύκιππος καὶ Πλάτων· ἀεὶ γὰρ εἶναί φασι κίνησιν· ἀλλὰ διὰ τί καὶ τίνα οὐ λέγουσιν, οὐδὲ ὡδί, οὐδὲ τὴν αἰτίαν. Οὐθὲν γὰρ ὡς ἔτυχε κινεῖται, ἀλλὰ δεῖ τι ἀεὶ ὑπάρχειν, ὥσπερ νῦν φύσει μὲν ὡδί, βίᾳ δὲ ἢ ὑπὸ νοῦ ἢ ἄλλου ὡδί. Εἶτα ποία πρώτη; διαφέρει γὰρ ἀμήχανον ὅσον. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Πλάτωνί γε οἷόντε λέγειν ἣν οἴεται ἐνίοτε ἀρχὴν εἶναι, τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν· ὕστερον γὰρ καὶ ἅμα τῷ οὐρανῷ ἡ ψυχή, ὡς φησίν. (9) Τὸ μὲν δὴ δύναμιν οἴεσθαι ἐνεργείας πρότερον ἔστι μὲν ὡς καλῶς, ἔστι δ' ὡς οὔ· εἴρηται δὲ πῶς. Ὅτι δ' ἐνέργεια πρότερον, μαρτυρεῖ Ἀναξαγόρας (ὁ γὰρ νοῦς ἐνεργείᾳ) καὶ Ἐμπεδοκλῆς φιλίαν καὶ νεῖκος, καὶ οἱ ἀεὶ λέγοντες κίνησιν εἶναι, ὥσπερ Λεύκιππος. (10) Ὥστ' οὐκ ἦν ἄπειρον χρόνον χάος ἢ νύξ, ἀλλὰ ταὐτὰ ἀεὶ ἢ περιόδῳ ἢ ἄλλως, εἴπερ πρότερον ἐνέργεια δυνάμεως. Εἰ δὴ τὸ αὐτὸ ἀεὶ περιόδῳ, δεῖ τι ἀεὶ μένειν ὡσαύτως ἐνεργοῦν. Εἰ δὲ μέλλει γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι, ἄλλο δεῖ εἶναι ἀεὶ ἐνεργοῦν ἄλλως καὶ ἄλλως. Ἀνάγκη ἄρα ὡδὶ μὲν καθ' αὑτὸ ἐνεργεῖν, ὡδὶ δὲ κατ' ἄλλο· ἤτοι ἄρα καθ' ἕτερον ἢ κατὰ τὸ πρῶτον. Ἀνάγκη δὴ κατὰ τοῦτο· πάλιν γὰρ ἐκεῖνο αὑτῷ τε αἴτιον κἀκείνῳ. (11) Οὐκοῦν βέλτιον τὸ πρῶτον· καὶ γὰρ αἴτιον ἦν ἐκεῖνο τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως, τοῦ δ' ἄλλως ἕτερον· τοῦ δ' ἀεὶ ἄλλως ἄμφω δηλονότι. Οὐκοῦν οὕτως καὶ ἔχουσιν αἱ κινήσεις. Τί οὖν ἄλλας δεῖ ζητεῖν ἀρχάς;

esse, tempore non exsistente. Et motus sane ita continuus est, sicuti et tempus. Aut enim idem, aut quædam ipsius motus passio est. Motus vero non est continuus, præter eum qui secundum locum, et hujus is qui circularis est. (3) At vero si motivum aut effectivum est, non autem operans aliquid, non est motus. Possibile namque est non operari, quod potentiam habeat. Nulla igitur utilitas erit, ne si quidem perpetuas substantias faciamus, quemadmodum qui faciunt species, nisi aliquod principium insit, quod mutare possit. (4) Non igitur vel illa sufficiat, nec alia substantia præter species. Nam si non operabitur, motus non erit. Nec item si operabitur quidem, substantia vero ejus potentiâ sit : non enim erit perpetuus motus. Quod enim potentia est, contingit non esse. Oportet igitur esse tale principium, cujus substantia actus sit. (5) Item has oportet esse substantias absque materia : sempiternas enim esse oportet, si aliquid quidem æternum est. Actu igitur sunt. Atqui dubitatio est : nam omne quidem agens, posse quoque videtur, potens vero non omne, agere : quare potentia erit prior. Verum si hoc ita sit, nihil entium erit. Contingit enim posse quidem esse, nondum vero esse. (6) At si ut theologi, qui ex nocte cuncta generant; sive, ut physici dicunt, omnes res simul erant : idem impossibile erit. Quo namque modo movebuntur, si nulla erit actu causa? Non enim certe materia se ipsam movebit, verum opifex virtus : neque menstrua, neque terra, verum semina atque humanum semen. (7) Propter quod quidam faciunt semper actum, velut Leucippus, et Plato, quum semper esse motum dicant : cur vero, non aiunt, nec cur sic, nec causam. Nihil enim susque deque movetur, sed oportet semper ut aliquid præexsistat : sicuti nunc, natura quidem hoc modo; vi etiam aut ab intellectu, aut ab aliquo alio, hoc modo. Deinde quisnam primus est? differt enim quammaxime. (8) At neque Platoni possibile est dicere id, quod quandoque putat principium esse, id quod se ipsum movet : posterior enim et pariter cælo est anima, ut ait. (9) Arbitrari itaque potentiam actu priorem, quodam modo quidem bene est, quodam modo vero minime. Dictum autem est, quo modo. Quod autem actus sit prior, testatur Anaxagoras (intellectus namque actu est), et Empedocles amicitiam et contentionem ponens, et qui semper esse motum aiunt, ut Leucippus. (10) Quare non erat tempore infinito chaos, aut nox, verum semper eadem aut circuitione, aut aliter, si actus quidem prior est potentiâ. Jam si semper idem circuitione, oportet ut aliquid semper similiter operando permaneat. Quodsi futura est generatio et corruptio, aliud semper esse oportet operans aliter et aliter. Necesse igitur est hoc quidem modo, illud secundum se operari, hoc vero secundum aliud. Aut igitur secundum diversum, aut secundum primum. Necesse igitur est ut secundum hoc : hoc namque rursus et sibi et [illegible] causa est. (11) Dignius ergo est, quod primum est : hoc namque, ut semper similiter se habeat, causa erat; ut vero aliter, aliud : ut autem semper aliter, ambo scilicet. Patet igitur quod motus quoque ita se habent. Cur igitur alia quærere oportet principia?

CAP. VII.

Ἐπεὶ δ' οὕτω τ' ἐνδέχεται, καὶ εἰ μὴ οὕτως, ἐκ νυκτὸς ἔσται καὶ ὁμοῦ πάντων καὶ ἐκ μὴ ὄντος, λύοιτ' ἂν ταῦτα, καὶ ἔστι τι ἀεὶ κινούμενον κίνησιν ἄπαυστον, αὕτη δ' ἡ κύκλῳ· καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ μόνον ἀλλ' ἔργῳ δῆλον. Ὥστ' ἀΐδιος ἂν εἴη ὁ πρῶτος οὐρανός. Ἔστι τοίνυν τι καὶ ὃ κινεῖ. Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον καὶ κινοῦν καὶ μέσον, τοίνυν ἔστι τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, ἀΐδιον καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὖσα. [VII.] (2) Κινεῖ δὲ ὧδε τὸ ὀρεκτόν, καὶ τὸ νοητὸν κινεῖ οὐ κινούμενον. Τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά. Ἐπιθυμητὸν μὲν γὰρ τὸ φαινόμενον καλόν, βουλητὸν δὲ πρῶτον τὸ ὂν καλόν. Ὀρεγόμεθα δὲ διότι δοκεῖ μᾶλλον ἢ δοκεῖ διότι ὀρεγόμεθα. Ἀρχὴ γὰρ ἡ νόησις. (3) Νοῦς δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ κινεῖται, νοητὴ δὲ ἡ ἑτέρα συστοιχία καθ' αὑτήν· καὶ ταύτης ἡ οὐσία πρώτη, καὶ ταύτης ἡ ἁπλῆ καὶ κατ' ἐνέργειαν. Ἔστι δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ἁπλοῦν οὐ τὸ αὐτό· τὸ μὲν γὰρ ἓν μέτρον σημαίνει, τὸ δὲ ἁπλοῦν πῶς ἔχον αὐτό. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ· καὶ ἔστιν ἄριστον ἀεὶ ἢ ἀνάλογον τὸ πρῶτον. Ὅτι δ' ἔστι τὸ οὗ ἕνεκα ἐν τοῖς ἀκινήτοις, ἡ διαίρεσις δηλοῖ. Ἔστι γάρ τινι τὸ οὗ ἕνεκα, ὧν τὸ μὲν ἔστι τὸ δ' οὐκ ἔστι. Κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον, κινούμενον δὲ τἆλλα κινεῖ. (5) Εἰ μὲν οὖν τι κινεῖται, ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν. Ὥστ' εἰ φορὰ ἡ πρώτη [καὶ] ἐνέργειά ἐστιν, ᾗ κινεῖται, ταύτῃ (δὲ) ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, κατὰ τόπον, καὶ εἰ μὴ κατ' οὐσίαν. Ἐπεὶ δ' ἔστι τι κινοῦν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνεργείᾳ ὄν, τοῦτο οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν οὐδαμῶς. Φορὰ γὰρ ἡ πρώτη τῶν μεταβολῶν, ταύτης δὲ ἡ κύκλῳ· ταύτην δὲ τοῦτο κινεῖ. Ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶν ὄν· καὶ ᾗ ἀνάγκῃ, καλῶς, καὶ οὕτως ἀρχή. Τὸ γὰρ ἀναγκαῖον τοσαυταχῶς, τὸ μὲν βίᾳ ὅτι παρὰ τὴν ὁρμήν, τὸ δὲ οὗ οὐκ ἄνευ τὸ εὖ, τὸ δὲ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἀλλ' ἁπλῶς. Ἐκ τοιαύτης ἄρα ἀρχῆς ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις. (6) Διαγωγὴ δ' ἐστὶν οἵα ἡ ἀρίστη μικρὸν χρόνον ἡμῖν· οὕτω γὰρ ἀεὶ ἐκεῖνό ἐστιν (ἡμῖν μὲν γὰρ ἀδύνατον), ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ ἡ ἐνέργεια τούτου· καὶ διὰ τοῦτο ἐγρήγορσις, αἴσθησις, νόησις ἥδιστον, ἐλπίδες δὲ καὶ μνῆμαι διὰ ταῦτα. Ἡ δὲ νόησις ἡ καθ' αὑτὴν τοῦ καθ' αὑτὸ ἀρίστου, καὶ ἡ μάλιστα τοῦ μάλιστα. Αὑτὸν δὲ νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ· νοητὸς γὰρ γίγνεται θιγγάνων καὶ νοῶν, ὥστε ταὐτὸν νοῦς καὶ νοητόν. Τὸ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας νοῦς. Ἐνεργεῖ δὲ ἔχων· ὥστ' ἐκεῖνο μᾶλλον τούτου ὃ δοκεῖ ὁ νοῦς θεῖον ἔχειν, καὶ ἡ θεωρία τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον. (7) Εἰ οὖν οὕτως εὖ ἔχει, ὡς ἡμεῖς ποτέ, ὁ θεὸς ἀεί, θαυμαστόν· εἰ δὲ μᾶλλον, ἔτι θαυμασιώτερον. Ἔχει δὲ ὡδί. Καὶ ζωὴ δέ γε ὑπάρχει· ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωή, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὑτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ ἀΐδιος. (8) Φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῷον ἀΐδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ

Quum vero et ita contingat, et si non sic, ex nocte et simul omnibus, et ex non-ente erunt, hæc profecto solventur : et aliquid, quod semper incessabili motu movetur; hic vero, circularis est. Et hoc non solum ratione, verum etiam opere patet. Quare æternum est profecto primum cælum. Est igitur aliquid etiam, quod movet. Quum vero id, quod movetur, et movet, medium sit, est etiam aliquid, quod non motum movet, quod æternum, substantia, et actus est. [VII.] (2) Movet autem hunc in modum id quod appetibile est, et quod est intelligibile, ita movet, ut ipsum non moveatur : horum prima, eadem : namque expetibile id est quod pulchrum apparet; quod autem voluntate expetibile primum, id est quod omnino pulchrum : expetimus autem magis, quia pulchrum videtur, quam pulchrum videtur, quia expetimus. Principium enim intellectio. (3) Intellectus autem ab intelligibili cietur, at intelligibile aliam seriem per se et propriam efficit, atque hujus, substantia prima, ejusque illa quæ simpliciter constat, et actu. Est vero unum et simplex non idem : nam unum mensuram significat, simplex vero habitudinem quandam rei ipsius. (4) At vero, quod pulchrum et quod per se expetibile, in eadem serie : et est optimum semper, vel proportione, id quod primum. Quod vero in immotis est id cujus causa, divisio declarat : est enim id quod cujus causa, quorum alterum est, alterum non est. Movet autem ceu id quod amatur : motum autem cetera movet. (5) At si quid movetur. contingit aliter se habere. Quare si latio prima actus est, quo movetur, hoc modo sane contingit aliter se habere, secundum locum, quamvis non secundum substantiam. Quum autem aliquid sit movens, ipsum immobile exsistens, actu ens, hoc nullo modo contingit aliter se habere. Latio namque prima mutationum est : hujus autem, quæ circularis est : hanc autem illud movet. Ex necessitate itaque est ens : et prout necessitas, bene est. Et sic principium. Nam necessarium toties dicitur, quoddam vi, quia præter inclinationem; quoddam, sine quo non bene esset : quoddam, quod non aliter contingit se habere, sed simpliciter est. A tali ergo principio tum cælum, tum natura dependet. (6) Vita vero, qualis nobis pauco tempore, optima illi est : siquidem ita semper illud est (at nobis id impossibile est), quoniam etiam delectatio actus hujus est. Et ob hoc vigilatio, sensus, intellectio, maxime delectabile est; spes autem, ac memoria, propter hæc. Ipsa vero intellectio secundum se, ejus est quod secundum se optimum est : et quæ maxime est, ejus quod maxime est. Se ipsum vero intellectus intelligit assumptione intelligibilis. Intelligibilis namque fit attingens et intelligens, ita ut idem intellectus et intelligibile sit. Susceptivum enim intelligibilis et substantiæ est intellectus. Operatur autem, intelligibile habens. Quare istud magis, quam illud, est id divinum quod intellectus videtur habere : et speculatio optimum et maxime delectabile est. (7) Si igitur ita bene se habet Deus semper ut nos aliquando, admirabile est : quodsi magis, admirabilius est. At ita se habet. Ceterum vita quoque ita inexsistit : siquidem intellectûs operatio, vita est : ille vero, est actus : actus vero per se, illius vita optima et perpetua est. (8) Dicimus autem, Deum, sempiternum optimumque animans esse. Quare vita, et ævum

καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός. (9) Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Σπεύσιππος, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων, οὐκ ὀρθῶς οἴονται. Τὸ γὰρ σπέρμα ἐξ ἑτέρων ἐστὶ προτέρων τελείων, καὶ τὸ πρῶτον οὐ σπέρμα ἐστίν, ἀλλὰ τὸ τέλειον· οἷον πρότερον ἄνθρωπον ἂν φαίη τις εἶναι τοῦ σπέρματος, οὐ τὸν ἐκ τούτου γενόμενον, ἀλλ' ἕτερο· ἐξ οὗ τὸ σπέρμα. (10) Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὐσία τις ἀΐδιος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Δέδεικται δὲ καὶ ὅτι μέγεθος οὐθὲν ἔχειν ἐνδέχεται ταύτην τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν. Κινεῖ γὰρ τὸν ἄπειρον χρόνον, οὐθὲν δ' ἔχει δύναμιν ἄπειρον πεπερασμένον. Ἐπεὶ δὲ πᾶν μέγεθος ἢ ἄπειρον ἢ πεπερασμένον, πεπερασμένον μὲν διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἔχοι μέγεθος, ἄπειρον δ' ὅτι ὅλως οὐκ ἔστιν οὐθὲν ἄπειρον μέγεθος. (11) Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι ἀπαθὲς καὶ ἀναλλοίωτον· πᾶσαι γὰρ αἱ ἄλλαι κινήσεις ὕστεραι τῆς κατὰ τόπον. Ταῦτα μὲν οὖν δῆλα διότι τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

continuum et æternum Deo inest. Hoc enim est Deus. (9) Quicumque vero, ut Pythagorici et Speusippus, putant optimum et pulcherrimum non esse in principio, eo quod plantarum quoque ac animalium principia, causæ quidem sunt, bonum vero et perfectum in iis esse, quæ ex his sunt, non recte putant. Sperma namque ex aliis prioribus perfectis est, neque sperma primum est, sed quod perfectum est : veluti hominem dixerit quispiam priorem spermate esse, non illum, qui eo generatur, sed alium, ex quo ipsum sperma est. (10) Quod itaque est quædam æterna immobilisque substantia; et a sensibilibus separata, constat ex dictis. Ostensum autem est etiam quod nec ullam magnitudinem possibile est hanc substantiam habere, verum impartibilis indivisibilisque est. Nam infinito tempore movet : nihil vero finitum infinitam potentiam habet. Quum vero omnis magnitudo aut infinita, aut finita sit, finitam quidem propter hoc non haberet magnitudinem; infinitam vero, sed omnino nulla est infinita magnitudo. (11) At vero etiam quod principium impassibile et immutabile est; omnes namque reliqui motus posteriores eo sunt, qui secundum locum est. Et quidem hæc, propter quid hoc se habeant modo, dilucida sunt.

CAP. VIII.

Πότερον δὲ μίαν θετέον τὴν τοιαύτην οὐσίαν ἢ πλείους, καὶ πόσας, δεῖ μὴ λανθάνειν, ἀλλὰ μεμνῆσθαι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀποφάσεις, ὅτι περὶ πλήθους οὐθὲν εἰρήκασιν, ὅ τι καὶ σαφὲς εἰπεῖν. Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰς ἰδέας ὑπόληψις οὐδεμίαν ἔχει σκέψιν ἰδίαν· ἀριθμοὺς γὰρ λέγουσι τὰς ἰδέας οἱ λέγοντες ἰδέας, περὶ δὲ τῶν ἀριθμῶν ὁτὲ μὲν ὡς περὶ ἀπείρων λέγουσιν, ὁτὲ δὲ ὡς μέχρι τῆς δεκάδος ὡρισμένων· δι' ἣν δ' αἰτίαν τοσοῦτον τὸ πλῆθος τῶν ἀριθμῶν, οὐθὲν λέγεται μετὰ σπουδῆς ἀποδεικτικῆς. (2) Ἡμῖν δ' ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ διωρισμένων λεκτέον. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὄντων ἀκίνητον καὶ καθ' αὑτὸ καὶ κατὰ συμβεβηκός, κινοῦν δὲ τὴν πρώτην ἀΐδιον καὶ μίαν κίνησιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπό τινος κινεῖσθαι, καὶ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον εἶναι καθ' αὑτό, καὶ τὴν ἀΐδιον κίνησιν ὑπὸ ἀϊδίου κινεῖσθαι καὶ τὴν μίαν ὑφ' ἑνός, ὁρῶμεν δὲ παρὰ τὴν τοῦ παντὸς τὴν ἁπλῆν φοράν, ἣν κινεῖν φαμὲν τὴν πρώτην οὐσίαν καὶ ἀκίνητον, ἄλλας φορὰς οὔσας τὰς τῶν πλανήτων ἀϊδίους (ἀΐδιον γὰρ καὶ ἄστατον τὸ κύκλῳ σῶμα· δέδεικται δ' ἐν τοῖς φυσικοῖς περὶ τούτων), ἀνάγκη καὶ τούτων ἑκάστην τῶν φορῶν ὑπ' ἀκινήτου τε κινεῖσθαι καθ' αὑτὸ καὶ ἀϊδίου οὐσίας. Ἥ τε γὰρ τῶν ἄστρων φύσις ἀΐδιος οὐσία τις οὖσα, καὶ τὸ κινοῦν ἀΐδιον καὶ πρότερον τοῦ κινουμένου, καὶ τὸ πρότερον οὐσίας οὐσίαν ἀναγκαῖον εἶναι. (3) Φανερὸν τοίνυν ὅτι τοσαύτας τε οὐσίας ἀναγκαῖον εἶναι τήν τε φύσιν ἀϊδίους καὶ ἀκινήτους καθ' αὑτὰς καὶ ἄνευ μεγέθους, διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν πρότερον. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶν οὐσίαι, καὶ τούτων τίς πρώτη καὶ δευτέρα κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ταῖς φοραῖς τῶν

Utrum autem una sit ponenda talis substantia, an plures, et quot, non oportet nos latere, sed meminisse quoque aliorum sententias, quod de pluralitate nihil quod dictu clarum sit, protulerunt. De ideis namque opinio nullam accommodatam sibi considerationem habet. Numeros namque dicunt ideas, qui dicunt ideas esse : de numeris vero quandoque ut de infinitis loquuntur, quandoque tanquam usque ad denarium determinatis : qua vero de causa tanta numerorum pluralitas sit, nihil cum diligentia demonstrativa dicitur. (2) Nobis vero ex præsuppositis atque determinatis dicendum est. Principium enim, ac primum entium, tum per se tum per accidens immobile est : movens autem, primo, sempiterno, et uno motu. Quum vero quod movetur, necesse sit ab aliquo moveri, primumque movens immobile per se esse, ac motum æternum ab æterno moveri, et unum, ab uno; videmusque præter simplicem lationem totius, quam dicimus primam substantiam et immobilem movere, ceteras etiam lationes, quæ errantium sunt, sempiternas esse (sempiternum namque et irrequiescibile est circulare corpus : monstratum autem est de his in Physicis) : necesse est harum quoque lationum unamquamque a per se immobili et æterna substantia moveri. Nam et stellarum natura, perpetua substantia quædam existens; et quod movet, perpetuum, et prius est moto; et quod prius substantiâ est, substantia sit necesse est. (3) Constat itaque, necesse esse, tot substantias esse natura perpetuas et per se immobiles, ac absque magnitudine, ob causam prius dictam. Quod igitur substantiæ sunt, et harum quænam prima, quæve secunda, secundum eum ordinem, quem et lationes siderum habent, patet. (4) Plu-

ἄστρων, φανερόν. (4) Τὸ δὲ πλῆθος ἤδη τῶν φορῶν ἐκ τῆς οἰκειοτάτης φιλοσοφίᾳ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν δεῖ σκοπεῖν, ἐκ τῆς ἀστρολογίας· αὕτη γὰρ περὶ οὐσίας αἰσθητῆς μὲν ἀϊδίου δὲ ποιεῖται τὴν θεωρίαν, αἱ δ' ἄλλαι περὶ οὐδεμιᾶς οὐσίας, οἷον ἥ τε περὶ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὴν γεωμετρίαν. (5) Ὅτι μὲν οὖν πλείους τῶν φερομένων αἱ φοραί, φανερὸν τοῖς καὶ μετρίως ἡμμένοις· πλείους γὰρ ἕκαστον φέρεται μιᾶς τῶν πλανωμένων ἄστρων. Πόσαι δ' αὗται τυγχάνουσιν οὖσαι, νῦν μὲν ἡμεῖς ἃ λέγουσι τῶν μαθηματικῶν τινὲς ἐννοίας χάριν λέγομεν, ὅπως ᾖ τι τῇ διανοίᾳ πλῆθος ὡρισμένον ὑπολαβεῖν· τὸ δὲ λοιπὸν τὰ μὲν ζητοῦντας αὐτοὺς δεῖ, τὰ δὲ πυνθανομένους παρὰ τῶν ζητούντων, ἄν τι φαίνηται παρὰ τὰ νῦν εἰρημένα τοῖς ταῦτα πραγματευομένοις, φιλεῖν μὲν ἀμφοτέρους, πείθεσθαι δὲ τοῖς ἀκριβεστέροις. (6) Εὔδοξος μὲν οὖν ἡλίου καὶ σελήνης ἑκατέρου τὴν φορὰν ἐν τρισὶν ἐτίθετ' εἶναι σφαίραις, ὧν τὴν μὲν πρώτην τὴν τῶν ἀπλανῶν ἄστρων εἶναι, τὴν δὲ δευτέραν κατὰ τὸν διὰ μέσων τῶν ζῳδίων, τὴν δὲ τρίτην κατὰ τὸν λελοξωμένον ἐν τῷ πλάτει τῶν ζῳδίων· ἐν μείζονι δὲ πλάτει λελοξῶσθαι καθ' ὃν ἡ σελήνη φέρεται ἢ καθ' ὃν ὁ ἥλιος. Τῶν δὲ πλανωμένων ἄστρων ἐν τέτταρσιν ἑκάστου σφαίραις, καὶ τούτων δὲ τὴν μὲν πρώτην καὶ δευτέραν τὴν αὐτὴν εἶναι ἐκείναις (τήν τε γὰρ τῶν ἀπλανῶν τὴν ἁπάσας φέρουσαν (εἶναι) καὶ τὴν ὑπὸ ταύτην τεταγμένην καὶ κατὰ τὸν διὰ μέσων τῶν ζῳδίων τὴν φορὰν ἔχουσαν κοινὴν ἁπασῶν εἶναι), τῆς δὲ τρίτης ἁπάντων τοὺς πόλους ἐν τῷ διὰ μέσων τῶν ζῳδίων εἶναι, τῆς δὲ τετάρτης τὴν φορὰν κατὰ τὸν λελοξωμένον πρὸς τὸν μέσον ταύτης· εἶναι δὲ τῆς τρίτης σφαίρας τοὺς πόλους τῶν μὲν ἄλλων ἰδίους, τοὺς δὲ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ τοὺς αὐτούς. (7) Κάλλιππος δὲ τὴν μὲν θέσιν τῶν σφαιρῶν τὴν αὐτὴν ἐτίθετο Εὐδόξῳ, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀποστημάτων τὴν τάξιν, τὸ δὲ πλῆθος τῷ μὲν τοῦ Διὸς καὶ τῷ τοῦ Κρόνου τὸ αὐτὸ ἐκείνῳ ἀπεδίδου, τῷ δ' ἡλίου καὶ τῷ σελήνης δύο ᾤετο ἔτι προσθετέας εἶναι σφαίρας, τὰ φαινόμενα εἰ μέλλει τις ἀποδώσειν, τοῖς δὲ λοιποῖς τῶν πλανήτων ἑκάστῳ μίαν. (8) Ἀναγκαῖον δέ, εἰ μέλλουσι συντεθεῖσαι πᾶσαι τὰ φαινόμενα ἀποδώσειν, καθ' ἕκαστον τῶν πλανωμένων ἑτέρας σφαίρας μιᾷ ἐλάττονας εἶναι τὰς ἀνελιττούσας καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποκαθιστάσας τῇ θέσει τὴν πρώτην σφαῖραν ἀεὶ τοῦ ὑποκάτω τεταγμένου ἄστρου· οὕτω γὰρ μόνως ἐνδέχεται τὴν τῶν πλανητῶν φορὰν ἅπαντα ποιεῖσθαι. (9) Ἐπεὶ οὖν ἐν αἷς μὲν αὐτὰ φέρεται σφαίραις αἱ μὲν ὀκτὼ αἱ δὲ πέντε καὶ εἴκοσίν εἰσιν, τούτων δὲ μόνας οὐ δεῖ ἀνελιχθῆναι ἐν αἷς τὸ κατωτάτω τεταγμένον φέρεται, αἱ μὲν τὰς τῶν πρώτων δύο ἀνελίττουσαι ἓξ ἔσονται, αἱ δὲ τὰς τῶν ὕστερον τεττάρων ἑκκαίδεκα, ὁ δὲ ἁπασῶν ἀριθμὸς τῶν φερουσῶν καὶ τῶν ἀνελιττουσῶν ταύτας πεντήκοντά τε καὶ πέντε. Εἰ δὲ τῇ σελήνῃ τε καὶ τῷ ἡλίῳ μὴ προστιθείη τις ἃς εἴπομεν κινήσεις, αἱ πᾶσαι σφαῖραι ἔσονται ἑπτά τε καὶ τεσσαράκοντα.

ralitatem vero lationum ex peculiarissima philosophiæ mathematicarum scientiarum, videlicet ex astronomia, considerandum est : hæc enim de substantia sensibili quidem at sempiterna speculatur; ceteræ vero de nulla quidem substantia, veluti quæ circa numeros, atque quæ circa geometriam. (5) Et quidem quod plures sint eorum quæ feruntur, lationes, manifestum etiam est iis qui parum attigerunt : pluribus enim, quam una, errantium astrorum unumquodque fertur. Quot vero hæ sint, de eo nunc quidem nos ea, quæ quidam mathematicorum aiunt, intelligendi gratia dicimus, et ut aliquam determinatam mente pluralitatem percipiamus. Deinceps quædam quidem nos ipsos quærere decet, quædam autem a quærentibus sciscitari, si quid præter ea quæ nunc dicta sunt, iis videatur, qui circa hæc versantur : diligere quidem utrosque, adhærere vero certioribus. (6) Eudoxus igitur solis et lunæ, utriusque lationem in tribus posuit sphæris esse : quarum primam quidem eam esse, quæ non-errantium stellarum; secundam vero, secundum orbem per medium zodiacum; tertiam porro secundum eum, qui in latitudine zodiaci obliquatur : in majori autem latitudine obliquari eum, secundum quem luna fertur, quam secundum quem sol. Errantium vero stellarum uniuscujusque in quattuor sphæris : quarum primam quidem, et secundam, eandem illis esse (etenim quæ non-errantium est, illam quæ omnes fert, et eam, quæ sub ipsa ordinata est, ac quæ secundum zodiacum lationem habet, communem omnibus esse); tertiæ vero omnium polos in eo orbe per medium zodiacum esse; quartæ autem lationem, secundum eum qui obliquatus ad medium ejus est : esse vero tertiæ sphæræ polos aliarum quidem proprios, Veneris autem, et Mercurii, eosdem. (7) At Callippus, situm quidem sphærarum eundem Eudoxo ponebat, hoc est, distantiarum ordinem; pluralitatem etiam stellæ quidem Jovis, ac Saturni, eandem illi attribuebat : soli vero et lunæ binas adhuc putabat sphæras addendas esse, si quis eorum, quæ sensibiliter apparent, causas assignare debeat; ceteris vero errantium, unicuique unam. (8) Necesse vero esse, si debent omnes simul positæ, eorum quæ apparent, rationem reddere, secundum unamquamque errantium alteras sphæras, una pauciores esse, quæ revolvant, et ad idem positione semper primam ejus astri sphæram, quod inferius ordinatum est, constituant : hoc enim modo solum contingit ut illa omnia errantium lationem efficiant *et explicent*. (9) Quum igitur in quibus ipsa quidem feruntur sphæris, hæ quidem octo, hæ vero viginti quinque sint, harum sane illas solas non oportet revolvi, in quibus fertur quod infime ordinatum est : quæ quidem duarum primarum sphæras revolvunt, sex erunt; quæ vero posteriorum quattuor, sedecim : cunctarum vero numerus, tum earum quæ ferunt, tum quæ revolvunt eas, quinquaginta quinque. Quodsi lunæ et soli non addat aliquis, quos diximus, motus, omnes sphæræ erunt septem

(10) Τὸ μὲν οὖν πλῆθος τῶν σφαιρῶν ἔστω τοσοῦτον, ὥστε καὶ τὰς οὐσίας καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς ἀκινήτους καὶ τὰς αἰσθητὰς τοσαύτας εὔλογον ὑπολαβεῖν· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἀφείσθω τοῖς ἰσχυροτέροις λέγειν. Εἰ δὲ μηδεμίαν οἷόντ' εἶναι φορὰν μὴ συντείνουσαν πρὸς ἄστρου φοράν, ἔτι δὲ πᾶσαν φύσιν καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἀπαθῆ καὶ καθ' αὑτὴν τοῦ ἀρίστου τετυχηκυῖαν τέλους εἶναι δεῖ νομίζειν, οὐδεμία ἂν εἴη παρὰ ταύτας ἑτέρα φύσις, ἀλλὰ τοῦτον ἀνάγκη τὸν ἀριθμὸν εἶναι τῶν οὐσιῶν. Εἴτε γάρ εἰσιν ἕτεραι, κινοῖεν ἂν ὡς τέλος οὖσαι φορᾶς. Ἀλλ' εἶναί γε ἄλλας φορὰς ἀδύνατον παρὰ τὰς εἰρημένας. Τοῦτο δ' εὔλογον ἐκ τῶν φερομένων ὑπολαβεῖν. (11) Εἰ γὰρ πᾶν τὸ φέρον τοῦ φερομένου χάριν πέφυκε καὶ φορὰ πᾶσα φερομένου τινός ἐστιν, οὐδεμία φορὰ αὑτῆς ἂν ἕνεκα εἴη οὐδ' ἄλλης φορᾶς, ἀλλὰ τῶν ἄστρων ἕνεκα. Εἰ γὰρ ἔσται φορὰ φορᾶς ἕνεκα, καὶ ἐκείνην ἑτέρου δεήσει χάριν εἶναι· ὥστ' ἐπειδὴ οὐχ οἷόντε εἰς ἄπειρον, τέλος ἔσται πάσης φορᾶς τῶν φερομένων τι θείων σωμάτων κατὰ τὸν οὐρανόν. (12) Ὅτι δὲ εἷς οὐρανός, φανερόν. Εἰ γὰρ πλείους οὐρανοὶ ὥσπερ ἄνθρωποι, ἔσται εἴδει μία ἡ περὶ ἕκαστον ἀρχή, ἀριθμῷ δέ γε πολλαί. Ἀλλ' ὅσα ἀριθμῷ πολλά, ὕλην ἔχει· εἷς γὰρ λόγος καὶ ὁ αὐτὸς πολλῶν, οἷον ἀνθρώπου, Σωκράτης δὲ εἷς. Τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει ὕλην τὸ πρῶτον· ἐντελέχεια γάρ. Ἓν ἄρα καὶ λόγῳ καὶ ἀριθμῷ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον ὄν· καὶ τὸ κινούμενον ἄρα ἀεὶ καὶ συνεχῶς ἓν μόνον· εἷς ἄρα οὐρανὸς μόνος. (13) Παραδέδοται δὲ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παμπαλαίων ἐν μύθου σχήματι καταλελειμμένα τοῖς ὕστερον ὅτι θεοί τέ εἰσιν οὗτοι καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθὼ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν· ἀνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις. Ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον, ὅτι θεοὺς ᾤοντο τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειεν, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένων καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων οἷον λείψανα περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν. Ἡ μὲν οὖν πάτριος δόξα καὶ ἡ παρὰ τῶν πρώτων ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν φανερὰ μόνον.

et quadraginta. (10) Pluralitas itaque sphærarum [lationum?] tanta sit. Quare substantias quoque et principia tum immobilia tum sensibilia, tot rationabiliter arbitrandum est esse : quod enim necessarium est, relinquatur potentioribus dicendum. Quodsi nullam lationem possibile est esse, quæ non ordinetur ad lationem stellæ, omnem item naturam, omnemque substantiam impassibilem, et per se, arbitrari oportet optimum sortitam finem esse, nullà profecto præter has alia natura erit, sed hunc necesse est numerum substantiarum esse. Si etenim aliæ sunt, utique movebunt, quum lationis finis sint. Sed esse alias lationes præter dictas, impossibile est : hoc autem ex iis quæ feruntur, rationabile est accipere. (11) Si enim omne, quod fert, ejus gratia quod fertur, suapte natura est, omnisque latio alicujus, quod fertur, est, nulla latio sui gratia erit profecto, nec alterius lationis, verum stellarum causa. Si namque latio lationis causa erit, illam quoque oportebit aliarum gratia esse. Quare quum non sit processus in infinitum, finis omnis lationis erit divinorum corporum aliquod, quæ in cælo feruntur. (12) Quod autem cælum est unum, manifestum est : si enim plures essent cæli, ut homines, principium uniuscujusque erit specie unum, numero multa. At quæcumque multa numero, materiam habent : una etenim et eadem multorum ratio est, veluti hominis; Socrates vero, unus. Ipsum vero quid erat esse primum, non habet materiam, quum actus sit. Unum ergo tum ratione, tum numero, primum movens immobile ens est : id etiam igitur, quod semper continuoque movetur : unum ergo tantum cælum est. (13) Tradita autem sunt quædam a majoribus nostris et admodum antiquis, ac in fabulæ figura posterioribus relicta, quod hi dii sint, universamque naturam divinum contineat. Cetera vero fabulose jam ad multitudinis persuasionem, et ad legum, ac ejus quod conferat, opportunitatem, illata sunt : hominiformes namque ac aliorum animalium nonnullis similes eos dicunt, ac alia consequentia et similia iis quæ dicta sunt : quorum si quis ipsum solum primum separando accipiat, quod deos arbitrabantur primas substantias esse, divine profecto dictum putabit : et (ut verisimile est) sæpius quaque arte et philosophia, quoad possibile fuit, inventa, corruptaque rursus, has illorum opiniones, quasi quasdam reliquias, nunc usque salvatas esse. Patria itaque ac primorum opinio in tantum modo nobis manifesta sit.

CAP. IX.

Τὰ δὲ περὶ τὸν νοῦν ἔχει τινὰς ἀπορίας· δοκεῖ μὲν γὰρ εἶναι τῶν φαινομένων θειότατον, πῶς δ' ἔχων τοιοῦτος ἂν εἴη, ἔχει τινὰς δυσκολίας. Εἴτε γὰρ μηθὲν νοεῖ, τί ἂν εἴη τὸ σεμνόν; ἀλλ' ἔχει ὥσπερ ἂν εἰ ὁ καθεύδων· εἴτε νοεῖ, τούτου δ' ἄλλο κύριον (οὐ γάρ ἐστι τοῦτο ὅ ἐστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία νόησις, ἀλλὰ δύναμις), οὐκ ἂν ἡ ἀρίστη οὐσία εἴη· διὰ γὰρ τοῦ νοεῖν τὸ τίμιον αὐτῷ ὑπάρχει. (2) Ἔτι δὲ εἴτε νοῦς ἡ οὐσία

αὐτοῦ εἴτε νόησίς ἐστι, τί νοεῖ; ἢ γὰρ αὐτὸς αὑτὸν ἢ ἕτερόν τι. Καὶ εἰ ἕτερόν τι, ἢ τὸ αὐτὸ ἀεὶ ἢ ἄλλο. Πότερον οὖν διαφέρει τι ἢ οὐθὲν τὸ νοεῖν τὸ καλὸν ἢ τὸ τυχόν; ἢ καὶ ἄτοπον τὸ διανοεῖσθαι περὶ ἐνίων; δῆλον τοίνυν ὅτι τὸ θειότατον καὶ τιμιώτατον νοεῖ, καὶ οὐ μεταβάλλει· εἰς χεῖρον γὰρ ἡ μεταβολή, καὶ κίνησίς τις ἤδη τὸ τοιοῦτον. (3) Πρῶτον μὲν οὖν εἰ μὴ νόησίς ἐστιν ἀλλὰ δύναμις, εὔλογον ἐπίπονον εἶναι τὸ συνεχὲς αὐτῷ τῆς νοήσεως. Ἔπειτα δῆλον ὅτι ἄλλο τι ἂν εἴη τὸ τιμιώτερον ἢ ὁ νοῦς, τὸ νοούμενον. Καὶ γὰρ τὸ νοεῖν καὶ ἡ νόησις ὑπάρξει καὶ τὸ χείριστον νοοῦντι. Ὥστ' εἰ φευκτὸν τοῦτο (καὶ γὰρ μὴ ὁρᾶν ἔνια κρεῖττον ἢ ὁρᾶν), οὐκ ἂν εἴη τὸ ἄριστον ἡ νόησις. Αὑτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις. (4) Φαίνεται δ' ἀεὶ ἄλλου ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ διάνοια, αὑτῆς δ' ἐν παρέργῳ. Ἔτι εἰ ἄλλο τὸ νοεῖν καὶ τὸ νοεῖσθαι, κατὰ πότερον αὐτῷ τὸ εὖ ὑπάρχει; οὐδὲ γὰρ ταὐτὸ τὸ εἶναι νοήσει καὶ νοουμένῳ. (5) Ἢ ἐπ' ἐνίων ἡ ἐπιστήμη τὸ πρᾶγμα· ἐπὶ μὲν τῶν ποιητικῶν ἄνευ ὕλης ἡ οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, ἐπὶ δὲ τῶν θεωρητικῶν ὁ λόγος τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ νόησις. Οὐχ ἑτέρου οὖν ὄντος τοῦ νοουμένου καὶ τοῦ νοῦ, ὅσα μὴ ὕλην ἔχει, τὸ αὐτὸ ἔσται, καὶ ἡ νόησις τῷ νοουμένῳ μία. (6) Ἔτι δὴ λείπεται ἀπορία, εἰ σύνθετον τὸ νοούμενον· μεταβάλλοι γὰρ ἂν ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου. Ἢ ἀδιαίρετον πᾶν τὸ μὴ ἔχον ὕλην. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, [ἢ] ὅ γε τῶν συνθέτων, ἔχει ἔν τινι χρόνῳ (οὐ γὰρ ἔχει τὸ εὖ ἐν τῳδὶ ἢ ἐν τῳδί, ἀλλ' ἐν ὅλῳ τινὶ τὸ ἄριστον, ὂν ἄλλο τι), οὕτως δὴ ἔχει αὐτὴ αὑτῆς ἡ νόησις τὸν ἅπαντα αἰῶνα.

Ea vero, quæ circa Mentem sunt, quasdam dubitationes habent. Videtur enim eorum quæ apparent, mens quid divinissimum esse. Quo vero modo se habens talis erit, difficultates quasdam habet. Sive enim nihil intelligat, sed ita se habeat, ut dormiens, quidnam præcellens erit? Sive intelligat, hujus vero aliud sit principale (non enim id quod est ejus substantia, intellectio erit, sed potentia), profecto non erit optima substantia : siquidem eo quod intelligit, ei honorabilitas inest. (2) Præterea, sive mens, sive intellectio ejus substantia sit, quid intelligit? aut enim ipsa se ipsam, aut aliquid aliud. Quodsi aliud, aut idem semper, aut aliud. Utrum autem differt aliquid, an nihil, intelligere bonum, vel quodcumque? An vero de quibusdam ipsam etiam cogitare absurdum est? Manifestum itaque est quod illud quod intelligit, divinissimum honorabilissimumque est, neque mutatur : in deterius namque mutatio fieret, ac motus aliquis hujusmodi jam esset. (3) Primo igitur, si non est intellectio, sed potentia, rationabile est, laboriosam ei continuationem intelligendi esse : deinde dilucidum, quod aliquid aliud honorabilius esset, quam mens, id scilicet quod intelligitur. Et intelligere profecto, ac intellectio, et quod pessimum intelligenti inerit. Quare si fugiendum hoc sit (etenim quædam melius est non videre, quam videre), non sane fuerit, quod optimum, intellectio. Se ipsam ergo intelligit, si est quidem quod optimum est : et est intellectio, intellectionis intellectio. (4) At videtur semper alterius esse, tum scientia, tum sensus, et opinio, ac mens : sin vero ipsius, fortuito et obiter. Si aliud, præterea intelligere, aliud intelligi sit, secundum utrum horum inest ei bene esse? quandoquidem non est idem intellectionem esse, et intellectum. (5) An in quibusdam scientia est ipsa res? in effectivis quidem absque materia res est substantia et ipsum quid erat esse; in speculativis vero ratio, et intellectio. Quum igitur non sit diversum ab eo quod intelligitur, intellectus, in iis quæcumque non habent materiam, idem erunt, ac intellectio una cum eo quod intelligitur. (6) Item restat dubitatio, utrum compositum sit, quod intelligitur. Mutaretur etenim in partibus totius. At omne non habens materiam, indivisibile est. Nam quemadmodum humanus intellectus, licet composita cogitans, se in aliquo tempore habet (non enim assequitur bonum in hoc, aut in hoc, verum in toto quodam, quod optimum est, aliud ab ipso exsistens), sic ipsa sui ipsius intellectio, per totum æternum se habet.

CAP. X.

Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ ποτέρως ἔχει ἡ τοῦ ὅλου φύσις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, πότερον κεχωρισμένον τι καὶ αὐτὸ καθ' αὑτό, ἢ τὴν τάξιν; ἢ ἀμφοτέρως ὥσπερ στράτευμα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ τάξει τὸ εὖ καὶ ὁ στρατηγός, καὶ μᾶλλον οὗτος· οὐ γὰρ οὗτος διὰ τὴν τάξιν ἀλλ' ἐκείνη διὰ τοῦτόν ἐστιν. Πάντα δὲ συντέτακταί πως, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, καὶ πλωτὰ καὶ πτηνὰ καὶ φυτά· καὶ οὐχ οὕτως ἔχει ὥστε μὴ εἶναι θατέρῳ πρὸς θάτερον μηθέν, ἀλλ' ἔστι τι· πρὸς μὲν γὰρ ἓν ἅπαντα συντέτακται· ἀλλ' ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ τοῖς ἐλευθέροις ἥκιστα ἔξεστιν ὅ τι ἔτυχε ποιεῖν, ἀλλὰ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τέτακται, τοῖς δὲ ἀνδραπόδοις καὶ τοῖς θηρίοις μικρὸν τὸ εἰς τὸ κοινόν, τὸ δὲ πολὺ ὅ τι ἔτυχεν· τοιαύτη γὰρ ἑκάστου ἀρχὴ αὐτῶν ἡ φύσις ἐστίν. Λέγω δ' οἷον εἴς γε τὸ διακριθῆναι ἀνάγκη ἅπασιν ἐλθεῖν, καὶ ἄλλα οὕτως ἐστὶν ὧν κοινωνεῖ ἅπαντα εἰς τὸ ὅλον. (2) Ὅσα δὲ ἀδύνατα συμβαίνει ἢ ἄτοπα τοῖς ἄλλως λέγουσι, καὶ ποῖα οἱ χαριεστέρως λέγοντες, καὶ ἐπὶ ποίων ἐλάχισται ἀπορίαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Πάντες γὰρ ἐξ ἐναντίων ποιοῦσι πάντα. Οὔτε δὲ τὸ πάντα οὔτε τὸ ἐξ ἐναντίων ὀρθῶς, οὔτ' ἐν ὅσοις τὰ ἐναντία ὑπάρχει, πῶς

Perscrutandum autem etiam hoc, quonam modo natura universi habeat ipsum bonum, et ipsum optimum : utrum separatum quiddam, et ipsum per se, an ipso ordine, an utroque modo; quemadmodum exercitus. Etenim in ordine est ejus bene esse, et dux ipse, atque magis hic : non enim hic propter ordinem, verum ordo propter ipsum est. Cuncta autem coordinata quodam modo sunt, verum non similiter, et natantia, et volatilia, et plantæ : nec ita se habent, ut sit ullum alteri ad alterum; sed sunt ad quippiam; ad unum namque coordinata sunt omnia : verum quemadmodum in domo liberis quidem minime licet quodcumque facere, sed omnia, aut plurima, his ordinata sunt; mancipiis vero, et bestiis parum quod ad commune conferat, sed utplurimum quodcumque contingit : tale namque principium cujusque eorum, natura est : dico autem quod necesse est omnia in mutuum quidem discrimen venire; et alia ita sunt communiter omnia conferentia ad universum servandum. (2) Quæcumque vero impossibilia, sive absurda aliter dicentibus accidunt, quæve dicunt gratiosius dicentes, ac in quibus minime dubitationes sunt, non decet nos latere : omnes namque ex contrariis omnia faciunt. At non recte « omnia », neque « ex contrariis » dicunt; neque, quibus contraria insunt, quonam modo ex contrariis

ἐκ τῶν ἐναντίων ἔσται, οὐ λέγουσιν· ἀπαθῆ γὰρ τὰ ἐναντία ὑπ' ἀλλήλων. (3) Ἡμῖν δὲ λύεται τοῦτο εὐλόγως τῷ τρίτον τι εἶναι. Οἱ δὲ τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ὕλην ποιοῦσιν, ὥσπερ οἱ τὸ ἄνισον τῷ ἴσῳ ἢ τῷ ἑνὶ τὰ πολλά. Λύεται δὲ καὶ τοῦτο τὸν αὐτὸν τρόπον· ἡ γὰρ ὕλη ἡ μία οὐθενὶ ἐναντίον. (4) Ἔτι ἅπαντα τοῦ φαύλου μεθέξει ἔξω τοῦ ἑνός· τὸ γὰρ κακὸν αὐτὸ θάτερον τῶν στοιχείων. Οἱ δ' ἄλλοι οὐδ' ἀρχὰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· καίτοι ἐν ἅπασι μάλιστα τὸ ἀγαθὸν ἀρχή. Οἱ δὲ τοῦτο μὲν ὀρθῶς ὅτι ἀρχήν, ἀλλὰ πῶς τὸ ἀγαθὸν ἀρχὴ οὐ λέγουσιν, πότερον ὡς τέλος ἢ ὡς κινῆσαν ἢ ὡς εἶδος. (5) Ἀτόπως δὲ καὶ Ἐμπεδοκλῆς· τὴν γὰρ φιλίαν ποιεῖ τὸ ἀγαθόν. Αὕτη δ' ἀρχὴ καὶ ὡς κινοῦσα (συνάγει γάρ) καὶ ὡς ὕλη· μόριον γὰρ τοῦ μίγματος. Εἰ δὴ καὶ τῷ αὐτῷ συμβέβηκε καὶ ὡς ὕλῃ ἀρχῇ εἶναι καὶ ὡς κινοῦντι, ἀλλὰ τό γ' εἶναι οὐ ταὐτό. Κατὰ πότερον οὖν φιλία; Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἄφθαρτον εἶναι τὸ νεῖκος· τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτὸ ἡ τοῦ κακοῦ φύσις. (6) Ἀναξαγόρας δὲ ὡς κινοῦν τὸ ἀγαθὸν ἀρχήν, ὁ γὰρ νοῦς κινεῖ· ἀλλὰ κινεῖ ἕνεκά τινος, ὥστε ἕτερον. Πλὴν ὡς ἡμεῖς λέγομεν· ἡ γὰρ ἰατρική ἐστί πως ἡ ὑγίεια. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἐναντίον μὴ ποιῆσαι τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ νῷ. (7) Πάντες δ' οἱ τἀναντία λέγοντες οὐ χρῶνται τοῖς ἐναντίοις, ἐὰν μὴ ῥυθμίσῃ τις. Καὶ διὰ τί τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δ' ἄφθαρτα, οὐθεὶς λέγει· πάντα γὰρ τὰ ὄντα ποιοῦσιν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν. (8) Ἔτι οἱ μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ποιοῦσι τὰ ὄντα· οἱ δ' ἵνα μὴ τοῦτο ἀναγκασθῶσιν, ἓν πάντα ποιοῦσιν. Ἔτι διὰ τί ἀεὶ ἔσται γένεσις καὶ τί αἴτιον γενέσεως, οὐδεὶς λέγει. (9) Καὶ τοῖς δύο ἀρχὰς ποιοῦσιν ἄλλην ἀνάγκη ἀρχὴν κυριωτέραν εἶναι, καὶ τοῖς τὰ εἴδη, ἔτι ἄλλη ἀρχὴ κυριωτέρα· διὰ τί γὰρ μετέσχεν ἢ μετέχει; (10) Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνάγκη τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ τιμιωτάτῃ ἐπιστήμῃ εἶναί τι ἐναντίον, ἡμῖν δ' οὔ· οὐ γάρ ἐστιν ἐναντίον τῷ πρώτῳ οὐθέν. Πάντα γὰρ τὰ ἐναντία ὕλην ἔχει καὶ δυνάμει ταὐτά ἐστιν· ἡ δὲ ἐναντία ἄγνοια εἰς τὸ ἐναντίον· τῷ δὲ πρώτῳ ἐναντίον οὐθέν. (11) Εἴτε μὴ ἔσται παρὰ τὰ αἰσθητὰ ἄλλα, οὐκ ἔσται ἀρχὴ καὶ τάξις καὶ γένεσις καὶ τὰ οὐράνια, ἀλλ' ἀεὶ τῆς ἀρχῆς ἀρχή, ὥσπερ τοῖς θεολόγοις καὶ τοῖς φυσικοῖς πᾶσιν. Εἰ δ' ἔσται τὰ εἴδη ἢ οἱ ἀριθμοί, οὐδενὸς αἴτια· εἰ δὲ μή, οὔτι κινήσεώς γε. Ἔτι πῶς ἔσται ἐξ ἀμεγεθῶν μέγεθος καὶ συνεχές; ὁ γὰρ ἀριθμὸς οὐ ποιήσει συνεχές, οὔτε ὡς κινοῦν οὔτε ὡς εἶδος. (12) Ἀλλὰ μὴν οὐθέν γ' ἔσται τῶν ἐναντίων ὅπερ καὶ ποιητικὸν καὶ κινητικόν· ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν μὴ εἶναι. Ἀλλὰ μὴν ὕστερόν γε τὸ ποεῖν δυνάμεως· οὐκ ἄρα ἀίδια τὰ ὄντα. Ἀλλ' ἔστιν· ἀναιρετέον ἄρα τούτων τι. Τοῦτο δ' εἴρηται πῶς. (13) Ἔτι τίνι οἱ ἀριθμοὶ ἓν ἢ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καὶ ὅλως τὸ εἶδος καὶ τὸ πρᾶγμα, οὐθὲν λέγει οὐθείς· οὐδ' ἐνδέχεται εἰπεῖν, ἐὰν μὴ ὡς ἡμεῖς εἴπῃ, ὡς τὸ κινοῦν ποιεῖ. (14) Οἱ δὲ λέγοντες τὸν ἀριθμὸν πρῶτον τὸν μαθηματικὸν καὶ οὕτως ἀεὶ ἄλλην ἐχομένην οὐσίαν καὶ ἀρχὰς ἑκάστης ἄλλας, ἐπεισοδιώδη τὴν τοῦ παντὸς οὐσίαν ποιοῦσιν

erunt, exponunt : quandoquidem contraria impassibilia sunt ab se invicem. (3) A nobis autem rationi consentaneum hoc solvitur, quum aliquid tertium sit. Quidam vero alterum contrariorum materiam faciunt, quemadmodum qui inæquale æquali, aut uni multa. Solvitur autem hoc etiam eodem modo : nam materia una nulli contrarium est. (4) Item cuncta participabunt malo, præter ipsum unum : alterum namque elementorum, ipsum malum est. At alii neque principia ponunt bonum et malum; quanquam in omnibus maxime principium ipsum bonum sit. Quidam autem hoc quidem recte, quod principium : quo vero modo ipsum bonum principium sit, utrum ut finis, an ut movens, an ut species, non dicunt. (5) Empedocles quoque absurde : nam amicitiam facit bonum, quum hæc principium sit, et ut movens (siquidem congregat) et ut materia : nam mixti pars est. At si etiam eidem accidat, et ut materiæ principio esse, et ut moventi, ipsum certe tamen esse non idem est. Secundum quod igitur horum, amicitia est? Inconveniens item est, contentionem incorruptibilem esse, quum hæc ipsa mali natura sit. (6) Anaxagoras autem bonum ponit principium, ut movens. Mens enim movet. Verum alicujus gratia movet : quare alterum. Nisi sit ut nos dicimus : ars enim medendi quodam modo sanitas est. Inconveniens etiam est, quod non fecerit aliquid bono mentique contrarium. (7) Porro nulli eorum qui ponunt contraria, utuntur contrariis, nisi quis in justam formam redegerit quæ dicunt. Et cur quædam corruptibilia, quædam incorruptibilia, nemo dicit. Omnia namque entia ex eisdem principiis faciunt. (8) Præterea quidam ex non-ente faciunt entia : quidam, ut hoc non cogantur, unum cuncta faciunt. Cur item semper generatio erit, quidque generationis causa sit, dicit nemo. (9) Atque illis, qui duo principia faciunt, aliud principalius principium necesse est esse : item illis, qui species, præterea aliud principalius principium esse debet. Cur enim participavit, aut participat? (10) Et aliis quidem necesse est, sapientiæ ac nobilissimæ scientiæ aliquid contrarium ponere esse, nobis vero minime. Nihil enim est primo contrarium : quandoquidem cuncta contraria materiam habent, et potentiâ hæc sunt; contraria vero ignorantia, ad contrarium : primo autem nihil contrarium est. (11) Præterea, si non erunt alia præter sensibilia, non erit principium, ordo, generatio, ipsa cælestia, sed semper principii principium, ut theologis physicisque cunctis. Si autem erunt species aut numeri, nullius causæ erunt : sin vero, non saltem ipsius motus : quo namque item modo ex non habentibus magnitudinem magnitudo continuumque erit? Numerus namque non faciet continuum, neque ut movens, neque ut species. (12) Ceterum nihil contrariorum erit ipsum et factivum, et motivum : alioqui contingere sane possit non esse. Verumenimvero facere posterius quam potentia est. Entia ergo non erunt sempiterna. Attamen sunt. Tollendum igitur aliquid horum est : hoc autem supra dictum est quomodo intelligendum sit. (13) Item quomodo numeri sunt unum, aut anima et corpus, et omnino species et res, nemo aliquid dicit, nec dicere possit, nisi ut nos dicat, quod movens faciat. (14) Qui vero dicunt mathematicum numerum primum, et ita semper aliam attiguam substantiam, ac alia cujusque principia, in-

(οὐθὲν γὰρ ἡ ἑτέρα τῇ ἑτέρᾳ συμβάλλεται οὖσα ἢ μὴ οὖσα) καὶ ἀρχὰς πολλάς· τὰ δὲ ὄντα οὐ βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶς. « Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος. »

congruam universi substantiam faciunt (nihil enim altera alteri confert, sive sit sive non sit), et principia multa; at entia nolunt male gubernari. « Non est bonus multorum principatus : unus sit princeps. »

LIBER XII.

CAP. I.

Περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν αἰσθητῶν οὐσίας εἴρηται τίς ἐστιν, ἐν μὲν τῇ μεθόδῳ τῇ τῶν φυσικῶν περὶ τῆς ὕλης, ὕστερον δὲ περὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν. Ἐπεὶ δ' ἡ σκέψις ἐστὶ πότερον ἔστι τις παρὰ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας ἀκίνητος καὶ ἀίδιος ἢ οὐκ ἔστι, καὶ εἰ ἔστι τίς ἐστι, πρῶτον τὰ παρὰ τῶν ἄλλων λεγόμενα θεωρητέον, ὅπως εἴτε τι μὴ καλῶς λέγουσι, μὴ τοῖς αὐτοῖς ἔνοχοι ὦμεν, καὶ εἴ τι δόγμα κοινὸν ἡμῖν κἀκείνοις, τοῦτ' ἰδίᾳ μὴ καθ' ἡμῶν δυσχεραίνωμεν· ἀγαπητὸν γὰρ εἴ τις τὰ μὲν κάλλιον λέγοι τὰ δὲ μὴ χεῖρον. (2) Δύο δ' εἰσὶ δόξαι περὶ τούτων· τά τε γὰρ μαθηματικά φασιν οὐσίας εἶναί τινες, οἷον ἀριθμοὺς καὶ γραμμὰς καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις, καὶ πάλιν τὰς ἰδέας. Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν δύο ταῦτα γένη ποιοῦσι, τάς τε ἰδέας καὶ τοὺς μαθηματικοὺς ἀριθμούς, οἱ δὲ μίαν φύσιν ἀμφοτέρων, ἕτεροι δέ τινες τὰς μαθηματικὰς μόνον οὐσίας εἶναί φασι, σκεπτέον πρῶτον μὲν περὶ τῶν μαθηματικῶν, μηδεμίαν προστιθέντας φύσιν ἄλλην αὐτοῖς, οἷον πότερον ἰδέαι τυγχάνουσιν οὖσαι ἢ οὔ, καὶ πότερον ἀρχαὶ καὶ οὐσίαι τῶν ὄντων ἢ οὔ, ἀλλ' ὡς περὶ μαθηματικῶν μόνον εἴτ' εἰσὶν εἴτε μή εἰσι, καὶ εἰ εἰσὶ πῶς εἰσίν, ἔπειτα μετὰ ταῦτα χωρὶς περὶ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἁπλῶς καὶ ὅσον νόμου χάριν· τεθρύληται γὰρ τὰ πολλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν λόγων. (3) Ἔτι δὲ πρὸς ἐκείνην δεῖ τὴν σκέψιν ἀπαντᾶν τὸν πλείω λόγον, ὅταν ἐπισκοπῶμεν εἰ αἱ οὐσίαι καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων ἀριθμοὶ καὶ ἰδέαι εἰσίν· μετὰ γὰρ τὰς ἰδέας αὕτη λείπεται τρίτη σκέψις. [II.] (4) Ἀνάγκη δ', εἴπερ ἔστι τὰ μαθηματικά, ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι αὐτά, καθάπερ λέγουσί τινες, ἢ κεχωρισμένα τῶν αἰσθητῶν (λέγουσι δὲ καὶ οὕτω τινές)· ἢ εἰ μηδετέρως, ἢ οὐκ εἰσὶν ἢ ἄλλον τρόπον εἰσίν. Ὥσθ' ἡ ἀμφισβήτησις ἡμῖν ἔσται οὐ περὶ τοῦ εἶναι ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου.

De sensibilium itaque substantia, quænam sit, dictum est : in tractatione quidem naturalium, de materia, posterius vero de actu. Quum autem hæc consideratio sit, utrum præter sensibiles substantias aliqua sit immobilis et æterna, necne, et si sit, quænam sit : quæ ab aliis dicuntur, primo speculandum est, ut tum si quid non recte dicant, non eisdem impingamus; tum si quod nobis et illis commune dogma sit, hoc separatim non contra nos graviter feramus. Sufficiens enim erit, si quis quædam melius dicat, quædam non deterius. (2) Duæ autem de his opiniones sunt. Quidam etenim ipsa mathematica substantias esse aiunt, ut numeros, lineas, et quæ his ejusdem generis sunt, et rursus, ideas. Quum autem quidam ideas numerosque mathematicos duo genera faciant, quidam unam amborum naturam, quidam autem alii mathematicas tantum substantias esse dicant : primum quidem de mathematicis considerandum est, nullam aliam eis addendo naturam, veluti utrum ideæ sint necne, et utrum principia substantiæque entium, an non, verum tantum, ut de mathematicis, utrum sint, an non sint, et si sint, quonam modo sint; deinde postea seorsum de ipsis ideis simpliciter, et quantum recepti moris gratia : divulgata namque plurima sunt, etiam in exterioribus rationibus. (3) Præterea, ad illam considerationem oportet majorem sermonis partem attendere, quum de his considerabimus, utrum substantiæ principiaque entium, numeri ac ideæ sint : post enim ideas, hæc tertia consideratio restat. [II.] (4) Necesse autem, si mathematica sunt, aut in sensibilibus ea esse, quemadmodum aliqui dicunt, aut a sensibilibus separata (et hoc etiam modo quidam aiunt); aut si neutro modo, aut non sunt, aut alio modo sunt. Quare dubitatio nobis non de ipso esse erit, verum de modo.

CAP. II.

Ὅτι μὲν τοίνυν ἔν γε τοῖς αἰσθητοῖς ἀδύνατον εἶναι καὶ ἅμα πλασματίας ὁ λόγος, εἴρηται μὲν καὶ ἐν τοῖς διαπορήμασιν ὅτι δύο ἅμα στερεὰ εἶναι ἀδύνατον, ἔτι δὲ καὶ ὅτι τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ φύσεις ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι καὶ μηδεμίαν κεχωρισμένην. Ταῦτα μὲν οὖν εἴρηται πρότερον. (2) Ἀλλὰ πρὸς τούτοις φανερὸν ὅτι ἀδύνατον διαιρεθῆναι ὁτιοῦν σῶμα. Κατ' ἐπίπεδον γὰρ διαιρεθήσεται, καὶ τοῦτο κατὰ γραμμήν, καὶ αὕτη κατὰ στιγμήν, ὥστ' εἰ τὴν στιγμὴν διελεῖν ἀδύνατον, καὶ τὴν γραμμήν, εἰ δὲ

Et quidem quod in sensibilibus ea esse impossibile est, quodque simul fictitia ratio est, dictum sane in dubitationibus est, quod simul duo solida esse impossibile est. Item quod ejusdem rationis est, ceteras quoque potentias et naturas in sensibilibus esse, ac nullam separatam : hæc itaque prius dicta sunt. (2) Verum ad hæc etiam constat, quod impossibile esset quodcumque corpus dividi. Divideretur enim secundum superficiem, et hæc secundum lineam, et ista secundum punctum. Quare si punctum impossibile est dividere, etiam lineam : quodsi

ταύτην, καὶ τἆλλα. Τί οὖν διαφέρει ἢ ταύτας εἶναι τοιαύτας φύσεις, ἢ αὐτὰς μὲν μή, εἶναι δ' ἐν αὐταῖς τοιαύτας φύσεις; Τὸ αὐτὸ γὰρ συμβήσεται· διαιρουμένων γὰρ τῶν αἰσθητῶν διαιρεθήσονται, ἢ οὐδὲ αἱ αἰσθηταί. (3) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κεχωρισμένας γ' εἶναι φύσεις τοιαύτας δυνατόν. Εἰ γὰρ ἔσται στερεὰ παρὰ τὰ αἰσθητὰ κεχωρισμένα τούτων ἕτερα καὶ πρότερα τῶν αἰσθητῶν, δῆλον ὅτι καὶ παρὰ τὰ ἐπίπεδα ἕτερα ἀναγκαῖον εἶναι ἐπίπεδα κεχωρισμένα καὶ στιγμὰς καὶ γραμμάς· τοῦ γὰρ αὐτοῦ λόγου. Εἰ δὲ ταῦτα, πάλιν παρὰ τὰ τοῦ στερεοῦ τοῦ μαθηματικοῦ ἐπίπεδα καὶ γραμμὰς καὶ στιγμὰς ἕτερα κεχωρισμένα. Πρότερα γὰρ τῶν συγκειμένων ἐστὶ τὰ ἀσύνθετα· καὶ εἴπερ τῶν αἰσθητῶν πρότερα σώματα μὴ αἰσθητά, τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ τῶν ἐπιπέδων τῶν ἐν τοῖς ἀκινήτοις στερεοῖς τὰ αὐτὰ καθ' αὑτά. Ὥστε ἕτερα ταῦτα ἐπίπεδα καὶ γραμμαὶ τῶν ἅμα τοῖς στερεοῖς τοῖς κεχωρισμένοις· τὰ μὲν γὰρ ἅμα τοῖς μαθηματικοῖς στερεοῖς, τὰ δὲ πρότερα τῶν μαθηματικῶν στερεῶν. (4) Πάλιν τοίνυν τούτων τῶν ἐπιπέδων ἔσονται γραμμαί, ὧν πρότερον δεήσει ἑτέρας γραμμὰς καὶ στιγμὰς εἶναι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον· καὶ τῶν ἐν ταῖς προτέραις γραμμαῖς ἑτέρας προτέρας στιγμάς, ὧν οὐκέτι πρότεραι ἕτεραι. (5) Ἄτοπός τε δὴ γίγνεται ἡ σώρευσις· συμβαίνει γὰρ στερεὰ μὲν μοναχὰ παρὰ τὰ αἰσθητά, ἐπίπεδα δὲ τριττὰ παρὰ τὰ αἰσθητά, τά τε παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς στερεοῖς καὶ τὰ παρὰ τὰ ἐν τούτοις, γραμμαὶ δὲ τετραξαί, στιγμαὶ δὲ πενταξαί. Ὥστε περὶ ποῖα αἱ ἐπιστῆμαι ἔσονται αἱ μαθηματικαὶ τούτων; οὐ γὰρ δὴ περὶ τὰ ἐν τῷ στερεῷ τῷ ἀκινήτῳ ἐπίπεδα καὶ γραμμὰς καὶ στιγμάς· ἀεὶ γὰρ περὶ τὰ πρότερα ἡ ἐπιστήμη. (6) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἀριθμῶν· παρ' ἑκάστας γὰρ τὰς στιγμὰς ἕτεραι ἔσονται μονάδες, καὶ παρ' ἕκαστα τὰ ὄντα αἰσθητά, εἶτα τὰ νοητά, ὥστ' ἔσται γένη ἄπειρα τῶν μαθηματικῶν ἀριθμῶν. (7) Ἔτι ἅπερ καὶ ἐν τοῖς ἀπορήμασιν ἐπήλθομεν, πῶς ἐνδέχεται λύειν; περὶ ἃ γὰρ ἡ ἀστρολογία ἐστίν, ὁμοίως ἔσται παρὰ τὰ αἰσθητά, καὶ περὶ ἃ ἡ γεωμετρία· εἶναι δ' οὐρανὸν καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ πῶς δυνατόν, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν ἔχον κίνησιν; (8) Ὁμοίως τε καὶ τὰ ὀπτικὰ καὶ τὰ ἁρμονικά· ἔσται γὰρ φωνή τε καὶ ὄψις παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ αἱ ἄλλαι αἰσθήσεις καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητά· τί γὰρ μᾶλλον τάδε ἢ τάδε; εἰ δὲ ταῦτα, καὶ ζῷα ἔσονται, εἴπερ καὶ αἰσθήσεις. (9) Ἔτι γράφεται ἔνια καθόλου ὑπὸ τῶν μαθηματικῶν παρὰ ταύτας τὰς οὐσίας. Ἔσται οὖν καὶ αὕτη τις ἄλλη οὐσία μεταξὺ κεχωρισμένη τῶν τ' ἰδεῶν καὶ τῶν μεταξύ, ἣ οὔτε ἀριθμός ἐστιν οὔτε μέγεθος οὔτε χρόνος. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, δῆλον ὅτι κἀκεῖνα ἀδύνατον εἶναι κεχωρισμένα τῶν αἰσθητῶν. (10) Ὅλως δὲ τοὐναντίον συμβαίνει καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ εἰωθότος ὑπολαμβάνεσθαι, εἴ τις θήσει οὕτως εἶναι τὰ μαθηματικὰ ὡς κεχωρισμένας τινὰς φύσεις. Ἀνάγκη γὰρ διὰ τὸ μὲν οὕτως εἶναι αὐτὰς προτέρας εἶναι τῶν αἰσθητῶν μεγεθῶν, κατὰ τὸ

hanc, cetera quoque. Quid igitur differt aut has esse tales naturas, aut non esse quidem, sed esse in eis tales naturas? Idem namque accidet: divisis enim sensibilibus, dividentur; aut nec ipsæ sensibiles. (3) At nec separatas esse tales naturas possibile est. Nam si erunt præter sensibilia solida separata ab his diversa, prioraque sensibilibus, patet quod etiam præter superficies, alias necesse est esse superficies separatas, puncta quoque, et lineas: quandoquidem eadem ratio est. Quodsi hæc, rursus præter mathematici solidi superficies, lineas et puncta, alia erunt separata: siquidem incomposita, priora compositis sunt. Et si sensibilibus priora sunt corpora non sensibilia, eadem ratione superficiebus etiam, quæ in solidis immobilibus sunt, priores sunt eæ quæ per se ipsas exsistunt. Quare aliæ sunt hæ tum superficies, tum lineæ, ab iis quæ simul cum separatis solidis sunt: hæ namque simul cum mathematicis solidis, illæ vero his priores sunt. (4) Rursus illarum superficierum lineæ erunt, quibus priores alias oportebit eadem ratione lineas punctaque esse: et eorum quæ in prioribus lineis, alia puncta priora, quibus non erunt amplius alia priora. (5) At absurda sane coacervatio fit. Accidit namque solida quidem, unica præter sensibilia esse; superficies vero triplices, præter sensibiles: illæ scilicet præter sensibiles, et quæ in mathematicis sunt solidis, quæque præter eas quæ in his sunt: lineæ autem quadruplices, puncta autem quintupla. Quare circa qualia horum mathematicæ scientiæ erunt? non etenim circa superficies, lineas et puncta, quæ in immobili solido sunt: quandoquidem semper scientia circa priora est. (6) Eadem ratio de numeris quoque: præter enim quælibet puncta, aliæ unitates erunt, ac præter quælibet entia sensibilia: deinde præter intelligibilia: quare numerorum mathematicorum infinita genera erunt. (7) Item, quonam modo, quæ in dubitationibus percensuimus, solvere possunt? Etenim ea, circa quæ astronomia est, simili modo præter sensibilia sunt, ac circa quæ geometria. Esse vero cælum, et partes ejus, quonam modo possibile est, aut aliud quodcumque motum habens? (8) Similiter autem perspectivæ et harmonicæ objecta. Erit namque vox et visus præter sensibilia et particularia. Quare patet quod alii sensus etiam aliaque sensibilia sunt. Cur enim magis illa, quam ista? Quodsi hæc sunt, animalia quoque erunt, si quidem et sensus. (9) Item quædam a mathematicis universaliter præter has substantias scribuntur. Erit igitur hæc quoque alia quædam substantia separata, ac media inter ideas ac media, quæ nec numerus, nec puncta, nec magnitudo, nec tempus sit. Quodsi hoc impossibile est, constat illa quoque impossibile esse a sensibilibus separata. (10) Et omnino contrarium, tum vero, tum ei quod existimari solitum est, accidit, si quis ita esse mathematica ponat, ut quasdam naturas separatas. Nam necesse profecto est, propterea quidem, quod ita se habeant, priores sensibilibus magnitudinibus esse, secundum autem veritatem po-

ἀληθὲς δὲ ὑστέρας· τὸ γὰρ ἀτελὲς μέγεθος γενέσει μὲν πρότερόν ἐστι, τῇ οὐσίᾳ δ' ὕστερον, οἷον ἄψυχον ἐμψύχου. (11) Ἔτι τίνι καί ποτ' ἔσται ἓν τὰ μαθηματικὰ μεγέθη; τὰ μὲν γὰρ ἐνταῦθα ψυχῇ ἢ μέρει ψυχῆς ἢ ἄλλῳ τινὶ εὐλόγῳ· εἰ δὲ μή, πολλὰ καὶ διαλύεται. Ἐκείνοις δὲ διαιρετοῖς καὶ ποσοῖς οὖσι τί αἴτιον τοῦ ἓν εἶναι καὶ συμμένειν; (12) Ἔτι αἱ γενέσεις δηλοῦσιν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπὶ μῆκος γίγνεται, εἶτα ἐπὶ πλάτος, τελευταῖον δ' εἰς βάθος, καὶ τέλος ἔσχεν. Εἰ οὖν τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ οὐσίᾳ πρότερον, τὸ σῶμα πρότερον ἂν εἴη ἐπιπέδου καὶ μήκους· καὶ ταύτῃ καὶ τέλειον καὶ ὅλον μᾶλλον, ὅτι ἔμψυχον γίγνεται· γραμμὴ δὲ ἔμψυχος ἢ ἐπίπεδον πῶς ἂν εἴη; ὑπὲρ γὰρ τὰς αἰσθήσεις τὰς ἡμετέρας ἂν εἴη τὸ ἀξίωμα. (13) Ἔτι τὸ μὲν σῶμα οὐσία τις· ἤδη γὰρ ἔχει πως τὸ τέλειον· αἱ δὲ γραμμαὶ πῶς οὐσίαι; οὔτε γὰρ ὡς εἶδος καὶ μορφή τις, οἷον εἰ ἄρα ἡ ψυχὴ τοιοῦτον, οὔτε ὡς ἡ ὕλη, οἷον τὸ σῶμα· οὐθὲν γὰρ ἐκ γραμμῶν οὐδ' ἐπιπέδων οὐδὲ στιγμῶν φαίνεται συνίστασθαι δυνάμενον. Εἰ δ' ἦν οὐσία τις ὑλική, τοῦτ' ἂν ἐφαίνετο δυνάμενα πάσχειν. (14) Τῷ μὲν οὖν λόγῳ ἔστω πρότερα. Ἀλλ' οὐ πάντα ὅσα τῷ λόγῳ πρότερα, καὶ τῇ οὐσίᾳ πρότερα. Τῇ μὲν γὰρ οὐσίᾳ πρότερα ὅσα χωριζόμενα τῷ εἶναι ὑπερβάλλει, τῷ λόγῳ δὲ ὅσων οἱ λόγοι ἐκ τῶν λόγων· ταῦτα δὲ οὐχ ἅμα ὑπάρχει. Εἰ γὰρ μὴ ἔστι τὰ πάθη παρὰ τὰς οὐσίας, οἷον κινούμενόν τι ἢ λευκόν, τοῦ λευκοῦ ἀνθρώπου τὸ λευκὸν πρότερον κατὰ τὸν λόγον, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν· οὐ γὰρ ἐνδέχεται εἶναι κεχωρισμένον, ἀλλ' ἀεὶ ἅμα τῷ συνόλῳ ἐστίν· σύνολον δὲ λέγω τὸν ἄνθρωπον τὸν λευκόν. Ὥστε φανερὸν ὅτι οὔτε τὸ ἐξ ἀφαιρέσεως πρότερον οὔτε τὸ ἐκ προσθέσεως ὕστερον· ἐκ προσθέσεως γὰρ τῷ λευκῷ ὁ λευκὸς ἄνθρωπος λέγεται. (15) Ὅτι μὲν οὖν οὔτε οὐσίαι μᾶλλον τῶν σωμάτων εἰσίν, οὔτε πρότερα τῷ εἶναι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ τῷ λόγῳ μόνον, οὔτε κεχωρισμένα που εἶναι δυνατόν, εἴρηται ἱκανῶς.

steriores. Siquidem imperfecta magnitudo, generatione prior, substantia posterior est, ut inanimatum animato. (11) Item, qua ratione tandem magnitudines mathematicæ unum erunt? nam quæ quidem hic sunt, animâ, aut parte animæ, aut aliquo, quod particeps est rationis: quodsi non, multa erunt ac dissolventur. Illis vero, quum divisibiles, quantæque sint, quidnam causæ est, ut unum sint, conjunctæque maneant? (12) Item ipsæ etiam generationes hoc manifestant: quandoquidem primum ea ad longitudinem, deinde ad latitudinem, et tandem ad profunditatem fit, ac finem nacta est. Si itaque substantia prius, quod generatione posterius est, corpus profecto tum superficie tum longitudine prius erit: et hac ratione perfectum magis, atque totum, quia fit animatum. Linea vero, sive superficies, quonam modo animata erit? Supra namque nostros sensus hæc certe postulatio fuerit. (13) Item, corpus quidem substantia quædam est, quippe quod jam perfectionem quodammodo habeat: lineæ vero quonam modo substantiæ erunt? nec enim ut species et forma quædam, veluti si anima sit quod tale est: nec ut materia, veluti corpus. Nihil enim ex lineis, neque ex superficiebus, neque punctis videtur consistere posse. Atqui si qua materialis substantia esset, hoc pati posse profecto videretur. (14) Ratione itaque prior sit. Non tamen omnia quæcumque ratione priora, substantia quoque priora sunt. Substantia namque priora, quæcumque separata, excedunt essentia: ratione vero, quorum notiones *generales* ex notionibus *singularibus*: hæc autem non sunt simul. Si enim passiones non sint præter substantias, veluti quoddam motum, vel album, homine albo secundum rationem albedo prior est, non secundum substantiam. Non enim potest separata esse, verum semper una cum toto est: dico autem totum, hominem album. Quare manifestum est, neque prius esse, quod ex ablatione est, neque posterius, quod ex appositione est; ex appositione namque, ipsa albedine albus homo dicitur. (15) Quod igitur nec substantiæ sint magis quam corpora, nec essentia sensibilibus priora sint, verum sola ratione, nec usquam esse separata possibile esse, satis dictum est.

CAP. III.

Ἐπεὶ δ' οὐδ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐνεδέχετο αὐτὰ εἶναι, φανερὸν ὅτι ἢ ὅλως οὐκ ἔστιν ἢ τρόπον τινά ἐστι καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς ἐστίν· πολλαχῶς γὰρ τὸ εἶναι λέγομεν. (2) Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ καθόλου ἐν τοῖς μαθήμασιν οὐ περὶ κεχωρισμένων ἐστὶ παρὰ τὰ μεγέθη καὶ τοὺς ἀριθμούς, ἀλλὰ περὶ τούτων μέν, οὐχ ᾗ δὲ τοιαῦτα οἷα ἔχειν μέγεθος ἢ εἶναι διαιρετά, δῆλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ περὶ τῶν αἰσθητῶν μεγεθῶν εἶναι καὶ λόγους καὶ ἀποδείξεις, μὴ ᾗ δὲ αἰσθητά, ἀλλ' ᾗ τοιαδί. (3) Ὥσπερ γὰρ καὶ ᾗ κινούμενα μόνον πολλοὶ λόγοι εἰσί, χωρὶς τοῦ τί ἕκαστόν ἐστι τῶν τοιούτων καὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνάγκη διὰ ταῦτα ἢ κεχωρισμένον τι εἶναι κινούμενον τῶν αἰσθητῶν ἢ ἐν τούτοις τινὰ φύσιν εἶναι ἀφωρισμένην, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κινουμένων ἔσονται λόγοι καὶ ἐπιστῆμαι, οὐχ ᾗ κινούμενα δὲ ἀλλ' ᾗ σώματα μόνον, καὶ πάλιν ᾗ ἐπίπεδα μόνον καὶ ᾗ μήκη μόνον, καὶ ᾗ διαιρετὰ καὶ ᾗ ἀδιαίρετα ἔχοντα δὲ θέσιν,

Quum vero nec in sensibilibus ea esse contingat, manifestum est quod aut omnino non sunt, aut modo quodam sunt, et ob hoc non simpliciter sunt. Multipliciter namque ipsum esse dicimus. (2) Quemadmodum enim universalia in mathematicis non sunt de separatis, circa magnitudines numerosque, verum de his, quanquam non quatenus talia, ut magnitudinem habeant, aut divisibilia sint; patet quod etiam de magnitudinibus sensibilibus rationes et demonstrationes sunt, verum non prout sensibiles, sed prout tales sunt. (3) Quemadmodum enim, prout mota solum, multæ rationes sunt, absque eo, quod quid sit unumquodque eorum, ac eis accidentium, consideretur, et non est necesse propterea idem aliquid motum vel a sensibilibus separatum esse, vel in eis aliquam naturam segregatam esse: ita de motis etiam erunt rationes atque scientiæ, non tamen quatenus mota, verum quatenus corpora tantum; et rursus prout superficies tantum, et prout longitudines tantum, et quatenus divisibilia et quatenus indivisibilia situm

καὶ ᾗ ἀδιαίρετα μόνον. (4) Ὥστ' ἐπεὶ ἁπλῶς λέγειν ἀληθὲς μὴ μόνον τὰ χωριστὰ εἶναι ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ χωριστά, οἷον τὰ κινούμενα εἶναι, καὶ τὰ μαθηματικὰ ὅτι ἔστιν ἁπλῶς ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ τοιαῦτά γε οἷα λέγουσιν. Καὶ ὥσπερ καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἁπλῶς ἀληθὲς εἰπεῖν τούτου εἶναι, οὐχὶ τοῦ συμβεβηκότος, οἷον ὅτι λευκοῦ εἰ τὸ ὑγιεινὸν λευκόν, ἡ δ' ἔστιν ὑγιεινοῦ, ἀλλ' ἐκείνου ᾗ ἐστὶν ἑκάστου, εἰ ᾗ ὑγιεινὸν ὑγιεινοῦ, εἰ δ' ᾗ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, οὕτω καὶ τὴν γεωμετρίαν· οὐκ εἰ συμβέβηκεν αἰσθητὰ εἶναι ὧν ἐστί, μή ἐστι δ' ᾗ αἰσθητά, οὐ τῶν αἰσθητῶν ἔσονται αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, οὐ μέντοι οὐδὲ παρὰ ταῦτα ἄλλων κεχωρισμένων. (5) Πολλὰ δὲ συμβέβηκε καθ' αὑτὰ τοῖς πράγμασιν ᾗ ἕκαστον ὑπάρχει τῶν τοιούτων, ἐπεὶ καὶ ᾗ θῆλυ τὸ ζῷον καὶ ᾗ ἄρρεν, ἴδια πάθη ἐστίν, καίτοι οὐκ ἔστι τι θῆλυ οὐδ' ἄρρεν κεχωρισμένον τῶν ζῴων· ὥστε καὶ ᾗ μήκη μόνον καὶ ᾗ ἐπίπεδα. (6) Καὶ ὅσῳ δὴ ἂν περὶ προτέρων τῷ λόγῳ καὶ ἁπλουστέρων, τοσούτῳ μᾶλλον ἔχει τἀκριβές· τοῦτο δὲ τὸ ἁπλοῦν ἐστίν. Ὥστε ἄνευ τε μεγέθους μᾶλλον ἢ μετὰ μεγέθους, καὶ μάλιστα ἄνευ κινήσεως. Ἐὰν δὲ κίνησιν, μάλιστα τὴν πρώτην· ἁπλουστάτη γάρ, καὶ ταύτης ἡ ὁμαλή. (7) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἁρμονικῆς καὶ ὀπτικῆς· οὐδετέρα γὰρ ᾗ ὄψις ἢ ᾗ φωνὴ θεωρεῖ, ἀλλ' ᾗ γραμμαὶ καὶ ἀριθμοί· οἰκεῖα μέντοι ταῦτα πάθη ἐκείνων. Καὶ ἡ μηχανικὴ δὲ ὡσαύτως. (8) Ὥστ' εἴ τις θέμενος κεχωρισμένα τῶν συμβεβηκότων σκοπεῖ τι περὶ τούτων ᾗ τοιαῦτα, οὐθὲν διὰ τοῦτο ψεῦδος ψεύσεται, ὥσπερ οὐδ' ὅταν ἐν τῇ γῇ γράφῃ καὶ ποδιαίαν φῇ τὴν μὴ ποδιαίαν· οὐ γὰρ ἐν ταῖς προτάσεσι τὸ ψεῦδος. (9) Ἄριστα δ' ἂν οὕτω θεωρηθείη ἕκαστον, εἴ τις τὸ μὴ κεχωρισμένον θείη χωρίσας, ὅπερ ὁ ἀριθμητικὸς ποιεῖ καὶ ὁ γεωμέτρης. Ἓν μὲν γὰρ καὶ ἀδιαίρετον ὁ ἄνθρωπος ᾗ ἄνθρωπος· ὁ δ' ἔθετο ἓν ἀδιαίρετον, εἶτ' ἐθεώρησεν εἴ τι τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν ᾗ ἀδιαίρετος. Ὁ δὲ γεωμέτρης οὔθ' ᾗ ἄνθρωπος οὔθ' ᾗ ἀδιαίρετος, ἀλλ' ᾗ στερεόν. Ἃ γὰρ κἂν εἰ μή που ἦν ἀδιαίρετος ὑπῆρχεν αὐτῷ, δῆλον ὅτι καὶ ἄνευ τούτων ἐνδέχεται αὐτῷ ὑπάρχειν τὸ δυνατόν. Ὥστε διὰ τοῦτο ὀρθῶς οἱ γεωμέτραι λέγουσι, καὶ περὶ ὄντων διαλέγονται, καὶ ὄντα ἐστίν· διττὸν γὰρ τὸ ὄν, τὸ μὲν ἐντελεχείᾳ τὸ δ' ὑλικῶς. (10) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν ἕτερον (τὸ μὲν γὰρ ἀεὶ ἐν πράξει, τὸ δὲ καλὸν καὶ ἐν τοῖς ἀκινήτοις), οἱ φάσκοντες οὐθὲν λέγειν τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας περὶ καλοῦ ἢ ἀγαθοῦ ψεύδονται. Λέγουσι γὰρ καὶ δεικνύουσι μάλιστα· οὐ γὰρ εἰ μὴ ὀνομάζουσι, τὰ δ' ἔργα καὶ τοὺς λόγους δεικνύουσιν, οὐ λέγουσι περὶ αὐτῶν. (11) Τοῦ δὲ καλοῦ μέγιστα εἴδη τάξις καὶ συμμετρία καὶ τὸ ὡρισμένον, ἃ μάλιστα δεικνύουσιν αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι. Καὶ ἐπεί γε πολλῶν αἴτια φαίνεται ταῦτα (λέγω δ' οἷον ἡ τάξις καὶ τὸ ὡρισμένον), δῆλον ὅτι λέγοιεν ἂν καὶ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τὴν ὡς τὸ καλὸν αἴτιον τρόπον τινά. Μᾶλλον δὲ γνωρίμως ἐν ἄλλοις περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν.

habentia, et prout indivisibilia tantum. (4) Quare quum simpliciter verum sit dicere, non solum separabilia, sed et non separabilia esse, veluti mota esse; et mathematica esse simpliciter verum est dicere, et talia quidem, qualia dicunt: et quemadmodum etiam ceteras scientias simpliciter verum est dicere hujus esse, non ejus quod ei accidat: veluti non albi, si salubre album sit (at est ea salubris scientia), sed illius, quatenus cujusque, est, si salubris prout salubre, si vero hominis prout homo est: ita et geometriam: non si accidit sensibilia esse quorum est, non est autem eorum, prout sensibilia sunt, erunt sensibilium mathematicæ scientiæ: non profecto propter hæc aliorum separatorum erunt. (5) Multa vero per se rebus accidunt, prout unumquodque talium est: quoniam et quatenus femininum animal, et quatenus masculinum, propriæ sunt passiones, etsi non est aliquod femininum neque masculinum separatum animalium. Quare etiam prout longitudines solum, et prout superficies. (6) Et quanto de prioribus ratione ac simplicioribus, tanto magis id certitudinem habet. Hoc autem simplex est: quare absque magnitudine magis, quam cum magnitudine, et maxime absque motu. Quod si habet motum, primum maxime: siquidem hic simplicissimus est et hujus qui regularis est. (7) Eadem ratio de harmonica et perspectiva est: neutra namque, prout visus, vel prout vox, speculatur, verum prout lineæ et numeri: propriæ namque illorum hæ passiones sunt. Ac mechanica quoque similiter. (8) Quare si quis ab accidentibus separet, ac de eis aliquid, quatenus talia sunt, consideret, minime propter hoc mentietur: quemadmodum nec quum in terra describat, ac eam, quæ pedalis non est, pedalem dicat. Non enim in propositionibus falsitas inest. (9) Optime vero ita unumquodque profecto considerabitur, si quis separans ponat, quod non est separatum: quod arithmeticus geometraque facit. Unum enim et indivisum est homo, prout homo: ille vero posuit unum indivisum, deinde speculatus est, si quid homini, prout indivisus est, accidit. At geometra nec prout homo, nec prout indivisus, considerat, verum prout solidum. Nam quæ, etiamsi nullibi erat indivisus, inerant ei, patet quod etiam absque his contingit ei posse inesse. Quare propter hoc recte geometræ dicunt, et de entibus disserunt, et entia sunt. Duplex enim est ens, hoc quidem actu, hoc vero materia. (10) Quum autem bonum et pulchrum differant (siquidem illud semper in operatione, pulchrum vero etiam in immobilibus est), qui dicunt mathematicas scientias nihil de bono vel pulchro dicere, falsum dicunt. Dicunt etenim et ostendunt maxime: non enim, si non nominant, opera tamen et rationes ostendunt, dici potest eos non dicere de eis. (11) Pulchri namque maximæ species sunt, ordo, commensuratio, et definitum, quæ maxime ostendunt mathematicæ scientiæ. Et quum hæc multorum causæ esse appareant (dico autem veluti ordo, et definitum), patet quod etiam similem causam, quæ ut bonum causa est, quodam modo dicant. Magis autem aperte in aliis dicemus super his.

CAP. IV.

Περὶ μὲν οὖν τῶν μαθηματικῶν, ὅτι τε ὄντα ἐστὶ καὶ πῶς ὄντα, καὶ πῶς πρότερα καὶ πῶς οὐ πρότερα, τοσαῦτα εἰρήσθω. Περὶ δὲ τῶν ἰδεῶν πρῶτον αὐτὴν τὴν κατὰ τὴν ἰδέαν δόξαν ἐπισκεπτέον, μηθὲν συνάπτοντας πρὸς τὴν ἀριθμῶν φύσιν, ἀλλ' ὡς ὑπέλαβον ἐξ ἀρχῆς οἱ πρῶτοι τὰς ἰδέας φήσαντες εἶναι. (2) Συνέβη δ' ἡ περὶ τῶν εἰδῶν δόξα τοῖς εἰποῦσι διὰ τὸ πεισθῆναι περὶ τῆς ἀληθείας τοῖς Ἡρακλειτείοις λόγοις ὡς πάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, ὥστ' εἴπερ ἐπιστήμη τινὸς ἔσται καὶ φρόνησις, ἑτέρας δεῖν τινὰς φύσεις εἶναι παρὰ τὰς αἰσθητὰς μενούσας· οὐ γὰρ εἶναι τῶν ῥεόντων ἐπιστήμην. (3) Σωκράτους δὲ περὶ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς πραγματευομένου καὶ περὶ τούτων ὁρίζεσθαι καθόλου ζητοῦντος πρώτου — τῶν μὲν γὰρ φυσικῶν ἐπὶ μικρὸν Δημόκριτος ἥψατο μόνον καὶ ὡρίσατό πως τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν· οἱ δὲ Πυθαγόρειοι πρότερον περί τινων ὀλίγων, ὧν τοὺς λόγους εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνῆπτον, οἷον τί ἐστι καιρὸς ἢ τὸ δίκαιον ἢ γάμος· ἐκεῖνος δ' εὐλόγως ἐζήτει τὸ τί ἐστιν. Συλλογίζεσθαι γὰρ ἐζήτει, ἀρχὴ δὲ τῶν συλλογισμῶν τὸ τί ἐστιν. (4) Διαλεκτικὴ γὰρ ἰσχὺς οὔπω τότ' ἦν, ὥστε δύνασθαι καὶ χωρὶς τοῦ τί ἐστι τἀναντία ἐπισκοπεῖν, καὶ τῶν ἐναντίων εἰ ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη. Δύο γάρ ἐστιν ἅ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως, τούς τ' ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου· ταῦτα γάρ ἐστιν ἄμφω περὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης. Ἀλλ' ὁ μὲν Σωκράτης τὰ καθόλου οὐ χωριστὰ ἐποίει οὐδὲ τοὺς ὁρισμούς· οἱ δ' ἐχώρισαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσαν. (5) Ὥστε συνέβαινεν αὐτοῖς σχεδὸν τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντων ἰδέας εἶναι τῶν καθόλου λεγομένων, καὶ παραπλήσιον ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀριθμῆσαι βουλόμενος ἐλαττόνων μὲν ὄντων οἴοιτο μὴ δυνήσεσθαι, πλείω δὲ ποιήσας ἀριθμοίη· πλείω γάρ ἐστι τῶν καθ' ἕκαστα αἰσθητῶν ὡς εἰπεῖν τὰ εἴδη, περὶ ὧν ζητοῦντες τὰς αἰτίας ἐκ τούτων ἐκεῖ προῆλθον· καθ ἕκαστόν τε γὰρ ὁμώνυμόν ἐστι, καὶ παρὰ τὰς οὐσίας τῶν [τε] ἄλλων ἕν ἐστιν ἐπὶ πολλῶν, καὶ ἐπὶ τοῖσδε καὶ ἐπὶ τοῖς ἀϊδίοις. (6) Ἔτι καθ' οὓς τρόπους δείκνυται ὅτι ἔστι τὰ εἴδη, κατ' οὐθένα φαίνεται τούτων· ἐξ ἐνίων μὲν γὰρ οὐκ ἀνάγκη γίγνεσθαι συλλογισμόν, ἐξ ἐνίων δὲ καὶ οὐχ ὧν οἴονται τούτων εἴδη γίγνεται. Κατά τε γὰρ τοὺς λόγους τοὺς ἐκ τῶν ἐπιστημῶν ἔσται εἴδη πάντων ὅσων ἐπιστῆμαί εἰσιν, καὶ κατὰ τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων, κατὰ δὲ τὸ νοεῖν τι φθαρέντος τῶν φθαρτῶν· φάντασμα γάρ τι τούτων ἐστίν. (7) Ἔτι δὲ οἱ ἀκριβέστατοι τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρός τι ποιοῦσιν ἰδέας, ὧν οὔ φασιν εἶναι καθ' αὑτὸ γένος, οἱ δὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν. (8) Ὅλως τε ἀναιροῦσιν οἱ περὶ τῶν εἰδῶν λόγοι ἃ μᾶλλον βούλονται εἶναι οἱ λέγοντες εἴδη τοῦ τὰς ἰδέας εἶναι· συμβαίνει γὰρ μὴ εἶναι πρῶτον τὴν δυάδα ἀλλὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ τούτου τὸ πρός τι καὶ τοῦτο τοῦ καθ' αὑτό, καὶ πάνθ' ὅσα τινὲς ἀκολουθήσαντες ταῖς περὶ τῶν εἰδῶν δόξαις ἠναντιώθη-

De mathematicis igitur, et quod entia sunt, et quomodo entia, quoque modo priora, et quomodo non priora, tot dicta sint. [IV.] De ideis autem, primo ipsam, quæ de idea est, opinionem considerandum est, ad numerorum naturam nihil referentibus, sed quemadmodum opinati sunt a principio qui primi ideas esse dixere. (2) Accidit vero de ideis opinio illis, qui dixerunt, propterea quod de veritate adhæserant Heracliti rationibus, tanquam omnia sensibilia semper fluant. Quare si qua cujuspiam scientia prudentiaque erit, oportet alias quasdam naturas permanentes esse, præter sensibiles: non enim fluentium esse scientiam. (3) Quum vero Socrates circa morales virtutes vacaret, et de his universaliter definire primus quæreret; (naturalia enim parumper Democritus tetigerat solum, et aliquatenus calidum et frigidum definierat; Pythagorici etiam prius de quibusdam paucis, quorum rationes ad numeros reducebant, veluti quid sit tempus, aut justum, aut nuptiæ;) ille sane rationabiliter quærebat, ipsum quid est. Syllogizare enim quærebat: syllogismorum vero principium est ipsum quid est. (4) Nondum enim tunc erat vis dialectica, unde et possent absque eo ipso quid est, contraria considerare, et utrum contrariorum eadem scientia esset. Duo namque sunt, quæ Socrati jure proprio attribuat quispiam, inductivas orationes, et definitionem universalis. Hæc enim ambo circa principium scientiæ sunt. At Socrates quidem universalia non ponebat separata, nec definitiones: isti vero separarunt, ac talia, entium ideas appellarunt. (5) Quare accidebat eis fere eadem ratione, omnium quæ universaliter dicuntur, ideas esse. At simile est, sicuti si quis numerare volens, quum quidem pauciora exsistant, arbitretur non posse: quum vero plura faciet, numeret. Plures etenim (ut ita dicam) species sunt, quam sensibilia particularia: de quibus quum causas quærerent, ex his ad illas processerunt. Nam et secundum unumquodque ejusdem nominis sunt, et præter substantias ceterorum in multis est unum, et in his, et sempiternis. (6) Ceterum quibus modis ostenditur quod species sunt, secundum nullum horum apparet. E quibusdam namque non est necesse fieri syllogismum; e quibusdam vero, etiam quorum non putant, horum species fiunt. Secundum namque rationes, quæ ex scientiis, species erunt omnium, quorumcunque scientiæ sunt; secundum vero unum in multis, etiam negationum; et secundum quod intelligimus aliquid ejus quod corruptum est, etiam corruptibilium: siquidem horum aliqua conceptio est. (7) Insuper quædam rationum, eorum etiam, quæ ad aliquid sunt, (quippe quum exactissimæ sint,) ideas faciunt, quorum non dicimus esse per se genus: quædam etiam tertium hominem dicunt. (8) Et simpliciter hæ de speciebus rationes, illa perimunt, quæ magis, quam ipsas ideas, esse volunt, qui species dicunt. Accidit enim non esse prius dualitatem, sed numerum, et hujus, quod est ad aliquid, et hoc, ejus quod per se est; et cuncta quæcumque quidam, quum sequerentur de ideis opiniones, adversa fecere

σαν ταῖς ἀρχαῖς. (9) Ἔτι κατὰ μὲν τὴν ὑπόληψιν καθ' ἣν φασιν εἶναι τὰς ἰδέας οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἔσονται εἴδη ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν (τὸ γὰρ νόημα ἓν οὐ μόνον περὶ τὰς οὐσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ μὴ οὐσιῶν ἐστί, καὶ αἱ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον τῆς οὐσίας εἰσί· συμβαίνει δὲ καὶ ἄλλα μυρία τοιαῦτα)· κατὰ δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὰς δόξας τὰς περὶ αὐτῶν, εἰ ἔστι μεθεκτὰ τὰ εἴδη, τῶν οὐσιῶν ἀναγκαῖον ἰδέας εἶναι μόνον· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχονται, ἀλλὰ δεῖ ταύτῃ ἑκάστου μετέχειν ᾗ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται. Λέγω δ' οἷον εἴ τι αὐτοῦ διπλασίου μετέχει, τοῦτο καὶ ἀϊδίου μετέχει, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· συμβέβηκε γὰρ τῷ διπλασίῳ ἀϊδίῳ εἶναι. (10) Ὥστε ἔσται οὐσία τὰ εἴδη. Ταὐτὰ δ' ἐνταῦθα οὐσίαν σημαίνει κἀκεῖ· ἢ τί ἔσται τὸ εἶναι φάναι τι παρὰ ταῦτα τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν; Καὶ εἰ μὲν ταὐτὸ εἶδος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων, ἔσται τι κοινόν· τί γὰρ μᾶλλον ἐπὶ τῶν φθαρτῶν δυάδων, καὶ τῶν δυάδων τῶν πολλῶν μὲν ἀϊδίων δέ, τὸ δυὰς ἓν καὶ ταὐτόν, ἢ ἐπί τ' αὐτῆς καὶ τῆς τινός; (11) Εἰ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ εἶδος, ὁμώνυμα ἂν εἴη, καὶ ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις καλοίη ἄνθρωπον τόν τε Καλλίαν καὶ τὸ ξύλον, μηδεμίαν κοινωνίαν ἐπιβλέψας αὐτῶν. Εἰ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τοὺς κοινοὺς λόγους ἐφαρμόττειν θήσομεν τοῖς εἴδεσιν, οἷον ἐπ' αὐτὸν τὸν κύκλον σχῆμα ἐπίπεδον καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου, τὸ δ' οὗ ἐστὶ προστεθήσεται, σκοπεῖν δεῖ μὴ κενὸν ᾖ τοῦτο παντελῶς. Τίνι τε γὰρ προστεθήσεται; τῷ μέσῳ ἢ τῷ ἐπιπέδῳ ἢ πᾶσιν; πάντα γὰρ τὰ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἰδέαι, οἷον τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν. (12) Ἔτι δῆλον ὅτι ἀνάγκη αὐτὸ εἶναί τι, ὥσπερ τὸ ἐπίπεδον φύσιν τινὰ ἣ πᾶσιν ἐνυπάρξει τοῖς εἴδεσιν ὡς γένος.

principiis. (9) Item, secundum existimationem, secundum quam dicunt ideas esse, non solum substantiarum, verum etiam multorum aliorum species erunt : etenim unus conceptus, non solum de substantiis, sed de non-substantiis etiam est : et scientiæ non solum substantiæ erunt; et alia id genus accidunt infinita. Secundum vero necessitatem et opiniones de eis, si species participabiles sunt, necesse est substantiarum solum esse ideas. Non enim secundum accidens participatio earum est, sed oportet eatenus unaquaque participare, quatenus dicitur non de subjecto. Dico autem, ut si quid ipso duplo participat, hoc etiam æterno participat, sed secundum accidens. Accidit enim duplo æternum esse. (10) Quare species substantiæ erunt. Eadem autem hic et ibi substantiam significant. Aut quid erit dicere esse præter hæc, ipsum quid unum in multis? Et si eadem quidem species est idearum et participantium, erit aliquid commune. Cur enim magis de corruptibilibus dualitatibus, et de pluribus quidem, sed æternis, dualitas unum et idem sit, quam de hac et aliqua? (11) Quodsi non est eadem species, æquivoca erit profecto, et simile, ac si quis hominem appellaret et Calliam et lignum, nullam inspiciens communicationem eorum. Si autem cetera quidem, communes rationes speciebus convenire ponemus, veluti ad ipsum circulum figuram planam, et ceteras rationis partes, et quod ei, cujus est, apponatur, considerandum est, ne omnino vanum hoc sit. Cui namque apponetur? medio, an plano, an cunctis? Omnia enim, quæ in substantia sunt, ideæ sunt, ut animal, et bipes. (12) Item patet quod ipsum quoque necesse est aliquid esse, veluti planum naturam quandam, quæ omnibus speciebus ut genus inerit.

CAP. V.

Πάντων δὲ μάλιστα διαπορήσειεν ἄν τις τί ποτε συμβάλλονται τὰ εἴδη ἢ τοῖς ἀϊδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ [τοῖς] φθειρομένοις· οὔτε γὰρ κινήσεώς ἐστιν οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς αἴτια αὐτοῖς. (2) Ἀλλὰ μὴν οὔτε πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὐθὲν βοηθεῖ τὴν τῶν ἄλλων (οὐδὲ γὰρ οὐσία ἐκεῖνα τούτων· ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν), οὔτ' εἰς τὸ εἶναι, μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσιν· οὕτω μὲν γὰρ ἴσως αἴτια δόξειεν ἂν εἶναι ὡς τὸ λευκὸν μεμιγμένον τῷ λευκῷ. (3) Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος λίαν εὐκίνητος, ὃν Ἀναξαγόρας μὲν πρότερος, Εὔδοξος δ' ὕστερος ἔλεγε διαπορῶν καὶ ἕτεροί τινες· ῥᾴδιον γὰρ πολλὰ συναγαγεῖν καὶ ἀδύνατα πρὸς τὴν τοιαύτην δόξαν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τῶν εἰδῶν ἔστι τἆλλα κατ' οὐθένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. (4) Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τἆλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς. Τί γάρ ἐστι τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον; ἐνδέχεται γὰρ καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι ὅμοιον ὁτιοῦν καὶ μὴ εἰκαζόμενον, ὥστε καὶ ὄντος Σωκράτους καὶ μὴ ὄντος γένοιτ' ἂν οἷον Σωκράτης· ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι κἂν εἰ ἦν ὁ Σωκράτης ἀΐδιος. (5) Ἔσται τε πλείω παρα-

Potissimum vero quispiam dubitabit, quidnam species conferant aut sempiternis sensibilium, aut illis quæ fiunt et corrumpuntur : nec enim motus, nec alicujus transmutationis, eis ipsis causæ sunt. (2) At nec ad scientiam aliorum quicquam prosunt : nec enim horum illæ substantiæ sunt : in his etenim essent. Nec ad Esse : quippe quum non insint participantibus. Ita etenim fortassis causæ putabuntur esse, ut album mistum albo. (3) Sed ista ratio facillime redargui potest, quam Anaxagoras prior, Eudoxus vero posterior, dubitans, et alii quidam dixerunt : facile est enim multa et impossibilia ad hanc opinionem congerere. At nec ex speciebus cetera sunt secundum ullum illorum modorum, qui dici solent. (4) Dicere vero exemplaria eas esse, et ceteras eis participare, vana et figmenta poetica est dicere. Quid enim est quod agit, ad ideas inspiciens? Possibile enim est et esse et fieri quodcumque etiam non ex imagine. Quare et exsistente Socrate, et non exsistente, fiet utique quale Socrates est. Similiter etiam dilucidum, si Socrates sempiternus esset. (5) Atque ejusdem erunt plura

δείγματα τοῦ αὐτοῦ, ὥστε καὶ εἴδη, οἷον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν, ἅμα δὲ καὶ αὐτοάνθρωπος. (6) Ἔτι οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα τὰ εἴδη, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν, οἷον τὸ γένος τῶν ὡς γένους εἰδῶν· ὥστε τὸ αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκών. (7) Ἔτι δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ οὗ ἡ οὐσία· ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι οὐσίαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν; ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι τοῦτον λέγεται τὸν τρόπον, ὡς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι αἴτια τὰ εἴδη ἐστίν. Καίτοι τῶν εἰδῶν ὄντων ὅμως οὐ γίγνεται, ἂν μὴ ᾖ τὸ κινῆσον, καὶ πολλὰ γίγνεται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὔ φασιν εἶναι εἴδη. (8) Ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται κἀκεῖνα, ὧν φασὶν ἰδέας εἶναι, καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι διὰ τοιαύτας αἰτίας οἵας καὶ τὰ ῥηθέντα νῦν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ εἴδη. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ διὰ λογικωτέρων καὶ ἀκριβεστέρων λόγων ἔστι πολλὰ συναγαγεῖν ὅμοια τοῖς τεθεωρημένοις.

exemplaria : quare et species, utputa hominis, animal, et bipes, simul autem et idealis homo. (6) Item, non solum sensibilium exemplaria species erunt, verum etiam ipsarum : utputa genus specierum, quæ ut generis sunt : quare idem erit exemplar et imago. (7) Item, videretur impossibile, esse separatam substantiam, et id, cujus substantia. Quamobrem quomodo ideæ, quum rerum substantiæ sint, separatæ erunt? In Phædone vero hoc modo dicitur, quod tum ipsius esse tum ipsius fieri species causæ sunt. Attamen, quamvis species exsistant, non fiunt, si non sit quod moveat : et multa alia fiunt, ut domus, et annulus, quorum non dicunt species esse. (8) Quare patet, cetera quoque, quorum aiunt ideas esse, posse et esse et fieri propter tales causas, quales eorum sunt, quæ nunc dicta sunt, et non propter species. Sed de ideis quidem, et hoc modo, et per alias tum magis dialecticas, tum exactiores rationes, multa jam consideratis similia congregari possunt.

CAP. VI.

Ἐπεὶ δὲ διώρισται περὶ τούτων, καλῶς ἔχει πάλιν θεωρῆσαι τὰ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς συμβαίνοντα τοῖς λέγουσιν οὐσίας αὐτοὺς εἶναι χωριστὰς καὶ τῶν ὄντων αἰτίας πρώτας. (2) Ἀνάγκη δ', εἴπερ ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς φύσις τις καὶ μὴ ἄλλη τίς ἐστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία ἀλλὰ τοῦτ' αὐτό, ὥσπερ φασί τινες, ἤτοι εἶναι τὸ μὲν πρῶτόν τι αὐτοῦ, τὸ δ' ἐχόμενον, ἕτερον ὂν τῷ εἴδει ἕκαστον· καὶ τοῦτο ἢ ἐπὶ τῶν μονάδων εὐθὺς ὑπάρχει καὶ ἔστιν ἀσύμβλητος ὁποιαοῦν μονὰς ὁποιᾳοῦν μονάδι· ἢ εὐθὺς ἐφεξῆς πᾶσαι καὶ συμβληταὶ ὁποιαιοῦν ὁποιαισοῦν, οἷον λέγουσιν εἶναι τὸν μαθηματικὸν ἀριθμόν· ἐν γὰρ τῷ μαθηματικῷ οὐθὲν διαφέρει οὐδεμία μονὰς ἑτέρα ἑτέρας· ἢ τὰς μὲν συμβλητὰς τὰς δὲ μή, οἷον εἰ ἔστι μετὰ τὸ ἓν πρώτη ἡ δυάς, ἔπειτα ἡ τριὰς καὶ οὕτω δὴ ὁ ἄλλος ἀριθμός, εἰσὶ δὲ συμβληταὶ αἱ ἐν ἑκάστῳ ἀριθμῷ μονάδες, οἷον αἱ ἐν τῇ δυάδι τῇ πρώτῃ αὑταῖς, καὶ ἐν τῇ τριάδι τῇ πρώτῃ αὑταῖς, καὶ οὕτω δὴ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀριθμῶν, αἱ δ' ἐν τῇ δυάδι αὐτῇ πρὸς τὰς ἐν τῇ τριάδι αὐτῇ ἀσύμβλητοι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς ἀριθμῶν. (3) Διὸ καὶ ὁ μὲν μαθηματικὸς ἀριθμεῖται μετὰ τὸ ἓν δύο, πρὸς τῷ ἔμπροσθεν ἑνὶ ἄλλο ἕν, καὶ τὰ τρία πρὸς τοῖς δυσὶ τούτοις ἄλλο ἕν, καὶ ὁ λοιπὸς δὲ ὡσαύτως· οὗτος δὲ μετὰ τὸ ἓν δύο ἕτερα ἄνευ τοῦ ἑνὸς τοῦ πρώτου, καὶ ἡ τριὰς ἄνευ τῆς δυάδος, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄλλος ἀριθμός. Ἢ τὸν μὲν εἶναι τῶν ἀριθμῶν οἷος ὁ πρῶτος ἐλέχθη, τὸν δ' οἷον οἱ μαθηματικοὶ λέγουσι, τρίτον δὲ τὸν ῥηθέντα τελευταῖον. (4) Ἔτι τούτους ἢ χωριστοὺς εἶναι τοὺς ἀριθμοὺς τῶν πραγμάτων, ἢ οὐ χωριστοὺς ἀλλ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, οὐχ οὕτως δ' ὡς τὸ πρῶτον ἐπεσκοποῦμεν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἀριθμῶν ἐνυπαρχόντων ὄντα τὰ αἰσθητά· ἢ τὸν μὲν αὐτῶν εἶναι τὸν δὲ μὴ [ἢ πάντας] εἶναι. (5) Οἱ μὲν οὖν τρόποι καθ' οὓς ἐνδέχεται αὐτοὺς εἶναι οὗτοί εἰσιν ἐξ ἀνάγκης μόνοι. Σχεδὸν δὲ καὶ οἱ λέγοντες τὸ ἓν ἀρχὴν

Quum autem de his determinatum sit, decet rursus, quæ circa numeros illis accidunt, qui eos substantias separatas dicunt ac entium causas primas, speculari. (2) Necesse vero est, si numerus quædam natura est, nec est alia quædam ejus substantia, sed hoc ipsum, ut quidam aiunt, aut quoddam ejus primum esse, quoddam consequens, quod sit secundum, quodque specie diversum, et hoc aut in unitatibus confestim exsistit, et est quæcumque unitas cuique unitati incomparabilis; aut sunt confestim consequenter omnes, et quæcumque quibuscumque combinabiles : (qualem aiunt mathematicum numerum esse : in mathematico enim nulla unitas alia ab alia differt :) aut quasdam combinabiles, quasdam non : veluti si post unum est prima dualitas, deinde trinitas, et sic reliquus numerus. Sunt autem unitates in unoquoque numero, veluti quæ in prima dualitate sunt, invicem combinabiles, et quæ in prima trinitate sunt, invicem : et ita in ceteris numeris. Quæ vero in ipsa dualitate, incomparabiles eis quæ in ipsa trinitate sunt : et similiter de aliis consequentibus numeris. (3) Ideo mathematicus quidem numeratur post unum duo, cum anteriori uno aliud unum; tria quoque cum his duobus aliud unum : et reliquis quidem similiter : iste vero post unum, duo alia absque primo uno, et trinitas absque dualitate. Similiter autem et reliquus numerus. Aut igitur quendam numerorum esse oportet, qualis primus dictus est, quendam autem, qualem mathematici dicunt, tertium vero, qualis ultimo dictus est. (4) Item, istos numeros aut separatos a rebus esse, aut non separatos, sed in ipsis sensibilibus : non autem ita ut prius considerabamus, sed ut ex numeris inexsistentibus ipsa sint sensibilia; aut quendam eorum esse, quendam non, [aut omnes] esse. (5) Modi quidem, secundum quos contingit eos esse, hi sunt necessario soli. At hi etiam, qui dicunt ipsum unum principium,

εἶναι καὶ οὐσίαν καὶ στοιχεῖον πάντων, καὶ ἐκ τούτου καὶ ἄλλου τινὸς εἶναι τὸν ἀριθμόν, ἕκαστος τούτων τινὰ τῶν τρόπων εἴρηκε, πλὴν τοῦ πάσας τὰς μονάδας εἶναι ἀσυμϐλήτους. Καὶ τοῦτο συμϐέϐηκεν εὐλόγως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἔτι ἄλλον τρόπον εἶναι παρὰ τοὺς εἰρημένους. (6) Οἱ μὲν οὖν ἀμφοτέρους φασὶν εἶναι τοὺς ἀριθμούς, τὸν μὲν ἔχοντα τὸ πρότερον καὶ ὕστερον τὰς ἰδέας, τὸν δὲ μαθηματικὸν παρὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθητά, καὶ χωριστοὺς ἀμφοτέρους τῶν αἰσθητῶν· οἱ δὲ τὸν μαθηματικὸν μόνον ἀριθμὸν εἶναι τὸν πρῶτον τῶν ὄντων κεχωρισμένον τῶν αἰσθητῶν. (7) Καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δ' ἕνα, τὸν μαθηματικόν, πλὴν οὐ κεχωρισμένον ἀλλ' ἐκ τούτου τὰς αἰσθητὰς οὐσίας συνεστάναι φασίν· τὸν γὰρ ὅλον οὐρανὸν κατασκευάζουσιν ἐξ ἀριθμῶν, πλὴν οὐ μοναδικῶν, ἀλλὰ τὰς μονάδας ὑπολαμϐάνουσιν ἔχειν μέγεθος· ὅπως δὲ τὸ πρῶτον ἓν συνέστη ἔχον μέγεθος, ἀπορεῖν ἐοίκασιν. Ἄλλος δέ τις τὸν πρῶτον ἀριθμὸν τὸν τῶν εἰδῶν ἕνα εἶναι, ἔνιοι δὲ καὶ τὸν μαθηματικὸν τὸν αὐτὸν τοῦτον εἶναι. (8) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ μήκη καὶ περὶ τὰ ἐπίπεδα καὶ περὶ τὰ στερεά. Οἱ μὲν γὰρ ἕτερα τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ μετὰ τὰς ἰδέας· τῶν δ' ἄλλως λεγόντων οἱ μὲν τὰ μαθηματικὰ καὶ μαθηματικῶς λέγουσιν, ὅσοι μὴ ποιοῦσι τὰς ἰδέας ἀριθμοὺς μηδὲ εἶναί φασιν ἰδέας, οἱ δὲ τὰ μαθηματικά, οὐ μαθηματικῶς δέ· οὐ γὰρ τέμνεσθαι οὔτε μέγεθος πᾶν εἰς μεγέθη, οὔθ' ὁποιασοῦν μονάδας δυάδα εἶναι. (9) Μοναδικοὺς δὲ τοὺς ἀριθμοὺς εἶναι πάντες τιθέασι, πλὴν τῶν Πυθαγορείων, ὅσοι τὸ ἓν στοιχεῖον καὶ ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων· ἐκεῖνοι δ' ἔχοντας μέγεθος, καθάπερ εἴρηται πρότερον. Ὁσαχῶς μὲν οὖν ἐνδέχεται λεχθῆναι περὶ αὐτῶν, καὶ ὅτι πάντες εἰσὶν εἰρημένοι οἱ τρόποι, φανερὸν ἐκ τούτων· ἔστι δὲ πάντα μὲν ἀδύνατα, μᾶλλον δ' ἴσως θάτερα τῶν ἑτέρων.

substantiam ac elementum omnium esse, et ex hoc et alio quodam numerum esse, fere singuli, horum aliquem modorum dixerunt, præterquam quod omnes unitates incombinabiles sint. Et hoc rationaliter accidit: non enim contingit alium modum esse, præter eos qui dicti sunt. (6) Quidam itaque ambos numeros esse aiunt: illum quidem, qui prius et posterius habet, ideas; mathematicum vero, præter ideas, et sensibilia, ac ambos a sensibilibus separatos. Quidam mathematicum solum numerum esse primum entium, ac a sensibilibus separatum. (7) Pythagorici quoque unum ipsum mathematicum, verum non separatum, sed ex eo sensibiles substantias constare dicunt. Totum enim cælum ex numeris construunt, præter id quod non ex monadicis: sed unitates existimant habere magnitudinem. Quo autem modo primum unum constitit magnitudinem habens, dubitare videntur. Alius autem quidam primum numerum, ipsum specierum unum esse: alii vero ipsum mathematicum, hunc eundem esse. (8) Simili modo etiam circa longitudines, et plana, et solida: quidam enim, alia esse mathematica, et alia, quæ post ideas. Eorum vero qui aliter dicunt, quidam mathematica etiam mathematice dicunt, quicumque ideas non faciunt numeros, nec esse ideas aiunt: quidam mathematica, non mathematice. Non etenim secari omnem magnitudinem in magnitudines, neque quascumque unitates dualitatem esse. (9) Monadicos autem numeros esse ponunt omnes, præter Pythagoricos, quicumque unum, elementum atque principium entium aiunt esse: illi enim habentes magnitudinem aiunt, ut prius dictum est. Quot igitur modis contingat de eis dici, quodque omnes modi dicti sint, ex his manifestum est. Sunt autem cuncta quidem impossibilia, magis vero fortassis altera alteris.

CAP. VII.

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον εἰ συμϐληταὶ αἱ μονάδες ἢ ἀσύμϐλητοι, καὶ εἰ ἀσύμϐλητοι, ποτέρως ὥσπερ διείλομεν. Ἔστι μὲν γὰρ ὁποιανοῦν εἶναι ὁποιᾳοῦν μονάδι ἀσύμϐλητον, ἔστι δὲ τὰς ἐν αὐτῇ τῇ δυάδι πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ τῇ τριάδι, καὶ οὕτως δὴ ἀσυμϐλήτους εἶναι τὰς ἐν ἑκάστῳ τῷ πρώτῳ ἀριθμῷ πρὸς ἀλλήλας. (2) Εἰ μὲν οὖν πᾶσαι συμϐληταὶ καὶ ἀδιάφοροι αἱ μονάδες, ὁ μαθηματικὸς γίγνεται ἀριθμὸς καὶ εἷς μόνος, καὶ τὰς ἰδέας οὐκ ἐνδέχεται εἶναι τοὺς ἀριθμούς. Ποῖος γὰρ ἔσται ἀριθμὸς αὐτοάνθρωπος ἢ ζῷον ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν εἰδῶν; ἰδέα μὲν γὰρ μία ἑκάστου, οἷον αὐτοῦ ἀνθρώπου μία καὶ αὐτοῦ ζῴου ἄλλη μία· οἱ δ' ὅμοιοι καὶ ἀδιάφοροι ἄπειροι, ὥστ' οὐθὲν μᾶλλον ἥδε ἡ τριὰς αὐτοάνθρωπος ἢ ὁποιαοῦν. (3) Εἰ δὲ μή εἰσιν ἀριθμοὶ αἱ ἰδέαι, οὐδ' ὅλως οἷόντε αὐτὰς εἶναι. Ἐκ τίνων γὰρ ἔσονται ἀρχῶν αἱ ἰδέαι; Ὁ γὰρ ἀριθμός ἐστιν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς δυάδος τῆς ἀορίστου, καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα λέγονται τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι, τάξαι τε οὔτε προτέρας ἐνδέχεται τῶν ἀριθμῶν αὐτὰς

Primo itaque considerandum est utrum combinabiles sint unitates, an incombinabiles. Quodsi incombinabiles, quonam modo, ut divisimus: est enim quamcunque cuicumque unitati incombinabilem esse; est autem, eas quæ in ipsa dualitate sunt, ad eas quæ in ipsa trinitate: et sic eas, quæ in unoquoque numero primo sunt, incombinabiles invicem esse. (2) Si omnes igitur unitates incombinabiles et indifferentes sint, mathematicus numerus fit, et unus solus: neque contingit ideas numeros esse. Qualis namque numerus, idealis homo, aut animal, aut aliqua alia specierum erit? Idea namque una uniuscujusque, veluti ipsius hominis una, et ipsius animalis alia una: hi vero similes et indifferentes, indefiniti. Quare nihilo magis hæc trinitas ipse idealis homo erit, quam quæcumque. (3) Quodsi ideæ non sunt numeri, nec omnino possibile est eas esse: ex quibus namque principiis ideæ erunt? Numerus enim ex uno et dualitate indeterminata est: ac principia et elementa ipsius numeri dicuntur, neque ea contingit aut priora aut

οὔθ' ὑστέρας. (4) Εἰ δ' ἀσύμϐλητοι αἱ μονάδες, καὶ οὕτως ἀσύμϐλητοι ὥστε ἡτισοῦν ᾑτινιοῦν, οὔτε τὸν μαθηματικὸν ἐνδέχεται εἶναι τοῦτον τὸν ἀριθμόν (ὁ μὲν γὰρ μαθηματικὸς ἐξ ἀδιαφόρων, καὶ τὰ δεικνύμενα κατ' αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τοιούτου ἁρμόττει) οὔτε τὸν τῶν εἰδῶν· οὐ γὰρ ἔσται ἡ δυὰς πρώτη ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος, ἔπειτα οἱ ἑξῆς ἀριθμοὶ ὡς λέγεται, δυάς, τριάς, τετράς· ἅμα γὰρ αἱ ἐν τῇ δυάδι τῇ πρώτῃ μονάδες γεννῶνται, εἴτε ὥσπερ ὁ πρῶτος εἰπὼν ἐξ ἀνίσων (ἰσασθέντων γὰρ ἐγένοντο) εἴτε ἄλλως. (5) Ἔπειτα εἰ ἔσται ἡ ἑτέρα μονὰς τῆς ἑτέρας προτέρα, καὶ τῆς δυάδος τῆς ἐκ τούτων ἔσται προτέρα· ὅταν γὰρ ᾖ τι τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον, καὶ τὸ ἐκ τούτων τοῦ μὲν ἔσται πρότερον τοῦ δ' ὕστερον. (6) Ἔτι ἐπειδή ἐστι πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ ἕν, ἔπειτα τῶν ἄλλων ἐστί τι πρῶτον ἓν δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, καὶ πάλιν τρίτον τὸ δεύτερον μὲν μετὰ τὸ δεύτερον τρίτον δὲ μετὰ τὸ πρῶτον ἕν· ὥστε πρότεραι ἂν εἶεν αἱ μονάδες ἢ οἱ ἀριθμοὶ ἐξ ὧν πλέκονται, οἷον ἐν τῇ δυάδι τρίτη μονὰς ἔσται πρὶν τὰ τρία εἶναι, καὶ ἐν τῇ τριάδι τετάρτη καὶ ἡ πέμπτη πρὶν τοὺς ἀριθμοὺς τούτους. (7) Οὐθεὶς μὲν οὖν τὸν τρόπον τοῦτον εἴρηκεν αὐτῶν τὰς μονάδας ἀσυμϐλήτους, ἔστι δὲ κατὰ μὲν τὰς ἐκείνων ἀρχὰς εὔλογον καὶ οὕτως, κατὰ μέντοι τὴν ἀλήθειαν ἀδύνατον. Τάς τε γὰρ μονάδας προτέρας καὶ ὑστέρας εἶναι εὔλογον, εἴπερ καὶ πρώτη τίς ἐστι μονὰς καὶ ἓν πρῶτον, ὁμοίως δὲ καὶ δυάδας, εἴπερ καὶ δυὰς πρώτη ἐστίν· μετὰ γὰρ τὸ πρῶτον εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον δεύτερόν τι εἶναι, καὶ εἰ δεύτερον, τρίτον, καὶ οὕτω δὴ τὰ ἄλλα ἐφεξῆς. (8) Ἅμα δ' ἀμφότερα λέγειν, μονάδα τε μετὰ τὸ ἓν πρώτην εἶναι καὶ δευτέραν, καὶ δυάδα πρώτην, ἀδύνατον. Οἱ δὲ ποιοῦσι μονάδα μὲν καὶ ἓν πρῶτον, δεύτερον δὲ καὶ τρίτον οὐκέτι, καὶ δυάδα πρώτην, δευτέραν δὲ καὶ τρίτην οὐκέτι. (9) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται, εἰ ἀσύμϐλητοι πᾶσαι αἱ μονάδες, δυάδα εἶναι αὐτὴν καὶ τριάδα καὶ οὕτω τοὺς ἄλλους ἀριθμούς. Ἄν τε γὰρ ὦσιν ἀδιάφοροι αἱ μονάδες ἄν τε διαφέρουσαι ἑκάστη ἑκάστης, ἀνάγκη ἀριθμεῖσθαι τὸν ἀριθμὸν κατὰ πρόσθεσιν, οἷον τὴν δυάδα πρὸς τῷ ἑνὶ ἄλλου ἑνὸς προστεθέντος, καὶ τὴν τριάδα ἄλλου ἑνὸς πρὸς τοῖς δυσὶ προστεθέντος, καὶ τὴν τετράδα ὡσαύτως. (10) Τούτων δὲ ὄντων ἀδύνατον τὴν γένεσιν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, ὡς γεννῶσιν ἐκ τῆς δυάδος καὶ τοῦ ἑνός· μόριον γὰρ γίγνεται ἡ δυὰς τῆς τριάδος καὶ αὕτη τῆς τετράδος· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον συμϐαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἐχομένων. (11) Ἀλλ' ἐκ τῆς δυάδος τῆς πρώτης καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος ἐγίγνετο ἡ τετράς, δύο δυάδες παρ' αὐτὴν τὴν δυάδα· εἰ δὲ μή, μόριον ἔσται αὐτὴ ἡ δυάς, ἑτέρα δὲ προσέσται μία δυάς, καὶ ἡ δυὰς ἔσται ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλου ἑνός. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ οἷόντ' εἶναι τὸ ἕτερον στοιχεῖον δυάδα ἀόριστον· μονάδα γὰρ μίαν γεννᾷ, ἀλλ' οὐ δυάδα ὡρισμένην. (12) Ἔτι παρ' αὐτὴν τὴν τριάδα καὶ αὐτὴν τὴν δυάδα πῶς ἔσονται ἄλλαι τριάδες καὶ δυάδες; καὶ τίνα τρό-

posteriora numeris ordinare. (4) Si vero unitates incombinabiles sunt, et ita incombinabiles, ut quæcumque cuicumque, nec mathematicum hunc contingit esse numerum (mathematicus namque ex indifferentibus est: et quæ de eo ostenduntur, tanquam in tali conveniunt), nec hunc esse specierum: non enim erit dualitas prima ex uno et indeterminata dualitate; deinde consequentes numeri, ut dicitur, dualitas, trinitas, quaternitas: simul etenim quæ sunt in prima dualitate unitates, generantur: sive, quemadmodum qui prius dixit, ex inæquabilibus (factis namque æqualibus fiebant), sive aliter. (5) Deinde si altera unitas prior alterâ erit, dualitate etiam, quæ ex his fit, prior erit. Quum enim aliquid sit, quoddam prius, quoddam posterius, et quod ex his, hoc quidem prius, illo vero posterius est. (6) Item quum primum quidem ipsum unum sit, deinde ceterorum aliquod unum primum, secundum vero post illud, et rursus tertium, quod secundum est post secundum, tertium erit post primum unum: ergo priores profecto erunt unitates, quam numeri, qui eas complectuntur: veluti in dualitate erit tertia unitas ante quam tria sint; et in trinitate, quarta, et quinta ante quam hi numeri sint. (7) At nemo eorum hoc modo dixit unitates incombinabiles: verum secundum principia quidem eorum, ita esse rationabile est; secundum veritatem autem, impossibile est. Etenim unitates priores et posteriores esse rationabile est, si et quædam quidem prima unitas est, unumque primum: et dualitates similiter, si et prima quidem dualitas est; post primum namque, rationabile et necessarium est, secundum quiddam esse; et si secundum, tertium: et ita cetera consequenter. (8) Simul vero utrumque dicere, unitatemque primam post unum esse, atque secundam, et primam dualitatem, impossibile est. Hi vero unitatem quidem et unum primum faciunt, secundum vero et tertium nequaquam: ac dualitatem primam, secundam vero et tertiam minime. (9) Constat autem quod, si omnes unitates incombinabiles sunt, non contingit dualitatem ipsam esse, ac trinitatem, et sic ceteros numeros: sive namque sint unitates indifferentes, sive differentes singulæ a singulis, necesse est numerum numerari per additionem: veluti binarium, ad unum uno alio addito; ternarium quoque, alio uno ad duo apposito; et simili modo, quaternarium. (10) Quæ quum ita sint, impossibile est numerorum esse generationem, quemadmodum ex dualitate et unitate generant. Binarius namque, pars ternarii fit; et hic, quaternarii. Eodem autem modo et in consequentibus accidit. (11) At ex primo binario, interminatoque binario, fiebat quaternarius, duo binarii præter ipsum binarium. Quodsi non, pars erit ipse binarius, alter vero adhuc erit unus binarius: et binarius erit ex ipso uno, et alio uno. Quod si est, non est possibile alterum elementum esse indeterminatum binarium. Unam enim unitatem generat, sed non determinatum binarium. (12) Item præter ipsum ternarium, ipsumque binarium, quomodo erunt alii ternarii,

πον ἐκ προτέρων μονάδων καὶ ὑστέρων σύγκεινται; πάντα γὰρ ταῦτ' ἐστὶ καὶ πλασματώδη, καὶ ἀδύνατον εἶναι πρώτην δυάδα, εἶτ' αὐτὴν τριάδα. (13) Ἀνάγκη δ', ἐπείπερ ἔσται τὸ ἓν καὶ ἡ ἀόριστος δυὰς στοιχεῖα. Εἰ δ' ἀδύνατα τὰ συμβαίνοντα, καὶ τὰς ἀρχὰς εἶναι ταύτας ἀδύνατον. (14) Εἰ μὲν οὖν διάφοροι αἱ μονάδες ὁποιαιοῦν ὁποιαισοῦν, ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης. [VIII.] Εἰ δ' αἱ μὲν ἐν ἄλλῳ διάφοροι, αἱ δ' ἐν τῷ αὐτῷ ἀριθμῷ ἀδιάφοροι ἀλλήλαις μόναι, καὶ οὕτως οὐθὲν ἔλαττω συμβαίνει τὰ δυσχερῆ· οἷον γὰρ ἐν τῇ δεκάδι αὐτῇ ἔνεισι δέκα μονάδες, σύγκειται δὲ καὶ ἐκ τούτων καὶ ἐκ δύο πεντάδων ἡ δεκάς. (15) Ἐπεὶ δ' οὐχ ὁ τυχὼν ἀριθμὸς αὐτὴ ἡ δεκάς, οὐδὲ σύγκειται ἐκ τῶν τυχουσῶν πεντάδων, ὥσπερ οὐδὲ μονάδων, ἀνάγκη διαφέρειν τὰς μονάδας τὰς ἐν τῇ δεκάδι ταύτῃ. Ἂν γὰρ μὴ διαφέρωσιν, οὐδ' αἱ πεντάδες διοίσουσιν ἐξ ὧν ἐστὶν ἡ δεκάς· ἐπεὶ δὲ διαφέρουσι, καὶ αἱ μονάδες διοίσουσιν. Εἰ δὲ διαφέρουσι, πότερον οὐκ ἔσονται πεντάδες ἄλλαι ἀλλὰ μόνον αὗται αἱ δύο, ἢ ἔσονται; εἴτε δὲ μὴ ἔσονται, ἄτοπον· εἴτ' ἔσονται, ποία ἔσται δεκὰς ἐξ ἐκείνων; οὐ γάρ ἐστιν ἑτέρα δεκὰς ἐν τῇ δεκάδι παρ' αὐτήν. (16) Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀνάγκη γε μὴ ἐκ τῶν τυχουσῶν δυάδων τὴν τετράδα συγκεῖσθαι· ἡ γὰρ ἀόριστος δυάς, ὥς φασί, λαβοῦσα τὴν ὡρισμένην δυάδα δύο δυάδας ἐποίησεν· τοῦ γὰρ ληφθέντος ἦν δυοποιός. (17) Ἔτι τὸ εἶναι παρὰ τὰς δύο μονάδας τὴν δυάδα φύσιν τινά, καὶ τὴν τριάδα παρὰ τὰς τρεῖς μονάδας, πῶς ἐνδέχεται; ἢ γὰρ μεθέξει θατέρου θάτερον, ὥσπερ λευκὸς ἄνθρωπος παρὰ λευκὸν καὶ ἄνθρωπον (μετέχει γὰρ τούτων), ἢ ὅταν ᾖ θατέρου θάτερον διαφορά τις, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος παρὰ ζῷον καὶ δίπουν. (18) Ἔτι τὰ μὲν ἁφῇ ἐστὶν ἕν, τὰ δὲ μίξει, τὰ δὲ θέσει· ὧν οὐθὲν ἐνδέχεται ὑπάρχειν ταῖς μονάσιν ἐξ ὧν ἡ δυὰς καὶ ἡ τριάς· ἀλλ' ὥσπερ οἱ δύο ἄνθρωποι οὐχ ἕν τι παρ' ἀμφοτέρους, οὕτως ἀνάγκη καὶ τὰς μονάδας. Καὶ οὐχ ὅτι ἀδιαίρετοι, διοίσουσι διὰ τοῦτο· καὶ γὰρ αἱ στιγμαὶ ἀδιαίρετοι, ἀλλ' ὅμως παρὰ τὰς δύο οὐθὲν ἕτερον ἡ δυὰς αὐτῶν. (19) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτο δεῖ λανθάνειν, ὅτι συμβαίνει προτέρας καὶ ὑστέρας εἶναι δυάδας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀριθμούς. Αἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ τετράδι δυάδες ἔστωσαν ἀλλήλαις ἅμα· ἀλλ' αὗται τῶν ἐν τῇ ὀκτάδι πρότεραί εἰσι, καὶ ἐγέννησαν, ὥσπερ ἡ δυὰς ταύτας, αὗται τὰς τετράδας τὰς ἐν τῇ ὀκτάδι αὐτῇ. Ὥστε εἰ καὶ ἡ πρώτη δυὰς ἰδέα, καὶ αὗται ἰδέαι τινὲς ἔσονται. (20) Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν μονάδων· αἱ γὰρ ἐν τῇ δυάδι πρώτῃ μονάδες γεννῶσι τὰς τέτταρες τὰς ἐν τῇ τετράδι, ὥστε πᾶσαι αἱ μονάδες ἰδέαι γίγνονται καὶ συγκείσεται ἰδέα ἐξ ἰδεῶν. Ὥστε δῆλον ὅτι κἀκεῖνα, ὧν ἰδέαι αὗται τυγχάνουσιν οὖσαι, συγκείμενα ἔσται, οἷον εἰ τὰ ζῷα φαίη τις συγκεῖσθαι ἐκ ζῴων, εἰ τούτων ἰδέαι εἰσίν. (21) Ὅλως δὲ τὸ ποιεῖν τὰς μονάδας διαφόρους ὁπωσοῦν ἄτοπον καὶ πλασματῶδες (λέγω δὲ πλασματῶδες τὸ πρὸς ὑπόθεσιν βεβιασμένον)· οὔτε γὰρ κατὰ τὸ ποσὸν οὔτε κατὰ τὸ ποιὸν ὁρῶμεν διαφέρουσαν μονάδα μονάδος, ἀνάγκη τε ἢ ἴσον ἢ ἄνισον εἶναι ἀριθμόν, πάντα μὲν ἀλλὰ μάλιστα τὸν μοναδικόν, ὥστ' εἰ μήτε πλείων μήτ' ἐλάττων, ἴσος. Τὰ δ' ἴσα καὶ ὅλως ἀδιάφορα ταὐτὰ ὑπολαμβάνομεν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς. Εἰ δὲ μή, οὐδ' αἱ ἐν αὐτῇ τῇ δεκάδι δυάδες ἀδιάφοροι ἔσονται ἴσαι οὖσαι· τίνα γὰρ αἰτίαν ἕξει λέγειν ὁ φάσκων ἀδιαφόρους εἶναι; (22) Ἔτι εἰ ἅπασα μονὰς καὶ μονὰς ἄλλη δύο, ἡ ἐκ τῆς δυάδος αὐτῆς μονὰς καὶ ἡ ἐκ τῆς τριάδος αὐτῆς δυὰς ἔσται ἐκ διαφερουσῶν τε, καὶ πότερον προτέρα τῆς τριάδος ἢ ὑστέρα; μᾶλλον γὰρ ἔοικε προτέραν ἀναγκαῖον εἶναι· ἡ μὲν γὰρ ἅμα τῇ τριάδι, ἡ δ' ἅμα τῇ δυάδι τῶν μονάδων. (23) Καὶ ἡμεῖς μὲν ὑπολαμβανομεν ὅλως ἓν καὶ ἕν, καὶ ἐὰν ᾖ ἴσα ἢ ἄνισα, δύο εἶναι, οἷον τἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, καὶ ἄνθρωπον καὶ ἵππον· οἱ δ' οὕτως λέγοντες οὐδὲ τὰς μονάδας. (24) Εἴτε δὲ μή ἐστι πλείων ἀριθμὸς ὁ τῆς τριάδος αὐτῆς ἢ ὁ τῆς δυάδος, θαυμαστόν· εἴτε ἐστὶ πλείων, δῆλον ὅτι καὶ ἴσος ἔνεστι τῇ δυάδι, ὥστε οὗτος ἀδιάφορος αὐτῇ τῇ δυάδι. Ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται, εἰ πρῶτός τίς ἐστιν ἀριθμὸς καὶ δεύτερος· οὐδὲ ἔσονται αἱ ἰδέαι ἀριθμοί. Τοῦτο μὲν γὰρ αὐτὸ ὀρθῶς λέγουσιν οἱ διαφόρους τὰς μονάδας ἀξιοῦντες εἶναι, εἴπερ ἰδέαι ἔσονται, ὥσπερ εἴρηται πρότερον· ἓν γὰρ τὸ εἶδος. (25) Αἱ δὲ μονάδες εἰ ἀδιάφοροι, καὶ αἱ δυάδες καὶ αἱ τριάδες ἔσονται ἀδιάφοροι. Διὸ καὶ τὸ ἀριθμεῖσθαι οὕτως, ἓν δύο, μὴ προσλαμβανομένου πρὸς τῷ ὑπάρχοντι ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν· οὔτε γὰρ ἡ γένεσις ἔσται ἐκ τῆς ἀορίστου δυάδος, οὔτ' ἰδέαν ἐνδέχεται εἶναι· ἐνυπάρξει γὰρ ἑτέρα ἰδέα ἐν ἑτέρᾳ, καὶ πάντα τὰ εἴδη ἑνὸς μέρη. (26) Διὸ πρὸς μὲν τὴν ὑπόθεσιν ὀρθῶς λέγουσιν, ὅλως δ' οὐκ ὀρθῶς· πολλὰ γὰρ ἀναιροῦσιν, ἐπεὶ τοῦτό γ' αὐτὸ ἔχειν τινὰ φήσουσιν ἀπορίαν, πότερον, ὅταν ἀριθμῶμεν καὶ εἴπωμεν ἓν δύο τρία, προσλαμβάνοντες ἀριθμοῦμεν ἢ κατὰ μερίδας. Ποιοῦμεν δὲ ἀμφοτέρως· διὸ γελοῖον ταύτην εἰς τηλικαύτην τῆς οὐσίας ἀνάγειν διαφοράν.

et binarii? quove modo ex prioribus et posterioribus unitatibus componuntur? hæc enim omnia et fictitia sunt, et impossibile esset esse primum binarium, deinde ipsum ternarium. (13) At necesse est, si quidem unum et indeterminatus binarius elementa erunt. Verum si quæ accidunt, impossibilia sunt, hæc quoque principia impossibile est esse. (14) Si itaque unitates quæcumque a quibuscumque differant, hæc et alia hujuscemodi necessario accidunt. [VIII.] Si autem quæ quidem in alio differentes sunt, quæ vero in eodem numero indifferentes invicem solæ, non pauciora difficultatem ingerentia hoc quoque modo accidunt, veluti in ipso denario, decem unitates sunt. Componitur autem denarius tum ex his, tum ex duobus quinariis. (15) Quum vero ipse denarius non sit quicumque numerus, nec ex quibuscumque quinariis componatur, sicuti nec unitatibus, necesse est, unitates, quæ in hoc denario sunt, differre. Nam si non differant, nec quinarii different, ex quibus denarius est. Quum vero differant, unitates quoque different. Si igitur differant, utrum non erunt quinarii alii, sed hi duo tantum, an erunt? Sive igitur non erunt, inconveniens est; sive erunt, qualis ex eis denarius erit? Non est enim in denario alius denarius, præter ipsum. (16) At vero etiam necesse est ut non ex quibusvis binariis quaternarius componatur. Indeterminatus namque binarius, ut aiunt, determinatum accipiens binarium, duos binarios effecit: eo enim quod cepit, binarii fuit efficiens. (17) Item, quonam modo contingit, binarium præter duas unitates, ac ternarium præter tres unitates, aliquam esse naturam? sive enim certe alterum altero participabit (quemadmodum albus homo præter album et hominem: his etenim participat), sive quum alterum quædam alterius differentia sit, quemadmodum homo præter animal et bipes. (18) Item quædam tactu, quædam mistione, quædam positione sunt unum: quorum nihil unitatibus, ex quibus binarius atque ternarius fit, competit: sed quemadmodum duo homines non sunt unum quid præter utrumque, ita de unitatibus quoque necesse est. Et non, quoniam indivisibiles, idcirco different: etenim puncta quoque indivisibilia sunt; verumtamen dualitas eorum nihil aliud est præter duo. (19) At vero nec hoc latere decet, quod accidit priores posterioresque dualitates esse: similiter autem et ceteros numeros. Binarii enim qui in quaternario sunt, sint invicem simul: sed hi iis qui octonario insunt, priores sunt, et genuerunt (quemadmodum binarius ipsos) ipsi quaternarios, qui in ipso octonario sunt. Quare si etiam primus binarius idea, hi quoque quædam ideæ erunt. (20) Eadem ratio de unitatibus etiam est: quæ enim in prima dualitate sunt unitates, generant quattuor unitates, quæ in quaternario sunt. Quare omnes unitates ideæ fiunt, et componetur idea ex ideis. Quamobrem patet quod etiam illa, quorum hæ sunt ideæ, composita erunt, veluti si quis animalia dicat ex animalibus componi, si horum ideæ sunt. (21) Et omnino facere unitates quomodocunque differentes, absurdum et fictitium est: dico autem fictitium, quod ad suppositionem coactum est. Nec enim secundum quantum, nec secundum quale, videmus differre unitatem ab unitate: necesseque est aut æqualem aut inæqualem esse omnem quidem numerum, sed præcipue monadicum. Quare si nec major neque minor, æqualis: æqualia vero, et omnino indifferentia, eadem putamus esse in numeris. Quodsi non ita sit, nec dualitates, quæ in ipso denario sunt, indifferentes erunt, quum æquales sint. Quam enim causam dicturus est, qui dicit indifferentes esse? (22) Item, si omnis unitas, et unitas alia, duo faciunt, unitas, quæ ex ipso binario, et quæ ex ipso ternario, erit binarius, et ex indifferentibus. Et utrum ternario prior, an posterior? Magis namque videtur necessarium priorem esse: hæc namque unitatum simul ternario, illa vero simul dualitate. (23) Et nos quidem omnino putamus unum et unum, sive æqualia, sive inæqualia sint, duo esse, veluti bonum et malum, et hominem et equum: qui vero ita dicunt, nec ipsas unitates. (24) Sive autem non est major numerus ipsius ternarii, quam dualitatis, mirum est: sive est major, constat quod æqualis dualitati inest: quare ipse indifferens ab ipsa dualitate. Verum non contingit, si primus aliquis numerus est, et secundus. Nec erunt ideæ numeri: hoc enim ipsum recte aiunt, qui unitates differentes debere esse arbitrantur, si quidem erunt ideæ, ut prius dictum est: nam una profecto erit species. (25) Si vero unitates indifferentes, dualitates quoque ac ternarii indifferentes erunt: quare necesse est eis dicere, ita numerandum esse, unum, duo, non superaddito jam præexsistenti. Nec enim generatio ex indeterminata dualitate erit, nec ideam esse contingit. Inerit namque altera idea in altera, cunctæque species, unius partes. (26) Quare secundum suppositionem quidem, recte dicunt; simpliciter vero, non recte: multa namque perimunt, quum hoc ipsum habere quandam profecto dicturi sint dubitationem, utrum, quum numeremus et dicamus unum duo tria, assumentes numeramus, an secundum partes. Facimus autem utroque modo: quapropter ridiculum est, hanc ad tantam substantiæ differentiam reducere.

CAP. VIII. [IX.]

Πάντων δὲ πρῶτον καλῶς ἔχει διορίσασθαι τίς ἀριθμοῦ διαφορὰ καὶ μονάδος, εἰ ἔστιν. Ἀνάγκη δὴ ἢ κατὰ τὸ ποσὸν ἢ κατὰ τὸ ποιὸν διαφέρειν· τούτων δ' οὐδέτερον φαίνεται ἐνδέχεσθαι ὑπάρχον. Ἀλλ' ᾗ ἀριθμὸς κατὰ τὸ ποσόν. Εἰ δὲ δὴ καὶ αἱ μονάδες τῷ ποσῷ διέφερον, κἂν ἀριθμὸς ἀριθμοῦ διέφερεν ὁ ἴσος τῷ πλήθει τῶν μονάδων. (2) Ἔτι πότερον αἱ πρῶται μείζους ἢ ἐλάττους, καὶ αἱ ὕστερον ἐπιδιδόασιν ἢ τοὐναντίον; πάντα γὰρ ταῦτα ἄλογα. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ τὸ ποιὸν διαφέρειν ἐνδέχεται. Οὐθὲν γὰρ αὐταῖς οἷόντε ὑπάρχειν πάθος· ὕστερον γὰρ καὶ τοῖς ἀριθμοῖς φασὶν ὑπάρχειν τὸ ποιὸν τοῦ ποσοῦ. (3) Ἔτι οὔτ' ἂν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τοῦτ' αὐταῖς γένοιτο οὔτ' ἂν ἀπὸ τῆς δυάδος· τὸ μὲν γὰρ οὐ ποιόν, ἡ δὲ ποσοποιόν· τοῦ γὰρ πολλὰ τὰ ὄντα εἶναι αἰτία αὐτῆς ἡ φύσις. Εἰ δ' ἄρα ἔχει

Ante autem omnia probe se habet, determinare quænam numeri et unitatis differentia sit, si est. Necesse est igitur, aut secundum quantum, aut secundum quale differre. Neutrum autem horum videtur posse esse: verum prout numerus, secundum quantum. Si itaque etiam unitates quantitate differrent, numerus quoque a numero differret, qui æqualis est, plenitudine unitatum. (2) Item, utrum primæ majores, an minores, et postea crescant, an e contrario? hæc enim omnia absurda sunt. At vero nec secundum qualitatem differre contingit: nullam enim inesse passionem possibile est. Etenim numeris quoque posterius aiunt inesse qualitatem, quam quantitatem. (3) Item, nec ab uno hoc ipsæ patientur, nec a dualitate. Hoc enim non est quale, illa vero qualificum. Nam ut entia multa sint, hujus natura causa est. Si igitur aliter quoquo modo

πως ἄλλως, λεκτέον ἐν ἀρχῇ μάλιστα τοῦτο καὶ διοριστέον περὶ μονάδος διαφορᾶς, μάλιστα μὲν καὶ διότι ἀνάγκη ὑπάρχειν· εἰ δὲ μή, τίνα λέγουσιν; (4) Ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ εἰσὶν ἀριθμοὶ αἱ ἰδέαι, οὔτε συμβλητὰς τὰς μονάδας ἁπάσας ἐνδέχεται εἶναι, φανερόν, οὔτε ἀσυμβλήτους ἀλλήλαις οὐδέτερον τῶν τρόπων. [X.] (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ὡς ἕτεροί τινες λέγουσι περὶ τῶν ἀριθμῶν λέγεται καλῶς. Εἰσὶ δ᾽ οὗτοι ὅσοι ἰδέας μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὔθ᾽ ἁπλῶς οὔτε ὡς ἀριθμούς τινας οὔσας, τὰ δὲ μαθηματικὰ εἶναι καὶ τοὺς ἀριθμοὺς πρώτους τῶν ὄντων, καὶ ἀρχὴν αὐτῶν εἶναι αὐτὸ τὸ ἕν. Ἄτοπον γὰρ τὸ ἓν μὲν εἶναί τι πρῶτον τῶν ἑνῶν, ὥσπερ ἐκεῖνοί φασι, δυάδα δὲ τῶν δυάδων μή, μηδὲ τριάδα τῶν τριάδων· τοῦ γὰρ αὐτοῦ λόγου πάντα ἐστίν. (6) Εἰ μὲν οὖν οὕτως ἔχει τὰ περὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ θήσει τις εἶναι τὸν μαθηματικὸν μόνον, οὐκ ἔστι τὸ ἓν ἀρχή. Ἀνάγκη γὰρ διαφέρειν τὸ ἓν τὸ τοιοῦτο τῶν ἄλλων μονάδων· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ δυάδα τινὰ πρώτην τῶν δυάδων, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀριθμοὺς τοὺς ἐφεξῆς. (7) Εἰ δέ ἐστι τὸ ἓν ἀρχή, ἀνάγκη μᾶλλον, ὥσπερ Πλάτων ἔλεγεν, ἔχειν τὰ περὶ τοὺς ἀριθμούς, καὶ εἶναί τινα δυάδα πρώτην καὶ τριάδα, καὶ οὐ συμβλητοὺς εἶναι τοὺς ἀριθμοὺς πρὸς ἀλλήλους. Ἂν δ᾽ αὖ πάλιν τις τιθῇ ταῦτα, εἴρηται ὅτι ἀδύνατα πολλὰ συμβαίνει. (8) Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γε ἢ οὕτως ἢ ἐκείνως ἔχειν, ὥστ᾽ εἰ μηδετέρως, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο εἶναι τὸν ἀριθμὸν χωριστόν. Φανερὸν δ᾽ ἐκ τούτων καὶ ὅτι χείριστα λέγεται ὁ τρίτος τρόπος, τὸ εἶναι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τὸν τῶν εἰδῶν καὶ τὸν μαθηματικόν. Ἀνάγκη γὰρ εἰς μίαν δόξαν συμβαίνειν δύο ἁμαρτίας· οὔτε γὰρ μαθηματικὸν ἀριθμὸν ἐνδέχεται τοῦτον εἶναι τὸν τρόπον, ἀλλ᾽ ἰδίας ὑποθέσεις ὑποθέμενον ἀνάγκη μηκύνειν· ὅσα τε τοῖς ὡς εἴδη τὸν ἀριθμὸν λέγουσι συμβαίνει, καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον λέγειν. (9) Ὁ δὲ τῶν Πυθαγορείων τρόπος τῇ μὲν ἐλάττους ἔχει δυσχερείας τῶν πρότερον εἰρημένων, τῇ δὲ ἰδίας ἑτέρας. Τὸ μὲν γὰρ μὴ χωριστὸν ποιεῖν τὸν ἀριθμὸν ἀφαιρεῖται πολλὰ τῶν ἀδυνάτων· τὸ δὲ τὰ σώματα ἐξ ἀριθμῶν εἶναι συγκείμενα, καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εἶναι μαθηματικόν, ἀδύνατόν ἐστιν. Οὔτε γὰρ ἄτομα μεγέθη λέγειν ἀληθές· εἴθ᾽ ὅτι μάλιστα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οὐχ αἵ γε μονάδες μέγεθος ἔχουσιν· μέγεθος δ᾽ ἐξ ἀδιαιρέτων συγκεῖσθαι πῶς δυνατόν; (10) Ἀλλὰ μὴν ὅ γ᾽ ἀριθμητικὸς ἀριθμὸς μοναδικός ἐστιν. Ἐκεῖνοι δὲ τὸν ἀριθμὸν τὰ ὄντα λέγουσιν· τὰ γοῦν θεωρήματα προσάπτουσι τοῖς σώμασιν ὡς ἐξ ἐκείνων ὄντων τῶν ἀριθμῶν. (11) Εἰ τοίνυν ἀνάγκη μέν, εἴπερ ἐστὶν ἀριθμὸς τῶν ὄντων τι καθ᾽ αὑτό, τούτων εἶναί τινα τῶν εἰρημένων τρόπων, οὐθένα δὲ τούτων ἐνδέχεται, φανερὸν ὡς οὐκ ἔστιν ἀριθμοῦ τις τοιαύτη φύσις οἵαν κατασκευάζουσιν οἱ χωριστὸν ποιοῦντες αὐτόν. (12) Ἔτι πότερον ἑκάστη μονὰς ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ ἰσασθέντων ἐστίν, ἢ ἡ μὲν ἐκ τοῦ μικροῦ ἡ δ᾽ ἐκ τοῦ μεγάλου; Εἰ μὲν δὴ οὕτως, οὔτε ἐκ πάντων τῶν στοιχείων ἕκαστον οὔτε ἀδιάφοροι αἱ μο-

se habet, dicendum hoc maxime in principio est, et de differentia unitatis determinandum, maxime quidem et propter quid necesse est exsistere. Quodsi non, quam dicunt? (4) Et quidem si ideæ numeri sunt, dilucidum est quod neutro modorum contingit, nec combinabiles cunctas unitates esse, nec invicem incombinabiles. [X.] (5) At nec, ut alii quidam de numeris dicunt, recte dicitur: sunt autem hi, quicumque ideas quidem esse non putant, nec simpliciter, nec ut numeros quosdam exsistentes; mathematica vero esse et numeros entium primos, ac eorum principium esse ipsum unum. Absurdum namque est, unum quidem esse quid primum unorum, ut illi aiunt: dualitatem vero non esse dualitatum, neque ternarium ternariorum; ejusdem enim rationis omnia sunt. (6) Si igitur ita se habeant quæ circa numerum sunt, et solum mathematicum quis esse ponat, ipsum unum non est principium. Necesse enim esset, ut tale unum differret ab aliis unitatibus. Quodsi hoc, dualitatem quoque aliquam primam a dualitatibus, et similiter ceteros quoque consequentes numeros. (7) Si autem ipsum unum est principium, necesse magis est, quæ circa numeros sunt, se habere ut Plato aiebat, ac esse dualitatem aliquam primam, et ternarium; nec esse numeros ad se invicem combinabiles. Si quis vero rursus hæc ponat, dictum est quod multa impossibilia accidunt. (8) At necesse est aut hoc aut illo modo se habere: quare si neutro modo, non est possibile numerum esse separatum. Constat autem ex his, quod tertius modus pessime dicitur, eundem videlicet esse mathematicum et specierum numerum. Necesse est enim in unam opinionem duos errores convenire. Nec enim mathematicum numerum contingit hoc modo esse, sed proprias suppositiones supponentem necesse est prolixum esse, et insuper quæcumque accidunt eis, qui ut species numerum dicunt, hæc etiam necesse est dicere. (9) Modus vero Pythagoricorum partim pauciores habet difficultates, quam prius dictæ sunt, partim alias proprias. Nam non separatum facere numerum, aufert multa impossibilia. Corpora vero ex numeris esse composita, et hunc numerum mathematicum esse, impossibile est. Nec enim individuas magnitudines dicere, verum est: et, si hoc modo vel maxime se habent, unitates certe non habent magnitudinem: magnitudinem vero ex indivisibilibus componi, quonam modo possibile est? (10) At vero numerus arithmeticus, monadicus est: illi vero numerum entia dicunt. Speculationes enim adaptant corporibus, tanquam exsistentibus ex ipsis numeris. (11) Si igitur necesse quidem est horum aliquo dictorum modorum esse numerum, si quidem aliquid per se entium est, nullo autem horum esse contingit, constat non esse aliquam talem numeri naturam, qualem asserunt qui eum separatum faciunt. (12) Item, utrum unaquæque unitas ex magno et parvo adæquatis est, aut hæc quidem e parvo, illa vero ex magno? Si ita sit, nec ex omnibus elementis unumquodque est, nec unitates sunt indifferentes: in hac enim

νάδες· ἐν τῇ μὲν γὰρ τὸ μέγα ἐν τῇ δὲ τὸ μικρὸν ὑπάρχει, ἐναντίον τῇ φύσει ὄν. (13) Ἔτι αἱ ἐν τῇ τριάδι αὐτῇ πῶς; μία γὰρ περιττή. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἴσως αὐτὸ τὸ ἓν ποιοῦσιν ἐν τῷ περιττῷ μέσον. Εἰ δ᾽ ἑκατέρα τῶν μονάδων ἐξ ἀμφοτέρων ἐστὶν ἰσασθέντων, ἡ δυὰς πῶς ἔσται μία τις οὖσα φύσις ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ; ἢ τί διοίσει τῆς μονάδος; (14) Ἔτι προτέρα ἡ μονὰς τῆς δυάδος, ἀναιρουμένης γὰρ ἀναιρεῖται ἡ δυάς. Ἰδέαν οὖν ἰδέας ἀναγκαῖον αὐτὴν εἶναι, προτέραν γ᾽ οὖσαν ἰδέας, καὶ γεγονέναι προτέραν. Ἐκ τίνος οὖν; ἡ γὰρ ἀόριστος δυὰς δυοποιὸς ἦν. (15) Ἔτι ἀνάγκη ἤτοι ἄπειρον τὸν ἀριθμὸν εἶναι ἢ πεπερασμένον· χωριστὸν γὰρ ποιοῦσι τὸν ἀριθμόν, ὥστε οὐχ οἷόν τε μὴ οὐχὶ τούτων θάτερον ὑπάρχειν. (16) Ὅτι μὲν τοίνυν ἄπειρον οὐκ ἐνδέχεται, δῆλον· οὔτε γὰρ περιττὸς ὁ ἄπειρός ἐστιν οὔτ᾽ ἄρτιος, ἡ δὲ γένεσις τῶν ἀριθμῶν ἢ περιττοῦ ἀριθμοῦ ἢ ἀρτίου ἀεί ἐστιν, ὡδὶ μὲν τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄρτιον πίπτοντος περιττός, ὡδὶ δὲ τῆς μὲν δυάδος ἐμπιπτούσης ὁ ἀφ᾽ ἑνὸς διπλασιαζόμενος, ὡδὶ δὲ τῶν περιττῶν ὁ ἄλλος ἄρτιος. (17) Ἔτι εἰ πᾶσα ἰδέα τινός, οἱ δὲ ἀριθμοὶ ἰδέαι, καὶ ὁ ἄπειρος ἔσται ἰδέα τινός, ἢ τῶν αἰσθητῶν ἢ ἄλλου τινός. Καίτοι οὔτε κατὰ τὴν θέσιν ἐνδέχεται οὔτε κατὰ λόγον, τάττουσι δ᾽ οὕτω τὰς ἰδέας. (18) Εἰ δὲ πεπερασμένος, μέχρι πόσου; τοῦτο γὰρ δεῖ λέγεσθαι οὐ μόνον ὅτι, ἀλλὰ καὶ διότι. Ἀλλὰ μὴν εἰ μέχρι τῆς δεκάδος ὁ ἀριθμός, ὥσπερ τινές φασιν, πρῶτον μὲν ταχὺ ἐπιλείψει τὰ εἴδη· οἷον εἰ ἔστιν ἡ τριὰς αὐτοάνθρωπος, τίς ἔσται ἀριθμὸς αὐτοΐππος; αὐτὸ γὰρ ἕκαστος ἀριθμὸς μέχρι δεκάδος. Ἀνάγκη δὴ τῶν ἐν τούτοις ἀριθμῶν τινὰ εἶναι· οὐσίαι γὰρ καὶ ἰδέαι οὗτοι. Ἀλλ᾽ ὅμως ἐπιλείψει· τὰ τοῦ ζῴου γὰρ εἴδη ὑπερέξει. Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι εἰ οὕτως ἡ τριὰς αὐτοάνθρωπος, καὶ αἱ ἄλλαι τριάδες· ὅμοιαι γὰρ αἱ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀριθμοῖς, ὥστ᾽ ἄπειροι ἔσονται ἄνθρωποι, εἰ μὲν ἰδέα ἑκάστη τριάς, αὐτὸ ἕκαστος ἄνθρωπος, εἰ δὲ μή, ἀλλ᾽ ἄνθρωποί γε. (19) Καὶ εἰ μέρος ὁ ἐλάττων τοῦ μείζονος, ὁ ἐκ τῶν συμβλητῶν μονάδων τῶν ἐν τῷ αὐτῷ ἀριθμῷ, εἰ δὴ ἡ τετρὰς αὐτὴ ἰδέα τινός ἐστιν, οἷον ἵππου ἢ λευκοῦ, ὁ ἄνθρωπος ἔσται μέρος ἵππου, εἰ δυὰς ὁ ἄνθρωπος. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τῆς μὲν δεκάδος εἶναι ἰδέαν, ἑνδεκάδος δὲ μή, μηδὲ τῶν ἐχομένων ἀριθμῶν. (20) Ἔτι δὲ καὶ ἔστι καὶ γίγνεται ἔνια καὶ ὧν εἴδη οὐκ ἔστιν, ὥστε διὰ τί οὐ κἀκείνων εἴδη ἐστίν; οὐκ ἄρα αἴτια τὰ εἴδη ἐστίν. (21) Ἔτι ἄτοπον εἰ ὁ ἀριθμὸς ὁ μέχρι τῆς δεκάδος μᾶλλόν τι ὂν καὶ εἶδος αὐτῆς τῆς δεκάδος· καίτοι τοῦ μὲν οὐκ ἔστι γένεσις ὡς ἑνός, τῆς δ᾽ ἔστιν. Πειρῶνται δ᾽ ὡς τοῦ μέχρι τῆς δεκάδος τελείου ὄντος ἀριθμοῦ. Γεννῶσι γοῦν τὰ ἑπόμενα, οἷον τὸ κενόν, ἀναλογίαν, τὸ περιττόν, τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα ἐντὸς τῆς δεκάδος· τὰ μὲν γὰρ ταῖς ἀρχαῖς ἀποδιδόασιν, οἷον κίνησιν, στάσιν, ἀγαθόν, κακόν, τὰ δ᾽ ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς. Διὸ τὸ ἓν τὸ περιττόν· εἰ γὰρ ἐν τῇ τριάδι, πῶς ἡ πεντὰς περιττόν; (22) Ἔτι τὰ μεγέθη καὶ ὅσα τοιαῦτα μέχρι ποσοῦ, οἷον ἡ πρώτη

magnum, in hac vero parvum inest, suapte natura contrarium exsistens. (13) Item, quæ in ipso ternario, quonam modo sunt? una enim superflua est. Sed propterea fortassis ipsum unum in impare medium faciunt. Quodsi utraque unitatum ex ambobus est adæquatis, quonam modo dualitas una quædam exsistens natura, ex magno et parvo erit? aut quid ab unitate differet? (14) Item, unitas prior est dualitate: perempta namque hac, perimitur dualitas. Ideam igitur ideæ necesse est eam esse, quum prior ideâ sit, ac priorem factam fuisse. Ex quonam igitur? indeterminata enim dualitas, dualitatis efficiens erat. (15) Item, aut finitum aut infinitum necesse est numerum esse: numerum enim separatum faciunt: quare non est possibile, non esse horum alterum. (16) Et quidem quod infinitum esse non contingit, patet. Infinitus enim, nec par nec impar est. Generatio vero numerorum, aut imparis numeri, aut paris semper est: hoc modo, uno incidente in parem, impar efficitur; alio modo, dualitate incidente in eam, is qui ab uno duplicatur; item alio, ex imparibus *duplicatis* alius par. (17) Item, si omnis idea alicujus est, numeri vero ideæ sunt, infinitus quoque numerus erit alicujus vel sensibilium vel alicujus alterius idea: quanquam nec secundum positionem, neque secundum rationem contingit, ita tamen ordinant ideas. (18) Quodsi finitus, usquequo? Hoc enim dici oportet, non solum quòd est, verum etiam propter quid est. At vero, si numerus ad denarium usque procedit, ut quidam aiunt, primo quidem cito deficient species: puta si ternarius est homo idealis, quis numerus erit idealis equus? Etenim ad denarium usque numerus est idealis. Quare necesse est, eorum qui in his sunt numerorum aliquem esse. Hi enim, substantiæ ideæque sunt. Attamen deficient: species namque animalis excedent. Simul autem constat quod, si hoc modo ternarius idealis homo sit, ceteri quoque ternarii, quum similes sint ideæ, quæ in eisdem numeris sunt: quare infiniti homines erunt, aut unusquisque idealis homo, si unusquisque ternarius idea est: aut si non, saltem homines. (19) Et si minor pars sit majoris, qui ex iis combinabilibus unitatibus est, quæ in eodem sunt numero; si igitur ipse quaternarius sit idea alicujus, veluti equi aut albi, homo erit pars equi, si homo dualitas sit. Absurdum item est, denarii quidem ideam esse, undenarii autem non, neque sequentium numerorum. (20) Item, et sunt, et fiunt quædam, quorum species non sunt: unde qua de causa non sunt illorum quoque species? non sunt ergo species causæ. (21) Item, inconveniens est, si numerus usque ad denarium magis quid ens est et ipsius denarii species: tametsi hujus quidem non sit generatio tanquam unius, illius tamen sit. Tentant autem tanquam si is qui ad denarium usque est, perfectus numerus sit. Generant igitur, quæ sequuntur, veluti vacuum, proportionem, abundans, ceteraque hujuscemodi, intra denarium: quædam enim principiis attribuunt, puta motum, stationem, bonum, malum: alia vero numeris: ideo unum, impar est: si enim in ternario, quomodo quinarius impar? (22) Magnitudines item, et quæcumque similia, aliquatenus sunt, veluti prima linea indivisibilis,

γραμμὴ ἄτομος, εἶτα δυάς, εἶτα καὶ ταῦτα μέχρι δεκάδος. (23) Ἔτι εἰ ἔστι χωριστὸς ὁ ἀριθμός, ἀπορήσειεν ἄν τις πότερον πρότερον τὸ ἓν ἢ ἡ τριὰς καὶ ἡ δυάς. Ἧ μὲν δὴ σύνθετος ὁ ἀριθμός, τὸ ἕν, ᾗ δὲ τὸ καθόλου πρότερον καὶ τὸ εἶδος, ὁ ἀριθμός· ἑκάστη γὰρ τῶν μονάδων μόριον τοῦ ἀριθμοῦ ὡς ὕλη, ὁ δ' ὡς εἶδος. (24) Καὶ ἔστι μὲν ὡς ἡ ὀρθὴ προτέρα τῆς ὀξείας, ὅτι ὥρισται καὶ τῷ λόγῳ· ἔστι δ' ὡς ἡ ὀξεῖα, ὅτι μέρος καὶ εἰς ταύτην διαιρεῖται. Ὡς μὲν δὴ ὕλη ἡ ὀξεῖα καὶ τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ μονὰς πρότερον, ὡς δὲ κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν οὐσίαν τὴν κατὰ τὸν λόγον ἡ ὀρθὴ καὶ τὸ ὅλον τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους· ἐγγύτερον γὰρ τοῦ εἴδους καὶ οὗ ὁ λόγος τὸ ἄμφω, γενέσει δ' ὕστερον. (25) Πῶς οὖν ἀρχὴ τὸ ἕν; ὅτι οὐ διαιρετόν, φασίν. Ἀλλ' ἀδιαίρετον καὶ τὸ καθόλου καὶ τὸ ἐπὶ μέρους καὶ τὸ στοιχεῖον, ἀλλὰ τρόπον ἄλλον, τὸ μὲν κατὰ λόγον τὸ δὲ κατὰ χρόνον. Ποτέρως οὖν τὸ ἓν ἀρχή; ὥσπερ γὰρ εἴρηται, καὶ ἡ ὀρθὴ τῆς ὀξείας καὶ αὕτη ἐκείνης δοκεῖ προτέρα εἶναι καὶ ἑκατέρα μία. (26) Ἀμφοτέρως δὴ ποιοῦσι τὸ ἓν ἀρχήν. Ἔστι δὲ ἀδύνατον· τὸ μὲν γὰρ ὡς εἶδος καὶ ἡ οὐσία, τὸ δ' ὡς μέρος καὶ ὡς ὕλη. Ἔστι γάρ πως ἓν ἑκάτερον τῇ μὲν ἀληθείᾳ δυνάμει, εἴ γε ὁ ἀριθμὸς ἕν τι καὶ μὴ ὡς σωρός, ἀλλ' ἕτερος ἐξ ἑτέρων μονάδων, ὥσπερ φασίν· ἐντελεχείᾳ δ' οὐκ ἔστι μονὰς ἑκατέρα. (27) Αἴτιον δὲ τῆς συμβαινούσης ἁμαρτίας ὅτι ἅμα ἐκ τῶν μαθημάτων ἐθήρευον καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν καθόλου, ὥστ' ἐξ ἐκείνων μὲν ὡς στιγμὴν τὸ ἓν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔθηκαν· ἡ γὰρ μονὰς στιγμὴ ἄθετός ἐστιν. Καθάπερ οὖν καὶ ἕτεροί τινες ἐκ τοῦ ἐλαχίστου τὰ ὄντα συνετίθεσαν, καὶ οὗτοι. Ὥστε γίγνεται ἡ μονὰς ὕλη τῶν ἀριθμῶν καὶ ἅμα προτέρα τῆς δυάδος, πάλιν δ' ὑστέρα ὡς ὅλου τινὸς καὶ ἑνὸς καὶ εἴδους τῆς δυάδος οὔσης. (28) Διὰ δὲ τὸ καθόλου ζητεῖν τὸ κατηγορούμενον ἓν καὶ οὕτως ὡς μέρος ἔλεγον. Ταῦτα δ' ἅμα τῷ αὐτῷ ἀδύνατον ὑπάρχειν. Εἰ δὲ τὸ ἓν αὐτὸ δεῖ μόνον ἄθετον εἶναι (οὐθενὶ γὰρ διαφέρει ἢ ὅτι ἀρχή), καὶ ἡ μὲν δυὰς διαιρετὴ ἡ δὲ μονὰς οὔ, ὁμοιοτέρα ἂν εἴη τῷ ἑνὶ αὐτῷ ἡ μονάς· εἰ δ' ἡ μονάς, κἀκεῖνο τῇ μονάδι ἢ τῇ δυάδι· ὥστε προτέρα ἂν εἴη ἑκατέρα ἡ μονὰς τῆς δυάδος. Οὔ φασι δέ· γεννῶσι γοῦν τὴν δυάδα πρῶτον. (29) Ἔτι εἰ ἔστιν ἡ δυὰς ἕν τι αὐτὴ καὶ ἡ τριὰς αὐτή, ἄμφω δυάς. Ἐκ τίνος οὖν αὕτη ἡ δυάς;

deinde dualitas, deinde hæc etiam ad denarium usque. (23) Item, si numerus separatus est, dubitaverit quispiam utrum unum prius, an ternarius, et binarius. Quatenus enim numerus compositus est, unum est; quatenus vero universale prius et species, numerus est. Unaquæque enim unitatum, pars numeri, ut materia est; ille vero, ut species. (24) Ac quodam quidem modo rectus prior acuto, quia et in ratione definiente positus est: quodam vero modo acutus, quia pars est, ac in hunc dividitur. Tanquam igitur materia, acutus, et elementum, et unitas prius: ut vero secundum speciem, et eam, quæ secundum rationem est, substantiam, rectus, ac totum, quod ex materia et specie. Quod enim ambo est, propinquius est specie, et ei cujus ratio est, generatione vero posterius. (25) Quo igitur modo ipsum unum, principium est? quia non est divisibile, aiunt. Sed indivisibile est et universale, et particulare, et elementum: verum alio modo, illud quidem secundum rationem, hoc vero secundum tempus. Utro itaque modo ipsum unum est principium? ut enim dictum est, et rectus acuto, et iste illo prior esse videtur, et uterque unus. (26) Utroque igitur modo ipsum unum faciunt principium. At est impossibile: hoc enim ut species et substantia, hoc vero ut pars et materia. Est namque quodam modo unum, utrunque secundum veritatem quidem potentiâ, si quidem unum quid est numerus, et non quasi acervus, sed alius ex aliis, ut aiunt, unitatibus: actu sane non est utraque unitas. (67) Causa vero erroris, qui accidit, quia simul ex mathematicis et universalibus rationibus venabantur, ita ut ex illis quidem tanquam punctum posuerint ipsum unum, et principium. Unitas enim, punctum sine positione est. Quemadmodum igitur alii quidam ex minimo entia composuerunt, ita et isti. Quare unitas efficitur numerorum materia, simulque dualitate prior; rursusque posterior, tanquam dualitate exsistente toto quodam, et uno, et specie. (28) Ex eo vero, quod universale quærebant prædicatum unum, etiam ita ut partem dixerunt: at simul hæc eidem inesse, impossibile est. Quodsi ipsum unum solum sine positione esse oportet (in nullo enim differt, nisi quod principium est), et dualitas quidem divisibilis, unitas vero non, similior erit profecto ipsi uni unitas: si autem unitas, illud quoque unitati quam dualitati. Quare utraque unitas prior dualitate erit. At non dicunt: generant sane denarium primo. (29) Item, si dualitas ipsa unum quid est, ac ipsa trinitas, ambo dualitas: ex quo igitur hæc dualitas?

CAP. IX. [XI.]

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ ἐπεὶ ἁφὴ μὲν οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, τὸ δ' ἐφεξῆς, ὅσων μή ἐστι μεταξὺ μονάδων, οἷον τῶν ἐν τῇ δυάδι ἢ τῇ τριάδι, πότερον ἐφεξῆς τῷ ἑνὶ αὐτῷ ἢ οὔ, καὶ πότερον ἡ δυὰς προτέρα τῶν ἐφεξῆς ἢ τῶν μονάδων ὁποτεραοῦν. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ὕστερον γενῶν τοῦ ἀριθμοῦ συμβαίνει τὰ δυσχερῆ, γραμμῆς τε καὶ ἐπιπέδου καὶ σώματος. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῶν εἰδῶν τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ ποιοῦσιν, οἷον ἐκ μακροῦ μὲν καὶ βραχέος τὰ μήκη,

Dubitabit autem quispiam, quod, quum tactus quidem in numeris minime sit, sed consequentia, quarumcunque quidem non est aliquid medium unitatum, veluti earum quæ in dualitate ternariove sunt, utrum consequentes sint ipsi uni, an non; et utrum dualitas prior sit iis quæ consequuntur, an quæcumque unitatum. (2) Simili modo hæ difficultates de posterioribus etiam numero generibus, linea, plano et corpore, accidunt. Quidam enim ex magni et parvi speciebus faciunt, veluti ex longo quidem, et brevi,

πλατέος δὲ καὶ στενοῦ τὰ ἐπίπεδα, ἐκ βαθέος δὲ καὶ ταπεινοῦ τοὺς ὄγκους· ταῦτα δέ ἐστιν εἴδη τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ. (3) Τὴν δὲ κατὰ τὸ ἓν ἀρχὴν ἄλλοι ἄλλως τιθέασι τῶν τοιούτων. Καὶ ἐν τούτοις δὲ μυρία φαίνεται τά τε ἀδύνατα καὶ τὰ πλασματώδη καὶ τὰ ὑπεναντία πᾶσι τοῖς εὐλόγοις. Ἀπολελυμένα τε γὰρ ἀλλήλων συμβαίνει, εἰ μὴ συνακολουθοῦσι καὶ αἱ ἀρχαί, ὥστ' εἶναι τὸ πλατὺ καὶ στενὸν καὶ μακρὸν καὶ βραχύ· εἰ δὲ τοῦτο, ἔσται τὸ ἐπίπεδον γραμμὴ καὶ τὸ στερεὸν ἐπίπεδον. (4) Ἔτι δὲ γωνίαι καὶ σχήματα καὶ τὰ τοιαῦτα πῶς ἀποδοθήσεται; ταὐτό τε συμβαίνει τοῖς περὶ τὸν ἀριθμόν· ταῦτα γὰρ πάθη μεγέθους ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτων τὸ μέγεθος, ὥσπερ οὐδ' ἐξ εὐθέος καὶ καμπύλου τὸ μῆκος, οὐδ' ἐκ λείου καὶ τραχέος τὰ στερεά. (5) Πάντων δὲ κοινὸν τούτων ὅπερ ἐπὶ τῶν εἰδῶν τῶν ὡς γένους συμβαίνει διαπορεῖν, ὅταν τις θῇ τὰ καθόλου, πότερον τὸ ζῷον αὐτὸ ἐν τῷ ζῴῳ ἢ ἕτερον αὐτοῦ ζῴου. Τοῦτο γὰρ μὴ χωριστοῦ μὲν ὄντος οὐδεμίαν ποιήσει ἀπορίαν· χωριστοῦ δ', ὥσπερ οἱ ταῦτα λέγοντές φασι, τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν ἀριθμῶν οὐ ῥᾴδιον λῦσαι, εἰ μὴ ῥᾴδιον δεῖ λέγειν τὸ ἀδύνατον. Ὅταν γὰρ νοῇ τις ἐν τῇ δυάδι τὸ ἓν καὶ ὅλως ἐν ἀριθμῷ, πότερον αὐτὸ νοεῖ τι ἢ ἕτερον; (6) Οἱ μὲν οὖν τὰ μεγέθη γεννῶσιν ἐκ τοιαύτης ὕλης, ἕτεροι δὲ ἐκ τῆς στιγμῆς (ἡ δὲ στιγμὴ αὐτοῖς δοκεῖ εἶναι οὐχ ἓν ἀλλ' οἷον τὸ ἕν) καὶ ἄλλης ὕλης οἵας τὸ πλῆθος, ἀλλ' οὐ πλήθους· περὶ ὧν οὐθὲν ἧττον συμβαίνει τὰ αὐτὰ ἀπορεῖν. Εἰ μὲν γὰρ μία ἡ ὕλη, ταὐτὸ γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον καὶ στερεόν· ἐκ γὰρ τῶν αὐτῶν τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἔσται. Εἰ δὲ πλείους αἱ ὕλαι, καὶ ἑτέρα μὲν γραμμῆς ἑτέρα δὲ τοῦ ἐπιπέδου καὶ ἄλλη τοῦ στερεοῦ, ἤτοι ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλαις ἢ οὔ, ὥστε ταὐτὰ συμβήσεται καὶ οὕτως· ἢ γὰρ οὐχ ἕξει τὸ ἐπίπεδον γραμμὴν ἢ ἔσται γραμμή. (7) Ἔτι πῶς μὲν ἐνδέχεται εἶναι ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ πλήθους τὸν ἀριθμὸν οὐθὲν ἐπιχειρεῖται· ὅπως δ' οὖν λέγουσι ταὐτὰ συμβαίνει δυσχερῆ ἅπερ καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ ἐκ τῆς δυάδος τῆς ἀορίστου. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κατηγορουμένου καθόλου γεννᾷ τὸν ἀριθμὸν καὶ οὐ τινὸς πλήθους, ὁ δ' ἐκ τινὸς πλήθους, τοῦ πρώτου δέ· τὴν γὰρ δυάδα πρῶτόν τι εἶναι πλῆθος. Ὥστε διαφέρει οὐθὲν ὡς εἰπεῖν, ἀλλ' αἱ ἀπορίαι αὗται ἀκολουθήσουσι, μῖξις ἢ θέσις ἢ κρᾶσις ἢ γένεσις καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. (8) Μάλιστα δ' ἄν τις ἐπιζητήσειεν, εἰ μία ἑκάστη μονάς, ἐκ τίνος ἐστίν· οὐ γὰρ δὴ αὐτό γε τὸ ἓν ἑκάστη. Ἀνάγκη δ' ἢ ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐτοῦ εἶναι καὶ πλήθους, ἢ μορίου τοῦ πλήθους. Τὸ μὲν οὖν πλῆθός τι εἶναι φάναι τὴν μονάδα ἀδύνατον, ἀδιαίρετόν γ' οὖσαν· τὸ δ' ἐκ μορίου ἄλλας ἔχει πολλὰς δυσχερείας· ἀδιαίρετόν τε γὰρ ἕκαστον ἀναγκαῖον εἶναι τῶν μορίων, ἢ πλῆθος εἶναι καὶ τὴν μονάδα διαιρετήν, καὶ μὴ στοιχεῖον εἶναι τὸ ἓν καὶ τὸ πλῆθος· ἡ γὰρ μονὰς ἑκάστη οὐκ ἐκ πλήθους καὶ ἑνός. (9) Ἔτι οὐθὲν ἄλλο ποιεῖ ὁ τοῦτο λέγων ἀλλ' ἢ ἀριθμὸν ἕτερον· τὸ γὰρ πλῆθος ἀδιαιρέτων ἐστὶν ἀριθμός. (10) Ἔτι ζητητέον καὶ παρὰ τοὺς οὕτω λέ-

longitudines; ex lato vero et stricto, plana; ex profundo autem et humili, moles. Hæ autem magni et parvi species sunt. (3) Principium vero, quod secundum ipsum unum est, talium alii aliter posuerunt. At etiam in his infinita videntur impossibilia, et fictitia, et omnibus rationabilibus contraria. Sejuncta enim plane ab invicem accidet ea esse, si principia etiam non consequuntur, ut sit latum et strictum, longum et breve. At si hoc erit, planum erit, linea, et solidum planum. (4) Anguli item, et figuræ et hujusmodi, quonam modo assignabuntur? Idemque accidit, quod eis quæ circa numerum. Hæ namque magnitudinis sunt passiones, sed non ex his magnitudo, quemadmodum nec ex recto et curvo longitudo, nec ex lævi et aspero solida. (5) His autem omnibus commune, quod in speciebus, quæ sunt ut generis, dubitare accidit, quum quis universalia ponat: utrum animal ipsum in animali sit, an alterum ab ipso animali. Hoc namque si sit non separatum, nullam dubitationem faciet. Si vero sit, quemadmodum aiunt qui hæc dicunt, separatum ab uno et numeris non est facile solvere, si non facile dicere oportet, quod impossibile est. Quum enim unum quis in dualitate intelligat, et omnino in numero, utrum ipsum quid, an aliud intelligit? (6) Quidam itaque ex tali materia magnitudines generant, quidam ex puncto (punctum autem eis non unum, sed quale unum esse videtur) et altera materia qualis est multitudo, sed non ex multitudine: de quibus nihilo minus eadem accidit dubitare. Nam si materia una est, idem linea, planum et solidum sunt: ex eisdem enim unum et idem erit. Quodsi materiæ plures, et alia quidem lineæ, alia plani, alia solidi, aut sequuntur invicem, aut non: quare hoc etiam modo eadem accident. Planum etenim aut non habebit lineam, aut linea erit. (7) Item, quo quidem modo contingit ex uno et multitudine numerum esse, nihil dicere conantur: quomodocunque autem dicant, eædem difficultates accidunt, quæ illis quoque, qui ex uno et indeterminata dualitate dicebant. Quidam namque ex eo quod universaliter prædicatur, et nulla multitudine numerum generat; quidam ex aliqua multitudine, prima tamen: dualitatem namque primam quandam multitudinem esse. Quare, ut ita dicam, nihil differunt, sed eædem illæ dubitationes sequentur, sive mistio sit, aut positio, aut temperamentum, aut generatio, et quæcumque alia similia. (8) Maxime autem aliquis inquirat, si una sit quæque unitas, ex quonam sit: non enim erit unaquæque ipsum unum. Necesse autem est, aut ex ipso uno et multitudine esse, aut ex parte multitudinis. Atqui multitudinem dicere unitatem esse, impossibile est, quum indivisibilis sit. Quod autem ex parte sit, alias habet multas difficultates: unamquamque enim partium, aut indivisibilem, aut multitudinem necesse est esse, ac unitatem divisibilem, et ipsum unum, ac multitudinem, non esse elementum: quandoquidem unaquæque unitas non est ex multitudine ac uno. (9) Item, qui hoc dicit, nihil aliud quam alium numerum facit: multitudo namque indivisibilium numerus est. (10) Item, quærendum

γοντας, πότερον ἄπειρος ὁ ἀριθμὸς ἢ πεπερασμένος. Ὑπῆρχε γάρ, ὡς ἔοικε, καὶ πεπερασμένον πλῆθος, ἐξ οὗ αἱ πεπερασμέναι μονάδες καὶ τοῦ ἑνός· ἐστί τε ἕτερον αὐτὸ πλῆθος καὶ πλῆθος ἄπειρον. Ποῖον οὖν πλῆθος στοιχεῖόν ἐστι καὶ τὸ ἕν; (11) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ στιγμῆς ἄν τις ζητήσειε καὶ τοῦ στοιχείου ἐξ οὗ ποιοῦσι τὰ μεγέθη· οὐ γὰρ μία γε μόνον στιγμή ἐστιν αὕτη. Τῶν γοῦν ἄλλων στιγμῶν ἑκάστη ἐκ τίνος; οὐ γὰρ δὴ ἔκ γε διαστήματός τινος καὶ αὐτῆς στιγμῆς. (12) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μόρια ἀδιαίρετα ἐνδέχεται τοῦ διαστήματος εἶναι μόρια, ὥσπερ τοῦ πλήθους ἐξ ὧν αἱ μονάδες· ὁ μὲν γὰρ ἀριθμὸς ἐξ ἀδιαιρέτων σύγκειται, τὰ δὲ μεγέθη οὔ. Πάντα δὴ ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα φανερὸν ποιεῖ ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ μεγέθη χωριστά. (13) Ἔτι δὲ τὸ διαφωνεῖν τοὺς πρώτους περὶ τῶν ἀριθμῶν σημεῖον ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα οὐκ ὄντα ἀληθῆ παρέχει τὴν ταραχὴν αὐτοῖς. Οἱ μὲν γὰρ τὰ μαθηματικὰ μόνον ποιοῦντες παρὰ τὰ αἰσθητά, ὁρῶντες τὴν περὶ τὰ εἴδη δυσχέρειαν καὶ πλάσιν, ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ εἰδητικοῦ ἀριθμοῦ καὶ τὸν μαθηματικὸν ἐποίησαν· οἱ δὲ τὰ εἴδη βουλόμενοι ἅμα καὶ ἀριθμοὺς ποιεῖν, οὐχ ὁρῶντες δέ, εἰ τὰς ἀρχάς τις ταύτας θήσεται, πῶς ἔσται ὁ μαθηματικὸς ἀριθμὸς παρὰ τὸν εἰδητικόν, τὸν αὐτὸν εἰδητικὸν καὶ μαθηματικὸν ἐποίησαν ἀριθμὸν τῷ λόγῳ, ἐπεὶ ἔργῳ γε ἀνῄρηται ὁ μαθηματικός· ἰδίας γὰρ καὶ οὐ μαθηματικὰς ὑποθέσεις λέγουσιν. (14) Ὁ δὲ πρῶτος θέμενος τά τε εἴδη εἶναι καὶ ἀριθμοὺς τὰ εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ εἶναι εὐλόγως ἐχώρισεν. Ὥστε πάντας συμβαίνει κατὰ μέν τι λέγειν ὀρθῶς, ὅλως δ' οὐκ ὀρθῶς. Καὶ αὐτοὶ δὲ ὁμολογοῦσιν οὐ ταὐτὰ λέγοντες ἀλλὰ τἀναντία. (15) Αἴτιον δ' ὅτι αἱ ὑποθέσεις καὶ αἱ ἀρχαὶ ψευδεῖς. Χαλεπὸν δ' ἐκ μὴ καλῶς ἐχόντων λέγειν καλῶς, κατ' Ἐπίχαρμον· ἀρτίως τε γὰρ λέλεκται, καὶ εὐθέως φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον. (16) Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἀριθμῶν ἱκανὰ τὰ διηπορημένα καὶ διωρισμένα· μᾶλλον γὰρ ἐκ πλειόνων ἂν ἔτι πεισθείη τις πεπεισμένος, πρὸς δὲ τὸ πεισθῆναι μὴ πεπεισμένον οὐθὲν μᾶλλον. [XII.] Περὶ δὲ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ τῶν πρώτων αἰτίων καὶ στοιχείων ὅσα μὲν λέγουσιν οἱ περὶ μόνης τῆς αἰσθητῆς οὐσίας διορίζοντες, τὰ μὲν ἐν τοῖς περὶ φύσεως εἴρηται, τὰ δ' οὐκ ἔστι τῆς μεθόδου τῆς νῦν· ὅσα δὲ οἱ φάσκοντες εἶναι παρὰ τὰς αἰσθητὰς ἑτέρας οὐσίας, ἐχόμενόν ἐστι θεωρῆσαι τῶν εἰρημένων. (17) Ἐπεὶ οὖν λέγουσί τινες τοιαύτας εἶναι τὰς ἰδέας καὶ τοὺς ἀριθμούς, καὶ τὰ τούτων στοιχεῖα τῶν ὄντων εἶναι στοιχεῖα καὶ ἀρχάς, σκεπτέον περὶ τούτων τί λέγουσι καὶ πῶς λέγουσιν. Οἱ μὲν οὖν ἀριθμοὺς ποιοῦντες μόνον καὶ τούτους μαθηματικοὺς ὕστερον ἐπισκεπτέοι· τῶν δὲ τὰς ἰδέας λεγόντων ἅμα τόν τε τρόπον θεάσαιτ' ἄν τις καὶ τὴν ἀπορίαν τὴν περὶ αὐτῶν. Ἅμα γὰρ καθόλου τε ὡς οὐσίας ποιοῦσι τὰς ἰδέας καὶ πάλιν ὡς χωριστὰς καὶ τῶν καθ' ἕκαστον. (18) Ταῦτα δ' ὅτι οὐκ ἐνδέχεται διηπόρηται πρότερον. Αἴτιον δὲ τοῦ συνάψαι ταῦτα

etiam ab eis, qui sic dicunt, utrum numerus infinitus, an finitus sit : erat namque, ut apparet, multitudo quoque finita, ex qua et uno sunt unitates finitæ : aliudque est ipsa multitudo, multitudoque infinita : qualis itaque multitudo, et unum, est elementum? (11) Similiter autem de puncto quoque aliquis quæreret, ac elemento, ex quo faciunt magnitudines. Non enim unum solum punctum hoc est. Ceterorum igitur unumquodque punctorum ex quonam? non enim ex quadam dimensione, ipsoque puncto. (12) At vero nec partes divisibiles esse contingit partes dimensionis, quemadmodum multitudinis, ex quibus unitates : numerus namque ex indivisibilibus componitur, magnitudines vero minime. Hæc itaque omnia ceteraque similia manifestant quod impossibile est numerum ac magnitudines separatas esse. (13) Præterea, quod ipsi primi de numeris discordant, signum est, ipsas res, quum non sint veræ, ipsis præbere confusionem. Quidam enim, qui mathematica tantum faciunt præter sensibilia, quum viderent difficultatem atque fictionem circa species, destiterunt a numero ideali, ac mathematicum fecerunt; quidam vero, quum species simul et numeros facere vellent, neque viderent quonam modo, si quis hæc principia ponat, mathematicus numerus præter idealem esset, eundem idealem ac mathematicum numerum fecerunt ratione : quum re ipsa jam sublatus sit mathematicus; proprias enim et non mathematicas suppositiones dicunt. (14) Qui vero primus species esse, et numeros esse species, et mathematica esse posuit, rationabiliter separavit. Quare accidit omnes secundum quid recte dicere, omnino vero non recte. Ac ipsi etiam fatentur non eadem, sed contraria dicentes. (15) Causa vero est, quod suppositiones atque principia falsa sunt. Difficile autem est, ut ait Epicharmus, ex non bene præsuppositis bene dicere. Quum primum enim aliquid dicitur, confestim apparet non bene dictum. (16) Sed de numeris quidem sufficiant, quæ dubitata et quæ determinata sunt : cuicumque namque persuasum est, magis ei ex pluribus persuasum fuerit : ut autem illi persuadeatur, cui non est persuasum, nihilo magis. [XII.] De primis vero principiis, primisque causis, et elementis, quæcumque quidem dicunt qui de sola sensibili substantia determinant, quædam in Naturalibus dicta sunt, quædam non sunt præsentis tractationis. Quæcumque vero aiunt qui dicunt præter sensibiles esse alias substantias, consequens est dictis speculari. (17) Quum igitur quidam ideas ac numeros tales esse dicant, elementaque eorum, elementa principiaque entium esse, considerandum de his, quid, et quonam modo dicant. Verum qui numeros tantum, et hos mathematicos faciunt, posterius examinandi sunt : eorum autem, qui ponunt ideas, simul quispiam et modum profecto viderit, et dubitationem, quæ de eis fit : simul namque universales substantias faciunt ideas, et rursus ut separatas, et singularium. (18) Hæc vero quod non contingant, dubitatum est prius. Causa vero eis, qui

εἰς ταὐτὸν τοῖς λέγουσι τὰς ἰδέας καθόλου, ὅτι τοῖς αἰσθητοῖς οὐ τὰς αὐτὰς οὐσίας ἐποίουν. (19) Τὰ μὲν οὖν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καθ' ἕκαστα ῥεῖν ἐνόμιζον καὶ μένειν οὐθὲν αὐτῶν, τὸ δὲ καθόλου παρὰ ταῦτα εἶναί τε καὶ ἕτερόν τι εἶναι. Τοῦτο δ', ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγομεν, ἐκίνησε μὲν Σωκράτης διὰ τοὺς ὁρισμούς, οὐ μὴν ἐχώρισέ γε τῶν καθ' ἕκαστον· καὶ τοῦτο ὀρθῶς ἐνόησεν οὐ χωρίσας. Δηλοῖ δὲ ἐκ τῶν ἔργων· ἄνευ μὲν γὰρ τοῦ καθόλου οὐκ ἔστιν ἐπιστήμην λαβεῖν, τὸ δὲ χωρίζειν αἴτιον τῶν συμβαινόντων δυσχερῶν περὶ τὰς ἰδέας ἐστίν. (20) Οἱ δ' ὡς ἀναγκαῖον, εἴπερ ἔσονταί τινες οὐσίαι παρὰ τὰς αἰσθητὰς καὶ ῥεούσας, χωριστὰς εἶναι, ἄλλας μὲν οὐκ εἶχον, ταύτας δὲ τὰς καθόλου λεγομένας ἐξέθεσαν, ὥστε συμβαίνειν σχεδὸν τὰς αὐτὰς φύσεις εἶναι τὰς καθόλου καὶ τὰς καθ' ἕκαστον. Αὕτη μὲν οὖν αὐτὴ καθ' αὑτὴν εἴη τις ἂν δυσχέρεια τῶν εἰρημένων.

universales ideas dicunt, ut eas in idem conjungant, fuit, quia sensibilibus non faciebant easdem substantias. (19) Singularia etenim, quæ in sensibilibus, fluere putabant, nec aliquid horum manere; universale autem præter hæc tum esse, tum aliud quid esse. Hoc autem, ut antea dicebamus, movit quidem Socrates propter definitiones, non tamen a singularibus separavit : et hoc recte intellexit, non separans. Constat autem ex operibus : etenim absque universalibus quidem non est accipere sapientiam; separare autem, causa difficultatum, quæ circa ideas accidunt, est. (20) Quidam vero, tanquam necessarium sit, si substantiæ quædam præter sensibiles et fluentes erunt, separatas esse, (alias quidem non habebant,) eas sane, quæ universales dicuntur, attulerunt : ut fere accidat, easdem naturas universales ac particulares esse. At hæc ipsa per se ipsam erit difficultas eorum, de quibus dictum est.

CAP. X.

Ὃ δὲ καὶ τοῖς λέγουσι τὰς ἰδέας ἔχει τινὰ ἀπορίαν καὶ τοῖς μὴ λέγουσιν, καὶ κατ' ἀρχὰς ἐν τοῖς διαπορήμασιν ἐλέχθη πρότερον, λέγωμεν νῦν. Εἰ μὲν γάρ τις μὴ θήσει τὰς οὐσίας εἶναι κεχωρισμένας, καὶ τὸν τρόπον τοῦτον ὡς λέγεται τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ὄντων, ἀναιρήσει τὴν οὐσίαν, ὡς βουλόμεθα λέγειν· ἂν δέ τις θῇ τὰς οὐσίας χωριστάς, πῶς θήσει τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν; (2) Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστον καὶ μὴ καθόλου, τοσαῦτ' ἔσται τὰ ὄντα ὅσαπερ τὰ στοιχεῖα, καὶ οὐκ ἐπιστητὰ τὰ στοιχεῖα. Ἔστωσαν γὰρ αἱ μὲν ἐν τῇ φωνῇ συλλαβαὶ οὐσίαι, τὰ δὲ στοιχεῖα αὐτῶν στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν· ἀνάγκη δὴ τὸ ΒΑ ἓν εἶναι καὶ ἑκάστην τῶν συλλαβῶν μίαν, εἴπερ μὴ καθόλου καὶ τῷ εἴδει αἱ αὐταί, ἀλλὰ μία ἑκάστη τῷ ἀριθμῷ καὶ τόδε τι καὶ μὴ ὁμώνυμον, ἔτι δ' αὐτὸ ὅ ἐστιν ἓν ἕκαστον τιθέασιν. (3) Εἰ δ' αἱ συλλαβαί, οὕτω καὶ ἐξ ὧν εἰσίν· οὐκ ἔσται ἄρα πλείω ἄλφα ἑνός, οὐδὲ τῶν ἄλλων στοιχείων οὐθὲν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὅνπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων συλλαβῶν ἡ αὐτὴ ἄλλη καὶ ἄλλη. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, οὐκ ἔσται παρὰ τὰ στοιχεῖα ἕτερα ὄντα, ἀλλὰ μόνον τὰ στοιχεῖα. Ἔτι δὲ οὐδ' ἐπιστητὰ τὰ στοιχεῖα· οὐ γὰρ καθόλου, ἡ δ' ἐπιστήμη τῶν καθόλου. (4) Δῆλον δ' ἔκ τε τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν ὁρισμῶν· οὐ γὰρ γίγνεται συλλογισμὸς ὅτι τόδε τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαῖς, εἰ μὴ πᾶν τρίγωνον δύο ὀρθαῖς, οὐδ' ὅτι ὁδὶ ὁ ἄνθρωπος ζῷον, εἰ μὴ πᾶς ἄνθρωπος ζῷον. (5) Ἀλλὰ μὴν εἴγε καθόλου αἱ ἀρχαὶ ἢ καὶ αἱ ἐκ τούτων οὐσίαι καθόλου, ἔσται μὴ οὐσία πρότερον οὐσίας· τὸ μὲν γὰρ καθόλου οὐκ οὐσία, τὸ δὲ στοιχεῖον καὶ ἡ ἀρχὴ καθόλου· πρότερον δὲ τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ ἀρχὴ ὧν ἀρχὴ καὶ στοιχεῖόν ἐστιν. (6) Ταῦτά τε δὴ πάντα συμβαίνει εὐλόγως, ὅταν ἐκ στοιχείων τε ποιῶσι τὰς ἰδέας καὶ παρὰ τὰς τὸ αὐτὸ εἶδος ἐχούσας οὐσίας καὶ ἰδέας ἕν τι ἀξιῶσιν εἶναι κεχωρισμένον. Εἰ δὲ μηθὲν κωλύει ὥσπερ ἐπὶ τῶν τῆς φωνῆς στοιχείων πολλὰ εἶναι τὰ

Quod vero et iis qui dicunt ideas, et iis qui non dicunt, aliquam dubitationem habet, quod et a principio in dubitationibus dictum est prius, jam dicamus. Nam si quis substantias non ponat esse separatas, et hoc modo sicuti entium singularia dicuntur, perimet substantiam, quemadmodum dicere volumus. Quodsi quis substantias separatas ponat, quomodo principia earum et elementa ponet? (2) Si singulare namque, et non universale, tot erunt entia, quot elementa, neque scibilia erunt elementa. Sint etenim syllabæ quidem, quæ in voce sunt, substantiæ; elementa vero earum, elementa substantiarum : necesse igitur est B A et unamquamque syllabarum unam esse, si non universaliter quidem et specie eædem, sed una numero unaquæque, et hoc quid, nec æquivocum; item, ipsum quod est unumquodque, unum ponunt. (3) Quodsi syllabæ, ita illa quoque, ex quibus sunt : non erunt igitur plura A quam unum, nec aliorum elementorum ullum secundum eandem rationem, secundum quam nec aliarum syllabarum eadem altera et altera. At vero si hoc, præter elementa non erunt alia entia, sed solum elementa. Item, nec erunt scibilia elementa, quum non sint universalia, scientia vero universalium sit. (4) Constat vero ex demonstrationibus ac definitionibus : non enim fit syllogismus, quod hic triangulus duobus rectis æqualis, nisi quod omnis duobus rectis; nec quod hic homo animal, nisi quod omnis homo animal. (5) At vero si principia universalia sunt, aut etiam substantiæ, quæ ex his fiunt, universales sunt, erit non substantia prior substantiâ. Universale namque non est substantia : elementum vero, et principium, universale est. Est autem elementum et principium, prius iis quibus principium et elementum est. (6) Hæc itaque omnia rationabiliter accidunt, tum quum ex elementis ideas faciunt, tum quum præter eas ideas substantiasque, quæ eandem speciem habent, unum quid separatum esse censent. Quodsi nihil prohibet, quemadmodum in vocis elementis multa A, multaque B esse, nihil-

ἄλφα καὶ τὰ βῆτα καὶ μηθὲν εἶναι παρὰ τὰ πολλὰ αὐτὸ ἄλφα καὶ αὐτὸ βῆτα, ἔσονται ἕνεκά γε τούτου ἄπειροι αἱ ὅμοιαι συλλαβαί. (7) Τὸ δὲ τὴν ἐπιστήμην εἶναι καθόλου πᾶσαν, ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς καθόλου εἶναι καὶ μὴ οὐσίας κεχωρισμένας, ἔχει μὲν μάλιστ' ἀπορίαν τῶν λεχθέντων, οὐ μὴν ἀλλ' ἔστι μὲν ὡς ἀληθὲς τὸ λεγόμενον, ἔστι δ' ὡς οὐκ ἀληθές. Ἡ γὰρ ἐπιστήμη, ὥσπερ καὶ τὸ ἐπίστασθαι, διττόν, ὧν τὸ μὲν δυνάμει, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ. (8) Ἡ μὲν οὖν δύναμις ὡς ὕλη (τοῦ) καθόλου οὖσα καὶ ἀόριστος τοῦ καθόλου καὶ ἀορίστου ἐστίν, ἡ δ' ἐνέργεια ὡρισμένη καὶ ὡρισμένου τόδε τι οὖσα τοῦδέ τινος. Ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡ ὄψις τὸ καθόλου χρῶμα ὁρᾷ, ὅτι τόδε τὸ χρῶμα ὃ ὁρᾷ χρῶμά ἐστιν, καὶ ὃ θεωρεῖ ὁ γραμματικός, τόδε τὸ ἄλφα ἄλφα· ἐπεὶ εἰ ἀνάγκη τὰς ἀρχὰς καθόλου εἶναι, ἀνάγκη καὶ τὰ ἐκ τούτων καθόλου, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔσται χωριστὸν οὐθὲν οὐδ' οὐσία. Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἔστι μὲν ὡς ἡ ἐπιστήμη καθόλου, ἔστι δ' ὡς οὔ.

que præter multa ipsa A ipsaque B esse, erunt ob hoc infinitæ similes syllabæ. (7) Quod autem omnis scientia universalium sit, adeo ut necesse sit, tum entium principia universalia esse, tum non esse separatas substantias, hoc plus quam alia prædicta maxime dubitationem habet : at quodam quidem modo verum, quod dicitur, est; quodam autem modo non verum. Scientia namque, sicut et ipsum scire, duplex est : quorum aliud potentiâ, aliud actu est. (8) Potentia igitur, quum sit tanquam materia universalis ac indefinita, universalis indefinitique est; actus vero determinatus, et determinati, quum hoc quid, hujusque alicujus sit. Verum per accidens videt visus colorem universalem, eo quod hic color, quem videt, color est; et quod grammaticus speculatur, hoc alpha, alpha est. Nam si necesse est principia universalia esse, necesse est ea quoque, quæ ex his sunt, universalia esse, quemadmodum in demonstrationibus est : quod quidem si ita est, nihil erit separatum, neque substantia. Sed constat quod quodam modo quidem scientia universalis est, quodam modo autem minime.

LIBER XIII.

CAP. I.

Περὶ μὲν οὖν τῆς οὐσίας ταύτης εἰρήσθω τοσαῦτα, πάντες δὲ ποιοῦσι τὰς ἀρχὰς ἐναντίας, ὥσπερ ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ περὶ τὰς ἀκινήτους οὐσίας ὁμοίως. Εἰ δὲ τῆς τῶν ἁπάντων ἀρχῆς μὴ ἐνδέχεται πρότερόν τι εἶναι, ἀδύνατον ἂν εἴη τὴν ἀρχὴν ἕτερόν τι οὖσαν εἶναι ἀρχήν, οἷον εἴ τις λέγοι τὸ λευκὸν ἀρχὴν εἶναι οὐχ ᾗ ἕτερον ἀλλ' ᾗ λευκόν, εἶναι μέντοι καθ' ὑποκειμένου, καὶ ἕτερόν τι ὂν λευκὸν εἶναι· ἐκεῖνο γὰρ πρότερον ἔσται. (2) Ἀλλὰ μὴν γίγνεται πάντα ἐξ ἐναντίων ὡς ὑποκειμένου τινός· ἀνάγκη ἄρα μάλιστα τοῖς ἐναντίοις τοῦθ' ὑπάρχειν. Ἀεὶ ἄρα πάντα τἀναντία καθ' ὑποκειμένου, καὶ οὐθὲν χωριστόν. Ἀλλ' ὥσπερ καὶ φαίνεται, οὐθὲν οὐσίᾳ ἐναντίον, καὶ ὁ λόγος μαρτυρεῖ. Οὐθὲν ἄρα τῶν ἐναντίων κυρίως ἀρχὴ πάντων ἀλλ' ἑτέρα. (3) Οἱ δὲ τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ὕλην ποιοῦσιν, οἱ μὲν τῷ ἑνὶ τῷ ἴσῳ τὸ ἄνισον, ὡς τοῦτο τὴν τοῦ πλήθους οὖσαν φύσιν, οἱ δὲ τῷ ἑνὶ τὸ πλῆθος. Γεννῶνται γὰρ οἱ ἀριθμοὶ τοῖς μὲν ἐκ τῆς τοῦ ἀνίσου δυάδος τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ, τῷ δ' ἐκ τοῦ πλήθους, ὑπὸ τῆς τοῦ ἑνὸς δὲ οὐσίας ἀμφοῖν· καὶ γὰρ ὁ τὸ ἄνισον καὶ ἓν λέγων τὰ στοιχεῖα, τὸ δ' ἄνισον ἐκ μεγάλου καὶ μικροῦ δυάδα, ὡς ἓν ὄντα τὸ ἄνισον καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν λέγει, καὶ οὐ διορίζει ὅτι λόγῳ ἀριθμῷ δ' οὔ. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς ἀρχὰς ἃς στοιχεῖα καλοῦσιν, οὐ καλῶς ἀποδιδόασιν, οἱ μὲν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν λέγοντες μετὰ τοῦ ἑνός, τρία ταῦτα στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν, τὰ μὲν δύο ὕλην, τὸ δ' ἓν τὴν μορφήν, οἱ δὲ τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον, ὅτι τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν μεγέθους οἰκειότερα τὴν φύσιν, οἱ δὲ τὸ καθόλου μᾶλλον ἐπὶ τούτων τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ ὑπερεχόμενον. (5) Διαφέρει δὲ τούτων οὐθὲν ὡς εἰπεῖν πρὸς ἔνια τῶν συμβαινόντων, ἀλλὰ πρὸς τὰς λογικὰς μόνον δυσχερείας, ἃς φυλάττονται διὰ τὸ καὶ αὐτοὶ λογικὰς φέρειν τὰς ἀποδείξεις. Πλὴν τοῦ αὐτοῦ γε λόγου ἐστὶ τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ ὑπερεχόμενον εἶναι ἀρχὰς ἀλλὰ μὴ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, καὶ τὸν ἀριθμὸν πρότερον τῆς δυάδος ἐκ τῶν στοιχείων· καθόλου γὰρ ἀμφότερα μᾶλλόν ἐστιν. Νῦν δὲ τὸ μὲν λέγουσι τὸ δ' οὐ λέγουσιν. (6) Οἱ δὲ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸ ἓν ἀντιτιθέασιν, οἱ δὲ πλῆθος καὶ τὸ ἕν. Εἰ δ' ἐστίν, ὥσπερ βούλονται, τὰ ὄντα ἐξ ἐναντίων, τῷ δὲ ἑνὶ ἢ οὐθὲν ἐναντίον, ἢ εἴπερ ἄρα μέλλει, τὸ πλῆθος, τὸ δ' ἄνισον τῷ ἴσῳ καὶ τὸ ἕτερον τῷ ταὐτῷ καὶ τὸ ἄλλο αὐτῷ, μάλιστα μὲν οἱ τὸ ἓν τῷ πλήθει ἀντιτιθέντες ἔχονταί τινος δόξης, οὐ μὴν οὐδ' οὗτοι ἱκανῶς· ἔσται γὰρ τὸ ἓν ὀλίγον· πλῆθος μὲν γὰρ ὀλιγότητι, τὸ δὲ πολὺ τῷ ὀλίγῳ ἀντίκειται. (7) Τὸ δ' ἓν ὅτι μέτρον σημαίνει, φανερόν. Καὶ ἐν παντί ἐστί τι ἕτερον ὑποκείμενον, οἷον ἐν ἁρμονίᾳ δίεσις, ἐν δὲ μεγέθει δάκτυλος ἢ ποὺς ἤ τι τοιοῦτον, ἐν δὲ ῥυθμοῖς βάσις ἢ συλλαβή· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν βάρει σταθμός τις ὡρισμένος ἐστίν· καὶ κατὰ πάντων δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐν μὲν τοῖς ποιοῖς ποιόν τι, ἐν δὲ τοῖς ποσοῖς ποσόν τι. Καὶ ἀδιαίρετον τὸ μέτρον, τὸ μὲν κατὰ τὸ εἶδος, τὸ δὲ πρὸς τὴν αἴσθησιν, ὡς οὐκ ὄντος τινὸς τοῦ ἑνὸς καθ' αὑτὸ οὐσίας. (8) Καὶ τοῦτο κατὰ λόγον· σημαίνει γὰρ τὸ ἓν ὅτι μέτρον πλήθους τινός, καὶ ὁ ἀριθμὸς ὅτι πλῆθος μεμετρημένον καὶ πλῆθος μέτρων. Διὸ καὶ εὐλόγως οὐκ ἔστι τὸ ἓν ἀριθμός· οὐδὲ γὰρ τὸ μέτρον μέτρα, ἀλλ' ἀρχὴ καὶ τὸ μέτρον καὶ τὸ ἕν. Δεῖ δὲ ἀεὶ τὸ αὐτό τι ὑπάρχειν πᾶσι τὸ μέτρον, οἷον εἰ ἵπποι, τὸ μέτρον ἵππος, καὶ εἰ ἄνθρωποι, ἄνθρωπος· εἰ δ' ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ θεός, ζῷον ἴσως, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔσται ζῷα· εἰ δ' ἄνθρωπος καὶ λευκὸν καὶ βαδίζον, ἥκιστα μὲν ἀριθμὸς τούτων διὰ τὸ ταὐτῷ πάνθ' ὑπάρχειν καὶ ἑνὶ κατὰ τὸν ἀριθμόν, ὅμως δὲ γενῶν ἔσται ὁ ἀριθμὸς ὁ τούτων, ἤ τινος ἄλλης τοιαύτης προσηγορίας. (9) Οἱ δὲ τὸ ἄνισον ὡς ἕν τι, τὴν δυάδα δὲ ἀόριστον ποιοῦντες μεγάλου καὶ μικροῦ, πόρρω λίαν τῶν δοκούντων καὶ δυνατῶν λέγουσιν· πάθη τε γὰρ ταῦτα καὶ συμβεβηκότα μᾶλλον ἢ ὑποκείμενα τοῖς ἀριθμοῖς καὶ τοῖς μεγέθεσίν ἐστι, τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον ἀριθμοῦ, καὶ μέγα καὶ μικρὸν μεγέθους, ὥσπερ ἄρτιον καὶ περιττόν, καὶ λεῖον καὶ τραχύ, καὶ εὐθὺ καὶ καμπύλον. (10) Ἔτι δὲ πρὸς ταύτῃ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ πρός τι ἀνάγκη εἶναι τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὸ δὲ πρός τι πάντων ἥκιστα φύσις τις ἢ οὐσία τῶν κατηγοριῶν ἐστί, καὶ ὑστέρα τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ· καὶ πάθος τι τοῦ ποσοῦ τὸ πρός τι, ὥσπερ ἐλέχθη, ἀλλ' οὐχ ὕλη, εἴ τι ἕτερον καὶ τῷ ὅλως κοινῷ πρός τι καὶ τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ καὶ εἴδεσιν. Οὐθὲν γάρ ἐστιν οὔτε μέγα οὔτε μικρόν, οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον, οὔθ' ὅλως πρός τι, ὃ οὐχ ἕτερόν τι ὂν πολὺ ἢ ὀλίγον ἢ μέγα ἢ μικρὸν ἢ πρός τι ἐστίν. (11) Σημεῖον δ' ὅτι ἥκιστα οὐσία τις καὶ ὄν τι τὸ πρός τι τὸ μόνον μὴ εἶναι γένεσιν αὐτοῦ μηδὲ φθο-

De hac itaque *dubitatione* tot dicta sint. Omnes vero, quemadmodum in naturalibus, similiter etiam circa immobiles substantias, principia contraria faciunt. Si autem omnium rerum principio non potest prius aliquid esse, impossibile erit profecto principium aliquid aliud exsistens, principium esse : veluti si quis dicat album esse principium, non prout aliud, sed prout album, esse tamen in subjecto, et aliquid aliud exsistens, album esse : illud enim sane prius erit. (2) At vero cuncta ex contrariis fiunt, tanquam quodam subjecto. Necesse ergo est, maxime hoc contrariis inesse. Semper igitur cuncta contraria de subjecto sunt, et nullum est separabile. Ceterum, quemadmodum et apparet, et ratio testatur, nihil substantiæ contrarium est : nullum ergo contrariorum omnium proprie principium est, sed alterum est. (3) Quidam vero alterum contrariorum materiam faciunt; quidam, uni scilicet æquali inæquale, quasi hoc natura multitudinis sit; quidam, uni multitudinem. Generantur enim numeri a quibusdam ex dualitate inæqualis, magno ac parvo; a quodam ex multitudine : ambobus tamen ab substantia unius. Etenim qui inæquale et unum dicit elementa, inæquale vero ex magno et parvo dualitatem, tanquam unum sint, inæquale et magnum et parvum dicit, nec determinat quod ratione, numero vero minime. (4) At vero principia etiam, quæ elementa vocant, non bene assignant, quum quidam magnum et parvum pariter cum uno, hæc tria numerorum elementa dicunt, duo quidem materiam, unum vero formam; quidam vero multum et paucum : quia magnum et parvum magnitudini magis secundum naturam peculiaria sunt; alii autem, quod magis universale in his, excedens et excessum. (5) At nullum istorum aliquid differt (ut ita dicam) quoad quædam eorum quæ accidunt, nisi ad logicas tantum difficultates, a quibus cavent, propterea quod alii quoque logicas afferunt demonstrationes. Ejusdem tamen rationis est excedens et excessum, at non magnum et parvum, principia esse, ac numerum dualitate priorem ex elementis ponere : ambo namque magis universalia sunt. At nunc illud quidem dicunt, hoc vero minime. (6) Quidam vero alterum, et aliud, ad unum opponunt; alii autem multitudinem et unum. Si igitur entia (ut volunt) ex contrariis sunt, uni vero aut nihil contrarium, aut, si quidem est, multitudo est, inæquale vero æquali, et alterum eidem, atque aliud ipsi : maxime quidem illi qui unum opponunt multitudini, aliqua specie veritatis nituntur; neque tamen vel hi sufficienter. Unum etenim tum erit paucum, quandoquidem multitudo paucitati, multum vero pauco opponitur. (7) Unum vero quod mensuram significet, manifestum est. Ac in cunctis est aliquid aliud suppositum, veluti in harmonia, diesis; in magnitudine, digitus, aut pes, aut aliquid simile; et in rhythmis, gradus, aut syllaba; similiter in gravitate, pondus aliquod determinatum est : ac eodem modo de omnibus, in qualitatibus, quale quid; in quantitatibus, quantum quid. Mensura enim est indivisibile, quædam secundum speciem, quædam secundum sensum, tanquam unum non sit aliqua per se substantia. (8) Et hoc rationabiliter : unum namque significat quod mensura cujusdam multitudinis est : ac numerus, multitudo mensurata, et multitudo mensurarum. Quare rationabiliter unum non est numerus : neque enim mensura, mensuræ; verum tam mensura quam unum principium est. Oportet autem ut mensura semper idem cum omnibus sit : veluti si sint equi, equus mensura; si homines, homo. Quodsi homo et equus ac Deus, animal fortassis, et numerus eorum animalia erit. Si autem homo et album ac ambulans, minime quidem horum numerus est, eo quod eidem unique secundum numerum omnia insunt : attamen numerus horum generum erit, aut alicujus alius similis appellationis. (9) Qui vero inæquale ut unum quid, dualitatem autem indeterminatam ex magno parvoque faciunt, vehementer longe tum ab apparentibus tum a possibilibus dicunt. Passiones namque magis hæc, et accidentia, quam subjecta numeris et magnitudinibus sunt. Multum namque et paucum numeri, ac magnum et parvum magnitudinis, sicuti par et impar, læve et asperum, rectum et curvum. (10) Præterea ad hunc errorem accedit quod necesse est, magnum et parvum, et quæcumque similia, ad aliquid (*relativa*) esse. Ad aliquid vero, minime prædicamentorum omnium natura quædam aut substantia est; ac posterior tum quali, tum quanto; et quædam quanti passio est Ad aliquid, ut dictum est, sed non materia, si quid aliud omnino communi ad aliquid est, partibusque ejus et speciebus. Nihil enim est nec magnum, nec parvum, nec multum, nec paucum, nec omnino ad aliquid, quod non aliquid aliud exsistens, multum aut paucum, aut magnum aut parvum, aut ad aliquid est. (11) Quod autem Ad aliquid, minime aliqua substantia, aut ens aliquod sit, signum est, quod ejus solum non est generatio, neque cor-

ρὰν μηδὲ κίνησιν, ὥσπερ κατὰ τὸ ποσὸν αὔξησις καὶ φθίσις, κατὰ τὸ ποιὸν ἀλλοίωσις, κατὰ τόπον φορά, κατὰ τὴν οὐσίαν ἡ ἁπλῆ γένεσις καὶ φθορά. Ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ πρός τι· ἄνευ γὰρ τοῦ κινηθῆναι ὁτὲ μὲν μεῖζον ὁτὲ δὲ ἔλαττον ἢ ἴσον ἔσται θατέρου κινηθέντος κατὰ τὸ ποσόν. (12) Ἀνάγκη τε ἑκάστου ὕλην εἶναι τὸ δυνάμει τοιοῦτον, ὥστε καὶ οὐσίας· τὸ δὲ πρός τι οὔτε δυνάμει οὐσία οὔτε ἐνεργείᾳ. Ἄτοπον οὖν, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον, τὸ οὐσίας μὴ οὐσίαν ποιεῖν στοιχεῖον καὶ πρότερον· ὕστερον γὰρ πᾶσαι αἱ κατηγορίαι. (13) Ἔτι δὲ τὰ στοιχεῖα οὐ κατηγορεῖται καθ' ὧν στοιχεῖα, τὸ δὲ πολὺ καὶ ὀλίγον καὶ χωρὶς καὶ ἅμα κατηγορεῖται ἀριθμοῦ, καὶ τὸ μακρὸν καὶ τὸ βραχὺ γραμμῆς, καὶ ἐπίπεδόν ἐστι καὶ πλατὺ καὶ στενόν. Εἰ δὲ δὴ καὶ ἔστι τι πλῆθος οὗ τὸ μὲν ἀεὶ ὀλίγον, οἷον ἡ δυάς (εἰ γὰρ πολύ, τὸ ἓν ἂν ὀλίγον εἴη), κἂν πολὺ ἁπλῶς εἴη, οἷον ἡ δεκὰς πολύ, (καὶ) εἰ ταύτης μή ἐστι πλεῖον, ἢ τὰ μύρια. (14) Πῶς οὖν ἔσται οὕτως ἐξ ὀλίγου καὶ πολλοῦ ὁ ἀριθμός; ἢ γὰρ ἄμφω ἔδει κατηγορεῖσθαι ἢ μηδέτερον· νῦν δὲ τὸ ἕτερον μόνον κατηγορεῖται.

ruptio, neque motus, quemadmodum secundum quantum est augmentatio et diminutio; secundum quale, alteratio; secundum locum, latio; secundum substantiam, simplex generatio et corruptio. At secundum Ad aliquid, minime. Absque enim quod moveatur, quandoque majus, quandoque minus, aut æquale erit, alterum secundum quantum moto. (12) Necesse item est cujusque materiam esse, quod potentiâ tale est: quare etiam substantiæ est. Ad aliquid vero, neque potentiâ neque actu substantia est. Inconveniens itaque est, imo impossibile, substantiæ elementum facere non-substantiam, ac prius. Posteriora namque omnia prædicamenta sunt. (13) Item, elementa non prædicantur de iis quorum elementa sunt. Multum vero et paucum, seorsum et simul, prædicatur de numero, ac longum et breve, de linea, planumque et latum et strictum est. Quodsi qua multitudo est, cujus semper ipsum paucum sit, ut dualitas (nam si ea multum sit, unum profecto paucum erit), etiam multum simpliciter erit, veluti denarius multum, si eo nullum majorem esse statuunt, vel denique dena millia. (14) Quo igitur modo ita ex pauco multoque numerus erit? Aut enim ambo prædicari oportebat, aut neutrum: nunc vero alterum tantum prædicatur.

CAP. II.

Ἁπλῶς δὲ δεῖ σκοπεῖν, ἆρα δυνατὸν τὰ ἀΐδια ἐκ στοιχείων συγκεῖσθαι; ὕλην γὰρ ἕξει· σύνθετον γὰρ πᾶν τὸ ἐκ στοιχείων. Εἰ τοίνυν ἀνάγκη, ἐξ οὗ ἐστίν, εἰ καὶ ἀεί ἐστι κἂν εἰ ἐγένετο, ἐκ τούτου γίγνεσθαι, γίγνεται δὲ πᾶν ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος τοῦτο ὃ γίγνεται (οὐ γὰρ ἂν ἐγίγνετο ἐκ τοῦ ἀδυνάτου οὐδὲ ἦν), τὸ δὲ δυνατὸν ἐνδέχεται καὶ ἐνεργεῖν καὶ μή, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα ἀεί ἐστιν ὁ ἀριθμὸς ἢ ὁτιοῦν ἄλλο ὕλην ἔχον, ἐνδέχοιτ' ἂν μὴ εἶναι, ὥσπερ καὶ τὸ μίαν ἡμέραν ἔχον καὶ τὸ ὁποσαοῦν ἔτη· εἰ δ' οὕτω, καὶ τὸ τοσοῦτον χρόνον οὗ μή ἐστι πέρας. (2) Οὐκ ἂν τοίνυν εἴη ἀΐδια, εἴπερ μὴ ἀΐδιον τὸ ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι, καθάπερ ἐν ἄλλοις λόγοις συνέβη πραγματευθῆναι. Εἰ δ' ἐστὶ τὸ λεγόμενον νῦν ἀληθὲς καθόλου, ὅτι οὐδεμία ἐστὶν ἀΐδιος οὐσία ἐὰν μὴ ᾖ ἐνεργείᾳ, τὰ δὲ στοιχεῖα ὕλη τῆς οὐσίας, οὐδεμιᾶς ἂν εἴη ἀϊδίου οὐσίας στοιχεῖα ἐξ ὧν ἐστὶν ἐνυπαρχόντων. (3) Εἰσὶ δέ τινες οἳ δυάδα μὲν ἀόριστον ποιοῦσι τὸ μετὰ τοῦ ἑνὸς στοιχεῖον, τὸ δ' ἄνισον δυσχεραίνουσιν εὐλόγως διὰ τὰ συμβαίνοντα ἀδύνατα· οἷς τοσαῦτα μόνον ἀφῄρηται τῶν δυσχερῶν, ὅσα διὰ τὸ ποιεῖν τὸ ἄνισον καὶ τὸ πρός τι στοιχεῖον ἀναγκαῖα συμβαίνει τοῖς λέγουσιν· ὅσα δὲ χωρὶς ταύτης τῆς δόξης, ταῦτα κἀκείνοις ὑπάρχειν ἀναγκαῖον, ἐάν τε τὸν εἰδητικὸν ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν ποιῶσιν, ἐάν τε τὸν μαθηματικόν. (4) Πολλὰ μὲν οὖν τὰ αἴτια τῆς ἐπὶ ταύτας τὰς αἰτίας ἐκτροπῆς, μάλιστα δὲ τὸ ἀπορῆσαι ἀρχαϊκῶς. Ἔδοξε γὰρ αὐτοῖς πάντ' ἔσεσθαι ἓν τὰ ὄντα, αὐτὸ τὸ ὄν, εἰ μή τις λύσει καὶ ὁμόσε βαδιεῖται τῷ Παρμενίδου λόγῳ

οὐ γὰρ μήποτε τοῦτο δαῇς εἶναι μὴ ἐόντα,

ἀλλ' ἀνάγκην εἶναι τὸ μὴ ὂν δεῖξαι ὅτι ἔστιν· οὕτω γὰρ ἐκ τοῦ ὄντος καὶ ἄλλου τινὸς τὰ ὄντα ἔσεσθαι, εἰ πολλά

Considerandum autem est simpliciter, utrum possibile sit, æterna ex elementis componi: materiam namque habebunt. Omne namque, quod ex elementis est, compositum est. Si itaque necesse sit, ex quo quid est, sive semper sit, sive factum sit, ex hoc fieri, omne vero fiat ex eo, quod potentiâ est id quod fit (nec enim ex impossibili factum fuisset, nec esset); quod vero possibile est, contingit ut et agat, et non, etiamsi (quammaxime semper sit aut numerus aut quodcumque aliud materiam habens: contingat profecto non esse, haud secus et quod unum diem habet, et quod annos quotcumque: si vero sic, etiam per tempus tantum, cujus non est terminus. (2) Non erunt ergo æterna; siquidem quod contingit non esse, non est æternum, quemadmodum in aliis libris tractatum est. Quodsi verum universaliter est quod nunc dicitur, nullam substantiam æternam esse, si non sit actu, elementa vero materia substantiæ sint: nullius profecto æternæ substantiæ elementa erunt, ex quibus inexsistentibus fit. (3) Sunt autem quidam, qui dualitatem quidem indeterminatam una cum uno faciunt elementum; inæquale vero haud ab re spernunt, propter impossibilia, quæ eveniunt, a quibus tot solum de difficultatibus ademptæ sunt, quotcumque necesse est illis accidere, qui inæquale et Ad aliquid faciunt elementum: quotcumque vero præter hanc opinionem sunt, has illis quoque necesse est accidere, sive idealem numerum sive mathematicum ex eis faciant. (4) Multæ igitur causæ sunt, quare in has causas delapsi sunt; maxime vero ea quæ ex antiquitate dubitatio venit. Videbatur namque eis omnia entia fore unum, scilicet ipsum ens, nisi quis solutionem afferat et obsistat Parmenidis rationi:

Nunquam enim hoc noscas, esse non ens;

verum necesse esse ostendere, quod non-ens sit. Hoc namque modo ex ente et aliquo alio entia fore, si multa

ἐστιν. (5) Καίτοι πρῶτον μέν, εἰ τὸ ὂν πολλαχῶς (τὸ μὲν γὰρ ὅτι οὐσίαν σημαίνει, τὸ δ' ὅτι ποιόν, τὸ δ' ὅτι ποσόν, καὶ τὰς ἄλλας δὴ κατηγορίας), ποῖα οὖν τὰ ὄντα πάντα ἕν, εἰ μὴ τὸ μὴ ὂν ἔσται; πότερον αἱ οὐσίαι ἢ τὰ πάθη καὶ τὰ ἄλλα δὴ ὁμοίως ἢ ἅπαντα, καὶ ἔσται ἓν τὸ τόδε καὶ τὸ τοιόνδε καὶ τὸ τοσόνδε καὶ τἆλλα ὅσα ὄν τι σημαίνει; Ἀλλ' ἄτοπον, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον, τὸ μίαν φύσιν τινὰ γενομένην αἰτίαν εἶναι τοῦ τοῦ ὄντος τὸ μὲν τόδε εἶναι, τὸ δὲ τοιόνδε, τὸ δὲ τοσόνδε, τὸ δὲ ποῦ. (6) Ἔπειτα ἐκ ποίου μὴ ὄντος καὶ ὄντος τὰ ὄντα; πολλαχῶς γὰρ καὶ τὸ μὴ ὄν, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄν· καὶ τὸ μὲν μὴ ἄνθρωπον σημαίνει τὸ μὴ εἶναι τοδί, τὸ δὲ μὴ εὐθὺ τὸ μὴ εἶναι τοιονδί, τὸ δὲ μὴ τρίπηχυ τὸ μὴ εἶναι τοσονδί. (7) Ἐκ ποίου οὖν ὄντος καὶ μὴ ὄντος πολλὰ τὰ ὄντα; βούλεται μὲν δὴ τὸ ψεῦδος καὶ ταύτην τὴν φύσιν λέγει τὸ οὐκ ὄν, ἐξ οὗ καὶ τοῦ ὄντος πολλὰ τὰ ὄντα. Διὸ καὶ ἐλέγετο ὅτι δεῖ ψεῦδός τι ὑποθέσθαι, ὥσπερ καὶ οἱ γεωμέτραι τὸ ποδιαίαν εἶναι τὴν μὴ ποδιαίαν. (8) Ἀδύνατον δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχειν. Οὔτε γὰρ οἱ γεωμέτραι ψεῦδος οὐθὲν ὑποτίθενται (οὐ γὰρ ἐν τῷ συλλογισμῷ ἡ πρότασις), οὔτ' ἐκ τοῦ οὕτω μὴ ὄντος τὰ ὄντα γίγνεται οὐδὲ φθείρεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μὲν κατὰ τὰς πτώσεις μὴ ὂν ἰσαχῶς ταῖς κατηγορίαις λέγεται, παρὰ τοῦτο δὲ τὸ ὡς ψεῦδος λέγεται μὴ ὂν καὶ τὸ κατὰ δύναμιν, ἐκ τούτου ἡ γένεσίς ἐστιν, ἐκ τοῦ μὴ ἀνθρώπου δυνάμει δὲ ἀνθρώπου ἄνθρωπος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ λευκοῦ λευκόν, ὁμοίως ἐάν τε ἕν τι γίγνεται ἐάν τε πολλά. (9) Φαίνεται δὲ ἡ ζήτησις πῶς πολλὰ τὸ ὂν τὸ κατὰ τὰς οὐσίας λεγόμενον· ἀριθμοὶ γὰρ καὶ μήκη καὶ σώματα τὰ γεννώμενά ἐστιν. Ἄτοπον δὴ τὸ ὅπως μὲν πολλὰ τὸ ὂν τὸ τί ἐστι ζητῆσαι, πῶς δὲ ἢ ποιὰ ἢ ποσά, μή. Οὐ γὰρ δὴ ἡ δυὰς ἡ ἀόριστος αἰτία οὐδὲ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν τοῦ δύο λευκὰ ἢ πολλὰ εἶναι χρώματα ἢ χυμοὺς ἢ σχήματα· ἀριθμοὶ γὰρ ἂν καὶ ταῦτα ἦσαν καὶ μονάδες. (10) Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ταῦτ' ἐπῆλθον, εἶδον ἂν τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἐν ἐκείνοις· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ τὸ ἀνάλογον αἴτιον. Αὕτη γὰρ ἡ παρέκβασις αἰτία καὶ τοῦ τὸ ἀντικείμενον ζητοῦντας τῷ ὄντι καὶ τῷ ἑνί, ἐξ οὗ καὶ τούτων τὰ ὄντα, τὸ πρός τι καὶ τὸ ἄνισον ὑποθεῖναι, ὃ οὔτ' ἐναντίον οὔτ' ἀπόφασις ἐκείνων, μία τε φύσις τῶν ὄντων ὥσπερ καὶ τὸ τί καὶ τὸ ποιόν. (11) Καὶ ζητεῖν ἔδει καὶ τοῦτο, πῶς πολλὰ τὰ πρός τι ἀλλ' οὐχ ἕν. Νῦν δὲ πῶς μὲν πολλαὶ μονάδες παρὰ τὸ πρῶτον ἓν ζητεῖται, πῶς δὲ πολλὰ ἄνισα παρὰ τὸ ἄνισον οὐκέτι. Καίτοι χρῶνται καὶ λέγουσι μέγα μικρόν, πολὺ ὀλίγον, ἐξ ὧν οἱ ἀριθμοί, μακρὸν βραχύ, ἐξ ὧν τὸ μῆκος, πλατὺ στενόν, ἐξ ὧν τὸ ἐπίπεδον, βαθὺ ταπεινόν, ἐξ ὧν οἱ ὄγκοι· καὶ ἔτι δὴ πλείω εἴδη λέγουσι τοῦ πρός τι. Τούτοις δὴ τί αἴτιον τοῦ πολλὰ εἶναι; (12) Ἀνάγκη μὲν οὖν, ὥσπερ λέγομεν, ὑποθεῖναι τὸ δυνάμει ὂν ἑκάστῳ· τοῦτο δὲ προσαπεφήνατο ὁ ταῦτα λέγων, τί τὸ δυνάμει τόδε καὶ οὐσία, μὴ ὂν δὲ καθ' αὑτό, ὅτι τὸ πρός τι, ὥσπερ εἰ εἶπε τὸ ποιόν, ὃ οὔτε δυνάμει ἐστὶ τὸ ἓν ἢ τὸ ὄν, οὔτε ἀπόφασις

sunt. (5) Atqui primum quidem, si ens multipliciter dicatur (quoddam enim, quia substantiam significat; quoddam, quia quale; quoddam, quia quantum; et reliqua sane prædicamenta), qualia igitur omnia entia erunt unum, si non erit non-ens? utrum substantiæ, an passiones, et reliqua sane similiter, an cuncta, et erit unum hoc, et tale, et tantum, et alia quæcumque ens aliquod significant? At inconveniens est, imo vero impossibile, unam aliquam naturam factam esse causam quod entis sit quoddam hoc, quoddam tale, quoddam tantum, quoddam vero ubi. (6) Deinde ex quali non-ente ac ente entia? Multipliciter enim dicitur etiam non-ens, quippe ens quoque. Etenim quod non-hominem significat, non esse hoc; quod non-rectum autem, non esse tale; quod non-tricubitum vero, non esse tantum. (7) Ex quali igitur ente et non-ente, multa entia erunt? Vult itaque falsum, et hanc naturam non-ens dicit, ex quo et ente multa entia. Quare dicebatur oportere aliquod falsum supponere, quemadmodum geometræ pedalem esse, quæ non sit pedalis. (8) At impossibile est hæc ita se habere. Neque enim geometræ ullum supponunt falsum (non enim in syllogismo propositio est); neque entia fiunt ex ita non-ente, neque corrumpuntur: verum quoniam non-ens quod secundum casus dicitur, æque ac prædicamenta dicitur, præter hoc autem non-ens dicitur quod ut falsum, ac id quod secundum potentiam, ex hoc generatio est, ex non-homine, potentiâ vero homine, homo; et ex non-albo, potentiâ vero albo, album. Similiter, sive unum quid, sive multa fiant. (9) Apparet autem quæstio, quomodo ens, quod secundum substantias dicitur, multa sit, quum profecto numeri, longitudines, et corpora, ea sint, quæ generantur. Inconveniens itaque est, quomodo quidem ens, quod quid est, multa sit, quærere, non autem quomodo, aut qualia, aut quanta. Non enim indeterminata dualitas, nec magnum et parvum, causa est ut duo alba, aut multi colores, aut sapores, aut figuræ sint. Numeri namque hæc etiam erant, ac unitates. (10) At vero si hæc considerassent, vidissent profecto, quid etiam in eis causæ est: idem enim sive proportionalitas causa est. Hæc enim aberratio causa est etiam, quod quærentes enti et uni oppositum, ex quo et his entia facerent, Ad aliquid et inæquale supponerent, quod neque contrarium, neque negatio illorum est, sed una natura entium, quemadmodum quid, et quale. (11) Oportebat igitur hoc etiam quærere, quonam modo Ad aliquid multa esset, et non unum. Nunc vero quo quidem modo multæ unitates sint præter primum unum, quæritur: quomodo vero multa inæqualia, præter primum inæquale, minime. Quanquam utuntur, et dicunt magnum, parvum, multum, paucum, ex quibus numeri; longum, breve, ex quibus longitudo; latum, strictum, ex quibus planum; profundum, humile, ex quibus moles; et plures præterea species ejus dicunt, quod ad aliquid est. Quid igitur his causæ est ut multa sint? (12) Necesse itaque est, quemadmodum dicimus, unicuique supponere potentiâ ens. Nam et ille qui hæc dixerat, hoc quoque addidit, quid sit hoc potentia, ens etiam substantia; non-ens autem per se ipsum, videlicet quia ad aliquid: ac si diceret, tale, quod neque potentia est unum aut ens, neque unius aut entis negatio est,

τοῦ ἑνὸς οὐδὲ τοῦ ὄντος, ἀλλ' ἕν τι τῶν ὄντων· πολύ τε μᾶλλον, ὥσπερ ἐλέχθη, εἰ ἐζήτει τὸ πῶς πολλὰ τὰ ὄντα, μὴ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ ζητεῖν, πῶς πολλαὶ οὐσίαι ἢ πολλὰ ποιά, ἀλλὰ πῶς πολλὰ τὰ ὄντα· τὰ μὲν γὰρ οὐσίαι, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ πρός τι. (13) Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων κατηγοριῶν ἔχει τινὰ καὶ ἄλλην ἐπίστασιν πῶς πολλά· διὰ γὰρ τὸ μὴ χωριστὰ εἶναι τῷ τὸ ὑποκείμενον πολλὰ γίγνεσθαι καὶ εἶναι ποιά τε πολλὰ εἶναι καὶ ποσά. Καίτοι δεῖ γέ τινα εἶναι ὕλην ἑκάστῳ γένει· πλὴν χωριστὴν ἀδύνατον τῶν οὐσιῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν τόδε τι ἔχει τινὰ λόγον, πῶς πολλὰ τὸ τόδε τι, εἰ μή τι ἔσται καὶ τόδε τι καὶ φύσις τις τοιαύτη. Αὕτη δέ ἐστιν ἐκεῖθεν μᾶλλον ἡ ἀπορία, πῶς πολλαὶ ἐνεργείᾳ οὐσίαι ἀλλ' οὐ μία. (14) Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ μὴ ταὐτόν ἐστι τὸ τόδε καὶ τὸ ποσόν, οὐ λέγεται πῶς καὶ διὰ τί πολλὰ τὰ ὄντα, ἀλλὰ πῶς ποσὰ πολλά. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς πᾶς ποσόν τι σημαίνει· καὶ ἡ μονάς, εἰ μὴ μέτρον, ὅτι τὸ κατὰ τὸ ποσὸν ἀδιαίρετον. Εἰ μὲν οὖν ἕτερον τὸ ποσὸν καὶ τὸ τί ἐστιν, οὐ λέγεται τὸ τί ἐστιν ἐκ τίνος οὐδὲ πῶς πολλά· εἰ δὲ ταὐτό, πολλὰς ὑπομένει ὁ λέγων ἐναντιώσεις. (15) Ἐπιστήσειε δ' ἄν τις τὴν σκέψιν καὶ περὶ τῶν ἀριθμῶν πόθεν δεῖ λαβεῖν τὴν πίστιν ὡς εἰσίν. Τῷ μὲν γὰρ ἰδέας τιθεμένῳ παρέχονταί τιν' αἰτίαν τοῖς οὖσιν, εἴπερ ἕκαστος τῶν ἀριθμῶν ἰδέα τις, ἡ δ' ἰδέα τοῖς ἄλλοις αἰτία τοῦ εἶναι ὃν δή ποτε τρόπον· ἔστω γὰρ ὑποκείμενον αὐτοῖς τοῦτο. (16) Τῷ δὲ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον οὐκ οἰομένῳ διὰ τὸ τὰς ἐνούσας δυσχερείας ὁρᾶν περὶ τὰς ἰδέας, ὥστε διά γε ταῦτα μὴ ποιεῖν ἀριθμούς, ποιοῦντι δὲ ἀριθμὸν τὸν μαθηματικόν, πόθεν τε χρὴ πιστεῦσαι ὡς ἔστι τοιοῦτος ἀριθμός, καὶ τί τοῖς ἄλλοις χρήσιμος; οὐθενὸς γὰρ οὔτε φησὶν ὁ λέγων αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ὡς αὐτήν τινα λέγει καθ' αὑτὴν φύσιν οὖσαν, οὔτε φαίνεται ὢν αἴτιος· τὰ γὰρ θεωρήματα τῶν ἀριθμητικῶν πάντα καὶ κατὰ τῶν αἰσθητῶν ὑπάρξει, καθάπερ ἐλέχθη.

verum unum quid entium est. At multo etiam magis, ut dictum est, si quæsivisset, quonam modo entia multa sint, non quæ sunt in eodem prædicamento, quomodo multæ substantiæ aut multa qualia, quærendo, verum quomodo multa entia. Quædam namque substantiæ, quædam passiones, quædam ad aliquid sunt. (13) In aliis igitur prædicamentis habet aliam etiam quandam considerationem, quonam modo multa sint. Etenim propterea quod non sunt separabilia, eo quod subjectum multa fit, et est, qualia quoque multa sunt, et quanta. Atqui oportet unicuique generi aliquam esse materiam, separabilem tamen a substantiis impossibile est. Sed in iis quæ hoc quid sunt habet quandam rationem, quomodo multa ipsum hoc quid sunt, si non quid erunt, et hoc quid, et quædam talis natura. Hæc vero dubitatio illinc magis est, quomodo multæ actu substantiæ sint, sed non una. (14) At vero si non idem est hoc et quantum, non dicitur quomodo et cur entia multa sint, sed quomodo et quare multa quanta. Omnis namque numerus quantum quid significat; et unitas, si non est mensura, significat, aliquid secundum quantum indivisibile esse. Si igitur quantum, et quod quid est, alterum, non dicitur, quod quid est, ex quo, neque quomodo multa. Si autem idem, multas sustinet contradictiones, qui hæc dicit. (15) Insistere autem quispiam de numeris etiam considerationi possit, undenam sit accipienda fides quod sint. Apud eum namque qui ponit ideas, præbent quandam entibus causam: siquidem unusquisque numerorum idea quædam est; idea autem ceteris ut sint, quomodocunque causa est. Sit enim hoc eis suppositum. (16) Illi vero qui hoc quidem modo non putet, propterea quod videat difficultates, quæ circa ideas exsistunt, ita ut propter hæc eas non faciat numeros, faciat vero numerum mathematicum, unde credendum est quod talis numerus sit, et ad quid ceteris utilis? Nullius namque nec ille ait, qui dicit eum esse, verum ut quandam ipsam per se exsistentem naturam esse dicit, nec apparet eum causam esse, quandoquidem omnia arithmeticorum theoremata etiam de sensibilibus (ut dictum est) erunt.

CAP. III.

Οἱ μὲν οὖν τιθέμενοι τὰς ἰδέας εἶναι καὶ ἀριθμοὺς αὐτὰς εἶναι κατὰ τὸ ἔκθεσιν ἑκάστου παρὰ τὰ πολλὰ λαμβάνειν, τὸ ἕν τι ἕκαστον πειρῶνταί γε λέγειν πῶς καὶ διὰ τί ἔστιν. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ οὔτε ἀναγκαῖα οὔτε δυνατὰ ταῦτα, οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν διά γε ταῦτα εἶναι λεκτέον. (2) Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι διὰ τὸ ὁρᾶν πολλὰ τῶν ἀριθμῶν πάθη ὑπάρχοντα τοῖς αἰσθητοῖς σώμασιν, εἶναι μὲν ἀριθμοὺς ἐποίησαν τὰ ὄντα, οὐ χωριστοὺς δέ, ἀλλ' ἐξ ἀριθμῶν τὰ ὄντα. Διὰ τί δέ; ὅτι τὰ πάθη τὰ τῶν ἀριθμῶν ἐν ἁρμονίᾳ ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις. (3) Τοῖς δὲ τὸν μαθηματικὸν μόνον λέγουσιν εἶναι ἀριθμὸν οὐθὲν τοιοῦτον ἐνδέχεται λέγειν κατὰ τὰς ὑποθέσεις, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔσονται αὐτῶν αἱ ἐπιστῆμαι ἐλέγετο. Ἡμεῖς δέ φαμεν εἶναι, καθάπερ εἴπομεν πρότερον. Καὶ δῆλον ὅτι οὐ κεχώρισται τὰ μαθηματικά· οὐ γὰρ ἂν κεχωρισμένων τὰ πάθη ὑπῆρχεν ἐν τοῖς σώμασιν. (4) Οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι

Qui igitur ponunt ideas esse, ac numeros eas esse, abstractionem cujusque *generalis* facientes præter singula multa, dicere tentant quomodo et qua de causa sit quodque unum. At vero quoniam hæc neque necessaria, neque possibilia sunt, neque numerum propter hæc esse asserendum est. (2) Pythagorici vero eo quod multas numerorum passiones sensibilibus inesse corporibus videbant, numeros quidem esse entia fecerunt, non tamen separatos, verum ex numeris entia. Cur autem? quoniam numerorum passiones in harmonia sunt, et in cælo, et in aliis multis. (3) Illis vero, qui mathematicum solum numerum esse dicunt, nihil tale secundum suppositiones dicere contingit, verum quod non erunt de eis scientiæ, dicebatur. Nos autem dicimus esse, quemadmodum diximus prius. Et patet quod mathematica non sunt separata. Si enim separata essent, non inessent corporibus passiones eorum. (4) Pythagorici quidem secundum tale nul-

κατὰ μὲν τὸ τοιοῦτον οὐθενὶ ἔνοχοί εἰσιν· κατὰ μέντοι τὸ ποιεῖν ἐξ ἀριθμῶν τὰ φυσικὰ σώματα, ἐκ μὴ ἐχόντων βάρος μηδὲ κουφότητα ἔχοντα κουφότητα καὶ βάρος, ἐοίκασι περὶ ἄλλου οὐρανοῦ λέγειν καὶ σωμάτων ἀλλ' οὐ τῶν αἰσθητῶν. Οἱ δὲ χωριστὸν ποιοῦντες, ὅτι ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν οὐκ ἔσται τὰ ἀξιώματα, ἀληθῆ δὲ τὰ λεγόμενα καὶ σαίνει τὴν ψυχήν, εἶναί τε ὑπολαμβάνουσι καὶ χωριστὸν εἶναι· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μεγέθη τὰ μαθηματικά. (5) Δῆλον οὖν ὅτι καὶ ὁ ἐναντιούμενος λόγος τἀναντία ἐρεῖ· καὶ ὃ ἄρτι ἠπορήθη λυτέον τοῖς οὕτω λέγουσι, διὰ τί οὐδαμῶς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑπαρχόντων τὰ πάθη ὑπάρχει αὐτῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς. (6) Εἰσὶ δέ τινες οἳ ἐκ τοῦ πέρατα εἶναι καὶ ἔσχατα τὴν στιγμὴν μὲν γραμμῆς, ταύτην δ' ἐπιπέδου, τοῦτο δὲ τοῦ στερεοῦ, οἴονται εἶναι ἀνάγκην τοιαύτας φύσεις εἶναι. Δεῖ δὴ καὶ τοῦτον ὁρᾶν τὸν λόγον, μὴ λίαν ᾖ μαλακός. Οὔτε γὰρ οὐσίαι εἰσὶ τὰ ἔσχατα ἀλλὰ μᾶλλον πάντα ταῦτα πέρατα, ἐπεὶ καὶ τῆς βαδίσεως καὶ ὅλως κινήσεώς ἐστί τι πέρας. Τοῦτ' οὖν ἔσται τόδε τι καὶ οὐσία τις. Ἀλλ' ἄτοπον. (7) Οὐ μὴν ἀλλὰ εἰ καὶ εἰσί, τῶνδε τῶν αἰσθητῶν ἔσονται πάντα· ἐπὶ τούτων γὰρ ὁ λόγος εἴρηκεν. Διὰ τί οὖν χωριστὰ ἔσται; (8) Ἔτι δὲ ἐπιζητήσειεν ἄν τις μὴ λίαν εὐχερὴς ὢν περὶ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ παντὸς καὶ τῶν μαθηματικῶν τὸ μηθὲν συμβάλλεσθαι ἀλλήλοις τὰ πρότερα τοῖς ὕστερον· μὴ ὄντος γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ οὐθὲν ἧττον τὰ μεγέθη ἔσται τοῖς τὰ μαθηματικὰ μόνον εἶναι φαμένοις, καὶ τούτων μὴ ὄντων ἡ ψυχὴ καὶ τὰ σώματα τὰ αἰσθητά. (9) Οὐκ ἔοικε δ' ἡ φύσις ἐπεισοδιώδης οὖσα ἐκ τῶν φαινομένων, ὥσπερ μοχθηρὰ τραγῳδία. Τοῖς δὲ τὰς ἰδέας τιθεμένοις τοῦτο μὲν ἐκφεύγει· ποιοῦσι γὰρ τὰ μεγέθη ἐκ τῆς ὕλης καὶ ἀριθμοῦ, ἐκ μὲν τῆς δυάδος τὰ μήκη, ἐκ τριάδος δ' ἴσως τὰ ἐπίπεδα, ἐκ δὲ τῆς τετράδος τὰ στερεὰ ἢ καὶ ἐξ ἄλλων ἀριθμῶν· διαφέρει γὰρ οὐθέν. (10) Ἀλλὰ ταῦτά γε πότερον ἰδέαι ἔσονται, ἢ τίς ὁ τρόπος αὐτῶν, καὶ τί συμβάλλονται τοῖς οὖσιν; οὐθὲν γάρ, ὥσπερ οὐδὲ τὰ μαθηματικά, οὐδὲ ταῦτα συμβάλλεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπάρχει γε κατ' αὐτῶν οὐθὲν θεώρημα, ἐὰν μή τις βούληται κινεῖν τὰ μαθηματικὰ καὶ ποιεῖν ἰδίας τινὰς δόξας. Ἔστι δ' οὐ χαλεπὸν ὁποιασοῦν ὑποθέσεις λαμβάνοντας μακροποιεῖν καὶ συνείρειν. (11) Οὗτοι μὲν οὖν ταύτῃ προσγλιχόμενοι ταῖς ἰδέαις τὰ μαθηματικὰ διαμαρτάνουσιν· οἱ δὲ πρῶτοι δύο τοὺς ἀριθμοὺς ποιήσαντες, τόν τε τῶν εἰδῶν καὶ τὸν μαθηματικὸν ἄλλον, οὐδαμῶς οὔτ' εἰρήκασιν οὔτ' ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν πῶς καὶ ἐκ τίνος ἔσται ὁ μαθηματικός. Ποιοῦσι γὰρ αὐτὸν μεταξὺ τοῦ εἰδητικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ. (12) Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ, ὁ αὐτὸς ἐκείνῳ ἔσται τῷ τῶν ἰδεῶν, ἐξ ἄλλου δέ τινος μικροῦ καὶ μεγάλου· τὰ γὰρ μεγέθη ποιεῖ. Εἰ δ' ἕτερόν τι ἐρεῖ, πλείω τὰ στοιχεῖα ἐρεῖ· καὶ εἰ ἕν τι ἑκατέρου ἡ ἀρχή, κοινόν τι ἐπὶ τούτων ἔσται τὸ ἕν. Ζητητέον τε πῶς καὶ ταῦτα πολλὰ τὸ ἕν, καὶ ἅμα τὸν ἀριθμὸν γενέσθαι ἄλλως ἢ ἐξ ἑνὸς καὶ δυάδος ἀορίστου ἀδύνατον κατ' ἐκεῖνον. (13) Πάντα

lius culpabiles exsistunt: at secundum quod naturalia corpora ex numeris faciunt, ex non habentibus gravitatem vel levitatem, gravitatem et levitatem habentia, videntur de alio cælo, corporibusque aliis, non autem de sensibilibus, dicere. Qui vero faciunt separatum numerum, eo quod axiomata non sunt in sensibilibus, quodque vera sunt, quæ dicuntur, et animæ adblandiuntur, et esse existimant, et separatum numerum esse: similiter quoque et magnitudines mathematicas. (5) At dilucidum est quod etiam contraria oratio dicet contraria: et quod jam dubitatum est, solvendum ab illis hoc pacto sciscitantibus, quam ob causam, si nullatenus ea sensibilibus insit, passiones eorum in ipsis sensibilibus sint? (6) Sunt autem quidam, qui ex hoc, quod termini extremaque sunt, punctum lineæ, hæc superficiei, ista solidi, putant debere tales naturas ex necessitate esse. Oportet igitur hanc quoque rationem considerare, nonne nimium debilis sit. Nec enim substantiæ sunt extrema, imo omnia hæc termini: quum et ambulationis, et omnino motus aliquis terminus sit. Hoc igitur erit hoc quid, et substantia quædam. At absurdum est. (7) At vero etiamsi sunt, sensibilium horum omnia erunt: in his namque esse, ratio dixit. Cur igitur separata erunt? (8) Item, inquiret quispiam, qui non admodum facilis sit ad credendum, de omni quidem numero, et mathematicis, hoc ipsum, quod nihil conferant invicem priora posterioribus. Nam vel non exsistente numero, nihilo minus magnitudines erunt illis qui mathematica solum esse aiunt: et his non exsistentibus, anima et corpora sensibilia erunt. (9) Ex iis vero quæ apparent, non videtur natura inconnexa, quemadmodum vitiosa tragœdia. In eos vero, qui ponunt ideas, hoc quidem non cadit. Ex materia namque et numero faciunt magnitudines: ex binario quidem, longitudines; ex ternario vero fortassis, plana; ex quaternario, solida, aut ex aliis numeris: nihil enim interest. (10) Sed hæc utrum erunt ideæ? aut quis modus earum est, quidve conferunt entibus? Nihil profecto, quemadmodum neque mathematica, nec istæ conferunt. At vero nec ullum theorema de eis est, nisi quis velit mathematica movere, ac proprias quasdam opiniones facere. Non est autem difficile, eos qui quascumque suppositiones sumunt, prolixum quippiam facere, atque connectere. (11) Hi quidem hoc modo mathematica ideis agglutinantes peccant. Primi autem qui duos numeros fecerunt, tum idealem tum alium mathematicum, nullo modo dixerunt, nec dicere habeant, quomodo vel ex quo mathematicus erit: faciunt enim eum medium inter idealem et sensibilem. (12) Si enim ex magno et parvo, idem erit ille qui idearum est: verum ex alio quodam magno et parvo magnitudines sane facit. Si autem aliud quoddam dicet, plura elementa dicet. Et si principium utriusque unum quid est, commune quid in his, id unum erit. At quærendum est quomodo hæc quoque multa unum sint. Et simul secundum illum, aliter quam ex uno et indeterminata dualitate, numerum fieri impossibile est. (13) Hæc

δὴ ταῦτα ἄλογα, καὶ μάχεται καὶ αὐτὰ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς εὐλόγοις, καὶ ἔοικεν ἐν αὐτοῖς εἶναι ὁ Σιμωνίδου μακρὸς λόγος· γίγνεται γὰρ ὁ μακρὸς λόγος ὥσπερ ὁ τῶν δούλων, ὅταν μηθὲν ὑγιὲς λέγωσιν. Φαίνεται δὲ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν βοᾶν ὡς ἑλκόμενα· οὐ δύναται γὰρ οὐδαμῶς γεννῆσαι τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ἢ τὸν ἀφ' ἑνὸς διπλασιαζόμενον. (14) Ἄτοπον δὲ καὶ γένεσιν ποιεῖν ἀϊδίων ὄντων, μᾶλλον δ' ἕν τι τῶν ἀδυνάτων. Οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι πότερον οὐ ποιοῦσιν ἢ ποιοῦσι γένεσιν οὐθὲν δεῖ διστάζειν· φανερῶς γὰρ λέγουσιν ὡς τοῦ ἑνὸς συσταθέντος, εἴτ' ἐξ ἐπιπέδων εἴτ' ἐκ χροιᾶς εἴτ' ἐκ σπέρματος εἴτ' ἐξ ὧν ἀποροῦσιν εἰπεῖν, εὐθὺς τὸ ἔγγιστα τοῦ ἀπείρου ὅτι εἵλκετο καὶ ἐπεραίνετο ὑπὸ τοῦ πέρατος. (15) Ἀλλ' ἐπειδὴ κοσμοποιοῦσι καὶ φυσικῶς βούλονται λέγειν, δίκαιον αὐτοὺς ἐξετάζειν τι περὶ φύσεως, ἐκ δὲ τῆς νῦν ἀφεῖναι μεθόδου· τὰς γὰρ ἐν τοῖς ἀκινήτοις ζητοῦμεν ἀρχάς, ὥστε καὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν τοιούτων ἐπισκεπτέον τὴν γένεσιν.

itaque omnia irrationabilia sunt, ac ipsa sibi ipsis et rationi consentaneis pugnant. Videtur sane in eis esse longus Simonidis sermo : fit namque longus sermo, quemadmodum is qui servorum est, quum nihil sanum dicant. Ipsa quoque elementa magnum et parvum videntur clamare, quod extrahuntur : non possunt enim ullo modo generare numerum, nisi eum qui ab uno duplicatur. (14) Inconveniens etiam est, imo vel impossibile, generationem quoque eorum facere, quæ perpetua sint. Utrum autem Pythagorici faciant, an non faciant generationem, nihil opus est dubitare. Manifeste namque dicunt quod uno constituto sive ex planis, sive ex colore, sive ex semine, sive ex quibus non possunt clare dicere, confestim infinito propinquissimum trahebatur, terminabaturque a termino. (15) Verum quoniam de mundi factura ac naturaliter verba facere volunt, decens erat aliquid eos de natura investigare, a præsenti vero via discedere. Quærimus namque principia, quæ in immobilibus sunt. Quare etiam talium numerorum generationem considerare oportet.

CAP. IV.

Τοῦ μὲν οὖν περιττοῦ γένεσιν οὔ φασιν, ὡς δῆλον ὅτι τοῦ ἀρτίου οὔσης γενέσεως· τὸν δ' ἄρτιον πρῶτον ἐξ ἀνίσων τινὲς κατασκευάζουσι τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ ἰσασθέντων. Ἀνάγκη οὖν πρότερον ὑπάρχειν τὴν ἀνισότητα αὐτοῖς τοῦ ἰσασθῆναι. Εἰ δ' ἀεὶ ἦσαν ἰσασμένα, οὐκ ἂν ἦσαν ἄνισα πρότερον· τοῦ γὰρ ἀεὶ οὐκ ἔστι πρότερον οὐθέν. Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐ τοῦ θεωρῆσαι ἕνεκεν ποιοῦσι τὴν γένεσιν τῶν ἀριθμῶν. [IV.] (2) Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ εὐπορήσαντι ἐπιτίμησιν, πῶς ἔχει πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ ἀρχαί, ἀπορίαν μὲν ταύτην πότερόν ἐστί τι ἐκείνων οἷον βουλόμεθα λέγειν αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, ἢ οὔ, ἀλλ' ὑστερογενῆ. Παρὰ μὲν γὰρ τῶν θεολόγων ἔοικεν ὁμολογεῖσθαι τῶν νῦν τισίν, οἳ οὔ φασιν, ἀλλὰ προελθούσης τῆς τῶν ὄντων φύσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν ἐμφαίνεσθαι. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν εὐλαβούμενοι ἀληθινὴν δυσχέρειαν, ἣ συμβαίνει τοῖς λέγουσιν, ὥσπερ ἔνιοι, τὸ ἓν ἀρχήν. (3) Ἔστι δ' ἡ δυσχέρεια οὐ διὰ τὸ τῇ ἀρχῇ τὸ εὖ ἀποδιδόναι ὡς ὑπάρχον, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸ ἓν ἀρχὴν καὶ ἀρχὴν ὡς στοιχεῖον καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκ τοῦ ἑνός. Οἱ δὲ ποιηταὶ οἱ ἀρχαῖοι ταύτῃ ὁμοίως, ᾗ βασιλεύειν καὶ ἄρχειν φασὶν οὐ τοὺς πρώτους, οἷον νύκτα καὶ οὐρανὸν ἢ χάος ἢ ὠκεανόν, ἀλλὰ τὸν Δία. (4) Οὐ μὴν ἀλλὰ τούτοις μὲν διὰ τὸ μεταβάλλειν τοὺς ἄρχοντας τῶν ὄντων συμβαίνει τοιαῦτα λέγειν, ἐπεὶ οἵ γε μεμιγμένοι αὐτῶν (καὶ) τῷ μὴ μυθικῶς ἅπαντα λέγειν, οἷον Φερεκύδης καὶ ἕτεροί τινες, τὸ γεννῆσαν πρῶτον ἄριστον τιθέασι, καὶ οἱ Μάγοι, καὶ τῶν ὑστέρων δὲ σοφῶν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς τε καὶ Ἀναξαγόρας, ὁ μὲν τὴν φιλίαν στοιχεῖον, ὁ δὲ τὸν νοῦν ἀρχὴν ποιήσας. Τῶν δὲ τὰς ἀκινήτους οὐσίας εἶναι λεγόντων οἱ μέν φασιν αὐτὸ τὸ ἓν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι· οὐσίαν μέντοι τὸ ἓν αὐτοῦ ᾤοντο εἶναι μάλιστα. Ἡ μὲν οὖν ἀπορία αὕτη, ποτέρως δεῖ λέγειν. (5) Θαυμαστὸν

Imparis itaque generationem non dicunt, quasi videlicet paris generatio sit. Parem vero primum ex inæqualibus, magno et parvo æquatis, constituunt. Necesse itaque est prius esse ipsis inæqualitatem, quam ipsum adæquari. Si autem semper adæquata fuissent, non fuissent inæqualia prius. Ipso enim Semper nihil est prius. Quare patet quod non contemplandi gratia faciunt generationem numerorum. [IV.] (2) Habet dubitationem, et a bene dubitante reprehensionem, quonam modo ad bonum atque pulchrum elementa principiaque se habeant. Dubitationem quidem hanc, utrum aliquod istorum tale sit, quale volumus ipsum ideale bonum et optimum dicere, an non, sed posterius genita sint. A quibusdam enim recentioribus theologis concessum esse videtur, qui non aiunt, nisi quod entium natura procedente, bonum quoque ac pulchrum apparet. Hoc autem faciunt, veram veriti difficultatem, quæ accidit dicentibus, quemadmodum quidam dicunt, ipsum unum esse principium. (3) Difficultas autem est, non quoniam principio bonum tanquam insitum attribuerunt, verum propterea quod ipsum unum posuerunt principium, et principium ut elementum, numerum quoque ex uno. Poetæ vero antiqui similiter, quo modo regnare et principia esse aiunt non primos, veluti noctem, et cælum, aut chaos, aut etiam oceanum, sed Jovem. (4) At vero his quidem, eo quod mutant entium principes, talia dicere accidit : quia ii quidem eorum, qui mixti fuerunt, eo quod non omnia fabulose dicunt, ut Pherecydes et alii quidam, primum generans optimum ponunt, ac etiam Magi, et posteriorum quoque sapientum, ut Empedocles et Anaxagoras, quum hic quidem amicitiam, elementum; ille vero intellectum principium fecerit : eorum vero qui immobiles substantias dicunt, quidam ipsum unum, ipsum bonum esse aiunt : substantiam tamen ejus ipsum unum maxime putabant esse. Dubitatio igitur hæc est, utro modo dicendum sit. (5) Mirabile autem est si primo et perpetuo ac

δ' εἰ τῷ πρώτῳ καὶ ἀϊδίῳ καὶ αὐταρκεστάτῳ τοῦτ' αὐτὸ πρῶτον οὐχ ὡς ἀγαθὸν ὑπάρχει τὸ αὔταρκες καὶ ἡ σωτηρία. Ἀλλὰ μὴν οὐ δι' ἄλλο τι ἄφθαρτον ἢ διότι εὖ ἔχει, οὐδ' αὔταρκες. Ὥστε τὸ μὲν φάναι τὴν ἀρχὴν τοιαύτην εἶναι εὔλογον ἀληθὲς εἶναι. Τὸ μέντοι ταύτην εἶναι τὸ ἕν, ἢ εἰ μὴ τοῦτο, στοιχεῖόν τε καὶ στοιχεῖον ἀριθμῶν, ἀδύνατον· συμβαίνει γὰρ πολλὴ δυσχέρεια, ἣν ἔνιοι φεύγοντες ἀπειρήκασιν, οἱ τὸ ἓν μὲν ὁμολογοῦντες ἀρχὴν εἶναι πρώτην καὶ στοιχεῖον, τοῦ ἀριθμοῦ δὲ τοῦ μαθηματικοῦ. Ἅπασαι γὰρ αἱ μονάδες γίγνονται ὅπερ ἀγαθόν τι, καὶ πολλή τις εὐπορία ἀγαθῶν. Ἔτι εἰ τὰ εἴδη ἀριθμοί, τὰ εἴδη πάντα ὅπερ ἀγαθόν. (6) Ἀλλὰ μὴν ὅτου βούλεται τιθέτω τις εἶναι ἰδέας· εἰ μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν μόνον, οὐκ ἔσονται οὐσίαι αἱ ἰδέαι· εἰ δὲ καὶ τῶν οὐσιῶν, πάντα τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ μετέχοντα. Ταῦτά τε δὴ συμβαίνει ἄτοπα, καὶ τὸ ἐναντίον στοιχεῖον, εἴτε πλῆθος ὂν εἴτε τὸ ἄνισον καὶ μέγα καὶ μικρόν, τὸ κακὸν αὐτό. Διόπερ ὁ μὲν ἔφευγε τὸ ἀγαθὸν προσάπτειν τῷ ἑνὶ ὡς ἀναγκαῖον ὄν, ἐπειδὴ ἐξ ἐναντίων ἡ γένεσις, τὸ κακὸν τὴν τοῦ πλήθους φύσιν εἶναι· οἱ δὲ λέγουσι τὸ ἄνισον τὴν τοῦ κακοῦ φύσιν. (7) Συμβαίνει δὴ πάντα τὰ ὄντα μετέχειν τοῦ κακοῦ ἔξω ἑνὸς αὐτοῦ τοῦ ἑνός, καὶ μᾶλλον ἀκράτου μετέχειν τοὺς ἀριθμοὺς ἢ τὰ μεγέθη, καὶ τὸ κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ χώραν εἶναι, καὶ μετέχειν καὶ ὀρέγεσθαι τοῦ φθαρτικοῦ· φθαρτικὸν γὰρ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον. Καὶ εἰ ὥσπερ ἐλέγομεν ὅτι ἡ ὕλη ἐστὶ τὸ δυνάμει ἕκαστον, οἷον πυρὸς τοῦ ἐνεργείᾳ τὸ δυνάμει πῦρ, τὸ κακὸν ἔσται αὐτὸ τὸ δυνάμει ἀγαθόν. (8) Ταῦτα δὴ πάντα συμβαίνει, τὸ μὲν ὅτι ἀρχὴν πᾶσαν στοιχεῖον ποιοῦσι, τὸ δ' ὅτι τἀναντία ἀρχάς, τὸ δ' ὅτι τὸ ἓν ἀρχήν, τὸ δ' ὅτι τοὺς ἀριθμοὺς τὰς πρώτας οὐσίας καὶ χωριστὰς καὶ εἴδη.

sibi ipsi sufficientissimo hoc ipsum primum, per se sufficientia, et salus, non sit tanquam bonum. Enimvero non propter aliud incorruptibile vel sibi sufficiens est, nisi quoniam bene se habet. Quare dicere quidem principium tale esse, rationi consentaneum est verum esse : hoc vero esse, ipsum unum, aut si non hoc, elementum, et numerorum elementum esse, impossibile est. Accidit enim multa difficultas, quam quum quidam fugerent, qui unum quidem fatebantur primum principium esse ac elementum, ipsius tamen mathematici numeri, rem deseruerunt. Cunctæ namque unitates revera fiunt aliquod bonum : et magna bonorum erit abundantia. Item, si species sunt numeri, omnes species ipsum bonum aliquod. (6) At vero cujuscumque velit, ponat quis ideas esse : si quidem bonorum solum, non erunt substantiæ ideæ; quodsi etiam substantiarum, cuncta animalia et plantæ bona sunt, atque etiam participantia. Hæc itaque inconvenientia accidunt; et ad hæc, contrarium elementum (sive multitudo, sive inæquale, et magnum, et parvum sit) ipsum malum erit. Quare quidam fugiebat bonum uni copulare, tanquam necesse sit, quum generatio sit ex contrariis, naturam multitudinis malum esse : quidam inæquale, mali naturam dicunt. (7) Accidit igitur, omnia entia, præter unum quod est ipsum unum, malo participare, et numeros eo magis puro participare, quam magnitudines : et malum, locum esse boni, ac participare, et appetere corruptivum. Contrarium namque corruptivum contrarii est. At, si quemadmodum dicebamus, quod materia est id quod potentiâ unumquodque, veluti ipsius actu ignis, quod est potentiâ ignis, malum erit, ipsum potentiâ bonum. (8) Hæc igitur omnia accidunt, quoddam quidem, quia omne principium faciunt elementum; quoddam, quia contraria principia; quoddam, quia ipsum unum principium; quoddam, quia numeros primas substantias, separabiles, ac species.

CAP. V.

Εἰ οὖν καὶ τὸ μὴ τιθέναι τὸ ἀγαθὸν ἐν ταῖς ἀρχαῖς καὶ τὸ τιθέναι οὕτως ἀδύνατον, δῆλον ὅτι αἱ ἀρχαὶ οὐκ ὀρθῶς ἀποδίδονται οὐδὲ αἱ πρῶται οὐσίαι. Οὐκ ὀρθῶς δ' ὑπολαμβάνει οὐδ' εἴ τις παρεικάζει τὰς τοῦ ὅλου ἀρχὰς τῇ τῶν ζῴων καὶ φυτῶν, ὅτι ἐξ ἀορίστων ἀτελῶν δὲ ἀεὶ τὰ τελειότερα, διὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων οὕτως ἔχειν φησίν, ὥστε μηδὲ ὄν τι εἶναι τὸ ἓν αὐτό. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα τέλειαι αἱ ἀρχαὶ ἐξ ὧν ταῦτα· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ, καὶ οὐκ ἔστι τὸ σπέρμα πρῶτον. (2) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τόπον ἅμα τοῖς στερεοῖς [καὶ] τοῖς μαθηματικοῖς ποιῆσαι (ὁ μὲν γὰρ τόπος τῶν καθ' ἕκαστον ἴδιος, διὸ χωριστὰ τόπῳ, τὰ δὲ μαθηματικὰ οὐ ποῦ), καὶ τὸ εἰπεῖν μὲν ὅτι ποῦ ἔσται, τί δέ ἐστιν ὁ τόπος, μή. (3) Ἔδει δὲ τοὺς λέγοντας ἐκ στοιχείων εἶναι τὰ ὄντα καὶ τῶν ὄντων τὰ πρῶτα τοὺς ἀριθμούς, διελομένους πῶς ἄλλο ἐξ ἄλλου ἐστίν, οὕτω λέγειν τίνα τρόπον ὁ ἀριθμός ἐστιν ἐκ τῶν ἀρχῶν. Πότερον μίξει; ἀλλ' οὔτε πᾶν μικτόν, τό τε γιγνόμενον ἕτερον, οὐκ ἔσται τε χωριστὸν τὸ ἓν οὐδ' ἑτέρα φύσις,

Si igitur tum non ponere bonum inter principia, tum ita ponere impossibile est, constat quod non recte assignantur principia, neque primæ substantiæ. At etiam nec is recte putat, qui universi principia, animalium plantarumque principio assimilat : quia ex indeterminatis ac imperfectis semper perfectiora : et ideo etiam in primis ita se habere ait, ut nec ens aliquid sit ipsum unum. Verum etiam hic perfecta principia sunt, ex quibus hæc sunt. Homo enim hominem generat, nec sperma primum est. (2) Absurdum item est, locum simul cum solidis mathematicis facere (locus namque singularium proprius; quare loco separabilia sunt : mathematica vere non sunt alicubi); et insuper dicere quidem quod alicubi erunt, quid vero locus sit, non dicere. (3) Decebat vero eos, qui entia dicebant esse ex elementis, primaque entium numeros, dividere qualiter aliud ex alio sit, et ita dicere, quonam modo numerus ex principiis sit : utrum mistione? At non est omne miscibile, et quod fit, alterum, nec erit separabile unum ipsum, nec altera natura : quod hi vo-

οἱ δὲ βούλονται. Ἀλλὰ συνθέσει, ὥσπερ συλλαβήν; Ἀλλὰ θέσιν τε ἀνάγκη ὑπάρχειν, καὶ χωρὶς ὁ νοῶν νοήσει τὸ ἓν καὶ τὸ πλῆθος. (4) Τοῦτ᾽ οὖν ἔσται ὁ ἀριθμός, μονὰς καὶ πλῆθος, ἢ τὸ ἓν καὶ ἄνισον. Καὶ ἐπεὶ τὸ ἐκ τινῶν εἶναι ἔστι μὲν ὡς ἐνυπαρχόντων ἔστι δὲ ὡς οὔ, ποτέρως ὁ ἀριθμός; οὕτως γὰρ ὡς ἐνυπαρχόντων οὐκ ἔστιν ἀλλ᾽ ἢ ὧν γένεσίς ἐστιν. Ἀλλ᾽ ὡς ἀπὸ σπέρματος; ἀλλ᾽ οὐχ οἷόντε τοῦ ἀδιαιρέτου τι ἀπελθεῖν. Ἀλλ᾽ ὡς ἐκ τοῦ ἐναντίου μὴ ὑπομένοντος; ἀλλ᾽ ὅσα οὕτως ἐστί, καὶ ἐξ ἄλλου τινός ἐστιν ὑπομένοντος. (5) Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ἓν ὁ μὲν τῷ πλήθει ὡς ἐναντίον τίθησιν, ὁ δὲ τῷ ἀνίσῳ, ὡς ἴσῳ τῷ ἑνὶ χρώμενος, ὡς ἐξ ἐναντίων εἴη ἂν ὁ ἀριθμός. Ἔσται ἄρα τι ἕτερον ἐξ οὗ ὑπομένοντος καὶ θατέρου ἐστὶν ἢ γέγονεν. Ἔτι τί δή ποτε τὰ μὲν ἄλλ᾽ ὅσα ἐξ ἐναντίων ἢ οἷς ἐστὶν ἐναντία φθείρεται, κἂν ἐκ παντὸς ᾖ, ὁ δὲ ἀριθμὸς οὔ; περὶ τούτου γὰρ οὐθὲν λέγεται. Καίτοι καὶ ἐνυπάρχον καὶ μὴ ἐνυπάρχον φθείρει τὸ ἐναντίον, οἷον τὸ νεῖκος τὸ μῖγμα. Καίτοι γε οὐκ ἔδει· οὐ γὰρ ἐκείνῳ γε ἐναντίον. (6) Οὐθὲν δὲ διώρισται οὐδὲ ὁποτέρως οἱ ἀριθμοὶ αἴτιοι τῶν οὐσιῶν καὶ τοῦ εἶναι, πότερον ὡς ὅροι, οἷον αἱ στιγμαὶ τῶν μεγεθῶν, καὶ ὡς Εὔρυτος ἔταττε τίς ἀριθμὸς τίνος, οἷον ὁδὶ μὲν ἀνθρώπου, ὁδὶ δὲ ἵππου, ὥσπερ οἱ τοὺς ἀριθμοὺς ἄγοντες εἰς τὰ σχήματα τρίγωνον καὶ τετράγωνον, οὕτως ἀφομοιῶν τοῖς ψήφοις τὰς μορφὰς τῶν φυτῶν· ἢ ὅτι (ὁ) λόγος ἡ συμφωνία ἀριθμῶν, ὁμοίως δὲ καὶ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον; τὰ δὲ δὴ πάθη πῶς ἀριθμοί, τὸ λευκὸν καὶ γλυκὺ καὶ τὸ θερμόν; (7) Ὅτι δὲ οὐχ οἱ ἀριθμοὶ οὐσίαι οὐδὲ τῆς μορφῆς αἴτιοι, δῆλον· ὁ γὰρ λόγος ἡ οὐσία, ὁ δ᾽ ἀριθμὸς ὕλη· οἷον σαρκὸς ἢ ὀστοῦ ἀριθμὸς ἡ οὐσία οὕτω· τρία πυρός, γῆς δὲ δύο· καὶ ἀεὶ ὁ ἀριθμὸς ὃς ἂν ᾖ τινῶν ἐστίν, ἢ πύρινος ἢ γήϊνος ἢ μοναδικός. Ἀλλ᾽ ἡ οὐσία τὸ τοσόνδ᾽ εἶναι πρὸς τοσόνδε κατὰ τὴν μῖξιν· τοῦτο δ᾽ οὐκέτι ἀριθμὸς ἀλλὰ λόγος μίξεως ἀριθμῶν σωματικῶν ἢ ὁποιωνοῦν. (8) Οὔτε οὖν τῷ ποιῆσαι αἴτιος ὁ ἀριθμός, οὔτε ὅλως ὁ ἀριθμὸς οὔτε ὁ μοναδικός, οὔτε ὕλη οὔτε λόγος καὶ εἶδος τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ὡς τὸ οὗ ἕνεκα.

lunt. At compositione, dicent, ut syllabam? Sed situm necesse est esse; et qui intelligit, seorsum intelliget unum et multitudinem. (4) Hoc igitur numerus erit, unitas, et multitudo, aut unum, et inæquale. Et quum id quod est ex aliquibus esse, est quidem ut ex iis quæ insunt; est vero ut non, utronam modo numerus est? Sic enim ut ex iis quæ insunt, non sunt nisi ea quorum generatio est. Sed tanquam a spermate erit? At non possibile ab indivisibili aliquid abire. Verum fortassis tanquam ut ex contrario non permanente? At quæcumque ita sunt, ex alio quoque quodam permanente sunt. (5) Quum autem unum quidam quidem ut contrarium multitudini, quidam vero inæquali ponat, uno ut æquali utens, tanquam ex contrariis erit numerus profecto. Esset igitur quippiam aliud, ex quo permanente, et altero, est aut factus est. Præterea, cur cetera quidem, quæcumque ex contrariis sunt, aut ea, quibus contraria sunt, etiamsi ex omni sint, corrumpuntur; numerus vero minime? de hoc enim nihil dicitur. Quamvis contrarium tam quod inest quam quod non inest, corrumpat, ut contentio misturam: attamen non oportebat: non enim est misturæ certe contraria contentio. (6) Nihil autem determinatum est, qualiter numeri substantiarum et exsistentiæ causæ sunt: utrum ut termini, velut puncta magnitudinum, et ut Eurytus ordinabat quis cujus sit numerus: puta, hic quidem hominis, hic vero equi: quemadmodum illi, qui numeros ad figuras, triangulum et quadratum, reducunt, ita plantarum formas supputationum calculis assimilant. Aut quoniam symphonia est ratio numerorum, similiter etiam homo et aliorum unumquodque? At passiones qualiter sunt numeri, album, dulce, et calidum? (7) Quod autem numeri non sint substantia, neque causæ formæ, patet. Substantia namque ratio est, numerus vero materia: veluti carnis, aut ossis numerus substantia, sic: tria ipsius ignis, terræ vero duo: et semper numerus quicumque fuerit, aliquorum est, vel igneus, vel terrenus, vel monadicus: verum substantia est tantum ad tantum esse secundum mistionem; hoc autem non est numerus, sed ratio mistionis numerorum corporalium, aut quorumcunque. (8) Nec igitur eo quod faciat, causa numerus est, nec omnino numerus nec monadicus, aut materia, aut ratio et species rerum est: sed neque ut id quod cujus causa.

CAP. VI.

Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις καὶ τί τὸ εὖ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῶν ἀριθμῶν τῷ ἐν ἀριθμῷ εἶναι τὴν μῖξιν, ἢ ἐν εὐλογίστῳ ἢ ἐν περιττῷ. Νυνὶ γὰρ οὐθὲν ὑγιεινότερον τρὶς τρία ἂν ᾖ τὸ μελίκρατον κεκραμένον, ἀλλὰ μᾶλλον ὠφελήσειεν ἂν ἐν οὐθενὶ λόγῳ ὂν ὑδαρὲς δὲ ἢ ἐν ἀριθμῷ ἄκρατον ὄν. (2) Ἔτι οἱ λόγοι ἐν προσθέσει ἀριθμῶν εἰσὶν οἱ τῶν μίξεων, οὐκ ἐν ἀριθμοῖς, οἷον τρία πρὸς δύο, ἀλλ᾽ οὐ τρὶς δύο· τὸ γὰρ αὐτὸ δεῖ γένος εἶναι ἐν ταῖς πολλαπλασιώσεσιν. Ὥστε δεῖ μετρεῖσθαι τῷ τε Α τὸν στοῖχον ἐφ᾽ οὗ ΑΒΓ καὶ τῷ Δ τὸν ΔΕΖ· ὥστε τῷ αὐτῷ πάντα. Οὔκουν ἔσται πυρὸς ΒΕΓΖ, καὶ ὕδατος ἀριθμὸς δὶς τρία. (3) Εἰ δ᾽ ἀνάγκη πάντα ἀριθμοῦ κοινωνεῖν, ἀνάγκη πολλὰ συμβαίνειν τὰ αὐτά.

Dubitaverit autem aliquis, quidnam sit illud Bene, quod a numeris, eo quod in numero mistio sit, aut in rationali, aut in impari. Nunc etenim nihil salubrius per ter tria si melicratum sit mixtum: sed magis proderit fortassis, si in nulla proportione sit, sed aquosum, aut si in numero sit purum. (2) Item rationes mistionum in additione numerorum, non in numeris sunt: veluti tria ad duo, non ter duo: idem enim genus esse oportet in multiplicationibus. Quare ipso A mensurare oportet ordinem in quo ABG; et ipso D, eum, in quo DEZ. Quare eodem omnia. Non igitur erit ipsius ignis BEGZ, et aquæ numerus bis tria. (3) Si autem necesse est omnia numero participare, necesse est multa eadem ac-

καὶ ἀριθμὸν τὸν αὐτὸν τῷδε καὶ ἄλλῳ. Ἆρ᾽ οὖν τοῦτ᾽ αἴτιον καὶ διὰ τοῦτό ἐστι τὸ πρᾶγμα, ἢ ἄδηλον; οἷον ἔστι τις τῶν τοῦ ἡλίου φορῶν ἀριθμός, καὶ πάλιν τῶν τῆς σελήνης, καὶ τῶν ζῴων γε ἑκάστου τοῦ βίου καὶ ἡλικίας· τί οὖν κωλύει ἐνίους μὲν τούτων τετραγώνους εἶναι, ἐνίους δὲ κύβους, καὶ ἴσους, τοὺς δὲ διπλασίους; οὐθὲν γὰρ κωλύει, ἀλλ᾽ ἀνάγκη ἐν τούτοις στρέφεσθαι, εἰ ἀριθμοῦ πάντα ἐκοινώνει, ἐνεδέχετό τε τὰ διαφέροντα ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν πίπτειν. Ὥστ᾽ εἴ τισιν ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς συμβεβήκει, ταὐτὰ ἂν ἦν ἀλλήλοις ἐκεῖνα τὸ αὐτὸ εἶδος ἀριθμοῦ ἔχοντα, οἷον ἥλιος καὶ σελήνη τὰ αὐτά. (4) Ἀλλὰ διὰ τί αἴτια ταῦτα; ἑπτὰ μὲν φωνήεντα, ἑπτὰ δὲ χορδαὶ ἢ ἁρμονίαι, ἑπτὰ δὲ αἱ πλειάδες, ἐν ἑπτὰ δὲ ὀδόντας βάλλει, ἔνιά γε, ἔνια δ᾽ οὔ· ἑπτὰ δὲ οἱ ἐπὶ Θήβας. Ἆρ᾽ οὖν ὅτι τοιοσδὶ ὁ ἀριθμὸς πέφυκεν, διὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνοι ἐγένοντο ἑπτὰ ἢ ἡ πλειὰς ἑπτὰ ἀστέρων ἐστίν; ἢ οἱ μὲν διὰ τὰς πύλας ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν, τὴν δὲ ἡμεῖς οὕτως ἀριθμοῦμεν, τὴν δὲ ἄρκτον γε δώδεκα, οἱ δὲ πλείους. Ἐπεὶ καὶ τὸ ΞΨΖ συμφωνίας φασὶν εἶναι, καὶ ὅτι ἐκεῖναι τρεῖς, καὶ ταῦτα τρία. Ὅτι δὲ μυρία ἂν εἴη τοιαῦτα, οὐθὲν μέλει· τῷ γὰρ Γ καὶ Ρ εἴη ἂν ἓν σημεῖον. (5) Εἰ δ᾽ ὅτι διπλάσιον τῶν ἄλλων ἕκαστον, ἄλλο δ᾽ οὔ (αἴτιον δ᾽ ὅτι τριῶν ὄντων τόπων ἓν ἐφ᾽ ἑκάστου ἐπιφέρεται τὸ σίγμα), διὰ τοῦτο τρία μόνον ἐστίν, ἀλλ᾽ οὐχ ὅτι αἱ συμφωνίαι τρεῖς, ἐπεὶ πλείους γε αἱ συμφωνίαι· ἐνταῦθα δ᾽ οὐκέτι δύναται. Ὅμοιοι δὴ καὶ οὗτοι τοῖς ἀρχαίοις Ὁμηρικοῖς, οἳ μικρὰς ὁμοιότητας ὁρῶσι, μεγάλας δὲ παρορῶσιν. (6) Λέγουσι δέ τινες ὅτι πολλὰ τοιαῦτα, οἷον αἵ τε μέσαι ἡ μὲν ἐννέα ἡ δὲ ὀκτώ, καὶ τὸ ἔπος δεκαεπτά, ἰσάριθμον τούτοις· βαίνεται δ᾽ ἐν μὲν τῷ δεξιῷ ἐννέα συλλαβαῖς, ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ ὀκτώ. Καὶ ὅτι ἴσον τὸ διάστημα ἔν τε τοῖς γράμμασιν ἀπὸ τοῦ Α πρὸς τὸ Ω, καὶ ἀπὸ τοῦ βόμβυκος ἐπὶ τὴν ὀξυτάτην νεάτην ἐν αὐλοῖς, ἧς ὁ ἀριθμὸς ἴσος τῇ οὐλομελείᾳ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁρᾶν δὲ δεῖ μὴ τοιαῦτα οὐθεὶς ἂν ἀπορήσειεν οὔτε λέγειν οὔθ᾽ εὑρίσκειν ἐν τοῖς ἀϊδίοις, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς φθαρτοῖς. (7) Ἀλλ᾽ αἱ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς φύσεις αἱ ἐπαινούμεναι καὶ τὰ τούτοις ἐναντία καὶ ὅλως τὰ ἐν τοῖς μαθήμασιν, ὡς μὲν λέγουσί τινες καὶ αἴτια ποιοῦσι τῆς φύσεως, ἔοικεν οὑτωσί γε σκοπουμένοις διαφεύγειν· κατ᾽ οὐθένα γὰρ τρόπον τῶν διωρισμένων περὶ τὰς ἀρχὰς οὐθὲν αὐτῶν αἴτιόν ἐστιν. Ἐκεῖνο μέντοι ποιοῦσι φανερὸν ὅτι τὸ εὖ ὑπάρχει καὶ τῆς συστοιχίας ἐστὶ τῆς τοῦ καλοῦ τὸ περιττόν, τὸ εὐθύ, τὸ ἴσον, αἱ δυνάμεις ἐνίων ἀριθμῶν· ἅμα γὰρ ὧραι καὶ ἀριθμὸς τοιοσδί· καὶ τἆλλα δὴ ὅσα συνάγουσιν ἐκ τῶν μαθητικῶν θεωρημάτων πάντα ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν. (8) Διὸ καὶ ἔοικε συμπτώμασιν· ἔστι γὰρ συμβεβηκότα μέν, ἀλλ᾽ οἰκεῖα ἀλλήλοις πάντα, ἓν δὲ τῷ ἀνάλογον· ἐν ἑκάστῃ γὰρ τοῦ ὄντος κατηγορίᾳ ἐστὶ τὸ ἀνάλογον, ὡς εὐθὺ ἐν μήκει, οὕτως ἐν πλάτει τὸ ὁμαλὸν ἴσως, ἐν ἀριθμῷ τὸ περιττόν, ἐν δὲ χρόᾳ τὸ λευκόν. (9) Ἔτι

cidere, et numerum eundem huic et alii esse. Utrum igitur hoc est causa, et propter hoc est res, an id immanifestum? veluti est quidam solis ac rursus lunæ lationum numerus, et uniuscujusque animalium vitæ et ætatis. Quid igitur prohibet, quosdam eorum quadratos esse, quosdam cubos, et æquales, alios duplos? Nihil enim prohibet: sed necesse est in his ea converti, si omnia numero participabant, et quæ differunt, contingebat sub eundem numerum cadere. Quare si quibusdam idem numerus acciderit, eadem invicem illa erunt, eandem habentia numeri speciem, puta, sol et luna, eadem. (4) Sed propter quid causæ hæc sint? Septem quidem vocales, septem autem chordæ, aut harmoniæ, septem vero Pleiades, in septem autem *annis* quædam abjiciunt dentes, quædam vero non: septem etiam, qui contra Thebas. Utrum igitur, quoniam talis quidam numerus natura obtinet, ideo aut illi fuerunt septem, aut Pleias septenarum stellarum est? an hi quidem propter portas Thebarum aut aliam quandam causam, illam vero nos ita numeramus. Ursam autem duodecim, quidam autem plures? nam etiam *duplices consonas* ξψζ symphonias aiunt esse; et quoniam illæ tres, hæc quoque tria? Quod autem mille talia sint, nemo curat. Ipsis enim γ et ρ esse possit unum signum. (5) Si autem, quoniam duplum aliorum unumquodque, aliud vero minime (causa quidem est, quia quum tria loca sint, unum in unoquoque infertur σ), propterea tria tantum sunt, sed non quoniam consonantiæ tres: nam plures consonantiæ sunt: hic vero non amplius possunt. Similes vero hi quoque sunt antiquis Homeri interpretibus, qui parvas similitudines vident, magnas vero non vident. (6) Dicunt autem quidam quod multa talia sunt, veluti ipsæ mediæ, quædam novem, quædam octo; et carmen, decem et septem, his esse æquale numero. Ascenditur autem in dextro quidem novem syllabis, in sinistro vero, octo: et quod æqualis distantia tam in litteris ab α ad ω, quam in tibiis a gravissimo bombo ad acutissimam neten, cujus numerus æqualis est omnimodæ cæli melodiæ. Videre autem decet ne talia quisquam dubitaret nec dicere nec invenire in perpetuis, quoniam et in corruptibilibus. (7) Sed quæ in numeris laudantur naturæ, et quæ his contraria, ac omnino quæ in mathematibus, ut quidam dicunt et causas hæc naturæ faciunt, ea videntur hoc modo considerantibus elabi. Secundum nullum enim modum eorum qui circa principia determinati sunt, illorum ullum causa est. Illud tamen manifestum faciunt, quod ipsum Bene est, et quod de coordinatione ipsius boni est impar, rectum, æquale, quæ quorundam numerorum sunt potentiæ; simul namque anni tempora, et talis numerus; ac cetera quæcumque colligunt ex theorematibus mathematicis, hanc potentiam omnia habent. (8) Quare assimilantur casualibus accidentibus. Sunt enim accidentia quidem, sed convenientia invicem omnia, unum autem ei quod proportionale est. In unaquaque enim entis prædicatione est id quod proportionale est, ut rectum in longitudine, ita in latitudine æquale fortassis, in numero impar, in colore autem album. (9) Præterea, harmonicorum atque si

οὐχ οἱ ἐν τοῖς εἴδεσιν ἀριθμοὶ αἴτιον τῶν ἁρμονιῶν καὶ τῶν τοιούτων· διαφέρουσι γὰρ ἐκεῖνοι ἀλλήλων οἱ ἴσοι εἴδει, καὶ γὰρ αἱ μονάδες· ὥστε διά γε ταῦτα εἴδη οὐ ποιητέον. (10) Τὰ μὲν οὖν συμβαίνοντα ταῦτά τε κἂν ἔτι πλείω συναχθείη. Ἔοικε δὲ τεκμήριον εἶναι τὸ πολλὰ κακοπαθεῖν περὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν καὶ μηθένα τρόπον δύνασθαι συνεῖραι τοῦ μὴ χωριστὰ εἶναι τὰ μαθηματικὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥς ἔνιοι λέγουσι, μηδὲ ταύτας εἶναι τὰς ἀρχάς.

milium non sunt causa numeri, qui in speciebus sunt (*ideales*). Illi namque æquales specie ab invicem differunt: etenim ipsæ quoque unitates: quare propter hæc, non sunt faciendæ species. (10) Quæ igitur ex illis efficiuntur, hæc et alia etiam his plura possunt colligi. Videtur autem hoc, quod multis confligitur difficultatibus circa generationem eorum, et quod nullo modo possunt hæc concinnare, quia mathematica non sunt a sensibilibus (ut quidam dicunt) separata, documento esse quod ne hæc quidem sint principia.